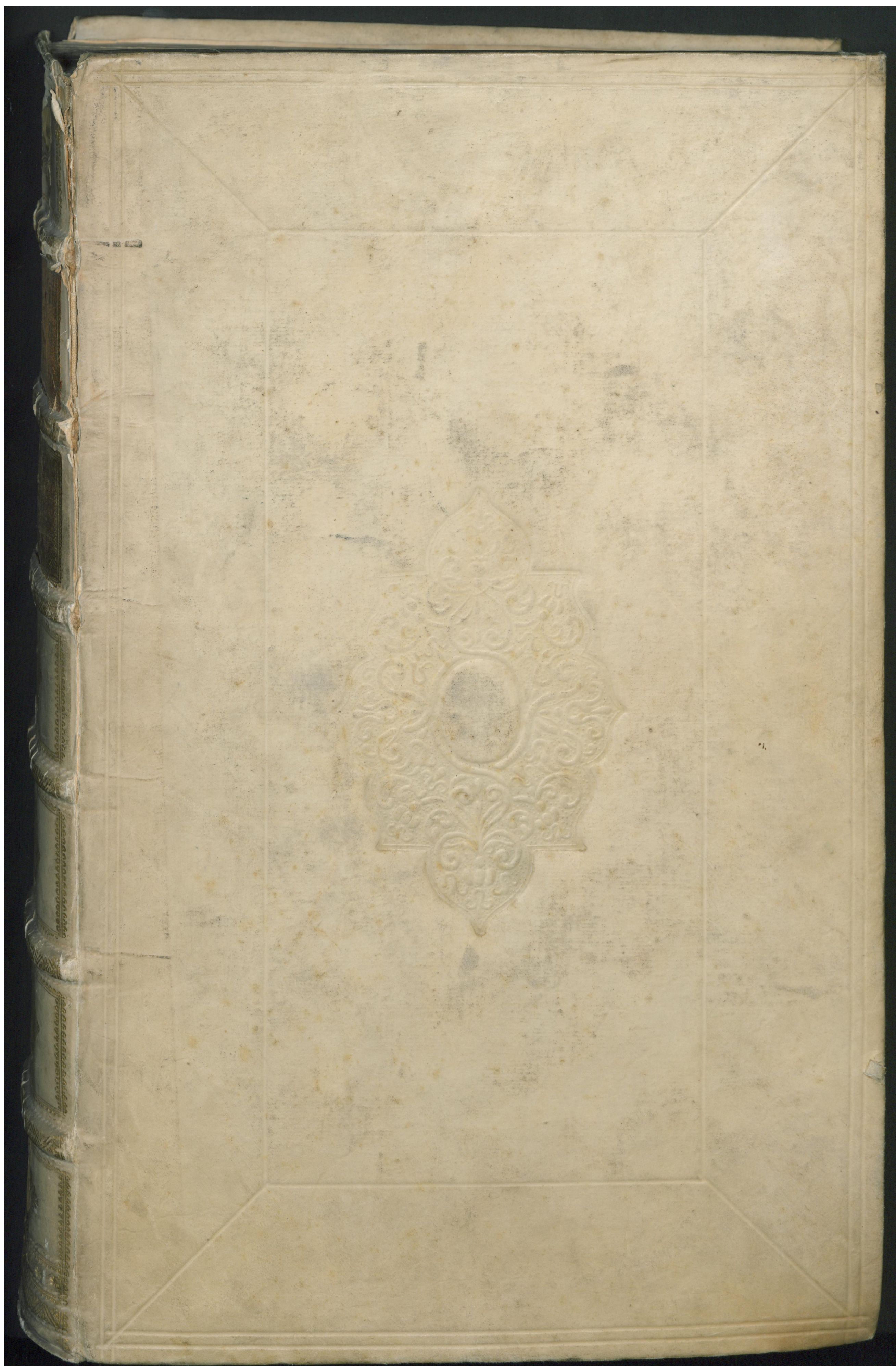
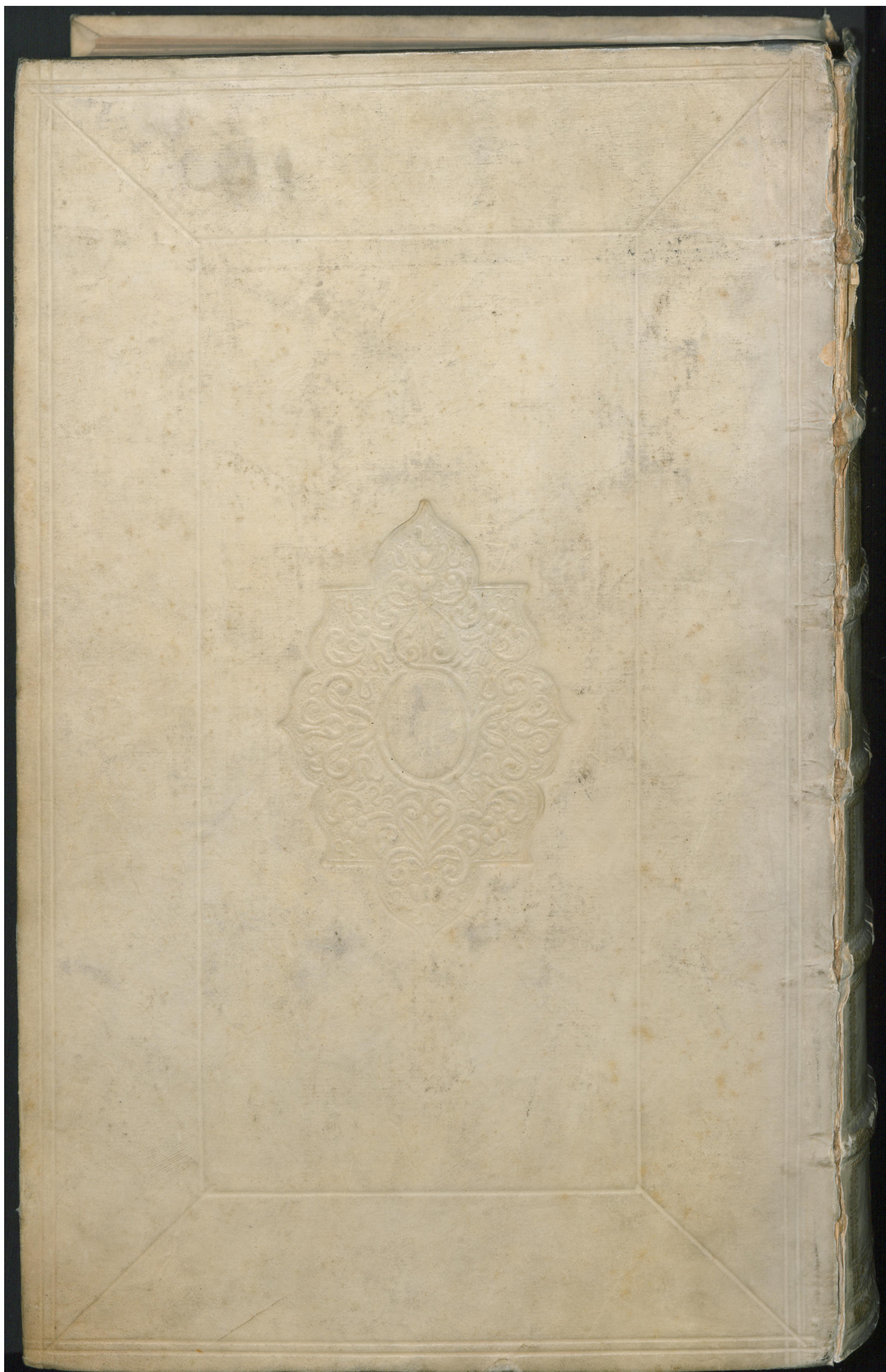

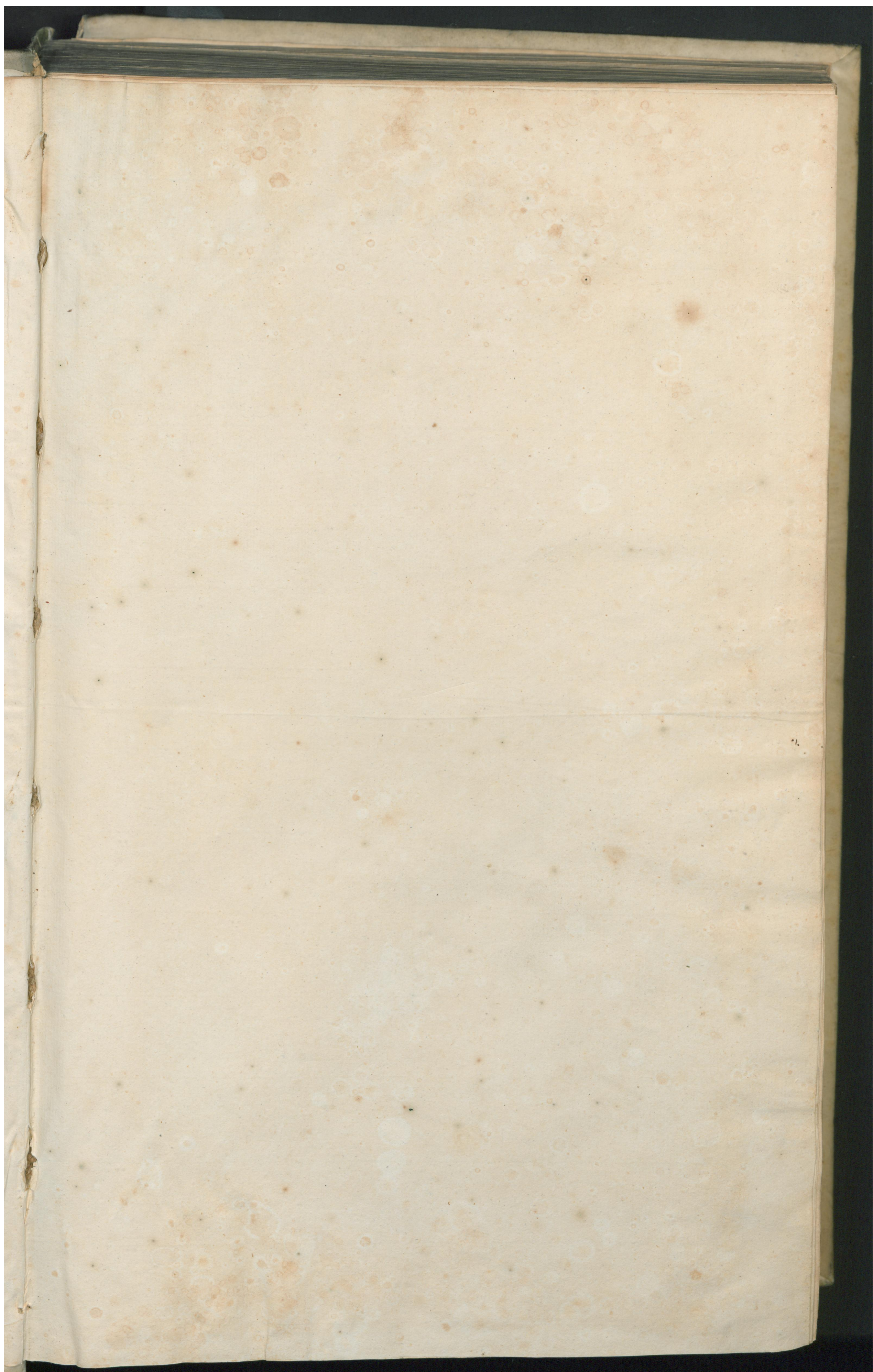

602
GOEREE
MOSAIZE
OUDHEDEN
III. DEEL
A
6

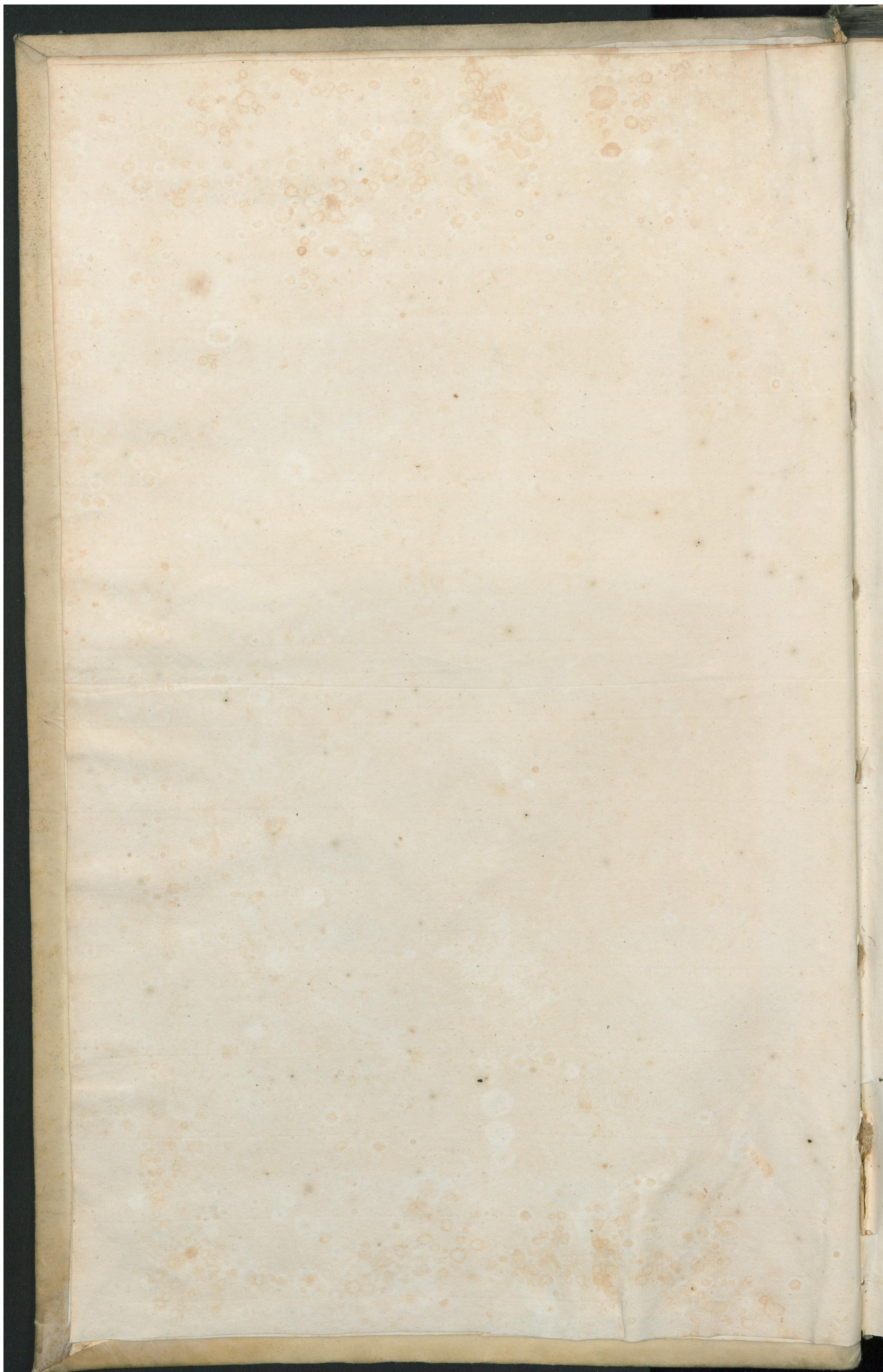

ותקרא שמו משה.

MOSAÏZE HISTORIE
DER HEBREEUWSE KERKE
DERDE DEEL.

ZY NOEMDE ZYNEN NAAME MOSE EN ZEYDE; WANT IK HEB HEM UIT HET WATER GETOOGEN. *Exod. 2:10.*

MOSAIZE
HISTORIE
DER
HEBREEUWSE
KERKE,

DERDE DEEL.

Begonnen met de Geboorte van de Goddelijke Wetgeever

MOSES;

Die te midden van Israëls Verdrukking en Harde Slaavernye in Egypten, tot het Verlosser-Ampt des Hebreeuwsen Volx aan HOREB Geroepen; 't zelve onder veel Wonderteekenen uyt Dat

DIENSTHUYS

heeft Uytgeleyd;

En in de Woestijne van den Berg SINAI, *door* Wetten, Regten *en* Inzettingen *tot een Eygen* Volk *en* Republijk *Gefatzoeneerd, en onder Een* CEREMONIEELE GODSDIENST *heeft in Bewaaringe Gesteld*:

Tot een Grondvest,

Op welke de MOEDER-STADT JERUSALEM aan alle die Plegtelijke Toebereydzelen en Verbondmaakingen aldaar, *Dienstbaar gemaakt is met haare Kinderen*. Gal. 4:25.

Uyt d'Aller-Oudste Geheugnissen der Volken, Zeeden en Gewoonten Opgehelderd en met veel Naauwkeurige Print-Verbeeldingen Gestoffeerd;

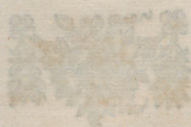
Door een Liefhebber der Joodse Oudheeden.

Gedrukt voor den AUTHEUR, en worden te Koop gevonden
Tot AMSTERDAM

By desselfs Zonen, WILLEM en DAVID GOEREE, op de Louwrier-Gragt, tussen de Konijne en Haase-Straat.

AAN DEN LEEZER.

Beminde Leezer.

DEWYL dan de MOSAÏZE HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE, ons tot hier toe kennelijk genoeg heeft afgebaakend, hoedaanig-een Hoogdraavende uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd, door de Zeldzaame Verheffing des Voortreffelijken JOSEF aan 't Koninklijk Hof van Egipten, de Grondvest geleyd heeft, op welke de Kinderzaalige Vader JAKOB naa veele Worstelingen, met al de Zielen van zijn Beroemd Stam-Huys, uyt de inwooninge in Kanaan opgebrooken, en met heel zijn Vee en Haave ook derwaards afgezakt, en alzoo in dat Vreemd Land is overgeplant: Schijnd ons de zelve Rigtdraad der Hebreeuwse Zaaken, een Gedenkmaaninge te verstrekken, die ons verzeekerd, Dat wy ook daar toe, de Aandagt van onzen Leezer, met de Beschouwing der Drek-Godize Zeeden van dat Aal-Oud en over-Afgodis Volk, (Dat behalven 't Heyr des Heemels, ook zelfs den Beesten en Ajuyn en Look Goddelijke Eer beweês;) niet onnuttelijk verspild hebben; om nu vervolgens in ons Derde Boek-Deel te bezien, Welk een Naasleep en Streng gevolg van Staatkunde, (die een Slaafze Dienstbaarheyd en Beklaaglijke Uytdelging der Hebreeuwse Manschap op de baan bragt,) de Zeegenrijke Aanwas der Kinderen Israëls, in Egiptenland is over 't Hoofd gewaayd, eer noch de Vreemdelingschap aan de Vader Abraham Voorspeld, aldaar ten eynde geloopen was. Want alzulken Voorbereydzel scheen de Goddelijke Voorzienigheyd tot haar Oogmerk ter-hand te willen neemen, om zijn Volk het Leeven aldaar BITTER te maaken; op dat zy, die vast meer-en meer tot een Groot en Magtig Volk aanwiessen, en in dat Gast-Vry Land, Gerustelijk by de Vleesch-Potten zaaten; Zatheyd van Brood hadden, en zig met de Vunsse Lugt der Look en Ajuyn Vermaakten; (jaa daar by ook niet Onbesmet van der Egiptenaaren Bygeloovigheyd en Uytbundige Afgoderye gebleeven waaren;) t'eeniger tijd opwaaken en naa de Tijd der Beloofde Verlossinge zouden uytzien, die haare Vaderen Geloofd, en zy zelve van Mond tot Mond in haare Geslagten hadden voortgeplant. Willende Godt haar Verkleumde en Slaafze Geest, als tot een Hooge en Spoedige Vlugt aanmoedigen, gelijk een Aarend zijn Nest Opwekt; en daar toe de Vleugelen over zijne Jongen uytbreyd, op dat hyze Gaande maakt, Deut. 32:11.

't Geên zig dan hier toe al van-verre willig opdeed; was, Datter een Egiptise Koning in 't Rijkspoor volgde, die de Weldaadigheyd Josefs Wraakte, en d'Aanwas der Hebreên met een Scheel Oog begon aan-te zien; zoo dat hy door Raadbesluyt op zijn Dagvaard genoomen, onder voorwendzel van AMMUNITIE STEEDEN op de Grenzen des Rijx te Bouwen, deeze Vreemdelingen den Schattinggaarders op 't Lijf zond, die haar Presten d'Hand aan 't Belang des Gemeenen-Bestes te slaan, en allerhande Slaafze Dienst in Leem en Tichel-Vormen te verduuren: Waar inze Dag aan Dag meer en meer ingewikkeld, niet zelden haar gezette Dagwenne Verswaard wierden; en zoo te-mets hun Veragterde Taax, met Stokslaagen en Strenge Mishandeling der Norsse Aandrijvers moesten boeten. Maar als hem deeze toeleg veel te Verkleumd scheen, de Goddelijke Toezegging te Schorssen, en 't Uytbotten van Israëls Geslagten te konnen Stremmen, barste de Dwingelandye des Konings ten laatsten tot het Treurspel der Vermoorde Onnoozelheyd uyt; zoo dat de Kinder-Werfsters al-om last kreegen, de Hebreeuwse Knegtjes door een Heymelijke Neep in de Geboorte te Smooren; op dat eyndeling de Jonge Vrouwschap door gebrek van eygen Manschap, aan den Egiptenaaren Uytgezet, de Heerlijkheyd des Konings, door de Veelheyd des Volks mogt Gestaafd blijven, Prov. 14:28. En schoon hy ook door deeze Vroedvrouwen wierd te-Leur gezet, verzuymde de Wreedheyd des Konings egter niet, zijn Boos opzet door een veel-Strenger Gebod te agtervolgen; zoo dat de Ouderen haar Teedere Zuygelingen in de Riviere Werpen, en ten Prooye der Verslindende Water-Draaken; dat is, aan den Behemoth en Leviathan moesten overgeeven. Wie Schrikt niet zulk-een Bloedig Plak-Schrift voor de Hebreeuwse Kerk-Deur te hooren Afleezen? Jaa wie voeld niet het Denkbeeld van een Snerpend Herten-Leed, als een Vinnig Staal door zijne Ziele gaan, die zig ter Deugden te binnen brengd; Hoe de Swangere Moeder-Vrouwen te dees-tijd zijn te moede geweest; en door welk-een Overdroeve Naaween haar de Kinder-Geboorte Beangst wierd, als men haar aanzey, Datze een Zoon hadden ter Weereld gebragt; en haar alzoo Veroordeeld zaagen de Vrugt haares Buyks door een veragtelijk Weg-werpen, zoo Onmenschelijk te moeten Vergeeten?

In deeze Droeve toestand van Zaaken, wierd Moses uyt de Vader Amram en Moeder-Moeye Jochebed Gebooren; wiens over-Schoone Gedaante deeze Kraam-Vrouw noopte 's Konings Gebod te Wraaken, en door 't Geloof haar Kind, de Wreede Hand der Egiptize Kinder-Beulen t' Onduysteren, Hebr. 11:23. En egter 't Gevaar der Bloeddorstige Loerhalzen niet langer ziende te Mompen, heeftze voorzeeker een zeldzaame Proef van de Goddelijke Voorzienigheyd genoomen, en te-gelijk een merkelijk blijk van haar Geloove gestaafd. Want zy Taakeld haar Zoontje naa Dry Maanden, een Biezen Schip-Wiegje toe; en 't Kind daar in leggende, heeftze het aan den Oever van de Riviere in 't Vlot-Gras afgescheept; verwagtende hoedaanigen Behoude Reys de Goddelijke Voorzienigheyd, het kleene Knaapje verleenen zou. En op datze dit te-Eer en Zeekerder vernam, deedze des Kinds Zuster van-verre een Waakend Oog over zijn Lot en Weedervaaren houden. Maar gelijk de H. Stefanus dit Vrouwelijk Bestel, een WEGWERPEN van Moses noemd, alzoo heeft deeze Moeder haar Kind voorzeeker naa 't Koninklijk Gebod, Weggeworpen en aan de Riviere overgegeeven; niet om haar Zuygeling te Verdrinken, maar om 't zelve veel-eer op de Anker-Dregg' van haar Geloof te Behouden door de Goddelijke bestuuring; gelijk haar gebeurde. Want des Konings Dogter met de Egiptize Hof-Poppen, een Koele Wasch-Kil aan de Riviere naaspoorende, zietze dit Biezen Scheepje op de Kabbeling des Waters Omdobberen; uyt welk hem de Onbevaare Stierman Eylaas! door 't Beschreyen van zijn Lot, al flux aanmelde; en zijn zeldzaame Uytrusting, de Koninglijke Prinçes ook niet alleen wel haast voorspelde, Dat hy van der Hebreën Volk was; maar haar insgelijx noopte 't Bevragte Schuytje aan de Wall te doen haalen. En gelijk het hier de tijd voor 't Jongskens Zuster was, op haar stuk te letten, boodze flux haar eyge Moeder aan, op dat het Vondelingtje geen Onegte Prammen Zoog. Behoudens nogtans, dat deeze Prinçes het Regt van

VOOR-REEDEN

Hesmoeder, in de Naamdigting Mose, aan dit Kindje niet verzuymde, Dat zy uyt het Water had opgebeurd;
hem doende als haar eygen Zoon aan 't Hof Opbrengen en in de Wijsheyd der Egiptenaaren Onderwijzen.
Welke Wijsheyd, om datse Ouwelinx Vermaard was, en een groote Roep van ging; ons noopte, naa dezel-
ve om-te zien; op datwe wisten, Watter van heel dien Opheff te houden zy. Moses aan't Hof groot-geworden,
behaagde meer onder 't Volk van zijn Geslagt een Deelgenoot der Goddelijke Belofte te zijn; (alhoewel het
thans in Swaare Verdrukkinge zat) dan langer een Zone van Faraôs Dogter genoemd te worden: Zoo dat hy 't
Hof-Leeven de schop gaf, en te gelijk in't bezoeken zijner Broederen, een Dappere Proef van zijn Mannelijk In-
borst; niet duldende dat de Vrygebooren Hebreën, van d'Egiptize Lastmeesters geslaagen en zoo Slaafs gehan-
deld wierden. Zoo dat hy in al-te Voorbaarigen yver aan Manslag schuldig geraakt, de Vlugt naa Midian nam;
daar hy zig aan Jethro Verswaagerde, en 40 Jaaren met de Vee-weyding versleet. In deeze Tijd, met de Kudde aan
Horeb geraakt, is hem JEHOVAH aldaar in den Braambosch Verscheenen; die hem als de Groote Verlosser naa
Egipten zond; Gewaapend met de Kennis van zijn Naam, en Kragt om Teekenen en Wonderen te doen;
die de Zendinge van hem en de Broeder Aaron, aan Israël en te-gelijk aan den Konink van Egipten, en al zijn
Wijzen en Tooveraars zouden Grondvesten. Zy dan aldus Geharnast tot den Konink gestapt, op datze hem
uyt Naam van de Godt der Hebreën, een Reystogt naa de Woestijne voor Israël Afpragten, hebbenze in
d'Eerste aanloop het Jok der strenge Dienstbaarheyd, 't Verdrukte Volk maar des-te Swaarder op den Hals ge-
sleept. Zoo dat haare Dagwenne Verswaard, en zy zelf onder Stokslaagen om Stroo en Stoppelen op-te stikken,
zonder Afslag van haar Taax te erlangen, Veldewaards wierden heen gejaagd. En hoe streng zy thans van Fa-
raôs Aandrijvers gehandeld wierden; dagt ons niet onnut in een Print-Tafereel te zullen Afschilderen; op dat-
we het Denkbeeld der gebeurde zaak, onzen Weetgierigen Leezer te klaarder voor Oogen bragten. Als nu
Moses zijn Geloofs-Brief door het doen van Wonder-Teekenen opende, hebben de Egiptize Tooveraars niet
alleen den Konink, door Guychelse Naabootzingen gezogt te Mompen, en d'agting voor alzulke Wonde-
ren als Moses deed, in zijn Gemoed uyt-te wisschen; maar ons ook geleegentheyd verschaft, om met veel Dring-
reedenen te toonen, Dat deeze Tooveraars geenzinds de hulp des Duyvels tot haare Besweeringen noodig had-
den; noch zy zelfs ook niet aan Tooverye door Duyvels-Konst geloof gaaven: Waar toe het ons gelust heeft
uyt alle de Tooverze Benaamingen daar de Heylige Schrift van meld, (en naa de gewoone Taal, en Waan op
de Tong der Overzetters en Uytleggers ryën,) aan te wyzen, Dat deeze geen Menschen waaren, die met de Duy-
vel in Verbond of heymelijk Verstand stonden: En de Goddelijke Profeeten onder Israël, desweegen ook de
Verwagtinge van alzulke Dwaalzieke Menschen, op die Grondvest billijk hebben uytgelachhen Jesa. 47. Waar
teegen nogtans heel niet en strijd, dat alzulke voorgewende Konstpleegingen onder Israël, in de Wet van Moses
strengelijk Verbooden zijn geworden; naadien het Naawandelen van Guychelaars en die ydele Konsten pleeg-
den, dit Afgezonderd Volk, ten hoogsten had Hinderlijk geweest om geloof aan de Profeeten te geeven; die
Godt de Hebreeuwse Kerke nooyt wilde laaten ontbreeken. Deut. 18: Want dat het Joodse Volk zoo wel Ou-
linx, als naaderhand onder den Tweeden Tempel, uyt een Over-Oude Smette der Egiptise Bygeloovighee-
den, zig dikmaals aan 't Naawandelen der Guychelaars heeft schuldig gemaakt, is uyt 2 Kon. 21:6. en 17:17.
openbaar; zoo dat zelf de Zonen der Priesteren met BESWEERINGEN omgingen. Act. 19:13, 14, 19. En
veele Tooverboeken ten Tijde der Apostelen Verbrand wierden. Nogtans hebben d'Oudste Joden de Too-
verkonst niet van haaren Duyvel Sammaël, Abbadon, of een Helze Zatan; maar veel-liever van Mizraïm, de
Volkplanter der Egiptenaaren, en zoo uyt Chams Geslagt afgeleyd; en voorts haar Tooveryen uyt een heel an-
dere Dwaalzieke Bron-Aader, van Kabbaalze Woord-en Letter-Verzettingen opgehaald; die veel-eer een BE-
LEEZING dan TOOVERIE te noemen is: En hebben desweegen in haaren Talmud gezeyd, dat ook Jesus
van Nazareth, veel Wonderen door de Godt-Naam JEHOVAH gedaan heeft. En gelijk de Aller-Oudste en Be-
faamste Tooveraars zelf, nooyt hebben voorgewend; Datze haar Konst door de Duyvel deeden; alzoo was Ou-
linx ook de Naam van TOOVERAAR, veel-meer een Tijtel van Agting en Eerbied, dan een Schand-of Vloek-
Naam; als aan Daniel te zien is; die weegen zijn Goddelike Geest, aan 't Hof van Nebukadnezar, een groot
Man geworden, EEN OVERSTEN DER TOOVENAAREN genoemd is, die over alle Wijzen van Babel ge-
steld was; Dan. 4:9. en 2:48. Zulx dat het alleen de Dwaalinge der Laatere Tijden dank te wijten is, Datmen
zommige Menschen weegens hun Ongemeen Verstand of Konst, met de Naam van Duyvels-Konstenaar Ge-
doopt heeft; en TOOVERAAR zederd tot een Naam van quaade Aanduyding verstrekt heeft. Van welke dan
naa hun verscheyde Opgedigte Doeningen, en Voorgeevingen des Dwaalenden Volx, verscheyde Naam-
streepen op de Baan geraakt zijn; en vervolgens niet zelden naa de Bevatting der Overzetters, in de Heylige Boe-
ken en in de wandeling genoemd staan: Zoo datmen behalven de gewoone Naamen van Kaldeën, Wijzen,
Tooveraars, Guychelaars en Waarzeggers, ook van Aardbeschouwers, Mompelaars, Beleezers, Besweer-
ders, Buykspreeksters, Droom-droomers, Dooden-vraagers, Fenijn-mengers, Geboortleezers, Goeder-
Geluk-zeggers, Hexen, Handbekijkers, Leeverbekijkers, Outaar-kijkers, Voogel-raamers, Wolken-gis-
sers, Sterrekijkers, Trooni-schouwers, Nagtdwaalers, Vyergissers; en meer andere Gedagt vind; in wel-
kers Naamdigting, en Toeleg egter niet de minste Scheemering van een Helze Geest te vinden is, die eenig
hulp tot alzulke YDELE KONSTPLEEGINGEN aanbrengd. En gelijk wy in ons TWEEDE DEEL, de Niet-
weezentlijkheyd van de Duyvel Zatan; door veele waarneemingen meenen aangetoond te hebben; zullen wy hier
ter plaatze het gantze Tooverkraam, met al wat de Dwaalinge tot noch toe, onder veel Opgepoetste Praatjes daar
in heeft voorgedaan; maar des te gemakkelijker zien aan Duygen vallen; en over-zulx ook de Tooveraars van
Egipten, van Moses Beschaamd gemaakt. Jaa uyt haar eygen Mond verneemen, Datter geen Wonderdaaden
door Tooverkonst of Guychelaaryen voort-te brengen zijn: welkers Getuygenis hier voorzeeker van groot be-
lang behoord te zijn; zoo het gemeene Spreekwoord stand zal houden welke zeyd;

Geloofd een yder in zijn Kunst;
Zoo hebd gy alle Baazen Gunst.

Maar

AAN DEN LEEZER.

Maar als egter de Verstokte Farao, zig ten deel ook door zijn Toover-Wijzen gesteeven vond, de Goddelijke Zendinge van Moses te wraaken; moest hem de vrye Uyttogt der Hebreën, door veel Strenger Plaagen en Wonder-Teekenen worden Afgeperst. Die dan d'een op d'ander gehoopt, hem te-mets deeden om Verlossing smeeken; inzonderheyd, wanneer de Guychelkonst zijner Toovermeesters door Moses Bedremmeld en verleegen gemaakt, de VINGER GODS erkenden; en niet zoo wel raad wisten, Luyzen uyt het Stoff, aan Menschen en Beesten, als Slangen, Bloedig Water en Kikkers onder de Mompzugtige Swetzeryen van haare Besweeringen, voor Oogen te brengen. Waar in haar voorzeeker veel-eer 't knaphandig beleyd, dan de hulp des Duyvels te-Leur zette: Alhoewel de gemeene Waan der Uytleggers hier de Schuld op de Duyvel leyd, dieze in dit Luyzig Voorval, door het NIET-TOELAATEN der Goddelijke Magt, aan den Band leggen. Doch de Egiptize Tooveraars zelf waaren Wijzer, als datze in de volgende Plaagen zouden volhard hebben, haar Agting omtrent Ondoenelijke dingen te waagen; zijnde genoeg door de Luyzen Bespot, en vermaand haare Pooten agter-uyt te haalen, in 't Werk daar Gods Vinger dus kennelijk doorstak. En het is voorzeeker geen wonder dat zy alzoo deeden; Want hoe doch zou het haar (die geen Luyzen naa elks Aardt wisten te maaken,) ter-hand gestaan hebben, door het Geswets van haar Guychelstokje, een Krielende meenigte van allerley Ongedierte over 't gantze Land te brengen; dat haar aanstonds zelfs van over-al genoeg om de Ooren snorde, Stak en Beet? Of hoe wast haar moogelijk geweest, een Doodelijke Pest onder het Vee te zenden, datze op haar woord daar heenen Stierven? Hoe Booze Sweeren, Menschen en Beesten aan-te plakken? Hoe een Tempeestige Stortvlaag van Haagel en Vyer van den Heemel te Schenden, dat Mensch en Vee, Boomen en Veldgewas daar door Verpletterd wierden? Hoe heel Egiptenland als met een Wolke van Sprinkhaanen te bedekken, die al het Groen Kruyd zouden af-Eeten? Hoe de Zonne dry Daagen aan den Heemel te Verduysteren, dat heel Egipten met een Pik-Swarte Nagt overschaaduwd lag; en nergens dan in Gosen d'aangenaame Dag gezien wierd? Jaa hoe ten laatsten, al d'Eerst-Geboorne in eenen Nagt in de Dood te dompelen; of al die Droefzaalige Plaagen veel-eer af-te keeren; Doe het alzinds bleek, Dat al de Bescherm-Goden van Egipten; dat zijn haare Drek-Duyvels, en Beest-Heyligen, dieze Godsdienstelijk Eerden; en de Behoeding over deeze Eerst-Geboorene Lievelingen aanbevoolen was; als Magtelooze Doe-Nieten Veroordeeld waaren, Exod. 12: 12. Zoo dat haaren Os-God Apis, noch de Geheyligde Koeyen van Isis, niet eens dorsten Bulken; noch den Honds-Kop Anubis zijn Bek tot Blaffen opendoen, om deezen Worg-Engel te Verschrikken; of de Neerlaag van zoo grooten Manschap te schutten, die zelfs des Konings Zoon en Staatvolger niet en Verschoonde; Exod. 12:29. Hoedaanig een stille Gerustheyd Israël nogtans onder de Rouwklaage der Egiptenaaren te beurt gevallen is; zoo dat onder hen niet een Hond zijn Tonge roerde, Exod. 11: 7. Invoegen hier meede dan ook te-gelijk alle Magt der Tooverye, jaa die van de Duyvel zelf, en al de Leugenpraatjes der Laplandze Windverkoopers, Donder-Hexen en Weêrmaakers, tommelings overhoop gesmeeten leyd; als die hier in Egipten omtrent het af keeren van zoo nypende Plaagen, die haar ten laatsten ook zelfs by de Lappen greepen, Exod. 9: 11. niet een Stroo konden aanstukken byten; maar haaren Konink hoe Trots en Nors hy was, zig reys op reys geperst vond, een Aademschepping voor zijn Land en Volk door Moses Voorbidding af-te smeeken; op dat de Plaagen gingen gelijkze gekoomen waaren: Alhoewel die vaake Afwendingen, niet anders uytwrogten, dan dat de Verstokte Geest des Konings telkens weeder in d'oude plooy viel: En alzoo de weg baande dat de Straffende Hand van Israëls Godt; hem met een gantze Ondergang op 't Lijf quam. Onder-en-tussen kan men denken, Hoe byster het thans in Egipten geschaapen stond, daar Land en Volk, en Vee en Haave, met zoo Verderffelijke Plaagen wierd aangetast; en of al die Verschijnzels niet ter-deugden schijnen te grondvesten; dat wy geen Onnutte Kosten noch moeyte hebben aangewend; het Denkbeeld van al deeze Droefzaalige overvallen, door Print-Tafereelen op-te helderen, en wat naauwkeuriger tot de waarschijnelijkheyd als andere over-te brengen. Waar van wy 't Oordeel den Verstandigen Beschouwer overlaaten.

Eer dan noch de laatste Plaage in Egipten wankte, en d'Israëliten het Gedenkmaal van haaren Uytgang met een Gebraaden Lam Aaten, (dat haar de Goddelijke Genaade in 't Verschoonen haarder Eerstgeboorne staaven kon;) wierd hen het Regt van Vrybeuyt op der Egiptenaaren tilbaare Goederen toegestaan; zoo datze haare Vaaten en Kleederen Afleenden omze nooyt weeder te geeven: En veele Uytleggers alzoo een moeyelijk stuk hebben agtergelaaten, om zulk-een daad van REPRESALIE van alle Ontrouw vry te pleyten: En den Egiptenaaren van nu aan den openbaaren Oorlog aan-te zeggen. En alhoewel het een Aandagtig Leezer misschien vreemd kan schijnen, de Historie van de Hebreeuwse Kerke, hier door een tussen-las van Jobs Leeftijd en Weedervaaren, buyten haar Rigtdraad geschokt te zien, zal nogtans desselfs Tijdgemeenschap en 't geên'er Opmerkelijk in voorkomd, alle onvoegzaamheyd schijnen weg-te neemen: Gemerkt niet alleen de Joden deeze Historie zeer mishandeld hebben; maar de meeste Uytleggers ook daar in tot verwonderens toe, zeer zeldzaam met de Duyvel zijn in de bogt gesprongen, en niet gemerkt hebben, Dat den zelven aldaar niet als een Zelfstandige Booze Geest uyt de Gevalle Engelen; maar als Jobs Weederpartijders die Nydig over zijn Gezeegende staat geworden, hem alzinds Wangunstig waaren; en alzoo tot het Voorbeeld des Verduldigen Mans Lijdzaamheyd, onder Naamdigting en Perzooneering is ingevoerd. Zoo dat'er niets in zijn Historie voorkomd, dat zig niet heel gemakkelijk alzoo verklaaren laat: En Job zelve noch zijn Wijf, noch zijn Vrienden die hem in deeze Bezoeking bezogten; heel geen gewag van de Duyvel of Booze Geest maaken, of yts aan hem opdraagen. Zoo dat hem Godt en niet de Duyvel met Booze Sweeren geslaagen, de Zabeën en Kaldeën en Stormwinden zijn, Goederen afgenoomen en met al de zijne hebben ter Aarden gebonst. Waar toe wy dan ook 's Mans Ziekte niet anders als een Quaadaardige zoort van Melaatsheyd uyt der Aal-Oude Syrize of Egiptize Sweeren, teegen zijn Beklag afgemeeten, en de Duyvel met zijn Klaauwen daar hebben buyten gehouden. En eylieve doch! Wie en ziet in die Historie niet, Hoe Ongerijmd men de Duyvel daar in 't spel, jaa zelfs uyt de Hell in den Heemel, en onder zijn Oude Meedegenooten brengd? Dat is, in 't Gezelschap der Zonen Gods, door welke de Uytleggers d'Engelen verstaan: Jaa daar by ook zoo Gemeenzaam met Godt Spreekende invoerd, dat hy hem durft

tee-

teegens Job Ophitzen, op dat hy den Vroomen Man met al deeze Plaagen aantaſte. 't Geên wy dan door andere bedenkingen moeſten te-regt brengen; en de Liefhebbers der H. Schriften, van alzulke onbetaamelijke Waanwijsheyd ontheffen. Alhoewel wy niet en twijffelen, of zulken uytwiſſen der Duyvel-Leere, zal zommige (en inzonderheyd zulke die haar thans voor een ſtuk Gelds Verhuurd hebben, om over 't Boek Jobs te Schrijven,) zoo een Herkules beſtaan ſchijnen; als ofwe der Heſperiden Goude Appelen hadden willen weg-rooven. Hier op luſtend ons de Hiſtorie der Hebreeuwſe Kerke weeder aan-te hegten; en te bezien, Hoe Moſes het PASCHA onder het teeken der Bloedſtrijking, door het Geloove in Egipten ingeſteld, en met veele Plegtigheeden belaſt heeft te voldienen; op dat zulx den Iſraëliten naaderhand een Jaarlijx Feeſt verſtrekte, in welk zy niet alleen de Voorbygang der Slaande Hand des Worg-Engels in deeze toeſtand gedagtig waaren, noch ook in wat voegen de Magteloozе Goden van Egipten Veroordeeld waaren; maar ook hoe eens een Mannelijke Lam op het Paaſch-Feeſt te Jeruſalem zou Geſlagt worden. Waar toe wy veele bedenkingen der Godsgeleerden hebben bygebragt, die een opmerkelijke over-eenkomſt met den Gekruyſten Kriſtus hebben, die d'Apoſtel deſweegen niet onaardig ONS PASCHA noemd. En wat Ceremonieele omſtandigheeden hier in verder teegens de Zeeden der Afgodize Heydenen laagen aangekant, hebben wy uyt d'Oude Geheugniſſen bedenklijk opgehelderd, en ook getoond, met hoedaanige Viezigheeden de Joden hier omtrent zijn beezig geweeſt. Want gelijk de Wet belaſt, Dat dit Paaſchlam moeſt ZONDER GEBREK zijn: Hebben zy de Gebreeken daar aan wel tot 50 weeten op-te tellen, die het konden Onwettig maaken. Maar 't geen den Uytleggers in de Ceremonie van het Paaſchlam altijd moeylijk om Verklaaren geſcheenen heeft is dit, Dat de Wetgeever Verbied daar van NIET RAAUW te Eeten; daar immers noch onder Iſraël noch onder geen Beſchaafde Volken, ooyt de gewoonte was, Raauw Vleeſch te Eeten? Ook moeſt het met Hoofd en Pooten, en Ingewand Gegeeten worden: Welke Ongemeene Plegtelijkheeden, den Iſraëliten tot verſcheyde Aanduydingen waaren; en onder die een Verwijt teegen die Uytbundige Wijze der RAAUW-SLOKKENDE Bacchus-dienaars; die ook By en Over het Bloed Aaten; naaderhand in de Wet (als een Spijze der Duyvelen, of die ter Eeren der Afgoden Gegeeten wierd,) Scherp verbooden Lev. 19: 26. Zulx het Paſcha ook met veele Omſtandigheeden in Egipten gehouden is, die by geleegentheyd der Ingewortelde Afgodize Zeeden alzoo belaſt zijn, maar naaderhand geen plaats in Kanaan vonden en ook daarom naagelaaten zijn: Alhoewel de Jaarlijkze Vieringe haar Oorſpronk te dees-Tijd uyt de Zaamenloop van Iſraëls weedervaaren in Egipten nam. Waar omtrent ook noch dit Opmerkelijk blijft; Dat d'Egiptenaars nooyt het Hoofd van eenig Slagt-beeſt Aaten, maar 't zelve onder veel Vloeken in de Riviere ſmeeten; den Iſraëliten nogtans in Egipten belaſt word, het Hoofd en Schenkelen en Ingewand daar van te Eeten. Alhoewel in andere geleegendheeden belaſt op den Altaar te Verbranden. Lev. 8: 21. &c. En zoo meede die van de Roode Veerze. Lev. 4: 11, 12. En hoedaanige Afgodize Ingewand-Eetingen der Slagt-Offeren, eertijds in zeekere Heylige Huyzen of Hallen Godsdienſtelijk geſchieden, (die d'Apoſtel, Tafelen der Duyvelen noemd; en den Kriſtenen een Wet Voorſchrijft, Hoe verre zy zonder ſchroom zouden Eeten al wat in zulke Prieſterlijke Vleeſch-Hallen Verkogt wierd. 1 Kor. 10: 25.) meenen wy tot Opheldering van zommige Paaſch-Plegtigheeden, niet onnut Verhandeld te hebben. En om dat de Verloſſing van Iſraël voor zoo Grooten Daad van Gods Magt moeſt erkend worden, datze tot een Eertijtel in de Voorreeden der Goddelijke Wet niet en mogt vergeeten zijn; iſſet billijk geweeſt dat de Gedagtenis van 't Paſcha door een Plegtelijke Wet bewaard, en geleegendheyd gegeeven heeft den Kinderen van Geſlagte tot Geſlagte, de Reeden van zulken Plegtelijke gewoonte te vertellen, Exod. 12. En het ſchijnd ook dat haare Verſchooning in Egipten, de gewoonte by den Joden heeft ingevoerd, deezen Feeſtdag door het Loslaaten van een Doodſchuldigen Gevangeling, te vereeren; 't geên haar zelfs de Roomſe Stadthouder Pilatus niet heeft willen weygeren, Matth. 27: 17. Gelijk dan ook de Godsdienſtige Joden, die het Uytzuyveren van den Zuurdeeg voor dit Feeſt, wel waargenoomen hebben, en tot de reſt der Paaſch-Pligten even zoo gezind zijn, op deeze Nagt zig wel zonder Bidden Geruſtelijk durven ter Slaape neederleggen. Doch met hoe veel onderſcheyd d'heedensdaagze Joden haar Paaſch-Feeſt Vieren, hebben wy in haar Voorbereyding der Paaſch-Koeken en verder Tafel-Zeeden uytvoerig genoeg teegens d'Oude Inſtellinge van Moſes, en de gewoonte in Kanaan vergeleeken. En dewijl geen Onbeſneedene, noch Onreyne het Paſcha vermogt te Eeten, is zulx ongetwijffeld een van de grootſte Reeden geweeſt, dat zy het zelve geduurende de Reystogt door de Woeſtijne niet meer dan eens aan den Berg Sinai, Num. 9. gehouden hebben; dewijl de Beſnyding in die tijd onderlaaten was. Doch 't Volk door Joſua in Kanaan geleyd; is zijn eerſte Werk geweeſt, de Nieuwgeboorne te doen Beſnyden; en daar op het Paſcha te houden naa de Wet van Moſes op de vlakke Velden van Jericho, Joſua 5: 10. Vervolgens hebben wy dan ook bezien, Wat Voorbeduyding het Paſcha der Hebreeuwſe Kerke, op ONS PASCHA KRISTUS had, en wat de Iſraëliten daar van verſtaan en zig hebben konnen te Nutte maaken.

Aldus was dan hier een Bijſter-groot Onderſcheyd van Zaaken tuſſen 't Hebreeuwſe Volk en d'Egiptenaaren aan de gang: De Eerſte Aaten het Gebraade Paaſchlam onder hun Reysveerdige Toeſtand, om het Dienſthuys van Egipten met Geſchoeyde Voeten te verlaaten; de Laatſte zaaten over de Schielijke Dood haarer Eerſt-Geboorene, in den Rouw gedompeld; en daar wierd niet dan een Droevig Lijk-Geklag in haare Huyzen vernoomen; alhoewel de reſt der Overgebleevene blijde waaren, Dat zy den Iſraëliten ſlegts met haar Geleende Vaaten haar Land zaagen ruymen, Pſal. 105: 38. zoo-zeer hadden haar de Doodſtuypen bevangen. d'Iſraëliten onder dusken Verſtel der Egiptiſe Zaaken te zaamen getroept en van Rameſes naa Zukkoth gerukt, verſchafte haar Leger-verblijf in Tenten aldaar, de Grondveſt van haar Gedagtenis-Vieringe der LOOFHUTTEN: Waar van te zien is Lev. 23: 42, 43. Ook is hen daar de Heyliging en Loſſing der Eerſt-Geboorne als een Godsregt en Dankelijke Erkentenis haarder Verſchooning in 't Slaan der Eerſt-Gebooren in Egipten opgeleyd: Om 't zelve in Kanaan te Onderhouden; gelijk de Joden zulx noch op Heeden in gebruyk hebben: Waar uyt niet alleen blijkt op welk een Grondveſt, Iſraël, GODS EERST-GEBOOREN genoemd word; maar dat ook deeze Pligt van Toeheyliging der Kinderen; tot een Teegenloop geſteld is, om van haaren Zaade niet aan den Moloch

loch op-te Offeren; dat is, niet aan 't Vyer ter Verbrandinge over te geeven; of die daar te doen Doorgaan om haar te Reynigen en te Heyligen; gelijk wy dat alzoo Verklaard hebben. Boovendien zijn ook hier der Joden GEDENK-CEEDELEN of Biddeſnoeren van Hoofd en Handen, en haare MEZUZA aan de Deurpoſten der Huyzen en Kaamer-Vertrekken, tot de Omſtandigheeden van het Feeſt der Ongezuurde Brooden voorgekoomen; op datwe derzelver gebruyk neffens haar Biddekleed met Snoeren en andere dingen uyt de Leere der Rabbinen afdeeden. Daar nu Iſraël van Zukkoth verder tot aan de Voorgrenze der Woeſtijne Etam was Opgereyſt, is haar een Wolk-kolomme des Daags en een Vyer-kolomme des Nagts, als een Godspand toegezeyd; die haar Geleyden, Beſchermen en den Weg wijzen zou; als een Zienelijk Waarteeken zijner Teegenwoordigheyd; waar op geſpeeld word Jeſa. 4: 5. En gelijk dit van veel Godsgeleerde op Kriſtus word Toegepaſt; die in deeze Wolke als de ENGEL VAN GODS AANGEZIGTE zou geweeſt zijn; heeft ons zulx Verpligt te verneemen, Watmen in de Heylige Hiſtorie door die Benaaming te verſtaan heeft: En of zulx niet veel-eer een Voorſchaaduwing zijner Ontwijffelbaare Menſchwordinge te agten zy?

Maar naadien Godt zeekerlijk voorgenoomen had, in Egipten aan Farao Verheerlijkt te worden; deed hy Iſraël door een zonderlinge Krijgs-liſt, uyt de Voorgrenze van Etam, naa Pi-Hachiroth deun by de Zee te rug keeren: 't Geen de Verbolge Konink, (die nu de Krop vol van Berouw over 's Volx Vry-gegeeven Optogt had,) Inboezemde, Dat hy 't Ontvlugte Volkje met heel haar Haave, hier genoegzaam in de Vall had; zoo dat hyze flux met een Zaamgerukte Magt van Waagens en Ruyters Naa-zette, op dat hyze hier aan den Oever der Zee, van tuſſen de Bergen Aantreffen mogt. Hy haar dan in dusken Euvelen Waan genaaderd, en Iſraël in d'uyterſte Nood gebragt; Barſt'er door de Goddelijke Beſchikking, een dappere Stooker uyt den Noord-Ooſten los, die de Wateren uyt de Engte van voor Pi-Hachiroth zoodaanig naa de Groote Zeeboezem opzette, dat de Middeldiepte in 't kort uytgeleedigd, het Volk Iſraëls op 't Voetſpoor van Moſes, tot de Leegte Ingegaan zijnde, langs een Drooggeloopen Riff, tuſſen de Oever-Killen, haaren weg in diervoegen door de Roode Zee ſpoeden; dat zy aan de Mond van Hachiroth ingegaan, ter Linkerhand omgeſwenkt aan den Oever der zelver Woeſtijne, weederom te Land geraakten; gelijkwe dat niet alleen uyt de ſtandsgeleegentheyd der Zee; d'opkoomende Wind en alle omſtandigheeden der H. Hiſtorie teegen 't gemeen gevoelen der Uytleggers en valſſe Denkbeelden hebben aangeweezen, (die door de quaade voorbeelden der Schilders geſteeven, de Doortogt gemeenelijk tuſſen twee hoog-opſtaande Muuren der Zee-Wateren, uyt Etam regt-uyt naa den Oever van Arabien vertoonen;) maar zulx ook uyt het Ramſpoedig weedervaaren van Farao en 't Verzuypen van heel zijn Leger-Magt onderſteund hebben. En ons verwonderd dat d'Uytleggers die anders gezind zijn, niet gerooken hebben, Hoe ongerijmd het te denken vald, Dat Farao, (die reeds door zoo veel Goddelijke Plaagen doorſleepen was) de Koeraasje zou gehad hebben; Iſraël van de Wal agter-naa te ſtappen, by-aldien hy het Water der Zee, zoo Wonderdaadig en teegens de moogelijkheyd der Natuure had zien tot Bergen over-end gereezen, en alzoo gereed ſtaan, om hem teffens te overvallen? Doch nu hem de weg door 't middel van een ſterke Wind ſcheen opengezet, is hy Bruske, van alle Archwaan en hooger gedagten afgeſteeken, en gemeend dat dit Voorval hem zoo gunſtig in de Agtertogt, als Iſraël in de Voortogt weezen zou; zoo dat hy haar in die waan op de Hielen gevolgd, door 't ſchielijk keeren van de Wind, te-gelijk van de weederkeerende Wateren overvallen is, en'er met heel zijn Magt, het Hachjen heeft ingebrokt. Al 't geên ons voorzeeker de moeyte wel waardig ſcheen; dit niet alleen zoodaanig uyt veele waarneemingen omtrent Faraôs gemeende Vlugt, het opkoomende Water, en Natuurlijke geſteldheyd der Roode Zee genoomen, op 't waarſchijnelijkſt te betoogen; maar daar by ook alzulke Snaateraars de Mond te ſnoeren, welke gewoon zijn hier van een Ebb en Vloed te Droomen, die Moſes alleen zou bekend geweeſt zijn; en daar door de middel meenen te hebben, om niet alleen de Goddelijke beſtelling hier uyt-te monſteren; maar ook heel de Weereld wijs te maaken, Dat al de Vermaarde Wijzen van Egipten, die van Ouds voor groote Natuurkundigers, Sterrekijkers en Heemelloop-kenners te Boek ſtonden; zulke Weetnieten en Gekken waaren; Dat den Hebreeuwſen Moſes, die naa zijn Opvoeding aan 't Egiptize Hof, 40 Jaaren in Midian de Schaapen gehoed had; het Daagelijx Water-Gety van een Zee die grootdeels de Boord van haar Land beſpoelde; beeter dan zy zou hebben weeten te Kaavelen; 't geên teenemaal belachhelijk is: En ons deſweegen noopte dit ſtuk wat naader te doorpolzen, en de H. Hiſtorie van alle Ydele Beſpotting vry te pleyten. En wy twijffelen ook niet, of het Schouwſpel der aangeſpoelde Lijken en overhoop geſmeeten Waapentuygen, Waagenen en Ruyteren, (daar Flavius Joſefus van zeyd, datze Moſes deed Opviſſen en aan Iſraëls Manſchap uytdeelde, op datze voortaan Gewaapend gingen,) zullen ons op den Oever van Iſraëls Behouden aankomſt, alles naader ſchijnen te grondveſten; en onzen Leezer ten minſten doen waarſchijnelijk agten, dat wy dit niet onvoegzaam alzoo verklaard hebben. En alhoewel wy daar ter plaats voorneemens waaren het uytdeelen der aangeſpoelde Waapenen, in Print te verbeelden, en daar toe reeds een Vertoogſchets naa het waarſchijnelijkſte Denkbeeld der gebeurde zaak ontworpen hadden, is ons d'uytvoering nogtans door een zonderling toeval zoodaanig ontglipt, dat ons alleen de hôôp ter-hand gelaaten ſchijnd, 't zelve by andere geleegentheyd niet te zullen agterhouden. 't Geên wy onzen Leezer moeſten indagtig maaken, op dat hy dusken naalaatigheyd niet op reekening van onze Slordigheyd te Boek ſlaa. Als dan Iſraëls Uytgang dus Zeldzaam gelukt was, ſcheen het Moſes billijk op dusken verkreegen Zeegen, al flux een Danklied op den Oever der Zee aan te heffen; die daar in van de Zuſter Miriam, met Trommelklank en Vroolijke Reyen der Vrouwſchap agtervolgd, een Voorbeeld ſcheen te ſtaaven, Dat de Hebreeuwſe Kerk-Zeeden naaderhand, geen gebrek aan Vreugdbedrijf en Zangliederen in de Godsdienſt had; die ook al van Ouds tot den Kriſtenen zoodaanig ſchijnen overgegaan, Dat zelfs dit Lied van Moſes in d'Euangelize Kerke gedagt word, Apocal. 15:3. Boovendien zal ook Iſraëls Dry-Daagze Omdooling in de Woeſtijne Etam en 't zoeken naa Drink-Water aldaar, tot aan de Bittere Wateren MARA konnen grondveſten, dat zy naa de doorgang der Zee, niet aan d'overgeleegen Oever van Arabien te Land gekoomen zijn; maar hier toe den Inham of Tonge der Roode Zee bezijden Suës, om-getrokken, aan deeze Droevige Wateren geraakt zijn, die haar aan 't Murmureeren hielpen. Doch hier door

een Wonderdaad in haaren Dorſt geholpen, is haar al ſtrax een INZETTING en REGT, tot haarder beproeving geſteld; op dat'er bleêk wat Volk zy waaren; en ofze in Gods Wett zouden Wandelen of niet; naamelijk 't voorſtel van een Genaaden-Verbond en Wet des Geloofs; op dat dit Volk van de aangekleefde Afgoderye en Bygeloof geneezen wierd. En gelijkze agter deeze togt, Zoet Water en Daadel-Boomen aan de Legerplaats in ELIM vonden, alzoo ſchijnd het alleen van hier door Erfgerugt voortgeſtooven, dat Tacitus en andere Heydenze Schrijvers, Fabelagtig verteld hebben, Dat d'Iſraëliten de vindinge deezer Zoete Wateren, den Ezelen toegeſchreeven, en deſweegen dat Beeſt in zijn Beeld Geëerd hebben. En dewijl ons dit voorval noopte dat wy 't in een Print-Tafereel afſchetſten, is ons daar door geleegentheyd verſchaft, eenige byzonderheeden aangaande de Vrugt der Daadel-Boomen, het niet Verouderen van des Volx Kleederen, en Onverſlijtbaare Schoenen, teegens de gemeene Dwaaling en Beſpotting te regt te brengen. Daar dan meede Iſraëls verder aankomſt in de Woeſtijne SIN, en tuſſengevallen Reystogten geleegentheyd gaaven, de toeſtand der groote Woeſtijne PARAN tot des Volx langduurige Reyze naa te ſpooren. Want op deeze Voor-Grenze aangekoomen, begon'er gebrek aan Brood de hoorens op-te ſteeken en 't Volk zig te-gelijk den Uytgang uyt Egipten te Beklaagen; wenſchende by de Vleeſch-Potten gebleeven, en Zatheyd van Brood genooten te hebben. Maar als 't Volk hier over teegens Moſes Opſtond; ſtond de Goddelijke Magt niet verleegen, noch had aan Vaderlijke Zorge gebrek, 't Verleegen Volk niet alleen met de toezegging van Vleeſch en Brood te Trooſten; maar kreegen het ook beyde wel haaſt en zonder uytſtel. Want de Wind bragt hen niet alleen Quakkelen aan den Avond; op dat zy voor eens haaren Luſt in deeze Verzoeking voldeeden; maar vonden ook Brood aan den Morgen uyt den Heemel gevallen; op dat haar zulx van nu voortaan een DAAGELYX BROOD en Toeſpijze verſtrekte in de Woeſtijne, daar niet te Zaayen noch te Maayen viel, en Iſraël alzoo Dag aan Dag leerde op Godt Vertrouwen, als haar Heemelze Vader die wel wiſt dat zy zulx van nooden hadden; gelijk daarom ook de Zaligmaaker in 't Voorſchrift van al wat wy te Bidden hebben, aan EEN DAAGELYX BROOD gedenkt. By welke Broodgifte en derzelver Daagelijkze Inzaameling, Iſraël en haare Geſlagten naa hen, een Weêklijke SABBATH, dat is, een Dag DER RUSTE, tot een Geloofs-Teeken gegeeven is; voor welken Dag zy yder Zeſde Dag, een Dubbel-Deel moeſten Inzaamelingen, dewijl het op den Zeevenden nooyt gevonden wierd. Godt haar alzoo met zijn Voorbeeld in die Wonderdaad, den Dag afzonderende gelijk hy door een Ruſte in de Scheppinge gedaan had: En Iſraël van nu voortaan ter Gedagtenis haarder Verloſſing uyt het Dienſthuys van Egipten onderhouden moeſt; als in welk zy VREEMDELINGEN en DIENSTKNEGTEN waaren geweeſt: Gelijk Moſes de Reeden van de Inſtellinge des Sabbaths alzoo verklaard, als hy Deut. 5: 15. tot herdenking deezer Verloſſinge daar by doed; DAAROM HEEFT DE HEERE UWE GODT GEBOODEN DAT GY DEN SABBATH HOUDEN ZOUD. Naamelijk ZY, en haare DIENSTKNEGTEN, en haar VEE en haare VREEMDELINGEN die onder haare Magt waaren; vergelijkt Deut. 16: 11, 12. en 't zal genoeg zijn om te zien, Datze groſlijk Dwaalen, (niet weetende de Schriften noch de kragt des Goddelijken Gebods,) die uyt Gen. 2: 2, 3. en Exod. 20: 11. de Ruſte des Zeevenden Daags agten van d'Aanvang der Weereld ingeſteld te zijn; Daar de gantze H. Schrift niet alleen zoo diep van ſwijgd, dat niet de minſte Scheemering daar van te zien noch door 't gantze Leeven der H. Vaderen eenig gewag van op-te ſtikken is: (Jaa behalven dat verſwijgen, zelf over-al de Nieuwigheyd des Sabbaths onder Iſraël te dees tijd toekend;) gelijk niet alleen in de Hiſtorie van het Manna openbaar is; maar ook in het Getuygenis der Leviten, Neh. 9: 13, 14. en Ezech. 20: 12. Daar vervolgens den Sabbath van de andere Geboođen onderſcheyden word; WAAR DOOR EEN MENSCHE LEEFD. Laat'er ſlegts ter Deugden op gelet worden vers 13, 16, 19, 20, 21, 24. Het geên ons een genoegzaame grondveſt ſcheen, om veel andere bewijsreeden daar toe by te haalen; die insgelijx betoonen, Dat deezen Dag der Ruſte, niet tot een byzonderen Dag van Openbaare Godsdienſt door by-eenkomſten aan Iſraël gegeeven, noch ook daar van niet genoemd is; maar veel-eer haar Naam van 't Oogmerk des Wetgeevers draagt; naamelijk der RUSTE, ter-gedagtenis der Vrye Ontſlaaking van alle Dienſtwerk dat hen onder de Slaavernye van Egipten niet gebeuren mogt; waar toe de verklaaringe van de Zaligmaaker Matth. 12: 5. zeer ſchoon ter ſnè komd; betoonende dat de Prieſters door 't Werk der Godsdienſtige Offerhanden, (voor zoo veel zy door Werken de Ruſte Stoorden;) den Sabbath ONTHEYLIGDEN. Hoe nu dit Manna-Brood aan Iſraël ook tot Toeſpijze was, en van wat Natuur en Voortkooming; hoe het Verzaameld en by Dagmaaten ordentelijk wierd uytgedeeld; en niet zelden in 't N. Teſtament daar op geſpeeld en een Geeſtelijke Spijze genoemd word; (zoo dat het ook een ſchoon Voorbeeld van de hoedaanigheeden in Kriſtus zy geweeſt;) is ons daar heel gemakkelijk in de Hand gevallen. Iſraël met dusken Brood-verzorging van hier Opgebrooken en in Raphidim naa-by 't Gebergte Horeb Gelegerd, vond daar al weeder Gebrek aan Drink-Water; en een grondveſt om zig in diervoegen teegens Moſes aan te kanten; Datter een Naamdigtelijke Gedenkmaaning 't haarder Verwijt in de H. Hiſtorie van overgebleeven is, die ook in 't Zanglied Pſal. 95: 8. gedagt word; als te zien is, Exod. 17: 7. Num. 20: 13. Naamelijk het TWIST-WATER, MASSA en MERIBA; dewijl het Volk hier weegens de Verharding haares Herten Godt Verzogten, Deut. 6: 16. En Moſes op zijn bevèl verzeld met de Oudſten tot den Rotſteen in Horeb uytging, op dat hy Water uyt de zelve deede voortkoomen en Iſraël geenen Dorſt had, Jeſa. 48: 21. Van den Apoſtel een Geeſtelijke Drank genoemd, 1 Kor. 10: 4. Drinkende uyt de Geeſtelijke Steenrotze die Volgde; en by de zelve Apoſtel, KRISTUS genoemd word, om dat die den zelven op zeekere wijs Afbeelde; en Iſraël hier even zoo door Ongeloof Verzogt, ſtaande voor den Rotſteen haares Heyls; gelijk we daar over Moſes verhaal, Exod. 17. hebben uytgevoerd, en des Heeren Staan op den Rotſteen vers 6. En zoo vonden wy daar ook geleegentheyd, de Bergen Horeb en Sinai als twee Toppen van een-en 't zelve Gebergte te verklaaren, en te bezien op welk-een grondſteun d'Apoſtel Gal. 4: 25. deezen Berg de Naam van HAGAR gegeeven, en daar door het Vleeſſchelijk Iſraël heeft aangeduyd; dat hier door een Wet der Ceremonien Dienſtbaar gemaakt is aan de Moeder-Stadt Jeruſalem; waar van wy den Omſlag in der zelver Toebereydzelen, in ons Vierde Boek-Deel met eenige breedweydentheyd zullen afdoen; en Iſraël daar meede in Kanaan geleyden.

AAN DEN LEEZER.

Als nu 't Gerugt van Israëls Uyttogt weegens haar Omswerven door deeze Woestijnen, de Volken van rondom ter Ooren quam, is onder die, 't Geslagt van Amalek uyt Esau Voortgesprooten, d'Eerste onder de Heydenen willen zijn, die het Afgematte Volk met den Krijg op 't Lijf gevallen is, haar Slaande in de Agter-Togt alle Swakke en die Vermoeyd de Leger-Sleep naauwlijx volgen konden, Deut. 25: 17, 18. Exod. 17: 8. Daar zy veel-eer Verpligt waaren, dit verleegen Volk met Teer-kost en Verversing te Ondersteunen. Zulx Amalek hier aan ook zoo Snooden Stuk teegen Israël beging, dat Godt zig door een Eeuwigen Oorlog aan dat Geslagt heeft willen Gewrooken hebben: Exod. 17: 14, 16. En ons zeer duydelijk Afschilderd, hoe Onverzoenelijken Haat Godt heeft, van die Zoort van Onderdrukkers; die inzonderheyd dan Verlaatene Vreemdelingen, Weeduwen en Weezen op 't Lijf vallen, alsze in Onmagt en Verleegentheyd gevallen zijn; en anderzinds in gelijke Stands-geleegentheyd voor elk Regtschaapen Mensch in haar Schelpen Kruypen. En 't is niet zonder reeden dat Godt ook hier teegen al vroeg met een Wet onder zijn Volk heeft willen Waaken, als te zien is; Exod. 22: 21-24. Daar wy zoo veel te Ernsthaftiger op gelet hebben; als wy Godt beeterd de Proef van zulk-een Heyloos Gedrag, in ons Perzoon geleeden; een genoegzaame Grondvest hebben aan al de Weereld te Betuygen; Dat den Roem van Gods Geregtigheyd voorzeeker al te grooten Kreuk zal schijnen te lyën, indien zulke Treyters, over wien reeds zoo veel Godvrugtige Handen zelfs op den Oever van de Dood, om Wraake naa den Heemel opgesteeken zijn; Ongestraft van hier ten Graave Daalen. En zoo zullen wy dan ook in Amalek zien; Dat hy zijn Snood bestaan niet zonder een Dappere Neerlaag Geboet heeft; die hem de Strijdbaare Hand van Josua, en 't Vyerig Gebed van Moses aanbragten: En desweegen billijk met een Altaar dankte, dien hy de Eertijtel van JEHOVAH NISSI gaf; dat in onze Taal luyd, De HEERE IS MYN BANIERE. En gelijk deeze Overwinninge wel haast tot in 't Land Midians Overwaayde, alzoo heeft ook Jethro Moses Schoon-Vader niet lang uytgesteld, hem hier in de Woestijne te bezoeken, met hem brengende Moses Huysvrouwe Zippora en beyde Zonen Gersom en Eliëzer: Daar hem Moses door de Goddelijke Wonderdaaden aan Israël in Egipten, en hier aan Amalek gedaan, tot een Godsdienstig Offerpligt en Heylige Maaltijd noopte. Maar als d'Opmerkende Man wel zag wat lastig Bestel van Zaaken, Moses ter-Hand had; in zoo Magtigen hoop Volk alleen te Rigten; is hy hem met een Heylzaame Raadslag Bygesprongen; op dat hy onder de Goddelijke Goedkeuring, hem van Dappere, Wijze en Ervaare Mannen voorzag, die hem in 't Volk-bestuur Ondersteunden; gelijk hy deed; en Israël alzoo de Gedaante van een Volk kreeg, dat door Wettige Overheeden Geregeerd, van nu voortaan in staat zou zijn, om alzulke Burger-Regten, Wetten en Inzettingen te Ontfangen, als hen tot naader Verklaaringe van de Zeedelijke Wet der Thien Gebooden; Exod. 21. 22. en 23. Voorgeschreeven, door Verbondmaaking en willige Toestemminge gegeeven zijn. Aldus toegesteld, is Israël uyt Raphidim in de Woestijne van Sinai aangekoomen, en zig Geleegerd in 't Gezigte van dien Berg: die weegens veel Hoogdraavende Voorvallen aldaar, in de Historie der Hebreeuwse Kerke Vermaard geworden is. En misschien Ouwelinx by d'Arabiers, de Naam van HAGAR had; en zoo d'Apostel in 't zin gebragt heeft daar op te Zinspeelen. Galaten 4: 25. 't Geen ons Vermaande de Standgeleegentheyd van deezen Berg, naauwkeurig te Beschrijven; en daar op niet alleen SINAI en ZION, als de Wet en 't Euangelium, aan-te merken; maar ook de Woestijne van Arabie, tot Israëls Reys-Weg kennelijk af-te Baakenen.

Moses met het Volk aan deezen Berg Gelegerd, was de Goddelijke Voorspellinge noch wel indagtig, die hem tot een Teeken aan Horeb had toegezeyd; dat hy hem alhier zou Dienen met Offerhanden. Exod. 3: 12, 18. Dus zammelde hy niet al strax tot deezen Berg op-te Klimmen gelijk hy deed; en van daar tot den Volke Needergekoomen; was zijn Last, Israël de Magtige Hand van Jehovah indagtig te maaken, waar meede hy haar als door een Snelle Vlugt der Aarenden, uyt het Diensthuys van Egipten had Uytgeleyd; en zoo te-bet Verpligt om nu voortaan zijn Woord en Wet te gehoorzaamen: Zijnde hier als een Bruyd tot Godt gebragt, om aan deezen Berg als een Eygendom en Verkreegen Volk Ondertrouwd en zoodaanig tot een Heylig en Koninklijk Priesterdom gemaakt te worden; dat daar door den Heydenen de Scheyd-Brief in de Hand gestopt, en een Middelmuur tussen hun beyde wierd Opgeregt. Deeze Aanbieding van 's Volx Toestemming en Beloofde gehoorzaamheyd Omhelst, wierd gants Israël belast zig door Wassching en Onthouding van alle Begeerte des Vleeschs te Heyligen; op datze dus Plegtelijk Toebereyd, aan den Derden Dag in staat waaren tot Godt te naaderen, om zijn Heylige Wet van de Top des Bergs te hooren Afdonderen. Welke Reyniging door Water, den Israëliten een Voorspel en Grondvest schijnd geleyd te hebben, op welk zy een Water-Doop ter Inwijing hebben ingevoerd, waar door men onder hen tot het Verbond Overging: En de Joden desweegen ten Tijde van Johannes de Dooper minder Vreemd van zijn Doop waaren, die zy van de Instellinge des Messias verwagtende waaren; Joan. 1: 24, 25. En vervolgens is ook de geheele Ceremonieele Wet van Moses in het Dienstbaar Jerusalem, vol van Wasschingen en Reynigmaakingen geweest. Maar op dat het Volk des te Eerbiediger tot het aanhooren van de Wet naaderde, moest hen de Vryen aanloop des Heyligen Bergs, Afgepaald en 't Opklimmen tot den zelven, op Straf van de Dood verbooden zijn: Want Godt wilde dat zijn Volk met Eerbied en Vreeze naaderde; en zoo al van-verre een merklijk Onderscheyd tusschen de Wet en 't Euangelium Gestaafd wierd. En gelijk de Geleerdste Joden over Israëls Verschijning alhier, een Ordentlijke Standsgeleegendheyd uyt Deut. 29: 10, 11. hebben opgestikt, die ons niet Onbedenklijk tot de betaamelijkheyd van zoo grooten t'Zaamenloop des Israëlitizen Volx scheen; hebben wy niet te Kaarig willen zijn, 't Hoogdraavend Voorval der Wet-Afleezing, naa dat Voorschrift, in een Print-Tafereel t'Ontwerpen; en door een beknopte Aanwijzing den Beschouwer wat naader te Verklaaren: Om dat het tot noch toe van niemand alzoo in-agt genoomen was te doen; ten zy misschien Stuks-wijs in zeekere Nieuwe Bybelprinten, daar in het ons voor zooverre, van Zijdelings Ontdieft is. In welk Tafereel wy dan hebben aangeweezen, in wat Schik-Orden en Standsgeleegendheyd, de Zonen van Levi; de Hoofden der Stammen; de Oversten en Oudsten des Volx; de Amptlieden; Israëls gantze Manschap; de Kinderen en Moeder-vrouwen, met derzelver Knegten en Maagden; Vreemdelingen, Hout-houwers en Water-draagers, uyt de Legerplaatze aan de Voet van deezen Berg ston-

den; als haar onder de vreeſlijk-Dreunende Donderſtemmen Verzeld met Blixemen, en 't Geluyd als van ſterke Bazuynen, de Wet der X Woorden Afgekondigd wierd: Zoo datze niet alleen van Vreeze Agterwaards weeken en van verre zogten te ſtaan; maar Moſes zelfs Beefde en vol Angſt was: En geen Wonder; want de gantze Berg Daaverde en gaf onder een vervaarende Aardſchudding niet dan Vyer en Rookdamp van zig, en was alzoo al-om niet dan met Vreeſlijke Verſchijnzelen verzeld; gelijk de Heylige Hiſtorie daar van ſpreekt, en d'Apoſtel naader Verklaard. Zulx het Volk in dusken Verſlaagenheyd aan 't Deynzen, d'Oudſte onder hen Moſe Baaden, hy wilde voortaan als Middelaar voor haar by Godt inſtaan, op dat hy niet meer alzoo tot haar ſprak. Moſes dan aldus voor de Middelaar des O. Verbonds erkend, noopte ons het Tijdpunt der Heylige Hiſtorie, ook den Inhoud, en Goddelijk Oogwit der Wet 't Ontſwagtelen: En daar by voor-af te verneemen, in wat voegen dezelve gezeyd word; DOOR DE BESTELLINGE DER ENGELEN GEGEEVEN TE ZYN IN DE HAND DES MIDDELAARS; waar toe wy niet alleen de Gedagten der Joden hebben Bygehaald, die hier verſcheyde Ordeningen van Engelen by Naamen weeten op-te tellen, maar ook 't Gevoelen der meeſte Kriſten-Godgeleerde Onderzogt; welke willen, Dat Kriſtus als de Engel des Verbonds en WOORD des Vaders, de Wet op Sinai uytgeſprooken heeft; alhoewel de Brief-Schrijver aan de Hebreën, het Spreeken van den ZONE, alleen aan de laatſte Daagen, Dat is aan het Nieuwe Teſtament Opdraagd: En wy willen dat den Beſcheyden Leezer zig hier van alleen 't waarſchijnlijkſte zal te nutte maaken. Onder-en-tuſſen ſchijndmen niet te konnen teegenſpreeken, Dat de Wet der X Woorden, met de Wet des Herten over-een-ſtemd; en de Natuur-Wet nergens teegenloopt maar veel-eer Beſtendigt tot Onderwijs en Vraage van een Goede Conſcientie. En alzoo uyt haar eygen Aardt en Natuure Eeuwigduurende, en met Goed Regt, EEN WET DER ZEEDEN genoemd: Tot Onderſcheyding van de Wet der Ceremonien, die uyt haar Aardt, en Toevallige Inſtellinge, de Verdwijninge Onderworpen was. Voor de reſt twijffelen wy niet of wy zullen in 't Ontleeden van de Zaamenhang der Goddelijke Gebooden, Verſcheyde waarneemingen uyt Oude en Nieuwe Bedenkingen zien voortgebragt, die tot de Menſchelijke Zaamenleeving, een Godvrugtige Betragting wel dubbel waardig zijn.

Eer dan Moſes naa dit Verſchrikkelijk Afleezen der Goddelijke Wet, als Middelaar voor het agterwaards geweeken Volk van Nieuws tot Godt naaderde, op dat hy daar toe ook een Ontwerp van al die Burger-Wetten, Regten en Inzettingen Ontfing, dien hy Exod. XXI. XXII. en XXIII. in een WETBOEK aangeteekend heeft; zijn hem voor-af noch andere Beveelen gegeeven; die aan Iſraël niet alleen Goude of Zilvere Goden Verbieden te maaken; maar ook het Voorſchrift Behelzen hoe zy hunne Altaaren moeſten Bouwen, aan alle plaatze daar Godt ZYNS NAAMS GEDAGTENIS wilde Stigten. Naamelijk dezelve niet van Gehouwe Steenen; maar van Aarde Zooden of Raauwe en Onbediſſelde Steenen; dat is, van een Zuyvere Maagdelijke Stoffe te maaken; over welk geen Houw-Yzer gegaan was: Waar by doende, Dat zy ook haaren Altaar niet met Trappen zouden Beklimmen. En zulx zeer waarſchijnelijk op dat Iſraël van nu aan, in 't Stuk van haare Vrywillige Offerdienſten, mogt ſchijnen van de Zeeden der Afgodize Heydenen afgeſcheyden te zijn; als die meenden met haar Cierlijk-Behouwe Altaaren de Goden te behaagen; en door 't Offeren op de Hoogten en veel-Trappige Altaaren, de Goden zoo veel naader te zijn om Verhoord te worden: Welke Dwaalzieke Gedagten Godt onder zijn Volk hier door wilde Uytroeyen. Als waar toe ook geen Geleerde Mannen ontbreeken welke meenen, dat zelfs de Vreeſlijk-groote Gevaartens der Egiptize Pyramiden, tot dusdaanige Hooge Altaaren Geſtigt zijn. Ondertuſſen ſchijnd niet Onbedenkelijk, of dusken Altaar van Maagden-Aarde of van Onbehouwen Steenen; heeft een ſchoone Aanduyding van Kriſtus de Waaren Altaar konnen verſtrekken; die zonder toedoen des Mans, uyt de Moeder-Maagd Maria ſtond Gebooren te worden; als een Ongeagte Steen, die van de Joodſe Bouwlieden Verworpen zijnde, tot een Hoofd des Hoeks en Grondveſt geworden is, op welke de Kerke des O. en N. Teſtaments geveſtigd ſtaat. En dewijl daar geen Volk tot een welvoegzaame Zaamenleeving zonder Wetten kan te gaar Spannen en Volharden; heeft Godt het Hebreeuwſe Volk ook hier aan geen gebrek laaten hebben; maar de zelve zoodaanige Geregtſpreekelijke Wetten, Regten en Inzettingen willen geeven, dat zy een duydelijke verklaaring van de Wet der Zeeden inſlooten; en te-gelijk de Straffen aankondigden met welke de Overtreeders door d'Overſten des Volx moeſten Geſtraft, of afgeſchrikt; en de Goede alzoo aan Lijf en Leeven, tot Welſtand des Gemeenebeſtes, en Geruſte Bezitting van eygen Haave, Eer en Trouw Beſchermd bleeven. Gelijk-we zien dat Moſes de zelve Wetten en Regten, daar toe als in een CODEX of CORPUS JURIS heeft op de rye gezet; en daar uyt den Volke voorgeleezen; op datze zig in volle kundſchap de zelve door toeſtemming Onderwierpen, en alzoo aan d'Onderhouding willig Schuldig maakten, Exod. 24. En gelijk daar blijkt dat Moſes over alle deeze Regten een Verbond door Bloedſprenging maakte, alzoo twijffelen zommige niet of de Wet der X Woorden heeft daar in als de Hoofd-Text booven aan geſtaan, of is ſtrax hier naa daar bygezet. Gemerkt hem de Steene Tafelen, te deestijd noch niet overhandigd waaren, als te zien is, Exod. 31: 18. In welk Wet-Boek dan ook voorzeeker heel opmerklijk blijft; dat gelijk Iſraël in Egipten onder een ſtrenge Dienſtbaarheyd Geleeft had, en nu was Vry-gemaakt; de Geregtſpreekelijke Wetten daar in ook alzoo haar aanvang met het Regt der Dienſtknegten en Maagden neemen; en met de Pligten eyndigen, die de Heyligheyd des Leevens, en de Regtveerdigheyd der Regteren betaamen. Vervolgens rept dan de Wet, Hoedaanig d'Iſraëliten met haare Knegten, Gekogte Slaaven en Dienſtmaagden moeſten Leeven: Van de Straff der Moetwillige Doodſlaagers; Verſmaaden der Ouderen, en Menſche Dieven. Van 't Beſchaadigen zijns Naaſten, door Menſch of Beeſt; Van Dieſte en hoe de zelve te Straffen; en den Nagt-Dief niet te verſchoonen. Van Vertrouwde Goederen, Leening en Huur. Van Maagden-Schennis en Onteering. Straff der Tooveraars en Beeſtlijke Vermenging. Van 't Regt der Vreemdelingen; Van Verbooden Woeker en Overwinſt. Van 't Eerbieden der Overheeden. Betaalen der Eerſtelingen en Tienden. Van de Deugdelijkheyd der Overheeden in 't Gerigte. Van 't Zeevende Braak-Jaar, en Jaar-Zaayzoenen. Van 't houden der Dry Groote Jaar-Feeſten; en meer andere byzonderheeden; die wy alle tot XXXIV. byzondere Wetten uyt Moſes hebben opgeteld, en door veele waarneemingen uyt het Regt der Volkeren; dat by de Bezaadigſte Naatien, op deeze Wetten van Moſes Geveſtigd ſtaat, (of

groot-

grootdeel daar meede over-een stemmen;) naader verklaard; op datwe te-bet bezaagen, met welke Burger-Wetten, Israël 't Land Kanaans gaan Bewoonen zou; maar ook op welk-een grondsteun Moses dit Wet-Boek naa de Inwying door Offerhande en Bloedsprenging (in welk zoo wel het Volk onder XII Opgeregte Steenen, die de Stammen Israëls vertoonden; als het Boek zelfs Geheyligd wierden,) HET BOEK DES VERBONDS genoemd heeft. En wy wilden niet naalaatig zijn, ook deeze Ceremonie tot naader verstand in een Print-Tafereel t'ontwerpen, en met aanwijzingen der byzondere zaaken te verzellen. Hier op is Moses met de Oudsten Israëls weederom tot den Berg Opgeklommen, alwaar hy uyt heel dat Gezelschap, als de MIDDELAAR van dit Verbond; alleen is Gewettigt geworden tot Godt te naaderen, terwijl de rest zig alleen van Verre moesten neederbuygen; op datze Getuyge waaren van dat Moses dit Verbond niet in zijn eygen, maar in de Naam van de Godt Israëls gemaakt had; Godt hem zelven haar door een Verschijnzel zijner Heerlijkheyd laatende zien. Alhoewel ook geen Godsgeleerde ontbreeken welke willen, Dat hier de Perzoon van Kristus in Menschelijke Gedaante, als een Voorspel zijner Menschwordinge verscheenen is; 't geên wy naader onderzogt, en uyt zommige fraye Zingeevingen te-regt gebragt en getoond hebben; Dat ons Moses verhaal van zijn Eeten en Drinken te dees tijd; ten minsten genoegzaam schijnd te verzeekeren; Dat Godt hen in dit voorval geenzinds Verschrikkelijk verscheenen is: Alhoewel zy moogelijk geen andere Gelijkenis, als een Zaffyrsteenige bevloering in de plaatze deezer Verschijninge gezien hebben; alwaar zig Godt Verteegenwoordigde. Daar naa is Moses nogmaals met Josua tot den Berg Opgeklommen; en alleen tot de Donkerheyd genaaderd, heeft hy aldaar 40 Daagen en Nagten versleeten; in welk verblijf hem niet alleen de Afgeleeze Wet der X Woorden in Steene Tafelen overhandigd zijn; op dat Israël door dusken bestendige Getuygenis naader bevestigd bleef en vermaand wierd die te houden; maar ook in al die tijd ter-Deugden onderweezen wierd, om onder Israël een HEYLIGDOM op-te rigten; naamelijk een Hutte of Draagbaare Tente, in welke Godt te-gelijk met het Gezelschap zijner Wolke, en een Verbond-Kist uyt Goud gemaakt, om het Getuygenis, dat is, de Wet der Tien Geboođen te bewaaren, als een Zigtbaar teeken zijner Teegenwoordigheyd, onder zijn Volk wilde Woonen. Om 't welk alzoo kennelijk onder Israël te staaven, Moses een Naauwkeurig Modèl vertoond is, op dat hy 't zelve naa dat Voorbeeld maakte. En gelijk Moses het voorschrift van de Bouwgestalte deezes Heyligdoms, en desselfs Kostelijk Huysraad, breedspraakig in 't Boek der Uyttogt verhaald, alzoo heeft ook de Zendbrief-Schrijver aan de Hebreën op 't Agtste en Neegende Hoofdstuk, weegens desselfs hoogdraavende Dienst en Voorbeduyding veel te zeggen gevonden. Want even als dit Heyligdom een Afschaaduwing van Heemelze dingen verstrekte, en onder die ook een Afbeelding van Kristi Lichaam was, in welke de Godheyd eenmaal zou Tabernaakelen, Joh. 1: 14. en 2: 19, 20. Moest het Voorbeeld dat Moses hier op den Berg getoond was, naauwkeurig gevolgd worden, Exod. 25: 9. en 39: 43. Hebr. 8: 5. Actor. 7: 44. alhoewel het slegts eerste Beginzelen der Weereld waaren, Gal. 4: 3. En op dat de Opregting van dusken Tabernaakel te voegzaamer voortgang nam; wierd Moses belast het Volk die nu Deelgenooten van 't Verbond waaren, een Vrywillig Hef-Offer uyt haar Bezit af-te Eyssen, op dat elk hier aan wat toebragt waar in hy zijn Geloof en Yver tot de Eere van Godt, en Gunstige Bywooninge onder haar, staaven kon. Welk Hef-Offer wy uyt de Naam-Lyst des Goddelijken Eysch; als een voornaam Hoofdstuk van den Tabernaakel-Bouw en voorbereydzel van het Dienstbaar Jerusalem, op 't afscheyd van dit Derde Boek-Deel, uyt d'Oudste Geheugnis der dingen hebben opgehelderd. En op dat de Godt Israëls ook naa d'Uyterlijke bevatting van het Kindze Israël, alzinds Eere van zijn Dienst en dit Heyligdom had; heeft hy Moses ook geen gebrek aan Konstige Werkmeesters willen laaten; maar twee voornaame Mannen opgenoemd, dien hy daar toe met een Vernuftige Geest beschonken had; en alzoo ook in staat om andere daar in te Onderwijzen; op dat heel het bestel des Werks, naa Moses Voorschrift zoodaanig voltooyd wierd, als wy voorneemens zijn in ons Vierde Deel omstandig te vertoonen. Alles met dat beding, Dat egter om het Godsdienstig Werk deezes Tabernaakels, de Ruste des Zeevenden Daags niet en moest Ontrust worden; op dat Israël niet en meende dat het Goddelijk Teeken, zoo nieuwelijx aan haar bekend gemaakt, door deezen Yver en gewaande Godsdienstigheyd, niet in veragtinge quam en eyndeling door een nieuwe verpligting wierd uytgewist. 't Geên ons behoorde indagtig te maaken, Dat gelijk deezen Tabernaakel zou Opgeregt worden, tot een eygen Afgezonderde plaatze voor de Godsdienstige Offerhanden: Den Sabbath dan (die al te vooren gegeeven en van 't Volk door een Heylige Ruste, eenige reyzen Gevierd was,) niet tot de Oeffening van een Openbaare Godsdienst door Zaamenkomst gegeeven zy; gemerkt zelf de plaatze tot de byzondere Dienst, noch niet eens aangeweezen noch toegesteld was; en ook uyt het Getuygenis van de Zaligmaaker blijkt, dat den Sabbath zelfs door het Werk van de Godsdienst Ontheyligd wierd. Maar gelijk Moses het gantze bestek van deeze Tente met desselfs Voorhof en alle Inboel, te-gelijk met desselfs Dienstgebruyk, zeer Naauwkeurig en breedspraakelijk aangeteekend heeft: En tot besluyt van al die zaaken, en zijn weedervaaren op den Berg daar by doed, Dat hem twee Steene Tafelen ter-hand besteld zijn; in welke de X Woorden door de Kragt van Gods Vinger waaren Ingeschreeven, Exod. 31: 18. (jaa daar by verneemen, dat heel de rest der Ceremonieele Wetten die in 't Boek Levitikus vervat staan; Moses eerst naa d'Oprigting aan de Deure deezer Tente zijn bekend gemaakt;) alzoo hebben de Joden niet alleen veel Vieze Gedagten, over d'Inschrijving der Goddelijke Wet; maar schijnen ook Moses Getrouwe Aanteekening, van groote Naalaatigheyd te beschuldigen, als zy zoo eendragtig staande houden, Dat Moses onder dit verblijf op Sinai, booven de Beschreevene Wet die in zijn Boeken vervat staan; ook noch een Onbeschreeve en Mondelinge Wet ontfangen heeft; (hoe diep'er Moses zelfs van swijgd;) dien hy aan zijn Staatvolger Josua, en door die aan de Oudsten, Profeeten en Wijzen onder hen van Mond tot Mond voortgeplant, en zoo altijd onder haare Rabbijnen en Kerkvoogden bewaard zijn; en verre booven Moses Beschreeven Wett te waardeeren is; gemerkt die zonder deeze Mondelinge Wet, Onverstaanbaar, Donker, Tweestrijdig en Onvolkoomen is; gelijk onder andere Geleerde Joden; Rabbi Moses Mikotzi, alzoo daar van Schrijft in SEPHER MITZVOTH GEDOL; en daar toe verscheyde Staalen byhaald; die wy op zijn plaats niet en wilden laaten ontbreeken: Noch ook verzuymd hebben aan te teekenen; hoe ten laat-

laatsten deeze Mondelinge Wet, als de regte Overgeleeverde Verklaaringe der Beschreevene Wet van Moses; door Rabbi Juda Hakodesch, in een Boek zaamen vergaaderd is, dat de Joden met de Naam van MISCHNA noemen; en zoo veel als d'HERHAALDE of TWEEDE ORDENING DER WET beduyd: Tot welke dan haare Rabbynen allengskens haare eygene Verklaaringen hebben bygedaan; welker verzaameling zy de GEMARA noemen; en zoo is dat gantze Werk dus te zaamen aangewassen; met de Naam van TALMUD genoemd. En alhoewel daar twee Talmuds onder hen bekend zijn, d'een de Jerusalemze, d'ander de Babylonize bygenoemd; heeft nogtans de laatste het Hok by haar ingehouden, en die van Jerusalem meest verworpen. En zoo moet men ook den Talmud by de Geleerde dikwils aangehaald, voor de Babylonizen neemen; ten zy de Jerusalemze daar by kennelijk word uytgedrukt, alhoewel'er te mets in gemist word. Dus is dit dan dat Groot Boek en Zaamenschraapzel der Oude Rabbynen, daar de Joden zoo veel mè ophebben. Zijnde thans ook noch al zoo Opgeblaazen als van Ouds, en vol van Inbeelding, dat haar de Kennis en het Regt verstand van de Wet des Heeren is aanvertrouwd: Daar wy zien, datze al van over lang de Bestraffing der Profeeten, over haar Eygen-Wijsheyd niet konnende verdraagen, de zelve Gedood hebben. Zoo dat Jesaias wel dubbel regt had, om van haar te Klaagen, Jesa. 1: 4. en 6: 10. en 48: 4. Ezech. 2: 4. En zoo men haar teegenwoordige staat aanziet, men zal niet donkerlijk ontwaar worden, datze onder die Straff liggen, die Moses haar Voorspeld heeft, Deut. 28: 15. Als zeer wel voorziende dat dit Volk de Leeringe van Menschen booven de Goddelijke Wet van Moses zouden zetten, en Gods Gebod alzoo Kragteloos maaken door haare Inzettingen; gelijk de Zaligmaaker alzoo van haar spreekt, Matth. 15. Waar toe zoo het yemand lust uyt eygen Oogen te zien, hoedaanige Mondelinge Overleeveringen de Joden in de MISCHNA, of Talmudize Text, elkander voor Moses eygen Berigt in de Hand stoppen; yder nu meer in staat schijnd te zullen geraaken, als voor heenen; nu den Neerstigen Hr. Surenhuyzen alreede de moeyte genoomen heeft, de zelve uyt haar Hebreeuwse Schors te Ontbolsteren, dat is in 't Latijn Over-te zetten, en met de Aanteekeningen der Vermaarde Rabbijnen Maymonides, Barthenora en andere door den Druk gemeen te maaken, gelijk men aan zijn uytgegeeve Deelen verneemen, en zoo agter de kennis van der Joden eygen Uytlegging geraaken kan: Die anders maar stukswijs, hier-en daar in de Schriften der Geleerde Mannen gevonden worden. En alhoe wel men der Joden Uytleggingen niet te veel Betrouwen mag, om d'Euangelize Historien en de Predikaatien van de Zaligmaaker op-te helderen; moeten egter de Kristenen niet meenen dat men 't Joodse Volk om haare Dwaalzieke Overleggingen, waar door zy hen tot Fabelen begeeven, (Tit. 1: 14.) noch om haar Verlaaten staat, behoorde te Veragten; gemerkt hen van Godsweege de Bekeeringe staat toegedagt, Hosea 3: 5. 2 Kor. 3: 15, 16. Rom. 11: 23. En wy niet alleen gewoon zijn, deswegen voor haar te Bidden; maar ook de Zaligmaaker der Weereld, zelfs aan 't Kruyshout om Verschooninge van haare allergrootste Misdaad Gebeeden en uytgeroepen heeft; VADER VERGEEFT HET HAAR, WANT ZY EN WEETEN NIET WAT ZE DOEN, Luc. 23: 34.

Eer dan Moses noch met het Voorschrift des Tabernaakels, en de Tafelen der Goddelijke Wet van den Berg was weedergekeerd, isser voorzeeker een zeldzaame Zaak onder Israël voorgevallen; en het Volk heeft onder s' Mans langwijlig vertoeven een onbetaamelijk stuk begaan: Want te-gelijk Ongeloovig aan de Toezegging van Moses, en Verdrietig over zijn langwijlig verblijven geworden, hebbenze Aaron, die te dees tijd met den Man Hur, Moses Stèhouders waaren, afgeëyst, Dat hy haar GODEN zou maaken DIE VOOR HAARE AANGEZIGTEN HEENEN GINGEN, Exod. 32. Ziet daar eens den Raadslag van dat Dwaalziek Volk, Dat zoo even te vooren Gewasschen en Geheyligd, de Goddelijke Wet van Sinai had hooren Afleezen, die haar zulx te doen op 't scherpst Verbooden had; en over welk zy een Verbond met Godt haar Verlosser hadden aangegaan; onder Belofte van al wat hy tot Moses spreeken zou te zullen Gehoorzaamen: Doch nu lieten blijken, hoe swaar het haar viel de Drek-Goden van Egipten uyt haare Herten weg te doen. Het geën dan ook van Aaron aangemerkt; de Drift des Afgodizen Volks, niet alleen strax is opgevolgd, maar ook haar Uytzinnigheyd naader heeft op de Proef gezet; op datze door den Uytgang der begeerde zaak, aan haar zelven bekend en openbaar gemaakt wierd, Hoe zeer zy haaren Weg Bedorven, en haaren Godt Vertoornd hadden. Dus Eyst hy dan des Volx Goudene Oorçierzelen tot hem over te brengen, uyt welk hy voor haar door de Gietkunst een KALF in de Gelijkheyd van den Egiptizen Os-God Apis wilde doen voortkoomen: 't Geën haar Dwaasheyd wonderwel geviel: Zoo datze 't zelve dus wel gelukt ziende, aanstonds ter Eerdienst hebben opgeregt en met een Altaar en Offerhanden en Godsdienstige Neederbuygingen Gediend; naa dat Aaron daar toe een Feestdag had doen Uytroepen, op welkze met Eeten en Drinken Vroolijk geworden, opstonden en tot de Reydanssen gingen om te Speelen; elkander toejuychende, DIT ZYN UWE GODEN ô ISRAEL DIE U WUYT EGYPTEN HEBBEN UYTGEVOERD! Een onderneemingе voorzeeker, die een groot verschijnzel in de Historie der Hebreeuwse Kerke gemaakt heeft, en van groot gevolg in de staat van Israël geweest is: En overzulx ons noopte, 't zelve niet alleen geenzinds terloops te betragten, maar ook door verscheyde Print-Tafereelen op-te helderen, op datwe onze Opmerkende Leezers het Denkbeeld der gebeurde zaak, weegens veele omstandigheeden, wat naauwkeuriger tot de waarschijnelijkheyd leerden opmaaken; gemerkt veele omstandigheeden juyst niet altijd elks aandagt, zoodaanig verzellen noch gereed te-binnen koomen, als het gezigt van een Afbeelding te mets volvoeren kan. Alhoewel wy niet anders denken konnen, of een Albedill zal'er buyten een deugdelijk overdenken der Oude Zeeden, wel yts aan te Beschrollen vinden. Doch wy gissen dat een beknopte verklaaringe by yder Print-Tafereel gevoegd; de pas tot Heekelaarye eenigzinds zal konnen affnyen, en onze bedenkingen te regt brengen.

Maar gelijk dit een verfoeyelijk Stuk by Godt was, alzoo heeft zijn Voorkennis, deeze Schandelijke Verbondbreeking wel haast aan Moses bekend gemaakt; en hem al flux belast tot het Volk needer te klimmen, dat zig zoo-zeer Bedorven had: Hem daar by genoegzaam aanzeggende, datze nu niet meer zijn Volk waaren met welk hy heenen trekken en haar onder zijn Geley wilde naa Kanaan brengen. Doch Moses als de Middelaar des gemaakten Verbonds hier over Bekommerd; is Jehovah met Gebeeden aangevallen, op dat hy zig met het Volk om de Eere zijns Naams en Verbonds wille wilde laaten Verzoenen; gelijk'er gebeurde, en Israël deeze Misdaad alleen

met

met een Neerlaag van Dry-Duyzend Boete, die door 't Sweerd der Leviten ſneuvelden. Exod. 32: 27, 28. Moſes dan op Gods Bevel, met Joſua tot het Volk needergekoomen, vernam wel haaſt wat Vreugdbedrijf zijn Volk met deezen Kalf-God maakten; en daar over in heyligen yver ontſteeken; bonſt hy de Twee Steene Tafelen der Goddelijk-Beſchreevene Wet eens-Klaps teegens de Aarde, datze aan ſtukken breeken; welkers eyſch den Kinderen Iſraëls dus Schandelijk Verbrooken hadden: En ontrok daar op hem zelven zoodaanig uyt haar Gezelſchap, Dat hy zijne Tente deed buyten 't Leger Spannen; en te-gelijk het Gouden Kalf tot Stoff Vermaald hebbende, Verſtrooyde hy 't zelve over het Drinkwater dat uyt de Beeke in Horeb afvloeyde. Ziet daar eens hoedaanigen gelijken Uytvaard Iſraëls Kalf-God, met die van den Egiptizen Apis had; die Geſtorven, Verbrand en in de Nijl geſmeeten wierd; als zommige Oude Getuygeniſſen aanteekenen. En alhoewel de Broeder Aaron over deeze Daad van Moſes wel Dapper Beſtraft wierd, ſchijnen egter de Leviten, in deezen Handel vrygekend, en desweegen tot uytvoerders der Goddelijke Wraake aangeſteld; zoo dat zy 'er Dry-Duyzend onder 't Afgodiſch Volk Dooden; en zoo de Bloedſchuld van haar Vader Levi met Simeon aan de Sichemiten begaan, voor zoo-verre ſchijnen uytgewiſcht te hebben. Hier naa heeft zig Moſes niet anders als een Voorbeeld van de Middelaar Kriſtus aangeſteld; hem zelven aanbiedende voor het Volk te Sterven, zoo het ſlegts tot haar behoud gedyën mogt. En hier op belaſt zijnde Iſraël naa Kanaan te Geleyden; word het Volk de Goddelijke Bezoekinge gedreygd, die hier in haar uytgang gevonden heeft; Dat niemand van 't Oude Volk dat met Moſes uytgegaan was, in 't Beloofde Land is ingegaan, maar alle in de Woeſtijne gevallen zijn, Uytgezonderd Joſua en Kaleb. Gelijk ons de Rigtdraad der Heylige Hiſtorie kennelijk doed zien. Zulx wy dan in deeze Bedremmelde toeſtand van Iſraëls vervallen Staat; te ſpreeken vonden; van het Goddelijk Geley op Iſraëls Weg die hen te dees-Tijd ontzeyd, en in plaats een Engel toegezeyd of miſſchien Ontzeyd word. Over welk, als het Volk met aflegging haarder Cieraadien het Treurgewaad aannam; Moſes weederom tot het Gebed gekeerd is; op dat hy wiſte wat Goddelijk Geley hem Onderſteunen zou, om zoo grooten Hoop Volk door de Woeſtijne naa Kanaan te voeren: Als wanneer hem dan ook 't Geley van Gods Aangezigte onder deeze Bewoording word toegezeyd; MYN TEEGENWOORDIGHEYD ZAL GAAN. Gelijkwe de plaatze Exod. 33: 14, 15. die Zingeevinge onbeſchroomd moogen Opdigten. En gelijk Moſes hier op om 't Gezigt van Gods Heerlijkheyd aanhoud; is hem zulx op zoo een Gods-betaamelijke Wijze vergund, Dat zommige Uytleggers daar in den Zone Gods meenen aan Moſes Verſcheenen te zijn: 't Geen wy bedenkelijk Weederſprooken en aangeweezen hebben, Dat aan Moſes veel-eer het Voorneemen Gods in Kriſtus Geopenbaard is; die daarom in de Heylige Hiſtorie niet Onvoegzaam DE LAATSTE, of AGTERSTE DEELEN van Gods Heerlijkheyd genoemd worden; Op dat Moſes te-bet Geleerd wierd van dien te Schrijven in welken Godt zou Gezien worden. Joan. 5: 46. en 14: 9. En om dat de Joden hier omtrent zeer Vaatze Gedagten hebben; moeſten wy die ook hier op de rye zetten. Dus iſſet Moſes dan gebeurd, Dat hem Godt zijn Naam, als zoodaanig uytgeroepen heeft; waar van te zien is Exod. 34: 6, 7: welken Naam wy daarom ook door de Goddelijke Eygenſchappen moeſten Verklaaren. En naa dat Moſe hier op de Onderhouding der Gebooden, den Volke belaſt was in-te Scherpen, die Exod. 34. verhaald ſtaan; (zijnde met Twee Nieuw-gehouwen Tafelen, weederom tot den Berg Opgeklommen, op datze als de voorige, met de Wet der X Woorden Beſchreeven wierden;) is hy zoodaanig met de Glans van Gods Heerlijkheyd aangedaan; dat hy met een Glinſterend Aangezigte tot den Volke afgekoomen, zy hem zonder Dekzel op 't Aangezigt niet Aanſchouwen konden. Alhoewel dit Verſchijnzel geen geleegendheyd had behooren te geeven, Datmen uyt aanleyding van de gemeene Latijnze Overzetting, Moſes met Hoornen aan 't Hoofd geſchilderd heeft; Geſteeven zijnde door de Oudheyd, die gewoon was, de Hoornen tot een Zinſtaal van Magt en Overheering te houden: En wy verneemen dat zulx zoo wel in de Heylige Boeken, als in de Beeldniſſen der Koningen (welkers Troni-beelden met Hoornen op de Penningen gevonden worden;) dezelve Zinſpeelende Aanduydinge heeft; en zelfs ook in de Openbaaring, en by Daniël, door Hoornen, Koningen en Koninkrijken verſtaan worden: En wy hebben deeze Aanmerkinge uyt de Oudheyd een weynig dieper willen ophaalen, op datweze te voegzaamer tot de Hoornen des Altaars overbragten, om zoo derzelver Aanduyding te verſtaan: En vervolgens uyt de Glans van Moſes Aangezigt te verneemen, Waarom de Joden noch Heeden de Wet van Moſes met gedekten Hoofde Leezen; en den Apoſtel zulx op het Dekzel van haar Herte paſt 2 Kor. 3: 15. al 't geên ons ook daar toe zal doen zien op welk-een Grondveſt veel fraaye Uytleggers meenen, Dat Moſes naa de Zonde met het Gouden Kalf begaan; een Dienaar der Letter en des Doods geworden, en Iſraël zederd met de Swaare Dienſt van de Wet der Ceremonien belaſt is: Zijnde òm de Overtreedinge-wille ingeſteld, Gal. 3: 19. Ongemoeyd wy zien dat Moſes reeds voor 't Afgodiſch Misbedrijf, 't Beſtek van den Tabernaakelbouw al ſchijnd Ontfangen te hebben; die waarſchijnelijk buyten Tuſſenval deezer Overtreedinge, niet geheel zonder Plegtelijke Ceremonien kon bediend worden, gelijkmen uyt haar gantze Huysraad en heel Beſtel afneemen kan: Alhoewel dit kan waar zijn, Dat Iſraël naa het Openbaarmaaken van haar Afgodiſch-Gezindheyd, met veel Byplegtigheeden beſwaard is; op dat haar die Beezigheyd te-bet Geneesmiddelen waaren, om haar van de Afgodize Zeeden der Epiptenaaren, en Kanaaniten af te zonderen. Gelijkwe daar toe ook zien, Dat de gantze Omſlag der Levitize Dienſt, Moſes eerſt naa de Opregtinge des Tabernaakels van boven de Tente is bekend gemaakt; waar van in 't begin van zijn Derde Boek en doorgaans te zien is. Alhoewel het eenigen donker ſchijnd, Hoe de gantze Wet der Ceremonien, om Iſraëls Overtreedinge met het Goude Kalf hen tot een laſtig Jok zou op den Hals geleyd, en nogtans zoodaanig geſteld zijn, Dat daar in niet dan Heylige Zinnebeelden en Voorſchaaduwingen des Euangeliums laagen ingewonden? Zoo datmen de minſte omſtandigheeden, Jaa tot het ROOD HAAYR van een Koebeeſt, als het waare Oogmerk des Wetgeevers daar heenen weet t'Huys te brengen; gelijk in zommiger Verklaaringen blijkt. Doch hier van hebben wy in de Voorreeden des Eerſten Deels 't een en 't ander aangemerkt datmen hier mag te Raade neemen. En gelijk 'er uyt Amos 5: en 't Getuygenis van Stefanus Act. 7. niet donker blijkt, dat Iſraël zig niet alleen aan de Afgoderie van 't Gouden Kalf heeft ſchuldig gemaakt, maar haar Afgodis-Gezinde Gemoederen, ook in 't Dienen

van den Moloch, den Kyun en Remphan hebben opengeleyd; alzoo zullen wy in ons Vierde Stuk, in veele Staalen aantoonen, hoedaanig de Ceremonieele Wet, den Israëliten een Heylzaam Geneesmiddel teegens d'Uytbundige Zeeden der Afgodize Volken is konnen zijn; op dat zy in Bewaaringe bleeven, en ook zoodaanig kon geweest zijn, schoon zy haar met den Kalverdienst niet Bezoeteld hadden; dewijl uyt de Wet der X. Woorden en Exod, 20: 23-26. blijkt, dat Godt haare Neyging wel kende. Voor de rest zijn de Joden hier van Gevoelen, Dat gelijk Moses naa de Zonde van 't Goude Kalf, Verzoeninge voor haar had afgesmeekt; en tot een Teeken der Goddelijke gunste, met een Goddelijke Glans was aangedaan, en haar alzoo op den Tienden der Maand Tisri verscheenen is; dat zeggenze, daar van daan DE GROOTE VERZOEN-DAG, Lev. 16. op die zelvige Dag belast is te Vieren, VAN DEN AVOND TOT DEN AVOND. Gelijk in de Wet te zien is; en van veele op het Dwaalspoor der Joden, zeer qualijk tot het Tijdbestek des Sabbaths betrokken word; om datze meenen dat de Scheppinge van de Nagt begind, gelijk de Duysternis voor 't Ligt was. Maar wy zeggen dat het Onwaaragtig is en datze Dwaalen die alzoo praaten; Dewijl Moses niet alleen de Schepping van 't LIGT dat is van den Dag begind, Gen. 1: 3, 4, 5. maar dat hy zelfs ook d'Instellinge van de Sabbath niet van den Avond, maar van den Morgen des Sevenden Dags begind. Let eens op Exod. 16: 23. en 't zal uw uyt Vers 22. klaar zijn, dat Moses op den zesden Dag tot de Overste der Vergaadering zeyd; MORGEN IS DE RUSTE DE HEYLIGE SABBATH DES HEEREN. Zoo begonze dan niet des Avonds als de Joden en haar Naavolgers Droomen.

Israël nu weder met Godt Verzoend, zoo dat hy onder toezegging van Bezoeking te zijner Tijd te doen; met het Volk wilde Optrekken; scheên 't zelve zoo verre gerust gesteld en in staat te zijn om aan deeze Legerplaatze voor Sinai, een Heyligdom, dat is een Tabernaakel, of Draagbaare Leger-Tempel, naa het Model van Moses te maaken, gelijk zy in noesten Yver deeden, zoo draa Moses den Oudsten des Volx het Goddelijk Bestek verstendigd, en een Vrywillig Heff-Offer daar toe had afgeëyscht. Doch gelijk heel deeze Handdaadige Uytvoering een voornaame Stoff voor ons Vierde Deel verschaft, zullenwe hier van geen verder gewag maaken; maar onzen Weetgierigen Leezer, daar heenen geweezen agten, alwaar wy de Toebereydzelen van het Dienstbaar Jerusalem, binnen dat Bestek, en te-gelijk Israëls Weedervaaren van hier door alle haare Legerplaarzen, tot aan Moses Dood vervatten zullen; en daar op bezien, Hoe Josua als zijn Staatvolger, het Volk Israëls uyt de Velden Moabs door de Jordaane in Kanaan heeft overgebragt, gelijkwe daar onder de Bystand des Allerhoogsten, door een Zaameloop van veel opmerkelijke Zaaken, waar meede de Heylige Historie doormeuyërd is, zullen ontwaar worden. En als nu onzen Gunstigen Leezer met deeze toezegging afscheyd geeven, Dat wy hôôpen zijn Aandagt door dusken Beknopt Verslag van den Inhoud deezes Derden Deels niet Verdrietig gevallen te zijn: Als 't geen enkel is aangeleyd om hem te doen blijken tot aan welk-een Tijdpunt wy de Historie der Hebreeuwse Kerke Voltooyd hebben; om voor de rest alle Liefhebbers daar by Gulhertig toe-te Wenschen; dat het geêne wy tot hier onder veele Struykelingen Gezaayd hebben, by elk van onze Gunstelingen in goeden Wasdom opschieten en met Zeegen mag worden inge-Oogst; terwijlwe aan onze Zijde volharden willen, om zoo lang het Dag is, altijd yets Goeds te Werken; dewijl wy ons zelven eeven zoo gesteld vinden, als de Oudvader Bernardus den Mensche niet onaardig Beschrijft; naamelijk dat hy is gelijk een Moolen, die altijd Maald watmen daar op brengd; maar alsmen 'er niets op en brengd, zig zelven Vermaald. Doch gelijk alle Werktuygen uyt Aardze Stoff gemaakt, de Verganklijkheyd door 't slijten van de Tijd Onderdaanig zijn; alzoo willenwe ook niet ontveynzen dat ons Uurglas al by-naa ten eynde geloopen is; en daar by ook nog in gevaar staat dat een schuddende Hand het zelve eer-lang zou konnen verhaasten, en ons noopen 't Bedde in 't Graf te maaken, om in die Ruste te Verbeyden, Dat de Goddelijke Kragt, het Stoff onzer Verstrooyde Beenderen eens ter Onverderffelijkheyd Oproepen en inleyden zal tot de Verzaamelplaatze der Zalige Wooninge; daar elk den Loon zijner Goede Werken uyt de Volheyd der Goddelijke genaade ontfangen zal. En dat wy zulkeen Gelukzalig Lot insgelijx aan al onze Godvrugtige Leezers van Herten Toewenschen, daar toe willen wy als met ons Handschrift hier onder zetten, Dat wy zijn en blijven

Haaren Volveerdigen Dienaar

WILHELMUS GOEREE.

OF

HISTORIE DER HEBREEUWSE KERKE

DERDE DEEL:

Vervattende den Staat der ISRAELITEN *Onder de Voorbereydzelen van* HAARE VERLOSSINGE Uyt het Dienſt-Huys VAN EGYPTEN, En der zelver Beroemde Uytgang.

EERSTE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

'T BOek der UYT-TOGT *als een* Aanhangzel *van* Iſraëls *Begonnen* Weedervaaren in Egipten aangemerkt. EGYPTEN *van een* Nieuwen Koning *Beheerſcht.* Zonen *en* Zoons-Zonen *van de Vader* Jakob, *Waarom in 't* Boek der Uyttogt *van Nieuws* Opgenoemd? *Elf* Faraoniſe Koningen *en Eene* Vrouw, *onder Iſraëls Verblijf in Egipten gevonden. Wie den* Koning *met Naamen was, die* Joſef Niet Gekend *had, en* ISRAEL *voor-nam te* Onderdrukken: *En hoe* de Hôôp *van* Iſraëls Verloſſinge, *den Egiptenaaren niet en is konnen* Bedekt blijven. Veel Kinderen *teſſens te* Baaren, *van Moſes* niet Aangeteekend. Iſraël *in Ruſt en Vryheyd, zoo lang* Joſef *Leefde, en zijn* Weldaad *in Geheugen was.* Faraos Staatkundige Waarneeming *tegens Iſraëls* Aanwas *in Egipten: Die daar over een* Dagvaard *aanſteld; Een averregts* Raad-beſluyt *neemd, en zijn* Oogmerk *miſt.* Leedigheyd *en* Makkelijk Leeven, *de regte Middel om een Volk* te Verderven: *En zulx met een* Fraay Voorbeeld *in den* Raadſlag *van de Koning* Cyrus *Beſtendigt. Geleegentheyd van* Sterktenbouw *by* Farao *in-Agt genoomen om* d'Iſraëliten 't Onderdrukken. PITHOM *en* RAAMSES *hoedaanige* Schat-Steeden, *of* Voorraad-Plaatzen *ten Oorlog: Met yts van het* Bouwen *der Egiptize* Pyramiden, *en Vermaarde* Graf-Gevaarten. Iſraëls Verloſſinge, *hoe volgens* Joſefus, *aan* Farao *door een* Waarzegger Voor-ſpeld. *De* Nieuwgebooren Knegtjes der Hebreën, *Belaſt te* Dooden; *en wat des* Konings Voorneemen *daar in was? Geeſt daar toe* Bevèl *aan de* Vroedvrouwen; *Die weegens* de Vreeze Gods, *des Konings Gebod* te-leur ſtellen. Naaſpooring *of deeze Vrouwen* Egiptize *of* Hebreeuwſe *zijn geweeſt? Der* Vroedvrouwen *Omzigtig* Antwoord *Ontſwagteld, Gepreezen, en Gezeegend.* Farao *Gebied* d'Hebreeuwſe Knegtjes in de Nijl-ſtroom te Verdrinken: *Droeve Toeſtand der* Hebreën *in deeze Daagen.* Faraôs *Toeleg om* d'Hebreeuwſe Dogters *aan* d'Egiptize Manſchap *uyt-te Trouwen, en tot* Eenerley Volk *te maaken.* Joſefus *Schaamtelooze* Verpoetzing der H. Hiſtorien. Fabel *van* Buſiris *uyt de* Kinderdooding *in Egipten gehaald.* MOSES *uyt de Vader* Amram, *in Hoogen Ouderdom van Bey zijn* Ouders *Gebooren:* En in wat zin hy zeer ſchoon van Gedaante *beſchreeven word.* Moſes *de* Vierde *van* Jakob *en* Zeevende *van* Abrahams *Geſlagte, in hoedaanig-een* aannaaderende Tijd van Iſraëls Verloſ-

sing *Gebooren.* Moses *met Kommer* Bewaard, *en door 't* Geloof *in Een* Biese-Kisje *op de* Riviere *gewaagd*; *Van* Faraos Dogter *gevonden*, *en by zijn* eygen Moeder *ter*-Min *besteld.* MOSES Naam-digting, *of menze by* d'Egiptenaars *of by* d'Hebreën *moet zoeken*? *Hoe tot een* Soon van Faraos Dogter *aangenoomen*, *en* in de Wijsheyd der Egiptenaaren Onderweesen; *Waar toe eenige* Fabelen *uyt* Josefus *en* andere Joden *worden by-gehaald.* MOSES Geboorte *met die van* Kristus *vergeleeken.* Tooveraar, *eertijds geen* Naam *van* Quaade *beteekenis. Waar in* Moses Onderweezen *is*; *en dat der Egiptenaaren Kennis der* Scheppinge, *zeer-naa met* Moses Verhaal *over-een komd.* Moses Opvoeding *aan 't* Hof, *doet hem zijn* Geslagt *noch* Religie *Vergeeten*, *Maar* Veragt *en* Verlaat *het* Hof-Leeven; *Komd tot zijne* Broeders *en geeft een Dappere* Proef *van zijn* Verlosser-Ampt; *maar word niet aangenoomen*; *Zijn* Misslag *in deeze* Voorbaarigheyd *ontdekt.* Moses *over* Doodslag *naa Madian gevlugt*, *krijgd* Zippora *de Dogter van* Jëthro *ter Vrouwe*; *Hem worden* Twee Zonen *Gebooren*, *en by naa* 40 Jaaren, *Vermaand weeder te keeren. Zijn* Leevens-Bedrijf *door de* Joden *en* Josefus, *met groove Leugens* Opgepoetst, *&c.*

MAAR alhoewel d'ernstige Beschouwinge der Egiptize Zaaken, ons tot hier-toe, zoo verre van het Voetpadt der H. Historie heeft afgeschokt, als ofwe d'Uitvoeringe van zulkeen Hoogdraavende Onderneeminge, geheel-en-al hadden te-Leur gesteld; meenen wy nogtans door dat Voorbereydzel, de Weg gebaand te hebben, Om van Meeta-aan, het Israëlitize Volk, het Zaad van Abraham, uit Jakob Voortgesprooten, in dier voegen te Gedenken, Dat wy bezien zullen, Hoedaanig het zelve in EGYPTEN, het Land haarer *Vreemdelingschap*, *Slaavernye* en *Dienstbaarheyd*, naavolgens de Goddelijke Belofte, in Meenigte Uyt-Gebot, en tot Een Groot en Gevreest Volk aangewassen is. Dit Gevolg van Zaaken, heeft ons de *Hebreeuwse Histori*-Schrijver Moses, in zijn * Tweede Boek, VEELEH SCHEMOTH, of, *Dit zijn de Naamen*, zoodaanig aan de Dood van de Grooten Josef en heel zijn Vaderlijk Maagschap vast-gehegt, Dat hy Israëls Ontzachhelijke Aanwas uit de XII Stam-Huyzen, met welk d'Aards-Vader Jakob in Egipten afgekoomen was, tot Een Loopend-Tijdpunt steld, om van daar, tot des Volks Wedervaaren onder de Strenge Heerschappye, van een Nieuwen Koning over-te gaan; die eenige Tijd daar naa, in Egipten Opstondt, en Josef Niet Gekend en had. Wie deezen Nieuwen Koning onder d'Egiptize *Faraôs* met Naame geweest is, zullen wy strax verneemen: Alhoewel daar over Groot Verschil, en misschien noch veel-meer Onzeekerheyd, onder de Geleerden is; Weegens de Volg-reex der Egiptize Koningen, die inzonderheyd, geduurende Israëls Inwooning aldaar, Geregeerd en op de Naamlijst behooren gevonden te worden. En schoon Herodotus ons in zijn Tweede Boek een lange Reex daar van heeft Op-gegeeven, is dezelve nogtans zonder aanwijzing van Tijd, en verschild ook genoegzaam in Benaaming van die Koningen, welke by den Egiptizen Histori-Schrijver Manethon gevonden worden. Doch wy hebben onder d'Egiptize Zaaken, alleen die Koningen, welke zeederd d'aankomst van Jakob, tot aan Israëls Uytgang, 't Gebied in Egipten hadden, volgens de Groote Tijdreekenaar Usserius, in een Tafel-Lijst opgesteld, en daar teegens-over aangeweezen, Wat groote Dingen onder derzelver Rijx-Bezittinge, in Israël voorgevallen zijn; Die-men hier met groote Nuttigheyd kan te Raade neemen. En hoedaanig algemeen, den Naam van PHARAO, alle Koningen van Egipten zy geweest, en tot op de Babylonische Gevangenschap geduurd heeft, (Wanneer zy eenige Tijd daar naa, te weeten naar de Dood van Alexander de Groot, den Naam van PTOLOMÆUS hebben aangenoomen;) is te vooren breed genoeg Aangeteekend. Daar wy dan ook niet vergeeten hebben by-te doen; Dat gelijk PHARAO, eygentlijk Een *Krokodill* beteekend; De Koning van Egipten ook deswegen by gelijkenis, een *Zee-Draak* genoemd word, Ezech. 29:3. en 32:2. met Psal. 74: 13, 14. en Jesa. 27:1. vergeleeken. In dezelve Tijd-Tafel, hebben wy Elf

Het Boek Exodus een Aanhangzel van Israëls begonnen Weedervaaren in Egipten, &c.

* Met welk de Joden haar XIIIde. PARASCHA of Zabbath-Leezing beginnen.

Exod. 1:8. Nieuwen Koning in Egipten die Josep niet Gekend had.

Ziet deeze Tafel in het VIIde Hooft-Stuk des IIde Deels.

PHARAÔS, en eene Vrouwe *Acenchres*, zeederd Jakobs aankomst aldaar, tot op Israëls Uytgang, (wanneer *Pharao* AMENOPHIS in de Roode Zee verdronk,) uit Manethon en Usserius, met hun bysondere Naamen uitgedrukt; en een Tijd Bevat van omtrent 215. Jaaren. En alhoewel ons d' H. Historie geen Ligt verschaft, aangaande de Eyge Naamen deezer Koningen, noch aanwijst, hoe lang Yder het Gebied in Handen had; Schijnd egter de Tijd van hunne Rijx-bezitting te zaamen gebragt, met Israëls verblijf in Egipten, een goede Over-eenkomst te hebben, gelijk onse Tijd-Tafel uytwijst.

Elf Koningen Faraôs in Egipten, en eene Vrouwe zeederd Israëls inwooning aldaar.

In de Heylige Boeken vindmen volgens Guthberletus, en andere Tijd-zifters, niet meer dan Zes Faraôs opgeteld, Waar onder slegts Twee met de Bynaam, *Hophra* en *Necho*, voorkomen. Den *Eersten* onder deêze is dien Farao geweest, welken Abrahams Huysvrouwe wegnam, Genesis 12: 15. De *Tweede*, onder wien Josef Gebloeyd heeft: De *Derde*, die Israël Gedrukt heeft, en in 't Roode Meyr Verdronken is: Exod. 1: 14. De *Vierde*, Wiens Dogter Salomon Getrouwd heeft; 1 Kon. 11: 1. De *Vijfde*, Pharao Necho, 2 Kon. 23:29. Jer. 46: 2. De *Zesde*, Die ten Tijde van Zedekia, Jerusalem wilde Ontzetten, Jer. 37: 5. Dus heeftze de Tijd-reekenaar Guthberletus aangewezen: Doch zoo onze Tijd-Tafel uit Manethon en Usserius stand zal houden, zullen 'er Twee Faraôs tot het Deel van Israëls Onderdrukking behooren; te weeten, RAMESSES MIAMUN, en zijn Naavolger AMENOPHIS; en alzoo eenen Farao meer gevonden worden: Gelijk wy te vooren uyt Vergelijking van Exod. 2: 23. En 3: 10. &c. Hebben Aangeweezen; en hier naa noch klaarder zal blijken. En niet alleen dit, Maar men diend'er Voor-af ook over aan-te merken; Dat even als'er by de Profaane Schrijvers, onder 't Verloop van Israëls Inwooninge, meer Koningen van Egipten worden opgeteld, men ook in-Agt te neemen heeft, dat Jakob binnen zijn Zeeventien-Jaarige Leeftijd in Egipten, Dry Faraôs gesien heeft: Want * Mephramutosis, Stierf korts naar zijn * Aankomst aldaar; Zijn Naavolger Thutemosis, Regeerde alleen 9 Jaaren en 8 Maanden; en Jakob is omtrent in 't Zesde Jaar van den volgenden Koning Amenophis gestorven. Waar uit dan des Aard-Vaders Zeeventien-Jaarig verblijf, ligt op-te maaken is. Laat'er ons by doen; Dat Josef, wel Vier Egiptize Koningen, (zoo niet misschien Vijf,) in 't Rijk beleeft heeft; te weeten; Mephramutosis, Thutemosis, Amenophis, en Horus; in wiens Negen-en-twintigste Jaar zijner Regeering, de Vroome Josef schijnd Gestorven te zijn, gelijkmen uyt onse Tafel kan ontwaar worden, zoomen slegts de bygevoegde Jaaren, van den Ouderdom des Weerelds, teegens Malkanderen af-teld. En gelijk wy daar, naa Vijf agter-een volgende Koningen zullen vinden, Dat Ramesses Miamun, dien Nieuwen Koning geweest is, Welke lange naar Josefs Dood, en 't Begraaven van heel zijn Broederlijk Geslagte opstond, (en dezelve daar door Niet Gekend had;) alzoo zullen wy nu met hem, de Historie van Israëls Laater Weedervaaren opvatten, en tot op haare Verlossinge gaan uitvoeren.

Zes Faraos die de H. Schrift vermeld.

* Anders ook *Tmosis* genaamd.

* Te weeten als zommige zeggen; een Jaar daar naa.

1.
9.--8.
6.
16 Jaar en 8 Maanden.

't Jaar der Weereld. 2427.

Wie deezen anderen Koning was. Die Joseph niet Gekend had en Israël verdrukte.

Als dan Moses voornam, in zijn Tweede Boek, de Grootvoerige Historie van Israëls Verlossinge te Melden, heeft hy voor-af, de Elf Zonen met welke Jakob in Egipten gekoomen was, andermaal by Naamen willen Optellen; Zeggende; *Dit zijn de Naamen der Zonen Israëls, die in Egipten gekoomen zijn met* JAKOB: *zy quaamen der elk met zijnen Huyze*, &c. *Doch* JOSEF *was in Egipten:* (Die dan hier het Twaalf-tal der Vermaarde Stammen volmaakt:) Op dat hy door d'Instellinge der Vaderlijke Huyzen, Aanwêes, uit wien de Kinderen Israëls, Voornaamelijk zeederd de Dood van Josef, en naa dat al het Geslagte zijner Broederen, uytgestorven was, Vrugtbaar geworden en in Grooten Getaale aangewassen zijn: Zoo datze *Gantsch Magtig waaren, en het Land met haar Vervuld wierd*. Exod. 1: 7. Met welk een Ophef Moses de Aanvang van deeze Historie, wel zeekerlijk mogt Stoffeeren; naadien'er korts zou blijken,

Waarom Moses de Naamen der Zoonen Israëls in den aan-

vang van 't Boek Exodus herhaald? ken, Datter uyt Zeeventig Zielen van Jakobs Huys, binnen ruym Twee Honderd Jaaren, veel Honderd-Duyzend Wêêrbaare Mannen, behalven haare Vrouwen en Kinderen, Voort-gesprooten zijn. Zulx zy volgens 't Getuygenis van den Egiptischen Koning zelf; Booven de Aanwas der eygen Landaard scheenen uytgedeegen. Exod. 1:9. En daarom, gelijk we te vooren, de algemeene Volk-rijkheyd van Egipten vermaanden; Alzoo heeft men hier in byzonderlijk de Vervulling der Belofte aan-te merken, die aan Jakob gedaan was, *Gen.* 48:16. Dezelve hem voornaamelijk over de Zonen Josefs, MANASSE en EPHRAÏM Inboezemende: Naamelijk; *Datse Vermeenigvuldigen zouden, als Visschen in meenigte, in 't midden des Lands.* Welke fraaye gelijkenis, genoomen van de Visschen, wy in de Zeegen-spreeking des Aards-Vaders, niet zonder beschouwing der Natuurkunde hebben afgedaan. Die dan ook hier van zommige Schrijvers ter-Hand genoomen, niet naagelaaten hebben, deeze Gezeegende Vrugtbaarheyd der Kinder-teeling in Israëls Geslagten, grootdeels aan de Meede-hulp der Egiptize Land-aardt, op-te draagen; Om datze op veele Getuygenissen, en wel meest op die der Joden steund; welke zeggen, Dat onder hen niet alleen doorgaans *Tweelingen*, maar ook niet heel zelden, *Dry* en *Vierlingen*, Jaa te-mets *Vyf* en meer Kinderen tessens plegen Gebooren te worden: Waar van men Nogtans by Moses, geen byzondere Voorbeelden vind; Maar veel-eer het Teegendeel, in meenigte Enkele Geboorten, die ons doorgaans voorkoomen. En het zal ons te-minder Waarschijnelijk dunken, alswe aanmerken, Dat zoo wel Moses als andere Heilige Schrijvers, de *Tweelings-Geboorten*, als Byzondere en Ongemeene Voorvallen aanteekenen. 't Geen dan zommige fraaye Schrijvers, aangaande de Vrugtbaarheyd der Hebreeuwse Vrouwen, tot die Gedagten gebragt heeft, Dat Godt de gewoonte niet en heeft, een-en-'t zelve Miraakel, op een-en-dezelve Tijd, aan een ontelbaare Meenigte van Perzoonen te Oeffenen; en noch min veel Jaaren, Jaa gantse Eeuwen, daar in on-ophoudelijk te volharden. Ook meenen zy, Dat men de Wonderwerken hier in buyten nood Vermeenigvuldigd, alsmen verzierd Dat Godt door zijn byzondere Voorzienigheyd, alle Hebreeuwse Vrouwen Vrugtbaar gemaakt heeft, terwijl d'Egiptize Vrouwen, niet alle dat Geluk in 't Kinderhaalen hadden: Als meede dat de Hebreeuwse Vrouwen zeer vroeg aan 't Kinderhaalen quaamen, en lang daar in volhard hebben; Terwijl d'Egiptize alleen op zeeker Gezetten Tijd daar aan quaamen, en weeder op een Gezette Tijd des Ouderdoms, van Kinderen ophielden. Gelijk ons de Reys-Beschrijvers yts diergelijx, van de Vrouwen op Formoza verhaalen; Die voor haar 30 Jaar niet toegelaaten worden, een Leevend Kind te Baaren. Men doed'er verder by, Dat ook d'Egiptize Kinderen meest Jong stierven, of in haar Ouderdom door Krijg en Landziekten omquaamen, Terwijl d'Hebreeuwse, geduurende al deeze Ongevallen, Vry, en in 't Leeven bleeven. Dus meenen dan zommige, Dat den Aanwas onder Israël in Egipten, veel-eer aan Gods byzondere Zeegening en naauwe Voorzorge zijner Voorzienigheyd, zy toe-te Schrijven; dan aan den loop der Natuure, of aan een eygen Wonderwerk, waar door de Hebreeuwse Vrouwen, naa 't zeggen der Joodze Meesters, nu Vier dan Vijf Kinderen gebaard hebben. Nogtans meenen wy, Dat Gods Voorzienigheyd in Israëls Aanwas, niet zonder kennelijke Teekenen gebleeven zy; Welke int Middel daar toe hebben uytgeblonken. Doch hoe het hier meede zy; 't kan ons Genoeg weezen, de Groote Aanwas van dit Volk, naa de Goddelijke Belofte vervult te zien. En dat de Israëlitize Kerke, welke eerst binnen de Geloovige Huysgezinnen der XII Aards-Vaders beslooten scheen, nu de gedaante van Een *Volk*, Jaa van een *Groot Volk*, begon aan-te neemen; en daar door alzoo in Staat scheen, om een eygen Land te Bezitten, daarze in Woonen, en Wetten ontfangen, en daar in Leeven zouden: Gelijk hen ook vervolgens gebeurd is. Want dits voorzeeker de aan-naaderende Tijd der Belofte geweest, die Godt aan Abraham

Het Baaren van veel Kinderen tegelijk word by Moses niet Aangeteekend.

Bedenking over de Aanwas der Kinderen Israëls in Egipten.

ham gezwooren had, Actor. 7: 17. Als dan Moses korts hier op Aanteekend; Datter *Een Nieuwen Koning opstond over Egipten*; Welk een Quaad Oog op Israëls Aanwas had; schijnd hy ons genoegzaam in-te boezemen; Dat zoo lang als Josef, en eenige Vermaarde Hoofden van zijn en zijn Vaderlijk Stam-Huys, in 't Leeven waaren, daar groote Rust en Vry-Leeven voor Israël was: Doch naa derzelver Overlijden, zoo groote Veranderingen en Ontsteltenissen over haare Naakoomelingen gereezen zijn; Dat daar over Nieuwe Raadslaagen aan het Koninglijk Hof moesten genoomen worden. En zulx wel voornaamelijk doe, als 'er in Egipten *Een Nieuwen Koning* opstond; Exod. 1: 8. In de Handelinge der Apostelen, *Eenen Anderen Koning* genoemd: En dat misschien wel, als Josefus zeyd, Om dat hy *Uyt een ander Geslagt* aan 't Rijk quam. Naamelijk Ramesses Miamun, welken 66. Jaaren en Twee Maanden 't Gebied in Handen had. En alhoewel zommige niet onwaarschijnelijk agten, Dat deezen zijn Vader Ramesses gevolgd is; strijd zulx nogtans niet teegen Josefus, die deezen Farao uyt een ander Geslagte steld, naadien zijns Vaders korte Heerschappye (die slegts Een Jaar en Vier Maanden duurde;) met deezes Konings langduurige Regeering, (die Israël vry Strang en Bang viel,) Makkelijk te-gaar gezmolten word; en in 't byzonder naauwlijx in Aanmerking komd. Gelijk dan ook deeze zeer Harde en langduurige Regeer-Tijd, niet heel Duyster af-te neemen is, uyt Exod. 2: 23. daar geseyd word; *Het geschiede* naa Veele Daagen, *als de Koning van Egipten Gestorven was*. &c. Doch dat zommige hier aanmerken, Dat deezen Koning niet met Naame genoemd word, noch Stefanus die ook niet en meld; om datze Beyde moogelijk, hem niet Waardig geagt hebben te Noemen, schijnd van kleen belang; Naadien ook andere Koningen niet met eygen Naamen genoemd zijn. En zoo men op den gemeenen Naam FARAO ziet; deeze Twee Vervolgers zijn immers naaderhand, doorgaans FARAO genoemd geworden. Ziet Exod. 2: 5. en 3: 10. &c. Maar deezen Koning lang naar Josefs Dood Gebooren, en misschien uyt een Nieuw of ander Geslagt, als de voorige, aant Rijk gekoomen, heeft Josef niet alleen, *Niet Gekend*; Maar hy schijnd voornaamelijk ook weynig of geene Agting, en noch min *Erkentenis* gehad te hebben, voor de Weldaaden die de Treffelijke Josef aan Egipten-Land beweezen had: Welkers Verdiensten, *Wanneer Josef Gestorven was, en al zijn Broeders, en al dat Geslagte* Begraaven waaren; allengskens in 't Vergeet-Boek raakten, en de Tijd, d'Oude Dankbaarheyd in slaap gewiegt had. Zoo dat eenige dit *Niet Kennen*, verstaan van de Geneegentheyd des Gemoeds. Waarom de Kaldeër zeyd; Een Koning *die 't Besluyt Josefs niet en Bevestigde*. Dat is, zijn Wetten en Inzettingen, welk hy tot Behoud des gemeenen Rijx-Beste ingesteld had, Vernietigde en afschafte; en hem alzoo *Niet en Erkende*. Gelijk het meermaal alzoo pleeg te gebeuren, Dat Nieuwe Heeren Nieuwe Wetten maaken. En zulx dikmaal nog zoo veel te gereeder, alsze te mets op 't Verdienstelijk Erf-Gerugt der Voor-Vaderen, weynig agt slaan; of daar aan, geen Deelgenootschap meenen te moeten reekenen. Alhoewel het nogtans van zommige Fraaye Uytleggers, niet te onpas is aangemerkt, Dat men in de gantze Bundel der H. Histori-Boeken, by-naa, niemand dan Josef vind, Wien de Genaade der Koningen en Vorsten, te-gelijk met de Gunste des Volx, zoo Lang en Bestendig is bygebleeven: En dat men derhalven die schoone Spreuke op hem mag toepassselijk agten, welke by Plutarchus gevonden word, zeggende; *Eere te Verwerven is Menschelijk, maar die te Behouden Goddelijk.* Die dan ook zelf Josef binnen den Omtrek van omtrent * Tachentig Jaaren Leef-Tijd in Egipten, onder Vier Koningen tot aan zijn Dood, niet en is ontvallen. En zulx voorwaar niet anders als of Godt hem dusken algemeen Gunst en Roemrugtig Eerbewijs, tot Belooninge van zijn geleedene Verdrukking heeft willen toeschenken. Doch nu was hier een Staat-gebrek aan de gang, dat veel Vorsten gemeen is; en waar van ons d'H. Historie geen gebrek aan

Exod. 1: 8, 9.

Zoo lang Josef Leefde en 't gerugt van zijn Weldaad in geheugen was, zaagen d'Israëliten in Ruste.

Actor. 7: 18.

De Koning Ramesses Miamun Regeerd zeer lang in Egipten.

En hoe deezen Joosef niet gekend had.

Josef heeft de Gunst van 4. Egiptize Koningen beleeft.

* 80. 30. / 110.

Gen. 50: 26.

Voorbeelden laat: Want in deezer voegen kende, Belzafar Daniel niet, fchoon hy zijn Vader zoo hubs gediend had. Dan. 5: 11-24. Ook gaf Rehabeam geen agt op de Wijze Raads-Mannen, met welke zijn Vader Salomon hem beraaden had: Maar haaren Raad met de Voet fchoppende, leende hy 't Oor aan wulpze Jongelingen, die hem door haar ligtveerdigheyd verrieden, 1 Kon. 12: 6-24. De Sichemiten, zoo zeer aan Gideon Verpligt, weegens, de Dappere Verloffinge uyt der Midianiten Dwingelandye, hadden niet dan Ondankbaarheyd voor zijn 't Zeeventig Zonen ten beften; die zy uytgezonderd den Ontvlugten Jotham, Vermoord hebben; en daar over ook genoegzaam Gebrandmerkt ftaan. Judic. 8: 35. Waar toe ook veel kan geholpen hebben, Dat zoo wel het Geflagt van Jofef uyt de Zonen Manaffe en Efraim voortgeplant, als dat van heel zijn Vaders Stam-Huys, weegens d'alleen-Wooning, en van-Ouds veragte Handteering der Vee-Weyding; Haare Agting en Aanzien aan 't Koninglijk Hof, allenskens verdweenen is: En het haar alzoo gegaan is, als Euripides zeyd; Naamentlijk; *Dat de Waardigheyd der Eedele Geflagten verlooren gaat, Wanneer haar de Glory der Rijkdommen begeeft.* Die nu hier toe, onze * Tijd-Tafel der Egiptize Koningen Raad-pleegt, zal ligt ontwaar worden, Dat tuffen de Koning onder wien Jofef ftierf, (naamelijk in 't Neegen-en-Twintigfte Jaar van Horus,) en deezen Nieuwen Koning, Rameffes Miamun, onder welken Ifraëls Verdrukking begon; in Egipten, Een Vrouwe, te weeten ACENCHRES de Dogter van HORUS, en noch Vijf andere Koningen Geregeerd hebben. Deezen Farao dan, die ons in d'Hiftorien met den Naam van RAMESSES MIAMUN voor komd; door Reeden van Staatkunde bekommerd, over de Magtige Aanwas der Hebreën; Overley by zich zelven, Dat zijn Rijk Zwaarigheyd van deeze Vreemdelingen te wagten ftond; Naademaal zy dus Magtig alsze waaren, heel ligt tot zijne Vyanden konden Overvallen, of zelfs teegens hem, met een Oorlog opftaan; of ook wel, te zaamen Rotten, en met een Opgeheeven Hand, Geweldiglijk *uyt het Land Vertrekken.* Welke laatfte Bedenklijkheyd, hem miffchien wel het meeft van deeze Dry-erley gedugte Onheylen, te vreezen ftond; indien hem anders yts vande Belofte, van de Erffenis des Lands Kanaans, en de Verloffing uyt Egipten, uyt het Gemeen Erfgerugt en verwagting des Volks, ter Ooren gekoomen was. Buyten twijffel zeer wel weetende, *Dat de Heerlijkheyd des Konings, in de Meenigte des Volks beftaat*; Prov. 14: 28. En naadien het ligt te denken is, Dat de Ifraëliten de hôôp van hun toegezeyde Verloffing, van Geflagte tot Geflagte, niet verzweegen hebben; Alzoo kan het gefchied zijn, Dat eenige onder hen, uyt d'Aanprikkeling deezer vafte Hôôpe, zoo Voorbaarig geworden zijn, Datze omtrent deeze Tijd, het Land Kanaans, zelfs Ontijdig hebben willen Inneemen: Gelijk zommige Uytleggers, en wel meeft de Joden, niet heel twijffelagtig meenen af-te neemen uit 1 Kron. 7: 21, 22. Want gelijk daar Verhaald word; Dat de Kinderen Efraïms, door de Mannen van Gad Gedood wierden, als zy *afgekoomen waaren om haar Vee weg-te neemen*; en Efraïm haar Vader daar over veele Daagen Rouwe droeg; (zoo dat zijn Broeders quaamen om hem te Troosten;) alzoo is deeze Daad niet alleen de eenigfte die Wy Leezen in Ifraël voorgevallen te zijn naa Jofefs Dood, tot op de Tijden van Mofes; maar zy fchijnd aan veele ook wel zeeker toe, zelfs noch by het Leeven van Efraïm, en terwijl Ifraël in Egipten was, gefchied te zijn: Dewijl het blijkt, Dat ook Efraïm, met al de Reft van Jofefs Vaderlijk Geflagt, aldaar Geftorven is. Exod. 1: 6. Indien dit Waaragtig alzoo gefchied is, als veele Joden gevoelen; moet het ten minften lang voor de Rijx-Bezittinge van deezen Nieuwen Koning ondernoomen zijn; Naademaal, ons d'H. Hiftori-Schrijver voor den aanvang deezer Regeering, de Dood van Jofef en al zijn Broeders, in d'aangehaalde Plaatze vermaand. Doch andere, en ook onze Kant-Verklaarders, Willen deeze Hiftorie uyt het Boek der Kronijken, zoo opgevat hebben, Dat de Zonen Efraïms

* Ziet deeze Tijd-Tafel in 't VIIde Hooft-Stuk des Tweeden Deels.

Faro heeft Staat-Kundige Bedenkingen over Ifraëls Aanwas in Egipten.

Exod. 1: 10.

Ifraëls Hôôp van Verloffing uyt Egipten, is niet heel konnen Bedekt blijven.

van de Filiſtijnen Gedood zijn; Als zy, (te weeten de Filiſtijnen) tot d'Iſraëlijten in Egipten afgekoomen waaren, om haar Vee weg-te Rooven: En geeven tot reeden van haare Teegenbedenking; Dat by-aldien de Efraïmiten naa der Filiſtijnen Land gegaan waaren, zy alsdan niet *Af*, maar *Op-gegaan* zouden hebben; 't geen nogtans van haar, naa de gemeene Spreek-wijs der Hebreen gezeyd word. Daar-en-booven zijn'er niet alleen geen Reeden te bedenken, waarom zy toegeleyd zouden hebben, om het Vee der Filiſtijnen weg te Rooven, dewijlze zelfs daar van Overvloed hadden; Maar de Filiſtijnen waaren daar-en teegen zeer geneegen, om op Vee-Roof uyt-te gaan; zoo datze in de Land-paalen van Egipten, dikmaal pleegen te Stroopen; en, weegens hun Beeſtiaal, te-mets zoodaanig met den Krijg beſtookten, Dat ook d'Iſraëliten in Egipten zijnde, niet alleen Vrees-agtig voor haare beſpringingen waaren; Maar het ook de Goddelijke Voorzienigheyd belieft heeft, haar daarom in den Uytgang uyt Egipten, niet door het Land der Filiſtijnen heenen te voeren; Alhoewel, hen dien Weg naader was dan de Woeſtijne. Exod. 13: 17. *Op dat het den Volke niet en rouwe, alsze den Strijd zouden zien, en weederkeeren naar Egipten.*

Wat de Oorzaak kan geweeſt zijn, dat Iſraël door de Woeſtijne naa Kanaan gegaan is, daar een veel naader weg toe was.

d'Egiptize Koning dan op zijn Stuk willende letten, liet Een DAGVAARD uytgaan, en deed zijn Hoovelingen en Voornaamſten des Volks, te-zaamen koomen, aan welke hy deeze Voorſtel Uytboezemde; *Ziet.* Zeyd hy, *het Volk der Kinderen Iſraëls is Veele, jaa Magtiger dan wy; Komaan, laat ons Wijſſelijk teegens het zelve Handelen, Op dat het niet en Vermeenigvuldige, en het geſchiede, als'er eenige Krijg voorvald; Dat het zich ook niet en vervoege tot onze Vyanden, en teegen ons Strijde, en uyt het Land optrekke*, Exod. 1: 9, 10. Daar het onze Overzetters alzoo vertaalen. Doch andere hebben gezet; *Laat ons haar Wijſſelijk en met Loosheyt Bedriegen.* Of gelijk het de Oude Latijnze Overzettinge heeft; *Laat ons het Volk * Wijſſelijk Verdrukken.* Aldus wilde Farao aan zijn Eedelen betoonen, Dat hem de Oude Spreuk niet onbekend was; *Tempore Pacis de Bello Cogitandum:* Zoo datmen in Voorſpoet moet toezien, en in Tijd van Vreede, den Oorlog gedagtig zijn. Dat nu Farao in deeze Voorſtèl, voor Dry-erley Onheyl bevreeſt was, hebbenwe zoo ſtrax aangemerkt, en Waarſchijnelijk gehouden, Dat hem het laatſte, wel 't meeſt Bekommerd heeft; Overmids hy miſſchien wel wiſt, Dat aan Iſraël Een ander Land beloofd was. En derhalven, op datze 't zelve niet door Opſtand en Beweeging mogten zoeken, en zich derwaards Wenden, Zeyd hy, Laat het ons door een Wel-bedagte vond Bedriegen, en door Liſt Onderdrukken; Op dat haare Meenigte, onze eygen Land-Aardt niet booven 't Hooft waſt, maar verre minder blijft als Wy; en Zy alzoo te ligter onder Ons vermengende, tot Een Volk en Geſlagt met ons moogen worden; Dat in dezelve Wetten, Zeeden en Godsdienſt Leeft. Aldus ſpreekt Farao tot de zijne; als zeer wel weetende, Dat de Eenheid der Wetten en Godsdienſt, de Vaſtigheid van den Staat des Gemeene-beſts bewaaren konnen. Want indien Farao dit niet in zijn Rijk had voorgehad; had hy miſſchien om den Iſraëliten Uyt-te roeyen, wel een Wreede Moord aangeregt, en'er veel op eenen Nagt doen overvallen. Ten zy mogelijk hem de Vrees voor Teegenwêer, zulx afraade.

Farao maakt een Dagvaard om teegen den Aanwas der Kinderen Iſraëls te raadſlaagen.

* By Stefanus *Liſtigheyd* genoemd. Actor. 7: 19.

Maar doch! Wat iſſer op deeze Dag-Vaard tegen Iſraël Beſlooten? Niet anders voorwaar; dan *Slaavernye*; een *Strengen Arbeyd in Leem, en Tichelen en allerley Akkerwerk op den Velde:* Waar door d'Egiptenaars den Hebreën, het Leeven verhôôpten *Bitter te maaken.* Maar alhoewel des Konings toeleg daar op uyt was, Dat hy het Herte en de Mannelijke kragten der Iſraëliten, door dusken Slaafzen Arbeyd, zoodanig kneuſde, Dat de Talrijke uytbotting van haare Geſlagten, geſchorſt wierd; heeft hy zich nogtans in den uytſlag zijner Onderneeminge, niet alleen Bedroogen gevonden; Maar had ook in den Aanvang, een groote Miſlag in de Staatkunde van zijn Raadſlag behooren aangemerkt te hebben: Alhoewel'er naavolgens 't Beſluyt der Goddelijke Voorzienigheyd, een lange Dienſtbaarheyd, over Iſraël

En hoedaanigen Beſluyt hy daar teegen genoomen en in 't werk geſtelt heeft.

Aanmerking over zijn quaade Raadſlag, en datze zee-

kerlijk misflukken moeft.

in Egipten befchooren lag; die hier dan eerft te-regt begon Vervuld te worden, gelijk aan Abraham voorzeyd was. Gen. 15: 13. Waar van deezen Farao wel kan Onkundig geweeft zijn, fchoon hy Gods heymelijken Raad diende. Voorwaar het is niet de rechtfchaapen Arbeyd, maar de Leedigheyd die de Lichaamen Logg, Vadzig en Stram maakt, en een vroegen Ouderdom uytleeverd: de Neerftige Werkzaamheyd daar-en teegen, maakt de Leeden fterk, en geeft een lange Jongelingfchap. De *Leedigheyd* zeyd een fraay Schrijver onder d'Oude; *heeft eerft Koningen, daar naa welvaarende Steeden met haare Inwoonderen Bedorven.* Voorzeeker heeft Cyrus de vermaarde Koning, door den Raad van Kroëzus, groote Voorzigtigheyd gepleegt; Wanneer hy de Lydiërs, naa datze van haar Weederfpannigheyd waaren ingetoomd, Belaft heeft, Herbergen, Dans-Schoolen en Hoer-Huyzen te houden: Want daar door heeft hy dat Volk, welk eertijds door Vernuftige Oeffeningen Magtig en Kloekmoedig geworden was, zoodaanig tot het Gemak en Leuy en Wulps Leeven doen vervallen, Dat het zijn Oude Dapperheid, t' eenemaal verlooren heeft. Gelijk dan ook Tacitus aanteekend, Dat de Romeynen, veel-meer door Wellufitigheyd, als met de Waapenen teegens haare Verwonnelingen vermogen hebben. En zoomen op de Menfchen van een-zelvige Land-Aardt let, men ziet Dat die, welke zig van Jongs-aan tot den Arbeyd begeeven, veel fterker, Gezonder en Hardvogtiger van Lichaam, Jaa ook zonder zig te verzwakken, Rijker in 't Kinder-Teelen, en Graager in 't fmaakelijk Spijs-nutten zijn, dan zulke, die in Leedigheyd der Handen, niet dan een Leuy-en lekker Leeven leyden. Want het Spreek-Woord heeft niet alleen gezeyd, Dat

Leedigheid 't verderf der Volken.

Leuy en Lekker, en veel te Meugen
Dry dingen zijn die niet en Deugen:

Maar dat ook een Vadzige Zatheyd, den Menfche, door Vier Weegen in een Vroege Dood ftort. Want

Die veel fmeert de Borft, En Kuft zonder Luft,
En Drinkt zonder Dorft, En Eet zonder Honger,
Die Sterft des-te Jonger.

Farao zet Overften der Schattingen over de Ifraëliten.

d'Egiptize Koning evenwel, is een heel-andere Weg ingegaan: En willende Ifraëls Onderdrukkinge gangvaardig maaken, Zet hy ftrax *Overften der Schattingen* over haar; om dit Volk door zwaaren Arbeyd te drukken; en zy gehouden wierden hun aanbevoolen Werk, in Handen en ten overftaan der *Schatting-Gaarders*, (welke Uytdeelders der Laften waaren,) by Vordering van elks Dag-wenne over-te brengen. Hoedaanig nu deezen Arbeyd in Leem en Tichelen geweeft zy, en op wat wijze d'Hebreën door deeze * Schatting-Meefters, en ingeftelde Ampt-Lieden daar toe onder ftrenge *Aandrijvers* gepreft, en niet zelden Mishandeld zijn, zal ons in de Volgdraad deezer Hiftorie, uyt Exod. 5. Met meerder Welvoegzaamheyd en ruymte te bezien ftaan. Onder-en tuffen zou het naa Zommiger Gifling wel konnen zijn, Dat de Dwingeland Farao, te gereeder tot dusken Raadbefluyt over Ifraël, aangepord is, als hy voorneemens was, om Nieuwe Schat-Steeden te Bouwen: Of dat hy miffchien daar reeds meede bezig zijnde, zich van deeze geleegentheyd Bediend heeft, Om dit Volk onder fchijn van Verpligting aan 't Gemeene-Beft, deeze Laften bedrieglijk op den Hals te leggen; Gelijk men zulx uyt de Zaamenhang van Mofes Verhaal, niet ongemakkelijk fchijnd te konnen befluyten; Wanneer hy gezeyd hebbende, Dat d'Egiptenaars *Overften der Schattingen* over het Volk Ifraëls ftelden, om het te Verdrukken, ftrax daar by doed; *Want men Bouwde Farao Schatfteeden*, PITOM *en* RAAMSES. Doch gelijk het woordeken *Want*, niet altijd een Aanwijzing influyt, van dat het Laater gevolg der Zaaken, een Reeden van 't Voor-afgezeyde is; (Als of hier den Zin was); *Om*

* By de Kaldeër, *Heerfchende quaad-doenders* genoemd.

Waar toe Farao geleegentheyd waarneemd terwijl hy Schat-Steeden bouwde.

datmen, of *terwijlmen*, *Schatsteeden voor Farao bouwde*; Greepmen by die geleegentheyd ook d'Hebreen heel gereed by de Ooren, en dwongze tot den Arbeyd: alzoo kan het meede zeer welvoegzaam verstaan worden, Datter in het Raadbesluyt des Konings om Israël zulke Lasten op te leggen, als Moses verhaald, uyt dezelve Staatkunde voortgevloeyd is, (op dat deeze Verdrukking niet zonder Voorwendzel was;) Twee Steeden van Oorlog en Krijgsbehoefte, op de Grenzen van Zoan, teegens de Woestijne Etham en Zur te bouwen; (indien hier anders door *Raamses* niet een andere Stadt, als *Rameses*, te verstaan zy,) Op dat men te-gelijk de Middel van Noodzaak ter-hand had, d'Hebreeuwse Manschap met de lasten van Leem-bereyden en Tichel-vormen te Onderdrukken: Hoedaanigen Zin-geeving ook geheel-en-al met des Konings voorstel schijnd over-een te koomen, als hy zeyd; *Komd laat ons haar Wijsselijk verdrukken*. Dus scheen het dan, Datze in deeze Slaavernye, alleen maar de behulpige Hand aan d'Onderneemingen van 't Gemeene-Best zouden leenen, terwijl het den Nood vereyste om Egipten-land, naa de zijde van Kanaan, met Twee voornaame Sterkten te dekken; aan welke gemeene Landbezorging, geen Onderdaan des Konings, veel min de Vreemdeling die slegts uyt Gunstgenieting 't Land bewoonde, zich te-Zoek mogt maaken. Gelijk'er dan ook geen vermaarde Overzettingen ontbreeken, die de strax-aangehaalde woorden aldus vertaalen; *Alzoo heeft Farao Werk-meesters over haar gesteld, die haar met Swaare Lasten zouden quellen; En zy hebben voor den Konink gebouwd*, de Steeden der Tabernakelen, PITOM en RAAMSES. Dus heeft de Oude Latijnze Bybel, welke misschien deeze Schat-steeden; *De Steeden der Tabernakelen* of *Hutten* noemd, om dat dezelve, (gelijkmen in sterke Vestingen of *Ammunitie*-Steeden, niet alleen den Voorraad van allerhande Oorlogs gereedschap, als in een Waarburg te zaamen brengd, maar ook Sterke Bezetting van Krijgs-volk leyd, om 't zelve te Bewaaren, en niet zelden gewoon zijn in *Tenten* of *Barakken* te Huysvesten;) Hier ook zoodaanige *Tenten* of *Tabernaakelen* zullen geweest zijn. Want datmen deeze Schatsteeden, voor een zoort van Sterke Vestingen en *Krijgs-Magazijnen* opneemen moet, daar in koomen meest alle Uytleggers over-een. Dat nu ook de Talmudisten verder zeggen, Dat in dit Raad-besluyt ook *Bileam*, *Job*, en *Jethro*, zijn teegenwoordig geweest, is ongeschikt van haar Gedroomd. En alhoewel men doorgaans agt, Dat d'Israëliten deeze twee Steeden gebouwd hebben, waar van d'een by Moses PITOM en van de Histori-Schrijvers, *Pathomus* genaamd word; twijffelen wy nogtans geenzinds, of d'Egiptenaars hebben insgelijx Hand aan 't Werk geslaagen; Jaa waarschijnelijk de Voornaamste Bouwers zelfs geweest, zulx zy d'Hebreeuwse Manschap alleen met de Slaafze dienst van Leem-bereyding, Tichel-vormen, Spitten, Delven en Waterdraagen, en diergelijke Lastwerk beswaard hebben; waar van ook Moses maar alleen met naamen, schijnd gewag te maaken. Vergelijkt Exod. 1: 14. Met Kap. 5. En gelijk hier uyt blijkt, Dat de gantze toeleg van Farao hier op uyt was, Dat het Bouwen deezer Steeden, met de Noodzaak van 't Gemeene-Best bewimpeld wierd, en 't Volk vast onder zulk-een Voorwendzel, tot den Arbeyd wierd ingeleyd; alzoo kanmen daar in Ontwaar worden, hoe Schrander en Aardig d'Oude Fabelen, de *Koningen*, *Vorsten en Regenten die Vesting-Steeden bouwen;* of ook zulke, *die Ymand door een ander zoeken te Bedriegen*, door een Voogel-vanger hebben aangeduyd; welke gewoon zijn, het Gevoogelte, met Quakkel-Beentjes, en schoon Fleuyten, in haar Net te lokken. Onder-en-tussen, merken de Taal-Geleerde eenig verschil int Naam-Leêzen van deeze Nieuw-gebouwde Stadt *Raamses* Exod. 1: 11. En het Landschap *Rameses*, Gen. 47: 11. De Verzaamelplaatze waar van Israël de Uytgang begon, Exod. 12: 37. Alwaar int Hebreeuws staat רעמסס *Rahmeses*, gelijk onze Overzetters die Leezinge zijn Naagevolgd. Num. 33: 3, 5. Voorts heeft Flavius

Hoedaanige Steeden deezen Farao gebouwd heeft.

vius Josefus, Israëls Harden Dienst, zoodaanig Beschreeven; Dat zy Gedwongen wierden, het Water met groote Moeyte, binnen veele Gragten te Leyden, Muuren om elk-een deezer Steeden te maaken, en Wallen opte Werpen; ten eynde het Overzwemmende Nijl-Water geen Schaade aanbragt. *Zy Dwongen hen ook*, zeyd hy, *Hooge en Spitze Pyramiden te Bouwen, en Allerhande Werk aan-te Slaan; En deeze Overlast Duurde geheele Vierhonderd Jaar.* Dit zeyd Flavius Josefus. Maar 't is met Oorlof niet zoo: Want of wel de Voorzegging van Israëls Dienstbaarheyd, ruym Vierhonderd Jaaren Inhield, is hen nogtans deeze Overlastige Arbeyd in Leem en Tichelen, Eerst onder de Rijks-bezitting van deezen Nieuwen Koning, Die *daar naa Opstond*; En noch Josef noch zijn Weldaaden Erkende, Op den Hals Gesmeeten; gelijk te zien is. Exod. 1:8,9,10,11. En derhalven hebbenze te vooren in Ruste, en Vry en Vrank onder d'Egiptenaars Verkeerd; alhoewelze Vreemdelingen waaren. Vergelijkt de Voorzegging. Gen. 15:13. Galat. 3:17. met de Tijd haarder Inwooninge. Exod. 12:40. en Actor. 7:6. Doch watter van het Bouwen der Egiptische Pyramiden te houden zy, daar Josefus van rept, daar over hebben wy te vooren onze Tegenbedenking bygebragt, en door een Gissing aangeweezen, waar uyt dit Erf-Gerugt zoo wel Flavius, als andere die naa hem Schreeven, met eenige Waarschijnelijkheyd, toegelachhen heeft. Maar even als het Josefus niet genoeg was, de H. Historie dus-ver, met zijn eygen Verzieringen, of Oude Overleeveringen zijner Fabel-Zieke Geloof-Genooten Opgeschikt te hebben; Brengd hy noch een andere Oorzaak weegens Israëls Verdrukking by; Naamelijk de God-Spraak van zeeker Egiptizen Waarzegger over Moses gedaan; die van deezen Inhoud was; „Dat hy den Koning „Voor-Spelde, datter omtrent die Tijd, een Zoon uyt de Hebreën zou Ge„boren worden, die de gemeene Zaaken der Egiptenaaren Dapper teegen loo„pen, en zijn eygen Volk kloekmoedig Uytleyden zou, by-aldien hy slegts „tot een bequaamen Ouderdom geraaken kon: Want hy zou een Wijs, Dap„per en Uytmuntend Man zijn. En dit gezeyd hebbende, Leyd hy zulx buyten eenig Gezag van Moses, Jaa teegen de Zaamen-hang van zijn Verhaal, tot een voornaame Grondvest, waar op Farao, weegens de Geboorte van zulkeen Hebreër, bekommerd geworden, naavolgens de Raadgeeving van deezen Waarzegger, Bevel gegeeven heeft, om voortaan al d'Hebreeuwse Knegtjes die Nieuwlijx Gebooren wierden, in de Riviere te werpen: Jaa daar toe ook d'Egiptize Vroedvrouwen, dien hy zulx best Vertrouwde, Belaste, agt op het Baaren der Hebreeuwse Vrouwen te geeven, en haare Kinderen in de Geboorte te Smooren: Dreygende voorts die met hun gantze Huysgezin en Geslagte uyt-te Roeyen, Welke haar Mannelijk-Gebooren Kind ondernaamen te Versteeken. Aldus spreekter deeze Joodse Histori-Schrijver van: Doch Moses niet even zoo; noch in de zelve Tijd-Orden, die wy nogtans volgen willen; als in wiens Verhaal, ons de Verdrukking van Israël zoodaanig voorkomd, Dat wy des Konings Toeleg daar in t'eenemaal mislukt zien. *Want*, zeyd d'Historie, *Hoe zy het Volk meer Verdrukten*, (Naamelijk door haare Taax of Dagwenne daagelijx te verswaaren,) *Hoe het meer Aanwies: Zoo datze Verdrietig waaren van weegen de Kinderen Israëls.* Dus heeft Farao dan hier in niet alleen de Dwaasheyd van zijn Raadslag vernoomen, willende 't Hebreeuwse Volk Dempen, door Swaaren Arbeyd, en sterke Spijze van Ajuyn en Look te Eeten, gelijk d'Egiptize Werk-Luyden gewoon waaren; daar hy haar veel-liever de Vol-Op van Laffe en Week-Gebakke Lekkernyen had moeten Schaffen, en in Leedigheyd laaten Leeven, gelijk we strax uyt het Voorbeeld van Cyrus aanteekenden. Maar hier in heeft zich ook inzonderheyd al vroeg de Natuure der Waare Kerke vertoond, die door den Zeegen des Heeren, onder Verdrukking en Swaare Vervolgingen, het meeste stond aan-te Wassen, gelijk een Palmboom teegen den Last Opschiet. Zulx Farao op een

Josefus wil dat d'Israëliten ook de Pyramiden Gebouwd hebben.

Waar toe hy ook de Voorspelling van Zeker Waarzegger Bybrengd.

Die Farao zou Bewogen hebben, al de Knegtjes der Hebreën te Dooden die voortaan zouden Gebooren worden.

Het Volk Israëls Wast teegens de Verdrukking Op.

Farao Be-

een ander en Strenger Middel wilde bedagt zijn. Maar doch, Wat doet hy? Hy Belaſt, Dat al de Jong-Gebooren Soontjes der Hebreën, om-den Hals gebragt, maar de Dogterkens in 't Leeven zouden Bewaard worden: Doch niet, als Joſefus zeyd, Om dat hem een Egiptiſchen Waarzegger Voor-Speld had, datter onder dit Volk, een Dapper Man Voortkoomen, en d'Iſraëliten uyt zijn Land Voeren zou; Maar uyt Verdriet en Spijt; ziende datze teegen alle Harde en Slaafze Dienſtbaarheyd, met welk hun de Egiptenaars het Leeven meenden Bitter te maaken, Aanwieſſen, en alle Laſt des Onderdrukkers Verduuren konden. Dus dagt den Konink dan Raadzaam, de Mannelijke Kinderen, die de Stutten der Huysgezinnen zijn, en de Vaderlijke Gewoonten alderbeſt bewaaren, in de Geboorte te Smooren, doch de Meysjes te behouden; Om die voorzeeker door Gebrek aan Hebreeuwſe Jongelingen, te Ligtvoeriger aan d'Egiptize Mannen te Beſteeden; als de welke weegens haare Bywooninge, heel gemakkelijk, d'Egiptize Wetten en Godsdienſt zouden aanneemen. Hier toe moeſt dan de Voort-Teelende Magt der Hebreeuwſe Manſchap Verbrooken, en de Godsdienſt der Vaderen, Door duske Nieuwe Houwelijken, allengskens Uytgewiſt worden. Om dan ook dit Moord-daadig Beſluyt, noch booven den Laſt des Harden Dienſts, die hier meede niet op-en hield, uyt-te Voeren, Deeld den Tyran Tweederley Bloedige Beveelen uyt, dien hy d'Een naa d'Andere Wanken doed: Zoo nogtans, Dat d'Onderneeming van het Laatſte; niet Opentlijk Uytbarſt, voor dat hy aangaande 't Slaphandig Uytvoeren van het Eerſte, wel zag, Dat hy in zijn Heymelijken Raadſlag Bedroogen wierd; En dat hy derhalven niet dan door d'Eene Wreedheyd op d'Andere te Hoopen, zijn Oogwit Bereyken kon. Hy dan Iſraëls Aanwas, eerſt Bedektelijk willende Dempen, Roept hy Twee der Voornaamſte *Vroedvrouwen*, SIPHRA en PUA geheeten; En welke miſſchien over al d'andere Vroedvrouwen die de Baarende Hebreëinnen Bedienden, Geſteld, en alzoo de Voornaamſte waaren. Naademaal het niet-te Denken is, Dat Twee zoodaanige Vrouwen, genoeg voor zoo Grooten Volk waaren; Gelijk we ſtrax Bedenkelijk zullen Waar-maaken. Want het zy ook dat deeze Siphra en Pua, naaderhand de Zuyvre Waarheyd Geſprooken hebben, alsze zeyden, Dat d'Hebreeuwſe Vrouwen Sterker dan d'Egiptize waaren, en Gebaard hadden, *Eer de Vroedvrouwen by haar quaamen;* Schijnenze nogtans buyten haar zelven, en van andere Vroedvrouwen te Spreeken, als zy zelve waaren; Naadien zy anders tot haar Ontſchuldiging hadden moeten zeggen; *Heer Koning*; De Hebreeuwſe Vrouwen hebben al Gebaard, *Eer wy by haar koomen.* Indien evenwel dit haar Meeninge geweeſt is; Moet men bekennen, Dat de Gemeene Latijnze Overzettinge, den Zin beeter dan andere ſchijnd te Verklaaren, Wanneerze de laatſte Woorden deezer Vrouwen, aldus Vertaald: *Want zy hebben zelve de Konſt der Vroedvrouwen, en zy Baaren eer wy by haar koomen.* Zoo deeze Overzettinge ſtandt mag houden, kan'm'er niet onvoegzaam, deeze Giſſing uyt opmaaken; Dat d'Hebreeuwſe Vrouwen, weegens haar Sterkte en Koeragie booven d'Egiptize Vrouwen, de Vroedvrouwen zelden noodig hadden; en door het Veel en Dikmaal Kinderen, zich daar op zoo wel Verſtonden, Dat de Buurwijven en Goede Bekenden, Gewoon waaren Elkanderen te Helpen; En de Vroedvrouwen niet als in Onraad en Hooge Verleegentheyd, (die d'Hebreeuwſe Vrouwen door een byzondere Zeegen zelden overquam,) Geroepen wierden. Hoedaanig-een Aanmerking ons niet alleen zeer wel ſchijnd over-een te koomen, met den Roem van der Hebreën Vermeenigvuldiging en Kloeke Kinderbaaringe, Maar ons ook deeze Zwaarigheyd groot-deels opruymd, Datter niet Veele Vroedwijven van Naame, ten Dienſte der Hebreeuwſe Vrouwen zijn Noodig geweeſt. En deeze Dingen moogelijk tot noch toe, zoo heel Naauwkeurig van den Koning Niet-geweeten zijnde, (*Want den* SCHOUT, zeyd men,

Laſt al de Hebreeuwſe Knegtjes die Gebooren wierden te Dooden.

En wat hy daar meede Meende uyt-te Werken.

Maakt zijn Moordaadig Voorneemen aan de Vroetvrouwen Bekend, Op datze Uytvoerders daar van waaren.

men, *Moeyd zich met geen Kleene Zaaken*,) Heeft egter zijn Onmenſchelijk Bevel, door deeze Vermaarde Vroedvrouwen, Het zy dan datze Egiptize, of Hebreeuwſe Vrouwen geweeſt zijn; willen Uytgevoerd hebben: Hier in Beſtaande, Dat zy de Hebreeuwſe Kindertjes, Welkze anders, volgens hun Ampt en Pligt, Gehouden waaren in 't Leeven te Behouden, en alle Zorg omtrent de Natuur-Geheymen der Kinderbaarende Vrouwen te Draagen; Dezelve nogtans, zooze van 't Mannelijk Geſlagt waaren, Strax door een Heymelijke Neep, van 't Leeven te Berooven. Want in zulker-voegen heeft ons Moſes het Bevel van deezen Farao Uytgedrukt, Dat wy het zelve als een Opmerklijk Aanhangzel, van Iſraëls Verdrukking door een Harde Dienſtbaarheyd, Dienden op-te neemen; Als den welken deeze Bedekte Kinder-Moord; aan zijn voorgaande Verhaal, met deeze Woorden vaſt-Hegt; *Daar-en-booven, Sprak de Koning van Egypten tot de Vroedvrouwen der Hebreëinnen*, Zeggende; *Wanneer gy de Hebreëinnen in 't Baaren Helpt, en zietze op de * Stoelen; iſt een Zone, zoo Doodet hem, Maar iſt een Dogter zoo laatze Leeven.* Exodus 1: 15, 16. Zulx uyt de Zaamenhang van dit Verhaal genoegzaam Blijkt, Dat deeze Kinder-Dooding, niet zoo-zeer in de Plaatze van Iſraëls Harden Dienſt, in Leem en Tichelen quam, Als wel tot een Tweede en Strenger Middel, tot de reſt der Verdrukking wierd toegedaan, om Iſraël alzinds te Dempen. En wy Giſſen dat de Grondveſt van deeze Meening, hier in genoegzaame Steun vind; Wanneer d'H. Hiſtori-Schrijver, zeyd; *Daar-en booven Sprak de Koning van Egypten*, &c. Dus bleef dan nu ter Tijd, het Jok der Dienſtbaarheyd, Iſraël niet alleen noch op den Nekke, noch hield ſlegts zoo lange Stand, als deezen Koning Leefde, dat vry een Ruyme Poos duurde; Maar nam zelfs ook noch meer Toe onder zijn Naa-Zaat Amenophis, te weeten, Dien Farao, Die ten Laatſten in de Roode Zee Verdronk; Naa dat zijn Vader, het Volk Iſraëls 66, en hy, ruym 19 Jaaren, met Harden Dienſt en Kinder-Moorden Geplaagt hadden; Vergelijkt Exod. 1: 14, 15, 16. met Kap. 5. Maar gelijk de Goddelooze Koning Rameſſes Miamun, Dit Bloedig Bevel in 't Vierde Jaar zijner Regeering, Door de Vroedwijven Wilde Uytgevoerd hebben; Alzoo moogen wy volgens de Beſte Tijd-Reekenaars Vaſt-ſtellen, Dat Aaron, de Ouder Broeder van Moſes, uyt de Vader Amram, de Zone Kahats des Zoons Levi, Op het Derde Jaar deezer Rijxbezitting Gebooren is, uyt de Moeder *Jochebed*; Vergelijkt Exod. 6: 15, 17, 19. Naamelijk Drij Jaaren voor Moſes; 't Geen daar uyt af-te neemen is, Dat hy 83 Jaaren Oud was, als Moſes 80 Telde; En zy te zaamen voor Farao *Amenophis* Stonden, Exod. 7: 7. Invoegen Aaron Waarſchijnelijk Een Jaar voor het Doodelijk Bevel des Konings ter Weereld Gekoomen is. Onder-en tuſſen blijkt uyt d'H. Hiſtorie, en de Meenigte des Volks dat Naaderhand uyt Egypten gegaan is, Dat deeze Vroedvrouwen, 't Gebod des Konings, Minder dan de Vreeze Gods Behertigd hebben; Als die zich niet Zelden, door het Indrukzel van Afkeerigheyd omtrent het Gehoorzaamen van Grouwel-Stukken, Onbetuygt Wil Laaten; noch Dulden kan, Dat een gantze Omkeering der Natuurlijke Neyging tot zijn Even-Menſch, zoo Klakkeloos aan 't Woeden raakt; En ook de Heydenen het Ligt van deeze Wet, in haare Herten Ingeſtempeld draagen: Alhoewel het te-mets door Bedwelming der Inkruypende Bygeloovigheeden, en Dwang der Tyrannen, word Verduyſterd en Uytgebluſt. Wat deeze Vrouwen Noopte om 's Konings Gebod Niet-te Gehoorzaamen; daarze moogelijk zoo wel door Beloofte als Gezag toe Verpligt waaren? Drukt Moſes zoo uyt, Dat hy van haar zeyd; *Zy Vreeſden Godt, ende en Deeden niet gelijk de Koning tot haar geſprooken had; Maar zy Hielden de Knegtjes in 't Leeven.* Exod. 1: 17. Dus worden deeze Vrouwen Gepreezen, Om datze door de Vreeze Gods Bewoogen, een afkeer van dusken Grouwel-Stuk hebben

Des Konings Aanſpraak tot de Vroedvrouwen.

* 't Grondwoord dat hier *Stoelen* Vertaald word; Word Jer. 18: 3. Voor een *Rad* of *Schijve* Genoomen, Waar op de Pottebakkers Werken: En zoo hebben Eenige hier *Ronde Stoelen* Vertaald: Te weeten waar in de Baarende Vrouwen Zaaten.

66.
19.
———
85.

De Vroedvrouwen Willen om de Vreeze Gods des Konings Gebod niet Voldienen.

ben gehad: En haare Naamen ſtaan ter Zaaliger-Gedagtenis daarom ook in de H. Hiſtorie aangeteekend. Het zy dan ook door welk-een Zoort van Menſchelijk Meedoôgen, ſchrikkende voor allerley Onmenſchelijk Bevel, Dat de Zeedige Wet verwoeſt; of een andere Goddelijke bewerking des Herten, deeze Vreeze Gods in haar mag gaande geworden zijn. Want alhoewel, het zou moogen Waarſchijnelijk gehouden worden, Dat deeze SIPHRA en PUA, Egiptize Vrouwen waaren; dewijl het niet te denken ſtaat; Dat den Koning een Schelmſtuk, dat heymelijk en Daagelijx moeſt gepleegt worden, aan d'Hebreeuwſe Vrouwen zelfs vertrouwd heeft; hebben zy egter wel de Belofte, welke de Iſraëlitiſche Vrouwen hadden, konnen ter Ooren krijgen; en daar door zoodaanig van Godt Verligt worden, Dat zy zelfs ook de Hôope van de Belofte, door Aanraading van alle deeze Zaamenloopende dingen, ten minſten Scheemeragtig Aannaamen; en alzoo Godt hebben beginnen te Vreezen; welke het Beginzel der Wijsheyd is. En hier toe dan ook noch door d'Afkeerigheyd, welke de Wet der Natuure niet zelden omtrent alle Onmenſchelijkheyd pleeg te Gebieden, Onderſteund wordende, hebbenze dit beyde hooger geagt dan d'Ongenaade des Konings. 't Geen miſſchien de Jeruſalemze Targumiſt; heeft doen zeggen, Dat SIPHRA en PUA, Hebreeuwſe Vrouwen waaren, en wel met Naamen, *Jochebeth* en *Miriam:* Dat ons een ſtoute en belachhelijke Giſſing ſchijnd. Onder-en-tuſſen magmen hier toe Aanmerken: Dat de Vroedvrouwen, by d'Oude Ooſterſe Volken, meeſt Wijze en Wel-Ervaarene Vrouwen waaren, die zoo Grooten agting onder haare Sexe hadden; Dat haar zelfs noch op heeden in Perziën, niet alleen het Kinderhaalen, maar ook alle Ziekten der Vrouwen zoodaanigen worden Toevertrouwd; Dat'er heel geen Mannen tot Geneezinge worden toegelaaten. Zoo dat ook de Françoyzen een Vroedvrouwe, weegens der zelver Ervaarentheyd, niet ongewoon zijn, SAGE FEMME, een *Wijze Vrouwe* te noemen; gelijk VROED, by ons ook *Wijs* beteekend. 't Geen miſſchien dan ook hier de Grondveſt was, op welke de Konink van Egipten, zig niet alleen verwaardigde met deeze Vrouwen te ſpreeken; maar haar ook Snoo en Schrander genoeg agte, om op verſcheyde Wijzen, zijn Moordaadige Toeleg, bedektelijk uyt-te voeren. Doch hoe Wijſſelijk en Verſtandig zy haar hier in wiſten te draagen, zal ons haaſt Openbaar worden. Want even gelijk d'Hebreeuwſe Knegtjes, door de Barmhertigheyd en 't Kloezinnig Overleg deezer Vrouwen, vaſt in 't Leeven bleeven, alzoo brak ook hun Ongehoorzaamheyd wel haaſt uyt, en het quam den Koning ter Ooren; Zoo dat hyze voor hem Riep en wel Scherpelijk met dit Vraagſtuk overhaalde, Zeggende; *Waarom hebt Gy-Lieden deeze zaake gedaan, Dat gy de Knegtjes in 't Leeven behouden Hebt?* Doch zy Antwoorden; Dat de Hebreeuwſe Vrouwen Sterker of Leevendiger waaren dan d'Egiptize, en datze Gebaard hadden eer de Vroedvrouwen by haar quaamen, Exod. 1: 19. Of zy zeggen, gelijk de Gemeene Latijnſe Bybel heeft; *De Hebreeuwſe Vrouwen zijn niet als d'Egiptize Vrouwen; Want zy hebben zelve de Konſte der Vroedvrouwen, en zy Baaren eer dat wy by hen koomen.* Zoo ſpreekenze; en het zal voorzeeker wel Waar geweeſt zijn in Zommige, of liever in Veele, alhoewel juyſt niet in alle omſtandigheeden; of zoo als het den Koning miſſchien van haar opnam. 't Geenze onzes-agtens, op dusken Algemeenen Vraagſtuk, ook niet ſchuldig waaren te zeggen. Dus zeggenze dan de Waarheyd, Maar niet beſtipt genoomen, alle Waarheyd, noch watze Gedaan of Gelaaten hadden, Maar houden eenig deel Verborgen: Als niet gehouden zijnde den Koning meer te zeggen, als hy ſcheen te willen weeten: Gelijk zoo eens de Filoſoof Eutimedes de Leer-Meeſter van Sokrates, hem Leerde, hoe hy Antwoorden moeſt; Zeggende: Als u Ymand Vraagd; *Is uw Vader niet t'Huys?* Zegt dan, Neen, *Hy is niet t'Huys.* Begeerd hy dan

Of deeze Vroed-Vrouwen Egiptize of Hebreewſe zijn geweeſt.

Farao over de ongehoorzaamheyd der Vroed-Vrouwen geſteurd.

Die den Koning bedektelijk Antwoorden en afzetten door der Hebreeuwſer Vrouwen Kloeke Kinderbaaring.

dan meer te weeten; en Vraagende; *Waar is hy?* Zegt dan; *Hy is noch uyt den Raad niet gekoomen.* Doch het is Overdaad, en al te veel Geantwoord; Dat gy dan zoud zeggen; *Hy is Eergisteren afgereyst, door Bevel vande Heeren, tot den Keyser &c,* en verteld hem alzoo uw Vaders geheele Boodschap. Maar naadien het uyt de Groote Meenigte, die binnen korten Tijd uyt dit Geslagte Voortgesprooten is genoegzaam schijnd te blijken, Dat d'Hebreeuwse Vrouwen doorgaans Gezonde Kinderen ter Weereld bragten en zelden Mis-Kraamen en andere Ongemakken onderworpen waaren; Magmen gelooven, Dat deeze Vrouwen zich dus-verre met de Waarheyd voor den Koning Verantwoord hebben; wanneerze het Kloek en Makkelijk Baaren der Hebreeuwse Vrouwen te voorschijn bragten. Want naadien hun Gezeg, heel gemeen in veele of de meeste Hebreeinnen Waaragtig was; en men zulx zeer gewoon is op Alle te betrekken, heeft men haar in deezen Handel, geenzinds met openbaare Leugentaal te bekladden. En zoo'er al yts Leugenagtigs onder geloopen heeft, hebbenze die voor haar zelven gebruykt, op datze d'Ongenaade des Konings alzoo ontduyken mogten. En schoon dit misschien niet tot Lof van haare Vroomigheyd noch Vreeze Gods behoord; heeft het Nogtans, gelijk het Augustinus opvat, merkelijk tot haar Eygen Verschooning gestrekt. Maar om de Vroomheyd deezer Vroedvrouwen, met noch een Bedenkelijkheyd op-te Cieren, schijnd men niet onvermoedelijk te konnen agten, Dat d'Hebreeuwse Vrouwen, het Wreedaardig Gebod des Konings teegens haare Kindertjes, gehoord-hebbende, hebben beginnen naa-te laaten, de Vroedrouwen, in Baarens-nood tot haar te roepen; Jaa dat het ook zommige om de Leus, alleen maar dan gedaan hebben, Alsze reeds Gebaard en 't Kind al in de Zwagtel hadden; en alzoo de Kans voorby was, om het Jong-Gebooren, door een heymelijke Neep, of moetwillig verwaarloosde Naavel-Bezorging, van 't Leeven te berooven: By-aldien anders des Konings Bevel, 't Gemoed deezer Vroedvrouwen, zoo diepen indruk had konnen Inboezemen, als hen tot het Uytvoeren van dusken Moordaadig bedrijf, van Nooden was. Doch zy hebben haar van deeze Onmenschelijkheyd gewagt, en *God gevreest;* het welk de Wortel en Oorsprong is van alle Deugd. En schoon zy dit, niet altijd zoo even-klaar hadden gevonden, alsze nogtans vande Hebreeuwse Vrouwen Getuygen, (gelijk het zoo niet wel altijd heeft konnen gebeuren;) hebben zy egter het geene Veelmaal gebeurd, uyt een Menschelijke swakheyd tot een Voorwendzel genoomen, om haar Leeven te dekken: Welk-een swakheyd, Godt haar door zijn Algenoegzaame Barmhertigheyd niet alleen Vergeeven, Maar daar toe ook noch Gezeegend heeft, ten minsten naa de Weereld, tot desselfs verzeekering. Niet om de Leugen, zoo'er die mogt onder Gespeeld hebben, maar om haare Weldaadigheyd te beloonen, die zy uyt de Bron-Aader der Vreeze Gods, aan zijn Volk Israël, (dat hy Opzettelijk naa zijn Belofte Vermeeren wilde), beweezen hadden; niet willende te vergeefs Gediend zijn Jesa. 45: 19. Dus *deed hy dan, den Vroed-Vrouwen Goed, en Bouwde haare Huyzen.* Exod. 1: 20, 21. Dat is, hy Vermeerderde niet alleen haare Kinderen, uyt welke de Geslagten der Stam-huyzen worden Opgebouwd, (gelijk zy zelve de Kinderen der Hebreën gespaard hadden, Op datze *Vermeenigvuldigden;*) maar hy Verrijkte ook haare Goederen en Middelen, welke in de H. Schrift, meermaal, onder de Naam van *Huyzen* voorkoomen; Ziet naa Esth. 8: 1. Luc. 20: 47. En zoo 't uw lust, vergelijkt die Plaatzen, met de Spreekwijzen, welk het Oog voornaamelijk op het *Bouwen* der Geslagten hebben; en te vinden zijn: Gen. 16: 2. en Kap. 30: 3. Deut. 25: 9. Ruth. 4: 11. Psal. 127: 1. Prov. 14: 1. &c. En nogtans willen veel Fraaye Godsgeleerde, deeze Zeegening met die gemaatigtheyd opgenoomen hebben, Datze ons daar door genoegzaam vermaanen, de Swakheyd deezer Vroedvrouwen, geenzinds tot een Voorbeeld van Naavolging te houden.

De Vroed-Vrouwen over haar omzigtig Antwoord gepreezen.

De Vroed-Vrouwen ongehoorzaam aan 's Konings Gebod, van God Gezeegend.

Als

Als de Tyran dan wel zag Dat de Gezeegende Aanwas der Hebreën, door deeze Vroed-Wijven alzoo min als door een Swaare Dienſtbaarheyd te Schorſſen was, liet hy wel deeze Vrouwen Ongeſtraft, maar Kondigd ſtrax een Gebod af, Dat vry ruymer van Beſtel en van meerder Klem inde Uytvoeringe zou zijn. Want *Gebiedende allen zijnen Volke*, Zeyd hy; *Alle Zoonen die Gebooren worden, zuld gy in de Riviere Werpen, maar alle Dogteren in't Leeven behouden.* Exod. 1: 22. Ziet hier d'Eene Wreedheyd op d'Andere geſtaapeld, op dat de Voortplanting van 't Beloofde Zaad, ten agteren wierd gezet. Te vooren had deezen Konink, alleen de Vroed-Vrouwen belaſt, d'Hebreeuwſe Knegtjes heymelijk, en op zulken-Wijs, als zy zelfs onder een Bewimpelde Handgreep Oordeelden, aldergemakkelijkſt te konnen geſchieden; inde Geboorte te Smooren. Doch nu, Gebied hy door een Openbaar Gebod, aan al zijn Volk, Dat zy alle Jong-Gebooren Zoontjes, inde Verſlindende Wateren vande Nyl-Stroom zullen Werpen om te Verdrinken; of om Leevendig, of heel of half Verſmagt, van die Groote Zee-Draaken, (Dat zijn die Vreeſlijke Ondieren en Krokodillen, daar de Nyl van krield; en als Bochartus aanteekend, zeer Verſlingerd op 't Malsze Vlees en Laauwe Bloed der Jonge Kinderen zijn,) teffens Ingeſlokt te worden. Ziet daar eens, de Verwoedheyd van den Verwoeden Farao; in wiens Hèrte genoegzaam deezen Reegel Gebrandmerkt ſcheen; *Klopt het Ey in de Pan, Zoo Komd'er geen Quaad Kieken van.* En alhoewel ons dit Koninglijk Gebod, zoodaanig Algemeen by Moſes ſchijnd voor-te koomen, (*Gebiedende allen zijnen Volke;*) Dat m'er over zou konnen Bedenklijk houden, Of zulx ook niet den Egiptenaaren heeft aangegaan? En hun, op dat het den Koning zeeker nam, insgelijx verpligte, haar Nieuw-Gebooren Knegtjes in de Riviere te Verzuypen? Naadien'er Gezeyd word; *alle Zoonen die Gebooren worden?* Zijn nogtans de meeſte Uytleggers van Oordeel, Dat dit Ongelukkig Lot, alleen den Hebreën getroffen heeft. Invoegen deeze Woorden; *Doe Gebood Farao allen zijnen Volke*; ſlegts een Bevel van Agt-geeving inſluyten, waar door alle Egiptenaars verpligt wierden, den Hebreën niet alleen de hulpzaame Hand, in 't Behouden van haare Zoontjes te Weygeren, maar ook zelfs Beulen van de Vermoorde Onnoozelheyd, dat is, Uytvoerders van des Konings Verwoedheyd te zijn: Terwijl het hem niet dan al-te zeeker ſcheen, Dat d'Hebreeuwſe Moeders, haare Zuygelingen, veel Teerder dan het Koninglijk Gebod omhelzen zouden: Als genoegzaam uyt de Leere der Natuure onderweezen, Dat de Kinderen, de Beginzelen der Liefde, en alzoo de Waardigſte Panden der Ouders zijn; voor welkers Behoud, geen Waaragtige Moeder, noch Regtſchaapen Vader, ontzien zou, Op den Oever van de Dood te Stranden. Dus wilde hy de Naalaatigheyd, welke de Natuur-Wet den Ouderen inboezemde, door 't Geweld zijner Onderdaanen verkragten; by-aldienze zelfs gelijk het Joſefus op-vat, geen Uytvoerders van zijn Bloedig Bevel wilden zijn: Dat nogtans zoo Breed lag, als Stefanus ſchijnd te Verklaaren, Actor. 7: 19. Op dat alzoo de Zuygelingen onder Iſraël, van 's Moeders Borſten, en uyt 's Vaders Armen gerukt, om den Hals quaamen. ô Ellendige Kinderen! ô Ongelukkige Ouders, die dusken Lot te-beurt viel! Zoo'er inde Daagen van Herodes Kinder-Moord, een Stemme des Gekerms, des Schreijens en Bitterheyd in Raama gehoord is; en Rachel haare Kinderen zoodaanig Beweende, Dat de Droefheyd alle Vertrooſting te-booven ſtreefde; wat een Zee van uytgeperſte Traanen, en diepgaande Zugtingen, zullen wy ons niet wel laaten voorſtaan, Dat te-deezer Tijd, in Egipten-land zijn Uytgeſtort?

Farao gebied de Hebreeuwſe Knegtjes in de Riviere te verdrinken.

Waar van de Egiptenaars, en zelfs de Ouders de uytvoerders moeſten zijn.

En dat zulx een groote Rouwklaage in Egipten heeft aan de gang gemaakt.

Dat nu dit Doodelijk Gebod over Alle Nieuwgebooren Knegtjes in gants Egypten-land, maar alleen den Hebreën Getroffen heeft; Schijnd ook noch door deeze Giſſinge onderſteund te worden; Dat Farao, mogelijk daar in Voorhad,

had, uyt d'Egyptenaars en Hebreën, Een-Volk te Maaken, tot Verzeekering, Van dat d'Israëliten niet, t'eeniger Tijd, Ondernaamen 't Land-uyt-te Trekken; waar van wy zoo-ſtrax yts begonden te zeggen. Waar toe hy dan wel de Hebreeuwſe, maar niet de Egiptize Manſchap Dempen moeſt: Zoekende die allengskens met de Hebreeuwſe Meysjes door Houwelijken te Verkoppelen. En zulx voorzeeker niet zonder omzigtig Beleyd van Staatkunde: Want dewijl Faraos Hofgezin en d'Egiptenaars, Een-Volk waaren die Eenerley Zeeden en Godsdienſt hadden; Maar het Volk Iſraëls eenen anderen Godt Dienden; konde Farao, zoo lang die Verſchilligheyd Stand hield, niet verzeekerd zijn, Dat deeze Hebreeuwſe Vreemdelingen, nu reeds zoo Magtig geworden, voor Altijd in Egypten zouden Blijven. Derhalven zogt hy door veelerley Aanſlaagen, Niet alleen hunne Manſchap uyt-te Roeyen; Maar daar toe ook de Vrouwſchap aan d'Egyptenaars uyt-te Zetten, en dezelve alzoo tot Eenerley Zeeden en Godsdienſt te Brengen. 't Geên hem miſſchien eenigzinds te-ligter om doen ſcheen, als hy Bemerkte, Dat zommige door Gemeenſchap van Ommegang, reeds met d'Egiptize Bygeloovigheeden Beſmet waaren: Gelijk men niet heel twijffelagtig uyt Ezech. 20. Beſluyten mach: Inzonderheyd uyt die opmerkelijke Plaatze, Ezech. 23: 8. Alwaar den Iſraëliten Verweeten word; *Dat zy in haare Jeugd, By de* Afgodize *Egiptenaaren geleegen hadden.* Hoedaanig-een Bedenking zommige Fraaye Uytleggers, hier een gelijke Onderneeming, met die der Moedige Toorenbouwers van Babel, heeft in 't Zin gebragt: Als dewelke voorhadden een *Naam* en een Menſchelijk *Gezag* op-te regten; Op datze alzoo niet *Verſtrooyd*, maar *Een-Volk* mogten blijven, Dat *Eenerley Taale* zou Spreeken over de gantze Aarde. Gen. 11: 4, 6. Doch hoe Jammerlijk dat Beſtel van Zaaken uytgevallen is, hebben wy in de Joodſe Oudheeden, Breedvoerig Afgëdaan. Daar wy dan ook hebben gezien, Dat het hier aangaande Egipten, ter ſnè komd, aan-te merken, Dat dat Weereldze Rijk, welk door een louter Menſchelijk Gezag, poogd te maaken, Dat de Kerke *Een zy*, en alle Menſchen in het Geeſtelijke, *Eenerley Spraake* hebben, in de H. Schriftuure met de Naam van *Egyptus* en *Babylon* Gedoopt, en haaren Koning, als FARAO genoemd word. Apocal. 11:8. en Kap. 17. &c. Wanneer Farao nogtans van de Iſraëliten zeyd; *Dit Volk is Veele, en Magtiger als Wy;* moet men zulx niet verſtaan van het Getal der Zielen, (Want dat ging Waarſchijnelijk d'Inwoonderen des Lands noch niet-te booven,) maar van de ſchielijke Aanwas, waar inze den Egiptenaaren te-booven Gingen. 't Geen ligter om verſtaan word, als men aanmerkt, Dat zy haare Uyttogt, met Zesmaal-Honderd-Duyzend Weerbaare Manſchap deeden; En dus genoegzaam Grondveſten, Dat, zoo men Vrouwen, en Kinderen beneeden de 20 Jaaren daar toe Op-teld, Den ganſchen Hoop miſſchien tot xxv of xxx Honderd-Duyzend oploopen, en niet Onbedenklijk doen Bemerken zal, Dat zy hier in binnen de Tijd van 215 Jaaren, den Egiptenaaren verre booven 't Hooft Gewaſſen waaren: Naadien gantſch Egiptenland beyde deeze Volken, niet had konnen Huysveſten, by-aldien d'Inboorlingen in zoo weynig Tijds, even zoo Vermeenigvuldigd waaren. Waarom dit van de Iſraëliten als een Wonderdaad aan-te merken is, die de Belofte voldaan heeft.

Waarom Farao alleen de Hebreeuwſe Knegtjes wilde Uytroeyen.

Farao wilde de Hebreeuwſe Dogters aan d'Egiptenaars Uyt-Trouwen en tot Een-Volk maaken.

Hoe veel Eygen Moeders en Vaders, uyt Swak Geloove, voor des Konings Streng Gebod, Beſweeken zijn, zoo datze haar Eygen Kinderen hebben *Weg-geworpen*, Op datze niet en zouden in 't Leeven blijven noch Voort-Teelen, Actor. 7: 19. Zeyd ons Moſes niet: Nogtans heeft de H. Stefanus het Bevel van deezen Wreeden Konink, zoodaanig ſchijnen te Verklaaren, als of 'er Eenige onder geweeſt waaren: Alhoewel het te gelooven is, Dat de Meeſte door Geweldenaarye zijn Omgekoomen; even als het Naaderhand zijn Beul-Genoot Herodes, te Bethlehem, en in d'Omliggende Landpaalen, door

Of eenige Hebreën haar eyge Kinderen in de Riviere verworpen hebben?

zijn

zijn uytgezondene Rakkers deede, Wanneer hy van de Wijzen, aangaande
de Nieuwgebooren Konink der Joden, (Zooze hem zelfs hadden Uytgeroe-
pen,) Bedroogen was. Matth. 2: 16. Doodende alle Kinderen beneeden de
Twee Jaaren in die Stadt, en op de Grenzen van Bethlehem Efrata, op Hôôpe
van onder die, ook het Kindeken Jezus aan-te Treffen, en van-Kant te helpen,
by aldien het elders by de Land-Lieden of onder de Herders mogt Versteeken
zijn. Onder-en tussen hebben Zommige aangemerkt, Dat men de Woorden
van Stefanus *(Zoo datze hunne Kinderen moesten Wegwerpen,)* geenzinds zoo
verstaan moet, dat zy haare Kinderen zelve moesten *Wegwerpen*, maar dat de
Konink door zijn Gebod maakte, Dat hun Jonge Kinderen Weggeworpen wier-
den: Als of de zin van Stefanus was; *Doende hunne Kinderen Wegwerpen.*
Zulx deeze Verdrukking hier in bestond, Dat haare Kinderen als Vondelingen
wierden Uytgeleyd, en alzoo Weggeworpen: Gelijk Moses zelve, zoo van
Stefanus als *Weggeworpen* geagt word; schoon zijne Moeder hem wel bezorgd,
in een Bieze Kisje had afgescheept. Actor. 7: 21. Naadien het van de Israë-
liten qualijk te Gelooven is, Dat zy de Menscheyd zoo-ver Uytgetrokken had-
den, datze hunne eygen Kinderen hebben Weggeworpen, en Moses ook ner-
gens yts diergelijx verhaald. Waarom de meeste Uytleggers Gelooven, Dat
deeze Kinderen, door s'Koninks Rakkers en de booze Egiptenaaren aan de Ri-
viere Overgegeeven, een Spijze van de Geschubden Leviathan en Vreeslijken Be-
hemoth wierden; die vast aan de Oevers om dusken Lekker Aas te slikken, op
haar Luymen laagen. En heeft Flavius Josefus, de Historie der Egiptize Kin-
derdooding, zoodaanig Verhansseldt; (daar by doende, Dat Farao door een
Egiptize Waarzegger, van Moses Geboorte Vermaand geworden zijnde, be-
last heeft, alle Jong-Geboore Knegtjes inde Riviere te Werpen, op dat hy ook
de Verlosser Israëls, by geluk Dempen mogt;) als of hyze, ik weet niet hoe-
naa, met d'Euangelize Historie van Herodes, die hem door het Onbezoeteld
Erfgerugt, genoegh bekend was, had willen Over-een brengen; niet teegen-
staande hy nogtans de Kinder-Moord van Bethlehem zelf, op dat hy Herodes
vleyde, als een Moord verswoegen heeft. Onder-en tussen hebben zommi-
ge gewild, Dat uyt dit Moordaadig Voorval in Egipten, de Wreedheyd van-
den Konink Busiris, by d'Histori-Schrijvers is Vermaard geworden, die eeni-
ge voor deezen Farao houden; van wien de Roep ging, Dat hy zijn Gasten
geslagt heeft: Alhoewel het met d'Historie zelf niet wel over-een komd. Want
behalven dat wy elders hebben aangeteekend, Dat Busiris deeze Wreedheyd
aanregte, om de Goden van Egipten weegens een Neegen-Jaarigen Honger te
Verzoenen, en alzoo t' Onderscheyden staat van dien Honger-Tijd onder Jo-
sef; blijkt het ook niet dat Busiris in de Tijd van Israëls Verdrukking, maar
eerst veel Laater, en Waarschijnelijk naa Moses Dood, aan 't Rijk quam; daar
deeze Historie volgens de beste Tijd-Boeken, onder Ramesses Miamun voor-
gevallen is, en 't vervolg onder zijn Zoon Amenophis, doe hy inde Roode
Zee Verdronk, een Eynde nam, in 't Jaar der Weereld, 2513. En alhoewel
de Koninklijke Aardbeschrijver SANSON *d'Abbeville* wil, Dat dit *Cenchris* ge-
weest is; en dat voor hem, Busiris zoo quaalijk met de Hebreën Huys-ge-
houden heeft, Dat hy geen anderen Roem, dan de Naam van Een Wreeden
Tyran heeft agtergelaaten; heeft het Nogtans onze * Tijd-Tafel, volgens
Usserius, uyt Manethon en Eusebius te-regte gebragt, en anders aangewee-
zen. Hoedaanig nu den Verborgen Raad Gods, zorge voor zijne Belofte ge-
draagen, en alle Geweld der Tyrannen, en die Verpligt scheenen hun Bloed-
dorstige Beveelen als * Kinder-Beulen uyt te voeren, heeft weeten te Schande
te maaken, op dat zijn Voorneemen aangaande des Volks Vermeerdering,
Onverhinderd stand hield? Zal ons de Rigtdraad van Moses Verhaal, nu ver-
volgens op 't Toonneel brengen, en het Droevig Treurspel der Vermoorde
Onnoozelheyd, door een Nieuw Voorbereydzel van een Bly-eyndige Ver-
los-

Josefus schijnd de Kinder-Dooding in Egipten uyt, die van Bethlehem onder Herodes Verpoetst te hebben, Alhoewel hy de laatste verswijgd.

Fabelagtige Historie van Busiris, uyt de Kinder-Dooding van Egipten, verdigt.

* Ziet Kap. 7. van 't IIde Deel.

* By Josefus *Toezienders* genoemd.

lossing niet alleen uyt ons Gezigte wegdoen, en doen bemerken; Datter geen Wijsheyd noch Verstand noch Raad teegen den Heere is, Prov. 21: 30. Maar ook doen zien, hoe duur de Godt Israëls, den Egiptenaaren, deeze Kindermoord, ten laatsten heeft Betaald gezet.

Moses Gebooren, A. M. 2433. 80. Jaaren voor de uyttogt: En Dry Jaaren naa de Geboorte van Aaron. Exod. 7:7. met Kap. 2:2, 3. &c. vergeleeken.

Terwijl dan de Wreedheyd van deeze Konink aan 't Wanken was, Beliefde het Godt, Datter in 't Zesde Jaar zijner Tyrannige Regeering, een Hebreeuws Jongetje Gebooren wierd, uyt een Vader wiens Naam Amram, de Zone van Kahath, des Zoons Levi was; welken Amram zijn Moeye Jochebeth ter Vrouwe genoomen had; vergelijkt Exod. 2: 1, 2. met Kap. 6: 19. teegens onze Priesterlijke Geslagtboom vanden Huyze Levi, die wy in 't IV de Deel volgens, Exod. 6: 15. en Num. 3: 18. &c. met meerder Nut dan hier, zullen bybrengen. En hoedaanig de Houwelijken, met zijn Vaders of Moeders Zuster, naaderhand in de Wet verbooden zijn, magmen, Leviticus 18: 12, 13. en Kap. 20: 19, 20. &c. naazien: Alhoewel 'er Zommige van meeninge zijn, Datze een *Zusterling*, dat is, een Vaders Zusters-Dogter zy geweest. Maar gelijk het uyt de Lang-verleeden Dood, vande Groot-Vader Levi, (welke Stierf als hy 137. Jaaren Oud was Exod. 6: 19. en Amrams Houwelijk met zijn Moeye Jochebeth, die zijn Vader Kahaths Zuster, en alzoo ook een Dogter van Levi was, dien hy omtrent zijn Honderdste Jaar gewonnen had:) niet heel Scheemeragtig schijnd te blijken, Dat deeze Jochebeth dit Knegtje, wiens Naam-geeving wy strax uyt de Mond van des Tyrannigen Konings Dogter, verneemen zullen, ter Weereld gebragt heeft, als zy omtrent 80 Jaaren Oud was. Zulx de Geboorte van dit Zoontje, als meede die van zijn Broeder Aaron, die slegts Dry Jaaren te vooren Jongk was, doe haar Zuster Miriam, nu al Groot geworden was, niet min Wonderlijk en booven de gewoone Loop der Natuure, als de Geboorte van de Aards-Vader Isaak zy geweest; den welken Ontfangen en Gebooren wierd, wanneer Abraham reeds Honderd, en Sara 90. Jaaren telde, en de Baarmoeder in haar Verstorven was. Gen. 17: 17. Welke zeldzaame Geboorte, om datze de Gemeene Verwagting van der Hebreeuwse Vrouwen Kinderhaaling, verre Overtrof, deeze Ouderen genoegzaam heeft schijnen te Vermaanen, Dat hun beyde deeze Mannelijke Kinderen, inzonderheyd het laatste, dat zeer schoon van Gedaante was, door een byzondere Voorzienigheyd Gods, in deeze benauwde Daagen geschonken wierd. Zulx zy daar door scheenen Vermaand te worden, om 't zelve Knegtje in weerwil van des Konings Wreed Gebod, in het Leeven te behouden: Voor vast Geloovende, Dat Godt dit Kind, in zijn Ouders hooge Jaaren had laaten Gebooren worden, om daar door wat Groots ten Beste van zijn Volk uyt-te voeren. En gelijk de grooten Apostel schrijvende aan de Hebreen, deeze Daad tot het Geloove betrekt, alzoo zal ons ook de Grondvest van dat Geloove, benefsens de verder Opvoeding van dit Hebreeuwse Knegtje, die niet min zeldzaam, dan hoogdraavend is geweest, veel opmerkelijke Zaaken inde Hand reyken, diemen niet agteloos behoorde over te stappen.

Moses Gebooren in den Ouderdom van zijn Ouders.

En heeft daar door yts ongemeens schijnen te voorspellen. Hebr. 11. 23.

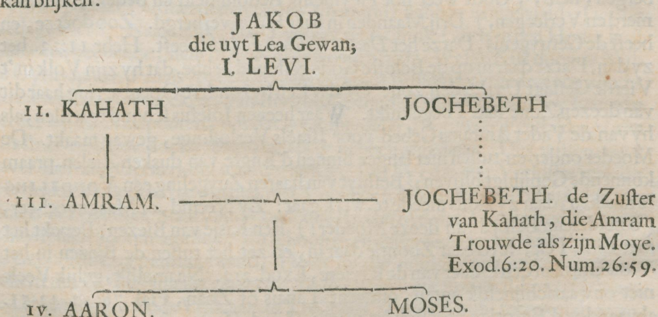
Als dan dit Zoontje Gebooren, en zijn Moeder wel zag, *Dat het Schoon was, Verbergde zy hem dry Maanden.* Exod. 2: 1. Hebr. 11: 23. Daar de H. Stefanus Actor. 7: 20. noch by doed; Dat hy *Gode Schoon was*; dat is, gelijk het de meeste vertaalen, *Uytneemende Schoon.* En in Pirke Eliëzer word hem de gedaante van *Een Engel Gods* toegepast; gelijk meede de Heydensche Histori-Schrijver Justinus, van *zijn Schoonheyd* gewag maakt. Ook heeft Wagenzelius uyt de *Gemara* aangeteekend; Dat als Moses Gebooren wierd, het Huys met een ongemeen Ligt, als vande Sonne vervuld wierd. Doch zoo wy op de H. Schrijvers letten, het is de gewoonte der Hebreën, alle uytneemende dingen, door 't byvoegen van GODS Naam te Verheffen, dewijl in Godt alles Uytsteekend en Groot is. Aldus vindmen Ninive, *Een Stadt Gods* genoemd; en daar word van *Worstelingen Gods*, *Ceederboomen Gods*, *Bergen Gods*, en een *Hof*

De Jonggebooren Moses word ons zeer schoon van Gedaante beschreeven.

Gods

Gods gewag gemaakt. Gelijk daar uyt ook de quaade gewoonte geleegentheyd schijnd genoomen te hebben, 'alle ondeugende Dingen, de Naam van de *Duyvel* of Satan by-te voegen, die Gods Vyand is. Waar aan het vals Gevoelen van de Gemeene-Man zoo eng Verbonden schijnd; Dat men die geene, welke geen weezentlijken Satan buyten d'Aanvegting van des Menschen eygen Begeerlijkheeden, erkennen, voor Godverloochenaars houd: En daar by heel-gereed in de Mond heeft te zeggen; *Isser geen Duyvel zoo isser geen Godt.* Doch die zoo spreeken, en de Noodzaak der Weêzentlijkheyd Gods, afhanglijk van 't Weêzen des Duyvels maaken, betoonen datze noch Godt noch haar zelven kennen. Dits ons Gevoelen. Maar naadien de Apostel aan de Hebreën, de Verberging van dit Kind, ook aan 't Geloof van zijne Ouders opdraagd, (niet vreezende des Konings Gebod, noch zijn Ongenaade;) schijnd men d'aanmerkinge van des Jongskens zonderlinge Schoonheyd, niet alleen voor de Grondvest deezer opmerkelijke Onderneeming te moeten agten; (even of daar in niets Hoogers, noch geen Teeken had geleegen, van dat Godt yts byzonders met dat Knegtje voor-had; naa-die-men ligt te Gissen heeft, Datter meer Schoone en Bevallige Kinderen onder d'Hebreën Gebooren zijn, en daagelijx Gebooren wierden?) Maar deeze Ouders zijn, gelijk we strax begonden te zeggen, uyt aanmerkinge van zoo Laat-Gebooren Zone, in haar Hooge Jaaren, Opgewekt, om yts Groots van de Goddelijke Voorzienigheyd, over dit Kind te Gelooven. Waar by ongetwijffeld noch dit quam, Dat zy, steunende op d'Algemeene Belofte Gods, dat hy zijn Volk, dat in Egipten uyt Jakobs Zonen was Voort-Geplant, met *Het Vierde Geslagt*, uyt Egipten Verlossen, en weeder in Kanaan Brengen zou. Gen. 15: 16. 't Geene nu in dit Kind, konde geagt worden te Beginnen, gelijk uyt deeze Opstel, kan blijken:

In Moses, is het Vierde Geslagt van Jakob, uyt Levi, te vinden.

Dus was dit Zoontje, de * Vierde van Jakob; want het was de Zoon van Amram, de Neef van Kahath, de Naa-Neef van Levi; Jakobs Zoon uyt Lea Gebooren; 't Geen haar deed Gelooven, Dat de Uure der Bezoeking tot Verlossing naaderde, en dat Godt zich t'eeniger Tijd over zijn Verdrukt Volk, en Ellendige Kinderen Ontfermen zou. Josefus doeter by, Dat Godt ook een byzondere Openbaaring hier van aan de Ouders van dit Knegtje gedaan had. Alle welke Overdenkingen, met het Geloove vermengd, hun zoodanig van het Gebod des Konings heeft schijnen t'ontheffen, Datze het geenzinds hebben Gevreest. Hebr. 11: 23. Alhoewel hy buyten twijffel zoo groote Straffen teegens d'Overtreeders had Ingesteld, Datze Flavius Josefus met *d'Uytroeying van elk Geslagte* begroot, indien zich Ymand daar teegens Kante. Hier uyt kan men denken, met welk een Bekommering deeze Godvrugtige Ouders, Dag en Nagt Geworsteld hebben; en 't Vervolg der H. Historie, schijnd ons ook genoegzaam d'uyterste Verleegendheyd in deezen af-te schetzen, alsze naa Dry Maanden ver-

* Moses was de Zeevende van Abraham. Gelijk Abraham de Zeevende van Heber.

En alzoo de Tijd van Israëls Verlossing uyt Egipten voorhanden.

DeMoeder van Moses Bekommerd over haar Kind.

verloopen Zorge, ſtrax daar by doed; *Doch als zijne Moeder hem niet langer Verbergen kon*, &c. Dat is, wanneer het haar langs-zoo-meer ondoenelijk ſcheen, haar Jong-Gebooren Kind, binnen haar Huys in 't Heymelijk Op-te Brengen; Dewijl d'Iſraëlijten thans heel Vermengd, onder d'Egiptenaaren woonden, en het ligt Uytlekken kon, Datter een Zoog-Kind in Huys was, ſchoon men moogelijk te vooren daar minder op verdagt was, weegen haar Hooge Jaaren, die hun Beyde, buyten 't Zaayzoen van Kinder-haalen ſtelde; ('t en zy miſſchien Aaron in de weg mogt geweeſt zijn; alhoewel hy Een Jaar voor des Konings Wreed Gebod ter Weereld quam;) Hebbenze voorgenoomen haar Kind zoodaanige Weg-te Werpen, Datze het nogtans de Goddelijke Voorzienigheyd, en-te gelijk het Water Op-Offerden; als ofze daar door Een Groot-deel van 's Konings Onmenſchelijk Bevel inwilligden. En hier kan men Denken, hoe zeer het Herte van deeze Moeder in al-dien Tijd is Bekommerd geweeſt; en hoe de Vreeze haar Bevangen had zoo draa zy zag, Datze een Zoon Gebaard had; Verwagtende yder oogenblik de Slag op-den Hals, Dat des Konings Kinder-Beulen, de plaats der Vroedvrouwen Inneemen, en haar de Teedere Vrugt ontrukken zouden; terwijlze vaſt onder het Swanger-gaan reeden gevonden had te Wenſchen, Een Dogter te moogen draagen, hoe zeer ook de Hebreën van ouds op Zonen te Winnen gezet waaren. En ſchoonze nu Zag, Dat haar Nieuw-Gebooren Kind, Goddelijk Schoon was, was haar zulx tot enkel Droefheyd, alze aanmerkte, Dat het Kleyne Knaapje in een Tijd Gebooren was, in welke de Beulze Wreedheyd der Egiptenaaren, uyt Kragt van 's Konings Bevel, geen Meedelijden met de Schoonheyd van een Wel-geſchaapen Vrugt meer hebben mogt. Doch wat Raad voor de Levijtize Moeder? geen andere, als dat zy, die haar Kind niet langer in haar Baarmoeder kon Verbergen, hem, (Godt weet hoe Heymelijk Bedommeld en Bedekt, Bekommerd en Verleegen,) Drij Maanden in haar Huys verbergd. Zoo doetze, en heeft de Getuygenis, Datze het *Door 't Geloove* gedaan heeft. Hebr. 11:23. het zy dan, Datze daar in op de Belofte Gods geſteund hebbe, dat hy zijn Volk in 't Vierde Geſlagt Uytleyden zou: Of dat Een byzondere Openbaaring haar dit van deezen Zone had Toegeknikt. Waar heenen Joſefus ſchijnd te willen, als hy van de Vader Amrams Gebed voor Iſraëls Verloſſinge, gewag maakt. De Moeder onder-en-tuſſen niet langer binnen d'Engte van dusken Zielen-praam konnende Gepijnigt blijven; Beſluyt van haaren Zuygeling een Vondeling te maaken, daar zy aldus meede te-werk gaat: Zy Neemd, of Maakt veel-eer, (ô zeldzaam Beleyd van deeze Moeder!) Een Kisje van Biezen; Bepekt het met Lijm-Pek, leyd haar Zoontje daar in, en zet het tuſſen de Biezen in het Vlot-Gras aan den Oever van de Riviere, Exod. 2:3. Naamelijk, gelijk Veele niet onwaarſchijnelijk agten, omtrent Tanais of Zoan, Pſal. 78:12, 43-51. alwaar doe d'Egiptize Hof houdinge was. Zijnde Zeeven Jaar naa Hebron gebouwd. Num. 13:22, en ten Tijde van Jeſaias en Ezechiel, als de Hooft-Stadt van Egipten gemeld. Jeſa. 30:4. Ezech. 30:14. Het geene miſſchien deeze Trouwhertige Moeder zoo veel te gereeder in 't Zin quam, als de Oevers van de Nijl-ſtroom, niet alleen overvloed van zulken Bies-of Papier-gewas verſchafte: Maar dit Vaartuygje ook moogelijk wel dusdaanig, naa een meer-gewoone maniere van Schuytjes uyt zeeker zoort van Vlag, of Zee-Wier en uyt Biezen en Oever-gewas te maaken, heeft Toegetaakeld; gelijk we elders te-vooren niet heel onbedenkelijk uyt Jeſa. 18:2. hebben aangemerkt. En dat dit by meer Volken-gemeen is, konnen ons de Reys-Beſchrijvers goed maaken. Van de Peruaanze Biezen, die aan de Poel *Intitikaka* Waſſen, en by d'Inwoonders *Totora* genoemd worden, word gezeyd, Datze alles Verſchaffen wat die Menſchen tot Leevens-Onderhoud noodig hebben: Want zy dienen de Verkens niet alleen tot Voeder, maar ook het Volk tot een Lekkere Spijze; zy maakender Huyzen en Woon-Tenten van; Stookender Vyer meede en Vleg-

Actor. 7:19.

Moses in een Bieze Kisje te-Water gezet.

ten'er

ten'er Kleederen van, en Scheepen om te Vaaren. Gelijk meede Solinus aanteekend, Dat in de Moerassige Plaatzen van Indiën, zeeker Zuyker-Riet, of Bamboezen Wassen, waar van de Zee-vaarende Schuytjes maaken. En gelijk Jesaias van 't Volk spreekt, *Dat Gezanten over Zee, in Scheepen van Biezen zend;* Alzoo ontbreeken ook geen die meenen, Dat de Bibliënzers in de Jaar-pligt van den Thammuz, dat is, *Adonis*, en 't zenden van *Brieven in Een Bieze Kisje*, Een Oud Erfgerugt van Moses Behoudenis is. Zoo dat dan Moses hier in zijn Bieze-Kisje, of Schuytje, even als eens Noach in een Kist, voor 't Verdrinken is Bewaard geworden. En gelijk als hier niet en behoorde overgeslaagen te worden, Dat zoo wel deeze Uytrustinge te-Water, als de voorige Verberging van dit Zoontje, aan de Moeder zoodaanig word Toegeschreeven, Datter in deeze gantzen Handel, niet een Woord van de Vader gerept word, (overdenkt *Vers* 2 en 3.) Alzoo ontbreeken geen Fraaye Uytleggers, welke daar uyt willen afgenoomen hebben, Hoe Grooten Geloove in deeze Swakke Moeder zy geweest; En derhalven even van haar mag gezeyd worden, als de Zaligmaaker, eens teegens de Kanaanitize Water-Putster zeyde; *O! Vrouwe, Groot is u Geloove.* Math. 15:28. Daar in ook noch te-meer Openbaar, Dat zy haar Jongk Zoontje, niet alleen geenzinds Ligtveerdig in het Vlot-Gras gezet, en zoo het Water en de Verslindende Nijl-Draaken aanbevoolen, noch daar in gerust heeft, Dat zy tot deszelfs Behoudenis, wel neerstig Bezorgde, de Voegen en reeten van zijn Bieze Schip-Wiegje, ter Deugden met Pek-Lijm, teegens 't Inkiemen des Waters digt-te braauwen; Maar zy heeft daar-en booven ook zijne Zuster Miriam van verre op-de Wagt gezet, om te zien, Wat hem weedervaaren zou. En meenen zommige, Dat hier uyt de Oude Fabel voortgesprooten is, welke onder verandering der Naamen, met zoo veel Plegtigheeden, als wy in de Joodze Oudheeden over den Thammuz hebben aangehaald, Jaarlijx Gedagt wierd: Naamelijk, Dat Typhon de Konink Osiris in een Houte Kist beslooten hebbende, hem in de Nijl geworpen had: Welke Kist door de Nijlze Uytloop van Tanais, over-Zee, naa de Stadt Biblus voortgedreeven zijnde, aldaar naa lang Omzoeken, van Isis zou Gevonden zijn: 't Geên wy hier niet verder willen Naaspooren, om dat wy zulx onder d'Egiptize Feest-Daagen en in 't strax-gemelde Boek, Breedspraakig hebben afgedaan. Dus willen wy 't liever hier alle Opmerking waardig agten, Dat hy, die een Verlosser van dit Verdrukte Volk stond te worden, niet Voor noch Naa, maar juyst te midden van Israëls beklaaglijke Staat, en Woedende Raazernye des Tyrannigen Konings is moeten Gebooren worden. En schoon geen ander Gewag van zijn eygentlijke Geboorte-Dag gemaakt word; Heeft hy dat nogtans met andere in de H. Schrift des O. Testaments gemeen: Als die geen werk maakt, d'Eyge-Geboorte-Daagen onder Gods Volk aan-te Teekenen. En zulx misschien wel daarom, inzonderheyd van Moses naagelaaten, Op dat niet de Kinderen Israëls, die aan het Onderhouden van Daagen, Maanden en Jaar-Feesten, moesten verpligt worden; onder die Bewimpeling, ook niet te Bygeloovig, de Geboorte-Dag van Moses haare Verlosser en Wet-geever mogten opheffen, en Afgoderye Bedrijven; gelijkze naaderhand zelfs met zijn Kopere Slange deeden. Waarom Godt ook in zijn Dood bezorgd heeft, Dat hy in een Onbekende Plaatze en buyten Kanaan Begraaven is; Op dat niet de Joden t'eeniger Tijd, de Handen van dat Doode Lichaam 't Overgeloovig quaamen Kussen, door welke Godt zoo veel Wonderen In Egipten, In de Zee, en In de Woestijne had willen Uytwerken.

Jas. 18:2.

En daar in 's Moeders Groot-Geloof Aangemerkt.

Moses Zuster op de Wagt gezet wat Mose Weedervaaren zou.

Moses Gebooren als Israëls Staat om een Verlosser riep.

Maar gelijk de bekommerde Moeder, onder het toezigt van haar Knaapjes Zuster afwagte, wat Lot, het Kindje naa Gods Voorzienigheyd, en de Barmhertigheyd zijner Vyanden, gebeuren mogt; (als die ook door des zelfs aanvallige Schoonheyd, daar toe konden ontvonkt worden;) alzoo is daar in niet alleen gebleeken, Dat zy booven hôope, en teegen hôope Geloost heeft, Rom. 4:18.

4:18. Maar datze ook, even als eens Jesus teegen de Kanaanitize Vrouwe zeyde, *Uw geschiede gelijk gy wild.* Matth. 15:28. Verkreegen heeft, het geene zy Wenste, en't geene zy Geloofde. Want ziet daar, de Dogter van de Egiptize Konink, (zooze Josefus anders te-regt *Termuthis* noemd;) ter zelver uure met haare Staat-Juffers uit-gaande, naa de Riviere om haar te wassen; Wierd het Kindje, Dat nu onder de Bescherming der Engelen, in zijn Bieze Kisje, tussen de Kabbeling van den Oever omdobberde, en vast zijn Lot beschreyde, van dezelve, niet alleen haast Ontdekt; en aande Dienstveerdige Staat-Juffers belast, Dat men't Vondelingkje, aan de Wal zou haalen. Exod. 2:5,6. Maar de Koninklijke Prinçes, word door Menschelijk meedoogen over 't Onnoozel Lam, tot zoo diepen Barmhertigheyd ontvonkt; Datze niet zonder Wraaking van haars Vaders Gebod, (Dat al de Jonge Knegtjes der Hebreën belaste te Verdrinken;) volmondig uytroept, *Dit's Voorzeeker, Een van de Knechtjes der Hebreen.* Want alzoo stond het haar te-deezer Tijd, uyt alle toestel van het Vondelingkje ligtelijk te besluyten. Doch daar moest geen ander, als zulken Lot dit Knaapjen te-beurt vallen, zou het Behouden, en tot een Groot Man voor Israël opwassen; gelijk het ook Gebeurd is. Want de waakzaame Zuster Maria, dit Hoflijk Gezelschap onderscheppende, bood flux haar Dienst aan, om uyt d'Hebreeuwse Vrouwen, een Voedster op-te speuren, die het Moederloosje Zoogen zou. Maar zy had zoo draa geen Last daar toe, ofze draafde heenen, en stikte des Knegjes eygen Moeder op, die deeze Bezorging graag op haar nam. En alzoo wierd de Zoon, die de Moeder geern voor-Niet had Opgevoed, haar nu Aanbevoolen door hôop van groote Loon, en hooge Bevordering van haar Kind aan 't Koninglijk Hof; zullende rijkkelijk worden Opgequeekt: Godt alzoo Bezorgende, Dat alle dingen ten-Goede Wrogten, met dien, Dien hy voorneemens was, Tot een Getrouw Dienstknegt, van geheel zijn Huys te Heyligen. Doch hier schijnd Josefus al wederom niet genoeg voor de bekruyping der Joodse Fabelen, op zijn hoede geweest te zijn, Wanneer hy niet al-„leen zeyd, Dat Faraos Dogter, het Bieze Kisje op de Riviere ziende Om-„dobberen, zy Swemmers uytzond om haar 't zelve aande Wal te haalen: Maar „datze strax verscheyde Egiptize Vrouwen ontbood, om het Kindje te Zoo-„gen: Doch het Kleentje van die Vreemde Prammen afkeerig zijnde; heeft „Maria, die des Kinds Zuster was, deeze geleegentheyd Verstandelijk waar-„neemende, voorgeslaagen; Datter niets door Vrouwen van een ander Ge-„slagt zou gevorderd, maar een Hebreeuwse Moeder moest gehaald worden; „gelijk geschiede, doe des Kinds Moeder gehaald wierd.

Exod. 2:6. Moses van Faraos Dogter gevonden.

En by zijn eygen Moeder ter Min bestelt.

Als dan 't Hebreeuwse Knaapje by zijn Moeder-Zoogster groot geworden was, is'et Faraos Dogter niet alleen weederom t'Huys besteld, en haar zoodaanig tot Eenen Zone geworden, Datze hem deede Onderwijzen in alle de Wijsheyd der Egiptenaaren; van welke wy uyt Aanmerking van Stefanus getuygenis, Actor. 7:22. elders breed-genoeg gesprooken hebben; Maar zy heeft hem ook daarom met den Naam van MOISES willen noemen; Op dat niet zoozeer de Gedagtenis van dessefs aangenoomen Zoonschap, als wel zijn toevallige Behoudenis, door haar gunstbewijs, mogt in geheugen blijven: *Want*, zeydze, *Ik hebbe hem uyt het Water Getoogen.* En alhoewel wy hier vooren, naa zommiger Gevoelen, bedenkelijk gesteld hebben, Dat het Naam-Woord MOISES, Egiptisch is, van welk men gemeenlijk de Letter-greep Mo, voor *Water* en ISES voor *Behouden* of *Uytgetoogen* neemd; (Hoedaanig het ook Josefus teegen Appion Verklaard; en de Faraonize Prinçes, Dit Vondelingtje deswegen alzoo in haare Taal noemd; gelijkze zelfs de Reeden daar van opgeeft, Exod. 2:10.) Ontbreeken nogtans geen Fraaye Uytleggers, welke meenen, Dat de Koninglijke Dogter hem niet met een Egiptize Naam, maar met een Hebreeuwse Naam, MOSE genoemd heeft; De Moeder van het Knegtje, buyten twijffel, dat alzoo Aanraadende. Welk Gevoelen onder andere, ook

Moses een Zoon van Faraos Dogter geworden.

De Naamdigting van Moses naagespoord. Of Moses naa d'Egiptize of Hebreeuwse spraak genoemd is?

W. Momma omhelst; die'er aldus van Schrijft; *Den Uytleg van de Naam* Mosis, *behoeven wy niet buyten* Moses *te Zoeken*; MOSES Beteekend een Uytgetrokkene uyt het Water. *Maar deezen Naam heeft hy Eerst naa Verloop van Drij Maanden, en 't geen daar booven is, Gekreegen. Doch of hy in zijn Geboorte, of gelijk Waarschijnelijk is, doe hy Besneeden wierd, geen Naam Gekreegen heeft, blijft ons Duyster en Bedenklijk, dewijl de H. Schrift daar van Swijgt. En het is geheel-en-al Onzeeker 't geene Klemens Alexandrinus en andere, deezen aangaande Verhaalen; als by welke* Moses, *nu* Monios, *dan* Joachim, *of* Joacin, *dan* Melchi, Osarseph, Hermes; *Een* uyt Water-Gebooren, *en diergelijke Naamen Draagd.* Dus verre Momma. En wy moogen heel-wel Lyen dat men des Mans Gedagten, teegen onze voorgaande Bedenkelijkheyd Afweegd; dewijl 'er niet aan-te twijffelen is, of de Egiptise Taal-Eygenschappen van dien Tijd, zijn thans zoo wijd uyt ons Gezigt verstooven, Datter naauwlijx eenige vaste Voetstappen van-te Bespeuren zijn: En derhalven dat misschien de Naam MOSES, zoo gereed aan deeze als aan eenige andere Oorsprong-Leyding, kan Opgedraagen worden. En zulx niet buyten reeden, nademaal wy zien, Dat de *Naam* MOAB, *Van de Vader* Overgezet; men ook alzoo MOISES, *Van het Water* Vertaalen kan; By-aldien het Hebreeuwse Woord משה, die Klank slegts lijden kon. En alhoewel wy in de Godgeleerdheyd der Egiptenaaren hebben Gezien, Dat ISIS zoo wel de *Aarde*, als het *Water* Beteekend; schijnd nogtans 't Getuygenis van Josefus daar teegens aangekant. Want Flavius teegen Appion en Manethon willende staande houden, Dat Moses zijn Naam niet door verandering aangenoomen, maar van de Koninglijke Dogter ontfangen heeft, die hem Uyt het Water Behouden had; heeft niet alleen daar by aangeteekend, Dat Mo, by d'Egiptenaars zoo veel is als *Water*, en ISES *Behouden*; maar hy heeft daar toe vooraf ook aangeweezen, Dat Moses by Manethon, uyt het vals Verhaal der Egiptenaaren, *Osarsiphus*, naa de Naam van *Osiris*, de God der Heliopolitaanen, is genoemd geweest; den welken hy zou veranderd hebben in *Moses*, naa dat hy zich, tot het Geslagte der Joden gewend had. Welke Verzierde Dingen, Josefus uyt Manethon zelfs, Streng-genoeg Geroskamd en Weeder-sprooken heeft. Indienwe ons ook hier met de Taalkundigers Beraaden; eenige van de Beste zullen ons zeggen; Dat het Hebreeuwse Naam-Woord is MOSHEH: Doch dat de Griexe Taal hem Schrijft *Moses* of *Moyses*. Matth. 19: 8. Actor. 7: 20, 37. Zy doen'er by, Dat het Hebreeuwse Woord משיתי MASITHI, beteekend *Ik Trok* of *heb Getrokken*: En hier van heeft dit Kind zijn Naam. Maar 't word nergens meer in de H. Schrift Gevonden als Psal. 18: 17. *Hy Trok my uyt veele Wateren*: Dat is uyt veele *Rampen*. En hoe Moses hier door by alle Volken is Vermaard geworden, hebben wy elders ook uyt de Orphize Gedigten aangeweezen. Onder-en tussen hebben zommige hier aangemerkt, Dat wanneer Moses gezeyd word, Dat hy Faraos Dogter *Tot een Zone wierd*; Hy zulx niet naa de Wijze der Romeynze Zoon-aanneeminge geworden is, met welke gemeenelijk d'Erffenis en Rijxbezitting volgde; maar alleen, dat zy zoodaanigen Liefde en Zorge in de Opvoeding van dit Knaapje Bewees, als of hy haaren Naatuurlijken Zone geweest was. Van dit Gevoelen schijnd ook Burmannus, alhoewel hem het Verhaal van Josefus, Dat hy zelfs Bybrengd, noch de Kantteekeningen op Hebr. 11: 24. en Actor. 7: 21. niet zeer Begunstigen; Want als de Apostel in d'Eerste Plaatze zeyd; *Dat Moses door het Geloove Geweygerd heeft, Een Zone van Faraos Dogter Genaamd te worden*; verstaan wy zulx van een *Soon-aanneeming* door ADOPTIE. En even zoo Exod. 2: 10. en in andere Plaatzen. En dat het Josefus ook zoo verstaan heeft, blijkt uyt zijn Verhaal, waar meede hy deeze Bijbelze Historie heeft Opgetooyd; zeggende, Dat wanneer de Prinçesse Thermuthis, dit Jongsken haaren Vader tot een Erfgenaam en Naavolger Voorstelde, en de Koning hem zijn Kroone of Koninglijk Hooft-Cieraad Opzette, hy dezelve van zijn Hooft liet Vallen en met de Voet Vertrapte; 't welk

By andere met verscheide Naamen genoemd.

't Getuygenis van Josefus over Moses Naamdigting bygebragt, en aan de Taalkunde Beproeft.

Hoe Moses de Zoon van Faraos Dogter wierd, of genoemd word.

Moses Vertrapt de Kroon

van Farao, zoo Josefus Verhaald.

't welk als een Quaad Voorspook voor het Rijk wierd opgevat. Doch voor hoedaanige Verzierde Praatjes men alzulke Dingen by Josefus op-te neemen heeft, heeft d'Hr. Vitringa aan d'Hr. Coccejus, met eenige diergelijke Staaltjes getoond, in zijn Verantwoording over Ezechiels Tempel-gezigte; Op dat hy zijn Leezer Vermaande, wat men van Josefus *Onbesprooken Trouwe* te houden heeft; daar hem Coccejus veel-te nesk op Beroepen had. Gelijk dan ook zommige Hoovaardige Joden, niet Beschaamd geweest zijn, al deeze Voorvallen, met zoo beuzelagtige dingen verder op-te Poetzen, Datze geen plaats verdienen hier aan de Rye te koomen. 't Lust ons evenwel met Oorlof, in weynig woorden te Doodverwen, hoedaanig zy niet zelden gewoon zijn, De Geboorte van Moses en desselfs Wonderbaare Behoudenis, te Verhaalen; Naadien wy daar in niet alleen een zeldzaame Uytleg over Exod. 2: 1, 2. maar ook een aardige Verhansseling van haaren Histori-Schrijver Josefus, zullen ontwaar worden. Dus vinden wy dan in zeeker Joods Geschrift aangeteekend: MOSES welke van „* *Bithia*, de Dogter van Farao, uyt het Water Getrokken wierd, is Gebooren op de Zeevende Dag der Maand *Adar*, des Woonsdags ten Drij Uuren; „ 37 Jaaren naa de Dood van Levi. Zijn Vader was Amram, zijn Moeder Jochebeth, Amrams Moeye en Vader Kahaths Zuster. Welken Amram, als hy „ reeds twee Kinderen, naamelijk Aaron en Miriam, by deeze Vrouwe gewonnen had; en 't Gebod des Konings Uytging, Dat men de Zoontjes der Hebreën, moest in de Riviere werpen; Van voorneemen wierd, zijn Bedgenoot „ niet meer te Bekennen. Maar als Miriam door een Profeetize Geest gedreeven „ zijnde, haar Vader Voorspelde, Datze een Broertje zou krijgen, die een Verlosser van Israël stond te worden; heeft hy zijn Huysvrouwe nieuwlings Bekend: „ Van welke Bevrugting, dit Zoontje Moses voortgekomen is: Welken in een „ Bieze Kisje op de Riviere gezet, van de Koninglijke Princesse Bithia, daar „ Uytgetoogen, en Opgevoed is: Niet weetende wie zijn Ouders waaren; al„ hoewel den Egiptenaaren wel wisten, Dat het een Hebréer was. Dus-ver dit Verhaal; van welk ons 't Restant, naaderhand zal te-pas koomen. Doch het gêen ons hier in 't voorbygaan waar-te neemen staat, is moogelijk de Fraaye over-eenkomst, die zommige Godsgeleerde tussen de Geboorte van deezen Moses, en die van Kristus hebben aangemerkt; tot wien hy zijn Opzigt had; als den welken te zijner Tijd, *De Wet des Ouden Verbonds* gegeeven heeft; gelijk Kristus de Middelaar des beeteren Verbonds, het *Euangelium*. Want beyde zijn zy in haar Geboorte in Gevaar geweest; Moses onder Farao, Kristus onder Herodes. In beyder Geboorte-Tijd, zijn d'Onnoozele Kindertjes Gedood; door Farao de Knegtjes der Hebreën; door Herodes die van Bethlehem. In welker Bloedstorting, Kristus de Kerke Een *Bloed-Bruydegom* geworden is. Beyde hebbenze moeten Vlugtig zijn en in Ballingschap gaan voor de Gramsteurige Vervolging eenes Konings: Den Eenen uyt Egipten naa Madian; den Anderen uyt Judèa derwaards. En hoedaanig zy beyde, by-naa op gelijke wijze, door de Stemme Gods uyt de Plaatze haarer Vreemdelingschap, Opgeroepen zijn om weeder tot haar Vaderland te keeren, zal ons de Rigt-draad der Historie, allengskens ontwikkelen.

Desselfs Geboorte uyt zommige Joden bygebragt.

* Josefus noemdze *Thermuthis*.

De Geboorte van Moses met die van Kristus over-een gebragt.

Moses in deezer-voegen, Een Zone van de Koninklijke Dogter geworden, is aan 't Hof Opgevoed, *En in alle de Wijsheyd der Egiptenaaren Onderweezen*; gelijk de H. Stefanus Actor. 7: 22. Van hem getuygt; Op dat hy daar door, de Deftigheyd van Moses Opvoeding, tot de bequaamheyd van zijn Perzoon, te-bet Betoonde. Doch hoedaanig de Wijsheyd der Egiptenaaren zy geweest, welke Stefanus hier niet alleen ter verantwoording, teegens de Joden, die hem de veragting van Moses en de Wet, te-last leyden; Maar ook dezelve tot zijn Lof bybrengd; Daar van hebben wy reeds te vooren breed-genoeg gesprooken, en Bedenklijk gehouden, Dat d'Oude Egiptize Wijsheyd en Geleerdheyd, op verre-naa, die Verheevendheyd niet gehad heeft, als de teegenwoordi-

Moses Onderweezen in de Wijsheyd der Egiptenaaren.

ge

ge Afſtand des Tijds, ons moogelijk door d'Erfgerugten heeft doen denken: Alhoewel het nogtans wel zeeker ſchijnd, datze veele Dingen eerſt gevonden hebben, die by andere Volken naader zijn opgetooyt. Zulx het wel zou konnen zijn, Dat zelfs onder hen een Groot Scheemerligt, van de Oudſte en Zeekerſte Kennis aangaande den Oorſprong der dingen, volgens welke ons Moſes de Schepping deezer Heemel en Aarde, uyt een Waterige Mengelklomp verhaald, zy bekend geweeſt. Welke Kennis der Beginzelen, allengskens, door 't invoeren der Godendommen, onder hen Verdonkerd en Bedommeld zijn. Van welke zich de groote Schrijver Moſes, willende aande Weereld, een Beknopte Hiſtorie der Oude Tijd, naalaaten, door een Goddelijke Verligtinge, naauwkeuriger gewagt heeft; gelijk wy ſtrax zullen aanwijzen. Invoegen niet anders te denken ſtaat, of de Beroemde Wijsheyd der Egiptenaaren, is zelfs behalven de Verduyſtering welke d'Afgoderye over de Naakoomelingen van Mizraïm gebragt heeft, in veele Dingen zoodaanig Gebrekkig en Onzeeker geweeſt, Dat zommige Vermaarde Godsgeleerde van dezelve Geoordeeld hebben, zy geen anderen Lof verdiend, als *Dat de Weereld Godt door die Wijsheyd niet gekend heeft*, gelijk Paulus zeyd. 1 Kor. 1: 21. Dit is ten deele Waar, by-aldien wy de Kenniſſe Gods, booven de Schepping, in de Openbaaring van alle zijne Deugden en Volmaaktheeden, aanmerken. Doch aangaande de Kenniſſe Gods, uyt de beſchouwing van den Oorſprong der dingen, en veele Waarheeden daar uyt Naageſpoord en Ontdekt, voerd de zelve Apoſtel, noopens het Ligt dat de Heydenen van Godt door de Schepping hebben, een andere Taal: welkers Woorden om datze niet heel gewrongen, voornaamelijk op d'Egiptenaars ſchijnen te paſſen, wy niet ontzien moogen uyt-te Schrijven. Dus ſpreekt hy'er van; *Want zijne Onzienelijke dingen, worden van de Schepping der Weereld aan, uyt de Schepzelen verſtaan ende doorzien, beyde zijn Eeuwige Kragt en Goddelijkheyd, Op dat zy niet te verontſchuldigen zouden zijn: Om dat zy Godt kennende*, Hem *niet als Godt hebben verheerlijkt: Maar zijn Verydeld geworden in haare Overleggingen, en haar onverſtandig Herte is verduyſterd geworden; Haar uytgeevende voor Wijze, zijn zy Dwaas geworden; ende hebben de Heerlijkheyd des Onverderffelijken Gods veranderd, inde gelijkenis eenes Beelds van een Verderffelijk Menſche, ende van Gevoogelte, ende van Viervoetige en Kruypende Gedierten.* &c. Rom. 1: 20-23. Dat d'Egiptenaars van alle geheugenis af, Vermaard zijn geweeſt, weegens de Wijsheyd, en Ervaarendheyd der Weetenſchappen, waar in haare Prieſters uitſtaaken, is by allen bekend, en het ſchijnd ook uyt geen andere reeden voortgeſprooten, Dat d'Egiptize Hiſtori-Schrijver Manethon, Moſes, alhoewel onder een Anderen Naam, *Een Prieſter van Heliopolis* genoemd heeft, als zijn Vermaardheyd in Wijsheyd. Hoedaanige Prieſters nogtans heel Waarſchijnelijk by Moſes zelfs, onder de Naam van *Wijze*, *Guychelaars*, *Tooveraars* en *Beſweerders* voorkoomen, Exod. 7: 11. en elders meer. Welk ſlag van Volk zich veelzinds in en omtrent het Hof des Konings onthielden, en in Zommige moeyelijke en donkere voorvallen, niet zelden deſſelfs Geëerde Raadpleegers waaren; gelijk wy van de verſcheyde Zoorten en Ampten der Egiptize Prieſters, te vooren aangeteekend, en gezien hebben, Dat de Koningen ook t'elken keer, de Tooveraars en Guychelaars ter Vergaadering van haare Wijzen beriepen; vergelijkt eens Gen. 41: 8. met Exod. 7: 11. en Dan. 2: 2. &c. Zijnde doemaals de Naam van *Tooveraar*, niet van zoo quaaden Beteekenis, als het Misverſtand naaderhand heeft ingevoerd. Het geene wy daar uyt meenen vaſtelijk te moogen beſluyten, Dat Nebukadnezar, Daniel met een hoogen Tijtel willende ver-eeren, hem *Een Overſten der Tooveraaren* noemd; en dat noch wel in zulken Zin, Dat in hem, *De Geeſt der Goden was*. Dan. 4: 9. invoegen, *Tooveraar*, by hem een *Goddelijken*, en niet, als de dwaaling des Volks thans wil, een *Duyvelze* Naam te kennen gaf. Van welke breeder te ſpreeken, wy haaſt Geleegendheyd zullen

Waar in de Wijsheyd der Egiptenaaren beſtond.

De Wijze van Egipten by Moſes neffens de Tooveraars geſteld.

Tooveraar van ouds geen naam van quaade beteekenis.

ter hand krijgen om zulx beeter ter snè af-te doen. Indien dan al gelooft wierd, Dat Moses ook in alle de Weetenschappen der Egiptize Wijzen, Guychelaars en Tooveraars, is Onderweezen geweest, moet ons zulx niet ongerijmd noch tot zijn Oneere voorkoomen. Doch om met Zommige daar by te doen, Dat Moses onder andere Weetenschappen, ook het Goud-maaken in Egipten zou geleerd hebben; (gelijk die willen welke tot Uytzinnig-wordens toe, van de Goud-konst gerammeld hebben; voorgeevende dat Mizraïm Chams Zone, dezelve aan d'Egiptenaars heeft Voortgeplant,) dunkt ons al te onzeeker gepraat. Gelijk het ons meede al-te Leugenagtig klinkt, Wanneerze 't zelve met geen minder Stoutheyd als Onbeschaamdheyd, van de Konink Salomon verhaalen: Naademaal de groote Toerusting van zijn Scheeps-Vloot naa Ophir om Goud te haalen, dat Verzierzel ruym zoo-zeer bespot, als het Hef-Offer dat Moses inde Woestijne eyste, om de Pragtige toestel des Tabernakels uyt-te voeren. Voorwaar had Moses Goud konnen maaken, hy had moogelijk de Israëlytize Vrouwen, haare *Goude Oorçierzelen*, haare *Ringen, Hooft-spanzelen* en *Goude Vaaten*, wel behouden laaten: Waar van te zien is, Exod. 35:5. indienze misschien Aaron, uyt Onkunde der Goud-maaking, tot het Gulden Kalf, noodig scheenen af-te rukken en in zijn Smelt-kroes te werpen. Exod. 32:2. Al het geene Athanasius Kircherus, den Egiptenaaren omtrent de Metaal-kunde en Stof-scheyding toe-eygend, Loopt hier meest op uyt, Dat zy dezelve door Teekenbeelden en Geheymletteren willende Voortleeren, de Eerste Steen geleyd hebben, om de Naamen der Planeeten, die ook Goden waaren, tot de Metallen over te brengen; waar door men dan de Middel ter hand had, om eenigzinds Bedektelijk voor 't Gemeene Volk, daar van te spreeken; en de Metaalkunde in Agting te houden. Alhoewel men misschien daar uyt Besluyten mag, Dat d'Egiptenaars en Arabiers die haar Gebuuren zijn, in wat laater Tijd, zeer Gaauw in het smelten en zuyveren der Goud-mijn-Aarde, zijn geweest; Naademaal de Romeynen ten Tijde van Diokletiaan, groote moeyte deeden, om al haare Oude Boeken die van 't Goud en Zilver-smelten handelden, te Verbranden, op datze hun de Middel van zich te Verrijken, en teegens haar opte staan, uyt de hand wrongen. En uyt al duske Erfgerugten, isset voortgestooven, Dat ook Justinus, Moses de Tooverkonst toe-eygend; die eertijds geen Benaaming van quaade Beteekenis was. Doch hoe weynig staat men op al zulke byzondere Getuygenissen te maaken heeft, blijkt hier uyt, dat hy weegen gebrek aan kennis der Joodze zaaken, Moses een Zoon van Josef maakt. Maar naadien Stefanus, die hem Getuygenis geeft, *Dat hy Magtig wierd in Woorden en in Werken;* Van al die dingen swijgd, welke Josefus van zijn byzonder Leeven ophaald; Verwonderd ons, dat'er noch al Fraaye Schrijvers zijn die'er eenig Geloof aan schijnen te geeven, en zeggen datze by Moses en Stefanus versweegen zijn, om datze niet tot de Historie van Israëls Verlossinge dienen; waar toe Moses alleen Gebooren was. Doch wie en kend de Opsnyërye der Joden niet, alsze tot Lof van haar eygen Volk spreeken? Onder-en tussen hebben wy te vooren gezien, Dat veel Vermaarde Mannen uyt de Grieken, als Pythagoras, Plato, Solon, Homerus en andere, die in Hoog-agting by de Geleerde zijn, Onderwijzings-halven, derwaards gereyst zijn, en haare Leering van daar, elk in hun Vaderland hebben overgebragt: Alwaarze onder veelerley Verhanszeling en Bymenginge van haar Vernuft, zijn Voortgeleerd. Van alle die d'Onsterffelijkheyd der Ziele Gelooft hebben, schijnen d'Egiptenaars d'eerste geweest te zijn; Alhoewel niet zonder Dwaalinge: Verzierende datze van 't een Lichaam in 't ander Verhuysden, en ook in die van verscheyde Dieren overgingen. Waar door al van Ouds het Eeren, en strax daar op het Vergoden der Beesten, en onthouding van Vleesch en Bloed op de baan gekoomen is. In deezer voegen liet zig Pythagoras Wijsmaaken, Dat zijn Ziel, in Euforbus overgevaaren was: Gelijk Ovidius in zijn XV de Boek der Herschepping gedenkt.

Moses heeft zig nooyt met Goud-maaken gemoeyd.

Exod. 25.

Naamen der Planeeten tot de Metallen overgebragt.

Griekze Filozoofen bezoeken Egipten, om Wijsheyd te leeren.

Welken

Welken daar ook van de verandering aller Dingen rept. En onder dezelve dit van de Ziele zeyd:

De Zielen Sterven niet, en uyt haar Hut Vervaaren,
Zoo Leevenze in Een Nieuw Verblijf naa deeze Tijd.
Ik zelf het Heugt me, was, Geduurende den Strijd
Voor Trooye, Euforbus, Zoon van Panton, en Gevaarlijk
Voor-heen in mijne Borst Getroffen zoo Bezwaarlijk
Van Meneläus Speere. Ook Zag ik zeederd zelf
Noch 't Argos Abbas Stadt, in Junoos Kerk-gewelf
Mijn eygen Beukelaar. De Dingen Gaan en Keeren:
Doch niets Vergaat; De Geest gaat heen en Weer spanzeeren.
Hy Vaard uyt Dieren in den Mensch, en weeder Uyt
Den Mensch in eenig Dier, en volgens mijn Besluyt
Weet nimmer van Vergaan: Gelijk men alle Stukken
In Vormen, hoe men wil in Buygzaam Wasch kan Drukken,
Het welk niet blijft als 't was, noch eene Vorm Behoudt,
Doch 't zelve Wasch, blijft in zijn Weezen even Stout;
Zoo sluyt ik dat de Ziel behoud een zelve Weezen,
Maar in verscheiden Vorm veranderd, en Verreezen.
Verhuyst van Wooninge, op dat dan ons Genaa
En 't meededoogen door 's Buyx Vraatzugt niet Vergaa;
Verhoed, ik waarschouw 't u, de Hut van 's Maagschaps Zielen
Met vuylen neerslag om te worpen en Vernielen;
En Voed geen Bloed met Bloed: &c.

Ook hebben d'Egiptenaars de Schepping der Aarde uyt het Water verstaan, en alzoo niet ver-af geweest, van het Denkbeeld naa welk ons Moses dezelve als uyt een Drabbige Bajaard ontwikkeld heeft. Al 't geene hier breeder te toonen, buyten ons Bestek gaat; Die 't lust mag daar toe het Tweede Deel der Joodze Oudheeden te raade neemen. Voorwaar, wy zouden een Groot Hooft-deel van Moses Lof verdonkeren, by-aldien wy thans niet Indagtig maakten, hoedaanig hy zich zelven, naa zijn Opvoeding aan 't Hoff, en dat hy nu *Groot geworden was*, gedraagen heeft; naadien ons daar in gewisselijk, een uytsteekend Meesterstuk der Goddelijke Voorzienigheyd te vooren komd. Want gelijk een Vat zeer lang de geur behoud van 't geen'er eerstelijk ingedaan word, alzoo vald' het ook voor de Mensch beswaarlijk die Dingen af-te wennen, die men van Kinds-been, Ingezoogen heeft: En de Voor-Oordeelen in de Jonkheyd opgevat, blijven ons niet zelden tot de Mannestand hardnekkig aankleeven. Nogtans is die Naatuure, welke in allen haar Rol speeld, geheel en al in Moses omgekeerd, en van Godt ten beste van zijn groot Volk verbeeterd. Zoo dat hem zijn 40 Jaarige Opvoeding aan 't Egiptise Hof, de Zugt tot zijn Vaderlijk Geslagt, en zuyvere Godsdienst niet en had Ontwrongen. Want alhoewel hy de Wijsheyd der Egiptenaaren en Dwaalingen der Heydenen, en alzoo ook de Vreemde Goden geleerd had, heeft hy nogtans door de Genaade des Eeuwigen Geestes, het Zaad van zijn Vaderlijk Geloove in de Godt Israëls, hem in zijn Kindsheyd, van zijn Moeder aangekleeft, weeder Opgewekt, en zoodaanig vast doen houden, Dat hy daar door een Hoogdraavende Lof verdiend heeft: Die dan ook den Apostel, hem geenzinds heeft willen onthouden; als hy zeyd; *Door het Geloove heeft Moses, nu Groot geworden zijnde, geweygerd, Een Zone van Faraos Dogter genaamd te worden: Verkiezende liever met het Volk Gods, quaalijk Gehandeld te worden, dan voor Een Tijd de Genietinge der Zonde te hebben. Agtende de Versmaadheyd Kristi, meerderen Rijkdom te zijn, dan de Schatten in Egipten; Want hy Zag op de Vergelding des Loons.* Hebr. 11: 24, 25, 26. Dus heeft dan die Treffelijk Jongeling, met Woorden en Werken Betuygt, Dat

Egiptenaaren zijn niet Wijd-af van de Kennis der Schepping zoo als Moses die Leerd.

Actor. 17: 18.

De Hoofze Opvoeding van Moses in Egipten, heeft hem de Zugt tot zijn Eygen Stamhuys en Godsdienst niet ontwrongen.

Zoo dat

hy het Zoonschap aan 't Hof van Farao niet en Agte maar Veragte.

Dat hy het Zoonschap tot welk hem de Faraonize Dogter aangenoomen had, niet en agte, Jaa ver-agte, om dat het hem oneyndig grooter scheen, Een Zone van de Godt Abrahams, Isaaks en Jakobs, als Een Zone van Een Heydenzen Konink te zijn. En dewijl het onmoogelijk voor Moses was, Dat hy 't Beyde bleef, heeft hy voorzeeker het beste Deel verkoozen: *Ziende op de Vergeldinge des Loons;* die aan Abraham was voorgesteld, Gen. 15: 1. naamelijk, het Eeuwige Leeven. De Egiptenaaren waaren wel Een Volk, Jaa Een Magtig Volk, en Beroemd in Wijsheyd en Geleerdheyd, maar egter niet het Volk Gods, dewijl, aan Israël deeze Belofte geschied was; Ik *zal het tot mijn Volk aanneemen, en zal Haar-Lieden tot Een Godt zijn.* Exod. 6:6. Maar naadien het Volk Gods alleen *Gelukzaalig*, al het andere *Rampzaalig* is, om dat al haare Fortuyn in de tijdelijke Genieting der Zonde geleegen leyd; heeft Moses, Een van het Volk Gods willen zijn, en Gequeld, en Verdrukt, en Gebannen worden, en zijn Deel met haar in die Schande Verduuren. Weygerende onder den hoop van het Weerelds Egipten geteld te worden; Dat hier alleen Heerlijk scheên, om daar naa enkel Schande en On-Eere te Beërven. En daarom, *Op de Vergelding des Loons* zijn Geloove Vestende, laat hy Egipten en het Weerelds Hof-Leeven met alle Aardze Schatten Welvaaren; Terwijl hem *De Smaadheyd van Kristus* als de Grootste Rijkdom toelagte. Welke Getuygenis des Grooten Apostels, ons dan moogelijk eerst, zal schijnen Doel te treffen, Wanneer wy aandagtelijk op het Uyt-eynde van deeze Historie, (waar in Moses, als de Verlosser van het Volk Israëls, voorzeeker een groote Rol zal af-te speelen hebben,) zullen agt gegeeven hebben. Want als Farao het Vrugtbaar Zaad van Jakob, in het Dienst-Huys van Egipten wilde Vast-houden, en door allerley Verdrukkingen, de Vervullinge van de Goddelijke Belofte, aangaande haar Vermeenigvuldiging, en Erffenis des Lands Kanaans den Vaderen gedaan, Uytwissen en-te Niet doen; heeft hy zulx niet alleen geenzinds zonder een veragtelijk uytslaan van Lastering gedaan; zeggende; *Wie is de Heere, Dat ik zijne Stemme zou Gehoorzaam zijn? Ik en kenne den Heere niet; Ook en zal ik Israël niet laaten Trekken;* Exod. 5: 2. Maar hy heeft daar door de Godt Israëls, de Engel des Heeren, of Engel des Verbonds, (die hier Kristus ingevoerde Stè-houder dies-Tijds te agten was,) Gescholden, en Smaadheyd aangedaan; Lasterende Dien, die hy niet en Kende. Jude *Vers* 10. En aan deeze Smaadheyd Kristi, moet men agten: Dat het Geloovig Israël Deel had, weegens die naauwe Vereeniging, welke zy, als het Hooft en de Leeden met malkanderen hebben: Dewijl het Lijden van Kristus, het Lijden der Heyligen is. Aldus heeft dan Moses liever willen zijn in de Gemeenschap van de Smaadheeden der Heyligen, als in de Bezittinge van de Schatten der Egiptenaaren. En alzoo met zijn Exempel willen Staaven, 't Geen de Spreuk Vermaand;

Egiptenaars waaren 't Volk Gods niet.

Hoe Moses heeft willen Deel hebben aan de Smaadheyd van Kristus.

Laat hy zig, die Vroom wil Leeven;
Hem vryelijk uyt het Hof Begeeven.

En doch! Hoe kon hy anders doen, die door het Ontvonken van het Waar Geloove, de Godt zijner Vaderen, noch de Belofte aan zijn Geslagte gedaan, niet Vergeeten had, terwijl het hem in het Hof van Farao zoo wel naa het Vleesch ging? Jaa die zich ook zijne Broederen niet Geschaamd heeft; schoonze weegens de hôope haarder Verlossing, Een Smaad en Grouwel der Egiptenaaren waaren; en daar toe noch onder Een Harde Dienstbaarheyd Gedrukt Zaaten. Want haar Erkennende als zijn Geslagte, hield hy d'Egiptenaaren die zijne Broeders Mishandelden met haare Lasten, en 't Verzuypen der Zuygelingen, voor zijne Vyanden; hoe zeer dit moogelijk de Dogter des Konings (die hem als zijn Hef-Moeder, uyt het Doodlijk Water Opgebeurd, en tot haar Zoon aangenoomen had,) in haar Hert Spijten mogt. Nochtans isser geen twijffel aan, of het Onderwijs in de Wijsheyd der Egiptenaaren, is Moses byzonder

Nut

Nut geweest. Immers was hy dien Man welke Jannes en Jambres naaderhand moeste weederstaan, en in Egipten voor Farao, en alle de Hoovelingen, Wijzen, Tooveraars en Guychelaars Beschaamd maaken? Voorwaar de H. Schrift, schijnd Drij Voornaame Mannen aan-te Teekenen, die in de Wijsheyd der Heydenen Onderweezen waaren; Naamelijk Moses, Daniel en Paulus. In deezervoegen ziet men dat Daniel, die in 't Verklaaren van Droomen, met Tooveraars, Guychelaars en Sterrekijkers te doen had, in de Boeken der Kaldeën Onderweezen was, waar door hyze te-bet Beschaamde. Gelijk meede Paulus, die de Gronden der Heydenze Wijsheyd teegens de Stoize Filozoofen en Epikureën in duygen te Smijten had, daar in zeer wel is Ervaaren geweest, en zelfs ook haare Poëeten geleezen had. Waar uyt blijkt, Dat de Kennis van der Heydenen Grondleere, schoon op valze waan Gevestigd, en met Fabelen Doorspekt, dienstig zijn, om de Waarheyd op-te Helderen; wanneer menze van 't ingeslooPen Verderf weet te ontswagtelen, en tot de Eerste Waarheyd, als tot haar eygen Oorsprong te brengen. Gelijk zoo den Apostel der Heydenen, hem van de Digter * Aratus, en 't Opschrift van den Altaar des ONBEKENDEN GODS te Atheenen, heeft weeten te Bedienen. Actor. 17: 23, 28.

Egiptize Wijsheyd waar toe aan Moses Nut.

Drij Mannen in de H. Schrift Bekend die in de Wijsheyd der Heydenen Ervaaren waaren.

* Ziet hier van het Eerste Deel het Eerste Hoofdstuk.

Moses in het Hof van Farao, Veertig Jaaren Oud geworden, en door 't Geloove versterkt, Op dat hy Israël met 'er Tijd, tot Een Verlosser wierd; is niet zonder innerlijke aanporring, te midden uyt de Grootsheyd des Leevens Opgestaan, en tot de Huyzen en geringe Hutten der Ellendige heenen gegaan; in welke zijne Broeders vast Zugtende onder den Last der Verdrukking, de Vervullinge der Goddelijke Belofte, in het angstig Sweet haares Aanschijns, van verre te gemoet Zaagen. Maar als hy in deeze Bezoeking, dagelijks de Lasten zijner Broederen ontwaar wierd, en Zag hoe Streng men haar Handelde, heeft hy al-strax door een kennelijk Proefstuk willen hôope geeven, Dat hy de Grootdaadige Man zou zijn, die Israël Verlossen zou; alhoewel het zijne Broeders doe noch niet en Verstonden, Actor. 7: 25. Want ziende eenen Man uyt de Hebreën, van een Egiptenaar Geslaagen, heeft hy flux de Wraak teegens dien Strengen Loerhals op-zich genoomen, en den Egiptenaar Dood Gesmeeten. En schoon d'H. Historie daar byvoegd, Dat hy zulx te gereeder deed, als hy Omziende, bemerkte, Dat daar niemand omtrent was die hem Verklikken kon; schijnd hy dit by zommige nogtans, uyt den yver van zijn Geloove gedaan te hebben; als waar door hy te deezer Tijd, verstond en zeeker meende te zijn, Dat hy Geroepen was, om zijn Broeders te Verlossen, gelijk Godt Besslooten had, Eens zeekerlijk te zullen doen. Want alzoo heeft het de H. Stefanus schijnen te Verklaaren, in de strax-aangehaalde Plaatze van de Handeling der Apostelen; wanneer hy flux op de Neerlaag van deezen Egiptizen Geweldenaar zeyd; *Ende Moses meende dat zijne Broeders zouden verstaan, Dat Godt door zijne Hand haar Verlossinge geeven zou; Maar zy hebben het niet verstaan.* Die tot een voornaam Werk Gebooren zijn, zijn niet ongewoon al vroeg, daar van eenige Proeven te geeven; en schijnen zeeker Goddelijk Zaad in haar te hebben, dat metter tijd uytbot. Gelijk daar van de Voorbeelden gezien zijn in Josua, in Simson, in David en in Salomon. En alzoo blijnkt dit inzonderheyd in Moses uyt; die hier Proeven zijner Dapperheyd geeft in 't Bezoeken zijner Broederen, welker geleeden Ongelijk hy Wreeken wilde, wanneer hy deezen Egiptenaar Sloeg, die waarschijnelijk Een van Faraos Aandrijvers was; waar in ons d'Oude Joden, ligtelijk zullen Byspringen: Die'er byvoegen, Dat dit Een uyt d'Opzienders over d'Hebreeuwse Tichelvormers was, welken deezen Israëlijt des Nagts van zijn Bed doen Ligten had, op dat hy zelfs zijn Wijf Schelomith, (die Een Dogter van Dibri uyt de Stamme Dan was,) Beslaapen mogt. Zulx deezen als een Overspeelder Gesneuveld is, die de Wet naaderhand Beval te Dooden. Lev. 20: 10. En alhoewel Stefanus zeyd, Dat Moses deeze Bezoeking deed, als hy *Veertig Jaaren Oud was*, zeyd Moses alleen, *Als hy Groot geworden was.*

Moses verlaat het Hof-Leeven en keerd tot sijne Broeders.

Geeft Proeven van zijn Verlossers-Ampt.

Maar van zijn Broeders daar voor niet aangezien. Actor. 7: 25.

Die tot wat Groots Gebooren zijn, geeven daar dikmaals Proeven van.

Wien hy was dien Moses Dood Sloeg.

het geene zommige doed Giſſen, Dat Stefanus deeze nette Bepaaling des Ouderdoms, uyt eenige Joodze Overleevering heeft bygebragt; naadien de Joden hem wel Dapper hadden Doorgeſtreeken, by-aldien dit niet eenige Geloofbaarheyd by haar had. Invoegen Stefanus en de Joden die hem hoorden, Dit zeekerder ſchijnen geweeten te hebben, als andere Laater Rabbijnen, die naa Moſes Ouderdom te deezer tijd, als in 't Donker hebben omgetaſt; zoo dat eenige 15, andere 18, 20 en 29 Jaar ſtellen. 't Geen men niet dan verzierde Giſſingen te agten heeft, waar door zy elk om Beſt, 't Getuygenis van Stefanus hebben Gepoogt te Wraaken. Maar als Stefanus hem den Ouderdom van 40 Jaaren geeft, blijkt genoeg, Dat hy dit tot Lof van Moſes beraading bybragt; Als die 't zelve niet uyt een Onbezonne Wulpsheyd der Jonkheyd noch onbedreevenheyd in Weereldze zaaken, of Onkunde van den Staat zijns Volx gedaan heeft: Welkers Verloſſing hy nu wel Magtig was, teegen zijn eygen agting en Welluſt aan 't Hof, (dien hy Daagelijx meer en meer had konnen Inpalmen,) af-te wikken. Waarom hy dan ook in dusken bedaarden Ouderdom; hem zelven geenzinds zoo Grooten Waardigheyd liet aanleunen, noch Waande, Dat hy alleen daarom onder zoo veel Drenkelingen, dus wonderbaarlijk Behouden was, Dat hy een Vorſt onder de Vyanden van zijn Geſlagt zou zijn, en vaſt al zijn Maagſchap zoo ſtreng Onderdrukt blijven. Doch hy, die dus buyten Hôôpe, in 't Leeven behouden, en aan 't Hof in zulken Aanzien opgequeekt was, Dat hy miſſchien tot hier-toe, niet zonder eenig Dienſtgebruyk gehouden was; heeft ligt konnen Oordeelen, Dat hy niet alleen tot yts byzonders Bewaard, Maar ook bequaam was, om zijn Geloofs-genooten te Verloſſen. Waar op hy dan Voorzeeker, Nagt en Dag zijn Overleggingen geveſtigd, en Voorbereydzelen gezogt heeft; alhoewel hem de Maniere deezer Verloſſinge, noch niet Geopenbaard was: En miſſchien Gelooft heeft, zulx door het Buygen van het Herte des Konings tot Barmhertigheyd, te zullen gebeuren. Daar ons nogtans den Uytgang der Zaake zal doen zien, Dat het Goddelijk Voorneemen is geweeſt, dat Groot ſtuk Werks, op een Hoogdraavende Wijze te doen. Hier uyt heeft dan Moſes gedagt, Dat zijn Broeders deeze bequaame Voorbereydzelen ziende, het zelve van hem Gelooven, en zich daar naa ſchikken zouden, en denken dat hy zonder Godt, dusken Groot Werk niet en zou durven ter-Hand neemen. Doch datze het niet Verſtaan hebben, zal ſtrax niet alleen uyt het Onderling Krakkeel van twee Hebreeuwſe Mannen blank ſtaan; Maar wy hebben hier weederom een Fraay Voorbeeld van Kriſtus aan-te merken; als den welken, zoekende zijne Broeders te Verloſſen, van haar Verworpen wierd; en daar in alzoo droeg, een Gelijkheyd van Kriſtus Verſmaading; zijnde deeze de Steen die de Bouwlieden verwierpen, naa de Voorzegging, Pſal. 118: 22. Onder-en-tuſſen kanmen giſſen, Dat gelijk Moſes tot deeze Stoutvoerige daad, zoo-wel uyt een Verontwaardiging der Egiptenaaren, als een Yver tot Gods Eere genoopt wierd, hy moogelijk ook uyt Edelmoedigheyd Geoordeeld heeft, Dat, dewijl hy een Groot Hooveling was, het hem zelfs voor een Egiptenaar, niet betaamelijk ſcheen, te dulden, Dat ymand van zijn Geſlagte, geweld in zijne teegenwoordigheyd leed. Maar als Stefanus zeyd, Dat Moſes meende dat zijne Broeders uyt deeze daad Verſtaan zouden, Dat Godt door zijne Hand Verloſſinge geeven zou: hebben veele Uytleggers daar uyt vaſt-geſteld, Dat Moſes deeze Doodſlag zoodaanig door 't Geloof gedaan heeft, als of Godt hem zijn Verloſſers-Ampt geopenbaard had: En dat zulx de daad van Moſes genoegzaam van Bloedſchuld Vry-pleyt; alhoewel de H. Schrift daar van geen duydelijke Uytſpraake doed. Waar by niet oneygen komd, Dat hy in deeze daad 't Leeven van zijn Mishandelden Broeder, van een Overſpeelder ter Dood gegreepen, heeft zoeken te redden. Waar uyt hem Zommige hier in, by-naa als den Yverigen Pinehas aanmerken, die door een Diergelijke drift den Hebreeuwſen Hoereerder Doode, Num. 25: 8-16. Nogtans ontbreeken geen Godsgeleerde die meenen, Dat Moſes

Actor. 7: 25.

Math. 21: 42. Marc. 12: 10. Luc. 20: 17. Actor. 4: 11. 1 Pet. 2: 7.

Actor. 7: 25.

Of Moſes dit uyt den Geloove gedaan heeft.

gemiſt

gemist heeft; om dat hy dit Ampt voor den tijd, en zonder naader Last aanvaarde, en Israël hem ook in dat Ampt niet erkende. Hoedaanige Voorwaardige dingen, Godt door de laater Uytgang getoond heeft; Welken hem niet betaamden door eygen drift te voorkoomen, noch te Gelooven stond, 't geen noch niet en was, en deeze daad alzoo bestaan. Zulx dit in Moses veel-eer een Menschelijke Gedagte, dan een Goddelijke Aanblaazing te houden zy; die hem tot deeze Helden-Daad aanmoedigde; alhoewel het een Proef zijner Eedelmoedige Inborst gaf. En zeeker, zoo wy op Moses Daad zelve zien, 't blijkt genoeg, Dat hy 't ook niet zonder Vreeze en onder Twijffelinge des Gemoeds gedaan heeft; gelijk hy 't zelve ook zoodaanig beschrijft Exod. 2: 12. Dat wy genoegzaam bemerken, Dat hy voor zulk-eenen niet en wilde bekend staan, nochte den Egiptenaar niet en zou Geslaagen hebben, indien'er Ymand had Tegenwoordig geweest. Ook spreekt zijne Vlugt uyt Egipten, genoeg voor de Zaak: Want indien hem dit vande Goddelijke Geest ingeboezemd waar, hy had zijn Manslag niet hoeven te Schaamen, noch den Gesneuvelden in 't Zand te dompelen; schoon hy 't ook in 't Gezigt van al de Weereld gedaan had. Waarom de Daad van Pinehas, Moses niet en schijnd te konnen Regtveerdigen: Naadien deezen voor de Oogen des gantzen Volks heenen ging; en die beyde Onkuysse, in de Hoere-Tente Doorstooken hebbende, daar over geenzinds Bevreest was: Maar opentlijk daar over Gepreezen; en hem als een Daad van Geregtigheyd toe-gereekend is, Psal. 106: 31. 't Geenmen van Moses nergens vind; Alhoewel nogtans dit onderscheyd in Pinehas Onderneeming aan te merken staat; Dat hy dit te-midden onder zijn eygen Volk deede; Moses daar-enteegen onder de Egiptenaaren, die nu vast teegen zijn Geslagt, Openbaare Vyanden geworden, de Manschap onder hen zogten uyt-te Roeyen. Waar op dan misschien de Israëliten, alleen maar het Oog hadden, en geen Reeden vonden noch Verstandt genoeg hadden, tot Hooger Gedagten over hem op te klimmen, en te denken, Dat hy tot haare Verlossing opgewassen was. Zoo onzinnig stomp had de Dienstbaarheyd en langduurige Onderdrukking haare Gemoederen en Overleggingen gemaakt. 't Geên haar nogtans te Nutte quam door Gods bestuur: Niet willende dat zy't voor den Tijd bezeften, op dat zy niet het Jok der Dienstbaarheyd, willende te Klakkeloos van den Hals werpen, Moses aan een Rampzaalige Doodstraf, en haar zelven door een Voorbaarige Opstand, onder een Eeuwige Dienstbaarheyd bragten. En zoo men regt weeten wil hoedaanig het thans met d'Israëliten zelfs gesteld was? Men kan het, tot een Fraaye Verklaaringe van Stefanus Woorden Actor. 7: 25. hier uyt afneemen: Dat, wanneer Moses des anderen Daags naa de Doodslag des Egiptenaars, twee Hebreeuwse Mannen tot Vegtens toe, in Onderlinge Twist zag; Welker eenen, als hy over 't Onregtmaatig slaan zijns Broeders ter Verzoeninge bestrafte, Hem niet alleen Boosaardiglijk Verstiet, Maar ook zijn Doodslag Daags-te vooren begaan, schamperlijk in 't Aangezigt smeet; terwijl zich Moses vastelijk liet voorstaan, Dat deeze Daad van Niemand Gezien, noch tot Yemands kennisse gekoomen was. Dus zag hy dan nu wel, hoe het met des Volks Onkunde en met hem zelven Geschaapen stond: Want in plaats dat deezen Vegter, hem door d'aanminnige Reeden van den Zagtmoedigen Moses liet afmaanen, Snaauwd die Wreeveelige onverlaat hem deeze Wrange Woorden toe; *Wie heeft U tot Een Rigter over Ons Gesteld?* Hoord daar eens, de Taal van zulke, die vast onder den Last der Egiptize Slaavernye Gebukt zaaten, en zoo vaak hun schaars-afgewrogte Taax, door Faraôs Aandrijvers, met de Kluppel Boeten moesten. Hy voegt'er in Arrenmoede by; *Wild gy my ook om-den Hals brengen gelijk gy Gisteren den Egiptenaar gedaan hebd?* Voorwaar, indien deês getergden Tijger, wel begreepen had, uyt welken yver de Kloekmoedige Moses, 't geleeden Ongelijk van zijn Broeders aan den Egiptenaar Gewrooken had, hy waar in duske Smaatwoorden teegens Een Groot Hoo-

Een Misslag in Moses Voorbaarigheyd aangemerkt.

Israëliten Onkunde omtrent Moses onderneeming.

Israëliten te midden van haar Onderdrukking zelf onrustig met malkanderen.

Hooveling des Konings, niet uytgevaaren; noch had een Daad zoo schamperlijk Verweeten, die alle Lof en Dank verdiende. En gelijk misschien den Apostel Jakobus, op deeze onrustige Aardt der Israëliten ziet, Schrijvende aan de XII. Stammen in de Verstrooying, alzoo zou 't wel konnen zijn; Dat ook Stefanus, (ziende dat niemand onder d'Israëliten Moses in dit Geschil was bygesprongen, noch opgenoomen had te Verdaadigen, zelfs niet de Beleedigde Partye die 't Schuldig was weegen zijn Verlossinge;) daar uyt geleegentheyd genoomen heeft; Dit onweetend Volk, met eene Quast te overstrijken, en van haar in 't Gemeen te zeggen: Dat zy Moses *Verloochend*, Jaa zijn Doodslag aan den Egiptenaaren Verklikt, en alzoo groote Ondankbaarheyd Beweezen hebben, aan een Man, die om Haar en heel de rest van haar Geslagte te Verlossen en-te Behouden; Het Hof des Konings tot zijn eygen Schaade, Verlaaten had: En derhalven hier niet anders gedaan hadden, als ofze daar in een Proef van haar Boosaardige Inborst hadden willen geeven; waar door zy naaderhand de Profeeten Gesteenigd; en zelfs niet alleen Kristus de Middelaar des Beeteren Verbonds als dat van Moses, tot in de Dood vervolgt hebben; Maar ook zijne Apostelen, en al die Beleeden dat Jesus van Nazareth de Waare Messias was naa de Schriften. Waar van Stefanus de Diaken een Eersteling moeste zijn, schoon hy zoo Schoonen Belijdenis van de Goddelijk-schoon Gebooren Moses, in zijn Verantwoording voor haare Ooren uytboezemde. En hoe dikwils ook dit Volk naa haare Verlossing teegen Godt, en de groote Leydsman Moses gemurmureerd hebben, zoo datze hem meer dan eens, al Leevendig onder een Steenhoop Begraaven wilden, zal ons de Rigtdraad van Israëls Kerklijke Historie Leeren. Dus hebben zommige hier niet quaalijk schijnen aan-te merken, Dat de Israëliten tot Straffe van haare Ondankbaarheyd, waar meede zy Moses Verworpen hadden, zoo veel langer onder de Slavernye van Egipten gebleeven zijn.

Jak 4:1. en 1: 1. Proefstukken van der Joden wrange Inborst.

Moses dan nu genoeg Vermaand, Dat hy by dusken onverstandig Volk noch weynig Uytregten kon, en door zijn Verblijf in Doods gevaar bleef; (dewijl ook zijn Neêrlaag wel haast aan Faraos Ooren, en daar over naa zijn Leeven stond;) agte Nutter voor Israëls gemeene Best, de Vlugt te neemen, en rijper Tijd, en een Goddelijke Zendinge af-te wagten; op dat niet moogelijk veele, om zijnent wil des te swaarder Vervolgt en Gedrukt wierden. Jaa die ook nuter Tijd wel ontwaar wierd, Dat het met zijn Aanzien aan 't Koninglijke Hof, even zoo geschaapen stond, als Schach Saadi, een vermaard Digter onder de Perzen, het wankelbaar Hof-geluk Beschreeven heeft:

Die wel ten Hoove staat, ontfangd veel Hoofze Groeten;
En yder draayd zijn Tong, naa's Mans Geluk en Voeten:
Maar doed hy eens een Val, strax naakt hem 't grootste Leed;
Want elk die hem maar kend, hem met de Voeten Treed.

Moses neemd de Vlugt naa Midian.

Moses dan aldus Bevreest geworden, ruymde Egipten, en Vlugte naa het Land van Midian; daar hy hem niet alleen als een Troosteloozen Balling by eenen Waterput neederzette, maar misschien ook te midden van deeze Daad, zijn Menschelijke Swakheyd in d'agtervolging van zijn Beroeping ontwaar wierd: Als eerst, Dat hy in 't Verslaan van den Egiptenaar had Omgezien; Daar naa, Dat hy Vreesagtig geworden was, terwijl hy inden aanvang van zijn Beroep, als Rigter zijns Volks was. Midian of Madian, was een Stadt en Landgewest daar om heenen, aan 't Roode Meyr in 't Steenagtig Arabien, ruym 60 Mylen, Zuydwaards van Jerusalem, en wat min van Tanis of Zoan geleegen: Alwaar de *Midianiten* woonden, die haaren Naam hebben van *Midian*, de Vierde Zoon van Abraham uyt Kethura. Gelijk wy Gen. 25: 2. Leezen, Dat Abraham Zes Zonen uyt deeze Vrouwe Gebooren zijn; Als *Simram*, *Joksan*, *Medan*, *Midian*, *Jisbak* en *Suah*; die met haare Naakoomelingen ten deele Arabien en het Naabuurig gedeelte van Syrien bewoonden. Moses dan hier in 't Land Midians,

dians, heeft Godt door verscheyde opmerkelijke Voorvallen, haast getoond, Dat hy deeze Vlugt goedkeurde; en zijnen Knecht, in deeze Vreemdelingschap niet verlaaten, noch in Lange Eenzaamheyd wilde doen Omswerven. Want hy heeft op zijn Aankomst aldaar, Rehûël tot een Aanneemer; Jethro tot een Schoonvader, Zippora zijn Dogter, tot een Huysvrouwe, en Gersom en Eliëzer tot Zonen verkreegen. 't Geen zich in deezer Manieren toedroeg: Jethro de Priester in Midian, hadde Zeeven Dogters; welke, alsze naar de Wijze der Oosterze Volken, buyten de Stadt tot een Gemeenen Waater-put uytgegaan, en vast beezig waaren de Drinkbakken te vullen, om haar s'Vaders Kudde te Drenken; Dewijl dit een Bezorging was, die eertijds in d'Aanzienelijke Huysgezinnen, wel meest van de Jonge Maagden pleeg waargenoomen te worden, gelijkwe in het Huys van Laban onder de Mesopotamers gezien hebben; en Josefus zulx inzonderheyd van de Troglodijten getuygt. Hier gebeurdent, dat ter zelver Tijd, eenige Herders quaamen, die om de Voortogt des Waters voor haare Kudden te genieten, deeze Herderinnen, Geweldiglijk vanden Put zogten af-te drijven: 't Geen van Moses gemerkt, heeft hy flux de Twist voor deeze Dogters zoo Kloekmoedig en Gelukkig opgevat, Dat de Vrouwschap niet alleen van 't Geweld der Knaapen ontzet wierd; Maar hy zelfs ook haare Kudde met zoo veel yver en spoed Gedrenkt heeft, Dat de zelve veel-eer dan de gewoone Tijd naa Huys, en tot haar Grootvader Rehûël afgedreeven wierd. Aan den welken dan ook deeze Dogters, op zijn Onderzoek weegens haar vroeger Weederkomst, niet naa-lieten, haar Weedervaaren te verhaalen: Naamelijk, Hoe een Egiptisch Man, haar Verlost had uyt de Hand der Herderen, en daar by de Kudde noch overvloedig Gedrenkt had. Maar de Goed-daadige Rehûël, dit als een byzondere Weldaad van een Vreemdeling opneemende, bestrafte zijne Nigten, Datze dien Man, hadden laaten heenen gaan; Daar het nu-al zoo Laat op den Dag was? Dus belast hy Hem op te zoeken, op dat hy met hem mogt Brood-eeten en de Maaltijd houden. Moses dan geroepen, liet zich gevallen in des Mans Huys te koomen; Gelijk hy deed, en tot zijn Geluk: Dewijl de H. Historie strax daar by doed; *Ende hy gaf hem zijn Dogter Zippora.* Exod. 2:21. Naamelijk zijn *Nigte Zippora*, een uyt de Zeeven Dogters van zijnen Zone Jethro. Die hier even zoo Rehûëls *Dogter* genoemd word, als hy zelf strax-te vooren *Vers* 18. haar Vader genoemd was; naa een meer-gewoone Maniere by de Hebreën gebruyklijk, als te zien is. 2 Kon. 14:3. en Kap. 16:2. en 18:3. Vergeleeken met de Kantteekening op 1 Kron. 1:50. En dat deeze Jethro, (die ook *Hobab* genoemd word; Num. 10:29. Judic. 4:11. De Zone Rehûëls zy geweest, is klaar genoeg uyt d'Aangetoogene Plaats Num. 10:29. met Exod. 3:1. en de Historie Kap. 2:16. &c.

Welkers Naam was Zippora.

Dus is dan deeze Zippora, die Moses ter Vrouwe wierd, eygentlijk een Dogter geweest van Jethro, *De Priester in Midian*; en zulx als Zommige gissen, onder de Overblijfzelen der Geloovige, welke onder d'Inboorlingen des Lands gevonden wierden. Alhoewel'er veel aan twijffelen, en dit Volk geenzinds onder 't Volk Gods willen geteld hebben; niet teegenstaande zy van Abraham uyt Kethura haar afkomst hadden; Gen. 25:2,3,4. en 1 Kron. 1:32. En zoo misschien eerst naaderhand, tot d'Afgoderye vervielen, en veele onder hen, een gemengden en onzeekeren Godsdienst hadden: Waar doorze moogelijk maar te beeter in Staat waaren, om Israël te misleyden, waar van Num. xxv. te Leezen is: Waarom ook aan Moses belast wierd, de Midianiten Uyt-te Roeyen. *Vers.* 16,17,18. gelijk Kap. 31. Verhaald word, dat geschied is: Waar van strax yts naader. En by aldien in deeze Historie het Hebreeuwse Woord Cohen, de Vertaalinge van *Priester* behouden mag, (dewijl het anders ook een *Oversten* of *Vorst*, te kennen geeft;) Kan men denken, Dat deeze Jethro, even zoo een *Priester* of *Propheet* onder de Midianiten, als Bileam onder zijn Volk is geweest; waar van in 't Boek der Tellinge te Leezen staat, aan het xxiii. xxiv.

Jethro een Priester of Overste in Midian.

en xxv. &c. Hoofdstuk. Doch dat het zelve Woord, ook niet zelden voor een *Overſten* of *Prince* genoomen, en in 't Kaldeës hier een *Vorſt* Vertaald word, zullen ons d'Uytleggers over 2 Sam. 8: 18. 1 Kron. 18: 17. Gen. 41: 45. en 46: 20. geſtand doen. Hoedaanig-eenen ook Jethro zou konnen geweeſt zijn, naadien in die Tijden dikmaal een-en-dezelve Perzoonen, te gelijk *Overſten* waaren van 't Burger-beſtuur, en Bezorgers van de Godsdienſt, diemen *Prieſters* noemde: Waar van wy ongetwijffeld een Voorbeeld hebben in Melchizedek, wanneermen de Beſchrijvinge van Moſes, Gen. 14: 18. met die des Apoſtels Hebr. 7: 1-3. vergelijkt. En het zou wel konnen zijn, Dat REHÛËL, die Exod. 2: 16. als *Vader* van deeze Dogters genoemd ſtaat; doe ter tijd *Prieſter* was; en dat hy naa Verloop van 40 Jaaren, als Moſes geroepen wierd. Exod. 3: 1. al Geſtorven was, en zijn Zoon Jethro des Vaders Plaatze ingenoomen had: Gelijk onze Kant-teekenaars aanmerken: Naadien het te dees-Tijd al in gebruyk was, Dat de Zonen in des Vaders Ampt volgden: Gelijk we in de Zeeden der Egiptenaaren, uyt Herodoot hebben aangeteekend; en naaderhand in 't Joodſe Prieſterdom door de Wet beveſtigd is. Doch de LXX Overzetters hebben Exod. 2: 16. De Naam van JETHRO, uyt Kap. 3: 1. ingevoegd. Naadien nogtans deezen Jethro, ook een KENITER genoemd word, als te zien is, Judic. 1: 16. Schijnd men de *Keniters*, die Num. 24: 21, 22. haar af komſt aan KAIN toe-gekend word, voor een Midianitiſch Geſlagt te moeten houden; welke van die *Keniters* t'Onderſcheyden zijn, welker Land neffens dat van andere Kanaaniten aan Abraham Belooft word; gelijk de H[r.] Trommius in zijn Konkordantie, deeze (Woonende onder de Kanaaniten,) ook zeer wel van Jethrôs Naakoomelingen, dat zijn *Keniten Midianiten*, heeft weeten t'Onderkennen. En dat het meede de Geleerde Man, Herm. Witzius, zoo begreepen heeft; magmen uyt zijn *Verhandeling vande* RECHABITEN afneemen; in welke hy'er „aldus van zeyd: Wat het Volk of Geſlagt der *Rechabiten* aangaat; Zy zijn „niet uyt het Volk Gods geweeſt; Ook hebben zy niet tot eenige der Stammen „Iſraëls behoord; maar zijn van Afkomſt KENITERS, gelijk ons geleerd „word. 1 Kron. 2: 55. *Deeze zijn de* Keniten *die Geſprooten zijn van* Hamath, „*De Vader des Huyzes van* RECHAB. De Keniters nu hebben haaren Naam van „zeekeren *Kain*, een Vorſt van dat Volk. Num. 24: 21, 22. Uyt dat Volk „was *Hobab* of *Jethro* de SchoonVader van Moſes, die daarom de *Keniter* ge„noemd word. Judic. 1: 16. Die, alzoo hy een *Prieſter* of *Overſte* der Midia„niten was, Exod. 2: 16. De *Midianiter* genoemd word. Num. 10: 29. Hier„om iſt Gelooflijk, Dat deeze *Keniters*, een *Midianitiſch* Volk zijn geweeſt. „MIDIAN zelve was een Zoon van Abraham uyt Kethura Gen. 25: 2. Waar uyt „Openbaar is, Dat de *Keniters*, uyt welke de Rechabiten Geſprooten zijn, „onderſcheyden moeten worden, van die waar af Moſes gewag maakt Gen. „15: 19. en die by de *Keniziten*, en *Kadmoniten* en andere Kanaanitize Volkeren „geteld worden; en welker Land Godt aan Abraham en zijne Naakoomelin„gen, tot een Erffelijke Bezittinge belooft, &c. Ziet zijn verder Verhandelinge over d'Afkomſt der RECHABITEN; *Haar Verbond met d'Iſraëliten inde Woeſtijne; en hun verder Zaamenleeving, en Inzettinge*, voor de laatſte Druk van Godwins Moſes en Aaron gevoegt; en 't geen wy uyt zijn aanmerking, ons hiernaar, in Iſraëls Reystogt door de Woeſtijne, zulken te-nutte maaken.

Moſes worden uyt Zippora, twee Zonen Gebooren.

Moſes dan aan deeze Jethrôs Dogter Zippora verhylikt, heeft zy in s'Mans Vreemdelingſchap alhier, een Zoon gebaard; dien hy desweegen, de Naam van * GERSOM gaf; Want zeyde hy; *Ik ben een Vreemdeling geworden in een Vreemd Land.* Exod. 2: 22. Dus veel heeft hier alleen d'Hebreeuwſe Bybel: Doch de Griekze en Oude Latijnze Overzetting, hebben in deeze Plaatze, uyt Kap. 18: 3. noch veele woorden ingelaſt, die eertijds ook in onze Duytze Overzettinge gevonden wierden; Naamelijk deeze: *Ende zy heeft noch eenen Zone gebaard, den welken hy* * ELIEZER *genoemd heeft. Zeggende; Want mijns Vaders*

* GERSOM word by Zommige een verlaaten Vreemdeling vertaald.

Vaders Godt is mijn Helper, en heeft my Verlost uyt Faraos hand. Of als andere zetten, *van Faraos Sweerd.* Het geene buyten twijffel de Reeden is, Dat de H. Stefanus, (het zy hy de LXX. Overzetters gevolgd is, of zulx uyt Exod. 18: 3. genoomen heeft;) Zegt, *Dat Mose twee Zonen in Midian Gebooren zijn.* Actor. 7: 29. 't Geen nu d'H. Historie van Moses verder bedrijf in Midian verhaald, is eerstelijk dit, Dat hy de Kudde zijns Schoonvaders Jethro hoede; Exod. 3: 1. En zulx heel Waarschijnelijk 40 Jaaren lang; ten Minsten schijnd hy zoo veel Tijd in deeze Ballingschap versleeten te hebben: Gelijk men niet alleen afneemen mag uyt Actor. 7: 30. Maar ook uyt Exod. 2: 23. Daar de Dood van den Langleevenden Kinderbeul Ramesses Miamun, die Israël ruym 66. Jaaren geplaagd heeft, gezeyd word, *Naa veele Daagen* voorgevallen te zijn: Welke Tijd noch maar het 21ste Jaar van Moses Vreemdelingschap en Herders-Leeven zy geweest: Terwijl zijn Broeders vast noch al in Egipten gebukt zaaten onder de Last van dat Dienst-Huys. Exod. 2: 23. Zulx Israëls Geroep om Verlossing, naar deeze Tijd, noch omtrent 19 volle Jaaren, onder zijn strenge Naavolger Farao Amenophis aanhield; gelijk onze Tijd-Tafel uytwijst. Bereydende zich Moses onder-en-tussen, door het Zagtmoedig Weyden der Midjanitize Kudden, om korts daar naa, (als Godt zijns Verbonds met Abraham, Isaak en Jakob, eens indagtig worden zou, de Kinderen Israëls, die reeds in Egipten by meenigten Afgodendienaars geworden waaren Ezech. 20: 7, 8. uyt enkele Barmhertigheyd, Aan-te zien, te Kennen, en Uyt-te leyden;) Een Zagtmoedigen Herder van het Volk Gods te worden; in teegenstelling van Nimrod, Ismaël, Esau en andere Bloed-gierige Helden; die zich door het Op-Jaagen van Wilde Beesten, hadden tot den Krijg bereyd. Gelijk ons ook den Uytgang der Israëlitize zaaken zal doen zien, Dat de Tijd van Moses Herders-Leeven hier in Midian, over-een-komd met de 40 Jaaren, dien hy als Leydsman van het Volk Gods, inde Woestijne heeft t'zoek gemaakt. Vergelijkt. Actor. 7: 30. met Deut. 2: 7. en Num. 14: 14. &c. En 't zal genoeg zijn, om uyt het Getuygenis van Stefanus, te gissen, Dat Moses deeze 40 Jaaren verblijf in Midian, tot een merkelijke Beproeving zijner Lijdzaamheyd, en Geloove aan Gods Belofte geweest zijn; op dat hy onderwijlen het Egiptize Hof, Dat hem Opgevoed had, Vergeeten, en alle Afgoderye der Hoofze Vermaakelijkheeden, uyt zijn Gemoed verbannen mogt. Dat nu deezen Farao, voor wiens Gramschap, Moses herwaards naa Midian gevlugt was; en Israël d'eerste Verdrukking op den Hals smeet; duydelijk van dien Farao te onderscheyden is, welke de Lasten des Volks met Verswaaring agtervolgd heeft, is niet alleen uyt d'aangehaalde plaatze Exod. 2: 23. openbaar, maar ook voornaamelijk uyt Kap. 4: 19. Alwaar Moses hier noch in Midian zijnde, belast word, weeder naa Egipten te keeren: *Want,* Zeyd de Goddelijke aanspraak; *Alle de Mannen zijn Dood, die uwe Ziele zogten.* Naamelijk dien Farao, en zijn Bevelhebbers, voor wiens Doodlijk Sweerd, Moses Gevlugt was: En derhalven niet dien Farao, tot welk hem Godt te vooren zeyde te zullen heenen zenden; op dat hy het Volk, Vrywillig liet heenen trekken: Vergelijkt alleen onze reeden met Exod. 3: 10. en Kap. 4: 21. &c. en 't zal genoeg zijn om daar by teffens te konnen aanmerken, Dat het Moses hier wederom gegaan is, als naaderhand het Kindeken Jesus op de Vermaaning aan Josef en Maria, weedervoer: Als tot wien gezeyd wierd; *Staat op, neemd het Kindeken tot u, en keerd weeder in het Land Israëls, Want zy zijn Gestorven, die de Ziele van het Kindeken zogten.* Matth. 2: 19, 20. In welke beyde gelijke Voorvallen, men door *het Zoeken der Ziele,* volgens de Spreekwijze der Hebreën, verstaan moet, ymand naa 't Leeven te staan, en hem te Dooden: Gelijk het Psal. 40: 15. Genoomen word. Maar gelijk Moses, (die ons buyten twijffel alderbest zijn eygen Weedervaaren in Midian heeft konnen aanteekenen;) strax hier op, de Goddelijke Verschijning aan hem, by Horeb den Berg Gods verhaald; (tot hoe verre hy met

ELIEZER beteekend Godt is my een helper.

't Jaar der Weereld, 2494.

Moses Herders-Leeven in Midian als een voorbereydzel van zijn Verlossers-Ampt aangemerkt.

Moses in Midian vermaand weeder naa Egipten te keeren.

de Kudde van Jethro door de Woestijne heenen Weydende, van Midian was afgeraakt, Zoekende de beste Weyde en Graazige Bergen; gelijk we strax verneemen zullen;) moeten wy hier een weynig stil staan, en ons verwonderen, over de Schaamtelooze Stoutheid, waar meede zommige Fabel-zieke Joden, op het Dwaalspoor van Josefus, (die zich misschien weederom van andere veel-Ouder Erfgerugten bediend heeft,) niet alleen de Tijd-bevatting van Moses Leeven in Midian, maar ook zelfs die, welk hy volgens d'H. Historie, aan 't Hof van Farao versleeten heeft; met ik weet niet wat voor Drek van Leugenen bemorst hebben. Wy zullenze slegts ingekort hier in-lassen; Die lust heeft om Fabelen met moeyte van Josefus, lang en breed uytgerekt te zien, overleeze het grootste Middel-Deel van het Vijfde Hooftstuk, des Tweeden Boeks zijner Joodze Geschiedenissen; en 't zal zoo wel uyt zommige Overeen-stemmingen, als uyt onderlinge Teegenstrijdigheeden, genoeg zijn, om te twijffelen, Of niet dien Grooten Schrijver zelf, met al zijn Geloofsgenooten, of liever Zy met Hem, om strijd hebben willen Krankzinnig zijn. Maar aldus vinden wy Moses gantze Leeven, zeederd zijn Opvoeding aan 't Hof, tot aan zijne Roeping aan Horeb, in zeeker Joods Geschrift verpoetst: „Terwijl Moses aan 't Hof van den Egiptizen Konink was; Trok hy dikwils naa „Gosen heenen, om de Hebreën te Vertroosten; En zelfs ook by den Konink „gaande om vermindering van des Volks Lasten aan-te houden; heeft hy voor „haar, alle Zeeven Daagen, Een *Rustdag* verkreegen: Dezelve alzoo door de „Leydinge van Gods Geest verkiezende; schoon hy doe ter-Tijd geen Kennis van den Sabbath had. * Agtien Jaaren Oud geworden zijnde, is hy Uyt „Egipten gevlugt en naa het Land des Konings van Moorenland gegaan, *Kikanos* geheeten; welke doe ter-Tijd met een swaare Belegering in zijn Hooftstadt *Chus* beneepen zat. Deezen Koning heeft hy Neegen Jaaren met den „Krijg Gediend; binnen welke Tijd, hy weegens zijn Deugd en Dapperheyd, „zoodaanig is Vermaard geworden; Dat hy naa des Konings Overlijden, niet „alleen Voogd over zijn Zoon gesteld wierd; maar ook in het Zeeven-en twintigste Jaar zijns Ouderdoms, des Konings Weduwe ten Houwelijk verkreeg, „alhoewelze een Moorin was: En alzoo omtrent Veertig Jaar in Moorenland „'t Gebied in handen had. In het Derde Jaar zijner Moorze Regeering, stierf „zijn Vader Amram; en hy zelf wierd naa 40 Jaaren, uyt het Gebied ge„schopt: Als wanneer de Zoon des Overleeden Konings, zijn Plaats Innam. „Waar op Moses naa Midian Vlugte: En daar aan Rehuël verteld hebbende „wat hem Gebeurd was, wierd hy van hem, op dat hy den Moorzen Koning „Hulde bewêes, in de Gevangenis gesmeeten, daar hy 10 Jaaren in veelerley „Overdenkingen 't zoek maakte. En gelijk hy onder-en-tussen van Zippora „Gevoed wierd, is hy ten laatsten door haar tussen-spreeken, van Rehuël Vrygelaaten; en heeft Zippora als zijn Dogter, ten Houwelijk gekreegen. Als hy „nu ruym 76 Jaar Oud was; heeft hy zijn Vrouw *Kenitha* getrouwd: 't Geên „men nogtans niet en moet agten met ons voorige Verhaal te strijden; naamelijk, Dat hy 40 Jaar in Moorenland Geregeerd en 10 Jaaren Gevangen heeft „gezeeten; gemerkt, alle de gezeyde Jaaren, niet even-vol geweest zijn. By„naa * Twee geheele Jaaren Weyde hy de Schaapen van zijn Schoon-Vader Je„thro: Maar 77 Jaar Oud geworden zijnde, sprak hem Godt in 't volgen„de Jaar aan, op den 15[de] Dag der Maand *Nisan*. Naa welke Roeping, als „hy Zeeven Daagen daar teegen Geworsteld had; hy ten laatsten tot Farao „gegaan is: Doch Farao het Volk niet willende laaten Trekken; is hy naa ver„loop van Twee Jaaren, weederom op Gods Bevel, tot hem gegaan: En daar „op veele Wonderen doende, heeft hy dezelve binnen een Jaar volbragt; Wanneer hy nu 80 Jaaren en 38 Daagen Oud was. Hy heeft het Volk Israëls naa„derhand 40 Jaaren Geregeerd, en is op den eygen Dag van zijn Geboorte Ge„storven; naamelijk op den Sabbath, zijnde de Zeevende Dag der Maand

„*Adar*

Ziet de Beschrijving van 't Joodze Land.

* Stefanus zegt dat hy 40 Jaaren Oud was Actor. 7: 23.

18.
9.
40.
10.
——
77.

* Maar in Pirke Eliezer staat, Dat hy 40 Jaar de Schaapen van Jetro Geweyd heeft. Vergelijkt Actor. 7: 29, 30.

„*Adar*. Als hy 120 Jaaren Oud geworden was. Dus-verre het Joods Verhaal. Laat ons nu bezien, hoedaanig 't zelve niet alleen met Josefus, maar voor-al met d'H. Historie van Moses over-een-stemd? Flavius dan zeyd; „Dat als d'E-„giptenaars te deezer-Tijd, van de Mooren overvallen, en van alle zijden tot „aan Memfis toe, vervolgd en in 't naauw gedrongen wierden, zy haare Goden „en Wichel-Paapen om Raad hebben aangezogt; welke haar tot antwoord „gaaven, Datze eenen Hebreër te hulp moesten neemen: Waar op de Konink „dan niet alleen Moses aan zijn Dogter Thermuthis, tot zijn Veld-Overste „verzogt; Maar Moses zelfs ook dat Ampt, heel gewillig aan-nam: Naade-„maal hem die Verheffing de Weg scheen te Baanen, om wanneer hy nu Een „Krijgsman geworden was, Israël voorzeeker uyt Egipten te redden. Hy dan „met des Konings Benden teegens de Mooren te-Veld spattende, heeft hyze „onvoorziens en met Groote Listigheyd overvallen, en veel van haare Steeden „overhoop gesmeeten. Maar als Tarbis de Dogter vanden Moorszen Konink, „de Zeeghaftige Moses, eenmaal zijn Troepen met groot Beleyd en Dap-„perheyd, voor de Muuren van Saba, daarze ook zelfs van hem in Belegerd „wierd, zag aanvoeren; isse met zoodaanigen Vrouwe-Liefde ontstooken; „Datze hem door een aanzienelijke Bezending, deed ten Houwelijk verzoe-„ken; 't welk Moses aan-nam, en de Bruylofts-Nagt, naa het Overgaan der „Stadt met haar voltrok; on-aangemerkt, zy een Moorinne was. Maar als dit „den Egiptenaaren dapper in de Krop stak, zijnze Moses met allerley zoor-„ten van Laster-kladden op 't Lijf gevallen: En onder veel quaade Gerugten, „ook van Moord by den Konink aangeklaagd, heeft hy de Vlugt naa Midian „genoomen, &c. Dit zegt Flavius Josefus: Die strax daar op het Restant van Moses Bedrijf, zoodaanig regtdraads wederom volgens de H. Historie Exod. 2: aanhegt, als of hem deeze gantze Verpoetzing was uyt het Hooft gewaayd: Zoo weynig schijnd het Laaken hier van een Stuk. Doch wy de Fabelagtige dingen vaaren laatende, willen nu gaan bezien, Hoedaanig Moses op't eynde van zijn Herders-Leeven in Midian, omtrent Horeb den Berg Gods, tot een Verlosser Israëls geroepen, en daar op naa Egipten, tot zijn Verdrukte Broeders is weeder-gekeerd.

TWEEDE HOOFDSTUK,

KORTE INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Moses *in* Midian *Gevlugt*; *Hoed de Schaapen van* Jethro. Godt *verschijnd hem in den* Braambosch *aan* HOREB: *en waar van daan dit Gebergte ook* SINAI *en* BERG GODS, *en* HEYLIG LAND *Genoemd is.* Brandende Braambosch, *Die niet Verteerde, hoedaanigen Aanduyding van den* Staat der Israëlitize Kerke *in Egipten.* ENGEL des HEEREN, *Wie hy was; en 't Gevoelen der Godsgeleerde bedenklijk gehouden.* Kristus *int O. Testament, niet als Mensch verscheenen; Maar Belooft, Aangeduyd, en Verwagt.* Moses *waarom belast de* SCHOENEN *uyt-te doen; die in zijn Vreeze onderschept en tot zijn* Verlosser-Ampt *word aangemoedigd.* Israëls Onderdrukking, *Hoe te regter Tijd, van* GODT gezien; *en derzelver* Geklag, *ten Vervaldaage zijner Belofte,* Gehoord. Moses *tot een* Verlosser Israëls *aangesteld en naa Egipten* Gezonden: *Die op de Goddelijke Roeping derwaards,* Aarzeld *en veel* Uytvlugten *maakt. Gods* Naam. IK ZAL ZYN, *of* IK BEN, *aan Mose bekend gemaakt, en dezelve Beteekenis door Gods Eygenschappen naader verklaard. Betaamelijkheyd, van den Geopenbaarden* Naam Gods; *met een Joodse Uytlegging over de zelve.* Joden *willen dat de regte* Uytspraak *van* Gods Naam, *by haar Verlooren is. Voorschrift hoe* Moses *den Egiptizen* Farao *aanranden moest.* HEBREEN *van wien zoo Genoemd. Waarom* Moses *alleen een* Reystogt *van* Dry Daagen *voor Israël, van* Farao *Afeyst, daar hy doch voorhad heel* Egipten *te verlaaten, om* nooyt weder te keeren? Faraos hardnekkigheyd, *en Israëls* Rijke Uytgang *aan Moses Voorspeld.* Moses *Onbespraakte* Tong, *Hoe van Godt te Hulp gekoomen, en waarom juyst zijn* Staf *met welk hy* Wonderteekenen *doen zou, in een* Slange *veranderen moest: Met yts vande Benaaming* Staf Gods; *en hoedaanige Dwaalingen de* Joden *daar omtrent hebben.*

hebben. Melaatze Hand *en derzelver Geneezing; Wat die* Mose *Leeren kon; met eenige Bedenkingen van* Tertullianus, Bartholinus *en zommige* Joden *daar over. Waar toe Moses het* Water in Bloed, *voor de Oogen der Israëliten moest veranderen.* Slange-staf *van Moses, Hoe op* Kristus *te betrekken. Moses regt begrip van* Gods Eenweezentheyd, *teegen* Spinosa *Verdeedigt. Waarom* Godt *een* Man *van* Onbesneede Tonge, *aan* Israël *tot een* Leydsman *en* Wetgeever *heeft willen geeven. In wat Zin* Moses *aan* Aaron *tot* een God *zou zijn: en* Aaron Mose *een* Mond *verstrekken zou.* Moses *tot* Jethro *Weedergekeerd, Trekt van daar naa Egipten; Word belast* Wonderen *te doen; en Ontfangd een* Formulier *naa welk by* Farao *om 's Volx* Verlossing *en* Uytgang *aanhouden zou. Israël in wat Zin, Gods* Eerstgebooren Zone *genoemd?* Moses *op weg van* Godt Ontmoet, *en weegen 't Verzuym der* Besnijdenis *aan zijn Zoon met* Krankheyd *Geslaagen.* Moses *van* Zippora *een* Bloed-Bruydegom *genoemd: En de Joodse meening daar over by gebragt.* Moses *Zone* Eliezer, *van de Moeder* Zippora *met een* Steene Mes *Besneeden.* Moses *van* Aaron *op weg Ontmoet, worden beyde in Egipten met Blijdschap en Onderdaanig* Eerbewijs ontfangen. *Veelerley* Eerbewijs *by d'Oude Hebreën in Gebruyk en uyt Maimonides naader Verklaard.* Moses *waarom met de* Gaave van Wonderdaaden, *Begunstigd. Joden houden staande, Dat* Moses *noch Gelooft noch* Aangenoomen *is van Weegen zijn* Wonderdaaden; *En dat haar Toeleg daar in is, de* Wonder-werken van Kristus *te Verydelen. Op wat Grondvest, de* Burgerstaat *en* Republijk *van* ISRAEL, *Begonnen en Volbouwd is. Wat de* Stoel van Moses *was, en Wie daar op* Gezeeten *hebben, &c.*

't Jaar der Weereld. 2495. * Amenophis Regeerde volgens Usserius; 19 Jaar en 6 Maanden. Doch Guthberletus, die hem *Amenophis de Tweede* noemd, steld zijn Gebied 31 Jaar. Moses Hoed de Schaapen van Jethro en komd omtrent Horeb den Berg Gods.

ALS dan Israëls Verdrukking onder Farao * Amenophis, die 't Rijk-spoor van zijn Langleevende Vader Ramesses gevolgd was, noch veele Jaaren haar Gang ging, en Moses onderwijlen in Midian vast de Schaapen van Jethro Hoede, gebeurdet, Dat hy zoekende de beste Weyden voor zijn Vee, met de Kudde van daar afdwaalde, en dezelve agter de Woestijne heenen Drijvende, ten laatsten daar meede aan den *Berg Gods tot Horeb* geraakte. Exod. 3: 1. Want dusverre van Honk, en in deeze Woestijne, Hoede Moses zijn aanbevoolen Schaapen, om dat de Kudden der geener die magtig in Vee waaren, geen genoegzaam Voedzel, naa-by de Steeden vonden. 't Geên de Herders, en zoo hier ook Mose, noodzaakte, zijn Vee, tot deês ver-afgeleegen Plaatze heen-te Drijven. Welken Berg, die anders SINAI genoemd word, Actor. 7: 30. Exod. 19: 1. eerst naaderhand, weegens het Hoogdraavend Voorval der Goddelijke Verschijninge aldaar, en de staatelijke Wetgeeving niet lang daar naa gevolgd, de Naam van *Den Berg Gods* gekreegen heeft. Zulx de Chaldeêze Verklaarder, haar niet onvoegzaam noemd; *Den Berg alwaar de Heerlijkheyd des Heeren Geopenbaard wierd*: En derhalven zoo niet genoemd, om datze *Groot* en *Hoog* was, als Psal. 36: 7. nog ook niet als Josefus Verhaald; te weeten, Dat Moses het Vee van zijn Schoon-Vader niet alleen naa deezen zeer hoogen Berg in Sinai Gedreeven heeft, weegens d'Overvloed der Loof-rijke Struwellen en Groene Kruyden, die aan deês Onbewoonden Oord Wiessen: Maar ook om dat de Herders die Plaatze niet en dorsten naaderen, weegens 't gemeen Gevoelen, welk deed gelooven, *Dat Godt aldaar Woonde*. Waarom dezelve Flavius ook wil, Dat de Godspraak, Mose naaderhand van Stoutheyd Bestraft heeft; naaderende tot een Plaatze, welke tot noch-toe, uyt Godsdienstigheyd van niemand Betreeden was: Zulx hy desweegen, de Schoenen moest uyt-doen. Ziet daer, hoedaanigen Verzierzel Josefus, uyt het Voor-verhaal van Moses, (noemende Horeb *den Berg Gods*,) heeft weeten op-te Vissen. Moses dan hier by den Berg SINAI met de Kudde om-dwaalende, Verschijnd hem, *De Engel des Heeren*, Dat is de Goddelijke Aanspraak *in een Vlamme des Vyers uyt hes midden van een Braambosch*. Exod. 3: 2. Hoedaanige Doornagtige Bosschen, aldaar in zoo grooten meenigte Wiessen, Dat zy daar van den Naam SINAI of *Doornbosch* bekoomen heeft; gelijk gemeenelijk die willen, welke zeggen, Dat *Sinai*, in 't Hebreeuws SENEH, van SINIM dat zijn *Distelen*, *Doornen* of *Braamen*, genoemd is. Invoegen deêze Benaaming in beteekenis, weynig verscheeld van HOREB of CHOREB,

Godt Verschijnd Mose in een Brandenden Braambosch.

't welk

't welk *Droog*, *Dorstig*, *Waterloos*, *Woest* en *Onçierlijk* te kennen geeft. Ook houden veele voor vast; Dat HOREB en SINAI, twee Toppen van eenerley Gebergte zijn, gelijkwe naderhand Verklaaren zullen. Laat'er ons by doen, 't geene daar van *in Pirke Eliëzer* gevonden word; *Van't begin des Weerelds*, staat 'er, *is deezen Berg genaamd* Horeb: *en wanneer Godt aan Moses Verscheen*, *uyt het midden van den Braambosch*, *isse van den Naame des* Braams, SENEH, Sinai *genoemd*. Nogtans belet ons zulx geenzinds te denken, Datter ook Klaaver-Gras, en andere tamme Kruyden voor het Vee, in Overvloed te vinden was. Maar nu zag Moses dusdaanigen Doornen-Bosch Branden, en in de ligte Vlam staan, zonder dat nogtans der zelver Groene Struyken, door het Vyer verteerd wierden; of als d'Hebreeuwse Text zeyd; Zy en wierden, *Niet Opgegeeten:* Daar de *Targum* van Jerusalem by doed; *de Braambosch is Groen gebleeven.* Een Wonder voorwaar, Dat Moses niet alleen wel Waardig scheen, Dat hy 't van Naader-by bezag, en de Reeden naaspoorde, Waarom het Vyer, het meest verteerende van alle d'Elementen, den Braambosch niet en Verteerde; want hy kende noch Spook noch Tooverye, noch was bekommerd, Datter een Duyvel was, die hem dus Bedriegen kon; Maar noemde het zelve liever, *Een Groot Gezichte.* En zulx voorzeeker niet te onpas. Want gelijk het Vyer gezeyd word, alles watter aan opgedraagen word; *te Verslinden*, *op-te Eeten* en te *Verteeren*; Lev. 6: 10. (Zoo dat zelfs ook de Bergen en Boomen door zijne Vlamme verbranden Psal. 83: 15. Joël. 1: 19. En desweegen een naadrukkelijk Zinnebeeld vande Straffende Hand des Almagtigen verstrekt, Esaia. 30: 27. &c. Klaagl. 2: 3. Jaa ook Godt zelfs; *Een Verteerend Vyer* genoemd word. Deut. 4: 24.) Alzoo was hier te-bet Verwonderlijk, en Een *Groot Gezichte*, Dat het Bosch in welke JEHOVAH Verscheen, door de Vlamme des Vyers niet en Verteerde: Doch het was om dat Godt daar in *met Goedgunstigheyd woonde*; Waar van Moses gedenkt. Deut. 33: 16. Afbeeldende de Kerke van Israël in Egipten, *Verdrukt*, maar *Niet Verteerd*. In hoedaaniger-voegen, hy naaderhand zijn Volk konde toezeggen; Datze *door't Vyer gaande*, *niet Verbranden*, *noch* van de Vlam zouden aangestooken worden. Jesa. 43: 2. En gelijk dit zelfs ook zoo aan Moses schijnd verklaard te worden Exod. 3: 7, 8. Alzoo hebben de Joodse Rabbinen daar over geen verwerpelijke Bedenking gehad, die men *in Pirke Eliëzer*, aldus vind aangeteekend: *Godt woonde in den Braambosch: Maar de Braambosch gaf Verdrukking en Benaauwdheyd, in alle Doornen en Distelen te kennen: Doch waarom Woonde hy in't Midden der Verdrukking en Benaauwdheyd? Was't niet om dat hy Israël zag in Groote Verdrukking? En daarom ook by haar Woonde in't Midden der Verdrukking, Op dat hy Bevestigde 't geene gezeyd word Jesa.* 63: 9. In alle haare Benaauwdheeden was hy Benaauwd. Dus-ver der Joden aanmerking: Waar van terstond yts Naaders tot het Kristendom. Onder-en-tussen heeft men niet te twijffelen, of Moses was genoeg in de Natuurkunde onderweezen, om te merken, Dat dit Branden van den Braambosch, wonderlijk was: Want daarom gaf hy zig Derwaards, om dat van Naader-by te bezien. En ten schijnd niet dat Godt zijn Eedel-moedige Weetlust mishaagd heeft; naadien hy aldaar gekoomen, een Leevende Stemme verneemd, die hem de Heyligheyd van deeze plaatze, en te-gelijk de geringheyd zijner Voetplanten vermaand.

Maar wanneer hier gezeyd word Dat *De Engel des* HEEREN, Mose in 't midden van dit Vyer verscheen, onderzoeken de Godsgeleerde niet zonder reeden, Wie deezen Engel des Heeren geweest zy? En besluyten uyt dien die de volgdraad der H. Historie aldaar doorgaans spreekende invoerd, Dat het JEHOVAH in de *Heere* zelfs is geweest: Overleest aandagtig Exod. 3. en Voornaamelijk *Vers* 2, 4, 6. &c. Verstaande daar onder inzonderheyd de Zone Gods, die zy willen dat hier, en in de gantze Verlossing van 't Volk Israëls; Een *Engel* genoemd word: En wel in't byzonder, *Een Engel des Heeren;* om dat hy in dit alles, Gezonden is geweest van de Vader, en alleen Godt gezien heeft, Joh. 1: 18.

Horeb en Sinai waar van zoo genoemd.

Den Braambosch in Horeb brand, maar verteerd niet.

Van Moses een *Groot Gezigte* genoemd. Actor. 7: 31.

Jesa. 33: 14. en 64: 2.

Joodze aanmerking over de beteekenis des brandenden Braambosch.

Wie deezen Engel des Heeren was die Moses in den Braambosch Verscheen.

Want

Waar toe 't gevoelen der Gods-geleerde word by-gebragt.

Want d'Iſraëliten hadden nooyt de Stemme des Vaders gehoord, noch zijne Gedaante gezien, Joh. 5: 37. Dewijl hy haar in zijn volle Beteekenis genoomen, Niet verſcheenen was, als de Godt Iſraëls zoo lange Kriſtus noch niet Geopenbaard was: Veel min was dan de Vader in eenige uytwendige Gedaante gezien: Maar als die gezien wierd, zeggenze, Vertoonde zig daar in de Zone; anders kan Godt, zoo als hy in zig zelven is, van niemand Gezien worden: Doch zijn Heerlijkheyd word alleen in den Zone gezien. Aldus willen dan de meeſte Regtzinnige Uytleggers; Dat dien, welke hier met naadruk, *Een Engel des Heeren* genoemd word, niet alleen voor dien te houden is, welke in den Naame des Vaders komd, en het Werk des Vaders zoodaanig doed, Dat hy daar in Gezien word; Maar dat hy hier zoodaanigen Engel genoemd word, van het Grondwoord, het welke by de Hebreën wel ongebruykelijk, maar by de Ethiopiers, *Zenden* beteekend; Doch weynig daar by gedaan zijnde, *Heere*, of *Godt*, te kennen geeft; Vergelijkt weederom, Exod. 3: 2, 4, 6. Zulx zy deezen Engel, niet onder de geene willen geteld hebben, die d'Hebreën, מלאכי השרת, en Paulus Hebr. 1: 14. *Dienſtbaare Geeſten* noemen; Maar voor den Heere aller Engelen; *De Vorſt des Heyrlegers Gods.* Joſua. 5: 14. *Den Engel van Gods Aangezigte* Eſa. 63: 9. *Den Engel des Verbonds*, die ook zelfs *Heere* genoemd word, Malach. 3: 1. met Job. 33: 23. vergeleeken: Den welken ook dit Volk uyt Egipten gevoerd en geleyd heeft door de Woeſtijne. Num. 20: 16. Exod. 23: 20.

* Waar van hier naa zal te ſpreeken vallen.

* In wiens Binnenſte den Naam des Heeren was. *Vers.* 21. vergelijkt eens Exod. 14: 19. met Kap. 13: 21. En dien *Goedgunſtigen* die in den Braamboſch woonde. Deut. 33: 16. Gelijk dan ook Paulus, van Dien, (waar van Actor. 7: 38. Hebr. 12: 26. Pſal. 68: 8, 19. geſprooken word;) Getuygd, Dat hy *Kriſtus* was. 1 Kor. 10: 9. en voorzeeker dan ook den zelven Engel, die Jakob *de Verloſſer* SCHILO en *Zaaligheyd Gods* genoemd heeft: Gen. 48: 16. en 49: 10, 18. Dat nu ook zommige Joodſe Leermeeſters niet heel wijd van deeze Verklaaring zijn afgedwaald, ſchijnd ons Rabbi Menachem, te Grondveſten; Deezen Engel,

Wie de Joden voor deezen Engel des Heeren houden.

„zeyd hy, is naa de meeninge van eenige Rabbinen; *Michaël* geweeſt; want „daarom word'er gezeyd, *De Engel des Heeren*, en niet *De Engel Gods;* beteekenende de Eygenſchappen der Barmhertigheyd. En een weynig daar naa, „Zeyd de zelve Jood; *Deezen Engel is den Engel de Verloſſer, welke tot Jakob zeyde;* Ik ben de Godt van Bethel &c. En vervolgens willen onze Uytleggers ook, Dat het Kriſtus geweeſt is, die de Smaadheyd, waar meede Farao Iſraëls Godt Laſterde, Exod. 5: 2. gedraagen heeft, Hebr. 11: 26. Jaa dat hy dezelve geweeſt is, die naaderhand ook van het Uytgeleyde Iſraël, in de Woeſtijne, dikmaal is *Verzogt* geworden; gelijk zy uyt de Strax-aangehaalde plaatze 1 Kor. 10: 9. afneemen. Want alhoewel Kriſtus onder het O. Teſtament, noch niet geleeden hadde, en alzoo naa zijn Menſchelijke Natuure, noch niet Verhoogd was tot een Hooft der Kerke, welk haar Regeerde; belette zulx nogtans geenzinds meenenze, Dat hy ook doe niet de Regeering en 't beſtuur der Kerke zou gehad hebben als Borge; gelijk hy doorgaans in 't O. Teſtament, als zoodaanig aan Iſraël vertoond word. Nogtans meenen wy, Datter onderſcheyd diend gemaakt, tuſſen 't geene Kriſtus van Eeuwigheyd als den Zone by Godt was, met d'Heerlijkheyd dien hy voor de Grondlegging der Weereld by den Vader had; En 't geen waar in hy als zoodaanig, in der Tijd, aan de Kerke Voorgeſteld en waarlijk verſcheenen is. Maar Kriſtus is niet alleen als een gezonden Engel geopenbaard; maar ook als een Menſche Verſcheenen, en daar toe als een Kind Gebooren, op dat hy Waaragtig Menſche wierd; hoedaanig hy nooyt aande Vaderen Verſcheenen maar wel Belooft is. En hy ſchijnd ook op geen andere Wijze te konnen Verſcheenen zijn, als hy Belooft en naaderhand ſtond Geopenbaard te worden, aan die, die zijn Beloofde Verſchijning eerſt in de laater Tijd te-gemoet zaagen. Want naadien de Tijden des O Teſtaments, altijd teegen die van 't N. Teſtament ſtaan; in welke Godt eerſt geſprooken heeft door

Dat deezen Engel zou Kriſtus geweeſt zijn, niet waarſchijnelijk gehouden.

den

den Zone; Doch te vooren op veelerley Wijze tot de Vaderen, door de Profeeten, dien hy daar toe de Geest van zijn Woord inboezemde; moetmen een groot Onderscheyd van Weerdigheyd, voor en onder de Wet en 't Euangelium stellen. En derhalven word Kristus hier niet in Perzoonelijke Gestalte onderscheyden, noch als de Zone Gods, een Gezonden *Engel des Heeren* genoemd: Maar in voerender Wijze, van een Engel gerept, ten aanzien der Bedienende Godspraak, en Roepinge van Moses uyt het midden des Vyers: Gelijk de H. Schrift veelzinds de gewoonte heeft, by Onzienelijke Dingen, eenige omstandigheeden te voegen; om aan de Vertooninge der gebeurde Zaak, de Gedaante van een Historie te geeven. Want d'Heylige Geest, onderstellende, Dat het Godt noyt aan Middelen ontbreekt; gebeurt het dat hy t'elkens zulken Kragt, en Naamen geeft, als de Zaaken en Menschen aan wien yts Verkondigd word, op 't best vereyssen. 't Geen te Gelooven, heel niet belet, Dat dit *Groot Gezigt*, in alle omstandigheeden, niet alleen een Voorbereydzel van Israëls aannaaderende Verlossinge; Maar ook niet zonder geheymenis van Geestelijke aanduydingen is geweest. In 215 Jaaren, Die Jakobs Naakoomelingen in Egipten gewoond hebben; Leest men niet, Dat'er een Engel Verscheenen is, of met de Menschen gesprooken heeft: Daar-en booven Verschijnd Godt hier in een Vlamme des Vyers; welk Vyer hy zoodaanig Booven-Natuurlijk in deezen Braambosch ontsteeken vertoond, Dat de knaagende Kragt der Vlamme beteugeld, en den Braambosch niet Verbrand wierd; even gelijk eens naaderhand, de Jongelingen in den Vyerigen Oven te Babel weedervoer. Door het welke onzes-agtens, den Staat der Israëlitize Kerke in Egipten, niet onvoegzaam scheen Afgebeeld te worden; die van weegen des Volx strenge Dienstbaarheyd, Needrig, Veragtelijk, en als een Doornen Braambosch, onder de Goddelooze Verdrukkers geboogen zat; terwijlze als Ceedèrboomen het Hooft over haar op staaken: Zijnde de Kerke onder de Verdrukking van Farao, als in een Yzeren Smelt-Oven, en Vlamme des Vyers. Deut. 4: 20. 1 Kon. 8: 51. in welken heete Brand, Godt haar nogtans zoodaanig bescherm-de, Datze onbeschaadigt zijn Uytgegaan: Want de Bescherm-Engel des Heeren, was met haar in de Vlamme des Vyers; even als in den Vyerigen Oven met de Dry Jongelingen; zonder welke Israël, alzoo ligt als een Braambosch, die van Natuuren haastig van 't Vyer vernield word, had te Verteeren geweest. Om waar van dan Moses een zienelijk Teeken te geeven, het Noodig scheen, Dat de Goddelijke Genaade, in het midden des Vyers, kragtelijk doorstraalde: Ongemoeyd dit alleen in een Gezigte, zonder een Waaragtige Brand des Vyers kan geschied zijn. Gelijk we zoo-doende ook hier geen andere Verschijninge behoeven te Gelooven, als Moses zag in den Brandenden Braambosch, en de Aanspraak, welk als een ongewoone Zaak, en tot een byzonder Goddelijk voorneemen, *Een Verschijninge Gods* genoemd word; zijnde daar in als een Zienelijk Teeken, teegenwoordig; en *Woonende* voor die Tijd, gelijk naaderhand tussen de Cherubinen, op het Verzoendekzel der Arke, vergelijkt Deut. 33: 16. met 1 Sam. 4: 4. en andere plaatzen. Dus behoeven wy dan ook niet te zeggen, Dat hier een ander Perzoon als Godt zelve, naamelijk *Een Engel*, genoemd word: En dat het derhalven Kristus geweest is; die van Godt gezonden is, als *Zijn Engel* of *Boode:* Naadien het vreemd schijnd te Luyën; Dat Kristus Gezonden en Geopenbaard is aan de Vaderen als een Voorspel zijner Zendinge en Openbaaringe: Waar in nogtans niet de minste Gelijkheyd te vinden is; maar van Eeuwigheyd is by Godt geweest, *om in der-Tijd*, en niet *voor den Tijd*, Gezonden te worden. En zeeker, als Jakob hem beriep op dien Godt, dien hem in al zijn omswerven, Verzeld had, repte hy van Niemand, als van de Godt zijner Vaderen Abrahams en Isaaks; dien hy van-weegen de Bystand zijner toegeschikte Verlossinge, ook de Naam van *Een Engel* gaf. En hier strijd geenzinds teegen, als'er gezeyd word, Dat de Kinderen Israëls *Kri-*

Uytgang A. M. 2513. Jakobs Ingang. 2298. — 215. Jaaren.

Het niet-Verbranden van den Doorne Bosch, naader overdagt. En als een Afbeelding van den Staat der Israëlitize Kerke in Egipten aangemerkt.

2 Sam. 6:2. 2 Kon. 19: 15. 1 Kron. 13: 6. &c.

stus Verzogt hebben; want zy hebben Godt Verzogt, en zoo te gelijk ook Kristus den Zone, Eens-Weêzens met den Vader; maar niet in zijn byzonder Perzoon als de Kristus: Waar in hy ten aanzien van den Mensch, doe noch niet Geopenbaard was. Hoedaanig hy Belooft was, en verwagt wierd, om Lust daar aan te hebben, en tot zijnen Tempel te koomen, als de Heere, *en Engel des* veel-Beeteren *Verbonds* Malach. 3: 1. Maar nergens word in deeze Historie verhaald, Dat Kristus als de Zone Gods, en zoo als een ander Perzoon, dan Godt de Vader Verscheenen is; het zijn alleen de Uytleggers die dat meenen, om dat hier Een Engel van Godt genoemd word: Maar Kristus kan als Godt en Eens-Weezens met den Vader, niet anders *Een Engel* als weegens zijne *Zendinge*, en niet weegens zijn *Godheyd* genoemd worden. Doch het is dezelve Godt die Abraham Verscheenen is; daar van geen *Engel*, maar van JEHOVAH gerept word. Booven-dien, als Godt hier Verschijnd door een wonder voor 't Gezigt, en met een Stemme voor 't Gehoor; zoo blijkt uyt Moses verhaal, Dat het Wonder was in een Vlammend Vyer van den Doorn-bosch, of liever als de Text zeyd, *Inde Vyervlam van een Braambosch.* Maar hoe zal dit Kristus weezen? Jaa hoe zal dit een Voorspel van zijn toekoomende Mensch-werdinge zijn, gelijkmen spreekt? Want hy stond immers alzoo niet Geopenbaard te worden, Maar *Als een Rijsken voort-te koomen*, en het behoorde alleen tot die Tijd, als den Geopenbaarden Zone te Verschijnen. Doch indien men 't Goddelijk *Woord*, Tot de Vaderen gesprooken, een Verschijninge van Kristus, als *Den Engel des Heeren* wil noemen, wy hebbender niet teegen; Want *het Woord* was van den *Beginne* by Godt. Joh. 1: 1. Maar dan moestmen alles niet zoodaanig aan den Zone opdraagen, als of Godt de Vader, daar zelfs niet eens in de Eerste Ordening van onze bevattinge verscheenen was. Zulx het raadzaamer is by de Spreekwijzen der H. Schrijvers te blijven, en in alle Verschijningen te zeggen; Dat de Eenige, Euwige en Almagtige Godt, den Vaderen, en zoo ook hier aan Mose Verscheenen is; Door, of In en Met zeeker kennelijk Teeken zijner Teegenwoordigheyd. Want al de Spreekwijzen; als *Godt aan-te zien; Niet te durven Aanzien; Bevreest te zijn* voor een Goddelijk *Gezigte*, &c. Drukken niet anders uyt, als de Eerbied, met welke de Bezogte, dusdaanige Verschijningen gewaardeerd hebben. Voorwaar de Kerk-Leeraars hebben over Gods Verschijninge hier in den Braambosch, te mets Zeldzaame Bespiegelingen gehad; en onder die, ook gemeend, Dat dit Vyerig Gezigt aan Moses vertoond is, op dat hy daar door Toebereyd wierd, om het Vyer, dat naderhand op de Kruyn van deezen Berg, de Wetgeeving verzellen zou, te konnen verdraagen. Daar het nogtans in den Uytgang der Zaake gebleeken is, Dat Moses hier in weynig gevordert was; Dewijl den Apostel van hem getuygt, Dat hy doemaals, *Gants Bevreest* en *Beevende was.* Hebr. 12: 21. Andere hebben gezeyd, Dat de Vyervlam die in den Braambosch woonde, een Voorspellinge van Kristus Godheyd was, verborgen onder 't Kleed der Menschelijke Natuure. Waar van terstond yts naaders. Daar het misschien veel Waarschijnelijker gezien heeft, op den Staat der Israëliten te deezer Tijd; tot wiens Verlossinge Godt Moses thans wilde heenen zenden. Want in deezer voegen is dit Gezigte, als we strax begonden te zeggen, een Leevendige Schilderye aan Moses geweest, van het Volk dat dus lang in de Heete Vlam der Verdrukking was geweest, zonder Verteerd te worden; tot een Aanduydende verzeekering, Dat gelijk het dus lang daar in Volhard had Groen te blijven, en aan-te wassen, 't zelve ook Naamaals alzoo geschieden zou. Waar uyt misschien Jesaias geleerd heeft, om in Israëls Vertroostingen, hier op te Zin-speelen. Jesa. 43: 1, 2. En aldus vald dan ook niet moeyelijk om verstaan; Dat Moses zoo veel te meer Reeden had zig over het Niet-Verbranden van den Braambosch, te verwonderen, als in 't gemeen, de Doorn-heggen, en Braamen, zeer ligtelijk van 't Vyer worden aangetast, en van zoo Ligtvoerigen Verteeringe zijn, Datze een

Zinne-

Zinnebeeld vande haaſtige Ondergang der Godloozen verſtrekken. Eccleſ. 7: 6. Laat'er ons uyt de Gedagten, van zommige Fraaye Godsgeleerde, bydoen; Dat de Goddelijke Verſchijninge in een Vyervlamme, door het Niet-Verteeren vanden Braamboſch, niet alleen een Wonderdaad aan Moſes, maar tegelijk ook een Voorbeeld vertoonde, welk zijn opzigt op de Goddelijke Waarheyd en Beſtendigheyd had. Voorzeeker heeft de Vlamme des Vyers, dien konnen beteekenen, welken het Ligt is, Verligtende den Menſche, door zijn Waarheyd en Heyligheyd: Gelijk Kriſtus gedaan heeft, koomende inde Weereld. Joh. 1: 9. Zoo dat hy dan te dees-tijd niet zelfs Verſcheenen is in den Braamboſch, noch tot Moſes geſprooken heeft, als de meeſte Uytleggers meenen. Ook heeft de Hitte, zoo wel de Goddelijke Liefde, die ons Behoud; als een Euwigen Gloed konnen beteekenen, Die alles Verteerd wat hem niet gelijk is; en in zulken Zin, ook *Een Verteerend Vyer* genoemd word. Hebr. 12: 29. Maar gelijk den Braamboſch, in welk hem dit Vyer openbaarde, een Vrugt der Aarde was, alzoo is daar door, naa Zommiger Gevoelen, niet onvoegzaam, *Het Woord*, dat by Godt, Jaa Godt zelfs was, (maar het Vleeſch aangenoomen en onder ons Gewoond heeft, Joh. 1: 14.) konnen Afgeſchaaduwd worden. Eſaia. 4: 2. Alhoewel hy in het Vleeſch met groote Needrigheyd gezien is. Eſaia. 53: 2. Jaa het Vyer in den Braamboſch, zeyd Momma, heeft de Zaamenvoeging en Inwooning der Godheyd in 't Vleeſch, gelijk de onverbrandelijkheyd des Vyers, den Braamboſch niet verteerde; d'Aldervriendelijkſte Zaamenvoeging, vande Menſchelijke en Goddelijke Natuure beteekend; Want de Goddelijkheyd heeft het Vleeſch zoodaanig met zig Vereenigd, Dat uyt twee Natuuren een Perzoon zou zijn en blijven: Zulx dat dezelve Perzoon, die Gods Zone was naa den Geeſt, heeft beginnen een Zone des Menſchen te worden naa het Vleeſch. Rom. 1: 3, 4. En de Goddelijkheyd die geheel Heerlijk was in zig zelven, heeft voor een weynig Tijds, zijn Heerlijkheyd, dien hy voor de Grondlegging der Weereld, Dat is van Euwigheyd had, in de Menſcheyd bedekt gehouden Joh. 17: 5. Zoo dat hy die Meerder was dan alle de Engelen, Minder en beneeden de Engelen geworden is. Heb. 2: 7. En dien welken zonder Roof, Godt kon gelijk zijn, heeft hem zelven vrywillig alzoo Verneederd. Phil. 2: 6.

Het Vyer dat den Braamboſch niet verteerde als een Zinnebeeld van Kriſti Menſchwerdinge aangemerkt.

Als dan Moſes zig haaſte, om dat groot Gezigt van naader-by te Bezien; belaſt hem de Goddelijke Stemme uyt het midden van den Braamboſch, niet-te naaderen, maar zijne Schoenen af-te leggen; Dewijl de plaatze daar hy ſtond, *Heylig Land* was. Exod. 3: 4, 5. Dit Gebied hem Godt, niet als of die Plaatze Heylig was in haar zelven; of te vooren by d'Inwoonderen des Lands, daar voor gehouden was; (geloovende dat Godt aldaar Woonde, gelijk Joſefus ons wil wijs-maaken;) Maar zy was alleen *Heylig* te noemen, weegen deeze byzondere Verſchijninge Gods. Want daar de HEYLIG, HEYLIG, HEYLIGE Verſchijnd, zijn alle Dingen, en moeten alle Dingen HEYLIG zijn. Te minder vreemd in dit geval, als we aanmerken, Dat gelijk het afleggen der Schoenen, van Ouds een Teeken was van Rouwe en Verneedering, Ezech. 24: 17, 23. 2 Sam. 15: 30. Eſa. 20: 2. 4. het by-gevolg alzoo ook een Teeken verſtrekte, van Heyligmaaking voor Godt; afleggende d'Onreynigheyd, die des-weegen naaderhand in 't af-leggen en Waſſen der Kleederen afgeſchaaduwd is. Al 't geene hier zeer eygentlijk op Moſes toepaſſelijk gevonden word; Het zy dan ook van wat zijde wy het Goddelijk Bevel willen aantaſten, betaamelijk te Verklaaren. Want gelijk het eertijds in de Ooſterze Landen gebruykelijk was, de Schoenen tot een Teeken van Eerbiedigheyd en Gehoorzaamheyd af-te leggen; ('t geen inzonderheyd de Lijf-eygene Knegten deeden, wanneerze tot haare Heeren naaderden;) Jaa ook een overgeeven van ymands Regt aan een ander te kennen gaf; Deut. 25: 9. Ruth. 4: 7. Alzoo heeft Godt de uyttrekking der Schoenen Moſes willen beveelen, op dat hy hem door dat uyterlijk Teeken

Moſes in 't naaderen tot den Berg belaſt de Schoenen uyt-te doen.

Hoe deeze plaatze *Heylig Land* genoemd word.

Afleggen der Schoenen van wat Beteekenis.

vermaande, niet dan met Eerbiedige Gehoorzaamheyd des Gemoeds te naaderen, om zijne Beveelen te ontfangen. Gelijk dan ook daarom deeze Plegtigheyd aan Josua bevoolen wierd, als Kap. 5: 15. te zien is. Zulx daar door niet alleen aan Moses, maar ook aan ons allen, vermaand is, Dat elk die tot Godt wil naaderen; het Vleesch en den Ouden Mensche met zijne Begeerlijkheyd, vooraf uyttrekken, en d'eerste Verkeeringe naalaaten moet: Af-leggende alles wat Onheylig is, en 't geên ons van Onheylige Plaatzen aankleeft, om onzen wandel, Heylig en onbesmet te houden. En wy meenen dat ook de Zaligmaaker, op *de Heyligheyd des Wandels* ziet; wanneer hy zijne Discipelen de Voeten Gewassen hebbende, tot Petrus zeyd, *Die Gewassen is, heeft niet van nooden dan de Voeten te wassen.* Joh. 13: 10. Anderzinds en had de Berg daar Godt aan Mose Verscheen, geen meerder *Heyligheyd*, dan andere Plaatzen; en de Heyligheyd, die zy doe had, duurde alleen zoo lang als de Verschijninge Gods duurde, die strax daar naa ophield. In hoedaanigen Zin ook den Berg, op welke Kristus Verheerlijkt wierd, *Den Heyligen Berg* genoemd word, 2. Petr. 1: 18. En men kan naauwlijx twijffelen, of de Dood is hierom aan alle de geêne gedreygd, die in de Heylige Plaatze des Tabernakels quaamen, daar Godt Verschêen, behalven die welke daar toe, naa de Wet GEHEYLIGD waaren: Gelijk te zien is, Lev. 16: 2, 3. En naadien den Berg Horeb aan zig-zelven, van weegen de Goddelijke Verschijninge, geên zoodaanigen agtervolging van inkleevende Heyligheyd geleeden heeft, Datze daar door altijd Heylig gebleeven is; Dwaalenze zeer, die heedensdaags zeekere Plaatzen om eenig voornaam Voorval Heyligen, en met Godsdienstige Beede-vaarden bezoeken; naadien de groote Leer-Meester Jesus, al-zulk onweetende Aanbidders vermaand; d'Aanbidding niet op Sinai of-te Bethel, of op den Berg Gerazim, of-te Jerusalem te doen, maar over-al, *Heylige Handen op-te heffen.* Johan. 4: 21, 23. 1 Timoth. 2: 8. Booven-dien heeft dit Gezigte konnen Leeren, Datter een Heylig Land, buyten het Land der Beloften was, en wel voornaamelijk in 't N. Testament, 1 Timoth. 2: 8. invoegen Godt zoo wel d'Arabize Woestijne en Landstreek om Horeb en Sinai geleegen, heeft konnen Heylig Land noemen; als naaderhand het Land Kanaans aan dien Naam geraakt is, weegens d'Oprigting der Godsdienst, en de Goddelijke Inwooninge in den Tempel te midden onder zijn Volk; daar het te vooren een Land was, vol van Goddeloosheyd, dat zijn Inwoonderen uytbraakte. Booven-dien, schijnd het uyt een naavolgens-waardig Voorbeeld, van Moses Daad voortgekoomen te zijn, Dat de Priesters die den Tempel Bedienden, daar in als in een Heylige Plaatze, altijd Bloot-voets gingen; van welk gebruyk de heedensdaagze Joden ook noch de gewoonte hebben, Datze gaande in haare Synagogen, haare Schoenen, zooze beslijkt zijn, te vooren reynigen. Hier van daan vind men ook deezen Reegel by Rabbi Eliëzer *in Pirke* aangeteekend; *Al die staan in een Heylige Plaatze, moeten haare Schoenen uyttrekken.* En wanneer Levit. 19: 30. gezeyd word; *Gy zult mijn Heyligdom Vreezen*; besluyten de Joden daar uyt, Dat dit inzonderheyd, tot de eerbiedigheyd des Tempels behoord, Dat niemand met Schoenen aan de Voeten daar In-komd. Doch van deeze gewoonte zullen wy naaderhand geleegentheyd vinden, ruymer te Spreeken: En ook hebben wy alreeds in de Joodse Oudheeden aangemerkt, Dat zelfs den Hoogen-Priester, zijn Bediening in den Tempel, heel waarschijnlijk Barre-voets verrigt heeft; overmids ook in het gantze Voor-schrift der Heylige Kleederen, Exod. 28. en 39. niet het minste van der zelver Schoenen gerept word. Onder-en-tussen agt men 't alleen uyt een ydele naavolging van Moses Voorbeeld, op de baan gekoomen te zijn, Dat zelfs ook de Turken haare Schoenen uyttrekken, wanneerze ter Kerke gaan. En het geschied niet als weegens een ingebeelde Heyligheyd der Plaatze, Dat ook de Bramines noch heedendaags haare Gods-huyzen met bloote Voeten bezoeken. Doch gelijk men uyt Moses Exempel, veel-meer de inwendige Reynigheyd, en het uyttrekken

van

En om wat reeden hier aan Moses belast.

Den Berg Horeb of Sinai was niet Heylig in haar zelven.

Uyttrekken der Schoenen in de H. Plaatzen by de Joden in gebruyk gebleeven.

En ook by den Hoogen-Priester in agt genoomen.

van de Schoenen der Begeerlijkheyd, waar meede elk gewoon is zijn Lusten naa-te wandelen, betragten moeste; alzoo wordmen ligt ontwaar, Dat de Barrevoeter Monniken zulx te vergeefs naa den uytwendigen Mensche pleegen; Naadien immers nu ter-tijd, alle byzondere Heyligheyd, van Land, of Huys, geen plaats meer heeft, maar *De Gantze Aarde* des Heeren is. Doch te vooren alleen aan den Tabernakel en Tempel in 't Beloofde Land, even als hier aan Horeb, voor een Tijd eygen was. Moses onder-en tussen door de Goddelijke Stemme verschrikt; *Verbergde zijn Aangezigte*; *want hy Vreesde Godt aan-te zien*, gelijk hy zelfs getuygd. Exod. 3: 6. of als Stefanus verklaard; *Hy wierd zeer Beevende, en durfde niet Opzien.* Actor. 7: 32. Te vooren Vreesde hy niet, dit Gezigte van Naader-by te beschouwen; doch nu Vreesde hy 't aanhooren van de Goddelijke Stemme; alhoewel die vol van Troost en Moed-geevinge was. Voorwaar Elias, bedekte het Aangezigte met zijn Mantel, 1 Kon. 19: 13. Gelijk de Serafijnen met haare Vleugelen, Esa. 6: 2. En zoo zienwe dat zulk-een Eerbiedige Vreeze ook in andere Heylige Vaderen plaats gevonden heeft; gelijk te vooren in Jakob gezien is. Gen. 28: 17. Gelijk ook David zoo vermaand, Godt *in Vreeze te Dienen* Psal. 2: 11. Fil. 2: 12. Nogtans heeft men te Gelooven, Dat ook dusken Vreeze, niet zelden in haar en zoo ook hier in Moses, met swakheyd is behebd geweest; bewust zijnde haar geringheyd, waar door ze zig zeer ongelijk aan de Goddelijke Teegenwoordigheyd en Heyligheyd bevonden. Want het Meede-weeten der Menschelijke Broosheyd, Zonde en Onwaardigheyd, maakt dat zelfs ook de Geloovige voor de beschouwing van de Goddelijke Ontzachhelijkheyd Vreezen: Zoo datze van Nooden hebben Ondersteund, en tot haar gezeyd te worden, *Vreest niet.* Gelijk zoo tot Zacharias, tot Maria, tot de Herders, en tot Johannes gezeyd wierd. En zulx heeft Godt ook aan de Vreesagtige Moses, geenzinds onderlaaten; wanneer hy zig strax aan hem Openbaard, als *De Godt Abrahams, de Godt Isaaks*, en *de Godt Jakobs.* Actor. 7: 32. Naamelijk, in wiens Verbond die Groote Vaderen als Vrienden Gods geweest waaren, en in hem geroemd hadden: Hoedaanigen Verbond hy niet zoo byzonderlijk gemaakt had, met Adam, Seth, Enoch, Noach, Sem, noch Japhet: aan wien hy nooyt het Land Kanaans ter Erve had toe-gezeyd; en waar toe hy nu Moses een Leydsman wilde maaken, om Abrahams Zaad, uyt Isaak en Jakob Voortgesprooten, derwaards te brengen. Waar toe de Naamen deezer Vaderen worden by gebragt; dewijl deeze Belofte aan Abraham gedaan, dikwerf aan d'andere twee, nieuwelijx opgewarmd en bevestigd was. Al 't geene Godt hier dan zoodaanig gedaan heeft, Dat hy daar door ook Moses verzeekerd heeft, Die Godt te zijn, die de Dooden Leevendig maakt: Gelijk uyt de Redeneering van de Zaligmaaker blijkt: Dat zy ook zelfs daar uyt het Eeuwige Leeven, en d'Opstandinge verwagt hebben. Matth. 22: 32. Hebr. 11: 16. Invoegen dit voorzeeker een Groote en Heerlijke Stemme was, vol van Eere en Genaade, insluytende de Belofte van het Verbond, de Weeder-opstandinge en d'Onsterffelijkheyd des Eeuwigen Leevens. *Want dat de Dooden opgewekt zullen worden, heeft ook Moses aangeweezen, by den Doornen Bosch; daar hy den Heere noemd, De Godt Abrahams, de Godt Isaaks en de Godt Jakobs;* Luc. 20: 37. En niet alleen dit, maar de reeden die de Goddelijke aanspraak strax daar by doed, was Aanmerkens waardig voor Moses; Betuygende, Dat hy de Verdrukking, zijnes Volks dat in Egipten was, zeer wel Gezien, en 't Geschrey weegens haare Drijvers, en Lastmeesters gehoord had. Zoo dat hy nu Needergekoomen was, om haar uyt de Hand der Egiptenaaren te Verlossen, en op-te voeren naa het Land der Kanaäniten, Dat Goed en ruym, en van Melk en Hooning, dat is, van alle Vrugtbaarheyd overvloeyde. Exod. 3: 8. Voorwaar, *Zien* en *Hooren*, zijn beyde kragtige getuygen der Zinnen, en weetenschap omtrent een Gebeurde Zaak: En daarom als Godt hier betuygt, De mishandeling van zijn Volk *Gezien*, en haare Zugtingen *Gehoord* te hebben;

Moses bevreest voor dit Gezigte.

Esa. 6: 5. Dan. 10: 7, 8. Job. 13: 11. Apoc. 1: 17.

Exod. 3: 6.

Moses aangesprooken en van Gods gunste verzeekerd.

Marc. 12: 26, 27.

En dat het Geschrey der Onderdrukte Israëliten hem ter ooren gekoomen was.

Drukt Moses dit zoo uyt, *Ik hebbe Ziende Gezien*: 't Geên by de Hebrëen beteekend, met opmerking zeer naauw op een Zaak letten. Maar nu hadde Godt des Volks Geroep weegens haare Verdrukking, al lang Gehoord; En zoo gehoord, als oft hem niet aan-en ging, en met geen innerlijke Barmhertigheyd t'haarder Verlossinge bewoogen was; 't geên nogtans tot haar geluk uyt-viel; Naadien de Goddelijke Voorzienigheyd, haare woeste Hertstogten, ter Deugden Temmen, en haar d'Inwooninge van 't Afgodische Egipten, zoo wars en haatelijk wilde maaken, Datze het geern, Jaa met verlangen Verlaaten konden. Want hoe hoopeloozer haare Verlossinge scheen, hoe veel te meerder glorie de Godt Israël stond te genieten, met de zelve onweederstaanelijk daar uyt te voeren, door de sterkte van zijnen Arm. Waar toe hy dan hier Verschijnd, en *Needer-komt*, om Mose daar toe tot een Leydsman in-te stellen en met Magt van Wonderen in Woorden en Werken te waapenen; gelijk in zijne Roepinge te zien is, Exod. 3: 10. Actor. 7: 34. Op dat des Volks Zugtingen, hem niet langer dan den Verval-dag zijner Belofte, daarom aanmaande. En hoe men dit *Neederkoomen* Gods daar Stefanus van rept, naa een Menschelijke spreekwijze verstaan moet; is in de Joodse Oudheeden, en elders meer, van ons aangeweezen: En daar zijn veel * plaatzen die even-zoo moeten verklaard worden. Aldus sprak dan hier de Goddelijke Stemme; die aan Mose flux daar op, zijnen Dienst bekend maakte; zeggende; *Zoo komd dan nu, en ik zal u tot Farao zenden, op dat gy mijn Volk uyt Egipten voerd*. Vergelijkt, Exod. 3: 10. met Actor. 7: 34. daar de H. Stefanus, de Roeping van Moses, onder deeze bewoording uytgdrukt; *Komd herwaards ik zal u naa Egipten zenden.* Ziet daar, de blijken van Gods Getrouwheyd, en Goedheyd; die zich hier veel-meer liet geleegen zijn, aan zijne Belofte te Gedenken; als te ster-oogen op de Overtreedinge zijns Volx, waar doorze wel een eeuwige Slaavernye verdiend hadden. Doch nu Gedagt hy aan haare Verlossinge, en lette meer op 't geên zijne Eere en Eeuwige Glorie zijns Naams raakte, dan op de Straffe die des Volx Misdaaden verdiend hadden; willende alleen zijn Regtveerdigheyd in het Straffen zijner Vyanden betoonen, en zijn Barmhertigheyd door het Verlossen van het Zaad Abrahams; Dat hy nu tot zijn Volk aanneemen wilde. Aldus word Moses naa 40 Jaaren, dat hy reeds verstaan had, Dat Godt door zijne Hand, het Volk Israëls Verlossinge geeven zou, Actor. 7: 25. als voor de Tweede-reys, door een uytdrukkelijke Stemme geroepen en zijn Last opgeleyd: Hem stellende *Tot een Overste en Verlosser*, over die, welke hem te vooren verloochend hadden, zeggende; *Wie heeft u tot een Overste ende Rigter gesteld?* Actor. 7: 35, 36, 37. alwaar men de reeden van den H. Stefanus, opmerkelijk moet houden; als hy den wrangen Joden in 't aangezigte zeyd; Dat Godt *deezen Mose* Verkooren en Gezonden heeft om zijn Volk te Verlossen: Naamelijk, *Dien zelven*, die zy te vooren onder zoo ampere Smaad-reedenen, Veragt en Verworpen hadden. En op dat hy de Heerlijke Bedieninge, welke Godt, Mose had aanvertrouwd, te hooger opbeurde, verhaald hy niet alleen met Verheuging, de Wonderwerken dien hy in Egipten, en onder Gods Volk in de Woestijne gedaan had; Maar doed zulx ook met die omzigtigheyd, Dat hy de Joodse Wetgeever, als een Groot Profeet verheffende, te-gelijk nogtans ook Jesus van Nazareth, als de Groote Hooft-Profeet, die Moses onder de Reex der Profeeten voorspeld had, Deut. 18: 15, 18. Uyt deszelfs eygen Getuygenis, in zijne Plaatze zet. Vergelijkt des Grooten Diakens woorden Actor. 7: 37. met Joh. 1: 46. en 6: 14. en 7: 40. Luc. 7: 16. &c. En gelijk we nu vervolgens zullen zien, met hoe veelerley Teegenworstelingen, Moses dit Ampt heeft zoeken van den Hals te schuyven, alzoo zal daar uyt niet alleen blijken, Dat hy deeze Hoogdraavende Bedieninge, geenzinds uyt eygen Aanraading, en Eerzugt, op hem genoomen heeft; Maar dat ook al die Voorwendzelen daar teegen, niet onnuttelijk aangeteekend staan. Als dan Moses de Goddelijke roeping, al strax, en in den eersten aanloop, teegens zijn Mensche-

Actor. 7: 34.

* Gen. 11: 5. en 18: 20, 21. Exod. 19: 18, 20. Neh. 9: 13. Psal. 18: 10. en 144: 5.

Blijken van Gods trouwe in 't houden van zijn Belofte.

Moses tot een Verlosser Israëls aangesteld.

ſchelijke onbequaamheyd Af-mat, en daar op alzinds zogt te Aarzelen: ondernam hy de Roepende Stemme, met dusken Uytvlugt te antwoorden; en zeyd; *Wien ben ik doch! Dat ik tot Farao gaan, en de Kinderen Iſraëls Uytvoeren zou?* Als of hy had willen zeggen; Hoe zal Ik, Die een Balling ben, en in den haat van Farao ſtaa; Jaa by mijne Broeders zelfs ongezien, en reeds genoegzaam Veragt ben; zoo grooten Werk-daad uytvoeren? Zoo ſpreekt hy, zoo denkt hy, en zoo worſteld zijn Gemoed, als met zoo veel kennelijke blijken zijner Menſchelijke Swakheyd en onbedagtzaamheyd; als geenzinds indagtig zijnde, Dat JEHOVAH de *Heere*, hem tot een Getrouwen Dienſtknegt van geheel zijn Huys, konde bequaam maaken. Hoe veel gewilliger heeft zig de Middelaar des Nieuwen Teſtaments niet wel vertoond; Wanneer hy het Wigtigſte Stuk der Zaligheyd zullende aan het Kruys-hout volbrengen, Zeyde; *Ziet hier Ben ik; het is my een Luſt uwen Wille te doen; Daar toe ben ik Gekoomen.* Pſal. 40: 8, 9. Nogtans en liet Godt niet toe, Dat Moſes in zijne Weederſtreevinge Volharde: Want hem kragtelijk willende opbeuren, onderſchraagd' hy zijnen traagen Knegt niet alleen met deeze Algenoegzaame Toezegging; *Ik zal voorzeeker Met u zijn*: Maar hy doed zulx ook met een Teeken, waar aan hy weeten zou, *Dat de Heere hem Gezonden had:* Zeggende; *Wanneer gy dit Volk uyt Egipten geleyd hebd, zuld Gy-lieden Godt dienen aan deezen Berg.* Exod. 3: 12. Het geene Vervuld is, wanneer de Wet op Sinai gegeeven, en den Tabernakel opgeregt was; zoo dat de Offerhanden en andere Dienſten Gode wierden toegebragt, Exod. Kap. XIX. en XXV. &c. Zijnde deezen Berg in de Woeſtijne van Arabien geleegen, alwaar de Aanbidders, *Kinderen der Dienſtbaarheyd waaren* als HAGAR, Afbeeldende het O Teſtament, en die onder 't zelve waaren geſteld door de Wet van Moſes, Galaten 4: 24, 25. in teegenſtellinge van den Berg Sion, waar van te zien is Hebr. 12: 18, 22. Ezech. 20: 40. Apoc. 14: 1. Doch het geene hier Wonderlijk en Opmerkelijk is, is miſſchien dit, Dat Moſes thans een Teeken krijgt, ontleend van een Zaak die noch toekoomende was, tot Verzeekering van zijn Wettige Zendinge, die nu aanſtonds haar Aanvang zou neemen. Daar in genoegzaam toezeggende, Dat Iſraël den Heere zou Feeſt houden, *By den Berg* SINAI of HOREB, Daar Moſes doe was. Godt aan Moſes alzoo van Agteren te kennen geevende, Dat zijn Goddelijke Zending alzoo zeeker was, als het by hem vaſt ſtond dat dit gebeuren zou. Ziet diergelijke Belofte van een toekoomende Zaak, tot een Teeken van een teegenwoordige, of die eerder en lang van te vooren gebeuren zal, als die Zaak welke tot een Teeken gegeeven is. Jeſa. 7: 14. en 37: 30. Hoedaanig-een toekoomend Teeken, dan ook de Reeden ſchijnd geweeſt te zijn, Dat zoo haaſt Moſes en Aaron, voor Farao Verſcheenen, op dat s' hem een Vryen Uytgang des Volx aftroonden, zy deeze toezegging tot een Grondveſt van haaren Laſt inbragten; Zeggende; *Alzoo zeyd de Heere, de Godt Iſraëls; Laat mijn Volk trekken, Dat het my een Feeſt houde in de Woeſtijne.* Exod. 5: 1. Naamelijk aan Horeb of Sinai, daar ze Wetten ontfangen, en den Tabernakel voor de Eerſtemaal, tot een Heyligdom onder Iſraël hebben Opgeregt. Maar als onder-en tuſſen de ſteege Moſes noch-al aanhield, en Verzogt van een Hoogdraavenden Naam voorzien te zijn, en weeten mogt, Wat hy aan die te Antwoorden had, welk hem Vraagen zouden; *Wien heeft u Gezonden? En hoe is zijnen Naam?* Weygerd hem Godt ook geenzinds t' Antwoorden. En hem daar op zijnen Grooten Naam zullende bekend maaken; Noemd hy zig zelven, אהיה אשר אהיה. IK ZAL ZYN, DIE IK ZYN ZAL. Een God-Naam die in den waaren grond, met de Naam JEHOVAH alzinds over-een komd. Korts daar naa, belaſt hy weederom; *Alzoo zuld gy tot de Kinderen Iſraëls zeggen;* אהיה EHJEH, Ik zal Zijn, *heeft my, tot Uw-Lieden gezonden.* Exod. 3: 14. Dus hebben onze Overzetters, in beyde plaatzen Vertaald. Doch gelijk deeze Woorden, teſſens Diepzinnig, en vol van Kragt zijn, wordenze ook verſcheydentlijk Overgezet,

Moſes aarzeld voor de Goddelijke Roeping.

En word daar in door de Goddelijke toezegging onderſchept. En geeft hem door Voorzegging een Teeken, tot verzeekering.

De zeldzaamheyd van 't geſtelde Teeken naader overdagt.

Moſes eyſt den Naam te weeten uyt wiens laſt hy tot Farao des Volx uytgang vorderen zou. Godt noemd hem zelven IK ZAL ZYN.

Welke Naamdigting verscheydentlijk Overgezet en verklaard word.

zet. Dus hebben zommige Vertaald; *Ik Ben die ik Ben*, of *Ik zal Zijn*, *Die ik Was*. Andere; IK ZAL WORDEN DAT IK BEN; *Dit's mijnen Naam in Eeuwigheyd, en mijn Gedenk-Naam in alle Geslagten.* Maar naadien uyt Exod. 6: 2. openbaar is, Dat Godt zijn Werken door *Naamen* bekend maakt; zijn eenige Uytleggers van gedagten, Dat de Woorden, *Welk is uwen Naam.* Exod. 3: 13. Beteekenen konnen, Op wat Wijze, en tot wat Eynde Godt nu Verscheenen was; te weeten, of *tot Genaade* of *tot een Oordeel.* Gelijk dan ook de Joden over deeze Plaatze hebben aangemerkt, Dat wanneer Godt zijne Schepzelen Oordeeld, hy alsdan ELOHIM *Godt*, genoemd word: Wanneer hy Krijg voerd teegen de Goddelooze, Draagt hy den Naam van SABAOTH *Heere der Heyrschaaren.* Doch wanneer hy aan de Weereld Genaade wil bewijzen; Word hy JEHOVAH de *Heere* genoemd; Waar van te zien is Exod. 34: 6. *Jehovah, Jehovah, Godt, Barmhertig en Genaadig* &c. Onder-en tussen word de gemeene Latijnze Overzetting van zommige gepreezen; wanneerze niet onvoegzaam tot de gemeene Zingeeving der Uytleggers zet; *Ik ben, Die ben.* Beteekenende, Dat Godt, die Mose zond, Eeuwig is in Weêzen; Getrouw in zijn Beloften, en Almoogende in zijn Uytvoering. En die deeze Overzetting genegen zijn, voegender by; *Dat in de Teegenwoordige tijd* te Zijn, *Gode alderbest past; als wiens* Zijn, *geen voorleedene noch toekoomende Tijd erkend.* Doch de LXX Overzetters zeggen; *Ik ben die Is.* In welke Vertaaling, het Woord van d'eerste Perzoon, veranderd in het Woord van de Derde. Daar ontbreeken ook geen Fraaye Uytleggers, die deeze Vertaalinge, *Ik zal Zijn, die*, of *Dat ik Zijn zal;* alte-Maager en niet ruym genoeg van Zin houden; Naademaal ook wel van een Engel, of Mensch kan gezeyd worden, Dat *Hy zal Zijn, dat hy Zijn zal.* Doch die met aandagt op die Verklaaringe meenen gelet te hebben, welke Godt zelfs aanstonds daar by voegd; (Zeggende; *Dit is mijnen Naame Eeuwiglijk, en dat is myn gedagtenisse van Geslagte tot Geslagte;*) hebben daar over aangemerkt; Dat het Woord היה, waar van daan אהיה *Ehjeh*; eerstelijk beteekend *Zijn*; ten tweeden *Worden.* Waar by gedaan, Dat het bekend is, dat een *Toekoomende* Tijd, voor een *Teegenwoordige* gebruykt word; en wy alzoo de Eerste toekoomende Tijd behoudende, Doch de Tweede voor een Teegenwoordige neemen; men deeze Woorden zeer welvoegzaam overzetten kan: *Ik zal Worden, Dat ik Ben.* En dusdaanigen Vertaalinge heeft onder anderen ook Wilhelmus Momma schijnen te omhelzen. Indien deeze Overzettinge stand houd, zal ons deeze Godt-Naam een genoegzaame aanduyding verstrekken, van 't geene wy strax noch maar als tussen de tanden mompelden; te weeten, Dat Godt nooyt Veranderd, maar Onveranderlijk is; naadien hy Wordende dat hy Is; geen ander word, Maar blijft dien hy van Eeuwigheyd is. Ten anderen, Dat Godt hem zelven nooyt Verloochend, dewijl hy altijd word Dat hy is. Doch zoo hy hem zelfs Verloochende, of zulx konde doen, zoud hy niet Worden Dat hy is, Maar veel eer Worden dat hy Niet en is. Ook blijkt uyt dien Naam, Dat *Godt*, (Die alleen Wijs, Magtig, Waaragtig, Goed, Regtveerdig, Barmhertig, en Rijk van Genaade is;) *Word dat hy Is:* Dat is, met'er Daad, en de Daad zelfs betoond Dat hy dat alles in volle genoegzaamheyd is. Doende zijne *Wijsheyd* niet alleen in 't bestuur van alle dingen, Maar ook inzonderheyd inde Verzoeninge der Weereld blijken: Zijn *Waarheyd*, in 't Vervullen zijner Beloften; om in Eeuwigheyd te Zijn, 't geen hy te vooren Was, aan Abraham, Isaak en Jakob: Zijn *Geregtigheyd*, in het straffen der Overtreedingen: Zijn *Barmhertigheyd*, inde Vergeeving der Misdaaden: En zijn *Goedheyd*, in de Uytstorting zijner Zeegeningen; geevende Kristus, die ons *Van Gode* geworden is, *Tot Wijsheyd, Geregtigheyd, Heyligheyd en Verlossinge*; 1 Kor. 1: 30. Zulx deezen Naame Gods, vol van Leering en Vertroosting is; ons uyt Genaade alles Goeds toezeggende en Meededeelende, watter inde gantze Volheyd van Gods Natuure is; en dat aan ons, die van Natuuren alles Goeds gebrekkig zijn. Invoegen daar uyt

nu

Joodse aanmerking over Gods verscheyde Naamen.

Apoc. 1: 4, 8. en Kap. 16: 5.

Naader aanmerking op Gods Naam IK ZAL ZYN.

Waar van de Zin eenigzinds breed verklaard word.

en getoond dat in deezen Naam alle Gods Deugden en Volmaaktheeden opgesloten zijn.

Als ook een Volheyd van Leering en Vertroosting.

nu ligt te besluyten staat; Dat Israël uyt de Mond van Moses verneemende, op hoedaanigen wijze Godt aan zijn Volk wilde worden *Dat hy is*; Zy voorzeeker in het volstandig vertrouwen op de Belofte der Vaderen zijn Bevestigd geworden, en een Geloovig Hert onder de Riem gekreegen hebben, Dat haar door de hôôpe deed Goeds-moeds zijn. Want het zy dat wy de uytdrukking van Gods Naam, in deeze Zingeeving neemen; *Ik ben die Ik ben;* of *Ik zal zijn dien Ik zijn zal;* of *Worden die Ik ben;* het wil alles te-gelijk niet anders te kennen geeven; dan Gods Eenvuldig Weêzen; die niet te-gelijk dit, en wat anders is, maar is het geene hy is; en zijn Eeuwige Bestandigheyd en Onveranderlijkheyd, waar door hy is Dat hy is, en niet wat anders; maar op Zig-zelven bestaande, ook alle dingen doed bestaan; voornaamelijk zijn Beloften. Daar-en-booven, sluyt deezen Naam uytdrukkelijk in, Dat hy nu zoo een Werk onder zijn Volk beginnen zou, waar in hy de waarheyd van zijnen Naam, openbaar maaken en doen blijken zou, Wien hy is; gelijk hy Abraham te vooren had toegezeyd; *Ik zal u zijn*, of *Worden*, *Tot eenen Godt*. Gen. 17:7. met Jesa. 12:2. vergeleeken. Want dan is, of word Godt, volgens de Stijl der H. Schrift, Eerst onzen Godt, wanneer hy zig metter-Daad betoond Onzen Godt te zijn. En veele Uytleggers twijffelen niet, of dien Naam schijnd even-zoo Verklaard te worden, Openbaring 1:4. *Die is*, *Die was*, en *Die koomen* of *Worden zal;* naamelijk het geene hy is. Invoegen Godt, zijn algenoegzaame Eygenschappen, Deugden en Volmaaktheeden, waar door hy in zijn Naam, betoond Een Godt van zijn Volk te zijn, nooyt afleyd noch veranderd, in Een ander, maar naa zijn eygen betuyging, altijd in dezelve wil Verheerlijkt worden; zeggende; *Dit is mijnen Naame Eeuwiglijk, En dat is mijne Gedagtenisse van Geslagte tot Geslagte.* Vergelijkt, Exod. 3:15. met Hosea 12:6. Dien hy ook daarom aan geen andere, nogte aan den Afgoden geeven wil, Jesa. 42:8. Hy alleen is de JEHOVAH. Derhalven kan'er ook geen ander Verbond zijn, noch Godt kan op geen andere wijze ymands Godt zijn, dan hy was de Godt Abrahams. Dien Moses ook daarom belast word Israël voor-te houden, gelijk te zien is, Exod. 3:15, 16. Noch daar en kan ook geen ander Leeven, noch Geregtigheyd noch Heyligheyd, noch eenige Weldaad, dan de zelfde gegeeven worden; want de JEHOVAH, *en word niet Veranderd*. Malach. 3:6. zijnde een Eenig Godt Deut. 6:4. die beyde Besnijdenis en Voorhuyd, Regtveerdigd uyt het Geloove Rom. 3:30. Godt dan zullende een Groot Werk beginnen, waar in hy zijn Volk betoonen zou, *Te worden* dien hy was; scheen niets betaamelijker te agten, als haar zijn Rijkvoerigen Naam voor-te draagen: Want daar op meenen wy te slaan, wanneer Exod. 6:1, 2. gezeyd word; Dat hy aan Abraham, Isaak en Jakob, *Met zijnen Naam* HEERE, of *Jehovah*, (dat is, met de eygentlijke Beteekenis van dien Naam en Vervullinge zijner Beloften;) *Niet en was Bekend geweest.* Daar het nogtans openbaar is, Dat den Naam *Jehovah*, al in de Historie der Scheppinge gevonden word. Beziet Gen. 2:4. alwaar Godt naa het Volmaaken zijner Werken, met dien Volmaakten Naam genoemd staat. En dat ook d'Aards-Vaders dien Naam gekend hebben, schijnd men uyt Gen. 15:7. 26:24, 25. en 28:13. te moogen aanneemen; 't En zy dat ymand misschien, daar en over-al, een Vervroeging of Voorverhaalze Invoeringe des Heyligen Schrijvers zou willen plaats geeven; daar wy niet veel teegen hebben. Doch van de eygene Beteekenis des Alderheyligsten Naam JEHOVAH, zullenwe in 't volgende Hooftstuk geleegentheyd ter hand hebben ruymvoeriger te Spreeken. 't Mach ons hier genoeg zijn te zien, Dat Godt, nu in de Verlossinge van zijn Volk, opzettelijk voor-had, deeze zijnen Naam JEHOVAH bekend te maaken; en zig aan haar te Vertoonen, zoodaanig als hy is en worden zou: Niet on-eygen van zommige Taal-Geleerde in deeze Overzetting der Goddelijke Naam-geeving Vertolkt; *Ik zal worden die Ik ben.* Zulx ook Rabbi Jonathan, de Woorden Exod. 3:14. geen onvoegzaame Zin by-zett, wanneer hyze aldus Uytbreyd; *Ik ben die Was, en hier naa Zijn zal*, *heeft*

Waarom het betaamelijk was dat Godt zig te deezer Tijd met deezen Naam bekend maakte.

Joodse Zin-geevingen omtrent Gods

Naam, *Ik zal zijn.*

heeft my tot u gezonden. Vergelijkt eens. Apoc. 16: 5. En hier van daan hebben ook de Joden deezen Naam, SCHEM HAMMEPHORASH, *Den uytgeleyden Naam* genoemd: Te weeten dan, wanneer zy hem zoo uytſpraaken als hy Geſchreeven word. Anders hebben zy de gewoonte van den zelven, door *Adonai* uyt-te ſpreeken: Of ook wel door den naam van XII of van XLII Letteren. Ook hebben zy dien wel den *Afgezonderden Naam* genoemd, om dat hy Godt alleen eygen, en afgezonderd van alle andere God-naamen was. Jaa zy zelve getuygen, Datze deezen Naam eertijds in zoo grooten Eerbied hielden, Dat alleen den Hoogen-Prieſter dezelve, Eenmaal des Jaars, naamelijk op den Grooten Verzoen-Dag, in de plegtelijke Zeegening die in den Tempel geſchiede, volgens Num. 6: 23. uytſpreeken mogt. Doch den Tempel Verwoeſt zijnde, zeggenze, Dat de regte uytſpraak van deezen Naam, verborgen en-te zoek-geraakt is; en zy thans door een zonderling Oordeel Gods, dien Hoogdraavenden Naam, door welke Godt zig aan zijn Volk geopenbaard heeft, Verlooren hebben, en alzoo thans niet en weeten, hoe zy Godt regt aanſpreeken zullen. Jaa datze al van over-lang gemeend hebben, Dat haar deezen Naam niet geoorloft was uyt-te ſpreeken zoo zy hem by Moſes vinden, kan men zelfs niet heel ſcheemeragtig uyt Joſefus verneemen, die ſig ook al aan deeze waanwijze viezigheyd heeft willen ſchuldig maaken: Dus luyden zijne Woorden over dit vooval aan Horeb: *Naaderhand heeft Godt zijnen Naam geopenbaard, die te vooren nooyt van eenig Menſch gehoord of gekend was; en welke my ook niet toekomd, Dat ik hem uytſpreeke.* En alhoewel de Farizeën zeyden, Dat Jeſus de Duyvelen door de Geeſt van *Beelzebul* Uytwierp, dieze als een Overſten onder d'Afgodize *Dæmons* of Ziel-Goden by-bragten; Jaa de Zaligmaaker zelfs zoo noemden, Matth. 10: 25. op datze den Geeſt Gods in hem wederſtonden; ontbreeken nogtans geene Joden welke zeggen, Dat hy zijne Wonderen door deezen Naam Gods gedaan heeft. En niet alleen dit, maar zy willen ook dat Moſes daar door den Egiptenaar Verſlaagen heeft, waar van Exod. 2: 14. te Leezen ſtaat. Als meede dat Eliſa door den Naam van XLII Letteren, die Twee-en-Veertig Kinderen 2 Kon. 2: 23, 24. Gevloekt en Gedood heeft. Doch zy Dwaalen zeer die alzoo Gevoelen: Want alhoewel Gods Natuure zelfs onbegrijpelijk is, zoo is nogtans zijn Naam niet onuytſpreekelijk voor zoo veel de Letter aangaat: In welker Klank dan ook geen byzondere Kragt ſteekt, die werkzaam is om Wonderen te doen, gelijk de Bygeloovigheyd Droomd. Doch wy zullen ſtrax hier van noch 't een en 't ander uyt de Joodſe Rabbinen by-brengen, Dat niet onnut zal zijn dat wy 't weeten.

Joden Gevoelen, Dat de regte Uytſpraak van Gods Naam Verlooren is.

Math. 9: 34. en 10: 25. en 12: 24, 27. Marc. 3: 22. Luc. 11: 15, 18, 19. Als ook dat Kriſtus zijn Wonderen door den Naam Gods JEHOVA gedaan heeft.

Maar gelijk Moſes belaſt word, met deezen Naam tot de Oudſten van Iſraël te gaan; alzoo word hem ook Geleerd, met welke Woorden hy, verzeld met d'Oudſten des Volks, Farao de Koning van Egipten aanranden moeſt: Naamelijk op deeze wijs: *De* HEERE, *de Godt der Hebreën is ons ontmoet, zoo laat ons nu doch gaan den Weg van Drij Daagen in de Woeſtijne, op dat wy den* Heere *onzen Godt Offeren.* Exod. 3: 18. dat is, Hem *Een Feeſt houden.* Exod. 5: 1. waar in het Offeren meede begreepen en toegezeyd was, tot een Teeken aan Moſes, Exod. 3: 12. Dat de Kinderen Iſraëls, hier *Hebreën* genoemd worden, geſchied naa veeler meeninge, met opzigt op de Stam-Naam van *Heber* uyt wienze Geſprooten, en wiens Godsdienſt en Geloove zy volgden. Want de meeſte houden voor vaſt, Dat ook de *Hebreën* van HEBER haaren Naam ontleend hebben; en Joſefus is meede van dat Gevoelen, en miſſchien wel de Voorganger van al d'andere. Maar naadien Abraham alreeds de Zeſde in 't Geſlagte van Heber is geweeſt, en dat'er niemand voor zijn Overgang der Riviere, Een *Hebreër* genoemd is; hebben wy in de * Joodſe Oudheeden zommige teegen-bedenkingen bygebragt, die ons waarſchijnelijk doen gelooven, Dat *d'Hebreën* naa Abraham genoemd zijn, naa dat hy BE-HEBER, * *over de Riviere* gegaan was. Joſua 24: 2, 3, 14. waarom den zelven ook Gen. 14: 13. van de LXX Overzetters, den *Over-rivierigen*

Voorſchrift hoe Moſes den Koning van Egipten Aanranden moeſt.

Naa wien de Iſraëliten hier HEBREEN genoemd worden.

* Joodſe Oudheeden, Eerſte Deel op 63. Blad.
* Over den Eufrat.

rivierigen genoemd word. Gelijk wy daar Uytvoerig genoeg meenen getoond te hebben, om te doen zien, Dat'er geen genoegzaame reeden zijn te denken, Dat Abraham zelfs, meer dan andere tussen-Geslagten, den Naam *Hebreer*, naa zijn zoo ver-afgeleegen Voor-Vader *Heber*, zou gevoerd hebben; als die van zijn eygen Vader, of ymand onder de Voor-Vaders: Gelijk'er meede geen reeden is, waarom Hebers Naakoomelingen voor Abraham, geen *Hebreën* zouden genoemd zijn. Doch den Leezer zal wel doen zoo hy 't aangehaalde Boek, hier zelf te raade neemd. Maar wanneer Moses hier slegts een Reys-togt van *Drij Daagen* belast word aan Farao voor-te houden; is zulx geenzinds zoo op-te neemen, als of Godt noch niet en zou voor-gehad hebben, Israël geheel-en al uyt Egipten op-te voeren en regt-streex naa 't Land Kanaan te geleyden? Maar op dat hy 't gehoorzaamen van Farao door d'Instelling van een kleyn Verzoek te-bet op de Proef zette, en zijn stugge Weederspannigheyd al vroeg ontdekte. Want by aldien hy den Hebreën een Reys-togt van Drij Daagen weygerde, Wat had'er van den Tyran te wagten geweest, zoo hem Moses van den beginne gevergd had, Dat hy 't gantze Volk teffens uyt zijn Land naa Kanaan zou laaten Trekken, zonder ooyt daar weeder in-te koomen? Onder-en tussen meenen zommige Fraaye Uytleggers, Dat *een Reys van Drij Daagen*, of *Drij Dagreyzen;* omtrent zoo verre was, als tot aan den Berg Horeb: alwaar Godt voorzeyd had, Datze hem zouden Dienen. Exod. 3:12. En welke zoo het schijnd, maar Drij Dag-reyzen van d'Egiptise Grenzen af-lag, by aldien men den regten Weg ging. Doch de volg-draad der H. Historie zal ons Leeren, Dat Israël van weegen veelerley Beroeringen en Vreeze, een andere Weg om-geleyd is; zoo datze niet dan voor de Derde Maand aan die Plaatze gekoomen zijn; Vergelijkt, Exod. 13:4, 18. met Kap. 19:1. Want aldus moeste Israël in de Wildernisse gaan om Godt te Dienen; Om datze in Egipten niet en mogten Offeren. Exod. 8:25, 26. Hier op dan word Moses niet alleen door de Goddelijke voorweetenschap, de Weederspannigheyd van Farao voorspeld; maar ook verzeekerd, Dat dien Hartnekkigen het Volk zelfs ook niet door een sterke Hand zou laaten Uyttrekken, ten zy Godt al-voorens zijn magtigen Arm Uuytstrekken, en Egipten met een Plasreegen van Wonderen Slaan en met veellerhande Plaagen Overstroomen zou; Exod. 3:19-21. Zoo nogtans, Dat hy te midden onder zulk-een strenge Uytvoering; aan Israël genaade in de Oogen der Egiptenaaren toe-zeyd; Beloovende haaren Uytgang met grooten Rijkdom te verzellen. Want Godt niet willende zijn Volk *Leedig*, (dat is niet Ongewrooken, noch *Ongeloond* voor haaren Arbeyd, dieze dus-lang in dit Dienst-Huys verduurd hadden;) uyt Egipten Voeren; heeft haar aangaande de wijze van haaren Uytgang, dit Gebod gegeeven: *Wanneer Gy-lieden Uytgaat, zuld gy* niet Leedig *Uytgaan: Maar elke Vrouwe zal van haar Naabuurinne, ende van de Waardinne haares Huyzes, eyssen, Silvere Vaten, ende Goude Vaten, ende Kleederen: Die zuld Gy-lieden op uwe Zonen en op uwe Dogteren leggen, en zuld Egipten Berooven.* Exod. 3:22. Maar alhoewel de Goddelijke Wet der Zeeden belast, *Gy en zult niet Steelen*; moet nogtans het Oordeel des Menschen over dit byzonder Gebod, niet Onregtveerdig zijn: Dewijl het alleen de Regtveerdige Godt, d'Opperste Scheydsman aller Dingen, bevoolen heeft. Voorwaar d'Inwoonderen des Lands, zijn slegts Boelhouders der Aardze Goederen te Leen; En Godt kan en mag met het zijne doen en geeven aan wien hy wil. Maar nu hadden d'Israëliten zoo langen Tijd den Egiptenaaren Dienstbaar geweest, zonder Loon te genieten; en veele Smaadheeden onder verwagting van Vergelding gedraagen: Deeze wilde Godt haar nu Verschaffen; beroovende haare Vaaten. Naamelijk den Egiptenaaren, die Israëls Vryheyd geroofd en om-Niet doen Dienen hadden. Dus isset dan veel-eer Israëls Pligt geweest, dit Gebod te gehoorzaamen, dan daar van te Oordeelen. Het was genoeg zeyd Augustinus, Dat Godt wist hoe Regtveerdig hy dit Beval; en 't en past den Knegt niet, het doen van zijnen Heere te doorpolssen,

Hoe en in wat Zin Moses alleen belast word een Reys-togt van Drij Daagen af-te vorderen.

Faraos Weederspannigheyd aan Moses voorspeld.

En Israël de Verlossing toegezeyd, onder veel bygaande Zeegening.

Exod. 11:2. en Kap. 12:35.

Hoe Israël is konnen belast worden den Egiptenaaren te Berooven, en daar meede heenen te gaan.

polſſen, maar zijn Gebod wel naa-te koomen. Overzulx zouden d'Iſraëliten dan niet Ontſteelen noch Vervreemden wat eens anders was; Want dat ſtond hun nooyt Vry: Maar het geene het haare, uyt des Opperheers Wille geworden was; door 't Gezag vanden Grooten Rigter der Aarde; Die dingen weg-neemende, welke haar d'Egiptenaars waaren ſchuldig gebleeven. Gelijk dan ook blijkt, Dat d'Egiptenaars, deeze afgeleende Vaaten, den Iſraëliten lieten behouden, dewijlze haar zelfs uyt Egipten weg-dreeven. En dat dit geen Nieuw beſtel van Zaaken is, waar toe alleen de teegenwoordige Tijd geleegentheyd verſchafte; maar naa de Goddelijke Voorzegginge alzoo geſchieden moeſt, magmen klaar genoeg in de Belofte aan Abraham ontwaar worden; vergelijkt Gen. 15: 14. met Exod. 11: 2. en 12: 35. *Daar naa zullen zy Uyt-trekken met Groote Haave.* Naamelijk wanneer Godt den Egiptenaaren, dien Iſraël Diende, *Rigten* zou.

Als dan Moſes hier op zeekere Wijze Godt gezien, zijn Naam gehoord, en Een Voorſchrift ontfangen had; om d'Oudſten Iſraëls, en te gelijk met haar aangeſpannen, ook zelf Farao aan te ſpreeken; ſcheen de beurt gewiſſelijk aan hem te ſtaan, Dat hy als een Dapper Held, zijn Reystogt naa Egipten ſpoede, en 't opgeleyde Ampt met vollen Moede aanvaarde. Maar Neen; De ſwakheyd vanden Ellendigen en ſteegen Menſche, kleeft hem aan, en zijn Gemoed ſchijnd teſſens van zoo veele ſwaarigheeden beſtormd, Dat hy-ze niet zonder blijken van een Leuterende Kommer en Bedwelmdheyd zijns Geloofs, ſcheen te konnen Uytboezemen. Hy dan eerſtelijk des Volks Ongeloove en Ongehoorzaamheyd willende te berde brengen; (als die hem moogelijk noch van over 40 Jaaren geleeden, thans in geheugen quam, waar van te vooren uyt Exod. 2: 14. geſprooken is; zijn Broeders hem verwerpende;) Zeyd hy; *Ziet, zy en zullen my niet Gelooven, noch mijne Stemme hooren: Want ze zullen Zeggen;* De Heere en heeft u niet gezonden; of, *Hy en is u niet Verſcheenen* Exod. 4: 1. Doch gelijk geen Menſchen-Getuygenis uyt hem zelven Geloofbaar is, alzoo heeft hem Godt, op dat hy alle Ongeloovigheyd de Pas afſneed, met Magt voorzien, om Dry-erley Teekenen te doen; Waar van hy de twee Eerſte, terſtond aan hem zelven ontwaar wierd; Maar het Laatſte, alleen in Egipten deed. Naamelijk de Verandering van zijn Herders Staff, in een Slange, tot een Voorſpel van Gods gevreesde Magt en Wonderen, welke hy niet alleen door Moſe zijnen Knegt in Egipten aan Farao betoonen zou; (gelijk van Ouds de Slange onder hen een Teeken van Aanbidding, en Koninklijk ontzag was;) Maar dat zijnen Dienſt ook Doodelijk zou worden, aan alle die door 't Geloove, op het Eynde niet en zaagen; welken als de Slange in de Woeſtijne aan het Kruyshout moeſt Verhoogt worden, om te zijn de Verloſſinge van Abrahams Zaad; naamelijk Kriſtus. Luc. 1: 68, 74. Rom. 10: 4. Gal. 3. &c. Daar naa, weedervoer Moſes de Melaadsheyd zijner Hand, en deſſelfs Geneezing: en ten Laatſten de Verandering van het Water der Riviere in Bloed. Welke Dry Voornaame Wonderteekenen, Moſes naaderhand in Egipten tot zijn Broeder Aaron, en d'Oudſten Iſraëls gekoomen zijnde, voor de Oogen des Volks met zoo veel Vrugt gedaan heeft; Datze Geloofden, Dat hy waarlijk van Godt gezonden was; gelijk Moſes zelf aanteekend Exod. 4: 1-9. en *Vers* 29, 30, 31. Beſtaande dit Woord alzoo genoegzaam, door de Mond van twee of dry Getuygen Deut. 19: 15. Zulx het een Groote onbeſchaamtheyd is, wanneer de Laatere Jooden willen, Dat Iſraëls Geloove, geenzinds op de Wonderteekenen die Moſes onder hen deede, geruſt heeft. Doch waarom zy aldus van Zinnen veranderd zijn; zullen we op 't Eynde van dit Hoofſtuk, klaar genoeg ten toon zetten.

Maar alhoewel den Staff, met welke Moſes deeze, en al de volgende Wonder-Teekenen deede, buyten twijffel, niet anders dan zijn Gewoone Wandelſtaff geweeſt is, Dien hy of volgens de Wijze der Reyzigers, op den Weg gebruykte; gelijkmen uyt verſcheyde Voorbeelden afneemen mag; of dien hy moogelijk

Moſes blijft op al deeze toezegging noch al aarzelen, en hoopt d'eene uytvlugt op de andere.

Beroept zig op 's Volx ongeloove.

Waar teegen hem Godt met Teekenen van Wonderwerken waapend. En doet zijn Staff in een Slange veranderen: Ook word Moſes Hand Melaads.

Joden loochenen dat Iſraëls Geloof, op Moſes wonderen ſteunde.

Gen. 32: 10.

gelijk volgens de gewoonte der Vee-Herders, tot Bestuur der Kudde, gewoon was te voeren: Schijndmen nogtans niet Onbedenkelijk te konnen agten, Dat gelijk een *Staff*, een *Roede*, of *Scepter*, van Ouds, het Zienelijk Teeken en Zinnebeeld der Koninklijke Magt en Heerschappye gehouden is; Godt ook alzoo door deezen Staff, en derzelver verandering in een Vreesselijke Slange, welke ook een *Draak* genoemd word, Exod. 7: 10. aan Moses heeft willen betoonen, hoe Grooten Verschrikking hy voorhad, door den Dienst van zijn Rigter-Ampt, op den Nekke der Egiptenaaren te werpen. Zullende zelfs Farao, die groote en verschrikkelijke Zeedraak Ezech. 29:3,4. Verslinden en doen omkoomen. Gelijk dan ook de Slange ons niet zelden als een Teeken des Doods in de H. Boeken voorkomd, beziet alleen; Gen. 3: Num. 21:6. Esa. 14: 29. alhoewelze by d'Egiptenaars het *Leeven* beteekende. En wy twijffelen geenzinds, of de Tooverzieke Egiptenaars, die van Ouds heel Schrander in de Teekenbeduydingen waaren, Jaa dezelve wel meest hebben Uytgevonden, op datze alleen Wijs scheenen; hebben doe, wanneer zy Moses Staff voor Farao in een Draak veranderd zaagen, nergens Liever-om, haar Guychel-konst in 't werk gesteld, als op datze door de schijn van een gelijke Daad, de Voorbeduyding van een schrikkelijke Overheersching, voor de Oogen des Konings uytwissen en Verydelen mogten. Doch hoe verre hun dit gelukt is, zal ons hier naa te bezien staan. Ook hebben wy hier vooren over het Zin-teeken der Slange, eenige bedenkingen bygebragt, Die wy wel lyen moogen, Datmenze hier te Raade neemd: Want zoo doende zal het misschien minder vreemd schijnen, Dat Moses te vooren, aangaande de Behandeling van deeze Slange-staff, zoo naauwkeurig is moeten onderrigt worden. Gelijkmen meede behoorde aan te merken, Dat dezelve Staff, niet daarom, *Den Staff Gods* genoemd word, Exod. 4: 20. Dat zy in haar zelven eenige Kragt had; maar om dat Godt by het Uyterlijk gebruyk van deezen Staff, Wonderen wilde doen. En zulx niet alleen door Moses, maar voornaamelijk door de Hand van Aaron, die niet met zijn Eygen of eenen Anderen, maar met den Staff van Moses, zijn eerste Wonderteeken voor Farao deed; gelijk te zien is Exod. 7: 10. En 't en blijkt nergens, Dat een van hun beyden, Ooyt zonder deezen Staff voor Farao Verscheenen is, of zy eenig Teeken gedaan hebben. En wy moogen 't vry voor Beuzelingen houden, wanneer de Jooden, uyt aanleyding van de Naam, *Staff Gods*, willen, Dat Moses zijn Wonderen door deezen Staff heeft konnen doen, om dat den Naame Gods op den selven geschreeven stond: Of, 't geen noch Dwaalzieker luyd, Om dat hy door een Engel, van den Boom des Leevens in het Paradijs afgesneeden was. Ook ontbreeken geen Schrijvers onder de Kristenen, welke voor waarschijnelijk houden, Dat naadien Moses en Aaron door deezen Staff, zoo veele Wonderen in Egipten gedaan hebben, het daar van daan gekoomen is, Dat d'Egiptenaaren zeederd in meest al haare Tempelen, een Gewijde Staff gesteld hebben. Wy voor ons deel, agtend' t'eenemaal Ongelooflijk te zijn; Dat een Eygenzinnig Volk, welke door den Dienst van Moses, met zoo veele Plaagen is Gestraft geworden, als wy weeten dat Egipten bezuurd heeft, ooyt is konnen in 't Zin koomen, eenig Godsdienstig Eer-bewijs te doen, aan dat geene welk haar tot een Geessel-roede en Ondergang verstrekt heeft. Beeter en met meer waarschijnelijkheyd hebben moogelijk andere gewild; Dat gelijk Moses en Aaron, wanneerze tot Farao gezonden wierden, last kreegen om haaren Staff meede te neemen, Exod. 7: 15. het uyt naavolging by veele Volken Ingevoerd is, Dat haare Gezanten een Staff, of Witte Roede droegen. Gelijker ook noch Amptenaaren gevonden worden, die de Naam van STAFFIERS of *Stafdraagers* voeren; en niet zelden voor Trouwanten gehouden worden; gelijk *Estafier* by de Franszen niet alleen eenen beteekend, die in 't Ridder-Spel 't Bewind over de Hand-Paarden heeft; maar ook een *Lakkey* of Lijf-Knegt te Voet. Ook zijn 'er die *Roe-draagende Booden* genoemd zijn; en de gewoonte hebben van een

en 38:18. Marc. 6:8. &c.

Met hoedaanigen Staff Moses belast word Wonderen te doen. en Waarom in een Draak of Slang veranderd. Ezech. 32: 2, 3. Psal. 74: 13, 14. Jesa. 27. 1. en 51:9:

En waarom zoo noeft van de Toovenaars naageaapt.

Waarom Moses Staff, den *Staff Gods* genoemd word.

Dwaalzieke gedagten der Joden daar omtrent.

Gewijde Staff in de Egiptize Tempelen gesteld.

Doorn-agtig Stokje, tot een Teeken van haare Zendinge, in de Hand te draagen. Doch deeze Dingen zijn bekend; als meede de Roede van 't Hals-Geregt. Maar gelijk alle Slangen den Menschen haatelijk voorkoomen; en de Vrouwe in de Openbaaringe gezeyd word voor het Aangezigte der Slange gevlooden te zijn; alzoo heeft ook Moses voor zijnen Staff, wanneerze voor de Eerste reys tot een Slange wierd, de Vlugt genoomen Exod. 4:3. Doch de Goddelijke aanspraake onderschepte zijne Vreeze, zeggende; *Steekt uwe Hand uyt en grijptze by haaren Steert.* Zoo was het dan waarlijk een Slange, die niet zoo ligt noch zonder gevaar van de vreesagtige Moses, naa de zijde van het Hooft, aan-te grijpen was. Ten zy dan misschien, Dat Godt daar in heeft willen afschaaduwen, Dat gelijk de H. Schrift, het Zinnebeeld der Slange tot een Oorsprong der Zonde invoerd; het aantasten en vermorzelen van haaren Kop, niet zoo-zeer tot Moses, als wel tot Kristus behoorde: Waar toe hem dit Teeken van zijn Rigter-en Middelaar-Ampt, uyt den Doornenbosch wierd ter hand gesteld; als te zien is Exod. Kap. 3. en 4. Nogtans is het vatten by de Steert, niet zonder gevaar geweest, Dat Moses niet gebeeten wierd; ten zy zijn Geloof in Gehoorzaamheyd belet heeft, Dat hy van het Beest geen schaade leed: Want Moses alzoo doende, is de Slange weederom tot een Staff in zijne Hand geworden; tot een Grondvest waar op d'Israëliten niet alleen gelooven zouden, Dat de Godt Abrahams hem waarlijk verscheenen was; maar ook tot een aanduiding, van dat zijn Bediening, die als we strax zeyden, den Ongeloovigen ter Dood zou worden; den Geloovigen een Werktuyg stond te worden, om haar als de Kudde des Heeren ten Leeven in-te leyden door den Heyland Kristus. En zoo wy hier willen by-voegen, 't geene Josefus uyt de Joodse Overleevering, of uyt hem zelven zeyd, Naamelijk dat deeze Slange niet alleen op de Aarde Kroop en zig zelven in-een Krinkelde, maar ook haar Hooft en Borst opbeurde, als ofze sig teegens haaren Vyand had willen verheffen; het zal ruym zoo-zeer tot een quaad Voor-Spook teegen den Egiptenaaren, als tot een Oorzaak van Moses vreeze gediend hebben. Doch hier bleef het aangaande Moses, niet by; maar dit Eerste Teeken wierd flux van een Tweede agtervolgd: Want Moses op Gods Bevel, de Hand in zijnen Boezem steekende, trok hy den zelven geheel Wit van Melaadsheyd, daar weeder uyt: En die strax daar weeder in-brengende, wasse aanstonds Leevendig en Roodverwig; Dat is, Gaaf en Gezond als zijn ander Vleesch. Exod. 4:6, 7. Voorwaar, naadien de Melaadsheyd, een zoo droevige en besmettelijke Ziekte was, Datze voor den Mensche, Ongeneeslijk scheen; heeft Moses daar uyt veelerley bedenkingen konnen opneemen. Want het blijkt uyt de H. Schrift, Dat Godt deeze Ziekte, zommige Perzoonen, weegens haare Zonden, te-mets schielijk heeft op den hals gesmeeten; gelijk onder andere Voorbeelden te zien is, aan Maria de Zuster van Moses, Num. 12:10. en aan Gehazi. 2 Kon. 5:27. ook wierden de Melaatze buyten de Menschelijke Gezelschappen geslooten volgens de Wet, Lev. 13. waarom zy by zommige, *Akker-Ziekte* genoemd is, gelijk L. Meyer in zijn Woorden-Schat aanteekend. Naamelijk die, welke met *Lazarus-Zeer*, of Melaatsheyd behebd waaren, pleegen buyten de Steeden, op de Akkers, en van de Menschen afgescheyden te Woonen. Zijnde de zulke Wit van Huyd, *als Sneeuw*; gelijk de Kaldeëze Uytbreyder en onze Overzetters, hier ook van Moses Hand Vertaalen; en over-zulx waarenze *als Doode*, die buyten 't Leeger moesten Begraaven worden: Gelijk meede hun Vleesch half Verteerd scheen Num. 12:12. Het geên de Vermaarde Tertullianus bewoogen heeft, in 't geval van Moses, niet zoo-zeer Een *Melaatsheyd*, als wel een *Verdorde, Uytgeteer de,* of *Verstorvene* Hand te verstaan, in welke het Leeven voor een Tijd was uytgebluft. En daar op voortvaarende, wil hy uyt dit Teeken een voorspel van den geheelen Mensche, tot bewijs van de Opstandinge, beslooten hebben: Waar in hem de groote Genees-Meester Bartholinus is teegen gevallen; zeggende met veel Fraaye Uytleggers; Dat dit waarlijk een Besmetting van Melaatsheyd zy geweest:

Apocal. 12:14.

Moses Staff in een Slange veranderd, neemd hy daar voor de Vlugt.

Gen. 3:1-16.

En word belast dezelve by de Steert aan te vatten.

Marc. 16:18. 2 Kor. 2:15, 16. en 3:6, 16. Gal. 3:24.

Moses Hand word Melaats, en aanstonds weeder hersteld.

Wat hem daar uyt af-te neemen stond.

Van Tertullianus als een aanduyding der Opstanding opgenoomen.

geweest: Als waar door Godt, naa zommiger bedenking, aan Moses en aan alle die 't Woord des Heeren zouden ongehoorzaam zijn, (gelijk de Hand van Moses ook zeer wel de Bediening des Woords aan 't Volk Israëls, heeft konnen beteekenen, Psal. 77: 21.) een schielijk en heymelijk Oordeel heeft schijnen te dreygen; maar ook op haare weederkeering tot Gehoorzaamheyd, Geneezing heeft toegezeyd: Want hy Wond en hy Geneest. Deut. 32:39. met Exod. 15:26. en Deut. 28:27, 35. vergeleeken. En hoedaanig-een Toepassinge de Joodse Uytleggers niet ongewoon zijn hier over te maaken; mag men eensdeels *in Pirke Eliezer* verneemen, Daar aldus geleezen word; *Even gelijk de Melaatze Onreyn is, en andere Onreyn maakt: Zoo waaren Farao en zijn Volk die Israël Verontreynigden. Doch wanneer Godt de Hand van Moses weederom Reyn maakte, gaf hy hem te kennen, Dat Israël alzoo zou Gereynigt worden van de besmettinge der Egiptenaaren.* En hoe ongemeen de Geneezing der Melaatsheyd was, Wijst niet alleen de Wet aan, Lev. 13. noch het Exempel van Naäman; en alle die, welke de Zaligmaaker, daar van met een woord Gereynigd heeft; maar blijkt ook hier uyt; Dat Maimonides verhaald; hoe zig eertijds een Bedrieger onder de Joden, hierom dorst voor de waare Messias uytgeeven, om dat hy hem zelven, zoo de roep ging, op eenen Nagt van de Melaatsheyd geneezen had. Maar gelijk hier-op, een Derde Wonder-Teeken aan Moses gegeeven wierd; Dat hy alleen schijnd in Egipten gedaan te hebben, naamelijk het Water der Riviere in Bloed te veranderen; Exod. 4: 9. en 7: 19. Alzoo is zulx niet alleen tot het zelve oogmerk der voorige Teekenen geschied; maar ook misschien wel, om in d'Eerste plaatze Israël aan-te duyden; Dat by aldienze Mose ook nu noch niet en Geloofden, Godt noch meer Bloedige Verdrukkingen over haar brengen zou; doch hem aanneemende als haaren Leydsman en Verlosser, hy zig met Bloed aan haare Vyanden Wreeken zou; vergelijkt Exod. 4: 8, 9. met Kap. 1: 16. tot 22. en 't zal hier toe genoeg zijn. Alhoewel ons geen andere Gods-geleerde aanmerkingen ontbreeken, die niet te onpas konnen bygebragt werden. Want behalven datwe hier de eerste Wonderteekenen ontwaar worden, die onder 't Oude Testament door de Hand van eenig Mensch gedaan zijn; Hoedaanige daar in slegts *Zeeven* worden opgeteld; naamelijk, Moses en zijn Broeder Aaron, Josua, Samuël, Een Profeet tot den Konink Jeroboam gezonden, Elias en Elisa: Van de welke dan ook Moses, de Middelaar des O. Verbonds, die de Wet gegeeven heeft; Daar in de eerste is; Bevestigende zijn Goddelijke Roeping door deeze Teekenen; gelijk Kristus de Middelaar des Nieuwen Verbonds, die het Euangelium verschaft heeft; ook de Eerste Wonder-teekenen onder het N. Testament gedaan heeft. Die hier-en booven ook noch van Gedagten zijn, Dat deeze Teekenen van Moses niet zonder opzigt op Kristus moogen te-Looir gaan; meenen, Dat gelijk Kristus, door het verheffen der Opgehangene Slange beteekend wierd; Num. 21:9. Joh. 3: 14. en Moses Staff of Scepter, ook tot een Slange, en daar naa weeder tot een Scepter-Staff wierd, zulx zoo veel heeft schijnen af-te Schilderen; als of een Konink word tot een Slange, en een Slange weederom tot een Konink: Niet duysterlijk Afbaakenende; Dat de Zone Gods tot Zonde voor ons gemaakt is, op dat hy Eeuwiglijk in de Kerke die zulx Gelooft, als Konink zou Heerschen. Jaa dat ons zulx ook niet Onwaarschijnelijk, in Moses Melaadze Hand, Gedood verfd is; zal ons moogelijk deeze bedenking goed-maaken: Want gelijk de Hand van Moses, die eerst Bleek, Wit en Doods van Melaatsheyd was, weeder *Rood en Leevendig*, en alzoo Reyn wierd; alzoo is Kristus die zonder Zonde Verscheen, met onze Zonden belaaden zijnde, aan die Melaadsheyd verblikt en Gestorven; Doch daar naa uyt den Dooden opstaande, weeder Reyn en zonder Zonde Verscheenen. En hoedaanig het Water der Riviere in Bloed veranderd, den Egiptenaaren, een smaadig Verwijt heeft konnen zijn, van het Onnoozel Bloed der Hebreeuwse Knegtjes, die zy in de Wateren van den Nyl geworpen en alzoo in haar eygen Bloed Versmoord hadden,

zal

En van de Joden beyde op Israël en d'Egiptenaaren gepast.

Wat het beduyde dat Moses tot bewijs van zijn Zending, voor d'Israëliten het Water in Bloed deed veranderen.

Moses de eerste Man die Wonderen doed.

De Slange-Staff van Moses hoe op Kristus te betrekken.

Als meede Moses Melaadze Hand.

Hoe ver Moses en d'Israëliten al deeze voorbeduydingen verstaan hebben.

Moses heeft nooyt gemeend dat Godt meer dan EEN was.

zal ons moogelijk hier naa met meerder welvoegzaamheyd te Betragten staan. En schoon yemand hier zou moogen twijffelen, of ook Moses of eenige onder Israël, wel ooyt over deeze dingen tot zoo ver-afgeleegene bedenkingen opgeklommen zijn, schijnd het hen nogtans genoeg geweest te zijn, Dat het dezelve JEHOVAH was, wiens Naam zy nu wisten; welke Moses niet alleen met deeze Teekenen voorzag, maar ook zijn Onwilligheyd met een Eed onderschepte; zeggende; *Ik zal voorzeeker met u zijn.* Exod. 4: 12. Maar dat Spinosa de Weereld heeft zoeken Wijs-te maaken, Dat Moses geen goed Denkbeeld van Godt gehad en gemeend heeft, Dat hy *meer dan* EEN, en daar toe ook noch *Lichaamelijk* was; dewijl hy dikmaal op een Menschelijke Wijze van Godt spreekt; is een botte Lasteringe; naademaal wy reeds in den Naam *Ik Ben; of Ik zal Zijn, dien ik Zijn zal; of Worden die ik Ben;* genoegzaam het Teegendeel gezien hebben: En hoe doch is aan hem, Die de Historie van Abrahams Roeping zelf Beschreeven heeft; onbekend konnen zijn; Dat de Jehovah aan Abraham, Isaak en Jakob Verscheenen was, als *Godt* D'ALMAGTIGE; Daar hy het immers zelf, de Goddelijke Stemme hoord getuygen; Exod. 6: 2. en Moses Vermaaning zelfs, Deut. 6: 4. *Hoord Israël*, De Heere onze Godt, is *een Eenig Heere.* Zoo dat ook hier uyt de Martelaar Attalus, (als hem Gevraagd wierd; *Wat Naam Godt heeft?*) zeer wel Antwoorde; *Godt heeft geen Naam van nooden, dewijl hy een Eenig Godt is.* 't Zelve heeft de Filosoof Simonides geleerd; want als hy vande Konink Hiero Gevraagd wierd; *Wat*, of *Wie Godt was;* Eyste hy een Dag uytstel, om hem te beraaden. Maar des anderen daags, weederom gevraagd zijnde; Eyste hy noch Twee Daagen. Maar als hy volharde dit Getal der Daagen telkens te Verdubbelen; en de Konink hem Vraagde; *Waarom hy zulx deed?* Antwoorde Simonides: *Heer Konink! Hoe ik het langer overdenke, Hoe ik het minder begrijp;* te kennen geevende, Dat de Goddelijke Natuur, en Naam, veel-beeter te verstaan zijn door 't Geloof, als met het Verstand te begrijpen; gemerkt dezelve daar uyt wel het meest verstaan worden, Datze beyde ons Verstand te booven gaan. En derhalven Dwaalenze zeer, Die Godt en zijn onbevattelijke Voorzienigheyd, met Spinosa, onder ik weet niet wat voor een Noodschik *Door zig-zelf* bevatten, en alzoo binnen een geduurige omloop der Natuure zoeken te bepaalen; welkers Ordening (om dat quanswijs s'Menschen eyndige bevattingen, die in haare Wijs-begeerte niet vol-eyndig weet te bepaalen;) nooyt een Oorzaakelijk beginzel noch instellinge vond, noch uytgang te wagten staat. En het is noch niet lang geleeden, Dat een Naavolger van dit Gevoelen, in een Boekje, Dat het *Leeven van* PHILOPATER genoemd word; dit voor de Grondvest der Waare Wijsbegeerte heeft zoeken uyt-te Venten. En gelijk den Autheur, zig daar in niet ontzien heeft, zulx met veelerley Heylschendige Lasteringen, en opentlijke Bespottingen van der Kristenen aangenoomen Geloof en Godsdienst te doen; (Jaa daar toe ook zelfs de Hooge Magten des Lands, en bestuurders des Burgerlijken Volks, dat haare Steeden bewoond, Beschermers en Voorstanders van alzulk-een Verderffelijk Gevoelen durft noemen;) alzoo is ook den Uytgeever of Druk-bevorderaar van dat Vuylaardig Lasterschrift, met de grootste Billijkheyd, daar over van de Gemeenzaame Ommegang der Menschen afgescheyden, en by de Tugtelingen opgeslooten; op dat hy daar Leere *Cogiteeren*, zulk-een Straf-Lot voor een Bepaaling op-te neemen, die uyt Noodzaakelijkheyd van de Loop der Natuure, zijn bedrijf moest op de hielen volgen. Als een kennelijk blijk, Dat het vast beklonken Raadhuys, binnen die Vermaarde Stadt, in welk dit voorgevallen is; Voorzeeker veel te naa-by den Tempel stond; Dan dat die Voortreffelijke Overheyd, zulken Heylschending, onder Oogluyking zouden laaten doorsluypen: Daar zelf de Groote Bouwmeester Vitruvius onder de Heydenen wist te Vermaanen; Dat de Raadhuyzen behoorden digt by de Godshuyzen gebouwd te worden; op dat de Overheeden, door de naabyheyd der Goden, zoo wel de Geregtigheyd, als 't

als 't Handhaaven der Godsdienst, altijd gedagtig waaren. Wat nu onder-en tusſen ook Gods Almagt betreft; wy meenen dat niet alleen 't Geloof aan de H. Schrift, maar ook de Reeden zeer Klaar aanwijst, Datter geen Twee of meer *Almagtige* konnen zijn, Dewijl d'een als dan bezitten zou, dat ook d'andere gemeen was, en overzulx elk niet even Almagtig zijn. Gelijk het ook onmoogelijk is, Dat d'een onder des anderen Almagt kan ſtaan; of eenige Onderdaanigheyd kan ſchuldig gemaakt worden, op dat zijn Makkers Almagt beveſtigt word, en hy zelfs Almagtig blijft? En het ſchijnd ons toe, Dat ook hier uyt in de eerſte plaatze afvloeyd, Dat den Menſch, en-te gelijk alle Vermoogen, weegens zijn Gebrek en Onvermoogen, gezeyd kan worden, Godt te Gehoorzaamen, gelijk den Minderen voor den Meerderen, veel meer voor den Almagtigen wijkt. Zulx deeze Grootvoerigen Naam, *Ik Ben; of Ik zal Zijn;* d'Eenigſte en Voornaamſte is, die de Natuure van Godt, aan ons Begrip kan te kennen geeven: Als in welke de Beteekenis van *Konink*, *Heere*, en *Vader*, op het alderbreedſt leyd ingewonden.

Daar konnen geen Twee of meer *Almagtige* zijn.

Maar als Moſes naa alle deeze Teekenen, noch al zogt te Aarzelen, en zijn Gemoed van leuteren niet op-hield; Bragt hy ten Laatſten ook noch zijn Eygen Onbequaamheyd by, zeggende; *Dat hy geen Man was wel-ter Taale, maar Swaar van Monde, en Swaar van Tonge.* Exod. 4: 10. Dus hebben 't onze Overzetters Vertaald: In 't Hebreeuws eygentlijk, *Ik ben geen Man van Woorden*: Dat is, *Niet Welſpreekende*. Gelijk zoo Job. 11: 2. in 't Hebreeuws, EEN MAN VAN LIPPEN, een *Klapagtig Man*; en Kap. 22: 8. *Een Man van Armen*, een *Magtigen* te kennen geeft. Ziet meede Pſal. 140: 12. Daar *Een Man van Tonge*, Een *Praat-Vaar* zeggen wil. *Ik ben ſwaar van Monde en Tonge*, Hebben de Grieken Vertaald; *Ik ben van kleenē Stemme en van Een traage Tonge.* En de Kaldeër zet: *Van een ſwaare Spraake en diepe Tonge.* Doch dit iſſet noch niet al, waar meede Moſes de Goddelijke aanſpraak ſcheen te zullen Tergen; Maar hy voegt'er ſtrax zijn wankelmoedig Geloove zoodaanig by, Dat hy geheel-en al van de herſtellinge zijner Tonge ſchijnd te Wanhoopen; Klaagende, Dat hy zelfs ook nu noch geen beeterſchap aan zijne Stemme gevoelde, ter wijl des Heeren Stemme tot hem van deeze Laſtige Zendinge ſprak: 't Geēn hy in deeze Woorden uytboezemd: *Ik ben Geen Man wel-ter Taale, noch van Giſteren noch van Eergiſteren; Noch van doe af, Dat gy met uwen Knegt geſprooken hebd.* Doch wat Gebeurd hem? Godt antwoorde hem met Vraagen; niet op dat hy hem Verſtomde, maar door een trooſtelijke Leere zijner Almagt, uyt zijn gewaande Verſtomdheyd redde; zeggende, *Wie doch heeft den Menſche den Mond gemaakt? Of wie maakt den Stommen, of Blinde, of Doove; Ben Ik 't niet de* HEERE? te kennen-geevende, Dat den Menſche geen Gebreeken naa den Lichaame overkoomen, die Godt niet alzoo gewild heeft; vergelijkt hier eens Joh. 9: 2, 3. Maar naadien volgens de Joodſe Reegelen, geen Prieſter die Staamelde, of Liſpte, of van een ſwaare Mond of Tonge was, de Handen opheffen mogt, om het Volk volgens Num. 6: 23. te Zeegenen (gelijk Maimonides over de MISNA, in *de Verhandeling van 't Gebed*, aanteekend;) zal zig moogelijk yemand hier verwonderen, waarom Godt juyſt een Man met zoo grooten Gebrek der Natuure behebd, tot de Uytvoering van zoo Doorlugtigen Meeſter-Stuk zijner Almagt en Voorzienigheyd, Uytgekoozen heeft, waar in de Welſpreekendheyd, zoo grooten Rol te Speelen had? Indien ymand alzoo Vraagd; Hy zal niet alleen zijn Antwoord in Paulus Eerſten Brief aan de Korinters vinden, als hy zeyd; Dat beyde, *Het Dwaaze en het Swakke Gods, Wijzer en Sterker dan de Menſchen is*: Maar ook geen gebrek aan Dingen vinden, die haar Opzigt op den Aardt en 't Werk der Wet hebben, die Moſes Bediende, en in de H. Boeken niet zelden onder de Naam van MOSES doorgaan. Aldus komd dan Moſes onder het Oude Teſtament, *Traag van Tonge* voor; in Tegenſtellinge van Kriſtus, die de Pſalm-Digter Voor-zeyd; Een *Tonge* te zullen hebben, *als de Penne van Een Veerdig Schrijver.*

Moſes Beroept hem op zijn Eygen Onbequaamheyd. En dat hy Gebrek aan Uytſpraak had.

Godt antwoord Moſes aangaande zijn Gebrek der Tonge.

Waarom Godt een Man van ſwaare Spraake tot dit Ampt Verkoozen heeft. 1. Kor. 1: 25, 26, 27. 28.

ver. Psal. 45:2. Ende de Geest welke niet door de Werken der Wet, maar door 't gehoor des Geloofs in Kristus ontfangen word; Galat. 3:21,22. brengd Profeeteering en Woorden van Wijsheyd en Kennisse voort. Actor. 2: 18. 1 Kor. 12: 8, 10. Maakende dat de Lippen der geener *Die Slaapende zijn*, Spreeken. Cantic. 7:9. Aanduydende, Dat de swaare Spraake der Wet, en des Wet-Geevers, in het N. Testament zou Afgeschaft worden. En wanneer in den aanvang desselfs, Zacharias, de Vader van Joannes de Dooper, die een Priester der Wet was, in den Tempel te midden van zijnen Dienst, Spraakeloos en Stom wierd; schijnd zulx geen Ontijdige aanwijzing geweest te zijn; om Ons door de *In* en *Uytgang* der Wet te Leeren, Dat we door dezelve met geen Vollen-Monde konnen Geregtveerdigt worden; maar door de Zonde veel-eer Kragteloos is, en alle Mond Gestopt blijft Rom. 3:19,20. en 8:3. Op dat dan Moses ook uyt deeze Bekommering Gered wierd, Verzeekerd hem Godt, *Met zijnen Mond te zijn, En te Leeren wat hy Spreeken zou*. Exod. 4: 12. Naamelijk door zijnen Geest, gelijk de Zaligmaaker aan zijn Apostelen Belooft. Matth. 10:19,20. *Met uwen Monde*, heeft de Kaldeëze Overzetter Verklaard; *Mijn Woord zal met u zijn:* En de Grieken; *Ik zal uwen Mond Openen*. Maar even of de Goddelijke Lankmoedigheyd, tot hier-toe niet genoeg Getergd waare, Begeerd Moses ten alderlaatsten, Dat Godt doch Een ander veel Bequaamer dan hy, tot dit Werk naa Egipten wilde Zenden. Want alzoo hebben zommige Uytleggers des Mans Afbiddende Woorden willen opgenoomen hebben; als hy zeyd; *Zend doch door de Hand* (des geënen dien) *gy zoud Zenden. Of dien gy Zenden zuld*. Exod. 4: 13. Dat is, gelijk het onze Kantteekenaars met veel andere Verklaaren; *Zend Eenen dien gy weet veel Bequaamer te zijn dan Ik ben tot zulken Boodschap*. Van welker Uytleg de Kaldeëze en Jerusalemze *Targum* weynig verscheelen, alsze zeggen; *Zend door de Hand*, (dat is, de *Bedieninge*) *van Eenen die Bequaam is, Datmen hem Zend*. De LXX Overzetters; *Verkies Een ander Bequaam Man dien gy Zenden wild*. Dus zoekt Moses den Last van zijne Schouderen af-te wentelen, door een voorwendzel, Dat misschien een Tweederley meening insluyt; dat wy willen by-haalen: En zoo wy 't quaalijk geraaden hebben; 't moet ons niet alleen geweeten worden. Eerst dan wil Moses zeggen; *Zend ymand anders; Zend my slegts niet*. Ten Tweeden; *Zend hem, welken gy van den Beginaan Belooft hebd te zullen Zenden, en welken gy zeekerlijk Zenden zuld:* Naamelijk *Uwen Engel, Den Engel des Verbonds;* Zijne Handen en zijne Stemme zullen tot dit Werk Magtig genoeg zijn, aan welke ik in alle Deelen dus Ongelijk ben. Invoegen Moses dien verzoekt Gezonden te worden, welken Israël Verwagte dat Gezonden zou worden. Van welker Zending te Leezen staat, Exod. 23:20. En alhoewel Josefus hier stout genoeg is, om de Weederstreeving van Moses, met een verzierde Inlas te Bewimpelen; Ontstak doch nu des Heeren Toorn teegens hem, Exod. 4: 14. Zoo nogtans, Dat Godt egter daar by verklaarde, Dat hem zijn Broeder Aaron tot een Meeder-Makker van al zijnen Arbeyd weezen zou. *Is niet* Aaron *de Levijt*, zeyd hy, *Uwe Broeder? Ik weet, Dat hy zeer-wel Spreeken zal*. Maar hoe zou hy Spreeken? Uyt hem zelven? Neen, maar zulke Woorden, die de Staamelende Mosës door Gods Geest, in zijns Broeders Mond zou leggen. Invoegen Aaron hem alzoo *Tot een Mond*, of *in de Plaatze des Monds*, om tot het Volk te Spreeken Exod. 4: 16. en een *Profeet* zou zijn. Exod. 7: 1. Te kennen geevende, Dat Aaron doorgaans uyt de Mond van Moses, als zijn Stèhouder en Taal-Man Spreeken zou, al wat hem van Godt Belast wierd te Spreeken. 't Geën dan ook de Grondvest is, op welke Exod. 4: 17. gezeyd word, Dat Moses, Aaron *tot Een God zou zijn;* Dat is, *in de Plaatze van Godt*. Als of Godt had willen zeggen; Dewijl Ik alle Bestuur der Dingen, in uwe Handen zal stellen; Zuld gy hem in mijnen Naam, zijn Pligt zoodaanig Opleggen, Dat hy u even als My zal Gehoorzaam zijn. Zulx aan Moses *d'Heerschappye*; En aan Aaron, den *Dienst* zou ter-Hand staan; niet-teegenstaande Moses nogtans de

Godt belooft Moses met zijnen Mond te zijn. Marc. 13: 11. Luc. 12:11, 12.

Moses Verzoekt dat eenen anderen als hy mag gezonden worden.

Aaron aan Moses tot een Mond by-gevoegd.

In wat Zin Moses, aan Aaron tot een God zou zijn.

Jongste

Jongste Broeder was. Gelijk te zien is Exod. 7: 7. En daar ontbreeken geen Geleerde Mannen, die deeze Volmagt zoo verre uytstrekken, Dat daar meede ook de Magt des Sweerds, als d'Oppermagt toekomd, aan Moses over-gegeeven is; om als Regter en Wet-Geever over Aaron en 't gantze Volk te Heerschen: Hoedaanige meermaals in de H. Schrift, *Goden* genoemd worden; als te zien is, Exod. 22: 8, 9. Psal. 82: 6. alhoewel het onder-en-tussen, eenige vermindering aan Moses Luyster schijnd te geeven, Dat hem weegen zijn Wanvertrouwen, Aaron aldus wierd toegevoegd; als die geenzinds voor geloofljjk agte, Dat hy, die in Midian en hier aan Horeb, een geringen Schaapherder was, de Man zou zijn, die Israël uyt de Magtige Hand des Konings van Egipten rukken, en naa het lang-verwagte Land Kanaans heenen brengen zou. Gelijk hem dan ook naaderhand, weegen zijn Ongeloovigheyd, niet toegelaaten is het Volk daar in-te brengen; maar het Restant van die groote Onderneeming, aan Josua moest overgeeven. Deut. 31: 23. Moses dan eyndeling door al deeze Goddelijke Beloften, verzeld met deszelfs Goedertierne overziening, Overmeesterd, (zoo dat hy zig geheel-en-al aan de Gehoorzaamheyd des Alderhoosten over-gaf;) bereyde zig tot de Weederkeering naar Egipten: Niet zonder uytdrukkelijke Last van den Staff met hem te neemen, welke te vooren *In een Slange* was veranderd geweest, gelijk de LXX Overzetters Exod. 4: 17. daar by-doen; Als door welke hy de Wonder-Teekenen des Heeren doen zou. Exod. 4: 20. En daarom *Den Staff Gods* genoemd; daar ze te vooren, *Den Staff van Moses* hiet, doe hy noch een Schaapherder was; maar nu Geheyligd om Wonderen te doen. Moses dan aldus met Moed Geharnast, zijn Reys-togt zullende aanvangen, spoede zig uyt Horeb naa zijn Schoon-Vader *Jethro*, op dat hy Oorlof van hem verzogt, om in Vreede tot zijne Broeders naa Egipten te keeren. Exod. 4: 18. Zulks Josefus hier schijnd te missen, als hy zeyd, Dat Moses van *Rehuël*, zijn Wijfs Groot-Vader, verlof eyste; Daar die nu waarschijnelijk al Overleeden was; gemerkt Moses, 40-Jaarig verblijf alhier. Hier-en-booven wierd Moses ook noch verzeekerd, Dat alle Mannen die zijne Ziele zogten, Naamelijk Farao Ramesses Miamun, en veel van zijne Hoovelingen, die hem zogten te Dooden, nu Gestorven waaren. Dus nam hy dan zijn Wijf Zippora, en zijn Twee Zonen, GERSOM de *Vreemdeling*, en ELIEZER *Gods hulpe*, (want zoo luyd de Beteekenis haarder Benaaming. Exod. 18: 3, 4.) En *deed haar Rijden op eenen Ezel.* Exod. 4: 20. Dat is, gelijk de LXX Overzetters niet quaalijk Verklaaren; *Op Ezelen*, op dat men verstaan zou, Dat hy yder van haar bestelde op eenen Ezel te Rijden; gelijk de Hebreën niet zelden 't Enkel-getal voor Veele stellen; beziet de Kantteekening des Bijbels op Josua 2: 4. Alwaar in 't Hebreeuws, *Zy Verbergde hem*; te zeggen is, *Een yder van haar*. Zulx hier te denken staat, Dat die van Moses Huysgezin, buyten hem zelf, ten minsten op Drij, of meer Ezelen, met hun Gepak en Omslag gezeeten hebben. In dusken toestand keerde Moses weeder naa Egipten; zonder dat hem hier op Weg, de Goddelijke aanspraak ontbrooken heeft; gelijk men uyt *Vers* 21. afneemen mag, zeggende; *Wanneer gy nu heenen gaat om in Egipten weeder te keeren; zuld gy alle de Teekenen die Ik in uwe Hand gesteld hebbe, voor* Farao *doen. Doch Ik zal zijn Herte Verstokken,* of *Sterk maaken*; *Dat hy het Volk niet en laat gaan.* Of als zommige Vertaalen; *Dat Hy het Volk niet en zal weg-Zenden.* Vergelijkt Exod. 4: 21. met Kap. 7: 3, 9, 2. en 10 *Vers* 20. *Verhardende* Godt hier alzoo Dien, dien hy wil; Rom. 9: 18. op dat hy Farao onder de Hand van den Leydsman Moses deed Omkoomen, gelijk naaderhand Sihon den Koning van Hesbon geschiede. Deut. 2: 30. En even als de LXX Overzetters met andere die haar volgen, hier Vertaalen, *Ik zal Volharden*; alzoo schijnd ons die Zin heel bequaam uyt-te drukken, Dat gelijk Godt te vooren het Herte des Konings Neygde om hem te Haaten, hy hem nu daar in, tot een merkelijke Straffe, wilde *Sterk* en *Onveranderlijk* maaken: Zoo dat hy hem met zulken Onbekeerlijkheyd zou Straffen, Datter geen Heelen aan

Moses Gesterkt en Aangemoedigt, keerd van Horeb naa zijn Schoon-Vader Jethro in Midian.

En word verzeekerd van Faraos Dood.

Trekt op uyt Midian naa Egipten.

Exod. 4.

En word Belast Teekenen voor de Oogen, zijner Broederen en voor Farao te doen.

Exod. 4: 21. Farao van Godt Verhard.

aan zou zijn: Want een Man *Die dikwils vermaand zijnde, zijnen Nekke verhard, zal Verbrooken worden, zonder Geneezen te konnen worden.* Prov. 29: 1. van hoedaanige mogelijk ook d'Apostel spreekt Hebr. 6: 4-6. Want men schijnd niet te moeten meenen, Dat Godt het Herte van deezen Tyran, enkel verhard heeft, om te toonen dat het Verhard was, nog alleen met toe-te laaten dat het Verhard was; maar ook door hem te-gelijk de Genaade t' ontrekken, door welk het tot Geluk van zijn Volk, had konnen Verzagt worden: Hem overgeevende in een Verkeerden Zin, Door welk hy langs-zoo-meer zou Verharden. Gelijk dan ook daarom, de Verhardinge zijnes Herten, hem zelfs, even als alle Godvergeete Menschen toegeschreeven word. Exod. 9: 34. En alhoewel de Joden omtrent des Menschen Vrye Wil, vry Dwaalziek zijn, zijnze nogtans in dit Voorval heel anders, en naast aan 't Gevoelen van 't zuyverste Kristendom gezind: want aldus heeft Maimonides in zijn Verhandeling van de *Bekeeringe*, aangeweezen; *Dat de Verstokking des Gemoeds, ten aanzien van den Mensch, Waarlijk een Quaad is, en Een quaad der Schuld insluyt; Doch ten aanzien van Godt, Een louter Quaad der Straffe.* Hier op waapend Godt Moses, met het Gezag van zijn Bevel; om Farao in den Naam van de Godt der Hebreën aldus aan te spreeken; *Alzoo zeyd de Heere; Mijn Zone, mijn Eerst-gebooren Zone is* Israël. *Laat mijnen Zone trekken, Dat hy my Diene: Maar gy hebd hem geweygerd te laaten trekken: Ziet ik zal uwen Zone, uwen * Eerst-gebooren Zone Dooden.* Exod. 4: 22, 23. alwaar andere vertaalen; *Israël is mijn Zone, mijn Eerst-geboorene; Zend mijnen Zone weg, Dat hy my mag Dienen.* Daar de benaaming *Eerst-gebooren*, zoo wel het Regt betoond, dat Godt aan Israël had, als de byzondere Liefde, waar door hy haar tot zijn Volk had aangenoomen; en onder welken hoop, inzonderheyd de Uytverkoorne, de *Eerst-geboorne* waaren, in teegenstellinge van de Heydenen; onder welke *Agterlingen* ook d'Egiptenaars te tellen waaren. Want in Abrahams Zaad, dat is in Israël, zouden de Heydenen, als in haar Voorbeeld, eerst naahand door aanneeming Gezeegend worden. Ten anderen word Israël ook Gods *Eerst-gebooren* genoemd, ten opzigt van Kristus, d'Eerstgebooren aller Zonen Gods; die uyt dit Volk, naamelijk uyt Juda moest Gebooren worden. Hebr. 7: 14. welk Voorregt die Stamme in het Testament van Jakob, nessens d'Heerschappye, te-beurt gevallen was, weegens d'Overspeelige verbeurte van den Oudsten Ruben; Die daarom de *Voortreffelijkste* onder de Stammen niet en zou zijn; vergelijkt Gen. 49: 4. met *Vers* 8, 9, 10. &c. Booven-dien is ook Israël d' *Eerst-gebooren* konnen genoemd worden, ten aanzien van de volgende Geslagten en Staat, waar in dezelve nu haast stonden over-te gaan. Want gelijkze tot noch toe Vry en geenzinds onder Een Wet, noch Lastig Jok van Dienstbaarheyd gesteld waaren; alzoo wordenze nu noch *Zonen*, en *Eerst-geboorene* genoemd; naadien dit Zoonschap haast verminderen zou; naamelijk wanneerze onder de Tugtmeester, en 't Voogdyschap der Ceremonieele Wet, zouden in bewaaringe gesteld worden. Waarom dan ook de Geloovige des N. Testaments, *Kinderen* schijnen genaamd te worden, van die geene, welke onder de Wet der Dienstbaarheyd geleeft hebben. Esaia. 54: 1. Gelijk dan ook zommige fraaye Uytleggers meenen, Dat den Last aan Farao; *Laat mijnen Zone trekken;* (of als andere Leezen; *Zend mijnen Zone weg;*) zoodaanig moet opgenoomen worden; Dat hy Israël, door zijn Koninklijk Woord toelaaten zou; Vrywillig uyt zijn Land en Dienstbaarheyd te gaan. Gelijk dit Woord hier naa, in gelijke Voorvallen gebruykt word; Exod. 13: 3. en 20: 2.

Formulier hoe Moses Farao moest aanspreken.

* Niet alleen van Farao maar van alle de Egiptenaars gelijk vervuld is. Exod. 12: 29. en aan 't gantze Heyrleeger van Farao. Exod. 14: 28.

Israël Gods Eerst-gebooren Zone genoemd.

Als dan Moses ondertussen Afscheyd van zijn Schoonvaders Huys genoomen, en met Vrouw en Kinderen vast op weg naar Egipten spoede; gebeurdet in de Herberge niet wijd van den Berg Gods, Dat hem Jehovah *de Heere*, ontmoete, *En zogt te Dooden* Exod. 4: 24. Dat is, zoo het ons toeschijnd; Dat hy hem door een schielijk overval, ter-Dood toe verswakte; overmids zig Moses door 't Verzuym van de Besnijdenis zijns Zoons Eliëzer, schuldig had gemaakt

Godt ontmoet Moses op den Weg en zoekt hem te Dooden.

gemaakt aan de Affnijdinge der Wet Gods, welke aan Abrahams Zaad gedreygd was. Gen. 17: 14. Godt alzoo ſtrengelijk teegens Moſes willende handelen, om dat hy, die nu zou heenen gaan, om Opzigt over Gods Huys, dat is, de Kerke, zoo grooten Verval in zijn Eygen Huys dulde; en door naalaatigheyd van 't Zeegel des Verbonds, zoo quaaden Voorbeeld, aan gants Iſraël verſchaft had. En ſchoon zommige meenen, Dat deeze naalaatigheyd, haar Oorſprong wel meeſt, uyt d'Onwilligheyd van zijn Wijf Zippora genoomen heeft; die om datze een Midianitize was, weinig zin in de Beſnijdenis ſchijnd gehad te hebben; (Gelijkmen moogelijk daar uyt zou moogen afneemen, Dat zy Moſes ſtrax naa de Volvoering deezer pligt, noemd *Een Man*, of *Bruydegom van Bloed*: als of ze had willen zeggen; Gy zijd *een Wreed en Bloedig Man*; Een *Man des Bloeds*. 2 Sam. 16: 7. Hem, als veele willen, alzoo in haaren Toorn noemende; *Een* Bloedbruydegom, *van weegen de Beſnijdeniſſe*. Exod. 4: 26. alhoewel de Midianiten, uyt een van Abrahams Zonen uyt Kethura voortgekoomen, de Beſnijdenis niet onkundig ſchijnen geweeſt te zijn;) ſcheen het Godt nogtans, die hier zijns Verbonds wilde gedagtig zijn, niet betaamelijk, Dat Hy, die zoo Grooten Voorganger van zijn Volk zou weezen, met een Onbeſneeden Zone naa Egipten heenen Reyzen zou. Gelijk dan ook de Joodſe Leermeeſters, uyt deeze aanmerking, in het Boek *Zohar*; een Spreuke by-brengen, dieze willen, Dat Godt in dit Voorval tot Moſes geſprooken heeft, en aldus Luyd; *Moſe, Gy gaat om Iſraël te Verloſſen, en een Magtig Konink needer te werpen; en gy zelfs hebd mijn Verbond Weg-geworpen*. Ook ſchrijven andere Joden, en onder die Maimonides over de *Miſna*, Dat gants Iſraël, uytgezonderd de Stamme Levi, van welke gezeyd word, *Zy hielden u Verbond*; Deut. 33: 9. het Verbond der Beſnijdenis in Egipten naaliet; en datze daarom op Moſes aankomſte van hem zijn Beſneeden geworden; op datze het Paſcha mogten Eeten, naa de inſtellinge Exod. 12: 48. Hier op dan, nam Zippora op datze haaren Man, de Gramſchap Gods ontheſte; *Een Steenen Mes*, en de Voorhuyd van haaren Zone Beſneeden hebbende, wierpze dien met deeze Woorden voor Moſes Voeten; Zeggende; *Voorwaar gy zijd my een Bloed-Bruydegom*. Exod. 4: 25. En alhoewel zommige van Gevoelen zijn; Dat Zippora, deeze Voorhuyd niet voor Moſes, maar voor haar Zoons Voeten geworpen heeft; Gelijk onze Kantteekenaars bedenklijk houden; en zy hem den Naam van *Bloed-Bruydegom* gegeeven heeft, om dat hy op deezen dag zijner Beſnijdenis, door het Zeegel des Verbonds, aan Godt Verlooft was; (van welke Zingeeving de Gemeene Latijnze Text weynig ſchijnd te verſchillen, alſſe zeyd; *En Zippora Beſneed de Voorhuyd van haaren Zone, en raakte zijne Voeten*;) agten wy nogtans waarſchijnelijker, Dat zulx aan de Voeten vande Kranke Moſes geſchied is: Als aan wienze met deeze Woorden; *Gy zijd my een Bloed-Bruydegom*, heeft willen te kennen geeven, Datze zijn Leeven, met het Bloed van haaren Zone had moeten Randzoeneeren, en hem alzoo als een *Bruydegom* of *Man*, weederkrijgen. En in zulken Zin, heeft ook de Kaldeëze Uytbreyder, Zippora doen zeggen; *Laat mijn Man my voor 't Bloed der Beſnijdeniſſe gegeeven worden*. Doch de *Targum* van Jeruſalem; Verſtaat hier *De Voeten van den Verderver*; naamelijk den Engel des Heeren, welke quam om Moſes te Dooden. Van welke Uytleg de Griekze Overzetting veel Verſcheeld, alſſe zet; *Zy viel aan zijne Voeten*: Te weeten, Zippora aan die van Moſes. Maar of wel de Joden naa haare gewoonte, ook dit Voorval, niet zonder by-mengzel van Viezigheyd behandeld hebben; hebben zy nogtans 't zelve zoo verſtaan, Dat wanneer Moſes door de Hand Gods verſwakt en alzoo Onmagtig was zijnen Zone te Beſnijden, Zippora zulx uyt zijn Laſt gedaan, en 't Laauwe Bloed terſtond op zijne Voeten leggende, hem daar door Geneezen heeft. Dit zeggen de Joden. Dat zy dit egter Onwillig, en ook niet daarom ſchijnd gedaan te hebben, om datze Geloofde, Dat haar Kind zonder dat, nooyt had konnen Zalig worden; als zommige Voorvegters

En zulx over 't verzuym der Beſnijding omtrent zijn Zoon.

Of zulx door hem of zijn Wijf Zippora verzuymd was.

Moſes een Bloed-bruydegom genoemd.

Godt dulde niet dat Moſes met een Onbeſneeden Zone naa Egipten zou keeren.

Joden wilden dat d'Iſraëliten de Beſnijdenis in Egipten naagelaaten hebben uytgezonderd de Levijten.

De Naamdiging Bloed-bruydegom naader verklaard.

De Joodſe meeninge hier over bygebragt.

ters van de *Nood-Dooping* drijven; Blijkt hier uyt niet onwaarschijnelijk, Dat zy zelfs ook niet eens met Moses naa Egipten getrokken, maar te-gelijk met haare Zonen, tot haaren Vader is weedergekeerd. Of zy is, gelijk eenige niet heel onzeeker houden, by geleegentheyd van deeze Ontsteltenis, met beyde haare Kinderen van hier te-rug gezonden; van waarze Jethro haar Vader, eerst naaderhand, tot Mose heeft weedergebragt, Doe hy reeds met het Volk uytgetoogen, daar meede in de Woestijne omdoolde, als te zien is Exod. 18. Dat nu Zippora deeze Besnijdenis, met een *Steenen Mes* deed, daar over zijn zoo wel verscheyde Meeningen, als verscheyde Overzettingen. Eenige zeggen, *Een scherpe Steen*, waar meede de Kaldeëze, Griekze en gemeene Latijnze Vertaaling, over-een stemd. En de meeste houden staande, Dat het Hebreeuwse Woord, van EG of *Scherpte* genoemd is. Psal. 89:44. Gelijk meede een Steenrots, weegen haare scherpte, zoo genoemd word. Zoo staat'er Josua 5:2. Maakt u *Messen van Scherpte*; of *van Steenen*, Dat is, *Zeer scherpe Messen*. Maar wanneer de H. Historie strax daar by doed; *Ende hy liet van hem af;* of als andere vertaalen; *Hy liet hem gaan?* Zoo verstaan de beste Uytleggers door *Hy*, De HEERE, welke Moses te vooren zogt te Dooden. Waarom de *Targum* van Jerusalem zeyd, *De Verderver liet hem gaan*. Zulx de gemeene Latijnze Text hier van 't Spoor der goede Vertaaling schijnd af-te dwaalen, alsse zet; *Doe liet zy hem* (gaan,) *Naa datze Gezeyd had, Gy zijd my een Bruydegom des Bloeds, om der Besnijdenis*. Exod. 4:26. Daar het onzes-agtens, uyt de zaamenhang der Historie, veel zeekerder schijnd; Dat men'er Godt, onder 't verlaaten van Moses Krankheyd verstaan moet. En aangaande de herhaaling van den Naam *Bloed-Bruydegom;* zulx heeft de Kaldeëze Uytbreyder op deeze wijs verklaard; *Haddet niet geweest om't Bloed van deeze Besnijdenis, zoo had mijn Man voorzeeker Dood geweest*. Onder-en tussen hadde Godt, Aaron aangemoedigt om zijn Broeder Moses op den Weg der Woestijne te gaan ontmoeten; Die hem dan ook omtrent den Berg Gods aandeed, Exod. 4:27. naamelijk aan Horeb of Sinai, Alwaar, gelijk de Kaldeëze Uytbreyder zeyd; De Heerlijkheyd des Heeren geopenbaard was. Exod. 3:2. Zulx het moogelijk maar een alte-Nette Bepaalinge van plaats is, wanneer Josefus zeyd; Dat Aaron zijn Broeder, *op de Grenzen van Egipten ontmoet is*. Want of wel de H. Historie deeze ontmoeting agter het voorval van Zippora verhaald, en Moses reeds in Midian, van Jethro schijnd afscheyd genoomen te hebben; is zulx nogtans te vooren geschied: Invoegen men de woorden; *Ook zeyde de Heere tot Aaron;* Exod. 4:27. verstaan moet, *Ook hadde de Heere gezeyd*. &c. Betoonende Godt hier alzoo aan Aaron, die Genaade, welken hy naaderhand Eli, een van zijne Naakoomelingen, indagtig maakte, Zeggende; *En verscheen Ik niet klaarlijk aan't Huys uwes Vaders Wanneer zy in Egipten waaren?* Hier ter plaatze dan ontmoete Aaron zijn Broeder met een Kus, tot Teeken van Vreugde, blijde Verwellekooming, en behoorlijk Eerbied. Die hem zoo draa alle de Woorden Gods, en de Teekenen dien hy hem bevoolen had, niet bekend gemaakt had, of zy trokken t' zaamen naa Egipten; Daar zy d'Oudsten Israëls verzaamelden, en Aaron het Volk den gantzen Raad Gods verklaarden, Exod. 4:30. Doende alle de Teekenen en Wonderen voor haare Oogen, die de Heere bevoolen had. Zoo dat het Volk Geloofde, en met Eerbiedige neyging van haare Hoofden, den Heere aanbad, Exod. 4:31. Als die nu met Vreugde en Blijdschap *Hoorden, Dat* Jehovah, *den Kinderen Israëls in haare Verdrukking bezogt;* gelijk hy te vooren aan Moses belooft had; Exod. 3:16, 18. *Uwe Stemme zullenze Hooren* &c. En gelijk de LXX. Overzetters hier géén quaaden Zin schijnen te geeven alsse vertaalen; *Zy* Verblijden *haar dat de Heere haar Bezogt:* Alzoo willen ook de Taalkundigers, Dat de H. Geest, elders genoeg getoond heeft, Datter in het Woord, welk hier gemeenlijk vertaald word, *Zy Hoorden;* zulken kragt is, Dat het ook *Blijde zijn*, of *zig Verblijden* beteekenen kan: Want daar de eene Profeet, 2 Kon. 20:13.

van

Aanmerking over de Besnijding die Zippora met een Steenen Mes deed.

Aaron op weg om Moses te ontmoeten.

Moses van Aaron aangetroffen, gaan te zaamen naa Egipten.

van Hiſkias zeyd; *Hy hoorde*, of *Luyſterde*; Daar zeyd Jeſaias Kap. 39: 2. *Hiſkias was Blijde*. Dat nu het Volk op het hooren van deeze blijde Tijding, *haare Hoofden neygden*, of ook miſſchien wel met hoopen *Needervielen* en *Aanbaaden*, Drukt niet alleen verſcheyde neerſlagtige gebaarden des Volks uyt, die miſſchien 2 Kron. 20: 18. en Exod. 34: 8. Door *het buygen des Aangezigts naa de Aarde*, worden aangeweezen: Maar haare Buyging, of Needervallen met *Aanbidding*, ſluyt zoodaanigen Needrigen doening in, als gemeenelijk in Goddelijke Eerbied en Dankzegging gebruyklijk was; waar van te zien is, Gen. 24: 26. Exod. 12: 27. 1 Kron. 29: 20. 2 Kron. 29: 30. Neh. 8: 7. Doch daar waaren noch twee andere Zoorten van Eerbewijs; naamelijk het *Knielen*. 2 Kron. 6: 13. als meede de *Buyging des Lichaams*. 2 Kron. 29: 29. Welke Pſalm 95: 6. alle drye, als zoo veel Gode betaamelijke Eerbewijzingen worden opgeteld: Niet teegenſtaande zy gehouden worden in Trappen, d'een van d'ander te verſchillen. Dus was de *Buyging des Hoofds*, de geringſte; en geſchiede alleen met het Buygen des Aangezigts. Het *Knielen* was van Ouds, zoodaanig-een Buygen der Kniën, als thans bekend en gebruyklijk is; En *het Buygen van zig zelven*; (of ook *d'Aanbidding*;) geſchiede door needervallen op het Aangezigt teegens d'Aarde; houdende d'Handen en Voeten uytgeſtrekt. Het geene dan ook voorzeeker de Reeden zal zijn, Dat het geën de Euangeliſt Mattheus, noemd *Aanbidden*, Lukas het zelve *Needervallen op het Aangezigte* noemd; vergelijkt Matth. 8: 2. met Luc. 5: 12. En zoo 't ons Luſt te weeten, Hoedaanig de Joden deeze Eerbewijzingen onderſcheyden? Maimonides heeft het in deeze Woorden ſchijnen af te baakenen; *De Buyging des Lichaams waar van in zommige plaatzen geſprooken word, is tot de Knie toe; zig Buygende, niet als de Zaamenkoppeling van de Rugge-graat, zoo dat het Lichaam Krom zy als een Booge. Het Buygen des Hoofts, is met het gelaat des Aangezigts Neederwaards geboogen te zijn: En het Buygen van hem zelven, of Aanbidden, is d'Uytbreyding van Handen en Voeten, tot datmen met zijn Aangezigt Neederwaards op de Aarde geſtrekt leyd.* Maar naadien Iſraël, dusdaanige gebaarden, voorzeeker uyt een Godvrugtige Blijdſchap en Dankbaarheyd, weegens 't aanhooren van des Heeren Woord, heeft voortgebragt; hebben de Joodſe Rabbinen daar uyt geleegentheid genoomen, om daar over in haar Boek *Zohar*, te zeggen; Dat het *Buygen van 't Hooft*, houdende 't „ Aangezigt naa de Aarde, was om het Oordeel te ontduyken: Het *Buygen van* „ *zig zelven*, Dat is, d'Aanbidding, om Genaade te verkrijgen: En *het Buygen* „ *des Hoofts*, ging voor d'Aanbidding; volgens de Verborgentheyd van 't Zond- „ Offer, Dat voor het Brand-Offer geſchiede. En hoedaanig het met de Ordedening der Offerhanden geleegen was; magmen naaziën: Exod. 29: 14, 18. Lev. 8: 14, 18. en 14: 19, 20. en 15: 15. en 16: 11, 15, 24. Laat'er ons verder by aanmerken; Dat alhoewel Moſes, deeze Onderwerpinge des Volks zoodaanig verhaald, als of haar Geloove alleen op die Teekenen ſteunde, welke hy door de Hand van Aaron voor haar deede; Zijnze nogtans daar in ook noch kragtig onderſteund geworden, door de Beloſte welke haare Vaderen gedaan was: Naamelijk, Dat Godt haare Naakoomelingen uytvoeren zou, naa datze een ruymen Tijd als Vreemdelingen, in een Uytheems Land, mishandeld en Verdrukt zouden zijn. Welke Tijd der Verloſſinge thans naaby ſcheen, nu het Vierde Geſlagte, der geener die in Egipten afgekoomen waaren, reeds aan 't Bloeyen was; gelijk aan Abraham klaar genoeg Voorzeyd was, Gen. 15: 16.

En worden met blijdſchap, en neederbuygen des Volx aldaar ontfangen.

Aanmerking over der Hebreën verſcheyde manieren van Eerbewijs.

Waar toe 't getuygenis van Maimonides word bygebragt.

Maar gelijk we tot hier toe eenmaal genoeg gezien hebben, Dat Godt, zijn grooten Dienſtknegt Moſes, tot geen ander eynde met een Hemelze Magt van Wonderen voorzien heeft, als op dat hy dezelve tot een onbeſwijkbaare Grondveſt zijner Goddelijke Zendinge ſtelde; (als waar op zoo wel des Volks Geloove ruſten, als der Egiptenaaren Hartnekkige Ongeloovigheyd, opentlijk zou ten Toon geſteld worden;) alzoo ſchijnd het waarlijk een moetwillige Verſteendheyd te zijn; Dat de Joden zig niet en ſchaamen, zelfs de Wonderteeke-

Moſes tot bewijs van de geloofbaarheyd zijner Goddelijke Zendinge, met de gaave van Mirakelen

len Voorzien.

teekenen van haaren Grooten Moses, verdagt te maaken, enkel en alleen op datze zig niet schuldig mogten maaken, om de groote Wonderen van Jesus de Nazarener, voor kennelijke blijken van zijn Messiasschap aan te neemen: Ongemoeyd nogtans de H. Schrift doorgaans Vermaand, deeze booven-natuurlijke Gaave, alleen voor den regten Keur-Steen van alle Goddelijke Zendinge te houden. Zulx de grootste Voorstanders van Moses, hier in, De grootste Vyanden en Teegenspreekers geworden zijn: Als dewelke door hun Opzettelijken Haat teegens de Leere van Kristus, die door onvergelijkelijke Wonder-werken Bevestigd is; thans zeer af keerig en schuw geworden zijn, van alle Bewijsreedenen, die daar van worden afgehaald: Jaa daar in zelfs zoo verre verzeyld zijn; Dat haaren Vermaarden Maimonides, hem niet Geschaamd heeft zig teegens d'openbaare Getuygenis van Godt, en Moses, Exod. 4: 8, 30, 31. aan te kanten; en tot een vasten Reegel te stellen; *Dat de Israëliten in haaren Meester Moses niet Geloofd hebben, om de Wonder-werken dien hy deed.* Doch wy antwoorden; Indienze het niet gedaan hebben, het haar voorzeeker te meerder Schande verstrekte: En zooze het immers gedaan hebben, gelijk uyt Moses waarschijnelijk is; het dan ook wel een groote Onbeschaamdheyd van Maimonides is, zijn over-Oude Geloofsgenooten, zoo Schandelijk te Beliegen. Maar wat Reeden brengd doch dien Vermaarden Jode van zijn Reegel by? Geen andere; *Als dat'er eenig Naadenken in ymands Gemoed kan overblijven, Dat alle die Wonder-werken door Toover-konst gewrogt zijn.* Maar zoo de Joden dit zeggen, wat zal'er dan af worden, wanneer Moses alle de Tooveraars in Egipten zoodaanig beschaamde, Dat d'allerschranderste in die Konst, bekennen moesten, *Dat het Gods Vinger was?* Wel hoe nu toe! Zijn dan d'Egiptize Tooveraars Gelooviger en naader by Godt gekoomen, als de Jooden, die zig roemen Abrahams Kinderen te zijn? En zullen zy noch in dusken Ongeloovig Agterdogt omwroeten, en zeggen, Dat zulx door een Toover-konstige Kragt geschied zy? Jaa zy; zoo Doenze. En zoo wy daar van gelijk-stemmende Staaltjes wilden by-brengen, daar zou ons geen Gebrek aan zijn. Dus heeft eenen onder haare Leer-Meesters die zy den *Goddelijken Filozoof* noemen; (anders *Joseph Albo* geheeten, een Geleerden Spaanze Jode;) in zijn Boek SEPHER IKKARIM, Vervattende de voornaamste Stukken van 't Joods Geloof, gezeyd; Dat het Kind door Elias opgewekt; en Naämans Geneezing zijner Melaatsheyd; Daniels Verschooning in den Kuyl der Leeuwen, en Jonas Verlossing uyt den Buyk van den Walvisch, alles door de Zaamenstalting en Invloed der Sterren, of door Waarzeggerye zou konnen geschied zijn. En dusdaanige Waggel-zieke Beuzelingen Verzieren deeze Menschen by Hoopen, op datze niet gedwongen worden te Erkennen, Dat Jesus van Nazareth, die kragtelijk is beweezen de Zone Gods te zijn; zijn Wonder-werken door de Vinger Gods gedaan heeft. Maar op datze noch te-bet de Wonder-daaden van de Zaligmaaker Verkleenen en alle Geloof baarheyd ontneemen mogten; zeggenze, *Datter niets ligter is dan Wonder-werken te doen.* Zy voegender by, Dat het bloot Verhaal van het TETRAGRAMMATON of *Vier-Letter-Naam*, Wonderen kan Uytwerken, en dat Jeremias en Kristus, alle hunne Mirakelen, daar door gedaan hebben. Maar zoo zy het weeten, laatze ons eens zeggen; Waar en wanneer ymand door het Uytspreeken van *Vier Letteren* (יהוה) eenen Dooden die reeds Vier Daagen in 't Graf geleegen had, heeft Opgewekt? Maar zoo het Kristus is die dat gedaan heeft; door wat Kragt heeft hy dan zig-zelven Opgewekt? Kon zijn Dood Lichaam deezen Naam Uytspreeken? Ten baat meede Maimonides niet, als hy zeyd; Dat de Wonder-werken die Moses onder Israël deed; uyt enkele noodzaakelijkheyd geschied zijn, en niet om daar door de Waarheyd van zijn Goddelijke Last te toonen; daar toe by-brengende, het Klieven van de Roode Zee, het geeven van 't Manna, en d'Uytdelging van Korah, Dathan en Abiram? Want gesteld, Dat dit alles door d'onmiddelijke Hand Gods geschiede, en

Joden houden Hardnekkig staande, Dat d'Israëliten Moses niet gelooft hebben om zijn Wonderen die hy deede.

En waarom zy zulx alzoo drijven.

Joodse Hardnekbigheyd Ontdekt.

Hun Toeleg om de Wonder-werken van Kristus te verydelen.

Een uytvlugt van Maimonides Geschut.

en geen Wonder-werken door Moses gedaan waaren, blijkt nogtans klaar, Dat het Oogmerk van de zelve was, een Goddelijke teegenwoordigheyd onder hen te toonen. Immers zien wy in het Oordeel over Korah en zijn Makkers, hoedaanig Moses zig op Gods onmiddelijke Voorzienigheyd beroept, op dat hy openbaar maakte, of Godt hem Onmiddelijk te-werk gesteld had of niet? Maar uyt Num. 16: 13. blijkt klaar, Dat het voornaamste datze Moses te-last leyden, is geweest, Eer-zugt en Dwang-gebruyk: *Is het te weynig*, zeydenze, *Dat Gy ons uyt een Land van Melk en Honing Overvloeyende, hebd Opgevoerd, om ons te Dooden in de Woestijne; Dat gy ook u zelven t'eenemaal over ons tot een Over-Heer maakt?* Waar uyt genoeg af-te neemen is, datze meenden, Dat Moses met een byzonder inzigt te-werk ging, en 't Oog op zijn eygen Eer en Gezag had. Het geene waarlijk de snoodste Beschuldiging was, dieze hem konden op den Hals werpen. Maar ey lieve! Zie doch eens, hoe zig Moses aansteld om hem zelven van die Laster-klad te zuyveren? Hy werpt het grootste Bewijs van zijn Goddelijke Last op een teegenwoordig Wonder-werk, en laat alzoo Bewijs genoeg agter, om alle Ongeloof der Joden den Mond te snoeren; zeggende; *Hier aan zuld gy bekennen Dat de Heere my Gezonden heeft, om alle deeze Daaden te doen; Datze niet uyt mijn eygen Herte zijn: Indien deeze Sterven gelijk alle Menschen Sterven, en over haar eene Bezoeking zal gedaan worden; naa aller Menschen Bezoeking; zoo en heeft my de* HEERE *niet Gezonden.* Num. 16: 28, 29. Kan yemand van gezonde Herssens, een klaarder Bewijs eyssen, dan hier is, om te toonen, Dat het eenig Oogmerk van dat Wonder-werk, was te doen blijken, Dat Moses zijn Ampt niet uyt eygen Drift aanvaard had; maar onmiddelijk Gezonden, en van Godt in zijn Bedrijf gebruykt wierd? En het geene alle teegensparteling de Pas af-snijd, is dit, Dat Godt aan Moses Magt gegeeven heeft om Wonderen te doen, op dat Israël *Gelooven*, en Farao *Veroordeeld* zou worden: Vergelijkt Exod. 4. *Vers* 1, 5, 8, 9, 31. met Kap. 7: *Vers* 8, 9. En wie doch kan zig Inbeelden, Dat het Volk Israëls, ooyt Egipten zou hebben willen verlaaten, en Moses in een huylende Woestijne volgen, (gelijkze nogtans gedaan hebben,) by-aldienze niet ten vollen hadden Overtuygd geweest, Dat hy haar van Godt tot een Verlosser toegezonden was. Zulx men hier met de Poëet Dantes mag zeggen:

En van Maimonides den Mond gestopt.

Jaa ook van haar Oude Vaderen overtuygd van Dwaalinge.

Wierd tot het Waar Geloof, 't Verdwaalde Volk Zonder
De Wonder-dâân Bekeerd; 't Was 't Allergrootste Wonder.

En alhoewel de Joden doorgaans de Mond vol hebben, van het voorgevallene op den Berg Sinai, en het zelve volgens 't geen van Godt was toegezeyd, Exod. 3: 12. voor een groote Bevesting des Geloofs aangaande Moses houden; zoo volgt egter daar uyt niet, Datze niet al-te vooren een vaste Grondsteun voor haar Geloove hadden; Naadienze anders alzoo wel als d'Egiptenaars, in de Roode Zee hadden konnen Verzuypen. Hebr. 11: 29. Doch Godt, kennende des Volks Ongeloovigheyd en gereedheyd om zijn Wet Ongehoorzaam te zijn, wilde op de Verkondiging der Wet, zijn teegenwoordigheyd onder hen, voor haare Oogen en Ooren betoonen; gelijk te zien is, Exod. 19: 9. En dit was voorzeeker een van de grootste Wonderen van alle; Maar en moet niet gesteld worden, teegens een Magt die gegeeven is om Wonderen te doen. En daarom agten wy de Geloofs-Spreuke der Joden, welke zeyd; *Dat de Waarheyd der Voorzeggingen, door geen Wonder-daad Bevestigd word*; gants Ydel, Leugenagtig, en vlak teegens d'H. Schrift aangekant: Dewijl de Wonder-werken aan allen een genoegzaam Bewijs zijn, van een Goddelijke Openbaaringe in yemand dien Godt heeft te-werk gesteld; behalven aan haar, die vastelijk voorgenoomen hebben, dezelve niet-te gelooven. En zoo wy onder zulke ook de Joden tellen, het zal moogelijk niet heel mis-geraaden zijn; Overmids Godt

Waarom Godt hem zelven en Moses door Wonderen heeft willen bekend maaken en doen vreezen.

zelden of nooyt Wonderen Werkt om d'Hardnekkige van moedwillig Ongeloove t'Overtuygen. Men mach'er te gelijk by aanmerken, hoe schaadelijk het den Israëliten te dees-tijd kon geweest zijn, zoo Bygeloovig omtrent de Tooverye en Magt des Duyvels te zijn, als nu de meeste Kristenen Godt beeterd, de laatere Joden daar in maar al-te veel willen gelijk zijn: Daar zy veel-eer behoorden aan-te merken, Dat de dingen in de Naatuure zoo gesteld zijn; Datze wel door de Eerste Ver-Oorzaaker, maar niet door een Tweede die onder 't Ver-Oorzaakte behoord, Weezendlijk konnen veranderd worden. En dat daarom ook alle Waaragtige Wonder-werken alleen bestaan in yts voort-te brengen, Dat in den staat der Naatuure zoo niet gevonden word: Hoedaanig is het Opwekken van Een Dooden; 't Geneezen van Quaalen met een Woord Spreekens; of door 't Aanraaken van de Zoom eenes Kleeds, en diergelijke. Waarom zy haar hier wel moogen weg-Pakken, die voor-geeven, Koortzen en Ziekten, door 't Opzeggen van eenige Woorden te Geneezen, of op Ceeltjes geschreeven om den Hals te draagen. Want naadien al-zulke Beleêzingen gemeenlijk alleen in 't Spreeken of Schrijven van zeekere Woorden bestaan, waar door de Beleezer wil dat yts geschieden zal omtrent de Zaak die Beleezen word; zoo isset kennelijk genoeg, Dat het Geluyd van Woorden, geen Werking en doet dan op de geene die 't zelve verstaat. Maar wie is zoo Gek die gelooft; Dat de Koorts, De Wind, de Pest, de Vallende-Ziekte, een Houten Staff, of eenen Dooden, de gesprooke Woorden Hoord en Verstaat, en daar op het Oogmerk en Wil van den spreekenden Beleezer, met de Daad zal Gehoorzaamen? Maar dewijl 't gemeen Gevoelen, de Duyvel een Gevallen Engel steld; En derhalven onder de Dingen der Tweede Rang, of staat der Natuure, Dat is onder 't Ver-Oorzaakte behoord; kan hy geen Wonderen doen; om dat die alleen tot d'Eerste Ver-Oorzaaker behooren. En zoo veranderd ook Godt zelf, nooyt de Loop der Naatuure, als tot een aanmerkelijk Eynde, Dat niet onder 't Ver-Oorzaakte sorteerd. En daarom kan zulx van niemand geschieden, als van die dat Onmiddelijk doen kan, naamelijk Godt; om dat hy de Ver-Oorzaaker van alles is, want indien Godt zulx daar in niet voor-had, zoud het zonder Opmerking doorgaan, en alzoo vergeefs geschied zijn. En derhalven is 't Uyt-Getooverd: Want schoon de Tooveraars yts schijnen te doen; isset doch Vals en maar Guychelaarye; en geen Wonder-daad. Want alwaar Godt ooyt de Magt geeft, of Wonderen op de Hand-roering of Stem van Menschen, Gezanten of Engelen gedaan heeft, heeft hy zulx altijd met by-gevoegde Bewijzen en Ken-teekenen gedaan; die aanweezen, Dat daar nooyt eenig by-loopend Bedrog onder gemengd was. En indien zulx aan Moses Wonderen ontbrooken had; en de Egiptise Tooveraars ook waaragtige Slangen van haare Staaven door Tooverye en Duyvels-Konst gemaakt hebben; Zoo heeft Moses de Middel ontbrooken, waar door hy 't Geloof kon staaven, Dat Godt deeze Wonderen gemoedelijk door, of met hem Wrogt: En alzoo geenzinds zijne Zendinge konnen Grondvesten. Alhoewel misschien Origenes zou konnen gelijk hebben, als hy zeyd, *Dat de Valsze en de Waare Wonder-werken elkanderen wel zoo naa konnen gelijk zijn; als Een Hond een Wolf, en Een Tortel-Duyf, een andere Duyve.* Zoo dat dan ook Thomas Hobbes, hier geen quaade Beschrijvinge van de *Mirakelen* gedaan heeft, als hy dezelve met deeze Bewoordinge doed: *Een* Mirakel, *is een Werk Gods, 't welk geschied, buyten zijn Natuurlijke Werkinge, dien hy in de Scheppinge geordineerd heeft, om aan zijn Volk de Zendinge van een buyten-gewoon Dienaar tot haarder Behoudenis en Zaligheyd bekend te maaken.* Dit zeyd dien Engels-Man, en maakt strax daar op, dit volgende besluyt: „ Hier uyt mag men weeten; Dat het gedaane „ werk in alle Wonder-werken, geen Gewrogt is, dat door eenige Kragt die in „ Een Profeet zou zijn, word voort-gebragt: Naadien het de Onmiddelijk Uyt- „ werking van de Hand Gods is; dat is, Dat Godt het Werk zelfs doed; zon- „ der Een Profeet, als een ondergestelde Oorzaak daar in-te gebruyken. Boo-

„ ven-

Door Duyvels Magt noch Tooveryen konnen geen Wonderen gedaan worden.

Wonderdaaden, hoe van Guychelaryen en Bedrog t'onderkennen.

„ ven-dien volgt dan ook hier uyt; Dat noch Duyvel, noch Engel, noch eenige „ andere Geesten, eenig Wonder-werk konnen doen: Naadien zulx door de „ Kragt van een Naatuurlijke Weetenschap, of door Bezweeringe, Dat is door „ Beleezing van Woorden, zou moeten geschieden. Want by-aldien de Be- „ zweerders zulx door haar Eygen en On-afhanglijke Kragt doen; zal'er een „ zeekere Magt zijn die niet van Godt voort-komd; 't gêen elk-Een ontkennen „ moet. Of zoo zy het Wonder-werk door een Magt doen die haar gegeeven „ word; dan en zal het Werk niet door de Onmiddelijke Hand Gods geschie- „ den; maar een Naatuurlijk Werk zijn; en by-gevolg dan ook geen Wonder- „ daad. Dit zeyd Thomas Hobbes. En dat hy dit niet heel-en-al zonder Mee-destanders alzoo vast-steld, kan ons onder andere, de Geleerde Bisschop Stillingfleet, groot-deels waar maaken; den welken, schoon hy heel Hard voor de Tooverye en Magt des Duyvels Pleyt; ten laatsten bekend, Dat des Duyvels Doen, alleen in Bedrog bestaat. Want daar hy van 't Onderscheyd der Waare en Valze Mirakelen Spreekt, agt hy, Dat die van de Duyvel, niet dan Bedriegerze Dingen konnen geweest zijn; om dat Godt anders de Magt van Wonderen te doen, te vergeefs aan de Zijne zou hebben meede gedeeld. Wy doender by, Dat naadien de Menschen Vernuftig en Loos genoeg zijn, om Bedrog te Pleegen; zy om 't zelve te doen, dan heel geen Duyvel tot Hulp van nooden hebben, dewijl tussen Bedrog en Bedrog, geen Weezentlijk onderscheyd is, ten zy in 't Oordeel van de Mensch, en naa dat ymand de Naatuure der Dingen, min of meer doorzien heeft: Naadien'er van weegen d'Onkunde in veele Dingen, en 't By-Geloof, bynaa niets onmoogelijk is, of het zal konnen gedaan worden, by-aldien het maar niet onmoogelijk is om gelooft te worden. Want laatender by Voorbeeld, maar Twee Menschen zaamen-spannen; waar van zig den Eenen zal veynzen Lam te zijn; en den Anderen hem zal houden, als of hy den Lammen door Tooverye of Beleezing Geneezen had; deeze zeggen we, zullender op die wijze meenigte Bedriegen; en daar konnender door zulke in meenigte Zaam-gespannen te zijn, noch veel grooter aan-tal bedroogen worden. Maar op dat de Israëliten zig ook leerden wagten voor Valze Mirakelen; heeft Moses haar ook niet zonder Kenteekenen gelaaten, waar door zy d'Onegte Profeeten, die met de schijn van Wonder-werken gewaapend quaamen; konden Afkeuren, gelijk te zien is, Deut. 13. en op 't eynde van Kapittel 18. Naamelijk de zulke voor Valze Profeeten te houden, die haar yts anders van Godt Leerden, als zy van Gods Stadhouder Moses, zelf Geleerd waaren; en wiens Wonderen daarom ook door een kennelijk onderscheyd, van die der Guychelaars te onderscheyden waaren. 't Geên ons hier een steevige Grondvest leyd; om te besluyten, Dat naadien het uyt de Naatuure der Wonder-werken blijkt; Dat die gedaan zijn, om voor Gods Afgezanten, Dienaars en Profeeten, ruymte voor 't Geloof te maaken, (gelijk we hier in Moses zien, die de Kragt van Wonderen tot dat Kenteeken van Godt ontfangen heeft,) op dat de Menschen mogten weeten, Datze waarlijk van Godt Geroepen en Gezonden zijn; en zy alzoo gemakkelijk tot Gehoorzaamheyd geleyd wierden. Dus blijkt op 't alder-klaarst, Dat het gedaane Werk in alle Wonder-daaden, niet en word voort-gebragt door eenige Kragt die in de Profeet, Engel, of Gezant is; Maar door de Onmiddelijke Werking van Gods Hand; die alleen dat Werk buyten de Naatuurlijke Werking, en Ingestelde Ordening der Naature kan Werken. En derhalven kan'er noch Engel, noch Duyvel, Geest, Spook noch Mensch, noch Tooveraar, eenig Wonder doen; dewijl aan alle die, zoo wel de gelijke Goddelijke Magt, als de gemoedelijke Meede-werking en Wil van Godt ontbreekt. 't Geên dan hier van als een zijdelingze Uytweydinge, genoeg zal zijn, om der heedendaagze Joden Afvalligheyd, aangaande de Geloofbaarheyd der Wonder-werken, in 't Aangezigt te weeder-staan. Rest hier tot Besluyt van dit Hoofdstuk, te bezien In wat voegen, Israël door haare gemeene Zaamen-stemming en Geloove aan de Zending

Niemand kan Wonderen doen, als GODT.

Om Bedrog te pleegen heeft men geen Duyvel in 't Spel noodig.

Hoe en waar in d'Israëli-

ten de Grondvest geleyd hebben, op welk zy een Burgerstaat gebouwd hebben.

van Moses haaren Verlosser en Leydsman, De Grond-vest hebben geleyd, op welke haar aanstaande Republijk en Burgerstaat, stond Gebouwd te worden: Moses op het voorhouden van de Spraakzaame Aaron, alzoo door haar Algemeen toestemmelijk Buygen des Hoofts, voor zoodaanig-een Opper-gezaghebber aanneemende, als de Heere hem haar had toegezonden. En hoedaanig zy ook naaderhand daar in volhard hebben, zullen wy terstond, uyt Exod. 19: 8. en Kap. 24: 3. agtervolgen. Maar naadien het zeeker is, Dat d'onderlinge Vreede en Eendragt met malkander, d'Oorzaak kan genoemd worden, van Een Republijk op-te regten, en daar in Gezaamentlijk te Berusten, op datze alle behouden blijven in haare Zaamenleeving; (Waar toe zy meer door de Reeden, als uyt Natuurlijke Liefde die haar zou Ingebooren zijn, schijnen gedreeven te worden, ziende elk op 't Voordeel dat hem daar door kan te Nutte koomen.) Blijkt daar uyt klaar, Dat de Burgerlijke Maatschappye, tot het opregten van een Republijk, Vrywillig gemaakt word; alhoewel uyt een bygemengde Vreeze, die d'een voor d'ander, aangaande opkoomende Quaaden te wagten had, (Dewijl alle Menschen van Natuure malkander gelijk zijn, en elk zijn eygen best zoekt;) zoomen d'onderlinge Zaamenleeving naaliet: Het welk wy met veel Waarschijnelijkheyd, de Reeden en de Grond-vest van de Opregting eener Burgerstaat moogen noemen. Indien wy hier toe de H. Schrift wel doorLeezen, wy zullen verneemen, Dat de Republijk van Israël, niet alleen geen ander Beginzel genoomen heeft; Maar dat dezelve ook naaderhand, doorgaans, door dusdaanigen Gemeene toestemming des Volks bestendigt is. Waar van ons verscheyde Voorbeelden in de H. Boeken naagelaaten zijn. Want wanneer de gemeene Burgerstaat der Hebreën, tot een Grondvest van hun agtervolgend Rijx-gebied, onder Moses begonnen wierd, en Hy tot haar in den Naam en uyt de Last van Godt tot den Oudsten Israëls gezeyd had; *Indien gy mijne Stemme zuld gehoorzaamen; Zuld gy my tot een Priesterlijk Koninkrijk, en een Heylig Volk zijn.* Exod. 19: 5-8. Heeft het Volk met Eenpaarige Stemme Geantwoord en gezeyd; *Al wat de Heere gesprooken heeft, Dat zullen wy doen.* Niet anders isset gegaan, in die Ontzaghelijke toebereydzelen der Goddelijke Wet-geevinge, en de Magt-hebbing, welke Moses onder de bystand Gods ter-Hand kreeg: Want *Als alle het Volk* zag, de Donderen en Blixemen, en het Geluyd der Bazuyne &c. Zeydenze tot Moses; *Spreekt gy met ons, en wy zullen hooren.* Exod. 20: 18, 19. En datze ook ten tijde van Josua, Moses Naavolger, noch gezind waaren daar in te volharden, kanmen in het Boek dat zijnen Naam voerd, ligt ontwaar worden; alwaarse Kap. 1. *vers* 16, 17. Zeggen: *Gelijk wy in alles naa Mose hebben gehoord, alzoo zullen wy naa u hooren.* Al 't zelve is ook in den aanvang van Israëls Koningrijk onder Saul gebeurd, gelijk te zien is, 1 Sam. 12: 12. Daar de Groote Rigter Samuël, het Volk met deeze scherpe Woorden aanspreekt; *Als gy nu zaagd, dat Nahas de Konink der Kinderen Ammons teegens u quam, zoo zeydet gy my;* (Vergelijkt eens, 1 Sam. 8: 5, 19.) *Neen,* Maar een Konink zal over ons Regeeren: Daar doch de Heere uwe Godt, u Konink was: *Ende nu ziet daar den Koning dien gy Verkooren hebd, en dien gy Begeerd hebd.* Dit stemde de grootste meenigte des Volks toe, en Eenige deeden 't niet: Want daar waaren Kinderen Belials, welke zeyden; *Wat zoude ons Deezen Verlossen? En zy Veragteden hem.* 1 Sam. 10: 27. Doch wat gebeurde de zulke anders, Dan dat die, welke deeze gemeene Zaake niet en hadden toegestemd, als Vyanden van 't Gemeene-best, wierden naagespoord om Gedood te worden; 1 Sam. 11: 12. Want alzoo was doch het Volk doe gezind: Zoo datze teegen Samuël zelf, dorsten zeggen, *Geef-hier de Mannen, die alzoo teegen Saul opstaan, Dat wy ze Dood bruyën.* Dat nu ook het Hebreeuwse Volk, zoo wel het voeren van Oorlog, als het Regtspreeken, al vroeg aan het Goed-vinden van haare Koningen hebben opgedraagen, blijkt insgelijks niet heel duyster uyt haare eygen Woorden, Die 1 Sam. 8: 20. aangeteekend staan; Daarze dan

Met wat inzigt of waarom de gemeene Zaamenleeving en Republijken gemaakt worden.

Israëls Republijk en Koninkrijk Vrywillig opgeregt.

En zulks met de voorvallen zelfs beweezen.

I. onder Moses.

II. onder Josua.

III. onder Saul als Konink.

Israël heeft zig Vrywillig onder een Konink begeeven.

zeg-

zeggen; *Wy zullen zijn als alle andere Volken; En onzen Konink zal ons Rigten, en hy zal voor ons Aangezigte Uytgaan en onzen Krijg voeren.* Hoedaanigen regt van Vonnis-wijzen, en te Oordeelen wat Goed of Quaad is, ook de Koning Salomon hem zelven aanmaatigd, wanneer hy in zijn Gebed, Godt aldus aanspreekt; *Geevet dan uwen Knegt een Verstandig Herte, om u Volk te Rigten, Ver-Verstandelijk onderscheydende tussen Goed en Quaad: Want wie zoude dit swaar Volk konnen Rigten?* Beziet 1 Kon. 3: 9. en vergelijkt'er de Woorden van Absalom meede. 2 Sam. 15: 3. Maar wanneer wy 1 Sam. 26: 9. zien, Dat David, als hem Saul zogt te Dooden, hem nogtans het Leeven wou Verschoond hebben, doe Abisaï verzogt de Spiets op hem te Vellen, zeggende; *Verderft hem niet, Want wie heeft zijn Hand aan den Gezalfden geslaagen, en is Onschuldig gebleeven?* Heeft T. Hobbes in zijn Boek van den *Burgerstaat*, daar uyt Beslooten, Dat de Koningen geenzinds van haare Onderdaanen konnen gestraft worden. Waar toe hy dan meede het Voorval bybrengd, waar in David een Slippe van Sauls Mantel afgesneeden had, en Zeyde; *Dat laate* de Heere *Verre van my zijn, Dat ik die Zaake doen zou aan mijnen Heere den Gezalfden des* Heeren; *Dat ik mijne Hand teegens hem uytsteeken zou.* 1 Sam. 24: 7. Gelijk hy dan ook zelfs naderhand dien Amalekiter, die Saul het Leeven benoomen had, om dat, hy 't zoo begeerde, heeft doen van-kant helpen. 2 Sam. 1: 15. Met welk Gevoelen strengelijk voor te staan, gemelden Engelsman buyten-twijffel, zijn Landgenooten, (die als 't haar zoo geleegen komd, zelfs Blok en Bijl teegens haare Koningen waagen;) geen heel grooten dienst gedaan heeft. Doch dit laaten wy Salmasius en Milton t'zaamen ver-effenen. Ondertussen scheen de Keyser Trajanus, niet heel verre, van des Laatstens Gevoelen af-te weezen. Want als hy eens aan eenige Hooge Amptenaaren; 't Sweerd van Justitie in Handen gaf, Zey hy daar by: *Gebruykt dit Sweerd* voor my, *Zoo lang als ik Regt en Geregtigheyd Handhaave; Maar gebruyk het ook* teegen my, *Indien ik yts Gebiede of doe, Dat met het Regt en de Billikheyd strijdig is.* Voorwaar wanneer de Republijk van Israël, ten Tijde der Rigteren, eens in den Staat van een *Anarchie*, of Verwerring geraakt was; waar van H. Historie Judic. 17: 6. zeyd; *In die Daagen was-'er geen Konink in Israël*; (verstaat geen *Magthebber*, of *Voorganger*, aan wien't Oppergebied stond;) *En een Ygelijk deed wat Regt was in zijn Oogen.* Zijnze niet alleen wel haast ont waar geworden, Dat haar Gemeene-best alzoo niet bestaan kon, (Dewijl elk zijn gewaande Vryheyd aanstonds zoo wijd ondernam uyt-te strekken, Dat zijn Meede-Burger daar door in Lyën raakte, en Vyandschap wierd aangedaan;) Maar dat ook de behoudenis des Volks in een Opperbescherminge van de Wet geleegen is. Doch gelijk we van deeze dingen, met Moses Begonnen hebben, alzoo willen wy ook met hem Eyndigen. Dus schijnd het niet zonder opmerking over 't Hooft gezien te moogen worden, Dat de Zaligmaaker willende den Joden Vermaanen, alles te doen wat de Farizeën en Schriftgeleerden hen gebooden datze doen zouden; Dit tot Reeden van zulken Onderdaanigheyd steld; *Datze Gezeeten waaren op den Stoel van Moses.* Matth. 23: 2. En niet om datze Zaaten op den Stoel van Aaron, welkers Geslagte onder hen het Hoogepriesterlijk Ampt bediende; Want daar rept hy niet een Woord van; naademaal hy Waarschijnelijk alleen voorhad haar te Leeren, 't geen d'Apostel Vermaand Rom. 13: 1. *Alle Ziele zy den Magten over haar gesteld, Onderworpen.* Vergelijkt 1 Petr. 2: 13. 1 Tit. 3: 1. Matth. 22: 21. Indien't ons nu geoorloft is, hier een Bedenklijke Uytleg over de Beteekenis van *Moses Stoel* by-te doen; wy zullen in weynig Woorden onze meeninge zeggen. Dus gissen wy dan genoeg bekend te zijn, Dat *op Stoelen*, of in *Gestoelten te Zitten*, van Ouds een aanduyding was, van Gezag-hebbing in't Bestuur des Gemeenenbestes. In deezen Zin dan zal de *Stoel van Moses*, (Die aan Aaron ten beste des Volx, zoodaanig in de Plaatze van Godt was, Exod. 4: 16. als den Apostel Rom. 13: 4. De Sweerd-voerende Overheyd, *Gods Dienaaresse* noemd;) zulken Ampt en

Der zelver Magt van Regeeren.

Koningen schijnen niet onder de Straf van haare Onderdaanen te staan.

En zulx van Thomas Hobbes sterk gedreeven.

Behoud des Volx is in de Opperbescherming van de Wet geleegen.

Den Stoel van Moses uyt de vermaaninge van de Zaligmaaker bedenklijk verklaard.

en Gezag te kennen geeven, als Moses de eerste Rigter en Wetgeever in Israël, bekleed heeft. Invoegen die geene zeer wel voegzaam gezeyd wierden, *Op den Stoel van Moses te Zitten*, op wien zoodaanige Ampten regtmaatig waaren afgedaald, en uyt die Herkomst al haar Gezag hadden. Hoedaanige *Stoel-bezitters*, alle de Leeden van den Grooten Raad waaren, die Moses tot zijn Meedehulpers of *By-Zitters* heeft ingesteld, gelijk te zien is. Exod. 18:25. Num. 11:16. Uytmaakende die *Wetgeever* welke in Israël blijven zou, Tot dat de Schilo zou gekoomen zijn. Gen. 49:10. Hebbende opzigt over de Wet, dezelve Aan-te dringen, te Verklaaren, en met omzigtige Ordonnantien, zoodaanig t' omtuynen en uyt-te rekken, alsze dagten tot de Tugt des Volx en bestuur des Gemeenen-best, allermeest te behooren.

Wat den Stoel van Moses was, en wie daar op Zaaten.

Dat nu de Zaligmaaker 't Bekleeden van dit Gestoelte, Den *Farizeën* en *Schriftgeleerden* inruymd, ziet voornaamelijk daar op; Dat, gelijk de aanhangers van de Zeeden der Farizeën, Doe ter-Tijd voor zeer diepe Uytleggers van Moses Wet gehouden wierden: Zoo datze zelfs, als zommige meenen, de Naam *Pharizeën*, (alhoewel 'er geen andere bedenklijke afkomsten ontbreeken;) van פרש Parasch, dat is, *Uytleggen*, of *Verklaaren* ontleend hebben; en over die Bequaamheyd en Regt ook schijnen Roem te draagen, met Vervloeking van de Gemeente, Joh. 7:49. Alzoo zijnze ook weegens haare Oogschijnelijke Regtveerdigheyd en andere gewaande Deugden, die Deut. 1:13, 17. en Exod. 18:21. Het Rigter-Ampt worden aangepast; als zeer geagte Mannen, veelzinds in den Grooten Raad aangenoomen. En zoo wasset insgelijx met de *Schriftgeleerde*; welk een Naam is van *Bedieninge*, en niet van *Secte*. Welke weegens haar geoeffendheyd in de Wet, en Eerlijke Afkomste, tot het Gestoelte des Grooten Raads wierden opgetrokken: By Lukas anders ook *Wet-geleerde* en *Leeraars der Wet* genoemd. Luc. 7:30. en 5:17. Als dewelke ook met de *Overpriesters* en *Ouderlingen des Volks*, die Leeden van deezen Raad waaren, over 't Hals-Vonnis van Jesus vergaaderd waaren. Matth. Kap. 26. en 27. En alzoo te onderscheyden van de *Schrijvers* of *Schrijfmeesters*, Die uyt de Simeoniten voortgesprooten waaren. En dusdaanige Farizeën en Schrift-geleerden zijn 't geweest, die Jesus dikmaal beschuldigden, en met wien hy niet zelden te doen had. De Farizeen Verklaagden hem, over 't Eeten met de Zondaaren, als een Overtreeder van de Inzettingen der Ouden. De Schrift-geleerde, van Gods-Lastering en schendinge van de Wet. Matth. 9:3, 11. Doch zoo Yemand lust te weeten, wat zoorten van Menschen, Den Stoel van Moses, Dat is de Gerigts-Bank van den Grooten Raad bezaaten, wy hebben zulx in het IV. en V. Boek der Joodze Oudheeden, breed-genoeg afgedaan. En wy meenen, Dat ook uyt de erkende *Stoel van Moses*, een goed bewijs te haalen is; Dat de Jooden ten Tijde van de Zaligmaaker, de Magt des Hals-Gerigts niet geheelijk quijt waaren. En gelijk de Zaligmaaker deezer Luyden geveynstheyd, en Grooten Yver voor haare *Overleeveringen*, dikwils bestraft heeft; alzoo moogen wy dit Hoofdstuk, niet onvoegzaam met dit Punt-Digt eyndigen; Waar in een Farizeër, aldus spreekende word ingevoerd:

En hoe voor de Farizeën en Schriftgeleerden ingeruymd.

Wy die met schijn van Deugd, Verblinden het Gemeen;
Zien koel en Yverloos, Gods Wetten overtreen:
Maar Kikt men teegens ons' Inzettingen *of Schriften,*
Wy stuyven Heftig op; Wy poogen door Vergiften,
Door Geld, door Leugenen, door * Tuygen *Boos en Vals,*
Ons Teegensspreekers flux te tasten naar den Hals.

* Matth. 26:59, 15.

DERDE

DERDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Moses *en* Aaron *voor d'Eerste-maal tot* Farao *Gezonden*, *Eyssen* een Feest *voor Israël* in de Woestijne *te houden.* De Godt der Hebreën, *hoe aan Farao, als* Jehovah *de* HEERE, *Onbekend en* Veragt. *De Naam* JEHOVAH *hoedaanigen Uytdrukking van* Gods Eygen Weêzen, Deugden *en* Volmaaktheeden: *En zulx uyt desselfs* Beteekenis, Afkomst, *en verscheyde* Uytspreekingen *aangeweezen: Als meede onder wat* Bewimpeling *en* Verbastering, *de Heydenen, dien* Naam *aan haar* Gedrogtelijke God-Beelden *hebben* toegeëygend. *Twee* Goude Honds-Beelden *op der Egiptenaaren Feest*, (*het* Banket der Goden *genoemd*,) *tot* Bespotting *van den Naam* Jehovah, *Omgedraagen. De Naam* JESUS, *by zeekere* Ketters *onder de Naam* JAO *Bedommeld: Als meede hoe aan* Kristus *den Naam* JEHOVAH *past.* Moses *en* Aaron, *van* Farao *over* Oproer *en* Verleyding des Volx *Betigt*, *en* ISRAELS Lasten *Bezwaard.* Israëliten, *door Schaarsheyd van* Stroo *en* Kaf *in Egipten* Benaauwd: *En derzelver* Harde Dienst *in een beknoopte Reeden van* Petrus Cunæus *Afgeschetst*, *van ons naader in een* Print-Tafereel *Vertoond*, *en den* Beschouwer *door een* Nette Verklaaring *aangeweezen*, *Wie en hoedaanig de* Ampt-Lieden, Aandrijvers *en* Last-Meesters *over den* Arbeyd *der* Israëliten *waaren*, *die daagelijx op haar* Taax *in* Leem *en* Tichelen *en* alle Dienst-werk op den Velde *Wrogten.* Moses *en* Aaron *in* d'Ongunst *van zijn* Volk *geraakt*; *en hoe* Hard *en* Haatelijk *de* Slaavernye, *alle* Vry-Geboorne *vald: Als meede hoe verre men* Israëls Harde Dienst, *van de* Straf over Misdaad, *en die der* Gevangene Slaaven *t'onderscheyden heeft.* Moses *over* 's Volx Ongeduld, *aan't Waggelen*, Beklaagd zijn Goddelijke Roepinge, *en word door d'Herdenking van* Gods Algenoegzaamheyd *onderschraagd: Wiens* Goddelijke Naamen *daar toe naader Verklaard worden. Hoe* Godt *te vooren*, den Vaderen, *met den* Naam *van* HEERE *niet en was* Bekend *geweest*; *En wat* Moses *door* d'Openbaaringe van dien Naam, *te Verstaan*, *en* d'Israëlitize Kerke *te Leeren had.* Traagheyd des Gemoeds, *hoe door* Slaavernye *verkreegen word.* Moses *andermaal tot zijn* Verlosser-Ampt *genoopt*, *Beroept hem op zijn* Onbequaamheyd, *en* Faraôs Onwilligheyd; *die egter daar over van Nieuws word* aangerand. Toestand *van* Israëls Burgerstaat *te deezer Tijd*; *en waarom* d'Oudsten des Volx, *altijd onder* Israël *in* Agting waaren, *maar te Onderscheyden zijn van de* LXX Oudsten, *die* Moses *naaderhand door* Instelling *Verkoos*; *met yts van* Levijs Dood; *en 't* Houwelijk *van* Amram *Moses* Vader, *met zijn* Moeye Jochebeth. Moses, *hoedaanig tot* Een God *over* Farao *gesteld*; *en zulx op* de genaamde Goden *onder* 't O. Testament *gepast.* Aaron *aan* Moses *tot een* Profeet *en* Mond *gegeeven*; *en beyde van* Faraôs Verharding, *en* Israëls *Onfeylbaare* Verlossinge *verzeekerd: Als meede hoe die* Verharding *een* Daad Gods *genoemd*, *en nogtans* Faraôs Zonde *toegeschreeven word?* Moses *en* Aaron *doen* Wonderen *voor* Farao *te* SOAN. Aarons STAF *in een* Slange *of* Draak *Veranderd*; *en hoe verre van de* Egiptize Tooveraars *naa-geaapt.* Duyvel *en* Duyvels-Konst, *zonder goed* Bewijs *tot de* Tooverye *Ingevoerd daar* de H. Schrift *van rept.* Tooveraars *van Egipten*, *hoedaanige* Wijzen, Sterrekijkers, Geneesmeesters *en* Quakzalvers, &c. *Dwaalziek Gevoelen der geener die meenen*, Dat Godt *door* d'Egiptize Tooveraars *heeft willen* Wonderen doen, *om* Farao *en zijn* Hoovelingen *te* Verzoeken. *Egiptize* Tooveraars *gingen niet met* de Duyvel om. *De Naam* Tooveraar Bezweerder, Guychelaar, Waarzegger, Wijzen, Sterrekijker *en diergelijke*, *by de* Taalkundigers, *zeer* Onzeeker *en* Verschillig *Overgezet. Wat de* MAGOI *of* Wijzen *waaren*; *en datze niet min als Waare* Tooveraars *geweest zijn*; *met yts van* Symon de Tooveraar, *en* Verleyders des Volks. Wijzen van 't Oosten, *uyt wat* Landschap *zy waaren*, *en hoe aan de* Kennis *van den* Verwagten Koning der Joden *geraakt? Met een* Bedenking, *Dat het Waarschijnelijk* Arabiers *geweest zijn.* TOOVERAAR, *van Ouds geen* Naam *van* Quaade Beteekenis: *En dat* Duyvel *noch* Tooveraar, *yets* booven de Kragten der Natuure *konnen doen.* Jannes *en* Jambres, *hoedaanige* Toover-Meesters *in Egipten*; *met een Getuygenis van de zelve*, uyt *Numenis*, Plinius *en de* Joden. Toover-Konst *en* 's Volx ydele Waan *daar omtrent*, *doorgaans van de* Profeeten Bespot *en* Uytgelachhen: *En vervolgens ook in 't* Concilie *van* Ancyra Verdoemd; *met yts diergelijx uyt* het Formulier des H. Avondmaals. Tooverye, Guychelaarye *en* Waarzeggerye, *weegens* 't Noodwendig Geloof *aan* Gods Profeeten, *onder* Israël *streng* Verbooden. Joden *van Ouds Verslingerd om* Waarzeggerye naa-te Wandelen: *En* d'Inwooninge *onder haar* ontzeyd. Waarzeggerye *en* Tooverye, *hoe te-mets van zommige* Rabbijnen *ter hand genoomen*; *met yts van de* Toover-Boeken *en die van* ydele Konsten *Schreeven*, *te* Efesen Verbrand. Tooveraars *en* Guychelaars, *gaaven by* d'Oude *niet voor*, *haar* Konst door Hulp van de Duyvel *te Ooeffenen. Wat Zoort van* Tooveraars *men by* d'Overzetters der H. Boeken, *en volgens* de Gemeene Taal *verstaan moet*, *die onder de Naamen van* Aard-Beschouwers, Besweerders, Mompelaars, Beleëzers, Duyvel-Banders, Buyk-Spreekers, Waarzeggers, Droom-Bedieders, Dooden-Vraagers, Hexen, Wind-Verkoopers, Lijk-Gissers, Gift-Mengers, Geboorte-

boorte-Leezers, Goeder-Gelukzeggers, Lot-Raamers, Guychelaars, Hokus-Pokus, Hand-Kijkers, Troony-Schouwers, Gedaante-Leezers, Leever-Bekijkers, Wolken-Giſſers, Sterre-Kijkers, Vogel-Raamers, Wichelaars, Outaar-Kijkers, Water-Kijkers, Koorts-Jaagers; *of onder andere* Naamen *voor-koomen; En verſcheydentlijk uyt de* Hebreeuwſe Benaaminge *Vertaald zijn, die in de* H. Schrift, *niet zelden met Woorden worden aangeduyd, die niet ten zeekerſten Bekend zijnde, Dan Dus, dan Zoo* Vertaald *worden. Waar van de Staalen in de Naam-woorden;* Lacheezh, *en* Melacheezh, Oob, Choleëm Chaloôm, Doreeſch el Hammethijm, Mecaſcheef *en* Mecaſcheefa, Chaſchafijm, Choveër, Schamajim, Chartoom, Oneën, Meoneën, Jíd-Oni, Choſeëm, Menacheëz, Nechaſchoôt, Chartummim; *en zommige andere, naa een* Griekze Sweem, *worden by-gebragt en* Verklaard. *Egiptize* Tooveraars, *van de Kant-Verklaarders* in 't onzeeker gelaaten watze waaren. Faraôs Tooveraars *hebben haare* Staaven *maar* in Schijn, in Slangen Veranderd; *en voor de Reſt met al haar* Beſweeringen, *niet met-allen* Uytgeregt: *Met een* Aanmerking, *Dat in al de* Tooverze Benaamingen, *daar de* H. Schrift *van rept, niet de minſte ſcheemering van de* Duyvel *te beſpeuren is.* Aarons Staff *hoe die al de* Staaven der Tooveraars Verſlonden heeft, *door een waarneeming opgehelderd; en bedenkelijk voor een Oneygentlijke Verſlinding genoomen.* Wichel-Staff *der Heydenze* Prieſters, *en* Guychelaars Stokje, *waar van Afkomſtig.* Farao *door zijn* Tooveraars Miſleyd *en* Verſtokt *geworden,* Weygerd *Moſes en Aaron te willen* Hooren; *'t geen Hem naaderhand* Verleerd word, *&c.*

Moſes en Aaron, voor de eerſte maal tot Farao gezonden.

ALS het nu den Konink van Egipten gelden moeſt, zijn de Goddelijk-afgerigte Mannen Broeders, Moſes en Aaron, zonder langer te marren, naa 't Hof van Farao Amenophis geſtapt; Daar zy dien ontzaghelijken Zeedraak, met deeze Dappere Woorden hebben aangerand; *Alzoo zeyd de* Heere, *De Godt van Iſraël; * Laat mijn Volk trekken, Dat het my een Feeſt houde in de Woeſtijne.* Exod. 5: 1. En alhoewel zommige Overzetters, hier *Offerhande*, in plaatze van *Feeſt-houden* vertaalen, Leeverd zulx egter niet alleen geen anderen Zin uyt, (naadien d'Offerhanden een groot Deel van de Godsdienſtige Feeſten waaren;) Maar men ſchijnd'er ook uyt te moogen bedenklijk houden; Dat de Godsdienſt en de Offerhanden, te vooren van de Geloovige Vaderen gedaan, nu van d'Iſraëliten in Egipten, door de meenig-werfze Onderdrukkingen van deezen Farao, en zijn Vader Rameſſes, waaren opgeſchort; Die Godt dan hier herſtellen, en in de Woeſtijne haar gang wilde doen gaan. Het Hebreeuwſe woord Chagag, Dat hier *Feeſthouden* vertaald is, geeft in de eerſte Beteekenis, *Danſſen* te kennen, 1 Sam. 30: 16. Of *In't ronde Omdraayen* Pſal. 107: 27. Maar in de tweede Zin-geeving, als hier, word het op een Godsdienſtig *Feeſt-houden* gepaſt: Welk met Eeten en Drinken, Danſſen en Vroolijk zijn, volbragt wierd, gelijk te zien is. Lev. 23:40. Deut. 12: 7, 12, 18. en 14: 26. en 16: 11, 14, 15. en 26: 11. en 27: 7. Judic. 9: 19. en 19: 3. Eſth. 8: 15. Nehem. 12:43,44. En dusdaanigen Feeſt zou Iſraël naa dit voorneemen, den Heere aan Sinai gevierd hebben, Exod. 3: 12. Doch zy hebben 't liever den Afgod van Egipten gehouden, welke de Gedaante had van *Een Oſſe die Gras Eet*, Pſal. 106: 20. haar verheugende in 't Werk haarder Handen, Exod. 32: 6, 18. Actor. 7: 41. Maar gelijk Farao voor dit Verzoek geen Ooren had, alzoo liet hy niet alleen ſtrax zijn Ondankbaarheyd teegens het Volk blijken, van welk Hy en zijn Vaders Huys, zoo veel en langduurige Dienſtbaarheyd verſwolgen had; Maar ook van Hoogmoed opgeſwollen, Luſte het hem daar by, zijn Ongehoorzaamheyd aan Godt in deeze Gods-Laſterlijke Schimp-reeden te grondveſten; zeggende: *Wie is de* Heere! *Dat ik zijne Stemme gehoorzaamen zou? Ik en kenne den* Heere *niet, en ik en zal ook Iſraël niet laaten trekken.* Exod. 5: 2. Zoo ſpreekt hy; en geeft eeven zulk-een Antwoord, als de kenner der Herten, Moſe Voorzeyd had Dat hy geeven zou. Exod. 3: 19. De woorden, *Wie is de* Heere? heeft de Kaldeëze Uytbreyder verklaard; *Den Naame des* Heeren, *is aan my niet geopenbaard, Dat ik zijn Woord zou gehoorzaam zijn.* Voorwaar Farao ſchijnd zich in de eerſte plaatze, niet zoo-zeer te verwonderen, Dat d'Hebreën haaren Godt Een Feest willen

* Andere Leezen; *Zend mijn Volk weg.*

Verzoeken een Feeſt te moogen houden in de Woeſtijne.

Farao weygerd d'Iſraëliten te laaten gaan, en beſpot Jehovah die hy zeyd, Niet te kennen.

willen houden; naadien hem genoeg bekend was, Dat veele onder hen, zijne Goden niet en Dienden; en het wel-ligt gebeurd, Dat de Priesters en Voornaamsten des Lands, het Volk Wijs-maaken, Dat haare Goden nu en dan in een Afgeleege plaatze, door een plegtelijk Feest willen gediend zijn: Maar 't geen hem dusken veragtelijken Spot-reeden deed uytbraaken, was dit; Dat hy zig liet voorstaan, *De Godt der Hebreen*, niet hooger te moeten schatten, dan de Goden van andere Volken, die ongetwijffeld by hem, verre beneeden d'Egiptize Goden te-Boek stonden; en derhalven voor hem niet aanneemelijk, Dat hy het Oor zoo gereed aan de Oudsten van den Godt deezer Vreemdelingen moest leenen, die slegts by vergunning zijn Land bewoonden; als of het opentlijk bleek, Dat een Godt die voor zijn eygen Volk geen Land en had, in een ander Rijk, daar zoo veele Goden waaren, als Egipten had; zoo grooten gezag had. En daarom, naadien hy van zulk-een Groot-moogenden Godt, zoo weynig had hooren spreeken, Dat hy zelfs niet eens zijn Naam en Kende, zeyd hy niet zonder den Onbekenden Godt, grootelijx te veragten; *Wie is die* * I. H. V. H.? Exod. 5: 2. Als zig niet schaamende, dien HEERE niet te kennen, wiens Heerlijkheyd, *De Heemelen Vertellen*, Psal. 19: 2. En wiens Onzienelijkheyd in de Schepzelen aangemerkt zijnde, gezien word. Rom. 1: 20. Die niet Verre en is van een yder der Menschen; als in welken zy Leeven en Beweegen en Zijn. Actor. 17:28. Voorwaar een schandelijke Onweetenheyd; verwerpende niet zoo-zeer Gods Gebod, als Godt zelve: Het zy dan dat hy van Kinds-been af, in zijn Vaderlijke Dwaaling opgevoed zijnde, niet en wist noch Geloofde, Datter eenige Godheyd was buyten de Zienelijke dingen der Weereld; of dat hy, te-gelijk met al zijn Afgodische Egiptenaars, die zijn Onderdaanen waaren, den Waaren Godt Niet en kende; of dat hy dien ten minsten scheemeragtig en uyt d'Oude Erfgerugten van Israëls weedervaaren aldaar, wel kennende, hem nu als *De Godt Israels*, door enkel Opgeblaazendheyd, (gelijk de Koningen te-mets, uyt de blootе Beschouwing van haar vermoogen, als van een Swijmel-wijn Dronkenworden,) niet en heeft willen Erkennen; veel min zijn Woord Onderdaanig zijn. En derhalven ontziet hy zig niet wel stoutelijk daar-by te voegen; *Dat hy* ISRAEL *niet en zal laaten uyttrekken*. Exod. 5: 2. Maar alhoewel zig Godt niet en laat Bespotten, heeft hy Farao nogtans door deeze kennelijke blijken van zijn Langmoedigheyd en Geduld, willen buyten Verantwoordinge stellen, wanneer hy zijne Straf-aanbrengende Oordeelen, eens teffens op hem aanschenden zou. Dus hebben dan Moses en Aaron niet langer uytgesteld, in ronde Woorden te belijden, op welk-een onbeswijkbaare Grondsteun, zy de Uyttogt des Volks, van den Koning af-eysten; Zeggende: *De Godt der Hebreen is ons Ontmoet;* (of gelijk de LXX. Overzetters Vertaalen; *Der Hebreen Godt heeft ons Geroepen*, vergelijkt; Exod. 3: 18.) *Zoo laat ons doch heenen-trekken, den Weg van Drij Daagen in de Woestijne, en den Heere onze Godt Offeren, Dat hy ons niet over-en-koome met* Pestilentie *of met het* Sweerd. Exod. 5: 3. Dat is, met een groote *Sterfte*, of met den *Oorlog*. Waarom de Grieken en Kaldeën, hier en elders niet zelden de *Dood*, vertaalen; naadien wy zien dat de H. Schrijvers, te-mets *Dood*, voor *Pestilentie* stellen, ziet Apoc. 6: 8. Daar het uyt Ezech. 14: 21. ontleend schijnd. Ook zijn de Jooden, die in Tijd van Pest zeeker-ingestelde Gebeeden en Vastedaagen houden, niet geneegen dit aan die Besmettelijke Ziekte op-te draagen, Die men gemeenlijk *De Pest* noemd: Maar reekenen alle buyten-gewoone en aanhoudende Sterfte, de *Pestilentie*. Waar van daan dit by Maimonides over 't Talmudisch Tractaat *Van 't Vasten*, gevonden word: Wat is de *Pestilentie* דבר DEBER? Antwoord; Zoo in eene Stadt, waar in Vijf-honderd sterke Mannen „ woonen (*Voetgangers zijnde*, Exod. 12:37.) Drij Doode Menschen *Uytgaan*, of „ Begraaven worden binnen drij Daagen, den eenen naa den anderen; ziet, dit is „ DEBER, *De Pestilentie*. Zooze uytgaan in eenen Dag, of in vier Daagen, ten „ is *de Pestilentie* niet. Indiender in dezelve Stadt Duyzend zijn, en daar gaan in „ dezelve Zes Menschen uyt in drij Daagen, den eenen naa den anderen, Dit is

Waar Farao deeze veragtinge van de Godt der Hebreen van daan quam.

*JEHOVAH

Moses houd anderwerf by Farao aan; en verzoekt een Reystogt van drij Daagen.

Wat Moses hier door Pestilentie en Sweerd verstaat.

„de *Pestilentie;* Doch zooze uytgaan in Een of in Vier Daagen, 't is geenzinds
„de Pestilentie. En zoo ist in andere, volgens deeze Reekening. Maar Vrouwen
„en Kinderen, of Oude Luyden, die van Werken hebben beginnen op te hou-
„den, worden in dit geval voor geen Menschen geteld. Dat nu Moses ook de
Vreeze van het Sweerd daar by doed, wil hy buyten twijffel van den *Oorlog* ver-
staan hebben, gelijk het Mich. 4: 3. en elders die Beteekenis heeft: Waarom de
Grieken en Kaldeën hier niet onvoegzaam, *Slagtinge* vertaalen, en den Apostel
Hebr. 11: 37. van een *Slagtinge des Sweerds* gewag maakende, voegd het beyde
te zaamen. Gelijk het meede uyt Ezech. 14: 21. blijkt, Dat het *Sweerd*, een van
Gods vier groote Gerigten is, waar meede hy gewoon was zijn Volk te kastijden.
Een Plaage die niet slegts Egipten, maar ook Israël, weegens haare Afgoderye,
Ezech. 20: 7, 8. niet zonder reeden te Vreezen had. Welke zy nu zogten af-te
keeren, door Verneedering en Godsdienstige Offerhanden aan Godt in de Woe-
stijne te doen; gelijk Moses en Aaron in de Strax-aangehaalde Reeden, zelfs
voor Farao niet en ontveynzen. En het is ook noch een Reegel by de Joden, in
Tijd van Oorlog, te Vasten en te Bidden: Jaa zelfs gelijk zy zeggen; *Al ist een
Sweerd des Vreedes.* „Dat is, Wanneer Heydenen teegen Heydenen Krijg voe-
„ren, en zy slegs voorby de Woonplaatzen van Israël gaan, zoo dat geen Oor-
„log tussen haar en Israël is, Zoo ist nogtans *Een Benaauwdheyd;* en zy Ver-
„neederen zig-zelven daarom, dewijl'er gezeyd word; *Het Sweerd zal in u
„Land niet doorgaan.* Lev. 26: 6. en het is een algemeene Reegel, Dat het Gezigte
„des Oorlogs, *Een Benaauwdheyd* is, gelijk dat vande Strax-gemelde Maimo-
nides over de MISNA *in Tachnanioth* aangeteekend is. En alhoewel Josefus zig
niet heel breed over Moses eerste ontmoeting aan 't Hof van Farao, heeft uyt-
gelaaten, schijnd hy nogtans niet spaarzaam in 't voordoen van zijn Verzierde
Bymengzelen te zijn; op dat hy zijn Rol aangaande Moses verheffing zoodaanig
afspeelde, als hyze begonnen had. Dus zeyd hy dan; „Dat als Moses uyt Midian
„in Egipten tot d'Oudsten Israëls aangekoomen, en aldaar met Aaron tot den
„Nieuwen Koning gegaan was, Hy alder-eerst zijn Verdiensten in de Over-
„winnige teegen de Mooren ophaalde, en vertelde wat Moeyte en Gevaaren hy
„in dien Krijg had door-gestaan; waar voor hy niet dan een slegte Belooning
„genooten had. Naa welke Reeden hy vervolgens aan Farao Verhaalde, Wat
„hem aan den Berg Sinai gebeurd, en hoe hy van Godt Geroepen was, &c. Aan
welk-een Opsnyërye de H. Historie geen kennis draagd; alhoewelze Moses en
Aaron voor Farao doet zeggen; *Dat de Godt der Hebreën haar Ontmoet was.*
Vergelijkt haare Woorden Exod. 5: 3. met het Goddelijk Bevel Kap. 3: 18.

JEHOVAH hoedaanigen Eygen Naam Gods.

Maar op datwe hier misschien niet zoo onweetend als Farao bevonden wor-
den, die JEHOVAH *de Heere* en Godt Israëls, noch by Naame noch by Vermoo-
gen kende; schijnd het hier de Plaatze te zijn, deezen byzonderen Godt-Naam,
zoo wel in haar Oorspronkelijke Uytspraak, als desselfs eygentlijke Beteekenis,
aandagtelijk naa-te Spooren. Waar toe wy ons ook te vooren, niet alleen door
Belofte hebben Schuldig gemaakt, maar de regte Kundschap daar van, zal ons
in de volg-reex der Israëlitize Zaaken grootelijx te-nutte koomen. Dat JEHO-
VAH d'alderheerlijkste Naam van Godt is, dien hy zig-zelven alleen toe-
schrijft, en in Eeuwigheyd houden wil, verneemen wy uyt Esa. 42: 8. *Ik ben de*
JEHOVAH *Dat is Mijn Naam.* En Hosea. 12: 6. HEERE *Is Mijn Gedenk-Naam.*
Vergelijkt Exod. 15: 3. Beteekenende niet alleen Gods *Weêzen* in hem zelven;
Maar dat hy ook door Volbrenging, *het Weêzen* geeft aan zijn Woord en Be-
loften: Welke te vooren in veelen noch niet Volbragt aan de Vaderen, de Ree-
den was, Dat Godt aan Abraham, Isaak en Jakob, met zijnen Naam JEHOVAH,
zoodaanig niet en was Bekend geweest; gelijk wy een weynig geleeden, over
Exod. 6: 1. hebben beginnen aan-te merken, en nu het Restant daar van voor-
neemens zijn af-te doen. Watter over de regte Uytspraak van de Vier Letteren
יהוה. met welkwe deezen Naam by Moses en over-al Geschreeven vinden, on-
der

der de Geleerden, Getwist is, lust ons niet Breed-spraakig op-te haalen. Wy zeggen alleen, Datter zijn, Die dezelve willen Leezen door *Adonai*, met wien het ook de Joden houden, waar van wy de Reeden strax zullen by-brengen. Ook ontbreekender geen, dieze door de Klank van *Java*, of *Jahava*, en *Jeheva* willen Uytgesprooken hebben; hoedaanig zommige meenen, Dat de Samaritaanen de gewoonte hadden. Doch andere Fraaye Godsgeleerde, in d'H. Taal eervaaren, agten niet Onwaarschijnelijk, Dat menze met een beeter en eygener Klank, JEHOVAH Uytspreekt. En daar zijnder, die voor haar Gevoelen, deeze Letterkundige Reeden geeven: De Letter *Jod*, zeggenze, Is de Maakster van de Eyge Naamen; als in *Jehovah*, *Israël*, *Jischek*, &c. De *Vau* word ook zeer gemakkelijk, met de Klank-stip * *Cholem*, Geteekend: En de Letter *He*, bemind Naatuurlijk voor zig, de Klank-stip * *Kamets*. En daarom, dewijl alle Klinkers hier zoo wel met haar meede-Klinkers over-een-koomen, isser geen Reeden waarom dezelve niet alzoo met haar zouden Uytgesprooken worden. De Geleerde Joden, die haar met de Letterkundige afkomst van deezen Naam bemoeyd hebben; willen, Dat JEHOVAH voort-komd van HAJAH, of HAVAH, *Hy was*: En dat het Woord door de Eerste Letter *Jod*, Beteekend, *Hy Wil Zijn*: En door de Tweede *He*, of הו Ho. *Hy Is*: Gelijk Rabbi Bechai over 't Boek der Uyttogt, daarom zeyd; *Het is alleman Bekend, Dat deeze Drij Tijden, de Voorleedene, de Teegenwoordige en de Toekoomende*, in den Naam Jehovah *Begreepen zijn*. Van welke Gedagten zommige Uytleggers onder de Kristenen, weynig schijnen te Verschillen, wanneerze Leeren, Dat HAJAH en HAVAH, gebruykelijker by de Kaldeën als Hebreën, beteekend *te Zijn*, of *te Weêzen*, en *te Worden*. Dat is, zig met'er Daad zoodaanig als men is, Vertoonen: Gelijk in deeze Spreuke te zien; *Ik zal u tot Een Godt worden*; dat is, Ik zal my metter Daad Betoonen uwen Godt te zijn. Vergelijkt. Exod. 6:6. met Esa. 12:2. Waar uyt wy aanstonds de ruymvoerige Beteekenis van den Naam JEHOVAH zullen opmaaken. Zulx het nu ligt te merken is, uyt wien het moogelijk Zanchius gehaald heeft, als hy in zijn Boek van de Eygenschappen Gods, Leerd; Dat in het Woord *Jehovah*, alle Wijze des Tijds word Uytgedrukt. Dat de *Jod*, een Teeken van de *Toekoomende*, de *Vau*, der *Teegenwoordige*, en de *He*, met de Klinker *Kamets*, van de *Voorleedene* Tijd is: *Op dat wy Vermaand worden* zeyd hy, *Te Gedenken, Dat Hy, Die* Jehovah *Genoemd word*, Altijd Geweest Is, en Weezen zal; *En derhalven Die* Is, Die Was, en Die Koomen zal, Heeden en Morgen altijd dezelve. Vergelijkt Apoc. 1:4. met Hebr. 13:8. Dat nu ook deezen Naam den Heydenen, zoo Grieken als Latijnen, en die, aan welkze hun Afkomst, en Leering Verschuldigt staan, niet heel is onbekend geweest, is van zommige uyt veelerley Oude voet-speuren aangemerkt: Als dewelke geenzinds in twijffel houden, of der Latijnen God-Naam, *Jovis*, welken by Priscianus, de Oudste Naam van *Jupiter* is, is te-gelijk met der Grieken *Jaô*, en *Jaoë*, een verbasterde Naabotzing, welke van het Hebreeuwse JEHOVAH Afgedwaald is. Gelijk dan ook deezen Naam *Jaô*, niet alleen by Diodorus Siculus gevonden word; die een Tijd-Genoot van Julius Cæsar en Augustus was, (zeggende; *Dat Moses by de Joden Verzierd heeft, Dat dien Godt welke* * JAÔ *genoemd word, hem, zijn Wetten gegeeven heeft*: En de Godspraak van Apollo, in de eerste *Saturnale* van Makrobius, antwoord; *Dat de Godt* Jaô, *Burgermeester*, dat is, d'Opperste en Grootste, *van alle Goden was*: Maar men ondervind ook Dat d'Oude Basiliaanze en Valentiniaanze Ketters, anders *Gnostijken* genoemd, haaren Gedrogtelijken Wonder-God ABRAXAS, op haare * *Amuleten*, en Zeegel-Ring Steenen, doorgaans met den Naam *Jaô* Verbeeld hebben. Vertoonende niet zelden een Afschuwelijk Monster-Dier, Dat ten deele in een Menschelijke Lijfs-gestalte, een Gekamde Haane-Kop op den Hals draagd; Zijnde het Booven-Lijf tot de Heupen in een Borst-Kolder geslooten, houdende een Schild in d'eene en een Geessel-Sweep in d'andere Hand; wordende 't gantze

En hoe Verschillig van Uytspraak.

(* OO.)

(* AA.)

Waar de Naam JEHOVA by de Joden van Afkomstig gehouden word.

De Naam Jehova van wat Beteekenis.

Dryerley Tijd-beurten in de Naam Jehovah.

En hoedaanig by de Heydenen Verbasterd in Uytspraak.

* Halsdraagende Juweelen, of Genees-Middelen.

Lijf op Twee weeder-zijds uyt-geſpreyde Slangen, in ſtè van Beenen en Voeten onderſchraagt, waar van wy onder d'Egiptiſe Zaaken, eenige Staaltjes in de Print-Verbeelding hebben aangeweezen, die de gedaante van den God * Anubis met den Honds-Kop, op een Steen van Boyſſardus vertoond. Neevens welke ook geene ontbreeken, die een andere gedaante, en wat min Gedrogtelijk, het zelve Opſchrift *Jaô*, en *Vavo*, &c. vertoonen. Want men ziet'er die een Zonne-Beeld te Paard hebben; of een Menſch met een Haviks-Kop, of Kraaye, of een vermengden Priapus; of een zoort van Leeuwe Beelden, of Harpokrates, of Anubis met den Honds-Kop, en Cynokephalus met een Apen-Bakkes, en diergelijke. Die onder dezelve met dit Opſchrift om-ſchreeven is, (ΙΟΥ ΙΟΥ ΩΙΟΥΝΟΥ ΥΟΟΝΩ ΩΝΙΟΥ) Verklaard Kircherus; *De Eeuwige Sterkte des Heeren*; en de Letteren; ΙΑΩΑΗΗ, die onder de Slange Voeten ſtaan; *De Engel des Heeren*. Diergelijke Verbaſtering van den Naam Jehovah, is ook by de Tyriers geweeſt, die dezelve volgens Philo Biblius, Jenoô Uytſpraaken. Andere, Jaou, als by Klemens Alexandrinus blijkt. En dat de Samaritaanen * Javai hebben gezeyd, ſtaat by Theodoretus te Leezen. Maar gelijk wy in de Verhandeling der Egiptiſe Feeſt-Daagen hebben gezien, Datze op de Maaltijd, dieze *'t Banket der Goden* noemden, gewoon waaren, Vier Goude Afgod-Beelden, (onder welke gemeenlijk *Twee Honden* waaren,) rondom te draagen, welkze de *Vier Letteren*, tot een Heylſchendige verpoetzing van den Naam Jehovah noemden; alzoo is daar ter Plaatze uyt zommiger aamerking gezeyd, Dat deeze *Twee Honden*, niet dan een raazende Beſpotting van de Verdubbeling der Hebreeuwſe Letter *He*, in den Alderheyligſten Naam Gods te kennen gaaven. En daar ontbreeken ook geen opmerkende verſtanden die bedenkelijk houden, of ook niet deeze waanwijze Ketters, door deezen Naame ΙΑΩ, den Heere *Jeſus* verſtaan en beteekend hebben; niet alleen om dat de Letteren zelſs dat ſcheemeragtig ſchijnen aan-te raaden, (als naamelijk Ι. *Jeſus*, Α. *Alpha*, en Ω. *Omega*;) maar dat zy zelfs wel ſtoutelijk dorſten zeggen; Dat Jeſus, om de Kragt en 't Geheym van alle de Letteren aan te wijzen, *d'Eerſte* en *de Laatſte* genoomen, en die zig-zelven tot een By-Naam heeft toe-gepaſt. De LXX Overzetters hebben het Woord Jehovah, bynaa over-al *Heere* Vertaald; en zomtijds Godt. En wy zien dat zulx ook van de Heylige Schrijvers niet en is naa-gelaaten; want daar 2 Sam. 7: 3. ſtaat Jehovah *Is met U*, is 1 Kron. 17: 2. Geſchreeven, Godt *Is met U*. En in deezer voegen word ook 2 Kon. 11: 10. *Het Huys des* Heeren; *het Huys* Gods genoemd. 2 Kron. 23:9. Het geene daarom ook de Schrijvers van 't N. Teſtament, te ligter hebben naa-gevolgd. Want het geene Deut. 8: 3. *Den Mond des Heeren* genoemd word; ſtaat Matth. 4: 4. *Den Mond Gods* aangehaald: En zoo meede Gen. 15: 6. *Hy Geloofde in* Jehovah, luyd Rom. 4: 3. *Hy Geloofde Godt*. Ziet meede Jacobus. 2: 23. en vergelijkt Jeſa. 8: 18. met Hebr. 2: 13. ook hebben d'Apoſtelen dikmaal het Hebreeuwſe Woord Jehovah, *Heere* verklaard, als te zien is 2 Kor. 3: 17. vergeleeken met Exod. 34: 34. en zoo heeft meede de Zaligmaker gedaan by Mattheus op het 22ſte Kapittel: Daar hy d'Hbreeuwſe Woorden, Jehovah *zeyd tot mijnen Heere*. Verklaard, *De Heere zeyd tot mijnen Heere*. En daar zijn meer plaatzen daar men dit in waargenoomen ziet; en betuygen, Dat Jehovah zoodaanig den Naam van *Heere* bevat, Dat hy zelve zy, *Een Heere der Heeren*. 1 Thim. 6: 15. alhoewel ook waar is, Dat den Naam Jehovah in ruymer Beteekenis des Goddelijken Weêzens, gelijk we begonnen hebben te Verklaaren, verſcheeld van Adonai *Heere*, welke Gods Naam is in Beteekenis zijner Onderhouding en Heerſchappye; terwijl Jehovah de Naam is, van zijn Weêzentlijk beſtaan; als zeer wel over-een-koomende met den Naam אהיה Ehejeh, *Ik Ben*, of *Ik zal Zijn*. Exod. 3: 14. en יהוי *Jehovih*, Gen. 15: 2. en יה *Jah*. Exod. 15: 2. En daarom, wanneer wy zien, hoedaanig ook d'Apoſtelen het Woord *Heere*, in plaats van Jehovah gebruyken, meenen zommige Fraaye Uytleggers, Dat ons zulx moet dienen, om derzelver by-

* Ziet het IIde Deel.

* Of ook Jabai.

De Naam Jeſus onder der Ketteren IAO bedommeld. I. Jeſus. A. Alpha. Ω. Omega. IAΩ.

Jehova hoe, en waarom Heere en Godt Vertaald.

Hoe de Naam Jehovah

byzondere Maniere van ſpreeken te doen verſtaan: als Rom. 10:9. *Indien gy zuld belijden, Dat Jeſus is de* Heere; Dat is, de JEHOVAH: Gelijk hy genoemd word, Jer. 23:6. Wederom, 1 Kor. 12:3. *Niemand kan zeggen, Dat Jeſus is de* Heere, (Dat is, de JEHOVAH,) *Als door den Heyligen Geeſt.* Invoegen dit niet alleen den Naam is van *Godt de* VADER, maar ook van *den* ZONE en den *H.* GEEST. vergelijkt, Jeſa. 12:4-6. Actor. 28:25, 26. met Jeſa. 6:9. Doch waarom d'heedendaagze Joden, den Naam JEHOVAH niet Oorbaar agten zoodaanig uyt-te ſpreeken als menze geſchreeven vind, maar over-al daarze dien ontmoeten, ADONAI, *Heere* Leezen; hebben we te vooren omſtandig genoeg aangeweezen. Doch *Zoo Ymand* Luſt heeft, een Rijkvoerige Verklaaring van den Naam JEHOVAH te hooren; *De Heere* zelfs, (die de beſte Uytlegger van zijn Naam is,) heeftze voor de Ooren van Moſes, op dat hy hem al zijne WEEGEN en GOED toonde; aldus uytgeroepen: HEERE, HEERE, *Godt, Barmhertig ende Genaadig: Langmoedig en groot van Weldaadigheyd, en Waarheyd. Die de Weldaadigheyd bewaard, aan veel Duyzenden, die de Ongeregtigheyd, en Overtreedinge, en Zonde vergeeft: Die den Schuldigen geenzinds Onſchuldig houd; bezoekende d'Ongeregtigheyd der Vaderen aan de Kinderen en aan de Kinds-kinderen, in het Derde en Vierde Lid.* Exod. 34:6, 7. Zulx al 't geene wy Natuurlijk van Godt kennen, te-gelijk met het geene wy van hem uyt het Geopenbaarde gelooven, in deezen Heerlijken Naam is ingeſlooten. Het welke, om dat het wel een Ruymer Inzieninge vereyſt, wy korts hier-naa met meerder welvoegzaamheyd beſchouwen zullen: Op dat we weeten, in wat Zin en onderſcheyd, JEHOVAH tot Moſes gezeyd heeft, Dat hy Abraham, Iſaak en Jakob wel Verſcheenen was *Als Godt d'Almagte,* maar dat hy hen met den Naam van HEERE, niet en was Bekend geweeſt, Exod. 6:1.

ook aan Kriſtus paſt.

Gods Naam JEHOVAH hoe van hem zelfs aan Moſes verklaard.

Maar gelijk Farao deeze JEHOVAH, de *Godt der Hebreën,* niet en Kende, en door Betuyging van Ongehoorzaamheyd aan deſſelfs Woord hem ſchamperlijk Beſpotte; alzoo en ſtond ook zijn Boosaardig Voorneemen daar by geenzinds ſtil: Maar in Gramſchap teegens Moſes en Aaron opſtuyvende; Bekijft hyze wel Dapper, Zeggende; *Dat zy het Volk aftrokken van haare Werken,* Exod. 5:4. Te weeten van dat Werk, waar door hyze zogt uyt-te Mergelen, naa 't Voorbeeld van zijn Vader; vergelijkt deſſelfs Raadſlaagh, Exod. 1:9, 10, 11. Dewijl dit Volk reeds te veel in Getaalle was geworden; en voor-al nu geen Ruſt gelaaten, maar veel-eer moeſt Beſwaard worden. Gelijk deezen Konink ook ſtrax, (naa dat hy Moſes en Aaron niet zonder Weederhoorige veragtzaamheyd, met dit beſcheyd van-voor zijn Aangezigt weg-gezonden, en gezeyd had; *Gaat heenen tot uwe Laſten:*) wel ſtrengelijk deed bezorgen: Ziende den Tyran geen andere Kans voorhanden, om de Mannelijke kragten der Hebreën, die den Egiptenaaren alzinds teegen de Borſt ſtak, te verkragten. Waar toe hy dan zijn Laſtmeeſters en Aandrijvers onder 't Volk zond, om deſſelfs Amptlieden te Beveelen, Datmen den Hebreën voortaan geen *Stroo,* (of als de Latijnze Bybel vertaald, *Geen Kaf*) meer geeven zou; Maar datze 't zelfs Veldewaard-in, en *Op-den Boer* zullen haalen, en nogtans daar over aan haar Oude Taax der Tichelen dieze Vormen moeſten, niet een zier verminderd worden. Daar by voegende, Dat d'Iſraëlijten, Leuy en Leedig gingen, en haar Handen onder haar opgeleyde Laſten veel te ruym hadden, en aldus van Weelde, Dertel geworden, tijdig en ontijdig riepen, *Laat ons gaan; Laat ons onzen Godt Offerhande doen;* Exod. 5:8. Hier op dan zeyd hy; men *Verſwaare den Dienſt* over dit Manvolk zoodaanig, Dat zy daar aan genoeg te doen hebben; *En haar niet en Vergaapen aan Leugenagtige Woorden.* Zoo ſpreekt de Goddelooze Konink: Het zy dan dat hy den Godt der Hebreën, tot een Leugenaar wilde maaken; of betuygen, Dat Moſes en Aaron, met zulken Magt niet gezonden waaren alsze voorgaaven. Als dan d'Egiptize Laſtmeeſters, en d'Amptlieden Iſraëls, des Koninks Bevel al-om en elk onder zijn Veem bekend-

Moſes en Aaron van Farao bekeeven en van Oproerigheyd betigt.

Iſraëls Laſten van Farao beſwaard.

Farao neemd de ſchaars-

gemaakt en ſtrengelijk deede onderhouden, ('t ging haar zoo het wilde, en zy haalden 't Stroo en Kaf daarze het vonden,) gebeurdet niet zelden, Dat zy haar Veldewaard-in begeevende, van weegen de Schaarsheyd, en ver-afgeleegentheyd der Zaay-Landen, *Stoppelen* in ſteè van *Stroo*, moeſten inzaamelen; en zulx wel zoo veel te eerder, als het Stroo in Egipten, kort van Halm viel, en alzoo weynig hoops Uytleeverde: Gelijk de Schrandere Thomas Brown, zeer wel heeft aangemerkt; alhoewel hy daar in van andere Verſcheeld; als hy meend, Dat den Iſraëlijten, booven de ſtrenge Taax van Tichel-ſteenen, zelfs noch het noodige Stroo ontnoomen wierd: Dus luyden zijn eyge Woorden: „ d'Onmenſchelijke Verdrukking der Kinderen Iſraëls door de Egiptize Ampt-lieden, die niet te vreede waaren met der zelver gemeen Getal van Tichel-ſteenen, maar haar ook het Stroo dat hen toegeleyd was, ontnaamen, en haar dwongen om *Stoppelen* te verzaamelen, waar zyze vinden konden, zal beeter konnen begreepen worden, indien men aanmerkt, hoe ſwaar het was, om Veel Stroo in Egipten by-een te krijgen, dewijl de Steelen van 't Kooren zoo kort waaren, Datter meer als gemeen werk aanvaſt was, om ſlegts een kleyn hoopje by malkanderen te krijgen: Gelijk uyt het Verhaal blijkt, dat Plinius daar van tot ons geluk aan zijn XVIII. Boek gegeeven heeft; zeggende; *Dat het Stroo van 't Egiptiſch Koorn, nooyt een El lang is; om dat het Zaad, zoo Ondiep ligt en anders geen Voedzel trekt, dan uyt de Modder en Slibb, die de Riviere opgeworpen heeft; Want daar onder leyd niet dan Zand en Keyzelſteenen.* Zoo dat dan de Woorden der H. Hiſtorie, veel Naadrukkelijker zijn, alsmenze gemeenelijk neemd, alwaar gezegd word; *Doe Verſtrooyde zig het Volk, in het gantze Land van Egipte, Dat het Stoppelen verzaamelde, voor Stroo.* Want de Stoppelen zeer kort zijnde, waarenze moeyelijk te bekoomen; naadien weynig Velden niet helpen konden, en het Volk genoodzaakt wierd, over-al te ſwerven, eer zy genoegzame Voorraad konden by-een krijgen. Dit zeyd Thomas Brown. Onder-en tuſſen ſchijnd het dat omtrent d'Egiptize Stad *Aphraïm*, overvloed van Stroo viel. Want wanneer de Joden, uyt een over-Oud Erfgerugt, in den Talmud zeggen, Dat de twee Voornaamſte Tooveraars ten Tijde van Moſes zijn geweeſt *Jannes* en *Jambres*, (waar aan ook den Apoſtel gedenkt. 2 Thim. 3: 8.) voegen zy daar by, Dat deeze Moſes over zijn Wonderteekenen willende beſchimpen, zeyden; *Brengd gy Stroo in Aphraïm?* Dat is, *Brengd gy Guychelaarye in Egipten, daar doch dit Land vol is van alzulke Konſtenaars.* Onder-en tuſſen heeft Joſefus, aangaande deeze ſtrengheyd van Farao en zijn Laſtmeeſters aangemerkt; Dat hy het Volk des Daags deed in Steen werken, en des Nagts liet Stroo zoeken, op dat hyze Dubbel werk en nooyt Ruſte gaf. Maar op wat wijze haar dit Stroo en Stoppelen, tot het mengen der Leem-Aarde en 't Vormen der Tichel-ſteenen, als meede om dezelve te bedekken, en op de Werkplaatzen te behandelen, te-Nutte zy geweeſt; om daar meede, zoo die alleen gedroogd, als die door 't Vyer in de Ovens gebakken waaren; haare Huys-gebouwen, en Veſting-muuren der Vaſte Steeden op-te haalen, gelijk de Oude pleegen, (en Farao Rameſſes Miamun, de Vader van deezen Konink, twee Dusdaanige Steeden naa d'uyterſte grenzen van Egipten, ondernoomen had te Bouwen; Exod. 1: 11.) Dat verhoopen wy in de Strax-volgende Print-verbeelding, door 't aanwijzen van zoo veelerley Beezigheeden en Behandelingen, als daar toe noodig waaren, zoo naauwkeurig Afgeſchilderd te hebben, Dat ons dien aangaande, agter deeze Zinrijke Reeden van Petrus Cunæus, niets meer dan een beknopte Verklaaring noodig ſcheen, om derzelver Slaafze Dienſtbaarheyd, te-gelijk met de gantze naaſleep van Iſraëls Verdrukking, als in een opſlag van 't Oog te beſchouwen. Dus heeftze Cunæus dan beſchreeven: „ De Egiptenaars *Zeyd-Hy*, hebben 't voor een eygen Goedertierendheyd geagt, Datze de Hebreën in haar Land lieten Woonen: Maar wanneer der zelver Getal zoo groot wierd, Datze 't zelve ontzien moeſten, zijnze van meeninge Ver„anderd,

heyd van Stroo in Egipten, te baat om d'Iſraëliten te onderdrukken.

Joodſe getuygenis aangaande Jannes en Jambres, te Nutte gemaakt.

Iſraëls onderdrukking, van Cunæus, ontworpen.

„anderd, en hebbenze teffens begonnen te Haaten en te Vervolgen. Dus wier-
„den zy met ſtrenge Dienſtbaarheyd gedrukt, ter-tijd dat Joſef en al zijn Broe-
„ders Overleeden, en zijn Weldaaden en Dienſten vergeeten waaren. 't Is niets
„byzonders 't geen de Rabbiniſten aanmerken; naamelijk, *Dat Joſef niet lang*
„*geleeft heeft, maar wel Levi: En dat naa zijn Dood de Iſraëliten Onder drukt zijn:*
„Alhoewel'er d'Hebreën een Spreekwoord van overgehouden hebben; welke
„zeyd; *Dat naa eens Broeders Dood, d'andere alle Vervolging lijden; en dat het*
„*heel Gezelſchap in den Rouw is, over de Dood van een haar der Meedemaats.* Ziet
„daar een Joodſe ſnoodheyd. Wy zijn altijd van gevoelen geweeſt, Dat het
„meeſte-part der Joodſe Spreuken zeer Vaats zijn; Doch dat kanmen van deeze
„niet volkoomen zeggen. Maar hoe zeer deeze Heydenze Naatie, het Heylig
„Volk heeft onderdrukt, is in de Boeken van Moſes genoeg beſchreeven. Zy
„moeſten ſwaar Werk doen; en die niet geſtaadig Wrogt, wierd dapper Afge-
„roſt. Dus ging haar geklag tot in den Hemel. Zommige moeſten Steenen bak-
„ken, om Steeden te Bouwen; zommige moeſten Stroo en Stoppelen daar toe
„aanvoeren; en zommige de Vuylnis uytdraagen; kort-om zy moeſten aller-
„hande Slaaven-Dienſtwerk doen. De Joden Eeten noch heedendaags op Paas-
„dag, een Moes of Bry-pap *Karozeth* genoemd, ter gedagtenis van dien. En
„zoo zeyd ook Juvenalis, Dat zy te Roomen; *Een Korf met Hooy*, onder haa-
„ren Huyſraad pleegen te hebben. Zy hebben een Korf met Hooy, om datze in
„Egipten, zulken ruygte in gevlogte Korven gedraagen hebben; als meede om
„datze Hooy en Stoppelen, hadden gebruykt tot het Steenvormen. Daar was
„haar dan aangeleegen, Datze door deeze Gedagtenis, t'elkens alle Menſchen
„leerden, hoe veel en ſwaare dingen zy in Egipten geleeden hadden. En daar
„is Niemand die de woorden van deezen Digter beeter heeft Uytgeleyd, als
„Philippus Beroaldus een Geleerd Italiaan. Dit's een Getuyge. Maar wy zul-
„len ook Martialis bybrengen, Die een Fraay Puntdigt over *Gellia* gemaakt
„heeft: Welk Vrouws-Perzoon, naa datze veel Goelijke en Eerlijke Vryers
„ver-agt had, ten laatſten om haar Hoovaardy geſtraft is; wantze Trouwden
„met een Jood die een ſchuym van Guyten was: Noemende dien Bloed, *Ciſti-*
„*ferum*, om dat hy met een Korf met Hooy, door de Stadt liep. Voorwaar nie-
„mand vergeet ligt de Teegenſpoed en d'Ellendigheyd, dien hy heeft uytge-
„ſtaan: De Tyrannye der Egiptenaaren bleef Diep in haare Gemoederen inge-
„prent. Anders, Godt had tot Abraham gezeyd; Dat Iſraël den Egiptenaaren
„vier honderd Jaar zou dienen; 't geen egter niet en is geſchied; Want Godt heeft
„zig over dezelve Ontfermd, en haar eerder Verloſt. Hier toe behoord het
„geen de Kaldeëze *Targum*, naagelaaten heeft; *De geſtelde Tijd is verkort, van*
„*weegen de Verdienſten der Vaderen, die by de Bergen worden vergeleeken: En Godt*
„*heeft* 190 *Jaaren, van den Tijd der Slaavernye afgekort; En* 90 *Jaaren weegens*
„*de Regtveerdigheyd der Moederen, die by de Heuvelen worden vergeleeken.* Ter
„zelver Tijd leefde de Goddelijke Man Moſes, door wiens beleyd, d'Hebreen
„uyt d'Egiptize Slaavernye geraakt zijn; en hy heeft met haar een ſwaare Reyze
„door verſcheyde Woeſtijnen aangenoomen. Geen *Hieroſolymus* of *Judas* was
„Autheur van deezen Uytgang: Noch daar en was geen Konink *Bocchorus*,
„die een Zaam-geraapten hoop, welke by de Goden gehaat was, door 't ingee-
„ven van *Hammon*, in andere Landen Wegvoerde. Tacitus en alle die hem dit
„Geleerd hebben, dwaalen zeer. Doch ten is geen Wonder, Dat die Schrijvers
„welke de H. Schriftuur nooyt gezien hebben, zoo Valze dingen en Leugens
„van de Joden aanteekenen. Godt haat dat Rouw en Onheylig Volk, en laatze
„in de Duyſternis; en hy heeft niet willen toeſtaan datze Kennis zouden hebben
„van de zaaken des Heyligen Volx; zelfs niet van die dingen die Publijk zijn;
„op datze maar des-te meer te Schanden wierden. Dus verre Cunæus Kort Ont-
werp van Iſraëls Slaavernye in Egipten, Die wy voorneemens zijn hier in een
Print-Tafereel te Vertoonen, en met de volgende aanwijzingen, den Beſchou-
wer eenigzinds Verſtaanelijk te maaken.

Slaavernye der Kinderen Iſraëls in Egipten, door een Print-Tafereel afgebeeld.

VER-

VERKLAARINGE VAN HET PRINT-TAFEREEL.

Dat de Slaavernye der Israëliten, in het Diensthuys van Egipten vertoond.

A. Den aanbouw der twee Schat-Steeden, Pithom en Raamses, welke Farao de Konink van Egipten, te dees-Tijd ondernam, en geleegentheyd gaf, om d'Israëliten met harden Dienst, in Leem, en Tichelen en allerhande Arbeyd op den Velde te onderdrukken; en *'t Leeven Bitter te maaken*. Exod. 1: 11, 13, 14.

B. Het bereyden, en doormengen der Leem-Aarde tot het Tichel-vormen, daar onder kneedende, gehakt Stroo, gesneede Stoppelen, Kaf &c. tot de Binne-Steen; die d'Oude, als Vitruvius leerd; alleen door sterk Droogen pleegen hard te maaken. Ziet van het Stroo. Exod. 5: 7, 8. &c. en de rest deezer aanwijzingen.

C. Het Slaan, treeden of bewerken en Taay-maaken der Leem-Aarde, tot de Tichelen die Gebrand wierden, en voor Buyten-Steen dienden.

D. Het Vormen der Tichelen, uyt de bereyde Leem; omtrent welkers Werkbanken eenige Jongens en Knaapen gezien worden, Die de Leem-Aarde gestaadig aanbrengen, en andere die de Gevormde Tichelen, op Bordekens weg-draagen en te Droogen zetten, gelijk die gantze Behandeling, in de Babylonize Stadt-en Toorenbouw naauwkeurig aangeweezen is. Ziet Joodse Oudheeden; op 't 1148ste blad.

E. Het vlegten van Matten uyt Biezen en Riet, om de opgezette Tichel-hoopen voor 't Kneuzen en Stooten, als ook teegens het al-te schielijk Droogen, te dekken; hoedaanig by ons veel meer teegen den Reegen geschied; Waar van dit Needer-Egipten weynig nood had. Deut. 11: 10, 11. Ook dienden deeze Matten, tot Korven, om 't gesneeden Stroo, en Stoppelen te vervoeren en tot de Leem-bereyderyen, heenen te brengen.

F. Het snijden van 't Sroo en Stoppelen, tot het Mengen der Tichel-Aarde, die voor de Binne-Steen diende.

G. Het opneemen en Af-leeveren der gedaane Taax, die de Amptlieden onder d'Israëliten, aan Faraos Aandryvers en Oversten der Schattingen, verantwoorden; en van haar Strengelijk word afgevorderd. Exod. 5: 14, 6, &c.

H. De Amptlieden, welke Faraos Aandrijvers uyt d'Israëliten, over haar gesteld hadden; Geslaagen, en streng gehandeld; om datze haar Gezette Taax niet voldaan, maar haar Tijd verspild hadden, met Stroo en Stoppelen zelfs te haalen; Dat haar te vooren door andere ter Hand gesteld was. Waar over zy wel klagtig vallen maar geen Gehoor krijgen, dewijl haar dit tot verswaaring van haaren Dienst wierd opgeleyd. Exod. 5: 14, 9. Welk slaan en harde handeling, Moses naaderhand zoo zeer verdroot, Dat hy eenen Egiptenaar die zulx deed, De Rest gaf, en hem onder 't Zand weg-dompelde. Exod. 2: 11, 12. Waar van daan het voortgekoomen schijnd, Dat de Oude Joden en Kristenen; Wanneerze elkander in teegenspoed pleegen te Troosten, Zeyden; Doe de Tichel-Steenen Verdubbeld wierden, quam Moses te Voorschyn.

I. Het aanbrengen van Stroo en Stoppelen, Dat de Israëlijten voortaan zelfs op den Velde moeten opzoeken, en nogtans haar vol Getal van Tichelen Leeveren. Exod. 5: 7, 11, 12. Alwaar de gemeene Latijnze Bybel, doorgaans *Kaf*, in stê van *Stroo* Vertaald.

K. Uytgaande Troepen, die van de Aandrijvers gedwongen worden, om voortaan haar Stroo en Stoppelen zelfs te gaan haalen *Waar zy het vinden konden.* Want de aandrijvers drongen aan, en zeyden; *Vol-eyndigd uwe Werken*; Elk *Dagwerk op zijnen Dag*, *gelijk doe der Stroo was:* Want van uwen Dienst zal niets verminderd worden. Exod. 5: 13, 11.

L. Het aanvoeren der Gevormde Tichelen, om dezelve in de Tichel-Ovens te Doorbranden, of ook die reeds Gebrand; of door Droogen inde Zon hard geworden zijn; worden naa de Werkplaatzen gebragt tot den Op-bouw der Schat-Steeden, Pithom en Raamses. &c.

M. Het Ontlaaden der Steen-Ovens, waar in de Tichelen gebrand zijn. Daar omtrent ook het Vol-zetten der Tichel-Ovens gezien word.

N. Allerley harden Dienst, waar meede d'Egiptenaars den Kinderen Israëls doen Dienen op den Velde; niet alleen in Leem en Tichelen, hoedaanigen Arbeyd tot hier, Verklaard en aangeweezen is; maar ook in Graaven, Spitten, Delven, Ploegen, Hout-hakken, Water-draagen, Metaal-Smelten, en diergelijke. Exod. 1: 13, 14.

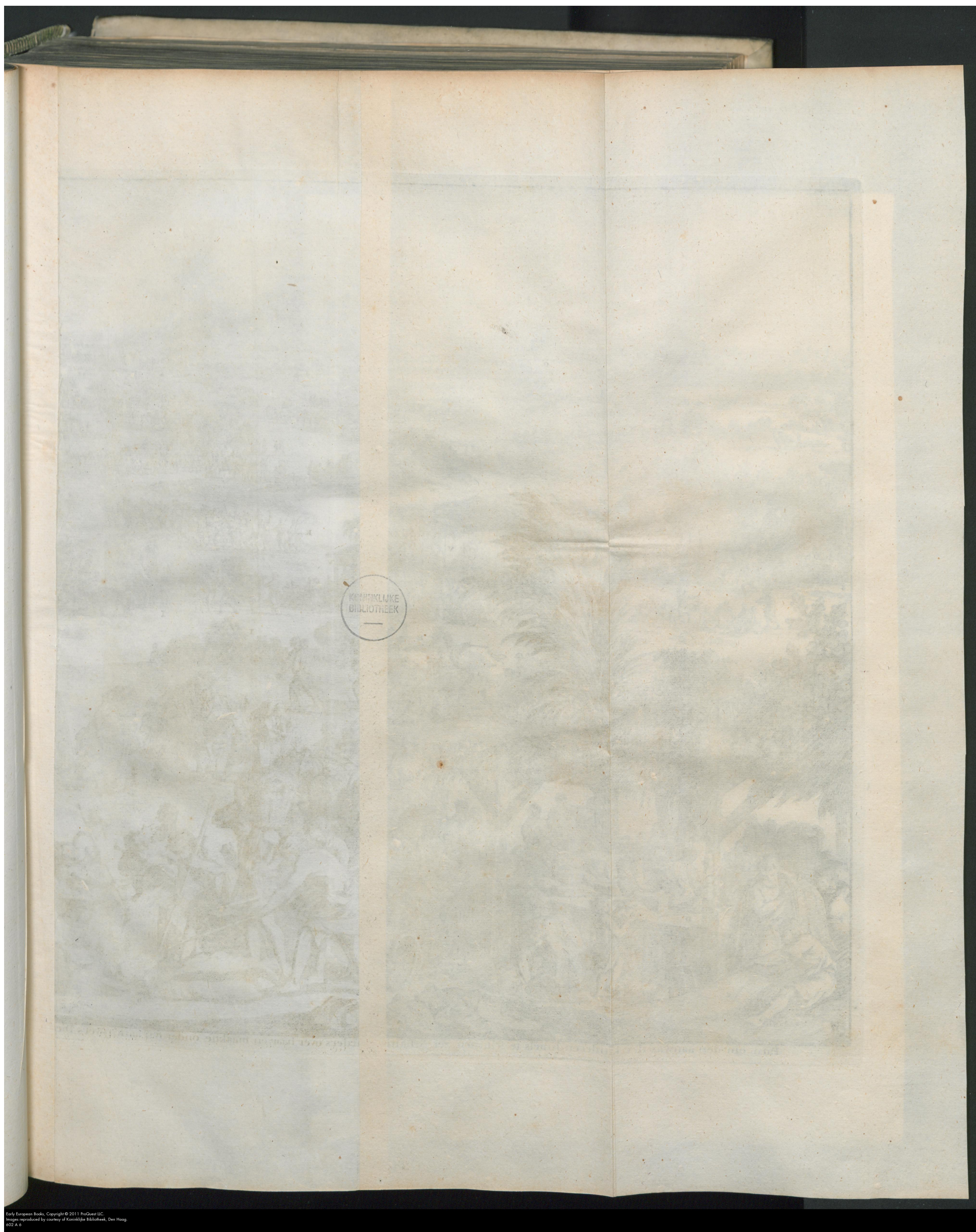
O. Groote Pyramiden, omtrent Memfis, die het Oud-Erfgerugt wil, Dat ook onder de Slaavernye der Israëliten gebouwd zijn. Waar van ook Josefus getuyge is; alhoewel 't niet Geloofslijk is; gelijk we op zijn Plaatze hebben aangeweezen: En derhalven hier alleen Bedenkelijk vertoond.

P. Voor-

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

...n maaktse onder syn aandryvers ...nstba...

Faro, om den aanwas der kinderen Israëls te schutten, zet Schattingaarders over haar, en maaktse onder syn aandryvers

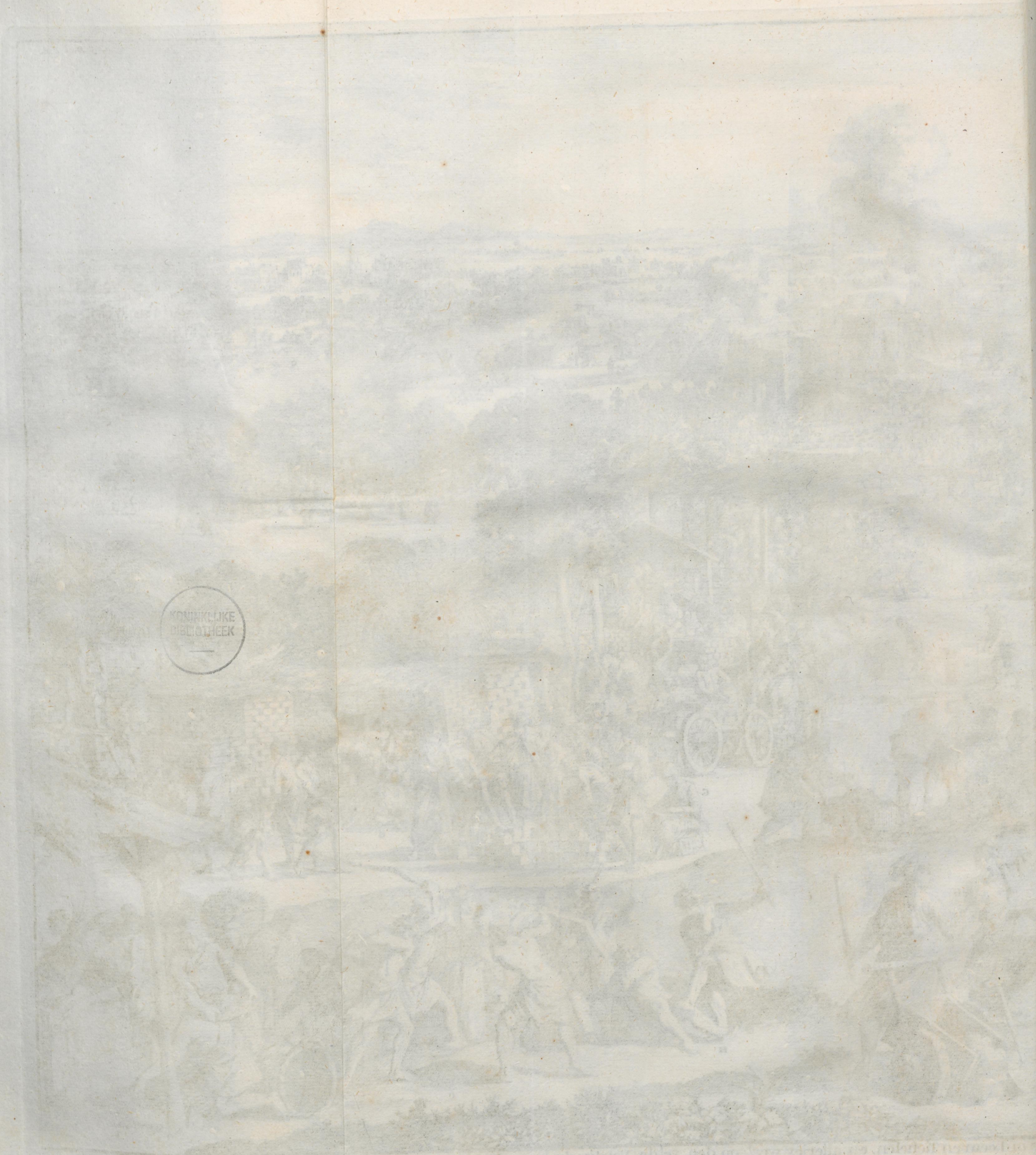
...nstbaar in Leem en Tichelen, en allen

...nstbaar in Leem en Tichelen, en allerley werk op den velde; Verdruckt haare Knegtjes en maaktse 't leven bitter. *Exod. I. v. 11. 14. en kap. V.*

...drryvers ...

P. Voornaame Vroed-Vrouwen der Hebreën; SIPHRA en PUA genoemd, die veel-ligt tot d'Egiptize Naatie behoorden; welke hier over 't Gebod des Konings, (Dat haar belaſte de Iſraëlitize Knegtjes in de Geboorte te ſmooren,) met andere Vrouwen Raadpleegen; *Dewijl zy Godt vreeſden.* Exod. 1: 15, 16. 't Geen den Beſchouwer minder vreemd zal ſchijnen hier in 't open Veld, en omtrent het afgeleegen Geboomte te geſchieden; als hy uyt der Joden Overleevering aanmerkt; Dat de Vrouwen te dees-Tijd, meeſt in eenzaame plaatzen gingen om te Baaren, op dat haare Kinderen van de Epiptenaars niet in de Riviere geworpen wierden. Gelijkwe in 't Verhaal van haar heedendaags Paas-feeſt, zullen aanteekenen.

Q. De Hebreeuwſe Knegtjes, door d'Egiptize Rakkers en Loerhalzen, uyt des Konings Laſt in de Riviere geworpen. Exod. 1:22. 't Geên ook als zommige meenen, door het Dwang-gebod, vande Ouders zelfs-gedaan wierd; Ziende op de Woorden van Stefanus Actor. 7: 19. *Wegwerpende haare Kinderen*: Waar op te zijner plaatze geantwoord is.

R. Moſes onder dit ſtreng Gebod Gebooren; en naa Dry Maanden verſteeking, in een Bieze Kiſtje op de Riviere gezet; word uyt Laſt van Faraos Dogter opgeviſt; en naa d'Opvoeding by een Hebreeuwſe Zoogſter (die des Kinds Moeder was;) van dezelve Prinçès voor haar Zoon aangenoomen, en MOSE, of miſſchien MOISIS genoemd, om dat zy hem *Uyt het Water* had opgebeurd: Gelijk zy zelve betuygd. Exod. 2: 10. Waar teegen vergelijkt het gantze Verhaal hier van *Vers* 1. tot *Vers* 10.

S. Ampt-lieden, Bezorgers en Schaft-meeſters, vande Egiptize Aandrijvers, uyt de Hebreën over allerley Dienſtwerk geſteld, die daar toe daagelijx by-een koomen, en Raadpleegen, hoe alles aan den Egiptenaaren moet Verantwoord worden.

T. 't Kooken, Smooken, en bewind over Teer-Koſt, Pot en Krouwel, zoo voor hun zelve, als die wat hadden om te Koopen; en zig alzoo geeren (alſſe konden) tuſſen de Viſch en Vleeſchpotten van Egipten vermaakten; en liever onder Slaavernye, Ajuyn en Look, Komkommers, Pompoenen, en tot Verzaadiging Brood Eeten Exod. 16: 3. Num. 11: 4, 5. als de Vryheyd en Verloſſing beneerſtigen, die hen was toegezeyd om deeze Tijd te zullen gebeuren; op datze naa Gods Belofte, in een eygen Land gebragt, en een Vry-gemaakt Volk wierden.

V. Voorraad-Huyzen, en Lootzen; Alwaar de *Provizi* van Ajuyn, Look, Knoflook, en diergelijke ſlegte Teer-Koſt, voor het Slaafze Volk te zaamen gebragt, en van daar aan dezelve uytgedeeld wierd. Welk zoober onthaal, daarze niet dan een ſtinkenden Adem van overhielden, haar nogtans naaderhand onder haare Murmureeringen teegen Moſes in de Woeſtijne, zoo aangenaam ſcheen te herdenken; Dat zy wel weederom hadden willen derwaards keeren. Gelijk uyt haar eygen Woorden blijkt; Num. 11: 5. en 14: 4. &c. En zoo Ymand de moeyte neemd, ons Print-Tafereel verder aandagtig te bezien, zal ligt bemerken, Dat'er veel-meer andere dingen in waargenoomen zijn, Die tot Iſraëls Verdrukking in het Dienſt-Huys van Egipten behooren; en dat dezelve uyt Vergelijking van andere Beezigheeden, en onze Reedenvoeringe tot hier-aan-toe, heel ligt om te verſtaan zijn.

Besluyt over het bygevoegde Print-Tafereel.

Zulx wy booven al dit arbeydzaam Woelen, Draaven en Slaaven der Hebreeuwſe Manſchap, nu maar des-te ligter bezeffen konnen, tot hoe grooten Tijd-ſpilling, en ſwoegende Bekommering, haar deeze afgeperſte Stroo-Bezorging verſtrekt heeft; en hoe het by-gekoomen is, Datze het Gezet-Getal der Tichelen elk op zijnen Dag, niet en konden afdoen; hoe zeer ook hunne Eygene *Amptlieden* daar voor yverden: Zoo dat zy zelfs, die Opzienders onder d'Iſraëliten waaren, daar over van Faraos Aandrijvers, wel Dapper met Stok-ſlaagen wierden Afgeroſt. Exod. 5: 14. Alwaar d'Uytleggers niet onwaarſchijnelijk willen aangemerkt hebben; Dat over Tien Iſraëliten, Eenen *Amptenaar* uyt hun Eygen Volk, en over Tien zulke Amptenaars, Een Egiptiſen *Aandrijver* geſteld was; hoedaanige zommige niet Oneygen in onze Taal, Een *Laſt-Meeſter* noemen. Invoegen elk Egiptiſe Laſt-Meeſter, Tien Veenen, of Iſraëlitiſe Rotſchappen, en alzoo Honderd Man onder zijn Opzigt had: De Amptenaars van elk Rot daar onder geteld zijnde. Nogtans moet men met veele Joden niet meenen, Dat deeze Hebreeuwſe Amptlieden, uyt de LXX Oudſten Iſraëls genoomen zijn, naadien d'H. Hiſtorie van geen zoodaanigen Geſelſchap van t'Zeeventig Oudſten, die in Egipten zouden geweeſt zijn, gewag maakt; maar wel, datter naa d'Uyttogt des Volks, zoo veel van Moſes Verkoozen zijn, om zijn Nood-hulpen in 't Beſtuur des Volks te zijn. Maar zy zijn Waarſchij-

Naader verklaaring over de Amptenaars onder Iſraël en de Aandrijvers der Egiptenaaren.

Miſlag der Joden die hier van LXX Oudſten droomen.

nelijk naa 't Believen van Farao, in zoo grooten Getal als 'er noodig waaren, uyt de Hebreën over haare Broeders gesteld; het zy dan uyt derzelver Oudste of Aanzienelijkste, of uyt andere die bequaam scheenen; zijnde deeze uyt Israël, alleen Dienstbaare Amptlieden, en geen Regters noch Overheeden, welke het Bevel van Farao ten overstaan zijner Aandrijvers, onder haare Meede-Broeders moesten Uytvoeren. Doch waarom de Griexe Overzetters, deeze Hebreeuwse Amptlieden, *Schrift-Geleerde van 't Geslagt der Kinderen Israëls* noemd; hebbenwe tot nog niet konnen raaden: Alhoewel haare Overzetting, zommige wel kan in 't Zin gebragt hebben, om hier aan de LXX Oudsten te gedenken. Dat nu ook deeze Amptlieden, onder de Last-Meesters of Schatters van Farao stonden, en van haar tot het Bestel van de Lasten des Volks wierden aangedreeven, op datze gants Israëls Drukten, blijkt niet alleen daar uyt, Datze van deeze Drijvers Geslaagen en quaalijk gehandeld wierden, maar ook uyt haare Klagte waar meede zy deswegen voor Farao koomen, en de Schuld op zijne Last-Meesters leggen. Exod. 5: 15, 16: Alwaar d'Amptlieden geen gehoor vindende, ten laatsten onder zugten en klaagen over hun jammerlijke toestand, teegens Moses en Aaron, aan 't Muyten slaan; niet anders als of deeze Gebroeders, door hun alte stouten Onderneeming, gants Israël voor Farao zoodaanig hadden Stinkende gemaakt, Dat hy haare Dienstbaarheyd ondraaglijk Verswaard, en den Egiptenaaren alzoo een Sweerd in de Hand gegeeven hadden om haar te Dooden. Exod. 5:21. Voorwaar daar en is niet, dat gereeder de laatste Steen aan de Rampzaaligheyd schijnd te leggen, dan de Slaavernye; en zy is veelzinds haatelijker dan de Dood. Maar hier van moest nu Moses en Aaron al de Wijt hebben, en leeren opkroppen 't geen de voorstanders der Vryheyd, gemeenlijk van het onverstandig en ondankbaar Volk bejeegend, wanneer d'ontwijffelbaare Uytkomst niet zoo strax en zonder stribbeling volgen wil. En alhoewel wy hier vooren uyt Exod. 1: 14. hebben gezien, Dat Israëls Dienstbaarheyd geweest is, in Leem en in het Vormen van Tichelen en allerhande Akker-Werk met Hardigheyd op den Velde, haar nogtans zulken Dienst-Werk geenzinds in diervoegen als een Slaafze Straffe is op den Hals gesmeeten, gelijk men eertijds de Misdaadigers, en gekogte Knegten die 't verkorven hadden, tot de Yzere Boeyen, en beslootene Tugt-Huyzen plagt te verwijzen. Gelijk men in de Griekze en Romeynze Oudheeden verneemd, Dat zommige Slaaven, en andere, over openbaare Schelmstukken tot het *Ergastulum*, (dat is, *Een Gevange-plaatze waar in de Geboeyde gedwongen worden te Werken,*) Veroordeeld wierden. Welke, schoonze te-mets uytgingen om te Werken; (Want eenige waaren tot het Water-Putten, tot Delven, Land-Bouwen, 't Graaven in de Steen-Kuylen, en Berg-Stoffen, of tot den Hand-Moolen verweezen;) Zy egter Schaakels en Boeyen aan de Beenen hadden, aan welkze, wanneerze weeder in haare Gevangenis keerden, wierden vastgeleyd. Onder welke het wel een van de swaarste en slaafagtigste Straffe scheen, tot het Metaal-Werk verdoemd te zijn. Gelijk dan ook Tertullianus teegens de Heydenen aanteekend; Datter niets Schandelijker was, dan met Boeyen in het Metaal-Huys te Werken. Waar by ook noch dit quam, Dat al-zulke Gasten niet zelden met eenig Brandmerk aan Hand of Voor-Hooft, geteekend wierden. Van alle welke Schandvlekken der Slaafze Dienstbaarheyd, Israël geheel-en-al is vry geweest; alhoewel het blijkt, Dat hun eygen Opzienders, ten laatsten daar noch wel alder-slegtst afgekoomen, en de Strafdraagende Slaaven zoo verre gelijk geworden zijn; Datze van d'Egiptise Last-Meesters als van Beulen, met Geessel-Sweepen en Stokken, als met een voorbereyding ter Dood, tot hunne Pligten wierden aangespoord.

Moses en Aaron in den Haat der Kinderen Israëls.

Slaavernye by alle Vrygebooren, zeer Gehaat.

Israëliten niet als Gestrafte Misdaadigers onder Slaavernye gebragt.

En zulx onderscheydentlijk aangeweezen.

Moses thans alzoo-zeer door de wanhoop der Amptlieden, als de Loeyende Klagte van 't Oproerig Volk, van zijn Stuk gezet, keerde zig flux met zijn Klaag-Reeden tot Jehovah: En in meeninge zijnde, Dat Godt met hem naa Egipten te zenden, het Volk had Quaad gedaan; dewijl haar Ellende hier door

Moses beklaagd zig over zijne Roepinge.

ver-

verdubbeld ſcheen; zeyd hy; HEERE, *Van doe aan, Dat ik tot Farao ben Ingegaan, om in uwen Naame te Spreeken, heeft hy dit Volk Quaad gedaan: Ende gy en hebd u Volk geenzinds Verloſt.* Exod. 5: 23. alwaar zommige deeze Woorden, *Gy hebd gantſchelijk niet Verloſt*; Opneemen, als of Moſes zeyde; *Gy hebd voor als noch niet eenige Waarſchijnelijkheyd daar van Getoond.* Dit was de Waarheyd, voor zoo verre Moſes hier in alleen het Oog van buyten op zijne Zendinge veſte. Doch hy ſcheen in dit Gebed, (in welk hy d'Overblijfzelen zijner voorige Swakheyd ontdekte,) noch niet al-te grondig te bezeffen; Dat JEHOVAH voor-had, zoo Schoon en Heerlijk Werk-Stuk, als d'Uytleyding van zijn Volk zou zijn, niet dan onder veelerhande Teegenworſtelingen van den Egiptiſen Farao, te zullen volvoeren. Waar toe hy Moſes dan ook ſtrax met een Openbaare Vertrooſting onderſchept; Hem Verzeekerende, nu haaſt te zullen doen zien, Hoe hy Farao met een Magtige Hand, van zijn Stijf-gezeeten Droeſſem afligten, en Iſraël zelfs uyt zijn Land uyt-jaagen zou. Exod. 5: 24. Met welkeen Goddelijke Betuyging, onze Overzetters, het *Vijfde Kapittel* van 't *Boek der Uyttogt* Eyndigen; alhoewel d'Hebreeuwſe Text die wy nu hebben, het *Zeſde Kapittel*, met dit 24ſte *Vers* begind. Waar in haar de LXX Overzetters en de gemeene Latijnze zijn naa-gevolgd: Niet-teegenſtaande de Joden, haar XIV PARASCHA of *Zabbath-Leezing der Wet*, met het Derde *Vers* van dit Zeſde Kapittel beginnen; welk in onze Bijbel het Tweede is; *Ende Ik Verſcheen*, of *Ben Verſcheenen*, &c.

En hoedaanig hy daar in zijn Swakheyd en Onkunde ontdekt heeft.

Maar van Godt onderſchept word.

Als nu de Kinderen Iſraëls voor-vaſt meenden, Dat het met hunne Zaaken gants ſlegt ſtond; en Moſes bynaa in zijn Gebed Waggelde; Dreund hem de Hemelze aanſpraak, niet alleen d'Herdenking van Gods Beloften, maar ook d'Hoogdraavende Beteekenis van zijnen Naam, in d'Ooren van zijn Gemoed; welken hy van nu voortaan, door d'Uytvoering van zijn Volk wilde aanvangen, Openbaar te maaken. Te vooren had hy tot Moſes gezeyd; *Ik zal Zijn dien Ik Zijn zal*: of *Worden dat Ik Ben*; Maar zulx thans wat naader in de Verklaaringe van zijnen Naam willende afbaakenen, zeyd hy niet ſlegts, *Ik Ben de* JEHOVAH. Exod. 6: 1. Maar hy doet'r by; Dat hy Abraham Iſaak en Jakob Verſcheenen was, in den Naam van *Godt d'Almagtige*, die *Algenoegzaam* is. (Vergelijkt Gen. 17: 1. en 35. 11.) Doch dat hy haar met zijnen Naam JEHOVAH *Heere*, niet en was Bekend geweeſt. Exod. 6: 2. *Almagtige*, of *Algenoegzaame*, hebben de LXX Overzetters vertaald; *Zijnde Haaren Godt.* Hoedaanige Twee Benaamingen, EL *Godt*, en SCHADDAI *Almagtig* en *Algenoegzaam* voor Abrahams Tijden, en ter-Tijd als Godt tot hem Sprak, niet gevonden worden. Ziet eens naa, Gen. 14: 18. en 17: 1. Als nu Godt zeyd, Dat hy de Vaderen Verſcheenen was, als de *El-Schaddai*, Betuygd hy Moſen, Dat hy van haar zoodaanig gekend is, Dat hem noch *Magt* noch *Genoegzaamheyd* ontbreekt, om haar alle Dingen te geeven, die tot het Leeven en de Godzaligheyd behooren: Dat is, om te-gelijk zijn Beloften te Vervullen, en 't Werk der Genaadigſte Verloſſing te Volvoeren; gelijk Petrus Spreekt. 2 Petr. 1: 3. Of gelijk het zommige Vermaarde Godsgeleerde heel fraay met deeze bewoording Stofferen; *Ik Ben de Vaderen Verſcheenen als* Godt d'Almagtige; dat is, Als de Zalige en alleen Magtige Heere, 1 Thim. 1: 11. en 6: 15. *Die Rijk is over alle die hem Aanroepen.* Rom. 10: 12. en vervolgens dan ook over de Zondaars. Want dit was-het, Dat Godt betuygd had aan de Vaders, Dat hy Genoegzaam was om d'Ellendige en Verdwaalde Zondaars, tot Roem van zijne Eere en Heerlijkheyd, Zalig te maaken: En dat wilde hy voor-al Gelooft hebben, doen hy met haar zijn Verbond opregte. Maar wanneer de God-Spraak hier by doed; *Dat hy met zijnen Naam* HEERE, *haar niet en was Bekend geweeſt*: Schijnd dezelve daar door niet anders te willen zeggen; Dan dat hy haar zoodaanig niet en was Bekend geweeſt, Datze de Beteekenis van dien Naam, naavolgens zijn Algenoegzaamheyd, inder-Daad en naa waarheyd verſtonden en Ervaaren waaren: Dewijl haar alle zijne Rijkdommen en ver-

Hem daar toe zijn Almagt en Algenoegzaamheyd uyt de aanduyding van zijnen Naam indagtig maakende.

't Geën naader overdagt en verklaard word.

Hoe Godt zeyd, Dat hy den Vader met de Naam van Heere niet en was bekend geweeſt?

vervullinge der Beloften, noch d'Aldergenaadigste Verlossing nooyt gebleeken waaren; om dat'er een laater Tijd tot volbrenging van al die Groote Dingen toe besteld was. Waar op d'Apostel het Oog schijnd te hebben, als hy Hebr. 11:13. van de Vaderen zeyd; *Datze de Belofte niet verkreegen hebben; maar dezelve van verre ziende, die met het Geloove hebben omhelst.* Invoegen d'Algenoegzaame Jehovah, hier meede heeft willen aanduyden; Dat hy nu in dien Naam, aan de Kinderen van die Vaderen, welke Erfgenaamen der Belofte waaren, zoude Bekend worden, en zy zien en ondervinden, Dat *de Heere* JEHOVAH was. Zulx hier niet enkelijk gesprooken word van het uytwendig kennen van dien Naam, die misschien al-te vooren, en van den Beginne gehoord mogt zijn, als eenige in weer-wil van onze teegen-bedenking gelooven; maar van de Ondervinding der Waarheeden daar in opgewonden, gelijk niet lang hier naa, in een schoon Beginzel gebleeken is; Naamelijk wanneer zy Jehovah Lof Zongen over haare volkoomene Verlossinge uyt de Hand der Egiptenaaren. Exod. 15:3. &c. Waar van dan ook deeze Taal, aangaande de Vervullinge van meerder Beloften, of ook wel zommiger Oordeelen t'haarder verbeetering, niet zelden by de Profeeten gehoord word; *Zy zullen* Jehovah *Kennen.* Ziet Esa. 49:23. en 52:6. en 60:16. Ezech. 28:22, 23, 24, 26. en 30:19, 25, 26. Gelijk dan ook Kristus zelve, in welke alle Beloften Gods, zijn *Jaa en Amen*, 2 Kor. 1:20. naa dat hy alles wat t'onzer Verlossinge diende, volbragt had, hem zelven door een schoone Uytlegging van deezen Naam, geopenbaard heeft; Dat hy was de ALPHA en OMEGA, *Het Begin en het Eynde*; De HEERE Die Is, Die Was, en Die Koomen Zal. Apoc. 1:8. en 17:18. Derhalven, naadien den Naam *Jehovah* zulken Godt Beteekend, *Die Is*, en *Altijd Is*, en zonder Begin of Eynde, altijd Dezelve Is; en wien alles zoodaanig Is, Dat hem Niets ontbreekt; Jaa zulk-Een, die sig niet alleen aan de Schepzelen bewijst als haar Godt, door gemeenzaamheyd van onderhoud; maar ook aan zijne Heyligen, Waarheyd en Genaade, Rijkelijk uytreykt; Betoonende zijne Kragt in 't Vervullen zijner Beloften: Zoo heeft Israël voorzeeker uyt dit Woord, de middel ter hand gehad, om in 't midden van haare Bezoeking, die thans op 't hoogst geklommen scheen, veelerley, Jaa allerley Vertroostingen te scheppen: Overleggende dat Godt nu in deezen zijnen Naam JEHOVAH, onder haar zou beginnen bekend te worden: Haar voor-af bezorgende, *Verlossinge*, en daar op *Vryheyd* in het Land Kanaans, tot een Onder-Pand der groot-voerigste Weldaaden, dien hy haar en haare Naakoomelingen verschaffen zou. En daarom, dewijl de Vervullinge van de Erffenis des Lands Kanaans, moest voor-gaan, eer Godt met zijn uytvoerigen Naam *Jehovah*, bekend zou worden als de Genoegzaame en Rijke Godt des Zondaars in Kristus; zoo Vermaand Godt Moses in deeze aanspraake, strax van het VERBOND, Dat hy met de Vaderen had Opgeregt, om haar Zaad, Dat Beloofde Land, waar inze voor-Tijds als Vreemdelingen gewandeld hadden, tot hun vast Bezit in-te ruymen. Exod. 6:3. Jaa hy voegd'er op d'Erkentenis van des Volks langduurig Zugten, niet alleen by, Dat hy haar van onder de Lasten der Egiptenaaren uytleyden en redden zou door een uytgestrekten Arm, Jer. 32:21. maar dat hyze ook zoodaanig tot zijn Volk aanneemen, en hy haaren Godt zou zijn, Gen. 17:7. Datze bekennen zouden, *Dat Hy* Jehovah *haaren Godt was.* Naamelijk in het Land Kanaans, over welk de HEERE zijn Hand opgeheeven had, doe hy Abraham Swoer 't zelve aan zijn Zaad te geeven: Daar hyze houden zou als *Zijn Volk*, welk hem zou dienen op zijnen Heyligen Berg; in verwagting van de SCHILO dien de Volkeren zouden Gehoorzaamen; gelijk de God-Spraak door den Aards-Vader Jakob voorzeyd had. Gen. 49:10.

Gen. 2:4. en 4:1, 26. en 16:5. en 15:7. en 18:14. en 19:14. en 22:16. en 28:13. en 26:25. &c.

Wat Moses uyt de bekendmaaking van Gods Naam, HEERE. te verstaan en de Geloovige Kerk te Leeren had.

Psal. 77:16. en 89. 11.

Moses aldus onderschraagd, brengd de Goddelijke Belofte van-nieuws voor het Volk; die Eylaas! van weegen de harde Slaavernye, en gebrek van Geest en Moed, geen Ooren leenden: Zoo weekhartig warenze geworden; en zoo was hun de

Moses brengd de Goddelijke Belofte

de Moed in deSchoenen gezonken. Exod. 6:8. Want zoo gaat het den Menschen meer-maals; Dat wanneer de Kastijdingen aan 't wanken zijn, zy van weegen haare Bitterheyd, d'overleggingen van 't Gemoed zoodaanig bedwelmd en neederveld, Dat hy noch op de Woorden Gods, noch op eenige Verpligting, agt slaat. Zulx Israël, thans op verre-naa, niet Manmoedig genoeg scheen, de voor-gestelde Loop-baan, Heldhaftig ten-eynden af-te loopen, noch den Last van het Egiptize Dienst-Huys, tot den Bloede te zullen verduuren. Gelijk men dan ook nergens Leest, Dat d'Israëliten, behalven haare Zoontjes die de Nijl-Wateren Versmoord hebben; eenig Bloed-Bad voor haare Vryheyd in Egipten overgekoomen is: Noch geleeden hebben, 't geene naaderhand den Galileërs overquam, welkers Bloed Pilatus met haare Offerhanden vermengde Luc. 13:1. Wanneer nu het Goddelijk Opzet geen uytstèl dulde, en Moses belast wierd weederom tot Farao te gaan, ontzag hy zig niet, de nooloosheyd deezer Bezending andermaal, en zoodaanig op zijn Onbequaamheyd, en d'Ongehoorzaamheyd des Volks te vesten; Dat hy ook daar in des Konings onwilligheyd niet uyt-en sloot; zeggende; *De Kinderen Israëls hebben naa my niet Gehoord, Hoe zoude my dan zoo Een Magtig Koning hooren als Farao is? Daar toe ben ik Onbesneeden van Lippen*. Exod. 6: 11. Dat is, gelijkwe te vooren over Exod. 4:10. naa de Griexze Overzetters, niet quaalijk meenen Verklaard te hebben; *Ik ben niet Welspreekende*. 't Geên de Kaldeën Vertaalen, *Ik ben van Swaare Spraake*. Maar naadien het Hebreeuwse Woord GNORLAH, in deeze en meer andere plaatzen, eygentlijk *Overtollig* beteekend; (in hoedaanigen Zin het Gen. 17: 12. aangaande de Besnijdenisse der *Overtollige Voorhuyd*, gebruykt word,) willen zommige, Dat men dit als Voorbeeldelijk gesprooken, opneemen moet. Invoegen, *Onbesneeden Lippen* te hebben, zoo veel is, als *Veele*, of *Overtollige Woorden* overzig te hebben: En derhalven was zoo Eenen onbequaam, om tot den Koning te Spreeken: Gelijk zoo Jesaias Klaagde over zijn *Onreyne Lippen* Esa. 6: 5. Waarom dan ook dit Woord, wanneer 't op de Besnijding der Boomen gepast word, als Lev. 19: 23. *d'Onreynigheyd* der Vrugten beteekend, die niet en mogten gegeeten worden. En zoo schijnense ook niet heel te missen, welke *Onbesneede Lippen*, voor *Staameren* willen opgenoomen hebben; naadien de Staamerende, veele of *Overtollige* Woorden ontvallen, die als een Voorhuyd moeten afgesneeden worden, om een reyne Spraake te hebben.

aan het Volk, Dat zeer traag van Ooren en Herten was.

Moses andermaal Gezonden, beroept hem op zijn Onbequaamheyd, en Hardhoorigheyd van Farao.

Godt onder-en-tussen zijn Trouwe geenzinds door d'Ontrouwe der Menschen, noch geenerhande teegen-stribbelingen, willende laaten ten-agteren zetten, Doed Moses en Aaron, den Konink van Egipten anderwerf, d'Ontslaaking der Kinderen Israëls aanzeggen; met byvoeging van genoegzaame blijken, Waar in hy Grondveste, Datze geenzinds door haar eygen Geregtigheyd behouden wierden; vergelijkt Exod. 6: 12. met Kap. 7: 2, 3, 4. Gelijk hun Moses naaderhand indagtig maakte, Deut. 9: 4, 5, 6. haar verwijtende, Datze van 't Begin ten Eynde toe, *Een Weederspannig Volk* hadden geweest, gelijk in d'aangehaalde plaatze van *Vers* 7. tot 24. te leezen staat. Maar wanneer d'H. Histori-Schrijver, d'Afzending van Moses tot Farao Exod. 6: 10, 11, 12, 27, 28, 29. Dus verre Beschreeven heeft, en daar op het Geslagt-Register der Vaderlijke Huysgezinnen, *Ruben*, *Simeon* en *Levi* laat volgen, om inzonderheyd uyt de Laatste, de Natuurlijke afkomst van Moses en Aaron uyt den zelven te betoonen; (als tot welke de Heere gezeyd had, Datze het Volk Israëls zouden uytleyden *Naa haare Heyren*; Dat is, niet Wan-ordentlijk, maar in wel-geschikte Leegerbenden, waar in de Stammen naaderhand volgens Gods Bevel Num. 10: 14, 15. Elk onder zijn Baniere verdeeld zijn; Zijnde nu tot veele Duyzenden aangewassen; waaromze veel-ligt Exod. 12: 41. en 7: 4. De *Heyr-leegers des Heeren* genoemd worden. Alhoewel d'alder-netste Ordening der Stammen eerst naaderhand een Vaste plooy zette, gelijkwe te zijner tijd verneemen zullen;) hebben zommige Geleerde Mannen, daar over verscheyde

Farao anderwerf d'ontslaaking der Kinderen Israëls belast.

Toestand van Israëls eygen Burger-bestuur te deezer-Tijd.

de Waarneemingen aangeteekend: En wel voor eerst aangaande het Bestuur van Israëls Burgerstaat te deezer tijd. Want gelijkmen niet en schijnd te moeten twijffelen, of het Bestel daar van is van Ouds, by de Aards-vaderen, en Hoofden van yder Stam-huys geweest, Die de *Oudsten* genoemd worden; alzoo schijnd het ook niet anders onder hen geweest te zijn, zoo lang d'Israëliten in Egipten haare Vryheyd hadden. Als waar van daan dan ook nu zoo lang naa Jakobs en Josefs Dood, van *De Hoofden der Huyzen der Vaderen* gewag gemaakt word. Exod. 6: 13. By dewelke ongetwijffeld, als *d'Oudsten des Volks*, 't Bestuur der Gemeene zaaken gestaan heeft: Gelijk men afneemen kan, uyt Exod. 4: 29. en andere plaatzen. Want of wel haare Vryheyd en Regeering, in deeze laatste Tijd, door de Tyrannye van Farao Amenophis, en zijn Vader Ramesses Miamun, Dapper gekreukt, Jaa gelijk t'eenemaal weggenoomen was; niet eens meer gedagtig zijnde, de groote Verdiensten van Josef, de Behouder van Egipten-land; isser nogtans een genoegzaam kennelijke Schaaduwe van gezien, in de strax-gemelde *Oudsten Israëls*, en in de *Hoofden vande Huyzen haarer Vaderen;* waar van niet zelden gerept word. En schoon deeze thans, een Ingestelde Heerschappye scheen t'ontbreeken, wierden dezelve nogtans van't Volk, weegens haar Voorgeboorte, Wijsheyd en Aanzien geraadpleegd, om alle Zaaken, die hun in deeze Dienstbaarheyd overquaamen, ten besten van hunne Geslagten te helpen staaven. Waar toe zy dan ook met Onderscheyding van den Gemeenen hoop des Volx, te zaamen geroepen konden worden, gelijk we zien dat Moses gedaan heeft. Exod. 4: 29. &c. Doch dat eenige deeze *Oudste*, met het getal van LXX bepaalen, welke ter gedagtenis der't *Zeeventig Zielen*, die met Jakob in Egipten quaamen, alzoo onderhouden en naderhand, door de Goddelijke instelling van Moses Num. 11: 16. zouden Bevestigd zijn; schijnd ons met weynig of geen zeekerheyd gelooft te worden: Overmids van zulke Oudste, geduurende Israëls verblijf in Egipten, Taal noch Teeken te vinden is: Jaa datz'er zelfs in het begin van Israëls Uyt-togt en aankomst in de Woestijne, niet en zijn geweest, schijndmen niet duysterlijk uyt Exod. 18: 13, 14. te moogen besluyten; dewijl daar blijkt, Dat Moses doe ter-Tijd, het Volk alleen moeste Rigten. Invoegen de Raads-vergaadering der't *Zeeventig Oudsten*, eerst naaderhand, op d'aanprijzing van Moses Schoonvader Jethro, en de Goddelijke Goed-keuring, is ingesteld; vergelijkt, Exod. 18: 14, 20, 21. met Num. 11: 16. als wanneer Godt haar ook een veel Kennelijker Sweem, van een Burger-Staat deed aanneemen; die naaderhand in 't Land Kanaans, tot meerder volkoomenheyd geraakte. 't Geene verder over de beschrijving der gemelde Stam-Huyzen aan-te merken staat, is dit, Dat den Aards-Vader Levi, het langste van alle zijn Broeders Geleeft heeft; tellende tot aan zijn Dood, 137. Jaaren. Tot hoedaanigen Ouderdom ook Amram de Vader van Moses gekoomen is. Exod. 6: 19. Stervende slegts weynig Tijd voor de Uyttogt uyt Egipten. Het welke daarom Exod. 6: 15. van Levi schijnd aangeteekend, op datmen uyt dat Jaar-getal, zou moogen Besluyten, hoe lang de Kinderen Israëls in Egipten, zijn Onderdrukt geweest. En niet alleen dit, Maar daar blijkt ook uyt dat Verhaal, Dat Moses en Aaron haar naaste Afkomst, uyt het zelve Geslagte van Levi hadden; Naamelijk uyt de Vader Amram, de Zone Kahats, gelijkwe te vooren met een Tafel van Bloed-verwandschap getoond hebben. Welken Amram zijn *Moeye*, dat is, zijn Vaders Zuster *Jochebeth* getrouwd hadde. Exod. 6: 19. Naamelijk, wanneer Levi reeds 41 Jaar was Dood geweest. En alhoewel het Grond-woord dat hier gevonden word, juyst niet altijd een *Moeye*, maar elders ook een *Bloed-verwand* of *Vriend* beteekend; als te zien is, Cantic. 2: 2. &c. en 5: 1. en 6: 3. Jesa. 5: 1. Jer. 32: 9, 12. schijnd nogtans uyt de Geslagt-Reekening van dit Stam-Huys te blijken, Dat Jochebeth de Zuster was van Amrams Vader Kahath; en alzoo de Dogter was van Levi in Egipten Gebooren. Vergelijkt Num. 26: 59. met Exod. 2: 1, als ook de Verklaaring der

Oudsten des Volks, hoe en waarom altijd onder de Kinderen Israëls in agting.

En hoedaanig deeze van de LXX. Oudsten, die Moses door Instelling verkoos te onderscheyden zijn.

Dood van LEVI waarom moest aangeteekend worden.

Amram Moses Vader met zijn Moye Jochebeth getrouwd.

der Kantteekenaars op beyde plaatzen; en 't zal niet alleen genoeg zijn om te zien, Dat Jochebeth een Dogter van Levi en Zuster van Kahath, Amrams Vader is geweest, maar dat ook de Kaldeëze en Griekze Vertaalers beyde gemist hebben. d'Eerste, Dat zy Jochebeth, *de Dogter van zijn Vaders Zuster noemen*, d'andere, Dat zy haar tot *Een Dogter van zijn Vaders Broeder* maaken. Invoegen hier uyt niet al-te klaar blijkt, schoon het Burmannus zeyd; Dat alle de Oosterze Vertaalingen, Jochebeth, voor Een Dogter van Levi houden. En of wel dusdaanig naa-bestaande Houwelijken eertijds van weegen de onzeekere Burger-Staat, en Minder-Jaarig getal der Kinderen Israëls, over het hooft gezien, en door den beugel slipten, zijnze nogtans naaderhand door de Wet, onder veelerley bepaalingen Verbooden, als-te zien is Lev. 18:12. en 20:19. Hoedaanige Geslagten nu verder uyt de Zonen Levi, Gersom, Kahath, en Merari voortgekoomen, en hier op-geteld zijn, zal ons naaderhand met meerder voordeel te bezien staan.

Hoedaanige Houwelijken naaderhand Verbooden zijn.

Als het'er nu dan eens op aankoomen, en Godt zig aan gants Egipten-Land, als JEHOVAH *haar Verderver*, zou bekend maaken, Exod. 7:5. op dat hy als Israëls *Behouder*, zijn Volk uyt het midden van dat Land Uytvoerde, liet hy geenzinds naa, de neêrslagtige Gemoederen van Moses en Aaron met zoo bestendige Toezeggingen t'onderschraagen, Datze zig niet anders dan een groot gevolg van Heerlijke Zaaken te verzeekeren hadden. Want Moses voor-af ingeboezemd, Dat hy hem tot een God over Farao gezet had; en Aaron tot een Profeet zou zijn, Exod. 7:1,2. heeft hy hem daar door niet alleen genoegzaam aangeweezen, Dat hy aan Farao zou zijn in de plaatze van Godt, Dat is, hem het Goddelijk Bevel door de Mond van Aaron zoodaanig voorhouden, als of hy dat zelfs uyt de Mond van Godt hoorde: (zijnde het Woord Gods tot hem gekoomen, als de Zaligmaaker verklaard Joan. 10:35;) Maar misschien ook zoo, als zommige meenen; Dat Farao hem nu voortaan zou hebben aan-te zien, als een Rigter, die Gods Gerigten over hem zoude Uytvoeren. En daar ontbreeken geen Geleerde, welke van gevoelen zijn, Dat de Eer-Naam van yemand *tot Een* GOD te zijn, niet zoo-zeer aan alle toekomd, welke Magt hebben om voor een ander te Gebieden, als wel aan zulke die de Magt en de Bedieninge ontfangen hebben om Geboden te gebieden, welke van Goddelijke Instelling zijn. Hoedaanig voor het zeekerst onder het Oude Testament waaren, vergelijkt Exod. 22:8. Psalm, 82:6. met Joh. 10:35. 1 Kor. 8:5. &c. en het zal genoeg zijn om te zien, Dat het aan 't O. Testament eygen was, Dat'er *Genaamde Goden* waaren; dewijl daar Goddelijke Inzettingen waaren, die enkel en alleen van Gods Willekeur af hangende, van den Mensche uyt den Naame Gods, het Volk wierden opgeleyd; en naa dezelve Oordeelden: Hoedaanige niet zoo kennelijk onder het Nieuwe Testament gevonden worden. Koloss. 2:14,15. &c. En dat wy dit alzoo geen onvoegzaame Zin geeven, schijnd hier door niet duysterlijk bevestigd te worden; Dat Aaron, Moses Profeet zou zijn, welke voor hem tot Farao Spreeken zou. Exod. 7:2. Dat is, *Hy zou*, gelijk de Kaldeëze Uytbreyder wel aanmerkt, *Een Uytlegger van het Goddelijk Gebod, aan Farao zijn aangaande de Vrygeevinge Israëls*; en Mose alzoo tot een *Mond* weezen: Hoedaanig hem Godt te vooren genoemd had. Exod. 4:16. Gelijk dan ook doorgaans een Profeet, zijn Naam draagt van het *Spreeken*, *Uytleggen*, en *Voortbrengen* der Woorden en Godspraaken, die van Godt koomen; ziet'er de Beschrijvinge van. Deut. 18:15,16,18. Aldus Bevestigd Godt Moses niet alleen teegens alle vreeze, maar voorzeyd hem daar by ook voor de Tweede-maal, Dat hy Faraôs Herte verharden, en zijne Wonder-Teekenen, zoodaanig over Egipten-Land Vermeenigvulgen zou, Dat Israël voorzeeker ruymte zou verschaft worden, om onder die drukkende Gezigten des Heeren, uytgevoerd te worden. Exod. 7:3,4. Maar hoedaanig men de Verharding van Faraos Herte, op te neemen heeft, is te vooren over Exod. 4:21. aangemerkt: En wy twijffelen geenzinds, of de volg-

Moses hoe daanig tot een Godt over Farao gezet.

Genaamde Goden onder 't O. Testament.

Aaron hoe Mose tot een Profeet en een Mond zou zijn.

Mose van Faraôs verharding en 's Volx Uytgang verzeekerd.

volgdraad deezer Historie, zal in de Beschouwinge van Faraos weederbarstige wispeltuurigheyd, genoegzaame blijken geeven, Dat deeze Verharding, beyde Gode en Farao toegeschreeven worden. Als Godt dan zeyd; *Ik zal zijn Herte Verharden*, Dat is, Verstokken, of Weederhouden, of *Sterk-maaken*, gelijk zommige hier en Kap. 4: 21. Vertaalen; schijnd hy daar door aan te wijzen, Dat hy hem zijne Genaade niet verleenen, maar op zich-zelven laaten zou; waar door zijn Boosaardig Herte, allengskens zou Verstijven en Hard worden, eeven gelijk het Water, de warmte der Zonne ontrokken zijnde, stremd en tot Ys verhard. Waar toe dan ook noch veel hielp, Dat het Natuurlijk Ligt, welk in hem was, veel-meer tot een Regtveerdige vergelding zijner wreedaardige Verdrukkinge, weggenoomen en Verduysterd, dan Genaadig opgehelderd wierd: Straffende Zonde met Zonde, door een overgeeven aan zijn zelfs Onmenschelijke weegen; op dat hy ook te-gelijk de Misdaad van zijn Tyrannige Vader hielp boeten, naavolgens 't geene Godt den Kinderen gedreygd heeft, *Der geener die hem Haaten*. Exod. 20: 5. en Deut. 5: 9. Dus zulwy dan zien, Dat hy den Egiptischen Konink zoodaanige geleegentheeden heeft laaten voorkoomen, dien hy voorzeeker misbruyken, en Godt door dezelve Verzoeken zou. Want naa dat hy geheel-en-al Zagtvoeriglijk met hem gehandeld, en zijne Plaagen vry meer dan eens Goedertierendlijk van den Hals schudde, word hy geenzinds Verzagt, nog met Vreeze bevangen, teegen toekoomende Rampen; Maar krijgd zelfs een Moedig en Onver'tzaagd herte: En word alzoo van Godt Verhard; terwijl nogtans de Verhardinge zelfs, het eygen werk en Zonde van Farao was; welke zig uyt een vrywillige Boosaardigheyd, hartnekkig aan-kante, teegens alle die Wonder-Teekenen, die hem en te-gelijk zijn Land plaagden. Want alhoewel wy strax hier naa verneemen zullen, Dat het zien en gevoelen van alle die Plaagen, wel een schielijke Verandering in hem te weeg bragten, zoo lang het Quaad der Straffe hem Drukte, heeft hy zig nogtans alle Vreeze konnen ontrekken, zoo haast hy vernam, Dat zijne Tooveraars, zommige deezer Wonder-Teekenen naa-Aapten; en dat hy van andere Landplaagen, die hem wat meer scheenen te nijpen, door een Gebed kon Verlost worden; bleef hy zig zoo lang opzettelijk Verharden, tot dat zijn onbuygzaame Geest, (tot betooninge van de Goddelijke Kragt en Roem, die over de gantze Aarde verteld zou worden, Exod. 9: 16.) in de Zee gedompeld, en zijn Leeven in die Rampspoed wierd uytgeblust.

Exod. 7: 8, 9, 10, 11. &c.

Farao van Godt verstokt.

Rom. 1: 24, 26.

En waar in zulx byzonder gebleeken is.

En nu was het naa de beste Reekening, omtrent het Neegentiende Jaar, Dat Farao Amenophis, zijn Vader Ramesses in 't Rijk-spoor gevolgd, en Israël onderdrukt had; Wanneer Moses en Aaron voornaamen tot Farao te gaan, gelijk de Heere bevoolen had: Zijnde Moses om deeze Tijd-streek 80, en Aaron 83. Jaaren Oud; Exod. 7: 7. Waar uyt niet alleen te zien is, Dat Moses, 40. Jaaren in Midian versleeten heeft, als Stefanus getuygd, Actor. 7: 30. Maar ook, Dat Aaron, Drij Jaaren voor zijn Broeder Moses Gebooren is; gelijk te vooren in onze Tijd-Tafel der Egiptize Koningen gezien is; waarom hy ook 1 Kron. 6: 3. in de plaatze des Eerstgebooren gesteld word. Doch gelijk Aaron, schoon hy Ouder van Jaaren was, nogtans onder Moses, tot een spreekende Mond en Profeet gesteld was, die hem tot eenen God zou zijn, Exod. 4: 16. hebben Aaron, noch zijne Zonen die Priesters wierden, de waare Middelaars niet konnen zijn, overmids zy beneeden Moses waaren; die zelve wel Getrouw over heel Gods Huys, maar alleen als een Dienaar was, tot Getuyge der dingen die naaderhand zouden gesprooken worden; Hebr. 3: 5, 6. Maar niet als de Zone, (welk alleen Kristus toequam;) over zijn eygen Huys. Zulx dat ook Moses zelf, de waare Middelaar niet en is geweest. Als dan onder-en tussen Moses en Aaron veerdig stonden, Farao aan-te randen, zijnze niet zonder Voorkennis, van des Konings Weêrbarstige ontmoeting derwaards gestapt: Want Godt voorziende dat Farao hen eenig Overtuygend Wonder-Teeken, afvorde-

Te wat tijd Moses en Aaron voor Farao beginnen Wonderen te doen.

ren

en zou, waar aan hy weeten mogt, Datze van Gods-weegen tot hem quaamen; Word Aaron belast *den Staff van Moses*, (die te vooren, *Gods Staff* genoemd was, Exod. 4: 2, 20. en nu *Aarons Staff* hiet, om dat hyze thans gebruyken zou, als uyt *Vers* 12. blijkt.) voor Farao needer te werpen, op datze tot Een Draak of groote Slange wierd. Van hoedaanigen verandering Moses al-te vooren aan Horeb de Proef gezien had. Exod. 4: 3. Over welk voorval wy ook niet vergeeten hebben aan-te merken, hoedaanigen Voor-Teeken dit van Faraôs en Israëls Ontzaghelijke Vernielinge was, zooze met geen Gehoorzaamheyd bevangen wierden. Gelijk meede de Verwoestinge van een Land, door d'Inwooninge van Draaken, te kennen gegeeven word. Mal. 1: 3. Esa. 13: 21, 22. Psal. 44: 20. Moses dan Onderrigt, met welk een Wonder-Teeken hy Farao eerstelijk te Verschrikken had, is flux daar op met Aaron naa het Hof des Konings gespoed; het welke naa veeler Gissing thans te *Zoan*, Dat is, binnen de vermaarde Stadt *Tanis* gehouden wierd. Want alzoo word dit Zoan by de LXX Overzetters en andere, doorgaans genoemd. Waar van daan Psal. 78: 12. van Moses gezeyd word; *Dat hy Wonderen gedaan heeft in de Velden Zoans:* Zijnde naast aan Gosen geleegen, van welke Stadt ook Jesa. 19: 11. gewag gemaakt word; *De Vorsten van Zoan zijn Dwaazen, de Raad der Wijzen, der Raadgeevers Faraos zijn Onvernuftig geworden.* Vergelijkt *Vers* 13. En wy hebben elders aangeteekend, Dat men dit *Zoan* of *Tanis*, van een andere gelijk-naamige Stadt omtrent Pelusien aan de Zee, te onderscheyden heeft, gemerkt ook Moses nooyt zoo wijd, als de Velden van Rameses of 't Land Gosen, hier van af-laagen, schijnd heenen gereyst te zijn, wanneer hy t'elkens voor Farao verscheenen is. Zy beyde dan hier voor den Koning staande, wierp Aaron zijnen Staff voor het Aangezigte van Farao en al zijn Hoovelingen ter Aarden, *En zy wierd tot eenen Draak.* Exod. 7: 10. Doe Moses zijn Staff voor d'Eerste-maal aan Horeb in een Slange veranderd zag, was hy Bevreest, en vlood van haar weg, Exod. 4: 3. Doch Farao, door Hoogmoed teegen den Godt der Hebreën opgeswollen, scheen zig aan dusken Wonder-Teeken niet eens te moeten kreunen. Want flux een digten Drom, van zijn afgerigte *Wijzen* en *Guychelaars* oproepende, Deeden *d'Egiptize Tooveraars ook alzoo met haare Beswceringen:* Want elk van haar wierp zijnen Staff needer, en zy wierden tot Draaken. Exod. 7: 11, 12. En wy meenen dat onze Overzetters in deeze Zin-geeving, beeter dan andere Uytleggers, *d'Egiptise Tooveraars* niet voor een Derde zoort van Wijskundigen, maar voor dezelve neemen, die de H. Schrijver, even te vooren, *Wijzen* en *Guychelaars* genoemd had. Waarom eenige Taalkundigers deeze Text-Woorden aldus Vertaalen; *Ende Farao riep ook de Wijzen ende Tooveraars; en de Tooveraars van Egipten, deeden ook alzoo met haare Betooveringen.* Waar van d'Oude Latijnse Bijbel weynig verscheeld, alze zeyd; *Zy deeden Insgelijx door haar Egiptise Betooveringen, en zommige Verhoolendheeden.* Waar van terstond yets naaders, Dat eens voor-al diend afgedaan. Josefus deeze Historie gedenkende, heeft daar weederom yets uyt zijn eygen Kooker by-gelapt, Dat ons lust te verhaalen, om dat het geen onaardige uytleg aan de Geschiedenis belooft. *Wanneer Moses*, zeyd hy, *van Farao, weegen zijne Roepinge aan Horeb, versmaad wierd, en hy hem daar op een van zijn Goddelijke Wonder-Teekenen getoond had, is den Koning daar over teegens hem als teegens een Boos-Wigt uytgevaaren: Hem onder veelerhande Scheld-woorden, verwijtende, Dat hy, die eertijds Vlugtig was, nu met Toover-Konsten weederkeerde, om zijn Volk te misleyden. Doch dat hy Konstenaars genoeg aan de hand had, die alzulke Wonder-Teekenen ook wel doen konden. Waar op strax d'Egiptise Wijskundigers In-quaamen, die hunne Staaven needer-werpende, dezelve in Slangen deeden veranderen.* Dit zeyd Josefus. Maar wanneer de H. Historie, hier en in 't vervolg van Moses Wonderen, wel tot Drij-maal, van d'Egiptise Tooveraars zeyd, *Dat zy ook Alzoo deeden met haare Besweeringen.* Hebben de Geleerde Uytleggers, niet zonder Reeden onderzogt; Of zy ook de Wonder-

Aaron belast zijn Staff voor Farao needer-te werpen.

En tot welken aanduyding.

Zoan, of Tanis de Stadt en Landstreek daar Moses Wonderen gedaan heeft.

Den Staff Aarons in een Draak veranderd.

't Geen de Tooveraars van Egipten naa-doen.

En hoe van Josefus met eenige verpoetzing verhaald.

Hoe en door wat Middel d'Egiptise Toove-raars Wonde-ren gedaan en Mose naa-ge-aapt heb-ben.

Teekenen van Moses, inder-Daad en waarheyd, hebben naa-gedaan? Dan of ze zulx alleen door Beguycheling der Oogen, of Veerdigheyd der Hand-greepen, zoodaanig hebben weeten te doen; Dat d'Anschouwers gemeend hebben te zien, 't geenze nogtans niet dan in een bloote schijn zaagen? Zoo evenwel, dat sommige daar over in twijffel blijven, of onder zulk-een doen, niet de hulpe van de Duyvel gespeeld hebbe; of dat Godt misschien zelfs, met eenige Wonderdaadige meedewerking is teegenwoordig geweest, op dat hy Farao en zijn Hofgezin; te-bet op de Proef der Verzoeking zette? Want dat eertijds de *Slang-Wichelaarye*, en derzelver *Besweeringe* by de Heydenen gemeen was; daar van heeft onder andere Schrijvers, Bochartus goed berigt gedaan; en de H. Schrift laat ons ook geen gebrek aan getuygenissen, die de Waarheyd daar van zoodaanig Grondvesten; Dat elk ligt ontwaar word; Dat d'Oude dit veel-eer door kundschap der Naatuurlijke meede-neyging, en gemaatigde Stem-klanken van haare Gezangen, als door een Booven-naatuurlijke Werkinge van de Duyvel deeden. En daar koomen ons ook by de H. Schrijvers eenige Spreekwijzen voor, die zulx niet donkerlijk aanwijzen. Dus word 'er Eccles. 10: 11. gezeyd; *Indien de Slange Gebeeten heeft, eer de Besweeringe geschied is, isser geen Nuttigheyd voor den Aller-welspreekensten.* En Psal. 58: 5, 6. *Zy zijn als een Doove Adder, die zijn Oore stopt voor de Stemme des Beleezers, des geenen die ervaaren is met de Bezweeringen om-te gaan.* Vergelijkt, Jer. 8: 17. daar de Gewaapende Vyanden, *Slangen* genoemd worden; *Teegen welke geene Besweeringe helpt.* Jaa dat nu noch heeden, de Inwoonders van Kormandel en Malabaar, de Slangen door Gezangen weeten te Beleezen; (zoo datze op haar Geluyd schijnen te Danssen;) heeft ons Baldèus voor de Waarheyd verteld. Gelijk dan meede de Digter Virgilius, niet zelden aan dusdaanige Beleezingen en Toover-Vaarzen gedenkt; en onder anderen in zijn Agtste Herders-Kout, zijnen Alfezibèus van de Besweeringe der Slangen doet zeggen;

De Koude Slang in 't open Veld,
Word Zingende ter-Neêr Geveld.

Als'er dan nu over Moses veranderde Slange-Staff, gevraagd word, Of ook d'Egiptise Wijzen, door haare Tooverze Besweeringen, Slangen of Draaken uyt haare Staaven hebben konnen maaken, gelijk de H. Historie in de aangehaalde Reeden schijnd te zeggen? Antwoorden de fraayste onzer Godsgeleerde, gemeenlijk *Neen:* Om dat zulx te doen een Booven-natuurlijk Werk is, welk niet dan door de Kragt Gods geschieden kan, *Die alleen Wonderen doet*; Psal. 72: 18. Invoegen, daarom ook noch Mensch noch Engel, door hem zelf, eenig waaragtig Wonder doen kan; En derhalven ook niet deeze Tooveraars. Maar naadien Moses nogtans van deeze Quanten zeyd; *Datze ook Alzoo deeden met haare Besweeringen: Want elk zijn Staff needer-werpende wierden zy tot Draaken.* Exod. 7: 12. Zoo gissen veele van hen, alswe strax begonden te zeggen, Dat zy dit gedaan hebben, of door Beguycheling der Oogen, (gelijkze misschien daarom ook niet onvoegzaam, *Guychelaars* genoemd worden;) vertoonende Slangen of Draaken, die inder daad maar Staaven waaren: Of zy hebben door een ongemeene veerdigheyd die het Oog des Beschouwers, niet magtig was, naa te gaan, de Staaven door hulp des Duyvels, (gelijk de meeste zoo Spreeken,) weg-genoomen, en geswindelijk zoo veel waaragtige Slangen, in de plaats geworpen. Tot welk-een bedenkelijkheyd moogelijk dit zou dienen, Dat by de Naatuur-Beschrijvers aangeteekend word, dat d'Egiptize Genees-Meesters, en die voor Wijs-begeerige de Monstering passeerden, de gewoonte hadden, van Slangen by haar te draagen, en daar meede te-mets zeldzaame Kuuren bedreeven. Doch wy merken in 't voor-by gaan aan; Dat by aldien deeze Staaven op dusdaanigen wijze alleen veranderd zijn, datze weggenoomen

Duyvel zonder vast bewijs tot het Bedrijf der Toove-raars Ingevoerd.

genoomen, en waare Slangen in de plaats gebragt zijn; de Duyvel hier alsdan niet-te pas komd: Alhoewel hem de meeste, gelijk we hooren, al meede een Rol in 't Spél geeven: Of zy meenen, dat men ook zeggen kan, Dat Godt zelfs, de Staaven deezer Guychelaars in waare Slangen veranderd; en alzoo geschеenen heeft, Dat de Tooveraars zulx door haare Besweeringen deeden. Want gelijk Godt, zeggenze, Heylzaame Werken doed ten Beste van zijn Volk, alzoo doet hy zomtijds ook wel Wonder-Teekenen door Valze Profeeten en Waarzeggers, om de Menschen daar door te Verzoeken: als-te zien is. Deut. 13: 3. het welke nogtans Wonderen der Leugenen zijn; 2 Thess. 2: 9. Dewijl de Valze Profeeten zulke Wonderen, die anders niet zelden waaragtig geschieden, alleen tot Leugenen misbruyken; gelijk hier deeze Tooveraars deeden met haare Guychelagtige Besweeringen. Maar hoe Verschillig en Waggelziek al deeze bedenkingen moogen schijnen, loopenze egter meest daar op-uyt, Dat de Tooveraars hier niet zonder Duyvels-Konst de Oogen der Menschen Beguycheld hebben; zoo datze, als onze Kantteekenaars zeggen; meenden te zien, 't geên inder daad niet-en was. Hoedaanige Konstenaars daarom by d'Egiptenaars voor *Wijzen* gehouden en in groot-agtinge waaren. Andere nogtans, die dit Stuk naader meenen overdagt te hebben, zijn van weegen veel opmerkelijke Verschijnzelen, die zig daar in op-doen, van Gevoelen; Dat alhoewel daar wel Agt-en-Dertig plaatzen in het O. Testament, en wel Tien verscheyde in het Nieuwe gevonden worden, in welke onder den Naam van *Waarzeggers* of *Duyvels-Konstenaars*; van *Tooveraars*, *Toovere∬en*, en *Tooverye* gesprooken word, nogtans in geen van alle die, noch andere, die onder eenige scheemeringe van Tooverze benaamingen daar naa gelijken, geen zoodaanigen Duyvels-Werk noch hulp-bied gevonden word, als men zig volgens 't gemeen Gevoelen, doorgaans van de Tooverye verbeeld. Om waar van te-gelijk de waarheyd 't agterhaalen, en-te verstaan, Wat men hier van de Egiptize Tooveraars te denken heeft, die eerstelijk wel heel voorbaarig, Slangen uyt Staaven maaken; daar naa Water in Bloed veranderen, en Kik-Vorssen voort-brengen konden, doch daar meede zoodaanig heel-en-al uyt-Getooverd waaren, Datze niet een Handje vol Stof meer en konden tot Luyzen maaken; wat zy ook hun Tooverkonstige Besweeringen vergden, (vergelijkt eens. Exod. 8: 16, 17, 18. met de volgdraad van Moses Verhaal der Egiptise Plaagen:) schijnd het ons hier de moeyte waard, naaukeurig naa-te spooren, wat voor Luyden het geweest zijn, die ons in de H. Boeken, by de Hebreën, Kaldeën en Grieken, onder den Naam van *Wijzen*, *Guychelaars*, *Tooveraars*, *Besweerders*, *Sterrekijkers*, *Waarzeggers* en diergelijke voor-koomen; en voor hoedaanig men de uytwerkzelen haarder Daaden, het zy ons dezelve onder den Naam van *Tooverye*, *Besweering*, *Waarzeggerye*, *Guychelaarye* of anders beschreeven worden, te gelooven heeft. In welke onderneeming wy dan ook genoegzaam meenen ontwaar te worden, Datter van weegen d'onzeekere en verschillige Vertaalingen, waar meede d'Overzetters, alle deeze benaamingen, in verscheyde Taalen Vertolkt hebben, zoo veelerhande Zin-geevingen, en teegenstrijdige Beteekenissen voor den dag gekoomen zijn, Dat het uyt alle omstandigheeden openbaar zal worden, Dat geen van alle dusdaanige *Wijzen*, *Guychelaars*, *Sterrekijkers*, *Tooveraars*, noch *Duyvels-Konstenaars*, (gelijkze een-en-dezelve Vertaalers, nu dus, dan zoo noemen,) nooyt het minste ding door den Duyvel gedaan hebben, schoon 't gemeen gevoelen, niets ter Weereld gemeener ter hand heeft, dan de Tooverye, door de hulp-bied van dien Helzen Duyzend-Konstenaar te verklaaren.

Of Godt ook door deeze Tooveraars heeft willen Wonderen doen om d'Egiptenaars te verzoeken?

De Tooveraars en Guychelaars daar de H. Schrift van meld, hebben geen gemeenschap met de Duyvel gehad.

En derzelver benaaminge zijn ook zeer onzeeker en verschillig Overgezet en Verklaard.

Door de CHACHAMIM of *Wijzen* van Egipten, verstaan zommige, hier en Gen. 41: 8. &c. Zulke, die by alle Volken voor de Geleerdste en meest ervaarene Luyden gehouden wierden; zelfs ook onder de Joden, als te zien is Matth. 23: 34. Als dewelke noch heedensdaags, haare *Leeraars* met den Naam van *Chachamim* noemen. Welk-een zoort van *Wijze*, daarom Gen. 41: 8. van onze

Wat door de Chachamim of WYZEN in de H. Schrift te verstaan is.

Kantteekenaars, zeer eygentlijk verklaard worden zulke geweest te zijn, *Die in eenige Weetenschap, of Scherpzinnigheyd, Oordeel en Ervaarentheyd uytsteekende waaren:* En over zulx verre van Tooveraars, als de meeste nogtans willen; Maar zulke onder d'Egiptenaars, in welkers Wijsheyd ook Moses onderweezen was, Actor. 7: 22. Onder de Grieken, wierdenze PHILOSOPHEN, Dat zijn, *Liefhebbers der Wijsheyd* genoemd. Actor. 17: 18. welken Naam men zeyd, Dat Pythagoras eerst uytvond, om dat hy Geloofde dat Godt alleen *Wijs* was. Daniel maakt dikmaal vande Wijzen gewag, en vande Boeken der Kaldeën waar in haare Wijsheyd opgeslooten was: In welke Nebukadnezar de Jongelingen, waar onder ook Daniel zelve was, belaste t'Onderwijzen. Dan. 1: 4, 6. Welke Kaldeëze Boeken, te-gelijk ook met hunne Wijzen daar in ervaaren, even als die der Egiptenaaren en Feniciers, van Ouds zeer beroemd waaren: Zonder nogtans, Datze uyt alzulke Boeken de Tooverkonst leerden; gelijk ons Diodorus Sikulus, die de Kaldeën Afzettelingen der Egiptenaaren maakt, misschien in deeze Woorden aanwijst, als hy zeyd; *Dat de Kaldeën, die den Dienst der Goden zeer toegedaan zijn, al hun Leeven in de* Wijsbegeerte *besteeden, en haar voornaamsten Roem uyt de* Sterre-konst *haalen.* En zeeker, wanneer Plinius aan 't begin van zijn XXX[ste] Boek, zeyd, „Dat de MAGIA, Dat is, de *Kaldeëze Wijs-„heyd*, uyt de Geneeskunde gebooren, en door Godsdienst en Wiskonst kragt „gekreegen heeft; vermids elk om 's eerst gaapte om wat Nieuws van hem zelfs „te weeten, Geloofdemen dat zulx met zeekerheyd uyt den Heemel te haalen „was. Waar toe zich dan ook deeze Wijzen voornaamelijk op de Sterre-konst, en Wolkengissing leyden; van welk een zoort van Menschen, De H. Schrift, dikmaal gedenkt. En derhalven hebben zig Daniel en zijn Vroome Makkers Hanania, Misaël, en Azaria, zoo wel als Moses, zonder quetzing van hun Gemoed, in deeze Wijsheyd, die in haar zelven, en buyten Bygeloovig misbruyk, tot veele dingen Nut en Oorbaar was, konnen onderwijzen laaten. Jaa ook zoo, Datze gezeyd worden. *Van Godt, met Weetenschap en Verstand in alle Boeken en Wijsheyd der Kaldeën* begunstigd te zijn. Dan. 1: 17. Alwaar Daniel byzonderlijk *'t Verstand in allerley Gezigten en Droomen* word toegepast. Niet teegenstaande de H. Schrift ook van de zulke in een quaaden Zin spreekt, vergelijkt Deut. 13: 1, 2, 5. met Jerem. 29: 8. en 27: 9. Dus ist'er dan verre van daan, Dat men door deeze *Wijzen*, met zommige, liever een zoort van Quaadaardige Tooveraars moet verstaan, die een Verbond met den Duyvel hebben, zonder welk men agt dat geen Tooveraar en is, gelijk we strax zullen hooren: Naademaal ook zelfs die, welke by d'Overzetters hier en elders, *Tooveraars, Sterre-kijkers, Guychelaars, Waarzeggers, Duyvels-Konstenaars*, en ook in 't byzonder *Kaldeën*, te-gelijk onder den Naam van *Wijzen*, zoo wel by Nebukadnezar als zijn Naavolger Belzasar, doorgaan. Beziet Dan. 4: 18. *Al de Wijzen mijnes Koninkrijks* zeyd hy, *Hebben my d'Uytlegging mijnes Drooms niet konnen bekend maaken.* Verstaande daar onder, die te vooren Kap. 2: 2. met onderscheyding genoemd waaren, *Tooveraars, Sterre-kijkers, Guychelaars* en *Kaldeën.* Vergelijkt Dan. 5: 7. Invoegen Coccejus, in zijn Boek over Daniel, alle de Naamen der Tooveraars en Sterre-kijkers, zoo die by onze Overzetters vertaald zijn, niet quaalijk schijnd te zaamen gevat te hebben, wanneer hy dezelve noemd; *Luyden van allerley konsten.* Het welk hy daarom alzoo meend wel gedaan te hebben, *Om dat wy*, zeyd hy, *Geen Woorden hebben waar meede wy d'Hebreeuwse Text verklaaren konnen; en niet en weeten, hoedaanige Konsten en Doeningen door dezelve beteekend worden.* Te kennen geevende, Dat dit Luyden waaren die met Nieuwelijke Konsten omgingen, daar het Bygeloovig Volk groot werk af maakten, en desweegen Weytze Naamen gaaven, alhoewelze weynig te Beduyden hadden: Waar toe wy strax een Fraaje Getuygenis uyt Diodorus Sikulus en Plinius hebben bygebragt, die hier ter snè diend. Zoomen hier toe nu ook eens die *Wijzen* beziet, welke ons in het N. Testament onder den Naam van MAGOI voorkoomen,

De Wijzen of MAGI daar de H. Schrift van meld, zijn niet minder als Tooveraars geweest.

men, men zalze al meede geen ander slag van Menschen vinden, als reeds van d'Egiptenaaren en Kaldeën gehoord is: En misschien voor-al wel *Sterre-kijkers*, waar van Matth. 2: 1, 7, 16. gewag gemaakt word: Naamelijk die welke *Van't Oosten* naa Jerusalem quaamen, om Jesus al vroeg op zijn Geboorte te bezoeken: En overzulx voorzeeker geen Tooveraars noch Duyvels-Konstenaars, maar Eerlijke en Vroome Luyden waaren. Doch wanneer Actor. 8: 9, 11. van Simon gezeyd word, Dat hy was MAGEUOON, Dat is, een die de kennis van zoodaanige *Wijzen* in diervoegen te-kost leyde, (Naamelijk met Valze Teekenen onder 't Volk te doen even als de Tooveraars in Egipten; van onze Kantteekenaars dus ver wel verklaard, en van Jesus voorzeyd, Matth. 24: 24.) Dat hy het Volk van Samaria de Zinnen verrukte, waar doorze hem aanhingen; Zoo vertaalen onze Overzetters daar, Dat hy was, *Pleegende Tooverye:* en zulx om geen andere Reeden, als om dat deeze Wijsheyd aan Simon toegeschreeven, *Tooverye* genoemd word. Ziet meede Actor. 13: 6. Alwaar den Jode Bar-Jesus, op dezelve wijs een *Tooveraar* en *Vals Profeet* by de Overzetters genoemd word. En hoedaanig die Benaaming niet On-eygen op het gedrag der Verleyders en Valsche Leeraars gepast word, gelijk onder anderen, Galat. 3: 1. en 5: 20. te zien is, schoon de Grond-text daar de Woorden *Baskanein*, en *Pharmakeia* gebruykt, Dat zullen wy strax over 2 Tim. 3: 8. (Alwaar d'Egiptize Wijzen, Guychelaars en Tooveraars, als teegenstaanders der Waarheyd, aangaande Moses zendinge, worden aangeteekend;) van wat naader-by bezien.

Maar veel eer Sterre-kijkers en Heemel-loop kenners.

Simon de Tooveraar is geen Duyvels-Konstenaar geweest.

En hoe ligt men in wat laater Eeuwe, verdagt wierd een *Tooveraar* te zijn, magmen afneemen uyt het geene Baronius op 't Jaar 990, van Paus Sylvester aanteekend: Die om dat hy zig ongemeen neerstig in de Meet-en Natuurkunde oeffende, daar voor gehouden wierd. 't Zelve is meede aan Apulæus gebeurd, die deswegen, een Verantwoordinge schreef: En aan Hendrik Kornelis Agrippa; gelijk in zijn Leeven te zien is. Voor de Rest, ontbreekender geen Geleerde Uytleggers, die het daar in met ons eens zijn; Dat de MAGOI welke Matth. 2: 1. *Wijzen van't Oosten* Vertaald worden, hun Oorspronkelijken Naam hebben van MOG, den eersten Insteller deezer Wijsgeern; welke anders by de Oude- SORO-ASTER, Dat is, *Ster-beschouwer* bygenaamd wierd: welker Naavolgers onder d'Oosterze Volken, Arabiërs, Kaldeën, Meden en Persen, voor zeer Wijze Luyden geagt waaren, die in alle Natuurkundige en Goddelijke zaaken ervaaren zijnde, haar meer en meer Roemrugtig maakten, met daagelijx de Sterren, en zienelijke Schepzelen te beschouwen: En daar toe zig ook niet zelden, tot het Priester-Ampt gebruyken Lieten; of des Konings geheyme Raadsluy waaren; gelijk we te vooren met zommige Voorbeelden uyt de H. Schrift genoomen, hebben aangeweezen. Hoedaanige *Wijzen van't Oosten*, Dan ook des-weegen, te deezer Tijd, niet heel onkundig schijnen geweest te zijn van't geene de Joden in Egipten, Kaldeën, Arabien, Meden en Persien, van zeekeren verwagten Koning spraaken; Naadien haare H. Boeken, doe al in 't Griex, en zommige misschien ook wel in 't Kaldeës, en Persis, (onder wien Daniel Vermaard, en zijn Profetie niet onbekend kon zijn,) te beeter van deeze Wijzen, door een zoort van ongewoone, of buyten-kringze Sterre, in agt is konnen genoomen worden; Wanneer zy derzelver omstandigheeden, waar meede zy zoo laag in de beneedenste Lugt-Heemel verscheen, Datze hen niet alleen het Landschap Judæa, maar ook den Weg naa Jerusalem aanweës. Uyt welke Sterrekundige waarneeming, zy dan ook, (Vraagende naa de Nieuwgebooren Konink der Joden,) hebben konnen zeggen; *Wy hebben zijne Sterre gezien.* Naamelijk doe zy zelve noch *in't Oosten* waaren. Maar alhoewel d'Euangelist het Vaderland deezer Oosterze Wijzen, zoodaanig in 't onzeeker laat, Dat men daar uyt niet bestipt kan zeggen, uyt wat Landschap zy waaren: Om datze misschien wel alle niet uyt eenerley Gewest waaren: Hebben nogtans zommige doorzigtige Mannen, uyt twee-erley voornaame gissingen

Paus Sylvester, en Apulæus 't onregt voor Tooveraars gehouden.

De MAGOI of Wijzen van 't Oosten, Waar van zoo genoemd.

Hoe de Wijzen van 't Oosten, kennis, van een verwagten Konink der Joden konden hebben.

Uyt wat Landschap d'Oosterze Wijzen naa Jerusalem gekoomen zijn.

gen, besllooten, Datze uyt Arabien gekoomen zijn: d'Een ontleend, van de Geschenken met welkze verscheenen zijn, naamelijk, *Goud*, *Wierook* en *Myrrhe;* welk de Land-vrugten van Arabien zijn. d'Andere gissing is genoomen van de Afkomst en Gemeenschap welke d'Arabize Volken, Ouwlinx met de Zonen van Abraham uyt Kethura voort-gekoomen, hebben gehad; die aldaar Neërgezeeten, en ook de Besnijdenis ontfangen hebbende; voor andere gemeend hebben waardig te zijn, om de Geboorte des Zaligmaakers door haar aankomst rugtbaar te maaken. Want dat deeze Geslagten niet heel-en al zonder Goddelijke Voorschaaduwe gebleeven zijn, kan ons moogelijk de Voorzegging van Bileam onder hen gestand doen; als den welken niet alleen Profeteerde van *Een Sterre die uyt Jakob zou opgaan*, Maar dezelve zeer waarschijnelijk zoo veel te gereeder, door de Verschijninge van een Sterre aanweës, als dat Volk onder wien hy verkeerde, van doen-aan de gewoonte had, van op 't Gesternte en Loop des Heemels agt-te geeven. Al 't welk op deeze *Wijzen*, koomende uyt Arabien, niet ontoepasselijk te agten zy: Alhoewel'er ook geen schijn van Reeden ontbreekt, die ons derzelver aankomst, alswe terstond met een woord aanmerkten, uyt Persien kan doen gelooven; naadien de Voorzeggingen van Daniel, aangaande den Messias, te deezer tijd door een min-verouderde geheugenis, hen tot deeze Reys-togt heeft konnen aanmoedigen. Anderzinds zijn d'aangebragte Geschenken, zoo wel by de Goddelijke als Weereldlijke Schrijvers, genoegzaam voor de Keur der Vrugten van het Rijk Arabien vermaard. Immers hebben de Koningen en Vorsten van Arabien, *Goud* en *Zilver* aan Salomon gezonden; 2 Kron. 9: 14. en in de Hebreeuwse Kerk-gezangen, brengenze *Goud* en *Geschenken* aanden Konink, die door Salomon afgeschaaduwd is. Psal. 72: 10, 15. Gelijk dan ook de Koningin van 't Zuyden, een Arabize Vorstin, voor Salomon Geschenken bragt, van *Goud* en *Speceryen.* 1 Kon. 10: 10. 2 Kron. 9: 1. Insgelijx is de Wierook een Harst of Gomagtige Vrugt, die in Arabien als in haar eygen Vaderland vald, en zelden in de Koninklijke Reuk-Werken naagelaaten wierd. Waar by dan ook de Myrrhe zeer overvloedig in Arabien, uyt zeeker Boom-Gewas, als een traanige Harst uytlekt; en van Ouds veelerley gebruyk in de Genees-Konst en Reuk-Werken had. Want gelijkze eertijds met de Wierook hun Offerhanden van Reuk-Werken Stoffeerden, alzoo pleegenze niet alleen met de Myrrhe, de Doode Lijken te Balzemen, maar ook de Zalven daar toe noodig, daar meede Geurig te maaken: Waarom dezelve ook waardig geagt word, onder de Reuk-Werken en Speceryen der Kruyd-Mengers gedagt te worden; Psal. 45: 9. Prov. 7: 17. Cant. 3: 6. Zulx het geen Wonder is; Dat de Romeynen, die zeer naauwkeurig waaren om de Land-aard der Bemagtigde Gewesten, op haare Penningen door kennelijke Teekenen af-te beelden, Arabien, niet zelden onder 't by-voegen van Een Takje, of Spruyt, waar aan de Wierook Wast, of uyt welk moogelijk den Balzem af-druypt, met een Kofferken, of omgekeerden Hoorn met Reuk-Werk afgebeeld gezien word; gelijkwe elders hier naa, met meerder welvoegzaamheyd vertoonen zullen.

Wijzen uyt Oosten waarschijnelijk Arabiers geweest.

Wat de Guychelaars of Tooveraars waaren die by Moses Mecaschefim genoemd worden.

Maar gelijkwe tot hier-toe, niet heel duysterlijk hebben gezien, Dat ook de Guychelaars en Tooveraars niet zelden als eenerley zoort van Volk, onder de Wijzen, Filozoofen, en Sterrekijkers geteld worden; En dat d'Oude nooyt eenig quaad vermoeden van derzelver Weetenschap hadden, of dagten datze d'uytwerkzelen van haar Wijsbegeerte, door hulp van de Duyvel deeden; zal ons nu vry ligter om verstaan vallen, Wat men Exod. 7: 11. door de Mecasschefim te verstaan heeft, welke onze Overzetters hier, en Dan. 2: 2. *Guychelaars*, doch elders *Tooveraars* Vertaalen? Naamelijk zulke, die door een wonderlijke geswindheyd van Hand-greepen, de Oogen op zulken wijze verblinden, of liever misleyden door Gaauwigheyd, als wy Jaarlijx op onze Kermissen, de zulke zien doen, die Okus Pokus, *uyt den Naad-Zak Speelen:* Alhoewel'er

geen

geen vermaarde Godsgeleerde ontbreeken, welke meenen, Dat de Guychelaars daar hier van gerept word, voorzeeker met den Duyvel hebben om-gegaan: Teegen veelerhande ondervindingen vast-stellende, Dat een Mensch zonder hulp van den Boozen Geest, niemands Oogen zoodaanig misleyden kan, Dat hy zou meenen te zien, 't geên hy nogtans niet en ziet, noch inder daad alzoo is, als hem zijn Oogen getuygen. Welk gevoelen onze Kantteekenaars schijnen te omhelzen, wanneerze in d'aangehaalde plaatze, door *Guychelaars* zulke verstaan; *Die door Duyvels-Konst d'Oogen Betooveren*, &c. Waarom het hen ook niet noodig scheen yets verder op het woord *Tooveraar* te zeggen; Maar den Onderzoeker, naa Gen. 41:8. te zenden; daar haare Uytlegging door *Tooveraars*, verstaat *Sterrekijkers, Teeken-bedieders* of *Waarzeggers*, die met Naatuurlijke, of met Bygeloovigheyd; Jaa ook zomtijds met Duyvels-Konsten omgingen. Dit zeggen de Kantteekenaars. Nogtans zou ons den Uytleg van den Geleerden Engelsman Ainsworth, ruym zoo wel bevallen, by aldien hy ook niet de Duyvel, ten minsten scheemeragtig, tot de Steert van zijne Reeden had Ingevoerd. Hy voor hem zelve, verstaat door *Betooveringen*, heymelijke Beguychelingen; om dat het Grond-Woord, *zeyd hy*, hier en *Vers* 22. De beteekenis heeft van *Heymelijke en Listige Leydingen*; of van *Glinsteren*, gelijk de Vlam van Vyer of van een Sweerd; als Gen. 4: 23. waar door der Menschen Oogen scheemeren. „En door dit Woord maakt Godt onderscheyd, tussen Moses „Wonder-Teekenen, en die inder daad en waarheyd gedaan wierden, en die „welke deeze Guychelaars deeden door haare Gaauwigheyd of *Tooverye*. Ons alzoo op 't laatst in twijffel laatende, of men door Tooverye, de hulp van den Duyvel, of alleen slegts een Beguycheling der Oogen te verstaan heeft, Die door de Konst van geswinde Handgreepen volvoerd word? Maar naadien nu noch overig is, vande Egiptize Tooveraars zelfs te spreeken, zal ons yts van dezelve geleerde Man voorkoomen, Daar in hy ons aangaande 't laatste zoodaanig toevallen zal, Datter de Duyvel, met het gantze Kraam der Swarte-konst, zal uytgemonsterd schijnen. By-naa even twijffelagtig heeft de schrandere Agrippa *Van de Tooverye en Swarte-Konst* geschreeven. Want alhoewel hy in zijn Boek *Van de Ydelheyd der Weetenschappen*, niet heel-en-al aan de schaadelijke Uytwerkzelen deezer Konste twijffeld; schijnd hyze nogtans veel-meer voor enkel Bedrog, en Ydele Waan van 't verdorven Verstand des Menschen, Dan een Waaragtig Uytwerkzel door hulpe des Duyvels en der Booze Geesten te agten. En gelijk deeze Man in zijn Tijd, zelfs niet onverdagt van Tooverkonst gehouden wierd; als in zijn Leeven te zien is; Alzoo scheen ons zulx dies-te meer te verpligten, om des Mans eygen Reedenvoering hier van, aan deeze plaats in te lassen; en 't Oordeel elks bedenking over te laaten. Die'er dan aldus van zeyd: „De Tooverye, Heylloos door gemeenschap der Onreyne Geesten, „opgesmukt met plegtigheeden van een verdoemde Naauwkeurigheyd; met „on-geoorlofde Toover-Vaarzen en Besweeringen, is door aller Wetten „goedvinden Uytgeroeyd en Vervloekt. Van dit slag zijnze, dienwe nu ter- „Tijd, *Swarte Konstenaars*, en *Boosdoenders* noemen. Dit zijnze die de Gee- „sten der Dooden oproepen; Dit zijnze, dien de Ouden *Mompelaars* noemden; „die de Kinderen Besweeren, en tot uytspraak van een Orakel ompraaten, en „die gemeenzaame Geesten by zig draagen, dergelijke wy yts van Sokrates lee- „ren; En die gelijkmen zeyd, de Geesten in Glas besluyten, door welke zy „voorgeeven datze Voorzeggen konnen. En deeze Menschen zijn tweeder- „ley; Want zommige poogen de Geesten, door eenige Kragt der Goddelij- „ker Naamen Beswooren, tot zig te roepen en zig te onderwerpen: Want naa- „dien yder Schepzel Vreest en Eerbiedigd de Naam des geenen die het ge- „maakt heeft, zoo isset zulk-een Wonder niet, indien de Tooveraars, en alle „Ongeloovige Omloopers, Joden, Sarazenen, en alle Menschen van God- „vergeete Droessem, door Aanroeping des Goddelijken Naams, de Geesten „mee-

Van veele voor Duyvels-Konstenaaren gehouden; doch te onregt.

En by Ainsworth twijffelagtig verklaard.

Als meede van H. Kor. Agrippa.

„ meenen vast te prangen: Doch de andere veel Afgrijsselijker, met Vervloe-
„ ken, en een Grouwelstuk door alle Verbranding waardig Gestraft te worden,
„ zig den Duyvelen overgeevende, Offeren en Aanbidden dezelve, en maaken
„ zig des Afgodendiensts, en der allersnoodste Onderwerping schuldig. Aan
„ welke Misdaaden, hoewelze de eerste niet onderheevig zijn, zoo stellenze zig
„ nogtans bloot, voor veel on-ontvlugtelijke gevaarlijkheeden. Want ook de
„ bedwonge Geesten, liggen gestaadig op haar Luym, hoe de feylende te Be-
„ driegen. Uyt het Plantzoen deezer Tooveraars zijn voortgekoomen alle die
„ Boeken der Duysternissen, welke Ulpianus de Regtsgeleerde, te leezen on-
„ geoorloft noemd, en Oordeeld dat men ze van stonden aan moet uyt de weeg
„ helpen. Dergelijken men zeyd eenen Zabulus, op ongeoorlofde Konsten ver-
„ slingerd, aller-eerst bedagt te hebben, daar naar eenen Barnabas een Cypers-
„ Man; en heeden ten Daage wordender noch Boeken met verzierde Opschrif-
„ ten omhergevoerd, op de Naam van Adam, Abel, Enoch, Abraham, Salo-
„ mon; ook op de Naam van Paulus, Honorius, Ciprianus, Albertus, Tho-
„ mas, Hieronymus, en eenen Jorkenaar; welkers Beuzelingen dwaasselijk
„ gevolgd hebben, Alfonsus Konink van Kastilien; Robbert den Engelsman,
„ Bakon, Aponus en meer andere Luyden van een verdorven Verstand. Daar
„ en booven hebbenze niet alleen de Menschen, Heyligen, Oudvaders en Enge-
„ len Gods, tot uytvinders van die vervloekte Leerstukken gemaakt; maar ze
„ beroemen haar ook dat hen de Boeken van *Raziel* en *Rafael*, de Engelen van
„ Adam en Tobias overgeleeverd zijn: Welke Boeken nogtans voor die het
„ Rigtsnoer haarer Meesters, de gewoonte haarer gebruyken, het Maakzel
„ haarer Woorden en Schrift-strikken, de Ordre haares Zaamenvoegings, en
„ haar geheele onbeslopte Maniere van doen, wel te deegen inziet, zig-zelven
„ al-te bot Verraaden, Datze niet dan loutere Beuzelingen en Bedriegeryen in
„ zig vervatten, en datze in de laater Tijden van overgegeeven Guyten en Leer-
„ meesters der Verderffenissen, der * Ouder MAGIA t'eenemaal onweetende
„ t'zaamgeflanst zijn uyt eenige ongewijde waarneemingen, doorspeckt met ee-
„ nige by-plegtigheeden van onzen Gods-dienst, en doornaayd met veel onbe-
„ kende Naamen en Teekenen, om de slegte en eenvoudige Luyden een schrik
„ op't Lijf te jaagen, en aan de geene die'er op gebeeten zijn, en geen goede Let-
„ teren geleerd en hebben, een Verbaastheyd te veroorzaaken. Maar dit bewijst
„ egter daarom niet, Dat alle deeze Konsten maar Praatjes zijn; Want zooze
„ in der daad niet en waaren, en door dezelve niet veele Wonderlijke en schaa-
„ delijke dingen te weeg gebragt wierden * de Goddelijke en Menschelijke
„ Wetten zouden zoo hooglijk niet bevoolen hebben, dezelve uyt te Delgen
„ van den Aardboodem. Doch waarom deeze Tooveraars alleen de Booze Gee-
„ sten gebruyken, is dit de Reeden, om dat de Goede Engelen zig swaarlijk on-
„ derwerpen, als die't Bevel Gods verwagten, en geen Gemeenschap hebben,
„ als met de Reyne van Herten, en de Heylige van Leeven: Doch de quaaden
„ betoonen zig gedwee, om aangeroepen te worden, Valschelijk begunstigen-
„ de, en de Goddelijkheyd voorgeevende, altijd teegenwoordig om door haar
„ Listigheyd, te Verschalken, om Geëerd en Aangebeeden te worden. En om
„ dat de Wijven greetiger zijn naa Verborge dingen, en minder Voorzigtig, en
„ meer geneygd tot Bygeloovigheyd, en ligtelijker bedroogen worden; daar-
„ om gelaaten zy zig Handelbaarder aan de zelve, en zy brengen groote Won-
„ der-Teeken te weeg; dergelijke van Circe, Medèa, en andere, de Digters
„ zingen; en Cicero, Plinius, Seneka, Augustinus en veel andere zoo Wijs-
„ geeren als Katholijke Leeraars en Geschigtschrijvers, Jaa zelfs de H. Schrift
„ getuygen. Want in de Boeken der Koningen leezen wy, Dat de Pitonisse
„ Vrouw, die te Endor was, de Geest des Profeets Samuëls opriep, alhoewel-
„ ze meest-al uytleggen, Dat het niet de Geest des Profeeten, maar een Booze
„ Geest die desselfs Gedaante aannam geweest zy. Egter zeggen de Meesters der
„ Hebreën,

* Die eertijds Wijze Natuur-Kunders maar geen Duyvels-Konstenaars waaren, als men waand.

* Hier op zullen wy strax hier naa genoeg doen, en Agrippaas onzeekere meeninge tussen beyden laaten.

„ Hebreën, 't geen ook Augustijn aan Simplicius schrijvende, niet loochend te „ konnen geschieden,) Dat het waarlijk Samuëls Geest geweest is, die eer het „ Jaar naa de verscheyding uyt het Lichaam vervuld was, ligtelijk kon opgeroe- „ pen worden, volgens 't geen de * Tooveraars leeren. Jaa ook de Swartkonstige „ *Magi*, geeven voor, Dat zulx door eenige Natuurlijke kragten en banden ge- „ schieden kan. Gelijkwe in onze Boeken *van de verborgene Wijsgeerigheyd* ver- „ handeld hebben. Hierom hebben de Oudvaders, niet zonder Oorzaak belast, „ Dat de Lichaamen der Dooden in een Heylige plaatze begraaven, en met Was- „ se-keerssen verzien, met Wywater besprengd, met aangestooken Wierook o- „ verwaassemd, en met Gebeeden Geheyligd zouden worden. Zoo lange zy boo- „ ven Aarde staan. Want gelijk de Rabbijnen zeggen; ons geheele Lichaam, en „ Vleezige Dierelijkheyd, en al wat in ons, weegens de quaalijk-geschikte Stof „ des Vleesagtigheyds, hangen blijft, word tot Spijs gelaaten voor het Serpent „ *Azazel*, gelijk zy 't noemen; die daar is een Heer van Vleesch en Bloed, en een „ Overste deezes Weerelds; en in der Levijten Gezet-Boek, word hy *Een Prins* „ *der Woestijnen* genoemd; tot wien in't Boek der Scheppinge gezeyd is; *Gy zuld* „ *Aarde eeten alle de Daagen uwes Leevens*. En by Esaias; *Stof is u Brood*: Dat is, „ ons Lichaam geschaapen uyt het Stof der Aarde; zoo lang het niet Geheyligd „ is, en veranderd in een beeter: Zoo dat het nu niet langer des Serpents, maar „ Gods Werkstuk is; Naamentlijk uyt Vleeschelijk, Geestelijk geworden, vol- „ gens de woorden van Paulus; *Dat Dierlijk is word Gezaayd; en 't zal opstaan dat* „ *Geestelijk is*. En elders; *Zy zullen wel alle Opstaan, maar zy zullen niet alle veran-* „ *derd worden:* Om datter altijd veele blijven zullen tot een Spijze des Serpents. „ Deeze dan zoo oneerlijke en afschuwelijke stoffe des Vleesch, en Spijze des Ser- „ pents, leggen wy door de Dood af, zullende t'eeniger Tijd, dezelve in een beeter „ en Geestelijken stand veranderd, weeder aanneemen, 't geen weezen zal in de „ Weeder-Opstandinge der Dooden: En nu isset al geschied in die, die de Eer- „ stelingen der Weeder-Opstandinge gesmaakt hebben, en veele hebben 't zel- „ ve, door de Kragt van een Vergodende Geest, in dit Leeven bekoomen: E- „ noch, Elias en Moses welkers Lichaamen, in een Geestelijke Natuur veran- „ derd, geen verdervinge gezien hebben, en zijn niet gelijk de andere Dood- „ rompen, aan de Magt des Serpents overgelaaten. En dit is deeze strijd des „ Duyvels met Michaël over 't Lichaam van Moses, waar aan Judas gedenkt. Dus verre Agrippa *van de Tooverye en Swarte-Konst*. Laat ons nu ook eens be- zien, in wat Zin de Heylige Schrift gewoon is van Tooveraars, en Tooveryen te spreeken; en of die dezelve eygentlijk een volstrekt Gewrogt van een Helsche Geest agt, die men in 't gemeen *Duyvel* of *Satan* noemd; en waar van wy tot hier gezien hebben, Dat zommige groote verstanden; zoo twijffelagtig Den- ken en Dubbelzinnig haar Gevoelen voorstellen.

* En ook de Joden welke meenen dat de Ziel een Jaar by 't Lichaam in 't Graf blijft.

Die dan op 't gemeen Gevoelen agt-geeft, moet zig Verwonderen, Dat de Naamen van *Tooveraar*, *Tooveresse* en *Tooverye*, by de meeste Menschen, voor Woorden van zoo quaade Beteekenis gehouden worden, Dat het Oud en Nieuw Erf-gerugt daar aan gemeenelijk niet anders dan yts Duyvels gewoon is toe-te eygenen; Daar het immers genoegzaam openbaar is, Dat men de Luyden van dezelve Benaaming, en Oeffening; niet zelden in de Goddelijke Boeken, met de *Wijzen*, *Sterrekykers* en andere, die op ver-naa niet zoo zeer in 't quaade blaadje staan, te zaamen gepaard vind: Jaa de Tooveraars, Waarzeggers, Guychelaars, en Sterrekijkers, Dikmaal alle onder eenerley betaamelijke Naam van *Wijzen*, verstaan worden. Zulx, dat wanneer Nebukadnezar den Vroomen Daniel met een Roemwaardigen Naam wilde Ver-eeren, hy hem in dien Zin *Een Oversten der Tooveraars* noemd; *in welke den Geest der Heylige Goden was*. Vergelijkt Dan. 4: 9. met Kap. 1: 20. Waar uyt niet alleen ligt te zien is, Dat den Naam van Tooveraar, by hem niet alleen geen *Duyvelzen*, maar een *Heerlijken* en *Goddelijken* Naam was; maar men behoorde ook uyt deëz-en diergelijke

De Naamen Tooveraar, Tooveressen en Tooveren, t'onregt in de H. Schrift van een quaade Beteekenis genoomen.

Voorbeelden, te leeren, Dat d'heedendaagze Waangevoelens, die de Menſchen doorgaans van den Duyvel, en de Tooveraars hebben, die met zijn Kalf ge-agt worden te ploegen, geheel-en-al geen Grondſteun in de H. Schrift vinden. Maar naadien nogtans veel Geleerde Mannen van overlang, te-gelijk met den Drom des gemeenen Volks, in meeninge waaren, Dat men 't vermoogen des Duyvels, en Duyvels-Konſtenaaren, zeer waarſchijnelijk uyt de Werkdaad der Egiptiſche Tooveraars bewijzen en toonen kan, Dat dezelve door hunne Uytvoerlijke Beſweeringen, de Natuure zelf, onmiddelijk veranderen konnen; ſcheen het hier de plaats te zijn, het Gevoelen der Uytleggers, niet zonder eenige teegenbedenkingen by te brengen. Dus hebben dan zommige van haar, door *Tooveraars* in 't gemeen zulke verſtaan, die ongemeene dingen konden doen; niet alleen door een diepe Kundſchap van de geheymen der Natuure, maar inzonderheyd door de hulpe des Duyvels; welken zy pleegen te Beſweeren; op datze d'onreyne Geeſten dwongen, Werken te doen, die grooter waaren, dan het Menſchelijk vermoogen bereyken kan. Waartoe dan ook, zeggenze, een Heymelijke werkinge Gods kan koomen, waar door de Tooveraars doen konnen 't geen zy te mets deeden, en in Egipten gedaan hebben. Welk gevoelen onder anderen ook Burmannus begunſtigd; willende door *Tooverye*, een Werkdaad verſtaan hebben, die Natuurlijker-wijs niet geſchieden kan. Doch wy voor ons deel, Gelooven, Dat by-aldien men met het gemeen Gevoelen, de Duyvel onder de Schepzelen teld; en wy egter yts booven 't vermoogen der Natuure zien gebeuren, men als-dan behoorde vaſt te ſtellen, Dat het geenzinds door de Duyvel, nogte door eenig Tooveraar geſchieden kan; naadien de Duyvel ten minſten onder de Rang der Geſchaapene dingen behoorende, niet doen kan dat de Natuure te booven gaat; of de Duyvel moeſte zelfs Godt zijn, of voor een Tijd konnen worden; dewijl al datter is, of den Schepper zelfs, of zijn Schepzel moet zijn. Maar naadien Godt de Duyvel niet toelaaten kan, Godt te zijn; kan hy hem derhalven ook niet toelaaten booven Natuurlijke dingen te doen, noch door hem zelven, noch door zulke die met hem in Een Verbond ſtaan; dewijl het doch by de meeſte Leermeeſters vaſt ſtaat, datter nooyt Tooveraar geweeſt is, die geen Verbond met den Duyvel gemaakt, en zich aan hem overgegeeven heeft? Welk Verbond, alhoewel het in een Affweeren van Godt, en met Bloedige Teekenen Verzeegeld word; den Tooveraar egter alzoo weynig, als de Duyvel zelfs, buyten de Rang der Schepzelen ſteld. Indien wy nu ook hier de Verklaaring by haalen, welke den Vermaarden Ainsworth over die *Tooveraars* geeft, waar van Gen. 41: 8. en Exod. 7: 11. gerept word, wy zullen moogelijk noch 't een en 't ander daar in waargenoomen vinden, Dat hier en tot al 't voorige ter ſnè diend. De CHARTUMIM zeyd hy, *gemeenelijk* Tooveraars *Verklaard, hebben de Grieken* Gen. 41: 8. Uytleggers, *en-elders*, Tooveraars, *genoemd. Zy waaren zulke die Konſtig ervaaren waaren in de dingen der Natuure. Hoedaanige Nebukadnezar te zaamen riep, om hem zijn Droomen te Melden*, Dan. 2: 2. *En Belzaſar zijn Gezigte*. Dit zeyd hy over d'eerſte plaatze Gen. 41: 8. Doch over Exod. 7: 11. Noemd hy de CHARTUMIM *Tooveraars* of *Wichelaars*, Welke de Zinnen en Gemoederen der Menſchen *Betooveren*, door verandering van de Gedaante der dingen tot die van andere. Ook hebben de Grieken, van het Hebreeuwſe woord, כשף *Caſaph*, het welk de Beteekenis van *Veranderen* heeft, haar woord BASKAINOÔ, of BASKANEIN, en de Latinen *Faſcinare*, Dat is, *Betooveren* gemaakt; gelijk het onder de Zingeeving van *Verleyding* door een Valze ſchijn gebruykt word, Gal. 3: 1. Als meede tot aanduyding van alzulke Duyvels-Konſten en Guychelaaryen als de Wet verbied, Deut. 18: 10. Exod. 22: 18. En in een zeer welvoegzaame Zin op Valze Leeraars en haare bedriegeryen, vergelijkt. Gal. 3: 1. met Apoc. 18: 23. Van welk-een Zoort van Verleyders, d'Egiptize Tooveraars Voorbeelden zijn geweeſt, naamelijk *Jannes* en *Jambres*, die de Waarheyd van Mozes Goddelijke zending en Wondertee-

't Gevoelen van Tooverye heeft groot heul aan d'Hiſtorie deezer Egiptize Tooveraars meenen te vinden.

Tooveren beteekend naa 't gemeene Gevoelen yts booven 't vermoogen der Natuure te doen.

Dat onderzogt en weederſprooken word.

Duyvel kan geen booven-Natuurlijke dingen doen.

naader verklaaring van de Wichelaars, by Moſes Chartumim genoemd.

derteekenen teegenſtonden; gelijk den Apoſtel 2 Tim. 3: 8. Door de Naamen van deeze Mannen, de Voornaamſte der Egiptize Guychelaars aanteekend, die Farao en zijn Hofgezin, met haare Verpoetſte Wonderen, de Oogen Betooverden: Gelijk ook *Weederſpannigheyd* een *Zonde der Tooverye* genoemd word. 1 Sam. 15: 23. In hoedaaniger voegen dan ook de Geheugnis deezer Vermaarde Tooveraars, in der Joden heymelijke Gedenk-boeken, met Naamen bewaard word. Want in haaren Babylonizen Talmud, betoonen zy, in het Tractaat *Menachot*, hoe deezen *Jannes* en *Mamre*, (die zy anders ook *Johannes* en *Ambrozius* noemen;) als de Kopſtukken onder d'Egiptize Tooveraars, Moses beſpot en teegen geſtaan hebben: Zeggende; *Wat brengd gy Stroo in* * Aphraïm? Als ofze hadden willen zeggen, Dat hy met zijn Wonderteekenen voor Farao te doen, *Water in de Zee bragt*; Dewijl doch Egipten vol Vermaarde Tooveraars was: Gelijk we ſtrax uyt Joſefus aanhaalden, 't geên hier ter ſnè komd. Dat nu verder *Mamre*, een Amoritize Naam zy geweeſt, kanmen uyt Gen. 13: 18. verneemen; Daar de LXX Overzetters *Mambre*; en Paulus in d'aangehaalde plaatze, *Jambres* zetten; doch de Syrier *Janbres* leezen; dewijl de Letteren in deeze Taal, niet zelden veranderd worden; gelijk *Merodach*, Eſa. 39: 1. afgewisſeld is uyt *Berodag*, 2 Kon. 20: 12. En diervoegen *Nemuël* 1 Kron. 4: 24. voor Jemuël Exod. 6: 14. gezet is. Hoedaanigen Letter-verandering, ook zelfs onder de laatere Jooden niet naa-gelaaten ſchijnd: Want daar de Kaldeëze van Jonathan, in deeze plaatze van Exod. 7. *Jannes* en *Jambres* geſchreeven heeft, worden dezelve Keerels, in haare Uytlegginge *Tanchuma*, Jonos *en* Jombros genoemd. Booven dien is ook de geheugenis deezer Tooveraars, onder de Heydenen Vermaard gebleeven, alhoewel niet onbedorven: Want Plinius weet in 't eerſte Hooftſtuk, van zijn XXX^ste^ Boek. van *Moſes* en *Jannes* te ſpreeken, dien hy Joden noemd, welke de Tooverkonſt oeffenden. En Origines in zijn Boeken teegen Celſus geſchreeven, betoond hoedaanig Numenius, de naavolger van Pythagoras, van Moses Wonder-teekenen in Egipten, en deeze Meeſter-Tooveraars *Jannes* en *Jambres* weet te ſpreeken; wiens eyge Woorden, zoo Euſebius die uyt zijn derde Boek, handelende *van de Joden*, verhaald, hier op uytkoomen: *En daar naa ook* Jamnes, *en* Jambres, *Egiptize Heylige Schriftgeleerden, Mannen die in de Tooverkonſt voor niemand geoordeeld wierden te wijken, ten Tijde, doe de Joden uyt Egipten gedreeven zijn. Want deeze zijn 't geweeſt, die van de meenigte der Egiptenaaren verkooren zijn, om* * Muſæus, *Die de Joden uytgeleyd heeft; een Man die veel by Godt door zijn Bidden vermogt, te Weederſtaan; welke de ſwaarſte plaagen, die Muſæus over Egipten gebragt hadde, voor yders Oogen konde verdrijven.* Waar in wy zien dat Numenius, Moses, met een Griex gebuur-woord, *Muſæus* noemd, eeven als anderen, *Jeſus*, Jaſon, en *Saulus*, Paulus genoemd hebben. Onder-en tuſſen heeft ook Artapanus, by den zelven Euſebius, deeze Guychelaars, *Prieſters van Memfis* genoemd; van de welke hy zeyd, Dat haar van d'Egiptize Konink, de Dood is aangezeyd, by-aldienze geen gelijke dingen konden doen die Moses deede. En in deezer voegen heeft ook Apulæus in zijn tweede Verdeeding-Schrift, aan deeze Egiptize Wijsgeeren gedagt. Maar om tot der Jodengevoelen weeder te keeren: Zy zelve, zeggen, Dat deeze Befaamde Tooveraars, ook de Raad-geevers zijn geweeſt van het Ombrengen der Hebreeuwſe Knegtjes; en datze daarom ook in de Roode-Zee Verdronken zijn: 't Geên niet aanneemelijk ſchijnd, wanneer men de lange Reex der Jaaren aanmerkt, welken Rameſſes Miamun, de Vader van deezen Farao Amenophis, in Egipten Geregeerd heeft; onder welkers Rijx-bezitting, deeze Kindermoord al vroeg aan de Gang-raakte; en deezen laatſten Konink nu al meer dan Agtien Jaaren, 't Gebied in handen gehad hadde.

Jannes en Jambres Voornaame Guychelaars in Egipten.

* Een Stadt in Egipten alwaar veel Stroo was.

Jannes en Jambres zeer bekend, en verſcheydentlijk genoemd. 2 Tim. 3: 8.

En by de meeſte voor Wijzen, Schrift-geleerde en Prieſters gehouden. Getuygenis uyt Numenius.

* Dat is Moses.

Joodsgevoelen over Jannes en Jambres.

Indien wy dan in gedagten houden, al wat tot hier-toe van de Oude Wijzen, Guychelaars, en Sterrekijkers gezeyd is, welkers agting voornaamelijk in 't vermoeden des gemeenen Volks geleegen was, weegens hunne groote kennis in

Naatuurlijke Dingen; door welkze, d'onweetende als Betooverden, en Wijsmaakten watze wilden; Zal ons zulx niet langer in dien Waan laaten vernagten, Dat alle de benaamingen, die ons van *Sterrekijkers, Guychelaars, Tooveraars, Duyvels-Konstenaars, Besweerders, Waarzeggers, Leever-Bekijkers, Dooden-Vraagers, Fenijn-Mengers, Wichelaars, Droom-Bedieders, Wolken-Gissers, Voogel-Raamers*, en diergelijke, in de H. Boeken, (en niet zelden onder 't gezelschap der *Wijzen* als Naam-en Konst-genooten;) voor-koomen; geenzinds een aanduyding zijn; van zulke, welke in een Verbond met den Duyvel staan; en door hem veelerley Wonderen booven de Naatuure doen; aan welke wy rond-uyt zeggen, Dat de H. Schrift; niet de minste kennis draagd. En zoo wy wel op de volg-draad onzer Historie, en andere Tooverze voorvallen letten, wy zullen ons gevoelen, zelfs van de Egiptise Tooveraars Bevestigd vinden. Want of schoon het gemeene Volk onder 't Heydendom van meeninge was, Dat de Sterrekijkers en Tooveraars, hun Wijsheyd en Konst, door gemeenschap met de *Dæmons*, of Ziel-Goden hadden; scheenen zy zelve nogtans wel beeter te weeten; niet alleen wanneerze in 't naabootzen van de Plaage der Luyzen in Egipten, verleegen vallende, zeyden; *Dit is Gods Vinger*; Exod. 8. 19. (en derhalven waaragtig, en geen konstig Bedrog, of Guychelaarye, waar door zy te vooren Slangen, Bloedig Water, en Kikkers hadden gemaakt;) Maar ook wanneer we zien, Dat dit zelve slag van Volk, schoon'er 't Leeven aan hing, of een grooten Prijs te haalen was, ten tijde van Daniel, haar gantze Kraam in duygen smijten; en opentlijk voor Nebukadnesar bekennen, Dat niemand dan de Goden, welkers Wooninge by het Vleesch niet en is, de booven-Naatuurlijke Zaake, die den Koning eyste, volvoeren konde. Over-leest aandagtig naa, Dan. 2: 10, 11. en 't zal genoeg zijn om te zien, Dat de Duyvel hier met zijn Toover-Konst verre te zoeken was; Jaa dat hy'er nooyt Hand of Vinger in gehad heeft: En het Godt derhalven regt gescheenen heeft, al hun Toovers voorgeeven, te gelijk met den blinden waan der Afgodize Bygeloovigheyd, onder de Babyloniers en Egiptenaaren, niet zelden, uyt-te lacchen, en te bespotten; zeggende; „ *Staat nu met „ uwe Besweeringen en met de veelheyd uwer Tooveryen, waar in gy Gearbeyd hebd „ van uwer Jeugd af, of gy misschien voordeel doen, of u zelven sterken kondet. Gy „ zijd al moede geworden, in de veelheyd uwer Raadslaagen: Laatze nu opstaan „ die den Heemel waarneemen, die in de Sterren Kijken, die naa de Nieuwe Maane „ Voorzeggen. Ziet zy zijn als Stoppelen geworden, en elk zal zijns-weegs Om- „ dwaalen.* Jesa. 47: 12, 13. &c. Ziet daar dan eens, hoedaanig Godt zelfs, *De Teekenen deezer Leugen-Digters*, al tartende *Vernietigd*, en de *Waarzeggers Dul maakt*; zoo dat de *Wijzen moeten agterwaards keeren*, om dat haare *Weetenschap*, in *Dwaasheyd* is omgekeerd. Jesa. 44: 25. Zulx Godt, veel-eer *de Wijze* in haare Listigheyd vangd, Job. 5: 13. dan dat hy zijne Eere van Wonderen te doen, aan den Duyvel geeven, en toelaaten zou, Dat een Tooveraar door Duyzend Konst-pleegingen, den Schepper zelfs niet alleen zou gelijk zijn, maar hem overtreffen; gelijk zou schijnen te volgen by-aldien 't gemeen Gevoelen stand houden, en Bileam ook daar in een Leugenaar zal moeten zijn, als hy zeyd, *Dat teegen Jakob geen* Tooverye *en Helpt* Num. 23: 23. vergeleeken met Jesa. 19: 3. alwaar gezeyd word, Dat d'Egiptenaaren dan eerst, *Haare Afgoden en de Besweerders, en de Waarzeggers en de Duyvels-Konstenaaren zouden vraagen, wanneer Godt haaren Geest uytgeleedigt, en den Raad-geever zou verslonden hebben.* En wie doch isser die twijffeld; Dat by aldien men die Dingen, welk men zeyd, Dat de Duyvel doed, van Godt zag doen, dezelve niet voorzeeker, voor een groot Wonder zou agten? Maar zoo wy de H. Schrift gelooven, die Godt alleen *Wonderen* toe-schrijft, hoe zeggen we, Zal dan de Duyvel of Tooveraar, ook *Wonderen* doen? En schoon veel Geleerde Mannen, zoo Oude als Nieuwe, egter niet Vies en zijn, Den Duyvel hier in een groot Aanpart op-te draagen, (zoo dat, hy als Voetius met veele wil,) booven-Naatuurlijke Dingen doen kan;

Al de Benaamingen van Wijzen, Tooveraars, &c. die in de H. Schrift gedagt worden, beteekenen geene die met de Duyvel in Verbond staan, noch door hem Wonderen doen.

Gewaande Toover-Konst, van de Profeeten uyt-gelachhen.

Om datze niet dan Leugenen en Ydelheeden onder 't Volk Zaayden.

kan; schijnen nogtans de Kerk-Wetten onder d'Eerste Kristen-Keyzers gemaakt, heel anders gezind; gelijk deeze Woorden uyt het Conçilie van Ancyra in 't Jaar 300. gehouden, konnen Grondvesten. Daar dan aldus te Leezen staat: *Al wie Gelooft dat yets geschieden kan, of eenig Schepzel tot beeter of tot erger veranderd, of in een andere Gedaante of Gelijkenis Verschaapen worden, anders dan van den Schepper zelfs, die alles heeft gemaakt, en door wien alles is gemaakt; Die is buyten twijffel Ongeloovig en erger dan een Heyden zelf.* En alhoewel yets diergelijx in 't Formulier des H. Avondmaals gevonden word; (Verbiedende, *Alle Tooveraars en Waarzeggers, die Vee of Menschen, of andere Dingen Zeegenen; of al-zulke Zeegeningen geloof geeven*, Deel aan de H. Tafel te hebben;) moet men zig verwonderen, Dat veele Leeraars en Kerken-Opzienders, alzulke nogtans wel zouden Uytbannen, die 'er heel geen geloof aan geeven; waar doorze alzoo met'er daad Bestrijden, 't geenze met de Mond-Leere Belijden. Doch gelijk wy elders hebben aangeteekend, Dat men de Tooveraars die beschuldigd wierden, met den Duyvel in Verbond te staan, van Ouds Leevendig bepleeg te Verbranden; maar naaderhand by Verstandiger Regters ondervonden is, Dat heel de Toover-Konst, in een bloote Inbeeldinge van Bygeloovige Menschen geleegen was; en alzoo niet alleen van Branden hebben opgehouden, maar zulke betigte ook Buyten haare Vierschaare gehouden; (waar van onder andere Regtsgeleerden, Simon van Leeuwen, alzoo Schrijft;) scheen ons die aanmerking hier dit Punt-Digtjen af-te prachhen;

't Geloove aan de Toover-Konst, in 't Concilie van Ancyra Verdoemd.

Indien menze al-te-maal wou Branden doen en Blaaken
Die met een quaaden Geest Verbond of Vriendschap maaken,
Men schoot aan Hout te kort, men Blaakte zig haast moe:
Wy maaken al-te-maal met deezen Geest Verbonden,
Zoo dikwils als wy ons gaan wentelen in Zonden:
*Wie Zondigt Sweerd Godt af, en vald den ** Satan *toe.*

* Dat is voldoet de Begeerte des Vleesch, die Krijg voerd teegen de Geest en reedelijke godheyd.

Onder-en-tussen heeft ook Jamblichus, (die van de *Verborgentheeden der Egiptenaaren* geschreeven heeft;) hier niet quaalijk ter sne van de Tooverze Goochel-Konst gezeyd; *Dat de Dingen die men meend dat Betooverd of Beeunjerd zijn; booven de inbeeldinge der Menschen, geen waarheyd van een weezentlijk Bedrijf hebben; Dewijl het eynde van heel deeze Konst-greep alleen is, om de schijnbaarheyd, tot de Inbeelding heenen te leyden; van welke strax niet een Voetstap te bespeuren is.* Booven dien is men nu ook al lang ontwaar geworden, Dat het Ongeloof aan de gewaande Tooverye, by dat Volk, meer en meer aangewoekerd is, onder wien de Daageraad der Hervormde Godsdienst 't meest door-gebrooken scheen: Zoo dat onder hen ook geen ontbrooken hebben, die ongemoeyd, de gemeene sleur van 't Bygeloovig Erf-gerugt; De Tooverye het Momaanzigt hebben afgeligt; gelijk zulx niet alleen in de Schriften van Wiërus, Hobbes, Agrippa, Jonktijds, Schot, Bekker en Paling te zien is; Maar de de fraaye Digter Jeremias de Dekker, heeft ook het Boek des laatst-genoemden Mans, en te-gelijk alle Ongeloof aan de Booven-naatuurlijke uytwerking der Tooveryen, in deeze Veerzen, naar waarde gepreezen:

Waarom toont de Tooverye,
Die Vervloekte Zotternye
In die Plaatzen min Geweld,
Daar de Godsdienst is Hersteld?
Als daar Menschelijke Grillen
Haaren Luyster Smooren willen,
En de Schrift en haar Verstand
Danssen doen op Roomzen Trand.

Is 't om dat de Droes de Klaarheyd,
Der van-nieuws hervormde Waarheyd
Vlied, en een zoo sterken Dag
In zijn Oog niet veelen mag?
Of zou 't weezen om dat Roomen
By zijn Bygeloof en Droomen
Geen geringe Winsten doet?
En derhalven in 't Gemoed,

Van de Letterlooze Leeken
Niet als Droomen poogt te queeken,
Om zijn Droom-en Leugen-Leer
Bet te houden in haar Eer?
Jaa dat ist, van daar zal 't koomen
Dat men in dat mistig Roomen
Dus van Tooveressen hoord,
Dus uytzinnig Pijnd en Moord.
Dat de Regtbank dit bedogte,
En dit Stuk eens naauw doorzogte,
En niet meer met Paapen-praat
Maar met reeden ging te raad;
Zy en zouden t'haarer Schanden
Haar geweeten en haar Handen
Niet meer schenden zoo Verwoed.
Aan zoo veel onschuldig Bloed.
Regters, averregtze Regters,
Zegd eens isser wel yets slegters
Als te Droomen dat een Wijf
Week van Herte, swak van Lijf,
Schuuw voor Spook en Grouwzaamheeden,
Stoutelijk zou durven Treeden
Met de Duyvel in Verband
Dien Afschuwelijken Quant?
En dan Dingen zou Vermoogen
(O Belachhelijke Loogen:
Laster al-te Grof en Bot!)
Moogelijk alleen by Godt?
Wie doch zou zoo malle grillen
Zelfs in Kinders Dulden willen?
Maar waar toe hier veel gezeyd?
Wild gy grondiger bescheyd?
Zoekt het in het Boek van PALING
Die de Dulle Toover-dwaaling
't Masker rukt van 't Aangezigt,
En al schaam-rood sleept voor 't Ligt;
Die uyt Liniën van Handen,
Die uyt Offer-Ingewanden,
Voogel-vlugten of geluyd,
Nooyt yets waars agt voor-geduyd.
Die d'ontzinde Cheromanten,
Hydromanten, Geomanten,
En al 't Wichel-ziek Gebroed
Voor zijn Pen verstuyven doed.
Die de Spiegels, Zalven, Ziften
Ringen, Beelden, Toover-Schriften
Van Zamolix en Dardaan,
Doed in ydelheyd vergaan.
Toover-Regters, als gy deezen
Met goed opmerk hebd deur-leezen,
En u dan noch even stout
By u oude Parten houdt,
En van Branden en van Blaaken
Noch geen End en denkt te maaken,
Zoo zijd zeeker en gewis
Dat de Prins der Duysternis
U veel feller noopt met Spooren,
Vaster heeft by Keël en Ooren,
Dieper zit in 't Ingewand
Als die gy aan Staaken Brand.

En vervolgens heeft men dan ook het CENOTAPHIUM of *Pronk-Graf*, Dat de Gunstelingen van d'H. Bekkers Gevoelen omtrent het Waan-Geloof der Tooverye en Duyvels-Magt; Den Overleeden Man ter Gedagtenis in een Print-Tafereel ontworpen hebben: Niet te onpas met dusk-een Opschrift Verçierd;

HIER RUST DIEN GROOTEN PREDIK-HEER,
DIE MET ZYN SCHRANDRE GEEST WEL-EER,
AAN 'T DUYVELDOM DE DOOD-STEEK GAF;
EN ZOO DIE GLORI HEEFT VEROVERD,
DAT HY DE WEERELD HEEFT ONTOOVERD:
MEN BOUWD HEM DAN NOCH BEETER GRAF.
EN ZOO DAT NIET GELEEDEN WERT,
ZOO BOUWD HET YDER IN ZYN HERT;
DIE ZUGT HEEFT VOOR HEER BEKKERS BOEKEN,
IN SPYT VAN DIE S'MANS YVER VLOEKEN.

Waarzeggerye en Toover-konst als een nietige Konst by d'H. Schrijver geagt en uyt-gestampt.

Waar toe, indienmen ook eens lust te weeten, onder welk een Kleyn-agting, al het Toovergespuys, Waarzeggers en Sterre-kijkers, by de H. Schrijvers, en Goddelijke Profeeten, te Boek staan; men bezie, behalven de Reeds-aangehaalde Plaatzen, eens naa; Gen. 41: 24. Exod. 9: 11. Deut. 18: 14. Jesa. 2: 6. en 8: 19. en 19: 3. en 47: 9. Jer. 8: 17. en 29: 8. Dan. 2: 10. &c. Zach. 10: 2. Mal. 3: 5. &c.

Waarom nogtans al deeze Guychel-

Maar zal moogelijk ymand denken; by-aldien'er nooyt Waaragtige Tooveraars zijn geweest, die door Duyvels-konst, hunne Waarzeggeryen, en Tooverplegtige Beguychelingen, Dooden Opriepen, Schepzelen Herschepten, en andere Zeldzaame dingen booven 't vermoogen der Natuure hebben gedaan; (gelijk men uyt 1 Sam. 28, van de Waarzegster te Endor, en de Tooveraars in Egipten Exod. 7: 11. &c. gelooft;) Hoe komd het dan, Dat nogtans al zulke Konst-pleegingen, in de Wet van Moses, zoo scherp, Jaa op verbeurte van Lijf

Lijf en Leeven, aan de Israëliten verbooden worden? als te zien is, Exod. 22: 18. Lev. 19: 26, 31. en 20: 6, 27. En wel inzonderheyd, Deut. 18: 9, 10, 11, 14. Jesa. 8: 19, 20. Jaa dat zelfs daar by ook noch belast word, *Datze naa zulken slag van Menschen niet en zouden hooren;* Jer. 27: 9. Mich. 5: 11. 2 Kon. 21: 6. 2 Kron. 33: 6. gelijk meede Saul, en naa hem den Vroomen Konink Josias, alle Waarzeggers en Tooveraars, het Land uytboenden. 1 Sam. 28: 9. 2 Kon. 23: 24? Om hier op wel te Antwoorden, diend men voor-af aan-te merken; Dat de H. Schrijvers van dusdaanige *Wijzen*, *Guychelaars* en *Tooveraars*, en al haar bedrijf, met zulke Naamen en toe-eygeningen, spreeken, alsmen t' haaren Tijde, daar van was gewoon te spreeken; buyten welke waarneeming, zy haar anders aan het Volk hadden onverstaanbaar gemaakt; alhoewel zy zulx deeden zonder de Natuure der zaaken te verklaaren: Laatende elk in zijn Konst zoo ver ervaaren als hy uyt de Reeden, en Ervaarentheyd geleerd had. Gelijk wy ook niet en merken, Dat eenig Konstenaar, of Handwerksman, om dat hy tot een H. Schrijver, Profeet, Euangelist, of hoog-verligten Apostel gebruykt is, uyt dien Hoofde zeggen we, uytneemender in zijn Konst geworden is, of andere daarom overtroffen heeft. Want het geene Moses moogelijk meer dan de gemeene Man, van den loop des Heemels, of andere geheymen der Natuure wist, zulx had hy eeven zoo van de Egiptize Wijsgeeren geleerd, als Daniel in de Boeken der Kaldeën onderweezen was: Ongemoeyd nogtans dat den Laatsten, yts daar uyt scheen gevorderd te hebben, Dat in zijn Profeetie te pas quam. Kap. 1: 4. Waarom dan ook de H. Schrijvers het gebruyk der Taale nog de Beteekenis der Woorden, in zulken Zin als de Menschen daar meede Spreeken, niet en veranderen, dewijl het Gemeene Volk, Meester van de Taal is, en niet door beleyd der Geleerden, noch Gezag der Oppermagten is te zaamen gesteld; als dewelke, wanneerze zulx gedaan hadden, veel-meer op de Natuurkundige Eygenschappen zouden gelet hebben. Waar uyt wy dan Vermaand worden te Gelooven, Dat ons d'H. Schrijvers alzoo weynig hebben willen leeren, waar in eygentlijk de Tooverye, Guychelaarye, Duyvels-Konst, en diergelijke, bestaat, als dat zy ons de gantze Sterre-konst, Heemels-loop, Natuurkunde, Wiskunde, of de geheele Wijs-begeerte hebben willen Leeren. Dat nu hieren booven, het pleegen van alzulke Konsten, als onder duske Tooverze benaamingen geboekt staan, Uytdrukkelijk aan Israël Verbooden zijn; daar toe waaren voorzeeker veele Reedenen. Want gelijk Godt te deezer Tijd beezig was, Israël tot een Verkreegen, Heylig en Afgezonderd Volk te maaken, Dat hy voorhad, door waare Profeeten te Leyden en te Onderwijzen; Jaa ten laatsten, zelfs in zijnen Zone, (de grootste van alle de Profeeten, en door wiens Geest de voorige gesprooken hadden,) tot hen te spreeken, Hebr. 1: 1. Moest het zeer verre van haar zijn, aan de Bygeloovige Waan der Egiptize en Kanaanitize Waarzeggers en Tooveraars te blijven hangen; onder welke Teeken-bedieders waaren, die voorgaaven, de Toekoomende dingen, uyt de Beschouwing der Wolken, uyt de Sterren, het Voogel-geschrey, en 't bezien van de Leever der Slagt-Offeren, en diergelijke Ydele Waarneemingen, te konnen Voorzeggen. Gelijk de Heydenze Volken zoodaanig van haar Geloofden, en daar over voor zeer Wijze en Heylige Mannen, gehouden wierden, die groote Gemeenschap met de Goden, en Heemel-kragten hadden; zoo datze ook niet zelden het Priester-Ampt bedienden. En naadien d'Egiptenaaren, welkers bywooning Israël, met haaren Uytgang verlaaten had, en de Kanaaniten, welker Land zy inneemen, en grootdeels onder hen Woonen zouden; van dusdaanige Waarzeggerze Bygeloovigheeden, zoodaanigtot verzinkens toe overlaaden waaren, Datze Godt om al zulke Grouwelen uyt haare Bezittinge wilde Jaagen; Deut. 18: 9, 10, 11, 12. Wierd aan Israël deeze Les voorgeschreeven; *Oprecht zuld gy zijn met den Heere uwen Godt.* Want deeze Volken die gy zuld Erven; hooren naa *Guychelaars* en *Waarzeggers:* Maar u aangaande, de *Heere*

uwe

Konst, aan 't Volk Gods zoo scherp verbooden is.

Koloss. 4: 4. Actor. 18: 3.

Israël moest naa de Profeeten hooren, en niet naa de Guychelaars en Sterre-kijkers, die uyt de Planeeten meenden te voorzeggen watter gebeuren zou.

uwe Godt, *Heeft u zulx niet toegelaaten.* Deut. 18: 13, 14. En waarom doch? Zy moesten naa de Profeeten hooren, die hen Godt naa Moses verwekken zoude, gelijk terstond volgt, en wy zoo daadelijk uyt Deut. 18. aanhaalden. Buyten twijffel hadden d'Israëliten veelerley Tooverpleegingen in Egipten gezien, en moogelijk ook te-gelijk met d'Afgoderye, al geleerd; ten minsten grootdeels aan haar Geloove gesnoerd: Waar van haar de Wetgeever ruym zoo noodig agte te Speenen als haar d'ingewortelde Afgoderye door veelerley teegengestelde Ceremonien, als een Wet van Tugtmeesterschap, te Ontwennen. En derhalven niet, op dat hy daar door te-gelijk heeft willen bevestigen, Datter zulke Tooveraars, Guychelaars, Waarzeggers en Duyvels-konstenaars waaren, die in der Daad en Waarheyd, deeden, 't geenze alleen onder veelerley Bedrog, voorgaaven te doen: Jaa noch veel-meer van 't misleyd Afgodisch Volk gelooft wierd gedaan te worden. Maar om dat Israël, op al zulke Leugensprekers, en onzeekere Sterre-kijkerze Voorzeggingen, agt-geevende, den eenigen Waaren Godt, die haar naa zijn Belofte uytgeleyd en behouden had, niet alleen Verloochenen, noch de Leere zijner Profeeten veragten; maar ook den Roem der Goddelijke Geregtigheyd, voor de Oogen der Afgodize Kanaaniten, had schijnen uyt-te wissen; by-aldienze dezelve Grouwelen pleegden, die Godt tot een Grondvest zijner Wraake en haare Uytdelging gesteld had. En daarom, gelijk ons d'Historie der Israëlitize Kerke, en meest al de Profeetize Boeken, leeren; Dat het Hebreeuwse Volk, zich in 't vervolg van Tijden, niet zelden aan de gehoorgeeving van dusdaanige Tooverse Waarzeggeryen, zoo wel tot nadeel van hun gantze Republijk, als van byzondere Stamhuyzen, en Perzoonen, hebben schuldig gemaakt; heeft de Wet-geever by de Inhuldiging van haar Gemeene-Best, alzulke bygeloovige Afwisseling verbooden, gelijk te zien is. Exod. 22: 18. Lev. 19: 31. en 20: 6, 27. Deut. 18: 9, 14. Jesa. 8: 19, 20. En wanneer naaderhand bleêk, hoe quaalijk zy dit laaten konden; zijn'er vry geen zagte Bedreygingen over gevallen. Ziet'er een Voorbeeld van. 2 Kon. 21: 6. 2 Kron. 33: 6. Ook brak zulx in Israël sterk door, wanneer de X. Stammen, onder Jeroboam van Davids Huys waaren afgescheurd: Zoo datze *Waarzeggeryen gebruykten, en op Voogelgeschrey agt gaaven.* 2 Kon. 17: 17. En hoe zy daar toe quaamen, is wel waardig dat men 't hier ter snè, in de H. Historie eens naleest. Gelijk wy dan ook noch maar korts te vooren, uyt 1 Sam. 28: 9. en 2 Kon. 23: 24. hebben gezien, Dat de Waarzeggers en Duyvels-konstenaars, ten Tijde van Israëls eerste Konink, zoo doorgebrooken scheenen, Dat Saul haar het Land ontzey, en over-al Uytroeyde; waar in hem Josias is naagevolgd. Jaa deeze Tooverze Bygeloovigheyd, heeft het Joodze Volk van Tijd tot Tijd, zoo on-ophoudelijk aangekleeft, Datter niet alleen in de daagen der Apostelen, wel Zeeven Overpriesters Zonen, in een Huys gevonden wierden, *Die met Besweeringen omgingen*, Actor. 19: 13, 14. Maar men verneemd ook uyt der Joden Talmud; Dat hoe zeer zy ook d'Afgoderye zeederd d'Uytgang der Babylonize Gevangenschap de schop gegeeven hebben, en van de Profeeten verlaaten zijn, zy haar zelven omtrent de Tijd-streek van den Messias, en laater, zeer veel tot Tooverye en Waarzeggerye overgegeeven, en die niet zelden in de volgende Eeuwen ondernoomen hebben in 't Werk te stellen; en door haare Bedriegerze Droom-bediedingen in groote agting quaamen. Waar in men, onder-anderen zeyd, Dat eenen Rabbi Jose Ben-Kalpata; Israël Ben-Jose en Lazarus Ben-Akiba, zig geduurig hebben beezig gehouden: En daar worden in het Boek *Maasar Scheni*, verscheyde van haare Uytleggingen gevonden, Daar uyt af-te neemen is, Datze hunne Leerlingen in deeze ydele Konsten oeffenden. Gelijk dan ook in *het Boek* SCHABBATH, van verscheyde Besweeringen gehandeld word, waar door men Wonden Geneezen, de Slange-beeten, Dieverye, en Betooverdheyd afkeeren kan. Ten laatsten hebben zy ook de BATH-KOOL of *Dogter der Stemme*, Dat is, 't Geluyd van den *Echo*, zoo de Joden die noemen, tot

Ezech. xx. en xxiii.

Israëliten dikmaals over 't naa wandelen der Guychelaars, bestraft.

2 Kon. 17.

En de Waarzeggers d'Inwooning onder Israël ontzeyd.

Waarzeggerye, als een Konst by zommige Rabbynen beneerstigd.

tot Wichelaarye en Waarzegerye gebruykt, en wy hebben reeds onder d'Egiptize zaaken gezien, wat Guychelaarye ſy met zeeker zoort van Draayborden, in Naa-aaping van der Egiptenaaren Toover-Wiel, voorgeeven te konnen raamen. Waarom dan ook een digten Drom van Joden, die dusdaanige ydele Konſten gepleegt hadden, en te-gelijk met zommige Grieken binnen Efeezen, op de Preediking en Wonder-teekenen van Paulus, bekeerd zijnde, wel voor * *Vijftig Duyzend Zilvere* Penningen, aan *Tooverboeken* opentlijk in't Vyer ſmeeten en Verbranden. Actor. 19: 19. Waar uyt niet alleen klaar ſchijnd te blijken, Dat zy, die alzulke Toover-Konſten uyt de Boeken leerden, zelfs geenzinds Geloofden, daar toe de hulp des Duyvels noodig te hebben; Maar dat het louter Bedrog, en Dwaalzieke inbeeldingen waaren, zoo wel van die welke alzulke Konſten pleegden, als die daar aan Geloof gaaven: En over-zulx van den H. Lukas niet on-eygen, *Ydele*, of *Nieuwsgierige Konſten* genoemd. En zoo heeft de Groote Kerkvader Origenes hier in een ſteevige grondſteun meenen te vinden; om aan-te wijzen: Hoe noodzaakelijk het was, dat Godt den Joden, met een geduurige agtervolginge van Profeeten bygeſprongen is; dien Moſes haar Deut. 18: 14-22. belooft, Dat hem in't Spoor zouden volgen. Want aldus ſchrijft'er gemelde Origenes van, in zijn eerſte Boek teegen Celſus: „In der „Joden Wet ſtaat geſchreeven: Dat de Heydenen hoorden naa Guychelaars „en Waarzeggers: Maar Godt wilde niet dulden dat het alzoo onder zijn Volk „zou toegaan; en daarom volgd ſtrax; *Een Profeet, zal de* Heere *uwe Godt u* „*Verwekken uyt het Midden van uw* &c. En daarom, Naademaal de Volkeren „van rondsom haare Oraakelen en Wijzen van Waarzeggen hadden; welke on„der de Joden ſcherp verbooden waaren; haddet by-naa onmoogelijk geweeſt, „Dat Volk, af-te houden van Moſes Wet te veragten; of van tot de Heydenze „Oraakelen en Waarzeggeryen over-te gaan: Of wel miſſchien zelfs yts dierge„lijx onder hen op-te regten; by-aldien zy niet de Middel ter hand gehad had„den, om van Toekoomende dingen, eenig Naarigt te hebben; gemerkt de „groote Nieuwsgierigheyd van den Menſch, en der Joden aangekleefde ge„woonte, hen in Egipten aangekoomen. Dit zeyd Origenes. En alhoewel Moſes den Joden, van Gods-weegen, een Profeet belooft, te midden uyt haare Broederen te Verwekken, in manieren als Moſes; en dat zulx in de Hoogdraavenſte zin op Kriſtus ziet, de Groote Profeet der Kerke: Schijnd deeze toezegging nogtans ook op een Geduurige Volg-reex van Profeeten te zien, die op Moſes ſtonden te volgen; en welke Moſes in Geboorte, Beroep en Leere zouden gelijk zijn. En dat wy dit niet zonder Grondſteun alzoo verklaaren, is uyt de Reeden klaar, Waarom haar deeze Profeeten zouden gegeeven worden: Naamelijk, op datze niet en zouden hooren naa Guychelaars en Waarzeggers: 't geen niet geſchieden kon, zoo haar eerſt een Profeet over Twee-duyzend Jaaren gegeeven wierd. Zulx dat men zig dan hier ſchijnd te moeten verwonderen, hoe zulke Schrijvers (die gelooven, Datter eertijds waarlijk zulke Tooveraars en Waarzeggers gevonden wierden, en nog zijn, die uyt kragt van zeeker Verbond met de Duyvel hun Uytwerking doen;) noch de moeyte doen; in haare Boeken breed aan-te teekenen, wie den eerſten Vinder der Toover-Konſt geweeſt is; voor wien zy dan niet de Duyvel of *Heyntje-Pik*, maar *Cham* de Zone van Noach ſtellen, die dezelve aan zijnen Zone *Mizraïm*, van wien d'Egiptenaars hun Afkomſt en Naam hebben, heeft voortgeleerd. En gelijkmen ook aan Cham, de Godſpraak van Jupiter Ammon toe-eygend, alzoo is daar uyt niet heel ſcheemeragtig te giſſen, door wat Weg de Tooverkonſt zoo gemeen by d'Egiptenaars ingeſloopen is; maar heel niet, Datze daarom haar Oorſprong van de Duyvel, en door hem altijd haar onderſtand gehad heeft. Al 't geen ons buyten twijffel noch wel zoo veel-te meer zal Waarſchijnelijk dunken, als wy Naauwkeuriger in-agt neemen, Hoedaanig niet alleen de H. Schrijvers, maar inzonderheyd ook de Overzetters in-

En daar toe Konſttuygen en Toover-Boeken in naavolging der Egiptenaaren hadden.

* Datis omtrent 15 Duyzend en 600 Gulden.

En onder-en tuſſen zelfs niet geloofden daar toe de Hulp des Duyvels noodig te hebben.

Iſraël hadde Profeeten onder hen noodig.

En zulx aan haar Belooft in een geduurige Volg-reex.

Toover-Konſt niet Oorſpronklijk van de Duyvel.

de Naam-digting der Oude Guychelaars, Tooveraars, Waarzeggers, Duyvels-Konstenaars, en andere die niet zelden onder 't algemeen Kenteeken van *Wijzen* doorgaan; zoo wel onder haar zelven als met den grootsten Hoop der anderen, van malkanderen verschillig zijn; naadien ons zulx niet alleen in 't onzeeker zal laaten, Wat en hoedaanige Luyden, men door al-zulke Wijzen en Konstenaars te verstaan heeft; welke wanneer 't'er op-aanquam, (als men zeyd,) *In de Vinken Kakten*, en daar over niet zelden uytgelachhen zijn: Maar daar uyt ook te-gelijk al de reeds-aangehaalde, en noch overige plaatzen verneemen, Datter noch Duyvel noch Duyvels-gelijk, by of omtrent te vinden is noch te-pas komd: Jaa dat zelfs die, welke voor de Vermaardste Tooveraars uytgingen, aan de Koningen, (voor wienze anders, Kap en Keuvel waagden,) hun onvermoogen in alle Booven-Naatuurlijke Dingen, opentlijk bekend; en zelfs niet geweeten hebben, wat zulken zoort van Duyvels-Konst was, als 't gemeen Geloof naaderhand, uyt de Dwaal-zieke Erf-gerugten, zoo graag heeft aangenoomen. Laat ons derhalven dit Hoofdstuk met een beknopte Opstèl verrijken, van alle die Tooverze Benaamingen, welke zoo in onze Neederduytze Overzetting des Bijbels, als in de Gemeene Zaamenspraak des Volks gevonden worden; en daar naa bezien, hoe zy niet alleen, een-en dezelve Grond-Naam te-mets verschillig Vertaalen, maar daar in weederom van andere Uytlandze Overzetters verschillen? Op datwe ten laatsten ontwaar worden, Wat 'er van al dat Gespuys te houden zy, welk wy niet geheel-en al, zonder voorligtinge der H. Schriftuure, zeer gewoon zijn, deeze of diergelijke Naamen toe-te passen: Als daar zijn de *Aardbeschouwers*; welke uyt d'ongemeene scheuren, en ongevallen in de Aarde, door Storm, Aardschudding en diergelijke Tempeesten gemaakt, Voorzeggingen deeden. De *Beswweerders* LACHEESCH, (en MELACHEESCH *Beleezers* Psal. 58: 6.) die anders ook *Mompelaars* genoemd worden; waar van te zien is. Exod. 7: 11, 22. en 8: 7, 18. Deut. 18: 11. Ecclesf. 10: 11. Jerem. 8: 17. doch het Grond-Woord LACHASCH, Dat van de zelve afkomst is, word Jesa. 3: 3. *Taale* overgezet; 't geen anders Jesa. 26: 16. *Stil Gebed*, Vertaald word. Waar toe men in 't voorby gaan behoorde aan-te merken. Dat de MELAHEESCH of *Beleezers*, dikmaal zulke beteekenen, die *de Betooverde*, of *Beswoorene*, weeder Ontooverden, by zommige laatere, Een *Duyvel-Banner*, en zijn doen te-mets ook *Zeegenen* genoemd, en beyde in een goeden en quaaden Zin genoomen word: En alzoo naa d'Eerste meeninge weyning van *Beleezen* verschild: Doch de Laatste diend, om 't quaad door Tooverye op den Hals gekreegen; op de zelve wijs te verjaagen: Ziet van het *Besweeren*. Exod. 7: 11, 22. *De Wijze en de Guychelaars*, (Dat zijn d'Egiptize *Tooveraars*;) deeden ook alzoo met * BELAHATTEIHEM *haare Besweeringe*, of *Mompeling*. Gelijk ons ook Maimonides, dusdaanig-eenen, in zijn Boek *van de Afgoderye*, niet onaardig beschreeven heeft, zeggende; *Een Besweerder is zulk-een, die duystere en vreemde woorden spreekt, die een zonderlingen Zin hebben; en zottelijk meend, Dat daar voordeel in steekt: Zulx, dat zoo yemand een Slange of Scorpioen toe-spreekt de zelve aan den Mensch geen leed kan doen; of dat een Mensch dus of zoo daar meede aangesprooken, voor Onheyl bewaard is. Die met geslootene Kaaken over een Wonde* Mompeld, *of een* Vers *uyt de* Bijbel *leest; of yets leest over een Kind, Dat het niet verschrikken zal; of het* Wet-Boek *of* Gedenk-Ceedel *op het Kind leyd, om het te doen Slaapen: De zoodaanige zijn niet alleen in 't gemeen* Beleezers; *maar ook byzonderlijk van het getal der geener die de Schrift Verdoemd, om datze de* H. Schriftuure, *die tot Geneezing der Ziele diend, misbruyken tot een middel om het lichaam te Geneezen.* Dit zeyd Maimonides; en daar en is geen Jode, die dit beeter verklaard. De *Buyk-Spreekers*, en *Buyk-Spreeksters*, *Engastrimuthon* by de LXX Overzetters; anders ook *Pythonesse* genoemd; Actor. 16: 16. beteekend in 't gemeen Een *Waarzegster*; of die voorgeeft een *Waarzeggende Geest* te hebben: Verstaat den Geest van OB *of* OOB, en daar door te Voorzeggen; spreekende

De genaamde Tooveraars hebben zelfs niet geweeten wat Tooverye was, die door hulp van de Duyvel gepleegt wierd.

De Tooverze benaamingen die by d'Overzetters, en by 't gemeene Volk gebruykelijk zijn, naagespoord.

Aardbeschouwers. Besweerders of Mompelaars. Beleezers, &c.

* בלהטיהם

Een Besweerder van Maimonides beschreeven.

kende met een Zagte en holle Stemme uyt het binnenſte van den Buyk, *als uyt der Aarden* Jeſa. 29: 4. 't Geên zy alzoo heel zeldzaam, door 't geweldig inkroppen van haaren Adem wiſten te doen; haaren Buyk opvullende met ingeſnooven Lugt; door welk zy in manieren van eenig geluyd, onder 't Gerommel van haare Dermen, met Poep-veeſten, en Kniſpen uyt haar Schaam-Deelen haar Rol ſpeelden, of ten minſten voor-gaaven, op datze Wonderlijk ſcheenen. En 't zou wel konnen zijn, Dat het zulk-een Waarzegſter was, die ten tijde van Saul te Endor gevonden wierd, en voor-gaf *den Dooden Samuël* op-te drijſſen. Welken Ob (by andere ook Oov geſchreeven;) onze Overzetters, *Waarzegger* of *Waarzeggenden Geeſt* vertaalen; Lev. 19: 31. en 20:6,27. Deut. 18: 11. 1 Sam. 28: 7, 8, 9. 2 Kon. 21: 6. en 23: 24. 2 Kron. 33: 6. Jeſa. 8: 19. als meede Jeſa. 29: 4. alwaar Oob, ook *Tooveraar* vertaald word. Waar toe men hier te raade mag neemen, 't geen we van deeze *Buyk-Spreekſters*, uyt Moſes de Kotſi, en andere Schrijvers, in de Joodſe Oudheeden op de 1296. blad-zijde, en elders uyt de Babylonize benaaming, *Sakchoura*, hebben aangemerkt.

Buyk-Spreekſters Waarzeggers, &c.

1 Sam. 28. En die een Waarzeggenden Geeſt hadden.

De Choleem Chaloom of *Droom-Droomers*, zijn zulke, waar van Deut. 13: 1, 2, 5. Jerem. 29: 8. en 27: 9. gewag gemaakt word: Als meede van de *Droom-Bedieders* in 't Boek der Schepping, en by Daniel.

Droom-Droomers, en Droom-Bedieders.

De *Duyvel-Jaagers*, worden by ons gemeenlijk tweezinds genoomen; Eerſt in een oneygen Zin, *Tooveraar*; daar naa, een *Beleezer* of liever *Beſweerder* die de Betooverde Ontooverd, of door Beleezing de Duyvelaarye en Bezeetenheyd des Quaads uyt-jaagd, en verdrijft; in 't gemeen anders, *Duyvel-Beſweerders*, *Duyvel-Banners*, *Beleezers* en diergelijke genoemd.

Duyvel-Jaagers.

Of Duyvel-Banners.

De *Dag-Verkiezers* of *Uur-en Tijd-Raamers*; waaren zulke, die daar wiſten aan-te wijzen, wat men op die of die Dag, Uur en Stond, beſt doen of laaten moeſt.

De *Dooden-Vraagers*, of die de Dooden voor-gaaven op-te Drijſſen, en voor den Dag te doen koomen, en dezelve *Raad-pleegden*; zijn zulke, die Deut. 18: 11. Doreesch el Hammethïm, dat is, *Die de Dooden vraagd*, genoemd worden: Een Konſt die de Waarzegſter te Endor pleegde *door den Geeſt van* Oob, dat is, *Die uyt den Buyk ſprak*, als de LXX Overzetters Vertaalen; 1 Sam. 28. en in veel andere plaatzen, zoo even aangetrokken. Alwaar onze Kantteekenaars gemeenlijk een *Tooveraar* verſtaan, die met den Duyvel een Verbond heeft, en *De Swarte Konſt* pleegd. Van welke quaade af komſt der Benaaming, wy ſtrax een goede waarneeming over de *Lijk-Giſſers* zullen by-brengen.

Dooden-Vraagers.

1 Sam. 28: 3, 9. Lev. 19: 31. en 20: 6, 27. Deut. 18: 11. 2 Kon. 21: 6. en 23: 24. 2 Kron. 33: 6. Jeſa. 8: 19. en 19: 3.

Door *Donder-Hexen*, verſtaat men gemeenlijk by afwiſſeling van Naamdigting, *Toovereſſen*, die zoo men meend, *Weêr* en *Wind* verſchieren of naa haar Hand zetten konnen.

De *Farmakeus* en Farmakos, Dat zijn *Fenijn-Mengers*, zoo men Galaten 5: 20. en Apoc. 9: 21. uyt het Woord Pharmakaja, *Fenijn-geeving* beſluyten mag; worden Apoc. 18: 23. *Tooveraars* Vertaald; alhoewel haar Konſt daar in alleen beſtond, Datze het Vergif zeer behendig wiſten toe-te maaken.

Fenijn-Mengers.

De *Geboorte-Leezers* of *Planeet-Leezers*, waaren zulke, Die hun Voorzeggingen uyt yemands Geboorte-Stond deeden: En te onderſcheyden zijn van de *Uur-Leezers* en *Dag-Verkiezers* en die *op de Wolken agt-geeven*, en *den Heemel waarneemen* Jeſa. 47: 13.

Geboorte-Leezers.

De *Geluk-Leezers*, of *Goeder-Gelukzeggers*, en *Lot-Raamers*, zijn die, welke uyt de Linien en Merk-Teekenen der Handen, en 't Aangezigt, of uyt yemands afgetapt Bloed, als zommige *Kopſters*, hun Voorzegging doen: Een Leugen-Konſt, daar zig thans zeeker zoort van Landloopers, *Heydens*, (dat zijn *Heydenen*, of liever *Hey-Woonders*) in dewandeling genoemd, zig veelzinds meede behelpen, voornaamelijk de Wijven onder hen.

Goeder-Gelukzeggers.

De Mecascheef, Mecascheefa en Chaschafïm of *Guychelaars*, waar van Exod. 7: 11. en Dan. 2: 2. gewaagd word; zijn zulke, welke door geſwindheyd der Hand-greepen, d'Oogen verbijſteren, en doen meenen te zien, 't geene niet-en is, of anders is. Van onze Kant-Verklaarders niet zelden, *Een Konſt des Duyvels genoemd*; waarom zy moogelijk ook dit zelve Woord, *Tooveraar* en *Tooverés* Vertaald hebben; Exod. 22: 16. Deut. 18: 10. Jerem. 27. Mal. 3: 5.

Guychelaars.

Toover-Hexen. Hand-Bekijkers.

De *Hexen*, of *Toover-Hexen*, zijn dezelve die men anders gewoon is, *Tooveressen*, *Toover-Kollen*, en *Waarzegsters* te noemen. De *Hand-Kijkers*, welke uyt de Plooijen en Linien der Handen, *Goeder-Geluk* zeggen, *alswe strax* vermaanden; oeffenen de Konst die men gemeenlijk CHIROMANTIE of *Hand-Kijkkunde* noemd. De *Ingewand-Kijkers*, van onze Overzetters, Ezech. 21: 21. genoemd; *Die de Leever bezien*; waaren zulke die de Ingewanden der Offer-Beesten beschouden; en daar uyt hunne Lot-raamingen deeden; waar vanze ook *Outaar-Kijkers* genoemd zijn. De *Kieken* of *Voogel-Raamers*; zijn die, welke uyt het Eeten, Vliegen, of Roepen en Kneuteren der Voogelen, Voorzeggen; anders ook *Wichelaars*, en zulke geheeten, *Die op Voogel-Geschrey agt-geeven*; Den Joden in de Wet verbooden. Vergelijkt, Lev. 19: 26. Deut. 18: 10, 14. met 2 Kron. 21: 6. en 33: 6. De *Kol-Rijdsters*, die men anders ook *Hexen* noemd; Zijn Tooveressen die zig door Strijken en Smeeren, (zoo men zeyd,) in Katten en Wolven veranderen: En dikwils naa d'opinie van zommige Slegt-Hoofden, niet veel verschillen van die *Kopsters*, en Oud-versleetene *Pis-Kijksters*, die uyt het Bloed, en Blaas-Water, heele Stroomen van Leugenagtige Waarzeggingen uytgieten. *Koorts-Jaagers* of *Koorts-Beleezers*, noemd men zulke, die door het Opzeggen van donkere en onverstaanbaare Woorden, of Letteren, of die elders op-te schrijven en aan den Hals te hangen, yemand van de Koorts verlossen: Waar toe de Joden het Woord אברקלן pleegen te gebruyken, 't zelve zoodaanig Zes-maal herschrijvende, Dat t'elkens naa de Linker-Hand, een Letter naagelaaten zijnde, de laatste in een Drijhoek eyndigde. Gelijk dan ook deeze Luyden niet vies zijn van te meenen, Dat men door de Godt-Naam van Vier Letteren (יהוה) de Ziekte van Bezeetenheyd of Dolheyd verdrijven kan. Doch wanneer *de Joodse Besweerders*, waar van Actor. 19: 13. te leezen staat, zulx door den Naam van JESUS wilden doen, die Paulus Preedikte; zijnzer niet heelshuyds afgekoomen. Waar toe men verder eens mag naa-zien, wat wy in de Joodse Oudheeden, van het Hals-draagend Genees-middel ABRAKADABRA, uyt Samonikus hebben aangeteekend. De *Lijk-Gissers*, die haare voorspellingen uyt de beschouwing der Doode Lichaamen deeden; waaren ongetwijffeld zulke, welkers Konst, by de Grieken *Nekromantia* genoemd wierd: Waar uyt de laatere door misverstand, (meenende dat NEKROS, welk by de Grieken *Dood* te zeggen is, uyt het Latijn afkomstig was, gelijk NEGROS van NIGER, dat is *Swart*;) de Naam van *Swarte-Konst*, heeft op de baan gebragt; om door die Naamdigting, alle zoort van *Duyvels-Konst* en *Tooverye* te beteekenen. En 't is bedenkelijk of men hier uyt al-meede niet geleerd heeft, de Duyvel Swart te schilderen; en door verbastering van 't Woord NIGER; hem ook de *Nikker* te noemen. De *Logt-Beschouwers*, *Weêr-Wijze*, en *Wolken-Gissers*, die *den Heemel Waarneemen*, Jesa. 47: 13. Zijn waarschijnelijk zulke, die by ons *Sterre-Kijkers*, en *Almanak-Maakers* genoemd worden; en welke uyt de zaamenstalting der Planeeten, Jaarlijkze Voorzeggingen doen; niet zelden by de Neederlanders, *Waarzeggers*, en wel by naader benoeming, *Italiaanze Waarzeggers* geheeten; waar van de Reeden bekend is. De *Lot-Raamers* of *Lot-Gissers* zijn geen andere, dan wy van de *Planeet-Leezers* en *Goeder-Gelukzeggers* hebben aangeteekend. Die hier van meerder lust te weeten, bezie de Joodse Oudheeden het II. Deel. De *Letter-Toover-Kunde*; by de Joden anders ook KABBALA, dat is, *Geheym-Kunde* of *Verborgen Konst*, of *Letter-Geheym* genoemd; verscheeld weynig van de *Beleezing*, door 't opzeggen, of schrijven van eenige Letteren of Woorden; waar toe men mag te raade neemen 't geenwe elders van hun Letter-kundig Toover-Wiel, in naa-aaping der Egiptenaaren, tot vervulling van de *Urim* en *Thummim*, die met den eersten Tempel t'zoek raakte, hebben by-gebragt. Van de *Mompelaars* die door Besweeringen *Beleezen*; (Dat zijn die *daar Piepen en Binnens-Monds* Preveelen, word Jesa. 8: 19. en Psal. 41: 8. gewag gemaakt; alwaar HITHLACHEESCH *Mompelen* Vertaald word: En al-

Leever-Bekijkers.

Voogel-Raamers.

Pis-Kijksters en Koorts-Jaagers.

אברקלן
אברקל
אברק
אבר
אב
א

Joodse Oudheeden de 1295 Bladzijde.

Negromantie. Waar van zoo genoemd.

Wolken-Gissers Sterre-Kijkers en die den Heemel Waarneemen.

Joodse Oudheeden, de 1277. en 1280ste Blad-zijde.

Mompelaars en Besweerders.

zoo

zoo niet veel verscheeld, van LACHEES *Besweerder* Eccles. 10: 11. Jer. 8: 17. en MELACHEESCH *Beleezer*. Psal. 58: 6. gelijkwe reeds hebben aangeteekend. De *Natuur-Beschouwers*, anders ook, *Gedaante-Leezers* genoemd, Zijn zulke, die hun voorspellingen, uyt des Menschen Aangezigt doen; en welkers Konst gemeenlijk PHYSIOGNOMIA of *Gedaant-kunde* geheeten word. De *Nagt-Dwaalers*, of *Nagt-Graavers*, zijn die, welke by de Dood-Graaven zitten, om door Droomen, of Nagt-Gezigten, yets van de Gestorvene te verneemen; of *Die by de Graaven Vernagten* Jesa. 65: 4. en alzoo misschien een zoort van zulke, die DOREESH EL HAMMETHIM, dat is, welke *de Dooden Vraagen*; Deut. 18: 11. van de Waarzegster te Endor, op Sauls verzoek gepleegt; 1 Sam. 28. Van welke misschien de Duyvel-dienende Papen, niet veel verschillen welke noch heeden by de Kanibaalen, uyt de Doods-beenderen spreeken; en in haar Voorzeggingen wel nauw zorg draagen, Datter geen Ligt, of eenig Vyer omtrent de plaatze vernoomen word daarze hun Rol speelen. En als zulx by haar aan de gang raakt, hoord men, Dat zy zig gelaaten met de Duyvel een groot Geroep te maaken, en op malkander Vloeken en Schelden: 't Geen zeer wel op het gedrag van de Waarzegster te Endor past. De *Sterre-Kijkers*, of *Sterre-Gissers*, zijn van Ouds zulke geweest, die niet zoo-zeer der zelver Loop waarnaamen, als wel, die uyt der zelven zaamenstalting en gisselijke Invloejingen Voorzeggingen deeden: Ziet van deeze, *Die in de Sterren Kijken*, Jesa. 47: 13. Daniel Kap. 1: 2, 4, 5. onder de Naam van *Sterre-Kijkers* gedagt. De *Tooveraars* en *Toovereßen*, zijn voorzeeker zulke; van welke gemeend word, Datze Een Verbond met den Duyvel hebben, en door zijne hulpe veele Wonderen doen; waaromze dan ook *Duyvels-Konstenaaren* genoemd worden; gelijkwe dat nu al uyt veele plaatzen hebben aangeweezen. By d'Overzetters meest-deels met den Naam van *Tooveraars* afgeschilderd, als te zien is. Gen. 41: 8, 24. Exod. 7: 11, 22. en 8: 7. 18: 9. en 9: 11. Deut. 18: 10. Jesa. 49: 4. Jerem. 27: 9. Dan. Kap. 1. 2. 4. 5. Malach. 3: 5. alhoewel de Overzetters de Hebreeuwse Woorden, MEKASCHEEF, MEKASCHEEFA en CASSCHAFÏM te-mets ook *Guychelaars* vertaalen. Van *Toovereßen*, die wy anders ook *Toover-Kollen*, *Hexen*, en *Waarzegsters* genoemd hebben; ziet Deut. 22: 18. en van *Tooveryen*, Num. 23: 23. en 24: 1. Jesa. 47: 9, 12. Mich. 5: 11. Nah. 3: 4. De *Voogel-Raamers*, of *Voogel-Schouwers*, zijn zulke, welke of uyt het Vliegen, Eeten of niet Eeten, en het Kaakelen der Voogelen, Voorzegging deeden; en ongetwijffeld de zelve, welke de Joodse Wet-Geever noemd; *Die op Voogel-Geschrey agt-geeven*. Lev. 19: 26. Deut. 18: 10. 2 Kon. 17: 17. en 21: 6. Welke agt-geeving waarschijnelijk wel 't meest omtrent de Raaven en Kraayen bezig was; dewijl d'Een voor een Heylzaam, d'Ander voor een Rampspoedig Voor-Teeken-geevende Voogel gehouden wierd. Waarom misschien Juno by Fedrus teegen de Paauw zeyd, die haar was Toe-Geheyligd;

Troony-Schouwers.

Nagt-Dwaalers.

Waarzegsters en Kollen.

Door 't Noodlot is 't de Voogel toe-gebragt;
U 't Lijf-Cieraad, en d' Adelaar de Kragt:
De Nagtegaal het Zangerig Geluyt,
De Raaf het Goed, de Kraay het slinx Besluyt.

En hoedaanigen Hoender-Keevyë de Roomse Wichelaars hier toe, met haar te Velde naamen, is by alle Ondzoekers der Roomse Oudheeden bekend. De *Vyer-Gissers* zijn niet gemeen met dien Naam bekend; alhoewel Polydorus Virgilius ons derzelver Konst-Oeffening met den Naam van *Pyromantia* Doopt. De *Venijn-Mengers*, of *Vergiftigers*, (by d'Oude Latijnen *Venefici*, en de Grieken *Pharmakos* genoemd;) leyden haar Konst voornaamelijk aan om Quaad te doen. Waar van daan, PHARMAKEIA. Gal. 5: 20. en Apoc. 9: 21. *Fenijn-Geeving* Vertaald word: Niet teegen-staande zy het zelve Woord, Apoc. 18: 23. *Tooverye* en *Tooveraar* voor PHARMAKEUS Vertaalen. Den *Verschierder*, heeft

Vyer-Gissers.

Fenijn-Mengers.

Verschier-

ders waar van genoemd.

naa gissing, zijn Naam van een Tooverze afkomst; maar by den regten Neederlander, minder dan den Hamburgers en hun gebuuren bekend. En het zou wel konnen zijn, Dat deeze haaren Naam van 't Hebreeuws Woord. שׁדים Schedïm, *(Dat zommige Lev. 17:7. 2 Kron. 11:15. en Psal. 106:37. *Duyvelen* Vertaalen;) ontleend hebben; en eygentlijk *Satyrs*, of *Ruyghaayrige Bokken* beteekend; en door laater gebruyk, op de Tooveraars en Duyvel-Jaagers gepast word; waar van dan *Verschieren* by de Mofze Land-aardt, zoo veel als *Betooveren*, of *Beguychelen* is. De *Wichelaars* zijn zulke, onder welkers algemeene Naam, de *Leever-Bekijkers, Outaar-Kijkers, Voogel-Raamers, Wolken-Gissers*, en moogelijk ook die *den Hemel waarneemen* Jesa. 47:13. (Choveer Schamajïm genoemd;) afgebaakend worden. De *Water-Schouwers*, zijn insgelijx heel weynig bekend; als die uyt het gestel der Wateren, Wichelden: Een Konst die volgens 't gemeen Erfgerugt, eerst van Romulus uytgevonden is. De *Wijzen* daarmen dikwils van in de H. Boeken Leest; worden daar als we gezien hebben, niet zelden neevens en onder de *Sterre-Kijkers, Tooveraars* en *Duyvels-Konstenaars* gereekend; Jaa doorgaans onder den Naam van *Wijzen* begreepen. Zijnde in de Wiskunde, Natuur-en Sterrekunde zeer ervaaren. Waar toe men hier mag naa-denken, 't geen we te vooren van de Magoi of *Wijzen*, over Matth. 2:1, 7, 16. en Actor. 8:9, 11. gezeyd hebben. Als van welk men ook niet zelden gerept vind: Jes. 19:11, 12. en 44:25. Jerem. 10:7. en Dan. Kap. 2. 4. 5. Alwaar de *Tooveraars, Sterrekijkers, Waarzeggers* en *Guychelaars*, by de Kaldeën en Babyloniers, alle onder zoodaanigen Naam van *Wijzen* geboekt staan, Dat Daniel en zijn Makkers, daar in, uyt *de Boeken der Kaldeën* onderweezen, en vermaard geworden zijn, gelijk te vooren ruymspraakiger is aangemerkt. De *Waarzeggers* worden in de H. Schrift, dikwils met dien Naam van de Overzetters gedagt: Als te zien is, Jesa. 8:19. en 19:3. Dan. Kap. 2. 4. 5. als meede by Jeremias, Micha en Zacharias; en vervolgens ook zoo van de *Waarzegging* en *Waarzeggerye*; Lev. 19:31. en 20:6. Num. 23:23. Deut. 18:10, 14. 1 Sam. 6:2. en 28:3. 2 Kon. 17:17. en 21:6. en 23:24. 2 Kron. 33:6. Ezech. 12:24. en 13:23. en 21:21. En van *Een Waarzeggenden Geest*; Die de H. Schrift in d'aangehaalde plaatzen, en andere dikmaal Oob of Oov noemd; 1 Sam. 28:7. *Voorzegd my door den Geest van* Oob, Dat is, door *den Waarzeggenden Geest*. Welken Geest Actor. 16:16. *Python* genoemd word. Zijnde deeze dezelve, die volgens de lxx Overzetters, Engastrimuthon of *Buykspreeker* genoemd word. Hoedaanigen *Pythonesse* de Waarzegster te Endor geweest is, tot wien den God-verlaaten Saul quam. 1 Sam. 28, 9. 1 Kron. 10:13. Anderzinds hebben onze Overzetters. Jesa. 29:4. Oob, *Tooveraars* vertaald. Doch de Kaldeëze benaamingen, Gosryn, en Goosraja, die Daniel 2:27. en Kap. 4:7. en 5:7, 11. voorkoomen, hebbenze *Waarzeggers* verduytst. En dit zijn alzoo de meeste Benaamingen waar meede onze Overzetters in veele plaatzen van de H. Schrift; en 't Gemeene Volk in haare zaamenspraaken, gewoon zijn, van *Tooveraars, Guychelaars*, en *Waarzeggers* te spreeken. Laat ons nu bezien, hoe zeer haare vertaalinge, met andere Overzetters, in een-en-dezelve Benaaming verschillen, en die wederom onderling van malkanderen.

* Of ook שׂעיר Jes. 13:21. en 34:14.

Outaar-Kijkers.

Tooveraars en Waarzeggers by de Kaldeën onder de Wijzen gereekend.

Pythonesse of Buykspreekster die door den Geest van Ob Waar zeyden. Ziet Joodse Oudheeden. op 't 1296ste blad.

Verscheyde vertaalingen van Tooverze benaamingen by de Hebreën.

Het Hebreeuwse woord, Aschafim, dat onze, Dan. 1:20. en 2:2. *Sterrekijkers*, vertaalen, heeft Lutherus, en de Deënze Bybel, volgens de lxx Overzetters, *Wijzen* vertaald. Doch, d'onze hebben 't zomtijds ook *Tooveraars* verduydst. Chartôom by onze Overzetters in veel plaatzen *Tooveraar* vertaald; (als Gen. 41:8, 24. Exod. 7:11, 22. en 8:7, 18. en 9:11. Dan. 1:20. en 2:2, 10. en 4:7. en 5:11.) hebben de Grieken, Epaoides *Beleesers*; en de Latijnen Genethliaci, *Geboorte-leezers*; en Lutherus met de Deënze Overzetter, *Sterrekijkers* vertaald. Daar nogtans d'Hebreeuwse beteekenis van Chartôom, van Mekascheef (een *Tooveraar*) schijnd te verschillen; naadien men, Dan. 2. beyde deeze woorden vind. Menacheesch, Deut. 18:10. (daar onze zetten,

zetten; *Die op Voogelgeschrey agt-geeft;* heeft Piskator *Tooveraar*; de Franze Overzetting; *Die met Voorzegginge omgaat*; en de Engelze Bybel, Een *Beleëzer*, vertaald. Oneen en Meoneen, voor welk onze Overzetters, Deut. 18: 10. *Guychelaar* vertaalen; hebben de lxx Overzetters *Wichelaar*; Tremellius *Planeet-Leezer;* de Franze en Engelze, een *Tijd-ramer:* Lutherus, *Een Dagverkiezer*, verklaard; welke benaamingen voorzeeker alle, veel van een *Guychelaar* verscheelen. Jid-Oni, Deut. 18: 11. een *Duyvels-Konstenaar* vertaald; hebben de lxx in 't Grieks Teratoskopos, een *Wonder-Kijker* of *Wichelaar* genoemd: De Franze, een *Goeder-gelukzegger*; en Lutherus, een *Teekenbedieder:* van welken zin ook d'Engelze Bybel, en die welke, *Wolken-Gisser*, of *Lugt-Beschouwer* vertaalen, niet wijd-af zijn. Koseem, hebben onze Overzetters in veel plaatzen, *Waarzegger* vertaald; (als Deut. 18: 10, 14. 1Sam. 6: 2. Jesa. 3: 2. en 44: 25. Jerem. 27: 9. en 29: 8. Mich. 3: 7. Zach. 10: 2.) Anders ook *Voorzegger*. Jos. 13: 22. Ezech. 13: 9. en 22: 28. Waar inze met de lxx. Overzetters gelijk, maar egter hier in met hun zelven, ongelijk zijn, Datze Kesem Num. 23: 23. en Deut. 18: 10. *Waarzeggerye*, en 1Sam. 25: 13. *Tooverye*, vertaalen. Onder-en tussen blijkt het, Dat Nachasch en Nechaschôot, by d'onze, niet anders dan voor *Tooverye* genoomen word; alhoewel zy zulk-een, die deeze Konst oeffend, naamelijk een Menacheesch, (Dat is een *Tooveraar;*) zoo dien by gevolg moest heeten; niet en geeft de Naam van een *Tooveraar*, maar eenen noemd; *Die op Voogel-geschrey agt-geeft;* gelijk we strax uyt Deut. 18: 10. hebben aangemerkt: En voorzeeker veel verschild, van een, die op den Duyvel agt-geeft; en door den zelven *Tooverd*, Dat is, Booven-Natuurlijke dingen doed. De Chartummïm en Chartummei Mizraïm, Gen. 41: 8. Exod. 7: 11. *Tooveraars van Egipten;* hebben onze Overzetters wel Zestien-maal, *Tooveraars* genoemd; en daar op aangeteekend, Datmen door dezelve verstaan moet, *Sterrekijkers*, *Teekenbedieders* en *Waarzeggers;* laatende alzoo in 't onzeeker watze waaren. Rabbi Salomon, heeft de Chartummïm genoemd; *Die op de Doodsbeenderen vlammen*, en de Dooden daar uyt vraagen; hoedaanige wy hebben gezien, Dat de Grieken Nekromantai of *Dooden-Gissers* noemen. De lxx Overzetters hebben niet *Tooveraars*, als onze met de Kaldeërs, Jonathan en Onkelos, maar *Besweerders van Egipten* vertaald: Doch de Gemeene Latijnze Bybel, heeft *Wijzen van Egipten* gezet; welke Drusius in zijn ongedrukte Schriften; *Uytleggers van Egipten* verklaard: By andere te-mets, *Kenners van Verborgentheeden* genoemd: Welken Naam Arias Montanus, in *Geboorte-Leezers* veranderd heeft; 't geen zommige niet zonder reeden Misprijzen, naadien het veranderen van Wandel-stokken in Slangen, het Water tot Bloed, en Kikvorsschen te maaken, geen werk van *Geboorte-Leezers* te noemen is. Aben-Ezra heeftze den Naam gegeeven van *Ervaarene in Wichelaarye en Sterrekunde*; en Leerd daar by, Dat den Naam van *Tooveraar* algemeen was aan de geene die allerley Weetenschappen oeffenden. Gelijk den zelven Jode ook meend, Dat door de Mekaschefïm, *Tooveraars*, de Chachmei Hammazzalooth, dat zijn, de *Sterre-Wijzen*, moeten verstaan worden; alhoewel'er zomtijds ook *Vergiftigers* of *Besweerders*, door beteekend worden. Doch Tremellius en Arias Montanus, hebben *Guychelaars*, gezet: Zonder dat Aben-Ezra daar van nogtans niet veel verschild, wanneer hy toestaat, Dat de Mekascheefïm zulke zijn, *Die de Natuurlijke dingen voor het Oog Veranderen:* 't Geen voorzeeker het Hand-werk der Guychelaars is. En onze Kantteekenaars staan met veel andere fraaye Uytleggers toe, Dat d'Egiptize Tooveraars, alleen maar in schijn, en niet in der daad, haare Staaven in Draaken veranderd hebben: En alzoo door geswinde Hand-greepen, slegts Guychelaarye gepleegd hebben. Waar toe zy dan naa onze gissing, alzoo weynig den Duyvel noodig hadden, als onze Naadzak-Speelders op de Kermissen, om van Meel, Kooren te maalen, en een Spèl Troef-kaarten, voor onze Oogen in een Leevende Mosch, of Duyf te veranderen.

Egiptize Tooveraars van de Kantteekenaars in 't onzeeker gelaaten watze waaren. By andere met verscheyde Naamen genoemd.

Job. 38: 32.

Egiptize Tooveraars hebben haar Staaven maar in schijn en niet in der daad in Slangen veranderd.

ren. Zulx hier genoegzaam blijkt, Dat het Woord Chartummïm, Dat on-
ze, Exod. 7. en elders, *Tooveraars* vertaalen, moogelijk meer dan Zes-derhan-
de Vertaalingen vind; waar van zommige taamelijk Oud, en naader aan den
Oorſprong der Zaaken en Tijden zijn geweeſt. Kort-om, het blijkt niet al-
leen uyt alle deeze verſchillige Vertaalingen, zoo der Naamen, als de Uyt-
werkzelen, haarder Daaden, en Perzoonen; Dat men niet-te regt weeten kan,
Wat men door de Chachamïm of *Wijzen*; de Mekascheefïm of *Guyche-
laars;* en de Chartummïm of *Tooveraars*, (gelijkze by onze Overzetters
Vertaald-zijn, en met andere onderling Verſchillen;) te verſtaan heeft? of wat-
ter door hun Daad Lehattim; *Beſweeringe*, word aangeweezen? Maar ook
daar uyt zelfs veel-eer Vermaand worden, aan-te merken, Dat in al die Naamen
en Uytwerkzelen, niet het minſte van den *Duyvel* noch van zulke *Tooveraars*
gewag gemaakt word; die om zijn hulp aan 't ſnoer te hebben, met hem in Ver-
bond ſtaan; gelijkmen alzoo gewoon is, de Tooverye te verklaaren. En het
zal naderhand noch verder openbaar worden, Dat zelf ook die breede Wet,
Deut. 18: 10, 14. (in welke allerhande zoorten van Tooverze Wichelaaryen,
die doe bekend waaren, aan Iſraël verbooden word) geen gewag van de *Duy-
vel* maakt. En wy meenen dat het vervolg van die Tooverze onderneemingen,
met welke d'Egiptize Guychelaars aan 't Hof van Farao, zich teegens de God-
delijke Wonderteekenen van Moſes en Aaron hebben aangekant, dit gevoelen
niet weynig onderſteunen zal. Maar doch! wat gebeurt'er op al de Tooverze
Beguycheling, waar door d'Egiptize Wijzen, haare Staaven in Draaken Ver-
anderden? Scheen daar in de Duyvel, of Godt zelfs, hun Konſt wel te begun-
ſtigen, als zommige niet al-te omzigtig meenen? Geheel-niet; maar zy wor-
den veel eer-door d'agtervolging der Goddelijke Kragt, waar door hy alleen
Wonderen doed; wel dapper Beſchaamd gemaakt: Want *Aarons Staff*, die niet
door een Konſtige beguycheling der Oogen, als die der Tooveraars, maar in
der Waarheyd, van Godt in een Draak Veranderd was; *Verſlond haare Staaven.*
Exod. 7: 12. op dat de Leugen voor de Waarheyd onder-Dook, en Faraô niet zoo
geruſt op zijne Guychelaars ſteunen mogt, Dat het Moſes en Aaron noodig zou
ſchijnen, de Moed verlooren te geeven. Hoe nu het Verſlinden deezer Staaven
eygentlijk geſchied zy, ſchijndmen van weegen, de verſcheyde bedenkingen die
'er over vallen konnen, niet al-te zeeker te konnen zeggen. Indien men 't naa de
Letter-Zin opneemd; welke de *Verſlinding* aan *Aarons Staff* toeſchrijft; Leerd niet
alleen de reeden, Dat een *Draak* of *Slang*, en niet een *Ståff*, haare Staaven of ge-
maakte Slangen, heeft konnen Verſlinden gelijk den eenen Viſch den anderen
inſlokt; Maar ook dat de H. Schrijver, voorzeeker, Aarons veranderde Staf,
met haar Oorſpronkelijken Naam noemd, die zy ten Voornaamſten, Dat is, in
de eerſte plaatze was; behoudende den Naam van dat geene, waar Uyt zy, en
niet waar In zy Veranderd was; om datze naa de Verſlindinge der Staaven of
Slangen, weederom in een Staff veranderd is. Aldus meenen dan zommige, Dat
naadien hier de *Staaven* en niet de *Draaken* genoemd ſtaan; Zulx zoo veel te
kennen geeft; als dat Aarons Staff, waarlijk een Draak was; doch die van de
Tooveraars, naauw onderzogt zijnde, het niet en waaren. En de Kragt Gods,
aan de zijde van Aaron blijkende, de liſtige Konſt-greepen der Tooveraars
te-bet ondekt wierden. Doch het zy of wy hier aan beyde zijden, de Staaven,
of de Slangen die 'er uyt geworden waaren, verſtaan; het blijft even onzee-
ker, hoe men de Verſlinding der zelve opneemen zal? Want is Aarons Staf
waarlijk tot een *Draak* geworden, en die der Tooveraars alleen in ſchijn, (het
zy de Staaven heymelijk weggenoomen, en Slangen in de plaats geworpen waa-
ren, of anders;) hoe heeft die eene Draak, die ſtrax daar naa weederom een Staff
was; zoo veele Staaven, of aangebragte Slangen in haaren Buyk zoodaanig kon-
nen verbergen, datze ſtrax geheel-en-al, niet meer en waaren, noch yets daar van
te voorſchijn quam? Het welk wy daarom by-brengen, om dat men in de H. Hi-
ſtorie

In al de Tooverze benaamingen is niet de minſte ſcheemering van de Duyvel te vinden.

d'Egiptize Tooveraars hebben met haar Konſt niet met allen uytgeregt.

Hoe Aarons Staff, al d'andere Verſlonden heeft, naader onderzogt.

En door een waarneeming opgehelderd.

storie bedenkelijk schijnd te konnen houden; of men dit voor een waaragtige Verslinding, door Op-Eeting of Inslokking te houden heeft; Of dat zulx alleen zoodaanig tot ontdekking van de Valze Wonder-Teekenen der Egiptize Tooveraars aangeteekend staat; welkers Staaven en Slangen, onder dit Guychelen uyt het Gezigt raakten; en die van Moses en Aaron. alleen stand hield. Voorwaar, de Joodse Verklaaring heeft ons over dit Stuk, yets in gedagten gebragt, Datwe hier ter snè geenzinds moogen agter houden. Dezelve schijnd daar meest-deels heen te willen; Dat de Draaken deezer Tooveraars, slegts in schijn, zoodaanig in de plaats van haare Staaven zijn geweest, welke niet zoo lang konnende voor Oogen blijven zonder 't Bedrog openbaar te maaken; Deeze Guychelaars bezorgd hebben, Datze schielijk van voor 't Gezigt der Aanschouwers, en de teegenwoordigheyd van Aarons Draaken-Staff, die Proef kon houden, verdweenen zijn: Het welk men niet heel duysterlijk voor het *Verslinden* of Weg-pakken, deezer Guychel-Slangen op-neemen mag; als die door hun listigheyd, zoo behendig aan een-kant gemoffeld wierden, als ofze *Verslonden* waaren. En deeze bedenking agten wy veel; alhoewel ons niet onbekend is, Dat de meeste Godgeleerde, de Verslinding deezer Draaken eygentlijk op-neemen; daar zy de Daad zelve nogtans, zoo twijffelagtig voor-stellen, Dat mender niets zeekers uyt besluyten mag. En daarom, hoord eens! Wat onder anderen Burmannus daar over schrijft; *Godt Maakte*, zeyd hy, *De Egiptise Tooveraars beschaamd; door dien Aarons Staff, die in der-daad in een* Slange *veranderd was*; *haare* Staaven, *of* Slangen, *die zy met Beguycheling, of maar vertoonden, of daar gebragt hadden*; *of die van Godt daar Geschaapen waaren, in der daad* Verslond*; gelijk den eenen Visch den anderen Verslind.* Maar hoe dog! vraagenwe? Heeft Aarons Draaken-Staff, Slangen die maar in schijn, of door Konstige Beguycheling vertoond wierden, konnen Verslinden? Dat niet waarlijk is, word niet waarlijk Verslonden? Waaren de Slangen daar gebragt, en de Staaven heymelijk weg-genoomen, als zommige gissen; zoo zijn voorzeeker d'aangebragte Slangen, en niet de Staaven Verslonden, 't geên nogtans de Letter aanwijst, en geleegentheyd tot dit Veersje gegeeven heeft;

En bedenkelijk voor een oneygentlijke Verslindinge genoomen.

Onzeekere gedagten der Godgeleerde daar over.

Die naader Beproeft worden.

Ten zy de Slang Verslind een Slang,
Zy word geen Draak haar Leeven lang.

Jaa daar by ook genoegzaam de Pas af-snijd, om niet met zommige Uytleggers te denken, Dat Godt deeze Slangen zelfs, daar Geschaapen had; naademaal hy immers doe-ter tijd bezig was, de Waarzeggers beschaamd te maaken; en zy zelve ruym zoo veel, Jaa meer, over d'ongewoone Wonder-daad deezer Herschepping, die haar nu ongemeen dienstig in de Hand viel, ontzet, als Farao, over dat van Aaron zouden geweest zijn; Zulx ons dit ongerijmder voor komd, dan 't geene Josefus, moogelijk meer door stout beraad, als naader kundschap, van deeze Zaake schrijft. *Moses Slange*, zeyd hy, *Heeft al de Staaven der Egiptenaaren, die als Slangen daar heenen kroopen, den eenen naa den anderen Verslonden: Doch Moses heeft de zijne, naa datze van een Draak weeder een Staff geworden was, opgenoomen.* Dit laatste heeft hy wel, en niet buyten d'Heylige Schrift gezeyd; want het blijkt uyt Exod. 7: 15. klaar genoeg, Dat Moses naaderhand met deezen Staff, *die in een Slange was veranderd geweest*; tot Farao gezonden is, en door het Verheffen van dezelve, al-de rest zijner Wonder-Teekenen gedaan heeft. Waar op heel waarschijnelijk de Spreek-wijze Jesa. 10: 24, 26. schijnd te doelen: En alzoo de Grondvest leyd, op welke zommige bedenkelijk gehouden hebben, of niet de *Wichel-Staff*, naaderhand by de Heydenze Priesters gebruykt, en van daar in Handen van de Guychelaars, die *Okus Pokus* uyt den Naat-Zak speelen, een naa-geaapt overblijfzel, of liever een Over-Oude gewoonte der Waarzeggers, en Wolken-Gissers zy geweest, waar meede zy den

Stoute gitsing van Josefus.

Wichel-Staff der Heydense Priestrs en Guychelaars Stokje, waar van herkomstig.

Heemel waar-naamen: Maakende met den zelven te Verheffen, eenige streeken in de Lugt; om dat het hen niet geoorloft scheen, de dingen, die of de gemeenschap der Ziel-Goden, of d'Invloed der Sterren aangaan, met de Hand of Vinger aan-te wijzen. Dit verstonden moogelijk de Guychelaars van Egipten wel, wanneerze onder 't Mompelen van haare Besweeringen wel zaagen, Datze met het slaan van haare Wichel-Staaven uyt het Stof der Aarde, geen Luyzen voort-bragten; maar zeyden; *Dit is Gods Vinger*. Exod. 8: 19. invoegen daar geen *Toover-Stokje*, noch Besweering van OKUS POKUS meer te pas quam.

Indienwe nu noch indagtig zijn, 't geên wy zoo strax uyt Josefus, aangaande Faraos vertrouwen op d'ervaarendheyd zijner Wijzen en Guychelaars, bybragten, op dat hy Moses veragte; en uyt de H. Historie bezien, Hoe verre deeze Tooveraars het Wonder-Teeken van de Slange-Staff hebben naa-geaapt; 't zal ons misschien geen Wonder doen te hooren, Dat de trotze Koning zig weynig aan Moses en Aaron kreunde; *Maar zijn Herte veel-eer Verstokte, zoo dat hy zelfs niet eens naar haar hooren wilde*. Exod. 7: 13. zijnde zijn boosaardig Inborst, zoodaanig door het Bedrog der Guychelaars, in 't Verstand belemmerd, Dat hem 't Verslinden, of Verswinden der Guychel-Staaven, geenzinds toeliet, het Bedrog van de Waarheyd wel-te onderscheyden. Want alzoo haddet Godt voorzeyd, Dat hy doen zou, vergelijkt Exod. 4: 21. met Kap. 7: 3, 13. Gelijk dan ook doorgaans zal blijken; Dat al de Goddelijke Plaagen die Egipten overgekoomen zijn; Nooyt dat oogmerk hadden, Datze Farao bekeeren zouden: Maar wel dat hy ten laatsten door de Nood zou gedwongen worden, den Israëliten uyt zijn Land te laaten heenen trekken. Doch hoedaanig d'Egiptize Tooveraars korts hier op, hebben toegeleyd, om den Konink in deeze gestalte des Gemoeds zoo lang te houden alsze konden, zullen wy in 't volgende Hoofstuk, te-gelijk met het Uyt-eynde van haar verleegen Guychelspel, in zulker voegen ontwaar worden, Dat Farao, Die korts te vooren zoo veragtelijk gezeyd had; *Wie is doch de Godt der Hebreën? Ik en kenne de* Jehovah *niet;* onder veelerley Wispeltuurigheeden van zijn opzet, ten laatsten deeze Woorden uyt den Hals geperst worden; *Bid* Jehovah, *Dat deeze Landplaagen op. houden; en ik zal het Volk laaten trekken*. Exod. 8: 8. &c. Want *daar aan;* (naamelijk aan de volgende Wonderteekenen,) heeft hem ook Moses in den Naame Gods verzeekerd; *Dat hy weeten zou, Dat* JEHOVAH *de* Heere *was*. Exod. 7: 17.

Farao door zijn Tooveraars misleyd, verstokt zijn herte en stopt zijn Ooren voor Moses en Aaron.

VIERDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

FARAO *door zijn* Tooveraars *misleyd, weygerd* d'Israëliten d'Uytgang naar de Woestijne; *en word van* Moses, *met* Bloed *over al* de Wateren van Egipten *gedreygd*. Plaagen van Egipten, *tot wat* Nut *hier ook* in Print verbeeld. Farao *in zijn* Afgodisch Morgen-Bezoek *der* Nylstroom, *van* Moses *en* Aaron *aan den* Oever der Riviere *ontmoet; En op 't* Swenken van haaren Staff, *al het* Water in Bloed veranderd; *de* Visch Sterft; *en een groote* Verleegentheyd *onder* heel het Volk *gebragt word. Egiptize* Tooveraars, *maaken insgelijx* Water *tot* Bloed: *Onderzoek hoeze* dat gedaan hebben; *met een* Bedenking *van* Drusius *daar op.* d'Ydelheyd, *der Egiptize* Tooverkonst *door de* Handgreep *der Heedendaagze* Quakzalvers *en* Guychelaars *ontdekt: En dat aan de Onderneeming deezer* Tooveraars *geen* Duyvels-Konst *of* waare Tooverye *te-pas quam. In wat* Jaar-Zayzoen *deeze* Plaage *quam.* Farao *van Nieuws met* de Plaage der Kikvorsschen *gedreygd: en die* Bezoeking *in haar* Verfoeyelijke Overlast, *breeder uytgemeeten. Wat* Zoorten van Water-Dieren, *onder de bedreyging der* Kikvorsschen *behooren; en Waarschijnelijk hier te Voorschijn gekoomen zijn: Met eenige* Natuurkundige Bedenkingen, *Hoe en Door welke* Meedewerkende Oorzaaken, *deeze krielende* Meenigte *kan voortgekoomen zijn.* Aaron, *hoe belast met* Moses Staff alle de Wateren van Egipten te slaan; *met een Waarneeming aangaande ons* Print-Tafereel. *De* Plaage *deezer* Walgelijke Dieren, *naader overdagt, en de* Verfoeyelijkheyd, *omtrent der Menschen* Wooninge, Bedleeger, *en* Spijs *en* Drank *aangeweezen,*

weezen. Kikvorsschen in haare Geslagten, Natuur, Naam en Stem Beschreeven: En waar-
om den Joden Verbooden te Eeten; en hoedaanigen Aas der Oyevaars en Ibis-Voogels; die
daarom in Egipten Heylig waaren. Egiptize Tooveraars, hoe ook Kikvorsschen hebben voortge-
bragt, zonder datter de Duyvel of een Booven-Natuurlijke Kragt onder gespeeld heeft. Kikvors-
schen, hoe door zeekere Handgreep, by meenigte Voort-te brengen. Guychelze Tooverkonst om-
trent het Weg-weeren der Kikvorsschen te kort geschooten. Farao bid Mose om Verlossing, dien
hy hem ter Gezetter tijd Voor-zeyd; en door 't Sterven der Kikvorsschen toebrengd. Farao van
Nieuws Hardnekkig, word zonder Dagvaard de Plaage der Luyzen Toegezonden, die uyt het
Stoff aan Menschen en Beesten Voortquaamen. Egiptenaaren afkeerig van Luyzen; en waar-
om de Tooveraars onder hen, geen Luyzen konden Voortbrengen? 't Gemeen Gevoelen daar
omtrent onderzogt, en Weedersprooken. Luyzen hoedaanig naa de Verscheydentheyd der Die-
ren aan welkze Voortkoomen, van Verscheyden Aardt en Fatzoen. 't Getuygenis der Egiptize
Tooveraars, weegens hun Onvermoogen, verder naagedagt, en de Gemeene Dwaaling daar door
Uytgestampt. Verscheyde Gevoelens van den Oorsprong en Aanwas der Luyzen; met yets van de
Luys-Ziekte, en Exempelen van Vermaarde Mannen die daar aan Gestorven zijn. Brief van de
Filozoof Pherecydes aan Tales, als hy Krank aan de Luys-Ziekte lag. Luyzen hoe door 't veel Nut-
ten van zommige Spijzen, Uytgebroed; En waarom die heel ligt op 't Hooft en Haayrige plaat-
zen Voortkoomen: Met yets van Kircherus dat ter snè diend. Onderscheyd tussen Mensche en
Beeste-Luyzen: En eenige Zoorten naa 't Leeven Beschreeven en Afgeschilderd. Egiptenaars
waarom niet met Wolle Kleederen wilden in de Tempels Verschijnen, noch daar meede Begraa-
ven worden; met een aanmerking op Ezech. 44: 18. Dat het Stof van Egipten, naa d'onderschey-
den Aart der Dieren die 't aankleefde, insgelijx Onderscheyde Luyzen Voortbragt. Voogelen
veel met Luyzen gequeld; en dat de Vlooyen ook tot de Egiptize Luys-Plaage behooren. 't Alge-
meen Oordeel der Godsgeleerden; Waarom de Tooveraars wel Bloedig Water, en Kikvors-
schen, maar geen Luyzen konden maaken, door Waarschijnelijke reeden Veroordeeld. Wat het
zeggen wil, als d'Egiptize Tooveraars in deeze Plaage, GODS VINGER erkennen? En dat daar
door alle Tooverye en Duyvel-Konst word uytgewist; met een fraaye Waarneeming van Dr. Bek-
ker daar omtrent. Farao van de Luyzen zelfs Vry, en Verhard: Word aan Moses de Plaage van
een Vermengd Ongedierte Voorspeld: Als meede waarom Farao met duske Kleene Dieren Ge-
straft is: Met een opmerkelijke Getuygenis daar over, uyt het Boek der Wijsheyd. Vermaaning
omtrent de Print-Verbeelding die deeze Plaage Vertoond. Nylwateren hoe veel Hulp aan deeze
Plaage hebben toegebragt: En dat Godt zig in deeze en andere Plaagen, niet zelden van de Na-
tuurlijke gesteldheyd des Lands bediend heeft. Hondsvliege Vermaard, en van Ruyme Betee-
kenis en Zoorte. Muggen overvloezig in Egipten; en van Plinius aardig beschreeven. Verschey-
den Ondieren in haar Schaadelijken Aardt, naader aangemerkt; En datter zoo wel Kruypende,
als Vliegende Ongedierten, in deeze Vermenginge gewoed hebben; Met yets byzonders van
de Scorpioenen, Spinnen en de Vergiftige Tarantula. Schaadelijkheyd der Rupzen, Gurgulio,
Kruyd-Worm en Slekken. Egiptize Muyzen, van groote Gestalte, met yets van der zelver
Meenigte uyt den Meander-Stroom voortgekoomen. Een Stadt in Thessalien van de Mollen om-
gewroet. Slangen in Egipten Gemeen en Quaad-aardig. Verschooning der Israëliten, en hoe de
Plaage der Ondieren den Egiptenaaren heeft konnen Verdrietiger maaken. Farao gebied dat d'Is-
raëliten hun Offerhanden in Egipten zullen doen: En zulx weegen der Egiptenaaren Bygeloovig-
heyd omtrent veele Beesten, by Moses afgeslaagen. Der Egiptenaaren Afkeerigheyd der Vee-
Herders, en Hebreën: Als meede in wat Zin, Moses der Israëliten Offerhanden noemd, Den
Grouwel der Egiptenaaren. Farao een Reystogt van Drij Daagen, voor Israël afgeëyst, en Ver-
lossinge van 't Ongedierte toegezeyd. Farao breekt zijn Koninklijk Woord; Word met een
Doodelijk Pest aan 't Vee geplaagt; Beneffens een Aanmerking over het Print-Tafereel dat dee-
ze Neerlaag vertoond: Als meede wat Hulp de voorgaande Plaagen aan deeze Straf hebben toege-
bragt. Farao Hartnekkig, word zijn Volk met Booze Sweeren geslaagen; die ook zijn Toove-
raars, en Vee aantasten; als ook wat en hoedaanig Ongeneeslijk deeze Sweeren waaren: En waar-
om Moses en Aaron die, onder 't Opwerpen van Asch naa den Heemel, hadden Aangekon-
digt. Farao noch al Onbuygzaam van Gemoede, word met de Plaage van een Vyer en Haagel-
stortende Orkaan gedreygd: Die in haar Woeden, Vlas en Geerste, en 't Geboomte op den Velde
ter Neederslaat; met yets van de Jaar-Zayzoenen in Egipten; en hoe de Tarwe en Spelte van dee-
ze Haagel-buy zijn Vry-gegaan. Farao Verschrikt, en tot Bekentenis gebragt; met een Ver-
maaning, over de Print-Verbeelding, die deeze Tempeest Vertoond. Farao naa 't bedaaren des
Onweeders eeven Versteend; Word onderzogt, Waarom den Tyran door al deeze Plaagen niet zelf
Vernield is? Met een Bedenking over Rom. IX. Weegens de Vryheyd der Goddelijke Verkiezing.
't Behouden van Farao, hoe tot Betooning van Gods Magt geschied; En dat zulx den Uytgang
der Kinderen Israëls des te Glorieuser heeft gemaakt. Moses met de Plaage der Sprinkhaanen
Gewaapend; word Farao onderwijl de Uytgang der Israëliten, van zijn Hoovelingen aangeraa-
den. Die nogtans haare Kinderen wil in Gijzeling houden; 't Geen van Moses Afgeslaagen,

word by van Farao *met* een Vloek *heenen gezonden. De* Plaage der Sprinkhaanen, *door een* Oosten Wind *over Egipten gebragt, is* Schaadelijk aan Land *en* Volk. *Waar van dit Ongedierte by de* Latijnen LOCUSTA; *en by de* Grieken *zoo veel als* Topscheerders *genoemd word.* Sprinkhaanen *in haar* Verscheyde Zoorten *en* Schaadelijk Vermoogen *beschreeven: Met eenige* Speelingen *der* H. Schrijvers *op der zelver* Meenigte *en* digte Swermen. Afrika, *en in 't zelve* Egipten, *zeer met* Sprinkhaanen *Geplaagd, Met yets van haar* Natuurlijke Oorsprong; *En hoe van* Plinius *voor* Gods Gramschap, *en by zommige als* Voorbooden *van andere* Plaagen *gehouden. Schielijke* Op-en Ondergang *der* Sprinkhaanen, *met* Exempelen *aangeweezen: En tot hoedaanigen* Voorspelling *d' Egiptize door een* Averregtze Wind opgeschept *en in de* Roode Zee gesmeeten zijn: *Als meede datze niet van die* Sprinkhaanen *zijn geweest, die by Zommige Volken* gegeeten *worden: Met yets over de Spijze van* Johannes de Dooper, Matth. 3: 4. Dikke Duysternis *van* Drij Daagen, *hoe* over Egipten *gebragt; Met een* Bedenking *over* Vyer *en* Ligt, *en het* Print-Tafereel *Dat deeze Plaage ten minsten scheemeragtig* Verbeeld. Moses Getuygenis *over het* Dag-Ligt *onder* d'Israëliten in Gosen. Feest der Lampen, *of* Keers-Ontsteeking, *Waar van daan onder* d'Egiptenaars Oorspronklijk. Farao *staat* des Volx Uyttogt *toe, zoo haar* Vee zal blijven; *'t Geên van* Moses *Afgeslaagen, word hem* de Laatste Plaage *toegezeyd.* Israëliten *belast, der Egiptenaaren* Goude *en* Zilvere Vaten af-te Leenen, *en daar meede* naa de Woestijne te gaan: *Met een* Bedenking *van* Stellingfleet, *met* Wat Regt *haar dit is konnen* Aanbevoolen, worden, *en* Geoorlost is geweest te doen. Dwaalinge der Joden, *uyt dit Gebod opgevat om haaren Naasten te* Bedriegen. Dagvaard, *aangaande 't* Slaan der Eerstgeboorne; *en* Moses Vertrek van voor Farao, *die hem met de* Dood *dreygd zoo hy meer* tot hem Naaderd. *Met een* Aanmerking, *dat* Gods Plaagen *zonder zijn* Genaade *Niemand konnen* Bekeeren; *en wat* Nuttig Leerstuk *ons verder uyt deeze* Historie, *in-agt te neemen staat.*

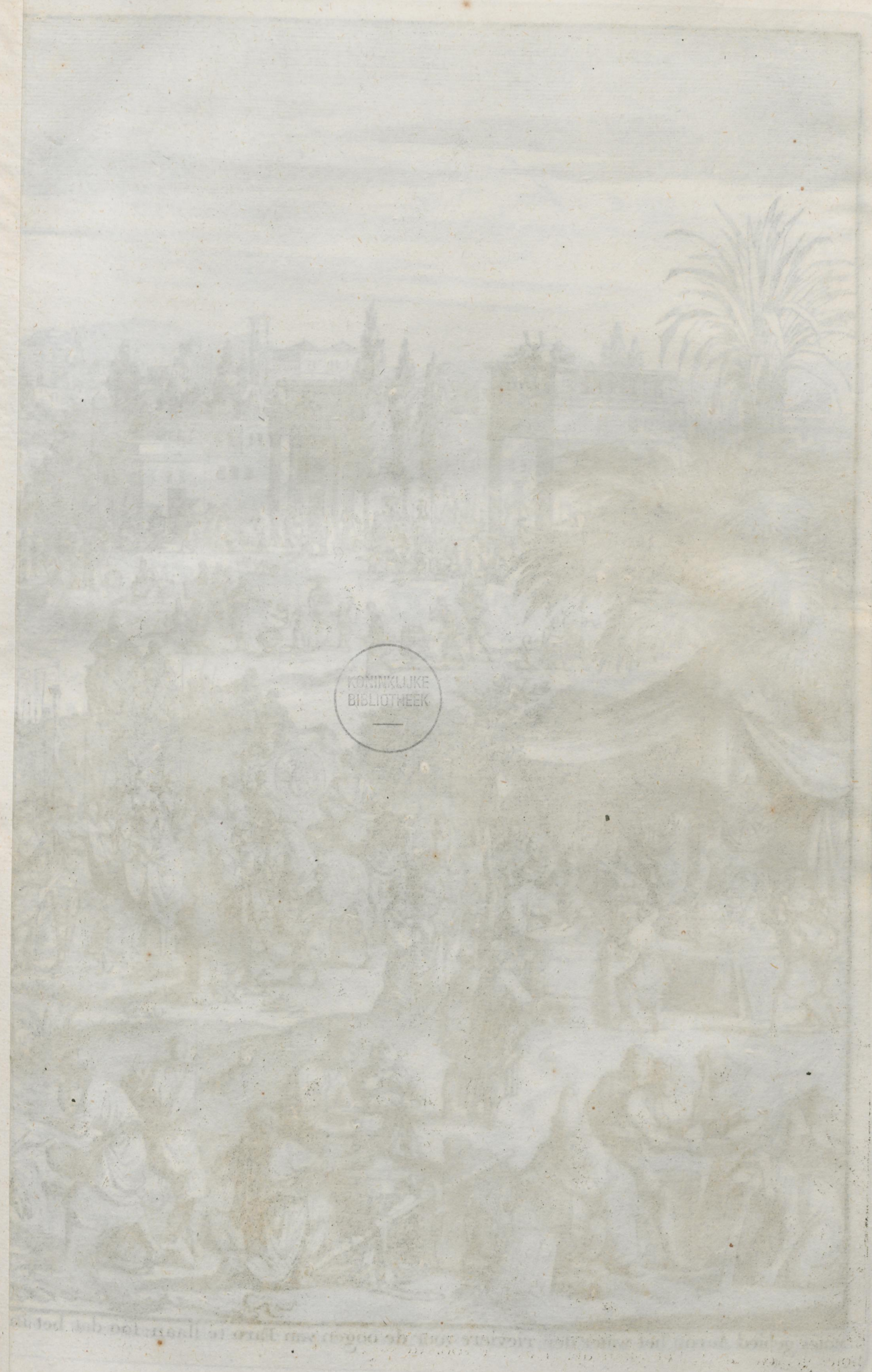
Farao met een Swaare Plaage over de Wateren van Egipten gedreygd.

ALs nu Farao hem zelven genoegzaam door zijn Tooveraars meende gesteeven te vinden, om Israëls Uytgang te schorszen, zijn Moses en Aaron korts daar op, niet zonder bedreyging van een daapere Plaage gewaapend, die alle de Water-Stroomen van Egipten treffen zou, voor hem verscheenen, wanneer hy in den Morgen-stond, naa de Nijl-kant spanzeeren ging. Welke Boodschap Moses ons breed-spraakig naagelaaten heeft, Exod. 7: 14-20. alwaar *Vers* 17. aan-te merken staat, Dat Godt deeze Plaage, om geen andere Reeden laat voorzeggen eer hyze brengd, als op dat hy Farao dus in Barmhertigheyd waarschouwende, in zijn laatste omkoomen, alle verschooning uyt de Mond rukte. Waar teegen niet en strijd, Dat zommige de Woorden; *Ziet Ik zal met deezen Staff, die in mijne Hand is, op het Water der Riviere slaan:* Volgens d'Hebreeuwse Waarheyd; in de teegenwoordige tijd neemen; Naamelijk, *Ik Slaa* of *Ik ben Slaande;* Naadien zulx alleen beteekend, Dat het Oordeel over Egipten-Land, naa-by was. Ook zal ons 't vervolg der Historie, dit naader verklaaren: Want het was Aaron die Sloeg, *Vers* 19. Maar om dat Godt zulx door den Dienst van Moses belaste te doen; Sloeg hy voornaamelijk zelve, als in wiens Hand de Roede gezeyd word te zijn: Ziet diergelijke wijs van toeëygening Exod. 8: 2. Maar op dat wy deeze en al de volgende Plaagen met welke Godt Farao en heel Egipten-Land, als met een ophooping van zoo veele * *Krankheeden* wel dapperlijk Gestraft heeft, niet t'eenemaal zonder beschouwing van 't uyterlijk Oog, afdeeden, zal 't moogelijk niemands aandagt in de weg zijn, alle die overvallen, in Print-Tafereelen afgeschetst te zien: Welk men dan hier tot de volgdraad der Heylige Geschiedenissen, yder op zijn Tijd en Plaatze mag te raade neemen: Naadien wy dezelve tot geen ander Oogwit ontworpen hebben, als op dat we het Denkbeeld der gebeurde Zaaken, naavolgens onze Bevatting, en veeler Geleerden meeninge, ten minsten waarschijnelijk Leeren opmaaken; zonder dat tot de Beschouwing een naader Verklaaringe noodig is. Als dan Farao op zeekeren Morgen-stond uyt-ging naa het Water; (het zy om zig naa zijne gewoonte wat te vermaaken; of om den Nijl-Stroom door een Morgen-Offer te Eeren, gelijk de Egiptenaars deeden; even als andere door een Geley van Waagenen en Paarden, d'opgaande Zon, in den Vroegen Morgen aanbaaden; of misschien als de

* Exod. 15:26.

Plaagen van Egipten, waarom van ons in Print Verbeeld.

Joden

Moses gebied Aaron het water der rieviere voor de oogen van Faro te slaan; soo dat het in Bloed

...et in Bloed veranderd en stinkende word in haare Vaten, en al de Vis der rieviere sterft. *Exod 7:20, 21.*

Joden willen, om dat hy zelve een Tooveraar of Wichelaar zijnde, uyt het Nijl-Water zijne Voorzeggingen Pleegen wou; als waar aan ook onze Print-verbeeldinge kennis draagd, (en de God-spraak des-weegen, des Konings Uytgang naa de Water-kant, aan Mose zeekerlijk voor-spellen kon. *Vers* 15:) heeft hem Moses aan den Oever van de Riviere waargenoomen; gelijk hem niet alleen deeze reys belast was te doen; maar zulx ook in de volgende voorvallen, meermaal gedaan heeft; wanneer hem misschien de vrye toegang aan 't Hof, door een al-te digten Swerm van vleyzieke Hoovelingen, Priesters en Tooveraars, die geen goed vertrouwen op Moses hadden, afgesneeden wierd. De Nijl-Vorst dan des Ogtens aan de Riviere gekoomen, Hief Aaron op Moses Bevel zijn Staf op, en Sloeg het Water dat binnen derzelver Oevers was, voor de Oogen van Farao en zijne Knegten; en de gantze Riviere wierd niet alleen tot Bloed, maar den Vloek deezer Plaage, ging ook over tot alle de Wateren van Egipten: Dat is, zoo wel 't geene in d'afgeleegene Poelen, en Gragten, als *in haare Houte en Steene Vaaten*, binnen haare Huyzen was. Exod. 7: 19. Want dat d'Egiptenaars gewoon waaren het Nijl-Water in zeekere Vaaten te zetten om Klaar en Drinkbaar te worden, hebben wy te vooren, in de Beschrijving van den Nijl aangeteekend: En wy meenen dat men hier toe niet quaalijk ter snè, de Water-Loop van de Nijl; (die uyt Mooren-Land afkoomende, zig beneeden Memfis, omtrent Delta in Twee Armen deeld, en van daar met Zeeven Uytgangen het Needer-Egipten door-sneeden hebbende, in de Middellandze Zee stort;) beneffens de staande Water-Poelen van Egipten, en de geleegentheyd der Velden Zoans, naa-by Gosen geleegen, daar deeze Dingen voorvielen; in de gemeene Land-Tafereelen, die in onze Duytze Bijbels gevonden worden; mag naa-zien. 't Geên dan ook de reeden is, Dat in ons Print-Tafereel, zoo veele uyt d'Egiptise Burgerschap, haare Vaaten uytbrengen, en voor de Oogen van haar Gebuuren uytstorten en met verslaagentheyd het Bloedig Water aanzien. Dit dan was de Eerste Plaage die Egipten getroffen heeft; en welke den Inwoonderen met een Tweederley ongemak te quellen nam: Want alle de Visschen in de Riviere Stierven, en het Water raakte zoo vervaarlijk aan 't stinken, Dat het niemand Drinken konde. Exod. 7: 21. Dus wasser dan Gebrek aan Visch, die verzeld ging met een onlesselijke Dorst: En de Wateren welke het Bloed van zoo veel onnoozele Kinderen verswolgen hadden, gaaven nu den Droessem van dat zelve, tot walging van gantsch Egipten in diervoegen weeder op, Dat den Stank in haaren Neuze steeg. *Zijnde*, als de Schrijver van 't Boek der Wijsheyd gedenkt; *Door Etter-Bloed ontroerd geworden tot overtuyging van het Gebod, Dat de Kleene Kinderen beval te Dooden.* Sap. 11: 7, 8, 9. Twee Plaagen, die hen voorzeeker onder een Tijd van *Zeeven Daagen*, dapperlijk nijpen moesten: Naadien de Egiptenaars niet alleen veel Visch Aaten, (zoo dat ook de bywoonende Israëliten daar op verlekkerd waaren, om datze die aldaar goedkoop en als *Om-Niet* gegeeten hadden. Num. 11: 5. en veel Egiptenaars uyt Bygeloovigheyd geen Vleesch Aaten, Exod. 8: 26.) maar ook by gebrek van Heemel-Water, Deut. 11: 10, 11. geen ander Water om te Drinken hadden, dan geenze uyt den Nijl schepten; Jerem. 2: 18. van welker voedzaame Kragt te vooren genoeg gesprooken is. Maar gelijk Exod. 7: 25. gezeyd word, Dat deeze Plaage, *Zeeven Daagen duurde*; alzoo schijnd daar door een volkoomene Bederffenis aangeweezen te worden; Naadien het van de Naatuur-Kundigers aangemerkt word; Dat wanneer het Water Zeeven-maal Bedorven, en Zeevenmaal Gereynigd is, 't zelve als-dan nooyt meer tot de Verderffenis keerd. Zulx Egipten hier met eene volkoomene Verderffenis haarer Wateren en Dooding der Visschen Geslaagen is: En nu ter-Tijd even zoo met haar gesteld was, als de Profeet hen naaderhand dreygde: *De Visschers zullen treuren, en alle die den Angel in de Stroomen werpen, zullen Rouwe maaken; en die het Werp-Net uytbreyden op de Wateren, zullen queelen.* Jesa. 19: 8. En hoe bijster drok het d'Egiptenaars in

Farao gaat des Morgens uyt naar de Riviere.

'T Water van Egipten veranderd in Bloed.

Ziet de Print-Verbeelding.

Al de Visch sterft.

Gebrek aan Water geeft Verleegentheyd aan d'Egiptenaars.

Beziet andermaal ons Print-Tafereel.

deeze verleegentheyd hadden, met over-al de Nijl-Wateren van haar Doode Visch, en stinkende Krengen der gestikte Krokodillen te zuyveren, zal u moogelijk ons Print-Tafereel indagtig maaken.

Maar wanneer strax naa 't opkoomen deezer Plaage, gezeyd word, Dat *d'Egiptize Tooveraars*, ook *alzoo deeden met haare Besweeringen*; zoo dat Farao aangaande Israëls Optogt, door dit Ongeval in 't minst niet bewoogen, noch van zijn Stuk gezet wierd; zijn 'er verscheyde Gissingen over dit voorval op de baan gebragt; zoo aangaande de daad deezer Tooveraars zelf, als de middel waar doorze Water hebben konnen by der Hand krijgen, om haar Guychel-spel te speelen, en Water tot Bloed te maaken? De meeste Uytleggers zijn van meeninge, Dat de Tooveraars, aan eenig Water, datze of neevens de Riviere groeven; (waar van Exod. 7:24. gerept word) of uyt de Huyzen der Israëliten haalden, die niet alleen in Gosen te-gaar getroept, maar ook hier en daar onder d'Egiptenaars vermengd Woonden; De gedaante en Verwe van Bloed gegeeven hebben; waar heenen Augustinus en onze Kantteekenaars, met veele andere schijnen over te hellen. Doch andere zoo 't schijnd, wat meer geloof aan Tooverye geevende, brengen al mompelende, ook den Duyvel in 't Spel; zeggende; Dat zy dit Wonder-Teeken, of door Beguycheling der Oogen gedaan hebben, zoo dat het Water *Bloed* scheen; Of datze eenig waaragtig Bloed, met Een onvermerklijke geswindheyd des Duyvels, in plaatze van het Water hebben te voorschijn gebragt: Of door Gods toelaating, in der daad ook yets Wonders gedaan hebben: Of het geene ons vry beeter behaagd; door eenige Naatuurlijke Konst, een weynig Waters met eenige Dingen Verruwende, Dat het inder haast, 't Koleur van 't Bloed aannam: 't Geën haar voorzeeker buyten s' Duyvels-Konst, heel ligt omdoen was. Doch zoo 'er de Duyvel werk meede gehad heeft, als veele gelooven; ist vergeefs, Dat zulke Godsgeleerde onderzoeken, waar doch deeze Guychelaars het Water moogen van daan gehaald hebben; daar het immers door heel Egiptenland, tot in haare Huys-Vaaten toe, in Bloed veranderd was: En die Duyzend Konstenaar als men gelooft, Dat Water ligtelijk in een oogenblik en zoo geswind als een gedagte, uyt verre Landen, Jaa zelfs wel uyt de Wolken, en Schat-Kaameren Gods had konnen haalen; by aldien het anders waar is, Dat het hem weynig moeyte is, Reegen, Sneeuw, Haagel en Donder in de Lugt te maaken. Doch gelijk'er by d'Uytleggers wel Zeevenderley meyninge gevonden word; om aan-te wijzen waar de Tooveraars dit Water hebben opgeschommeld, is zulx niet alleen een kennelijk blijk, Dat die Godsgeleerde welk dit naaspooren, de gewaande Herschepping des Waters voor een Werk van Menschen houden; maar wy bemerken ook daar uyt, Datwe deezen aangaande, noch geen gedaan werk hebben. De vermaarde Drusius heeft in zijn ongedrukte Schriften, hier van yets aangeteekend; Dat wy uyt *De Betooverde Weereld* van den Hr. Bekker, op deeze stè moeten by-zetten. Hier „ word gevraagd, *zeyd hy*, Hoe de Tooveraars dit konden doen? En het Antwoord is verscheyden, naa dat der Menschen Zinnen zijn: Aben-Ezra zeyd; „ *Aaron heeft alleen 't Water dat op d'Aarde was, in Bloed veranderd; maar de* „ *de Tooveraars Groeven Putten daar zy Water uyt haalden, welk zy veranderden* „ *in Bloed*. Tremellius was ook in dat gevoelen, als meede Rabbi Levi. Doch „ Gaskuni, brengd een andere meeninge te berde: *Het Water*, zeyd hy, *Is niet* „ *langer dan een Uur in Bloed veranderd geweest. Onder-en-tussen Stierf de Visch,* „ *waar uyt die Stank ontstond, zoo dat men 't Water der Riviere niet meer Drinken* „ *kon, al was 't dat het al weederom zijn eygen Kleur gekreegen en niet meer die van het* „ *Bloed behouden had*. 't Zelve heeft men by de Griekze *Scholiastes*; welke meend, „ Dat Moses dit alzoo voordagtelijk gedaan heeft, op dat hy den Tooveraars „ Stoffe verschafte, waar opze haar Konst te-werk stelden. Daar zijn 'er ook die „ meenen, Dat een deel des Waters onveranderd gebleeven is; en dat wanneer gezeyd word; *Dat al het Water* in Bloed zy veranderd geweest, van 't meerendeel

Egiptise Tooveraars ondernee-men ook Water tot Bloed te maaken.

Onderzoek hoe deeze Tooveraars dit gedaan hebben.

Job. 38: 22. Psal. 33:7.

Gedagten van Drusius en andere.

„deel te verstaan is. Doch Augustinus in zijn XXIII^ste Vraage over Exodus;
„gist, Datze het uyt de Landstreek der Israëliten hebben weg-gehaald; terwijl
„onder-en-tussen Rabbi Lipman, de Duyvel tot een Water-Draager der Egip-
„tenaaren maakt; willende dat hy hen 't zelve uyt een ander Land heeft toege-
„bragt. Maar Lyranus het gevoelen der Joden verwerpende, welke meenen,
Dat *al het Water* niet en is veranderd geworden, ('t geên nogtans de H. Historie
Exod. 7: 19, 20, 21. met die omstandigheyd beschrijft, Dat d'Egiptenaars ronds-
om de Oevers der Riviere moesten Graaven, op datze Drink-Water vonden;)
als meede de meeninge der Kristenen, welke gissing maaken, Datze het uyt Go-
sen konnen gehaald hebben; alswe strax bedenklijk uyt onze Kantteekenaars
bybragten; Beroept zig op Josefus; welke zeyd, Dat daar zoo wel als elders,
de Riviere in Bloed veranderd was: Naadien anders d'Egiptenaaren, die ver-
mengd onder d'Israëliten woonden, van deeze Plaage hadden vry geweest?
Maar hier antwoord Drusius? *Waarom niet?* Of waaren d'Israëliten dus Ge-
plaagd; *Op datter voor-al niet eenen Egiptenaar mogte vry-gaan?* Dus hebben dan
de Uytleggers wel veele Middelen bedagt, om deeze Tooveraars met eenige
waarschijnelijkheyd aan Water te helpen; Ziende den Vloek des Bloeds zoo al-
gemeen over alle Wateren, Stroomen, Rivieren, Poelen en Huysselijk Vaat-
werk uytgesprooken; Exod. 7: 19, 20, 21, 24. Doch hoe zy dit Water in Bloed
veranderden, of watze met haare mompelende Besweeringen daar omtrent dee-
den, daar van weet niemand 't regte bescheet te geeven. En daarom, hoe het ook
daar meede zy; dit blijkt ten minsten zeeker, Dat zy door haar Guychelaarye
veel-eer raad geweeten hebben, hunne Plaagen te vermeerderen, dan haaren
Koning en zijn Inwoonders uyt die verleegentheyd te redden; 't Geên nogtans
de Boodschap had moeten zijn, by aldienze slegts een Stroo-wis hadden konnen
aan-stukken Bijten. Doch nu blijkt het, Dat noch de Duyvel, noch eenig Too-
veraar, een Druppel Bloed, tot klaar en Drinkbaar Water maaken kon; maar al
d'Egiptenaars zig op de been begeeven moesten, om rondsom de Riviere te
graaven, op datze Water voor haare versmagte Keelen vonden, en dat *Zeeven
Daagen lang*. Exod. 7: 25. Zijnde in die Tijd, beyde door Gebrek van Water,
en moeyelijk Graaven naa het zelve, *Verdrietig* geworden, gelijk Moses te voo-
ren, aangaande deeze Plaage voorspeld was. Exod. 7: 18. Bedroeft zijnde, en
walgende van het Stinkende Water datze niet Drinken konden. En die op on-
ze Print-Verbeelding agt geeft, zal ter Linker-Hand, ligtelijk ontwaar wor-
den; hoe wy dit Guychel-spel verstaan willen hebben; te weeten, Dat deeze
Toover-Meesters, eenig opgedolven Water door 't heymelijk by-mengen van
Verf-Stof, in eenig Vaat-of Kuyp-werk, onder veelerley geswets van Belee-
zingen, en Roeren en Polzen met haar Wichel-Staff, voor de Oogen van Fa-
raos Hoovelingen en andere Toekijkers, zoo Rood als Bloed gemaakt hebben;
even gelijk we zien dat de Quakzalvers op de Jaar-Markten, Wateren van ver-
scheyde Kleuren, uyt eenen Helm Distilleeren; en 't gemeene Volk daar door
doen verwonderd zijn. Daar nogtans elk die yets van de Konst weet niet onbe-
kend is, Dat men geen Koleur kan Overhaalen; maar dat het door een verbor-
gen by-mengzel van eenig *Tinctuur*, of Verfzel geschied, Dat te vooren in den
Hals van yder Ontfanger gedaan is. En de meeste Guychelaars die op onze Ker-
missen, Wijn van verscheyde Koleur uyt eene Mond Spouwen, bedienen haar
van dezelve Praktijk; en zijn zelden vergeetagtig, om aan de Omstanders te
vermaanen, *Die van de Konst is, Beschaamd zijn Meester niet.*

De ydelheyd der Egiptenaaren Toover-Konst ontdekt.

Hoe d'Egiptise Tooveraars ook Water tot Bloed gemaakt hebben.

Maar gelijk deeze Plaage alleen aan de Egiptenaars gedreygd word; alzoo
ontbreeken geen fraaye Uytleggers, welke vast-stellen, dat d'Israëliten in Go-
sen woonende, daar van zijn vry geweest, gelijk ook van de volgende Plaagen.
Exod. 8: 22. en 9: 26. en 10: 23. waar van terstond yets naaders. En zoo zeggen
meede de Joodse Leer-Meesters: *De Plaage des Bloeds, was den Egiptenaaren;
Ende Water den Israëliten.* Gelijk zy ook van hier de *Tien Plaagen* in de Tien

Joodse waarneeming om-

Eerste

trent de X. Plaagen.

Eerste Letteren van alle haare Naamen gewoon zijn, aldus op-te tellen. דצך ערש באחב. Waar doorze meenen, *Bloed*, *Vorsschen*, *Luyzen*, *Vermengde Swerm van Ongedierte*; *Pestilentie over de Beesten*; *Booze Sweeren*, *Haagel en Vyer*, *Sprikhaanen*, *Dikke Duysternis*, *Dooding der Eerst-Geboorne*. En alhoewel de H. Historie niet en zeyd op wat Tijd van 't Jaar deeze Plaage over Egipten quam; geeft nogtans het verhaal van de Verderving des Waters genoeg te kennen; in welke Maand het zelve niet en gebeurde; Naamelijk niet wanneer de Nijl naa haare gewoonte Overgeloopen was; overmids d'Egiptenaars geenzinds aan de Oevers der Riviere hadden konnen Graaven, by aldienze buyten haare Kil gevloeyd, en de Velden thans onder Water geleegen hadden. Maar hoe groot en langduurig ook deeze Plaage was; liet zig egter Farao voorstaan genoegzaame blijken van zijn Guychelaars gezien te hebben, om zig niet-te laaten beweegen: Of zoo hy misschien daar al wat meerders in bespeurd heeft, zal hy zulx waarschijnelijk, alleen voor een toevallig Ongemak hebben aangezien; hoedaanige Egipten meer-maal onderhaavig was; gelijk we te vooren in de Beschrijving van dat Land-Gewest hebben aangemerkt. Ook word'er verhaald, Datter omtrent Memfis een Poel gevonden word, die alle Jaar zoo Rood als Bloed word. Zijn gemoed dan met dusdaanige overleggingen bezet, heeft hy zoo wel zijn Hert als zijn Ooren voor Moses en Aaron toegeslooten; zoo dat hy hen de Hielen toonde en naa zijn Hof weederkeerde Exod. 7: 23. Daar hy eer-lang van Moses met een Tweede Plaage gedreygd wierd, die van deezen Inhoud was: *Indien Farao weygerig blijft mijn Volk te laaten Uyttrekken, zal ik de gantze Landpaale van Egipten met Vorsschen slaan; alleen't Land Gosen uytgezonderd.* Aldus waarschoud hem Moses weederom van-te vooren; op dat hy te-bet verstaan mogt, Dat deeze Land-Plaage, niet volgelijk uyt de toevallige bederffenis des Waters, noch d'overvloed van een Natuurlijke Bevrugtiging, maar voordagtelijk van de Hand Gods voortquam; teegens welker Onweederstaanelijke Moogendheyd, by aldien hy Gehoorzaamheyd weygerde; hy zig Onverantwoordelijk zou schuldig maaken; ziende hoe de Godt der Hebreën, de Kinderen Israëls, te midden in zijn Land woonende, van deês Algemeene Plaage verschoonde: Want *de Riviere*, zeyd hy; (verstaande alle Wateren van Egipten, die uyt de Nyl-Stroom haar Oorsprong hadden, vergelijkt Exod. 8: 15.) *Zal van Vorsschen Krielen, en zullen uyt de Wateren opkoomen*; *en in Faraos Huys koomen, en in zijn Slaap-kaamer, Jaa op zijn Bedde: Ook in de Huyzen zijner Knegten, en op zijn Volk, en in zijne Bak-Oovens, en in zijne Bak-Troggen.* Exod. 8: 3. Het zy dan dat deeze Vorsschen (onder welk men misschien ook Padden, Haagedissen, Schinken, en andere gelijk-slagtige, Water-en Land Gedierten te verstaan heeft;) van weegen haar Krielende Meenigte, in de Huyzen zouden kruypen door Ondergraaving, of door de reeten der Muuren, of door de Deuren wanneerze open gingen; gelijk de Muyzen, en Slangen pleegen te doen. Vervullende niet alleen alle de Huys-vertrekken van Beneeden, daar d'Egiptenaars meest woonden, dewijlze niet gewoon waaren hoog-op te bouwen; Maar ze zouden ook de Menschen dapper plaagen; naadien gezeyd word, Datze zouden zijn *op Farao, en op zijn Volk en op alle zijne Knegten.* En deeze Water-Dieren uyt de Nylstroom opkoomende, zouden dan voorzeeker Natuurlijke Dieren zijn; waar in zy anders ook Natuurlijker-wijs gewoon waaren Geebooren te worden. Doch het Goddelijk Wonderwerk zou in deeze Plaage voornaamelijk daar in bestaan, Dat de Vorsschen nu niet alleen in zoo grooten Meenigte uyt die Wateren zouden voortkoomen, datze teegens haaren Aart het Water verlaatende, het gantze Land, en de Huyzen en Slaapsteeden, en zelfs haare Bak-Troggen, (of *Deeg-Klompen* als de LXX Overzetters hier Vertaalen;) Vervullen zouden; maar dat dit Gedrogte daar-en booven, ook op dat Oogenblik des Tijds, alsze Godt gedreygd had, Farao op den Hals te schenden, voortkoomen zou. Al 't geen noch veel doorlugtiger uyt geblonken heeft, wanneer deeze

Te wat Tijd des Jaàrs deeze plaag over Egipten quam.

En wat Farao onbekeerlijk maakte.

Farao met de Plaage der Kikvorssen gedreygd.

De grootheyd deezer Plaage verder uytgemeeten.

Exod. 8: 1-4.

deeze Dieren naaderhand, op eenen Dag zoo schoon zijn Weg-gestorven, Datze nergens meer dan in de Riviere gevonden wierden; daar haare Natuurlijke woonplaats was. Maar naadien d'Hebreeuwse uytdrukking hier alleen zeyd, *De Vorsch quam op;* Gelijk naaderhand ook zoo van de *Luyzen*, en *Sprinkhaanen* in 't Enkel Getal gesprooken word; schijndmen daar onder alle Gelijk-slagtige Water-Dieren, die een-en-dezelve voortkooming met de verscheyde zoorten van Kikvorsschen en Padden hebben, te moogen verstaan; gelijkwe strax uyt vergelijking van onze Spreekwijs, *De Muys is in 't Land; De Swarte Vlieg is in de Boomen*, &c. naader overdenken zullen. Onder-en tussen hebben eenige gegist, of moogelijk deeze Kikker-Dieren niet door middel van de Draay-wind *Ephydrias*, daar een geduurigen Reegen by is, veroorzaakt zijn; als door welke Wind getuygd word, Dat omtrent de Lybische gewesten in Afrika, en in Arabien, te-mets het Reegenen van Wormen, Slangen en Kikvorsschen, of ten minsten een schielijke Bevrugtiginge daar toe, vernoomen word. Hoedaanigen Vrugtbaarmaakenden Reegen, dan hier op d'Egiptize Wateren gevallen zijnde, dezelve van Kikkers heeft doen Krielen. Maar naadien het in Egipten nooyt of zelden Reegend, ('t en zy yemand misschien, den *Haagel* die naamaals in een andere Plaage gevallen is, te voorbaarig hier teegens inbrengen wou;) maaken wy op deeze Bedenking weynig staat; Inzonderheyd by-aldienmen dit *Reegenen*, voor een waaragtig Needervallen, der voltooyde Schepzels opneemen wil. Doch als een Spreekwijs genoomen, die alleen het Oog op het overvloedig voortkoomen heeft, kan men 't inschikken. Anderzinds meenenwe, Dat Moses Verhaal, alzulke gissingen uytveegd, als hy zeyd; *Datze uyt de Riviere voortquaamen, en het Land bedekten*, zonder van eenige meedewerkende *Wind* of *Reegen* gewag te maaken; Daar hy zulx nogtans in andere Voorvallen niet naagelaaten heeft. Vergelijkt eens Exod. 10:13. met Kap. 14:21. en 15:10. Num. 11:31. Dus hebben dan d'Egiptenaars, haare Rivieren, Stroomen, Waterpoelen, Akkerlanden en Huyzen, wel vol Kikkers vernoomen, *Maar geen Wind nog Reegen gezien;* gelijk eens Elisa zoo sprak, wanneer hy de drij Koningen, die te zaamen teegen den Konink der Moabiten opgestaan waaren, buyten dat middel, Water om te Drinken verzeekerde. 2 Kon. 3:17. Hoe zig Farao op dusken Bedreyging aanstelde, zeyd de H. Historie niet; doch de Plaage die hem strax op de hielen zat, wijst door haar Uytgang genoegzaam aan, Dat hy Moses Boodschap veragt en in de Wind geslaagen heeft. Als Godt dan zonder uytstel Moses belast, tot zijn Stè-houder Aaron te zeggen; *Strekt uwe Hand uyt met uwen Staff, over de Stroomen, en over de Rivieren, en over de Poelen; en doed Vorsschen opkoomen over Egiptenland.* Exod. 8:5. Worden ons daar in alle die Wateren aangeweezen, welke als Binnelandze Meyren en uytgegraavene Water-leydingen, neffens de *Zeeven Stroomen* van Egipten, Esa. 11:15. of uytloopen, met welk de Nyl in Zee stort, en uyt de groote Riviere omtrent Delta, niet wijd van Memfis haaren Oorsprong neemen. En alhoewel Aaron geenzinds Magtig was, alle die Stroomen, Rivieren en Poelen met zijnen Staff te slaan of te raaken, is het egter genoeg geweest, zijn Staff slegts teegen over dezelve te verheffen, en die van verre aan te wijzen; en te leeren, Dat hier geen Hand-daadige Werkdaad door aanraaking, of Guychelkonst, maar d'agtervolging der Goddelijke Magt, de Hand in 't werk had. *Want Aaron zijn Hand over de Wateren van Egipten uytstrekkende, quaamen daar Vorsschen op en bedekten Egiptenland.* Exod. 8:6. Zulx deeze Dieren het Land innaamen en *Verdierven*, gelijk Psalm. 78:45. gezeyd word. Waar teegen nochtans niet en strijd, dat Psal. 105:30. staat; *Dat haar Land Vorsschen voortbragt in overvloed;* naadien zulx niet in teegenstelling van *het Water* gezeyd word; maar *haar Land*, daar zoo veel Beteekend als 't *Land van Egipten*; van welke de Nyl met alle haare Stroomen en Waterpoelen, een gedeelte waaren. Hoedaanige Manieren van spreeken meermaal gevonden worden; Deut. 10:7. Hab. 3:9. 1 Kon. 9:26. Gen. 2:12. en andere plaatzen.

Datter ook andere gelijkslagtige Water-Dieren met de Kikvorsschen opgekoomen zijn.

Bedenking over 't opkoomen der Kikkers.

Hoe Aaron belast word zijn Staff over alle de Wateren van Egipten te verheffen.

En dat de Psalmdigter zeyd; Dat de Vorsschen waaren, *Inde Binnekaameren haarer Koningen?* Zulx word naa een meer-gewoone Maniere van spreeken der Hebreeën gezeyd; die niet zelden in de H. Schrift, 't Getal van *Veele* voor *Een* neemen. En is dit derhalven alzoo van den Konink, Farao Amenophis te verstaan, die als zijn Vader en Voorzaaten, thans alleen Konink in Egipten was. En alhoewel ook deezen Farao, eeven als zijn Vader Ramesses, den Aanwas der Kinderen Israëls, op alle wijzen poogde te schorssen; heeft nochtans dien Groot-Vorst, niet konnen Schutten, Dat zijn Land en Magtig-groote Rivieren, van Kikvorsschen Krielden: Zoo datze niet alleen Overvloedig op het Veld, omsprongen, maar ook in de Huyzen, Jaa op de Bedlegers, in haare Bak-Troggen, en half-gekneede Deeg-klompen heen en weeder huppelende, de Ooren der Huysgenooten, niet alleen met een Droevig Gequaak vervulden, en met haar slijmige Swadder alle Spijze en Vaatwerk, walgelijk maakten; maar ook wanneer zy al by hoopen Stierven, heel Egipten met haaren stank Verdierven. En die hier toe weederom ons Print-Tafereel, met wat aandagt Raadpleegt, zal zig in het Denkbeeld van dit Droevig Overval, merkelijk onderſteund vinden; en wel bemerken, Dat zelfs Farao aan zijn Tafel, noch zijne Spijze op de zelve, niet vry van dit Gebroedzel was: Alhoewel daar in ook eenige dingen buyten Ordening te bespeuren staan; Daar een Voorbaarigen Al-bedil zig niet aan kreunen, maar gedenken moet, Dat de Konst zomtijds veel-liever haar onvermoogen wil bekend zetten, als onderneemen, *Een Koe agter den Dijk te Schilderen.* Immers zijn de Vorsschen verdrietige Schepzelen; en volgens de Goddelijke Wet, Onreyn en Verfoeyelijk Lev. 11: 12, 23. En de H. Schrift is elders ook niet Vies, door dit Quaakend Gebroedzel, de onreyne Geesten aan-te wijzen, die uyt de Mond van *den Draak*, het *Beest* en de *Valsche Profeet*, als deeze Vorsschen uyt de Stroomen en Poelen voort-koomen. Gelijk dan ook Plinius in zijn VIII[ste]. Boek, onder de veelerley Verwoestingen, die door veragte Schepzelen uytgevoerd zijn; van een Oude Stadt in Vrankrijk gedenkt, die zijn ondergang aan de Kikvorsschen verschuldigt staat. Aldus zijn d'Egiptenaars voor de tweedemaal door die Riviere gestraft, in welk zy de Hebreeuwse Knegtjes zoo onbarmhertig Versmoord hadden: Geevende haar eerst Bloed voor Water te Drinken; en nu in plaats van Lekkere Visschen, een krielende meenigte van Verfoeyelijke Kikkers. Sap. 11: 7. en 19: 10.

Waarneeming omtrent ons Print-Tafereel.

Apocal. 16: 13, 14.

De Plaage der Walgelijke Kikvorsschen naader overdagt.

De Kikvorsschen in haare Geslagten en Natuur beschreeven.

De Kikvorsschen, die zommige ook *Kink-vorsschen* noemen, worden van de Natuurbeschrijvers, onder de Eyer-baarende Dieren geteld, die Vier Beenen hebben; alhoewel men agt, Datze ook uyt het Slijk voortkoomen; het welke Diodorus Sikulus, voornaamelijk Egipten toe-eygend: En datze ook by Tempeestige Reegenbuyën wel pleegen uyt de Lugt te vallen; zullen wy terstond naader uyt Bellonius verneemen; en in zeekeren Zin te-regt brengen. Men onderscheyd de Kikvorsschen gemeenelijk zoodaanig in Water en Land-Kikkers, Dat daar onder ook de Padden en de Groene Kikkers worden ingeteld; welke laatste een Zoort heeft, die slegts weynig Tijd in 't Leeven blijft. Ook ontbreeken'er geen Schrijvers, die zommige Zoorten van Schinken en Haagedissen, Dat zijn Kikkers of Padden met steerten, *Bufo Caudatus* genoemd, en de Water-Salamander, onder al dusken slag van Ondieren reekenen, die in 't Water en op 't Land verkeeren. En daar word van de Stokhornze Gebergten in Bern verhaald, Dat daar twee Meyren zijn, waar in Kikkers met Groote Hoofden, en Lange Steerten gevonden worden. Waar uyt zig danelk mag vermaand houden, hem niet te Verwonderen, noch voor een al-te Botte Misslag, of Onwaarschijnelijkheyd te agten, als hy in onze Print-Verbeelding, ook zulke gesteerte Kikkers, en Haagedissen ontwaar word. Volgens Isidorus, zijn de Kikkers by de Latinen *Rana* genoemd, om datze in de Zomertijd, een Geluyd van *Rara* voortbrengen. 't Geen andere van 't Hebreeuwse Woord רן afleyden, Dat *Luyd-roepen* beteekend. Waar van wy misschien, het Woord *Gillen*, Dat is, Angstig *Krijten*, heb-

Ende Aaron ſtrekte zijn hand uit over de ſtroomen en rievieren, en over de water-p

ver d water-poelen, en daar quamen Vorſsen op en bedekten Egipten-land. *Exod. 8: 5. 6. 7.*

hebben over-genoomen. Gelijk zy moogelijk by ons *Kikkers*, van haare Stemme, *Brekekex*, of *Borrekik-kik* &c. En by d'Oude Neerlanders, *Huppelaars* genoemd zijn: En zoo zal ook veelligt, het Woord *Quaaken*, van haar doff Geroep, KOAX, KOAX, behouden zijn. Doch de Grieken, om dat dit Dier meest een ruw en schor Geluyd slaat, hebben hem *Batrachos* genoemd. En daar worden noch veel andere Naamen by de Schrijvers opgeteld, daarwe ons niet meede te bemoeyen hebben. Zoomen op haar Gestalte ziet; Ovidius heeftze ons in 't Zesde Boek zijner Herscheppingen, niet onnatuurlijk aldus Afgeschilderd;

Aanmerking over haare Stemme.

Zijn Hooft, zijn Groene Rugg, zijn 't zaamen zonder Nek,
Zijn Buyk, zijn Grootste-deel, is Wit en zonder Vlek.

Voor de rest isset een Naakt, Arm en Weerloos Dier; en zijn Wijfje is grooter van Lichaam als het Manneken: Alleen is de Land-Padde met een Taaye Huyd voorzien; doch haar Vleesch is in alle Zoorten, Los, Vogtig en heel ligt de Verrotting onderworpen; zulx de Menschen die dezelve dikwils Eeten, niet alleen gezeyd worden, hun Verwe en Gedaante te verliezen, Jaa tot snoode Koortzen vervallen; (Zoo datze ook de Joden, onder al de Ongeschubde Water-Dieren, verbooden zijn, Lev. 11: 9, 10, 12. Deut. 14: 9, 10.) Maar die Beschrijving Verklaard ons ook te-gelijk, hoedaanig Egiptenland, vol Stank geraakt is, wanneer de Kikkers naaderhand op Moses Voorbeede stierven, en met Hoopen van de Egiptenaars uyt haare Huyzen, Zaalen en Akkerlanden, zaamvergaaderd wierden. Vergelijkt Exod. 8: 14. met onze Print-Verbeelding, waar in deeze bezorging, op verscheyde wijzen in agt genoomen is; Zoo datze daar in de Doode Kikkers, by hoopen, met Beezemen van de grond te zaamen Vêêgen, en op Karren laaden en weg-voeren; of in opgedolve Putten smakken, en met Aarde overstulpen. Van der Kikvorsschen gewoone Overvloed in de Waterige Plaatzen van Egipten, hebben wy te vooren aangeteekend, Datze by-naa alle Wijken inneemen en vervullen zouden, by-aldienze de Oyevaars en Ibis-Voogels niet en Verslonden: Want de Kikkers en Haagedissen, zijn der Oyevaaren gewoone Spijs, en zeer daar op Verlekkerd omze haare Jongen toe-te brengen: Die 't zelve daar door dan ook al vroeg van de Oude leeren, gelijk de Poëet van haar zeyd;

En derzelver Gedaante.

De Joden tot Spijs verbooden.

Vuyl en stinkende in haar Dood.

Kikkers zijn de Spijs der Oyevaar en Ibis-Voogels.

Zoo queêkt den Oyevaar zijn Kiekens met Egdissen,
En Kikkers, welk hy uyt het Broekland weet te Vissen;
Tot dat de Jongen ook het Vliegen magtig is,
En Stikkeld insgelijks die Diertjes uyt het Lis.

Want deeze Voogels weeten dit Quaakend Gebroedzel, in de Vroege Morgen en Avond-stonden, van tussen het Vlot-Gras, en van agter het Oever-Riet en Bies-gewas der Water-poelen en Rivieren, met groote Loosheyd te betrappen; Gelijk ons het Hollands Mey-Lied in deeze reegels te-vooren Zingd;

De Swaaluwe *met zijn Snelle Wieken,*
Vliegd als een Schim vast hier en daar;
Zoo haast den Dag maar aan komd Krieken,
Komd den Gebekten Oyevaar:
Naa buyten Vliegen, om te zoeken Aas;
Hy gaat Bedriegen, Den Kikker *die den Baas*
Speeld met een Groot Geraas.

'tGeên dan ook de Reeden geweest schijnd, Dat d'Egiptenaars, deeze Voogels voor Heylig hielden; alhoewelze in de Overhand van deeze Plaage, ligt ont-

ontwaar wierden; hoe Jammerlijk hen de Goden nu verlaaten hadden. Alhoewelze ook al in onze Afbeelding gezien worden, op haaren Oogst te passen. En het zou wel konnen zijn; Dat ook de Wetgeever, het Eeten van deeze Voogels, van weegen d'Afgodize bygeloovigheyd der Egiptenaaren, den Joden verbooden heeft. Lev. 11: 19. Deut. 14: 18. En het schijnd van deeze Volken, ook tot de Thessalienzers overgewaayd: Want die by hen een Oyevaar Doode; had den Hals verbeurd. Maar niet-teegenstaande haar de Kikvorsschen zomtijds in de Rivieren vertoonen, Onthoudenze haar nogtans liever in die Poelen en stilstaande Wateren, welke door haar Slibbige Modder-grond, overvloedig Lis, Riet, Biezen, Vlotgras, Water-Linzen en Kroozig Mos voortbrengen. Hoedaanig dan hier te-bet in Egipten gelukte, wanneer Aaron zijnen Staff over alle desselfs Wateren uytstrekte; dewijl daar zelfs ook de groote Riviere de Nyl, niet zonder een Gulle Voorraad van Bies en Oever-gewas gevonden word; gelijk te zien is, Exod. 2: 3. Jesa. 19: 7. Vergeleeken met Job. 40: 16. Spreekende van den LEVIATHAN of *Krokodil*, die in den Nyl gevonden word, en zich in 't Riet en Slijk neederleyd. En hier viel ons in, dat Ovidius den Aardt der Kikvorsschen, door een Aardige Herschepping der Licyaanze Boeren, zoo Natuurlijk beschreeven heeft, Dat wy 't goed dagten hier by te zetten. Want wanneer Latona, by hem in de Kraam van Tweelingen gevallen, de Vlugt naar 't Gewest van Licyën nam; en de Kinders onder dien droogen Heemel, haar Borsten leedig Gezoogen hadden; isse naa den Oever van zeeker Meyr afgedaald, die met Riet, Biezen en Vlotgras bewassen stond; op datze voor haar Aammegte Keele, en dorstig Kroost, een Koelen dronk Water schepte. Doch de Plompaardige Boeren hebben zulx aan de Godinne geweygerd, hoe zeer zy daarom Smeekte. En op datze haar te-bet van de Waterkant afhielden, zijnze zelfs van de Wal gesteegen en in 't Water gesprongen, op datze 't Vogt met Plompen en Voetstampen, Troebel, en zoodaanig Bemodderd maakten, Dat den Stank, Moeder en Kinderen in den Neuze steeg. Latona de Dorst van Spijt vergaan, staakte ook haar Smeeken: Maar bey de Handen naa den Heemel om Wraak opbeurende, schonze deeze Norsse Buffels, hun wel-verdiende Straf, onder deeze Bewoording op den Hals:

Licyaanze Boeren by Ovidius in Kikkers herschaapen.

——————— *Hou daar; Geniet uw Loon.*
Gy moet Eeuw in, Eeuw uyt, Gedooken in Ellenden,
Uw Leeven in dien stank, en Modder-poelen enden.
De Naadruk volgd dien Vloek. De Boeren krijgen Trek
In 't Modderig Element, te Wroeten met den Bek;
Te Duyken in den Grond; dan 't Hooft om-hoog te beuren,
Dan booven op het Kroos, al Swemmende te scheuren;
Dan op de Kanten zig te Baakeren in de Lugt,
Dan weeder in den Grond te Springen met een Vlugt.
Noch konnens' in 't Gemeen, den Vuylen Bek niet snoeren:
Zy moeten Schaamteloos vuyl Spreeken in de Moeren.
Ook sweld haar Heesse Keel, haar Hals is bol en dik.
Met opgespalkten Bek begraauwenze Elk int Slik.
Het Hoofd hangd aan den Rug, die Groen, den Hals moet derven.
De Buyk, het Grootste deel van 't Lijf, is Wit van Verven.
Zy huppelen Ligt op, in 't Vogt en Vlottend Gras,
En Borrekikken heesch, in 't Slijmige Moeras.

Dat haare Stem is *Brekekex*, en *Koax*, *Koax*, is onder d'Egiptize zaaken aangeteekend; Als meede hoe zy haar in deeze Gewesten, door een stuk Riet over dwars in den Bek te neemen, voor de Slangen, zeer Listig weeten te wagten. En alhoewel de Kikvorsschen groot gebruyk in de Genees-en Heel-konst hebben; zijn-

zijnze den Egiptenaaren nogtans weynig te-baat gekoomen, doe haar Vee, en God-Beesten, met de Pest, en zy zelfs daar naa, met *Ongeneeslijke Sweeren* geslaagen zijn. Vergelijkt Deut. 28: 27, 35. met Exod. 9: 10. Onder de Land-Vorsschen, word gemeenelijk de Padde, de Groene Vorsch, en die zoort gereekend, die maar weynig tijd Leeft: Alhoewel Bellonius, die lang in Egipten verkeerd heeft; ook van *Water-Padden* gewag maakt, die in de Poelen en stinkende Moerassen woonen, en tot onderscheyding van de *Land* of *Aard-Padde*; BUFO AQUATILIS, anders *Poel-Padde*, of *Venijnige Water-kikker* genoemd word; om dat hy volgens Dioskorides, veel Vergiftiger dan de Land-Padde is; doch wat kleynder, en Venijniger in heete, dan in koude Landen. Den zelven Bellonius verhaald meede, Datter by tijd van Orkaanze Tempeesten, heele Reegen-buyen van Kikkers, in fatzoen van Padden uyt de Lugt vallen, die naa 't Gevoelen van Aristoteles in de booven deelen der Wolken geteeld zijn; welke zommige voor een Werkstuk der Sterren houden: Maar andere gelooven, Datze door de kragtige beweeging der Dray-winden, elders uyt d'Onder-aardze Kuylen, in welkze te-mets by Duyzenden Voortgeteeld zijn, schielijk opgenoomen, en door de Lugt heenen gevoerd zijnde, van daar onder de Reegenbuyen, op de Aarde needervallen; van welk het Erfgerugt onbedagtelijk heeft voortgezeyd, Datze uyt de Wolken gereegend waaren; naadien zulx meest gezien wierd, wanneer de Lugt met ongestuymige Reegen-buyen vervult was. Andere weederom hebben gemeend; Datze in geval van zulke Reegen-winden, zoo Overvloedig uyt haare Hoolen koomen, dat het schijnd als ofze over de Aarde uytgestort of Gereegend waaren; dewijl menze korts te vooren eer den Reegen viel, niet en zag: Gelijkmen ook van dingen die in groote meenigte teffens voor den dag koomen, niet ongewoon is te zeggen; *'t is als uyt de Lugt gevallen;* het *Haageld*, of het *Reegend dit of dat*, en zoo-voorts. De Land-Padden verkeeren veel onder de Braamhaagen, Heesters en digtbewosse Ruygte, om datze de schaaduwe beminnen. Zy hebben een Dikken Buyk, en een Taaye Donker Aard-graauwe Huyd, die op den breeden Rug Knobbelig is. Men zeyd datze zoo wel uyt Verrotting als uyt Kuyt of Eyertjes voortkoomen, en dat menze meer by Nagt dan by Daag verneemd; om datze een afkeer van de Zonne hebben. En alzoo zijnze voorzeeker den Egiptenaaren, neffens de Kikkers, die zich ook niet zelden des Nagts laaten hooren, in haare Slaapkaameren, en tussen haare Bed-Peuluwen, niet weynig lastig gevallen. Exod. 8: 3. En gelijk de Padde aan elk een Gruwel-Dier is, zoo schijnenze ten minsten aan ons hun eygen versoeyelijke Naam, met een Droefzalige Stemme, *Gruw, Gruw*, uyt te biezen. De Groene Kikker, schoon hy meest op 't Land verkeerd, word ook de *Riet-Vorsch* genoemd, om dat hy daar in zoo wel als in de Graazige Bosschen leeft; naa welk hy ook van zommige, de Naam van *Bosch-Vorsch* gekreegen heeft; zijnde over 't gantze Lijf, uytgezonderd de Voeten, met een Groene Verf beloopen. Maar gelijkwe terstond bedenklijk hielden, Dat onder deeze Egiptize Vorsschen, niet alleen Verscheyde zoorten van Kikkers en Padden, maar ook *Haagedissen*, *Water-Salamanders* met dikke Steerten, *Schinken*, en diergelijke konnen geweest zijn; zou het wel konnen weezen, Dat die by Moses daarom veel-ligt, alleen door een ruyme Beteekenis, *De Vorsch* genoemd zijn; Exod. 8: 6. *De Vorsch quam op.* Gelijkwe eeven te vooren door een zeer gewoone Maniere van spreeken onder ons gebruyklijk, naader Verklaard hebben: Verstaande daar onder niet bestipt, een enkele zoort van Kikkers, maar alzulke die de Wateren van Egipten gewoon waaren Natuurlijk voort-te brengen, en onder deeze Aardt van Dieren gereekend wierden. De Haagedis, die een zoort van Gesteerte Kikkers zijn, word volgens Linschoten, zoo overvloedig in Indiën gevonden, Datze dikwils op de Bedden Kruypen en de slaapende Vergevonden worden; en noch wel aldermeest in Egipten omtrent d'Oevers van nestelen. In Arabien zijnder die een El lang zijn; alwaar ook de *Schinken* veel

Naader aanmerkinge over de verscheyde zoorten der Kikvorsschen.

En offer ook Kikkers needervallen uyt de Lugt met den Reegen.

Waarom Moses in deeze Plaage alleen van de VORSCH gewag maakt.

den Nyl; daarze in meenigte Gevangen, en van daar over Alexandrien naa Veneetien gevoerd worden; om in den *Theriaakel*, beneffens de *Vipers* gebruykt te worden. Doch die meest op't Land verkeeren, Vegten met de Kikvorsschen en Padden. En het zou wel konnen zijn, Dat de meeste meenigte die Egiptenland bedekten, op het Land gestorven zijn; en dat voornaamelijk de regte Aardt der Water-Kikkers, naa het afneemen der Plaage, alleen de Riviere hebben ingehouden; zoo dat geen van al dat Gespuys dat zich te Land begeeven had, naa het Water zijn weedergekeerd, maar op het Veld en in de Huyzen Gestorven zijn; gelijk we strax verneemen zullen.

Egiptize Tooveraars brengen ook Vorsschen voort door haare Besweeringen.

Indien we nu noch indagtig zijn, Wat'er omtrent de Eerste Plaage aan Faraôs Hof gebeurd is, en hoedaanig d'Egiptize Tooveraars, ook het Water in Bloed veranderden? Voorwaar 't en zal ons niet alleen geen Wonder doen te hooren, Dat deeze Guychelaars, insgelijx met de Kikvorsschen hebben weeten om te springen; (zoo datze, als de H. Historie zeyd; *Ook Vorsschen over Egiptenland deeden opkoomen, door haare Besweeringen*, Exod. 8: 7.) Maar ook ligt te denken staan, Datze deeze Konst, nu zy het Land reeds vol Kikkers hadden, wel zonder Hulp van de Duyvel hebben konnen uytvoeren. Ook zijn de Uytleggers hier weederom aan 't waggelen, wanneerze verklaaren zullen, Hoe deeze Naabootzing geschiet is? Onze Kantteekenaars wijzen den Leezer naa Kap. 7: 11. welke Uytlegging op die Plaatze, wy voor-heenen hebben aangehaald: En andere die vermaard zijn, verpligten ons ook geenzinds tot het Geloof van een waare Tooverye, of Duyvels-Konst, waar door deeze Guychelaars in der Daad en Waarheyd, andere en Nieuwe Kikvorsschen, in gelijkvormigheyd der Natuurlijke, die'er alreede met een Krielende Meenigte, uyt de Waterstroomen op het Land gekoomen waaren, hebben voortgebragt; alhoewel'er zommige evenwel den Duyvel, Jaa Godt zelve, met zijne byzondere Werking, niet geheel zoeken buyten te houden. Als'er dan gezeyd word; *Datze Vorsschen over Egiptenland deeden opkoomen*; (Stilswijgens voorby gaande, Datze die ook *uyt het Water* of *de Riviere deeden opkoomen*, gelijk nogthans de Godsplaage deed; en dit slegts een bedrieglijk Guychelspel was; schoon zommige gelooven datz'er eenige weynige uyt de Riviere hebben doen opkoomen, alswe strax zullen hooren;) hebben eenige Uytleggers gewild, Datze die in zommige afgeleegen deelen van Egipten, of moogelijk wel in 't Land Gosen daar geen Vorsschen waaren, hebben doen voortkoomen: Of dat zy in Egipten, daar de Vorsschen alreede overvloedig waaren; noch Nieuwe deeden bykoomen. Het geene zy dan alleen in schijn door Beguycheling gedaan hebben; of zy hebben de Vorsschen die elders van daar gebragt waaren, weederom schielijk voor Oogen gebragt: Of, zeggen andere; zy hebbend' door de Natuure met hulp van de Duyvel gedaan; Of ook door de meede-werkinge Gods, waar doorze uyt eenige vuyle, stinkende en verrotte Stof, eenige Vorsschen hebben uytgebroed; gelijkze meenen uyt Ervaarenissen ondervonden te zijn; Dat Reegenwater op de Aarde gestrooyt zijnde, door tussenkomste van de Zonnestraalen, in een korten oogenblik tijds, tot Kleyne Vorsschen zaamen rund. Die dit heeft zien gebeuren, mag het Gelooven; wy voor ons deel Geloovend niet; maar veel-eer dit, Dat by-aldien deeze Tooveraars, door deez of diergelijke handgreepen, onder hulp der Natuure, Vorsschen hebben konnen voortbrengen; Datter dan noch Duyvel, noch Tooverkonst, noch eenige byzondere Werkinge Gods, te-pas gekoomen heeft. En daarom is ook al 't geene zommige Natuurkundigers, van de konstige voortbrenging der Kikvorsschen en Padden gezeyd hebben, niet anders dan een Verhaasting der Natuure te agten: Dus schrijft'er Kircherus van. „Naademaal de Kikvorsschen in de Lente, al de Poelen en Gragten met haar Zaad vervullen; moeten noodzaakelijk de Gragten „uytdroogende, veel Jonge Kikvorsschen met het Slijk vermengd worden. Om „dan Kikvorsschen voort-te brengen, zoo gaat aldus te werk; Neemd van dit „Slijk

En derzelver Guychelkonst onderzogt.

Maniere om haastig Kikvorsschen voort-te brengen.

„Slijk, vermenget met Reegen-Water en zettet in een Aarden Pot des Mor-
„gens in Middelmaatige Warme Zon; maakt het zomtijds met zoodaanig Wa-
„ter nat, op dat het niet en Drooge; Dan zullen zig eerst eenige Blaasjes open-
„baaren, daar uyt Kleene Witte Kikvorschjes voortkoomen, hebbende geen
„Agterste Pooten, maar alleen Voorste, met een Steert die allengskens in twee
„Agterste Beenen gesplitst word: Invoegen zy tot volmaakte Kikvorsschen
„worden: Gelijk wy zelve in 't by-zijn van veel Luyden, niet zonder Verwon-
„dering der Aanschouwers getoond hebben. Waar uyt dan openbaar word, Dat
„zoodaanigen Slijk, met Kikvorsch-zaad beswangerd is. Dus ver Kircherus; die by-naa eeven zoo van de Voortbrenging der Slangen en andere Ondieren schrijft. Maar al 't geen hy verder van de Voortkooming der Kikvorsschen en Padden uyt Steenen, verhaald, behoord niet tot deeze plaats. Gelijk dan ook de meeste Bijbel-verklaarders, naa veele Gissingen overhoop gehaald te hebben, ten laatsten bekennen moeten; Dat het zy hoe ook deeze Tooveraars, dit gedaan hebben, het nogtans hier uyt blijkt, Datze hunne Kikvorsschen geenzinds, door een Booven-Natuurlijke Werking hebben Voortgebragt; dewijlze die niet-en konden van-kant maaken die haar zoo jammerlijk te quellen naamen: Want haddenze die door een Booven-Natuurlijke Kragt; (Dat is, door hulp van de Duyvel, die men dat toeschrijven moet, zou'er Tooverye zijn; of door een byzondere Goddelijke Meedewerking;) konnen aan den Dag brengen, zy hadden die, die Natuurlijk waaren, veel ligter konnen weg-Tooveren. Maar nu blijkt het, Dat het deeze Guychelaars, als alle andere gegaan is, Welke zomtijds wel yets Onvermerklijk schijnen Voort-te brengen, maar niet-en weeten weg te ruymen, of in Nieuwe Voorvallen, daar in te volharden. Invoegen al de Praat die'er van Tooverye, op de Tong der Menschen rijd, en d'Inbeelding bezet houd, niet dan een louter Guychelspel te agten is: Gelijk we terstond in een klaar bewijs zullen zien. En schoon eenige hier naauwlijx bezeffen konnen, Hoe en op wat wijze d'Egiptize Toover-meesters hun Guychel-rol in deeze Plaage zoodaanig hebben weeten af-te Speelen, Datze haaren Konink en 't gantze Hoff in de Kap hielden, om de Geloofbaarheyd van Moses Goddelijke Wonder-Teekenen te Wraaken; zijnze nogtans daar by van gevoelen; Dat het zy dan hoeze dit geklaard hebben; het evenwel niet onzeeker schijnd te blijken; Datze slegts zoo weynig Vorsschen uyt de Riviere deeden opkoomen, Dat Farao daar door het onderscheyd bemerken konde, tussen haare Guychelaarye, en het Werk Gods. Als die Voornaamelijk hun Onvermoogen hier in opentlijk ten toon stelden; Dat zy, die geroepen waaren, om deeze Plaage weg-te neemen, gelijk men in Verleegentheeden des Rijx, de Hoovelingen, Raadsheeren en Wijzen te hulp roept; zy dit Onheyl, zeggenwe, alleen met Nieuwe Kikvorsschen daar by te doen, wisten te Vermeerderen; 't geen hier geheel-en-al de Boodschap niet en was. En op deeze Grondvest, hebben wy deeze Tooveraars alleen zoodaanig meenen wel te Verbeelden, Dat zy onder 't uytstorten van Beleezen Water; eenige Groote, en te-gelijk zommige heel Kleene Kikkers, op de Aarde voor d'Oogen der Bygeloovige Omstaanders voortbragten. Zulx Farao zich dus van haar bedroogen ziende, geperst word, zijn toevlugt tot Moses te neemen, Op dat hy van dit Vuyl Gespuys Verlost wierd. Dit is het Gevoelen van zommige fraaye Uytleggers. Maar naadien Moses niet en zeyd, Dat deeze Tooveraars de Kikvorsschen *Uyt het Water* deeden opkoomen, maar alleen, Datze die *Over Egiptenland deeden opkoomen*; en de Woorden; *Doe deeden de Tooveraars ook alzoo met haare Besweeringen*, geen bewijs insluyten, Datze die ook uyt de Waterstroomen, Poelen en Rivieren deeden opkoomen; 't geen in deeze toestand der Plaage, onmoogelijk had te merken geweest? Zoo gissen wy, Dat Farao veeleer hier door het Bedrog is konnen ontwaar worden; by-aldien hy het anders in dit Voorval al ontwaar geworden is. Dog wy Gelooven, Dat de Langduurige aanhouding deezer Plaage, hem Verdrietig gevallen is; en hy Mose alzoo om Ver-

Tooverye en Duyvels-konst rust alleen op d'inbeelding des gemeenen Volks.

Het onvermoogen der Tooverkonst ontdekt.

En zulx van Farao gemerkt houd hy by Moses en Aaron aan, om Verlossing.

Verlossinge heeft aangezogt. Want ziende, Hoe zijne Wijzen, Sterrekijkers en Guychelaars, hem in deezen Hoog-gaanden Nood verleegen lieten; Doed, hy Moses en Aaron voor hem roepen; op datze dien Godt, van wien hy te vooren zoo Veragtelijk gesprooken had, met een Voorbiddinge verzoenden: Beginnende thans te Gelooven, Dat teegen dien, welk Oorzaak van zoo algemeenen Landplaage was; *Geene Guychelaarye, Besweering, noch Tooverye helpen kon;* gelijk Bileam naaderhand eens zey, Num. 23:23. Als dan d'Egiptize Konink in deeze Uyterste Benaauwdheyd, niet alleen zeyd; *Bid doch Vieriglijk tot den Heere, Dat hy de Vorsschen van my en van mijn Volk weg-neeme;* Maar daar by ook Belofte doed; *Zoo zal ik het Volk laaten trekken;* Betoond zich Moses strax gewillig; Als die genoegzaam Voorzag, Dat ook hier door aan Farao zou openbaar worden, Dat niemand onder de Wijze van Egipten, noch onder alle d'Egiptize Goden, was gelijk Jehovah, *de Godt der Hebreën.* Want in deezer voegen zullen wy Moses terstond teegens hem hooren uytvaaren. Hy dan flux den Konink willende aan de Eer, en Vrye-keur laaten, om zelfs de Tijd zijner Verlossing uyt-te kippen; (op dat hy d'Afgodischen Vorst onder Oogen stelde; Dat d'ontslaaking der Straffe, niet van een toevallige Invloed der Sterren, noch van zijn Verstandelooze Beeste-Goden voortkoomen zou; gelijk hem misschien, d'Egiptize Priesters en Wichelzieke Lot-raamers uyt de Beschouwing der Sterren, zouden Wijsmaaken; Maar van de Godt Israëls dien Moses diende; en door wien deeze Plaage over Egipten uytgegooten was. Exod. 8:2, 12. en nu op zulken tijd doen Ophouden zou, als hy zelve daar toe Verkiezen zou;) Zeyd hy tot Farao; *Hebd d'Eere* booven my; *Zegdme teegen wanneer ik voor U en voor uwe Knegten, ende voor u Volk vieriglijk Bidden zal, om de Vorsschen van uw en van uwe Huyzen te Verdelgen, Datze alleen in de Riviere overblijven?* Exod. 8:9. Vergelijkt deeze spreekwijze. Judic. 4:9. 2 Kon. 14:10. Die op de Aanspraak van Farao; (*Bid dat hy de Vorsschen mooge weg-neemen;* of als onze Overzetters vertaalen; *Bid vieriglijk dat hy Weg-neeme;* &c.) Ter Deugden let, zal daar in voorzeeker een erkentenis, van de Deerlijke toestand deezer Plaage ontwaar worden. Want hy en Bad zoo niet op de Eerste Plaage, doe al zijne Waterstroomen in stinkend Bloed herschaapen wierden Exod. 7:20. Doch hy zag nu wel, Dat alleen den Raad zijner Wijzen, raad wist, om yets tot zijne Plaage toe-te doen, maar Ondeugende was, hem te Verlossen. Een Voorbeeld voorzeeker, welke zelfs de Filistijnen, wanneer haar Land met Muyzen, als Egipten thans met Vorsschen geplaagd was, op d'aanraading van haare Waarzeggers, Een Zoen-Offer aan den Godt Israëls leerde zenden, op datze mogten Geneezen worden; *Want* zeydenze, *Waarom zoudet Gylieden u herte versswaaren, gelijk de Egiptenaars en Farao haar herte versswaard hebben? En hebbenze niet, doe hy Wonderlijk met haar gehandeld hadde, haar laaten trekken, Dat zy heenen gingen?* 1 Sam. 6:6, 2, 3. Farao hier toe dan ook geen heel-lang Beraad neemende; Kiest d'eerste Dag de beste; en wil dat hem Moses deeze Plaage, *Teegens Morgen* Afbidden zal. Zig moogelijk Schaamende, zulx op-dien zelven Dag te begeeren; of om dat misschien de Tijd, als Moses voor hem stond, te laat op den Avond gevallen was, om een kennelijk Blijk van zoo grooten Verlossing te verneemen; Welke naa zijn eygen Bekentenis, niet dan door Veel, en *Vierige Gebeeden* 't erlangen scheen.

En wil dat zelfs Farao de Tijd zijner Verlossing vast-stellen zal.

Waar toe Moses volveerdig is.

Die zonder uytstel om Verlossinge wil Gebeeden hebben.

Gelijk nu Moses dus billijken Beede geenzinds wilde Afslaan, alzoo Voorzeyd hy Farao ook, door d'ondersteuning van het Geloove der Wonderteekenen, en de Goddelijke Geest die in hem was, zeekerlijk deeze Verlossinge toe: *Het Geschiede*, zeyd hy, *naa u Woord, en de Vorsschen zullen van u weggenoomen worden, en alleen in de Riviere overblijven.* Exod. 8:11. alwaar ook haare Natuurlijke Wooninge was. Moses onder-en tussen om Verlossing roepende, heeft Godt zijnen Knegt geenzinds verleegen gelaaten; Maar deede *Naa zijnen Woorde:* Zoo dat de Vorsschen over-al in de Huyzen, en in de Voorzaalen, en op de Velden,

Farao de Verlossing der Kikvorsschen toegezeyd.

Velden, zonder toedoen van Menschen, zoodaanig Stierven, Dat den Egiptenaaren geenzinds de minste Roem ter hand bleef; Want Gestorven zijnde, bleeven zy over-al Dood liggen; op dat de Waarheyd der geschiede Zaak, teegens de Beguycheling der Tooveraars, die ook Kikkers maakten, zooze voor-gaaven; te-bet uyt-blonk. Zulx d'Egiptenaars al deeze Doode Krengen, tot heele Misthoopen te zaamen gaaderden; *En het gantze Land over-al Stonk.* Waar nu Josefus geleezen heeft, Dat ook het Water, dat men uyt de Riviere van Egipten Schepte, vol Stinkend Slijm was, weegens de meenigte Kikvorsschen die daar in Stierven, en Verrotten moesten; mag hy zelve weeten; Moses erkend alleen den Stank deezer Doode Pryen op het Land; en voegd de overblijvende Kikkers, het Water toe. Exod. 8: 11, 14. Te vooren hadden d'Oudsten in Israël geklaagd, Dat Moses den Naam der Kinderen Jakobs, voor Farao *Had Stinkende gemaakt*; Doch nu Stonk zelfs haar Land, van weegen de Plaage die Egipten daarom Bezuuren moest, Dat haaren Koning, een vrywillige Uytgang aan dit Volk, dus Strengelijk ontzey. Zulx hier dan noch de gedagtenis deezer Plaage, overig bleef; waar van den Stank in haaren Neuze opsteeg. Farao ondertussen ziende datter *Aademing*, dat is, Verlossinge *was*; Zette strax zijn wispeltuurig Gemoed in d'Oude Plooy; zoo dat hy naa Moses en Aaron niet en hoorde; Exod. 8: 15. zulx zijn Halsterrigheyd om een Nieuwe Plaage riep; die ook niet lang vertoefde; op dat van het Guychelspel der Tooveraars, een eynde gemaakt, en alle Roem van Wonderen te doen, alleen den Godt Israëls ter-Hand bleef. Flux dan krijgt Moses Last; Dat Aaron zijn Staff uytstrekken en het Stoff der Aarde Slaan zou; op dat het in gants Egiptenland tot Luyzen wierd. Exod. 8: 16. Aaron dan het Stoff der Aarde Slaande; *Wierden daar veele Luyzen aan Menschen en aan het Vee.* Exod. 8: 17. welke Luyzen, schoonze moogelijk schielijk uyt het Stoff der Aarde, en niet naa de gewoone voortkooming, die uyt Sweet, en Zaadelijke aantrekking, pleeg te geschieden, ongetwijffeld in verscheyde Zoorten hebben bestaan; naademaal yder slag van Dieren, zijn eygen Zoort van Luyzen onderworpen is. Gelijk we ook te vooren onder d'Egiptise Zaaken hebben aangeteekend, Dat d'Egiptenaars door het opstuyven van het Zandig Stoff en geduurig Sweeten, ligtelijk Luyzig en Stinkende worden; zoo datze desweegen de Baad-Stooven veelzinds te-baat neemen. En het is ook om dezelve reeden geweest, dat haare Priesters 't gantze Lichaam Drijmaal ter Week met het Scheermes lieten Schraapen; op dat zy, die de Goden dienden, van de Luyzen niet en wierden aangetast, gelijk Herodotus verhaald. Zulx Godt dit Volk met zulk-een Onkruyd Plaagde, waar van zy zelve, en wel meest haare Wijze; Priesters en Guychelaars, door Bygeloovigheyd, de grootste walging hadden. En daarom prijzen wy veel-meer de Kaldeëze Vertaaler, welke hier met veel andere, en ook onze Overzetters, *Luyzen*, Vertolkt hebben, dan de Grieken; die deeze Plaage een Zoort van kleene Steekende *Mugjes* noemen. Hoedaanig moogelijk de Zeelanders, weegens haar Sterk en Scherp Steeken, den Naam van *Samsontjes* gegeeven hebben. Onder-en-tussen blijft hier opmerklijk, Dat Farao van deeze Plaage, geen voor-af-gaande Waarschouwing gedaan is, gelijk hem nogtans van de Twee voorleedene geschied was. Doch Godt zijne Straffe, even als Farao zijn Hardnekkigheyd willende verhaasten; heeft hem deeze Plaage van de Aarde op 't Lijf gezonden, die hem over-al naader dan de Rivieren en Water-Stroomen was. En 't vervolg vander Egiptenaaren Treurspel, zal ons Leeren; Dat hem Godt van de *Vierde* en *Vijfde* Plaage, De Weet heeft laaten doen; maar van de *Zesde* weederom niet. Exod. 9: 8. daar naa weederom van de *Zeevende* en *Agtste*, doch niet van de *Neegende*. Exod. 10: 21. En daar op hem de *Tiende* en Laatste aangezeyd zijnde, is Israël onder het Waarteeken van het Bloed des Paasch-Lams, uyt Egipten weg-gezonden; terwijl de verschrikkelijke Nagt-Engel, d'Eerstgeboorne, met een Ontijdige Dood sloeg. Exod. 12. Jaa wat meer is, deeze Drij eerste Plaagen, welke van de Wateren en de Aarde quaamen,

Kikvorsschen Sterven en gants Egiptenland Stinkt.

Farao van Nieuws Hartnekkig, word de Plaage der Luyzen toegeschikt.

Die uyt het Stoff der Aarde aan Menschen en Beesten voortkoomen.

Egiptenaars afkeerig van Luyzen.

En zonder waarschouwing op 't Lijf gezonden.

men, geschieden door Aarons Hand, onder d'uytstrekking van Moses Staff, Exod. 7: 19. en 8: 5, 16. Twee, welke waaren van den Heemel en de Lugt, quaamen, door 't uytstrekken van Moses Hand en Staff; als *Haagel* Exod. 9: 22, 23. *Sprinkhaanen*, Exod. 10: 12, 13. Drye quaamen zonder de Hand van Moses of Aaron; als de *Vermenging van Ongedierte* Exod. 8: 21, 24. de *Pest*. Exod. 9: 3. en ten Laatsten *de Dood der Eerstgeboorne* Exod. 12: 29. En eene Geschiede door de Hand van Moses, doch niet door d'uytstrekking van zijnen Staff; naamelijk de Besmetting *der Booze Sweeren*, Exod. 9: 8, 10. Maar wanneer de H. Historie, in de Plaage der Luyzen, daar by doed, Dat *al het Stoff* tot Luyzen wierd *in gantsch Egiptenland*; schijnd daar in niet alleen de over-maat en ongemeenheyd deezer Plaage, maar noch yets byzonders aangeteekend te worden, Dat ons moogelijk terstond naader zal te overweegen staan. En gelijk wy ook deeze Luys-Plaage in een Print-Tafereel ontworpen hebben, zal daar over strax hier naa, 't een en 't ander te zeggen vallen, dat hier van belang is. Want naadien wy bemerken, Dat ook d'Egiptize Tooveraars, hier weederom strax met haare Besweeringen te-Werk teegen; *Op datze insgelijx Luyzen voortbragten, maar niet en konden;* schijnd'er te moeten onderzogt worden; Hoe, en om wat Reeden haar deezen toeleg, zoo geheel-en-al mislukt is? Of waarom zy minder raad wisten om *Luyzen*, als om *Slangen*, *Bloedig Water* en *Kikvorsschen* te maaken? Daar wy nogtans van zommige Naatuurkundigers schijnen vermaand te worden, Dat hen hier de kans ruym zoo goed, of beeter dan te vooren stond? Het lust ons derhalven te verneemen, Wat doch de Wijsbegeerige van de Natuurlijke voortkooming der Luyzen hebben weeten te zeggen; en hoe die door Konstgreepen te maaken zijn: En dan te bezien, waarom d'Egiptise Tooveraars, die naa eenige waarschijnelijkheyd hier reeds Kap en Koovel, met al de Gieren en Swieren die haar Wichel-Staff vermogt, hadden bygezet, op datze Luyzen uyt het Stoff voortbragten, egter niet met-allen waarschijnelijx gedaan hebben; maar bekennen moesten, Dat deeze algemeene Luys-Plaage; *De Vinger Gods* was. Exod. 8: 19. Ziende buyten twijffel ook daar in d'onnaadoenlijkheyd te opmerkelijker, Dat deeze Luyzen aan Menschen en Beesten, elk naa zijnen byzonderen Aardt waaren. Want gelijk yder Dier zijn Aangebooren Luys-Aardt heeft, alzoo volgd van zelfs, Dat Menschen en Beesten, noch ook niet alle Beesten onderling te zaamen, van Een en dezelve zoort van Luyzen zijn behebd geweest, schoon zy aan alle door tussen-middel van het Stoff voort-quaamen; en d'ervaarendheyd ook leerd, Dat de Luyzen en Vloojen van verscheyde Dieren, zeer veel in fatzoen en grootte van malkanderen verschillen; gelijk by Redius te zien is, die de meest-bekende Dier-Luyzen in Print vertoond heeft. Schoon dan de Tooveraars door verhaasting der Naatuure, (die in veele gevallen naa middelen luysterd;) binnen korten Tijd hadden konnen Luyzen maaken, zoo en kondenze die doch niet, met eenige geswindheyd, naa allerhande Aardt en Fatzoen doen voortkoomen, die Onderzoek doorstaan en Proef houden konden, gelijk we strax verneemen zullen; en daar by hooren, hoedaanige Reeden de Godsgeleerde van deeze Onmagt der Tooveraars, gewoon zijn by-te brengen, en'er nogtans de Duyvel niet geeren buyten laaten. Doch wy meenen zoo draa niet vernoomen te hebben, op wat wijze de Luyzen, zoo wel Naatuurlijk, als door een Konstige verhaasting konnen voortkoomen, of het zal te-gelijk openbaar worden, Dat d'Egiptise Luyzen, die de H. Text zeyd, uyt het Stoff voortgekoomen, en aan Menschen en Beesten geweest te zijn; geenzinds al-zulken Oorsprong toe-te schrijven zijn; En dat deeze Guychelaars alzoo te vergeefs met haare Konst Gesweet hebben; schoonze ook daar door als yets waarschijnelijx moogen gedaan hebben; als die zeer wel wisten hoe veel haar Konst by d'Egiptenaaren geagt was; en reeds den Koning en 't gantze Hof, tot hier aan-toe, in de Kap gehouden, en Mose hadden teegen-gestaan. Gelijk dan ook meest alle Oosterze Vorsten en Indiaanse Koningen, tot heel in Sina en Japan

Waarneeming omtrent het voortkoomen der Egiptise Plaagen.

Egiptise Tooveraars onvermoogen, om Luyzen voort-te brengen.

En van haar zelfs opentlijk voor Farao beleeden.

Waar hen dit Onvermoogen meest van daan quam.

pan toe, ongemeen veel met de Guychelaars, en Tooveraars op-hebben, en groot vermaak in haare Konſtgreepen neemen.

De Onderzoekers der Natuure, zijn weegens den Oorſprong der Luyzen, niet zeer eenig: Ariſtoteles heeft in zijn Tijd al gezeyd, Datze dikmaal uyt zeekere Puysjes Groeyen, die in de Huyd van s' Menſchen Lichaam, allengskens tot groote Bobbels oploopen; welke door-geſteeken, een meenigte van Luyzen uytleeveren: Verteerende metter tijd, alle de Stoffe des Lichaams tot Luyzen; waar van deeze Plaage, *Luys-Ziekte* by de Geneezers genoemd word; en welke buyten twijffel van de Puyſten, Pokken of Bobbels daarze uyt voortkoomen, de Naam van *Luys-Pook* op de baan gebragt heeft. En alhoewel de Latijnen tot deeze Ziekte, het Woord PTHIRIASIS van de Grieken hebben overgenoomen; hebben zy dezelve nogtans ook MORBUS PEDICULARIS, dat is, *Luys-Ziekte* genoemd. Ook hebben de meeſte Uytleggers, de *Animalia Tetra*, daar d'Oude Digter Sammonikus van gedenkt, voor *Luyzen* genoomen; ſchoon die beteekenis, *Vuyle*, *Stinkende* en *Wreede Dieren* te kennen geeft: Ziende buyten twijffel, op haar Oorſprong, uyt Vuyle Sweeren, en Luyzige Etter-Pooken. In hoedaanigen meening ook Plinius zeyd, Datter in 's Menſchen Bloed, Dieren groeyen, welke het Lichaam Opwreeten. En naadien wy zoo wel in de H. Hiſtorien als by de Weereldlijke Schrijvers, niet Duyſterlijk van Een *Luys-Ziekte* gewag gemaakt vinden, die zommige opmerkelijk aangetaſt en aan een Rampzaalige Dood geholpen heeft; hebben eenige gegiſt, Dat d'Egiptenaars met dusdaanig of diergelijke Plaage aan haar Lichaam, zijn behebd geweeſt. Gelijk zulx onder andere, van dien Jode-Plaager Antiochus Epiphanes verteld word. 2 Mach. 9. en van Herodes den Askaloniter, daar Lukas van gedenkt. Actor. 12:23. Als meede Joſefus aan zijn XVIII^de Boek, Kap. I. gelijk ook de God-Verloochenaar * Julianus, geen ander eynde toegeſchreeven word. En alhoewel in d'aangehaalde plaatze van Lukas, eygentlijk ſtaat, Dat Herodes van de *Wormen*, (SKOLEKOBROTOS) Opgegeeten wierd; ontbreeken nogtans geen fraaje Uytleggers, welke meenen, Dat men zoo wel daar, als in 't Boek der Macchabeën, en elders, *Luyzen* verſtaan mag; naadien het Griekze Woord SKOLEES, niet alleen de beteekenis heeft van een *Buyk-Worm*; maar ook van allerhande *Gewormte*, Dat door 't gantze Lichaam groeyd; gelijk van zommige niet alleen over Dioskorides, maar ook van Beza over deeze plaatze, aangeteekend word. Doch den Vermaarden Heynſius, wil het in zijn H. Oeffeningen, van eygentlijke *Wormen* verſtaan hebben. Onder-en-tuſſen hebben de meeſte Oude en Nieuwe Schrijvers, niet getwijffeld, of het is de regte *Luys-Ziekte* geweeſt daar Ariſtoteles van gewaagd; die onder de Grieken, De Poeëten, Alkman, Akaſtus en Kaliſthenes heeft weg-geſleept. Ook is den Regtsgeleerden Mutius, en de Filoſoof Pherecydes, die een Leer-Meeſter van Pythagoras was, en ook Plato, aan de Luys-Ziekte Geſtorven: Waar van niet alleen Plinius, Laärtius en Elianus gewag maaken; maar van welk laatſt-genoemden, ook het Spreek-woord, *Platonis Pediculi*, afkomſtig gehouden word; gelijk Eraſmus in zijn *Gemeene Spreek-woorden* aanteekend. En even als gemelde Elianus het uyt-eynde van Pherecydes, in deezer-voegen verhaald; (Dat hy Ziek geworden zijnde; Eerſt Sweet Uytdampte, Dat Heet en Klam en als Snotterig was, waar uyt Luyzen voort-quaamen, door welke meeſt al zijn Vleeſch Vergaan zijnde, een Teering volgde, en eyndeling de Dood;) alzoo gedenkt ook niet alleen Sammonikus, aan deezen Wijsgeer, maar Diogenis Laärtius, brengd op 't eynde van zijn Eerſte Boek, een Brief te berde, dien Pherecydes zelfs in zijn Ellendige Ziekte, hier over aan Thales geſchreeven heeft; die een onder de Zeeven Wijzen van Griekenland bekend ſtaat; en opmerklijk genoeg luyd; omze hier ten minſten ſtuk-wijs in-te laſſen: *Sterft wel*, zeyd hy, *Als uw Tijd komd. De Ziekte had my aangetaſt doe Ik Uwen Brief ontfing. Ik Krielde van Luyzen, en hadde de Koortze. Derhalven heb Ik zommige van mijne Huysgenooten*

Verſcheyde gevoelens over den Oorſprong en aanwas der Luyzen.

En Luys-Ziekte.

Die eenige Opgewreeten heeft.

* Doch andere dat hy in den Krijg Geſneuveld is. Ziet Ammianus.

Bedenking over Actor. 12:23.

Voorbeelden van Vermaarde Mannen die van de Luyzen Opgegeeten zijn.

nooten belaſt, als Ik zal Begraaven zijn, mijne Schriften uw te brengen, &c. *De Ziekte daagelijx verſwaarende, laat Ik evenwel geen Genees-Meeſters, of Vrienden by my koomen: Maar de geene die voor de Deure ſtaan, en vraagen*, Hoe 't met my al is? *Steek Ik mijn* * *Vinger door het Slotgat toe, en toone hen wat Quaad my Queld; haar verzoekende des anderen Daags op d'Uytvaard van Pherecydes te koomen*, &c. Insgelijks word by Plinius, Valerius Maximus, Appianus en Plutarchus van * Sulla verhaald, (die een Overſte onder de Romeynen was;) Dat zijn gantze Lichaam, Kleederen en Baad-Stoof, zoodaanig Krielde van de Luyzen, Dat noch Vangen, noch Waſſen, noch eenige Verſchooning van Kleederen daar aan helpen mogt. Zulx dat hy, dien hem anders *Gelukkig*, liet by-noemen, hier door voorzeeker veel Ongelukkiger wierd, als veele Duyzenden, dien hy wreedelijk had doen Vermoorden. En 't heeft des-weegen ook Sammonikus goed-gedagt, in dien Zin aan deezen Luys-Pels te gedenken. En om niet allen van Aal-Oude Exempelen gewag te maaken, mag men uyt de laater Eeuwen, Filippus de IIde Koning van Spanjen, hier op de Rye zetten; die in 't Jaar 1598. * aan de Luys-Ziekte ellendig geſtorven is, naa dat het Vleeſch van die groote Monarch, door dat Bedelaars-Vee, t'eenemaal was opgeknaagd. Aangaande verder den Oorſprong deezer Ziekte; Theofraſtus is van gevoelen, Dat het Bedorven Bloed, de Wortel daar van is. En Merkurialis ſchrijft die aan het Warme Vogt der Verrotte Stoff toe, welke in de Huyd komd te vallen. 't Geên miſſchien d'Egiptenaars, dewijlze onder hunnen Warmen Lugt-Heemel, veel Sweeten, en het in haar Land door de Droogte, dapper Stuyft, zoo veel-te ligter heeft konnen aankleeven. Als waar toe de H. Hiſtorie Reeden genoeg aan de hand laat, zulx te denken; wanneerze zeyd; *Dat al het Stoff*; (niet al dat op de Aarde was, want dan hadder geen Land meer geweeſt; maar al dat de Sweet-Zieke Egiptenaaren, in dat Stuyf-Land, haar en haare Kleederen aankleefde,) *aan haare Lichaamen tot Luyzen wierd:* Hoedaanig het ook geſchiede aan het Wol-en Haayr-draagend Vee; onder welk voornaamelijk ook de Voogelen niet mis-te tellen zijn: aan welk de Luyzen elk naa derzelver Aardt, zoo veel te gereeder voortgekoomen zijn, als de Sweeterige Plaatzen, die te-mets Haayrig, of Donzig, en-te gelijk Vogtig en Warm zijn, bequaamer waaren om deeze Ondieren uyt-te Broeden. Waar by men verder aanmerken mag, Dat ook d'ondervinding nu al genoeg geleerd heeft, Dat zommige Dingen een genoegzaam vermoogen tot den Aangroey der Luyzen in-zig hebben; Naamelijk het Eeten van zommige Spijs-Vrugten, Melk, Vleeſch, en ook de Kleeding uyt eenig byzonder Haayr of Wol geweeven. Van welke meeninge Ariſtoteles weynig verſchild; als hy zeyd, Dat de Luyzen in zommige voortkoomen uyt den overvloed van Vetagtige en Verdorvene Vogtigheyd, die door Onnaatuurlijke Warmte tot Leevende Dieren word aangequeekt, gelijk de Maaden in Rotte Kaas, en de Wormen uyt andere Slijmeragtige Stoffen: 't Geên meede Galenus toeſtemd, als hy de Luyzen, uyt een Warme Vogtigheyd voortbrengd, die geenzinds ſcherp is. Waar uyt de Geneezers dan meenen, Dat de Kinderen dikmaal Luyzen op het Hooft hebben, weegen de Sweetige Damp, die in het Haayr blijft zitten, en aldaar door de Warmte en Vogt worden Uytgebroed. Het geene den Hr. Voſſius tot een Oorzaak ſteld, Dat veele Vrouwen, Broeyagtig zijn, om datze overvloed van Vogtigheyd hebben, die in 't Uytdampen in haar lang-en digt opgekoppeld Haayr, vaſt-gehouden word. Gelijk'er ook by-naa geen woord omtrent dit geval, gemeener is, als van *Sweet-Luyzen* te praaten. En alhoewel ook Jonſton met zommige, het Verſlijmde Bloed de ſchuld der Luyzen geeft; zoo is Kircherus egter van een ander gevoelen, niet-teegenſtaande hy de Middel-Oorzaaken der Uytbroeding grootelijx toegedaan is. „De Luyzen aan de Menſchen, *zeyd hy*, Haalen haar Oorſprong niet uyt het Vleeſch, noch uyt Bedorven Bloed; noch ook niet uyt Verrotting; want indienze uyt het Vleeſch voortquaamen, zouden allerley ſlag van Menſchen daar meede gequeld zijn:

„Doch

*Op datze wiſten, hoe de reſt van 't Lichaam geſteld was.

* Anders ook Sylla genoemd.

* Ziet Thuanus, P. Mattieu, V. Cayét, Serres, E. van Meteren en andere.

Oorſprong der Luys-Ziekte.

En zulx op den Aardt der Egiptenaaren gepaſt.

Luyzen, hoe ligt op 't Hooft worden Uytgebroed.

Oorſprong der Luyzen van Kircherus aangeweezen.

„Doch nu ziet men datze gemeenlijk meest by de Arme, die veel Sweeten en ge-„brek aan Verschooning hebben, gevonden worden. Datze niet uyt Verdorven „Bloed voortkoomen, is uyt de Gast-Huyzen openbaar, alwaar de Menschen „welke met Quaadaardige Ziekten belaaden zijn, meest vry van Luyzen zijn; „daarze anders te vooren een gants Leger konden uytleeveren. Hierom Gist dezelve Schrijver, Dat de Luyzen uyt de Zaadelijke Geesten voortkoomen, welke in het Voedzel verschuylen. Want dewijl de Sweet-gaaten, geduurig een fijne Stoff uyt-waassemen, welk eenige groove Deelen van de genutte Spijs, die uyt de Zaadelijke Deelen bestaan, meede-sleepen, (en zomtijds zelfs met Eytjes of *Neeten*, die zommige Dieren op de Kruyden en Vrugten kakken, van waarze in de Melk en Kaas geraaken;) gebeurd het, Dat deeze Zaad-Stoff of tussen Vel en Vleesch blijvende zitten, zomtijds heel fijn zijnde, door 't aantreffen van bequaame Vogt en Warmte, in *Vloojen*; wat groover zijnde in *Luyzen*, en noch groover zijnde, in *Plat-Luyzen* en in *Wand-Luyzen* veranderd. Dat men verder zeyd; Dat het overvloedig Eeten van Vygen veel Luyzen voortbrengd, moet zoo niet verstaan worden, als ofze ongemiddeld uyt de Vijgen voortquaamen; maar dat in de Vijgen een bequaame Stoff schuyld, die aan de Huyd gebragt, ligtelijk in Luyzen veranderd: Als waar toe de Vijgen door haar Warmte en Vogtigheyd, heel bequaam zijn. Ook leerd ons het Vergroot-Glas, Dat de Luyzen voortkoomen uyt een verdervend Slijm, met hulp der Dierige Geesten, in welk een Zaadelijke Kragt schuyld. Als men dezelve met een Vergroot-Glas beziet, zijnze geheel doorschijnig, uytgezonderd een Donkere Vlak in 't Middel-Lijf; die den Dienst van 't Hert waarneemd: Ook ziet men haare Eyeren of *Neeten*, in 't Agter-deel des Lichaams, als aan een Reest of Eyer-Krans by malkanderen verzaameld liggen. Maar alhoewel de Genees-Kundigers ons Leeren; Dat de Look, Radijs, Koriander en Mostaard-Zaad, heel gelukkige Hulpmiddelen teegen den overval der Luyzen zijn; schijnen die nogtans den Egiptenaaren in deeze Plaage, schoon hun Land aan deeze Planten geen gebrek had, weynig gebaat te hebben; Naademaal dit Gespuys t'elkens van nieuws uyt het Stoff dat haar Sweeterige Lichaamen aankleefde, Gebooren wierden: En zy geenzinds magtig waaren de Aarde van welk het Stoff voort-quam, weg-te doen, noch den Wind het Stuyven te verbieden: Want wien zoudenze doch geweest hebben, *Aan wien ook de Winden Gehoorzaam waaren*. Matth. 8: 27? Ook hebbenze buyten-twijffel, de Handgreep der Kumaanze *Luys-Eeters* niet gehad, die dezelve zoo wel Raauw als Gekookt pleegen te Eeten. Doch nu, heeft deeze Luys-Plaage, den Egiptenaaren zoo veel te-bet getroffen, als zy gewoon waaren zig teegens dit Gebroedzel, door Wassen en Baaden te verhoeden; als waar uyt dan ook zoo wel, haar afkeerigheyd van de Luyzen, als haar gewoonte van zelden zonder die te zijn, kan afgenoomen worden. Onder-en-tussen diend men aan-te merken, Dat de Mensche-Luyzen doorgaans van de Beeste-Luyzen t'onderscheyden zijn; en datter ook verscheyde zoorten van Luyzen in de Planten gevonden worden; daarwe niet verder van reppen, als voor zoo veel zy door haar naagelaatene Eyertjes, geleegentheyd tot Luyzen aan Menschen en Beesten geeven. Want de Kruyden met de Zaad-Stoff en Neeten der Dieren belaaden, worden van de Zuyvel-geevende Dieren, en allerley Slagt-Vee, graaglijk ingeslingerd, waar door aan Melk, Kaas, Booter en Vleesch, een Zaadelijke Stoff word by-gezet; welke van de Menschen Gegeeten, op d'ontmoeting van bequaame Vogt en Warmte; of Wormen van binnen, of Luyzen naa buyten doen voortkoomen. Waarom ook de Kinderen die veel Melk en Kaas Eeten, zelden vry van deeze beyde Gasten zijn. Onder-en-tussen verneemd men uyt de H. Historie niet, Dat de Kruyden, of eenig Veld-Gewas in deeze Plaage, van de Luyzen zijn aangetast; maar wel dat de Land-Vrugten, voor Twee andere byzondere Plaagen, zijn bewaard geworden; Naamelijk, voor den *Haagel*, en de *Sprinkhaanen*. Boovendien worden de Luyzen ook onderschey-

Hulp-middelen teegen de Luyzen der Egiptenaaren in deeze Plaage onnut.

Onderscheyd tussen Mensche en Beeste-Luyzen.

Kinderen die veel Melk en Kaas Eeten zijn gemeenlijk Luysagtig.

den in *Tamme*, en in *Wilde Luyzen*, ſchoonze aan den Menſche bey uyt eene Oorzaak voortkoomen. De Hooft-Luyzen zijn gemeenlijk Grooter en Swarter dan die van 't Lichaam, dewijl het Sweet-Vogt daar Dikker en Smeeriger vald: Ook zijnze Lang-Lijviger en radder te Been. Die van 't Lichaam, vallen doorgaans meer Dikagtig, Buykig, Traager en Donker-Wit van verwe: En die in de Kleederen Woekeren, neemen niet zelden, het Kleur van derzelver Wol aan. Waarom moogelijk de Luysagtige Egiptentenaars, niet alleen gewoon waaren, hunne Wolle Kleeren, even als andere Volken, booven de Linne te draagen; maar ook daar meede niet in de Tempelen te verſchijnen: Zoo dat het aan alle die onder haar eenige Kerk-Dienſt waarnaamen, de grootſte ſchande was, in Wolle Kleederen, om datze Luyzig zijn; Begraaven te worden: En zoo droegen ook hunne Prieſters, geen andere dan Witte Linne Kleedinge. Gelijk we meede by Ezechiel verneemen; Dat de Prieſters die den Nieuwen Tempel zouden Dienen, niet alleen naa de Inſtellinge der Wet belaſt worden, *Linne Huyven op't Hooft, en Onder-Broeken aan de Lendenen* te draagen; maar ook Reynigheyds-halve, verbooden worden, *Zig in 't Sweet te Gorden*. Verſtaat niet tot Sweetens toe; waar doorze Vuns en Luyzig mogten worden. Ezech. 44: 18. De *Wilde Luyzen*, zijn zulke, die men anders *Lies-Luyzen* of *Plat-Luyzen* in de wandeling noemd. En gelijk deeze voornaamelijk in de Haayrige en Sweeterige Deelen des Lichaams Neſtelen, kan 't gebeurd zijn, Dat ook d'Egiptenaars hier van aan de Wijngbraan, de Baard-Stoppels, den Onder-Buyk en Oxelen, niet en zijn vry geweeſt; hoe zeer ook onder hen, voornaamelijk de Prieſters, en de meeſte Vrouwen, het Kaal-maaken der Schaam-Deelen bezorgden. Deeze Quanten zijn platter van Lijf en ſcherper van Bek als andere Luyzen; met welker Voor-Snuyt zy zoo diep tot de Huyd, en neevens de Haayr-Stoppelen Inbooren, datzer qualijk uyt-te drijven zijn. Zulx zy van weegen haar Stè-houden, aan zommige Ruyg-Haavers het Spreek-woord in de Mond geleyd hebben; *Yemand by-blijven als een Plat-Luys*. Dat ook de Wand-Luys uyt de Sweeterige Vuylnis der Menſchen, en uytwaaſſeming des verdorven en met Slijm vermengde Bloed voortkoomen, en zig in de Groeven, en Reeten der Bedſteeden needer zetten; Inzonderheyd wanneer die van Dennen, Greynen of van Vuuren-Hout zijn; wil Kircherus uyt derzelver Leelijke Stank beſlooten hebben. En Jonſton heeft ook 't een en 't ander daar van gezeyd, Dat men hier mag te raade neemen: Als meede de waarneemingen die by Ariſtoteles, Moufetus, Langius, Oviëdo, Aben-Zoar en andere, van Vreemde Zoorten van Luyzen gedaan zyn, door welke de Menſchen te-mets Geplaagt zijn. Gelijk men meede aangeteekend vind; Dat in Nieuw Gallicien, Wand-Luyzen, zoo groot als Boonen zijn, die Puyſten en Bobbels Bijten, die tot de hoogte van een Ookkernoot oploopen. Maar naadien het Egiptiſe Stoff ook Luyzen aan het Vee voortbragt Exod. 8: 17. Zijnze voorzeeker weegens het verſchillig Vogt en Sweeterige Warmte die het Bloed der Beeſten van 't genutte Voedzel ontleend had, naa den Aardt der Dieren, ook verſchillig van fatzoen en grootte geweeſt. Dus heeft d'ondervinding geleerd, Dat de Peerden, Luyzen met Roode Hoofden, de reſt van 't Lijf Witagtig hebben. Die der Koe-Beeſten en Kalveren zijn Swart: En de Verkens hebben zulke groote en harde Luyzen, dat menze met de Duym-Naagelen quaalijk Kraaken kan. Gelijk wy zelve dan ook meer dan eens, tuſſen het Dorp Maarzen en de Stadt Utrecht, gezien hebben, Dat zig de Kraayen en Raaven op den Rugge der Verkens needer zetten, om die van tuſſen haare Borſtelen voor Wikken op-te Pikken; 't geen die Knor-zieke Dieren heel gewillig toelieten; ongemoeyd het Spreek-woord zeyd, *Dat het een ſtoute Kraay is, die een Leevende Koe in 't Lijf Pikt*. De Schaapen en Geyten hebben heel kleene Luyzen, met Roode Hoofden en een Blank Lijf: Ook zijn de Honds-Luyzen gemeenlijk zoo kleen als Neeten, en voorts Blank van Kop, de reſt Blaauw-endig Swart: Welke nogtans te onderſcheyden

zijn

Naader onderſcheyd der Luyzen.

Egiptenaars wilden in geen Wolle Kleederen Begraaven worden. Aanmerking op Ezech. 44: 18.

Oorſprong der Wand-Luyzen.

Het Egiptiſe Stoff is naa de verſcheyde Aart der Beeſten in verſcheyde zoorten van Luyzen veranderd.

Aaron slaat het Stof der aarde, en 't werd door heel Egipten tot Luysen aan menschen en

menschen en beesten; soo dat de Toveraars daar in Gods vinger erkennen. *Exod.* 8: 17. 19

zijn van die byzondere Zoort; die, om datze altijd met de Kop in de Huyd zitten, en geduurig naa Bloed snakken, de Honden ongemeen quellen; en desweegen, *Honds-Luyzen* by uytneemendheyd genoemd worden. En alhoewel men zeyd, Dat de Luyzen den Ezel verschoonen, om dat hy traag voort-gaat, en zelden of nooyt en Sweet, heeft hem egter de neerstige Redius, in zijn Boek van de Gekurve Ondieren, beneffens veel andere Viervoetige Dieren, als de Keemel, de Leeuw en diergelijke, een eygen Luys toegepast. Onder de Wreedaardige Dieren, word inzonderheyd de Leeuw zomtijds aan zijn Wijngbraauwen zoodaanig van de Luyzen gequeld, Dat hy Raazend-Dol word. De Voogels welk Egipten veel zoorten voort-brengd, moeten onder 't Luyzig Vee, geenzinds mis-geteld worden; Voornaamelijk niet de Hoenders, Ganzen, Quakkels, Fezanten en Duyven. De Voogels zeyd Kolumella, hebben kleene Luyzen, die zig gemeenelijk op 't Hooft en onder 't vouwen der Vlerken ont-houden; gelijk men die daarom ook wel meest ziet de Kop Klouwen, en de Vleugelen in Reegenagtig Weeder, voor het vallende Nat open-leggen; Jaa te-mets, over Hals en Kop in de Waterplassen omswadderen. Maar naadien de Naatuurkundigers van Oordeel zijn, Dat ook de Vloojen uyt het Stoff Geteeld worden, schijnd menze in deeze Egiptize Land-Plaage, naauwlijx te moogen uytsluyten; en daar ontbreeken ook geen Taal-Zifters welke meenen, Dat de Latijnen dit Dier daarom *Pulex* genoemd hebben, om datze EX PULVERE, dat is, *Uyt het Stoff*, worden Aangefokt. d'Ervaarendheyd, zeyd Kircherus, heeft geleerd, Dat de Vloojen ook uyt Pis, met Stoff van de Vloer gemengd, als meede uyt haar eygen Drek voortkoomen: En haare Eyeren of Neeten laaten genoegzaam blijken, Datze, als meest alle Ondieren, ook door Teeling Gebooren worden; alhoewel het Aristoteles by gebrek van Vergroot-Glaazen ontkend heeft. Dezelve worden niet alleen aan de Menschen en verscheyde Dieren gevonden, inzonderheyd aan de Honden, Vosschen en Geyten; maar sy Springen ook langs de Aarde uyt het Stoff teegens de Beenen op: Waaromze zeer de plaatze beminnen die van de Zonne bescheenen worden. Het is een Lastig Ongedierte, Dat Mensch noch Beest, Nagt noch Dag rust laat; en in fatzoen de Sprinkhaan niet ongelijk, uytgezonderd de Vleugels, en haar Koleur; Dat Donker-Bruyn, of wel meest Swart is. Zy Leeven by Bloed, Datze met geweld door de Huyd heen boorende, Opzuygen; waar door het dan ook wel gebeurd, Datze even als de Luyzen, de Verwe van het Dier aanneemen, welkze bezeeten hebben, en alzoo zomtijds Bleeker of Rooder of Swarter zijn. Maar hoe graag zy ook uyt het Stoff voortkoomen, (inzonderheyd wanneer 't zelve met Mensch-of Geyten-Pis besproeyd is; gelijkze meede uyt Honden-Haayr en Verrotte vogtigheyd Gebooren worden, als men zeyd;) Zijnze nogtans van alle Dood en Verrot Vleesch, zeer afkeerig. Maar op dat wy den opmerkenden Leezer het onderscheyd der Luyzen, naa de verscheyde Geslagten der Dieren aan welkze voortkoomen te naauwkeuriger aanweezen, en daar meede toonden, Hoe het den Egiptizen Tooveraars desweegen Ondoenlijker was; Al-zulke Zoorten als het aankleevend Stoff aan yder Dier voortbragt; door Guychelaarye naa-te bootzen, hebben wy'er in ons Print-Tafereel, XII. onderscheyde Geslagten, in een grooter Vorm vertoond, die men volgens de by-gevoegde Getallen aldus onderkennen mag; alhoewel'er ook eenige onder loopen, die zommige voor *Vloojen* agten: 't Getal I. vertoond de Luys van een *Mensch*. II. Die van een *Geyte*. III. Is een *Ezels-Luys*. IV. Die van een *Keemel*. V. Is een *Hoender-Luys*. VI. Die van een *Gans*. VII. Van een *End-Voogel*. VIII. Van een *Swaan*; en IX. Van een *Tortel-Duyf*. X. Van een *Valk*. XI. Van een *Kraan-Voogel*. En XII. De Luys van een *Hert* of *Rhee*. Uyt welk men gissing van al de rest mag maaken, die veele wel bekend zijn, maar hier geen plaats vinden. En die ons Print-Tafereel met een weynig aandagt beschouwd, zal ligt ontwaar worden, Dat in 't zelve meer dingen waargenoomen zijn, die der Egiptenaaren verleegentheyd in dit

Luyzig

Voogelen zijn meest Luyzig.

Vloojen behooren waarschijnelijk ook tot d'Egiptize Plaage der Luyzen.

Aanmerking over het Print-Tafereel dat de Plaage der Luyzen verbeeld.

Luyzig Noodgeval, buyten verder Verklaaring, duydelijk genoeg aanwijzen, om'er niet meer van te zeggen.

Maar naadien ons de H. Hiſtorie, ten minſten ſcheemeragtig ſchijnd te leeren, Dat d'Egiptize Tooveraars, ook al deeze Naatuurlijke Eygenſchappen niet onkundig zijn geweeſt, naadien zy zoo even te vooren raad wiſten om Slangen en Kikvorſſchen te maaken; en ook het Water in Bloed veranderd hadden; hebben d'Uytleggers veele Reedenen opgezogt, om te betoonen; Waarom doch haar Guychel-Konſt, dieze willen Dat niet zonder hulp van de Duyvel te werk teeg, hier heeft moeten ſtil-ſtaan? Zoo datze *Geen Luyzen konden voortbrengen*; nietteegenſtaande zy daar toe zoo wel als-te vooren, hun beſt deeden *Met haare Beſweeringen*, Exod. 8: 18? Alwaar onze Kantteekenaars, deeze Pooging zoo opneemen, Datze met haare Staaven op de Aarde in 't Stoff ſloegen, gelijk Aaron gedaan hadde. *Vers* 17. Te weeten miſſchien; om onder die Wichelaarze bravaaden en Preevel-zieke Beleezingen, eenige ſchielijke verplaatzing van Luyzen, in die van het Stoff, voor de Scheemer-Oogende Farao en zijne Hoovelingen te doen; Op datze des Konings Bygeloovigheyd, ten minſten veel-meer ſcheemeragtig, dan met een naaukeurig Onderzoek, mogten paajen. Doch de Natuure der Zaake was van zulken aardt, Dat het haar thans mislukken moeſt. Gelijk we ook ſtrax verneemen zullen, Dat de Spreuke, *Non Verbis, ſed Rerum Teſtimoniis Opus*, hier gelden mag; en dat het Doen voor 't Zeggen gaat. Die Geleerde Uytleggers nu, welke in de voorgaande toeleg der Tooveraars, niet ſlegts een Guychel-bedrog door liſt en geſwindheyd, maar ook de hulp des Duyvels erkennen, zijn van Oordeel, Datze geen Luyzen hebben konnen voortbrengen, Om dat hen Godt zulx nu niet en wilde toelaaten, maar hier de Paal zetten; op dat haar Onzinnigheyd aan allen openbaar wierd. 2 Thim. 3: 9. en zy Farao en al d'Egiptenaars, alzoo niet verder bedriegen zouden. Het geene Godt, zeggenze, Den Tooveraars Drijwerf getoond heeft: Want hy heeft haare Staaven die in Slangen veranderd waaren, door Aarons Staff doen Verſlinden, Exod. 7: 12. Hier belet hy haar, Datze noch deeze Luyzen konnen naabootzen; noch het Ongedierte en de Sprinkhaanen, noch yets van 't geene Moſes naderhand deede, magtig waaren te doen. Gelijk hy haar ten Derden, neffens alle andere Egiptenaaren, zelfs zoodaanig met Booze Sweeren ſloeg, Datze voor Farao niet en konden ſtaande blijven. Exod. 9: 11. Zulx deeze Tooveraars nu niet meer doen konden, zeggenze, Om dat Godt haar dat niet meer en wilde toelaaten; Op dat hy deed blijken, hoe Regtveerdig hy dien Hartnekkigen Menſche Straft, welker Beguycheling hy een Tijd-lang toegelaaten, maar nu opſchorte, op dat hy zijn Magt betoonde. Zy voegender by; Dat de Guychelaars ook van weegen dit Onvermoogen, geperſt zijn Godt de Eere te geeven; zoo datze voor Farao bekennen, en zeggen; *Dit is Gods Vinger*; of liever, *Gods Vingeren*, gelijk het genoomen word, Pſal. 8: 4. Exod. 31: 18. Waar door Gods Geeſt of zijne Kragt verſtaan word; vergelijkt Luc. 11: 20. (*Zoo Ik door de* Vinger Gods, *de Duyvelen Uytwerpe*;) met Matth. 12: 28. en gy zuld zien, Dat *Gods Vinger*, en *Gods Geeſt*, gelijk-luydende geſteld worden. Dus bekennen de Tooveraars voorzeeker wel, Dat dit de Kragt Gods was, welke deeze Wonderen, door den Dienſt van Moſes en Aaron wrogt, en dat hun bedriegelijke Guychel-Konſt, daar voor de Vlag moeſt ſtrijken; zijnde nu te-kort geſchooten en ontdekt. Doch daar uyt en volgd niet, Dat haare Werking was de *Vinger des Duyvels*; alhoewel het Burmannus zeyd: Noch zy en geeven daar meede ook niet-te kennen, Dat haare Goden onregte Goden waaren; en dat de Duyvels, met welk men wil datze gemeenſchap hadden, niet alleen minder waaren als Godt; maar ook zijne Vyanden; (Godt niet altijd toelaatende den Menſch te beſpotten, maar hem en deſſelfs Dienſtknegten zomtijds dwingende, hem de Eere te geeven; Apocal. 11: 12, 13.) Dit zeyd die vermaarde Man: Maar onzes agtens, op geen andere Grondſteun, als die den Duyvel, tot een Werk-Baas der gewaande Toove-

rye

Daar zijn verſcheyde bedenkingen waarom de Tooveraars zoo wel geen Luyzen als Kikkers konden maaken.

't Gemeen gevoelen der Godsgeleerde onderzogt en weederſprooken.

Hoe het op-te neemen is, als de Tooveraars van de Plaage der Luyzen zeggen, Dit is GODS VINGER.

rye ſteld. Doch hy, die d'Uytwerkzelen deezer Tooveraars niet zelden zoo twijffelagtig houd, Dat menze heel-ligt, op de Leeſt der Guychelkonſtige Handgreepen ſchoeyen kan, ſchijnd ſtrax hier op de Toover-Vlag in-te haalen; zeggende, Dat het erkentelijk Oogmerk deezer Tooveraars, veel-meer gediend heeft, om eygen Eer en Naam voor-te ſtaan, dan Godt de Eere te geeven; op dat het niet ſchijnen zou, Datze minder in Weetenſchap, en Kragt als Moſes en Aaron waaren: Doch nu, hebbenze alleen maar willen zeggen, Overwinnen ons deeze Mannen niet, maar de Goddelijke Kragt, die meer is dan bey deeze Hebreën. By-aldien deeze Uytleg ſtand houd; hebben de Guychelaars hun eygen Doen, niet hooger dan een Konſtig Bedrog aangemerkt, dat nu Ontdekt was: En daarom tijdelijk voor Farao bekend, Dat d'Uytvinding der Menſchelijke Schranderheyd te veel gevergd, voor de Kragt Gods, wiens Wooning niet algemeen by het Vleeſch is, ligtelijk ſwigten moeſt. Want by haar zelven wel bewuſt zijnde, Dat die Booven-natuurlijke Kragt in haar niet en wrogt, (want van de Duyvel maaken, zy, noch Moſes, noch de H. Hiſtorie, geen gewag;) zoo Veroordeelen zy haar zelven; en bekennen, Dat niet alleen de Kragt Gods in Moſes en Aaron wrogt; maar datze beyde ook Waaragtige Dienaars Gods, en Zy-Lieden, Bedriegers van Koningen en Princen waaren; dieze tot hier toe, met haare Guychelaaryen, jammerlijk hadden by de Neus geleyd.

De Toover-Konſt uyt de Belijdenis der Tooveraars zelfs, ontkend, en weederſprooken.

En ſchoon Egipten naaderhand noch wel met Zeevenderley Plaagen wierd aangetaſt, hebbenze niet meer ondernoomen te Spreeken noch te Tooveren; Want ze waaren in deeze eene Poos, al genoeg beſchaamd gemaakt. Dit behaagd ons voorzeeker beeter dan 't voorige. Doch wy hebben zoo wel het een als het ander willen by-haalen, op dat het minder ongerijmd mogt ſchijnen, dit gevoelen, Dat zoo algemeen aangenoomen en nogtans Dwaal-ziek is, met een teegenbedenking te verydelen. Wy dan voor ons deel, meenen voor-vaſt, Dat in de betuyging deezer Tooveraars, alsze zeggen, *Dit is Gods Vinger*; geen bewijs leyd voor het Werk van de Duyvel, noch voor de Oeffening der Toover-Konſt; naadien niet alleen ook d'andre Drij Wonder-Werken, waar in den Dienſt van Moſes gebruykt was, inſgelijx *Gods Vinger* geweeſt is; maar het Werk des Duyvels word veel-eer door dit laatſte voorval, geheel uytgewiſcht; en de Reeden dunkt ons klaar: Want by aldien de Duyvel, de Schepzelen, dus in ſchijn Verſcheppen kan, gelijk men agt dat in de Toover-pleeging geſchied, en d'Egiptize Wijzen zulx omtrent het maaken van Slangen, Bloedig Water en Kikvorſſchen hadden gedaan; Wat had dan daar toe de Vinger Gods van doen, die wy nogtans met alle Regtzinnige, niet meer in deeze Luys-Plaage, dan in een van al d'andere erkennen? Zulx d'Egiptize Guychelaars het Geloof dat de de Godsgeleerde Uytleggers met het gemeene Volk, van de Tooverye Omhelzen, hier zelve opentlijk teegen-ſpreeken. *Dit is Gods Vinger*, heeft Onkelos vertaald; *Deeze Plaage is van Godt*. en Jonathan; *Deeze Plaage is niet door Moſes en Aaron, maar van Godt voort-gebragt.* Doch de LXX. ſtaan met onze Overzetters gelijk. Daar Druſius wil over aangemerkt hebben; Dat deeze Guy-
„chelaars niet en zeggen; *'t Is de Vinger des* HEEREN; Dat is, van *Jehovah*,
„die de Godt der Hebreën is; maar ELOHIM *Gods*. 't welk men van den *Schep-*
„*per* mag verſtaan, dien Farao en de Tooveraars erkenden; al was het datze
„van der Hebreën Godt, JEHOVAH niet en wiſten. En ſchoon andere Regtzin-
„nige Leeraars, *zeyd hy*, anders van gevoelen zijn, zoo doed nogtans de ver-
„harding van Farao daar op gevolgd, Dat ik het anders neeme. Dit zeyd Dru-
„ſius by d'Hr. Bekker, uyt zijn Ongedrukte Schriften aangeteekend. Die 'er ſtrax dit volgende, van 't zijne by doed: Wat de Belijdenis der Heydenen aangaat; zeggende, Dat dit *Gods Vinger* was; Ik agte, dat d'Egiptenaars naa hun gevoelen, wel mindere Goden, dan de Alderhoogſten Godt Magtig hielden, om al-zulke kleene Beesjes voort-te brengen. Want om datze al-zulke kleenigheeden, voor den Grooten Godt niet waardig kenden om'er zig meede te bemoeyen,

Egiptize Tooveraars hebben geen hulp des Duyvels erkend, noch ter Hand gehad.

Aanmerking van Druſius hier over.

B. Bekkers bedenking over der Egiptenaaren Waangevoelen aangaande Godt, On-

der-Goden en Dæmons.

hebbenze de Veelheyd der Onder-Goden en *Dæmons* bedagt: En men agte dat het ook 't werk van de *Dæmons* was, zig met de Menschen dus te vervoegen; die door de bystand van dezelve, de Natuure in haar Werking te booven ging. En naadien 't Hebreeuwse Woord *Elohim*, den Naam des Opperften Gods alleen niet en is, maar te-mets ook aan Engelen en Menschen gegeeven word; zoo volgd niet dat de Wijzen van Egipten, den Schepper van 't Heel-Al, daar by verstonden, of ook JEHOVAH niet erkenden: Maar het schijnd dat zy thans overtuygt, JEHOVAH hier nu Beleeden ook *Elohim* te zijn; wiens Dienaars Moses en Aaron, Spreekende in zijnen Naam, by gevolg dit Wonder-Teeken, door zijne Kragt hadden Uytgewrogt. En met deeze betuyging zietmenze dan ook hier in ons Print-Tafereel, genoegzaam voor Farao bedeest, bedremmeld en verleegen staan.

't Gevoelen der Godsgeleerde over 't onvermoogen der Tooveraars omtrent het maaken der Luyzen, naader onderzogt en weedersprooken.

Maar gelijk we tot hier toe, noch geen andere Reedenen, als uyt het gemeen Gevoelen der Uytleggers hebben by-gebragt, welke steld, Dat deeze Tooveraars geen Luyzen konden maaken, om dat Godt hen zulx niet en wilde toelaaten, maar Voorneemens was, de Magt des Duyvels hier een Paal te zetten; alzoo ontbreeken egter geen Doorzigtige Verstanden, die haar met dusken Antwoord, niet alleen Onvoldaan agten; maar ook verscheyde Reeden van haare Teegenbedenkingen weeten te geeven, die wy hier met zoo veel geneegentheyd willen byzetten, als wy ons te vooren daar toe, door Belofte hadden schuldig gemaakt. In de strax-gemelde aanteekening van Drusius dan; word over deeze Woorden; *Zy en konden niet*, alleenig dit gevonden: Zy en konden niet; *'t Zy dat het Godt niet toeliet, of dat hunne Konst hier te-kort quam: welk laatste ook met der Joden zeggen, bevestigd word. In haar Oud-Boek* Bereschijt Rabba; *of* Groot-Boek van Genesis; *leestmen, Dat de Duyvel geen Magt heeft over eenig Schepzel, Dat de grootte niet en heeft van een Gerste-Koorn. Daar over men Rabbi* Levi en Gaskuni *mag naaleezen. Doch dit gevoelen word van* Lyranus *weederleyd. Misschien wast dat hen zelfs de Luyzen nu te veel quelden, om hunne Konst in 't werk te stellen.* Dit zeyd Drusius. En zoo yemand agt op onze Afbeelding geeft, hy zal deeze Quanten ook genoegzaam met de hand op den Rugge, aan 't schurken zien; alhoewelze voor den Konink staan. Doch wy zullender straks een andere Bedenking over bybrengen, die niet onfraay zal zijn. Onder-en tussen zou het wel konnen zijn, Dat deeze Guychelaars en Wijzen, die misschien in Leevens-Wijs weynig van de Egiptize Priesters verscheelden, weegens hun gewoone bezorging der Reynigheyd, (wantze schraapten 't gantze Lijf om den derden Dag, op datze, als Herodoot zeyd, van de Luyzen vry waaren;) door ongewoonheyd, wel het meest, van de Luyzen, die uyt het stoff der Aarde haare Lichaamen en Kleederen aankleefden, zijn geplaagd geworden: Zulx zy voor hun zelven geen Handgreep noch Genees-Middel weetende om dit Gespuys te weêren; (alhoewel de Natuur noch de Konst, zoodaanig niet en was uytgeput; datter in Egipten, geen Look, noch Bilzen-Kruyd, Nardus-Zaad, Wilde-Vlier, Ezel-Komkommers, Mente, Hoppe, Alzem, of diergelijke *Luys-Kruyd*, teegen dezelve te vinden waare;) geperst wierden te zeggen; *Dit is een Gods-Plaage;* en daar en is geen Kruyd teegen opgewassen. En hier heeft sich ook de Neerstige Schrijver van de Betooverde Weereld, onzes agtens fraay gequeeten, en zijn Meeninge, aangaande d'Onmagt deezer Tooveraars, rondelijk Verklaard; en des weegen aan ons verdiend, Datwe zijn eygen Bewoording hier inlassen. By alle Schrijvers, *zéyd hy*, vind ik het Antwoord eenerley: Te weeten, Dat door Gods Regtveerdig Oordeel, hier de Kragt der Tooverye; of als „ zommige zeggen, 't vermoogen des Duyvels; (want zy meenen het doch even- „ eens;) gesteuyt is. Maar ik had behoudens de Gunst van zoo veel Geleerde „ Mannen, om zulken Antwoord, niet van noode zoo veel Boeken in te zien. „ Zoo ik dat niet en wist, een Kind van tien Jaar haddet my konnen zeggen. Eer „ ik noch zoo Oud was, had ik meer dan eens die Les uyt onzen *Katechismus* op-

Fraaye waarneeming van D. Bekker, hier omtrent.

„ gezeyd;

„gezeyd; *Dat alle Schepzelen alzoo in Gods Hand zijn*, Datze teegen *zijnen* „*Wille, hen noch roeren noch beweegen konnen*. De H. Schrift, waar uyt het regt „bescheyd op zulke Vraagen van elk-een gehaald moet worden, geeft ons geen „Exempel van zulk Antwoord, dat ik weet. Want eens gesteld, Dat Godt de „Eerste, en Opper-Oorzaak aller Dingen is; en datter ook geen quaad zelfs „van de Menschen word gedaan, wanneer zy anderen Verdrukken en vertree- „den, of het is zoo veel als Gods * Bevel: Klaagl. 3: 33-38. Zoo is dat niet „genoeg, wanneer men naa de Reeden vraagd, Waarom een onder-Oorzaak yts „kan doen of niet kan doen? te zeggen, *Dat het Godt alzoo belieft*. Want dat „weet yder een, en 't maakt den Mensch niet Wijzer dan hy is. Y der Schepzel „werkt naa zijnen Aardt, en naa de Kragt van Godt hem ingeschaapen, en door „zijn altijd-duurende Voorzienigheyd, altijd en over-al dezelve blijvende: by- „zonderlijk het Reedenmaatig Schepzel, zoo als de Engelen en Menschen „zijn, die hunnen Wille en Verkiezing hebben in al 't geene datze doen; doch „onder Godt. Daarom zy ook het geene zy liefst willen doen, en ook doen, „zoo ver hun Vermoogen strekt. Zoo zy 't dan niet en doen; het is om dat de „Kragt daar toe ontbreekt; of dat een Grooter hen daar in belet. Voorwaar, „de Wille der Egiptize Tooveraars was om Luyzen uyt het Stoff voort-te „brengen; *Maar zy en konden niet*. Was dat door dien Gods Kragt hen daar on- „middelijk in teegenstond, of dat eenig ander onder-Oorzaak in de Weg was? „NEEN; als yets zoo geleegen is, dan zeyd de H. Schrift, Dat Godt het heeft „*Belet*, *Verhinderd*, of *niet Toegelaaten*. Gen. 20: 6. Actor. 16: 6, 7. Ook wel een „minder Oorzaak onder Gods bestuur. Rom. 1: 13. 1 Thess. 2: 18. Of zoo van „Menschen uyt alzulken Oorzaak word gezeyd, Dat zy *niet en Konden*, zoo „word'er ook d'Oorzaak by gedaan; *Zoo dat Moses niet en konde Ingaan*, *in de* „*Tente der Zaamenkomste*, *dewijle de Wolke daar op bleef*. Exod. 40: 35. Want an- „ders miste hy noch zijne Kragten niet, gelijk wanneer hy 40 Jaaren Ouwer „was, en zeyde; *Ik en zal niet meer Konnen uyt en ingaan*. Deut. 31: 2. Hoewel „dat yemand ook op zijn Beenen stond, wanneer het was een tijd van Plas-Ree- „gen, zoo *Kondemen* daar buyten op de Straat *niet Staan*. Ezra 10: 13. Maar „hier staat slegts, *Zy Konden niet*; gelijk als eenige die zich voor Joden uytgaa- „ven, geen Joods *Konden* spreeken, Neh. 13: 24. Of zoo als Rabsake zich liet „Bedunken, Dat Israëls Godt niet en zoude *Konnen* zijn Volk redden; gelijk „hy dat met Waarheyd zeyde, Dat d'andere Goden hunne Volkeren niet en *Kon-* „*den* helpen. 2 Kron. 32: 15. 't Ontbrak dan aan hen zelf; te weeten aan de Ken- „nis, om Hebreeuws te spreeken, of aan de Kragt om yemand te Verlossen. „Ik zegg dan nu, Dat de *Tooveraars* geene Luyzen *konden* maaken, om dat het „hen aan beyden feylde: Zy wisten niet hoe dat te doen mogt weezen, noch zy „en hadden ook de Kragt niet om het uyt te Werken. Hoe? Konden zy dan „Draaken, Bloed, en Vorsschen maaken, en geen Luyzen? Wat wasser in de „weg? Want van al 't ander word gezeyd, Dat zy het Deeden? Wy moogen „ons zelven noch onzen Leezer Vermoeyen, met veel en Verscheyde Gevoe- „lens te verhaalen, zoo als die by Joodse en Kristen-Schrijvers op dit stuk zijn „Uytgedagt; alzoo elk zoo maar wat heenen Gist en niemand van al yts be- „wijst. Maar zy deeden Waarlijk het minste niet van 't geene Moses en Aaron „deeden: En 't word ook nergens gezeyd. Nergens staat JA-ASOE ZOOTH, „*Zy deeden Dat*; Maar alleenlijk t'elkemaal, JA-ASOE KEEN, *Zy deeden Zoo*. „Hoe deedenze? Zy deeden zoo * *Met haare Besweeringen*; Dat is, zy dee- „den een Bewijs daar naa, gelijk als Moses en Aaron deeden. Doch wy moeten „hier ter Plaatze eens zeggen, hoe ons dunkt Dat zy slegts deeden; om Moses „en Aaron alleen in schijn wat naa te bootzen, zoo lang als die Dry eerste Han- „delingen duurden, en eer het tot de Luyzen quam: Daar uyt zal dan wel klaar- „lijk te zien zijn, hoe 't byquam dat zy geene Luyzen maaken konden, noch „in Waarheyd noch in Schijn.

Ziet d'Antwoord op de XXVIII. Vraage.

* Ziet hier teegen het onderscheyd dat wy in 't tweede Deel Kap. IX. gesteld hebben tussen Gods algemeene Meedewerking door ingeschaape kragten en de gemoedelijke meedewerkinge Gods.

* Spreekende eenige Beleezingen met Menschelijke woorden.

Voorwaar men moet niet meenen dat deeze Guychelaars geene Luyzen „ konden voortbrengen, om dat het in hun Magt niet en was, een Schepzel „ voort-te brengen dat kleender dan een Gerſten-kooren was (gelijk de Joden „ zoo van de Duyvel Kallen, even als of hy anders buyten dat wel yets Schep- „ pen konde;) maar om dat die Beesjes al-te kleen zijn, om daar meede te be- „ driegen. Want om te toonen dat het Luyzen waaren, moeſtenze digt onder „ Oogen koomen. Van verre kanmen Slangen, Draaken, Vorſſchen, Bloedig „ Water zien, of daar voor aanzien; Maar zalmen zien, of meenen dat men „ Luyzen ziet, daar moet het Ooge digter by zijn. Zy konden met geen Luy- „ zen uyt den Naad-zak ſpeelen; of eenige Handeling zoo Vertoonen, als of- „ ze die zoodaanig deeden voor den Dag koomen, Datze te vooren niet en waa- „ ren. En't is aanmerkens weerdig, hoe de Tooveraars dit zelfs aldus beken- „ den, en zoo genoegzaam 't Spel gewonnen gaaven, daar zy dus lang den Ko- „ nink meede onderhouden hadden; en dat het louter Ernſt was't geene de He- „ breën deeden. Zy gaaven nu den zelven Groot gelijk, dat zy die Wonderen „ opgaaven tot bewijs dat IHVH. Godt is, en dat hy haar voor zeer Getrouwe „ Dienaars hield; alzoo hy zulke groote dingen door hen Wrogt. Dat dit de „ Grond was, blijkt noch meer, uyt dien dat zy daar voorts ook uytgeſcheyden „ zijn, en nooyt meer ondernoomen hebben, *Ook alzoo te doen met hunne Beſwee-* „ *ringen*: Uyt Vreeze als men denken mag, Dat Moſes en Aaron, zoo zy naa „ zoodaanigen Vrywilligen Bekentenis, noch zoo Hardnekkig bleeven, om „ hem naa-te Aapen, ook noch wel eens hun ſnood Bedrog ontdekken mogten: „ En dan zoo zoude 't met hen zijn gedaan geweeſt. Dus ver gemelde Schrijver. En onzen Leezer zal wel doen, zoo hy hier herdenken wil, hoedaanigen onderſcheyd, wy onder d'Egiptize Zaaken, hebben gemaakt; tuſſen d'ingeſchaape Kragten, waar in Godt Meedewerkt tot onderhoud des Leevens, volgens Actor. 17: 28. En de Gemoedelijke Meedewerkinge Gods; waar in hy nooyt een Werkende Oorzaak van 't Quaad wil zijn. Ziet ons II^de^ Deel, het IX. Hoofdſtuk.

Farao en zijn Hoovelingen zelfs ſchijnen van de Luyzen vry geweeſt te zijn.

Of nu ook Farao in zijn Perzoon, van de Luyzen Geplaagd is, Dat en zeyd de H. Hiſtorie niet, noch Moſes en ſchijnd hem deeze Plaage ook niet zoodaanig aangedrijſt te hebben als wel andere; Exod. 8: 4. *De Vorſſchen zullen opkoomen, in uwe Huyzen, en in uwe Kaamer, op uw Bedde, en in die uwer Knegten.* &c. En zoo meede de volgende, van 't Ongedierte. *Vers* 21. *Op uw, en op uwe Knegten;* en andere meer in de volgende Tijd. Waarom hy moogelijk daar over geenzinds zoodaanig Verleegen viel, Dat hy Moſes Afbidding verzoekt, gelijk hy anders wel over de Kikvorſſchen gedaan had. Maar hy verharde zijn Herte, ſchoon hem ook zijne Tooveraars zelve genoegzaam Vermaanden te Gelooven; *Dat deeze Plaage van Godt quam*. Exod. 8: 19. Het welke dan ook nu door haar zelfs aan het Koninglijk Hoff, zoo opentlijk bekend gezet, eens voor-al genoeg was, om met haar Guychelſpel nooyt meer voor den Dag te koomen. Gelijk ons 't vervolg leeren zal.

En verharde zig desweegen zoo veel te ligter, ſchoon de Tooveraars dit een Godsplaage erkenden.

Als dan d'Egiptenaars aldus met de Luyzen Worſtelden, en Farao bet aan de Pley moeſt, zou hy tot beeter Zinnen koomen, krijgd Moſes Bevel, om hem des Morgens Vroeg, weederom met deeze Bedreyging aan-te randen; en te Zeggen; *Alzoo zeyd de* Heere: *Laat mijn Volk trekken, Dat het my Diene*; zoo niet; *Zal ik een* Vermenging van Ongedierte *Zenden op u en op uwe Knegten, ende op u Volk, en in uwe Huyzen; alzoo dat der Egiptenaaren Huyzen met deeze Vermenging zullen Vervuld worden, en ook het Aardrijk daar zy op zijn*. Exod. 8: 20, 21. Zoo datze *Het Land* met het Gewas *Verderven* zouden; gelijk d'uytkomſt ſtrax zal leeren; vergelijkt *Vers* 24. met Pſal. 78: 45. en 105: 31. Voor *Vermenging van Ongedierte*, hebben zommige; Een *Vermengden Swerm*, vertaald; andere, *Vliegen van allerhande Geſlagte*; hoedaanig de Gemeene Latijnze, en Aquila heeft. En alhoewel de Hebreeuwſe en Kaldeêze Text, ſlegts een *Vermengde Meenigte* te kennen geeft, maar niet aanwijſt uyt wat Schepzelen deeze *Swermen*,

De Plaage van een Vermengd Ongedierte voorſpeld.

En wat daar door eygentlijk te verſtaan is.

men, of *Vermengde Meenigte*, bestaan zou, vind men heedensdaags nogtans, KUNOMUIA Dat is, *Honds-Vlooy*; of als andere moogelijk beeter zeggen; *Honds-Vliege* by de LXX Overzetters Vertaald; en Hieronymus wil, dat men daar van Ouds, KOINOMUIA geschreeven vond. Die de beteekenis van *Honds-Vliege*, hier voor goed houden, hebben daar op deeze Zin-speeling gehad; Dat Godt deeze groote en Swarte Vliegen den Egiptenaaren, niet alleen toegezonden en doen Vermeenigvuldigen heeft, om datze zeer schaadelijk zijn; maar Voornaamelijk daarom, dat zy in't byzonder de *Honden*, welk d'Egiptenaars als Goden eerden, ongemeen te quellen neemen; en overzulx des te Verdrietiger aan dit Afgodisch Volk zouden zijn; Dat meestdeels Beesten voor haare Bescherm-Goden hield; waar van terstonds yets naaders diend gezeyd, dewijl het op ver-naa, de Honden alleen niet en waaren die in Egipten Ge-eerd wierden, noch van wien zy hunne hulpe verwagten; want de Torren en Schallebyters quaamen daar ook te pas, gelijkwe onder d'Egiptize zaaken breed genoeg hebben afgedaan. Invoegen Godt, Farao tot hier toe, noch geenzinds met Groote en Verscheurende Dieren wil te keer gaan, gelijk de Menschen gewoon zijn, malkanderen met de Sterkste Waapenen, op 't Lijf te koomen; maar hy neemd alleen Kikkers, Luyzen, Vliegen en diergelijke kleene Schepzeltjes, op dat hy door dusken Kleenen Teegenweer, den Hoogmoed van Farao te-bet Bespotte; als die zig zelve vast inboezemde, Dat niemand hooger was dan hy en zijne Vaderlijke Goden; (*niet Kennende de* Jehovah;) 't geen hem nochtans in deeze Bestorming, wel Dapperlijk wierd afgeleerd. Maar naadien de meeste Uytleggers, daar in over-een koomen, Datmen hier niet slegts eene Zoort van Boosaardige Vliegen, maar allerhande Zoorten van Ondieren verstaan moet; of als Josefus zeyd; *Veelerhande slag van Zoomer-Ongedierte*; zoo Vliegende als Kruypende; Naamelijk, Horszels, Keêvers, Torren, Wespen, Rombouten, Vliegen, Muggen, Kreêkels, Motten, Slekken, Rupzen, Scorpioenen, Wervels, Spinnen, Pissebedden, Wormen, Maaden, Mieren, Muysen, Weêzels, Slangen, en meer diergelijke schaadelijke en Venijnig-steekende Ongedierten, (want zy verdierven het Land, en waaren in Huyzen en Schuuren, Exod. 8: 24.) schijndmen de Kaldeêze Uytbreyder, noch de meeste Joden niet te konnen mee-vallen, wanneerze hier en Psalm 78: 45. Verklaaren; *Een Vermengde Swerm van Wilde Beesten des Velds*. Het geên de laatere Rabbijnen, als Aben-Ezra, en Salomon Jarchi, noemen, Leeuwen, Wolven, Beeren, Luypaarden en allerhande zoorten van Boosaardige Slangen en Scorpioenen. Van welk Gevoelen ook Filo, of de Schrijver van *het Boek der Wijsheyd*, schijnd; Wanneer hy Kap. 11. aanteekend, Dat Godt de Egiptenaaren gestraft heeft met die Beesten, dieze Aanbaaden. Dus luyden zijne Woorden: *Ende in plaatze van de onverstandige Overleggingen haarer Ongeregtigheyd, door welke zy verleyd zijnde, Onvernuftige Kruypende Dieren en Veragtelijke Beesten eerden, hebd gy haar meenigte van Onvernuftige Dieren tot Wraake toegezonden: op dat zy zouden erkennen*, Dat waar door ymand Zondigd, hy daar door geplaagd word. *Want het en ontbrak uwe Almagtige hand niet, ende die de Weereld uyt een Stoffe die geen gedaante en hadde, geschaapen heeft, over haar te zenden Meenigte van Beeren of stoute Leeuwen, of onbekende Dieren vol van Nieuw-Geschaapene Grimmigheyd, of ook die een Vyer-blaazenden Aassem uytsnuyven, of een Ruyssen van eenen Verwaayden Rook, of schrikkelijke Vonken ten Oogen uyt-Blixemen.* &c. *Vers.* 16-20. Nogtans Gissen wy dat des Schrijvers woorden, behalven een moogelijke, ook een on-eygen Zin, konnen hebben; even als Joël van Peerden en Ruyters spreekt, daar hy nogtans Rupzen en Sprinkhaanen meend; vergelijkt Kap. 1. en 2. En op datwe het Denk-Beeld van Dusken droevig Overval, te naadrukkelijker opmaakten, wildenwe ook hier niet naalaatig zijn, Deeze Plaage met een Print-Tafereel in-te lassen: Welker beschouwinge, ons ten minsten scheemeragtig kan in gedagten brengen, hoe Bang en bijster Verleegen, het den Egiptenaaren gevallen is,

Bedenking over de Honds-Vliege.

Waarom Farao met Kleene en swakke Ondieren gestraft is.

Wat zoort van Ongedierte men in deeze Plaage te verstaan heeft.

Opmerkelijke getuygenis uyt het Boek der Wijsheyd.

Aanmerking over ons Print-Tafereel.

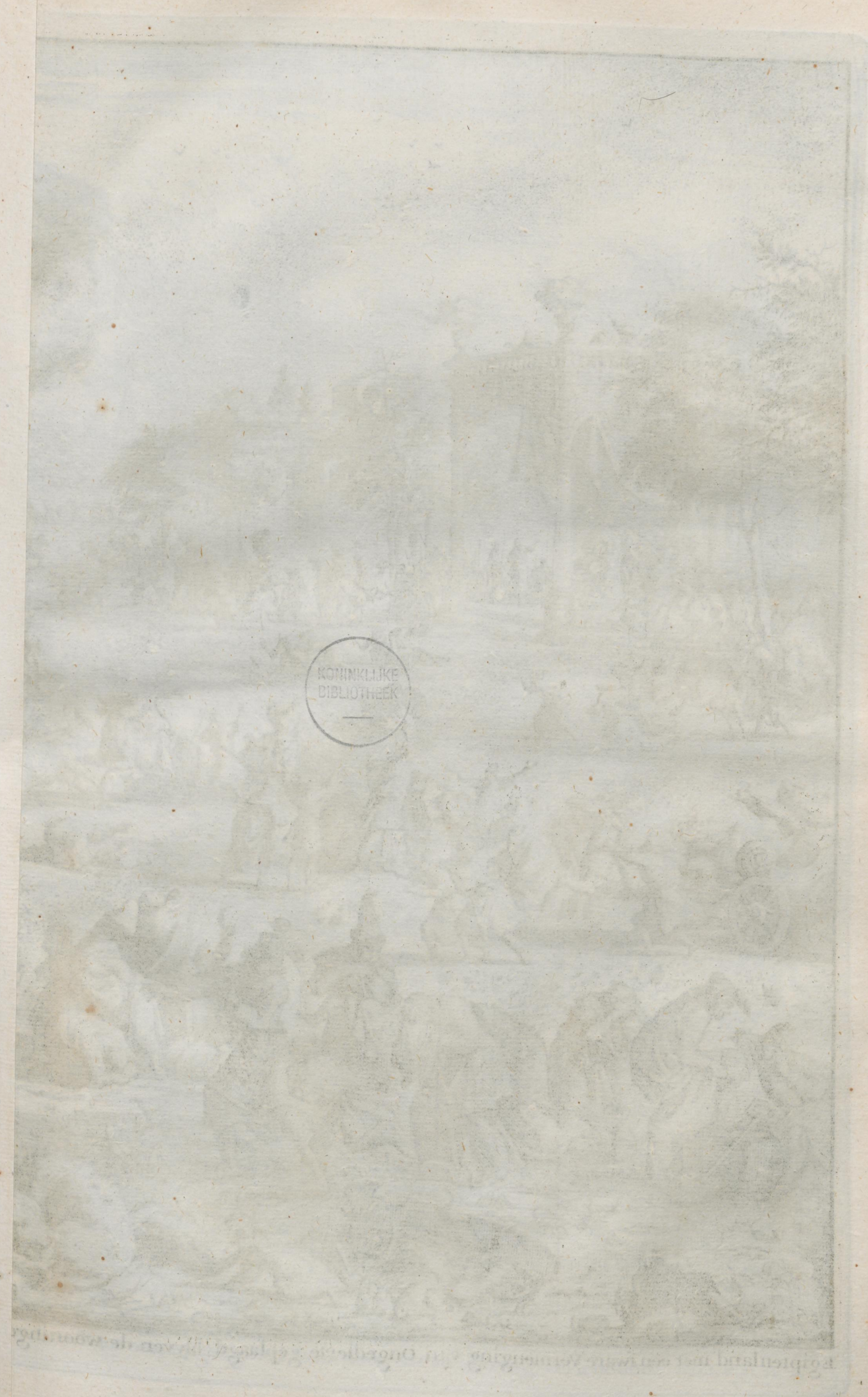
is, als haar dit Fenijnig Gespuys, niet alleen Dag en Nagt, om de Ooren snorde, Bekroop, Stak en Beet, en alles Bevuylde en ongenaakbaar maakte: (Jaa ook alle Groente van de Boomen, en Moes-Thuynen, afknaagde en met hun Vergiftig Quijl en Spin-rag omswagtelde;) Maar daar-en booven ook haare Last-Beesten, en Zuyvel-geevend Vee, zoo onlijdelijk, aan Neus, en Oog, en Ooren tergden, datze als van een Raazende Dolligheyd bezeeten, aan 't Hollen geraakt, meenigen Egiptenaar op 't Lijf gonsden, en aan een Rampzaalig End hielpen. Maar gelijk we verneemen, Dat het Hebreeuwse Woord, ערב, GNEREB, voor een *Vermengde meenigte van Volken* of byzondere Naatien, gebruykt word; alzoo meenen de Taalkundigers, Dat ערוב GNAROB, hier niet *Een*, maar *Veelerhande Zoorten* van Vliegende en Kruypende Schepzelen beteekend; welke, om dat de H. Historie zeyd, Dat de Huyzen der Egiptenaaren, Jaa zelfs ook het Palleys van Farao en zijner Hoovelingen, (met uytzondering van die der Israëliten die in Gosen woonden, Exod. 8: 22, 23.) Vol van deeze Ondieren waaren, en datze het Land, welk d'Egiptenaars bewoonden, Verdierven, door alles op-te Eeten, *Vers* 24. Veel-eer van alzulke Kleene Dieren als we strax opnoemden, Dan van Leeuwen, Beeren en diergelijke Groote Beesten, te verstaan zy. Dus zijn het dan Waarschijnelijk, (als onze Print Verbeeld) *Huys*, en *Land-Ongedierten* geweest, die Menschen, Boomen, Kruyden en Gewassen, op allerley Wijze, Walgelijk bevuylden, Gevaarlijk vergiftigden, Pijnelijk staaken, Beeten en plaagden; en onder Voortzetting van een Vrugtbaare bezaading haarder Eyeren, alles met Wormen, Maaden, en Vliegen vervulden; waar uyt door schielijke Aanblaazing der Warme Logt, t'elkens ontelbaare andere van nieuws konden voortkoomen. Die dan ook buyten twijffel, wel 't meest van zulken slag zijn geweest, als Egipten meermaal gewoon was Natuurlijk voort-te brengen, uyt Verrotting, Stank, Slijm en Vuyligheyd; en waar toe moogelijk ook de Voor-afgegaane Stank der Gestorvene Kikvorsschen, het Bloedig Etter-Water van de Nyl, door de Doode Visch, aan 't Gooren geholpen; het Bezielend vermoogen der warme Logt, geen kleen hulpmiddel verschaft hebben. Vergelijkt Exod. 8: 14. met Exod. 7: 21. Gelijk het dan ook reeds door de Vergroot-Glaazen ondervonden is, Dat verdorven Bloed vol Wormen is, en dat uyt Doode Krengen en Beeste-mist, veelerhande Ongedierte voortkomd, Dat of naa de afkomst en Land-aardze Heemelstreek, of Voedzel, en diergelijke toevallige lijdingen, geaardt is: dewijl het zeer Waarschijnelijk blijft, Dat alle dingen die eenige Overblijfzelen van stof in haar hebben, van dingen die Geleeft hebben, ook een bequaamheyd in haar hebben, om wanneerze van de omswervende Lugt, en vogtige Warmte Gekoestert worden, Leevende Schepzelen voort-te brengen. Gelijk'er meede geen gebrek aan Opmerkende Verstanden is, welke meenen, Dat de Nyl-stroom van Natuuren veel tot al deeze Plaagen heeft konnen toebrengen; Naadien dezelve weegen zijn lange Loop, waar meede zy uyt Moorenland afzakt, en door den Reegen van Etiopiën, Jaarlijx opswelt, meer deelen van Doode Rompen, als andere Rivieren met haar sleept, waar door haar Water booven alle andere Vrugtbaar is. Tot welk, by-aldien we slegts met een Woord optellen, hoedaanige Ondieren men door deeze *Vermengden Swerm*, die het Land *Verdierf*, te verstaan heeft; het zoo wel in deeze, als in meer andere Plaagen blijken zal, Dat wy Egiptenland te vooren, niet quaalijk ter snè, in zijn Natuurlijke Aardt, en Stands-geleegentheyd beschreeven hebben.

Dat dit Vermengd Ongedierte Egipten zeer lastig en schaadelijk gevallen is.

Waar aan de Natuur der Nyl-Wateren veel heeft toegebragt.

Dat nogtans deeze aanmerking, geenzinds de agting deezer Goddelijke Plaage verduysterd, zullen ons niet alleen zelfs Farao, en de Verstomde Toovenaars, strax konnen leeren; maar de Goddelijke Voorzegging, door den Dienst van Moses, deeze Plaage zoo wel als de voorige en volgende, in haar Op-en Ondergang Bepaalende, doet ons alle Bekommering in deezen aan een-zijde zetten. Want Godt, door Schepzelen zullende Straffen, neemd als Heer en Onder-

Godt heeft hem in

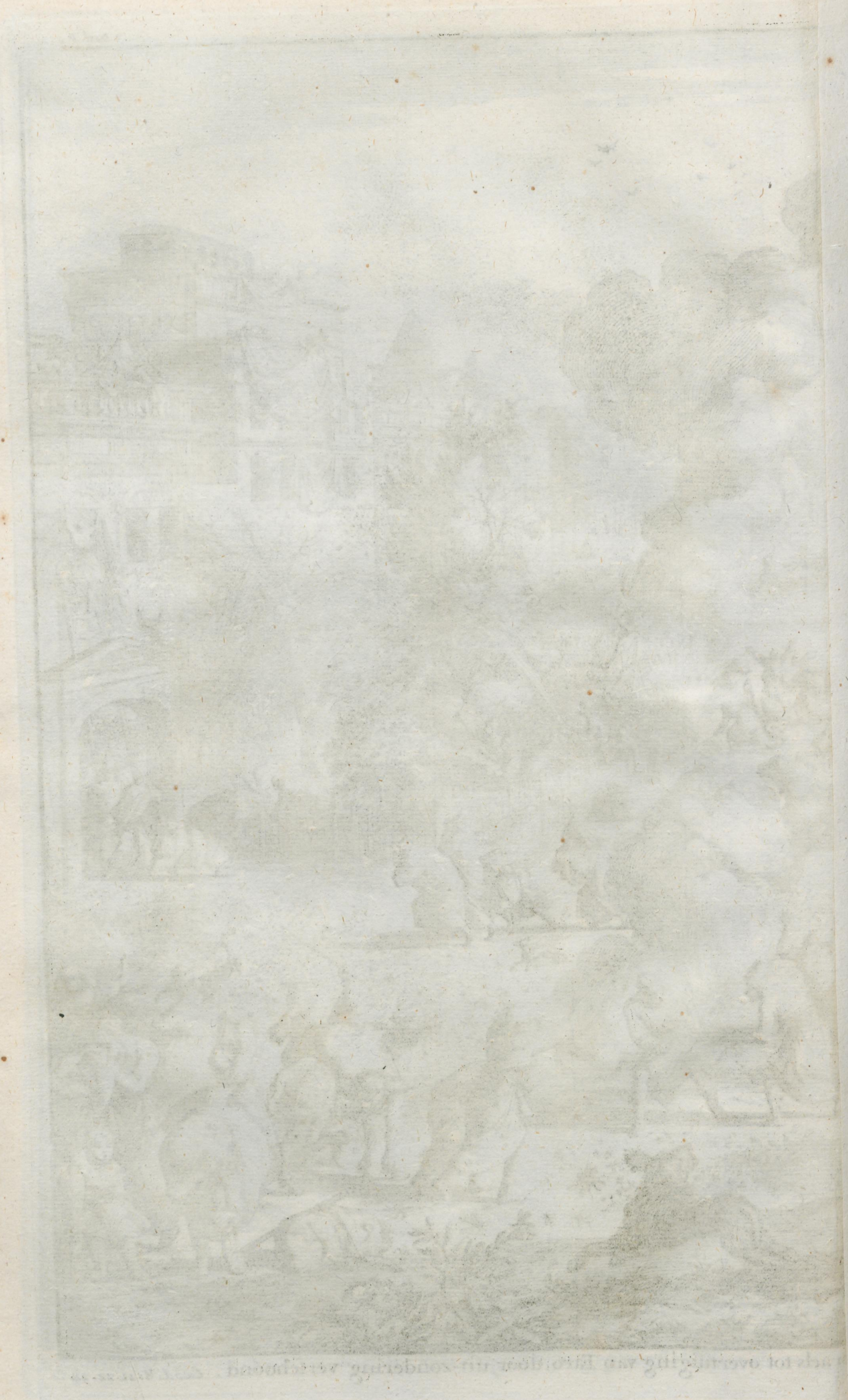

Egiptenland met een ſware Vermenging van Ongedierte geplaagd; blyven de wooningen Isra

ngen Israels tot overtuiging van Faro, door uit-zondering verschoond. *Exod. 8: 21, 22, 24.*

Onderhouder der gantze Natuure, dezelve tot Werktuygen van de Uytgan-
gen zijner Voorzienigheyd te Baat, en Straft Land en Volk, met Donder,
Blixem, Haagel, Storm-Winden, Peſt, en allerhande Verwoeſtende Onge-
dierten. Dus is Egiptenland te deezer tijd, overvallen van een ijſſelijke Swerm
van allerhande Snorrende Vliegen, Horſels, Keevers, Weſpen, en groote Tor-
ren of Schallebijters die men daar Heylig hield: veel Zoorten van Wilde Wand-
Luyzen, Puyſtebijters en Rombouten, die wel in Twintig verſcheyde Zoor-
ten, uyt Verrotte Biezen en Oever-Riet voortkoomen; als meede van Huppel-
Koorns, by zommige *Kool-Wagters* genoemd; van wiens Snor-Gezang, of
Gezijſſel, d'Egiptenaars, zoo de Schrijvers zeggen, Verſtand gehad hebben;
en welkers overvloedige voortkooming, haar gemeenelijk een Peſt-Jaar voor-
ſpelde. 't Geên haar ook korts hier naa over-quam. Exod. 9: 3. Hoedaanige
neevens meer andere Zoorten van Gekerfde Ondieren met Vleugels, die by de
Natuur-Beſchrijvers een groot aantal beloopen; zommige, alle onder den Naam
van *Honds-Vliege*, verſtaan hebben, om dat zy al-te zaam, Onbeſchaamd en
Stout in 't aanvallen zijn. Waar uyt men dan ook de Vertaaling der LXX Over-
zetters, miſſchien een beeter Uytleg vergunnen kan, als dat menze voor een
byzondere Zoort van Vliegen neemd. Zulx daar onder ten minſten de Paarde-
Vlieg, of Paards-Worm, die men meer dan XXX Zoorten teld; en de Koe-Vlieg
te ſchatten heeft; die Vee en Boomen zeer Beſchaadigen. Gelijk we zien dat de
Vliegen ook by Jeſaias, voor Boosaardige Dieren bekend ſtaan, Kap. 7: 18.
Want ſpreekende van Vyandlijke *Heyr-Legers*, zeyd hy onder een aardige
maniere van Bewoording; *De Heere zal Toe-ziſſen de Vliegen die aan 't Eynde der
Rivieren zijn.* De Vliegen zelfs, teld Aldrovandus, omtrent tot Honderd Zoorten
op; en onderſcheydze in Land en Water-Vliegen; waar by hy eenige met Haayri-
ge Steerten aanmerkt. Zy worden meeſt in vogtige plaatzen gevonden, daar
Warmte is: En men ſchrijft datze in Egipten te-mets zoo dik by de Graſſpitzen
vernoomen worden, Dat de Lugt van 't Gehommel dreund. Hun Oorſprong
haalenze niet zelden uyt Verrotting, uyt Drek, uyt Doode Krengen, voornaa-
melijk van Paarden en Ezels, neevens veel andere beginzelen, die de Zonne Be-
zield. Ook Teelenze voort, Kakken Maaden of Wormtjes, die in Vliegen
veranderen. En wy hebbenze by een aardig Schrijver, *Stout*, *Onbeſchaamd*,
Vuyl en *Onleerzaam* genoemd gevonden: Om dat zy over-al opvallen, en met
Drek en Wormen bemorſſen; en Honderd-maal Verjaagd zijnde, t'elkens wee-
der koomen. De Reys-Beſchrijvers getuygen meede, Datter in de Barmudize
Eylanden, zoodaanig-een fel-ſteekende Zoort van Vliegen met Angels gevon-
den worden, Dat haare Wonde dikmaal Doodelijk is. Van de Muggen zeyd
men, Datze niet en verzaamelen, maar meeſt uyt het Water en uyt Verrotting, en
Doode Krengen, Aakers en Galnooten voortkoomen; en zig geern omtrent de
Broek-Landen laaten zien. Zy zijn in Egipten zoo meenigvuldig en laſtig, Dat
d'Inwoonders haare Slaap-Kaamers en Bedſteeden, teegens dezelve wel digt, met
Gaas moeten omhangen en Afpannen. In Brazyl, zijn thans noch zoo fel-ſteeken-
de Muggen, Dat de Inwoonderen haar Lichaam met Drek moeten beſtrijken;
en weeten die uyt de Huyzen, alleen door den Rook te verjaagen. De Muggen
zijn voorts in 't algemeen, zoo zeldzaam van Aardt om de Menſchen te quellen,
Dat Plinius zig daar over in deeze Verwondering heeft uytgelaaten: *Waar heeft
doch de Mugge*, zeyd hy, *Zoo veel Zinnen Geplaatſt? Waar het Gezigt in hem
Gezet? Waar de Smaak Toegepaſt? Waar de Reuk Ingehegt? Waar de Schrikke-
lijke en Groote Stem Ingeteeld? Met wat Scherpzinnigheyd die Vleugels Aangehegt?
De Schenkels Uytgerekt? Die leedigen Rop als een Buyk Geſchikt? Die begeerlijke
Dorſt naa Menſchen Bloed ontſteeken? Met wat Verſtand dien Angel om de Huyd
te Doorbooren Geſpitſt? En als in een groot Begrip, die in zijn Kleynheyd niet gezien
word, met een weerzijdige Konſt verdobbeld, Dat die Angel ſpits om te Doorbooren,
en-te gelijk om te Zuygen Hol zoude zijn?* Zy hebben een langagtig Lijf: De
Snuyt

deeze Plaagen grootelijx van de Natuure des Lands bediend.

Honds-Vliege vermaard en van breede Beteekenis.

Vliegen meenigvuldig in Zoorten.

Hun Oorſprong.

Muggen overvloedig in Egipten.

Van Plinius aardig beſchreeven.

Snuyt die zy alle in de Mond voeren, en welke uyt de Twee-Gevleugelde zijn, is Drijmaal langer als die van de Vliegen. Uyt zijn Bultige Schoften groeyen Twee Vleugels. Uyt de Uytpuylende en Vierkante Borst, schieten Vier lange uytwaards Gekromde Schenkels; die hen zoo wel om beeter te gaan als om zig, te ligter van de Aarde te verheffen dienstig zijn. En zeeker, zoo wy hier 't getuygenis van Pausanias willen byzetten, welke van een Volkrijke Stad in Asien verhaald, welkers Inwoonderen van de Muggen verjaagd zijn; men kan denken hoedaanig dit Dier, om deeze Tijd der Plaagen, in Egipten zijn Rol gespeeld heeft. En alhoewel dit Land naaderhand met een gantze Reegen-Wolke van Sprinkhaanen is bedekt geworden, alswe strax uyt Exod. 10: 13. verneemen zullen; behoeft men dezelve in deeze Plaage niet geheel uyt-te sluyten. Zy koomen zoo wel als andere Ondieren, beyde uyt Verrotting, en door Teelinge voort: En de Slijk-Poelen van Libyën, daar het weynig Reegend, zijn dikmaal vol daar van; van waarze de Heette Winden uyt den Zuyd-Oosten, zomtijds, met gantze Swermen opscheppen, en elders naa de Gebuur-Landen, en verder heenen voeren; en van daar weederom met een andere Wind-streek hier of daar in de Zee, of Water-Poelen needer gesmeeten worden. Anders Sterven zy ook heelligt; en d'Ervaarentheyd heeft geleerd, Datze Voorbooden zijn van Pest, Honger en Oorlog; waar van terstond naader. Laat ons tot deeze, de Vee-Mol, of Mol-Kreekel voegen; een Leelijk, Schaadelijk en Venijnig Ongedierte; van welk men zeyd; Dat in 't Jaar 874. bynaa heel Vrankrijk Verwoest is. En buyten twijffel verschillig is, van die Mollen, waar van Jesa. 2: 20. gerept word; daar dezelve neffens de Vleeder-Muys, met deeze Twee Woorden, חפר פרות genoemd staan; welke zoo veel als *Graavers der Gragten*, of *der Hoolen*, beteekend: En van zoodaanigen Aardt ook in ons Vaderlandt gevonden worden; die de Akkers en Moes-Thuynen Onder-Graaven en de Aarde naa Booven met Heuveltjes Opsmijten, die men daar van *Mols-hoopen* noemd; en dikmaal in geval van *Verwoesting* op de Tong is. En gelijk men deeze Mollen voor een Zoort van *Veld-Muyzen* houd, zijnze den Joden ook neevens den *Muys*, verbooden te Eeten. Lev. 11: 29, 30. De gemeene of Tamme Kreekels, worden in Huys en Land-Kreekels onderscheyden; waar van de Eerste Zoort alle Warme Plaatzen van Ovens en Vyer-stookeryen beminnen. De Motten koomen ook heel-ligt in Drij Zoorten voort; als de *Zagte*, de *Meelige* en de *Stinkende*; en worden meten zonder Vleugels gevonden. Van zijn opknaagende Aardt mag men naa zien. Job. 4: 19. en 13: 28. en 27: 18. Psal. 39: 12. Jesa. 50: 9. en 51: 8. Hosea 5: 12. Uyt de Wormen die in de Kool groeyen, komd de Oor-Veutel op Twee wijzen voort, Gevleugeld en Ongevleugeld. Over de Scorpioenen, Mieren en Gevleugelde Luyzen, zijn de Schrijvers in Twist, ofze onder de Vliegende, of Kruypende Ondieren behooren; alhoewelze meest zonder Vlerken gevonden worden. Daar is geen twijffel aan, of deeze Plaage heeft ook een Krielende meenigte van Kruypende Ongedierten over Egipten gebragt; waar onder zommige met, andere zonder Voeten zijn geweest; als Muyzen, Ratten, Weezels, Mieren, Spinnen, Scorpioenen, Rupsen, Pissebedden, Schieters, Wormen, Slangen, Slekken en veel andere: Welke yder om-best, wanneerze elders d'Overhand krijgen, Boosaardig genoeg zijn, om alles te Verderven. De Mieren, die geern Koorn, Brood, en veelerhande Zaaden Eten, en de Vrugten Uytzuygen, Ondergraaven de Aarde om haare Spijze by Hoopen te Verzaamelen, zoodaanig Omzigtig en Snoo, Dat de Schrijvers daar veel mè op-hebben: En ook hebben Salomon en Agur, aan dezelve gedagt. Prov. 6: 6, 7, 8. en 30: 25. Zy verwekken door haar Bijten zomtijds Puysten, en Stroojen hier en daar Vergift: Maar wel aldermeest, wanneerze veel zijn, aan de Akker-Landen, Moes-Thuynen, Boomen, Vrugten en Kooren-Schuuren, die in Egipten niet en ontbraaken, zeer schaadelijk. Zulx de list veel middelen daar teegen bedagt heeft. De onderscheyde Land-Aardt brengd verscheyde Zoorten voort; en daar zijnder die

Inwoonders van een Stadt in Asien door de Muggen Verjaagd.

Sprinkhaanen zijn ook onder deeze vermenging geweest.

Mollen en Mol-Kreekels of Vee-Mollen.

Kreekels.

Motten.

Geschil over zommige Ondieren.

Kruypende Ondieren zijn ook onder deeze vermenging geweest.

Mieren.

die heel groot, en die Rood, die Wit en die Pik-Swart zijn. En gelijk de Mollen, alswe strax zeyden, de Aarde en alle swak Graan en Moes-Gewas 't onderste booven Wroeten, alzoo Knaagen de Wervels ook de Wortelen der Kruyden af. De Kruypende Scorpioenen zijn in de Warme Landen veel; en men agt datze uyt Doode Krokodillen en uyt Verrotting voortkoomen; als meede uyt Eyeren gelijk Moufetus verhaald. En by-aldien men Elianus gelooven mag; zouden zy de Priesters van Isis, die eertijds omtrent d'Egiptize Stadt Koptus Woonden, nooyt Gesteeken hebben. Die in Etiopien op haaren Drek treeden, worden strax met Ongeneeslijke Sweeren aan de Voeten bezogt. Met den Angel die aan 't uyterste van haar veel-knoopige Steert zit, geeven zy zoo quaaden Steek, Dat meest al de Oude Boeken vol zijn van Genees-Middelen teegens dezelve. d'Egiptenaars zelf, geeven voor, Dat wanneer de Scorpioen en de Krokodil malkanderen zien, zy uyt zonderlinge afkeerigheyd haarder Natuure, hun zelven bey de Dood op den Hals haalen. Onder de Zeevenderley Zoorten die bekend zijn, zijn de Egiptize, die aanstonds Dooden, wel de grootste. Dat deeze Vergiftige Dieren ook in de Woestijnen van Arabien gevonden worden; (van welke nogtans d'Israëliten in haare Reyze naa Kanaan, meest Onbeschaadigt gebleeven zijn;) heeft Moses Deut. 8: 15. aangeteekend: Gelijk meede Ezechiel niet onaardig, op de quaadaardigheyd van dit Dier speeld; Kap. 2: 6. En daarom, gelijk wy in de Eerste Plaage gehoord hebben, Dat de Visch van weegen het bloedig Etter-Water, in de Nijl Gestorven is; alzoo zou het wel konnen zijn, Dat ook met die, eenige Krokodillen om den Hals geraakt zijn, welker Doode Rompen thans een gereede Stoff hebben uytgeleeverd, om Duyzenden van Scorpioenen voort-te brengen. In hoedaaniger voegen insgelijx de Spinnekop, die gezeyd word, uyt een Verrotte bederving der Logt-Deelen Geteeld te worden, naa de Plaage van 't Bloedig Water, en Dooding van ontelbaare Kikvorsschen; waar door beyde Land en Water Stonk, onder al deeze vermengden Hoop is konnen te voorschijn koomen: Alhoewel deeze Dieren ook een Teelwijze Oorsprong hebben. Van welke zoo wel de schaadelijke als de niet-schaadelijke, de Huyzen, door haar Spinzel bevuylen en ontijdig maaken. Job. 8: 14. Prov. 30: 28. En daar worden onder de quaadaardige, eenige Zoorten zoo schaadelijk gevonden, Dat de Menschen door haare Beeten Dol worden. Men onderscheydze ook in *Huys-Spinnen*, en *Land-Spinnen*, welke laatste veel in de Doorne Heggen gevonden worden; gelijker meede verscheyde slag van Drek-Spinnen, Water-Spinnen, en Lang-Beenen zijn: Ook teld men de *Tarantula*, of Vergiftige Spin, onder al deezen Hoop; van welk Avicenna een zeekere Zoort aan Egipten toe-eygend. Alhoewel de Natuur-Beschrijvers die aan Italien voornaamelijk toe-schrijven; alwaar dit Dier, *Tarantula*, naa de Stadt TARANTA zou genoemd zijn; dewijl zy daar omtrent veel gevonden worden: Als meede in Kalabrien, en in Sicilien. Doch men wil, Dat alleen de *Puglize Tarantul*, de Mensch door haare Beeten, zoo zeldzaame toevallen aanbrengd, Dat zommige niet dan Loopen, andere geduurig Lacchen, of Schreyen, Roepen, Springen, Danssen, Schermen, Braaken, en diergelijke beweegingen doen; waar van zommige niet veel en verschillen van die de Vallende-Ziekte hebben. Want gelijker wel Tien verscheyde Zoorten van deeze Spinnen gevonden worden, alzoo brengenze den Mensch ook niet alleen verschillige toevallen aan; maar zijn ook niet zelden naa de gestalte van Bloed en Geesten gesteld. Maar indien het waar is, Dat het Vergift deezer Spinnen, in 't Eerste aankoomen niet of weynig gevoeld word, maar eerst een Jaar daar naa zijn werk doed; en zelden anders dan door zeeker Muzijk, of Maat-Zang te geneezen is, gelijk Kircherus in zijn PHONURGIA en MUSURGIA of *Zang-Digtkunde* verhaald; en de Reeden van deeze Werking, in zijn Boek *Van de Zeyl-Steens Kragt*, ook nauwkeurig verhandeld heeft; men zou moogen bedenkelijk houden, Dat de Egiptenaars van dezelve Weynig schaade geleeden hebben;

Scorpioenen en haar oorsprong.

Spinnekop.

De Tarantula onder de Spinnen geteld.

En derzelver Werking in 't beschaadigen.

naademaal zy zoo wel van deeze als van al d'andere Plaagen, binnen zoo weynig tijd verlost zijn, Dat'er in alles geen rond Jaar meede schijnd verloopen te zijn: Alhoewelze nogtans zeer missen, welke daar slegts een Maand van XXX Daagen toe neemen. En om hier ook een woord van de Werking deezer Vergiftende Spinne Tarantula in-te lassen, dezelve Kircherus meend, Dat haar Vergif uyt Zoute en Quik-Rattekruydige Deeltjes is te zaamen gesteld, welke de Spieren des Lichaams geduurig Prikkeld, en de Menschen alzoo tot Danssen, Huppelen en Springen dwingd: Hoedaanig ook 't Vergif van 't Kruyd, Wilde *Haane-Voet*, de Spieren der Borst en Kaaken Nokt, Dat de Mensch *al Lacchende* Sterft. En zoo ymand lust te weeten, door welken Zoort van Teegengiftig Gezang, de Ge-Tarantuleerde Lijders te Geneezen zijn; Kircherus heeft het in zijn PHONURGIA, kennelijk genoeg aangeweezen, en ook eenige Exempelen van deeze toevallen en derzelver Geneezing door Muzijk-Klank, omstandelijk verhaald; waar van ook S. de Vries, in zijn *Kurieuze Aanmerkingen*, een uyttrekzel gemaakt heeft, aan 't begin van zijn IV^de^ Deel. Onder de Kruypende Ondieren is voor-al de Rupze zeer schaadelijk, om datze allerhande Groente van Boomen, Haagen en Moes-Kruyden Af-Eet; in hoedaanigen Zin zy voornaamelijk ook gedagt worden Joël 1: 4. en 2: 25. Amos 4: 9. Men vind dezelve ongemeen veel in de Kool, daar Wormtjes in Groeyen, die naa Drij Daagen Rupzen zijn. Alles Afgegeeten hebbende, dekkenze haar zelven binnen een Vliezig Spinzel, en worden een Pop, die in een Kapèl veranderd, en Eyeren Kakt die weêr in Rupzen veranderen: Alhoewel'er veele Sterven zonder te veranderen. De Rupzen zijn by-naa ontelbaar in Zoorten; en men vind'er Groote, Middelbaare en Kleyne; zijnde Glat, Ruyg, Groen, Geel, Bruyn, Swart, Gesprenkeld, Hard, Zagt, Gehoornd en Ongehoornd: En zoo verschillig zijn ook haare Popjes en Kapellen; waar van yeder noch in verscheyde Zoorten onderscheyden zijn: Draagende meest haare Naamen van de Kruyden, Boomen en Veld-Gewassen, op welkze veel gevonden worden, en zy meest gewoon zijn te beschaadigen. Die wel het meest onder ons bekend zijn, is de *Vlier-Rupze*, *Mispel-Rupze*, *Eyke-Rupze*, *Kool-Rupze*, *Egel-Rupze*, en diergelijke; want hoe zouwmenze alle een byzonderen Naam konnen geeven; dewijl bynaa yder Kruyd-en Boomgewas, zijn eygen Verwoestende Rups heeft. De Groene, worden in Vijf Zoorten onderscheyden; de Gesprenkelde in Tien, en de Ruyghaayrige in Elf; welke laatste de quaadaardigste in 't beschaadigen der Velden en Kooren-akkers zijn; waaromze ook by zommige, *Kooren-Eeters* in-de wandeling genoemd worden. Deeze alle zijn Verscheydentlijk gekerft, en met meer of min Pooten voorzien; alhoewelze al-te gaar onder den gemeenen Naam van *Wormen*, of *Gewormte* doorgaan. En daar ontbreeken geen fraaye Schrijvers, die ook De Kalanders en Pissebedden of Zeugen, onder de Wormen met veel Voeten tellen. Dezelve koomen dikmaal uyt de Vermolzemde Pit der Boomen voort; die tussen de Stam en de Schors verrot; ook onder Steenen en Waterbakken die een vogtige Grond aankleeven. By deeze magmen de Veelvoet of *Scolopendria* voegen; Die anders ook *Honderd-Voet*, of *Duyzend-Been* en *Slijk-Verken* genoemd word; en zig zoo wel agterwaards als voorwaards beweegen; zijnde in veel leelijke zoorten onderscheyden. En wat zalmen hier ook niet wel van het Veelerhande Gewormte denken, Dat onder de Gekerfde Dieren zonder Voeten behoord; 't welk gemeenelijk zijn Beginzel haald uyt de Zaadelijke stoff, die in allerhande Vette dingen gevonden word. Dezelve bestaan in veele Zoorten, en verscheyde Grootte; zijn Bleek, Swart, Rood, en Brandig; en Groeyen, in Planten, Boomen, Heesters, Vrugten, Hout-waaren, en in Beesten en Menschen, dieze door Beknaaging op veelerley Wijze beschaadigen; en zelfs ook Huyzen, Scheepen, Kisten en Kassen, niet zonder geluyd te geeven, Doorgaatig-maaken; by d'Onkundigen niet zelden *Klikkertjes* genoemd. Behalven de Aard-of Pier-wormen, en die met den Reegen opkoomen, daar wy in

Rupzen.

Kalanders en Pissebedden.

Scolopendria of Veel-Voet.

Gewormte.

in deeze Plaage naaulijx aan gedenken willen; Leeven de Peul-en Kooren-Wormen, by Wortels, Halmen en Aaren van Tarw, Rogge, Geerst, Rijs en diergelijke Graan, waar vanze dikmaal met een gemeenen Naam, *Meel-Wormen* genoemd worden; ten minsten magmenze daar meede gelijk agten. Virgilius rept van den Worm *Gurgulio*, die de gedaante van een Schallebyter en een Bek met dry Scheeren heeft, waar meede hy heele Kooren-schuuren vermaald: Want uyt het eene deel van het Graan, neemd hy zijn Oorsprong, en by 't andere Leeft hy. Gelijk ook zelfs Wormen, (Dat zijn misschien *Mijters*, *Maaden*, of *Schieters*;) in het Manna quaamen wanneer het niet op zijn Tijd bewaard wierd. Exod. 16: 24, 20. Voor de rest, diendmen hier voor het zeekerste, De *Kruyd-Worm* te verstaan, waar van Psal. 78: 46. aangaande deeze Plaage gezeyd word, *Hy gaf haar Gewas den Kruyd-Worm.* Vergelijkt Joël 1: 4. en 2: 25. Met welke dan ook de Israëliten, weegens de schaadelijkheyd deezer Wormen, gedreygd worden; Deut. 28: 39. Als die ook in d'aangehaalde plaatze Psal. 78. genoegzaam van de Sprinkhaanen onderscheyden worden. Tot dit Gewormte behooren ook de Groote en Kleene Slekken, die of Walgelijk naakt, Glat en Slijmerig; of met Huysjes gedekt, uyt Slijk en Vette Slib voortkoomen, en de Aard-Vrugten en Moes-Kruyden, veel meer dan de Boomen beschaadigen. Alhoewelze ligtelijk vergaan Psal 58: 9. En ook weegens hunne Onreynigheyd in de Spijs-Wet verbooden. Lev. 11: 30. Of nu tot heel deeze Vermengde Swerm, ook eenige uyt de Water-Ondieren behooren geteld te worden, magmen niet zonder schijn voor onzeeker houden; naademaal de H. Historie, dit Gespuys alleen in de Huyzen en op het Land der Egiptenaaren steld; welke zy Verdierven; doch van de Rivieren noch Water-Poelen geen gewag maakt. Maar gelijkwe een weynig te vooren hebben aangemerkt, Dat ook de Waterstroomen en Poelen, tot Egiptenland behoorden, magmen dit liever Bedenklijk houden; alhoewel nogtans Exod. 8: 11. geen heel duystere Onderscheyding tussen Water en Land gevonden word. Indien'er de Water-Ondieren ook onder te tellen zijn, zal de Rieviere buyten twijffel, met al de Stroomen gekrield hebben, van meenigte Water-Vliegen, Water-Muggen, Water-Spinnen en diergelijke, die met heele Legers daar uyt opkoomende, zig dan ook by Troepen op het Land, begeeven, met zommige om Strijd Gevogten, en Water en Land, met hun Dood Aas bezaayd hebben. Voor-al diendmen hier de Muys niet over te slaan, met welke zoo wel de Akkerlanden, als de Woonhuyzen, meermaals pleegen Geplaagd te worden; waarom men die al Ouwlinx in *Huys-Muyzen* en *Veld-Muyzen* onderscheyden heeft. Gelijk'er ook *Water-Ratten*, en *Water-Muyzen* zijn; die alle meest aan haar spitze Bek zeer scherp Getand zijn, om te knaagen en te bijten; en ook scherp-genaageld om Hoolen te Graaven, en 't Gewas datze van de Koorenlanden niet Verslinden konnen, daar in te sleepen; Leevende, Zoomer en Winter, by Tarwe, Geerste, Erten, Boonen, Brood, Vleesch, Kaas en diergelijke. Zulx zy door haar schaadelijke aanval, in het Jaar 1271. Een algemeene Dierte en gebrek van Leeftogt veroorzaakten; naadien zy te-mets in eenen Nagt, gantze Velden met Koorn af-Aaten. Hierom beminnenze ook zoo wel als de Ratten, de Kooren-zolders en Boere-schuuren; en koomen zoo wel uyt Verrotting als door Teeling voort. Gelijkmen ook denken mag, Dat hier toe de Vette Oevers van de Nyl; het rotte Papier-gewas, en Riet-dodden, almeede een bequaam Voedzel, aan deeze Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd over Egipten, verschaft hebben. Gelijk wy ook uyt Pausanias verneemen, Dat onder andere, de Meander-Stroom, op zeekere Tijd, zoo veel Muyzen, uytleeverde, Dat d'Inwoonders daar om heenen Verhuyzen moesten. Zulx het niet Vreemd en schijnd, te denken, Dat zoo wel deeze als andere Dieren, die in dusken Vermengden Swerm te voorschijn quaamen, zoo wel uyt de Poel-Wateren van Egipten; (die eenige niet heel wijd van de Velden Zoans laagen,) als uyt de Slib en verrotte Stoppelen der Akkerlanden en verdorven Lugt, door de

De schaadelijke Worm Gurgulio.

Kruyd-Worm.

Slekken.

Bedenking of'er ook Water-Ondieren, onder deeze Plaage geweest zijn.

Muyzen en Ratten.

Overvloed van Muyzen aan de Meander-Stroom.

de voorige Plaagen genoegzaam Besmet en aangesteeken, hun Oorsprong genoomen hebben. Onder-en tussen verneemdmen by de Landbeschrijvers, Dat het naaby-geleegen Arabien, niet alleen Muyzen uytleeverd die grooter als onze Ratten zijn; maar Elianus schrijft ook, Datter in Egipten, Muyzen gevonden worden, die zoo scherpe Haayren, als Egels hebben. Ook zijn de Bosch-of Aard-Muyzen nergens meer dan in Egipten, omtrent Thebais, wanneer de Nyl afgeloopen is. Dat nu deeze Plaage neevens al d'andere, aan't Wanken raakte, wanneer de Nylstroom binnen haar Oevers gevallen was, hebben wy te vooren, in de Verandering van desselfs Water in Bloed, hier uyt Waarschijnelijk betoond; Dat d'Egiptenaaren, rondsom de Riviere groeven, op datze Versch Water kreegen; Exod. 7: 24. 't Geenze niet en hadden konnen doen, by-aldien de Riviere om die streek des Tijds, de Akkerlanden bedooven hield. Ook heeft d'Ervaarentheyd op meer Plaatzen geleerd, Datter naa het afloopen der Rivieren, Muyzen voor den Dag koomen. De Eekhoorns, Weezels, Bonsingen, Egels en diergelijke, die in Afrika veel gevonden worden, worden gemeenelijk onder de Geslagten der Muyzen en Ratten geteld; om datze by-naa alle op een-en dezelve Wijze, aan Huyzen, Schuuren en Velden, Jaa ook aan't Kleen Vee, en Zuyvel, schaadelijk zijn. Want of schoon al dit Geslagt, neffens de Mollen, slegts Swakke en Kleen-Vermoogende Dieren schijnen; konnenze nogtans elk op haare Wijze, des Land-Mans gantze Hôôp en Verwagtinge, ten agteren zetten. En d'Oude Getuygenissen gedenken, Dat zelfs alleen de Mollen, een gantze Stadt in Thessalien, als een tweede Sodom, hebben 't onderste booven geworpen. En derhalven geen Wonder, Dat niet alleen Jesa. 66: 17. Zoo wel de Muyzen, als de Vleeder-Muyzen, te-gelijk met al wat tot haar Geslagt behoord, onder de Verfoeyzelen gereekend worden, die de Afgoden-Dienaars Aaten, of Heylig hielden; (Vergelijkt Jesa. 2: 20.) Maar datze ook den Israëliten in de Wet verbooden zijn, Lev. 11. 19, 29. Deut. 14: 18. En gelijk Egipten Natuurlijk veel Quaadaardige Slangen voed; welke daar beyde uyt Verrotting, en Voort-Teeling, in veelerley Aardt en Geslagt vernoomen worden; Jaa daar by ook niet zelden uyt d'Afrikaanze Gebuurlanden derwaards keeren; alzoo schijnd het zommige Bybel-Verklaarders niet onbedenkelijk toe, Dat d'Egiptenaars te deezer Tijd, ook meer danze gewoon waaren, van dit Gedierte zijn Geplaagd geweest. Zijnde in't gemeen zoo Quaadaardig en Menschquellend Dier, Dat d'Egiptenaars dezelve, tot haare Beulen gebruykten, wanneerze Straff over eenen Vader-Moorder pleegen te Oeffenen: Smijtende den Misdaadiger in een Kuyl, die van allerhande Slangen-gebroedzel grimmelde. En het schijnd als of het Vernuft der Menschen, derzelver Quaadaardigheyd, en Doodelijk Vergiff, niet heel Donker noch Verborgen in derzelver veelerley Benaamingen, heeft voor-gehad over-te brengen, of daar van hunne Zinspeelingen te ontleenen: Als daar is de *Adder-Slang*, die van weegen zijn Verrnaarde Quaadaardigheyd gedagt word, Gen. 49: 17. Job. 20: 14, 16. Psal. 58: 5. en 91: 13. Jesa. 11: 8. Prov. 23: 32. Welkers Vergiff zeer scherp is. Psal. 140: 4. De AMODITES, de CERASTES of *Hoorn-Slang*: De *Bloed-Storter*; De SEPS of *Verrotter*, de *Dorstige* ASPIS, DIPSAS en SCYTALE: De *Tweehoofdige Slang*: De SICILIA of *Blinde-Slang*: De KENCHRUS en AKONTIA, de DRIÏNUS, de ELAPS en meer andere, die behalven de *Vyerige Slangen* Num. 21:6. Deut. 8: 15. en 32: 24, 33. onder geen andere Benaaming, als die van een quaade Klank is, in de H. Schrift gedagt worden. En by-aldien men Geloof aan zommige Schrijvers mag geeven, zullender moogelijk ook Draakjes onder al dit Geswerm gezien zijn; want Bellonius Verhaald, dat'er zomtijds uyt Arabien van de Wierook-Boomen, en die Kassie voortbrengen, naa Egipten overvliegen, die daar van de Geheyligde Ibis-Voogels verslonden worden, gelijk Herodotus aanteekend. Zoo dat elk, die naa een goede Gissing, al duske Ondieren, onder Moses beknopte Beschrijvinge, Vervatten kan, (Dreygende Egipten, met *Een Vermen-*

Egiptize Muyzen als Egel-Verkens gehaayrd.

Weezels en Bonszingen &c.

Een Stadt in Tessalien van de Mollen omgewroet.

Slangen in Egipten Gemeen, en Quaadaardig.

Eccles. 10: 8, 11. Jerem. 8: 17. Amos 5: 19.

menging van Ongedierte,) niet Oordeelen zal, Datwe deeze Krielende Meenigte, in ons Print-Tafereel, te meenigvuldig hebben ingesteld.

D'Egiptenaars dan van al dusken Vermengden Hoop overvallen, en door Snorren, Vliegen, Swerven, Bekruypen, Steeken, Bijten, Vervuylen, Bestinken, en Vergiften, Nagt en Dag ontrust, Verteerd en Bedorven; kan men denken in wat Ellend en Verleegentheyd zy waaren; en zulx noch wel zoo veel temeer, als hen het Herte van raazende Spijt, scheen te breeken; Ziende en verneemende, Dat het Land Gosen, daar de Hebreën Woonden, van dit Hels-Gespuys verschoond bleef: Want alzoo hadde ook Godt belast aan Farao te boodschappen, en te zeggen: Ziet, *Ik zal ten dien Daage het Land Gosen daar mijn Volk woond, afzonderen, Dat daar geen Vermenging van Ongedierte en zy, op dat gy Weetet, Dat ik de* Heere *in het midden deezes Lands ben. Ende ik zal een Verlossinge zetten, tussen mijn Volk, ende tussen u Volk*. &c. Exod. 8: 22, 23. Alwaar de LXX Overzetters, de Woorden; *Ik zal Afzonderen*; door geen onvoegzaame Verklaaringe, vertaalen; *Ik zal Wonderlijk Verheerlijken; of Wonderlijk Eeren:* Vergelijkt Exod. 33: 16. Zulx Godt de Kinderen Israëls, met het Land daarze in Woonden, (en nu ter Tijd, niet voor Egiptenland gehouden wierd, dewijl d'Inwoonders geen *Egiptenaaren* maar *Hebreën* waaren;) in deeze en ook in d'andere Plaagen die volgen zouden; Genaadiglijk belooft te Verschoonen: Op dat Farao den Konink, zou Weeten, Dat JEHOVAH *In het Midden des Lands was:* Dat is, Dat hy in het midden van het Afgodisch en geplaagd Egipten, ten Goede was, met zijn eygen Volk en Kerke. (Gelijk daar van getuygd word; Psal. 46: 6. Hos. 11: 9. Zeph. 3: 15. Matth. 18: 20.) terwijlen Farao zich vastelijk liet voorstaan, Datter geenen anderen *Heere*, dan Hy, in heel Egipten was. Exod. 5: 2. En dat de Goedheyd van den Almoogenden, ook dusken Afzondering naaderhand over Israël heeft uytgevoerd, zullen wy strax uyt Exod. 9: 26. en Kap. 10: 23. ontwaar worden. Naadien nogtans deeze Afzondering, eerst omtrent d'aankomst van deeze Plaage schijnd Belooft te worden, welke het Vierde Onheyl over Egipten bragt; twijffelen zommige, of ook wel het Land Gosen, in de Dry-Eerste Rampen is Verschoond gebleeven? En of die niet ten minsten eenigzinds aan Hebreen en Egiptenaaren zijn gemeen geweest? En daar zijn eenige die tot deeze laatste Bedenking schijnen over te hellen; Dewijl strax naa de voorgaande Plaagen, belooft word, Dat Godt, *Eene Verlossinge zou stellen*, tussen zijn Volk, en 't Volk van Farao: Hoedaanigen onderscheyding zy *Teegens Morgen aan den Dag*, door het opkoomen van een swaare Vermenging, van allerhande Vuyl en Boosaardig Ongedierte verneemen zouden; Dat haar Land verderven; maar d'Israëliten in Gosen, onbeschaadigd zou laaten. Vergelijkt Exod. 8: 24. met Psal. 78: 45. En 't Boek der Wijsheyd, Kap. 16: 9. Dat nogtans eenige van een ander Gevoelen zijn, hebben wy te vooren in de Plaage van het Bloedig Water, niet heel scheemeragtig uyt onze Kantteekenaars en Drusius bygebragt; als die daar schijnen te meenen, Dat d'Egiptize Tooveraars het Onbedorven Water uyt Gosen hebben gehaald, daar geen Bloed en was; en het niet Bedenklijk is; Dat of schoon d'Iraëlijten eenigzinds met d'Egiptenaars Vermengd woonden, al de Hebreën gestraft zijn, op datter niet eenen Egiptenaar Vry-ging; dewijl zulx Exod. 11: 1, 2, 3. niet heel twijffelagtig schijnd Weedersprooken te worden. Dus konnen dan zommige Egiptenaars, om de Bywooninge der Israëliten Vry-gegaan zijn; naadien een Land gezeyd word, Geplaagd te worden, wanneer het Meerder-Deel getroffen word. En aldus kan de Verlossing die hier Belooft word, een byzondere toezegging Beteekenen, die niet zoo-zeer in de Verschooninge deezer Plaage, als wel in een Daadelijke Uytvoeringe des Volks bestaan zou; en welke de Wispeltuurige Farao tot nog toe, had zoeken op-te schorten. Waarom wy meenen, Dat de Kaldeëze Uytbreyder geen onvoegzaame Zin, door deeze Bewoording geeft; *Ik zal een Verlossinge stellen aan mijn Volk, en over u Volk zal ik eene Plaage zenden.* Vergelijkt Psal.

De Plaage deezer Ondieren, den Egiptenaaren te lastiger als zy de Israëlijten daar van bevrijd zaagen.

Een naader bedenking op de voorgaande Waarneeming.

Daar zijn moogelijk veel Egiptenaars van deeze Plaagen Vry gegaan, weegen de bywooninge der Israëlijten.

Pſal. 111: 9. *Hy zond een Verloſſing aan zijn Volk.* Welke, om datze ongetwijffeld Gegrondveſt ſtond, op het Bloed des Verbonds, van welk het Bloed des Paaſch-lams, een Voorbeeldig Teeken wierd; (*Verloſſende Iſraël van alle zijn Ongeregtigheyd*, Pſal. 130: 8.) Is daar door voorzeeker ook de Genaade Gods in Kriſtus, Afgebeeld; *want Door hem* zeyd Zacharias, *heeft Godt eene Verloſſinge zijnes Volks te weege gebragt.* Luce. 1: 68. Maar wanneer deeze Plaage aan 't Wanken raakte, en zoo wel het Koninklijk Palleys van Farao, als zijne Hoovelingen, met al d'Inwoonderen van Egipten, en ook het Land zelf aantaſte, zoo dat alles daar van Ontruſt, Verſchrikt, Bedorven en Verteerd wierd; en nu geen Heul, noch Vertrooſting meer voor den Konink by de Tooveraars te vinden was, dewijlze het in den overval der Luyzen hadden opgegeeven; ſcheen Farao de Goddelijken eyſch, ten minſten eenigzinds, Iſraël te zullen inwilligen. Strax dan Moſes en Aaron voor hem roepende, Gebied hy; *Datze haaren Godt, in Egiptenland Offerhanden zouden doen.* Zoo ſpreekt hy, die tot des Volks Uytgang naa de Woeſtijne, geheel geen Ooren had: 't Geen hem Moſes ook desweegen, met d'Afgodize Zeeden van zijn Volk, niet en ontzag te Weederſpreeken; Zeggende; *Het en is niet Regt alzoo te doen.* Of als de LXX Overzetten; *'t En kan alzoo niet geſchieden.* Te weeten, om dat Godt haar anders belaſt had te doen, en haar naa de Woeſtijne, en den Berg Sinai riep, welke hy daar toe beſteld had, Exod. 3: 12. Jaa dat meer is, hy zeyd; *Wy zouden zoo doende, den Egiptenaaren Grouwel, den Heere onzen Godt moogen Offeren.* Exod. 8: 26. Alwaar andere de zaamenhangende Woorden, niet onfraay aldus ſchijnen te Vertaalen; *'t En is niet behoorlijk alzoo te doen; Want wy zullen den Heere onzen Godt, een Grouwel der Egiptenaaren Offeren.* Die dan ook de ſtrax-volgende herhaaling van Moſes, zoo onze Overzetters die hebben; (*Ziet, Indien wy der Egiptenaaren Grouwel voor haare Oogen Offerden, En zoudenze ons niet Steenigen?*) Deezen Zin geeven: *Ziet, Wy zullen een Grouwel der Egiptenaaren Offeren voor uwe Oogen, maar zullenze ons niet Steenigen?* 't Geen de LXX Overzetters vertaalen; *Zy zullen ons Steenigen.* Naadien de H. Schrift niet ongewoon is, door zulken Maniere van Vraagen, een Beveſtiging te doen. Ziet Gen. 4: 7. en 13: 9. Willende Moſes alzoo te kennen geeven, Dat d'Egiptenaars niet en zouden toelaaten, Dat de Hebreen, Oſſen, Stieren, Koeyen, Kalveren, Schaapen en Rammen Offerden, die zy als haare Voornaamſte Goden eerden; en derhalven Verfoeyden die te Dooden; of Goeds-moeds te zien, Datze van andere in haar Land, tot Offerhanden der Vreemdelingen Gedood wierden; en overzulx niet anders te wagten ſtond; Dan dat den gantſchen Hoop van dat Bygeloovig Volk, over zulken God-ſlagting, in Verbolgentheyd teegens d'Iſraëliten opſtaan, en haar met Steenen zouden Dood-ſmijten. En het is te vooren onder het Leevens-bedrijf van Joſef, genoeg gebleeken, Dat d'Egiptenaaren de Handteering der Vee-Herders zoo haatig waaren; Datze zelfs met deeze Hebreën, die daar hun meeſte Werk af maakten, geen Brood wilden Eeten. *Want alle Schaapherder was den Egiptenaaren een Grouwel.* Gen. 43: 32. en 46: 34. Dat nogtans Moſes deezen *Grouwel der Egiptenaaren*, hier voor Farao, Tweemaal gedenkt; heeft Zommige fraaye Uytleggers, bedenking van een tweederley Zin gegeeven, die wy willen by-zetten; alhoewel ons de Laatſte beſt gevald; en de Vertaaling van onze Overzetters, meer aanleyding tot de Eerſte ſchijnd te geeven. I. *Zullen wy onzen Godt zulke dingen Offeren, als d'Egiptenaaren Offeren?* Dat zoude een Grouwel zijn voor den Heere. II. Of, *Zullen wy zulke Offerhanden Offeren als onzen Godt eyſcht?* Dat zoude een Grouwel zijn den Egiptenaaren. Voor *Grouwel;* hebben de Grieken in 't meerder getal *Grouwelen* gezet. En de Kaldeëze Uytbreyder heeftet aldus Verklaard: *Want wy zullen de Beeſten, die de Egiptenaaren Aanbidden, Offeren tot een Offerhande*, &c. En de Gemeene Latijnze Bybel, wijkt niet verre van deeze Zin-geeving af, wanneer die Moſes herhaalde Woorden, aldus opgeeft; *Indien wy die Beeſten voor de Oogen der Egiptenaaren Dood-*

Farao wil, dat d'Iſraëliten in Egipten blijvende haaren Godt Offerhanden zullen doen.

't Geen Moſes weygerd weegens der Egiptenaaren over-Afgodiſche Bygeloovigheyd.

Egiptenaaren afkeerig van de Vee-Herders der Hebreën.

Der Hebreën Offerhanden hoe der Egiptenaaren Grouwel.

Doodslaan welk zy Godsdienstelijk eeren, zy zouden ons met Steenen Dood-smijten. Al 't geene ons moogelijk noch beeter gevallen zal, Wanneer wy ons hier slegts te-binnen brengen, wat te vooren uyt de Weereldlijke Schrijvers, en byzonderlijk uyt Herodotus, is aangeteekend, dat hier te pas-komd: Naamelijk, Dat die geene, welke den Tempel van den Thebaanzen Jupiter dienden; of in dat Land-Gewest van Egipten woonden, Dat den Naam van Thebais had; haar van het Slagten der Schaapen onthielden; en alleen Geyten Offerden. Jaa dat ook d'Egiptize Thebaaners geen Rammen pleegen te Dooden, maar Heylig hielden, om datze eenen Jupiter met een Rams-kop eerden; *Jupiter Ammon* genoemd. Insgelijks mogten d'Egiptenaars geen Koeyen Offeren, om datze Isis waaren toegewijd, en welkers Beeld zy droeg, als een Vrouw met Koe-hoornen aan 't Hooft. Waarom ook alle Egiptenaars weegens de gemeenzaame Godheyd deezer Godinne, groot eerbied voor de Koeyen hadden; en misschien ook wel geen kleen Naabedenken aan dien Farao gegeeven heeft, wanneer hy in zijnen Droom, *Zeeven Vette* en *Zeeven Maagere Koeyen*, uyt de Nylstroom had zien opkoomen; Gissing maakende, Dat die yets Goddelijx mogten in hebben, Dat van de Godinne Isis afquam. Voor de rest is de H. Schrift niet ongewoon, de Goden en Godsdiensten der Heydenen, *Grouwelen* te noemen, gelijk te zien is. Deut. 7: 25. en 12: 31. 2 Kon. 16: 3. Ezra 9: 1. Esa. 44: 19. &c.

Onderscheyde Bygeloovigheyd der Egiptenaaren omtrent het Slagten van Offer-Vee.

Koeyen aan Isis toegewijd.

Moses d'Hardnekkige Farao, dus verre tot Lof en Bod geperst ziende, verzoekt van hem; *Met het Volk alleen den Weg van Dry Daagen*, in de Woestijne te moogen gaan, en den Heere aldaar te Offeren, *Naa zijn Gebod.* Exod. 8: 27. Of gelijk onze Overzetters moogelijk beeter zeggen; *Gelijk* (de Heere;) *ons Zeggen zal.* Vergelijkt Exod. 10: 26. En het zal niet lang duyster blijven, waarom de LXX Overzetters dit tot het Algemeen Bevel gebragt hebben, waar van Exod. 5: 1, 3. gerept word: Dewijl zy anders wel wisten hoeze Godt moesten dienen, tot datze daar gekoomen waaren. Zulx Moses hier aan Farao wel deeze eene Waarheyd openbaard, Dat zy *Dry Daagen verre* zouden trekken om te Offeren; Maar niet alle Waarheyd; te weeten dit niet, Dat zy uyt Egipten Uyttrekkende, zig naa het Land Kanaans zouden wenden, om dat Erffelijk in te neemen; 't geen hy hem niet Verschuldigt stond te zeggen: Waar van zoo 't ymand Lust, een diergelijke Voorval te zien is; 1 Sam. 16: 2. Farao thans door d'uyterste Nood geperst, kon egter niet verder gebragt worden, Dan Israël onder Beding van tweederley Voorwaarde te laaten heenen gaan, op datze hun Offerhanden in de Woestijne bragten. Dus poogd hy dan te Bedingen; Dat Moses eerstelijk met het Volk niet te-verre uyt zijn Land zou trekken; en daar naar; Dat hy den Heere Vieriglijk voor hem Bidden zoude; op dat d'Ondraagelijke Plaage van dit Ongedierte, hem en zijn gantze Volk, wierd van den Hals geschud: Gelijk dat uyt Moses Antwoord Exod. 8: 29. klaar is; En waar in hem Simon de Tooveraar, is Naagevolgd; wanner hy 't Gebed van Petrus begeerde. Actor. 8: 24. Moses onder-en-tussen genoegzaam in 't Geloof verzeekerd, Dat zijn Gebed gehoor zou vinden, vond zich genoeg Geharnast, om Farao niet alleen een geheele Verlossinge te Voorspellen, maar hem ook Verwijtender-Wijze te Vermaanen, niet meer Bedrieglijk met dit Volk te handelen, en zijn Koninglijk Woord, door 't opschorten van haaren Uytgang, in zijn Hals te haalen; niet willende, *Datze heenen gingen om den Heere haaren Godt te Offeren.* Exod. 8: 29. En zulx Vermaand hem Moses met regt; dewijl, *De Waarzegging op de Lippen des Koninks* behoorde te zijn. Prov. 16: 10. Daar zig egter Farao eer lange, weynig aan stiet: Want het Ongedierte op Moses Voorbeede, zoo schoon weggeraapt, Datter niets meer van naableef, bleef hy dezelfde Man, en stapt ook datmaal van zijn Koninklijk Woord af, *Niet willende dat het Volk gaan zal.* Exod. 8: 32. Zoo dat Hy, die zig door den Overval van een Krielend Ongedierte, geenzinds van zijn Hardnekkige inborst Verschokken liet, in 't kort ook noch een Dappere Proef aan zijn Last-Beesten, en Zuyvel-geevend Vee, (waar onder

Moses eyst van Farao een Weg van Dry-Daagen met het Volk te moogen uytgaan.

Farao over Israëls Uytgang met Moses in Beding.

En Verlossing van 't Ongedierte toegezeyd.

Farao haald zijn Koninklijk Woord door den Hals.

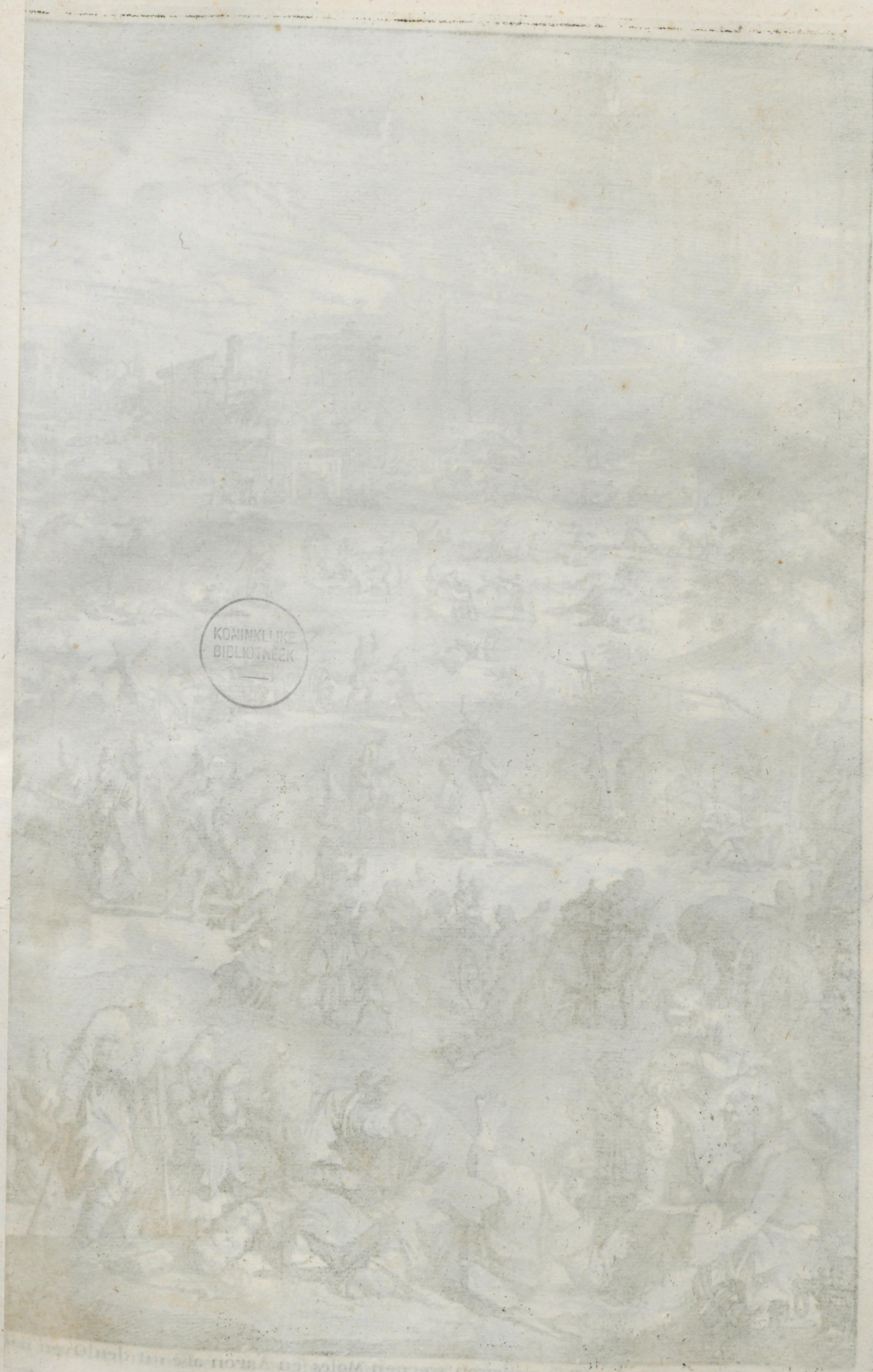
onder geene van zijn Landbeschermende Goden ontbraaken;) bezuuren moest: Alhoewel hy zig zelve, om dat hy moogelijk dat Doodelijk Onweeder in zijn eygen Perzoon ontsnapte, van 't zelve niet eens onthutst wierd, noch de Vrygeeving des Hebreeuwsen Volks, desweegen in bedenken nam. Zelfs ook niet in de volgende Plaage, die zonder hem te waarschouwen, Menschen en Beesten, met ongeneeslijke Sweeren aantaste. Waar in het zig dan aldus toedroeg: Naa dat Farao weederom door den Dienst van Moses gedreygd was; Dat de Hand des Heeren, het Vee der Egiptenaaren, met *Een Droevige Pestilentie*; of als de Kaldeëze Uytbreyder vertaald; *Met een Groote Dood*, aantasten zou; zoo dat haare Paarden, Ezels, Keemels, Ossen en Schaapen, daar heenen vallen en Sterven; maar het Vee der Israëlijten, met alles wat het haare was, Verschoond blijven zou; Gebeurde zulx des anderen Daags: *Want* al het Vee *der Egiptenaaren Stierf; maar van 't* Vee der Israëliten, *Stierf niet een-eenig.* Exod. 9: 6. Alwaar de Spreekwijze, *Al het Vee*, waarschijnelijk te kennen geeft; Dat uyt alle zoorten, die te vooren *Vers* 3. opgeteld, en daar onder te betrekken zijn; Veele of liever zommige Stierven; zulx dat ook eenige van die, met andere, Overbleeven, voor de volgende Plaage. Exod. 9: 19, 25. Die den Haagel en het Tempeestige Onweeder van Donder en Blixem, van-kant maakte. Dus hebben dan in deeze Vijfde Plaage, de onschuldige Beesten, ook de Schelmstukken der Menschen moeten boeten; gelijk het Schepzel, *Onwillig der ydelheyd onderworpen is.* Rom. 8: 20. Doch daar wierden voor als noch geene Menschen van deeze Plaage aangetast; alhoewel het eenige uyt aanmerking van *Vers* 15. en Amos 4: 10. Eenigzinds twijffelagtig hebben gegist; waar van wy den regten Zin der woorden; *Ik had u en uw Volk met Pestilentie geslaagen*; kort-hier-naa zullen opmaaken. En wy hebben ook hierom ons Print-Tafereel (Dat insgelijx, de strax-volgende Plaage *der Booze Sweeren* vertoond,) zoodaanig ontworpen, Dat daar in alleen de Moedelooze Verleegentheyd en Rouwklaage der Egiptenaaren, over 't schielijk afsterven van haar Vee en Lastbeesten, als in 't verschiet en slegts op de Derde Zigt-grond, vernoomen word. Waar toe men verder diend aan-te merken, Dat de Pest wel gewoon was, naa eenig ongemak aan de Wateren en Akker-landen van Egipten geleeden te hebben, haar Roll te speelen; gelijk wy te vooren onder de Egiptize zaaken hebben aangeteekend. Het Land dan nu ter Tijd, en te gelijk de Lugt, door de Bloedige Wateren, Doode Visch, Stinkende Kikvorsschen, en een Vermengde Swerm van allerley Ongedierte; zeer Bedorven en aangesteeken, heeft buyten twijffel, naa zoo Wisselvallige op en ondergangen der onvermoeyde Natuure, de meedewerkende Hand, aan dusken Land-Plaage geleend, die het groot Vee in de Dood dompelde. Zijnde dit dezelve overval waar van de Zang-Meester Asaph, Psal. 78: 50. Zeyd; *Hy woeg een Padt voor zijnen Toorn.* &c. *En gaf haar Gedierte aan de Pestilentie.* Farao onder-en tussen door zijn Uytgezondene verneemende, Dat deeze Pest-Kôôl alleen onder zijn Vee den Baas speelde, en geen schaade onder d'Hebreën deed; Verzierde hem noch al eenige Grondsteun, waar op hy zijn Rampzaalig Gemoed, ten minsten zoo-ver Verharden kon; Dat hy de Uytgang der Kinderen Israëls anderwerf ten agteren zettende, flux hier naa, de Straf zijner onwilligheyd, te gelijk aan Menschen en Beesten, boeten deed. Want Moses en Aaron, op Gods Bevel, de Handen vol Assche, *Uyt den Oven* of *Schoorsteen*, (als eenige vertaalen,) Neemende; Strooydenze die voor de Oogen van Farao, over gants Egipten, opwaards naa den Heemel; als een Aanblaazend Voorteeken van zulken Plaage; die strax niet alleen Menschen en Beesten, met Vyerige Bleynen, Sweeren en Etterbuylen aangreep; maar ook zelfs d'Egiptize Tooveraars, Wijzen, Sterrekijkers en Medicijn-Meesters zoo byster aankleefde, Datze van weegen deeze Booze en Ongeneeslijke Sweeren voor Moses, nog staan, noch stand-houden konden; *Want aan de Tooveraars waaren Sweeren, ende aan alle de Egiptenaaren.* Exod. 9: 11. Met reeden van Moses hier gedagt; naadien

Farao met een Doodelijke PEST over het Vee der Egiptenaaren gedreygd.

Aanmerking over ons Print-Tafereel.

Voorgaande Plaagen hoe tot deeze hebben konnen hulpbieden.

Farao Hardnekkig blijvende word zijn Volk met BOOZE SWEEREN geslaagen.

Het Vee der Egiptenaren door Pest geslagen; werpen Moses en Aaron asse uit den Oven na den hemel

n naden hemel; en menschen en beesten worden met uitbrekende Sweeren aangetast. *Exod, 9:3 10. etc.*

naadien nu ter Tijd niet alleen, alle Guychelaarye stilstond, maar dat zy, die Moses te vooren stoutelijken hadden weederstaan, zelve aan haare Lichaamen van deeze Sweeren aangetast, haar nu niet en wisten te redden, noch voor Moses Verschijnen, om de Goddelijke Wonderteekenen, door Guychelkonst, te verbijsteren. Doch dat de Jooden hier byvoegen, Dat de Moeder van Bey de Toover-Meesters, Jannes en Jambres, in deeze Plaage, met de Dood gestraft is, terwijl haare Zoonen met de Sweeren Worstelden, riekt naa de Fabelagtige Vertellingen, en is buyten 't gezag der H. Historie. Nogtans schijnd het, Dat Farao deeze Plaage, zoo veel te-min Vertzaagde, als hem die Waarschijnelijk, zonder voorgaande Waarschouwing over gekoomen was; dewijl geen gewag van desselfs Bedreyging gevonden word. En gelijk het Woord, dat hier gemeenelijk, *Sweeren*, of *Sweering*, *Vyerige Bleynen*, *Opswellende Puysten*, &c. *Uytbreekende met Blaarkens*, vertaald word, nergens als in deeze Egiptize Plaage gevonden word; alzoo is dit ook een Ongewoone en Ongeneeslijke quaale geweest; waar aan de Wijze, Tooveraars en Quakzalvers van Egipten, niet alleen geen Mouwen wisten te stellen; Maar die Moses ook met die Benaaming, onder de Vloeken Gods, over de Verbreekinge der Wet, heeft opgeteld, Deut. 28: 27. Zeggende; *De Heere zal u slaan met* de Sweere van Egipten, *Waar van gy niet en kond Geneezen worden.* En het schijnd meede, Datter in de Openbaaringe van Johannes op gespeeld word. Kap. 16: 2. Ook hebben wy in 't strax-voorby-geslaagen Print-Tafereel, (Dat de Doodelijke Pest, aan der Egiptenaaren Vee vertoond;) De Plaage der Booze Sweeren genoegzaam in diervoegen, uyt d'Aal-Oude Geneeskunde der Arabiers en Egiptenaaren, afgeschilderd; Dat den Beschouwer daar in d'Afschouwelijke gesteldheyd deezer Bezoeking, ten minsten Waarschijnelijk zal aan geweezen zien; zonder dat wy daar toe in 't byzonder hoeven te verklaaren; van hoedaanigen Aardt deeze Booze Sweeren geweest zijn; En of menze onder de Zoorten van een *Springend Vyer*, *Heete Geswellen*; *Konings-Zeer*, *Koerap*, *Sweerende-Haayrworm*, *Melaadsheyd*, *Lazarye*, *Zatyrs-Ziekte*, *Bokke-Quaal*, *Olyfants-euvel*, *Syrize Sweeren*, of eenige andere uyt de Oosterze *Schurft-Ziekten*, te tellen heeft? Dewijl we daar toe een andere Plaatze besteld hebben. Den Beschouwer mag dan alleen letten, in hoe grooten Verleegentheyd, d'Egiptize Tooveraars hier voor Farao gezien worden; Die nu vast onder een Pijnelijk Verkrimpen, Kriemen, Kermen en Klaagen, langs de Grond kruypen; terwijl het Gemeene Volkje, met de Jammerlijke Gesteldheyd deezer Sweeren, Bladders, en op geswolle Etterbuylen Worstelen, en door 't zitten in de heette Assche en Slijk, 't schroeyen met heete Yzers; 't Branden met Mokka en Steen-Olye, en diergelijke, haar poogen te Geneezen; of ten minsten, het Voortloopen der Quaale, op verscheyde Wijzen te schutten. Want wy meenen dat onze Print-Verbeelding, zig-zelven heel-wel Verklaard tot het Denkbeeld der gebeurde Zaak; daar in men wel ziet dat zelfs ook de Last-Beesten en Huys-Dieren niet verschoond blijven. Of nu Farao zelf, van deeze Plaage, die *Alle Egiptenaaren* trof, aan Vel en Vleesch is vry-gebleeven, kanmen niet zeeker Zeggen, maar men verneemd veel-eer uyt de H. Historie, Dat hy zijn Herte Verstokt hebbende, daar over te-bet van Moses Gedreygd en aangezeyd word; Dat Godt hem nu op deeze Tijd, met alle zijne Plaagen zoodaanig in 't Hert aangrijpen, en over al zijn Hof-Dienaaren en heel zijn Volk Uytgieten zou; Dat hy ontwaar zou worden, Datter niemand van de Goden der Egiptenaaren, nog onder de Koningen der gantze Aarde, den Godt der Hebreën gelijk was. Exod. 9: 14. Onder-en tussen moetmen niet meenen, Dat het opwerpen van de Assche, welke Moses en Aaron hier deeden, deeze Sweeren veroorzaakt, of yts daar toe gedaan heeft; Maar dat zulx alleen tot een Zigtbaar Teeken geschiede, van de Plaage die gevolgd is; en Menschen en Beesten in gants Egipten, even als het Stoff, (dat veeltijds door de Wind opgenoomen, in 't needervallen, haar aankleefde;) getroffen heeft en bygebleeven is. Daar ander-

Die ook zelfs zijn Waarzeggers en Tooveraars aantasten.

Hoedaanig deeze Sweeren waaren.

Aanmerking op ons Print-Tafereel dat de Plaage der Booze Sweeren Verbeeld.

Farao van Moses in dit overval hard gedreygt.

Waar toe Moses deeze Plaage door 't opwerpen van Assche uyt den Ooven deed opkoomen?

anderzinds de Assche en 't Stoff der Aarde, veel-eer Genees-middelen teegens de Booze Sweeren en Etterbuylen, by de Oosterze Volken bevonden zijn; gelijkwe in de Historie van Job ontwaar worden; en in 't volgende Hooftstuk, uyt d'Oude Geneeskunde zullen bybrengen. Invoegen deeze Asch-strooying, den Egiptenaaren, veel-eer een aankondiginge was, Dat zy zoodaanig met Sweeren geslaagen waaren, Dat hun het zitten in de Asch en Vuylnis-hoopen niet helpen zou; naadien hen dit Geneesmiddel, de Voorboode van der zelver Oorsprong was geweest. En derhalven geen wonder, Dat deeze Egiptize Sweeren, met de Troostelooze Naam van *Ongeneeslijk*, Gedoopt zijn; Deut. 28: 27, 35. Onder-en tussen is de Dagvaard, met welke Moses thans belast word, Farao weederom aan-te randen, zeer opmerklijk; en zal ons strax, naa datwe deeze Plaage zelfs zullen bezien hebben, geleegentheyd tot Verscheyde Bedenkingen aande Hand geeven.

Farao met de Plaage van Haagel en Vyer gedreygd.

Als dan Moses daags te vooren, den Verstokten Farao met een Nieuwe Plaage gedreygd, en aangezeyd had; Dat dezelve, te-gelijk Menschen en Beesten, met allerley Kruydgewas, en de Boomen des Velds, zoo heftig treffen zou, als Egiptenland tot noch-toe nooyt geproeft had; Exod. 9: 18. Met byvoeging nogtans, van Verschooninge, voor die welke des Heeren Woord Vreezen, en haar Vee onder Dak haalen, en sig Wegpakken zouden; *Vers* 19, 20, 21. (Waar door zoo wel d'Algemeenheyd en Grootte deëzer Plaage, als Gods Barmhertigheyd, wierd aangezeyd;) Strekte hy des anderen Daags, zijn Hand en Staff naa den Heemel uyt; En ziet daar, De Heere gaf, *Donder met Blixem en Haagel;* zoo dat het Vyer, te-gelijk met de swaare Haagelsteenen, die over Egipten Reegenden, de Aarde met al watter op was, met een Dappere Verpletteringe aantrof. Overdenkt Exod. 9: 23, 24. en vergelijkter *vers* 33 en 34 meede: En deeze Plaage zal u om verscheyde Reedenen, te Wonderlijker schijnen; dewijl het in Egipten nooyt of zelden, en dan noch maar heel schaars Reegend, Deut. 11: 10, 11. En by gevolg ook nooyt en Haageld, als die slegts uyt bevroore Reegen-Droppelen gemaakt word; en datter nogtans Vyer in 't midden des Haagels was, die anders dezelve, behalve de heette Lugt van Egipten, kon doen smelten. Welk Vyer, volgens onze Overzetters, in 't Midden des Haagels vervangen zijnde, *Vers* 24. Van zommige zoo Verklaard word; Dat d'eene Blixemslag d'andere vast houdende, door vervanging der Vlammen, een verteerende Verzenginge te weeg bragt. Waarom de LXX Overzetters hier *Ontvlammen*, of *Aansteeken*, Dat is, in 't *Vyer zetten*, of *aan Brand-steeken* vertaalen. Gelijk dan ook deeze Woorden; *Het Vyer schoot naa de Aarde*, volgens d'Hebreeuwse meening eygentlijk te kennen geeven; *Het vyer wandelde naa de Aarde.* Verstaande; Dat de Slingerwijze Vlammen der Blixem-straalen, uyt d'aangesteeke Lugtdampen, als langs krom-en slom-loopende Paaden, op de Aarde quaamen, en 't Gewas Verzengden. Doch dit en isset niet alleen; Maar alle die onder Faraos Knegten, zig voor het Goddelijk Dreygement, niet met haar Vee uyt het Veld en binnen haare Huyzen begeeven hadden; Wierden als men zeyd, Met Man en Paard, van het Onweeder Doodgeslaagen; en alle Kruyd-en Veld-Gewas, met *Al het Geboomte*, Dat is allerley Zoorte van Geboomte, Verbrooken, *Vers* 25. Zoo nogtans, *Dat het Vlas en de Geerste*, byzonderlijk onder het Graan-Gewas geslaagen wierden; Dewijl *de Geerste in de Aare, en het Vlas in den Halm stond:* Doch *de Tarwe en Spelte* wierden niet geslaagen, *Want zy waaren Bedekt.* Exod. 9: 31, 32. Naamelijk, om dat deeze Veld-Vrugten, te weeten *Tarwe, Rogge* of *Spelte*, Spaadelingen waaren, welke in Egipten meer dan een Maand laater Rijp waaren; gelijkwe in de Beschrijving der Egiptize Landbouw, aangaande derzelver Zaay en Maay-Tijd, hebben aangeweezen; Dat de Geerste aldaar Vroeger als de Tarwe quam; en dat ook in het Naabuurig Judèa, den Geersten-Oogst, voor den Terwen-Oogst ging; als daar ter plaatze uyt de Historie van Ruth; de Dood van Manasse de Man van Judith; de Geersten schoof der Eer-

En hoedaanig Hefiig dezelve was.

En schaade aanbrengende.

Vlas en Geerste geslaagen, maar de Tarwe en Spelte verschoond.

stelin-

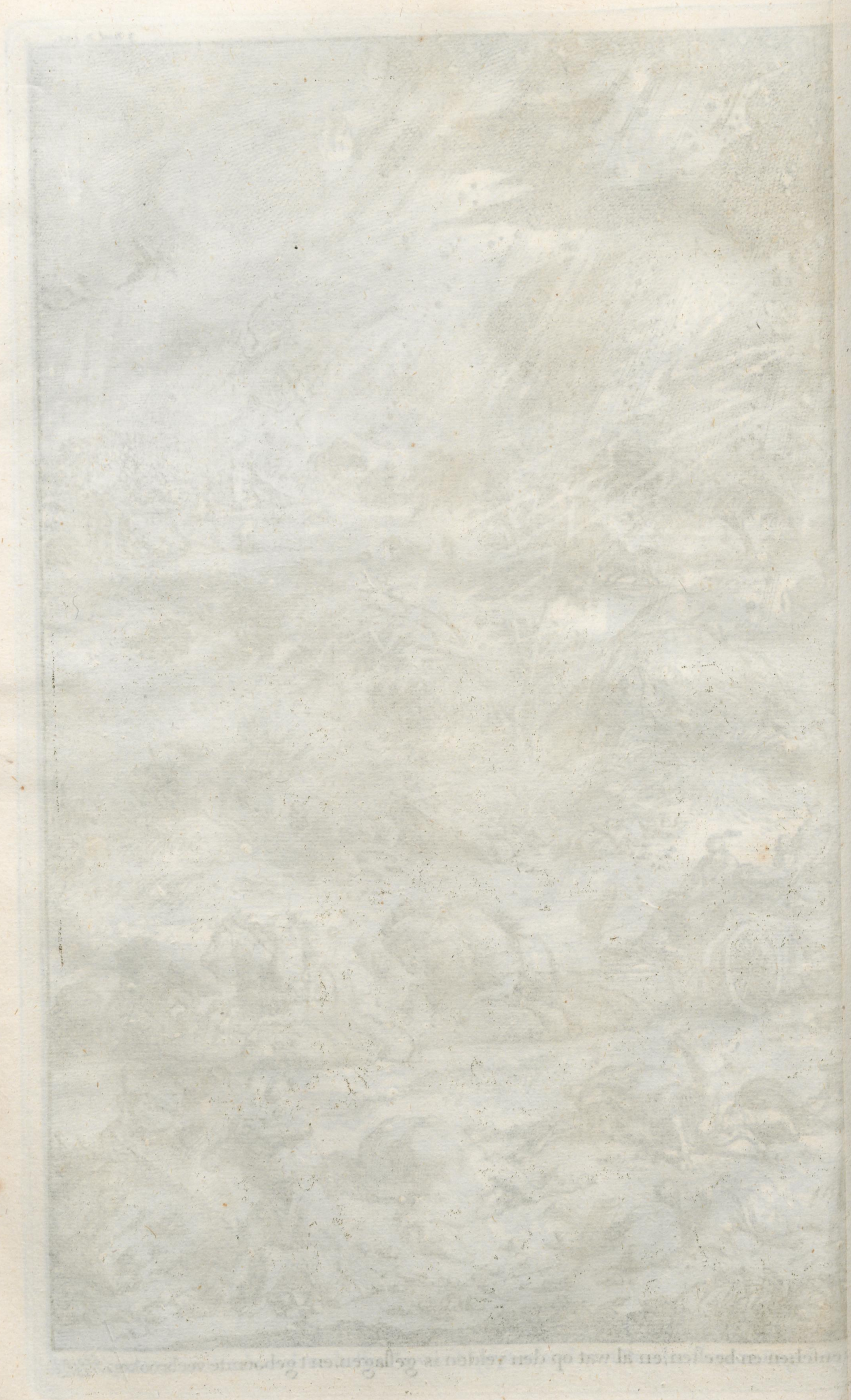

Moſes zyn Staf na den hemel verheffende, word Egiptenland met Donder, ſwaren Hagel en Vijer, aan m

ijer, aan menſchen en beeſten, en al wat op den velden is geſlagen, en 't geboomte verbrooken. Exo. 9: 24.25.

ſtelingen, en andere blijken is Waarſchijnelijk gemaakt. En dat ook het Vlas in Egipten vroeg quam, meenen wy insgelijx, uyt het Paſcha te Gilgal, en de Verſpieders die te Jericho, om deeze ſtreek des Tijds, onder de Vlas-ſtoppelen verſteeken wierden, getoond te hebben. Alwaar dan meede uyt het Verhaal der Graanen, die hier of Geſlaagen of Vry-gingen, gegiſt is, Dat deezen ſwaaren Haagel, die Menſchen en Beeſten met alle ſtaand en kruypend Gewas, of Doode of Verpletterde, in (*a*) Sprokkel-maand gevallen is. Want de Nyl in (*b*) Zoomer-maand overloopende, wierden de Dijken in Egipten in (*c*) Herfſt-maand doorgeſtooken; en de Wateren zoo veel gevallen zijnde, Dat de Grond bequaam wierd, begonmen te Zaayen: Zulx de Geerſte, als Plinius zeyd, voor 't begin van (*d*) Slagt-maand Gezaayd zijnde, in (*e*) Sprokkel-maand, kon in de Aare ſtaan; dewijl zy dezelve in (*f*) Lente-maand, begonden te ſnyen; en in (*g*) Bloeymaand, alle Graan in de Schuure was. Invoegen men deeze Verſchooninge der *Tarwe* en *Spelte*, (daar zommige, *Rogge*, andere *Rijs* of *Geers* vertaalen;) op de *Laatere* Oogſt-Tijd paſſen moet, gelijk de LXX Overzetters heel wel gevat hebben: Als Veldvrugten, die om deeze Tijd wel opgeſchooten waaren, maar noch Teeder en Buygzaam Stroo hadden, waar doorze den Haagel ligter ontduyken konden; en niet als zommige meenen, Dat dit Gezaay doe noch niet booven de Aarde opgeſchooten, maar daar onder Verborgen en alzoo *Bedekt* was: 't Geen met de Geerſte en het Vlas, Dat vaſt den Oogſt verwagte, heel anders Geſchaapen ſtond. En gelijk het Hebreeuwſe Woord אביב ABIB, een *Groene Aare* van Kooren-Gewas met zijn ſteel Beteekend; Lev. 2: 14. Alzoo is ook de Maand in welke het Koorn in Kanaan, nieuwelijx Rijp was, ABIB genoemd, Exod. 13: 4. Voor *Het Vlas was in den Halm*; hebben de LXX Overzetters, *was Zaad-hebbende*, vertaald. En naadien wy Exod. 10: 12, 15. verneemen, Dat de Sprinkhaanen, afknaagden, *Wat den Haagel had overgelaaten*, kanmen ligtelijk denken, Datter neevens de Spaadelingen van Tarwe en Spelte, noch veel Kruyd-en Boom-Gewas, 't geweld van den Haagel ontkoomen is. Hoedaanigen Verplettering, ons minder Ongelooflijk zal ſchijnen, als wy de Land-Beſchrijvers hooren vertellen, Dat in Amerika, dikmaal Haagelſteenen, als Groote Appelen vallen. Farao onder dusk'-een Vernielende Overval verſchrikt; hoorende, Datter in 't Land Goſen daar d'Iſraëliten woonden, geen Haagel viel; (waar op Jeſaias ſchijnd te ſpeelen Kap. 32: 19.) bekend, hy niet zonder Bymengzel van Geveynſtheyd, voor Moſes en Aaron; *Dat hy Ditmaal*, (even of 't hem te vooren nooyt overgekoomen waare;) zig Bezondigd had; Zeggende, *De Heere is Regtveerdig, maar ik en mijn Volk zijn een Goddeloozen Hoop*. Exod. 9: 27. Ziet daar eens, Hoe verre Moſes hem de Waarheyd voorſpeld had, als hy hem Zey; Dat Godt hem door zijne Plaagen, *in 't Hert grijpen* zou. *Vers* 14.? Een Waarſchijnelijk Teeken, Dat d'Egiptize Konink hier op geen Tooverkonſt verdagt was, noch in twijffel trok, Of 'er ook van ergens een Wind-Verkooper, Dry Knoopen losgemaakt had, als Schefferus van de Finlanders verhaald; of eenige andere Onwêêr-maakers met haar Offer-Vyeren te Beſweeren, hadden beezig geweeſt, gelijk Paulus Venetus van d'Amerikaanze Tooveraars aanteekend: Of dat hy eyndeling ook Geloofde, Dat de Duyvel zelve, deeze Haagel-en Donderbuyen in de Lugt maaken kon; gelijk de meeſte Uytleggers volgens 't aangenoomen Gevoelen meenen, Dat deeze Windbuyël, het Huys van den Vroomen Job, om-verre Geſtormd, en al zijn andere Rampſpoeden zoo wel Gerokkend als afgeſponnen heeft; Waar van eer lang yts naaders. Farao hier op dan willende Krimp geeven; Beloofd het Volk te laaten trekken, by-aldien ſlegts de Stemme van Gods verſchrikkende Donder, en ſtortende Haagel-buyën, door Moſes Voorbidding, mogten aan 't bedaaren geraaken? Dus ſijn, had hy thans leeren Piepen. En het ſchijnd dat veele onder d'Ooſterze Volken, een zeldzaam Gevoelen van den Donder hebben gehad: De Sineezen geloofden al van Ouds, Dat dezelve door een Engel Geregeerd wierd;

a *Februarius.*
b *Junius.*
c *September.*
d *November.*
e *Februarius.*
f *Martius.*
g *Majus.*

Exod. 9: 31.

Farao door deezen Orkaan verſchrikt, bekend zijn misdaad, en die van zijn Volk.

Farao belooft het Volk te laaten trekken zoo ſlegts de Donder en Haagel moogen ophouden.

wierd; en hebben uyt Waan-Geloove ook een Stadt naa dezelve genoemd. Gelijk andere Heydenen, de Magt des Donders aan Jupiter hebben toege-eygend; en hem onder veel andere Benaamingen, ook *Jupiter de Donderaar* genoemd. Doch hoe naa wy het Woeden van deeze Plaage in ons Print-Tafereel, met eenige Waarschijnelijkheyd, gedood verft hebben, laaten wy de bescheydentheyd van onzen Leezer aanbevoolen: Als die ongetwijffeld uyt die flaauwe Schets, wel zal indagtig worden, Dat dit Vreeslijk voorval, tot de Rang van die Dingen behoord, welke haar beswaarlijk geheel-en al onder de Schilder-kundige Denkbeelden buygen laaten. En wie is ook zoo Koen van Gemoede, die een Dreunenden Orkaan, onder 't gestaadig Vyerwerpen der Blixemstraalen, en Vreeslijk-brullende Donder-stemmen, de Verbolgen Heemel-Wolken zoo stoutelijk durft in 't Aangezigt begluuren? Dat hy alles van trek tot trek, zou bestaan naa 't Leeven af-te maaken; Wanneer vast elks Man-moedig Hert, hem in de schoenen zinkt, van weegen de *Stemme des Heeren*, die over de Aarde Balderd; en dat Vee en Menschen vast by Hoopen, door een digten Reegen van Haagel-klooten, ter Aarden geslaagen, en Boom-en Veld-gewas zoodaanig Verpletterd worden, Datze nooyt weeder 't Hooft opbeuren? Moses ondertussen op zijn Vertrek uyt Zoan staande, Zeyd hy Farao voor zijn Uytgaan, de Verlossing toe; alhoewel niet zonder Voorspellinge van des Koninks Wreevelziek Gemoed, en d'Hoovelingen die zijne Voetstappen naawandelden. 't Geen ook beyde zoo gebeurde. Want het Onweeder aan 't bedaaren; bevriest het Herte van Farao strax zoodaanig, Dat hy van zijn Koninklijk Woord, geen Gevoel meer scheen te hebben, en Israël moest *Halte* houden, Exod. 9: 34, 35. Indienwe ons nu hier, de Twee Naast-voorgaande Plaagen te binnen brengen, Naamelijk de Pestilentie, en de Booze Sweeren, die de Vijfde en Zesde waaren, 't zal ons moogelijk niet alleen Wonder schijnen, waarom Godt den Booswigt Farao zelfs, niet onder een van deeze Dry Laatst-genoemde, Verdelgd heeft? (Even gelijk de Vader Martinius van JUYËU, een der Oude Keyzers van Sina, verhaald; die om zijn Godt-schennis, met een Blixem-straal, als een tweeden * *Salmonëus*, tot Stoff vergruysd is;) Maar ook onze aanmerking verdienen, Dat Godt, eer hy dusken Bulderende Orkaan van Haagel en Vyer, over Egipten Uytgiet, de Oorzaak verhaald, waarom hy de Doodelijke Pest over Farao niet en zend; op dat hy en al zijn Hof-Jonkers, te-gelijk met het Vee van de Aarde wierden afgeschuymd? *Want* Zeyd hy, *Daarom heb ik u Verwekt*, (of hebbe *U doen Staan*; Dat is, als de LXX Overzetters vertaalen; *Doen Overig-blijven*, en alzoo gemaakt, Dat gy Zijd en Konink zijd;) *Op dat ik mijne Kragt aan u betoonde; en op dat men mijnen Naam Vertelle op de gantze Aarde.* Exod. 9: 16. En alhoewel die opmerkelijke plaatze, van den Apostel Rom. 9: 17. Met deeze eygene Zingeevinge vertaald word, schijndze nogtans veele 't Gemoed te prangen; Zoo datter niet alleen geen ontbreeken, die dezelve Spreuke zeer verdraayen; Maar ook onder onze Godsgeleerde verschot genoeg van Vermaarde Mannen gevonden word, die het Stuk dat hier op zijn Beenen te zetten is, naa een nette Ontzijffering, in deezer voegen hebben te-regt gebragt. I. Godt Zeyd; *Ik heb u doen Staan; Ik heb gemaakt dat gy Zijd; Ik hebbe u Verwekt;* gelijk den Apostel aantrekt; Jaa ook *Heb ik u Bewaard;* Dat is, Ik heb gemaakt dat gy tot noch toe Overig zijd. Wanneer nu de LXX Overzetters, vertaalen; *Gy zijd Bewaard;* Veranderen zy de Tweede Perzoon in de Eerste: En drukken daar-en booven, wel eenige, maar niet de geheele Kragt van het Hebreeuwse Woord uyt. II. Geeft Godt te kennen, *Waar toe* hy hem Verwekt heeft; Naamelijk *Om Dit*, of *Hier toe; Op dat* ik u mijne Kragt zoude doen zien, of doen bevinden; (en Paulus, *Op dat ik u mijne Kragt bewijze:*) en ten anderen: *Op dat mijnen Naame Verteld worde op de gantze Aarde.* 't Geen Paulus noemd; *Op dat zy Verkondigt worde.* Doch laat ons niet zoo-zeer de Woorden, als den Zin naaspooren. *Ik hebbe gemaakt dat gy Zijd*, of *Dat gy Staat;* wil hier zoo veel Zeggen; als,

Aanmerking op ons Print-Tafereel dat de Plaage van Haagel en Vyer vertoond.

Job. 37: 4.

Job. 37: 5. Psal. 29: 3.

Farao naa 't bedaaren des Onweeders weeder Verhard.

* Virgil. VIde. Eneas.

Waarom Farao onder deeze Plaagen niet Vernield is.

En hoe van Godt bewaard om zijn Magt aan hem te betoonen.

als, Ik heb u Geschaapen; Ik heb u uyt uws Moeders Buyk Voortgebragt; Ik heb u een Man gemaakt, en tot Koninklijke Waardigheyd Opgevoed; Mijne Plaagen, op datze u niet en Verslonden, heb ik Beteugeld; Jaa ik hebbe zelfs toegelaaten, Dat gy tot hier-toe, mijn Woord weederstaan, en mijn Volk Bewat Eynde? Antwoord; *Op dat ik u mijne Magt zoude doen Zien;* en in u alzoo naauwen zoud; (Dit alles word in dat Woord vervat;) Maar waarom, en tot een Leevendig Voorbeeld van mijn Vermoogen zou vertoond worden; zoo wel hier van, Dat ik Verschrikkelijke Plaagen over mijne Vyanden kan zenden; als daar van, Dat ik mijn Volk van een Quaad Deel Verlossen kan; Jaa, waar door ik Verharde en Verdorvene Herten, kan dwingen, Datze voor my Wijken, en my Gehoorzaamen; En ten laatsten van dat Vermoogen; door welk ik mijne Goddelijke Oordeelen uytvoere, met u te Verharden, en in een Verkeerden Zin over-te geeven; op dat uwe Sterkte, daar gy u op verlaat, Verbrooken, en gy met Lijf en Ziele ten Verderve vaard. Alles, *Op dat mijnen Naam Verkondigt worde*, Datze niet alleen is *Genaadig en Barmhertig; Maar ook De Misdaad is bezoekende, niet Ongestraft laatende; Een Wreeker der Vyanden*, en *Een Verteerend Vyer;* niet alleen in Egipten, maar, *Over de gantze Aarde.* &c.

Naadien dan nu bekend is, Dat Godt die dingen, welk hy in der Tijd doed, van Eeuwigheyd beslooten heeft te zullen doen: (Want wat Godt doed, Doet hy naa den Raad zijns Willens, Ephes. 1:5. En dien Raad is Eeuwig;) En zoo hy, Dat hy in der tijd Farao Verzoekt, en Verzogt hebbende hem voor een Tijd bewaard, maar ten laatsten Verdorven heeft, van Eeuwigheyd beslooten heeft te doen; zoo stellen onze Godsgeleerde billijk vast, Datter in Godt een Eeuwigen Raad geweest is, om Farao in der tijd te Verwekken, te Beproeven, te Verharden, en te Verderven; en Godt zou het ook in den Tijd niet gedaan hebben; 't en zy hy zulx te doen, Voor den Tijd beslooten had. Zulx wy ten Hoogsten in het Algemeen Geloove verzeekerd worden, 't welk de gantze Heylige Schrift, en Paulus Rom. 9. ten alderklaarsten Bevestigd; Dat, gelijk als'er zijn, *Vaaten der Barmhertigheyd, Geliefde*, en die *Voor de Grondvesting der Weereld tot Heerlijkheyd toebereyd zijn;* (Ephes. 1:4.) *In welke Godt de Rijkdommen van zijn Glorie bekend maakt;* Rom. 9:23. Alzoo zijn'er ook *Vaaten des Toorns, Gehaatte* als *Esau; ten Bederve toebereyd; nu al lang tot dit Oordeel opgeschreeven.* Jude *Vers* 4. Welke Godt nogtans in veele Langmoedigheyd verdraagende, *Zijn Vermoogen* bekend maakt, en eyndelijk, zijnen *Toorn* betoond, Rom. 9:22. hier doorgaans aan Farao gebleeken. Indien nu ymand vraagd, Welk d'Oorzaak is, Dat deeze Ellendige Vaaten ten Verderve gaan? De Godsgeleerde Antwoorden; Dat *De Zonde*, welk zy alle in Adam Gezondigd, en zelfs begaan hebben, d'Oorzaak der Verdoemenisse is: En dat derhalven d'Oorzaak van zulken Verderff, niet verre te zoeken is. Maar indienmen naader vraagd, Waarom deeze Vaaten meer voorby gegaan en Verhard worden als andere, die uyt haar zelven niet beeter als die, en uyt dezelve Klomp der Verdoemenisse zijn? Zoo bekennen de Godgeleerde, Dat *de Goddelijke Wille*, of *het Goddelijk Welbehaagen*, de Oorzaak daar van zy: Dewijl *Hy*, als Paulus zeyd, *Verhard dien hy wil.* Rom. 9:18. En wy meenen dat zulx genoeg is, om alle Teegensprekers, die gewoon zijn dit Leerstuk der *Verkiezing* en *Verwerping*, met veel Lasteringen te bekladden, den Mond te stoppen; Gelijk het ook al-te wijd buyten ons Bestek zou loopen, al hunne Menschelijke inwerpzelen, als ofwe dezulke wilden gelijk zijn, te Beantwoorden. Maar Eeren liever Gods Alderheyligste en Aanbiddelijke *Barmhertigheyd*, zoodaanig te-gelijk met zijn *Geregtigheyd*, die de Zonde straft, Dat wy zijne *Vryheyd* en *Welbehaagen*, geenzinds koomen te besnoeyen. En dit gezeyd hebbende, twijffelen wy ook niet, of uyt de voorgaande Aanmerking, zal tot onze Historie, genoegzaam Openbaar worden, Dat uyt Exod. 9:15. geenzinds kan Beslooten worden, Dat d'Egiptenaars of ymand van Faraôs Huys, beneffens haar Vee, onder de Vijfde Plaage, met de Pestilentie geslaagen zijn;

Hoe Godt beslooten heeft, Farao te verzoeken en te verderven.

Bedenking op Rom. IX. &c.

Waarom Godt een Verkiezing uyt alle Zondaars gedaan heeft.

alhoewel wy het zoo ſtrax, uyt zommiger Giſſing, en vergelijking van Amos 4: 10. bedenklijk ſtelden; en hier beloofden af-te doen: Gemerkt de Woorden, *(Want nu hebbe ik mijne Hand uytgeſtrekt op dat ik u en u Volk met de Peſtilentie zoude ſlaan, en dat gy zoud van de Aar de Verdelgd worden.)* Eygentlijk deezen Zin hebben; *Zoo*, of *By-aldien ik mijne Hand uytgeſtrekt, en u en uw Volk, met Peſtilentie geſlaagen hadde, gy zoud van de Aar de zijn Verdelgd geweeſt.* Dat is, gelijk het zommige Vermaarde Mannen verklaaren; Ik had u ligtelijk te-gelijk met u Vee, door de Plaage der Peſtilentie konnen Uytdelgen, dewijl het uwe Hardnekkige Zonden wel verdienden, Maar om een andere Oorzaake, (die ſtrax *Vers* 16. verhaald word; en ook zoo even uyt de Gedagten onzer Godsgeleerde verklaard is;) Heb ik uw geſpaard. Andere den Voorleedenen Tijd, voor dat geêne neemende, Dat Toekoomende is, meenen dat het kan Geleezen worden, *Ik zal Slaan;* Naamelijk zoo gy Hardnekkig blijft. En de LXX Overzetters, hebben 't ook zoo verklaard; van welke de Kaldeëze Uytbreyder weynig verſcheeld, als hy zet; *Want nu iſt naa-by voor my, Dat ik mijne Magtige Plaage zal Uytzenden.* En de Reeden waarom dit alzoo noch niet geſchied en was; word 'er flux bygedaan; Naamelijk; *Op dat Godt zijn Kragt aan hem Betoonde, en op dat zijnen Naame Verteld wierd over de geheele Aarde.* Maar waarlijk; Indien Farao onder deeze Plaagen omgekoomen waare, het hadde korts daar naa, en tot nu-toe geſcheenen, Dat de Kinderen Iſraëls, te midden van deeze Rijx-ontſteltenisſen en Wan-Orden, (die een onverwagte Dood des Koninks, in Landen Volk-beſtuur, ligtelijk pleeg op de Baan te helpen;) der Egiptenaaren Dwingelandye ontſnapt, en Uytgetrokken waaren, doe hen niemand ſchutten kon. Welke Verloſſinge derhalven, op 't Duyzenſte Gedeelte, niet zoo Heerlijk, dan wel nu, zou Uytgeblonken hebben; Naadien zy dusdoende veel-eer aan de Laſheyd der Egiptenaaren en Verval der Rijx-zaaken, Dan aan de Magtige Hand Gods, had konnen toegeſchreeven worden. Hier om dan moeſt Farao tot het Uyterſte in 't Leeven blijven; Naamelijk, tot dat hy de Kloekmoedige Uytleyding des Volks onder Moſes, met al zijn Magt en Waapenen, tot in het Midden van den Uytgeleedigden Boodem der Zee vervolgde, en aldaar te-gelijk met zijne Waagenen en Ruyter-knegten, van de Golven overvallen, en in de Dood gedompeld wierd. Want de Heerlijkheyd der Goddelijke Verloſſing, is doen eerſt op 't Hoogſt gebleeken, wanneer Farao aldus te midden van zijn grootſte Kragt, ter needer geſtooten is. Zoo nogtans, Dat het Goddelijk Oogmerk in Farao, onder alle deeze Plaagen tot hier-toe te bewaaren, Daar in niet alleen geruſt heeft, maar ook in zijn *Verwekking;* waar door hem Godt, (gelijk we zoo ſtrax uyt de Meening onzer beſte Godsgeleerden aanhaalden;) had laaten Gebooren, en tot het Rijk verheeven worden. Waarom dan ook de Apoſtel, ſchoon de LXX Overzetters Exod. 9: 16. vertaalen; *Ik hebbe u Behouden;* van die Zingeeving afgeweeken zijn, en een Woord van Be-Ooging daar by doende, vertaald hebben, *Ik hebbe u Verwekt.* Betoonende dat hy daar in wat Hoogers zag, Dan ſlegts de behoudenis van Farao te midden van al d'Egiptize Plaagen: Maar dat daar in een kennelijk Voetſpeur van den Eeuwigen Raad Gods over deezen Konink genoomen, ſtaat uytgedrukt. Waar teegen niet en ſtrijd; Dat alhoewel Godt dit Raad-beſluyt van Eeuwigheyd by zig had, en niet eerſt in den Tijd, Dat is, voor-de-Vuyſt genoomen heeft, hy Farao nogtans van zijn Pligt Vermaand, op dat hy zijn Volk liet heenen gaan; Naadien hy daar door heeft willen Leeren, Dat zijn Eeuwig Beſluyt, het zy naa Genaade het zy naa Toorn, geenzinds des Menſchen Pligt, nog de Middelen wegneemd: Al was het zelfs naa dat Godt zijn Verborgen Beſluyt, den Menſche had openbaar gemaakt. Overdenkt eens aandagtig de aanſpraake van Moſes tot Farao. Exodus. 9: 29, 30.

Maar als Farao naa het ſtilſwijgen der Donder-ſtemmen, nu veel meer dan voor heenen Verhard ſcheen, en Godt de Reeden daar van aan Moſes had bekend

Exod. Kap. 9.

't Behouden van Farao onder al deeze Plaagen heeft Iſraëls Uytgang te Glorieuzer gemaakt.

Rom. 9: 17.

Moſes met de

kend gemaakt; Exod. 10: 1. op dat d'Israëliten des Heeren Wonderen over E-
gipten, haare Kinderen en Kinds-kinderen vertellen zouden; met Last, om Fa-
rao niet alleen zijn Trouweloosheyd onder Oogen te stellen, maar ook met Een
Plaage van ongemeene *Sprinkhaanen* te dreygen; welke met zoo digte Drom-
men over Egiptenland zouden opkoomen, als'er nooyt gezien waaren; Zoo
datze het gantze Vlak der Aarde bedekken, en alles wat den Haagel van het
Veld-en Boom-gewas overgelaaten had, Reyn-af Eeten, en zelfs haare Huyzen
niet spaaren zouden. Exod. 10: 3-6. Moses en Aaron daar op uytgaande, heb-
ben d'Egiptize Hoovelingen, en misschien ook de Tooveraars en Sterrekijkers,
verzeld met zommige Priesters, Farao ernstig aangeraaden, Van zijn Voornee-
men af-te staan, en 't Volk daar Moses voor Yverde, te laaten uytgaan. Want
ten laatsten Verdrietig geworden, over al deeze Land-en Volk-verwoestende
Plaagen, die d'een d'andere op de Hielen zaaten, Barstenze eyndelijk in deeze
Onverduldige Woorden uyt, en Zeggen; *Hoe lange zal ons deezen* Moses, *tot
eenen Strik zijn? Laat de Mannen trekken, Dat zy den Heere haaren Godt Dienen:
Weet gy dan niet dat Egipten Verdorven is?* Exod. 10: 7. In welke aanspraak te
letten staat, Dat het Woord *Strik*, een Aanduyding is, van de Vernielinge des
Menschen, gelijk te zien is, Exod. 23: 33. Jos. 23: 13. 1 Sam. 18: 21. Het wel-
ke de Eedelen en Raadsheeren des Koninks, hier Moses even toereekenen, gelijk
daar een *Strik* is in de overtreedinge des Boozen Mensches Prov. 29: 6. Moses op
dusken aanraading, strax aan 't Hof geroepen, wil Farao het Volk wel Oorlof
geeven, maar met uytsluytinge van *Haare Kleyne Kinderen;* gelijk teffens blijkt
uyt des Koninks Vraage, *Wie en welke zijnze die Uytgaan zullen?* En Moses Ant-
woorde, Zeggende; *Datze Jongk en Oud, Zoonen en Dogteren, En Schaapen
en Runderen zouden Uytgaan;* Want, Zy hadden *Een Feest des* Heeren. Exod. 10: 9.
Naamelijk een Feest, Dat van Godt gebooden was te houden. Exod. 5: 1. Fa-
rao, hier uyt wel voorziende, Dat d'Hebreën van die Uytreyze, geenzinds van
Meening waaren Weeder-te keeren; Stuyft met zoo Gramsteurige Bedreyging
teegen Moses uyt, Dat hyze Naauwlijx zonder Bymengzel van een Vloek, aan-
te merken had: Want vastelijk in zijn Herte besllooten hebbende, 't Volk niet
met haare Kinderen te laaten gaan, Zeyd hy; *De Heere zy alzoo met U-lieden, ge-
lijk ik u en uwe Kinderen zal laaten trekken: Ziet toe, want daar is Quaad voor u-
lieder Aangezigte: Niet alzoo; gy Mannen gaat nu heenen, en Diend den* Heere,
Want dat hebd gy Verzogt, Exod. 10: 10, 11. Alwaar de Woorden, *De Heere zy
met u*, of *Alzoo met u*, Voorzeeker de Toewensching van een *Vloek* te kennen
geeven, dewijl hy Voornam het Volk niet te laaten gaan. Doch wanneer Godt
hem naaderhand dwong, Dat hyze Weg-zond, veranderde hy dien Vloek in
een *Zeegen* voor zijn Volk. Exod. 12: 30, 31. en 13: 21, 22. En niet alleen dit,
maar in Faraôs Voorneemen blijkt ook genoeg, Dat hy, die in Naavolging van
zijn Wreeden Vader Ramesses, (die de Dood der Hebreeuwse Knegtjes zogt,)
dezelve nu tot het laatste toe, in Dienstbaarheyd wilde houden; op dat hy ten
minsten stuks-wijze deed, 't geen zijn Boos-aardig Voorneemen niet geheelijk
uytvoeren kon. Daarom dreygd hy Mose het Quaade, en noch meer Verdruk-
king, by-aldien Israël niet af-en liet van zijn voorgenoomen Loop. Aldus bitzig
Afgeregt, deed hy Moses en Aaron flux van-voor zijn Aangezigte Wegdrijven.
Exod. 10: 11. Daar op strekt Moses zijn Staff uyt over Egiptenland; En brengd
zoo Krielenden Meenigte van Sprinkhaanen over 't zelve, als'er nooyt gezien
noch gehoord was; het zy dan in zoo ongewoonen Grootte en Verslindende
Aardt; of liever, in zoo ontelbaare Swermen over-al te-gaar Getroept; Dat-
ze, als de H. Historie zeyd; *Het Gezigte des gantzen Lands* zoodaanig *Bedek-
ten*, Dat het daar van *Verduysterd* wierd: Af-Eetende al het Groene Kruyd des
Velds, en alle de Vrugten der Boomen, die den Haagel overgelaaten had. Exod.
10: 15. Want daar op andere Tijden, de Sprinkhaanen uyt de Buurgewesten,
overgewaayd, wel gewoon waaren, zoodaanig op deeze of geene Akkerlanden

te

Plaage der Sprinkhaanen gewaapend.

Farao door zijn Hoovelingen aangeraaden 't Volk te laaten uyttrekken.

Dat den Konink toestaat zoo haar Kinderen zullen tot Gyzelaars blijven.

Dat hem Moses rond-uyt afslaat.

Farao Verbolgen snaauwd Moses genoegzaam een verbolgen Vloek toe.

Moses van Farao Weg-gezonden, brengd de Plaage der Sprinkhaanen over Egiptenland.

te vallen, Datze veele andere Vry-lieten, daar zaatenze nu ter-Tijd op geheel Egiptenland, en bedekten het gantze Oppervlak der Aarde zoo gants en gaar, datmen den Boodem nergens bloot zag: Jaa in zoo digten Drom over-al te-gaar Getroept, Dat zelfs de Velden haar te Eng vallende, zy ook de Huyzen van alle Egiptenaaren in-naamen. Waar door het Gebeurde, Datze niet alleen de Veld-en Boom-gewassen reyn Afschoeren; Maar ook de Menschen met Bijten, Steeken en Quellen, op verscheyde Wijzen om den Hals hielpen: Gelijk de Schrijver van *Het Boek der Wijsheyd*, Kap. 16: 9. Van dit Gedierte schijnd aan-te Teekenen, en zommige uyt aanmerking van Faraôs Verleegentheyd, Exod. 10: 17. alzoo verklaaren: Alhoewel het andere in bey die Plaatzen zoo opneemen, Dat de Sprinkhaanen, de Akkers en Boomen doodende, Menschen en Beesten door gebrek aan Voedzel Gestorven zijn: Gelijk zoodaanigen maniere van spreeken gevonden word, Gen. 47: 19. en Psal. 78: 47. En gelijkwe hier van ook een Print-Verbeelding hebben ingelast, alzoo twijffelen wy niet, of den Beschouwer zal door het zelve wel indagtig gemaakt worden, Hoe Angstig en Verleegen, d'Egiptenaars met dit schaadelijk Gedierte geworsteld hebben, op datze die Vreemde Gasten, op alle Wijzen van-kant maakten. Dat Godt nu deeze Sprinkhaanen door het Uytzenden van een *Oosten*, of liever *Zuyd-Oosten Wind*, die een gantze Dag en Nagt aanhield, van elders uyt de Moorenlandze Gewesten, over Egipten deede opkoomen, zullen wy moogelijk strax zoo veel te Naauwkeuriger, uyt het wegneemen deezer Landplaage verneemen, als wy hier omtrent Neerstig zullen zijn, de Getuygenissen der Weereldze Geschiedenissen en Natuur-beschrijvers, met Moses verhaal te Raadpleegen; als geenzinds in twijffel zijnde, of het geene hier te bezien staat, zal uyt die geringe moeyte grootelijx Verligt worden.

Hoe streng en bang haar deeze Plaage viel, is ook uyt ons Print-Tafereel te zien.

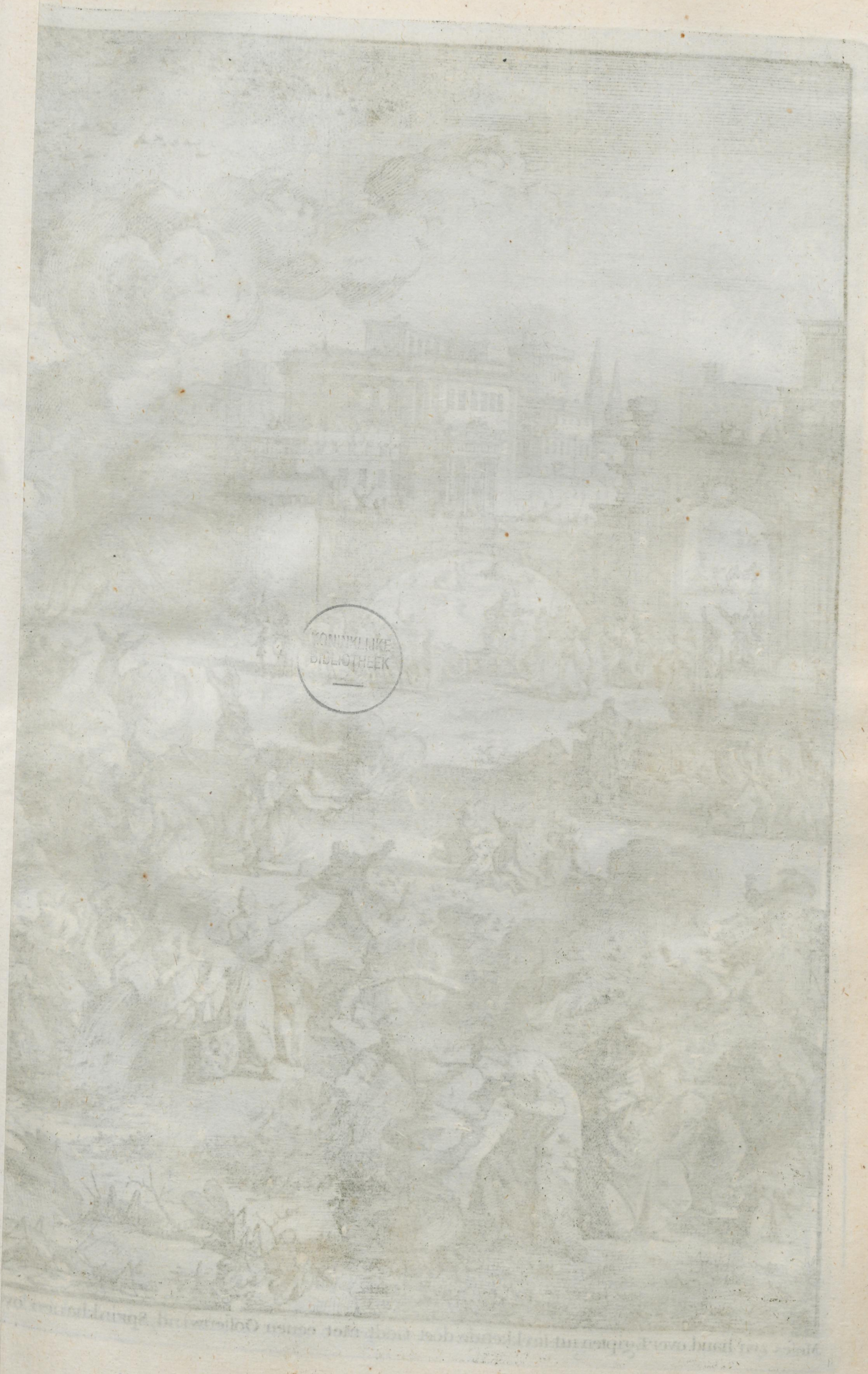
Sprinkhaanen door de Wind opgeschept. Exod. 10: 19.

Het diende voorwaar niet zonder Opmerking over 't Hooft gezien te worden, Dat de Natuur-en Taalkundigers van Meeninge zijn, Dat de Sprinkhaanen, in 't Hebreeuws ארבה, by de Latijnen haaren Naam LOCUSTA, van LOCA USTA Dat is, *Verbrande Plaatzen* bekoomen hebben, om dat zy het Kooren-en alle Veld-en Boomgewas datze met haare Scheertanden aanraaken, zoodaanig beschaadigen, als of het van de Vlamme des Vyers geschroeyd of afgezengd was. En alhoewel wy strax verneemen zullen, Dat zommige de Griekze Benaaming AKRIDES, die anders *Sprinkhaanen* Beteekend, voor de Groene topjes, der Kruyd-en Boomgewassen neemen; zoo Meenen nogtans andere niet onwaarschijnelijk, Dat de Sprinkhaanen, *Akrides* genoemd zijn, om datze de Toppen van 't Gezaayde af-Eeten, gelijk ons deeze Egiptize Landplaage, en d'Ervaarendheyd leerd; en derhalven weynig scheeld, als ofmen dit Ongedierte, *Top-scheerders* noemde. Maar wanneer de H. Historie, van deeze Sprinkhaanen, slegts in 't Enkel Getal, zeyd, *De Sprinkhaan* quam op; even als Gen. 3: 2. *Boom*, voor *Boomen*, Dat is, *Allerley Geboomte*, genoemd staat; en wy te-vooren ook deeze Waarneeming, over de *Kikvorsschen* en *Luyzen* niet ongeagt zijn overgestapt, mag het ons thans Bedenkelijk schijnen, Dat deeze Sprinkhaanen niet zoo-zeer in Eenerhande zoort over Egipten opgekoomen zijn; maar veel-eer in Verscheyde Aardt en Geslagte, volgens de Verschillige Land-aardtze Gewesten, uyt welkze deeze Heette Wind opschepte; heel de Vlakte van 't Needer-en Middel Egiptenland ingenoomen hebben. Gelijk dan ook de Natuur-beschrijvers Verscheyde zoorten van Sprinkhaanen voor den dag weeten te haalen, die behalven de verschillige Gewesten der Land-en Heemelstreek, te onderscheyden zijn, in *Gevleugelde*, en *Ongevleugelde;* in *Gemeene* en in *Ongemeene*. Van de Gevleugelde, worden Zes Groote Zoorten gevonden, die Groen van Verwe zijn; en Vijfderhande die Kleynder en Veelverwig zijn. Welke andere Onderzoekers, gemeenelijk in *Groene*, *Swarte*, *Blaauwe*, *Purper-verwige* en *Gesprenkelde* onderscheyden: Waar onder eenige zijn die even als de Slangen, haar Huyd afleggen, en een Nieuwe aanneemen, door 't barsten van haare Scheede.

Sprinkhaanen waar van by de Latijnen LOCUSTA genoemd &c.

En Top-scheerders.

Gevleugelde en Ongevleugelde Sprinkhaanen.

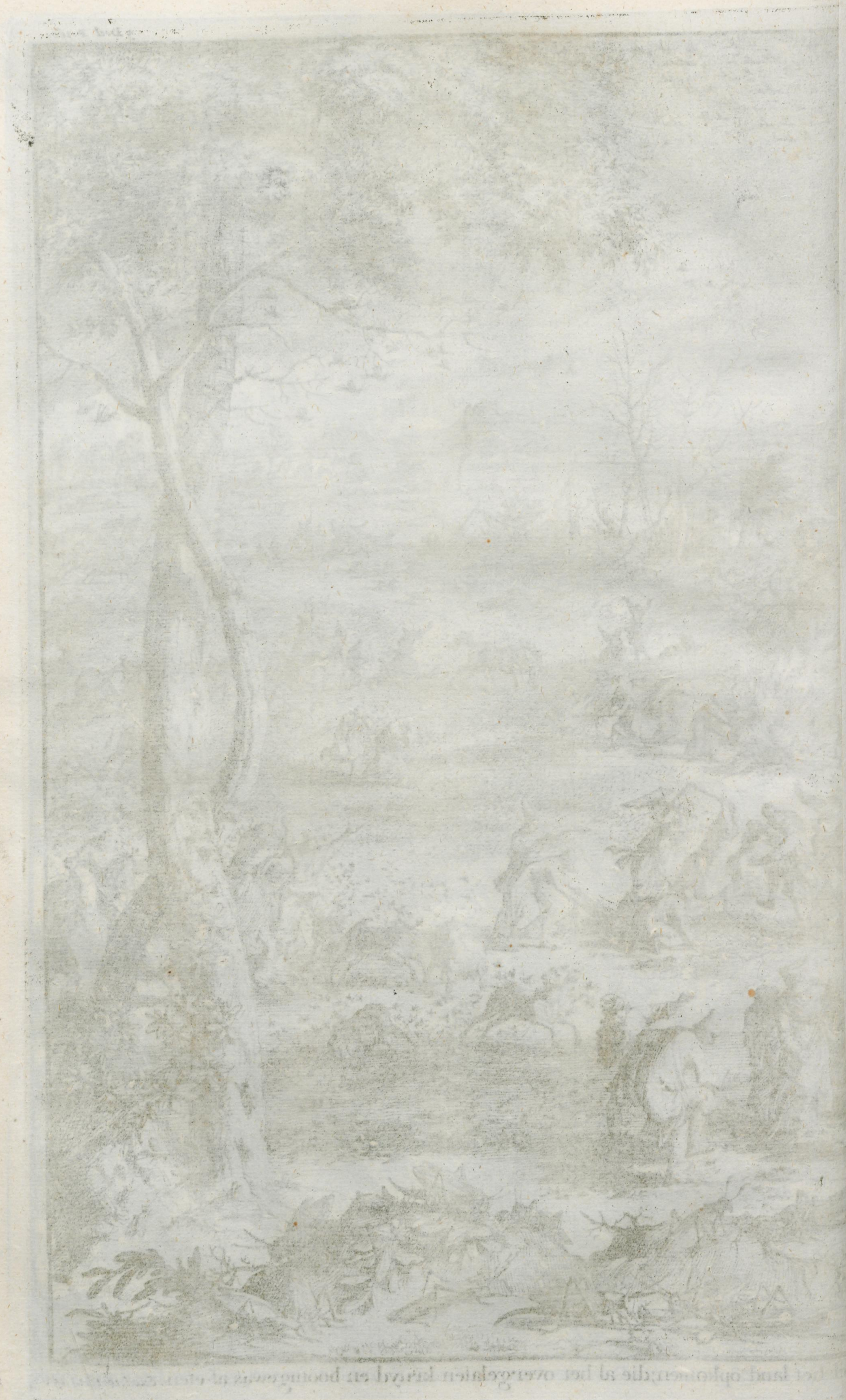

Moses zyn hand over Egipten uit-strekkende, doet Godt met eenen Oostenwind, Sprinkhanen over heel he

n over heel het land opkomen; die al het overgelaten kruyd en boomgewas af-eten. *Exod. 10: 13, 14, 15.*

Scheede. De Groote hebben een Breede Mond, en Kloeke Tanden, die niet alleen bequaam zijn om allerhande Vrugten en Groente af-te ſcheeren, maar ook om by-naa, alle dingen te Eeten en af-te Knaagen: Zoo datze zelfs, als Plinius verhaald, de Deuren van de Huyzen doorbooren; 't geen ons aan Exod. 10: 6. doed gedenken; daar gezeyd word, Datze ook in de Huyzen der Egiptenaaren waaren, en de Menſchen Plaagden: *Want het Bijten der Sprinkhaanen en der Vliegen, Doode haar, en daar wierd geen Teegengift voor haar Leeven gevonden.* Sap. 16: 9. Te vooren van ons Bedenkelijk Verklaard.

Apoc. 9: 3, 5.

Onder de Gevleugelde Sprinkhaanen, word ook noch dit Onderſcheyd gevonden, Dat zommige Dubbele, andere Enkele Vleugels hebben; zulx d'eerſte met Vier, de laatſte, alleen met Twee Vleugels vliegen; en daar zijnder, alswe ſtrax zeyden, die heel geen Vleugels hebben; als meede die door Verandering, in den Tijd Vleugels krijgen: Alhoewel het nogtans zeeker is, Dat zelfs de Gevleugelde, doorgaans meer Springen dan Vliegen; ten zy, Datze uyt een byzondere ſchikking, door de Wind van elders opgenoomen, over Zee, of Land-ſtreek, een lange Reys te doen hebben. Anders begeeven haar de Vleugels van Natuuren heel ligt, en moeten dikwils met heele Swermen op d'Aarde vallen, om te Verpoozen: Als wanneerze te-mets een Weg van omtrent Vijf-Duyzend Schreeden pleegen af-te leggen. En daarom, wanneer wy Exod. 10: 13, 14. zien, Dat dit Gedierte met een Warme Zuyd-Ooſte Wind, over Egiptenland gevallen is, men ſchijnd te moeten denken, Dat het van deeze Gevleugelde Sprinkhaanen geweeſt zijn. Anderzinds, zijn ook de Ongevleugelde, zoo Quaadaardig en ſchaadelijk, datter onder hen Vier Zoorten gevonden worden, die enkelijk haaren Naam van *Bijten* en *Slokken* draagen. Jonſton bekend maar Dry Zoorten van *Ongemeene* Sprinkhaanen gezien te hebben; dien hy *d'Afrikaanze*, de *Griekze* en *Itaasnze* noemd: Onder welke die, Die *Mantes* genoemd worden, van een Verſchrikkelijke Lijf-geſtalte ſchijnen. De Barbaarize die hem uyt Afrika en de Gebuurlanden van Egipten, toegezonden waaren; hadden de Lengde van Vijf Duym, met Uytpuylende Rood-vyerige Oogen; 't Hooft naa de gemeene Wijs gekapt, maar Purper-agtig Rood van Lijf, met Vier Donker-Asgraauwe Vleugels: Zijnde de Voorſte Beenen bijſter Teêr, maar de Agterſte vry ſteevige en lange Springſtokken. Gelijk dan moogelijk ook de Ongemeenheyd der Egiptize Sprinkhaanen; Exod. 10: 14. hier in aangeweezen word; *Datze zig neederlieten*, zeer ſwaar, *Diergelijke voor deezen in Egipten nooyt geweeſt en waaren.* Vergelijkt Exod 9: 24. Dewijl zulx zoo wel, op de Grootheyd der Zoort, en ſchendig Bijten, als op de ongemeene Meenigte daarze meede quaamen, te paſſen is: 't Geen dan deeze Plaage merkelijk Verſwaarde; alhoewel daar meede geenzinds uytgeſlooten word, Dat Egipten niet meermaal met Sprinkhaanen behebd was, gelijkwe te vooren over dit Land-geweſt hebben aangeteekend.

Sprinkhaanen in haar Zoorten en ſchaadelijk vermoogen naader beſchreeven.

Om nu ook yets van de Lijfs-geſtalte der Sprinkhaanen, in 't algemeen te zeggen; De Vorm van haaren Kop, ſweemd niet zelden naa die van een Paard: en wy zien, Dat de Profeet ook niet Onaardig daar op ſpeeld; wanneer hy Joël 2: 4. Van heele Leegers van Rupzen en Sprinkhaanen gewag-maakende, (gelijk Kap. 1. te zien is;) Zeyd; *Haare Gedaante is als de Gedaante van Paarden: Zy zullen als Ruyters loopen; en daar heenen Springen als een Gedruys van Waagenen.* &c. De meeſte hebben ook aan haaren Mond, twee Byhangzels, die zeer wel naa de Toom-gebitten der Paarden gelijken; welke haar in ſtè van Mond en Tanden dienen; en haaren Angel verſtrekt hen tot een Steert; alhoewel'er ook Rondgatten gevonden worden, die'er geen hebben. Zy hebben gemeenelijk Zes Beenen, waar van de twee Agterſte zeer lang zijn, en met het Onderdeel of Schêen-been, van de averregtze Knoop der Knye, naa vooren geboogen ſtaan, om daar meede als met twee Slag-riemen, of Krukken voort-te Springen. En derhalven moet hem den Leezer niet Verwonderen, Dat zoo veel en Verſcheyde Zoorten van Sprinkhaanen, in ons Print-Tafereel gezien worden: Want

Speeling des H. Schrijvers op de meenigte der Sprinkhaanen.

op datwe dit eenigzinds meer kennelijk deeden, hebbenwe zommige Voornaame Geslagten, in wat grooter Vorm op de Voorgrond vertoond. Voor de Rest heeft de Digter Klaudianus, de Sprinkhaan in 't Algemeen, met deeze Veerzen, niet oneygen naa 't Leeven Afgeschilderd;

Het Hooft is vreeslijk Bars, en Gloeyend zijne Oogen,
Den Rug is met een Schors als Yzer overtoogen;
De Huyd is uyt' er Aardt, Gewaapend en Gedekt,
Van scherpe Pijlen, met een Bloedig Rood bevlekt.

Zy worden wel in alle Landen, maar veel meer in 't een, dan in 't andere gevonden. Byzonderlijk is Afrika (aan welk Egipten niet alleen Gebuur-vast leyd, maar ook daar onder te reekenen is,) altijd zeer daar van gequeld geweest: Zoo dat'er voormaals een gantze Stadt door Vernield wierd. Gelijk'er ook getuygd word, Dat de Moorenlanders, om de Dry Jaaren met een Swerm van Sprinkhaanen pleegen overvallen te worden, die zich wel Twaalf Mijlen uytstrekte, en heel 't Land overschaaduwden. En zulx word in de Woestijne *Zaara*, een groot Gedeelte van 't Binnelands Afrika, Jaarlijx vernoomen; zoo dat van 't weynige dat in die Dorre Gewesten Wast, by-naa niets voor Menschen en Vee, om-te Eeten, overblijft. Waarom men zig niet te Verwonderen heeft, als ons de Natuurbeschrijvers van zommige Landschappen verhaalen, Dat d'Inwoonders Drijmaal in 't Jaar op de Been koomen, om dit Gespuys te Verdelgen. Ook worden'er van Verscheyde Zoorten van Amerikaanze Sprinkhaanen, Zeldzaame dingen verhaald; en dat'er zeeker slag gevonden word, *Gaayara* genoemd; die omtrent de Lente-tijd in een Plante veranderen, en daar in allengskens Verdorren. Van deeze worden Twee Zoorten gevonden, beyde Lang, Maager en Dun, en zeer de Sprinkhaan *Mantes* gelijkende. Over de Natuurlijke Oorsprong der Sprinkhaanen, is men van Gevoelen, Datze beyde, uyt Verrotting en door Verzaameling voortkoomen. Voornaamelijk, zeggen eenige, uyt Verrotte Lichaamen, wanneer de Lugt, lange Droog en Heet geweest is. En zeeker, byaldien de H. Historie niet en zey, Dat deeze Sprinkhaanen, door den Oostelijken Wind, van elders opgeschept, over Egipten gebragt zijn; Exod. 10: 13, 14. Men zou moogen Gissen, Dat zoo wel de Doode Lijken der Egiptenaaren, als van haar-lieden Vee, dat van den Haagel en Donder geslaagen was; en de Lugt die door de Blixem-vlammen Verhit en aangesteeken was, de Voortkooming der Sprinkhaanen merkelijk ondersteund hebben: Welke Bedenking de H. Historie in d'aangehaalde Plaatze uytwist. Ondertussen verneemdmen uyt Strabo, Datze in Lybiën, daar 't zelden Reegend, en in de Poelen die slijkerig zijn, in groote Meenigte voortkoomen; van waar deeze die Egipten thans Plaagden, als meede uyt andere Gebuur-landen, opgenoomen, en over Egipten konnen gebragt zijn. Gelijk dan ook Moses verhaal, ons genoegzaame blijken geeft, om te denken, Dat deeze Ondieren niet door een Nieuwe Schepping voortgekoomen zijn. Waar van terstond yts naaders. Datze verder heel-ligt haar Oorsprong uyt Verdorven Koorn-halmen, Haaver, Rogge en Geerste hebben, met welke zich eenige Quaadaardige Dampen der Aarde vermengen; ist Gevoelen van Kircherus, welke meend datze daar van daan lange Pooten hebben, die als de Koorn-halmen, met Knoopen verdeeld zijn. Den zelven brengd noch andere Meeningen by; als meede, hoe men die te-gelijk met de Keevers, (die anders uyt de Taaye Slijm der Planten, welke van de Sprinkhaanen besmet zijn, voortkoomen; en daar naa door Verzaamelinge aanwoekeren,) door Konstgreepen voort zal brengen; welke Naauwkeurigheyd hier geen Plaats vind. Alhoewel wy niet te twijffelen hebben, of de *Keevers* hebben onder die *Vermengde Swerm* welk Egipten te-vooren Plaagde, geenzinds ontbrooken. Vergelijkt Psal. 105: 34. Zijnde een schaadelijk Gedierte, Dat desweegen dikmaals in de H. Schrift

Afrika zeer met Sprinkhaanen gequeld.

Oorsprong der Sprinkhaanen.

H. Schrift gedagt word. Als te zien is, 1 Kon. 8: 37. 2 Kron. 6: 28. Jesa. 33: 4. Joël. 1: 4. en 2: 25. Nah. 3: 15, 16. daar *Vers* 17. van *Groote Keevers* gerept word. En hoe zy in Meenigte pleegen op-te koomen, leerd Jeremias in deeze Spreuke; *Of ik u schoon met Menschen als met* Keevers *Vervuld hebbe.* Jer. 51: 14. Die *Vers* 27. ook van *Ruyge Keevers* gewag maakt.

Maar gelijk de Sprinkhaanen, van Natuuren haar Voedzel voornaamelijk op de Groene Kruyden, en allerley Koorn-gewas zoeken, en daar by ook de meeste Boomen beschaadigen; alzoo kanmen ligtelijk de Schaadelijkheyd van haar overkomst, afweegen, wanneerze Elders, als hier in Egipten, de Rol van een ongemeene Landplaage speelen; en de Historien zijn'er ook vol af. Plinius, de verdervende Aardt van dit Dier beschrijvende, Zeyd'er aldus van: „De „Sprinkhaanen weeten zeer Vernuftig haaren kost te zoeken; en worden voor „Gods Gramschap gehouden; dewijlze zomtijds veel Grooter gezien worden, „en met zulken Gedruys Vliegen, als of het andere Voogels waaren; zoo dat „ze ook wel de Zonne Overschaaduwen; en des Menschen Aangezigt doen „Verblikken van vreeze, Datze haar Land bedekken zullen: Wantze hebben „groote Magt. En als of het te weynig waare, de Zee overgevloogen te zijn, „Stuyven zy door verre Landschappen voort: En het Gewas als met een Don„kere Wolke bedekt hebbende, Vernielenze alles watze aanraaken, niets on„geschonden laatende, zelfs niet de Deuren van de Huyzen. Dit zeyd Plinius; en by-naa even zoo, als of hy dat uyt Exod. 10: 5. geleezen had: Alwaar van de opkoomende Sprinkhaanen gezeyd word; *Zy zullen het Gezigte*; (Dat is, het zienelijke Oppervlak;) *Des Lands bedekken, Datmen d' Aarde niet en zal konnen zien.* Het welke de Kaldeëze Uytbreyder verklaard, als een Verbergen van 't Gezigte der Zonne van de Aarde: Naamelijk door de schaaduwe van haar digt te-gaar getiste Swermen; ziende ongetwijffeld op Exod. 10: 15. *Want zy bedekten het Gezigte des gantzen Lands, alzoo dat het Land Verduysterd wierd.* Vergelijkt Joël 2. en de Kantteekening aldaar. Zoo verhaald meede den Reyziger Tavernier, Dat hy van Aleppo te Balsara aangekoomen, tot Tweemaal, zoo grooten Meenigte van Sprinkhaanen zag opkoomen, Dat het van verre, niet anders dan een Wolke scheen, daar de Lugt geheel van Verduysterd wierd. Hy doet'er by, Dat zulx aldaar vier of vijfmaal 's Jaars gebeurd: Daar naa drijftze de Wind over den Eufrat, dan vallenze in de Woestijne, en Sterven aldaar. Maar gelijk de Sprinkhaanen met welke de Psalmdigter ook de Strax-genoemde Keevers teld, Psal. 105: 34, 35. en 78: 46. Onder de swaare Gerigten Gods genoemd worden, welke hy over de Zondaars oeffend, gelijk te zien is, Deut. 28: 38. 1 Kon. 8: 37. Alzoo heeft men dezelve ook, wanneerze door haar Meenigte 't Land bedekken, van Ouds Voor-Teekenen van Pest, Honger en Oorlog gehouden. Van Pest, om datze met hoopen Gestorven en Verrot zijnde, de Lugt besmetten; gelijk Italien te-Beurt gevallen is, Wanneer dezelve uyt Afrika derwaards overgesteeken, aan de Zee-Oevers neer-gevallen en Gestorven waaren. 't Geen insgelijx de Brittannize Kust, meer dan eens gebeurd is. En om van geen heel Ouwe dingen te spreeken; Kircherus verhaald, Dat de Land-streek om Roomen, in 't Jaar 1656. Jammerlijk door de Sprinkhaanen verdorven is geworden; welke uyt zeekere Nesten, van Eyeren, eerst als Wormtjes voortquaamen, waar van zommige Vleugels, andere geene kreegen, maar beyde tot Sprinkhaanen wierden, die alles afknaagden; en naa haar Ondergang, in 't volgende Jaar van een Groote Sterfte gevolgd wierden. Nogtans is de Pest in de Plaagen van Egipten, Voor de Sprinkhaanen gegaan: Alhoewel moogelijk de Schaarsheyd van Veld-gewas, door dit Ongedierte verwekt, meenigen Egiptenaar van Kant geholpen heeft, gelijk we strax aanteekenden.

Indien we hier toe verder aanmerken, wat ons de Natuurbeschrijvers van de schielijke op-en ondergang der Sprinkhaanen verhaalen, en bezien, hoe zy Troep-wijs Vliegende, te-mets plotzeling in de Dood gesmeeten worden; 't zal

Schaadelijkheyd der Sprinkhaanen, aan Boom en Veld-gewas.

En van Plinius voor de Gramschap Gods gehouden.

Sprinkhaanen als Voorbooden van andere Plaagen aangemerkt.

Schielijke op-en ondergang der Sprinkhaanen.

zal insgelijx weynig van die Omſtandigheeden ſchijnen te verſchillen, met welke Moſes ons de Uytgang deezer Plaage aangeteekend heeft. Dus getuygd-men uyt Diodorus Siculus, Datze niet zelden in de Lente, door de Warme Zuydelijke Winden, uyt de Binnelandze Woeſtenyën van Afrika, nu met den Naam *Zaara*, in de Land-Tafereelen bekend, naa de Mooren Overvliegen. 'tGeen zommige Uytleggers, Oorlof heeft doen neemen, om de *Ooſte-Wind*, daar Moſes van rept, Exod. 10: 13. Een *Warmen Zuyd-Ooſten Wind* te noemen: Gelijk we ſtrax naader zullen aanmerken. In deezer voegen dan, van Elders door de Heete Wind opgeſchept, Vliegen zy met digte Swermen t'zaam Getroept, als ofze in Krijgs-Ordeningen verdeeld waaren: 't Geen ook van de Spreuk-ſchrijver Prov. 30: 27. ſchijnd aangemerkt: *De Sprinkhaanen hebben geenen Konink, nogtans gaan zy alle uyt, zig Verdeelende in Hoopen.* En om dat dit haar Gewoonte is in 't opkoomen, word ook een Verſchrikkelijke Meenigte van Krijgs-benden, by Sprinkhaanen vergeleeken. Jerem. 46: 23. Inzonderheyd, Judic. 6: 5. Alwaar van de Heyrlegers der Midianiten, Amalekiten, en de Volken in 't Ooſten gerept word; by wien men duske Vlugten van Sprinkhaanen wel kende. En Joël, ſpreekende van d'opkomſt der Sprinkhaanen en Rupzen, Kap. 1: 4. noemd die een Groot en Magtig Volk, Dat in Slag-Ordeningen geſteld, de Aarde Verduyſteren zou als een Wolke. Joel. 2: 2, 5. &c. met Exodus 10: 15. vergeleeken. En alhoewelmen verſcheyde Wijzen aangeteekend vind, waar door dit Magtig Ongedierte, aan zijn Dood geraakt, getuygen de Weereldze Schrijvers nogtans, Datze alzoo ſchielijk, en wel meeſt op dezelve wijs t'Ondergaan alsze Opkoomen: Wantze worden door de Wind met heele Swermen opgenoomen, en elders in de Zee, of Binnelandze Poel-Wateren Neêrgeſmeeten, daarze in een Oogenblik omkoomen. Anderzinds Sterven zy ook van Natuuren heel ligt: De Mannetjens naa 't verſpillen der Teelkragten, en de Wijfjes naa datze haare Eyeren hebben uytgeleyd. Dat nu Egipten, van deeze Sprinkhaanen, door Middel van de Wind Verloſt is, die dezelve van de Vlakte des Lands afligte, en in de Roode Zee ſmeet, ſtaat klaar genoeg te Leezen. Exod. 10, 19. Want Farao zijne Zonde beleeden, en Moſes voor hem de Handen Heemelwaards opgeſteeken hebbende; *Keerde de Heere Eenen zeer ſterken* Weſten-Wind; *Die de Sprinkhaanen ophief, en wierpze in de Schelf-Zee; Zoo dat' er niet eene meer in Egiptenland overbleef.* Alwaar andere voor *Weſten-Wind*, of als zommige zeggen, *Noordweſten-Wind;* niet on-eygen tot de Zaak, een *Zee-Wind*, vertaalen. En om dat de *Middelandze*, of *Groote Zee*, zooze de H. Schrift noemd, Weſtwaards leyd, Gen. 12: 8. heeft zulx de LXX Overzetters bewoogen, dit een *Wind van de Zee*, of *Uyter-Zee*, te noemen. En die hier om de Nettigheyd, een *Noordweſten-Wind* invoeren, doen zulx ongetwijffeld, in teegenſtellinge van de Roode Zee, die *Zuyd-Ooſt* naa Egipten leydt, uyt welken Warmen Hoek de Sprinkhaanen Waarſchijnelijk overgekoomen zijn. Want gelijk zy met een Ooſten-Wind, niet dan uyt Arabien in Egipten konden koomen; Maar met een Zuyden of Zuyd-Ooſten Wind, zeer gemakkelijk uyt Moorenland, alwaar dit Gedierte, niet alleen Natuurlijkerwijs, overvloediger dan in eenig Deel des Weerelds voortkomd; Maar ook uyt de Buur-Geweſten door zommige Winden heen gevoerd worden, alswe gehoord hebben; alzoo zijn ook eenige Uytleggers niet beſchroomd geweeſt, deeze Sprinkhaanen, door eenen *Zuyden* of *Zuyd-Ooſten Wind*, over Egipten te brengen. Doch de Gemeene Latijnze Bybel, heeft die alleen *Een Dorre*, of *Verzengende Wind* genoemd. Waar over in 't voorby-gaan aan-te merken ſtaat, Dat Godt deeze Sprinkhaanen door geen Nieuwe Schepping, Maar door het laaten waayen van eene Voordeelige Wind, binnen de Tijd van Dag en Nagt, uyt het Naabuurig Moorenland, agter het Booven-Egipten geleegen, in zulke Meenigte doen overſteeken, en op Moſes Voorbeede, met een averregtze Wind-ſtreek weederom zoo ſchoon opgeveegd, en in de Roode Zee geworpen heeft; Datter in de

Land-

Koomen veel met een Warmen Zuyd-Ooſten Wind op.

En Vliegen met heele Leegers.

Sprinkhaanen, gaan gelijkze koomen.

d'Egiptize Sprinkhaanen in de Roode Zee gedompeld.

Sprinkhaanen door een Wind over Egipten gebragt, en Weg-genoomen.

Landpaalen van Egipten, niet een meer overbleef. Een Weldaad voorzeeker, waar van zig al d'Inwoonders van Egipten, en wel byzonderlijk Farao, veel-eer had moogen bedanken, als zijn Gemoed van nieuws teegen Godt en zijn Volk verharden, gelijk hy nogtans deed. Exod. 10: 20. Ongeagt hem niet onbekend was, Dat de Plaage der Sprinkhaanen, wanneerze teegen den Oogst-tijd schielijk opkoomd, niet alleen de gantze Hôope van den Landman pleegen te-Leur te zetten; Maar ook nog Gestorven zijnde, door haar vuylen Stank, meer quaad, dan Leevende naalaaten; zoo datter dikmaal een Pest op volgd, die Duyzenden van Menschen wegsleept: Gelijkwe strax met zommige Voorbeelden hebben aangeweezen. Doch nu zy in de Roode Zee gedompeld wierden, had Egipten zulx niet te Vreezen; en gaaven alzoo moogelijk geleegentheyd, Dat Farao zijn Oude Huyd weederom aantrok, om Israëls Uyttogt te schorssen. Weynig denkende, Dat hy zelve, met heel zijn Magtig Heyrleger van Waagenen en Ruyteren, deeze Sprinkhaanen, die hem dus Winderig naa de Roode Zee waaren Voorgevloogen, in 't korte volgen, en zonder Genaade in 't zelve Zop Verzuypen zou. Waarom dan ook opmerkelijk blijft, Dat de Hebreeuwse Woorden, die d'onze met de Kaldeëze Uytbreyder, vertaalen; *Hy Wierp* de Sprinkhaanen *in de Schelfzee*, eygentlijk beteekenen; *Hy Hegte*, of *Maakte* de Sprinkhaanen *Vast*, of *Drukte dezelve in*, Naamelijk *in de* Roode Zee; om daar door aan-te wijzen, Dat die daar zoodaanig waaren ingeworpen, Datze daar in blijven, en nooyt meer uyt dezelve zouden opstaan. En zoo isset ten laatsten ook Farao zelve gegaan; Exod. 14: 27, 28. Psal. 78: 53. en 106: 11.

Farao is naaderhand de Sprinkhaanen in de Roode Zee gevolgd.

Maar schoon wy zoo wel by de Heylige, als Weereld-beschrijvers aangeteekend vinden, Dat de Sprinkhaanen ook by verscheyde Oosterze Volkeren, en inzonderheyd onder de Moorenlanders pleegen Gegeeten te worden; en aan zommige nu noch voor Goede Kost dienen, Gelijk de Vermaarde Bochartus tot Verklaaringe van Matth. 3: 4. uyt de Getuygenissen van Diodorus Siculus, Strabo, Solinus, Elianus en zommige heedensdaagze Reysbeschrijvers, teegens die geene bewijst, welke willen, Dat Akrides by den Euangelist, niet *Sprinkhaanen*, maar de Toppen of teere *Spruytjes* van Boomen en groen Veldgewas beteekenen: Welke Johannes de Dooper, nessens den Wilden Hooning, tot Spijze gediend hebben: (en welk geschil wy op een andere veel-voegzaamer plaatze willen afdoen:) schijndmen egter hier bedenklijk te moogen houden, Dat deeze Plaag-dieren, die over Egipten quaamen, geen alzulke Sprinkhaanen geweest zijn, als men zeyd, Dat by d'Afrikaanze Mooren, Syriers, Perzen, Arabiers, Lijbiers en Oost en West-Indiaanen, nu noch, ingezouten, gedroogd, en tot Bry gekookt, en Gegeeten worden; naadien zulken overvloed van Spijze, deeze Plaage die den Egiptenaaren door Gebrek aan Voedzel, aan een Erbarmelijke Dood hielp; merkelijk zou Verzagt hebben; daarze Moses nogtans *zeer swaar* beschrijft. Gelijk dan ook in de Wet Lev. 11: 22. Daar den Jooden de Sprinkhaan *naa zijnen Aardt*, word toegelaaten te Eeten, van verscheyde zoorten gerept word: Om datze ongetwijffeld van deeze Land-plaagende Sprinkhaanen, in Grootte, en Vollijvigheyd van voedzaam Vleesch en Agterschenkelen verschillig waaren. En 't zullen misschien van St. Jans Sprinkhaanen zijn, die Tavernier zeyd, Dat op zeekere Tijd des Jaars, te Ormus, in zommige Wijnkels, in Booter gebakken, te koop gevonden worden. Al 't geen ons minder vreemd zal geeven, alsmen aanmerkt, Dat verscheyde Ongedierten by zommige Land-aardt gegeeten word. Dus verhaaldmen van d'Inwoonders van Kumana, datze Spinnen en meer andere Ondieren Eeten. Ook verteld Kircherus van een Jongen die zoo Graag naa Fenijnige Beesten was, Dat hy Scorpioenen, Adderslangen, Spinnen en diergelijke At, en met Smaak doorswolg. 't Zelve word meede van een Jonge Dogter gezeyd. Doch wy hebben hier andere dingen te betragten.

Egiptize Sprinkhaanen zijn niet van die zoort geweest die by zommige gegeeten worden.

Of nu Moses op deeze Verharding, nochmaals tot Farao gegaan is, op dat

hy hem met een andere aannaaderende Plaage dreygde, Dat en zeyd de H. Historie niet: En daarom gissen eenige, Dat Godt de Straffe thans zoo veel te meer verhaast heeft, als deezen Konink zijn Halssterrigheyd vermeerderde; gelijk hy hem even zoo in de Derde Plaage, onverwagt met Luyzen sloeg. Exod. 8: 16. Moses dan zijn Handen naa den Heemel uytstrekkende, bragt zoo een dikke Duysternis *Van dry Daagen*, over Egipten-land, datmen dezelve *Tasten*, en *d'Een den anderen niet zien, nogte van zijn Plaatze opstaan konde*. Exod. 10: 21, 22, 23. of als in 't Hebreeuws staat; *Zy zaagen de Man zijn Broeder niet*. Gelijk meede de Grond-text door *Duysternis der Donkerheyd;* niet anders dan d'*Alderdonkerste*, *Swartste* en *Dikste Duysternis*, wil te kennen geeven: Zoo *dat yemand*, (gelijk de meeste *Vers* 21. vertaalen;) *De Duysternis voelen konde*. Dat is, *Hy*, te weeten Farao, en een yegelijk *zal't Voelen:* Naamelijk de Duysternis, die van weegen de dikheyd der zaamgepakte Lugt, als met de Hand kon getast worden. En hier zullen ons de Reysbeschrijvers verzeekeren konnen, Dat in Mexiko en elders by-tijden, zoo dikke Neevels vallen, datze als Meelstoff, getast en gevoeld word. En gelijk het Hebreeuwse Woord, dat hier gevonden word, zomtijds ook de Beteekenis heeft, van door betasting *te Gevoelen*. Als Judic. 16: 26. En zomwijlen in teegendeel, *Wegneemen*, of *Weg-doen* als Exod. 12: 13. Alzoo heeft het de Kaldeëze Uytbreyder hier naa de laatste Zingeeving Uytgeleyd; *Naa dat de Duysternis van den Nagt weg-geweeken was;* en daar door willen aanwijzen; Dat de Dagh zou veranderd worden in de Donkerheyd des Nagts. Zoo nogtans, Datmen uyt *Vers* 23. niet en moet verstaan, Dat al d'Egiptenaaren, weegen deeze Donkerheyd, Dry Daagen lang zoo maf op haare Plaatzen bleeven zitten, Datze zelfs ook niet op-en stonden om Spijze te neemen; Maar datze, volgens een meer-gewoone wijs van Spreeken (die ook Exod. 16: 29. gevonden word;) van weegen die dikke Duysternis, niet verre konden gaan, op datze haar Daagelijkze dingen beschikten. 't Geen de LXX. Overzetters, uytdrukken; *Dat Niemand van zijn Bedde* konde gaan. Of gelijk moogelijk in 't Boek der Wijsheyd niet onfraay, in deeze Woorden verklaard word; *Met dikke Duysternis omzet zijnde, Zogtenze elk den Weg van haare Deure*. Kap. 19: 16. Zoo dat *de Goddelooze nu moesten stilswijgen in de Duysternisse*. 1 Sam. 2: 9. Want alle die ter-tijd van dit Overval, buyten haare Huyzen, en op de Straaten waaren, hebben ongetwijffeld, als de Blinde naa de Weg getast, en op Handen en Voeten naa 't regte Padt gezogt. Gelijk bekend is, Dat de Straat-gangers binnen Amsterdam, by swaare Mist, midden op den Dag in 't Waater loopen, en haar eygen Woonhuyzen niet en weeten te vinden. En alhoewel het in dusken geval, noch in de Huyzen voor 't meerendeel Ligt is, of door ontsteeken van Keerssen verligt konnen worden, heeft men egter zulx van de Egiptize Duysternis niet te denken, maar veel eer te gissen, Dat die ook de Wooningen zoodaanig ingenoomen had, Dat niemand van zijn Legersteede konde af koomen; of eenig Werk doen. En schoon het zeer Waarschijnelijk is, Dat d'Egiptenaars hier door, Dry-daagen lang, van het Ligt der Zonne, der Maane en der Sterren, zijn berooft geworden; heeft het zommige Uytleggers nogtans teegen de Borst gestooten, Dat eenige hier hebben bygedaan, datze zelfs ook geen Ligt, noch door Vyer, noch 't aansteeken van Lampen genieten konden; dewijl die, zooze meenen, door de swaare Duysternis, of uytgeblust, of daar niet door heenen-schijnen konden; Waar heenen Ainsworth zijn Verklaaring wend, en daar op de plaatze Job. 18: 5, 6. past; *Zoo zal't Ligt den Goddeloozen uytgeblust worden, en de Sprankel van haar Vyer en zal niet schijnen: Het Ligt zal Duyster zijn in haare Tente*. En nogtans heeft ons die Bedenking geenzinds afgeraaden, de Menschelijke Pooging, om zig in deeze Duysternis door aangesteeken Lampen en Fakkel-ligten, eenigzinds te redden, in ons Print-Tafereel te laaten blijken; alhoewel wy Gelooven, Dat het ontsteeken Ligt, onmagtig was, door deeze dikke Duysternis heenen te schijnen; gelijk we zien,

Dat

Dikke Duysternis over Egipten gebragt.

Psal. 105: 28.

Exod. 10: 21.

Onderzoek over Vyer en Ligt in deeze Duysternis.

Vermaaning over ons Print-Tafereel

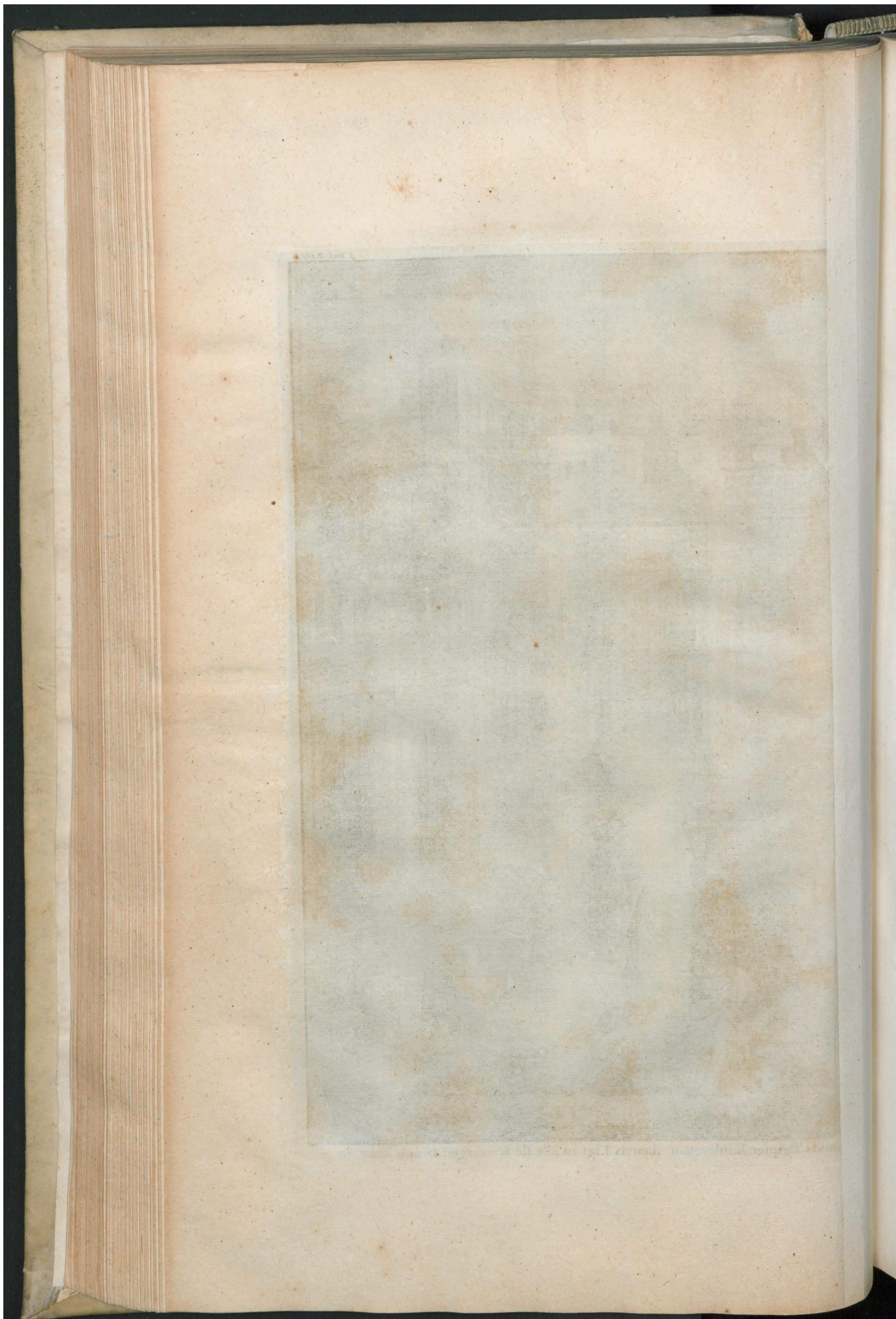

Moses zyn hand na den Hemel uitstrekkende, vald een Dikke Duysternis van drie dagen, over g

n, over gands Egipten-land; maar daar is Ligt in alle de woningen Iſraels. *Exod. 10:22.23.*

Dat van een Brandende Keers in een dikke Neevel; geen Ligt buyten haar Vlam, zoodaanig tot het Oog afstraald, Dat'er de Lugt door verligt word, om te zien, alhoewel de Vlam der Keers zelfs gezien word van dieze draagt of haar heel naaby is. Wy doender by, Dat alhoewel de Schilder-konst voor d'Egiptize Duysternis swigten, en haar onmagt bekennen moet; (want de Duysternis word te vergeefs Verbeeld, zoo men 't geen in de Duysternis bedommeld is, Ontduysterd, en Zienelijk maakt;) wy nochtans d'Afbeelding van deeze Plaage, hier niet en wilden laaten ontbreeken, Maar zoo-naa tot dessélfs Waarschijnelijk Denkbeeld brengen, als ons doenlijk was: Naadien'er misschien noch yets in zal voorkoomen, Dat tot onderrigt der H. Historie diend, en verder Naadenken verschaffen zal. Want gelijk d'Egiptenaars haar daar in met Lampen en Fakkel-ligten, te vergeefs tragten te behelpen, en zoo de Duysterheyd te verzetten; alzoo zoud 't misschien wel konnen zijn, Dat der Egiptenaaren *Feest der Lampen* of *Keers-Ontsteeking*, hier van afkomstig is; alhoewel d'Oudheyd een andere Oorsprong daar aan zoekt op-te draagen, gelijk we strax verneemen zullen. Dus vermaanen wy hier alleen, onze Print-Verbeelding, met bescheydentheyd in-te zien; en de Konst niets booven haar Vermoogen af-te vorderen. Maar of het wel dus Donker onder d'Egiptenaaren was; *Wasser nochtans Ligt by de Kinderen Israëls in haare Wooningen.* Exod. 10: 23. Gelijk zy ook bevrijd waaren van de voorige Plaagen. Als te zien is, Exod. 9: 26. En gaf alzoo een Voorschaaduwe van die byzondere Weldaad, welke aan de Kerke van het Euangelium belooft word; Jesa. 60: 1. *Staat op, word Verligt:* Want *u Ligt is gekoomen.* &c. *Duysternis zal den Aardboodem bedekken, en de Donkerheyd de Volkeren; maar de Heere zal over u Ligten.* Zulx in deeze en de voorgaande Verschooning, een Booven-naatuurlijke Bedeeling van het Goddelijk Oordeel te bespeuren is; welke in zoo naabygeleege Landstreeken, zoo ongelijken Lot zend; Dat het eene van ronds-om krield van afschuwelijk Ongedierte, van de Dood, van Dikke Duysternis en alle Rampspoeden, het andere te midden van zoo zeer Geplaagde Ommelanden, zig Vermaakt in gemakkelijk Leeven, in een aangenaam Dag-Ligt en allerley welvaaren. Alhoewel het eenigzinds bedenklijk te houden zy, of het Land Gosen, van de Sprinkhaanen is Vry-gegaan, ten zy wy het uyt de reeds by-gebragte vergelijking, gissen moogen. Maar aldus moestenze met de Duysternis Gestraft worden, die de Sterren waarnaamen, terwijlze haare Oogen voor de Wonderen des Heeren, op de Aarde toesllooten, en de Goddelijke Gezanten weederstonden: *Want Godt en beschikt niets ongerijmds;* gelijk 'er staat Job. 24: 12, 13. Zoo nogtans, Dat men van d'Egiptenaars ook zeggen kan; *Doe zy hoorden, Dat deeze door haar eygen Plaagen, Weldaaden genooten, voelden zy den Heere.* Sap. 11: 14. Doch gelijk wy te vooren onder d'Egiptise Kerk-zeeden, van een *Feest der Lampen* of *Keers-Ontsteeking*, hebben gewag gemaakt, alzoo is daar ook breedspraakig genoeg gezeyd, hoedaanig het zommige Geleerde toegescheenen heeft, Dat die Plegtelijkheyd haar Oorsprong aan de Geheugenis van deeze Egiptise Duysterheyd en droevig Gevolg van het Slaan der Eerstgeboorne, verschuldigt staat. Alhoewel de tussen-gevallen Eeuwen, en d'omswagteling der Afgodize Bygeloovigheeden, derzelver waare herkomst, niet weynig Verdonkerd heeft. Daar is niet aan te twijffelen, of d'Egiptenaars, die eertijds de Zonne door het Vyer als dessélfs aldertoepasselijkste Waar-Teeken Eerden, hebben uyt die over-eenkomst, niet alleen de Lampen, tot haaren Godsdienst Ingevoerd; maar ook metter tijd, den Oorsprong aan dat Vermaarde Feest der Lampen gegeeven, waar van Herodotus aan zijn Tweede Boek zeyd; *Dat op zeekere Daagen van't Jaar, gants Egipten, door d'aangesteeken Lampen Verligt wierd.* En wy hebben in 't strax aangehaalde Hoofdstuk der Egiptise Zaaken, de Godsdienstige reeden van die gewoonte, uyt Manethon aangeteekend: Naamelijk dat wanneer Typhon, de Zonne-God Osiris, (die de Man van Isis geagt wierd,) Gedood had, zoo dat heel Egipten daar door met een droeve Duysternis Bedekt wierd, de Priesters voor-

Dat de Egiptize Duysternis verbeeld.

By de Israëliten was Ligt te midden der Duysternis.

Feest der Lampen of Keers-ontsteeking waar van onder d'Egiptenaars afkomstig.

voorgaaven uyt de Godſpraaken vernoomen te hebben, Dat Egipten van deeze Neevel niet opklaaren zou, voor dat de Dood van Oſiris, door het Ontſteeken van meenigte Lampen verzoend wierd. 't Geên beyde gelukkende, de gewoonte Ingevoerd heeft, Dat Jaarlijx *Een Feeſt der Lamp-Ontſteeking*, of *Keers-Branding* met grooten yver gevierd is. En datter *Een verborge Reeden van verhaald word*. Andere willen, Dat dit Feeſt tot het plegtelijk zoeken van Oſiris op de baan gekoomen is: Want gelijk'er gezeyd word, Dat Iſis deeze Zoeking des Nagts, onder veel Droefheyd en Traanen gedaan heeft; alzoo is de gedagtenis van zulken Rouw-pligt, des Nagts, ter tijd der Volle Maan, door het aanſteeken van veele Lampen gevierd; als ofze daar meede de Maan, Dat is Iſis, in 't Zoeken van Oſiris, geleyden en voor-ligten wilden: Waar van d'omſtandigheeden by Plutarchus en andere Schrijvers gevonden worden. Nogtans ontbreeken geen vermaarde Mannen, welke meenen, Dat dit Feeſt, zijn afkomſt van de Plaage der Duyſternis genoomen heeft, die Moſes thans over Egipten bragt; daar zommige zoo veel te gereeder haar Zeegel aanhangen, als zy, in weerwil van verſcheyde teegenbedenkingen, die van den algemeenen Haat der Egiptenaaren genoomen zijn; van gevoelen zijn, Dat dit Volk veel dingen van de Hebreën ontleend, en haar zelven eygen-gemaakt hebben; alhoewel door veel fabelagtige bymengzels bedorven en onkenbaar gemaakt. Dus zou het wel konnen zijn, zeyd Kircherus, Dat gelijk de nooyt-genoeg-gezogte Oſiris, niet anders beteekend, dan de Zonne, die de Stigter des Leevens is; d'Egiptenaars, (naa dat hen deſſelfs Ligt door de dikke Duyſternis ontrokken, en als de H. Hiſtorie zeyd, zoodaanig van de Dood der Eerſtgeboorne agtervolgd wierd, Dat'er geen Huys zonder Dood Lijk gevonden wierd, zoo dat gants Egipten loeyde van 't naar geſchrey Exod. 11: 6.) ter Gedagtenis van zulk-een nooyt-meer gehoorde geſchiedenis, Het *Feeſt der Lampen*, om de Zonne-God Oſiris te verzoenen hebben Ingevoerd; 't welk de Naakoomelingen Jaarlijx onderhouden hebben. Gelijk we dat in 't Tweede Boek-Deel, onder de verhandeling der Egiptize Feeſten, uytgevoerd en tot de laatere gewoonten der Joden, en Roomſche Kerk-zeeden hebben overgebragt.

Farao geeft verlof om uyt-te trekken, mits dat al het Vee der Hebreën in Egipten blijft.

Farao onder-en tuſſen naa het opklaaren der Egiptiſe Duyſternis, zelf noch in 't Verſtand verduyſterd, ley vaſt toe, om Iſraëls verblijf door nieuwe ſtreeken van Staatkunde, aan Egipten vaſt-te klampen. Want aan Moſes en Aaron ten laatſten Oorlof geevende, om, alze begeerd hadden, *Met haare Kinderen* uyt-te trekken, wil hy dat al hun Vee, tot Pand van haare weederkomſte, zal in Gijzeling blijven. Doch Moſes zeyde, NEEN: *Maar gy zuld ons Slagt-Offer en Brand-Offeren in de Handen geeven, die wy den Heere onzen Godt moogen doen. Daar toe zullen ook onze* Schaapen *en* Runderen *met ons gaan: Daar en zal* niet een Klaauw *van agter blijven: Want van 't zelve zullen wy neemen om den* Heere *onzen Godt te dienen: Want wy en weeten niet* waar meede *wy den* Heere *onze Godt dienen zullen, tot dat wy daar koomen.* Exod. 10: 26.

Maar van Moſes Edelmoedig afgeſlaagen.

Dus onvertzaagd ſpreekt de Manmoedige Moſes thans, die te vooren door Vreeze voor des Konings Ongenaade, Egipten verlaaten en naa Midian de Vlugt nam. Op dat hy nu ter tijd, beyde zijn Geloove betoonde, en een dapper Voorbeeld grondveſte, van een volkoomene afſcheyding der Egiptiſe Dienſtbaärheyd en Afgodiſe bywooninge: Niets willende agter laaten, Dat den Kinderen Iſraëls aanlokken mogt, om derwaards weeder te keeren: Gelijk hen daar naa ook ſcherp verbooden is. Deut. 17: 16. en 28: 68. Hoſea 9: 3. volgens welke Zingeeving de Kaldeeſe uytbreyder, de Spreekwijs, *Niet een Klaauw te laaten;* verklaard, *Niet een eenig ding.* Zoo dat Iſraël even als te vooren Jakob uyt Meſopotamien ging, *Met Vee en Haave* Uyttrekken zou; vergelijkt Gen. 31: 18.

Farao door Moſes antwoord getergd, doed hem

De trotze Farao, door dusken Mannelijk woord te bijſter getergd, doed Moſes flux vertrekken; *Gaat van my*, zeyd hy, *en wagt u naa deezen, op Straf van de Dood, mijn Aangezigt meer te zien.* Zoo ſpreekt Farao. Doch Moſes, weetende wat Lot den Tyran beſchooren lag,

heeft

heeft de Gramschap des Konings niet gevreest; want hy, die Egipten niet als door 't Geloove stond te verlaaten, *Hield zig vast aan den Onzienlijken*, gelijk den Apostel van hem getuygd; Hebr. 11: 27. Zulx hy dan ook de stoor-zieke Koning, op zulk-een onbeswijkbaare grond-steun, geen andere, dan deeze toestemming op 't Hert duwd; *Gy hebd regt gesprooken*, Heer Koning; *Ik en zal u Aangezigte niet meer zien.* Maar hy sprak zulx in een anderen zin als Farao zijn dreygende woorden wilde verstaan hebben. Waarom de LXX. Overzetters de woorden, *Gy hebd regt*, of *wel Gesprooken*, vertaalen, *Als gy gezeyd hebd.* Dewijl het geenzinds een Goedkeuring was van de quaade woorden die Farao in wrangen Onmoede gesprooken had; maar veel-eer een aanduydinge, Dat het zeekerlijk alzoo geschieden zou. Zulx Moses, des Konings teegenwoordigheyd zullende verlaaten; hem voor zijn afscheyd, de laatste Plaage verkondigd, die Exod. 11. verhaald word; en hem naderhand ook nooyt meer en zag. Voorwaar al zag Moses de Gramschap des Konings voor zijn Oogen; zoo zag hy niet-te min door het Geloof, de Goddelijke Genaade en Magt, waar door Farao, dus-verre met veele Plaagen afgesfoold; noch met de Straf van een Versteend Hert geslaagen bleef. Door dit Geloove, Dat den Apostel prijst, heeft Moses, alleenlijk met zijn Straf gewaapend; Farao het Goddelijk Gebod, Dat des Volks Uytgang eyste, in ronde woorden dik-werf aangezeyd; en daar toe ook noch al het geklag der Kinderen Israëls verdraagen: Zulx hy de Guychelaarye der Egiptize Tooveraars verduurd en beschaamd gemaakt hebbende, ten laatsten in zoo Heerlijken Zeegepraal uytgegaan is, Dat hy Israël in zulken meenigte, als het tot hier-aan-toe uytgedeegen was, met Goed en Haave, en veel Roof, den Egiptenaaren afgestreeken, met hem naa de Woestijne heeft uytgeleyd; niet weetende waar hy gaan, of op welk-een wijze hy het zelve in het Beloofde Land zou brengen. Dien hem dan ook op zijn woord, gevolgd zijn tot aan de Zee, en In en Door dezelve; ongeagt de Gramschap in welke Moses, Farao gelaaten had, en genoegzaam magtig was, hem met Waagenen en Ruyter-Knegten op de hielen te zitten, en al den Hoop die Moses Voetstappen volgden, als Weederspannelingen, en Dieven van de Haave zijner Onderdaanen, strengelijk te drukken, of aan een Ramspoedig eynde te helpen. Invoegen het meer dan een Menschelijke Onderneeming was, Die den Apostel wil, Dat Moses in deezen, dus kloekmoedelijk bestaan heeft. Hebreen 11: 27.

Op Straf uyt zijn Gezigt gaan.

Die hem daar op tot afscheyd de laatste Plaage voorspeld.

Moses in zijn Kloekmoedigheyd en Geloove gepreezen.

Eer dan Moses voor de laatste-maal, van Faraôs Aangezigte uytging, heeft hy hem de laatste Plaage voorspeld; gelijk uyt Exod. 11: 8. klaar genoeg te zien is. By hem zelven verzeekerd zijnde, Dat hem Farao haastig *Uytstooten zou.* Exod. 11: 1. daar de LXX Overzetters zeggen; *Met alle Verwerping zal hy U Verwerpen*, of *Uytwerpen.* En de Kaldeër, *Met een volkomene Verwerpinge.* Gelijk het ook gebleeken is. Exod. 12: 31, 33. Booven dien had Moses nu ook al het Volk Israëls bekend gemaakt, Hoedaanig-een behaaglijke Zaak het Godt zou zijn; *Dat yder Man van zijnen Naasten onder d'Egiptenaaren*, *en yder Vrouw van haar Gebuurin*, Zilvere Vaten, *en* Goude Vaten *eyssen zou.* Exod. 11: 2. In welk Gebod van Represalie of *Regt van wederneeming*, de Griekze Overzetters, de woorden, *Spreekt nu voor de Ooren*, of *in de Ooren*, door byvoegen van het woord *Heymelijk*; wat naader hebben willen verklaaren. Zijnde dit de Zaake, waar van Moses te vooren in zijne Roeping aan Horeb, naavolgens de Belofte aan Abraham gedaan Gen. 15: 14. reeds verzeekering gedaan was; Dat Israël *niet Leedig* uyt het Land haarder Vreemdelingschap gaan, maar *Egipten Berooven* zou. Van haar *te Leen eyssende*, Zilvere Vaten, Goude Vaten en Kleederen. Exod. 3: 22. daar andere, in beyde plaatzen, *Kleynoodien*, *Kostelijkheeden*, of, *Vaaten* en *Werktuygen* vertaalen. Dezelve haare Naabuuren en Goede Bekende onder d'Egiptenaaren, aftroonende, om hen zelven, en haare Zonen en Dogteren daar meede rijkelijk uyt-te Dossen, teegens het aanstaande Feest, tot welkze nu zouden uytgaan naa de Woestijne, om een Godsdienst in te stellen: Gelijk daar naa in de

Israëliten belast den Egiptenaaren door Leening van haare Vaten te berooven.

En haar zelven daar meede te verrijken.

Oprigting des Tabernaakels geschied is. Van welke Zeegepraalende Uytgang derwaards, deeze Berooving der Vaaten, hen een genoegzaam Voorspel en Waar-Teeken verstrekte. En haar moogelijk wel zoo veel te-bet gelukte, als Godt zijn Volk gunste gaf onder de Egiptenaaren; en Moses haaren Leydsman, in weerwil van al die aangebragte Plaagen, Groot wierd in de Oogen van Faraôs gantze Hof: Waar doorze hen te gereeder hunne Schatten gaaven; niet denkende, Datze die uyt-leenden, om nooyt weeder te krijgen; veel-min, Datze dezelve den Israëliten tot een Vergelding en Loon gaaven, voor den zuuren Arbeyd, die zy-Lieden dus-lang onder Faraôs strenge Aandrijvers en Beulze Stokslaagen, Om-Niet gedaan hadden. Om welk van Israël te durven bestaan, haar voorzeeker het Godlijk Gebod, een genoegzaame Grondsteun was; Dat zy, even als Abraham het Slagten van zijn Zoon, veel-eer te Gehoorzaamen, dan wijsneuzig te Oordeelen hadden: Geloovende, Dat de uytkomst genoegzaam aanwijzen zou, Hoeze van opentlijke Diefte Vry-te Pleyten waaren. Gelijk wy dan ook in dit geval, van Oordeel zijn; Dat nooyt eenige Goddelijke Openbaaringe, een Goddelijke stellige Wet, regtdraads weedersprooken heeft, zonder daar omtrent genoegzaame blijken te geeven van Gods Oogmerk, om die Wet te-niete te doen. Doch dit zal ons misschien de Geleerde Stellingfleet klaarder doen verstaan, uyt wien wy alleen dit volgende, tot het geên wy te vooren omtrent de Roeping van Moses Exod. 3:22. eenigzinds hebben afgedaan, willen by doen. „ Maar alhoewel „ *zeyd hy*, van Godt niet kan gedagt worden; Dat yemand hem eeniger-maaten „ beweegen zou te-niete te doen, de Verbintenis van 't geene de Ziele der Men-„ schen als zijne Wet Ingedrukt is; diend men nogtans onderscheyd te maaken, „ tussen een Vernietiging van de algemeene Verbintenis, en een Verandering van „ de byzondere Naatuure van eenig ding, Dat van d'algemeene Wet af hangd. „ Het Eerste is by alle voorval onmoogelijk; naamelijk dat eenige Goddelijke „ Openbaaringe zou konnen te weeg brengen, Dat het de Pligt van een Mensch „ niet en zou weezen, zijn Schepper niet-te gehoorzaamen, of dat het geen mis-„ daad zou zijn, Dood te slaan, te Liegen, of malkanderen te Besteelen: Maar „ daar kan wel een byzondere Openbaaringe van Godt koomen, om verandering „ omtrent de opzigten en de natuure van zulke dingen te maaken, als onmidde-„ lijk van zijn Heerschappye af hangen; als by voorbeeld, het Leeven der Perzoo-„ nen, en de Eygenschappen der dingen. Aldus openbaarde Godt aan Abraham, „ zijn Zoon te Offeren; 't welk geen Doodslag zou geweest zijn, als hy dat op „ Gods onmiddelijk Bevel, en hem tot een Offerhande gedaan had; maar het „ zoude Godt aangenaam geweest zijn, als een Getuygenis van opregte Gehoor-„ zaamheyd, welk hy aannam zonder de Daad. Even zoo ontnaamen de Israë-„ liten den Egiptenaaren haare Vaaten, en dreeven de Kanaaniten uyt haar Bezit, „ door Gods onmiddelijke bestelling: Welk zonder dat, een Zonde in haar had „ geweest; en ongetwijffeld ook in alle die dat deeden, zonder te weeten, of het „ haar onmiddelijk van Godt bevoolen was of niet. Doch hier van een algemee-„ ne Reegel te willen maaken, zoude buyten twijffel een Schending der Godde-„ lijke Beveelen, en strijdig met zijn Natuur en Wille zijn. Dus-verre die Geleerde Bisschop. Zulx de Joden hier het Spoor misloopen, wanneerze zoo wel uyt deeze Berooving der Egiptenaaren, als uyt zommige andere tijdelijke Beveelen der Wet, meenen Gewettigd te zijn, om alle Vreemde Volken, te bedriegen, over haar te Woekeren, en geenzinds haar-Lieden 't Goede te bevorderen. Haar in dien waan, voornaamelijk bedienende, van de Wet, Exod. 22:25. en Deut. 23:19, 20. Alwaar buyten twijffel, alleen de *Zeeven Volken*, die Godt Verbannen hadde, moeten verstaan worden; naadien daar onder, volgens Lev. 25:35, 36. ook het Gebod van Liefde begreepen was; naamelijk den *Armen Vreemdeling*, niet te verlaaten, of hem zijn Nooddrust te onthouden; doch dit loopt buyten ons Bestek. En het zal eer-lange blijken, Dat d'Egiptenaars, d'Israëliten zelf uyt haar Land Uytdrijvende, haar al deeze Geleende Vaaten, zonder weeder-

Hoe den Israëliten heest vry gestaan den Egiptenaaren Vaten weg te Rooven.

Van Stillingfleet beantwoord.

Dwaaling der Joden hier uyt opgevat om te gerusster den Vreemden te bedriegen.

weeder-eyssen laaten houden hebben: Want, zy-Lieden moesten naavolgens
de Goddelijke toezegging, Genesis 15: 14. met groote Haave Uyttrek-
ken. En indien misschien al eenige onder de Ruyterbenden van Farao uyt-
gestooven zijn, om haar dien Beuyt t'ontzetten, zijn de Vervolgde nogtans
door de Goddelijke Zeegepraal, die al d'Egiptize Magt in de Zee dompel-
de, Wettige Eygenaars verklaard. Gelijk dan ook Israël, onder 't wanken
van zoo veele Plaagen, door het afwerpen van 't Jok haarder dienstbaar-
heyd, Egipten genoegzaam den Oorlog had aangezeyd. Voornaamelijk in de
laatste handeling, Exod. 11:4,5. Waar in Moses, Farao met de laatste Plaage
dreygd, Hem aanzeggende; *Dat Godt omtrent de Middernagt zou Uytgaan
door 't Midden van Egipten; zoo dat alle Eerstgeboorne in Egiptenland zouden Ster-
ven; van Faraos Eerstgeboornen af die op zijnen Troon zou zitten, tot den Eerstge-
booren der Dienstmaagd die agter de Moolen is.* Verstaat, die *agter de Moolensteen
gaat*, omze met de Handen en 't gantze Lijf voort-te drijven: Het welke zom-
mige, uyt aanmerking van Exod. 12:29. Judic. 16:21. en Esa. 47: 1, 2. verklaa-
ren, van *Die inde Gevangenis Maalende zijn.* Waar op misschien gezien word,
Klaagl. 5: 13. alhoewel het andere, van de slegte Vrouwen en Dienstmaagden
verstaan, die hier toe veelzinds pleegen gebruykt te worden. Voor, *Ik zal Uyt-
gaan;* heeft de Kaldeëze Uytbreyder gezeyd; *Ik zal geopenbaard worden:* Naa-
melijk; Het zal bekend worden, Dat *Ik het ben*, die alle Eerstgeboorene uwer
Huyzen, en alle Eerstgeboorene van u Vee, door mijnen Verdervenden Engel,
Exod. 12: 23. Gedood; en die van mijn Volk onder u woonende, door een ken-
baare Afzondering zoodaanig Verschoond hebbe; Datter zelfs *Niet eenen Hond,*
(die anders gewoon zijn op 't minste Nagt-gerugt, aan 't blaffen te raaken;)
zijn Tonge geroerd heeft. Exod. 11: 7. Zulx heel Egipten, zoodaanig in een Plas-
Reegen van zilte Traanen, over 't Gestikte Bloed der Eerstgeboorene swemmen
zouw, Dat de Eedelen van Faraôs Hof, met gevouwen Handen, Mose bidden
zouden, Dat doch Hy, en het Volk dat zijne Voetstappen wilde volgen, Uyt-
trekken en Egiptenland verlaaten wilde. Ziet daar, hoe grootelijx Godt nu-ter-
tijd, zijn Knegt, door hen, die hem te vooren Weederstaan, Veragt, en van
Faraos Aangezigt doen Vertrekken hadden, wilde doen Eeren. Moses dan op
dusk-een Oor-tergende bedreyging, aan Farao zijn eygen, en des Volks ontwijf-
felbaare Uytgang onder deeze Woorden, *En daar naa zal ik Uytgaan;* toege-
duwd hebbende, is hy ook strax, en voor de laatste reys, van hem Uytgegaan,
in hitte zijns Toorns. Dat is, Yverende voor de Eere Gods. Exod. 11: 8. Want dat
Moses anders een zeer *Zagtmoedig Man was, booven alle Menschen die op den
Aardboodem zijn*, magmen uyt het Getuygenis Num. 12: 3. afneemen. Doch
nu Farao dus lang met de zaake Gods gespot, en zijn Wonderen veragt had,
word hy Toornig. Want als hy den Konink (moogelijk in deeze laatste Twist-
zaake, agter welke het'er nu op-aankoomen zou) ernstig bestraft had, weegens
zijn langduurige Hardnekkigheyd, daar in hy noch volharde; scheen het niet
anders te konnen zijn, of hy, en Farao, moesten elk Toornig op den anderen
scheyden. 't Geen ook zoo hoog liep, Dat Farao hem de Dood swoer, indien
hy meer het wit van zijn Oogen naaderen dorst. Exod. 10: 28. Zig zelven alzoo
een schat van Toorn in-Oogstende, teegen den Dag des Toorns, Rom. 2: 5. en
9: 22. Zulx men uyt de blijken van Faraos langduurige Verharding, met veel
fraaye Godsgeleerde, aan-te merken heeft; Dat de Wonderteekenen alleen,
Hoe Groot, Hoe Doorlugtig, of Vreeslijk die ook weezen moogen, niet magtig
zijn, in ymand de Bekeeringe te werken; by-aldien ook niet de Genaade Gods
daar meede verzelschapt gaat: En de volg-draad van Israëls Kerklijke Historie,
zal ons doen zien, Dat het ook den meesten hoop van 't Uytgevoerde Volk,
zoo wel ten Tijde van Moses, als daar naa in de Verschijning van Kristus, en
de Leeftijd der Apostelen, even zoo gegaan is. Waarom zulke voorzeeker een
verkeerden Waan in haaren Boezem voeden, welke daar meenen, Dat indien

d'Egiptenaars den Oorlog aangezeyd.

Dagvaard van 't slaan aller Eerstgebooren in Egipten.

Moses vertrekt van Farao in hitte des Toorns.

Die hem de Dood dreygd zoo hy meer tot hem naaderd.

Gods Plaage hoe Vreeslijk, konnen zonder zijn Genaade niemand bekeeren.

zy die Tijden beleeft hadden, in welke Godt alzulke Wonderen gedaan heeft, zy hen veel meer Bekeerd en grooter Geloove, dan nu zouden gehad hebben: Daar het veel eer van zulke te denken ſtaat, Dat 's het moogelijk veel erger zouden gemaakt hebben. En hier meenen wy, Dat een Geleerd Man die onder d'Engelzen vermaard is, dit Leerſtuk niet onfraay in deeze Kantteekening vervat heeft: Hier, *zeyd hy*, is de ondoorzoeklijkheyd van Gods Oordeelen aan-te merken; Want gelijk hy die geene, *welke hy Lief heeft, Lief heeft tot den eynde toe.* Joh. 13: 1. *en zijnen Geeſt in haare Herten geeft, datze van hem niet en zullen afwijken;* Jerem. 32: 40. *Alzoo verhard hy den Goddeloozen,* (die zijne Ziele Haat Pſal. 11: 5.) *haare Herten van zijne Vreeze*, Eſa. 63: 17. Invoegen, hoe veele Wonderen hy voor haar doed; zy nogtans niet en Gelooven, nog Gelooven konnen, om dat hy *haare Oogen Verblind, en haare Herten Verhard: Op datze niet en zouden zien met haare Oogen, noch met haare Herten verſtaan, en Bekeerd worden.* Joh. 12: 37, 39, 40.

Jeſa. 6: 9. Ezech. 12: 2. Matth. 13. 14.

Maar gelijk de Tijd-Orden der H. Hiſtorie, ons hier gebied, de Daadelijke Uytvoering deezer laatſte Plaage, welke door het treffen der Eerſtgeboorne, gants Egipten tot een algemeen *Lijk-Huys* maaken zou, een weynig agter-uyt te ſchuyven; weegens d'Inſtelling van het PASCHA, Dat Iſraël nu ter-Tijd, een opmerkelijk Voorbereydzel der Uytgang, en naamaals in haare Geſlagten, een Jaarlijx Gedenkteeken deezer heerlijke Verloſſinge verſtrekken zou; (verſchoond zijnde van den Worg-Engel, die haare Huyzen, om 't Lammeren-Bloed, dat tot betuyging van haar Geloove, aan de Poſten van haare Deuren geſtreeken was:) Alzoo meenen wy de ſtrax-begonne Waarneeming, en te-gelijk dit Hoofſtuk, hier meede niet onvoegzaam te beſluyten; naamelijk dat de Teekenen en Wonderen welke Godt door den Dienſt van Moſes en Aaron in Egipten gedaan, en Farao met een onverzettelijke Hardnekkigheyd teegen geſtaan heeft; (zoo dat hy niet Bekeerd is om Godt te beminnen, maar, alleen door zijn Magt, gedwongen is geworden, Iſraël te laaten Uyttrekken, terwijl zijn Herte vaſt blaakte, om Godt te haaten en zijn Volk te Verdrukken,) Dat die aanmerkinge zeggen we, ons voornaamelijk dit overgroot Leerſtuk verſchaffen kan, Dat niemand, Hoe groot van Gezag en Vermoogen, Gods Almagt weederſtaan kan, brengende d'Allerhardnekkigſte tot volbrenging van zijnen Wille. Want of ſchoon Farao, als een Voorbeeld van Onbekeerlijkheyd, door al de Oordeelen dien hy Geleeden, Gezien, en Verdraagen heeft, niet bewoogen wierd, Godt te Beminnen in Vrywillige gehoorzaamheyd; (Gelijk hy niet en kon, om dat hem de Geeſt der Bekeering ontbrak;) Zoo is hy nochtans Exemplaarlijk gedwongen geworden, af-te laaten van Godt opentlijk te Weederſtaan; gelijk ons zijn Uyt-eynde van naader-by zal doen zien. 't Zelve is meede aan Iſraël gebleeken, als we ſtrax begonden te zeggen. Want, Wat is dat afgezonderd Volk, niet-wel door Trouwhertige Vermaaningen, Waarſchouwingen, en Aanraadingen geſtreeld; en met Goddelijke Bedreygingen aangeloopen? Jaa wat Plaagen heeft het ook niet al Bezuurd? En hoe is niet den Meeſten hoop, Hard en Weederſpannig gebleeven? Als die geen Oogen om te Zien, noch Ooren om te Hooren, noch Herten om te Verſtaan hadden: En Godt al vroeg van haar moeſte klaagen, *Och! Of zy een Herte hadden om my te Beminnen en te Vreezen?* Deut. 5: 29. Wat hebben naaderhand, De Schriftgeleerde, De Farizeën, en Sadduceën, Jaa gantſch Judèa, niet al Wonderen gezien, wanneer de KRISTUS in het Vleeſch verſcheenen was, en onder haar *Tabernaakelde?* Hoorende met haare Ooren, de Mond der Waarheyd en Opperſte Wijsheyd; welke ſprak als de Groote Leermeeſter en Profeet, dien Moſes haar Voorzeyd had, en dienze Hooren moeſten, zooze Moſes Gelooven wilden. Deut. 18: 15, 18. Zoo datze zijne Heerlijkheyd hebben gezien, als des Eeniggebooren, Joh. 1: 14. Maar wie doch vande Overſten heeft in hem Gelooft? Joh. 7: 48. Dus blijkt dan, Dat het niet Volſtrekt genoeg is, (op dat den Zondaar zoodaanig Bekeerd word, dat hy Godt bemind in

Dooding der Eerſt-geboorne weegens het Paſcha in dit Hoofdſtuk uytgeſteld.

Een opmerklijk Leerſtuk dat hier in agt-te neemen is.

Wonderen Gods

in alle Gehoorzaamheyd;) Dat ymand veele Wonderteekenen ziet; de Woorden Gods hoord, uyterlijke Weldaaden ontfangd; of ook Weereldlijke Plaagen voeld; Daar hoord toe, Dat den Arm des Heeren over hem geopenbaard worde: Zoo dat'er de Genaade Gods, door de Werkdaadige Kragt des H. Geestes bykoome; welke de Liefde om Godt te beminnen ontvonkt, en den Mensche alzoo Geestelijk hersteld. En deeze Goddelijke Genaade werkzaam zijnde, maakt de Aankondiging van het Woord, van byzonderen Nut; Gods Oordeelen beweegen het Herte zoodaanig tot Bekeering, Dat hy, niet als Farao, gehoorzaamd door Dwang, maar lust heeft met een Vrywillige Onderwerping, den Wille Gods, als *Een Liefhebber van alle Geregtigheyd*, te volbrengen. Psalm 97: 10. &c.

niet genoeg om ymand te Bekeeren.

Psal. 40: 17. en 69: 37. en 70: 5. Prov. 8: 21. Jes. 41: 8.

VYFDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

JOB *en* d'Historie *van zijn* Weedervaaren, *waarom hier ter plaatze Ingelast?* Geschil *over zijn* Tijd-gemeenschap; *en dat by waarschijnelijk* voor Moses, *en* onder Israëls Dienstbaarheyd in Epipten, *Geleeft heeft. Dat men zijn* Perzoon, Staat, Afkomst, Vaderland *en* Strenge Bezoeking, *alderbest* uyt zijn Boek *verneemen kan; en dat het zelve* een Waaragtige Historie *behelst; alhoewel met eenige* Poëetize Verzieringe *opgeschikt: Neffens zommiger* Bedenkingen *die het teegendeel beweeren.* JOBS Naam *van wat* Beteekenis; *En hoe quaalijk ook* Jobab *genoemd, en* voor Een en dezelve Perzoon *gehouden. Van wat* Afkomst *en* Vaderland JOB *te agten is; en* Hem *waarschijnelijk* in 't Steenagtig Arabien *t' Huys-gebragt. Hoe* JOB Grooter, dan al die van 't Oosten genoemd word; *en wie zijn* Maagschap *en* Vrienden *waaren: En dat zy niet van 't Volk Israëls, en nogtans niet zonder kennis van den* Waaren Godt *waaren. Naader blijk, Dat* JOB geen Afgoden-dienaar, *maar* Een Vroom Huys-Vader *zy geweest, die de* Godvrugtigheyd *zijner* Zonen *en* Dogteren *beneerstigde.* Kinderen Gods, *in* Jobs Boek, *niet voor* Engelen *maar voor* Zonen Jobs *genoomen.* SATAN *of* Weederpartijder, *in* d'Historie van Job, *alleen door* Naamdigting, *en om de* Naatuur der voorgevalle Zaak, *en niet als een* Zelfstandige Helze Geest *of* Duyvel, *ingevoerd. Dat* Jobs Vrienden *zeer* Wijze *en* Wel-ervaare Mannen *zijn geweest. Wie* de Schrijver *van* Jobs Boek *te agten is, en hoe van zommige*, aan Moses Opgedraagen: *Als meede in* wat Taal *en* Zoort *van* Rijm-Veerzen, *het geschreeven is; en op hoedaanigen* Digt-Konst der Hebreën *Ingesteld.* Moses *en* Job *onder* d'Oude Digters *gereekend.* Vijf Gedigt-Boeken *onder de* H. Schriften *opgeteld.* 't Verhaal *van* Jobs Weedervaaren, *ten* Exempel van Lijdzaamheyd *voorgesteld; en desselfs* Inhoud *van* Cyprianus *kort ontworpen.* Duyvel *of* Satan, *alleen* Oneygentlijk *in d'Historie van* Job *Ingevoerd; met een* Fabelagtige Vertellinge *der* Joden *van* Job; *met yts datze daar toe, uyt de* Zeeven Gebooden van Noach *by-haalen. Dat* Job *geenzinds* van de Duyvel Geplaagd is, *uyt den* aart van zijn Ziekte *aangeweezen.* Booze Sweeren, *hoedaanigen Ziekte der* Oosterlingen. Onbeschaamdheyd *van* Pineda, *door* Bartholinus *aangeweezen, en zijn Verzierde* Spaanze Pokken, *en* Duyvels-Magt *weedersprooken.* Jobs Ziekte *als een* Quaadaardige Melaadsheyd *aangemerkt; en uyt* die *der* Arabiers, *van* Celsus *verklaard.* Misslag der Schilders *in 't Verbeelden van* Job *op de* Mist-Hoop, *met yts van de* Satyrs-Ziekte *en* Bokke-Quaal. *Waarom zig* Job, *in deeze* Plaage der Sweeren, *met een* Potscherf *Krabde.* Syrize *en* Egiptize Sweeren, *met die van* JOB *vergeleeken; en derzelver* Quaadaardigheyd *naader aangeweezen: Met yts van de* Olifants-Euvel. *Bedenking over* d'Egiptise Sweeren *in de* H. Schrift *vermeld.* Melaatsheyd *volgens* Moses Wet *in* verscheyde Zoorten *geschift.* Jobs Booze Sweeren, *uyt zijn eygen* Beklag, *kennelijk gemaakt.* Ellendige Staat *der* Melaatzen *in* Japan. *Dat de Kennis der* Syrize *en* Arabize Sweeren, *groot* Ligt *aanbrengd, om* Jobs Ziekte *te Verklaaren; en eenige* Waarneemingen der Geneezers *daar toe bygebragt. Of* Job *waarschijnelijk ook met de* Leede-Worm *Geplaagd is: En hoe deeze* Ziekte *behalven in* d'Oosterze Landen, *ook aan de* Goud-Kust *Graazeerd, en* Geneezen *word.* Job *heeft zig zoo wel tot* Geneezing zijner Sweeren, *als uyt* Boete, *in* Stof *en* Assche *neergezet; En zulx uyt de* Gewoonte *der* Arabiers *aangeweezen.* Melaatsheyd *tot* Sweeren *uytgeslaagen*, Quaad om te Geneezen. *Aanmerking over* Jobs langduurige Quaale, *en hoe veel zijn* Naatuurlijke Gestalte *daar toe* geholpen heeft. DUYVEL *heeft zig met* Jobs Ziekte, *noch andere zijner* Rampspoeden, *niet* gemoeyd. Waarneeming *omtrent de* Blaauwschuyt. 't Gemeen Gevoelen, *Dat* JOB Lichaamelijk van den Duyvel Geplaagd is, *onderzogt en weedersprooken. Dat Jobs* Weederpartijder *alleen begeerd*, Dat Godt hem zijn Goed aantasten zal. *Wat het by de* Hebreën *zeggen wil;* In ymands Hand te zijn? *Jobs* Plaagen, *van* Vyer, Stormwind, *en* Overval der Vyandige

dige Kaldeën *en* Sabeën, *nergens* aan de Duyvel *toegeschreeven: En dat* Job *van* niemand als van Godt, *met* Booze Sweeren Geslaagen is; *waar toe* de Donkerheyd der Text *word opgehelderd. Dat* Jobs Boek *volgens de Stijl der* Oude Digters *en* Arabize Wijzen, *met* Leen-Spreuken, *en* oneygentlijke manieren van Spreecken, *Opgecierd is.* Jobs Vyanden *en* Haaters, *van zijn Vrienden wel* gekend; *maar schijnen van* geen Duyvel te weeten. *Met een Besluyt; Dat de* H. Schrift *haar zelfs in* d'Historische Dingen, *dikwils van* oneygentlijke manieren van Spreecken bediend; *alhoewel veele het teegendeel streng* Beweeren.

Om wat reeden de Historie van JOB hier word ingelast.

EER wy nogtans d'Oorspronkelijke Instelling van het PASCHA, en al de Ceremonien met welke de Reysvaardige Israëliten, Dat Hoogdraavend Feest, voor d'Eerste-maal in Egipten Gevierd hebben, vervolgens af-doen, lust ons dit Hoofstuk aan een voornaame Uytweydinge te besteeden, welke de Tijd-gemeenschap der H. Historie, ons zoo veel te gereeder aanraade, als wy min geleegendheyd vernaamen, om zulx elders met meerder welvoegzaamheyd te konnen Uytvoeren; En het buyten twijffel een Vergeetelheyd geschееnen had, indien wy een Stuk, Dat geen gering deel der H. Boeken uytmaakt, (en daar by ook tot den Staat der Hebreeuwse Kerke voor de Wet behoord,) stilswijgens hadden overgeslaagen. Naadien'er dan geen Vermaarde Mannen ontbreeken, welke van Oordeel zijn, Dat men de Leef-Tijd van den H. Man Job, en d'aanmerkelijke Historie in zijn Perzoon voorgevallen, of tot de Daagen der Vermaarde Aards-Vaderen, of tot die van Israëls Verdrukking in Egipten; of ook wel tot de Bloey-Tijd van Moses moet stellen; in welke hy weegens Israëls Uytgang, met Farao in Onderhandeling was (waar heenen ook onze Kantverklaarders in de Voorreeden van zijn Boek, over-hellen;) scheen ons zoo wel de Waardigheyd der Zaaken die daar in voor-koomen, als derzelver fraaye Bedenkingen, aan-te lokken, om 't verschillig Gevoelen der Geleerden, tot de rigtdraad der Israëlitise Historie, in te lassen; schoon ook moogelijk Job voor hem zelve, (alhoewel een zoo Godlievend en Vroom Man, Dat hy allen ten Voorbeeld verstrekke,) niet eygentlijk naa den Vleesche, tot de Kerke van Israël behoord. Waar teegen onzes-agtens, niemand behoord in-te brengen, Dat de Godsgeleerde Uytleggers, in dit Stuk, hunne meeningen, niet zonder by-mengzel van veel onzeekere Gissingen schijnen gelaaten te hebben; Overmids ons de H. Schrift, de dingen die voornaamelijk de Tijd-gemeenschap deezer Historie aangaan, niet alleen verswеegen heeft, maar dat ook nergens van des Mans Ouders noch Voor-Ouders, volkoomen bescheyd gevonden word. Wat de verschillige meeninge der Joden aangaat, daar van heeft de Vermaarde Maymonides, weynig meer weeten te zeggen, als wy reeds hebben aangehaald: *Zommige*, zeyd hy, *Meenen dat* Job *ten Tijde der Patriarchen Geleeft heeft, andere ten Tijde van Moses, andere van David; andere ten laatsten, Dat hy onder die geweest is, welke uyt Babylonien Opgetrokken zijn.* Daar Heydeggerus over aanteekend; „Dat hy naa zijn gevoelen voor-„zeeker Ouder moet zijn als Moses, dewijl zijn Leeven zig tot ruym Twee-„Honderd Jaaren toe uytstrekt; daar de gewoone Eynd-paal des Leevens ten „Tijde van Moses, doorgaans is korter geweest; als ook, om dat hy zelf als Va-„der des Huysgezins, Geofferd heeft; 't geen onder de Wet en naa dezelve, hem „niet en had Geoorloft geweest te doen; Maar wel voor dezelve, naa de wijze „der Patriarchen, met wien hy een Tijdgenoot schijnd geweest te zijn. Gelijk „hy ook nergens gewag maakt van de gegeevene Wet, noch van de Wonder-„werken Gods omtrent het Volk Israëls: En daar ook geen Voetspeuren in heel „Jobs Boek voorkoomen, die van een laater Tijd, als die van Moses zijn. Waar „toe ook noch diend aangemerkt; Dat de gemeenschap der Goddelijke Open-„baaring, en de wijze van dien, veel-meer met de Tijd der Aards-Vaderen over-„een-komd. Naadien nogtans in het Boek der Scheppinge, nergens onder de

Geschil over de Leef-Tijd van JOB.

Naa-

Naakomelingen van Nachor, of van Abraham uyt Kethura, eenig gewag van gemaakt word; (en hy niet wel zoo vermaard in Godzaaligheyd en Lijdzaamheyd, noch zoo grooten Man onder de Volken van 't Oosten kan geweest zijn, Datter van hem nooyt en zou gesprooken zijn, by aldien hy ten Tijde van Isaak of Jakob Geleeft had;) willen haar veel Geleerde Mannen geeren met de beste Tijd-Reekenaars Usserius, Brougton en Bailius vervoegen: Welke Job zoodaanig tot de Tijden van de Egiptize Dienstbaarheyd brengen; (die onder Twee Koningen, ruym 84. Jaaren duurde;) Datze hem tussen Josef en Moses Plaatzen. Nogtans zou men moogen twijffelen, of de reeden van Brougton, die wel meest op 't Geloof van des Duyvels Aal-Oude Heerschappye in 't Heydendom gevestigd staat, al wel gegrond is; wanneer hy dezelve aldus insteld: *De* SATAN, zeyd hy, *Quam van de Aarde te Doorwandelen: Waar uyt blijkt, Dat de Duyvel doe Meester over de gantze Weereld zijnde, zelfs Israël in Egipten niet vry van Afgodendienst was, wanneer Moses Gebooren en Geroepen wierd, om het Volk van onder zijn Magt te Verlossen. 't Geen ons doet besluyten, Dat* JOBS *Verzoeking omtrent de Geboorte van* Moses *voorgevallen is, als wanneer het Gebod der* Kinder-Dooding *op de baan quam, om de Kerke en alle Vroome te Vernielen.* Dit zeyd Brougton; en 't zal moogelijk eer-lang blijken, Dat die reeden van weynig klem is. Geen minder Verschil, heeft men ook over de Jaaren van Jobs Ouderdom gehad, alhoewel daar omtrent vry minder Duysterheyd schijnd te zijn. Uyt Kap. 42: 16. Blijkt, Dat hy naa zijn Herstellinge, in alles geleeft heeft, 140 Jaaren: Doch de voorgaande Jaaren zijn nergens bepaald. Maar naadien in 't zelve Hoofdstuk gezeyd word; Dat Godt, alles wat Job gehad hadde, *Dubbeld weeder gegeeven heeft*; hebben zommige dat met verscheyde Joden, zoo wel van zijne Jaaren, als van zijne Goederen verklaard; invoegen hy voor zijn Herstelling, noch de helft van 140. Dat is, 70 Jaaren, en over-zulx in alles 210 Jaaren Geleeft heeft. Doch die de H. Text raadpleegd, zal haast zien, Dat die *Verdubbeling* alleen tot zijn tijdelijke Haave, en niet tot de Jaaren van zijn Leef-Tijd behoord; gelijk meede zijne Kinderen niet Verdubbeld zijn. Nogtans en zullenze niet verre van de Waarheyd afgedwaald schijnen, die Job een Leef-Tijd van omtrent 200 Jaaren toeschrijven, als men aanmerkt, Dat hy in 't begin van zijn Teegenspoeden, al Vader van Tien Kinderen was, die nu al tot Mannelijke Ouderdom Opgewassen waaren; gelijk niet alleen uyt de Jaarlijkze Gastmaalen, maar ook eenigzinds uyt de langduurigheyd zijner Bezoekinge te bespeuren is; met welke hy eenige Jaaren Geworsteld heeft: En alzoo ten minsten 60 Jaaren voor zijn Herstelling kan Oud geweest zijn: Gelijk eenige niet heel quaalijk, uyt de Teegenwerping van Eliphaz Kap. 5: 19. en de Klagten van Job daar over. Kap. 6: 11, 12. en 7: 6. en 14: 13. en 29: 2. meenen te besluyten. Om nu vervolgens Jobs Vaderland, Geslagt en Godsdienst op-te haalen, zal het misschien Voegzaamer zijn yts van het Vermaarde Boek te zeggen, Dat naa zijn Naam genoemd is; naadienwe geenzinds in twijffel zijn, of zulx zal ons tot alles dat een aandagtige Beschouwing van zijn Perzoon en Strenge Verzoeking waardig is, als met de Hand heenen leyden. Voorwaar men kan niet ontkennen, of dit Voortreffelijk Geschrift, behoord zoo van weegen de Oudheyd van dessels Historize Inhoud, als van weegen de Stijl van Schrijven, of om beyde te-gelijk, onder de Digt-of Zangkundige Boeken der Ouden, de Eerste Plaats ingeruymd te worden. En het zou misschien wel konnen zijn, Dat die zelve Gesteldheyd, zommige voornaamelijk doen twijffelen heeft, of het Verhaal, Dat daar in van Jobs voorbeeldelijke Lijdzaamheyd en dessels blijde Uytkomst, als in een schoon Tafereel Afgeschilderd word, Een Waaragtige Historie, of Een Leerzaam Verdigtzel te agten zy? Het laatste, hebben eenige der Oude Rabbinen, met zommige andere zoo sterk gedreeven, Dat zy daar over van de laatere Joden bestraft zijn. In het Talmudize Boek-Deel *Bava Bathra*, zeggenze; *Job is geen Profeet geweest, noch ooyt Geschaapen; Maar* het Boek dat zijn Naam voerd, *Is een Ge-*

Of JOB waarschijnelijk, onder de Tijd van Israëls Dienstbaarheyd in Egipten Geleeft heeft.

Hoe lang Job Geleeft heeft.

Job 42:10.

70
70
140.
70
210.

Al wat van Job te zeggen en te gelooven is, word alderbest uyt zijn Boek vernoomen.

Dat zommige voor een Waare Historie, andere voor een Verdigtzel houden.

Gelijkenis. Ontkennende rond-uyt, Datter ooyt zoo eenen Job geweest is; en dat de Historie die van hem verhaald word, niet Gebeurd, maar by Gelijkenis, tot een Voorbeeld van Lijdzaamheyd, uyt-gedagt en zaamen-gesteld is. En daar is eertijds geen gebrek van zulke onder d'Oude Kristenen geweest, die'er veel-liever een Bly-eynden Treur-spel, dan een heusse Geschiedenis afmaakten. Doch daar koomen niet alleen veel bedenkelijke gissingen in voor, die ons verpligten, te Gelooven, Dat het een Waaragtige Historie is, die, (behalven d'Invoeringe zommiger Naam-digtingen, door welke Zaaken, in Perzoonen veranderd worden;) even zoo Gebeurd is; Maar dat ook Godt zelve, hem nessens de vermaarde Mannen, Noach en Daniel, by Naame gedenkt. Ezech. 14: 14. met Jac. 5: 11. vergeleeken. Waar toe men dan ook aan-te merken heeft, Dat in het zelve Boek, de Naamen van Perzoonen, Volkeren en Landschappen, veel duydelijker worden uytgedrukt, als anders in Gelijkenissen wel zoo niet en pleeg te gebeuren: Als meede dat des Mans Huysvrouwe, Kinderen, Vrienden, Opregtigheyd, Vermoogen, Rijkdom, Waardigheeden, Rampspoeden en de wijze hoe hem die overgekoomen zijn; en ten laatsten zijn Leeven en Sterven, heel naauwkeurig worden verhaald. Kort-om; de meeste fraaye Schrijvers houden 't daar voor; Dat in de Historize omstandigheeden, niets of buyten zijn Rang, of onmoogelijks voor-komd, Dat ons noodzaaken kan, dit Aal-Oud Geschrift, onder de Poëetize Verdigtzelen te stellen. Op welk gevoelen ook zommige vermaarde Schrijvers zoo vastgezet zijn, Datze het t'eenemaal onfeylbaar houden; en Datter naauwlijx van Adam of ymand wie hy ook zy, zoo veel Bewijzen van een Historize Waarheyd, als wel van Job konnen by-gebragt worden: En wy zouden haar in dat gevoelen strax mêê-vallen, by-aldien zy ons volstrekt konden doen Gelooven, Dat een louter Verzierzel, niet met al-zulke waarschijnelijkheeden, als we strax optelden, zou konnen opgepoetst worden; of dat zulx nooyt in diervoegen geschied waare: Want wy meenen dat het teegendeel daar van genoegzaam bekend staat; alwaar 't ook dat men geen andere Digters dan Virgilius wilde Raadpleegen: Niet-teegenstaande wy nogtans, de Geschiedenis van Job, in zulker voegen vast-stellen, als onze Overzetters in de Voorreeden, met veel andere, op dat Boek zeggen: Welker meening hier op uyt-komd; Dat ons dat Geschrift voor-komd, als een Historie, welke van Job, als van een waardig Perzoon Spreekt, die in de Weereld zoodaanig Geleeft had; *Dat hy Godt zeer aangenaam, en den Menschen een Exempel van Deugden geworden is.* Naadien men onder-en-tussen in veel Poëetize Werken ontwaar word, Dat het de gewoonte der Oude niet vreemd was, Dat zommige ook de Waare Geschiedenissen, met dertele Verdigtzelen Opçierden; andere van Zeediger Aardt, alleen Perzoonen, in stè van Zaaken, door een Schrandere Naam-digting Invoerden, zonder nogtans buyten d'Ommetrek te gaan, van een Waar en Leerzaam Oogwit, (welk doen, *De Perzoon-Verbeeldinge*, van zeer veel dingen, die Deugden en Ondeugden aangaan; en welk anders alleen tot den Zin van het Verstand behooren; heel gemeen op de baan gebragt heeft;) Zoo meenen wy, Dat het zelve ook niet geheel-en al, in het Boek Jobs naagelaaten schijnd: En dat zulx wel voornaamelijk Door-straald, in de Invoering van den SATAN, en d'Onderhandeling tussen hem en Godt. Waar over wy strax onze naader Bedenkingen zullen openleggen.

Om wat reeden het Boek van Job, voor een Waare Historie te houden is.

En waarschijnelijk met eenige Poëetize, Verzieringen ter Leering Opgeschikt.

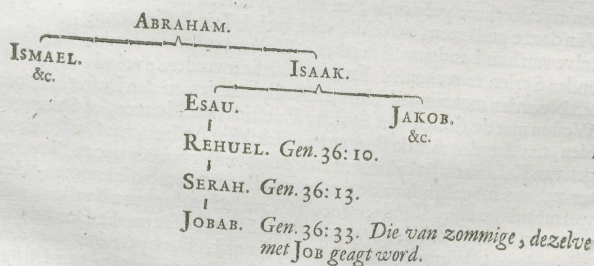
JOBS Naam van wat Beteekenis.

Indienwe tot de toestel van Jobs Boek, ook des Mans Naam, of liever den Oorsprong van het Woord JOB, zouden willen naaspooren, wy zouden moogelijk alzoo weynig als andere, yts met zeekerheyd daar van konnen zeggen. Daar zijn'er die deezen Naam van een Woord afbrengen, Dat de Beteekenis van een *Tooveraar*, *Sterrekijker* of *Wijze* heeft: Andere van een Woord, Dat *Verstoord zijn*, of een *Haater*, of een *die Gehaat*, of *die Treurende is*. Doch van deeze verscheeld de beroemde Spanheym, welke niet on-aan-neemelijk gegist heeft; Dat het van een woord komd, Dat *Liefhebben*, of *Verlangen* beteekend:

En

En JOB zoo veel als een *Liefhebber*, of een die naa Regt, Deugd en Godzaaligheyd *Verlangd*: Of die eenen *Beminden*, en een *Lust* en *Vermaak* der zijnen is. Ook is deeze Man, zoo wel van de Joden als van de LXX Overzetters, en de meeste Kerk-Vaders, met veele die haar volgen, niet alleen JOB, maar ook JOBAB genoemd; Bedroogen zijnde zoo eenige gissen, door de by-naa gelijk-luydende Plaatze Gen. 36: 33. Alwaar zy't onregt gesteld hebben, Dat Jobab de tweede Koning der Idumæen, de naa-Neef van Esau uyt Rehuël en Zerah, de zelve met Job is. Welk gevoelen, wy strax naader onderzoeken en weederspreeken zullen: Alhoewel de Vermaarde Tijd-reekenaar Guthberletus, (die Job een Leefgenoot met Moses maakt;) dat Gevoelen in deezer voegen heeft schijnen te omhelzen. „ Augustinus *zeyd hy*, meend dat Job uyt de Naakoomelingen van Esau gebooren is, en dat hy die JOBAB is waar van Gen. 36: 33. gerept word. En zeeker, daar is eenige over-eenkomst tusschen de Vrienden van Job, die gekoomen waaren om hem te Troosten, en de Vrienden van Jobab. Daar onder worden genoemd ELIPHAZ *de Themaniter*, BILDAD *de Suhiter*, en SOPHAR *de Naamathiter*. Job. 2: 11. Van Jobab word gezeyd, Dat hy Geheerst heeft in Edom; Gen. 36: 33. Voorts word *Theman*, uyt de Naakoomelingen van Esau, die de Vader der Edomiten is, gesteld als de Zoone van Eliphaz, Zoons Zoon van Esau; Gen. 36: 11. Dat nu deezen *Eliphaz*, Jobs Vriend, de Zoone van dien Theman zy geweest, is zeer Waarschijnelijk, naadien hy een *Themaniter* genoemd word. Waar by komd dat JOBAB, gezeyd word van Bozra geweest te zijn, Gen. 36: 33. Welke de Hoofdstadt van Idumæa, en het Land *Us of Uts*, een deel van Idumæa was; gelijk uyt de Klaagliederen van Jeremias Kap. 4: 21. blijkt. Ten laatsten word ook Jobab, Konink genoemd. Gen. 36: 31, 33. Maar dat Job een Konink zy geweest, magmen vervolgens uyt Kap. 29: 7. verneemen. In deezer voegen heeft dan Augustinus, JOB het derde Geslagte naa den Aardsvader Jakob gesteld; welke volgens deeze Tafel op JOBAB past.

En hoe van zommige quaalijk, ook JOBAB genoemd, en voor dezelve Perzoon genoomen.

„ JOB reekend ook zijn afkomst van Ismaël; om dat Esaus Huysvrouw was Basmath, de Dogter Ismaëls; uyt welke hy Rehuël gewonnen heeft. Gen. 36: 4. En uyt zijn eerste Vrouw ADA heeft hy *Eliphaz* gewonnen, die daar naa een Zoone *Theman* gewonnen heeft, die den Bouwer der Stad Theman geworden is, alwaar Eliphaz en zijn Zoon gewoond hebben. Deezen Eliphaz, had een By-wijf TIMNA, uyt welk hy AMALEK gewonnen heeft, van wien d'AMALEKITEN hun Naam draagen. Gen. 36: 12. Dus verre Guthberletus. Die het Vaderland van Job uyt aanmerking van de aangehaalde Plaatze van Jeremias Klaaglied; in Idumæa vast steld; alhoewel'er by de Schrijvers groot geschil over is. Want of wel in 't gemelde Lied gezeyd word; *Verblijd uw gy Dogter Edoms, die in't Land* Us *woond*; ontbreeken daar geen Vermaarde Schrijvers, die 't Land UTZ of UZ, met de Kaldeëze Uytbreyder, voor Armenien houden; ter wijl andere daar Konstantinopelen, andere het Landschap Trachonites,

Uyt wat Afkomst JOB geweest is.

En welk zijn Vaderland te agten zy.

nites, Palestina, of Damaskus in Syrien; en ten laatsten ook wel, het Steenagtig, of Woest Arabien van maaken. *Het Landgewest, daar* Job *Woonde*, zeyd Brougton, *was* in't Oosten *of* Oostwaard: *De Sabeën op de eene, de Kaldeën op de andere zijde, en Kanaan daar neevens; Zoo dat* Job *als in't Midden Woonde.* Zulx hem veele met onze Kantteekenaars, om de volgende reeden, alderliefst in het Steenagtig Arabien willen t'huys brengen. Daar worden zeyd Heydeggerus, Dry Mannen in de H. Schrift, met den Naam van Uts genoemd; een „de Neef van Sem uyt Aram, Gen. 10: 22, 23. Welker Wooninge in Aramëa „of Syrien was; en by de meeste van Ouds, voor de Stigter van Damaskus en „Trachonites gehouden. De Tweede is de Zoon van Nachor, Gen. 22: 21. „Welker Landschap genoemd wierd Uz, Uts, Usitis, Ausitis; en de „Naakoomelingen *Ausiten;* Inwoonders van Woest Arabien, gelijk by Ptolomëus te zien is. De laatste van dien Naam, was uyt het Geslagte der *Horreërs* „Gen. 36: 28. Welke naaderhand van de Idumæërs verjaagd zijn. Deut. 2: 12. „Dat nu Jobs Vaderland Us, zoodaanig van dien tweeden genoemd is, Dat noch „het Us *van Syrien*, noch dat van *Idumæa*, maar dat van Woest Arabien het „zelve is, besluyten de Geleerde daar uyt, Dat alleen dat Landschap Us, Utz, „Aus, of Ausitis, van zijn eerste Volkplanter Us, maar Trachonites nergens *het Land* Us, maar *het Land* Gilead en Basan; en ook Idumæa, niet „*het Land* Us, maar *het Land* Edoms, Seyr, en Theman genoemd word. „Daar-en booven paald ook het Landschap Kaldæa volgens Ptolomëus en Strabo, aan Woest-Arabien. Maar het Vaderland van Job, is naa by Kaldæa geweest; „en de Sabeën, die desselfs Gebuur-Volken waaren, worden van Ptolomëus „in 't Noorderdeel van Woest-Arabien geplaatst. Dit zegd Heydeggerus. Den welken, indien hy al mogt misgeraaden hebben, egter meend, Dat daar uyt ten minsten af-te neemen is; Dat Job uyt de Naazaaten, 't zy van Nachor, de Broeder van Abraham, welker Zoon dien Us geweest is; of het geên Waarschijnelijker is, van Abraham zelve Voortgesprooten is, uyt Een van de Zoonen uyt Kethura gebooren, en van den zelven naa 't Oosten weggezonden. Van deeze gedagten, verschild niet veel de Landbeschrijving, die d'Arabiers zelve van hun Landgewest maaken: Welke zeer gewoon zijn, Woest Arabien, onder Syrien te reekenen. En zoo men haar verder opvolgd; leyd dit Gewest ten Noorden met een gedeelte van Mesopotamien en den Eufrat beslooten; ten Westen met de deelen van Syrien, Palestina, en Idumæa, of Steenagtig Arabien; ten Zuyden met de Bergen van Gelukkig Arabien, ten Oosten met de Bergen van Kaldæa en Babylonie: Dat we niet verder hoeven uyt-te Pluyzen. Beeter zal ons mogelijk hier de reeden van Brougton te passe koomen; dewijl wy van meeninge zijn, Dat daar door 't Gevoelen in duygen zal vallen, welke Job uyt aanmerking van Klaagl. 4: 21. afkomstig van Esau maakt. Dus Luyden zijne Woorden: „Wanneer van Job gezeyd word; Dat hy *Grooter was dan alle die* „*in't Oosten waaren;* moet zulx niet Algemeen genoomen worden; naadien „hem ongetwijffeld d'Oosterze Koningen, in Rijkdom te-booven gingen; „Maar men moet dat zeggen alleen op-de Stamhuyzen der Zonen Abrahams „neemen, die uyt Kethura waaren, Welken Abraham *Gaaven gaf* en *Weg zond;* „onder wien Job in Rijkdom en alle Zeegening uytgeblonken heeft. Waar van „daan hy dan de Vrienden, welke quaamen om hem te Troosten, zijne Broeders noemd. Ook kan hy van Esau niet zijn, om dat van hem gezeyd word, „Dat Godt hem gehaat heeft; en Vervloekt is om 't veragten van den Zeegen; „'t geen niet had konnen gezeyd worden, noch geschieden, by-aldien een Man „van zoo uytneemenden Godvreezendheyd, van Esaus Geslagte waare geweest „zelfs voor Moses. En alhoewel Klaagl. 4: 21. gezeyd word; *Verheugd u Edom,* „*in't Land* Us; zulx is geen bewijs, Dat Job uyt Edom, en alzoo uyt Esau, „en niet van Abraham uyt Kethura zou zijn; dewijl die swaarigheyd, uyt aanmerking der Tijden, ligt aan een kant te helpen is. Want naadien'er tusschen „Jobs

Job in 't Steenagtig Arabien thuys gebragt.

Hoe Job de Rijkste of Grootste van 't Oosten genoemd word.

En zijn Maagschap en Vrienden naagespoord.

„ Jobs Leeftijd, en Jeremias Profeetie, veele Eeuwen zijn voorby-gegaan; kon-
„ nen Ezaus Naakoomelingen, in dat verloop van tijd, *Het Land Us*, onder haar
„ gehoorzaamheyd gebragt hebben; alhoewel men niet en Leest, Dat zulx in de
„ Daagen van Job geschied is. Doch nu leerd de H. Schrift klaar, Dat Abra-
„ hams Zoonen uyt Kethura, heenen gingen en Oostwaards Woonden. 't Selve
„ bevestigd meede Jobs Godsdienstigheyd; dien hy geenzinds Waarschijnelijk
„ uyt het Huys van Esau aangenoomen had: Maar van Abraham word gezeyd;
„ Dat hy de handelingen Gods, zijne Naakoomelingen zou beveelen, Gen. 18:
„ 19. 't Geen hy voorzeeker ook aan Kethura en haare Zoonen zal gedaan heb-
„ ben. Daar-en booven is meede Elihu, die Vrypostige Spreeker teegens Job,
„ uyt de Naakoomelingen van Bus, de Zoone Nachors, des Broeders Abra-
„ hams, vergelijkt Gen. 22:21. met Job. 32:2. En de Kantteekening op bey die
„ plaatzen. Doch het zy hoe het ook met Jobs Vaderland en zijn afkoomstelijk
Geslagt, mag geleegen zijn; schijnd nogtans dit wel zeeker, Dat hy zelve niet
en is geweest van het Volk Israëls, Dat Godt uyt alle Volkeren en Geslagten,
afgezonderd hadde; maar egter uyt dat Volk voortgesprooten is, by welke ter
tijd, Dat de Heydenen noch niet vol-uyt Verworpen waaren, en de Kennis van
den Waaren Godt, niet t'eenemaal was uytgeblust. Het geen de reeden is, Dat
d'Oudste onder de Joodse Rabbijnen, de Vrienden, en al die met Job Zaamen-
spraak gehouden hebben; als BILDAD, ELIPHAZ en SOPHAR, onder *de Hey-
denen der Weereld* reekenen. Het welke daar door merkelijk schijnd opgehel-
derd te worden; Dat de Aards-Vaders voor d'Instellinge der Wet, en Israëls
Burgerstaat, haare Zonen en Naakoomelingen, in de kennisse Gods, getrou-
welijk Onderweezen hebben: Welke onder de Geslagten Voort-geplant, niet
zoo teffens is konnen Verdonkerd worden; maar ligtelijk bezorgd heeft, Dat
hier en daar, eenige Vroome en Godlievende Huysgezinnen, overgebleeven
zijn; aan welke Godt zich Gemeenzaamer openbaarde; tot dat de Maate der
Overtreedinge vol-geworden, de Volkeren door Gods besluyt Verbannen, en
buyten 't Verbond der Genaade gesslooten zijn. Zulx dat de getrouwe Onder-
wijzing van Nachor, en wel inzonderheyd van zijn Broeder Abraham, tot noch
toe, zoodaanig Nut en Voordeelig geweest is, Datter in de Tijden van Job,
geen heel bedommelde Voetstappen van dezelve by hem, en zijne Vrienden
Overgebleeven waaren. Hier en booven is ook Job dezelve Man met Jobab niet;
en die hem daar voor houden, maaken hem Konink van Idumæa, welke veele
Oude Schrijvers hebben gedaan, steuunende op Gen. 36:28, 33. Maar behalven
dat zulx niet ter weereld helpt, om te bewijzen dat Jobab is Job geweest, zoo
verdiend het ook geen Geloof al wat de Oude uyt Aristæus, Philo, de Kaldeë-
ze en Griexe Overzetters, en Theodotion, van Jobs Ouders, Vrouw, Kin-
deren, Manier van Leeven, Herstelling, Ouderdom en diergelijke Omstandig-
heeden verhaalen. Het mag ons genoeg zijn, Dat uyt het Oorspronkelijk Boek
zelve blijkt; Dat hy *Een Vroom en Opregt Man geweest is, Godvreezende en afwij-
kende van het Quaade*; en daar by, *Grooter dan alle die van't Oosten*. Job. 1:1, 2. Ge-
lijk dat uyt zijne Rijkdommen af-te neemen is, die *Vers* 3. Beneffens de be-
grooting van zeer veel *Dienst-Volk*, worden opgeteld; tot 7000 *Schaapen*, of
allerhande *Kleen Vee*, (Want zulx beteekend het Hebreeuwse Woord, hier en
elders, wanneer dat teegen het *Groot Beestiaal* gesteld word, ziet Gen. 12:16.
en Lev. 1:2.) 3000 *Keemelen*; 500 *Jok-Ossen*, en 500 *Ezelinnen*. Hebben-
de, 10 Kinderen, die in Zeeven Zoonen en Dry Dogteren bestonden. Wel-
kers Wooninge, die de Storm-Wind ter needer smeet, hy zelve Een *Huys der
Princen* noemd, Kap. 21:28. Indien hy anders op die plaatze, van zijn eygen
Hofhouding spreekt. Booven dien blijkt ook uyt Kap. 31:27. genoeg, Dat al-
hoewel Job naa-by de Kaldeën, en Zabeën woonde, die het Vyer, als het zie-
nelijk Waarteeken van de Zonne Eerden, en de *Teraphim*, of Afgodische Huys-
Poppen Raadpleegden; Hy egter geenzinds van die Afgodize gewoonten be-
hebd

Job, en zijn Vrienden, zijn niet van 't Volk Israëls maar nogtans niet zonder kennis van den Waaren Godt geweest.

Onzeekerheeden die by eenige Oude Schrijvers van Job gevonden worden.

Zijn Rijkdom opgeteld, en uytgemeeten.

Job is geen Afgodendienaar geweest.

hebd was; Zoo dat hy nooyt het Ligt der Maane, noch het Heyr des Heemels, aanschoud heeft, om dat eenig Eerbewijs te doen: Maar zijn Godsdienst schijnd met die der Geloovige Vaderen, dezelve te zijn; gelijkmen uyt zijne Offerhanden afneemen kan. Waar toe hy wilde dat zijne Zoonen, haar te vooren *Heyligen* zouden, Op datze bequaam tot de Bywooninge van zijn Godsdienst waaren. Vergelijkt Exod. 19: 10. Bestaande in zeekere Ceremonien, welke in die Tijd onder de Vroome plaats had. Ziet Gen. 35: 2. 't Geen dan Job hier bezorgde; terwijl hy bekommerd was, Dat zijne Kinderen haar door Onmaatige Vroolijkheyd, Ligtveerdigheyd en Verquisting van Gods Gaaven, misgaan, en Godt alzoo niet regt *Gezeegend* hadden: Waar over Job wilde, Dat Godt door Offerhande Verzoend wierd. Maar wanneer Job. 1: 6. gezeyd word. Dat *de Kinderen Gods*, op zeekeren Dag te zaamen quaamen, om zich *Voor den Heere* te stellen; Willen de Kantteekenaars, Datmen zulx van de *Engelen* verstaan zal, en datze dezelve zijn die Job 38: 7. *Morgensterren* genoemd worden, daar wy heel-geen Noodzaak toe zien; en zulx voor ons deel, in de eerste plaatze, Liever van Jobs Kinderen willen verstaan hebben; Welke met zommige andere Vroome van haare Bekende, en haare Zusters, te zaamen quaamen, om zich op den gezetten Tijd van haar Vaders Offerhande, *Voor den Heere* te stellen, en door die plegtelijkheyd haar met Godt te Verzoenen, waar van te vooren gerept was: En van welk-een Godsdienstige bewilliging der Verschijninge, zy *Kinderen* of *Zoonen Gods*, Verwaardigd zijn genoemd te worden. Waar teegen niet-en strijd, Dat Kap. 2: 1. andermaal van *Kinderen Gods* gerept word; zelfs naa dat Jobs Kinderen al omgekoomen waaren; Kap. 1: 18, 19. dewijl het andere van haar Bekende en Maagschap konnen geweest zijn; die om dezelve Reeden van Godsdienst, op eenen anderen Dag, weederom te zaamen quaamen. Want wie kan gelooven, Dat sich hier een Gezelschap van *Engelen* of Heemelze *Geesten*, die immers gezeyd worden, altijd voor Gods Troon te staan, te zaamen gekoomen zijn, om haar zoo voor den Heere te stellen, Dat daar onder ook een Vervloekten *Duyvel* of *Helze Geest*, verschijnen dorste, by-aldien ons te minsten aangaande den Laatsten, de Vryheyd niet gelaaten word, om den Satan, zoo hy daar genoemd word, onder Naamdigting van een ingevoerden *Weederpartijder* aan-te merken, die de Godvrugtige Job, uyt enkele Nijd, van Geveynstheyd, en Onwaardig aan zoo veel Zeegeningen, voor Godt verdagt wilde maaken. Want in zulker maniere konde Job door de uytkomst, van zijn Volhardende Standvastigheyd, en proeve zijner Opregtigheyd, te-bet Een opmerkelijk Voorbeeld van Geduld en Gods getrouwigheyd, omtrent de zulke, gesteld worden. Waar toe deeze Man dan ook alvoorens, de Getuygenis had, Dat niemand zijns gelijk was in *Opregtigheyd* en *Vermijden van het Quaade*. Vergelijkt Kap. 1: 8. met Kap. 2: 3. en een diergelijke invoeringe 1 Kon. 22: 19-22. Waar van terstond yets naaders, met een staal van Jobs Godsdienstigheyd, uyt de Jooden. Het blijkt meede doorgaans, Dat de Vrienden van Job, behalven haar aanzienelijke Afkomst en Vermoogen, Verstandige, Geleerde en Welervaarene Mannen zijn geweest; die veel heerlijke Spreuken wisten voort-te brengen; alhoewel zy die Juyst niet al-te wel, noch met Waarheyd op Job pasten; als die hem, dewijlze slegts naa't uyterlijk aanzien van zijn Vervallen Staat, Oordeelden, voor een *Huychelaar* hielden; daar hy het in der Daad niet en was. Zy stelden uyt de algemeene Kundigheyd van Gods Regtveerdigheyd voor vast, Dat hy niemand dan de Goddelooze straft, en de Vroome Zeegend. Doch Job dus Exemplaarlijk gestraft; en in zijn Verlaaten staat, veel Ongeduldige en oploopende Propoosten van hem laatende hooren; Waanden zy te-bet, Dat Job zulken Man was. Maar Job een weynig op zijn Verhaal gekoomen; Weederstreeftze door Bewijs van zijn voorgaande Leeven; en de heelstrijdige Handelingen Gods, *Die niet en Ziet noch Oordeeld als een Mensche:* En blijft daar op gerust in zijn Gemoed; Dat hy evenwel Vroom was, on-aangezien deeze Bezoe king

Job. 31: 26, 27.

Maar een Vroom Huys-Vader, die de Godvrugtigheyd zijner Kinderen bezorgde.

Die in zijn Boek, Kinderen Gods genoemd worden, schoon'er d'Uytleggers d'Engelen door verstaan.

Dat hier alleen door Naamdigting een Satan word ingevoerd.

Jobs Vrienden zijn Wijze en ervaare Mannen geweest.

Blijk van Jobs geduld en ongeduld.

king. De treffelijke Elihu onder-en-tussen ziende, Dat Job in zijn Verantwoording meende, Dat Godt hem Ongelijk deed, heeft hem in veele Eerbiedige Reeden van Godt, Weederstaan en Vermaand tot Oodmoed: Leerende dat Godt teegen den Ellendigen die op hem Betrouwen, Goedertieren is; en nogtans niemand, aangaande zijne Straf-oeffening, schuldig is Reekenschap te doen; dewijl hy alleen volkoomen Wijs, Magtig en Regtveerdig is. 't Geen ook aan Job op een ongemeene Wijze in een *Onweeder* word bekend gemaakt, alzoo de Waarheyd te zijn. Daar op bekend Job zijn Onbedagtzaamheyd; geeft Godt de Eer onder bewijs zijner Boetveerdigheyd: Zijn Vrienden worden met hem Verzoend, en Hy hersteld door Verdubbeling van alle Zeegening.

Job van zijn Vriend Elihu Vermaand.

Over de Schrijver van het Boek dat naa Job genoemd is, is ook van over-lang verscheydentlijk Getwist. Dat het van Job zelf, of zeekerlijk door ymand zijner Vrienden, die in dezelve Historie genoemd staan, in de Arabize Taal Geschreeven en naaderhand van Moses in 't Hebreeuws Vertaald is, hebben Origenes en andere met veele Joden, eertijds vast-gesteld. Doch andere hebben gewild, Dat het van Job zelf zoodaanig in 't Hebreeuws Geschreeven is, als men 't heeden vind. Dat het niet Eerst in 't Arabisch Geschreeven en naaderhand Vertaald is, meenen zommige Taal-Geleerde, Dat uyt de Hebreeuwse Trant en zuyvere manieren van Spreeken, in de Eerste, en in het Laatste Kapittel, alsmeede uyt de gewoone Streek-gissing der Hebreën, die Arabien *het Oosten*, en d'Arabiers, *Kinderen van 't Oosten* noemden, af-te neemen is. Maar naadien Job, waarschijnelijk een Arabier geweest is, is 't niet aanneemelijk, Dat hy 't zelve Boek in 't Hebreeuws Geschreeven heeft; maar dat dit misschien de reeden is, Dat dit Geschrift, met veel Arabize Spreek-wijzen doormengeld is. Andere maaken Moses de Schrijver van het Boek; het zy dat hy d'Eerste van alle, deeze Geschiedenis uyt de Overleevering der Arabiers, of door Goddelijke Ingeeving Beschreeven heeft: Of dat hy zulx uyt d'Arabize of Syrize Taal, ten Dienste van d'Israëlitize Kerk heeft Overgezet. Welk Gevoelen, alswe strax zeyden, veele Joden en Kristenen omhelzen. In *Bava Bathra* zeggen de Rabbynen; *Moses heeft zijn eygen Boek Geschreeven, beneffens d' Afdeelinge van Bileam en Job.* En alhoewel Manasse Ben-Israël, in zijn Boek *Van de Opstandinge*, Dat Gevoelen met al zijn Magt verdeedigt; word zulx nogtans van veele in twijffel getrokken; dewijl de Stijl van Jobs Boek, geenzinds met die van Moses over-eenstemd; en daar Spreek-wijzen in voor-koomen, welker gelijkenis geene in Moses, maar zeer veele in de Psalmen, Spreuken en Schriften der Profeeten te vinden zijn: En het Boek Jobs ook nooyt met de Boeken van Moses is te zaamen-gevoegd geweest. Ook verhaalen de LXX Overzetters, of die dat Aanhangzel aan Job toegesteld hebben, Dat d'Historie van Job, Eerst met Syrize Letteren geschreeven was; die, by-aldienze Moses voor den Schrijver erkend hadden, zulx geenzinds zouden gesweegen hebben. Booven alle Gissingen schijnd ons dit eenigzinds bewijsbaar; Dat of Job zijn Boek zelf, het zy voor of naa zijn Herstellinge Geschreeven heeft, of dat ymand van zijne Vrienden zulx naa d'Oude wijze, uyt zijne Dag-Registers, waar van by hem Kap. 3:6. en 19:3. eenige Voet-speuren gezien worden, in de Arabize Taal, te zaamen-gesteld heeft; gelijk de Veelvuldige Arabize Spreek-woorden, daar we strax aan gedagten, ons aanraaden te denken. Te meer waarschijnelijk alswe aanmerken, hoedaanig Job zelf op het alder-yverigste wenst, Dat doch zijne Zaaken, *In een Boek mogten Opgeschreeven worden.* Job. 19:23. Waar in hy buyten twijffel, door ymand van die aanzienelijke Mannen, welke hem als zijne Vrienden Bezogten, op datze hem Troosten en helpen mogten, voldaan geworden is; en alzoo de Middel verschaft hebben, Dat de reedenen van Job, en zijne Vrienden, bekend geworden zijn. En deeze Dag-Registers in de Kerke bewaard, hebben aan zeeker Heylig Schrijver, (Hy zy dan wie hy zijn mag,) Stoffe verschaft om het Boek van Jobs Weedervaaren, in zulken Orden te brengen, als wy het thans Bezitten.

Wie de Schrijver van Jobs Boek te agten is.

En in wat Taal Geschreeven.

Moses by zommige voor de Schrijver van het Boek Jobs gehouden.

Hoe het Boek van Job gemeen geworden is.

Doch op wat Tijd, of door wiens Hand, of Schrijver 't zelve Boek, voor Salomons Tijden, of laater, uyt zoodaanige Dag-Registers by-een Vergaaderd, en d'Hebreeuwze Kerke overgeleeverd is, kan men niet zoo net bepaalen. Dat het nogtans voor Ezechiels Tijd daar voor bekend stond, is uyt Kap. 14: 14. Openbaar. En dat het in de Leef-Tijd van David of Salomon, al is opgemaakt geweest, hebben zommige uyt eenige Spreek-wijzen gegist, die met haare maniere van Schrijven over-eenkoomen; uytgezonderd alleen eenige Plompe Arabize Spreuken, die de Zaamen-Spreekers met Job, over haar hebben. Dat dit Boek op Rijm, Dat is, in Hebreeuwse Digtkonst geschreeven is, daar omtrent hebben weynig Jooden noch Kristenen getwijffeld; ten minsten houden de meeste zulx staande van Kap. 3: 3. tot Kap. 42: 6. niet teegenstaande den Aardt derzelver Digtkonst, den Meesten onzeeker, en niet regt bekend schijnd. Hieronymus, die weegen zijn fraaye en openhertige gedagten, veel Lofs verdiend heeft; Spreekt'er aldus van; *Van den aanvang des Boeks, tot aan de Woorden van Job; is de Reedenvoering by d'Hebreen, buyten Maat. Doch van de Woorden Jobs*, De Dagh zy Vervloekt, &c.... *Tot aan die plaats alwaar voor het Eynde des Boeks geschreeven is;* Derhalven bestraffe ik mijn zelven. &c... *Zijn het Zes-voetige Veerzen, die met Dry en Tweelingen loopen; en om den Aardt der Taale, dikmaal andere Tranten aanneemen, die niet van de zelve * Woord-greepen, maar van de zelve Tijden zijn. Onder-en tussen is de Digtkonst voor haar zelve, zoet, en Kittelagtig, de Getallen der Voeten on-aangemerkt zijnde; 't welk de Digtkonstenaars, zonder ergernis, genoegzaam weeten te onderscheyden.* Hoe het hier meede geleegen zy, zal ons misschien Merçerus wat naader aanwijzen: Wanneer hy over Hieronymus gevoelen, in de Voorreeden van zijn Verklaaring over Job, deeze reeden voerd; „Ik hebbe *Zeyd hy*, volgens de Leering van Hieronymus, veele „Veerzen in 't Boek Jobs, getragt tot Digtkundige Voet-maaten te brengen; „in welke onderneeming ik bevonden heb, Dat de meeste *Zeslingen* zijn; en „dat daar in doorgaans voor een *Twee* en *Dryling*, andere Maaten naa den Aardt „der Taale als Hieronymus zeyd, in Voorkoomen. Voorzeeker zijn veele „Veerzen *Tweelingen;* Jaa zelfs de eerste; welke uytgaat; *Een Man is Voort-ge-„sprooten:* Maar dat heeft ons meenigmaal verward, Dat het *Rijm* meest van „het Eynde der Veerzen (gelijk die van de Hebreën zijn onderscheyden;) be-„gind. 't Geen tot bewijs diend, Dat zy de Wijze van Rijmen niet verstaan hebben. Daar men zig onzes agtens niet al-te zeer over te Verwonderen heeft. Want naadien d'Hebreeuwse Taal, geen Verzetting van Woorden lijd; isse min bequaam geweest, *Maatreedige* Veerzen te maaken, gelijk eenige nu al Naauwkeurig hebben aangeweezen. En derhalven voor Waaragtig houden, Dat de gantze Digtkonst der Hebreën, slegts in *Rijm-Veerzen* heeft bestaan, die zeer ongelijk onder Malkanderen uytliepen. Ook heeft de Geleerde Vossius aangemerkt, Dat niet alleen de Arabiers, Persen en Afrikaanen, maar ook zelfs de Tarters en Sineesen, beneffens de Amerikaanen, geen andere Digtkonst kennen, dan die in Rijm bestaat: Zoo dat alle haar Digtkunde, regt-uytgezeyd, niet anders dan een PROSA *op Rijm* was; die geenzinds op even-afgepaste Voeten, noch gelijke Maat ging. Gelijk dat ook zelfs noch ten Tijde van Haly, de Arabize Poëet, in 't Leeven van Mahometh gebleeken is; en daarom voor zeer Oud te agten, overmids die Volken zeer lange Geleeft hebben, zonder gemeenschap met andere Menschen te houden. En gelijk de Hebreën ook weynig Werk maakten haar Taal op-te Bouwen, en haar Wet en Godsdienst een byzondere afscheyding van alle andere Zeeden en Omgang belaste, is het met haare Digtkonst even zoo gegaan. Onder-en tussen dat haar Republijk Bloeyde, hebbenze van 't begin aan, haar Gezangen en Gedigten gehad, dieze Godt ter Eeren opzongen, en de Geschiedenissen van haare Geslagten vertelden. Waar van onder anderen, *Het Lied van Moses;* en *het Boek van de Oorloogen des Heeren;* van welk Josua 10: 13. en 2 Sam. 1: 18. gerept word, getuyge zijn. En daar zijn eenige die meenen,

Jobs Boek in wat zoort van Rijm-Veerzen beschreeven.

* *Syllaben.*

Digtkonst der Hebreen hoedaanig gesteld.

Dat

Dat misschien Moses deeze zoort van Digtkunde, van de Egiptenaars geleerd heeft. En alhoewel de Hebreeuwse Digtkonst, geenzinds bestond in lange of korte Woord-greepen, noch in evene Tal-maaten; maar alleen in Rijm, hebben ze die nogtans, welke tot de Gezangen dienden, (hoedaanige Voornaamelijk de Psalmen waaren) zoodaanig door Verdubbeling of Versnelling der Woorden en Syllaben, weeten te Vereffenen, datze al-Zingende, onder zeekere Zangmaat, welk aan yder Lied toege-eygend was, gelijk uytquaamen. In welk doen, dan Voornaamelijk de Prijswaardigheyd van haar Zangkunst bestond. Alhoewel'er buyten twijffel veele andere Eygenschappen der Hebreeuwse Zangkunst geweest zijn, die eenige ten minsten scheemeragtig in de Psalmen bespeuren, die thans niet al-te wel bekend zijn. En wy zullen elders geleegentheyd vinden, om'er wat meer van te zeggen. Onder-en tussen ontbreeken heedensdaags geen fraaye Schrijvers, welke uyt aanmerking van de Oudheyd der Digtkunde onder de Hebreeën, De gantze toestel van Jobs Boek, aan Moses opdraagen, en de meeste Jooden zijn even zoo gezind. Als den welken dat zelve Werk, uytgezonderd, het Historisch begin, en slot, in Digtkonst zou beschreeven hebben; daar in zich merklijk ondersteund ziende, Dat Moses, van weegen meer dan een Gezang datwe van hem hebben, geenzinds onder de Oudste Digters mis-te tellen is. Waar toe hy ons inzonderheyd Verpligt, door zijn Lofzang over Israëls Glorieuze doorgang en Faraôs ondergang in de Roode Zee; dat Exod. 15: 1-19. gevonden word. Gelijk hy ook zijnen Dienst met een treffelijk Zanglied besllooten heeft, Deut. 32: 1-43. en Israël aanbevoolen te bewaaren, en dikmaals op-te Zingen. Waar van de Geheugnis, tot in de Kerk van 't N. Testament duuren moest, als te zien is. Apocal. 15: 3. Ook word aan Moses den 't Neegentigsten Psalm toe-geëygend; gelijk den aanvang uytwijst. Nogtans en heeftmen uyt al deeze Bedenkingen niet te besluyten, Dat Job zelve, geen Kennis van de Zang-en Digtkonst gehad heeft: Naadien het teegendeel in zommige zijner Reedenen blijkt; niet alleen wanneer hy Kap. 21: 12. van andere zeyd, *Datze ophieven met de Trommel, en met de Harpe, en haar blijde maakten in't geluyd haares Orgels;* maar als hy Kap. 30: 31. van hem zelven klaagd; *Dat zijne Harpe, tot een Rouwklaage geworden was.* En alzoo hebben eenige bedenklijk gehouden, Dat hy zijn Boek wel zelfs in Digtkonst kan opgesteld-hebben, naa dat hy hersteld, en een Eynde van al zijn Rampen, als een Gezeegende Vrugt van zijn Geduld en Geloove gezien had. Om niet met Hobbes te zeggen, Dat een Man, van zoo veel Teegenspoeden beloopen, weynig Lust tot Digtkonst kan gehad hebben. Alhoewel men 't nogtans in David niet Loochenen kan. Onder-en tussen hebben veele van de laatere Uytleggers gemeend, Dat Vatablus de Man was, die de Wijze en Maniere van alle Jobs Veerzen, en die der Psalmen, regt verstaan heeft; en dat hy daar van ook eenige aanneemelijke Reegelen heeft opgesteld. En schoon het ook Gomarus gelust heeft te onderneemen; hebben egter andere poogen te bewijzen, Dat alle die'er zig tot noch toe meede bemoeyd hebben, niet zeekers daar van te Voorschijn hebben gebragt: Alhoewel de strax-genoemde Schrijver nogtans daar over niet zoo streng van Kapellus had hoeven Geroskamd te worden, Gelijk d' Hr. van Til, in zijn *Digt-en Speelkonst der Hebreën*, niet vergeeten heeft aan-te merken. Doch het zou al-te wijd buyten ons Bestek loopen, yets meer daar van by te haalen: Diend alleen met een Woord gezeyd; Datter gemeenlijk Vijf dusdaanige *Gedigt-Boeken* opgeteld worden; Naamelijk, Job, de Psalmen, de Spreuken, den Prediker en het Hoogelied.

Moses onder d'Oude Gezang-Digters geteld.

En Waarschijnelijk ook Job.

Vijf Gedigt-Boeken in de Heylige Schrift opgeteld.

Den Inhoud van Jobs Boek, schijnd ons niemand beeter dan de Apostel Jakobus, Verklaard te hebben: dienmen hier Kap. 5: 10, 11. mag te raade neemen. En het zal yemand, naa een Neerstige Doorleezing van 't Boek zelf, niet swaar vallen te verstaan, Dat ons daar in, de Exemplaare Lijdzaamheyd van den Man Job, op 't Naadrukkelijxt beschreeven word: Als den welken onder

't Verhaal in Jobs

't in-

Boek ten Exempel van Lijdzaamheyd voorgesteld.

't invoeren van een Zaamenhooping van allerley *Teegenpartyschap*, die naa zeekere Gewoonte der Oude Wijzen, door Naamdigting, SATAN genoemd word, (den Arabieren niet onbekend;) Verzogt, en met veele Teegenspoeden op-de proef gezet; Van zijn Huysgenooten en Vrienden, (ziende alle die Ongemeene uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd;) voor een Man is aangezien, van een Goddeloos Leeven; en die aan groote Geveynstheyd voor Godt schuldig stond. Zoo nogtans, Dat hy, die in den beginne zijner Rampspoeden, bijster ontsteld en vol Wanhoop scheen, egter noch de Moed niet Verlooren gaf: Maar door de Hôôpe en Liefde Gods ondersteund geworden, niet alleen die Swaarigheeden ontworsteld en in't Geloove is staande gebleeven; maar ook zeer Verstandelijk alle de pijlen zijner Vrienden en Vyanden heeft afgekeerd: Haar betoonende, Dat de *Oordeelen Gods*, alhoewel onbekend, nogtans *Regtveerdig* zijn. Waar toe, op dat hy zijne Vrienden, heel anders van zijn Ellende leerde Oordeelen; uyt de gemeene Ervaarendheyd aanweês; Dat het den Goeden, in dit Leeven gemeenelijk Quaalijk; en den Quaaden, Wel-gaat. Invoegen Job zig alzinds betoond heeft, zoodaanigen Man te zijn, als d'Oudvader Cyprianus hem niet on-eygen in deeze Vraage afgeschilderd heeft. *Wie doch, wasser Veerdiger in Werken, Sterker in Verzoeking, Onderdaaniger in Vreeze, Waaragtiger in het Geloove, als Job?* Al het welke aandagtig overwoogen, ons ligtelijk zal doen zien, Dat de geheele Historie van Job, veel-eer beschreeven is, om te Leeren, Wat dien Vroomen Man te midden van zoo veel Droef-zaalige ongevallen heeft konnen lijden, behoudens het Vertrouwen in Godt; als in 't minst te leeren, Wat eygentlijk de *Duyvel*, (die men wil dat hier de Helze SATAN genoemd is;) omtrent Job is magtig geweest te doen, of gedaan heeft: Naadien deeze Gast hier niet anders ingevoerd word, als Paulus onder een diergelijke Naamdigting, van een *Engel des Satans*, is Geplaagd geworden. 2 Kor. 12:7. En waar door hy zelve, alleen de *Teegenstaanders* heeft willen beteekenen, die den Apostel als *Een Doorn in't Vleesch* waaren. En gelijk de Zaaligmaaker, zijn Lieveling Petrus, eens SATAN noemde, om dat hy hem *Aanstootelijk* was, Matth. 16:23. En David, zijn Neef Abizai, dien Naam toe-duwde. 2 Sam. 19:22. Alzoo en schijnen ook de Kantteekenaars, over de Reeden des Apostels, niet heel Vies van onze Zingeeving.

Job en den inhoud van zijn Boek, van Cyprianus beknopt ontworpen.

SATAN, hoe in de Historie van Job ingevoerd.

Marc. 8: 33.

Maar alhoewel de Joden, hun Verhaal van Job, niet ongewoon zijn met veele Fabelen te stoffeeren, Willen we nogtans dat Zaamenschraapzel der Verzieringen, zoo als 't zelve in haare Beschrijving van 't H. Land gevonden word, hier geenzinds ontbreeken laaten. Job, zeggenze, was een Heyden uyt het Geslagte Us, of Hus, des Zoons Nachors, die Abrahams Broeder was: En Leefde ten Tijde dat Israël in de Woestijne van Arabien omdoolde. Men zeyd dat hy een van Faraôs Raadsheeren geweest is, en onder die Dry Mannen moet geteld worden; Welke, wanneer Moses in zijn Kindsheyd, naast Farao zittende, hem de Kroone van 't Hooft nam, daar over Geraadpleegd wierden; Naamelijk Bileam, Job en Jethro. Den eersten Oordeelde dat dit Hebreeuwse Knaapje, de Dood Verdiend had; Den Tweeden, dat het niet Regt was, een Kind zoo schielijk te Dood-Vonnissen, Maar dat men 't door 't Vyer beproeven moest. Den Derden, Wilde 't voor Kinderwerk opgenoomen en quijdgescholden hebben. Doch Bileam is zelfs met een Welverdiende Dood gestraft; Job met veele Bezoekingen aangevogten; maar Jethro, door Houwelijk aan Moses en zijn Geslagte Vermaagschapt geworden. Job was een Vroom Prins, wiens Gebied van de Keur des Volks afhing: Hy strafte de Quaade, en quam de Vroome te hulpe; Maar wierd om die Vorstelijke Deugden, niet alleen uyt Haat des Volks van zijn Prinsdom afgezet; maar ook van zijn Rijkdommen, Kinderen en Vrienden zoodaanig berooft, Dat hy slegts dry Goede bekende meer overhield; die hem ten laatsten ook noch Veragt, Bespot en Gescholden hebben. En alhoewel deeze Menschen te-gelijk met Job, Hey-

Fabelagtig verhaal der Joden van Job.

,,denen

„denen waaren, moet nogtans niemand vreemd dunken, Dat zy de Wet Gods „hadden, en die onderhielden; zulx Godt haar ook aangesprooken heeft, ge- „lijk aan Bileam, Abimelech en andere geschied is? Want zy hebben de Zee- „ven Gebooden van Noach onderhouden, welke altijd by de Aardsvaders in agt „genoomen zijn, tot op de Tijd dat ons Volk met Moses in de Woestijne voor „Sinai quam. Deeze Gebooden, die zeer ligt zijn, en by-naa van alle Volken „konnen onderhouden worden, heeft ook Job gehad, en meer andere Heyde- „nen daar de H. Schrift van rept. De Zes eerste daar van, zijn aan Adam gegee- „ven; als Naamelijk. I. *Gy en zuld geen Beelden eeren.* II. *Gy en zuld niet Laste- „ren.* III. *Gy en zuld niet Dooden.* IV. *Gy en zult niet Steelen.* V. *Gy en zuld geen „Overspel doen.* Ten VI. *Gy zuld de* Justitie *onder de Menschen handhaaven.* En „het VII[de]. (Dat door Noach, tot de voorige by-gedaan is;) belast; *Gy en zuld „geen Vleesch Eeten, dat van eenig Leevend Dier afgesneeden is.* En alhoewel wy „deeze Zeeven Gebooden, door Overleevering hebben, wordenze nogtans „ook in de H. Schrift gevonden. Belangende 't Verstand deezer Gebooden; 't „Verbod der Afgoderye, betreft Heydenen en Israëliten even naa; als die bey- „de gehouden zijn, den Eenigen Waaren Godt als Schepper van Heemel en „Aarde, te Erkennen en aan-te roepen. De Zonde van Overspel is Zeevender- „ley; want daar word Verbooden, zijn Moeder, Dogter, zijns Vaders en zijns „Naasten Vrouw; zijn Vaders Zuster, Een ander Man, of eenig Beest te Be- „kennen. Doch haar en word de Zuster van 's Vaders zijde, niet Verbooden; „Want alzoo heeft Abraham gezeyd, Dat zijn Vrouwe Sara, zijn Zuster van „s'Vaders zijde was; niet om dat zulx alzoo Voorzeeker was, maar alzoo kon „Waarschijnelijk zijn. Ook en was Thamar de Zuster van Amnon, noch van „s'Vaders noch van s'Moeders-weege, maar een Dogter van een andere Vader, „eer haar Moeder, de Vrouw van David wierd: Waarom haar ook de H. Hi- „stori-Schrijvers, nooyt *de Dogter van David*, maar *de Zuster van Absalom* „noemen. 't Geen de Reeden is, Waarom het Amnon vry stond, haar tot zijn „Wijf te neemen. Dus ver der Jooden gemeen Verhaal van Job. En het is Won- der, Dat Flavius Josefus niets van hem gedenkt, terwijl hy nogtans zijn Boek, onder de XXII. *Heylige Boeken*, niet en schijnd misgeteld te hebben: Waar van in de Joodse Oudheeden breedspraakig gehandeld is.

De zeeven Gebooden van Noach by de Heydenen onderhouden.

Joodse Oudheeden op 't 217de. blad. &c.

Maar naadien het by de meeste Uytleggers vast staat, Dat Job in zijn Verzoe- king, Lichaamelijk *Van den Duyvel* geplaagd is, zoo dat hy ook door desselfs Bestèl, van zijne Kinderen, Goederen en Gezondheyd Beroofd is: En wy voor ons deel meenen Reeden te hebben, om het Teegendeel te Gelooven; zal mis- schien een Naauwkeurig Onderzoek van des Geduldigen Mans beklaagelijke Ziekte; zoo grooten Ligt aan al zijn andere Rampen verschaffen, Datter voor des Duyvels aanpart, niets ter Weereld zal schijnen over-te blijven, Dat ook niet zeer gemeen, door Roof-zieke Vyanden, Storm winden, en Heemels-Vyer alzoo pleeg te gebeuren. 't Lust ons derhalven eerst van zijne Ziekte te spreeken, en daar naa te bezien, Op hoe swakken Grondsteun, men zoo wel in dit Overval, als in al de rest van des Mans Droevige Ongevallen, die voor-af gingen, De *Duy- vel* tot een Werkmeester heeft ingevoerd. Wanneer dan aan 't Tweede Hoofd- stuk van dit Boek gezeyd word, Dat Job *Van de Voetzool tot de Hoofdscheedel toe*, zoodaanig met *Booze Sweeren geslaagen wierd*, Dat hy zijn Bladderige Huyd, van weegen d'ondraagelijke Jeukte, met *een Potscherf moeste Krabben*; heeft het zommige Naaukeurige Verstanden de moeyte waard gescheenen, t'onderzoe- ken, Wat Ziekte dit geweest is, en uyt welk een-Meedewerkende Oorzaak hem dit *Quaad-Zeer*, op den Hals gekoomen is? Onze Bybelze Kantverklaarders, liever de Grootheyd en Ellende deezer Bezoeking, Dan de Ziekte in haar Na- tuur en toevallen willende aanwijzen; Zeggen alleen uyt aanmerking van de *Potscherf* daar hy zig meede *Krabde*; Dat hy zulx tot een swak en uyterste be- hulp gedaan heeft; Naadien zijn gantze Lichaam zoodaanig was aangetast, Dat

Onderzoek van Jobs Ziekte, bewijs dat hy geenzinds van de Duyvel gequeld is.

Job. 2: 7.

Booze Sweeren aan Job; hoedaanigen Ziekte.

zelfs zijne Vingeren verſwooren zijnde, hy niet Magtig was, zijn Sweerende Huyd, met de Naagelen te Krabben, en het Jeukende Etterwater uyt-te laaten. Waar uyt niet alleen de Jammerlijke Geſteldheyd van Jobs Booze Sweeren af-te neemen is; maar ook hoedaanig hy van alle hulp der Menſchen verlaaten was, die ſchroomig waaren, voor de Yſſelijkheyd zijner Quaale, die waarſchijnelijk niet zonder beſmetting was. Over welk-een Droeve Verlaatinge, men hem hoord klaagen. Kap. 19: 13, 14, 15. &c. Dit zeggen de Kantteekenaars, en zy hebbender groot gelijk in. Doch daar zijn andere geweeſt, die Jobs Ziekte door verſcheyde Bedenklijke Giſſingen, getragt hebben naader aan-te wijzen. Waar van wy alleen de beſte, zoo wel uyt de Geneeskundigers als Godgeleerden zullen byhaalen. Roderikus à Caſtro, meend, Dat de angſtige Benaauwdheyd, welke Job over alle zijne Ongevallen had, hem 't Verdriet aan zig zelven te hebben, Inboezemde; hoedaanig wel dikwils op langduurige Quellaadjen en Sleep-Koortzen pleeg te volgen; en hoedaanige moogelijk Hippokrates, Ἀσώδεις noemd. Gelijk men ook Job zelfs hoord klaagen; *Mijne Ziele is Verdrietig over mijn Leeven.* Job. 10: 1. Dit Gevoelen verwerpt de Geleerde Bartholijn niet; Maar meend egter datmen Jobs Benaauwdheyd, uyt een ander Beginzel haalen moet: Dat wy ſtrax uyt hem willen hooren. Onder andere meeningen die dezelve Schrijver hier toe by-brengd, ſchijnd voor-al die van Pineda verwerpelijk, indien hy zelf anders weegens zijn Schaamteloosheyd niet behoord Uytgeſtampt te worden. Want naa dat die vermaarde Uytlegger, bynaa alle Zoorten van uyt-en inwendige Quel-Ziekten verteld, en Job toegepaſt heeft, beſluyt hy ten laatſten met Vatablus, Dat hy aan de *Spaanze Pokken* is Krank geweeſt; en is in dat ongerijmd gevoelen ook noch van zommige naagevolgd: En Beveſtigen deeze Dwaal-Zieke Wonder-Spreuk, met het Oordeel der Genees-Meeſters, welke Leeren, Dat die Beſmettelijke Ziekte, met Sweeringen en groote Smerten, verſcheyde plaatzen des Lichaams inneemd: Of ook wel met Etter-Swellingen te voorſchijn komd, die zig ten laatſten zoodaanig over 't gantze Lichaam verſpreyen, Dat niet alleen 't Vleeſch, maar ook de Gebeenten aangetaſt, en de heele Stoff van den Menſch word omgekeerd. En aldus buyten 't Gezag der H. Schrift voortgaande, beſluyt Pineda, Dat *de Duyvel* deezen Eerwaardigen Man, zoo veel-te liever met deeze Verfoeyelijke Ziekte heeft willen Plaagen, als zy *Een Geeſſel der Vuyle Hoereerders is*: Daar in buyten twijffel, het Oog hebbende, op des Satans Begeerte; Kap. 2: 5. *Taſt zijn Vleeſch en Been aan.* En Jobs eygene Klagte; Kap. 30: 17. *Des Nagts Doorboord hy mijne Beenderen.* Onder-en-tuſſen heeft ook de Vermaarde Bontius, de *Amboinze Pokken*, onder de Zoorten van *Melaadsheyd* gereekend. Hier teegen heeft zig Bartholinus met alle Magt aangekant: Voorwaar zeyd hy, Dien Man, die zoo Heylig en Kuys geleeft had; heeft nooyt door eenige Ontugtige Begeerte, zoo quaaden Gerugt verdiend, gelijk uyt zijn eygene Belijdenis, blijkt; Kap. 31: 1, 9, 12. Maar gelijk we korts hier naa zullen ontwaar worden, Dat Jobs Ziekte, niet oneygen onder de Quaadaardigſte Zoorten der Melaadsheyd te tellen is, alzoo heeft Merkurialis niet alleen zoeken aan-te wijzen, Dat de Gelubde vry van Melaadsheyd zijn; maar ook onderzogt; Hoe het by komd, Dat de Melaadze met ongewoone begeerte tot Onkuysheyd worden aangevogten? Waar van zig Job egter Ontſchuldigd, te midden van zijn Ellende. Kap. 31: 1, 9, 12. Verder wil Bartholinus aangemerkt hebben, Dat de Schandelijke Ziekte der *Hoere-Pokken*, ten Tijde van Job niet en is bekend geweeſt. En ſchoon Valeſius en Reuſnerus zig vermoeyd hebben, De *Pok-Ziekte* zeer Oud te maaken; heeft Sennertus zulx voor een Zoort van *Peſt-Ziekte* by Galenus en andere Oude Geneezers, zeer fraay Verklaard: Welke gemeenelijk met een Koorts aanquam, even als de gemeene Ziekten doen. Hoedaanig in de Spaanze Pokken niet en gebeurt; maar alleen door Beſmettinge word voort-gezet; en heel-en al in haare Geneezing, van de gewaande Ziekte verſcheeld. 't Geen dan ook van Pineda

Jobs Ziekte als een gevolg van veel quellaadje aangemerkt.

Onbeſchaamdheyd van Pineda.

Van Bartholinus weederſprooken.

Jobs Ziekte als een Quaadaardige Melaadsheyd aangemerkt.

Hoere-Pokken, niet van Ouds bekend.

Pineda wel Gerooken zijnde; hem doen Verzieren heeft, Dat het de Duyvel
niet swaar gevallen is, Job door Konst zoodaanigen Ongesteldheyd toe te bren-
gen, Dat de Vogtigheeden van zijne Ziekte, in de quaade Natuur der Spaanze
Pokken veranderden. Dit heeft die Jesuit, zegd Bartholinus, voorzeeker al-te
Stout geschreeven; naadien die listige Geest ten ergsten genoomen; de Vogtig-
heeden alleen tot zulken Ongereegeldheyd heeft konnen brengen, als met de Ge-
steldheyd van Jobs Naatuur over-eenquam. Maar nu waaren de Zappen in Jobs
Lichaam, van die Quaadaardigheyd heel vreemd, welk een Smeur van Vuyle
Besmetting heeft, dewijl hy Kuys en Maatig Geleeft had. Ook vermoeyd zig
Pineda te vergeefs, als hy buyten Geloofbaarheyd der Historien, vast-steld, Dat
deeze Ziekte op veele Plaatzen, de Volkeren Door-loopen heeft. Doch wy willen
met Bartholinus, de Handen gevangen geeven, zoo hy dat bewijst: En het helpt
hem niet, het gevoelen der Genees-Meesters by-te brengen, welke zeggen, Dat
het door Besmetting geschied; Want, of men moet tot het Oneyndige gaan, en
zeggen, Dat het Quaad nooyt begonnen heeft; of men moet stellen, Dat de
Zappen zonder Bezmettinge, tot d'Alderuytsteekenste Ongereegeldheyd kon-
nen gebragt worden. Booven dien zijn'er geen Voorbeelden die bewijzen, Dat
dusdaanigen Ongereegeldheyd, ooyt buyten Verzaameling van een Vrouw, ont-
staan is. Pineda zelf bekend, Dat deeze Ziekte te Valentia op de baan gekoo-
men is, ter-Tijd als den Franzen Koning Karel, zijn Krijgs-Magt naar Italien
Uytruste; wanneer zeeker Melaads Eedel-Man onder d'Hop-Mannen, een Ver-
maarde Hoer Beslaapen hebbende, te weeg bragt, Dat alle die zig naaderhand
met dat Wijf Vermengden, van dit Quaad Besmet wierden: Zijnde des Eedel-
mans Melaadsheyd in de Vuyle Pok-Ziekte veranderd. Doch Fallopius tee-
gens Leoniçerus beweerende, Dat deeze Ziekte geenzinds van d'Invloed der
Sterren, noch Ontsteeking der Vuyle Lugt voort-komd; en daar by ook geen
gemeene Ziekte is; heeft die Historie heel anders verteld. Den zelven zeyd, Dat
zeeker Spaans Eedel-Man, dit Quaad in 't Jaar 1494. op de t'Huys-komst van
Kolumbus, met zig uyt Oost-Indiën over-gebragt heeft: Wanneer de Spanjaar-
den in de Beleegering van Naapels, weegens de Duurte der Leef-Togt, al 't Ge-
boeft uyt de Stadt Joegen, zijn de Franzen op deeze Hoeren Verslingerd, en
by Hoopen Besmet geworden, en hebben die Ziekte door gants Europa voort-
geplant. En schoon de Vermaarde Genees-Meester Fioravantius, de Oorsprong
daar af, op de Besmetting leyd, die de meenigte Doode Lichaamen zoo binnen
als buyten de Stadt, aan de gang maakte en de Lugt Verdierven; Oordeeld men
nogtans, Dat hy zulx alleen Verzierd heeft, om de Schande van zijn Lands-
Luyden af-te Schuymen. Dat onder-en-tussen die Vuylaardige Ziekte, daar of
elders in Indiën, van Godt, tot een Regtveerdige Straffe toegezonden is, daar
aan schijnd men naa 't gemeen gevoelen, niet te moeten twijffelen; doch dat zulx
juyst in de Eeuwe van Job zou geschied zijn; kan met geen Geloofbaarheyd ge-
zeyd worden. Ook en heeft het de Duyvel, (van wiens Niet-zijn, en Onvermoo-
gen, wy nu al meer dan eens gerept hebben;) zoodaanig niet konnen weeten;
Dat het in toekoomende gebeuren zou; Dat hy zulx door 't Invoeren van Een
Nieuwe Ziekte, om Job te Plaagen, de Goddelijke Wraake zou zijn te-vooren
gekoomen. En schoon Pineda niet onwaarschijnelijk besluyt, Dat de Melaads-
heyd, niet veel van Jobs Ziekte verscheelde; (gelijk we strax uyt d'Arabize Ge-
nees-Konst, van digter by bezien zullen;) voegd hy daar nogtans zeer quaalijk,
de Wreedheyd des Duyvels by; door welk hy de Melaadsheyd in de Spaanze
Pokken zou veranderd hebben. Doch wy zullen terstond doen zien, Datter
om Job te Plaagen, geen Duyvel noodig was; noch ook in de Historie nergens te
vinden is, alhoewel men 't zoo vast gelooft. Daar ontbreeken voorzeeker geen
Schrijvers, die Job de Ziekte van *d' Arabize Melaadsheyd* aanvrijven, by zommi-
ge de *Syrize*, en ook *d' Egiptize Sweeren* genoemd; en Sennertus heeft hem *La-
zarus* gelijk gemaakt, waar van by Lukas te Leezen staat. Gelijk het meede niet

Pineda over Jobs Spaanze Pokken, van Bartholyn bestraft.

d'Oorspronk der Spaanze Pokken, naa verscheyde meeningen.

Peneda heeft zeer quaalijk met de Duyvel, ontrent Jobs Ziekte omgesprongen.

Luc. 16.

en kan ontkend worden, Dat een diergelijke Zoort van Melaadze Schurftheyd, of Kraauwte, in Palestina gemeen was. Als meede in 't naast-geleegen Egipten, als Lukretius gedenkt. Maar het geene ons Jobs Ziekte alder-best verklaaren zal, zullen misschien de Kenteekenen van Celsus zijn; als die de Arabize Melaadsheyd zoodaanig beschrijft, Datze met Jobs Plaage t'eenemaal schijnd over-een te koomen. Het geheele Lichaam *zeyd hy*, word zoodaanig aangetast, Dat „ ook zelfs de Beenen niet vry en gaan. Het Booven-Deel des Lijfs heeft veele „ Vlakken en Puystige Geswellen, welker Roodheyd allengs Bruyn en Swart „ word: Zoo dat de Buytenstè-Huyd, gants Ongelijk, hier Dik, daar Dun, „ Hard en Week, en met Rouwe Schobben Over-korst is. 't Lichaam word „ Maager, de Mond, de Kuyten en Voeten Swellen. De Ziekte Verouderd „ zijnde, schijnen de Vingers en Toonen aan Handen en Voeten, door Swellinge te Verdwijnen en op een Hoop t'Zaam-gepakt; waar by de Koorts koo- „ mende, een Mensch die van zoo veel Quaalen te-gelijk Overvallen is, ligtelijk „ Verteerd. Dit zeyd Celsus; wiens woorden, ook in deezer-voegen van d'H^r. W. ten Rhijne, in zijn Verhandeling van de *Asiatize Melaadsheyd*, staan aangehaald. En wy zullen aanstonds bemerken, Dat de Toevallen daar Job van Klaagd, weynig van deeze Kenteekenen verschillen. Van zijn Swart geworden Huyd, en Verdorde Beenen, Klaagd hy Kap. 30:30. van zijn Rimpelige en Verkortste Huyd, Kap. 16:8. en rept van diergelijke Deerlijke ontmaakzelingen meer, die wy strax zullen aanwijzen, Datze in zijn Boek, blad op blad te Leezen staan. Tot de schobben zijner Huyd, en Jeukzel der opgeloopen Sweeren, gebruykt hy een *Potscherf*, of *Schelpe*, terwijl hy zulx met zijn uytgeswolle Naagelen niet Magtig was te doen: 't Geene ook Celsus in de Melaadsheyd aanbevoolen heeft. Zoo dat de Schilders in een Dwaalinge steeken, welke Job doorgaans zoodaanig met onbeschaadigde Handen, en Gezonde Vinger-naagelen, op den Misthoop Verbeelden, Dat hy zijn Potscherf geenzinds van nooden heeft. Den opmerkenden Leezer mag Oordeelen, hoe naa wy zulx door deeze waarneeming Verbeeterd hebben. Daar is een diergelijke Quaal, die by onze Geneezers gemeenelijk het *Springend-Vyer* genoemd, en onder de Heete Gezwellen gereekend word: 't Welk zig in de Huyd als met Verbrande Puysten en Blaaren opwerpt; waar van het by de Grieken Phlyctæna of *Wild-Vyer* genoemd word; Baarende groote Jeukte, en Traanende van een Geelagtig Vogt. Insgelijx worden *'t Koninks-Zeer*, de *Koe-Rap* en *Krawaadje*, met zommige Zoorten van *Sweerende Haayr-Worm*, onder de Melaadsheyd en Springend Vyer geteld; als die voor-af met Roodheyd en Jeukte aankoomen, en voortloopende, 't eene Deel naa 't ander aantast, tot dat de gantze Huyd Door-knaagd, en als van de Wormen Gewreeten is. Ook heeft den Arabizen Avicenna, een Drijderley Melaadsheyd opgeteld. De Eerste noemd hy Albras, van waar misschien de Portugeezen haare *Albrako* ontleend hebben: Dezelve word voor de *Witte Lazarie* gehouden, die in deeze Gewesten heel zelden Geneezen word. Van dit Albras is het Geslagt-Woord *Baras*: En daar van staat'er Leviticus 13:2. in 't Arabisch, *Bela-Bras*. By ons *Witte Blaare* genoemd: Beteekenende de Plaage der Melaadsheyd: Daar dan ook *Vers* 12. Van een *Lazarie* die *Bloeyd* gerept word; welke de H^r. ten Rhijne, by de *Kosta Boënga* of *Kosta Berborga*, of by de *Pano Boënga* wil gezet hebben. Hier van komd ook noch *Sammabras*; Dat eygentlijk een Zoort van een Slange met een kleen Hooft en een lange Steert beduyd. De Tweede by Avicenna, is, Dael Fiel, 't welk naa de Letter genoomen, de eygentlijke *Olyfants-Ziekte* is, daar wy strax yts naaders van zeggen zullen. De Derde, is Dawaly, Dat zoo veel als *Gebuur-Ziekte*, of *Naabuurige Ziekte*, Dat is, *Melaadsheyd* te zeggen is. Beneffens dit vinden wy ook van de Arabize Melaadsheyd aangeteekend, Dat de Sineezen, by wienze ook gevonden word, dezelve, zoo langze zonder Sweeren blijft, den Naam van *Vliegende Melaadsheyd* of *Lazarie* geeven. Zijnde onder hen gemeenelijk uyt de Mismaaktheyd der Huyd ge-

Jobs Ziekte uyt d'Arabize Melaadsheyd van Celsus verklaard.

Misslag der Schilders in 't Verbeelden van Job op den Misthoop. Jobs Ziekte door eenige bekende Quaalen, kennelijk gemaakt.

Dryerley Melaadsheyd uyt Avicenna bygebragt.

gekend; terwijl d'alder-ergste zig in een uytwendig en quaadaardig Schorft laat zien. Waar van ook Deut. 28:27. gerept word. Maakende de Huyd Swart en Rimpelig; en 't Aangezigt zeer Mismaakt, gelijk Job van hem zelven Klaagd. Kap. 16: 8, 16. by zommige anders ook wel, *Bokke-Quaal*, en *Saters-Ziekte* genoemd: Om datze inzonderheyd des Menschen Aangezigt, in die Gedaante Herschept; waar toe men ons Print-Tafereel dat de Egiptize Plaage *der Booze Sweeren* vertoond, mag te raade neemen.

Maar naadien de Ziekte van Job, Een *Gesweer*, of *Sweeringe* genoemd word; zijn eenige Genees-Meesters, met de *Potscherf* daar hy zig meede Krabde, niet weynig verleegen, dewijl hem die, zooze meenen, in dit geval weynig of niet te pas quam? Coccejus meend, Dat het maar enkele Gissingen zijn, hier Een zeekere Zoort van *Sweeringe* te willen bepaalen. Maar naadien de *Booze Sweeren*, onder de Plaagen van Egipten geweest zijn, en de Israëliten Deut. 28: 27, 35. zoodaanig met dezelve gedreygd worden; Datze daar genoegzaam van de *Drooge Schorft*, en *Krauwzel* onderscheyden worden; zoo vald misschien beswaarlijk te denken; Hoe deeze *Booze Sweeren* van Job, zonder groote Pijn, en Verswaaring des Quaads, met een Potscherf zijn konnen *Gekrabd* worden? Buyten twijffel, zeyd Bartholinus, is het woord *Sweering*, hier voor elke Etter-Buyl of Schorfte Blaar te neemen: 't En zy misschien, Dat de *Sweeren* of *Sweeringen*, een gevolg zijn geweest, van de rouwe Aanraaking, of Krabben met de Potscherf: Zoo dat de Schorftige Huyd, al-te Onverduldig en scherp Geroskamd, ten laatsten vol Sweeringen geraakt is: Gelijk wy meer-maal hebben zien gebeuren. Indien wy hier nu aan de Sweer-Geswellen gedenken, die by de vermaarde Schrijvers, met den Naam van *Syrize* en *Egiptize Sweeren* bekend staan, wy zullen buyten twijffel daar in eenige Maatschappye aan de Sweeren van Job ontwaar worden. En daarom willen wy ook de Beschrijving, welke Bartholinus daar van uyt Aretius by-brengd; hier niet ontbreeken laaten: Dus Spreekt hy'er van: „De Pijn is Scherp en Brand Heet, als die van de Pest-Buyl: Den Adem „is Verdorven; want de Sweeren een Waassem van Verrotting uyt-laatende, „word door het heftig Adem-haalen, in des Lijders Borst getrokken; en zijn „alzoo van buyten en binnen, zoo gants Onzuyver, Datze ook zelfs haaren eygen Damp niet verdraagen konnen. Behalven een Bleek en Vervallen Aange-„zigt, queld haar de Koorts en Brandende Dorst, als ofze van 't Vyer waaren „aangesteeken: Nogtans vermijden zy het Drinken weegens de Pijn; en ook „keerd zig den Drank dikmaals weeder ten Neuzen uyt. Het aanraaken der „Sweeren, vald haar verdrietig; alsze Liggen willenze opstaan om te Zitten; „en 't Zitten strax niet konnende verdraagen, zijnze in Nood om weeder te Lig-„gen: Eyndelijk niet konnende Rusten, staanze regt-op en zoeken te Wande-„len. Zy schuwen zeer d'Eenzaamheyd, en doen veelerley Proeven om Pijn „met Pijn te Verzagten. Daar is by haar groote Adem-haaling Naa binnen, „maar laaten weynig weeder Uyt-gaan; Want de Sweeren als door 't Vyer Uyt-„gebrand, worden door d'ingetrokken Lugt, die van haar eygen Damp bezoe-„teld is, meer en meer aangesteeken; de Stem is Heesch en den Zieken kan „naauwlijx verstaanbaar Geluyd slaan. Alle deeze Quaalen vervallen allengs-„kens tot wat ergers; want ten laatsten by gebrek van Hulp-middelen, trooste-„loos geworden, werpenze zig daar heenen op de Aarde, en vallen met Ziel en „Geest, in een vertwijffelde Onmagt. Dus-verre Aretius, in zijn Verhandeling der *Syrize Sweeren*. De Geneezers onderscheyden in 't gemeen, de *Sweeringen* van de *Wonden*; en Fernelius noemd dezelve een *Leelijke* en *Vuyle* Scheyding, die in alle zagte Deelen des Lichaams, Jaa ook in de Ingewanden vallen konnen; voortkoomende uyt Toevallen die Scherp, Heet en In-Eetende zijn: Ook zoo Besmettende, Dat zelfs den Adem der Quaalijk-gestelde, beyde den Lijder en den Helper Bederven; en lang duurende, tastenze ten laatsten ook het Been aan. Dezelve zijn voorts in zeer veel Zoorten onderscheyden, en de byzondere zijn

Hoe en waarom Job zig in deeze Quaal met een Potscherf bediende.

Syrize, en Egiptize Sweeren met de Plaagen van Job vergeleeken.

Jobs Booze Sweeren in haar Quaadaardigheyd naader aangeweezen.

vry ligter om Geneezen, dan die 't gantze Lichaam en d'Ingewanden bezet hebben. De Vuyle, Verrotte, In-Eetende en Voort-loopende Sweeren, gaan met veel andere Zoorten van Puystige Schorftheyd, en Etter-geevende Pokken, onder den naam van Quaadaardige Sweeren door. In de H. Schrift ook niet zelden, *Booze Sweeren* genoemd, die Ongeneeslijk zijn. En men verneemd bynaa niet anders, van de Arabize, Syrize, en Egiptize Melaadsheyd, of Oude Lazarie, gerept; welke zommige heedensdaags, de *Asiatize Melaadsheyd* noemen: En weynig of niet van die Teekenen verschild, welke den Hebreën in de Wet worden Voor-geschreeven, om derzelver Zoorten te onderscheyden. Dat de Natuur-Beschrijvers, gemeenlijk de *Olyfants-Euvel*, onder de Zoorten van Melaadsheyd tellen, hebben wy strax met een woord aangeroerd. Dezelve word voornaamelijk met die Benaaming onderscheyden, weegens de overmaate Dikke Swelling der Beenen, en Rimpelige Huyd. Doch andere hebben deeze Ziekte, Quaadaardig *Schorft* en *Kraauwzel* genoemd, waar van Deut. 28: 27. neevens de *Sweeren van Egipten* gerept word. En dat d'Egiptenaars veelzinds met de *Olyfants-Euvel*, Dat is, met een lompe Zoort van Melaadsheyd gequeld worden, heeft ons Alpinus verzeekerd. En het zal moogelijk dezelve zijn geweest, met welke d'Israëliten Lev. 13. besmet wierden. Alhoewel het eenigen onzeeker blijft, ofze die in 't Land Kanaans vonden, of uyt Egipten meede gebragt hebben: Naadien uyt Lev. 14: 34. klaar genoeg blijkt, Datze in Palestina Woonende, met die Plaage zijn bezogt geworden. Maar naadien ook Plinius de *Olyfants-Euvel* den Egiptenaaren van Ouds toepast, als een Ziekte die dat Land en Volk eygen was; en de H. Schrift, van *Egiptize Sweeren*; en *Booze Sweeren aan de Knyen en Beenen* gewag maakt, ziet men ligt, Hoe gants vals zommige Heydenze Schrijvers, van Moses gezeyd hebben, Dat hy alleen om de Melaadsheyd t'Ontvlugten met zijn Volk Egipten verlaaten heeft; daar immers in de Wet zoo veel Wetten en Instellingen omtrent deeze Plaage gevonden worden, die Israël niet in Egipten, maar in Kanaan zouden te-nutte weezen. Noch erger hebbend andere gemaakt, welke tot veragting der Joodze Naatie zeyden, Dat d'Israëliten, van weegen de afschuwelijke Melaadsheyd daar zy meede bezet waaren, uyt Egipten Weg-gejaagd zijn. Het geene Manethon en Lysimachus, door verdraajing der H. Historie, welke der Egiptenaaren verleegentheyd over de algemeene Neerlaag haarer Eerstgeboorne verhaald, valsselijk verdigt hebben, en Josefus teegen Apion, kragtelijk weedersprooken heeft. Booven dien houden ook de Joden, de Melaadsheyd een Straffe van Agterklap, en Lastering; waar toe zy het Voorbeeld van Miriam by-brengen uyt Num. 12. En in het * Priester-Boek op 't 14de Hoofstuk, heeft de Wetgeever, de Melaadsheyd in verscheyde Zoorten Geschift: Naamelijk in Een *Melaadsheyd des Geswels*; welke in de *Asiaanze*, door haare Bobbels, zeer Afschuwelijk is; Een *Melaadsheyd der Versweeringe*; dat is, Daar gemeenelijk een Verdorring, Verteering, en Verdooving der Spieren voor-gaat, waar naa de Gewrigten zelfs zoodaanig door de Sweeren worden aangetast, Datter heele Leedjes afvallen, Een *Melaadsheyd des Vyerigen Brands*; zoo dat de Lichaamen weegens de Hitte en Jeukte, weynig Ruste vinden. Een *Melaadsheyd der Schorftheyd*; welke onder al de Zoorten de Quaadaardigste niet en is. Een *Melaadsheyd der Blaaren*; hoedaanige in de Asiaanze weynig voorvald. En ten Laatsten, Een *Melaadsheyd der Kaalheyd en Blesheyd*. Hoedaanig yts ongemeens in deeze Land-Aardt, moet geweest zijn; naadien 'er by andere Volken geen Verlies, noch Verandering des Haayrs vernoomen pleeg te worden; en wat onderscheyding ook hier omtrent, van den Priester waar-te neemen was, mag men Leviticus 13: 3. en vervolgens Naa-leezen. Want wy moogen dit hier niet naader uytpluyzen, om dat het tot een andere plaats behoord. Nogtans twijffelen wy niet, of indien 't ons luste, al het gezeyde teegens de Toevallen van Job, Een voor Een af-te weegen, wy misschien zijne Sweeren, nu beeter als voor-heenen, kennen zullen. Kap. 6: 4. en

Deut. 28: 27.

Olyfants-Euvel en wat die is.

Bedenking over d'Egiptize Sweeren daar de H. Schrift van meld.

*Leviticus.

De Melaadsheyd in de Wet van Moses, in verscheyde Zoorten Geschift.

en 30: 27. Klaagd hy, Dat zijn Ingewand Ziedende was van Scherpe Pijn, en
Brandende Hitte; en dat het Vyerig Fenijn, zijnen Geest Uytdronk. Kap. 30:
17, 30. Dat zijn Gebeente des Nagts Doorboord wierd, en Ontsteeken was van
Dorheyd. Hoedaanig hem zijn *Weederpartijder* had toegewenst; Job. 2: 5. Kap.
7: 19. gedenkt hy zijn Benaauwd Adem-haalen; die zoo Vuylaardig en Besmet-
telijk was, Dat zelfs zijn Wijf die niet verdraagen konde; maar schuw was hem
eenige Hulp te bieden. Vergelijkt Job. 19: 17. En de Wet van Uytbanninge
der Besmette, buyten 't Leeger; Lev. XIII. en XIV. Num. 5: 2. Deut. 24: 8. en
den ECHO der Melaadze, *Onreyn, Onreyn*. Lev. 13: 45. als meede 't geen ons
de Landbeschrijvers van den verlaaten Staat der Melaadze in Japan verhaalen:
Die haar afgezonderd van de Menschen, hier en daar op Eenzaame Weegen, in
een Kleyn Hutje van Riet en Planken behelpen moeten, en geen ander Huys-
raad als een Korf met een Houte Nap, noch ander Onderhoud hebben, dan 't
geen haar nu en dan uyt Barmhertigheyd gegeeven word; of anders vergaan in
Armoede: Want haar is op Straff van de Dood belast in geen Dorpen noch Stee-
den te koomen. En wy zien dat bynaa yts diergelijx in de Wet belast word: Lev.
13: 46. *Alle de Daagen deezer Plaage zal hy alleen Woonen*. En alzoo geen Won-
der, Dat deeze Quaal, weegens d'Alleen-wooning, by zommige *Akker-Ziekte* ge-
noemd is. Van zijn Deerlijk Aangezigt, Rimpelige Huyd en Vermaagerdheyd,
(zoo dat slegts 't Vel over de Beenen gespannen scheen.) Klaagd hy, Kap. 16:
8. en 19:20. Zoo dat hy Swart, gelijk Stoff en Assche daar heenen ging, en als in 't
Slijk gewenteld was. Kap. 30: 19, 27, 28. Waar over hy zijn Bezoekers Noo-
digd, om hem, die te vooren zoo Aanzienelijken en Geëerd Man was, in deeze
Ellende met Verwondering aan te zien. Job. 20: 5. en 29: 8, 9, 25. Een Ramp-
spoed dien hy zoo hoog opvatte, Dat hy zig zelven Verfoeyde, en *Stoff en Hee-
te Assche* verkoos tot zijn Geneezing en Verneedering. Vergelijkt Kap. 42: 6. met
Kap. 2: 8. Zijnde van de Voet-zool tot de Hooft-scheedel, *Met Booze Swee-
ren* Geslaagen Kap. 2: 7. Die hem in 't Eerste aankoomen, met zoo ondraaglij-
ken Jeukte Quelden, Dat hy zijn Huyd met een Scherpe Potscherf moest Krab-
ben, om dat de Swelling der Sweeren, zijn Naagelen Bedommeld hielden: Ge-
lijk men uyt Kap. 2: 8. gissen mag. Ook schijnen zijne Beenen, en de Planten
zijner Voeten, als in de *Olyfants-Euvel* pleeg te gebeuren, Opgeswollen en van
Pijne Door-Zoord; Kap. 13: 27, 28. Zoo dat hy opstaande Schreeuwde. Kap.
30: 28. Ook Verouderde zijn Lichaam door alle die Quellingen, als een Kleed
dat de Motte op-Eet; Jaa, als door een Verrottinge Smolt. Kap. 13: 28. Wor-
dende in zijn Bedde Ontrust door Droomen en Verschrikkingen. Kap. 7: 13, 14.
En zijn Pols-Aaderen hielden ook niet op van onmaatig Slaan. Kap. 30: 17. Zoo
datter aan zijn gantze Lichaam niets Gezonds was, als misschien zijn Tant-
niet en zeggen; Dat de *Duyvel* dit Gedeelte aan Job Gezond liet, op dat hy noch
Vleesch en Tonge om te Klaagen. Kap. 27: 4. Op datwe met Brougton juyst
Werktuygen over had, om Godt door Wanhoop *te Lasteren*. Met meerder zee-
kerheyd blijkt het, Dat hy van Moedeloosheyd den Dag zijner Geboorte *Ver-
vloekt* heeft; Kap. 3: 1. En dat hy daar naa over zijn Leeven Verdrietig gewor-
den, gewenst heeft te Sterven. Vergelijkt Job. 6: 9. met Kap. 7: 15. en 10: 1.

Jobs Booze Sweeren uyt zijn eygen Beklag kennelijk gemaakt.

Ellendigen Staat der Melaadzen in Japan.

Jobs Klagte over d'Onmagt zijner Voeten met de Olyfants-Euvel vergeleeken.

Gelijk nu Job een Inwoonder van Woest Arabien was, welke eertijds een Deel
van Syrien gereekend wierd; van welk het Steenagtig Deel, naa de Roode Zee
en Egipten strekte; alzoo meenen we tot hier-toe de Syrize en Egiptize Melaads-
heyd, die met veele zoorten van Quaad Schorft, en Springend Vyer, Ver-
maagschapt ging, niet Onvoegzaam tot de Kennis van Jobs Sweeren, doorloo-
pen te hebben. Als dewelke ook van weegen de Verzelling der Brandende
Koorts, die den Ellendigen zelfs ook de Beenderen Verdroogde; by de He-
breën, שחין, van de *Hitte*, genoemd worden, Job. 2: 7. Gelijk ook SAHAN, by de
Kaldeeën, *Warm-maaken* beteekend. Door deeze ontsteeking was Job Onrustig
aan Lichaam en Gemoed; en het Geswel in zijne Keele hield niet op, zijn Strot
als

De Kennis der Syrize en Arabize Sweeren geeven Ligt aan 't Verklaaren van Jobs Ziekte.

als met een Koorde te Verworgen. Zoo dat hem het Leeven, als Parmeniskus by Hippokrates, Verdrietig wierd. En moogelijk zal hem ook wel eenen anderen by den zelven Autheur gelijk zijn; Welken de schudding, en 't werpen van het Lichaam zoodaanig aanquam, Dat hy by-tijden, alle Beddetuyg van hem smijtende, ook dikmaal zelf ter Aarden viel. Doch Job meende zijn Smerte, door het pijnelijk Schrabben met een Potscherf te verzagten, en wierp zig in Stoff en Assche needer. Nogtans moetmen niet meenen, zeyd Bartholinus, Dat dit alleen uyt de quaade Gestalte der Swelgkeel en Krop-Sweeren ontstaan zy; Maar als Severinus Oordeeld, de Schuld is voor-al ook in de Plaats der Herssenen te zoeken; en wy agten dat zulx ook door de Ontleeding is bevestigd geworden. Want wanneer deeze Ziekte in de Voorgaande Eeuwe, heel Kalabriën en Sicilien overviel, zijn'er verscheyde Hoofden der Gestorvene geopend, in welke onder de Ploojen van het dikke Herssen-Vlies, Breed-uytgespreyde Klonters van Bloed gevonden wierden. Het Herte en blijft ook niet vry van de Vyerige Dampen, waar door de Long ontsteeken is; noch de Maage kan derzelver Besmetting niet ontduyken. Want de Taaye Etter door de Slok-Darm ontfangen hebbende, wordze zoodaanig Gepijnigd, Datze haare Natuurlijke Werking niet doen kan: En de Sweer-Zieke gesteltenis, als dan van daar het gantze Lichaam doorloopt. Dat door deeze Booze Ziekte, ook de Long met Sweeren word aangetast, zulx heeft de Beroemde Ontleeder Alaymus, meer dan eens in het Gasthuys der Ellendigen tot Palermo ondervonden, gelijk hy in zijn *Raadpleegingen over de Syrische Sweeren* verhaald. Hy doed'er by, Dat hy zomtijds andere, door Maagerheyd gants Uytgeteerd gezien heeft; dewijlze slegts weynig Spijs naamen, en 't Genutte niet verdouwen konden: Maar in groote Benaauwdheyd van de Maag vervallen, Spoogenze niet alleen veele Wormen uyt, maar men heeft ook naa de Dood, den Boodem van haare Maagen, vol Sweeren gevonden. Gelijk'er dan ook geen Vermaarde Artzen ontbreeken, die Job niet gants-en-gaar van alle zoort van Wormen willen vry gehouden hebben. En alhoewel meest al de Uytleggers, de plaatze Job. 19:26. in welke deezen Ellendigen Man, van de *Wormen* schijnd gewag te maaken, van zulke verklaaren, die naa de Dood niet alleen zijn Huyd, maar ook zijn gantze Lichaam, *Doorknaagen* zouden; zullen wy nogtans een andere Bedenklijkheyd bybrengen, die zulx van een zeekere *Worm-Ziekte* wil verstaan hebben, die d'Oude Ethiopers, Arabiers, Persen, Armeners, Egiptenaars, Kaldeeën, Syriers, Hebreeën en Grieken, met Verscheyde Naamen, en onze Geneeskundigers, *Aader-* of *Ledeworm* genoemd hebben; by zommige voor een Verdagt Toeval der Melaadsheyd en Lazarie gehouden, en ook heel gemeen in Gunæa aan de Goudkust graazeerd: Zonder dat wy nogtans daar meede, het algemeen Gevoelen der Godsgeleerde, aangaande Jobs Geloove der Opstandinge, eenigzinds de Voet willen dwars gezet hebben. Maar gelijk deeze zoort van Worm-Ziekte zig in veele Plaatzen van het Lichaam openbaard, als Naamelijk omtrent de zaamenkoppeling der Schouderen, den Elleboog, de Voorhand, de Oxelen, Borst, Knyen, Beenen, en Gewrigt der Voeten naa buyten toe, hebben zommige die dit toeval onder de Quaad-aardige gevolgen van Melaadsheyd, en vuyle Pok-Ziekte stelden, getwijffeld, Of deeze Wormen, of diemen zoo noemd, ook wel Leevende Dieren zijn; en ofmen 't niet veel-eer voor Verdorvene Aaderen of Zeenuwen te agten heeft? Doch het eerste, heeft Georgius Hieronymus Velschius, in een Groot * Boek, met veele blijken en Oude Getuygenissen der Oosterze Geneeskunde beweezen; En daar by ook een Tweederley Vertaaling, van een Arabize Beschrijvinge deezer Ziekte, in 't Ligt gegeeven; welke met de rest zijner Verhandeling, t'eenemaal gelijk is, aan het geene ons de Reysbeschrijvers van de Afrikaanze Mooren aan de Goudkust van Gunæa verhaalen; alhoewel Oude en Nieuwe Schrijvers, weegen d'Oorzaak deezer quaale noch overhoop liggen. Men verhaald dan dat in dit Gewest, zoo wel de Swarten die daar t'Huys hooren, als zommige uyt de

En zulx uyt de waarneemingen der Geneeskundigers aangeweezen.

Dat Job waarschijnelijk ook met de Worm-Ziekte Geplaagt is geweest.

Wormen die in en tussen de Koppeling der Leeden Groeyen.

Worm-Ziekte van Velschius beschreeven in zijn Boek,

* De Dracunculis Veterum.

Vreem-

Vreemdelingen die daar koomen, van zeekere Wormen aangetast worden, die in verscheyde Leedemaaten Groeyen; en zich daar naa met Puysten, Blaaren, Geswellen en Sweeragtige Bloed-Vinnen openbaaren; zoo datze niet alleen tussen Vel en Vleesch, al-Wriemelende gezien worden, maar zig ook ten laatsten op al de strax-genoemde plaatzen, een Opening maaken, en met den Bek of Steert daar buyten hangen. Zy koomen den Mensche op verscheyde wijzen aan: Zommige met Koorts en ontruste Pols; andere met Flaauwte, met Pijne, en te-mets met Zinneloosheyd. Eenige konnen Gaan noch Staan, Liggen noch Zitten; en zijn by-naa even, alswe strax uyt Aretius van de Syrische en Egiptize Sweer-Zieke Melaadsheyd vernaamen: Nogtans worden ook zommige zonder alzulke gelijkslagtige toevallen daar van behept. Dusdaanige Wormen groeyen te-mets ter Lengde van een of twee Ellen; en zijn zomtijds dikker als een gemeene Pier-Worm; andere als een groove Viool-Snaar, en dikwils zoo Dun als een Draad; en verdienen alzoo met regt den Naam van *Haayrworm;* by aldien anders ons Neerlands Woord, zijn afkomst aan die Oude Worm-Ziekte verschuldigd staat. De Geneezing deezer Ziekte, word niet in 't werk gesteld, voor dat de Worm de Huyd Doorknaagd heeft, en zijn Bek uytsteekt; die dan met een Werktuygje gevat en vast-gehouden word, op dat hy niet weeder inkruypt: Maar op zeeker Houten Rolstok of Klosje, allengskens uytgewonden, tot hy steuyt; als wanneer wat ruste gelaaten word, tot hy weeder gang geeft: Want zoo hy by Avontuur brak, zou daar groote Ontsteeking, en Versweering der Wonde volgen. Hierom moet het uytwinden, heel Zagtzinnig geschieden. En alhoewel deeze Wormen, in't uythaalen veel Etter met zig sleepen, tot Bewijs, Datze niet zonder Versweeringe aldaar hebben Huys gehouden, of daar uyt ontstaan, of d'een Oorzaak van d'ander is, gelijk in de Luys-Ziekte gebeurd; laatenze de Mooren nogtans haar gang gaan; zonder yets daar toe te doen, als de Doorgeknaagde Wonde der Huyd, met Zout-Water dikmaals afte Baaden. Doch andere bezorgen dat den Lijder naa het uytwinden, van alle Verrotte Flumen en bedorven Vogten gezuyverd word, en heelen de Wonde met Room of Ongezoute Booter. En het heeft de straxgenoemde Velschius, niet onnut gescheenen, de Deerlijke gesteldheyd deezer Worm-Ziekte, in Print te Verbeelden: En ons daar door Bedenklijk gelaaten, of moogelijk niet wel Deut. 28:35. (alwaar d'Israëliten met Booze Sweeren *aan de Knyen* en *aan de Beenen*, gedreygd worden;) op dusdaanigen Leede-Worm, Olifants-euvel, Schorft, Kraauwzel, Koerap, Koningszeer, Sweeren, Blaaren, Luys-Ziekte, en diergelijke meeloopende zoorten van Melaadsheyd, gezien word.

En hoedaanig die aan de Goud-kust graazeerd

En hoe in't Geneezen behandeld.

Bedenking over Deut. 28:35.

Maar by-aldien het vast gaat, Dat de Herssenen, de Strot, het Hert en de Maag, in de *Syrize Sweeren*, met quaade Etter-Buylen Besmet zijn; gelijk ons Sevrinus en Alaymus, met Ervaarenissen Bevestigen, moet men zig niet verwonderen; Dat'er al-zulke swaare Toevallen ontstaan zijn, als'er in de Ziekelijke Toestand van Job verhaald worden: En daar zijn vermaarde Artzen genoeg, welke meenen, Dat zelfs de Geneezing door de *Assche*, die Job te-baat nam, eenig Ligt aan deeze bedenking toe-brengen kan. Dus spreekt'er Bartholinus van: „Die Man van rond-om en over-al vol Sweeren, Zat in de Assche, uyt Oorzaak van Geneezing en Neerslagtigheyd des Gemoeds. אפר, EPHER, beteekend *Assche*, en *Stoff*: Naamelijk als een plaatze van Berouw. Jon. 3:6. Waarom Job ook zelve getuygd; Ik hebbe onwijsselijk gesprooken; daarom vertfoeye ik my; *En Ik hebbe Berouw in Stof en Assche*. Job. 42:6. Of als andere Vertaalen; *Daarom doe Ik Boete in de Geblusté* * *Geinsters en Assche*. Doch de LXX Overzetters, die van de Gemeene Latijnze, en veel andere gevolgd worden; hebben een *Misthoop* Vertaald; en het schijnd, Dat de Schilders ook die gedagten, alderliefst in haare Tafereelen van Jobs Verzoeking opvolgen; waar inze misschien noch wel door het Spreekwoord, Dat zommige niet dan al-te Ontijdig van *Job op de Misthoop*, in de Mond hebben, gesteeven worden. „Maar alhoewel

Job tot Geneezing der Booze Sweeren in de Assche needer-gezeeten.

* Of Vyer-spranken.

Job van de Schilders

quaalijk op een Misthoop Verbeeld.

„ wel de *Misthoop*, (vervolgd, Bartholijn,) weegens haar Opdroogende Warm-
„ te, moogelijk niet onvoegzaam aan Jobs Sweeren past, zoo heeft nogtans het
„ Woord *Assche* meerder Oudheyd. En zoo wy dit op de Geneezing der In-Eetende Etter-Sweeren duyden, zal het niet verre-af schijnen, van de gewoone Hulp-middelen die teegen de Asiatize Melaadsheyd in 't werk gesteld worden; als die gemeenlijk door Branden met *Moxa*, *Biese-Pit* in *Sinselie-Olye* Gedoopt, en diergelijke Opdroogende Middelen, geoeffend word; om het voortloopen der Quaadaardige Sweeringe te steuyten. Onder de Oude Oosterlingen, pleegt men zig in Droefheyd en betooning van Berouw, met Stoff en Assche te bestrooyen; en zoo hebben ook Jobs Vrienden gedaan, zoo draa zy zijne Ellende zaagen. Job. 2: 12. Ook deeden zulx de Joden, en niet zelden uyt een opzettelijke Geveynstheyd, op haare Vaste-Daagen: om haare Godsdienstigheyd door 't mismaaken van haare Aangezigten, ('t zelve Bemorssende met Assche:) voor de Menschen te betoonen; gelijk men niet heel twijffelagtig uyt Matth. 6: 16. besluyten mag. Waar van daan dan ook in haare Talmudize Verhandeling *Van 't Vasten*, gezeyd word: *Dat in opentlijk Vasten, Elk-een Assche neemd en op zijn Hoofd Strooyd*. Door die zelve Daad dan, heeft de Aldergeduldigste Man, die een Spot van de Fortuyn scheen; voor zijn Sweerende Etter-Buylen raad gezogt. En Dioskorides, heeft niet alleen gezeyd, Dat de Assche, allerley Sweeringen Opdroogd en Zuyverd; maar ook geleerd, Dat men by alle Korstmaakende Genees-Middelen, Assche van Wijngaard-Ranken mengen zal. Gelijk meede Galenus dezelve weegens haar zaamen-trekkende Genees-Kragt, zeer gepreezen heeft: *De Assche*, zeyd hy, *Op Versse Wonden geleyd, stelpt ongemeen het Bloed; en is daarom zeer goed Dat menze in 't Lubben van alle Gedierten ter hand neemd; Doch om de Zyperende Vuylnis der Etter-Sweeren weg-te neemen, is de Assche van Olijf-Takken, Scherper en Beeter Opdroogende; en noch wel Alderscherpst, de Looge, welke uyt derzelver Gebrande Keernen gemaakt word*. Anderzinds blijkt uyt de H. Schrift, Dat de Ziekte der Melaadsheyd, (voornaamelijk, wanneerze als hier in Job, tot de Zoorten der Quaadaardige Egiptize, Syrize of Arabize Sweeringen sloeg;) zeer swaar om Geneezen was. 't Geen niet zoo zeer uyt die Bedreygingen te zien is, Deut. 28: 27, 35. Noch ook dat Naaman, die groote Krijgs-Oversten des Konings van Syrien, desweegen tot Eliza moeste gaan, en zig wel Zeeven-maal in de Jordaane Wassen, eer hy noch op des Profeeten woord Geneezen wierd; (waar toe men mag Naa-leezen, 2 Kon. 5. met alle de Wetten, die daar van in 't Boek Leviticus Kap. 13. en 14. te vinden zijn:) Maar wel voornaamelijk, daar uyt, Dat dezelve ook onder de Wonderteekenen van de Zaligmaaker aangeteekend staat: Welke zeekerlijk te kort geschieden zouden, by-aldien men de voornaamste Zoorten der Melaadsheyd, onder de Ligt-Geneeslijke Ziekten reekenen wou. Alhoewel dit ook waar is, Dat Jesus Wonderdaaden gemeenlijk onmiddelijk, en met een Woord Spreekens, of Aanraaking geschiede. Gelijk hy dan ook Matth. 8: 3. en Luc. 17: 12. zeyde; *Ik Wil, word Gereynigd*. Vergelijkt Matth. 10: 8. en 11: 5. Marc. 1: 40, 42. Luc. 5: 12, 13. En dit was Wonder genoeg.

Stoff en Assche, van wat gebruyk in Rouw-bedrijf en Treurdaagen.

Assche, hoedaanigen Geneesmiddel by d'Arabiers en Syriers teegen de Vuyle Sweeren.

Luc. 4: 27.

Melaadsheyd tot Sweeringen uytgeslaagen, zeer quaad om Geneezen.

Maar naadien zoo wel Oude als heedendaagze Schrijvers, een Scherpe Koorts aan de Syrize Melaadsheyd toeschrijven, en de Ziekte van Job nogtans stilstaande en lang aankleevende schijnd geweest te zijn; is hier misschien noch een groote Swaarigheyd aan een-kant te maaken. De LXX Overzetters noemen het aanhouden van Jobs Ziekte, Een *Langen Tijd*: En Chrysostomus teld *Veele Maanden* op: Waar toe men Job. 7: 3. met Kap. 29: 1, 2. vergelijken mag. Doch de Joden neemen *Een Jaar* tot deeze Quelling; En Origenes heeft 'er *Drij en Een Half* toegenoomen, en Suidas wel *Zeeven Jaar*. Hem is Pineda gevolgd, een Man wiens Uytlegging, (uytgezonderd eenige onbezuysde Stoutheyd,) van Bartholinus waardig geagt word, van alle Liefhebbers der Geleerdheyd geleezen te worden. Die Schrijver dan, en bepaald geen Tijd, alhoewel hy nogtans een heel lange Tijd toestaat; hoedaanig de swaarheyd deezer Bezoeking, t'eenemaal schijnd te vereyssen

Aanmerking over Jobs langdurige quaale.

eyssen; by-aldien men des Mans Standvastigheyd, en d'Aankomst zijner Vrienden, Dat Aanzienelijke Mannen waaren, die hem van verre bezogten; in-agt neemd; en ook al eenige Tijd verloopen is, eer zy d'Ellendige toestand van Job verneemen konden: 't Geên alles omtrent vermaarde Luyden gebeurd, zig niet zoo ligt binnen een korten Tijd besluyten laat. Doch Sevrinus, een Man van Doorlugtig Verstand en Ervaarentheyd, zijn Oog op de verscheyde manieren deezer Ziekte slaande; heeft Twee groote Zoorten daar van waargenoomen; Waar van de Eene Scherp en bynaa Raazende is; en d'andere Geruster en Langzaamer: Welke beyde in een-en 't zelve Gewest of Stadt, te-gelijk aan 't Woeden raakende, de gemaatigtheeden der Lichaamen, zoodaanig bepaalen, Dat de Quaale des eenen, van des anderen zeer Verschillig bevonden word. Waar toe dan ook de Tijd van 't Jaar, de Lugt, het Water, de Leef-Togt, Ouderdom en diergelijke omstandigheeden, geen kleen onderscheyd aanbrengen. Waar uyt dezelve Schrijver, en ook Bartholinus besluyt, Dat d'Arabize of Syrize Melaadsheyd, die tot *Booze Sweeren* uyt-bot, in de Warme Landstreeken, aan een Heete en Galagtige Gemaatigtheyd van Jonger Jaaren, in veel korter Tijd haar Rol affpeeld; dan wel in Kouder Gewesten en hooger Ouderdom. Maar Jobs Gemaatigtheyd, door Droefheyd des Gemoeds, Dikker geworden, en onder toeneemen in meenigte, door den Ouderdom, als tot Verkleumens-toe, Gestremd, heeft de Scherpe Doorloop van het Quaad, verhinderd en langzaamer doen gaan; waar door hem zijne Ziekte langer Gequollen heeft. Voorwaar daar haaperd weynig aan, zeyd Bartholinus, om ons te doen Gelooven, Dat hy, die door zoo veel Hartzeer en lastige Quaalen afgemat was, ten laatsten ook van de *Blaauwschuyt* overvallen is; naadien deeze Ziekte gemeenlijk met zoo veelerley quaade Toevallen verzeld gaat, als'er van Job verhaald worden. Zulx ook zy, die deeze Plaage aan de Magt des Duyvels gewoon zijn toe-te schrijven; niet ongewoon zijn te zeggen; Dat de Listige Satan, de Ziekte van Blaauwschuyt, zeer wel tot zijn voorneemen gediend heeft, om de Quellaadje van Job te vermeeren. Maar het is onzes-agtens, slegte Klap. Want indien de Blaauwschuyt van dien Aardt is, wat hadder dan de Duyvel mê te doen? Wy laaten noch ongemoeyd, Dat hy in Jobs Historie zelfs niet eens te vinden is, maar wel een SATAN, welk onder die Naamdigting, als Jobs Perzoonelijke *Weederpartye*, word Ingevoerd. En wy zien geen reeden, waarom men hier veel-meer een *Eygentlijke Werking des Duyvels*, dan *Een Daadelijk Spreeken van Godt*, swil Ingeruymd hebben. Immers waaren in Job veelerhande Oorzaaken voor-gegaan, die om een Quaad gevolg riepen; als naamelijk groote Droefheyd des Gemoeds over 't Verlies zijner Goederen en Kinderen; De Gestalte der Arabize Lugt-Streek; en 't gebrek aan veel gemeene Dingen, Dat hem naa 't Verlies zijner Haave aantrof. Waar uyt Quaade en swaarmoedige Vogten te Zaamen-hoopten, die met'er Tijd van een quaade Uytwerking gevolgd wierden; naamelijk Kloppingen, Ongerustheyd, Pijnen, Scheurbuykige Sweeringen, Blaauwe Vlakken, Swart worden van de Huyd, en Duyzend andere Toevallen, die de Blaauwschuyt pleeg naa-zig te sleepen; en de vermaarde Sevrinus in dit geval heeft op-geteld. Zulx het vergeefs is te zeggen, Dat de Duyvel de Ziekte van 't Scheurbuyt, of Blaauwschuyt ter hand nam, om dat hy Zag dat het Gebrek van Jobs Verdorve Natuure, daar heenen helde. *Voorzeeker*, zeyd Bartholinus, *Is de Lossigheyd der Tanden en Slapheyd van het Tand-Vleesch, in Job zoo groot geweest, Dat hy geene Spijze konde Nutten*: Alhoewel Sanctius zulx uyt Origenes, veel-eer aan de Sweeren van zijn Mond en Lippen wil toegeschreeven hebben. En daar ontbreeken ook geen andere Uytleggers, die Job uyt Kap. 19: 20. Van dit Gebrek willen Vry-gekend hebben; gelijk reeds van ons is aangemerkt, Dat het ook onze Kantteekenaars en Brougton alzoo verklaaren: Alhoewel ons den laatsten, daar omtrent, al-te Duyvels gezind is. Voor de rest, is de *Blaauwschuyt* een langduurige Ziekte, die 't Ellendig Leeven, Verdriet op Verdriet aanbrengd. Zijnde niet alleen,

En hoe die in Job, Natuurlijk, lang heeft konnen aanhouden.

Dat zig heel geen Duyvel met Jobs Ziekte noch andere Plaagen gemoeyd heeft.

Blaauwschuyt een lange en Quaadnaasleepende Ziekte.

zoodaanig, al ten Tijde van Hippokrates bekend, maar ook omstandelijk met derzelver Toevallen beschreeven; zoo datze daar omtrent voornaamelijk van groote Milten, Boosaardige Sweeren, Heet-Brandende Blaaren, beneffens al de Toevallen der Arabize Melaadsheyd, gewag maaken. Ægineta en Aretius, noemen die, *De Swarte Ziekte*; maar Strabo en Plinius hebbenze, * *Stomacace*, en *Scelotyrbe* geheeten. En alhoewel wy bey deeze Naamen, *Blaauwschuyt*, en *Scheurbuyt* Vertaald vinden; hebben zommige nogtans dit in 't byzonder daar over aangeteekend, Dat in d'Eerste het Tand-Vleesch begind te Rotten, en de Tanden Uytvallen; doch in de Tweede, de zaamenvoegzelen der Beenderen Los worden. En dit willen wy voor een genoegzaame naaspooring van Jobs Ziekte, en dessels ongemeene Toevallen gehouden hebben. En belangende het Onderzoek der Joodze Melaadsheyd, waar van in de Wet van Moses veele onderscheydingen, en Ceremonieele Lessen voorkoomen; daar toe hebben we een andere plaatze besteld, en alreede veel gezeyd, Dat ons daar zal te nutte koomen. Rest ons hier alleen noch te onderzoeken, of ook deeze Arabize Melaadsheyd, met welke de Verduldige Job, te-gelijk met een geheele Berooving zijner Kinderen en Rijkdommen, dus Jammerlijk is Verzogt geworden, voor *Een Booven-Natuurlijk Werk des Duyvels* te agten zy; dan of men al zulk-een Tooverwerk hier geheel-en al buyten te sluyten heeft?

* Anders STOMACAXIA genoemd.

Het gemeen gevoelen, Dat Job Lichaamelijk van de Duyvel Geplaagd is, onderzogt en weedersprooken.

Het staat by de meeste Uytleggers zoodaanig vast, Dat Job Lichaamelijk *Van den Duyvel Geplaagd*, en uyt het Bezit zijner Goederen gestooten is, Datter bynaa niet Eenen gevonden word, die Verlof meend te hebben, om'er aan-te twijffelen. En nogtans meenen wy, Dat wanneer alles wat men zig in 't gemeen laat voorstaan, Dat in dat Boek, *van Job* en den *Duyvel*, te Leezen is, van naaderby beziet, daar moogelijk niets minder in zal te vinden zijn, dan 't geen 't Gemeen gevoelen omhelst. Het is bekend, Dat de meeste Menschen gewoon zijn, *Tooveren* en *Betooveren* te noemen, wanneer yemand door Hulp van de Duyvel, met ongemeene Ziekten, of andere Plaagen, die yts onverwagts, of buyten 't gemeen begrip der Oorzaaken naa-sleepen, word aangetast; en daar is in lange-Tijd geen gebrek aan zulke geweest, welke neevens die meeninge, ook geloofden, Dat de zoo-genoemde Tooveraars zelve, niet met-allen in duske Betooveringen doen; maar dat alles watter geschied, eygentlijk door den Duyvel, (die op de Poetzemaakerye van zijn School-Kinderen, of Dienaars, heel geswind weet te passen,) gedaan word; by-aldien'er anders maar in eenig voorval geagt word, Dat'er Tooveraars of Tooveressen, zijn in 't Spel geweest: Een waan die voorzeeker den Weg gebaand heeft, om met stijve Kaaken te zeggen, Dat de *Weederpartijder*, welke in de Historie van Job, naa alle waarschijnelijkheyd door Naamdigting, of Perzoon-verbeelding onder den Naam van SATAN, ruym zoo zeeker, als Godt zelve Menschelijker-wijze spreekende, ingevoerd word; De *Duyvel* en *Helze Geest* is; die deezen Vroomen Man van zijn Goed en Kinderen Beroofd, en daar toe zijn Lichaam *met Booze Sweeren* Geslaagen heeft: Daar wy nogtans tot hier-toe, niets aan hem, booven de Natuure van een meer-gewoone Plaage gevonden hebben; welke d'Oude en Nieuwe Geneeskundigers, in de Arabize, Syrize, en Egiptize Sweeren, als veelerley Zoorten der Oosterze Melaadsheyd, zoo kennelijk onderscheyden, en het Volk Gods daar meede als een Straffe haarer Misdaaden gedreygt word; Datter nergens de minste Scheemering van des Duyvels Hand te verneemen is. Maar wanneer wy Job. 1: 11. bemerken, Dat den SATAN zelf, geenzinds Verlof eyst, om deeze Man te moogen Aantasten, maar alleen zoo word Ingevoerd; Dat hy wild en verlangd, Dat Godt het doen zal; (*Strekt uwe Hand uyt*, zeyd de Wangunstige Weederpartijder; *En Tast aan alles wat hy Heeft*;) moet men zig verwonderen, Hoe de Uytleggers teegen zoo klaaren Betuyging van Jobs Vyand zelf, tot deeze gedagten gekoomen zijn; Datze uyt de strax-volgende woorden; *Hy zy in uwe Hand*; of *Al wat hy heeft zy in uwe Hand*; beslooten hebben; Dat de Duyvel hier door tessens

Job is met geen Booven-natuurlijke Plaage aangetast.

Jobs Weederpartye, begeerd niet dat hy zelf, maar dat Godt hem aantasten zal.

fens Volmagt gekreegen heeft, om met Job naa zijn believen om-te ſpringen.
Maar wie doch is langer zoo ſlegt, Dat hy gelooft, Dat Godt, deezen Satan,
deezen Nijdigen *Aanklaager*, *Weederpartye*, of Duyvel, zoo men hem doch
lieſſt noemen wil; meer heeft willen geeven of toelaaten, als hy zelf ſchijnd te
Begeeren, om het naa zijn Zin te hebben? Dewijl hier immers niet de minſte ge-
lijkenis te maaken vald, met Salomon, welke alleenlijk om Wijsheyd Biddende,
van de Goddelijke Mildaadigheyd, meer Ontfing als hy Eyſte? 1 Kon. 3: 12, 13.
2 Sam. 12: 24, 25.? En ook nergens uyt deeze gantze Hiſtorie blijkt, Dat Jobs *Wee-*
derpartye, Verlof vorderd, om dien Man te doen, 't geên hy hem Quaads wilde:
Maar zy ſchilderd het ons zoo af, Dat Godt zelf doen zou, 't geên deezen Party-
looper geern zag, Dat de Man gebeurde, welken niet alleen by Godt getuygenis
vond, Dat hy Vroom, Opregt, Godvreezende, en een Haater van alle Quaad
was; maar die ook van deezen Satan, voor Rijk, Magtig en zeer Gezeegend
geagt, en daarom Benijd, en als zulken Geluk onwaardig geagt, en Verdagt ge-
maakt wierd. Overdenkt eens Job. 1: 9, 10, 11. Dat hier nu op volgd; *Al wat*
hy Heeft, zy in uwe Hand; is niet anders dan een Toezegging, Van dat het voor
Dees-tijd, naa des Aanklaagers Zin en Begeeren zou gaan; en geenzinds een
Bevel, Dat de *Weederpartijder* zelf, Job in zijn Goed en Perzoon aanpakken
zal; Want zulx en Eyſt hy niet, maar ſteld alleen voor, Dat het van Gods Bezoe-
kende Hand, afkoomen mag: 't En zy men heel ongerijmd wil denken, Dat
Godt hier meer aan Jobs Vyand; (die ook voor zoo-verre Gods Vyand was, als
hy hier gelijk een Satan, of *Teegenſtaander*, Stoutelijk teegens Godt Spree-
kende, word Ingevoerd; De Vroome quaalijk wilde;) gegeeven heeft, als hy
zelf uyt enkele Afgunſt begeerde. Vergelijkt weederom Kap. 2: 5, 6. met Kap.
1: 9, 10, 11. Want het luſt ons ſtrax deeze Spreekwijze; *Hy zy in uwe Hand;*
wat naader te verklaaren. In den Eerſten aanloop, Eyſt de Satan *Berooving van*
Rijkdom, waar meede Job Gezeegend was; doch de Ziele des Mans, die Gods
Vriend was, wierd hem ontzeyd; want Godt wou zijn Leeven verſchoond heb-
ben. 't Geên men niet anders dan een uytganklijk toeſtaan, der Booze overval-
len aanmerken moet, die zeekerlijk over Job koomen zouden: Maar laat in 't
minſt geen Voetſpeur naa, om te gelooven, Dat Godt hier meede deezen Sa-
tan, (die 't gemeen gevoelen zonder om-zien, de *Duyvel* of *Overſte der Helze*
Geeſten noemd,) tot eenen Onder-Godt maakt, om Job, door een Booven-na-
tuurlijke aantaſting, met Booze Sweeren te Slaan, en al zijn Goederen af han-
dig te maaken. En dit zal ons zoo veel-te minder vreemd ſchijnen, als wy aan-
dagtiger aanmerken, Dat het ons voor-al niet vry ſtaat, deeze Daad yemand an-
ders toe-te ſchrijven, dan de H. Hiſtorie zelf doed? Maar nu en word'er in dat
gantze Verhaal niet gezeyd, Dat de *Duyvel* Job, zijn Runder-Dieren en Eze-
len heeft Weg-gerooft; maar dat de Naabuurige Zabeën, een Vyandlijken In-
val, op zijne Landeryen deeden, die dezelve Weg-naamen, en de Herder-Kneg-
ten Dood ſmeeten. Job. 1: 14, 15. Gelijk het meede de Kaldeën waaren, die
even zoo met zijne Keemelen door-gingen. *Vers* 17. Ook en word *Vers* 16. niet
gezeyd, Dat het Vyer welke Jobs Schaapen, te-gelijk met zijne Jongens, Ver-
brande, uyt de Hel gekoomen, of van *de Duyvel* Aangeſteeken wierd; Maar dat
Gods Vyer uyt den Heemel, op dezelve viel. En zoo was het ook een Orkaan-
ze Storm-Wind, die van over de Woeſtijne, op het Huys, daar zijne Zo-
nen en Dogteren Vroolijk waaren, zoodaanig aanviel, Dat het te Gronde plofte,
en de Jongelingen daar onder Dood bleeven. Doch nergens word een woord ge-
rept, Dat'er *de Duyvel* zig meede bemoeyd heeft. En of moogelijk dit aan zom-
mige niet genoeg waare; ten minſten behoorde de Geduldige Job zelf, en zijn On-
verduldig Wijf, de zulke Voor goede Uytleggers van haar eygen Avontuuren te
verſtrekken; als die immers te midden van al deeze ſwaare Toevallen, niet eens
aan *de Duyvel* gedenken; *De* Heere, zeyd de Vroome Man, *heeft Gegeeven, De*
Heere heeft genoomen. Job. 1: 21. Hy kend geen *Duyvel*; noch weet van *Tooverye*,

't Is niet bedonklijk dat Godt, meer aan Jobs Vyand heeft willen geeven, als hy zelfs begeerd.

Wat het by de Hebreën zeggen wil in ymands Hand te zijn of geeven te worden.

Jobs Bezoeking word Godt en d'Handdaad der Kaldeën en Sabeën, en niet den Duyvel toegeſchreeven.

't Vyer uyt den Heemel, en de Storm-Wind op Jobs Schaapen en Behuyzing zijn niet van de Duyvel veroorzaakt.

die hem yets quaads konden toe zarren: Alhoewel hy'er ten minsten Reeden genoeg toe had, om aan te twijffelen, indien hy in zulk-een Dwaalziek Gevoelen gesteeken had, Dat *een Duyvel* of *Tooveraar*, den Mensche met de Booze Plaage der Melaadsheyd slaan, en van al zijn Haave Berooven kon. Doch hy was heel verre van die Bekommering. Zelfs ook zijn Wijf, die misschien op verre-naa, de Beste niet en was; Want ze wil, Dat haaren Man, *Godt zal Zeegenen en Sterven:* En erkende alzoo, *Dat* GODT, en *Niet de* DUYVEL, haaren Man, dus strengelijk bezogt; gelijk Job haare meeninge ook zoo in zijn Antwoorde opneemd, als hy zeyd; *Dat men zoo wel het Quaade als het Goede* van Godt *moet ontfangen.* Dus Gelooven wy veel meer Job en zijn Wijf, die beyde Lijders en Aanschouwers van deeze Rampspoeden waaren, dan de gemeene Uytlegging, die zoo Lijnregt teegens het Getuygenis deezer Spreekende Perzoonen aanloopt; en ons dringt te Gelooven, Dat Job geenzinds van dat Gevoelen geweest is, Dat hy *Betooverd* en Lichaamelijk *Van den Duyvel* aangetast wierd. En alhoewel ook zommige Jobs Wijf, niet zoo quaadaardig agten, als d'Uytleggers willen, en de Schilders haar gemeenelijk Verbeelden; (dewijlze wil, Dat haar Man te midden zijner Ellende; aan Godt zal Eere geeven:) Twijffelen andere nogtans zeer aan haare Deugdelijke Goedaardigheyd; Naadien haar Job een *Sottinne* noemd, die in deeze Noodval, niet en wist watze Zey; Jaa genoegzaam, zijn Vertrouwen op Godt *Bespotte*, als onze Kantteekenaars zeggen: Zulx'er ook al geen Schrandere Verstanden ontbrooken hebben; welke uyt dat Oud-Erfgerugt hebben aangemerkt; Dat Job naar 't Verlies van al zijn Haave en Kinderen, alleen zijn Quaad Wijf tot Verdubbeling zijner Plaagen overhield: Gelijk dit Puntdigt van hem zeyd;

En zulx van Job en zijn Vrouwe zelfs beleeden.

Job. 2: 10.

Naa dat de Satan *had de Goede* Job *ontdraagen,*
Zijn Goed, zijn Kinderen, zijn gants Gezonde Lijf;
Liet hy hem slegts Een Ding, *om hem te-Bet te Plaagen:*
En Vraagje wat dat was? Een Quaad Hoofd van een Wijf.

Onder-en tussen gissen wy, Dat al wie het Eerste Kapittel van dit Boek aandagtig Leest, zal ligt Ontwaar worden, Dat de Jobs-booden zelve het Gevoelen Dat hier een Helzen Duyvel Satan invoerd, Weederspreeken; Let voornaamelijk op *Vers* 14, tot 19. Nogtans en moet Niemand dit zoo Ruw daar heenen gezeyd agten, als of we niet en wisten, Dat de meeste Uytleggers, Godt ten minsten zoo-ver poogen aan de Eer en 't Opperbewind der Zaaken te laaten, Dat het Werk dat hier gedaan is, alleen van de DUYVEL, door *Toelaating* geschied is? Invoegen de *Duyvel* niet in de eerste, Maar in de tweede Plaats, als een *Uytvoerder* van Gods Oordeelen aan-te merken is? Maar is Yemand wel zoo Onzinnig of Stout, die hier Denken, 'k laat staan Zeggen durft, Dat *de Duyvel*, de Zabeën en Kaldeën, by heele Leger-troepen gaande gemaakt, en als Kapiteyn of Vaandraager aangevoerd heeft, om Jobs Runderen, Ezelen en Keemelen weg-te neemen; of zelfs het Vyer uyt den Heemel over zijne Schaapen, en de Stormwinden van over de Woestijne op de Behuyzing zijner Kinderen, zoo geweldig neer-te Bonzen, als of hy *Sleutelbewaarder* van Gods *Schatkaameren* waare, om d'Opgeslootene Winden, over d'Aarde uyt-te laaten, gelijkmen al-te Leugenagtig van de Laplandze *Windverkoopers* en Amerikaanze Onweermaakers verteld? Doch dit alles heeft Jobs Vriend, Elihu, beeter verstaan gelijk te zien is Job. 37: 5, 6. Daar hy'er dus van spreekt; *Godt Donderd' met zijne Stemme zeer Wonderlijk; Hy doed Groote dingen, en wy begrijpenze niet. Hy zeyd tot de Sneeu weest op de Aarde; en tot den Plas-reegen des Reegens; dan isser Plas-reegen zijner sterke Reegenen.* Dus blijft'er de Duyvel uytgemonsterd. Maar doch! dunkt Yemand niet, Dat de Afgunst, en Jaloezye over Jobs Gezeegende staat, Mans genoeg kon zijn, om 't eeniger tijd, Dat zig de Kans schoon vertoonde, de Roof-zieke

De Duyvel heeft de Kaldeën en Zabeën teegens Job niet gaande gemaakt.

De Roofzieke Zabeën en

Zabeën,

Zabeën, de Waapenen aan te raaden, en Geweldiger-hand, een deel Weereloo-
ze Jongens, heele Kudden Schaapen en Runder-Vee t'ontneemen? Ten zy al-
zulke Quanten, *De Hulp des Duyvels* ter hand hadden; en hy Geley-Vorst van
zulk-een Onderneeminge was? Maar hier meenen we dat ons de opmerkens-waar-
dige Woorden, *Ziet al wat* Job *heeft, zy in uwe Hand*, Kap. 1: 12. en daar naa:
Ziet, Hy zy in uwe Hand. Kap. 2: 6. eerst regt te pas koomen, omze ter Deug-
den te Overdenken: Als de welke wy meenen, Dat menze nu zeer gemakkelijk
deezen Zin aanpassen mag: Naamelijk, Dat Job in gevolg van de eerste Toe-
zegging, nu reeds genoeg in de Hand zijner Weederpartijders gevallen was,
Wanneer de Zabeëze en Kaldeëze Roofvoogels, zijn Vee genoomen, en daar
in dat Genoegen vonden, Datze begeerden: Welkers Afgunst, te-gelijk met
het Verslindend Vyer en Stormwind, hem verre-genoeg, behalven 't Leeven, *in*
haare Hand, Dat is in de Magt, of liever naavolgens hun Begeerte, bemagtigd
zaagen. Want dat deeze Spreuke, *Hy zy in uwe Hand; Of Ik zal hem in uwe*
Hand geeven: In zulken Zin meermaal in de H. Schrift voorkomd, magmen
Josua 10: 8, 11. Judic. 4: 7, 14. verneemen: Alwaar gezeyd word; *Dat Godt de*
Amoriten in Israëls hand *Gegeeven had*: Daar hyze nogtans zelve met Haagel-
steenen van den Heemel Verslaagen, en Israël daar gants weynig toegedaan heeft.
En zoo ist meede geschied, Wanneer Godt, Barak belooft had, Sisera *in zijne*
Hand te geeven; en Debora zulx Voorzeyd had; Dat deezen Krijgsheld nog-
tans door de Hand van Iaël, de Vrouwe eenes Keniters, sneuvelde; welke niet
uyt Israël, maar van 't Oude Landvolk was, Dat zelfs met den Vyand in Ver-
bond stond. 't Géen genoeg behoorde te zijn, om te toonen, Dat d'aangehaalde
Woorden, op welke d'Uytleggers gemeenelijk zoo hard steunen, niet Nood-
zaakelijk, dien Zin insluyten, Dat Godt, Job eygentlijk gezeyd, zoodaanig, *in de*
Hand, Dat is, *in de Magt van den Duyvel* overgegeeven heeft, als 't gemeen Ge-
voelen wil; ten zy men daar in alleen de quaade Begeerte van Jobs Vyanden
verstaan wil, die Nijdig over zijn Geluk geworden, onder d'Invoering van een
Spreekend Perzoon, die Satan, Dat is, *Teegenstaander*, genoemd word, zoo-
daanig worden Voorgesteld; Datze Job in 't onderspit zaagen, en alles watze
hem toedagten, dus verre naa haaren Zin zouden krijgen, gelijk gebeurt is. Maar
gelijk we te vooren hebben beginnen te zeggen, met Hoedaanig-een Verbloem-
de Stijl, en leerzaam Oogmerk, de Historie van Jobs Verzoeking, beschreeven
is; Alzoo zullen wy strax Geleegentheyd vinden, om dat naader af-te doen.
Diend alleen hier noch aangemerkt; Dat naadien Job nogtans in al die Ramp-
spoeden, geenzinds in 't Gemoed besweek, en buyten Zonde bleef; het hem
heel anders ging, als zijn Satanze *Teegenpartijders* van hem verwagt hadden. Let
eens op Job. 1: 11. Die desweegen dan ook Vermaand worden; *Op zijn Gemoed*
te Letten. Kap. 2: 6. Gelijk zommige de Woorden Nafscho Schemor, uyt
vergelijking van Psal. 37: 37. (*Let op den Vroomen*,) en niet, *Verschoon zijn Leeven*,
als onze Overzetters, vertaalen. Invoegen het zoo veel wil zeggen, als *Let*, of
Ziet, Hoe hy te moede zal zijn: Naamelijk, Dat hy niet en zal Beswijken, 't geen
nogtans de *Teegenstaander* wilde: En zulken zeggen paste ook regt op de Voor-
stelling, dien hy Tweewerf hervatte; vergelijkt Kap. 1: 11. met Kap. 2: 5, 6.
Want schoon d'Ellendige Man zoo verre Verviel, Dat hy zijnen Dag Vervloek-
te, quam hy egter strax tot Verhaal, en hield tot Verwondering van zijn Wijf,
Vast aan zijn Opregtigheyd: Die zoo groot was, Datze zelfs by Godt geroemd
word; Job. 1: 8. en 2: 9. En hoedaanig hy zich ook in Hôôpe gehard vond, kan
men Kap. 13: 13, 15, 16. verneemen. En schoon Yemand hier deeze Overzettinge,
Verschoon zijn Leeven, hard zou willen door-drijven, zullen egter die Woorden,
den *Aanklaager* alleen schijnen te Verbieden, geen *Aanklagte* teegens Job, *op den*
Hals te doen; alhoewel het zoo verre met hem zou koomen, Dat zijn Leeven
door d'Uyterste Kreuk aan zijn Gezondheyd, groot gevaar zou schijnen te loo-
pen. Gelijk we nu al ruym genoeg in de Krankheyd zijner Syrize Melaadsheyd

Kaldeën; konden zonder de Duyvel, wel Jaloers en Nijdig over Jobs Gezeegende Staat en aanzien worden om hem te berooven.

De Spreekwijze, Hy zy in uwe Hand, naader aangeweezen.

Job is van niemand als van Godt met Booze Sweeren Geslaagen.

en Booze Sweeren hebben afgezien. Rest alleen noch aan-te merken; Dat het *Slaan*, of toebrengen deezer *Booze Sweeren* Job. 2: 7. Den SATAN heel waarschijnelijk, buyten d'uytgedrukte Woorden van den Text, worden toegepast: Naadien deeze Daad, ruym zoo eygentlijk aan Godt moet Opgedraagen worden, als het Job zelve was, die zijne Jeukerige Huyd met een Potscherf Krabde, en in de Assche needer Zat: 't Welk geen van beyde in de Hebreeuwze Text, uytdrukkelijk onderscheyden wordende, een naader aandagt vereyst. Maar wanneer onze Overzetters, de Woorden Job. 2: 7. aldus Vertaalen; *Doe ging de* Satan *uyt van het Aangezigte des* Heeren: *Ende Sloeg Job met Booze Sweeren.* Schijnd men uyt eenige overgebleeven Donkerheyd, genoegzaam te moogen twijffelen; of die *Twee* verscheyde Daaden; naamelijk het *Uytgaan*, en het *Slaan met Booze Sweeren*, aan een-en-dezelve Perzoon moeten toegepast worden? En blijft alzoo bedenklijk; Of het *de Heere* was die Job *Sloeg*, Of dat zulx de *Satan* deede? Doch daar zijn Twee Reedenen, die ons tot het Eerste doen overhellen.

En zulx uyt de Zaamenhang der Text naader overdagt.

Want behalven dat Job zelf hier van de Beste Uytlegger te agten zy; (als die deeze Bezoeking, op de Hand Gods leyd, en nergens eenig Ondermengzel, van des *Duyvels Vermoogen* laat doorstraalen, noch Klaagd, *Dat hem Godt door dien Helzen Booswigt Plaagde;*) zoo ontbreeken ook noch geen Uytleggers, welke de Zaamenstel der aangehaalde woorden, Job. 2: 7. met veel waarschijnelijkheyd, zoo opneemen, als of'er gezeyd wierd; *De Satan ging uyt van't Aangezigte des* Heeren; *Ende* de Heere *Sloeg Job met Booze Sweeren.* Of misschien naa onze Gissing, gemakkelijker en beeter; *De Satan ging uyt van't Aangezigte des Heeren,* * *Die Job met Booze Sweeren Sloeg.* En wy meenen ook niet, Dat die Uytleggers, welke dit *Slaan*, den DUYVEL toepassen; om datze met onze Overzetters, (die moogelijk d'Hebreeuwze bewoording hier al-te stip gevolgd zijn;) het aanduydend Woordeken *Hy*, aldaar willen naagelaaten hebben; naa zoo veel tussen-gevallen Eeuwen, dit Stuk, beeter dan Job zelf verstaan hebben. Die dan ook hier alleen onze Scheydsman behoord te zijn. Want dat de Overzettingen dikmaal veel-meer naa de Bevatting van den Zin der Woorden, als naa de Eygenschap van een Grond-Taale of schikking der Reeden, die een Zaak voor-steld, geleest worden; zijn zommige Schrandere Verstanden, meer dan eens aan de Dikwerfze In-las Woorden, ontwaar geworden; als die'er zomtijds noodzaakelijk, zomtijds quaalijk ingevoegd of naagelaaten zijn. En om met een Voorbeeld te toonen, Dat de Hebreën minder naauwkeurig zijn, als wy, in 't Onderscheyden, aan wien van Twee Perzoonen die genoemd worden, de Daad die daar by gemeld word, toe-te schrijven zy; zal moogelijk de plaatze Exod. 4: 25, 26. konnen dienstig zijn. Alwaar naamelijk Moses zijn Weedervaaren met Godt en zijn eygen Huysvrouwe Zippora verhaalende, aldus zeyd; *Ende het Geschiede op den Weg in de Herberge, Dat de Heere hem teegen quam, en zogt hem te Dooden. Doe nam Zippora, een Steenen Mes, en Besneed de Voorhuyd zijnes Zoons; ende* Hy *liet van hem af.* Hier vald voorzeeker ligt te vraagen, Wie is dien *Hy*? Moses nieuw-Besneeden Zoon? Moses zelfs? Of, *de Heere?* Dewijl *Hy*, in 't Hebreeuws niet en staat, en in 't Griex of Latijn niet en behoeft; Doch in het Duyts niet en mag vermist worden; gelijk Dr. Bekker heel wel heeft aangemerkt; En derhalven ook niet Ontijdig vraagd; „ Wie de geene „ hier was, Die van den Anderen *Afliet*? En *van Wien* Hy *Afliet*? En hy antwoord; „ *Het was de* HEERE; die lang te vooren genoemd was, Dat hy Moses Dooden „ wilde; en die nu door de Besnijdenis als Verzoend van hem Afliet. Maar „ *zijn Zoon*, die Besneeden wierd, was laatst genoemd: Waar door men zou „ moogen denken, Dat Moses van zijn Zoon *Afliet*. 't Is dan alleen de Schikking „ der Reeden, welke doed, Dat dit *Aflaaten* op dien Naam moest gepast wor„ den, die daar verdst af-staat. En zoo veel-te gemakkelijker kan zulx hier in „ Job geschieden, om dat *de Heere*, van wiens Aangezigte de SATAN *Uytging*, „ de laatste genoemd, en alzoo de Naaste is. Dit zegt d'Hr. Bekker; en besluyt alzoo

* Naamelijk de Heere; de Weederparty zig vernoegende met de Toezegging van zijnen Wensch.

De Donkerheyd in de Text van Job, een weynig Opgehelderd.

alzoo liever; Dat dewijl het Godt zeekerlijk 't naaſt toekomd, met Sweeren te
Slaan; ſchoon het ook al *Een Duyvel* of *Booze Geeſt* kon toegelaaten worden;
('t welk Hy ontkend en Wy wel ſtrengelijk met Hem, dewijl Godt al-zulke die
het ſlegts voor-geeven of onderneemen door Konſten te doen, belaſt met de
Dood te Straffen; Deut. 18: 10, 11. Lev. 20: 27.) Dat het Godt hier zelf ge-
daan heeft, en hem zulx ook in de Hiſtorize Zin, toegeſchreeven word. Maar
op datwe ons kort hier af-maaken; Wie doch Vraagenwe, is onder die, welke
het Boek van Job, aandagtig doorleezen heeft, zoo Stout of Onkundig! Dat
hy Ontkennen durft, Dat het gantze Verhaal van des Mans Verzoeking, niet
met Verbloemde Reedenen, naa den Stijl der Oude Digters, is Opgeſchikt?
Want de zeekerheyd der Geſchiedeniſſe vaſt-geſteld zijnde, ſchoonze van veele
in twijffel getrokken, en by de meeſte Joden ontkend word; belet geenzinds, Dat
zoo opmerkelijken Voorval, om meerder naadruk op 't Gemoed des Leezers te
geeven, met Ingevoerde omſtandigheeden Bekleed word; die veel-meer het Oog-
merk der Leering, als de Geſchiedenis, aanraaden naa de Letter op-te neemen:
Zoo dat'er zomtijds veele Dingen, door enkele Naamdigting, en Invoering van
Spreekende Perzoonen in voor-koomen, die beeter naa de uytgang der Zaake,
en 't voorneemen des Schrijvers, als uyt de eygentlijke Geſchiedenis ontleend
zijn. En indien zulx voornaamelijk niet zoodaanig in het Boek Jobs geſchied
waare, (want van Honderd andere voorvallen in de H: Schrift, zullen wy thans
niet reppen;) Hoe iſſet te bedenken, Dat daar in doorgaans, zoo Menſchelijk
van Godt geſprooken, en zoo veele blijken van Perzoon-en-Naamdigting, zou-
den beſpeurd worden? Voorwaar die hier op let, zal zig haaſt Vermaand vin-
den, om te Leeren, Hoe men hier den Openbaaren Regtdag tuſſen GODT en den
SATAN; en zijn *Omwandeling over de Aarde*, met deſſelfs heel gemeenzaame
Zaamenſpraak, op-te neemen heeft: Als meede in wat voegen zig Godt van dee-
zen Afgunſtigen Aanklaager, die men hier voor de *Duyvel* houd; teegens deezen
Vroomen Menſche heeft laaten *Ophitzen*? Naadien het immers openbaar is,
Dat Godt geenzinds *in de Hand*, Dat is, in de Magt des SATANS kan gezeyd
worden te zijn; om met hem, even naa zijn Welbehaagen om-te ſpringen, als
men nogtans van de Duyvel omtrent Job wil geloofd hebben: Want die zig
van yemand laat *Ophitzen*, is voor zoo-verre onder zijn Geweld. Maar nu en is
het niet-te denken, Dat die Godt, welke het gantze Menſchdom Geſtraft heeft,
om dat de Moeder aller Leevende, naa 't Gemeen gevoelen door deezen zelven
Satan, haar heeft laaten Aanſtooken; (alhoewel wy het voor ons deel niet naa de
Letter gelooven, dewijl het nergens en ſtaat; maar giſſen, Dat de Menſch veel-
eer door Van-buyten aankoomende Bekooring, in 't Verſtand Bedwelmd, zijn
Begeerte opgevolgd, en alzoo Overtreeden heeft; waar toe Moſes om veele Ree-
den een Liſtige Slange Invoerd;) en David Geſtraft heeft, om dat hy hem van
deeze Quant had laaten Aanporren; zig van dien SATAN zou laaten Ophitzen,
en zoo quaaden Voorbeeld heeft willen naalaaten; als nogtans in de Hiſtorie van
Job, zoo duydelijk te Leezen ſtaat. En daarom, gelijk al dusdaanige Letterlijke
Invoeringen van Godt, alleen Verbeeldingen zijn, die volgens de gewoone Stijl
der H. Schrijvers; (ook by de Oude Wijzen der Arabiers zeer gebruykelijk;)
van de Uytgangen der Zaaken, die van Gods Voorzienigheyd Afhangen, Ont-
leend en Opgeſchikt zijn; alzoo heeft men zulx ook van deezen SATAN, en
zijn gemeenzaame Ommegang en Zaamenſpraak met Godt en Menſchen, in
diervoegen op-te neemen, Dat wy daar door niet anders dan Jobs Vyanden ver-
ſtaan, die hem over zijn Gelukkige Staat Nijdig waaren, en hem alle deeze Ram-
pen, als van den Heemel Toewenſten. Waar van daan dan ook zijnen Vriend
Bildad de Suhiter, hem zullende Trooſten, zeyd; Dat zijn *Weederpartye* en
zijn *Haaters*, met Schaamte zullen Bekleed worden, en *de Tente der Goddeloo-
zen niet meer en zal zijn*. Zoo Spreekt die Verſtandige Man; maar rept niet een
woord van *de Duyvel*, noch en kend hem onder Jobs Vyanden niet: zelfs ook Job

Dat Jobs Boek, naa de Stijl der Oude Digters, door ontleende en oneygentlijke Spreekwijzen opgeſchikt is, kan niet ontkend worden.

En zulx aan eenige Staalen getoond.

Jobs Vrienden kennen wel zijn Weeder-

partijders en Haaters, maar weeten van geen Duyvel te melden.

niet in zijne Antwoorden. Vergelijkt alleen zijne Reeden Kap. 16:10, 11. en Die beyde zullen genoeg zijn, om ons te Leeren, Dat het gantze Verhaal van deeze Verzoeking, enkel voor-heeft; Exemplaarlijk te toonen; Hoe de Goddelijke Voorzienigheyd belieft heeft, zijnen Godvrugtigen Knegt Job, naa zoo veel Zeegeningen, op de hoogste Proef van Geduld te zetten: Zoo verre, Dat zijn snoodste Vyanden, en Benijders van 't Geluk dat Godt hem Gunde, zouden Toestemmen, Dat hy voorzeeker een Voorbeeld was van standvaste Godvrugtigheyd. En daarom laaten wy ons voorstaan; Dat indien d'Uytleggers dit algemeen Oogmerk vast-gesteld, en daar toe al de swaarigheeden die'er in de H. Historie naa de Letter voor-koomen, wel afgewoogen en dieper ingezien hadden; zy ongetwijffeld hier niet zoo gereed *Den Duyvel*, dus-grof en groot zouden hebben ingevoerd; als de meeste nogtans gedaan hebben. Gelijkze ook haar zelven vry minder in Onuytwikkelbaare moeyelijkheeden bedraayen zouden; by aldienze niet zoo gerustelijk vast-stelden, Dat de H. Schrift in 't Verhaalen van Historien, geen Oneygentlijke manieren van Spreeken gebruykt; daar onzes-agtens, de Bijbel van Genesis af, tot Apokalypsis toe, doorgaans vol af is. En die dit niet en weet, of nooyt gemerkt heeft; heeft voorzeeker de H. Schrift nooyt met opmerking Geleezen; noch met aandagt hooren Leezen. En men moet zig verwonderen, Dat zelfs ook die Uytleggers hier aan zoo Hardnekkig blijven vasthangen, welke niet ongewoon zijn, het Vermorzelen van den Kop der Slange, op Kristi Overwinninge van de Dood te passen; Dat immers heel wat anders is als een Slang *De Kop in-te Trappen*, Dat is *Te Dooden*, gelijk de Menschen gewoon zijn: Hoe zegt men dan langer, Dat een Histori-Schrijver niet en past, Oneygentlijke manieren van Spreeken tot zijn Reeden in-te voeren? Jaa waarom Vraagen we; willen zulke het ander-deel van de Slange veel-meer als dit van een eygentlijke Slange verstaan hebben? En zoo wy voortvoeren hier van Exempelen by-te brengen; zy zouden voorzeeker te veel en veel-te lang vallen: En daarom Gissen wy dat een Staal, Dat met de Natuure van Jobs Historie, niet quaalijk overeen-komd, hier toe genoeg zal zijn. Indien men dan eens het Historisch-Verhaal aandagtig naa-leest, Dat 1 Kon. 22: 19-22. en 2 Kron. 18: 18-21. gevonden word; zal men daar naa de Letterlijke Beschrijving vinden; „ Dat Godt met „ de Booze Geesten te raade gaat; de Leugen te-baat neemd; Jaa haar zelfs last „ geeft, om de Menschen door zulke Middelen, als hy zelfs Verbooden en Ver„ vloekt heeft, tot Zonde en Val te brengen. Waar toe, indien men de Kanteekenaars Raad-pleegd, het genoeg zal zijn, om niet meer zoo Stoutvoerig te zeggen; Dat in de Historize Verhaalen, geen Onletterlijke Zin, noch Naamdigting, noch Spreekende Perzoonen worden ingevoerd, die nogtans Gesweegen, of de verhaalde Woorden, slegts in haar Gemoed gedagt hebben. Gelijk'er dan ook temets van zommige dingen, zoodaanig gesprooken word, als een Heylig Schrijver, tot naader Verstand, en Optoojing der geschiede Zaak, uyt de klaare Beschouwing van de Uytgangen der Goddelijke Voorzienigheyd, begreepen, of geagt heeft te behooren: Oordeelende, Dat de Zaaken van die Natuure waaren. En wy en twijffelen geenzinds, of naa deeze waarneeming, zou ons de Historie der Schepping, den Val des Menschen en veel andere Groote Verschijnzels, vry gemakkelijker om Verklaaren worden; en wel weeten hoe men 't verstaan zal, als'er gezeyd word; Dat Godt de Offerhande van Habel, *Aangezien*, en die van Noach, als *Eenen Lieffelijken Reuk*, *Gerooken heeft*. Gen. 8: 21. alhoewel het ons in een *Historisch Geschrift* verhaald word. En dit, weegens zeeker bedenklijk Tijdgenoodschap, van Job gezeyd hebbende, willen wy in 't volgende Hooftstuk, tot d'Historie van Israëls Verlossing en aannaaderende Uytgang uyt het Dienst-Huys van Egipten, weeder-keeren.

Dat de H. Schrift in 't Verhaalen van Historien geen oneygentlijke maniere van Spreeken gebruykt is, onwaaragtig.

Gen. 4: 4.

ZES-

ZESDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

D'INSTELLING van't PASCHA, den Oudsten Israëls bekend gemaakt; en toestand
der Israëlitize Kerke te deezer tijd. ISRAEL, voor d'Uytgang uyt Egipten, met Dry-erley Be-
veelen belast. 't PASCHA, van Moses door 't Geloove bekend gemaakt. Tijd van Pascha, hoe tot
een Hooft der Maanden en Jaar-feesten gesteld. Dry Jaar-feesten, en zommige Goede Daagen,
by de Joden onderhouden. Vierderley Jaar-reekening onder Israël, hoe en wanneer Begonnen.
Vierdaagze Afzondering des Paaschlams; en op wat tijd de Ongezuurde Brooden begonnen, en als
een Byzonder Feest op 't Pascha volgden. Dat de Joden en haare Naavolgers, zonder Grondvest,
Den Dag van den Nagt beginnen; Met yets over de Tijd-afmeeting van JESUS verblijf in't Graf.
Paaschlam Vier Daagen in Bewaaring gehouden. Wat het den Israëliten konde Leeren; En dat die
Afzondering in Kanaan Naagelaaten is, uyt Maimonides beweezen. Paaschlam belast tusschen twee
Avonden te Slagten; en hoe die Tijd-stond te Reekenen is, uyt den Talmud, Josefus en Maimo-
nides Aangeweezen. Wie het Paaschlam Slagten mogt? en hoe zulx voor yeder Huysgezin, en
Buurgasten geschiedde, die in Overslag tot Meede-Eeters geroepen waaren. Ceremonien om-
trent het Slagten en Eeten des Paaschlams, Voordagtelijk teegen de Zeeden der Heydenen Aange-
kant. Wat Natuurlijke Hoedaanigheeden, in het Mannelijk Paaschlam vereyst wierden? Waar toe
Vijftig Gebreeken, uyt de Joden worden opgeteld, die 't zelve Onwettig maakten. Paaschlam
moest een Ram, of Manneken uyt de Schaapen; of een Boxken uyt de Geyten zijn. Bloed des
Paaschlams, aan de Deurposten der Israëliten Gestreeken; en hoe Moses dit den Volke door 't Ge-
loove Aanbevoolen heeft. Hysop van wat Gebruyk in de Bloed-Sprenging, en Wy-Water der
Ouden; en 't zelve Heester-Gewas, uyt de Kruyd-Kenners, verder naagespoord: Met yets van
de Bespreng-quasten der Heydenze Offer-Paapen. PAASCHLAM, op wat Tijd, en met Hoedaanige
Bittere Kruyden moest Gegeeten worden: Die daar toe verder worden Naagespoord: met yets
van der Joden Zousse CAROZETH: en de Wilde Latouwe, Zichoreye en Endivye, daar toe,
uyt Maimonides Waarschijnelijk Verklaard: Met yets van 't Gebruyk der Salaade, voor en naa
de Maaltijd, uyt Martialis bygebragt. Paaschlam, mogt niet Raauw, nog Gezooden, maar alleen
Gebraaden aan den Vyere gegeeten worden: Waar toe de Maniere van Braaden, uyt de Meenin-
ge der Joden word by-gebragt. Houten Braadspit der Paaschlammeren, van zommige met de
Kruyshegting des Zaligmaakers vergeleeken. Paaschlam, Waarom belast Geheel, met Hooft, en
Schenkelen en Ingewand te Eeten. Paaschlam in Egipten, waarom met Opgeschorte Kleederen,
Schoenen aan de Voeten, en met Haast Gegeeten; en wat Ceremonien in 't Land Kanaans, om-
trent het Pascha zijn Afgeschaft. Heedensdaagze Joden, Waar in zy d'Oude Gewoonte van 't
Pascha Naa-aapen. Paasch-Feest ingesteld, om Jaarlijx, Voornaamelijk in Kanaan te Vieren; en
't Geschil over de Plaatze, in welk het Paaschlam moest Gebraaden worden, afgedaan. Paasch-Of-
feren, die Zeeven Daagen duurden, van 't Paaschlam onderscheyden. Paasch-Offeren moesten Ge-
zooden en in d'Heylige Plaatze des Tempels Gegeeten worden. PASCHA, maar Eens in de
Woestijne gehouden; en waar van PASCHA, en des HEEREN PASCHA genoemd; en hoe dien
Naam ook op Kristus toepasselijk is. Pascha van Dry-erley Beteekenis inde Heylige Schrift. Feest
der Ongezuurde Brooden, hoe van 't Pascha, 't onderscheyden; Met yets van de Zeeven Paasch-
Feesten in de H. Schrift vermeld. Hoe Godt in zijn Pascha, Gerigte geoeffend heeft over al de
Goden van Egipten; en haar Onmagt in 't Slaan der Eerst-gebooren Ontdekt. Afgoderye,
zoo wel door Kerkpligten, als Woordelijke Gebooden, onder Israëls Afgeschaft: en zulx in-
zonderheyd in 't Pascha getoond. Den Ram in Egipten Heylig gehouden; Wat Israel door dien op
't Pascha te Slagten, heeft konnen Leeren; met yets van de Linne kleederen der Egiptize Prie-
sters. Koeyen in Egipten, aan ISIS Toegewijd, in Moses WET belast tot een Loog-Asch te Ver-
branden. Zond-Offers, waarom Meest vande Bokken genoomen. Jupiter Ammon, hoe Voor-
naamelijk in 't PASCHA Gehoond: Met yets van den Haat tussen Joden en Egiptenaaren. Bloed-
strijking aan de Posten, hoedaanigen Versmaading der Egiptize Bescherm-Goden. Paaschlam
waarom op het Tijd-punt van Israëls Uytgang belast te Slagten: met yets van de Raauwslokkende
Feesten ter Eeren van Bacchus gehouden. Raauw Vleesch, en Vleesch met den Bloede, in de WET
Verbooden; en ook in 't Pascha gedagt. Het Braaden en Eeten des Paaschlams Binnens-Huys, waar
in Teegen de Zeeden der Heydenen aangekant. Boxken in zijn 's Moeders Melk te Kooken,
waarom tot Dry-maal in de Wet Mosis Verbooden. Braaden des Paaschlams, van de Joden in Ka-
naan, altijd Naauwkeurig Waargenoomen; en het Streng Gebod in zoo geringen Zaak, Naa-
der Ontswagteld. Afgodize Zeeden, door de Ceremonien van 't PASCHA Veroordeeld, en on-
der Israël Afgeschaft; met eenige Bedenkingen, over 't Braaden des Paaschlams Aan den Vyere,
en de Reeden der Hoovaardige Joden Verworpen. Paaschlam waarom opzettelijk belast met Hooft,

Schen-

Schenkelen en Ingewand te Eeten; met yets van de Heydenze Bygeloovigheyd omtrent de Ingewanden, en het Eeten derzelve op de Maaltijden der Afgodize Slagt-Offeren. Wat Afgodische Maaltijden, VISCERATIO genoemd wierden; en waarom d'Egiptenaaren nooyt het Hooft van eenig Slagt-Beest Aaten. De Geheel-Eeting des Paaschlams zeer dikwils ingestampt. Afgodische Ingewand-Eeting van Arnobius overgehaald. Onderscheyd tussen de Gemeene Vleeshallen, en d'Afgodhuyzen, die MACELLEN genoemd wierden; en hoedaanige Maaltijden, en Ingewand-Eetingen der Afgoden-Offer, in de zelve gehouden wierden. De Plaatze des Apostels 1 Kor. 10: 25. Ligt aangebragt! en de Tafelen der Duyvelen naader Verklaard, door 't Afgoden-Offer dat den Apostel Verbied te Eeten. PASCHA, Waarom tot Gedagtenis en een Jaar-Feest ingesteld, Dat in Kanaan moest Onderhouden worden? Wat d'Israëlitize Vaders door het PASCHA gedenken, en haare Kinderen inscherpen moesten; en tot het Feest Opleyden. Los-laating eenes Gevangenen op 't Pascha, van wat Oorsprong onder de Joden tot een Gewoonte geworden. Feest der Ongezuurde Brooden, tot wat Gedagtenis ingesteld; en wanneer der zelver Zeeven Daagen ingingen. Zuurdeessem voor 't Pascha op Straff van Uytroeying belast Weg-te doen: Waar toe de Verklaaring van Maimonides en Fagius worden bygebragt. Watter naa der Joden Meening, al voor Zuurdeessem te houden, en niet te houden is. Feest der Ongezuurde Brooden in Egipten niet onderhouden. Uytroeping der Heyligheyd, op 't Feest der Ongezuurde Brooden; en welke Daagen, van dit Feest byzonder Heylig waaren. Ongezuurde Brooden, tot wat Aanduyding belast op 't Pascha te Eeten. Israëliten waarom op den Paasch-nagt belast niet buyten haare Deuren te gaan. Wat Zoort van Vreemdelingen niet van 't Pascha mogten Eeten; Waar toe Mosis Voorschrift, uyt de Joden Ontswagteld word. Onreyne Verbooden 't Pascha te Eeten; Met een Bedenking of'er voor zulke een Tweede Pascha gehouden is. Paaschlam aan Mannen, Vrouwen en Kinderen belast te Eeten: Mogt niet onder Verscheyde Huysgezinnen Verdeeld worden; Met een Joodze Verklaaring van 't Niet-breeken der Beenderen; en hoe van den Euangelist, op Kristus gepast. Joodze Paasch-Verklaaringe over Canticor. 2: 9. en hoe zy Heedensdaags, het PASCHA, zonder Paaschlam houden. Pascha hoe Verre, en Waar in een Voorbeduyding van Kristus Perzoon, Lijden, en Volmaakte Gaaven; en hoe van Israël in Egipten door 't Geloove gehouden. XIX. Omstandigheeden, van 't Joodze Pascha, als zoo veel Voorbeduydingen van Kristus aangemerkt. Wat Voorbereydzelen d'heedendaagze Joden, tot het Paasch-Feest maaken; en welke Dag zy den Grooten Zabbath noemen. Joodze Uytzuyvering van den Zuurdeeg en Reyniging der Vaten, voor Paschen, en haar Naauwkeurige Bezorging der uyterlijke dingen, van de Zaligmaaker Bestraft. Joodze Af-sweering des Ouden Zuurdeessem. Zoete Brooden of Paasch-Koeken, hoe van de Joden Gekneed en Gebakken; en wat bestel den Huys-Vader daar omtrent heeft. Onderscheyd der Gemeene en Rijke Paasch-Koek. Onderzoek des Zuurdeegs, als de Paasch-Avond op een Sabbath vald; en van Wat dingen haar de Joden op dit Feest Wagten moeten. Der Joden Godsdienstige gewoonten, onder 't aankoomen des Paasch-Avonds, en der Vrouwen Tafel-beschik. Joodze Hoovaardye, inzonderheyd op 't Paasch-Feest te bespeuren; en derzelver verdere Tafel-Zeeden aangeweezen. Dry-Koeken, een Gebraaden Bout, hard Ey, en Lekkere Poes-pas op 't Paaschmaal, en Salade van Latouwe Gegeeten. Vier Beekers Wijn, op 't Paaschmaal ingeschonken, en de Zonen genoopt tot VRAAGEN, naa de Reeden deezer instellinge. Wassinge der Handen, op 't Paaschmaal, een en anderwerf gedaan. Joden Voor-Deure, weegen d' Aankomst van Elias, op 't Drinken van den Derden Beeker geopend. Paaschlam, Waarom van d'heedensdaagze Joden niet Gegeeten? en haar Blaauwe uytvlugt Verydeld. Vier Drinkbeekers tot Dankzegging op 't Pascha Gedronken; Met yets van 't Vervloeken der Heydenen, by den Laatsten Beeker uytgesprooken. Godsdienstige Pligten der Joden; geduurende de Zeeven Daagen van Pascha; en Bepaalingen van Veele dingen, die als dan Gedaan, en Niet gedaan moogen worden: Als meede hoe zy dit gantze Feest met een Aanhangzel sluyten, en met een Vastentijd agtervolgen.

Ls dan Moses het Jok der Dienstbaarheyd, den Israëliten Dus verre had van den Hals geschud, en het Volk Gods op zijne Toezegging, vast Reysvaardig stond, om Egipten te Verlaaten, en 't Land haarder Vreemdelingschap, den Eeuwigen VAAR-WEL te zeggen; heeft de Dappere Man niet lange gezammeld, aan d'Oudsten onder Israël, de Goddelijke Inzetting van het PASCHA des Heeren, bekend te maaken; Op dat zy het den Gantschen Volke Verkondigden, eer noch de Laatste Plaage over Egipten wanken, en de Slaanden Engel, alle Eerstgeboorne van Mensch en Vee, met een Jammerlijke Neerlaag treffen zouw. Want dat Moses dit Gebod ontfangen, en ten Oorkonde van 't gantze Volk bekend gemaakt heeft, eer hy voor de Laatste-maal van Faraos aangezigte Weg-gegaan,

Moses maakt de Oudsten Israëls de Inzetting van 't PASCHA bekend.

Exod. 12: 21.

gegaan, en hier van Bedreyging gedaan had; is niet alleen uyt Exod. 11:4. Maar
inzonderheyd uyt Kap. 12: 1. openbaar, als'er gezeyd word: *De Heere nu* had-
de *tot Moses en Aaron in Egiptenlande gesprooken.* &c. Daar ons dan vervolgens,
de Instellinge van dit PASCHA, met zoo veel naauwkeurige Bepaalingen, ver-
haald word, Dat alle Geleerde Verstanden, genoegzaame Stoff gevonden heb-
ben, haaren Arbeyd aan desselfs onderzoek te besteeden: En het lust ons ook
nu, den vollen Oogst daar van in-te zaamelen. In wat staat van Geloof en Gods-
dienst, de Israëlitize Kerke in Egipten, naa de Voorligtende Voetstappen der
Geloovige Vaderen, zy geweest; welke de Belofte van Abraham, in't Ver-
bond der Besnijdenis, steeds hebben Voortgeplant; is te vooren, beneffens haa-
re Inwooninge in den Lande Gosen, gezien. Alhoewel zy hen van weegen d'Af-
godize Verbolgendheyd der Egiptenaaren, die het Slagten der Beesten, als *Een
Grouwel* aanzaagen, van de Aal-oude Dienst der Offerhanden, schijnen Ge-
speend te hebben; gelijk uyt Exod. 8: 26. af-te neemen is; terwijl nogtans de
Vroome in Israël, over die Naalaatigheyd, bekommerd waaren, en om herstel-
linge yverden; Exod. 5: 3: 't Geen egter onder haar, van weegens de Onderlinge
Zaamenleeving met d'Egiptenaaren, niet zoo Algemeen, noch Zuyver toeging,
Dat van haar niet even't zelve is konnen gezeyd worden, als van haare Vaders, die
over den Eufrat gewoond, en Vreemde Goden gediend hadden: (Naamelijk The-
rach de Vader Abrahams en Nachors;) Datze naa Godt niet hebben willen hoo-
ren, noch de Verfoeyzelen haarer Oogen en Drek-Goden der Egiptenaaren ver-
laaten, Ezech. 20:8. Zulx Godt zijn Volk, noch korts voor haar afscheyd uyt E-
gipten, met Dry-erley beveelen; naamelijk het *Pascha*, het Feest der *Onge-
zuurde Brooden*, en *d'Heyliging der Eerstgeboorne*, als zoo veel Geneesmiddelen,
teegens derzelver Afgodische gemeenschap, heeft willen Waapenen; op dat hy
haare Gemoederen door veelerley Bepaalingen der Omstandigheeden, en Tijd-
afzonderingen, ter Gehoorzaaming, en Betragting van Hoogdraavende dingen,
Werk verschafte; gelijk uyt de Instelling van dit PASCHA, die aan 't XII[de].
Hooftstuk van't Boek der Uyttogt, breedspraakig te Leezen staat, niet duyster-
lijk af-te neemen is. Want dat Moses d'Inzetting van deeze Plegtelijkheyd, niet
alleen de gantze Vergadering van Israël bekend gemaakt, maar ook zoodaanig,
Door het Geloove doen uytvoeren heeft; Datze naa zijn Voorschrift, elk in haare
Huysgezinnen, een Mannelijk Lam Geslagt, en de Deur-Posten van haare Huy-
zen, met desselfs Bloed besprengd hebben; (op dat den Verderver haare Eerstge-
boorne Verschoonde;) daar van is den Apostel Getuyge, Hebr. 11:28. En dewijl
dat Geloove voorzeeker niet daar in gerust heeft, Dat het Bloed van een Onnoo-
zel Dier, de Zonden des Volx Weg-nam, en zy alzoo Verschoond bleeven;
Lust ons naa de Beschouwing deezer Omstandigheeden, zoo wel de *Voorschaa-
duwende* als de *Historize Reeden* deezer Instellinge naa-te spooren.

Toestand der Israëlitize Kerke te dees tijd.

Israëliten voor haaren uytgang dryerley beveelen belast.

PASCHA hoe door 't Geloove ingesteld.

Op dat dan het Tijd-punt van Israëls Doorlugtige Uytgang, te-bet in Ge-
heugen bleef, heeft de Wetgeever gewild, Dat die Maand, in welke zulks naa-
derhand, tot een Jaarlijkze Gedagtenis in Israël zou Onderhouden worden;
Haar-Lieden Een *Hooft der Maanden*, Dat is, de Eerste Maand van 't Jaar zou
zijn. Exod. 12: 2. Naamelijk de Maad ABIB, by de Kaldeeën *Nisan* genoemd.
Neh. 2: 1. Welke aan Israël van nu voortaan, de Eerste der Kerkelijke Jaar-
Reekening, tot het af-tellen der volgende Feest-Daagen weezen zou. Gelijk
hier door uytdrukkelijk aangeweezen word; *Zy zal Uw*, of *voor Uw zijn*; te
weeten, ter Oorzaake van Uwen Uytgang uyt Egipten: Ten deel over-een-
koomende, met onze (*a*) *Lent*-en *Gras-Maand*. Doch haar Burgerlijk Jaar, naa
welke de Jubel-Jaaren gereekend wierden, begon in de Zeevende Maand; naa-
melijk in (*b*) Herfst-Maand, gelijk te zien is. Lev. 25: 8, 9, 10. en Josefus Eerste
Boek. Kap. IV. En het blijkt uyt het Talmudize Deel ROSH HASCHANA. Kap.
1. Dat de Joden uyt een Oud Erfgerugt gelooven; Dat gelijk zy in de Maand
Nisan; (dat is *Abib.*) Van de Egiptize Dienstbaarheyd Verlost zijn; zy ook

De Tijd van't PASCHA tot een Hooft der Maanden en Jaar-Feesten gesteld.

(a) *Maart en April.*

(b) *September.*

Burgerlijk Jaar onder Israël.

op dezelve Tijd, weederom door den Messias zullen Verlost worden. Maar indienze daar toe ook eens bemerkten, Dat zy den Heere der Heerlijkheyd en Rotsteen haares Heyls, op het Pascha ter Derder Uure Gekruyst hebben; en hy ter Neegender Uure den Geest gegeeven heeft; en alzoo met het Morgen-Offer aan 't Hout Geklonken, en omtrent de Tijd des Avonds-Offer Gestorven is, wanneer zy op den Heyligen Berg veele Paasch-Lammeren Slagteden, en veele des Avonds te vooren reeds Geslagt waaren; zy zouden moogelijk in de Scheemering verneemen, Dat het Goddelijk Bestuur gewild heeft, Dat het Lichaam met de Schaaduwe, op een en dezelve Tijd te zaamen-gekoomen zijn; hoe zeer ook den Joodzen Raad zulks zogt op-te schorten; wanneerze voordagtelijk zeyden; *Niet op het Paasch-Feest, op datter geen Oproer en koome*. Matth. 26: 5.

Kristus op 't Pascha Gekruyst.

En gelijk de Hebreeën zeederd al haare Feesten, van het Egiptize PASCHA, als de Hooft-Wortel der H. Dagtelling, hebben beginnen te Reekenen; alzoo zal ons zulx tot de naader Beschouwing van der Joden Pascha, en andere Feest-Daagen in Kanaan Onderhouden, geen ondienstig Voorbereydzel verstrekken, indien wy 't zelve hier een weynig breedspraakig af-doen. Zonder dat wy nogtans moogen overslaan; Dat alhoewel zommige gezeyd hebben, Dat de Maanden der Hebreeën, voor de Babylonize Gevangenschap, geen byzondere Naamen hadden; maar dezelve in Ordening naa 't getal in 't Jaar noemden, De *Eerste*, de *Tweede*, *Derde*, &c. (Waar van Voorbeelden te zien zijn; Ide Gen. 8: 13. IIde Gen. 8: 14. III. Exod. 19: 1. V. Num. 33: 38. VII. Lev. 23: 24. &c.) Worden nogtans Vier verscheyde Maanden gevonden, die haare Naamen al voor de Babylonize Gevangenschap hadden; te weeten, ABIB d'Eerste Maand by de Hebreeën *Nisan*; Exod. 13: 4. daar naa ZIN. De Tweede Maand, by d'Hebreeën *Jair*; 1 Kon. 6: 1, 37. daar naa ETHANIM de Zeevende Maand 1 Kon. 8: 2. by d'Hebreeën *Tisri*, Daar naa BUL, de Agtste Maand; anders *Marchasuan* genoemd; 1 Kon. 6: 38. Hoedaanige Maanden ook niet zelden onder Tel-Naamen doorgaan. Gelijk we dezelve dan ook in 't Eerste Boek der Kronijken, van *Een* tot *Twaalf*, zonder Naamen vinden opgeteld, Kap. 27: 1-15. Niet-teegenstaande dat Boek van Ezdras naa de Weederkeering uyt Babel Geschreeven is, gelijk meest al de Geleerde onder Joden en Kristenen gelooven. En alhoewel wy de Maanden der Hebreeën strax hier naa, met onze Maanden zullen over-een brengen; zalt minder Verwarring geeven, alleen de Eerste Maand van Twee daar zy met een gedeelte invald, op-te noemen; en daar toe dezelve hier voor-af elk zijn tussen-val aanwijzen. I. NIZAN of *Abib*, vald in op Maart en April. II. JIAR of *Zin*, op April en May. III. SIVAN, op May en Junius. IV. THAMUZ, op Junius en Julius. V. AB, op Julius en Augustus. VI. ELUL, op Augustus en September. VII. THISRI of *Ethanim*, op September en October. VIII. BUL of *Marchasuan*, op November en December. X. THEBETH op December en Januarius. XI. SCHEBETH op Januarius en Februarius. XII. ADAR, die ook VEADAR genoemd word, op Februarius en Maart.

Dat d'Israëliten eertijds Drij voornaame Feesten hadden, waar in zy Jaarlijx uyt alle Gewesten van Kanaan, naa Jerusalem opgingen, om voor den Heere te Verschijnen, en dezelve aldaar te Vyeren; is uyt Exod. 23: 14-18. openbaar. Naamelijk I. Het Feest van PASCHA, of der *Ongezuurde Brooden*: Ten II. Het Feest der Weeken of PINXTEREN: Ten III. Het Feest der TABERNAKELEN, of *Loofhutten-Zetting*. Hoedaanige Drije Feesten by de Joden, gemeenelijk SCHALOSCH REGALIM genoemd worden. Waar toe zy noch andere Feest-Daagen hadden, welkze in de Steeden en Plaatzen Vyerden daarze woonden; van haar doorgaans, JAMIM TOBHIM, dat is, *Goede Daagen* geheeten. Doch gelijk onder de Drij groote Jaar-Feesten, het PASCHA, voornaamelijk d'Eerste plaats Bekleede, hebben zy ook van die Maand, alle haare andere Feesten des Jaars beginnen te reekenen; volgens 't geen wy zoo strax uyt Exod. 12: 2. hebben aangemerkt. Invoegen de Eerste Dag deezer Maand, te weeten de *Nieuwe Maan*

Deut. 16: 16. Drij Jaar-Feesten onder Israël.

En Feesten, die Goede Daagen genoemd wierden.

Maan van (*c*) Lente-Maand, by de Hebreeën ABIB, en van de Kaldeeën NISAN genoemd; Het begin van 't *Heylige Jaar* of der *Feesten* was. Maar het *Burgerlijke Jaar*, begonden zy op den Eersten der Maand *Tisri*, of (*d*) Herfst-Maand: Naamelijk van de Nieuwe Maan derzelve Maand. Van welke Vast-stelling der Jaar-Reekening, dit in den Thalmud gevonden word: „Daar zijn Vier beginzelen „des Jaars te tellen: I. Op den Eersten Dag der Maand (*e*) NISAN, is het Nieuwe „Jaar der Koningen, en der Feesten. II. Op den Eersten Dag der Maand ELUL, „of Nieuwe Maan van (*f*) *Oogst-Maand*, is het Nieuw-Jaar om het kleen Vee „te Vertienen. III. Op den Eersten Dag der Maand TISRI of Nieuwe Maan „van (*g*) Herfst-Maand, is het Nieuwe Jaar der Jaaren; naamelijk het Jaar der „Loslaating of JUBEL-JAAR, en Planting der Boomen en Kruyden. IV. Op „den Eersten Dag der Maand SCHEBET of Nieuwe Maan van (*h*) Sprokkel-„Maand; is het Nieuwe Jaar der Boomen: Alhoewel Rabbi Hillel, en zijn „gantze School geleerd heeft, Dat dit Jaar op den Vijftienden Dag begind. 't Geene aldus te verstaan is: Het *Jaar der Koningen* was het Begin, van welke zy de Jaaren der Rijks-Bezitting haarder Koningen, begonden te Reekenen; en naa welk ook alle Hand-Schriften, en opentlijke Verband-Brieven pleegen gemaakt te worden: En wierd het zelve zoodaanig onderhouden; Dat zoo wanneer yemand slegts een Maand of Week, Jaa maar eenen Dag, voor den Aanvang van (*i*) Lente-Maand, tot Koning Verkoozen, en Bevestigd was; die Maand, Week of Dag des loopenden Jaars, voor een gants Jaar Gereekend wierd. Insgelijx is ook de Eerste Dag van de Nieuwe Maan in Lente-Maand, het Begin der *Feesten*, of *Maanden*, naa welke zy de Feest-Daagen telden: Als by Voorbeeld; het PASCHA word gehouden in de Eerste Maand, NISAN; het Loofhutten-Feest in de *Zeevende*, en zoo vervolgens. Daar naa was de Nieuwe Maan van (*k*) Oogst-Maand, het Nieuw-Jaar van de Vertiening van 't kleen Vee; Dat is, van welk zy de Jaaren en Maanden begonnen te tellen, waar in het Nieuw-Gebooren Vee Geworpen was; op datze daar van de behoorlijke Tienden gaaven. Ten Derden was de Eerste Dag der Nieuwe Maan van (*l*) Herfst-Maand, het Begin der Jaaren, die zy naa de Tijden van de Scheppinge der Weereld reekenden; die altijd haar Begin met deeze Maand nam; en volgens deeze, hebben zy dan ook de Tijd der Loslaating, of het Jaar der Ruste gereekend; naamelijk het *Zeevende Jaar*, in welke haare Akkers, en Wijn-Bergen, SABBATH hielden, en Braak moesten liggen: Als meede het JUBEL-JAAR, Dat op het Vijftigste Jaar viel, waar van Lev. XXV. te leezen staat. Ook teldenze van hier, de Tijd van de *Plantinge der Boomen*, en *Kruyden*, op datze het Jaar van derzelver Onreynheyd behoorlijk wisten. Want zoo by Voorbeeld een Boom in (*m*) Wied-Maand Geplant was, zoo wierd het Eerste Jaar der Planting, geëyndigd met (*n*) Oogst-Maand: Maar het Tweede begon van Herfst-Maand; en alzoo wierd een Boom volgens Leviticus XIX. Drij Jaaren lang, *Voorhuydig* en *Onreyn* gehouden, waar van wy de reeden deezer Instellinge, te vooren, daar we van 't Verbond der Besnijdenis Spraaken naader hebben uytgepluyst. Ten laatsten, was de Eerste Dag, (of als Hillel gewild heeft, de Vijftiende van de Elfde Nieuwe Maan; die ten deel met onze (*o*) Louw-Maand, overeenkomd;) het *Nieuwe Jaar der Boomen en Vrugten*; Naamelijk voor zoo-veel zy voor of naa dien Dag Groenden, of Botten uytschooten; zoo wierd het Eeten der Vrugten, Toegelaaten of Verbooden. En volgens deeze Reekening gaaven zy'er ook de Tiende van; naamelijk van die, welke voor deeze Maand Bloeyden; als Daadel-Boomen, Citroen-Boomen en diergelijke, die vroeg Botten schooten, en tijdelijk Rijpe Vrugten voortbragten; van welk men dan Eeten mogt, eer het Jaar tot aan (*p*) Louw-Maand om-was. Doch die haar Bloeyzem naa deezen Dag alder-eerst gaaven, bragten niet-te-min noch in 't zelve Jaar Rijpe Vrugten; maar van die was niet Geoorloft te Eeten, ten zy naa den Vijftienden Dag van Louw-Maand. Daar-en-booven gaaven zy geene Tienden,

van

(c) *Maart.*

(d) *September.*

Vier beginzelen des Jaars.

(e) Dat is *Abib.* of *Lente-Maand.*

(f) *Augustus.*

(g) *September.*

(h) *Februarius.*

Het Jaar der Koningen.

(i) *Maart.*

Het Jaar der Feesten.

(k) *Augustus.*

(l) *September.*

Het Jaar der Schepping naa welk de Sabbath-Jaaren geteld wierden.

(m) *Junius.*

(n) *Augustus.*

(o) *Januarius.*

Het Jaar der Boomen en Vrugten.

(p) *Januarius.*

van de Boom-Vrugten, welke voor den Eersten of Vijftienden van Louwmaand, Knoppen voortbragten. Doch van die daar naa Bloeyzel gaaven, moestenze Tiende geeven. En gelijk van alle deeze dingen, heel breed in den Thalmud gehandeld word, alzoo heeft Anthonius Margarita, in zijn Boek *Van't Joods Geloof*, geschreeven; Dat op den Vijftienden Dag, het eerste Zap in de Boomen voortkomd; en de Zaaden ook in Appelen en Peeren, op dees Tijd haar omkeeren en veranderen. En dit agten wy tot hier toe genoeg van de Verscheyde Beginzelen der Joodze Jaar-reekening, om van daar, tot de Eerste Instelling van het Pascha in Egipten voort-te vaaren.

Afzondering van het Lam tot het Pascha. (a) *April.* (b) *May.* (c) Dat is in onzen *Maart* en *April.*

Op den Tienden Dag der Maand Nisan, moest elk Huys-Vader een Lam van de Kudde neemen, en tot den Veertienden Dag der zelver Maand, in Bewaaringe houden. Exod. 12:3,6. Welken Tienden Dagh, Burmannus, onzes agtens, gants quaalijk den xxxste van (*a*) Gras-Maand, op Donderdag; en den Veertienden, den ivden van (*b*) Bloey-Maand, des Maandags reekend: Naadien de Maand *Nisan* of *Abib*, tussen (*c*) Lente-en Gras-Maand invallende, de Tien Daagen verloop, onmoogelijk met den Dertigsten *April*, of Grasmaand, konnen uytkoomen; en zoo ook niet de Volgende Tijd, op den Vierden *May*, of Bloeymaand. Doch dit is uyt de Instellinge zeeker, Dat gelijk de Paaschlammeren op deezen Veertienden Dag aan den Avond moesten Geslagt worden; alzoo ook de Ongezuurde Brooden, te dier tijd een aanvang naamen; en daar van, *Den eersten Dag der Ongezuurde Brooden* genoemd word; Matth. 26:17.

Wanneer de tijd der Ongezuurde Brooden een aanvang nam.

Op welke tijd, de Discipelen daarom ook Vroegen, *Waar Jesus het Pascha wilde Bereyd hebben te Eeten.* Vergelijkt eens aandagtig, Marc. 14:12. en Luc. 22:7. met Exod. 12:6, 15, 18. en het zal genoeg zijn, om de tijd van der Joden Wettig Pascha, naa de Waarheyd vast-te stellen, zonder dat wy ons voor als noch verder te bekommeren hebben, of ook Jesus zijn Laatste Pascha, een Dag eer, dan de meesten hoop der Maanwijze Joden, met zijne Discipelen Gegeeten heeft? En of *De Eerste Dag der Ongezuurde Brooden*, op welken Avond Jesus zijn Pascha At, niet slegts een *Voorbereyding* van het Zeevendaagze Feest der Ongezuurde Brooden was, maar het Feest zelve, alleen des Anderen Daags, Dat is, op den Vijftienden Dag begonnen is; Naadien ons d'Euangelisten genoegzaam hier in Voorligten; en niet een Woord reppen, van het Geschil, dat de Joden te dees-Tijt hadden, over het Vast-stellen van het Paaschfeest; willende d'eene de Instellinge van Moses, d'andere, de nette Uytreekening der Maane in-agt genoomen hebben; Waar door het dan te-mets zou by-gekoomen zijn, Datter Twee Paaschfeesten naa malkanderen gehouden zijn. Doch hier aan draagen d'Euangelisten geen Kennis: Maar noemen den Veertienden Dag, *Den Eersten Dag der Ongeheevelde Brooden:* Wanneer *Zy*, (Naamelijk de Joden naa de instellinge, Exod. 12:6.) *De Paaschlammeren slagteden.* Marc. 14:12. Luc. 22:7. En schoon moogelijk Josefus, uyt aanmerking van deezen Veertienden Dag, slegts als een *Voorbereyding* van het Feest der Zoete Brooden te neemen, Zeyd, *Dat zy Agt Daagen Feest hielden*, zoo belet zulx egter niet Dat het Slagten der Paaschlammeren niet altijd op den Veertienden Dag geschiede; met welke Maaltijd, de Ongezuurde Brooden aanvingen, en alzoo uyt die Gemeenschap en Zaamenhang, de *Eerste Dag* is konnen genoemd worden. Maar overmids dit alleen in den laaten Avond met het Eeten des Paaschlams inging; en veele de Dag-reekening met den Avond beginnen, zal dit Geval tot den volgenden Dag behooren, en het Pascha op den 15den en niet op den 14den Gegeeten zijn; en daarom vald hier zulken H. Dagreekening, als ons de Joden uyt de Scheppinge verzieren, heel in duygen; ten zy dan dat men de 14de. Dag, den *Eersten Dag der Ongezuurde Brooden* wil noemen; van weegens het Weg-doen des Zuurdeessems, die van s'Middags af begon. Dit leeren ons niet alleen de Joden, maar ook Moses, Exod. 12:15. Die zoo wel de tijd der Slagting, Braading en Eeting, als het Begin der Ongezuurde Brooden, op den Avond van den Veertienden Dag steld; het welke

Zee-

Zeeven Daagen, Dat is, tot den Een-en-twintigsten aan den Avond duurde. Exod. 12:18. 't Geen buyten twijffel ook de Reeden is, Dat daar meer dan Eens, als met een Wijs-Vinger, ingescherpt word, *Deezen Dag*. Waar toe misschien veel zal helpen, als men aanmerkt, Dat Exod. 12:15. de Dag op welke het Zuurdeeg moeste Weg gedaan worden; zoo wel als by de Euangelisten, *De Eerste Dag* genoemd word. Doch aangaande de regte Tijd, op welk het Pascha Gegeeten, en het Feest der Ongezuurde Brooden als een byzonder Feest, Dat het Pascha on-afscheydelijk volgde, moest gehouden worden? Daar toe diend alleen Num. 28: 16, 17. naagezien te worden; daar aldus te Leezen staat: *In de Eerste Maand, op den Veertienden Dag der Maand; is het Paaschen den* Heere: *Ende op den Vijftienden Dag der zelver Maand, isset Feest: Zeeven Daagen zullen Ongezuurde* (Brooden) *Gegeeten worden.* Alhoewel nogtans dat Feest der Brooden, ook den Naam van *Pascha* draagt. Luc. 22:1. van weegen de Zaamenhang en de *Paasch-Offeren*, welke geduurende die Zeeven Daagen, Geslagt en Gegeeten wierden; gelijk we hier naa verneemen zullen. En of schoon de Joden, uyt een onzeekere bevatting van Moses verhaal der Scheppinge, die van de Duysternis begind, haare Dag-reekening van den Avond beginnen, en daarom haaren Sabbath, met Zonnen-Ondergang laaten ingaan; zoo ziet men nogtans, Dat Moses alles wat tot d'Instelling van dit Paasch-Feest behoord, tot den Veertienden Dag deezer Maand bepaald; gelijk hy de Afzondering van 't Lam, den Tienden der Maand toeschrijft; en den Avond alzoo het eynde van den Dag reekend. En het zou misschien wel konnen zijn, Dat hy zulx ook in de Schepping doed; als die naa onze Gissinge veel-Wijzer was, dan dat hy de Duysternis, die uyt haar Afgrondize gesteldheyd, van Ligt ontbloot was, zoude hebben willen *Nagt* of *Avond* noemen; en welke eerst naa den Eerst-Voorbygegaanen Dag aanquam, en Godt alzoo 't Verbond met Dag en Nagt vaststelde, Jer. 33:25. Gelijk wy ook geen Swaarigheyd zien, om de Woorden, (*Doe was het Avond en Morgen geweest, de Eerste Dag;* Gen. 1:5. &c.) opte neemen, als op den Tweeden, en zoo telkens op den Volgenden Dag, en altijd in de Verleeden Tijd gesprooken: Om dat de Tijdbevatting van een gants Verligten Dag, zoo alsze van den Avond en den Nagt gevolgd was, op het aankoomen van den naasten Morgenstond, een Eynde nam, en zoo Voltooyd was, Dat weer een Nieuw, of anderen Dag met de Morgestond begon; op welk dan al weeder een ander deel der Scheppinge volgd, *Vers* 6. Want hier op alleen te steunen, Dat den *Avond*, voor den *Morgen* genoemd word, is al-te swak, naadien wy Gen. 1:5. verneemen, Dat weederom den *Dagh* voor de *Nagt* genoemd word. Vergelijkt *Vers* 16, 18. Daar-en booven Verscheeld den *Avond* van den *Nagt*; die eeven zoo een gevolg van den Avond, als den Avond van den Dag is. Voorwaar de dikke Duysternis, die d'Ongefatzoeneerde Klomp des Afgronds bezat, en buyten de Gemeenschap des Ligts hield, was voor zoo-verre geen deel der Goddelijke Voortbrenging, maar veel-eer een Berooving, Gebrek, en Niet-zijn; en nogtans noemdze Burmannus, de Nagt, naa welke het Ligt Geschaapen is, op dat hy der Joden vieze Dag-reekeninge plaats gaf: Want gevraagd hebbende; *Hoe uyt Avond en Morgen, den eersten Dag geworden is?* Antwoord hy; *Den* Avond *word-genoomen voor den Nagt, van welken den Avond het Begindzel is, ende den* Morgen *insgelijx voor den Burgerlijken Dag: En zoo is uyt den Nagt die Voorging, en uyt den Burgelijken Dag, die het Ligt aanbragt; geworden* Eenen, *Dat is*, den Eersten *Natuurlijke Dag der Weeke* (die wy nu den Dag des Heeren noemen;) *Bestaande uyt* 24. *Uuren, als* 2 Kor. 11:25. *Zoo dat den Avond geweest is Voor den Dag: En de Joden daarom ook nu noch haare Daagen van den Avond aanvangen, om dat de Duysternis voor het Ligt geweest is; want het Ligt is eerst Geschaapen naa den Eersten Nagt. En misschien maakt David, daarom*, Psal. 104:19. *eer gewag van de Maane, die over de Nagt heerscht, dan van de Zonne.* Dit zeyd Burmannus. Maar die op Genesis 1: 16, 18. Let, zal niet

't Feest der Ongezuurde Brooden volgde op het Pascha.

Bedenking over het Dwaalziek Gevoelen, dat den Dag met den Nagt begind.

Der Joden Gevoelen van Burmannus gevolgd en verklaard.

En door een Teegenbedenken weedersprooken.

zoo ligt Gelooven, Dat David, die buyten twijffel, d'Historie der Scheppinge wel Geleezen had, uyt dat inzigt, de Maan, voor de Zon gedagt heeft; veel min gemeend heeft, Dat die al in de donkere Nagt des Afgronds gescheenen heeft; Naadien wy zien dat Moses zelfs, daar van heel anders spreekt. Want gelijk Godt naa 't voltrekken van de Zes Daagen der Schepping, gezeyd word *Op den Zeevenden Dag, Gerust te hebben*, Gen. 2: 2. Alzoo heeft ook Moses, ter-Tijd als hy aan Israël de SABBATH *der Ruste* bekend maakte; op den Zesden Dag gezeyd; *Morgen is de Ruste, de Heylige Sabbath des Heeren*. Exod. 16: 23. Naamelijk, wanneer de Nagt van dien Zesden Dag, als hy dit sprak, zou voorby zijn. Want dat'er Lev. 23: 32. gezeyd word; *Van den Avond tot den Avond zuld gy uwen Sabbath Rusten.* Zulx word daar alleen van de Tijd des Grooten Verzoendags gezeyd, die op den Tienden der Zeevende Maand moest gehouden worden. Let aandagtig op d'Aangehaalde Plaatze van *Vers* 27. tot aan *Vers* 33. En het zal misschien strax uyt het Slagten der Paaschlammeren, welke tussen Twee Avonden geschiede, noch verder blijken, hoe dwaal-ziek het is, den Dag, met den Avond te beginnen. Want het zy ook dat wy, XII of XXIV Uuren, voor Dag en Nagt reekenen; zoo voeldmen wel, Dat de Eeuwige Duysternis met welke den Afgrond, voor 't Aanligten van den Eersten Dag, Overgooten lag, geen VI, of XII. Uuren toege-eygend, noch als een Tijd-verloop des volgenden Eersten Dags konnen gereekend worden.'t Geên men behoord naa-te denken. Want alhoewel waar is, Dat men der Joden Dagreekening gemeenlijk ter-hand neemd om Jesus verblijf in 't Graf, met het Voorbeeld van JONAS *Dry Daagen en Nagten in den Grooten Visch*, over-een te brengen; schijndmen zig nogtans dies aangaande gemakkelijker te konnen redden, als men Jesus Dry Daagen en Nagten verblijf *in 't Graf*, van de Tijd zijner Gevangen-neeming in 't Hofken van Gethzemane, tot aan zijn Opstandinge reekend. En wy verneemen, Dat ook den Hr. van Til, heeft toe-geleyd, om Jesus Voorzegginge, hier door te ligter om Verklaaren te maaken. Want naa dat hy over Matth. 12: 40. de verscheyde meeningen, over des Zaligmaakers verblijf *In den schoot der Aarde*, (waar door de meeste, *Het Graf*, Andere, *De Vergaaderplaatze der Zielen*, of ook wel *De Helle* verstaan) heeft bygebragt; heeft hy zijn eygen Bedenking daar omtrent, dus openhertig Voorgesteld: „Ons belangende zeyd hy, meenen onder Verbeete-„ring; Dat door *Het herte der Aarde*, geen Teegenstellinge gemaakt word, tee-„gens het zijn van Jonas *in den Buyk van het Zeegedrogt*, Maar teegens het zijn „van Jonas *in 't Herte van de Zee*; Dat is, Bedooven in de Zee. Jon. 2: 3. En dat „gelijk JONAS in 't Herte van de Zee wierd verswolgen in den Buyk van dat „Zeegedrogt: Dat alzoo ook de Zone des Menschen, *in 't Herte der Aarden*, „Dat is, hier noch zijnde Bedooven onder de Menschen op der Aarde in Jeru-„salem, *Het Herte der Aarde*, yts diergelijx zou Weedervaaren binnen dien zel-„ven omtrek des Tijds: *Zoo* als aan Jonas Weedervoer op de Zee. Die nu door „*Het Herte der Aarde*, het *Graf* of de *Helle* verstaan (overweegende die Swaa-„righeyd, Dat Jesus maar Twee Nagten en een Vollen Dag in 't Graf geleegen „heeft,) Verklaaren deeze Woorden Aldus; Dat hier Dry geheele Daagen „en Nagten, worden genoomen voor een Goed-Deel van Dry Daagen, gelijk „dat by de Hebreën gebruykelijk is. 1 Sam. 30: 12, 13. Esth. 4: 16. en 5: 1. En „neemen dan haare Reekening, of naa de Heylige Daagen der Hebreën, die „haar Aanvang met den Avond neemen; of naa de Gewoonte der Romeynen, „die haare Daagen van den Middernagt beginnen: En zoo bevindmen, Dat „JESUS niet alleen de Volle Sabbath-dag Gerust heeft in het Graf, maar ook een „Kleyn Gedeelte, van de Voorgaande Vrijdag, en van den Volgenden Zon-„dag. Maar indien onze Uytlegginge plaats grijpt, die door 't *Herte der Aarde* „maar blootelijk verstaat, een Plaatze op't Aardrijk in de Weereld, in Teegen-„stelling van 't *Herte der Zee*, Dat is, de Openbaare Zee, in welke JONAS die „Wonderlijke ontmoetinge Weedervoer; zoo vindmen zig hier uyt alle Swaa-

„rig-

„ righeyd gered. De Staat van JONAS *in den Buyk des Grooten Vischs*, zal dan Be-
„ teekenen de Staat van JESUS onder de Omçingeling van 't gantsche *Geweld der*
„ *Helle*; en de gantsche Uure van de *Magt der Duysternisse*, doen JESUS om Gods
„ Tooren te stillen, was geworpen in dien Afgrond der Ellende, en aldaar aan-
„ gegreepen van 't Helsche Gedrogt, beslooten in zijne Banden, en eyndelijk in
„ zijn Kerker, daar hy hem hield onder de Banden des Doods: Maar weeder-
„ om moest laaten uytgaan op't Drooge, van daar hy de Heydenen roepen zou-
„ de tot zijn Erffenisse. In dien staat, zijnder Dry Nagten, en Dry Daagen over
„ hem verscheenen: De Eerste Nagt was de geene daar in hy Verraaden wierd;
„ De Tweede Voor, en de Derde Nagt Naa den Sabbath. De Eerste Dag was
„ de Dag van zijn Kruys-Dood en Begraaffenis, de Tweede was de Sabbath,
„ in welke hy Ruste, de Derde was de Eerste Dag der Weeke, op welke hy Ver-
„ rées in den Morgenstond. En zoo is hem binnen de Tijd van Dry Daagen en
„ Dry Nagten, alle het geene Weedervaaren, Dat Jonas binnen zoodaanigen
„ Tijdbestek als zijn Voorbeeld bejeegende, *In den Buyk der Helle*, daar hy besloo-
„ ten zijnde, als uyt den Lande der Leevendige afgesneeden was. En dus verre
lusten 't ons d'eyge Bewoording, van die aanminnige Schrijver by te zetten. En
alhoewel dit eenigzinds buyten ons Bestek loopt, moogen wy'er egter op aanmer-
ken, Dat de Tijd-afmeeting in 't Voorbeeld van JONAS, met den Dag begind;
doch die van JESUS Verschuyling, volgen deeze Bedenklijke Verklaaring, met
den Nagt.

Maar gelijk Exod. 12:3,6. Belast word, het Paasch-Lam, op den Tienden der Maand, tot den Veertienden der Slagtinge, van de Kudde af-te zonderen, en alzoo Vier Daagen in Bewaaringe te houden; alzoo zijn de Joden van Ouds niet naalaatig geweest, dien Tijd, met eenige Plegtigheeden en Onderwijzing haarer Kinderen te Besteeden, welke naa de Reeden deezer Godsdienst zouden Vraagen. Gelijk zy Vermaand worden te doen. Exod. 12:26,27. Waar toe eenige meenen dat de Huys-Vaders, zoo veel-te meer geleegentheyd gaaven, als zy de Gewoonte hadden, het afgezonderde Lam, zoo lang in haare Huyzen te Bewaaren en aan de Posten van haare Bedsteeden te Binden; op datze het zelve te Zienelijker voor Oogen hadden, en hunne Kinderen het Naa-vraagen, als in de Mond leyden: Doch wy zullen strax uyt Maimonides verneemen, Dat veele Jooden en Kristenen, deeze Afzondering, onder de Omstandigheeden tellen, die in 't Land Kanaans Afgeschaft, of Naagelaaten wierden; en alleen hier in Egipten waargenoomen is. Onder-en-tussen hebben de Rabbinen, die verscheyde reeden van de Tijd deezer Afzondering bybrengen, deeze Betragting nogtans als de voornaamste aangeteekend; alhoewel die misschien met eenige der andere Ceremonien meest alleen op het Paasch-Lam van Egipten passen. Gelijk uyt haare Verklaaring eenigzinds twijffelagtig af-te neemen is. Het Lam zeggenze, wierd om Vier Oorzaaken, van den Tienden tot den Veertienden der zelver Maand bewaard: I. Op datze door de veelerhande Toestel van haare Reys-Togt, het Paasch-Lam in de Tijd van haar Vertrek niet vergeeten moggen. II. Op datze binnen deeze Vier Daagen Tijd, te zeekerder Kennis kreegen, van de volkoomene Lijfsgestalte des Lams, haar opzettelijk aanbevoolen; Exod. 12:5. III. Op datze door een Vier-Daagze Beschouwing van dit Lam, wierden Opgewekt, om niet alleen aangaande haar zelven, te overdenken, door hoedaanig-een Barmhertigheyd Gods, zy de Verlossing uyt het Dienst-Huys van Egipten, nu naa zijne Belofte stonden t' erlangen; maar ook, om haare Kinderen in dat Leerstuk te Onderwijzen. Waar toe haar dan ook de Overleevering der Ouden vermaande, Dat het Lam geduurende de Tijd van Vier Daagen, aan de Stijl van haare Bedsteede, daarze geduurig met haare Kinderen by en omtrent waaren, moest vast Gebonden zijn. En ten IV. Op datze zig in al die voor-afgaande Tijd, ter Deugden bereyden, en tot het Eeten des Paasch-Lams bequaam maakten. Van hoedaanigen *Heyliging* niet zelden in de Boeken der

Het Paasch-Lam, Vier Daagen in Bewaaringe gehouden.

Lev. 1:3. en 22:21. Mal. 1:8. 1 Petr. 1: 19.

Kronijken gewag gemaakt word. Doch gelijk de Wet in de plaatzen alwaar het Pascha naaderhand word Aanbevoolen, van deeze Ceremonie niet en rept; (als te zien is, Lev. 23. 5-8. Num. 9: 2, 11. en 28: 16, 17. en Deut. 16.) Alzoo ontbreeken ook geen fraaye Schrijvers onder de Joden, welke meenen, Dat deeze Afzondering alleen voor die Tijd was, Datze dit Eerste Pascha in Egipten zouden Eeten. En in deezer voegen heeft Maimonides *in* KORBAN PESACH, gezeyd; Dat I. *Het Eeten des Paasch-Lams in haare Huyzen, Verstrooyd in Egipten:* II. *De Afzondering des Lams van den Tienden Dag aan.* III. *Het Bloed-Strijken aan de Posten der Deure.* IV. *Het Eeten met Haaste: Geenzinds van de naakoomende Geslagten is afgeëyst, maar alleen tot het Pascha van Egipten behooren.* Dit zeyd Maimonides. En 't word niet alleen even-zoo in den Thalmud gevonden, maar de laatere Gewoonten der Joden in Kanaan, zullen ons te-gelijk met derzelver heedendaagze Kerk-zeeden, d'Affschaffing van verscheyde omstandigheeden, korts hier naa konnen Grondvesten.

Welke Afzondering in Kanaan naagelaaten is.

Het Paasch-Lam belast tussen Twee Avonden te Slagten.

Maar hoe mag het doch te verstaan zijn, Dat de Slagt-Tijd van dit Lam, Exod. 12: 6. gesteld word; *Tussen de Twee Avonden?* Want daar schijnd eenige Duysterheyd in dat Gebod; en de Godsgeleerde zijnder ook niet eens-gezind over? De LXX Overzetters zeggen, *Teegens den Avond*, Dat is, naamiddags voor Zonnen Ondergang. Doch de gemeene Latijnze Vertaalinge, zeyd slegts; *Gy zuld het des Avonds Offeren.* Maar naadien'er nogtans van *Twee Avonden* gerept word, en zulks noch als met d'aanwijzing van een bekende Zaak; *Tussen de Twee Avonden*; hebben de Geleerde deeze Tijd verscheydentlijk opgelost; en ziet daar, wy zullen eenige Gedagten by-brengen, die, alhoewelze Stuk-wijs verschillen, nogtans in zommige omstandigheeden Zaamen-Stemmen. Eenige dan onder haar Verklaaren, *De Twee Avonden*, met Aben-Ezra aldus; te weeten; Dat daar was *Een Avond der Zonne*, naamelijk, wanneer het Lichaam der Zonne, aan den Zigt-Eynder Onder-gaat: En *Een Avond des Ligts*; te weeten; Als de Ligtende Straalen naa het Weg-duyken der Zonne, ook van den Aardbodem weg-gegaan zijn: Welke Tussen-Tijd, die weegens het Draalen van de Scheuynz-Ondergaande Zonne, aan de Zigt-Eynder, omtrent 1⅓. Uur duurd, men voor de Tijd der *Twee Avonden* Reekenen moet, op welke het Paasch-Lam belast word te Slagten. Doch andere Joden hier met Rabbi David, wat meerder ruymte geevende, onderscheyden de Naamiddag-Tijd aldus: *Daar is*, zeggenze; *Een Avond der Afgaande Zonne, en Een Avond der Zonnen-Ondergang.* En zoo meenenze dat de Paasch-Lammeren Geslagt zijn, in de Tussen-Tijd, van de Middag, of Begin der Naamiddag, en den Nagt. En het schijnd Thomas Goodwin toe, Dat deeze gissing vry aanneemelijker dan de Eerste is. ,, I. zeyd hy; Om dat wy door de Spreekwijze Vermaand worden een ruymen ,, Tijd te verstaan; waar in niet alleen het Paasch-Lam moest Geslagt worden; ,, maar ook het Daagelijx Offer, Dat insgelijx, *Tussen de Twee Avonden* belast ,, word te Slagten. Num. 28: 4. 't Geên niet onwaarschijnelijk in het Eerste Deel ,, des Naamiddags geschied is. En zeeker zoo men de Uuren des Daags naa on- ,, ze gewoonte Reekenen wil, men zal de Slagt-Tijd van der Joden Avond- ,, Offer, in haaren Thalmud, tussen *Twee* en *Drij Uuren*; en het Offeren tus- ,, sen *Drij* en *Vier Uuren* vinden. Als meede, Dat het Lam op *Den Avond van* ,, *Paaschen*, Geslagt wierd, tussen *Een* en *Twee Uuren*; en Geofferd omtrent Een ,, *Half Uur* voor *Drijen*. Maar indien haar *Avond van Paaschen*, viel op den *A-* ,, *vond des Sabbaths*; dan wierd het *Daagelijx Avond-Offer*, Geslagt tussen ,, *Twaalf* en *Een Uure*; en Geofferd Een *Half Uur* voor *Twee*; en daar naa het ,, *Paasch-Offer*. En komd deeze Tijd ook over-een met het Opofferen van *het* ,, *Waare Paasch-Lam*: Want gelijk de Tijd van zijn Kruyssing, begon in de *Der-* ,, *de Uure* van den Dag, met het *Daagelijks Morgen-Offer*, Marc. 15: 25. Alzoo ,, eyndigde het *Ter Neegender Uure*. Marc. 15: 34. 't Welk de gewoone Tijd ,, des *Avond-Offers* was; maar op haaren *Avond van Paaschen*, was het de Tijd, waar

En hoe die Tijd te Reekenen is.

,, waar in haar *Paasch-Lam Geslagt wierd.* Dus-verre Goodwin. Doch hier van verscheeld Josefus een weynig, welken d'Hr. Burmannus aanhaald, naa dat hy 'er voor hem-zelven dit van gezeyd heeft: *Tussen Twee Avonden*; is, tussen den Middag en den Avond, als de Zon begon van den Middag af-te Daalen naa den Avond toe: ,, Welke Tijd genoemd word, *Tussen de Twee Avonden*; om dat ,, dit gedeelte van den Tijd noch overschoot van den voorgaanden Avond tot ,, den volgenden; binnen welke Twee Paalen de Dag gereekend wierd. Alhoe- ,, wel andere die Twee Avonden korter reekenen; niet van den Avond af die ,, voor den Nagt geweest was, maar van den Middag af, als de Zon begon te ,, Daalen, welke den Eersten Avond was, tot den Avond zelf toe, die den Twee- ,, den Avond was. En naa het Getuygenis van Josefus, hebben de Joden het ,, Paasch-Lam Geslagt, tussen Zes en Elf Uuren; welk naa onze Uur-Gissing, ,, met de Derde en Vijfde Uure over-eenstemd. Dit zeyd Burman. Laat zien of een ander Uytlegger die onder de Engelzen Vermaard is, yets uyt den Thalmud, en Maimonides heeft Opgevist, Dat deeze Gissingen Ondersteunen kan.

De Tijd der Twee Avonden, volgens Burmannus uyt Josefus opgemaakt.

,, Die de Twee Avonden, zeyd Ainsworth, met de LXX Overzetters, *Teegen den* ,, *Avond* Verklaaren; verstaan zulx van den Naamiddag voor Zonnen Onder- ,, gang. Want gelijk Godt den Dag maakte van den Avond en Morgen Gen. 1:5. ,, Zoo wierd naaderhand onder de Joden, de gantze Voormiddag, voor den ,, Morgen Gereekend; en de gantze Naamiddag voor den Avond. (*Ziet daar* ,, *eens, Hoe wijd deeze Man al-mè van't Spoor der H. Schrift Afdwaald, op dat hy* ,, *de Joden volgen mogt*;) De laater Avond, Begon met het Ondergaan der Zon- ,, ne, Jos. 10:26, 27. De Dag vander Zonnen Opgang tot derzelver Onder- ,, gang, had XII Uuren, gelijk de Zaligmaaker zeyd, Joh. 11:9. De Eerste ,, Uure was omtrent 6. Uuren des Morgens by ons; haar Zesde Uure was onze ,, Middag, haare Neegende Uure, was Drije Uuren Naamiddag. Hier uyt kon- ,, nen wy de Tijd verstaan, Dat Kristus Gekruyst wierd; 't welk begon ter Derder ,, Uure, (Dat is, des Morgens ten Neegen Uuren;) de gewoonelijke Tijd voor ,, 't Daagelijx Morgen-Offer; en Eyndigde ter Neegender Uure, (Dat is Drij ,, Uuren Naamiddags de Tijd des Avond-Offers;) Marc. 15: 25, 33, 34, 37. ,, Waarom de Neegende Uure, was *De Uure des Gebeds*; wanneerze gewoon ,, waaren in den Tempel te gaan, ter Tijd van 't Daagelijx Avond-Offer. Actor. ,, 3:1. En dit was de gewoonelijke Tijd voor 't Pascha: Gelijk Rabbi Me- ,, nachem over deeze plaatze zeyd; *Tussen Twee Avonden, ten Tijde des Gebeds* *ende der Offerhande: Gelijk als 't Isaak onze Vader van Gezeegende Gedagtenis be-* *steld heeft*; Gen. 24:63. En alhoewel Godt geen Uure gesteld heeft, in welk ,, het Paasch-Lam moest Geslagt worden, om dat die naa voorvallende geleegent- ,, heyd veranderen konde; isset nogtans Goed en Wettig geweest, by-aldien ,, het des Naa-Noens, en voor Zonnen Ondergang geschiede. En om dit naader ,, aan-te wijzen; zoo Schrijven ook de Joodze Leer-Meesters in de Thalmudize ,, Verhandeling van 't Pascha aldus: *Het Daagelijx Avond-Offer*, (waar van ,, te zien is, Exod. 29:38, 39.) *Wierd Geslagt ter Agtster Uure en Een Half*; ,, (Dat is Een Half Uur voor Drijen Naa-Noen;) *En wierd Geofferd ter Nee-* ,, *gender Uure en Een Half*; (Dat is Een Half Uur naa Drijen;) *In den Avond,* ,, *van Pascha wierd 't Geslagt ter Zeevender Uure en Een Half, en Geofferd, ter* ,, *Agtster Uure ende Een Half*;) Dat is Een Half Uur voor Drijen:) *En in-* ,, *dien de Avond van 't* Pascha, *viel op den Avond des Sabbaths; wierd het Geslagt* ,, *ter Zesder Uure en Een Half.* (Dat is Een Half Uur voor Tweën.) Waar van ,, dit de reeden was, Datze Eerst het Daagelijx Avond-Offer Slagten, en daar ,, naa het Paasch-Lam Dooden en Braaden moesten, en alzoo des Avonds voor ,, den Sabbath Rusten. En in zulken Zin heeft ook Maimonides in Korban ,, Pesach gezeyd; *Het Slagten van het Pascha geschied des Naamiddags; en het* ,, *is Ongeoorloft zulx voor die Tijd te doen. En zy en Slagtend niet dan naa het Daa-* ,, *gelijx Avond-Offer, en Brand-Offer; en naa datze de Lampen Voorzien hebben,*

Van andere uyt den Talmud en Maimonides.

„ *Slagtenze de Paasch-Lammeren tot het Eynde van den Dag*. Dit zeyd Maimonides, Spreekende vander Joden Manieren te Jerusalem in den Tempel; en laat te-gelijk blijken; Dat beyde Goodwin en Ainsworth, met andere die wy tot hier toe hebben by-gebragt, by Een-en dezelve Jood zijn te Biegt geweest. Ook schijnen onze Kantteekenaars niet veel hier van te verschillen, alsze zeggen; *Tussen het Begin en het Eynde des Avonds*: Dat is, *Tussen onze Der de Uure naa den Middag, en der Zonnen Ondergang*. Doch waar toe meer over-hoop gehaald, daar ons misschien de Wetgeever zelf, de Tijd der Slagting heel naauwkeurig aangewezen heeft; Ziet eens Deut. 16: 6. daar aldus te leezen staat; *Aan de plaatze, die de* Heere *Uwe Godt Verkiezen zal om daar zijnen Naame te doen Woonen, aldaar zuld gy't Pascha Slagten aan den Avond, als de Zonne Ondergaat, ter bestemder Tijd Uwes Uyttrekkens uyt Egipten*. Vergeleeken met Jos. 5: 10. Waar uyt wy niet Donker Leeren, Dat de Slagting *Aan den Avond*, veel-eer was ter Gedagtenis van Israëls Uytgang des Nagts, wanneer d'Eerstgebooren der Egiptenaaren Geslaagen wierden; als om dat Godt, en de Joden naa zijn Exempel, als men zeyd, den Dag met den Nagt beginnen. Gelijk meede daarom tot Tweemaal, zoo bestipt gezeyd word: *Deezen Nagt zal men den Heere op't Vlijtigste houden*, &c. Exod. 12: 42. Onder-entussen teekend Reisius over Goodwin aan; Dat wanneer het Lam gezeyd word, Geslagt te zijn, *Tussen Twee Avonden*, het even zoo veel is, als of 'er gezeyd wierd, *Tussen Twee Daagen*; van welke de Avonden een Begin maaken. Te weeten van dien Dag welke nu al lang voorby is, en dien die volgt. En de Spreekwijs der Thalmudisten, Van de *Tussen-Zonnen*, stemd daar meede over-een, om dat zy volgens Lev. 23: 32. de Dag van den Avond reekenen. Doch die Text zelf, Spreekt daar van de groote Dag der Verzoeninge. En alhoewel zommige de plaatze Deut. 16: 6. niet van het Slagten des Paasch-Lams, maar der Paasch-Offeren verstaan, blijfter nogtans een teegen-bedenken over, en onze Kantteekenaars hebben Exod. 12: 6. niet zonder reeden, daar meede vergeleeken. Als'er nu in't zelve Gebod word by-gedaan, *Dat de gantze Gemeynte der Vergaadering Israëls*, deeze Slagtinge doen zal, schijnd zulx met eenig onderscheyd van die zelve Spreuk Exod. 12: 47. gezeyd te worden; als waar in den gantzen Volke Oorlof krijgt, om van dit Paasch-Lam te Eeten: Naamelijk de Vaders, de Moeders en de Kinderen, vergelijkt, *Vers*. 26, 27. Als meede de Gekogte Knegten, en Vreemdelingen die Besneeden waaren. *Want die de Voorhuyd had, mogt van't zelve niet Eeten*. Exod. 12: 44, 48. 't Geene moogelijk de LXX Overzetters, heeft doen zeggen; *De Geheele Meenigte*; Dat is, alle de Leeden van de *Kerke* of Vergaaderinge. Doch de Slagtinge zelve geschiede hier in Egipten, door *de Eerstgebooren*; aan wien veele meenen, Dat het Priesterdom Oulinx, in elk Stam-Huys eygen was; of liever naa onze Gissing, van elk Huys-Vader, of yemand anders die'er de Bequaamste en Waardigste toe kon geagt worden: Gelijk ook van zommige gelooft word; Dat het Slagten der Paasch-Lammeren, zelfs naa het geeven van de Wet, van yder Israëlijt die Reyn was, geschieden kon; alhoewel wy van meening zijn, Dat het meest door de Leviten gedaan is; en dat de Besprenging van derzelver Bloed aan den Altaar, van de Priesters waargenoomen is; waar toe men 2 Kron. 30: 16, 17. en 35: 10, 11, 12. mag te raade neemen. Want het wierd zoo wel hier in Egipten Gode Geofferd, Exod. 12: 27. (Schoon het in yeder Huysgezin Geslagt wierd;) als naaderhand in Kanaan, alleen in de Heylige Plaatze die Godt daar toe Verkoozen had. Deut. 16: 5, 6. Naamelijk te Jerusalem in den Voorhof des Tabernakels, of des Tempels. Jos. 5: 10. 2 Kron. 30. en 35. En dat verder de Leviten over het Slagten der Paaschlammeren waaren; is uyt 2 Kron. 30: 17. openbaar. Maar op dat zoo wel de Slagting, als het Eeten van het Paaschlam, te ordentlijker onder Israël toeging, heeft d'alwijze Wetgeever geenzinds willen naalaaten, d'Instellinge van zijn PASCHA, met een naauwkeurige Onderscheyding by-te springen; welke *de Huyzen haarder Vaderen*

De Tijd der Slagting des Paasch-Lams van Moses niet aangeweezen.

Exod. 12: 6, 47. Wie de Slagting van 't Paasch-Lam vermogt te doen.

2 Kron. 30: 17.

Het Paasch-Lam moest van elk Huysgezin Ge-

deren in-agt te neemen hadden. Want gelijk het gantze Volk Israëls, afkomstig
van Jakob, uyt XII *Stamhuyzen* Voortgesprooten was, en yeder *Stam*, in
Huysgezinnen, en die Huysgezinnen in *Huyzen*, en de Huyzen weederom in
Byzondere Menschen onderdeeld waaren; (Gelijk uyt Num. 1. en Voornaame-
lijk Jos. 7: 14. en elders blijkt;) alzoo zijn buyten twijffel, zommige Huyzen
veel te Kleen, Dat is te weynig van Perzoonen; andere weederom Grooter of
moogelijk te Groot geweest, om van het Paaschlam volgens de Goddelijke In-
stellinge te Eeten. Hierom dan heeft de Wetgeever belast Een Overslag te doen,
en uyt-te Reekenenen, hoe veel Eeters, een gants Lam magtig waaren: Want
zoo luyd de Instellinge; *Aan den Tienden der Maand, neeme Een Tegelijk Een Lam,
naa de Huyzen der Vaderen, Een Lam voor een Huys. Maar indien een Huys te kleen
is voor Een Lam, zoo neeme hy't, en zijn Naabuur, de Naaste aan zijnen Huyze,
naa 't Getal der Zielen; * Tegelijk naa dat hy Eeten kan: Gy zuld Reekeninge maa-
ken naa het Lam.* Exod. 12: 3, 4. Zulx zy te verzorgen hadden, Dat de Gasten
die dit Lam in een Huys te zaamen Eeten zouden, noch te Veel noch te Weynig
waaren. Dus en isset niet onwaarschijnelijk te houden, als de Joodze Uytleg-
gers willen, Dat deeze Reekening moest gemaakt worden, wanneer het Lam
noch Leevend was, en dat het niet en mogt Geslagt worden, als voor Die men
Gereekend had: En die daar toe Behoorden, noemdenze *Zoonen der Maatschap-
pye*, of liever, *Disch-genooten* of Paasch-Gastem. Maar voor zulke, op welk-
men geen Staat-gemaakt had, of voor die Ongants, en weegen Onreynigheyd
niet in staat waaren daar van te Eeten, (als de Jongste Kinderen, Zieke en Onbe-
sneedene,) was het Ongeoorloft te Eeten. En dusdaanig-een *Paasch-Gezelschap*
reekenen de Joden, gemeenelijk op Tien Perzoonen voor het minst; en het en
mogt ook niet booven de Twintig sterk zijn. De Zaligmaaker At het Pascha
met zijne XII Discipelen, en alzoo met XIII Perzoonen: En wy bemerken,
Dat dusdaanig een Gezelschap van Gastgenooten, by den Euangelist Markus
Σύμποσία en πρασιαὶ, genoemd word; waar door niet anders dan de Gemeenschap
van zoo veel Gasten beteekend word, als'er aan Een-en-dezelve Tafel te-gelijk
Eeten konden. En dewijl πρασιαὶ eygentlijk, *Hof-Bedden* of *Tuyn-Bedden* betee-
kend, alzoo heeft ons d'Euangelize Historie, de gantze Meenigte des Volks,
die Jesus in de Woestijne, *Op het Gras in Weerdschappen Neederzittende*, Gespijst
heeft, by Een Hof, en de byzondere Gezelschappen, als by zoo veele Thuyn-
Bedden vergeleeken.

geeten worden, of daar toe zijn Buuren noodigen.

* Of als in 't Hebreews staat, *De Man naa de Mond zijnes Eetens.*

Overslag der Paasch-Gasten, voor wien een Lam Geslagt wierd.

Onder-en tussen is dit op verre-naa niet al, datter aan 't Paaschlam waar-te nee-
men was; want Godt beëzig zijnde, het Volk Israëls op een beeter Leest te zet-
ten, op dat het te-gelijk van d'Afgodize besmetting der Oude Zabeën en Egip-
tenaaren gezuyverd, en tot Betragting van Hoogdraavende Verborgentheeden,
wierd aangefokt; heeft inzonderheyd de Instellinge van dit Paaschlam, met
zoodaanig uytgezogte Omstandigheeden willen omtuynen, Dat dezelve in
Woorden en Zaaken, t'eenemaal teegens d'Afgodize Zeeden der Naabuuri-
ge Heydenen laagen aangekant: En zijn derhalven wel waardig, dat menze
van wat naader by beziet. Dus bedingd de Wetgeever dan I. Dat dit Lam, *Vol-
koomen*, Dat is zonder Gebrek moest weezen. Ten II. Dat het een *Mannetjen*,
van Geslagt, Dat is een *Ram*, moest zijn. Gelijk de Wet naaderhand, die *Vol-
koomenheyd*, Van de *Volmaaktheyd des Lichaams* verklaard. Lev. 22: 21. En geen
andere aanneemelijk in de Offerhanden waaren. Ten III. Moest deezen Ram
Een Jaar Oud zijn. 't Geen zoo wel de Joodze als de Kristen-Uytleggers ver-
staan, Dat het niet Ouwer, maar wel Jonger dan een Jaar mogt zijn. Als dewelke
dessels Ouderdom, uyt aanmerking van Exod. 22: 30. Lev. 22: 27. Van Agt
Daagen opwaards Reekenen. Zijnde de Lammeren naa dien Tijd, zeer Mals,
en smaakelijk van Vleesch. Waarom ook zommige Overzetters, hier niet be-
paald, *Een Jaar Oud*, maar *Een Lam van't Eerste Jaar*, vertaalen; in't Hebreeuws
eygentlijk, *Een Zone des Jaars*, of *De Zone eenes Jaars* genoemd. En in dee-
zer

De Ceremonien omtrent het Eeten van 't Paaschlam, voordagtelijk teegen de Gewoonten der Afgodische Heydenen aangekant.

Wat hoedaanigheeden in het Paaschlam zelfs vereyst wierden.

Een Mannelijk Lam

van 't eerste Jaar.

zer voegen hebben de Rabbijnen, uyt deeze, en de ſtrax-aangehaalde plaatze van 't Prieſter-boek *Levitikus*, gezeyd, Dat een Lam, naa dat het Agt Daagen en daar booven Oud was, tot het Paſcha mogt Geſlagt worden; Maar niet byaldien het een Uure Jonger, of zoo veel Tijd booven 't Jaar Ouwer was: Gelijk Maimonides over Lev. 22:27. aanteekend: En de Wet is onzes-agtens ook taamelijk klaar: *Wanneer Een Os of Lam, of Geyte zal Gebooren zijn, zoo zal die Zeeven Daagen onder zijne Moeder blijven: Daar naa van den Agtſten Dag en daar over, zal hy aangenaam zijn, tot d'Offerhande des Vyer-Offers den Heere.* En vervolgens hebben de Joden geleerd, Dat geen ding ter Weereld zijn Volkoomenheyd had, voor datter Een Sabbath over gegaan was. Men diend'er ook noch over aan-te Teekenen; Dat deeze *Volkoomenheyd*, en *Onbevlektheyd*, geenzinds van de Uyterlijke Verwe of Vlakken der Huyd, of Wolle des Lams te verſtaan zy; Gelijk Labans Kudde, die Jakob Weyde, zoo Geſpikkelde en Gevlakte Lammeren voortbragt; Maar als we ſtrax zeiden, van het Gebrek of Overtolligheyd der Leedemaaten; Zoo dat het noch Blind, noch Gebrooken, noch Verlamd, of Wrattig of Schorft, of Gedrukt, of Ziek mogt zijn, Lev. 22:22, 24. Mal. 1:8. Gelijk de Joden wel *Vijftig Gebreeken* optellen die de Beeſten onbequaam tot de Offerhanden maakten: Waar van zy *Vijf* aan de Ooren; *Drye* aan 't Ooglid; *Agt* in de Oogen; *Drye* in de Neus; *Zes* in de Mond; *Twaalf* in de Teel-deelen; *Zes* in de Voeten; *Vier* zoorten van Schorftheyd en Wratten over 't gantze Lichaam; (Neevens noch *Drye* andere die 't zelve konnen aantaſten; als Beeving van Ouderdom, Ziekte, en Vuyligheyd der uytwerpzelen, &c.) weeten aan-te wijzen. Waar toe zy ook noch veel andere dingen bybrengen, die Een Beeſt konnen van den Altaar weeren; als naamelijk; *Wanneer het Ontijdig geworpen, en noch geen Agt Daagen Oud is. Lev. 22:27. Zoo 't een Beeſt is van byzondere zoorten, een Gedeelte van Een Schaap, een Gedeelte van Een Geyte; of een Schaap Voortgebragt van een Geyte, of een Geyte van een Schaap: Of indien 't beyde waare, Een Mannetjen of een Wijftjen; of noch Mannetjen noch Wijftjen; of indien 't Gemeenſchap had gehad met Een Beeſt van een ander Geſlagte.* Teegens Lev. 19:19. en 20:15, 16. *Of zoo het Een Menſch Gedood had.* Exod. 21:28. *Zoo het was Hoerenloon of Honden-Prijs.* Deut. 23:18. *Zoo 't aan eenig Afgod toege-eygend was; Want dan waſſer Verdorvendheyd aan*, teegens Levit. 22:25. &c. Ten IV. Het moeſte of een Mannetjen uyt de *Lammeren*, Dat is, een Ram van de Schaapen zijn; of ten minſten een Jong *Boxken* uyt de Geyten: Naamelijk zoodaanig-een *Geyten-Boxken*, Dat noch niet Geſpeend was. Het geene ook de Gemeene Latijnze Overzetting daarom, *Een Jong Boxken* noemd. En gelijk de Wet-geever dusdaanigen Geyten-Boxken alleen ſchijnd by-te voegen, op datmen 't alleen Slagten zou, wanneer onder de Lammer-Schaapen, gebrek aan Rammen mogt zijn, alzoo ſchijnen de Godsdienſtige onder de Joden, doorgaans liever een Ram uyt de Lammeren, dan Een Boxken uyt de Geyten Geſlagt te hebben. En zeeker, als wy aanmerken, Hoedaanig d'Oude Vee-Hoeders gemeenelijk 10 Rammen teegen 100 Schaapen aanfokten; Gelijk Varro getuygd; en de Vader Jakob in zijn Geſchenk aan Eſau, ook 20 Rammen by 200 Oy-Lammeren voegde, Geneſis 32:14. Men zou miſſchien moogen Bedenkelijk houden, of het den Joden niet dikwils aan Rammen tot het Paſcha gehaaperd heeft? Ten zy wy agt-geeven op de Ongemeene Vrugtbaarheyd der Kudden die doorgaans in Syrien en Paleſtina geroemd word; zoo datze dikwils, Drij en Vier Jongen teffens Wierpen; en heel gemeen, Tweelingen voortbragten; waar op in 't Hoog-Lied Geſpeeld word; Kantic. 4:2. En dus zijn moogelijk onder zoo veele Duyzenden als 'er Jaarlijx Gebooren wierden; Mannelijke Lammeren genoeg gevallen, om het Paſcha te Stoffeeren, (hoe veel'er ook van Nooden waaren;) en het Beſpringen der Kudden Af-eyſte. En zoo dit by Avontuur miſte, hebben de Geyte-Boxkens dat Gebrek konnen Aanvullen. Gelijk daar van een aanmerklijk Voorbeeld te zien is, 2 Kron. 35:7, 8, 9. En gelijk daar van meer dan Zeeven-en

Paaſchlam moeſt zonder Gebrek zijn.

Vijftig gebreeken die een Paaſchlam konden Onwettig maaken.

5.
3.
8.
3.
6.
12.
6.
4.
3.
———
50.

Paaſchlam moeſt een Ram van de Schaapen, of een Boxken uyt de Geyten zijn.

Dertig Duyzend Lammeren en Geyte-Boxkens gerept word, alzoo komd ook
de Speelinge van de Pſalmiſt niet quaalijk over-een met het geên de Natuur-
Beſchrijvers van het Land verhaalen dat aan Egipten Paald: Dus Zingd'er de
Zanger Iſraëls van; *Dat onze Kudden by Duyzenden Werpen, Jaa by Tien-Duy-
zenden op onze Hoeven Vermeenigvuldigen.* Pſal. 144: 13. Waar in hy van zijnen
Zone Salomon, aldus word Naa-gedeund: *Uwe Tanden zijn als Een Kudde
Schaapen die Geſchooren zijn, die uyt de Waſch-Steede Opkoomen, die al t'zaamen
Tweelingen Voortbrengen, en geen onder haar is Jongeloos.* Kantic. 4: 2. Ten V.
Moeſt het Bloed van duſdaanig-een Mannelijk Lam, aan den Avond der Slag-
ting, in Bekkens Gevangen, en met een Bondelken Hyzop aan bey de *Zy-Poſten*
en de *Booven-Dorpel* van haare Huyzen *Geſtreeken*, of *Beſprengd* worden, als de
Apoſtel verklaard, Hebr. 11: 28. met Exod. 12: 7, 22. vergeleeken. En zulx
waarſchijnelijk met een Voordagtelijke naalaating van den *Onder-Dorpel*, daar-
we ſtrax yets naaders over zullen aanmerken. Gelijk'er dan ook de reeden deezer
Bloed-Sprenging, *Vers.* 12, 13, en 23. word by-gevoegd, naamelijk, Dat dit
Bloed aan Iſraël, *Tot Een Teeken aan haare Huyzen zou zijn;* Op dat wanneer Godt
dit Bloed, als een Bewijs van haare Gehoorzaamheyd en Geloove zoude zien,
Den *Verderver*, die alle Eerſtgeboorne in Egipten Slaan zou; Haar-Lieden als-
dan zou *Voor-by Gaan;* vergelijkt Exod. 12: 23. met *Vers.* 12, 13. Zonder dat
men nogtans moet meenen, Dat Godt dusken Beſtrijking des Bloeds, tot Iſraëls
Verſchooninge Noodig had. Voorwaar, Hy, die een Kender der Herten is, en
alleen 't Gemoed Aanneemd, behoefden geen Teeken aan de Huyzen; Maar op
dat hy Iſraël Leerde Gelooven, Dat Godt, die haar dit Teeken gaf, zijn Volk
uyt Loutere Weldaadigheyd, te midden van een Algemeene Neerlaag, Ver-
ſchoonen zou. Want dat ook deeze Plegtige Inſtelling van 't Pascha, niet zon-
der d'Eygenſchap van Een Sakrament, of *Verbonds-Teeken* en *Heyl-Vertooninge*
geweeſt zy, zullen wy hier naa tot een Toegift op dit Hoofdſtuk aanmerken.
Maar naadien Moſes d'Oudſten in Iſraël Belaſt, Datze tot deeze Beſtrijking der
Deur-Poſten, Van het Bloed zouden neemen Dat *In het Bekken zou zijn*, ver-
ſtaat men te-gelijk wel, Dat zy in het Keelen der Paaſch-Lammeren, het Laau-
we Bloed, daar toe in zeekere Platte Bekkens, Kommen of Holle Schootels,
moeſten Ontfangen: Waar toe naaderhand, in den Dienſt der Offerhanden,
veele *Spreng-Bekkens*, zoo wel Goude als Zilvere Geordineerd, en in Gebruyk
gekoomen zijn. *Moſes*, (ſtaat'er Exod. 24: 6.) *Nam het Bloed, en Zette dat in
Bekkens.* En daar word van al-zulke *Beſpreng-Bekkens*, heel dikwils gerept; die
het luſt, mag eenige van die hier op de Kant aangeweezen ſtaan, naa-zien; en
zoo ook niet minder van het *Bloed-Sprengen*, (van welk dit des Paaſch-Lams,
een Voorlooper was,) meenigmaal: En zulx niet anders als zoo meenigerley
Voorbeeldige Speelingen van Kriſtus, *Die veele Heydenen* met zijn Dierbaar
Bloed *Beſprengen zou.* Jeſa. 52: 15. Waarom dan ook het Bloed der Beſpren-
ging, in Goude en Zilvere Bekkens gedaan wierd, om de Waardigheyd van het
Beteekende Bloed, af-te Schaaduwen; 't geên moogelijk Petrus naader willen-
de verklaaren, onder een Speelinge zeyd; Dat wy niet door *Goud* of *Zilver*,
maar *Door het Dierbaare Bloed van Kriſtus* Verloſt zijn. 1 Petr. 1: 18. Welk
Bloed hier in het Paaſch-Lam was Afgeſchaaduwd. Want Moſes heeft deeze
Beſprenging door het Geloove den Volke Aanbevoolen; Hebr. 11: 28. vergelee-
ken met Kap. 9: 13, 14, 18, 19, 21. &c. Daar die Grooten Apoſtel, zijn Zin-
Speelingen, doorgaans van het *Sprengen des Bloeds* Ontleend. Maar gelijk ons
deeze Bloedige *Deur-Poſten*, te-gelijk met derzelver *Booven-Dorpel*, heel naa-
by, in de Gedaante van een *Galg-Gebind* te vooren koomen, alzoo heeft de God-
vrugtige Digter Geyſtranus, van weegen zeekere over-eenkomſt der Schaaduw-
agtige Verbeelding des Paaſch-Lams, (Afſchilderende het Bloedig Lijden des
Saligmaakers, welke 1 Kor. 5: 7. *Ons Paſcha* genoemd word.) Willen vaſt-
geſteld hebben, Dat het Kruys aan welke de Heere Kriſtus Geleeden heeft; de

Bloed des Paaſch-Lams moeſt aan de Deur-Poſten Geſtreeken worden.

En zulx tot een Teeken. 2 Tim. 2: 19. Joh. 10: 14, 27.

Exod. 27: 3. en 38: 3. Num. 4: 14. en 7: 13. &c. 1 Kon. 7: 40, 45, 50. 2 Kon. 12: 12, 3. en 25: 15. 1 Kron. 28: 17. 2 Kron. 4: 8. en 11: 22. Neh. 7: 70. Jer. 52: 18, 19. Zach. 14: 20.

Bloed-Sprenging in Egipten, van Moſes door het Geloove den Volke aanbevoolen.

Joodze Oudheeden op het 709ste Blad, &c.

gelijkenis van een ח, of Deur-Kassijn, (den *Onder-Dorpel* uytgezonderd) heeft gehad. Waar toe men mag te raade neemen, 't geene wy aangaande de *Kruys-Straff*, in de Joodze Oudheeden hebben by-gebragt. Of nu deeze Bestrijking des Bloeds, naavolgens eenige Oude Gewoonte in d'Offerhanden Gebruykelijk, met een Bondelken *Hyzope* belast zy; daar van vind men geen Voetspeuren in de Godsdienst der H. Vaderen, die 't ons verzeekeren konnen; alhoewel het twijffelagtig blijft, of niet veel-eer de *Bespreng-Quast*, of *Quispel* der Ouden; die dezelve van een *Lourier*, of *Olijf-Tak* naamen, hier van zijn Oorsprong Ontleend heeft. Als dewelke by d'Afgodendienaars, tot de Reyniging met Water gebruykt wierd; (waar van ook Num. 19: 13, 20. gerept word;) den Israëliten, thans van weegen de Afvaagende en *Zuyvermaakende* Kragt der *Hyzop*, geleegentheyd tot veele Hoogdraavende Bedenkingen Verschaft heeft. Want dat de Wetgeever daar in yets zonderlings Beoogd heeft, Getuygen niet alleen de plaatzen; Exod. 12: 22. Lev. 14: 4, 6, 51, 52. Num. 19: 6, 18. Psal. 51: 9. Maar de Kruyd-Beschrijvers hebben ook die Eygenschap aan dat Gewas toegeëygend; alhoewel het by haar onzeeker blijft, of den Hyzop der Ouden, wel te-regt by ons bekend is; naadien de Zoorten die men daar voor houd, veel-meer in Kragt, als in Gedaante over-een-koomen. Ook heeft ons Dodonëus, uyt Dioskorides aangeteekend, Dat de Spaanze Orega, dien hy *Origanum Herakleoticum* en *Stechas* noemd; met de Blaaden en Bloemen van den Hyzop, zeer gelijk is; waar meede ook Plinius over-een-komd. By de Hebreën, vind men ook dit Kruyd-Gewas, אזוב *Azob* genoemd; 't geën den Apostel, Hebr. 9: 19. in 't Griex *Hyssopos*, en wy *Hyzop* Vertaalen. Het is onzeeker, zeyd Ainsworth, of het dat Kruyd is, 't welk wy gemeenelijk met dien Naam noemen. Dat het ook uyt de Muuren pleeg te Wassen, is uyt 1 Kon. 4: 33. bekend; en de Joden maaken zoo wel als de Kruyd-Leezers, van Drij Zoorten gewag: En zeggen'er by, Dat de Hyzop, daar hier van gerept word, zulke was, als men by ons gewoon is onder de Moes-Kruyden, en in de POTAASJE of *Pot-Spijze* te Eeten. En gelijk in de Wet van Moses te zien is, Dat dit Kruyd naaderhand als een Bespreng-Quast in de Dienst der Reyniging gebruykt is, (Exod. 24: 6, 8. Lev. 14: 4. Num. 19: 6, 18.) Alzoo heeft Maimonides in zijn *Verhandeling over de Roode Koe;* aangeteekend, Dat dusdaanigen Bespreng-Quast, gemeenelijk uyt Drij Takken of Heester-Steelen, te zaamen Gebonden was. Voor de rest, heeft Fabius Kolomna, den Hyzop der Ouden, met de *Marioleyne* die tussen Roomen en Napels Wast, dezelve gemaakt: En d'heedendaagze Kruyd-Leezers weeten zoodaanig van de Hyzop te Spreeken, Dat, of schoonze van die der Ouden mogt Verschillen, zy nogtans in haare Scherpe, Warme, en Zuyvermaakende Kragt, d'Hyzop der Ouden, niet ongelijk is: En derhalven zeer wel met het Godsdienstig gebruyk, en Geestelijke Speelinge over-een-komd. Vergelijkt eens, Psal. 51: 9. met Lev. 14: 4, 6. Num. 19: 6, 18. Hebr. 9: 19. En wy bemerken ook, Dat de Heydenze Priesters, hun Bespreng-Quasten niet alleen van Louwrier en Olyf-Takken maakten, maar datze ook het PENTAFILIUM of *Vijf-Vinger-Kruyd*, daar toe gebruykten; welk zy zeyden zoo grooten Kragt van Reyniging en Zuyverheyd aan zig te hebben, Dat het zelfs Verdorren zou, indien een Oneerlijke Vrouw de Hand daar aan Leende, om het te Verplanten. En dusdaanigen Wy-Quast gebruyktenze om de Omstaanders voor het Aansteeken der Offerhanden, met Zuyver Water te Besprengen: Van welke gewoonte, Virgilius meer dan eens gewag maakt. Doch dat de Oude Romeynen zulx ook door een Quispel gedaan hebben, word van de Onderzoekers der Oudheyd, uyt zommige Penningen, en een Aal-Oude *Frieze* binnen Roomen Bevestigd. En of de Behandeling van al-zulke Bespreng-Quasten, het zy die uyt eenige Groene Takken Zaam-gebonden, of uyt een Lang-Haayrigen Quispel genoomen waaren, ook niet tot d'Afgodize Zeeden der Egiptenaaren behoord heeft; (welke de Godt Israëls nu door d'Instellinge deezer Bloed-Sprenging, tot een Teeken

De Bloed-Sprenging in Egipten met een Bondelken Hyzop belast.

De Hyzop uyt de Kruyd-Kenners naagespoord.

Bespreng-Quast der Heydenze Offer-Paapen.

van Israëls Behoudenis, en Grouwel der Egiptenaaren, die het Mannelijk Schaap, Dat is, den Ram, onder veel andere Dieren, als Een Voornaamen God Eerden;) zou misschien uyt deeze Waarneeminge te Gissen staan; Dat *Anubis*, d'Egiptize God met den Honds-Kop, met dusdaanigen *Bespreng-Quast* Afgebeeld word; alhoewel die gemeenelijk tot het Besprengen van haar zelven, of haare Toebereydzelen gebruykt wierd: Naamelijk om dezelve daar meede te Reynigen. *Want de Besprenging des Waters*, zeyd Cicero, *Neemd de Besmettinge des Lichaams weg, en brengd de Kuysheyd des Gemoed te weeg*. En dat deeze Wijs zeer Oud is, word onder andere Blijken, van de Penning-Verklaarders uyt Hippokrates, Julius Pollux, Lucianus, en d'Afvallige Julianus Bevestigd. En die ook onder Israël, over d'Aanraaking van Eenen Dooden, Onreyn geworden was, mogt den Tabernaakel niet naaderen, voor dat hy met het *Water der Afzonderinge*, Besprengd was. Num. 19:13, 20. Waar op de Profeet schijnd te Speelen; Ezech. 36:25. *Ik zal Zuyver Water op Uw Sprengen, en Gy zuld Reyn worden.*

Besprenging van Ouds Godsdienstelijk in gebruyk.

Doch waarom onder Israël in Egipten, de Besprenging des Bloeds, niet aan het Volk belast word, (als Exod. 24: 8. &c. geschiede;) maar aan de Posten van haare Deuren, met een Bondelken Hyzop te doen? Daar van zullen wy moogelijk strax, zoo wel d'Historize Reeden, die het Oog op de Uytroeijing der Heydenze Gewoonten schijnd te Grondvesten; als die, welke Een Vooraf-schaaduwing van veel Schoone Verborgentheeden der Zaligheyd behelzen, konnen ontwaar worden. Maar naadien al de Kruyd-Gewassen, die *Hyzop* genoemd worden, of by de Oude daar voor gehouden waaren, doorgaans zeer kort van Stam, en laag by de Grond Wassen; heeft zulx den Uytleggers niet zelden in den Dut geholpen om wel te Verklaaren, Hoedaanigen Steel, of Struyk van Hyzop het geweest zy, op welke de Door-Natte Spongie Gestooken zy, om den Stervende Jesus, voor zijn laatsten Dood-Snik met Vergalde Edik te Laaven? Joh. 19:29. naadien dezelve, Matth. 27:48. Een *Riet-Stok* genoemd word. Waar op de meeste Uytleggers niet veel anders weeten te zeggen; Als dat het Griexze Woord, hier ook allerley Houtagtige Steelen kan beteekenen; en daar by vast-stellen, Dat de Hyzop ook onder het Boom-Gewas gereekend word; en in zommige Gewesten tot zulken Hoogte en Dikte Opschiet, Dat men met een afgesneeden Roede, zeer ligt een Spongie, tot de Hoogte van een Gekruysigden Mensche, opbeuren kon. Dus konnen zy haar van die Swaarigheyd afmaaken; en noch wel zoo veel-te ligter, als men aanmerkt, Dat de Gekruyste slegts, 2, of 3, of ten hoogsten 4 Voeten booven d'Aarde Verheeven Hingen, en de Kruys-Galgen op verre-naa, zoo Hoog niet en waaren, als de Schilders gemeenelijk Verbeelden: Gelijk we in de Joodze Oudheeden hebben aangeweezen. Nogtans meenen wy in d'Euangelize Historie niet onbedenklijk te konnen houden, Dat men d'Hyzop van den Riet-Stok of *Bamboes* onderscheyden, en 't Verhaal zoo opneemen moet, Dat in die verleege reys, een Struykje Hyzop, in haasten uyt de Grond gerukt, en zoo in de Holle-Kooker van 't Booven-end, op de Riet-Stok gesteeken is, om de Natte Spongie tussen de Heesterige Taxkens der Hyzop vast-te houden: Waar toe dan ook voornaamelijk *De Wilde Hyzop*, die volgens Bellonius in Asien zeer Ruyg en Haakelig vald, heel bequaam geweest zy; vindende dit Kruyd hier in 't Wilde op Golgotha, het *Galge-Veld* van Jerusalem. En wy moogen heel-wel lyen, Dat men de Woorden van Johannes, die hier van een Oog-Getuyge was, naader overdenkt; als hy zeyd, Datze de Spongie met Hyzop *Omleyden*, en op een Riet-Stok Gesteeken, die aan Jesus Mond bragten. Gelijk we weeten, Dat de Zoldaaten gewoon zijn, alle dingen rouw aan-te-tasten, en ongeagt te Behandelen.

Bedenking over de Hyzop omtrent de Kruys-Tijd van Jesus gebruykt.

Joodze Oudheeden op 't 739. en 772ste Blad.

Ziet naa Joodze Oudheeden, p. 772.

Maar naadien d'Omstandigheeden met welk het Geslagte Paaschlam moest Gegeeten worden, niet alleen Naauwkeurig en Veelerley, maar voorzeeker ook niet zonder diepgaande Reeden, en Zinnebeeldelijke Afschaaduwing zommiger Goddelijke Geheymenissen, zoo bestiptelijk aanbevoolen zijn; zullen wy de-

dezelve Ordentlijk op-tellen, en daar naa van digter-by bezien. Dus moest het Geslagte Lam dan, I. in dezelve Nagt Gegeeten worden. Exod. 12: 8. Naamelijk op den laaten Avond, of Nagt, die op den Veertienden Dag der Maand Nisan volgde, en welke de Joden, alswe gezien hebben, uyt aanmerking van de schepping, Gen. 1: 5. Het begin van den Vijftienden Dag deezer Maand reekenen. Vergelijkt Num. 9: 11. Want op den Veertienden der Maand, Slagtemen de Paaschlammeren, tussen de Twee Avonden; vergelijkt Marc. 14: 12. en Luc. 22: 7. met Exod. 12: 6. II. Het Paaschlam moest met *Ongezuurde Brooden* Gegeeten worden, Exod. 12: 8. die *Vers* 39. *Ongezuurde Koeken* genoemd worden, van weegen de platte Vorm, der Paasch-Brooden; die Zeeven Daagen lang, agter het Eeten des Paaschlams Gegeeten wierden; als een byzonder Feest, Dat het Pascha volgde, gelijk Exod. 12: 15-21. en elders te zien is. III. Moest het Paasch-Lam met *Bittere Zousse* Gegeeten worden; Vergelijkt Exod. 12:8. met Num. 9: 11. In't Hebreeuws eygentlijk *Bitterheeden* of *Bittere Dingen* genoemd; en overzulx van veele Overzetters, niet oneygen aan den Zin; *Bittere Kruyden* vertaald; Naadien dezelve daar zeer Waarschijnelijk gemeend worden. Als *Cichoreye*, *Wilde Lattouwe*, en diergelijke, hoedaanige de Gemeene Latijnze Bybel ook by Naamen uytdrukt; daar de Joodze Uytleggers weynig van verschillen; Wanneerze zeggen; Dat of het schoon ymand mogte vreemd schijnen, Hoe zy dusdaanige Bittere Kruyden, (die in Warme Landen gemeenlijk zeer Bitter, Heet, Ruyg en Scherp vallen) hebben konnen Neerswelgen? men aan-te merken heeft, Dat deeze Tijd van Pascha in de Lente viel, wanneer de Kruyden noch Jong en Teeder, en by gevolg niet zoo onaangenaam van Smaak waaren: Jaa dat deeze Kruyden daar-en booven ook noch in de *Zousse* CHAROZETH geleyd, of ingedoopt wierden; Welk een Zousse was, die bynaa in maniere van onze *Mostaard*, van gestampte Rozynen, met Edik gemaakt was. En het heeft de Groote Schaliger goed-gedagt, deeze POESPAS, voor dezelve *Zousse* te neemen, waar in Jesus de Beete doopte, welken hy Judas gaf. Joh. 13: 26. Daar dan ook Maimonides, aldus van zeyd; *Zy waaren gewoon het Ongezuurde Brood in de Zousse* Charozeth *te doopen en-te Eeten; en dan doopten zy de Bittere Kruyden in de* Charozeth, *en Aatenze.* Dezelve zeyd hy, wierd gemaakt van Daadelen, of van Drooge Vygen of Rozynen, die zy stampten en met Edik mengden, tot een Kleyagtige Pap, en gaaven 't daar naa een Geur; tot gedagtenis van haare Verdrukking, en zuuren Arbeyd in Leem en Tichel-Aarde, waar door hen het Leeven in Egipten was *Bitter gemaakt*. Exod. 1: 14. Van Jeremias in zijn Klaagliederen te baat genoomen; Kap. 3: 15. *Hy heeft my Verzaadigd met Bittere Kruyden;* (of Bitterheeden;) *Hy heeft my met Worm-Kruyd*, (of Alzem;) *Dronken gemaakt.* Laat'er ons dit uyt Maimonides bydoen: *Het Paaschlam* zeyd hy, *is Gebooden te Eeten; en het mag alleen Gegeeten worden, by aldien* d'Ongezuurde Brooden, *en* Bittere Kruyden, *niet te bekoomen zijn: Maar Bittere Kruyden zonder Paaschlam, zijn niet gebooden; Want daar is Geschreeven;* met Ongezuurde Brooden en Bittere Kruyden zullen zy het Eeten. Exod. 12: 8. Num. 9: 11. Dit zeyd hy *In Korban Pesach.* En in zijn Verhandeling *van den Zuurdeeg;* Voerd hy deeze Taal; *Het Eeten van de Bittere Kruyden, is ten aanzien van haar zelven, niet gebooden in de Wet; Maar het hangd van het Eeten des Paaschlams af; Want het is Een Gebod, het Vleesch van't Paaschlam te Eeten met Ongezuurde Brooden, en Bittere Kruyden. En deeze Kruyden waar van de Wet rept, zijn* * Chazereth, Gnolshim, Tameah, Charchabinah, *en* Meror: *Welke Vijf zoorten van Bittere Kruyden, of alle te-gelijk, of een van dezelve met het Paaschlam moogen Gegeeten worden.* Indien deeze Beteekenissen konnen stand houden, zal moogelijk de *Wilde Lattouwe*, dat zelve Bitter Kruyd zijn, welk de Grieken *Thridax Agria*, en de Latinen, *Lactuca Sylvestris*, doch onze Artzeny-bereyders, quaalijk *Endivie* noemen; 't geen hen misschien door een onregte Afwisseling van 't Naamwoord, *Intybum* zal aangekleeft zijn, als Dodo-

Op wat Tijd het Paaschlam moest gegeeten worden.

En hoe met ongezuurd Brood.

En Bittere Zousse.

Of Bittere Kruyden, en wat men daar voor te neemen heeft.

Der Joden Paasch-Zousse CHAROZETH.

Bittere Kruyden van Maimonides aangeweezen.

* Die men hout voor *Cichoreye*, *Wilde Lattouwe*, *Longer-Kruyd*, en diergelijke.

Dodonèus aanmerkt. Zijnde dit Waarschijnelijk de Wilde zoort, waar van de Tamme by Galenus *Thridacina* geheeten, en onder de Moeskruyden van Asien heel gemeen op d'Onbebouwde Plaatzen, en afgeleege Weegen; hoe hooger Opgeschooten, allengskens Bitterder van Smaak gevonden word. Eenige hebben dit Kruyd den Naam van *Serriola* gegeeven, om dat de Blaaderen langs haare Ribben, Zaagswijs, met steekelige Doorntjens bezet zijn: 't Geen Lobël tot een Onderscheyd van de *Endivie* der Apoteekers wil gehouden hebben: Alhoewel de Bitterheyd van beyde, geenzinds het Gebruyk in de Spijs-en Genees-Oeffening buyten-sluyt. De Kruydkenners brengen van deeze *Wilde Lattouwe*, Verscheyde zoorten by: En zoo het waar is 't geen Apulæus schrijft, naamelijk Dat het Zap van dit Kruyd, byzonder Goet voor't Gezigt is, (gelijk hy verhaald dat zig den Arent daar van weet te bedienen;) men zou misschien tot bedenkelijkheyd gebragt worden, Dat ook d'Israëliten, door deeze Ceremonie vermaand geworden zijn, nu voortaan met Opgeklaarde Oogen te Ster-Oogen op het Eynde des geenen die in dit Pascha afgeschaaduwd wierd. En naadien de Wilde Lattouwe in onze Gewesten, gemeenlijk in * Braak-Maand, Hooy-Maand, en Oogstmaand, in fleur staat, hebben d'Israëliten die in Egipten, daar't vry Warmer is, in de Maand Nisan, die in onze * Lente-en Gras-Maand invald, overvloedig by-de Weg gevonden. Wy voegender by, Dat gelijk de Joodze Leermeesters ook de *Cichoreye* onder deeze Bittere Kruyden tellen, daar meede niet veel aan haaperen zal, of het is de *Wilde Endivie* geweest, waar van de Kruydbeschrijvers gewag maaken: Die dan ook heel Waarschijnelijk de Waare Hierlandze *Endivie*, voor Een Tamme zoort van *Cichoreye* houden, die vry minder Bitter dan de Wilde is. Daar en booven verschild de Wilde *Cichoreye* ook noch tweezinds van de Tamme Endivie, weegens haar smalle en Diep-ingeschaarde Blaaden. By den Arabizen Avicenna en Serapion, staat de Wilde Cichoreye, met den Naam van *Taraxakon* bekend; en de Hoogduytzen, hebben die *Weg-Warten* genoemd, Dat zoo veel als *Weg-Bewaarders* gezeyd is, om datze over-al by de Weegen en aan de zijden der Onbebouwde Akkers gevonden word. Gelijk die ook by zommige Neerlanders, en in't byzonder in't Stigt van Utrecht, *Paapen-blaaden* genoemd worden. Dat nu deeze Cichoreye of Wilde Endivie, zoo wel als de Tamme, by de Oude, onder de Moeskruyden en Salaade pleeg Gegeeten te worden, schijnd ons Horatius te verzeekeren; als hy zeyd; *Dat hy wel te vreeden was, Wanneer hy zijne Maaltijd met Olijven, Cichoreye en Maluwe mogt doen.* In't kort; Dioskorides heeft de Cichoreye met smalle Blaaderen, van weegen haare Bitterheyd, ΠΙΚΡΙΣ genoemd, Dat zoo veel als *Bittere Cichoreye* gezeyd is. Doch van de kleender Zoorten, die weegens haar Bloemen welke neffens zommige andere Zoorten, in Stuyf-Bollen en Guychel-Haayr veranderen; *Geele Cichoreye*, en by de Zeelanders, *Pisse-Bedden* genoemd worden, magmen de Byvoegzelen op Dodonèus naazien; by Fabius Kolomna anders, *Zoete Cichoreye* genoemd. Of nu ook het Longer-Kruyd, met goed regt tot deeze Bittere Kruyden te betrekken zy, als zommige zoo veel te gereeder schijnen te doen, als het zelve in verscheyde Zoorten, de Wilde Cichoreye niet heel ongelijk is; blijft by ons in't onzeeker; alhoewel het waar is, Dat verscheyde Land-Aardt, Die zelden in haar Warm-Moes en Groene Koekjes willen vergeeten hebben. En dewijl uyt d'Omstandigheeden deezer Bittere Kruyden, en der Joden laater Uytleg, blijkt; Dat d'Israëliten dezelve bynaa als wy de Salaade met een ampere Zousse, tot het Gebraaden Paasch-Lam Gegeeten hebben, mag men 't bedenklijk houden, Of niet groot-deels door deeze Instellinge Gewettigd en by veele Volken, als een gewoonte aangenoomen is; by het Gebraad, (Dat men op Gastmaalen gemeenlijk voor het Tweede Geregt opbrengd,) Groene Salaade met Edik en Bitteragtige of Verwarmende Toe-Kruyden, van Wilde Cichoreye, Thuyn-Kersse, Pimpinelle, Rakette, Dragon, Nipte, Ajuyn, Porreye en ook Agurken, Oost-Indize Kers-Bollen Berberis, en diergelijke, daar neevens te zet-

Wilde Lattouwe voor een der Joden Bitter-Kruyden genoomen.

* *Junius, Julius*, en *Augustus*.
* *Maart* en *April*.

Als meede de Cichoreye en Wilde Endivie.

Wilde en Tamme Cichoreye van Ouds voor Salaade gegeeten.

En verscheyde Zoorten.

Eeten van Salaade, Voor, Onder, en Naa de Maaltijd.

om de Eetens-Luſt tot het Tweede Geregt van nieuws op-te wekken; of ook wel om de Kragt van den Wijn te beteugelen; waar toe inzonderheyd de Lattouwe, weegens haar Verkoelende Aardt heel dienſtig is. En alhoewel men thans de Latouwe of Krop-Salaade, op de Avondmaalen gemeenlijk Eerſt opzet, en voor alle andere Spijze Eet, en even zoo met veel andere Zoorten van Salaad-Geregten doet, iſſet nogtans van veel Ouder gebruyk, de Lattouwe op 't laatſt van de Maaltijd te Eeten: Gelijk de Digter Martialis in 't XIII^{de} Boek van zijn Punt-Digten, daar over deeze Vraage doed:

Lattouw-Salaad, Beminde Vriend
Wierd Eertijds alder-leſt Gediend;
Maar komd nu eerſt op onzen Dis;
Zeg, Wat hier van de Reeden is?

Daar de Genees-Meeſters op aanmerken, Dat de Oude, de Lattouwe op 't laatſte Aaten, om beeter te Ruſten: Doch Galenus hieldze om Afgang te maaken, beeter voor de Maaltijd Gegeeten; 't geên hem dezelve Digter toeſtaat, als hy onder 't Noodigen van Een Gaſt, zijn maniere daar van aldus verhaald:

Als Ik heb een Vriend of Gaſt,
Word aldus op hem Gepaſt:
Ik wil dat Eerſt Krop-Salaa,
Voor hem op de Tafel ſtaa;
En het diend alzoo gedaan,
Om wel Af-te moogen gaan;
Maar Porreye met Rakèt
Dienter meede By-gezet.

En zoo heeft meede de Verkoelende Aardt der Lattouw-Salaade, aanleyding tot zeeker Algemeene Waarneeminge verſchaft; die wy hier, om datze niet Onaardig luyd; Alderlieſſt, willen Raadzels-gewijs by-zetten, en dan ons Stuk gaan vervolgen.

Laatſt daar Ik aan een Tafel Zat
Alwaar men een Groen Slaadjen At:
Daar uyt Ik yets wat Aardigs nam,
En vroeg de Reeden, Hoe het quam
Dat ſchoon Lattouwe zeer Verkoeld,
Men op de Tonge Blaaren Voeld?
Juyſt naaſt my Zat een Ouden Man,
Die zey; *Daar weet mijn Tong niet van:*
En met hy deeze Woorden Sprak,
De Slaade naa de Mond toe Stak:
Doch eer hy die had Door-Gewrongen,
Zey 'k, *Voelje noch geen Blaaren opje Tonge?*

Exod. 12: 9. 't Paaſch-Lam mogt niet Raauw, noch Gezooden, maar alleen Gebraaden aan den Vyere, Gegeeten worden.

Maar wanneer de Wetgeever ten IV. Belaſt, Dat het Paaſch-Lam *Niet Raauw*, noch *In Water Gezooden*, maar *Aan den Vyere Gebraaden; en met zijn Hooft en Schenkelen en Ingewand*, moeſt Gegeeten worden; ſchijnd men daar door genoegzaam Vermaand te worden, Dat Godt voorzeeker eenige byzondere Reeden tot dusdaanigen naauwkeurige Bepaaling heeft gehad, die uyt een Neerſtig Overleg is voortgevloeyd: Dewijl niet bekend is, Dat d'Iſraëliten ooyt de Gewoonte hadden, van Raauw Vleeſch te Eeten; en al de reſt der Wettig-gedaane Zoen-Offerhanden, niet alleen toelaaten, maar Belaſten, het Vleeſch in Potten of Keetels te Kooken; doch hier, *Te Braaden:* En wel zoo te Braaden, Dat zulx alleen *Door het Vyer*, en geenzinds door middel van een Ooven, Braad-Pan, Stoof-Pot, Kachel, of diergelijke mogt geſchieden. En daar en ontbreeken ook geen Vermaarde Uytleggers onder de Joden, die over deeze Inſtelling verſcheyde bedenkingen hebben gehad. Maimonides, die met Kimchius, Rabbi Salomon en andere, van Gevoelen is, Dat *Raauw te Eeten* hier niet heel Raauw, maar half Raauw en ſlegts van 't Vyer *Gezengd*, of *Geſchroeyd* beteekend; (even miſſchien als de Weſt-Indiaanen, en de Slaaven op Suriname, BARBEKOT noemen;) Spreekt'er *In* KORBAN PESACH, aldus van. *Dat* Raauwe, *Waar voor ons De Wet des Heeren Waarſchouwd; is Vleeſch waar op het Vyer ſlegts een weynig heeft beginnen te Werken; en alzoo maar een luttel Gebraaden, doch noch niet bequaam is, Dat een Menſche daar van Eet.* Doch wy zullen ſtrax verneemen, Dat deezen Uytleg door dezelve Wet die het *Kooken* of *Zieden in Water*, in teegenſtelling van

van het deugdelijk *Braaden* Verbied, t'eenemaal in duygen vald; want de Woorden der Instelling luyën klaar: *Gy zuld daar niet* Raauw *van Eeten; ook geenzinds in Water Gezooden; maar aan den Vyere Gebraaden.* Exod. 12:9. Daar eygentlijk naa d'Hebreeuwse Beteekenis staat, *Ziedende Gezooden in Water.* 't Geên de Joden, in deezen algemeenen Zin Verklaaren; *Noch Gezooden in Water, noch in eenig ander Vogt, of Zap van Vrugten; noch Gebraaden, en daar naa Gezooden; noch Opgekookt en daar naa Gebraaden*, &c. Alhoewel Maimonides Schrijft, Dat het nogtans Geoorloft was, het Gebraaden Paasch-Lam, met Wijn, Olye, of Zap van Vrugten te Droopen. En aangaande het *Braaden met Vyer*, of *aan den Vyere*, zulx dringen de Joodze Leer-Meesters met die Naauwkeurigheyd aan, Datze het voor Onwettig houden, by-aldien het zelve in een Heet-Gestookten Ooven, wanneer 't Vyer weggenoomen was, Gebraaden wierd. En in zulker-voegen heeft het ook Maimonides verklaard. Waar toe ook dit ter snè diend, Dat men van der Joden Gewoonten aangeteekend vind, Dat zy dit Braaden pleegen met Een Houten Spit te doen, door welk zy het Lam in het midden des Vyer-Oovens, als Opgehangen hielden, booven de Gloeyende Koolen: Of ook wel met Twee Spitten, dieze dwers over-een Staaken: Doorspittende met het eene het Lijf des Lams, en met het andere de Schouderen, om de voorste Voeten desselfs, als zijne Handen, daar aan vast-te maaken, in de gedaante van een Kruys. Gelijk zy ook het Lam naa het Slagten, aan Een Pijlaar of staande Stijl Ophingen, en met Yssere Naagelen vast-maakten, om het Vel af-te Stroopen. En daar zijn fraaye Godsgeleerde, welke meenen, Dat niet-teegenstaande de Kruys-Straffe den Joden van Ouds onbekend was; die gewoonte nogtans een vooraf-schaaduwing van het Kruys des Zaligmaakers zy geweest, aan welk hy, als het Waare Pascha Opgehangen en Geslagt is. 1 Kor. 5:7. Doch hoe grooten gelijkheyd hier in ook te bespeuren zy; heeft egter Kristus zelfs, zijn Verheffing aan het Kruys, (*Beteekenende hoedaanigen Dood hy Sterven zoude;*) veel-liever door de Verhooging der Kopere Slange in de Woestijne, willen Afschilderen; gelijk Johannes aanteekend. Kap. 3:14. en 8:28. en 12:32, 34. En hoedaanig de Leviten te-mets van weegen de Veelheyd der Paasch-Lammeren, gewoon waaren, het Geslagte Lam aan een Houten Draag-Boom te Hangen, welke op de Schouderen van Twee Perzoonen lag; en alzoo tussen haar beyden te Ontweyen, en de Vagt af-te Schillen, zullen wy hier naa in een * Print-Verbeelding aanwijzen, die de Inwyinge des Tempels vertoond. Ten V. moest dit Lam, niet alleen zoodaanig geheel-en al met *Zijn Hoofd, Schenkelen* en *Ingewand* Gegeeten worden, Dat daar van niets over-bleef tot den Morgen; maar dat ook al 't geener noodwendig van de Beenen, Kraak-Beenen, Taaje Peezen, Qual-Beetjes en Klijkjes over-bleef, *Met Vyer* moesten *Verbranden*: Zoo nagtans, Dat zy onder 't Eeten zelfs, *Geen Been daar aan Breeken* mogten: Gelijk dat op 't laatste der gantze Instellinge word aanbevoolen, Exod. 12:46. En zulx, als zommige Gissen, op dat zy haar niet op-en hielden, met het Merg uyt de Schenkelen te haalen. En alhoewel de Joden Verzonnen hebben, Datze de Beenderen Ongeschonden moesten laaten, om dat het den Koninklijken Kinderen, niet en betaamde, de Beenen te Knaagen; zullen wy nogtans hier naa, een veel zeekerder Reeden uyt de H. Schrift by-brengen. Invoegen d'Oude gemeene Latijnze Overzetting, deeze Geheel-Eeting door geen welvoegzaam woord uytdrukt; alze dat Een *Verslinden* of *Inslokken* noemd; schoonze moogelijk het Oog op het haastig of al-staande Eeten *Vers* 11. gehad hebben. En naadien wy nergens Leezen, Dat de Wet ooyt Belast heeft, de Ingewanden der Offer-Beesten te Eeten, heeft zulx den Geleerden geleegentheyd tot een dieper Onderzoek van dit Gebod gegeeven, op datze de Reeden van zulk-een byzondere Instellinge, agterhaalden: En wy zullen haare Bedenkingen, zoo wel over deeze, als over andere voornaame omstandigheeden des Paasch-Lams, korts hier-naa ter baane brengen. Ten VI. komd ook de Tijd van het Eeten, in aanmerkinge: Want gelijk het

't Braaden des Paasch-Lams naa de meening der Joden naader aangeweezen.

Het Houten Braad-spit des Paasch-Lams van zommige de gelijkheyd der Kruys-Hegting gegeeven.

Num. 21: 9.

* Ziet het Vierde Deel.

Paasch-Lam moest geheel Gegeeten de rest Verbrand worden.

Joh. 19: 31, 33.

Waarom ook het Ingewand des Paasch-Lams moest Gegeeten worden.

het Lam teegen den Avond Geslagt wierd, moest het ook *In dien zelven Nagt* Gegeeten worden. Exod. 12: 8. Naamelijk in den Laaten Avond, en naa datze het Bloed aan de Posten van haare Huyzen Gestreeken hadden; niets van het Lam over-laatende *Tot aan de Morgen* die volgde; als wanneer zy het Overschot met Vyer Verbranden moesten. Exod. 12: 10. Waar uyt de Joden Besllooten hebben, Dat alhoewel het Geoorloft was, den gantschen Nagt te Eeten, tot dat de Daageraad aanbrak; Niemand egter van 't Gezelschap mogt weederom Eeten, naa dat hy wat Geslaapen, of als men zeyd, tussen beyden, *Een Uyltje Gevangen had*; zelfs ook niet, schoon hem zulx in 't begin van den Nagt overgekoomen was. 't Restant dan van het Paasch-Lam, moest *Verbrand*, Dat is, van 't Vyer geheel Verteerd worden: even gelijk wy zien, Dat ook zoodaanig naaderhand in de Wet der Offerhanden, belast word; Dat wanneer die door een al-te lang bewaaren, Verfoeyelijk gemaakt waaren om te Eeten, moesten Verbrand worden; als te zien is, Levit. 7: 15, 18. Daar dan ook *Vers* 19. volgd; *Het Vleesch dat yets Onreyns zal aangeraakt hebben, zal niet Gegeeten, maar met Vyer Verbrand worden*. Het geene dan tot hier toe genoeg kan zijn, van de plegtelijke Behandeling des Paasch-Lams; Om'er uyt te weeten, waarom zulx in het N. Testament, niet zelden, *Een Bereyden van het Pascha*, genoemd word; alhoewel juyst niet alle deeze omstandigheeden, die veele alleen maar in Egipten waargenoomen zijn, aan het Jaarlijkze Paasch-Feest in Kanaan, hebben Stand gehouden; gelijk we strax verneemen zullen. Ten VII. heeft de Wetgeever ook willen aanwijzen, in wat Postuur en Gelaat, de Gasten der Huys-Gezinnen, dit Paasch-Lam Eeten moesten: Naamelijk met *Opgeschorte Lendenen, Schoenen aan de Voeten*, Een *Staff in de Hand;* En *met Haaste*. Dat is, gelijk de LXX Overzetters Uytdrukken, *In Een Beevende Vlugt*. Exod. 12: 11. Want zy waaren nu in Gevaar, en moesten Egipten in-der-yl Verlaaten. Waar uyt dan de meeste Uytleggers, en ook de Schilders, niet onwaarschijnelijk Besluyten; Datze het Paasch-Lam in Egipten, *Al-Staande* Gegeeten hebben; alhoewel men dat juyst zoo Uytdrukkelijk niet en Leest. Vergelijkt hier alleen weegen het haastig Verlaaten van Egipten, Deut. 16: 3. met Jesa. 52: 12. Want de Rest was de gewoone Toestel der Reyzigers in die Warme Landen, alwaar men lange Kleederen Droeg, die men tot Gemak en Gang-Vaard Opschorte; en daar by doorgaans ook Staaven of Wandel-Stokken, tot Ondersteuning en Voortzetting der Reyze, in de Hand voerde. En om dat moogelijk d'Israëlijten niet gewoon waaren, Datze altijd Schoenen droegen, of dat ten minsten veele van 't gemeene Volk, dezelve in haare Swaare Dienstbaarheyd, in Leem en Tichelen, niet gehad hebben; (gelijk Barrevoets gaan van Ouds een Teeken van Gevangenschap en Droefheyd was, Esa. 20: 4. 2 Sam. 15: 30.) Heeft God Gewild, Datze haar thans Alle, teegens die lange Reys, en Bar-Oorige Weegen der Woestijne, van Schoenen voorzien zouden, en met dezelve aan haare Voeten, als Reysvaardige Gasten en Vreemdelingen die op haar Vertrek stonden, het Paasch-Lam zouden Eeten. Zulx haar door deeze Instellinge niets en wierd Aanbevoolen, of het heeft haar het spoedig Verlaaten van Egipten konnen indagtig maaken: En het is daarom ook niet noodig geweest, Dat alle die omstandigheeden, naaderhand by haar in gebruyk gebleeven zijn. Gelijk we dan ook strax uyt der Joden aanteekeningen, en Kerkgewoonten verneemen zullen; Datze, of ten deele veranderd, of zommige geheel en al zijn afgeschaft. Ook blijkt het klaar genoeg, Dat deeze Eet-wijze, byzonder aan het Pascha van Egipten zy eygen geweest. Want gelijk dit *Des Heeren* PASCHA of Doorgang was, en het Bloed des Lams aan haare Deur-Posten moest Gesprengd worden, tot een Teeken, Dat de Slaanden Engel, in zijn Doorgang haare Huyzen zou voor-by gaan; alzoo paste dit Gedrag, te-gelijk met het Reysvaardig Postuur en haastige Maaltijd, op de geleegentheyd van die Tijd. Maar de volgende Geslagten in Kanaan Woonende, zijn aan alle deeze Plegtigheeden niet Verbonden geweest. Want alhoewel d'Instellinge van het Pascha, en
de

En 't Restant des Paasch-Lams moest Verbrand worden.

't Paasch-Lam moest met Opgeschorte Kleederen, Schoenen aan de Voeten, en in haast Gegeeten worden, &c.

Waarom de Israëliten belast is het Paasch-Lam met Schoenen aan de Voeten te Eeten.

Zommige Ceremonien van 't Egiptize Pascha in Kanaan afgeschaft, of naagelaaten.

de Vieringe van dat Feest, voor zoo verre in manieren, dezelve gebleeven is, Dat de Oude Joden haar Paasch-Lammeren altijd op de bestemden Dag, aan den Avond Geslagt, en des Nagts met Ongezuurde Brooden Gegeeten hebben; (dewijl het Een *Inzettinge* was voor haar en haare Kinderen in Eeuwigheyd, Exod. 12:24. Alwaar dan ook strax word by gedaan; *Ende het zal Geschieden als gy in dat Land komd, 't welk Uw de Heere geeven zal, zoo zuld gy deezen Dienst onderhouden. Vers* 25.) Is nogtans in zommige omstandigheeden, Verandering gevallen: Want men leest niet alleen nergens, Datze de gewoonte van de Afzondering des Lams op den Tienden, tot den Veertienden der Maand; noch de Besprenging des Bloeds aan de Posten der Deure, onderhouden hebben; Maar ook niet datze het Pascha *Al Staande*, en met *Opgeschorte Kleederen*, noch *Stokken in de Hand*; noch *in Haaste* Gegeeten hebben; maar datze zulx veel-eer langzaam, Gerustelijk en Zittende, of naaderhand, op Tafel-Beddekens needer-liggende, gedaan hebben: Gelijk-we in de Joodze Oudheeden hebben aangeweezen, Dat die Eetwijze der Assyriers en Persen, ten Tijde van de Saligmaaker, ook zoo wel by de Joden, als by de Romeynen doorgebrooken was; en zelfs ook in zulker voegen van Kristus, en zijne Discipelen, op zijn laatste Pascha gehouden is. Alhoewel de Oude Hebreën hunne Maaltijden, al-Zittende pleegen te doen. Gelijk in de Joodze Oudheeden breed-Spraakig getoond is: Ziet het V^de. Boek, het 576, en d'Afbeelding het 588ste. Blad. En wy zullen korts hier naa verneemen, Dat zelfs ook de Heedensdaagze Joden, deeze Makkelijke en Wellustige Wijze van het Pascha te Eeten, in zoodaanigen Sweemzel na-aapen, Dat zy ook zelfs door de Gestalte van haar Postuur, (op datze de Ruste dieze thans genieten, moogen uytdrukken;) een merkelijk onderscheyd in hun gedrag, en 't Egiptize Paasch-maal, weeten aan-te wijzen. Want het blijkt uyt Maimonides, die van Schaliger en Buxtorf word aangehaald en gevolgd; Dat wanneer de Zoon op het Paaschmaal, naa het Voortbrengen van den Tweeden Drinkbeeker, uyt Exod. 12:26. Vraagd; „*Wat hebd gy voor een Dienst?* Den Huys-Vader, of die de Verklaa„ring doed, als dan zeyd; Hoe veel verscheeld deeze Nagt van alle andere Nag„ten? Want op alle andere Nagten, *Wassen wy slegts Eenmaal;* Maar op deezen „*Tweemaal:* Op alle andere Nagten, Eeten wy *Gezuurd* en *Ongezuurd Brood;* „Maar deezen Nagt alleen *Ongezuurd:* Op andere Nagten, Eeten wy *Vleesch,* „*Gebraaden, Gezooden*, of *Gebakken;* Doch op deezen *Alleen Gebraaden:* Op „alle andere Nagten, Eeten wy van Eenige *Andere Kruyden;* Maar in deezen „Nagt, *Bittere Kruyden:* Op alle andere Nagten, Eeten wy *Zittende* of *Liggen*„*de;* Maar op deezen Nagt, *Liggen wy slegts daar heenen.* Doch gelijk we dit terstond in het Heedensdaagze Paaschmaal der Joden, van naader-by bezien zullen; Alzoo magmen uyt de strax by-gebragte Plaatze Exod. 12:24, 25. aanmerken, Dat de Jaarlijxze onderhouding deezer Instelling, Voornaamelijk aan Israël is belast geworden, om in Kanaan, als een Feest ter Gedagtenis van haare Verlossinge uyt Egipten, te onderhouden. Gelijk zy die Viertijd ook aldaar, als een vastgestelde Dienst hebben waargenoomen. Want dat Moses dezelve met dat oogmerk Gebooden heeft, word klaar genoeg uyt Deut. 16: 1, 5, 6. besflooten: *Neemd waar*, Zeyd hy, *De Maand Abib, Dat gy den Heere uwen Godt Pascha houdet: Gy en zuld het Pascha niet moogen Slagten in een uwer * Poorten, die de Heere uwe Godt u geeft: Maar aan de Plaatze, die de Heere Verkiezen zal om zijnen Naam te doen Woonen, Daar zuld gy het Pascha Slagten.* Het geene dan Jerusalem is te-beurt gevallen; Waar heenen zy hebben moeten Opgaan om het Pascha in de Heylige Stadt te Eeten. Maar naadien Deut. 16:7. gezeyd word; *Gy zuld het* Kooken (Dat is, als zommige dat ook hier neemen, *Braaden*;) *En Eeten in de Heylige Plaatze die de Heere uwe Godt Verkiezen zal*; Verstaan zommige hier door niet alleen Jerusalem, maar ook in 't byzonder, den Voorhof des Tempels; in welkze willen dat het Paaschlam Geslagt en Gegeeten wierd; Alhoewelze nogtans dapper verleegen zijn, om rond-uyt te zeggen, Datze

Matth. 26: 20. Luc. 22: 14.

Waar in d'Heedendaagze Joden, de Oude Israëliten op 't Pascha naa-aapen.

Antwoord des Huys-Vaders aan de Kinderen.

Pascha van de Israëliten voornaamelijk in Kanaan waargenoomen.

*. Of. *Steeden.*

Geschil over de plaatze waar het Paasch-Lam in Kanaan

het

moest gebraaden worden.

het ook in den Voorhof Gebraaden hebben; (by-aldien'er anders niet eygentlijk van *Kooken*, Naamelijk der *Paasch-Offeren* gerept word; Dat we strax bezien willen;) Want zoo niet; zoo hebbenze het dan eerst in den Voorhof moeten Slagten; daar naa in haar Huys brengen om te Braaden; en Gebraaden zijnde, weederom in den Voorhof om het aldaar te Eeten. Doch wy houden, Dat zoo wel het Braaden, als het Eeten, van de gantze meenigte des Volx, in haare Huyzen, of in de Gast-vrye Plaatzen, welk op de Feesten, en inzonderheyd als het Pascha was, geschied zy; en dat ook de Discipelen, volgens die Gewoonte aan Jesus gevraagd hebben, *Waar hy wilde Dat zy hem het Pascha zouden bereyden te Eeten?* Die haar dan strax, een Huys binnen Jerusalem aanweês; Maar van den Tempel geen gewag maakt. Matth. 26:17.&c. Alhoewel het misschien yemand, zou moogen Geloofbaar schijnen, Dat zulx van de Priesterlijke Geslagten en Leviten, aldaar gedaan is. En daarom hellen wy meer naa die Meeninge, welke wil, Dat men d'aangehaalde Plaatze Deut. 16. niet van het Gaar-maaken der Paaschlammeren, maar van de Paasch Offerhanden, naamelijk *Schaapen* en *Runderen*, verstaan moet; met welke Slagtingen het Feest van *Paasschen*, of *Ongezuurde Brooden*, Zeeven Daagen gevierd wierd. Zoo dat den Zin zou zijn; *Het geene gy Slagten zuld van de Offer-Spijze, Dat zuld gy Kooken, en Eeten in die Plaatze.* En naadien 'er ons schijnd aangeleegen te zijn, Dat wy dit regt weeten; kan't niet onvoegzaam zijn, Dat wy de Text-woorden, ter Deugden inzien.

Paasch-Offeren van 't Paaschlam onderscheiden.

De plaatze Deut. 16:2. ligt aangebragt.

Als dan Deut. 16: 2. gezeyd word; Dat zy het PASCHA in de Maand ABIB zouden Slagten, *Schaapen ende Runderen*; is zulk Slagten heel Waarschijnelijk, niet van het *Paaschlam*, maar van die Schaapen en Runderen te verstaan, die op het Paasch-Feest, naa het Eeten des Lams, tot Dank-Offerhanden Zeeven Daagen lang Geslagt wierden; en voor zoo verre Verschillig van het PASCHA *des Lams*; dewijl daar van heel Naauwkeurig belast was, Dat het een Jong Lammerdier van 't Mannelijk Geslagt moest zijn; Dat voor 't Gezelschap van Een gants Huysgezin Geslagt, en geheel-en-al Gebraaden, in den eygen Nagt der Avondslagting, met Hooft, en Schenkelen en Ingewand, en Bittere Kruyden moest Gegeeten worden. Doch de Paasch-Offeren, waaren van de Schaapen en Runderen, zoo veel als de Joden Vrywillig op het Feest wilden brengen. En zulx schijnd ook Deut. 16:3. kragtelijk ondersteund te worden; als'er gezeyd word; *Zeeven Daagen* zuld gy Ongezuurde Brooden, *Met het zelve Eeten.* Naamelijk met *De Paasch-Offeren.* En het is bekend, Dat immers het PAASCH-*Lam*, geen Zeeven Daagen lang met Ongezuurde Brooden Gegeeten wierd; maar alleen haar begin naamen van Gegeeten te worden, op de Uure en Tijd, Dat men't Paasch-Lam des Nagts, At, volgende op den Veertienden der Maand Abib. Invoegen het *Pascha* hier niet anders, dan de *Zeeven-Daagze Offerhanden* beteekend, die met Ongezuurde Brooden Gegeeten wierden, gelijk te zien is. Num. 28:17.&c. 2 Kron. 30: 21. en 35: 7, 8, 9, met Luce 22: 1. vergeleeken. En zulk Eeten der Paasch-Offeren, het zy een deel daar van met het Lam, op den Paasch-Nagt zelf, of op de volgende Daagen van het Feest der Ongezuurde Brooden Gegeeten wierden; De Joodze Leer-Meesters CHAGIGAH, Dat is, *Viering des Feestes*, of *Feest-Offeren;* maar het Eeten des Lams, PASCHA noemen. Waar van een kennelijk Voorbeeld te zien is, 2 Kron. 35: 7, 8. &c. Alwaar veele Duyzenden van Lammeren, Bokken en Runderen van den Konink Josias en zijne Eedelen tot het PASCHA gegeeven worden. Van welk doen dan ook by Maimonides, *In* KORBAN PESACH, dit volgende te vinden is. Wanneer zy 't Pascha in de Maand Offeren, Offerenze het met Dank-Offers, op de Veertiende Dag van de Runderen, of van de Schaapen; Groote of Kleyne: Mannetjens of Wijftjens, met eenige Zoen-Offerhanden van Vreede; welke CHAGIGAH, Dat is, *Feest-Offer* genoemd word; En hier van word geleezen, Deut. 16: 2. *Gy zuld het Pascha den Heere Uwen Godt Offeren, van de Schaapen en van de Runderen.* En dat de Joden ook ten Tijde van de Zaligmaaker, weegens het Eeten deezer *Paasch-Offeren*,

Paasch-Offerhanden duurden even als de Ongezuurde brooden, Zeeven Daagen.

niet

niet en wilden in het Rigt-Huys van Pilatus gaan; *Op datze niet Verontreynigd wierden, maar het Pascha mogten Eeten*, Joh. 18:28. Hebben wy in de Joodse Oudheeden, ruym-genoeg afgedaan; om te gelooven, Dat zy, van wien deeze Viezigheyd aangeteekend staat; het Paasch-Lam zelf, des Avonds te vooren al Gegeeten hadden; als wanneer het ook de Zaligmaaker met zijne Discipelen gehouden had naa de Wet. Alhoewel nogtans zommige uyt aanmerking van het Geschil datter in deeze Tijd tussen de Sadducêen, en de Godsdienstige Joden, aangaande de vast-stelling des Paasch-Tijds gevonden wierd; uyt de Maan-Reekening, die de meeste van den Grooten Raad hielden, voor 't vast willen gehouden hebben; Dat zy het Pascha Eenen Dag laater, als Jesus Gegeeten hebben, gelijk de Neerstige Schrijver S. van Til, daar van werk maakt, in zijn Boek over d'Euangelist Mattheus: Dat men hier teegens de Bedenkingen van A. Bynæus mag te raade neemen. Onder-en-tussen ontbreeken geen, die het Slagten van 't Paasch-Lam zelf, niet alleen ook onder de Offerhanden tellen, maar 't zelve meede uyt Num. 9:7, 13. *Het Paasch-Offer* noemen, Dat voor elke Familie, of Kleyne Buurschap, belast was te Slagten. Hoedaanigen *Offerhande*, de Geleerde G. Outram, met de Jonge Varre vergelijkt, die op den Verzoen-Dag voor Aarons byzonder Huysgezin Geslagt wierd. Lev. 16:6. Daar dezelve Schrijver over het Paasch-Offer des Lams, aldus aanteekend; „Het Paasch-Offer heeft zijn Naam „van Een Hebreeuws Woord, Dat zoo veel beteekend als, *Hy is Voor-by gegaan.* „En het was gelijk de H. Historie zeyd; *De Offerhande des Voor-by-gangs des* „*Heeren, wanneer hy de Deuren der Israëliten voor-byging, doe hy d'Eerstgebooren* „*in Egipten Sloeg, &c.* Derhalven, zoo wanneer wy in de H. Schrift leezen, „Datter ook ander Vee tot het Paasch-Offer genoomen wierd, moeten we zulx „niet eygentlijk van *Het Paasch-Offer*, maar van andere Offerhanden verstaan, „die by het Paasch-Offer gevoegd wierden, even als de Offerhanden der *Ver-* „*schijninge*, en de Slagt-Offerhanden der Feest-en Vreugde Daagen. En dat wy „het Paasch-Offer by de andere eygentlijk-genoemde Offerhanden voegen, be- „hoord niemand te Verwonderen; naadien de Lammeren die daar toe Uytge- „pikt wierden, in de H. Schrift, ook קרבנות KORBANÔTH, Dat is, *De Offer-* „*hande*, genoemd worden, als te zien is. Num. 9:7, 13. Hoedaanige Offer- „handen naa den Uytgang der Kinderen Israëls uyt Egipten, in het Heylig- „dom Geslagt, en den Altaar door den Priester, met dessels Bloed moest Be- „sprengd worden. Waar uyt den Aardt van 't Eygentlijk aldus-genoemde Of- „fer ligt te kennen is. Indien nu yemand Vraagd, onder wat Zoorten van Offer- „handen, het Paasch-Offer kan gereekend worden? Antwoorden Wy; Dat „het zeer-wel onder *De Dank-Offeren* past. Want schoon het Eerste in Egipten, „gelijk *Een Bid-Offer* was, om de Plaage die den Egiptenaaren naakende was, „af-te keeren; wierden egter al de andere tot enkele *Dankzegginge* gedaan, Dat „Godt den Israëliten Verschoond had, doe hy d'Eerstgebooren in Egipten „Sloeg. Dit zeyd Outram. En wy meenen niet, Datwe des Mans Gedagten, dus-verre onnuttelijk tot onze voorgaande Reeden hebben by-gebragt. Wanneer nu strax volgd; Dat zy het Pascha nergens Slagten moesten, dan aan de Plaatze die de Heere Verkiezen zou, om Zijnen Naam te doen Woonen: Deut. 16:5, 6. En *Dat zy het in die Plaatzen zouden Kooken en Eeten*, *Vers* 7. Schijnd men egter dat *Kooken*, (zou het op het *Paasch-Lam* passen,) voorzeeker wat Gewrongen, of onder een ruyme Beteekenis, voor *Braaden* te moeten neemen; naadien de Wet die Uytkiezinge gedaan, en het *Kooken* of *Zieden* Verbooden heeft. Exod. 12:8, 9. Hierom kan het veel-voegzaamer van het *Kooken* der andere Paasch-Offeren en Vleesch-Spijzen verstaan worden; en de Taalkundigers zijn daar in eens, Dat het Hebreeuwse Woord, eygentlijk ook die Beteekenis heeft; en de Grieken en Kaldeën Verklaarend even-zoo; alhoewel de Grieken nogtans een woord daar by doen; en zeggen; *Gy zuld Kooken en Braaden*, &c. Waarom dit van de CHAGIGAH of *Feest-Offeren* te verstaan is, welke de Wet

Joodze Oudheeden p. 571. en 669. &c.

Matth. XXVI.

't Vleesch der Paasch-Offeren wierd Gezooden.

 der

der Offerhanden Belaſt te Kooken: Waar van een Voorbeeld in het Paſcha des Konings Joſias te zien is, 2 Kron. 35: 13. &c. Daar aldus geleezen word; *Ende zy Kookten het Paſcha by den Vyere naa* het Regt. Maar de andere Heylige Dingen Kookten zy in Potten en in Keetels ende in Pannen, &c.* En deeze Offerhanden moeſtenze in de H. Plaatze, Dat is, in de Voorhooven des Tempels Slagten, Kooken en Eeten. Ziet de ſtrax aangehaalde Woorden. 2 Kron. 35: 1-13. Waar toe dan ook in het Tempel-Gezigt van Ezechiel, van zoodaanige Keukens, welke in de Vier Hoeken des Voor-Hofs waaren, gerept word; in welke de Dienaars des Huyzes, *De Slagt-Offeren des Volks zouden Kooken.* Ezech. 46: 22-24.

* Exod. 12: 8, 9. En in de H. Plaatze des Tempels Gegeeten.

Gelijkwe in de Joodze Oudheeden breeder hebben Uytgevoerd. Maar aangaande d'Onderhoudinge van dit Paſcha, zeederd Iſraëls Uytgang, verneemd men niet, Dat zy het zelve in de Woeſtijne, meer dan een-maal *Op den Gezetten Tijd, en naa alle de Inzettingen die de Heere haar in Egipten Geboden hadde*, gehouden hebben; naamelijk in het Tweede Jaar naa datze uyt Egiptenland Uytgegaan waaren. Num. 9: 1-14. Zonder dat daar nogtans, van de Vier-Daagze Afzonderinge des Paaſch-Lams, noch het Beſprengen des Bloeds aan de Deur-Poſten, (Woonende nu in Tenten,) noch van de Opſchorting der Lendenen en Haaſtig Eeten, het minſte gerept word; alhoewel'er al d'andere Plegtigheeden niet vergeeten zijn. Maar gelijkwe ſtrax uyt Exod. 12: 11. vernaamen, Dat den Iſraëliten belaſt word, het Paaſch-Lam, in den Nagt der Uyttogt, *Met Haaſte* te Eeten; Dewijl het *Des Heeren Paſcha* was; en datter aanſtonds word by-gedaan; *Want Ik zal in deezen Nagt door Egiptenland Gaan, en alle Eerſtgeboorne in Egipten Slaan, van de Menſchen af tot de Beeſten toe: Ende zal Gerigten Oeffenen aan alle de Goden der Egiptenaaren; Ik de Heere zal het doen.* Exod. 12: 12. Dienen wy te weeten, waarom deeze Plegtelijke Inſtelling, den Naam van PASCHA, en wel, *Des Heeren* PASCHA, en PAASCH-*Feeſt*, en PAASCH-*Offer*, bekoomen heeft? Onzes-agtens, iſſer geen twijffel aan; of al wie Aandagtig op d'aangehaalde Woorden let, zal ligt ontwaar worden, Dat *Vers* 12. Een Nette Verklaaringe van *Vers* 11. is; in welke *Het Haaſtig Eeten* van het Paaſch-Lam, aanbevoolen word; om dat het *Des Heeren* Paſcha *Was.* En daarom, gelijk het Oorſpronkelijk Woord, hier ook Een *Weg-Spoeden* door Vreeze en Verbaaſtheyd beteekend, alzoo word ook des Volks Uytgang, in deezer voegen gedagt, Deut. 16: 3. Het Woord PASCHA vind men by de Hebreën PESACH geſchreeven; en naaderhand by de Jeruſalemmers PASCHA genoemd; En de Euangeliſten en Apoſtelen, hebben die Benaaming ook in 't Griex behouden. En of wel zommige dit Woord, naa haare Taale wat verboogen hebben; (zoo dat het by zommige, *Paaſchen*, *Phaſe*, en by de Franzen *Paque*, of *Paſque*; de Engelzen *Paſſover*, &c. genoemd word;) zoo is egter daar in d'Hebreeuwſe Beteekenis genoegzaam naagevolgd; die geen andere Verklaaringe ſchijnd te konnen dulden, dan die van *Vaaren*, *Door-gaan*, *Voor-by-gaan*, *Over-heen Springen*, &c. ontleend word. En de Reeden die Moſes van *Des Heeren* Paſcha *Vers* 12, 13, en 27. daar by Klampt, zijn t'eenemaal voor deezen Uytleg, die niet onaardig, door het Engels Woord, *Paſſover* afgebaakend is: Dewijl daar in klaar genoeg gezeyd word, Dat Godt in zijn Verdervende Doorgang, de Huyzen der Kinderen Iſraëls, van weegen het Geloofs-Teeken des Bloeds aan haare Poſten Geſtreeken, *Voor-by-gaan* en *Overſlaan* zoude. Waarom niet alleen de Ceremonien van dit Feeſt zelf, maar ook het Lam dat Geſlagt, en Gebraaden en Gegeeten wierd, den Naam van PASCHA, eygen geworden is. Vergelijkt Luc. 2: 41. met Kap. 22: 7. En d'andere Euangeliſten: Jaa, den Gekruyſten Kriſtus, het *Lams Gods*, ſchijnd om geen andere Reeden, *Ons* PASCHA genoemd, 1 Kor. 5: 7. Als om dat d'Algenoegzaame Godt, ons Arme en Doodwaardige Zondaars, van weegen zijn Verdienſtelijk Bloed, *Voor-by-gaat*, en niet en Vernield met de geheele Weereld, Joh. 3: 16, 18. En in deezer voegen heeft ook Flavius Joſefus gezeyd; Dat het Jaar-Feeſt welke de Joden PASCHA, Dat is, *Doorgang* noemen-

Joodze Oudheeden pag. 1630. Paſcha van Iſraël, maar eens in de Woeſtijne gehouden.

Het Eeten des Lams op den Nagt des Uytgangs waarom PASCHA genoemd.

Beteekenis van 't Woord PASCHA. פסח.

Matth. 26: 2. &c.

Kriſtus waarom ONS PASCHA genoemd.

men; hier van zijn Naam draagd, Dat Godt, op den Nagt als hy de Eerstgebooren der Egiptenaaren Sloeg; de Huyzen der Hebreën is voor-by gegaan. Doch waar toe andere Getuygen by-gehaald, daar het Moses zelf, Netter dan yemand Verklaard. Exod. 12:27. Want wanneer de Kinderen haare Ouders, aangaande de Ceremonien van het Pascha, zouden Vraagen; *Wat hebd Gy voor een Dienst?* Leyd hy de Vaders dit Antwoord in de Mond; zeggende; *Dit is den Heere Een* Paasch-Offer, *Die voor de Kinderen Israëls Huyzen* Voor-by ging, *Doe Hy d' Egiptenaaren Sloeg.* Vergelijkt *Vers* 13. Alwaar de LXX Overzetters, de Woorden, *Ik zal U-Lieden Voor-by gaan*, Vertaald hebben; *Ik zal Uw Beschermen*: En de Kaldeën; *Ik zal Uw Verschoonen.* En zoo doenze *Vers* 27. insgelijx. Invoegen het te-regt voor een Misslag aangeteekend word, Dat zommige Kerk-Vaders, het Woord Pascha, van een Griex Woord hebben afgeleyd, Dat *Lijden* beteekend; om dat misschien het Lijden van Kristus op het Paasch-Feest voorgevallen, en van Ouds om die streek des Tijds Gevierd is. Daar ontbreeken geen fraaye Godsgeleerde, welke hebben aangemerkt, Dat het Woord Pascha, of *Paaschen*, Drijzinds in de H. Schrift voor-komd: Als I. in de beteekenis van dat Jaarlijx-Feest, welk op den Veertienden der Maand Nisan of Abib, door het Slagten, Braaden en Eeten des Lams in haare byzondere Huyzen, op den Spaaden Avond of Nagt, Gevierd wierd; en daar van niet onvoegzaam *Het Pascha des Lams*, mag genoemd worden. Ten II. beteekend het die Jaarlijx gezette Feest-Tijd, welke op den Vijftienden derzelver Maand Gevierd wierd, door het Slagten van *Schaapen en Runderen*; waar van wy zoo strax uyt Deut. 16:2. tot een onderscheyd van het *Pascha des Lams*, gesprooken hebben. Gelijk wy dan ook dit *Feest van Paschen*, merkelijk van het *Pascha des Lams* onderscheyden vinden. Num. 28:16, 17. *In de Eerste Maand op den Veertienden der Maand is het* Pascha den Heere, *En op den Vijftienden Dag derzelver Maand, is het Feest.* Hoedaanigen Feest de Koningen Hiskias en Josias, met een Overmagtig groote Slagting Gevierd hebben, als te zien is. 2 Kron. 30:15, 22. en 35:1, 8, 9. En ten III. word het Pascha genoomen, voor het geheele Feest, welke zijn aanvang met den Veertienden der Maand des Avonds; en op den Een-en-Twintigsten Dag derzelver Maand aan den Avond, ten Eynde liep. In welken Zin ongetwijffeld, ook Lukas zeyd; *Het Feest der Ongezuurde Brooden, genaamd* Pascha, *Was naa-by.* Luc. 22:1. Waar uyt blijkt, Dat die beteekenis ook tot het Feest der Ongezuurde Brooden behoord; welk op het Pascha des Lams volgde; alhoewel het Feest der Ongezuurde Brooden, eygentlijk genoomen, een Feest op hem zelven was, gelijk we strax van naader-by bezien, en uyt Maimonides verneemen zullen, Dat de Joden het Feest der Ongezuurde Brooden, als Een Gebod op zig zelven, en onderscheyden van het Pascha, in alle Plaatzen hebben moogen houden; doch het Eeten des Paasch-Lams, alleen te Jerusalem, de Stadt des Heyligdoms die Godt naaderhand heeft aangeweezen; gelijk het Israël hier in Egipten, belast wierd binnen haare Huyzen te Eeten, en niets daar van buyten te brengen. Exod. 12:46. En wy verneemen datter alleen Zeeven Beroemde Paasch-Feesten in de H. Schrift gedagt worden, die het Volk Gods gehouden hebben naa het Gebod. Het I. is dit hier in Egipten. Exod. 12: 28, 50. Het IIde daar aan, in de Woestijne voor Sinaï Num. 9:1, 2. Het IIIde te Gigal, wanneer Josua 't Volk door de Jordane in Kanaan over-gebragt, en die, welke in de Veertigjaarige Reyze Gebooren waaren, Besneeden had; Jos. 5:2, 3, 4, 11. Dewijl geen *Onbesneeden* het Pascha Eeten mogt. Exod. 12:48. Het IVde in de Hervorming der Godsdienst, onder de Koning Hiskias. 2 Kron. 30. Het Vde onder Josias, 2 Kron. 35. Hoedaanig Groot en Pragtig, zeederd de Tijden der Rigteren en Koningen Israëls, niet gehouden was, vergelijkt 2 Kon. 23:21-23. Het VIde wanneer de Joden uyt de Babylonize Gevangenschap waaren weeder gekeerd. Ezra. 6:19. Het VIIde. 't Geene de Zaligmaaker begeerd had te Eeten met zijne Discipelen eer hy Leed, en door zijn eygen Slagt-

Pascha van Dry-'erley Beteekenis in de H. Schrift.

Feest der Ongezuurde Brooden hoe van 't Pascha onderscheyden.

Zeeven Paasch-Feesten in de H. Schrift vermaand.

Offer een Eynde van het Ceremoniëel Pascha maakte; 't zelve Vervullende, door d'Instellinge van Een Avondmaal, Dat de Gedagtenis zijner Slagtinge tot aan zijne Komste Vereeuwen zou. Vergelijkt Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Joh. 11. 12. 13. 19. met 1 Kor. 5: 7. En alhoewel het Pascha, meermaal in 't N. Testament gemeld word; (als Luc. 2: 41. Joan. 2: 13, 23. en 6: 4. &c.) word egter niets byzonders daar van verhaald.

Hoe Godt op 't Pascha-Gerigte geoeffend heeft over al de Goden van Egipten.

Maar wat mag het doch te beduyden hebben, Dat Exod. 12: 12. gezeyd word, Dat Godt in het Doorgaan van zijn Verdervenden Engel, *Gerigten zou Oeffenen aan alle de Goden der Egiptenaaren?* Of gelijk misschien de Kaldeëze Uytlegger beeter zeyd; Dat hy zulx zou doen, *Over de Afgoden.* En verstaat daar door, derzelver Beelden en Waar-Teekenen: Alhoewel Moses dat niet uytdrukkelijk zeyd. Want dat hier niet de *Magten* noch *Overheeden* van Egipten moeten verstaan worden; (gelijk de Vorsten des Volks zomtijds *Goden* genoemd worden; En niet zelden uyt d'Eerstgebooren der Aanzienelijke Stam-Huyzen genoomen wierden,) blijkt klaar genoeg uyt Num. 33: 4. Alwaar dit herhaald en d'Egiptize Afgoden, heel kennelijk van de Eerstgeboorne, welke de Heere Geslaagen had, onderscheyden worden. En de Uytleggers zijn daar in ook taamelijk eens; alhoewel haare Bedenkingen zig verscheydentlijk Uytstrekken. Voorzeeker heeft de Godt der Hebreën, de Bescherm-Goden der Egiptenaaren Beschaamd gemaakt en over haar Gezeegepraald, wanneer hy naa zoo veele Stort-Vlaagen van Land-en Volk-Verdervende Plaagen, ook nu ter-tijd alle Eerstgeboorne van Mensch en Vee, op de Slagtbank bragt, en in eenen Nagt Uytdelgde; en alzoo de Ydelheyd van haare Hulpelooze Gedrogt-en-Dwerg-Goden, haare Groote Isis, Osiris, Horus, Serapis, Anubis, Apis, de Nijl-God Kanopus, met al haare Bewaar-Engelen, Help-Goden, Middelaars, en Beeste-Goden, van Katten, Honden, Wolven, Ossen, Koeyen, Schaapen, Rammen, Bokken, Krokodillen, Havikken, Iben, Slangen, Torren en diergelijke; welk'er Voornaamste, gemeenelijk de Zorg over de Eerstelingen der Egiptize Zonen Aanbevoolen was, Dus opentlijk ten Toone zette: Zijn Volk Uytvoerende *Met* MAGT, gelijk David zeer fraay afschilderd, 2 Sam. 7: 23. En hoedaanig d'Egiptenaars op deeze Goden Vertrouwden, hebben wy te vooren in de Beschouwing van haar meenigerley Gewaapende Bescherm-Goden gezien. Doch geên van al die, hebben haar van deeze Plaagen konnen Verlossen; noch strax hier naa, den Koning zelf, uyt d'Overstolping der Verbolgene Zee-Wateren weeten te Redden. En in zulker-voegen word ook Jesa. 19: 1. als van een diergelijke Zaake gezeyd; *De Heere zal in Egipten Koomen, ende de Afgoden zullen Beweegd worden, door zijne Teegenwoordigheyd.* En Jer. 43: 13. *Hy zal de Opgeregte Beelden van* * Beth-semes, *welk in Egiptenland is, Verbreeken; En Hy zal de Huyzen der Goden van Egipten met Vyer Verbranden.* Waarom het wel kan zijn, Dat de Joden uyt deeze Aanmerking, de plaaze Exod. 12: 12. zoo verstaan, Dat Godt in de Nagt van Israëls Uyttogt; te-gelijk alle de Tempelen en Afgoden der Egiptenaaren, met Een Donderbuy en Aardbeeving, te Gronde gesmeeten heeft. Waar van niet alleen de Kaldeëze Uytbreyder weynig verschild, als hy zeyd; Dat Godt de *Gegootene Beelden* Versmolten; De *Steene* Verbrooken; De *Aarde* Vergruyst, en de *Houte* tot Assche Verbrand heeft: Maar het zelve word ook in *Pirke Eliëzer*, onder deeze Bewoording gevonden: *Als Israël uyt Egipten Trok; Wat deede doe de H. Gezeegende Godt? Hy wierp alle de Beelden van haare Verfoeyzelen te Gronde, en zy wierden aan Stukken Gesmeeten.* En naa deezen Zin hebben ook de LXX Overzetters, in plaatze van *Gerigte*, WRAAKE gezet. Want het geschiede op dat Godt betoonde, Grooter te zijn *Dan alle de Goden*, Exod. 18: 11. En nu ten laatsten ook Wraake wilde neemen, over die Afgodize Besmettinge, welke Israël door haar lange Verkeering in Egipten aankleefde. Ezech. 20: 8. Gelijk wy zien, Dat Godt meermaal in de Verlossinge van de zijne gedaan heeft. In deezer voegen is Laban zijne Goden quijd geworden, als Jakob de Stam-Vader

De Magteloosheyd der Egiptize Land-Goden, in 't Dooden der Eerstgebooren ontdekt.

* Dat is het *Zonnen-Huys*. Of Tempel der Zonne: By de Schrijvers, *Heliopolis* genoemd, en misschien dezelve die de Hebreën *On* noemen. Gen. 41: 45, 50. en alzoo onderscheyden van een ander *Beth-semes* op de Grenzen der Filistijnen. 1 Sam. 6: 12.

Exod. 12: 12. Ezech. 23: 3-14.

Vader Israëls uyt Mesopotamien Vlugte. Gen. 31: 19, 30. De Afgoden en Beel-
den van Babylonien gingen Verlooren, als het Verwoest wierd, Jer. 50: 2. En
al-zulke zullen Vergaan, ter Tijd alsze Godt Bezoeken zal. Jer. 10: 15. en 50:
18. En het blijkt uyt Num. 33: 4. Dat deeze Bedreyging over Egipten niet
Leedig gestaan heeft: Als waar in ook *Haare* Beesten, dieze zommige als Go-
den, andere als Waar-Teekenen der Goden, en als Bescherm-Engelen eerden,
met een Dappere Neerlaag Geslaagen zijn. Al 't geên eenige Geleerde Mannen
onder 't Naaspooren van de Historize Reeden, welke de Wetgeever bewoogen
konnen hebben, het Slagten en Eeten des Paasch-Lams, met zoo veelerley om-
standigheeden te belasten; meenigte bedenkingen schijnen Ingeboezemd te heb-
ben, die anders moogelijk nooit in 't Verstand des Menschen opgekoomen waren:
Waar van wy alleen zommige Voornaamste willen by-zetten; om daar naa ook
plaats te vinden, de Voor-schaaduwende Reeden, met een on-afgebrooken Zaa-
menhang, te voegzaamer af-te doen. De zeer Geleerde Spencerus, steld voor-
vast, Dat de Goddelijke Wet der Ceremonien, het Volk Israëls op Tweederley
maniere, van de Afgodize Gewoonten der Egiptenaaren, Zabeën en Arabiers,
heeft willen Aftroonen. Naamelijk I. Mondeling door Woorden; en daar naa
ten II. Weezentlijk, door het Doen en Onderhouden van zommige Plegtighee-
den, welke regt-draads teegen de Bygeloovige Zeeden der Naabuurige Hey-
denen laagen aangekant. Dus heeft Godt, meend hy, naa de Eerste wijze, met
uytgedrukte Woorden, d'Afgodize Zeeden niet alleen in 't algemeen Verboo-
den naa te Wandelen; maar heeft zulx ook zoo dikwils in 't byzonder gedaan,
Dat de gantze H. Schrift, daar af vol is. Aanwijzende den Dienst *Aan het Heyr
des Heemels;* De Baals, en het Offeren aan den Moloch, Astharoth, en
meenigte andere; naadien het algemeen Gebod, Lev. 18: 1, 2, 3. Alle byzon-
derheeden genoegzaam Insluyt; dus luyden daar de Woorden: *De Heere Sprak
tot Mose, zeggende:* Spreekt tot de Kinderen Israëls: *Ik ben de Heere Uwe Godt:
Gy en zuld niet doen naa de Werken des Egiptizen Lands daar in gy Gewoond hebd;
Nogte naa de Werken des Lands Kanaans, daar heenen Ik U brenge, en zuld Gy niet
doen; Ende en zuld in haare Inzettingen niet Wandelen*, &c. vergelijkt. Lev. 18:
30. met Kap. 20: 23. en het zal hier van genoeg zijn. Maar de Wetgeever heeft
ten Tweeden, door Weezentlijke Zaaken en Daaden, de Grouwelijke Afgo-
derye der Naabuurige Volken, willen teegen loopen; en Israël met zulke Cere-
monien waapenen, die de Gewoonten der Heydenen te-gelijk met d'Eerbied
der verzierde Goden Beschimpten en Uytwischten: Zoo datze niet alleen de
Geheyligde Dingen der Afgodendienaars, tot een Gemeen-gebruyk maakten;
maar ook zulke Dingen Godsdienstelijk deeden, welke naa de Leere der Hey-
denen, Vervloekt en Schandelijk te doen scheenen. Hoedaanig-een ongelijk-
heyd der Zeeden, Een ontwijffelbaare Vyandschap en weederzijdze Afkeerig-
heyd moest op de baan brengen, welke het Israëlitize Volk op 't best, als onder
Opzigt van een Tugtmeesterlijke Wet, Afzonderen en in Bewaaringe stellen
kon, Gal. 3: 23, 24. Dat nu zulx ook voornaamelijk, en in de Eerste Plaats ge-
schied is door de Wettelijke Instellinge van het Pascha, die in Egipten ge-
schied is; schijnd men uyt veelerley byzondere Ceremonien die daar Geëyst wor-
den, te konnen grondvesten; als die daar in veel naauwkeuriger, en kennelijker
doorstraalen, dan in eenige andere Godsdienstige Pligten der Hebreën.

By-aldien wy dan onderneemen, inzonderheyd dat Deel van de Wet des Pa-
schás op-te helderen, welke Exod. 12: 3, 5. gevonden word; Voorwaar men
schijnd te konnen Gissen, Dat het Paasch-Lam, daarom voordagtelijk uyt het
Mannelijk Geslagt genoomen, en een Ram moest zijn, Op dat zig deeze Wet,
Lijn-regt teegens de Leere der Egiptenaaren aankante; als die den Ram, onder
alle haare Beeste-Goden, en die de Eer-Naam van *Heylig* droegen; op het hoog-
ste Eerden; het zy dan om datze Geloofden, Dat dit Dier een Teeken van Vrugt-
baarheyd was; of om dat het met het Heemel-Teeken van den Ram, onderling
Ver-

Exod. 12: 12.

Godt heeft zeer Geyverd, om Israël op alle wijze van de Afgoden af-te Troonen.

En zulx Eerst door Woorden te Verbieden.

Ten Tweeden door Zaaken en Daaden die de Ceremoniëele Wet belast te doen.

Ceremonien van 't Paasch-Lam waaren teegens d'Afgodize Zeeden aangekant.

Den Ram by d'Egiptenaars Hoog Geëerd.

Vermaagschapt is. Want ook het Voorbeeld van diergelijke Raazernye, heeft ten laatsten de Afrikaanen en Grieken zoodaanig Besmet, Datze Jupiter onder den Naam van AMMON, en in de gedaante van een RAM, in naavolging der Egiptenaaren, hebben Geëerd. Gelijk dan ook Herodotus de Reeden by-brengd, Waarom de Thebaanze Egiptenaaren, Jupiter met een Krom-Gehoorende *Rams-Kop* Verbeeld, en *Jupiters* AMMON genoemd hebben. Hy voegter by, Datze ook geene Rammen Slagten; maar voor Heylig houden; alhoewelze het alle Jaaren Een-Eenigen doen op *Jupiters Feest*: Welk Dier zy de Huyd aftrekken, en het staande Beeld van Jupiter omhangen; en daar naa den Dooden Ram Begraaven in een Geheyligde Dood-Bus. Om deeze Afgodize Zeede te Wraaken, en Israël van al-zulke Schorftige Besmetting te Bewaaren, heeft Godt Een *Mannelijk* LAM, niet zonder Uytgekipte Ceremonien, willen Geslagt, en de Deur-Posten van haare Huyzen, met desselfs Bloeds Bestreeken hebben; welk Beest d'Egiptenaars onder haare Voornaamste Goden Eerden; naadien d'Israëliten daar uyt ligtelijk konden ontwaar worden, Datter niets Goddelijx in den *Ram* was: Maar welk Dier, hier dus Smaadelijk gehandeld zijnde, haar veeleer inboezemde, Datze thans niet minder van de Egiptise Bygeloovigheyd, als van de Slaavernye moesten afwijken. Dat dit d'Oorzaak deezer Instellinge zy, daar toe zeyd de strax-gemelde Spencerus, Dat hem verscheyde Opmerkelijke Leer-Stukken beweegen, om zulx te gelooven. En ziet daar, wy zullen de Voornaamste heel beknopt hier by-zetten, om datze Fraay, Aanminnig en Geleerd zijn. Het Eerste dan dat by hem in Aanmerking komd, is de Zoorte van het Dier, Dat op het Pascha moest Geslagt worden. Doch dat moest een Mannelijk Lam, Dat is, Een RAM of Een BOXKEN zijn, gelijk te zien is, 2 Kron. 35: 7. Exod. 12: 5. Maar het schijnd, Dat een Lam op het Pascha te Slagten, de meeste gewoonte zy geweest; en datter geene Boxkens Geslagt wierden, ten zy'er Gebrek aan Mannelijke Lammeren was. En daar ontbreekt geen schijn van Waarheyd, om bedenklijk te houden, Dat den Israëliten, om geen andere Reeden Geboden is, alleen Mannelijke Lammeren en Boxkens, op het Pascha te Slagten; (en wel voornaamelijk Lammeren in d'Eerste Plaatze;) als om dat d'Egiptenaars zig van beyde deeze Dieren, maar byzonderlijk van de Schaapen, Godsdienstelijk onthielden: Willende de Wetgeever alzoo Zorg draagen voor de Behoudenis van 't Hebreeuwse Volk, Dat door een lange Verkeeringe onder d'Egiptenaars, haar Dwaal-zieke Zeeden ingeswolgen had. Want dat d'Egiptize Bygeloovigheyd, byzonderlijk omtrent het Eeren der Schaapen en Bokken is bezig geweest, is alzins uyt Herodotus, Juvenalis, Strabo en andere openbaar, en Rabbi Jonathan heeft zulx ook over Exod. 8: 26. zeer wel aangemerkt. Gelijk dan van veel Geleerde, uyt Plutarchus word by-gebragt, Dat de Egiptize Priesters, uyt Eerbied voor de Schaapen, geen Wolle, maar alleen Linne Kleederen Gedraagen hebben. En Herodotus heeft'er even zoo van getuygd. Voor de Tweede Reeden, kan ons het Geslagt van het Dier tot het Pascha, in dit Gevoelen ondersteunen; Dat het Lam, of Boxken, moest een *Een Mannetjen* zijn; Doch daar en kon in deezen niets aanbevoolen worden, Dat Strijdiger teegens de Leere en Heylige Gewoonten der Heydenen, inzonderheyd der Egiptenaaren aanliep, dan even dit. 't Geen daar uyt blijkt, Dat de meeste van haar Geloofden, Dat de Offerhanden uyt het Vrouwelijk Geslagt genoomen, veel-meer by de Goden vermogten; gelijk Virgilius zeer wel in zijn Agtste *Eneas* heeft aangemerkt. Den RAM dan van Ouds by d'Egiptenaaren voor een God, of Goddelijk Waar-Teeken Geëerd, schijnd men te moogen vast-stellen; Dat ook deeze omstandigheeden van het Paasch-Lam, Dat een Ram, dat is, Een Mannetjen uyt de Schaapen; of een Boxken uyt de Geyten moest zijn, den Egiptenaaren Grouwel zy geweest; waar door te-gelijk haare Goden en Godsdienst Beschimpt, en onder Israël Gedood, Dat is, Vernietigd wierd. In de Derde Plaats, word dit ook eenigzinds door de Plegtelijke Afzondering van het Paasch-Lam bevestigd

Wat Israël door 't Slagten van een Ram, te Leeren had.

Schaapen en Bokken zeer Heylig by de Egiptenaars.

Egiptise Priesters Droegen alleen Linnen Kleederen uyt Eerbied voor de Schaapen.

't Mannelijk Lam op 't Pascha Geslagt, hoe teegen der Heydenen Gewoonte aangekant.

tigd; welke op den Tienden Dag der Maand geschiede, tot aan den Veertienden; wanneer het teegen den Avond Geslagt wierd. Want waarom heeft doch Godt gewild, Dat het Lam, zoo lang voor het Geslagt wierd, zou afgezonderd staan? Als om dat d'Israëliten onder dien Tijd, alle Bygeloovige neyging en aangekleefde Waan omtrent het Lam, zouden leeren afleggen; en haar zelven niet zoo-zeer Geweldiglijk, of als Overheerd door dit Gebod, maar veel-eer door Beraading en neerstige Overlegging, gewennen mogten, de ydele Bygeloovigheeden der Egiptenaaren de Schop te geeven. Waar toe haar het Slagten van Een Beest, Dat by dit Volk Alderheyligst geagt wierd, een merkelijk Proefstuk verstrekte. Ten Vierden, schijnd het ook wel zeeker, Dat Godt doorgaans die Beesten, welke d'Egiptenaaren van Ouds Hooglijk Eerden, in zijn Wet, opzettelijk Veragt, en naa de Smaadelijkste wijze handeld. Want om dat d'Egiptenaars waanden, Dat de KOE, aan de Godinne ISIS Geheyligd was, en dezelve daarom Goddelijke Eer moest beweezen worden, heeft Godt belast, De Koe, als een Beest dat men schuwen moest, buyten het Leger Israëls, geheel-en al te Verbranden; en uyt derzelver Assche een *Bespreng-Water*, Dat is, een Scherp-bijtende *Looge* te maaken, om d'Onreynigheeden des Volx af-te Wassen; waar van Num. XIX. te leezen staat: Daar het niet zonder Reeden, *Een Water der Afzonderinge* genoemd word. En gelijk d'Egiptenaars ook tot die Dwaasheyd vervallen waaren, Datze aan de Bokken Offerhande deeden; alzoo heeft Godt gewild, Dat de Offerhanden voor de Zonde, meest-deels uyt het Geslagt der Bokken genoomen wierden: En den Bok met Versmaading en Vervloeking belaaden zijnde, moest in plaatze van Verzoeninge in de Woestijne verzonden worden. Lev. 16. Als men hier toe ook aanmerkt, Dat d'Egiptenaars, het KALF, als een Teeken van APIS, of *Vrugtbaarheyd*, met een byzondere Godsdienstigheyd Eerden, isset kennelijk te zien, Dat Godt voornaamelijk het Runder-Kalf, tot verscheyden Offerhanden voor de Zonde, Uytgekoozen heeft. Ook hebben d'Egiptenaars den RAM, als een Waar-Teeken van * AMMON, onder een Vermaagschapte Beeldnis met den Heemelzen Ram in den Teeken-Kring, booven alle andere Heylige Dieren in Eeren gehouden. En daarom niet ongelooflijk dat Godt naa zijn maniere, Dat Beest eenige byzondere Smaad en Veragting heeft willen aan-doen. Maar hoe heeft het zelve meerder Versmaading konnen aan-gedaan worden, als dat de Wetgeever belast, Dat men 't Slagten, en zijn Warm Bloed, Dat is, zijne Ziele, opentlijk aan de Buyten-Posten van de Huyzen der Hebreën zou Sprengen; zijn Vleesch aan 't Vyer Braaden; daar van tot Verzaadiging Eeten, en d'overgeschoote Deelen Verbranden zou? Ten Vijfden komd hier ook de Doodelijken Haat ter snè, waar meede de Egiptenaars het Hebreeuwse Volk Vervolgden; hoedaanig zoo wel uyt de H. Boeken, als uyt Filo te verneemen is: Alhoewel het naa zommiger gevoelen swaar vald, de regte Wortel van deezen Verouderden Haat, naa te spooren; ten zy wy zeggen, Dat de verschillige Godsdienst, (en moogelijk ook haar ongelijke Hantteering, als uyt Gen. 46: 34. af-te neemen is; vergelijkt, Gen. 43: 32.) De Grondvest deezer Vyandschap geleyd heeft; welk met het Bloed tot haare laatere Naakoomelingen zoodaanig overgestort is, Dat zelfs de Joodze Koning Agrippa daar van te zijnen Tijde, noch de Proef bezuuren moest: Want zy barsteden van Spijt doe hy slegts op zijn t'Huys-komst van het Zoen-Verbond met den Roomzen Keyzer aangegaan, de Haaven van Alexanderye naaderde. En geen Wonder dat Agrippa dit alzoo 'ervond; naadien d'Egiptenaars wel wisten, Dat d'Hebreën niet alleen van haare Godsdienst afgevallen waaren, maar die ook dezelve met teegenstrijdige Wetten, en plegtelijke Ceremonien Lasterden, en haare Goden den openbaaren Oorlog hadden aangezeyd. Voor het Zesde, word deeze meeninge ook niet weynig, door alle die omstandigheeden verligt, welke in het houden van 't Pascha, moesten in-agt genoomen worden. Want Eerst; Het Bloed van 't Lam moest niet op 't Volk, maar aan den Booven-Dorpel en Zijd-Posten des Huyzes Besprengd

Afzondering des Lams waar in d'Israëliten Nut.

Koeyen aan de Godinne Isis Toegewijd.

Onder Israël belast te Verbranden.

Zond-Offers waarom meest uyt de Bokken genoomen.

*. Of Hammon.

Jupiter Ammon door 't Pascha gesmaad.

Ouden Haat tussen Joden en Egiptenaaren.

Bloedstrijking aan de Deur-Posten

hoedaanigen Versmaading der Egiptize Goden.

sprengd worden. Maar waarom zou Godt zoo naauw-gezet, Belasten, het Bloed des Paasch-Offers, niet alleen aan de Zijd-Posten, maar ook aan de Booven-Dorpel te Sprengen, en niet aan eenig Deel Binnens-Huys; (zoo dat het juyst alleen in 't openbaar naa-buyten uyt-staande gezien wierd?) Als om dat hy Dat zelve Beest, welke d'Egiptenaars ten hoogsten Eerden, met opzet in de laagste Rang der Dieren stelde; en zulk een Wettige veragtinge den Israëliten deugdelijk te kennen gaf? En dat het zoo met deeze Zaak geleegen leyd, schijnd ons ook Maimonides niet heel scheemeragtig aan te wijzen: Want naa dat hy gezeyd heeft, Dat d'Oude Afgodendienaars het Slagten der Beesten, Versoeyd, en Dry'erley Zoorten van Dieren, naamelijk Rammen, Bokken, en Ossen, byzonderlijk Geëerd hebben; voegd hy'er by, Dat Godt daarom het Lam op 't Pascha belast heeft te Slagten, en zijn Bloed aan de Voor-Posten te Strijken; Op dat het Volk Israëls, zig van die Schandelijke Meeningen Zuyveren, en met heel strijdige Gedagten opentlijk Belijden, Jaa Overtuygen zouden, Dat de Handeling, welk d'Egiptenaars waanden Doodelijk te zijn; zelfs van de Dood Verloste.

Paasch-Lam waarom op het Tijd-punt van Israëls Uytgang, belast te Slagten.

Ten anderen moest het Paasch-Lam juyst op die Tijd Geslagt worden, als de Kinderen Israëls gereed stonden, om naa de Woestijne te gaan, en Egipten te Verlaaten. Maar waarom heeft Godt gewild, Dat deeze Slagtinge, even op die Tijd geschiede? als op dat hy aan d'Egiptize Goden, dien hy aan de Vermaalen-de Tanden van zijn Volk overgeleeverd had, Wraake Oeffende; en d'Israëliten, d'Egiptize Slaavernye van den Hals werpende, te-gelijk d'Afgoderye uyt haare Gemoederen Verbannen mogten; zullende nu door ondervinding Leeren, Dat het Lam meer voordeel aan de Slagters toebragt, dan aan Die, welke het by Leevenden Lijve, Godsdienstig Eerden. Daar-en-booven dewijl Godt dit Lam, als in 't aanschouwen der Egiptenaaren belast te Offeren, heeft hy Moses, en door hem 't gantze Volk genoegzaam alle vreeze benoomen, en een merkelijk Kenteeken zijner Magt willen Staaven; waar door hy aan d'Egiptenaars, schoon ze door dusken opentlijke Mishandeling haarer Goden, bijster Getergd wierden, alle Wraake beteugeld heeft. De Derde Omstandigheyd, die ook aan al 't voorige bewijs toebrengd, is dit, Dat het Paasch-Lam niet alleen in Egipten, maar ook in het Land der Belofte, van de Huys-Vaders Geslagt is. Maar waarom wierd het Paasch-Lam buyten de gewoonte van meest alle andere Heylige Plegtigheeden, van de Vader van elk Huysgezin Geslagt, en niet van de Priesters?

En waarom ook in Kanaan gedaan.

Als om dat die Ceremonie niet min aan elk, een Gedenkteeken van de Egiptize Bygeloovigheyd, als van derzelver Dienstbaarheyd zou zijn; en het billijk scheen, Dat yder-een door die Daad, de Bygeloovigheeden van Egipten, zoo meenig-werf Verloochenen en af-zeggen zou, als zy de Geheugenis der Verlossinge uyt dat Dienst-Huys, zouden Vieren.

Wat het zeggen wil, Dat d'Israëliten van het Paasch-Lam niet Raauw zouden Eeten.

Maar gelijk Moses de Tweede voornaame Omstandigheyd van het Paasch-Lam, in deeze Woorden naagelaaten heeft; *Dat zy daar van niet* Raauw *Zouden Eeten*, Exod. 12:9. Alzoo zijn d'Uytleggers daar omtrent zeer noeste geweest, op datze zoo wel de regte meeninge als de Oorzaak deezer Wet, agterhaalden. En wy zien, Dat onze Kantteekenaars, met veel andere fraaye Godsgeleerde, dit niet eygentlijk van een *Heel*, of *Bloedig Raauw*, maar van een *Half*, of *Niet genoeg Gekookt*, opneemen: En het heugd ons noch, Dat wy ook Maimonides, met de meeste Joden, een weynig te vooren, in die meeninge hebben bygebragt. Doch dat de meeste Uytleggers hier omtrent, veel te vergeefs gearbeyd hebben, meend Spencerus, met verscheyde teegenbedenkingen te grondvesten. Dus wil hy dan, Dat men, om ten minsten eenig Scheemer-Ligt in deeze Donkere Zaake te hebben, alderveyligst van de Text-Woorden zelf, beginnen moet: Waar toe hy inzonderheyd het Hebreeuwse Woord, נא, bybrengd; het welke, om dat het maar * Eenmaal gevonden word, den Geleerden te meer spel gemaakt heeft. En alhoewel Bochartus uyt de Joodze en Kristen-Schrijvers verhaald; Dat zy het Woord נא, niet de Beteekenis van *Heel Raauw*;

* 1 Sam. 2: 15. word het Woord חי ook

maar

maar *Half Raauw*, of dat ſlegts van 't Vyer Gezengd is, willen opgedraagen hebben, agt onzen Geleerden Schrijver nogtans, Dat zommige Oude Overzetters, dit veel-beeter naa de Waarheyd voor zoodaanigen *Raauw Vleeſch*, verſtaan hebben, Dat de Hitte des Vyers geenzinds Geleeden heeft. Want gelijk de LXX Overzetters, en onze met de Engelze, Latijnze en andere hier *Raauw* Vertaalen; alzoo hebben 't meede de Kaldeëze en Syrize Uytleggers in dien Zin, als we zeggen, verklaard. Want by de Grieken beteekend ΩΜΟΣ, (welk de LXX hier voor נָא gebruyken;) Spijze, of Vrugt, die *Raauw* is, en geen verandering van de uyterlijke Warmte gevoeld heeft. En wy meenen, Dat zulx ook uyt de Heylige Text klaar is; naadien het Woord נָא, daar in zulken beteekenis van *Raauw Vleeſch* voor-komd, Dat het alle wijzen van *Gekookt* of *Gebraaden Vleeſch*, word teegen-geſteld. En zoo wy de Reeden deezer Inſtellinge verder naaſpooren, het zal ongetwijffeld blijken, Dat de Wetgeever hier veel billiker, *Heel Raauw Vleeſch*, dan *Half Gaar-Gekookt*, of *Gezengd Vleeſch*, verbooden heeft.

Raauw Vertaald, maar ſchijnd daar *Leevendig Raauw* te beteekenen.

Indien het ons dan mogt vry-ſtaan, een Donkere Zaak, door Giſſing af-te doen, men zou konnen zeggen; Dat Godt het *Raauwe Vleeſch* daarom met een byzonder Gebod van de Ceremonien des Paaſch-Feeſts heeft willen afſchaffen, om dat de Verſlinding van het geſcheurde Vleeſch, en het Verſſe Bloed der Slagtingen, reeds door een Schrikkelijk Misbruyk, tot d'Afgodize Offer-Maaltijden en Duyvels-Feeſten Ingeworteld was. Want dat eertijds de Gods-dienſt der Heydenen, zelfs in weer-wil van de Schrik der Natuure, duske Grouwelijke gewoonten had Ingevoerd; is by Julius Firmikus te zien, daar hy de Raazende Bacchus-Feeſten der Ouden beſchrijft. Als meede by Euripides; die daar toe ook zeyd, Dat de Heydenen haare voornaamſte Feeſten, met al-zulke Wreedaardige Gebruyken plagten te Vieren; 't geên van Plutarchus Beveſtigd word.

Raauw Vleeſch en Laauw Bloed te Eeten, hoedaanigen Afgodize uytbundigheyd.

En zulke Feeſten wierden van het *Raauw-Slokken*, volgens Caſtellanus, by de Latinen CRUDIVORA, genoemd. Waar van daan het ook gebeurd is, Dat Bacchus, wien dusdaanige Wild-Beeſtagtige Feeſten ter Eeren Gevierd wierden; *Raauw-Slokkende Bacchus*, als met zijn eygen Naam genoemd is. En is deeze Ontmenſchte maniere, niet alleen omtrent de Feeſten van Bacchus gebleeven, maar dien Grouwel-Dienſt, is ook tot de Ceremonien der andere Goden en Volken, zoo diep door-gedrongen, Datze tot aan de laatſte Tijden, ſtand gehouden heeft; gelijk Benjamin Tudelenſis van zommige Afgodize Zeeden in 't Ooſten verhaald.

En zulx ter Eeren van Bacchus gedaan.

Op dat nu d'Iſraëliten, al-zulke Verfoeyelijke gewoonten geenzinds mogten naavolgen, nogte des Heeren Paſcha, met de Tafelen der Duyvelen, yets ſchijnen gemeen te hebben; heeft de Wetgeever haar uytdrukkelijk belaſt, dit Slagt-Offer, geenzinds *Raauw* te Eeten. Doch dit en iſſet op verre-naa noch niet al, wat onzen Geleerden Autheur verpligt, deeze meeninge voor andere te omhelzen; maar hy brengd noch andere Reeden by, die van meerder Gewigt ſchijnen. Want I. houd hy niet gelooflijk, Dat Godt zijn Volk, zoodaanigen maniere van Eeten heeft willen verbieden, by-aldien niet d'uytbundige Bygeloovigheyd van die Eeuwe, dusken Onmenſchelijke gewoonte had Ingevoerd.

't Geên Godt in zijn Paſcha heeft willen teegengaan.

Voorwaar de Sterffelijkheyd heeft wel Geoordeeld, Dat den Menſche van Natuuren tot het Vleeſch-Eeten geneegen was, maar dat het teegens de Natuure ſtreed, het zelve *Raauw* te Eeten. En dewijl daar geen Volk gevonden word, Dat yets van de Onderwijzing, of van de Gemeenzaame Zaamen-Leeving, en Menſchelijke Zeeden heeft hooren zeggen; of dat eenige beſchaaftheyd meer dan een verſcheurend Dier heeft, Dat niet ten uyterſten afkeerig is, van *Raauw Vleeſch*, Dat noch Vers *En Vloeyend van Bloed is*: Zoo had het t'eenemaal vergeefs geweeſt, Dat Godt, het Eeten van Raauw Vleeſch verbood, by-aldien niet de Raazende Bygeloovigheyd, (die Mans-genoeg ſchijnd, om den Menſch, alle Menſchelijkheyd te doen afleggen;) ook niet *De Raauwe Vleeſch-Spijze*, tot der Heydenen Schandelijke Feeſten had Ingevoerd: Als die dan ook de Wortel geweeſt ſchijnd, van de Grouwelijke Kinder-Dooding, aan

den Moloch; de Verscheuring der Gezonde Leeden; het Gebruyk van Bloed en diergelijke schandelijke dingen, die teegen de Menschelijke Natuure strijden. Ten II. is het meede zeeker (indienwe anders van de Oudste gewoonten noch yets zeekers hebben;) Dat dusdaanige Onmenschelijke Zeeden, lange voor de Wet van Moses, onder de Ceremonien der Oosterze Volken, hebben plaats gevonden. 't Geen men daar uyt voor Waaragtig mag houden; Dat wy ontwaar worden, Dat Godt het Eeten van Bloed; (van welk de Natuure, een afkeer heeft,) Israël op straf van de Dood, verbooden heeft. Gelijk dan ook Maimonides, omtrent dat Verbod, de Goddelijke Reeden, uyt de Boeken en Zeeden, der Oosterze Volken bybrengd; Dien hy zeyd deeze te zijn; naamelijk, Dat de Heydenze Koningen, zelfs uyt Oorzaak van Afgoderye, de Maniere hadden, Datze een Lid van 't een of 't ander Leevendig Dier afsneeden, 't welk zy zoo Raauw en met Warm Bloed bestort, op-Aaten. Waar teegen misschien de Wet staat, Lev. 19: 26. En deeze zeer Oude Wijs van *Bloed*, of *Met den Bloede Eeten*, bevestigd meede Theodoretus, die van desselfs Oorsprong, aldus spreekt: *De Boosaardigheyd der Duyvelen, die zich eertijds in het Slagten van Ellendige Menschen pleegen te Verblijden, wel bemerkende, Dat de Mensch van dusdaanige Doodslaageryen, als hun wierden afge-eyst, een afkeer hadden, en zig daar van onthielden, hebben het Eeten van Raauw Vleesch, en andere diergelijke Ceremonien versonnen.* Waar uyt dan niet alleen ligt te besluyten is, Dat deeze gewoonte, tot de Oudste Tijden behoord; maar ook dit, Dat dewijl de Raauwe Spijzen, door het Oud gebruyk in de Offer-Feesten der Heydenen plaats genoomen hadden; en Godt eenige Wetten teegen het Bloed-Eeten, het Slagten der Kinderen, en diergelijke Grouwelijke gewoonten dier Eeuwen, heeft ingesteld; het heel niet swaar te Gelooven vald; Dat hy ook het Eeten van Raauw Vleesch, in zijn Paasch-Feest verbooden heeft; op dat niet zijnen Heyligen Vierdag, eenige Beeldnis, of schaaduwe van alzulke Onmenschelijke Wijzen van doen, vertoonen zoude; of door eenige Gelijkenis, de geheugnis der Heydenze Godsdienst, onder zijn Volk zou Levendig houden. En daar is geenzinds twijffel aan; of Indien deeze reeden Proef kan houden; men zal ook d'andere Inzettingen die tot het Paasch-Feest behooren, zeer ligt konnen verklaaren; en reeden van der zelver Uytkiezinge geeven. Want voor eerst kan hier uyt blijken, Waarom het Paasch-lam in een Huys Gegeeten, en geen Deel daar van is moogen buyten-gebragt worden: Naadien wy niet wel een andere Reeden durven stellen, als dat de Raauw-slokkende Paapen, haar Raauwe Vleesch in 't Openbaar Aaten; en het zelve daar toe, met eenige zoort van Staatzye en Sleep, Omdroegen. 't Geen ons doed gelooven, Dat Godt daarom geen Vleesch van het Paasch-lam, heeft willen buytens-huys gedraagen hebben, op dat het Hebreeuwse Volk, niet en zou schijnen, het Voorbeeld der Onzinnige Bacchus-Feesten, door naavolging goed te keuren. Dit slegts Waarschijnelijk toegestemd, zal aanstonds doen blijken; Waarom Godt belast heeft van dit Lam te Eeten, *Zonder daar aan eenig Been te te breeken*? Want de Bacchus-dienaars (Dat zijn misschien de *Dithyrambos* en *Korybanten*, van welker uytzinnigheeden, Proklus en Strabo gewag maaken,) te-mets als in zeekere Raazernye vervallende, pleegen het Vleesch der Versch-Geslagte Beesten, met een Wreede Mond van-een te Scheuren, en de Leeden af-te trekken; op dat van haar te-bet geloofd wierd, Dat de teegenwoordigheyd van die Godtheyd, welkmen Feest hield; haaren Boezem bezeeten hield; gelijk Klemens Alexandrinus en Proklus van haare Jo-BACCHE, zoodaanig schrijft. En kan onzes er-agtens, deeze Reeden, vervolgens ook d'Oorzaak aanwijzen; Waarom Godt op geen andere plaats dan alleen in de Wet van het PASCHA te Eeten, *Het Eeten* van *Raauw* of *Half-Gekookt Vleesch*, met uytdrukkelijke Woorden verbooden heeft; naadien deeze Wet, met dusken Verbod beswaard zijnde, alle d'Afgodize plegtigheeden der Egiptenaaren, te-gelijk met haare Goden Ver-Oordeelde.

Lev. 7: 26, 27. en 17: 10, 14. Deut. 12: 16, 23.

Raauw Vleesch en met den Bloede, in de Wet verbooden te Eeten.

En zulx als een blijk van die Oude gewoonte aangemerkt.

Waarom van 't Paaschlam niets buyten den Huyze mogt gebragt worden.

Exod. 12: 46. Num. 9: 12.

Maar

Maar gelijk de Derde Voornaame Omstandigheyd van het Paasch-lam, hier in bestond; Dat het zelve niet *Met Water Gezooden*, maar *Aan het Vyer* heeft moeten *Gebraaden* zijn; alzoo kan het misschien voor een Zeldzaame en Aanmerkens-waardige zaake aangezien worden, Dat de Wetgeever zig met zoodaanige Kleenigheeden opgehouden, en niet alleen het Gaar-maaken van het Lam, maar ook de Maniere van het Gaar-maaken, Voorgeschreeven heeft: Even als of d'Israëliten in alle dingen, zoo Dom en On-ervaaren waaren, Datze niets Gezonds of Welsmaakelijks konden verkrijgen, 't welk of haar Lichaam of Tonge aangenaam was, ten zy, Zy door de Wet daar toe eerst wierden aangemaand: Of dat Godt misschien, Dat Ongefatzoeneerd Volk, willende leeren Gehoorzaam zijn; haar naa zijne Vryheyd, slegts door zeekere plegtige Oeffeningen, aan hem Verbonden heeft; gelijk gemeenelijk zulke over d'Oorzaak deezer Wet besluyten, die de Mozaize Dingen, slegts-gewoon zijn van buyten aan-te zien, en al wat hen voor de Mond komd, stoutvoerig daar heenen te Klappen, op datze niet voor Onweetende wierden aangezien. Doch het moet verre van ons zijn, Dat wy zoo Veragtelijk van Godt, en zijn Volk zouden Denken, en zeggen, Dat hy alleen uyt Oorzaak van Heerschappye, Dit alles zoo bestipt heeft aanbevoolen; of dat hy hier meede aan Israël, de handgreep van Gastereeren zou hebben willen leeren: Maar meenen veel-eer Waarschijnelijk te zijn, Dat zeeker gebruyk onder de Godsdiensten van Egipten, of andere Gebuur-Volken, van Ouds ingewoekerd, Oorzaak tot dit Gebod gegeeven heeft. En op dat we dit niet en mogten schijnen te vergeefs gezeyd te hebben; ziet daar, wy zullen van 't eerste Lid deezer Wet; (*Gy en zuld het* Paasch-lam, *of het* Boxken, *Niet in Water Kooken;*) eenige Reeden bybrengen, die de voorige bedenkingen Kragtelijk onderschraagen zullen. Dus schijnd het ons dan toe; Dat Godt het Paasch-lam, Verbooden heeft *In Water te Kooken;* op dat hy de Maniere Wraakte, welke by de Egiptenaars, Syriërs, en Grieken, die 't van haar geleerd hebben, Godsdienstelijk in agt genoomen wierden, en in Israël tot de Wortel toe uytroeyde. Want dat het onder deeze Volken, een Plegtelijke gewoonte geworden was, het Vleesch van haare Offer-Beesten, alleen in Water te Kooken; of ook zomtijds Een Lam of Boxken in Melk te Zieden; daar van kan ons misschien het Getuygenis van Philochorus verzeekeren, als hy van de Athenienzen Zeyd; *Dat wanneer zy aan de Godinne* Horis *haar Godsdienst doen, zy het Offer-Vleesch Kooken, maar niet en Braaden; Smeekende de Godinne, Datze hen de Smette van alle ongelukkige Vyerigheyd, wil afkeeren.* Dat nu deeze *Horis*, met de Vermaarde Egiptize Afgod *Horus* of *Orus*, heel naauw Vermaagschapt zy geweest, en van daar neevens veel andere plegtigheeden der Egiptenaaren, tot de Athenienzen, overgestooven zy, kan niemand in twijffel trekken, die yets van de Oude dingen weet. En de gewoonte van een Lam, of Boxken te Kooken, schijnd ook door de Wet, om datze die Maniere meer dan eens Verbied, van zeekere Afgodize bygeloovigheyd, die den Heydenen bekroopen had, genoegzaam te betigten. Dewijl dan het Vleesch in Water gezooden zijnde, in zommige Offerpligten van d'Heydenze Feesten der Oude Zabëen, de Voornaamste plaats had; zal het niet al-te roekeloos noch stout geraaden zijn, te Gelooven, Dat Godt het Vleesch van zijn Geheyligd Paasch-Lam, Verbooden heeft, *In Water te Kooken*; op dat d'Israëliten zig niet alleen, door dusk-een teegenstrijdige Maniere, haar zelven, door afzondering Heyligden; Maar ook, op datze deeze Paasch-pligten Vierende, een kennelijk Teeken mogten van haar geeven, Datze dit Feest ter Eeren van Jehovah, de *Godt Israëls*, en niet van de Afgodize *Horen*, of eenige quaade Geesten Vierden. En het schijnd dat ons Gemoed, door Verscheyde Bedenklijke reeden, tot dit Gevoelen word overgehaald. Want I. De Joden hebben van d'Oudste geheugenis deezer instellinge af, het *Braaden* des Paasch-Lams, en niet het *Kooken*, als een Heylige gewoonte, ongeschonden bewaard, alhoewelze de Schaapen en Runderen, die tot vergrooting van

Het Braaden van 't Paasch-Lam waar in teegen de Zeeden der Heydenen aangekant.

Ceremoniele omstandigheeden zijn niet alleen uyt Gods heerschende magt ingesteld.

Maar grootdeels by geleegentheyd der ingewortelde Afgoderyen.

Offer-Vleesch by den Heydenen alleen in Water gezooden.

En ook in Melk.

Boxken in s'Moeders Melk te Kooken, wel tot drijmaal in de Wet verbooden.

Ziet Exod. 23: 19. en 34: 26. Deut. 14: 21.

't Braaden van 't Paasch-Lam, by de Joden

naauwkeurig onderhouden.

van het Zeevendaagze Feest der Ongezuurde Brooden, vervolgens op het Pascha Geslagt wierden, in Water Kookten, Gelijk te zien is. 2 Kron: 35: 13. alwaar de Offerhanden, welker Vleesch men gewoon was te Kooken, wel duydelijk van het Pascha, Dat aan 't Vyer moest Gebraaden worden, onderscheyden worden. Maar waarom zouden doch de Joden in het Kooken der Offerspijzen op dit Feest, de zeer geringe Onderscheydinge, altijd zoo naauw in agt genoomen hebben, by-aldienze niet geweeten hadden, Dat die plegtigheyd van het Braaden des Lams, inzonderheyd was ingesteld, om *Jehovah*, de groote Verlosser uyt Egipten, te erkennen; en daarom met zulke Gebaardiensten te verrigten, waar door het Feest van Jehovah, van de plegtigheeden der Vals-Verzierde Goden, klaarblijkelijk zouden konnen onderscheyden worden? Voorwaar, al wisten zy, Dat d'omstandigheeden van het Pascha, slegts geringe zaaken waaren; zijnze hen nogtans, Een veelvoudige aantijging van zoo grooten stuk geweest, Datze van Eeuwe tot Eeuwe, plegtelijk zijn onderhouden geworden. Ten II. Is deeze Wet van het Braaden, met zoodaanigen Vlijt ingesteld, op dat daar door alswe zeyden, d'Afgodize Manieren der Zabëen, mogten Verantwoord worden: Want deeze plagten het Boxken *In Melk te Kooken:* Doch Godt heeft gewild, Dat het Lam of Boxken op het Pascha Geslagt zijnde, zelfs niet met Water mogt Gezooden worden; op dat den Bok die tot zijner gedagtenis Geofferd wierd, niet de minste Schaaduwe aan zig hield, van die Bokken, welke naa een Afgodize maniere voor de Tafelen der Duyvelen Gekookt wierden. Booven dien isset ook uyt Moses Wet heel Waarschijnelijk, Dat de Zabëen, in haare Wichelze Tooverdiensten, zomtijds een Bok, en heel dikwils een Lam gebruykt hebben: Want al-waar de Wet verbied het Boxken te Kooken, hebben de LXX Overzetters *Een Lam* Vertaald; alhoewelze voor 't zelve Woord op andere plaatzen, *Een Boxken* noemen. Doch het Woord שה, word gebruykt om het *Paasch-Lam* te beteekenen; Dat zoo wel een *Boxken* als een *Lam* te kennen geeft: Niet teegenstaande zeeker is, Dat d'Israëliten meermaal en liever een Lam als een Boxken tot haar Pascha Geslagt hebben. En zoo deeze Reeden geen plaats vind, zal het voorzeeker swaar zijn te begrijpen, Wat Godt bewoogen heeft, zulk-een Kleene zaak, als daar is het Paasch-Lam in Water te Kooken, zoo scherp te verbieden. Want het is zeeker, Dat meest al de Zoen-Offerhanden, (in welke rang men ook het Paasch-Lam stellen moet:) niet Gebraaden, maar Gezooden zijn geworden, en Godt en 't Volk zoo meest behaagd hebben: En daar word een Uytdrukkelijk Bevèl aan de Priesters gevonden, waar uyt blijkt, Dat wanneerze een Mannelijk Lam, tot haare Inwying Geofferd hadden; zy dat niet Gebraaden maar Gekookt zouden Eeten, gelijk te zien is. Lev. 8: 31, 32. met Ezech. 46: 20, 24. vergeleeken; wel onderscheydende de Voornaame plaatze. 2 Kron. 35: 13. Uyt wat Oorzaak dan, zoude Godt door een uytgedrukte Wet, hebben willen verhoeden, het Paasch-Lam in Water te Kooken, ten zy dit, Dat hy zig daar in teegens zeeker slag van Afgoderye, (die moogelijk ook zelfs in Egipten in Swang ging;) heeft willen Aankanten; en alzoo de minste Scheemering daar van, van zijn Pascha, welk hy tot Gedagtenis der Verlossing uyt Egipten instelde, aan een-Kant ruymen. Hier-en booven word ook de Wet, welke het Boxken verbied in Melk te Kooken, meer dan eens nessens de *Eerstelingen* gevoegd, welke op het Paasch-Feest moesten Geofferd worden. Welke naauwkeurige bezorging, ons niet alleen schijnd te leeren, Dat d'Israëliten het Lam voornamelijk niet op het Paasch-Feest, in zijns Moeders Melk mogten Kooken; maar ook weederom niet onvoegzaam te Oordeelen geeft, Dat Godt daarom het Kooken van 't Paasch-Lam in Water, verbooden heeft, op datter niet het minste overblijfzel of Denkbeeld der Afgodize Bygeloovigheyd, in zijn Pascha, op welk hy d'Afgoden van Egipten, door het Oeffenen van Gerigten, te schande wilde maaken, zoude overblijven. En dusdaanige bedenkingen heeft ook de Geleerde Spencerus, voor d'alderwaarschij-

Watze daar uyt te leeren hadden.

Godt heeft alzinds zijn Pascha, van de Afgodize Zeeden willen vervreemden en die daar door veroordeelen.

En zulx uyt de geringheyd der Zaake, en het scherp gebod naader bevestigd.

Een noodige waarneeming hier omtrent.

Exod. 23: 19. en 34: 26.

't Boxken niet in 's Moeders Melk te Kooken, ziet voornaamelijk op het Paasch-Lam.

schijnelijkste gehouden, indien het anders Geoorloft is, in de Dingen, welke door haar Oudheyd met veel donkerheyd omswagteld zijn, een twijffelagtig Oordeel te vellen. Daar op dan de Reeden van het ander deel deezer Wet aanvangende naa te spooren, agt hy 't voor hem billijk op deeze Twee Vraagen te Antwoorden; I. *Waarom Godt het Paasch-Lam, Belast heeft te Braaden?* En ten II. waarom hy Gewild heeft dat het *Aan't Vyer*, of *Door't Vyer* zou Gebraaden worden? Voorwaar, zeyd hy, de Uytleggers hebben bynaa alle Hoeken der Geleerdheyd doorsnuffeld en omgeschommeld, op datze de Middel ter hand vonden, om zig uyt deeze Warrel-Knoop te redden, en de waare Oorzaak mogten aanwijzen, Waarom het Paasch-Lam juyst moest Gebraaden worden? Doch zy hebben meest vergeefs Gesweet; naadienze wel veele, maar alleen verzierde Reedenen hebben by-gebragt. Dus zijn eenige van gevoelen, Dat zulx aan Israël belast is, om dat het Gebraaden Vleesch, de Lichaamen Sterker maakt; hoedaanig-een Gesteldheyd het Volk, Dat nu zoo langduurigen Reys-Togt naa de Woestijne voorgenoomen had, ten hoogsten noodig was. Maar of het Gebraaden Vleesch, de Kragten des Lichaams, meer dan het Gezooden onderstеunen kan, hangd noch by de meeste in Geschil. Andere zijn van gedagten, Dat deeze Braadwijze toebereyding aanbevoolen is, om dat dezelve door een langduurige gewoonte der Koningen en Oude Helden, in een zoort van Eer-bewijs, en Godsdienstigheyd veranderd was: Want Homerus de Lekkere Maaltijd van zijn Dappere Mannen vertellende; wijst genoegzaam aan, Datter alleen Gebraaden Vleesch, en geen anders-toegemaakt, wierd Opgedist. Maar indien'er eenige waarheyd of vastigheyd in zoodaanigen Reeden lag, zoo had buyten twijffel de Wetgeever zorg gedraagen, Dat het Vleesch van andere Offer-Beesten, niet met Water maar met Vyer moest Gaar-gemaakt worden. Doch nu is elk die slegts de H.Schrift eens ingezien heeft, het teegendeel bekend. Hier-en-booven word ook van veelen gelooft, Dat Godt daarom het Braaden aanbevoolen heeft, op dat die maniere van Bereyden, een verhaasting des Bedrijfs aanwijzen zou; dewijl het Vleesch rasser Gebraaden, dan Gekookt kan worden. Ook word het Braaden alleen door 't Vyer gedaan, welkers Dienst het gereedste is; en daar ook niet ligt een Spit ontbreeken kan, daar men Stof heeft om Vyer te maaken: Waar-enteegen, de bediening der Vaten, die men tot het Kooken van nooden heeft, meerder moeyte en omslag verschaft. En deeze meeninge behaagd den Joden zoo zeer, Datze doorgaans Schrijven, Dat haar dit Gebod, daarom gegeeven is. Maar alhoewel deeze Reeden niet onverstandig schijnd, isser egter weynig Oordeel in te vinden, naadien immers Godt vry andere Kenteekenen, en die meer waarschijnelijkheyd hadden, had konnen voor-schrijven; op datze het Pascha metter-Haast leerden Eeten, en zonder Vertoeven uyt Egipten Trokken: Gelijk'er ook geen Reeden zijn om zulx te gelooven, naadien haar de Vaten al-te gereed by de hand waaren, Dan dat het Kooken meer als het Braaden, de Reysvaardige Israëliten den Tijd had doen verspillen. Andere Godsgeleerde, en onder die ook den Voortreffelijken Bochartus, willen, Dat hier eenige Voorschaaduwende Verborgentheyd onder geschoolen hebbe; en gevoelen, Dat de Wet, daarom het Paasch-Lam belast te Braaden; *Op dat zulx den Brand van Gods Toorn teegen de Zonde zou te kennen geeven*; (gemerkt ook den Toorn Gods teegen de Goddelooze, doorgaans by 't Vyer vergeleeken word;) *Waar meede dien heeft moeten Gebraaden worden, welke zig Borge voor de Zonde gesteld had.* Want gelijk die Doorletterde Man, de wijze van 't Braaden des Paasch-Lams Beschrijft; trekt hy daar toe niet alleen Justinus Martyr teegen Tryphon aan; die der Joden Braad-Spit, een Kruys-gelijke gestalte geeft; maar ook zelfs 't getuygenis van Maimonides, die'er aldus van zeyd; *Wanneer zy het Pascha Braaden; Steeken zy een Houten Spit door de Mond, tot aan de Schaam-Deelen toe; en Goet Vyer gemaakt hebbende, Hangen zy het op in't midden van den Haard.* Doch wat zeekerheyd die Jood van deeze Oude gewoonte naa 1100 Jaaren had, in welke Tijd de

Waarom het Paasch-Lam Gebraaden, en wel juyst aan't Vyer moest Gebraaden worden; naader onderzogt.

En verscheyde Bedenkingen by-gebragt.

Bochart. Hieroz. lib. 2. Kap. 50.

Die van Spencerus meest verworpen worden.

Joden geen Paaſch-Lammeren meer Gebraaden hebben; mag men onder de twijfſelagtige Dingen zetten. En wy merken ook, Dat de Uytleggers die haar met deeze Dingen bemoeyen, daar niet veel ſtaat op maaken: Gelijk onder anderen, de Aanteekenaar op Goodwins Moſes en Aaron, daarom zeyd; *Indien deeze Dingen waar zijn; zoo vermeerderen zy de Verhardinge der Joden: Als die met haare Oogen niet en hebben gezien, Dat Jeſus Hangende aan 't Kruys;* Het Waare PASCHA is. Doch gelijk wy alreeds te vooren hebben aangemerkt, Dat de Zaligmaaker zelf, geen ander Teeken van zijn Verhooging aan 't Kruys, dan de Kopere Slange van Moſes heeft voor-geſteld; (gelijk hy haar zijn Opſtanding uyt de Dood, door het Voorbeeld van Jonas heeft Afgebaakend;) kan men hier op andere Bypaſſelijke Voorſchaaduwingen, niet veel ſtaat maaken. Gelijk wy dan ook verneemen, Dat alhoewel Spencerus van gevoelen is; Dat al-dusdaanige Voorſpellige Dingen veel-eer gezeyd dan beweezen worden; hy egter onder deeze Betuyging, elk zijn Vryheyd gund, Dat hem de Uytleggers met alzulke Giſſingen niet voldoen konnen, zoo lang'er de klaare Getuygenis der H. Schrift aan ontbreekt, en de Reeden dezelve niet Beveſtigen kan. Doch wy voor ons deel, zullen terſtond, der Godsgeleerden Bedenkingen, zoo wel over dit Stuk, als over alle de andere Ceremonieele Deelen van het Paſcha te berde brengen, en de verder Betragting, elx Godvrugtig Gemoed bevoolen laaten.

Joan. 3:14. Matth. 12:39, 40. en 16:4. Luc. 11:29.

Hoovaardige Reeden der Joden aangaande 't Gebraaden Paaſch-Lam.

Daar is ook noch een Gevoelen onder de Joden, Dat haar wijs-maakt, Dat Godt, zoo wel om het Paaſch-Feeſt te Vereeren, als om de Waardigheyd der Geſlagten Iſraëls, gebooden heeft het Lam niet te Kooken, maar te Braaden: Want zoo luyden haare Woorden die Hottingerus in zijn Boek *Van 't Regt der Hebreën*, by-brengd: *Daarom is ons zoo naauwkeurig belaſt het Vleeſch Gebraaden te Eeten; om dat zulx de gewoonte der Vorſtelijke en Koninglijke Kinderen is; welk het Gebraaden Vleeſch, als een Uytgeleezen en Smaakelijke Spijze Eeten*, &c. Maar dit is zeer ſlegt: Want indien Godt voor de Eer en Waardigheyd der Joden, zorg draagende, haar deeze Wet gegeeven had; zoo is het waarſchijnelijk, Dat hy niet alleen 't Vleeſch van 't Paaſch-Lam, maar ook het Schaapen en Runder-Vleeſch op het Paaſch-Feeſt, en andere Hoog-Tijden, zou verbooden hebben in Water te Kooken. Andere weederom ſchijnd het toe; Dat Godt in deeze Wet naauwlijx yets anders bezorgd heeft, als dat hy zijne Inzettingen naa de gewoone maniere van doen, heeft willen Leeſten. Want het is volgens 't Oud gebruyk de gewoonte geweeſt, het Oſſen-Vleeſch, en ook ander Vleeſch, Dat van een Drooge Aardt is, in Water te Kooken; op dat het eenigzinds Doorvogtigd en Mals wierd. Doch het Vleeſch van een Zappige Gemaatigtheyd, als Lams-en Verken-Vleeſch, wierd by de Oude Gebraaden; op dat d'overtollige Vogtigheyd, door de Hitte des Vyers verteerd wierd. Doch deeze Reeden ſteund op ſwakke Beenen; naadien het geheel niet noodig ſchijnd, Dat Godt zulk-een gemeen bekende Zaak, met een uytgedrukt Gebod zou hebben willen onderſcheyden. En dewijl alle dusdaanige Reedenen veel-te ſlegt op de Toets vallen, ſchijnd men veel-eer te moogen Gelooven, Dat Godt het Lam aan Iſraël belaſt heeft te Braaden, op dat zijne Wetten, Lijn-regt teegen de Zeeden der Heydenen quaamen aan-te loopen, en niets gelijks daar in gezien, nogte gedagt zou konnen worden. Daar is voorzeeker niets waarſchijnelijker, als dat deeze Wet uyt een byzonder neerſtig Overleg is voort-gevloeyd; naadien wy in de H. Schrift, het Braaden van het Paaſch-Lam meer dan eens vinden Ingeſcherpt; en het zelve ook door een Jaarlijkze gewoonte in gebruyk gebleeven is: En de getuygenis uyt het Apokryfe Boek van Ezdras, kan hier ter ſnè dienen; daar aldus gezeyd word: *Ende zy Brieden het Paſcha aan 't Vyer, gelijk het behoorde; Ende de Offerhanden Kookten zy in Kopere Keetels ende in Potten*, &c. Maar uyt wat Reeden zouden d'Iſraëliten die maniere, Jaarlijx op de Paaſch-Feeſt-Daagen, zoo ſtandvaſtig onderhouden hebben; by-aldien niet die maniere, voornaamelijk teegens de Leere van Egipten Streed, en daar-en-booven te kennen

Andere Reeden van de gemeene Kook-Konſt ontleend; verworpen.

De Joden hebben het Braaden des Paaſch-Lams neerſtig onderhouden.

III. Ezdr. 1:12.

kennen gaf, Dat behalven andere Ceremonien, van dit Feest, de Gemoederen des Volks, van d'Afgodize Plegtelijkheeden, een afkeer hadden? Rest dan nu noch de Tweede Vraag te voldoen; naamelijk waarom Godt belast het Paasch-Lam, *Met Vyer*, of *Aan't Vyer* te Braaden; en zelfs de maniere van het Braaden, zoo naauw heeft willen bepaalen? Dit is voorzeeker een Donkere Zaak, en elk behoorde Vryheyd te hebben, om zijne meeninge, aangaande dusken zorgvuldige Instelling, in alle bedagtzaamheyd by-te brengen. En zulx heeft ook onzen Grooten Man Spencerus geëyst; die zijn Gedagten bynaa op deeze wijze rondl uyt Spreekt: Naamelijk, dat het Braaden *Aan den Vyere*, daarom ook aanbevoolen is; op dat niet misschien, indien het elk vry-stond, het Lam naa zijn eygen Zin te Braaden, de Verschilligheyd der Zeeden, de Gelijk-stemmige Ordening, welk een fraay Cieraad aan 't Feest kon geeven, Schenden mogt. Want het Lam konde niet alleen aan 't bloot Vyer, maar ook in een Bak-Ooven, Aarden Smoor-Pot, Braad-Pan, of in een Kachel opgehangen zijnde, Gebraaden worden. Waar toe meede niet onwaarschijnelijk 't gebruyk der Egiptenaaren aan-te merken is; welke in d'Oudste Eeuwen het Vleesch plagten in de Zon te Braaden. Doch d'Uytneemendheyd van des Heeren Pascha vereyste, Dat de Feest-Kost, met een meerder over-een-stemming der Zeeden als wel ander Vleesch, Dat alleen om den Honger te stillen diende, wierd Toebereyd. Ten anderen isset meede waarschijnelijk, Dat Godt de Wet om het Lam zoodaanig te Braaden, heeft Ingesteld, op dat hy alle Sweem van d'Afgodize gewoonten der naaby-geleegen Volken, van zijn Paasch-Maaltijd afschafte: Want de Erytræize of Arabize Vrouwen, waaren volgens Plutarchus, op het Feest van de Godinne Ceres, gewoon het Vleesch niet by het Vyer, maar aan de Zon te Braaden. Ook verhaald Herodotus van de Oude Persianen, Datze op eenige Afgodize Feesten gewoon waaren, Vleesch te Eeten, Dat in den Ooven Geroost was. Hierom isset heel waarschijnelijk, Dat de Naabuurige Sabeën, eenige byzondere maniere van Vleesch-Braaden, in haare Godsdienstige Maaltijden hebben gehad, (welkers Geheugnis, de Tijd heeft Uytgewist,) welke Godt door zijn Bevel, van het Lam aan 't Vyer te Braaden, als door een teegenstelling heeft willen Vernietigen. Maar ten III. heeft Godt, misschien het Lam door opentlijk Vyer willen Gaar-gemaakt hebben, om dat het minder werk was, en alzoo met de Leevens-wijze der Israëliten, die nu met haare Leger-Benden, in de Woestijne verkeeren zouden, alder-best over-een-quam: En het bekend is, Dat d'Oude Krijgs-Lieden te Velde zijnde, meest gewoon waaren, het Vleesch by het Vyer te Braaden; zoo om dat haar dikwils de Vaaten, Dat is, *Pot en Kraauwel*, ontbraaken, als om dat haar deeze ligtigheyd, om de Kost Gaar te maaken, best te pas quam. Ten IV. was deeze maniere van Braaden, zeer Zuyver en Eenvoudig; naadien het Vleesch aan 't Vyer Gebraaden, noch van den Rook, noch van de Assche, noch van het Water, of van eenig Wangeurig Vat, yets Onzuyvers, of Onaangenaams naa zig trekken kan. Ook was die wijze, zoo wel voor de afweezende, als teegenwoordige openbaar; naadien zig de Geur van 't Gebraad door de Kragt des Vyers, wijd en breed verspreyd, en haar zelven door de Reuk, ook aan de Blinde bekend maakt. Waarom deeze maniere zeer wel op de Natuure en 't Oogmerk van het Pascha paste. Want de gantze Wet gaf de Zuyverheyd te kennen. Ook is het voornaamste Oogwit van de Wet geweest, Dat d'Israëliten opentlijk zouden te kennen geeven, Datze zig niet alleen met Woorden, maar ook met openbaare Werken, geheel-en al aan Godt overgegeeven, en d'Egiptize Afgoden, den Scheyd-Brief hadden in de Hand gestopt. Rest derhalven nu ook noch eenige Bedenkingen over de Vierde Omstandigheyd van het Eeten des Paasch-Lams, by te haalen; en te verneemen, Waarom doch Godt Gewild heeft; Dat d'Israëliten, daar van ook *Het Hoofd, met de Schenkelen, en het Ingewand*, zouden Eeten? Exod. 12:9.

De Wet van het Braaden aan 't Vyer naader onderzogt.

Heydenze gewoonte op 't Feest van Ceres.

Godt belast niet alleen, de Romp van het Paasch-Lam, maar ook het Hooft en

Waarom

het Paasch-Lam met Hooft en Schenkelen en Ingewand moeft Gegeeten worden.

en de Schenkelen met het Ingewand te Braaden en te Eeten; zoo datter in Israëls Pascha, niet toegelaaten wierd, yets van 't Paasch-Lam weg-te werpen. Alhoewel wy gelooven, Dat egter deeze belasting insluyt, Dat de Ingewanden, naamelijk de Pens-Zak of Maag en Darmen, te vooren met Reyn Water Gewasschen en Afgespoeld moesten zijn. Gelijk naaderhand in de Wet, van zulk Wasschen der *Offer-Stukken*, en *Ingewanden* gerept word. Lev. 1: 9, 13. en 8: 21. en 9: 14. &c. En vereyst derhalven, Dat men d'Oorzaak deezer Instellinge, naader onderzoekt; naadien wy nergens ontwaar worden, Dat Godt *Het Eeten van de Ingewanden der Offer-Beesten*, gebooden heeft: Terwijl nogtans geen fraaye Uytleggers ontbreeken, die uyt aanmerking van de Wet (Exod. 29: 13, 22. Lev. 3: 4, 10, 15. &c. en 8: 16. &c.) De *Leever* met de *Nieren*, van het Ingewand des Paasch-Lams willen uytgezonderd hebben. Maar alhoewel Spencerus hier betuygd, Dat beyde de Reedenen, welk hy als een Oorzaak deezer byzondere Instelling, weet by te brengen, niet naa behooren konnen goed-gemaakt worden; lust ons egter des Mans geleerde Gedagten, hier aan te hegten. I. Dan meend hy, kan zulx geschied zijn, op dat zeekere Afgodize gewoonte, te dier-Tijd op de baan zijnde; daar door opentlijk zou in 't Aangezigt weedersprooken worden. Want indien wy d'Oude Zeeden der Oosterze Volkeren, uyt de Bestolping der tusse-gevalle Eeuwen, slegts een weynig Ontgraaven, zullen wy ligtelijk bemerken, Dat haare Bygeloovigheyd niet zelden omtrent de Ingewanden der Offer-Beesten is beezig geweest. Want haare Priesters pleegen die met naauwkeurige Oogen te doorzoeken, onder voorgeeven, Datze daar uyt Kennis van toekoomende Dingen verkreegen, gelijk by Arnobius te verneemen is: En van welk *Leever-Bekijken* ook de H. Schrift gewag maakt. Ezech. 21: 21. Ook isset op de Feesten van Bacchus en andere Goden, in gebruyk geweest, de Ingewanden der Geofferde Beesten, in byzondere Maaltijden te Eeten; waar toe wy de gewoonte, welke moogelijk by de Romeynen *Visceratio* genoemd wierd, op het Eynde deezer aanmerkingen, naader zullen aanwijzen: Zonder dat wy hier nogtans d'opmerklijke Plaatze II. Machab. 6: 7. moogen uyt-laaten, daar aldus te leezen staat: *Zy*, (naamelijk de Joden onder Antiochus;) *Wierden door de Bittere Nood-Dwang geleyd, om des Konings Geboorte-Dag alle Maanden te houden, met het Eeten van de Op-Geofferde Ingewanden.* Dus kan het zeer wel zijn, Dat Godt om deeze en diergelijke Dingen, gewild heeft, Dat het Paasch-Lam geheel, en niet in Stukken gesneeden, zou Gebraaden worden; op dat de maniere van zijn Paasch-Feest, zoodaanig met de Heydenze Ceremonien strijden mogt, Dat zelfs het gebruyk daar van te kennen gaf, Dat d'Israëliten een Eygen Volk waaren, Dat van de geheele Weereld afgezonderd was. Want volgens Sardus, wierd het Ingewand der Geslagte Beesten, uytgenoomen, van den Drek Gezuyverd, en tot een Ontbijt-Maal op Koolen Gebraaden; d'overige Deelen in Stukken gesneeden zijnde, wierden aan Braad-Speeten geroost, en van de Bystaanders der Offerhande gegeeten. Ten anderen heeft men meede niet onwaarschijnelijk te gelooven; Dat Godt het Hooft van het Lam, met de Schenkelen en Ingewand belast te Eeten; op dat hy de Geheele of gantze Eeting van het Lam, geen Deel uytgezonderd, zoude te kennen geeven. Want gelijk deeze Wet alleen van zulke geringe Deelen des Lams gewag maakt, welke de Lekker-Tongen, haare Tafel niet verwaardigen; alzoo heeft de Wetgeever daar door veel-ligt, willen zeggen: *Daar en moet in mijn Feest*, Dat de Geheugnis van een over-groote Weldaad vernieuwd; *Niets veragtelijks schijnen. De Hoofden, Schenkelen en Ingewanden van andere Schaapen, of Runderen moogt gy, of Arme Menschen te Kluyven geeven, of den Honden voor-werpen; maar elk Deeltje van mijne Maaltijd, moet in alle betaamelijke Eerbied en Waarde gehouden worden.* En dus komd dan hier vervolgens ook deeze Wet zeer wel te pas; *Gy en zuld daar van niet Over-laaten, tot den Morgen.* Exod. 12: 10. En ze word ook in 't Hebreeuws, met een Bind-Woordeken te-gaar gehegt. Maar de Reeden

d'Heydenze Bygeloovigheyd was zeer beezig omtrent de Ingewanden der Slagt-Offers.

VISCERATIO of Inge-wand-Eeting.

Waarom het Hooft en Schenkelen van 't Paasch-Lam moesten Gegeeten worden.

den, waarom Godt het Lam met Hoofd, en Schenkelen en Ingewand, Dat is, zoo geheel belaſt heeft te Eeten, Dat niets daar van mogt over-blijven; zal buyten twijffel ook in eenige Bygeloovige gewoonte te vinden zijn, welke d'Afgodize Menſchen, omtrent de Overblijfzelen der Slagt-Offeren pleegen te Oeffenen. Want het ſchijnd voor Eerſt wel zeeker, Dat d'Oudſte Afgodendienaars, d'Overgeſchootene Deelen der Slagt-Offeren, tot eenig heymelijk gebruyk hebben weg-geleyd. En de Woorden van Baruch Kap. 6: 27. geeven ook niet veel anders te kennen. 't Was ook voornaamelijk by de Grieken in gebruyk, Dat die welke in de Tempelen der Goden Gingen, een Stukje van een Koek met wat Vet, uyt reede van een voorſpoedig Teeken, naa Huys naamen; haar vaſtelijk inbeeldende, Dat het zy, wat het ook was, zeer veel tot de Welvaard zou dienen, om datze het uyt een Heylige Plaatze hadden meede genoomen. Van de Oude Perſianen getuygt Herodotus, Datze d'overgebleeven Offer-Deelen tot zeekere Ceremonien gebruykten: En van de Egiptenaars, Datze uyt een byzondere Overgeloovigheyd, nooyt het Hooft van eenig Geſlagt Beeſt pleegen te Eeten; Daar van af keerig zijnde, weegens de Vervloekingen, die de Offer-Prieſters gewoon waaren de Hoofden der Geſlagte Beeſten toe-te wenſchen, en daar naa in de Riviere te ſmijten: Gelijkwe breeder onder d'Eiptize Zaaken hebben aangeteekend. Om deeze en diergelijke Reeden mag men Giſſen, Dat Godt in deeze Wet, het Paaſch-Lam geheel te Eeten, heeft Ingeſteld: Op dat niet eenig Stuk of Deel van de H. Maaltijd overgebleeven zijnde, geleegentheyd gaf, om dat aan eenig Afgodize gewoonte, gelijk te maaken. Daar-en-booven word ook die Wet, *Datze niets en zouden laaten overblijven tot aan den Morgen;* meer dan eens, met de andere Wet, die d'Heydenze maniere verbied, te zaamen-gevoegd; gelijk te zien is, Exod. 34: 25. en 23: 18. Waar uyt af-te neemen is, Dat volgens getuygenis van Maimonides, de Geheugenis van zoodaanigen maniere, in d'overblijfzelen der Zabeën niet geheel vergaan was. *Want daarom* zeyd hy, *Heeft Godt Belaſt, het Gedeeſſemde en den Honing van zijn Offerhanden weg-te doen: Om dat d'Afgodendienaars, niet als Gezuurd Brood, en Zoete Dingen tot haare Offerhanden verkoozen, en dezelve met Honing Smeerden.* Zulx het Gebod, daar we thans van Handelen, door al deeze Dingen, ligt-genoeg ontleend, om te beſluyten, Dat het eenige Afgodize gewoonte, mogt teegenſpreeken, en het Alderheyligſte Gedenkteeken, tot geen ydele Bygeloovigheyd verviel. Ten laatſten, weederhaald Godt, al deeze Wetten en maniëren van het Paſcha nergens; maar belaſt, meermaal in de Wet, Dat alle Deelen van het Lam zouden Gegeeten worden. (Beziet, Exod. 12: 9. en 23: 18. en 34: 25.) Zelfs ook dan, wanneer hy zomtijds de Wetten welke tot het Paſcha behooren, naa-laat. 't Geên niet waarſchijnelijk alzoo geſchieden zou, by-aldien de Wetgeever daar in niet en had voorgehad, de toegang tot eenige Bygeloovige Ceremonie te ſluyten. Tot hoe verre het ons dan heeft goed gedagt; de Geleerde gedagten van Spencerus, beknoptelijk op-te volgen, en daar door gelijkelijk te betoonen, Hoedaanig de Godt der Hebreën, ook door d'Inſtelling van zijn Paſcha, over de Goden van Egipten, op veelerley wijze, *Gerigte Geoeffend heeft.* Exod. 12: 12. Zoo nogtans, Dat wy als uyt de Naam van die Vermaarde Man, vermaand willen hebben, geenzinds voor te hebben yemands Gemoed verder als tot de waarſchijnelijkheyd te verpligten; dewijl daar in niets is bygebragt, als op datwe beproefden, hoe verre deeze Donkere Deelen der Goddelijke Wet, door de naaſpooringen der Geleerden, te verligten zijn. Gelijkwe dan ook voor ons Deel meenen, Dat de Hiſtorize Reeden, van d'Inſtelling des Paſchaâs, tot hier toe, eenmaal breed genoeg zijn afgedaan, om dit Hooftſtuk kort hier naa, met de Voorſchaaduwende Reeden, die tot Heylige Betragtingen ſtrekken, te voleyndigen. En daar zullen ons ſtrax noch eenige andere Bedenkingen in de hand vallen, die van de Jaarlijxze Feeſt-Viering ontleend, de reeds-bygebragte Hiſtorize Reeden, eenigzinds onderſchraagen zullen. Reſt onder-en-tuſſen hier noch yets van de *Ingewand-Eeting*, der Afgodize

Waar toe de Heydenze gewoonten worden bygebragt.

Egyptenaars Aaten nooyt het Hooft van eenig Beeſt.

Het geheel-Eeten van 't Paaſch-Lam word dikwils ingeſtampt.

Slagt-Offeren by te doen; welker Maaltijden den Apostel, moogelijk *De Tafelen der Duyvelen* genoemd heeft. 1 Kor. 10:21. En waar toe wy ons ook te vooren, door uytstel hebben schuldig gemaakt; om dat het misschien de voorige Dingen geen kleene verligting aanbrengen zal.

d'Ingewand-Eeting der Afgodisten van Arnobius overgehaald.

Voorwaar, wanneer Arnobius, die Geessel der Afgodize uytbundigheeden, onder de Heydenze Bouw-Gevaarten, ook de Bloedige *Vleesch-Hallen*, als Plaatzen van algemeene Goddeloosheyd gedenkt, en d'Afgodisten verwijt, Datze dezelve maakten, om daar in de *Ingewanden* der Ellendige Beesten, van-een te rukken, en gelijk Honden en Gyeren, deeze dit, en die dat Deel weg-te Rooven; met de Tanden van-een te Rijten, en in haaren wreeden Buyk te stouwen; (Jaa op datze in zoo woede en afschrikkelijke Zeeden; deeze haar Lot Beschreyen zouden, welke haare Armoede van zoodaanige Tafelen af-houd; en op datze als Zalig en Gelukkig zouden Leeven, die haar Mond en Aangezigte met zoo wreede toebereydzelen Besmetten;) schijnd die Dappere Schrijver daar van een ander Gedrag te spreeken, als gewoonelijk tot de Slagting en het Vleesch-Verkoopen behoord, die in de MACELLEN of *Vleesch-Huyzen* geschiede, en derhalven bedenkelijk, Dat hier en elders by de Schrijvers, door die benaaming, geheel yets anders dan een gemeene *Vleesch-Hall* te verstaan is. Want Arnobius, het Eerste Lid van de strax-bygebragte Reeden, op de Vertooningen in de Schouw-Speelen, passende, Spreekt in het andere, Dat op de Vleesch-Hallen ziet; van *Het Verscheuren der Beesten-Ingewanden*; van *Als Honden en Gieren de byzondere Deelen weg-te Rooven; Met de Tanden van-een te Trekken; De Mond en Aangezigte te Besmetten; De Arme hier van af-te houden*, en diergelijke; 't geene vry van een breeder Uytmeeting is, dan dat men zulx alles op de Geoorlofde Vleesch-Nutting passen zou; of de Bedaardheyd van zoo grooten Kristen-Leer-Meester als Arnobius was, schijnd te konnen toegedagt worden: Behalven noch, Dat het gemeene Volk nooyt van het Vleesch-gebruyk, uytgesslooten is geweest. Invoegen men, om agter dit Stuk te geraaken, alderveyligst, tot de eygene Beteekenis van 't Woord *Macellum* zelfs gaan moet. Maar zulx heeft onzes-agtens de Roomze Penning-Verklaarder J. Oudaan, in zijn VI[de] Zaamenspraak met zoo veel nut en bevalligheyd gedaan; Dat wy hier een Stuk van zijne Reeden willen inlassen; dus Spreekt hy'er van: „ Wat de Beteekenis van 't Woord *Macellum* be-„ treft; daar van zeggen Varro en Festus Pompejus aldus: Datter te Roomen ge-„ weest is, een Naamrugtigen en verwoeden Moordenaar, *Macellus*, of *Marcellus* „ genaamd, die'er veel binnen Roome van 't Leeven Beroofd hebbende, eynde-„ ling met groote moeyte Gevangen en Gedood wierd, wordende zijn Huys aan-„ geslaagen, en geschikt tot een plaats, (of gelijk andere zeggen, afgebrooken, en „ uyt zijn verbeurde Goederen, op dezelve plaats Gebouwd, een Huys,) om den „ Afval der Beesten te Verkoopen, en daarom naa zijnen Naam, en de gelijknis van „ zijn Slagting, Macellum genoemd: Yemand zou dan konnen meenen, Dat in ee-„ nige dusdaanige *Macellen*, met eenige onbeschofte Beeste-Slagtingen, Verscheu-„ ringen, Rukkingen, en Roovingen van dien *Macellus*, of *Marcellus*, de Ge-„ dagtenis onderhouden is geweest: Doch geenzinds, want tot dusdaanige „ Naam-Verzieringen waaren d'Oude zeer geneegen, hoewel met niet veel „ gronds. Van anderen dan is deeze meeninge al lang weedersprooken, en met „ goed bewijs aangeweezen, Dat *Macellum* dus genoemd word van 't Woord „ *Mactare*. Vraagd nu alle de Letter-Konstenaars en Woorden-Boekmaakers „ van onzen Tijd, wat *Mactare* te zeggen is? *Slagten* zullenze zeggen; en ten „ Eersten opzigt isset waar: Maar hoe? Even gelijk het Woord *Doopen*, 't geên „ *Induyken*, of *Onderdompelen* beteekend, al-thans niet alleen voor *Besprengen*, „ maar dat meer, en grof van d'Oorspronkelijke Beteekenis afgeweeken is, voor „ *Naam-geeven* genoomen word, om dat men de gewoonte heeft by veele, den „ *Doopelingen*, met het *Doopzel*, de Naam by te voegen. *Mactare* dan beteekend „ in zijn eygen Kragt en aller-Oudste gebruyk, *Vereeren*, en wel zoodaanig *Ver-*

Onderscheyd tussen de gemeene Vleesch-Hallen en d'Afgodize Plaatzen die MACELLEN genoemd wierden.

Hoedaanige Vleesch-Hallen de Macellen waaren.

En waar van zoo genoemd.

„ *eeren*

„ *eeren*, 't geên den Goden alleen aangaat; in hoedaanigen Zin het Cicero en Arno-
„ bius dikwils gebruyken; als meede Laktantius en andere, die van de Heyden-
„ ze Plegtigheeden geschreeven, en 't regte gebruyk van dat Woord voorzeeker
„ wel geweeten hebben. Het geene dan ook Grootius heeft doen zeggen; *Dat*
„ *het Latijnze Woord* Mactare, *In de Heyligdommen ontstaan*, *begonnen is tot an-*
„ *dere Dingen uytgestrekt te worden*: En voornaamelijk tot *Slagten*, om dat door
„ de Slagtingen, de voornaamste *Vereeringen* der Goden te-weeg gebragt wier-
„ den. *Macellum* dan van *Mactare* af komstig, tot zijn Oorspronkelijkheyd op-
„ stijgende, is een Huys, of Plaats, daar de Eer-Verzorgingen der Goden, of
„ de Toebereydinge bevorderd wierden: En datze buyten de Tempelen, dus-
„ daanige Naamrugtige Plaatzen gehad hebben, moet niemand vreemd dun-
„ ken, die weet datze buyten de Schouwburgen, ook byzondere plaatzen had-
„ den om de Perzoonaadjen toe-te-taakelen. Dus wierd dan Eerstelijk de Eer-
„ Verzorging, naa het Slagten der Offer-Beesten, in de *Macellen*, van de Prie-
„ sters tot den Afgoden-Offer toebereyd; in hoedaanigen Zin, Prudentius de
„ benaaming van *Macellum* gebruykt; wanneer hy van de Verkiezing des Op-
„ persten Priesters en de Stier-Slagting over den zelven gesprooken hebbende,
„ zijn Reeden van 't *Hekatombisch*-Offer aldus besluyt:

Macellen waaren plaatzen daar de Afgodize Offerhanden wierden toebereyd.

Maar wat wil Ik van deez Slagters melden?
Wat hoef Ik te Beschuldigen, te Schelden,
Uw' Vette * HAL van 't Goden-Disch-Altaar,
En 't Raauw *Bedrijf van 't Vleesch* t' Ontingewanden?

* *Macellum.*

„ Hier is opmerklijk, Dat Prudentius van de *Macellum* Spreekende, daar *d'Ont-*
„ *ingewanding* aan-voegd; en ik neeme dezelve daarom voor de Tweede Eer-
„ Verzorging, die in de *Macellum* gepleegd wierd: Zijnde deeze *Ingewanding*,
„ of *Ontingewanding*, een gedeelte van 't Afgoden-Offer: te weeten, niet het be-
„ zien der *Ingewanden*, om Voorzeggingen uyt-te doen; maar een Eeting der *In-*
„ *gewanden*, op een plegtige By-eenkomst ter Eeren van de Goden, als waar in
„ een groot gedeelte van 't opgedraagen Offer bestond: Waar by het Derde
„ Werk tot den *Macellum* behoorende, komd, naamelijk het Verkoopen van 't
„ Vleesch; 't geên alhoewel eygentlijk tot de Offerhande niet behoorende, eg-
„ ter als een Bywerpzel tot voordeel der Priesteren gegeeven, en aldaar Verkogt
„ wierd. Dat het naa alle waarschijnelijkheyd, hier meede dus-geleegen zy ge-
„ weest, staat vervolgens beweezen te worden. Makrobius van de Opdragt der
„ Offerhanden Spreekende, wijst aan, Datter Tweederley slag van Offers waa-
„ ren: Eene, waar in de Wil Gods door de Ingewanden onderzogt wierd: En
„ Eene, waar in alleen de Ziel aan Godt Geheyligd wierd; waar uyt men deeze
„ Offerhanden, *Zielige Offerhanden* gewoon was te noemen: Met het welke zeer
„ wel over-een-stemd, 't geene Arnobius elders daar van aldus zeyd; *Van de*
„ *Dingen die tot de Altaaren gebragt worden*, *ziet men niet yets toekoomen*, *of tot de*
„ *Zelfstandigheyd der Goden Opstijgen; Want of men Offerd Wierook*, *'t geên op*
„ *de Koolen gesmeeten daar heenen vliegd*, *of het is een Zielig Offer*, *waar van het*
„ *Bloed van de Honden Opgelekt word*; *of indien men eenig Ingewand aan de Altaa-*
„ *ren geeft*, *Dat Brand op gelijke wijs*, *en word tot Assche: Ten zy misschien*, *Dat*
„ *Godt de Zielen der Slagt-Offeren Op-Eete*, *of van de Brandende Altaaren*, *den*
„ *Reuk en den Rook opvatte; en zig Voede met de Puffingen*, *die de Braadende Inge-*
„ *wanden*, *alsse noch Nat van Bloed*, *en vol Vogtigheyd zijn*, *van zig geeven.* Ma-
„ krobius sprak van een enkele *Zielige* Offerhande; Arnobius erkend dezelve,
„ of voegter ten overvloed by, *Eenig Stuk van 't Ingewand*, *aan de Altaaren ge-*
„ *geeven*: Zoo bleef dan de rest tot eenig ander gebruyk, naamelijk, gelijk Var-
„ ro aanwijst, *Dat het van eenige Beesten aan Speeten Gebraaden en van andere in*
„ *Potten Gezooden wierd.* Hoedaanigen Geregt, dan OBSONIA, *Toe-Spijzen*;

En Plegtelijke Ingewand-Eeting in dezelve.

 of

,, of gelijk wy zeggen zouden, *Den Afval* genoemd wierd; om van de Offeraars
,, en bykoomende Gasten gegeeten te worden: Hier toe diend het geene Sueto-
,, nius in 't Leeven van Augustus, van een van desselfs Voorvaderen zeyd; *Dat*
,, *Hy, tot Overste in een Naabuurigen Oorlog Verkoozen, als hy by geval aan* Mars
,, *Offerde, en'er een schielijke inval van den Vyand Geboodschapt wierd, de half*
,, *Raauwe Ingewanden uyt het Vyer rukkende voorsnee, en alzoo ten Strijde gaande,*
,, *Overwinnaar weeder quam: Waar over met een algemeen besluyt vast-gesteld*
,, *wierd, Dat men voortaan aan* Mars *op deeze wijze de Ingewanden zouw voor-*
,, *draagen; en aan de* Oktavien, (zelfs buyten d'Offer-Plaats,) *Tets van de O-*
,, *verblijfzelen brengen.* Dus ziet men waar 't van her-komd, Dat hen, zoo van
,, Arnobius als Prudentius, het Raauwe Werk der *Ingewand-Verscheuringen,*
,, verweeten word. En dusdaanige plegtelijke Feest-Houding, of *Ingewand-*
,, *Eeting,* zouden wy bynaa durven verzeekeren, Dat met zijn eygen Naam van
,, de Oude VISCERATIO, Dat is, *Ingewanding,* genoemd wierd: Onaange-
,, zien wat andere Aanteekenaars haare Leezers zoeken in te stampen. Van J. Ce-
,, sar, zeyd Suetonius, Hy voegd'er *Een Gastmaal* en *Visceratio by.* Dit is, zeg-
,, gen d'Uytleggers, en onder die, Sabellikus d'Eerste; *Een Omdeelinge van*
,, *Raauw Vleesch den Volke van Huys tot Huys, t'Huys gebragt, als'er yemand O-*
,, *verleeden was:* Waar uyt haalenze dit, of waar op bouwenze 't? Op niet an-
,, ders, als eenige misleydende Aanteekening van Servius, daar hy zeyd, Dat VIS-
,, CERA genoemd wierden, niet alleen *d'Ingewanden,* maar al wat aan een Beest
,, onder de Huyd beslooten was. Doch het Veersje van Virgilius, daar hy dit
,, meede meend te Bevestigen; kan genoegzaame toepassinge lijden die op dee-
,, zen Zin uytkomd; Dat de Slagters *Het Vel van de Gestrekte Ribben Afrukken,*
,, *en d'Ingewanden Ontblooten.* Want indien den Digter had willen zeggen, Dat-
,, ze met de Huyd af-te haalen, de *Ingewanden,* Dat is *Het Vleesch* Ontblooten,
,, zoo had hy in plaats van Twee verscheyde Dingen, Een Ding, Tweemaal ge-
,, zeyd; 't geên t'eenemaal teegens de Volreedenheyd van dien Aldervolmaak-
,, sten Digter strijd. Dat nogtans by zommige Schrijvers de benaaming *Viscera*
,, breedweydende genoomen, en ook Vleesch onder verstaan word, wil ik zoo
,, zeer niet ontkennen, als wel dat het op de beteekenis van VISCERATIO, tot
,, eenige *Vleesch-Omdeelinge* kan betrokken worden. De andere Voorbeelden
,, die men hier toe by-haald, zijn meer voor als teegen ons gevoelen; als daar Li-
,, vius zeyd, Markus Flavius; *Heeft op de Uytvaard van zijn Moeder, aan het Volk*
,, *een* Visceratio *Gegeeven;* naamelijk een *Feest* van *Ingewand-Eeting;* om dat op
,, d'Uytvaard van rugtbaare Overleedenen, veel Offer-Beesten Geslagt wierden,
,, en derhalven veel *Ingewands* te Verorberen stond. *Een* Visceratio, *Zonder*
,, *Vriend,* zeyd Seneka, *Is het Leeven van een Leeuw en Wolf:* Maar Lieve!
,, Hoe komd dit op d'Uytdeelinge van Vleesch te pas? Want hoe kan die Uyt-
,, gedeeld worden, zonder datter een Vriend van deelagtig word? Maar in teegen-
,, deel *d'Ingewand-Eeting* van den Offeraar alleen geschiedende, zonder datter
,, eenige Gasten toe Genoodigd waaren; Verbeelde niet oneygentlijk de wijs van
,, een Leeuw of Wolf, om dat het gelijk we strax uyt Arnobius gehoord hebben,
,, met Rukken en Tornen te werk ging: Zeer waarschijnelijk ter Gedagtenis,
,, en in naavolging van Augustus Voor-Vader Oktavius, die het zoo wel om de
,, Haast die hem drong, als om de Raauwheyd, op deeze wijs binnen geslin-
,, gerd heeft. En dus agten wy volkoomen klaar te zijn, wat het zeggen wil, 't
,, geene wy uyt Arnobius, aangaande de *Macellen* hebben by-gebragt. Ten over-
,, vloed moet hier yets by koomen, van de *Vleesch-Verkooping,* die in de *Macel-*
,, *len* gepleegd wierd.

,, Dat het Vleesch eygentlijk tot de Offerhande niet en behoorde, is uyt de
,, voorgaande Verdeeling baarblijkelijk, dewijl dezelve in de *Zielige* Offering,
,, en *Ingewandze-Eeting* bestond; Het bleef dan ter voller Beschikking van die
,, 't Offer-Beest beschafte, gelijk hier van een Voorbeeld is in de Keyzer Taci-
,, tus

,, tus by Vopiskus; *Dat hy altijd zijne Slagt-Offeren weeder t'Huys deede bren-*
,, *gen, om van zijn Huysgezin Gegeeten te worden;* 't geên van hem niet zonder
,, smet van Gierigheyd schijnd aangeteekend; dewijl het algemeen gebruyk mee-
,, de bragt, Dat dit Vleesch tot voordeel der Priesteren bleef, om van haar Ver-
,, kogt te worden; in welken Zin men zeggen kan, Dat het den Afgoden Geof-
,, ferd was, gelijk hier van deeze manier van Spreeken by den Apostel 1 Kor. 10:
,, 25. te vinden is. En dus krijgd de Benaaming *Macellum*, of 't Slagt-Huys der
,, Offer-Beesten, haar Derde Toeëygening van de *Vleesch-Verkooping*. En zulx
,, veel eygentlijker en gereeder, dan dat de Priesteren dusdaanigen Vleesch, tot
,, een andere Verkoop-Plaats zouden overbrengn, dewijl van elk geweeten
,, wierd, Dat het by haar te bekoomen was, en dat in zulk-een overvloed, naa
,, dat'er veele Slagt-Offeren gegeeven wierden (gelijk men in 't Leeven van de-
,, zelve Keyzer Tacitus leest, Dat yeder Raads-Heer, om zijne Verkiezing, een
,, *Hekatombisch-Offer*, Dat is, Eén Offer van Honderd Beesten beloofde;) Dat
,, haar *Macellum* de Naam van 't algemeen Vleesch-Huys schijnd Verdrongen
,, en in Ongebruyk gebragt te hebben: te-meer dewijl de neyging des Volx zig
,, gemeenelijk laat leyden, om de Geestelijkheyd goed te willen, Jaa, Dat'er
,, veel-ligt eenige agting van Heyligheyd by gekoomen hebbe, tot het Vleesch
,, dat van de Priesters in 't *Macellum* of Goden-Slagt-Huys Gekogt was. En dus
,, agtenwe, Dat men niet ongemakkelijk verstaan kan, wat den Apostel wil, als
,, hy zeyd; *Eet al wat in het Vleesch-Huys* (Macellum,) *Verkoft word.* Want
,, dat hy daar niet van een *Algemeen Stads Vleesch-Huys* spreekt, schijnd ons dit
,, tot een klaar bewijs; Dat hy het zelve met de eyge Naam *Macellum* noemd;
,, waar van Plutarchus rond-uyt bekend, Dat het een loutere *Roomze* of *Latijnze*
,, Grond-benaaming is, die met het Griex geen gemeenschap heeft; alhoewel des
,, Apostels Brief in 't Griex en aan de Grieken Geschreeven is. En derhalven her-
,, komstig, uyt Roomze gewoonte en gebruyk van Godsdienst, met de Volk-
,, planting van Julius Cesar van Roome te Korinthen gebragt. En tot klaarder
,, Ken-Teeken, Dat hy van dusdaanigen *Macellum* Spreekt, heeft hy te vooren
,, gehandeld, *Van het Aanzitten in der AfgodenTempel*, of gelijk'er eygentlijk staat;
,, *Plat Geboogen Zittende in't* IDOLIUM; Dat is, *Het Huys tot de Dienst der Af-*
,, *goden verordent*; waar onder niet onwaarschijnelijk het *Macellum* zelfs, en de
,, Neederligging op der Afgoden Zit-Beddens, verstaan kan worden; gelijk hy
,, het daar naa vervattende, weederom van de *Tafelen der Duyvelen* spreekt; en
,, daar door niet onwaarschijnelijk, de meer-genoemde Feest-Vieringe van het
,, *Ingewand-Eeten* verstaat; 't geên hy plat-af Verbied; niet om dat den Afgod
,, yets is, maar om de groote gemeenschap die het met de zelven scheen te heb-
,, ben, en voornaamelijk, om dat het de Zeeden en Gebaaren deezer Wulps-
,, heyd en Onbeschoftheyd gelijk wierd. Met het Vleesch te Eeten was het ge-
,, heel anders geleegen, zoo om dat het niet zoo zeer tot de Afgoden behoorde,
,, als om dat het in stilheyd, binnen yeders Huys kon genuttigd worden; niet
,, juyst dat het de Kristenen daar behoefden te gaan Koopen, maar gelijk de Text
,, meede brengd, *Indienze van een Ongeloovige Genoodigd zijnde, het zelve zig*
,, *Voor-gezet vonden:* Met die inbinding nogtans, indien de Huys-Waard haar
,, zeyde, *Het is den Afgoden Geofferd*; Dats'er zig dan van onthouden zouden:
,, Niet weederom, om dat den Afgod yets was, maar om datze 't niet zouden
,, schijnen te doen, ten gevalle van haaren Maaltijd-Geever, en dat met een ge-
,, kreukt Geweeten, op dat hy alzoo, of van haar Ontstandvastigheyd roemen, of
,, van haare Wroeging qualijk Spreeken zoude. Zulx wy dan hier de toelaa-
,, ting, *Van te Eeten, al wat in 't* Macellum *Verkoft wierd*, in teegenstelling nee-
,, men van de *Ingewand-Eeting* die aldaar gehouden wierd; de zeer omzigtige
,, Apostel, aan de Kristenen toelaatende, 't zelve dat de Profeet Eliza aan Na-
,, haman de Syrier deede; Dat hy, naamentlijk gaande in het Huys des Afgods
,, RIMMONS, en zig met de Ondersteuning des Konings voor den Afgod Buy-
gende,

De Plaatze des Apostels 1 Kor. 10:25. ligt aangebragt.

1 Kor. 10: 25.

1 Kor. 8: 10.

Wat d'Apostel door de Tafelen der Duyvelen verstaat.

1 Kor. 10: 21.

En zulx op het Verbooden Afgoden-Offer gepast, Dat in het Vleesch-Huys Verkogt wierd.

„gende, van de Schuld des Afgodendienſts zouw Vry-geſprooken blijven. En „zeeker, zoo wy hier Eenen Penning van Auguſtus Raad-pleegen, op welken „zig een Heerlijk Gebouw vertoond; Dat met Trappen, en hooge Zuylen in 3 „Verdiepingen, met Cierlijke Omme-Tranſſen opſtijgd; aan welkers Ingang „een Kolos-Beeld van Jupiter met dit By-Schrift, MACELLUM AUGUSTI ge- „zien word, (alhoewel niet zoo vol-uyt geſchreeven;) men heeft niet anders „te gelooven, of hier word zoodaanigen MACELLUM of *Goden-Huys*, verbeeld, „als wy tot hier beſchreeven hebben; alhoewel geen Schrijvers ontbreeken, die „dezelve uyt de ſtrax-gemelde Miswennis voor Een *Hall*, of *Vleeſch-* of *Viſch-* „*Markt* gehouden hebben. Doch dat dit zoo niet en is, geeft onzes-agtens, Pu- „blius Viktor niet Duyſterlijk te kennen; dewijl hy in zijn Plaats-Beſchrijving „van Roome, Neegentien Markten op-tellende, niet meer dan Twee *Macellen* „weet aan-te wijzen. Maar Lieve! Wat zou doch dit zijn in zoo grooten Stadt, „tot de Vleeſch of Viſch-Verkooping? Maar wat d'Offerhanden belangd, die „wierden niet van de meenigte des Volks, maar alleen van de Rijken Bezorgd; „En dus zal dan Viktor ongetwijffeld, van het Oude *Macellum*, en van het Nieu- „we van Nero Spreeken. Dit zegd dien Rotterdammer; die ons voorzeeker in dat Geſprek, geen kleene Voetſpeuren, der Heydenze Overdaadigheeden, ontdekt heeft, welke van de Aal-Oude Raauw-Slokkende Bacchus-Feeſten, en plegtige Ingewand-Eetingen, die ter Eeren van de Ziel-Goden, op d'Uytvaarden der Geſtorvene gehouden, tot de Grieken en Romeynen, voort-geſtooven zijnde; ligtelijk een Reeden konnen grondveſten, waarom de Godt Iſraëls zijn Paaſch-Offer niet onbeſchoftelijk Raauw, noch aan Stukken geſneeden, en Ontweyd, maar geheel-en al, met Hoofd, en Pooten en Ingewand, heeft willen Gebraaden en Gegeeten hebben. Jaa men zou miſſchien moogen denken, Dat gelijk dusdaanige Feeſtelijke Ingewand-Eetingen, naa-volgens eenige Aal-Oude her-komſt, voornaamelijk op de Uytvaarden van Voornaame Dooden gehouden zijn; d'Iſraëliten alzoo tot een byzondere Veroordeeling deezer Afgodize gewoonten, haar Paaſch-Lam met zijn Ingewand, binnen haare Huyzen, Zeegepraalender-wijze gegeeten hebben; terwijl alle de Huyzen der Egiptenaaren vol Doode Lijken der Eerſtgeboorne waaren; daar niet dan een naar Gehuyl ter Deuren-Uytgalmde. Maar het geên hier verder over d'Inſtelling van het Paſcha aan-te merken ſtaat, is dit; Dat *Deezen Dag*, naamelijk op welk d'Iſraëliten het Paaſch-Lam zouden Slagten en Eeten; *Haar-Lieden weezen zou ter Gedagteniſſe*, die zy Jaarlijx *Den* Heere, *Tot Een Feeſt zouden Vieren*; *tot Een Eeuwige Inzettinge onder haare Geſlagten.* Exod. 12: 14. Welk *Feeſt-Houden* of *Vieren*, hier eygentlijk beteekend, Datze zouden *Blijdſchap*, en *Vreugd* betoonen weegens haare Verloſſinge; vergelijkt Exod. 5: 1. Want dat hen het *Vrolijk-zijn* op haare Feeſt-Daagen, Gebooden, en het *Treuren* Verbooden is, is duydelijk te zien, Deut. 16: 11, 15. Neh. 8: 10-12. En zy hebben ook deezen Dag, voornaamelijk in Kanaan, als zoodaanig onderhouden: Want 't en blijkt niet, Dat zy dit Paſcha meer dan eens in de Woeſtijne, zijnde voor Sinai Geleegerd, gehouden hebben; gelijk we te vooren uyt Num. 9: 5. hebben aangemerkt; en 't zal naaderhand te pas koomen, daar yets meer van te zeggen. En daarom, wanneer d'onderhouding van dit Feeſt, (Exod. 12: 24, 25.) naader aangemaand word; ziet men daar uyt klaar, Dat deeze Inzettinge, Iſraël voornaamelijk in het Beloofde Land verpligten zou: Want zoo zeyd de Wetgeever; *Ende het zal geſchieden, als Gy in dat Land komd, 't welk U de Heere geeven zal, zoo zuld Gy deezen Dienſt onderhouden.* En dewijl korts te vooren gezeyd was, Dat zy deezen Dienſt zouden onderhouden, *Tot Een Inzettinge voor Haar en Haare Kinderen.* Vers 24. Alzoo word daar ook aanſtonds by-gedaan, Dat zy haare Kinderen, wanneerze zouden Vraagen; *Wat hebd Gy daar voor Een Dienſt?* (Of als andere miſſchien beeter Overzetten; *Wat is deezen Dienſt voor U?*) De Oorzaak en Beteekenis deezer Inzettinge, naa dusken Goddelijk Voor-Schrift, Ver-

Macellen of Goden-Huyzen, van de gemeene Vleeſch-Hallen onderſcheyden.

En wat ons uyt die waarneeming tot de Heel-Eeting des Paaſch-Lams te-nutte komd.

Het Paſcha tot hoedaanigen Jaar-Feeſt, ter Gedagtenis ingeſteld en bel aſt in Kanaan te onderhouden.

Verkondigen zouden; *Dit is den* Heere *Een Paasch-Offer, die voor de Kinderen*
Israëls Huyzen Voorby-ging in Egipten, doe hy d'Egiptenaars Sloeg, en onze Huyzen
Bevrijde. Exod. 12: 27. Gelijk nu daar in klaar genoeg word aangeweezen,
Waarom dit Feest een *Gedagtenis* genoemd word, alzoo hebben de Joden zee-
derd ook niet naalaatig geweest, haare Kinderen deezen Dienst des Paasch-
Lams, naamelijk, den *Doorgang*, de *Bittere Zousse*, en *d'Ongezuurde Broo-*
den, in den Nagt Datze dit Feest hielden, bekend te maaken, en naa Mo-
ses Voorschrift haar te verklaaren: Het welke daar van daan onder haar HAG-
GADA, Dat is, *De Verkondiginge van* PAASCHEN genoemd word. En het zou
heel-wel konnen zijn, Dat den Apostel daar op gezien heeft, als hy van ons
Geslagte Pascha zeyd; *Dat wy den Dood des Heeren*, Verkondigen *moeten*.
1 Kor. 11: 26. En daarom, wanneer de Kinderen haare Ouderen, in deezer ma-
nieren Vroegen; *Wat is Uw-lieden*, of liever, *Wat beteekend u deezen Dienst?* moe-
sten haar zoo wel de uytwendige Ceremonien, als de meeninge daar van wor-
den ingescherpt. Gelijk dan ook uyt Maimonides blijkt, Dat de Joden, (uyt
aanmerkinge van het Gebod der Verschijninge op de Dry groote Jaar-Feesten,
Exod. 23: 14-17. Deut. 16: 14, 16.) beslooten hebben, Dat yder Kind, 't welk
zijn Vader by de hand kon houden, en uytgaan van Jerusalems Poorten, tot den
Berg des Tempels; de Vader verpligt was, 't zelve Kind op de Tijd van het
Feest, te doen Opgaan, en met hem te Verschijnen voor Godt; op dat hy 't zel-
ve mogt Onderwijzen in dit Gebod. En die zoo verbonden was te Verschijnen,
was ook verbonden het Feest te houden. Gelijk dezelve Geleerde Jood, ook in
zijn Verhandeling van 't Zuurdeeg schrijft; Datze een Kind, welk bequaam is,
een Beete Broods te Eeten, in deeze Gebooden onderwijzen, en zoo veel Onge-
zuurd Brood als een Olijf groot, te Eeten moeten geeven. Ziet van dusdaanig *Op-*
gaan naa het Paasch-Feest, Luc. 2:41,42. Onder welke ook Jesus met zijne Oude-
ren heenen trok, *Naa de gewoonte des Feestdags*, als hy een Knaapje van XII. Jaaren
oud was. En aldus was dan het Pascha, een Jaarlijxze *Gedagtenis*, van de Ver-
lossing uyt Egipten, en de Verschooning van Israëls Eerstgeboorne, door, en om
het Bloed des Lams. Want het PASCHA, met zijn Naam zelfs, beteekende
dien *Doorgang* des Heeren, in welke hy haare Huyzen *Voorby ging*. Exod. 12:
21, 27. Zoo dat het al-te Fabel-agtig gepraat is, als de Joden hier by doen;
Dat Godt daarom alleen een Mannelijk Lam deed slagten, op dat hy betoonde,
Dat Israël niet door de invloed van het Heemel-Teeken van den Ram, (in welk
doe ter-tijd de Zon was, en derhalven by d'Egiptenaars als een God moest Ge-
ëerd zijn;) uyt Egipten getrokken zijn; maar door de Kragt Gods. En wy hebben
reeds andere Reeden, van deeze Uytkiezinge des Lams bygebragt, die hier tee-
gen liggen aangekant; en genoegzaam aanwijzen, Dat der Egiptenaaren Afgo-
disch Vertrouwen op het Heemel-Teeken van den Ram, hier door opentlijk
Bespot, en ten-Toone gesteld is. Ten anderen moest ook de Dagh van 't Pascha,
aan Israël zoo tot *Een Gedagtenis* zijn, Datze den zelven, en de Maand in welkze
quam, als haar Geboorte-dag aanmerkten, Waar in zy eerst begonden Een *Vry-*
Volk Gods te zijn. Gelijk dan ook van doe-af, haar Nieuw-Jaar naa de Kerklij-
ke Reekening, of vast-stelling der Feestdaagen, en het Jaar als van *Het Hoofd*
der Maanden begonnen is. Exod. 12: 2. Maar gelijk we in de Euangelize Histo-
rie leezen, Dat de Roomze Stadhouder Pilatus, opentlijk betuygde, Dat de
Joden *De gewoonte hadden, Dat hen Eenen Gevangenen dienze wilden*, en zy Op-
eysten, *Op het Feest Los-gelaaten wierd*; alzoo hebben zommige gewild, Dat
zy dit tot een Teeken van meerder Blijdschap en vreugd, Voornaamelijk op
't Pascha, ter Gedagtenis haarder Verlossing uyt Egipten, als een gewoonte heb-
ben ingevoerd: Alhoewel daar ook geen ontbreeken, die andere Reeden daar
over bybrengen. Onder deeze zeggen eenige, Dat het ter Gedagtenis van Jo-
nathan, Sauls Zoon, in gebruyk geraakt is; doe het Volk hem zijn Vaders handen
Ontrukte. Andere, dat het alleen geschiede, op dat het Feest, met dies te groo-

En wat zy daar by gedenken zouden. Vers 14.

En haare Kinderen instampen.

Hoe verre zulx den Ouderen omtrent de Kinderen verpligte, haar tot het Paasch-Feest Jaarlijx te doen opgaan.

En met het Exempel van Jesus bevestigd. Luc. 2:42.

Een dwaaling der Joden aangeweezen.

Matth. 27: 17. Marc. 15:6. Luc. 23:17. Joh. 18:39.

De Loslaating eenes Gevangenen op 't Paasch-Feest, van wat oorsprong.

ter Vreugde voleyndigd wierd. En die meer Omzigtigheyd gebruyken, meenen, Dat het beswaarlijk te zeggen is, waar van daan die gewoonte, zijn Oorsprong onder de Joden genoomen heeft: Het zy dan dat den grooten Raad dezelve, alswe zeyden, ter Gedagtenis van Israëls Verlossing uyt Egipten, heeft ingesteld; Of dat de Joden die daad, van de Heydenen hebben aangenoomen, en zulx zeederd de Tijden, Datze van de Syrize Koningen, overheerd waaren, onderhouden hebben. Welke ingewortelde gewoonte, haar Pilatus, naa een meer-gebruyklijke Wijs van inwilliging, niet ligt heeft willen weygeren, als een stuk dat aan haare Godsdienstige Ceremonien, en Feestdaagen vast scheen: Gelijkmen eenigzinds uyt de bewoording van Lukas en Johannes, zou moogen vast-stellen: Want den eenen zeyd; *Dat hy haar op het Feest Eenen moest Loslaaten*; Den anderen; *Dat de Joden die gewoonte hadden*, &c. Te minder misschien ook noch den Stadhouder teegen de Borst; alsmen uyt de Romeynze Wetten, aangeteekend vind; Dat het zelfs ook onder de Romeynen in gebruyk was, De Vreugd op de Daagen van Plegtelijke blijdschap, door 't Vrylaaten van yemand der Gevangens, te vergrooten. En zoo Meursius regt heeft aangeteekend, pleegen ook de Grieken binnen Atheënen, haare Gevangene op het Feest van Ceres, van de Boeyen te ontslaan. In deezer voegen hebben misschien ook d'andere Twee Euangelisten gezeyd, Dat *Den Stadthouder de gewoonte had*, &c. Vergelijkt Matth. 27: 17. met Marc. 15: 6. Indien het dan al mogt tot der Joden gewoonte behooren, schijnd het nogtans niet door eenige Wet, maar door Verkiezing, of Naa-aaping, Ouwelings in gebruyk geraakt te zijn; en is alzoo door Plooyzetting, als een noodzaakelijke Gewoonte, aan het Paasch-Feest vast gehegt. Welke naa dat de Joden van de Roomze Moogendheyd verkreegen hadden, onder dessels Bescherming naa haare Wetten en Gewoonten te Leeven, egter de Sweem behield, van een eygen Vrydom die haar vergund wierd. En wy hebben ook hier van in de Joodse Oudheeden, 't Een en 't ander gezeyd, Datmen hier mag te raade neemen.

Joodse Oudheeden. pag. 656.

Maar op dat dit Paasch-Feest, by de Geslagten Israëls, te-bet tot een Jaarlijkze Gedagtenis gevierd, en langduurig in Geheugen bleef; heeft Godt, behalven deezen Dag des Paasch-Lams, noch een ander Feest bevoolen te onderhouden; Naamelijk, *Het Feest der Ongezuurde Brooden*: Welk zy Eeten moesten van den Veertienden der Eerster Maand, ter-tijd wanneer in den Avond, het Paasch-Lam Geslagt en Gebraaden was, tot den Een-en-twintigsten Dagh aan den Avond; en alzoo Zeeven Daagen lang naa den Paasch-dag: Want het was een Onderscheyden Feest; Dat, (alhoewel het Eeten van Ongezuurd Brood, met het Eeten des Paasch-Lams, op den Veertienden des Avonds begon, en zonder zulk Brood niet en mogt Gegeeten worden;) nogtans niet voor den Vijftienden Dag, Dat is, naa den Paasch-Avond, zijn aanvang nam. Lev. 23: 6. Num. 28: 16. en alzoo eygentlijk niet Gevierd wierd, als naa dat het Eeten des Paasch-Lams was voorgegaan, volgens Deut. 16: 3. Want het schijnd eenigen toe, Dat *De Veertiende Dag der Maand* gereekend wierd, van den Morgen tot den Morgen, gelijk zoo naa onze meeninge ook geschied in de Dag-reekening der Scheppinge Gen. 1: 5. Alhoewel de Joden anders de Heylige Tijd-reekening, daar uyt van den Avond tot den Avond afpassen. Ten zy misschien, ons Thomas Goodwin dat beeter verklaard: „ Het staat hier aan te merken zeyd hy, Dat de „ Joden zomtijds van haar Pascha spreeken, volgens haare Burgerlijke Reeke„ning, waar in zy haare Daagen afmeeten, van het opgaan der Zonne tot het wee„der opgaan der Zonne: Zomtijds naa haare Heylige Reekening, 't welk was „ van het ondergaan der Zonne tot het weeder ondergaan der Zonne. 't Geën „ zeer wel diend tot over-een-brenging van Exod. 12: 18. Alwaar de *Veertien„den Dag* der Eerste Maand, *De Eerste Dag der Ongezuurde Brooden*, genoemd „ word; en Josefus zoo gezeyd heeft, Dat'er *Agt Daagen tot dit Feest waaren.* „ Insgelijks worden ook de Discipelen gezeyd tot Kristum gekoomen te zijn,

Feest der Ongezuurde Brooden, tot welk een gedagtenis aan het Pascha gevoegd.

En wanneer dat eygentlijk begon.

„ *Op*

„ *Op den Eersten Dag der Ongeheevelde Brooden;* Zeggende tot hem; *Waar wild* „ *Gy dat wy U Bereyden het Pascha te Eeten?* Matth. 26: 17. Als of de *Eerste Dag* „ *der Ongeheevelde Brooden*, was voor Paaschen. Dit is alles waar, volgens de „ Reekening van haare *Burgerlijke Daagen*; hoewel volgens de Reekening van „ haar *Heylige Daagen*, het *Feest der Ongeheevelde Brooden*, begon de Vijftiende „ Dag, en alleen Zeeven Daagen duurde; doch het *Pascha* ging voor het *Feest* „ *der Ongeheevelde Brooden.* Dus-verre Goodwin. Indienwe nu de Woorden deezer Instelling Exod. 12: 15. vergelijken met *Vers* 18. Wy zullen daar ook klaar genoeg belast vinden, Dat voor den Avond van dien Dag, op welke het Paasch-Lam zou gegeeten worden, alle Zuur-Deessem, zoo zorgvuldig uyt de Huyzen moest weg-geruymd worden, Dat zoo yemand naa die Tijd in Zeeven volgende Daagen van het Gedeessemde At; die Ziele, of *Man*, (gelijk de Kaldeeze Overzetter Verklaard;) zou Uytgeroeyd worden, vergelijkt Exod. 12: 19, 20. met *Vers* 15. Dat is, Dat zulk-Eenen, of door een Ontijdige Dood sterven; of indien hy zulx Hardnekkelijk gedaan had, geên Deel zou hebben in de Erffenis Israëls, noch tot de Gemeenschap des Volks toegelaaten worden. En de Joodze Wetten die Maimonides daar van by-brengd; luyden aldus. *Wie op het Pascha, van't begin des Nagts der Vijftiende Nagt, tot het Eynde van den Een-en-Twintigsten Dag van* Nisan, *Vermeetelijk zoo veel Zuur-Deeg Eet, als een Olyf groot, is Schuldig aan de Affnijding. Zoo hy't onweetende doed, is hy Verpligt een Zond-Offer te brengen. Indien hy yets het minste Eet van Zuur-Deeg; 't Is Verbooden door de Wet; en alhoewel hy niet en moet Afgefneeden worden, en hy een Offerhande brengen moet, alleen om de gezeyde grootte van een Olyf, zoo zal nogtans Eenen die minder Eet, als dat, zoo hy't Vermeetelijk doed, met Roeden Geslaagen worden.*

Alle Zuur-Deeg op den Paasch-Dag belast weg-te doen.

Straf der Overtreeders uyt Maimonides aangeweezen.

Doch hier van verscheeld Fagius groot-deels, als den welken over deeze Straffe, een Drijwerfze Verklaaringe aanteekend. Naamelijk I. Dat zulk-Een, Uytgeroeyd wierd, uyt de Heemelze Erffenis. II. Of dat hem Godt zou Uytroeyen door een Ontijdige Dood: Of, Ten III. Dat hy zonder Kinderen zou Sterven, geên Naakoomelingen agter-laatende. Waar op der Joden Spreek-woord past; *Een Man zonder Kinderen, is zonder Leeven.* En alhoewel Goodwin met andere Oordeeld, Dat d'Eerste Verklaaring in deeze plaatze, wel de waarschijnelijkste is; houd hy nogtans bedenklijk, Of daar in ook niet een zoort van Kerklijke Uytbanninge te verstaan zy, welke in 't N. Verbond, Een *Uytwerpen uyt de Synagoge* genoemd word, Joh. 16:2. &c. Als een Spreekwijze die meest met het *Uytroeyen uyt Israël*, schijnd over-een te koomen. 't Geên dan ook de voornaame Reedenen geweest zijn, Dat de Joden van Ouds-af, omtrent het Gebod van 't Zuur-Deeg, niet alleen heel Zorgvuldig, maar zelfs ook tot Bygeloovens-toe, zijn Vies geweest. En daar worden ook in haare Boeken, weegens het *Weg-doen*, of *Doen Ophouden van den Zuur-Deeg*, verscheyde naauwkeurige Uytleggingen gevonden; daar voorzeeker meer aan-te Peuzelen, dan aan-te Eeten is. En het zal kort hier naa, uyt haare heedensdaagze Paasch-gewoonten blijken; Datze om hier omtrent niet naalaatig te schijnen; wel Twee of Drij Daagen voor den Wettigen Tijd, haare Vaaten vanden Zuur-Deeg beginnen te Zuyveren, en daar naa haare Huyzen met Keerzen te doorzoeken, en alles watze van den Ouden Zuur-Deessem behebd vinden, Verbranden. En naa zulk-een Bevatting schijnen ook de LXX Overzetters hier *Vers* 15. liever een *Vernietiging* van den Zuur-Deessem, als een bloot *Weg-doen* of *Ophouden*, Vertaald te hebben: 't Geene Maimonides naa 't gemeen gevoelen der Joden zoo Verklaard; *Dat den Mensche den Zuur-Deessem zal Vernietigen in zijn Herte: En dat hy daar by niet alleen geen Zuur-Deeg wil hebben binnen zijn Huys; maar wat ook van dezelve in zijn Hand mag zijn, 't zelve tot Stoff worde, en agte als een Zaak waar van hy geên gebruyk wil maaken. Hierom moet elk met een Brandende Keerze alle de Schuyl-Hoeken zijner Wooninge in't begin van den Nagt, onderzoeken, op dat alle Zuur-Deeg Vernietigd word; Het zy door die te Verbranden, of te Verbrijzelen, en in de Wind te Strooyen, of in de*

En anders van Fagius voorgesteld.

Het wegdoen van den Zuur-Deeg, uyt der Joden gewoonte naader aangeweezen.

Exod. 12: 15.

En haar Overgeloovigheyd daar omtrent ontdekt.

Zee te Werpen. Gelijk dan ook Cunæus aanteekend, Dat de Joden zig op den Paasch-Dag zelfs pleegen te wagten van het Woord *Brood*, te noemen; om datze van Oordeel waaren, Dat het een Dood-Zonde was, indien yemand op dien Dag Oorzaak gaf, Dat een ander gedagten aan den *Zuur-Deeg* kreeg. En daar ontbreeken meede geên fraaye Uytleggers, welke meenen, Dat dusdaanigen *Uytzuyvering* van 't Gedeessemde; *De Voorbereyding des Pascha* genoemd word. Joh. 19: 14. Te weeten, als onze Kantteekenaars Verklaaren, *Naa der Joden Gebruyk*; die uyt zommige Vieze inzigten, te-mets *Verzettingen* der Feest-Tijden invoerden; dewijl het anders naa de Goddelijke Instellinge, was dezelve Dag, op welk het Paasch-Lam Geslagt en gegeeten moest worden; vergelijkt haar aanteekening op Matth. 26: 20. En het schijnd eenigen toe, Dat de Voetstappen van deeze Wet, ook onder de Heydenen overgedraagen zijn; naadien de Romeynze Priesters verbooden was, eenig Gezuurd Meel aan-te raaken. Waar van Plutarchus en Aulus Gellius, alleen de Schuld leggen, Dat de Zuur-Deeg niet zonder Verderving voortkomd, die voortsmettende is, &c. Wat nu eygentlijk den Zuur-Deessem was, hebben de Joodze Leer-Meesters in deezer voegen aangeweezen; „ Niets en isser onder den Naam van *Gezuurd Brood* op het „ Pascha verbooden, dan alleen Vijf Zoorten van Kooren-Gewas; welke zijn „ Twee Zoorten van Tarwe; naamelijk de gemeene *Tarwe* en de *Rogge*: En „ Drij Zoorten van Geerst; welke zijn de gemeene *Geerst*; de *Vosch-Ooren* en den „ *Haaver*. Maar andere Zoorten van Moes-*Pottaasje*, als *Rijs*, *Geers*, *Boonen* en „ *Wikken*, &c. Geeven geen Gezuurd Brood; want alhoewel 't Meel van Rijs; „ en diergelijke Greyn, Gekneed en met Kleederen gedekt word, gelijk Deeg „ dat Gezuurd is; zoo ist nogtans geoorloft om gegeeten te worden, want het is „ niet Gezuurd, maar Bedorven. De Vijf genoemde Kooren-Gewassen, zooze „ met het Zap van Vrugten alleen Gekneed worden, zonder eenig Water, worden„ze nooyt geoordeeld Gezuurd te weezen, maar geoorlofd te Eeten; want „ het Zap van Vrugten Zuurd niet, maar doed Bederven. En dit Zap van Vrug„ten, is Wijn, Melk, Honing, Olye van Olyven, Zap van Appelen en Granaa„ten, &c. Maar zoo eenig Water met dezelve gemengd word, zoo wordenze „ Zuur. Zy moogen geen Tarwe Zieden in Water, noch gestooten Geerste noch „ Meel, want dan ist volkoomentlijk Gezuurd, by-aldien het in 't Water komd „ te Barsten. Zy moogen 't niet Roosten met Olye in een Pan; maar zy moogen „ de Keerne en 't Meel van gedroogd Kooren Kooken. 't Is geoorlofd 't Kooren „ of Meel in Zap van Vrugten te Kooken. Van gelijken, Deeg dat Gekneed is „ in 't Zap van Vrugten, zooze het Kooken in Vogtigheyd van Vrugten, en „ Braaden in de Pan met Olye; 't is geoorlofd; want Zap van Vrugten Zuurd „ niet, &c. In eenige Bry-of Pot-Spijze dieze Kooken, zoo eenige Haaver of „ Tarwe daar in gevonden word, en de Keerne Geborsten is, al die Bry is onge„oorlofd te Eeten; want het Zuur-Deeg isser meede gemengd: Indien de Kor„rels of Graanen niet Geborsten zijn, zoo neemenze die daar uyt, en Verbran„denze; dan moogen zy den Bry Eeten. Want Kooren zoo Gemengd of Ge„kookt, en niet Geborsten, is naa de Wet niet volkoomentlijk Gezuurd. Gelijk Maimonides uyt de Rabbinen aanteekend, in zijn Verhandeling *Van den Zuur-Deeg en Ongeheevelde Brooden.* Kap. v. Die daar by dan ook verder uyt zijn, Voorgangers aanwijst; Dat zy uyt de Woorden, Exod. 12: 19. (*Zeeven Daagen lang zal geen Zuur-Deessem in Uwe Huyzen gevonden worden;*) besluyten, *Dat zoo wie Zuur-Deeg op 't* Pascha *overlaat binnen zijn Magt, schoon hy daar niet van en Eet, Hy het Gebod egter dubbel Overtreed; dewijl daar gezeyd word;* Geen Ouden Zuur-Deeg, *Zal by U gezien worden.* Vergelijkt Exod. 13: 7. met Exod. 12: 19. Zy doender by; *Dat d'overgebleeven Zuur-Deeg, wanneer zelf het Pascha voorby is, voor Eeuwig ongeoorloft is, elders toe gebruykt te worden.* En zoo wy het Wet-Boek van Moses Raadpleegen, wy zullen daar in ook ontwaar worden, Dat het Bloed der Paasch-Offerhanden, met geen Zuur-Deessem mogt ver-

Watter naa der Joden Leere, onder de Zuur-Deessem te reekenen is.

vermengd worden. Vergelijkt, Exod. 23: 18. met Kap. 34: 25. Maar gelijk uyt de H. Historie genoeg blijkt, Dat d'Israëliten het Paasch-Lam, aan den laaten Avond, in zoo grooten Haast gegeeten hebben; Datze zelf haare *Deeg-Klompen*, eerze Gedeessemd waaren, opnaamen en daar meede Uytgetrokken zijn; staat het vast, Datze deeze Zeeven Daagen der Ongezuurde Brooden, in Egipten geenzinds onderhouden hebben; maar dat hen die Feestelijke Onderhouding voornaamelijk belast is, om dezelve in het Land Kanaans ter Gedagtenis haarder Uytgang, *Met Ongedeessemd Brood*, waar te neemen; naamelijk in alle Steeden daarze zouden Woonen: Waarom zy zulx ook ter gezetter Tijd, door geheel Judæa gegeeten hebben, maar het Pascha alleen te Jerusalem; dewijl het nergens als in de Plaatze die Godt tot den Dienst der Offerhanden aangeweezen had, mogt Geslagt worden. Deut. 16: 5, 6, 7. Want dat zy alleen door de drang van haar haastigen Uytgang, haar Deeg Ongedeessemd meede naamen, en buyten-twijffel anders zouden Gedeessemd hebben; zal ons strax uyt Exod. 12: 39. En de speeling op *het Brood der Ellende*, Deut. 16: 3. (Waar van dit Zeevendaagze-Feest der OngezuurdeBrooden, naaderhand de Gedagtenis bewaarde) heel waarschijnelijk dunken. Vergelijkt, Exod. 13: 8, 9. Onder-entussen hebben zommige in twijffel getrokken, of het PASCHA, een *Offerhande* of een *Sakrament*, te agten zy? Het laatste heeft Goodwin met veel andere vast-gesteld, uyt de Instellinge waar toe; naamelijk te zijn, *Een Pand des Geloofs*, in 't Bloed aan de Deur-Posten Gestreeken. Maar te-gelijk ook een *Offerhande*, naadien het Bloed van 't Pascha, dikwils is Gesprengd geweest, en het Vet Geofferd, als te zien is. 2 Kron. 35: 11. Doch den Aanteekenaar op Goodwin, twijffeld, of dat altijd zoo gedaan is; dewijl het Volk Vryheyd had het Pascha te Slagten. Exod. 12: 6. En is daar by ook van meeninge, Dat'er geen Gebod is, van 't zelve juyst in den Tempel te Slagten; noch dat het uyt de straxaangehaalde plaatze, Deut. 16: 2-7. geenzinds vast te maaken is; naadien men aldaar door die *Uytverkooren Plaatze*, Jerusalem, en niet bestipt den Tempel moet verstaan: Waar toe hy *Vers* 7. by-brengd; alwaar den Israëliten belast word, Dat zy het Pascha Braaden en Eeten zouden in de Plaatze die de Heere verkoozen heeft. Maar nu blijkt, Dat zy het niet in den Tempel Gebraaden, of Gegeeten hebben, maar in byzondere Huyzen, alwaar het ook Kristus gegeeten heeft; gelijk het hem van de Discipelen Bereyd was. Matth. 26: 19. Dewijl ook van veele niet getwijffeld word, of het Paasch-Lam is van elk-een moogen Geslagt worden. Het geên zoo zijnde, klaar bewijst; Dat dit als dan geên *Offerhande* geweest is. Ten zy dan, Dat het Bloed egter aan den Priester overgelangd is, en dat wy met Outram, de Offer-Dienst alleen in de Bloed-Sprenginge stellen, Dat men hier verder naadenken mag.

't Feest der Ongezuurde Brooden, is in Egipten niet onderhouden.

Maar daar is op den Eersten, ende op den Zeevenden Dag der Ongezuurde Brooden, *Een Heylige Verzaameling* moeten weezen; naamelijk van al het Volk; anders eygentlijk, Een *Uytroepinge der Heyligheyd* genoemd: Naamelijk die door de Stemme eenes Uytroepers, en met de Bazuyne, in alle Plaatzen bekend gemaakt wierd, Datter een Heylige Tijd, en Feest-Dag aanstaande was, en yeder zig Bereyden moest om geên Werk te doen. Want daar en mogt op die Twee Daagen, geên Werk gedaan worden, maar moesten Israël als een *Sabbath* zijn, Lev. 23: 39. Gelijk zulk-een Uytroepinge, insgelijx de gewoonte der andere Feesten was. Lev. 23: 2, 3, 7, 21, 24, 27, 35. Want dewijl de Feesten ter Eeren Gods moesten Gevierd worden, moestenze Israël ook strekken tot vermeerdering van Geloove en Heyligheyd; en ophoudende van hun daagelijx Werk, alzoo schikken tot Heylige Oeffeningen. Zoo nogtans, Dat yeder op die Twee Rust-Daagen, Bereyden mogt, het geene hy als-dan met zijn Huysgenooten Eeten zou; 't geên anders op den Weekelijken Sabbath verbooden was. Exod. 16: 5, 23, 29. en Kap. 35: 2, 3. Want alzoo luyd de onderscheyde Instellinge der Ruste, welke op den Eersten en Laatsten Dag der Ongezuurde Brooden

Uytroeping der Heyligheyd, op 't Feest der Ongezuurde Brooden.

Eerste en Laatste Dag van 't

 gelden

Feest der Ongezuurde Brooden byzonder Heylig.

gelden moest; *Op den Eersten Dag zalder een Heylige Verzaameling zijn; Ook zuld gy een Heylige Verzaameling hebben op den Zeevenden Dag: Daar en zal geên Werk in dezelve gedaan worden: Doch wat van yeder Ziele gegeeten zal worden, Dat zelve alleen mag van U-Lieden toegemaakt worden.* Exod. 12: 16. Waar uyt niet onwaarschijnelijk te Gissen staat, Dat het Arbeyden den Volke, op de andere Vijf Daagen die tussen-beyden quaamen, geoorlofd was; alhoewel zy dezelve, van weegen de geduurige Paasch-Offeren van Schaapen en Runderen, en Vroolijke Gedenk-Maaltijden, die onafscheydelijk het Pascha volgden, ten minsten voor halve Feest-Daagen hielden; en daarom ook met regt, *Een Feest van Zeeven Daagen* genoemd. Lev. 23: 6. En schoon deeze *Uytroeping* der Heyligheyd, zoo wel op den *Eersten*, als op den Laatsten Dag geschiede; schijnd nogtans den *Zeevenden*, die de Laatste was, byzonderlijk *Een Feest* genoemd te worden. Vergelijkt, Exod. 13: 6. met Deut. 16: 8. Daar aldus te leezen staat; *Zeeven Daagen zuld Gy Ongezuurde Brooden Eeten; en aan den* Zeevenden Dag, *Zal den Heere* een Feest *Zijn.* En daar naa; *Zes Daagen zuld Gy Ongezuurde Brooden Eeten; en aan den* Zeevenden Dag, *Is Een* Verbods-Dag *Den Heere Uwen Godt, dan en zuld Gy geên Werk doen.* Ziet meede van dusken *Onthouding*, en Dag van *Leedigheyd.* Lev. 23: 7. En zeeker als wy strax daar by vinden aangeteekend; Dat dit Feest, in alle de Geslagten Israëls moest waargenoomen worden, *Op zijn gezetten Tijd*, Exod. 12: 17. Dat is alle Jaaren *Tot Gedagtenis*, Exod. 13: 10. met Kap. 12: 14. vergeleeken: Moogen wy niet overslaan met een Woord aan-te merken; hoe breeden Beteekenis deeze Inzetting onder Israël gehad heeft. Voorzeeker is Ongezuurd Brood, of Deeg dat niet Gedeessemd, nogte tot Rijzen Doorheeveld is, Een slegte, schraale en smaakelooze Spijze; Want gelijk het Zout, de smaakelijkheyd aan het Vleesch en meest alle andere Spijzen geeft; alzoo doed ook de Zuur-Deessem aan het Brood. 't Geên dan de Reeden is, Dat de Ongezuurde Brooden; Een *Brood der Verdrukkinge*, der *Ellende* en des *Gebreks* genoemd word. Deut. 16: 3. Alwaar de Woorden, tot het geene hier te zeggen vald, Wonder-schoon, ter sneede koomen: *Zeeven Daagen*, staat'er, *Zuld Gy Ongezuurde Brooden op het zelve Eeten; Een Brood der Ellende*; (want inder Haast zijd gy uyt Egiptenland Uytgetoogen;) *Op dat Gy gedenkt aan den Dag Uwes Uyttrekkens.* Invoegen de Kinderen Israëls, d'Ongezuurde Brooden, daarom op de gezette Jaar-Beurten moesten Eeten, op datze daar door niet alleen dikwils haare Verdrukking en Ellende in Egipten geleeden, zouden herdenken. Exod. 3: 7. Maar ook nooyt vergeeten zouden, Datze als by de Hand gerukt, met zoo grooten Haast uyt dat Dienst-Huys Uytgegaan, of liever Uytgedreeven waaren, Datze geên Tijd hebbende haar Bereyde Brood tot Reys-Kost te Bakken, hunne Deeg-Klompen Ongedeessemd, in haare Kleederen Gebonden, en op de Schouderen gelaaden hadden moeten meede neemen: Zulx zy naa veeler Gissing, haar wel een gantze Maand lang, met Ongezuurde Koeken van dat Meel te Bakken, hadden moeten behelpen. Gelijk ons de Draad der H. Historie Leeren zal; vergelijkt hier alleen Exod. 12: 34. met *Vers* 39. En 't zal genoeg zijn, om de Reeden van de Instellinge der Ongezuurde Brooden te grondvesten.

Ongezuurde Brooden, hoedaanigen aanduyding van een Brood der Ellende.

En van Israëls Haastige Uytgang.

Als dan Moses de Wet van 't Pascha dus-verre den Oudsten Israëls, en door haare Bedieninge, den gantschen Volke had ingescherpt; voegd hy'er noch verscheyde andere waarneemingen by; Als I. *Dat niemand zou Uytgaan, buyten de Deure zijnes Huyzes tot aan den Morgen*; Exod. 12: 22. En de Reeden van die Verschuyling, staat'er by; naamelijk, Dat de Heere zou *Doorgaan*, om d'Eerst-Geboorne der Egiptenaaren *Te Slaan;* maar haare Huyzen *Voorby-gaan.* 't Geên een genoegzaame aanduydinge was, Dat Godt haar, onder het Geloofs-aanduydend Bewaar-Teeken van het Bloed des Lams, Dat aan de Deur-Posten van haare Huyzen gezien wierd, daar binnen van den Slaanden Engel bevrijden wilde; zijnde dit Bloed Vergooten, op dat het Bloed des Volks niet Vergooten wierd.

Waarom den Israëliten op den Paasch-Nagt, belast niet buyten haare Huyzen te gaan.

Vers 23.

Want

Want dat het Pascha onder de *Sakramenten* des Ouden Verbonds niet en be-
hoorde Uytgemonsterd te worden, zullen wy strax bezien: En daarom kon ook
niemand in Israël, dit Heyl-Teeken veragten, als met Verlies van de beteekende
Zaak; naamelijk de Behoudenis ten Leeven. Daar-en-booven heeft ook Godt,
door dit middel, de Huysgezinnen onder Israël willen digt by-een, en elk by de
zijnen houden, op datze te-gelijk schrap stonden, om in Haasten uyt-te gaan.
Welke Reeden, om datze naaderhand in Kanaan ophield, ook desweegen op
de Paasch-Feesten niet in agt genoomen is. Doch op datze in Egipten, 't Ge-
vaar des Worg-Engels ontdooken, moestenze zig binnen haare Huyzen, en
met toegeslooten Deuren, als voor eenen kleenen Oogenblik Verbergen, tot dat
de Gramschap des Heeren was *Voorby-gegaan*. Jes. 26:20,21. Gelijk dan ook
uyt het voorbeeld van de Zaligmaaker blijkt, Dat hy met zijne Discipelen op

Waarom geen Vreemdelings Zone van 't Pascha mogt Eeten?

dien Nagt, als hy binnen Jerusalem het Pascha gegeeten hadde, is Uytgegaan,
Matth. 26:30. Ten II. bespreekt Moses wel duydelijk; *Dat geên Vreemdelings
Zone, van het Pascha Eeten zal:* (Dat is, Een die een Heyden is, Gen. 17:12.
zoo lang hy buyten Inlijving door de Besnijdenis blijft, gelijk uyt Exod. 12.48.
blijkt.) Maar wel, *Alle Knegt die voor Geld Gekogt is, naa dat hy zal Besneeden
zijn.* Exod. 12:43,44. En geên Wonder, naademaal in de Besnijdenis, de aan-
neeminge geleegen was van het Verbond met Abraham gemaakt. En van dus-
daanig-een *Gekogten*, of *Verkreegenen voor Zilver*, die naa den Eys des Verbonds
Gen. 17:12,13. Besneeden was, zeyd Moses; *Dan zal hy Eeten.* Exod. 12:44.
Naamelijk naa de vrywillige Intreede in 't Verbond met Israël, en de behoorlijke
Tijd van zijne Reyniging, die naa de Wet, Zeeven Daagen duurde, Num. 19:
11. Doch hoedaanig de Joden in dit geval, met een Vreemdeling omsprongen,
daar van heeft Maimonides in KORBAN PESACH, dit volgende aangeteekend;

En zulx naader uyt Maimonides Verklaard.

„ *Als een Vreemdeling een Jode-Genoot wierd, op den Veertienden Dag der Eerster*
„ *Maand; en dan Besneeden, en Gewas-Doopt; zoo en Slagtenze nogtans het Paasch-*
„ *Lam voor hem niet, om dat hy des Avonds niet Eeten mogte, want hy was geweest*
„ *als Eenen die uyt den Graave komd.* (Dat is, als Paulus zeyd; *Dood in Zonden en*
„ *Misdaaden.*) *En hy moeste Zeeven Daagen wagten, en naaderhand Reyn zijn.*
Als nu verder volgd; *Dat geên Uytlander* noch *Huyrling*, daar van Eeten zal.
Exod. 12:45. Zoo verstaan de Kantverklaarders daar zoo Eenen, *Die in een
Land Woond, daar hy niet t' Huys en hoord; of met Een ander Inwoond.* Dat is, als
andere dat uyt Gen. 23:4. Verklaaren, Een *Bywoonder*, die in een Gehuurd Huys
Woond, buyten zijn eygen Vaderland. Zulke Vreemdelingen, wanneerze d'O-

Wie by de Israëliten voor Vreemdelingen te houden waaren.

penbaare Afgoden en Heydenze gewoonten verlieten; alhoewelze niet Besnee-
den noch Israël toegevoegd waaren, mogten in het Land Israëls Woonen; zelfs
in der Priesteren Huyzen; maar wierden volgens Lev. 22:10. en Kap. 25:6,
45-47. Van de Heylige Dingen afgehouden. En dusdaanige Vreemdelingen
noemden de Joden GER-THOSAB, Dat is, *Bywooner onder haar*, of een *Vreem-
deling binnen haare Poorten.* Vergelijkt Deut. 14:21. Zijnde zulke als de Joden
leeren; alleenlijk Verbonden de Zeeven Gebooden van Noach te onderhou-
den, die wy elders hebben opgeteld. En alzoo ligtelijk te onderscheyden van
de *Jode-Genooten*, die door de *Besnijdenis*, door *Wassing* en door *Bloed* wierden

En hoe te onderscheyden van de Jode-Genooten door de Besnijdenis Ingelijft.

Ingehuldigd: Van welk ook strax met goed onderscheyd, aldus gezeyd word;
Als nu Een Vreemdeling by U verkeerd, Ende den Heere *het Pascha houden zal,
Dat alles wat Mannelijk is, by hem Besneeden worde, en dan koome hy daar toe,
om dat te houden, ende hy zal weezen als een Ingebooren des Lands: Maar geên On-
besneeden zal daar van Eeten.* Exod. 12:48. Want gelijk de LXX Overzetters hier
Vertaalen; *Wanneer de Jode-Genoot tot U komd:* En de Kaldeër; *Als een Vreem-
deling, Een Jode-Genoot zal worden, of hem zelven voegen met U,* &c. Zoo merkt
men ligt, Dat deeze van de voorige *Vreemdelingen*, *Uytlanders* en *Huyrlingen*,
Vers 43. en 45. onderscheyden worden; en dat dit van de Bekeerlingen te ver-
staan is, die de Grieken PROSELYTOS noemen, welke de Israëlitize Kerke waa-
ren

ren toegevoegd; Actor. 13:43. *Godsdienstige Jode-Genooten* genoemd: Vergelijkt Actor. 2:10. met Matth. 23:15. Anders ook onder haar, *Jode-Genooten der Geregtigheyd*, of *Vreemdelingen binnen 't Verbond* geheeten; (als die door de Besnijdenis, Wassing en Offerhande, tot de Gemeenschap van de *Eenerley Wet* met Israël quaamen, Exod. 12:49.) Tot onderscheyd van de *Jode-Genooten der Poorten*; welke maar alleen Vryheyd hadden binnen haare Steeden, en onder hen te Woonen: Gelijk daar van te zien is. Deut. 14:21, 29. Die dan naa de Besnijdenis, Water-Dooping en Offerhande, Een Jode-Genoot der Geregtigheyd geworden was, moeste ook zijne Zonen laaten Besnijden, eer hy tot het Pascha mogt toegelaaten worden: Zijnde hy zelf noch in zijne Zonden, dewijl zijne Kinderen door zijn eygen Schuld, noch Onbesneeden waaren. Vergelijkt de Woorden Exod. 12:48. (*Al wat Mannelijk by den Vreemdeling is, zal Besneeden worden.*) met de Wet des Verbonds aan Abraham gegeeven. Gen. 17:12, 13, 14. En daar hoeft niet meer toe, om te zien, Dat de Joden, de Wet van de Besnijdenis der Vreemdelingen, niet onvoegzaam verklaaren, alsse zeggen; Dat wanneer de Besnijdenis van yemands Perzoon, naagelaaten zijnde, hem van het Pascha afhoud, zoo houd insgelijx de Besnijdenis zijner Zonen en zijner Knegten, hem daar van af, &c. En indien hy 't Pascha Slagt, eer hy haar Besnijd, ist ongeoorlofd. Vergelijkt eens het voorbeeld; Exod. 4:24, 26. met de Wet deezer Instelling, Exod. 12:48. die rond-uyt zeyd; *Dat geën Onbesneedene daar van Eeten zal.* Voor welk-Eenen de Kaldeëze Uytlegger, een *Onheylig Perzoon* gezet heeft; en over-zulx niet verre af is, van 't geene Ezech. 44:9. gevonden word; *Geën Vreemdeling Onbesneeden van Herten, of Onbesneeden van Vleesche, zal in 't Heyligdom ingaan.* En zoo heeft vervolgens ook Rabbi Menachem, over Exod. XII. niet onvoegzaam gezeyd; *Terwijl de Kragt der Onreynigheyd, en d'Overtollige Voorhuyd op hem is, is hy onbequaam om met de Goddelijke Heerlijkheyd Vereenigd te worden.*

De Besneeden Jode-Genoot, moest ook zijn Zoon Besnijden om 't Pascha te konnen Eeten.

Num. 15:15.

De Wet van 't Pascha aangaande de Vreemdelingen en Jode-Genooten, naader uyt de Joodze Leer-Meesters bedisseld.

Maar wanneer de Wetgeever d'Instellinge van het Pascha, met deeze Woorden besluyt; *Eenerley Wet zy den Ingeboornen, en den Vreemdeling, die als Vreemdeling in het midden van U verkeerd.* Exod. 12:49. hebben de LXX Overzetters daar even als *Vers* 48. Vertaald, *De Jode-Genoot, die gekoomen is onder U.* En d'Oude Joodze Leer-Meesters hebben daar van aldus geschreeven: *Moses onze Meester, gaf de Erffenisse des Wets, en de Gebooden aan Israël, alleen gelijk geschreeven is,* (*Deut.* 33:4.) *De Erffenisse der Vergaaderinge Jakobs: Ende aan een van de andere Volkeren, welke zig williglijken voegde, een Jode-Genoot, gelijk geschreeven is.* (Num. 15:15.) *Als Gy zijd, zoo zal de Vreemdeling zijn voor den Heere. Maar dewelke niet gewillig zijn, zy Dwingen hem niet om de Wet, ende de Gebooden te ontfangen: Maar zy Dwingen al die ter Weereld koomen, tot de Gebooden van Noach; en wie dezelve zoo niet en ontfangd, word Gedood; en Hy dieze ontfangd, word Een* Vreemdeling *genaamd, die als* Vreemdeling verkeerd, &c. Gelijk Maimonides over de MISNA, in zijn Tractaat *Van de Koningen*, aanteekend. En in de groote Uytlegging over Exodus, zeggen de Rabbinen; *Dit is dat geene 't welk geschreeven is,* Esaia 56:3. *En laat niet de Zone van een Vreemdeling, die hem tot den Heere geschikt heeft, zeggen;* De Heere heeft my ten uyterten afgescheyden: *Want* Job zeyd, De Vreemdeling en zal niet Herbergen op de Straate. (*Job* 31:32.) *En waarom? Dewijl de Heylig-Gezeegende Godt, geën Schepzel uytsluyt; Want zijne Poorten zijn yeder Uure open; en die ontfangen wil worden, gaat slegts in, en word ontfangen. Hierom word by Job gezeyd;* Dat de Vreemdeling niet op de Straate Vernagten zal. *En daar naa zeyd hy weederom,* (*Spreekende in de Perzoon van Godt;*) Ik zal my de Deuren openen voor den Reyzenden. (*Job* 31:32.) *Waar op Rabbi* Barachias, *Vraagd;* In welken Perzoon spreekt dit Job? *Buyten twijffel, om dat het geschieden zal, Dat de Vreemdelingen zullen Priesters Weezen; Dienende den Heylig-Gezeegenden Godt, gelijk geschreeven is;* De Vreemdeling zal gevoegd worden by, *of* met haar. Esa. 14:1. *En dit ver-*

voegen,

voegen, word niet verstaan als van de Priesters, gelijker geschreeven staat; 1 Sam. 2:36. Voegd my by een van des Priesters Bedieningen. *Want het zal geschieden, Dat de Jode-Genooten van de Toon-Brooden zullen Eeten*, &c. Booven dien verklaaren de Joden dit zoo, Dat niet alleen, geên *Vreemdeling*, of *Heyden*, of *Onbesneeden*; maar ook Eenen die het Geloove Verzaakt, het Pascha ontzeyd word: In welken Zin de Kaldeëze Uytbreyder hier Vertaald; *Geên Zone in Israël die Eenen* Afvalligen *is*; (*Ook niet Een* Afgodendienaar, *als Maimonides daar by doed*;) *Zal daar van Eeten*. En by-gevolg ook geên Gemeenschap hebben, aan alle de andere Plegtigheeden; als het *Besprengen des Bloeds*, en diergelijke. Want aldus hebben de Joden deeze Besprenginge Verklaard; *Indien zy het Paasch-Lam Slagten voor Besneedene Perzoonen, en Bloed-Sprengen in den Naam van Besneedene en Onbesneedene*; *Het is een verfoeyelijk Ding*: *Want het Bloed-Sprengen is een wigtig Stuk, en de Wortel der Offerhande*. En dat de Wet het Pascha ook aan Onreyne Perzoonen verbooden heeft, is te zien, Num. 5:2,3. en 9: 6, 13. en 19: 13. Waar toe voornaamelijk de plaatze Num. 9: 6-12. zal ter snè koomen, zoo menze naaleest: Als in welke Godt Order steld, aangaande de Perzoonen die weegens d'Onreynigheeden over Eenen Dooden behaald, (of andere Besmettingen die langer dan Eenen Dag duurden; hoedaanige Lev. 15:13, 19, 24, 28. en Kap. 21: 1, 11. &c. en Num. 19: 11-13. en elders worden aangeweezen;) het Pascha, ter gezetter Tijd, niet en hadden konnen houden: Als-meede hoe het met die zou staan, welke *Op Eenen verren Weg* zijnde, daar door belet waaren het Pascha by-te woonen. Num. 9: 10. En de Joodze Uytleggers noemen *Een verren Weg*, als yemand op den Veertienden Dag der Maand Nisan, XV Mijlen of meer, buyten Jerusalem was, als de Zon op-ging. Want die zoo verre was, quam voorzeeker te laat, terwijl andere, die veel naader waaren, des Naamiddags noch gemakkelijk, zelfs te Voet gaande, konden binnen koomen. Maar naadien zulke, die dus-verre en verder Woonden, genoodzaakt waaren, vroeger van Huys te gaan, zoudenze niet alle te kort gekoomen zijn; alzoo dunkt ons deeze Joodze Uytlegging, slegts een blaauwe Verzieringe te zijn; ongemoeyd zy ook zoodaanig van de fraaye Maimonides bepaald word; naadien de Wet ongetwijffeld van zulke spreekt, die Buytens-Lands en op een verre Reyze waaren; en niet van die zig te laat op Reys begaaven. Die dan aldus verlet waaren, moesten een Maand langer wagten met het Pascha te houden; naamelijk op de Tweede Maand, aan den Veertienden Dag: Tussen de Twee Avonden; 't zelve Eetende, *Naa alle de Inzettingen des Paasschens*. Num. 9: 11, 12. En die zonder deeze beletzelen, naa-liet het Pascha te houden, diens Ziele wierd Uytgeroeyd; en moest *Zijne Zonde Draagen*; om dat hy *d'Offerhande des Heeren*, ter gezetter Tijd niet Geofferd had. Ziet, Num. 9: 13. En merkt wel, Dat het PASCHA, aldaar niet zonder naadruk, Een *Offerhande* genoemd word. Want het wierd Geslagt binnen den Voor-Hof des Tabernakels of des Tempels, en dessels Bloed Besprengd aan den Altaar, gelijk men in de Offerhanden pleeg te doen; vergelijkt, Exod. 12: 27. met Kap. 23: 18. en 34: 25. daar het den zelven Naam draagd. Invoegen de Joden hier lijn-regt schijnen teegens aan-te loopen, wanneerze verscheyde onderscheydingen, tussen het Eerste, en 't gemelde Tweede Pascha weeten aan-te wijzen. Want alhoewel waar is, Dat dusdaanigen agterstalligen Pascha, volgens de Wet, in de Tweede Maand gehouden is ten Tijde van de Koning Hiskias. 2 Kron. 30: 2, 15. Is zulx nogtans daarom geschied, Datter doe ter Tijd geên Pascha in de Eerste Maand gehouden was, uyt Oorzaak, *Dat de Priesters zig niet genoeg Geheyligd hadden; en het Volk zig ook niet naa Jerusalem begeeven had*. 2 Kron. 30: 3. Anders vind men in de H. Schrift geen gewag, Dat'er zulk-een *Tweede Pascha*, meermaal of dikwils gehouden is: Noch de Joden weeten ook niet aan-te wijzen, Dat het onder haar is in gemeen gebruyk geweest; alhoewel haare Rabbinen verscheyde Uytleggingen over deeze Wet maaken. Het *Tweede Pascha*, zeggenze, *Is een Gebod op zig zelven*;

Onreyne verbooden van 't Pascha te Eeten.

En of'er voor zulke een Tweede Pascha Ingesteld is als de Joden willen.

en daarom moet het gedaan worden, zelfs op den Zabbath. Want het Tweede is niet in plaats of tot vergoeding van't Eerste, maar 't is een Feest op zig zelven; en derhalven zijnze Schuldig aan d' Afsnijding, die 't Verbreeken; of gelijk de Wet zeyd; die zelve Man, zal zijne Zonde Draagen. Num. 9:13. Maar gelijk de Wet een afzonderinge maakt, wie al van het Pascha moesten afgehouden worden, alzoo belast zy aan d'ander zijde, *Dat het van de gantze Vergaaderinge Israels zal onderhouden worden.* Exod. 12:47. Waar onder voorzeeker ook de *Vrouwen* begreepen waaren, als te zien is, 1 Sam. 1:3,4. Luc. 2:41. Als-meede de *Kinderen*, hoe kleen zy waaren, indienze slegts bequaam waaren, om van het Paasch-Lam te konnen Eeten; gelijk we uyt d'Oude Overleeveringen der Joden te vooren hebben aangeteekend, daar de H. Wet nergens teegen is. Dat nu ook het Pascha in Egipten, Binnens-Huys moest gegeeten, en van het Vleesch niets en mogt buyten gedraagen worden, Exod. 12:46. schijnd een noodig gevolg van 't geene *Vers* 22. belast was: Naamelijk, *Dat niemand op dien Nagt buyten zijn Huys zou gaan*; op dat de Verderver haar niet en Trof. Waar toe hen dan ook belast was; Dat wanneer een Huys van zig zelven te weynig Eeters had; het Lam niet onder Twee of meer zulke Huyzen moeste verdeeld worden, (en alzoo *Buyten den Huyze*, Dat is, van 't een Huys in 't ander gedraagen worden;) maar met hulp der Naabuuren *In een Huys* gegeeten worden. Exod. 12:4. Welk *Uytdraagen buyten den Huyze*, de Joodze Rabbinen niet alleen Verklaaren, van *Niet over de Straat te draagen*; maar ook niet *Uyt de Kaamer, noch het Gezelschap daar zy het Paasch-Lam Eeten.* En gelijk zommige hier Vertaalen; *Het zal in 't zelve Huys* of *Plaatze* gegeeten worden; naamelijk in welk het voor zeeker Getal van Paasch-Gasten Geslagt en Gebraaden is; alzoo heeft de Kaldeëze Overzetter gezeyd; het zal *In een Gezelschap* gegeeten worden. Want aldus luyd het Gebod; *Indien een Huys te kleyn is voor een Lam; zoo neeme hy 't en zijn Naabuur; &c. Gy zuld Reekeninge maaken naa het Lam.* Exod. 12:4. 't Geën de Joden aldus „Verklaaren; Al wie Wettig van het Pascha Eet, mag niet Eeten als in Gezel„schap (*Of in dezelve Vergaadering*;) en hy mag daar van ook niets draagen „buyten dat Gezelschap waar in hy Eet; want het Vleesch van 't Pascha, Dat „buyten 't Gezelschap gebragt word, is niet geoorlofd te Eeten, maar moet Ver„brand worden. Als ook Twee Gezelschappen Eeten in een Huys, moet zig „elk een Teeken van onderscheydinge maaken; In 't eene Gezelschap, moeten„ze haare Aangezigten, naa malkanderen keeren; in 't ander Gezelschap moeten„ze ook haare Aangezigten elkanderen toe-keeren; zoo datze niet onder mal„kanderen schijnen vermengd te zijn. Datter ten laatsten ook noch belast word, *Geën Been aan het* Paasch-Lam *te Breeken*; daar van hebben wy reeds zommige waarschijnelijke Reedenen, beneffens de Beuzelingen der Joden by-gebragt; als die meenen, Dat hen alleen Eerens-halve, verbooden is, de Beenen te breeken, om dat het de Zonen van zoo grooten afkomst, als de Kinderen Jakobs te agten zijn, niet betaamd de Beenderen te Knaagen. En in zulken Zin heeft Maimonides met de meeste Uytleggers, over Exod. 12:10. besslooten, Dat niet alleen de Beenderen en al het ander overschot, moest Verbrand worden; maar die zelve vermaarde Jood, heeft ook volgens de meeninge zijner Geloofs-Genooten gezeyd; *Dat schoon daar een kleen Lammeken waare, welkers Beenderen noch Zagt en Teeder waaren, zy die nogtans niet Eeten mogten, om dat zulx te doen*, Een Verbreekinge der Beenderen *Zou zijn.* En alhoewel andere dit Gebod, liever op de grooten Haast passen, met welk het Paasch-Lam in Egipten moest gegeeten worden; (dewijl niemand in zulken Reys-Maaltijd, Tijd pleeg te neemen, om het Merg uyt de Beenen te haalen;) alzoo hebben de Godsgeleerde zulx nogtans als een Verbeelding aangezien, door welke Afgeschaaduwd wierd; Datter aan den Gekruysten Kristus, het Waare Pascha, Dat voor ons Geslagt zou worden, geën Been is moeten Gebrooken worden. Waar van Johannes de Vervullinge gezien en aangeteekend heeft. Joh. 19:33,36. En daarom gelijk Moses hier meede een

Pascha belast aan gants Israël; Mans, Vrouwen en Kinderen.

Paasch-Lam mogt niet in d'Huysgezinnen verdeeld worden.

Joodze Verklaaring over 't Paasch-Gezelschap, Dat een gants Lam op dit Feest te zaamen Eeten mogt. En hoe zy het niet Breeken der Beenderen verstaan.

Van den Euangelist Johannes

eynde van de Instellinge des Paschaâs maakt, alzoo heeft hy daar by ook de gewillige gehoorzaamheyd des Volks, niet verswegen; zeggende; *Alle de Kinderen Israëls deeden gelijk de Heere Mose en Aaron Gebooden hadde.* Exod. 12:28, 50. En zulx ongetwijffeld *In't Geloove:* Gelijk van Moses getuygd word, Dat hy zoodaanig het Pascha, en de Besprenging des Bloeds heeft uytgerigt. Hebr. 11:28. En hoedaanig ongemeen de Joodze *Targum*, deeze Spreuke, Canticor. 2:9. (*Mijne Liefste is gelijk een Rhee, of een Welpe der Herten; Ziet hy staat agter onzen Muur, Kijkende uyt de Vensteren, blijnkende uyt de Traalien.*) Op d'Onderhouding van dit Pascha hebben toegepast; lust ons hier als een toegift by te zetten. Dus Luyd dezelve: „De Vergaaderinge Israëls zeyde; Op die Tijd wan„neer de Heerlijkheyd des Heeren geopenbaard wierde in Egipten, op den „Nagt van't Pascha, en alle Eerstgeboorne Doode; Voer hy op in een snelle „Blixem, ende liep als een Rhee of Jong Hert: En beschermde de Huyzen „daar in zy waaren, en stond agter onze Muuren, ende zag door onze Venste„ren, en toonde hem zelven door de Traalien: Ende hy zag het Bloed der Of„ferhande van't Pascha, ende 't Bloed der Besnijdenis, 't welke Gesprengd was „op onze Deuren, ende van de hooge Heemelen beschouwde hy en zag zijn „Volk, 't welk d'Offerhande At van't Plegtelijk Feest, Gebraaden met Vyer, „met zijn toebehooren, ende met Wilde Lattouwe, ende met Ongezuurde „Koeken; en hy Spaarde ons, en gaf den Verdervenden Engel geen Magt om „ons te Vernielen.

op Kristus gepast, die met ongeschonde Beenderen van't Kruys is afgenoomen.

Joodze verklaaring over Cantic. 2:9.

En van haar op't Pascha gepast.

En alhoewel d'Heedensdaagze Joden, eygentlijk geen Pascha naa de Wet meer en hebben, nog ook geen Lam Eeten, (dewijl dat alleen te Jerusalem in den Tempel moest Geslagt worden;) Maar in plaats een Lamsbout, en een hard Ey met een dik Kookzel neffens een Salade met Edik nutten, tot Gedagtenis der Egiptize Slaavernye, en arbeyd in Leem en Tichelen; onderhouden zy nogtans het Paasch-Feest, te-gelijk met de Zeeven Daagen der Ongezuurde Brooden, met veele opmerkelijke Ceremonien, die wy aanstonds zullen bybrengen; naa datwe vooraf bezien hebben, hoedaanige Voorschaaduwende Aanduydingen van Heylige Betragtingen, zommige der fraayste Godsgeleerde, de Oude Ceremonien des Paasch-Lams, die te-gelijk een Offerhande, en een Sakrament inslooten, als zoo veele Reeden deezer Wettige instellinge hebben aangemerkt. Voorwaar, daar en schijnd niet aan te moogen getwijffeld worden, of dit Pascha heeft onder al de rest der Bloedige Offerhanden, die naaderhand, in gevolg der Eerste Vaderen, door de Wet van Moses ingesteld zijn, zijn opzigt op Kristus gehad: Maar of juyst alle de byzondere omstandigheeden, met welk dit Paasch-Lam moest behandeld worden, in zoodaanigen hoogen beduydenis, moeten opgenoomen zijn, als zommige Godsgeleerde uyt het opzettelijke Voorneemen des Wetgeevers, geneegen zijn te verklaaren; zou moogelijk een Zaak van naader Onderzoek moogen genoemd worden: Terwijl wy nogtans niet ontveynzen willen, Dat het geenzinds de Goddelijke Wijsheyd onbetaamelijk, nog met de Getuygenis der H. Schrift strijdig is, Dat dezelve alzoo wel om veele *Historische*, als om verscheyde, *Voorschaaduwende* Reedenen, de Israëlitize Kerke zoodaanig aanbevoolen zijn, Datze eenigzinds naa d'Uytgang van Egipten, in vermindering van zommige Ceremonien, die alleen in deezen Nagt dienstig waaren, tot de Tijden der Verbeetering en 't Eeuwig Euangelium aanbevoolen zijn. En gelijkwe reeds van het eerste Oogmerk des Wetgeevers, verscheyde Bedenkingen hebben bygebragt, die genoeg verdienen, Datmen'er agt op geeft; alzoo willen wy dan nu bezien, hoedaanig-een Doorlugtig Voorbeeld, het Egiptize Paasch-Lam, is van het Heemelze geweest, dewijlmen met geen bondige reeden schijnd te konnen ontkennen, of Israël heeft ook in deeze Voorbeeldelijke Schaaduwe, naa de Waarheyd, Dat is, naa Kristus, het Lam Gods, Dat de Zonde der Weereld zoude weg neemen, Omgezien, of zy het Tasten en Voelen konden. Want gelijk Moses volgens't Getuygenis des Apostels, het Pascha, en

d'Heedensdaagze Joden houden't Paasch-Feest zonder een Lam te Slagten.

Pascha hoe ver een Voorbeduyding van Kristus.

Pascha hoe van Israël in Egipten door het Geloove gehouden.

Kristus hoe van den Apostel ONS PASCHA genoemd.

en de Besprenging des Bloeds, *Door het Geloove* heeft uytgerigt; Hebr. 11:28. zoo hebben het voorzeeker ook veele van die, welke met Moses geweest zijn, van Moses geleerd; en van hem geleyd zijnde, door den Geloove gedaan. Maar naadien dat Geloove niet alleen kon zien op dat Lam, als of desselfs vergooten Bloed, haar voor den Verderver verschoonen, en Godt om de Ziele van een Beest, de Zonde vergeeven zou; (Jaa de uytstorting des Bloeds zelfs een Aantijging van Zonde was;) Zoo heeft voorzeeker haar Geloove op het Waare Pascha gezien, van welk den Apostel zeyd, Dat het *Voor ons Geslagt is;* naamelijk *Kristus.* 1 Kor. 5:7. als het Teegenbeeld van deeze Figuure; die Geslagt en Gegeeten zou worden door het Geloove tot Gemeenschap met hem. En alhoewel Moses niet Schriftelijk naagelaaten heeft, wat het Pascha beteekend; gelijk hy ook niet gedaan heeft van al de andere Schaaduwen en Voorbeelden, zoo heeft hy nogtans, Hem die daar door beteekend wierd, wel neerstelijk beschreeven; gelijk de Zaligmaaker zelve van hem getuygd. Joh. 5:46. Doende zulx als een Dienstknegt, *Getrouw in heel Gods Huys;* Dat is de Kerke, Hebr. 3:2. Num. 12:7. Die dan in Israël opmerkende van Gemoed waaren, is het niet te Donker gevallen, een anderen Verlosser in het Paasch-Lam te zien, ondersteund zijnde door het Woord der Belofte: Schoon ook veele bymengzelen van uyterlijke plegtigheeden, alleen op dat de Nieuwgeworve Kerk in haar eerste Kindsheyd, van de Bygeloovige Zeeden der Heydenen, eerstelijk afgeschrikt, daar naa van alle Miswennis gezuyverd, en alzoo tot een Afgezonderd Volk en Gemeente worden zouw. Hoedaanig de Goddelijke Wijsheyd, door byzondere Uytkiezingen die de Wet bepaald, met de Verborgene inzigten der Zaligheyd, die geopenbaard zou worden, heeft willen Zaamen-paaren. En daarom, wat d'Israëlitize Kerk in het Paasch-Lam, als van verre Gezien, en niet Gezien, maar konnen Gelooven heeft, is onzes agtens van zommige Godgeleerde Schrijvers zeer wel in-agt genoomen. En zeeker, zoo wy onze gedagten van deeze algemeene Voorschaaduwing, tot de byzondere Ceremonien der Wet inlaaten, en de toepasselijke Over-eenkomste van Kristus, en het Paasch-Lam onder Israël in Egipten en in Kanaan bezien; wy zullen hier op verre-naa geen gedaan werk hebben.

De byzondere Ceremonien van 't Pascha als Voorbeduydingen van Kristus aangemerkt. I. 't Paasch-Lam moest een volkoomen Mannetjen zijn.

By-aldien ons dan nu noch, alle de Plegtigheeden van het Egiptize Pascha, in Verscher Geheugen staan; willen we de Lenden schorten en Neerstig bezien, Wat hooger Beduydingen, onder al die byzondere Ceremonien, als zoo veel Geestelijke openbaaringen, naa den Stijl des Ouden Verbonds, Bedommeld en Omswagteld zijn geweest. Als de Wet dan I. Een *Volkoomen Lam* eyst; en wel met Uytkiezing, een *Mannetjen,* is hier een Nette over-een komst te bespeuren met Kristus, die *Het Lam Gods* is, Joh. 1:29. die *Mannelijke,* Dat is, volkoomen Kragt had om te Verlossen. Luc. 2:23. Apocal. 12:5. Jesa. 9:5. Jer. 31:2, 22. zijnde zonder Zonde en Vlekke. 1 Petr. 1:19, 20. Hebr. 7:26. Joh. 8:46. en alle Offerhanden, die daar Voorbeelden van waaren, moesten zoodaanig zijn. Waarom Joh. 1:29, 30. niet alleen gezeyd word; *Ziet het Lam Gods,* om dat Kristus in zijn grootste Lijden, het grootste Geduld getoond heeft, noch om dat hy weegens onze opgenoomene Zonden, als een Dwaalziek Schaap Geslagt is; Maar ook Voornaamelijk, Om dat hy onder d'Afbeelding van het Paasch-Lam, aan de eerste Kerk als zoodaanig Vertoond en Afgeschilderd is; zonder welk inzigt, de Reeden des Apostels, 1 Kor. 5:7. *Want ons Pascha* Kristus, *is voor ons Geslagtet,* Naauwelijx standt houden kan. Het Lam, moest ook Jong, en niet booven een Jaar zijn; gelijk Kristus meede niet lang onder de Menschen heeft omgegaan; en de Smaakelijkste Spijze der Ziele geworden is. Zijnde niet alleen een Lam, in Zagtmoedigheyd, Needrigheyd en Lijdzaamheyd, Esa. 53:6, 7. Jer. 11:19. Matth. 11:29. Dat ons met zijn Vleesch Voed; en met zijn Bloed Drenkt, Wast en Verlost; (Jaa onze Naaktheyd met de Witte Wolle zijner Geregtigheyd toedekt en bekleed, Gal. 3:27. Rom. 13:14. Apoc. 3:18.) maar ook, gelijk zommige uyt Esa. 53:6. en 1 Petr. 2:25. zoo spreeken, van wee-

gen

gen de Toereekening onzer Dommigheyd, als een Geyten Boxken in het Pa-
scha afgebeeld; om aan te duyden, Dat Kristus voor ons *Tot Zonde en Vloek* ge-
worden was: Gelijk zoodaanigen onderscheyd tussen Schaapen en Bokken ge-
leerd word. Matth. 25:32. II. Het Paasch-Lam moest van de Kudde *Afgezon-*
derd worden: Kristus is ook van de Menschen en zijne Broeders afgezonderd,
als die alleen bequaam was, om het Paasch-Lam te worden voor den Mensche.
Deut. 18:15. Hebr. 2:14, 17. en 4:15. Afgezonderd zijnde, eerst door den Eeu-
wigen Raad zijns Vaders; daar naa ook in zijn Leeven, door den dienst van zijn
Drij-erley Ampten; welken hy Dry Jaaren oeffende, en in 't Vierde Geofferd
is; gelijk het Paasch-Lam Vier Daagen in bewaaringe gehouden, op den laatsten
van dien, naaby den Avond Geslagt wierd. Exod. 12:6. Deut. 16:6. Gelijk dan
ook Kristus eenige Daagen voor zijn Dood, van de Joden niet meer zoo opent-
lijk gezien wierd, maar als in bewaaringe verschool, tot Judas hem Verried, en
in handen van de Slagters overleeverde; op dat hy van de Priesters, op het Wet-
tig Paasch-Feest Geofferd wierd. En zoo wy wel op letten, zal d'Euangelize
Historie ons leeren, Dat Kristus op den zelven Dag binnen Jerusalem gekoo-
men is, op welken het Paasch-Lam, naa de instellinge in Egipten, moeste afge-
zonderd worden; Want hy deede zulx op den Tienden der Maand; Vergelijkt
eens Joh. 12:1, 12. met Exod. 12:3. alhoewel de Joden in Kanaan deeze afzon-
deringe des Lams niet in-agt genoomen hebben; gelijk te vooren aangeteekend
is. Wy voegender by; Dat gelijk tot de Maaltijd van het Paasch-Lam, moest
Reekening gemaakt worden, naa de Eetende Gasten van elk Huys, op dat ook
andere van haare Naabuuren genoodigd wierden, by-aldienze te weynig waa-
ren: Alzoo moeten daar ook veele tot Kristus koomen als de Spijze der Ziele,
en yeder zijnen Naasten daar toe brengen; wordende alzoo Veele, Eene Spijze
deelagtig ten Leeven, 1 Kor. 10:17. III. Het Paasch-Lam wierd onder Israël
van de gantze Gemeente Geslagt, tussen de Twee Avonden: Alzoo heeft ook de
Gemeente der Joden, naamelijk de gantze Schaare der Overpriesters, Schriftge-
leerden en Ouderlingen des Volk, zaamengespannen om Kristus te Dooden.
Matth. 27:22. Luc. 23:18. Joh. 18:40. Door welkers bezorging hy Gebonden,
Opgehangen, aan 't Kruys-Hout Genaageld, en *Geslagt* is. Apoc. 5:6, 9, 12. en
zulx in dezelve Maand, Dag en Uure des Daags, als de Wet tot het Pascha uyt-
gekoozen had. Stervende ter Neegender Uure, of Derde van onzen Naamid-
dag, wanneer het Lam Geslagt wierd. Matth. 27:46, 50. Marc. 15:25, 34. Naa-
melijk te Jerusalem daar zijn Dood-Vonnis begeerd en uytgesprooken is; als de
plaatze waar het Paasch-Lam Geslagt, en zijn Bloed moest Vergooten worden.
Deut. 16:6. Luc. 13:33. Waar in al-zinds een gelijkheyd des Doods openbaar
is. Want beyde, het Teeken en het beteekende Lam, wierden Geslagt, en haar
Bloed Vergooten. Dat van het Paasch-Lam, wierd niet onwaardig op de Aarde
Uytgegooten, Maar als een Ding van kostelijke beteekenis, in Bekkens ontfan-
gen. Exod. 12:22. Aanduydende het Dierbaar Bloed van Kristus. 1 Petr. 1:2, 19.
Actor. 20:28. Hebr. 9:12, 13. Apoc. 1:5. Zoo dat beyde deeze Bloedvergie-
tingen, Een Offerhande zijn geweest. En daarom, gelijk het Bloed des Lams,
welke Kristus beduyde, Gode niet anders Vergooten wierd, als om hem te doen
Voorby-gaan, te *Verschoonen*, te *Vergeeven*, en te doen *Behouden*; (gelijk Israël
ondervonden heeft;) alzoo is zulx veel-meer in het Bloed van Kristus te bespeu-
ren. Zoo dat het slegts een blaauw voorgeeven der Joden is, wanneerze van het
Pascha zeggen; Dat zy daarom een Lam Slagten, om in de Dood van dat Beest,
haar Leeven te zoeken; het welke te Dooden, den Egiptenaaren een Grouwel
was. Doch zoo moetenze spreeken, Op datze de Beteekenis van het Lam, in
wiens Dood, ons Leeven is, verdonkeren mogten. IV. Het Paasch-Lam,
moest ook niet *Raauw*, noch half Gekookt, noch ook geheel niet in Water Ge-
zooden, maar *Aan het Vyer* Gebraaden worden: Alzoo moest ook de Kristus
niet slegts in schijn, of ten halven-weege, en slaphandig Lijden; maar als door

II. Paasch-Lam moest van de Kudde Afgezonderd worden.

III. Paasch-Lam wierd van gants Israël aan den Avond Geslagt.

IV. Het Paasch-Lam moest niet Raauw

den

noch Gezooden, maar aan't Vyer Gebraaden en Gegeeten worden.

den Brand van Gods Toorn teegen de Zonde; en door 't Verslindend Vyer van zijn eygen Yver voor het Huys Gods, Dat is, de Liefde tot zijne Kerke, (in welke alleen Godt wil Woonen,) Gebraaden, en alzoo tot een aangenaame Spijze worden. Psal. 69: 10. In welk-eene betooninge zijner Mensch-lievendheyd, wy konnen aanmerken, Dat hy het Vyer van den Regtveerdigen Toorn Gods teegens de Zonde, zelfs tot Verlaatens-toe, gevoeld en gedraagen heeft; op dat hy door het Bitterste Lijden, een Volmaakte Verzoeninge der Zonde weezen zoude. 1 Joh. 2: 2. Vergelijkt Matth. 27: 46. &c. met veel andere bekende plaatzen. En by-aldien het waar is, Dat de Oude Joden haar Paasch-Lammeren, in maniere, als aan een Houten Kruys, Opgehangen en Gebraaden hebben; gelijk we hier vooren uyt Bochartus hebben aangehaald; die aanmerking, kan niet anders, dan den Gekruysten Kristus, als voor haare, en onze Oogen afgeschilderd vertoonen; gelijk den Apostel spreekt, Gal. 3: 1. V. Gelijk aan het Paasch-Lam geên *Been moest Gebrooken worden:* Alzoo is ook om dit Voorbeeld te vervullen, teegen alle waarschijnelijk gevolg zijnes Lijdens, geên Been aan hem Gebrooken. Joh. 19: 33, 36. Ons alzoo niet alleen leerende, Dat Godt alle de Beenderen der Regtveerdigen bewaard, Psal. 34: 20, 21. Maar op dat daar door ook te-bet wierd aangeduyd, zijn Overwinning en Verlossing uyt de Dood: Verrijzende voor de Verdervinge ten Derden Daage. Want dat de bewaaringe der Beenderen, de hôope der Opstandinge ondersteunen en versterken kan, heeft Josef geweeten, als hy daar van Bevel aan zijne Naakoomelingen gaf; Hebr. 11: 22. Gen. 50: 24. Exod. 13: 19. En zoo ziet men wel, Dat dit niet geschied is, om dat het den Welgebooren Kinderen van Jakob, Dat is, Israël, niet en paste, de Beenen te Knaagen; of als andere zeggen, om datze Egipten *Met Haast* verlaaten moesten, en geên Tijd verspillen mogten, met het Merg daar uyt te haalen.

V. Aan't Paasch-Lam moest geên Been gebrooken worden.

VI. Het Bloed des Paasch-Lams moest aan de Posten der Deuren Gestreeken worden.

VI. Het Bloed des Paasch-Lams wierd met een Bespreng-Quast van Hyzop, aan de Zy-Posten en Booven-Dorpel der Huyzen gestreeken: Het welk voorzeeker een schoone aanduyding verstrekte, van de toereekening des Bloeds en Doods Kristi. 1 Petr. 1: 2, 3. Hebr. 9: 13: 14. en 12: 24. Esa. 52: 15. Voor zoo veel die Gode word toegeschreeven, als een blijk van zijn Genaade; en ook Ons, voor zoo veel wy dat door het Geloove en Vertrouwen in dat zelve, ons toeëygenen. En gelijk den Hyzop ook gebruykt wierd, om de Besprenging in veel andere Diensten en Ceremoniele Reynigingen te doen, als te zien is, Exod. 24: 6, 8. Lev. 14: 4. Num. 19: 6, 18. Alzoo beteekend dat Kruyd voornaamelijk in het Pascha, het Werktuyg, waar door het Bloed van Kristus, op ons Gesprengd, en onze Conscientien toegepast word door de Preediking des Geloofs: Welk Geloove de Herten der Boetveerdige Zondaaren Reynigd. Psal. 51: 9. Actor. 15: 9. Rom. 10: 14-17. Gal. 3: 2. 1 Petr. 1: 2. Hebr. 9: 14. Want op datwe Deugdelijk vermaand wierden, de Besprenging van Kristus Bloed niet met Voeten te treeden, Hebr. 10: 29. Wierd het Bloed des Paasch-Lams in Egipten, niet aan de Onder-Dorpel Gestreeken: Welke Bestrijking, om datze met een Bondelken Hyzop geschiede, een zeer welvoegzaame aanduyding der Ontzondiging is; gelijk in zulken meening, het Teeken, den Naam der beteekende Zaak toegeschreeven word, Psal. 51: 9. *Ontzondigd my met Hyzop, en Ik zal Reyn zijn.* Speelende op Lev. 14: 4. 6. Num. 19: 6, 18. En in diervoegen moest ook naaderhand de Wet geschreeven worden op de Posten van haare Deuren. Deut. 6: 9. om voornaamelijk de inschrijving desselfs, in haare Herten aan te wijzen. Hebr. 8: 10. met Ezech. 45: 19. vergeleeken. Alwaar het Bloed der Offerhanden ook zoodaanig belast word, aan de Posten van het Huys des Heeren te strijken, om het zelve te Reynigen.

VII. Om het Bestreeken Bloed des Paasch-Lams

VII. Gelijk Godt, van weegen het Bloed des Paasch-Lams de Huyzen der Israëliten Voorby-ging, zoo dat den Verderver daar niet in quam om te slaan: Alzoo verschoonde Godt zijn Volk, ook zelfs in Egipten, uyt Kragt van Kristus Bloed, Dat ter bestemder Tijd Vergooten zou worden; Hebr. 2: 14. Rom. 5: 9. 1 Thess. 5: 9. Zijnde voor de

de Geloovige eene Ontkoominge, en geene Plaage. Joël. 2:32. Hab. 2:4. En
deeze Beſtrijking, naa de Voetſtappen van Moſes, door het Geloove gedaan
zijnde, Hebr. 11:28. Is Iſraël daar door alzoo van de Afgodize Egiptenaaren,
als de Kerke Gods onderſcheyden geworden: Als dewelke nu voortaan niet al-
leen andere Zeeden en Kerk-Gewoonten zouden aanneemen; maar die daar toe
ook zoodaanig reeds begonnen waaren ingeſteld te worden; Datze behalven de
opſcherping van haar eygene Gemoederen tot Heylige Betragtingen, ook zelfs
den Egiptenaaren niet dan een Scheyd-Brief haarder Bygeloovige gewoonten,
toeknikten. VIII. Gelijk in den zelven Nagt des Paaſch-Lams, d'Iſraëliten ont-
ſlaakt wierden van de Egiptize Dienſtbaarheyd, op datze tot haare volle Vry-
heyd overgingen: Alzoo verſchaft ook Kriſtus een Vry-Brief, welke met zijn
Bloed Verzeegeld zijnde, betuygd, Dat wy naa den Geeſt, zijn *Vry-gelaatene
des Heeren;* en dat wy veel-te Duur Gekogt zijn, om Slaaven van Menſchen te
worden. 1 Kor. 7:22,23. Ons Verloſſende van alle Vreeze des Doods, en Wet
der Dienſtbaarheyd, Hebr. 11:15. En het is voorzeeker een ſchoone Reeden
van de Zaligmaaker teegens de Dienſtbaare Joden, welke hier ter ſnè komd; als
hy zeyde; *Die den Zone Vry-maakt, is waarlijk Vry.* Joh. 8:36. Want de *Waar-
heyd*, dien hy haar van zijn Perzoon zou leeren, zoude haar van den Vloek der
Wet, en het Hand-Schrift Dat teegens het Dienſtbaar Jeruſalem Getuygde,
in Vryheyd ſtellen. IX. Gelijk Godt in den Nagt van het Paaſch-Lam, dreyg-
de, *Gerigten* te Oeffenen aan alle de Goden der Egiptenaaren; waar van wy reeds
veel bedenklijke blijken, in de Hiſtorize Reeden deezer inſtellinge hebben ver-
vuld gezien: Alzoo is ook op de Tijd van Kriſti Dood, de Scheyds-Muur zoo
verre ter needer-gebonſt, Dat veele Volkeren, Een opene Deure der Zaligheyd
ziende, Actor. 14:27. Tot den Waaren Godt bekeerd zijn: Zoo datze haare
Goden hebben weg-geworpen, *Voor de Mollen en Vleeder-Muyzen*, Eſa. 2:20.
Zeph. 2:11. Jaa eenige meenen, Dat hier door inzonderheyd afgebeeld is; Dat
Godt om des Verbonds wille met Iſraël gemaakt, dan voornaamelijk eens *Be-
weegen* zou, wanneer het Waare Paaſch-Lam zou Geſlagt zijn; van welke Jeſa.
XIX. voorzegging gedaan word: Zoo dat d'Egiptenaars, *Het Volk des Heeren* zou-
den genaamd worden. Jeſ. 19:25. Alhoewel ons de H. Hiſtorien niet net en
zeggen, wanneer dat alzoo vervuld is; ten zy miſſchien ten-deele in het Geeſtelijk
Egipten, Apoc. 11:8. X. Niemand mogt in den Paaſch-Nagt, buyten zijn
Deure gaan tot aan den Morgen: Alzoo moet ook niemand die met de Kerke
wil behouden worden, van de Kerke afdwaalen, terwijl de Oordeelen Gods de
Aarde doorwandelen; naadien alleen in de Vergaaderinge der Heyligen, Zee-
kerheyd en Ruſte, maar daar buyten, louter Verſtooringe te vinden is; en alzoo
is ook Noach, zig op Gods Bevel binnen de Arke begeevende, met de zijne
Behouden gebleeven, Gen. 7. Gelijk ook Rachab en haar Huys geſpaard is. Joſ.
2:18,19. En het zal miſſchien niet Ontijdig zijn, ook Jeſa. 26:20,21. hier op te
paſſen. XI. Het Vleeſch van het Geſlagte Paaſch-Lam moeſt Gegeeten worden:
Kriſtus naa dat hy Geſtorven is, is een Spijze voor de Ziele geworden, die van
de Geloovige gegeeten, ten Leeven ſtrekt, gelijk de Spijze het Leeven des Men-
ſchen kragtelijk Onderſteund. Kriſtus te Eeten, is in hem te Gelooven, om dat
het Geloove alleen de werkende Middel is, waar door men hem ontfangd, en met
hem vereenigd word. Joh. 6:35,53,55. Efeſ. 3:15. Joh. 1:12. Het Vleeſch
van het Paaſch-Lam was in zig zelven een Spijze, en zijn Bloed een Vogtigheyd
die Beſmet: Maar zoo veel het een voorbeeld droeg van dat Vleeſch, welk voor
het Leeven der Weereld gegeeven word; en van dat Bloed, 't welke Reynigd
van Zonden; is het geworden eene blijvende Spijze en overvloejende Drank,
tot verquikking en hôope der Zaalige Verloſſinge. En in zulken opzigt is dan
ook het Paſcha aan Iſraël Een Sakrament en Geloofs-Teeken geweeſt, van het
Eeten des Lichaams Kriſti: Jaa miſſchien wel als zommige Giſſen; het Eerſte
Sakrament, Dat onder 't Oude Teſtament, de Kerke gegeeven is; indien anders
niet

wierden d'Huyzen der Iſraëliten van de Dood verſchoond.

VIII. In den Nagt des Paaſch-Lams is d'ontſlaaking van Iſraëls Slaavernye begonnen.

IX. Door 't Slagten van 't Paaſch-Lam zijn d'Egiptize Afgoden Veroordeeld.

X. In den Nagt van 't Eeten des Paaſch-Lams mogt niemand buyten zijn Deure gaan.

XI. 't Vleeſch van 't Paaſch-Lam moeſt met de Mond gegeeten worden.

niet de Besnijdenis, de Voor-Rang toekomd, gelijk veel Geleerde staande houden. Maar gelijk'er onder hen geschil is, of ook wel het Pascha eygentlijk een Sakrament zy geweest, en of men 't niet veel-eer voor een Offerhande neemen moet, hebben eenige fraaye Uytleggers gemeend daar wel op te antwoorden; Dat het zulx beyde is geweest; doch in verscheyden opzigten aangemerkt: Want ten aanzien der Slagting, en uytstorting des Bloeds met d'Opoffering aan den Altaar, isset waarlijk *Een Offerhande* geweest; vergelijk Exod. 12: 27. met Exod. 23: 18. en 34: 25. *Dit is des Heeren Paasch-Offer: Het Slagt-Offer des Paaschen-Feest, en zal niet Vernagten tot den Morgen.* Num. 9: 13. Marc. 14: 12. Luc. 22: 7. Maar het is ook *Een Sakrament* geweest, ten aanzien dat het als in een Heylige Maaltijd gegeeten wierd; en is alzoo een opmerkelijke aanduyding geweest, van het hoogdraavend *Sakrament des N. Testaments*, welke Kristus in zijnen Bloede, als in de kennelijkste plaatze, naa het voleynden van het Pascha der Wet, heeft ingesteld; terwijl hy vast beezig was zijn eygen Lichaam op-te Offeren: Stellende zijn Bloed, als het Waare Bloed des N. Verbonds, teegens het Schaaduwagtig Bloed van het Pascha des O. Verbonds, Dat zijn Bloed had afgebeeld. En daarom, gelijk'er zonder Bloedstorten geên vergeevinge der Zonden geschiede, Hebreën 9: 22. &c. En de Geloovige Israëliten ook wel wisten, Dat het Bloed der Geslagte Beesten, haare Zonden niet wegneemen kon; hebbenze voorzeeker onder de Wet der Offerhanden, en voornaamelijk in het Sakramenteel Teeken van het Bloed des Paasch-Lams, op een beeter Bloed gehôôpt, welk al deeze Schaaduwagtige Verzoeningen, eenmaal HEYLIGEN, en doen ophouden zouw; als waar van een schoone Belofste te zien is. Zach. 13: 1. Dan. 9: 24, 27. XII. Het Paasch-Lam, moest Geheel, Dat is, met Hoofd, Schenkelen en Ingewand gegeeten worden: In Kristus moet niets overtolligs aangemerkt worden; zoo dat niets aan hem onnuttigs geagt moet zijn; of dat wy meenen zouden, Dat niet al wat aan hem is, *Begeerlijk was*, en ten Leeven diende, Kantic. 5: 16. Want die Walgd van yets dat in Kristus te Zien, te Vinden, en te Genieten is; of zig ergerd aan de needrige staat in welke hy verscheenen is; ontfangd Kristus niet geheel: Het Waare Paasch-Lam, moet van elk Geloovige, als een Besneedenen die graag van Herten is, met alle zijne Verdiensten en Weldaaden gegeeten worden, dewijl daar niets in hem is, Dat niet Goed en Heylzaam is. En daarom moest ook als een Wettig gevolg deezer Voorbeduyding, niets van het Paasch-Lam overgelaaten worden tot aan den Morgen; want zulx sloeg ten deele op 't Voorbeeld, ten deele op de voorgebeelde Zaak. Want behalven andere Reeden, die men van des Volks haastige Uytreyze, of de Verwerping der Afgodize Zeeden haalen kan, (gelijk we gezien hebben, Dat de Heydenen omtrent het overschot der Spijs-en Ziel-Offeren, veel bygeloovige gewoonten hebben ingevoerd;) zoo en mogt'er van het Voorbeeld niet tot den Morgen bewaard worden, dewijl het geên gebruyk kon hebben in een anderen Tijd, buyten de Schaaduwen, of om een Schaaduwe te zijn van de Voorgebeelde Zaak, die wy hier hebben aan-te merken: Want die Kristus alzoo in hem zelven heeft, die en word des anderen Daags niet weederom Hongerig of Leedig bevonden; maar blijft uyt hem Vervuld: En daarom word Kristus ook niet Andermaal, of weederom Geofferd; als of zijn Eenige en Eeuwige Offerhande ongenoegzaam waare; en dat'er naa zijne Eerste genieting, weederom een andere van nooden waare, gelijk van de Spijze die vergaat. Hebr. 6: 6. en 10: 10, 26. Jaa, Kristus zelve, en is ook tot aan den Morgen, op het Kruyshout niet gebleeven; Maar op het verzoek der Joden, voor Zonnen ondergang afgenoomen, Joh. 19: 31. Waar in zy alzoo onweetende de Hand geleend hebben, om deeze Voorschaaduwe te Vervullen. XIII. Het Eeten des Paasch-Lams, moest met Opgeschorte Lendenen, Geschoeyde Voeten, Staaven in de Hand, en met Haast geschieden: De Geloovige worden belast, de Lendenen met de Waarheyd te omgorden. Luc. 12: 35. Efes. 6: 14. 1 Pet. 1: 13. Want gelijk de Lang-neederhangende Kleederen

XII. Het Paasch-Lam moest geheel met Hoofd en Pooten, en Ingewand gegeeten worden.

Hebr. 9: 28. Rom. 6: 10.

XIII. 't Paasch-Lam moest met opgeschorte Kleede-

ren, in het Worstelen en Loopen hinderlijk zijn; alzoo zullen wy beeter tot den Geestelijken Strijd, en Loopbaane der Godzaaligheyd afgeregt zijn, wanneer wy de Lang-naasleepende Slippen der Aardze beslommeringen, Opschorten, en aan een zijde ruymen. Waar toe ons dan ook den Apostel Vermaand, de Voeten te Schoeyen met de Bereydheyd des Euangeliums Efes. 6:15. op datwe vast staan, alle ongemak Verduuren en zeeker Wandelen zouden; steunende op den Staff welke Godt zelve is, aan wien alle Geloovige, geduurende haaren Wandel op Aarden, zig met Ziel en Lijf beveelen, waar zy ook gaan en staan. Rom. 11: 20. 1 Kor. 16: 13. Booven dien kanmen aanmerken, Dat de Schoenen, aan Israël belast; hen ook een Teeken zijn geweest van haare Verlossinge uyt Dienstbaarheyd: Dewijl het Barrevoets gaan in teegendeel, niet alleen een Teeken was van Gevangenschap en Slaavernye. Esa. 20:4. Maar in 't byzonder ook van haar Dienstwerk in Tichelen en Leem; diemen niet ongewoon is, met de bloote Voeten te Treeden en te Kneeden; of ook wel met Houte Bloox en Zoolplankjes te bearbeyden: Hoedaanig onze Turf-trappers in de Veenen, d'opgebaggerde Moer doen. Van welke bedenking ook de Heer Witzius, niet heel-verre afwijkt; als hy meend, Dat d'Israëliten niet belast zijn; „met Schoenen aan de „Voeten te Eeten, om dat zy gewoon waaren Blootsvoets aan de Tafel te liggen; „(want dat meenen we anders te blijken;) Maar om dat zy, of meest doe geen „Schoenen hadden, of om datze die, Geduurende haare Slaavernye, niet in „Daagelijks gebruyk hadden; Maar nu op haar ongemakkelijke Reyze, ten „hoogsten noodig hadden. Ziet van de Goddelijke Voorzorge hier omtrent, „Deut. 29:5. En zoo zijn dan ook vervolgens de Schoenen aan Israël, een aanduydinge van Vreugde en Blijdschap over haare Verlossinge uyt die Verdrukkinge geweest; Naadien men in Droefheyd gewoon was Bloots-Voets te gaan, gelijk te zien is. 2 Sam. 15:30. Het Eeten van Kristus moet ook naa 't Voorbeeld van het Egiptize Paasch-Maal; in Haast en zonder Uytstel geschieden, terwijl hy te vinden is. Psal. 32:6. Esa. 55:6. Als een spoedig Reyziger schrap staande, deeze Weereld, met al haar Slaafze Dienstbaarheyd, en Dwang veeler Geweldenaaryen, even als Israël Egipten, in haasten te Verlaaten. Psal. 39:13. en 119: 19. Lev. 25:23. Hebr. 11:13. 1 Petr. 2:11. Want gelijk d'Israëliten dit Eerste Pascha met'er Haast, en als in een Beevende Vlugt Aaten, om dat de Tijd Kort was, en d'Egiptenaars haar drongen om Uyt-te gaan; alzoo is ook onze Reyze naa de Eeuwigheyd, ten aanzien veeler Teegenstribbelingen wel Lang, maar de Tijd, bijster Kort, en onze Beenen Swak; en daarom diendmen sig te Haasten, naa de Voorbeelden en vermaaninge. Gen. 19:15, 22. Luc. 17:32. Matth. 11:12. 2 Petr. 3:12. XIV. Het Paasch-Lam moest met *Ongezuurde*, Dat is met *Nieuwe Brooden* Gegeeten worden: Want gelijk de Zuurdeeg niet zonder eenige Verdorvendheyd is, die ook in het Brood komd, wanneer het begind Oud te worden; alzoo is het Ongezuurd Brood, een Nieuwe en opregte Klomp: 't Geen hen zeer welvoegzaam heeft konnen afschaaduwen, Dat zy Kristus wanneer hy Gestorven was, moesten anneemen tot een Spijze zonder Oudheyd des Vleesch, maar in Nieuwigheyd des Geestes, en zoo als den Apostel daar fraay op speeld; 1 Kor. 5:7, 8. *Uytzuyverende den Ouden Zuurdeessem.* Doch het zal ons strax in de hand vallen daar yets meer van te zeggen. XV. Behalven d'Ongezuurde Brooden, moest het Paasch-Lam ook met *Bittere Kruyden* of *Zousse* Gegeeten worden: Niet alleen om Israël de Verdrukking indagtig te maaken, met welk haar d'Egiptenaaren 't Leeven hadden *Bitter* gemaakt, Exod. 1:14. Maar op dat haar zulx ook al van verre Afschaaduwen zou, Dat de Gemeenschap van Kristus, niet zonder Deel aan zijn Lijden te hebben, kon genooten worden: Vervullende daar van d'Overblijfzelen in haar Vleesch. Coloss. 1:24. Alhoewel Godt den zijnen geen Kruys toezend, zonder dat hy het Verzoet en draaglijk maakt, door zijn ondersteunende Genaade, Troost en Verlossinge; gelijk de Bittere Kruyden niet zonder Zoete en Ongezuurde Brooden Gegeeten

ren Gegeeten worden.

XIV. 't Paasch-Lam moest met Ongezuurd Brood Gegeeten worden.

XV. 't Paasch-Lam moest met Bittere Kruyden Gegeeten worden.

XVI. Alle Zuurdeeg moest voor het Pascha weg-gedaan worden.

ten wierden. Waar toe dan ook ten XVI. op den Eersten Dagh van het bygevoegde Feest der Ongezuurde Brooden, welk met het Eten des Paasch-Lams begon; alle Zuurdeessem te vooren moest Weg-gedaan en Uytgezuyverd worden; om Israël veele en verscheyde opmerklijke Dingen te leeren: En wel in 't Algemeen, Dat in Kristus zou zijn de afschaffing van het *Oude*, het welke geen plaats heeft in het Koningrijk der *Nieuwe* Blijdschap. En daarom gelijk die, welke op den Verbooden Tijd, het Gedeessemde Aaten, moesten uytgeroeyd worden; Exod. 12: 19. Alzoo heeft Godt ook Vergeeving geweygerd aan zulke, die *Het Oude*, in den Tijd *der Nieuwheyd* behouden willen, en *De Dronkene doen tot de Dorstige:* Zoo datze de Kerke houden als ofze Dorstig was. Deut. 29: 19, 20, 21. En hoe kan het minder zijn, of Israël moest zig ook hier door tot opmerking van een Nieuwe en Groote Zaak genoopt voelen, Dat dit Feest, zelfs met Verandering van het *Oude Jaar* gebooden word; om een *Nieuw-Jaar* ter Gedagtenis haarder Verlossing 't onderhouden; gelijk we te vooren over Exod. 12: 2. breeder hebben uytgehaald. En alhoewel het zommige een Joodze Droom schijnd, Dat zy uyt deeze Jaar-Verandering besluyten, Dat deeze Weereld op een Paasch-Dag zal vergaan; schijnd nogtans Brougton, niet afkeerig van dat Gevoelen. Want gelijk de Joden deeze Reekening uyt Canticor. 2: 11. opmaaken; (Daar gezeyd word; *Ziet de Winter is Voorby gegaan; de Tortelduyve laat haar hooren in onzen Lande. De Vygeboom heeft Knoppen gekreegen: Staat op mijn Vriendinne, en komd Herwaards mijn Schoone;*) Alzoo meend dien Engelsman, Dat ook Kristus daar op ziet, Wanneer hy van de Voleyndinge der Weereld spreekende, zeyd; *Aanziet de Vijgeboom, ende alle de Boomen; wanneer zy Uytspruyten, zoo weet gy dat de Zoomer naa-by is*, &c. Luc. 21: 29, 30. En dewijl daar niets in de H. Schrift is, zeyd hy, Dat dit opentlijk weederspreekt; en de Zaak noch toekoomende is, zoo zou het ook wel naa der Joden Reekening gebeuren konnen. Maar de Zuurdeessem is verder ook een Teeken van *Valze Leere*; welke het Verstand, even als de Zuurdeeg, de gantze Deeg-Klomp besmet. 1 Kor. 5: 6. in hoedaanigen Zinspeeling de Zaligmaaker Vermaand zig te wagten, *Van den Zuurdeessem der Farizeen.* Matth. 16: 6. Spreekende niet van *Haar Brood*, maar van *Haare Leere.* ℣. 12. Van Paulus anders ook niet on-aardig, *Den Ouden Zuurdeessem* genoemd, diemen Uytzuyveren moest. Vergelijkt 1 Kor. 5: 7, 8. met Rom. 6: 6. Efes. 4: 22. Coloss. 2: 12. Efes. 4: 24. Coloss. 3: 10. en 't zal moogelijk genoeg te zien zijn, wat hy daar door een *Nieuw-Deeg* zeggen wil; en wat d'Israëliten daar uyt, meer als d'herdenking van hun haastige Uytgang uyt Egipten, hebben konnen Leeren, Wanneer Godt belast heeft, Datze zig op zeekeren Tijd, van Ongezuurd Brood onthouden zouden. Waarom dan ook moogelijk dit ten XVII. niet zonder Verborgentheyd aan-te merken is; Dat'er *Zeeven Daagen* aan het Feest der Ongezuurde Brooden worden toegeweezen: Als welke Tijdbepaalinge (om nu niet op-te tellen, hoe veel dingen de H. Schrift, door het Zeeven-tal afbaakend;) de Zeeven Tijden van de Kerke des Nieuwen Testaments zoodaanig schijnd aan te duyden, als ons dezelve heel kennelijk in het Boek der Openbaaring vertoond worden: Als een Reex van Tijden, in welke de Kerke Feest zal houden *In de Nieuwe*, of *Ongezuurde Brooden der Waarheyd, Geregtigheyd, Vrijheyd, Heyligheyd en Vreugde.* 1 Kor. 5: 8. Als waar toe dan meede op den Eersten van die Zeeven Daagen; *Een Uytroeping der Heyligheyd*, onder Israël geschiede; om aan te duyden, Dat naa de Dood van Kristus en zijn Opvaaring ten Heemel, Een Uytroepen en Verkondiging van het Euangelium der Vryheyd zoude zijn; welke Israël van het Jok der Dienstbaarheyd ontslaan en verzeekeren zou, Dat het Koningrijke Gods naaby gekoomen was; Marc. 1: 15. Waar van een Doorlugtig Voorbeeld te zien is, Actor. 13: 38, 39. en 1 Petr. 4: 2, 3. En daarom, gelijk zulk een *Uytroepen* ook was op den Laatsten of Zeevenden Dag van dit Feest, die de grootste was; alzoo heeft zulx konnen aanwijzen, Dat het Euangelium des Koningrijx in de Voleyndin-

XVII. 't Feest der Ongezuurde Brooden moest Zeeven Daagen duuren. Apoc. 1: 20. en 8: 2. Zach. 3: 9.

eyndinge der Eeuwen, de gantze Weereld door zal Gepreedikt worden. Matth. 24: 14. en zoo zal deeze Tijd, te regt *Een Feest des Heeren* zijn, gelijk de *Zeevende Dag* der Ongezuurde Brooden genoemd word. Lev. 23:6. Want als dan zal ook de Vreugde van dien Feestdag hier door merkelijk vergroot worden; Dat den *Verlooren Zone*, naamelijk de Joden, tot haar Vaders Huys weedergekeerd; en Josef aan zijne Broederen bekend-gemaakt zal zijn. Dat nu ook op bey die Heylige Daagen, een Ruste van alle werk moest zijn, behalven dat yder vryftond, zijn Spijze te bereyden; Heeft zeer wel konnen aanwijzen, Dat geduurende het Feest des N. Testaments, ook de Bezorging onzer Nooddruft, niet verder behoefde naagelaaten, dan zy een beletzel aan de Vreugd en Blijdschap verschaffen kon, welk we niet dan met agterlaating van een onbetaamelijk zoeken der Aardze dingen, konnen Deelagtig worden; Rom. 14: 17. XVIII. De Instellinge van het Pascha, bespreekt ook; Dat geen *Vreemdeling* noch *Onbesneedenen daar van Eeten zal*: 't Geen beteekend, Datze geenzinds tot de Gemeenschap der Beteekende Zaak behooren toegelaaten te worden, in welk geen kennelijk Bewijs gevonden word, van het Geloove in de Geregtigheyd Gods; aan welke de Middelaar Kristus, tot Verlossinge voldaan heeft. Want d'Onbesneedene van Herten, zijn Onwaardig het Vleesch van Kristus te Eeten, zijnde in de Voorhuyd des Zondigen Vleesch. En alzoo heeft daar ook geen *Uytlander*, noch *Huyrling*, van 't Pascha moogen Eeten; naadien geen uytwendige Geemeenschap, noch Aardze Verbindtenis, ymand konnen Waardig maaken, als een Waar Broeder en Lid van Kristus Lichaam, Dat is zijn Kerk en Gemeente, gereekend te worden. En daarom, Gelijk de Kerke niet onvoegzaam *Gods Huys* genoemd word, buyten welke Kristus de Zone en Erfgenaam van dat Huys, niet en is, noch gevonden word; alzoo en is ook van het Vleesch des Paaschlams, niets buyten den Huyze moogen gedraagen worden. Exod. 12: 46. Jaa daarom is ten XIX. en Laatsten, ook noch Bevoolen; Dat *de Gantze Vergaadering der Gemeente Israëls, dit zoude doen*: Op dat daar door aangeweezen wierd, Dat alle Geloovige moeten Eendragtig zijn, Vasthoudende de eenigheyd des Geloofs en des Geests. Efes. 4: 3. En alhoewel moogelijk niemand en twijffeld, of de toepassingen van alle deeze Voorschaaduwingen, konnen veel ligter van agteren, Dat is, uyt het N. Testament, dan uyt d'Aal-Oude instellinge zelf, worden opgemaakt; zijn nogtans de meeste Godsgeleerde van Oordeel, Dat d'Israëlitize Kerke, ook veele van deeze Verborgendheeden heeft konnen weeten: Vast stellende, Dat dewijl zy geloofden, Dat Godt haar Verlosser en Heyligmaaker was, zy by Goed-gevolg ligtelijk hebben konnen merken, Dat de Verlossing van zijne Gramschap, en Plaagen der Weereld, een Vrugt-brengende Genaaden-stuk was, van het Bloed, (afgebeeld in de Slagting des Lams, en Besprenging aan haare Huyzen;) Dat te zijner Tijd, tot Verzoening der Zonden zou Gestort worden: En hebben alzoo door den Geloove verstaan, Datze door de Middelaar des N. Testaments, en dessels Bloed, behouden wierden. Want gelijk alle Bloedige Offerhanden *Een Teeken* van de *Vergeevinge der Zonden* waaren, (en niet *De Vergeeving* zelfs;) en egter zonder Bloedstorting geen Vergeeving geschiede, Hebr. 9: 22. Zoo hebben de Geloovige die Weldaad, geenzinds in dat Bloed, Maar in het Bloed dat daar door Beteekend wierd, Geloofd en Ontfangen. Al 't geene onder anderen van Brougton, aangemerkt zijnde; hem over het Pascha heeft doen besluyten; Dat d'over-eenkomsten van alle de Ceremonien des Paasch-Lams, noodzaakelijk van Een Turk, Een Kristen moeten maaken; Naadien het onmoogelijk te agten is, Dat dit alles door Menschelijk Vernuft, Bedagt, of by Geval, zoodaanig zou geschied zijn. En W. Momma doet'er by, Datze van alle Verstand, Geloove en Godvrugtigheyd beroofd zijn, die niet Goed-en-keuren, Dat het Egiptize Paasch-Lam, een der Doorlugtigste Voorbeelden van het Heemelze te agten zy. Rest dan hier noch, om dit Hoofdstuk met een Welvoegzaame Uytgang te besluyten; Datwe bezien,

XVIII. Geen Vreemdeling noch Onbesneeden mogt van 't Pascha Eeten.

XIX. 't Pascha moest van heel d'Israëlitize Kerke gehouden en gelooft worden.

Hoe verre d'Israëlitize Kerk al deeze dingen van verre heeft konnen zien, en met geloove omhelzen.

zien, hoedaanig de Heedensdaagze Joden haar Paasch-Feest Vieren? naadien wy geenzinds in twijffel zijn, of in die AfgewisseldeGewoonten, zal 't een en 't ander voorkoomen, Dat de Ceremonien van het Oude Pascha in Egipten, en naaderhand binnen Jerusalem onderhouden, eenigzinds verligten zal.

Hoe d'Heedendaagze Joden haar tot het Paasch-Feest Bereyden.

Als dan de Tijd van der Joden Pascha begind te naaderen, bezorgen zy Eerstelijk wel Dertig Daagen voor den Eersten Feest-Dag, Datze genoegzaame Tarwe, of Meel-Bloeme tot de Ongeheevelde Brooden by de hand hebben: En zy deelen daar van ook de Arme Joden meede, die van weegen gebrek geên Tarwe tot Ongeheevelde Brooden konnen Koopen. De geheele Maand Nisan door, (welker begin is, als we gezeyd hebben, van de Nieuwe Maan, onzer * Lente-Maand,) Vasten geên Bejaarde Joden, ten zy over een Quaad-aanduydende Droom; om dat op den Eersten Dag derzelver, den Tabernakel opgeregt is, en de Vorsten Israëls, haare Offerhanden Twaalf Daagen naa malkanderen gedaan, en Feestelijk hebben doorgebragt; gelijkwe te zijner tijd en plaatze, ook zelfs met een nauwkeurige Print-Verbeeldinge zullen aanwijzen. De Dertiende Dag is de Paasch-Avond, en daar op volgen Zeeven Paasch-Daagen; en alzoo word bynaa de gantze Maand, met Heylige Oeffeningen doorgebragt: Alleen word de Vasten-Tijd, van de Eerstgeboorne onderhouden; en zy en doen ook om dezelve Reeden in deeze Maand geene Gebeeden voor de Ziele der Verstorvene: Ook Biddenze niet om Vergiffenis der Zonden, noch Bedrijven Rouwe over eenen Dooden, zelfs niet over een Vader of Moeder. De naaste Sabbath voor Paaschen, word van hen zeer Heylig gehouden; en zy hebben op den zelven een lange Preedikaatie van 't Paasch-Lam, en het Eeten van 't zelve; waarom zy ook deezen Dag, *Den Grooten Sabbath* noemen; en zulks van weegen zeeker Wonderwerk, 't welk zy verhaalen, eertijds op deeze wijs geschied te zijn:

* Maart.

Naaste Sabbath voor Paaschen, hoe van de Joden Gevierd, en den GROOTEN SABBATH genoemd.

„ Daar staat geschreeven, Exod. 12: 3, 6. *Aan de Tiende deezer Maand, neeme een yegelijk Een Lam naa de Huyzen der Vaderen, Een Lam voor Een Huys. En gy zuld dat in bewaaring houden tot den Veertienden Dag.* „ Derhalven gaat het „ vast, Datze het Paasch-Lam, welkze in Egipten Geslagt hebben, volgens dee„ ze Woorden, op den Tienden Dag des Maands van de Kudde hebben afge„ zonderd; Doch het Pascha zelfs, naamelijk den Dag op welk zy uyt Egipten „ zijn gegaan, is op den Vijftienden Dag Nisan ingevallen; zijnde de Vijfde „ Dag der Weeke: Waar uyt volgd, Dat de Tiende Dag, den Zabbath is ge„ weest; naamelijk op welk een yegelijk Huys-Vader een Lam van de Kudde „ tot het Pascha afgezonderd heeft. En dit Lam hebben zy voor de Oogen der „ Egiptenaaren, veragtelijk aangepakt, en langs de Aarde voortgedreeven, of „ gesleept, en aan de Sponden van haare Bedsteeden vast-gebonden, en tot aan „ den Veertienden Dag behouden. Als d'Egiptenaars, die ook het Lam Godde„ lijke Eer aandeeden, dit zaagen, vroegenze; Watze doch met deeze gebon„ dene Lammeren wilden uytvoeren? d'Israëliten antwoorden; *Wy willenze* „ *op het Paasch-Feest, tot een Offerhande Slagten.* En alhoewel d'Egiptenaars dit „ gants quaalijk naamen (dewijl het Teeken van den Ram, by haar Een God „ was;) Ziende dat een Dier welkze Eerden, zou Geslagt worden; zijnze nog„ tans van de Godt der Hebreën, met zoodaanigen Vrees geslaagen, Datze veel„ te kleenmoedig waaren een Woord daar teegens te Kikken. Booven dien verhaalen zy ook; Dat Aaron, van Moses aangesprooken is; zeggende; *Het en kan alzoo niet geschieden; want wy zullen den Grouwel der Egiptenaaren den Heere onzen Godt Offeren: En d'Egiptenaaren zullen ons met Steenen Dood smijten, zoo wy een Beest Slagten dat zy Eeren.* „ Doch nu heeft Godt de Gemoederen deezer „ Menschen met verbaastheyd aangegreepen, zoo datze het hert niet en hebben; „ ons eenigzinds te Beschaadigen. En van weegen dit Wonderwerk, noemen zy den Sabbath die de Tiende Dag des Maands geweest is, *Den Grooten Sabbath.* En alhoewel dit Wonderwerk geduurd heeft tot op den Dag datze het Paasch-Lam Aaten, werd zulx nogtans aan het beginzel toegepast, om van weegen de Nieu-

En de Joodze Verklaaringen hier toe bygebragt

Exod. 8: 26.

Nieuwigheyd der Zaake, *Groot* geagt te worden. Hier-en-booven verhaalen
„de Joden noch een ander Wonder; naamelijk, Dat wanneer d'Israëliten haare
„Lammeren aangreepen om af-te zonderen; d'Egiptenaars gevraagd hebben,
„Wats'er meede voor hadden? Zy daar op rond-uyt zeyden; *Dat Godt voor-*
„*genoomen had, alle Eerstgeboorne in Egiptenland te Dooden; doch d'Eerstgeboorene*
„*der Israëliten te behouden, wanneer hy het Bloed deezer Lammeren zoude zien.*
„Waar op alle Eerstgeboorne Egiptenaars 't zaam-Vergaaderden en Farao baa-
„den; hy wilde d'Israëliten laaten heenen Trekken, op dat ook zy mogten in 't
„Leeven blijven: Doch Farao en zijne Vorsten weygerden dit; Zulx d'Eerst-
„geboorne een Oproer maakten; waar in zelfs veele van de Belhaamels om den
„Hals raakten. En dus willen de Joodze Leer-Meesters, Dat wanneer Psal. 105:
36. gezeyd word; *Hy Versloeg ook alle Eerstgeboorne in haar Land*; men zulx ver-
staan zal van de *Slaande*, en niet van de *Verslaagene*. Dat nu ook deeze Wonder-
daad den Sabbath, en niet den Tienden Dag des Maands toegeschreeven word;
is daarom, zeggenze, Dat het niet geschied en is, als van weegen d'Onderhou-
ding des Sabbaths. Want om dat d'Egiptenaars wisten, Dat d'Israëliten den
Sabbath in Egipten onderhouden hebben, daar van is hen wonder vreemd en
zeldzaam voorgekoomen, Dat de Hebreën op den Sabbath omtrent haar kleen
Vee, beezig waaren. Het geene dan ook een Reeden grondvest, waarom zy
deezen Sabbath hebben *Groot* genoemd. Wanneer nu verder tot het Pascha be-
last word; *Zeeven Daagen zullen Ongezuurde Brooden gegeeten worden; en het*
Gedeessemde en zal by U niet gezien worden; Jaa daar en zal geên Zuur-Deeg by U
gevonden worden in alle Uwe Landpaalen. Hebben de Joden Eerstelijk daar uyt
besllooten; Dat men alle het Gezuurde Brood, neerstiglijk moet onderzoeken;
en alle Zuur-Deeg en Heevel, Dat is, alle Vuyligheyd en Onreynigheyd der
Vaaten, welkze een gants Jaar door gebruykt hebben, wel Afwassen, Veegen
en Reyn-maaken zal; zoo dat alle slordige Dingen, ten Huyzen-uyt gedraagen
worden. Ten anderen leeren zy daar uyt, Dat men moet Vers-gemaalen Meel
hebben, om teegens de Feest-Daagen van Paaschen Ongezuurde Brooden te
Bakken. Derhalven beginnen zy ten minsten, Twee of Drij Daagen voor Paa-
schen, alle Vaaten en Huysraad, elk naa zijn behooren, te Schuuren, te Wassen
en Schoon te maaken; en schijnen zeer af keerig van alle Vuyl: Waarom zy dit
Haggealath Kelim, of *Afkeer van de Vaaten* noemen. Hier toe vullen zy
een groote Keetel, dieze gewoon zijn op de Feest-Daagen te gebruyken, met
Water, maakend ziedend Heet, en Dompelen Een voor Een, daar in alle Tinne
en Houte Vaaten, naa datze te vooren wel Afgeschuurd zijn; en daar op Spoe-
lenze dezelve strax in Kout Water af; en als-dan zijnze Reyn, en bequaam naa
de Wet. Indien eenige Vaaten te groot zijn, om in de Keetel ingedompeld te
worden; als naamelijk zommige Schootels, Bekkens, Kuypen, Stoelen, Ban-
ken, Tafels, &c. Gieten zy zoo veel Heet Water daar over, Datze aan alle zijden
genoegzaam Afgespoeld zijn. Hoedaanigen Reyniging der Metaale Vaaten, zy
uyt Lev. 6: 28. bevestigen: Daar gezeyd word; *Zoo het in Een Koper Vat Gezoo-*
den is, zoo zal het Geschuurd en met Water Afgespoeld worden. 't Geên de Rabbi-
nen verklaaren; Het zal U ytgeschuurd worden, *Met Warm Water*, en *Met Koud*
Water Afgespoeld worden. De Tafels en Brood-Korven, die zy 't gantze Jaar
door gebruyken, Begieten, en Broeyen zy uyt met Heet Water, om datter
zomtijds yets van de Potten in vald, of aankleefd, en daarom moet men hier geên
Water spaaren: Want zoo'er ergens eene plaatze in het Vat is, daar het Water
niet en raakt, is zulken Vat niet Reyn noch Wettig. Wat het Tinne-Werk, en
diergelijk aangaat; daar toe hebbenze Twee Tangen of Grijpers; met de een doen-
ze de Vaaten in 't ziedend Water, met de andere trekkenze die uyt; op dat alzoo
dat deel welk tussen d'Eerste Tang bedekt was, niet Onafgespoeld zou blijven.
De Yzere Vaaten, als Roosters, Braad-Speeten, Pot-Dekzels, Braad-Pan-
nen, &c. Werpenze zoo lang op 't Vuur, totze aan 't Vonken raaken, dan uyt-

Exod. 13: 7.

Joodze Uytzuyvering van den Zuur-Deeg.

Joodze Reyniging der Vaaten, tot het Paasch-Feest.

genoomen, zijnze Wettig Uytgebrand. Eer zy de Messen in de Keetel doen, wrijven zy die wel Schoon op den Slijp-Steen, Dorpel, of Zand-Bord; op dat alle Roest en Aanlaadzel afgaa. Een Yzeren of Kopere Mortier, die men anders een *Vijzel* noemd; Omwinden zy met eenen Draad, vullen hem dan met Gloeyende Kôôlen; en daar van zoo Heet geworden zijnde, Dat de Draad aanstukken breekt, is hy Wettig Gezuyverd. Een Steenen Mortier zoo hy 't lijden kan, word van nieuws Uytgebikt. Kort-om, alle Vaaten moeten op dese en gêêne maniere, zoodaanig Zuyver en Reyn zijn, Datter geen Oude of voorgaande Zuur-Deessem blijven noch te voorschijn koomen kan: Want indien yemand op het Paasch-Feest, uyt een Ongezuyverd Vat Eet, hy doed ruym zoo grooten Misdaad, als of hy een Maandstondige Vrouwe Beslaapen had. De Rijke Fokkers en Joden die wel in 't Goed zitten, Koopen Nieuwe Vaaten, zoo wel voor de Keuken als voor de Tafel; of hebben ten minsten byzondere Vaaten die alleen tot gebruyk van het Paasch-Feest dienen, en daar toe heel Reyn gehouden worden. Zulx hier genoegzaam blijkt, met hoedaanigen Waarheyd de Zaligmaaker van di t Volk gezeyd heeft; *Naalaatende het Gebod Gods, houd Gy de Inzettingen der Menschen;* naamelijk, *De Wassinge der Kannen en Drink-Beekers, en andere diergelijke Dingen doed Gy veele: Gy doed zeeker Gods Gebod wel te-niete, op dat Gy Uwe Inzettingen zoudet onderhouden.* Marc. 7: 8, 9. En weederom by Mattheus, Kap. 23: 25. *Wee U, Gy Schriftgeleerde en Phari-zeen, Gy Geveynsde; Want Gy Reynigd het buytenste des Drink-Beekers ende des Schootels, maar van binnen zijnze vol van Roof en Onmaatigheyd. Wee U, want Gy zijd de Wit-Geplaasterde Graaven gelijk, die van buyten wel Schoon schijnen, maar van binnen zijnze vol Doods-Beenderen en alle Onreynigheyd. Alzoo schijnd Gy wel den Menschen van buyten Regtveerdig, maar van binnen zijd Gy vol Geveynstheyd en Ongeregtigheyd.*

De nauwkeurigheid der Joodze Reyniging van de Zaligmaaker Bestraft.

Der Joden Onderzoek des Ouden Zuur-Deegs.

Hier op volgd de Onderzoeking van het Oud-Gezuurde Brood; daar zy aldus meede te werk gaan: In den Nagt voor Paasch-Avond, naa dat het Water tot d'Ongezuurde Brooden Geput is; neemd elk Huys-Vader een Schootel met een Wisch-Doek, Veeger of Ganze-Vleugel, en ontsteekt een Wasch-Ligt; en zeyd voor d'aanvang der Onderzoeking; *Gezeegend zijd Gy Heere onze Godt,* &c. *Gy die ons door Uwe Gebooden Geheyligd, en den Zuur-Deessem Bevoolen hebd uyt-te Draagen.* Indien het Huys Groot en Breed is, en datter veele Slaap-Kaameren, Zaletten en Vertrekken zijn, neemd den Huys-Vader eenige Jongens of Mannen tot Meede-hulpen by zig; (doch geene Vrouwen, om datze dikwils, Traag, of Leuy, en Veel-Praatig zijn, worden bequaam geagt, deeze Onderzoeking te doen;) En deeze bygevoegde, met een *Amen*-zeggen op het Gebeedeken, helpen hem in deeze Onderzoeking. Zy neemen elk ook een Wasch-Ligt in de Hand, en doorzien al de Vertrekken van 't Huys, zoo wel de Kaamers als de Kelder, Eetens-Kassen en Spijs-Kaamers; Jaa zoeken en doorsnuffelen, zelfs alle Muyze-Hollen en Spleeten, op datze verneemen, of niet misschien de Muyzen ergens een Kruymel Brood hebben weg-gedraagen, dieze niet opgegeeten hebben, en alzoo Zuur-Deessem in haare Huyzen gebleeven zy. En is niemand in deeze Onderzoeking gehouden, de Keers naader-by te brengen als hy reyken kan: voornaamelijk niet wanneer de Wanden des Huyzes zeer naaby die van een Kristen staan; want de Keers in-zulken geval naaby de Spleeten of Scheuren brengende, den Kristen-Buurman kon bekommerd zijn, Dat hy zijn Huys mogt in de Brand steeken. Doch waar de Huyzen der Joden, veel op eene rije en digt aan malkanderen staan, moogen zy zoo diep en hoog alze willen, alles doorzoeken. Zy gebruyken tot deeze Onderzoeking geen Keerssen van Ongel of Smeer, om datze ligtelijk Overwaayen en Druypen; en dus zouden de Smeer-Druppelen, dikmaal in de Gereynigde Vaaten vallen, en d'Onderzoeking Besmetten, door Bevuyling van zulken Zoort van Zuur-Deessem, als het Keers-Smeer als dan geagt word. Ook gebruykenze hier toe geene Lampen, om dat

dat de Kleederen ligt van de Olye en Rook Bemeuzelen, en de Lampen onbequaam zijn, om in alle Greppen en Hollen ingesteeken te worden. Gelijk zy ook de noodwendigheyd der Keersse, tot deeze Onderzoeking, bewijzen uyt Zeph. 1:12. *Ik zal Jerusalem met Keerssen,* (of *Lanteernen,* als onze Vertaalen;) *Doorzoeken.* Want hier uyt besluyten zy voor een algemeenen Reegel; *Dat men alle Onderzoeking, by de Keers moet doen.* En daarom moet dit ook niet des Daags, maar des Nagts geschieden, dewijl men by den Dag geen Keerssen gebruykt. En op dat zy deeze Onderzoeking, niet altijd zouden schijnen Vergeefs gedaan te hebben, en haar Gebed zou ydel zijn; (want het beurd zomtijds datze niet een Kruymel van eenig Gezuurd Brood vinden;) zoo pleegen eenige wel hier of daar, eenige Broxkens met opzet te strooyen, of weg-te leggen, op datze die vindende, zouden doen blijken, Datze het Huys zeer wel en naa behooren van den Ouden Zuur-Deessem Gereynigd hebben. Hierom moeten zy bezorgen, Dat deeze Brood-Kruymelen wat Droog en Hard zijn, en alzoo Oud schijnen; want anders zou het Bedrog onnut zijn, en zig-zelven beklappen. Is dit niet Ons Heere, *Een Vlassen Baard aanpassen,* zoo word het nooyt gedaan? Maar op dat ook het Brood, 't welk zy in den Nagt der Onderzoeking Eeten moeten, niet en zou gevonden worden, Versteeken zy dat in een Heymelijke Plaatze; want indien het in de Onderzoeking gevonden wierd, zoud het als Zuur-Deessem weg-genoomen en met Vyer moeten Verbrand worden; en alzoo zoudenze niets hebben om het Avond-Maal te houden. Zoo lang de Onderzoeking duurd, durven zy van geen Ding spreeken, ten zy dat zulx tot d'Onderzoeking dienstig is; op dat hun aandagt onder dies niet afgetrokken worde, en d'Onderzoeking en Gebeedekens, te agteloos geschieden: Dus moogenze dan alleen maar zeggen; *Doed deeze of die Kaamer open; Ligt met de Keers Hier, of Ginder,* &c. Indienze eenige Zuur-Deessem vinden, neemenze die aanstonds weg, en bewaaren 't wel zorgvuldig gedekt tot aan den Morgen; op dat mісschien niet eenig Rat of Muys koome die yets daar van weg-sleept; want dan zou men het gantze Huys weederom van Meet-aan moeten doorzoeken. En des-weegen Eeten zy zelfs ook des Nagts maar in een eenigen Hoek van 't Huys; en wagten haar wel naauw, Dat niet de minste Kruymel elders op de Aarde valle, en 't gantze Huys Onreyn word. Wanneer dan den Huys-Vader alles wel doorzogt en bezien heeft, schaft hy booven-dien den Ouden Zuur-Deessem eerstelijk met deeze Woorden af; *Alle het Gezuurde dat by my is, en 't geene Ik niet gezien noch weggenoomen hebbe, worde verstrooyd, en het Stoff der Aarde gelijk-gemaakt.* En alhoewel deeze Woorden wel altijd behoorden in d'Hebreeuwse, of ten minsten in de Kaldeëze Taal, gesprooken te worden; zoo mag menze nogtans weegens Onervaarendheyd daar in, ook in zijn Moeders Taal uytspreeken. En aldus kan ook een Weduwe, by-aldienze een Onderzoeker in haar plaatze zet, de Woorden zoo wel in 't Hoog-of Needer-Duyts, als in 't Hebreeuws opzeggen. Doch zooze zig heel-en-al onbequaam daar toe vind, kan den Onderzoeker haare plaatze vervullen: Maar ze moet als-dan by hem staan, op dat het blijkt dat hy haaren Stèhouder is: En dus zal hy zeggen; *Alle Zuur-Deessem die in de Magt van* N. N. *is,* &c. En deezen Zuur-Deessem bewaardze tot aan den Morgen, om als-dan Verbrand te worden, gelijk we terstond zullen hooren. Des Ogtens op den Dag voor Paaschen, beginnenze Zoete of Ongezuurde Koeken te maaken; die zy Mazza, of in 't meer-voud, Mazzoth noemen: Waar toe het Meel ten minsten Drij Daagen te vooren moet Gemaalen zijn; op dat het wel Kout geworden zijnde; het Beslag of Deeg geen Gevaar hebbe van Zuur worden en Oprijzen. En alhoewel deeze Koeken uyt verscheyde Zoorten van Meel konnen gemaakt worden; als naamelijk van Tarwe, Geerste, Spelte, Haaver, &c. Gelijk we te vooren hebben opgenoemd; neemen de meeste nogtans Bloem van Tarwe gemaalen; en die noch wel van de beste. Waar toe zy zulken Tarwe ook wel zorgvuldig bewaaren voor Nat-worden, op datze geen Smeur van

Hoe de Joden den Ouden Zuur-Deessem als door Besweering Afschaffen.

Wanneer de Joden haar Ongezuurde of Zoete Brooden tot het Paasch-Feest beginnen te Bakken.

van Schieten of Rijzing aantrekke. Ook moet zelfs de Zak tot zulken Tarwe, indien hy de voorige Tijd des Jaars, met Tarwe is gevuld geweest, teegen dees-Tijd Los-getornd, Gewassen, en van Nieuws weederom Zaam-genaayd worden. Wanneer de Tarwe Gemaalen en van de Meulen naa Huys gebragt word, moet den Meel-Zak niet bloodt op den Rugge van den Ezel, of ander Last-Beest, maar op een Zaadel-Tuyg of dikke Huyd geleyd worden, op dat het Meel geen Sweet, of Warmte van het Beest naa-hem trekke. Ook moet den Meulen-Steen, indiend geschieden kan, van Nieuws Gescherpt zijn; en den Stuyf-Buydel met Nieuw Gaas overkleed, of ten minsten deugdelijk uytgeklopt weezen, op dat'er niets van 't Oude Meel, in 't Nieuwe Paasch-Meel geraakt. En zoo moet ook den Meelbak van binnen met schoon Wit Linnen bekleed zijn.

Hoe het Water tot d'Ongezuurde Koeken moet geput en bewaard worden.

Het Water om d'Ongezuurde Koeken te kneeden, word geput en aangebragt in Feest-Vaaten, Dat zijn, die of daar toe alleen gehouden worden, ofte die alswe strax zeyden, daar toe Gereynigd, en met Heet Water uytgeschouwd zijn. Het zelve moet ook naa Zonnen Ondergang, by Donker, eer de Sterren opgaan, en de Maan d'Aarde noch niet beschijnd, Geput, en overdekt in Huys gedraagen worden: Want daar en mag in Vier-en Twintig uuren geen Zonne bykoomen, op dat het Paasch-Deeg door eenige aangetrokkene Warmte niet en mogt opgaan; Want XII. uuren, word de Zonne op de Aarde gezien, maar niet in de Put; en XII. uuren word het des Nagts gedekt; en alzoo blijft het Water XXIV. uuren van de Zonne bevrijd. Daar het Water uyt Fonteynen gehaald word, moetmen dezelve eerstelijk Reynigen, zoo 't doenlijk is. Terwijl het Water geput word, moet hy die dat doet, met Hert en Mond deeze Woorden spreeken; *Dit Water is tot de Ongezuurde Brooden.* Doch zommige agten beeter 't Water uyt een Riviere, dan uyt een Fonteyne of Bornput op-te haalen. Den Huys-Vader is gehouden dit Water zelfs te Putten, en hem zelven tot groote Eer aan-te reekenen, naadienmen van zeeker Konink onder Israël Leest, die de Eerstelingen der Boomvrugten, op zijn eygen Schoften gedraagen heeft. En 't geen waar voor men zich te wagten heeft, is dit, Datmen geenzinds den Dienst van een Kristen daar toe gebruykt. Wanneermen het Deeg tot d'Ongezuurde Koeken begind te kneeden, Zegd den Huys-Vader: *Alle Brokjes die van dit Deeg zullen afvallen, zullen vry zijn.* Verstaande daar door, zoo yets op de Aarde vald, en Zuur word, Dat zal den Muyzen overgelaaten, en niet meer in des Joden magt zijn. Aldus kneeden zy dan het Deeg met Koud Water en in een Koele Plaatze, daar geen Zonne komd, en die ook verre van de Kachel of Schoorsteen is, op dat het Deeg niet Warm worde, en daar door opgaa. Het Wijf die dit Deeg kneed, neemd een byzondere Brok of Stukje Deeg, welk in de Wet, CHALLAH genoemd word, en maakt daar een Koek van volgens 't geen 'er belast word, Num. 15:20, 21. *(Van de Eerstelingen uwes Deegs, zuld gy een Koeke tot een Heff-Offer Offeren.)* en zeyd daar op: *Gezeegend zijd gy onze Godt, Gy die ons Bevoolen hebd, een Ongezuurde Koek weg-te leggen:* Gelijk ons in de Wet bekend staat: *Hy nam uyt den Korf van de Ongezuurde Brooden, die voor het Aangezigte des Heeren was; een eenig Brood zonder Zuurdeessem.* &c. En dit gezeyd hebbende, werptze deeze Koek, (die eertijds den Priesteren gegeeven wierd,) op de Gloeyende Koolen, of in den Bak-Ooven, eer de andere Koeken daar in geschooten worden; zoo datze daar in geheel Verbrand word. Indien een Vrouwe door haastigheyd Vergeeten heeft, deeze CHALLAH, onder het kneeden af-te zonderen; Zalze, naa dat alle de Koeken Gebakken zijn, dezelve te zaamen in een Mand of Korf leggen, en met een Linnen Doek zoodaanig omwinden en bedekken, Datze alle maar een Lichaam schijnen; en dan zalze van een derzelve de CHALLAH *Der Afzonderinge* afbreeken. Naa de Wettige Afzondering, maakt de Vrouwe die Zoete of Ongezuurde Koeken, welkze Eeten terwijl het Paasch-Feest duurd: Zijnde gemeenlijk Rond, en heel Plat, zonder de minste Verheevendheyd van gemeen Brood. Ook zijnze vol Gaaten, met

Wat den Huys-Vader ontrent het kneeden der Zoete Brooden doed.

Afscheyden van de Koek CHALLACH.

Lev. 8:26.

Der Joden Ongezuurde Paasch-Koeken

met een Yzere Pinneborstel doorgepikt; op datter de Lugt door-gaa, en zy
geenzinds konnen Rijzen of Opswellen. Waarom zy dezelve ook aanstonds in
den Ooven schieten, om zulx te voorkoomen. En overmids deeze Koeken, noch
met Zout of Smout, Dat is zonder Olye en Boter, maar met enkel Water Ge-
kneeden worden; zijnze heel Flets en Eenvoudig van Smaak, en niet zeer aan-
genaam te Eeten. 't Geen egter zommige Verbeeteren, met Eyeren daar onder
te kneeden. Ook mengen de Rijke Joden daar wel Zuyker en Eyeren in; of maa-
ken de Koeken uyt enkel gestooten Amandelen: En zulx niet alleen ter Eeren
van dit Hoogwaardig Feest, maar ook op datze Aangenaamer om te Eeten, en
voor Oude, Swakke en Zieke, ligter om byten zouden zijn: Gelijk zy dan ook
zulke, Mazza Aschirah of *De Rijke Koek* noemen. Doch het en staat niet vry,
dusdaanige Lekkere Koeken, op den eersten Dag van het Pascha op te brengen;
want het moet *Een Brood der Ellende* zijn; naamelijk dat als *In Armoede*, uyt Wa-
ter en Meel Gebakken is. En is ook elk Vroom Huys-Vader gehouden, zelfs
meede yets tot het maaken der Koeken te doen: Als naamelijk daar by te staan,
de arbeydende Vrouwe te Vermaanen, om d'afzondering niet te Vergeeten; en
voorts hier of daar toe de helpende Hand toe-te steeken. Den Bak-Ooven, moet
om deeze Tijd met helder en lugtig Vyer geheet worden, op dat niet alleen den
Ouden Zuurdeessem over-al van de Vlam wel Uytgebrand worde, maar ook ter-
dêêg bereyd zy, om de Koeken Vaardig te Bakken. Daar naa, omtrent voor de
Vijfde Uure des Daags, Dat is omtrent ten Tien Uuren, Eeten zy het Middag-
maal; Doch zooberlijk, en maar Spijze die ligtvoerig te Kooken is; en durven
voords niet meer Eeten, tot dat de Sterren opkoomen; op datze haar allengs-
kens te graager tot d'Ongezuurde Koeken maaken. Zoo egter ymand Dorstig
word, mag hy niet veel Water of Dun Bier Drinken, maar wel een Goeden Bee-
ker Wijn Uytveegen; want dit verdrijft de Swakheyd en Quapsheyd der Maa-
ge, en doet de Eetens-lust Verwakkeren. En by-aldien onder yemand eenig Ge-
zuurd Brood mogt overgeschooten zijn, pleegen 't zommige aan de Arme Kri-
stenen te geeven. Terstond naa het Eeten, of een weynig daar naa, maaken zy
een byzonder Vyer in de opene Lugt, om den Zuurdeessem, die zy Daags te
vooren op den Avond, onderzogt en gevonden hebben, te Verbranden; 't geen
zonder uytstel moet geschieden; dewijl het naa Zeeven Uuren, niet meer in des
Joden magt is. Als zy het zelve Verbranden, Zegd den Huys-Vader; *Alle Zuur-
deessem welk ik Gezien of niet Gezien, of Uytgedraagen of niet Uytgedraagen hebbe,
worde Verstrooyt, en Bedorven, en tot Stof der Aarde*. En bewijzen deeze Ver-
brandinge uyt Exod. 12: 10. *'t Geen daar van over blijft, tot den Morgen, zuld gy
met Vyer Verbranden*. Indienze niets overig of gevonden hebben om te Verbran-
den, Verbranden zy het Vat welkze gebruykt hebben, om den Zuurdeessem
in de Onderzoeking te Verzaamelen; op dat hen de Wet immers niet Ydel mogt
zijn. Indien ook ymand geduurende het Paasch-Feest, eenige Zuurdeessem
in zijn Huys vind, moet hy 't zelve, om dat het op een Werkdag geschied, ter-
stond Verbranden: Doch zoo hy 't zelve op den Feestdag zelfs vind, zal hy 't
met zeeker Vat bedekken; Want hy en mag het van de Plaats niet wegneemen,
veel min Elders brengen om te Verbranden. By-aldien nu den Paasch-Avond,
Dat is den Veertienden Dag, op een Sabbath invald, zoo en kan d'Onderzoe-
king op dien Dag niet geschieden, dewijl het zelfs op den Sabbath Verbooden
is, een Keersse hier of daar te draagen; en by het Zonneligt kan d'Onderzoeking
niet geschieden: Zulx in dit Geval, d'Onderzoeking een Dag te vooren aange-
steld word; en den gevonden Zuurdeessem word insgelijx voor den Sabbath
Verbrand; behoudende alleen zoo veel Gezuurd Brood over, alsse voor Twee
Sabbath-Maaltijden van nooden hebben. Wie het egter op den Sabbath-Avond
Verbrand, Dat is des Daags voor Sabbath, (alhoewel hy voor Twee Maaltij-
den behoud,) is niet te min gehouden, 't zelve voor de Middag te Verbranden;
om dat den Naa-middag te deun aan den Ingang des Sabbaths is. Voorwaar de

hoe gesteld.

Onderscheyd der zoete en Rijke Koek.

Joodze Paasch-Koeken hoe te Bakken.

Middagmaal voor 't Paasch-Feest.

't Verbranden van den Zuurdeeg.

Hoe d'Onderzoeking des Zuurdeegs geschied, als de Paasch-Avond op een Sabbath vald.

Joden onderhouden dit Gebod, Van op het Pascha geen Gezuurd Brood te Eeten, zoo streng en naauwgezet, Datze zelfs ongeoorloft agten, het overschot, of yets diergelijx onder het Voeder der Beesten te mengen; naadien Exod. 13:3. in 't algemeen gezeyd word; *Het Gedeessemde en zal niet Gegeeten worden.* Om deeze Reeden, onthouden zy haar ook het gantze Feest door, van alle dingen, waar in eenig Zuurdeessem of Heevel zou konnen zijn; of by toeval onder geraaken; als van Honing, om datze veeltijds met Meel pleeg Vervalst te worden: Van Zuyker om datter zomtijds Meel word onder gemengd: Van Vijgen, om datze met Meel pleegen bestooven te worden: Van Rozijnen, om datze te-mets by de Vijgen gedaan worden: Van Saffraan, om datze van 't een Land in 't ander gevoerd, dikwils haar Kleur verliest, en door zeeker opgeleyde Heevel, haar Verwe weederom gegeeven word. Zy wagten haar ook van Edik, niet om datze Zuur is, Maar om datze in de Warme Kachel-Kaamers in Vaatjes of Bottels bewaard word; en 't gantze Jaar door, uyt de Steertjes Wijn, die van de Tafel in de Drinkbeekers over-blijven, Daagelijks word Aangevuld, waar by te-mets een Kruymel Brood zou konnen geraakt zijn. Indien op Paasschen, een Koorn-Graan in een Hoen gevonden word, ist Verbooden te Eeten, maar het mag wel aan een Kristen Verkogt worden. Doch zoo het op den Laatsten Dag van 't Feest gebeurd, zal men 't Beest tot den volgenden Dag bewaaren, en als dan Eeten.

Van wat dingen de Joden haar op 't Paasch-Feest wagten.

Den Dag voor Paasschen, quellen zig d'Eerstgeboorne, van 's Morgens tot 's Avonds met Vasten, in erkentenis, Dat Godt voormaals d'Eerstgeboorne in Israël, voor den Worg-Engel bewaard heeft: En dit doen niet alleen de Eerstgeboorne des Vaders, maar ook des Moeders; dewijl die Plaage in Egipten, aan alle Eerstgeboorne gemeen was. De Vader Vast in plaatze van een Kleen Eerstgebooren Kind; en dat is zoo veel, als of het Kind zelfs Gevast had: Doch indien de Vader ook zelfs een Eerstgebooren is, als dan vast de Moeder voor de Zoon. Zy en laaten op deezen Dag niet af van Werken, ten zy des Naa-middags: Want de Slagting van het Paasch-Lam geschiede eertijds, als gezien is, niet als naa de Middag en 't Restant van den Dag. Doch de Voormiddag staat aan yeders Keur, en hangd van de gewoonte af der byzondere plaatzen, daar men dit ruymer of enger neemd: Egter is het Werken des Naamiddags op straffe van Uytbanninge Verbooden. Anders staat'et vry in 't Bad te gaan: En 't en is meede niet Verbooden, de Nieuwe Kleeren, die ter Eeren van het Feest dienen, (verstaat, om daar meede, *Paasch-Pronk* te houden) van den Snijder t'huys te haalen. Den Dag voor Paasschen, omtrent den Avond, Dat is ter Tijd der Offerhande, (welkze *Mincha* noemen;) begeeven zy haar in de Synagoge, en doen haar Godsdienst met Gezangen en Gebeeden. Omtrent het begin der Nagt, steekenze twee Ligten aan, even als op den Sabbath: Doch zy en Zeegenen of Heyligen het Feest in de Synagoge niet met Wijn, als op den Sabbath, maar spaaren dit tot dat zy weeder t'Huys gekoomen zijn; dewijl Niemand by naa, Ooyt zoo Arm is, Dat hy niet een Maatje Wijn zou konnen hebben, om dit Feest behoorlijk te Heyligen. Onder-en tussen bereyden de Vrouwen te Huys de Tafel, met Zilvere, Vergulde, en andere Kostelijke Vaaten, elk naa zijn vermoogen om-best; op dat zoo haast de Mannen uyt de Synagoge koomen, men terstond zouden konnen aanzitten: En zulx ook wel Voornaamelijk om der Kinderen wil, op datze niet in Slaap vallen, en deeze Jaarlijxe Hoogtijd verzuymen. Ook moet elk hier zijn Rijkdom en uyterste Vermoogen toonen; niet met een Trots of Hoogvaardig Gemoed, om booven andere Roem te zoeken, maar alles ter Eeren van het Feest; want zy moeten in alle Blijdschappen en Vreugde-Tijden, Pronk en Pragt, geduurig aan de Verwoestinge van den Tempel gedenken, en over den Ondergang van die Moederstadt, Rouwe draagen. Die dan onder hen van Vermoogen zijn, Dekken des Huys-Vaders Armstoel, met Zijde of Fulpe Kussens, en behangen de Wanden, Stoelen en Zitbanken, voornaa-

d'Eerstgeboore Joden, Vasten voor Paasschen.

Joodze Godsdienstigheyd voor Paaschen.

En der Vrouwen Tafel-beschik.

Der Joden Hoovaardye word inzonderheyd op 't Paasch-Feest gezien.

naamelijk omtrent de Tafel, met schoone Tapyten, op 't Beste datze hebben of krijgen konnen; op datze Aanzienelijk en als Heeren en Eedelen, die uyt Slaavernye Verlost; en niet als Gevangene in Egipten vast-gehouden; maar als Vrygemaakte, haar in de Ruymte te Baakeren en makkelijk tot haaren Disch Aanlêenen konnen: Want elk is Verpligt zig in de Twee Eerste Nagten, in-te beelden, Datze Heeren en Princen zijn. En dit moet ook den Armen Jode doen, die zijn Kost met Aalmoessen raapt: Want schoon zijnen Disch, niet met Goud en Zilver pronkt, en geen Fulpe Kussens noch Tapyten heeft; Nogtans moet hy zig daar in Verheugen, Dat hy als een Vryheer, op een Stoel mag Zitten, en Makkelijk Aanlêenen kan. En houden zy deeze Aanlêening, niet alleen voor een Weezentlijk en Noodig Deel van 't Paasch-Feest; Maar daar is ook aan geleegen, hoe dezelve geschied. Dus moet dan Niemand agter-over op den Rugge, noch met het Aangezigt Voorwaards-over Aanlêenen, (Want dit-en zijn geen Teekenen van Vryheyd;) noch ook niet op den Regter Elleboge, maar alleen op den Linker: Want zoo Ymand op den Regter-Arm aanlêend, lijd hy gevaar dat de Stroot-Pijp, ontijdig geoopend, de Spijze qualijk ingaan, en zoo eenen ligt daar aan Worgen zou. Een Zoon by zijn Vader zittende, moet insgelijx naa de Linker-zijde aanléenen; schoon de Vader ook den Opperste Rabbi was; doch een Discipel doet dit niet zittende by zijn Meester; ten zy hy daar toe Verlof krijgd. Maar een Leer-Jongen, of Knegt die eenig Ambagt oeffend, mag ook by zijnen Meester aanléenen; zelfs ook een Huys-Knegt die de Tafel diend. Waar toe dan ook noch deeze volgende Dingen noodig zijn: Als I. Het gezeyde Stukje, van de *Mazza*, Dat zy aanstonds op 't begin Eeten. II. Het Stukje van de Koek, 't welk onder de laatste Geregten, tot Geheugnis van 't Paasch-Lam gegeeten word. III. Vier Drink-Beekers; want alle deeze Dingen brengen haar de Vryheyd in Gedagten. By het Eeten van de Bittere Kruyden, léenen zy niet aan, om dat hen dit een Teeken is der Dienstbaarheyd, waar door hen de Egiptenaaren het Leeven hebben Bitter gemaakt. Doch in dit Geval behoeven de Vrouwen niet steyl op-te zitten, om dat het nooyt by haar de manier is, en des-weegen onbetaamelijk. Eyndelijk begeeven zy haar niet voor in de diepe Nagt uyt de Synagoge, naa Huys; en doen een groote vlakke Schootel of Bekken met Drij Koeken, die tussen Twee Servetten ingewonden en bedekt zijn, op Tafel zetten. d'Operste Koek beteekend den *Hoogen-Priester*; de Middelste *Levi*; en de Onderste *Het Volk Israëls*. Neffens deeze word een Gebraaden Bout, van een Jong Lam, of Boxken gezet; als meede noch een Derde breede Schootel, met een Lekker Zaamen-mengzel, van Appelen, Peeren, Nooten, Vijgen, Amandelen, Citroenen en diergelijke, wel met Kruyd en Wijn Gestooft, en zoodaanig in een platte Klomp zaamgepakt, Dat het de Sweem van een Tichel-Steen heeft: Ook Strooyen zy'er grof gestooten Kanneel over, om daar door naa te-bootzen, en in gedagtenis te brengen, Hoedaanig haare Voor-Vaders in Egipten, in Kaf en Leem zijn Dienstbaar geweest, en Tichelen hebben moeten Vormen; waar van wy de maniere te vooren, zelfs ook door een Print-Tafereel hebben aangeweezen. Zy Mengen Appelen in deeze Toe-Spijze, die op 't Hebreeuws, *Tappuchim* genoemd worden, om haar in Geheugen te brengen, 't geene Salomon in 't Hoog-Lied Zingd, Kantic. 8: 5. *Onder den Appel-Boom* (Tappuach;) *Heb Ik U Opgewekt*, &c. Want dit word by haar *In* Lebusch Hachor, aldus verklaard; naamelijk, Dat Salomon in deeze Woorden, ziet op de Israëlitize Vrouwen, welke eertijds in Egipten, in eenzaame Velden gingen, om haare Vrugt aldaar zonder Smerte te Baaren; op datze de Egiptenaaren niet in de Riviere smeeten en Verdronken. Zy doen Nooten daar by, om datter in 't Hoog-Lied geschreeven staat; *Ik ben tot den* Nooten-Hof *Afgegaan*, &c. En Vijgen, om datter in 't zelve Boek geschreeven staat; *De Vijge-Boom, brengd zijne Jonge Vijgskens voort.* Booven dit alles, zetten zy ook Zalaade op Tafel, van Lattouwe, Kors, Radijs, Pe-

Die zelfs in de Arme Beedelaars door haar Zitten en Lêenen aan de Tafel getoond word.

Joodze Tafel-Zeeden op het Pascha.

Drij Koeken op 't Paasch-Maal.

En een Gebraaden Bouwt met een Lekkere Poes-Pas.

Kantic. 6: 11. en Kap. 2: 13.

Zalaade van Lattouwe op

'T Paasch-Maal.

tercelie, Kervel, &c. Waar by een Schootel Edik gevoegd; willen zy daar meede gedenken, Dat haare Vaders het Paasch-Lam met Bittere Kruyden gegeeten hebben. En hier toe neemen zy voornaamelijk Lattouwe, welke in 't Hebreeuws *Chasa* genoemd word; tot gedagtenis dat de Godt CHAS haar gespaard heeft in Egipten, en met een Sterke Hand daar Uytgeleyd heeft. Wanneer alle deeze Geregten Opgedist zijn, Zittenze aan; en een yeder, zoo wel de Jongen als den Ouden, zelfs ook het Kind in de Wieg, word een Beeker Wijn Ingeschonken. Hier toe hebben de Rabbinen ingesteld, Dat voor elke Gast, Vier Beekers behooren Ingeschonken te worden, dieze Hoofd voor Hoofd moeten Uytdrinken; en zulx ter Gedagtenis, van de Vierderley Weldaad, der Verlossinge, diewe strax zullen optellen. Jaa wie anders in 't gemeen geen Wijn Drinkt, of hem ook Schaadelijk is, is egter gehouden deeze Vier Paasch-Beekers teegen Heug en Meug uyt-te Drinken. Elke Jongen moet ook een byzonderen Beeker voor-gezet worden, op dat hem daar door geleegentheyd gegeeven word, zijn Ouders te Vraagen, wat dit voor Nieuwe en ongewoone Dingen zijn? En watze beduyden? En hier heeft zig den Huys-Vader voornaamelijk te wagten, Dat hy den Wijn niet zelfs Inschenkt; maar zulks moet op 't Bevel des Huys-Vaders, van zeeker Huys-Knegt geschieden: En zulx van weegen de groote Vryheyd, in welk de Joden voorgeeven te staan: Want in deezen Nagt moet alles Groots en Koninglijk gedaan worden, en men magh 'er niets laaten zien, Dat naa eenige de minste Dienstbaarheyd gelijkt. De Eerste Beeker naa het Aanzitten Ingeschonken, Heyligd den Huys-Vader den Wijn en het Paasch-Feest met een ordentelijke Zeegening, en een yeder op het Kussen steyl-opwaards lêenende, naa de Linker-zyde, als een Vry-Heer, Drinkt zijnen Beeker uyt. Zommige Joden Wassen de Handen voor deeze Heyliging; andere doend als de Heyliging volbragt is: En des-weegen heeft men daar over een Scherpzinnige Betwisting in den Thalmud. En op dat eenige de middel ter hand hadden, om dit Geschil zonder Eenzydigheyd te vereffenen, raakenze met de Hand, haar Naakte Lichaam ergens aan, en worden alzoo, onvoorziens-al-willens, genoodzaakt, haar Handen van Nieuws te Wassen. Zy gebruyken gemeenelijk Rooden Wijn, indienze die bekoomen konnen; ten zy dan dat den Witten beeter is: Gelijk zy ook wel Gekruyde Wijn toemaaken om dit Feest te Heyligen. Naa den Eersten Dronk, koomen zy tot de strax-genoemde Zalaade; elk neemd een weynig van die Groente, en Dooptze in den Edik: Als wanneer den Huys-Vader zeyd; *Gezeegend zijd Gy Heere onze Godt, Heere der Weereld, Gy die veelerley Aard-Vrugten Geschaapen hebd.* Zy Eeten een weynig van deeze Zalaade, op datze de begeerte tot Spijze zouden opwekken; want den Edik maakt Graag. Hier op neemd den Huys-Vader een halve Koek uyt de Schootel, deeldze in Twee Deelen, en legt het grootste Stuk by hem needer onder de Servetten, ter gedagtenis, Van dat haare Vaderen, haar Ongezuurd Deeg in haare Kleederen Gebonden met haar hadden weg-gedraagen. Exod. 12: 34. Als meede op dat de Kinderen zouden Vraagen; Waarom de *Mazza* verborgen word? Daar zy dezelve noch niet Geproeft hebben? Doch het ander Deel leyd hy in 't midden, van de Twee heele Koeken. Ook neemd hy te-gelijk de Gebraaden Bout met het harde Ey, uyt de Schootel; en elk daar op de Hand aan de Schootel slaande, in welk de halve Koek is, beginnenze met volle Keelen te Zingen; *Dit is het Brood der Ellende en Armoede, welk onze Vaders gegeeten hebben in Egipten. Al die Hongere, koome en Eete; Elk die 't noodig heeft koome aan, en Eete van de Offerhande des Paasch-Lams: Dit Jaar zijn wy hier, doch in 't volgende Jaar zullen wy in 't Land Kanaans zijn. Dit Jaar zijn wy Slaaven, in 't toekoomende zullen wy, zoo Godt wil, Vry, en Zonen des Huys-Vaders en Heeren zijn.* Waar by te letten staat; Dat de halve Koek beteekend Armoede, en Ellendigheyd; want een Armen Beedelaar, heeft geen heele Brooden, maar alleen Stukken en Brokken: En aldus brengenze haar zelven hier door in gedagten 't geene geschree-

ven

Vier Beekers Wijn tot het Pascha Ingeschonken.

Exod. 12: 26, 27.

Joodze Zonen aangelokt om te vraagen naa den Dienst van Pascha.

d'Eerste Beeker van de Vader Geheyligd.

Eeten van de Zalaade op 't Paasch-Maal.

De Huys-Vader deeld een Paasch-Koek om.

En Zingen een Paasch-Lied, ter Gedagtenis van 't Brood der Ellende, in Egipten.

Aanmerking op de halve

ven ſtaat, Deut. 16: 3. *Zeeven Daagen zuld gy Ongezuurde Brooden, op het zelve Eeten; een Brood der Ellende.* En om deeze Reeden word het in Twee Deelen gebrooken, eer de Leſſe geſprooken word. En naadien dit Gedeelte der Paaſch-Leſſe in de Kaldeëze Taal beſchreeven is, word zulx van de Rabbinen verſcheydentlijk Betwiſt, overmids al 't overige dat'er volgd, Louter Hebreeuws is. De Thalmudiſten, willen dat het hier om geſchied zy, op dat het de Duyvelen niet verſtaan zouden, en tot het Paaſchmaal koomende, 't zelve beſmetten mogten, dewijl'er gezeyd word; *Een yeder die Honger heeft koome en Eete:* En de Duyvelen verſtaan geen Kaldeës. Daar naa zetten zy den Gebraaden Bout met het Ey, weederom op de Tafel, en ſchenken voor yder den Tweeden Beeker Wijn, en neemen de Schootel met de Koeken van de Tafel weg: Op dat haare Zonen, gelijk in Oude Tijden, geleegentheyd zouden hebben, om aangaande het Paaſch-Lam, te Vraagen; gelijk'er geſchreeven ſtaat; *Wanneer uwe Zonen tot uw zullen zeggen, Wat voor een Godsdienſt is dit?* Alzoo moeten zy ook nu vraagen; *Waarom den Tweeden Beeker ingeſchonken word, eer zy Gegeeten hebben?* Hier op antwoord elk den Jongens, 't geen hy weet; en hy word haaſt weeder-om tot de Tafel en het Eeten genoodigd. By-aldien den Jongen noch tot die Ouderdom en Kennis niet en is gekoomen, Dat hy dit of diergelijk uyt hem zelven Vraagen kan; zoo leerd hem de Vader vraagen: En zoo'er geen Zoon is, Vraagd de Vrouw haar Man, of de Vader vraagd hem zelven; of Twee Rabbinen vraagen Malkander, Wat deeze byzondere Maniere van Avondmaal houden beduyd? Een *Lams-Bout* of *Schouder*, word by de Hebreën Seroah genoemd; welk Woord ook een *Arm* beteekend: Het hard *Ey* datze te gelijk met den Bout opzetten noemd-men op 't Kaldeës, Beah; Dat eygentlijk *Willen* beduyd: En alzoo willen zy, Dat hier door aangeweezen word; *Datze Godt Verloſt heeft met eenen hoogen Arm.* Nogtans en durvenze niet bekennen datze deeze Schouder in de plaatze van het Paſcha Eeten, op datze niet en zouden ſchijnen, het Paaſch-Lam buyten 't Heylige Land te Eeten; 't geen Verbooden is. Daar naa Zingenze een taamelijk lange Lofzang, weegens de Verloſſing uyt Egipten: En wanneerze daar in, tot aan *De Tien Plaagen van Egipten* gekoomen zijn; Zingenze Langzaamer, en Sprengen met de Vinger een weynig Wijn uyt de Beeker; om aan-te wijzen, Dat de Plaagen van Egipten, alzoo uyt haare Huyzen, in die van haare Vyanden moogen overgaan. Daar op neemd elk zijnen Beeker in de Hand; en Zingen weeder met Luyde Stemme; *Daarom zijn wy Verpligt, hem te Belijden, te Prijzen, te Eeren, te Verhoogen, te Verheerlijken en te Zeegenen; die ons en onze Vaderen alle deeze Teekenen gedaan heeft; en ons uyt de Slaavernye, in Vryheyd, en uyt Droefheyd in Blijdſchap overgebragt heeft; om Vroolijke Feeſtdaagen te Vieren met alle Vroolijkheyd; Daarom zeggen wy, Prijſt den Heere.* &c. En dit geëyndigt zijnde, Drinkt elk zijn Beeker ten Tweedemaal uyt, Lêenende opwaards als Princen en groote Heeren. Maar naadien het gebeuren kan, Dat het Gemoed des Huys-Vaders, onder al deeze Plegtigheeden, elders heenen, als op het Paſcha denkt, alzoo Waſt hy thans weederom de Handen van Nieuws, en ſpreekt daar op het Gewoone Gebeedeken; want de Opperſte Koek uyt de Schootel neemende, Zeyd hy: *Gezeegend zijd gy Heere onze Godt, Gy Heere des Weerelds, die het Brood uyt de Aarde Voortbrengd.* En daar van noch niets Eetende, neemd hy ook de Halve Koek, en zeyd; *Gezeegend*, &c. *Gy die ons door uwe Gebooden Geheyligt en Ongezuurde Koeken bevoolen hebd te Eeten.* Daar op breekt hy aanſtonds een Stukje van de Twee Koeken en Eet, en geeft ook andere die aan de Linker zijde opwaards Lêenen, Datze zullen Eeten. Zy neemen hier toe Anderhalve Koek (daarze nogtans op den Sabbath en op andere Feeſtdaagen, Twee Heele Brooden neemen;) om dat in de Beſchrijving van dit Feeſt, van een Brood der Verdrukking, der Ellende, en Armoede gewag gemaakt word. Maar nu iſſet bekend, Dat de Arme zelden, Heele Brooden, maar alleen Stukken en Brokken hebben. Invoegen, de Joden, die

Paaſch-Koek.

De Tweede Beeker op der Joden Paſcha ingeſchonken.

Wat de Lams-Bout en 't hard Ey, op 't Joden Paſcha beduyden.

En der zelver gebruyk.

De Waſſinge der Handen herdaan.

Deut. 16: 3.

die hier zoo kort te vooren, voor Vrye Heeren en Rijk wilden aangezien zijn, haar nu weederom als Arme Beedelaars aanstellen. Hier op neemd den Huys-Vader andermaal van de Groene Kruyden, Dooptze in die Wel-toegemaakte Poespas of dikke Zousse, diewe zoo strax naa de Sweem van der Egiptenaaren, Leeme Tichel-aarde en Kaf, beschreeven hebben; en zeyd daar by; *Gezeegend*, &c. *Zijd gy Heere, die ons Gebooden hebd, Bittere Kruyden te Eeten.* Alsdan Eet hy, en beveeld ook andere te Eeten. Eenige Joden schrijven, Dat zy deeze Zousse dus Lekker toemaaken, op datze de Venynige Aardt der Bittere Kruyden Dooden zouden: Andere zeggen, Datter gemeenlijk Wormen in zijn, die hier door Sterven. Egter moetmen de Kruyden niet lang in die Zous laaten; op datze haare Bitterheyd niet en Verliezen: Waarom dan ook de Zousse kort naa de Indoopinge, Weg-gezet word, op dat'er niets en zy, 't geen de smaak der Bittere Kruyden Verzagten kan. Maar dewijl hen onder het Eeten der Zousse weederom in Gedagten komd, Dat haare Vaderen als in de Gevangenis zijn geweest, en in Leem en Tichelen hebben moeten Arbeyden; zoo en Lêenen zy onder het Eeten niet aan. Terstond neemd hy de Derde Koek uyt de Schootel, breekt'er een Stuk af, en neemd weederom van de Bittere Kruyden, en Eet die naa de Omwenteling te zaamen op; doch hy en Dooptze niet in de Zousse; om dat Rabbi Hillel, doe de Tweede Tempel noch stond, alzoo gedaan en uyt Exod. 12:8. goed-gekeurd heeft; dewijl'er gezeyd word; *Gy zuld de Ongezuurde Brooden met Bittere Kruyden Eeten.* En hier meede eyndigd de Voorbereyding, tot de Wettige onderhouding van 't Pascha: Want alsdan beginnen zy eerst regt Avondmaal te houden, en Eeten alles wat hen Godt en haar Beurs verleend heeft: Banketteerende met alle Vroolijkheyd tot aan de Middernagt. By zommige Joden zetmen geen Gebraaden Vleesch op Tafel; op datze niet en zouden schijnen, het Paasch-Lam teegen 't Gebod, buyten Kanaan te Eeten. Doch in zommige plaatzen, neemen de Joden de Vrijheyd aan haar zelven. Eenigen Eeten Eyeren, en willen dat zulx een Teeken van Rouw en Leetweezen is, om dat de Verwoestinge des Tempels ook in dit *Vers* Voorzeyd en aangeweezen word; *Met Ongezuurde Brooden en Bittere Kruyden zuld gyze Eeten.* En hier blijft elkeen Vermaand, de Maag niet met al-te veel Spijs en Drank te Overlaaden, op dat niemand met Walging of Afkeer van de volgende Koek mogt Eeten; of dat hy half Dronken in Slaap valle, en alzoo onbequaam zy, met andere den Lofzang te Zingen. Naa het Avond-Eeten, omtrent de Middernagt, brengd den Huys-Vader de Halve Koek voor den dag, dien hy van 't begin af Verborgen had; hy Eet een weynig daar van, en reykt ook aan al de andere Gasten, een Stukje daar van toe. Deeze Halve Koek noemenze APHIKKOMIN, en vertoond het Paasch-Lam, welke naa het Avond-Eeten, van de half of heel Verzaadigde, pleeg Gegeeten te worden: Ook wordze bewaard, tot het eynde deezer Hoogtijd, op dat de Smaak van Paasschen en der Ongezuurde Brooden 't Geheemelte van haaren Mond aankleeve. Waarom zy dan ook naa het Eeten van deeze Koek, verder, geheel en al niets en moogen Eeten. En wanneer zy daar van Eeten, zoo Zittenze met een Moedige Lijfs-Gestalte, Lêenende over de Linker-Zijde, en Wrijven de Handen, Dat het haar Welgaa. Hier op word yder weederom een Vollen Beeker ingeschonken, die zy strax op de Voorige Wijs Uytdrinken; zijnde dit den Derden Beeker die Geheyligd word; en zeggen daar meede te-gelijk de Dankzegging: En de Vierde of Laatste Beeker word ingeschonken; welken den Huys-Vader in de Hand neemd en zeyd; *Stort uwe Gramschap uyt over de Heydenen, die u niet en Kennen, en over de Koningrijken, welke uwen Naame niet aangeroepen hebben. Stort uwe Gramschap uyt over haar en uwe Grimmigheyd grijp haar aan en Verpletterze.* Terwijlze dit opzeggen, Loopt eenen en opend de Voordeur des Huyzes zoo wijd als hy kan; om te betuygen dat zy veylig zijn, terwijlze op Godt betrouwd hebben: En dat dit zy LAJIL SCHIMMURIM, *De Nagt der Bewaaringe;* waar in haar Godt Bewaard voor

Eeten weederom van de Bittere Kruyden onder een Zeegenspreeking.

Hoe de Joden de Voorbereyding van 't Pascha eyndigen, en het Feest verder Vieren.

Laatste Eeten van de Paasch-Koek APHIKKOMIN.

De Derde Beeker ingeschonken.

Psal. 79:6. en 69:25. Klaagl. 3:66.

voor alle quaad: Jaa dat hy om dit Geloove haar den Meſſias zenden zal, welke zijn Gramſchap uytſtorten zal over de Gojim of *Heydenen*. En met dusdaanige quaade Wenſchingen, Vervloeken zy vaſt alle Volkeren, die geen Joden zijn: En hôôpen daar by dat Elias haaſt koomen zal, om de komſte van den Meſſias te Boodſchappen; den welken haar in den zelven Paaſch-Nagt zal Verloſſen, gelijk zy in een ander Gebedt; 't welk Ads Rubh Nasim begind; Roemen, Dat by naa alle Wonderbaare Verloſſingen der Patriarchen onder Iſraël, in deezen Nagt geſchied zijn. En daarom Bidden en Wenſchen zy, Dat Godt weederom tot haar wil koomen en haar uyt de Gevangenis Verloſſen; doch de Heydenen ſtraffen, gelijk hy eertijds de Egiptenaaren Geplaagd en Uytgedelgd heeft. En hier van daan Gebeurd het ook wel onder hen; Dat zoo haaſt de Voordeur wijd open gezet is, en deeze Vloeken uytgeſprooken zijn, yemand van de Gaſten, in een helder Wit of Glimmend Kleed, Heymelijk tot de Eet-Kaamer inſluypt, op dat de Kinderen Gelooven mogten, Dat Elias daar is, die d'On-Joden ombrengen zal. Daar naa brengd de Vader de Reſt der Paaſch-Gebeeden, ten eynde, en beſluyt dezelve met deeze Woorden: *Almagtige Godt, Bouwd nu in korten Tijd, uwen Tempel op; Haaſt u Heere zulx te doen in onze Daagen: Bouwd nu, Bouwd nu, Jaa Bouwd nu in Korten Tijd uwen Tempel, O! Barmhertige Godt, Groote Godt, Zagtmoedige Godt, Hoogſte Godt, Goede Godt, Uytneemende Godt; Godt der Joden; Herſteld in 't Korten uwen Tempel, Haaſt u, Jaa Haaſt u in onze Daagen: Bouwd nu, Bouwd nu, Bouwd nu, Jaa Bouwd nu Haaſtig uwen Tempel.* * *Magtige Godt, Leevendige Godt, Sterke Godt, Geroemde Godt, Eeuwige Godt, Verſchrikkelijke Godt; Koninglijke Godt, Rijke Godt, Schoone Godt, Getrouwe Godt; Herſteld nu in 't Korten uwen Tempel, Haaſtet u in onze Daagen: Bouwd nu, Bouwd nu, Jaa Bouwd nu Haaſtelijk uwen Tempel.* Met deezen Vierden Beeker, Voleynden zy den Lofzang. En ten ſtaat naadien niet Vry in deezen Nagt verder eenige Wijn te Proeven; ten waar een Zieken, of die met eenige Swakheyd der Maage overvallen wierd: Want alsdan iſt Geoorloft den Vijfden Beeker in te Schenken; daar by voegende de Opzegging van den Lofzang die zy de *Groote* noemen. Doch het Water Drinken is verbooden. Die den Vijfden Beeker noodig heeft, moet zig daar by in gedagten brengen; *Den Dronken-maakende Beeker* der toekomſtige Verloſſing. En dit getal der Drink-Beekers moet niet overtreeden worden, om datze den gantzen Nagt met de Ceremonien van het Paſcha moeten bezig zijn, die Wettelijk te onderhouden; en zulx wel voornaamelijk door d'herhaaling, van de Gedagtenis der Verloſſing uyt Egipten; en Prijzingen der Wonderen Gods den Vaderen gedaan, tot datze van den Slaap overvallen worden. En daarom, zoo yemand voortvoer meer te Drinken, zou hy ligtelijk Dronken worden, en zommige Dingen vergeeten, of eenige verkeerdelijk doen. Daar is geen Jood, of hy vind zig volgens d'Inſtelling der Rabbinen verpligt, hem zelven ten minſten Wijn tot Vier Beekers te verſchaffen; en agten zulx met de Goddelijke Wet gelijk. En zoo yemand op geenerhande wijs zoo veel Wijn hebben kan, moet hy Rozijnen Koopen, en die zoo lang in Water te Weyken zetten, tot het Vogt, de Smaak van Wijn bekomd, en zoo hem ook dat Middel ontbreekt, zal hy Brood in plaatze neemen: Of de Zeegening daar over ſpreeken, die men neſſens andere Ceremonien gewoon is over den Wijn te doen. Naa het eyndigen van het Paaſch-Maal, begeevenze haar tot de Ruſt, en hebben niet van nooden, als op andere Tijden Godt te Bidden, Dat hy hen in den Slaap voor alle Booze Geeſten wil bewaaren; naadien deezen Nagt in 't Boek Exodus, Lajil Schimmurim, of *Nagt der Bewaaringe* genoemd word. En daarom gelooven zy, Datze in deezen Nagt van alle Beſchaadiging Veylig zijn. 't Geên dan ook de Reeden is, Datze haare Deuren den gantzen Nagt open laaten, hôôpende dat Elias koomen en haar uyt Ellende en Gevangenſchap Verloſſen zal. En zulx doen zy gemeenelijk Twee Nagten lang, in plaatze van het Paaſch-Lam, Datze met de Ceremonien die in Exodus gevonden worden, eertijds

Zetten de Voordeur open op dat Elias koomen zou. Matth. 27: 47, 49. Marc. 15: 36.

Beſluyt der Paaſch-Gebeeden.

* Een ydele herhaaling van Woorden, die Kriſtus een Naaaping der Heydenen noemd. Matth. 6:7.

En Drinken den Vierden Beeker.

Herhaalen de Verloſſing uyt Egipten.

Wijn op 't Paſcha noodzaakelijk aan Arm en Rijk.

Joden moogen op den Paaſch-Nagt wel zonder Bidden Slaapen gaan.

tijds moeſten Eeten. Maar naadien de Rabbinen leeren, Datze naa de Verſtooring van Jeruſalem, het Paaſch-Lam niet meer Slagten, noch volgens d'Inſtelling van Moſes Eeten moogen, agten zy dat niemand aan deeze noch aan geen van al d'andere Offerhanden Verbonden is, 't en zy in 't Land Kanaans; Dat alleen een Reyn en Heylig Land is, doch alle andere Beſmet en Onreyn zijn.

Paaſch-Lam by de Joden zeederd Kriſtus, naagelaaten te Eeten.

Waar over zommige Geleerde Kriſtenen hebben aangemerkt; Dat naadien de Joden, zeederd de Tijd dat Kriſtus als het Waare Paſcha, Geſlagt en Geofferd is; het Paaſch-Lam in geene plaatzen waarlijk en behoorlijk gegeeten hebben, (zelfs niet die Joden, welke Kanaan en Jeruſalem bewoonen;) En daar by ook geheel-en-al geene Offerhanden meer en Offeren; daar noodwendig een andere Oorzaake moet zijn, waarom het Eeten van het Paaſch-Lam en de Offerhanden te-gelijk met alle de Oude Ceremonien opgehouden hebben. Voorwaar indienze niet geheel-en-al met Verblindheyd en Traagheyd des Herten overvallen waaren, zy zouden binnen die ruyme Tijd van omtrent Zeeventien Honderd Jaaren, genoegzaame geleegentheyd gevonden hebben, om dit naa te ſpooren. Doch nu ſchijnd men veel-eer met den Pſalm-Digter, van haar te konnen zeggen: *Deezen haaren Weg, is eene Dwaasheyd van hen, nogtans hebben haare Naakoomelingen een Welbehaagen aan haare Woorden. Mijn Volk heeft mijne Stemme niet gehoord; en Iſraël heeft mijner niet gewild: Dies heb Ik het overgeeven in 't goeddunken haares Herten, Datze Wandelen in haare Raadſlaagen.*

Pſal. 49: 14 en 81: 12, 13.

Waarom de Joden zeggen, Dat zy het Paaſch-Lam thans niet en Eeten.

Maar wat brengen doch de Rabbinen by om de naalaating van het Paaſch-Lam vaſt te ſtellen, en een Bewijs-glimp aan te ſmeeren? Zy brengen Deut. 16: 5. by, daar gezeyd word; *Gy zuld het Paſcha niet moogen Slagten, in eene Uwer Poorten, die de Heere Uwe Godt U geeft; maar aan de plaatze die de Heere Uwe Godt Verkiezen zal, om daar zijnen Naam te doen Woonen: Aldaar zuld Gy het Paſcha Slagten aan den Avond, als de Zonne ondergaat.* En hier uyt bewijzen zy haare Inſtellinge. Doch die de Schriften des O. Verbonds verſtandelijk ingezien heeft, zal ligt bemerken, Dat de Waare Zin van dit Gebod hier op uytkomd: Dat zy daar naa, (wanneerze in Kanaan zouden gekoomen zijn, en een vaſtgeſtelde Regeering, een Moeder-Stadt en Tempel zouden hebben, waar in Godt wilde, Dat zijnen Naam onder hen Woonen zou;) in geen andere plaatze het Paaſch-Lam zouden Slagten, als in die Stadt, naamelijk Jeruſalem; op dat zy door Jaarlijx derwaards, als naa de Kerk-Bewaardſter des Godsdienſts, uyt alle plaatzen opgaande, de Eenigheyd des Geloofs des te beeter bewaaren zouden. Maar naa dat haar Koninglijke Heerſchappye Verſtoord wierd, en zy van weegen de Oorlogen en andere Ongemakken der vervalle Tijden belet wierden naa Jeruſalem op te gaan; hebbenze dikmaal een Paaſch-Lam elk in zijn Huys, en Woonplaatze Geſlagt, gelijk in 't Tweede Boek der Koningen te zien is. Doch wanneer de Regeering hervormd was, hebbenze het Paſcha weederom met groote Pragt en Blijdſchap gehouden, gelijk de Koning Joſias gedaan heeft. En daarom, naadien zy van over de Zeſtien-Honderd Jaaren af tot nu toe, het Paſcha niet behoorlijk hebben konnen Slagten noch Eeten; kan niet alleen de Verſtooring van Jeruſalem en Ondergang des Tempels, maar een veel-grooter en ſwaarder Stuk d'Oorzaak weezen, waarom zy in dusken langduurigen Verſtooring en Gevangenſchap, flaauwhertig en naalaatig zijn. Immers is Jeruſalem eeniger-wijze Herſteld, en ſtaat noch heeden ten Daage of ten deele op de voorige plaatze; waarom en is dan ook den Tempel niet Herſteld? Jaa waarom en zijn de Offerhanden met al de reſt der Oude Ceremonien, niet in haar voorigen ſtaat Herſteld? Doch dit en konnen de Joden niet zien, zoo lang zy Moſes met een Dekzel op 't Aangezigte beſchouwen.

2 Kon. 23: 22.

Der Joden Uytvlugt van 't niet-Eeten des Paaſch-Lams verydeld.

Waarom op 't Paaſch-Maal Vier Beekers Inge-

Maar gelijk we zoo terſtond zeyden, Datter op het Paaſch-Maal Vier Beekers voor yeder Gaſt worden Ingeſchonken, naamelijk Twee voor, en Twee naa het Avond-Maal, welke naa de Zeegening, van elk moeten Uytgedronken worden; alzoo diend hier noch gezeyd, om wat Reeden zulx geſchied? Naamelijk

melijk gelijk Rabbi Bechai zeyd; tot Gedagtenis, en Dankzegginge der Vierderley Verlossinge, waar van in 't Boek der Uyttogt, met deeze Woorden gerept word; *Ik zal U-Lieden Uytleyden van onder de Lasten der Egiptenaaren; Ende Ik zal U Redden uyt haare Dienstbaarheyd; Ende zal U Verlossen door een uytgestrekten Arm, ende door groote Gerigten: Ende Ik zal U aanneemen tot mijn Volk, en Ik zal U tot een Godt zijn*, &c. 't Welk *In* Sepher Colbo verklaard word, Dat hier zeer uytneemende en grootvoerige Wonder-Daaden te kennen gegeeven worden; waar over zy Godt byzonderlijk Vierwerf moeten Danken; als I. Datze Godt uyt d'Egiptize Dienstbaarheyd heeft Uytgevoerd. II. Dat hyze niet alleen uyt d'Egiptize Slaavernye Verlost en van onder Farao heeft Uytgeleyd, maar hen daar-en-booven in een eygen Vryheyd gesteld, en tot een byzondere Republijk gemaakt heeft. III. Dat hy ook d'Egiptenaaren door zijne Goddelijke Gerigten te-niete gedaan heeft. IV. Dat hy Israël met Lichaamelijke en Geestelijke Vryheyd Beschonken en zoodaanig tot zijn eygen Volk aangenoomen heeft, Datze alleen waardig geagt zijn, de Goddelijke Wet deelagtig te worden. En derhalven op datze nooyt de Vervulling van deeze Vierderley Verlossingen vergeeten zouden, Drinken zy op alle Paasch-Tijden, Vier Beekers Wijn uyt. Wat het nu ook verder te beduyden heeft, Dat zy by den Vierden of Laatsten Beeker, deeze Vervloekinge spreeken; *Stort Uwe Gramschap uyt over alle onze Vyanden*, &c. Daar van heeft Rabbi Bechai, insgelijx gezeyd; Dat zulx geschied, om dat Godt op den Jongsten Dag de Volkeren der Weereld, Dat zijn al die geen Joden zijn; Vier Beekers der Goddelijke Wraake Inschenken en te Drinken geeven zal; gelijk'er geschreeven staat, Jer. 25: 15. *Neemd deezen Beeker des Wijns der Grimmigheyd, van mijne Hand, en geeft daar van te Drinken alle Volkeren*, &c. En weederom Jer. 51: 7. *Babel * was een Gouden Beeker in de Hand des Heeren, die de gantze Aarde Dronken maakte; De Volken hebben van haaren Wijn Gedronken, daarom zijnze Dul geworden.* En Psal. 11:6. *Hy zal op de Goddelooze Stroppen Reegenen; Vier en Swaavel, ende een Geweldige Storm-Wind, zal het deel van haaren Drinkbeeker zijn.* En eyndelijk ook Psal. 75: 9. *Want in des Heeren Hand, is een Beeker, ende de Wijn is beroerd; vol van Mengelinge, ende hy Schenkt daar uyt; doch alle Goddelooze der Aarde zullen zijnen Droessem uytzuygende Drinken.* Dit brengd Rabbi Bechai by. Maar indien de Joden deeze Beekers ter Deugden inzaagen, zy zouden moogelijk haast erkenen, Datze voor Hen-Lieden eerstelijk Ingeschonken wierden; gelijk dezelve Jeremias korts daar naa duydelijk genoeg te kennen geeft; zeggende; *Ende Ik nam den Beeker van des Heeren Hand; en Ik gaf te Drinken allen den Volken, tot welke de Heere my gezonden hadde.* Naamelijk; *Jerusalem en de Steeden van Juda; ende haare Koningen en haare Vorsten: Om die te stellen, tot eene Woestijne, tot een Ontzettinge, tot eene Aanfleuytinge, ende tot eenen Vloek, gelijk het is ten huydigen Daage*, &c. En het zoude voorzeeker wel konnen zijn, Dat wanneer de Joden deeze Vier Beekers geheel-en-al zullen Uytgedronken en Verteerd hebben; Dat zy niet meer volharden zullen, een zoodaanigen Vloek-Beeker den On-Joden toe-te Drinken. Waar uyt wy dan nu genoegzaam meenen te verstaan, Dat de Joden heedensdaags, het Pascha niet meer onderhouden, naavolgens de Goddelijke Instelling van Moses, maar naa de Overleevering der Rabbinen; die in meerder agting by hen zijn, dan de Goddelijk-beschreeven Wet. Rest derhalven hier alleen noch by te doen; hoedaanig de Joden doorgaans, de Zeeven Daagen van haar Paasch-Feest onderhouden en ten eynde brengen.

Op den Eersten Paasch-Dag des Morgens, gaanze in de Synagoge; Zingen de Gezangen Semiroth; en ook zommige Psalmen, als op den Sabbath: Ook spreekenze veele Gebeeden, en het Wet-Boek word met plegtelijke Ceremonien behandeld: Als waar toe Twee Afschriften, of gantze Boek-Rollen, uyt de Heylige Arke, of Boek-Kas gehaald, en Vijf Mannen opgeroepen worden, die eenige Lessen daar uyt voor-leezen: Doch zoo den Eersten Paasch-Dag op een

schonken worden.

En dat zulx tot een Vierwerfze Dankzegging geschied.

Waarom by den laatsten Beeker een Vervloeking over de Heydenen uytgesprooken word.

*. Of als de Joden leezen, *Is een Gouden Beeker in de Handen des Heeren.*

Vloek-Beeker voornaamelijk voor de Joden zelfs Ingeschonken. Jer. 25: 7.

Der Joden Godsdienstige pligten, op de Zeeven Daagen van 't Paasch-Feest.

een Sabbath invald, wordender Zeeven Leezers opgeroepen, even als op andere Sabbatten geschied. Naa het eyndigen der Gebooden, Zeegend den Priester het Volk; doende daar toe de Hand en Vingeren, op 't wijdste van malkander: Want de Joodze Leer-Meesters zeggen, Dat zig de Goddelijke Majesteyt, alsdan, over de Handen des Priesters uytstrekt en Rust: Waarom het gemeene Volk verbooden is, zijne Handen aan te zien; want die zulx doed, zal aanstonds Blind worden. Naa 't eyndigen der Gebeeden, gaanze naa Huys, en houden een goede Maaltijd; alhoewel zy haar niet overlaaden moogen, om van de Drij Koeken daar we van gesprooken hebben, des te graager te Eeten. En deezen Eersten Paasch-Dag naa de Wet, is IOM TOBH, eenen *Goeden-Dag*: En zoo is meede den Zeevenden; dewijl in de Wet Verbooden is, op dezelve eenig Werk te doen; uytgezonderd de Bereyding der Mond-Kost. Exod. 12: 16. en Lev. 23: 7. te vooren van ons genoeg verklaard. En daarom zoo yemand eenig Werk doet, buyten 't geen tot de Spijs-Bereyding noodig is; hy is Strafbaar naa de Wet. Want eenen *Goeden-Dag* word den Sabbath gelijk-geagt; en daarom is al wat op den Sabbath Verbooden is, ook op *Een Goeden-Dag*, en op een *Feest-Dag* Verbooden. By d'Heedensdaagze Joden, word insgelijks den *Tweeden Dag*, in dezelve waarde gehouden, als meede den *Agtsten*; en zulx van weegen d'onzeekere Reekening der Nieuwe Maane; want alzoo hebben 't de Rabbinen ingesteld. Maar gelijk de Joden heel zelden, in eenige Wet of Instelling eenvoudiglijk rusten, zonder die te beknibbelen; alzoo is ook onder hen dikwils betwist; *Welk, en hoedaanigen groot Werk, den Arbeyd van eenen Goeden-Dag moet zijn?* Als naamelijk, Hoe veel men moet Kooken? Wat Spijze men behoord te Eeten en diergelijke Beuzelingen. Want men mag niet meer Kooken als men op dien Dag kan Eeten: Egter mag men een goeden Pot met Vleesch op den Heerd zetten, alhoewel 'er meer in is als op dien Dag kan gegeeten worden; want de veelheyd van Vleesch maakt het Zop aangenaamer en kragtiger; gelijk ook het veel Vleesch te zaamen Gezooden, 't een 't ander Smaakelijker maakt. Doch men mag niet meer Braaden dan men dien Dag meend te konnen Eeten; naadien veel Vleesch te zaamen Gebraaden, daar door niet aangenaamer word; ook isset den meesten Smaakelijker Warm dan Kout. Vleesch te Zouten, is Geoorlofd, dewijl Ingezouten Vleesch den Eersten Dag aangenaamer dan den Tweeden is. Al 't geene een Dag te vooren kan en mag Gekookt, en zonder verlies van Smaak kan behouden worden, Dat moet men Daags te vooren Kooken; die zulx niet lijden konnen, mag men den zelven Dag en op andere Feest-Daagen, behalven op den Sabbath gaar-maaken. Peeper en andere Kruyderyen, moogen op een Feest-Dag gestooten worden, om dat anders de Kragt vervliegd zooze lang gestooten zijn: Nogtans en moet men daar meede niet als op andere Daagen te-werk gaan; maar men moet de Stamper omkeeren, en de Vijzel een weynig op zijde doen hellen; op dat hier door eenig onderscheyd zy tussen het Werk van een Feest-Dag, en dat van eenen gemeenen Werk-Dag. Een Bekakt Kind, mag van zijn Moeder of andere Joodze Vrouwe Gewassen worden; maar het is een Volwassen Jood Verbooden zig te Baaden, schoon ook dat hem het Water van een Kristen wierd aangebragt. Een Keers of Lamp is niet Geoorlofd te Snuyten; en zoo ymand een Wasch-Keers niet geheel wil Verbrand hebben, mag hyze in Water Uytblussen. Op een Feest-Dag moet geen Kristen van eenig Jood te Gast genood worden, op dat hy desweegen niet genoodzaakt word, meer te Kooken of eenig Werk te doen, waar door de Feest-Dag Ontheyligd kon worden: Doch zoo yemand al-zulk-een onverwagten Gast overkomd, en men niet voorby kan hem Spijs te bieden, dien ist Geoorlofd te doen aanzitten: Want gelijk in 't Gebod gezeyd word, *De Zaamenroeping zal zijn voor U.* Zoo word zulx in de MIDRASCH verklaard; *U-Lieden, niet den Honden; U-Lieden, niet den Kristenen.* Doch het noodigen van Arme, Weeduwen en Weezen, agtenze volkoomen prijsselijk. Men mag ook over eenen Ongeluk-zeggenden Droom, geen Vasten op de Feest-Daage Instellen,

Joodze Benaamingen omtrent de Dingen die op deeze Feest-Daagen gedaan en niet gedaan moogen worden.

len, om datter geschreeven staat; *Gy zuld Vroolijk zijn op Uw Feest.* Deut. 16: 14. En derhalven moeten de Joden op haare Feest-Daagen van Blijdschap en Vreugd Huppelen en Springen; 't geen met een Leedigen Buyk en Nugtere Maage, geen val heeft. Doch op een Sabbath kan een Ziele, over een Quaad-voorspellende Droom, met Vasten Gepijnigd worden; want van den Sabbath word maar alleen de *Wellust* Geroemd: Maar die alzoo Vast, dien isset een *Wellust* op den Sabbath te Vasten; naadien hy op die wijs het Gevaar des Drooms Verzoend, en Afkoopt, en zijn Herte alzoo daar over met Blijdschap Vervuld word. En daarom konnen die, welke op den Sabbath Schreyen, met Schreyen vermaakt worden, terwijlze Verligting van haar gevreesde Smerte gevoelen. Doch op den Feest-Dag isset Schreyen Verbooden, om dat men niet te-gelijk Schreyen en Lacchen kan. Indien een Hoen of Endvoogel gevuld, den Aars toegenaayd word, moet men den overigen Draad Afbranden, maar niet Afsnijden, noch Afbijten; daar-en-booven moet ook de Naald Daags te vooren Gevessemd zijn. De Vaaten die des Morgens, of Smiddags gebruykt zijn, moet men niet Afspoelen, omze weeder des Nagts te gebruyken; maar andere neemen die lang te vooren Schoon waaren. 't Is meede niet Geoorlofd te Vissen, noch Voogelen te Vangen, ook niet ter Jagt te gaan: En schoon een Kristen die op den Feest-Dag Gevangen had, en aan een Jood Verkogt; mag hy'er niet af Eeten, als naa dat het Feest vervuld is. Egter ist Geoorlofd, de Hoenders en Ganzen, die men zelfs t'Huys heeft, te-Vangen, maar niet veele t'zaamen om'er de Beste uyt te kippen. Op eenen *Goeden Dag*, moet men niets Koopen voor een bedongen Prijs: En by aldien yemand een Last-Beest Kogt; die moet met den Verkooper niet eens worden, aangaande zeekere Zomme daar voor te Betaalen, maar hy zal zulken Dier neemen waar van noch eenen van gelijken Prijs is; en den volgenden Dag zal hy tot den Verkooper gaan, en uyt de Waardeering des Onverkogten, zal hy 't Waardeeren, 't geene hy Geslagt of tot zijnen Dienst naa hem genoomen heeft. En by al deeze Viezevaazen is eyndelijk noch een ander swaarwigtig Geschil opgereezen; naamelijk, *Of men een Ey, Dat op een Feest-Dag geleyd is, wel Eeten mag?* Waar van zy dan neffens veel andere vieze Dingen, een gantze Verhandeling in den Thalmud hebben, die zelfs ook daar van Beza, Dat is 't *Ey* genoemd word; om dat dezelve met de Twist-Reeden van het Ey, aldus begind: *Een Ey op een Feest-Dag geleyd; zeyd de School van* Schammai, *mag men Eeten; Doch den Aanhang van* Hillel, *ontkend zulx*, &c. Alwaar dan ook verder van de Boom-Vrugten, en Warm-Moes-Kruyden, die op een Feest-Dag getrokken of Afgesneeden zijn; van het Slagten, Hout-Klooven, Vyer-Aansteeken, Kooken, Braaden, Kneeden, Brood-Bakken, Vee-Melken, en oneyndig zulke Dingen meer gehandeld word: Over welke weederom andere Rabbinen, met langwylige beknibbelingen, elk om 's eerst, naa de Louwer-Krans gestreeft hebben.

Eenige Joodze Viezigheeden opgeteld.

Omtrent den Avond, gaan de Joden weederom in de Synagoge om te Bidden; daarze egter niet lang Vertoeven, maar zig naa Huys spoeden: Want zoo haast het Avond-Gebed verrigt is, moet het Avondmaal bereyd worden; 't geen zy even met dezelve Ceremonien doen; als zy op den Avond des Daags te vooren gedaan hebben. Den Dag daar aan, te weeten *Den Tweeden Dag*: Vieren zy geheel op dezelve Manier, en Eeren Godt, als Daags te vooren; en doen zulx van weegen dat het Heeden by haar twijffelagtig en onzeeker is, op welken Dag de Nieuwe Maan der Lente-Maand invald; en derhalven niet Net weeten konnen, wanneer het de Veertiende der Maand zy: Hierom houden zy het Paasch-Feest Twee Daagen lang, op datze te zeekerder zijn, van niet geheel-en-al van den waaren Dag des Feests af-te dwaalen. En zoo yemand binnen deeze Twee Daagen nog yets van den Zuurdeessem in zijn Huys vind, mag hyze niet aanraaken, veel min Nuttigen; en daarom zal hyze met een Schootel bedekken, en op de volgende Daagen Verbranden. Wie eenige Huys-Voogelen, als, Hoenders, Gan-

Tweeden Dag naa 't Eeten des Paasch-Lams.

Maart.

Ganzen, Duyven &c. Haaver of Tarwe voorwerpt, moet hem wagten zulx niet in een Vogtige Plaatze te doen: Want het kan geschieden, Datze yets laaten liggen, 't geen zou konnen Schieten en Opwassen; en dat zou zoo veel zijn als of hy op den Feestdag Gezaayd had. In de Tweede Paasch-Nagt, beginnen zy de Daagen OMER, of der *Schooven* te tellen; daarwe strax van spreeken zullen. Doch de Vier volgende Daagen, zijnze slegts Verpligt, ten halven te Vieren: Waar van daan dan ook de Vijf Tussen-vallende Daagen, CHOL HAMMÖED, Dat is, *Ongeheyligde*, of *Werkdaagen der Feesten*, genoemd worden. Want op deeze zijn niet alle, maar alleen eenige Werken Verbooden, om een onderscheyd tussen deeze en andere Daagen te maaken, welke gants geen Heyligheyd en hebben. Want alhoewel haar de H. Schrift geenzinds den Naam van Sabbath, opdraagd; zoo noemdze dezelve nogtans, MIKRA KODESCH, een *Heylige Zaamenroeping*; en behooren tot het Feest. Maar naadien het de Gemeente zeer schaadelijk zou zijn, Zeeven of Agt Daagen lang, geheel van alle Werk Leedig te zijn, hebben de Rabbinen de volgende dingen toegelaaten: I. Zulke, die Verzuymd of Naagelaaten zijnde, Verderven, of die schaade toebrengen, en yemand daar over alzoo met Hertzeer zou konnen aangetast worden. II. Noodzaakelijke dingen, die 't Gemeene-Best aangaan. III. Die ook elk Perzoon in 't byzonder, Hoognoodig zijn; alhoewel niet die een Konst of Handwerk raaken. IV. Die tot het Feest aangeleyd en uytgevoerd worden; schoon zy elders Verbooden zijn; en wel voornaamelijk op dat de Dag-Gelders wat te winnen hebben; zooze anders aan Spijs en Drank om het Feest te vereeren, eenig gebrek mogten hebben. Doch dit moet al in stilligheyd, en met het minste beslag geschieden. Voornaamelijk moet menze op eenige andere Wijze doen, als gewoonlijk op andere Daagen geschied. Dus moogen ook de Vrugten verzaameld worden, zooze in Gevaar van Roovers staan. Melken is geoorloft, om den overlast der Beesten te maatigen. Verkoopen is geoorloft, by-aldien den Verkooper door uytstel, gebrek aan Geld zou hebben. En zoo ook Visch-vangen, om op het Feest te Eeten. Gemeene Weegen op-te ruymen en te verbeeteren, op dat niemand met Waagen of Paard struykele. Water-Putten, Reegenbakken en Fonteynen te Zuyveren, Paarden te Roskammen, op-te Toomen en in-te Spannen, ter oorzaak van Vermaak; maar niet uyt Noodzaakelijkheyd. Haayr-scheeren is niet geoorloft, maar men mag het aan een Jongsken wel voor de Eerste maal doen. Wie maar Een Hemd heeft, mag het zelve Wassen, zoo het Eerlijk en Heymelijk geschieden kan: En in deezer voegen moogen ook de Vrouwen, de Swagteldoeken en Leuyren der Kinderen Wassen; Nogtans maar 't een Stuk na 't ander. Insgelijx is 't geoorloft, Kostelijk Linnen, Hals-Doeken, Pajooren, * Top-Hulzels, Kraagen, Beffen en al wat tot *Paasch-Pronk* diend, te Stijven en te Strijken; de Schoenen schoon te maaken; de Messen te slijpen &c. Zoo yemand yets Schrijft, moet hy 't niet doen naa de Gewoone Wijze, maar de Pen alleen met de Ring-Vinger en den Duym houden: Ook moet hy de Letteren inbuygen en breeken, even ofze met een Beevende Hand Geschreeven waaren. En daarom wanneer de Joden op zulke Daagen, Brieven aan haare Vrienden Schrijven; Pleegenze niet zelden daar van in den aanvang Gewag te maaken, en by Voorbeeld te zeggen: *Van weegen de Daagen der Blijdschap, is mijn Schrift gebrooken, dewijl ik Schrijve met den Ring-Vinger en den Duym. Maar alhoewel mijn Handschrift hier door Verstuykt is; zoo zy egter u Welvaaren Bestendig en Groot* &c. In 't Reekenboek, Schulden, Panden &c. aan-te Schrijven, is geoorloft by-aldien yemand bekommerd is, Dat hyze anderzinds Vergeeten zou. De Naagelen te korten, hebben eenige toegelaaten; doch die in Vroomheyd willen Uytmunten, hebbender Swaarigheyd over gemaakt; en 't zelve egter niet verder naagelaaten, als dat een Vrouwe zulx mag doen, wanneerze ter Oorzaak van Reyniging, in 't Koud Water zal gaan, want alsdan moetze de Naagelen aan Handen en Voeten korten; op dat'er niet eenige Vuyligheyd onder blijve: Want het beurd de Joden meer dan

Der Joden Paasch-Pligten in de Vier volgende Daagen.

Wat dingen op deeze Daagen toegelaaten zijn te doen.

* Nu Fontansjes genoemd.

Joodze Viezigheyd in 't Schrijven op deeze Tijd aangemerkt.

dan eens, Datze *Ebben-Houte Lijstjes* aan de Vinger-Naagelen schijnen te hebben. En hier ontbreeken geen Fraaye Uytleggers onder de Kristenen, welke meenen, Dat van deeze Middel-Tijd, of Tussen-Daagen des Feest gesprooken word; Joh. 7: 14. *Als het nu in 't Midden van het Feest was; Ging Jesus op in den Tempel en Leerde.* &c. Waar toe ziet ook onze Kantteekenaars over dezelve plaatze. Maar alhoewel deeze en zommige andere Werken, in Chol Hammöed of *Werkdaagen des Feestes*, geoorloft zijn; Zijn nogtans de Joden gehouden haar op dezelve te Verblijden, en ook haare Vrouwen en Kinderen te Vermaaken; gelijk 'er belast word, Deut. 16: 14. *Gy zuld Vroolijk zijn op u Feest, Gy en uwe Zoon, ende uwe Dogter, en uwe Dienstknegt, en uwe Dienstmaagd en de Levijt, en de Vreemdeling, en de Weeze en de Vreemdeling die in uwe Poorten zijn.* Dus willenze hier uyt, Dat neffens al die genoemde, ook andere Arme, deel aan de Vreugd van dit Feest zullen hebben; en daar over in de Midrasch aangeteekend; *De Gezeegende Godt zeyd; Ik hebbe Vier Huysgenooten, en gy hebd Vier Huysgenooten; Verblijd gy de Mijne, Ik zal de Uwe Verblijden.* Verder worden in deeze Daagen geene Bruyloften gehouden, op dat de Blijdschap van het Feest, niet Verdeeld noch met andere Vermengd mogt worden. Houwelijx-Beloften moogen geschieden, doch zonder Gastmaal. Ook isset niet geoorloft eenen Dooden te Beschreyen; noch te Vasten &c. Alles op dat de Vreugd van het Feest niet verminderd worde. Zoo'er een Sabbath in die Daagen invald; houdmenze op gelijke Wijs; alhoewelze by haar, *Een Sabbath van de Werkdag* genoemd word: En niet *Een Sabbath van Moeyelijkheyd*, gelijk uyt Schaliger word aangeteekend. Maar naadien by de Hebreëen nergens zulk-een Maniere van spreeken voorkomd; blijft het by zommige Uytleggers twijffelagtig, of men Actor. 13: 42. een zoodaanigen Sabbath verstaan moet, welke daar de * *Tussen-Sabbath* genoemd word: Gelijk zoo meede onze Kantteekenaars verklaaren, alhoewelze het anders Overzetten: 't Geen moogelijk op Maandag of Donderdag zou konnen betrokken worden; Naadien men op die Daagen ook gewoon was, de Wet in de Synagogen te Leezen en uyt-te leggen; en alzoo niet onvoegzaam, de *Tussen-Sabbath* konnen genoemd worden, dewijl bey die Daagen, tussen Twee Sabbatthen invielen. De Zeevende Dag, is by hen weederom Heylig, volgens 't geen in de Wet Geschreeven staat, Exod. 12: 16. welk de Joden, met deeze Bewoordinge verklaaren. *De eerste Dag, zal Heylig en Feestelijk zijn; en de Zeevende, met de Feestelijke Eerwaardigheyd: Gy en zuld in dezelve geen Werk doen, behalven die tot de Spijsbereyding noodig is.* Derhalven koomen zy des Avonds en des Morgens, in de Synagoge te zaamen, om te Zingen en te Bidden; en aanschouwen met veel Nieuwsgierige gebaarden en Ceremonien het Wetboek, wanneer het uyt de Arke gehaald, en daar weederom heenen gebragt word. Maar naadien zy in twijffel zijn, welk waarlijk den Eersten Dag van 't Paaschfeest is, en datze desweegen Twee Daagen lang, van 't begin des Feests Gevierd hebben; alzoo weeten zy nu ook niet zeeker, welken Dag de Zeevende is; en daarom Vieren zy noch eenen volgenden, tot den Agtsten Dag, dien zy zoo Heylig als den Zeevenden houden. Alsdan brengen zy 't Gezuurde weederom in haare Huyzen, op dat Godt zou zien, Datze niet langer Feest houden als hy hen gebooden heeft. Aan 't eynde van 't Feest maaken zy Habhdalah, Dat is, *Afscheydinge*, of Afzonderinge des Feests van de volgende Ongewijde Daagen; uytgenoomen, Datze de Gewoone Zeegening niet en spreeken over de Lampen, noch over de Welriekende Kruyden, als zy anders wel gewoon zijn op de afscheyd des Sabbaths te doen. Daar wy elders van spreeken zullen. De volgende Neegende Dag, is ook ten deele Heylig en Feestelijk: Want op deeze Wijze pleegen zy zommige Feesten, noch een Dag aan-te hegten: Die daarom Isru-Chag, van haar genoemd is; Dat zoo veel als een *Aangeschaakelde Dag* beteekend: En neemen zulx uyt Psal. 118: 27. (Daar onze Overzetters leezen; *Bind-het Feest-Offer met Touwen aan de Hoornen van den Altaar*:) Doch de

Joden moeten op dit en op al haare Feesten, Vroolijk en ter goeder Ciere zijn.

Waarom op Pascha geen Bruyloften gehouden worden.

* 't Geen onze Overzetters, de *Naasten Sabbath* vertaalen.

Waarom de Joden het Paasch-Feest Agt-Daagen Vieren schoon maar Zeeven Daagen belast zijn.

Waar toe haare verklaaring word bygebragt.

de Joden; vertaalen; ISRU BA-ABHOTIM; *Bind een Lam in de Inwikkeling*; als of daar gezeyd wierd; *Maakt een Band, of Aanhangzel aan't Feest.* En in zulker voegen heeft ook het Pinxter-Feest, een *Aanhangzel.* En de Joden Schrijven, Dat het Vasten van GODOLIA, 't welk op den Derden van * Herfst-Maand invald; de ISRU-CHAG of *Aanhegting* van het Nieuwe Jaar is. Naa deezen houden de Mannen Drij Feestelijke *Vasten-Daagen*; naamelijk Twee Maandaagen, en eenen Donderdag. Doch deeze Vasten houdenze niet in de Maand Nisan; weegens de strax-gemelde Reeden; maar schortenze op tot de volgende Maand. En zoo doenze ook naa het Loofhutten-Feest, 't welk in de Maand Tisri, of Herfst-Maand invald; want naa deeze verschuyven zy de Vasten-Daagen tot in * Wijn-Maand; naadien doch de gantze Maand Tisri met zommige Hoog-Tijden word toegebragt. Nogtans willen andere, Dat dit geschied, om dat omtrent deeze Tijd, naamelijk des Voor-Jaars en in den Herfst, groote Verandering in de Lugt bespeurd word; waar door yemand die zig met Vasten afmat, ligt een groote Ongezondheyd op den hals haald. Andere weederom zeggen, Dat deeze Vasten ingesteld zijn, om Boete te doen; Indien misschien yemand door een al-ten grooten Blijmoedigheyd zig op het Feest, met veel Drinken vergeeten, en het Feest alzoo niet behoorlijk onderhouden had. 't Geên zy met het voorbeeld van Job bevestigen, Kap. 1:5. Want als de Zeeven-Daagze Gast-Maalen omgegaan waaren; Offerden zijne Zonen Brand-Offeren; zeggende, *Misschien hebben mijne Zonen Gezondigd.* En naademaal deeze Feest-Daagen ook Vreugde-Daagen zijn; zoo moeten de Joden dit zelve gedenken en doen. Ook doen zy veele Gebeeden; Afbiddingen, Zingen Lofzangen en Leezen in het Wet-Boek. Van Paaschen tot Pinxteren tellenze Vijftig Daagen; die zy OMER, Dat is, *Schoof-Daagen*, of *Daagen van de Schoof-Telling* noemen: Van welk de Reeden te zien is. Lev. 23:10. &c. Naamelijk om datze van den volgenden Dag naa Paaschen, waar in zy OMER of de *Schoof* der Eerstelingen des Oogstes, eertijds Offerden, deeze Vijftig Daagen beginnen te tellen. Van deezen aanvang tot den Drij-en-Dertigsten Dag toe, zijnze gemeenelijk Bedroefd; en zy houden ook geene Bruyloften, noch snijden geen Hayr af: Voorgeevende dat zy zulx doen ter Oorzaake van Rabbi-Akiba, die Vieren-Twintig-Duyzend Discipelen had, welke alle tussen Paaschen en Pinxteren Gestorven zijn; alleen om datze malkanderen Haatig waaren, Veragten, en d'een d'ander, allerley Smaad en Oneere aandeeden. En naadien alle deeze Quanten van de Vrouwen des Nagts Begraaven zijn, durven ook de Joodze Wijven, deeze Drij-en-Dertig Daagen, zoo haast de Zonne ondergaat, geen Werk meer beginnen: Maar Vieren deeze Nagten met Rusten, en wel aldermeest wanneerze Slaapen. Op den Laatsten of Drij-en-Dertigsten Dag, laaten haar de Mannen op 't Best Scheeren, en den Baard Poetzen; gaan in 't Bad daarze konnen; houden te zaamen Gast-Maalen en Vertellen malkanderen de voorige Blijdschap: Voornaamelijk waarom de Discipelen van Rabbi Akiba op den zelven Dag hebben opgehouden te Sterven. Doch zommige onderhouden alleen den XXXIVsten Dag; want zy meenen dat de Leer-Gasten van Akiba, maar op dien Dag hebben opgehouden te Sterven; en dat in de volgende Daagen, de Plaage weeder haar gang gegaan heeft. En dit agten wy genoeg, van der Joden heedendaags Paasch-Feest; om een Toegift te verstrekken, op de Instelling van het Pascha in Egipten, door Moses haare Voor-Vaderen bekend gemaakt, Exod. XII.

* September.

Vasten naa het Feest, by de Joden Ingesteld.

* October.

Joodze Tijd-Meeting der Feesten die 't Pascha volgen.

En Bygeloovige Treur-Tijd; die inzonderheyd de Vrouwen in agt neemen.

ZEEVENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

d'Eerstgebooren *der* Egiptenaaren, *op den* Paasch-Nagt Geslaagen; *en wat deeze*

Plaage

Plaage, Swaar *en* Ongemeen *maakte*. Verlies der Eerstgeboorene, *van* Ouds, *een* Strenge Be-
zoeking *geagt*. Droevige Toestand *der Egiptenaaren te deezer Tijd*; *en* dezelve, *als een* Regt-
maatige Vergelding *aangemerkt*. Eerstgebooren, *door welken* Zoort van Ziekte *in Egipten* Weg-
gerukt? *'t Algemeen* Dood-Vonnis *ook over* Faraos Huys *uytgesprooken*; *en* Moses Gebeeden,
met gants Israël *uyt Egiptenland* te Vertrekken; *waar toe* Faraôs Wispeltuurigen Handel *her-
dagt word*; *en nu* Zelfs *van* MOSES, Een ZEEGEN Afbid. Voorspèl *van* Een Jaar-Feest *onder*
Israël *bespeurd*. ISRAELS Verschooning *in den* Doorgang des Slaanden Engels, *Drijzinds aange-
merkt*; *en* Voorbeeldelijk *op* Dingen van 't N. Testament *gepast*. Israël *te* Rameses *tot den* Op-
togt Verzaameld; *ontbreekt de Tijd* om Brood tot Teêr-Kost *op den Weg* te Bereyden: *En hoe* de
Gedagtenis *daar van*, *in het* Feest der Ongezuurde Brooden *onderhouden is*. *Van* wat Nut *den*
Israëliten, de Dooding der Eerstgeboorene *was*. Israëls Uytgang, *op den* Voorgespelden Tijd,
en Dag *voorgevallen*; *en de* Jaaren van haare Inwooninge in Egipten *naagereekend*; *met* Een Over-
slag, *van desselfs* Groote Aanwas, *in* 215 *Jaaren*. *Hoe veel* Vermengd Volk, By-Loopers *en*
Tros-Boeven, *met* Israël *zijn* uyt Egipten Gegaan; *met yets van der* Romeynen *opmerkelijke*
Leger-Tugt. Israëliten *met* veel Vee *en* Haave *Uytgegaan*; *De* Verzaamel-plaatze RAMESES
verder naagespoord; *en als* d'Eerste Vertoef-plaatze *aangeteekend*. Israël *in* Optogt, Legerd *zig*
voor d'Eerste *reys*, *te* SUKKOTH; *en word belast* het Feest der Ongezuurde Brooden, *Jaarlijx*
te Vieren. Lossinge der Eerstgeboorene *onder* Israël, *te* SUKKOTH Aanbevoolen, *met yets van de*
Wetten *en* Regten in de Woestijne *gegeeven*, *die* in Kanaan *moesten* Onderhouden *worden*. Uyt
wat Regt-hebbing, GODT *hem zelven* d'Eerstgeboorene *van* Mensch *en* Beesten toeëygende; *en*
hoe daar omtrent, *met* het Reyn *en* Onreyn Vee *moest gehandeld worden*. Priesterdom *is niet* aan
't Regt der Eerstgeboorte *vast geweest*, *als 't gemeen gevoelen wil*. Heyliging der Eerstgebooren,
van wat Aanduyding: *Met een* Bewijs; *Dat* het Regt der Eerstgeboorte, *alleen op de* Dubbele
Trek in de Erffenis, *en* d'Heerschappye *gezien heeft*. Lossing der Eerstgebooren, op wat Tijd
geschiede; *en hoe* d'Heedendaagze Joden *daar meede omspringen*. ISRAEL, *waar van daan*
GODS Eerstgebooren *genoemd*: *Met yets* van Israëls Verwerping *in haare* Offer-Giften, *en de*
meeninge van Coccejus, Burmannus *en* Andere, *door een* Beeter *waarneeming* Afgekeurd. Spen-
cerus *Gevoelen*, *aangaande* de Goddelijke Reeden, *omtrent* d'Instelling der Ceremonieele Wet
bygebragt. Slaavernye, *hoedaanig de* Gemoederen *van de* Vaderlijke Zeeden *en* Godsdienst Af-
wisseld. Israël *in Egipten*, *zeer* Afgodisch geworden, *en zulx den* Joden *naaderhand* Verwee-
ten. Kinder-Dooding, *en* Opoffering aan den MOLOCH, *van Ouder herkomst*; *en zelfs noch in*
Amerika, *by die van* Florida *in gebruyk*. Feest der Ongezuurde Brooden, *tot welken* GEDAG-
TENIS *te* Sukkoth *ingesteld*: *En wat Israël inzonderheyd op* dit Feest *belast word* te GEDENKEN;
met een Fraaye Verklaaring *van* Rabbi Menachem *daar over*. Hoe *deeze beyde* Instellingen, *aan*
Israël *zouden zijn*, Tot een Teeken op haare Hand, en tussen haare Oogen? *Waar toe* de Mee-
ninge des Wetgeevers *word open-geleyd*, *en* der Joden Misvatting *bezien*; *die dit Gebod*, *zig tot*
haare Gedenk-Ceedels *en* Leedere Bidde-Tuygen *hebbe te-nutte gemaakt*. JOODSE Gedenk-
Ceedels, *zeer geagt*: *En in wat Zin* van de Zaligmaaker Bestraft; *daar hyze naa veeler* Meenin-
ge, *ook* zelfs Gedraagen heeft. *Hoe* Veel'er *van deeze* Uyterlijke Dingen, *door* Goddelijke In-
stelling *belast zijn*. *Tweederley* Gedenk-Ceedels *van de Joden* in Gebruyk; *en hoedaanig beyde*
Inwendig *en* Uytwendig toegesteld; *Als meede wat* Text-Woorden *op derzelver* Pergamente
Ceeltjes *geschreeven staan*; *beneffens* yets *van de* Beteekenis *der Woorden*, Tephillim, *en* Totaphot;
en waar van daan de Gedenk-Ceedels *by* MATTHEUS, Phylacteria *genoemd worden*. De TE-
PHILLIM der Handen, *onderscheyden van* die des Hoofds *beschreeven*; *en hoe* de Joden *die beyde*
Bidde-Tuygen *aandoen*; *met een aanmerking uyt* Maimonides *daar over*. *De* Tephillim des
Hoofds *voor het aandoen* Gekust; *en waarom met de Letter* ש Schin, *en de* God-Naam SCHAD-
DAI, *Geteekend*. De TEPHILLIM der Handen, *waarom* Bedekt, *en die* des Hoofds *in 't* Open-
baar Gedraagen; *en zulx* Bedenklijk *op Matth*. XXIII: 5. gepast. *Met yets van de* Ordentlijke Af-
doening der Tephillim. *Met wat* Naauwkeurigheyd *en op welk-een* Deugdelijke Schrijf-Stoff,
De Joodze Gedenk-Ceedels *moeten* Geschreeven *zijn*; *en verscheyde* Byplegtige Viezigheeden
daar omtrent. *De* Grootheyd van 't Gebod der Tephillim, *uyt der Joden getuygenis aangeweezen*.
Wie neevens de Joodze Vrouwen, *aan de* Tephillim niet verpligt zijn. *Wat* Moses *naa der Joden ge-*
voelen van al deeze Dingen op den Berg Sinai ontfangen heeft, *en de groote* Nuttigheyd *der* Tephil-
lim *uyt der Joden-Verhaal van* ELIZEUS de Vleugel-Draager *getoond*. *Twee Zoorten van* Gebeede-
Kleedjes, *by hen* 't ZIZIS *en* Talles *genoemd*. *Der Joden* TALLES GEDOL *of* Groot Bidde-Kleed,
beschreeven: *En de* Zoomen der Kleederen, *als meede* de Snoertjes *naader bezien*. *Hoe de Joden*, *de*
ZIZIS *of* Bidde-Kleed *aandoen*; *met* een Joodze Verklaaring *aangaande* 't Gebruyk der Snoeren
aan dezelve. 't Gebod der Snoeren, *hoe als* een Middel *aangemerkt*, *om de* 613 Gebooden der Wet
t'onderhouden; *en hoe de Joden dit uyt* de Knoopen *en 't* Getal der Snoeren *weeten* uyt-te Cijfferen.
Oorspronk *der* TALLES *of* Wit Bidde-Kleed; *en dat de* Vrouwen *aan* dit Gebod *niet Gebonden*
zijn. MEZUZA, *wat voor* een Gedenk-Teeken *het zy aan de* Binne-Posten der Joden
Woon-Huyzen: *Wat op derzelve* Ingesteeken Ceeltjens *geschreeven staat*; *en met welke* Byge-
loovige Meeningen, *zy daar omtrent* Beezig zijn, *&c*.

In

IN dien zelven Nagt dan, als de Kinderen Israëls het Paasch-Lam tot een voorspel van haare ontwijffelbaare Verlossinge dus plegtelijk Aaten; en 't Bloed der Slagtinge, (Dat den Bygeloovigen Egiptenaaren *Een Growwel* was, Exod. 8:26.) aan haare Posten gestreeken, vast de magtelooze Goden van Egipten braaveerde; gebeurdet, Dat de Godt der Hebreën, een Verdervenden Geest uytzendende, alle d'Eerstgebooren der Egiptenaaren, met zoo onverschoonelijken Neerlaage Sloeg; Dat geen Huyzen daar Kinderen waaren, zonder Doode Lijken, noch Huylende Rouw-Klaage der overgebleevene gevonden wierden. Zoo dat ook zelfs die niet, welke van des Konings Hofgezin waaren, noch Faraôs eygen Bloed, op welke de gantze Toeverlaat der Rijx-Bezitting gevestigd stond, Genaade vonden: Maar veel-eer een Wortel-Oorzaak verstrekten, van waar deeze Doodelijke Plaage, als een Pest door 't gantze Rijk, aan Mensch en Vee in een Oogenblik voortliep. Want alzoo heeft ons de H. Histori-Schrijver, de Jammerlijke Toestand der Zaaken, in deeze Woorden schijnen af-te Baakenen: *'t Geschiede ter Midder-Nagt, Dat de Heere alle de Eerstgeboorene in Egiptenland Sloeg, van den Eerstgeboorenen Faraôs aan die op zijnen Throon zou Zitten, tot op den Eerstgeboorenen des Gevangens, die in 't Gevangen-Huys was, ende alle Eerstgeboorene der Beesten.* Doch alzoo had Jehovah te vooren gezeyd, Dat hy doen zou, Exod. 11:4,5. Voorwaar, al de voorgaande Plaagen van Egipten, hadden meerendeel, 't gemeene Volk, en Vee-en Land getroffen: Doch deeze, die de Tiende, en een schierlijke Dood aanbragt, was zoo onverzettelijk en algemeen, Dat zelfs d'Erfgenaam van Faraôs Scepter, met d'Eerstgebooren der geringste Slaaven die in de Gevangenis Maalden, en in de Steenkuylen dienstbaar waaren, een en 't zelve Lot onderdaanig gemaakt, en met de Eerstelingen van het domme Vee, waar op het Rijk van Egipten, (Dat veelerley Beesten Godsdienstelijk Eerden;) als op zoo veele Bescherm-Goden tot noch toe steunde, plotzeling wierden in de Dood gedompeld. Dat nu zommige Overzetters, met de gemeene Latijnze Vertaaling, deezen *Eerstgebooren* van Farao noemen, *Eenen die op zijn Throon Zat*; terwijl andere, en ook onze Overzetters, de Kaldeëze Verklaarder volgen, en zeggen; *Die op zijnen Throon zou Zitten:* Heeft dat bescheyd; Dat zy naa d'Hebreeuwse Spreek-wijs, de zeekerheyd der Rijks-Bezitting, welk d'Eerstgebooren des Konings toequam, voor de daadelijke Bezittinge zelf neemen. En alhoewel men ook deeze Woorden: *Daar was geen Huys in welk niet eenen Dooden gevonden wierd;* alleen verstaan moet van zulke Huyzen, in welke Kinderen waaren, waar van de Eerstgeboorene over-al Geslaagen wierden; is zulx nogtans een Groote en overdroevige Plaage geweest; die met veel andere Onheylen verzelschapt ging; en 't Verstél door heel Egipten te bijster ophoopten. Het was juyst te Midder-Nagt, als de Zonne, dien zy Godsdienstelijk Aanbaaden, haar nu al een wijl-Tijd verlaaten had; en Heemel en Aarde, niet alleen met een dikke Duysternis overgooten lag; maar ook den afgesloofden Mensch op die Tijd gewoon is, van zijn Vermoeydheyd en alle Bekommernis te Rusten; zoo dat hy van den Zoeten Slaap bevangen, Zorgeloos daar heenen leyd; doe hen deeze Dood-neepen aangekoomen zijn; *Stervende in een Oogenblik, zelfs ter Midder-Nagt*, gelijk by Job te leezen staat: En van de Kaldeëze Uytbreyder, op deeze Rampzaalige Nagt der Egiptenaaren gepast word. Gelijk dan ook den *Nagt*, niet zelden de Tijd des *Oordeels* en *Goddelijk Gerigte* beteekend: Overdenkt Matth. 25:6. Luc. 12:20. en 17:34. 2 Petr. 3:10. &c. Als nu d'H. Historie zeyd; *De Heere Sloëg alle Eerstgebooren;* of liever, *yeder Eerstgebooren*; Verklaard zulx de Kaldeëze Uytbreyder; *Hy Doode d'Eerstgeboorene;* en de *Targum* van Jonathan doet'er niet onvoegzaam by; *Het Woord des Heeren Doodeze.* En alhoewel het schijnd als of Godt deeze Neerlaag, door een

d'Eerstgebooren der Egiptenaaren op den Paasch-Nagt der Israëlsten Geslaagen.

Exod. 12: 29. &c. Psal. 78: 51. en 105: 36. en 135: 8. en 136: 10.

Exod. 12: 13, 27.

De Tiende en Laatste Plaage over Egipten was algemeen.

Exod. 12: 30.

Job. 34:20.

een Engel gedaan heeft; welken Exod. 12:23. en Hebr. 11:28. *Den Verderver* genoemd word; zoo is hy nogtans den Autheur en Uytwerker van deeze Moord geweest: En word ook doorgaans als zoodaanig ingevoerd. Exod. 11:4,5. en 12:13,27. Alhoewel ook waar is, Dat het geene Godt zelf gezeyd word gedaan te hebben, zomtijds zoo voor-komd, als of zulx door de Hand van een Engel gedaan waare; vergelijkt, 2 Sam. 24:15. met *Vers* 16. Dat nu ook het Verlies der Eerstgeboorne, den Ouden eertijds zeer hard om te verduwen viel, schijnd ons onder anderen, de Profeet te leeren, Zach. 12:10. Zijnde deeze het beginzel der Vaderen Kragt, uyt welke ook de Stam-Huyzen als door een byzonder Regt der Natuure, en Dubbel-deel der Vaderlijke Erffenis, tot d'Heerschappye, Opgebouwd en Beroemd wierden. Gen. 49:3. 't Geên voorzeeker op de Egiptenaaren past; Psalm 105:36. *Hy Versloeg ook alle Eerstgeboorne in haar Land; de Eerstelingen aller haarer Kragten.* Dus kan men denken hoe Dêerlijk het hier geschaapen stond; daar alle d'Eerstelingen teffens, en als in een Oogenblik te Gronde gingen. Zoo dat den eenen Huys-Vader den anderen onmagtig was te Troosten en buyten staat zat, zijn naasten Bloed-Vriend, of Gebuur, eenig Hulp te bieden; en niemand gevonden wierd, die vry van deeze Plaage, niet werks-genoeg had, zijn eygen leet in-te kroppen: Dat ruym zoo veel te heeviger aanging, als dit Volk uytbundig in haare Rouw-Klaagen viel, en met de Lijk-Bezorging wonder-veel op-had. Maar alzoo scheen het de Geregtigheyd Gods betaamelijk, den Egiptenaaren te vergelden, welke Israël, Gods *Eerstgebooren*, Exod. 4:22, 23. Strengelijk Geplaagd, en haare Kinderdjes zonder Barmhertigheyd, in de Riviere geworpen, en alzoo in haar eygen Bloed Verstikt, en ten Prooye der Verslindende Nijl-Draaken gelaaten hadden: Van welke nu de Zonen Israëls, onder zoo veele als'er van de Egiptenaaren Sneuvelden, niet een-eenige Schaade leed. Waar uyt men misschien zou moogen gissen, Dat de Dooding deezer Eerstgeboorene, den Egiptenaaren door een schielijk Stikken, of Worging, op den hals gekoomen is; indien wy anders deeze Plaage, als een Zoort van gelijke Straf-vergelding, met zommige Uytleggers opneemen. Doch de H. Historie en zeyd ons niet, welk-een Ziekte haar heeft weg-gesleept; en wy merken ook niet, Dat de Bijbel-Verklaarders daar over bekommerd zijn; op datze 't zelve naspoorden, of door een gissing afdeeden. Nogtans schijnd Moses Verhaal, blijk genoeg aan de hand te laaten, om te denken, Datze schielijk en in een Oogenblik, (het zy door een Hartvang, of Keel-ontsteeking, anders Squinantie, Dat is, *Worg-Geswel*,) Gestikt, en alzoo zijn in de Dood gestort. In hoedaanigen Zin ook zommige daarom deeze Slaande Hand Gods, niet heel onvoegzaam, een *Worg-Engel* hebben genoemd. En alhoewel Josefus dit *Een Ziekte* noemd, zeyd hy nogtans niet welk of hoedaanigen Ziekte deeze geweest zy; en wy verneemen, Dat ook andere Plaagen die Egipten gevoeld heeft, *Ziekten* of *Krankheeden* genoemd worden. Exod. 15:26. Waar meede ook Israël Gedreygd word. Deut. 28:27,60. En het is voorzeeker wel een Droeftroostige, Jaa een alderswaarste Ziekte geweest, die zoo grooten aantal uyt de Jonge Manschap, gezonder-Herten en in den zoeten Slaap, op eenen Nagt den Adem des Leevens heeft uytgeblust. Zulx het moogelijk van zommige niet alte net gesprooken schijnd, wanneerze in 't verhaal van deeze Plaage, zeggen; *Dat Egipten, als Geswommen heeft in 't Bloed der Eerstgeboorne.*

Godt heeft dit Dood-Vonnis zelfs uytgevoerd.

't Verlies der Eerstgeboore van Ouds groot Geschat.

Droeve toestand der Egiptenaaren in deeze Plaage.

Maar een regtmaatige Vergeldinge.

Wat Zoort van Ziekte d'Eerstgeboore in Egipten weg-sleepte.

Dus zag het'er dan nu door gants Egipten Bijster uyt, en men mag voorzeeker gissen, Dat de droeve Toestant van dien Nagt, met geen Woorden uytte drukken is. Over-al waaren Dooden, over-al Geschrey, en over-al Grooten Rouw; en Farao zelve wierd maar al-te Spaade ontwaar, Dat de Godt der Hebreën, de Vaste Toeverlaat der Bescherm-Goden van Egipten, (wiens bezorging der Eerstgeboorne, al lang aan 't Gijpen en Afgemarteld;) nu teffens aan duygen smeet: Zoo dat alle Eerstelingen des Volks, aan de Dood waaren overgegeeven; die'er vast over-al het Leeven by inbrokten: Gelijk hem Moses voor

Egipten in een algemeenen Rouwe.

de Laatste-Maal Gedreygd had; Exod. 11: 4, 5. Maar als nu de Bleeke Dood ook met zijn Maagere Voet aan 't Koninglijke Hoff daaverde, en 't Misbaar der Hof-Dienaaren over dit verstel, door al de Kaamerwulfzels en Koninglijke Zaalen heenen klonk; is Farao wel haast in zijn Rust Ontrust; en ten Bedde-Uytgestooven, heeft hy te-gelijk zijn Luyde Keel tot Roepen en Kermen open-gedaan, en 't gantze Hoff in Rep en Roere gezett. Daar op Klept hy de gantze Hofstoet te zaamen; en verneemende wat'er gaans is, gelaat hy zig niet anders, Dan of de Jongste Dag der Egiptenaaren voor-handen was, en hy'er zelf met al de-rest, zoo flux den Bek by inschieten zou. Hy onder-en tussen by hem zelven genoeg bewust, Waar hem al deeze Dood-Stuypen van daan quaamen, (gedenkende wat Lotspelling hem Moses gedaan had;) Stort hy flux den afgeperften Raadslag van zijn Knaagend Geweeten, voor de Ooren zijner Eedelen uyt; En wil dat zy, schoon 't Middernagt was, de Hebreeuwse Mannen, Moses en Aaron, toespreeken, en uyt 's Koninks Naam, Een haastig Vertrek uyt zijn Land-en Volk affmeeken; Op dat niet gants Egiptenland om haarent-Wil te Gronde ging; gelijkze deeden. Exod. 12: 33. En alhoewel Moses deeze Aanspraak zoodaanig schijnd te Verhaalen, als of Farao dit Oorlof zelf, Dat is, met eygen Monde aan hem gegeeven had, leerd ons nogtans de gezonde Uytlegging, die uyt de Zaamenhang der Historie genoomen word, Dat hy zulx door zijne Gezanten deed; gelijk Moses Hem en alle zijne Knegten in 't Aangezigt Voorspeld had, Wanneer hy voor de Laatste-Maal van hem afging, met Toezegging van zijn Aangezigte *Niet meer te zullen Zien;* Exod. 11: 8. Zeggende; *Dan,* (Naamelijk wanneer Godt d'Eerstgeboorne der Egiptenaaren zou slaan;) *Zullen alle deeze Knegten tot my afkoomen, en haar voor my Neerbuygen; Zeggende, Trekt uyt, Gy en al het Volk dat uwe Voetstappen volgd;* &c. Waar toe, indien wy Moses Verhaal, Exod. 12: 31, 32, 33. hier by zetten; alle Twijfelagtigheyd in deeze Geschiedenis zal weg-genoomen zijn. Dus word'er gezeyd; *Doe Riep* Farao *Mose en Aaron in der Nagt, ende zeyde; Maakt u op, Trekt uyt het Midden van mijnen Volke, zoo Gy-lieden als de Kinderen van Israël: En gaat heenen Diend den Heere, gelijk Gy-Lieden gesprooken hebd: Neemd ook met u uwe Schaapen, ende uwe Runderen, en gaat heenen, en Zeegend my ook. Ende de Egiptenaars hielden sterk aan by het Volk, haastende om die uyt het Land te drijven; Want ze zeyden;* WY ZIJN ALLE DOOD. Aldus Week van Gemoede spreekt thans Farao de trotze Konink door zijne Gezanten tot Mose de Knegt des Heeren, dien hy korts te vooren den Dood Geswooren had; en wil, Dat nu alles Wijke voor den Konink van Heemel en Aarde; op datter flux ruymbaan voor de Uytgang van 't Volk Israëls gemaakt wierd, en zy Vry en Vrank met al haar Haave zijn Land verlaaten, en *Haastelijk* mogten Uytgaan: Want alzulken Kragt willen de Taal-Geleerde, Dat het Hebreeuwse Woord inheeft, Dat onze Overzetters gemeenelijk, *Gaat-Uyt* Vertaalen. Maar gelijk Farao te vooren door Swaare Plaagen geneepen, meermaal Gedwongen was, het Volk Oorlof te geeven; Wilde hy hen zulx egter nooyt, als onder zoodaanigen Beding gunnen, Dat hyze daar door veel-eer, Aard-en Naagel-Vast aan Egipten scheen te maaken, Dan een volle Vryheyd verschafte, om zonder wêêrkeeren naa het Land Kanaans heenen te Trekken; daar 't hen nogtans om te doen was, zou de Goddelijke Belofte voldaan en de Zendinge van Moses niet Verydeld worden. Dan wilde die Dwingeland eens, Datze gaan, maar niet te verre uyt zijn Land trekken, en slegts een Reystogt van Drij Daagen naa de Woestijne zouden doen: Dan eyste hy weederom haare Zoonen en Dogters, tot Borg en Gijzelaars van haar Weederkomst; of hy wilde haare Schaapen en Runderen te Pand houden, op dat hyze door allerley Knellende Banden te-bet aan Egipten Verknoopte: Weetende dat daar des Menschen Schat is, daar ook zijn Herte te vinden is. Doch nu scheen hy heel van Zinnen veranderd; en wil niet alleen, Datmen Israël den vollen Toom Viere, en 't gantze Volk met Wijf en Kinderen, Vee en Haave laat

Het Dood-Vonnis word ook in 't Koninklijk Hoff uytgevoerd.

En Farao in den Nagt ontrust.

Exod. 11: 4, 5.

Doed Moses en Aaron roepen en wil dat d'Israëliten haastig uyt zijn Land gaan.

Exod. 10: 28.

Faraos voorgaande Wispelturige handeling herhaald.

Die d'Israëliten thans

laat heenen gaan; Maar dat ook zelfs zijne Eedelen en Hof-Dienaaren, door Smeeken en Bidden, haar dringen en dwingen, zijn Land te Verlaaten, en haaren Godt te gaan Dienen, zoo als Moses en Aaron te vooren zoo dikwerf begeerd, en zy ten Laatsten Farao ook genoeg hier meede Gedreygd hadden, in haar uytgaan, *Niet een Klaauw te zullen Agterlaaten*. Exod. 10: 26. Als de Hofgezanten dan by het Volk sterk aanhielden, op datze haastig uyt haar Land gingen, en zy zelve niet om den Hals quaamen; is Israëls Uytgang den Egiptenaaren zoodaanigen *Verheuginge* geworden, Datze weynig om haar uytgeleende Vaaten, Goud en Zilver, en Kostelijke Kleederen dagten, zooze slegts hun Hielen moggen zien. Waar op de Psalmdigter Speeld, Psalm 105:38. *Egipten was Blijde alsze Uyttrokken; Want de Verschrikkinge* des Doods, *Was op hen Gevallen*. Bekommerd zijnde, Dat by-aldien d'Israëliten een Uur langer onder haar Vertoefden, zy alle Doode Lijken waaren; gelijk de *Targum* van Jerusalem, deeze Beevende Woorden, *Wy zijn alle Dood;* Alzoo verklaard. Dus heeft dan Josefus heel wel teegen Appion staande gehouden, Dat het Volk Israëls, niet Geweldiger-Hand, uyt Egipten is Weg-gejaagd; Maar op het smeeken der Hof-gezanten, naa datze lange by Farao daar om aangehouden, en Egipten veele Rampen geleeden had. Maar het geene in deeze Naare Overval, 't beneepen Hert van Farao booven al-te kennen geeft, is dit, Dat hy van Moses en Aaron, *Een Zeegen* Afbid. *Gaat heenen*, Zeyd hy door zijne Afgezondene, *En Zeegend my ook*. Exod. 12: 32. Dat is gelijk het de Meeste verklaaren; *Bid Godt voor my*. En alhoewel hy te vooren Meermaal de Voorbiddinge van Moses begeerd had, maar t'elkens Berouw van zijn Geveynst Berouw kreeg; scheen hy nogtans naa zoo veel Schaad en Ongemak des Rijx, en d'Ontijdige Dood van zoo veele Jongelingen, omtrent des Volx onfeylbaar Vertrek, in zijn Gemoed overtuygd van Zonde; als die het Volk Gods, Onderdrukt, en met oneyndige Teegenworstelingen zijnes Geweetens, dus lang geweygerd had uyt-te gaan. Doch het eynde der Zaake zal ons doen zien, Dat zijn Versteend Herte, door Benaauwdheyd wel dikmaal Gebeukt, maar niet Vermorzeld is; en dat hy ten laatsten een ander veel-meer Opmerkelijker Lot heeft moeten Bezuuren, Dat den Roem van de Magtige Hand des Heeren, als door een dappere Daad vereeuwen zou.

't Verlaaten van Egipten, Afsmeekt.

Zonder zelfs eens haar uytgeleende Vaaten, weeder te eyssen.

Farao eyst in deeze verleegentheyd een Zeegen van Moses af.

Als dan onder-en tussen de Kinderen Israëls, van over-al uyt haare Wooningen te zaamen Troepten, en zig naa Rameses begaaven de Plaatze van waarze den Optogt beginnen zouden; en met Zak en Pak reysvaardig stonden, om naa het Eeten van het Pascha, Egiptenland te verlaaten; heeft haar dit niet zoo slegts een Voorspel van een Jaarlijx Feest verstrekt; Maar voornaamelijk de *Voorbygang* van de Slaande Hand des Heeren, die door Egipten *Doorging*, en nu zoo dapper aan 't Wanken was, Dat al-om niet dan een groot Geschrey over de Dood der Eerstgeboorne in den Lande gehoord wierd. In welke Woede haar het Bloed aan de Posten gestreeken, Een Teeken van Verschooning, en stille Gerustheyd, onder deeze Vreesselijke *Doorgang* verstrekte. Diemen egter, hoe Doodelijk die was, niet onvoegzaam Drijzinds daar in aan Israël kan merken Afgebaakend te zijn. Als I. Een *Door-gang van Straffe;* of van strengheyd des Oordeels en des Doods, in het Dooden van alle Eerstgeboorne in Egipten. Ten II. een *Doorgang van Genaade;* behoudende van de Dood tot het Leeven; Verschoonende alle de Eerstgeboorne der Kinderen Israëls; houdende zelfs ook het gantze Volk buyten de Vreeze des Doods, door het Geloofs-Teeken des Bloeds, om welk haar de Verderver in het Doorgaan, *Voorby ging*. Ten III. Een *Doorgang van Dienstbaarheyd tot Vrijheyd;* waar door d'Israëliten uyt Egipten gingen naa het Land Kanaans. En daar ontbreeken meede geen fraaye Godsgeleerde, die deeze *Doorgangen*, Voorbeeldelijk genoomen, en op een Geestelijke Wijze aanmerken, by Trappen in het N. Testament vervuld te worden: Als naamelijk, I. Datter in het zelve is, Een Doorgang des Doods in Kristus, welke Afgebeeld wierd door d'Eerstgeboorne, in welker plaatze het Paasch-Lam Gedood wierd.

Voorspel van een Jaar-Feest onder Israël.

Israëls verschooning in den Doorgang des Slaanden Engels, Drijzinds aangemerkt.

En Voorbeeldelijk op dingen van 't N. Testament gepast.

Ten II. Krijgen zy een Doorgang der Genaade; dewijl Kristus ons Pascha voor ons Geslagt is, om ons Voorby te gaan. Ten III. Hebbenze ook een Doorgang van Dienstbaarheyd tot Vryheyd, om niet meer te zijn Een Slaave van de Zonde, noch uyt-te gaan tot de Ydelheyd en Stroo en Stoppelen te zoeken.

Israël troept te Rameses t'zaamen en vangd den Uytgang met der haast aan.

Zoo was dan nu het laatste Tijd-punt van Israëls verblijf in Egipten verscheenen, en het stond Haar-Lieden niet meer Vry, Daar langer te zammelen; Derhalven heeft elk om 's eerst op Reys gewild; zoo datze niet alleen teffens haare Huyzen en Gebuuren verlieten, en zig naa Rameses by den Grooten hoop vervoegden; Maar zulx in zoo grooten Haast deeden, Datze geen Tijd willende Verspillen, met hun Teerkost te Bereyden, noch haar Deeg te Deessemen, zelfs de heel en half-gekneede Deegklompen, uyt haare Bak-Troggen, in de Slippen van haare Kleederen bonden, en met dien Last op de Schouderen gelaaden, ligtvoerig heenen gingen: Zoo zeer drongen d'Egiptenaaren dit Volk, Dat anders zoo Gewillig deeze Reys aanvaarde; en waar toe haar Farao te vooren zoo vaak de Pas had afgesneeden. En schoon 'er moogelijk al eenige Traag van Gemoede onder hen gevonden wierden; zijn ongetwijffeld ook die, door de Oudsten des Volx, en Hoofden van de Huyzen der Vaderen, onder 't gestaadig Inboezemen der Goddelijke Belofte, genoegzaam tot dees Algemeenen Optogt genoopt. Dat het van Oudsher, den Krijgslieden Gewoonte was, zig van Teerkost tot eenige voorgenoome Reystogt te Voorzien, blijkt niet alleen uyt het geene Cicero van de Romeynze Soldaaten getuygt; Maar wy vinden zulken Bezorging ook in veele Plaatzen van de H. Schrift aangeteekend. Als waar toe men mag naazien; Gen. 42:25. en Kap. 45:21. Jos. 1:11. en 9:11, 12. Judic. 7:8. en 20:10. 1 Sam. 22:10. Doch dit en mogt den Kinderen Israëls van weegen haar spoedige Uytgang niet gebeuren: En daarom Bakten zy ook eenige Daagen lang, (Jaa als zommige gissen, wel een gantze Maand;) *Ongezuurde Koeken*, van het Deeg datze in dusken haast, Ongedeessemd uyt Egipten hadden meede genoomen. Exod. 12:39. Naamelijk, tot aan den XV den en XVI den Dag der Volgende Maand, als wanneer zy het Manna en Quakkelen kreegen. Exod. 16:1, 13. &c. En daarom, gelijk Israël belast was, het Paasch-Lam *Met Haast* te Eeten; Exod. 12:11. Alzoo Vermaande hen Moses ook naaderhand, Dat zy aangaande het Zeevendaagze Feest der Ongezuurde Brooden, op elke Jaar-Tijd, zouden gedenken, *Datze met Haast waaren uyt Egipten gegaan*, Deut. 16:3. Invoegen daar in de Reeden van die Feestelijke instelling Ontswagteld leyd; volgens welk Israël, de volgende Zeeven Daagen van het Pascha, verpligt was, Ongezuurde Brooden te Eeten; gelijk wy te vooren breed-genoeg hebben aangeteekend. Maar het geên den Israëliten in deeze Optogt, merkelijk te baat quam, was de deerlijke Toestant der Egiptenaaren, gemerkt haar niet alleen het Algemeen Rouwbedrijf, de Handen vol Werks gaf; maar de Vreeze des Doods zelfs ook op de Overgebleevene gevallen; verschafte den Israëliten, Ruymte, Tijd en Vryheyd genoeg, om uyt alle Hoeken, met Wijf en Kinderen, Vee, en allerley Gepak haarer Haave, naa de *Rendevous*, of Begeef-plaats t' zaam te Troepen: Verrijkt zijnde met Goude en Zilvere Vaaten, Kleederen, en allerhande behoeftige dingen, die een Groot en Aadelijk Volk passen, welk zig toebereyde, om zijnen Godt, Een Godsdienstelijken Feest-Dag te gaan houden. Hoedaanige Schatten zy dan ook zoo veel te Ligtvoeriger van de Egiptenaaren hadden konnen te-Leen krijgen, als de Godt der Hebreën, zijn Volk meerder Gunste in de Oogen van haare Vyanden gegeeven had. Exod. 3:21. en 12:36. Zulx, Dat noch de Spoedige Optogt des Volx, noch den Drang der Egiptenaaren belette, Dat de Goddelijke Belofte, over 430 Jaaren aan Abraham gedaan, eenigzinds wierd te-leur gesteld: Als in welke aan die Groote Vader was toegezeyd; Dat zijn Zaad naa dien Verloopen Tijd, *Met Groote Haave* zou uyt Egipten Uytgaan. Gen. 15:14. Exod. 3:22. Het geene dan ook de Reeden is, dat Exod. 12:40. De Tijd deezer Uyttogt en Israels Verblijf in Egipten, zeederd de

Teerkost voor de Reyzigers van Ouder gewoonte.

Ongezuurde Koeken in Israëls Uytgang Gegeeten.

En Gedagtenis daar van naaderhand in een Feest onderhouden.

Van wat nut den Israëliten de Dooding der Eerstgebooren was.

de Belofte aan Abraham, op 430 Jaaren gereekend word; daar doch dezelve niet booven de 210, of 215 Jaaren hebben in Egipten Gewoond. En daarom, wanneer Exod. 12:41. gezeyd word, Dat zy in Egipten Gewoond hadden 430 Jaar; en dat het ten eynde van dien Tijd, *Even op den zelven Dag geschied is, Dat alle de Heyren des Heeren*; (Dat zijn alle de Stammen Israëls, Exod. 6:25.) *Uyt Egipten gegaan zijn*; is zulx in deezen Zin op-te neemen; Dat op het eynde van Israëls Inwooninge in Egipten, de bestemde 430 Jaaren ten eynde waaren; agterlaatende de Tijd-Wortel van waar men die te Reekenen heeft: Dewijl het openbaar is, Dat men die geenzinds met Jakobs Afkomst naa Egipten beginnen moet. Want zy en hebben zeederd die Tijd, niet 430, maar alleen ten ruymsten Gereekend, 215 Jaaren in dat Land Gewoond. Waar uyt blijkt, Dat de 430 Jaaren zien op de Belofte aan Abraham gedaan, Gen. 15:13. Naa welke Tijd, Abraham en zijn Zaad zou Vreemd zijn en Onderdrukt worden, 400 Jaar: Waar by-gevoegd de 30 Jaaren, van de Tijd af dat Abraham uyt Ur der Kaldeên ging, doe hy d'Eerste Belofte Ontfing, zijn de 430 Jaaren vol-gemaakt. Welke Tijd-Bestemming de Goddelijke Voorzienigheyd ook zoodaanig heeft doen Vervullen, Dat zijn Volk niet eenen Dag langer onder de Verdrukking gebleeven is; maar dat haare Verlossing door een Zeegepraalende Uytgang, *Even op den zelven Dag*, Volvoerd is. Exod. 12:41. Waar uyt de Joden besluyten, Dat Godt, Israël *Op den zelven Dag* heeft Uytgevoerd; gelijk hy d'Eerstgeboorne der Egiptenaaren, *Doode ter Midder-Nagt*, Exod. 12:29, 't Geên Moses verklaard, door een Hooge Hand geschied te zijn, *In't Gezigte van alle de Egiptenaaren*. Num. 33:3. Nogtans worden zy ten aanzien van het beginzel en algemeene Optogt tot deeze Reyze gezeyd, *By Nagte* uytgeleyd te zijn, Deut. 16:1. Haar Bereydende door het Eeten van het Paasch-Lam. Gelijk wy dan voor de rest verneemen, Dat d'Apostel Gal. 3:17. Uyt het Getal deezer Jaaren, zeer wel besluyt, Dat de Wet 430 Jaaren naa de Belofte gegeeven zijnde, dit niet en heeft konnen Kragteloos maaken, noch te niete doen, &c. En zoo men in een Opstel bezien wil, waar aan deeze 430 Jaaren Besteed zijn, men kan dezelve aldus teregt Verorberd vinden:

Israëls Uytgang is op den gezetten Tijd geschied.

	Jaaren.
Van de Roeping Abrahams, *en Belofte tot op* Isaaks *Geboorte, zijn Verloopen*.	30.
Van Isaaks *Geboorte tot op die van* Jakob. *Gen.* 25:23. —— —— ——	60.
Van Jakobs *Geboorte tot zijn Reys-Togt naa Egipten. Gen.* 47:9. ——	130.
* *Van* Jakobs *Af-Togt naa Egipten tot de Uyt-Togt onder* Moses. ——	210.
Dus in alles ——	430. Jaaren.

* Hier tellende meesten 215 Jaaren.

By aldien wy hier d'aanmerking van een Geleerd Engels-Man by-doen, het zal ons aangaande 't Verblijf der Kinderen Israëls, *Welke in Egipten Woonden*, Exod. 12:40. Noopens de Tijd-Vervullinge van 430 Jaaren, geen kleen Ligt aanbrengen. „De Tijd van de *Wooninge der Kinderen Israëls*, zeyd hy, is voorzeeker te verstaan, *Van de Wooninge als Vreemdelingen*; want alzoo vertaald het „ook de Griekze Overzetter, en den Apostel, Actor. 13:17. Exod. 2:22. Op „hoedaanigen wijze meede Abraham gezeyd word, In Kanaan gewoond te hebben. Gen. 13:12. van den Apostel Verklaard, Hebr. 11:9. Daar-en-booven, „gelijk Levi de Thienden Betaalde, zijnde noch in de Lendenen van zijn Vader „Hebr. 7:10. Alzoo zijn ook in diervoegen de Kinderen Israëls Bywoonders „met Abraham in Kanaan geweest: Gemerkt de Dingen door de Vaders gedaan, den Kinderen onder het O. Testament, doorgaans hebben aangegaan. „En daarom moeten de 430 Jaaren, niet eygentlijk noch alleen van Israëls Wooning in Egipten, maar ook van haarer Voor-Vaderen Wooning in Kanaan en „Mesopotamien verstaan worden. Want Kahath, de Zoon van Levi een van „die welke eerst in Egipten quam, Gen. 46:8, 11. Leefde maar 133 Jaaren. Exod.

De Tijd van Israëls Inwooninge in Egipten naagedagt.

 6:17.

„6: 17. En zijn Zoon Amram, Moses Vader, Leefde 137 Jaaren, Exod. 6: 19.
„Daar toe was Moses slegts 80 Jaaren Oud, als hy voor Farao instond, om zijn
„Broeders van d'Egiptize Slavernye t'ontheffen. Exod. 7: 7. Welken naa 40
„Jaaren Omreyzens, Stierf in de Velden Moabs, 120 Jaaren Oud. Deut. 34: 7.
„Waar uyt, (zonder noch eens de Jaaren van Kahath af-te trekken voor zijn In-
„gang;) openbaar word, Dat Israëls Wooning in Egipten, veel-minder dan 430
„Jaaren geweest is: En derhalven de Tijd van der Vaderen Wooning in Kanaan
„en elders, zeederd de Tijd der Belofte aan Abraham moet gesteld worden.

Israël is binnen de Tijd van 215 Jaaren in Egipten zeer Aangewassen.

Maar naadien wy uyt de H. Historie voor-vast te besluyten hebben, Dat Jakob omtrent 215 Jaaren voor de Tijd der Uyttogt, met LXX Zielen in Egipten gekoomen is, alzoo moet men zig over des Volks grooten Aanwas wel dapper Verwonderen; wanneer Moses 't Getal der geener die thans uyt Egipten gingen, tot op *Zesmaal-Honderd-Duyzend Manbaare Voetgangers* Begroot, *Behalven de Kinderen;* Exod. 12: 37. Welke te-gelijk met de Vrouwen geteld; (alhoewel'er van de Vrouwen geen gewag gemaakt word;) buyten twijffel meer dan noch Eens, Jaa moogelijk wel Tweemaal zoo grooten Getal, hebben uytgeleeverd. En over-zulx klaar-genoeg aanwijzen, in hoe gullen Overmaat, de Goddelijken Zeegen in 't Vermeenigvuldigen van Abrahams Zaad, uyt Isaak en Jakob nu alreede blêêk voldaan te zijn. Gen. 15. en 46: 13. Zijnde het zelve nu ter Tijd, tot zoodaanig-een Groot, Fris en Gezond Volk uytgebot, Dat d'Egiptize Koning haaren Aanwas niet alleen vreesde, Exod. 1: 9. Maar de Psalm-Digter daar van ook zeyd, Dat onder de Uytgaande, *Niet Eene Swak noch Krank was die Struykelde.* Psalm 105: 37. Zoo dat Josefus met regt teegen Appion en Manethon verdeedigt, Dat de Israëliten geenzinds van weegen de Ziekte der Melaadsheyd uyt Egipten gedreeven zijn. En alhoewel de H. Histori-Schrijver zeyd, Datter *Omtrent* 600000 *Man te-Voet* Uyttrok; schijnd men 't Woord *Omtrent*, in die plaatze niet noodwendig als een Woord van twijffeling of onzeekerheyd te moeten neemen; naadien het ook heel dikwils een Zaak ten vollen en zeekerlijk aanwijst. Waar van een Voorbeeld te zien is, 1 Kon. 22: 6. vergeleeken met 2 Kron. 18: 5. Want daar in d'Eerste plaats van de Profeeten staat, *Omtrent* 400 *Mannen:* Word in d'andere voor-vast, 400 *Mannen* verklaard.

Daar zijn veel Tros-Boeven met Israël uyt Egipten gegaan, die den Hoop volgden.

Behalven dit Magtig Heyr-Leger, Trok ook noch *Veel Vermengd Volk* met Israël op; naamelijk uyt de Egiptenaaren en andere Gebuur-Landen, die daar verkeerd hadden; waarom misschien de Kaldeëze Vertaaler niet quaalijk doed, als hy deeze, *Veele Vreemdelingen* noemd. Hoedaanige zonder twijffel, door zoo veel Wonderen alsse in Egipten ten Besten der Kinderen Israëls gezien hadden, Bewoogen zijn geworden, om met haar uyt-te gaan, en een-en-'t zelve Lot af te wagten. En gelijk'er moogelijk onder dien Tros wel eenige geweest zijn, die den grooten Hoop Volks, *Om den Broode* volgden; alzoo zijn het misschien ook wel die voornaamelijk geweest, welke naaderhand, Eerst met Lust bevangen wierden, en zig zoodaanig agterwaards keerden, Dat ook veele Israëliten daar door Opgerokkend, en over haar Vertrek uyt Egipten, aan 't Huylen raakten; Zeggende, *Wie zal ons Vleesch te Eeten geeven?* Wenschende om de Visschen, en om de Komkommers en Pompoenen, Look en Ajuyn, dieze in Egipten, als om-Niet en zeer Goed-koop gegeeten hadden, Num. 11: 4, 5. In welk Verhaal klaar genoeg schijnd te blijken, Dat deeze *Vreemdelingen*, en *Tros-Boeven*, (welke Moses noemd, *Het gemeene Volksken dat met Israël uyt Egipten Getrokken, en te Midden onder hen was*,) de Belhaamels hier van waaren. Invoegen uyt dit Aal-Oude Voorval af-te neemen is, Hoe Schaadelijk te-mets de Bywooning en vrye Verkeering van Geboefte en Kanaalje is, die den Hoop des Volks om den *Afval* volgen. En alhoewel dusdaanigen Gespuys, niet wel geheel-en-al van de groote Legers af-te keeren is, schijnen egter de Romeynen hier in, inzonderheyd op haar Hoede geweest te zijn, Datter geen Lanterfanters, noch Vrouwen noch Hoeren, in haare Legers quaamen: Waarom Tibullus zeeker Sol-

En d'Israëliten niet veel goeds door haare Bywooningen deeden.

Romeynen hielden haare Legers vry

Soldaat die naa den Krijg ging, doed zeggen; *Vaar wel Venus, Vaar wel Meysjes, Ik gaa naa't Leger.* En zoo heeft het Virgilius meede voor een onbetaamelijk Stuk aangeteekend; Dat het Egiptize Wijf Kleopatra, Antonius in het Leger volgde. Jaa daar ontbreeken geen Oudheyd-Onderzoekers, welke meenen, Dat de Leger-Plaatzen by de Romeynen, van weegen de groote Tugt der Kuysheyd, dieze daar hielden, CASTRA genoemd zijn; als of men (gelijk Isidorus dat verklaard) CASTA, Dat is, *De Kuysse*, zeggen wilde: Dewijl daar de Wellust als Ontmand wierd. Doch Israëls Leger-Togt, die de Verhuyzing van Een gants Volk besloot, kon niet zonder Vrouwen, Zonen en Dogteren geschieden. Alhoewel wy naaderhand noch wel verneemen zullen, hoedaanig haare Mannen, ongemoeyd hun eygen Vrouwen, en Houwbaare Maagden, zig te Sittim in de Velden Moabs, met de Uytheemze Dogteren der Moabiten verloopen hebben, en tot den Afgod Baal-Pèor vervallen zijn. Num. 25. Een Misdaad, dieze niet minder als met Verlies van XXIV Duyzend Geboet hebben. Even gelijk deeze vermenging van Vreemdelingen, den Israëliten Lustig en Oproerig maakten, zoo datze hen wel naa Egipten hadden doen weeder-keeren, zoo draa zy meenden, Dat het Hammetje op, en niet dan Schaarheyd aan deezen Hongerkamp voor de hand was. En dusdaanig-een vermengden Hoop heeft Israël tebet konnen vergallen; by aldien zy, als de Joden haar Schatten, met een Getal van Veertig Duyzend, onder haar zijn verspreyd geweest. Booven dien eygend Moses deeze gantze Sleep, *Ook Schaapen en Runderen, en zeer veel Vee* toe; Dat is, gelijk eygentlijk in 't Hebreeuws staat; Zy hadden *Een Swaare*, of *Wigtige Bezittinge*. Exod. 12:38. Naamelijk van haar eygen Haave, met welkze zig in Egipten geneerd hadden, en Rijk geworden waaren; en met welke zy nu Vry en Vrank Uyttrokken; gelijk haaren Leyds-Man Moses te vooren altijd hard daarop gestaan had; en Farao nu ten laatsten onder zoo veel Doodstuypen gedwongen wierd, haare Reyze door zijn Gezanten voort-te pressen; op dat niet heel Egipten in de holle Kaaken van de Dood verviel.

van Geboefte, Vrouw-Volk en Hoeren.

Israëliten zijn ook met veel Vee Uytgegaan.

Maar gelijk Josef eertijds het Land Gosen, Dat niet wijd van de Velden Soans in *Het Land Rameses* geleegen was, tot een vaste Woonplaats aan zijn Vaderlijk Huysgezin vergund had, Gen. 47: 11. Alwaar naaderhand hunne Naakoomelingen onder Farao *Ramesses Miamun*, (welken in die Landstreeke de Schat-Steeden Pithom en Rameses Bouwde;) Dienstbaar wierden; Exod. 1: 11. Alzoo zou men moogen denken, Dat hen de Landstreek omtrent deeze Stadt, die zy zelfs helpen Bouwen hadden; thans een bequaame Verzaamel-Plaats verstrekte: Als dewelke niet wijd van de uyterste Grens-Paalen des Lands geleegen zijnde, Hen-Lieden maar des te beeter tot den Optogt naa de Woestijne Etham ter hand lag; by aldien niet onzeeker bleef, of het Land van Ouds *Rameses* geheeten, den Naam aan deeze Stadt, of de Stadt aan d'omliggende Landstreek heeft mèed-gedeeld? (ten zy misschien den Bouwer zelf, te weeten Ramesses Miamun, de Klank van zijn Naam daar aan heeft toegevoegd;) alhoewel ons die gissing 't meest behaagd, welke Israëls Optogt volgens Exod. 12:37. Uyt het Landschap רעמסס *Rahmeses* waarschijnelijk houd geschied te zijn. Naadien ook Josef, 't zelve Geweest lang voor de Bouwinge der Stadt *Raamses*, het Land, Dat hy tot een Inwooninge Beloofd, *Rahmeses* noemd. Gen. 47: 11. Waar uyt niet duyster af-te neemen is, Dat GOSEN, een schoon Deel in 't *Land Rahmeses* geweest is. Gelijk we dan ook reeds in 't Eerste Hoofdstuk hebben aangemerkt, Datter eenige onderscheyd in de Naam-leezing der Nieuw-Gebouwde Stadt *Raamses* en het Land *Rahmeses* gevonden word. Aldus is Israëls Optogt dan wel hier van daan begonnen, maar moet daarom eygentlijk voor geen Vertoefplaats aangemerkt worden; dewijl daar en daar om-heenen, veel-eer haar Oude Woonplaatze was, in welke haar Josef van 't begin-aan geplant had; alhoewel wy om minder voordeel aan de verbijstering te geeven, omtrent de Stadt Raamses, (die waarschijnelijk op deeze Grenzen geleegen was;) als de *Eerste* van Israëls

De Plaats van Israëls Optogt, verder naagedagt.

Waarom Rameses als d'Eerste

Vertoef-plaats, in onze Reys-Kaart aangeteekend is.

Iſraëls XLII aanmerkelijke *Leger-Plaatzen* in onze Reys-Kaart hebben aangeteekend: Die men hier nu vervolgens mag te raade neemen. Van Rameſes dan, is gants Iſraël niet zoo-zeer des Nagts, als wel waarſchijnelijk in den vroegen Morgen, Uytgetrokken naa SUKKOTH, een plaatze die door Uytlegging, van *Hutten* of *Tenten* alzoo genoemd word, Exod. 12: 37. Want gelijk zy deeze Reyze waarſchijnelijk noch dien zelven Dag afdeeden, is die Vertoef-Plaatze, van weegen dat zy aldaar voor de Eerſtemaal naa den Uytgang, haare *Tenten* neederſloegen, SUKKOTH genoemd.

Iſraël van Rameſes Uytgaande komd te SUKKOTH.

En dewijl zy deeze Hutten voornaamelijk van de Takken der Boomen maakten, welkze tuſſen Rameſes en de Woeſtijne Etham vonden; heeft Godt naaderhand tot een geduurige Gedagtenis daar van, (zoo hier en elders meer gepleegd;) het *Loofhutten-Feeſt* ingeſteld; op dat zulx Jaarlijx door 't opregten van Groene Tenten in Iſraël Gevierd wierd. Lev. 23:42,43.

Feeſt der Ongezuurde Brooden ingeſteld.

En niet alleene dit, maar terwijl zy hier in Sukkoth gelegerd zijn, en by gebrek aan Teer-Koſt, en Gedeeſſemd Brood, * *Ongezuurde Koeken* Bakten van het Deeg datze uyt Egipten meede genoomen hadden, Exod. 12: 39. Heeft Godt haar Twee byzondere Beveelen gegeeven; naamelijk de Wet om het Feeſt der Ongezuurde Brooden ter Gedagtenis van *Dit Brood der Ellende* hier in de Woeſtijne van haar gegeeten, alle Jaaren te Vieren; en daar naa de Loſſing der Eerſtgeboorne, in erkentenis van de Weldaad des Voorbygaanden Verdervers, die alle Eerſtgeboorne van Egipten Geſlaagen, maar de Zonen Iſraëls geſpaard had. Waar van beyde te zien is, Exod. XIII. aan het begin.

** By zommige *Aſch-Koeken* genoemd, om datze ſlegts op de bloote Koolen gerooſt wierden.*

Loſſing der Eerſtgebooren aan Iſraël gebooden.

En moeſten zy deezen Dienſt voornaamelijk onderhouden, wanneerze in het Land Kanaans zouden gekoomen zijn; vergelijkt Exod. 12: 26. met Kap. 13. *Vers* 5, 6, 7, 12. Gelijk hen ook meeſt al d'andere Ceremoniele Wetten, veel-eer gegeeven zijn, om dezelve in 't Beloofde Land, dan wel in de Woeſtijne, neerſtiglijk t'onderhouden; als waar in zy dikwils door geduurige Reyzen, Gevaar der Weegen, Geklank der Waapenen, Onbereydwilligheyd des Volks, en andere Ongemakken, belemmerd waaren: Zoo dat ook zelfs het Paſcha, en het duur-belaſte Teeken des Verbonds, naamelijk de Beſnijdenis, in de Woeſtijne onderlaaten zijn; gelijk we op zijn Tijd verneemen zullen. Waar toe dan ook noch veel hielp, Dat Iſraël zig niet alleen in deeze Veertig Jaaren, als door ongewoonte vry Verzuymagtig omtrent de Godsdienſt aanſtelde, maar ook niet zelden blijken heeft gegeeven, Datze noch aan d'Afgoderyen der Egiptenaaren vaſt-kleefden; gelijk we ſtrax uyt de waarneemingen zommiger Geleerde Schrijvers, zullen aanteekenen; overdenkt Exod. 32. Actor. 7: 43. uyt Amos 5: 25, 26, 27.

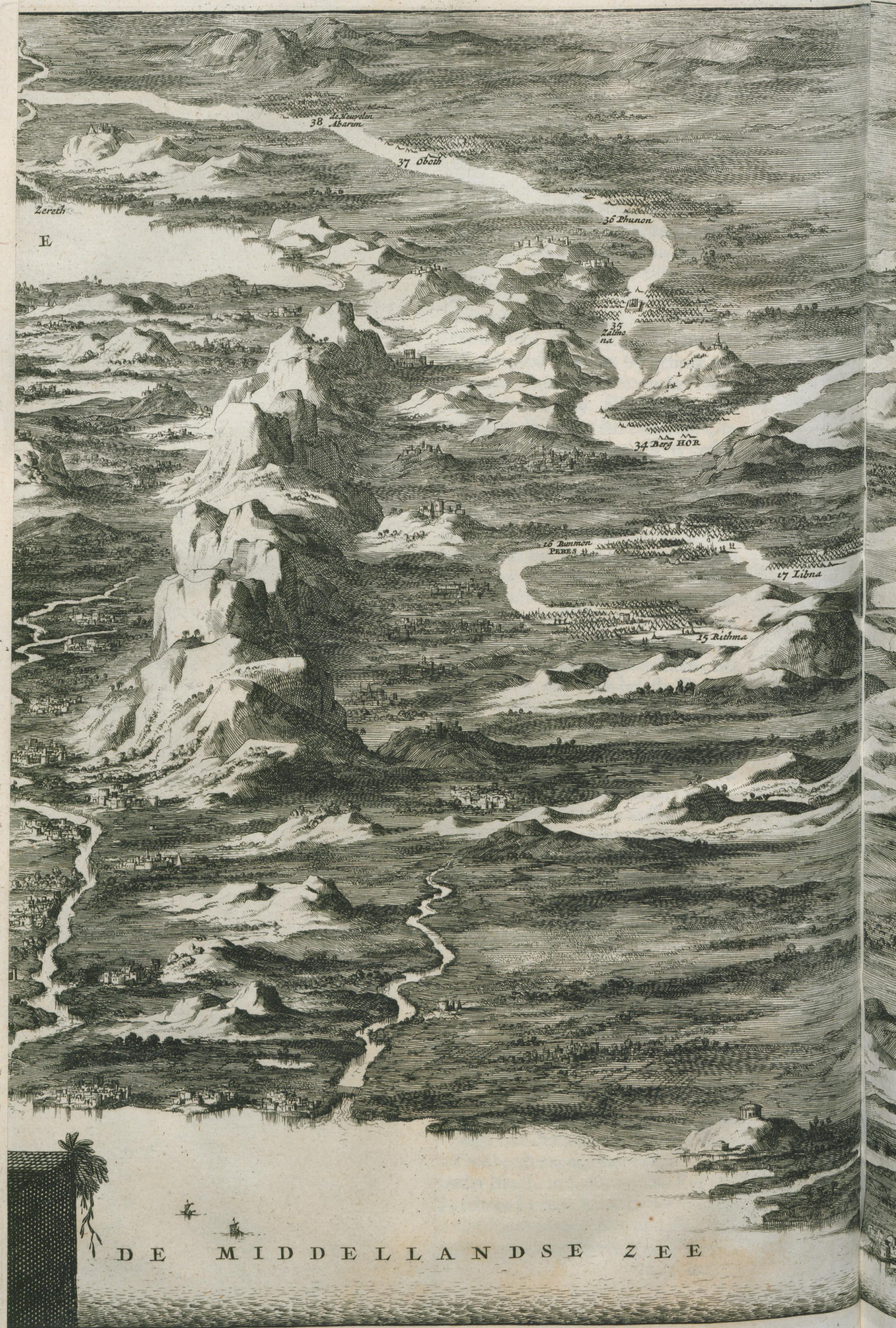
Wetten in Egipten, en in de Woeſtijne gegeeven om in Kanaan waargenoomen te worden.

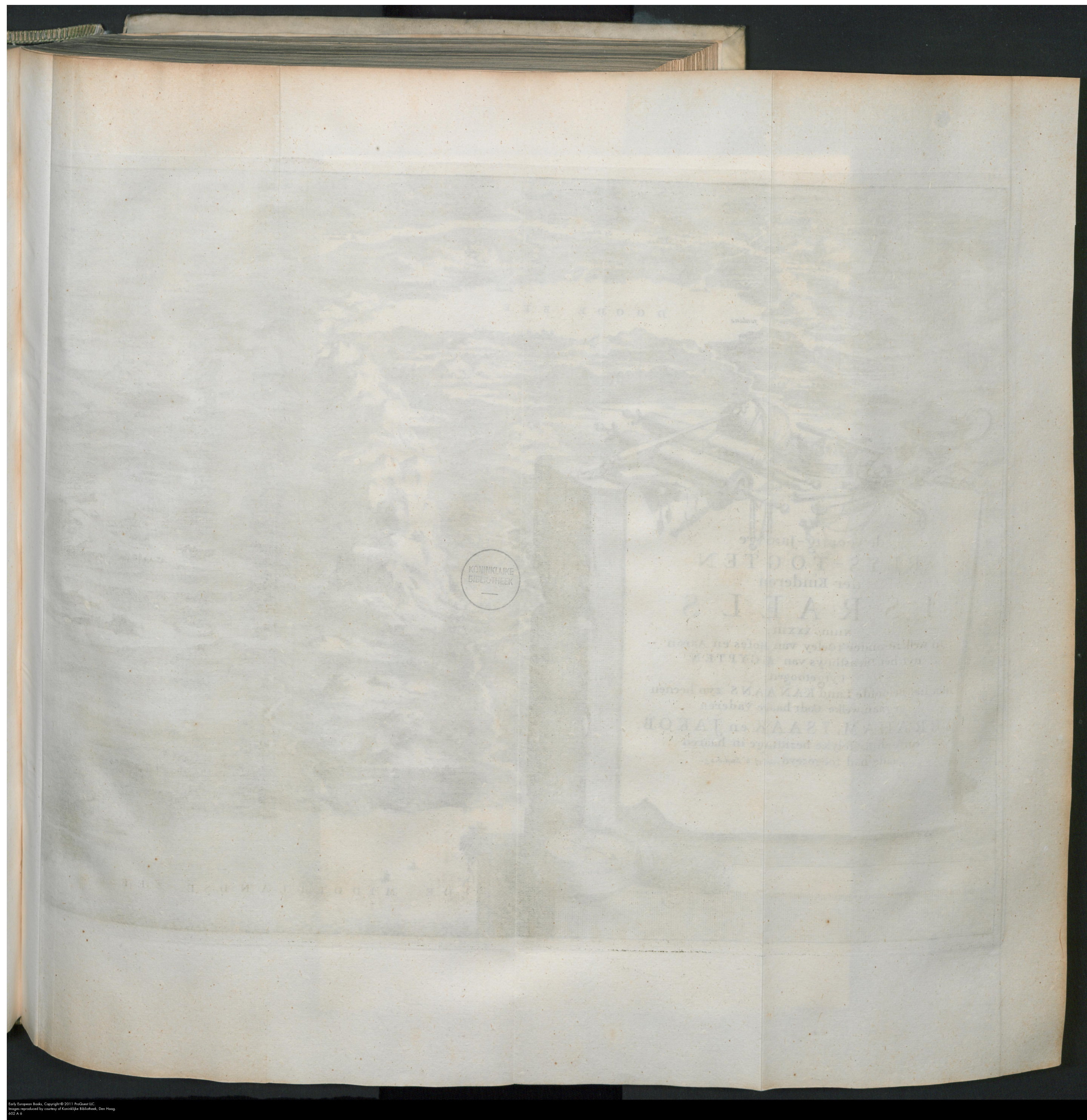
Het geene dan ook de Reeden ſchijnd, Dat de Wetgeever, gebiedende de Ongezuurde Brooden, als een Jaarlijks Feeſt, Zeeven Daagen lang te Eeten; en de Eerſtgeboorne hem te Heyligen; t'elkens voor-af zeyd; *Ende het zal geſchieden, als de Heere U in het Land der Kanaaniters gebragt heeft, 't welk hy Uwe Vaders Geſwooren heeft; en hy het U geeft, zoo zuld Gy deezen Dienſt houden*, &c. Exod. 13: 5, 11, 12. Invoegen die Dingen welke in Egipten Gebooden zijn, met veel andere in de Woeſtijne belaſt en begonnen; Eerſt naa veele Jaaren met een gezette waarneeminge in Kanaan Vervuld en Volbragt geworden zijn. En gelijk wy zien, Dat Moſes in de ſtrax-aangehaalde plaatze *Vers* 5. ook de verſcheyde Volken Opteld, die het Land Kanaans doe Bewoonden, naamelijk *Kanaaniten*, *Hethiten*, *Amoriten*, *Heviten*, en *Jebuſiten*; mag men in 't voorby-gaan daar op aanmerken, Dat de LXX Overzetters, noch Twee andere, te weeten, de *Gergeziten* en *Pheriziten*, uyt Deut. 7: 1. daar hebben by-gedaan, op datze 't Getal der Zeeven Verbanne Volken vol-maakten. Vergelijkt derzelzer Afkomſt, Gen. 10: 16, 18. en 't geên daar van in de Joodze Oudheeden aangeweezen is.

Uyt wat regt Godt alle d'Eerſtgebooren onder Iſraël eyſte.

Dewijl dan Godt alle Eerſtgeboorne onder Iſraël, in het Slaan der Egiptenaaren, zoo opmerkelijk Verſchoond had; ſcheen hy daar door als tot Vergelding voor die Bevrijding, een Nieuw regt van Eygendom, over de zelve verkreegen te hebben; gelijk dat niet heel Duyſter te zien is, Num. 8: 17. Vergeleeken

38 de Heuvelen Abarim
37 Oboth
Zereth
E
36 Phunon
35 Zalmona
34 Berg HOR
16 Rummon PERES
17 Libna
15 Rithma
DE MIDDELLANDSE ZEE

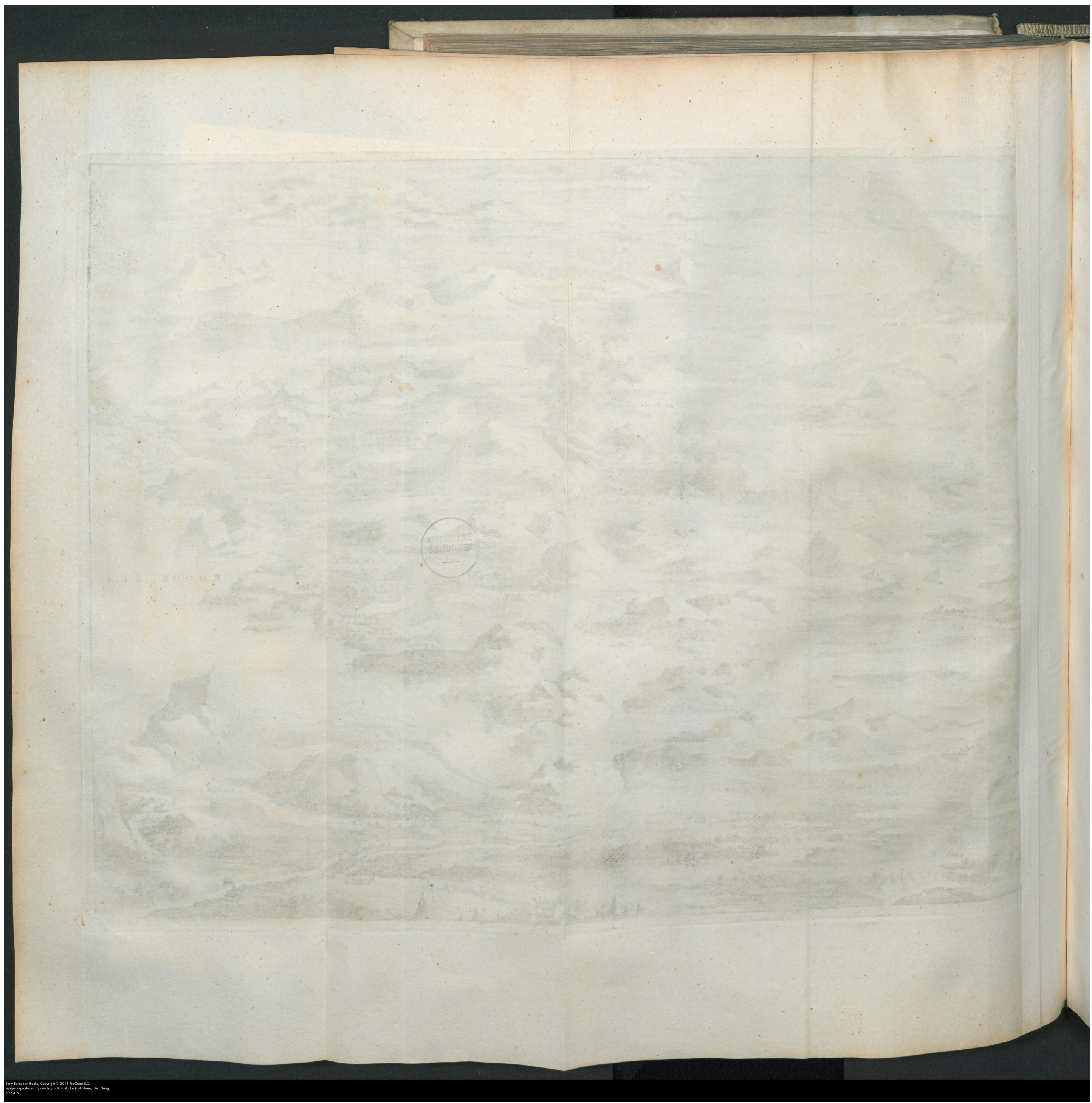

de Veertig-Jaarige
REYS-TOGTEN
der Kinderen
ISRAELS
Num. XXXIII.
In welkze onder 't Geley van Moses en Aaron
uyt het Diensthuys van ÆGYPTEN
Uytgetoogen;
naa het Beloofde Land KANAANS zyn heenen
gegaan; welke Godt haare Vaderen
ABRAHAM, ISAAK en JAKOB,
tot een Erffelyke bezittinge in haaren
Zaade had toegezeyd. Gen. 17:8. Exod. 6:2.3.
DOODE ZEE
DE MIDDELLANDSE ZEE
Pisga
Nebo
41 Bergen Abarim
40 Almon Diblathaim
39 Dibon-Gad
37 Oboth
36 Phunon
Arnon
Zereth
Jordane
34 Berg HOR

33 Kades
18 Rissa
20 Sapher
19 Kehelatha
14 Hazeroth
29 Hor-Gidgad
32 Ezeon-Geber
31 Abrona
30 Jothbatha
10 Alus
ROODE ZEE
4 Pi-Hachiroth

33 Kades
24 Tharah
23 Lach-ath
22 Makheloth
18 Rissa
20 Sapher
21 Harada
19 Kehelatha
12 SINAI
14 Hazeroth
13 Kibroth-taava
25 Mika
26 Hasmona
27 Moseroth
28 Bene Jakan
29 Hor-Gidgad
30 Jothbatha
32 Ezeon-Geber
Abrona
11 Raphidim
10 Alus
8 Woestine SIN
9 Dophka
6 Elim
7 Legering aande Schelfzee
5 Mara
ROODE ZEE
Etham
3 Etham
4 Pi-Hachiroth
1 Rameses
2 Sukkoth
3 Deel p. 496.

leeken met de Woorden der Inſtellinge; Exod. 13: 2. * *Heyligd my alle Eerſt-geboorene; wat eenige Baarmoeder opend onder de Kinderen Iſraëls van Menſchen en van Beeſten; Dat is mijne.* Naamelijk alle Mannelijk Eerſtgeboorene, die onder hen de Baarmoeder opende; gelijk *Vers* 12. en Kap. 22: 29. en elders verklaard word. Zulx Godt hem zelven van nu voortaan, alle Eerſtgeboorne, niet van de Vaders, maar van de Moeders toe-eygend: En dat wel met een zonderlinge bepaaling, die Exod. 13: 11, 12, 13. met deeze Bewoording te Leezen ſtaat: *Het zal geſchieden, Wanneer de Heere u in't Land Kanaans zal gebragt hebben; Zoo zuld gy tot den Heere doen overgaan alles wat de Baarmoeder opend: Ook alles wat de Baarmoeder opend van de Beeſten, die gy hebben zuld: De Mannetjens zullen des Heeren zijn. Doch al wat de Baarmoeder der Ezelinne opend, zuld gy Loſſen met een Lam: Wanneer gy't nu niet en Loſt, zoo zuld gy het den Nekke breeken, Maar alle Eerſtgeboorne des Menſchen, onder uwe Zoonen, zuld gy Loſſen.* Doch voor hoe veel, zal ſtrax volgen.

* Of Zonderd my af. &c. Exod. 22: 29. en 34: 19. Lev. 27: 26. Num. 3: 13. en 8: 17. Luc. 2: 23.

En hoe daar in met de Reyne en Onreyne Beeſten te handelen ſtond.

En hier diend men niet te vergeeten, Dat alle Eerſtgeboorne der Reyne Beeſten Geſlagt, en alzoo tot den Heere overgebragt wierden; gelijk uyt het Formulier der Onderwijzing blijkt, waar meede de Vaders belaſt worden deezen Dienſt te Verklaaren; Zeggende; *Daarom Offere ik den Heere de Mannetjens van alles wat de Baarmoeder opend: Doch alle Eerſtgeboorne mijner Zonen, Loſſe ik.* Vergelijkt Exod. 13: 14. met *Vers* 15. en de Wet der Offerhande, Num. 18: 17. *d'Eerſtgeboorene van een Koe, Schaap of Geyte, zuld gy niet Loſſen; zy zijn Heylig: Haar Bloed zuld gy ſprengen op den Altaar, en haar Vet zuld gy aanſteeken.* Maar d'Eerſtgeboorne der Menſchen, moeſtenze Loſſen, *voor den Prijs van Vijf Sikelen des Heyligdoms.* Num. 18: 15, 16. En d'Eerſtgeboorene der Ezelinne, (waar onder buyten twijffel alle andere Onreyne Beeſten verſtaan worden) konden met een Lam afgeloſt worden; Dat is, het konde in deſſelfs plaats Geſlagt en Geofferd worden: Zoo niet moeſt het Ezel-Jong den Nekke gebrooken of de Strot *Afgeſneeden* worden, gelijk dat Woord vertaald word Deut. 21: 4. het geene de Wet daar ſchijnd by te voegen, op dat de Loſſing van zulken Beeſt, uyt inzigt van deſſelfs Voordeelig gebruyk, niet naagelaaten wierd. Maar naadien Godt d'Eerſtgeboorne der Menſchen, hem zelven zoodaanig wilde afgezonderd hebben, Datze daar door belaſt worden, dezelve *Tot hem te doen Overgaan*; heeft het Oud en Algemeen Gevoelen gemeend, Dat Godt die Afzondering voornaamelijk begeerd heeft, op dat alzulke Eerſtgeboorene, zouden *Prieſters* zijn; welke met aangenaame Geſchenken en Offerhanden tot hem zouden naaderen: Zulx zy uyt Kragt van haar Eerſtgeboorte zouden Prieſters weezen, om den Heyligen Dienſt waar te neemen, en Verzoeninge voor de Kinderen Iſraëls te doen. Jaa de meeſte Uytleggers meenen niet te moogen twijffelen, of die Prieſters waar van Exod. 19: 22. gerept word, en de Jongelingen der Kinderen Iſraëls, welke Moſes gezonden heeft en Geofferd hebben. (Exod. 24: 2, 5.) Zijn dusdaanige Eerſtgeboorne geweeſt. En van dit Gevoelen zijn ook de meeſte Joden.

O feertijds het Prieſterdom aan 't Regt der Eerſtgebooren behoorde.

Waar op dan veel fraaye Godsgeleerde vaſt-ſtellen, Dat dit Gebod hier te Sukkoth in Egipten gegeeven; eerſtelijk begonnen is; en dat het te vooren nooyt en is belaſt geweeſt, Dat de Eerſtgeboorene tot den Heere moeſten overgaan; tot dat naaderhand de Leviten in haare plaatze zijn geſteld; als dewelke ook by-naa in gelijken Getaale waaren. Waar toe zy willen datmen Num. 3: met Kap. 8: *Vers* 16. vergelijken zal; daar aldus te Leezen ſtaat; *Want de Leviten zijn my gegeeven, uyt het Midden der Kinderen Iſraëls; voor de Opening van alle Baarmoeder* (voor) *De Eerſtgeboorne eens yders uyt de Kinderen Iſraëls, heb ikze my genoomen;* &c. *Vers* 17, 18. Naamelijk, zeggenze, als wanneer Godt geheel Iſraël, *Onreyn verklaarde in haare Giften*; dezelve niet meer uyt de Hand der Eerſtgeboorne willende ontfangen; Ezech. 20: 26. Te weeten doe, wanneerze door d'Afgoderye met het Gouden Kalf, waaren afgeweeken en de gantſche Ceremonieele Omſlag van het Dienſtbaar Jeruſalem, belaſt wierd toe-te ſtellen: By zommige van de Laatere

Het Gemeen gevoelen daar omtrent voorgeſteld.

tere Uytleggers, anders met een Onzagter bewoording; *Het Jok der Dienstbaarheyd* genoemd; aangezien de Kinderen Israëls, tot aan die groove Misdaad toe, alleen als Vry-geboorene Kinderen Abrahams, zonder Jok of Dienstbaarheyd gehandeld waaren. Want de Wet om der Overtreedinge-Wille, by de Belofte gekoomen; is Israël daar door onder Voogden en Verzorgers in Bewaaringe gesteld; tot de Tijd der Verbeeteringe, &c. Welke Overtreedinge, inzonderheyd door de Valsse Eerbied aan den Kalverdienst voor Sinai deede blijken, Datze noch aan de Drek-Goden van Egipten vastkleefden; en Dappere Geneesmiddelen noodig hadden, om van die Ingekankerde Etterbuylen Geneezen te worden. Waar op by Ezechiel Kap. 20. doorgaans gespeeld word. Gelijk wy dan ook voor ons Deel meenen, Dat zulx in veele Omstandigheeden der Ceremonieele Wet, zoo klaar als den Dag doorstraald, Dat de Meeste om geen andere Oorzaak zoodaanig gegeeven zijn, als op dat dit Volk Kragtiglijk van de Algemeenen Hoop der Afgodize Weereld, Afgezonderd, en allengskens Bedisseld wierd. Maar niet teegenstaande het Regt des Priesterschaps, Dat den Eerstgebooren door deeze Afzonderinge, van-nu aan zou hebben Toebehoord; Ontbreeken nochtans ook geen Geleerde Mannen onder de Joden en Kristenen, welke willen, Dat zelfs van de Eerste Eeuwen af, het Priesterdom in de Kerke Gods, Dat is, in de Stam-Huyzen der Geloovige Vaderen, by de Eerstgeboorne zy geweest. Doch wy meenen elders genoegzaame Reedenen bygebragt te hebben; Welke betoonen, Dat dit Gevoelen op geen bestendige grondvest gebouwd staat. En gelijk wy ook van Meeninge zijn, Dat de Heyliging der Eerstgeboorne, wel stand gegreepen heeft, zeederd het Voorval van de Dooding der Eerstgeboorne in Egipten, maar heel-niet voor dien Tijd; alzoo agten wy ook dat deeze Heyliging hier te Sukkoth belast, niet daarom ingesteld is, op dat d'Eerstgeboorne zouden Priesters zijn; (alhoewel nogtans de Meeste Godsgeleerde alzoo Gevoelen;) Maar op dat zy, onzes er-agtens, daar door veeleer een eygen Goed en Inkoomen der Priesters zouden zijn; als die daar toe met Vijf Sikelen, die men aan den Priester geeven moest, moesten Gelost worden. En dus meenen wy dan ook dat het weynig ter Zaake doet, Dat de Leviten, (schoonze Heylige Dienaars geweest zijn,) in plaatze van de Eerstgeboorne gekoomen zijn; (waar op nogtans het Grootste bewijs der Godsgeleerden Steund;) Naademaal zy immers geen Priesters, maar alleen derzelver Noodhulpen zijn geweest: Jaa zy konden zelfs noch geen Noodhulpen weezen, voor datze door zeekere Ceremonien, daar toe waaren Ingewijd. En of daar schoon gezeyd word, Dat zommige Jongelingen uyt Moses Last, hebben Slagt-Offeren Geofferd; zulx kan dat Gevoelen al meede niet veel steunzel by-zetten; Naademaal het nergens blijkt, Dat deeze Jongelingen, uyt d'Eerstgeboorne genoomen zijn; en slegts op een Gissing rust. Daar-en booven hebben deeze den Altaar niet moogen met Bloed begieten, om dat zulx te doen eygentlijk den Priesters toequam: Doch deeze Bedieninge heeft Moses zelfs waargenoomen, als die doe ter-tijd, te-gelijk 't Bestuur des Volks, en het Priester-Ampt ter Hand had. Waar toe men verder diend aan-te merken, Dat deeze Jongelingen, alleen daarom gezeyd worden Offerhanden Geofferd te hebben, Datze dezelve by den Altaar gebragt hebben; 't geen doorgaans in de H. Schrift, door het Woord *Offeren*, word te kennen gegeeven: En zoodaanige Offerhanden zijn van zulke Perzoonen in 't byzonder geweest, voor welke daar Geofferd wierd. Jaa zelfs in de Offerhanden voor 't Gemeene Volk, hebben niet altijd de Priesters zelf, de Offerhanden by den Altaar gebragt; Maar die, die het Volk in 't Gemeen Vertoonden. Derhalven schijndmen niet onvoegzaam te moogen Oordeelen, Dat de Ceremonie van de Heyliging der Eerstgeboorne, voor d'Eerstemaal hier te Sukkoth belast; Niet anders heeft te Beduyden gehad; dan d'Erkentenis van het Regt dat Godt als een Vergeldinge eyste voor de Bevrijding der Eerstgeboorne: Als den welken zijn Verdervenden Geest door Egipten zendende de Huy-

De Heyliging der Eerstgeboorne, tot een Inkoomen en Onderhoud der Priesteren ingesteld.

Eerstgebooren zijn geen Priesters geweest.

Exod. 24:5.

Heyliging der Eerstgebooren te Sukkoth belast, van wat aanduyding.

Huyzen der Kinderen Israëls was Voorby-gegaan. En daar is ook geen gebrek aan Geleerde Schrijvers, die dit met ons eens zijn. Jaa het zou ons niet heel vreemd voorkoomen, indien yemand Geloofde, Dat ook dit Gebod aan Israël gegeeven is, om haar te Vermaanen en Af-te wennen, d'Eerstelingen van haare Kinderen, niet aan den MOLOCH, of den *Sterre-Godt* KIJUN en REMPHAN, te Heyligen, zoo dikmaal in de Wet Verbooden: Waar toe wy strax eenige aanmerkingen zullen bybrengen, die dit niet Onbedenklijk zullen maaken. Indien wy nu ook eens op het Priesterdom der Eerste en Aal-Oudste Tijden letten; het zal niet zonder schijn van Waarheyd zijn te gissen, Dat elk omtrent zijn eygen Offerhande, zijn eygen Priester zy geweest: Want naadien Kaïn en Habel, hun Offerhanden zelfs Geofferd hebben, toond zulx genoeg, Datmen in d'Eerste Tijd, geenzinds op het Regt der Eerstgeboorte gezien heeft: Anders hadde Habel, die de Jongste Broeder was, Gode geen aangenaame Offerhande konnen doen. En die zeggen, Dat Kaïn en Habel haare Offergaaven tot Adam hebben gebragt, op dat hy die zoude Offeren; Oordeelen zulx zonder Bewijs, en loopen ook bot aan teegen de H. Schrift. Doch in de Dienst der Offerhanden die voor elk Stam-Huys ondernoomen wierden, heeft buyten twijffel de Vader des Huysgezins het Regt van 't Priesterdom gehad. En uyt Kragt van zulk-een Regt hebben Noach en Job, voor haar en haare Huysgenooten Geofferd. Gen. 8. Job. 1: 5. Andere Voorbeelden gaan wy voorby, dewijl dit Bekende dingen zijn. En alhoewel Zommige hier teegen inbrengen, Dat Esau voor een Roekeloos Mensch word uytgemaakt, om dat hy het Regt der Eerstgeboorte voor een Geringen Prijs Verkogt. Hebr. 12: 16. Zoo helpt zulx gants weynig om 't Oude Regt des Priesterschaps, d'Eerstgeboorne toe te wijzen; Naadien den Apostel dit Schrijvende, niet en ziet op het Regt welke Esau tot het Priesterschap had, maar op de Dubbele Trek in de Erffenis, en d'Heerschappye, welke beyde d'Eerstgeboorne in d'Oude Tijden, als een Regt der Natuure toequam. Hoedaanige Weldaaden niemand konde Kleyn agten, zonder een Roekeloos Man te zijn; inzonderheyd niet in die Tijden, in welk'er een zonderlinge Liefde Gods in diergelijke dingen bespeurd wierd. Doch zoo yemand twijffeld ofmen ook in dit Gevoelen veylig genoeg mag rusten; zullen wy naaderhand in 't Onderzoeken van de Reeden, om welke de Stamme Levi tot den Godsdienst verkoozen is; noch eenige andere Bedenkingen bybrengen, dien hem dit Stuk wat naader Opgetooyd zullen Voorstellen. Maar gelijk wy onder-en tussen niet en twijffelen, of ons Gevoelen word ook hier door niet weynig gesteeven, Dat deeze Heyliging der Eerstgeboorne, Voornaamelijk eerst in het Land Kanaans gelden zou, gelijk vooren uyt Exod. 13: 2, 12. &c. is aangemerkt, (als wanneer immers het Aaronische Priesterdom en Dienst der Leviten, lang te vooren ingevoerd, en den Prijs der Lossinge, met welke d'Eerstgeboorene moesten Gelost worden, Naamelijk *Vijf Sikelen*, den Priesteren tot een eygen Inkoomen strekken zou;) alzoo hebben ook de Joden deeze Lossinge zeederd altijd onderhouden; en onderhoudenze ook noch Heeden ten daage, naa het eyndigen van de Tijd der Reyniging, die den Kraam-Vrouwen in de Wet Voorgeschreeven is. Exod. 13: 2. en 34: 19, 20. *Heyligd my alle Eerstgeboorne* &c. Want *Al wat de Baarmoeder opend is mijne*, &c. En daarom *Zuld gy d'Eerstgeboorene uwer Zonen Los-Koopen*. Hier van daan Leezen wy ook Luc. 2: 22. van Maria; Naamelijk dat wanneer *De Daagen haarder Reyniging Vervuld waaren naa de Wet van Moses; zy het Kindeken Jesus bragten naa Jerusalem, op dat zy hem den Heere Voorstelden: Gelijk Geschreeven is in de Wet des Heeren;* Al wat Mannelijk is, Dat de Moeder opend, *Zal den Heere Heylig genoemd worden.* Deeze Lossinge, of Los-Kooping, by de Heedendaagze, Joden PIDJON HABBEN genoemd, geschiede 30 Daagen naa de Geboorte; Want alzoo luyd de Wet Num. 3: 41. *Teld alle Eerstgeboorne dat Mannelijk is, onder de Kinderen Israëls, van een Maand Oud, en daar booven*, &c. En daarom willen zy, Dat het Betaamelijk zy, Dat zulx de

Elk was eertijds Priester van zijn eygen Offerhande.

't Regt der Eerstgeboorte zag op de Erffenis en Heerschappye maar niet op 't Priesterdom.

Heyliging der Eerstgebooren, moest eerst in 't Land Kanaans onderhouden worden.

Lossing der Eerstgebooren wanneer geschiede.

Vader, en niet zoo zeer de Moeder toebehoord te volvoeren; Naadien de Wet in dit Gebod doorgaans op het Mannelijk Geslagte ziet. By-aldien den Tijd der Lossinge, naamelijk den *Een-en Dertigsten Dagh*, invald op een Sabbath, zoo en Lossen zy niet, om dat het op den Sabbath niet vry staat te Koopen; derhalven stellen zy het uyt tot eenen Anderen Dagh. Maar hoedaanig deeze Lossinge thans geschied, willen wy nu Vervolgens gaan Verhaalen.

Num. 3: 47. en 18: 16. En hoe de Joden daar meede heedensdaags omspringen.

Op den XXXI Dag naa de Geboorte van het Jongsken; roept de Vader den Priester, of Leeraar dien zy daar voor houden, neevens eenige Vrienden tot hem; en leyd hem het Kind neevens de Waarde van Vijf Sikelen, Dat is, omtrent Twee en een Halve Rijxdaalder op de Tafel; en Spreekt de Priester met deeze Woorden aan; *Mijn Huys-Vrouwe heeft my eenen Eerstgebooren Zone Gebaard, doch de Wet eygend hem U-Lieden toe.* De Priester daar op, Antwoord met deeze Vraage; *Ist dan alzoo dat gy hem my toelaat?* De Vader zeyd *Jaa.* Daar op Vraagd de Priester aan de Moeder; *Is dit U Eerste Mannelijke Vrugt? En hebd Gy te vooren niet yets door Misval voortgebragt?* Indienze daar op *Neen* zeyd; Vraagd hy de Vader; *Wat hy Liever heeft, zijn Eerstgebooren Zoon, of het Geld?* De Vader Antwoord; *Dat hem zijn Eerstgebooren Zoon Liever is;* en Verzoekt daar op dat de Priester 't Geld zal naa hem strijken; terstond daar byvoegende deeze Zeegening: *Gezeegend zijd Gy Heere onze Godt, Koning der Aarde; die ons Geheyligd hebd door Uwe Geboodén, en ons de Lossinge des Zoons Bevoolen hebd. Gezeegend*, &c. *Gy die ons Leevendig gemaakt, en ons behouden en tot hier toe geleyd hebd.* Hier op neemd de Priester het Geld en leyd het needer aan 't Hoofd van 't Jongsken, en zeyd; *Deezen is den Eerstgebooren Zone, dien Godt Bevoolen heeft Los-te Koopen, volgens 't geene geschreeven staat*, zijne Lossinge zal zijn naa een Maand Oud, voor Vijf Zilvere Sikelen. *Doe Gy noch in de Baar-Moeder opgeslooten waard, had Uw Heemelze Vader en Uwe Ouders, Regt over U; maar nu behoord Gy tot mijn Regt en Goeddunken; overmids Ik een Priester ben: Doch Uwe Ouders hebben Besłooten, U als den Eerstgeboornen, den Heere te Heyligen en Los-te Koopen gelijk geschreeven staat:* Heyligd my alle Eerstgeboorne dat de Baar-Moeder opend onder de Kinderen Israëls, zoo wel van Menschen als van Beesten, want alles is mijne. *Doch nu word dit Geld, voor U en Uwe Loskoopinge in Uwe plaatze gesteld, om dat Gy d' Eerstgeboorne zijd, en den Priester als een Los-Geld tot Betaalinge toekomd. Indien Ik U dan naa de Orden der Instellinge Los-geeve, zoo zuld Gy ook waarlijk Gelost zijn: En indien anders, zoo zuld Gy niet-te-min volgens de Wet en der Joden Gewoonte Vry zijn: Wast Gy slegts op in de Vreeze Gods; Begeeft U tot den Egten Staat, en Beneerstigd de Goede Werken;* AMEN. En dusdaanige Formulieren van Zeegen-wenschingen, zijn verscheyde te vinden in der Joden Ceremoni-Boek MAHARIL, en in SEPHER HACHINNUCH. Zoo draa de Lossinge volbragt is; besluyten zy deeze Pligt, met Eeten en Drinken en Vroolijk zijn: Jaa doen zulx even-ruym, schoon ook de Dag der Lossinge zelfs in de Vasten komd te vallen. Onder hen is voor-al niet toegelaaten, met den Priester eenig Beding of Uytkoop, over de Lossinge aan-te gaan; naamelijk om yets van de Vijf Sikelen af-te Knijpen en minder te geeven als de Wet belast. Want yemand daar op betrapt, zou zulx voor geen Lossinge passeeren, maar het Jongsken zou ander-werf moeten Gelost worden. Doch het staat den Priester vry dat Geld naaderhand aan de Vader weeder te geeven; maar alleen by wijze van Schenking, en mildaadige Gifte, zonder daar over eenig Beding of Onderhandeling te hebben gemaakt, of als-dan te maaken. Indien ook de Vader voor den XXXI. Dag quaam te Sterven, als-dan is de Moeder niet verpligt haar Zoontje te lossen, maar een Pergamente Brieftjen of Zilver Blikje aan zijn Hals te hangen, Dat met deeze Woorden beschreeven is: BECHOR SCHEL-LO NIPHDEH: *Een Eerstgebooren die niet Gelost is*: Of zy zettender op; BEN COHEN *Een Zoon des Priesters.* En dit doen zy, op dat wanneer hy tot zijn Jaaren gekoomen is, hy mogte weeten, Dat hy noch des Priesters is, en zig zel-

Num. 18: 16.

ven

ven Lossen moet. Onder 't Oude Verbond, waaren de Priesters en Leviten van deeze Wet vry, en behoefden haare Eerstgeboorne niet te Lossen: Hoedaanigen Voor-Regt ook overging, tot de geene die onder Israël met een Priesterlijke of Levitize Dogter Getrouwd waaren.

Wat de Heyliging der Eerstgeboorene heeft voorbeduyd.

Die Uytleggers nu, welke voor-vast houden, Dat Godt d'Eerstgeboorne hem daarom voornaamelijk wilde afgezonderd hebben, *Op datze zouden Priesters zijn;* hebben daar in verscheyde bedenkelijke Voorschaaduwingen, en Beduydingen gevonden, die zoo verre zy met de gelijkheyd van het Regt der Eerstgeboorne tot het Priesterdom verzeld gaan, moogelijk veel-eer Fraay en Stigtelijk bedagt zijn; dan zy op een bestendige Grondvest gebouwd staan. Want gelijk wy strax uyt Lukas vernaamen, Dat ook Jesus 30 Daagen naa zijn Geboorte, *Den Heere Voorgesteld is naa de Wet;* alzoo meenen zommige, Dat Godt door deeze Wet der Afzonderinge, zoo wel de Heyliging des Eerstgeboorenen onzer Broederen, (naamelijk Kristus,) als de Verkiezinge der Geloovige, als Eerstgeboorne Gods, tot zijn Erfgenaam en Eygendom heeft Afgebeeld: En verklaaren zulx daar op naader met verscheyde aanmerkingen. Godt wilde, zeggenze, in den Perzoon des Eerstgeboorenen der Kinderen Israëls, hem zelven de gantze Familie van yeder Huys Heyligen, en haar alzoo zijne Liefde betoonen in den Eerstgeboorenen; even als hy in die der Egiptenaaren zijnen Toorn betoonde aan Alle, wanneer hy in dezelve haar heele Familie Geslaagen had. Afschilderende dat hy ons alle verschoonde, en zijne Liefde betoonde in Kristus zijn Eerstgeboorenen. Zulx de gantze Familie der Geloovigen in het Offeren van deezen Eerstgeboornen Zone Gods, haaren Broeder, Geheyligt zijn. Hebr. 1: 11. Deel hebbende aan de Goddelijke Gaaven en Weldaaden, Rom. 11: 16. 1 Kor. 1: 30. en 6: 11. Apoc. 1: 5, 6. Hebbende dien Eerstgeboorenen Gods, Regt om als Priester tot Godt te naaderen; Voor de zijne te Bidden, en haar tot Godt te brengen: Want tot Godt te naaderen, was het eygen Werk der Priesteren. Dat nu ook d'Eerstgeboorne der Menschen Gelost wierden door een Lam in het Pascha, gelijk zoo meede geschiede met d'Onreyne Beesten door een Lam, volgens de Wet der Lossinge; gaf te kennen, Datter geen Goud noch Zilver tot Randzoen en Verlossinge der Uytverkoorene zou gegeeven worden, Maar het Dierbaar Bloed van hem, die een Onbevlekt Lam gelijk is. 1 Petr. 1: 18, 19. Zijnde daarom deezen Waaragtig-Eerstgeboorenen, de Slagtinge en Dood Onderdaanig gemaakt, op dat wy zouden Vry zijn. Waar teegen d'Uytleggers meenen dat niet en strijd, Dat d'Eerstgeboorne naderhand belast worden te Lossen voor den Prijs van Vijf Sikelen; naadien daar door is konnen Beteekend worden, Dat alhoewel d'Uytverkoorne Gods, niet door Vergankelijke Dingen van Goud of Zilver Gekogt zijn, zy egter waarlijk Gode Gekogt zijn door *Het Kostelijk Bloed des Lams.* 1 Petr. 1: 19. Speelende alzoo op de Lossinge der Vijf Sikelen voor welke d'Eerstgeboorene onder Israël, als van de Dood Verlost wierden; om d'oneyndige Waardye van deezen Prijs des Bloeds te verheffen; door welke wy d'Aldervolmaakste Verlossinge hebben. Ephes. 1: 7. En dewijl d'Eerstgeboorene der Israëliten, voor welke een Lam Geslagt is, ook daar in vertoonden de Geloovige voor welke Kristus Geslagt is, zoo wierd hier door de Verkiezing Afgebeeld, welke Godt deede van zijne Erfgenaamen, dien hy zig Verworf door de Dood van Kristus, die voor dezelve Geslagt was. Hierom word Israël, *d'Eerstgeboorenen Zone Gods* genoemd. Exod. 4: 22. Dewijl het zelve was d'Eersteling der Menschen, welken uyt de geheele Weereld, Gode zou Geheyligd worden; zijnde Afgezonderd, om Jehovah een eygen en verkreegen Volk te zijn: Als die alleen Gekend en Verkooren waaren. Amos 3: 2. Deut. 7: 6. Laatende alle andere Volken wandelen in haare Weegen; Actor. 24: 14. In welken Zin dan ook de Geloovige, *d'Eerstgeboorene Gods* genaamd worden Hebr. 12: 23. Zulx de Apostel goede Reeden vond te Vraagen; *Welke het Voor-Regt der Joden* was? Rom. 3: 1. en 9: 4, 5. Waar uyt dan zy, voor wien Godt het Paasch-

Jerem. 30: 21. Voorbeduyding derzelver Lossing.

Israël, Gods Eerstgebooren Zone genoemd.

Lam heeft laaten Slagten, op datze van 't Eeuwig Verderf verschoond wierden, geleerd konden worden, zig Gode te Heyligen, en haar zelven hem toe-te eygenen, gelijk Israël hier belast word, alle d'Eerstgeboorene tot hem te doen overgaan. En die welke alzoo tot de Heylige Broederschap van dien Eerstgeboorenen overgaan, Datze hem aanneemen, geeft hy ook Magt om zig als Zonen Gods te draagen. Joh. 1: 12. Die hier verder aanmerken, Dat behalven deeze Geestelijke Afschaaduwingen, de Heyliging der Eerstgeboorene, ook een Aanduyding is geweest, van d'Onreynigheyd des overigen Volks; naamelijk waar door al de rest Onwaardig, en niet Zuyver genoeg van Handen verklaard wierden, om Offer-Geschenken van haar t'ontfangen, steunen al-meede op geen andere Grond, als dat de Toewying der Eerstgeboorene zy geschied, Op dat zy als Priesters den Dienst Gods zouden waarneemen. En alhoewel zommige Uytleggers, met de meeste die Coccejus volgen, daar toe gemeenelijk de plaatze Ezech. 20: 26. bybrengen, schijnenze nogtans die Text-Woorden, door haare Overzetting, zulken Draay gegeeven te hebben, als best op haare meeninge paste. Dus vertaalenze de Woorden: *En Ik heb haar Onreyn verklaard, in haare Giften, als Ik alle het geene de Baar-Moeder Opend hebbe Gebooden over te gaan.* Waar van Burmannus den Zin op deeze wijs verklaard: „Als Ik Gebooden „hebbe, Dat my alle Eerstgeboorene zouden Geheyligd worden, heb Ik Israël „Onreyn verklaard in zijne Gaaven: Dat is, Israël word van Godt Verworpen, „tot zoo-verre, Dat hy niet en wil uyt haare Hand eenige Geschenken aanneemen, of zig eenige Offerhande Geofferd hebben. Dit zegt Burman, die Coccejus Overzettinge volgende, met veel andere van meeninge is, Dat de Spreekwijze by Ezechiel, genoomen is uyt Exod. 13: 12. Daar Godt Gebied, Datze *Alle Eerstgeboorene tot hem zouden doen overgaan*, wanneerze in het Land Kanaans zouden gekoomen zijn. Doch die aandagtig op de Rigt-draad der Goddelijke Reeden by de Profeet let, (als die een geduurig verwijt van Israëls Afval en Afgoderye zeederd haaren Uytgang insluyt; beginnende met d'Egiptize Drek-Goden dienze aldaar hadden naagewandeld) moet bekennen, Dat noch deeze Overzettinge noch die Verklaaringe stand kan houden; en dat onze Overzetters, met veel andere Uytleggers dezelve waarschijnelijk beeter tot den Zaamenhang der Reeden Vertaald hebben; wanneerze die plaatze aldus leezen: *En Ik Verontreynigde haar in haare Giften, om dat zy* (door het Vyer) *deeden Doorgaan, al dat de Baar-Moeder Opend: Op dat Ikze Verwoeste, en weeten zouden, Dat Ik de Heere ben.* Naadien nu door dit gantze Hoofdstuk des Profeeten, klaar genoeg blijkt, Dat de heele Reeden, alswe strax zeyden, een doorgaans Verwijt is, van Israëls Vuylaardige Afgoderye in Egipten, in de Woestijne, en in Kanaan; zoo dat daar in ook de Tijd begreepen word, lang naa de Instellinge der Gebooden, Regten en Inzettingen, die hen ten Leeven waaren gegeeven, maar Schandelijk hadden Overtreeden, (leest eens tot het 24. *Vers* ingesloote;) het zal niet moeyelijk vallen te verstaan, Dat het heel niet-te pas komd, de Text naaderhand te doen Spreeken, van deeze Heyliging der Eerstgeboorene, met Verwerpinge van gants Israël. En over-zulx schijnent onze Kantteekenaars hier wel te hebben, alsse willen, Dat de Woorden, *Door het Vyer*, uyt *Vers* 31. tot een goede Zingeeving, daar zijn ingevoegd: En wy zien ook dat dezelve meede Kap. 16: 21. en Levit. 18: 21. zijn ingelast. Maar niet-teegenstaande zy de Woorden, *Al dat de Baar-Moeder Opend;* voor de Eerstgeboorene neemen, zoo verklaarenze nogtans van meeninge te zijn, Datter van de Offering der Kinderen aan den Moloch, (*Dezelve doende door het Vyer gaan,*) gesprooken word: Den Leezer heenen wijzende tot haare Aanteekening op Leviticus 18: 21. Daar van deeze Grouwelen gesprooken word. En naadien Godt het Land Israëls de Verwoestinge gedreygd had, by aldienze de Grouwelen der Heydenen naawandelden, Lev. 26: 21, 31, 32. Alzoo past dan ook op de aangehaalde Woorden (*Ik Verontreynigde haar, om datze deeden Doorgaan*, &c.) Deeze Reeden; *Op dat Ik-*

Geschil over het Priesterschap der Eerstgeboorene.

Hoe verre Israël in zijn Offer-Giften verworpen is.

Bedenking over Ezech. 20: 26.

Ezech. 20: 26.

ze Verwoeste, en zy weeten zouden dat Ik de Heer ben. Ezech. 20: 26. Naamelijk die zulx gedreygd hebbe te doen, en nu ook Uytvoere. Ziet d'aangetooge plaatze Levit. 26. Maar alhoewel onze Overzetters hier in, de meeste Vertaalingen aan haare zijde hebben; is nogtans haare *Aanvulling* in deezen Text, de vermaarde Coccejus, zeer ongemakkelijk gevallen; gelijk men in zijn Uytlegging over deeze plaatze bespeuren kan: Zommige *Zeyd hy*, vullen hier met de Joden in, *Door het Vyer*, en den *Moloch*: „Doch dat zetten zy daar by van het haare, en „zy mogten 't zelve alzoo Goed-koop ook wel weg-neemen. Het is nooyt ge„beurd, Dat de Israëliten alle de Eerstgeboorene, door het Vyer hebben doen „doorgaan; alhoewel zy van Amos worden gezeyd, *De Tente Molochs* gedraa„gen te hebben, om dat zy den Tabernakel droegen, gelijkerwijs de Dienaaren „van den Moloch, de Tente van den Moloch droegen; van een-en 't zelve Ver„stand zijnde als die: Wy leezen egter niet, Dat d'Israëliten in de Woestijne „haare Kinderen door het Vyer hebben doen doorgaan. Dat word Bestraft in „d'Israëliten die in het Land waaren ingegaan Ezech. 20: 31. Alwaar een heel „andere wijze van Spreeken is. Dus-verre Coccejus. Wat van het Slagten en Opofferen der Kinderen aan den Moloch, ('t Verfoeyzel der Ammoniten,) en d'Oude wijs van dezelve *Door het Vyer te doen* doorgaan, te houden zy, is in de Joodze Oudheeden ruym-genoeg afgedaan, om'er zig hier 't een en 't ander van te-Nutte te maaken. Ook hebben wy elders hier vooren, een andere Zingeeving aan de Woorden van Stefanus, Actor. 7: 41, 42. (verklaarende Amos 5: 26, 27.) Uyt de fraaye Bedenkingen van d'Hr. Vitringa by-gebragt; waar in met groote waarschijnelijkheyd blijkt; Dat JAA, de Kinderen Israëls in de Woestijne, het Heyr des Heemels, en onder die voornaamelijk den Moloch, of de Zonne, (die de Koning onder 't Gesternte is, even als de Maane, Koninginne des Heemels is, Jerem. 7: 18.) zoo wel als het Gulden Kalf hebben gediend. Alwaar wy ook des Mans Schrandere Gedagten over Ezech. 20: 25. hebben by-gehaald. Want gelijk veel Geleerde Mannen meenen, Dat in die plaatze van de Ceremonieele Wetten en Inzettingen gesprooken word, *Die niet Goed en waaren*; als die niets dan een Jok der Dienstbaarheyd aan Israël betoonden te zijn; alzoo Oordeeld die opmerkende Schrijver daar-en-teegen, Dat zulx veel-eer ziet op den Afgodizen Dienst aan den Moloch; als waar toe Godt het Volk Israëls, naa haare begeerte over-gaf. Want hy wil onzes-agtens niet zonder waarschijnelijkheyd, Dat men de Woorden van Stefanus Actor. 7: 42. *Ende Godt Keerde hem*; (of *Hy Keerde zig van haar af, en gafze over dat zy het Heyr des Heemels Dienden*:) zoo moeten geleezen worden; *Ende Godt liet haar ten Tweedemaal toe, Datze Dienden*, &c. Als of die Martelaar wilde zeggen; Israël gevallen zijnde in de Afgoderye van een Kalf te maaken, heeft Godt haar verlaaten, en zig van haar afgekeerd, om deeze Zonde *Ten Tweedemaale*, Dat is, *Noch Eens* te doen; haar toelaatende, *'t Gesternte* REMPHAN, Dat is den MOLOCH te dienen: Doende haare Eerstgeboorene Kinderen hem ter Eeren, door het Vyer gaan, gelijk beschey-dentlijk Ezech. 20: 31. aangeteekend word: Onreyn geworden zijnde door al-zulke Giften en Offerhanden; haare Kinderen geevende om Verbrand te worden. Zulx de Reeden van Ezechiel 20: 25, 26. op deezen Zin uytkoomen zal; als of Godt zeyde; *Om dat haare Oogen agter de Drek-Goden haarder Vaderen waaren*, (naamelijk dieze in Egipten hadden Gediend; *Vers* 7, 8.) *Liet Ik haar toe, Datze Beveelen naavolgden die niet Goed en waaren, en Inzettingen by welkze niet Leeven zouden: Ik Leed en Verdroeg haar, datze zig Verontreynigden met haare Geloften aan den Moloch te betaalen, en haare Eerstgeboorene, hem ter Eeren te Verbranden, op dat Ik haar Verwierp, en zy leerden wien Ik was.* Waarom haar ook *Vers* 30. gevraagd word; Of het niet alzoo met deeze Verontreyniging geleegen was? Dus zal het dan ook weynig te beduyden hebben, Dat men met Coccejus hier teegens inbrengd, Dat Moses deezen Dienst aan den Moloch nergens verhaald; naademaal hy ook Abraham nergens van Afgoderye beschuldigt;

Lev. 26: 21, 31, 32.

Coccejus meeninge over Ezech. 20: 26. voorgesteld, en weedersprooken.

1 Kon. 11: 7.

Joodze Oudheeden, pag. 1320. &c.

Israël heeft in de Woestijne ook den Moloch Gediend.

Bedenking over Actor. 7: 42. uyt d'Hr. Vitringa by-gebragt.

digt; maar vinden 't alleen in 't Boek van Josua aangeteekend. En daarom, wanneer Psalm 95: 10. gezeyd word; *Veertig Jaaren heb Ik Verdriet gehad aan dit Geslagte*; en hebbe gezeyd; *Zy zijn een Volk Dwaalende van Herten, en zy en kennen mijne Weegen niet.* Zoo kan men denken, wat Huys zy niet wel te-mets in die breede Leeger-strekking, in Moses afweezen gehouden hebben: Wiens voorneemen ook verre-naa niet en schijnd geweest te zijn, alles in 't byzonder te verhaalen, wat in 40 Jaaren Voorgevallen is: Gelijk dan ook de Tijd-Gissers, in 't Boek Numeri wel een Vak van 38. Jaaren meenen open te vinden. En moogelijk heeft Moses van dit Dwaalbaar Volk genoeg in eenen Adem gezeyd; Deut. 29: 4. Maar op datwe Israëls Afgodize Gezindheyd, geduurende hunne Reystogten door de Woestijne, van wat naader by bezien; Lust ons noch yets uyt de Geleerde Spencerus aan-te hegten. Want voorhebbende in 't Breede te toonen, Dat de Goddelijke Reeden van de instelling der Ceremonieele Wetten, Voornaamelijk heeft toegeleyd, om de Gemoederen der Kinderen Israëls, daar door van de Afgoderye af-te troonen; en dezelve nogtans zoo Wijsselijk in-te stellen, Dat zy daar in veele Euangelize Geheymenissen, en Zeedepligten, als schaaduwagtige Voorbeelden, zouden Afgeschilderd vinden: Wil hy derhalven, Datmen daar toe Voornaamelijk aanmerken moet; Dat de Israëliten in Egipten Woonende, en nu onlangs onder 't Geley van Moses daar Uytgegaan zijnde, een zeer Afgodisch Volk geweest zijn; waar teegen Moses Wet geheel-en-al moest worden aangekant: Gelijkze waarlijk doed. Want alhoewel Waar is, Dat het Oude Volk, omtrent de Eerste Tijden, en wanneerze Korts naa de Roeping van Abraham in Egipten quaamen, de Zuyvere Godsdienst haarder Vaderen, wel onder hen in Bewaaring hadden, en elkanderen Overleeverden; zoo is dat Ligt der Waarheyd, binnen ruym Twee-Honderd Jaaren, Verdonkerd en allengskens Nagt onder hen geworden: Invoegen zy meest alle van 't Geloove der Vaderen afgewisseld en tot de Egiptize Bygeloovigheeden vervallen zijn. Want zy en waaren niet alleen door een lange Zaamenwooninge, en Gebuurschap den Egiptenaaren gelijk-geworden, Maar zy wierden daar-en booven ook noch voor 't Meeste Gedeelte, in een Strenge en Langduurige Slaavernye gehouden: Hoedaanigen Ongelukkige Wijs van Leeven, de Gemoederen der Menschen zoodaanig Onderdrukt, Datze t'eenemaal van de Bezorging der Heemelze Dingen ontvoegd, en gants en gaar naa de Zeeden der Overheeren Verleest worden. Waar by noch quam, Dat in, en korts naa die Tijden, niet dan een Dikke Duysternis van Afgoderye, den geheelen Aardboodem overdekte: En daar door alzoo scheen onmoogelijk te zijn, Dat het Swak gestel van het Hebreeuwse Volk, magtig zou zijn, deeze Pest, die over-al de Overhand had; te konnen ontduyken. Om waar van bondig bewijs te hebben; (zonder egter eens de Afgodische Dienst van Abraham en zijne Voor-Ouders onder de Kaldeën op-te haalen;) ons de H. Schrift geen gebrek aan Getuygenissen laat. Gelijk onder anderen te zien is; Josua. 24: 14. Spreekende ook van de Goden die haare Vaders *In Egipten* gediend hadden; en onder hen noch niet geheel Verworpen waaren. Al 't geene dan ook by Ezechiel wonder-aardig onder deeze breedspraakelijke Speelinge word opgehaald: *Menschen Kind; daar waaren Twee Wijven, Eener Moeder Dogteren: Deeze Hoereerden in Egipten; in haare Jeugd Hoereerdenze: Daar wierden haare Borsten gedrukt, en daar wierden de Teepelen haares Maagdoms betast. Zy en verliet ook niet haare Hoereryen*, (gebragt) *uyt Egipten: Want zy hadden by haar in haare Jeugd geleegen, en zy hadden de Teepelen haares Maagdoms betast: Ende zy hadden haare Hoererye over haar Uytgestort. Alzoo hebd gy weeder opgehaald, de Schendelijke Daad uwer Jeugd, als die van Egipten uwe Teepelen betasteden van weegen de Borsten uwer Jeugd.* Dit zeyd Ezechiel; Verwijtende 't Rijk van Israël en Juda, hoedaanig zy beyde, als een Hond tot haare Vuyle Uytbraakzelen, Dat is, tot de Afgoderye, dieze van Ouds met d'Inwoonders van Egipten hadden gepleegt; waaren Weedergekeerd. Beziet meede Hosea 11: 1, 3.

Aanmerking uyt Spencerus aangaande de Goddelijke Reeden omtrent d'Instelling der Ceremonieële Wet.

Israëls dienstbaare staat in Egipten, is heel naadeelig aan de bewaaring der Zuyvere Godsdienst geweest.

Ezech. 23: 2, 3, 8, 21.

d'Afgodize besmetting, Israël in Egipten aangekleest; hen naaderhand van Ezechiel onder-Oogen gesteld.

Men

Men mag'er voorts by aanmerken, Dat de Vermaardheyd der Egiptize Rijkdom en Overvloed, als ook den Roem der Wijsheyd, die Vroeg en Lang onder die Land-Aardt Bloeyde, niet weynig op de Afgodisch-Gezinde Gemoederen der Israëliten Vermogt hebben, dezelve ook haare Godsdienst aan-te Prijzen. En gelijk alle dusdaanige klaare Getuygenissen der H. Schriften, geenzinds toelaaten, Dat mender aan twijffelen zou; alzoo hebben daar en booven ook veel Vermaarde Mannen, de Moeyte genoomen; om veele Meedestemmen daar toe uyt d'Oude Kerk-Vaders by te brengen; onder welke zy Voornaamelijk Eusebius, Theodoretus, en Maimonides Boek *Van de Afgoderye*, (Spreekende van de Zonen Jakobs doeze in Egipten Woonden;) in de Voorrang zetten. Maar schoon ook deeze groote Mannen, Jaa zelfs ook de H. Schrijvers daar van gezweegen hadden; zouden moogelijk de Zeeden van dat Volk, Dat zoo onlangs uyt Egipten gegaan was, genoegzaame Getuygenis van zig geeven, Dat zy in d'Alderleelijkste Afgoderye waaren Opgevoed. Rabbi Juda zeyd in zijn aanmerkingen over dit stuk, rond-uyt; Dat alwaar de Israëliten in de Woestijne zig Gelegerd of Uytgerust hebben; zy hen daar ook Afgoden hebben gemaakt. Waar toe eenige brengen. Deut. 13:6, 7. Judic. 10:6. En hoe kon een Volk dat zoo lang, en van Ouders tot Ouders in Egipten gewoon was zoo te doen, anders van Natuuren geneygd zijn? Gelijk dan immers ook meest alle die met Moses uyt Egipten gegaan zijn, om dat haare Afgodize Gemoederen geenzinds tot d'onderhouding der Goddelijke Wet te brengen waaren; Zoo diepe Wortelen hadden d'Egiptize Zeeden in haar geschooten. En naadien onder dat Israëlitize Volk, aan wien de Profeeten, d'Egiptize Afgoderye verwijten, niet alleen Die te verstaan zijn, welke uyt Egipten gegaan, en in de Woestijne Gestorven zijn, maar inzonderheyd ook haare Kinderen, en die zeederd uyt dezelve Voortgekoomen waaren; zoo blijkt datze d'Afgoderye aldaar van haare Ouders geleerd, en alzoo zeekerlijk Afgoderye gepleegd hebben. Maar naauwlijx waarenze uyt Egipten getrokken en in de Woestijne SINAI gekoomen, of ziet daar, zy Eeren in Moses afweezen, Een Gouden Kalf, waar van zy de Vorm en Voorbeeld des Afgods, te gelijk met desselfs Dienst, van de Egiptenaars ontleend hadden. Waarom veele groote Schrijvers niet en twijffelen, of deeze Jonge Os, is door Naabootzing van den Vermaarden Afgod APIS gemaakt: Als te zien is by Philo, de Targum van Jerusalem, Laktantius, Hieronymus, Seldenus, Kircherus en Bochartus, beneffens veel andere, dien hy aanhaald; als meede Grotius over Matth. 5:45. alhoewel zig Episkopius met zommige daar teegen kanten, en te vergeefs willen, Datze dit Kalf niet aan Apis, of Osiris, maar aan den waaren Godt toegeheyligd hebben. Daar ontbreeken ook geen, die meenen, Dat Aaron dit Kalf niet naa het Voorbeeld van Apis, maar naa dat van den *Cherub* (of 't *Werk van Saffijr-Steenen*, als de meeste Overzetten) op welken hy te-gelijk met de Oudsten Israëls, Godt had zien zitten, als hy haar op den Berg verscheen; Exod. 24:10. Doch alle deeze Gedagten verdwijnen in rook, wanneermen slegts aanmerkt, Dat d'Israëliten een Kalf gemaakt, en naa d'Egiptize Zeeden gediend hebben, Vroolijk Danssende, en Vreugde-Maaltijden houdende; hoedaanig in het Feest van Apis te Memfis en elders gebruyklijk was. En by-aldien egter yemand het teegendeel stijfzinnig staande houd; of met twijffelmoedige Gissingen inwerpt; Dat d'Israëliten het zoo quaalijk met deezen Kalverdienst niet gemeend hebben, waar heenen het Monkaijus wenden wil; moet het ons niet Verdrieten, de zulke een ander Voorbeeld van Israëls Afgoderye in de Woestijne, onder Oogen te stellen; op dat alle Voorwendzel de Pas afgesneeden blijft: Naamelijk de plaatze Amos 5:26. als waar in de Profeet haar verwijt, Datze den Moloch, of den REMPHAN en den KYJUN gediend hebben, welk *Een Egiptizen Afgod* was; gelijk zeer opmerkelijk blijkt, uytdien, Dat de Profeet zeyd, Datze dit Grouwelstuk gedaan hebben, in de Woestijne, alsse uyt Egipten gegaan waaren: Overleest aandagtig de Zaamenhang

Ezech. 20: 13-18.

En zulx naader in des Volx gedrag aangeweezen gaande uyt Egipten.

Bedenking over Israëls Afgoderye met het Gouden Kalf.

Actor. 7: &c.

der Reeden van *Vers* 25. En schoon yemand hier al wilde teegenwerpen, Dat Amos wel gewag maakt van den Moloch en den Kyjun; maar Moses alleen van 't Goude Kalf en desselfs Dienst in de Woestijne; dien geeven we tot Antwoord, Dat het ons genoeg is tot het Geloove der zaake, Dat de Profeet, buyten d'Historie van Moses, het Afgodisch Eerbewijs aan den Moloch in de Woestijne, op Israëls Reekening zet. Laat 'er by gedaan zijn de Vermaaninge, die by Ezechiel te vinden is, Kap. 20: 18. En 't zal moogelijk voldoen konnen. Die meerder hier van lust, Beraade zig met Hieronymus daar hy Schrijft over 't 23ste. *Vers* van dat zelve Kapittel.

Kinder-dooding en op-Offering aan den Moloch, by wie noch in swang.

Indien wy van hier tot de Laatere Tijden overstappen; Voorwaar, het schijnd niet anders, dan uyt een Oude Voortplantinge deezer uytbundige Grouwelen voortgestooven, Dat een diergelijke Kinderdooding ter Eeren der Goden en Koningen, tot in onze Eeuwen, in de Amerikaanze Gewesten van Florida, en moogelijk ook in de Oostelijke Landschappen, gepleegd word. Immers zijn wy van Geloofwaardige Oog-getuygen verzeekerd, Dat het in 't gemelde Rijk van Florida noch de Gewoonte is, de Eerstgeboorene Zoontjes, haaren MELECH, of *Konink*, tot een aangenaam Geschenk, en blijk van Onderdaanige Vreeze, te Slagten; waar meede zy in zulker voegen te Werk gaan als u deeze Afbeeldinge voor Oogen Afschilderd. Want wanneer den Dagh der Op-Offeringe vastgesteld is, komd de Konink in het Slagt-Veld, of Plaatze daar men zulke Offerhanden Gewoon is opentlijk te doen: Hy zelve Zit op een Bank die uyt de ronde Stam van een Boom Ligtvoerig daar heen geleyd is; Verzeld met eenige Gewaapende Lijfwagten, die Agter en Bezijden hem staan. In 't midden van 't Pleyn, leyd een Groote Tafel-Blok, in Manieren als een laag verheeven ronden Altaar, uyt de Tronk van een Dikken Boom gezaagd, ruym twee Voeten hoog. Voor deezen Blok is de Moeder van het Kind op de hurken Neergezeeten, en het Hooft Voor-overgeboogen houdende, Beschreydze met bey de Handen voor 't Aangezigt, de Dood van haaren Zoon: Onderwijlen komd een van haar

Eerstgeboore Kinderen hoe in Florida aan den Konink Geofferd en Geslagt.

haar Bekende of Naaste Vriendinnen met het Naakte Kindje aanloopen, en Draagd het zelve met Opheffinge, Aanbieding en Voorhouden, den Konink op; in welke Ceremonie, de Offerhande eygentlijk geleegen is. Terwijl dit met dus veel Eerbied geschied, isser een Ronden-Dans van Vrouwen, door de Moeder daar toe by-een geroepen; Welk al Zingende, Huppelende en Springende, met Handen en Voeten, allerhande Vroolijke Gebeerden maaken, zonder egter Elkanderen vast-te houden; Loovende en Prijzende den Konink, geduurig om-en om de Vrouw swierende, die met het Kind de Slagt-Bank naaderd. Daar omtrent staan ook Zes Mannen, Dry en Dry op een rye, in Twee hoopen verdeeld; en tussen dat Gezelschap, den Offer-Priester of Slagter, met een Spaadel of Schop in de Hand van hard Ebben-Hout; Welken Barssen Voogel, naa het Eyndigen van alle die Ceremonien, het Kind neemd, en op den Blok Slagt voor de Oogen des Konings. En dusdaanig-een Onmenschelijke Maniere van Offerhande, Getuygd den Reyziger, Jaques le Moine by Theodorus de Bry, meer dan eenmaal zelfs Gezien te hebben. Wy laaten af-te zeggen, hoe gemeen het Mensch-Offeren by de Mexikaanen was; zoo dat de Verhaal-Schriften aanteekenen, Dat eertijds onder dit Volk in de Tempel Tetzkúet-Zingo, omtrent 76 Duyzend Menschen op eenen Dag Geofferd wierden. En daarom, naadien wy alzinds uyt de H. Schrift verneemen, Dat dusdaanige Grouwelen van Ouds onder de Heydenen in Swang gingen, (zoo dat d'Israëliten die onder hen Verkeerden, ook daar meede Besmet raakten, en daarom strengelijk Verbooden is;) isset geen Wonder, dat Godt het Volk, Dat egter al zulke Grouwelen naawandelde, Onreyn Verklaarde, en geene Giften noch Offerhanden van alzulke Vuyl-en met Bloed-bemorste Handen, meer ontfangen wilde: Dienende in de Woestijne, *Het Gesternte haares Gods* REMPHAN; gelijkwe hebben gezien, Dat Stefanus alzoo den Moloch verklaard. Actor. 7: daar wy dit stuk by laaten zullen.

'tGeen ook van d'Israëliten naa de Zeeden der Egiptenaaren naagedaan; een Oorzaak geweest is; Dat zy Onreyn verklaard zijn in haare Offerhanden.

Volgd dan nu de Tweede Instellinge, welke wy onder Israëls aankomst te Sukkoth, Betragten moeten; Naamelijk de Jaarlijkze Vier-Tijd van *Het Feest der Ongezuurde Brooden*, van welkers Onderhouding wy te vooren onder d'Instelling van het Pascha, ruym genoeg gesprooken, en gezien hebben, Dat het zelve diende *Om te Gedenken* aan den Dag des Uyttogts, wanneer zy *In Haasten* heenen gaande, haar Paasch-Deeg, *Ongedeessemd* meede naamen, en daar van eenige Daagen lang, naamelijk tot datze Manna en Quakkelen kreegen, Ongezuurde Koeken Gebakken hebben; en alzoo *Een Brood der Ellende* en *Armoede* Aaten. Exod. 12: 39. &c. van Moses zeer fraay Verklaard. Deut. 16: 3. Maar wanneer de Wetgeever Exod. 13: 3. zeyd; *Gedenkt*, schijnen de Uytleggers over 't Hebreeuwse Woord ZACOR eenig Geschil te hebben: Want of wel de meeste het daar voor houden, Dat ZACOR (*Gedenkt*), zoo wel hier, als Deut. 24: 9. en Josua. 1: 13. eygentlijk een onbepaalde Beteekenis heeft; te weeten, *Om te Gedenken;* Maar egter voor een gebiedend Werk-Woord gebruykt word even als HALOCH, *Om te Gaan*, 2 Samuël. 24: 12. verklaard word, LECH; *Gaat gy*, 1 Kron. 21: 10. *Om te Eeten en te Drinken*, 1 Kor. 11: 22. en in 't Griex, CHAIREIN, *Om te Verheugen*, voor *Verheugd u*. 2 Joh. 1: 10. Doch daar zijn eenige Joden, die zeggen, Dat het Woord ZACOR onbepaald is, om dat zy altijd Verpligt zijn aan deeze Stoffe te *Gedenken*. Ook blijktet klaar genoeg dat de *Gedagtenis*, welk hier bevoolen word, niet alleen was, om die voor haar zelven te Onthouden en te Bewaaren, Maar ook om daar van te Spreeken teegens andere, en dikmaal daar van Gewag te maaken; 't geene Moses Vermaand. Exod. 13: 8. En hier van daan zeggen de Hebreeuwse Regten; *Dat het door de Wet Gebooden is*, De Verzoekingen *en* Wonderwerken *te Vertellen, die gedaan zijn aan onze Vaders in Egipten, op den* XV^den^ *Dag van* Nisan. *Gelijk Geschreeven is in de Wet* Exod. 13: 3. Gedenkt deezen Dag. &c. *en zoo ook Vers* 8. Gy zuld uwe Zonen toonen. &c. *En alhoewel hy geen Zoon heeft, of dat zy Groote Wijze Luyden zijn, zijn zy Verpligt om te Vertellen het Uytgaan uyt Egipten; en wie zoo een lange*

'tFeest der Ongezuurde Brooden te Zukkoth ingesteld.

En wat d'Israëliten hier omtrent belast word te GEDENKEN.

Bewijs hier toe uyt de Joodze Regten genoomen.

Reeden voerd van die dingen, die Gebeurd zijn, ende voorvielen, Dat is Prijsselijk in hem. Doch gelijk te vooren meermaal Belast was, haare Kinderen, aangaande de Reeden van het Onderhouden van den Dienst des Paasch-Feests te onderwijzen, wanneer zy daar naa zouden Vraagen; alzoo word hen ook hier aangaande *d'Ongezuurde Brooden* belast, Datze ten Daage haarder Inwooning in Kanaan, haare Zonen zouden te kennen geeven, Datze dit Feest hielden *Om datgeêne*, of *Ter Oorzaake*, om *Te Gedenken*, Wat de Heere aan haar gedaan heeft, doe zy uyt Egipten toogen. *Gy zuld het uwe Zonen te kennen geeven*; hebben andere Vertaald; *Gy zult het uwe Kinderen toonen.* 't Geen Maimonides verklaard; Dat de Ouders gehouden zijn, haare Zonen deeze dingen *Te Toonen*, schoon zy niet en Vraagen; moetende de Vader hem Leeren naa de Maate zijner Kennisse. Vergelijkt Exod. 13: 14. met 12:26. En hier is voorzeeker de Bedenking van Rabbi Menachem niet Verwerpelijk; wanneer hy over deeze Plaatze Gevraagd hebbende; *Wat is doch dit dat de Heylige Schrift zeyd;* Om dat geêne? Antwoord; *Voorwaar niet anders, als of een Vader die het Woord voerde, Zeggen wilde;* Om zijns Naams wille, en om zijne Eere, deed de Gezeegende Godt dat aan ons, en bragt ons uyt Egipten; *En niet om onze Geregtigheyd.* Dit zeyd dien Jode; en een Kristen kon 't misschien niet beeter zeggen.

Exod. 12: 26, 27.

Fraaye verklaaring van Rabbi Menachem.

Maar hoe mag het te verstaan zijn; als de Wetgeever naa het eyndigen van bey deeze Instellingen, strax daar by-doed; *Ende het zal U zijn tot* Een Teeken *op Uwe Hand, ende tot* Een * Gedagtenisse *tussen Uwe Oogen, op dat de Wet des Heeren in Uwen Monde zy*, &c. Exod. 13: 9. Dit dienden wy te weeten; naadien het zelve niet alleen meermaal en met byzondere kragtige Woorden in de Boeken van Moses aangedrongen word; maar dat ook de Joden dat zelve Gebod, van Ouds-her zoo gestreng naa de Letter hebben opgenoomen, Dat zy het niet zonder bymengzel van veel Bygeloovigheeden, door 't invoeren van haare *Gedenk-Ceedels* en *Gebeede-Toomen* schijnen onbezoeteld gelaaten, en tot op heeden onderhouden te hebben. Waar toe haar juyst niet alleen zoo-zeer de strax-aangehaalde Woorden schijnen te verbinden; als wel inzonderheyd die, in welke haar dit vry bescheydentlijker dunkt aangeweezen te worden: Als naamelijk Exod. 13: 16. *Het zal U zijn tot Voorhoofd-Spanzelen tussen Uwe Oogen.* En Deut. 6:8. en 11: 18, 20. *Gy zuld het Binden tot een Teeken op Uwe Hand*, &c. *En Schrijftze op de Posten Uwes Huyzes, ende aan Uwe Poorten.* Door al-welke Uytdrukkingen, de Wetgeever waarschijnelijk niet anders heeft willen zeggen; als datze de Goddelijke Wet zoodaanig uytwendig en inwendig Betragten; en door d'Onderhouding, zoo opentlijk Belijden zouden, als de Dingen die ongedekt op 't Voorhoofd, uytgedrukt staan, en in de Hand gedraagen worden, voor allen openbaar ten Toone staan. Om welke Dingen naa-volgens de Wet, Werkstellig te maaken, de Handen byzonderlijk dienstig zijn. Gelijk ook daarom zommige Overzetters in deeze plaatzen veel-liever Vertaalen; Het zal Uw weezen, *Als Een Teeken*, en *gelijk als Een Hoofd-Spanzel voor Uwe Oogen.* En by-aldien men met deeze Spreekwijze vergelijkt Apokal. 13: 16. en 14: 1. (alwaar van *Het Teeken des Beests op de Regterhand, en aan het Voorhoofd te ontfangen*, gerept word;) 't zal moogelijk aan deeze Zingeeving eenig Ligt toebrengen. Dus heeft haar Godt dan hier door willen leeren, Neerstig agt-te geeven, om waarlijk zoo te doen, en te spreeken; Dat is, zulken Belijdenis te doen door d'opentlijke onderhouding deezer Gedagtenis, Dat zy de Wet betoonden in haare Herten en Zielen te hebben. Deut. 6: 6. Want in zulker-voegen zoude haar deeze zienelijke Belijdenis zijn, *Als Een Voorhoofd-Spanzel* tussen haare Oogen, of op haar Voorhoofd; en *Als Een Teeken op haare Hand*; betuygende door de Daad, Dat de Gebooden Gods, als in haare Handen geschreeven waaren. En naadien 'er niet te twijffelen is, of men zou de meeninge des Wetgeevers merkelijk te kort doen, indien men denken zou, dat dit alleen van de uytwendige blijk, Dat is, van de Schorsse en buytenste Bolster der Wet te verstaan zy, word men t'eene-

* Totaphot.

Hoe dit Israël tot *Een Teeken* zou zijn, op haare Hand, en tussen haare Oogen.

De Zin des Wetgeevers opengeleyd.

maal

maal verpligt, dit inzonderheyd op-te neemen, van het Gebod des Geloofs, aan Godt, en der Liefde; dewijl bekend is, Dat zonder d'onderhouding van het inwendig Gebodt Gods, deeze uytwendige Inzettingen te vergeefs, Jaa maar Ontheyligd worden. Doch hoe quaalijk zig de meeste Joden, en dikmaal noch de Voornaamsten onder hen, hier in hebben gedraagen; blijkt niet alleen uyt haare Letterlijke bevattinge der Wet, en de uytwendige onderhoudinge van haare TEPHILLIN of *Gedenk-Ceedels*, in Leedere Kasjes opgeslooten, aan Hoofd en Handen; en *Gesnoer de Bidde-Kleedjes*, &c. Maar ook voornaamelijk in 't Bygeloovig gebruyken, van al-zulke uytwendige Bidde-Tuygen: Met Regt van de Zaligmaaker voor een Gereedschap geschat, waar meede de Geveynsde en Huychelagtige Farizeën en Schriftgeleerden, haar Rol speelden; zeggende; Datze om van de Menschen gezien te worden, Haare PHYLACTERIA, Dat zijn *Bewaar*, of *Gedenk-Ceedels*, Breed, en de * *Zoomen haarder Kleederen*, Groot maakten. Matth. 23:5. Want alzoo doende, kondenze te-ligter in 't Oog loopen, en gezien worden. En hoe groote Gedagten de Joden, van al dusdaanige uytwendige Dingen hadden, mag men onder veel andere Leeringen der Rabbinen, (daar wy strax eenigen van zullen by-zetten;) uyt de Verklaaring aanmerken, welke de Kaldeëze Uytbreyder over Kantic. 8:3. maakt. *De Vergaaderinge Israëls zeyde; Ik ben Verkooren booven alle Volken, om dat Ik mijne* Gedenk-Ceedels *Binde aan mijne Slinker-Hand en aan mijn Hoofd.* Doch een fraay Schrijver onzes Tijds, merkt'er op aan; Dat de Joden voorzeeker een Zuymagtig en Traag Volk moet geweest zijn; naadienze de herdenking der Goddelijke Wetten en Weldaaden, op Pergamente Gedenk-Briefjes geschreeven, geduurig op de Mouw moesten draagen. *Maar het had haar*, zeyd hy, *Heel niet noodig geweest, zulx zoo opentlijk te doen, by-aldienze met David, De Wet des Heeren in haare Herten gedraagen hadden.* Nogtans ontbreeken daar ook geen Vermaarde Schrijvers, welke van gedagten zijn, Dat de Zaligmaaker niet zoo-zeer het draagen der Gedenk-Ceedels en Gezoomde Kleeden; (die ongetwijffeld door d'Inzetting en Overleevering der Oude Leer-Meesters op de baan gekoomen zijn,) als wel het uytbundig *Groot*, en *Breed-maaken* derzelve, Veroordeeld heeft: Als waar door zy dieze zoo droegen, Heyliger en Godsdienstiger wilden schijnen dan andere, en alsse inder daad zelfs waaren. Waar toe Th. Goodwin dan ook uyt Schaliger en andere, aanteekend, Dat de Zaligmaaker zelf, dusdaanige Gedenk-Ceedels gedraagen heeft; alleen hier op steunende, Dat de Wet algemeen leyd; en doe zoo wierd opgevat. Jaa Goodwin voor hem zelven, meend voor-vast, Dat uyt Luc. 8:44. klaar blijkt, Dat Kristus insgelijx zoodaanige Zoomen of Fraanjen gedraagen heeft; niet-teegenstaande hy der Farizeën Geestelijke Hoovaardye in 't Uytbreyden deezer Dingen bestraft heeft. Maar wanneer wy strax zullen ontwaar worden, Dat ook zelfs de Joden zoo grooten Kragt aan deeze Hoofd-en Hand-Bindzelen toeschrijven, Dat haare Overleeveringen daar van vol zijn; isset openbaar genoeg, Datze al dusdaanige uyterlijke Dingen, van Ouds zoo veel-te yveriger hebben waargenoomen, alsse naalaatig waaren het inwendige der Wet te doen en Geestelijk te onderscheyden. Nogtans en schijnd men niet-te moeten meenen, Dat de Joodze Leer-Meesters, dit alles zonder uyterlijk Gebod, alzoo verzonnen hebben; want behalven de Bevatting dieze van de Hoofd-en Arm-Bindzelen hebben; word hen in de Wet duydelijk Gebooden, aan de Vier Hoeken van haar Opper-Kleed, *Snoerkens*, of *Quasjes*, Dat zijn Bundelkens van Draaden of Snoeren, te hangen; op dat wanneer zy die aanzaagen, zy als-dan *Gedenken* zouden, aan alle de Gebooden Gods. Num. 15:38,39. Deut. 22:12. Die geëne dan welke deeze Zoom-Snoeren, zorgvuldiglijk Groot-maakten, wilden voor Godsdienstiger aangezien worden, alsse inwendig voor Godt waaren: Gelijk de Zaligmaaker van haar Geoordeeld heeft. Matth. 23:5. Doch op wat Grondsteun de Joden al van over-lang, al deeze Zienelijke Gedenk-Ceedels, Zoomen en Quasten hebben Ingevoerd, is zoo wel uyt de strax-aangehaalde Be-

Joden hebben zig in 't Verstand van deeze Gedenk-Teekenen zeer verkeerd aangesteld.

Haar breede Gedenk-Ceedels en groote Zoomen van de Zaligmaaker bestraft.

*. Of de *Quasten* aan de Zoomen van haare Bidde-Kleeden.

Joodze agting der Gedenk-Ceedels.

En daar over van yemand heel aardig gestraald.

De Zaligmaaker schijnd het draagen der Gedenk-Ceedels, en Gezoomde Kleeden, in zig zelven niet bestraft te hebben.

Wat den Israëliten hier omtrent uyt Goddelijke Instellinge aanbevoolen was.

ſtraffing, als veele Oude Overleeveringen der Rabbinen te Giſſen. Maar gelijk d'Hr. Witzius in zijn *Egiptize Zaaken*, met andere Beweerd, Dat den Joden deeze Hoofd-Spanzelen niet eygentlijk van Ouds belaſt zijn te maaken; alzoo is meede Pfeyferus van Oordeel, Dat zy zoo wel deeze Gedenk-Ceedels als heel de reſt van haare Bidde-Tuygen, niet van Moſes Tijden, maar Eerſt naa de Babylonize Gevangenſchap hebben in gebruyk gebragt; als wanneer zy de Wet Gods met haare Ongerijmde Uytleggingen, aan hunne Geveynsde Godsdienſt vaſt-maakten. Onder-en-tuſſen iſſer ook geen gebrek aan Geleerde Mannen welke meenen, Dat de Voorhoofd-Spanzelen der Joden, een Verwiſſeling te agten zijn, die haar in plaatze van die Vuylaardige Dragt der Egiptize *Amuleeten*, welke in gedaante en aanduyding van het Mannelijk Teel-Lid by hen gedraagen wierden. 't Geên andere t'eenemaal afgekeurd en weederſprooken hebben; dewijl'er geen Bewijs ontbreekt, Dat TOTAPHOT, in de Ooſterze Taalen zeeker Hoofd-Cieraad beteekend, Dat volgens een Burgerlijk gebruyk en ter-Eeren gedraagen wierd. Zulx dat de Vermaaninge welke Moſes Deut. 6: 8. en 11: 18. van de TOTAPHOT, of *Voorhoofd-Spanzelen ter Gedenkenis* doet; het zy dan om die alzoo naa het Letterlijk Gebod te maaken, als de Joden voorgeeven, of de Goddelijke Wet alleen Leen-Spreukig zeyd alzoo *Ter Gedagtenis* van Iſraëls Verloſſing uyt Egipten, te zullen betragten en bewaaren, in Woorden en Werken en haar gantze Gelaat; op dat hen zulx in ſtè van een kennelijk Gedenk-Cieraad, *Totaphot* verſtrekte, waar door zy als *In Erkentenis* geteekend en van alle Volkeren onderſcheyden bleeven. En zoo hebben dan eenige fraaye Uytleggers Geoordeeld, Dat dit zelfs by d'Egiptenaars; Verçierzelen van Hoofden Handen, en geen Amuleeten, noch Schandelijke Beeldniſſen waaren, uyt Vuylaardige Bygeloovigheyd toegeſteld; maar zulke die tot Burgerlijk Eergebruyk gedraagen wierden; of ook wel ter Gedagtenis, even als dezelve hier Leen-Spreukigerwijs aan Iſraël ſchijnen belaſt te zijn; alhoewel zy die naaderhand met Fabelagtige en bynaa Toverze Bygeloovigheeden bemorſt hebben, gelijkwe ſtrax uyt Buxtorf en der Joden eygen Leer-Tugt zullen ontwaar worden. En gelijk Kircherus hard ſtaande houd, Dat het Eeren van het Mannelijk Teel-Lid; niet een Heylig, maar een Schandelijk gebruyk by d'Egiptenaars had, Dat d'Onreyne Geeſt uytgevonden had, om de Gemoederen der Menſchen in een geſtaadige Ontugt te houden, en alle Eerbaarheyd uyt-te roeyen: (Ongemoeyd wy nogtans uyt d'Oude Geheugeniſſen verneemen, Dat het Teeken der Mannelijkheyd opentlijk, en onder veel Ontugtige Ceremonien op de FALLOPHORIA, of *Swanſſen-Omgang*, gedraagen wierd;) alzoo ſchijnd het ook by veele niet aanneemelijk, Dat Godt in zijne Wet, yets zoo Schandelijk en Vuylaardig als duske *Amuleeten* waaren; tot de Geloofs-Zaaken van Iſraël zou hebben willen overbrengen; het zy dan ook hoe men dezelve Verhanſſeld, Afgewiſſeld en Omgekeerd in de gemelde TOTAPHOT, of *Hoofd*-en *Arm-Gedenk-Spanzelen*, der Iſraëliten zig zou moogen verbeelden: Dewijl wy genoegzaam in de Goddelijk Wet ontwaar worden, Dat zy alzinds de Kuysheyd behertigt; die anderzinds door duſdaanige verpoetſte *Gedenk-Ceedels*, telkens de Onkuysheyd onder Iſraël had in gedagten gebragt. Waar toe men mag naazien Leviticus XVIII. en XX. als meede Exod. 20: 26. en 28: 42. En 't geen d'Hr. Witzius hier over teegens den Geleerden Spençerus, in zijn Egiptize Zaaken heeft aangeteekend. Reſt dan nu alleen, Dat wy het Maakzel en Toeſtel deezer Gedenk-Ceedels en Bidde-Tuygen, beneffens derzelver gebruyk bezien; en daar op dit Hoofdſtuk met zommige aankleevende Dingen beſluyten, die by de Joden al dezelve agtinge hebben.

Gedenk-Ceedels van geen Aal-Oud gebruyk; noch een Verwiſſeling der Egiptize Amuleeten, die het Mannelijk Teel-Lid vertoonden.

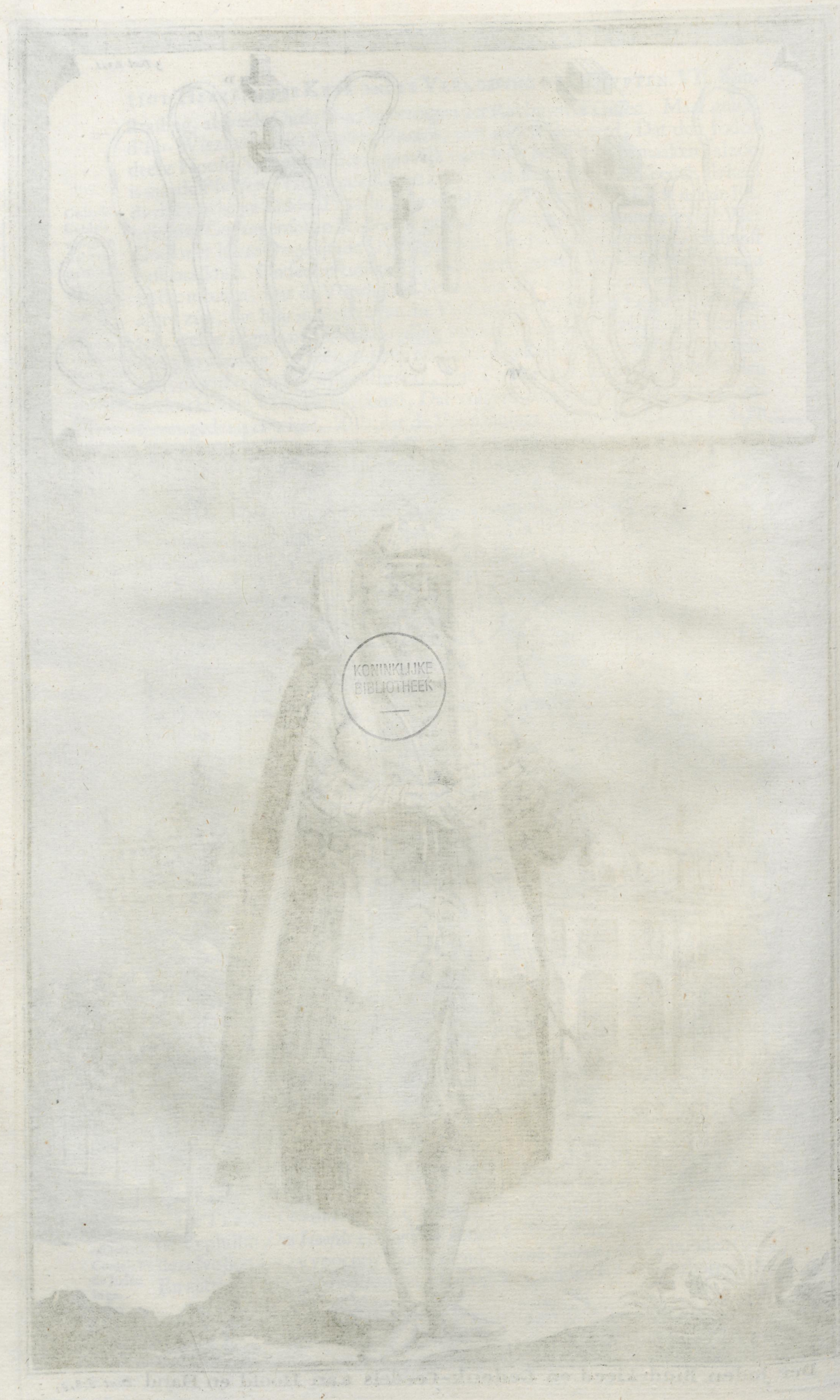
Deut. 11: 18. en 6: 8.

Tweederley TEPHILLIN of Gedenk-Ceedels by de Joden in gebruyk.

De TEPHILLIN of Gedenk-Ceedels der Joden, zijn Tweederley; naamelijk de Tephillin *Des Hoofds* en die *Der Handen*. Wat die van 't Hoofd belangd, dezelve houden zy voor een aanmaanend *Gedenk-Teeken*, der Gebooden Gods, En zetten die daar toe ook in een Zaam-gekneevelden Knoop verborgen, aan haar

Der Joden Biddekleed, en Gedenk-Ceedels aan Hoofd en Hand. Deut. 6:8, 9.

haar Voorhoofd, regt voor de Star naaby den Neuze: Op datze onder hun Gebeeden des-te Godsdienstiger zouden zijn. De Toestel van dusdaanige Knoopen, haalen zy te zaamen uyt de Woorden van Moses Deut. 6: 6, 8. *Deeze Woorden die Ik U heeden Gebiede, zullen in U Herte zijn; Ende Gy zuldze tot een Teeken Binden op Uwe Hand; ende zy zullen U tot Voorhoofd-Spanzelen zijn tussen Uwe Oogen.* Vergeleeken met Exod. 13: 9, 16. en Deut. 11: 18. zoo terstond voorgeleezen. De Wijze en Maniere, hoe deeze Bidde-Tuygen toegesteld, en voltooyd worden, is dusdaanig: Zy maaken een Houten Vormtje dat aan alle zijden Vierkant is, en in 't zelve Drij Kerven of Groeven, hoedaanig U deeze Afbeelding omtrent A. vertoond. Daar naa neemen zy Zagt of Fijn Pergament, Dat in Water Week-gemaakt, zig ligtelijk laat Rekken en Behandelen: Hier meede Bekleeden zy het Houten Vormtje, 't zelve daar om-heenen Trekkende; en Dringend ook tussen de Groeftjens zoodaanig in, Dat'er Vier opstaande Celletjens in gemaakt worden, om naaderhand even zoo veel Pergamentjes of beschreeven Papiertjens in-te steeken. Terwijl het noch Zagt is, Drukken zy Tweemaal de Letter ש *Schin*, op dessels Vouwen zoodaanig in, Dat Een naa de Regter, en Een naa de Slinker-zijde naa buyten uyt-staat. Wanneer dit Pergament op het Vormtjen genoegzaam Droog en Hard geworden is, neemenze de Vorm daar uyt, op dat het blijft als een Hol en Vierkant Koffertjen, Dat naa booven Vier kleene Kaamertjens of Celletjens heeft. Daar naa neemenze Dik en Hard Leeder, en maaken daar van door Verdubbeling een Ding, Datze TITURA noemen; dienende om 't gezeyde Kofferken te omvatten, en ook zoodaanig aan vast Genaayd word, als U d'Afbeeldinge B. vertoond. Dit Dikke Leeder Verdubbelen zy daar naa, en Snyen in 't Booven-deel een Vierkant Gat, zoo groot als het Pergamente Koffertjen vereyst, en doen 't zelve daar in; en 't geene daar van overblijft, Trekken zy van dees-en van geêne-zijde door de Vier Hoeken, binnen de Verdubbeling van 't Dikke Leeder uyt, en Naayen alles zoo-te zaamen aan malkanderen vast. En daar zijnder die ook noch andere Vierkante Stukjes Leeder, en dat somtijds tot Agt toe, daar in Voeren, op dat de TITURA zoo veel-te geduurzaamer zy. Uyt dezelve *Titura*, formeerenze een Hegt-Bandje, of breede Luts, in manieren als een Sloof, door welke zy naaderhand de Leedere Riemen heenen Steeken, om de Tephillin daar meede aan-te Binden. In deeze Vier Holle Cellekens, hebbenze even zoo veel Pergamentjes besslooten, die yeder met byzondere Schriftuurplaatzen beschreeven, en wel digt Zaamen-gerold of Gevouwen zijn: Alles in zulken order en rang alsse in de Wet gevonden worden. Op het Eerste Ceeltje staan de Woorden uyt Exod. 13. van *Vers* 2. tot aan *Vers* 11. toe. Beginnende; *Heyligd my alle Eerstgeboorne*, &c. Op het Tweede, uyt het zelve Kapittel van *Vers* 11. tot aan *Vers* 17. toe. Alwaar de Woorden beginnen; *Het zal ook geschieden wanneer de* Heere *U in 't Land der Kanaaniten zal gebragt hebben*, &c. Op het Derde, uyt Deut. 6. van *Vers* 4. tot aan *Vers* 10. toe. Beginnende; *Hoord Israël de* Heere *Uwe Godt is Een eenig* Heere, &c. Op het Vierde en Laatste; uyt Deut. 11. van *Vers* 13. tot aan *Vers* 22. toe; Daar 't begin luyd; *Ende 't zal geschieden zoo Gy neerstiglijk zuld hooren naa mijne Gebooden*, &c. Dusdaanig zijn deeze Briefjes beschreeven. En daarom, naadien Chrysostomus en Hieronymus hebben gemeend, Dat op deeze Pergamentjes alleen de X. Gebooden geschreeven waaren, schijnenze zoo wel door het Oogwit der aangetooge Wet als d'Ervaarenis, (die ongetwijffeld op zulken Zin-aanduyding Gevestigd staat,) weedersprooken te worden: Ten zy yemand toonen kan, Dat de Joden hier in ooyt van Zinnen veranderd, of Nieuwe Gewoonten hebben ingevoerd. Deeze beschreevene Pergamentjes, pleegenze niet zelden met zuyver-gewassen Koeye-of Kalfs-Haayren, die gemeenelijk uyt de Steert getrokken zijn, zoodaanig te om-winden, Dat de Topjes daar van een weynig naa buyten en voorwaards tot het Leeder uytsteeken; op dat het blijken mag, Datze behoorlijk gemaakt zijn. 't Zelve Leeder Naayenze met Dunne Snaar-

Hoe der Joden TEPHILLINS gemaakt en toegesteld worden.

Wat op de 4 Pergamentjes der TEPHILLIN geschreeven staat.

Snaartjens, uyt Kalfs-of Koeye Zeenuwen gedraayd te zaamen; of zoo hen die ontbreeken, neemenze Zagte Smalle Riemtjes, van Dun Pergament gesneeden. Daar naa steekenze een lange Riem of Leedere Band, die over-al, uytgenoomen d'Uytterste Toppen, even breed is, door de Luts of breede Sloof, die aan de TITURA, van het Leedere Koffertjen vast is, en maaken Dat de Knoop daar langs ginds en weeder schuyven kan. Deeze Riemband moet naa de Buyten kant Swart zijn, maar aan de Binnen-Zijde, magze allerhande Kleur hebben, uytgenoomen Rood. Ook moetze van een Jood, en niet van een Kristen Geverft zijn. En dit heele Biddetuyg dus opgemaakt zijnde, Noemen de Joden THEPHILLIN, als ofze misschien, *Biddelijke* zeyden; Dat is, *Gedenk-Teeken;* of als andere Vertolken *Gebeede-Toomen; Gedenk-Banden des Biddens*, &c. Welke de Gemoederen als te rugge houden, en tot d'Aandagt der Gebeeden aanmaanen. En al 't geene de Taalzifters over den Oorsprong van der zelver Benaaming tehoop haalen, komd hier op uyt, Datze dusdaanig genoemd en gebruykt worden, om datze aan alle dieze zien *Een Teeken* en *Getuygenis* verstrekken; Dat de Goddelijke Majesteyt onder hen woond. Moses noemdze טטפת, TOTAPHOT, of TITAPHOT; en wy vinden, Datmen dat Woord by-naa zoo veel verscheyde Afkomsten en Eygenschappen aangepast, als'er Uytleggers over zijn beezig geweest. Doch de Rabbinen, zullen 't misschien best Geraaden hebben, als zy het Uytbroedzel daar van TEPHILLIN, Dat zijn *Gebeede-Toomen*, of *Gebed-Vercieringen* noemen. In 't Euangelium van Mattheus, wordenze PHYLACTERIA geheeten, van een Woord, Dat *Bewaaren*, of *Behouden* beteekend. En zulx wel misschien, of om dat der zelver gebruyk, de Wet leerde Onderhouden, en in Gedagten *Bewaarde;* of om dat de Pharizeën geloofden, Dat zy daar door van alle Onheyl *Bewaard wierden.* Van welke laatste Bedenking Hieronimus niet vies en schijnd, wanneer hy dit Volk by zeekere Overgeloovige Vrouwen vergelijkt, welke om dezelve Reeden, eenige beknopte Spreuken uyt het Euangelium, en een gewaand Overblijfzeltjens van 't Kruys, om den Hals droegen.

Wat TEPHILLIN beteekend.

Waar van daan de TEPHILLINS by Mattheus Phylacteria genoemd worden.

Deeze TEPHILLIN binden zy zoodaanig aan haar Hooft, Dat de Dikke Leedere Knoop, in welke de Vier Geschreeve Pergamentjes besloten zijn, regt te midden aan het Voorhooft, naa by den Neuze en tussen bey de Oogen staat; op dat de Goddelijke Geboden, teegen over de Star of Middelpunt van 't Breyn, aangehegt zijnde, (dewijl daar de Werktuygen der Vijf Zinnen tot de Overdenking, als de Stoel der Ziele huysvesten,) den Jood een des-te grooter Aandagt en Heyligheyd des Gebeds mogt hebben; Volgens 't geene Moses gezeyd heeft; *Zy zullen u zijn tot een Gedenkteeken voor uwe Oogen.* Daar naa maaken zy dit Bidde-tuyg, met den anderen Knoop aan het Agterhooft vast, op dat de Voorste niet herwaards noch gindswaards glippe; en laaten bey de overige Enden der Riemband, te weederzijds de Schouderen, in deezer voegen naa vooren Afhangen, Dat die naa de Regterhand, ten minste koome tot aan de Naavel; die naa de Slinker tot aan of beneeden de Borst; en zomtijds laager. En is de Knoop aan het Agterhooft zoodaanig geleyd, Dat daar in eenigzinds de Figuur van de Letter *Daleth* gezien word. En dus isset met de *Tephillin* des Hoofds geleegen, diemen in d'Afbeelding B. in volle toestel ziet. Laat ons nu ook die der Handen bezien; Naamelijk de TEPHILLIN SCHEL JAD: Als waar in wy dan ook de Reeden van deeze Agterste Knoop, in de Gedaante van de Letter *Daleth*, naader zullen ontknoopt zien. Maar aldus worden de *Tephillin der Handen* gemaakt: Zy neemen weederom een Vierkant stuk Leeder, en voegen dat op de voorige Wijs te zaamen: Ook Schrijvenze de Vier strax aangehaalde Schriftuurplaatzen, in Vier onderscheyde Kolommetjens, niet op 4 onderscheyde, maar op een eenig stukje Pergament, met Vierkante Letteren zoo fraay als zy konnen, en sluyten dezelve in een Hol Velletjen als een Vingerhoed; 't welk zy dan aan het Dik Zaamgevoegde Leeder zaamen Naayen; en steekender in deezer voegen een Lange Riem aan, als u de Printverbeelding omtrent C. lig-

Hoe de Joden de Tephillin aanbinden.

De Tephillin der Handen beschreeven.

ligtlijk aanwijst. En waar van de Figuur D. het Houte Vormtje vertoond, op welk het Perkemente Celletje gemaakt word. Deeze *Tephillin* bindenze niet aan de Hand, maar aan de Slinker Arm; te weeten aan het Opper-Deel der beneedenste Arm-Pijp, daarze meest Vleezig is: En zulx doenze op de Naakte Huyd van den Arm naa de Binnen Zijde die teegen 't Lijf aankomd: Invoegen, Dat wanneer den Arm zig naa binnen buygd, het Dikke Leeder het Vleesch aanraakt, en alzoo Geschreeven staan teegen over het Hert; volgens 't geene gezeyd word; *En deeze Woorden zullen op u Herte zijn:* Als meede op dat het Herte zig als dan Yveriger tot de Gebeeden inlaaten, en van alle quaade Begeerten Afwenden zou. De Lange Riem nu, Winden zy ten minsten Drijmaal om den Arm, laatende het eene End, zoo veel naa Beneeden Overig, Dat het over de Buyten-Hand, van tussen den Duym, Tweemaal om de Voorste Vinger, Drijmaal om de Middelste, en weeder Tweemaal om de Agterste gaat, en van daar Neerwaards af hangd: Hebbende aan 't Eynde een Teeken, Dat de Letter *Jod* Verbeeld. En aldus meenen de Joden genoeg gedaan te hebben aan het Gebod welke zeyd; *Deeze Woorden die ik u heeden Gebiede, zullen in u Herte zijn: En gy zultze tot een Teeken Binden op uwe Hand; ende zy zullen u tot Voorhooft-Spanzelen zijn tussen uwe Oogen.* Waar uyt zy dan ook Leeren; Datze in het aanhegten van bey deeze Biddetuygen, eerst en voor al, die van de Hand in-agt neemen, en daar naa die van het Hooft aanbinden; Naadienmen ligt in dit Gebod ontwaar word, Dat de *Handen*, voor de *Oogen des Voorhoofts* genoemd staan. En wy hebben tot meerder Naarigt hier van, niet te Kaarig willen zijn, den Jode met heel zijn Biddetuygen, in Print Af-te Beelden; om welker gantze Toestel een weynig naader te Verklaaren, wy strax noch yets aangaande de * ZIZIT of Breed-Gezoomde *Biddekleed*, met welkze gemeenelijk in de Synagoge 't Hoofd bedekken, zullen te Zeggen maaken, alhoewel het hier een weynig buyten ons Bestek loopt. Onder-en tussen heeft Maimonides vermaand aan-te merken, Dat de Sadduzëen, de *Tephillin*, niet zoo zeer op den Arm, als wel op de Palm van de Hand pleegen te draagen. Als meede dat in teegendeel de Farizëen, dezelve tot booven den Elleboog aanbonden, om meerder Bravaade te maaken: Ongemoeyd nogtans wy strax verneemen zullen, om wat Reeden de Joden Oordeelen, Datze onder de Mouw en Bedekt moeten gedraagen worden. Zulx ook hier uyt blijkt, Dat Epifanius Gemist heeft, Wanneer hy meende dat de *Phylacteria*, Dat zijn de Tephillins, eenige Purpere Boordzels of Draaden zijn geweest, die in de Kleederen Geweeven waaren. Wanneer zy dan de Tephillin der Handen aanbinden, spreekenze Gemeenelijk deeze Woorden: *Gezeegend zijd gy Heere onze Godt; die ons Geheyligd hebd door uwe Gebooden, en ons Bevoolen hebd de* Tephillin *Aan-te Trekken.* En tot die van het Hooft, Zeggenze; *Gezeegend zijd gy Heer onze Godt.* &c. *Die ons het Gebod der* Tephillin *Gegeeven hebd.* In de eerste Zeegening zeggenze, moetmen niet zeggen; LEHANIACH, dewijl het Dubbelzinnig is; Want het kan ook *Verlaaten* beteekenen, 't geen teegen 't Gebod strijd; maar men moet LEHANIACH met een *Kametz* zeggen; Van NIACH *Om te doen Rusten;* als ofmen zeyde; Godt heeft bevoolen een Plaatze te maaken, Waar zy rusten in haaren Arm; de Oogen onder-en tussen naa booven gewend hebbende, Beschouwenze met een Blikkende Aandagt, den Knoop die aan 't Voorhooft naa vooren tussen de Oogen uytstaat. Hierom Kussen zy dezelve voor alle dingen zeer Godvrugtig, en voegenze alzoo tussen bey de Oogen, op datze niet eeniger Wijs van 't Gebod afdwaalen; Maar 't zelve altijd voor Oogen hebben. En hier moetmen niet vergeeten aan-te merken, hoe Vernuftig Zy-Lieden, in dees beyde aangebonde *Tephillins*, den Naam Gods, SCHADDAI, koomen te Vertoonen. Naamelijk aldus; Aan het Kofferken van de *Tephillin* des Hoofds, hebben wy gezeyd, Dat aan de Regter en Slinker Zijde, de Letter *Schin*, met Neerstigheyd uytgedrukt word; steekende daar aan naa buyten uyt. De *Schin* aan de Regte Zijde, heeft van binnen een Dubbele *Jod*; (gelijk zy 't noemen;)

En hoe die aan den Linker-Arm aangebonden worden.

Deut. 6: 6, 8. Exod. 13: 9: 16. Deut. 11: 18.

De Tephillin der Hand word eerst, daar naa die van 't Hooft aangebonden.

* Ziet de Afbeelding E.

Aanmerking uyt Maimonides aangaande der Farizeen Tephillin der Handen.

Zeegenspreeking op 't aandoen der Tephillin.

De Tephillin des Hoofts voor het aanbinden Gekust.

noemen;) en heeft desweegen Vier Hoofden; de andere maar Dry; (als deeze ש.) Waar toe beziet andermaal onze strax bygebragte Afbeelding, in welk ook deeze Naauwkeurigheyd geenzinds vergeeten is. Nu zeggen zommige Joden, Dat deeze Verscheydentheyd der Figuure, een Tweevoudig Kenteeken Vertoond; en wel voornaamelijk, Dat de Vierhoofdige *Schin*, waar meede de Wet in de Steene Tafelen Gegraaveerd was, met andere Uytgeholde Letteren in de Vrye Lugt, en Doorgeboord is gezien geworden. Doch de Dryhoofdige *Schin*, Vertoond het zelve Teeken, waar door de Wet Mosis, in het Boek Geschreeven is. Zy zeggen verder, Dat de Twee *Schins* door de Kabbaalze Geheymkunde van Schrijven, een SYMBOLUM, of *Waar-Teeken*, van den Vierletterigen Naame Gods zijn; door welkze ATHBASCH Schrijven; volgens welke de Vierletterigen Naam voortkomd MATZPATZ. Want Twee *Schins* maaken door *Gematria*, 600. en even zoo veel maakt ook MATZPATZ Gedubbeld; en derhalven isset even zoo veel als of den eygen Naame Gods, hier zelfs uytgedrukt was. Ten anderen diend ook deeze *Schin*, Datze te-gelijk de Goddelijken Naam SCHADDAI vast steld. Want in de *Tephillin* des Hoofds heeftmen die *Schin*; en in de Riemband waar mee zy de *Tephillin* aanbinden, en in den Nek of Agterhooft vastbinden; hebbenze een Strik-Knoop, waar aan zy naa de buyten zijde, de Letter *Daleth* hebben uytgedrukt. Aande Riem-band, der Hand-Tephillin is aan 't uyterste Topje, van 't End, Dat om de Middevinger gaat, de Form van de Letter *Jod*; om de Naam SCHADDAI, vol-te maaken; op dat zy alzoo opentlijk en voor al de Weereld betoonen zouden, Dat Gods Naam op haar Voorhoofd Geschreeven en aan haar te Leezen is: Waar door alle Volken Schrikken en voor haar Vreezen moeten; gelijk te Leezen staat, Deut. 28: 10. *Ende alle Volkeren der Aarde zullen zien, Dat den Naame des Heeren, over u genoemd zy, en zy zullen voor u Vreezen.* Daarmen ook noch over aan-te merken heeft; Dat de Begin-Letteren van deeze Woorden, SCHEM JI NIKRA, te zaamen *Schin* uytmaaken; En dit Beteekend zeyd Rabbi Eliëzer, *De Bewaar-Ceedelen des Hoofds*; in welke twee *Schins* van den Naame SCHADDAI zijn. Waarom dan deeze Letteren niet Verborgen, maar in 't Openbaar moeten staan: Op dat alle Volken der Aarde daar voor Vreezen, en een Schrik mag op het Lijf gejaagd worden. Zy schrijven ook dat den Naam SCHADDAI, het *Zeegel Gods* is. En daarom, gelijk wy hier vooren gezien hebben, hoe zy dit *Zeegel*, door de Besnijdenis in haar Vleesch gedrukt hebben; alzoo verneemen wy hier hoedaanig zy het zelve Merkteeken, nu ook onder, en aan haare Kleederen draagen. Invoegen zy als Gods eygen Volk van binnen en van buyten, met *Des Heeren Zeegel* Gewaapend zijn. Maar naadien het een Leerstuk by de Joden is, Dat de Gedenk-Ceedels der Hand, Gedekt en Verborgen moeten zijn; doenze dezelve ook niet aan de Hand, maar zoodaanig aan den Arm, Datze met de Beneede-Mouw des Kleeds overdekt konnen zijn: Want daar word in 't Gebod gezeyd; *Ende zy zullen U*, of Uw-Lieden, (Dat is, niet eenen Anderen.) *Tot een Teeken zijn.* Doch de Gedenk-Ceedels des Hoofds, moeten Opentlijk en Bloot aan het Voorhooft gedraagen worden; op datze yeder-een Zie; gelijk daarom in 't zelve Gebod van deeze gezeyd word, *Ende zy zullen Zien*, &c. En om deeze Oorzaak moeten ook de Riem-Banden waar meede zy aangebonden worden, naa Vooren toe Lang en taamelijk Breed zijn; op datze te-bet gezien, en tot de Naavel toe, en langer zouden af hangen. Waar uyt Buxtorfius meend klaar te zijn, Dat de Zaligmaaker op de Gedenk-Ceedels des Hoofds gezien heeft, Wanneer hy Matth. 23: 5. van de Farizeën zeyde; *Datze haare Gedenk-Ceedels Breedmaakten.* Want om dat zich deeze wel 't meest Vertoond, pleegen zy de Riembanden, langer en breeder te maaken dan andere, om datze in Godsdienstigheyd zouden Uytmonsteren. 't En zy dan datze zig ook hier door Hoovaardig aanstelden, Datze de Arm-Banden, booven den Elleboog aanbonden, (als we strax uyt Maimonides aantrokken;) en daar meede ontbloot en opentlijk op de Markten,

Waarom de Tephillin met de Letter SCHIN in onderscheyde manieren geteekend is.

En hoe vervolgens met de Naam Gods SCHADDAI gemerkt. שדי

Waarom de Tephillin der Hand, bedekt; en die aan 't Hooft moet openbaar gedraagen worden. En zulx bedenklijk op Matth. 23: 5. gepast.

ten, en Wandelplaatzen, met *Haar Lange Kleederen*, (gelijk haar Markus en Lukas zoo beschrijven:) gingen swieren, ommeziende naa de geene die haar door diepe Groetingen, Eer beweezen, of van haar Dagten; en ook opentlijk zeyden; *Daar gaan onze Vaders; onze Herders; onze Wijze Leermeesters en Wetgeleerde, die op den Stoel van Moses zitten; en op welke de geheele Wijsheyd rust.* Verder eygenen haar de Joden ook hier door een groote Heyligheyd toe; Dat deeze Biddetuygen de Twee Letteren van den Naam SCHADDAI draagen; te weeten de *Schin* en *Daleth;* waar van zoo even gesprooken is. Wanneer zy deeze Gedenk-Ceedels afdoen, neemenze eerstelijk die van 't Hooft, daar naa die van den Arm weg, en bewaarenze in een Kisje, Doosje, Zijden Tasje, of in schoon Linnen; en men magze by den Langen Riem niet aan de Wand ophangen. Want dat de Joden, Veel met deeze Biddetuygen ophebben, kanmen hier uyt afneemen, Dat zy daar van heele Boeken geschreeven hebben: Waar van 't Meestedeel, alleen raakt derzelver Toestel en Gebruyk; 't geen wel inzonderheyd hier op uytloopt; Dat aangaande het Schrijven deezer Gedenk-Ceedels, dezelve met Inkt moeten Geschreeven worden, die alleen uyt Galnooten gemaakt is; en daar mag geen andere Zoort van Drukkers Inkt, of het Verfzel, Dat de Zijde-Verwers gebruyken, toe Verbeezigd worden; gelijk'er ook geen ander Kleur, als *Swart*, toe bequaam is. Yeder Letter moet alleen en op zig zelven Geschreeven worden; en men moet zig wagten, Dat d'eene Letter niet booven de andere schijnd uyt-te springen, of elders aan malkanderen hangen: Ook moetenze met de Regter en nooyt met de Slinkerhand Geschreeven worden. Booven, Beneeden, en aan Bey-Zijden, moeten enkele Linien getrokken worden, zonder datmen dit Getal mag overtreeden: Gelijk ook Verbooden is yets beneffens de gezeyde Linien te Schrijven; en daar en mag in en onder het Schrijven, niets uytgeschrabd worden; ook niet ingevoegd, of eenige Letters Verbeeterd worden. Den Ceedel-Schrijver is meede verpligt met den Aanvang, en zoo dikwils als hy een zeekeren Maam Gods Afschrijft, met d'aldernaadrukkelijkste Woorden te zeggen; *Dat hy deeze Heylige Gedenk-Ceedels, tot Eere en Heerlijkheyd Gods Schrijft.* Op dat hy daar door Vermaand word, dezelve met Aandagt en Opmerking te Schrijven. In welk doen hy dan ook te letten heeft, Dat hy zulx aan de Binnenste Zijde van het Pergament schrijft; Naamelijk op die welk naast aan 't Kalfs-Vleesch heeft vast gezeeten; en niet op de Haayrige Buyte-Zijde, schoon die nu Gerazeerd, of Kaal-gemaakt is. Indien'er by toeval een Letter te kort of te veel Geschreeven is, of dat de Linien niet gelijk en wel met malkanderen Uytloopen, of Gebocheld staan, zoo zijn alzulke Gedenk-Ceedels Geschonden en Onheyligh: En alwieze gebruykt, Vermoeyd Godt met ydele Gebeeden; dewijl het Gebod geenzinds alzoo kan onderhouden worden: Doch al de Schuld en Straffe komd op den Schrijver; en daarom word'er een Vroom, Godsdienstig, en Wel-aandagtig Schrijver toe ver-eyst. Het Pergament, of Leedere Vel tot de Ceedels, moet van een en 't zelve Kalf, of van een ander Reyn Beest, genoomen worden, welk in de Spijs-Wet, toegelaaten is te Eeten. 't Geen dan ook van een Jood, en niet van een Kristen moet Geslagt zijn; en ook het Vel zelfs Bereyd hebben. En zoo nergens een Joods Leeder-Bereyder te vinden waare, moet het ten minsten den Jood, die het Pergament tot de Gedenk-Ceedelen begeerd, den Kristen in het Bereyden gaan helpen; want als dan kan het ook Wettig zijn. En dat dit van een Reyn Beest moet zijn, steund by hen hier op, Dat in de Wet gezeyd word; *Op dat de Wet des Heeren in uwen Monde zy.* Want by-aldien deeze Woorden op het Pergament, van een Reyn en Eetbaar Beest Geschreeven worden, isset even zoo veel als ofze op een gants Beest Geschreeven wierden, datmen gewoon is te Eeten: En op deeze Wijs terwijl het Gegeeten word, Gaat de Wet in de Mond. En daarom indienze Geschreeven wierden, op het Pergament van een Onreyn Dier, alsdan zoude de Wet niet ten Monde ingaan. Zy houden voorts de Gedenk-Ceedels, zoo Heylig en Waar-

Marc. 12: 38. Luc. 20:46. en 11:43.

In 't afdoen der Tephillins word die van 't Hoofd eerst weggenoomen.

Hoe der Joden Gedenk-Ceedels moeten Geschreeven worden.

Moeten zonder eenige Schrijf-fout zijn; en regt in haar Linien staan.

't Pergament moet van een Reyn Beest, en van een Jood Geslagt en Bereyd zijn.

Exod. 13: 9.

dig, Datze opentlijk Belijden, Datmen die altijd behoorde te draagen. Maar naadien zy een Reyn Lichaam Vereÿssen, en heel niet en passen, dan by een Gemoed dat van allerley Aardze en Vleesselijke Gedagten vry is; (in hoedaanigen zuyveren staat zig den Mensch beswaarlijk houden kan;) isset Raadzaamer by hen geagt, Dat menze niet dan s'Morgens, ter Tijd datmen zig tot het Gebed bereyd, aantrekken zal; Naademaal doch zulx altijd uyt een Reyn Lichaam behoord voort te koomen. Indien yemand deeze Biddetuygen onvoorziens uyt de Hand vallen, die moet neffens al dieze dus gevallen, hebben zien op d'Aarde liggen, dit Ongeluk den gantzen Dag met Vasten en Bidden boeten. Zy en moogen ook in het Bedde, of in de Slaapkaamer niet bewaard worden; ten zy in een Drij-Dubbele Doos of Zakje, en wel overdekt. Die dezelve aangedaan heeft, mag zig voor-al met Voordagt niet tot Slaapen begeeven: En zoo yemand Heymelijk daar van Bekroopen word, moet hem zulx ten minsten Ongeern overvallen zijn. Indien yemand in den Droom yets Onreyns gebeurd is, moet de Knoop, daar de Beschreeven Ceeltjens in geslooten zijn, niet aangeraakt worden, maar de Vlegt-Snoertjens, moeten Los-gedaan, en de Brieftjens daar uyt genoomen worden, tot dat hy zig weeder Gereynigd en de Handen Gewassen heeft; Want alsdan mag hyze weederom aandoen. In al den Tijd datze gedraagen worden, mag niemand een Wind ontvliegen; of dien zulx gebeurd moet hy't met groot Leedweezen beeteren. Wien op die Tijd nood krijgd zijn Gevoeg te doen, moet deeze Biddetuygen, eerstelijk Vier Ellen Lengte van hem af leggen; of zoo daar geen Plaats toe is, moet hyze in een Dubbel Zakje winden, en in zijn Boezem teegen zijn Hert steeken. Wie op een Destig Gastmaal moet gaan; moetze wel af leggen, maar niet heel-wijd noch geheel-en-al; maar hy moetze neffens hem aan de Tafel leggen; op dat hyze ter-Tijd des Gebeds, terstond mag by de Hand hebben. Zy en moogen ook met dezelve niet op de Kerkhooven gaan, noch tot eenen Dooden naaderen; ten zy Vier Ellen daar van daan. Eyndeling agten zy deeze Gedenk-Ceedels zoo hoog, Datze opentlijk daar van zeggen; *Dat het eenige Gebodt van de* Tephillin, *alle de andere Gebooden opweegd.* Want om dat'er gezeyd word; *Ende zy zullen u zijn tot een Teeken op uwe Hand, ende tot een Gedagtenisse tussen uwe Oogen, op dat de Wet des Heeren in uwen Monde zy;* Besluyten zy, Dat al die de Tephillin draagd, Geagt word, als of de gantze Wet in zijnen Mond was. Waar toe zy dan ook zeggen, Dat alle die dit Gebod neerstiglijk Onderhoud, een lang Leeven zal genieten; maar die dezelve Veragt, of Verzuymd; is voor een Overtreeder in Israël te houden. Men vind meede aangeteekend, Dat wanneer de Joden in tijden van Vervolging en Benaauwdheyd, de Gedenk-Ceedels, niet zoo opentlijk mogten draagen, zy alsdan in plaats een Rooden Draad om haare Handen vast bonden; om haar zelven daar door het Bloed van het Verbonds der Wet, indagtig te maaken: Niet teegenstaande de Roode Verwe anderzinds, aan de Tephillins Verbooden was, gelijk we reeds te vooren gehoord hebben.

Veelerley Byplegtigheeden in't gebruyk der Tephillin.

Waar de Jood met zijn Gedenk-Ceedels blijven moet zoo hem by geval het Kakken overkomd.

Met de Tephillin magmen geen Dooden noch Kerkhooven naaderen.

Grootheyd van 't Gebod der Tephillins.

De Joodze Vrouwen, Dienstknegten, en Dienstmaagden, als meede de Zieken, en wel inzonderheyd die de Buykloop, of den Bloedgang hebben, zijn tot het draagen der Tephillins niet verpligt; dewijl zy niet altijd Reyn zijn; of niet Wettig handelen, of om dat zy ook niet doorgaans gesteld zijn, om de Tijd der gezette Beede-Stonden, tot aan het uyterste, en zoo als't betaamd te voldoen; gemerkt zy haare Mannen, Kinderen en andere Huys-Behoeften, alle Hulp en Dienst verpligt zijn. Hierom heeft ook het Puykje van haare Rabbinen geleerd, Dat de Vrouwen aan de Gebooden die niet altijd, maar op zeekere bestemde Tijd, moeten onderhouden worden, niet Verbonden zijn. Laat'er by-gedaan zijn 't geene in de Wet der Gedenk-Ceedels geschreeven staat; *Op dat de Wet des Heeren in Uwen Monde zy:* Want hier uyt hebben de Rabbinen deeze Sluyt-Reeden leeren maaken; Al wie de Wet des Heeren in de Mond hebben, Dat is, andere leeren zal, dien is gehouden de Gedenk-Ceedels te draagen: Maar de Vrouwen zijn

Waarom de Vrouwen, Knegten, Maagden, en Zieken. &c. niet aan de Tephillins verpligt zijn.

zijn niet verpligt de Wet voort-te leeren, derhalven ook niet tot het draagen der Gedenk-Ceedels. Indien zy egter door yver, of Over-Godsdienstigheyd, dezelve bestaat te draagen, moet het haar Verbooden worden; naadien de Vrouwschap in 't gemeen, niet voorzigtig genoeg is, hunne Lichaamen Reyn te bewaaren. Nogtans leeren haare Oude Wijzen, Dat de Vrouw van de Profeet Jonas, Gedenk-Ceedelen plagt-te draagen. Dus moet het dan den Vrouwen genoeg zijn, Dat zy het Slot van alle Gebeeden met een *Amen* Toezingen: Want hier door betoonen zy opentlijk, Datze alles Gelooven en Toestemmen, wat de Mannen door haare Gebeeden van Godt verzogt hebben. Maar het geene waar op zy deeze Gewoonte vestigen, is waarlijk Blaauw en Schaamd bynaa zig zelven: Want daar Jesaias zeyd; *Doed de Poorten open, Dat het Regtveerdige Volk daar in gaa, Dat de Getrouwigheyd bewaard.* Dat Verklaaren zy in haar Boek-Deel *Van den* SABBATH; niet anders dan of'er geschreeven stond; *Welke (Vrouw,)* Amen *in Agt neemd, en alleen* Amen *Toezingd; en alle 't geene door Smeeking Gebeeden is, Geloofd; zy* AMEN SELAH. Eyndeling Gelooven zy ook, Dat alles watter tot hier toe aangaande het beschrijven en toestellen der Gedenk-Ceedelen is bygebragt, een Ordinantie zy, welke Moses op den Berg SINAI met alle die gezeyde Omstandigheeden geleerd, en aan zijn Naavolgers overgeleeverd heeft. En zulx stemd ook t'eenemaal over-een met het geene over Moses Woorden Exod. 33:23. in den Talmud te leezen staat; Want als de Heere zeyd; *Wanneer Ik mijne Hand zal weg-genoomen hebben, zoo zuld Gy mijne agterste Deelen zien.* Teekend Rabbi Chamma, uyt Rabbi Chasda aan, Dat hier getoond word; *Dat Godt doeter-Tijd, de Aanbinding en Zaamenvoeging der Gedenk-Ceedels, aan Moses getoond heeft,* &c. En op dat we verder de Nuttigheyd, van het draagen der Gedenk-Ceedelen aanwijzen, lust ons daar toe, met voorby-gang van veel andere, een Genoegelijke Historie uyt den Talmud by-te brengen. Men leest dan in de *Gemara,* in 't Boek van den Sabbath aldus: Rabbi *Jannai* zeyd; „ Al wien de Gedenk-Ceedel „ wil aandoen, moet Reyn van Lichaam zijn; even als ELISA BAAL KENAPHA-„ JIM, Dat is, *Elizèus de Vleugel-Draager.* Maar hoe zoo? Rabbi *Avai* heeft ge-„ zeyd; *Op dat Hy niet een Wind uyt-laate met den zelven:* Maar *Rabba* zeyd; *Op* „ *dat hy met dezelve Omswagteld niet en Slaape.* Doch waarom wierd die Elisa met „ deezen Naam genoemd? *Gemara* antwoord; Het Roomze Rijk heeft den Jo-„ den eertijds het draagen der Bewaar-Ceedels Straffelijk Verbooden; en besloo-„ ten, Dat al waar de Joden, met dit Voorhoofd-Cierzel gezien wierden; dezel-„ ve aanstonds te Dooden. ('t Geên hen moogelijk zoo veel-te ligter over quam; als de Joden voorgeeven, Dat zy ten Tijde, wanneerze noch in Zuyverheyd en Heyligheyd vermaard waaren, Gewoon waaren, de Gedenk-Ceedelen den gantzen Dag aan 't Hoofd te draagen.) „ Maar deeze Elizèus, die gants Vroom „ en Onvertzaagd was, zoo dat hy door geen Dreygementen, van de onderhou-„ ding der Gebooden af-te schrikken was; Droeg de Gedenk-Ceedels geduurig „ aan 't Hoofd. Als het hem nu gebeurde dat hy van den Beul gegreepen wierd, „ gaf hy zig op de Loop; en de Gedenk-Ceedelen van zijn Hoofd rukkende, „ Verbergde hyze in zijn Hand. De Beul hem egter vast-krijgende, vroeg hem, „ wat hy in de Hand droeg? Ik draag *Duyve-Vleugelen,* zeyde Elizèus: De „ Beul strax weederom; *Zoo Gy het niet aanstonds en toond, zal 't U Leeven kosten.* „ Elizèus daar op de Hand open doende; vond men voorzeeker Duyve-Vleu-„ gelen daar in: En hier van daan is hy BAAL KENAPHAJIM, Dat is, *Vleugel-„ Draager* genaamd. Maar waarom heeft hy doch liever de Vleugele van een „ Duyve, als van een Raave, of Kraan, of een andere Voogel willen noemen? *Ge-„ mara* antwoord; De Kinderen Israëls worden by een Duyve vergeleeken; gelijk „ te zien is Psal. 68: 14. *Gy zuld worden als Vleugelen eener Duyve, met Zilver* „ *Overgooten.* Want gelijkerwijs al de Kragt der Duyven in de Vleugelen be-„ staat, waar meede zy haar ook Beschermen teegen andere Voogels, en zig niet „ zoo-zeer met den Bek, noch de Voeten verweeren, alzoo zijn ook de Geboo-

Vrouwen alleen verpligt de Gebeeden met AMEN te besluyten. Jesa. 26:2.

Dat Moses dit alles naa der Joden meening op den Berg Sinai ontfangen heeft.

De Nuttigheyd der Joodze Gedenk-Ceedels door een Historie aangeweezen.

„den Gods, de Vleugelen der Kinderen Israëls, welke haar teegens alle Onge-
„makken zoodaanig Beschermen, Dat geen Heydenen haar Schaaden kon-
„nen. Of het isser mè geleegen als Rabbi *Jalkut* schrijft; naamelijk, Dat ge-
„lijk de Duyven deeze Gaave der Natuure booven andere Voogelen hebben;
„Dat zy, wanneerze van het Vliegen moede worden; met de eene Vleugel
„Rusten, en d'andere Vliegen, en alzoo malkander Verpoozen konnen; daar
„andere Voogels van Vliegen afgemat, zig elders op een Boom, Berg of Steen-
„rots needer-zetten, of op de Aarde vallen om te Rusten: even alzoo zijn ook
„de Israëliten; wanneerze over eenig Gebod vervolgd worden, Dat zy het niet
„regt konnen onderhouden; begeeven zy haar strax tot het volbrengen van an-
„dere Gebooden, door welke Onderhouding zy Beschermd worden. By aldien
dan yemand deeze Gebooden Neerstig onderhoud, dien zal geen Schaade noch
Ongelijk weedervaaren; Jaa hy zal ook voor zijne Vyanden een Wonder zijn;
en even op zulken wijs Verlost worden, als ELIZEUS *de Vleugel-Draager*: Want
alzoo hebben veele der Joodze Rabbinen door Erf-Gerugt in de *Gemara* des
Talmuds aangeteekend. Rest dan nu noch het overige van onze Print-Verbeel-
ding, af-te doen; naameliijk der Joden 't ZIZIS of Breed-Gezoomde Bidde-
Kleed, waar meede zy in de Synagoge het Hoofd bedekken; op dat wy dat Deel
hier niet door agteloosheyd, schijnen onverklaard gelaaten te hebben.

Tweederley slag van Joodze Gebeede-Kleedjes; TZIZIS en TALLES genoemd.

De Joden hebben Tweederley Gebeede-Kleedjes; Een, Datze gemeenelijk
met den Naam van TZIZIS of ARBA CAMPHOT en ook wel TALLETH, of
TALLES KATON, Dat is *Kleene Talles* noemen. Deeze zijn uyt Twee Vierkan-
te Lappen, te midden zoodaanig met een Holnaad, Zaam-genaayd, Datter eg-
ter een Borstgat in open-gelaaten is, Daar men 't Hoofd door-heenen Steeken
kan. Aan de Hoeken van dit Kleed hangen eenige breede Boorden of Zoomen
af, die ligtelijk in 't beweegen des Lichaams in 't Oog loopen. Doch gelijk vee-
le Joden, dit Bidde-Kleedje aantrekken, des Morgens alsse op-staan, en 't zelve
in diervoegen onder den Booven-Rok of Wambays draagen, Dat naauwlijks
d'afhangende Zoomen uyt-kijken; diend dit niet zoo-zeer tot Verklaaringe
van ons Print-Tafereel; Dat alleen der Joden uytwendige en zienelijke Bidde-
Tuygen, vertoonen wil; als wel dat wy het andere Kleed, welk TALLES GE-
DOL, of *Groote Talles* genoemd; en alleen op de Beede-Stonden in de Synagoge
gebruykt word, een weynig naader Ontswagtelen. De *Talles Gedol*, bestaat ge-
meenelijk uyt een Weefzel van zeer Fijne en Witte Stof, in fatzoen als een Vier-
kant Ammelaaken. Hebbende aan de Vier neerhangende Hoeken een heel bree-
den Zoom of Vierkante Lap. Het zelve doenze niet om, noch aan haar Lichaam,
maar in de Synagoge koomende, hangen of wentelen zy dat in diervoegen boo-
ven over den Hoed, of Bonnet om 't Hoofd, en Hals als U onze Print-Verbeel-
ding E. aanwijst. En zijn deeze Kleeden, meest uyt Teedere Lammere-Wol, of
Zijdige Dons, zeer zindelijk Geweeven, en heel kort Geschooren. Ook zijn
de Vier afhangende Snoerkens, of Zaam-getitste Draad-Quasjes, insgelijx van
Wolle, die niet Pluyzig noch Uytgeraafeld is: En aan de Vier Hoeken of Zoo-
men, omtrent Drij Vingeren breed booven de buyte-kant aangehegt; Dewijl'er
gezeyd word; *Zy zullenze maaken, Op of * Booven de Zoomen haarder Kleederen.*
Hier toe worden Vier Snoeren, of Quasjes uyt zommige Draaden t'Zaam-getist,
door een Maalje-gat getrokken, die met haar gedubbelde Enden, Agt in Getal
te zaamen maaken. Zeeven daar van zijn van gelijke Lengde; doch de Agtste,
zoo-veel langer, Datze om alle de andere om-gewonden, en met *Vijf* vaste
Knoopen gebonden zijnde; ten laatsten met de andere Zeeven Draaden, gelijk
hangd: Duydelijk genoeg in de strax-gemelde Afbeelding aangeweezen; om
van desselfs Maakzel niet veel-te moeten zeggen. En geschied deeze omwinding
tot Twee Derde-Deelen der lengde, van booven neerwaards te Reekenen: Van
waar de rest der Draaden, losselijk en als een Quasje, of Pluys-Fraanje, neerwaards
hangen. Dit Kleed, en deeze Zoom-Quasjes, zoudenze wel uyt Purper, of
Hee-

Der Joden TALLES GEDOL, *of Groot Bidde-Kleed.*

* Doch onze Overzetters vertaalen, *aan de Zoomen van haar Opper-Kleed.* Deut. 22: 12.

Heemels-Blaauw neemen; gelijk de Wet schijnd te belasten; Num. 15: 38. Maar naadien men 't zelve niet altijd en over-al kan hebben, neemen zy die veeltijds Wit; en dat zoo veel-te liever, als de Witte Verwe, een Kenteeken is van Onschuld en Reynigheyd. Wanneer zy haar Hoofd met dit Bidde-Kleed bedekken, moeten Twee Enden van dit Kleed, met de Quasjes, naa het Voorhoofd, en naa den Rugge af hangen; (alhoewel te-mets alle Vier de Enden naa vooren swieren;) op datze van alle zijden, met de Gebooden Gods omringd zijn, en in haar vervuld mag worden, 't geene David zeyd; Psal. 34: 8. *Den Engel des Heeren Leegerd zig rondsom de geene die hem Vreezen.* Want zeggenze; *De Gebooden des Heeren zijn zijne Engelen.* Terwijl zy haar Bereyden, om zig met dit Kleed te dekken spreekenze aldus: *Gezeegend, zijd Gy ô Godt, gy die ons Geheyligd hebd door Uwe Gebooden, en hebd bevoolen, Dat wy met De * ZIZIT zouden Bekleed worden.* Onder welke Zeegen-spreeking, zy de Oogen op dit Kleed houden, en dezelve niet aan-doen voor dat deeze Zeegening voleynd is. Daar naa in het Gebed gekoomen zijnde, tot aan de Woorden; *Ende Gy zuldze zien;* houden zy de ZIZIT voor haar Oogen; en die noch Godsdienstiger willen schijnen, Kussen dezelve ook zomtijds, om te betuygen haare Liefde tot de Gebooden Gods. De Wet op welke zy het Maakzel en gebruyk deezer Kleeden Grondvesten; vinden zy Num. 15: 38. *Zy zullen haar * Snoerkens aan de Hoeken haarer Kleederen maaken; Ende op de Snoerkens des Hoeks zullenze een Heemels-Blaauwen Draad zetten.* En Deut. 22: 12. *Gy zuld U Snoeren maaken aan de Vier Hoeken Uwes Opper-Kleeds, waar meede Gy U bedekt.* Maar waar toe zou dat dienen? Op datze de Gebooden Gods geduurig zouden overweegen, en altijd voor Oogen hebben, om die te doen, en van de Zonde afgetrokken te worden. Want alzoo schijnd ook de Wet terstond haar zelven te verklaaren, wanneer strax daar by-gedaan word; *De Snoeren zullen U aan de Zoomen zijn, op dat Gy het Aanziet, ende aan alle de Gebooden des Heeren gedenkt, om die te doen: Ende Gy zuld naa U Herte, ende naa Uwe Oogen niet Spooren, die Gy zijd Naa-Hoereerende: Op dat Gy gedenkt ende doed alle mijne Gebooden, ende Uwen Godt Heylig zijd.* Maar gelijk de Joodze Leer-Meesters, hier van daan hebben gezeyd; *Dat het Oog en het Herte, Twee Maakelaars van de Zonde zijn;* alzoo willenze, Dat de Wet deeze Zoomen en Snoerkens bevoolen heeft, op datze dezelve aanziende, de Goddelijke Gebooden gedenken en zig van de Zonde onthouden zouden. Invoegen zy dan ook de ZIZIT, als Werktuygen houden, om de Gebooden Gods beeter waar-te neemen; als dewelke, schoonze al geen Heyligheyd in haar zelven hebben; dezelve nogtans kragtiglijk helpen bevorderen. En hier van vind men veele Grollen in den Talmud verhaald; en onder andere Sprookjes, Dat zeeker Rabbin, van eenen anderen gevraagd zijnde; *Welk Gebod zijn Vader hem Vermaand had, booven andere indagtig te zijn?* Geantwoord heeft; *Het Gebod der Snoeren.* Want als hy eenmaal langs de Sporten van een Leer af klom, en zoodaanig op de Zoomen trat, Dat'er een van de Snoeren afscheurde; wilde hy niet van de Leer af-gaan, voor dat dezelve beyde weederom hersteld waaren. 't Geên men buyten twijffel van de Daagelijkze ZIZIT diend te verstaan, welke de meeste Joden geduurig onder haar Opper-Kleed draagen; en niet van deeze, waar meede zy het Hoofd in de Synagoge bedekken. Eenige Taal-Geleerde zijn van meeninge, Dat ZIZIT Num. 15: 38. en GEDELIM, Deut. 22: 12. *Breede Fraanjen* beteekend; alhoewel onze daar *Snoerkens* vertaalen; hoedaanige aan de Vier Hoek-Zoomen der Kleederen moesten zijn, waar meede zy haar zouden dekken. En daar zijn zommige, welke meenen, Dat deeze Luc. 8: 44. *Zoomen* genoemd worden: Hoedaanige ook de Zaligmaaker zou gedraagen hebben, gelijk we strax uyt Goodwin aanhaalden. 't Geên by ons niet zoo gereeden Ingang vind; naademaal het zeer waarschijnelijk uyt de Euangelize Historie is; Dat die Kranke Vrouwe, welke Geneezing zogt, Jesus Kleed van agteren aangeraakt heeft, 't geên van de Daagelijkze 't ZIZIT, niet-te denken is;

als

Hoe de Joden dit Bidde-Kleed aandoen.

* Alzoo noemen de Joden dit *Bidde-Kleed.*

* ZIZIT.

Joodze Verklaaring over 't gebruyk der Snoeren aan haar gewoon Bidde-Kleed.

Het Gebod deezer Snoeren by de Joden zeer geagt.

als welkers Zoomen of Gedenk-Quasjes niet alleen meest naa-vooren afhingen, maar ook niet ligt Zienelijk voor andere bloot hingen, daar men gewoon was naa d'Oosterze wijze lange Kleederen te draagen. Ook en zal het meede niet die van 't Hoofd geweest zijn, naadien niet-te denken is, Dat Jesus of yemand van de Joden, daagelijks de gewoonte hadden met het Hoofd aldus gedekt, op de Straaten en onder de Menschen te verkeeren. Dus meenen wy dan *Dat de Zoom*, welke deeze Geloovige Vrouwe, alleen begeerde aan-te raaken om Geneezen te zijn, *De Zoom* van zijn gewoone Opper-Kleed geweest is. De Joden houden dit Gebod der ZIZIT zoo groot, Dat het alle d'andere Gebooden opweegd; en derhalven Geloovenze, Dat al wie dit Gebod Neerstiglijk onderhoud, te agten is, als of hy de geheele Wet onderhouden had. En zoo yemand Vraagd, *Waar door en Hoe Zoo?* Zy Antwoorden; hier door, Dat elk Snoer bestaat uyt Vijf Knoopen; welke de Vijf Boeken Mosis vertoonen; waar by-gedaan Agt Draaden; word daar uyt XIII gemaakt; en het Getal der Letteren van 't Woord ZIZIT by-een vergaaderd, maaken *Zes-Honderd:* Welke by de rest geteld 613 uytbrengen; en alzoo over-een-koomen met het Getal van alle de Gebooden Gods, die in de gantze Wet begreepen zijn. Derhalven gaat het vast, Dat al wie het Gebod der Snoeren neerstiglijk onderhoud, die Onderhoud de 613 Gebooden der Wet volkoomen: Want het is alles zoodaanig als we daar zeyden, door de Kabbalistize Reeken-Konst, in de School der Rabbinen Uytgecijfferd en goed-gekeurd. Zy zeggen meede dat yeder-een die met deeze Drij Dingen voorzien is; (naamelijk de TEPHILLIN, *Aan 't Voorhoofd*, de MESUSAH *Aan zijn Deure*, en de ZIZIT *Aan zijne Kleederen;*) zeeker is, Dat hy niet en zal Zondigen. Want volgens de Spreuke Eccles. 4:12. word Een Drijvoudig Snoer niet ligtelijk gebrooken. Waar toe zy ook eenige fraay-verdigte Historitjens in het Talmudisch Boek-Deel *Van den Sabbath* by-brengen, die hier geen plaats vinden te verhaalen. 't Mag ons genoeg zijn, aan de toestel te konnen zien, Dat de Joodze Leer-Meesters dezelve bedagt hebben, om de Agting voor bey deeze Bidde-Kleeden te bewaaren; als meede hier toe, op dat door zommige deezer Vertellingen, den Joodzen Vrouwen een Lesse mogt gegeeven worden, die haar Neerstig leerde bezorgen; in haar Huys altijd Hennip en Wol by de hand te hebben; om wanneer 't den Nood vereyst, altijd gereed te zijn, de gescheurde Zoomen en Quasten te herstellen; naademaal zy t'eeniger Tijd, desweegen een groote Belooninge konnen weg-draagen. Van den Oorsprong der TALLES of *Wit Bidde-Kleed*, meenen haare Rabbinen ook zeer goede Reeden gevonden te hebben: Want gelijk Exod. 33. gezeyd word; *Dat Godt voorby Moses Aangezigte ging;* alzoo beweeren de Joodze Meesters, Dat Godt doe hy Mose Verscheen, met dusdaanig-een Wit Opper-Kleed of TALLES, als een Bedienaar van de Synagoge is bedekt geweest; en dat hy doe ter-Tijd, de Form en Gedaante daar van aan Moses getoond en gezeyd heeft; *Zoo dikmaal als d'Israëliten zullen Zondigen, zoo maakt U voor my een zoodaanigen Kleed, en Ik zal hen haare Misdaaden Vergeeven.* Mose alzoo leerende, hoe Godt wilde dat zijn Volk met hunne Gebeeden, voor hem zouden verschijnen, op datze Genaade en Vergiffenis vonden. Want de *Witte Verwe* van het Kleed, beteekend de Vergeevinge der Zonden, gelijk *De Roode Verwe*, het Teeken van de Zonde zelfs is. Esa. 1:18. En behooren de gezeyde Snoerkens niet alleen aan de Zoomen van dusdaanige Bidde-Kleeden in 't byzonder gemaakt te worden; maar ook alle andere Kleeden die Vierkant of Vierhoekig zijn, moeten daar meede bezet zijn; dewijl het Gebod in 't meer-voud spreekt; zeggende, *Zy zullen Zizits, aan de Hoeken haarer Kleederen maaken.* Want dat dit van de Vierhoekige of Vierkante Kleederen te verstaan is, leeren zy uyt Deut. 22:12. *Gy zuld U Snoerkens maaken aan Vier Hoeken des Opper-Kleeds daar meede Gy U bedekt.* En dit Gebod raakt alleen de Mannen; want de Vrouwen zijn niet verpligt zoodaanigen Kleed aan-te trekken: Indien 't nogtans een Joodse Vrouw uyt zonderlinge Godvrugtigheyd

---

Kanttekeningen:

't Gebod der Snoeren, leerd de Onderhouding van alle de Gebooden.

	5.
	8.
	13.
צ *Tzade*	90.
י *Jod*	10.
צ *Tzade*	90.
י *Jod*	10.
ת *Thau*	400.
	600
	13
	613.

Oorsprong der Talles of Wit Bidde-Kleed.

Num. 15: 38.

Vrouwen zijn aan 't Gebod van de Zizit niet gebonden.

heyd deed; 't mag haar toegelaaten worden; want zy meenen naauwkeurig genoeg vernoomen te hebben, Dat Michal, Sauls Dogter, de ZIZIT of Snoeren aan de Zoomen van haar Kleed gedraagen heeft. Anderzinds houdend de meeste Joden met Rabbi Juda; welke zeyd; *Onze Wijze Leer-Meesters hebben met opzet de Vrouwen geenzinds aan 't Gebod van de Zizit verbonden;* en daarom zoo het egter eenige willen in-agt neemen, en de *Zizit* draagen; mag men denken dat zulx uyt enkel Hoovaardye geschied; en verdienen bestraft te worden; dewijl het alleen den Mannen aanbevoolen is. En het geên den Joden in deeze Onderhoudinge byzonder stijft, is dit; Datze Gelooven, Dat al wie deeze Snoeren zonder naalaatigheyd draagd, van de Duyvel en Schaadelijke Geesten bevrijd is; waar van zy meenen onfeylbaare Proeven te hebben. Des Nagts staat het niet vry de ZIZIT te draagen, om dat'er geschreeven staat; *Gy zuld het Zien:* En derhalven moet menze alleen des Daags draagen; als wanneerze konnen gezien worden. Zy en moogen ook dusdaanigen TALLES, of *Bidde-Kleed met Snoerkens* aan geen Kristen Verkoopen; Vreezende, Dat zoo het Een Kristen Mensch droeg, en elders daar meede op Reys een Jood ontmoete, den Jode door dit Kleed, hem als een Jood vertrouwende, van hem mogt Vermoord worden: Waarom zy het ook aan geen Kristen zouden willen Verpanden, of zijn Huysvesting aanbeveelen. Maar gelijkwe hier vooren uyt Deut. 6: 9. vernaamen, Dat de Kinderen Israëls, booven d'Instelling der Gedenk-Ceedels; ook belast worden; *De Woorden der Wet aan de Posten der Huyzen en aan haare Poorten te Schrijven:* Alzoo hebben de meeste Joden noch heedensdaags, aan de Posten van haare Voor-Deuren naa-Binnen, en alle Ingangen, der Kaamer-Vertrekken die van eerlijk gebruyk zijn, een opgeslooten Ceeltjen van Pergament hangen, welk zy MESUSAH noemen: Waar op eerstelijk uyt Deut. 6: 4-9. geschreeven staat; *Hoord Israël de Heere Uwe Godt is een Eenig Heere,* &c. Eyndigende met die Woorden; *Gy zuldze ook Schrijven aan de Posten Uwer Huyzen, en aan Uwe Poorten.* Daar naa uyt Deut. 11. van *Vers* 13 tot 20 toe. *Ende het zal geschieden, zoo Gy Neerstiglijk zuld hooren naa mijne Gebooden,* &c. Deeze Ceedel sluytenze t'zaamen-gerold, in Een Riet of Houten Kooker, in maniere als hier omtrent F, vertoond word, en Hegtenzemet Spijkers, of Sluytenze in de Muur aan de Regter Post van den Ingang des Huyzes; waar toe zommige ook wel Een Groeve, of Kuyl in de Post zelfs maaken. Het Huys-Gebouw der Synagoge, is vry van de MESUSAH, om dat het zelve niet tot Een Wooninge, maar tot Een Huys des Gebeds besteld is; Doch zoo de Synagoge in een plaatze is die ook voor een gedeelte van yemand Bewoond word; zijn zy gehouden de MESUSAH aan dessels Ingang te bezorgen. De Heymelijke Plaatzen, Baaden, Léértouweryen, en diergelijke Behuyzingen en Vertrekken, zijn insgelijx uytgeslooten, als die niet en dienen tot een eerlijk gebruyk. Op deeze Ceedel moet niets geschreeven staan, als de strax-aangehaalde Schriftuur-plaatzen: Want alhoewel'er zommige Wijs-Neuzen, dikmaal eenige Uytdrukkingen der Goddelijke Naamen, of Engelen, of eenige andere Texten der H. Schrift, uyt Waan-Geloove by-zetten, wordenze nogtans daar in mispreezen. Op de buyten-zijde van dit Pergamente Ceeltjen, schrijven zy den Naam SCHADDAI, zoodaanig, Dat zy regt * teegen-over het binnenste Woord VEHAJAH (*Ende 't zal zijn.*) Koomd te staan: Waar van Rabbi Bechai deeze Reeden geeft: *De Heydenen,* zeyde hy, *Meenen dat de Welvaard der Huyzen afhangd van de Sterren;* maar wy *schrijven op deeze Ceedels den Naam* Schaddai, *op datwe betuygen zouden, Dat Godt de Kragt der Sterren overwind; en dat van hem alleen alle Goed afdaald.* Want naa datter by gevraagd is: *Wat doed doch* Schaddai *Haar-Lieden?* Word'er strax geantwoord; *Hy vervuld haare Huyzen met Goed.* Daar-en-booven zeggen zy; *Een Koning die Vleesch en Bloed is, is binnen zijn Palleys, en zijn Dienaars houden de Wagt van buyten: Daar-en-teegen ist hier zoo geleegen; De Israëliten Slaapen op haare Bedden binnen haare Huyzen, en Godt bewaardze van buyten.*

MESUSAH aan de Binne-Posten der Joden Huyzen.

* Naamelijk teegen de Veerzen uyt Deut. 6. en 11. genoomen.

Job. 22: 17, 18.

Gebruyk der Mesusah aan de Deur-Post.

buyten. Naamelijk door de Kragt van deeze Ceedels, waar op zijnen Naame geschreeven staat. Hierom zoo dikwils als een Vroome Jood, uyt of in zijn Huys gaat, zal hy de MESUSAH aanraaken, en de Vinger Gekust hebbende met welke hy die heeft aangeraakt; zeyd hy gemeenelijk; *De Heere Bewaare mijnen Uytgang, en Ingang van nu aan tot in Eeuwigheyd*. En in deezer-voegen is het Woord SCHADDAI, het Waar-Teeken des geenen *Die de Wooninge Israëls Bewaard*. Gelijk dan ook de Joden, om dit Gestand te doen, uyt Job. 22:25. Deeze Woorden by-brengen: VEHAJAH SCHADDAI BEZARECHA. *De Almagtige, zal Uwe Vestinge* (of Kragtig Zilver) *Zijn*. Alwaar zy willen dat men niet en zal leezen, BEZARECHA, maar BEZIRECHA, *Ende de* Almagtige, *Zal in het Deur-Hangzel*, of *in Uwe Post zijn*, te weeten, daar deeze beschreeven Ceedel is. En derhalven schrijven zy ook den Naam *Schaddai* zoodaanig, Dat de Ceedel toegerold zijnde; kan gezien worden, door een Opening of Gat, daar toe voordagtelijk in het Riet of Houten Kooker, daar deeze Rol in opgesloten is, gemaakt word. Invoegen men dezelve daar door genoegzaam zien kan. Zommige Bygeloovige Joden, voegender nu en dan ook wel de Naam van zeeker Engel by, van wien zy waanen, Dat hy haarenthalven ook op de Wagt staat. En daarom Roepen zy zijnen Naam aan, wanneerze tot haare Verrigtinge zullen uytgaan. Zy rollen deeze Ceeltjens, van 't uyt-eynde der Reegelen naa-vooren toe; Dat is, van de Slinker naa de Regter-Hand; op dat het begin in 't op-doen, den Leezer terstond in 't Gezigt koome. Zy en voegen dezelve ook niet aan de Deur-Post, of spreeken daar over eerst deeze Zeegening: *Gezeegend zijd Gy ô Heer onze Godt, &c. Gy die ons Geheyligd hebd door Uwe Gebooden, en ons bevoolen hebd*, de MESUSAH *aan onze Deur-Posten vast-te hegten*. Gelijkze dan ook zeer-veel beuzelagtige omstandigheeden, in haare Ceremoni-Boeken hebben; welke spreeken van het Pergament dat men tot deeze Ceedels neemen zal: Van de wijze en maniere om die te schrijven, en aan de Posten des Ingangs te hegten, en diergelijke. Op zeekere Tijden haalen zy dezelve uyt, en bezien ofze noch goed en ongeschonden zijn: En elk-Een die een Huys Huurd, is gehouden het zelve terstond met de *Mesusah* te voorzien. By-aldien ook yemand Verhuyst, en 't zelve Huys weederom van een Jood zal Bewoond worden, mag hy de *Mesusah* niet uyt-neemen en weg-draagen; want een Huys lange Tijd van Mesusah ontbloot, word terstond van de Duyvels en Quaade Geesten ingenoomen; en zou aan den naast-inkoomenden Bewoonder, groot Gevaar konnen toebrengen. Waar van daan 't gerugt misschien onder de Kristenen voort-gestooven is; Dat zommige niet van 't grootste Oordeel, en vreesagtig van Geest, ligtelijk van een Huys dat lang Onbewoond en Leedig gestaan heeft; Gelooven dat het aldaar *Spookt*; en zig te-mets eenige Nagt-Gezigten aldaer vertoonen. Doch indien een Jood zijn Huys aan een Kristen Verhuurd, staat het hem toe, de *Mesusah* weg-te neemen: Want als-dan heeft den Jode geen Gevaar te Vreezen; maar wel misschien den Kristen, voor wien den Jode meend, Dat hy niet en behoefd bekommerd te weezen. Al 't geên dan ook de Reeden is, Dat men de *Mesusah* niet en mag aan eenig Kristen geeven; naadien hyze niet behoorlijk zal in Eeren houden: Alhoewel men dezelve mag overlaaten, indien yemand dezelve begeerde, en dat zulx niet zonder Schaade of Gevaar konde geweygerd worden. Diend hier derhalven alleen noch gezeyd; Dat het gebruyk der *Mesusah* hier in geleegen is; Dat zoo dikwils de Mensch door zijn Voor-Deur uyt of ingaat, hy zig zelve de Eeuwige Voorzienigheyd, Almagt, en de Wet Gods, in Gedagten moet brengen; welke daar toe beknopt in de Gemelde Spreuken begreepen staan; op dat den Jode alzoo tot de Vreeze Gods opgewekt en door Overdenkinge derzelve, van de Zonde afgetrokken word. En wie dit Gebod naauwkeurig Onderhoud, den zelven en zijne Kinderen zullen de Daagen Verlengd worden; gelijk in de Wet beloofd is: Doch die zulx Naalaaten, zal het Teegendeel ervaaren. Want alle Beloften

zien

zien zoodaanig op de Gehoorzaamheyd, Datze altijd het teegendeel aan de Ongehoorzaame dreygd. En alhoewel den Heer Simonville, hier uyt Leo de Modena, byvoegd, Dat de Joden geen Gesneedene Beelden noch Schilderyen in haare Huyzen hebben, noch die daar in Dulden willen; dewijl de Wet zeyd; *Gy zuld u geen Gesneeden Beeld, noch eenige Gelijkenis maaken;* ziet men nogtans het Teegendeel daar van by de Joden welke thans onder de Kristenen Woonen; alwaar zommige onder haar, hunne Huyzen, zeer wel van Fraaye Historiaale stukken voorzien zijn; zulx men de Schilderyen en Beelden niet alleen by de Joden van Italien, moet zoeken, als de Modena meend; maar zijn zelfs ook hier in Amsterdam. Alhoewel ook doorgaans Waar is, Dat zy dezelve met grooten Ernst buyten haare Synagogen houden en alle Plaatzen die tot eenige Godsdienst zijn ingewijd. Gelijk zig dan ook zommige haar onthouden, van *Konterfeytzels*, Dat zijn Schilderyen, die Yemand, of eenig Beeld naa 't Leeven Vertoonen, in haare Kaameren te-Pronk te hangen. En dus verre hadden wy Voorgenoomen, deeze byzondere dingen, door een Uytweyding af-te doen; Om dat ons Israëls eerste Leger-verblijf in de Tenten SUKKOTH, en de Goddelijke Beveelen aldaar ontfangen, Daar toe als met de Hand scheenen heen te leyden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

ISRAEL *van* SUKKOTH *naa de* Woestijne ETAM *Gereyst; En om wat Reeden* GODT *zijn Volk*, niet door 't Land der Filistijnen *wilde heen leyden.* Wat dingen *Israëls* UYTGANG Heerlijk *maakten*; *en* in wat Postuur *zy Uytgetrokken zijn*; *met yets van haar* Ongewaapende *en* Weêrelooze Toestant; *en Uytgang* in 't Vierde Geslagte. Beenderen *der Israëliten* in Egipten Gestorven, *ofze* met die van Josef, *in* Kanaan zijn Overgevoerd. Israël *Legerd zig in* ETAM; *met yets van de* Riviere Trajanus *of* Ptolomeüs-Vloed, *by de Legerplaatze* SUKKOTH. Israël *van Godt*, *met* een Wolk-*en* Vyer-Kolomme *Dag en Nagt* Vergezelschapt; *die hen tot* Beschermінge *en* Wegwijzer *strekte: Fraaye* Speelingen *der* H. Schrift *op de zelve*; *en hoe als Een* Sakrament der Kerke des O. Testaments *aan-te merken. Dat* Kristus *niet Perzoonelijk* als de Engel van Gods Aangezigte, *in de* Wolke *teegenwoordig was*; *en watmen daar door* den Engel van Gods Aangezigte *verstaan moet*; *met yets* van Godt in den Zone te zien. Wolke *als een zienenelijk* Teeken *van* Kristi Menschwerding *aangemerkt*. Israëliten keeren uyt ETAM te rug naa Egipten: *Legeren haar voor* PIHACHIROTH *naaby de* Zee; *en tot wat Nut* die Weederkeeringe *ondernoomen wierd.* Standsgeleegendheyd *der Legerplaatze in* Pihachiroth *onderzogt*; *en* BAAL-ZEPHON *een* Stadt *en geen* Afgod *bevonden.* Fabelagtig *voorgeeven van* een Afgod *in Gedaante van* een Kôôperen Wagt-Hond, *in 't* Dal Hachiroth. FARO, *door een* Goddelijke Krijgslist bedroogen; *en der Egiptenaaren* Berouw *over* Israëls Vry-gegeeven Uytgang. Farao *verzaameld* Waagens *en* Ruyters teegen Israël *te zaamen*; *en desselfs* Leger *uyt Josefus*, *tot op* 250-Duyzend Man *begroot*; *met yets van der Ouden* Paarde-Ruyters *en toestel der* Yzere Strijd-Waagens. ISRAEL *van* FARAO agterhaald, *en in* d'uyterste Benaauwdheyd *gebragt*. ISRAEL *teegen Moses aan 't* Morren; *beklaagen haar* begonnen Optogt; *en worden van* Moses *met een* Manmoedige Reeden *onderschept.* Fraaye aanmerkinge *van* Josêfus *ter snè gebragt: En* Moses *tot* het Gebed *gekeerd. Moses belast het* VOLK *Israëls* naader aan de Zee te leyden; *en een* Verzierzel *van* Josefus *uytgewischt.* Israëliten *door de* Wolke *van 't Leger der Egiptenaaren* Afgescheyden, Beschermd *en* Gedekt. Roode Zee *door een* Sterke Wind, *voor een Gedeelte* Droog *gemaakt*; *en dat zulx niet door een* Schielijke Ebbe *geschieden kon.* Farao Misleyd *en in zijn Raadslag* Verbijsterd. Wateren der Zee, *hoe Israël*, ter Regter *en* Slinker-Hand *tot een* Muur *waaren*; *en egter niet* Dwers-door de Zee *gingen. Grondige* Kennis *der* Roode Zee, *Nut en noodig om* Israëls Doorgang *wel te verklaaren.* Israël *van den Oever* tot de Diepte der Zeegrond *afgezakt*, *word van* Farao *en al zijne* Waagenen en Ruyteren gevolgd. *d'* EGIPTENAAREN *door een* Onweeder *uyt de Wolke* Verschrikt, *en* Faraos Waagenen Verstrooyt *en* Verbrooken: *Die daar op* de Vlugt *zoekt*, *en in 't Weederkeeren* van de Zee Overstulpt, *met al zijn Magt* Verdrinkt. Israël *ziet de* Doode Lichaamen *aan de Strand* Gespoeld, *en* Beroofd de Drinkelingen *haare* Waapenen; *die* Moses *onder de Manschap* Uytdeeld. Tijd-Punt *en* Waarheyd *deezer Doorlugtige Geschiedenis*, *teegen de* Lasteringen der Heydenen *Verdaadigd. Op wat Wijs* ISRAEL, *is*

Door de Zee gegaan; *Waar toe de Geleegentheyd* der Woestijne ETAM *word Naagespoord.* Roode Zee, *waarom ook voor een Gedeelte* de Schelf-Zee, *of* Riet-Zee *genoemd*: *Met yets van de* Oorspronklijke Benaaminge *der* Roode Zee, *en der zelver* Wijdte, Lengte *en* Diepte, *onderzogt.* Israël, *hoedaanig* in Mosen, in de Wolke, en in de Zee Gedoopt. EBBE *en* VLOED, *konden geen* Oorzaak *aan* Israëls Doorgang der Zee, *noch* Faraos Ongeval *Verschaffen*: *Als meede hoedaanig de* Wind, *een* Werkende Oorzaak, *van* 't Uytleedigen der Zee *te agten is*: *Waar toe de Natuur van* Ebbe *en* Vloed *naader* Onderzogt *word*; *met* Bewijs, *Dat die in de* Roode Zee, *zoo* Heftig *niet vallen kan*, *Dat dezelve yets aan* Deeze Geschiedenis *toebrengen kon.* ISRAELS Doorgang, *Waarschijnelijk op* den zelven Dag *gebeurd*, *die naaderhand* in Orden, *tot den* SABBATH *besteld is*; *en hoe* die Daad *ook zelfs in de Wet der X. Woorden tot* een Reeden *van der zelver* Instelling *genoomen word.* Sabbath *hoe aan Israël tot een* Teeken *gegeeven*; *en een* Plompe Lastering *van* Appion, *Weedersprooken.* Sabbath, *hoe den Israëliten* een Geneesmiddel teegen d'Afgoderye; *en haar ook maar* Alleen *gegeeven.* Sabbath-Schending, *waarom onder Israël* een swaare Misdaad: *En dat desselfs* Onderhouding *Voornaamelijk bestond*, *in* de Ruste, *en* Ophouden van alle Daagelijx Werk. H. Schrift, *draagt voor Moses Tijden nergens* Kennis, *aan de* Heyliging van een Zeevenden Dag. Gebod *van den* Sabbath *en 't* Verlaaten der Afgoden, *niet zonder opmerkelijke Reeden* te Zaamen-gevoegd; *met Een* Bedenking, *Waarom* d'Eerste Tafel der Wet, *met het* Gebod *van den* Sabbath *Vol-eyndigd is*? *Wat den* Joden *altijd heeft aangezet*, Den Sabbath *strengelijk t'* Onderhouden? RUSTE des Zeevenden Daags, *onder alle Volken alleen den* Israëliten *Gemeen.* Israëls Verlossing *waar in ook* Voorbeeldig *aan-te merken*; *met yets van* de Wateren der Zondvloed, Roode Zee, *en* Doop. ISRAELS Doop *in* Mosen, *de* Wolke *en de* Zee, *hoe op* den Doop der Kristenen *te passen.* Verborgentheeden *in Israëls* Doorgang der Zee *ontdekt*; *en haare* Zinspeelige Uytgangen, *in 't* N. Testament *in-agt genoomen*: *met Een* Aanmerking *dat* Moses Dienst *en* Geloofbaarheyd; *in groot* Gevaar *gestaan had*, *by-aldien hy Israël* ooyt Geleerd had, *Datter* Duyvels *en* Tooveraars waaren. Slange *om veel Reeden van* Moses *tot* d'Historie van de Verleydinge des Menschen, *ingevoerd*: *En dat* d'Aal-Oude Eerdienst *aan de* Slange, *niet van de* Duyvel, *Maar uyt de* Bygeloovige Waarneeminge der Egiptenaaren *Afkomstig te agten is*, &c.

Israël Vertrekt van Sukkoth naa de Woestijne ETAM.

MAAR nu en scheen het voor den Kinderen Israels geen Tijd meer in de Tenten SUKKOTH, noch op de Grenzen van Egipten lang te Marren, maar de Reyze naa de Woestijne voort-te zetten; gelijk zy deeden: Want naa datze op den XVden der Maand Nisan, van Rameses Uytgetoogen, dien zelven Avond, in SUKKOTH, naa-by de * Riviere Trajanus aanquaamen; zijnze Waarschijnelijk op den XVIIden der zelve Maand, van daar weeder Opgebrooken, en naa de Woestijne ETAM getrokken; gelijk we uyt Exod. 13: 20. en ons Reys-Tafereel verneemen konnen: Alhoewel'er ook geen Joden ontbreeken, die deeze Optogt uyt SUKKOTH, insgelijx op den XVden van Nisan brengen, wanneer het naa haare Reekeninge Sabbath was. Maar gelijk Moses Exod. 13: 17. Reeden geeft, Waarom Godt het Volk Israëls niet door het Land der Filistijnen, maar door den Weg der Woestijne Omleyde, alzoo beginnen de Joden ook haare XVIde PARASCHA of Weeklijke *Sabbath-Leezing*, met deeze Opmerkelijke Woorden: *Ende het is geschied, Doe Farao het Volk hadde laaten Trekken, zoo en Leydeze Godt niet* (Op) *den Weg der Filistijnen Land, hoewel die Naader was; Want Godt zeyde, Dat het den Volke niet en rouwe, als zy den Strijd zouden zien, ende Weederkeeren naa Egipten. Maar Godt leyde het Volk Omme door den Weg van de Woestijne der Schelf-Zee*, &c. Exod. 13: 17, 18. Indien ons hier nu noch indagtig is, hoedaanig-een Vyandelijk Voorval de Israëliten eertijds in de Daagen Efraims, met *de Mannen van Gath*, Dat zijn de *Filistijnen* hadden, welke uyt Palestina waaren afgekoomen, *Om haar Vee weg-te neemen*, 1 Kron. 7: 21, 22. 't Zal ons ligtelijk doen zien, Dat de Voorzienigheyd Gods, dit Ongewaapend, en Nieuw-geworven Volk, niet aanstonds heeft willen met den Krijg Belaaden, en alzoo Afschrikken, om de Reys naa Kanaan te waagen. Want gelijk hen zeekerlijk te gebeuren stond, Dat d'Oorlogshaftige Filistijnen, uyt dien Ouden Wrok, haar de Doortogt betwisten zouden; alzoo had zulx Israël niet dan Vreesagtig en Kleynmoedig gemaakt. Godt dan kennende des Volks Swakheyd en

* Een Beekje van de Keyzer Trajanus naaderhand zoo genoemd.

Der Joden XVIde PARASCHA.

Waarom Israël niet door der Filistijnen Land in Kanaan geleyd is.

en Ongeoeffendheyd der Waapenen, heeft niet willen toelaaten, Datze verzogt wierden booven haar Vermoogen: Als die wel Voorzag, Datze op d'Ontmoeting van dat Strijdbaar Volk, zig den Uytgang beklaagen en naa Egipten zouden Weederkeeren; 't geen teegen zijn Voorneemen aanliep. Stellende Israël daarom zoodaanige Hinderpaalen, Dat haar het Weederkeeren onmoogelijk wierd, schoonze ook gewild hadden. 't Geên misschien de Reeden is, Waarom Godt naaderhand in de Wet Bevoolen heeft; *Datter geen Vreesagtige noch Flaauwhertige zouden in den Oorlog gaan.* Deut. 20: 8. Josefus doed 'er by, „ Dat „ Moses het Volk van deez' Naaby-geleegen Weg aftroonde, en de Lang- en Moe- „ yelijke Weg der Woestijne deede Kiezen, op dat de Palestiners, (Dat zijn buy- „ ten twijffel de *Filistijnen* die in Palestina woonden;) Israëls Optogt niet al-te „ draa zouden ontwaar worden; naadienze heel naa-by de Grenzen van Egip- „ ten laagen, en een Ouden Haat op de Kinderen Israëls hadden, weegens de „ Neerlaag die zy eertijds in Egipten Geleeden hadden. Want alhoewel de Gemeene Uytlegging wil, Dat de Israëliten in dat Voorval, op de Filistijnen waaren afgekoomen, op datze haar Vee Weg-roofden, hebben wy die twijffelagtigheyd der H. Historie, door een beeter Zingeeving, elders te-regt gebragt; en deeze Vyandelijke Optogt den Filistijnen toegepast. Maar naadien Moses zeyd, Dat Godt het Volk, *Ommeleyde door den Weg der Woestijne*, zietmen niet alleen, Dat zulx een Teegenstelling is, van den Weg der Filistijnen Land, die veel naader was; maar dat ook de Leyding des Volks naa de Roode Zee, voorzeeker dienen zou, tot een Groote Uytgang der Goddelijke Voorzienigheyd. Voorwaar, indien Godt zijn Volk regt-uyt geleyd had, zy waaren veel-eer aan de Middellandze Zee, dan aan de SCHELF-ZEE gekoomen; die alzoo genoemd word, om dat haaren Grond, Groen of Grasagtig is, van het Wyer dat daar wast, en waar langs de Kinderen Israëls kort naa deezen, zijn heenen gegaan, *Als op een Gras-draagend Veld.* Sap. 17: 7. Hierom twijffelen wy geenzinds, of daar zijn noch andere Reeden, als den Krijg der Filistijnen geweest, om welke Godt zijn Volk dus verre heeft willen Omleyden, eer hyze in 't Land Kanaans bragt: Van welke wy deeze misschien Waarschijnelijk konnen Optellen: Als I. Dat der Amoriten Ongeregtigheyd, eerst moest Vervuld weezen: Gen. 15: 16. Ten II. Godt wouze naa de Zee leyden, Jaa door de Zee heenen-voeren, Op datze niet alleen zouden Aanschouwers zijn der Goddelijke Wonderen, maar ook den Laatsten Ondergang der Egiptenaaren zouden zien, voorwienze Zoo-zeer beangst waaren. Exod. 14: 13. Ten III. Hy wilde haar in de Woestijne, (alwaarze een Tijd-lang als in een Heymelijk Vertrek, van de gantze Weereld, en Verkeeringe der Afgodize Menschen, zouden afgezonderd zijn;) zijn Wetten, Regten en Inzettingen geeven tot een Voorbereydzel van het Dienstbaar Jerusalem; op datze allengskens daar toe Verleest, en van de Afgoderye der Egiptenaaren Ontheeven wierden, eerze in Kanaan quaamen; en niet zonder Wetten daar gekoomen zijnde, door de Tijdelijke Bezitting van dat Goed en Vet Land, belet wierden, zulken Godsdienst aan-te wennen, als hen tot Eerste Beginzelen noodig waaren. Ten IV. Godt hadde Voorgenoomen zijn Magt en Wonderwerken, op verscheyde Wijzen, (die wy wel haast verneemen zullen, Datze tot d'Afschaffing der Egiptize Bygeloovigheeden dienden;) in de Woestijne te betoonen. Ten V. Hy wilde ook Israëls Ongeloovigheyd, Ongehoorzaamheyd en Halsterrigheyd, in de Woestijne, aan haar zelfs Openbaar maaken; op dat zy en al de Weereld wisten, Datze niet om haar eygen Verdiensten, noch Vaderlijke Waardigheyd, maar uyt loutere Genaade uyt Egipten Verlost, en in het Land Kanaans gebragt wierden: Gelijk Moses haar naaderhand met veel Ernst onder-Oogen stelde. Deut. 8. Ten VI. Godt Voorziende, Dat de meeste onder hen, door Ongehoorzaamheyd in de Woestijne zouden vallen; Wilde Hyze onder deeze Omleyding, in haare Naakoomelingen, en de Kinderen die Nieuwlijx in de Woestijne Gebooren wierden; Verlossen van haare Onbesneedene Ma-

1 Kor. 10: 13.

Andere Reeden waarom Godt het Volk Israëls door den Weg der Woestijne naa 't Land Kanaans heeft willen heenleyden.

nieren, en Afgodize Zeeden, welk haar uyt Egipten aankleefden; op dat haare Geslagten alzoo gelijk een Nieuw Volk, Dat van zijn Oud Kaf ontbolsterd en uytgezuyverd was, in Kanaan wierden gebragt. Men mach 'er verder by aanmerken, Dat Godt ook zijn Heerlijkheyd aan Israël heeft willen Openbaaren; die hier door veel grooter scheen te worden, Dat hy zijn Volk uyt Egipten zullende Leyden, Voor-af alle Beletzelen, welke hen de Magtige Farao, en de Verswelgende Wateren der Roode Zee scheenen te Dreygen, opruymd; Jaa haar daar toe ook naaderhand, in de Woestijne zoo Wonderlijk Onderhoud; haaren Hongerigen Buyk Spijzende met MANNA, welk *Een Brood* was, Dat noch Zy noch haare Vaderen alzoo Gekend hadden. Deut. 8:3. En ten Laatsten, haar onder Veelerhande Strijd, en dappere Teegenstand der Vyanden, in Kanaan brengd. Welke Daad der Verlossinge, op verre-naa niet zoo Heerlijk uytgeblonken had, by-aldienze Godt regt-streex uyt Egipten Geleyd, en langs den naasten Weg, en alzoo binnen weynig Daagen in Kanaan had ingebragt: Want nu Zaagenze aan de eene zijde, de Magtelooze Goden van Egipten Overmand, en al de Snorkeryen der Vyanden Beschaamd gemaakt; aan d'ander zijde, Gods onverzettelijk Gunst-bewijs omtrent het Volk dat hy hem zelven Verkoozen had; op datze zig daar in te-bet Troosten en Verheugen zouden: Gelijkze deeden, zoo haast zy Zaagen, Dat haare Vyanden van de Zee Verslonden waaren. Exodus xv. En hier van daan word dan ook meer dan eens gezeyd, Dat Godt zijn Volk, *Door Een Sterke Hand*, en *Door Een Uytgestrekten Arm*, en *Door Groote Gerigten*, uyt Egipten geleyd heeft. Vergelijkt Exod. 13: 14, 16. met Kap. 6:5. 't Geën de Joden gewoon zijn op de *Pestilentie* te passen, welke der Egiptenaaren Vee aantrof; Exod. 9: 3. *De Hand Gods* genaamd: En op het Slaan der Eerstgeboorne, door *Het Sweerd Gods*; welk zijn *Uytgestrekten Arm* beduyd. 1 Kron. 21: 17. Maar gelijk'er Exod. 13: 18. yets voor-komd, waar in de maniere van Israëls Optogt schijnd aangeweezen, diend men zulx zoo veel-te-min, ongeagt voorby te slaan, als de Verschillige Overzettingen ons schijnen aan-te raaden, Dat wy 't naaspooren: Want daar onze met andere Overzetters zeggen; *De Kinderen Israëls Toogen* * by Vijven *Uyt Egiptenland*; zetten eenige, *Zy Toogen* Geharnast, *Of* Gewaapend *Uyt*; gelijk dat eyge Woord alzoo Vertaald word; Josua 1: 14. en 4: 12. Judic. 7: 11. Welke Plaatzen onze Kantteekenaars ook tot de laatste meeninge bybrengen; alhoewelze meer tot d'eerste Beteekenis over-hellen. De Kaldeëze Overzetter zeyd, *Gegordet*; het zy dan om dat het Hebreeuwse Woord, den Naam heeft van *Vijf*, of van 't *Harnas*, Gegord onder de *Vijfde Ribbe*: Of van het Voort-trekken in *Vijf Hoopen*, of Heyren; of in Krijgs-Orden, die gemeenelijk met *Vijf in't Gelid* pleegen te *Marcheeren*. Welke d'Oudste Orden en Getal is, genoomen van de Vijf Vingers der Hand; waar uyt alle Getallen hun Oorsprong schijnen te hebben. Aldus zou den Zin in 't algemeen konnen zijn, Dat Israël niet Verwardelijk, maar in een Welgeschikte Ordening, gelijk een Leger behoord te Trekken, Opgetrokken is. Waar toe men moogelijk met zommige zou konnen by-haalen: Exod. 6: 25. en 12: 51. *Uytgaande naa haare Heyren.* Doch die en waaren niet *Vijf*, maar *Twaalve*, Gen. 49: 28. En indien wy Josefus Gelooven, schijnen de Israëliten thans geene Waapenen gehad te hebben, voor dat hen die der Egiptenaaren te-beurt vielen, welke in de Roode Zee Verdronken; en door het Schommelen der opkoomende Water-Vloed in meenigte wierden aan de Strand gespoeld. En daarom zal misschien de Zin voldaan zijn, als men zeyd, Datze *Gegordet*, Dat is, met Opgeschorte Lendenen, Schoenen aan de Voeten, en Wandel-Stokken in de Hand, Exod. 12: 11. (Draagende en Torssende haar Onbereyde Teer-Kost en Half-beslaagen Meel, in haare Kleederen Gegord op de Schouderen; als meede haare Kinderen, en Zak en Pak, zoo alsse zig best in haasten konden Toerusten,) deeze *Optogt* begonnen hebben. Want alzoo gebruykt de H. Schrift die spreekwijze meermaal, om Israëls Rey-

ze

Wat Israëls Uytgang Groot en Heerlijk maakte.

In wat Postuur Israël is uyt Egipten Getoogen.

* Dat is, *Gevijfd.*

Of Israël Gewaapend of Ongewaapend Uytgetrokken is.

ze uyt Egipten naa Kanaan, door Een *Opgaan* aan-te wijzen; Vergelijkt Gen. 13. 1. met 44: 17. Gelijk in teegendeel van Kanaan naa Egipten, *Een Afgaan*, of *Needergaan* genoemd word. Gen. 12: 10. 26: 2. Deut. 10: 22. En zoo meede. Actor. 7: 15. *Jakob* quam af *In Egipten*; naamelijk uyt Kanaan. Dus meenen zommige dat de LXX Overzetters van 't Spoor zijn, wanneerze deeze plaatze zoodaanig Vertaalen, als of 'er gezeyd wierd; Dat Israël *In't Vijfde Geslagte*, is Uytgegaan: Naadien voor-vast gemeend word, Dat Israël *In't Vierde Geslagte* Uytgegaan is, naa de Belofte, Gen. 15: 16. Gelijk het ook gebeurd is; Want Kaleb was de Vierde van Juda: en de Kinderen van Moses die in Kanaan gekoomen zijn, waaren de Vierde van Kahath, die met Jakob in Egipten quam. Gen. 46: 11. En Moses zelfs, die uyt Egipten ging was de Vierde van Jakob uyt Levi, van Kakath en Amram. Invoegen zommige meenen, Dat alhoewel zonder twijffel eenige zijn geweest van het *Vijfde*, *Zesde* en *Zeevende* Geslagt; daar egter veele van het *Vierde* Geslagt waaren, van de geene die met Jakob naa Egipten Afgetrokken waaren. En daarom kan het ook wel zijn, Dat de LXX Overzetters, dit Vijfde Geslagte niet van Jakob, maar van Isaak Reekenen, van welken Moses naa Abraham, de *Vijfde* was. En gelijk de H. Histori-Schrijver in 't Verhaal van Israëls Optogt, niet verzuymd aan-te teekenen, Dat Moses ook de Beenderen van Josef meede nam, overmids hy op zijn Sterf-Bed de Zonen Israëls daar toe met den Eed verpligt had. Gen. 50: 25. Alzoo meenen eenige Uytleggers, over Actor. 7: 16. Dat Moses alle de Beenderen der Patriarchen, die in Egipten Gestorven waaren, heeft meede Gevoerd; onder welke Josef hier byzonderlijk gedagt word, om den Eed dien hy zijn Broeders weegens deeze Daad doen Sweeren had. Welke Beenderen naaderhand Begraaven zijn te Sichem in den Akker dien Abraham Gekogt had van de Kinderen Hemors des Vaders Sichem, en Jakob zig toeëygende als zijn Erfgenaam uyt Isaak. Vergelijkt Actor. 7: 16. met Genesis 50: 13. Enje zult ligt bemerken dat het vry moeyelijk schijnd, de Woorden van Stefanus; (*Ende Jakob quam af in Egipten, ende Stierf, Hy zelve en onze Vaders; ende zy wierden overgebragt naa Sichem, en gelegt in het Graf, het welke Abraham Gekogt hadde*, &c.) Alleen van Jakob te verstaan, welke Josef aldaar met een Staatelijk Rouw-bedrijf Begraaven had. Gen. 49: 29-32. en 50: 5. Als meede van die, welke Jakob zelve zeyd, Dat daar reeds Begraaven waaren; naamelijk, Abraham, Sara, Isaak, Rebekka en Lea; welke laatste zelve noch niet eens uyt Egipten waaren derwaards Gevoerd; als Stefanus nogtans van d'andere Vaders schijnd te zeggen, die in Egipten Gestorven waaren.

Israël in 't Vierde Geslagte uyt Egipten gegaan.

Of al de Beenderen der Vaderen in Egipten Gestorven ook met die van Josef naa Kanaan zijn meede Gevoerd.

Israël onder-en-tussen aan den Derden Dag, uyt haare Groene Tenten van SUKKOTH Opbreekende, zijnze met al deezen Omslag, over de Riviere Trajanus gerukt, en hebben zig volgens Exod. 13: 20. Gelegerd in de Plaatze * ETAM, *Aan't eynde der Woestijne*. Vergelijkt Num. 33: 6. en merkt uyt *Vers* 8. Dat Israëls Derde Leger-plaats hier in ETAM, is geweest aan de Uyterkant, of Grenze deezer Woestijne: En niet, Datze nu ter-Tijd reeds de Woestijne Etam geheel waaren Door-gereyst; Want het blijkt uyt *Vers* 8. klaar, Datze naa haaren Doorgang der Zee, noch wel Drij Daagen in dezelve Woestijne hebben Omgedoold: Zulx de LXX Overzetters hier zeer wel schijnen te Vertaalen, alsse zeggen, Dat Israël zig Legerde, *Naa-by de Woestijne*. Dat is, Daar de Woestijne ETAM haar begin nam naa de zijde van Egipten. 't Geên wy moesten aanmerken, om dat ons zulx hier naa zal te-nutte koomen. En alhoewel de Riviere Trajanus in de gemeene Bijbel-Kaarten, met dien Naam niet bekend staat; nogte ook Israëls Optogt uyt SUKKOT naar ETAM, over dezelve heenen Leyden, vind men daar in nogtans een diergelijke Water-Beek, met den Naam van *Ptolomèus-Vloed* Gedoopt; welke uyt de Woestijne ETAM Afvloeyende, zig naa Egipten spoed, en by Heliopolis, ontrent Delta in de Nijl stort: Hoedaanig Adrichomius dezelve aanwijst, nessens andere die de Joden volgen. Doch de Vloed

Israël Legerd zig in Etam.

* By de Grieken *Orhom* genoemd

Exod. 13: 20. Num. 33: 6.

Naader bescheyd van de Riviere Trajanus.

Vloed Ptolomèus stellen eenige dat uyt de Woestijne Thebais, aan d'ander zijde van 't Roode Meyr, verre booven Baal-Zephon, in Zee Stort: En d'heedensdaagze Land-Tafelen, schijnen aan geen van beyde kennis te draagen. Maar op dat aan gants Israël openbaar wierd, Dat Godt haar in deeze Togt niet Verlaaten wilde; Toog hy zelf voor haar Aangezigte, om haar te Geleyden langs deeze Ongebaanden Padt: Vertoonende zijn Teegenwoordigheyd des Daags in een Wolken-Kolom, op dat hy zijn Volk Dekte voor de Naaspooring der Vyanden, die haar nu wel haast meenden op de Hielen te zitten: En des Nagts in een Vyer-Kolom, op dat hy haar Toeligte, om voort-te gaan Dag en Nagt: Jaa hy en nam ook beyde deeze Waar-Teekenen zijner Gunst-bewijs, geenzinds van haar Aangezigte weg. Exod. 13: 21, 22. waarom dezelve hier ook zeer welvoegzaam, Een *Kolom*, of *Pylaar* genoemd worden, van *Staan*, of van derzelver bestendige *Vastigheyd*: Dewijl deeze Wolke, en dit Verligtend Vyer, onbesweeken Stonden, en Stand hielden over het Heyr-Leger Israëls: Vertoonende misschien ook eenigzinds een diergelijke Gedaante; gelijk zoo Judic. 20: 40. De Verheffinge van Rook, Een *Pylaar* genoemd word. Ziet meede van *Rook-Pylaaren*, Joël. 2: 30. en Teekenen van *Bloed, Vyer* en *Rook-Damp*. Actor. 2: 19. Nogtans word Psalm 105: 39. Van de Wolke die Israël uyt SUKKOTH naa ETAM Geleyde, gezeyd, Datze was uytgespreyd als Een *Dekzel*, om Israël te Overschaaduwen, teegens de Hitte der Zonne, en tot Verbijsteringe der Egiptenaaren, dieze zogten naa-te Jaagen. Jaa naa dat het voorval vereyste, gingze zomtijds voor, Zomtijds Agter haare Leger-Togt, gelijk te zien is, Exod. 14: 19. En alhoewel 't voornaamste gebruyk deezer Wolke was, om Israël den Weg te wijzen, te Geleyden en te Bedekken, Num. 9: 17. Deut. 1: 33. &c. Is Godt nogtans te-mets in dezelve op een ongemeene wijze *Teegenwoordig* geweest, en heeft uyt dezelve *Gesprooken*. Deut. 31: 15. Psalm 99: 7. Ook is Israël in de Wolke *Gedoopt*, gelijk d'Apostel zoo spreekt, 1 Kor. 10: 2. En daarom, gelijk dezelve Duystere Wolke, die het Volk des Daags Overschaaduwde, zig ook als een Vyer Vertoonde, en haar Ligt gaf by Nagte, Exod. 14: 19, 20, 24. alzoo heeft Jesaias daar uyt niet alleen een fraaye Zinspeelinge ontleend, op dat hy daar in de Beschherminge der Kerke Afbaakende; maar agtgeevende op de Reeden des Apostels, zien wy ook daar in, hoedaanig Israël in deeze Wolke, als met den *H. Geest* en *met Vyer Gedoopt is*. Matth. 3: 11. want gelijk Israël zig door 't * Geloove, onder de Schaaduwe van Gods Majesteyt, en 't Geley van zijnen Dienstknegt, in deeze Wolke en in de Zee begaf, (welke Daad Moses Heyligde door het Gebed, Num. 9: 17, 18, 19, 23. en Kap. 10: 34, 36. 1 Kor. 10: 1.) Alzoo heeft ook de Voorlooper Johannes, in de strax-aangetooge plaatze, van de Zaligmaaker willen zeggen; Dat Hy die groote Beloften des Geestes, Joël. 2: 28. Zach. 12: 10. Rijkelijk op de Geloovige Uytstorten zou: Als meede het Vyer van Doorloutering, waar in hy de Gedoopte met zijnen Geest, zou openbaar maaken, regt Geestelijk te zijn: Haar Reynigende van alle aankleevend Schuym der Huychelaarye en Geveynstheyd. Zach. 13: 9. En naadien het Vyer een Oud Zinnebeeld van de teegenwoordigheyd des H. Geestes is, zou het wel konnen zijn, Dat Johannes in deeze Spreuke ziet op de Nieuwe Gaaven, welke op den Pinxter-Dag over d'Apostelen, en daar naa over zommige andere Uytgestort zijn. Maar even als'er in de H. Schrift, dikwils aan deeze Wolke gedagt, en veel Schoone Getuygenissen van gevonden worden; zoo dat ook *Alle die Dingen* neevens veel andere, Israël *Overgekoomen zijn tot Voorbeelden*, 1 Kor. 10: 11. Alzoo en zijn ook de fraayste Godsgeleerde niet traag geweest, de Voorbeduydingen der Wolk-en Vyer-Kolomme, als een van de Sakramenten des Ouden Testaments, verscheydentlijk aan-te merken. Voorwaar al zaagen de Wijzen die uyt het Oosten quaamen, Een Sterre die haar van Jerusalem naa Bethlehem, Dat is Zuydwaards, teegen den Loop des Heemels Voorging en tot de plaatze Leyde, Daarze den Nieuw-Gebooren Koning zouden vinden, Matth.

Israël met een Wolk en Vyer-Kolom Verzelschapt.

En derzelver Dienst-gebruyk.

Speelingen der H. Schrift op de Wolk-en Vyer-Kolom.

Jesa. 4: 5. En op de Bescherming der Kerke gepast.

* Hebr. 11: 29.

Actor. 1: 5. 14. 11: 16.

Num. 14: 14. Neh. 9: 12, 19. Psal. 78: 14. en 105. 39. 1 Kor 10: 1. &c.

Matth. 2: 9. (Als wanneer ook dit Heemels-Ligt daar naa booven de Geboorte-Plaats Stil-stond, en alzoo in die Twee Wonderen, het Oude Wonder-Ligt, der Vyer-en Wolk-Kolomme gelijk was;) zoo is nogtans het laatste aan Israël, Een veel-grooter Wonderwerk, en zienelijk Teeken geweest, Dat haar Dag en Nagt verzelde en nooyt van haar afweek; Jaa waar in Godt zelve gezeyd word te wandelen: Zijnde den zijnen *Een* LIGT, op dat hy haar *Verligte; Een* VYER, op dat hy de Teegenpartijders *Verteerde*, *Een* WOLKE, op dat hy alle Hitte Lieffelijk *Verkoelde; Een* KOLOMME, op dat hyze Kragtig *Ondersteunde* en *Droeg*. Exod. 19: 4. Deut. 1: 31. Esa. 63: 9. En naadien de meeste Godsgeleerde van Oordeel zijn, Dat JEHOVAH, welke Exod. 13: 21. in de Wolke voor Israël heenen ging; Kap. 14: 19. *Een Engel Gods* genoemd word; besluyten zy, Dat men in beyde plaatzen, Kristus moet verstaan. En wel misschien daarom temeer, Dat de Joden willen; Dat deezen *Engel Gods*, de Groote Vorst *Michaël* zy geweest: Door wien ook veele Kristen-Uytleggers gemeenelijk Kristus verstaan; alhoewel andere hem liever voor Een der Voornaamste Engelen houden, die als Vorsten over de Volkeren gesteld zijn; gelijk onze Kantteekenaars over Dan. 10: 13. en 12: 1. aanmerken: En daar ontbreeken ook geen heedendaagze Schrijvers, welke haar niet zonder schijn van goede Reeden, uyt de Rigt-draad der Historien ontleend, teegens beyde Gevoelens aankanten. Wy voor ons deel, meenen, Dat de Joodze Leer-Meester Menachem, hier niet-te misprijzen is, wanneer hy zeyd, Dat deezen Engel in de Wolke, De SCHECHINA was, Dat is, De *Teegenwoordigheyd* of *Heerlijkheyd Gods;* die Een *Engel*, en Een *Vorst der Weereld* genoemd word, om dat het Bestuur des Weerelds door zijne Hand geschied. Doch andere Rabbinen maakend vry slimmer, als zy door Een Kabbalistize Bespiegeling, uyt de LXXII. Letteren, die dit 19de *Vers*, met het volgende 20. en 21ste elk voor zig inhouden, even zoo-veel Engelen weeten te Cijfferen, als'er in dit Heerlijk Wonder-Stuk van het Klieven der Zee, en Israëls Doorgang door dezelve, de Hand geleend hebben. Doch wy meenen niet, Dat Kristus hier in 't byzonder door de *Jehovah* te verstaan zy, welkers Verschijninge, als des Vaders uytgedrukt en kennelijk Beeld, alleen tot de Daagen van het N. Testament behoorde: Nogtans en moet noch Kristus, als de Zone Gods en 't Woord des Vaders, noch den H. Geest, geenzinds van de Eens-weezentheyd der Eeuwige Godheyd Uytgesloote zijn. Doch hy en is als Zone, in eygener Perzoon, den Vaderen des O. Testaments nooyt Verscheenen, noch heeft tot haar Gesprooken; ten zy te-gelijk met de Vader toe-eygentlijke-wijze door de Perzoonen van Verscheenen Engelen, Profeeten, Mannen Gods, Wolk-en Vyer-en Winden, &c. Dien hy zig zeer geswind tot zijne Engelen of Booden maakt. Met regt genoemd *Den Engel Gods*, of *Engelen van Gods Aangezigte;* Dewijlze zulke Booden waaren, in welke Gods Aangezigte, Dat is, Zijn Naam, Zijn Heerlijkheyd, en Zijn Woord zoodaanig in haar was, Datze 't zelve overal daarze gezonden wierden, met haar bragten. Waar van daan dan ook Eenen, die voor zulk-Eenen gezondenen Stond, gezeyd word, *Voor Gods Aangezigte te Staan.* Hoedaanig-een klaare Zingeeving, onder veel andere Uytleggers, ook Lutherus heeft doen besluyten, Dat het geenzinds Jehovah, noch Kristus in eygener Perzoon is geweest, voor wien Abraham Stond. Gen. 18: 22. Want al wie naa Waarheyd verstaat, Dat het Woord *Engel*, geen Naam van Een byzonder Schepzel, maar van *Bedieninge* is; zal niet moeyelijk vallen te verstaan, hoe het toezenden van Drij Mannen aan Abraham, Een *Verschijnen van Jehovah* genoemd word. Gen. 18. En dat Twee van die zelve Booden, strax daar naa *Engelen* genoemd worden; gelijk we te vooren in ons Tweede Deel uytvoerig hebben afgedaan. Als meede in de Historie van Abraham. Alwaar dan ook gezien is, Dat hier teegen niet en doed, als veele inbrengen, Dat de gezondene, tot Abraham en elders meer, spreeken als de *Jehovah*, of als in zijn eygen Perzoon; naadien de Engelen, en Profeeten, en Mannen Gods, nooyt anders spraaken,

Vyer-en Wolk-Kolomme, hoe als een Sakrament der Kerke des Ouden Testaments aan te merken.

Of Kristus als de Engel Gods in de Wolke-en Vyer-Kolomme aan-te merken zy.

't Geen niet waarschijnelijk te Agten is, om dat zijn Verschijning tot het N. Testament behoord.

Wat men door een Engel van Gods Aangezigte moet verstaan.

noch ſpreeken moeten; en zy verſtaan den Stijl der H. Schrift, noch de Taal der Engelen, noch de Kracht Gods niet, die anders gezind zijn. En daarom agten wy het een ſchoone Verklaaring te zijn, welk de Zaligmaaker zelve doet, als hy zeyd; *Die My ziet, heeft den Vader gezien.* Joh. 14: 9. Godt kan Niemand zien en Leevendig blijven; en is derhalven nooyt Weezentlijk gezien. En naadien de Zaligmaaker niet in zulker voegen zeyd, *Die my Gezien heeft*, als of hy eertijds voor zijn Verſchijninge in 't Vleeſch, den Vaderen in eygener Perzoon Verſcheenen was; zoo wil hy alleen zeggen, Datmen den Vader nu in hem konde zien, als het Uytgedrukte Beeld zijner Zelfſtandigheyd; te vooren nooyt zoodaanig Zienelijk uytgedrukt; Alhoewel hy het Leeven Eens-Weezens met den Vader van Eeuwigheyd in hem zelven had. Waarom men hier niet Onvoegzaam aanmerken mag; Dat gelijk deeze Wolk-en Vyer-Kolom zig aan Iſraël Vertoonde als een Doorlugtige Zeetel van Gods Heerlijkheyd, die voor Iſraël heenen trok; dezelve ook een zeer bequaame Voorſchaaduwinge, van Kriſti Menſchwerdinge geweeſt zy; als die doemaals noch in de Wolke bedekt en overkleed zijnde, de Kerke van Iſraël in dat Zienelijk Teeken Voorquam, om aan-te duyden, Dat d'Opperheerlijkheyd, die den Zone voor de Grondlegging der Weereld by den Vader had, eens zoodaanig met een Menſchelijk Lichaam overkleed en onder zijn Volk Verſchijnen wilde: Datze hem Zien en Taſten zouden. Ziet de Speelinge van den Euangeliſt, Joh. 1:14. Zoo dat dan ook hier door al het Voorgeeven in duygen vald, der geener die den Engelen zoo gemakkelijk, *Aangenoome Lichaamen* aanpaſſen, op datze de Geeſten immers Zienelijk maaken, en aan 't Eeten en Drinken helpen: En ondertuſſen niet eens in-agt neemen, Dat zy hier door de Dringreeden van de Zaligmaaker Jeſus, uytwiſſen en beſpottelijk ſtellen, als hy de Waarheyd van zijn Verreezen Perzoon, door de Taſtbaarheyd van zijn Lichaam, den Diſcipelen verzeekeren wilde; op datze wiſten, geen Verſchijninge van een Geeſt of Engel t'ontmoeten; *Die nooyt Vleeſch of Been hadden*, of aannaamen, gelijkze zaagen *Dat Jeſus had.* Luc. 24:39.

Godt word alleen in den Zone gezien en met d'Oogen aanſchouwd.

De Wolke een Zienelijke Voorſchaaduwe van Kriſtus Menſchwerding.

Iſraël dan met dusken Waakzaame Agterhoede Gewapend, is niet lang in 't Voorbogt van de Woeſtijne ETAM gebleeven: Want Moſes door de Goddelijke Aanſpraake, tot een Liſtig Krijgs-beſtel zullende Onderweezen worden, krijgt volle Laſt, om 't gantze Volk te doen Swenken, en de Reys met alle Spoed, uyt ETAM weeder naa Egipten voort-te zetten: Want alzoo luyd het Goddelijk PATENT. Exod. 14: 2. *Spreekt tot de Kinderen Iſraëls, Dat zy Weederkeeren, en haar Legeren voor* Pi-hachiroth, *tuſſen* Migdol *en de Zee, Voor* Baal-Zephon; *Daar teegen-over zuld gy u Legeren aan de Zee.* Alwaar dan volgens ons Reys-Tafereel, Iſraëls Vierde Legerplaatze was. En wy twijffelen niet of elk die dezelve Print-Verbeelding aandagtig Raadpleegd, zal ligt ontwaar worden; Dat deeze Reyze uyt ETAM naa PI-HACHIROTH; een *Weederkeeren*, of een *Omwenden*, by Moſes genoemd word. Doch waarom dit Volk uyt de Woeſtijne die naa Kanaan ſtrekte, te-rug geroepen? Anders als op dat Godt zoo wel in de Rampzaaligen Ondergang van Farao, als in Iſraëls Wonderbaare Behoudenis, te-bet Verheerlijkt wierd? En wy zullen ſtrax verneemen, Dat niet alleen deeze Krijgs-Liſt daar toe zeer behendig den Weg baande, maar dat het ook niet Onnut is, de Steeden en 't Gebergte, welke in deeze Legertogt genoemd ſtaan, in de Gemeene Bybel-Kaarten naa-te ſpooren. Den Naam PI-HACHIROTH, of *Mond van* HIROTH of HACHIROTH, is hier, en Num. 33: 7. zoo veel als den *Weg* of *Doorgang*, tuſſen de Bergen van HIROTH: Gelijk daarom in de Optogt uyt deeze plaatze, Num. 33: 8. het Woord PI, Dat is *Mond*, van dien Naam agtergelaaten word; *Zy Verreysden van* Hachiroth, &c. by Zommige anders *De Valleye*, of het *Dal* HACHIROTH genoemd; in ons Reys-Tafereel ook kennelijk genoeg aangeweezen. MIGDOL by de Grieken *Magdol*, en in de Bybel-Kaarten *Magdalus* geheeten, was een Stadt der Egiptenaaren, niet wijd van deeze Valleye, in welke naaderhand veele Joden Woonden, teegens welke Jeremias

Iſraël keerd uyt ETAM *terug en Legerd zig voor Pihachiroth.*

Waarom Iſraël uyt ETAM *moeſt Weederkeeren.*

Geleegentheyd der Legerplaatze Pihachiroth.

mias Profeteerde. Jer. 44: 1. Desselfs Naam beteekend door Uytlegging, eygentlijk een *Tooren*. En zoo is buyten twijffel ook BAAL-ZEPHON een Stadt aan de Roode Zee geweest, en niet een Afgod, of Toover-Beeld tot Waarzegging opgeregt, gelijk de Joden willen: Want de *Targum* van Jerusalem, verklaard het, *Den Afgod van* ZEPHON; Als of dit misschien een Afgodize plaatze of Gedenk-Teeken der Egiptenaaren was geweest, als BAAL-PEOR, den Afgod der Moabiten. Num. 25: 3. of een Huys des Afgods, als BAAL-BERITH, Judic. 9: 4. en 8: 33. of liever een Stadt als BAAL-GAD, Jos. 11: 17. 12: 7. en 13: 5. En BAAL-MEON, Num. 32: 38. Welken Naam d'Israëliten veranderden, alsse in haare Bezittinge quaamen; anders ook BETH-BAAL-MEON genoemd, Jos. 13: 17. Want wanneer Israël uyt Egipten naa Kanaan quam, liet Godt haar de Verfoeyzelen en de Afgoden der Volkeren zien; haar Waarschouwende zig daar van te wagten: Deut. 29: 16, 17, 18. In de Joodze Beschrijving van Kanaan, word BAAL-ZEPHON, *Een Tempel* genoemd, welke d'Egiptenaars den Afgod SERAPIS hadden Toegewijd, onder de Beeldnis van een Os, waar in zy zeeker Heemel-Teeken Aanbaaden, gelijk Plinius in zijn VIIIste. Boek verhaald. Hoedaanigen Tempel zy dan zeggen, Dat in dit *Dal* HACHIROTH was, alwaar Israëls Vierde Legerplaatze viel, alsmen Rameses de Plaats der Optogt, daar onder teld: Waar in wy haar in ons Reys-Tafereel zijn naagevolgd. Hier dan „ zeggenze, was door Tooverkonst, een Afgod-Beeld zoodaanig toegesteld, „ Dat geen Slaaf zijn Meester zoo Heymelijk ontloopen kon, of hy wierd strax „ door 't Geroep van deezen Afgod, in diervoegen by zijn Lijf-Heer Verklikt, „ Dat hy niet verder heen kon. En dit meenenze is de Reeden geweest, Dat Godt „ Israël in haare Vlugt uyt Egipten, beval weeder derwaards te Keeren, op dat „ Farao meenen mogt, Datze van deezen Afgod Gevangen waaren; gelijk hy „ daarom ook zeyde; Haa! Zy zijn *Verwerd*, Dat is, *Zy zijn in* Baal-Zephons „ *Strik Gevallen*: Doch den Egiptenaar heeft zig Bedroogen gevonden. &c. Dit zegd de Joodze Land-Beschrijver. En daar ontbreeken ook geen welke willen, Dat gelijk Jupiter by de Grieken en Romeynen, verscheyde By-Naamen kreeg, van zijne Weldaaden, die de Bygeloovigheyd hem toeschreef; alzoo ook de BAALS naa de Verscheydene Bezorging hen aanbevoolen. Zulx dat *Baal-Zephon*, Exod. 14: 2. De Wagt-God over deeze Woestijne en Landpaalen des Koninks, in het Dal Hachiroth zou geweest zijn, om de Weegen te Beschermen, &c. Doch al deeze Droomen hebben wy in de Joodse Oudheeden uytgewist; als een Klugt die Seldenus meend alder-eerst van Aben-Ezra bedagt te zijn: Alhoewel 'er Rabbi Jonathan, en de *Targumist* ook aan vast zijn; welke Fagius slegts blindeling is Naagevolgd. Onder-en tussen heeft Seldenus uyt zommige Oude Veerzen, die onder de Sweem van Egiptize doorgaan, heel Waarschijnelijk beweezen, Dat *Baal-Zephon*, een Stadt of Steedeken was, tussen Migdol en de Roode Zee geleegen. Invoegen de Joden haar zelven alleen met Bedrog Kittelen, wanneerze ZEPHON van * *Zaphan* afleyden; Dat zoo veel als *Waaken*, of *yets Gaade-slaan* of *Bespieden* beteekend; op datze des te gereeder, *Baal-Zephon* tot een Afgod maakten; om het Leger Israëls te Verspieden. En daarom kanmen ligtelijk gissen, Dat het zeggen onder hen, alleen hier uyt op de Baan gekoomen is, Dat deezen Afgod, onder de Gedaante van een Kôoperen Wagt-Hond, aan deeze Plaatze heeft opgepast, om Israël van haar Voorgenoomen Reyze afkeerig te maaken: Dat is moogelijk door zijn Ysselijk Blaffen, zoo een schrik op 't Lijf te Jaagen, Datze t'Huys bleeven. Doch het zy hoedaanigen Honds-Kop ook deezen ANUBIS *den Basser* geweest zy; wy zullen strax voor 't naast verneemen, Dat hy zijn Heer en Meester in de Zee Gedompeld heeft, daar hy met al zijn Aanhang Verdronken is. Derhalven lust ons te bezien, in wat voegen deeze Weederkeering Israël zoodaanig is te Nutte gekoomen, Dat Jehovah de Godt der Hebreën, daar door op 't Hoogste is konnen Verheerlijkt worden?

Baal-Zephon een Stadt en geen Afgod. Num. 33: 7.

Afgod in maniere van een Wagt-Hond in 't Dal Hachiroth.

En Fabelagtig gehouden.

*Of Zaphon.

Van wat Nut Israël de Weederkeering naa Pihachiroth geweest zy.

Die dan op 't gevolg der H. Historie let, zal voorzeeker zien, Dat Godt zijn Volk deeze Weg naa PIHACHIROTH, niet alleen aangeweezen heeft, om haar van het Bestooken der Filistijnen af-te wenden; (Want zy hadden moogelijk uyt ETAM door de Woestijnen SIN en SUR, aan 't Gebergte SINAI, en alzoo verder naa Kanaan konnen geraaken, zonder den Oever van de Roode Zee aan-te doen,) Maar wel voornaamelijk op dat den Egiptenaar hier door te-bet Uytgelokt wierd, om Israël agter naa te Jaagen; gelijk de Rigtdraad der H. Historie strax zal leeren. Als meede zeer Waarschijnelijk, om 't Geloove des Volks op de Proef te zetten; en dat alzoo hun eygen Weederspannigheyd en Wan-Geloof, aan haar zelfs-Geweeten Openbaar gemaakt wierd; gelijk het korts hier naa gebleeken is. Exod. 14: 11, 12. Psalm 106: 7. en in hun gantze Gedrag, geduurende 40 Jaaren. Deut. 8: 2. Psalm 95: 10. Doch gelijk niemand in Israël, noch zelfs ook Moses, de Reeden wist van deezen Raadslag, alzoo heeft Godt, (die een Kender der Herten is,) van zijn zijde niet naagelaaten, Mose het heymelijk Raad-besluyt, welke Farao, die op Nieuws Verstokt was, uyt des Volks Weederkeeren, neemen zou, in zulker voegen Ondekt; Dat hy zig daar door niet anders dan Israëls ontwijffelbaare Behoudenis, en te-gelijk den Ondergang der Egiptenaaren te belooven had. Wat nu Farao in zijn Herte denken, en tot de zijne Uytboezemen zou; word ons in deeze Woorden aangeduyd: *Farao*, (ziende Israël naa Egipten Weedergekeerd, en reeds tussen de Holle Kaaken der Hooge Bergen, in het Dal Hachiroth, tussen Migdol en de Zee beneepen) *Zal van de Kinderen Israëls zeggen:* Haa! *Zy zijn Verwerret in den Lande, De Woestijne heeftze Beslooten.* Dat is, Hy zal denken, zy zijn Verbijsterd in haar Voorneemen, niet weetende wat te doen, Datze uyt mijn Land geraaken? De Grieken zetten 't over, *Zy Dwaalen*, of *Verstrooyen*; en 't Woord word elders by Joël gebruykt, van 't Vee, Dat weegen Gebrek aan Voedzel, *Op-den* HOLL is. Doch zoo moest dien Grooten Jaager spreeken, die zelfs haast in zijn eygen Warregaaren stond Verstrikt te worden. Waar toe dan ook Moses Verzeekerd word, Dat Faraôs Herte genoegzaam Versteend zou zijn, om Israël naa-te Jaagen, en alzoo zelfs den Weg baanen, langs welk d'Egiptenaaren zouden leeren, *Dat* Jehovah *Godt was.* Al't geen d'H. Histori-Schrijver voor-af Verhaald, op dat wy wisten, op welk een Grondvest Moses deeze Weederkeering naa Egipten, tot aan de Zee dorst waagen. Zonder welk-een Waarborg hy ook onbequaam gevonden ware, om gants Israël daar toe een Hert onder de Riem te steeken; of haar met Faraôs Ondergang te Troosten, wanneerze hem met al zijn Magt, op haar zouden zien Af koomen; daarze in een Diepe Valleye, tussen Hooge Bergen, en met de Neus voor de Zee stonden; gelijk het blijkt datze zeer gewillig met hem zijn Derwaards getrokken: *Want zy deeden alzoo.* Exod. 14: 4.

Exod. 13: 17, 18.

Farao door een Goddelijke Krijgs-List bedroogen.

Als dan onder-en tussen 't gerugt van des Volks haastige Optogt, Farao ter Ooren quam; Veranderde strax zijn Eygen, en te-gelijk met hem al de Gemoederen zijner Hoovelingen; en Blaakten van Nieuws om zig elk op 't meest, aan 't Hebreeuwse Volk te Wreeken. En willende elkanderen doen zien, hoe dapper haar Israëls Vry-gegeeven Uytgang berouwde, Schuddenze haar Swoegende Krop in deeze Onverduldige Woorden uyt; *Waarom hebben wy dat gedaan, Dat wy Israël hebben laaten Trekken, Dat zy ons niet en dienden?* Exod. 14: 5. Josefus doet'er by, Dat Farao dit gantze Bestel, aan Moses Tooverkunde toeschreef; zig beklaagende, Dat hy hem dus verre van dien Hebreër had laaten Beguychhelen. Hier op hem zelven ook misschien te-binnen brengende, Dat d'Israëliten zijn Land en Volk beroofd hadden, doed hy flux zijn Waagen Inspannen, en met hem tessens al zijn Volk op de Been koomen. En of moogelijk Zes-Honderd Uytgeleezene Krijgs-Waagenen, veel-te weynig waaren, doed hy al d'andere Waagens en Rij-Tuygen van Egipten Op-ontbieden, en met die alle derzelver *Hooft-Lieden* of *Vorsten*, die de * Derde Zoort van 't Volk bestuur ter-Hand hadden; (van den Kaldeëzen Overzetter, anders *Magtige*, of *Bevel-*

Egiptenaaren berouw over Israëls Vry-gegeeven Uytgang.

Farao trekt met Waagens en Ruyteren teegen Israël op.

* Het Hebreeuwse Woord

Bevelhebbers genoemd,) neevens veel Duyzend Ruyters; met welk hy moogelijk de Strijd-Waagens naa d'Oude Wijs, ten deel Bemande, de rest te Paard steegen. En alhoewel de H. Historie, 't Getal deezer Zaamgerukte niet en bepaald, heeft nochtans Josefus, het Leger van Farao, op Vijftig-Duyzend Ruyters, en Twee-Honderd-Duyzend Schild-draagende Voetknegten begroot. Gelijkmen ook in zommige van de beste Bybel-Afschriften, de Strijd-Waagens tot Zeeven-Honderd geteld vind. Met dusken toegeruste Krijgsmagt opgetrokken, meende de Gestoorde Konink, Israël aan de Zee te treffen; zig vastelijk laatende voorstaan, Datze hier, weegens hun Dwaasselijk-Verkoozen Leger-plaatze, genoegzaam in zijn Hand waaren. Voorwaar, Farao schijnd de Eerste te zijn, van wien men Leest, Dat Paarden in den Krijg gebruykt heeft, alhoewel de Paard-Ruyters en Waagenen, van Ouds by d'Egiptenaaren zijn bekend geweest: Gelijkwe zulx in Jakobs Lijk-Vaard, onder 't Bestel van Josef konnen zien. Gen. 50: 9. en 47: 17. 2 Kon. 18: 24. De Oude Helden pleegen veel met Waagenen ten Oorlog te gaan; en men Leest 'er ook dikwils van in de H. Boeken en Weereldlijke Schrijvers. Doch wy bemerken uyt deeze Optogt van Farao, Dat Plinius zeer gemist heeft, als hy zeyd Dat de Trojaanen, d'eerst van al de Strijd-Waagens uytgevonden hebben. Dat d'Oude Kanaaniten, Yzere Strijd-Waagens in gebruyk hadden, is uyt het Boek van Josua en der Rigteren openbaar, en daar word in 't laatst-genoemde Kap. 1: 19. onder andere blijken hier van gezeyd: *Dat Juda niet voort en voer, om d'Inwoonders des Dals te Verdrijven; om datze Yzere Waagens hadden.* En zoo had ook Sisera de Veld-Overste van Jabin Konink der Kanaaniten, 900 Yzere Waagens. Judic. 4: 3. Deeze waaren gemeenelijk van een Vreesselijke Gedaante, en met Ysere Sikkels aan de Raaders Gewaapend; om de Slag-Ordens der Vyanden te breeken; hoedaanige Antiochus Eupater daarom gebruykte. 2 Macchab. 13: 2. Doch wy en hebben niet voor, alle de plaatzen der H. Schrift, die van al-zulke Strijd-Waagens en Ruyteren gewag maaken aan-te haalen: Want behalven het Boek van Josua en der Rigteren, zijn die van Samuël, de Koningen en Kronijken daar vol af. Nogtans blijft het onzeeker, of ook Farao met dusdaanige Ysere Waagens uytgestooven is? Ten zy ons zulx misschien hier door eenigzinds scheemeragtig aangeweezen word, Dat hy, behalven de gemeene Vragt-Waagens, Zes-Honderd *Uytgeleezene*, Dat is, *Weltoegeruste Krijgs-Waagenen* Inspande: Het zy dan met Een Koppel, of Een Vier-Gespan Paarden daar aan-te Spannen: Gelijk uyt Exod. 14: 9. af-te neemen is; Alwaar Faraos *Paarden* en *Waagenen*, heel-kennelijk van de *Ruyter's* en de Benden der *Voet-Knegten*, onderscheyden worden. Doch daar is tussen Lukretius en de zeer-Ouden Schrijver Palefatus, groote Twist, of het Vegten met Strijd-Waagens, of door Ruyters enkel te Paard zittende, d'Oudste gewoonte zy? Lukretius meend, Dat het Paard eerder Bereeden als voor den Waagen Gespannen is: Doch uyt Homerus schijnd het teegendeel te blijken; naadien hy 't Paard eerder voor den Waagen Gespannen als onder de Man gaande, tot den Krijg invoerd: Alhoewel zommige uyt Dyctus Kretensis, en andere beweeren, Dat de Ruyterye te Paard, lang voor den Trojaanzen Krijg bekend was. En in dier-voegen heeft 'er ook de Schrijver van het Boek Jobs, van gesprooken; zoo anders dat Geschrift zoo Oud is als men meend. By aldien nu Farao, neffens zijn 600 Waagens, 50 Duyzend Ruyters, behalven de Schild-draagende Voet-Knegten had, als Josefus zeyd; ziet men ligt, Dat deeze Ruyters, (ten minsten op verre-naa, niet alle,) geenzinds dienden om op deeze Waagens den Strijd te Voeren; want als-dan had yder Waagen, meer dan 80 Koppen moeten Voeren. Daar wy anders in de H. Schrift, 10 Waagens tot 50 Ruyters geteld vinden, 2 Kon. 13: 7. Dat is op elk Vijf. En zoo meede, 1 Kron. 18: 4. 1000 Waagens tot 7000 Ruyters; en alzoo voor yeder 7 Man. 't Geên eenigzinds over-een-stemd met het geene de Profaane Schrijvers daar van zeggen; alhoewelze zomtijds Verschillig zijn. Uyt meest al d'Oude Geheu-

heeft zijn oorsprong van *Drij*, of *Derde*.

En brengd volgens Josefus een Leger van 250 Duyzend Man op de Been.

Is de Eerste in de Heylige Schrift die met Paarden en Ruyters te Veld komd.

Yzere Strijd-Waagens Ouwelings bekend.

600 Toegeruste Krijgs-Waagens by Farao ingespannen.

Strijd-Waagens van Ouder afkomst als Ruyter-Volk te Paard. Job. 39: 22-28.

Faraos Ruyters

heugenissen blijkt, Dat het zy ook van welk-een Fatzoen en Maakzel zy waaren, gemeenlijk Voor-op, Een voornaam Voerman zat, of liever in een Hooggeboeyde Waagen-Zeetel stond; die wel Gewaapend was, en niets vry had dan d'Oogen: Doch de Autheuren verschillen hier in, of'er nessens den Waagen-Menner, meer dan Eenen Vegter opklom. Homerus en Statius Papinius, zeggen van Twee; en Curtius, Datter Zes op waaren: Twee met Schilden Gewaapend, en Vier Boog-Schutters, die aan beyde zijden gesteld waaren. Waar uyt ons 't gebruyk deezer Waagenen groot-deels ontdekt word. Want gelijk het niet-te denken is; Dat de Troepen daarze invielen, haar dus vervaarlijk toegetaakeld, van-vooren hebben afgewagt, maar ruymte gemaakt hebbende, den Vyand terstond op de Zy kreegen; hebbenze dus op de Strijd-Waagens geplaatst, van ter-Zijden de meeste Schaade konnen doen. En of wel by Xenophon aangeteekend staat, Dat Cyrus eenige fraaye Krijgs-Waagens met Houte Toorens, of Storm-Katten ophaalde, en yder Waagen met 20 Vegters stoffeerde, heeft men zulx als yets ongemeens aan-te merken. Dusdaanige Strijd-Waagens, waaren met Twee, of met Drij, en Vier, of ook wel met Zes Paarden Ingespannen; Doch de laatste zelden; alhoewel Hermannus Hugo, ook van 7 en van 10 Paarden aan de Waagen gewag maakt. Doch het Twee-Span, schijnd volgens Lukretius, eer dan 't Vier-Gespan, in gebruyk geweest. Virgilius gedenkt dikwils aan Waagens met Twee en met Vier Paarden; maar het Drij-tal schijnd volgens Dionysius zeer Oud te zijn; voornaamelijk by de Grieken. Maar gelijk uyt Xenophon te zien is, Dat meest al de Asiaanse Volken, de Krijgs-Waagenen ter-hand hadden, alzoo zijn inzonderheyd de Ysere Waagens, en onder die de Sikkel-Waagens, d'eenige toevlugt veeler Naatien geweest; als Curtius van de Persiaanen zeyd. Doch waarom zy in de H. Schrift, *Ysere Waagens*, en by de Profaane Autheuren niet zelden *Sikkel-Waagens* genoemd worden, daarze nogtans van Hout waaren, kan ons beyde uyt derzelver Maakzel geleerd worden. Dus beschrijftze Q. Curtius. „De Sikkel-Waagens hadden voor-uyt aan den „Dissel-Boom, Spietzen met scherpe Ysers beslaagen; en zoo waaren ook aan „het Juk Drij breede Slag-Sweerden. Tussen de Speeken, en in de * Velgen, „staaken scherp-gepunte Ysers uyt, en verscheyde Sikkels, die met dezelve „om-liepen. Zulx zy dusdaanig over-al Beslaagen en met Scherp voorzien, „met regt den Naam van *Ysere*, of *Geyzerde Waagens* droegen. En deeze Waagens snellijk voort-geswеept, Maayden de Zeyssens alles weg wat hen teegen quam. Want in zulken Zin heeft Curtius van de Koning Darius gezeyd, Dat hy Sikkel-Waagens voor hem had, dien hy op 't geeven van Een Zeyn; met vollen Ren onder de Vyanden Joeg, op dat hy'er door zoo schielijken aanval, tebet van-kant hielp. De Paarden waaren met Ysere Kettingen aan de Waagens Gespannen, en zy zelve ook aan 't gantze Lijf Gewaapend. De Assen stonden wijd en breed van malkander, op dat de Waagens te minder om-vielen. De Bak, of Waagen-Stoel was van Sterk Hout, en met Ysere Banden te-gaar Geklonken. Dusdaanige Ysere Sikkel-Waagens had Seleukus by Diodorus Sikulus, meer dan Honderd; en Alexander, Zeeven Honderd. En d'Historien getuygen, Dat men groote Dingen daar door heeft Uytgevoerd: Wantze dienden om de Slag-Ordens te breeken, en al wat niet wijken wou, te Vernielen: Zoo datze Curtius met regt, *Den Schrik der Vyanden* noemd. Zulx haar groot Geweld, ook den Vyanden op Middelen heeft doen denken, om de Gevreesde Werk-daad van dit Oorlogs-Tuyg te vernietigen; waar van by Frontinus Voorbeelden te vinden zijn, die betuygen, Dat hen dit door 't Vervaaren der Paarden, veel-eer, dan met een regt-schaapen Gevegt, gelukt is. Indien dan Farao, den Kinderen Israëls met dusken Ontzaghelijken Krijgs-Gereedschap, hier voor Pikachiroth heeft Naagejaagd, Voorwaar, 't moet ons niet vreemd dunken, Dat'er een groote Vreeze op dit Ongewaapend Volk gevallen is, Dat met zoo-veel omslag van Vrouw-en Kinderen, en allerhande Haave bezet was; alswe zien, Dat het ook

van de Strijd-Waagens en derzelver Vegters onderscheyden.

Geschil over 't Bemannen der Strijd-Waagens.

Sikkel-Waagens, waarom in de H. Schrift, Ysere Waagens genoemd.

En van wat Maakzel en Toestel.

* Of Wiel-Banden.

En van wat Dienst in den Krijg.

Israëliten niet-te onregt door Faraos Magt bevreest. Exod. 14: 10, 11, 12.

zoo

zoo gebeurt is; zoo haast zy 't Gedruys der Yſere Waagens, Ruyters, en Schild-draagende Voet-Knegten naauwelijx vernoomen hadden. Want d'Egiptize Koning, niet denkende, Dat dit Volk meer door Wonderen, dan door Strijd zou Verloſt worden; Ging eens-loefs op haar los, en agterhaaldeze voor BAAL-ZEPHON aan de Zee. Exod. 14: 9. d'Iſraëliten ſtrax met Vreeze bevangen, Riepen zonder uytſtel den Heemel te Hulp, Exod. 14: 10. En zulx heel waarſchijnelijk, veel-meer uyt Kleenmoedigheyd en Wanhoop, als uyt Geloove, Dat Godt haar ook nu, naa zijne Belofte By-ſpringen en Redden zou; gelijk men uyt hun onverduldig Gedrag *Vers* 11. en 12. van haar denken mag. Nogtans en moet niemand zeggen, Datze naa den uyterlijken toeſtant van Zaaken, t'onregt Bevreeſt waaren. Want behalven haare kleene Moed om te Vegten, (ſchoonze veel-meer in meenigte, als d'Egiptenaaren waaren; en gebrek aan Waapenen, dieze nooyt hadden leeren Oeffenen, noch in haar Herders Leeven, noch in haare Slaavernye, geduurende de Rijxbezitting van Twee Tyrannige Koningen;) waaren zy voorzeeker in Nood, en daar ſcheen geen Uytkomſt, als de Zee uyt-te Drinken, of in Faraos Wraakgierige Handen te vallen; zoo bijſter Zag 't'er uyt. Beziet eens de Stands-geleegendheyd van haare Leger-plaats, in ons Reys-Tafereel, en 't zal ligt te merken zijn, hoeze naa de Voor-zijde met de Zee; aan beyde Zijden, van de Hooge Bergen Bezet, en van Agteren den Vyand op de Hielen hadden; die de Uyt-en Ingang der Valleye HACHIROTH toeſloot, en haar als Viſſchen in een Fuyk Gevangen hield. *De Vergaaderinge Iſraëls*, (zeyd de Kaldeëze Uytbreyder over Kantic. 2: 14.) *Was Ingeſlooten van de Vier Deelen der Weereld; voor hen was de Zee, Agter hen volgde de Vyand; aan beyde Zijden waaren Wilderniſſen vol Vierige Slangen, welke haar Beeten en Doodeden met haar Vergif.* Waar by, indien men aanmerkt, Hoe zeer zy niet wel door deeze Vreeze, onder elkanderen zijn Overhoop geraakt, haar zelven Gedrukt en Belemmerd ziende met Vrouw-en Kinderen, verzeld met Zobere Teer-Koſt, en geene Waapenen; Jammerde vaſt elk even-zeer over de begonnen Uytgang; en naa dat yeder van hen zijn naakend Ongeval, min-of meer zig Droefzaalig tevooren ſpelde. Dus en heeft het dan niet anders konnen gebeuren, of Ongeloof en Raadelooſheyd, heeft haar de Zinnen aan 't Hollen geholpen; zoo dat zommige Belhaamels niet beſchroomd waaren, (als ofze uyt Naam van al 't Volk ſpraaken;) teegens Moſes op-te ſtaan, en hem, als Oorzaak van al dit Quaad, met dusken Smaad-Reeden aan-te randen; *Hebd Gy ons daarom, Om datter in Egipten gants geen Graaven waaren, weg-genoomen, op dat wy in de Woeſtijne zouden Sterven? Waarom hebd Gy ons dat gedaan, Dat Gy ons uyt Egipten hebd Uytgevoerd? Is dit niet het Woord, Dat wy in Egipten tot U ſpraaken, zeggende; Houd af van ons, laat ons den Egiptenaaren Dienen: Want het waare ons beeter geweeſt den Egiptenaaren te Dienen, dan in deëze Woeſtijne te Sterven.* Exod. 14: 11, 12. Dus heftig en verbolgen Spraakenze, en dus onverlaaten gingenze aan. *Want zy en Gedagten niet aan de meenigte van Gods Barmhertigheeden; maar waaren Weederſpannig aan de Zee, by de Schelf-Zee*, Pſal. 106: 7. Flavius de Joodze Hiſtori-Schrijver doet'er by, Dat het Volk in deeze Rebellye, met zoo Knarſſende Tanden op den Toom Beet, Dat het weynig ſcheelde of zy zouden Moſes Geſteenigd hebben. 't Geên hy waarſchijnelijk uyt Exod. 17: 4. ontleend heeft; daar Moſes zelfs zulk-een wrange Onderneeming des Volx teegens hem verhaald. Maar alhoewel zig Moſes buyten-twijffel in deeze verwarde Toeſtand, genoeg Affloofde, om de Hoofden in Iſraël aan-te Moedigen, en haar in vertrouwen op de Goddelijke Byſtand, den Vyand onverſchrokken te leeren afwagten, ſcheen hen egter thans het Hert al-meede in de Schoenen gezonken; en men verneemd niet, Dat zig yemand uyt de Hoofden der Vaderen; neffens Moſes, als een Dapper Knegt in de Breſſe ſtelde, om den Opſtand des Volx needer te zetten; en alle haare Gemoederen met Geloof en Vertrouwen te Waapenen. Maar hy alleen onderneemd zulx met een Dappere Aanſpraake te doen, die niet-min Heldhaftig dan Trooſte-

En worden voor Baal-Zephon van Farao agterhaald.

Iſraël in d'Uyterſte Benaauwtheyd gebragt.

Slaat aan 't Morren en ſtaat teegen Moſes op.

't Verleegen Volk met een

Heldhaftige Troost-Reeden van Moses onderschept.

Troostelijk in de Ooren des Volks Klonk: *Vreest niet Mannen*, zeyd hy, *Maar*
staat Vaste, en ziet het Heyl des Heeren aan, Dat hy heeden aan U-Lieden doen zal:
Want d'Egiptenaars die Gy heeden gezien hebd, zuld Gy niet weeder zien in der Eeu-
wigheyd. Exod. 14: 13. Maar doch? Hoe zou dat geschieden, en op welk-een
Grond-steun, mogt Israël dat Gelooven? *De Heere*, zeyd hy, *Zal voor U-Lie-*
den Strijden; Maar Gy zuld Stille zijn. Dus belast hy haar dan *Goedsmoeds te*

Gen. 14: 14.

zijn; gelijk de LXX Overzetters, de Woorden *Vreest niet*, Vertaalen. En waar
toe langer Gevreest? daarze doch van heel die Vervaarlijk-groote Swerm Ge-
waapende Egiptenaaren, niet alleen, *Geene meer Leevendig;* maarze alle-korts
naa deezen, zouden *In de Dood* gedompeld zien. En daarom, zeyd hy; *Houw*
Moed, mijne Reys-Gezellen, en *Staat Vast* op den Heere, gy Volsken Jakobs.
Vergelijkt eens Exod. 14: 30. met *Vers* 13. en 't zal genoeg zijn, om deeze Zin-
geevinge goed-te keuren. Hierom dan moestenze haar *Stille houden*, of *Stilswij-*

Wiens Mannelijke Woorden naader worden overdagt.

gende zijn; gelijk zommige hier Vertaalen; als of de Zin was; *Gy zuld ophou-*
den van te Spreeken, of eenig Ding te doen in deeze Veld-Togt; Want Godt zal alles
zelfs, zonder U toedoen Uytvoeren, en alzoo voor U Strijden; gelijk het onze Kant-
teekenaars verklaaren; alhoewel zy ook meenen, Dat het kan verstaan worden;
Houd op van Murmureeren teegens Godt, en teegens My: Aldus heeft Moses het
Dwaalziek Gemurkel des Volks ingeteugeld; en haare neerslagtige Gemoede-
ren, door de toezegging van Gods ontwijffelbaare Hulpe, tot Geloof en Ver-
trouwen weeder opgebeurd; alhoewel het al-zinds bleek, Datze zulken Heyl

Fraaye aanmerking van Josefus.

onwaardig waaren. Doende Moses hier in ruym zoo Dapper, als eens de Roem-
rugtige Koning Pausanias, zijn ontwijffelbaare Overwinninge, in een Man-
moedig antwoord voorspelde. Want als hem zijn Veld-Overste met een Ver-
slapte Ziel, den Slag onder deeze bedremmelde Woorden zogt bedenklijk te
maaken; *Ziet doch eens, met welk-een groote Krijgs-Magt den Vyand op ons af-*
komd? Was dit zijn Taal; *Wel-aan; Zoo veel-te grooter zal't Getal zijn der geê-*
ner die door onze Dapperheyd Sneuvelen zullen. Hier dan schijnd het Josefus
wel geraaden te hebben; als hy zeyd; *Dat Godt zijn Hulpe niet zoo-zeer in kleene*
Dingen pleeg te betoonen, als wel dan, wanneer alle Hôôp der Menschen verdwee-

Moses tot het Gebed.

nen schijnd. En alhoewel Moses in deeze Troost-Reeden genoeg laat blijken,
Dat hy voor hem zelven vast-genoeg in zijn Schoenen stond; schijnd hy Godt
nogtans met een Vyerig Gebed aangezogt te hebben: Gelijk men uyt de Godde-
lijke aanspraak Exod. 14: 15. (*Waarom Roept Gy tot My?*) afneemen mag. Op
hoedaanigen wijs, hy naaderhand in diergelijk geval, Godt met het Gebed aan-
gevallen was. Ziet onder andere, Exod. 17:4. Wat Moses hier Gebeeden heeft,
en zegt de H. Historie niet: Nogtans mag men buyten Josefus, (die Moses
met het Volk wat naader aan de Zee gekoomen, een lang Gebed doed opzeg-
gen;) gissen, Dat hy uyt Vreeze voor Gods Toorn Gebeeden heeft; die deeze
Zonde des Volx mogt ontsteeken hebben; op dat hyze als de Middelaar des O.
Verbonds, weeder met Godt Verzoende. 't Geên de * Kaldeëze Uytbreyder

* Schrijvende over Kantic. 1: 9.

heeft doen zeggen; *Indien Moses zijn Handen niet had Uytgebreyd in het Gebed*
voor den Heere, *en zijnen Toorn had afgekeerd; Israël was gewisselijk met Farao in*
de Zee Vergaan. En het ziet moogelijk ook wel ten meerendeel op de Voorbid-
ding van Moses, wanneer Neh. 9: 9. gezeyd word; *Dat Godt des Volks Geroep*
by de Zee Verhoorde. Alhoewel misschien de beste onder hen, daar niet veel an-
ders, dan een Ongeloovig Zugten neevens voegden; terwijl andere haare Droef-
heyd, onder de Onbezuysdheyd der Bulderende Meenigte, stilswijgens inkrop-

Moses belast het Volk Israëls naader aan de Zee te Voeren.

ten. Onder-en-tussen krijgt Moses Last, om 't Volk uyt deeze Legerplaatze,
digter aan de Zee te voeren; en dat hy daar gekoomen zijnde, zijn Staff, die E-
gipten zoo veel Wonderen had doen zien, over de Zee uytstrekken zou; op dat
de Vlakte des Waters gekbooven, en Israël een Droogen Weg ter ontkoominge
Geöopend wierd: Met volle Verzeekering, Dat ook Farao naavolgens den
Raadslag van zijn Verstokt Gemoed, hen agter-naa van Land steeken, en

Jehovah

Jehovah alzoo Verheerlijkt zou worden, aan hem, aan zijn Heyr, en aan zijne Waagenen, ende aan zijne Ruyteren. Exod. 14: 16, 17, 18.

Dat nu Moses, staande met het Aangezigt des Volks, naa de Zee gekeerd, zoodaanig-een Gebed zou Uytgeboezemd hebben, als Josefus aan 't Zeevende Hoofd-stuk van zijn Tweede Boek, in 't lang en breed Verhaald, schijnd Flavius zelfs verzonnen te hebben; want de H. Schrift repter niet een Woord van; terwijlze nochtans niet vergeet aan-te Teekenen, met welk-een groot Teeken der Goddelijke Teegenwoordigheyd, Jehovah zijn Volk van voor BAAL-ZEPHON, tot aan den Oever der Zee geleyd heeft: Want *Den Engel Gods*, (die Exod. 13:21. *Jehovah* genoemd word;) *Welke voor het Heyr Israëls ging*, * *Brak op, en ging agter hen: Ook vertrok de Wolken-Kolomme van haar Aangezigte, en stond agter hen; zig Needer-zettende tussen het Leger der Egiptenaaren, en het Leger Israëls*. Exod. 14: 19. De beyde Heyrlegers door deeze Donkerheyd zoodaanig van malkanderen scheydende, Dat het den Egiptenaaren onmoogelijk scheen, Israël dien Nagt te konnen naaderen. Exod. 14: 20. Waar toe ook de toestand deezer Goddelijke Wolke, een byzondere Hulp aanbragt; Naadienze te-gelijk was Duysternisse aan de Agterlaage, en alzoo tot Verschrikking voor Farao, die Israël op de hielen zat; en nochtans naa de Voorzijde, den Nagt Verligte, tot Troost der Israëliten, die in de Voortogt stonden; wagtende op 't Woord, om langs een Weg te gaan die hen Onbekend, en van Niemand ooyt Bewandeld was. Want in zulken Meeninge, heeft ook de Kaldeëze Uytbreyder met de *Targum* van Jerusalem, Exod. 14: 20. Verklaard; *De Wolke*, zeggenze, *Was half Ligt, en half Duysternis. 't Ligt Verschafte Ligt aan Israel; ende de Duysternis, beneevelde 't Gezigt der Egiptenaaren, als de Donkerheyd der Nagt.* Waarom moogelijk de LXX Overzetters de Textwoorden aldus Vertaalen; *Daar was Duysternis en Dikke Duysternis, en den Nagt quam aan.* En den Psalmdigter zullende Gods Heerlijkheyd, op diergelijke wijze in de Donkerheyd geopenbaard, Roemen, doet zulx onder deeze bewoording; *Duysternisse zette hy tot zijn Verberging, Rond-om hem was zijne Tente;* * *Duysterheyd der Wateren, Dikke Wolken des Heemels.* Psalm 18: 12. Als dan middelerwijl, de Zon naa den Ondergang haaste, en Israël vast den Oever der Zee genaaderd stond, strekte Moses zijn Staff uyt over de Vlakte der Wateren; en ziet daar, De Godt van Israël, doed strax een zoo harden Stooker uyt het * Oosten op-waajen, Dat de Wateren der Schelf-Zee, uyt haaren Inham, welke de Woestijnen ETAM en SUR bespoelden, als van-voor Israëls Aangezigte ter Regterhand Weg-vlooden; en dien gantzen Nagt door, zoo driftig naa de Groote Zee-boezem wierden Opgejaagt; Datter een droogen Voetpadt in 't Herte des Afgronds, ter Ontkoominge voor gants Israël wierd Opgeruymd. Exod. 14: 21. welke Daad, de H. Schrift, hier en elders, *Een Klieven der Zee* noemd. Vergelijkt alleen. Psalm 78: 13. en 106: 9. doch de naader Verklaaringen zullen wy strax door een Bedenking afdoen; en daar toe bezien, wat'er de Joden nu en dan van Gedroomd hebben. En alhoewel onze, en de meeste Overzetters, als ook Arias Montanus, hier *Een Sterken Oosten-Wind* vertaalen, zoo meenen nochtans zommige, die op de Strekking der Roode Zee agt-genoomen hebben; Dat dit *Een Noord-Oosten* Wind geweest is, 't geen we strax naader zullen aanwijzen. Doch de Gemeene Latijnze Bybel, rept van Oost noch Noord, maar heeft alleen *Een Sterk-Droogenden Wind* gezet: En in diervoegen hebben eenige Overzetters, Jer. 19: 17. en Ezech. 17. *Een Brandende Wind* vertaald; dewijl die *Zeer Droogende* is. Doch hoe verre zy daar in de Waarheyd treffen; het blijkt uyt de Werk-Daad, Dat deeze Wind, van een diergelijk Vermoogen was; want *Zy maakte de Zee Drooge.* Doende naamelijk de Wateren naa de Ruyme Kolk en afgeleegen Stranden, Opswellen, door 't Geblaas, Dat d' Oppervlakte der Zee aan deezen Oord, zoo dapper Perste. Zulx d' H. Historie daar van zeer-wel ter snè zeyd; *Dat Godt de Zee deede te Rugge gaan.* Want gelijk de gantze Boezem der Roode Zee, door de

Onzeekerheyd van Josefus verhaal aangaande Moses Gebed staande voor de Zee. Exod. 14: 19.

* Of *Vertrok.*

't Leger Israëls door de Wolke Gods van de Egiptenaaren afgescheyden.

* Verstaat *Waterige Wolken.*

* Uyt den *Noord-Oosten.* Godt besteld een Wind die de Roode Zee voor een gedeelte droog maakt.

De Boodem der Roode Zee hoe voor een gedeelte droog gemaakt.

de enge Straat Babelmandel uyt d'Arabize Golf word volgestort; en dat groot Vak van omtrent 300 of 350 Mijlen ter lengte, onmoogelijk binnen korten Tijd, als Farao thans te-beurt viel, door een Ebbe, zoodaanig van Water is konnen ontbloot worden, Dat den Boodem geheel wierd Uytgeleedigd; Verstaatmen zoo wel uyt de Beschouwing der Zaake, als de Getuygenis der H. Schrift, Dat de Zee noodwendig uyt deezen Inham, naa de Middel-ruymte, en verre voorby Mekka, Daphar, Zibith en de Stranden omtrent Mokka, opgeswollen zijn; En alzoo van den Egiptischen Inham by ETAM, is *Teruggegegaan;* 't geen onze Overzetters, een *Weg-gaan der Zee* noemen. Konnende meede de Engte van Babelmandel, op verre naa (in weerwil van de perssing der geduurige Vloed met welk d'Arabize Golf voorby schiet,) zoo veel Water als 't Roode Meyr binnen zijn Oevers besluyt, in een Korte Nagt van weynig Uuren, tot de groote Zee niet uyt-laaten; En strax daar naa door een Vloed, weederom zoo schielijk instorten, Dat Farao daar van tessens beloopen, en met zijn gantze Magt, zonder Ontkooming Verzuypen moest. En wy hebben ook niet te Kaarig willen zijn, om het Roode Meyr, zoo als het thans aan al zijn Oevers, Eylanden en Inhammen, op 't naast bekend is, hier in een Print-Tafereel by te voegen; op datmen 't zelve tot deeze Verklaaring en 't geen wy'er terstond noch meer toe zeggen zullen, zou konnen te raade neemen. Maar gelijk wy uyt de H. Schrift geleerd worden, Dat *Een Geweldigen Oosten Wind*, niet zelden voorkomd, om de Goddelijke Gramschap te beteekenen; als Jerem. 18: 17. Ezech. 19: 12. Psalm 48: 8. Hab. 3: 8. Psal. 106: 9. (*Hy bestrafte de Zee, en hy Droog deze op.*) Alzoo meenen wy nu alreede te konnen verstaan, waar toe Godt deezen *Sterken Wind* beschikte. Want de Goddelijke Voorzienigheyd, voorhebbende geen Miraakel buyten Nood te doen; scheen het droogmaaken der Zee, zonder Wonderdaad in de Natuure te doen, zelfs door geen Ebbe en Vloed te konnen geschieden: Gelijk we strax naader toonen zullen: Doch zulx kon door een Geweldige Wind gedaan worden, gelijk het blijkt. Daar-en booven, is deeze Wind byzonder dienstig geweest, om Farao te Verschalken; op dat hy, die reeds Verstokt genoeg was, om Israël zelfs met het Uyterste Gevaar te Vervolgen, maar des te onbeschroomder met zijn Krijgsmagt van den Oever stappen, en Israël tot zijn eygen Verderf, zelfs te midden van de Diepte der Zee, Naajaagende; het Gevaar ten minsten zoo lang aan een zy zou zetten, als dien Wind heevig aanwaayde. Want men schijnd niet te moeten twijffelen, Dat indien de Zee, zonder tussenkoomend Middel van een Wind, droog geloopen had, Farao voorzeeker niet van de Wal gewild; maar ligt zou gedagt hebben; Dat dit weederom Gods Hand was, dien hy nu reeds zoo vaak Geproefd had. Doch nu heeft hy gemeend, Dat deeze Wind dus toevallig waajende, zoo goed voor hem als voor Israël was. *Hier in*, zeyd Josefus, *Waaren d'Egiptenaars Jammerlijk bedroogen, Dat ze meenden, Dat ook deeze Weg voor hen Geopend wierd.* Doch de Goddelijke Voetstappen en wierden van Farao niet gekend; *Om dat des Heeren Weg in de Wateren was.* Psalm 77: 20. Waar toe dan ook moogelijk veel geholpen heeft; Dat Farao door de Vogtige Neevel der Wolke, en d'aankoomende Nagt, Belemmerd geworden is, de gesteldheyd der Opgeperste Zee, nauwkeurig naa-te spooren; en alzoo niet geweeten heeft, Dat het Water naa de wijde Middelboezem, en elders teegens de Steyle Klippen en Strandewaard-opgeswollen stond; Dat de Midde-grond van deezen Inham, aan een hooger Midde-riff droog geraakende, de Oevers elders bezijden, in haar Diepe Kreeken vol-stonden. 't Geen de H. Schrift, onzes-agtens, zoo uytdrukt; Dat de Wateren aan Israël, *Een Muur waaren, ter Regter en ter Slinker-hand*, Exod. 14: 22. Zoo dat de Droogte te Midden was; en Moses daarom ook in zijn Danklied, Zingd; *De Afgronden zijn Stijf geworden in 't * Herte der Zee.* Exod. 15: 8. En Psalm 66: 5, 6. *Komd en ziet de Werken des Heeren; hy is Vreeslijk in zijn Doen, teegen de Kinderen der Menschen Hy veranderd de Zee in Droog-Land.* En zeeker als wy terstond uyt de Beschrijving

Noord-Oosten Wind hoe een Teeken van Gods Gramschap.

Roode Zee kon door geen Ebbe en Vloed, schielijk leeg, en vol loopen.

Farao misleyd.

En zeldzaam in zijn beleyd verbijsterd.

Israëliten in haar Doortogt van beyzijden, met Water beschermd.

* Dat is, *in 't Midden der Zee.*

ving der Roode Zee, en de Reeden Sap. 19: 7. verneemen, Dat haaren Boodem, op zommige plaatzen, met Zand-banken bestooven leyd; en andere deelen weederom met Groen Mos en Zee-Wyer bewassen is, gelijkze ook een groot deel Koraal-Boomen voortbrengd; magmen niet onbedenklijk Gelooven, Dat Israël hier ter plaatze Een Riff of verheeven Rug, te midden van deezen Inham gevonden heeft, die zoo veel eerder, dan de grootste Diepte der Zee is droog geraakt. Dewijl bekend is, Dat de Zeegrond over al haare Kolken, Groeven en Afgronden heeft; gelijk Herbinus, Kircherus en Burnet, met al de Zee-Atlassen en Paskaarten aanwijzen, en door de Verscheyde ervaaren Ankergronden, bestendigd word. Want dat misschien den Boodem van deezen Inham, veel-meer dan wel elders met Wyer en Zee-Gras is bezet geweest, zal misschien de Reeden zijn, Dat dezelve met eenig onderscheyd, *De Schelfzee* genoemd word. Psalm 106: 7. *Zy waaren Weederspannig aan de Zee, by de Schelfzee.* Die ook *Gras-Zee, Kruyd-Zee*, en *Biezen-Meyr* genoemd word. Doch van den Apostel die de LXX Overzetters volgd, *De Roode-Zee* geheeten Hebr. 11: 29. Invoegen de *Schelf-Zee*, niet onbedenklijk een byzonderen Naam van deezen Inham schijnd te zijn, langs welk Israël, als op een Droog Land, ontkoomen is. Maar gelijk Moses deeze geheele Werkdaad aan *Een Sterke Oosten-Wind* toeschrijft; en bekend is, Dat de Roode Zee 't meest Zuyd en Noord gestrekt leyd, heeft zulx al meede aan de Bybel-Vitters geleegentheyd verschaft, om te zeggen, Dat zulken Wind onmoogelijk geweest is, het Water vanden Inham der Roode Zee, alwaar Israëls Doortogt viel, af-te jaagen, en naar 't hoog Egipten en d'Arabize Oevers op-te zetten: En datmen derhalven het Droog-maaken van de Zee; of door een klieven der Wateren, te midden en dwars-over verklaaren moet (zoo dat de Wind, teegen Natuur, een Gat in 't Water maakte, van de Egiptize Oever, tot aan de Oostelijke Strand van Arabien; 't geen veele onwaarschijnelijk agten, om dat de Daad een Werk van de Wind gesteld word,) of dat'er een Onverstaanelijkheyd, of Mislag in de H. Text leyd. Doch al die swaarigheyd schijnd ons niet swaar om te vertillen, alswe aanmerken, Dat de H. Schrijvers, veel-meer gewoon zijn, (wanneerze van de Heemel-streeken gewag maaken,) alleen de *Vier Hoofd-Winden;* Dat is, Oost, West, Zuyd en Noord te noemen; (als te zien is, Gen. 13: 14. en 28: 14. en ontallijke plaatzen;) Als dat zy de By-streeken of Deel-Winden, naa de Wijs der Zeevaarende aanteekenen; die het Kompas of *Streek-Wijzer*, in XXXII Streek-Winden verdeelen; en alzoo in haar Gang-Streekzetting, niet zelden, van *Noord-Oost; Noord-Noord-Oost*, en *Noord-Oosten ten Oosten; Zuyd-Oost* en *Zuyd-Zuyd-Oost* &c. gewag maaken. 't Geen ons de Vrijheyd geeft, om in 't geval van Israëls Doorgang, te zeggen; Dat de *Sterke* of *Geweldige Ooste-Wind*, die de Wateren der Roode Zee, van den Oever der Woestijne Etam Afjoeg, een *Noord-Oosten Wind* geweest zy: En wy twijffelen niet, of elk die de Strekking van deeze Zee, beschouwd, zal ligt ontwaar worden, Dat dusken Wind daar toe zeer dienstig was. En gelijk we zien dat de *Ooste-Wind*, wanneer hy Geweldig Waayd, een *Droogende* en *Verzengende Kragt* toegeschreeven word, Gen. 41: 6, 23, 27. En de *Noorde-Wind den Reegen verdrijft*, Prov. 25: 23. Alzoo isser niets bekender, als dat de *Noord-Ooste Wind*, die Werkdaad het meest eygen heeft: En wy daarom in 't Teegendeel gewoon zijn te zeggen, *Zuyd-West, is 't regte Reegen-Nest.* En derhalven heeft dan Moses, deeze Wind, ten opzigt van haar Gewrogt, zeer bequaam, *Een Sterken Oosten-Wind* genoemd: En dewijl hy in 't weeder keeren der Wateren, van geen andere Wind en rept; zal het ongetwijffeld weederom een *Oosten-Wind* geweest zijn; te weeten, een Wind, die Geweldig uyt den *Zuyd-Oosten* Waayde; gelijk Meer-maal gebeurd, Dat in een Vliegende Storm, de Wind onder Tussen-poozen van Dwerrel-Winden, van Streek veranderd, en egter even heftig aanhoud. 't Geen dan hier van genoeg is.

Grondige Kennis der Roode Zee, geeft groot Ligt aan Israëls Doorgang.

Als de Wind dan een Padt in 't midden der Zee had opgeruymd, is geheel Israël

Israël gaat op het

Drooge tot in de Diepte der Zee.

En hoe haar het Water ter Regter en Slinker-Hand ftond.

Exod. 6: 12, 25, 26. en 19:17. Pfalm 77: 21.

Ifraël zoodaanig daar In-gegaan, Datze geenzinds van ter-Zijden, Jaa zelfs niet van Agteren, daar de Wolk haar den gantzen Nagt Befchutte, konden Befprongen worden. Want zy hadden in 't begin van haaren Ingang, d'opgefwolle Wateren aan de regte Zijde; en ftrax in haar Swenken naa de Oevers van Etam, de diepe Kreeken, die neevens het Drooge Riff langs welkze heenen gingen, ter Regter en ter Slinker-Hand vol Water ftonden: En elk verftaat ligt, Dat het in dusken Zee, die op zommige plaatzen 25 op andere 50 Vademen Waters vind, heel niet noodig was, Dat haar gantze Kolk uytgeleedigt wierd, om door 't weederkeeren der Vloed, Farao t'Overftolpen. Doch dat de Joden, in *Pirke Eliezer*, en in de *Targum* van Jerufalem, dit *Klieven der Zee*, uyt Pfalm 106: 9. zoo verklaaren, Dat'er Twaalf verfcheyde Paaden, tuffen de Wateren der Zee waaren, naa de XII Stammen Ifraëls, en tuffen elken Padt, Kijk-Venfters, door welke de Stammen malkanderen Zaagen Voort-Reyzen, zijn loutere Verdigtzelen; gelijk ook al 't geênze van X byzondere Mirakelen vertellen, die Godt in de Roode Zee gedaan heeft. Jofefus, die alzinds voorgeeft, de Hebreeuwfe Zaaken te verhaalen, zoo als hyze in de H. Boeken gevonden heeft; heeft hier weederom yets van 't zijne by-gedaan; Dat evenwel niet zonder waarfchijnelijkheyd blijft; indien men 't flegts een weynig van zijn Joods Omhangzel ontfwagteld. Hy dan zeyd van Ifraëls Togt door de Zee, aldus: *Als Mofes aan het weg-wijken der Zee, bemerkte, Dat de Goddelijke Hulpe hier teegenwoordig was; is hy zelve d'Eerfte geweeft, die van den Oever naa de Leegte ftapte, en Ifraël voorging, vermaanende 't Volk Kloekmoedig te volgen; gelijkze deeden.* Dit zeyd Flavius; en wy merkender op aan; Dat Mofes immers al-te vooren hier van genoeg verzeekerd was; en ook alleen in dat vertrouwen, zijn Wonder-Staff over de Zee heeft uytgeftrekt; zoo dat hy aan Gods Gebod gehoorzaamde, en te-gelijk Geloofde, eer hy 't Gewrogt der Goddelijke toezegging, met Lichaamelijke Oogen zag. En ook heeft de reft die hem volgde, den Roem des Apoftels fchijnen te verdienen; als hy zeyd; *Datze door het Geloove zijn door de Zee gegaan op het Drooge.* Hebr. 11: 29. Dat is ten minften veele van haar, om welker wille ook d'andere bewaard zijn. Het welke haaren *Doop in Mofe*, genoemd word. 1 Kor. 10: 2. waar van terftond. Maar naadien Mofes en Aaron geroepen waaren, om de Kinderen Ifraëls door haare Hand uyt Egipten te Voeren; wat Wonder zou het zijn te Giffen, Dat Mofes en zijn Broeder, in deeze Togt, als Dappere Leyds-Mannen zijn voor-uyt geftapt? Doch gelijk de Pfalm-Dichter onder andere Lof-Spraaken, ook aan het agterwaards gaan der Zee gedenkt, en die Daad, in zeer Hoogdraavende Woorden Roemd, als hy zeyd; *O Zee, wat was U dat Gy Vlood!* Pfalm 114: 5. *De Wateren Zaagen U ô Godt! De Wateren Zaagen U; zy Beefden: Ook wierd den Afgrond Beroerd.* Pfalm 77: 17. Heeft het zommigen een al-te zooberen Getuygenis gefcheenen, die Jofefus voor de Geloofbaarheyd van Ifraëls Doorgang door de Zee, byhaald, wanneer hy zeyd; Dat ook de Pamphilize Zee, voor de Macedoniers geweeken is, doe daar geen anderen Weg voor Alexander de Groot open was; dewijl Godt befllooten had, door zijn toedoen, het Rijk der Perzen te flooopen; gelijkze alle getuygen, *Zeyd Hy*, die de Groote Daaden van dien Koning befchreeven hebben. Maar naadien Flavius ftrax daar by doed; *Dat elk hier van Gelooven mag, wat hem goed-dunkt;* en egter de Goddelijke Voorzienigheyd aanmerkt, door Natuurlijke Middelen haar Uytgang te bezorgen, fchijnd zijn Bewijs niet heel zonder Grond te zijn, teegens die, welke altijd toeleggen om het Pit der Joodze Zaaken buyten Geloof te ftellen. Wy voor ons deel, giffen, Dat men der tot optelling van diergelijke Wonderen, niet onvoegzaam byvoegen mag, de Doorgang door de Jordaane, Jofua 3: 15, 16. en daar naa, het afleyden van den Eufrat, door de Koning Cyrus om Babel inteneemen, en zijn Volk uyt de Gevangenis te Verloffen. Jer. 50: 38. &c. Doch Xerxes vond geen al-zulken gebaanden Weg, als hy met Een Leger-fleep van

Zee-

Zeeventien Honderd-Duyzend Voet-Knegten, en Tachentig Duyzend Paarden, den Hellespont, tussen Troojen en Tracien, Dat is, uyt Asien in Europa, den Grieken bestooken wilde; maar op 't nauwst, Twee Schip-Bruggen, over een Mijl Waters deed Slaan, en Een Overtogt van Zeeven Daagen en Nagten waagen moest, en daar naar noch met Schande voor den Oversten Themistokles Vlugten: 't Geên ons in Israëls schielijke Doorgang kan te-Nutte koomen daar aan te gedenken.

Als nu de Kinderen Israëls geheel-en-al waaren ingegaan, en vast haaren Weg op het Drooge door de Zee Spoeden; is haar de Bruske Farao met al zijne Waagenen en Ruyteren, noch voor het aanbreeken van de Daageraad, tot het midden der Zee naa-gestapt. Exod. 14:23. Die zoo haast niet van de Wal in de Diepte waaren afgezakt, of de Godt der Hebreën Sloeg in dezelve Morgen-Waake, (wanneer de Nagt haar laatste Deel vervulde;) zoo Verbolgen Oog uyt de Wolk-en-Vyer-Kolom, op het Leger der Egiptenaaren needer, Dat alles van Schrik en Vreeze de Moed in de Schoenen zonk, en elk om s'eerst meer dan Werk genoeg vond, om voor zulk-een bijster Onweêr, als 'er in dit Oogenblik Opstak, Lijf-en Leeven te bergen. Want de Dikke Wolken gooten strax niet dan Water uyt; en den Heemel Kraakte van Donder-Stemmen, en stond Slag op Slag als in ligten Brand van den Blixem, die vast uyt alle Hoeken zoo digten Reegen van Vyerige Lansçyen onder Faraôs Ruyteren schoot, Dat elk Waagen-Man van angst de Teugel-Reep ontglipte, en te-gelijk haare Paarden, onder een Verschriklijk Swoegen en Gesnuyf, Ontstrengeld en door elkander Verward, tot beyder Verderf aan 't Hollen geraakten. De Gewaapende Vegters hier door ook by Hoopen uyt de hooge Waagen-Zeetels Geschokt, en tussen de Snorren-de Raaders Gekneld, Geplet en jammerlijk Verscheurd; Gonsden ten laatsten de Half Ontklampte Strijd-Waagens zelf, elkanderen op 't Lijf dat het Kraakte, of wierden aan duygen Gebonst; terwijl veel andere aan hun Wiel-Assen Geknakt, of Ontraaderd, naauwlijx dan al Hinkende voort konden; of in de Wyeling van d'omgeroerde Grond der Zee, wierden ingewikkeld; daarze heel-en half Bedolven geraakten. Maar als 't nu den Egiptenaaren dus alles teegen-liep, en zy wel zaagen dat'er niets ontbrak, Dat hen de Goddelijke Gramschap naader uytdrukken kon, stond Farao van zijn voorneemen af, en wilde 't Spèl, door een Schandelijke Vlugt den Hebreën Gewonnen geeven: *Want*, zeyde hy, JEHOVAH *de Godt des Heemels, Strijd voor Israël*: Zoo spreekt Farao, en zoo spreeken al d'Egiptenaars haare Makkers toe; die vast met Besturve Lippen, en ingevalle Oogen om-zaagen, hoe'er best weêr een Voet op 't Land te krijgen waar. Als dan het Vlugten by hen vast-stond, en elk het naa-Strand toe meende te zetten, krijgt de Groote Leyds-Man Moses aan den Morgenstond Bevel, zijn Staff agter zig-om over de Zee te Swenken, gelijk hy deed; en ziet Daar, daar Barst flux een Storm-Wind uyt een anderen Hoek los, en braaveerd met zoo Schrikkelijken Gedruys over de Vlakte der Zee, (daarze als voor een Oogenblik met een opgeswollen Rugg, op haar luymen geleegen had, om deeze kans aan Farao te waagen;) Dat de Wateren uyt haare Schuyl-hoeken Los-gebrooken, zoo bijster aan 't schommelen geraaken, als ofze teffens en in Eenen Swalp, tot haar uytgeleedigden Boezem wilden weederkeeren. De Vloed aldus onteugeld, Spoeldze Waagens en Ruyteren ginder-heenen, of Smaktze in meenigte overhoop, of Verstrooytze Ontklampt en Ontraaderd hier en daar van malkanderen; daarze met Man en Paard worden Onder-gedompeld. Ook Brand het driftig Vogt, ginds en herwaards zoo heftig op de harde Klippen, Dat de raazende Golven met Bogten en Draay-Kringen van haare norsse Schoften af, naa de ruymte Gestooten, d'Egiptenaars by heele Troepen, als van een Swelg-Kuyl worden ingeslurpt; of in een weeder-kaats teegens de harde Banken aankletzen, Datze nooyt het Hoofd weêr op-en beuren. En of schoon zommige elders voor een Oogenblik op den Rug van een Droog Riff, noch wat bleeven marren,

Farao volgt Israël met al zijn Waagens en Ruyteren naa in de Diepte der Zee.

En word van een Onweeder Beloopen en Verschrikt.

Exod. 14: 24, 25.

Faraôs Waagenen Verstrooyd en Verbrooken.

Zoekt te Vlugten.

Word van de Zee overstulpt, en komd om-den Hals.

en zoo met andere Spiets-Broeders, van een Hoog-opgetaste Waagenburg, Aanschouwers van hun Makkers Ongeval waaren, die vast by Duyzenden 't Hoofd onderhaalden, zaagenze doch niet dan de Dood voor Oogen, en een volle Zee op haar af koomen, die'er strax de Voet ligten, en eens-klaps naa den Afgrond sleepen zou. Want alzoo moest Farao met al zijne Waagenen en Ruyteren, in de Diepte der Zee Vergaan, en zulk-een Lot moest hem te-beurt vallen; op dat van heel dat Magtig Groot Heyr-Leger, *In Eeuwigheyd*, geen Leevendige Ziele meer van Israël gezien wierd; gelijk Moses dit Volk voorspelde, doe hy haar heel-besweeken Geloove, door toezegging van *Het Heyl des Heeren*, zoo Dapperlijk Onderschraagde; Exod. 14:14,15. 'tGeen dan de H. Histori-Schrijver noopte, deeze algemeene Neerlaag niet zonder naauwkeurigheyd aan-te Teekenen, als hy zeyd; Dat wanneer de Wateren weederkeerden; Het gantze Leger van Farao zoodaanig bedekt wierd, *Dat'er niet* Een-Eenigen *van over-bleef*. Exod. 14:28. Zulx het Oordeel over d'Egiptenaaren Uytgevoerd, te-gelijk ook het Spreek-woord (welk het *Een Quaade Krijg* noemd, *Daar het Al blijft*) als door een Eeuwige Getuygenis in Farao heeft willen Grondvesten. En niet alleen dit, maar zulk-een Lijkstaatzie en Uytvaard in de Zee, daarze alle Verdronken, quam hen ook door een Regtveerdige Vergelding toe, die de Mannelijke Kinderen der Hebreën, in de Riviere Verdronken, en aan de holle Kaaken der Verslindende Water-Draaken, Dat is, aan den Leviathan en den Behemoth ten Prooye gegeeven hadden. Waar van nu de Israëliten hun Leed wel dapper Gewrooken zaagen, zoo draa zy langs het Drooge Padt, weeder te Lande geraakt, de Doode Lijken der Egiptenaaren, aan den Oever der Zee, by meenigten vonden Aangespoeld. Als doe hebbenze eerst te-regt verstaan, in wat Zin Moses haar gezeyd had; Datze van d'Egiptenaars, die haar voor BAAL-ZEPHON Verschrikten; *In Eeuwigheyd niet Eenen meer zouden Leevendig zien*: Want nu zaagen zyze Dood; en te-gelijk *De Groote Hand* met welke Godt haar Verlost had: Zoo datze *Den Heere Vreesden; en Geloofden in Godt, ende in Mose zijnen Knegt*. Exod. 14:31. Dat is, zy Geloofden in het Woord, Dat Moses haar leerde van Godt; gelijk de Kaldeëze Uytbreyder heel fraay verklaard; *Zy Geloofden in het Woord des Heeren, ende in de Profeetie van Moses zijnen Knegt*. Waar toe hy dan ook met de Gaave van Wonderen Gezalfd was. Exod. 4:5,8. en Goddelijke Aanspraaken had. Exod. 19:9. &c. Op dat het Volk hem leerde kennen Getrouw te zijn, zoo in 't geen welk hy reeds Gesprooken had; als het welk hy noch spreeken zou. En in deezen Zin is ook het Volk Israëls in Mose *Gedoopt in de Wolke en in de Zee*. 1 Kor. 10:2. Want zy zijn weegens den Doorgang van de Zee, verpligt geworden om Moses Leere, als een Dienstknegt des Heeren, (welkers Heerlijkheyd in de Wolke teegenwoordig was;) en als de Middelaar des O. Verbonds aan-te neemen: Vergelijkt de Speelinge des Apostels, Gal. 3:27. Onder-en-tussen doet'er Josefus by, Dat wanneer Moses naa het bedaaren des Onweeders, aan den laater Morgen zag, Dat ook de Watergolven hem gunstig waaren, en de Waapenen der Egiptenaaren, haare Schilden, Spiessen, Swaarden, Boogen en gelaade Pijl-Kookers, in* overvloed Strandewaard aanspoelden; Hy de Goddelijke Voorzienigheyd geenzinds Verzuymde; maar al deeze Waapen-Tuygen zuynig doen Opvissen, en aan de Kloekste Manschap heeft uytgedeeld; Op dat Israël van nu voortaan, niet meer Ongewaapend heenen ging. En alhoewel de H. Schrift hier van swijgd, mag men 't nogtans waarschijnelijk houden, en voor een Middel opneemen, door welk d'Hebreën aan Waapenen geraakt zijn: Dewijl men niet en leest datze met eenige Waapenen uyt Egipten gegaan zijn; en haar op het PASCHA, alleen belast was, naa de Oude Wijs, Staaven of Wandelstokken in de Hand te neemen. En gelijk dit voorzeeker een Opmerkelijk Voorval onder Israël was, Noopte d'Ongemeenheyd deezer Historie, ons zoo veel te meer, d'Aandagt van onzen Leezer hier door een Print-verbeelding te onderschraagen, en het Denkbeeld van die Doorlugtige

Farao met al de Zijne in de Roode Zee Verdronken.

Israël ziet de Doode Lichaamen aan den Oever der Zee Gespoeld.

Exod. 14: 14,30.

2Kron, 20: 20.

* Want daar hadden in Faraos Leger 50 Duyzend Ruyters en Twee Honderd Duyzend Schild-Draagers geweest, behalven de Waage-Menners. d'Israëliten met den Beuyt der Waapenen Verrijkt, die Moses onder haar uytdeeld.

ge gefchiedenis, Oogzienelijk te ontwerpen; Naadien wy niet en weeten, Dat het den Konftenaaren ooyt in 't Zin gekoomen is, 't zelve onder de Verbeeldingen der Bybelze Hiftorien, een Plaatsjen in-te ruymen. En wy twijffelen niet, of een Verftandig Befchouwer bemerkt daar in zeer wel, hoedaanig het Ifraëlitize Volk aan deezen Inham der Zee, naa haaren ingang tot de Diepte, de Linkerhand-om gefwenkt, aan het Voorbogt van de Woeftijne Etam, weeder te Land gekoomen; de Doode Lijken der Egiptenaaren, beneffens veel van haare Waagenen, Ruyter-Paarden, Keemelen en meenigte Krijgs-Waapenen aan den vroegen Morgen vinden aangefpoeld; die zy hier uyt Moses Bevel wel noeft Opviffen; aan Land brengen, en dien Roof aan de Ongewaapende Manfchap uytdeelen; en de reft zig op verfcheyde-wijs te-nutte maaken. Terwijlen ook Miriam verzeld met de Reyën uyt de Vrouwfchap, het Dank-Lied van Mofes met Trommel-klank en Fleuyten helpt onderfteunen: Zonder dat wy noodig hebben ons Print-Tafereel, verder in 't byzonder te verklaaren.

In wat Tijd des Weerelds, Ifraël uyt Egipten en door de Roode Zee gegaan is; is te vooren in onze Tijd-Tafel der Egiptize Koningen, die zeederd Jakobs Inwooning het Rijkfpoor volgden, aangeweezen; en gezien, Dat Farao Amenophis, in 't Jaar der Scheppinge 2513. in de Zee Verdronken is; naa dat hy Ifraël 19 Jaar en 6 Maanden, Strengelijk gedrukt had; gelijk de vermaarde Tijd-Reekenaar Ufferius, uyt Manethon en d'Oudfte Jaar-Boeken heeft te-regt gebragt. Alhoewel daar ook van Tijd tot Tijd, geen Heydenze Schrijvers ontbrooken hebben, die veele Lafteringen teegens de Glorieuze Uytgang van dit Volk hebben uytgebraakt; en welke Flavius Jofefus daarom ook in zijn Boek teegens Appion, Dapperlijk is te-keer gegaan: Beweerende uyt derzelver onderling Verfchil, en Twee-Strijd; Datze het Liegen, of heel-geen kennis van de Hebreeuwfe Zaaken hebben. Zy-Lieden, zeyd hy, die niet eens en weeten, waar haaren Grooten Homerus, of Pythagoras, die noch laater was, Gebooren waaren, onderneemen te vergeefs, van Mofes die lang voor hun Leeftijd bloeyde, heel naauwkeurig berigt te doen. En daar op haar lieder Tijd-Beftek ter Hand neemende, toond hy klaar, Dat de Eeuwe in welk Appion zeyd, Dat Mofes de Melaatze, Kreupele en Blinde heeft uytgevoerd, geheel Verfchillig is van het Tijd-Punt, dat Manethon, Lyfimachus, met Molon en andere opgeeven: Terwijl Appion door zijn bewijs, zijn eygen Schande opfchuymd. Want naadien hy in dit Onderzoek voorzeeker de Gedenk-Schriften der Feniciers had moeten Gelooven, in welk de Koning Hiram, meer dan 15 Jaar Ouder als Karthago gefteld word; en dien Koning een Vriend van Salomon geweeft is, welke ruym 612 Jaaren naa Ifraëls Uygang Bloeyde; zoo heeft hy te-bijfter quaalijk den Uytgang, in 't Eerfte Jaar van de Zeevende Olympiade gefteld; als wanneer de Penen Karthago Bouwden. Dit zeyd Jofefus teegens Appion de Letter-Man.

Tijd-Punt van Ifraëls Doorgang teegens de Lafteringen der Heydenen vaftgefteld.

1 Kon. 5.

Maar niet-teegen-ftaande 't gemeen gevoelen der Uytleggers gewild heeft, Dat de Kinderen Ifraëls deeze Togt zoodaanig door de Roode Zee gedaan hebben, Dat zy dezelve zijn dwars Doorgegaan; Dat is, van den Oever der Woeftijne ETAM, tot aan die daar regt-teegen-over geleegene Boord van Arabien, welke teegens de Woeftijne ZUR aanftoot; hebben zommige opmerkende Verftanden, niet alleen uyt naauwkeurige waarneeming van de geleegentheyd der ruymte, alwaar Ifraël in diervoegen zou door de Zee gegaan zijn, maar ook uyt het omftandig Verhaal der H. Hiftorie, verfcheyde Reedenen bedagt, die ons waarfchijnelijk doen Gelooven, Datze de Zee-Boezem, niet dwars Doorgegaan, maar alleen een Stuk-weegs naa de Middel-Diepte afgezakt zijnde, van daar de Linker-Hand-om gefwenkt, en alzoo in maniere van een halve Kring, weederom naa dezelve Zijde der Woeftijne ETAM gekeerd zijn; aan welkers Voorbogt zy te vooren Geleegerd waaren, eerze gelaft wierden van daar naa de Zee te keeren. En gelijk daar ook veele Joden gevonden worden, die dat Gevoelen omhelzen, alzoo bekennen wy geeren, Dat'er veele Bedenkingen vallen konnen, die ons het zelve

Op wat wijs Ifraël is door de Roode Zee gegaan.

zelve Waarschijnelijk maaken. Want het zy dat wy met zommige, de Roode Zee aan deezen Inham, omtrent 15. Mijlen wijd gissen, of met andere slegts 6. of 7. Mijlen binnen haar Oevers reekenen; zal het egter niet wel Doenelijk schijnen, Dat zoo grooten hoop Volks, en breeden Omslag van Gepak en Vee, in minder Tijd, dan een gantzen Nagt, zulken Ruymte zou hebben konnen doortrekken; daar het nogtans uyt Vergelijking van Exod. 14: 24. met *Vers.* 21, 22. blijkt, Dat zy zulx in weynig Uuren gedaan hebben. Welke gissing hier door merkelijk ondersteund word, Dat het Volk naa de Doortogt, gezeyd word, in de Woestijne ETAM geweest te zijn Num. 33: 8. naamelijk, daar zy te vooren uyt SUKKOTH waaren aangekoomen, eerze naa PI-HACHIROTH, te rug keerden. Exod. 13: 20. Num. 33: 6. *Zy Verreysden van* SUKKOTH, *en Legerden hen in* ETAM, &c. Maar Etam en konde niet aan beyde zijden der Zee zijn; alhoewel het zommige voor haar Gevoelen bybrengen, en de Strekking deezer Woestijne, Rond-om de Oevers van de geheele Inham der Zee uyt-rekken. Doch wy meenen datze missen, naadien uyt Num. 33:8. blijkt, Datze Drij Daagen lang door de Woestijne ETAM reysden, en naa Vers Water omzogten, tot zy aan de Woestijne SUR koomende, de Bittere Wateren MARA vonden; Exod. 15: 22. Indienmen nu hier by doed, Dat haar aankoomen, uyt de Zee, weederom aan 't begin van ETAM zy geweest, daarze te vooren Gelegerd waaren. Exod. 13:20. zal haar Drij-Daagze Reyze door dezelve Woestijne ETAM, een Spoeden naa deeze Wateren in de Woestijne SUR, te agten zijn, en veel twijffeling Wegneemen. En of schoon yemand Hardnekkig wilde staande houden, Dat de Woestijne SUR en ETAM, dezelve is, of d' een slegts een smalder Benaaming van d' ander; zal het nochtans Vreemd schijnen, Datze hier uyt de Zee opgekoomen, Drij Daagen Reyzen, om aan de Wateren MARA te koomen; die volgens al de Land-Tafels en Getuygenissen der laatere Reysbeschrijvers, heel digt aan den Oever der Zee waaren. En of ons misschien yemand uyt de Bybel-Kaarten wilde Wijs-maaken, Dat zy hooger op- en verre voorby de Stadt SUR, of ZEUS, (naa welk misschien de Woestijne daar om heen, den Naam voerd;) te-Land gekoomen zijn; en alzoo een langen Weg naa de Wateren MARA te rug gekeerd zijn, als de Kaarten vertoonen? Dien zouden we Vraagen, hoeze dan alzoo doende, konnen gezeyd worden Drij Daagen in de Woestijne ETAM Gereysd te hebben; daar MARA reeds booven de Woestijne ZUR geplaatst word; en 't Volk derhalven op haar Aankomst, veel naader aan de Zoete Wateren in ELIM waaren; by-aldienze haaren Weg van de Zee, naa SINAI vervolgd hadden. Terwijl het ook niet bedenklijk is, Datze Moses zonder Last, van de Weg afgeleyd; Dat is teegen de Voorgestelde Reys naa den Berg SINAI, te-rug zou doen keeren hebben. Doch die lust heeft dit naader t'overweegen, bezie ons Reys-Tafereel, daar wy Israëls Aankomst te Lande met een * *Sterretje* afgebaakend hebben, op dat wy dit Reys-Gezelschap wel aan de zelve Zijde van ETAM bragten, maar nochtans van hun Derde Vertoef-plaats, eenigzinds mogten onderscheyden. Welke Woestijne zy dan uyt deeze Voor-Grenze in Drij Daagen, met de Inham der Zee aan de Regterhand, zijn Doorgereyst, tot aan de Wateren MARA, aan de Woestijne ZUR geleegen. Zulx de Israëliten naa den Doorgang, niet aan de Overzijde der Roode Zee, maar aan de Land-zijde van den Inham der Zee geweest zijn, die naa Egipten ziet. En het doet weynig ter zaake dat zommige, door onnoodige bekommering voor de Verkleyning van dit Wonderstuk, hier teegen inbrengen, Dat Josua, die deeze Togt zelfs heeft bygewoond, even zoo van deeze *Doorgang* spreekt, als van de *Doorgang der Jordaane*, Jos. 4:23. naadien Josua in zijn Reeden, niet zoo-zeer ziet op de byzondere wijze van *Doorgaan*, ('t zy regt-uyt en dwars-over, scheuyns, of Stuk-weegs in de lengde; maar op de gelijkheyd van Twee Doorlugtige Wonderen onder Israël voorgevallen. Booven dien isser ook een groot onderscheyd, in bey deeze Doorgangen te bespeuren; want gelijk de Jordaane ter-Tijd van Israëls Doorgang, *Vol was aan*

Israëliten zijn niet van de eene Oever tot de andere de Zee dwers over gegaan.

Waar toe de geleegentheyd der Woestijne ETAM word onderzogt.

aan al haare Oevers Jos. 3: 15. Zoo isse niet als de Roode Zee, door de Wind aan d'een of d'ander kant Opgeswollen en van Water ontbloot; maar op een Zagtvoerige wijze, *In haaren Loop Afgesneeden*, Jos. 3: 13, 15, 16, 17. En is op zulken-wijs naaderhand ook weederom tot haaren Eersten Loop gekeerd: Want zy en had onder een Geweldige Op of Afloop, geenzinds binnen haare Oevers konnen blijven, maar over-al de Akkers en Velden heenen Loopende, zouse Israël zelf niet weynig tot haar Schaade, de Voeten Gespoeld hebben. En alhoewel daar van bey deeze *Doorgangen* niet en staat, Datze *Dwers daar Overgegaan*, of *Doorgegaan* zijn; zoo is nogtans de Overtogt door de Jordaane, uyt Israëls Gewisse Ingang uyt de Velden Moabs in Kanaan, t'eenemaal zeeker; terwijl die door de Roode Zee, uyt d'aangevoerde plaatzen, en veel waarschijnelijke Bedenkingen, zoodaanig weedersprooken word, Dat menze langer niet Dwers door de Zee kan agten geschied te zijn. En wy meenen dat ook de Spreekwijzen; *Zy zijn In-gegaan in 't midden der Zee op het Drooge*, Exod. 14: 22, 23. *En zy gingen over door het midden der Zee naa de Woestijne*, Num. 33: 8. dien Zin ligtelijk dulden konnen. Let ook eens op het zeggen; Exod. 15: 8. Ezech. 28: 2. &c. En daarom, indien Israël Ingegaan zijnde in de Zee, de Linker-Hand Omtrekkende, weeder naa den Oever van ETAM gekeerd is, zijnze veel-meer, *Op het Drooge*, te *midden door de Zee Gegaan*, dan wanneerze regt over-gestooken hadden; want als-dan haddenze slegts een Oogenblik in 't midden der Zee geweest; doch nu heeft haaren Doorgang uyt de Valley, PI-HACHIROTH, bynaa tot aan den Oever der Woestijne ETAM, door het midden der Zee geduurd. Maar naadien Israël geenzinds noodig had, door de Roode Zee te trekken om in Kanaan te geraaken, (Dat niet aan de Overzijde lag, maar uyt Egipten zelf kon Bereyst worden;) mag men voorzeeker vast-stellen, Dat Israël die korter Weg, niet alleen om der Filistijnen wil verlaaten, en door de Zee Gegaan is; maar op dat zy uyt ETAM, derwaards te-rug geroepen zijnde, Farao door een Krijgs-list die Godt haar leerde, agter haar van de Wal lokken, en zoo-verre in Zee, binnen haar Oevers besluyten mogten, Dat een schielijk-opkoomende Vloed haar ligtelijk overstolpen kon. Waar toe haar dan ook de Wolke en donkere Nagt, tot aan den vroegen Morgen, genoegzaam verbijsterde; als wanneer Israël reeds ter Linker-Hand af, was na den Oever gekeerd: Doch van Faraos Ruyteren niet Eenen weeder Leevendig te-Land geraakte. 't Geên hen voorzeeker zoo-veel te-bet aantreffen kon, met Israël langs de Midde-grond der Zee te volgen, dan wanneer beyde Legers elkanderen, Lijn-regt naa d'Overzijde waaren Naagestapt: Want zoo doende, hadden de Agterste niet in 't midden der Zee, noch ook de Voorste in dat Gevaar geweest. Laat'er ook uyt Exod. 14: 27. by aangemerkt zijn; Dat het weederkeerende Water, *Den Egiptenaaren in het Vlugten, is te gemoet gekoomen*, en haar Overstolpt heeft; en 't zal ligt om verstaan zijn, Dat zulx in diervoegen niet en had konnen geschieden, by aldien de Zee, naa 't gemeen gevoelen, in Twee Hoopen, *Over Dwers*, Dat is, van den Egiptizen tot den Arabizen Oever, had over-end gestaan: Want alsdan had haar het Water veel-meer van beyde zijden, als van vooren overvallen. Waar uyt blijkt, Dat de gemeene Latijnze Overzettinge geen onbillijke Zin geeft, wanneerze d'aangehaalde Woorden aldus vertaald; *Doe de Egiptenaaren Vlugteden, zijnze de Wateren in 't gemoet Geloopen*. En stemd derhalven ook zeerwel over-een met de spreekwijze, *Hy deede de Zee Weg-gaan*, of *te-Rugge gaan*, Exod. 14: 21. en daar naa *Vers* 27. *De Zee quam weeder tot haare Kragt*. Gelijk zoo ook Psalm 114: 5. van een *Weg-vlieden der Zee gerept word*. 't Geên alles teegen 't gemeen gevoelen en de Verbeelding der Schilders aanloopt. En in deezervoegen hebbenze ook de Doode Lichaamen der Egiptenaaren, niet aan de Overzijde van Arabien, maar wel aan den Oever van den Inham ontrent ETAM konnen zien; en haare Waapenen Opvissen, die de Zee in haar weederkeeren aldaar had aangespoeld. En zeeker, alsm'er wel op-let 't geen van *De Wind*, en 't *Opswellen-*

Dat Israël de Zee niet Dwers-over, maar Linx-om Doorgegaan is, uyt de H. Schrift beweezen.

ʃwellende der Wateren, Exod. 14:21. en 15:8, 10. &c. gezeyd word; en daar naa, *Dat het hen ter Regter en ter Slinker-Hand, was als een Muur:* Men kan niet anders denken, of Iſraël is zoodaanig te midden van deeze Zee, langs een hoog Riff, Dat met Zee-Gras en Wier bezet was, naa den Oever van ETAM gegaan; Dat het zelve eer dan de reſt der Sleuven en diepe Kreeken, die bezijde laagen; Droog-geloopen zijnde; zy aan bey kanten noch Water genoeg tot haar Beſcherming hadden. Waar uyt af-te neemen is, hoe Dwaalziek de Schilders gemeenlijk deeze Hiſtorie, door Twee hoog-opſtaande Muuren van Water pleegen te verbeelden: Geenzinds agt-geevende op de H. Hiſtorie, die het wegloopen der Zee, aan een Wind; en 't weederkeeren derzelve Wateren, weederom aan een andere Wind-ſtreek toeſchrijft. En het zal moogelijk ook hier van daan gekoomen zijn, Dat de Hebreën, die groote Reeden hadden, aan deeze Zee te gedenken, dit gedeelte JAM-ZUPH, of *Zee met Riet*, of *Wier* genoemd hebben; dewijl zy dezelve onderweeg zoodaanig gevonden hadden. Waarom ook in 't Boek der Wijsheid, van Iſraëls Padt door de Zee, gezeyd word; *Daar te vooren Water ſtond, zag men Droog Land opkoomen, en uyt een ſterke Vloed een Grasdraagend Veld.* Sap. 19:7. En alhoewel moogelijk veele dit gezeg, liever by gelijkenis geſprooken opneemen, worden daar nogtans blijken genoeg van veelerley Zee-Gewaſſen gevonden, die op de Grond van die Zee voortkoomen; welk het ons heel waarſchijnelijk naa de Letter leeren opneemen. Want behalven het Zee-Gras, Zee-latouwe, Zee-Kool, Zee-Mos, Wier, Zee-Eyke, Koraal, en ander Struyk-en Boom-Gewas, Dat de Weſterze en Middelandze Zeën uytleeveren; mag men dit inzonderheyd de Roode Zee toepaſſen; naadien niet alleen d'Hebreeuwſe Naam JAM-ZUPH, Dat is, *Kruyd-Zee*, zulx aanwijſt; maar dat ook Theofraſtus en Plinius, in haare Beſchrijvinge der Zee-Gewaſſen, voornaamelijk aan die der Roode Zee gedenken: Onder welke in 't byzonder het Koraal vermaard blijft; gelijk * Kircherus van deeze Zee al zoo in 't breede ſchrijft. En wy hebben ook al-reeds te vooren uyt Pſalm 106:7. aangemerkt, Dat moogelijk deeze *Kruyd* of *Riet-Zee*, hierom van de groote Zee-Boezem, omtrent de Oevers van 't Gelukkig Arabien, neevens Mekka, Daphar, Zibith en Mokka, met de Naam van *Schelf-Zee*, onderſcheiden word. Zoo dat deeze Zee niet alleen JAM-ZUPH genoemd is, van de Biezen die aan deſſelfs Oevers Wieſſen, als zommige haar van de Joden laaten wijs-maaken; maar voornaamelijk van de Kruyd-Gewaſſen die op de Grond van haar Midde-Boezem gevonden worden. Gelijk wy dan ook elders onder d'Egiptiſe Zaaken hebben aangeweezen, waar van daan deeze Zee, ſchoon haar Water eigentlijk niet Rood en is, den Naam van *Roode Zee*, of *Roode Meyr* bekoomen heeft; en gezien, Dat alhoewel Curtius met andere, die benaaming van den Koning ERYTHRUS, Dat *Rood* beteekend, andere naa dezelve miſſchien met meerder zeekerheid, dezelve zoodaanig van Eſau, of *Edom* hebben genoemd; als die aan deeze Kuſten Gewoond heeft: Van hoedaanigen gevoelen ook Bochartus is. Want EDOM, is zoo veel als ERYTHRUS, of *Rood* te zeggen; en de *Roode Zee*, zoo veel als *Idumeër Meyr*. Van waar de Naakoomelingen Edoms, naa de Middellandze Zee Verhippende, by de Grieken, naa haar voorigen Naam, PHENICIERS of *Roode Mannen* geheeten zijn: En haare Volk-Planting op zeeker Eyland omtrent Spaanjen, is volgens Strabo en Solinus by de Grieken *Erythra* genoemd. Gelijker ook noch een andere Zee, naamelijk de Perſiſe, de Naam van *Roode Zee* voerd; Jaa de d'Oudſte Schrijvers door dien Naam, niet alleen de gantze lange Zee-Boezem, tuſſen Arabien en Afrika verſtaan; noch ook die Inham welke tuſſen Arabien en Perſien geleegen is; maar zelfs ook de groote Indiſe Zee-Golf, die te-gelijk Afriken en Aſien beſpoeld; van 't Voor-Gebergte der Goede Hoop af tot aan geên-zijde de Ganges-Vloed. Doch die Beſchrijving raakt ons niet, wy ſpreeken alleen van die, in welke Farao Verdronken, en Iſraël Behouden is Doorgegaan: Van de Mahumetaanen thans alleen *De Golf van Mekka* genoemd,

2 Sam. 22: 16. &c.

Roode Zee waarom voor een gedeelte de Schelf-Zee of Riet-Zee genoemd.

* Ziet zijn Onder-aardze Weereld 2de Boek Kap. 14. &c.

Roode Zee waar van zoo genoemd.

genoemd, hoewel die Stadt wel 150 Mijlen van deezen Inham afgeleegen is, alwaar den Doorgang voorgevallen is. Onder-en-tussen ziet men nu ook datze Dwaalen, welke om uyt de Spreuke 1 Kor. 10: 2. Israëls Togt door de Zee, tot een Voorbeeld van den Doop te maaken, het Water zelf, zeer graag een Roode Verwe aanvrijven; dewijl zulx zooze meenen, alderbest Kristi Bloed Afschilderd, waar in haar Augustinus is voor-gegaan. Want behalven dat immers Israël, eygentlijk gezeyd, niet door, Dat is, niet in het Water der Zee, maar langs de Waterlooze Grond gegaan is; zoo is al de Roodigheid die dit Water op zommige plaatzen vertoonen mag, alleen het schijnzel van zommige Rosse Bergen, en Roodagtig Zand der Oever-Banken te wijten; Doch het Water zelf is overal Blank als ander Zee-Water: En Bellonius heeft zelfs omtrent de Stadt Suës, naaby den Inham geleegen, die Israël gepasseerd is, geheel geen Roodigheyd vernoomen. 't Geên moogelijk hier van daan komd, Dat volgens 't Verhaal van Don Jan de Kastro, Dat Deel der Roode Zee, alleen tussen SUAQUEN, en de Haaven van COSSIR, ruym Honderd Mijlen weegs, meest met Koraal-Boomen bezet is: Maar dat'er van EL-TOR tot aan SUES, Dat is niet wijd van den Inham daar Israël ingegaan is, geen Roode Koraal-Boomen gevonden worden. Hy zeyd meede dat deezen Inham, doorgaans vry ontsteld is, en dikmaals staat en Zied: 't Geên misschien de Swelg-Kuyl omtrent Suës, daar dit Meyr zig onder door een * Land-Engte van 30 Mijlen in de Middellandze Zee ontlast, veroorzaakt: Gelijk ook daar toe helpen kan het opborrelende Water, Dat zig van over veel Mijlen uyt de Doode Zee, (in welke de Jordaane haar verliest;) door een Onderaardze Doorgang, omtrent El-Tor ontlast; en niet zelden eenige Joden-Lijm met zig voerd, die aldaar word Opgevist. De zelve Schrijver voegter by, Dat inzonderheyd de Noorde Wind, de Vloed hier zomtijds dapper kan opzetten. En gelijk deeze Man de Roode Zee zelfs Bevaaren heeft, zeyd hy, Datze op veele plaatzen Gevaarlijk is, weegens de heymelijke Rotzen en Zand-Banken; als meede dat het Koraal meest op de Ondiepste plaatzen gevonden word, zoo dat de Scheepen te-mets daar op vast-raaken, gelijk hem zelfs gebeurd is. De Diepte der Grond, stellen eenige 25, en op zommige plaatzen 50 Vaademen Diep; en strekt zig dit Meyr in de Lengte uyt, van Suës tot de Engte van Babelmandel, aan de Arabize Golf, tot omtrent 350 Mijlen. Doch zijn Breette is zeer ongelijk, en word aan zommige plaatzen 30, 40 en ook wel 50 Mijlen op zijn Wijdste geschat; zonder dat wy den Inham by Suës daar onder tellen; alwaarze slegt 7, 10, en 15 Mijlen Breed vald: Gelijk meede de Engte van Babelmandel geen 5 Mijlen haalen kan. En zeeker als men op de lange Figuur der Roode Zee, van Suës, of de plaatze van Israëls Doorgang, tot aan de Straat Babelmandel agt geeft, het schijnd dat Jesaias, haar onder een nette speeling niet oneygen *De Tonge* in 't Hebreeuws genoemd heeft; alhoewel onze Overzetters *Inham* Vertaalen; want aldus luyd haare Overzettinge: *Ook zal de Heere*, den Inham *der Zee van Egipten Verbannen, ende hy zal zijne Hand beweegen teegen de Riviere, door de sterkte Zijnes Winds; en hy zal dezelve Slaan* in * Zeeven Stroomen, *en zal maaken, Dat men met Schoenen daar door zal gaan.* Jaa dat ook de Woestijn-woonders omtrent den Inham der Roode Zee, de Geheugenis van Israëls Doortogt aldaar lang behouden hebben; hebben eenige uyt Diodorus Sikulus niet heel twijffelagtig opgestikt. Maar aangaande de speeling des Apostels, daarwe strax van repten; Voorwaar Farao is in de Zee Gedoopt, en Gedood, maar Israël Droog-Voets en zonder Natworden, behouden langs het Drooge der Zee gegaan: Doch den Apostel heeft alleen dit willen aanduyden, Datze zoodaanig *In Mose Gedoopt zijn, in de Wolke en in de Zee*, Datze weegens deezen Doorgang, Verpligt en als Verzeegeld zijn geworden, om Moses als een Dienstknegt Gods te erkennen, en zijne Leere als zoodaanig aan-te neemen. Want in yemands Naam Gedoopt te worden, is zoo veel als tot zijnen Aanhang over-te gaan: En wy zullen terstond hier over eenige naader bedenkingen bybren-

Roode Zee quaalijk van haar Kleur op den Doop gepast.

* ISTHMUS.

Diepte, Breette en Lengde der Roode Zee.

Roode Zee van Jesaias *De Tonge* genoemd. Kap. 11: 15.

* Dat zijn de Uytgangen van de Nijl.

Israël hoedaanig in Moses, in de Wolke en in de Zee Gedoopt.

brengen, die de moeyte wel waardig zijn, Dat menze niet al-te onagtzaam over 't Hoofd ziet.

Onder-en tussen hebben nu en dan geene Verstanden ontbrooken, welk *Het Weg-gaan* en *Weederkeeren der Zee*, de Ebbe en Vloed toeschreeven; welke zoo eenige voorgeeven, in de Roode Zee zeer groot zou zijn: Alhoewel weederom zommige Reyzigers, zulx maar alleen van eenige streeken zeggen. Onder deeze heeft al van Ouds Porfyrius, een dapper Vyand van Joden en Kristenen, gezeyd, Dat Moses door Naauwkeurige Voorkennis van deeze Ebb en Vloed, af-gezien had, op wat Tijd de Zee zou afgeloopen zijn; dien hy Waarneemende, met zijn Volk daar is Doorgegaan. 't Geen niet alleen Onwaarschijnelijk, maar ook Leugenagtig luyd. Want behalven datter geen zoo grooten Ebb-en Vloed in de Roode Zee bekend is, datze een droogen Doorgang voor zoo Magtigen hoop Volks als Moses Voetstappen volgde, verschaffen kon, (waar van wy reeds het teegendeel uyt derzelver verre-afgeleegentheyd van de groote Arabize en Indize Zee hebben beginnen aan-te merken;) isset niet Gelooflijk dat zoo Algemeenen gesteldheyd der Natuure; ook niet aan Farao nogte aan zijne Wijzen, Sterrekijkers en Guychelaars zou bekend geweest zijn; die immers zeer veel met de Zon en Maaneloop en de Water-Godheeden Isis en Kanopus op-hadden; en des weegen alleen aan 't Hof Vermaard waaren? Jaa wie en denkt niet veel-eer, Dat indien hier yets aan was, Zy-lieden, by wien Moses slegts een Leerling in zijn Kindze Opvoeding aan 't Hof was geweest, om in de Wijsheyd der Egiptenaaren Onderweezen te worden; Deeze Daagelijkze, of Maandelijke op-en afloop der Zee, niet veel beeter dan Moses geweeten hebben. En daarom alleen voor een Vuyle Opslobbering van Porfyrius uytbraakzel te agten is, wanneer in 't Leeven van Filopater, Dat Heylschendig Gezang van Faraos Verdrinken in de Zee, zeer onbeslopt en wanschikkelijk weegens zijn Onkunde in de *Gety-Kaaveling*, van nieuws word Uytgegabberd; van zulke die waanen, alleen de Kennis der Waare Wijsbegeerte te betragten: Maar haar zelven veel-eer onwaardig maaken, Dat menze langer onder 't Gezelschap der Burgerlijke zaamenleevinge duld. Daar-en booven kanmen uyt heel het Wijs beleyd van Moses, geenzinds hem die slegtheyd des Verstands toedenken, Dat hy het Volk dat hy Leyde, buyten Nood, in zoo grooten Gevaar zou hebben willen brengen; naadien immers den Weg naa Kanaan, hem veel korter en zeekerder lag, als het hier door de Zee, op gissing van een Onzeeker Water-Getijde te waagen; daar in hem een opkoomende Wind ligt bedriegen kon? Maar nu is ook het verhaal der H. Historie, buyten alle teegenbedenkinge, naa Waarheyd: Wanneer zy *Het Klieven der Zee*, en *het Weg-wijken der Wateren*, &c. aan het bykoomende Hulp-middel van *Een zeer Sterken Wind* toeschrijft; die het Water uyt den Egiptizen Inham, daar Israël passeeren moest, Weg-perste, en tussen de Stranden van den lang-en breeden Middel-boezem, opzette. Indien nu zulx door een Ebbe geschied waar, die meer dan gemeen heftig Afgeloopen had; Voorwaar daar zijn geen Reeden waarom de H. Histori-Schrijver, ook dat niet zoo wel als de Daad der Sterke Ooste-Wind, zoude aangeteekend hebben? En schoon hier beyde Eb en Vloed ook haar Rol gespeeld hebben, egter blijftmen Verpligt, de Waarheyd der geschiede Zaak, de H. Historie toe-te wijzen, die zulx aan de Wind toeschrijft; naadien bekend is, Dat de Winden, Eb en Vloed, Dat is het Vallen en Wassen der Zee-Wateren, niet alleen een zeldzaame Verhaasting of Vertraaging konnen indrukken, maar dezelve ook tot een laager of hooger trap brengen. Want alhoewel het waar is, Dat beyde Eb en Vloed, doorgaans in wat meer dan Twaalf Uuren volbragt worden, waar van aan yeder Zes Uuren besteed word; gebeurd het nogtans, Dat d'een of d'ander door Storm en Onweeder verhaast, of teegengeloopen zijnde, nu in Minder, dan in wat Meerder Tijd, haar beweeging Voleynden. Zoo nogtans, Dat zy beyde de XII Uuren egter volmaaken. Want zoo by Voorbeeld, de Ebbe in de Roode Zee, door een Ongemeen-Serke Wind, binnen

Ebbe en Vloed, kan geen Oorzaak aan Israëls Doorgang der Zee verschaft hebben.

Actor. 7: 22.

Sterke Wind als een Werkende Oorzaak van 't uytleedigen der Roode Zee gesteld.

De Natuur van Ebbe en Vloed onderzogt.

binnen Drij of Vier Uuren, tot een groote Laagte Volvoerd is; zoo heeft de weeder Inkoomende Vloed, agt of neegen Uuren moeten duuren, om de XII Uuren van Eb en Vloed, naa de Orden der Natuure vol te maaken. Welke dan ook noch door een Voordeelige Wind, ongemeen sterk uyt d'Arabize Golf ingejaagt zijnde, Tijd en Water genoeg heeft moeten aanbrengen, om Farao te Verzuypen. En daarom zijn dit slegts noodelooze Praatjes die enkel Bedagt schijnen, om 't Goddelijk Wonderstuk, dat zoodaanig Voordagtelijk aan de Zee getoond is, Dat het nergens in de Natuure zijn Weergaa vind, te verdonkeren. Doch wy voor ons deel, konnen geenzinds Denken, noch om veele Reedenen Gelooven, Dat in de Roode Zee, zoo grooten Eb en Vloed vallen kan, Dat de Gronden of Middel-riffen, tot zulk-een groot Vak, als deeze Doortogt Ver-eyste, zouden droog loopen, schoon ook een harde Wind daar onder speelde; En dat zoo van weegen de Enge Uytloop waar meede dit Meyr, Gemeenschap aan de Arabize Golf heeft; die haar Water welk d'Indiaanze Zee met Kragt, daar geduurig instort, niet dan door d'Ebbe, en perssing van een Voordeelige Wind, ook daar door weederom ontlasten moet; Dat weynig kan zijn; ten zy misschien de Swelgkuyl omtrent Suës, het ingestorte Water, onder door die Land-engte, in de Middellandze Zee uyt laat; 't geen ook wel niet veel meer kan uytleeveren, als'er daagelijks aan de Kust omtrent EL-TOR, door een diergelijke doorloop uyt de Doode Zee, opborreld, en zijn Voedzel uyt het verliezen der Jordaane ontfangd; gelijk wy in de Oude stands-geleegentheyd van die Riviere hebben getoond; zooze zig eertijds aan het eynde van het Dal Ziddim verloor, eer noch de Vier Steeden ten Tijde van Abraham en Loth waaren omgekeerd. Invoegen yemand zou moogen bedenkelijk houden, Dat niet zoozeer de daagelijkze Eb en Vloed, als misschien wel de Maandelijke beweeging der Zee-Vloed, hier in yets zou hebben konnen uytwerken, by-aldien 'er anders al yets door mogt geschied zijn. Maar op dat wy ook deeze Gedagten, een weynig naader tot ons Gevoelen ontswagtelen, Lust ons daar toe 't een en 't ander uyt de Natuur-kunde by te brengen, Dat het stuk welk wy voor hebben te Betoogen, Kragtelijk ondersteunen, en aanwijzen zal, Dat Israël geenzinds onder 't Voordeel van een Maandelijke Vloed, of Natuurlijke Waterswelling, diemen *Spring-Vloed* noemd, maar door een Booven-gewoone perssing des Waters, den Weg geopend is, om Droogs-Voets door de Zee te gaan. Die dan de Beweeging der Zeevloeden door veel Naauwkeurige Ervaarenissen hebben naagespoord, verzeekeren ons, Dat den Indizen Oçeaan, twee voornaame Vloeden heeft, waar van de eene uyt den Hoek van Kamboja voortkoomende, zijn loop neemd naa de Stranden van Afrika, daar hy als een Val-stroom zijn Water aan de Arabize Golf meede-deelende, door de Enge Straat Babelmandel, ten deel in de Roode Zee stort, en met de Rest aan de Stranden van Afrika, zijn Loop vervolgd, tussen de Engte van Afrika en den Berg St. Lourens, &c. Waar uyt wy besluyten, Dat alhoewel deeze Stroom, door Keer en Weederkeer, (waar van misschien Herodotus gedenkt,) een Sterke Woeling in d'Arabize Golf maakt; zy egter door haar geduurige Voorby-schuuring, waar meede zy de Straat Babelmandel staag vol Water stort, voor eerst belet, Dat 'er daagelijx geen groote Eb en Vloed door heel de Roode Zee vald: Ten zy misschien, alswe strax zeyden, een geduurige Quel-Ebbe, omtrent de Stranden van den Egiptizen Inham, niet wijd van Suës en El-Tor; waar van de Reeden reeds gezeyd is. En daarom schijnd al 't geene Herodotus van de geduurige Eb en Vloed verhaald, die omtrent den Uytgang der Roode Zee vernoomen word; niet zoo zeer op de Daagelijkze beweeging te passen, welke aan de Binnen-Oevers van 't Roode Meyr zelfs, al wel aan die van de Arabize Golf vernoomen word; en naa onze gissing haar Oorsprong, uyt de Groote Vloed heeft, die wy zoo strax uyt den Hoek van Kamboja, langs de Stranden van Afrika hebben derwaards gevoerd. Aldus spreekt'er Herodotus van; „In het Gewest van Arabien, niet ver-

De Roode Zee kon binnen korten Tijd geen zoo grooten Ebb en Vloed ondergaan, dat de Zee-Grond leedig liep.

Roode Zee word door de Vloeden van den Indischen Oceaan altijd vol geperst.

„ re van Egipten, leyd een Golf of Inham der Zee, die uyt het Roode Meyr zijn „ Oorſprong neemd; en is zoo Lang en Smal, als ik nu gaa verhaalen: in de „ Lengde, (te reekenen van de binnenſte Kaaken, daar men afſteekt tot in d'o- „ pene Zee;) kan hy in Vier Daagen, en in de Breette daar hy op zijn Breetſte „ is, in een halven Dag over-Geroeyd worden. In deezen Inham is het den ge- „ heelen Dag door, Eb en Vloed, en berning op de Watten. Dus verre Herodoot. Hoe het met de Daagelijkze Eb en Vloed geleegen zy, hebben wy terſtond gezeyd; Doch in de Maandelijke Ebbe, word gemeenelijk deeze Orden in de Natuure vernoomen: Wanneer de Maan Nieuw is, is de Zee op zijn aldermeeſt Vol en opgeſwollen, by-naa tot dat de Maan Vier Daagen Oud is: Want van den Vierden tot den Zeevenden toe, beginnen de Wateren merkelijk af-te neemen. Invoegen zy omtrent Agt Daagen naa de Nieuwe Maan, op haar Laagſte zijn, tot den Elfden toe; En van den Elfden tot den Zeeventienden, Groeyen zy weederom aan, en beginnen van daar weederom af-te neemen tot den Vijf-en Twintigſten; en van die Tijd af tot aan de CONJUNCTIE of *Zaamenvoeging*, beginnen zy weederom te Waſſen tot haar meeſte Volheyd als vooren. En deeze overhandze beurtwiſſeling van Vallen en Waſſen, gaat zonder ophouden geduurig haar gang. By-aldien wy nu met de Joden, en de meeſte Waarſchijnelijkheyd, vaſt ſtellen, Dat d'Iſraëliten op den XXIſte Dag der Maand Nizan, Dat is Zeeven Daagen naa haaren Uytgang van Rameſes, in de Laater Nagt zijn door de Roode Zee gegaan; zal het voorzeeker uyt onze Gety-Reekening der Maandelijke Eb en Vloed, openbaar zijn, Dat noch Iſraëls Geluk, noch Faraôs Ongeluk, door de Natuurlijke beweeging der Zee is konnen bevorderd worden: Naadien de Zee volgens de Gewoone loop, noch meer dan Drij Daagen vallen moeſt, eerze op haar Laagſte was; en derhalven voor zoo verre Natuurlijk vol; veel min dan zoo laag, Dat men den Grond met een Groot Leger tot eenen Weg gebruyken kon. Gelijkze dan ook niet zonder groot Wonder in de Natuur, niet Drij of Vier Daagen voor het begin van haare Waſſing, teſſens, al den Tijd die'er tot naa den XXVſte der Maand ontbrak, Vervroegen, en op eenen bot, door zoo engen Hals als Babelmandel heeft, uyt d'Arabize Golf worden volgeſtort, om Farao met heel zijn Krijgs-Magt, te Verdrinken. Zulx het aan alle zijden genoegzaam doorſtraald, Dat Godt door het Uytzenden van eenen Sterken Wind, (in Moſes Danklied, niet onaardig, *'t Geblaas van zijnen Neuze* genoemd;) de Zee voor een groot Gedeelte heeft Droog gemaakt; En naa des Volks Doorgang, het opgeſwolle Water, door een Storm-Wind, ſchielijk heeft doen weederkeeren. Want indien de Roode Zee, van Ouds meermaalen gewoon had geweeſt, door Eb en Vloed, of ongemeene Sprink-Vloed, nu Droog, en dan weer Vol-te loopen, als zommige zonder bewijs verzieren; Farao had zulx niet alleen geenzinds konnen onkundig zijn; maar de Reeden had hem veel-eer ſchijnen te leeren, Dat hy ſtil-ſtaan, en Iſraël niet zoo heftig Naajaagen moeſt; op datze met zulken Sleep traagelijk voortgaande, onder quaade Giſſing, van de opkoomende Vloed mogten overvallen worden. 't En zy moogelijk yemand denken wil, Dat d'Egiptize Koning, de Hebreën liever heeft willen Gevangen neemen, en tot Straf over deeze Vlugt, onder een veel Harder Slaavernye brengen danze te vooren waaren. Maar ook dit en ſchijnd hy alleen uyt zijn Voor-kennis van Eb en Vloed, niet gewaagd te hebben; naadien hy'er geen ervaarenis van had; maar hy heeft veel-eer ſtaat gemaakt op 't geên hy zag, naamelijk de ſterke Wind, die Dag en Nagt Doorwaajende, de Zee Droog maakte; en bemerkende dat Iſraël de Voortogt gewaagd had, is hy veel-meer uyt een bruske Stoutheyd, als gewaande Kundſchap van 't Water-Gety, te-gelijk Iſraël agter-naa en in zijn Dood Geſtapt. En indien ook aan de Roode Zee, ooyt een zoodaanigen Eb en Vloed was eygen geweeſt; daar zijn geen Reeden altoos, waarom ook zulx niet heel gemeen en zou bekend zijn. Gelijk het meede niet bekend is, Dat de Oevers van't Roo-

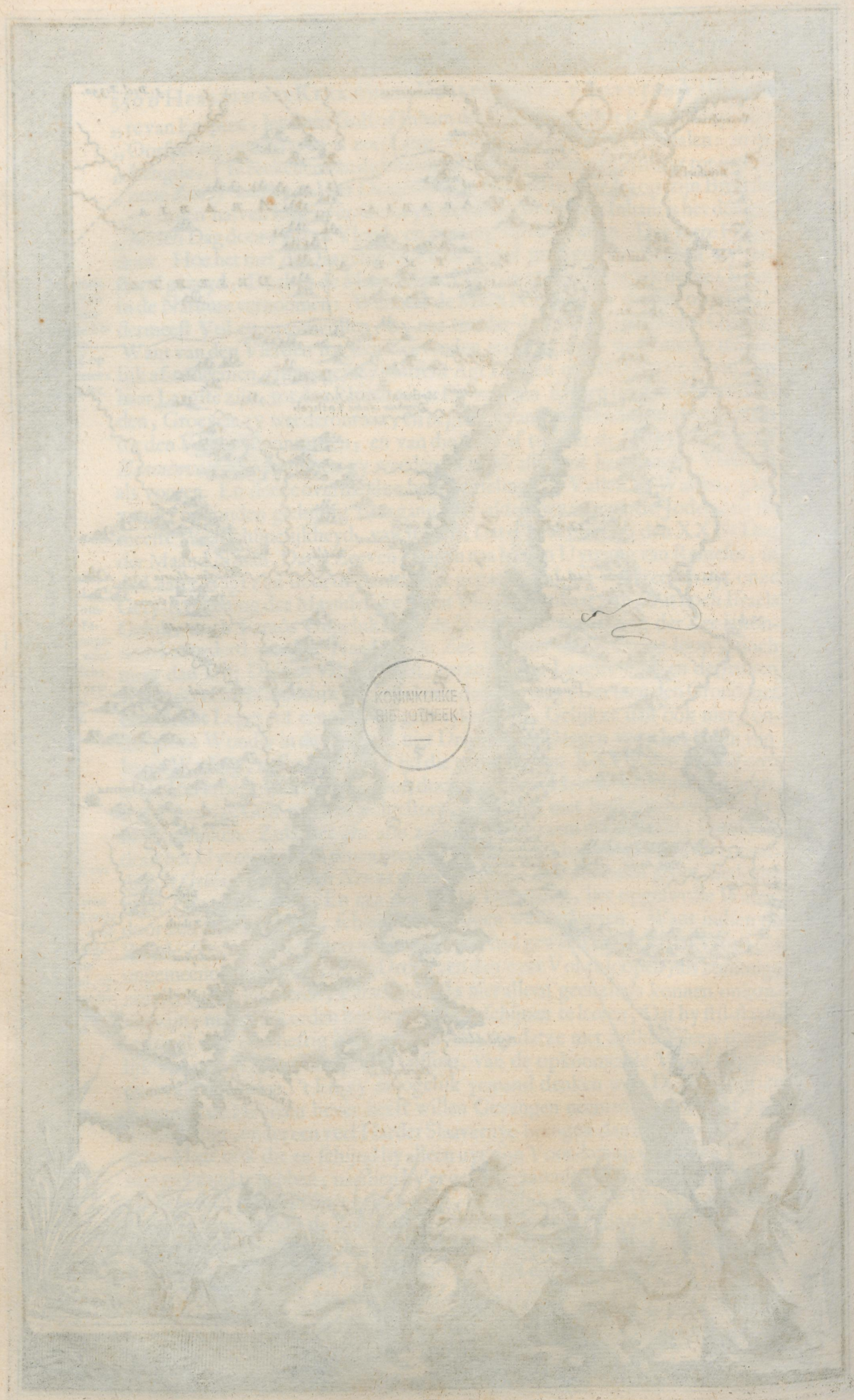
Waarneeming van de Maandelijke Ebbe, en Vloed op de Nieuwe Maan &c.

Eb en Vloed, heeft omtrent Faraos ongeluk, noch Iſraëls behoud yets toegebragt.

Exod. 15: 8.
Wateren der Roode Zee, door een ongemeene Wind, op- en weederom afgejaagd.

Farao is uyt Enkele Stoutheyd Iſraël in de Zee, naageſtapt

3. Deel. P. 350.
Damascus
Alexandria
CAYRO
Sues
Ierusalem
Samaria
Iericho
Sogar
Moab
ARABIA
PETREA
ARABIA
DESERTA
Faran
Sirge
Azurit
Horeb Mons
El Tor
Algiar
Medinat Alnabi. i. Civitas Prophetæ Antea Lathreb
Cosiir
Socquia
Gioffa
Gadaul
Mecca
Badid
Zibith
Jalac
Nubia
MARE RUBRUM
Suaquem
Olu
Ochadh
Nagiah
Chenna
Zibith
Mocha
Aden
Babelmandel

Roode Meyr veranderd of de uytval in de Arabize Zee verloopen is. Zoo nu Israël den XXIste Dag der Eerste Maand, deeze Doortogt gedaan heeft, gelijk heel-waarschijnelijk is; zal dezelve niet alleen de Laatste Dag geweest zijn, van de Zeeven, die tot d'Ongezuurde Brooden besteld waaren; als wanneer daar volgens Exod. 12: 16. Een Heylige Uytroepinge moeste zijn; maar ook de *Zeevende* Dag naa haaren Uytgang uyt Egipten; en alzoo naa veeler Gissing dezelve, die naaderhand door Instellinge den Sabbath geworden is. En alhoewel Josefus met zommige Joden wil, Dat hen ook den Sabbath al in Egipten is bekend geweest, gelijkwe elders hebben aangeteekend; schijnen nogtans die Joden, en zommige Geleerde Mannen onder de Kristenen, meer gehoor te verdienen, welke meenen; Dat behalven de Gedagtenis der Goddelijke Ruste naa de Schepping, den Sabbath ook aan Israël gegeeven is, ter Gedagtenis haarder geleeden Ellende in Egipten, en haare Verlossing uyt dezelve. Welke, gelijkze inzonderheyd door deeze Doortogt der Zee, standbaar geworden is, ook even op dien zelven Dag, die korts hier naa tot den Sabbath verorberd wierd, geschied is. Waarom eenige Gissen, Dat Godt zelfs hier aan gedenkt, als hy niet alleen in de Voorreeden van de X Woorden der Wet, zeyd; *Ik ben de Heere Uwe Godt, die U uyt Egiptenland uyt den Diensthuyze Uytgeleyd hebbe.* (En daar op strax den Dienst der Afgoden verbiedende, in plaats van die belast den Sabbath te Heyligen; gelijk hy die Exod. 20: 8. bevoolen had;) Maar dat ook Deut. 5: 15. daar de Tien Woorden herhaald worden; de Reeden te vooren van de Schepping genoomen, naagelaaten en alleen de Verlossing uyt Egipten word bygebragt. En wy zouden hier ligtelijk eenige bedenkingen over d'Instelling van den Sabbath konnen te berde brengen, die niet heel scheemeragtig aanwijzen, Dat Israël dezelve voornaamelijk tot afschaffing der Afgoderye en Bygeloovigheyd gegeeven is: En datze daar toe zeer wijsselijk, zoo wel aan het Goddelijk Voorbeeld der Schepping, en Ruste naa dezelve, als aan haaren Uytgang uyt Egipten, belast worden te Gedenken; En zig alzoo door dat Teeken van nu aan vermaand te houden, geene andere Goden, ('t zy onder de Planeeten, of die onder 't Heyr des Heemels, als Bestuurders der Weereld en Menschelijke Zaaken geagt wierden;) dan Godt de Schepper van alles, die ook nu haar Verlosser geworden was, te Dienen en te Eeren: Alhoewel wy zulx hier niet zonder bekommering onderneemen, vreezende al-te wijd buyten ons Bestek te gaan. Die dan de H. Schrift meer als eens met opmerking geleezen heeft, weet ligt, Dat den Sabbath doorgaans *Een Teeken* tussen Godt en Israël genoemd word; en dat hen zulx voornaamelijk diende, om aan de Schepping te gedenken, om daar door alzoo, als Gods eygen Knegten, door naavolging van een Ruste die t'elkens naa Zes Werk-Daagen Gevierd wierd; van de Heydenen die 't Heyr des Heemels, Dat is het Schepzel in plaats van den Schepper Eerden, onderscheyden te zijn. Gelijk dat zeer opmerkelijk word aangeduyd, Exod. 20: 10, 11. Want aldus heeft de Heyliging van den Dag der Ruste, Israël *Een Teeken* verstrekt, waar in opentlijk bleek, Datze Godt als Schepper van Heemel en Aarde; en niet de Zonne, en Maane met de rest der Planeten Eerden. En vervolgens is dan ook den Sabbath haar een Teeken konnen zijn van haare Verlossing uyt d'Egiptize Slaavernye, met welkze te-gelijk d'Afgodize Eerbewijzing aan het Heyr des Heemels, en alle andere Versoeyzelen der Egiptenaaren, hadden de Schop gegeeven. Beziet eens Deut. 5: 15. Hierom begon dan ook onder hen, de Zeevende Dag der Ruste, naa een juyste telling, zeederd de Zes Daagen der Schepping, en 't mogt geen anderen zijn; als die niet alleen van het voleynden der Schepping, maar ook zeer toepasselijk van deeze beyde Daagen der Uyttogt en Doorgang der Zee was afgeleyd: (Vergelijkt de beyde Reeden. Exod. 20:10, 11. met Deut. 5:15.) op datze Godt door een gelijk Getal van Daagen, en eenpaarige Verdeelinge van Tijd, als door een kennelijk Teeken, zoo wel als haar Verlosser, als haar Schepper erkennen, en daarom alleen Dienen zouden. Maar hier konnenwe niet overslaan, te

Israël waarschijnelijk op dezelve Dag Uytgegaan, die naaderhand in Orden tot den Sabbath is ingesteld.

En dusken Verlossing uyt Dienstbaarheyd, ook tot een Reeden van de Instellinge des Sabbaths gesteld.

Sabbath hoe Israël tot een TEEKEN gegeeven: En watze daar by Gedenken moesten.

En om wat Reeden daar toe de ZEEVENDE Dag verkoozen is.

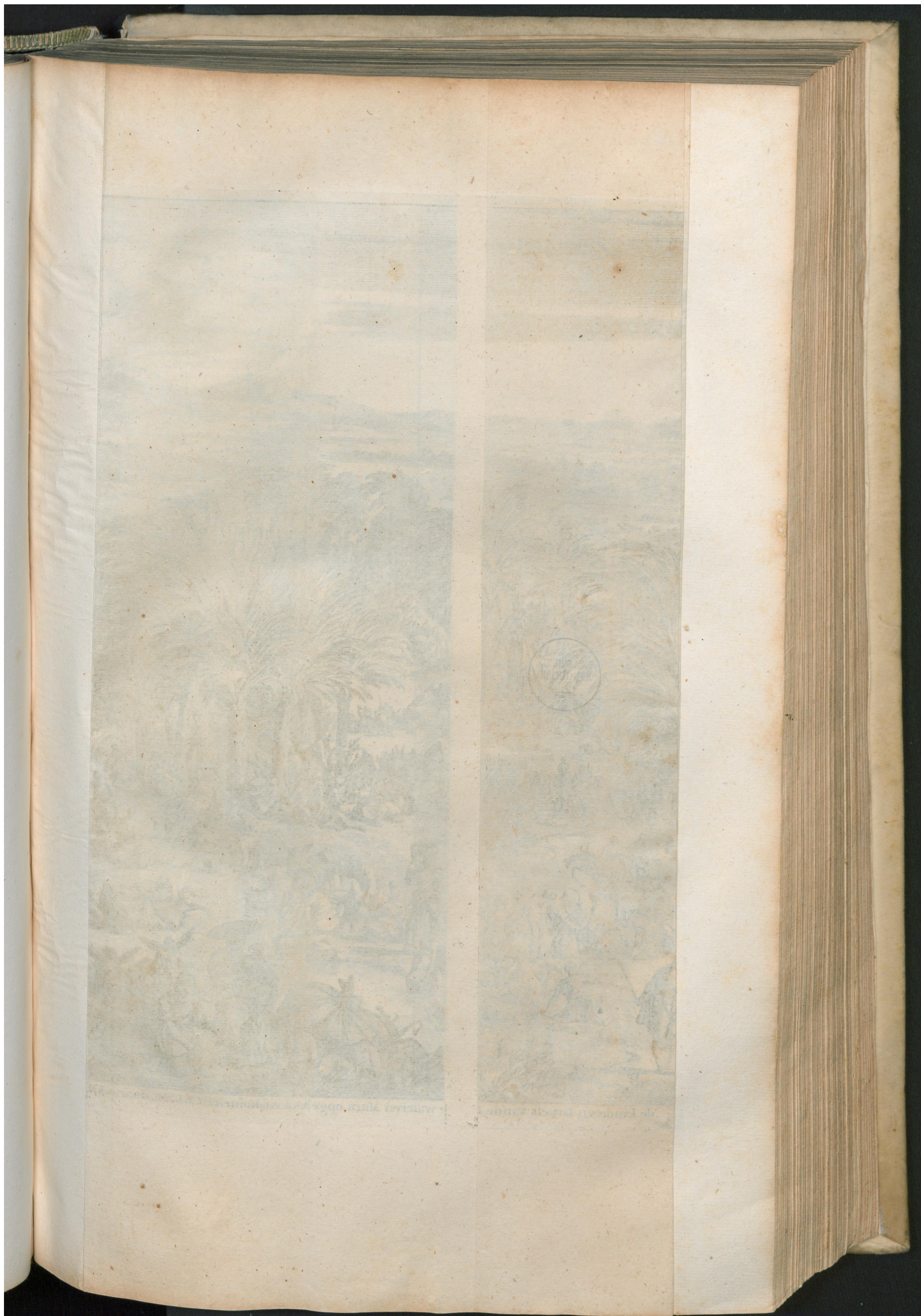
te zeggen, hoe gants Zottelijk onder andere Vyanden van 't Joods Geloof, Appion, d'afkomst van den Naam *Sabbath*, in zijn Boek dat hy teegen dit Volk geschreeven heeft, heeft afgebragt; Doch van Josefus deftig weederleyd is. Den zelven Appion zeyd, Dat wanneer d'Israëliten Zes Daagen Gereyst hadden, zy zoodaanig met Sweeren aan haar Schaam-Deelen geslaagen zijn, Datze op den Zeevenden Dag genoodzaakt waaren te Rusten: Naa welk Voorval, zy dien Dag, wanneerze in Judèa gekoomen waaren, hebben SABBATH genoemd: Behoudende dat Egiptize Woord; als die zoodaanige Sweeren SABBATOSIM noemen. Maar hier in heeft hem Flavius Josefus van een onbeschaamden Leugen overtuygd; want naadien hy zelf, in naavolging van Lysimachus zeyd, Dat dit Volk niet sterker dan met Honderd en Tien-Duyzend, Kreupele, Blinde en Zieke Uytgetrokken zijn, zijnze immers geenzinds in staat geweest, om zelfs Eenen Dag te Reyzen: En nogtans durft deezen Quant Schrijven, Datze binnen Zes Daagen uyt Egipten in Judèa gekoomen zijn. Maar by aldien dat waar is, hoe zijnze dan met Lies-Sweeren aan den Zeevenden Dag zoodaanig belemmerd geweest, Datze moesten Halte houden? Jaa hoe, Vraagen we; zal hy zig uyt deeze Leugenstrik redden; als hy onder-en-tussen ook zeyd, Dat Moses XL. Daagen op Sinai vertoefde, en naa dat verblijf, de Joden haare Wetten heeft in de Hand gestopt? Maar wat of Appion ons ook van den Sabbath wijs-maaken wil; immers verschillen deeze Naamen al-te veel; want SABBATH is by de Hebreën *Ruste;* en SABBO beteekend, zoo hy zelfs zeyd, de *Lies-Ziekte* der Egiptenaaren. Belangende nu de Tijdreekening des Zeevenden Daags, zulx heeft Eenen Medus zeer wel meenen uyt-te Cijfferen; Dat in die Daageraad, welke de Joden voor haaren Sabbath houden; Farao vernield, en Israël in dezelve Nagtwaake verlost is. Waarom dan zeer welvoegzaam, in de Eerste plaatze van de Wet der X. Gebooden; *De Scheppinge;* in de Tweede, *De Verlossinge* tot een Grondvest van de Instellinge des Sabbaths word by-gebragt; dewijl even dezelve Dag, op gelijke wijze, door *De Ruste* moest Heylig gehouden worden. Vergelijkt andermaal Exod. 20: 11. met Deut. 5: 15. Alhoewel wy juyst niet zeeker zijn, of de Dag, welke de Joden voor haaren Sabbath houden; waarlijk de Zeevende in Orden van de Schepping is; dewijl d'H. Schrift daar van swijgd. Dus en twijffelen wy geenzinds, of het Gebod Exod. 20: 8-11. heeft deezen Zin; Dat de Schepping van Heemel en Aarde, Godt alleen moest toegeschreeven worden; om Israël daar door tot zulke Zeeden te brengen, welke genoegzaame blijken van erkentenis zouden geeven, Datze nu van de ydele gedagten der Afgodize Heydenen vreemd geworden, en afgezonderd waaren. Den Uytgang onder-en-tussen hier by-gevoegd zijnde; doet ons makkelijk genoeg zien, Dat d'Onderhouding van dit Teeken, geen Eeuwige Verbintenis insluyt, die elk Mensch buyten dit Israël, door een onveranderlijke Wet, aan dit Gebod verpligt; als of het tot de gemeene Zeeden der Volkeren behoorde, Dat zy, en wy alle, op de Zeevende Dag der Weeke, naa Gods Voorbeeld Rusten. Want daar en steekt in 't minst geen Nut in, Dat wy ons zelven, Godt in zoo ligten Zaak, als de Ruste van Eenen Dag is, tot een Voorbeeld stellen; en hem daar in meer als in andere Dingen naavolgen. Doch zy is aan Israël een voordeelig *Teeken* geweest, Om *Te* GEDENKEN, Dat Jehovah haar Verlosser, de Zonne en Maane, met al wat booven in den Heemel, beneeden op de Aarde, en in de Zee was, en by de Heydenen eenige de minste Naam van Godheid droeg, Geschaapen had; en derhalven door de Heyliging van deezen Dag verpligt waaren, hem als zoodaanigen Godt te Eeren; zoo lang tot haar bedorven Oog een vast Gezigt, van alle die Dingen aanneemen, zou zonder dat uytwendig Teeken te zien. Derhalven is den Sabbath niet aan heel 't Menschelijk Geslagt, maar alleen aan Israël gegeeven; en de H. Schrift ondersteund Dat Gevoelen met alle kragt; beziet alleen; Exod. 16: 29. en 31: 14-17. Alwaar de Woorden, *In Uwe* GESLAGTEN niet anders beteekenen, als dat den Sabbath alleen tot den Joden zou

d'Afkomst van 't Woord SABBATH, heel Zottelijk van Appion bygebragt.

Sabbath des Zeevende Daags den Israëliten als een Geneesmiddel der Afgodize Bygelovigheeden gegeeven.

Den Sabbath belast te GEDENKEN.

Sabbath alleen aan Israëls GESLAGTEN gegeeven.

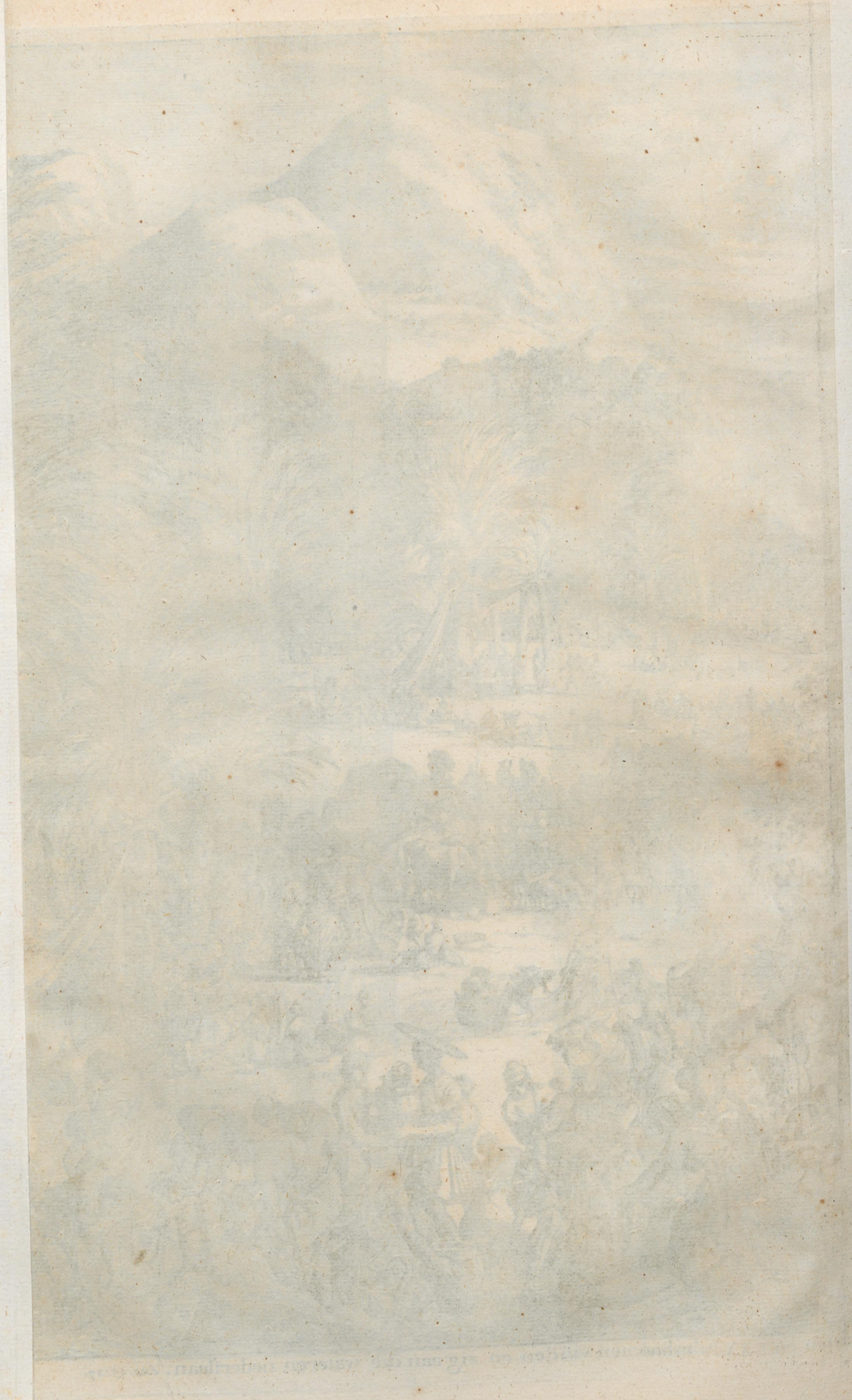

de kinderen Israels van de Bittere wateren Mara, opgebroken, komen in ELIM, daarse XII Font

… XII Fonteinen en LXX Palmboomen vinden, en zig aan die wateren nederslaan. *Exo. 15:27.*

zou behooren, zoo lang haare Republijk stond, en haare GESLAGTEN uyt derzelver Stam-Registers gekend wierden. Wy voegender uyt Neh. 9: 14. en Ezech. 20: 11. by, Dat zy ook als een byzondere Weldaad, alleen aan Israël gegeeven is. En het blijkt dat Josefus en Justinus Martyr, met veel andere Griekze Kerk-Vaders, ook dat Gevoelen omhelst hebben. Gelijker meede geen gebrek aan zulke is, welke meenen, Dat ons ook dit de Reeden en de natuurlijke Gestalte der Heemel-strekking zal konnen goed maaken: Naademaal het bekend is, Dat de Landschappen onder de Buyten-Deelen des Heemels geleegen, eenige Maanden, de Zon zoodaanig ontrokken worden, Datze de Tijden, door Dag en Nagt, Maanden en Sabbatten, (welke van den Op-en Ondergang der Zonne afhangen,) noch Verdeelen noch Tellen konnen. Immers en zien alle Menschen op den Aardboodem, op een en dezelve Oogenblik, het zelve Ligt des Zeevenden Dags niet verschijnen; en veroorzaakt alzoo noodzaakelijk dat die Dag, welke Godt den Joden in Palestina, en kort daar om-heenen gaf; onder een anderen Heemel, en by de Teegenvoeters, niet Geheyligd maar Ontheyligd wierd. Te-bet is dan den Sabbath Israël *Een Tijdelijk Teeken* geweest, Dat Godt haar ter Gedagtenis der Scheppinge en Verlossinge gaf; aanwijzende dat hy alleen Israël tot zijn eygen Volk Verkoozen had, om Jehova als d'eenige Schepper en Verlosser te Eeren; terwijl hy 't gantze Heydendom liet in Duysternis Wandelen, en daar door van dit Teeken uytsloot. Maar dewijl dit Gebod van zoo grooten Bevatting was, Dat niet zelden Vier of Vijf heele Verzen naa malkander daar aan besteed worden, om Israël 't zelve kragtig in-te stampen, (hoedaanig zoo niet van d'andere Geboden blijkt;) isset een groote Misdaad geweest, den Sabbath te Schenden. En daarom, wanneer te-mets d'Israëliten haar Quaade Nukken en Naalaatigheeden worden onder de Neus gewreeven, komd gemeenelijk 't Verzuym van den Sabbath niet in de laatste Rang. Jaa d'Overtreeders van dit Gebod wierden met de Dood Gestraft, terwijl veel andere Misdaaden, slegt met een Goed-keurelijke Straffe konden Geboet worden. Want de Schendinge van de Ruste des Sabbaths, was onder Israël niet alleen een gantze Verloocheninge van het groote Werk der Scheppinge en Verlossinge; maar ook een blijk Datze het Geloove der Heydenen aanhingen, welke haare Drek-Goden voor Eeuwige Goden, en zelfs veragtelijke Beesten, voor Bescherm-Engelen hielden, die haar Verlossen konden. En daarom heeft eenen Koerbach onder ons eertijds veel-te Lasterlijk, met het Steenigen van den Hout-Raaper Num. 15: 32-35. Gespot, en Moses voor *Een Bloedgierig Mensch* uytgescholden. Onder-en tussen diendmen te weeten, Dat de Leedigheyd en Ruste des Sabbaths, Israël niet zoo-zeer is geweest tot een meerder Plegtelijkheyd der Godsdienst, als wel voornaamelijk om door de Ruste van dien Dagh, een Kragtig Denkbeeld der Schepping en Verlossing uyt het Diensthuys van Egipten, haare traage Gemoederen in te drukken; als met welke Gehoorzaamheyd der Ruste, (die zelfs ook in de Beesten, een Teeken van haare Afzondering blijken liet;) zy d'Eerbied des Scheppers opentlijk te kennen gaaven. Zoo nogtans, Dat hier uyt ligt om verstaan blijft, Dat de Natuure van een waare Godsdienst, niet vereyst, Dat juyst *De Zeevende Dagh*, noch zoo grooten Waakzaamheyd teegen de minste Arbeyd, (die geenzinds de Godsdienst hinderen konnen,) inagt genoomen word. En schijnd dit alles ook noch hier door ondersteund te worden: Dat den Sabbath, aller-eerst doe aan Israël gegeeven is; Wanneer Godt haar uyt Egipten gevoerd, en voorgenoomen had, van de Afgodize Zeeden af-te trekken. Vergelijkt Neh. 9: 14. Ezech. 20: 10-12. met Deut. 5: 15. Want of wel de meeste Uytleggers teegen dit Gevoelen aanspartelen; schijnenze egter de volgende Dring-Reedenen niet wel te konnen ontworstelen, alhoewel'er meer by te zetten zijn, die wy tot op een ander-Tijd spaaren. Als wanneer wy onder andere Bewijs-reeden, uyt de Verklaaringe des Zaligmaakers zullen toonen; Dat de geheele Onderhouding des Sabbaths; van ouds zoodaanig alleen in een Ontleediging van

't Gebod van den Sabbath kan uyt zijn Natuur niet algemeen gegeeven noch onderhouden worden.

Sabbath-Schending, waarom onder Israël zoo swaar Geschat.

Sabbath-Viering bestond van Ouds

van alle Arbeyd bestond; dat die Dag, zelfs door de Wettig-ingestelde Offerhanden, Dat is door de Godsdienst des Ouden Verbonds, *Ontheyligd* wierd: Let eens aandagtig, op Matth. 12:5. en 't zal genoeg zijn om ons Gevoelen t' onderſteunen. Voor de rest meenen wy, Dat naadien Israël op den XXIIsten van de Tweede Maand, den eersten Sabbath gehouden heeft daarmen van Leest; en daar by uyt de H. Historie klaar is, Dat zy den XVden, (Wanneer het insgelijx had moeten Sabbath zijn, by-aldienze dien te vooren gekend hadden;) met Murmureeren hebben doorgebragt; zoo schijnd het onweederspreekelijk, Datze doe ter-Tijd in 't geheel-niet, of immers niet op dezelve Dag, als naamaals, den Sabbath onderhouden hebben. Let doch eens op de Historie, Exod. 16: 1-30. En dit en geeft de H. Schrift niet alleen duydelijk te kennen, door de Dingen daarze van spreekt, maar zelfs ook door 't geen daarze niet van en spreekt. Want dat den Sabbath voor Moses Tijden gevierd is, daar van maaktze heel geen gewag. In het Leeven der Patriarchen en haare Naakoomelingen, tot op Moses, rept zy zeer dikwils van Offerhanden, Altaaren, Slagt-Offeren, Bosschen, Gebeeden, Dankzeggingen, Beloften en diergelijke, maar swijgt geheel-en-al van de Wet des Sabbaths voor de tijd van Israëls Uytgang gegeeven, of onderhouden. En daarom heeftmen zig wel dapper te Verwonderen; Dat van zulk-een Heylige en Plegtelijke Wet, by-aldienze van aan-begin den Mensche gegeeven, en van haar onderhouden was; niet de minste Voetspoor of Scheemering, geduurende Twee volle Duyzend Jaaren, in de H. Schrift te vinden is. Dus besluyten wy dan niet alleen, Dat den Sabbath van den beginne Onbekend, en Oorspronkelijk van de Tijden Mosis is, maar dat die ook aan Israël voornaamelijk gegeeven is, om de Afgoderye af-te schaffen. Waar toe te vooren niet zoo veel Reeden waaren, dewijl de H. Vaderen in Vrijheyd Leefden. En wy meenen dat zulx ook booven de strax-bygebragte Bedenkingen, in 't byzonder, hier uyt niet Duysterlijk blijkt; Dat de Gebooden, welke de Afgoden belasten te Verlaaten, en die welke den Sabbath gebieden te Onderhouden, zeer dikmaal by malkanderen staan; waar toe men eens mag naazien; Exod. 23: 12, 13. Lev. 19: 3, 4. en 26: 1, 2. Ezech. 20: 18, 19, 20. Welke zaamenkoppeling klaar te kennen geeft, Datze door zeekere Maatschappye aan elkanderen verbonden zijn; en Godt daar meede heeft voorgehad, d'Afgoderye onder Israël uyt-te stooten. En zoo zien we vervolgens ook den Dienst der Afgoden, niet zelden neevens de Schending des Sabbaths gesteld; waar van de Voorbeelden te vinden zijn; Ezech. 20: 16, 24. en 22: 8, 9. en 23: 37, 38. 2 Kon. 16: 3, 18. 1 Macchab. 1: 46. Laat'er bykoomen de gantze Voorreeden der X Woorden, Jaa heel de Drij Gebooden van de Eerste Tafel der Wet; die geen ander oogmerk insluyten: En zelfs niet eens over het Derde Gebod te twijffelen is, of Godt belast door 't Verbod van de *Ontheyliging* zijns NAAMS, (Dat is, zijn Eer-Tijtel, van SCHEPPER, ONDERHOUDER en VERLOSSER &c.) Dat geen van zijn Eygenschappen, Deugden en Volmaaktheeden, door welk hy zig thans alleen aan Israël, als ALMAGTIG, EEUWIG en HEYLIG wilde bekend maaken; aan de *Vals-verzierde* DREK-GODEN der Heydenen, mogten toe-geëygend worden. En dienvolgende magmen ook billijk gelooven, Dat het Vierde Gebod, raakende 't Gedenken van den Sabbath, (met welk d'Eerste Tafel der Wet beslooten word;) met de Drij Voorgaande van eenerley Natuure zijn; en te zaamen Israël Voorgeschreeven zijn; op datze hen een kragtig Genees-middel teegen d'Afgoderye verstrekken zouden. Maar op datze hier op te-bet mogten agt-geeven, is Godt ook van zijn zijde niet Naalaatig geweest, het Gebod des Sabbaths, met eenige opmerkelijke dingen te begunstigen: Als naamelijk het geeven van de Dubbele Portie Manna, voor den Zeevenden Dagh, als wanneer het niet en viel, en 't Opgezaamelde van daags te vooren, ook niet en Verdierf; tot een blijk niet alleen van zijn Magt over de Schepzelen booven de nietige Goden; maar op dat Israël daar door ook indagtig gemaakt wierd, de Goddelijke Ruste van den

in een enkele ontleeding van alle Werk, en niet in een uyterlijke Godsdienst.

15
7
———
22.

H. Schrift draagt voor Moses Tijden geen kennis aan den Sabbath.

't Gebod van den Sabbath, en 't verlaaten der Afgoden dikwils zaamen gevoegd.

Sabbath-schending en Afgoderye veelzinds tegelijk bestraft.

Eerste Tafel der Wet, hoe en waarom met het Gebod van den Sabbath voleyndigd.

den Zeevenden Dag, welk hier door van de Zes andere Daagen, als met een opmerkelijk Voorbeeld onderscheyden wierd. Waar van daan dan ook de Talmudisten zeggen; Dat eenen die den Sabbath Loochend, zoo veel misdoed als of hy de geheele Wet Loochende. En dewijl de Joden op deeze Grondvest, den Sabbath altijd strengelijk hebben onderhouden, ist geen Wonder, Datze scheenen Uytzinnig te worden, Wanneerze meenden dat Jesus niet Godsdienstig genoeg de Ruste des Sabbaths onderhield; Matth. 12: 10, 13, 14. Joh. 5: 18. en 9: 14, 16. alhoewelze daar in t'eenemaal misten, Datze niet eens aanmerkten, Dat Jesus de Krankheeden zonder hulp van Artzeni-bereyding, of eenige Werklijke Arbeyd der Handen, maar Enkel door zijn Woord genas. En zoo 'er misschien noch yets rest, om te doen zien, Hoe, en op wat Wijs, den Sabbath, als *Een Teeken*, magtig zy geweest, d'Afgoderie in Israël af-te keeren; men aanmerke alleen, Dat de ernstige Betragtinge der Scheppinge, als een bewijs van Gods Magt, Goedheyd en Wijsheyd, geenzinds toelaaten kon, Dat een Mensch die eenig Verstand en beseff van Zaaken had, tot de Afgoden overloopen kon, zoo lang hy slegts eenig deel des Sabbaths zoodaanig Heyligde. Booven-dien was zy ook een Aanduyding, Dat de Goden der Volkeren, als de Sonne, Maane en al 't Heyr des Hemels en der Aarden, niet dan Afgoden waaren; die voor zoo-verre zy yets scheenen te zijn, met de Rest van 't Heel-Al, haar Oorsprong van Godt de Schepper van alles hadden. Maar dewijl de Volkeren buyten Israël, egter dusken Dwaalziek Eerbewijs aan deeze Verzierde Goden deeden; was den Sabbath, Israël een Merkelijk Teeken der Afzondering. Waar toe dan ook Seldenus zeer wel ter snè beweezen heeft, Dat de Ruste des Zeevenden Daags, onder alle Volkeren die Daagen en Maanden Vierden, aan Israël alleen is eygen geweest. En alhoewel d'Oudste Scheemeringen ons leeren, Dat veele Heydenen de Zeeven Daagen der Weeke, yeder aan een van de Planeeten, die even dat Getal uytmaaken, pleegen toe-te eygenen, (meenende datze elk Beurt-om Beurt, eenen Dagh lang, 't bestuur van Heemel en Aarde ter Hand hadden;) zoo zal nochtans dien Ydelen Waan, dit Gevoelen eenigzinds Ondersteunen; Dat Godt den Israëliten ten Tijde van Moses, (als een teegengift der Afgoderye,) voor alle dingen heeft willen inscherpen, Dat hy alleen d'Almagtige, en Eeuwige Schepper, Onderhouder, en Verlosser is; die desweegen zijn Volk door deeze Onderscheyding heeft willen Heyligen. Exod. 31: 13. Ezech. 20: 12, 20. &c. En alhoewel 'er by de Kristenen, Jaa zelfs ook by de Turken, een Sabbath der Weeke onderhouden word; agten wy nochtans dat zulx buyten Gebod, en alleen uyt een Godsdienstige Waan geschied, waar in men gemeend heeft de Joden te moeten volgen: Ongemoeyd, yeder daar toe de Vryheyd heeft meenen aan hem zelven te vinden, om de Orden van den Dag te veranderen: Gelijk ons dit Punt-Digt Leerd;

Wat den Joden aanzette den Sabbath zoo streng te onderhouden.

Ruste des Zeevenden Daags onder alle Volken, alleen aan den Israëliten eygen.

De Sabbath *word by ons, by Joôn en Sarazijnen,*
Nu in Saturnus, Zon, *en* Venus-Dag *Verdeeld.*
De Jood Verkoos met regt, Saturnus-Dag, *voor zijnen,*
Om dat hy Bleek van Huyd, schijnd uyt dien Grijs geteeld.
Ook pastend dat de Turk, een Voeder van veel Vrouwen,
Den Sabbath Venus-Dag, *als* Venus-Zoon *Toe-weês.*
Maar dat wy Kristenen, de Zondag *Heylig houwen,*
Is om dat Kristus *doe, ons als* de Zon *Verreês.*

En by gevolg twijffelen wy dan ook niet heel hard, of het Spreekwoord; *Nooyt Zaterdag zoo Quaad, of de Zon schijnd Vroeg of Laat;* is den Kristenen alleen van der Joden verzierde Wonderteekenen, die zy willen dat eertijds den Sabbath en Tabernaakel verzelden, ter-Hand gebleeven; Ongemoeyd zy *Den Eersten Dag der Weeke*, Dat is den *Zondag;* niet alleen ter Eeren van Jesus Opstandinge

dinge en Verschijninge in de Vergaadering zijner Discipelen houden, (vergelijkt Joan. 20: 1, 19. met Matth. 28: 1. Marc. 16: 2, 9. Luc. 24: 1.) Maar ook op 't Voorbeeld der Apostelen, tot den openbaaren Godsdienst hebben afgezonderd; vergelijkt Actor. 20: 7. met 1 Kor. 16: 2.

Israëls Verlossing als Voorbeeldig aangemerkt.

Die onder-en tussen wel aanmerkt, Dat Israël door den Uytgang uyt Egipten niet alleen Verlost is van de Lichaamelijke Slaavernye; Maar ook van de Dienstbaarheyd der Egiptize Drek-Goden afgezonderd, en alzoo Gode Geheyligd; zal niet twijffelmoedig behoeven te Vraagen; Of'er ook in deeze Beroemde Togt door de Roode Zee, niet eenige Voorbeeldelijke Geheymenissen aan-te merken zijn; waar meede zig de Godvrugtige Gemoederen, zoo wel onder 't Oude, als onder 't Nieuwe Testament, hebben konnen beezig houden? En wy zien ook dat onze Godsgeleerde, verscheyde Bedenkingen daar over hebben naagelaaten. Want gelijk den Apostel niet alleen zeyd, Dat * d'Israëliten, *Door het Geloove*, de Roode Zee zijn doorgegaan Hebr. 11: 29. Maar ook, Dat zy alle, *In Mose Gedoopt zijn, in de Wolke en in de Zee.* 1 Kor. 10: 2. Zoo willen zommige dat deezen Doop, even *Een Teegenbeeld* van onzen Doop te noemen is, als de Arke, in welke Noach behouden is. 1 Petri 3: 21. Want gelijk den Apostel daar wil, Dat het Water der Zondvloed veel dingen vertoond heeft, die onzen Doop vertoond, alzoo hebben eenige Uytleggers ook de Wolke en de Roode Zee, in veele dingen een Gelijkenis met den Doop toegeschreeven: Als naamelijk, de Behoudenis van de Dood, door de Dood; de Gemeenschap des Doods tot het Leeven; en den Ingang in hem die de Dood te-Niete doed, en het Leeven verligt. Zoo dat gelijk d'Israëliten langs den Afgrond der Zee, als te midden door de Dood in het Leeven gingen; alzoo worden wy in de Dood van Kristus Gedoopt en met hem in den Doop Begraaven; waar uyt wy weeder opstaan, om zijns-Leevens Deelagtig te zijn. Rom. 6: 3, 4. En zoo yemand lust heeft hier in een gelijk-duydende Beeldnis van Kristi Kerke te zien, welke uyt Joden en Heydenen, als uyt de Weereld geroepen, door een Zee, of Riviere van Bloed, geleyd is, welke de Roode Draak uyt zijnen Mond haar agter-naa spoog, Apoc. 12: 15. hy zal in deeze toestand der Israëlitize en Kristenze Verlossing ontwaar worden; Dat de Vervolgers in die Zeën vergaan zijn, maar de Kerk op het Drooge gebragt is. Want gelijk het Farao en al d'Egiptenaars, niet Waarschijnelijk scheen, Dat Jehovah zijn Volk op deeze Vreesselijke Wijze door Moses Verlossen zou; alzoo dagt het den Joden een Ergernis en den Heydenen een Dwaasheyd, Dat een Mensch, die Gekruyst, Gestorven en Begraaven was; den geenen die in hem Gelooven zouden, de Verlossing en Eeuwig Welvaaren toebrengen zou. Maar wanneer den Apostel leerd dat den Doop een Beeld van gelijke Beduydenis is, met de Wateren der Zondvloed, wil hy nogtans niet zeggen, Dat het Water der Zondvloed, een Voorbeeld van onzen Doop is; naadien de Wateren welke tot Wraake en bewijs van Toorn uytgestort zijn, geen Afbeeldzel konnen zijn, van dat Water welk een Waarteeken is van een Beeter Testament, en Verzoeninge der Weereld met Godt. En om dat het Doopzel zelve, Voorbeeldig is, kan't een Voorbeeld geen Voorbeeld van 't ander Voorbeeld zijn. Doch nu wil Petrus alleen zeggen; Dat het Water van de Zondvloed, en des Doops, *Gelijk-duydende Beelden* zijn; Dat is, gelijk het Momma verklaard; Datze by-naa dezelve Beteekenis, het zelve Oogmerk hebben, het zelve zeggen, en het zelve vertoonen. Invoegen de Wateren van den Doop, en die der Zondvloed, Schaaduwen en Afbeeldzels zijn, van een-en-de zelfde Zaak. Want indien de Zondvloed een Voorbeeld van den Doop was, hadze Dikwils moeten hervat worden; en niet maar Eens geschieden omtrent het eynde van de Eerste Weereld, tot Uytwissing der ingekroopene Boosheeden: Hoedaanig-een Herdoeninge wy nogtans in andere Voorbeelden verneemen. De Besnijdenis, die een Teeken en Voorbeeld was van de Besnijdenis die zonder Handen geschied, is gebleeven in alle Geslagten Israëls. Het Manna,

* Naamelijk veel van die, om welker wille ook d'andere bewaard zijn. Ten zy misschien dit Geloof alleen op de gehoorzaamheyd aan Moses ziet, hem op zijn Woord volgende.

Israëls Doorgang op de Verlossinge der Kerke ten allen Tijde gepast.

Wateren der Zondvloed, en die van den Doop hoedaanige gelijk-duydende Beeldnissen.

een

een Voorbeeld, van het Brood dat uyt den Heemel neederdaald, is veel Jaaren Gereegend. Het Paasch-Lam, een Voorbeeld van het Lam Gods, wierd alle Jaaren Geslagt. De Offerhanden der Beesten, Voorbeelden van een beeter Offerhande, wierden dikwils Geofferd. En wy hebben het hier te liever willen inlassen, op datmen uyt de Reeden-voering, in het Formulier-Gebed des Doops, van de Zondvloed en Faraôs Ondergang in de Roode Zee ontleend; alleen, *De Behoudenis* van Noach en Israël, te-bet Leerde op den Doop duyden; alswaar-toe de Straffe der Zondvloed, en de Wateren der Zee over d'Egiptenaaren uytgestort, alleen ten Propooste koomen. Men mag'er onder-en tussen ook by aanmerken, Dat de Voorbeelden doorgaans niet dat geene zijn, nochte juyst die Natuur en Weezen hebben, als de hoedaanigheeden der dingen zijn, dieze Voorbeelden. Want zoo een Voorbeeld, Dat zelve is, Dat door het Voorbeeld vertoond word; zoo is het Voorbeeld geen Voorbeeld meer, maar de Zaake zelfs: Maar in de Zondvloed, Roode Zee, en Doop is de zelfde Stoffe en het zelve Element, *Water;* En derhalven konnenze wel Gelijkduydende Beelden, maar het eene kan het Voorbeeld van het andere niet zijn. En daarom, naadien'er ook een groot onderscheyd te bespeuren is, tussen onzen Doop, en die van de *Wolke en Zee*, door welke Israël *In Mosen Gedoopt is;* hebben andere fraaye Godsgeleerde daar uyt liever aangemerkt, Dat d'Israëliten daar in niet alleen *Het Heyl des Heeren* hebben gezien, waar van Moses gedenkt Exod. 14: 13. Maar dat zy ook door het aanschouwen der Wolke, die haar Leyde door de Zee, dieze Droog-Voets Doorgingen, als door die Zienelijke Wonder-Teekenen vermaand en overtuygd geworden zijn; Dat Moses een Waaragtig en Getrouw Dienstknegt in Gods Huys, en de Middelaar des Verbonds tussen Godt en haar was; om haar door Profeetie en Voorbeelden, Wetten en Inzettingen te leeren, al de Dingen, die op zoo een wijze, alsse doemaals moesten geweeten, en als van Gods Gezant aangekondigt, moesten geloofd en gedaan worden. Invoegen dat gelijk de Doop des Waters, waar door men in den Naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes Gedoopt word; ons Geloove als door een Zigtbaar Waar-Teeken, verpligt tot Onderwerping en Gehoorzaamheyd Gods des Vaders, die ons Geschaapen; des Zoons die ons Verlost, des Heyligen Geestes die ons Heylig maakt; alzoo heeft ook de Waterige Wolke, onder welke d'Israëlitize Vaders waaren, en de Zee, door welke zy Gingen, haar verpligt tot de Gehoorzaamheyd van Moses als een Dienaar Gods, en tot Geloove van zijn Wettige Zending en Leere dien hy haar van Tijd tot Tijd Overleeverde. En dat ook Israël dit alzoo opgenoomen heeft, blijkt, wanneer van haar Getuygd word; *Datze in den* Heere *Geloofden, en in* Mose *Zijnen Knegt*. Exod. 14: 31. Doch gelijk den Heere onderscheyden is van den Knegt, moest Israël op een andere wijze in den Heere als in den Knegt Gelooven. Den Heere was den Oversten en Volmaaker des Geloofs Hebr. 12: 2. De Hoogste en Onbedrieglijke Getuyge, die als Schepper en Verlosser, Magt heeft in en uyt hem zelven; en al wat hy zeyd, van het zijne zeyd; Doch een Knegt Maakt, noch en Volmaakt het Geloove; noch hy en komd noch spreekt niet in zijnen, maar in zijns Heeren Naam. Hierom was Israël verpligt, den Heere aan-te neemen, om zijns zelfs-wille, als die alleen Goed is: Maar den Knegt om des Heeren wille, diens Knegt hy was. En dus hebben d'Israëliten aan een Wettig Knegt Gods, als Mose was, (welke al 't geen hy van den Heere gehoord en ontfangen had, haar verteld en bekend gemaakt heeft;) geen Geloove konnen weygeren: Ziende door hoedaanige Teekenen en Wonderen, zijne Zendinge reeds tot hier toe Bestendigd was. En daarom, gelijk Israëls Doorgang vol is van Wonderen, hebben zommige fraaye Schrijvers, dezelve ook vol van Verborgentheeden aangemerkt; die haar Gelijke Beeld, als door H. Wonder-Spreuken, in de Kerke des N. Testaments vinden. Want Israël word door de Zee, uyt de Zee Verlost; De Kerke word geleyd en Verlost van de Dood en Zonde, door de

Hoe zommige Voorbeelden in de H. Schrift aan-te merken zijn.

Israël in Mosen, de Wolke en Zee Gedoopt.

En hoe zulx op den Doop der Kristenen te passen zy.

Israël Geloofde in Godt en in Mose zijnen Knegt.

Israëls Doorgang vol van

Verborgentheeden aangemerkt. Hebr. 10. 29. Die in 't N. Testament haar Zinspeeling en uytgangen hebben.

Dood en Zonde; Dus Verwind de Dood de Dood, de Zonde doet de Dood teniete; den Vloek Bluſt den Vloek uyt. De Wateren die Iſraël behouden, hebben Farao Verſlonden; De Dood van Kriſtus behoud de Geloovige, en d'Ongeloovige Verdoemdze noch meer. d'Iſraëliten moeſten door de Zee gaan, op datze van 't Gevaar zouden vry zijn: Wy moeten deel hebben aan de Dood van Kriſtus, welke deezen Regtveerdigen met zijne Wateren en Golven bedekt heeft, op dat onze Zaligheyd behouden zy, &c. En zoo het ons luſte dit Hoofdſtuk met noch een byzondere waarneeming uyt-te rekken, 't zou moogelijk yets tot blijk van Iſraëls Geloof aan Moſes konnen bybrengen, wanneer we niet onbedenklijk ſtelden; of niet dit Onbediſſeld Volk, Dat zoo nieuwlijx uyt het Afgodiſch Egipten gegaan was, omtrent de Geloofbaarheyd van Moſes Handelingen, grootelijx had konnen in twijffel blijven, by aldienze met d'Heedendaagze Duyvel-Zieke Weereld geloofd hadden, Datter zoo Eenen *Sammaël*, een Helze Booze Geeſt, of SATAN was, die verre booven den gewaanden TYPHON der Egiptenaaren, groote en onnaadoenlijke Wonderen, door Water, Vyer, Lugt en Aarde doen konde, en dat hy daar toe ook Menſchen kon afrigten, die zulx als zijne Dienſtknegten en Schoolieren, door Tooverkonſt, en met Verkragten van de Natuure hem wiſten naa-te Aapen, of zijn Bevel uyt-te voeren? Doch nu zienwe datze hier voor geenzinds bekommerd zijn; het zy dan om datze reeds wiſten dat Moſes de Tooveraars van Egipten beſchaamd gemaakt, en d'Ydelheyd van haar Guycheleryе ontdekt had; of wel miſſchien, om datze geloofden; Dat by aldien'er yets Waaragtigs van al-zulke Dingen was, hy veel-te getrouw was, om zulx aan het Volk dat zijne Voetſtappen volgde, te verſwijgen; voornaamelijk in deeze toeſtant van Zaaken, en Verloſſing uyt d'Afgodize Weereld; waar in de Duyvel zijn meeſte Rol kon ſpeelen, by aldien hy was. Maar het blijkt nergens dat hy hen tot noch-toe, een enkel Woord van Duyvel noch Tooverkonſt vermaand heeft; Jaa de ſcheemering daar van zelfs door zijn Wonder-Teekenen heeft uytgewiſt, by aldien haar al yets daar van uyt de Ommegang met d'Egiptenaaren, was aangekleeft. Gelijk zy'er dan ook niets uyt haare Voor-Vaders van vernoomen hadden: Want dat de Oude Patriarchen, 't zy voor of naa de Zondvloed; de Verleyding van den Eerſten Menſch in't Paradijs, de Duyvel in de gedaante van een Slange zouden toegeſchreeven, en aan haare Naakoomelingen overgeleeverd hebben, daar van vind men geen beſcheyd in de H. Schrift; alhoewelze nogtans niet verzuymd heeft, het Boos Bedrijf van Gods Zonen met de Kinderen der Menſchen, omſtandelijk aan-te Teekenen, en die Miſdaaden aan 't Gedigtzel van's Menſchen Herte op-te draagen; zonder aan een Duyvel of Booze Geeſt of Slange te gedenken. Let eens op Gen. 6: 5, 7. en Kap. 8: 21. Als meede op de Speelinge van de Zaligmaaker. Matth. 15: 19.

Moſes Wonderen en geloofbaarheyd aan zijn gantze Dienſt, had in gevaar geſtaan indien hy Iſraël ooyt geleerd had datter Duyvels en Tooveraars waaren,

Liſtige Slange van Moſes, om veel reeden tot d'Hiſtorie van den Val des Menſchen ingevoerd.

Doch Moſes de Hiſtorie der Scheppinge, en val des Menſchen, op 't laatſt van zijn Leeven, in de Velden Moabs, met de reſt zijner Vijf Boeken, aangaande Iſraëls Weedervaaren tot daar-toe, als ook haare Wetten, zullende Voltooyen, heeft tot de Verleyding zeer Wijſſelijk, een ſpreekende Slange ingevoerd; op dat hy dat Liſtig en Boosaardig Dier aan Iſraël (welke nu reeds van de Vyerige Slangen gebeeten waaren;) zoo veel te gemakkelijker tot een Oorzaak van alle Quaad en Onheyl voorſtelde; als het hen tot noch bekend was, Dat de Heydenen, en onder die wel inzonderheyd d'Egiptenaars, alle Heyl, Welvaaren en Gezondheyd, aan de Slange toeſchreeven, en daarom ook haare Beeldnis Godsdienſtelijk eerden, en alzoo met haar Gemeenſchap, en zaamenſpraak hielden; waar van Moſes niet duyſterlijk het Geſprek tuſſen de Slange en de Vrouwe, even zoo ſchijnd t' ontleenen, als hy daar naa uyt den Afval des Menſchen tot die Afgoderye, en Iſraëls Ongeval der Vyerige Slangen in de Woeſtijne; als door een billijk tuſſen-gevallen Vyandſchap, te-bet van 't Eerbewijs en gemeenzaame Ommegang der Slange heeft zoeken af-te troonen: Zijn Verhaal ſchikkende, naa de waarheyd van zijn voortreffelijk Oogmerk; en de Tijd in welke, en

Num. 21: 6, 7.

en het Volk voor wien dat hy dit zoo schreef: Naamelijk haar in d'Eerste plaatze van de Dienst der Afgoden, en onreedelijke Eerbewijzingen aan de Beesten af-te troonen; welkze in Egipten van Kinds-Been hadden Ingedronken. Gelijk ook naaderhand gebleeken is, hoe beswaarlijk zy de Godsdienst aan de Slange, waaren af-te wennen; wanneerze de Kopere Slange, die Moses in de Woestijne tot een Waar-Teeken van haare onfeylbaare Geneezing, door 't Geloof opgerigt had; naa d'Oude Afgodize wijze Gerookt hebben. 2 Kon. 18:4. Zoo datze de Vroome Koning Hiskias Vermorzelde, en in plaats van NAHASCH *Slange*, door veragting NEHUSTAN noemde; Dat zoo veel als *Stuksken Koper* is: Op dat hy het Bygeloovig Volk betoonde, Datter niets Goddelijx in stak, waarom men haar Aanbidden zou. Doch daar uyt, nogte van elders blijkt niet, Dat al dit Eerbewijs aan de Slange, door een byzonder ingeeven des Duyvels geschied zy, willende dus als in zijn eygen Beeld Gediend zijn; gelijk die Godsgeleerde meenen, welke de Duyvel doorgaans *Gods Aap* noemen: Zeggende, Dat die Listige Geest, de Kopere Slange, die Num. 21. Een Heerlijk Werkstuk des Geloofs onder Israël was geweest; even zoo tot Afgoderye heeft leeren misbruyken, als hy van Ouds de Leevende Slangen doen Eeren had: Het zy *Tot Gedagtenis* deezer Kopere Slange, of liever *Tot Gedagtenis* van de Eerste Slange, door welke hy onse Moeder Eva *Overwonnen* had: Hem zelven doende Aanbidden, onder de gedaante van een Slang. Maar indien dit waar is; Hoe is dan de Slange van Ouds als een God Geëerd, die alle Heyl en Goed aanbragt? En van waar is doch Eskulapius een Patroon der Medicijnen geworden; want die yemand Overwind, en hem zijn Verstand tot alle Goed ontfutzeld, is geenzinds voor een Goeden Godt te Eeren: Of heeft hy liever willen Geëerd zijn, op dat hy zig te-listiger verbergde? Maar dan schijnd men hem een groote Voorweetenschap, en te-gelijk een plompe Onweetendheyd te moeten toeschrijven: Naadien hy om zijn Schelmstuk van des Menschen Verleydinge te Verduysteren, hem zelven als een God van alle Heyl-en Gelukzaaligheyd heeft doen Eeren; en onder-en-tussen niet eens Voorzien noch Gedroomd heeft, Dat Moses hem door 't ontdekken van een Eeuwige Vyandschap, (die al van den Beginne zou gesteld zijn,) Beklappen, en by al de Weereld, zelfs in zijn Leevend Afgoden-Beeld zoo Gehaat maaken, Dat hem elk den Kop Vermorzelen zou. Voegt'er by, Dat indien d'Eerste Vaders, zulx ook door Overleevering van Adam tot op Moses toe, hadden voort-gezeyd; zy veel-eer de Vyandschap met de Slange, dan des Duyvels Eerbewijs, zouden ter-Hand genoomen hebben. Doch die yts van de Oude Dingen weet, kan ligt Gissen, hoe gemakkelijk een over-Afgodisch Volk, Dat allerhande Beesten, uyt aanmerking van eenige byzondere Hoedaanigheeden der Natuure, Goddelijke Eere beweezen, onder die ook de Slange, tot haar Goden-Kraam heeft ingevoerd. En d'Egiptize waan-Wijsheyd, Geheymschriften en Zinnebeeldelijke Leeringen, krielen van Slangen en Adderen-Gebroedzel, waar van haare Graf-Naalden, en Gebalzemde Lichaamen aan derzelver Lijk-Bussen en andere Gedenkenissen getuyge zijn. En wy hebbender ook eenige onder de Verhandeling der Egiptize Zaaken bygebragt, die men hier mag te raade neemen. Onder-en-tussen zienwe, Dat zig de Zaligmaaker niet ontzien heeft, de Slange tot een Voorbeeld der *Voorzigtigheyd* te stellen: 't Geen hy moogelijk niet zoo gereed zou gedaan hebben, by-aldien ooyt de Duyvel zijn Aldersnoodste stuk, door dat Dier waarlijk had uytgewrogt: Want de Duyvel als een Slange, in het stuk der Verleydinge aangemerkt, kan veel-eer een Voorbeeld van *Onvoorzigtigheyd* zijn; naadien hy de Mensch teegen Godt ophitzende, beyde hem en de Slange, den Eeuwigen Vloek op den Hals haalde; 't geen zeer *Onvoorzigtig* Bot en Plomp was. En zoo yemand hier teegen inbrengd, Dat de Zaligmaaker in die Spreuke alleen ziet op haar aangebooren Listigheyd, waar door zy inzonderheyd haaren Kop, in het Stoff en onder de Struyken, teegens het Verderf weet te Verbergen; dien zullen wy gelijk geeven; en ons zulx

Aal-Oude Eer-Dienst der Slange, is niet van de Duyvel zelfs ingevoerd.

Matth. 10: 16.

strax

ſtrax te-nutte maaken. Voorwaar d'Oude hebben de Slange, zoo wel tot een
Zinnebeeld van *Ondeugden*, als van *Deugden* aangemerkt: En in zoo een Zin
hebben ook Johannes de Dooper, en Kriſtus, naa de eerſte Wijs, de Ondeugen-
de Joden, *Slangen en Adderen Gebroedzel* genoemd; dewijl de Adderſlangen
de Boosaardigſte en Vergiftigſte van alle zijn. En de meeſte Godsgeleerde twijf-
felen niet, of daar in word op *Het Zaad der Slange* geſpeeld Gen. 3: 15. Naa dat
de Duyvel zijn Liſtige Rol in 't Paradijs, in de Gedaante van een Slang Geſpeeld
had: Alhoewelze dit alzoo niet uyt Moſes en Leeren; maar zooze giſſen, uyt
het behouden van dien Naam; 2 Kor. 11: 3. Apoc. 12: 9. Daar in wy nogtans
geen Bewijs verneemen; naademaal d'Apoſtel, de Korinthers daar niet meer
van de Duyvel zeyd als Moſes; en in bey d'aangehaalde Plaatzen alleen by ge-
lijkenis van een Slang en Draak als met toevoeglijke Naamen geſprooken word.
Doch die op de Volgdraad van des Boet-Preedikers reeden let, merkt ligt, Dat
hy daar in (even alswe ſtrax in de Spreuke van de Zaligmaaker Matth. 10: 16.
aanmerkten;) alleen op de Liſtigheyd en Voorzigtigheyd der Slangen het Oog
heeft; Want zeggende tot de Farizeën en Zadduçeen die tot zijnen Doop
quaamen; *Wie heeft u aangeweezen te Vlieden van den toekoomenden Toorn?* Wil
hy niet anders te kennen geeven, als dat deeze Geveynsden hoop, haar zelven
nu, even als de Slangen, voor het aannaaderende Quaad zogten te Verbergen,
en zijnen Doop als een Middel van Behoudenis aanzogten. Doch dit en deed de
Slang in 't Paradijs niet, noch de Duyvel, die men wil dat door haar geſprooken
heeft, en bey om haare Schaamtelooze Bottigheyd, haare Straffe weg droegen.
Jaa Burmannus merkt de Duyvel hier zoo Verſtomd en Beſchaamd aan, Dat hy
over zijn begaane ſtuk, niet een Woord meer Kikken dorſt; Alhoewel hy uyt de
Slange, zoo even te Vooren; wel Liſtig met Eva wiſt te Reedeneeren: Terwijl
nogtans den Gevallen Menſch, de Slange over haar Bedrog beſchuldigde; op
dat hy zig voor Godt, Vygeblaaderen maakte. Doch zoo yemand luſt heeft de
Slange tot een Voorwerp van veelerley Zinſpeelingen ingevoerd te zien, hy kan
zig met Piërius Valerianus beraaden, die daar van genoegzaame Voorraad heeft:
En daarom ſcheyden wy'er af. Want aangaande dit Vraagſtuk; *Waarom Moſes
de Verleyding des eerſten Menſche, door 't Werktuyg van een* Liſtige Slange *beſchree-
ven heeft;* daar van hebben wy onder * d'Egiptize Zaaken, breed-genoeg ge-
toond; Dat de Natuure der gebeurde Zaak (in welk naamelijk 's Menſchen in-
gebooren Begeerte, by geleegentheyd van 't Goddelijk Gebod, een Strijd tuſſen
Vleeſch en Geeſt gerokkend, en tot Zonde doen overvallen heeft;) zoodaanig
geſchaapen leyd; Datze allerbeſt, Jaa by-naa niet anders, als onder 't Zinne-
beeld van een Liſtig-bekruypende Slange, van Moſes, den Iſraëliten is konnen
afgeſchilderd worden: Maar dat hy voor de reſt nooyt gedagt noch gedroomd
heeft, de Hebreeuwſe Kerke, daar door de minſte ſcheemering van 't Werk
eenes Duyvels, of Helze Geeſt agter te laaten; Alhoewel men 't nogtans tot aan
deeze Daagen, zoo gul en breed heeft Voort-gepraat, als of het die Groote
Wetgeever en al de Profeeten duydelijk geleerd, en omſtandig verklaard had-
den.

Matth. 3: 7. 12: 34. 23: 33. Luc. 3: 7.

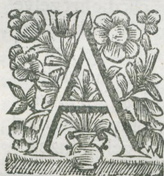
* Ziet het IIde Boek-deel. Kap. IX.

NEEGENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

FARAO *in de Zee* Verdronken, *heft* Moſes *een* Dank-Lied *aan; waar in hy van
de Zuſter* MIRIAM, *met een* Trommel, *en de* Reyën uyt de Vrouwſchap, *agtervolgd word;
met yets van 't* Oud Gebruyk *der* Bom-*en* Rijnkel-Tuygen. *De* Zang-Galmen, JAH *en* HALLE-
LUJAH *van de* Hebreën, *tot de* Kriſtenen *overgegaan; en ſcheemeragtig van de* Heydenen *in haar*
Toejuychen der Triomfeerende *naageaapt. Den* Inhoud *van* Moſes Dank-Lied, *beknopt* Ont-
vou-

vouwen, *en als 't* Eerste *en* Oudste *der* Profetetize Liederen *aangemerkt*; *en daarom met het* Gezang des Lams *Apocal.* xv. *Zaamgepaard.* Israël *uyt de* Woestijne ETAM *Verreyst*, *komd aan de* Bittere Wateren, MARA *genoemd*: *En* Geschil *over deeze* Reys-Togt, *aangaande de plaatze* van waar dezelve begonnen is. *Bedenkelijke* Misslag der Bijbel-Kaarten, *noopens* Israëls *Voortreyze*, naa de Doorgang der Zee. *De Woestijne* ETAM Waterloos *bevonden*: *En dat* Josefus *Verzot op* eygen Verzierzelen, *de* H. Historie *hier quaalijk heeft* Aangehegt. Israël *over Gebrek aan* Drink-Water *aan 't* Murmureeren, *van* MOSES Getroost. BITTERE Wateren ZOET gemaakt; *en wat* onzeekere Gedagtenissen, *'t Erfgerugt daar van naagelaaten heeft. Het* Dorstig Israël, *dikmaal* Gedrenkt, *en zeldzaam* uyt verleegendheyd gered; *met yets van de* Dertele Gedagten, *zommiger* Uytleggers *hier omtrent.* Israël *aan de Bittere Wateren*, *Een* INSTELLING en REGT Voorgeschreeven: *En hoe zulx diende* om haar te Beproeven; *en nogtans* een Verbond der Genaade *en* Wet des Geloofs *vervatte.* GODT *als* Israëls Genees-Meester *aangemerkt*; *en de* Misvattingen *der* Joden *omtrent al die* schoone Toezeggingen *bygebragt*: *Met yets van de* X Gebooden, *die zy willen dat aan deeze Wateren* gegeeven zijn. GODT *als d' Eenige* Wetgeever, *en* MOSES *als de* Dienstknegt *en* Middelaar *des* O. Verbonds *aangemerkt*: *En dat* Godt *als de* JEHOVAH, *alleen in de* Laatste Daagen, *Zienelijk als een* Mensche, in den Zone, *tot zijn Volk* gesprooken *heeft.* Israël *van de* Bittere Wateren Verreyst, *Leegerd zig in de* Vlakke Velden van ELIM, *daarze* Goed Water, *en veele* Palm-Boomen *vinden tot haare* Ververssinge: *Met een* naader Bedenking *over 't* Getal *deezer* Palm-Boomen, *en* Gebruyk *van derzelver* Vrugt. *Onzeekere Erfgerugten aangaande de* Water-Fonteynen *in* ELIM, *die zommige* Oude Schrijvers *en* Reyzigers *met de* Bittere Wateren Vermengen. Dwaaling *in* Josefus, *en in* O. Dappers *Beschrijving van* Arabien *aangemerkt.* Fabelagtige vertellinge *van de* Ezels *die* den Israëliten *het* Zoet Water in de Woestijne *hebben aangeweezen*; *en 't* Geheugen *van dat* Vals Gerugt *door* P. Cunæus *uytgewist.* Israëls Leegering *aan de* Zoete Wateren *in* ELIM, *door een* Print-Tafereel *opgehelderd*; *en* Arabien *Rijk van Goede* Daadel-Boomen, *en de* Beste van heel 't Oosten *bevonden*: *Waar toe den Aardt van desselfs* Boom *en* Vrugt, *word naagespoord*; *en* Onderzogt *of ook* de Daadels *op Israëls* Aankomst alhier, *konnen* Rijp *en* Bequaam om te Eeten geweest zijn? *Als meede een* Vermaaning *aan den* Beschouwer *over onze* Print-Verbeelding, *aangaande 't* Niet Verouderen van der Israëliten Kleederen; *&c.*

ALS het Godt dan alzoo beliefde, Dat Farao in de Zee Verswolgen lag, en Israël vast de Doode Lijken der Egiptenaaren, Strandewaards zag aangespoeld; hief Moses zijn Godvrugtige Handen ten Heemel, en bragt dat voortreffelijk Dank-Lied voort, welke hy de Hebreeuwse Kerke aan het XV^de^ Hoofdstuk van het Boek der UYTTOGT, Schriftelijk naagelaaten heeft: Op dat hy onder de Toejuyching van heel het Volk, den Lof van dusken Zeegepraal; JEHOVAH ter Eeren uytschaaterde Dat het aan de Wolken klonk, en al de Stranden Loeyden als door een Teegen-Zang. Gelijk die dan ook wel haast door het Vreugdbedrijf der Reyën uyt de Vrouwschap, op 't Spoor van Miriam de Profeetesse, Moses en Aarons Zuster agtervolgd wierd: Want een Trommel in de Hand neemende, moedigdze al-de rest aan, om Moses Lof-Gezang, en al de Mannelijke Stemmen, met Tamboerijnen, Bom-en Rijnkel-Tuyg, (van Ouds by d'Egiptenaaren, Arabiers en Mesopotamers bekend,) t'ondersteunen, en aan de gang te houden. Zulx deeze Beroemde Vrouwe, welke de Griekze Overzetters *Maria* noemen; veel-ligt daarom hier met den Naam van *Profeetesse* gedagt word, Datze deeze Daad enkel uyt een aanblaazen van de H. Geest ondernam; en daar door alzoo 't Eerste Voorbeeld der Zang-en Speel-Tuygen hielp Staaven, die in de H. Schrift ter Eeren Gods gevonden worden besteed te zijn. Want het blijkt, Dat deeze en andere Speel-Tuygen, niet alleen naaderhand in de Borgerlijke Vreugde, maar ook in Geestelijke Blijdschap, en Dankzeggingen, aan Godt gebruykt zijn. Judic. 11: 34. 1 Sam. 18: 6, 7. Alwaar gezien word, Dat de Vrouwen op 't weederkeeren van 't Slaan der Filistijnen; Saul met Trommelen, en allerhande Vreugd-bedrijf van Zang-en Speel-Tuygen, om 't verkreege Heyl der Mannen te Vieren; te gemoete Trokken uyt alle Steeden; Antwoordende malkander door Zang en Teegen-Zang, by beurte; *Saul heeft zijne Duyzenden Verslaagen, maar David zijne Tien Duyzenden.* Vergelijkt eens

Farao Verdronken, Heft Moses een Dank-Lied aan.

En word daar in van Miriam en andere Vrouwen, met Trommel-en Zang-Reyen agtervolgd.

Oud gebruyk der Zang-en Speel-Tuygen, ter Lof-zegging.

Jerem. 31:4. Alwaar niet heel Duyster op dit voorval schijnd gespeeld te worden: *O Jonk-Vrouwe Israëls; Gy zuld weederom Verçierd zijn met Uwe Trommelen, ende uytgaan met den Rey der Speelende.* Vergelijkt *Vers* 13. met Kap. 30: 19. Het Woord dat zommige met de Kaldeën en Grieken, hier in Moses Lied; *Reyën*, of *Rey-Gangen* Vertaalen; (en welke volgens Judic. 21:21. Jerem. 31: 4, 13. Godsdienstelijk gebruykt wierden;) beteekend zomtijds ook* *Fleuyten*, als Psalm 81:3,4. en 149:3. En het is uyt de Digter Klaudianus, en uyt Eustathius openbaar, Dat zoo wel de *Enkelde Fleuyten*, als de *Groote Bas-Pijpen*, by d'Egiptenaars, op de Feesten van Bacchus, Adonis en andere in gebruyk waaren: Als meede de *Zeef-* en *Hand-Trommels met Rijnkels*, en de *Klaaterspaan van Isis*, te vooren onder d'Egiptize Zaaken breed genoeg Verklaard. Want dat de Trommel den Egiptenaaren Ouwelinx niet onbekend was, zou men daar uyt moogen Gissen; Dat de Abyssinen, heeden noch Kopere Trommelen en Bom-Tuygen gebruyken, die van Kayro derwaards gebragt worden. De Persiaanen gebruyken Trommelen van een El Lang, die met een Snoer om den Hals gehangen, van weederzijds met de Handen Geslaagen worden. Ook hebben de Indiaanen zoodaanige lange Dans-Trommelen, die met Schellen, Bellen en Rinkel-Bletten aan 't End bezet, aan den Onder-Boodem geslaagen, een aangenaam Geluyd geeven. En behalven de kleene Hand-Trommeltjes, gebruyken de Turken heele groote Veld-Trommelen die men eenige Mijlen ver kan hooren. Booven dien vind men in de H. Boeken; Dat de *Trommel* en de *Fleuyte* niet zelden worden te-gaar gevoegd, beziet tot de aangehaalde plaatzen, Psalm 150:4. Zijnde de Fleuyte een Blaas-Tuyg, van zoo snel en scherp Geluyd; Dat de Profeet daar van een gelijkenis ontleend, zeggende; *Daarom zal mijn Herte over Moab en de Lieden van Kirherez, Getier maaken als de Fleuyten.* Doch Moses Dank-Lied zelve, is en blijft het Eerste en Oudste van alle Liederen, waar van eenige Gedagtenis gevonden word. En wy twijffelen niet, of elk die het zelve Exod. 15. aandagtig overdenkt, word ligt ontwaar, Dat dat Heerlijk Zang-Lied, niet dan door de Drift van een Heylige Digt-Konst voortgebragt, en vol is van Hoogdraavende Gedagten; *Zingende* 't zelve *Den Heere:* Naamelijk tot zijnen Lof; als David daar van zeyd; Psalm 106: 12. *Zy Geloofden in zijne Woorden, en Zongen zijnen Lof.* Waarom ook de Kaldeëze Uytbreyder dit Lied begind; *Wy zullen Lof Zingen en den Heere Belijden*, &c. Maar gelijk onze Overzetters, met de LXX Grieken, en zommige andere, het Tweede *Vers*, met deeze Woorden beginnen. *De* Heere *is mijn Kragt ende Lied*, &c. Alzoo hebben andere daar liever het Woord יה *Jah* behouden, welke een van de eyge Naamen Gods is, Psalm 68:5. Alder-eerst in dit Lied gebruykt, en naaderhand zelden als in Liederen en Psalmen aan den Uytgang van HALLELU-JAH, *Prijst Gy* JAH, of *Loofd den Heere.* Welk Hebreeuws Woord, uyt de Oude Zang-Liederen der Joden, in de Kerke des N. Testaments overgenoomen is, gelijk men zien mag, Apocal. 19: 1,3,4,6. Dienende om elkanderen tot Gods Lof op te wekken en gaande te maaken. De *Targum* van Jerusalem en de Kaldeëze Uytbreyder Verklaaren JAH, door *Vreeze*; en andere Joden meenen, Dat het tegelijk een Verkorting, en een Deel is van den Naam JEHOVAH, beteekenende Gods Weezen. Of zeggenze, als JAH met een sterke Aademing uytgesprooken word; kan het *Godt* beteekenen, die alles '*t Leeven* en den *Aadem* geeft. Actor. 17: 25. anderzinds vind men 't zelve ook den Naam JEHOVAH bygevoegd; gelijk Psalm 118: 14. en Esa. 12:2. te zien is; *Jah* Jehovah *is mijn Sterkte en Lied*, &c. En het schijnd als of de Gedagtenis van deezen Naam zelfs ook by de Romeynen in zeekeren Zin, en gebruyk van Toejuyching overgestooven is; welke haaren Grootsten God, JUPITER, Dat is, *Jah Vader* noemden; en die ook dikwils in haare Gezangen en Vreugd-bedrijf over verkreegen Zeegeningen, door vaake Uytroeping gedagtig waaren. Als waar toe zommige die gewoone Toejuyching, eenigzinds scheemeragtig bybrengen, welke op de Inkomsten der

*Daar eenige nogtans *Luyte* zetten. Ziet Psalm 81: 3, 4.

Jer. 48:36.

Exod. 15:2.

De Zang-Galmen JAH, en HALLELU-JAH, van de Hebreën in de Kristen-Kerke overgenoomen.

En scheemeragtig van de laatere Heydenen naagebaauwd.

Triomf

Triomf of Overwinning-Staatziën in ſwang gingen: Als wanneer de Krijgsknegten en 't gemeene Volk, op hun beſt toegedoſt, onder 't Hand-Geklap, Lof-Zangen en Vreugde-Galmen, elkanderen met dikwils Jo, Jo *Triomfe*, toe-te roepen, de Loffelijke Vier-Tijd des Zeegepraals aanmaanden: En dat zulx ook op de Teugelruyme-Feeſten van Saturnus gebruyklijk was, heeft ons Spanhemius, over Julianus Schimp-Geſprek, met het eygen Opſchrift van Twee Raare Penningen aangeweezen: Alhoewel deeze Toejuyching voornaamelijk dan pleeg te geſchieden, wanneer de Overwinnende Keyzers of haare Veld-Heeren, op de Zeege-Waagen naa het Kapitool gevoerd wierden, om Jupiter aldaar de Louwer-Krans te-gelijk met de Eer der Overwinninge opte draagen, gelijkwe in de Verheffinge van Joſef, uyt Ovidius hebben bygebragt.

Een twijfeling terzijden gezet.

Maar naadien zommige niet zonder ſchijn van Reeden, Ontkennen, Dat de Latijnze Naam *Jovis*, of *Jupiter* van de Hebreeuwſe Godt-Naam JEHOVAH, afkomſtig is; alzoo magmen den Oorſprong deezer toejuyching, *Jö*, *Jö*, van der Hebreeën *Jah* en *Hallelu-Jah*, insgelijx niet zonder teegenbedenking houden; Alhoewel wy het vaak herhaalde toeroepen, van zeekeren Godt-Naam, daar in niet heel ongelijk aan 't Lied van Moſes zien. Doch gelijk het hier de Plaatze niet-en is, om zulx Naauwkeurig uyt-te Pluyzen, zal het Voorzeeker Veyliger zijn niet zoo-zeer te bezien, in hoedaanigen Naa-aaping de Heydenen haare Overwinningen aan den Opperſten JUPITER of JUVANS PATER, Dat is, *Helpende Vader*, opdroegen; (of ook in haare Jo-*Bacche*, wanneer haare Prieſterlijke Korybanten, als Uytzinnige Menſchen, met *Cymbalen* of Klaaterbletten, Trommelen en Pijpen, luſtig her-Omdanſten, en Lofzangen Zongen;) als wel den Inhoud van Moſes Dank-Lied te betragten; op datwe niet alleen verneemen moogen, Hoedaanig ſchoon ter ſnè, 't zelve hier over den Ondergang van Farao, Opgezongen wierd, maar daar by ook verſtaan, in wat voegen dit Gezang naaderhand in de Kerke des N. Teſtaments zoo ſtaatelijk neevens het *Gezang des Lams* word ingevoerd. Apoc. 15:3. Moſes dan *Zingende den* Heere *een Lied;* Verheft hem Hooglijk: Roemende, Dat gelijk hy dit Volk door zijne Kragt tot Heyl geweeſt was; hy over-zulx ook alleen het Voorwerp van zijn Lied is. * *De* Heere *is mijn Kragt ende Lied.* In hoedaanigen Zin ook Jeſaias ſpreekt Kap. 12:2. daar andere Overzetters, alswe ſtrax zeyden; het Woord *Jah*, (by ons, *Heere*,) Onvertaald gelaaten hebben. Dies beloofd Iſraël den Heere een Tabernaakel tot zijne Lieffelijke Wooninge te maaken; en vaaren daar op voort de Magtige Daad van Gods Regterhand te Prijzen, waar door hy de trotze Farao Verſlonden, en al de Goden van Egipten in diervoegen te Schande gemaakt had, Dat de Inwoonders van Kanaan, en de Vorſten van Edom, voor 't Gerugte ſchrikken en beeven zouden. Daar-en teegen Roemen zy de Goddelijke Weldaadigheyd, die haar Tweewerf bygeſprongen was, om haar uyt Egipten te Verloſſen; Eens door Vrykooping voor den Prijs van het Bloed des Paaſch-Lams, haar Leeven verſchoonende te midden van een Algemeene Neerlaage; en Andermaal, door dat Vreeſlijk Meeſterſtuk, beweezen aan de Roode Zee: Alles op dat Iſraël afgezonderd wierd van de Heydenen, om Gode een *Eygen-Verkreegen Volk* te zijn; en tot een *Koninklijk Prieſterdom* aangefokt te worden. Gelijk Moſes daar op naaderhand zijn Reeden Grondveſt, wanneer hy Iſraël tot zijn Pligt Vermaand; en zeyd; *Is hy niet uwe Vader, die uw Verkreegen, die uw Gemaakt, en die uw Beveſtigd heeft?* Deut. 32:6. En gelijkze hier by ook getuygen, Dat de Heere haar door zijne Hand zagjes Leyde, en Weyde als een Kudde Schaapen, tot de Lieffelijke Wooninge zijner Heyligheyd: Alzoo heeft den Uytgang der Zaake geleerd, Dat het gantze Oogmerk deezer Uytleydinge niet anders geweeſt is, als op dat Godt haar naa zijn Belofte bragt in het Land, Dat hy haare Vaderen had toegezeyd; en zy onder een Wijl-tijd Omleydens door de Woeſtijne beproeft, en allengskens van d'Afgoderye der Egiptenaaren Geſpeend, een Voorbereydzel zouden maaken, van het Dienſtbaar

Wat den Inhoud van Moſes Lied behelſt.

* Of Jah *Is mijn* Lied. Exod. 15:2.

haar Jerusalem; alwaarze onder-een Wet van Tugt, in de Bloey-Tijd van haar eygen Republijk, Gode een Huys des Gebeds zouden Bouwen, en Offerhande pleegen; tot dat hy, die den Heere van dat Huys was, te-gelijk met de Heerlijkheyd des Heeren daar in Verschijnen, en haar tot Eenen Godt zou worden. Het geene de Kaldeëze Uytbreyder verklaard; *Ik zal hem een Heyligdom Bouwen.* En Moses, willende de Weldaaden Roemen, die de Israëlitize Kerke door deeze Verlossing erlangen zou; zeyd, *Dat Godt haar zal Planten op den Berg zijner Erffenisse; alwaar hy zijne Wooninge en Heyligdom hebben, en gedurig Regeeren zal.* Exod. 15: 17, 18. En alzoo word dan ook dit Lied, niet onvoegzaam als het Eerste en Oudste Voorbeeld van alle de Profeetize Liederen, onder het Opschrift van *Het Gezang Mosis, des Dienstknegts Gods*, de Kerke des N. Testaments, tot een Patroon voorgesteld. Apoc. 15: 3. waar op gespeeld word, Psalm 118. en Jesa. 12. Voorzeggende, „Dat de Kerke Gods, den „Heere ook zoo eens *Lof-en Dank Zingen zal over haare Verlossinge;* Wanneer „hy Verbannen zal den Inham der Zee van Egipten, en de Riviere met haare „Zeeven Stroomen, Dat men met Schoenen daar zal Doorgaan; ende dat'er „een Gebaanden Weg zal zijn, voor het overblijfzel zijnes Volx van Assur; *Ge-„lijk als Israël geschiede, ten Daage doe het uyt Egipten-Land optoog.* Jesa. 11: 15, 16. En daar ontbreeken geen Vermaarde Uytleggers, die dit op de Verlossinge der Kerke, uyt de Tyrannie van den Turk en Antikrist passen. Zulx men zig niet Verwonderen moet, Dat Apoc. 15: 2, 3. *Het Gezang van Moses*, gepaard word met *Het Gezang des Lams;* Welke daar Gezongen word, van die, Die *d'Overwinninge hadden van het Beest.* Niet anders Voorwaar, als of daar door de Profeetie van het Oude, met het Euangelium van 't N. Testament, tot eenerley Gezang gemaakt wierd: Zijnde Moses alzoo de Leydsman van de Reyley Dans der Profeeten. Hebr. 3: 5. Want gelijk Moses in deezer voegen, Godt Dankte en Verheerlijkte, naa de Verlossing door den Doorgang der Zee, alzoo heeft ook Kristus, opstaande uyt de Dood, Godt Verheerlijkt onder zijne Discipelen: En doet alzoo zien, Dat bey deeze Gezangen, van eenen Inhoud zijn; en dat wy het Lied des Lams niet Zingen konnen, zonder ook dat van Moses te Zingen; noch het Lied van Moses zonder ook het Lied des Lams te Zingen. Waar op misschien de Spreuke kan passen; Joh. 5: 46.

Moses Lofzang als 't Eerste en Oudste der Profeetize Liederen geschat.

Het Gezang van Moses met het Gezang des Lams gepaard. Apocal. 15.

Als nu Israël van alle Vreeze Verlost, en Godt billik over dusken Weldaad een Dank-Lied toe-Gezongen had; deedze Moses van den Oever der Schelf-Zee aftrekken naa de Woestijne. Exod. 15: 22. Want gelijkze hier uyt de Zee, weederom aan de Voorgrenze van de Woestijne Etam waaren te-Land gekoomen, zijnze dezelve Woestijne verder intrekkende, den Inham der Roode Zee, by de Regterhand-heenen Omgetrokken, tot aan de Woestijne Sur, op welker Grenzen zy de *Wateren* Mara vonden, *Vers* 23. Met welke Togt zy Drij Daagen hebben t' zoek gemaakt; *Maar en vonden geen Water.* Exod. 15: 22. Want dat deeze Drij-Daagze Omdooling niet zoo zeer in de Woestijne Sur, als wel in de Dorstige Landstreek van Etam geschied zy, blijkt niet alleen uyt Num. 33: 8. *(Zy gingen Drij Dag-reyzen in de Woestijne* Etam, *en Legerden hen in* Mara;) Maar wy meenen ook dat de strax-aangehaalde Plaatze Exod. 15: 22. daar door genoegzaam verklaard word; om met zommige niet te meenen, Dat Israëls aankomst uyt de Zee, niet in de Woestijne Sur geschied zy, als de By-bel-Kaarten willen; Maar als we strax zeyden, aan het Voorbogt der Woestijne Etam; welkze naa de Doortogt der Zee, nu Drij Daagen, zonder Water te vinden zijn Doorgereyst; te vooren genoeg van ons aangeweezen. Daar-en boovén blijkt het uyt Num. 33: 8. geenzinds, Dat de Woestijne Sur, ook Etam genoemd word; schoon het Ainswort met zommige zeggen; naadien de Drij Daagen Reyzens niet en zien op Israëls Togt door de Woestijne Sur; maar op de Togt van de Schelf-Zee *Tot in de Woestijne* Sur; daarze eerst naa Drij Daagen, aan de *Wateren* Mara quaamen: In welke Reyze zy eygentlijk het Grootste Deel

Israël Vereyst uyt de Woestijne Etam en komd aan de Bittere Wateren Mara.

't Geschil over deeze Reyze, en de Plaatze waar uyt en waar naa toe? Vereffend.

Deel der Woestijne SUR, naa de Linkerhand van haar-af lieten; haaren Weg neemende door de Woestijne ETAM. Waarom Moses ook van deeze Togt alleen schijnd te zeggen; Datze *Tot in*, of *Aan de Woestijne* SUR, Voorttrokken: Want alzoo luyd zijn Verhaal; *Hier naa deede Moses de Israëliten Voort-Reyzen van de Schelf-Zee af, ende zy trokken uyt tot in de Woestijne* SUR: *Ende zy gingen Drij Daagen in de Woestijne, ende en vonden geen Water: Doe quaamen zy te* MARA. Exod. 15:22. Daar dan onzes agtens, de Drij Dag-reyzen niet door de Woestijne SUR, maar van de Schelf-Zee, door die van ETAM, tot aan de Woestijne SUR, die Noordelijk van haar af-lag, gevallen is; Gelijk het onder anderen ook Burmannus alzoo schijnd verstaan te hebben. En naadien wy te vooren alreede hebben aangeweezen dat de Bybel-Kaarten, Israëls aankomst uyt de Zee, verre booven de Stad SUR, en de strekking der Woestijne, van welkze haar Naam voerd, koomen te stellen; zoo en kan deeze Reyze van de Schelf-Zee, volgens haar eygen Bestek, niet door de Woestijne SUR geschied zijn: En't Verwonderd ons dat de neerstige Kant-Verklaarders hier niets op aanteekenen; terwijl eenigen zoo Ligtvoerig weg, de Woestijne ETAM, Num. 33:8. den Naam van SUR geeven, en tot bewijs Exod. 15:22. met Kap. 13:20. by brengen, zonder te merken dat de laatste Plaats teegen haaren Neuse opstroopt: Naadien'er uyt volgen zal, Dat dan Israël ook voor den Doorgang in de Woestijne SUR zal geweest zijn; welke nogtans tot de Plaats-Beschrijving van bey deeze Reystogten, zoo duydelijk door de Woestijne ETAM, onderscheyden word; En de Woestijne SUR, zoo wel als de Stadt die'er naa genoemd is, aan Géen-zijde den Inham der Roode Zee tussen Egipten en Arabien ingeleegen was. Van deeze Stadt SUR schijnd Gewag gemaak te worden, Gen. 16:7. daar van d'Egiptize Hagar gezeyd word, Dat haar den Engel vond; *By een Fonteyne der Wateren op den Weg van* SUR: Dat is, die zig naa de Stadt SUR heenen strekte. Willende deeze Dienstmaagd naa Egipten keeren, daar haar Vader-Land was. Doch hier in komd niets voor dat ons tot het Geschil van Israëls Drij-Daagze Reyze door de Woestijne ETAM of SUR, eenig Ligt toe dienen kan. Want behalven dat Hagar uyt Kanaan koomende, hier slegts in de Woestijne *Op den Weg naa* SUR gevonden wierd, zoo blijkt daar uyt noch niet, Dat hier zoo grooten Gebrek aan Water was, als Israël nogtans in ETAM ontmoete; dewijl de Swangere Maagd, aldaar by *De Fonteyne der Wateren* gevonden wierd: Zulx het Wonder is, Dat zommige Fraaye Schrijvers, evenwel de groote Schaarsheyd van Water uyt Exodus 15:22. tot de Historie van Hagar durven by brengen: Daar die zelfs niet eens te Passe komd tot haare Tweede Vlugt, met den Zone Ismaël, Genesis 21. Want of wel deeze Troostelooze Moeder-Meyd, in of omtrent de Woestijne Paran, daarze Onbekend heenen Dwaalde, Gebrek aan Drink-Water had, doe haar Flesch-Voeder Leedig was; zulx is zoo Grooten Wonder niet: Maar het blijkt nochtans, Dat hier Water genoeg te vinden was; naadien de Goddelijke Voorzienigheyd op haare Klagte, een Fonteyne in 't Gezigt brengd; die haar aanlokte om in de Woestijne Paran te blijven, naa datze Ismaël, die hier een Boog-Schutter wierd, een Egiptize Vrouw besteld had. Gen. 21:20,21. En derhalven zijn we met deeze Waarneeming al-te verre van de Waterlooze Woestijne ETAM en de Grenzen van SUR afgedwaald, om niet aanstonds weeder in 't Spoor te slaan, en derwaards te keeren. Als dan Israël van de Schelf-Zee, de Woestijne ETAM geheel Doortrok, hebbenze in Drij Daagen *Geen Water* gevonden, totze in MARA quaamen, daar het *Bitter* was. Exod. 15:22. Nogtans moet men zig niet Verwonderen, Dat alhoewel Num. 33:8. Deeze Togt op de Reys-Lijst aangeteekend staat; egter geen gewag van dit Dorstig voorval gemaakt word, (als of het niet in ETAM gebeurd waare?) Dewijl het Boek der Telling, aldaar veel-meer Werk maakt, de Vertoef-plaatzen, dan de Voorvallen Ordentelijk aan-te Teekenen. Naadien de gantze Historie der Veertig-Jaarige Reyzen uyt Sinai tot in de Velden Moabs, met d'Instelling

Waarschijnelijke mislag der Bybel-Kaarten aangaande Israëls Reyze naa de Doorgang der Zee.

De Woestijne ETAM Waterloos bevonden.

 van

van zommige Wetten, in de XXXII Eerste Kapittelen, van 't zelve Boek, en door 't gantze Boek der *Uyttogt* reeds verhaald zijn. Naa welke XXXIII[ste] noch Drij Kapittelen in 't Boek *Numeri* volgen, die een Voorbereydzel tot de Inneeming van het Land Kanaans vervatten; om dat met XXXVI. Hoofdstukken vol te maaken. Doch het geen ons Wonder geeft, is dit; Dat Josefus hier weederom een naauwkeurigheyd buyten de H. Historie heeft, welke Israëls Gebrek aan Water op deeze Togt, merkelijk schijnd te verligten; het zy dan dat hy de Waarheyd zeyd, of dezelve uyt eenige waarschijnelijkheyd geraaden heeft. Want naa dat hy moogelijk overdagt had, Dat Drij volle Daagen en Nagten, met zoo grooten Hoop Volks, Vrouwen, Kinderen en allerhande Vee, door een Barre Woestijne, en onder een Warmen Heemel te Reyzen, veel-te lang vielen, om Gebrek aan Drink-Water te Lyën, heeft hy daar uyt niet slegs beslooten, maar zoo zeeker gezeyd, of hy 't wist, Dat het Volk van den Oever der Schelf-Zee, de Woestijne Etam niet verder Ingetrokken is, voor datze zig aldaar Putten Gegraaven hadden, op datze Water voor haaren Dorst meede naamen: Doch het zelve haast op-raakende, hebbenze, zeyd hy, zeederd nergens goed Water konnen vinden; alhoewelze geen moeyte ontzaagen, om over-al daarze quaamen, zelfs Putten in de harde Grond te Graaven. Dit zeyd Josefus. En wy doender by; Dat het zy, hoe het hier ook meede mag geleegen zijn; dit egter uyt de H. Historie schijnd te blijken; Dat het Volk op deeze Reys-Togt, niet zonder Angst naa Water heeft omgezogt; naadien hier op de Reeden zeer wel past; wanneer daar gezeyd word; *Zy gingen Drij Daagen in de Woestijne, ende en vonden geen Water*. Derhalven schijnenze zoo lang naa Water omgezogt te hebben, tot zy aldus Dorstig omzoekende, aan de plaatze Mara quaamen; welke Eerst naaderhand van de Uytkomst alzoo genoemd is. Want alhoewel Israël hier Water genoeg vond, was het nogtans zoo Bitter, Datze het niet Drinken konden; *Daarom wierd den Naam desselven genoemd*, Mara, Exod. 15:23. Het zy dan dat Moses, of yeder Israëlijt dit Water alzoo noemde; Want beyde kan de Zin van zommige Vertaalers voldoen; alsse zetten, *Hy noemde* deeze plaatze Mara. Want Mara door Uytlegging geeft *Bitterheyd* te kennen. Dit was voorzeeker een Verdubbeling van Gebrek en een harde Verzoekinge, die op zoo grooten Weldaad volgde: Eerst *Geen Water*, nu naa Drij Daagen zoekens, niet dan *Bitter Water*; ô Ramp ô Teegenspoed! Die het Volk Gods strax als in een gantze Vergeetelheyd Dompelde van al de Wonderen dieze tot hier aan-toe, met haare Oogen gezien, en als met de Handen getast hadden. Want zy slaan-flux aan 't Murmureeren, en Wringen Moses niet zonder blijk van een wrang Gemoed, uyt den Hals haar zelfs te zeggen, *Watze Drinken zullen?* Als ofze daar meede niet alleen wilden aanduyden, Dat hier niet-te Drinken viel; maar dat ook Moses, die haar aan deeze Zalpeeter-Grond gebragt had, behoorde raad te schaffen, by-aldien hy alleen geen Oorzaak van haaren Ondergang wilde zijn. Jaa daar zal in 't kort ook niet veel aan scheelen, of wy zullen zien, Datze ook in een ander Dorstig Voorval het Water als uyt zijne Hand eyssen, op datze Drinken; Let eens op haar aankomst in Raphidim. Exod. 17:2. Doch Moses had zig zoo draa in Mara niet tot het Gebed begeeven, of de Goddelijke Aanspraak maakt hem flux een Hulp-Middel indagtig, *Op dat Israël geenen Dorst en hadde;* Jesa. 48:21. Psalm 107:5,6. en zy haastig uyt deeze Verzoekinge gered wierden. Want Godt wees Mose *Een Hout* aan, Dat hy in het Water wierp, en 't zelve daar door Zoet maakte. Exod. 15:25. Alwaar zommige niet *Een Hout*, maar *Een Boom* Vertaalen. En vervolgens heeft de *Targum* van Jerusalem gezeyd; *Ende 't Woord des Heeren toonde Moses den Boom* Adriphne; *welkers Bloeyzel is als Lelyen, maar zeer Bitter*. En alhoewel moogelijk de Joodze Schrijvers in de Spelling van deezen Naam eenig verschil laaten blijken, zijnze nogtans in 't Geloof van dit Wonder taamelijk eens. En 't zal buyten twijffel, dezelve Boom zijn die by de Schrijvers *Rododaphne*, of *Rododendron* geheeten

De H. Historie door Josefus Verzierzel quaalijk aangehegt.

Exod. 15:22.

Israëls Teegenspoed naa de Verlossing, doet hen Gods Weldaad vergeeten, en aan 't Murmureeren slaan.

Bittere Wateren Mara Zoet gemaakt.

en

geheeten en voor een Boom gehouden word, welke het Vee zeer ſchaadelijk is. 't Geên moogelijk den Joden, die heel-veel van *Zoet* houden, te eerder den Naam van *Bitter* heeft in 't Zin gebragt; gelijk de H. Schrift en al de Hebreën, niet zelden gewoon zijn alle quaade Smaaken, en droevige Zaaken, door *Bitter* of *Bitterheyd* uyt-te Drukken. Van duſdaanig-een Bitteren Boom dan, willen de Joden, Dat Moſes een Tak, of miſſchien groote Stukken Houts genoomen, en den Naam Gods daar op geſchreeven hebbende, 't zelve in 't Water geworpen heeft; en alzoo een Wonder in een Wonder; Dat is, het *Bitter Water*, door een *Bitter Hout* heeft ZOET-gemaakt. En hier toe hebben ook de Joodze Meeſters in *Tanchuma*, over deeze plaatze gezeyd; *'t Is de Gewoonte van den Gezeegenden Godt, het Bittere* Zoet *te maaken, door dat geene 't welk* Bitter *is.* Doch dit alles gaat met veel onzeekerheyd Swanger: En men zou met veel-meer waarſchijnelijkheyd moogen denken, Dat dit Hout aan zig zelven, eenige Natuurlijke Kragt gehad heeft, om dit Water te Verbeeteren; van hoedaanigen Gevoelen Jeſus Syrach ſchijnd; als hy zeyd; *Was niet het Water* Zoet *gemaakt, door het* Hout, *op dat de Kragt daar van mogt bekend zijn?* Syr. 38: 5. Het geen nogtans geenzinds uytſluyt, Dat het Hout ook niet door een Booven-natuurlijke Bewerkinge Gods is Verſterkt geworden; Gelijk Eliſa daar toe wel eenige Kragt had door het Zout, maar egter door een Wonderdaad zoo-verre Geſterkt is, Dat de Wateren Zoet wierden. 2 Kon. 2: 19, 22. Onder-en-tuſſen diend men aan-te merken, Dat het Water hier in MARA, ook maar alleen door dit Middel ſchijnd *Zoet* geworden te zijn, voor den Tijd van Iſraëls Verblijf aldaar; op dat Godt haaren Dorſt Leſte, Eſa. 48: 21. maar naaderhand weeder tot zijn *Bitterheyd* is weedergekeerd. Want dat de Wateren van deeze Land-Streek ten Tijde van Plinius, van die Natuure waaren, blijkt uyt zijn eygen Getuygenis; en word ook daar in van de laater Reys-en Land-Beſchrijvers onderſteund. Dus verhaalen, Della Valle en Monkonius, Dat voorby Muadia, omtrent een kleyne Mijl van den Oever der Roode Zee, zeer-veel Wateren in een Zandige Grond, en tuſſen Biezen gevonden worden, die op 't Arabiſch AAIN EL MOUSE, Dat is, *Fonteynen van Moſes* genoemd worden, welke niet zeer goed te Drinken zijn: Zommige verloopen in 't Zand; andere zijn van heel quaade Smaak, Brak, Bitter en Heet. De plaats kan men in d'Heedenſdaagze Kaarten van Arabien omtrent de Stadt *Faran* vinden, alwaar dezelve ook van Ptolomèus en Stefanus word t'Huys gebragt. Doch gelijk de Bittere Wateren Mara, niet heel wijd van de Zoete Wateren der vlakke Velden ELIM ſchijnen afgeleegen te hebben; alzoo hebben zommige Reys-Beſchrijvers te-mets d'een voor d'ander genoomen; waar van de Reeden by Olfard Dapper in zijn Beſchrijving van Arabien te zien is. Joſefus ſpreekt van dit Water zoodaanig, als of het hier ſlegts een eenige Water-Kolk zy geweeſt naa welke deeze Leeger-plaatze, MARA zou genoemd zijn: En doet'er by, Dat wanneer Moſes het Hout daar in geworpen had, hy de Put beval half Leedig te Scheppen, door welk Roeren het Water zou Zoet geworden zijn. Doch de fraayſte Uytleggers willen, Dat het zy dit ingeworpen Hout van Natuure de Kragt had, om 't Water Zoet te maaken; (gelijk men zulx door een aantrekking van 't Bittere, zou moogen bedenklijk houden;) of dat die Kragt doe ter-Tijd daar in voortgebragt zy, of dat het die nooyt ontfangen heeft; moet egter alles aan Gods Vermoogen opgedraagen en hy hier als Wonder-doende, worden aangemerkt. En op deeze wijs meenen we, Dat Eerſt te-regt kan verſtaan worden; in welk-een Zin de Profeet zeyd; *Dat Iſraël geenen Dorſt gehad heeft.* Jeſa. 48: 21. Pſalm 107: 5, 6. Want Godt heeftze t'elkens alſſe in Nood, en in Verzoekinge van Dorſt waaren, Geholpen; vergelijkt Exod. 15: 27. Met het *Twiſt-Water* MASSA en MERIBA; (doende zelfs Water uyt de Rotſteen voortkoomen, op dat Iſraël Gedrenkt wierd;) Exod. 17: 1-7. Num. 20: 9. en Pſalm 78: 15. 114: 8. Onder-en-tuſſen heeft Rabbi Menachem, het inwerpen van het Hout te MARA, op een Geeſtelijke

Gedagteniſſen deezer Bittere Wateren, in de Laater Tijd.

Het Dorſtig Iſraël dikmaal Gedrenkt.

Dertel-

wijze

heyd der Uytleggers.

wijze van den Boom des Leevens Verklaard; welke de Bitterheyd van SAMMAEL of de Joodze Duyvel verdrijfd; en het schijnd, Dat zommige onder de Kristenen hier door aanleydinge gekreegen hebben, om bedenklijk te houden, Dat dit geen heel Donkere aanduyding is, van het Hout des Kruysses, welke de Bitterheyd van onze Verdrukkingen, die te-mets als Droevige Wateren tot de Ziele koomen, Heyligd en Verzoet, op datze een Vreedzaame Vrugt der Geregtigheyd geeven: Vergelijkt eens Gal. 3: 13. 1 Petr. 2: 21, 24. 2 Kor. 1: 5, 7, 10. Rom. 5: 3. en 6: 3, 4. Hebr. 12: 11. &c.

Israël aan de Bittere Wateren, een INZETTINGE en REGT Voorgeschreeven

Maar gelijk Israël nu Drij Daagen door Gebrek aan Water, en hier in MARA door Bitter Water, Verzogt en op de Proef gezet was, op dat het Openbaar wierd, of het ook aan Godt Gelooven en op hem Betrouwen zou? (Waar van het nu reeds zoo slegten blijk in zijn Murmureeren teegens Moses gegeeven had;) alzoo scheen het thans meer dan Tijd, dit Volk door een Wet van Bedreyging en Belofte, tot zijn Pligt te Noopen. Hier toe dan *Stelde* Godt aan deeze Plaatze; Israël *Een Inzettinge ende Regt*. Exod. 15: 25. Haar geevende door den Dienst van Moses, 't Voorschrift van een zeekere bepaalde WET, aangaande 't geene hy wilde dat van de zijne zou geschieden; en *Een Regt*, naa welk hy hen betoonde dat hy *Rigten* zoude. En naadien wy strax hier aan, uyt *Vers* 26. verneemen, Dat den Inhoud van deeze *Inzettinge* en *Regt*, alleen haar Uytloop heeft op het Gebod van GELOOVE, LIEFDE en BEKEERINGE; zoo blijkt daar uyt genoegzaam, Dat Godt zijn Volk hier alleen ten Goede Verzogt heeft; *Op dat hy Beproefde of het ook in zijne Wet zou gaan of niet?* Gelijk Godt zoo spreekende word ingevoerd. Exod. 16: 4. *Om te weeten wat in haar Herte was, en haar Goed te doen in haar laatste Eynde*. Deut. 8: 2, 15, 16. In hoedaaniger-voegen hy ook Abraham verzogt heeft. Gen. 22: 1. Waar toe moogelijk veel zal helpen, zoo wy den Inhoud van deeze *Inzettinge* en *Het Regt* in MARA gesteld, met haar eygen Bewoording hier by zetten; en dan bezien, Wat daar in op 't Waarschijnelijkst, aan Israël Verkondigd is. Dus luyden de Woorden; *Is dat gy met Ernst naa de Stemme des* Heeren *uwes Gods zuld hooren, en doen wat Regt is in zijne Oogen, en uwe Oore neygd tot zijne Gebooden, ende houdet alle zijne Inzettingen, zoo en zal ik der Krankheeden geene op u leggen, die ik op Egipten-Land geleyd hebbe; Want ik ben de* Heere *uwe* HEEL-MEESTER, Exod. 15: 26. De Fraayste onzer Godsgeleerde, hebben Drij Voornaame Hoofstukken in deeze Woorden aangemerkt: Als I. een Verkondiging van het Testament en Verbond der Genaade, vervat in deeze Woorden; *De Heere uwe Godt; Ik de* Heere *ben uw* GENEES-MEESTER: Want het is Openbaar dat noch uyt het Verbond der Werken, welk Adam verbrooken heeft; noch uyt de Verdienste der Menschen, om datze Kinderen des Toorns zijn, maar alleen uyt Gods loutere Genaade en algenoegzaame Rijkdom zijner Goedheyd; Godt *Een Godt des Zondaars* kan zijn, tot Zaligheyd, Luc. 5: 32. Psalm 103: 2, 3. En daarom, wanneer Godt zig *Israëls Godt* en *Heel-Meester* noemd, belooft hy haar te gelijk het Leeven, de Weeropstanding, d'Onsterflijkheyd en Gelukzaligheyd; overmids hy *Een Godt is der Leevende*, en *Niet der Dooden*. Matth. 22: 32. uyt Exod 3: 6. Ten II. Een beding van Gehoorzaamheyd, en Heyligheyd, werkzaam door de Liefde tot Geloove: Naamelijk in deeze Vermaaninge; *Gy zuld de Stemme des* Heeren *uwes Gods hooren*. Maar te hooren naa de Stemme van dien Godt welk Israëls Godt en Heel-Meester was, is te Gelooven, te Gehoorzaamen en Lief te hebben. *Gy zuld doen dat Regt is in zijne Oogen;* Dat is, Gy zuld door u Doen bewijzen, welke *De Goede, Behaaglijke en Volmaakte Wille Gods zy* Rom. 12: 2. Ten Laatsten word'er gezeyd; *Gy zuld alle zijne* Inzettingen *Waarneemen*. Doch Gods Inzettingen zijn Veelerley; Want zy bevatten of de *Wet des Geloofs en Liefde*, of de Inzettingen *Des Vleeschlijken Gebods*, die de afschaffing onderworpen zijn, weegens haar *Onvolmaaktheyd* Hebr. 7: 16. &c. van welke zoort Godt hier niet en spreekt; Want hy en had zulx te deezer Tijd, den Volke noch niet Voorgeschree-

En zulx om haar te Beproeven.

En hoe daar in aan Israël een Verbond der Genaade en Wet des Geloofs Voorgeschreeven is.

ſchreeven; gelijk uyt Jeremias blijkt zeggende; *Ik en hebbe met uwe Vaders niet geſprooken noch gebooden van Zaaken des Brand-Offers ofte Slagt-Offers ten Daage als ikze uyt Egipten-Land Uytvoerde.* Maar deeze Zaake hebb' ik hen Gebooden; *Hooret naa mijne Stemme*, &c. Jer. 7: 22, 23. Dus ſpreekt Godt dan hier Voornaamelijk van de Wet des Geloofs en Gehoorzaamheyd; *Gy zuld alle mijne Inzettingen Waarneemen.* Naamelijk al wat u Godt om te Gelooven Voorgeſteld heeft; gelijk hy zelve dat zoo getugd, in de ſtrax-aangehaalde Reeden van Jeremias; *Maar dit Woord heb ik haar Gebooden;* Hooret naa mijne Stemme, *Zoo zal ik u tot Eenen Godt zijn, ende gy zuld my tot Een Volk zijn; ende Wandeld in al den Weg dien ik u Gebieden zal, op dat het u Wel-gaa.* Jer. 7: 23. En in deezer voegen agten veel heedensdaagze Godsgeleerde, Dat dit en 't voorgaande Leerſtuk, de Zomme vervat van het Verbond welke Godt met Iſraël maakte, daadelijk naa dat hyze uyt Egipten had Uytgeleyd; op welk gezien word. Jer. 7: 22, 23. Pſalm 81: 9, 12. Eſa. 55: 2, 3. Ten III. De Belofte van dit en het toekoomende Leeven, welke altijd aan de Godzaligheyd vaſt is. 1 Thim. 4: 8. In deeze toezegging voorgeſteld; Dat Godt de Plaagen *Der Egiptize Krankheeden, op haar niet en zoude leggen.* Voorwaar Egipten was niet alleen met Lichaamelijke Quaalen behebd, maar lag ook weegens zijn Uytbundige Afgoderye, als aan een Ongeneeſlijke Ziekte, Doodelijk Krank: Van welker beſmettinge Godt nu, als Iſraëls *Heel-Meeſter*, vaſt beezig was, haar Geeſtelijk te Geneezen; zoo door 't Geloove aan zijne Wonderen, die al de Beſcherm-Goden van Egipten te Schande maakten; als door d'Oeffening van zommige Pligten, die hen derzelver Afzondering, meer en meer indagtig maakten; (waar van in 't Paſcha verſcheyde Staalen gezien zijn;) en haar alzoo van verre toebereyde, om onder de Schaaduwen van een Wet der Ceremonien, ook de Wet der Zeeden, in verwagtinge der Beloofde Zeegeningen, omtrent Godt en haaren Naaſten te betragten: Want Godt en Belooft Iſraël niet alleen, alle quaad van haar weg te neemen; noch daar voor te behoeden; Maar ook alles Goeds te geeven; waar onder de Bezitting van 't Land Kanaans, niet te vergeeten is. Maar naadien onder de Quaalen, welk hy als Iſraëls *Heel-Meeſter*, van haar Wegneemen zou, Voorzeeker ook de Dood, en de Oorzaak des Doods (naamelijk de Zonde, en gevolg des Doods, die de Geeſtelijke Dood naaſleept;) te reekenen is; zietmen ligt, Dat wy dit niet t' Onregt, ook van de Geeſtelijke Krankheyd der Afgoderye, Bygeloove en Ongeloove verſtaan hebben: Van welk als Godt zijn Volk Geneeſt, hy haar in plaats van de DOOD het LEEVEN en de Zaligheyd toebrengd; naamelijk de Geneezing der Zonde als d'Oorzaak des Doods, door een Eeuwig Prieſterſchap te Verzoenen; op datze alzoo Geregtveerdigd zijnde, tot een Heylig Volk zouden worden, Dat de Zaligheyd beërft. En in zulken Zin ſchijnd ook David te Bidden; Heere, *Geneeſt mijne Ziele, want ik hebbe Gezondigd.* Pſalm 41: 5. Gelijk meede Kriſtus, als hy de Krankheeden Genas, Vergaf hy ook de Zonden. Matth. 9: 2, 6. Jaa de Geneezing des Menſchen Matth. 13: 15. word Marc. 4: 12. verklaard; *De Vergeevinge haarer Zonden* te zijn. In deezer voegen is dan aan Iſraël bekend gemaakt, wat Goed is, en wat Godt van hem Eyſcht: Naamelijk Regt te doen, Weldaadigheyd Lief te hebben, en Ootmoedig te Wandelen met zijnen Godt. Mich. 6: 8. zulx nu ligt af-te neemen is. Hoe verre de Joden van dusdaanige Bedenkingen afwijken; als zy deeze *Inzettinge*, alleen van den Sabbath verſtaan; welke hier in MARA zou gegeeven zijn; Naadien zeggenze, korts hier naa, te weeten Exod. 16: 29. daar van geſprooken word; Als meede Ezech. 20: 11, 12. En zoo verſtaan zy hier ook door het REGT, zommige Uytwendige Regten, die Godt aan deeze Plaatze zou gegeeven hebben, eer hy noch de Wet der Offerhanden inſtelde, volgens 't geen we zoo ſtrax uyt Jerem. 7: 22. voorlaazen; alhoewel zy zelve niet zeeker zijn, of hier eenige algemeene Gerigten tot Beſtuur en t' Zaamenleeving des Volx, of in 't byzonder het Gebod van zijn Ouders te Eeren opgeregt zy? Invoegen zy meenen dat aan Iſraëls Vijfde Leegerplaatze, die

En hoe zulx diende om Iſraëls Krankheeden te Geneezen.

Godt als Iſraëls GENEES-MEESTER aangemerkt.

Misvatting der Joden omtrent al deeze Heerlijke Toezeggingen.

Tien Gebooden van de Joden opgeteld die aan de Bittere Wateren gegeeven zijn.

hier in MARA gevallen is, een Gedeelte van de Wet gegeeven is, welke naderhand voor Sinai, en verder Agtervolgd en Voltooyd is: En alzoo weeten zy X. Gebooden op-te tellen die by de Bittere Wateren gegeeven zijn, Naamelijk de VII Gebooden van Noach; het Gebod van den Sabbath; de Gerigten, en 't Eerbewijs der Ouderen: Welke alle naderhand op Sinai met eenige Verandering en Verschikking, tot een korten Inhoud gebragt, en in Twee Tafelen vervat zijn. Want alzoo meenen zy datmen het Gebod van den Sabbath, en het Eeren der Ouderen, zeer Welvoegzaam uyt Deut. 5: 12, 16. besluyten mag, naadien aldaar van deeze Twee Geboden gezeyd word; *Dat de Heere die Gebooden heeft;* naamelijk hier in MARA: 't Geen heel niet zeeker gaat. En daarom Oordeelen zommige doorzigtige Verstanden onder ons, Dat het Gebod van den Sabbath, veel Waarschijnelijker kan verstaan worden uyt het geêne Exod. 16:28, 29. gezeyd word, wanneermen 't zelve met Kap. 15:25. ter Deugden vergelijkt. Want het geene hier een *Inzettinge* en *Regt* genoemd word, word daar ter plaatze, Gods *Gebooden* en *Wetten* genoemd; waar onder byzonderlijk den Sabbath word uytgedrukt. Welke, by-aldienze hier in Mara niet gegeeven is, ten minsten wel zeeker agter de Naastvolgende Legerplaatze in de Woestijne SUR, tussen ELIM en SINAI, neevens het Manna gegeeven is; gelijk ons de Volgdraad van Israëls Reys en Weedervaaren, strax zal leeren. Doch het zy, hoe het ook met der Joden Gedagten, en 't geeven van den Sabbath mag geleegen zijn; Wy hebben reeds gezien, by welk Voorval, en tot welk-een Bedenklijk Oogwit, Godt zijne Gebooden hier aan Israël gegeeven heeft, als aan een Vry Volk, Dat tot noch-toe alleen Swanger ging met de Belofte der Vaderen, en met de Wet des Geloofs en der Bekeeringe; waar in zy door de Vrywillige Offerhanden, de Besnijdenis, en het Pascha, als door zoo veele Sakramenten of Waarteekenen des Geloofs, bestendigd bleeven. Dus en behoeven wy hier dan niet lang te twijffelen, Wie van beyde, deeze *Inzettinge* en *Regt*, Israël heeft voorgesteld; Godt die daar zelfs schijnd te spreeken, of Moses? Want ze hebben beyde hier in haar Deel: Godt als den Heere die uyt hem zelven Spreekt en Gebied; Moses als de Dienstknegt, die den Wille Gods, als zijn Profeet en Middelaar tussen Godt en Israël, den Volke bekend maakt. Zulx dat de Woorden; *Aldaar stelde* Hy, *een Inzettinge* en *Regt; Aldaar verzogt* Hy '*t zelve;* Ende zeyde, *Is't dat gy de Stemme des Heeren hoord*, &c. in d'eerste Orden, voorzeeker tot Gods Wil en Bevèl behooren; Doch de Verkondiging aan het Volk, is door den Dienst van Moses geschied; Alhoewel hy zelf zoodaanig Spreekt, Dat hy Godt zelfs tot den Volke Spreekende invoerd. En indien Zommige wel in-agt genoomen hadden, Dat de Engelen, Profeeten en Gezanten Gods, doorgaans ook even zoo en nooyt anders Gesprooken hebben; zy hadden zig voorzeeker wel gewagt, van d'Oneyndige Godheyd, zoo ligtvoerig in Menschelijke Gedaante, en met een Vleeschen Tong spreekende, in-te voeren, in Weerwil van den grooten Apostel, welke voor alle dingen den Hebreën zoekt in te scherpen; Dat het Voormaals Gods gewoonte zy geweest, Dikmaal en op Veelerley Wijze, door zijne Profeeten, tot de Vaderen te spreeken. Hebr. 1: 1. En op dat hy alle Waan van Gods Lichaamelijk Verschijnen en Zelfs-spraake, uytwiste, voegd hy'er by, Dat Godt in deeze laatste Daagen, tot haar gesprooken heeft, door zijnen Zone; als het Uytgedrukte Beeld der Goddelijke Zelfsstandigheyd, die niet dan in den Zone kan gezien worden. Joan. 6: 46. en 14: 9. En daarom meenen wy Dat zoo het Paulus ooyt te pas gekoomen had, yets van Gods Verschijninge in Menschelijke Gedaante, te reppen, hy zulx hier niet en zou Naagelaaten hebben, by aldien hy in dat Verstand geweest had: Doch nu bevestigd hy veel-meer het Teegendeel.

7 / 1 / 1 / 1 / 10.

Godt als d'eenige Wetgeever en Moses als de Dienstknegt en Middelaar des Ouden Verbonds aangemerkt.

Godt heeft alleen in de laatste Daagen Zienlijk in den Zone tot zijn Volk gesprooken.

Israël Vereyst van de Bittere Wateren

Naa dat deeze Dingen in MARA waaren voorgevallen, is Israël van daar opgebrooken, en tot in ELIM voort-getrokken. En verneemende dat in die vlakke Velden Zoete Fonteynen en veele Palm-Boomen waaren, hebbenze zig aldaar

aan die Wateren Geleegerd, op datze haar Verquikten. En alhoewel wy niet en verneemen op wat Dag deeze Reys-Togt voorgevallen is, noch ook hoe lang Israël in Mara Vertoefd heeft; zal nogtans haar Verblijf aan de Zoete Wateren in ELIM, en haar aankomst in de Woestijne SIN, welke op den XVden der Twee-de Maand, Dat is XXX Daagen naa haaren Uytgang geschiede, (naa datze te vooren noch eens aan de Schelf-Zee hadden HALTE gehouden,) niet alleen genoegzaam aanwijzen, Datze op dien Bitteren Grond niet lang hebben Huys gehouden; maar ook Israëls Leegering hier aan de Dal-Wateren in ELIM, en Vrugtbaare Daadel-Boomen aldaar, uyt Moses Verhaal, eenige Daagen schijnen vast-te stellen; wanneer hy zeyd; *Doe quaamen zy in* Elim; *ende daar waaren Twaalf Fonteynen en t' Zeeventig Palm-Boomen; ende zy Leegerden hen aldaar aan de Wateren.* Exod. 15:27. Num. 33:9. Maar naadien deeze Leger-plaats, ELIM genoemd word; Dat zoo-veel als *Vlakke Velden* beduyd, kan men uyt de Optelling der Water-Bronnen, en Palm-Boomen ligtelijk Gissen, Dat Israël hier zoo wel weegens de Vrugt deezer Boomen als de Zoete Wateren, een aangenaame Verquikking genooten heeft, naadien'er geen andere Reeden te bedenken zijn, die d'H. Histori-Schrijver tot het aanteekenen van die Omstandigheeden heeft konnen noopen. Ook kan den Aardt der Palm-Boomen, ons niet duysterlijk den Aardt des Waters aanwijzen, naadien de Palm-Boomen geern by de Zoete Wateren Wassen, en geen Bittere Grond verdraagen konnen. Zulx Israël het hier vry beeter dan in MARA had: Alhoewel het ons bedenklijk schijnd, Dat of schoon Israëls gantze Reys-Gezelschap veele Daagen zijn Dorst aan deeze XII Fonteynen konde Lessen; de Daadels nogtans van LXX Palm-Boomen, (hoe Vrugtbaar die ook in Arabien zijn;) veel-te weynig tot Spijs-Nutting hebben konnen bybrengen, Datze verdienden in deeze Historie, zoo wel als den Overvloed des Waters gedagt te worden. Hierom zou het misschien konnen bedenklijk gehouden worden, of hier niet veel-eer op de LXX verscheyde Zoorten van Daadel-Boomen, als op zulk-een Getal gezien word; hoedaanige d'Arabiers zelf getuygen dat in dit Gewest gevonden worden; en zy ook met onderscheyde Naamen weeten op-te noemen. Gelijker meede in Palestina, XL Zoorten gevonden worden, die in Grootte en byzondere Aart van Vrugt en Deugd, van elkanderen verschillen; even als by ons de Pruymen, Druyven, Appelen, Peeren en diergelijke. Zulx moogelijk hier in de vlakke Velden ELIM, heele Bosschen, met verscheyde Zoorten van Daadel-Boomen, omtrent deeze Zoete Bronnen waaren, die wijd en zijds van malkanderen laagen. Want dat deeze Twaalf Fonteynen hier niet op een Hoop, maar herwaaads en gindswaard geleegen hebben, schijnd men uyt d'Historie te konnen afneemen, alsse zeyd, Datze zig aan die Wateren Geleegerd hebben: 't Geên met zoo grooten Hoop Volk als hier aanquam, binnen geen kleenen Omtrek geschieden kon. En wy hebben ook naa die Gedagten, dit voorval in ons Print-Tafereel eenigzinds Geleest. Waar toe men 't zelve dan van nu-aan mag te raade neemen. En daarom schijnen 't maar praatjes van Leugenagtige Paapen te zijn; wanneer d'Arabize *Kaloyërs*, of Griekze Geestelijken, hier Twaalf Water-Bronnen, heel naaby malkanderen, en binnen 't Bestek van een Thuyn omtrent de Stadt El-Tor vertoonen, en die voor de eyge Fonteynen in ELIM houden. Alhoewel wy nogtans ligtelijk Gelooven konnen, Dat de Gedagtenis van Israëls Leeger-verblijf alhier in deeze Land-Streeken, niet zoodaanig Uytgeblust is, Dat d'Arabiers zelf, niet d'een of d'andere Water-Poel, den Naam van HAMAM MOUSA, *of Bad van Moses* zouden weeten te geeven. Gelijk men ook zeyd, Dat daar noch een Oud Hebreeuws Opschrift in een Rotze gevonden word; Dat op deezen Zin uytkomd: *De plaatze der* LXX *Palm-Boomen.* Doch de Boomen zelf zijn'er niet-te vinden; alhoewel'er daar om-heenen geen Gebrek aan dit Gewas is, daar de Geestelijken haar Nut af hebben. Maar naadien de Bijbel-Kaarten, hier een schoone Riviere met Drij of Vier Ermen, van naaby de Wateren MARA, Jaa met de Oostelijke Tak heel-

MARA en komd in de vlakke Velden ELIM.

Daarze goed Drink-Water en Palm-Nooten, of Daadelen vinden.

Naader Bedenking over de LXX. Palm-Boomen die Moses aanteekend.

Ziet tot dit Voorval in ELIM, Het Print-Tafereel te deezer plaatze ingelast.

heel-uyt Sinai, door de Velden ELIM, tot in de Roode Zee, naaby El-Tor, en de Woestijne SIN Afleyden, van welke d'Heedensdaagze Land-Tafelen geen gewag maaken; (ten zy moogelijk de kleyne Uytloop omtrent de Stadt *Madian*, daar voor te houden zy,) blijft het ons vreemd, Dat d'H. Historie deeze Bronnen zelf door Optelling gedenkende, die groote Riviere, tussen welker Lang-neerloopende Beeken zig Israël hier zou Geleegerd hebben, stilswijgende voorby gaat? Te meer verwonderlijk, om dat haar naaste Leger-plaats aan de Schelf-Zee, Num. 33: 10. in die Reys-Kaarten aan de Uytloop van dezelve Rivier gesteld word, daarze in de Roode Zee vald. Doch Adrichomius en veel andere hebbenze niet, en wy willen 't ook voor een Verzierzel houden: 't En zy moogelijk, Dat het die Oude Schriftuurlijke Land-Tafel, met welke thans de Dorpwoonders, veel-meer dan de Steedelingen haar Voor-Huyzen Stoffeeren, noch best van al geraaden heeft; wanneerze bynaa zoo veel Aaderen, als Moses Fonteynen teld, uyt deeze Water-Kolken in ELIM, in een taamelijk-groote Riviere, heel-naaby de Schelf-Zee afleyd. En zeeker dat deeze Water-Bronnen niet heel-wijd van den Oever der Zee, nogte ook niet verre van MARA geleegen waaren, word van de Laatere Reys-Beschrijvers doorgaans getuygd; en het schijnd, alleen hier van daan te koomen, Dat d'Oude Gerugten van bey deeze Wateren, zoo wel d'Heedendaagze Arabiers, als de Land-Bereyzers verbijsteren; zoo dat *De Zoete Wateren* hier in ELIM, te-mets voor *Die Bittere* van MARA, en die van MARA in stè van de Zoete Putten in ELIM worden aangezien; voor-ingenoomen zijnde met die waan, dat Moses de Bitterheyd in MARA verbeeterd heeft. Doch daar is uyt Plinius en zommige Reyzigers reeds getoond, Datze noch heeden Bitter zijn; gelijk het ook best te Gelooven is, Dat de Zoet-gemaakte Wateren naa Israëls Vertrek, weeder tot de Bitterheyd van haar Natuur gekeerd zijn: En zoo heeft zelfs ook de Neerstige Bellonius deeze Wateren zeer verward en onder-een Gebrouwen, wanneer hy de plaatze in MARA, XII Fonteynen geeft, die in een Onvrugtbaaren en Zandigen Zalpeeter-Grond geleegen, *De Bronnen van Moses* genoemd worden: Daar immers Moses alleen van XII Bronnen in ELIM gewag maakt, doch van de Wateren in MARA geen Getal noemd: Invoegen ook Josefus hier slegt af komd, als hy daar van als van Een-eenige Water-Kolk spreekt, die Moses zou Zoet gemaakt hebben. Maar alhoewel 't waar mag zijn, Dat Plinius ook aan zeekere Bittere Wateren gedenkt, die aan deezen Oord te zijnen Tijde gevonden wierden, komd het ons nogtans in Dappers Beschrijving van Arabien, als een Struykeling voor, wanneer hy meend, Dat Plinius ook daar van de XII Bronnen van Moses spreekt: Om dat dien Autheur Schrijft, zeyd hy, Dat d'Egiptize Koning Ptolemæus een Gragt doen Graaven had, om uyt de Roode Zee, in de Nijl te Vaaren, van Honderd Schreeden Breed, Dertig Diep, en Zeeven-en Dertig-Duyzend en Vijf Honderd Schreeden Lang, tot aan de Bittere Bronnen. Maar hoe mag doch die Neerstige Man, in zoo diepen Dut gevallen zijn? Immers leyd de Nijl-Stroom, aan de Egiptize Land-zijde van de Roode Zee; daar de Bittere Wateren in MARA, aan de Arabize Land-zijde derzelve Zee gevonden zijn: Gelijk ook de Bittere Wateren, daar Plinius van gedenkt, in Egipten liggen tussen den Oever der Zee en die van de Nijl, niet heel-wijd agter Baal-Zephon en Dane, gelijk de Bijbel-Kaarten dezelve omtrent Arsinoë de Stadt van Kleopatra, kennelijk genoeg aanwijzen. Dus is Plinius dan met zijn Bittere Wateren, aan geên-zijde de Roode Zee in Egipten; doch wy voor ons-deel, met Israël aan de zijde van Arabien by de Zoete Wateren in ELIM; alwaarze zig naa onze Gissing ruym Veertien Daagen, of wat meer Ververst hebben. Want naadienze niet veel Tijd schijnen Besteed te hebben om van hier de korte Reys naa de Schelf-Zee, en van daar in de Woestijne SIN te geraaken, daarze den Vijftienden der Tweede Maand aanquaamen, Exod. 16: 1. Kan men de Dag-Reekening by de gis ligtelijk Opmaaken: Naamelijk als men steld, Datze op den Vier- of Vijf-en-Twintigsten

Onzeekerheyd der Erfgerugten, aangaande deeze Water-Fonteynen.

Een misslag in Dappers Beschrijving van Arabien aangemerkt.

tigsten der Eerste Maand van MARA Opgebrooken zijn; 't geên heel waarschijnelijk is: Want den XXIsten gaanze door de Zee; Drij Daagen Doolenze in ETAM zonder Water, en koomen daar op in MARA. Zulx zy naa den XVden der Eerste Maand tot den XVde der Tweede Maand, in alles XXX Daagen, zeederd haar Uytgang tot in de Woestijne SIN, met Reyzen en Vertoeven hebben doorgebragt: En wy zien dat Josefus ook aan deeze Reekening zijn Zeegel hangd; Alhoewel hy nogtans daar in wel dapper schijnd te Dwaalen, Dat hy deeze Aankomst in ELIM, teegen alle blijk der H. Schrift, en 't gemeen Gevoelen der Joden, (die deezen Vrugtbaaren Oord, een plaats van Verquikking opneemen;) aanmerkt als een plaatze van Gebrek, waar over de Kinderen Israëls zoodaanig Gemurmureerd hebben, Dat Moses gevaar aan 't Leeven liep. Daar het immers uyt d'H. Historie, Exod. 16: 1, 2, 3. &c. openbaar is, Dat die Opstand niet op haar Aankomst in ELIM, maar wel XX Daagen Laater voorgevallen is; naamelijk wanneerze uyt ELIM Vertrokken, aan de Schelf-Zee Geleegerd, en van daar in de Woestijne SIN gekoomen waaren, en de Vleesch-Potten van Egipten in 't Hoofd kreegen. Vergelijkt Exod. 16: 1, 2. met Num. 33: 10. En 't zal genoeg zijn. *In* * אילם, zeyd de Joodze Land-Beschrijver, *Heeft Israël Gerust als het uyt Egipten gegaan was; en hebben aldaar Water en de Vrugten der Palm-Boomen genooten, tot Verquikking van haare Kragten.* Doch Josefus zeyd regt het teegendeel; want dus luyd zijn Verhaal, dat wy op 't best verkorten zullen: „ Israël van MARA Opbreekende, is in 't Land ELIM gekoomen, Dat zig weegens de Palm-Boomen die het droeg van verre niet onaangenaam opdeed; maar daar gekoomen, vondenze zig Bedroogen: Overmids die Boomen slegts LXX in Getal en weegens de Drooge Grond niet hoog van Gewas waaren; gelijk ook de Schaarsheyd van het Fonteyn-Water, op verrenaa niet genoeg was, het Dorstig Land te Drenken. En ofze schoon in 't Zand naa Water Groeven, kondenze geen bekoomen, dan 't geen door 't Opdelven Bezoeteld en Ondrinkbaar was. De Palm-Boomen insgelijx weegen de Barooriga Grond, weynige Vrugten geevende, ontstond'er groot Morren onder 't Volk, die vast d'Oorzaak van alle deeze Rampen, Moses op den Hals smeeten. Zulx dat als den Voorraad van het meede-genoomen Meel, nu meest verspild, en 't Koeke-Bakken uyt-was, het Hoofd hen zoo Krul stond, Datze Steenen opnaamen om Moses Dood te smijten. Doch hy haar Gramsteurigheyd onderscheppende, Vermaande 't Volk op Godt te vertrouwen: En daar op alle zijn Wonderen, en de groote Weldaad der Verlossinge verhaalende; bragt hy haar Ongestuymige Zinnen aan 't Bedaaren. Zulx hy den Heemel daar op met Gebeeden aanloopende, Quakkelen en Manna voor het Volk bequam, dat zulx zoo weynig Verdiende. Aldus spreekt'er Flavius van; en vald strax daar naa weeder op het Tijd-Punt der H. Historie, naa dat hy een Stuk daar uytgelaaten, en deeze Opstand des Volx, quaalijk tot haar Aankomst in ELIM heeft aangehegt. Maar naadien Josefus deeze Leger-plaats met den Naam van ILIN noemd. Dat zoo-veel als *Ezel-Veulens* beteekend, zou het misschien wel konnen zijn, Dat het Fabelziek Erfgerugt hier van ontstaan, en Plutarchus en Tacitus heel quaalijk verhanzeld, ter Ooren Gewaayd is; naamelijk dat gelijk zy Schrijven, de Wilde Ezels, den Joden in de Woestijne, Water-Fonteynen voor haaren Dorst hebben aangeweezen: En wy verneemen uyt Josefus Verantwoord-Schrift, Dat zulx ook al-te vooren van Appion en andere was voorgewend: Willende deeze Laster-Tongen doorgaans, Dat de Joden weegens deeze genooten Weldaad, het Beeld van een Ezel, Goddelijk Eere beweezen hebben. En gelijk de Heydenen in 't Begin van 't Euangelium geen onderscheyd tussen Joden en Kristenen wisten te maaken; hebbenze ook hier uyt een Beschuldiging Verzierd, dieze teegen de Kristenen inbragten: Waarvan by Tertullianus te zien is. Die daar toe dan ook aanmerkt, Dat Tacitus, die dit van de Ezel-Dienst der Joden gedenkt op een andere Plaatze zeyd;

Een Dwaaling in Josefus aangemerkt.

ELIM.

Waar toe zijn Verhaal word bygebragt.

Fabelagtige Vertelling die den Israëliten het vinden van Water in de Woestijne, den Ezelen toeschrijft.

Dat wanneer Pompèjus naa het inneemen van Jerusalem, al-te brusk in het Heyligdom des Tempels gegaan was, (daar niemand ingaan mogt als den Hoogen-Priester;) op dat hy 't Geheym-pand van der Joden Godsdienst ontdekte; hy daar niet het minste blijk van eenig Beeld, of Ezels-Kop, (indien hy 't anders niet zelfs was) gezien heeft. Waar uyt hy dan zeer wel teegens de Laster-Kladde der Heydenen besluyt; Dat by-aldien de Joden ooyt het Beeld van een Ezel ged'end hadden, 't zelve hier had moeten te vinden zijn. Onder-en tussen moetmen ook niet denken, Dat de Israëliten te ligter tot den Ezel-Dienst vervallen zijn, om dat hen de Eerdienst der Beesten uyt Egipten aankleefde; (gelijkwe zien hoe zagtvoerig zy den Kalverdienst, naa 't Exempel van den Egiptizen God Apis, inwilligden;) naadien zy 't zelve op geenerley Wijze van d'Egiptenaars konden geleerd hebben; dewijl onder hen geen Dier meer gehaat was, als den Ezel. Doch dit heeft Kunæus in een beknopte Reeden, zeer fraay aangeweezen. „Zoo dikwils zeyd hy, Als de Joden Mosis Wet hebben Veragt, „en Beesten, of andere Afgoden zijn Naagewandeld, zijnze de Spoorelooshee„den der Egiptenaaren gevolgd. Daarom konnen wy ons niet genoeg Verwon„deren, waar Plutarchus en andere Schrijvers gedagten zijn, wanneerze Ver„haalen Dat de Joden de Ezels Godsdienstige Eer hebben aangedaan. Dit zijn „voorzeeker Beuzelingen en slegte Dingen: Want daar word in haare Wet„ten niet een Woord van geleezen, die nogtans genoegzaam in aller-Menschen „Handen zijn; en van d'Egiptenaars kan het hen niet overgekoomen zijn, de„wijl'er geen Dier by dit Volk meer Gehaat is. Want zy vervolgden Typhon, „die Apis Omgebragt hadde, en Scholden hem op alle manieren ook naa zijn „Dood; En om dat hy Grijs, of moogelijk Ros Haayr gehad had, hebbenze alle „Ezels, om datze daar van 't zelve Kleur zijn, meede Omgebragt en van een „Hooge Steenrots afgeworpen. Alle Perzoonen die Grijs, Vaal-graauw, of ook „Ros-agtig Haayr hadden, wierden openbaarlijk voor een Spot gehouden. „Plutarchus schrijft dat de *Busyriten*, en *Lykopyten*, (Twee Egiptize Land„Bewoonders;) geen Trompetten, of diergelijke Instrumenten hooren wil„den, om dat derzelver Klank yets gemeens met het Geschreeuw der Ezelen „scheen te hebben. Maar Klugtig is het 't geen van Ocho de Konink van Per„sien geschreeven word: Hy wierd dikwyls van d'Egiptenaaren voor eenen „*Ezel* Uytgescholden, om datze dit voor een groote Smaad hielden: Dus ant„woorde hy hen; *Ziet toe, Dat deezen Ezel uwen Os niet op en Vreet:* Hy meen„de haaren God Apis. En daarom ist niet Waar, 't geen zoo veel Schrijvers van „de Joden geschreeven hebben. Niet-te min, dit Verzierzel heeft zoodaanig „aangezoet, Datter zommige zijn geweest, dewelke hebben Voorgegeeven, „Dat elk Zeevende Jaar, een Uytheems Mensch aan deezen Ezel Opgeofferd „is. Wy zijn van Gevoelen dat dit alles Verzonnen is uyt Haat teegen 't Heyli„ge Volk; en zulks is by de Grieken en Romeynen niet ongewoon geweest. „De Goddeloosheyd is Schrander, en onderhoud zig-zelven geern in de Neer„stigheyd der Leugenen. Dit zeyd Kunæus: Waar toe men verder mag te raadeneemen, 't geen wy van Typhon en zijn Roodkleurige Verwe, onder d'Egiptize zaaken, tot een Reeden van *'t Verbranden der Roode Koe*, onder Israël, hebben aangeteekend.

Fraaye Reeden van Kunæus aangaande het Vals Gerugt van de Joden Godsdienst aan den Ezel.

Ziet het Tweede Boek-Deel Kap. IX.

Niet minder Vies dan al-te verre gezogt, is het meede, wanneer de *Targum* van Jerusalem, de XII Fonteynen in ELIM, met de XII Stammen Israëls, Gen. 49: 28. en de LXX Palm-Boomen, met de LXX Oudsten van den Grooten Raad, wil over-een brengen; naadien uyt Num. 11: 16. blijkt, dat de Zeeventig Oudsten, doe ter-Tijd noch niet eens waaren Ingesteld. Doch indienmen alleen op de over-eenkomsten wil zien; 't Getal der Boomen, zal niet alleen ook op de Zeeventig Zielen passen welke met Jakob in Egipten quaamen. Gen. 46: 27. maar ook op veel andere Voorbeelden; naadien 't Getal van *'t Zeeventig*, dikmaal in de H. Schrift voorkomd. En daarom gaat het niet een haayr zeekerder; wan-

wanneer zommige onder de Kristenen voorgeeven; Dat de XII Apostelen, en de LXX Discipelen naa dit Getal zijn ingesteld. Luc. 9: 1. en 10: 1. Apoc. 21: 12, 14. Maar indien onze Verklaaringe der Zeeventig Palm-Boomen, van zoo veelerhande Zoorten mag verstaan worden, alswe strax uyt de Getuygenis der Arabiërs vernaamen; en Israël weegens de Verfrissing deezer Zoete Wateren, ettelijke Daagen in ELIM heeft t'zoek gebragt, gelijk de Dag-Telling schijnd te leeren; moet het hier op verre-naa zoo schraal niet geweest zijn, als wy gehoord hebben, Dat Josefus, zoo wel zonder bewijs als teegen de Waarschijnelijkheyd verhaald. Al de Land en Plant-Beschrijvers, Stemmen hier in overeen, Dat de Palm-Boomen van Arabien, de Beste, Lekkerste en Gezondste Daadelen van heel het Oosten voortbrengen; uytgezonderd die van Palestina. Want dat die van Egipten in al haar Zoorten, laager van Stam zijn, en slegter Vrugten geeven, hebben Theofrastus, Strabo, en Plinius klaar genoeg aangeweezen. Waarom Spanhemius in zijn Boek van 't Gebruyk der Oude Penningen, den Grooten Salmasius een streep geeft; als die dappere Verligter van Solinus meend, Dat de Palm-Boomen van Egipten, doorgaans Onvrugtbaar zijn. Onder-en tussen schijnd wel dat inzonderheyd Gelukkig Arabien, overvloed van Palm-Boomen heeft: En de Land-Beschrijvers getuygen, Datze met heele Bosschen tussen Mekka en Sanâa, een streek van 20 Dag-Reyzen, gevonden worden: Zoo dat deeze Landstreek daar van by de Syriërs DIKLA geheeten is, Dat by hen en de Kaldeën, een *Daadel-Boom* of gemeenelijk *Daadel-Bosch* beteekend: By de Hebreën תמר THAMAR genoemd. Ook wil Bochartus, Dat dit Daadel-rijk Deel van Arabien, voor d'Oude Zitplaats van DIKLA een van de Zonen Joktans, Dat is, Hebers Zoons-Zoon gehouden hebben. Gen. 10: 27. En dat in dit Gewest meer zulke Daadel-Bosschen waaren, heeft Diodorus Sikulus uyt Artemidorus aangeteekend: Welken daar van zeyd; Dat die Landstreek, PHENICON genoemd is, weegens de Meenigte Daadel-Boomen; dewijl PHENIX by de Grieken, een *Daadel* of *Daadel-Boom* beteekend: 't Geen ongetwijffeld uyt d'Oosterze Taal afkomstig is; naadien veele niet en twijffelen, of PHENICIEN staat zijn Naam, Oorspronkelijk aan den Palm-Boom verschuldigd: Als dien ook doorgaans by de Penning-Verklaarders voor het algemeen Ken-Teeken der Oosterze Landen bekend staat. Booven de genoemde Schrijvers weeten ook Strabo, Prokopius en Agatarchides, veel van de Arabize Daadel-Bosschen te zeggen; gelijk meede Plinius van die in Judèa, Galilea, en die omtrent Jericho wiessen; gewag maakt. Ook heeft Lukanus, digt beplante Palm-Bosschen aan Iduméa toegeëygend. En die yets van de Oost en West-Indische Land-Beschrijvingen doorsnuffeld heeft, weet wel hoedaanig men de Daadel-draagende Palm-Boomen, van de Kokus-Boomen te onderscheyden heeft, die men insgelijks Palmboomen noemd. Voorts wassen de Palm-Boomen door heel Arabien, Syrien en Palestina, tot zoo grooten Hoogte, Datze te-mets XX Vaademen, Dat is omtrent 120 Voeten, booven de Grond staan. En het schijnd, Dat'er in 't Hoogelied op gespeeld word; als'er staat: *Deeze uwe Lengde is by een Palm-Boom te Vergelijken.* Kantic. 7: 7. Zy wassen niet alleen Hoog-Op, maar ook teegen alle Geweld en Onderdrukking; zoo datze Psalm 92: 13. niet alleen een Zinnebeeld der Vroomen verstrekt; als'er staat, *De Regtveerdige zal Groeyen als een Palm-Boom:* Maar ook niet zelden van de Zin-Spreuk-Digters, onder dit Byschrift, PRESSA EMERGO, als een Fraay Zinstaal afgeschilderd word, van zulke, die teegen 't Geweld der Verdrukking opschieten en toeneemen. Haar Stam is rondom met een Harde en Schulp-agtige Schors, Trap-wijs naa booven gaande, overkleed, en draagt nergens Takken als aan haar Top, daarze in groote Meenigte, naa alle Zijden Uytschieten; en met haar Breede Blaaderen, van rondom zoo grooten Schaaduwe maaken, Dat m'er onder Woonen kan. Judic. 4: 5. niet teegenstaande haare Takken zoo Hoog van de Grond uytschieten, Dat mender by de Rouwe Schors naa-toe klimmen moet om dezelve te grijpen, of de

Arabien brengd de Beste Daadelen van heel Oosten voort.

Arabien Rijk van Daadel-Bosschen.

De Palm-Boom en zijn Vrugt beschreeven.

de Daadelen te Verzaamelen; vergelijkt eens Kantic. 7: 8. met ons Print-Tafereel, en 't zal hier toe, en tot al de Rest genoeg zijn. Tussen deeze Takken Wassen de Daadelen in groote Hoozen, of Omwindzelen, die in de Lente open-gaan, en heele Reesten met Bloemen, bynaa als *Jasmin*, daar naa langwerpige Daadelen, digt, als losse Druyf-Trossen, te-gaar getist, voor den dag brengen. En alhoewel de Rijpe Daadels van de Boomen geleezen, Gedroogd en in Korven bewaard en verzonden worden; zijn de Arabize nogtans Vers en Groen van de Boom gegeeten, veel Gezonder en ligter om te Verdouwen: Alhoewel het eenigzinds bedenklijk vald, of de Daadels, ter-Tijd dat Israël hier in ELIM was, wel konnen Rijp en Oorbaar te Eeten zijn geweest; naadien ons Alpinus van de Egiptize zeyd, Datze in de Lente Bloeyen, en omtrent den Herfst Rijp zijn. Maar naadien d'Egiptize Daadels weegen haar wrangen Aart, langer Tijd om te Rijpen noodig hebben, en d'Arabize dikmaal en op veelerhande wijze pleegen Groen gegeeten te worden, zou men moogen Gissen, Dat d'Israëliten dusdaanige Daadels in ELIM aangetroffen hebben; want als-dan Smaaken zommige Zoorten als Kastaanien, zoo dat men'er Brood van Bakken kan; en wat verder aangerijpt, zijnze bequaam om een Drank uyt-te Perssen, welke by d'Arabiers voor een schoon Middel teegen den Dorst gehouden word. Doch zoo yemand de Laater Oogst-Tijd welke Alpinus en Dodonæus aan de Daadel-Boomen van Egipten toeschrijven, ook aan de Arabize wil toepassen; zoo en zijn deeze Boomen Israël niet alleen geenzinds te-Nutte geweest; maar daar schijnen geen Reeden te zullen overblijven, waarom dezelve in d'H. Historie, neevens de lustige Wateren aan welke zig Israël alhier Leegerde, gedagt worden? Ten zy als de meeste Uytleggers wel besluyten, om aan-te wijzen, hoedaanigen Verquikking Godt dit Volk gaf, naa dat hyze aan de Bittere Wateren MARA verzogt, en alleen door Wonderdaad in haaren Dorst gered had. Derhalven agten wy dat de Daadelen te deezer Tijd in ELIM, ten minsten zijn Eetelijk geweest. En zeeker als men aanmerkt, 't geen Veslingius van de Arabize Daadel-Boomen verhaald; naamelijk dat dezelve niet als d'Egiptize, door Paaring van Mannetjen en Wijftjen, Dat is, door *Een Kussing der Takken*, Vrugtbaar worden, maar door zeeker Zalpeeterig Stoff dat uyt het Zuyden van Mooren-Land, en Woest Arabien overwaayd als Sneeuw; kan men denken dat hier door aan Boomen die altijd Groen blijven, en egter alleen om het ander Jaar overvloedig Draagen, een merklijke Vervroeging verschaffen kan, naa dat deeze Bevrugting min-of meer zijn Kragt betoond of heftig is. Al 't geen dan hier is konnen zaamen-loopen. Doch hoe het hier meede op 't naast zy geweest; wy hebben het Print-Tafereel, Dat Israëls Leegering hier aan de Wateren in ELIM vertoond, zoodaanig ontworpen, Dat daar in veele Omstandigheeden gezien worden, die ons desselfs Verklaaring genoeg bekorten en uyt de Hand neemen konnen, by aldien men 't aandagtig beschouwd. In MARA was het Water naa een groot Gemorr des Volx, veele moeyte en ernstig Bidden, Drinkbaar gemaakt; doch hier in ELIM, ziet men datze Zoet Water vinden en niet alleen dapper moeste zijn, om haar zelven, en Wijf en Kinderen, Vee en Lastdraagende Beesten te Drenken, maar ook om Voorraad voor d'afgeleegene Reys-Troepen, in te slaan; (Jaa moogelijk ook haare Fles-Voeders en Leedere Zakken te vullen, teegens d'aanstaande Reys naa de Schelf-Zee en de Woestijne SIN. Num. 33: 10, 11.) terwijl zommigen zig onder de Lommer van het Schaaduwagtig Loof der Palm-Bosschen Baakeren en Uytrusten, of op de Boomen klimmen, de Daadelen verzaamelen, en zig daar meede elk zoo zy konnen voor dees Tijd Verquikken. Dus en Leed dan Israël hier geen zoo grooten Dorst, Datze andermaal aan 't Muyten raakten, als Flavius zeyd; maar worden veel-eer overvloedig Gelaafd; gelijk Jesaias en de Psalmist roemen; Jesa. 48: 21. *Zy en hadden geenen Dorst doe hyze Leyde door de Woeste Plaatzen.* Maar zy hebben wel deegelijk Dorst gehad; als gebleeken is, Exod. 15: 23, 24, 25. en Kap. 17: 1-3. Num. 33: 14. Doch Godt heeftze gered,

Of de Daadels op Israëls aankomst in ELIM ook konnen Rijp en Eetbaar geweest zijn.

Een aanmerking die dit waarschijnelijk maakt.

Aanmerking over het Print-Tafereel, Dat Israëls Leegering aan de Wateren in ELIM vertoond.

red alsse in Nood van Dorst en Honger waaren; *En geen Ding heeft hy haar laaten ontbreeken, deeze 40 Jaaren.* Psalm 107: 5, 6. Deut. 2: 7. En daarom, indien misschien een naauw-Oog aan de Linker-Hand van ons Print-Tafereel ontwaar word, Dat zommige Moeder-Vrouwen in Israël, de Kleederen van haare Kinderen, Verstellen, Uytleggen, of met Naajen en Stoppen voorzien; hy behoefd zig geenzinds daar aan te stooten, noch de moeyte op hem te neemen, om ons uyt de Getuygenis der H. Schrift, Deut. 8: 4. en 29: 5. in 't Aangezigt te werpen; *Dat noch des Volks Kleederen aan haaren Lijve, noch de Schoenen aan haare Voeten*, in de Woestijne *Verouderd zijn*; ten zy zulk-eenen met de Joden Geloofd, Dat deeze Reeden een Verhaal van 't aldergrootste Wonder insluyt; en dat des Volks Kleederen niet alleen Onverslijtbaar zijn geweest, maar datze te-gelijk ook met de Jonge Kinderen aan 't Lijf Opgewassen, en altijd Nieuw en even Sterk gebleeven zijn. Doch nu mag zig elk laaten gezeggen, Dat den Zin van 't Niet-Verouderen der Kleederen, dezelve van Israëls Dorst is; en alleen zeggen wil, Dat Godt zijn Volk op deeze Togt, altijd zoo wel van Beesten, Wol, Linnen en Vellen voorzien heeft, Dat zy in de Woestijne, noch aan Kleederen, noch aan Schoenen, zoo grooten Gebrek geleeden hebben, Dat de Oude t'eenemaal Versleeten, en haare Lichaamen niet behoorlijk hebben konnen gedekt zijn; of haare Voeten door Ongeschoeyd te Loopen, van de Bar-Oorige Weegen *Geswollen* zijn. Gelijk die uytdrukking daar voordagtelijk word bygedaan, Deut. 29: 5. Neh. 9: 21. Voor de rest willen wy onze Print-Verbeelding veel-liever d'aandagtige Beschouwing van een bescheyden Leezer, als het Beneuzelen van een Aalwaardige Pluys-Pens aanbevoolen laaten: Naadien d'Ervaarendheyd ons zeer afkeerig van zulke Betweeters gemaakt heeft; welke zig laaten voorstaan, Dat ook de Print-Tafereelen zelfs, altijd behoorden schrap te staan, om de Vieze inwerpzelen, (die hen slegts uyt een Arm-zalige Letter-kunde aankoomen,) op-te lossen en te Verantwoorden.

Vermaaning aan den Beschouwer noopens eenige byzonderheeden daar in waargenoomen.

Op dat de Dwaalzieke meeningen, omtrent de verzierde Wonderen, worden uytgewischt.

TIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

ISRAEL *naa verscheyde Reystogten in de* Woestijne SIN *gekoomen; en haar* Legering aan de Schelf-Zee, *in 't byzonder aangemerkt.* Woestijne SIN *van* Groote Uytstrekking, *en Onderscheyden van* Een andere Woestijne *'t* ZIN *genoemd.* ISRAELS Agtste Vertoef-Plaatze *tussen* Elim *en den Berg* Sinai. De Woestijne PARAN *in verscheyde* Woestijnen *onderdeeld; en tot* Israëls XL Jaarige Reyze *naader beschreeven.* Israël *aan* 't Murmureeren, *Beklaagd zig den* Uytgang; *met yets van de* Vleesch-Potten *aldaar, en* Gebrek aan Brood. Hoe *dit Volk* om Vleesch riep, *Dat onlangs met zoo veel* Vee *en* Rijke Haave, *op-Reys getoogen was?* Egipten *van Ouds* Rijk van Brood, *en een* Toevlugt *voor den* Honger. Moses *over* Israëls Oproerigheyd *in 't* Gebed. SABBATH *Wanneer voor* d'Eerstemaal *bekend gemaakt; en* Brood uyt den Heemel *beloofd.* Heemels Brood, *Waar van* MANNA *genoemd; en Waarschijnelijk in 't* VADER ONS, *onder* Daagelijx Brood *gedagt; met een aanmerking over 't al-te* Groot Geloof der Uytleggers, *aan de* Oude Deftigheyd *der* Rabbijnze Schriftgeleerdheyd. Israël aan den Avond, Vleesch, *en* Brood *voor den* Morgen *toegezeyd. En hoe zulx* Diende, *om* dit Volk *te* Verzoeken, *en tot* Hooger Gedagten *op-te beuren.* Dobbele Portie *voor den* Sabbath, *van wat* Aanduydinge; *en waarom in 't* Gebod *van den* Rustdag, *zoo wel Israëls* Verlossinge, *als de Voleynding der* Goddelijke Scheppinge *vermeld word?* Sabbath *aan Israël*, met Drij Wonderen *bevestigd, en niet zeeker als* de Zeevende Dag *in* Orden der Scheppinge *belast.* GODT *aan Israël* Verschijnende, *Was* in een Wolke *teegenwoordig; voor welke Moses het Volk, als* Voor het Aangezigte des HEEREN *doed* Vergaaderen. Quakkelen *koomen op* van de Zee, *en* Bedekken 't Leger; *en zulx zonder* Nieuwe Scheppinge deezer Voogelen. Quakkelen, *van Ouds* in Arabien, Etiopien *en* Egipten, *in groote* Meenigte *gevonden; en van wat agting* in 't Spijs-Gebruyk *by de Oude? 't* Veel Eeten *van* Quakkel-Vleesch, *by* d'Oosterlingen schaadelijk aan de Gezondheyd *gehouden: Met yets van 't* Onderscheyd, *met welk de* H. Schrift *de* Quakkelen *gedenkt; en op het* Manna Speeld. *Door welk-een* Wind, *de* Quakkelen *over 't Leger Israëls* gebragt zijn;

en te wat-Tijd van haar Gegeeten? MANNA, aan Israël niet alleen Voor Brood, Maar ook Voor Toe-Spijze gegeeven; met een Onderzoek of'er geen Brood meer onder Israël was, als zy het Manna kreegen. Gebrek aan Vleesch en Brood, is alder-eerst by 't Gemeene Volkje geweest; En 't zelve naa Orden van haar Murmureeren Gespijst. Hoe en onder wat Gedaante het Manna viel; en van Wat Smaak bevonden. Manna in Fatzoen by Koriander-Zaad; en zijn Verwe, by de Bedolah vergeleeken; Waar toe de Fabelagtige Vertelling van Josefus Gewraakt word. Hoe het te Verstaan is; Dat Israël, het MANNA niet en kende. Wat de Woorden MAN en MAH by d'Hebreën, Egiptenaars en Arabiers Beteekenen; en hoedaanig by de meeste Overzetters vertaald. MANNA, in zijn Smaak, tweezins van Moses Beschreeven; en der Joden Vieze Gedagten, aangaande de Bereyding van 't Manna, uyt de H. Historie Weedersprooken. MANNA, van de Joden heel ongerijmd Allerley Smaak van Visch en Vleesch toegeëygend. MANNA, in zijn Korrelen en Verwe naader Beschreeven. Wat eygentlijk Bedolah is; en hoe Moses daar door de Verwe van het Manna Af-schilderd. MANNA met veel Wonderen verzeld, Maar voor geen Nieuw Schepzel te agten; en de Verscheyde Gevoelens over de Natuure van dit Brood bygebragt. Geschil over den Oorsprong en Voortkooming der Manna; met yets van desselfs Verscheyde Naamen en Zoorten; en dat allerhande Honing-Daauw, en Zoete Vogten, by d'Oosterlingen, van Ouds, MAN genoemd zijn. Waar toe den Wilden Honing van Johannes de Dooper, word naagedagt. Naader Aanmerking op Moses Beschrijving der Manna; en wat Ligt de Oude en Nieuwe Kruyd-Beschrijvers daar aan toebrengen. Onderscheyd, tussen de Buyk-Zuyverende Manna der Geneeskundigers, en die welke aan Israël een Daagelijkze Brood-kost verstrekte. Vogtige en Drooge Manna, van Ouds in 't Oosten bekend; met yets van zeekere Gras-Bolletjes, of Graan, Dat in Silesien en Poolen, Manna genoemd word. Hoedaanigen Manna noch heeden Omtrent den Berg Sinai Vergaaderd word, die de Joden voor de regte Manna van Israël houden. Vijf Zoorten van MANNA, by Garcias ab Horto gedagt: En yets van Verscheyden Honing uyt Photius bygebragt. Honing, Hoe en Waar uyt, van de Byen Vergaaderd; en zulx tot Verklaaring van de Voortkoominge der Manna in de Woestijne ter snè gebragt. Oorsprong van verscheyde By-Naamen der Manna; en waar van daan d'Israëliten het Heemelsch Brood, Dat in Kleyne Korrelen, met den Daauw Needer-viel, hebben MAN genoemd; daar zy het niet en Kenden als zy 't Zaagen? MANNA Wonderlijk in zijn Needer-vallen ter Gezetter Tijd en Daagen, met Uytsluyting van den Zeevenden Dag der Weeke; En wat daar in, tot Opscherping van Israëls Geloove diende. Manna onder Israël voor Yder Hooft, in alle Huysgezinnen, zeekere Dagmaate, uytgedeeld; Waar toe de GOMER-Maat der Hebreën onderzogt word. Oversten in Israël, als Uytdeelders van 't Manna aangemerkt; en wat Wonderdaad de Joden daar in weeten te vinden. Manna mogt alleen aan den Zesden Dag overgehouden worden; en hoe zulx Diende, om 't Volk te Leeren op Godt Vertrouwen. Op wat Tijd, Israël den Eersten Sabbath Gevierd heeft; met yets van der Oudsten Onkunde aangaande de Ruste des Zeevenden Daags. SABBATH, door Moses aller-eerst aan Israël bekend gemaakt; en Alleen aan dat Volk Gegeeven. Sabbath door 't Niet-verderven van 't Manna, Bevestigd; en wat den Joden verpligt, Drijmaal op den Sabbath te Eeten. SABBATH door Twee Wonderen van andere Daagen, opmerkelijk Onderscheyden; en hoe Israël belast word, Niet buyten haare Tenten te gaan; met yets van haar Bepaalde Sabbath-Reyze. Wat een Heylige Zaamenroepinge onder Israël was: En dat de Sabbath-Leezinge der Wet, van laater Afkomst onder de Joden te agten is. Ontheyliging der Sabbath-Ruste, waarom van Ouds Strafbaar gehouden; en de Nieuwigheyd van dien Dag, naader aangeweezen. Een GOMER Manna belast in 't Heyligdom te zetten; met een Aanmerking op Moses Voor-Verhaal te deezer plaatze. Hoe en Waar de Kruyke met Manna, in 't Heyligdom gestaan heeft; en dat die daar alleen Door 't Geloove van 't Israëlitize Volk, gezien wierd. De Man-Kruyk in haar Fatzoen en Stoffe beschreeven; en dat die in den Tweeden Tempel ontbrooken heeft. Aal-Oude Gedagtenis van 't Manna in de Woestijne op zeekere Steen gevonden. De Waare Oorzaak van Israëls Veertig-Jaarig Verblijf in de Woestijne Naagespoord; en hoe Moses zulx heeft konnen Aanteekenen, daar by Voor dien Verloopen Tijd al Gestorven was? 't Boek Deuteronomium van Korte Tijd-Bevattinge bevonden. Op wat Tijd van Israëls Uytgang, het Manna Opgehouden heeft; en de Joodse Leugen-Praatjes daar over, door de Getuygenissen van de Zaligmaaker Uytgewischt. Fraaye Speelingen op het Manna, in het N. Testament Ontvouwen; en in veele Staalen, Voorbeeldig op Kristus aangemerkt, &c.

INDIEN wy 't Spoor van Moses Verhaal aan 't XVIde Hoofdstuk van 't Boek der Uyttogt volgen; zullen d'Israëliten van ELIM naa de *Woestijne* SIN gereyst zijn; alwaarze op den XVden der Tweede Maand, *Tussen* ELIM *en den Berg* SINAI aangekoomen zijn, Exod. 16: 1. Zoo nogtans, Datze haar in deeze Togt, te vooren noch eens aan de Schelf-Zee hadden Neergeslaagen: Welke haar Zeevende Vertoef-plaatze was; gelijk te zien is Num. 33: 10. *Zy Verreysden van* Elim *en Leegerden hen aan de* Schelf-Zee. Die dan hier in 't *Boek der Uyttogt* verswegen schijnd, om dat niets aanmerkenswaardigs aldaar voorgevallen is. Hoedaanigen verswijging in 't zelve Boek meermaal vernoomen word; als te zien is, Exod. 17. alwaar de IXde en Xde Vertoeving in DOPHKA en ALUS naagelaaten zijn; die egter in 't *Boek der Tellinge* aangeteekend staan: vergelijkt Num. 33: 12, 13, 14. &c. En uyt deeze Leegering aan de Zee, zijn zy eerst naaderhand in de Woestijne SIN gekoomen; wanneer nu reeds XXX Daagen zeederd haaren Uytgang verloopen waaren. En zoo vindmen ook deeze Togt van de Zee, naa de Woestijne gedagt Num. 33: 11. *Zy Verreysden van de* Schelf-Zee *en Leegerden hen in de Woestijne* SIN. Maar alhoewel Moses van des Volks verblijf aan de Zee, niet met allen aanteekend, merkenze de Joden nogtans aan als een plaatze alwaar Israël zig van weegen de moeyelijkheyd der Reyze een weynig Uytgerust en met de Groene Kruyden die aan desselfs Oevers overvloedig Wiessen, schoon het Water daar Zout is, Ververst heeft: Naa welk Kruyt-Gewas zy willen, Dat deezen Inham der Zee, de *Schelf-Zee*, of liever de *Kruyd-Zee* genoemd is. Op wat Dag Israël van de Schelf-Zee afgetrokken is, zeyd Moses niet, maar wel datze op den XVden der Tweede Maand, in de *Woestijne* SIN gekoomen zijn: Die naa zommiger Gevoelen haaren Naam had, van SIN een Sterke Stadt in Egipten omtrent welke deeze Woestijne lag; waar van Ezech. 30: 15, 16. gerept word. *Ik zal mijne Grimmigheyd Uytgieten over* Sin, *de Sterkte van Egipten*. Voorwaar de Woestijne in welke Godt zijn Volk hier en naaderhand heenen bragt, schijnd niet anders dan een plaatze van groot Gebrek en Verdrukkinge geweest te zijn; waar in hy haar Geloof en Lijdzaamheyd Beproefde, en haare Zeeden *Veertig Jaaren verdraagen heeft*. Actor. 13: 18. Verbeeldende als in een Leevendig Tafereel de Volkeren der Weereld, door welke Godt zijn Kerke heenen leyd; Gelijk'er niet duysterlijk al speelende op d'aankomst in deeze Woestijne, by de Profeet gezeyd word; *Ik zal U brengen in de Woestijne der Volkeren, en aldaar zal Ik met U Regten, Aangezigt aan Aangezigt; gelijk Ik Geregt hebbe met Uwe Vaderen in de Woestijne van Egipten*. Ezech. 20: 35, 36. Waar uyt niet heel twijffelagtig af-te neemen is, Dat gelijk Israël de gantze Reys van Veertig Jaaren, niet eygentlijk in de Woestijne van Egipten, maar voornaamelijk in die van Arabien heeft doorgebragt; alwaar de Woestijne SIN, niet alleen ten deele naaby d'Egiptize Zee geleegen; taamelijk groot van strekking was; maar dat ook in die plaatze voornaamelijk op de blijken van des Volx Ongeloovigheyd gezien word, die zoo hier als korts te vooren, in de Woestijne van ETAM en SUR, welke noch naader aan Egipten laagen, de Hoornen hebben opgesteeken. Maar naadien wy bynaa de gantze Woestijne van Arabien, van hier uyt SIN, tot aan KADES en IDUMEA toe, daar Israël Eerst naa Veertig Jaaren aanquam, niet zelden met den Naam van SIN genoemd vinden; diend men deeze nogtans van die en andere Woestijnen, welke agter de groote Woestijne PARAN en elders geleegen waaren, te onderscheyden: Waar toe ons moogelijk de Hebreeuwse Waarheyd door een andere Spelling, eenig Ligt toedienen zal, alhoewel'er de meeste Overzettingen, uytgezonderd onze Duytze, geen Kenteeken aan geeven. En dewijl ons deeze aanmerking geen ondienstig Voorbereydzel aan 't Verstand van Israëls gantze Reys-Togt verstrekken zal, lust ons dezelve

Israël komd naa verscheyde Reys-Togten in de Woestijne SIN.

Haar Leegering aan de Schelf-Zee in 't byzonder aangemerkt.

De Woestijne SIN van groote uytstrekking.

Israëls AGTSTE Vertoef-

plaatze in de Woestijne Sin, tussen Elim en den Berg Sinai. Exod. 16: 1. Num. 33: 11. Exod. 17: 1.

zelve hier onder een kleyne uytweyding by te brengen. Dat Israëls Agtste Vertoef-plaats *In de Woestijne* SIN, tussen ELIM en den Berg SINAI zy gevallen, hebben wy uyt de strax-aangehaalde Texten vernoomen. Maar naadien in 't vervolg van Israëls verdere Reyzen; naamelijk aan haar XV^de^ en XXXIII^ste^ Vertoef-plaats, van een Woestijne SIN, of 't ZIN, omtrent *Kades*, gewag gemaakt word; ziet men ligt, Dat die, welke omtrent IDUMEA lag, van deeze naaby SINAI geleegen, te onderscheyden is. En dat daar van gedagt word; Num. 13: 21. 20: 1. 27: 14. 33: 36. 34: 3. Deut. 32: 51. Jos. 15: 1. Alwaar een genoeggzaam Verschil in de Naam-spellinge, deezer Woestijnen te bespeuren is. Want daar deeze, in welke Israël thans naaby SINAI Gelegerd is, op 't Hebreeuws SIN genoemd word; word de andere in de laatst-aangehaalde plaatzen; 't ZIN geheeten. En onze Overzetters en Kantteekenaars hebben zulx veel beeter dan meest al d'andere in-agt genoomen; als die ook ZIN Vertaalen; en over Num. 13: 21. op de Kant zetten; 't ZIN, *Een Woestijne, anders* Kades *genoemd, aan de Paalen van Palestina geleegen;* ziet Num. 33: 36. En alhoewel Hieronymus en Eusebius, uyt d'Hebreeuwse Text besluyten, Dat de Woestijne 't ZIN en KADES een en dezelve zijn, word het nogtans in de Griexze Bijbel der LXX Overzetters niet gevonden. Ook word op andere plaatzen, KADES in de Woestijne ZIN gesteld; ziet Num. 20: 1. &c. Het is dan een andere Woestijne ZIN, neffens KADES geweest; naamelijk aan de Oostzijde van IDUMEA; alwaar Israël omtrent het Veertigste Jaar der Uytgang aanquam, en Miriam Aarons Zuster Stierf, Num. 20: 1. en 33: 36. De plaatze *Daar geen Water en was*: En welke Num. 34. tot een Zuyder Grens-Paale van Kanaan by Edom gesteld word. Noch

Onderscheyd tussen de Woestijnen SIN en 't ZIN aan te merken.

Grootheyd der Woestijne PARAN.

Grooter en Breeder schijnd de Heylige Reys-Beschrijving, de Woestijne PARAN in dit Arabisch Gewest, uyt-te breyden; het zy om dat Israël in en omtrent dezelve lange Tijd Gesworven en verscheyde Leeger-plaatzen aldaar gehad heeft; of dat zy de Naam van een groote Woestijne is, die in veel andere Woestijnen onder-deeld was, welke yeder haar byzondere Naamen van de naaby-geleegen Plaatzen, Steeden of Bergen ontleenden. Zulx de Woestijne SIN daar zig Israël thans bevond, slegts een Gedeelte van de groote *Woestijne* PARAN te agten zy: Die alswe strax zeyden, haar byzonderen Naam van de Sterke Stadt SIN had. En vervolgens schijnd men niet te moeten twijffelen, of de Woestijnen, ETAM, SUR, SIN, 't ZIN, SINAI, KADES, MOAB en diergelijke, zijn alleen Smal-deelen, of minder Woestijnen van PARAN geweest: Alhoewel de groote Woestijne PARAN zelf, verscheydentlijk voor een Deel van Arabien schijnd genoomen te worden. En in deezer-voegen mag men gissen, Dat PARAN, temets voor het Eerste gedeelte van Woest-Arabien, naaby SINAI, of ook voor deeze Woestijne SIN zelf genoomen word, die tussen ELIM en SINAI in lag. Exod. 16: 1. waar van een Voorbeeld te zien is, Num. 10: 12. daar gezeyd word; *Ende de Kinderen Israëls Toogen op uyt de* Woestijne SINAI, *ende de Wolke bleef in de* Woestijne PARAN. Zomtijds word ook de Woestijne PARAN. voor het laatste Deel van Woest-Arabien genoomen, welk naa Kanaan uytziet; gelijk niet alleen uyt Num. 13: 3. en Deut. 1: 1. blijkt, (daar de Verspieders uyt de Woestijne PARAN by KADES, welke de Zuyder Grens-Paal van Kanaan was, derwaards gezonden worden;) maar ook uyt *Vers* 26. heel waarschijnelijk, Dat PARAN aldaar voor de Woestijne 't ZIN, Dat is KADES, of die by KADES is, genoomen word; dewijl het een Deel van die groote Woestijne was. En zoo word ook zomtijds de *Woestijne Paran*, de *Woestijne* SINAI genoemd, te weeten voor een Deel van dat Gebergte; alhoewel wy nogtans terstond uyt Num. 10: 12. vernaamen, Dat PARAN van SINAI onderscheyden word. Onder de Joden hebben zommige gewild, Dat deeze Woestijne SIN, naaderhand door byvoeging van eene Letter, SINAI genoemd is. Doch de Reeden die zy daar van geeven, is Vaats en Fabelagtig. Want gelijk zy zeggen dat deeze Letter een *Jod* was, die *Tien* in 't Getal uytmaakt;

Die in veel andere Bynaamen van kleynder Woestijnen onderscheyden is. Exod. 16: 1. &c.

maakt; alzoo zeggenze, Dat SIN in SINAI verwisseld is, weegens de X Geboo-den die aldaar gegeeven zijn. Hoe het ook verder met de Smal-deeling der A-rabize Woestijnen mag geleegen zijn, schijnd egter dit niet heel onzeeker, Dat de Woestijne PARAN eygentlijk die groote Woestijne van Arabien is, in wel-ke Israël den meesten Tijd van XL Jaaren versleeten heeft; en welke uyt dat Aal-Oud Erfgerugt, daarom ook by d'Arabiers in haare Taal, SSIN BANY ISREEL; *De Woestijne der Kinderen Israëls* genoemd word. Indien wy de Strek-king en Grenzen van PARAN willen Afbaakenen; zal die Woestijne eygentlijk een gedeelte van het Steenagtig Arabien zijn; welke Palestina en de Middelland-ze Zee ten Noorden, de Roode Zee ten Zuyd-Westen en Zuyden heeft; en zig strekt van 't Westen uyt Egipten, bynaa Zuyd-Oostwaards heenen, voorby de Water-Fonteynen in ELIM, tot in het Steenagtig Arabien; een streek van ruym Drij Dag-Reyzen: En gaat van daar voort met een Vlakte voorby ELTOR aan de Roode Zee, tot aan den Berg SINAI. De Lengte en Breette van PARAN, be-grooten zommige op 40 Mijlen, andere reekenen uyt Deut. 1: 2. De Lengte van den Berg SINAI tot aan KADES BARNEA (de Stadt van waar Israël weeder naa de Woestijne PARAN keerde, en 38 Jaar Omdoolde;) Elf Dag-Reyzen; ver-gelijkt d'aangetooge plaatze Deut. 1: 2. met Kap. 2: 14. Moses zelfs heeft ook niet veel Goeds van deeze Woestijne gezeyd: Deut. 1: 19. en 8: 15. noemd hy-ze, *De Groote en Vreeslijke Woestijne:* Daar *Vyerige Slangen* en *Scorpioenen*, en Enkel *Dorheyd*, en *Geen Water* was. Daar ook *Niet Gezaayd kan worden; daar geen Vygen, noch Wijnstokken, noch Granaat-Appelen zijn;* Jaa zelfs geen *Drink-Water was.* Gelijk het Volk daar van Klaagd. Num. 20: 5. van de Profeet her-dagt. Jerem. 2: 6. &c. Gelijk'er ook geen Reyzigers ontbreeken, die deeze Woestijne, inzonderheyd de Velden naa de Zijde van Egipten gants Dor en Onvrugtbaar Afschilderen; en zeggen dat'er zomtijds in 4 Jaar niet een drup-pel Reegen vald. Zulx alleen maar omtrent de Roode Zee, eenige Wortelen, en vorder naa Arabien toe, het Gewas *Akatia*, volgens Bellonius gevonden wor-den; zijnde de Rest meest zonder Loover en Gras. Dat nogtans hier en daar Boom-Gewas, Bosschen, Groente en Goed Water zy geweest, hebben wy niet alleen in ELIM gezien; maar men kan uyt veel omstandigheeden gissen, Dat de Israëlijten, op verscheyde plaatzen, Hout om te Branden, en Ongezuurde Koeken, van het meede-genoomen Deeg te Bakken gevonden hebben; zon-der welkze niet en hadden konnen bestaan. Voorzeeker zullenze aan deeze Dor-re Plaatze in SIN, de Quakkelen niet Raauw Gegeeten hebben; en haar en is ook zonder Vyer en Brandhout, (het zy dan datze slegts Stoppelen, Dorre Hey, Struyk- en Heester-Gewas, gehad hebben;) niet konnen belast worden, het Manna te Zieden en te Bakken, Exod. 16: 23. gelijk we nu wel haast vernee-men zullen, zonder dat wy daar toe noch andere blijken uyt den Tabernaakel-Bouw behoeven op-te haalen. De Woestijne PARAN is ook niet heel zonder Menschen geweest; Want Ismaël, Abrahams Zoon uyt de Dienstmaagd, heeft hier met zijne Moeder Hagar naaby de *Woestijne* BERSEBA Gewoond, die buy-ten twijffel nu al tot een Groot Volk was uytgedeegen: Welke van deeze Volk-Planter, *Hagareenen* en *Ismaëliten* genoemd worden, die Woest Arabien be-woonden; Vergelijkt, Gen. 21: 14, 21. met 2 Kron. 5: 10, 19, 20. en Gen. 37: 25, 27, 28. en 39: 1. Judic. 8: 24. 1 Kron. 2: 17. 27: 30. Alhoewel juyst Israël in deeze Woestijne, *Geen Stadt ter Wooninge vond.* Psalm 107: 4.

De Woestijne Paran tot Israëls 40 Jaarige Reyzen naader Beschreeven. Num. 21: 5. Deut. 32: 10. Hos. 13: 5.

Israël dan van de Schelf-Zee, in deeze Barre Woestijne aangekoomen, scheen haast ontwaar te worden, Datter aan deezen Schraalen Oord, voornaamelijk Gebrek aan Brood was; Exod. 16: 3. Wy zeggen, *Voornaamelijk aan Brood*, naadien zy in haar Algemeen Beklag ook om Vleesch en Toe-Spijze schijnen te roepen, Maar nogtans van geen Dorst en Klaagen, als wel te vooren in ETAM, SUR en aan MARA: Het zy dan datze hier noch Voorraad van Water uyt de Fonteyn-Rijke Velden in ELIM, overig hadden; of datze zulx aan de Leege

Broek-Landen omtrent de Schelf-Zee, hadden opgedaan; of ook om dat misschien, in deeze Vertoef-Plaatze Water genoeg was: Welke laatste gissing ons 't meest behaagd, naadien wy strax zullen hooren, Dat'er van Kooken en Bakken gerept, maar aan geen Schaarsheyd van Water gedagt word; die d'H. Historie anders hier alzoo weynig als elders zou versweegen hebben. En schoon Psalm 107: 5. den *Dorst* by den *Honger* gepast word, kan'er op een ander voorval gezien worden, of hier meede vermengd zijn. Hoe het hier meede zy, dits nogtans openbaar, Dat de gantze Vergaadering der Kinderen Israëls, op den XV^den der Tweede Maand, in deeze Woestijne teegens Mose en Aaron, Oproerig geworden, en Gemurmureerd hebben, om datze langer geen Teerkost noch Brood hadden. En haar Nood zullende te kennen geeven, Barst haare Moedelooze Klagte in deeze Woorden uyt, en Zeggen; *Och Dat wy in Egiptenland Gestorven waaren door de Hand des Heeren: Doe Wy by de Vleesch-Potten zaaten*; Doe *Wy tot Verzaadinge Brood aaten! Want gy* (Mose en Aaron) *Hebd ons Uytgeleyd in deeze Woestijne, om de gantze Gemeente door Honger te Dooden.* Exod. 16: 3. Zoo spreeken eenige Belhaamels, en van dat Misverstand is geheel Israël, Dat hier voor de Tweedemaal, door een twijffelmoedige Ondankbaarheyd, en Wan-Geloove teegens Godt en Mose zijnen Knegt, aan't Muyten slaat; en opzettelijk aangeteekend staat tot een Voorbeeld, om niet yets diergelijx te doen, gelijk den Apostel vermaand. 1 Kor. 10: 10, 11. Het Klaag-Woordeken *Och*! Beteekend hier een Wensch; als ofze zeyden, *Wy Wensten* by de Vleesch-Potten van Egipten, onder de Zatheyd des Broods, *Gestorven te zijn*. Of het is zoo veel als ofze gezeyd hadden; *Och dat Godt had willen geeven* &c: En zoo heeft hier ook de Kaldeëze Overzetter; *De Hand des Heeren*, het *Woord des Heeren* vertaald; als door welk Israël hier Wenst in Egipten Gestorven te zijn. Aldus *Verdrukte Godt dan Israël hier in de Woestijne; en liet haar Hongeren; op dat hy haar mogte Beproeven, en Goed-doen in haar laatste Eynde.* Deut. 8: 3, 16. Het is voorzeeker een malle Vertaalinge der Doctoren van Leuven, Wanneerze de Gemeene Latijnze Text, *Super ollas Carnium*, Vertaalen; *Doe wy zaaten*, Op de Vleesch-Potten *Van Egipten*: Naadien de Text zelve in alle gevalle maar wil zeggen, *Over de Vleesch-Potten*: Even gelijk men van die, Welke de Spijsbereydinge ter Hand hebben, zeyd, *Over de Pot te gaan*; Dat is, Opzigt, *Op*, of *Over* de Kost te hebben. En zoo meend ook *Over de Pot zitten*, de Spijs te Kooken, te Bezorgen, Aan-te regten, en veel met Schaffen op-te hebben. Dit ontbrak Israël hier in de Woestijne, daarze naa Dertig Daagen zeederd haar Uytgang, aangekoomen waaren; in welke Tijd zy al het Meel, en Ongezuurde Deeg-Klompen van Egipten, meest Ver-orberd hadden; gelijkmen niet alleen Denken kan; maar zig ook te Verwonderen heeft, hoe al dit Volk, een gantze Maand lang, met zoo Zooberen Teerkost is konnen in 't Leeven blijven; schoon wy ons al laaten voorstaan, Dat het Bakken van Ongezuurde Koeken, Exod. 12: 39. alleen uyt Nood onder 't Gemeene Volkje ter Hand genoomen was, zoo lang 't Egiptize Meel duurde; terwijl veel andere beeter voorzien waaren; daarmen nogtans nergens van Leest. 't En zy dan dat wy agt geeven, op 't geen elders van de *Meel-Bloeme*, der Spijs-Offeren, en de *Toon-Brooden*, naa het geeven van 't Manna, aangeteekend word; welk veel-meer tot het bestel der Godsdienst, als de Leeftogt des Gemeenen Volx behoorde, waar van strax naader te spreeken is. Zulx het geen Wonder hoefd te schijnen, Dat dit Volk ten eynde Voorraad gekoomen, om Brood roept: Maar datze ook om Vleesch wenschen, schijnd een naader Bedenkinge waardig. Want behalven dat het Slagten en Vleesch-Eeten, den Egiptenaaren, die de Beesten als Goden Eerden, een Grouwelstuk was, schijnd d'herdenking der Egiptize Vleesch-Potten, nogtans een bewijs te grondvesten, Dat de Israëliten in 't Egiptize Land-Gewest Gosen woonende, ten minsten voor haar laatste Verdrukking, naa haar eygen Zeeden gewandeld, en Vleesch-Spijze van haare Kudden, in Over-

Israël Murmureerd teegen Moses en beklaagd zig den Uytgang uyt Egipten.

Wat men door de Vleesch-Potten van Egipten verstaan moet.

Israëls gebrek aan Brood naagedagt.

En hoe ook om Vleesch riepen, daar zy met veel Vee waaren Uytregaan.

Overvloed Gegeeten hebben. Waar toe zy dan al haar Vee uyt Egipten hebben meede genoomen, op datze naa alle Waarschijnelijkheyd, zoo wel geen gebrek aan Spijze hadden om te Eeten, als om te Offeren in de Woestijne; ziet Exod. 10: 26. en 12: 32. met Exod. 17: 3. en Num. 20: 4. vergeleeken; daar zy bekommerd zijn dat haar Vee van Dorst zal Sterven: ten zy men dit heel gedrongen, alleen van haare Last-Beesten wilde verstaan. En dewijl nergens blijkt, Datze tot hier toe eenige Slagt-Offeren gedaan hebben; hebben zommige gemeend, Datze hier niet zoo-zeer weegen Gebrek aan Slagt-Vee, als wel uyt bekommering om Vleesch geroepen hebben, niet weetende of 'er ook wel van het Reyn Vee, Datze meede gevoerd hadden, booven d'Offerhanden die zy doen zouden, genoeg overschieten mogt: Waar op misschien Moses ziet; Wanneer dit Volk hier naa noch eens om Vleesch riep. Num. 11: 22. Niet durvende van 't zelve Slagten om te Eeten. 't En zy dan datze hier aan haar voorige Weelde gedenkende, alleen om ander Vleesch als zy reeds hadden, geroepen hebben, te weeten om Gevoogelte, als Ganzen, Hoenders, Enden, Patrijzen, Duyven, Quakkels en diergelijke, die in Egipten Overvloedig waaren. Gelijkmen van dit Volk ligt denken kan, by-aldien men haar heedensdaagze Aardt en Zeeden, eenigzinds tot d'Oude Tijd te-rug brengen mag; naadienmen haar niet zelden, omtrent de Hoender-en Ganzemarkten beezig vind, en veel Keur daar in hebben. En zoo zietmen haar ook hier, *Het Vleesch* in d'eerste Rang zetten, daarze buyten twijffel veel-meer Gebrek aan *Brood* hadden. Deut. 8: 3, 16. En daar zijn ook Uytleggers welke gissen, Dat het Volk misschien hier alleen om meerder Voorraad van Vleesch voor het Gemeene Volkje geroepen heeft, welke hier zoo niet te krijgen was als in Egipten. Dus Murmureerenze teegen 't Bestel van Gods Verborgen Raad; en die niet langer Betrouwende, stellenze onder het toesnaauwen van Schampere Verwijtingen aan Moses en Aaron, *Den Heyligen Israëls een Perk*, en een Wet, hoe en wat hy doen moest, zoo hy voor haaren Godt wilde gehouden zijn. Psalm 78: 22, 32, 40, 41. Want niet eens meer gedenkende aan den Dag, doe hyze uyt de Hand van Farao Verloste; noch wat Teekenen en Wonderen Moses in de Velden Soans gedaan had; *Quaamenze alweeder en Verzogten Godt.* Voorwaar Egipten was van Ouds een Land dat Rijk van Brood was, en wel-eer een Toevlugt der Gebuur-Landers voor den Honger. Jakob de Vader Israëls, was ook daarom derwaards gegaan, en zijn Kinderen hadden door Josefs Gunst, het Vette aldaar Gegeeten, en Zatheyd des Broods gehad. 't Geen zy hen thans wel dapper Beklaagen, om datze den Brood-God Eerden, en haare Herten niet Getrouw waaren met den Heere haaren Godt, die Israëls *Heel-Meester* was. Exod. 15: 26. Psalm 78: 8. En ziende dat deeze Woestijne een Land was van Wildernissen, van Dorheyd en Schaaduwe des Doods, daar niemand Doorging noch geen Mensch Woonde, gelijkze Jeremias beschrijft; plakkenze Moses de Schuld aan, en houden met stijve Kaaken staande, Dat hy gants Israël hier Voordagtelijk had op de Vleeschbank gebragt, *Op dat hy de geheele Meenigte door den Honger Doode* Exod. 16: 3. Dus waarenze hier noch al 't zelve Volk, Dat zoo Ziek naa de Spijs-Kaamer van Egipten was geweest; Exod. 14: 11, 12. en 15: 24. en zig den Uytgang uyt dat Dienst-Huys naaderhand zoo zeer Beklaagde, Dat Moses Gevaar aan 't Leeven liep. Exod. 17: 3, 4. Zoo dat die groote Leydsman, by-naa Raadeloos geworden, den Heemel moest te Hulp roepen, niet weetende hoe hy 't met dit Oproerig Volk stellen zou; gelijkmen uyt zijn Klagte afneemen kan als hy zeyd; *Heere wat zal ik deezen Volke doen? Daar feyld niet veel aan of zy zullen my Steenigen.* Vergelijkt eens deeze Raazernye naa Vleesch en allerley Egiptize Verversling van Visch, Komkommers, Pompoenen, Porrey, Ajuyn en Knoflook, Num. 11: 4, 5. Doe hen zelfs noch al geen Brood uyt den Heemel ontbrak. Maar gelijk de rigtdraad der H. Historie ons zal leeren, Dat den Zeevenden Dag die naa den XV^den der Tweede Maand met verloop van een Weeke volgde, den Eersten SABBATH in Israël gehouden is, wannneer

Egipten van Ouds Rijk van Brood en een toevlugt voor den Honger.

Moses over Israëls Oproerigheyd bekommerd roept den Heemel te hulp.

Sabbath, wanneer voor d'Eerstemaal bekend gemaakt en Israël tot een Teeken gegeeven.

wanneer daar reeds Zes Daagen Manna gevallen was, op welken Laatsten Dag der Weeke zy *Dubbel Deel* voor den Zeevenden Dag der Ruste Ingezaameld hadden; op dat Godt het Volk den SABBATH, dien hy haar tot een Teeken tussen hem en haar gaf, door zijn Voorbeeld leerde Heyligen; alzoo blijkt hier uyt weederom klaar, Dat den Sabbath tot hier toe aan Israël onbekend geweest zy, en nooyt te vooren van haar onderhouden was; naadien wy zien dat deezen XVden Dag der Tweede Maand, op welke het in Orden had moeten Sabbath zijn, met Murmureeren, en den Vroegen Avondstond met Quakkel-Vangen is doorgebragt, zonder van eenige Sabbath of Tijd der Ruste gewag te maaken; vergelijkt eens Exod. 16: 1, 2. met *Vers* 5, 12, 22, 23, 29, 30. en 't zal genoeg zijn om uyt *Vers* 13. te verstaan, Dat het des anderen Daags, naamelijk den XVIden der Tweede Maand, *d'Eerste Dag* van de Verzaameling van 't Manna, en den *Zeevenden* daar aan is Sabbath geweest: gelijk dat in 't voorgaande Hoofdstuk breeder is aangemerkt. Maar of schoon hier al weederom de Krankheyd van Israëls Geloove, de Hoorens opstak, aarzelde Godt nogtans geenzinds zoodaanig aan zijn Zijde, Dat hy niet de *Heel-Meester* van zijn Volk wilde zijn; zoo dat hy Mose Beloofd, *Brood uyt den Heemel te zullen Reegenen*. Exod. 16: 4. 't Volk had te-gelijk om Vleesch en om Brood geroepen; Doch Godt maakt in zijn Belofte, alleen van Brood gewag, Datze elken Dag uytgaande, tot Verzaadiging zouden Inzaamelen; op dat hy in zijne Toezegging haare Bekommering voor de toekoomende Daagen, (niet weetende *Watze Eeten of watze Drinken zouden?*) Wijsselijk onderschepte, en haar kleyn Geloove en Ongeloove, waar doorze al-te geringe Gedagten van zijne Liefde en Vaderlijke Voorzorge hadden, wegnam; dewijl hy als haar Heemelze Heel-Meester wist, Datze alle die Dingen van nooden hadden; gelijk de Zaligmaaker leerd, Matth. 6: 31, 34. die ook daarom als onder een speeling op dit Manna; heeft leeren Bidden, om *Daagelijx Brood*; of om *Een Brood der Behoefte*, als de Syrise Overzetter Vertaald; Dat men elken Huydigen Dag van nooden heeft om te Leeven naa Gods wille. Matth. 6: 11. Doch gelijk de Uytleggers over het Griekze Woord EPIOUSION, Dat gemeenlijk *Daagelijx* Vertaald word, niet eensgezind zijn; alzoo hebben eenige uyt het eygen gebruyk van dat Woord geleerd, Dat de Kragt daar van yets Beteekend, Dat booven het Weêzen, omtrent het Brood toekomd: Invoegen het Brood niet zoo enkel aangemerkt word weegen zijn Voedzaamheyd, dan wel als yets dat booven 't geen den Mensch is; tot zijn Weêzen en Wasdom, of Onderhoud van zijn Natuure toekomd. En alzoo zoudet veeleer *Ons Voedzaam Brood* beteekenen, waar door Ziel en Lichaam aanwassen en Nieuwe Kragten booven de Natuurlijke gestalte bekoomen. En dat wy dit hier niet heel te onpas hebben aangemerkt, zal moogelijk yemand konnen goedkeuren, als hy Exod. 16: 4. aanmerkt, Dat Godt dit Brood aan Israël toezeyd, te Verzaamelen, elke *Dag-Maate op zijnen Dag*: Op dat hy haar Verzogt, *Of het in zijne Weegen gaa of niet?* Derhalven moest haar dat Brood dan niet alleen tot Spijze voor den Hongerigen Buyk dienen, maar ook zou Voeden en doen toeneemen in 't Geloove en de Liefde Gods; om in het Verbond te wandelen, welke God met haar aan de Bittere Wateren MARA had opgeregt; waar van in 't voorgaande Hoofdstuk, uyt Exod. 15: 25. gesprooken is; en wy meenen dat ons dit terstond noch naader zal te pas koomen daar aan te gedenken. Voorwaar men moet het gants niet zonder Reeden agten, Datter in de H. Schrift niet alleen zeer dikwils van dit BROOD gerept, en niet zelden daar op gespeeld word; maar dat het ook verscheyden Naamen draagd. In deeze Historie zullen wy hier naa verneemen, Dat het MANN, welke anders heel waarschijnelijk een Aal-Oude Benaaming van zeeker Zuyker-Zoete *Honing-Daauw* in 't Oosten was, met den Naam van *Brood* genoemd word; op andere plaatzen *Heemels-Brood*. Het *Brood* heeft by de Hebreeën verscheyde Beteekenissen; en word by d'H. Schrijvers zomtijds in een Breede, zomtijds in een Enge Zin genoomen. In een Ruymen Zin be-

Exod. 15: 26. Brood uyt den Heemel aan Israël Beloofd.

Heemels-Brood ook tot Voedzel van Israëls Geloof gegeeven.

Heemels-Brood naaderhand MANN genoemd.

beteekend het ontelbaare Maalen allerley Spijze; En zoo heeft inzonderheyd de Zaligmaaker, wanneer hy om Daagelijxe Nooddruft leerd Bidden, gezeyd; *Geeft ons Heeden ons Daagelijx Brood.* Doch in een Enge Zin beteekend het gemeenelijk, *Waar*, of *Eygentlijk Brood*, Dat van Kooren-Meel Gekneed en Gebakken is. Gelijk het zomtijds ook wel alleen Graan, of Kooren zelf beteekend: Waar van in de Historie van Josef te zien is. Doch dat het MANNA *Brood* genoemd word; schijnd niet zoo-zeer om dat het Israël alleen tot *Brood*, maar ook tot Toe-Spijze, en alzoo tot Verzaadiging van hun gantze Nooddruft strekte, gelijk ons 't gevolg leeren zal. Hierom houden wy veel waarschijnelijker, Dat de Zaligmaaker leerende Bidden *Om Daagelijx Brood*, die Les veel-eer van de Daagelijxe Inzaameling van het Manna, als uyt de Vaatze Bid-wijzen der Joodze Rabbinen ontleend heeft; alhoewel het nogtans zommige, die het Spoor van Ligtfoots Talmudize Verklaaringen over d'Euangelisten, maar al-te Ligtvoetig naawandelen, zonder naadenken over 't gantze *Vader Ons* voort-praaten: En doorgaans zoo zeer op dat Mengelmoes verlekkerd schijnen, Datter naauwlijx eene deftige Spreuke of Lesse van de Mond der Opperste Wijsheyd in de Euangelize Historien te vinden is, daar men niet verschot van Stoffe, uyt den Talmud van weet voor den dag te brengen, die men voor-geeft dat daar in uyt d'Oude Leeringen der Rabbinen overgestort zijn: Zonder dat die Luyden eens denken, of die Linkers, al die Dingen niet zoo veel te liever, onder voor-geeven van een grooter Oudheyd danze waarlijk hebben, uyt d'Euangelize Historie zelf Gestoolen en Verpoetst hebben; alsse daar in voorzaagen, Dat de Kristenen zoo doende, haar Dieve-stukken des te-minder zouden ontwaar worden. En daarom houden wy 't ook voor gewis; Dat indien de Joden slegts de moeyte naamen van alzulke Boeken te leezen, als'er onder ons met Rabbijnze Grollen Gestoffeerd, over d'Euangelisten te-mets voor den dag koomen, zy voorzeeker in haar Vuyst Lacchen, en voor een groote Overwinst reekenen zouden, Dat de Kristenen zig zoo gewillig door haare Snoode Streeken Bedriegen laaten; en daar toe noch het Wroeten in dien Mesthoop, elkanderen voor groote Geleerdheyd Uyt-Venten.

MANNA Brood genoemd om dat het ook tot TOE-SPYZE diende.

En waarschijnelijk van de Zaligmaaker in 't VADER ONS herdagt.

Of nu Moses om dit Brood Gebeeden heeft, zeyd de H. Historie niet, alhoewel het eenige uyt des Mans gewoonte gissen: Doch Josefus heeft het voor-vast „gezeyd; alhoewel hy zijn Verhaal niet zonder eygen Verzieringe schijnd te „doen, op dat hy 't Ongeloof van zijn Volk eenigzinds bewimpelde: Voor-„geevende, Dat naadien Moses wel wist dat het Volk niet zonder Nood aan 't „Murmureeren sloeg, hy op eenen Berg geklommen is, en Godt om Ontzet „Gebeeden heeft: En de Goddelijke Belofte aldaar verkreegen hebbende, is „hy weeder afgeklommen, en met zoo Vroolijken Gelaat aan 't Volk verschee-„nen, Datze uyt zijn Wêêzen, niet dan alles Goeds te voorspellen hadden: „Zulx haare Droevige Aangezigten, ook daar door een andere plooy kreegen. Dit zeyd Josefus. Maar alhoewel de Goddelijke aanspraak, alleen van een Daagelijkze *Brood-Verzaameling* gewag maakt; geeft nogtans den Uytgang der Geschiedenis te kennen, Dat Godt het Volk voor deeze reys, ook *Met Vleesch* heeft willen Spijzen, en een Proef van zijn Moogendheyd geeven: En zulx was hen ook toegezeyd, Exod. 16: 12. alhoewel te vooren niet gemeld. Want naa dat Moses het Volk voorspeld had, Dat Godt haar van weegen hun Murmureering teegens hem, *Aan den Avond* Vleesch, *en aan den Morgen* Brood *zou te Eeten geeven*; Onderschept d'H. Histori-Schrijver alle misvattinge, en zeyd; *Dat ook de Heere tot Mose gesprooken had*; zeggende, *Ik hebbe der Kinderen Israëls Murmureeringe gehoord;* zegd tot hen; *Tussen de Twee Avonden zuld Gy* Vleesch Eeten; *En aan den Morgen*, met Brood Verzaadigd *worden.* En zulx doet hy aan Israël; op datze zouden weeten, *Dat* Jehovah *Haar Godt was.* Exod. 16: 12. En aan ons; op dat niemand meenen zou, Dat Moses hun veel-meer dit Vleesch uyt hem zelven, dan het Brood uyt Gods Last heeft toegezeyd. Maar gelijk ons

Dat Moses om het Manna Gebeeden heeft, word van Josefus vast-gesteld.

Israël aan den Avond Vleesch, en des Morgens Brood toegezeyd.

zoo strax te vooren een Bedenking over den Zin van 't *Daagelijx Brood* in 't VADER ONS te binnen viel; alzoo kan het hier ter-snè dienen, daar aan te gedenken. Daar is uyt de Zaamenhang van Israëls Gedrag aan deeze Woeste plaatze geen twijffel, of Godt Beloofd *Voor Haar-Lieden*, *Brood uyt den Heemel te Reegenen*, terwijl haare Gedagten alleen bezig waaren omtrent de Goederen van Egipten, en de Vette Leef-Togt dieze daar Genooten hadden; en alzoo geenzinds bekommerd, hoe zy elk op 't best de Weldaaden, welke Godt omtrent haare Verlossinge uyt het Dienst-Huys van Egipten; en d'Ontheffing van den Dienst der Drek-Goden en Bygeloovigheyd aan de Onreedelijke Dieren, zorgvuldiglijk erkennen; en door Geloove en Gehoorzaamheyd in dat Verbond staande blijven, Dat Godt met haar in MARA had opgeregt. Exod. 15:25,26. Maar nu zy in stè van dat te Betragten, den Heere weederom Verzogten; heeft hy haar *Een Brood uyt den Heemel* willen geeven; om te zien of dit Zuymagtig, Traag en Dwaalziek Volk daar door konde opgebeurd worden, om te denken, Dat het geene waar door men voornaamelijk Gode Leeven kan, van booven uyt den Heemel Neederdaalen moet; op dat'er een Brood des Leevens ten Leeven verschaft word. En hier op passen ook de volgende Woorden, die een Goddelijk Bestel en Oogmerk omtrent dit Brood insluyten, wonder fraay; als'er staat; *Het Volk zal Uytgaan, en Verzaamelen elke Dag-Maate op zijnen Dag; Op dat Ik het Verzoeke of het in mijne Weegen gaa of niet?* Exod. 16:4. Indien men hier toe de Volgdraad der Historie overdenkt; Voorwaar 't en kan niet missen, of wy worden daar in ligtelijk Ontwaar, Dat Israël dit Brood *Daagelijx* zou Verzaamelen zonder yets daar van over te houden; elke Dag zijn gezette Maate, die hen Godt zou geeven naavolgens het onderscheyd der Daagen, welke hy maaken, en tot een Teeken stellen zou tussen hem en haar. Dus zoude Godt dan door de Vaderlijke Bezorging van dit Daagelijx Brood, 't Volk Israëls Verzoeken, of het in sijne Wet gaan, en haar Geloove en Gehoorzaamheyd Daagelijx betoonen zoude; naa het Voorschrift van de *Inzettinge*, en *het Regt*, Dat haar reeds onder Beding van al-zulke Pligten, (niet zonder byvoeging van d'allergrootste Beloften,) verkondigd was. Exod. 15:26. En niet alleen dit; maar op datze daar door ook zoo wel beproefd, als door een Heemels Voedzel aangefokt wierden, om uyt de Beloften en Weldaaden Gods te leeren verstaan, Dat hen dit alles tot de kennis van hooger beduyding aanleyde, en opwekte tot 't Geloove in den Messias; die *Het Waare Brood des Heemels* zou zijn; welke haar onder de schaaduwe van dit Brood wierd voorgesteld. Waar toe men de speelinge van de Zaligmaaker Joh. 6:31-35. mag te raade neemen. En op dat Israël te-bet verzogt wierd, Of het niet alleen Geloofde, Dat het Godt was die haar dit Brood gaf; maar dat hy haar zulks ook zoodaanig op elken Dag bezorgen en geeven zou, Datze volkoomentlijk geloofden geen Gebrek te zullen hebben, en alzoo niet bekommerd zouden zijn *Voor den Dag van Morgen*; 't welk de Zaligmaaker verbied. Matth. 6:34. Want of wel Geoorlofd is voor den toekoomenden Tijd te zorgen, (gelijk Josef in Egipten het Kooren voor de Jaaren des Hongers Inzaamelde; en Salomon de Neerstigheyd der Mieren tot een Leerstuk van de Spijsbezorging voor den Winter aanbeveeld; en den Apostel den Ouderen tot Voorzorge over haare Kinderen verpligt;) moet nogtans dan de angstige bekommering agter-staan, wanneer men klaar ziet dat de milde Hand Gods ons daar van ontslaat; of dat wy tot zoo veel blijken als Israël reeds gezien had, verzeekerde toezegginge hebben, als Moses dit Volk hier van Gods-weegen doet; En haar de Belofte van een *Daagelijx Brood*, tot een Waar-Teeken des Geloofs bekend maakt. Jaa daarom is haar ook nu ter Tijd den SABBATH gegeeven, op dat haar die (behalven andere Reeden die wy te vooren overdagt hebben;) dienen mogt aan de Wet des Geloofs; naamelijk om door dezelve haar te Verzoeken; ofze in de Wet des Geloofs zouden wandelen? En gelijk we strax uyt Exod. 16:27,28. verneemen zullen; Dat zommige hier in gewankeld hebben; alzoo vaard het Goddelijk bestel daar toe

Waar toe het Dwaalziek Israël Brood uyt den Heemel gegeeven is.

En zulx tot een Daagelijx Brood om haar te verzoeken.

Als ook om haar tot hooger betragting op te leyden.

En te leeren op Godt betrouwen.

En haar in 't Geloof t'ondersteunen.

ook aanstonds voort en belast; *Dat het geêne zy op den Zesden Dag, van't Ingezaamelde bereyden zullen; Dubbel zal zijn, booven het Deel dat zy Daagelijx inzaamelen zullen.* Dewijl haar Godt alsdan, *Twee Daagen Brood* zou geeven. Vergelijkt eens *Vers* 5. met 22, 23. en 29. Want om dat'er op den Zeevenden Dag geen Brood zou Reegenen, moestenze op den Zesden Dag, een Dubbel Deel Verzaamelen; en de Helft daar van niet alleen Weg-leggen, maar ook door Maalen, Stooten, Zieden en Bakken tot een Spijze bereyden, teegen den volgenden Zeevenden Dag; en op dien niet Uytgaan om Brood te zoeken, maar elk in zijn Legerplaatze blijven; dewijl'er op den Sabbath geen Werk gedaan, noch Vyer mogt aangesteeken worden; Exod. 35: 3. Lev. 23: 3. Zulx Godt met het geeven van het Manna, den Eersten Steen heeft schijnen te leggen, van het Onderscheyd der Daagen, en den Sabbath der Weeke aan Israël bekend gemaakt heeft. Die dan hier, naa dat het Manna nu Zes Daagen gevallen was; (beginnende met den XVI^den der Tweede Maand;) aan den Zeevenden Dag voor de Eerstemaal, onder Israël gehouden is; tot een Heylig Naabeeld van de Ruste der Scheppinge, waar meede Godt den Sabbath, even als door het ophouden van het Manna verçierde en tot zijnen Dag maakte; En Israël alzoo leerde *Gedenken*, Dat Jehovah, haaren *Schepper*, *Onderhouder*, *Verlosser* en *Heel-Meester* was. Vergelijkt Exod. 20: 8-11. met Deut. 5: 14. en't zal genoeg zijn om te merken; Dat de beyde Reeden van de Instellinge des Sabbaths, tot Een uytloopen: Naamelijk om Jehovah als de eenige Godt te erkennen, met Verloochening van alle de Afgoden der Volkeren. Gelijk we dat in het voorgaande Hoofdstuk breeder uytgevoerd en aangemerkt hebben; Dat Godt den Sabbath onder 't geeven van dit Brood, met Drij opmerkelijke Wonderen bevestigd heeft: Als Eerst, Dat hy aan den Zesden Dag Dubbel Brood geeft: Ten II. Dat hy op den Zeevenden Dag, gants geen Brood geeft: En ten III. Dat hy 't geen aan den Zesden Dag voor den Sabbath der Ruste bewaard wierd, buyten Verderving houd; hoedaanig nooyt op d'andere Daagen gebeurde, maar strax vol Wormen en Stinkende was: Gelijk d'Ongeloovige in deeze Beproeving ontwaar wierden, Exod. 16: 20. En alhoewel Israël aan deezen Eersten Dag van 't Manna, een Tijd-Punt vond, naa welkze voortaan den Zeevenden Dag des Sabbaths konden tellen; durven wy nogtans niet voor-vast zeggen; Dat deezen Zeevensten Dag, dezelfde in Orden van de Daagen der Weêke zy geweest, op welke Godt naa de Scheppinge Gerust had: Alhoewel het zommige meenen. Wantze willen, Dat Godt, by geleegendheyd van het Manna; de Orden der Daagen, die zeederd de Scheppinge vergeeten, en thans Onbekend geworden was, van Nieuws aangeweezen en te-regt gebragt heeft. Daar wy weynig zeekerheyd in zien. Nogtans en is haar dit Brood aan den Morgen, noch het Vleesch des Avonds niet gegeeven, Voor en al-eer Moses en Aaron, de gantze Vergaaderinge daar toe met een Ernstige Aanspraak Voorbereyd en doen Naaderen had *Voor het Aangezigte des Heeren;* Zoo datze als met een geopenden Mond, in verwagtinge der Goddelijke Goedheyd, met de Oogen naa de Woestijne gekeerd, *De Heerlijkheyd des Heeren* in de Wolke vernaamen; op dat zy door dat zienelijk Teeken verzeekerd wierden, Dat Godt te midden van haar Gebrek, met haar was; Waar aan zy twijffelden, en zoo haar Murmureering lieten hooren. Exod. 16: 12. Door hoedaanige Verschijningen Godt meermaals, d'Oproerigheyd des Volx pleeg aan den Band te leggen; als te zien is, Num. 14: 10. 16: 42. en 12: 5. Doch wanneer de Wolke haar onttrokken wierd, was zulx een Teeken van d'onttrekking zijner Gunste, waar van te zien is, Exod. 33: 7, 9, 10. En of wel zommige deeze *Heerlijkheyd* verstaan hebben, van het Manna, dat zy aanzaagen als een Heerlijk Meesterstuk van Gods Vermoogen en Genaade; zoo kan doch die Verklaringe naauwlijx stand houden, dewijl het Manna eerst des anderen Daags aan den Morgen gezien word; en dit eeven des Naamiddags geschiede, Wanneer Godt haar tussen de *Twee Avonden*, Vleesch te Eeten gaf. Want of schoon Moses tot

Waar toe hen Voornaamelijk de Dubbele portie des Zesden Dag, op den Sabbath diende.

Waarom in 't Gebod van den Sabbath zoo wel Israëls Verlossing uyt Slaavernye, als de Ruste der Scheppinge gedagt word.

Sabbath aan Israël met Drij Wonderen bevestigd.

Sabbath-Dag is met geen zeekerheyd, de Zeevende Dag, in Orden der Scheppinge te agten.

Godt Verschijnd Israël in een Wolke tot betuyging dat hy te midden onder hen was.

tot het Volk te vooren gezeyd had, Datze *Aan den Avond* zouden weeten, Dat de Heere haar uyt Egiptenland geleyd hadde, en aan den Morgen, *De Heerlijkheyd des Heeren* zouden zien; zoo is doch het zien van het Heerlijk Geſchenk van het Heemels-Brood, alleen een blijk van die Heerlijkheyd geweeſt, waar meede Godt het Volk door het zienelijk Onderpand der Wolke Verzeekerde, Dat hy van zijne Zijde zou Woord houden: Zoo nogtans, Dat Moſes haar onder de toezegging van *Vleeſch aan den Avond*, en *Brood tot Verzaadinge aan den Morgen*; hun Murmureering teegen Godt, onder-Oogen ſteld; op datze niet en dagten, Dat zy het ſlegts teegens Moſes verkorven hadden. *Wat zijn wy*, Zeyd hy, *Dat gy teegens ons Murmureerd?* Te kennen geevende, dat zy niet *Alleen*, of *Niet zoo-zeer* teegens hem, als wel *Teegen den Heere*, oproerig hadden geweeſt; Want zy waaren ook *Teegens hem* opgeſtaan, gelijk uyt Exod. 16:2. openbaar is. Ziet van diergelijke Spreekwijzen, in 't Eerſte Boek Samuëls doorgaans. En 't is ook geen Onfraaye Zingeeving, als de Kaldeëze Vertaaler, het Murmureeren des Volx zeyd; *Teegens 't Woord des Heeren* geſchied te zijn. Aldus Vergaaderde gants Iſraël, *Voor het Aangezigte des Heeren*; Dat is, zy quaamen te zaamen voor de Wolke, het Aangezigt gekeerd hebbende naa de Woeſtijne, alwaar de Wolke Voorging om haar te Geleyden, en waar in des Heeren Teegenwoordigheyd, geopenbaard wierd: Even gelijk men verſtaan moet dat Uza, Stierf voor *Het Aangezigte des Heeren*, als hy in de Teegenwoordigheyd van de Arke Stierf, 1 Kron. 13:10. 2 Sam. 6:7. En zoo was ook het *Verſchijnen voor den Heere* Exod. 23:17. niet anders, als te ſtaan aan de Plaatze die Godt verkoozen had, om zijn Naam aldaar te ſtellen; het zy den Tabernaakel of den Tempel, Deut. 12:5,6. Levit. 17:4,5. 1 Kon. 14:21.

Iſraël van Moſes over 't Murmureeren teegen Godt beſtraft.

Iſraël hoe voor het Aangezigte des Heeren Vergaaderd.

Als hen dan van Moſes belooft was, Dat zy noch aan dien Dag, tuſſen de Twee Avonden zouden Vleeſch Eeten; gebeurdet, Dat daar *Aan den Avond* Quakkelen *Opquaamen en het Leger bedekten*. Exod. 16:13. Welke Voogels de Goddelijke Voorzienigheyd buyten twijffel zoo wel hier, als omtrent een Jaar daar naa, *Door een Wind* deed opkoomen, waar van te zien is, Num. 11:31. *Doe voer een Wind uyt van den* Heere, *En raapte* Quakkelen *Van de Zee*. Van welke Wonderdaaden David. Pſalm 78:26-28. aldus Opzingd; *Hy dreef een Ooſten Wind voort in den Heemel, en Voerde den Zuyden Wind aan door zijne Sterkte; en Reegende op hen Vleeſch als Stoff, en Gevleugeld Gevoogelte als Zand der Zeën: Doende 't zelve vallen in het Midden zijns Legers rondom zijne Wooninge* &c. En zoo zijn deeze Voogels, die Natuurlijker-wijs by Daag over Zee en Land gevloogen quaamen, *Aan den Avond*, Dat is, gelijk de LXX Overzetters, *De Twee Avonden* verklaaren; *Omtrent den Avondſtond*, met een digten Drom aan deeze Plaatze, en op het Leger Iſraëls neergevallen. Indien het hier de moeyte waardig ſchijnd, de Natuur-Beſchrijvers Raad te pleegen, en daar by yets uyt Joſefus aan-te Teekenen, daar zal ons moogelijk 't een en 't ander in voorkoomen, Dat Ligt aan deeze Geſchiedenis toebrengen zal. Voorwaar alsmen aanmerkt, Dat Godt zijn Volk thans met het Vleeſch van een bekende Voogel Spijſt; welk de Hebreën, שלו Slau noemen, en al de Overzetters, *Quakkel* Vertaalen; ſchijndmen vaſtelijk te moogen Gelooven, Dat hy hier geen Nieuwe Scheppinge gedaan heeft; maar dezelve Voogels uyt zeekere Land-Geweſten daarze Naatuurlijk in meenigte Voortteelen, door een Wind dienze geern met heele Schoolen volgen, *Opgeraapt*, en herwaards-over gevoerd heeft. En wy meenen niet, Datmen aan de Beteekenis van de Oorſpronkelijken Naam deezer Voogelen, lang behoefd te twijffelen: Want gelijk de *Quakkelen* niet alleen van weegen haar Lijfs-Geſtalte en Verwe, groote gelijkheyd met de *Patrijſen* hebben, maar ook tot derzelver Geſlagte betrokken worden, als by Aldrovandus, Geſnerus en Jonſton te zien is: Alzoo ſchijnen de Quakkels by de Arabiers, onder een Kleene Letter-Verzetting, van 't Hebreeuwſe שלו *Slau*, Salvan genoemd te worden; en wy bemerken, Dat zommige Schrijvers daar door zoo wel de *Patrijs* als de

Quakkelen koomen op van de Zee en bedekken 't Leger Iſraëls.

Die niet door een Nieuwe Schepping, maar Natuurlijk voortgekoomen waaren. De Natuure der Quakkelen onderzogt en onder 't

Quakkel

Quakkel der Arabiërs verstaan. Doch de Hebreeën hebben de *Patrijs* door den Naam קרא KORE, van שלו SLAU een *Quakkel*, onderscheyden. By de Grieken word deeze Voogel *Ortijx* en by de Latinen *Coturnix* genoemd; alhoewel hem zommige naa 't Geluyd, Dat voornaamelijk de Wijftjes slaan; *Quisquila*, en *Quaquila*, geheeten hebben; van welk buyten twijffel ons Duyts Woord, *Quakkel*, afkomstig is. Het is een Voogel die byzonder Vrugtbaar is, en die het Vergif zelfs Vet maakt; en weegen de Lekkerheyd van zijn Vleesch, den Patrijs geenzinds hoeft te wijken: Alhoewelze moogelijk in zommige Land-streeken door haar heet en magtig Voedzel, swaarder om verdouwen zijn. Zoo dat het misschien maar op zommige Land-Aardt past, 't geen Martialis van de Veldhoenderen zeyd;

Geslagt der Patrijsen gevonden.

Afkomst van haaren Naam.

Quakkelen in Lekkerheyd den Patrijs gelijk.

Patrijs en word niet veel op onzen Disch gevonden,
Dat Vleesch is Heeren-Spijs, en Kost voor Lekker-Monden.

Naadien wy nogtans zien, Dat Godt het Volk dat om Vleesch riep, Quakkelen gegeeven heeft, en die Voogel niet on-eygen tot het Geslagt der Patrijsen behoord; zal het onzes-agtens geenzinds naadeelig aan 't Verstand der H. Historie zijn, yets van der zelver Vaderland, Voortteeling, Reys-Vlugt, Leeftogt en Spijs-gebruyk aan-te teekenen. Dus verhaalen zoo wel de Land als Natuur-Beschrijvers, Dat omtrent de Bogt van Arabien, in hoog Etiopien, Egipten, aan 't Roode Meeir, in 't Heylige Land, en ook in Madêera, de Quakkels, overvloediger dan elders zijn. Ook getuygen meest al de Schrijvers, Datze Vervliegen, en haar Tijd van Af-en Aankoomen hebben; als meede datze groote Keur in de Winden hebben, en liever met de Noorde, dan met de Zuyde Wind, van Plaats veranderen: 't Geen egter zommige Wraaken; en wy meenen dat het ook door Ervaarenissen, en dit Voorval onder Israël in de Woestijne, weedersprooken word. De Quakkelen zetten haar Geslagt sterk voort, door dien zy ruym zoo Geyl van Natuure als de Patrijsen zijn: Jaa Plinius wil, Datze haar Weergaa onder de Dieren van Ritzigheyd niet en hebben: Zulx zy weegens haar overtollig Teel-zaad, liever Paaren als Vliegen. Dus willen zommige datze wel Viermaal in 't Jaar Broeden; te weeten, Tweemaal in 't Land daarze zijn, en Tweemaal daarze aankoomen. En naadienze niet zelden Tien of Twaalf Eyeren tessens Kippen, moetmen zig niet Verwonderen, Dat de Quakkels in zommige Gewesten, daarze Natuurlijk Woonen willen, in zoo grooten Meenigte gevonden worden; Datze door de Trek van zeekere Wind-Lugt, van daar met heele Schoolen te-gaar Getroept, elders konnen heenen Vliegen; en 't Land daarze koomen als met een digte Haagelbuy bedekken: Gelijk hier aan Israël gebeurde: En aan d'H. Schrijvers geleegentheyd verschaft hebben, haar aankoomen, *Een Reegenen van Vleesch* te noemen. Psalm 78:26, 27. Drijvende, *'t Gevoogelte* door de Wind in zoo ontallijken meenigte naa de Woestijne, *Als het Zand der Zeen.* En zoo Getuygen mèe de Land-Beschrijvers, Dat de Quakkelen uyt Afrika dikmaal met zoo digte Swermen naa de Land-Streeken van Naapels worden Overgejaagd, Datze te-mets onderweegs van Vliegen afgemat, op de Scheepen vallen en met de Hand Gevangen worden. En op zulken trant loopt ook bynaa het Verhaal van Josefus; welke van de aankomst der Quakkelen in de Woestijne deeze Taal voerd: *Moses* zeyd hy; *had zoo draa de Goddelijke Hulp aan Israël niet bekend gemaakt, of ziet, daar koomen heele Vlugten van Quakkelen aanstrijken: Welke Voogelen van d'overzijde van den Arabizen Zee-Boezem derwaards Gevloogen, door Vermoeydheyd, zoo laag op het Leger der Hebreeën needer-streeken, Dat menze met de Handen Vangen kon.* Dit zeyd Josefus. En men macher Exod. 16:13. en Num. 11:31. op naadenken. Alwaar deeze Voogels in de eene plaatze gezeyd worden, *Het Leeger bedekt te hebben*; in de andere, Datze *Twee Ellen boven de Aarde*, rondom het Leeger vielen. 't Geên misschien beyde zoo wel op haar Laag Vliegen, als op haar digten Drom in welkze quaamen, te passen staat.

Quakkelen in Arabien, Etiopien en Egipten, in Groote Meenigte gevonden.

Quakkelen Teelen Ongemeen sterk voort.

Vervliegen met heele Schoolen, van d'een Plaats naa d'andere door neyging van zommige Winden.

Quakkelen bedeken 't Leger Israëls.

Zonder dat wy nogtans hier door Loochenen willen, Dat *De Twee Ellen booven d'Aarde*, ook niet ruym zoo wel, van *Haar Liggen op de Aarde*, als van haar *Vliegen* booven dezelve, zou konnen verstaan worden; naadien die bedenking, door de meenigte die in korten Tijd met heele Homers vergaaderd wierden, niet weynig schijnd ondersteund te worden; alhoewel wy ook Gelooven, Datze niet over-al, maar hier en daar Hoops-wijs, zoo hoog op malkanderen gevallen laagen. Waarom misschien de H. Historie zeyd; Dat Godt de Quakkelen *Strooyde* by het Leger, &c. Num. 11:31. Doch het Laag en Magteloos Vliegen hier in de Woestijne kan haar op deeze lange Weg overgekoomen zijn, weegens de wijde Streek dieze over Zee moesten afleggen; alhoewel haar Natuur een Middel teegen de Vermoeydheyd schijnd ingedrukt; want men zeyd, Dat wanneer zy over Zee Vliegen, zy haar Snelheyd spaaren en haar Kragten door een traage vlugt zoeken te verlengen: Doch wanneerze Land verneemen, vergaarenze in digter Drommen, en zoo in-een gesslooten vliegenze vry heftiger aan. Waar teegens nogtans de waarneeming van Bellonius eenigzinds leyd aangekant; als hy zeyd, Datze dikwils op de Scheepen Rusten, en niet heel-ligt groote Reyzen over Zee waagen. En daarom geeven wy'er ook weynig Geloof aan, wanneer Plinius en Solinus verhaalen, Dat de Quakkels dikwils met haar digt te-gaar getroepte Vlugten, de Vaarende Schippers schaadelijk zijn, en te-mets by Nagte zoo heftig in de Zeylen vallen, Dat de Scheepen Omslingeren. Maar 't geên hier moogelijk ter snè diend, is dit, Dat eenige gezeyd hebben; Dat de Quakkelen met de *Zuyde-Wind*, niet uyt-en Vliegen, noch groote Reyzen aanneemen; om datze dan voor Buyjig Weeder vreezen: Of om datze als Aristoteles zeyd, in die Vogtige Wind niet wel konnen Weg-spoeden: Zulx zy haar meer op *De Noorde Wind* vertrouwen, dewijl die Droog en haar kragtig Blaazen meer bequaam is, om haar Vet-gevleesde Lichaamen ligter over te voeren. 't Geen zommige heeft doen besluyten, Dat deeze Voogels niet zoo digt te-gaar getist konnen Vliegen, als Plinius en Solinus meenen; naadien haar logge Swaarte meer opening van Lugt vereyst. Maar gemerkt de Natuur-Beschrijvers het Gevoelen van de afkeerigheyd der Zuyde-Wind verwerpen, zal het misschien niet noodig zijn te denken, Dat de Quakkels door een teegen-naatuurlijke Wind op Israëls Leeger gevallen zijn; wanneer de Psalm-Digter, die Een *Oosten* of liever Een *Zuyd-Oosten-Wind* noemd. Psalm 78:26. En Aristoteles en andere willen, Datze alleen met *De Noorde-Wind* uyt-Vliegen. En of schoon de Noorde-Wind, den Quakkels sneller doed Vliegen; isser moogelijk een Zuyde-Wind noodig geweest, om haare Vlugt te vertraagen; op datze op haar aankoomen, Laager by de Aarde streeken, en des-te ligter Gevangen wierden: En zulx noch wel zoo veel-te zeekerder, als zy geern de Aarde zoeken, om datzer op Nestelen en hun Kost van raapen moeten, 't Geên ons moogelijk straks beeter dan hier zal te-Nutte koomen daar aan te denken. Booven dien zegt men ook, Dat de Quakkels zomtijds teegen de Wind Overvliegen; waar toe zy haar zelven met Steentjes of Zand in de Krop weeten te Ballasten, op datze steeviger Vliegen en niet zoo ligt van Streek verwaajen. Onder d'Oude hebben zommige de Quakkelen niet tot Spijze willen gebruyken, om datze Zaad van Nies-Kruyd Aaten, en de Vallende-Ziekte onderworpen waaren: En zoo heeft meede Galenus van de Grieken die veel Quakkelen Aaten, gezeyd, Datze niet zelden met Zenuw-trekkingen gequollen wierden. En gelijk deeze Voogels om haar quaad Voedzel zelden op der Romeynen Tafel quaamen; alzoo hebbender ook d'Oude Arabize Genees-Meesters niet veel goeds van gezeyd. Alhoewelze nogtans by anderen voor een Goede en Lekkere Kost gereekend zijn: En zoo ontbreekender ook geen, die derzelver aankleevende Quaadaardigheyd uyt de Zaaden dieze Eeten, door verscheyde Ervaarenissen weedersspreeken; dewijl ook andere Dieren, als Geyten en Bokken en zommige Voogelen dezelve Kost Eeten, en nogtans een Gezonde Spijs zijn. Dus verhaald men, Dat in Nieuw-Spaanjen verscheyde Zoorten

Natuurkundige waarneemingen, aangaande het Vervliegen der Quakkelen.

Quakkelen van wat agting in 't Spijsgebruyk by de Oude.

van

van Quakkelen gevonden worden, die zeer goed van Smaak en Gezond te Eeten zijn. En zoo houd menze ook hier te Lande, daarze niet dan goede Zaaden Eeten, en doorgaans by allerley Graan, als Tarwe, Geers, Hennip-Zaad en Kruyd-Bolletjes Leeven. Maar alhoewel Aldrovandus, uyt het maatig Eeten van Gebraaden Quakkelen, een heel zuyver Bloed beloofd, zoo dreygd hy nogtans uyt het onmaatig gebruyk der Vetste Zoort, een Rottende Koorts, die misschien weynig van de Pest verscheeld. 't Geèn ons weederom aan Num. 11:31. doed gedenken; als in welk Verhaal wy verneemen, Dat het Beluste Volkje onder Israël, omtrent een Jaar naa dit voorval, door een gantze Maand lang, Quakkelen te Eeten, haar zelven de Dood op 't Lijf Aaten, en daar door billik verdienden, Dat de plaats van haar Kerk-Hof, tot een Gedenknaaminge KIBROTH TAAVA, of *Lust-Graaven* Gedoopt wierd. Gelijk we dan ook te zijner Tijd verneemen zullen, Dat Godt, (die hen deeze Voogels slegts in zijn Gramschap toe-zarde,) zig van dessefs overmagtige Natuure, die Vet en Garstig is, bediend heeft, om deeze Gulzige Vleesch-Eeters te Straffen; en de Bittere Zousse van de Dood telaaten Smaaken, terwijl hen de Lekkere Beeten noch op de Tanden waaren.

'T Veel Quakkel-Eeten van quaad gevolg aan de Gezondheyd.

„ Daar is niet aan te twijffelen, zeyd een Hollands Genees-Meester, Of de Quakkelen, die hier te Lande onder de Goede en Lekkere Kost te reekenen zijn, te „ veel Gegeeten, doen het Lichaam groote Schaade, dewijlze door haar Draajig „ Vleesch en Gul Vet, de Maag beswaaren, en veel Raauwheyd veroorzaaken: „ Waarom Julius d'Alexandriner Schrijft, Dat'er geen Spijs is, die een Half-„ Geneezen Zieken eerder doed Instorten, dan het Quakkel-Vleesch; en veel „ Arabize Genees-Meesters hebben de Quakkelen veragt. En dits misschien „ d'Oorzaak, Dat Godt, wanneer het Volk in de Woestijne zeer onbeschaamd „ om Vleesch riep, haar Quakkelen toezond, op datze door die Ongezonde „ Kost lang te Eeten, Gestraft wierden. Dit zegt dien Medicijn-Meester. En wy zullen naaderhand onderzoeken, door welk-een Natuurlijk toeval, de Quakkelen doe ter-Tijd, een Doodelijke Quaadaardigheyd hebben konnen aanneemen. Maar of haar schoon de Quakkelen hier in de Woestijne SIN gegeeven, niet zoo quaalijk opbraaken, als wel die Doodende Voogels in de Woestijne PARAN, Num. 11:31. vind men de Quakkelen egter nergens in de H. Schrift aangemerkt als *Een Geestelijke Spijze*: Gelijk nogtans van het Manna geschied; 1 Kor. 10:3. Apocal. 2:17. alhoewelze beyde op de Tijd van Israëls Murmureering gegeeven zijn. Exod. 16: 8, 12. &c. Zoo evenwel, dat eenige'er dit onderscheyd in hebben aangemerkt, Dat het Vleesch welk haaren Hongerigen Buyk voor dit-maal Verzaadigen zou, aan den Avond, of des Nagts ter-Tijd der Duysternisse, te Eeten gegeeven is; maar het Brood des Heemels aan den Morgen ontdekt, en op den vollen Dag van Israël Gegeeten is; naa dat het waarschijnelijk des Nagts met den Daauw gevallen en tot Korrelen Gegraand was. En het zou wel konnen zijn, Dat Moses hier op ziet Psalm 90:14. *Verzaadigd ons in den Morgenstond, met Uwe Goedertierendheyd, zoo zullen wy Juychen.* Gelijk dan ook doorgaans door den *Morgenstond*, de Tijd der Genaade word aangeduyd; Psalm 30:6. 143:8. Klaagl. 3:23. &c. En zoo is ook Kristus het Waare Brood dat uyt den Heemel is needergedaald, in der Nagt Gebooren, en in den Vroegen Morgen gevonden van die Uytgingen om hem te Zoeken. Waar omtrent zig korts hier naa andere Bedenkingen zullen opdoen, die niet onfraay schijnen dat menze betragt. Doch aangaande de Quakkelen, meenen wy tot hier-toe genoeg gezeyd te hebben, om te zien, Met hoe kleynen moeyte de Goddelijke Voorzienigheyd, door een dienstige Wind, zoo grooten meenigte over de Leger-plaats der Israëliten heeft konnen brengen, Datter Zesmaal Honderd-Duyzend Man met Wijf en Kinderen (zoo veel'er bequaam tot zulken Kost waaren;) meede zijn konnen Gespijst worden. En alhoewel het misschien waar mag zijn, Dat de Quakkelen in het Voorjaar (in welke Tijd Israël was uyt Egipten gegaan;) gewoon waaren naa het Noorden te Vliegen, en zy die Wind, als d'Oude Schrijvers

Exod. 16: 13.

Schriftuurlijk onderscheyd tusschen de Quakkelen en 't Manna aan Israël gegeeven.

Speeling op het Brood dat des Morgens gegeeven wierd.

Met hoedaanigen Wind deeze Quak-

kelen op 't Leger Israëls gebragt zijn.

vers zeggen, meest beminnen, hebben wy nogtans uyt andere Getuygenissen gehoord, Datze ook met de Zuydelijke Wind de Reys aanneemen: Die de Goddelijke Voorzienigheyd dan hier gebruykt en sterk genoeg aangeblaazen heeft, om deeze Voogels uyt de Naabuurige Landstreeken daarze overvloedig waaren, op-te Scheppen en hier heenen te brengen; het zy dan uyt den Inham, van de Arabize Zee, daar het gemeenelijk Grimmeld van Quakkelen; en van waar haar de Zuyde Wind, Noordwaards-op, by-naa Regtstreeks kon heenen voeren: Of moogelijk uyt Egipten, en hooger-op naa Moorenland, van over de Roode Zee, tot aan de Legerplaats in de Woestijne SIN. Waar toe haar een Zuyd-Ooste Wind, meer dan eenige andere diende; en haar *Van de Zee raapte.* Num. 11: 31. En daar is niet aan te twijffelen, Dat alhoewel de Psalm-digter deeze Wind, *Een Oosten Wind* noemd, hy nogtans *Den Zuyden Wind* strax daar by doed; om dat het eygentlijk een Zuyd-Oosten Wind geweest is, die de Quakkelen uyt Egipten, of van over de Roode Zee, over het Leger Israëls gebragt heeft; gelijkmen uyt de strekking van den Weg, langs welke deeze Voogels opgekoomen zijn, genoegzaam naaspooren kan. En zulx komd ook heel gemeen met de Streek-gissing der Ouden over-een, by welke den Oosten Wind, onder het Zuyden, en den Westen onder het Noorden gereekend wierd. En naadien veel Getuygenissen der Natuur-Beschouwers daar heenen loopen, Dat den Zuyden Wind, de Quakkels traager doed Vliegen, en daar door ligter Gevangen worden; zoo schijnd het dat Gods Voorzienigheyd die hier heeft willen ter Hand-neemen, om deeze Voogels, alswe zeyden, in 't Vliegen af-te matten, en in 't Midden van Israëls Legerplaats te doen Needervallen; vergelijkt Exod. 16: 13. met Psalm 78: 27, 28. en Num. 11: 31. en 't zal voor ditmaal van de Quakkelen genoeg zijn. Alhoewel het ons twijffelagtig blijft, Of ook d'Israëliten het Vleesch van deeze Voogelen, noch dien zelven Nagt, en eer datze noch het Beloofde Brood hadden; (Dat eerst des anderen Daags 's Morgens ontdekt wierd,) gegeeten hebben? Want naadien uyt haare Murmureering schijnd te blijken, Dat de Brood-kost uyt Egipten meede genoomen, ten eynde was; zijn deeze Graage Maagen, genoodzaakt geworden, het Vleesch van deeze Quakkelen, zonder Brood in-te slingeren; of zy hebben dezelve tot aan den anderen Dag moeten over-houden; steunende op het Brood dat haar Moses had toegezeyd: Waar teegen nogtans de Text-Woorden liggen aangekant, zoo menze naa de Letter-Zin opneemd, en ook wel de Naaste schijnd; dewijl'er op twee Plaatzen, Duydelijk beloofd word; *Aan den Avond* Vleesch; *En des Morgens*, Brood *Te zullen Eeten*; vergelijkt *Vers* 8. met *Vers* 12. Ten zy dan dat men dit *Eeten*, voor het *Bestel*, of *Geeven* van Vleesch ter gezeyder tijd en stond opneemd: 't Geen niet onbedenklijk schijnd; alhoewel wy niet en verneemen, Dat d'Uytleggers noch Bybel-Kantteekenaars zig daar meede bekommerd hebben. En daarom, indien het niet voor Spotternij zou te agten zijn, zoumen moogen gissen, Dat de overkoomende Quakkelen aan den Avond Gevangen; den Israëliten dien zelven Nagt Werk daar aan gevonden hebben, om dezelve te Pluymen, t'Ontweyën en te Braaden, en die alzoo des anderen Daags Gegeeten hebben. Waar teegen evenwel noch dit aanloopt, Dat het Manna, welk hen des anderen Daags onder den Naam van *Brood* gegeeven wierd, niet zulken Brood was, alsmen tot de Toe-Spijze nut, maar door veelerley Toebereyding, Spijs en Brood te-gelijk was: Gelijkmen van onze heedendaagze Taarten, Pasteyën, Oly-Koeken en Vlaajen zou konnen zeggen. Zulx dat by-aldien de Letter-Zin van Moses Verhaal stand-houden zal, zy de Quakkelen voor deeze eene Reys, des Avonds, of liever des Nagts, met het Zoober Restant van haar Egiptisch Brood, of moogelijk meest zonder het zelve, Gegeeten hebben: Gelijk meermaal gebeurd, Datmen in Nood zijnde, de Kost Eet zoomenze vind; en elk genoeg bekend is, Dat eenen Hongerigen Buyk, tussen voedzaam Vleesch, als zy 't hebben kan, en een louter Gebrek, een groot onderscheyd weet te maaken.

Wanneer de Israëliten deeze Quakkelen gegeeten hebben. Exod. 16.

Manna is niet alleen Brood, maar Brood en Toe-Spijze te gelijk geweest.

En zoo heeft het ook Flavius Joſefus gevat; alhoewel hy Moſes Verhaal met zijn Bymengzel, niet Onbezoeteld gelaaten heeft, gelijk ſtrax zal blijken.

Of'er gants geen Brood in Iſraël was alsze het Manna kreegen.

Maar of wel het Manna aan Iſraël gegeeven is, wanneer daar Waarlijk onder hen Gebrek aan Brood was; ſchijndmen nogtans niet te moeten meenen, Datter thans in Iſraël, gants geen Brood noch Koorn noch Meel meer Voorhanden was; Naadien'er in Verſcheyde Plaatzen van de Wet (die naa het vallen van het Manna gegeeven is,) niet zelden van *Meel-Bloeme*, en van *Tarwe-Brooden* gewag gemaakt word. Want of wel de Ceremonien der Offerhanden; (tot welke dikwils Spijs-Offers van *Meel-Bloeme*, en *Beweeg-Brooden;* als ook de *Ongezuurde Brooden*, en *Toon-Brooden* behoorden,) Voornaamelijk ingeſteld zijn; op dat Iſraël die in Kanaan Oeffenen zou, waar toe hier en doorgaans in de Woeſtijne SINAI, alleen de Voorbereydzelen en Grondveſten geleyd wierden, gelijk in 't Boek *Leviticus* en *Numeri*, te zien is: Is het nogtans voor SINAI gebeurd, Dat Aaron met *Ongezuurde Brooden*, en *Tarwen-Meel-Bloeme*, is ingewijd; Exod. 29: 23, 40. En zoo hebben ook de XII. Vorſten, yeder op haar beurt, *Meel-Bloeme* by haare Offerhande gedaan. Num. 7. en Exod. 40. Jaa de *Toon-Brooden* zelve, zijn insgelijx naa het Manna belaſt op de H. Tafel te leggen Exod. 25: 30. en 35: 13. en 39: 36. Welk alles voorzeeker niet uyt dit Manna-Brood, maar van Waaragtig Koorn-Brood genoomen is, Dat by de Oudſten Iſraëls in Voorraad, en tot het Godsdienſtig Feeſt, Dat aan deezen Berg in de Woeſtijne van SINAI voorgenoomen, behouden was. Gelijk wy ook zoo het Gebrek aan Vleeſch, alleen Waarſchijnelijk onder 't Gemeene Volk, hebben aangemerkt. En het zou wel konnen zijn, Dat de Kinderen Iſraëls het Paſcha in de Woeſtijne, grootdeels weegen Gebrek aan Mannelijke Paaſch-Lammeren, en om datze geen overvloed van Meel-Bloeme hadden om Zeeven Daagen Ongezuurde Koeken te Eeten, hebben naagelaaten; zoo datze 't zelve maar eens in SINAI gehouden hebben; in de Eerſte Maand des Tweeden Jaars naa haaren Uytgang. Num. 9: 1-14. Alhoewel wy te vooren noch andere Reeden uyt de Bedenking der Godsgeleerde, aangaande deeze naalaatigheyd hebben aangeteekend; eer ons deeze Nieuwe aanmerking noch was te binnen gekoomen: Onder welk we nogtans die Reeden niet ongeern een van de Voornaamſte agten, welke van de Agterlaating der Beſnijdenis genoomen word: Want om dat de Kinderen die in de Woeſtijne Gebooren wierden, Onbeſneeden bleeven, konden ten minſten die het Paſcha niet Eeten; dewijl de Wet zulx Verbooden had. Vergelijkt Exod. 12: 48. met Joſua. 5: 2, 10. &c. Ondertuſſen moet ook niet ongemerkt Voorby-geſlaagen zijn, Dat in deeze Spijzing dezelve Orden gehouden is, welke Iſraël in zijn Murmureering gehouden had; Want gelijkze eerſt om *d'Egiptize Vleeſch-Potten* riepen, en doe om *Brood*, alzoo gaf hen Godt ook aan den Avond Quakkelen, en des Morgens vondenze Brood op het Veld, buyten 't Leger: Doch de Quakkelen zijn niet geduurig gevallen; maar het Manna was hen tot een Daagelijkze Spijze: Gelijk we zien, Dat wanneer d'Iſraëliten omtrent een Jaar lang het Manna Gegeeten hadden en daar van begonden te Walgen; zy weederom om Vleeſch geroepen hebben. Num. 11: 4, 6. En daarom twijffelen wy geenzinds, of deeze Bedenking zal aanneemelijk geagt worden, zoo draa wy den Aardt en 't Gebruyk van 't Manna, welk Iſraël naa deezen Vleeſch-Avond, tot een Daagelijkze Brood-Spijze gegeeven is, zullen ontdekt zien. Laat het derhalven met ons dan ook eens Morgen geworden zijn, Om met Iſraël uyt onze Tenten te gaan, op datwe bezien hoedaanigen Wonder-Brood, Godt voor zijn Volk uyt den Heemel Gereegend heeft naa zijne Belofte. Exod. 16: 4.

't Geen door veele blijken Onwaarſchijnelijk gehouden word.

't Gebrek aan Brood en Vleeſch is alder-eerſt by 't Gemeene Volk geweeſt.

Iſraël naa de Ordening van haar Murmureeren Geſpijſt.

Voorwaar de Quakkelen vielen op het Leeger, maar het Brood dat Godt zijn Volk van nu voortaan gaf, moeſtenze Daagelijx buyten 't Leeger gaan zoeken; gelijk uyt Moſes Verhaal af-te neemen is. Exod. 16: 13, 25, 27. Alwaar dan ook de wijze op welke hen Godt dit Brood gaf, te-gelijk met deſſelfs Vorm, Gedaan-

te, Smaak, Toebereyding en Voedzaam vermoogen, niet zonder naauwkeurigheyd, beneffens desselfs gezette Tijd der Inzaameling en Ordentelijke Uytdeelinge der Dag-Maate verhaald word. 't Lust ons derhalven de Voetstappen van die Goddelijke Schrijver te volgen en daar toe te bezien, Hoe verre ons de Natuurkunde, in de Kennis van deeze Spijs-wijze zal konnen ondersteunen.

Hoe en in wat voegen het Manna viel.

Godt dan gaf Israël *Brood van den Heemel*, des Morgens met *Den Daauw*, die rondom het Leger lag. Exod. 16: 13. Welken Daauw des Nagts, en zoo eenige willen, ook des Morgens in maniere van Een dunne Stof-Reegen, welke uyt de opgetrokke Dampen, die de Koude zaam-gedrukt en tot Water veranderd had, in de Woestijne was needergevallen: Met en onder welken Daauw buyten-twijffel eenige Vette en Gomagtige Deeltjes zijn vermengd geweest, die de Zonne uyt de Specery-draagende Boomen, Bloemen en Vrugten der Nabuurige Gewesten van 't Geurig Arabien, en elders geduurig optrok; en door de Omswervende Koude Nagt-Vogten der Dampen, ligtelijk kon Stollen en tot vaste Korrelen worden, die in de gedaante van een kleen Gevrooren Haagel, als de Rijp needervielen.

Waar uyt Geteeld.

En onder welken fatzoen en aanzien, Dat gevonden wierd.

Want dat deeze Korrelen yets anders als den gevallen Daauw zelve geweest zijn, is uyt Moses Beschrijvinge klaar, als hy zeyd; *Aan den Morgen lag de Daauw rondom het Leger: Als nu de* liggende Daauw Opgevaaren was, *Ziet daar over de Woestijne was een* Kleen Rond Ding, Kleen, *Als de Rijp op de Aarde*. Exod. 16: 14. En wel zoo, *Dat het was* als Koriander-Zaad, *Wit*. Exod. 16: 31. en *Zijn Werve*, als de Verwe van *Bedolah*. Num. 11: 7. 't Geên zommige voor een Blanke en Doorschijnige *Gom*, andere voor *Peerlen* of *Krystal* neemen; gelijk we strax verneemen zullen. Moses voegter de *Smaak* by, en zeyd dat die was als *Honing-Koeken*. Exod. 16: 31. Of als de Lxx Overzetters zeggen; *Als Ingeleyden Honing*. Te weeten Raauw zijnde, en zoo als het op 't Veld gevonden wierd. Doch in Moolens Gemaalen, of in Vijzels Gestooten, dan Gezooden en tot Koeken Gebakken, Smaakte het *Als de beste Vogtigheyd der Olye*. Num. 11: 8. Dit zeyd Moses; en het zal korts hier naa blijken, Dat het slegts uyt een Dwaal-zieke Bevatting van de Spreuke Sap. 16: 21. Voortgestooven is, wanneer de Joodze Meesters zeggen, Dat deeze Honing-Zoete Manna, Smaakte, *Zoo als elks Smaak of Lust was om te Smaaken*. En alhoewel eenige uyt vergelijking van Exod. 16: 13. met Num. 11: 9. Meenen dat deeze Brood-Korrelen, zoo wel met Daauw die des Morgens, als die des Nagts vald, needergedaald zijn, en alzoo tussen Twee Daauwen op de Aarde geleegen hebben, als de Joden voorvast Gelooven; (en den Daauw naa haar zeggen, op die Twee Tijden vald;) zoo twijffelen wy'er nogtans niet zonder schijn van Reeden aan; naadien de Tijd-Beschrijving Num. 11: 9. heel naauwkeurig schijnd; als'er staat; *Ende wanneer den Daauw des Nagts op het Leger viel; viel ook het Manna op het zelve needer;* vergelijkt Exod. 16: 13. en gy zuld ligt bemerken, Dat die plaatze veeleer een aanwijzing is van de Tijd op welke de gevallen Daauw de Aarde bedekte, als wanneer die daar op needergevallen was: Zonder dat zulx nogtans verbied te Gelooven, Dat het Manna niet zoo wel op, als onder een Daauw bedekt geleegen heeft; want wy zullen dat terstond door een Bedenking heel waarschijnelijk maaken.

En van welke Smaak.

Het Manna viel met den Daauw.

Waar toe dan ook al strax van het Opvaaren van den Daauw gerept word; en het zeeker is, Dat de booven-liggende Daauw niet in dezelve Morgen-Tijd, te-gelijk Vallen en Opvaaren kon: En laater op den Dag kon het ook niet geschieden; want de Zonne Warm wordende; Versmolten ook zelf de Brood-Korrelen, welke onder deezen Daauw als onder een Koel Stuyf-Meel Bedooven laagen: Waarom het Manna altijd in den Vroegen Morgen is moeten Verzaameld worden. Ziet eens naa Exod. 16: 21. en de aardige speelinge daar op, Psalm 90: 14. Onder-en-tussen moet men niet meenen dat de Reeden zoo strax uyt Num. 11: 9. bygebragt, met Moses en onze Zingeeving strijdig is, wanneer wy korts te vooren uyt Exod. 16: 13, 25, 27. aanmerkten, Dat het Brood met deezen Daauw, *Buyten 't Leger* viel, en 't Volk derwaards uyt zijne

En moest altijd in den Morgenstond Vergaaderd worden.

Tenten

Tenten moest gaan, om dat te Verzaamelen; daar nogtans in 't Boek der Tellinge staat, Dat den Daauw des Nagts te-gelijk met het Manna *Op het Leger needer Viel*? Naadien wy niet en twijffelen of zulx wil voornaamelijk zeggen, Dat het Manna op dezelve Tijd, aan verscheyde plaatzen gevallen is, wanneer den Daauw op het Leger en over-al viel. Want dat het Manna niet zoo eenpaarig en over-al even ruym, als wel den Daauw, over de gantze Vlakte der Woestijne, en rondom de plaats daar Israël Gelegerd lag, gevallen is, blijkt uyt Num. 11: 8. klaar. Want *Het Volk* staat'er, *Liep hier en daar en Verzaamelde het Man.* Daar ook zommige Vertaalen; *Zy Gingen Rondom*, Dat is, herwaards en gindswaards om *Te Zoeken*, *te Vinden*, *te Verspieden*, &c. als Jerem. 5: 1. Amos. 8: 12. Dan. 12: 4. Waarom dit Woord zomwijl op het *Oog* gepast word. 2 Kron. 16: 9. aanduydende den noesten Arbeyd die de Menschen doen om yets te bekoomen. En dewijl'er geschil onder de Geleerde is, of men in d'aangehaalde plaatzen verstaan moet, Dat het Manna viel *Op het Leger; Rondom het Leger*, of *in 't Leger?* gelijk men 't Exod. 16: 13. dus verschillig uyt aanmerking van Num. 11: 9. Vertaald vind, (of dat men 't laatste Woordeken *Op*, verstaan moet van 't Manna, Dat niet *Op 't Leger*, maar op den Daauw viel, welke de Aarde als met een Wit Kleed bedekte:) verwonderd het ons dat de wel-opmerkende Kantteekenaars, niet met allen tot over-een-brenging van deeze Schijn-strijd, en regte Zingeeving hebben aangemerkt. De Taal-Zifters leeren ons, Dat of schoon de aanwijzing die Exod. 16: 13. omtrent dit Woord gemaakt is; zomtijds *Op*, of *Booven-Op* beteekend; 't zelve ook wel *Teegen*, *Voor*, of *By* te kennen geeft; En dat wy derhalven hier uyt besluyten moogen; Dat het Manna, *Voor*, of *Teegen* het Leger Israëls gevallen is. En dat deeze Zingeeving niet buyten de waarschijnelijkheyd gaat, blijkt niet heel duyster uyt *Vers* 14. Alwaar den Daauw over de Grond der Woestijne uytgespreyd word. 't Geên ook noch naauwkeuriger aangeweezen word, wanneer verhaald word dat het Volk op den Sabbath *Uytging* om 't Man te *Zoeken*, schoon haar Moses verzeekerd had, Datze het alsdan *Op den Velde* niet en zouden vinden. Voorwaar, indien het Manna in 't Leger, en over-al in de Straaten en Wijken van het Leger, en voor yeders Tent gevallen waar, 't had hen niet noodig geweest, uyt-te gaan om dat te Verzaamelen, of door Ongeloovigheyd te onderzoeken, of 't gevallen was of niet? Zulx 't Manna voorzeeker buyten het Leger, in de Vlakke Velden, en op de flaauwe Ruggen der Heuvelagtige Grond der Woestijne gevallen is; als die ook tot dat Heemel-Brood veel Reynder dan de Betrappelde Weegen en Straaten van Israëls Leger-plaatze waaren. Ook en schijnd het Manna op alle plaatzen niet eenpaarig, noch over-al even digt gevallen te zijn, als by ons te-mets de Sneeuw en Haagel by stil Weeder den Aardboodem bedekt; maar veel-eer by Streeken en Zengen aan verscheyden Oorden rondom het Leger; gelijk men uyt Num. 11: 8. mag af-neemen. *Het Volk Liep hier en daar en Verzaamelde het.* Dus behoefden zy 't niet met de Voeten te Vertreeden, noch veragtelijk daar over-heen te Loopen. En wy meenen ook datwe zulx in ons Print-Tafereel van Israëls Leger-Ordening, welke hier naa te volgen staat, zoodaanig in-agt genoomen hebben, Dat deeze Uytleg daar door geen schaade lijden zal. En om alle Schijn-strijd tussen deeze Verklaaring en Num. 11: 9. weg-te neemen, kan moogelijk ook dit eenigzinds dienen; Datter geen fraaye Overzettingen gebrek zijn; welke de Woorden in zoodaanigen Zin Vertaalen; *Dat het Manna op den Daauw Viel*; Want aldus hangenze de Reeden te zaamen; *Ende als de Daauw needer viel in 't Leger inder Nagt; viel 't Manna daar op needer.* Doch onze Overzetters schijnender wat meer donkerheyd en twijffel in gelaaten te hebben; en de gemeene Latijnze, brengd het Manna nergen Thuys alsse zeyd; *Wanneer den Daauw des Nagts op het Leger viel; Viel ook het Man van Booven.*

Num. 11: 9.

Hoe het Manna viel, teegen of voor het Leger Israëls.

Manna is niet in 't Leger noch op de Tenten Israëls gevallen.

Manna is op zeekere Daauw of Rijp neergevallen.

Maar naadien deeze Brood-Korrelen, des Nagts met den Daauw gevallen zijn, schijnen de Joden niet onvoegzaam te Gelooven, Datze Onder en Booven

'tManna was ook met den Daauw overdekt.

zoodaanig met den Daauw zijn bedekt geweest, Dat d'Onderste genoegzaam voor een Zuyver Lijnwaat verstrekt heeft, om dezelve daar op te ontfangen, en van alle Bezoeteling der Aarde Reyn te houden: Zoo nogtans, Dat het Brood zelve, dus onder een anderen Daauw verborgen zijnde, niet eer gezien wierd, als naa dat de Warmte der Zonne, de Boovenste Daauw had Opgelekt. Want alsdan lag 't Manna eerst, als Een *Kleen Rond Ding*, Dat de Grootte en Gedaante had van *Koriander-Zaad*, en *Wit* was als *Bedolah*, op de Aarde. En de Joden verzuymen zelfs ook nu noch niet haar Daagelijx Brood, tot deezer Gedagtenis, tussen Twee Reyne Doeken op haar Tafel te leggen. Gelijk het meede wel zou konnen zijn, Dat Apocal. 2: 17. Op deeze *Bedekking* gezien word, wanneer daar het *Manna* Beloofd word, *Dat Verborgen is*: Alhoewel andere meenen, Dat zulx op de GOMER *Manna* ziet, die in een Goude Kruyke neevens de Arke, in 't Heyligdom ter Bewaaringe gesteld wierd. Exod. 16: 32. Hebr. 9: 4. Maar wanneer de H. Text hier by doed, Dat'er yets *Kleyns*, en *Rond* lag als de *Rijp* op de Aarde; Gissenwe niet dat de aanwijzing van de Rijp, zoo zeer tot de hoegrootheyd der Korrelen, noch ook zoo eygen niet tot derzelver Verwe, als wel tot haar uytgespreydheyd over de Aarde behoord; die de Rijp heel gelijk was: Maar dat de Verwe by de doorschijnende Witheyd van de *Bedolah*, en de grootte der Korrelen, by het *Koriander Zaad*, welke in kleene ronde Bolletjes bestaat; afgeschilderd word: Alhoewel'er zommige Text-leezingen der Overzettingen, eenigzinds schijnen teegen aan-te loopen; daar eenige te-mets ook al meede in den dut geholpen zijn; dewijl het Woord מחספס, niet alleen maar eens gevonden word; maar ook teegen den gewoonen trant der Hebreeuwse Wortel-Woorden, Vier Oorspronkelijke, of Wortel-Letteren heeft. Onze Overzetters, Arias Montanus, Junius, de Franze en Engelze, die de Vertaaling van Kimchius volgen; hebbend *Rond*, of een *Rond Ding* Vertaald: En het schijnd dat haar Overzettinge door de Gestalte van het Koriander-Zaad, merkelijk gesteeven word. Doch het dunkt ons een Malle Vertaaling te zijn, wanneer de gemeene Latijnze Overzetting dit noemd; *Zoo Fijn als met een Stamper gestooten.* Daar wy immers uyt Num. 11: 8. en Exod. 16: 23, 31. verneemen, Dat het Manna eerst naa de Verzaameling, in Moolens Gemaalen, en in Vijzels Gestooten wierd: Waarom het ook niet alleen Een *Rond Ding*, of *Bloot Ding*, of *Gepeld Graan*, als de Kaldeër Vertaald; maar ook tot Twee-maalen by de Zaad-Bolletjes van Koriander vergeleeken word. Exod. 16: 31. Num. 11: 7. Gelijk dan ook de LXX Overzetters in plaatze van *Kleyn Rond Ding*, Exod. 16: 14. insgelijx *Koriander-Zaad* uyt *Vers* 31. Vertaald hebben. Indien nogtans de gemeene Latijnze Vertaaling, deeze Zin zou konnen toelaaten; Dat het Manna was als het Graan-Gewas, dat door Dorssen of Keernen, *Gegort*, of de Pellen afgedaan, Dat is, *Ontbolsterd* is; gelijk de *Gepelde Geerst, Rijs, Gort, Geers* of *Grut*; Kon't ons hier een nutte Verklaaring ter-Hand langen; welke door de Vertaaling van Rabbi Isaak, en de Kaldeëze bygesprongen word; naadien het den eersten *Gepeld*, d'andere *Ontbloot* vertaald. Invoegen wy Onbeschroomd moogen leezen; Datter op het Veld yets lag, Dat als Een *Kleen Graan*, of in gedaante van Ontbolsterde Korrelen, zonder Kaf was. 't Geên dan de Reeden kan zijn, Datter bygedaan word, Dat zijn Verwe *Wit was even als Bedolah*: En wy zullen strax geleegendheyd maaken, om de gedaante van het Manna, zoo wel teegen die van het Koriander-Zaad; als teegen de Bedolah, naader af-te wikken. Maar alhoewel de Heylige Historie zeyd, Dat den Daauw met welk het Manna viel, Rond-om het Leger uytgestort lag; of als eygentlijk in het Hebreeuws staat; *Daar was een Ligging*, (of *Bed*) *Van Daauw*; (welk de Kaldeër noemd, *Een Neederdaaling van Daauw*; gelijk het vallen van 't Manna vervolgens ook zoo, *Een Reegenen* genoemd word. Exod. 16: 4. Psalm 78: 23, 24. *Hy* Reegende *Manna over hen*;) moet het ons Verwonderen hoe de Wijd-Beroemde Josefus hier zoo wijd van het Spoor afgedwaald is;

Joden leggen haar Brood tussen Twee Doeken op de Tafel in naavolging van 't Manna dat tussen Twee Daauwen lag.

De Manna Korrelen by Koriander-Zaad vergeleeken.

En desselfs Verwe by de BEDOLAH.

is; als hy niet alleen den *Daauw*, voor het *Brood* zelfs neemd, maar ook Moses Verhaal, door een Joodze Verzieringe 't onderste booven hutzeld: Want aldus Fabelagtig heeft hy zijn Vertellinge opgepoetst: „ Wanneer Moses, *Zeyd hy*, „ Godt Dankte over de Gifte der Quakkelen, Verschafte hy Israël weederom „ een andere Spijze: Want zijn Handen tot het Gebed om-hoog heffende, „ Vald'er een *Daauw* van den Heemel, die aan zijn Handen bleef hangen; en „ bemerkende dat zulx een meede-zoort van Voedzel was, Dat God zijn Volk „ opdiste, Proeft hy 't: En 't zelve alzoo bevindende, brengd hy 't met Blijd- „ schap tot het Volk, die zulx voor Sneeuw aanzaagen, die des Winters pleeg „ te vallen: Doch hy onderregt haar door de Proef, op datze beeter wisten, en „ Geloofden dat Godt haar deeze Nieuwe en Honing-Zoete Kost, uyt den Hee- „ mel gaf. Aldus praat'er Josefus van. En daar op strax zijn Dwaalziek Verhaal vergeetende; voegt hy'er aanstonds uyt Moses by, Dat het in 't aanzien was *Als de Gomme diemen* Bdellium *noemd; en de Grootte had van* Koriander-Zaad. Luyd dat niet Zot voor zulken Schrijver als zig Flavius zelfs al de Weereld in de Hand stopt? Want, hoe nu toe? Is deezen Daauw zoo Fijn geweest, Datze aan Moses Handen kleefde, en heeft het Volk die voor Sneeuw aangezien, die gemeenlijk Donzig en als een natte Wol is, Hoe Vraagen we, heeftze dan ook de Gedaante van de Gomme *Bdellium* gehad, en de Grootte van Koriander-Zaad gelijk geweest? En zoo yemand moogelijk denkt, Dat de Israëliten weynig of nooyt Sneeuw gezien hadden; dien moetmen Antwoorden, Datz'er dit dan ook niet van hebben konnen Oordeelen; ten zy alleen van hooren zeggen: Doch dat stroopt van zelfs teegens Josefus Neus op, naadien hy de Kennis daar van by zijn Volk ondersteld. Derhalven blijkt hier weederom, hoe weynig Geloof men aan Josefus schuldig is daar hy yets buyten de Voetstappen der Heylige Boeken schrijft. Voorwaar indien Josefus zijn Geloofs-Genooten, het Manna voor een zoort van *Haagel*, of *Bevroore Water-Droppelen* had doen aanzien; 't had moogelijk de Monstering konnen passeeren; en ten minsten Scheemeragtig met zijn Gomme Bdellium, en de LXX Overzetters dien hy meest volgd, over-een gestemd; als de welk het Vers-gevallen Manna, by *Krystal* vergelijken. En of schoon zommige hier liever *Peerlen* zeggen, zal het doch alles niet onvoegzaam aan de Ys-Droppelen passen, die wy *Haagel* noemen. In de H. Schrift word den *Daauw* dikwils ingevoerd, om den Zeegen en de Gunste Gods aan-te duyden; ziet onder andere Voorbeelden; Gen. 27: 28, 39. Job. 29: 19. Esa. 26: 19. Hos. 14: 6. Mich. 5: 6. Zach. 8: 12. En gelijk Moses de Preediking des Woords welk hy in zijn Laatste Daagen tot Israël deed; by *Eenen Daauw*, vergelijkt, Deut. 32: 2. en 33: 13, 28. alzoo agten zommige dat'er ook in een Geestelijk Verstand, van den *Daauw* gewaagd word, daar van Kristus Geboorte gesprooken word; Psalm 110: 3. En zoo heeft ook onder de Joodze Leer-Meesters Rabbi Menachem, over Exod. 16. van den *Daauw* Gezeyd; *Dat Godt de Doode in de toekoomende Tijd, met dezelve zal Opwekken; en dat zulx het Manna is, welk voor de Regtveerdige bereyd is, in de aanstaande Weereld.*

Josefus Fabelagtige vertelling van 't Manna gewraakt.

Het aanzien van 't Manna niet onwaarschijnelijk door de Gedaante van een Bevrooren Haagel verklaard.

Maar alhoewel deeze Nieuw-gevalle Korrelen, de sweem van *Koriander-Zaad*, en de Verwe van *Bedolah* hadden, schijnd het nogtans naa veeler Gevoelen uyt Moses verhaal te blijken; Dat d'Israëliten, die maar onlangs het Kooren-Rijk Egipten verlaaten hadden, geen Kennis daar aan gehad, noch geweeten hebben onder wat Naam zy 't zelve zouden t'huys brengen. Want gelijk we Exod. 16: 15. verneemen, Dat wanneer het Volk dit gevallen Greyn, op het Veld ontdekt zag, zy niet alleen tot Malkanderen zeyden, *Het is* MAN, om datze *Niet en wisten wat het was;* hebben veele Uytleggers gewild, Dat deeze benaaming *Man*, haar Oorsprong van des Volks Verwondering bekoomen heeft: Invoegen haar Zeggen, *Het is* MAN, zoo veel als de Vraag was, WAT *Is Dat?* En Josefus die een Jood was, en d'Oude Latijnze Overzetting, hebben veele in dat Gevoelen ondersteund: Alhoewel'er geen gebrek aan Geleerde Mannen is, die

Hoe het te verstaan is, Dat d'Israëliten het MAN niet en kenden?

Flavius, hoe grooten Hebreër hy ook mag geweest zijn, de Voet daar over hebben dwers gezet; en met groote Waarschijnelijkheyd een andere meeninge verdaadigd. Maar naadien'er groot geschil over deeze Naamdigting gevallen is, schijnd 'er ons aan geleegen, Datwe de regte Meeninge van dit Volk agterhaalen. Josefus zeyd duydelijk genoeg, Dat de Hebreën dit gevallen Greyn hebben MAN genoemd; welk Woord in haare Taal *Een Vraage* beduyd, en zoo veel is zeyd hy, als WAT *Is Dat?* En daar zijn zommige welke meenen, Dat die Zingeeving hier door niet alleen ondersteund word, Dat zy dit alzoo tot Malkanderen zeyden; *Om datze niet en wisten* Wat *het was?* Maar dat ook het Antwoord van Moses daar op alleen schijnd te passen, als hy tot hen zeyd; *Dit is het Brood dat de* Heere *Uw-Lieden te Eeten gegeeven heeft.* Dewijl zulk een Antwoord nergens beeter op schijnd te voegen, Dan op de Vraage, *Wat is dat?* Maar naadien het by de Taalgeleerde vast staat, Dat MAN by de Hebreën geen WAT, te kennen geeft, (als zommige nogtans uyt Josefus, en de gemeene Latijnze Bybel-Text hebben Voortgepraat;) noch ook niet by de Kaldeën noch Arabiërs alhoewel'er de Joden zomtijds meede voor den Dag koomen; Maar dat de Hebreën en Arabiërs, wanneerze willen Vraagen, *Wat ist?* Niet en pleegen מן MAN, maar מה MAH, of מא MA te zeggen; hebben eenige van de gemeene Latijnze Overzetting geoordeeld; Dat zy deeze meeninge van Josefus voor Goed keurende, in de Text MAH HOE in plaats van MAN HOE geleezen hebben; want MAH beteekend in 't Hebreeuws WAT? Zig laatende voorstaan dat de Letter *Nun*, naa een meer-gebruykelijke wijze der Hebreën, alleen Cieraadshalven en Welluydendheyd daar aan was toegevoegd. Doch andere en die netter kennis van de Hebreeuwse Taal meenen te hebben, zeggen dat MAN geen Hebreeuws is, en over-zulks ook niet en beteekend WAT? Dewijlze daar toe, alswe strax zeyden, een ander Woord hebben; maar dat het veel-eer een Egiptisch Woord is, Dat den Israëliten in haare Verwondering ontvallen is: Zeggende MAN HOE, *Wat is dit?* Voor MAHOE, 't geën de LXX Overzetters Vertaalen, *Van waar komd dit?* Gelijker ook zijn die liever meenen, Datze hier MANHOE zeggen, om Dat, dat Woord in haare Taal, zoo veel-te kennen geeft als *Een Gaave*, of *Gifte*, of *Een Voorbereyde Portie*. Hoedaanig zy het Manna hebben aangemerkt; en zoo hebben ook onze Kantteekenaars, over des Volks Gezeg, *'t Is* MAN, gezeyd, Dat zulx zoo veel-te kennen gaf, als *Dit is Een Voorbereyde, en ons Toegeschikte Spijze*, of *Gaave*, &c. Gelijk wy dat strax naader zullen uytvoeren. En alhoewel die, welke MAN voor geen Hebreeuws houden nogtans van meeninge zijn, Dat het by de Kaldeën, WAT, of WIE beteekend, wanneer van Een Perzoon gevraagd word; doch zeer zelden, of nooyt van eenige andere Zaak als hier; schijnd het nogtans niet aanneemelijk, Dat de Hebreën doe ter-tijd Kaldeëze Woorden in gebruyk gehad hebben. 't Zelve kan men ook zeggen van Aben-Ezras Gevoelen, wanneer hy om de Zaak een beeter swier te geeven, wil, Dat MAN een Arabisch Woord is, Dat in die Taal WAT beteekend: 't Geen hem nogtans Salmasius heeft meenen 't ontleggen: En schoon dat al waar was, wie zal Gelooven dat dit Volk, binnen zoo weynig Daagen, alsze noch in de Woestijne van Arabien geweest hadden, álreede d'Arabize Taal zouden Geleerd, en die zoo gereed by de Hand gehad hebben. Voorwaar in een barre Wildernis en huylende Woestijne, waayd den Mensch zoo ligt geen Uytheemze Spraak aan. En daarom lijkt het vry beeter naa de Waarheyd, als een ander Vermaard Rabbijn schrijft, Dat MAN in de Egiptize Taal dat zelve beteekend, Dat MAH by de Hebreën is, naamelijk *Wat.* 't Geen min Wonder zal schijnen, alsmen aanmerkt, Dat d'Israëliten d'Egiptize Taal dieze als de Gemeene spraak van hun Vaderland en Geboorte-Plaats, door gemeenschap ligtelijk aangenoomen hadden, niet zoo haast en zijn ontwisseld geweest; Dat hen niet omtrent een ongewoone Zaak, een Egiptisch Woord zou ontvallen zijn. En zulx moogelijk wel zoo veel te gereeder, als zy in haar Murmureeren,

Wat MAN by d'Hebreën te zeggen is.

Dat naader onderzogt word.

En MAN voor een Egiptisch Woord gehouden.

En op de Gifte van het Manna gepast.

Dat d'Israëliten op 't zien van 't gevallen Manna ligtelijk een Egiptisch Woord

aande

aan de Egiptize Vleesch-Kost, en overvloed van Brood dagten: En desweegen heel bedenklijk ook de Taal en Ommegang met dat Volk noch zoo vers in het Hoofd hadden, Dat zy'er wel weederom hadden willen heenen keeren. Indien wy dan Gelooven zullen, Dat MAN geen Hebreeuws, maar waarschijnelijk Egiptis is, en WAT beteekend; moet men zig voor als noch, niet al-te zeer Verwonderen, Dat meest al de Uytleggers hier MAN HOE, vertaald hebben, *Wat is dat?* Want alzoo ist bygekoomen dat Theodoretus gezeyd heeft, Dat deeze Vraage, in Een eygen Naam veranderd is. Doch zoo haast uyt andere Gevoelens zal blijken, Dat MAN de eygen Naam van allerhande Honing-Daauw is, die door gants Oosten vald, zullen moogelijk alle deeze bygebragte Gissingen verstuyven. Onder-en-tussen moet ons niet onbekend zijn, Dat zommige deeze Egiptize Benaaming zoo opneemen, als of de Israëliten op 't zien van dit Kleyn, Rond en Blank Greyn, by wijze van veragting zouden gezeyd hebben, *Wat is dat? Ist anders niet?* (want zy waarender voorzeeker Gemelijk genoeg toe;) Zulx zy alzoo spreekende, haar kleynagting daar door uytboezemen, en te kennen geeven, Dat zy het Beloofde Brood, al-*Heet en Warm*, Dat is, al Bereyd en Gebakken van den Heemel verwagtende waaren: Of ten minsten datze in dien waan staaken, Dat het Brood welke Godt hen door Mosen had Toegezeyd, met een meerder aanzien, als onder de gedaante van zulk-een *Kleyn Grut*, zou gegeeven worden. Dit zou men moogen denken. Maar naadien nogtans dit MAN, Israël tot een Lekker en Honing-Zoet-Brood gestrekt heeft; hebben zommige Oorspronk-Onderzoekers gewild, Dat de Fabel van 't *Leuy-Lekker-Land*, uyt deeze Historie van de Quakkelen, en dit Heemels-Brood te-gaar geflanst, of ten minsten grootelijx Gestoffeerd is. Doch gelijk we strax bedenklijk zeyden, Dat d'Israëliten, deeze Korrelen in haar eygen Taal MAN noemden, als ofze daar door Een *Gifte*, of *Voorbereyde* Spijze wilden te kennen geeven; alzoo hebben ook de schranderste Rabbinen, het Woord MAN van 't Hebreeuwse Woord MANAH afgeleyd, welke *Tellen* of Een *Getal* beteekend: En dat derhalven het Manna hier zoo kan genoemd zijn, om dat het *In Meenigte* en *Groot Getal* viel; gelijk men denken kan, Dat noodig was, zouden'er Daagelijx zoo veel Duyzend Menschen meede Gespijsd worden. Maar zy leggend gemeenlijk ook uyt door een andere Beteekenis, welke dit Woord elders in en omtrent heeft; naamelijk *Bereyden*, *Voorbereyden*, Een *Portie*, *Deel* of *Geschenk*, &c. Welke laatste Beteekenis Kimchius geern hoord: *Want*, zeyd hy, *Om datze den Naam niet en wisten, Daarom noemden zy 't zelve* Man, *als ofze zeyden*, *Het is Een* Portie, Aandeel, of *Een Geschenk* van den Gezeegenden Godt. En wy hebben reeds gezien, Dat de Duytze Kantteekenaars, van die Zingeeving niet vreemd en zijn. Doch hoe zig Salmasius daar teegen heeft aangekant, zullen we strax verneemen. Naadien onder-en-tussen, 't zelve Woord ook de Beteekenis van *Bereyden* heeft, hebben zommige niet anders gemeend, of dat is ook de regte Benaaming met welke het Manna mogt genoemd worden; naadien hen deeze Spijs zoodaanig te vooren in de Lugt was *Toebereyd*, Dat het niet als uyt vrye Keur of Lust, en veranderings-halve, een andere Bereydinge noodig had; Maar zoo als 't was, tot een Smaakelijke Spijze kon genut worden; alhoewel het ook zoo was, Datze het zelve met Moolens konden Maalen, in Vijzels Stooten, in Potten Kooken, en Koeken daar van Bakken, &c. Num. 11:8. *De Kaldeëze Overzetter*, zeyd Ainsworth, *heeft deeze Vrugt de Naam van* Manna *gegeeven, en wy zien dat ook den Euangelist* Joh. 6:31. *Dat zelve Woord in 't Griex van 't Hebreeuwse* Man, *behouden heeft. Als het welke door Uytlegging Beteekend*, Een Bereyd, *Of* Uytgedeeld Deel. *Want het was een Bereyde Spijs om te Eeten, zoo draa 't Vergaaderd was, by aldienze wilden, of om te Breeken, te Maalen en te Bakken, zoo elk dat begeerde.* Zulx het ons niet te vergeefs moet schijnen, Dat men desselfs *Smaak*, Tweezinds aangeteekend vind: Zijnde Onbereyd, *Als Honing-Koeken*, of als *Ingeleyd in Honing*, gelijk de LXX Overzetters vertaalen, Exod. 16:31. Doch

Bereyd,

uyt de Mond gevallen is.

't Egiptize Woord, MAN, of MAN HOE by de meeste WAT IS DAT, vertaald.

Fabel van 't Leuy-Lekker-Land, van de Quakkelen en Manna afkomstig.

Andere Beteekenissen van 't Woord MAN bygebragt.

Joh. 6:49, 58. Hebr. 9:4.

De Smaak van 't Manna Tweezins beschreeven.

Bereyd, *Als de beste Vogtigheyd der Olye*. Num. 11:8. En zoo yemand mooge-lijk deezen Uytleg Nieuw schijnd, zy heeft egter die Oudheyd wel, Datze in 't Boek der Wijsheyd met deeze fraaye Reeden onderschraagd word: *Gy hebd U Volk* staat'er, *Gespijst met Spijze der Engelen, ende Toebereyd Brood van den Heemel gezonden zonder haaren Arbeyd; vermoogende allerley Vermaaking te geeven, en allerley bequaamen Smaak*. Sap. 16:20. Maar naadien de Joden de Smaak, welke Moses aan het Manna opdraagd, door haar vieze Uytleggingen veelerley by-Smaaken hebben aangeplakt; lust ons daar een Proef af-te neemen, en zommige, om datze zeer Vaats zijn, af-te Keuren.

Vieze Gedagten der Joden over het Toebereyden der Manna.

Op Exod. 16:31. merkt Kimchius aan; Datze van het Manna Dunne Koeken Bakten, die met Vet Gerooft, en daar naa in den Honing gesteeken wierden. Doch het schijnd dat Kimchius mist; naadien in deeze plaatze niet verhaald word, hoe de Manna Smaakte, wanneerze Gestooten, Gezooden of Gebakken was, maar wat Smaak zy had, uyt de Hand Gegeeten, Dat is, zoo alsse uyt de Lugt gevallen, en van 't Veld Verzaameld wierd. En hoe of waar van daan zouden zy doch den Honing gehaald hebben, om deeze Koeken daar in te steeken, ten zy van de Manna zelf, die een Zoort van Honing-Zuyker of te-gaar Gestremden Honing-*Daauw* was? Zulx deeze Smaak dan zeer wel schijnd over-een gekoomen te hebben, met de beste *Manna Kalabrina*, die thans in de Genees-Kunde gebruyklijk is; alhoewelze moogelijk eenigzinds in Kleur, en noch veel-meer in vastigheyd van Zaamenstel, daar van is verschillig geweest: Gelijk daar toe ook eenige gissen, Dat de Manna in de Heete en Drooge Landen van 't Oosten, kragtiger tot Voedzel als die welke thans uyt Italien en andere Wester-Deelen, tot ons over-komd. Wanneer nu Num. 11:8. Een andere Beschrijvinge van desselfs Smaak gegeeven word, naamelijk datze was, *Als de beste Vogtigheyd der Olye*, of als *Oly-Koeken* als zommige zetten; verstaat men ligtelijk uyt de Zaamenhang der Reeden, Dat de Manna zulx kreeg door de Bereyding;

Bereyding der Manna is uyt de H. Historie kennelijk.

Want zy Maalden't met Moolens, of Stietent in Mortieren, Zooden't in Potten, en maakten daar Koeken van. Exod. 16:23. Num. 11:8. Hierom isset voorzeeker een Plompe en niet wel overdagt Verzierzel, (op datwe niet van een onbeschaamde Leugen reppen;) wanneer de Joden door een Vaatze Uytlegging van de Spreuke, zoo even uyt het *Boek der Wijsheyd* voorgeleezen; (*Vermoogende allerley Smaak te geeven;*) ons poogen wijs te maaken;

Sap. 16:20.

Het Manna van de Joden allerhande Smaaken, Jaa ook van Visch en Vleesch aangeplakt.

Dat het Manna zoo veel verscheyde Smaaken op de Tong der Israëliten gehad heeft, als'er verscheyde Lusten in haar ontstaan zijn: Zulx dat elk zijn Smaak en Lust daar aan konde Eeten. En op deeze Dwaal-Zieke Verklaaringe heeft Lyranus voortgezeyd; Dat zy Visch Aaten, als zy Lust tot Visch hadden; en dat zy Vleesch Proefden, alsse Lust tot Vleesch hadden. Doch andere, en die wat meer Schaamte meenen te hebben; zeggen, Dat het Manna allerhande Smaak had uytgezonderd die Vijf byzondere tot welke het Volk alleen uyt Dertelheyd Belust was, en om welkze in haar Murmureering voornaamelijk geroepen hadden; en naa Egipten wensten te moogen weederkeeren: Zeggende; *Wy Gedenken der* Visschen, *die wy in Egipten om Niet Aaten; der* Kommeren *en* Pompoenen, *en des* * Looks, *en* Ajuynen *en des* Knoplooks. Num. 11:5. Alwaar wy wel *Zes* verscheyde Zoorten van *Wenschelijke Spijze* vinden opgeteld; ten zy dan misschien dat de Joden, *Look* en *Knoplook*, of *Porrey* en *Ajuyn*, voor eene Zoort neemen; of de *Visschen* vergeeten hebben.

* Of *Porreye*.

En zulx van Ongerijmheyd overtuygd.

Maar indien dit waar is; wy hebben van onze zijde Reeden te denken; Dat hen d'Onthouding van alzulke Smaaken, alleen van de Gramschap Gods is overgekoomen; Hoe zeer zy dit nogtans hier meede verglimpen, Dat hen de Vijf-genoemde Smaaken niet gegeeven zijn, om datze van harde Verdouwing zijn; en heel niet en dienden voor die zig in de Studiën bezig houden. Niet anders voorwaar, als of Godt voorgenoomen had, gants Israël, zelfs noch in de Woestijne, tot een School van Geleerde Rabbinen te maaken. Alhoewel wy uyt Moses eygen Getuygenis verneemen, Dat hy het dit Dom en Onleerzaam Volk niet en zou misgund hebben,

ben, indienze alle *Profeeten des Heeren* hadden moogen zijn. Num. 11:29. En alhoewel Rabbi Salomon en Simeon een andere Reeden bybrengen, ſchijnenze ons veel-te Leugenagtig omze te verhaalen; en zy worden ook uyt Moſes opentlijk weederſprooken. Maar wie kan gelooven, Dat die groote Schrijver en Leydsman van Gods Volk; en welke het Manna tot een Eeuwige Gedagtenis voor beyderley Iſraël, zoo omſtandelijk heeft aangeteekend; Jaa van welk Heemels Brood, een gevulde Kruyk ter Geheugenis moeſt in 't Heyligdom neevens de Arke des Verbonds in Bewaaringe blijven; Dat die, zeggenwe, zoo grooten Wonderdaad, als voorzeeker de veranderlijke Smaak tot de Beluſting van zoo veel Lekkere Tongen geweeſt zou zijn, zou naagelaten hebben aan-te Teekenen. Maar indien wy voor een Oogenblik de Joodze Beuzel-Digters eens Geloof willen geeven, wy zullen ſtrax van Zinnen veranderen, zoo haaſt wy op Een onzer flaauwſte Teegenbedenkingen, haar blaauwendig antwoord zullen hebben aangehoord. Want wy zullen Vraagen; Indien het Manna in yeders Mond zulken Smaak gegeeven heeft als elk begeerde; wat nood had Iſraël dan zoo ongeduldig aan 't Morren te ſlaan; het Manna te Veragten, en om Vleeſch en Viſch, en Ververſſing van allerhande Aard-Vrugten te roepen? Doch beyd wat; daar zal een ſneedige Jood antwoorden, en zeggen; Dat het Volk geenzinds Murmureerde, om datze allerley Smaaken van haaren Luſt in 't Manna niet en vonden, maar om dat zy het Weezen der Zaaken dieze Proefden en Aaten, niet en Zaagen; en daarom was het hen als Niet met-allen in haare Oogen; Dat is, zy waaren Gemelijk, om datze geen Beenen noch Graaten, in Vleeſch en Viſch vonden, noch geen Loof noch Schillen van haar Moes hadden weg-te ſmijten. Wat dunkt u opmerkende Leezer! is dat niet fraay bewimpeld? Voorwaar de Spreuke Sap. 16:20. helpt de Joden niet met-al; naadien die aardige Schrijver daar niet zoo-zeer en ſpreekt van de Onbereyde Manna zooze viel, maar zoo elk die naa zijn Zin en Smaak op verſcheyde wijzen, van Kooken en Bakken wiſt te Bereyden. En ſchoon yemand Stijfzinnig zou willen ſtaande houden, Dat de Schrijver van dat Boek (die eenige meenen *Philo de Jode* te zijn,) het Gevoelen der Joden Onderſteund, 't en zal ons geen Wonder in hem ſchijnen, noch in ons Oordeel doen Waggelen; naadien hy zulx zeer-ligt, uyt een Oud Erfgerugt van der Joden Dwaal-Zieke meeninge heeft konnen voort-zeggen: Gelijker dan ook meer Dingen in de Niet-reegelmaatige Boeken, die men *Apokrijfen* noemd, zijn Ingedraayd, die alleen op Joodze Praatjes ſteunen, en Leugens met Steerten inhouwen. En dus zou men het eenigzinds voor geſchikter konnen aanzien, als Joſefus zeyd; *Dat den Aardt van deeze Goddelijke Spijze zoodaanig was, Dat al wie dezelfde Nuttigde, geen andere behoefde.* Reſt dan nu te bezien, onder hoedaanige Gelijkſtaltige Zaad-Korrelen en Hel-doorſchijnende Verwe, Moſes ons de gedaante van dit Manna afgeſchilderd heeft; en wy hadden zulx veelliever een weynig te vooren afgedaan zoo niet eenige Joodze Viezigheeden, ons van dat voorneemen hadden afgetroond.

Een blaauwe uytvlugt der Joden beantwoord.

Op Twee plaatzen, word het Manna alleen in Fatzoen en Grootte, en niet ten aanzien van zijn Koleur, by *Koriander-Zaad* vergeleeken; naa dat het te vooren *Een Kleyn Rond Ding*, of *Een Gepeld*, of *Bloot* Graan genoemd was. Exod. 16:14, 31. met Num. 11:7. vergeleeken. Daar genoeg te merken is, Dat het Woord *Wit*, niet tot het Koriander-Zaad behoord, dewijl dat eenigzinds *Vaal-Bruyn* vald; maar een aanduyding is van de Verwe die het Manna eygen was; en welke Num. 11:7. Door vergelijking met de *Bedolah*, van het Koriander-Zaad duydelijk onderſcheyden word: *Het* Man *nu was als* Koriander-Zaad, *en zijn Verwe als de Verwe van* BEDOLAH. Maar hoedaanig deeze Verwe van *Bedolah* zy geweeſt, zullenwe ſtrax onderzoeken. Het Hebreeuwſe Woord גד *Gad*, Dat de meeſte Overzetters met het voorgaande Woord זרע te zaamengevoegd, doorgaans *Koriander-Zaad* vertaalen, word nergens in die beteekenis dan in bey deeze plaatzen gevonden. En daar zijn eenige die het denken *Moſtaard-*

De Manna in haar Korrelen en Koleur beſchreeven.

Exod. 16:31. Num. 11:7.

Zaad te zijn: Waar op insgelijks de Beschrijving van *Kleen* en *Rond*, zeer wel schijnd te passen, vergelijkt Matth. 13: 31, 32. Doch de gemeene Overzetting, word door de Griekze Naam *Korion*, welke de LXX Overzetters hebben, en het Kaldeëze *Kushar*, welke den Arabizen Naam van *Koriander* is, t'eenemaal bevestigd. Voorwaar men schijnd niet-te moeten twijffelen, of het Kruyd-Gewas, en dessels Zaad, Dat de Grieken *Korion*, en de meeste Overzetters *Koriander*, en *Koriander-Zaad* noemen, is Moses en den Kinderen Israëls genoeg bekend geweest, om door 't zelve een naauwkeurige gelijkenis aan de Korrelen van het Manna by te brengen; naadien wy uyt Alpinus en zommige Kruyd-Beschrijvers verneemen, Dat de *Koriander* niet alleen in Egipten overvloedig Wast; maar dat het zelve Kruyd ook daar in zoo algemeenen gebruyk is, Datter naauwlijx een Spijs-Geregt bereyd word, daar de Blaaden van Koriander aan ontbreeken. En alhoewel dit Kruyd Groen gegeeten, een swaaren Reuk heeft, hebben de Egiptenaars, die het zelven nu noch met den Arabizen Naam *Kushar*, of *Kusbar* noemen, nogtans een groot gevoelen van dessels Deugd. Doch d'Arabiers zelve, schijnen daar voor eenige Bekommering te hebben. Het Koriander-Zaad Wast in Egipten en meest over-al, op een Teêder, Rond, Dun en Getakt Steeltje, omtrent Anderhalven Voet Hoog: De Bloempjes zijn Wit, en groejen in Wijde Kransjes te zaamen. Het Zaad is Rond, Bloot en Ydel, of van binnen Hol; 't welk Vers zijnde, Groen, maar Gedroogd, Vaalagtig Bruyn is, naa den Bleek-Geelen aardende. En schoon zijn Reuk ten eersten swaar voor den Neuze is, word die nogtans zeer Verbeeterd en Lieflijk, wanneer 't Zaad Droog geworden is. De Kruyd-Beschrijver Lobèl schijnd van meer dan Eene Zoort gewag te maaken, en die welker eene Zaad, Vollijvig is, van een ander, Dat Ydel of van binnen Hol is te onderscheyden is. Dat dit Kruyd ook in onze Landen Wast, en by veelen de Naam van *Koljander* draagd, is bekend, en wy hebben 't meer dan eens in de Moes-Tuynen der Joden gezien, die het in haar *Pottaasje* gebruyken. En naa dusk-een gemeen bekend Zaad, heeft Moses het Manna Beschreeven, op dat hy daar door alleen het Fatzoen en Grootte van derzelver Graanen, en geenzinds dessels Koleur of Verwe, als zommige gemeend hebben, naauwkeurig aanweês: Van welke Verwe wy zien, Dat hy eerst daar naa gewag maakt; en 't zelve door de *Verwe van Bedolah* afschilderd.

Koriander-Zaad, tot de Gelijkstaltige gedaante van het Manna verklaard.

Wat Verwe BEDOLAH heeft, en of men 't voor een *Gom*, of *Edel Gesteente*, houden moet, staat te onderzoeken; en 't geschil daar over onder de Geleerden is noch niet uytgepleyt. Het Hebreeuwse Woord בדלח *Bedolah*, of *Bdolah*, heeft Arias Montanus en de Gemeene Latijnze Bybel, *Bdellium* vertaald. Daar de Duytze Overzetting van Leuven, *Bdellium-Zaad*, van maakt. Doch onze Overzetters hebben *Bedolah* behouden; *Van Verwe als* BEDOLAH, of als andere Zetten, *Wit als* Bedolah. En alhoewel de LXX Overzetters, hier *Krystal* vertaalen, wil Josefus nogtans, Dat BEDOLAH, de Gomme *Bdellium* is; en wy merken dat hem veele gevolgd zijn. Gelijk dan ook onze Kantteekenaars op Num. 11: 7. Gelooflijk houden, Dat het een Gom is welk uyt een Boom van den zelven Naam Druypt, en heel Doorschijnende is: Alhoewelze nogtans over Gen. 2: 12. in twijffel zijn, of *Bedolah* ook niet voor een Gesteente te houden zy; Als'er staat; *Daar is (Ook)* Bedolah *en den Steen* Sardonix. Maar naadien de Gom, die men thans voor *Bdellium* houd, by de Oude niet al-te net beschreeven is, hebben eenige getwijffeld, of het Manna aangaande zijn *Witte* of *Blanke Verwe*, daar by is konnen vergeleeken worden; dewijl de Bdellium daar Plinius en Dioskorides van gewaagen, moogelijk dezelve Bruynagtige Gom is, die thans by de Genees-Kundigers zoo genoemd word; ongemoeyd nogtans haar doorschijnige Glands; en dat wy ook van meer dan eene zoort gerept vinden, die wy strax tot het aanzien van het Manna zullen bedenklijk houden. Maar naadien het nogtans uyt Moses klaar schijnd, Dat het Manna, *Wit was als* Bedolah: En BEDOLAH Gen. 2: 12. van veele niet voor een Gom, maar zeeker Ge-

Wat eygentlijk BEDOLAH is.

En hoe Moses daar door de Verwe van

Gesteente gehouden word; hebben ook de Joden met eenpaarige Stemmen gezeyd, Dat Bedolah een zoort van *Wit Gesteente* is. En zulx gedenken meede Rabbi Benjamin, en Kimchius. Rabbi Salomon voegt'er by, Dat het een *Krystallijnig Gesteente* is, en zommige dat het den *Diamant* heel gelijk is. Waar uyt dan eenige gissen dat de Lxx Overzetters de *Bedolah* gekend hebben, naadien zy het zelve *Krystal* vertaalen. Doch Lyranus heeft alleen gezeyd; Dat Bedolah, *Wit en Doorschijnig als Krystal* is: In welken Zin, *Bedolah*, zonder onvoegzaamheyd, een Witagtige en Helder-doorschijnende Gom zou konnen zijn; aan welker Gedaante, de Manna zeer gelijk was. Maar naadien het zommige Joden ook *Peerlen* verklaaren; Jaa zelfs geen ontbreeken, welke meenen dat dit Grondwoord die Beteekenis meede brengd; willen eenige datmen uyt al deeze Gelijkenis-geevende Getuygenissen besluyten zal; Dat het Manna gevallen is, in Gedaante, *Kleyn*, *Rond*, *Wit* en *Doorschijnig als Krystal;* Dat is als de bolletjes van Kleen bevrooren Haagel, of Kandi-Zuyker; hoedaanigen Gedaante, niet on-eygen in de *Peerlen* gezien word. Maar naadien nogtans de Lxx Overzetters Bedolah *Krystal* vertaald hebben, en de Grieken zoo wel *Ys*, of *Bevrooren Water*, als de Steen, of Berg-of Glas-Krystal, met dezelve Naam noemen, is moogelijk haar Vertaaling alleen een aanwijzing van de Doorschijnige Gedaante der Gomme *Bdellium* te agten; als die het Krystal in Doorschijnigheyd zeer gelijk was; en bekend is, Dat alle Krystallen juyst geen Witte Verwe hebben, alhoewelze alle Doorzigtig zijn. Gelijk'er ook geen Noodzaak is, Dat men Gen. 2: 12. veel-eer een Steen, als een Gom verstaat; naadien het Voorstel Woord *Steen*, veel-eer tot den *Sardonix*, als tot de *Bedolah* behoord. En het zal misschien eenig Ligt geeven, by-aldien wy daar toe ook de Kruyd-Beschrijvers der Oosterze Gewesten, raadpleegen. Die werk gemaakt hebben de Speceryen van het Oosten naa-te spooren; zeggen Dat *Bdellium*, de Gom van zeekeren Boom is, den Myrre-Boom zoo zeer gelijk, Dat zommige dien voor een-en-dezelve, andere alleen voor een meede Zoort daar van houden: Dewijl *Bdellium*, de Myrre zoo in Verwe als in Smaak en herkomst, elkander t'eenemaal gelijk is. Ook willen eenige dat *Bdellium*, een Doornagtige zoort van Myrre-Boom is; en andere heel Waarschijnelijk, Dat *Bdellium* de Zuyverste en Witste Deelen van de Myrre is; waar van slegts het Onzuyvere, *Myrre* genoemd word; en *Bdellium*, zoo veel als *Geraffineerde Myrre* is. 't Geen ons niet quaalijk behaagd; naadien wy Exod. 30: 23. van *Zuyvere Myrre* gewag gemaakt vinden, welke in 't Hebreeuws eygentlijk, *Myrre der Vryheyd* genoemd word; om datze vry van alle Onzuyverheyd is. En zoo zeggen ook eenige, Dat de regte *Bdellium*, heedensdaags niet zeeker bekend is; en datmen in plaatze van die, de Beste en Vetste Myrre zoo noemd. En alhoewel de beste Myrre diemen voor Bdellium houd, niet alleen Bitter van Smaak, maar ook zeer Welriekende als Zee-Naagel, of Onijx is, van binnen zeer Vet, en Broos van Zaamenstel, maar in 't branden Klaar als Lijm; agten zommige nogtans dat het Woord *Bdellium*, zoo veel als *Stinkende*, zeggen wil; om datmenze Gemeenlijk onder de dingen reekend, Welke door haar Sterken Reuk lastig vallen. 't Geen Plinius van deezen Boom aanteekend, komd hier op uyt, Datze Swart, en zoo hoog als den Olijf-Boom Wast; Datze Blaaderen als Wilde Eyken draagd; en de Klaare Gom die daar uyt druypt, by zommige *Bdellium*, andere *Malachra* en *Madelkon* genoemd word. In de Kruyd-Boeken vindmen Drijderhande Land-aard van Boomen, met de Naam van *Bdellium* genoemd: Onder welke die van Arabien, de Beste, Zuyverste, Witste en Kleen-Gekorrelde Gom uytleeverd; Daar de andere Zoorten diemen in Indiën vind, Bruyn, Swart, Vuyl, en in groote Klonters t'zaamgetist is: En daar word een Derde Zoort van Petra, een Stadt in Arabien, gebragt, die heel Hars-agtig, Dor-en Ongedaan van Verwe is; en zulke word'er ook in Babylonien gevonden. Gelijk we ook elders Breed-genoeg hebben aangeweezen, Dat Goud, Wierook en Myrre, Drij voornaame Landvrug-

het Manna heeft willen Afschilderen.

ten van Arabien zijn. Maar naadien Klusius ook gewag maakt van een Vrugt, welk hem voor een Gewas van den Boom *Bdellium*, toegezonden wierd, die zoo groot als een Okkernôôt, en Drijkantig in zijn Lengde, de Vijg niet ongelijk, maar Witagtig of Asch-Graauw van Verwe was; zoumen moogen bedenklijk houden; of Moses het Manna niet veel-eer naa dusk-een Eetbaare Vrugt, als naa de Gom die uyt dezelve Boom traand, Afgeschilderd heeft? Naadien nogtans zoo wel de Getuygenissen der H. Schrift, als al de ervaarenissen der Oude en Nieuwe Land-en Kruyd-Beschrijvers daar heenen loopen; Dat het Manna van Natuuren, niet anders is, dan een Zaam-geronnen Honingdaauw, welke des Nagts door de Koude en Vogtige Damp, die de Zonne Daagelijx te-gelijk met de Geurige en Vette Deeltjes der Gom-en Specerij-draagende Boomen, Bloemen en Kruyden, in de Lugt opgetrokken, tot Zuykeragtige Graanen of Korrelen te zaamen stold, en door haar swaarte uyt de Logt needervald; zal moogelijk de Gelijkenis van de Gom BEDOLAH die de meeste *Bdellium* noemen, ruym zoo eygen aan de Manna zijn, dan of wy met andere Hardnekkig staande hielden, Dat *Bedolah*, hier een Krystallige Steen, of *Peerlen* beteekend; om datze beyde Wit en Doorschijnig zijn; Daar doch de Manna, uyt desselfs beste Byzoorten die noch heeden, en zelfs ook noch in 't zelve Land, op zeekere Tijden vald; eygentlijk niet Wit, maar wel de Heldere en Doorschijnige Verwe van de schoonste Mastik of Zuyvere Myrre heeft. En dewijl de Smaak van 't Manna by den Honing en beste vogtigheyd der Olye vergeleeken word, isser naauwlijx aan-te twijffelen, of het heeft ook niet veel van derzelver Blank-Geele Verwe verscheeld; en alzoo veel naader aan de Sweem, van een schoon Koorn-of Tarw-Gewas gehad, Dat het met regt den Naam van *Brood uyt den Heemel*, verdiende. Het welk om dat het hier in de Woestijne SIN, daarmen noch Zaayde noch Maayde, in zoo grooten Meenigte gevallen was, Israël te meer Verwonderen kon; schoon hen ook het vallen van een diergelijke Honing-Daauw, reeds eenigzinds van Naam en Aardt mogt bekend zijn; gelijk eenige Geleerde Mannen niet Onwaarschijnelijk agten. En derhalven lust het ons, zoo wel de verscheyde Land-Aard, als d'Aal-Oude Benaaming, Gebruyk en Voortkooming, van het Manna, teegen 't Gevoelen zommiger Godsgeleerde van wat naader-by te bezien; terwijl we geenzinds in twijffel zijn, of wy zullen daar uyt leeren; Dat alhoewel Godt voorzeeker veele Wonderen, in en met het geeven van dit Brood aan Israël beweezen heeft; Hy nogtans daar in voor zig-zelven, alzoo weynig als in 't verschaffen der Quakkelen een Nieuwe Schepping gedaan heeft; maar zijn Volk veele Jaaren agter-een een Spijze gegeeven heeft, die een Vrugt was, welke niet alleen in verscheyde Gewesten der Oosterze Landen, maar ook elders in de Westerze deelen, Natuurlijk pleeg uyt de Lugt te vallen. En naadien 'er zoo wel over de Stoffe, als over de Wijze op welke dit Zuyker-zoete Brood, in de Lugt Voortgeteeeld word, verscheyde Meeningen op de baan gebragt zijn, moet het noch ons noch onzen Leezer verdrietig vallen, Dat w'er met opzet van spreeken. Zommige onder de Godsgeleerde, hebben 't gantze Bestel van 't Manna, voor een Wonderstuk, en booven de Orden der Natuure aangemerkt; terwijl nogtans andere die Omzigtiger, en meer in de Beschouwing der Natuurlijke dingen ervaaren waaren, hebben Gelooft, Dat het Manna een Spijs-Gifte der Natuure is, welke uyt de Gemaatigste Damp-Heeve, of *Daauw*, als zommige die noemen, in de Lugt-Kring, door de Hitte der Zonne, eenige Daagen toebereyd en Gaar-gemaakt zijnde geteeld word; en van daar op de Kruyden en Boomen neervald; of ook wel op de Aarde, en op de Steenen, en alwaar het eenig Steunzel vind, om zig even als by ons des Winters de Rijp neêr te zetten. Hoedaanig niet zelden in Syrien, Arabien, en ook wel in Italien en zelfs in Duytsland en Vrankrijk, noch heeden ten Daage geschied: Onder welke die, die thans in Kalabriën vald, de voorste rang in de Genees-Kunst vind: Hebbende de gedaante van een Zaam-Gebakken Honing, welke even

Exod. 16: 31. Num. 11: 8.

Het Manna is geen heel Nieuw Schepzel geweest; alhoewel met veel Wonderen verzeld.

Verscheyde Gevoelens aangaande de Natuure van 't Manna in de Woestijne gevallen.

Waar toe verscheyde Zoorten van Manna worden bygebragt.

even als Gestremd Zout, aan de Takken der Boomen hangd. Dits 't Gevoelen der voornaamste Godsgeleerde; die ons egter daar in veel-te weynig zeggen, om te verstaan, hoe dusken Zoort van *Honing-Daauw* aan Israël, zoo wel een Daagelijx Brood, als een Toe-Spijze voor veele Jaaren zy geweest? De Natuur-Beschrijvers, maaken wel van verscheyde Zoorten van Manna gewag, maar aangaande desselfs eyentlijk Weëzen, Naam en Oorsprong, zijn zoo wel de Oude als de Nieuwe vry oneens: En men schijnd'er aan te moogen twijffelen, of ook die, welke ondernoomen hebben, te zeggen, Hoe het Manna eygentlijk gemaakt word, haar Dingen al heel-wel gedaan hebben? Dus hebben zommige gezeyd, Dat het zeeker Honingagtig Zap is, Dat uyt de Lugt op de Eyke en andere Boomen vald; en dat die in zig zelven niet anders is, dan een Zoeten Damp of Geest, welke Daagelijx door de Warmte der Zonne van de Aarde en Welriekende Gewassen opgetrokken, des Nagts door de omswervende Koude, te zaamen geperst zijnde, tot Vette Honing-Droppelen needervallen, en onder dies de Aarde, en voornaamelijk de Boomen Bedaauwd, en als met een Rijp bezet: Waarom eenige Schrijvers, deezen Daauw; Aeromel, Drozomel, Mel Aerum en Mel Roscidum noemen: Dat zoo veel als *Lugt-Honing*, of *Honing-Daauw*, zeggen wil. Celsus noemd deezen Gestremden Daauw, *Honing van Syrien;* en d'Arabiers in haar Taal, *Trunschibin*, en noch liever door verkorting *Trungibin.* Maar *Trunschibin*, of *Algul* en *Alhagi*, is een Gewas, op welke die van Perzien haar Manna Vergaaderen, met Kleyne Roode Doorntjes, hoedaanige veel omtrent Aleppo gevonden worden: Waar van daan moogelijk à Kosta gezeyd heeft, Dat de *Manna Tereniabin*, op de Distelen gevonden word. En gelijk deeze by d'Arabiers zelf het meest geagt word, alzoo hebben ook de Artzen dieze in de Genees-Oeffening gebruyken, Den Naam *Manna Tereniabin* behouden. Doch dat eenige hebben gezeyd; Dat deeze Daauw Manna genoemd is, naa het Oude Latijnze Woord Mamim, Dat *Goed* beteekend; de zulke zijn al van over-lang, uyt de Egiptize of Hebreeuwse Benaaming Man, en de Kaldeëze en Griexe Naam Manna, die daar van in 't N. Testament is overgenoomen, weedersprooken en uytgestampt. En wy zullen moogelijx strax verneemen, Dat meest al de Oosterze Volken, onder den Naam van Man, allerhande Zoorten van Honing-Daauw, het zy Nat of Droog verstaan hebben. Alhoewel het nogtans wel zou konnen zijn, Dat al 't geen in diervoegen op zommige Boomen gevonden word, juyst geen *Heemel-Manna*, maar zeekere By-Zoort van *Wilden Honing* te agten zy; naadien Kristoffel à Vega Schrijft, Dat hy Manna op de Wilge Boomen gevonden heeft, die een Zoort van heel-Kleene Byen als Muggen, daar op bragten; en met Swermen van meer dan Honderd Stuks daar toe op dezelve needer quaamen. En naadien-'er een diergelijke Honing in de Holle-Boomen, en in de Reeten der Steenrotzen pleeg gevonden te worden; heeft het zommige doen Gelooven, Dat al de Manna een Zoort van vasten Honing is, die door eenig Gedierte gemaakt word. En dat het ook zulken Honing of Manna zy geweest, welke Johannes de Dooper in de Woestijne Gegeeten heeft; naadien men verneemd dat het Land Kanaans daar overvloed van had. Terwijl'er nogtans geen andere ontbreeken, welken meenen, Dat men door *Wilden Honing*, zeeker Moes verstaan moet, Dat uyt Zap-Rijke Vrugten zaam-gedrukt, in Zoetigheyd en Lijvigheyd, den Honing heel gelijk was; en hoedaanig d'Oosterze Volken nu noch uyt het Gewas Bereyden, Dat moogelijk uyt Erfgerugt van Johannes de Dooper, St. *Jans-Brood* genoemd word; of ook wel uyt Daadelen, die een Vrugt der Palm-Boomen zijn, gelijk Bochartus aanmerkt; en van welke noch Heedendaags in onze Artzeny-Bereyding, een Buyk-Zuyverend * Inzultzel gemaakt word. En 't zal misschien al dezelve Honing-Manna zijn, die andere zeggen, veel op de Mastik- en Lorke-Boomen, op de Aarde en op de Steenen gevonden te worden. Doch Rases wil dat de beste Manna, welke tot de Genees-Kunde diend, van de Denne-

Geschil over den Oorsprong en voortkooming der Manna.

Manna met veel Naamen genoemd en onderscheyden.

Arabize Manna.

Allerhande Zoort van Honing-Daauw by de Oosterze Volken Man genoemd.

Psalm 81: 17.

Manna van zommige voor een Honing van eenig Gedierte gehouden.

Wilden-Honing van Johannes de Dooper Gegeeten.

* *Conserve.*

Boomen komd; alhoewel het hem onzeeker blijft, ofze daar op uyt de Lugt vald, dan ofze door zeekere Byën daar op gebragt word. Evenwel word het by de meeste voor-vast Geloofd, Dat de gemeen-bekende Manna alleen een Zoete Honing-Daauw is, welke uyt de Lugt vallende, meest op de Boomen gevonden word; daarze naa het vallen, Dik en Vast geworden zijnde, de gedaante van Kleyne Zaad-Korrelen aanneemd. En schoon ons dezelve uyt verscheyde Gewesten overgebragt word; houd men nogtans die, welke in *Kalabrien* vald, de beste te zijn, en word deswegen ook doorgaans met dien Naam van alle andere onderscheyden. En zulx noch wel met die naauwkeurigheyd; Dat de geene die van de Blaaden der Boomen Geleezen word, veel Zuyverder, Doorschijnender en Kleender van Graanen vald, en in Witheyd de Zuyverste Mastik zeer gelijk is. Daar naa volgd die, welke op de Takken Verzaameld word; Doch de Slegste word op de Steenen gevonden; zijnde met de naast-voorgaande, niet zoo net Gegraand, noch zoo Reyn noch Wit als die van de Blaaden komd; gelijkze ook met groove Klonten te zaamen hangd. Maar naadien d'H. Historie het Manna dat aan Israël gegeeven is, in de gedaante van *Kleene Korrelen* als *Koriander-Zaad*, en *Wit als Bedolah* Beschrijft, mag men gissen, Dat dit daar by-gedaan word om aan-te wijzen, Dat ofschoon dit Manna op de Aarde viel, dezelve nogtans het aanzien en den Aardt van d'Alderzuyverste gehad heeft: Want het word noch Heedendaags voor de beste Manna gehouden, die Wit en Doorluchtig van Graanen is. Waar toe het meede niet onvoegzaam aan-te merken staat: Dat dit Manna niet als onder en met een Zuyveren Daauw op de Aarde gevallen zijnde, van alle aankleevende Bezoeteling vry gebleeven is. De slegte en Grof-Geklonterde Manna word dikwils door de Baatzugt der Koophandelaars vervalst; Doch de beste, om datze Kleen en Rond Gegraand is, kan men dat niet doen. Die thans in zommige Landschappen voor-komd, Verzaameld men gemeenlijk in * Bloey-Maand; en kan niet meer dan een Maand goed blijven. En naavolgens deeze gedagten, vind men de Manna by Oude en Nieuwe Schrijvers, zoodaanig van verscheyde Landaardt en Eygenschap Beschreeven, Dat het aan 't Manna dat Israël in de Woestijne Gegeeten heeft, eenig Scheemerligt toebrengen kan: Alhoewelze mooglijk niet al-te zeeker in derzelver herkomst zijn geweest, om die naa Waarheyd met onderscheyde Bynaamen te Doopen. Van de Syrize Manna zeyd Lobèl, Datze Warm, Swaar en Vet van Smaak is, en niet zeer haast en Smelt: Jaa datze met eenige Warme Vogtigheyd Gesmolten zijnde, nogtans niet zoodaanig als Vloejende Honing of Zuyker-Zyroop blijft, maar strax weeder t' Zaamen-Rund, gelijk een Harst of Gom; of als een Beslag van Honing en Meel te-gaar gekleynst; zonder dat het zig met eenige Wateragtig Vogt vermengd; hangende met Klonterige Korrelen geduurig aan de Potten, daar men 't zelve in Kookt of Gaar-maakt: Waar uyt zommige, welke in de Teeling van vast en Onsmeltbaare Lichaamen, uyt de Lugt-Dampen voortkoomende, niet heel Onkundig waaren, hebben gemeend, Dat deeze Manna geen Honing-Daauw van de Bloote Lugt alleen was, of in de Lugt gemaakt, en van daar op de Boomen en Velden neederviel; maar dat het als Lobèl zelf zeyd; een Kragtig Zap of Rijzige Damp is, die in elke Geurige Boom, Plant of Kruyd is, welk de Zonne daar in eerst Rijp maakt, en daar naa door de Verborge Sweetgaaten van de Schorsse, naa-buyten gelókt zijnde, van de Hitte in de Lugt opgenoomen word; daarze zig des Nagts als de gewoonelijke Daauw vald, zoodaanig meede vermengd, Datze onder de Koude Drukking van 't Omswervend Vogt, in zulker voegen tot dikke Droppel-Korrelen te zaamen zet, die een Lichaam of Weezen hebben, Dat tussen Honing en Zuyker is. En daar worden ook eenige onder de Griekze Schrijvers gevonden, die 't zelve daarom MELISACHARON of *Honing-Zuyker* genoemd hebben. En gelijk'er getuygenissen voor Handen zijn, van die, welke het Manna op deeze Wijze hebben zien voortkoomen; alzoo gissen wy de Reeden van Lobèl niet Onwaarschijnelijk tot het

Naader aanmerking op Moses Beschrijving van de Manna.

* May.

Onzeekere Beschrijvingen der Manna.

En wat daar uyt nogtans tot het voortbrengen van het Manna aan Israël gegeeven, aan te merken is.

Pro-

Propooſt te behooren, van 't geen ons omtrent het Manna dat Iſraël gegeeven is, te betragten ſtaat; en ruym zoo veel voldoed, als 't geene Pater, of liever Praater Kircherus daar van in zijn *Onder-Aardze Weereld* naagelaaten heeft. Want voorhebbende te toonen hoedaanig alle Hoogvliegende Dampen, die haar Oorſprong van de Onder-Aardze Vyeren ontfangen, door middel van de Zonne, tot Wolken, Reegen, Haagel, Sneeuw, Ys, Rijp, Daauw en Miſt worden; brengd hy ten laatſten ook zijn Reedeneering tot de voortkooming van het Manna over; maar onder-en-tuſſen met al dat zeggen, waarlijk niet metallen zeyd. Maar naadien nogtans het Manna daar zoo wel de Oude als Nieuwe Schrijvers van gewaagen, niet zoo-zeer tot het Spijs-gebruyk, als de Artzeny-bereyding ſchijnd te behooren, en thans tot geen ander gebruyk bekend ſtaat; iſſer voorzeeker een groot onderſcheyd in het Buyk-zuyverend Manna van Galenus, en dat Verzaadigende Heemel-Brood van Moſes aan-te merken; naadien zulx Iſraël van hier uyt de Woeſtijne SIN tot aan GILGAL over de Jordaane wel 40 Jaaren, een geduurige Koſt verſtrekte. Exod. 16: 35. Joſ. 5: 12. Doch hier in zal ons miſſchien de ſtrax-gemelde Lobèl weederom eenig Ligt toedienen, wanneer hy zeyd; Dat het Manna van zulken Aardt en Werking is, als de Kragt der Boomen en Kruyden is, daar 't zelve op gevonden word: Even gelijk men zeyd, Dat ook de needervallende Daauw, een min of meer Buyk-zuyverende Kragt in hem heeft, van de Blaaden daarze op vald: Zulx dat de Daauw welke van Roozen en Kool-Blaaderen gevangen word, meer Zuyverende, Scherper en Afvaagender, dan wel andere die van Warmer, Geuriger, Gomagtiger en Specery-draagende Boomen Verzaameld word. En in deezer voegen hebben wy ervonden, Dat den Daauw die des Morgens tuſſen de Holle Blaaderen van Maryën-Diſtel neffens de Steelen gevangen word, een ſchoon Middel teegen den Brand der Oogen is, en 't Gezigt byzonder ophelderd; hoedaanig het Vogt niet en doed dat op dezelve Tijd van andere Blaaderen word afgeſchept. Waar uyt dan niet ſwaar om verſtaan ſchijnd, Dat het Manna, welke uyt de Vette en Harſtagtige Dampen van 't Specery-draagend Arabien, Syrien en Paleſtina opgemaakt, en Daagelijx voor Iſraël, niet op de Boomen, Blaaden en Bloemen; maar op de Drooge, Harde en Bar-Oorige Velden der Woeſtenyën, daarze zig Legerden, nedergevallen is, door aantrekking der Aard-grond, van een beſtendiger Zaamenſtel en Voedzaamer Aardt, dan wel eenige andere geweeſt zy: Zoo dat zelfs de Graanen naa 't Verzaamelen, (en dat de Zonne de opliggende Daauw te vooren daar van had afgelekt,) zoo Hard waaren, Datze in Hand-Moolens Gemaalen, Geſtooten, Gezooden en tot Brood-Koeken konden Gebakken worden. Num. 11: 8. Gelijker ook geen ontbreeken, welke meenen, Dat de Manna welke uyt Vreemde Landen herwaards-over komd, nooyt zonder eenig Bymengzel is, waar doorze ſterker afveegd dan zy anders uyt haar eygen Natuure doen zou. Booven dien is de Manna al van Ouds Tweezinds onderſcheyden, te weeten in *Vogtige*, en in *Drooge* Manna; en het zal terſtond openbaar zijn, Datwe niet te vergeefs daar aan gedagt hebben. Wat de Vogtige of Vloeybaare Manna betreft, die heeft ons Garcias ab Horto, onder Vijf Zoorten Beſchreeven die wy ſtrax verhaalen zullen. Doch de Drooge Manna word thans alleen in Twee Zoorten onderſcheyden; naamelijk die van Kalabriën, en van Brianzon: Zonder datwe nogtans de Syrize en Arabize vergeeten moogen, die zeer goed-te keuren is, wanneerze de Maſtik gelijkt en heel Zoet is: Die daarom dan ook *Manna Maſtichina*, en *Manna Thuris* genoemd word: Het zy, als zommige willen, om datze op de Maſtik-en Wierook-Boomen gevonden word; of liever, om datze in zoodaanigen Fatzoen en Kleur van Korrelen als de Graanen der beſte Maſtik of Zuyvere Myrre en Wierook gevonden word. En zoo is zelfs ook de Naam van *Manna* overgegaan aan de Zaad-Bolletjes van zeeker Gras dat in Silezien en op de Grenzen van Polen overvloedig Waſt, en *Gras-Manna* genoemd word; en zulx wel miſſchien, om dat het in 't Wilde Groeyd, en van yeder die

Onderſcheyd tuſſen de Buyk-Zuyverende Manna der Genees-Kundigers en die welke aan Iſraël, als een Daagelijx Brood, en Teer-Koſt tot Spijze gegeeven is.

Manna is aan Iſraël onder een beſtendig Lichaam gegeeven.

Vogtige of Vloeybaare en Drooge Manna van Ouds bekend.

Gras-Bollekens in Silezien, MANNA genoemd.

die wil, niet zonder eenige gelijkheyd van Israëls Inzaameling, van het gemeene Volkje Ingezaameld en Verorberd word. Zijnde in Fatzoen bynaa als *Geers* of *Grut*, maar wat Bruynder van Verwe, en word even zoo in Water of in Melk Gezooden. 't Zelve word maar eenige weynige Daagen in den Zoomer des Morgens heel Vroeg van de slegte en Arme Luydjes Ingezaameld, ook wel van de Knegten en Meyden, die het dan om een Drink-Penninkje Verkoopen: Daar zy aldus meede te werk gaan; Zy neemen een Zeef, en slaan met derzelver buyte-kant, Scheppender-wijs teegens de Halmen, Dat zy omswenkende, de Zaad-Bolletjes in de Zeeft overstorten; en een deel Afgeslaagen hebbende, Stortenze het zelve in een Zak over. En dit doenze gemeenelijk des Morgens heel Vroeg, om dat de Zon Heet wordende de Bolletjes al-te ligt van zelfs afvallen en te looir gaan: En om dat het Erfgerugt ons lang had wijs gemaakt, Dat'er in deeze Gewesten een zeeker Zoort van Koorn *Uyt de Lugt viel*, hebben wy door een Goedaardig Mensch zoo veel uytgevoerd, Dat ons een Vierendeel Ponds van dat zelve *Manna* toegezonden wierd, op datwe uyt den Dut raakten. Maar naadien wy uyt Moses Beschrijving ontwaar worden, Dat het Manna, Rond en Wit als *Bedolah*, Dat is, als de Gom van Mastik of Zuyvere Myrre was; hebben de Joden veele reeden meenen te hebben, om te Gelooven, Dat de *Manna Mastichina* of de *Manna Granata*, die van Veneetien en Genua gebragt word, voor de Naaste, of liever Dezelve te houden is, met welk Israël Gespijst wierd; en zy Man-Hoe, genoemd hebben. Van welk Gevoelen ook de Kruyd-Kenner Lobèl niet vreemd is. En de Strax-gemelde Garcias, heeft Vijf Zoorten van Manna beschreeven, waar onder wy misschien ook die van Moses zullen vinden; alhoewel de meeste daar hy van rept onder de Vogtige Manna te tellen zijn. d'Eerste zoort, Zeyd hy, dat in Leedere Zakken of Uyërs bewaard word; en van Smaak als Honing-Raaten; by d'Indianen gemeenlijk *Sirakost* of *Xirquest* genoemd; als of men *Melk van den Boom Quest* zey. De Tweede zoort *Tereniabin* geheeten, word gelooft aan de Distelen of Doorn-Gewassen te groeyen, waar aan wy strax gedagtig waaren; en welk in Grootte als Koriander-Zaad, half Ros of Bleek-Rood, by de Persiaanen en Arabiërs voor de Beste gehouden word. Bellonius maakt ook van een Manna gewag, welk by d'Inwoonders van Kayro, met de zelve Naam van *Tereniabin* bekend is, en veel op den Berg Sinai gevonden word; alwaar het de Monniken thans noch verzaamelen. Maar naadien hy zeyd, Dat deeze Vogtig en Vloeybaar is, (zoo datze als Honing of Syroop in Potten te Koop gebragt word;) kan het de regte Aal-Oude Manna van Israël niet zijn. Alhoewel'er moogelijk die wat beeter naa gelijkt, welke aldaar droog zijnde, zonder eenige By-naam, Man geheeten en verkogt word. De Derde zoort daar Garcias af spreekt, word in groote Klonten, uyt Persien gebragt, en is doorgaans met Blaaden, Steelen, Veezelen en Gruys doorknisteld en in Gedaante de *Manna Kalabrina* zeer gelijk, maar beeter van Aardt. De Vierde zoort word van Goa uyt Ormus, in Leedere Zakken vervoerd; en voldoed in 't aanzien de Gedaante van onzen Witten Honing. Hy spreekt ook van een Drooge Manna, die in groote Klonten, van de zelve plaats komd; maar heel ligt Smelt zooze niet in een Drooge Plaats bewaard word; om 't welk voor te koomen zy dikmaal met Meel Vervalst word. En in deezer voegen magmen Gelooven, Dat de Oude reeden genoeg gehad hebben, de Manna onder de zoorten van Honing te reekenen. In de gebrooke stukken die Photius bewaard heeft, vindmen van Drij'erley Honing gewag gemaakt: d'Eerste is die, Welke de Byën uyt de Bloemen haalen: De Tweede, welk uyt de Lugt komd met de Vogt die de Aarde en de Gewassen op dezelve uyt-Dampt, en van de Zon Gekookt, onder verscheyde Gedaanten, het zy Nat of Droog, op de zelve weederom needervald; en voor de regte Manna te houden is. En de Derde die uyt zeeker Riet voortkomd; welk voorzeeker niet anders dan het Zuyker kan zijn. Gelijk dan ook zommige Onderzoekers der Natuure

En hoe dat verzaameld word.

Joodze meening omtrent eenige Zoort van Manna die noch heeden bekend is.

Vijf Zoorten van Manna by Garcias als Horto beschreeven.

Manna die aan den Berg Sinai vald, voor de waare Aal-Oude Manna van Israël gehouden.

Drij Zoorten van Honing die Photius uyt d'Oude geheugenissen bewaard heeft.

tuure geen andere gissing maaken, of den Honing die de Byën maaken, is niet anders dan een Vogtige Manna of Honing-Daauw, welke des Nagts op de Bloemen en Kruyden gevallen zijnde, des Daags van de Byën opgenoomen en in haare Korven bearbeyd word; zoo dat de Drooger en Vaster Deelen, aan het kleevige Wasch der Raaten; (waar van zy den eersten aanleg met Narçisse-Traanen en taaye Boom-Lijm maaken;) en de Vloeybaare aan den Honing besteed worden: Doch het is beyde even als de Manna, uyt de Zoet en Rijp-gemaakte Deeltjes zaamgezet welke de Zonne eerst uyt de Bloemen in de Lugt opgetrokken heeft; en daar opvallende, yets van die Boomen, Takken, Blaaden, Blos en Bloemen aan zig trekt; welk den Honing telkens een andere en verschillige Smaak by zetten kan. En in dien Zin heeft ook Virgilius gezeyd, *Dat ons den Heemelzen Honing, met den Daauw toevloeyd.* Waarom hy den Landman vermaand; Dat doch geen Schaapen, noch Dertele Bokken omtrent de Byë-Stallen, op de Bloemen zullen huppelen: Noch de Veerze den Daauw des Velds afstrijken. En zoo wil hy dat m'er Groene Kassie, Welriekende Tijm, Goudsbloemen, Centauren, Rood-Saffraan, May-Bloemen, en meenigte Yssope van sterken Reuk, omtrent zal planten; en een Frisse Bron zagjes over de Viôolen laat Stroomen; dewijl dit Dier te byster op de Lekkere Daauw der Bloemen verslingerd is. Daar op voortvaarende, vermaand hy alle Vuyl Poelwater, en stank van Mesthoopen, te gelijk met de Boomen van quaaden Reuk, aan-een Kant te ruymen, en de Velden door Zap van gestooten Melisse-Kruyd, en Cerinte te besproeyen, om deeze Dieren aan-te lokken, en teffens gelijk een Haagel-Buy uyt de Lugt vald, daar op needer en naaby Huys te strijken. Doch dit behoord tot den Honing, wy spreeken van het Manna, Dat een Daauw is welke zonder eenige andere tussenkoomende bereyding, als wy gezeyd hebben, op zeekere Tijden des Jaars, en op zeekere Plaatzen vald, waar van d'een Vogtig, d'ander Droog en in Korrelen Gegraand is. Nogtans kanmen uyt het maaken van den Honing, welke de Byën uyt den Heemel-Daauw haalen, die op Bloemen en Kruyden gevallen is, ligtelijk afneemen; Dat naadien inzonderheyd Arabien van Ouds heel Rijk van Specerij-draagende Boomen was; (zoo dat 'er Myrre, Wierook, Mastik, Balzem, Aloë, Kassie, Kanneel, Moskus, Jasmin, Granaaten, Daadelen, Koffy, Arak, * Swaavelboom, Amber, en diergelijke gevonden wierd;) het zoo veel te ligter heeft konnen geschieden, Dat de Goddelijke Voorzienigheyd, zig van deeze gesteldheyd der Natuure zoo overvloedig bediend heeft; Dat het Manna, welk anders maar op eenige Tijd des Jaars, en by Beurten hier en daar pleeg te vallen; zeederd deeze Belofte aan Israël, eenige Jaaren-lang, door de gantze Woestijne gevallen is; en Godt daar in verscheyde Teekenen van Wonderen en Vaderlijke Voorzorge aan zijn Volk getoond heeft, die wy strax zullen optellen. Maar het geene moogelijk zommige Vreemd zal schijnen, en nogtans hier opmerkelijk blijft, is dit; Dat by al de Oosterze Volken, het Woord MAN, of MANNA, omtrent den Naam van allerhande Honing of Zuykeragtig Vogt behouden, en van Ouds is in gebruyk geweest. Jaa datze die ook hebben toegepast aan de Korrelen van Wierook en Mastik, en al de Gommen die daar naa geleeken: Want alzoo zijn alleen de Naamen, van MANNA THURIS, *Wierook-Manna;* en MANNA MASTICHINA, *Mastik-Manna*, &c. op de baan gekoomen; naa derzelver gelijkheyd, en niet om datze op die Boomen verzaameld wierd; als 't gemeen Gevoelen heeft voortgezeyd en Salmasius aanteekend. En daar ontbreeken geen schrandere Verstanden, welke heel Waarschijnelijk houden; Dat d'Israëliten, de Korrelen van deezen Honing-Daauw op 't Veld ziende liggen; van weegen de gelijkheyd des aanziens, tot malkanderen gezeyd hebben; *'t Is* MAN; of het *Gelijkt* MAN; het *Schijnd* MAN *te zijn;* &c. Want datze op 't Gezigt van deezen Gegraanden Honing-Daauw, niet Gevraagd hebben, WAT *is Dat?* Alsze MAN-HOE zeyden, maar 't zelve naa zijn waaragtige sweem, MAN genoemd hebben, (bevestigender Wijze zeggende,

Uyt wat stof den Honing der Byën gemaakt word.

En dat zulx groot Ligt aan het Voortkoomen van de regte Manna verschaft.

* Of *Garab.*

Alle Honing, en allerhande Zuyker-Vogt van Ouds by d'Oosterlingen MAN genoemd.

Oorsprong van verscheyde By-naamen van MANNA.

Waar van daan d'Israëliten, het Heemels Brood, dat

't Is MAN, of *Het is als* MAN, hebben wy reeds te vooren uyt de beteekenis der Woorden zelfs getoond. Boovendien, hebben d'Oude Genees-kundigers uyt de Boeken der Arabiërs aangeteekend, Dat die Land-Aardt, alle Honing of Zuykeragtige Graanen, die onder of met den Daauw uyt de Lugt vallen, in haar Taal, MAN geheeten hebben; en zoo heeft het meede Suidas uyt d'Oude Schrijvers aangeteekend. Ook brengd Serapion veel getuygenissen uyt de Arabiërs by, welke de Manna van Arabien, *Heemelze Honing* noemen, als ofze *Manna van de Lugt*, of *Heemel*, zeyden. Dus hebben d'Israëliten dan het Manna met zijn eygen bekenden Naam genoemd: Zonder dat nogtans daar teegen strijd, Dat Moses zeyd, *Datze niet en wisten Wat het was;* naadien men haar Onkunde daar in, niet verder aan-te merken heeft, als die ging ten opzigt van 't Beloofde Brood; twijffelende aan den eygen Aardt van dit MAN; dewijl zy verscheyde Zoorten van Daauw, Honing en Droppel-Gomme, pleegen MAN te noemen. En daarom, ziende zoo grooten Meenigte van MAN, of MAN-*Gelijke Graanen* over de Velden gestrooyt; wistenze onder de Verwagting *Van Brood uyt den Heemel*, niet Wat deeze MAN-*Gelijke Honing-Daauw*, ten aanzien van den Staat in welkze waaren, zeggen wou. Maar hier op paste dan Moses Antwoord, als hy zeyd; *Dit* (Man) *is het Brood dat de Heere Uw-Lieden te Eeten gegeeven heeft.* Exod. 16: 15. Zoo wisten dan d'Israëliten dit MAN veel-eer met de Gemeene Naam van allerhande Honing-Daauw te noemen, als dat zy het voor *Brood* aanzaagen, welk haar Godt onder een byzonderen Zeegen, Daagelijx verleenen zou: In hoedaaniger voegen zy het nooyt Gegeeten, nooyt Gekend noch Genoemd, noch daar voor Aangezien hadden. En in zulken Zin diend men 't ook op-te neemen, wanneer Deut. 8: 3. gezeyd word; *Die u Spijsde met* Man, *Dat gy niet en Kendet.* Want gelijk'er in en omtrent de Beveelen, welke Moses aangaande de Verzaameling van dit *Man* gaf, doorgaans van *Brood*, gerept word; alzoo schijnd zulx niet anders te geschieden als om de Toezegging van Moses t'onderschraagen; dewijl Israël het MAN, tot noch toe, uyt alle Kenteekenen, wel met een gelijk-slagtige Naam van alle Honing-Daauw wist te noemen; maar nooyt voor zulken *Brood* erkend had, daar men Daagelijks de Kost van hebben kon. Hoedaanigen Onderrigt, moogelijk zoo veel te eer en zonder naavraagen by hen aangenoomen wierd, als hen niet onbekend was, Dat in Egipten meermaal ter Hand genoomen wierd, een Brood-Spijze te maaken, uyt dingen, die eygentlijk naa de gewoone Huyshouding, geen Brood van Kooren genoemd wierden: Want in deezer voegen heeft ons Herodotus van dit Volk verhaald, Dat de slegte Luydjes een zoort van Brood uyt de Pitten van Lotus-Bloemen, of Water-Lelyen wisten te maaken; met welk zy bynaa omsprongen als Israël met het Manna. *Want zy Kookten de binnenste Herten van deeze Lotus in Water, en daar naa Bakten zy'er Brood van, en quaamen alzoo ligtelijk aan de Kost.* Vergelijkt Num. 11:8. met Exod. 16:23. Godt en heeft dan hier in geen Nieuw-Schepzel gemaakt, Dat nooyt in gebruyk was, (gelijk hy ook des Avonds te vooren geen andere Voogels, maar *Quakkels* gegeeven had, dien hy door de Wind van elders, daarze Natuurlijk in groote Meenigte waaren, naa deeze Woestijne overgevoerd heeft;) maar een Zoort van Gestremde Honing-Daauw doen vallen, die zijn Volk in stè van Daagelijx Brood, Dat is voor alle Spijs verstrekken zou: Doende 't zelve, als Heer en Voogd van 't gantze Schepzel, in zoo grooten overvloed, en met zoodaanig-een Bymengzel van bestendig Voedzel, needervallen, Dat geheel Israël daar door in 't Leeven kon behouden worden. Zulx de Goddelijke Wonderdaad niet zoo-zeer geleegen was, in de Stoffe, of in de Wijze op welk dit Brood, als een heel Nieuwe Zaake voortquam, (die beyde daar naa Vernietigd zijn;) als wel voornaamelijk hier in; Dat deeze Gifte, Daagelijx, en heele Jaaren door viel; daar dezelve anders maar in de *Lente* en in den *Herfst*, hier en daar pleeg te vallen. Ten anderen, Dat het op zeekere Voorgeschreeve Tijden, over-al daar Israël zig neederfloeg, in zoo grooten

met den Daauw viel, hebben MAN genoemd.

Manna ook een Heemelze Honing by d'Arabiërs genoemd.

Hoe egter d'Israëliten dit MAN niet en kenden.

't Manna aan Israël gegeeven is geen Nieuw Schepzel geweest.

En nogtans Wonderlijk door zijn overvloe-

grooten overvloed viel; Datter Daagelijx, en dat 40 Jaar lang, tot Verzaadiging van zoo grooten Hoop Volks genoeg was: Met uytsluyting niet alleen van den *Zeevenden Dag* van yeder Weeke,) die aan Israël t'elkens een Teeken van Heyliging was; op datze Geloofden, Dat Godt die Heemel en Aarde Geschaapen had, haar dat Brood voordagtelijk gaf) maar haar daar toe ook op den *Zesden Dag*, Dubbel Brood voor den *Zeevenden* gaf; als wanneer daar geen Brood viel, noch Verzaameld wierd: Op datze den Sabbath der Ruste, te kennelijker Geheyligd en van Godt zelve goed-gekeurd zaagen; en daar door met verwerping van alle d'Afgoden der Egiptenaaren, die nu Veroordeeld waaren, op dien Godt alleen Vertrouwden. Waar toe hen dan ook dit als een Wonder aan-te merken stond; Dat alhoewel de gemeene Manna, eenige Jaaren kon bewaard worden; deeze nogtans die Israël te-gelijk een Daagelijx Brood en Teeken des Geloofs verstrekte, des anderen Daags Bedierf en Stinkende wierd, by aldienze van't zelve yets uyt Wangeloof aan de Goddelijke Voorzienigheyd, tot den Morgen overhielden. Daar het nogtans in hem zelven Duurzaam genoeg van Aardt was, om lange Jaaren bewaard te konnen worden; gelijk gebleeken is aan die Kruyke, welke van't zelve Brood opgevuld, Honderden van Jaaren de Gedagtenis van dit Wonder in 't Heyligdom bewaard heeft. Ten laatsten diend men ook dit als een Wonder aan-te merken; Dat het Manna, welke anders in zig zelven veel-meer zijn gebruyk in de Genees-Kunde dan in het Spijs-gebruyk heeft; Israël zoo veel Jaaren een Voedzaame Kost verstrekt heeft; die ten minsten die bestaanelijke Vastigheyd had, Datze is konnen Gemaalen, Gestooten, Gezooden en Gebakken worden; zulx daar geen Exempel te vinden is, Dat met het geduurig Manna, welke Israël in deeze Woestijne 40 Jaaren bygebleeven is, eenige de minste gelijkheyd heeft: Alhoewel Josefus en andere Schrijven, Dat dezelve Spijze, welke Godt het Volk Israëls om Moses wille gegeeven heeft, noch heeden in dat Gewest uyt de Lugt vald. En zoo word meede van de groote Afrikaanze Woestijne, dien d'Arabiers SAHARA of *Saara* noemen, gezeyd, Dat daar in zeeker Gewest, alle Morgens *Manna* reegend, die heel Verfrissende en Gezond is; en deswegen niet zelden naa Agades en andere Plaatzen Vervoerd word.

dig, en Dagelijx vallen.

En voornaamelijk met uytsluyting van den Zeevenden Dag der Weeke.

En wat daar in meer in agt te neemen was tot opscherping van Israëls Geloove.

Maar gelijk Moses dit MAN, Israël tot een geduurige Spijs had toegezeyd, die zy als haar Daagelijx Brood, op den Velde yeder Dag der Weeke, naa elks Behoefte Inzaamelen zouden; alzoo heeft hy hen, op datze zulx Ordentlijk en in den Geloove deeden, Drij voornaame Dingen aanbevoolen: Als I. Datze van dat *Brood* Verzaamelen zouden, *Naa dat een yeder Eeten mogt;* te weeten, *Een* Gomer *Voor een Hoofd*, Exod. 16:16. Dat is, *Voor yeder Mensch*, het Hoofd voor den geheelen Mensch genoomen, als Exod. 38:26. Of gelijk de LXX Overzetters zeggen; *Naa het Hoofd te reekenen*: En ook terstond van Moses zelfs verklaard word; *Naa het Getal Uwer Zielen; yeder zal neemen voor de geene die in zijn Tente zijn.* Exod. 16:16. Ten II. Dat niemand daar van *mogt te overlaaten tot aan den Morgen.* Exod. 16:19. Ten III. Datze aan den Zesden Dag, *Dubbel Vergaaderen zouden;* te weeten *Twee* Gomer *voor Een;* en den Zeevenden Dag *Rusten*, zonder uyt haare plaatze te gaan. Exod. 16:5. 22, 23, 26, 29. En alhoewel ons in dit Voorschrift wel naauwkeurig genoeg schijnd afgepast te worden, Hoe veel Brood voor elk Israëlijt moest Ingezaameld worden, isser nogtans eenige Donkerheyd in te bespeuren, welke zommige niet dan door een opgeschuymde Wonderdaad hebben gezogt te verglimpen, om'er des-te gemaklijker af-te koomen. Wy voor ons deel, zullen eerst uytvoeren, 't geen aangaande de PORTIE, of *Dag-Maate*, die'er moest Verzaameld worden, belast word; naadien ons zulx misschien eenig Ligt toedienen zal, om dit Stuk dieper in-te zien; en de gewaande Donkerheyd zal doen Ophelderen. Alsdan Moses Belast Een GOMER voor yeder Hoofd te neemen, verstaat hy daar door een Maat met welk men onder de Hebreën, Drooge Waaren pleeg te Meeten; en die naa zijn eygen Verklaaring, het *Tiende-Deel* van een EPHA of *Scheepel* hield. Exod. 16:36, 16. En welke

't Manna moest onder Israël niet zonder Ordentlijkheyd Ingezaameld worden.

En voor yeder Hoofd der Huysgezinnen zeekere

Dag-Maate worden Uytgedeeld. Waar toe de GOMER-Maat der Hebreën word onderzogt.

welke *Epha*, even zoo veel inhield, als een BATH; met welk de Hebreën hun Natte Waaren Uytmaaten; vergelijkt Ezech. 45: 11, 14. met Jesa. 5: 10. 1 Kon. 7: 26. &c. Maar naadien in d'aangehaalde plaatze van Ezechiel gezeyd word; Dat zoo wel een BATH, als de EPHA, het Tiende-Deel van een HOMER is, diend men eens voor-al vermaand te zijn, deeze groote Maat die *Tien Ephaâs* hield, aandagtelijk van den GOMER te onderscheyden. De HOMER of CHOMER, is waarschijnelijk van CHAMOR een *Ezel* genoemd, om dat die zoo veel Koorn hield, als gemeenlijk een Ezel Draagen kon; namelijk *Tien* EPHAAS; Dat zijn 100 GOMERS, waar van Tien een *Epha* maaken: En Honderd *Gomers* een HOMER, en alzoo een Ezels Vragt waaren, waar uyt nu ligt om verstaan is, Dat wanneer Ezech. 45: 11, 14. staat; *Een* Epha *en Een* Bath *zullen van eenerley Maate zijn: Dat Een* Bath *'t Tiende-Deel van Een Homer houde, want Tien* Bath *zijn Een* HOMER; Datter 100 *Gomers* in Een HOMER gegaan hebben; dewijl 10 *Gomers* Een EPHA, en 10 *Ephaâs* even als 20 BATH, Een HOMER maakten. Gelijk nu Een EPHA of BATH, volgens 't getuygenis van meest al de Joodze Schrijvers, 432 Eyer-Doppen hield; (en bygevolg Een GOMER, die het Tiende-Deel van d'EPHA was, 43 Eyer-Schaalen, Dat is, omtrent Drij Pinten, welke aan Tarwe, omtrent 48 *Oncen* of 3 Ponden van 16 *Oncen* Weegen;) alzoo hebben wy ondervonden, Dat 14 gemeene Eyer-Doppen aan Tarwe, omtrent 16 *Oncen* Weegen; en alzoo geleerd, Dat de GOMER naa de Griexze of Atheênze Maat, niet en houd, *Drij* Atheênze CHENIX, of *Modulos* als Hieronymus meend; noch ook niet *Twee en een Half*, als Junius zeyd; maar alleen 6 *Oncen* minder als Twee CHENIX; die een Maat was met welke de Grieken Daagelijx het Randzoen van Kooren aan de Gekogte Slaaven Uytdeelden: In hoedaanigen Zin Pythagoras gezeyd heeft. *Dat men niet en moet Rusten op den Voorraad die slegts voor Eenen Dag genoeg is, maar ook Zorgen voor den Morgen.* En of wel Budæus en Simlerus gevoelen, Dat een GOMER weynig meer dan een CHENIX, of *Mengelen* hield; zoo hebben wy alreede gezeyd, hoe veel dezelve grooter was; op dat we daar in betoonden, Dat alhoewel Godt zijn Volk, welke hy uyt het *Diensthuys van Egipten* Verlost had, een Milddaadiger en Grooter Dag-Maate van Leef-Togt verschafte, dan de Slaaven by haare Heeren hadden; hy haar dezelve nogtans niet zoo Onbeschoft noch zonder Reegelmaat voorgeworpen heeft, als ofze Gulzigaards en Vraaten waaren geweest. En daarom schijnd het eenigen toe als of Josefus teegen de gantze meenigte van zijn Geloofsgenooten en de waarschijnelijkheyd wil aandruyssen; wanneer hy *Het Tiende Deel van Een* EPHA, Dat is Een *Gomer*, ASSARON noemd; dien hy met 7 *Kotylas* bepaald: Want naadien de KOTYLA volgens Thucidides, 9 *Oncen* hield; zoo hebben de Israëliten naa zijn reekening, Hoofd voor Hoofd; 63 *Oncen* Brood gehad; 't geen zommige te veel dunkt, alhoewel'er Burmannus weynig van verschild, wanneer hy in naavolging van Goodwin, de Maat van 43 Eyer-Schaalen op 3⅕ Pint, en een Vijfde-Deel van een Half Pint reekend; dewijl Goodwin de GOMER op 1⅘ *Kab*, en een Vijfde van een *Kab* gesteld heeft; Dat is yeder *Kab* 2 Pinten: Dat wy tussen beyden laaten; naadien ook Israël zelfs klaagde, Dat Godt haar met een *Ligt Brood* Spijsde. Num. 21: 5. En aangaande de CHENIX, wy zien dat Apoc. 6: 6. op zoodaanigen *Dag-Maatje Kooren* gespeeld word, om de toekoomende overvloed der kennis die in de Kerke weezen zou, daar door aan-te duyden. Als nu de H. Historie zeyd; Dat wanneer de Kinderen Israëls het Manna op den XVI^den^ Dag der Tweede Maand, aan den Morgen begonden te Verzaamelen; *d'Een Veel d'ander Weynig had;* diend men zulx in diervoegen te moeten opneemen, Dat zy veel of weynig Verzaamelden, naa dat elk Huys-Vader sterk van Familie was, en alzoo met Veel of weynig hulp tot het Verzaamelen was uytgegaan. Maar naadien het nogtans heel-ligt is konnen gebeuren, Dat zommige door gebrek aan hulp, (of datze aan een Schraalen Hoek geraakt waaren;) minder, andere door groot Gezelschap te-veel en meer als de gezette Dag-Maate van een *Gomer* voor elk Eeter Verzaamelden, en zommige

Het verschillig Inzaamelen der Manna, hoe door Uytdeeling Vereffend.

mige alzoo Gebrek zouden geleeden hebben, (terwijl andere Overvloed en Overschot hadden;) schijnd men uyt alle omstandigheeden van Moses verhaal, te moeten gelooven; Dat het Manna naa de Verzaamelinge van elken Dag, als een Voorraad des gemeenen Volks, by Hoopen tot de Oudsten des Volks (welke *Oversten der Vergaaderinge* waaren,) te zaamen gebragt is; by dewelke het dan met den *Gomer* aan yeder Huys-Vader naa 't Even-tal zijner Huysgenooten uytgemeeten wierd; op dat hy, *Die veel Verzaameld had, niets over, en Dien die weynig Verzaameld had niet en ontbrak.* Exod. 16:18. Ontfangende elk zoo veel *Gomers* uyt d'algemeene Inzaameling, als hy met zijn Huysgezin Eeten mogt. Zijnde elk Eeter van Godt op de Maat van een *Gomer* gesteld; waar aan yeder ten minsten zoo verre genoeg had, Dat zelfs een Groot-Eeter daar meede geen Honger leed. Hoedaanig-een gelijkheyd van Uytdeeling voor Arm en Rijk, den Apostel ook daarom voor goed keurd, 2 Kor. 8:15. En alhoewel het uyt Exod. 16:4, 5. niet onwaarschijnelijk is, of het Goddelijk voorneemen, lag van aanvang tot deeze Ordentlijke Uytdeelinge gestrekt; schijnd Josefus nogtans te willen, Dat het Volk op den Eersten Dag, yeder om best, en zoo veel hy krijgen kon, Verzaameld heeft; tot dat'er strax uyt aanmerking der Wan-Orden, goed gevonden wierd, Dat elk Daagelijks maar Een *Astarum* Verzaamelen zou: Waar toe hy buyten twijffel eenige Grondsteun in de aanspraak van Moses Exod. 16:16. heeft gemeend te vinden; terwijl hy onder-en-tussen vast-steld, Datter een Wettelijke Uytdeelinge door de Oudsten, die Buur-Meesters en Opzigthebbers der Huysgezinnen waaren, geschied zy; *Op dat de Rap-te Been, het niet alles weg-Schraapten, en de Swakke ter Gang niet met-allen hadden.* Dus spreekt'er Flavius van. Doch hy en schijnd de meeninge van Moses Verhaal niet wel gevat, of zelfs een Teegenstrijdige Reeden voor te hebben; als hy'er by doed; *Dat zoo yemand meer Verzaameld had, als zijn Geoorlofde Maat, Hy doch verlooren Arbeyd deed, naadien alles wat hy over had, Bitter en vol Wormen wierd.* Welk Bederven immers heel geen plaats kon vinden, indien wy zoo wel met hem als met de Fraayste Uytleggers vast houden, Dat al het Volk des Morgens gezaamender-Hand uytgegaan is, om 't Manna voor 't Gemeenebest, en zonder eenige byzondere Eygendom van Voorraad, in te Zaamelen: Waar toe zy dan met Groote Benden of Buurten, den Voorraad in yeder Wijk daar hy t'Huys hoorde, te Hoop bragten; en alsdan onder 't Opzigt en ten Overstaan der Oversten, welke uyt de Vaderlijke Huyzen die Bezorging ter Hand naamen; met den Gomer wierd Uytgedeeld; yeder naa dat hy veel of weynig Eeters in zijn Familie had. En wy meenen dat dit Gevoelen geen kleen steunzel zal bygezet worden, wanneer wy strax uyt Exod. 16:22. verneemen zullen, Dat de *Overste der Vergaaderinge*, om geen andere Reeden, weegens de Dubbele Verzaameling van Brood op den Zesden Dag, van Moses onderrigt begeeren, als om datze Uytdeelders daar van waaren. Maar naadien het klaar genoeg blijkt, Dat elk Huys-Vader voor yeder Hoofd, zoo veel'er in zijn Huysgezin waaren; een *Gomer* ontfangen moest; schijnd zig hier een Bedenking op te doen, die wy aan een-kant dienen te maaken: Naadien'er niet aan-te twijffelen is, of in de meeste Huysgezinnen zijn geweest, Mans, Vrouwen, Jongelingen, Kinders, Swakke, Zieke, Groot-Eeters, en die een ligt-Verzaadelijken Buyk hadden? Indien men dan vast-steld, Dat yeder Een *Gomer* heeft gegeeten, schijnd men te moeten denken, Dat deeze Maat, aan de Kloek-Eeters uytgedeegen is, naadien zy anders geen *Volheyd des Broods* konden hebben, gelijk nogtans Beloofd was: Terwijl dezelve Maat van Een *Gomer*, weederom aan een swakke Maag, een Kleyn-Eeter of Kind, merklijk had moeten slinken en weynig Voedzel geeven; om niet tot Overdaad aan zulk-een te zijn? Doch gelijk men niet ligtveerdig voor de Miraakelen moet plaats maaken, daar men de Zaak zonder die ter Deugden voldoen kan; alzoo meenen wy de eygenschap van dit Manna geenzinds te benaadeelen, wanneer we Exod. 16:18. Van de gelijke Uytdeelinge

Een onzeekere Gissing in Josefus naagedagt.

Oversten in Israël als Uytdeelders van het Manna aangemerkt.

linge verſtaan, welke door de Overſten der Vergaaderinge geſchied is; naademaal daar in niet zoo-zeer op de Maat gezien word, die elk Menſch, Oud of Jonk, Gezond of Ziek, des Daags Schaffen kon; als wel dat yder Huys-Vader voor zijn Huysgenooten Hooft voor Hooft, zoo veel Gomers ontfangen moeſt, op dat elk Huysgezin naa 't Getal der Eeters, des Broods Zat had: 't Geen zonder een Wettige Uytdeeling niet zoo evendragtig had konnen geſchieden; als wel nu, wanneer elk zijn Verzaameling, 't zy weynig, 't zy veel, tot de groote Maatſchappye had ingebragt. En alhoewel wy meenen, Dat deeze verklaring eenigzinds Proef kan houden, wil egter Rabbi Salomon, de Zaak niet zonder Wonderdaad afdoen. Want ſchrijvende over deeze Woorden; *Als zy het met den Gomer maaten, had dien die veel Verzaameld had niets over; en die weynig Verzaameld had ontbrak niets;* maakt hy deezen Uytleg; *Zommige*, zeyd hy, *hebben meer, zommige hebben minder Vergaaderd; En als zy in haare Tenten quaamen op datze Naa-maaten, hoe veel zy ger aapt hadden; bevondenze dat die welke veel Vergaaderd hadde, niet meer Gomers hadden als'er Menſchen in haar Huysgezin waaren: En die weynig Vergaaderd hadden en vonden geen Gomers minder als hy Eeters had: Het welk voorzeeker een Groot Wonder van Godt was.* Dit zeyd die Joodze Leermeeſter. En 't Verwonderd ons, dat naadien hy deeze Uytmeeting geenzinds den Overſten des Volks toekend; hy niet Gerooken heeft, Dat zy deezen Overſlag ook wel te vooren en onder 't Verzaamelen hebben konnen doen; Naadien'er in de ſtrax-gemelde plaats terſtond by gedaan word; *Dat elk zoo veel Verzaamelde als hy Eeten mogt.* In welke Zin, Eenen die Vier of Zes Eeters had, een Vat of Korf van 4 of 6. Gomers heeft konnen Vol-raapen, en daar meede naa zijn Tente ſtappen, daar behoefde niet meer. Gelijkze nu elken Dag, yeder evenveel ontfingen, en elk voor zijn Hooft genoeg had; alzoo mogt niemand een Korrel van dit Daagelijx Brood tot den Morgen overhouden. Exod. 16: 19. Het geene ook in meeſt alle Heylige Maaltijden de gewoonte is geweeſt; Gelijk, behalven die van 't Paſcha Exod. 12: 10. te zien is, Lev. 7: 15. &c. en 19: 6. &c. Doch zulx is hen Voornaamelijk hier bevoolen, op dat d' Iſraëliten verzogt en op de Proef geſteld wierden, of ze ook op Godt, die hen dit Brood onder toezegging van zulx Daagelijx Verſch, en op een Nieuw te Bezorgen, Vertrouwen, en goede geleegendheyd vinden zouden, hem daar over te Prijzen en te Danken. Want dat Godt dit Ongeoeffend Volk t'elkens maar voor eenen Dagh wilde Spijze geeven; is voorzeeker niet anders geſchied, als op dat hyze gewennen mogt Daagelijks aan hem te Denken; en zig, zonder bekommerd voor den Dag van Morgen te zijn; alleen op zijn Voorzienigheyd te verlaaten; als door welke de geheele Weereld beſtuurd word; gelijk we te vooren uyt de Leſſe van de Zaligmaaker Matth. 6: 31, 34. Hebr. 13: 5. hebben aangemerkt. Doch wat iſſer in Iſraël gebeurd? Veele hebben Moſes Woorden in de wind geſlaagen, en van 't Manna tot aanden Morgen overgehouden: Het zy dan dat eenige zulx uyt Nieuwsgierigheyd deeden, om Moſes t'agterhaalen en te bezien, Of hier yets van worden wilde, Dat hen Geleegentheyd verſchafte, om van Nieuws weederom teegens hem te Morren? Of dat het zommige uyt Kaarigheyd en Armhertige Bekommering deeden; vreezende des Anderen-Daags Gebrek te zullen hebben. Maar dezulke wierden niet lang in dat Ongeloof gelaaten; Want in al 't geenze van haare Dag-Maaten overgehouden; of op een Vals en Baatzugtig voorgeeven, meer dan hun Huysgenooten noodig hadden, hadden ingevorderd; quaamen Wormen, en was aan den Morgen vol Stank: Exod. 16: 20. Dat is, gelijk het zommige vertaalen; *Het Broeyde Wormen;* of als in 't Hebreeuws ſtaat; het *Wormde Wormen;* om daar door aan-te wijzen, Dat het *Krielde van Wormen en Maaden.* Doch de gemeene Latijnze Bybel heeft alleen gezet; *Het is Verrot.* Hoedaanigen Verderving Godt voorzeeker daar in door een byzonder Oordeel heeft willen verhaaſten; op dat hy de Gierige, en Ongeloovige leerde Vernoegd zijn met de Teegenwoordige dingen, en alle eygen Bezor-

Exod. 16: 18. Een Wonderdaad van de Joden in deeze uytdeeling aangemerkt.

Van 't ingezaamelde Manna mogt niemand een Deel voor den Morgen overhouden.

En zulx om Iſraël te leeren op Godt vertrouwen.

Dat hen door een Wonderdaad word ingeſtampt.

't Manna komd aan den Tweeden Dag vol Wormen.

Bezorging af leggen, in een Volk-Bestuur en Spijs-Verzorging, die enkel van Godt af hing. Maar gelijk de H. Historie aanteekend, Dat Moses over deeze Daad is Toornig geworden; alzoo moetmen ook geenzinds denken, Dat Godt zijn Volk met zulk-een Week-bakken Brood Gespijst heeft, Dat geen Twee Daagen teegen 't Verderf uythouden kon? Want zulx is wel anders gebleeken, aan die GOMER, welke van dit zelve Manna genoomen, ter Gedagtenis in den Tabernaakel en in den Tempel is bewaard geworden; en omtrent 900 Jaaren stand gehouden heeft: Gelijk ook noch heeden meest alle Zoorten van Honing-Zuyker, die als Gelijkslagtige van dit Manna, Verzaameld worden, lange Tijd konnen Goed blijven. Doch deeze schielijke Verderving is alleen van de Goddelijke Gramschap voortgekoomen, om aan te wijzen, Dat hy alleen de Kragt van den *Staff des Broods* in Handen heeft; en dien hy ook alleen *Breeken* of de Natuur ontrukken kan. Beziet eens Lev. 26:26. Psalm 105:16. Ezech. 4:16. en 5:16. en 14:13. 't Volk is dan hier door niet alleen zoodaanig tot beeter Zinnen en Gehoorzaamheyd gebragt; Dat zy alle Morgens zijn Uytgegaan, om voor yeder Dag te Verzaamelen, Exod. 16:21. Maar Godt heeft ook dit veel-eer tot zijn Heerlijkheyd, als uyt Toorn, hier door naader schijnen te Bevestigen; Dat hy het Manna dat Onverzaameld op het Veld bleef liggen, deed Versmelten zoo haast de Zonne daar op speelde. Dus moeste zig elk Vroeg opmaaken, en met Zonnen-Opgang aan 't raapen vallen; zonder daar meede te Zammelen. En alhoewel d'heedendaagze Schrijvers getuygen, Dat alle Manna van die Natuur is, Datze van de Hitte der Zonne op het Veld Smelten en Wegvloeyen kan; Blijft dezelve nogtans op zijn bequaame tijd weggenoomen, Hard en Bestendig voor Lange Tijd; en zoo blijkt ook dat inzonderheyd deeze Manna, naa datze voor het Weekworden Verzaameld en t'Huys gebragt was, zoo Hard van Graan wierd, Datze met Moolens Gemaalen en in Mortieren is konnen Gestooten worden. Num. 11:8. Gelijk meer dingen in haar Natuurlijke Plaatze gevonden, Week zijn; die daar uyt genoomen, Hard worden; waar van moogelijk de Voorbeelden, in Gommelak, Barnsteen, Krystal, en diergelijke Stremzels zouden te vinden zijn. Dus moesten zy het in den Vroegen Morgen Verzaamelen en daar door tot een Daagelijkze Neerstigheyd opgewekt worden, om Spijze, beyde voor Ziel en Lichaam te zoeken; als een Beezigheyd die zoo wel tot d'Oeffening des Geloofs, als tot de Bezorging van den Hongerigen Buyk behoorde. Of nu Lyranus de Nette Tijd deezer Verzaameling gegist heeft, als hy die tussen *Zes* en *Neegen uuren* steld, (welke naa der Joden Reekening, tussen de *Eerste* en de *Derde uure* des Daags invald;) magmen door Naadenken eenigzinds Waarschijnelijk houden; gemerkt de Tijd die'er van Gaan en Koomen vereyscht wierd; en 't Manna niet als buyten Israëls Leger-bewerp schijnd gevallen te zijn. 't Geen nogtans in dit Geval opmerklijk blijft, is dit, Dat het Manna welk van de Hitte der Zonne op 't Veld konde Smelten, nogtans Gestooten zijnde, in Potten Gezooden, en by 't Vyer Gebakken konde worden; Dewijl zulks aan Israël niet anders konde Toeschijnen, of Godt wilde dit met zijn Gebod doen over-een stemmen, in welk hy belast had, niets van dit Brood tot aan den Morgen over te houden. En daarom zal het moogelijk een Fraaye Reeden konnen heeten, welke de Schrijver van *'t Boek der Wysheyd*, hier over bybrengd; (schoonze misschien maar op een Joods Erfgerugt en de Zeeden van zijn Tijd gevestigd staat;) als hy zeyd; *'t Geene van 't Vyer niet verdorven was, Dat Versmolt gantschelijk, zijnde Verwarmd door een Kleene Straal der Zonne; op dat alzoo Kennelijk zy datmen de Zonne moet Voorkoomen, om Godt te Danken, en Ontmoeten teegen den Opgang des Ligts.* Sap. 16:27,28. De Joden waaren al van Ouds in dat Geloof, Dat Godt inzonderheyd in die Gebeeden behaagen had, welke met Zonnen-Opgang en zeer Vroeg geschieden: En veele onder hen hebben gezeyd, Datze dan altijd Verhoord worden. Jaa zy meenen wel deegelijk dat ook David op deeze Grondvest gezeyd heeft;

't Manna dat onvergaaderd bleef, Smolt van de Zonne, als de Dag Heet wierd.

En was nogtans op zijn Tijd, Hard genoeg, om te Maalen en te Bakken &c.

't Manna moest in den Vroegen Morgen, Verzaameld worden.

De

De Heere zal des Daags zijn Goedertierendheyd gebieden; en des Nagts zal zijn Ligt by my zijn in het Gebed tot den Godt mijnes Heyls, Psalm 42: 9. en weederom Psalm 57: 9. *Waakt op mijne Eere, Waakt op gy Luyte en Harpe: Ik zal in den Daageraad Opwaaken.* En even zoo by Jeremias in de Klaag-Liederen; Kap. 2: 19. *Staat op maakt Geschrey in de Eerste Nagtwaake*, &c. En in deezer voegen Verzaamelde Israël Daagelijx zijn Brood in den Vroegen Morgen. Doch wanneer den *Zesden Dag* der Weeke gekoomen was, gebeurdent, *Dat zy Dubbel Brood Verzaamelden; Twee Gomers voor Eenen*, naa het Bevel van Moses, Exod. 16: 5, 22. Dewijl het op den volgenden *Zeevenden Dag* niet en zou gevonden worden. *Vers* 25, 26. Maar behalven dat de Volgdraad der H. Historie ons ligtelijk zal doen zien, Dat d'Instelling van den Weeklijken *Sabbath*, te deezer Tijd zijn Oorsprong genoomen heeft; en deswegen op den Zesden Dag een Dubbel-Deel is moeten Verzaameld worden; schijnd Godt ook hier door aangeweezen te hebben; Dat gelijk den Mensche Natuurlijk, maar Zeeven Daagen Vasten kan; Hy, die geduurende de Zes Daagen naagelaaten had in-te Zaamelen, de Zeevende Dag noodwendig Sterven moest, dewijl'er aan die Tijd geen Brood en zouw gegeeven worden. Wy hebben te vooren al meer dan eens aan de Instellinge van den Sabbath gedagt; en uyt aanmerking van de Doorgang der Zee, en de Tijd van Israëls aankomst hier in de Woestijne SIN gezeyd; Datze alleen aan dit Volk naa den Uytgang uyt Egipten gegeeven is: En wy meenen, om ons gevoelen regt-uyt te zeggen; Dat het nu blijken kan, Dat Israël dezelve alhier aan den Zeevenden Dag, naa welke 't Manna op den XVIden der Tweede Maand, begonnen was te vallen, voor de Eerste-maal gehouden heeft; naavolgens 't geene Moses den Oversten der Vergaaderinge, aan den Zesden Dag, neffens 't Bestel van 't Dubbel-Brood bekend gemaakt heeft. Exod. 16: 23, 25. Voorwaar, dat Israël hier aan den Zesden Dag een Dubbele Uytdeeling van Brood kreeg, en dat het zelve in de Bewaaring tot aan den Morgen, Dat is, op den Zeevenden Dag, geen Bederving noch Worm onderworpen was, als nogtans op d'andere Daagen gebeurde; zulx heeft niet alleen een groot Cieraad en blijk van Goddelijke Goedkeuring aan de Heyliging van den Zeevenden Dag gegeeven; maar is ook een schoone Afschaaduwing en voorbeduydend Geschenk geweest van die zonderlinge Rijke Zeegening, welke Godt naaderhand in Kanaan geeven zou; als wanneer zy daar gekoomen zijnde, aan yeder Zesde Jaar zoo grooten Oogst Inzaamelen zouden, Datze ook Brood genoeg voor het Zeevende hadden; en 't Land zonder Schaarsheyd aan Brood, Een *Sabbath-Jaar* uythouden, en den Oogst van 't Agtste Jaar inwagten konden. Maar alhoewel de Goddelijke Aanspraake, Moses te vooren genoegzaam van het Bestèl des Zeevenden Dags onderweezen had; en datter tot die een Dubbele Dagmate aan den Zesden Dag moest Ingezaameld worden; schijnen nogtans d'Oversten der Vergaaderinge hier van ten minsten zoo verre Onkundig geweest te zijn, als zy nooyt van de afzondering des Zeevenden Dag te vooren gehoord hadden. En daarom ziende aan den Zesden Dag, Dat het Volk Dubbel-Brood Verzaameld had, zijnze weegens d'Uytdeelinge der Twee Gomers, daarze 't Opzigt over hadden, met Moses te Raade gegaan; Exod. 16: 22. Maar naadien ons de H. Text niet en zeyd; wat het te beduyden had, Dat d'Oversten Moses deeze Dubbele Verzaameling koomen aanzeggen, daar hy het Hen-Lieden ongetwijffeld zoo wel als 't gemeene Volk te vooren had bekend gemaakt; zal het ons niet Ongeoorlofd zijn, de Reeden daar van uyt d'Omstandigheeden die'er gevolgd zijn, op te zoeken. Dus zijn we van Gedagten, Dat alhoewel de Oversten tot Moses konnen gegaan zijn, om hem te zeggen; Dat Zy-Lieden, volgens zijn Bevèl, elk in zijn Wijk-Buurte een Dubbele Uytdeelinge naa 't Getal van yeders Huysgenooten, Bezorgd hadden; zy egter daarom voornaamelijk d'Uytvoering van haar Ampt aan Moses hebben bekend gemaakt; op datze verder uyt zijnen Mond verstonden, waar het Oogmerk van deeze Dubbele Portie op uytliep?

Den Eersten Sabbath naa de Zesde Dag van 't vallen der Manna Gevierd.

Oudsten en Oversten Israëls Onkundig weegens de Nieuwe Instellinge des Zeevenden Daags, tot de Ruste.

De-

Dewijl het nergens blijkt, Dat of Zy, of het Volk tot hier aan-toe, duydelijk aangekondigd was, Dat dien Voorraad diende om op den Sabbath te Eeten: Als wanneer het Volk niet alleen Rusten, en niet uyt zijne Plaatze gaan moest; maar dat het Heemel-Brood alsdan ook op het Veld niet en zou gevonden worden: 't Welk indienze geweeten hadden; of dat de Ruste des Zeevenden-Dags der Weeke, te vooren by hen gekend, of Godsdienstelijk in agt genoomen waare geweest, (het zy door Gebod, of door Exempel;) voorwaar ten schijnd niet dat hen zulx hier van Nieuws, en als een onbekende Zaak, zoo omstandig als Moses nogtans doed, heeft moeten ingestampt worden. Want gelijk wy te vooren hebben aangemerkt, Dat het op den XV^den der Tweede Maand (wanneerze in deeze Woestijne aanquaamen;) voorzeeker had moeten Sabbath zijn, zooze dien gekend of gehad hadden; maar dezelve veel-eer met Murmureeren doorgebragt, en aan den Avond met de Quakkels zijn beezig geweest; alzoo haddet Moses thans, (indienze zulx te vooren-al weegens de Lastige Reys-Togt, en 't roepen om Vleesch verzuymd hadden;) maar een Woord in zijn Voorreeden hoeven te kosten, om te zeggen, Dat dit Dubbel-Brood voor den Rust-Dag was; op welke men geen Werk doen, noch Spijze Zoeken, noch Bereyden mogt. Gelijk hy nogtans naaderhand heel Breedspraakig doed, op dat hy Israël 't Goddelijk Bevèl der Ruste Inscherpte, als te zien is, Exod. 16:23-27. En zoo doende had het de Geringste Man onder Israël verstaan: Doch hy rept niet Een Woord van den Sabbath. En wy hebben ook noch maar alleen door Gissing gezeyd; Dat het Volk kennis van de Bezorging der Dubbele Gomer op den Zesden Dag gehad heeft; om dat ons 't Verhaal der geschiede Zaak *Vers* 22. zulx scheemeragtig scheen aan-te raaden. Doch nu koomen alle de *Oversten der Vergaaderinge*, of als andere Vertaalen, *De Princen der Gemeente;* en verzoeken te weeten, Hoe het Volk nu aan den Zesden Dag, met dit Dubbel-Deel leeven zou; en wat'er Morgen stond te gebeuren? En daar op past dan ook Moses Reeden, als hy zeyd, Datze dit Dubbel-Brood zouden overhouden tot den Morgen; naadien het Godt Beliefde hier meede Een *Sabbath*, of Rust-Dag, door afzondering van den Zeevenden Dag in-te Stellen, welke nu aan den Morgen voor d'Eerste reys weezen zou. En zulx wel zoo veel te meer opmerkelijk en nu bekend, als zy te vooren op al de andere Daagen gelast waaren, niets van het Manna tot den Morgen over te houden: Zeggende; *Dit ist dat de Heere gesprooken heeft; Morgen is de Ruste, de Heylige Sabbath des Heeren.* Exod. 16:23. Derhalven wistenze dan noch niet dat het den Zeevenden-Dag zou Sabbath zijn; Jaa Moses zelf niet, voor dat hem Godt zulx hier had bekend gemaakt; dewijl des Mans ernstige Reeden, zelfs tot d'Overste der Vergaaderinge die 't Bewind over veele Dingen hadden, uytgesprooken, anders geen Zin konnen hebben. En wy Bidden eens voor-al, Dat zig doch niemand hier zoo Geklijk aanstell, Dat hy uyt Exod. 20: 11. d'Instellinge des Sabbath van den aanvang der Scheppinge reekend; naadien de Reeden al-te klaar leerd, Dat de Wetgeever Israëls daar niet en leerd, Dat hy den Sabbath naa de Zes Daagen der Scheppinge Heyligde; maar dat zy deezen Sabbath *Gedenken* zouden *te Heyligen*, welken hy hier in de Woestijne SIN aan zijn Volk gegeeven had; als waar toe hy haar 't Voorbeeld van zijn Ruste der Scheppinge geeft; op datze hem erkenden als die Godt, welke alles Geschaapen had; en die haar ook door dit Teeken van alle andere Volken, dien hy in haar Afgodize Weegen liet Omdoolen, *Heyligde* en afzonderde. Waar toe wy dan ook in 't voorgaande Hoofdstuk hebben aangemerkt, Dat den Sabbath, Dat is, de Heyliging van den Zeevenden Dag, door een Leedigheyd der Ruste, alleen aan de Kinderen Israëls en aan geen andere Geslagten gegeeven is. 't Geèn zoo niet kon zijn, by aldienze van den Beginne was Ingesteld. Daar-en-booven, geeft ook de Reeden Deut. 5:15: Welke van Israëls Verlossing uyt Egipten, ontleend word, een kragtig Bewijs voor de Nieuwigheyd des Sabbaths, als reeds getoond is. Gelijk men ook niet en moet meenen, Dat de Reeden van Moses

Israëliten zijn insgelijx Onkundig van den Sabbath geweest.

Moses maakt aan Israël den Sabbath voor d'eerstemaal bekend.

Sabbath maar alleen aan Israël gegeeven.

Exod. 16:23. alleen op de Bereyding van 't Manna ziet, als het welke zy gewoon waaren te Maalen, te Stooten, te Kooken en te Bakken; noch ook niet alleen op de Verzaameling; en den Sabbath hier reeds als genoegzaam bekend, ondersteld te passe komd: Naadien zy aangaande de Verzaameling der Dubbele Dag-Maate, alree te vooren onderrigt waaren, en met haar doen Bevestigd hadden; Let eens op Exod. 16:22, 23. Zulx daar niet anders te doen stond, dan hun t'onderwijzen, Hoeze zig tot deezen Rust-Dag schikken zouden. En dewijl zy op den Zeevenden Dag niet te-gelijk Rusten, en naa-buyten konden uytgaan, om haar Brood *Op den Velden* te gaan Inzaamelen, en te Huys-koomende, Dat te Maalen, te Kooken en te Bakken, gelijk hun Daagelijx Werk was; heeft Moses haar op den Zesden Dag Belast, *Alles te Bakken datze Bakken zouden, en te Zieden datze Zieden zouden*: En wat van die Bereyde Kost buyten de gewoone Dag-Maate van Een GOMER overig bleef, *Op-te leggen voor den Morgen*. Gelijk zy deeden, Exod. 16:23, 24. En ziet daar, Godt bestendigd aan den Zeevenden Dag, het Gebod van den Sabbath der Ruste, met een groot Wonder; want de overgehoude Spijs *En Stonk niet, nogte daar en was geen Worm in*. Daar op vaard Moses aan den Morgenstond met zijn Onderwijs voort, en zeyd; *Eetet dat* Heeden; *want het is* Heeden *den Sabbath des Heeren; Gy en zuld het* Heeden *op den Velde niet vinden. Zes Daagen zuld Gy het Verzaamelen, doch op den* Zeevenden Dag *is het* Sabbath; *Op den zelven zal't niet zijn*. Exod. 16:25, 26. Maar dit, Dat Moses hier tot Drijmaal toe zeyd, *Heeden:* (als *Eet dat* Heeden: *Het is* Heeden *den Sabbath;* En dan, *Gy zuld het* Heeden *niet Vinden;*) willen de Joden dat haar verpligt, om Drij Maaltijden op den Sabbath te Eeten: Naamelijk Een des Vrijdags Avonds naa Zonnen Ondergang, by haar voor het Begin van den Zeevenden Dag gehouden: De Tweede, des Middags op den Zeevenden Dag; en de Derde, des Avonds, eer den Eersten Dag der Weeke begind. Ziet daar eens hoe Subtijl de Joden zelfs haar Keuken-Zeeden uyt Moses weeten te reguleeren. Doch Zy, en veel Uytleggers onder ons, hadden te-gelijk daar uyt behooren te leeren; Dat wanneer Moses op den Zesden Dag der Weeke zeyd; *Morgen is den Sabbath des Heeren:* Hy daar immers dan niet en leerd, *Den Sabbath met den Avond des Zesden Daags te beginnen;* gelijk de Joden nogtans doen; vergelijkt eens Exod. 16:23. met Gen. 2:2. Daar alleen van den Dag en ter Tijd des Zeevenden Daags gerept word. Doch gelijk Moses het Volk hier door het ophouden van 't Manna, den Sabbath leerde Heyligen en verstaan, Dat al wie op den Zesden Dag, zig zelven geen Voorraad voor den Zeevenden Bezorgde, het voor hem op den Rust-Dag te laat zou zijn daar om te denken; alzoo hebben de Rabbinen dit t'eenemaal Zinnebeeldelijk opgenoomen, en gezeyd; *Dat gelijk een Man zoo wel in opzigt van Voedzel, als in Werk, in de Zes Daagen Bereyden moet voor den Sabbath; alzoo zal ook een Man die zijn Werk niet wel Bereyd in deeze Weereld, in de toekoomende niet met-allen te Eeten vinden.* ,, Weederom als daar ,, gezeyd word; *Op den Sabbath zal niets zijn;* Zoo beteekend dit naa hunne ,, Leering, *De Weereld*, welke *Geheel-en-al, zal Sabbath zijn:* Want daar en zal ,, in dezelve niet weezen, *Het doen van de Wet*, maar d'*Ontfanging van Loon:* Ge- ,, lijk onze Rabbinen gezeyd hebben: *Wie zoo Arbeyd op den Avond van den Sab- ,, bath; die zal Eeten op den Sabbath.* Dit heeft Rabbi Elias aangeteekend in zijn Boek *Van de* HEYLIGHEYD. En alhoewel Godt, eygentlijk genoomen in 't O. Testament, geen Miraakelen op den Sabbath gedaan heeft, heeft hy nogtans deezen Dag door Twee voornaame Wonderen van andere Daagen der Weeke afgezonderd: Naamelijk dat het Manna op dien Dag niet en Viel; en daar naa, Dat het alsdan niet en Verdierf. En daar toe was te-dier Tijd, zelfs ook het aannaaderen van dien Dag, door de Gifte van Dubbel-Brood aan den Zesden Dag Afgebaakend. Maar gelijk zommige die aan Moses Woorden Ongehoorzaam waaren, egter op den Zeevenden Dag Uytgingen, op datze Brood Verzaamelen mogten, maar niet en Vonden; Exod. 16:27. Alzoo wijst zulx niet alleen aan,

Sabbath van Godt Bevestigd door 't niet Verderven van 't Manna.

Waarom de Joden verpligt zijn op den Sabbath Drijmaal te Eeten.

Den Sabbath door Twee Wonderen van andere Daagen afgezonderd.

aan, Dat hen de Ruste des Sabbaths heel Nieuw en Ongewoon was, maar het gevolg der H. Historie Leerd ook klaar, Datzer niet eer aan-te wennen waaren, voor datze wel dapper over hun Ongehoorzaamheyd Bestraft, en Belast wierden, op dien Dag *Niet uyt haare Plaatze te gaan.* Exod. 16: 28, 29. Daar de Goddélijke Reeden dan ook zoo wel tot Moses als het Volk dat hy te Verleesten had; veel te ernstig en Naadrukkelijk tot d'Instellinge des Sabbaths Luyen, dan datmenze hier uytlaaten zou; *Hoe lange,* (Zeyd de HEERE,) *Weygerd Gy-Lieden te houden mijne Gebooden ende mijne Wetten?* Ziet, *Om dat de* Heere *Uw-Lieden den Sabbath gegeeven heeft, daarom geeft hy u aan den Zesden Dag Twee Daagen Brood: Een yeder blijve in zijne Plaatze; Dat niemand uyt zijne Plaatze gaa op den Zeevenden Dag.* En dewijl daar strax op volgt; *Alzoo Ruste het Volk op den Zeevenden Dag.* Vers 30. Zoo blijkt daar uyt niet alleen klaarder als den Dag, Dat Israël doe voor d'Eerste-maal den Sabbath der Ruste onderhouden heeft; Maar d'Omstandigheeden, geeven zoo wel de Nieuwigheyd der Zaake, als des Volks Onkennis aan dezelve, overvloedig te Kennen; als die daar toe met zoo veel Reeden moesten Onderweezen worden, eerze tot dessels Onderhouding te brengen waaren. Maar wanneer hier belast word, Dat niemand, op den Sabbath uyt zijn Plaatze zal gaan, schijnd'er Bedenkelijk te zijn; Hoe de Wetgeever hier heeft willen Verstaan weezen; en of elk daar door is Verpligt geworden, op den Zeevenden Dag binnen zijn Tente te blijven? Naadien het nogtans eenige toeschijnd, Dat den Sabbath door een *Heylige Zaamenroeping* in de Synagogen gevierd is. Lev. 23: 3. Actor. 15: 21. meenen zommige Uytleggers, Dat deeze bepaalinge van Plaatze, niet en ziet op des Volx byzondere Tenten, maar op het Leger Israëls, elk onder zijn Stam en Vaderlijk Huys; buyten welk zy niet en mogten gaan op den Sabbath. Waar uyt de Joden een Algemeen Gebod hebben opgevist, waar in bepaald word, hoe verre zy op zulke Daagen, uyt de Stadt haarder Inwooninge moogen gaan. En alzoo hebbenze Onge-oorloft gehouden, buyten de Voorsteeden van eenige Stadt te Reyzen, welke Voorsteeden zy volgens Num. 35: 5. gemeenelijk op Twee Duyzend Schreeden in de Lengde reekenen: Hoedaanigen Ruymte zy meenen dat daar ook belast was, tussen de Arke en het Volk, wanneer zy over de Jordaane, Kanaan zouden ingaan. Jos. 3: 4. En dus heeft de Kaldeëze Uytbreyder, in de Masoretize Bybel over Ruth. 1: 16. gezeyd; *Naomi heeft tot Ruth gesprooken; wy zijn belast den Sabbath en * Goede Daagen* te houden, en *Niet booven de Twee Duyzend Schreeden verre te gaan.* En zoo meede David Kimchi, over Ezech. 48: 7. als hy'er by doet; *Twee Duyzend Schreeden zijn een Italiaanze Mijl.* En het zal buyten twijffel ook hier van daan gekoomen zijn, Dat dusdaanigen Togt, in 't N. Testament, *Een Sabbaths-Reyze* is genoemd geworden; Hoe verre den Olijf-Berg van Jerusalem lag. Actor. 1: 12. 't Geen de Syrize Overzetter vertaald, *Omtrent Zeeven Staadien.* Waar toe dan ook in de Joodze Wetten deezen Reegel gevonden word; *Zoo wie op den Sabbath verder buyten een Stadt gaat, als Geoorloft is, zal Geslaagen worden; Want daar is in de Wet gezeyd:* Laat niemand op den Zeevenden Dag uyt zijne Plaatze gaan. Exod. 16: 29. *'t Geen volgens de Verklaaring onzer Schriftgeleerde verbied;* Dat geen *Mensch booven de Twee Duyzend Schreeden buyten zijn Stadt mag gaan. Die verder gaat, Verbeurd; want Twee Duyzend Schreeden zijn de Voorsteeden van een Stadt.* Gelijk Maimonides over de MISNA, *in de Verhandeling van den Sabbath* aanteekend. Nogtans zijn wy van Gedagten, Dat de *Heylige Saamenroeping*, waar van Lev. 23: 3. gerept word, niet zoo-zeer van des Volks Verzaameling op den Sabbath spreekt; als wel dat de *Ruste* des Zeevenden Dags door een openbaare Uytroepinge, het zy door de Stemme, of door de Bazuyne bekend en indagtig gemaakt wierd, om dien te *Heyligen:* Daar in voornaamelijk bestaande, Datter geen Werk gedaan wierd; waar van te zien is, Lev. 23. en Num. 28. Jaa zoo, Dat alle werk des Sabbaths, op Straf van de Dood verbooden is geworden. Exod. 31: 14, 15. als meede hier in dat zy binnen haare

Hoe het te verstaan is, Dat d'Israëliten op den Sabbath, niet buyten haare Tenten mogten gaan.

* Verstaat *de Feesten.*

En zulx van de Joden op haar gewoone Sabbath-Reyze betrokken.

Wat de Heylige Zaamenroeping, onder Israël was.

Tenten blijvende, in stilligheyd overdagten, hoedaanig *Een Teeken* haar den Sabbath was tussen Godt en haar; die haar hier door *Heyligde*, Dat is, van de Afgodize Weereld afzonderde, op datze alleen zijn Volk waaren; Exod. 31:13,16. Waarom ook eenen die den Sabbath der Ruste zoodaanig niet en onderhield, opentlijk scheen te Loochenen, Dat Godt de *Heyligmaaker* Israëls was; gelijk we in 't Voorgaande Hoofdstuk breeder hebben aangemerkt. En wat het Leezen van de Wet op den Sabbath in de Synagogen aangaat, waar van Actor. 15:21. en elders in d'Eu-angelize Historien gedagt word; en de Zaligmaaker ook te-mets Waargenoomen heeft. Luc. 4: 16. &c. Zulx is alleen laater onder de Joden opgekoomen; en Waarschijnelijk eerst naa de Weederkeering uyt de Babylonize Gevangenschap, door Ezdras ingevoerd. Nehem. 8: 2-8. Van welke Sabbattische Leezing in de Joodze Oudheeden Ruym genoeg gehandeld is, om'er nu niet meer van op-te haalen. In voegen den Sabbath te vooren, *Heylig* door Uytroeping wierd; Lev. 23: 4. 't Geen de Grieken, *Feesten voor den Heere* vertaalen; die *Heylig* verklaard worden door *Uytroepinge*. Waar op de Joden dan zeggen; *Gelijk als ons Gebooden is den* Sabbath *te Eeren, en ons daar in te Vermaaken; zoo van gelijke alle* * Goede Daagen; *Gelijk geschreeven staat by Jesaias:* De Heylige Dag des Heeren is Heerlijk, *of is, Een Dag* die te Eeren is. Jesa. 58: 13. waar uyt de Joden geleerd hebben; byzondere Kleederen voor den Sabbath te maaken; en agten 't Zonde zooze op den Sabbath met de Werkendaagze Plunje zouden voor den Dag koomen. 't Geen dan de Reeden is, Datmen inzonderheyd haare Vrouwen en Dogters op dien Dag, zoo dapper uytgestreeken ziet. *En zoo word van alle* Goede Daagen *gezeyd;* Een Zaamenroepinge der Heyligheyd. En alhoewel wy in 't Voorgaande Hoofdstuk hebben aangeweezen, om wat reeden Israël de Ruste des Sabbaths, zelfs met een Straffe des Doods teegen d'Overtreeders is moeten aanbevoolen worden; moetmen nogtans niet meenen, Dat deeze, die door Ongehoorzaamheyd en Ongeloove, op den Sabbath Uytgingen om Brood in-te Zaamelen; Ongestraft daar afgekoomen zijn: Alhoewel juyst niet zoo Streng als naaderhand den Hout-Raaper die Gesteenigd wierd. Num. 15: 32-36. Doch zy die teegen Moses Gebod, het Manna tot den Morgen overhielden, en die het op den Sabbath gingen zoeken; zijn voorzeeker van de Daad zelve Bestraft geworden; Want het overgehoudene *Stonk en Krielde van Wormen*: En die op den Zeevenden Dag daarom Uytgingen, *Vonden niet*, dan 't Verwijt van hun eygen Overtuygd Geweeten; en wierden daar toe ook noch van den Man Gods Moses, ernstig over hun Ongeloof bekeeven. Welke Sttaffe, schoonze vry veel van die Verscheelde, welk den Hout-Raaper naaderhand bezuurde; nogtans hier ter Plaatze, weederom zeer Duydelijk de Nieuwigheyd des Sabbaths aanwijst; hier neevens het vallen van 't Manna eerst bekend gemaakt; Waar van het Volk nu noch alle d'Omstandigheeden niet en wist; en de Goddelijke Reeden daar van ook eerst naaderhand, zelfs ook in de Wet der X Woorden, als het Slot van d'Eerste Tafel, bekend gemaakt; vergelijkt eens Exod. 31: 13-17. met d'aanspraake Exod. 16: 23-31. en 't zal genoeg zijn, om zig niet te Verwonderen Dat in de Wet der X Gebooden (welke eerst naa het geeven van het Manna, en d'Instellinge van den Sabbath, hier in de Woestijne SIN, van SINAI verkondigd is;) ook den Sabbath, die een Teeken was van de Heyliging waar door Godt zijn Volk afzonderde, tot d'Eerste Tafel is ingevoerd: En dat daar in weederom van Nieuws Bygevoegd en Indagtig gemaakt word, Dat Godt, die Heemel en Aarde Geschaapen had, En Israëls Godt wou zijn, Juyst den Zeevenden Dagh tot een Teeken van des Volks Afzondering verkoozen had; op dat hy hen de Goddelijke Ruste op den Zeevenden Dag naa de Schepping, tot een Voorbeeld stelde, Datze *Gedenken* moesten, door een gelijke Ruste en ophouden van Werken, *Te Heyligen.* Waar toe dan ook Exod. 20: 8-11. de Reeden uyt Gen. 2: 2. worden by gebragt. En daarom, veele Giffingen en Raameryën helpen hier niet: En schoon wy'er meer voor den Dag haalden, wy zouden

Sabbath-Leezing der Wet van laater herkomst. Marc. 6: 2. Matth. 13: 54. &c.

* Door *Goede Daagen* verstaan de Joden de *Feest-Daagen.*

Ontheyliging van de Ruste des Sabbaths doorgaans Strafwaardig geagt.

Nieuwigheyd des Sabbaths naader aangeweezen.

Swakke grond der

den doch geen Grondsteun vinden, om dit stuk anders af-te doen. Want dat Eenige hier invoeren, Dat het Vieren van den Sabbath, met de Zondvloed agter de bank geraakt en in 't Vergeet-Boek gekoomen is; en daarom ter-tijd als Godt het Zaad Abrahams uyt Egipten voerde, om tot zijn eygen Volk te maaken, Vernieuwd en hersteld is; (even gelijk al de Zeedelijke Gebooden, reeds voor 't Afleezen van de Wet op Sinai, in de Herten der Menschen Ingeschreeven waaren;) zulx is alleen een Gissing, die geen Grondvest in de H. Schrift vind. En men zal ook lang Praaten, eer men een Verstandig Mensch wijs maakt; Dat het Rusten op yeder Zeevende Dag der Weeke, voor het geeven van de Wet, als een Stuk van Godsdienstige Betragting, aan alle Menschen zy bekend geweest; of daar van de minste Wortel in haar Gemoed, naa eenige gelijkheyd der Zeedelijke Gebooden hebben gehad. Terwijl wy niet alleen zoo een diep-stilswijgen daar van in de H. Schrift tot hier aan-toe vinden; maar nu ook reeds uyt Moses Verhaal zijn ontwaar geworden, Dat noch het Volk Israëls, noch de Oversten der Vergaaderinge, Jaa Moses zelfs, voor het geeven van 't Manna, van een Sabbath geweeten hebben. En dat ook des Volks Dienstbaarheyd in Egipten, tot een Reeden van desselfs Instellinge word by gebragt. Deut. 5:15. 't Geen immers van aanvang der Weereld geen plaats vond. Zulx hy langer voor geen ervaaren Schriftgeleerde behoord te passeeren, die hier Gen. 2:2. teegens ons zou willen invoeren. Dat nu ook de Leviten zelfs naa de Weederkeering uyt Babel, in dit Gevoelen met ons zijn eens geweest, blijkt uyt die Nette Tijd-Orden, volgens welke zy Nehem. 9:6-14. het gantze Weedervaaren van Gods Volk, zeederd de Schepping tot daar toe, opleezen, zoo Klaar als den Dag: En wy en Meenen niet dat yemand zoo Stout zal zijn, die zeggen zal, Dat d'Instellinge des Sabbaths daar buyten zijn eygen Tijd-Orden geschokt staat; daar alles in zoo Netten Volgdraad gevonden word; gelijk wy ook ligtelijk bemerken, Datter de Kantteekenaars de Hand hebben afgehouwen; niet teegenstaande zy misschien voor de Oudheyd des Sabbaths geneegen zijnde, egter geen Harnasch daarom hebben willen aantrekken: 't Geen wy daar uyt meenen te besluyten, Dat zy over-al de Voornaamste Plaatzen, daar van de Instelling en Onderhouding des Sabbaths gerept word, by-naa niet met allen Aanteekenen, en het Oordeel aan den Leezer laaten. Booven dien isset meede zeer opmerkelijk, Dat Ezechiël, Wanneer hy het Jodendom Verhaald, hoedaanigen Langmoedigheyd Godt met haare Vaderen gehad heeft, zeederd datze in Egipten Gewoond hadden; hy daar duydelijk by aanwijst, Dat hy Israël om zijns Naams wil, uyt Egipten gevoerd, en haar zijn Wetten en Inzettingen in de Woestijne gegeeven had; Jaa daar toe ook zijne Sabbatthen had bekend gemaakt om een Teeken tussen hem en haar te zijn; en zy daar door weeten zouden, Dat het Godt was die haar Heyligde: 't Geen Voorzeeker niet anders zeggen wil; als dat zy alle die *Wetten*, *Regten* en *Gezette Sabbatten* te vooren niet en hadden, noch ooyt eenige Volkeren, zelfs niet aan haare Vaderen uyt de Geloovige Geslagten. En zulx te min Waarschijnelijk als de Profeet strax daar by doed; Datze die Regten niet gehouden, en *De Sabbatten Ontheyligd* hebben; *Zijnde in de Woestijne*. Doch daar hy voor de Uytleyding uyt Egipten, over Israëls Weederspannigheyd Klaagd, en zeyd, Datze de Drek-Goden van Egipten en de Verfoeydzelen haarder Oogen, niet en wilden wegwerpen, rept hy niet een enkel Woord van de Ontheyliging, noch Naalaatigheyd des Sabbaths. Voorwaar men moet zoo slegt niet zijn, en meenen, Dat d'Israëliten de Vervloekte Afgoden der Egiptenaaren, hebben konnen Eeren, zonder Schending van den Sabbath, die Godt zelf, zoo men voor-geeft, van de Schepping aan Geheyligd, en den Mensche bekend gemaakt had; by aldien het ooyt tot des Menschen Last gestaan had, dien te Eeren door onderhouding van eenige pligt. En by aldien zy dien gehad, of als zoodaanig van haare Vaderen ontfangen hadden, wie zal Gelooven, Dat de Profeet in 't optellen van des Volx Overtreedingen, de Grootste, naamelijk het

geener die de Sabbath van 't begin der Scheppinge afhaalen.

De Plaatze Neh. 9:6. &c. voor de Nieuwigheyd des Sabbaths bygebragt.

Als meede uyt Ezechiel xx.

Den Israëliten is voor de Tijd van haar Uytgang, nooyt de Naalaatigheyd van den Sabbath

verweeten, om datze die niet en hadden, noch kenden.

het veragten van de Goddelijke ingestelde Rust-Dag zou vergeeten hebben; die nogtans zeederd d'instelling der Wet, zoo streng is moeten in-agt genoomen worden, Dat een Armen Hout-Raaper over zijn naalaatigheyd moest Gesteenigd worden; dewijl zijn Misdaad een Schendinge van het *Sakrament* of Waarteeken was, waar door Israël beleed, Dat Godt haar *Heyligmaaker* was. En die zulx metter Daad Verloochende, was een Afgodendienaar en alzoo een Godtverzaaker, 't geen verbooden word, Lev. 19:4. Dewijl *Jehovah*, Israëls Godt was. En dit zal dan voorzeeker de Reeden zijn, waarom het *Onderhouden van den Sabbath*, zoo dikwils neffens het *Verwerpen van de Afgoden* aanbevoolen word; waar van onder andere de Voorbeelden te vinden zijn; Exod. 31:13. Lev. 19:3, 4. en 26:1, 2. Ezech. 20:18, 19, 20. Gelijk meede den Dienst der Afgoden niet zelden met de Schendinge van den Sabbath Gepaard word; als te zien is. 2 Kon. 16:3, 18. Ezech. 20:16, 24. en 22:8, 9. en 23:37, 38. 1 Macchab. 1:46. En in wat voegen ook den Sabbath aan Israël tot een Genees-Middel teegens d'Afgoderye en Bygeloovigheyd geweest zy, hebben wy in een ander Hoofdstuk Breedspraakig afgedaan.

Een Gomer Manna belast in 't Heyligdom ter Gedagtenis te zetten.

Maar op dat zoo wel de Gedagtenis van dat Brood waar meede Israël 40 Jaaren Gespijst is, als de Dag-Maate die Godt van 't zelve aan yeder Hoofd had voorgeschreeven, onder haare Geslagten in Geheugenis mogt blijven; Belast hy dat een Goude Kruyke, naa de Maate van Een GOMER, daar van in het Heyligdom ter Bewaaringe zou gesteld worden; gelijk Moses dien Last duydelijk aanteekend, Exod. 16:32. *Vullet Een* Gomer *daar van tot Bewaaringe voor Uwe Geslagten, op dat zy zien het Brood dat Ik U-Lieden te Eeten gegeeven hebbe in de Woestijne, doe Ikze uyt Egipten Leyde.* En het blijkt uyt het volgende 33 en 34. *Vers*, Dat Aaron alzoo gedaan, en een Kruyke of Vat, vol MAN voor het *Aangezigte des Heeren* gezet heeft; naamelijk voor *Het Getuygenis*, of *Arke des Verbonds*, die in het Heylige der Heyligen stond; gelijk dat verklaard word, Hebr. 9:4. Doch gelijk Moses hier aanstonds door een Voor-Verhaal van den Tijd, daar by zeyd; Hoe lange de Kinderen Israëls het Manna gegeeten hebben; alzoo moet het ook niemand vreemd dunken, wanneer hy onder een diergelijke Vervroeging zeyd, Dat Aaron de Kruyke met Manna, *Voor het Getuygenisse Gods*, Dat is, *voor* de Arke des Verbonds in 't Heyligdom zette: Daar het Heyligdom des Tabernaakels, noch de Arke des Verbonds, doe ter Tijd noch niet gemaakt waaren? En de 40 Jaaren, die Israël het Manna gegeeten heeft, voor Moses Dood ook niet voleyndigt zijn; dewijlze dat Aaten totze in het Land Kanaans waaren Ingegaan. Vergelijkt Exod. 16:35. met Jos. 5:12. daar dan ligt te merken is, Dat de H. Histori-Schrijver in dit Verhaal niet zoo-zeer bevlijtigt yeder Ding in zijn rang van Tijd, als wel om de gantze Geschiedenis van het Manna, en wat daar omtrent voorgevallen is, agter malkanderen te vertellen: Of om dat hy dit met de rest van zijn Boeken, eerst op 't eynde van zijn Leeven, en in de Velden Moabs heeft geschreeven, wanneer de 40 Jaaren bynaa ten eynde waaren; waar van terstond yets naaders. Anders zijn wy voor ons Deel, alzoo weynig beschroomd, om alzulke Voor-Verhaalingen meer in de H. Schriften aan-te merken, als Aben-Ezra zig hier met veele Joden heeft betoond te zijn; schoon-'er andere liever Profeetien van maaken, als we strax zullen hooren. Immers Leezenwe 1 Sam. 17:54. Dat David de Waapenen van Goliath in zijn Tente bragt; 't geen hy nogtans eerst lang daar naa als hy Koning geworden was, gedaan heeft: Verbergende in die Tijd alleen zijn groot Sweerd, in de Tente der Zaamenkomste. En zoo heeft ook Rabbi Salomon van de Kruyk met Manna gezeyd; Dat zulx niet geschied is, voor dat den Tabernaakel der Getuygenisse gemaakt was; maar dat 't hier alleen aangeteekend staat, om de Gedagtenis van 't Manna te voltooijen. Waar van nogtans Lyranus met zommige Joden verschild: Als die meenen, Dat Aaron dit op staande Voet Volvoerd heeft; zoo naamelijk, Dat hy de Kruyke zette in Moses *Hutte*, tot welken 't Volk ging om den Heere te Vraagen

Aanmerking over Moses Voor-Verhaal, in deeze Historie.

gen

gen buyten het Leger, eer den Grooten Tabernaakel noch gemaakt was: Van welke Hutte zy meenen dat gesprooken word, Exod. 33: 7. Maar indien men daar een ander Hutte als den Tabernaakel zal verstaan, die eerst in 't Tweede Jaar voor Sinai is Opgeregt, schijnd dat Gevoelen geen stand te konnen houden; dewijl 'er gezeyd word, Dat niemand in die Tente ging, als Moses en zijn Dienaar Josua, Exod. 33:11. Terwijl nogtans Bevoolen word, Dat Aaron de Kruyke met Manna ter bestemder plaatze *Voor 't Getuygenisse* zetten moest. Exod. 16: 34, 35. Die ook doe ter Tijd noch niet Gezalfd, nogte zelfs tot de Hooge-Priesterlijke Waardigheyd Ingehuldigd was. Gelijk het Manna ook niet slegts Bevoolen word *In de Hutte* te zetten, maar *Voor het Aangezigte des Heeren*, Dat is voor de Arke, alwaar Aaron dat ook bragt, Exod. 16: 34. En van den Apostel Bevestigd word; wanneer hy Hebr. 9: 4. De Goude Kruyke met Manna *In 't Heylige der Heyligen agter den Tweeden Voorhang* steld. En alhoewel zommige die plaatze zoo vertaalen, als of den Zin was; Dat deeze Kruyke te-gelijk met de Staff Aarons die Gebloeyd had, en de Tafelen des Verbonds, *In*, Dat is, van *Binnen in de Arke*, en niet daar neevens is gesteld geworden; hebben zoo wel Oude als Heedensdaagze Godsgeleerde genoeg gesweet, om de Reeden des Apostels, met die van Moses wel over-een te brengen. Daar zijnder die uyt d'aangetooge plaatze des Apostels willen, Dat de Kruyke met Manna te-gelijk met de gezeyde Heyligdommen, in de Arke geweest zy: Doch andere beweeren dat alleen de Tafelen der Wet in de Arke zijn geweest; de andere Twee Dingen, haar plaatze daar neevens hebben gehad. En wy meenen dat ons de plaatze Num. 17: 10. merkelijk ondersteund, om 't laatste gevoelen te omhelzen; naadien daar in duydelijk blijkt, Dat Moses Belast word, den Staff van Aaron weederom in 't Heylige der Heyligen te brengen daarze Daags te vooren neevens d'andere Elf Staaven geleegen had: Niet teegenstaande nogtans veel Oude Kerk-Vaders over de plaatze des Apostels doorgaans hebben staande gehouden, Dat het Goude Wierook-Vat was in 't Heylige der Heyligen; Maar het Vat met Manna en de Roede Aarons, met de Tafelen der Wet in de Arke des Verbonds; ongemoeyd zy wel zaagen, Dat die meeninge aanliep teegens 't geene 1 Kon. 8: 8. 2 Kron. 5: 11. uytdrukkelijk te leezen staat: Te weeten, Dat in de Arke niet met-allen was, dan de Steene Tafelen. Maar op dat die Oud-Vaders dit te-bet naa haare meeninge draayden, hebbenze Verzonnen, Dat de gezeyde Dingen ten Tijde van Moses en Aaron daar in geweest, maar daar naa van de Filistijnen, als de Arke Gods op haaren Boodem was, of van andere Vyanden, daar uytgenoomen zijn. 't Geên heel niet waarschijnelijk is; dewijl Godt zoo wel de Gomer Manna als de Roede van Aaron, Belast had, niet *In de Arke*, maar *voor het Getuygenis* te zetten, Exod. 16: 34. Num. 17: 4, 7, 9. Waar toe wy ook alreede hebben aangemerkt, Dat Moses de Bloeyende Staff van Aaron moeste brengen ter plaatze daarze te vooren met de rest der Elf andere Staaven Vernagt had: welke wel alle in 't Alderheyligste Vertrek des Tabernaakels, maar niet in de Arke des Verbonds geleegen hadden. Gelijk dan ook de Last, van dien Staff *Voor het Aangezigte des Heeren*, of *Voor 't Getuygenis* te leggen, dien Zin geenzinds toelaaten kan; dewijl het Grond-Woord, *Voor*, of *In het Gezigte*; de beteekenis van *In*, naamelijk *Van Binnen In*, niet ligt en duld. En daarom gelijk Moses de Bloejende Staff moest leggen in den Tabernaakel *Voor het Getuygenis*; alzoo moest ook Aaron de Goude Kruyke met Manna doen. Andere die de Woorden des Apostels beeter met d'Historie van Moses meenen te vereffenen, zeggen; Datze Jeremias naaderhand daar in gezet heeft; Hoedaanig onder d'Oude, Theofilaktus en Chrysostomus gezind zijn. Doch zy schijnen van 't spoor der goede Uytlegging afgedwaald, die alzoo spreeken; dewijl immers den Apostel hier niet van den Tempel spreekt, waar in misschien de Tijd een verplaatzing van zommige Heyligdommen heeft naagesleept; maar van den Tabernaakel zoo als die opgeschikt was ten Tijde van Moses en Aaron. Al de Verschillige

Hoe en waar eygentlijk de Kruyke met Manna, in 't Heylig-dom gestaan heeft.

Hebr. 9: 4.

Hebr. 9: 4.

schillige Gevoelens der Geleerden op-te haalen, raaden ons de Kortheyd noch de Nuttigheyd aan. Nogtans willen wy'er de beste Uytkippen, op dat we ons uyt deeze Bedremmeldheyd Gered vinden. Dus meenen zommige, Dat de Woorden des Apostels, *In Welke*, niet en behooren tot de Arke; als of hy zeggen wilde, *In welke Arke:* Maar in welken *Tweeden Tabernaakel*, of Heylige der Heyligen, *Was het Gouden Wierook-Vat;* De Goude Kruyke met Manna, *Ende de Roede Aarons met de Tafelen des Verbonds.* Naamelijk het Vat met Manna, en de Staff Aarons, *Voor de Arke;* en (als Moses de Kotzi zeyd;) de Tafelen des Verbonds, *In de Arke.* Welke Moses daar in geleyd had by Horeb. 1 Kon. 8:9. Andere willen dat het Voorstel-Woordeken *In*, hier naa de Wijze der Hebreën (schrijvende ook aan de Hebreën;) genoomen word, voor *Omtrent*, of *By*. Gelijk'er ook eenige zijn, die de Woorden des Apostels, *In Welke*, willen Overgezet hebben, *Met welke* (Arke) *De Goude Kruyke daar het Manna in was* &c. Voorwaar daar zijn verscheyde Manieren van een Ding te doen, en daar van te spreeken; en de eyge Woorden koomen niet altijd Letterlijk met de Doening over-een; en de Hebreën hebbender verscheyde Staalen van in haare Taal. Als zy zeggen *Schoenen in de Voeten hebben;* verstaan zy, *Aan de Voeten* en *Omtrent de Voeten.* En op deeze Wijze word het Wetboek Deut. 31:26. belast, *In de Zijde* van de Arke te leggen; daar het nogtans niet *In*, maar Buyten en *Ter Zijden* aan de Arke geleegen heeft. Gelijk d'Overzetters daarom ook *Aan de Zijde* en niet *In de Zijde* Vertaalen; alhoewel Ainsworth met zommige, de Hebreeuwse Beteekenis behouden hebben: Doch de *Targum* van Jerusalem, zeyd; *In een Koffer aan de Zijde der Arke.* De Grieken zijn insgelijx niet Vreemd van deeze Spreekwijs: Want daar Joh. 8:20. volgens d'Overzetters gezeyd word, Dat Jesus in den Tempel *Zat* en Leerde *By de Offer-Kiste;* staat'er eygentlijk, Dat hy Zat *In de Offer-Kiste:* Gelijk onze Kantteekenaars daar ook hebben aangemerkt. In zulken Zin zeggen wy meede, *In het Bedde* te gaan, en *In het Bedde* te zijn; daar wy nogtans alleen verstaan, *Op*, of *Omtrent* het Bedde te weezen. En zoo hier yemand noch yets teegen heeft; Philo de Jode, en Josefus, konnen ons in dit Geval ligtelijk byspringen. En daarom Gelooven wy dat den Apostel aldus aan de Hebreën schrijvende, ook even zoo, en volgens 't geenze aangaande de Plaatze daar de Goude Kruyke gestaan heeft, Geleerd hadden, van hen verstaan en uytgeleyd is. Doch d'Oude Latijnze Vertaalinge schijnd eenigzinds Gebrekkig, wanneerze Exod. 16:34. alleen zeyd; Dat Aaron het Vat met Manna, *In den Tabernaakel gezet heeft.* Indienmen nu uyt 2 Kron. 5:9. de Stands-geleegentheyd der Arke agter den Tweeden Voorhang des Tempels, vast mag stellen, Datze dezelve in den Tabernaakel zy geweest; magmen gissen, Dat deeze Kruyke Voor-aan den Ingang van 't Heylige der Heyligen gestaan heeft; en derhalven van Niemand als van den Hoogen-Priester is konnen gezien worden, die hier eens in 't Jaar inquam; en dezelve alsdan ook noch maar als in de Scheemeringe zag; dewijl in dat Vertrek, weegens den Tweeden Voorhang die 't zelve van 't Voorste Deel afschutte, weynig Ligt van den Kandelaar daar binnen Straalde, en Godt als doe ook noch *In de Donkerheyd* wilde Woonen. Doch de Kinderen Israëls zaagen het bewaarde Manna zoo, Dat zy het Wisten, en van haare Ouders door Overleevering en Moses Geschriften ontfangen hadden; Dat Godt haare Vaders in de Woestijne met Brood van den Heemel Gespijst, en tot dien eynde Bevoolen had, een Gevulde Dagmaate daar van, tot Gedagtenis voor haare Geslagten, aan deeze Heylige Plaatze in bewaaringe te zetten, *Om te Zien.* Exod. 16:32. 't Geen de Naakoomelingen dan (behalven 't Getuygenis, Dat Moses hier van op 't eynde van zijn Leeven in Geschrift agter liet;) van den Hoogen-Priester konden weeten, die Jaarlijx op den Grooten Verzoen-Dag dit Heyligdom bezogt; als meede van de Priesterlijke Levijten, die in haare Geslagten, de Kruyk met Manna, neevens alle de Heyligdommen des Tabernaakels, gewoon waaren, wel inge-

1 Kon. 8: 12. Exod. 20: 21.

Kruyke met Manna ook aan 't Geloove Israëls voorgesteld.

wonden

wonden zijnde, door de Woestijne op haare Schouderen te dragen. En zoo wisten zy dit dan zoo zeeker, als zy Kennis hadden van de Arke des Verbonds, de Tafelen der Wet en andere Heylige dingen, dieze niet en Zaagen, als met de Oogen van haar Geloove en Vertrouwen. Zulx dat hoe zeer ook de Religie der Israëlitize Kerke, met Ceremonien en Uytterlijke Gebooden Belast, en Omswagteld zy geweest; Het Geloove egter de Ziele van heel haar Godsdienst is geweest.

Van wat Gedaante of Maakzel nu ook deeze Kruyke geweest zy, heeft zommige Naaspoorders der Joodze Zaaken, altijd moeyelijk gescheenen naa Waarheyd aan-te wijzen. Zommige Joden, maaken daar een Glaazen of Doorschijnend Vat van, Dat de Gestalte van een Krystallijnen *Bokaal*, of Drink-Kelk had; (gelijk Arias Montanus ook het Hebreeuwse Woord, צנצנת, PATERA, Dat is, een *Schaal* of *Kop om uyt-te Drinken* vertaald;) en Rabbi Salomôn heeft het *Een Aarden Vat* genoemd. Wy voor ons Deel, geeven veel-meer Geloof aan de Zendbrief-Schrijver tot de Hebreën; die het *Een Goude Kruyke* noemd; even als of hy de LXX Overzetters gevolgd was: En wy Gelooven beyde zoo veel-te meer, als wy weeten, Dat al de Vaaten die tot dit Heyligdom behoorden; *Van Goud*, waaren. En by-aldien men de Gedaante van dessels Maakzel uyt zommige Hebreeuwse Sikelen zou moogen vast stellen, wy vinden dezelve, naa't Oordeel van zommige Oudheyd-Kenners, niet ongelijk aan de Sweem van een *Drink-Kelk* of *Gouden Kop*, op verscheyde Joodze Penningen afgebeeld; die op haar Ruggestuk, de Bloeyende Staff van Aaron vertoonen. Om van welke eenig naader bescheyd te hebben, onzen Leezer geen Onnutte Tijd verquisten zal, by-aldien hy d'Afbeeldzels van deeze Penningen, in de Joodze Oudheeden naaziet, en't geen wy daar over hebben aangeteekend, hier te raade neemd. Maar dusdaanigen Goude Kruyke of Kroes met Manna gevuld, is niet alleen in den Tabernakel geweest, geduurende Israëls Verblijf in de Woestijne; Maar ook daar naa wanneer zy alreede in't Beloofde Land Woonden; En wel voornaamelijk daar, naadien hen de Bewaaringe daar van, *Tot Gedagtenis voor haare Geslagten* aanbevoolen was: En derhalven is dan ook deeze zelve Kruyke, doe den Opstal des Tabernaakels, naa het Opbouwen van den Tempel, een eynde nam, nessens al d'andere Goude Vaaten en Heyligdommen, daar in Overgebragt; alwaarze gebleeven is tot de Tijd dat Nebukadnezar den Tempel Verwoeste, en naaderhand niet meer te Voorschijn quam; en daarom ook van de Joden altijd onder de Vermiste dingen, in den Tweeden Tempel geschat. Gelijk dan ook de H. Historien nergens dessels Weederkomst gedenken. De Joden tellen Vijf Voornaame dingen op, van welke den Tweeden Tempel is beroofd geweest; Naamelijk de Arke des Verbonds; de Kruyk met Manna; Aarons Bloeyende Staff; de Heylige Salf-Olye; en het Koffertje met de Goude Muyzen, of Eers-Billen der Filistijnen; welke zy nessens de Bond-Kiste tot een Boet-Geschenk, aan den Godt Israëls hadden te-rug gezonden. 1 Sam. 6. En zeeker alsmen aanmerkt, Dat het Manna, welk in deeze Goude Kruyke alzoo voor de Arke stond, zeederd d'Opregting des Tabernaakels, tot den Ondergang des eersten Tempels, Dat is, veel Eeuwen zonder Verderven geduurd heeft, men moet bekennen datter geen Wonder-Daad, zoo lange Stand gehouden heeft als dit. De Reys-Beschrijvingen verhaalen meede, Dat in de Woestijne, daar dit Manna voor d'Eerste-maal aan Israël gegeeven is, zeekere Gedagtenissen hier van op een Steenrots in Aal-Oude Hebreeuwse Letteren gevonden worden; die in haar beknopte Zin; *Den Reegen van't Manna* te kennen geeven. En gelijkmen daar by zeyd; Dat ook d'Afbeelding van den GOMER, of *Dag-Maate*, omtrent die Oude en meest Vergaane Letteren gezien word; dunkt het ons een groote Nalaatigheyd te zijn; Dat de Nieuwsgierigheyd der geener dieze zeggen gezien te hebben, zoo groot niet geweest is, dezelve in Afbeeldinge meede te deelen, terwijlze ons nogtans wel met andere Omstandigheeden die weynig

De Manna Kruyke in haar Fatzoen en Stoffe beschreeven.

Hebr. 9: 4.

Joodze Oudheeden op't 81 en 82. Blad. &c.

Goude Manna Kruyke heeft aan den Tweeden Tempel ontbrooken.

Aal-Oude Gedagtenissen van 't Manna in de Woestijne gegeeven, op zeekere Steenen gevonden.

weynig om 't Lijf hebben, de Tanden hebben Waterig gemaakt. Dus verhaalenze, Dat men onder deeze Uytgehouwe Gomer, verscheyde Oude Letteren ziet, die de Tijd by-naa heel heeft opgeknaagt; en datmen onder die egter noch deezen Zin bescheydentlijk Leezen kan; *De Plaatze, geschikt tot de Leere der Graveeringe van de Geheymenissen.* Als of zulx aanwees, Dat deeze Plaatze Besteld of Uytgekoozen was, voor de geene welke de Gedagtenis van het Manna, voor de Naakoomelingen zouden op Steenen snijden. Een weynig daar onder Leestmen, *De Neegen Tijtelen.* Waar naa een ander Opschrift volgd, Dat de Plaats schijnd aan-te wijzen, in welke Moses de Weederspannelingen Strafte. 't Blijft ons twijffelagtig en verdagt, of deeze dingen Oud zijn, en van wien Oorspronkelijk daar gehouwen; alhoewel Kircherus gelooft, Datze de Israëliten daar zelfs gelaaten hebben, tot Gedagtenis van haar Verblijf en Weedervaaren aldaar: Of wel dat het Andere gedaan hebben, die korts naa de Tijden van Moses geleeft hebben. Maar alhoewel wy een weynig te vooren hebben aangemerkt, Dat'er Exod. 16:35. door een Voor-Verhaal gezeyd word, *Dat de Kinderen Israëls 40 Jaaren* Man *Aaten, totze in een Bewoond Land quaamen:* Daar zommige Joden hun Zeegel aan steeken; (indien dit anders niet veel-eer een blijk is, Dat Moses deeze Historie niet in de Woestijne SIN, maar eerst naaderhand in de Velden Moabs, Dat is bynaa Veertig Jaaren laater, uyt alle zijne Dag-Aanteekeningen voltooyd heeft; als uyt veel Omstandigheeden waarschijnelijk is; vergelijkt Deut. 31:9, 19, 24, 26. &c. met Exod. 17:14. en 34:27. Num. 33:2. &c. Of dat het Josua, tot Voleyndiging deezer Geschiedenis daar heeft by gedaan:) Terwijl nogtans ook geen onder de Rabbinen ontbreeken, welke willen, Dat Moses hier door een Profeetize Geest voorspeeld heeft, Dat Israël 40 Jaaren in de Woestijne zou blijven. Doch dien Uytleg schijnd zeer slegt: Want immers is Israëls Reyze niet zoo lange gevallen, weegen de Ver-afgeleegenheyd des Land Kanaans daarze ligt in weynig Daagen hadden konnen geraaken; Maar haare langwijlige Omzukkelingen zijn haar van weegen hun meenigvuldige Afdwaalingen overgekoomen; waar van zy d'Allergrouwelijkste (op datwe al haare Struykelingen nu niet op haalen;) eerst naa het geeven van het Manna, met het Gouden Kalf hebben begaan. Zoo dat over haar, Dat strenge Vonnis is moeten uytgesprooken worden; *Datze niet in het Land der Beloften, ende der Ruste zouden ingaan.* Het welke Godt tot verzeekering met een Onweederroepelijken EED, *In zijnen Toorn* Bevestigd; Deut. 1:34, 35. dewijl hy *Verdriet* aan haare Dwaal-zieke Herten had. Psal. 95:10. Aldus is dan Israëls Ongeloof, Afval en Weederspannigheyd, d'Oorzaak van haar 40-Jaarige Reyze door de Woestijne geweest; binnen welk Tijd-verloop, haar de Dood heeft in 't Graf doen vallen. Hebr. 3:17. En of 't al eens Waar was dat de Verre-ziende Moses, deeze 40 Jaaren by wijze van Voorzegging, te deezer Tijd had aangeteekend; Wie zal Gelooven, Dat hy dat zelve al-om en aan gants Israël zal bekend gemaakt hebben, op datze zijn Voorspelling wisten? En zooze het niet Geweeten hebben, is die Profeetye het Volk dat in de Woestijne gevallen is, geheel Onnut geweest. Want gelijk alleen gezeyd word, *Datze 40 Jaaren hebben* MAN *Gegeeten*, zonder eenige Voorwaarde, of aanwijzing van des Volks Gedrag daar by te doen, hebben zy haar in de Tijd des Lijdens, en langwijlig Omzukkelen, uyt die Voorspellinge nooyt konnen inbeelden, Dat haar dit tot een Regtveerdige Straffe overquam. Hierom hebben andere Geleerde Schrijvers gemeend, Dat deeze Laatste Reeden, niet van Moses, maar van Josua, of lang daar naa van Ezdras, uyt de Volgdraad die de Heylige Historie tot het Manna Verschaft, tot besluyt van dit Verhaal, daar zijn bygevoegd, gelijk hen de Tijd geleerd had de Waarheyd te zijn; even gelijk als Moses zelfs zijn eygen Dood en Begraafnis niet geschreeven heeft. En alhoewel het niet al-te Vies luyd te denken, Dat hy dit op 't Eynde van zijn Leeven, naa den uytslag der Zaake, tot zijn voorige aanteekeningen kan ingelast hebben, als wanneer nu de 40 Jaaren bynaa verstreeken waaren,

Wat de Oorzaak van Israëls 40 Jaarig Verblijf in de Woestijne te agten is.

En hoe Moses zulx heeft konnen aanteekenen daar hy voor die Tijd Gestorven is.

ren, en een bynaa voleyndigd Jaar, voor een gants Jaar gereekend heeft, als meermaals by de H. Schrijvers de gewoonte is; zoo mishaagd het nogtans zommige die de Tijd der H. Text, Netter willen voldaan hebben. En zoo zeggenze, Dat Moses niet tot het Veertigste Jaar vol-uyt Geleeft heeft, maar in de Twaalfde Maand, op den Zeevenden Dag des Veertigsten Jaars Gestorven is; gelijk zy uyt Deut. 1:3. en Kap. 34. meenen wel te gissen. Want gelijk Moses daar op den Eersten Dag der Elfde Maand, des Veertigsten Jaars, *De Herhaaling der Wet* begind; alzoo begrijpt ook het gantze Boek *Deuteronomium*, slegts een Historie van weynig Daagen; die te reekenen zijn van den Eersten Dag der Elfde Maand van het Veertigste Jaar naa den Uytgang, tot den Zeevenden Dag der Twaalfde Maand; omtrent welke Tijd Moses schijnd Gestorven te zijn. Deut. 34. En zoo hebben eenige deeze Twee Laatste Maanden, weederom in Twee Deelen onderscheyden; naamelijk in de Tijd in welken Moses de Wet herhaald; en in die in welken hy Sterft, en 30 Daagen van Israël is Beweend geworden.

Het Boek Deuteronomium, is van zeer korte Tijdbevatting.

Doch het Manna heeft eerst opgehouden, den XVIden Dag der Eerste Maand des Een-en-Veertigsten Jaars naa den Uytgang. Jos. 5:8-12. alsse over de Jordaane Gegaan, te Gilgal aan de Oostelijke Paalen van Kanaan waaren aangekoomen: Alwaar zy het Over-Jaarige Kooren des Lands Aaten, aan den Dag van 't Pascha; naamelijk den XVden of Eersten Dag der Ongezuurde Brooden. En des anderen Daags den XVIden hield het Manna op, en Aaten van 't Nieuwe Kooren des Lands, naa dat de Garve der Eerstelingen volgens de Wet Geofferd was, Lev. 23:10. &c. De Talmudisten schijnen dan opentlijk teegen de H. Historie te Liegen, wanneerze onder andere Beuzelingen zeggen, Dat het Manna opgehouden heeft, zoo draa Moses den Geest gegeeven had. Want alhoewel zy hun zeggen hier meede Bewimpelen, Dat Israël zeederd Moses Dood, Voorraad van Manna Opgedaan, en in Vaaten Bewaard heeft; diend egter zulkeen Verdigtzel uytgestampt, naadien hun streng Belast was, niets van 't Manna over te houden, zelfs niet Eenen Nagt; uytgezonderd dien, op welk den Sabbath volgde. Godt had dit Brood zulk-een wonderen Aardt ingedrukt, Datter geen gedeelte van tot aan den Morgen kon Onbedorven blijven; als die Dag-Maate van Een GOMER, welke in de Goude Kruyke ter Gedagtenis voor de Geslagten Israëls, in 't Heyligdom Bewaard wierd. Voorwaar de Joden Dwaalen zeer, alsse meenen, Dat Godt, die alleen Wonderen doed, en zijn Eer aan geen ander geeft; Het Reegenen, of ophouden aan de Dood van Moses zoude hebben willen afhangklijk maaken: Daar hy haare Voor-Vaders immers zoo Vaak het teegendeel had ingestampt. En of 'er moogelijk niet al zoodaanige flinkze meeningen, ten Tijde van de Zaligmaaker onder hen op de baan waaren; zou men onzes-agtens uyt Joh. 6:32. eenigzinds bedenkelijk moogen houden: Alwaar wy ligt ontwaar worden, Dat Jesus de Joodze Schaare, onder een Tweevoudige Zin, uyt die Gedagten redden wil, en hem zelven haar als *Het Waare Manna*, Dat is, het Lichaam in stè van de Schaaduwe, aanprijzen: *Moses* zeyd hy, *En Gaf U dat Manna niet dat uyt den Heemel Neederdaald; Maar mijn Vader Geeft U dat Waaragtige Brood uyt den Heemel.* Gelijk dan ook Moses zelf, hem geenzinds de Eer van dit Brood aangemaatigd heeft, als hy den Kinderen Israëls rondelijk verklaard; *Dat dit 't Brood was, welke* de Heere *Haar-Lieden te Eeten gaf.* Exod. 16:15.

Te wat Tijd naa Israëls Uytgang het Manna heeft Opgehouden.

Leugen-Praatjes der Joden hier omtrent.

Die Scheeneragtig van de Zaligmaaker worden uytgewist.

Maar naadien ons de speelinge van de Zaligmaaker, voorzeeker tot eenige hooger Bedenking opleyd, als 't Natuurlijk Brood zig uytstrekt, en wy alzinds ontwaar worden, Dat niet alleen de Zaligmaaker, maar ook de H. Schrijvers in 't N. Testament niet zelden aan 't Manna gedenken, en Naamen van Hoogdraavende Beteekenissen opdraagen; Lust ons ook te bezien, op welk-een Grondsteun zy daar van alzoo gesprooken hebben, en wat d'opmerkende Gemoederen onder Israël, daar uyt meer als de Spijs die Vergaat, hebben konnen Profiteeren. Voorwaar de Apostel Paulus heeft het Manna, niet even daarom *Een Geestelijke Spijze* genoemd, om dat die in haar eygen Weezen Geestelijk was: Want zy ging ten Monde

Aanmerking over de Speelingen die in 't N. Testament, op 't Manna gevonden worden.

1 Kor. 10: 3.
MANNA Een Geestelijke Spijze genoemd.

de In, wierd in de Maag Gekookt, en door den Stoelgang uytgeworpen; maar om datze zoodaanig was in haar opzigt en gebruyk; en als yets Geestelijx aanduyde en openbaar maakte; Afbeeldende Hem, die 't *Manna* genoemd word, *Dat Verborgen is.* Apoc. 2: 17. en door Vleesch en Bloed niet en kan geopenbaard worden, Matth. 16: 17. Dewijl het Verborgen is in Godt. Koloss. 3: 3. Naamelijk KRISTUS, die van hem zelven getuygd, Dat hy *Het Brood des Leevens is.* Joh. 6: 48. Zulx dat wanneer den Apostel zeyd, Dat d'Israëliten met ons, *Alle dezelve Geestelijke Spijze Gegeeten hebben;* leerd, Dat zy in haare Maaltijden, een Sakramenteele Onderwijzinge hebben gehad, van de Neederdaalinge des Zoons Gods uyt de Hoogte, tot onze Gemeenschap met hem door 't Geloove; om te zijn Een Spijze ten Eeuwigen Leeven; even gelijk al die het Manna Aaten, voor Een Tijd lang Leefden. En daarom, alhoewel zig zeer veel opmerkelijke over-een-komsten, tussen het Manna en Kristus opdoen, die wy te betragten hebben; moogen wy nogtans onder die geenzinds dit voortreffelijk Leer-Stuk vergeeten, welke het Volk Israëls zelve, in en onder 't geeven van 't Manna, voorgehouden is: En tot welk-een overdenking ons Moses ook genoegzaam den Eersten Steen, in deeze schoone Woorden schijnd geleyd te hebben; zeggende; *De Heere liet U Hongeren; en Spijsde U met* Man, *Dat gy niet en kendet noch Uwe Vaderen: Op dat hy U zoude bekend maaken, Dat den Mensche niet alleen* van den Broode *Leeft; maar van alles dat uyt* de Mond des Heeren *Uytgaat.* Deut. 8: 3. Dus heeft dan het Manna dat uyt den Heemel Reegende, Israël Een aanduydinge geweest; Dat den Mensche die Leeft en het Leeven behoud, zulx niet alleen komd *Van Brood*, of Graan-Gewas, welke naa de gewoone Huyshouding, Zaad Zaayd, Kooren Maayd, en daar uyt Brood Bereyd word, Dat den Mensche Eet: Maar ook *Van al dat uyt de Mond des Heeren uytgaat;* Dat is, Dat hy dikwils op een ongemeene wijze van Godt Gevoed, en in 't Leeven behouden word. Hoedaanig hier in de Woestijne geschied is, wanneer Israël Gebrek aan gewoonelijk Brood en Kooren had; Het Manna *Door het Woord Gods*, van den Heemel is Needergedaald: *Op dat hy haar* dit Stuk des Geloofs *Bekend maakte.* Deut. 8: 3. En leerde, Dat zelfs den Mensche buyten Gevaar is, schoon hy op Gods Bevèl en Woord, zig van alle Spijs en Brood onthield. Want zulx heeft ons de Zaligmaaker door zijn Voorbeeld aangeweezen; wanneer hy Matth. 4: 4. Zijn Verzoeker uyt deeze plaatze van Moses de Pas afsnijd, om een Proef op onnoodige Miraakelen te doen: En daar door alzoo te-gelijk een schoone Verklaaringe naalaat, waar door wy Moses ten aanzien van Israël; als de Reeden van Jesus onze Leer-Meester, tot onze Betragtinge konnen te-Nutte maaken. Voorwaar, het *Brood* is in zig zelven tot onderhoud des Leevens niet genoeg; Dewijl al desselfs Voedzaame Kragt, van den Goddelijken Zeegen af hangd; dien hy ligtelijk ontneemen kan. Beziet eens wat Lev. 26: 26. &c. Van *Den Staff des Broods* gezeyd word; en hoe men zelfs Eeten kan, *Zonder Verzaadigd te worden.* Booven dien wil dit leeren; Dat Gods Voorzienigheyd aan geen Middel Gebonden is, en den Aadem van des Menschen Leeven, op ontelbaare wijzen kan Leevendig houden. Maar naadien zoo wel Moses als de Zaligmaaker hier spreeken van een Natuurlijk Leeven, en desselfs Onderhoud *Door Brood;* en van *Een* WOORD dat uyt des Heeren Mond gaat; schijnd men door het Laatste geenzinds *Het Woord der Openbaaringe* te moeten verstaan; zoo als dat in de H. Schrift, onder den Naam van 't *Woord der Waarheyd*, te vinden is: Maar veeleer van *Het Woord der Goddelijke Regeering*, waar door hy alles Kragtelijk Roept en naa zijnen Wille Gebied; en door welke hy ook hier het Manna heeft doen Reegenen, op dat hy Israël Spijsde met het Brood, welke het Woord van zijnen Mond Gehoorzaam was, en alzoo van hem Uytging. En daarom, dewijl Israëls gantze Staat nu zoodaanig was, Dat het door veelerley Kragten van Wonderen en Gunst-bewijzen van den Heemel Ontfangen, Schuldig was, zijn Vertrouwen geheel-en-al op Godt te stellen; isset haar billik tot een Misdaad aan-

Wat d'Israëliten over het Manna aan-te merken hadden.

Hoe den Mensch ook by het Woord uyt des Heeren Mond Leefd. Deut. 8: 3.

Hagg. 1: 6. Hos. 4: 10.

Wat men door het Woord uyt des Heeren Mond verstaan zal. Psalm 33: 9.

aangeschat, Dat zy zoo dikwils Murmureerden, Godt Verzogten, en den Heyligen alzoo Een Perk wilden Voorschrijven. Psalm 78: 41. Maar naadien de Zaligmaaaker zelve leerd, Dat het Manna op hem gezien heeft; Joh. 6: 27. Zal 't geen vergeefs Werk zijn, eenige Voorbeelden op-te Tellen, waar in die overkomste zig voornaamelijk zien laat. Dus hebben zommige fraaye Godsgeleerde aangemerkt, Dat gelijk het Manna naa d'uyterlijke beschouwing, eygentlijk niet uyt de Aarde Wies, noch door den Reegen wierd voortgebragt, maar uyt den Heemel, Dat is, uyt de Wolken Neederdaalde; (en of van weegen zijn Voortreffelijkheyd, *Heemels Kooren*, en *Brood der Magtigen*, of *Engelen* genoemd; of om dat het Godt door 't *Bestel der Engelen*, Dat is, de Magtige Dienst van zijne Knegten Moses en Aaron, gegeeven heeft; afbeeldende, Dat het geene waar door men zoude Leeven, uyt den Heemel Neederdaalen moest, op dat 't een Brood ten Leeven verstrekte;) alzoo is ook Kristus 't Waare Brood uyt den Heemel moeten Neederdaalen, Joh. 6: 33, 58. en zig in een needrige Gestalte als Mensch vertoonen, daar hy eerst met zijne Heerlijkheyd in den Heemel was. Waar op zeer wel past, Dat gelijk 't Manna viel in de gedaante van een Teeder en Kleen Lichaampje, de gedaante van Kristus ook alzoo op de Weereld, heel slegt en veragtelijk zy geweest. Jesa. 53: 2. hebbende de Gestalte eenes Dienstknegts aangenoomen. Philipp. 2: 7. Het Manna viel in de Woestijne, en in een Dorre en Onvrugtbaare plaatze; Kristus is in de Weereld gekoomen, die Vrugteloos en Woest lag, en van Zonde en Ellende krielde. Het Manna quam zonder Hulpe of Arbeyd der Menschen; Kristus is ook alleen van Godt Geschonken. d'Israëliten en wisten niet Wat of waar toe 't Manna was; en 't scheen haar Kleen en Gering, Jaa *Een Ligt Brood* in d'Oogen; Kristus is van de Zijne, noch gekend noch aangenoomen, Joh. 1: 11. Want hy had geen Gedaante noch Heerlijkheyd, alsse hem aanzaagen. Jesa. 53: 2. Het Manna wierd des Morgens met der Zonnen Opgang gevonden; Kristus is als het Morgen-Ligt en de Zonne der Geregtigheyd Opgegaan. 2 Sam. 23: 4. Mal. 4: 2. Het Manna wierd Israël gegeeven tot Spijze, en onderhield haar alle in de Woestijne; Kristi Vleesch is Waarlijk Spijze, Joh. 6: 53, 54, 55. welk gegeeven is, om door zijne Verdiensten, en Leevendigmaakende Geest, de zijne te onderhouden in de Weereld. Het Manna was niet alleen Helder, Witagtig en Reyn van Verwe, maar ook Lieflijk van Smaak; Kristus is zonder Besmetting of Vlekke der Zonde geweest. 1 Petr. 1: 19. en 2: 22. en de Proef van zijn Genaade aangenaam. Psalm 34: 9. Het Manna wierd met Hand-Moolens Gemaalen, in Vijzels Gestooten, en in Potten Gezooden; Kristus is op veelerley wijze in zijn Leeven en Dood Verbrijzeld; en als Kooren Gemaalen, en gelijk Bezyën in de Wijn-Pers te zaamen gedrukt, onder den Toorn Gods. Jesa. 53, 4, 5. 1 Kor. 11: 24. Het Manna Voede niemand als die het op zijn Tijd Verzaamelde en Wettig At; Kristus Vleesch is niemand nut, als die het door den Geloove aanneemd en alzoo Eet. Joh. 6: 35, 50. Het Manna was gemeen voor alle Israëliten, Groot en Kleen, Rijk en Arm, elk had Een Gomer; Kristus Genaade is algemeen voor geheel zijn Geestelijk Volk, en voor alle Geloovige zonder onderscheyd of aanneeming van Perzoonen; zijnde alle Een in Hem, Galat. 3: 28. tot welken Toegang is, *Door Eenen Geest*. Ephes. 2: 18. Het Manna dat overig bleef tot den Morgen, was vol Stank en wierd Opgeknaagd van de Wormen; Kristus moet niet Verzuymd noch Veragt, maar heeden als hy aangebooden word, aangenoomen zijn, eer de Worm der Aangeboorne Verdorvendheyd, Opgewekt en Leevendig word. Het Manna wierd Zes Daagen lang gegeeven, maar niet op den Zeevenden; (want het viel niet op den Sabbath, en wierd alzoo op de Aarde niet gezien; Kristus is te zijner Tijd onder d'Israëliten verscheenen, en heeft Daagelijx met haar Omgegaan; Doch op den Zeevenden Dag der Weeke heeft hy opgehouden van haar gezien te worden; zijnde op dien Tijd Dood en Begraaven, en alzoo op Aarde niet te vinden noch te zoeken onder de Leevende. Luc. 24: 5. Rustende op den Sabbath

Psalm 78: 24, 25.

't Manna Voorbeeldig op Kristus aangemerkt.

't Manna viel uyt den Heemel.

Had een slegte gedaante.

't Viel in de Woestijne.

En zonder toedoen van Menschen.

Was een onbekend Brood.

Wierd in de Vroege Morgen gevonden.

Was tot Spijze.

Was Wit Helder en Zoet van Smaak.

't Wierd Gemaalen, en Gekookt, &c.

Voede al de Wettige Eeters.

Was aan allen Gemeen.

Moest niet Onverorberd blijven.

't Wierd 6 Daagen Verzaameld, des Sabbaths was het niet.

van 't Werk der Verlossinge in het Graf, gelijk Godt op den Zeevenden Dag Geruſt had van 't Werk der Scheppinge; vergelijkt de Speelinge op deeze Ruſte, *Die voor het Volk Gods overig was* Hebr. 4: 9. Het Manna is op den Zesden Dag Dubbel gevallen, en is alzoo genoegzaam voor den Zeevenden Dag geweeſt; Kriſtus heeft de Geloovige een genoegzaame Voorraad, voor het toekoomende Leeven bereyd; waar toe hy alle zijn Kragten, meer dan in al zijn Lijden, uytgeſpannen en zelfs den Geeſt gegeeven heeft; op dat hy alle nooddruft der Verlossinge volmaakte. Het Manna wierd weederom des anderen Daags naa den Sabbath gezien; Kriſtus is ook naa zijn Opſtandinge, op den eerſten Dag der Weeke, weederom Leevendig op de Aarde gezien: En daar zijn zommige Uytleggers, welk uyt de Speeling des Apoſtel 2 Kor. 4: 6. hier hebben aangemerkt, Dat den Dag der Opſtandinge, zelfs door den Eerſten Dag der Scheppinge Afgebeeld is; al wanneer Godt het Ligt deede ſchijnen uyt de Duyſterniſſe: Even of Paulus daar in een Verborgentheyd gezien had, gelijk hy doed, in de Beſnijdenis ten Agtſten Daage; en den Paaſchdag wanneer des Daags naa den Sabbath, een Hand vol Vrugten Geofferd wierd. Het Manna wierd van de Kinderen Iſraëls zoo lange Gegeeten, tot zy in 't Land Kanaans quaamen; Kriſtus het waare Manna, word hier zoo lange door het Geloove gegeeten, tot dat in den Staat der Zaligheyd, het Verborgen Manna zal gegeeten worden, door de Gemeenſchap die met hem zal genooten worden in zijn Heerlijkheyd; welke nu noch Verborgen blijft in den Heemel. Apocal. 2: 17. Het Manna wierd in een Goude Kruyke bewaard, en in 't Heyligdom voor de Arke des Verbonds geſteld; Kriſtus Zit in der Eeuwigheyd, aan de Regterhand des Vaders altijd Leevende, op dat hy Voorbiddinge doe. Hebr. 10: 12. als waar in voorzeeker een Schoone Aanduyding opgewonden lag, van dat die geene, welke uyt den Heemel neederdaalen zou, om een Spijze des Leevens te zijn aan den Zondaar; En naa dat hy zulx kragtiglijk zou beweezen hebben te zijn; weederom tot Godt keeren, en aldaar geduurig in 't Leeven blijven Hebr. 7:27. En zoo wy ons tot verder Bedenkingen inlaaten; wy zullen zien, Dat het Manna ook dikwijls, aan Iſraël is tot Walginge geweeſt, en veragtelijk van het Heemels Brood geſprooken hebben. Num. 11:6. En zoo is Kriſtus ook aan veelen Stinkende geweeſt, Jaa een verberginge des Aanſchijns; zoo datze op hem niet en hebben geagt. Jeſa. 53: 2, 3. En den Apoſtel heeft in zijnen Tijd geklaagd, Datter waaren die den Zone Gods met Voeten traaden. Hebr. 10: 29. Maar Gelijk'er altijd in het *Lichaam* een veel meerder Heerlijkheyd en Volmaaktheyd, als in de *Schaaduwe* te beſpeuren is, alzoo iſſer ook een Groot Onderſcheyd, tuſſen Kriſtus en het Manna aan-te merken. Immers en was het Manna uyt den Heemel zelve niet, en alzoo Louter Heemels; maar het was uyt de Lugt-Heemel, uyt de Geurige Dampen der Aarde in de Wolken, met den Daauw gemaakt, onder welk het ook te-gelijk neederdaalde; en alzoo *Een Aards Brood*. Kriſtus daarentegen, is als het Waaragtige Brood, uyt den Hoogſten Heemel needergedaald, Joh. 6: 32. En heeft derhalven een Heemelze Kragt, om *Een Heemels Leeven* te geeven; gelijk hy zelve getuygd; *Dat hy het Brood des Leevens is* Joh. 6: 51. Het Manna onderhield ſlegts de Leevende in 't Leeven, en dat noch maar voor een Tijd; maar en gaf de Doode geen Leeven; Want de Vaders die het in de Woeſtijne Gegeeten hebben, *Zijn Geſtorven*; Johan. 6: 49. Maar die van het Brood Eet dat Kriſtus ſchaft, *Sterft niet*, maar Leeft in Eeuwigheyd, Joh. 6: 50, 51, 58. Want hy geeft de Weereld het Leeven. Joh. 6: 33. En zoo zijn ook die welke het Manna Aaten, weederom Hongerig geworden: Maar die tot Kriſtus komd, en zijn Brood Eet, zal nimmer Hongeren. Joh. 6: 33. Aldus is dan elk voor 't zijne geweeſt; Het Manna, diende voor 't Aardze Leeven; en gaf dat ook maar alleen; Kriſtus is voor het Heemels Leeven, en zoo geeft hy dat. En daarom moetmen vaſt ſtellen; Dat die onder Iſraël het Heemels Leeven, in de Woeſtijne Deelagtig geworden zijn; (Eetende met ons *Dezelve Geeſtelijke*

Viel op den VIden Dag Dubbel.

Wierd van Nieuws naa den Sabbath gezien.

't Manna duurde tot in het Land Kanaans.

Wierd in een Goude Kruyke bewaard.

Is ook aan Iſraël tot een Walging geweeſt.

Kriſtus als het waare Manna verre booven het Manna in de Woeſtijne verheeven. Manna was uyt de Lugt, niet uyt den Heemel. Onderhield alleen het tijdelijk Leeven.

En hoe Iſraël nogtans met

ſtelijke Spijze, 1 Kor. 10: 3.) 't zelve niet verkreegen hebben door het Manna, maar door Kriſtus, welken haar onder 't Waarteeken van 't Manna, wierd afgebeeld. Het Manna was ook maar voor de Kinderen Iſraëls in de Woeſtijne, en niet voor alle Menſchen; Voor wien het veel te weynig had geweeſt; Doch Kriſtus geeft het Leeven *Aan de Weereld*, Joh. 6: 33, 51. zijnde een genoegzaame Spijze voor alle, hoe veel'er ook zijn, *Die in hem Gelooven*. Het Manna is ook maar 40 Jaar aan Iſraël een Spijze geweeſt, en daagelijx Nieuw en ander gegeeven; maar Kriſtus is heeden en in der Eeuwigheyd, dezelve Spijze en Zaligheyd van de zijne. Het Manna was de Verrotting en de Worm onderworpen; Doch Kriſtus is d'onverderflijke Konink der Eeuwen. 1 Thimoth. 1: 17. en zijn Geheyligd en Onzondig Lichaam zelve, is geenzinds de Verderving onderworpen geweeſt. Actor. 2: 27, 31. en 13: 35, 37. uyt Pſal. 16: 10. &c. Het Manna wierd met een Gezette Dagmaate van een Gomer, uytgedeeld; maar Kriſtus zelve, en de Gaaven van zijnen Geeſt dien hy ontfangen heeft in de Menſchen, worden gegeeven *Zonder Maate*. Joh. 3: 34. Het Manna wierd van Waardige en Onwaardige, en Hooft voor Hooft gegeeten, en yeder ontfing dat met gelijke regt; maar Kriſtus word ter Zaligheyd van niemand dan van d'Uytverkoorne begreepen. Ten laatſten, het Manna viel des Nagts en niet des Daags; Doch Kriſtus Leeft altijd en ſtort alle Uuren den Reegen van zijn Trooſtelijke Genaade over zijn Erfdeel uyt. Zulx ons nu zoo wel uyt alle deeze bygebragte over-een-komſten, als uyt zoo veele uytneemende Heerlijkheeden als'er in Kriſtus booven 't Manna uytblinken, niet meer ſwaar om verſtaan kan vallen, alswe zien dat de Zaligmaaker de Joden zoo ernſtig leerd; Dat al dat *Geeven* en *Eeten van* 't Manna, in het Geeſtelijk Eeten van zijn Vleeſch vervuld word. Gelijk wy dan ook genoegzaam ontwaar worden, Dat de Doorlugtige Afſchaaduwing van Kriſtus in het Manna en den Sabbath der Ruſte door het zelve Kragtelijk Verzeegeld, den Iſraëliten niet zoo Donker noch Schemeragtig voor-gekoomen is, of zy hebben daar in ten minſten gezien, Dat veele over-een-komſten van die Heemelze Gifte welke ten Eeuwigen Leeven toegezeyd was, daar onder Verborgen laagen; en dat de *Gedagtenis* des Sabbaths een aanduydinge was van de Waare Ruſte Gods; die daarom ook zoo wel van deſſelfs Voorbeeld der Scheppinge ontleend was, als dat hy haar ook nu uyt het Dienſthuys van Egipten Verloſt, en de Smette der Drek-Goden Afgewaſſen hadde. Al't geên, ſchoon van hen niet ten alderklaarſten verſtaan; haar egter heeft moeten doen Wenſchen en Arbeyden, om in die Verborgentheeden Daagelijx meer en meer onderweezen te worden en dieper in te zien zoo lang het *Heeden* was.

ons dezelve Geeſtelijke Spijze gegeeten hebben.

Manna alleen voor Iſraël.

Duurde maar 40 Jaar.

En was de Worm onderworpen.

Wierd met een gezette Maat uytgedeeld.

En van elk zonder onderſcheyd genut.

Manna viel des Nagts.

Kriſtus onder het Manna aan Iſraël afgeſchaaduwd.

ELFDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Iſraël *uyt de* Woeſtijne SIN *Opgebrooken, en in* RAPHIDIM *niet Wijd van* HOREB *Geleegerd*; Murmureerd *over* Gebrek *aan* Drink-Water. *Om wat* Reeden *de* Groote Woeſtijnen *gemeenelijk* Waterloos *zijn*. Twiſt-Water MASSA *en* MERIBA *waar van zoo genoemd*. Moſes *in* Lijfs-Gevaar *des Twiſtenden Volks, begeeft zig in 't* Gebed; *en word met* d'Oudſten Iſraëls *tot* de Rotſteen in HOREB *gezonden*; *Dien* Hy *uyt de Goddelijke* Laſt, *met zijn Wonder-Staff* Slaat, *Datze overvloedig* Water *geeft*, *en* Iſraël *in veele Leger-plaatzen* Agter-naa Stroomd; *als meede*, *Hoe* de Joden *daar uyt zeekere* Water-Greppen *Verzierd hebben*, *die* Tuſſen *en* Rondsom haare Leger-Ordeningen, heenen Vloeyden. Rotſteen in HOREB, *Hoedaanig in de Laater Tijden* Bekend; *met een* Onderzoek, *Hoe en van waar* dit Water *Natuurlijk in deeze* Rotſteen *kan* Voortgekoomen zijn: *Waar toe* de Ingewanden *van zommige* Vermaarde Bergen, *Ontdekt worden*. Den Berg HOREB, *als een* Voor-Gebergte, *en* Laager Top, *van den* Berg SINAI *aangemerkt*; *En hoe te-mets voor* Een-en-dezelve *genoomen*. SINAI en HOREB *waar van zoo genoemd*. *In wat Zin* Iſraël *gezeyd word*, Een Geeſtelijken Drank aan HOREB Gedronken te hebben;

hebben; *En hoe de* Rotsteen *is* KRISTUS *geweest*; *en* Israël volgde. *Naam-Digting* Massa *en* Meriba; *Van wat Beteekenis*: *En hoe* Godt *aan het* Twist-Water *van Israël* Verzogt *is*? Amalek, *vald Israël uyt* Een Ouden Haat, *met den* Krijg *op 't Lijf*, *en* Slaatze in d'Agter-Togt; *Willende* d'Eerste zijn, *die des Volks* Reyze naa Kanaan, *Schorste*. AMALEKS Afkomst *en* Woonplaatze *Opgezogt*; *en van* Gods-weegen, *den* Eeuwigen Oorlog *aangezeyd*; *die aan* Israël *Swaar om* uyt-te Roeyen *vald*; *met yets van het* Overblijfzel der Amalekiten, *uyt het Getuygenis van* Golius. Stoutheyd *van* Josefus, *in 't* Verpoetzen *der* H. Historien. JOSUA *tot een* Veld-Overste *aangemoedigt*, om teegen Amalek te Strijden? *Wiens* Naam en Afkomst *Beschreeven word*. Amalek *met* Israël *in* Gevegt; *en* Moses *met* Aaron *en* Hur *op den Berg* in 't Gebed; *Die zijn* Staff *tot een* Baniere *Verheft*, *en onder 't* Verslappen zijner Handen, Ondersteund word: *Zoo dat* AMALEK Geslaagen, *en* d'Overwinnige Israël ter Hand blijft. Amalek *aan* Josua *en gants* Israël *Belast* uyt-te Roeyen. MOSES Bouwd een Altaar, *dien hy ter* Gedagtenis *deezer* Overwinninge, JEHOVA NISSI *noemd*; *Welker* Opschrift, *verder naagedagt en* Verklaard *word*: *Met yets van de Arabize Bergen* Nysa *en* Nisi *in de Laater Tijden bekend*. Ondergang *van* Amalek, *met hoedaanigen Bewoording van* MOSES Verzeegeld; *en als een byzonder* Straf-Vonnis *booven de* Zeeven Volken *aangemerkt*, *dien* Israël Belast zijn uyt-te Roeyen. AMALEK *als een* Voorbeeld *der* Booze Joden *aangemerkt*. Moses *van zijn* Schoon-Vader JETHRO, *zijn Vrouwe* Zippora, *en beyde* Zonen *te* RAPHIDIM *by* HOREB *Bezogt*; *en te wat Tijd dit* Voorgevallen is. *Goddelijke* Wonderen *tot hier toe* aan Israël beweezen, *door* Moses *aan* Jethro bekend gemaakt; *Die hem daar over* Verheugd; *En den* Roem van den Godt Israëls, *verre booven die der* Goden van Egipten *Verheft*; *en die* Lof-Spraak *met* Brand *en* Slagt-Offeren *en* Heylige Maaltijden *agtervolgd*. JETHRO Een Priester in Midian, *van de Joden voor den Eersten* PROSELYT *of* Jode-Genoot *gehouden*. MOSES Overlastig Bestuur *van* Jethro *Mispreezen*: *Die hem tot* Verligting *Aanraad*, Oversten *tot des Volx* Gemeene Regts-Zaaken *te stellen*; *Waar toe hy* d'Hoedaanigheeden *van haare* Perzoonen *en* Deugden *Voorschrijft*, MOSES Gehoorzaamd den Raad *van* Jethro: *Met yets van de* Zeeven Deugden *die de Joden in een* Regter *vereyssen*. Justitie, *waarom van Ouds*, Geblind *Afgemaald*, *en hoe van zommige Mispreezen*. 't Zitten *der Rigteren*, in de Geregts-Banken, *Oorspronkelijk* Naa-gevorst. *Wat Zoort van* Regters, *en* Oversten des Volx *men in deeze Historie te verstaan heeft*. d'Heylzaame Raadgeeving *van* Jethro, *door* Moses *agtervolgd en* Gepreezen; *En hoe dezelve daar door in zijn* Alleen-Heersching *Besnoeyd*, *en Onderschraagd is*. 't Getal der Oversten, *volgens den* Voorslag *van* Jethro, *Opgeteld en* Naa-gedagt. Onderscheyd *der* Groote *en* Kleene Regts-Zaaken in Israël; *En hoedaanig* 't Opper-Bestel *der* Swaare Gevallen tot Moses Last bleef; *In wiens plaatze naaderhand* den Grooten Raad der LXX Oudsten *gekoomen is*; *Die* op Moses Stoel Gezeeten heeft, *&c.*

Israël Legerd zig in RAPHIDIM.

ALS de Kinderen Israëls dan eenige Daagen het Manna in de Woestijne SIN gegeeten, en den Sabbath op zijn gezette Tijd Onderhouden hadden; zijnze onder d'Agtervolging van dusk-een Daagelijkze Brood-Gifte, van daar Opgetrokken, en zijn niet wijd van den Berg HOREB *Gelegerd in* RAPHIDIM. Exod. 17:1. Naa datze te vooren aan Twee Plaatzen DOPHKA en ALUS hadden Uytgerust; als te zien is, Num. 33:12, 13. *Zy Verreysden uyt de Woestijne* SIN *en Legerden hen in* DOPHKA, &c. En alhoewel bey deeze Vertoef-plaatzen, in 't Boek der Uyttogt, niet met Naamen aangeteekend staan, schijnenze daar nogtans niet al-te donker onder deeze Spreekwijs gedagt; *De gantze Vergaadering der Kinderen Israëls Toog*, naa haare Dag-Reyzen *Uyt de Woestijne* SIN, *op 't Bevel des Heeren; en Legerden hen te* RAPHIDIM. Exod. 17:1. Alwaar de gemeene Latijnze Overzetting vertaald; *Zy zijn door haare * Woonsteeden, Gereyst naa het Woord des Heeren.* Hoe lang zy in de Woestijne SIN hebben Huysgehouden, is uyt Moses niet al-te zeeker; noch hy en zeyd ook niet, hoe veel Tijd zy in 't Bezoeken van DOPHKA en ALUS, hebben t'Zoek gemaakt, eerze te RAPHIDIM aangekoomen zijn? Datze nogtans in de Woestijne SIN eenige Daagen Vertoefd hebben, mag men uyt Moses Verhaal van 't Manna Gissen, en den Sabbath, dieze den Zeevenden Dag daar aan volgende gehouden hebben, Exod. 16. Daar dan ook de Volgdraad der Historie, Kap. 17. heel niet teegen is; als die door de Spreekwijs, *Daar naa*, zeeker Tijd-verloop schijnd aan-te wijzen, in welke al de verhaalde Dingen, in deeze Woestyne voleyndigd waaren. En derhalven ist

* Verblijfplaatzen.

Israëls verblijf in de Woestijne SIN naagedagt.

ist ons als een Groove Mistastinge in de Joodze Land-Beschrijving voorgekoomen, wanneer zy d'Aankomst van Israël in ALUS, op den eersten der Maand *Jiar* steld, welke onder de Hebreeën, *De Tweede* was: Alwaar by gedaan word, Datze op den XXIIIsten der zelver Maand, *In* RAPHIDIM, aangekoomen zijn; daar wy alreede uyt Moses, Exod. 16: 1. hebben gezien. Datze den XVden der * Tweede Maand, in SIN gekoomen waaren; en voorzeeker niet eer als naa den Sabbath die op den XXIIsten gehouden is, van daar haare *Dag-Reyzen* naa DOPHKA en ALUS hebben Voort-gezet: En zijn alzoo op 't kortst, niet voor den XXIIIsten der Maand *Jiar*, uyt SIN opgetrokken; en hebben alzoo met hunne Legeringen in DOPHKA en ALUS, en van daar in RAPHIDIM, eenige Daagen, (ten minsten Drij *Dag-Reyzen*,) te zoek gemaakt; gelijk zommige Uytleggers de Text-Woorden, Exod. 16: 1. *Naa haare*, of *Door*, of *By haare Dag-Reyzen*, (welke waaren, van SIN tot DOPHKA; van DOPHKA tot ALUS; van ALUS in RAPHIDIM;) willen verstaan hebben: En zoo zou Israël den XXVI. of XXVIIsten der Tweede Maand, *In* RAPHIDIM gekoomen zijn. DOPHKA hebben de LXX Overzetters, RAPHAKA genoemd, en zulx veelligt door misleydinge van de Letter ד *Daleth*; welke niet zelden by de Af-Schrijvers en Overzetters, voor een ר *Resch*, weegen der zelver gelijkheyd, in 't Hebreeuws *Alphabeth*, is aangezien. Gelijk dan ook zulk-een Letterwisseling by dezelve Overzetters niet zelden te bespeuren is. Want in deezer voegen, is RIPHAT Gen. 10: 3. by de LXX. *Diphat*, 1 Kron. 1: 6. en CHEMDAN, Gen. 36: 26. is CHARAM, 1 Kron. 1: 46. HADAR, Gen. 36: 30. HADAD, 1 Kron. 1: 30. en HADAR-ESER, 1 Kron. 18: 3. is 2 Sam. 8: 3. HADAD-ESER, &c. Doch dat eenige hier uyt hebben willen vast maaken, Dat d'Aal-Oude Hebreeuwse Letter-Vormen, dezelve met d'heedensdaagze zijn geweest, gaat zeer onwis; naadien immers, de Griekze Overzetting der LXX lang naa Ezdras tijden gemaakt is, als wanneer de Vierkante Letteren diemen *Kaldeëze* noemd, reeds by de Joden in gebruyk waaren.

* Dat is, *Jiar*.

En wanneer in Raphidim aangekoomen.

Israël te RAPHIDIM, aan de Elfde Legerplaats by HOREB, het Voorgebergte van SINAI, gekoomen, Vond daar zijn Daagelijkze Brood-Kost wel; Maar Eylaas! *Daar en was geen Water voor het Volk om-te Drinken.* Exod. 17: 1. En alzoo buyten twijffel, ook niet om te Kooken noch te Bakken, watze van het Manna daagelijks te Kooken of te Bakken hadden. Exod. 16: 23. Welk gebrek Josefus ten deele daar aan toeschrijft, Datze op den Weg van haar Voorige Dag-Reyzen, door Dophka en Alus, weinig Fonteynen ontmoet hadden; en alzoo geen Voorraad hadden konnen opdoen. En alhoewel zommige uyt de Naam-Digtinge RAPHIDIM, gissen, Dat Israël hier een Lustige Vertoef-Plaats gevonden heeft, dewijl die zoo veel beteekend als of-men *Gras-Banken* zeyde; isset nogtans een Plaatze van zoo grooten Dorheyd, Droogte en Murmureering des Volks geweest, Dat Moses, die haar derwaards gevoerd had, het Gevaar van zijn Leeven, slegts ter Naauwer-Nood, door een Goddelijke Wonderdaad ontworstelde; naa dat hy zelfs Water uyt een harde Rotze had voortgebragt. Nogtans zou het konnen zijn, Dat het Volk hier eenige bewasse Gras-Velden gevonden heeft, daarze zig als op Banken en Gras-Bedden, Nêergeslaagen hebben; en dat zulx, als H. Bunting meend, geleegentheyd tot deezen Naam gegeeven heeft. Alhoewel het Moeyelijk vald te denken, Dat in zoo Dorren Land, daar heel geen Water was, d'overvloed van Gras, den Naam van *Gras-Banken*, aan die Landstreek zou hebben meede-gedeeld; 't en zy misschien d'ongemeenheyd, van zulx overvloedig in een Woestijne te ontmoeten, hen die Naam-Digting in 't Zin gebragt heeft. Nogtans moet men niet meenen, Datze al de Woestijnen, in het Doorreyzen, zonder Loover en Gras gevonden hebben; naadien het hen zoodoende onmoogelijk geweest had, haar Vee in 't Leeven te houden: En wy hebben ook alreede het teegendeel in MARA, en in ELIM gezien. Gelijk meede Moses te vooren, hier omtrent de Kudde van zijn

Gebrek aan Water te RAPHIDIM.

RAPHIDIM door Overzettinge GRAS-BANKEN vertaald.

Schoonvader Jethro weyde, als hem de Heere in den Braambosch aan HOREB Verscheen; welken Oord hy moogelijk van weegen de Gras- en Klaaver-rijke Velden *agter de Woestijne*, heeft naagespoord. Exod. 3:1. Onder- en tussen schijnd het, Dat de Goddelijke Voorzienigheyd, Voordagtelijk besteld heeft, Dat de Vlakke, Zandige en Groote Woestijn-Landen, gemeenelijk Droog en Dor van Grond zijn; om dat, indienze Vogtig waaren, te veel Dampen van daar zouden opgaan, die geduurig tot Reegen wordende, de Naabuurige Bouw-Landen, altijd Lastig, en door Overstrooming bederven zouden: Waarom den Reegen in alzulke Plaatzen, als door Nood-dwang der Natuur-beschik, t'eenemaal Uytgebannen is. Doch 't en schijnd niet dat Israël zig met deeze bedenking bekommerd heeft; maar geen Water vindende, zijnze Moses strax met haare Gnar-Zieke Woorden op 't Lijf gevallen; en hebben gezeyd; *Geeft Gy-Lieden ons Water dat wy Drinken:* Niet anders voorwaar, als of Moses zelfs, 't vermoogen in de Hand droeg; om haar Spijs en Drank te verschaffen, *Tot haarder Tijd*, schoon 't er niet en was. Maar naadien dit Volk immers uyt het Verbond, hen in MARA voorgesteld, nu al wist, Dat Jehovah haar lieden Godt en Heel-Meester was; hebbenze voorzeeker deeze Twist teegens Godt opgenoomen; *En den* Heere *Verzogt;* gelijk Moses Israëls onverstandig gedrag, alzoo verklaard, als hy hen aldus toespreekt en zeyd; *Wat Twist gy met my? Waarom verzoekt gy den* Heere? Exod. 17:2. als of hy zeggen wou; Waarom neemd gy dusken onbetaamelijken Proef van Gods Liefde, Langmoedigheyd, Almagt en over-al Teegenwoordigheyd; en doorpolst in uwe twijffelmoedige Herten, of u Godt ook hier in deeze Waterlooze Woestijne helpen kan; *En of hy te Midden van u is, of niet?* Gelijk we strax dan ook uyt de Naam-Digting van deeze Twist-Plaatze, MASSA en MERIBA, zullen ontwaar worden, Datze in deeze Twist, niet anders Voorhadden, als om door een Nieuw Wonder, weederom van Gods Hulp en Teegenwoordigheyd verzeekerd te zijn. En zoo randen zy Moses met Gekijf en smaadelijke Woorden aan; en Zeggen; *Geeft* Gy *ons Water;* Gy Moses en Gy Aaron, die ons hier gebragt hebd. Spreekende hier al dezelve Waalbaare Taal als te vooren, Exod. 16:2, 3. En het is ook lang daar naa gebleeken, Datze by gelijke voorval, die quaade Parten noch niet ontwend waaren. Gelijk te zien is Num. 20:3, 4. Maar even als of hen deeze Twisting niet genoeg en waare geweest, om Godt te tergen; vallenze Moses daar en booven ook noch met geen minder Verwijt en Lastering op 't Lijf; haar niet anders daar in aanstellende, als of hy Israël Schelm-agtig misleyd, en voordagtelijk daar toe uyt Egipten getroond had, *Op dat* zeggenze, *Gy ons, en onze Kinderen, ende ons Vee, van Dorst deedet Sterven.* Exod. 17:3. dus onbehouwen spreekt de gantze Meenigte, als een eenig Man, en zoo Wantrouwig zijnze teegen Moses haaren Leydsman; die alleen het Voetspoor der Goddelijke Voorzienigheyd insloeg, en de *Dag-Reyzen* des Volx, *Naa het Bevel des Heeren* af baakende, Exod. 17:1. En naadien zy in dit beklag, ook aan haar Vee gedenken, schijndmen heel niet verpligt te zijn, om zulx alleen van haare Last-Beesten, maar ook voornaamelijk van het Slagt-Vee te verstaan; welk, indien misschien niet overvloedig by 't Gemeene Volkje, ten minsten by d'Aanzienelijkste en meest Gegoede, of die de bezorging des Volx en 't aanstaande Offer-Feest voor SINAI, ter Hand hadden, in goede Voorraad geweest zy; 't geen den Grootsten Hoop ontbreekende, haar al meer dan eens heeft doen om Vleesch roepen; schoon het niet geheel in Israël ontbrak. Vergelijkt, Exod. 16:3. met Num. 11:4. Gelijk wy dan ook in 't Voorgaande Hoofdstuk, bedenklijk gehouden hebben, of des Volks belustiging, niet veel-eer tot een andere Zoort van Vleesch als Slagt-Vee, gestrekt hebbe? Zoo datze om Hoenderen, Ganzen, Duyven, Patrijzen, Quakkelen, Vinken en diergelijke *Kleen-Gebeente*, wensten, welkze in Egipten hadden Zat gehad. Hoe het hier meede mag zijn, het schijnd ten minsten dit te konnen Grondvesten, Dat niet alleen het Gemeene Volk, maar ook de Aanzienelijkste

Groote Woestijnen waaromze gemeenlijk Droog en Waterloos zijn.

't Volk Murmureerd en eyst Water van Moses.

Exod. 15: 26.

Exod. 17:7.

Het Twist-Water Massa en Meriba.

't Volk beschuldigt Moses van Trouweloosheyd.

nelijkste onder Israël, deeze Twist hebben toegestemd. Maar doch, wat doed Moses in dit bijster verstel des Oproerigen Volx? En hoe heeft hy het Schor Geluyd van al deeze Drooge en Heesch-Geschreeuwde Keelen tot stilte gebragt, en haaren Dorst gelest? *Hy riep tot den Heere.* Exod. 17:4. En geen Wonder; want behalven dat zulx zijn gewoone * Toevlugt in al zulke Bedremmelde Verwarringen was; was het nu voor Israëls Leydsman, meer dan Tijd, den Heemel om Hulp en Wijzen Raad aan te vallen, dewijl'er weynig aan scheelde, ofze zouden hem het Leeven genoomen hebben. Dus vald hy Luyd-Keels aan 't Bidden, en Roept dat het aan den Heemel klinkt: HEERE, *Wat zal ik deezen Volke doen? Daar feyld niet veel aan of zy zullen my Steenigen.* Exod. 17:4. Zoo verre was de Raazernye des Volx den teugel ontloopen; Dat zy zelfs dien, die de spreekende Mond en Middelaar tussen haar en haaren Godt was, wilden om den Hals brengen. En zoo hebben ook zommige, Overzetters, Moses Woorden hier vertaald; *Zy zijn meest Gereed*, om my te Steenigen. Of als andere zetten; *Zy zijn bynaa Gereed, of staan Schrap,* &c. Doch in 't Hebreeuws staat eygentlijk; *Noch een Weynig, en zy zullen my Steenigen.* Josefus schijnd dit zoo te verhaalen, als of Moses zig voor de Doodslaagersze Hand des Volx, had weg-gepakt; want aldus Luyden zijn Woorden: „Moses de Raazernye des Volx ont„wijkende, heeft zig in 't Gebed begeeven; en Gesmeekt dat doch Hy, die de „Spijze in den Nood des Hongers gegeeven had; Ook nu in de Benaauwd„heyd des Dorsts, Drank verschaffen wilde: Weetende, Dat Spijs alleen, des „Volks Behoefte niet Vervullen kon. Dit zeyd Josefus. Nogtans en schijndmen niet te moeten meenen, als of zig Moses tot dit Gebed, verre buyten de Legerplaats naa den Berg HOREB begeeven heeft; naademaal wy zien, Dat de Goddelijke aanspraak hem strax op zijn Gebed, wel tot Tweemaal belast, *Heenen te Gaan:* Naamelijk naa den Berg HOREB te Reyzen, en de Oudsten Israëls die met hem zouden trekken, daar in Voorgaan. Want alzoo schijndmen de Goddelijke aanspraake Exod. 17:5,6. te moeten opneemen. *Gaat heenen*, staat'er, *Voor het Aangezigte des Volks, en neemd met u uyt de* Oudste *van Israel: Ende neemd uwen Staff in uwe Hand, daar meede gy de Riviere sloegt; ende gaat heenen: Ziet ik zal daar voor u Aangezigte, op den Rotsteen* in Horeb *staan, ende gy zuld op den Rotsteen slaan, zoo zal daar Water uytgaan, Dat het Volk Drinke.* Dus luyd de Goddelijke Last. Doch wanneer Josefus hier toe zeyd; *Dat de H. Schriften,* welke in den Tempel bewaard worden; *Ook getuygen, Dat Godt aan Moses Voorzeyd had; Dat het Water uyt de Steenrotze vloeyen zou;* Vald het swaar om verstaan, hoe hy dus van den Tempel spreeken kan, daarze immers doe, als hy zijn Historie schreef, reeds van de Romeynen Verwoest lag, en derhalven geen Bewaarplaats voor eenige H. Boeken kon zijn?

* Ziet Exod. 14:15. en 15:25. Num. 11:10, 11.

Moses in Lijfs Gevaar weegens den opstand des Volks, keerd zig tot het Gebed.

Moses met eenige uyt de Oudsten Israëls tot den Rotsteen in Horeb gezonden.

In wat Standsgeleegendheyd, Israël zig hier in RAPHIDIM niet wijd van HOREB Gelegerd had; mag men in ons Reys-Tafereel, aan de Elfde Vertoeving naazien; alwaar ook de plaatze in welke Godt Beloofde op den Rotsteen *Te zullen staan*, (naamelijk in de *Wolk-Kolomme*, het Zienelijk Waar-Teeken zijner teegenwoordigheyd;) niet vergeeten is. Maar op dat Moses den Rotsteen *In* HOREB, niet in 't Heymelijk en verre afgeleegen buyten 't Gezigt des Volks zou Slaan, Datze Water uytgaf; moest hy d'Oudsten van Israël in 't Gezigt des Volks, Dat is van voor haare Gramsteurige Aangezigten, met hem derwaards neemen, op datze Getuygen waaren, van dit Goddelijk Wonder; door welke *Den Rotsteen veranderden in Een Water-Vloed: Den Key-Steen in Eene Fonteyne.* Psalm 114:8. En zoo ontbreekt dan ook de H. Historie niet strax daar by te voegen; *Dat Moses alzoo deede* voor de Oogen *Der Oudsten van Israël.* Dat is; Dat hy in haare teegen woordigheyd de Steenrotze met zijn Wonder-Staff zoodaanig Geslaagen heeft, Datter overvloedig Water uyt, voortgekoomen is, om het Volk door derzelver uytloopende Beeken, die diep en verre tot in Israëls Legerplaatzen heenen Stroomden, te Drenken, en alzoo geleegendheyd verschaft heeft,

Exod. 18:5. Ziet de Reys-Tafel hier vooren ingevoegd.

Waarom Moses de Rotsteen in Horeb, in 't Gezelschap der Oudsten moest slaan.

De Rotssteen in Horeb geslaagen geeft overvloedig

Water uyt. Dat van dit Water niet zelden tot Gods Lof, en Verwarming van des Volks Geloove, in de H. Schriften gerept word; gelijk te zien is; Deut. 8: 15. Psalm 78: 15, 16. en 105: 41. Neh. 9: 15. &c. Alleen diend men hier niet over te slaan; Dat wanneer de Apostel 1 Kor. 10: 4. zeyd; Dat d'Israëliten *Dronken* uyt de Steenrotze *Die haar volgde;* zulx van zommige op den overvloed des Waters gepast word; welke niet alleen met Stroomen of Beeken uyt HOREB, tot aan de Legerplaatzen Israëls, hier *In* RAPHIDIM, maar ook verder in andere Vertoevingen voortliep. 't Geên heel niet onwaarschijnelijk aan deeze plaats te houden is; naadien het Volk *In* RAPHIDIM, Wijd en Breed Gelegerd, de meesten Hoop voorzeeker al-te Wijd van HOREB en de Water-stortende Rotze afgeleegen was, om derwaards Water te haalen. Want dat HOREB een Stuk-Weegs van RAPHIDIM afgeleegen was, hebben wy nu al genoeg uyt Moses *Heenen Zenden* naa deeze Rotze verstaan, om'er niet meer aan-te twijffelen. En het zou wel konnen zijn, Dat een Oud Erfgerugt, (gesteeven door een al-te ruymen Verklaaring van Psalm 78: 16, 20. en 105: 41.) den Joden heeft in 't Zin gebragt, om te Verzieren; Dat alwaar Israëls Leger Neersloeg; zig digt by den Ingang van den Voorhof des Tabernaakels, Een Fonteyne opende, die met veel Ordentelijk Vloejende Beeken tussen haar Leger-Ordeningen heenen Stroomden; en zy vervolgens aan alle plaatzen zoo wel met Water Gedrenkt, als met Manna Gespijst zijn. En hoedaanig zy deeze Doorstrooming des Waters verhaalen zullen wy op zijn plaatze naader aanwijzen; alhoewel'er Moses nergens zoodaanig van spreekt. Alleen ontbreeken geen fraaye Schrijvers onder de Kristenen, welke de Joden hier in zoo verre byspringen; Datze Gelooven, Dat deeze Rotze Israël niet in haar Weêzen, als zommige Rabbinen Gedroomd hebben; maar in haare Wateren, Stroomen en Beeken die uyt dezelve overvloedig voortquaamen, agtervolgd heeft; zoo datze een langen Tijd, hier en daar door de Woestijne heenen liepen daar d'Israëliten Reysden en Leger-Stal hielden. Als waar van dan Psalm 78: 16, 20. staat, *Hy bragt Stroomen voort uyt de Steenrotze; en deede de Wateren Afdaalen als Rivieren.* En weederom Psalm 105: 41. *Hy Opende de* Steenrotze, *en daar Vloeyden Wateren uyt, die door de* * *Woestijne Gingen, als een Riviere.* Dus zijn haar deeze Wateren gevolgd, tot Moses daar naa noch eens op een andere Steenrotze *Sloeg:* Schoon hy alleen maar in Last had, tot den zelven *Te Spreeken.* Num. 20: 8, 11. En daar door alzoo van deezen Steen in HOREB genoegzaam onderscheyden. Zulx het Volk Israëls, alzoo wel 40 Jaaren, *Water om te Drinken*, als *Manna om te Eeten*, gehad heeft; ten minsten zal het dusdoende, weynig scheelen. En het is voorzeeker jammer dat de Joden bey deeze Doorlugtige Wonderen, met zoo veele Fabelagtige Bymengzels Bemorst hebben, Datze schier haar Oude Luyster van Geloofbaarheyd verlooren hebben. Doch hoedaanig een *Geestelijken Drank* Israël hier uyt deeze *Steenrotze*, die KRISTUS beteekende, 1 Kor. 10: 4. booven dien Drank *Gedronken* heeft, welke alleen het Lichaam Verquikte, zullen we strax naader overdenken. Onder-en-tussen ontbreeken geen Land-Beschrijvers welke zeggen, Dat het Water noch Heedendaags uyt dezelve Rotsteen vloeyd: Jaa dat dit gedeelte van Arabien, welke anders te vooren weegens zijn Dor en Waterlooze Grond, Onbewoonbaar was, zeederd deeze Ontspringing des Waters, Bewoonbaar geworden is. Doch de Reys-Beschrijvers, welke beneeden den Berg HOREB, Een Steenrotze met veele Gaaten in-agt genoomen hebben, getuygen datter thans geen Water meer uyt voort-komd; alhoewelze niet en twijffelen, of het is dezelve Rotsteen, die van Moses Geslaagen is. Zijnde heel Groot en Dik in zijn omvang. Want behalven dat den Reyziger Christoffel Furerus zeyd, Dat hy dezelve Steen in 't Jaar 1565. noch gezien heeft; Getuygd hy datze omtrent 52 Voeten Breed was; en dat hy'er Twaalf Monden, of Uytloopen aan geteld heeft, die Water schijnen gegeeven te hebben. Welke een overvloedig Water storten, misschien ook Exod. 17: 6. daar door aangeduyd word, als zommige de

En volgd Israël in verscheyde Leger-plaatzen.

Exod. 17: 5.

Joodze Verziering der Water-Greppen om en tussen haare Legeren.

* Of *Dorre Plaatzen.*

Laater Gedagtenis deezer Rotsteen.

de Woorden Vertaalen; *Gy zuld de Rotze Slaan, en de* Wateren *zullen daar uyt voortkoomen:* En het Grond-Woord verscheeld ook niet veel van 't geen door welke anders *Zee*, of *Zeën* beduyd word. En zoo zeyd men ook, Dat thans noch eenige Tenten of slegte Wooningtjes der Arabiers, aan deeze plaatze gevonden worden, by wien de Geheugenis van de Twist des Volks met Moses hier in RAPHIDIM, niet geheel uytgestorven is. Wy hebben te vooren aangemerkt, Dat Godt zoo in 't geeven der Quakkelen, als in het Manna geen Nieuwe Schepping gedaan, maar zig van de Naatuur bediend heeft; en wy meenen dat het zelve ook hier in *Het Water uyt de Rotze* plaats vind: Als waar toe alleen de Goddelijke Voorzienigheyd, op het Slaan van Moses Staff, haar Uytgang in 't openen van den Rotsteen betoonde; maar geenzinds noodig had, daar toe van Nieuws eenig Water te Scheppen: Dewijl de Goddelijke Magt zig hier in genoegzaam van het Water dat'er Natuurlijk in de beneedenste Holligheeden der Rotze, of Boezem van den Berg HOREB Verborgen was, heeft konnen bedienen. Want datter alzulke Water-Grotten in meest al de Zaamenkeetening der groote Gebergten gevonden worden, heeft de Doorsnuffelende Athanasius Kircherus in zijn Onderaardze Weereld, met veel Arbeyd, in al de Deelen des Aardrijx ontdekt. Dus bevind men dat de Bergen van heel Asien, als in het midden te zaamen loopende, een groot Rond van zeer hooge Bergen uytmaaken; en in haar Boezem een zoo grooten Water-Hol hebben, Dat het naa alle Zijden, zeer groote Rivieren uytleeverd, en den Oorsprong geeft aan den Indus-Vloed, de Ganges, Eufrat, Tigris en andere; zelfs ook aan verscheyde Meyren en Poelen: En zoo leeveren ook eenige Kleender Bergen, weederom Kleyne Rivieren en Beeken uyt. 't Zelve gebeurd ook in Afrika, Dat Dor. Heet en een groot Deel der Verzengde Weereld is; en welkers groot Water-Hol in 't Hert van de Zaamen-Koppeling der Maan-Bergen gevonden word; en misschien d'eerste Oorsprong aan den Nijl, en andere Rivieren van Afrika geeft. In Europa zijn ook alzulke Baar-Moeders te vinden, die altijd van Water swanger gaan, voornaamelijk in de Penninize, Kottize, Retize en Remininze Alpes, waar uyt den Donauw, den Rhijn en andere Rivieren voortkoomen. En zoo zijn zelfs ook in Amerika, binnen in het Hert der hooge Bergen, *Andes* genoemd, Vervaarlijk groote Water-Kolken, uyt welke de Rivieren van d'Amazonen, Maragnon, Rio de la Plata en andere, hun Oorsprong krijgen. Indien wy nu hier uyt af-neemen, Dat dusdaanige Water-Hoolen, binnen d'Ingewanden der Bergen gesteld zijn, om Fonteynen, Rivieren, Beeken en Meyren voort-te brengen, 't zal ons langer niet swaar om verstaan zijn, Dat ook in de Zaamen-Koppeling van dit Arabisch Gebergte van HOREB en SINAI, een genoegzaame Voorraad van Water binnen desselfs Boezem zy Beslooten geweest; welke de Goddelijke Wille thans door het Klieven, of schielijk Opbarsten van de naaby geleege Steenrots, (die moogelijk d'Uytgang des Waters, tot noch toe Verzeegeld had;) in zulken overvloed heeft voortgebragt, Dat het met Stroomen en Beeken, Israël een goed Stuk-Weegs, (en misschien wel heel naaby KADES, daarze weederom Gebrek aan Water hadden;) agtervolgd heeft; waar op dan d'aangehaalde plaatzen van den Psalm-Digter en den Apostel te-passen zijn. En naadien van de Heedendaagze Land-Bereyzers geen Rivieren noch Water-Poelen in de Woestijne van SINAI gevonden worden, kan men denken, Datze naderhand weederom Opgedroogt, of aan haar Oorsprong Verkropt; en elders van Nieuws Opgeborsten, Uytloop gevonden hebben; gelijk meer zoodaanige veranderingen in Kleene Beekjes, alhoewel niet zoo ligt in de groote en van Ouds Oorspronklijke Rivieren bespeurd is. t'En zy dan ook dat men de Reeden deezer uytloopende Beeken, door de gantze Woestijne, van RAPHIDIM tot aan KADES, veel-eer Roemrugtig, of Vergrootender-wijs, als naa de gewoone Uytleg der Bijbel-Verklaarders op-te neemen heeft. Dat nu Israëls Leger-plaats hier *In* RAPHIDIM, niet heel wijd van HOREB zy geweest, mag men niet alleen scheemeragtig uyt Exod. 18:5.

Onderzoek of de Wateren in deeze Rotsteen niet Natuurlijk Verborgen waaren.

Water-Grotten in de binnenste Ingewanden der Bergen beslooten.

En zulx tot de Rotze in Horeb toepasselijk gemaakt.

Num. 20. Psalm 78: 15, 16. en 105: 41. 1 Kor. 10: 4.

Israëls Legering niet Wijd van HOREB.

Actor. 7: 30.

't Geberg-te HOREB als een Voor-Gebergte van SINAI aange-merkt.

18: 5. maar ook daar uyt gissen, Dat haar naaste Leger-Togt van hier, *In de Woestijne van den Berg* SINAI gevallen is; welk vermaard Gebergte met HOREB naa alle waarschijnelijkheyd, ten minsten zoo verre een en 't zelve te agten zy, Dat HOREB het *Voor-Gebergte* van SINAI is geweest, welkers Heuvelige Top, uyt een en dezelve Wortel voort-sproot: Alhoewel'er by de Geleerde groot geschil over ontstaan is, dewijl de H. Schrift zomtijds d'een voor d'ander schijnd te noemen; of een en dezelve Zaak, aan beyde Toeschrijft. Van den Berg SINAI, en de Woestijne waar inze geleegen is, zullen we spreeken, alswe met Israël daar zullen aangekoomen zijn: En nu alleen yets van HOREB aanteekenen, op datwe weeten, Hoe naaby wy die aan Israëls Legerplaats *In* RAPHIDIM te Gissen, en van 't groot Gebergte SINAI te onderscheyden hebben. Eenige willen dat den Berg HOREB, onder 't Gebergte SINAI begreepen is; en dat menze voor dat zelve Gebergte houden moet, welke d'Oude Grieken en Latijnen, *Melanes* noemden; naadien Ptolemèus de Bergen *Melanes* in het Steenagtig Arabie nniet wijd van't Roode Meyr-plaats; al waar Moses den Berg SINAI steld: En zoo doed ook Plinius die de Griexze Naam *Melanes* behouden heeft. Maar naadien den Berg HOREB gemeenelijk neffens den Berg SINAI gesteld word, en die Twee onderscheyde Naamen HOREB en SINAI zoodaanig in de H. Schrift gedagt worden, Datze te-mets ook als Een-en-dezelve schijnen genoomen te worden; zijn de Geleerde daar over zoo veel-te ligter oneens geworden, als zy min zeeker waaren, of HOREB een onderscheyden Berg van den Berg SINAI is, of dat het slegts Twee Naamen van Een-en dezelve Berg zijn? En zoo heeft elk zijn Gissingen en Bedenkingen voortgebragt. Die HOREB en SINAI voor Een houden, steunen voornaamelijk hier op, Dat aan beyde, Een-en-dezelve Geschiedenissen worden toegepast: Want het verschijnen van Jehovah in de Vyer-Vlamme uyt den Braam-Bosch; welke Moses Exod. 3: 2. op den Berg HOREB zeyd geschied te zijn; word Actor. 7: 30. *In de Woestijne van den Berg* SINAI gesteld. 't Geên onzes-agtens van kleen bewijs is; naadien den Berg HOREB daar alleen gesteld word, in dezelve Woestijne, daar ook den Berg SINAI lag; en daar van zijn Naam had. Want of wel Sigonius hier teegen is; en SINAI niet voor een Berg, maar voor een Woestijne wil gehouden hebben, om dat'er Exod. 19: 1, 2. en Num. 1: 1. van *Een Woestijne* SINAI gerept word; word hy doch van de LXX Overzetters Weedersprooken, wanneer dezelve in bey die Plaatzen vertaalen, *De Woestijne van* SINAI: Dat is, die Woestijne, in welke den Berg SINAI, met haar Voorgebergte HOREB, geleegen was. En in deezer voegen heeft ook den Apostel, SINAI *Een Berg* genoemd. Vergelijkt Galat. 4: 24, 25. met Actor. 7: 30, 38. En alsmen Exod. 19: 2. wel aanmerkt, *Dat Israël zig in de Woestijne* SINAI, *Legerde teegen-over dien Berg;* Zietmen ligt dat de LXX Overzetters wel vertaald, en den Apostel regt gesprooken heeft. Dus heeft dan HOREB, *In de Woestijne van den Berg* SINAI, als een byzonderen Berg, of aanhangenden Heuvel konnen zijn, zonder egter eygentlijk, een en dezelve Berg met SINAI te zijn: En wy hebbenze ook in ons Reys-Tafereel op 't Voetspoor van zommige Fraaye Schrijvers, als zoodaanigen Aanhangzel, of *Voorgebergte* van Sinai, vertoond; alhoewel de gemeene Bybel-Kaarten gewoon zijn den Berg HOREB zoo wijd van SINAI te stellen, Datmenze op geenerhande wijs, tot eene Wortel te zaamen brengen, noch de H. Historie voldoen kan. Doch het geene de eenheyd dezer Bergen, met wat meer Waarschijnelijkheyd begunstigd, is moogelijk dit, Dat de Wet, welke Actor. 7: 38. en in andere plaatzen gezeyd word, op den Berg SINAI gegeeven te zijn; Deut. 5: 2. en 29: 1. &c. gezeyd word, Dat zulx op den Berg HOREB geschied is: En derhalven meenen eenige dit dezelve Berg te zijn, alwaar Moses de Rotsteen geslaagen, en 't Volk *In* RAPHIDIM, Water verschaft heeft. Doch hier teegen schijnd de Reystogt Num. 33: 15. aangekant: *Want zy Verreysden van* RAPHIDIM *en Legerden hen in de Woestijne* SINAI, *teegen over dien Berg:* Dat is, *In de Woestijne van den Berg* SINAI

HOREB en SINAI, hoe te-mets voor Een genoomen, en zomtijds onderscheyden.

HOREB en

SINAI, gelijk verklaard word; Gal. 4: 25. Actor. 7: 30. Derhalven heeft den Berg SINAI, ten minsten een goede Dag-Reyze, Hooger-op in deeze Woestijne geleegen, als Israël hier in RAPHIDIM voor HOREB Gelegerd lag; en overzulx niet Waarschijnelijk dezelve Berg-Top geweest, naa welke Moses met de Oudsten Israëls heenen gezonden wierd, tot de Rotze, *Die in* HOREB was. Exod. 17: 5, 6. En het zal moogelijk uyt Exod. 19: 1. en des Volx aankomst in die Woestijne blijken, Datze zig aldaar op den Eersten, of Waarschijnelijker op den Derden Dag der Maand *Sivan*, die by d'Hebreeën *De Derde* was, *Voor den Berg* SINAI Gelegerd hebben. En alhoewel ook Hieronymus, HOREB en SINAI, voor een-en-dezelve Berg houd, die onder Twee-erley Benaaming, nu HOREB, dan SINAI genoemd word; heeft hyze nogtans te vooren op 't Gezag van Eusebius, genoegzaam van elkanderen onderscheyden en gezeyd; Dat HOREB den Berg Gods, in 't Landschap Madian, neevens den Berg SINAI leyd, in een Woestijne die zig Noordwaards naa PARAN strekt; alwaar ook Josefus SINAI geplaatst heeft. En zoo schijnd ook Syrach, deeze Bergen als Twee byzondere te onderscheyden, als hy zeyd, Dat Elias, *In* SINAI, de toekoomende Straffe; en *In* HOREB, de Wraake gehoord had. Kap. 48: 7. Daar zijn'er meede, die het Wester-Deel van dit Gebergte, HOREB, en het Ooster-Deel, SINAI genoemd hebben; en het zou wel konnen zijn, Dat het Adrichomius aldernaast Geraaden heeft, als hy wil, Dat HOREB en SINAI, wel een-en 't zelve Gebergte zijn, maar dat bey die Naamen aan Twee verscheyde Toppen behooren, welker Ruggen, of breed-afgaande Schouderen, uyt een-en dezelve Voet Voortkoomen; en zoo heeftze ook P. della Valle, als een Oog-Getuygen beschreeven. Naadien nogtans SINAI, de Grootste, Hoogste en Voornaame Top van heel dit Gebergt is, (zoo datze haaren Naam ook aan de omliggende Woestijne meedededeeld;) zal het daar van daan gekoomen zijn, Dat de Joden, en ook Josefus, HOREB ten aanzien van SINAI, die de Kruyn booven heel deeze Landstreek opsteekt, als geen byzonderen Berg hebben aangemerkt; zoo dat Flavius noch ook niet de H. Schrijvers in 't N. Testament, den Naam van HOREB, nergens gedenken. Wat verder Bellonius, Della Valle en Thevenot, uyt het beuzelagtig Verhaal der Paapen en Monniken, van den Berg HOREB schrijven, magmen by haar zelfs naazien. Maar alhoewel de meeste Taalkundigers zeggen, Dat HOREB of CHOREB, alzoo van *Dorheyd*, en *Woestheyd* genoemd word; dewijl CHARAB, *Dor-worden*, en *Verwoesten* beteekend; en CHAREB *Dorheyd*, en *Droogte:* Schijndmen nogtans die Landstreek daarom heenen niet zoo *Woest* noch *Dor* te moeten aanmerken, Dat daar ook niet eenige Goede Weyden te vinden waaren; naadien immers Moses te vooren, de Kudde van zijn Schoon-Vader Jethro, derwaards Dreef, als hy in Madian gevlugt was; Exod. 3: 1. En waar door ook misschien Israëls Legerplaats hier naa-by den Berg HOREB van weegen de Groene Zoomen Lands, RAPHIDIM, Dat is, *Gras-Banken* genoemd zy; van welke Naam-Digting wy strax Vermaan deeden. Doch HOREB, of CHOREB, Dat is *Droog*, of *Dorstig*, kan van weegen Israëls gebrek aan Water om te Drinken, zoo genoemd zijn. Waar teegen niet en doed, Dat dien Naam ook te vooren aangeteekend staat; naadien Moses dezelve plaatze, die eerst naaderhand om zeeker Voorval aan dien Naam quam, door een Voor-verhaal zoo genoemd heeft, gelijk meermaal zijn gewoonte is: 't Geên hem, die wel wist, wat hem te Schrijven stond, heel ligt om doen was; en hem zelve daar door ook best verstaanelijk maakte, om een Onbewoonde en Woeste Plaatze, die doe, immers niet ten aanzien van Israël, geen Naam had, kennelijk aan-te wijzen. En of schoon eenige *Grasbanken* in RAPHIDIM waaren geweest, kan nogtans den Berg HOREB *Dor* en *Onvrugtbaar*, Dat is, *Woest* en *Onçierlijk* door desselfs haakelige Braambosschen geweest zijn: En Israëls gebrek aan Water, met de Harde Rotsteen aldaar van Moses geslaagen, geeven daar ook bewijs van. En zoo schijnen daar ook op den Berg SINAI, in over-eenkomst des Naams, niet

SINAI, als de Twee groote Berg-Toppen van een en dezelve Wortel aangemerkt.

De Berg SINAI als de Hoogste Top van dit Gebergte aangemerkt.

HOREB waar van zoo genoemd.

SINAI waar van

genoemd, en hoe tot een Voorbeeld van het Dienstbaar Jerusalem gehouden.

niet dan Doorn-Struyken en Distelen geweest te zijn: En overzulx van den Apostel Gal. 4: 24, 25. tot een schoon Voorbeeld gesteld van het *Dienstbaar Jerusalem;* Dat is, den Staat van Israël onder 't Oude Testament, in teegenstellinge van dien in het Nieuwe; waar toe Israël nu heenen ging, om door veelerley Voorbereydzelen aan SINAI toebereyd, en *Dienstbaar* gemaakt te worden aan de *Eerste Beginzelen der Weereld*: Gezet wordende onder een Wet, die alleen Israël eygen zou zijn, en duuren moest van Moses tot op Kristus. Als waar toe hen dan ook zeekere Voogden en Verzorgers als Vaderen des Vleesch, onder Dwang van Straf verpligten zouden. Welke *Dienstbaarheyd* den Apostel heeft uytgedrukt onder den Naam van HAGAR, en gezeyd, Dat *Die Is*, Dat is, Beteekend SINAI *Een Berg*, of *Gebergte in Arabien*. Te kennen geevende, Dat HAGAR, SINAI en HOREB, over-een-komstig geweest zijn, met JERUSALEM, *Dat Dienstbaar was met haare Kinderen:* Dat is, 't Vleeschlijk Israël, of het gantze Volk der Joden onder 't O. Testament: Een Volk zoo *Dor* en *Onvrugtbaar*, als deezen Berg; en dat zig doorgaans, even als in deeze Woestijnen, Onverstandig, Dom, Hard van Herten en Ooren heeft aangesteld; Deut. 29: 4. Menschen die verklaard worden, Gods Geest niet-te hebben, behalven eenige weynige, op welke de Geest quam, doch *Niet en Ruste*, en zoo slegts voor een Tijd *Profeteerden*, maar daar naa *Niet meer*, Num. 11: 25. Die andere *Blijvende Geest*, was alleen op Kaleb, Num. 14: 24. Maar zelfs niet op Moses; Deut. 1: 36, 37. En geen Wonder; want de H. Geest en was doe noch niet, Joh. 7: 39. *Overmids Jesus noch niet Verheerlijkt en was;* en eerst naa dessels Heemel-Vaard, overvloedig stond uytgestort te worden over allerley Vleesch naa de Voorzegginge Joël 2: 28, 29. en begonnen is Vervuld te worden op den Pinxter-Dag. Actor. 2: 2, 23. Doch ten is hier de plaatze niet dit verder uyt-te voeren.

En van den Apostel HAGAR genoemd.

ISRAEL met den Berg SINAI vergeleeken.

Maar gelijkwe in 't voorgaande Hoofdstuk uyt des Apostels Reeden 1 Kor. 10: 3. hebben aangemerkt, Hoedaanigen *Geestelijke Spijze* het Manna aan Israël geweest zy, zal het buyten-twijffel hier ter snè dienen, eens te bezien, op welk een Grondvest dezelve Hoog-Verligte Schrijver, (speelende op de Steenrotze welke hier Water voor Israël *aan* HOREB verschafte;) strax daar by doet; *Dat zy alle dezelve Geestelijken Drank Gedronken hebben? Want zy Dronken uyt de Geestelijke* Steenrotze *die volgde: En de Steenrotze was* KRISTUS; 1 Kor. 10: 4. Dat den Apostel de Steenrotze, en haaren Drank *Geestelijk* noemd, is voorzeeker niet om datze zulx zoodaanig in haar eygen Weêzen, maar in haar Beduydenis was, ziende op KRISTUS, gelijkwe over 't Manna hebben aangemerkt. De Steenrotze *Was* KRISTUS, voor zoo verre zy te deezer Tijd gegeeven en voorgesteld was, in de plaatze van KRISTUS; die in 't Vleesch koomen, en volkoomene Verquikkinge aan Israël geeven zou. Waar toe dan ook het *Staan*, of *Steunen* van Godt booven op deeze Rotze, Zienelijk in de Wolke, Exod. 17: 6. te kennen gaf, Dat hy te zijner Tijd zou geopenbaard worden in Hem, die de Rotsteen Israëls was. Want gelijk'er meermaal gezeyd word, Dat de HEERE die zijn Volk in de Woestijne Leyde, in deezer voegen is KRISTUS geweest, en dat zy hem ook daar in *Verzogt* hebben, 1 Kor. 10: 9, 10. Alzoo is ook Kristus, op wien deeze Rotsteen zag, hier op een byzondere wijze in de *Wolke*, booven de Rotze teegenwoordig geweest. En wy meenen dat die Bedenking, ligt aan des Apostels Reeden geeft; want naadien den Rotsteen Kristus Afbeelde, en als in zijn plaatze stond, heeft ook Israël in die Rotsteen, de Genaade van Kristus *Verzogt*, en twijffelmoedig Doorpolst of die genoegzaam was, alle Dorst te Verzaadigen? Eerst wel naa den Lichaame, maar ook naa de Ziele, dewijl alle deeze Dingen hen over quaamen, op datze leerden de Weegen Gods kennen; vergelijkt Exod. 16: 4. met 17: 7. en 't zal ons strax te-Nutte koomen. Dus word men ligtelijk ontwaar, Dat wanneer Moses de Kinderen Israëls, (ten minsten door de teegenwoordigheyd der Oudsten, Exod. 17: 5. Voor deeze Steenrotze stelde, zy daar door vermaand geworden zijn, voor *Den Rotsteen haares Heyls* te staan:

Hoe Israël volgens de Verklaaring des Apostels, aan Horeb, een Geestelijken Drank Gedronken heeft.

Hoe deeze Steenrotze is KRISTUS geweest.

ſtaan: Met welkze zoodaanigen Twiſt en Strijd voeren, Deut. 32: 15. Dat de plaatze zelve, daar van den Naam MASSA en MERIBA, Dat is, *Verzoeking* en *Twiſting*, behouden heeft. Dus is den Rotſteen *Kriſtus* geweeſt, om dat zy, als Auguſtinus zeyd, Kriſtus beduyde; even gelijk de Beſnijdenis was *Het Verbond Gods*: Het Lam, *Het Paſcha*, den Doop, *d' Afwaſſing der Zonde;* en het Brood, *Het Waare Lichaam van Kriſtus*: Naamelijk in het Teeken, vervangende de plaatze van de Beteekende Zaak. En zoo hebben ook Tertullianus en Hieronymus met veel andere Kerk-Vaders, deeze Dingen doorgaans als Waar-Teekenen van hooge Beduydingen en Afbeeldingen aangemerkt, en niet ongelukkig verklaard. En zoo wy ons tot verder Bedenkingen in-laaten, wy zullen in veelerley over-een-komſten ontwaar worden, Dat niet alleen d'Apoſtel, KRISTUS onder een zeer ſchoone Zin-ſpeelinge, *Een Rotſteen* genoemd heeft, maar dat hy ook doorgaans van weegen zijn Goddelijke Kragt, en ſtandzaame Vaſtigheyd zoo genoemd word; ziet behalven andere plaatzen, Pſalm 95: 1. En zoo eenige meenen, ook *Een Steen*, Gen. 49: 24. Zach. 3: 8, 9. En *Een Hoek-Steen*, Pſalm 118: 22. Eſaia 28: 16. &c. En op deeze Grondveſt heeft ook Kriſtus zelf, hem zelven *Een Rotſteen* genoemd, op welke hy zijn Kerke wilde Bouwen, Matth. 16: 18. Zoo nogtans, Dat de Reeden van deezen Naam geenzinds alleen hier van ontleend is, Dat Kriſtus Vaſt en Onbeweeglijk Staat als Een Steenrotze, op welke de Storm-Winden worden afgekaatſt; noch ook alleen, om dat Kriſtus de Vaſte Borgt is, onder wiens Beſcherming men zig als in Een Steenrotze teegen alle overval der Vyanden verſchuylen kan; maar wel inzonderheyd, om dat den Rotſteen in de Woeſtijne *Geſlaagen*, en Water uytgeſtort heeft, Kriſtus de Waare Rotſteen en Fonteyne der Leevendige Wateren, onder een ſchoone Verborgendheyd heeft Afgeſchaaduwd. Voorwaar de Rotſteen *In* HOREB, wierd in 't aanzien van de Oudſten Iſraëls, niet met een Diamanten Staff Geſlaagen, die haar Klieven konde, als de Joden ſchaamteloos Verzieren; maar met *Den Staff Gods*, met welken Moſes de Riviere in Egipten Sloeg, en de Zee Trof, Datze door het Geblaas van een Goddelijk-Beſchikte Wind, wegvlood, Exod. 7. en 17: 5. met Kap. 14: 21. vergeleeken. En naadien Moſes met deezen Staff, (dien hy als Iſraëls Wetgeever en Leydsman, voerde tot een Teeken van zijn Gezag,) den Rotſteen naa veel Twiſtens en Murmureering des Volks Geſlaagen heeft, zoo datze Water in Overvloed geevende, het Volk Gedrenkt heeft; Heeft die Slag zeer wel konnen Afbeelden den Vloek des Wets, die Kriſtus ter Dood toe Slaan zou, Eſa. 53: 4, 5. Gal. 3: 13. 't Geën Vervuld is, wanneer hy onder de Wet van Moſes geworden, den Vloek der Wet gedraagen heeft: Beſchuldigd zijnde van de Oudſten des Volks; en Veroordeeld door haar Roepen, *Kruyſt Hem, Kruyſt Hem.* Die dan ook daar op alzoo Geſtooten, Geſlaagen, en Wreedaardig ter Dood Gewond zijnde, hem zelven geopend heeft, op dat'er *Water des Leevens uyt Hem Vloeyen mogt;* vergelijkt Joh. 7: 38. en 19: 34, 35. Hebr. 5: 9. met Joh. 4: 10, 14. Waar toe het meede van zommige niet zonder ſchijn van een Verborgentheyd aangemerkt is; Datter uyt Jeſus Doorſteeken Zijde, *Water en Bloed* geloopen is, Joh. 19: 34. van den zelven Apoſtel zeer ſchoon Verklaard in zijn Eerſten Brief, Kap. 5. *Vers* 6. *Deezen iſſet*, zeyd hy, *Die gekoomen is door Water ende Bloed; naamelijk* Kriſtus: *Niet door het Water alleen, maar door het Water ende het Bloed.* Zulx hier door is Afgebeeld geworden, het Lijden en Bloed van Kriſtus, 't welk Vergooten zou worden, tot Leſſing van den Dorſt der Aamegtige Zielen; vergelijkt Jeſa. 55: 1. met Kap. 44: 3. Maar naadien'er in zig zelven, niets Drooger, Harder noch Waterloozer als een Steenrots geagt word; is voorzeeker dit Water in HOREB, niet dan teegen alle verwagting en ſchijn van Vermoogen uyt die Rotſteen voortgekoomen; (het zy dan dat Godt door 't ſchielijk Opbarſten zommiger Verheelde Klooven, welke in deeze Rotſteen daar toe dienſtig waaren, de Wateren die'er van Ouds en zeederd de Zondvloed, Natuurlijk in Opgeſlooten waaren;

Het Slaan van de Rotſteen in Horeb op Kriſtus gepaſt.

De Rotſteen heeft buyten verwagtinge Water uytgegeeven.

Losgemaakt en den vryën Uytloop gegeeven heeft; gelijk we strax hebben aangemerkt, Dat zoodaanige Water-Kolken in de Boezems der groote Moeder-Bergen gevonden worden; of dat het met Magt van elders, door Onderaardze Doorgangen, tot die geopenden Steen heenen Gevlooden is:) alzoo past zulx zeer wel op Kristus, welke in een slegte gedaante verscheenen is; zoo dat niemand die hem aanzag, dagte noch verwagte, Dat hy zoo veelerhande Geestelijke Gaaven meede deelen, veel-min een Fonteyne uyt hem worden, *Die Springen zou, tot in het Eeuwige Leeven*, Joh. 4: 14. En daarom, gelijk deeze Rotze, *Alleen* Water aan Israël gaf in de Woestijne, en zonder dat had moeten Versmagten; alzoo isser ook in deeze Woestijne der Weereld, geen anderen Rotsteen of Naam gegeeven dan Kristus, door wien wy moeten Zaalig worden. Actor. 4: 12.

Hoe deeze Rotsteen Israël gevolgd is?

ten Laatsten; Het Water Vloeyde niet alleen uyt de Steenrotze van den Berg HOREB tot in Israëls Leger-plaats hier in Raphidim; maar volgde haar ook met heele Stroomen en Rivieren door de Woestijne, alwaar zy quaamen; gelijk de meeste Uytleggers uyt Psalm 78: 15, 16, 20. en 105: 41. Gelooven: 't Geên d'Apostel zoo uytdrukt, als of de Rotze *Haar volgde*. 1 Kor. 10: 4. om dat in haar niet alleen d'Oorspronkelijke Fonteyne van dat Water was; maar ook, om dat hy zoo spreekende, veel-meer aanduyde, Dat Kristus, schoon hy Perzoonelijk afweezend is, ons alzoo ook met zijn Genaade, Wijsheyd, Regtveerdigmaaking, Heyligmaaking en Verlossing agter-volgd, tot dat wy door deeze Aardze Woestijne heenen Gezukkeld, in het Heemelze Kanaan geraaken. Indien dan nu ook het Slaan van de Rotsteen in HOREB, door deeze Bedenkingen een zoodaanigen Weeder-Slag op onze Gemoederen maakt, Dat onze Versteende Herten daar door in Traanen van Waaragtige Bekeeringen Uytbarsten, wy zullen tot hier-aan toe, niet alleen geen vergeefze Tijd daar meede verspild hebben; maar ook alle Zaalig zijn, die uyt deezen Geestelijken Rotsteen Drinken: Ten minsten meenen wy, Dat al dusdaanige Overdenkingen ruym zoo aanminnig zijn, als die donkere Spreuke, welke Rabbi Menachem daar over uyt de Joodze Leer-Meesters bybrengd; zeggende; *'t Veranderen van de Steenrots in Water, was't veranderen van de Eygenschap des Oordeels; te kennen gegeeven door de Rotze in de eygenschap des Zeegens, te kennen gegeeven door Water.* Dit zeggen de Joden, die gemeenelijk in haare Spreuken, een Vaatze Lugt van haar geeven. Doch wanneer wy Israël hier naa te KADES in de Woestijne t'ZIN, aan haar XXXIII. Leger-plaats zullen gebragt hebben, (alwaar Moses een andere Rotsteen, buyten Gods Bevèl, Tweemaal Geslaagen heeft, Datze overvloedig Water Uytgoot, maar om zijn eygen Ongehoorzaamheyd met den Ban gestraft wierd, *Van niet in't Land der Belofte in-te gaan;* dewijl hy Godt *Voor de Oogen Israëls niet Geheyligd had*, Num. 20: 11, 12.) zullen wy 't Restant deezer Bedenkingen geheel afdoen; en te-gelijk bezien, welk daar de Beteekenis zy geweest van het Goddelijk Gebod aan Mose; *Gy zuld tot de Rotsteen Spreeken?* Maar naadien aan die plaatze gezeyd word; *Dit zijn de Wateren* MERIBA; doet ons zulx aan den Oorsprong van die Naam-geeving gedenken; als dewelke niet *In* KADES, maar hier *In* RAPHIDIM, by de Water-Stortende Steenrotze *aan* HOREB te vinden is. Want alzoo heeft het Moses zelfs, Exod. 17: 7. in deeze Woorden aangeteekend: *Ende hy noemde den Naame deezer Plaatze*, Massa *ende* Meriba, *om de Twist der Kinderen Israëls: Ende om dat zy den Heere Verzogt hadden;* zeggende; *Is de Heere in't Midden van ons of niet?* Zulx die Twee Benaamingen, ook van Tweederley Beduydenis zijn. Want MASSA is *Verzoekinge* te zeggen, en word als een Doop-Naam aan deeze plaatze gegeeven tot Gedagtenis van Israëls Zonde, en te-gelijk tot Waarschouwing aan de volgende Geslagten; om den Heere niet-te Verzoeken, *Gelijkze hem Verzogten in* MASSA. Deut. 6: 16. *Noch haare Herten Verharden*, als *te* MASSA *en* MERIBA, Psalm 95: 8, 9. Hebr. 3: 8, 9. En zoo Beteekend MERIBA *Twistinge*, of *Bittere Bestraffinge*, die een verwekking tot Toorn was, en daarom van den Apostel in de aangetooge plaatze

Num. 33: 36. en 20: 1.

Num. 20: 8.

MASSA en MERIBA van wat Beteekenis.

plaatze PARAPIKRASMOS, Dat is, *Terginge* of *Bittere Twistinge* genoemd. En dus schijnd het dat de gemeene Latijnze Overzetting, de H. Text te kort doet, als zy deeze Dubbele Naam-Digting, alleen door *Bekooring* of *Verzoeking* uytdrukt. Doch andere die beyde deeze Doop-Naamen, MASSA en MERIBA tot Een brengen, hebben 't *Verzoek-Twist*, of *Verzoek-Krakeel* vertaald; en daar door zoo wel *De Twist des Volks* met Moses om Water, als de Goddelijke *Verzoeking* aangeweezen: En zoo is het zelve, weegens een diergelijk voorval te KADES, wel te-regt, Een *Twist-Water* genoemd. Deut. 32: 51. Hoedaanigeen *Twisting* het Volk dan hier met Moses gehouden heeft, Exod. 17: 2. Alhoewel niet zoo zeer met hem, als wel met den Heere *Haar Verlosser* en *Heel-Meester*, Exod. 17: 7. *Verzoekende* Godt door Ongeloovige Proeven, of hy ook wel als zoodaanig met zijn Genaade en Almagt onder haar en teegenwoordig was; dan of zy door Moses Bespot en Bedroogen waaren? Exod. 17: 7. daar de Kaldeëze Uytbreyder des Volx twijffelmoedige Gedagten verklaard; *Woond de Majesteyt Gods onder ons of niet?* Maar naadien zy hier van zoo vaake Blijken gezien hadden, hebbenze Godt voorzeeker hier meede *Verzogt* en *Getergd*, Datze daar van weederom op Nieuws, door eenig Teeken of Wonder-daad wilden verzeekerd zijn. En naadien wy in deeze Naam-Digting, MASSA en MERIBA, Israëls Ongeloovigheyd, Verëeuwd vinden; heeft Godt voorzeeker daar door niet alleen willen Aanduyden, Dat Israël *Vleesch* was, en zonder zijnen Geest, niet in 't Voet-Spoor van zijne Weegen konde gaan, maar hen daar door ook lang te vooren willen Waarschouwen, Dat Zy-Lieden, wanneer eens KRISTUS zou Geopenbaard zijn, Godt niet weederom Verzoeken zouden, dewijl hy insgelijx op zulken Wijze niet Verschijnen zou, als zy hem onder 't Voorschrift van haare Vleeschlijke Overleggingen, verwagtende waaren; ziet de Vermaaning daar over Psalm 95: 8. Waar toe Godt dan ook van Zijn zijde, niet onderlaaten heeft, zijn Volk hier by de Rotsteen *In* HOREB, te leeren; Dat *Den Rotsteen haares Heyls*, in 't Midden van haar was, op dat hy haar Ongeloove door Overziening te Hulp quam, en zy zonder meer bekommerd te zijn, in alle toekoomende Voorvallen, op hem te-bet Vertrouwen zouden.

Godt van Israël verzogt aan het Twist-Water.

Israël aan hem zelfs ontdekt.

Maar als Israël in dusken toestand alhier te RAPHIDIM Gelegerd lag, en vast met Manna Gespijst, en aan de Stroomen des Waters *Uyt* HOREB Gedrenkt wierd; is haar Gerugte wel haast tot de Naabuurige Volken van Arabien overgewaayd: Onder welke dan ook *Amalek*, Dat is, den Konink der *Amalekiten* met zijn Volk, Dat Naakoomelingen van Esau waaren, Gen. 36: 12, 16. het eerst van-al, Uytgestooven en Israël met den Krijg op 't Lijf gevallen is: Want *Hy quam af en Streed teegens haar in* Raphidim, Exod. 17: 8. *Slaande Israël in den Steert, doe zy Mat en Moede waaren*, Deut. 25: 18. Doch uyt wat Verbolgendheyd en over-Ouden Haat, Amalek moogelijk d'eerste onder al d'Heydenze Volken heeft willen zijn, om Israël hier in de Woestijne de Voet dwars te zetten, zal voorzeeker dan openbaar worden, als wy derzelver Afkomst naader zullen ontswagteld zien: Waar toe men in 't voorby gaan, agt mag geeven, op het zeggen van Bileam, Num. 24: 20. Daar is geen twijffel aan, of het blijkt uyt Gen. 36: 12, 15, 16. Dat d'*Amalakiten*, uyt de Naakoomelingen van de Vorst *Amalek* de Zone van Eliphas, d'Eerstgebooren van Esau, Jakobs Broeder, voortgekoomen zijn: Vergelijkt d'aangetooge Plaatzen, en ge zuld zien, Dat Amalek uyt *Timna* gebooren is, welke het By-Wijf was van Eliphas, de Zone Esaus. Jaa daar ontbreeken geen, welke zeggen, Dat d'Amalekiten uyt Bloedschande voortgekoomen zijn: Want gelijk Gen. 36: 22. gezeyd word, Dat Timna, *De Zuster was van Lothan, des Zoons Seïrs.* Vers 20. alzoo willenze uyt 1 Kron. 36: 39. Dat dezelve Timna de Dogter van Eliphas zy geweest; die Houwbaar geworden zijnde, uyt de Vrouw van Seïr, welken hy tot zijn By-zit nam, *Amalek* heeft voortgebragt. Indien ons nu uyt Gen. 27. noch indagtig is, op wat Wijze Jakob aan den Zeegen van zijn Vader Isaak geraakt is,

Amalek vald Israël met den Krijg op 't Lijf.

Amalekiten van Esau afkomstig.

naa dat Esau het Regt zijner Eerstgeboorte, aan zijn Broeder Jakob Verkogt had, Gen. 25: 31, 32; En daar door alzoo den Eersten Steen van een Eeuwigen Haat by Godt en Menschen, teegen hem en zijn Naakoomelingen geleyd heeft; zal ons zulx misschien Vermaanen konnen te denken, Dat de Naakoomelingen uyt deezen Amalek, die d'Eerstgeboorен van Esaus Zone Eliphas was, te dees-Tijd, uyt een over-Ouden Haat, teegen Israël, Dat is, 't Geslagte van Jakob, bekommerd geworden zijn, Dat Israël in zoo grooten meenigte uyt Egipten opgetrokken, nu voorzeeker heenen ging, om de Zeegening welke Jakob van zijn Vader, booven Esau verkreegen had, te gaan Beërven: Immers hebben 't de Joden in de *Targum* over Kantic. 2: 15. alzoo verklaard. Want alhoewel zy geern bekennen, Dat Israël deezen Krijg, weegens zijn eygen Misdaad op den Hals kreeg, meenenze nogtans, Dat d'Amalekiten enkel en alleen uyt Wangunst, en Wraaklust, met de Waapenen teegens haar uytgestooven zijn. Dus luyd haare Uytlegging: *Naa dat de Kinderen Israëls door de Zee gegaan waaren; Murmureerdenze om Water: Doe quaamen teegen haar de Goddelooze* Amalekiten, *die haar Haatig waaren, om hun* Eerste Geboorte-Regt, *en den Zeegen, welke onze Vader van Esau genoomen had: Deeze quam af en Streed teegen Israël, om datze de Woorden der Wet geschonden hadden &c.* Dat deeze Uytlegging, Amalek, *Den Goddeloozen* noemd, ziet buyten twijffel op Deut. 25: 18. Alwaar gezeyd word, *Dat* Amalek *Godt niet en Vreesde*; En Israël *in de Steert sloeg, alle die Swak waaren agter haar, als zy Mat en Moede waaren*, &c. Want behalven dat de Joodze Meesters veel andere Smaadheeden by-brengen, die d'Amalekiten, Israël in deeze bestooking hebben aangedaan, vervat nogtans d'aangetooge Plaatze een genoegzaame beschuldiging teegen Amalek; als den welken 't Volk Gods *Op den Weg*, niet op een Vriendelijk, maar Vyandelijke Wijze ontmoete; daar het veel-eer zijn Pligt had geweest, Israël met Brood en Water te Verquikken, Deut. 23: 4. Waarom de LXX Overzetters, dit *Ontmoeten*, een *Teegenstaan* vertaald hebben: Gelijk zoo ook 1 Sam. 15: 2. gezeyd word, *Dat* Amalek *Zig* teegen Israël *Gesteld heeft op den Weg*. Deeze Amalekiten dan, een Uytbroedzel van Esaus Geslagte, *Sloegen* Israël *in de Agter-Troepen*, als de Grieken vertaalen; of gelijk in 't Hebreeuws staat; *Sneeden haar den Steert af:* Een Krijgs-List, die wel Geoorloft was teegen de Vyanden Gods, Jos. 10: 19. Maar niet teegen zijn Volk; en wel met Naamen niet aan die te pleegen, welke *Swak, Vermoeyd* en *Afgemend* zijn; Want dezulke moetmen te Hulp koomen en Verquikken. Doch Amalek deed het teegendeel, en viel met zijn Doodlijk Sweerd op die aan, die Swak en Weereloos waaren; Hoedaanige gemeenelijk onder Israël in de Agtertogt *Verzaameld* wierden, wanneerze van Legerplaats veranderden; vergelijkt Num. 10: 25. met Kap. 5: 1-4. en 12: 15. Alwaar in d'Eerste Plaats (daar veele, *d'Agtertogt der Legeren* vertaalen,) door *d'Inzaameling des Legers*, alzulke Swakke en Quaalijk-gestelde verstaan worden. Waar toe, indien wy d'heedensdaagze Krijgskunde raadpleegen, zal ons dezelve leeren; Datmen in 't Opbreeken van een Belegering, de Benden in Drij Ongelijke Hoopen Deelen moet; waar van de Kleenste Troep, de Zieken en 't Gepak en de Spijs-Bezorgers, onder haar in de Voortogt zal hebben. De Tweede Troep, die Sterker in Manschap als d'Eerste, en Swakker als de Derde zal zijn; moet het Oorlogs-Gereedschap in de Middeltogt voeren. En de Derde Troep, die de Sterkste is, moet het Leger in Brand steeken, en zig Schrap houden teegen de Vyandelijke Uytval der Belegerde. Doch indien'er gevaar van een Vyandelijk Leger t' ontmoeten is; moet men deeze Order veranderen en Anders-Om doen; en de Zieke en Swakke Agter aan, of ook wel te Midden der Leger-Benden inschikken; en het schijnd by-naa op dusken Wijs geschied te zijn; Dat Amalek, Israël dus Verraaderlijk in den Steert gevallen is, naa dat hy de Groote Voor-Troepen, Listiglijk en Ongemoeyd had laaten Voorby hem heenen trekken. Maar alhoewel misschien deeze Overval ten Deele een Regtveerdige Straf-

Amalekiten uyt Wraaklust teegen Israël uyt gestooven.

En slaat Israël in de Steert.

fe

fe kan geweeſt zijn, over zulke, die om Kleene Teegenſporrelingen in haare Reyzen beſweeken, terwijlze door een Onbeſwijkbaar Vertrouwen op de Goddelijke Hulpe, hadden behooren Kloekmoedig te zijn; is dit nogtans een groote Wreedheyd in Amalek, en een blijk geweeſt, *Dat hy Godt niet en Vreeſde*. Deut. 25:17, 18. 't Geen de Kaldeër verklaard; *Hy en Vreeſde de Heerlijkheyd Gods niet*. Want de Heerlijkheyd Gods geleyde Iſraël, door de Wolk en Vyer-Kolomme, Exod. 13:21. En Godt had zijn Volk door veele Teekenen en Wonderen, tot Verſchrikking van heel Egipten, uyt dat Land tot hier in RAPHIDIM en HOREB gebragt; 't geen de Volkeren *Bevreeſt* maakte, Exod. 15:14. &c. Amalek nogtans en Vreeſde niet. Maar gelijkmen door de Vreeze des Heeren afwijkt van het Quaade, alzoo is het Gebrek van deeze Vreeze, een Oorzaak geweeſt, waar door Amalek dit Stuk tot zijn eygen Verderf beſtaan heeft; Waar op Bileam ſchijnd te doelen, als hy Num. 24:20. zeyd; *Amalek is de eerſte onder de Heydenen; maar zijn Uyterſte is ten Verderve*. Waar toe beziet d'aanmaaning om het Goddelijk-uytgeſprooken Vonnis, teegens hem niet te Verzuymen; Deut. 25:19. 1 Sam. 15:2, 3, 18. Daar dit Volk met opzet, *Zondaars* genoemd worden. Want Godt had Amaleks Geſlagte, den Eeuwigen Oorlog aangezeyd, gelijk we ſtrax uyt Exod. 17:14, 16. verneemen zullen. Van waar nu, of uyt wat Land-Geweſt deeze Amalekiten opgedonderd zijn, zeyd Moſes niet; maar het blijkt uyt Exod. 17:8, 9, 10. Datze Iſraël hier *In* RAPHIDIM, met den Krijg hebben aangerand; en daar op des Anderen Daags, digt onder 't Gebergte aan HOREB van Nieuws, met Iſraël Hand-gemeen geworden zijn. Num. 13:29. word gezeyd, *Dat de Amalekiten Woonden in 't Land van 't Zuyden;* en het ſchijnd dat de Verſpieders, welke Moſes uytgezonden had, daar te liever aan d'Amalekiten gedenken, om het Volk, Dat thans van haar Geſlaagen was, Bevreeſt en Afſchrikkig te maaken; als die ook zooze meenden, haar den Ingang des Land Kanaans, naa het Zuyder-Geweſt, bedraayboomd hadden: Gelijk hen Moſes ook belaſt had, *Zuydwaards-op te gaan*, Num. 13:17, 22. Naamelijk het Zuyder-Deel des Lands te Beſpieden, welk haar wel 't Naaſte, maar ook het Slimſte Gedeelte was, als Sal. Jarchi aanmerkt. En zoo zond hyze dan ook naa *'t Gebergte* Vers 17. 't welk Bewoond wierd van de Amalekiten, Amoriten en Kanaaniten, Num. 14:40, 45. De Land-Tafelen van Adrichomius en andere, Plaatſen d'Amalekiten booven de Woeſtijne van KADES tuſſen het Steen-agtig en Gelukkig Arabien, daar ook de Stadt *Amalek* aan een Riviere leyd, die in 't Roode Meyr vald: Gelijk doch Eſaus Geſlagt, het meeſte Land-Gedeelte teegen de Roode Zee bewoond heeft; en anders niet zelden EDOM en *De Vorſten* EDOMS genoemd, Exod. 15:15. Daar ook *Eliphas* en *Amalek* onder de Vorſten Edoms geteld worden. Een Land dat Joſefus, bezijden Iduméa geleegen, *Gobelitis* en *Amalechitis* noemd; gelijk meede Stefanus in zijn Boek van de Steeden, de *Gomoliten*, den Naam van *Amalekiten* toe-eygend; waar van eenige de Stadt *Petra* bewoonen. En alhoewel Gen. 14:5, 7. gezeyd word, Dat Kedor Laomer, *Het Land der Amalekiten* ſloeg; is zulx alleen van dat Geweſt te verſtaan, Dat eerſt naaderhand van de Amalekiten, uyt *Amalek* de Zoons-Zoon van Eſau, bewoond, en zoo genoemd geworden is; dewijl Amalek, noch zelfs zijn Groot-Vader Eſau, ten Tijde van deezen Oorlog, noch niet Gebooren waaren. Invoegen hier weederom een *Voorverhaal* te beſpeuren is. Maar gelijkmen aan de Vyandelijken uytval deezer Amalekiten ligt ontwaar word, Datze om dêes-Tijd, de Stoutſte en Oorlogshaftigſte, onder d'Arabize Volken waaren; alzoo hebbenze ook de Klem van Iſraëls Waapenen, lang en hardnekkig verduurd; zoo datmen haare Geheugnis niet alleen tot aan de Babylonize Gevangenſchap, en laater gedagt vond, maar dat zy ook veel-eer uyt haar Oude Vaderland Verjaagd, dan geheel zijn konnen Uytgeroeyd worden; Hoe ſtreng nogtans den Ondergang van dat Geſlagte, tot Iſraëls Laſt ſtond; als te zien is, Deut. 25:17. &c. Exod. 17:16. Want alzoo iſſet gebleeken, Dat alhoewel de

't Geen Amalek tot zijn eygen verderf onderneemd. Prov. 16:6. Pſalm 36: 1, 2. &c.

En den Eeuwigen Oorlog van Godt word aangezeyd.

Amaleks Woonplaats opgezogt. Exod. 17:8. Deut. 25: 17, 18.

1 Sam. 15: 7.

Amalekiten ſwaar en langzaam om uyt-te roeyen.

Saul hier in Slaphertig is van 't Rijk Gestooten. Deut. 25: 17, 19. 1 Sam. 15: 18.

Konink Saul naa de Tijden der Rigteren Israëls, d'Amalekiten Dapperlijk met den Krijg bestooken heeft; (zoo dat hyze Sloeg *Van* HAVILA *tot datmen komd te* SUR, *Dat voor aan Egipten is;* en alleen Agag den Konink der Amalekiten Gevangen kreeg, maar de rest door 't Sweerd deed Sneuvelen, 1 Sam. 15.) is hy nogtans om de Verschooning van dien Amalekiter, en 't behouden van den besten Buyt, van 't Koninkrijk Israëls verstooten, dewijl hy aan het Goddelijk Gebod, Dat Amalek gantzelijk wilde Verbannen hebben, had Ongehoorzaam geweest. En alhoewel haar David vry minder spaarde, gelijk te zien is, 1 Sam. 30. en 2 Sam. 1: 1. 1 Kron. 4: 43. en 18: 11. Schijnd nogtans dat hy 't Restant van dit Volk, veel meer naa Syrien en Mesopotamien gedreeven, dan gantschelijk Uytgedelgd heeft; zelfs ook niet onder de volgende Koningen; zoo dat noch Heedendaags de Naam en de Magt der Amalekiten, aldaar groot is; gelijk Hornius Getuygt, Dat hy den Heere Golius, die onder haar verkeerd heeft, dikmaal heeft hooren verhaalen. Den zelven Hornius is ook met veel Geleerde van meeninge, Dat Haman uyt het Geslagte der Amalekiten Gesprooten, uyt enkele Weerwraak, van de Neerlaag aan zijn Geslagt onder Saul en David geleeden, de Joden ten Tijde van Mordechay, in 't gantze Rijk van Ahasueros waaren, getragt heeft om den Hals te brengen; Esth. 3: 6. alwaar deezen Haman *Vers* 10. *De Zone Hammedatha, den Agatiter*, der Joden *Teegenpartijder* genoemd word: En alzoo waarschijnelijk een Afzetteling van Agag den Koning der Amalekiten te agten is. Ziet 1 Sam. 15: 8. &c.

Golius Getuygenis aangaande 't Overblijfzel der Amalekiten.

Maar alhoewel het uyt Exod. 17: 8. en Deut. 25: 17, 18. openbaar is, Dat Israël van Amalek te RAPHIDIM aangevallen en in den Steert Geslaagen is, daar zy Swak en Aammegtig waaren, heeft Josefus dit voorval niet alleen geheel anders verhaald, maar zig ook even zoo aangesteld, als of hy zelfs met deezen Vyandelijken Hoop, Krijgs-Raad gehouden had: En ziet daar, wy zullen zijn eygen Bewoording hier by-zetten. „Als het Gerugt der Hebreën over-al verspreyd „wierd; zijn d'omliggende Volken met Vreeze Bevangen, en hebben door on„derlinge Gezandschappen elkander aangemoedigd, om d'Israëliten te Verjaa„gen, of geheel uyt te Roeyen. Onder welke Zaam-Gerotte, inzonderheyd „d'Inwoonders van 't Land der Goboliten, die de Stadt Petra Bewoonden, en „*Amalakiten* genoemd wierden, als de Strijdbaarste, wel 't meest gaande raak„ten, om volgens de gemeenen Raadslag, der Naabuurige Koningen, den He„breën op 't Lijf te vallen; voorwendende, Dat deeze Buyten-Landers, welke „d'Egiptize Magt Ontvlooden waaren, in haar eerste Kragt Verbrooken en „Uytgeroeyd moesten worden, eerze door het verkrijgen van een Vet Land, „Sterk en Onwinbaar wierden. Om 't welk zeeker te neemen, haar de Veylig„ste Weg scheen, Dat menze hier in de Woestijne, en onverwagt Aantaste, en „den Krijg niet zoo lang uytstelde, totze een eygen Rijk bezaaten, en Vaste „Steeden in haar geweld hadden. Op deezen Grondsteun, is dan den Krijg tee„gen Israël by hen vast-gesteld, en van de Amalekiten ondernoomen. Maar als „Moses Zag dat al deeze Oorlogs-Gerugten zijn Volk Vreesagtig maakten, „Heeft hyze door een Dappere Aanmaaning, dien hy meest van de Goddelijke „Bystand Ontleend, zoo Kloekmoedigen Hert onder den Riem gestooken, „Datze niet alleen 't Gevaar Bespot hebben, maar ook Jeukerig genoeg van „Handen wierden, om den Vyand zelfs te gaan onder d'Oogen zien, en door „een Dapper Gevegt, een eynde van al hun Gevreesde Rampen te maaken. Dit zeyd Josefus: En verhaald daar op verder, in wat voegen Moses de Strijdbaarste onder Israël Uytkoos, en Josua welken hy *De Zone van* NAVE noemd, en Moses geenzinds in Dapperheyd hoefde te Swigten, tot een Veld-Overste stelde: Als meede Wagten op zeekere Posten, om te verhoeden dat hen het Water, welk uyt de Rotze in HOREB voort-quam, niet en wierd Afgesneeden: Met welke Bezorging Moses den gantzen Nagt door-bragt, op dat al de rest van 't Leger, en 't geen daar in Swak en Weereloos was, Behouden bleef. Doch gelijk Flavius daar

Stoutheyd van Josefus in 't Verpoetzen der H. Historien.

daar op strax den Draad der H. Historie weederom schijnd te willen aanhegten, en den Strijd teegens Amalek, onder Moses Voorbidding volgens Exod. 17. in 't zin heeft te verhaalen; lust ons ook daar in veel-liever Moses dan Josefus te volgen. Die groote Leyds-Man schrijft dan aan 't XVIIde Hoofdstuk van 't Boek der Uyttogt; Dat Josua Belast wierd, zig Kloeke Mannen uyt Israël te Verkiezen, en dat hy daar meede Uyttrekken zou om met Amalek te Vegten: Want zoo luyden zijn Woorden; *Kiest ons* Mannen *en Trekt uyt*, *Strijd met Amalek.* Exod. 17:9. Als of hy zeggen wilde, *Verkiest Ons*, Dat is, in Onzen Naam, (wy Moses en Aaron en d'Oudsten der Vergaadering Israëls, die de Bezorging des gantzen Volx op de Schouderen hebben, en daar voor staan;) *Mannen Uyt*, Dat Wakkere Keerels zijn, en een Leeuwen Hert voor 't Gemeene Best in de Borst draagen; en Trekt *Gy Josua*, Gy Dapperen Held, als Opperste Leyds-Man daar meede uyt, en Waagt een Veld-Slag met deeze Goddelooze Amalekiten, die onze Swakke en Weerelooze Broeders, zonder Lijfs-Genaade in de Agter-Togt hebben aangetast. Deut. 25:17, 18. Wie deezen Josua, die hier voor de eerste-maal genoemd word, geweest zy, mag men uyt deeze en andere voorvallen die d'H. Historien aanteekenen, afneemen. By de Hebreeën word hy *Jehosuah*, of *Jehoschuang* genoemd; welk in 't Griex heet *Jesus*. Actor. 7:45. Hebr. 4:8. Zijn Naam was eerstelijk *Hoseas*, maar Moses heeft hem Jehosuah, Dat is, *Josuah* naa de Griekze uytspraake genoemd, Dat zoo veel als *Heyland* of *Zaligmaaker* beteekend; dewijl het Woord zijn Oorsprong van *Behouden* ontleend. Num. 13:16. word hy een Zone van *Nun* geheeten, dien Josefus Nave noemd. Den zelven is niet alleen een Dienst-Knegt van Moses, en zijn Naavolger in 't Bestuur des Volks Israëls geweest, maar ook een Doorlugtig Voorbeeld, in Naam en Daaden, van Jesus Kristus de Zaligmaaker der Weereld: Als die de Oorlogen des Heeren, zoo hier als elders met grooter aanzien Gevoerd, en 't Volk in 't Land Kanaans ingebragt heeft; vergelijkt Exod. 24:13. Num. 27:18-23. Deut. 34:9. Jos. 1. &c. Maar op dat Moses deezen Held te-bet met Kloekmoedigheyd aangorde, verzeekerd hy hem niet te zullen alleen laaten, maar zijn Onderneeming door het Gebed by Godt Ondersteunen: Waar toe hy dan ook inzonderheyd met zijn Wonder-Staff (dien hy *Den Staff Gods* noemd;) op de Kruyn van den Berg Horeb in zijn Hand wilde staan; en die tot aanmoediging van hem, en al die Lustig en Rustig met hem zouden Uyttrekken, als *De Baniere van de Oorlogen des Heeren* opheffen zou, op datze van allen gezien wierd, en niemand onder hen Beswijken mogt; gelijk men hier toe van Ouds, de Vaandel-Standaarden pleeg in de Hoogte te Swaajen, om te-gelijk de Man-Moed, en het Streeven naa d'Overwinninge t'Ondersteunen. Ziet yets diergelijx, dat hier ter snè diend; Jos. 8:18, 19. als meede Jesa. 59:19. daar de Profeet, deeze Dappere Daad van Moses in een schoone Spreuke schijnd af-te schilderen, als hy zeyd; *Wanneer de Vyand zal koomen als een Stroom, zal de Geest des Heeren* de Baniere *teegens hem Opregten.* Als dan Josua, d'Amalekiten aan den Morgenstond, met het Sweerd op 't Lijf viel, is Moses met Aaron en Hur op de Hoogte des Bergs geklommen, om onder haare Bystand den Heemel met zijn Gebed te Bestormen, gelijk zy deeden. Exod. 17:10. Alwaar men zou moogen agten dat deezen *Hur* of *Chur*, die by de Grieken *Oör*, en Josefus *Uron* genoemd word, den Man van Miriam, Moses en Aarons Zuster, en zoo haarlieder Swaager zy geweest; naamelijk een Zone van Kaleb, des Zoons Ezron, des Zoons Phares, des Zoons Juda, vergelijkt 1 Kron. 2:19. met *Vers* 2, 5, 9, 18. Welken *Hur* ook met Aaron tot een Rigter gelaaten wierd, om de Geschillen te Effenen, wanneer Moses tot den Berg Sinai opging om Godt te naaderen. Exod. 24:14. Wiens Zoons Zoon, ook geweest is Bezaleël, de Opper-Werk-Baas in de toestel des Tabernaakels; Exod. 31:2, 5. Daar deeze Hoog-Verligten Konstenaar, genoemd word, Bezaleel *de Zone* Uri, *des Zoons* Hur, *van de Stamme* Juda. Zoo lang nu Moses te midden van deezen Strijd, *Zijn Handen* met

Josua tot een Veld-Overste aangesteld om Amalek met den Krijg op 't Lijf te vallen.

Josua in zijn Afkomst-Naam en Bediening Beschreeven.

Josua tot deezen Krijg van Moses aangemoedigd.

Exod. 4:20. 7:9.

Moses en Aaron met Hur op den Berg in 't Gebed.

Wie deezen Hur geweest zy.

Moses Heft

onder't Gevegt met Amelek zijn Staff naa den Heemel en Bid zeer Kragtig.

met den Staff Gods om Hoog hield, en daar door alzoo te-gelijk zijn Gebed naa den Heemel zond, (gelijk zulx door 't *Opheffen der Handen* beteekend word, Psalm 28: 2.) zoo dat Israël het Teeken der Goddelijke Bystand voor Oogen had; was d'Overwinning aan haare Zijde; maar als hyze Needer liet, *Was* Amelek *de Sterkste*, Exod. 17: 11. alwaar de *Targum* van Jerusalem, met meest al de Uytleggers, den Zin aldus opmaaken: *Als Moses zijn* Handen *Ophield in't Gebed, had het Huys Israëls d'Overwinning: Doch als hy zijn* Handen *Needer liet van't Gebed, was d'Overhand aan't Huys Amaleks.* Want dat men hier *Handen* voor * *Hand*, (als eygentlijk in de Text staat,) verstaan moet, hebben ons de Griekze Overzetters geleerd; en zy worden ook uyt het volgende 12de *Vers* daar in onderssteund. Want gelijk daar gezeyd word, *Dat Moses Handen Swaar wierden*, zoo dat hy niet Volharden kon de Baniere van den Staff des Heeren, in zijn Gebed om Hooge te Beuren, (Beswijkende door *De Krankheyd des Vleesch*, alhoewel *de Geest Gewillig was;*) alzoo hebben zommmige daar uyt beslooten, Dat Moses deezen Staff by beurten, dan in d'Een, dan in d'Ander Hand opgesteeken hebbende, aan beyde Vermoeyd en Onmagtig geworden is, de Baniere langer te Swaajen; en zoo de Moed des Volks ook gevallen zy: Gelijk thans onder ons in de Scheep-Strijden, het Inhaalen van de Groote Vlag der Zee-Voogden, en 't Vellen der Vaandel-Standaarden in de Veld-Slaagen, den Moed des Volks doed Beswijken; terwijl zulx aan d'ander Zijde, het half Verkleumde Bloed der Vyanden aanstookt, en als van Nieuws Ontvonken doed. Doch Aaron en Hur hebben Raad geschaft, en Amalek den Strijd alzoo niet willen Gewonnen geeven; maar Moses doende op Eenen *Steen* zitten, hebbenze zijn vermoeyde Handen van weederzijds Onderschraagd; op dat te-gelijk Israëls *Baniere*, die des Heeren was, in den Geloove om Hooge Gebeurd, en zijn Handen in het Gebed Volharden mogten: Jaa daar in ook een Voorbeeld aan de Kerke agter laaten, welke leerde teegen alle Beswaaringen, die het *Gebed* en het *Geloove* hinderlijk zijn, standvaste Hulpmiddelen te zoeken, waar door de Traage Knyen en Slappe Handen, Heemelwaards worden Opgebeurd: Want het Geloove steunende op den Rotsteen Kristus, *Overwind de Weereld.* 1 Joh. 5: 4. En zoo word'er ook aangaande 't gebruyk der Vaandel-Standaards in den Krijg by Jesaias gezeyd; *Dat de Vorsten van Assur, voor de* Baniere *des* Heeren, *Verschrikken zullen;* Jesa. 31: 9. Gelijk dan ook dezelve Hoogdraavende Profeet, uyt Koninglijken Bloede gesprooten, in zijne Godt-Spraaken niet zelden aan het Heldhaftig *Opsteeken* en *Verheffen der Banieren* gedenkt; waar van te zien is, Kap. 13: 2. Dat hier ter snè komd; *Heft Op*, zeyd hy, *Eene* Baniere *op Eenen Hoogen Berg, en Beurd de Hand om Hooge.* Vergelijkt Kap. 49: 22. en 62: 10. &c. De half-Besweeken Moses dan aldus tot aan Zonnen-Ondergang in het Gebed Ondersteund, is de gantze Overwinning Israël ter Hand gebleeven, en Amalek door *De Slagting des Sweerds* Gesneuveld; gelijk de Lxx Overzetters Exodus 17: 13. en Num. 21: 24. Deut. 13: 15. vertaalen. Een Spreekwijze die den Apostel zig niet ontzien heeft te volgen, Hebr. 11: 37. Doch daar onze Overzetters zeggen; Dat Josua, Amalek *Krenkte* door de Scherpte des Sweerds; heeft de gemeene Latijnze vertaaling alleen gezeyd; Dat hyze *Verjaagd* heeft. Josefus doed'er by, Datze niet alleen *Verjaagd* zijn, maar dat ook al de Naabuurige Volken, van Schrik de Hoorens ingehaald, en in haar Schelpen Gekroopen zijn. Of nu ook Israël deeze Overwinninge zoo Loflijk en Gelukkig behaald heeft, Dat niet Een-eenig Man onder hen Gesneuveld zy, als Josefus zeyd, is beswaarlijk te Gelooven; en wy en zien ook zoo doende geen Grondvest op welk in Moses verhaal aangeteekend word, Dat onder 't aflaaten van zijn Gebed, de Kans aan de Zijde der Amalekiten is geweest. Doch Josefus moet'er altijd yets tot Roem van zijn Volk by-doen, al zou hy 't uyt zijn Duym Zuygen.

* Onze Overzetters hebben ook *Hand*, vertaald.

Matth. 26: 41, 43. Luc. 18: 1. Rom. 12: 12.

Amalek van Israël Geslaagen en Verjaagd.

Maar gelijk Amalek, Israël hier op een Schelmze Wijs, buyten Oorlogs-aankondi-

kondiging, had aangetast, daarze op deeze Moeyelijken Weg, genoeg met haar eygen Gebrek en Armoede te Worstelen hadden; *Slaande* het Volk Gods in de Steert, *Alle Swakke agter hen.* Deut. 25:18. Alzoo belast de Godt der Wraake ook strax naa deeze Overwinninge, Datter een Onverzoenelijken Oorlog tussen Israël en Amalek zal zijn; zoo datze dessels *Gedagtenis* over-al daarze die vonden, *Van onder den Heemel moesten Uytdelgen.* Exod. 17:14. En gelijk'er Deut. 25:19. bygedaan word; *En Vergeet het niet;* alzoo heeft het Goddelijk Bevel ook daar toe belast; Dat Moses *Dit* Vonnis *in een Boek zou opschrijven ter Gedagtenisse;* Dat is, om te doen Gedenken, en te verstaan op welk een Grondvest de Goddelijke Wraake van Israël heeft afgeëyst, Dat Amaleks Geslagte, door hen wierd Uytgedelgd. Exod. 17:14. En vervolgens zienwe dan ook, Dat dit Gebod niet alleen in d'herhaalde Wet, Deut. 25:17-19. van Nieuws indagtig gemaakt word, maar dat zulx ook naaderhand aan Saul belast is uyt-te voeren. 1 Sam. 15:3. als een Stuk dat hen Voornaamelijk dan te doen stond, wanneerze in Kanaan zouden ingegaan zijn. Hoe veel dapperder zig David hier in als Saul gedraagen heeft, magmen in de H. Histori-Boeken naazien: En dat vyandig Geslagt heeft ook Israël veel Spels gemaakt, zoo datzer tot aan de Tijden van Esther en verder, niet heel van Verlost waaren: Gelijk we reeds hebben aangemerkt, Dat Haman, den Hooveling van Ahasuëros, uyt Amaleks Geslagte was, die uyt een Oude Wrok, al de Joden meende om-te brengen, en 't Verdelgen van zijn Geslagt, alzoo door Weederwraak, aan Israëls overschot betaald te zetten. Doch zijn aanslag is mislukt, en Haman, als een *Hang-Man*, met zijn X. Zoonen aan de Galg gewaayd; dien hy voor zijn Makker in des Koninks Dienst, tot 50 Ellen in de Hoogte had opgebeurd. Esth. 7:10. en 9:13. &c. Indienmen nu Vraagd, om wat Oorzaak 't Geslagt van Amalek belast is, zonder Lijfsgenaade uyt-te roeyen? Het is deeze; Dat *Hy d'Eerste onder de Heydenen* geweest is, die Israël met den Krijg bestooken, en zonder Oorzaak op 't Lijf gevallen is. Vergelijkt Num. 24:20. met Deut. 25:17, 18. en 't zal ligt te zien zijn, Dat Godt alzoo 't eerste Exempel der Zonde, harder dan andere heeft willen Straffen; dewijl daar geen Volk of Geslagte geweest is, Dat met zoo Onverzoenelijken Vyandschap, als dit, ooyt aanbevoolen is Geheelijk te Verdelgen. Waarom dan ook dit Oorlogs-Gebod belast word, *Te leggen in de Ooren van* Josua; Dat is, in 't aanhooren van Josua (die de Louërkrans teegen Amalek bevogten had,) te verhaalen; Dat Godt beslooten had; *De Gedagtenis* van Amalek, *Uytroeyende uyt-te roeyen.* Exod. 17:14. daar eygentlijk in 't Hebreeuws zoo staat, tot aanduyding van *Strengheyd* en gewisse *Uytdelging.* Voorwaar, Josua zou Moses Naavolger zijn; en derhalven was de Last Gods, Dat hy daar in zou Voortgaan, tot dat het Vonnis over Amalek was uytgevoerd, en vervolgens is zulx dan ook door de Hand van Israël in-agt genoomen naa de Vermaaninge Deut. 25:19. En hier van daan zeggen meede de Hebreeuwse Regten, die Maimonides aanhaald; *Wy zijn belast de Gedagtenis van Amalek te Vernielen, en geduurig aan de Booze Daad van zijn Verraaderye te Gedenken, op dat wy onze Vyandschap te-bet teegens hem opwekken: Want het en is niet Geoorlost datmen zijn Vyandelijken Haat teegen ons Vergeet.* En zoo meend insgelijx Rabbi Menachem, over Exod. 17. Dat in de Daagen van den Messias, het Zaad van Esau en Amalek zal Uytgeroeyd worden, door de Sterkte Israëls, welke de Overhand zal hebben uyt de Hoogte.

Amalek met een Onverzoenelijken Haat belast uyt-te roeyen.

En zulx voornaamelijk aan Josua belast, die als Overste de Veldslag teegen Amalek gewonnen had.

Naa dat Amalek Geslaagen, en 't Overschot van zijn Volk was op de Vlugt gejaagd, heeft Moses in erkentenis van zulk-een verkreegen Zeegen, strax een Altaar gebouwd, welkers Naam hy noemde, JEHOVAH NISSI, *De Heere is mijn* BANIERE, Exod. 17:15. Moses had in zijn Gebed op den Berg, *Den Staff Gods*, door welken hy veele Wonderen gedaan had; niet alleen als de *Baniere* van d'ontwijffelbaare Bystand des Heeren opgestooken, op dat hy Josua en al de Kloeke Mannen die met hem Amalek bestreeden, te-bet tot Dapperheyd vermaan-

Moses regt ter Gedagtenis deezer Overwinning een Altaar op dien hy JEHOVA NISSI

noemd. Of de HEERE IS MYN BANIERE.

de, maar ook in dat Geloofs-Teeken Gezeegepraald; en daarom agt hy 't billijk deezen Altaar, (welken d'Eerste was dien hy Bouwde, en diende om den Heere Dank-Offeren daar op-te Offeren;) door een Oneygentlijke Wijs van spreeken, met dien Naam te Doopen, welken Godt alleen Eygen en aan geen Schepzelen Meede-deelbaar is. En zulx voorzeeker zeer welvoegzaam, voor zoo veel dien Altaar, ter Gedagtenis van den Overwonnen Amalek gebouwd, aan Israël betuygen moest, Dat deeze Overwinning in en door *Den Heere*, als de Waaragtige *Baniere Israëls*, verkreegen was, en verder zou verkreegen worden. Op hoedaanig-een Oneygentlijke Wijs, ook aan Jerusalem toegeschreeven word, Ezech. 48: 35. *De* Heere *is Aldaar*: Dat is, deeze Stadt, is de plaatze daar Godt Woond. vergelijkt, Gen. 22: 14. Dus en hebben dan de LXX Overzetters Exod. 17: 15. geen quaaden Zin gegeeven, alsze Zeggen; *De Heere is mijn Toevlugt*: noch ook niet de Gemeene Latijnze Text, welke zeyd; *De* Heere *is mijn Verheffinge*, Speelende te-gelijk op de *Verheffinge* van Moses Staff op den Berg, dien hy als de Baniere van Gods Volk in de Hoogte aan Israël vertoonde; en welk Teeken haar Verheffing in d'Overwinninge haar Grondvest vond. Gelijk dan ook in den Krijg, het opsteeken der Banieren pleeg te dienen, om d'Afgedwaalde Vegters, weder op-te Zaamelen en als tot een algemeene Begeef-Plaatze haar *Toevlugt* te doen neemen. Onder-en tussen heeft de Kaldeëze Uytbreyder, de Daad van Moses aldus verklaard; *Moses Bouwde een Altaar, en Diende daar op voor Godt, welke Teekenen en Wonderen voor hem gedaan heeft.*

In welke Naam-Digting hy op het Verheffen van zijn Staff, onder het Strijden schijnd te Speelen.

Doch de Naamdigting welke Moses over deezen Altaar zelve doet, en dien hy moogelijk naa een Meer-gewoone Wijze der Oude Hebreën, door een Leesbaar Opschrift, DE HEERE IS MYN BANIERE, daar aan Toeëygende; Geeft voorzeeker niet anders te kennen, dan of Moses gezeyd had; JEHOVAH *Is de* Heere *die wy Aanhangen, die wy Volgen, en door welken wy Overwinnen.* Maar dat hy dit alles nogtans aan den Altaar toepast, is niet om dat zy zulx in haar zelfs was, maar om dat hyze den Volke als zoodaanig Voorstelde in haar beduydenisse: Want zoo weynig als den Altaar was de *Baniere*, alzoo weynig was zy ook de *Jehovah*. Maar gelijkwe strax bedenklijk zeyden, Dat Moses deezen Altaar niet alleen dus Genoemd, maar dezelve ter Hoogdraavender Gedagtenis, ook Waarschijnelijk, met dit Opschrift JEHOVAH NISSI verçierd heeft; alzoo vindmen by zommige Reys-Beschrijvers aangeteekend, Dat in Arabien naa de Zijde van Egipten toe, een Berg leyd, die van Ouds *Nyssa*, of *Nissa* genoemd is, en dat het den zelven is al waar Moses naa het Slaan der Amalekiten, te RAPHIDIM, deezen Altaar Bouwde, en *Jehovah Nissi* genoemd heeft. Homerus in zijn Lofdigt van Bacchus, gedenkt ook aan den Berg *Nyssa* uyt Erfgerugt der Feniciërs; en steld dezelve vry naader aan Egipten als Feniciën; welkers Kruyn hy Onbeklimmelijk maar Loofrijk noemd. Zulx het voorzeeker uyt een Dwaaling voortgesprooten is, Dat eenige *Nyssa*, voor een Stadt in Indiën gehouden hebben, welk aan Bacchus was Toegewijd. Doch dat andere den Berg *Nyssa*, den *Indischen Berg*, genoemd hebben, daar hy in Arabien leyd; zulx kan daar van daan gekoomen zijn, Dat de Oude Grieken, alle Gewesten over de Middellandze Zee geleegen, doorgaans hebben *Indiën* genoemd. Gelijk dan ook zommige willen, Dat uyt de Hebreeuwse Woorden, JEHOVAH NISSI den Naam *Dionysos* gesmeet is, met welken d'Oude Afgodisten, *Bacchus* genoemd hebben; Als of DIONYSOS, zoo veel gezeyd zy als JEHOVAH, of *De God Nyssi*; 't geen wy anderen verder laaten afdoen.

Het Opschrift deezes Altaars naader uytgeleyd.

Gedagtenis van den Altaar JEHOVAH NISSI.

En den Naam Nyssa, of Nisa aan zeeker Berg in Arabien, opgedraagen.

Rest dan hier noch te bezien, met welkeen Hoogdraavende Reeden, Moses den Ondergang van Amaleks Geslagte verzeegeld heeft; die volgens de Bewoording van onze Overzetters, aldus luyd; *Dewijl de Hand op den Throon des Heeren is, zoo zal den Oorlog des Heeren, teegen Amalek zijn van Geslagte tot Geslagte.* Exod. 17: 16. d'Uytleggers hebben eenige Donkerheyd in d'Eerste Woorden gevonden, gelijk ook onze Kantteekenaars bekennen, naa datze reeds verscheyde meeningen hebben bygebragt: En

Den Ondergang van Amalek Verzeegeld.

wy

wy vindenze ook niet zonder Verſchilligheyd vertaald. Doch gelijk eenige Overzetters dit *Vers* met veel waarſchijnelijkheyd, door het Woordeken *Want*, aan het naaſt-voorgaande Koppelen, zietmen daar door moogelijk den Zin van beyde naader opgemaakt; die dan Aldus zou klinken; *Moſes noemde den Naam des Altaars*, De Heere is mijn Baniere; *Want hy zeyde; Om dat de Hand* (van Amalek) *Op* (of *Teegen*) *den Throon des Heeren is, zal de Heere Oorlog hebben met Amalek van Geſlagte tot Geſlagte.* En zoo hebben 't meede Burmannus en Ainſworth ſchijnen te verſtaan; als zy den Zin aldus verklaaren: „*Naadien de Hand* „*van Amalek, is teegen den Throon des Heeren, Welk is het Volk Gods, en zijn Rijk,* „*welk Godt had onder zijn Volk; daarom zoude den Oorlog des Heeren zijn teegen* „*Amalek.* Doch andere Uytleggers brengen gemeenelijk meer dan eene meeninge by; en zoo hebben ook onze Kantteekenaars, alswe ſtrax zeyden, Keur van Drijen gegeeven; zonder nogtans daar in heel wijd van de voorgaande Zin, noch van die welk we terſtond zullen bybrengen, af-te wijken. „Door *De Hand* „op den *Throon*, zeggenze, kanmen verſtaan de *Hand Gods*, Dat is zijn Magt, „dien hy van den Heemel, als zijnen Throon (Eſa. 66: 1.) uytſtrekt tot Be-„ſcherming van zijn Volk en Demping zijner Vyanden. Men kan ook door den „*Throon*, verſtaan de Kerke Gods; gelijk zoo ook Jeruſalem *Den Throon des* „*Heeren* genoemd word, Jer. 3:17. Zommige leggend uyt van Gods *Eed-Swee-*„*ren:* Of anders, *Dewijl de Hand* (Amaleks) *teegen den Throon des Heeren is;* „Dat is, teegen hem en zijn Volk geweeſt is, &c. Dit zeggen de Kantteekenaars: Daar wy de Verklaaringe van noch andere Fraaje Godsgeleerde willen byvoegen. Die dan deeze Woorden als een Eed opneemen, agten dezelve, als of Moſes daar in Swoer, by *Den Stoel* of *Throon* der Genaade: Want *De Hand Op-te heffen*, was by de Hebreën, *Sweeren*, Exod. 6:7. Apocal. 10:5,6. Gen. 14: 22. Deut. 32:40. En zoo heeft ook de Kaldeëze Uytbreyder deeze plaatze verklaard; *Met een Eed*, Zeyd hy, *Word gezeyd, voor de Vreeſlijke Godt, welkers Heerlijkheyd is op den Throon der Heerlijkheyd, om Oorlog te voeren voor den Heere, teegen de Mannen van 't Huys Amaleks, om haar Uyt-te roeyen van de Geſlagten des Weerelds.* De *Targum* van Jeruſalem verklaard het insgelijx, *Een Eed* te zijn; en wil dat de Vervulling daar van door den Konink Saul, Mordechai en Eſther is uytgevoerd. 1 Sam: 15. Eſth. 8:9. &c. En van dit *Eed-Sweeren* word meede in *Pirke Eliëzer* gezeyd; *Wanneer Godt het Zaad van Amalek wilde Uytroeyen, Strekte hy zijn Regterhand uyt en hield vaſt den Throon zijner Heerlijkheyd:* En Swoer *het Gantze Zaad Amaleks te Verdelgen uyt deeze en de toekoomende Weereld.* Indienmen nogtans *De Hand des Heeren*, veel liever voor Gods *Magt* en *Sterkte* opneemd; zalmen de meening van Moſes niet onvoegzaam aldus konnen opmaaken; „*Om dat een Hand*, Dat is, Een On-Overwinnelijke Magt, „voor welk de Vyanden niet beſtaan konnen; *Op den Throon des Heeren is;* En „die Heere, welkers Throon den Heemel is, voorzeeker een Hand der Sterkte „heeft, op welken wy ſteunende Overwinnen, (gelijk in 't Slaan van Amalek „gebleeken is;) Zoo zeggen wy in den Naame des Heeren, *Amalek den Oorlog* „*aan;* als de welke gevoerd moet worden Voor den Heere, en 't zijner Eere, „van Geſlagte tot Geſlagte. En daarom ſchijnd het veel Fraaje Godsgeleerde vreemd, Dat de LXX Overzetters, deeze plaatze vertaalen; *Want met een Verborgen Hand, Strijd Godt teegen Amalek van Geſlagte tot Geſlagte.* Of als andere 't Griex vertolken; *Met een Verborgen Hand zal de Heere Oorlogen teegens Amalek.* Een Zingeeving die met de Naamdigting des Altaars, *De Heere is mijn Baniere*, de beſte Zaamenhang niet en ſchijnd te hebben, alhoewel'er zijn die dezelve hier meede Verglimpen, Dat zy het Woord *Throon*, ſchijnen afgebragt te hebben van een Woord dat de Beteekenis van *Dekken*, of *Verbergen* heeft. Maar gelijk het *Uytdelgen* van Amaleks Geſlagte, in de Herhaalde Wet, Deuter. 25: 17-19. Den Kinderen Iſraëls, nogmaals ingeſcherpt word; En Bileam derzelver Ondergang, ook heeft weeten te Voorſpellen,

Deut. 32: 36. en 33: 7. Exod. 14: 31. Dan. 12:7. Actor. 9: 4, 5.

Num.24:20. Alzoo kanmen, d'uytvoering van dien Last, breedspraakig genoeg
in de Oorlogen der Rigteren, en de Koningen Israëls, Saul en David ontwaar
worden; en wy hebben te vooren ook al gezien, hoe zelfs Saul weegen zijn Slap-
handige Handhaaving van 't Goddelijk Vonnis teegens Amalek, van het Ko-
ningrijk gestooten is, en David zijn plaatze ingenoomen heeft. Maar naadien
Godt aan Israël *Zeeven Volken* heeft opgenoemd, dien hy met den Oorlog wil-
de aangetast hebben, (als te zien is. Exod.23:23. en Deut.7.) zijn en blijven nog-
tans de Amalekiten, door dat byzonder en over-streng Gebod, Deut.25:17-19.
van de rest der Vyanden onderscheyden. En de Straf-Reeden van Samuël tot
Saul, 1 Sam. 15. Zal zulx niet alleen konnen Grondvesten; maar ook den Uyt-
leg der Joden ons daar in onderschraagen. Want gelijkze in den Talmud van
Tweederley Oorlogen gewag maaken, die Israël gevoerd heeft; naamelijk *Een
door 't Bevel Gods en des Wets*; en Een ander *voor het Rijk, en om de Republijk te
Vergrooten*; alzoo heeft Maymonides, den Oorlog die *Door de Wet* wierd aan-
gezeyd, onderscheydentlijk die geene genoemd, welke met *De * Zeeven Volken*
gevoerd is, Deut. 7: 1. en die teegens d'Amalekiten belast is, Deut. 25: 19.
Zulx dat *Amalek* geenzinds onder die *Zeeven Volken* te tellen is, maar met een
byzonder Gebod Verbannen is, om dat hy als Bileam zeyd; *De Eerste onder de
Heydenen is geweest*, die Israël den Krijg aandeêd; want alzoo heeft de Kaldeë-
ze Uytbreyder Num. 24: 20. verklaard; die daar toe ook Bileam, het Vonnis
over Amalek in deezen Zin doet uytspreeken; *Zijn laatste eynde zal zijn, Dat hy
in Eeuwigheyd Vergaa.* Josefus heeft Moses op zijn Gebed, niet alleen d'Over-
winning teegens Amalek toegeweezen, maar Israël ook zeer willen Verrijken
met het Goud en Zilver, Kôôper, Gemunt Geld, Vee, Geweef en allerhande
Huysraad, dat zy in den Slag op den Vyand Veroverd hadden. Hy doet'er by,
Dat Moses des anderen Daags de Lichaamen der Gesneuvelden, deed Uytschud-
den, en de Waapenen aan de Kloeke Manschap onder Israël Uytdeelen: Doch
de Veld-Oversten onthaalde hy met een Vreugde-Maaltijd, en liet gants Israël
eenige Daagen in Blijdschap doorbrengen, tot zy van hier uyt RAPHIDIM in SI-
NAI geraakten. Dit zeyd Flavius, maar niet waar hy 't van daan heeft. Onder-
en-tussen hebben zommige fraaye Godsgeleerde, deezen Amalek aangemerkt
als een Voorbeeld van die, welke, schoonze Kinderen waaren der Vaderen die
de Belofte hadden, en alzoo Kinderen des Verbonds en des Koningrijx; nog-
tans niet geduld hebben, Dat Godt zou Heerschen over haare Broederen, wel-
ke Geloofden in den Rotsteen haares Heyls; maar die veel-eer Bestreeden. Waar
toe d'omstandigheyd des Tijds, heel aanmerkelijk en schoon ter snè komd; want
gelijk Amalek Israël met den Krijg op 't Lijf viel, doe Moses de Rotsteen *In*
HOREB Geslaagen had datze Water uyt-gaf; alzoo hebben ook de Ongehoor-
zaame Joden, wanneer Kristus Geslaagen en Gestorven, en 't Euangelium zij-
ner Opstandinge met dessels toegebragte Genaade Verkondigd wierd, haare
Broeders Bestreeden die daar aan Geloofden. Doch Gode zy Dank die ons d'O-
verwinninge geeft, door Jesum Kristum *Onzen Heere*, die te-gelijk is onzen *Al-
taar*, en *de Baniere* voerd over Thien Duyzend; Kantic. 5: 10.

Amelek met een byzondere Straf-Vonnis booven de 7 Volken, belast uyt-te Roeyen.

* Naamelijk de *Hethiten, Girgasiten, Amoriten, Kanaaniten, Pheriziten, Heviten* en *Jebuziten.*

Amalek als een Voorbeeld der Booze Joden aangemerkt.

Maar als het Gerugt van dusk-een Dappere Overwinning, met al het geêne
Godt aan Moses en het Volk Israëls, zeederd haar Uytgang uyt Egipten, tot
hier in Raphidim gedaan had, ook aan Jethro Moses Schoon-Vader die Een
Priester in Madian was, ter Ooren quam, (als die ook niet heel wijd van HO-
REB Woonde, *Den Berg Gods*, aan welken Moses te vooren zijn Schoon-Va-
ders Kudde Weyde; Exod. 3: 1. maar nu met het gantze Volk digt onder den
zelven Gelegerd lag, Exod. 18: 5.) Heeft hy zig terstond derwaards gespoed;
met hem neemende Zippora Moses Huys-Vrouwe en beyde haare Zonen, Ger-
som en Eliëzer; welke Moses te vooren tot haar Vader naa Madian te-rug ge-
zonden had, weegens de tussen-gevallen moeyelijkheyd, zoo aangaande Moses
Krankheyd, als de Besnijdenis welke Zippora aan haaren Zone deed op den
Weg,

Jethro Moses Schoon-Vader komd met Zippora, en haar Twee Zonen tot het Leger in Raphidim.

Weg, gaande uyt Madian naa Egipten; vergelijkt Exod. 4: 24-26. met Kap. 18. *Vers* 2, 5, 6, 7. en 't zal niet alleen klaar blijken, Dat Jethro hier te-gelijk met Zippora en beyde haare Zonen tot Moses in de Woestijne gekoomen zijn; maar dat ook Josefus deeze Geschiedenis schandelijk verhansseld heeft, wanneer hy-ze zoo verteld, als of Zippora met haare Kinderen reeds by Moses in de Woestijne waaren, als Jethro haar Vader Hen-lieden hier in RAPHIDIM aan HOREB bezogt. Doch al wie aandagtig op Exod. 18: 6. let, zal het teegendeel uyt Jethrôs Mond konnen hooren; en bekennen dat Josefus mist. Maar alhoewel de Joden haar XVII^de^ PARASCHA of *Sabbath-Leezing* van deeze Historie, Dat is, met Exod. 18. beginnen, ontbreeken nogtans geen Geleerde Uytleggers onder haar en ons, welke meenen, Dat d'aankomst van Jethro, hier alleen door *Voor-Verhaal* is ingelast, maar dat zulx eerst naa het geeven van de Wet, (wanneer Israël in de Woestijne van den Berg SINAI gekoomen was, te-gelijk met het Instellen der *Oversten*, waar van ook hier te leezen staat;) geschied zy? Want zulx willen zy niet alleen uyt Exod. 18: 5. daar van de Legering aan den Berg Gods gerept word; (vergelijkt Exod. 19: 2.) maar inzonderheyd uyt Num. 10: 29. en Deut. 1: 6, 9. &c. waarschijnelijk houden; dewijl Moses daar in d'eerste plaatze aan *Hobab* de Zone Rehuëls des Midianiters; (die Sal. Jarchi met andere uyt Exod. 2: 18. voor *Jethro* houden;) verzoekt met haar naa Kanaan te Reyzen. Nogtans en schijnd dit alles geen zoo grooten bewijs in-te sluyten, Dat de Rigtdraad der H. Historie, of de Tijd-Ordening derzelver, daar door eenig kreuk behoefd te lyën. Want behalven dat de Legering aan den Berg Gods in HOREB, genoegzaam op 't Leger in Raphidim te passen zy; die niet wijd van daar lag, gelijk uyt de Watergeevende Rotze, en 't Slaan der Amalekiten blijkt; zoo zijn zommige Geleerde Uytleggers van gedagten, Dat dit Gesprek van Moses met Jethro, Num. 10: 29. te vooren geschied is, wanneer hy met Zippora hier in Raphidim tot hem quam, Exod. 18: 1, 2. En zoo zeggenze ook dat 't zeer bequaam kan Overgezet worden; *Moses hadde gezeyd tot* Hobab *de Zone Rehuëls*, &c. Dat is, *Jethro;* vergelijkt Exod. 2: 18. te vooren in de Historie van Moses Vlugt naa Madian verklaard. En of wel Aben-Ezra van een ander gevoelen is, en meend dat deezen Hobab de Broeder van Zippora Moses Huys-Vrouw, en alzoo niet zijn *Schoon-Vader* maar zijn *Schoon-Broeder* was, is zulx, (behalven dat het teegens de H. Text aanloopt, die HOBAB *Moses Schoon-Vader* noemd,) ons geenzinds in de weg om te denken, Dat de plaatze Num. 10: 29. veel-eer een *Naa-Verhaal* is, dan dat wy Exod. 18: 1, 2. daar dit uytgenoomen schijnd, een *Voor-Verhaal* behoeven in-te ruymen. Booven dien kan men bedenklijk houden; Dat of schoon Exod. 18: 27. gezeyd word, Dat Moses *Zijn Schoon-Vader trekken liet, en dat hy naa zijn Land ging;* Jethro egter noch eenige Daagen langer by hem, en tot des Volx aankomst in SINAI gebleeven is; daar ze ook korts daar naa aanquaamen, en geen groote Reyze daar toe noodig hadden. Doch het Vertrek van Jethro kan te vooren gedagt zijn, om het gantze Verhaal van zijn Aankomste daar meede te voleynden; gelijk Moses meermaal die gewoonte heeft. Ook en ontbreeken geen Uytleggers, die het Gesprek van Moses Num. 10: 29-32. alleen voor een ernstig Verzoek van Jethrôs weederkomst opneemen; op dat hy, die Moses van zoo goeden Raad, in 't bestuur des Volx bediend had, hem verder wilde Ondersteunen. En daarom, dewijl veele niet en twijffelen of Jethro is op de noodiging van Moses, naar dit Vertrek met heel zijn Huysgezin weedergekeerd; (of moogelijk door eenige zijner Naakoomelingen daar toe genoopt,) lust ons hier de Bedenking van d'H^r^. Witzius in-te lassen; die, (om dat dit voorval de Wortel-Oorzaak schijnd te Grondvesten, waar door de *Keniten*, onder wien naderhand Eenen RECHAB de Volk-Planter der *Rechabiten* wierd; zoo grooten gemeenschap aan de Israëliten in de Woestijne gekreegen hebben;) zijn Reedeneering aldus insteld: „Verder zeyd hy, heeft zig Jethro de Keniter met „zijn Huysgezin, op de Noodiging van Moses gevoegd by het Volk Gods,

H. Historie van Josefus verhansseld.

Te wat Tijd d'aankomst van Jethro geschied zy.

d'Afkomst

der Rechabiten, van Jethro de Keniter-Midianiter gesteld.

,, wanneer het noch Plenkende was in de Woestijne der Arabiers. Hy is wel
,, eerst by Moses gekoomen, om aan hem zijn Vrouw en Kinderen te brengen;
,, alwaar hy Eerbiedelijk en Beleefdelijk van zijn Schoon-Zoon ontfangen, en
,, vander Ongelooflijke Wonder-Werken, door welke Godt het Israëlitize Volk
,, uyt d'Egiptize Slaavernye gered en voor zig verzeekerd had; onderweezen
,, zijnde, heeft hy erkend, Dat JEHOVAH groot is booven alle Goden, en aan
,, hem een Brand-Offer en Slagt-Offeren Opgeofferd: Aaron en alle de Oudsten
,, van Israël met hem voor Gods Aangezigte Spijze Eetende. En naa dat hy aan
,, Moses een voortreffelijke Raad gegeeven had, en van hem uytgeleyd was, is
,, hy weederom naa zijn Land gekeerd. Exod. 18. Hy is wel weedergekeerd;
,, maar om met zijn Huysgezin weeder te koomen. Want gelijkerwijs Num.
,, 10: 29. Verhaald word, hadde Moses teegens zijn Schoon-Vader gezeyd;
,, *Wy zullen heenen Reyzen naa die plaatze, welke* Jehovah *ons Beloofd heeft; Gaat*
,, *met ons, en wy zullen U wel doen; om dat* Jehovah *aan Israël het goede Beloofd*
,, *heeft.* En hebbende met malkanderen over-en weeder-gesprooken, schijnd Je-
,, thro ten laatsten zijn Stemme gegeeven te hebben, Dat hy naa zijn Land en
,, Naabestaande Gegroet hebbende, met de zijne zoude weederkeeren. Want
,, aldus schijnen die onderscheyde Verhaalen uyt de Boeken van Exodus en Nu-
,, meri zaam-gevoegd te moeten worden, op dat zy een eenige Geschiedenis van
,, een Zaak die in dezelve Tijd is voorgevallen uytmaaken. Of by aldien Jethro
,, al niet en is weedergekeerd, hebben zijne Naakoomelingen door de Vaderlijke
,, Vermaaningen aangezet, haar nogtans met de Israëliten gevoegd. Want van
,, die Tijd af, zijn de *Keniters* Verbonden geweest met het Israëlitize Volk;
,, genietende desselfs Weldaaden in diervoegen, Dat het altijd een Onderschey-
,, den Volk van Israël geweest is; en nogtans voor haar zoo gelukkig; Dat Bi-
,, leam zijne Spreuke over deeze Keniten verheffende, zeyd; *Dat haare Woo-*
,, *ninge vast is; en datze haar Nest op een Steenrotze gesteld hebben.* Num. 24: 21.
Dus verre d'H[r]. Witzius. Nu willen wy weeder te-rug keeren, en Jethrôs aankomst met Zippora bezien.

Exod. 18: 5.

Hoe en waar Moses zig Gelegerd had, ter Tijd als hem Jethro bezogt. Exod. 3: 1. Deut. 5: 2.

Als de H. Historie dan naader zeyd; Dat Jethro Moses Schoon-Vader, met zijn Reys-Geselschap, *Zippora*, *Gersom* en *Eliëzer* tot hem gekoomen is, *In de Woestijne aan den Berg Gods, daar hy hem Gelegerd had:* Gissen wy dat Israël doe ter Tijd, *In* RAPHIDIM Gelegerd was; en Moses zijne Tente en Verblijf naaby, of *Aan* HOREB had; die van weegen de Verschijninge Gods aan Moses, als het staan op den Rotsteen aldaar; en naaderhand de Wetgeeving op SINAI, die 't grootste deel van dit Gebergte uytmaakt; zeer dikwils *Den Berg Gods* genoemd word. Of als de Kaldeëze Uytbreyder zeyd; *Den Berg op welke d'Heerlijkheyd des Heeren Geopenbaard was;* want zulx meenen wy heel gemakkelijk uyt Moses *Heenen* gaan, *van voor het Aangezigte des Volx*, Gelegerd in RAPHIDIM tot de Rotsteen in Horeb, Exod. 17: 6. te konnen volgen, zonder dat yets in de Weg leyd, Dat ons d'aankomst van Jethro, tot in SINAI zou doen verspaaden, alhoewel het zommige nogtans meenen. Maar ook hier in zal ons misschien d'Ontmoeting van Jethro zelf, eenigzinds ondersteunen; want gelijk Israëls Legerplaats in RAPHIDIM, naader aan 't Land der Midianiten strekte, als 't Gebergte HOREB en SINAI, schijnd Jethro ook daar door zijn aankomst, in 't naaderen van HOREB, tijdelijk bekend gemaakt te hebben; niet zelfs in Perzoon, maar door Gezanten of Booden, het zy hy die nam uyt zijn Reys-Gezellen, of eygen Knegten, of dat hy eenige uyt het Voor-Leger Israëls in RAPHIDIM, daar toe Verkoos. Want alhoewel Moses deeze Boodschap zoo verhaald, als ofze Jethro zelfs van Mond tot Mond, aan Moses deed, (zeggende, *Ziet Ik Uwe Schoon-Vader* Jethro *koome tot U, met Uwe Huys-Vrouwe en haare beyde Zonen met Haar;* Exod. 18: 6.) zoo blijkt nogtans terstond uyt *Vers* 7. (daar Moses zijn Schoon-Vader te gemoete trekt,) Dat hy dit door Gezanten heeft doen aankondigen; en dat men dit spreeken van Jethro tot Moses, even zoo opneemen moet, als den

Jethro maakt zijn aankomst door Gezanten bekend.

Hoofd-

Hoofdman, Dat geêne tot Jesus sprak, 't welk zijn Gezanten tot hem spraaken: Want het geêne Mattheus van hem zeyd gedaan te zijn; verklaard Lukas dat hy zulx door *De Ouderlingen der Joden* gedaan heeft. En wy zien dat ook de LXX Overzetters, op datze deeze Zingeeving te-bet staafden, de Text aldus veranderen; *Ende 't wierd Moses gezeyd; zeggende; Ziet* Jethro *Uwe Schoon-Vader komd*, &c. En zoo hebben meede onze Kantteekenaars, op het Woord *Hy*, te weeten Jethro *zeyde*, verklaard; *Dat Jethro zulx ontbood door de geene dien hy voor-uyt schikte.* Op deeze Tijding stapt Moses zijn Schoon-Vader te gemoet, en met een Eerbewijsselijke Neederbuyging en Kus der Begroeting, Jethro en te-gelijk zijn Vrouw en Kinderen ontfangen hebbende, *Vraagenze* zonder uytstel, na elkanders *Welvaaren?* 't Geên de Grieken vertaalen; *Zy Groeteden malkanderen.* Als die in zulk-een Ontmoeting niet zoo-zeer *Een Vraage*, of *Naavraagen*, als wel *Een Wenschinge* van alle Voorspoed willen aangemerkt hebben; even als 1 Sam. 10:4. en 25:5. Psalm 122:6. Dat de H. Historie dit verwellekoomen, alleen met Naamen aan Jethro toeschrijft, is misschien om dat zijn Perzoon niet alleen als Reys-Voogd, d'Eerwaardigste van dit Gezelschap was; maar hem ook als Vader van Zippora, en Groot-Vader van Moses Kinderen, dit Eerbewijs voornaamelijk toequam; en van hem tot heel zijn Reys-Gezelschap ligtelijk over ging, ten minsten aan die van den Bloede waaren; en men ook uyt het verder gevolg van haar Offermaaltijd, niet anders denken kan, of Zippora en haar Twee Zonen, die Moses nu in lang niet gezien had, zijn van hem met geen minder Omhelzing ontfangen, als zy Jethro hadden waardig gescheenen, Moses derzelver aankomst, als een blijde Maare, te laaten Boodschappen. En alhoewel 'er verder van Zippora heel niet, en van haare Zonen Gersom en Eliëzer alleen zelden gerept word, moet men zig daar over niet al-te zeer verwonderen; naadien de H. Schrift het verswijgen der Vrouwen, dikmaal zoo-zeer eygen schijnd, Datze zelfs niet eens onder 't heel Getal der Kinderen Israëls genoemd worden, welk uyt Egipten getrokken zijn, terwijl nogtans haare Kleene Kinderen daar niet vergeeten zijn; Exod. 12:37. Doch gelijk de Draad van die Historie genoegzaam leerd, Dat de Vrouwen ook onder de Kinderen verstaan worden, (vergelijkt Exod. 10:24.) alzoo Gelooven wy, Dat wanneer Moses zijn Schoon-Vader Jethro *In zijne Tente bragt*, Hy zijn Huys-Vrouwe Zippora met haare Zonen niet en zal voor de Deure gelaaten hebben, schoon 'er niet een Woord van gerept word. 't En zy misschien, Dat Moses zelf dit door een ruymer Beteekenis heeft willen aanduyden; als hy zeyd; *En zy gingen naa zijne Tente*, Exod. 18:7. naamelijk Moses, met Jethro en het heele Reys-Gezelschap dat hy geleyde, en waar meede te vooren gezeyd was, Dat hy Moses quam Bezoeken. En zoo zijnze te zaamen naa de Tente van Moses gegaan, welken hy by HOREB opgeslaagen had, aan 't Hoofd van Israëls Legering. Exod. 18:5. En het heeft eenigen niet al-te net gescheenen, Dat de gemeene Latijnze Overzetting hier *Tabernaakel* zet; om dat het Verbijstering in de Bevatting maakt, dewijl den Tabernaakel des Godsdienst, of Hutte der Zaamenkomste te dees Tijd noch niet gemaakt was, maar alles tot de *Tente van Moses* moeste koomen. En om dat die ook de Leger-Wooninge van Moses was, brengd hy Jethro zijn Geeerde Schoon-Vader, met Zippora zijn Huys-Vrouwe, en zijne Lieve Kinderen Gersom en Eliëzer, tot die *Tente*, en Herbergtze onder zijn Dak. Maar naauwlijx waarenze daar gekoomen, of Moses hief straks aan voor de Ooren van Jethro, die vast scherp toeluysterde, te vertellen, Wat groote Dingen de Heere, *Om Israëls wille*, aan Farao en al d'Egiptenaaren gedaan had; daar hy ten laatsten met zulk-een Kragt van Lofspraak by doed, In wat voegen Zy-Lieden naa veel Rampspoeden en Verzoekingen, op den Weg geleeden, eyndelijk tot hier van haare Vyanden Verlost waaren, Dat Jethro niet alleen den Naam van de Godt Israëls in volle Verheuging zijns Herten Zeegende, maar ook strax in deeze Heerlijke Belijdenis uytbarstende, zeyde; *Nu weet ik, Dat de* Heere, *Groo-*

Matth. 8:6, 8. Luc. 7:3, 9.

Moses stapt zijn Schoon-Vader Jethro en Vrouw en Kinderen te gemoet.

Vrouwen dikmaal in de H. Schrift verzweegen. 1 Kon. 23:15, 16. en 26:24. 1 Kron. 28:15, 17.

Jethro te-gelijk met Moses Vrouw en Twee Zonen in Moses Tente gebragt.

Moses maakt aan Jethro alle de Wonderen bekend, die Godt aan

Israël onder zijne Hand tot hier toe gedaan hadde.

Grooter is, dan alle de Goden, Want in de Zaaken waar in d'Egiptenaaren *Trotzelijk gehandeld hebben teegen Israël, was hy booven hen.* Exod. 18: 9-11. Zoo spreekt Jethro Moses Schoon-Vader de Priester van Madian. Die nu geenzinds meer Onkundig was, van de Grouwel-Stukken der Egiptenaaren, Waar van Exod. 1: 10, 16, 22. en Kap. 5: 7. &c. te Leezen staat. Jaa, daar by ook nu Vervuld zag, Dat Godt te-gelijk aan Farao en zijn Volk, Verheerlijkt was geworden, gelijk de Goddelijke aanspraak, Israël, door de Mond van Moses Voorspeld, en hem zelven daar door alzoo *Een Naam* gemaakt had. Nehem. 9: 10. Maar even als de meeste Overzetters Exod. 18: 9. vertaalen; *Jethro Verheugde hem*, of *hy was Blijde over al het Goede* &c. (terwijl de LXX Overzetters zeggen *Hy was Verbaast;* namelijk over zoo Groote en Vreesselijke dingen als Moses hem verhaalde;) alzoo hebben zommige Uytleggers de Spreuke van Jethro, weegen zijn *Vrolijke Verbaastheyd*, eenigzinds als afgebrooken aangemerkt; gelijk de Driften des Gemoeds de Woorden zomtijds verswelgen: En zoo zijnze dan ook over dezelve niet Leedig geweest, om de Verkropte en Ontbreekende Woorden, door een bequaame Zingeeving aan-te vullen. En dit hebben zelfs ook de LXX Overzetters in haare Text-vertaaling gedaan. Doch de Kaldeëze Uytbreyder heeft den Zin des Midianitizen Mans; aldus verklaard: *In de Zaake waar in de Egiptenaars dagten te Oordeelen, zijn zy zelve Geoordeeld.* Speelende buyten twijffel op de Regtveerdige Vergeldinge Gods. Want even als Farao de Hebreeuwse Knegtjes had doen Verdrinken in de Riviere, heeft hy hem met al de Magt der Egiptize Manschap, Verdronken in de Zee. En zoo is hen ook 't Verstikken van haar Eerstgeboorne, welke d'Egiptenaars gewoon waaren haare Voornaamste Goden toe-te Heyligen; niet anders dan een Regtveerdige Vergelding geweest, van de Hebreeuwse Zoontjes, welken den Egiptize Vroedvrouwen belast was in de Geboorte te smooren. En zulx t'overdenken, heeft Jethro voorzeeker, niet anders konnen Inboezemen, of al dusdaanige regtmaatige Vergeldingen, zijn den Egiptenaaren, door het Wijs Bestuur en Schik-Lot van dien Godt over gekoomen, van welker Dienst en Gehoorzaamheyd, zy den Israëliten door Onderdrukking, hadden zoeken af-te troonen. En niet alleen dit, maar wanneer deeze Midianitize Priester belijd, *Dat hy nu Wist, Dat de* Godt der Hebreën, *Grooter was dan alle de Goden;* schijnd hy niet heel twijffelagtig, op het Dooden der Eerstgeboorne in Egipten te doelen; als waar in opentlijk gebleeken was, Dat d'Egiptize Bescherm-Goden, welk de Bezorging der Eerstgeboorne aanbevoolen was, den *Worg-Engel* van Jehovah niet en hadden konnen af keeren van haare Huyzen; met hoe Dappere Geessel-Sweepen ook de Waarteekenen van haar Gedrogtelijke Beelden, pleegen Gewaapend te staan. En wy meenen dat Godt zelve ook in dien Zin Moses had toegezeyd; *Dat hy Gerigte zou Oeffenen over alle de Afgoden van Egipten.* Exod. 12: 12. En naa deeze meeninge hebben onze Kantteekenaars, de ingekorte Reeden van Jethro, ziende op Faraôs Ondergang, heel fraay opgehelderd, als zy over Exod. 18: 11. Zeggen; Dat den Zin der Woorden is; *Dat d'Egiptenaars meynende door de Hulp van haare Goden, het Volk Gods te Vernielen, van Israëls Godt in de Zee gestort zijn, tot Spijt en Schande van alle haare Goden, op welke zy Vertrouwd hadden.* Nogtans liet het Jethro by deeze Belijdenis niet blijven; maar schikte zig flux, om ook Godt daar neevens met Offerhanden te danken. 't Geen de H. Histori-Schrijver niet zonder Kragt van een Godsdienstige Beteekenis uytdrukt, als hy zeyd, Dat Jethro *Gode Brand-Offer nam;* Want aldus hangd zijn verhaal te zaamen; *Doe nam* Jethro, *Moses Schoon-Vader*, Gode *Brand-Offer, ende Slagt-Offer: Ende Aaron quam en alle de Overste van Israël, om Brood te Eeten met Moses Schoon-Vader, voor het Aangezigte Godes.* Exod. 18: 12. Alwaar andere vertaalen; *Hy nam een Brand-Offer ende Offerhanden voor Godt.* &c. Doch de gemeene Latijnze Text, zeyd alleen; *Daarom heeft Jethro den Heere Brand-Offerhanden Geofferd.* Maar het zal terstond uyt het

Exod. 14: 18.

Waar over Jethro te-gelijk Verbaast en Verheugd is.

Exod. 1: 22. en 14: 28.

En Prijst de Regtveerdige Vergelding aan den Egiptenaaren gedaan.

Roemende de Godt Israëls verre booven al de Goden van Egipten.

Fraaye Waarneeming der Kantteekenaars.

Jethro Slagt Brand-Offeren, &c. en houd een Heylige Maaltijd met de Oudsten des Volx.

het houden van Jethrôs Offer-Maaltijd blijken, Dat die vertaalinge, die zoo wel van *Slagt-Offer*, als van *Brand-Offer* rept, de aanneemelijkste te agten zy. Maar gelijk we zien dat het gantze Bestel deezer Godsdienstige Offerhande, en Heylige Maaltijd, alleen Jethro toegeëygend word; hebben de Meeste Godsgeleerde daar uyt geoordeeld, Dat Jethro de Midianiter, een Priester van den Waaren Godt geweest is; naadien het niet bedenklijk is, zooze meenen, Dat Moses en Aaron, neffens de Oversten van Israël, zijn Offerhande en Maaltijd daar op gevolgd, zonder dat zouden hebben bygewoond; en dezelve ook Gode niet en hadde aangenaam geweest, by-aldienze met Afgoderye waare Besmet geweest? Waar toe onzes-agtens, geen Noodzaak is om zulx hier vast te stellen. De Uytleggers meenen daar by, Dat Jethro deeze Gewoonte van Offeren, en Heylige Maaltijden daar uyt aan te stellen, uyt d'Oude Overleeveringe der Vroome Aards-Vaders geleerd heeft; van wien zy ook onder de Heydenen, (by welk de Overblijfzelen der Heylige Vaders doe ter-tijd noch eenig Voetspeur vonden,) overgebragt en in gebruyk geraakt zijn. Waar toe ook dit naa haar Gevoelen, geen heel Scheemeragtig bewijs geeft, Dat Jethro doorgaans Afkomstig gereekend word, van Abrahams Vierde Zoon uyt Kethura, Gen. 25: 2. Maar naadien het alzinds uyt de H. Historien blijkt, Dat de Midianiten, onder welke Jethro woonde, Afgodendienaars waaren, die Godt naaderhand bevoolen heeft uyt-te roeyen, als te zien is, Num. Kap. 25. en 31. dewijlze Israël, even als de Moabiten hadden doen vallen door haare Listige Uytnoodiging tot de Slagt-Offeren haarder Goden, zoo datze zig Koppelden aan BAAL-PEOR, den schandelijken Afgod, die Voornaamelijk van't Ontugtig Vrouw-Volk gediend wierd; schijndmen die meeninge eenigzinds bedenklijk te moogen houden; te meer als we zien, Dat Jethro zelve betuygd, Dat hy *Nu eerst Wist;* Dat is, naa dat hy door Moses van alle Gods Wonderen en Weegen, onderweezen was, en alzoo nu ontwaar wierd en Geloofde; *Dat de Godt Israëls Grooter was dan alle de Goden der Heydenen:* Dien hy nu slegts voor Afgoden, en Ydele Doe-Nieten begon te agten; en alzoo daar door aangezet is geworden, om Jehovah, die door de Hand van zijn Schoon-Zoon Moses zoo Vreesselijke dingen, ten nutte van zijn Volk, aan d'Egiptenaaren gedaan had, met Brand-en Slagt-Offeren te eeren; naa een gewoonte die ook van Ouds by de Midianiten, Moabiten, en andere Heydenze Volken in gebruyk was, alhoewel niet aan Jehovah den Eenigen Heere; vergelijkt Num. 25: 2. &c. En naadien Jethro deeze Offerhande thans onder de Hulp-Dienst van Moses en Aaron, in den Geloove aan den Waaren Godt deede, kon zulx ook Gode, (die alzinds wil, *Dat den Zondaar zig Bekeere*, Ezech. 33: 11.) aangenaam zijn, en van Moses en Aaron buyten alle besmetting van Afgoderye bygewoond, en met de Oversten Israëls, Disgenooten van die H. Maaltijd worden. Als waar in haar ook geen uyterlijke gelijkheyd aan eenige Offer-Maaltijden der Afgodize Heydenen konden hinderlijk zijn, naadien Godt anders om dezelve Reeden, alle de Offerhanden in Israël dan had moeten afsschaffen, dien hy nogtans onder veelerley Uytkiezingen, zoodaanig van Nieuws ingesteld, en met Ceremonien omswagteld heeft, Datze Israël daar door genoegzaam van de rest der Afgodize Volken uytzonderen, en van derzelver besmettelijke Bygeloovigheeden hebben konnen geneezen. En men zou misschien moogen twijffelen of niet Josefus, op dat hy Jethrôs Offerhande van alle Argwaan Zuyverde, gezeyd heeft; Dat Moses van Blijdschap over zijn Vaders aankomst, een Offer-en Vreugde-Feest, digt by HOREB aangesteld heeft. 't Geen nogtans Moses zelve, zijn Schoon-Vader toepast, als een gevolg van zijn Dankzegging aan de Godt Israëls. Booven dien zien we ook niet dat het Gevoelen der Godsgeleerde, hier door begunstigd word, Dat Jethro, *Een Priester* genoemd word; want dat is hy Waarschijnelijk onder d'Heydenze Midianiten of *Keniten-Midianiten* geweest, (gelijk hem ook nergens, de Eertijtel van *Priester Gods*, zoo als aan Melchizedek, toe-geëygend word; Gen. 14:18.)

Uyt wat gewoonte Jethro deeze Offerhande gedaan heeft.

En zulx verder uyt zijn Afkomst en Godsdienst naagespoord.

Hoedaanigen Priester Jethro in Madian geweest is.

14:18.) en zoo kon hy zulx ook hier naa de Oude Wijs der Oude Vaderen doen, die Hooft voor Hooft, het Priesterdom in d'Offerhanden voor haar eygen Huys bedienden. En in deezer voegen hebben ook de Joodze Rabbinen, Deezen Jethro, als den Eersten PROSELYT of *Jode-Genoot der Geregtigheyd*, aangemerkt; hoedaanige zulke by hen waaren, die uyt de Vreemdelingen Gebooren, zig de gantze Leertugt van Moses onderwierpen. Waar van zoo strax te vooren de Grondvest in zijn Weederkomst, en Oorsprong der RECHABITEN uyt de *Keniten-Midianiten* niet twijffelagtig gezien is. Maar alhoewel Burmannus met andere Waarschijnelijk houden, Dat Jethro, schoon hy onder de Midianiten Woonde, te vooren al een Dienaar van den Waaren Godt zy geweest, agten zy nogtans dat in hem een Voorbeeld vertoond is, van de Roepinge der Heydenen; hoedaanige ook onder de Wet waaren, Rachab de Hoere; Arauna de Jebuziter; Naäman de Syrier; Ebed-Melech de Moor, en andere meer. Maar die hebben zulx niet welvoegzaam konnen Verbeelden, ten zy Zy-Lieden te vooren Heydenen waaren. En zoo kanmen ook van Jethro denken, welkers Landsluyden eenige onder 't Reys-Gezelschap der Ismaëliten waaren aan wien de Zoonen Jakobs haaren Broeder Josef Verkogten Gen. 37: 25-28.

Jethro van de Joden als d'Eerste Jode-Genoot der Geregtigheyd aangemerkt.

Als wy Moses Verhaal ter Deugden inzien, schijnd hy voorzeeker van Tweederley Offerhanden gewag te maaken; naamelijk van *Brand-Offerhanden;* die, om datze aan Godt gegeeven wierden (die geen *Stieren-Vleesch en Eet* noch *Bokken-Bloed Drinkt;* Psal. 50: 13.) geheel door 't Vyer verteerd wierden, Lev. 1:9. En daar naa van *Slagt-Offerhanden;* van welkers Deelen, om datze *Offerhanden* waaren van *Vreede*, of van *Dankzegging*, gelijk dat Woord daar zomtijds bygevoegd word, (als Levit. 1:4.) De Offeraars met haare Vrienden en Offer-Genoode, een Maaltijd Aaten, zonder daar van yets over te laaten tot den Morgen; gelijk te zien is, Lev. 7: 15. terwijl nogtans Niemand van de Brand-Offeren At, Lev. 1:9. En in deezer voegen heeft Jethro, met Mose en Aaron, en alle de Oversten Israëls, een Heylige Maaltijd met de Deelen van zijn Slagt-Offer gehouden *Voor Gods Aangezigte;* Dat is, Voor de Wolke, in welke d'Heerlijkheyd Gods, doe gemeenelijk Verscheen. Waar uyt blijkt dat dit *Een Godsdienstige Maaltijd* geweest is, hoedaanige naaderhand in de Heylige Plaatzen, Dat is, in den Voorhof des Tabernaakels, en laater, in die van den Tempel, welke Godt tot zijnen Dienst Verkoos, pleegen Gegeeten te worden, *Voor den Heere;* Dat is, Voor, of Omtrent het Heyligdom, daar de Arke des Verbonds Huysveste. Exod. 40: 20, 21. Deut. 12: 5, 7. en 27: 7. 1Kron. 29: 21, 22. Dat nu d'H. Historie van deeze Maaltijd, alleen zeyd; Dat Aaron en d'Oversten Israëls quaamen om met Jethro *Brood te Eeten;* heeft dat Verstand; Dat *Brood*, daar naa een zeer Gewoone Wijs der Hebreën, voor *Alle Spijs* genoomen word: Ziet'er Voorbeelden van. Gen. 3: 19. en 21: 14. En zoo is *Het Eeten van Brood*, hier zoo veel als *Feest houden;* gelijk *Brood* zelfs voor *Feest* gesteld word; Eccl. 10:19. Dan. 5:1. En zoo word ook het *Vleesch* der Offerhanden, *Brood* of *Spijze*, genoemd; Lev. 3:11. en 21:6. Num. 28:2. Doch zoo yemand Vraagen zou; *Met wat voor Brood*, deeze Gasten, het Slagt-Offer in Jethrôs Maaltijd, als een Eygentlijk Brood, Gegeeten hebben? Men zou moogen denken dat het geen ander als Manna geweest is; ten zy misschien Jethro zelve, ander Koorn-Brood, als een Têer-Kost op zijne Reyze, uyt Madian herwaards had meedegebragt, welk hy daar als Gast-Heer heeft uytgedeeld; 't Geen nogtans nergens blijkt; en alleen door een Stoutvoerige Gissing te bepaalen staat. Maar op dat Flavius Josefus deeze Maaltijd, niet zonder een Naa-Bankèt van zijn eygen Verzierzel eyndigen liet, heeft hy'er by-gedaan; Dat wanneer nu de gantze Meenigte des Volx, elk in zijn Geslagt aanzat; Aaron en Jethro met zijn Gezelschap, een Lofzang hebben aangevangen, om Godt te Prijzen over de Behoudenis des Volks: Onder welk Vreugd-Bedrijf, Jethro, inzonderheyd den Lof van Moses met volle Keelen Uytschaaterde. Naauwlijx was de Dag van Jethrôs Offermaal, aldus ten eynde

Jethrôs Tweederley Offerhande naader bezien.

Hoedaanige Heylige Maaltijden van de Slagt-Offeren gehouden wierden.

Brood-Eeten, voor Maaltijd-houden genoomen.

Jethrôs Offermaal van Josefus met een Gezang vermeerd.

de geloopen, of d'Opmerkende Vader zag des anderen Daags wel haast, met hoe ondraaglijken Last, het Bestuur van zoo grooten hoop Volks, Mose de Schouderen Drukte; die vast moedelijk-*Alleen* zat, om het zelve te Rigten; Dat met gantze Schaaren, *Van den Morgen tot den Avond, Voor hem stond.* Zulx hy niet alleen over des Volks langwijlig draalen, Verdrietig scheen te worden; (overmids hy ligt Bevroede, Dat haare Regtzaaken, door uytstel, Daagelijks Aangroeyen en Overhoop loopen zouden) maar ook dusken bestel van Zaaken zoo Glad afkeurde, Dat hy geenzinds daar in van zijn Oordeel te Verzetten was, noch zijn Wijzen Raad inkroppen kon. Want naa dat hem Moses onderrigt had, in wat voegen het Volk Daagelijks met haare Regts-Zaaken en Geschillen, met Hoopen tot hem aangedrongen quam, *Om Godt Raad te Vraagen;* (Dat is, gelijk het de LXX Overzetters vertaalen; *Om Gods Oordeel te Verzoeken:* Of als de Kaldeëze Uytbreyder zeyd; *Om Leeringe te zoeken van het Aangezigte des Heeren;* het welke gedaan wierd door Moses; brengende de Zaaken tot Godt, Exod. 18:19. Num. 27:16. &c. Gelijkze gewoon waaren in twijffelagtige Zaaken, Godt door Profeeten te Raadpleegen. 1 Sam. 9:9. &c. Dewijl *Het Gerigte des Heeren was;* Deut. 1:17. en Moses ook hier het Volk dat *Een Zaak, Een Woord,* of *Geschil* met zijnen Naasten had, liet tot hem koomen; *Op dat hy hen bekend maakte Gods Instellingen ende zijne Wetten.* Exod. 18:15, 16.) Verklaard hem Jethro in ronde Woorden, *Dat de Zaake dien hy deed*, niet Goed en was. *Gy zuld*, zeyd hy, *Dusdoende geheel vervallen, beyde gy en't Volk dat by u is; Want de Zaake is te Swaar, gy alleen Kondze niet doen.* Exod. 18:17, 18. alwaar de gemeene Latijnze Vertaalinge zeyd; *Gy Verderft u door Onwijzen Raad.* En het schijnd, Dat wanneer Jethro zeyd; *Gy zuld geheel Vervallen*, of *Beswijken;* hy een gelijkenis ontlëend van de Blaaderen der Boomen, die *Verwelkeren* door gebrek aan Zap; gelijk d'Hebreeuwse Zin ook meend; *Gy zuld Verwelkerende Verwelkeren:* Te kennen geevende, Dat de Zorge van zoo grooten hoop Volks te Rigten, Moses niet alleen Vermoejen en Afmatten, maar ook het Volk door Gebrek aan veerdige Regtspraak verwarren, en ten laatsten elkanderen Vernielen zou. Of gelijk onze Kantteekenaars verklaaren; Jethro wilde zeggen; Dat Moses hem zelven hier door Afsloofde, Dat hy alle Zaaken des Volx zelfs Verhoorde en Rigte; terwijl aan d'ander Zijde, het Volk ook Afgemarteld en Verdrietig wierd, door dien het lang moest Wagten, eer het Gehoord kon worden. 't Geen de H. Historie hier door genoeg uytdrukt, Dat het Volk, *Voor Moses stond, van den Morgen tot den Avond.* Dat is, Hengelende en draalende omtrent zijne Tente, om een beurte van Gehoor te krijgen, en dan noch ten laatsten, Onverhoord moesten heenen gaan. En dat deeze Midianitize Priester hier in regt sprak, heeft d'Afgesloofde Moses naaderhand zelfs opentlijk bekend; Deut. 1:9, 12. Doch Jethro voortvaarende, heeft Mose Goeden Raad toegevoegd; door welken Hy, by-aldienze Godt voor Goed-keurde, zeekerlijk *Bestaan* en het Volk *Met Vreede*, in het Land Kanaans geraaken zou. Exod. 18:23. Dus Wilde hy dan dat Moses tot zijn Meede-Hulpen zoude stellen, *Oversten* over *Duyzenden*, over *Honderden*, over *Vijftigen* en over *Tienen:* Welke alle *Kleene Twist-Zaaken* onder den Volke zouden afdoen; en alleen maar tot Moses de *Groote Zaaken* brengen; en daar over den Mond des Heeren te Raad-pleegen. *Hoord naa mijne Stemme*, zeyd hy, *En Godt zal met U zijn;* (Dat is, gelijk het de Kaldeëze Uytbreyder verklaard, *'t Woord des Heeren zal Uwe Hulpe weezen;*) *Weest Gy voor het Volk by Godt, en brengd de Zaaken daar: En verklaardze de Instellingen en Wetten, en't Werk datze doen zullen.* Exod. 18:20. En daar op zullende Voorschrijven, hoedaanige *Oversten* hy over het Volk stellen moest, zeyd hy; *Doch ziet Gy Omme onder allen den Volke, naa* Kloeke Mannen; Godvreezende, Waaragtige Mannen, *En Die* de Gierigheyd Haaten; *Op datze alle Kleene Zaaken Rigten: Verligt alzoo U zelven en laatze met U Draagen.* Exod. 18:21, 22. Dit zeyd Jethro. Doch Josefus wil dat zijnen Raad deeze was; te weeten; Dat Moses al de Troepen des Volx in

Mosis Lastig Volk-Bestuur van Jethro in-agt genoomen.

En om wigtige reeden van hem Afgekeurd.

Moses van Jethro het stellen van Oversten aangeraaden.

Welker hoedaanigheeden en Deugden hy Mose Voorschrijft.

Hoopen van *Tien Duyzenden* zou verdeelen; en de Duyzenden in *Vijf Honderden*, *Honderden*, *Vijftigen;* en ten laatsten in Rotten van *Dertig*, *Twintig* en *Tienen:* En dat hy over yeder Rot, Een Oversten zetten zou. Doch wy willen Moses volgen; welke ons niet alleen tot Eer en Roem van zijn Schoon-Vader Jethro, en blijk van zijn eygen Needrigheyd, zeyd, Dat hy naa de Stemme van zijns Wijss Vader hoorde, en Oversten der Duyzenden, der Honderden, der Vijstigen en der Tienen maakte; maar ook de Hoedaanigheyd der Perzoonen naa Lichaam en Ziele aanwijst, welke Jethro in al-zulke Mannen-Oversten vereyste, en Moses ook in-agt genoomen heeft. Dus wil hy dan dat Moses zal omzien naa *Kloeke Mannen;* 't geên eenige verstaan van Deugd, Waardigheyd, Mannelijke Sterkte en Dapperheyd des Gemoeds; Gen. 47: 6. 1 Kron. 26: 6. en daar zijn'er ook die dit door *Rijkdom* en *Vermoogen* Overzetten; hoedaanige de Waardigheyd van haar Ampt best bewaaren konnen, en min Nood hebben, 't zelve om vuyl Gewin te Kreuken. „ Doch de Grieken vertaalend *Bequaame*, „ of *Magtige* Mannen; welke *Mannen van Bequaamheyd*, Maimonides over 't „ Boek-Deel *Sanhedrin*; verklaard zulke te zijn; die Magtig zijn in Gebooden, „ en naauwkeurig op dezelve lettende, ook haar eygen Driften t'onder-bren-„ gen; zulx daar heel geen Oneerlijke Zaake noch Quaaden Naam van hen ag-„ ter-weege gaat. Men agt in 't gemeen ook zulke voor *Bequaame Mannen*, die „ Sterk en Kloek van Gemoed zijn, en een Hert in 't Lijf hebben, om den Ver-„ drukten te Verlossen uyt de Hand des Onderdrukkers; gelijk van Moses ge-„ zeyd word; *Hy stond op en Verloste haar*. Exod. 2: 17. Jethro voegt'er de *Godvreezendheyd* by; en daar ontbreeken geen fraaye Overzetters, die deeze Deugd als een welvoegzaam Cieraad, aan de Hoedaanigheyd der *Kloekheyd* hegten; als of de Zin was; *Bequaame Mannen die Godt Vreezen.* En zoo moest Moses ook omzien naa *Waaragtige Mannen;* of als andere vertaalen, *Mannen der Waarheyd* en *Getrouwigheyd:* En zoo noemen haar de LXX Overzetters, *Regtveerdige Mannen:* Even alsse Zach. 7: 9. *Een Oordeel der Waarheyd*, *Een Regtveerdig Oordeel* vertaalen: Gelijk ook weederom by hen *Geregtigheyd* voor *Waarheyd* gesteld word; Psalm 52: 5. als Deugden die zeer naa aan malkanderen Vermaagschapt zijn. Men kanze ook houden voor Mannen *Die Liefde tot de Waarheyd hebben:* En zoo zeggen d'Hebreeuwse Regten, Dat *Mannen van Waarheyd* zulke zijn, *Die de Geregtigheyd Naajaagen*: *De Waarheyd in haar Herte Lief hebben; Geweld en Ongelijk Haaten, en alle Ongeregtigheyd Vlieden.* Zy moesten ook *De Gierigheyd Haaten;* Dat is, als eenige verklaaren, *'t Gewin*, of *'t Voordeel;* 't geên de Kaldeëze Uytbreyder noemd; *Haatende te Ontfangen den Mammon;* by den Apostel anders geheeten, *Vuyl Gewin Zoeken;* 1 Thim. 3: 3, 8. daar zomtijds by-gedaan word, *Gewin van Geld*, of *des Zilvers*, Judic. 5: 19. welk den Apostel noemd, *Liefde des Gelds* en *Geldgierigheyd.* 1 Thim. 6: 10. De Joden verklaaren deeze Deugd aldus: *Haatende Gierigheyd, even als haar eygen* * MAMMON; *Zy en Haasten daar niet naa, noch zijn Happig om Rijkdommen te Vergaaderen. Want die alzoo haast om Rijk te worden, zal van't Gebrek overvallen worden.* Doch waarom hier over zoo grooten Straf-gevolg? De Joodze Spreuk antwoord heel fraay; *De Liefde van Gewin, is de Verderving der Geregtigheyd;* vergelijkt Prov. 1: 19. met Deut. 16: 19. en 't zal blijken, *Dat het Geschenk, de Oogen der Wijzen Verblind, en de Woorden des Regtveerdigen verkeerd.* Gelijk dan ook 1 Sam. 8: 3. van zulke Rigters, alhoewelze uyt de Zonen van dien Treffelijken Samuël Gekoozen waaren, dapper Geklaagd, en de Grondvest geleyd word, op welk Israël *Een* KONING begeerd. Maar gelijk wy strax hier aan uyt Exod. 18: 25. verneemen, Dat Moses een Uytleezinge van dusdaanige Mannen aanstelde, op dat hyze *Tot Hoofden over het Volk* stelde; alzoo moogen wy tot deeze Vier vereyste Deugden, noch Drij andere Bequaamheeden, uyt Moses zelf toevoegen; welke Deut. 1: 13. genoemd worden; *Wijsheyd*, *Verstand*, en *Ervaarendheyd*: Welke Drij, met de Vier strax-gemelde, te zaamen Zeeven Deug-

Moses aan Jethrós Raad Gehoorzaam.

Hoedaanige Mannen Jethro wil dat hy tot Oversten des Volks zal stellen.

* *Schatten of Rijkdommen.*

Alle noodige Bequaamheeden van een Overste des Volx in

Deugden uytmaaken, onder welke alle andere goede Hoedaanigheeden begregen zijn; die wy strax uyt de Joodze Leer-Tugt naader zullen aanmerken. Gelijk dan ook deeze laatstgenoemde, Deut. 1: 17. verklaard worden; I. Door *Onpartijdigheyd;* om niemands Perzoon aan te zien: *Gy en zuld het Aangezigte in't Gerigte niet kennen; maar den Kleenen hooren als den Grooten.* Ten II. *Kloekmoedigheyd*, om niemands Aangezigt te Vreezen, dewijl *Het Gerigte Godes is.*

Zeeven Deugden Afgebaakend.

En in deezer voegen hebben ook zelfs eenige onder de Heydenen de JUSTITIE, of de Geregtigheyd niet alleen *Geblind*, maar ook als Plutarchus in zijn Boek van Isis aanteekend, *Zonder Handen* Geschilderd; om aan-te wijzen, Dat een Rigter, noch de Gifte, noch het Aangezigt van yemand aanneemen moet: Nogtans ontbreeken daar geen schrandere Verstanden, welke het Beeld dat de *Justitie* vertoonen zal, geenzinds willen Geblind-Doekt hebben; en merken daar op niet alleen aan; *Dat die niet en ziet aan Wie, ook niet en ziet Wat?* Maar bewijzen daar toe ook uyt zommige Roomze Penningen, Dat de Oude Romeynen, de *Geregtigheyd*, Ongedekt van Aangezigt verbeeld hebben; dewijlze noch Vermomd, noch Geveynst nog ook verborgen moet weezen. En zoo heeftze onder anderen Tiberius op Een zijner Penningen door Een bloot Vrouwen Hoofd vertoond, Dat met een Gevlogten Haayr-Band geçierd is. Gelijk menze ook op andere Penningen, door een Zittende Vrouwe, met een Staff en een Offer-Bak in de Handen Verbeeld ziet; om zoo wel haar Waardige en Bestendige Stand aan-te wijzen, als om dat de Regters, al Zittende 't Regt uytspraaken.

JUSTITIE, waarom Geblind Afgeschilderd.

En om wat Reeden van eenige weedersprooken.

Ziet een Voorbeeld der Romeynze Stadhouders die ook Gerigts-Bezorgers waaren; Joh. 19: 13. En zoo erkend ook niet alleen de Zaligmaaker *Het Zitten*, aan de Joodze Gerigts-Mannen toe; Matth. 23: 2. &c. Maar daar word in het Oude Testament, dikwils van haar *Zitten in de Poorten* gewag gemaakt. Zulx de Naam-Digting van *Rigter-Stoel*, *Geregts-Bank* en diergelijke, geen andere herkomst dan deeze gewoonte toe te schrijven is. Doch dit loopt buyten ons Bestek, en daar is ook in de Joodze Oudheeden genoeg van gezeyd, Dat men hier mag te raade neemen. En zoo yemand lust te bezien wat voor Deugden, Moses en de H. Schrift elders al meer aan de *Regters* wil toegeëygend hebben, hy beraade zig behalven de reeds aangehaalde plaatzen, met Exod. 23: 6. Deut. 16: 18. 2 Kron. 19: 7. Jesa. 33: 15. &c. En 't zal hem moogelijk wel zeeker schijnen, Dat *De Zeeven Deugden*, welke de Joden met Naamen zeggen dat in haare Regters vereyst wierden, uyt geen andere Bron-Aader geput zijn, dan die welk we zoo strax in het Voor-Schrift van Jethro Exod. 18: 21. en de Vermaaninge van Moses, Deut. 1: 13, 17. hebben aangeweezen: Die zy dan aldus weeten op te noemen; I. *Wijsheyd.* II. *Needrigheyd.* III. *Godvreezendheyd.* IV. *Veragting des Rijkdoms.* V. *Liefde tot de Waarheyd.* VI. *Liefde der Menschen tot haar.* VII. *Een Goeden Naam.* Daar zy niet alleen voor de *Agtste* Deugd noch by doen; *Het Aangezigte niet te kennen*, maar datze ook noch moeten zijn; I. *Zonder eenig Letzel*, of *Gebrek des Lichaams.* Ten II. *Ervaaren in* LXX *Taalen*, op datze in 't aanhooren der Geregt-Zaaken, geen *Taal-Man* noodig hebben. Ten III. *Datze niet van te hoogen Ouderdom zijn;* 't geên ook de Romeynen omtrent haare Regters in-agt naamen. Ten IV. *Dat het geen* Gelubde *moesten zijn*, dewijl die gemeenelijk Wreedaardig vallen: Maar datze ten V^de^ veel-eer moesten *Vaders van Kinderen zijn;* die haar leeren *Barmhertig* te weezen. Ten VI. Datze *Ervaaren waaren in de* Magia. (welke zommige voor Ervaarendheyd in Naatuurlijke Dingen, andere voor *Swarte Konst*; of ook wel door Misverstand, voor *Tooverye* neemen:) om des-te beeter van de Oeffeningen der Vrye-Konsten, die men zoo noemd, te konnen Oordeelen: Alhoewel'er veel zijn, die de laatste Voorwaarde Loochenen, om datze slegts uyt misvatting schijnd voortgekoomen, van de Besweeringe der Overspeelderesse Num. 5: 12-19. En zoo meenen meede zommige, Dat de Joden zelfs ook de Vijf andere Hoedaanigheeden, veel-eer door enkele Bespiegeling hebben opgesteld, dan dat die ooyt alzoo onder

't Zitten der Regters verder naagedagt

Zeeven Deugden van de Joden in een Regter opgeteld.

der hen zouden Geoeffend zijn; naadien de meeste eenigzinds Ongerijmd luyën; en voornaamelijk het Tweede Beding, doorgaans had onmoogelijk geweest. Voor de rest zijn de Joden daar in Eens, Dat de Zeeven Eerst-genoemde Deugden, zelfs in yeder der Laagste Overheeden moest gevonden worden, welk men onder hen; *Het Hof der Drij Mannen* noemde. En alhoewel onze Overzetters het Woord *Overste*, in het Raadbesluyt van Jethro gebruyken; hebben andere daar *Opzienders* van gemaakt; en zommige Uytleggers verstaan daar door zulke, *Die altijd gereed zijn, de voorgebragte Zaaken te hooren.* Haar Grondvest neemende uyt Exod. 18: 22. dewijl'er staat; Dat deeze Opzienders het Volk *t'aller Tijd moesten Rigten.* Of gelijk de LXX Overzetters zeggen, *Yeder Uure.* Doch de Sabbatthen en Feest-Daagen, waaren daar van zoo wel als van alle andere Burgerlijke Bezigheeden uytgezonderd; als te zien is. Lev. 23: 3, 7, 8, 21. &c. Gelijk de Wet der Joden, ook den Avond voor den Sabbath uytsloot van de Geregten; alhoewel'er gezeyd word, Datze *t'Allen Tijde zouden Rigten.* En zoo heeft ook Maymonides aangeteekend, Dat de Opzienders der Laage Gerigten, Zaaten van het Morgen-Gebed, tot aan de Zesde Uure, Dat is tot den Middag: Doch die van de Groote Gerigten, van het Daagelijx Morgen-Offer tot aan het Avond-Offer. Door welke gewoonte wy dan ook hier den Raadslag van Jethro opgevolgd en verklaard zien; als hy wil dat deeze *Oversten, Hoofden* en *Opzienders*, het Volk zullen Rigten *Tot aller-Tijd:* Op dat Moses door haare Hulpe alzoo Onderschraagd en Verligt wierd van den Last die hem Daagelijx overviel. Maar gelijk wy uyt Deut. 1: 12. verneemen, Dat Moses dit zelf ook naderhand, opentlijk beleed; alzoo blijkt meede uyt de Rigtdraad der H. Historie, Dat hy den Wijzen Raad, die hem de Goddelijke Voorzienigheyd door zijn Schoon-Vader, te midden van zijn uyterste Beslommering deed voor-stellen, geenzinds veragt, maar Omhelst, en zonder uytstel agter-volgd heeft, zoo draa hy dezelve aan Godt, en te-gelijk aan't Volk voor-gehouden had; vergelijkt Exod. 18: 23. met Deut. 1: 9-15. en't zal genoeg zijn om te zien, Dat hem zelfs ook deeze Goddelijke Raadpleeging, niet alleen van Jethro ingeboezemd is, maar dat ook Moses niet zonder des Volx bewilliging, *Hoofden, Oversten, Opzienders* en *Amptlieden* over haar gesteld heeft: Zoo dat zy zelve door uytleezinge, *Bequaame Mannen*, uyt den gantzen Hoop des Volks tot hem bragten. Dus heeft dan Moses met zijn Voorbeeld geleerd; Dat men in groote en verleegene Zaaken niet Ligtveerdig yemands goeden Raad veragten moet. Voorzeeker was Moses een Wijs en Dapper Man, en alleen Rigter over't Volk Israëls; welkers Middelaar en Voorspraak hy ook zelfs by Godt was: Maar op dat hy zig nogtans over die Alleen-Heersching niet Verheffen mogt, heeft hem den Heemel een Raads-Man toegezonden, die hem leerde het Volk, Beeter en Wel, en Ordentlijk Rigten. Waarom dan ook Moses zijn Schoon-Vader Jethro geenzinds d'Eer van dit Wijs Beleyd, heeft zoeken te Onduysteren; noch hem zelven in zijn gantze Verhaal yets daar van willen toeëygenen. En Josefus heeft ook als een kennelijk blijk van Moses Needrigheyd en Opregtigheyd, zeer wel aangemerkt, Dat hy dit alles zoo getrouwelijk verhaald heeft, terwijl hem nogtans, indien hy Roemzugtig geweest waare, de middel ter hand scheen, om de Glorie van dusken Raadslag, voor hem zelfs op te steeken.

Exod. 18: 21. Wat men door Oversten of op Opzienders des Volx in d'H. Historie verstaan moet.

Moses in den Raad van Jethro opgevolgd en heeftze naderhand gepreezen.

Moses is in de Alleen-Heersching nuttig onderschept.

Maar wanneer wy aanmerken, Dat Israël met *Zes-maal-Honderd Duyzend Mannen*, zonder Vrouwen en Kinderen uyt Egipten Getrokken is; En dat Moses hier *Oversten* gesteld heeft, over Duyzenden, over Honderden, Vijftigen en Tienen; kan men de Joden ligtelijk hier in byspringen, als zy't Getal deezer *Oversten* elk in haar Ordening aldus optellen: Te weeten; Datter 600 *Oversten* zijn geweest over *De Duyzenden.* 6000 over *De Honderden.* 12000 over *de Vijftigen*; en 60000 over *De Tienen.* En zoo in alles over't gantze Volk, 78600 *Oversten.* Zulx daar over elk Duyzend Man, 131 *Oversten* waaren. Want over Duyzend was'er *Een.* Over elk Honderd *Een*, Dat is, 10 over Duyzend; over Duy-

Exod. 12: 37. 't Getal der Oversten in Israël Bedenklijk naagespoord.
600.
6000.
12000.
60000.
78600.

Duyzend; over yeder Vijftig *Een*, Dat is, 20, en over yeder Tien-Tal *Een*, welk 100 maakt, en alzoo 131 te zaamen. Die nogtans zoo gereekend worden, Dat yeder *Overste*, onder het Getal behoorde waar van hy Een Overste was. Maar naadien dit Getal der Oversten zommige te groot schijnd, hebbenze de Reekeninge smalder genoomen; en zoo willenze dat menze niet als Oversten over 10, 50, 100 of 1000 Koppen, maar over zoo veele Huysgezinnen Reekenen moet. Gelijk het ook wel zou konnen zijn, Dat naadien reeds te vooren van *Oudsten des Volks* gewag gemaakt word, als te zien is; Exod. 4: 29. &c. en 16: 22. en 18: 12. &c. Dat deeze *Oversten*, thans uyt het Puykje van die genoomen zijn, welke te vooren alreede *Oversten* waaren, of datze misschien dien Naam droegen, om datze de Oudste, Aanzienelijkste en meest-Ervaarene waaren, en by 't gemeene Volk daar voor wierden aangezien; alhoewelze geen Regts-Gebied hadden. En het schijnd ook dat niet alleen van Jethro in het aanraaden, maar ook van Moses in de Bezorging van derzelver Verkiezing, op al-zulke gezien word; vergelijkt Exod. 18: 21, 25. met de Loffelijke Getuygenis dien hy daar aan 't Bestèl des Volx opdraagd, Deut. 1: 13, 15. Dat Moses nu al deeze *Oversten*, alleen zou gesteld hebben *Over de Zaaken des Gerigts*, schijnd niet aanneemelijk; maar is veel-eer gelooflijk, Dat'er ook behalven zulke, voornaamelijk een goed Aantal zijn geweest, om de Burgerlijke Zaamen-Leeving, en de Daagelijkze Uytdeelinge der * Brood-Verzaameling, waar van in 't voorgaande Hoofdstuk gerept is, in goede Order te houden; en wel voor-al de Krijgs-Tugt te Bezorgen, daar wy hier naa de blijken van zullen ontwaar worden. En naadien Jethro in zijn Raadslag, van *Kleene* en van *Groote Regt-Zaaken* gewag maakt, waar van d'Eerste tot deeze Oversten, d'Andere voor Moses Geregts-Bank zouden koomen, agt men dat deeze Regters zoodaanig Oordeelden, Dat men de Zaaken niet by forme van *Appèl*, van de mindere Overste tot de meerdere *Beroepen* kon, dewijl daar van geen blijken in de H. Schrift te vinden zijn: Alhoewel de *Oversten der Tienen*, met die der *Vijftigen*, *Honderden* en *Duyzenden*, de Zaaken wel door Raadpleeging, te zaamen konden afdoen; en alzoo *Alle Kleyne Zaaken Rigten*. Exod. 18: 22. Doch *Alle Groote Zaaken*, waar vanze geen *Woord* van *Inzetting*, noch *Wet* hadden (*Vers* 20.) of waar in zy zelver met malkander verschillig waaren; *Bragten zy tot Moses*. Welke beyde Regtspleegingen, eenige Uytleggers aldus begreepen hebben: Wanneer by voorbeeld, *Een Oversten der Tienen*, weegens een Zaake gevraagd wierd; konde dien, zoo hy *Een Woord*, *Wet*, of Oordeel-kundige *Inzetting* daar over had, dezelve bekend maaken, en de Zaak af-doen: Scheen hem het Stuk te swaar, ging hy daar meede by de Oversten der Vijftigen, der Honderden of Duyzenden, of hy Verzogtze alle byeen te koomen, en bragt de Zaake voor de Raads-Vergaadering van 131 Mannen? By aldien hier bleek dat het Geding tot haar behoorde, wierd'er een Vonnis gestreeken; zoo niet het wierd aan Moses gebragt, gelijk te zien is in de Zaake van den *Hout-Raaper* op den Sabbath, Num. 15: 32, 33. en dien *Lasteraar*, Lev. 24: 11, 12. &c. Dewijlze van al-zulke *Harde Zaaken*, geen *Woord* noch *Verklaaringe* hadden. Maar aangaande de Regters *Der Kleene Zaaken*, konden de Oversten over Honderden wel alleen te zaamen koomen; gelijk ook bedenklijk is, Dat alle de Oversten, juyst niet altijd in zoodaanigen Getal Vergaaderden, maar slegts eenige van die. Doch haar Getal is zoo ruym genoomen, op dat naa 't belang van Verscheyde Voorvallende Zaaken, Verscheyde Oversten, daar over konden Raad-gepleegt worden. Want alzoo word men in het Boek Ruth ontwaar, Dat Boaz, *Tien Mannen* van de Oudste der Stadt nam, voor welken hy Handelde *Van de Lossinge Ruths*. En het vald hier uyt niet alleen zeer ligt te denken, Dat de Geregts-Zaaken, voor Verscheyde Oversten gebragt, daar door te Spoediger wierden afgedaan; Maar dat het ook naa allen schijn openbaar is, Dat de Regtspleeging deezer Oversten, hier in de Woestijne ingesteld, van deeze Tijd af, geduurd heeft tot naderhand de Rigters in de Bewoonde Steeden van Kanaan

[Margin:]
1.
10.
20.
100.
131.
131.
600.
78600.

En waar toe al deeze Oversten dienden.

* Dat is, het *Manna*.

Onderscheyd in Groote en Kleene Regts-Zaaken.

En 't Bestèl deezer beyde Regtspleegingen, naader ontswagteld.

En aan Moses 't Opper-Bewind der swaare Zaaken gelaaten.

Ruth. 4: 2.

Dat naaderhand aan de LXX Oudsten of Grooten Raad is over gegaan.

naan in desselfs plaatze gekoomen zijn: Gelijk ook *Den Grooten Raad der* LXX *Oudsten*, de Plaatze van Moses Vervuld heeft, naa datze den Last der Hooge Regeeringe, eerst een Tijd-lang met hem en zijn Naavolger Josua op gelijke Schouderen getorst hadden; en zy in dat Ampt door de Geest Gods ter Deugden Doorzult waaren. Waar van d'Instellinge te zien is; Num. 11: 14-16. &c. Van welke LXX *Oudsten*, dan ook deeze *Oversten*, zoo wel in Getal als in Bedieninge, t' onderscheyden zijn; want zy waaren meerder in Meenigte, en alleen Onderstelde of Laage Regters, die voornaamelijk tot het Onderzoek der Regts-geschillen gesteld waaren. Doch den Grooten Raad der LXX Oudsten, Oordeelde over alle Hoogwigtige Zaaken, die de Uytgedrukte Wet te booven gingen; hoedaanige Jethro ook alleen aan Moses toe-eygende. En in wat voegen die van den Grooten Raad der Joden op Moses Stoel zaaten, en zijn Wetten hebben Gehandhaafd; en uyt wat Zoort van Menschen die Verkoozen wierden; daar van is in de Joodze Oudheeden, 't een en 't ander gezeyd; en daar zal ons eerlang Geleegentheyd in de Hand vallen, om het Restant daar van in-te Zaamelen.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Israël *van* RAPHIDIM *Opgebrooken*, Legerd *zig* in de Woestijne van den Berg SINAI; *met yets van den* Vijftigsten Dag, *naa welk het* Tweede Groot-Jaar-Feest, PINXTEREN *genoemd is.* WET der X Woorden, *Waarschijnelijk* op den Sabbath *van* SINAI *Afgekondigd: welken* Berg *daar van* Vermaard *geworden is.* De Berg SINAI *in zijn* Naam *en* Standsgeleegendheyd, *naader onderzogt.* HAGAR *hoe ook* van Ouds *een* Naam *van den* Berg SINAI *te reekenen; en* Speelinge des Apostels *daar op.* Berg SINAI, *heedensdaags* Ste. Katrijn *geheeten; en wat* Fabelagtige Vertellingen *de* Kluys-Woonders *op de zelve, daar van* Voorgeeven. *De* Hoogte *van den* Berg SINAI *met der zelver* Toegangen *en* Gestalte, *uyt d'heedensdaagze* Reys-Beschrijvers *aangeteekend.* HOREB *en* SINAI *als* Twee Toppen *van* Een en 't zelve Gebergte *aangemerkt.* Aal-Oude Opschriften *aan dit Gebergte* Gevonden, *en derzelver* Onbekende Letter-Strikken *van* Kircherus Ontcijfferd; *met een* Bedenking, *Dat* d'Arabiers, *een Scheemeragtige Kennis* van den Verwagten MESSIAS *gehad hebben.* Gods Naam JEHOVAH, *hoe van de* Joden, *ook door de* Drij Letteren JOD *aangeduyd; Wat die Woordelijk* Beteekenen; *en Hoe in 't* Zeegenen *met* Drij Vingeren *aangeweezen; 't geen metter Tijd by Joden en Kristenen Naagelaaten is.* Bergen SINAI *en* SION, *hoedaanig opmerkelijk* teegens Malkanderen *gezet; en* Speeling des Apostels *op de* Twee Verbonden. Nieuwe Testament *van* SION *Verwagt, waar in Verschillig aan* SINAI, *en hoedaanigen* Leerstuk *daar in van den* Apostel *is aangemerkt; als meede desselfs* Zinspeelinge *op de* Dienstmaagd HAGAR, *en* Israël voor Sinai, *verder* Naa-Gedagt. Steenagtig *en* Woest-Arabien *met den* Staat van Israël *vergeleeken.* Arabien *waar van zoo* Genoemd; *en hoe van Zommige ook* het Land CUS *Geheeten. De* Land-Paalingen van Arabien *Afgebaakend; en desselfs* Warme Lugt-Heemel, Wilde *en* Tamme Dieren, *en* Vrugtbaarheyd *bezien: Met yets van haare* Schaapen *die Ongemeen* Vette Steerten *hebben.* Keemelen *een Voornaame* Rijkdom der Arabiërs. Steen-agtig Arabien, *in zijn* Grenzen, Naam *en* Steeden *bezien; en dat* Woest Arabien, *by eenige ook* KEDAR *Genoemd is.* Gelukkig Arabien, *hoedaanig Vrugtbaar in* Goud, Wierook, Myrre *en* Balzem *&c: En hoe veel deeze* Geurige Heemel-Streek *aan de Voortkooming van het* Manna *heeft konnen toebrengen: Neevens een Noodig* Voorberigt *aangaande het* Print-Tafereel, *Dat de* Reys-Togten der Kinderen Israëls door de Woestijne, *Volgens* Num. XXXIII. *vertoond: Waar toe inzonderheyd* het Boek der Uytogt, *beknoptelijk* Ontleêd word.

Israël in de Woestijne van den Berg SINAI aangekoomen.

BY-ALDIEN het ons dan noch Ernst blijft, Israëls Voetstappen in de Woestijne van Arabien naa-te spooren, zullen wy haar thans op 't Geley van de Voorganger Moses, uyt RAPHIDIM opgebrooken, en *In de Woestijne van* SINAI aangekoomen vinden. Want alzoo word ons deeze Reys-Togt niet alleen Exod. 19:2. en Num. 33:15. aangeteekend; maar daar is ook in de Eerste Plaatze een Omstandig Verhaal in-

agt

agt te neemen, Dat Voorzeeker niet anders dan een Hoogdraavende Voorbereyding van het geeven der Goddelijke Wet vervat, aan welkers Beschouwinge wy gezind zijn, Dit, en 't Volgende Hoofdstuk te besteeden; op dat wy daar in, ten minsten Scheemeragtig verneemen, In wat voegen aan deeze Plaatze is begonnen Vervuld te worden, 't geene Godt te vooren zoo dikwils aan Moses, ten beste van zijn Volk Israël, Voorzeyd en Beloofd had; waar van te Leezen staat. Exod. 3:12. &c. Naamelijk, Dat wanneer Moses het Volk uyt Egipten zou hebben Uytgeleyd, zy alsdan den Heere haaren Godt, zouden Dienen *Aan deezen Berg*, en hem *Een Feest houden* door *Offeranden in de Woestijne*. Exod. 5:1, 8. &c. Als dan Israël uyt RAPHIDIM was opgebrooken, zijnze *In de Derde Maand* naa den Uytgang uyt Egipten, *Ten zelven Daage* in de Woestijne van SINAI aangekoomen, en zig Gelegerd, *Teegen over dien Berg*. Exod. 19: 2. Welke den Naam van SINAI aan d'omliggende Woestijne heeft Meede-gedeeld, gelijk verklaard word, Actor. 7: 30. daar Lukas dezelve noemd, *De Woestijne van den Berg* SINA; geleegen in Arabien. Galaaten 4:25. Hier dan quam Israël *In de Derde Maand*, by de Joden *Sivan* geheeten; of het was *De Nieuwe Maan*; welke by de Hebreën d'Eerste Dag van yeder Maand was, Ezech. 46: 1, 6. Waarom daar dan ook misschien volgd, *Ten zelven Daage*, of *Op den zelven Dag*; om aan-te wijzen, Dat hier niet alleen de Maand, maar ook d'Eerste Dag van die Maand, of *Nieuwe Maan* te verstaan is; alhoewel'er geen ontbreeken die meenen, Dat dit zoo wel was *De Derde Dag*, als *De Derde Maand*. En niet teegenstaande onze Kantteekenaars dit liever op den *Eersten Dag* brengen, reekenen zy nogtans, Dat des Volx aankomst op den 47sten Dag naa haaren Uytgang gevallen is, wanneer zy in Egipten het Pascha Gegeeten hadden, op den 15de der Eerste Maand * *Abib*. Exod. 12. Daar nogtans andere, maar 45 Daagen tellen, en de Twee Daagen daar by doen, in welke zig het Volk teegens den Derden Dag door 't Wassen van haare Kleederen bereyden moest, om de Wet van den Heemel aan-te Hooren, Exod. 19: 11. en alzoo 47 Daagen vinden; maarze missen: En daarom stellen andere liever vast, Dat Israël, alswe strax zeyden, *Op den Derden Dag*, *der Derde Maand*, voor SINAI gekoomen is. Want gelijk de volgdraad der H. Historie ons doet zien, Dat de Wet, Drij Daagen naa haar aankomst, van SINAI Afgekondigd is, en dat die de Vijftigste Dag naa de Uytgang zy geweest; die daarom by ons met een gebrooken Woord *Pinxteren*, van het Griekze Woord PENTECOSTE, Dat is de *Vijftigste Dag* genoemd word; Lev. 23: 16. &c. is zulx Voorzeeker op den Zesden Dag der Maand geschied. Het welke bewijst, Dat Israël op den Derden Dag der Maand *Sivan*, die de Derde was, voor SINAI gekoomen is; en datze haar op den Zeeven-en Veertigsten Dag hebben begonnen te Heyligen teegen den Derden Dag, niet der Maand, maar der Heyliging, die op den Vijftigsten Verscheen; in welke tijd zy haare Kleederen moesten Wassen, en zig van haare Vrouwen Speenen; naadien anders zeederd den Vijftienden der Uytgang, tot den Eersten deezer Derde Maand, slegts 45. Daagen verloopen waaren; Doch 3. Daagen tot 47. gevoegd, is de Wet op den Vijftigsten Dag, Dat is den Zesden der Maand *Sivan* Afgeleezen. En alhoewel het Burmannus den Joden tot een Mislag aanschat, Dat zy de Afkondiging van de Wet op den Sabbath stellen, schijnd ons haare Reekening nogtans niet heel buyten de H. Schrift gemaakt. Want gesteld dat de Derde Dag van de Heyliging des Volx Exod. 19: 11. de Vijftigste Dag naa 't Eerste Pascha in Egipten is geweest, naa welke Reekening het Jaarlijx Feest *Der Zeeven Weeken*, PINXTEREN genoemd is, Lev. 23: 15, 16. Actor. 20: 16. (alwaar belast word, *Vijftig Daagen te tellen, naa den Sabbath*;) Zal'er naa volle Zeeven Weeken, een Sabbath volgen, en by de Joden de Vijftigste Dag, Een Sabbath konnen zijn, als die gewoon waaren den Sabbath met den Neegen-en Veertigsten Dag des Avonds te beginnen: Als meede om dat de Joden Twee Sabbatthen, van Paasschen reekenden, en de Telling der Weeken onder hen, op een byzondere Wijze

Exod. 5: 1, 8. en 7: 16. en 8: 1, 20, 27. en 10: 9. &c.

En te wat Tijd zulx geschied is.

* of NISAN.

PINXTERE-FEEST waar van zoo genoemd.

De Wet der X Geboden Waarschijnelijk op den Sabbath Afgekondigd. Deut. 16: 9.

ze geschiede, waar over de Geleerde Verscheyde meeningen hebben; gelijk onze Kantteekenaars, over Luce 6: 1. (daar van een *Tweeden Eersten Sabbath* gesprooken word,) wel hebben aangemerkt. Doch gelijk deeze Naauwkeurigheyd, veel meer tot het Feest behoord, Lust ons alleen haare Kantverklaaring over Actor. 2: 1. te snè te brengen; daar zy aldus van den Pinxterdag spreeken: *Het Griekze Woord* Pentecoste, *Beteekend de* Vijftigste Dag; *Waar meede het Tweede Groot Jaar-Feest genoemd word, op welke de Eerstelingen* der Vrugten *Op-Geofferd wierden*, Num. 28: 26. *Om dat het begon op den Vijftigsten Dag naa het Eerste* Pascha, *en den Uytgang der Kinderen Israëls de Wet ook van Godt op den Berg Sinai gegeeven is.* Exod. 19: 1-11. Dit zeggen de Kantteekenaars; en wy moogender by aanmerken, Dat gelijk de Wet op deezen Dag van SINAI wierd Afgekondigd, onder Vyer en Blixem-Straalen die Verschrikten; de Aangenaame Prediking des Euangeliums naaderhand op dezelve Tijd, ook onder Vyerige Tongen gegeeven is binnen Jerusalem Actor. 2: 1, 2. &c. Dit zijn onze Bedenkingen. Doch andere, en die de Joodze Reekening in 't ongelijk stellen, Willen dat Israël zig op Maandag, de Derde Dag der Derde Maand voor SINAI Gelegerd, en alzoo op Donderdag de Wet van den Berg hebben hooren Afkondigen; op welke Tijd, de 50 Daagen der Uytgang, en de 430 Jaaren der Belofte aan Abraham, verscheenen waaren, Gal. 3: 17. En hoe men het Tijd-Verloop van die bepaalde Jaaren tellen moet, is te vooren aangeweezen.

Lev. 23: 15, 16.

Maar naadien ons de Volg-reex van veelerley opmerklijke Zaaken, die de H. Historie aan deeze Legerplaats toeëygend, niet onwaarschijnelijk doet denken; of Moses heeft Naauwkeurigheyds-halven, en als met een Wijs-Vinger aangeduyd; Dat Israël uyt RAPHIDIM, *In de Woestijne* SINAI gekoomen, zig Gelegerd heeft, *Teegen over dien Berg:* Naamelijk den Berg SINAI, die in Arabien geleegen (Gal. 4: 25.) niet alleen den Naam aan de omliggende Wildernis meede-deelde, Actor. 7: 30. Maar dat wy ook van nu voortaan meer en meer zullen ontwaar worden, Dat deeze Plaatze van weegen Israëls Vertoeven in de Vlakte van dit Gebergte, met welk omtrent een gants Jaar verloopen is; te weeten tot den XX^ste Dag van de Tweede Maand des Tweeden Jaars der Uyttogt, Num. 10: 11, 12. (en zy aldaar de Wet der X Woorden, van deezen Berg aangehoord; den Tabernaakel met al zijn Heyligdommen toegesteld, en veellerhande Wetten, Regten en Inzettingen ontfangen hebben, en alzoo door een Omslag van meenigerhande Ceremonien, met welk dit Heyligdom Plegtelijk moest bediend worden, *Dienstbaar* gemaakt zijn, aan de *Eerste Beginzelen der Weereld:* Die schoonze meest in Vleeschlijke Gebooden bestonden, nogtans andere Beduydingen hadden;) is dezelve zeggenwe, doorgaans in de H. Boeken zeer Vermaard geworden: En derhalven zal het niet heel buyten den Haak loopen, by-aldien wy de Stands-geleegentheyd van deezen Berg, en de Woestijne, in welk Israël zig thans teegen over den zelven Gelegerd had, tot opheldering van veel Hoogdraavende Voorvallen aldaar, eenigzinds Naauwkeurig beschrijven: En zulx misschien wel zoo veel te Voegzaamer als wy Voorneemens zijn, eenige byzonderheeden, door Print-Tafereelen te ondersteunen. Want naa dat wy ook door zommige Bedenklijkheeden zullen aangeweezen hebben, waarom de Goddelijke Voorzienigheyd, Juyst den Berg SINAI Verkoozen heeft, om Israël tot zijn Eygen Volk te Ondertrouwen, en veele Dingen te toonen, die niet zonder Doorlugtige Zinbeduydingen waaren teegen den Tijd der Verbeeteringe; zal te-gelijk ook blijken dat wy hier aan geenzinds een Onnut Werk gedaan hebben.

Den Berg SINAI van weegen Israëls Legering alhier, in de H. Schrift Vermaard geworden.

Hoe verre den Berg SINAI van HOREB, als een veel hooger en een byzonderen Top van dit Arabisch Gebergte te onderscheyden is, hebben wy in 't voorgaande Hoofdstuk aangeweezen; en HOREB het *Voor-Gebergte* van SINAI genoemd; en daar by gezien, hoe het by gekoomen is, Dat zoo wel de H. Schrift, als Josefus met andere Schrijvers, te-mets d'een voor d'ander neemen, of een en dezel-

Geleegentheyd des Bergs SINAI.

dezelve Zaak aan beyde toeschrijven. 't Is dan hier de plaatze in 't byzonder van den Berg SINAI als de grootste en voornaamste Top van heel dit Gebergte te spreeken. De Grieken hebben den Hebreeuwsen Naam SINAI in SINA veranderd; 't geên Lukas en Paulus naavolgen, als te zien is. Actor. 7: 30. Gal. 4: 24. en zoo doed ook Josefus, die HOREB en SINA voor Een houd. SINAI Beteekend by de Hebreën, Een *Braam*, of *Braam-Bosch;* en is moogelijk van weegen de meenigte Doornagtige Boomen, en Haakelige Struwellen, die op dit Gebergte zoo wel aan HOREB, als op SINAI Wiessen, alzoo genoemd; dewijl SENE by d'Hebreën Een *Braam-Gewas* Beteekend: Gelijk dan ook Moses de Goddelijke Verschijninge aan HOREB, te midden van een Brandenden Braam-Bosch gezien heeft, Exod. 3: 2. En alhoewel den Berg SINAI ook met andere Naamen in de H. Schrift genoemd word, heeft men zig niet anders in-te beelden, als dat het van de Goddelijke Verschijninge aan Moses, en de Plegtelijke Wetgeeving op dezelve, voortgekoomen is, Dat menze nu eens *Den Berg Gods*, en dan weederom *Den Heyligen Berg* genoemd vind; vergelijkt Exod. 3: 1. en 4: 27. en 18: 5. en 24: 13. Num. 10: 33. 1 Kon. 19: 8. met Exod. 3: 5. En gelijk het de Tijd onmoogelijk geweest is, 't Erfgerugt van zoo groote voorvallen, uyt-te wissen, hebben de Arabiers en naaderhand ook de Turken, de Berg SINAI, *Gibel*, of ZJIBEL MOUSA, Dat is, den *Berg Mosis* genoemd. Doch Justinus, den Naam van SINAI eenigzinds willende behouden, heeft hem als in de scheemering, den *Sineezen Berg* geheeten. Te vooren hebben wy uyt d'Oude Land-Beschrijvers aangeteekend, Dat de Grieken den Berg SINAI te-gelijk met HOREB, *Melanes* genoemd hebben; Dat zoo veel als *Swarten*, of *Swarte Bergen* heet: Het zy dan van weegen de Donkere Schaaduwen der meenigte Braam-of Doorne-Bosschen, die dezelve deeden Donker of Swart schijnen, en alzoo de middel verschaften, Dat het Brandent Vyer te-midde van dusken Bosch, zig aan HOREB te klaarder op den vollen Dag, aan Moses ontdekte: Of dat zy alzoo genoemd is, weegens de Steenagtige Plaatzen, die in dit Gebergte met groote Swarte Aaderen, in gedaante van Takagtige Boomen, Doorloopen zijn; en daarom van de Griekze Kaloojers, met Stukken en Brokken, als wat Raars naa andere plaatzen verzonden worden. En alhoewel het zou konnen zijn, Dat den Berg SINAI Ouwelinx by d'Arabiers den Naam van HAGAR heeft gehad, naa *Hagar* of *Hagiar*, de Hoofd-Stadt van dat Landschap; heeft den Apostel nogtans Gal. 4: 25. onder een aardige Zinspeelinge op het Verbond der Wet, door welke Israël voor deezen Berg, *Onder Voogden en Verzorgers gesteld*, en *Dienstbaar gemaakt wierd* aan het Vleeslijk Gebod; den Berg SINAI, HAGAR genoemd, naa Sarâs Dienst-Maagd; dien hy om geen andere Reeden by deezen Berg vergelijkt; als om dat Israël in de Woestijne aan den zelven Gelegerd zijnde; d'Instellinge der Ceremonieele Wet onderworpen is geworden: *Want* HAGAR zeyd hy, *Is* SINA, *Een Berg in Arabien, en komd over-een met Jerusalem dat nu is, en Dienstbaar is met haare Kinderen.* Doch hoe en waar in Jerusalem, Dat is, het gantze Volk der Joden, of Israël naa het Vleesch, met deeze HAGAR en SINAI, daar hen de Wet der Ceremonien door Mosen gegeeven is, over-een-komd, zulx heeft onzesagtens niemand beeter, dan den Heere Steengragt, in zijn *Uytlegging over den Brief aan de Galaaten* uytgevoerd; en wy wilden wel dat de Lust van onzen Leezer zoo groot was, Dat hy des Voortreffelijken Mans Gedagten, hier over Raadpleegde. Dat nu ook deezen Berg den Naam van SINAI aan d'omliggende Woestijne gegeeven heeft, welk een minder of byzonder Deel van de groote Woestijne PARAN was, als te vooren is aangemerkt; blijkt niet alleen uyt Exod. 19: 1, 2. en Num. 1: 1. maar voornaamelijk uyt de vertaalinge der LXX Overzetters en den Euangelist, Actor. 7: 30. als zy die, *De Woestijne van den Berg* SINA noemen. Doch hoe en wanneer den Berg SINAI, aan de Naam van *St. Katrijn* geraakt is, mag men die Aanbidders der Heyligen vraagen, welke zeggen, Dat haar Dood Lichaam hier van de Engelen Begraaven is, zoo draa zy te Alexandrien

De Naam des Bergs SINAI van wat Beteekenis.

De Berg SINAI ook met andere Naamen genoemd.

Waarvan 't Gebergte SINAI ook MELANES genoemd is.

SINAI Ouwlinx misschien ook HAGAR genoemd.

Steengragt Gal. 4: 24, 25. &c.

De Woestijne SINAI, is naa den Berg genoemd.

De Berg Sinai, Heedendaags St. KATRYN geheeten.

Onthoofd was; alhoewel die Heylige Lijk-Bezorging eerst 360 Jaaren daar naa door zonderlinge Openbaaringe bekend gemaakt is: Zeederd welke Tijd daar een Godsdienstige Kapelle van 15 Voeten Lang, en 10 Breed, t'haarder Gedagtenis-Viering Gebouwd is, welke op den Top des Bergs noch gezien word; en de Reys-Beschrijvers hebbender ook niet weynig Bygeloovige Dingen van verhaald, die door Vernieuwing van dat Erfgerugt, in 't Leeven blijven; waar van by Della Valle en Thevenot te zien is. Josefus steld den Berg SINAI by de Stadt Madian, en alzoo niet onzeeker in 't Land Madians, Dat is, in het Steenagtig Arabien; welk Woest, en Baroorig Land-Gedeelte, wy terstond in wat enger betrekking van heel Groot Arabien, onderscheyden zullen. Zoo wy Bunting en veel andere Gelooven, is den Berg SINAI, ruym 30 groote Mijlen van Jerusalem afgeleegen, welke tussen-ruymte andere vry grooter neemen. En den Arabizen Schrijver Aledris, heeft dezelve tussen de Stadt Faran en de Paarel-Visserye gesteld, die d'Arabiers *Masdaff* noemen; Dat zoo veel als *De Plaats der Schelpen* beduyd, of als men by ons zou zeggen *d'Ooester-Bank*. Hy doet'er by, Datze niet verre van de Roode Zee leyd; Datze zeer hoog is, en veel Trappen heeft daar men by opklimd, als meede dat'er een Spring-Bron is, die de Reyzigers Water verschaft: En gelijk de Kluys-Woonders voor-geeven dat deeze Bron eerst zeederd het Begraaven van St. Katrijn Ontsprongen is, alzoo worden daar noch veel andere Bronnen gevonden, waar van de Paapen veel Fabelen vertellen, die zy veel-eer uyt hun Herssenen, als uyt deeze Putten haalen. Indien men nogtans yets aangaande de Hoogte des Bergs, en andere Omstandigheeden, uyt de Getuygenissen van zulke zou willen voortzeggen, die dezelve met Oogen gezien, en met haare Handen en Voeten beklauwterd hebben; zal 't nogtans niet zonder Verschilligheyd, aan 't berigt van gemelde Arabize Schrijver bevonden worden. Het geene misschien hier van daan komd, Dat dit Gebergte zig met verscheyde groote Toppen verheft, die d'een voor d'ander genoomen worden. Dus vindm'er onder d'Heedensdaagze, die d'alderhoogste Top niet zoo zeer voor de eygen Spits van den Berg SINAI houden, van welk de Wet verkondigt is, en Moses zoo dikwils toegang had; als wel voor die, welke thans *St. Katrijn* genoemd word: Alhoewel de meeste door gemeenschap van dezelve Wortel, den gantzen Berg zoo noemen. Adrichomius brengd de hoogte van den Berg Sinai, tot 7000 Stappen opwaards, behalven de plaatzen die men met regte Treeden langs de Vlaaktens gaat. Doch Della Valle, steldt de hoogste Top, een halven Dag, en Thevenot, alleen Drij Uuren Klimmens; 't geen weynig schijnd, nadien zy'er zelfs by-voegen, Dat den Weg naa booven langs scherpe en steyle Rotzen, zeer moeyelijk vald, en datm'er niet dan al Kruypende over Knyën en Elleboogen en groot gevaar opkoomen kan. Ook zegt men dat zijn Top rondagtig en zeer Steyl opgaande is. Onder-en-tussen heeft Josefus, SINAI d'alderhoogste onder de omliggende Bergen van Arabien genoemd; welkers opgang niet alleen lastig, maar ook 't Gezigt hinderlijk is, weegens de Nevelige Dampen die Dag en Nagt haar hoogste Kruyn Bedommelen. Waar van moogelijk 't gemeen gerugt zeederd de Goddelijke Verschijning in den Brandenden Braam-Bosch, en Vreesselijke Wetgeeving onder Donder en Blixem-Vyer, heeft voortgepraat, Dat de Goddelijke Majesteyt van Ouds op den zelven Woonde, en daarom van de Vee-Hoeders der Midianitize Gebuur-Landen, altijd zoodaanig Heylig gehouden is, Dat voor noch naa Moses Tijden, niemand dien Berg met zijn Geytjes heeft durven naaderen. En dat Josefus ook van dat vies gevoelen is, hebben wy in de Historie van Moses Roeping aan HOREB op zijn Reekening aangeteekend. Gelijk het dan ook hier al meede t'Huys hoord, als de Joodze Land-Beschrijver zeyd, Dat de Schaap-Herders die met haar Vee omtrent deezen Berg pleegen te Weyden, een geduurig Ligt op dien Berg zaagen. Of nu de Berg-Top die van Moses meer dan eens Beklommen is, zoo groot van Omtrek is, Datter eertijds wel 14 Duyzend Kluyzen en Kapellen geteld wierden, vald beswaarlijk te gelooven, alhoewel het

Waar den Berg SINAI geleegen is.

En van wat hoogte Geschat.

Fabelagtige Erfgerugten, van den Berg SINAI.

Heedendaagze Kluyzenaars, aan den Berg SINAI weeten veel Fabelagtige Dingen, de Reyzigers in de Hand testoppen.

het van eenige gezeyd word. Doch hoe het'er meede zy, daar wordender ten minsten zommige gevonden, welkers Religieuzen, de Reyzigers in 't Beklimmen van den Berg, de Fabelen by heele Bosjes in de Hand stoppen. Dezelve weeten zeer net aan-te wijzen, op wat Hoogte des Bergs, de Wet aan Moses overgeleeverd is; daar zy dan ook den Steen vertoonen, onder welken hy zig voor de Glands der Goddelijke Majesteyt verschool. Als meede de Steen welk den Engel verbrak doen hy hem aan Elias vertoonde, en het Hol daar hy zig verstak voor den Haat van Jezabel. Onder de verscheyde Kapellen, die op den Berg zijn, word'er een op de hoogste Top gevonden, die de Griekze Paapen, *De Ladder des Heemels* noemen, en voor dezelve gehouden word, dien Bellonius *Hagiasma* noemd. Zy wijzen daar ook de Spelonke daar Moses terwijl hy 't Modèl des Tabernaakels, met de Geschreeve en Ongeschreeve Wet ontfing, 40 Daagen Vaste.

Getuygenissen der Reyzigers, aangaande d'Heedendaagze Gestalte des Bergs SINAI.

Indien men aan de Praat van deeze Kluys-Mollen geloof zou moogen geeven, is den Heuvel welke Moses op den Berg SINAI Beklommen heeft, by lang zoo hoog noch lastig niet-te Beklimmen, als die welke thans het Graf van S^t. Katrijn bewaard; maar egter met veel Sneeuw bedekt, ten zy het in lang niet Gesneeuwd heeft. In het afdaalen van den Berg, heeft Bellonius eenige Lustige Tuynen, tussen de Braam-Bosschen, en Donkere Doorn-Heggen gevonden, waar in Wijn-Stokken, Peul-Vrugten en allerhande Moes-Kruyden groeyen; zoo datm'er Kool, Lattuwe, Beet, Ajuyn, Look, Poreye en diergelijke vind. En alhoewel de hoogste Top, heel Steenig en Hard is, groeyen daar egter verscheyde Boomen tussen de Aard-Greppen; zulx daar zelfs Amandel-Boomen zijn. Maar gelijk we altijd HOREB en SINAI als Twee voornaame Toppen van dit Gebergte hebben aangemerkt, al zoo getuygen meede de Reyzigers, Dat tussen dezelve een ruyme Vlakte gevonden word, in welke de Geheugenis van het Gulden Kalf, door een Uytgehouwen Kalfs-Kop, van Ouds bewaard geworden is. Ook word in 't zelve Dal een groote Behuyzing gevonden, Dat *Het Klooster der* XL *Vaderen* genoemd word.

Horeb en Sinai, als Twee Toppen van een en 't zelve Gebergte aangemerkt.

En wy zouden geen van al deeze Dingen by-brengen, ten waare om daar door ten minsten scheemeragtig aan-te wijzen, Dat HOREB en SINAI zoo wel van Ouds als Heedensdaags, voor Twee byzondere groote Toppen, van een-en 't zelve Gebergte, in de Woestijne van het Steenagtig Arabien gehouden zijn. En zoo komd het moogelijk hier ook ter snè, aan-te teekenen, Dat niet heel wijd van de groote Berg SINAI, omtrent de Voet van HOREB, een groote Steen gevonden word, diens Wortel haar Oorsprong uyt dezelve Berg heeft, of liever daar een Deel van is; op welk aan zeeker Gladde Vlakte, eenige Uytheemze Letter-Beelden, zeer diep Ingehouwen zijn, die de groote van anderhalve Roomze Palm hebben.

Aal-Oud Opschrift aan HOREB in een Steen gevonden.

Dat van A. Kircherus Ontcijfferd word.

En naa dat de Schrandere Koppen veel Eeuwen lang gerookt hebben, om agter derzelver Zin-beduyding te geraaken, en onder die ook geen gebrek aan zulke was, die dezelve voor Toover-Letteren hielden, of ten minsten, Dat'er yets Verborgens voor de Sterfselijke Verstanden in stak; heeft niemand zig durven vermeeten, den Zin met eenige waarschijnelijkheyd op zijn Beenen te zetten; tot dat eyndeling Athanasius Kircherus dezelve in zijn OEDIPUS heeft opgelost. Als waar in die groote Opluysteraar der Donkere Dingen, den Zin deezer Aal-Oude Letter-Beelden, aldus Ontcijfferd heeft: *Godt zal Een Maagd doen Ontfangen, en zy zal Een Zone Baaren.* En hy meend dat uyt de Oude Overleeveringen der Woestijn-Woonders blijkt, Dat dit Geschrift vry Oud is, en ligtelijk door eenig Profeet of Heylige Zendeling, tot een Zinspeeling op de Woorden Jesa. 7: 14. gemaakt is; of liever de Gods-Spraake des Profeeten; *Ziet Een Maagd zal Swanger worden, en Een Zone Baaren;* daar door aan de Arabiers heeft willen in Geheugen brengen. Want dat d'Arabiers hier van ook kennis gehad hebben, zou misschien niet heel onzeeker uyt d'aankomste der Wijzen uyt het Oosten te gissen staan, die op 't Geley-Teeken van Een Sterre naa alle waarschijnelijkheyd uyt Arabien gekoomen zijn, om met haare Land-Vrugten van Goud, Wierook en Myrre, den Nieuw-

Arabiers zijn waarschijnelijk niet onkundig, van de verwagte Messias geweest.

Gebooren Koning der Joden te Begroeten. Matth. 2: 11. welke Bedenking niet alleen hier door gesteeven word, Dat de Zonen van Abraham uyt Kethura, zoo wel als die van Ismaël uyt Hagar, zig in deeze Landschappen needer-gezet, en de Besnijdenis Ontfangen hebbende, voor andere konnen Waardig geagt zijn, om de Geboorte des Zaligmaakers door haar aankomst rugtbaar te maaken; maar zy zijn ook daar toe moogelijk niet zonder Goddelijke Voorschaaduwing gebleeven, door de Profeetie van Bileam, waar in hy gewag maakt van een STERRE, *Die uyt Jakob zou Uytgaan*, Num. 24: 17. Hoe het hier meede mag zijn, daar zijn verscheyde Gedagten over: En daar ontbreeken meede geen die dit Letter-Schrift voor een laater Verdigtzel houden, waar aan alleen de Vreemdigheyd gepaard schijnd, om den Beschouwers daar door op 't best te Bedriegen. Andere eygenend zoo grooten Oudheyd toe, Datze het van Moses zelfs willen gesteld hebben, ter plaatze daar hem Godt in den Brandenden Braam-Bosch Verscheen, die van het Vyer niet en Verteerde: Als een Voorspèl zeggenze, van s'Menschen Verlossinge. Want alzoo hebben eenige Uytleggers het Onverbrandende Doorne-Bosch, op de Maagd Maria gepast, die den Heyland zonder toedoen des Mans Ontfing. Doch hier van verschillen de Arabiers en Griekze Monniken, die door overleeveringe zeggen, Dat de Profeet Jeremias dit Geschrift hier zou gesteld hebben, tot een Geheym Kenteeken van de plaatze alwaar hy de Heyligdommen van den Tabernaakel en Tempel, Jaa zelfs de Arke Gods versteeken had, ter Tijd als het Volk Gevanklijk naa Babel gevoerd wierd. En die zulx voorgeeven, maaken van een Oud Schrijver gewag, welken daar even van spreekt, als of dit aan den Berg Sinai geschied waar en den Steen ook daar gevonden wierd. Maar naadien de Schrijver van de Boeken der Macchabeën even alleens van een Oud Schrijver spreekt, in welke deeze Dingen alzoo gevonden worden, zou men moogen denken, Datze beyde een en 't zelve Geheug-Boek voor hebben, doch dat de Overleevering alleen mist in de plaatze, alwaar Jeremias deeze Heyligdommen versteeken heeft; dewijl die Apokrijfe Schrijver, heel waarschijnelijk wil zeggen, Dat Jeremias de Arke en den Tabernaakel, op den Berg NEBO in 't Land der Moabiten versteeken heeft; de plaatze alwaar Moses Gestorven is; die voorzeeker een heel anderen Berg, als SINAI is, alhoewelze ook eenigzinds onder Arabien behoord: Want aldus luyd het verhaal, 2 Macch. 2: 1. &c. *In de Schriften word gevonden, Dat de Profeet Jeremias aan de Weg-gevoerde, de Wet gegeeven en bevoolen heeft, Datze de Geboo-den des Heeren niet en zouden Vergeeten, nogte Dwaalen in haar Verstand,* * *wanneer zy de Goude en Zilvere Beelden zouden zien: Ook wasser in 't zelve Geschrift aangeteekend; Dat de Profeet Gebooden heeft; Dat den Tabernaakel en de Arke des Verbonds hem zoude volgen, gelijk de Godt-Spraak belast had; en hoedaanig hy was uyt-gegaan naa den Berg op welken Moses Geklommen was, als hy het Erfdeel Gods bezag: En dat Jeremias daar koomende, een Schuyl-plaatze in de Spelonke vond, alwaar hy den Tabernaakel en de Arke met den Reuk-Altaar weg-stommelde en den Ingang zoodaanig Toesloot, Dat de geene welke uyt-gegaan waaren om den Weg tot die plaatze te Teekenen, dezelve niet en hebben konnen vinden. En als zulx van Jeremias gemerkt was, heeft hyze niet alleen Bestraft, maar ook Voorspeld, Dat die plaatze Onbekend zou blijven, tot dat Godt Verzoend, en zijn Volk weeder aan die plaatze zou Verzaameld zijn*, &c. dus verre dien Schrijver. Nogtans laaten wy ons geenzinds voorstaan, daar meede de geheele Schrijf-wijze van 't gemelde Opschrift genoegzaam verklaard te hebben; als waar in het ten minsten yemand vreemd kan denken, den Naam Gods door Drij *Jods* uytgedrukt te zien. Doch daar ontbreeken geen Geleerde Schrijvers welke uyt Gyraldus en zommige Rabbijnen aanteekenen, Dat den Naam JEHOVAH, eertijds met dezelve Drij Letteren *Jod*, in maniere van Drij gescherpte Kroon-Straalen, of Steekel-Doornen; of ook wel binnen een ronde Kring, naa de gewoone Schrijf-wijs Omschreeven, met de Punt *Kamets* daar onder pleeg uytgedrukt te worden, om door dat Zin-

Braam-Bosch op de H. Maagd MARIA gepast.

Andere Bedenkingen over den Autheur van 't gemelde Opschrift.

* Ziet hier van den Brief van Jeremias agter 't Boek Baruch. Kap. 6: 3, 4. &c.

Gods Naam JEHOVAH, hoe temets met Drij *Jods* aangeduyd.

Teeken,

Teeken, de Heylige Drij-Eenheyd in't Goddelijk Weêzen; als door Drijmaal
Jah, Jah, Jah, aan-te duyden; gelijk zulx niet alleen in de Reeden van Gods ey-
gen Naamdigting, IK ZAL ZYN, *Dien* IK ZYN ZAL; en IK ZAL ZYN heeft my tot
u gezonden, Exod. 3:14. Drijwerf door 't Woord אהיה, aangeweezen word, maar
de Joden ook leeren, Dat Gods Naam, die Num. 6:24-27. onder een Drij-werfze
herhaaling van den Naam JEHOVAH, belast word op het Volk te leggen, daarom
ook met de Drij Voorste Vingeren der Regterhand geschieden moeste, die regt
opgesteeken, deeze Drij Gescherpte *Jods* vertoonden. En wat het Zeegenen
door *Opheffinge* der beyde *Handen* belangd, waar meede de Priester het Volk
Zeegende naa de Voldieninge der Offerhanden, (gelijk in 't Voorbeeld van
Aaron te zien is, Lev. 9:22.) Daar toe brengen de Joden zeekere Dubbele Hand-
greep te berde, waar aan de Twee Duym-Naagelen aan malkander gevoegd,
aan yeder Hand de Drij Voorste Vingeren opsteeken. En veele twijffelen niet
of het Eed-Sweeren met het opsteeken van Drij Vingeren, is hier van daan by
veele Volken in gebruyk geraakt: Maar de Joden deeden zulx alleen door de
Voorste Vinger, op welker Drij Knokkels Een *Jod* geschreeven wierd: Doch
uyt Haat van 't Kristen Geloof, hebbenze zoo wel een *Jod* van Drijen Uytge-
wist, als eene der Drij JOD-*Vingers* agterweege gelaaten en buyten gebruyk ge-
holpen: En de Kristenen, die de Drij-Eenheyd belijden, zijn zoo Gek geweest,
Datze hen daar in Naavolgen: Zulx zy hun Eeden doorgaans alleen met het
Opsteeken van *De Twee Voorste Vingeren* bevestigen: Gelijk meede de Rooms-
Gezinde gewoon zijn met dat Teeken, haar DOMINUS VOBISCUM uyt-te spree-
ken, en zig *Te Kruyssen* en *te Zeegenen*; alhoewel'er buyten twijffel weynige
zijn, die'er de Oorspronklijke Reeden van weeten. En daarom zou het wel kon-
nen zijn, Dat haar Onkunde in deezen, Verhoed heeft, Datze in het Zin-Tee-
ken van deeze Drij Gespitste *Jods*, ook niet de Afbeeldinge van de *Drij Naage-
len* aan 't Kruys (daarder Waarschijnelijk wel *Viere* zijn geweest;) hebben wee-
ten uyt-te vinden; of al de Doornen aan Jesus Kroone, als zoo veel Godt-Naa-
mige Letteren *Jod*, hebben aangemerkt. Men zeyd verder dat voor aan den
Berg SINAI, noch een ander Opschrift met Aal-Oude Hebreeuwse Letteren uyt-
gehouwen staat, Dat op deezen Zin uytkomd: *De Plaatze daar Moses Bad*. En
zoo yemand Lust yets meer van de Gestalte deezer Bergen te weeten, hy bezie,
het geene Bellonius, Brokardus, Bredenbach, Bunting, Della Valle, Theve-
noth en andere daar van hebben aangeteekend. Maar naadien'er zeer veel op-
merkelijke Dingen onder Israël Voorgevallen zijn, ter-Tijd datze in deeze
Woestijne voor den Berg SINAI Gelegerd laagen; mag het niemand Vreemd
noch buyten Reeden schijnen, Dat derzelver Gedagtenis zoo grooten Figuur in
de H. Schriften maakt; noch ook dat wy zoo breeden Stuk van ons Boek, met
de Verhandeling van alle die Zaaken beslaan; als die voor vast meenen, Dat nie-
mand de H. Boeken ooyt Geleezen heeft, of hy behoorde te weeten dat de Twee
Vermaarde Bergen SINAI en ZION, om geen andere Reeden daar in zoo op-
merkelijk worden teegens malkanderen gesteld, als van weegen d'Hoogdraa-
vendheyd der Goddelijke Openbaaringen, die op dezelve geschied zijn. Want
van SINAI heeft Israël de Wet gehoord, gaande door deeze Woestijne naa het
Land Kanaans tot den Berg ZION; welke Godt Uytverkooren had om het N.
Testament aldaar te Openbaaren; waar van in de Psalmen en Profeeten te zien
is. Want alzoo heeft Godt Israël willen leyden van den eenen Berg tot den an-
deren, op dat zy door Uytstel van het Woord der Vertroostinge, welk een vol-
koomene Verzoeninge Verkondigen zou, te-bet verlangen en Yveren mogten,
Deel daar aan-te hebben; en de Heerlijkheyd des Heeren over haar mogt Op-
gaan. Jesa. 60:1-4. En zulk-een Bedenking heeft moogelijk ook den Apostel
Gal. 4:24. en Hebr. 12:18-24. in 't Zin gebragt, van TWEE VERBONDEN te
reppen; Waar van het eene is van den Berg SINAI, welk aangaande d'ingewik-
kelde Dienstbaarheyd des Vleeschlijken Gebods, over-een quam met het Aard-

En van wat beteekenis.

En hoe in't Zeegenen met Drij Vingeren aangeweezen.

Zeegening met bey de Handen.

Zeegenen met Drij Vingeren, waarom van de Joden agter weege gelaaten.

En van de Kristenen Naa-geaapt.

Ander Opschrift omtrent den Berg Sinaï gevonden.

De Bergen SINAI en ZION in de H. Schrift opmerkelijk teegen malkanderen gesteld.

Psalm 78:68. en 132:13-18. &c. Esa. 2:2,3. Jer. 31:12-14. &c.

En heeft den Apostel Stoffe gegeeven om aan

ze

Twee Verbonden te gedenken.

Nieuwe Testament moest van ZION verwagt worden.

ze Jerusalem dat doe noch was; Maar het andere, met het Heemelze Jerusalem, of Kerke van het N. Testament. Want van SINAI is Israël met het Jok der Dienstbaarheyd belaaden, Voortgegaan tot ZION, om aldaar de Openbaaringe van het N. Testament te verwagten, welk uyt ZION koomen, en naa de Dood van Kristus Verkondigd zou worden door de Gaave des H. Geests; gelijkmen dat Wonder-schoon kan afgeschilderd zien, zoomen Hebreën 8: 10. Vergelijkt met de reeden des Apostels Hebr. 12: 18. &c. Daar hy al de geene, welke tot de Vergaadering des N. Testaments zouden koomen, inzonderheyd de *Heyligmaaking* willende aanbeveelen, aldus aanspreekt; *Want gy en zijd niet gekoomen tot den Tastelijken Berg, ende 't Brandende Vyer, ende Donkerheyd, ende Duysternisse, ende Onweeder; Ende tot het Geklank der Bazuyne, ende de Stemme der Woorden: Welke dieze Hoorden, Baaden dat het Woord tot haar niet meer en zoude gedaan worden.* (Want zy en konden niet draagen het geene daar Gebooden wierd: Indien ook een Gedierte den Berg aanraakt, het zal Gesteenigd of met een Pijl Doorschooten worden. Ende Moses, zoo Vreesselijk was het Gezigte, Zeyde; Ik ben gants Bevreest en Beevende;) *Maar gy zijd gekoomen tot den Berg* ZION, *ende de Stadt des Leevendigen Gods, tot het Heemelze Jerusalem, ende veele Duyzenden der Engelen, Tot de Algemeene Vergaaderinge ende Gemeente der Eerstgeboorne die in de Heemelen Opgeschreeven zijn, ende tot Godt den Regter over alle, en de Geesten der Volmaakte Regtveerdige, ende tot den Middelaar des N. Testaments Jesum, ende het Bloed der Besprenginge, Dat beeter dingen spreekt dan Abel.*

Exod. 19: 13.

En waar in verschillig aan SINAI.

En tot hoedaanigen Leerstuk van den Apostel aangemerkt.

Den Hebreën alzoo willende Leeren, Dat, dewijl hen niet onbekend was dat wanneer Israël de Wet van SINAI zou hooren Afkondigen, zy haar Drij Daagen te vooren moesten *Heyligen* en haare *Kleederen Wassen*, met *Onthouding* van haare *Vrouwen*. Exod. 19: 10. Zy-Lieden derhalven haar zoo veel te-meer moesten Reynigen naa den Geest, nu zy zouden koomen tot de Vergaadering des N. Testaments, om de Stemme van Kristus te hooren. En dat den Berg ZION, van deeze Kerke of Gemeente, een Voorbeeld is geweest, blijkt niet alleen Scheemeragtig uyt Psalm 2: 6. Jesa. 2: 3. en 49: 14. Maar ook uyt d'aangehaalde Woorden des Apostels, die ZION terstond, *De Stadt Gods*, en *het Heemelze Jerusalem* noemd. Vergelijkt Hebr. 12: 22. met Gal. 4: 25, 26. Alwaar de zelve Apostel in zijn Speeling op Israëls Dienstbaarheyd onder de Wet, door HAGAR Afgeschaaduwd, SINAI, voorzeeker niet zonder opmerkelijke naadruk, *Een Berg in Arabien* noemd: Welk Landschap, naa het Getuygenis der H. Schrift, voor 't meerendeel, Woest, Jaa in 't Gemeen voor *Alle Woestheyd* gehouden wierd, Jesa. 21: 13. Zijnde meest Onbebouwd en Dor Land, en aan veel Oorden vol Ondeugende Kruyden en Onvrugtbaare Zanden welkers Inwoonderen gewoon waaren in Tenten en op den Roof te Leeven, Jesa. 13: 20. Jer. 3: 2. een Gemengden Hoop, die in Woestijnen Woonden. Jer. 25: 24. en Quaad deeden in Juda. 2 Kron. 21: 16. *Kedarenen* genaamd, Gen. 25: 13. Psalm 120: 5. en Vyanden van Israël, gelijk zulx al vroeg in AMALEK gebleeken is, Exod. 17: 8-16. die hier in *d'Eerste onder de Heydenen was* Num. 24: 20. Waar toe, indien wy aanmerken dat gants Arabie, van Ouds-her in Drijërley Arabie, pleeg onderdeeld te worden; waar van zy 't een, het *Steenagtig*, het ander *Woest*, en het laatste, *'t Gelukkig Arabie* noemden, de Reeden des Apostels moogelijk geen kleen Ligt ontleend, wanneer wy uyt d'Aardbeschrijving ontwaar worden, Dat den Berg SINAI in het Steenagtig Arabie geleegen, voor 't Meerendeel met Woest Arabie, Dat daar aan Gebuurvast is, groote Gelijkheyd heeft: En Israëls gebrek aan Water te RAPHIDIM, en de Beeken uyt de Steenrots in HOREB voortgebragt, stemmen zulx niet alleen toe, Maar al die Verschijnzels, schijnen ons zoo veel te meer te Verpligten, dit Magtig Groot Landschap, door een beknopt ontwerp Af-te schetzen, als wy van Meeninge zijn, Dat ons zulx in veel andere Voorvallen zal te-Nutte zijn. De Naam ARABIE, houden zommige afkomstig van 't Arabisch Woord ARAB, of ARABAH; met welke d'Oude Arabiërs hun Vaderland

De Zinspeeling des Apostels op de Dienstmaagd HAGAR, en Israël voor SINAI naader ontvouwen.

Drijërley Arabie.

Steen-agtig en Woest Arabie waar in over-eenkomstig aan den Staat van Israël.

ARABIE waar van

derland naa *Jarab*, een van Joktans Zoonen, die uyt de Vader HEBER was, en een onder de Voortplanters der Arabize Volken gehouden word. Doch de laatere Arabiers, de Letter I. naalaatende, hebben hun Land ARAB genoemd; en zoo is 't zelve by de Grieken en Latijnen onder een zagter Uytgang, *Arabie* genoemd. By de Hebreën word Arabie insgelijx ARAB, of ook wel HEREB of EREB geheeten, het zy dan om dat een Groot Deel daar van *Woest* is; of om dat 'er *Een Vermengden Hoop* in Woonde, gelijk we strax uyt Jer. 25: 24. aanteekenden; Waar van moogelijk de *Sabëers* en *Nabathëers* de Voornaamste waaren: Gelijk ook Plinius wel Elf verscheyde Volken daar in met Naamen opnoemd; en Strabo, Vier Oorspronkelijke Inwoonders, alleen in 't Gelukkig Arabie teld. Doch hoedaanig Joktans XIII. Zoonen, heel Arabie Bevolkt hebben, is in de Joodse Oudheeden, breedspraakig aangeweezen. ARABIE wierd van Ouds ook CUS of *Het Land van* CUSCH genoemd, naa Chams Zoone; te weeten, Dat Gedeelte van Arabie, welk booven Egipten, aan de binnenste Boezem der Roode Zee leyd: Waar het van daan gekoomen is, Dat Jonathan in zijn *Uytbreydingen* over Gen. 10: 6. in stè van CUS, *Arabie* gezet heeft, waar in hem Bochartus is naagevolgd. Anders word CUS, gemeenelijk voor *Etiopie*, of *Abyssinen*, Dat is Moorenland verstaan. En alhoewel meest al de Oud-Vaders en de LXX Overzetters met de Joden in dat Gevoelen zijn, en onze Overzetters CUS ook *Moorenland* vertaalen, ontbreekender nogtans geen Waarschijnelijke blijken, die daar teegen liggen aangekant: En die zulx voorstaan, meenen daar in uyt Ezech. 29: 10. * en andere plaatzen niet weynig onderschraagd te worden; naadien de CUSSITEN daar in doorgaans zoodaanige Gebuurlanders aan deeze en geene Grenzen gemaakt worden, Dat'er onmoogelijk geen Etiopiers konnen door verstaan worden, en niet zelden door heel Egipten, van de aangehaalde Volken liggen Afgescheyden. Zulx d'Arabiers op geene Wijze konnen gezeyd worden, aan de Zijde van Etiopie of Moorenland te liggen; gelijk 2 Kron. 21: 16. naa dat Gevoelen, nogtans zou moeten verstaan worden. En dewijl onze Kantteekenaars, de *Arabiers* daar ook voor Inwoonders van 't Steenagtig Arabie neemen, isset Wonder hoe de Overzetters CUS, voor *Moorenland*, of *Etiopie* houden. Doch zy zijn 't niet alleen; maar de LXX Overzetters en de Gemeene Latijnze, met Arias Montanus en andere, hebben even zoo gedaan. Ziet Joodse Oudheeden IX *Boek*, V^de *Hoofdstuk*. Gants Arabie paald ten Oosten, door tussen-geleegen Bergen, aan Kaldèa of Babylonie, en aan de Persize Zeeboezem; ten Westen aan 't Roode Meyr of Arabize Inham, en d'enge strook Lands, die tussen dezelve en de Middellantze Zee is, hebbende ten Noorden Judèa, Syrie en den Eufrat. De Heemelstreek is daar des Zoomers zeer Heet; en men zou'er niet konnen Woonen by-aldien niet den Daauw die des Nagts vald, het Aardrijk Verquikte, en tot aan den Ligten Morgenstond, de Velden als met een Witte Rijp Overdekte en Verkoelde; gelijk Moses zulx ook tot het vallen van 't Manna, niet verzuymd heeft, te Gedenken. En zoo word ook dit Droog en Dorstig Land, eenigzinds bevogtigd; want het Reegen't'er zelden, en dat noch maar aan de Binnelandze Plaatzen op zommige Zaayzoenen. Men zeyd ook dat'er naa de Zijde van Persie, uyt den Zuyd-Westen des Zoomers een Wind waayd, die zoo Droog en Heet is, Datze de Huyd der Menschen Schrookt, en aan Aangezigt en Handen als met Brandmerken teekend. Een Landplaage, die tot Straffe gedreygt word, Deut. 28: 22. Jer. 50: 38. &c. En zoo heeft meede de Profeet zijn Troost-Reeden aan de Kerke, Jesa. 49: 10. van Israëls geleeden Hitte in de Woestijne, schijnen te ontleenen. Arabie Voed meest allerhande slag van Tamme en Wilde Dieren: Als Leeuwen, Tijgers, Slangen, Ezels, Paarden en Keemels in groote Meenigte. Ook Geyten en Schaapen, welkers Rammen inzonderheyd zoo Lange, Dikke en Vette Steerten hebben, Datze te-mets, 20, 30, en meer Ponden swaar zijn. Invoegen zy dezelve niet zelden, voor het Quetzen teegens de Drooge en Steenige Gronden, op een Sleetje, of Rol-

Margin notes: zoo genoemd. — Joodse Oudheeden. op 't 1222ste blad. &c. — ARABIE ook het Land van CUSCH genoemd. — * 2 Kon. 19: 9. 2 Kron. 14: 9. en 21: 16. Esa. 20: 4, 5. &c. — Landpaaling van ARABIE. — Warme gemaatigdheyd der Lugtstreek. Exod. 16: 13, 14. Num. 11: 9. — Is by-naa Reegenloos. — Ezech. 30: 12. Hagg. 1: 11. &c. — Brengd veel Dieren voort.

Waagentje moeten naasleepen. Aan deeze Gedenkt de Profeet Jes.60:7. Als hy daar op Zinspeelende zeyd; *Alle de Schaapen van* Kedar, *ende de Rammen van* Nebajoth, *Zullen u Dienen.* Dus noemd hy d'Inwoonders van 't Steenagtig Arabie, van *Nebajoth* Ismaëls Zone. Gen.25:13. en 28:9. 1 Kron.1:29. En gelijk zulke Dikgesteerte Schaapen ook aan Syrien en Palestinen gemeen waaren, zullen wy hier naa daar van yet uyt d'Oude Geheugenissen aanteekenen: Dewijl ook in de Wet der Offerhanden, van weegen het overvloedig Smeêr en Ongel met welke deSteerten van deeze Schaapen omswagteld waaren, uytdrukkelijk belast worden, dezelve meede op den Altaar te Verbranden; vergelijkt Exod.29:22. Lev.3:9. en 7:3. 8:25. en 9:19. Doch daar was van Ouds-af geen Dier by d'Arabiers meer in gebruyk, dan den Keemel, en de grootste Rijkdom onder hen, en veel andere van 't Oosten, bestond veelzinds in de meenigte derzelve; zoo dat als men yemands Vermoogen of Rijkdom ophaalde, niet en zeyde hy heeft zoo veel Duyzend *Dukaaten*, maar *zoo veel Duyzend Keemelen*: En de H. Schrift is ook vol van die Getuygenis, ziet behalven Job. 1:3, 17. de neevenstaande plaatzen. De Keemelen zijn Drijderley, d'een grooter dan d'ander, en worden veel-tijds tot de Last-Draaging Gelubd, om datze dan Sterker zijn, en onder lange Reyzen dikmaal, Vijf of Zes Daagen agter-een konnen Dorst lyën: Waar van daan men niet zelden van * *Last-Draagende Keemelen*, en van ** *Snelle Keemelen* en *Keemelinnen* in de H. Schrift gerept vind. Dat de Keemels beeter door Zang en Speel-Geluyd, dan met Slaan en Smijten voortgedreeven worden, veerzeekeren ons de Reyzigers die de Karavaanen hebben bygewoond. En schoon men zeyd dat zoo wel haar Vleesch als de Melk by d'Arabiers gegeeten word, vind menze nogtans in de Wet aan Israël Verbooden. Lev.11:4. Deut. 14:7. Hoedaanig nu ook Arabie op de Roomze Penningen verbeeld is, is elders te vooren van ons breeder aangeweezen: Op welke dan ook den Keemel, de Struys-Voogel, en de Wierook en Myrrhe of Balzem-Boom, bespeurd word. Hoedaanigen Landverbeelding buyten-twijffel, ruym zoo eygen aan 't Gelukkig of Specerydraagend Arabie, (daarwe strax een Woord van in 't byzonder zullen zeggen,) als aan het Steenagtig of Woest-Arabie toe-te passen is; aan welkers Voor-Bogt, Israël thans voor den Berg SINAI Gelegerd leyd, en ons met al haar Weedervaaren nu vry wat lang zal beezig houden. Flavius Josefus heeft het Steenagtig Arabie, *Het Land Nabathéa*, en desselfs Inwoonders *Nabatheën* genoemd, van Nebajoth, d'Eerstgebooren van Ismaël; vergelijkt Gen.25:13. 1 Kron.1:29. met Jesa.60:7. en de Kantteekening aldaar. En zoo hebben ook Plinius, Strabo en Ptolemëus, dit Gewest, *'t Nabatees Arabie* genoemd; alhoewel zommige, *Nabathëa* voor Woest-Arabie neemen. En gelijk de Stadt *Petra*, al van Ouds de Hoofd-Stadt van dit Droog en Baroorig Gewest geweest is, hebben de Laatere 't zelve niet alleen daar naa ARABIA PETRÆA, Dat is, *'t Steenagtig Arabie* genoemd; maar de Land-Grond, die daar doorgaans Hard en Steenagtig vald, schijnd ook geleegendheyd tot die Benaaming gegeeven te hebben; ten zy dan dat de Stadt *Petra* zelf, die van de Nabatheën Bewoond wierd, (om datze op een Steenige Grond Gebouwd is, die veel Marmer uytleeverd) aan dien Naam geraakt is, en alzoo aan 't heele Land heeft meede gedeeld; dewijl PETRA een *Steenrotze* beteekend; gelijk de Zaligmaaker verklaard, als hy de Belijdenis van Petrus zoodaanig op hem zelven past; die niet zelden *Een Steen* genoemd word; gelijk wy over den *Rotsteen* in HOREB hebben aangemerkt; en ons nu niet meer in Verwondering laat, Datter zoo groote en aanmerkelijke Rotzen in deeze Woestijne gevonden wierden. Onder-en-tussen brengen d'Arabiers zelve een gedeelte van dit Land aan Egipten, en het ander Deel neffens Woest Arabie, onder Syrien; waar van de gemeene Land-Tafelen, ten aanzien der Strekking niet heel vreemd zijn. Maar Adrichomius houd het Nabateësch Arabie voor het Land dat in de H. Schrift, ARAM, of *Syria Soba* genoemd word; en begrijpt daar onder d'Amalekiten en Midianiten; 't welk in de Joodze Oudheeden te-regt gebragt is. Het Steen-

Arabize Schaapen met dikke en lange Steerten.

Rijkdom der Arabiers bestaat in Keemelen.

Gen.12:16. Judic. 6:5. en 7:12. 1 Kron. 5:21. Ezra. 2:67. en 7:69.

* Gen. 37:25. 1 Kon. 10:2. 1 Kron. 12:40. 2 Kron. 9:1. Jes. 30:6. &c. ook pleegm'er op te Rijden. 1 Sam. 30:7.

** 1 Kon 4:28. Est. 8:10, 14. Esa. 60:6. Jer. 2:23. &c.

Joodse

Steenagtig Arabie, heeft ten Oosten Gelukkig Arabie, ten Westen Kanaan, ten Noorden Woest Arabie, en ten Zuyden, Egipten met de Roode Zee. 't Heeft weynig Bewoonde Plaatzen, en bestaat meest in Woestenyën, in welker ruymte de Kinderen Israëls, 40 Jaaren hebben omgeswórven. Daar zijn ook eenige welke meenen dat de Stadt *Petra*, die wy terstond de Hoofd-Stadt van dit Arabie noemden, 2 Kon. 14: 7. *Selah* genoemd word: Want zoo hebben zommige Overzetters *Selah*, PETRA of *Steenrotze* vertaald. De Stad *Selah* wierd van de Koning Amazia Veroverd en van hem *Jokteël* genoemd. 2 Kon. 14: 7. Doch Josefus wil, Dat *Petra* eertijds *Rekem*, naa den Koning van Midian genoemd was; welken Israël Sloeg met Vijf andere Koningen, Num. 31: 8. Men agt evenwel de Stadt Petra dezelve te zijn, die d'Arabiers thans HAGAR, of *Hagiar* noemen, in de Land-Tafelen wel bekend. Daar men by diende aan-te merken, Dat HAGAR by de Arabiers het zelve beteekend, het geene *Petra* by de Grieken is, naamelijk een *Steenrots*: Gelijk ook de Stadt zelf niet alleen tussen Steenige Bergen leyd ingeprangd, maar de Huyzen daar ook in de Steenrotzen Uytgehouwen zijn; welke de Stadt buyten-twijffel aan den Naam van HAGAR, Dat is *Steen*, geholpen heeft. En zoo worden ook in dat Gewest omtrent *Elath* of *Ailan*, Potten uyt de Steen-Mijnen Gehouwen, die voor wat raars naa andere Landen verzonden worden: Gelijk meede die gantze Woestijne, aan Slijp-Steenen geen gebrek heeft. En zoo heeft men zig niet alleen geenzinds te verwonderen, Dat Moses de Wet alhier in *Twee Steene Tafelen* ontfangen heeft, * Exod. 31: 18. Maar ook heel gereed de middel ter Hand gevonden heeft, om wanneer hy de eerste uyt Yver-zugt over Israëls Afgoderye met het Gulden Kalf, aan stukken gesmeeten had, weederom andere in plaats te konnen Uythouwen, waar van te zien is, Exod. 34: 1-4. &c. Maar wanneer Strabo zeyd, Dat in de Stadt *Petra* verscheyde Water-Fonteynen Ontspringen, die tot de Thuynen uytloopen, doet ons zulx weederom aan het naaby-geleegen Gebergte HOREB en SINAI gedenken, van welke wy reeds in 't voorgaande Hoofdstuk verscheyde Getuygenissen uyt de Reyzigers hebben bygebragt; van welke zommige voorgeeven, Dat het Ontspringen der Wateren in HOREB, geleegentheyd tot het Bewoonen van deeze Woestijne verschaft heeft; die anders Dor, Droog en Waterloos was. Doch dat d'Israëliten ook Water in SINAI hebben gehad, zullen wy haast in de Wassing van haare Kleederen, en de H. Ceremonien, die hier haar plooy kreegen, ontwaar worden. Wat Steeden en Bewoonde Plaatzen meer in dat Steenagtig Arabien bekend geworden zijn, mag men in de Bijbel-Kaarten naaspooren; alwaar men inzonderheyd Bosra, Adra, Modava, Gerasa en Nibe aangeteekend vind; als meede Elath en Eziongeber, die ons beyde in de verdere Reys-Togt van Israël ontmoeten zullen; alhoewel geen kleen geschil daar over by de Uytleggers is, weegen de gelijknaamigheyd met welk zommige van die, in de H. Schrift genoemd worden. 't Arabisch Gewest dat verder naa Mesopotamie en den Eufrat leyd, is weegens desselfs Wijd-strekkende, Zandige en Onvrugtbaare Woestijnen, van Ouds-af, *Woest Arabie* geheeten; en veele meenen dat het in de H. Boeken den Naam KEDAR draagd, van *Kedar* Ismaëls Tweede Zoon. Gen. 25: 13. &c. * Gelijk ook zommige de Naam der *Saracenen*, in die van deezen *Kedar* of *Chedar* hebben gezogt: Die andere waarschijnelijker van 't Arabisch Woord *Sarak* afleyden, Dat *Rooven* beteekend; 't geën den Arabiers zeer eygen was, gelijk de Poëet van haar zeyd;

Oudheeden op 't 1219. Blad.

Grenzen van 't Steenagtig Arabie.

HAGAR van wat beteekenis by d'Arabiers.

* Exod. 32: 16. en 34: 1. Deut. 9: 10.

Bedenking over de Water-Fonteynen in d'Arabize Stadt PETRA.

Steeden van Steenagtig Arabie.

Woest Arabie, by zommige voor KEDAR gehouden.

* 1 Kron. 1: 29. Jer. 49: 29, 32. Ezech. 27: 21.

Om dat U Volk zijn Oorsprong nam,
Uyt den Befaamden Abraham,
Die Oostwaards stuurde naa de Zon,
Zijn Zonen dien hy Teeld en Won
By Hagar en by Kethura,
Wiens Bloed noch Groeyd in Isaks Schaa;

 En

En Lachhend in 't Hebreeuws Verdriet,
Slegts Weg-Roofd alles wat het Ziet.

Men zeyd ook dat hier omtrent zeeker Oud-Slag van Arabiers haar in ligte Woon-Tenten onthouden, die nimmer Brood noch Vleesch Eeten, maar alleen by Daadelen, en Geyte-Melk leeven; waar toe zy Water Drinken als zy 't hebben: En niet zelden 100 Jaar Oud worden. Haare Hutten zijn met slegte Stoff, maar Sterk teegen Reegen en Wind overspannen; welke de Vrouwen onder hen uyt gesponnen Geyten-Haayr Weeven. En dewijl haare Geyten meest-deels Swart zijn, zijn haare Tente Kleeden gemeenelijk even zoo: En schijnen derhalven aan de Koning Salomon geleegentheyd gegeeven te hebben; om een gelijkenis van de *Tenten Kedars* te ontleenen; als hy in zijn Hooge-Lied de betaandheyd der Bruyd, door de Zonne-Brand behaald, wilde afschilderen. Cantic. 1: 5, 6. De Arabiers zelf, reekenen dit Deel van Arabie onder Syrien, en noemend deswegen, de *Woestijne van Syrien.* Ten Noorden leyd het met een Deel van Mesopotamie en den Eufrat beslooten; ten Westen met Syrien, Palestijne en Idumea of Steenig Arabie, ten Zuyden met Gelukkig Arabie; ten Oosten met de Bergen van Kaldèa en Babylonien. Maar alhoewel dit Gewest *Woest* genoemd word, en zeer groote Wildernissen heeft, welk in haar Middel-Deel gants Onvrugtbaar zijn, isset egter aan zommige Oorden Bewoond, inzonderheyd naa de Zijde van den Eufrat; aan welken Oever het al van Ouds zoo schoone Steeden en Dorpen had, Dat Schaliger van zoo groote Puynhoopen rept, Datze den omtrek van Parijs te buyten gaan. Doch de Reyzigers, Della Valle, Thevenot en Rouwolf, maaken alleen van weynig Steeden gewag die thans Bewoond zijn. Men vind daar aan zommige plaatzen Weg-Wijzers die de *Karavaanen* dat zijn groote Reys-Gezelschappen, zelfs by Nagte op de Loop der Sterren, door de Woestijnen weeten te Geleyden. En alhoewel de Reys-Beschrijvers dikwils van de Arabize *Zand-Zeen* gewag maaken; en inzonderheyd die gedenken, welke tussen Medina en Mekka geleegen is, waar van ook Kircherus in zijn Onderaardze Weereld Schrijft; rept'er evenwel de H. Historie nergens van; niet-teegenstaande, zy onder Israëls Reys-Togt dikwils van de Barre *Woestijne* en *Huylende Wildernisse* gewag maakt. Deut. 1: 19. en 2: 7. en 8: 15. &c. Booven dien verhaald de Reys-Beschrijver Barthema, Dat in 't Gebergte van Arabie zeekere Dwergagtig slag van Joden omtrent Vijf of Zes-Duyzend sterk Woonen; en zelden de Lengde van Zes Spannen bereyken: Zijnde Zwartagtig van Verwe, en heel Wijfagtig van Taal; en daar by zoo yverig voor de Joodze Godsdienst, Datze Turken en Kristenen zoeken te Vernielen, zooze die by Avontuur in handen krijgen. Gelukkig Arabie is 't grootste Deel van dit gantze Landschap, Dat beyde het Steenagtig en Woest Arabien overtreft. 't Zelve leyd met zijn Boorden voor 't meerendeel, rondom aan 't Water, en 't Noorder-Deel is alleen aan Woest Arabie vast: Waarom het van zommige Een *Land-Eyland*, of *Pen-Insula* genoemd is, als of men *Bynaa-Eyland* zeyde. Van Ouds wierd het zelve, zoo ten aanzien van zijn Landaard als derzelver Inwoonderen, in Vijf Rijken verdeeld; waar van het Een Deel *De Vegters*, of *Strijders* toegeeÿgend wierd: Het Tweede de *Landsluyden* of *Boeren*: Het Derde, *d' Handwerkers.* Het Vierde bragt *Myrre* voort; en 't Vijfde *Wierook.* Welke Twee laatste Deelen, die ook overvloed van andere Kruyderyën gaaven, gemeenelijk onder den Naam van *'t Specery-draagend Arabie* doorgaan; begrijpende alleen Een Deel, en niet gants Gelukkig Arabie, welkers Inwoonderen in de Joodze Oudheeden kennelijk genoeg aangeweezen zijn. In de H. Schrift is dit Deel van Arabie, weegen de Wierook, Myrre en Balzem die daar viel, zeer vermaard. Want zoo word'er van de Wierook der Sabeën gerept. Esa. 60: 6. Jer. 6: 20. 1 Kon. 10: 2. 2 Kron. 26: 19. en de Digter Virgilius weet met andere dezelve te roemen. Theofrastus eygend Gelukkig Arabie, Wierook, Myrre, Kassie en Cinnamoom toe; en zoo

En ook de Woestijne van Syrien genoemd.

Woest Arabie Groot-Deels Bewoond.

Gelukkig Arabie.

Brengd Myrre en Wierook voort. Speryedraagend Arabie.

Balzem hoord ook onder de

zoo doet ook Avicenna. En naadien Bellonius en Alpinus Getuygen, Dat den Balzem oorſpronklijk in Arabien Waſt, en van daar in Judèa en Egipten Voortgeplant is, gelijk wy in d'Egiptize Zaaken hebben aangeteekend; ſchijnenze Bedroogen te zijn, welke uyt zommige ſcheemeragtige Getuygeniſſen der Oude Schrijvers, den Balzem alleen in Judèa ſtellen; daar eenige noch Egipten byvoegen. Datze nogtans Ouwelings in Kanaan te vinden was, verneemen wy uyt het Geſchenk van Jakob, Gen. 43: 11. daar hy den Balzem als *Het Loffelijkſte des Lands*, aan Joſef in Egipten zend. En zoo bragten ook de Iſmaëlitize en Midianitize Kooplieden die de Kaldeëze Overzetter *Arabiers* noemd, Balzem uyt Gilead naa Egipten; vergelijkt Gen. 37: 25. met Jer. 46: 11. &c. Dat nu Gilead op d'uyterſte Grenzen van Gelukkig Arabien, omtrent de Riviere Jabbok, en 't Rijk Baſan neevens 't Land der Ammoniten lag, blijkt niet alleen uyt Deut. 3. maar ook uyt meeſt al de Oude Land-Beſchrijvers en Bijbel-Kaarten; die men hier toe, neffens meenigte Getuygeniſſen der H. Schrift mag naazien, dewijl'er geen ontbreeken, waar in *Den Balzem van Gilead*, en derzelver *Gras-Rijke Bergen* geroemd worden, beziet ſlegts Jer. 8: 22. en 46: 11. Cantic. 4: 1. en 6: 5. Indien wy hier noch by-doen, hoe zommige Vermaarde Schrijvers van meeninge zijn, Dat ook de Koninginne van Sceba, Balzem-Boomen uyt Arabien naa het H. Land gebragt heeft, zoo blijkt al-zinds dat die, welke uyt Diodorus Siculus en andere den Balzem in geen ander Deel der Weereld als in 't Joodze Land ſtellen, niet veel zeekerheyd hebben. De *Welriekende Kaſſie* word by veele voor onze Indiaanze *Kanneel* gehouden; en de *Cinnamoom* der Ouden, voor *Naagel-Hout* of Takken van Kruyd-Naagel-Boom. Doch andere willen dat *Kaſſie*, niet een Houtagtige Stoff, maar een Vogt of Balzem is, dewijl die Exod. 30: 24. by de H. Zalf-Olye vermengd word, waar van hier naa. Maar naadien de Koningen van Arabie ook Goud aan Salomon zonden, 2 Kron. 9: 14. En het *Goud* meede onder de Land-Vrugten, beneffens *Wierook en Myrre* geteld word, welke de Wijzen uyt het Ooſten, op de Geboorte-Tijd des Zaligmaakers tot Geſchenken bragten, heeft zulx een waarſchijnelijke Bedenking gegeeven, Dat deeze Wijzen uyt Arabie gekoomen zijn; en wy hebbender ons Gevoelen elders over uytgeſprooken. En het zou voor de reſt ook al-te lang vallen, omſtandig aan-te wijzen wat Land-Vrugten 't Gelukkig Arabien al-meer voortbrengd; dezelve beſtaan meeſt in Graanen, en allerhande Pluk-Vrugten van Vijgen, Rozijnen, Granaat-Appelen, Perziken, Oraanjen, Limoenen, Amandelen, Akacia, St. Jans-Brood, Arak, Eekels, Koffi, Jaſmin, Bazjam, Kattoen-Boomen, Vermiljoen-Boonen, (hoedaanige de Dogters als Koraalen om den Hals draagen;) Moskes-Zaad, en Amber-Grijs; over welker Oorſprong, met al de reeds-opgenoemde, groot Geſchil is, weegens d'Onkunde der eygen Ooſterze Benaamingen. En ſchijnd men de Vrugtbaarheyd van dit Arabie, hier aan wel 't meeſt te moeten toeſchrijven, Dat het zelve veel meer Water dan al d'andere Geweſten heeft; zijnde Bevogtigt door verſcheyde Rivieren, die in de Perzize Zee-Boezem, of in den Oceaan, en ook in 't Roode Meyr vallen. En alzoo mag men giſſen, Dat deeze Geurige Dampen van het Specery-en Vrugtdraagend Arabie, groot Voedzel aan het voortbrengen van het Manna verſchaft hebben, die in de Wolken opgenoomen, en door de Koude geſtremd, met den Daauw herwaards naa het Steenagtig Arabie aangedreeven, op de Aarde gevallen is: Het welke hier weederom in gedagten te neemen, miſſchien zal doen blijken, Dat wy al deeze Dingen van Arabie tot hier toe, niet heel vergeefs hebben aangemerkt, om met dat Voorbereydzel tot het volgende Hoofdſtuk over te gaan, en daar in de Goddelijke Wet, voor de Ooren van gants Iſraël, van den Berg Sinai te hooren Afleezen. Maar terwijl de Rigtdraad der H. Hiſtorie ons daar toe roept; komd ons noch yets te binnen, Dat onzes-agtens hier geenzinds verſweegen diend. Want gelijk we in den aanvang van Iſraëls Uytgang, haar Veertig-Jaarige Reyze door deeze Woeſtijne, in een Land-Beſchrijvelijk Print-Tafereel heb-

eyge Land-Vrugten van Gelukkig Arabie.

Gilead op d'uyterſte Grenzen van Gelukkig Arabien geleegen.

2 Kron. 9: 9.

Welriekende Kaſſie voor Kanneel gehouden.

Matth. 2: 11.

Gemeene Land-Vrugten van Gelukkig Arabie.

Water-Rijkheyd, van dit Arabie.

Vermaaning aangaande de Reys-Tafel, waar in de gantze Togt van Israël door de Woestijne aan alle haare Vertoef-Plaatzen aangeweezen zijn.

hebben aangeweezen; zal het buyten twijffel hier de Plaatze zijn, om die zelve Reys-Tafel, en te-gelijk *Het Boek der Tellinge* Kap. 33. aandagtelijk te Vergelijken: Als waar in alle des Volx byzondere Vertoef-Plaatzen, die van RAMESES in Egipten, tot aan de *Velden* MOABS aan de Jordaane van Jericho op 42 Posten uytloopen, duydelijk aangeweezen zijn. En zulx wel met zoo veel te-meer Nut, als wy Voorzaagen, Dat ons misschien het geeven van de Wet, en d'Oprigting des Tabernaakels, met al derzelver Heylige Vaaten, en al wat verder in deeze Legerplaats voor SINAI voorgevallen is, veel te wijd van Israëls verdere Reyzen zouden schijnen Af-te leyden, om dezelve naa het beschouwen van al dien Ceremoniëelen omslag, van Meeta-aan, in ons Print-Tafereel naa te spooren. Indien 't dan yemand lust, 't Vervolg van Israëls Reysweg, gaande van hier uyt SINAI, tot in het Land Kanaans, daar in naa te Wandelen, en daar meede voor zoo verre Gedaan Werk te maaken; Hy zal zeer wel doen, indien hy onderwijl de Moeyte neemd van zig met het Vierde Boek Mosis te beraaden; als waar in niet alleen Israëls Reys-gevallen zeederd haar Vertrek uyt SINAI naa MOAB, van Kapittel 11. tot 22. Maar ook Kap. 33. alle de Vertoef-Plaatzen ordentlijk aangeteekend staan. Vervattende dit gantze *Boek Numeri*, een Historie van 39 Jaaren: Want het begin der Zaaken die daar in Verhaald worden, vald op den Eersten Dag van de Tweede Maand des Tweeden Jaars naa den Uytgang, gelijk Num. 1: 9. duydelijk gezeyd word: En de Tijd daar aan volgende, word Deut. 2: 3. uytgestrekt tot den Eersten Dag van de Elfde Maand des Veertigsten Jaars der Uytgang: Zulx daar 39 Jaaren min 2 Maanden verloopen zijn. En zoomen daar toe begeerig is te weeten, wat Israël inzonderheyd hier voor SINAI Overgekoomen, en van haar zelfs Verrigt is, Hy bezie het *Boek der Uytogt*, van Kapittel 19. tot het eynde toe: Als waar in niet alleen voorkomd, d'Afkondiging der X Woorden, Kap. 19. 20. Maar ook het Voorschrift van allerhande Geregtspreekelijke Wetten Kap. 21. 22. 23. Als meede verscheyde gemengde Wetten Kap. 24. daar insgelijks de Wetgeeving door d'Oprigting van het Verbond, en d'Uytroeping van een Vasten bevestigd word. Als ook de Wetten omtrent de Godsdienst en H. Dingen, van Kap. 25 tot 35. die daar in door veelerley byzonderheeden worden aangeweezen: Als naamelijk het Hef-Offer tot de Bekostiging des Heyligdoms: Het ontwerp van de Arke des Verbonds; Tafel der Thoon-Brooden en Gouden Kandelaar Kap. 25. de Gordijnen, Voorhangzelen, Stijlen en Berderen tot den Tabernaakel Kap. 26. Den Kôoperen Brand-Altaar met zijn Gereedschap, en den Voorhof des Tabernaakels, met de Olie tot de Lampen, Kap. 27. De Kleederen des Hoogen-Priesters, Kap. 29. Den Gouden Reuk-Altaar, 't Hooft-Geld des halven Sikels, en de Toebereyding der H. Zalf-Olie en Reuk-Werk, Kap. 30. De Konstige Werkmeesters tot het maaken van den Tabernaakel, Kap. 31. Israëls Afgoderye met het Gouden Kalf; en 't Verbreeken der Steene Tafelen door den Yver van Moses, Kap. 32. De Bekeeringe des Volx en Verhuyzing van Moses Tente buyten 't Leger, Kap. 33. Nieuw-Beschreeven Tafelen der Wet, en Moses Verschijninge voor het Volk met den Glands zijnes Aangezigts, Kap 34. 't Invorderen van een Vrywillig Hef-Offer tot het Heyligdom; en Noesten Arbeyd van Mannen en Vrouwen aan de toestel des Tabernaakels, waar in byzonder de Vrouwen Gepreezen worden, Kap. 35. Den Tabernaakel door Bezaleël en Aholiab, met al zijn Heyligdommen voltooyd, Kap. 36. Alwaar dan ook in 't byzonder het maaken van de Arke des Verbonds, de Goude Tafel, Kandelaar, Reuk-Altaar, Heylige Zalf-Olie en Reukwerk verhaald word, Kap. 37. Den Brand-Altaar, het Wasch-Vat en veel andere Gereedschappen met der zelver bekostiging, Kap. 38. De H. Kleederen des Hoogen-Priesters, Kap. 39. En ten Laatsten d'Oprigting des Tabernaakels; Heyliging des Priesters; en de Verschijninge Gods in de Wolke booven den Tabernaakel &c. Kap. 40. Zulx uyt die beknopte opstèl genoegzaam blijkt, hoe grooten Omslag van Zaaken

Waar toe het Boek der Uyt-Togt beknoptelijk ontleed word.

wy

wy thans in Israëls Legerplaats voor SINAI, (daar ook haar Leger-Ordening eerst zijn plooy gekreegen heeft,) hebben af-te doen, eer wy 't Restant van haar verdere Reys-Togten agtervolgen konnen.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

ISRAEL *in de* Woestijne *van* SINAI *gekoomen*, *Klimd* Moses *tot dien* Berg op; *word Belast* den Volke *de* Magtige Hand Gods *indagtig te maaken*, *waar meede hy haar* als op Arends-Vleugelen gedraagen had: *Welke* Leen-Spreuke *uyt* de Natuure des Adelaars *ontswagteld word*. Israël *in wat* Zin, *hier in* SINAI, tot Godt gebragt, *en tot* Een eygen Volk *aangenoomen*; *en den* Scheyd-Brief *aan de* Heydenen Uytgedeeld, *en buyten* 't Verbond *geslooten*. Israël GODS Eygendom *gemaakt*: *Een* Genaaden-Verbond *aangebooden*; *en tot* Een Koninglijk Priesterdom *gemaakt*. Israël *hoe* Een Heylig Volk *genaamd*, *en* Kristus *in de Deftigheyd der* Ceremonieële Godsdienst Afgeschaaduwd *is*. Israël *onder een* Verbond der Genaade *aangemerkt*; *en de* Keur *van* een Reyn *of* Onreyn Volk *voorgesteld*: *Die daar op* Gehoorzaamheyd *aan al* de Woorden Gods *belooven*. GODT *aan* Moses *toegezeyd*, uyt een Wolke *met* Hem *te zullen* Spreeken, *op dat Israël* Gelooven *mag*: *En hoe zulx van de* Heedensdaagze Joden *schandelijk* Verdraayd *word*. *Geloof aan 't Vermoogen van de* Magt des Duyvels, *waar in de* Israëlitize Kerke *zou schaadelijk geweest zijn*, *en de* Dwaal-Zieke Gedagte van Maimonides *uytgewischt*. 't Kenteeken *der* Wonder-Werken *van de Joden* Gewraakt, *om de* Geloofbaarheyd van Kristus *te verydelen*; *en zulx uyt* der Joden Aal-Oude meeninge *weedersprooken*. Kristus *aan 't Kruys* genaageld, *Hoe van de* Joden, *tot* Een Grondvest *van haar* Ongeloove *gesteld*. Israël *Belast zig* door 't Wassen der Kleederen, *en* Onthouding van Vrouwen, *te Heyligen*, *om aan den* Derden Dag, *de* WET van Sinai te hooren Afkondigen. DOOP *der aankoomende* Jode-Genooten, *Hoe by haar van* deeze Wassinge *afgehaald*; *en tot welken* Aanduyding *van haar* in Gebruyk *geraakt*. DOOP van Johannes, *waarom* den Joden *geen* Heel-Nieuwe Zaak *scheen*; *en nogtans* Een byzonderen Doop *van de* Messias *verwagtende waaren*. *Wat* Israël *uyt het* Wassen haarer Kleederen *en* Onthouding van haare Vrouwen, *te deezer Tijd* in-agt *te neemen had*; *met een* Aanmerking *over* d'Onreynigheyd der Voort-Teelinge, *schoon die* Wettelijk *geschiede*. Plegtelijke Reyniging door Water, *en* Onthouding der Vleeslijke Gemeenschap, *waar toe ook by* de Heydenen *waargenoomen*: *En wat* Misslag de Joden begaan, *in 't* Verklaaren *van de* Wassinge voor Sinai. Doop *van* Inwying, *by de Joden* van zeer Oud Gebruyk *gesteld*. Derde Dag der Heyliging, *voor de* Vijftigste *naa Israëls* Uytgang uyt Egipten *gereekend*, *naaderhand* PINXTER *genoemd*. WET van SINAI Verkondigd, *met de* Zending des H. Geests *op den* Pinxter-Dag *vergeleeken*. Derde Dag, *opmerkelijk in de* H. Boeken. *Den* Berg SINAI *met een* Houten Staakketzel Afgepaald; *en waarom die te dees-Tijd*, *van* Mensch *noch* Beest, op Straf van de Dood *mogt* betreeden worden? *Onderscheyd tussen* den Staat des Volks voor Sinai, *en* onder 't Euangelium; *met een* Aanmerking *over* de Tijd; *wanneer het* Volk met Oorlof, *den* Afgepaalden Berg mogte naaderen. JUBEL-Jaar, *waar van zoo* genoemd; *en zulx tot des* Volks naaderen aan deezen Berg, te-Nutte gemaakt; *met een* Bedenking *over 't* aanhouden van 't Vyer op den Berg Sinai; *en de* Priesters *welke hier* Verbooden worden *tot den Berg door-te* Breeken. *Of Israël de* X. Woorden *geheellijk heeft* Aangehoord; *met yets van haar* Verschrikking *voor de* Donder-Stemmen *en* Blixemen *van haar in de* Legerplaatze vernoomen; *en* waar toe *al deeze* Vreesselijke Dingen *dienden?* Israël *van* Moses *uyt de* Legerplaatze *voor* SINAI *heenen* Geleyd; *en derzelver* Ordentlijke Verschijninge aldaar, *uyt* der Joden waarschijnelijke Gissinge *naader opgemaakt*, *en in* Een Print-Tafereel vertoond; *Dat daar toe* Breedspraakelijk Verklaard word. *Den* Berg SINAI *onder 't* Geluyd der Bazuynen, *aan 't* Schudden *en* Rooken *geholpen*; *en* Gods Needer koomen op den Berg, *naader uytgeleyd*. MOSES *al* Beevende *met* Godt *in* Gesprek; *die van* Vreeze ontheeven, *en* tot den Berg Opgeroepen *word*. Israël *andermaal* Verbooden *tot* den Berg door-te Breeken; *en zulx voornaamelijk niet-te doen*, Om te Zien; *waar toe* het Goddelijk Oogmerk *dieper word* Onderzogt. *De* Tien Woorden *van* Sinai, *onder* Donder *en* Blixem *en* Schrik des Volks *Afgekondigd*, *en de* Reeden *van haar* Agterwaards Deynzen, *in-agt genoomen*. Oudsten Israëls, *willen dat* MOSES *voortaan als* Middelaar *in haare plaatze* met Godt zal Spreeken, *op datze niet* en Sterven; *Dat hen* Toegestaan *en* Goedgekeurd *word*. *Aanmerking*, *noopens de* WET, *en* 't GELOOVE, *Dat alleen* ten Leeven brengd; *met yets van* ISRAELS Geest tot Vreeze. *Waarschijnelijk* Bewijs, *Dat* Israël de X. Woorden, *geheellijk en Stemmelijk* Gehoord heeft. ISRAEL *door* Moses de Vreeze Ontheeven, *en hoe dit Volk daar in*

van

van Godt Verzogt is, *om haar* Geloove te Beproeven. WET, *Hoe* om d'Overtreedinge wille *ingevoerd; en* de Zonde door de Zonde Veroordeeld. Natuure *der* WET, *Hoe door* Verschrikkende Teekens *aangeweezen?* Israël *naa de Zonde van 't* Gulde Kalf, *met* veel Gebooden Beswaard. Verkondiging *van 't* Euangelium, *is zonder* Verschrikkende Teekenen *geschied; en zulx met* Wegneeming van Moses Stoel. *Waarom* Godt *eertijds* aan zijn Volk, *meest* Verschrikkelijk *heeft willen zijn; en zulx met* Voorbeelden *getoond; alhoewel nogtans daar onder niet zelden*, Een Bekendmaaking van GENAADE *gespeeld heeft*. Jok der Ceremonien, *Israël niet enkel tot* Straf *en* Tugt *opgeleyd; maar ook om haar* van de Afgoderye te Geneezen, *en tot* Hooger Gedagten op-te leyden: *Waar toe zy* onder een Voorschaaduwende Wet, *in* Bewaaringe gesteld zijn: *Met bewijs dat* Israëls Godsdienst, *niet* geheel *van die* der eerste Geloovige Vaderen *mogt* Afgewisseld *schijnen*, *schoon die* eenige Gelijkheyd *met het* Vervallen Heydendom *had*.

MAAR gelijk de Goddelijke Aanspraak, dit aan Moses tot een kennelijk Teeken afgebaakend had, Dat hy met den Kinderen Israëls in de Woestijne gekoomen, Godt *Op deezen Berg zou dienen met Offerhanden*, Exod. 3: 12, 18. alzoo had hy ook nauwlijx het Volk uyt Egipten hier voor SINAI gebragt, of hy is flux tot dien Berg genaaderd, op dat hy den Mond des Heeren daar over tijdelijk Raadpleegde. Exod. 19: 3. 't Geên de H. Historie uytdrukt; *Dat hy Opklom tot Godt*. Daar de LXX Overzetters vertaalen; *Tot den Berg Gods;* en de Kaldeëze Uytbreyder; *In de teegenwoordigheyd van't Woord des Heeren*. 't Geên onze Kantteekenaars verklaaren; *Tot de Wolke;* die nu moogelijk *Op den Top des Bergs Ruste*. Gelijk naaderhand booven den Tabernaakel, Num. 9: 17. &c. Maar als Moses zig naa deeze Hoogte op Weg begaf, onderschept hem de Godlijke Stemme, en roept hem van de hooge Spitze toe; Hoe en op welk-een wijze hy tot den Huyse Jokobs spreeken, en zijn Eeuwigen Raadslag Verkondigen zal; ten eynde zy haar Bereyden mogten om 't Verbond dat nu met haar gemaakt zou worden te ontfangen. Al 't geen dan Moses in d'eerste plaats, in 's Volks Geheugen brengen moest, was de Heerlijke Verlossinge uyt de Drukkende Hand van Farao, en 't Afgodize Land der Egiptenaaren; waar van daan haar JEHOVAH, met een ongemeene Snelheyd uytgevoerd, en haar aan deezen Berg gebragt had, daar hy een Verbond met haar wilde maaken: En zulx voorzeeker niet zonder een Zinrijke Spreuke daar by te mengen, die d'opmerking van een aandagtig Gemoed wel waardig is. *Gy-Lieden hebd gezien*, zeyd hy, *Wat Ik den Egiptenaaren gedaan hebbe; en hoe Ik U op* Arends-Vleugelen *gedraagen en U tot My gebragt hebbe*. Exod. 19: 4. Maar waarom doch hier zoo roemrugtig gesprooken? Immers heeft JEHOVAH *Zijn Volk gedraagen, alle de Daagen van Ouds*. Jesa. 63: 9. *Draagende alle Dingen door het Woord zijner Kragt*. Hebr. 1: 3. *Op Arends-Vleugelen*, hebben zommige Nettigheyds-halve vertaald, *Als op Arend-Vleugelen;* en het drukt zeer kragtig uyt, Dat Godt zijn Volk uyt de plaatze der Dienstbaarheyd, Opentlijk, Veylig en Spoedig gedraagen heeft; even als een Arend zijn Jongen doed uyt haar Leuy Nest; gelijk Moses heel fraay verklaard, Deut. 32: 11. *Gelijk een Arend zijn Nest Opwekt, en over zijne Jongen Sweeft, zijn Vleugelen Uytbreyd, neemdze en Draagdze op zijne Vlerken; zoo Leyde hen de Heere alleen*, &c. En daarom, naadien de Arenden Moedige en Dappere Voogels zijn, die als Horatius zeyd, *Geen Laffe Duyven voortbrengen;* die een scherp Gezigt hebben, en weegen haar lang Leeven vermaard zijn; Jaa zelfs in haar verswakten Ouderdom, van Nieuws Verjongen; en in 't Vliegen alle Voogelen Versnellen, zoo dat haar ook geene in de Hoogte te-booven streeven; Draagende haare Jongen op haare Vleugelen: Heeft Godt voorzeeker door deeze maniere van spreeken willen aanduyden, door welk-een spoedige Hulp en verhaastende Snelheyd, hy Israël uyt het Huys der Dienstbaarheyd heeft uytgevoerd; Hoe zeeker hy haar den Weg Bereyde; en welk-een Zorge hy over de Veelheyd der Kinderen, waar meede hy haar Vrugtbaar gemaakt had, hadde uytgestrekt, gelijk

Israël in de Woestijne van Sinai gekoomen, klimd Moses tot den Berg op.

Mose Belast den Volke, de Magtige Hand Gods indagtig te maaken.

Hoe Godt zegt, zijn Volk op Arends-Vleugelen Gedraagen te hebben.

gelijk een Arend de Vleugelen over zijne Jongen uytbreyd. En zeeker, wie en ziet niet dat inzonderheyd de snelle Vlugt des Arends hier te pas komd, als hy aanmerkt, Hoe Godt op Eenen Dag, zoo veel Honderd-Duyzend Menschen, met haar gantze Huysraad heeft uyt Egipten gevoerd; zonder ons aan de Joodze Fabelen te kreunen, welke zeggen, Dat Israël binnen een Uur Tijds veel Mijlen Weegs, van RAMESES tot SUKKOTH toe Gereyst is. Ook ontbreeken geen Uytleggers, die de gelijkenis des *Arends-Vleugelen*, alleen tot de Ligtvoerigheyd in het Vliegen toepassen; als een schoone aanduydinge, van dat Godt zijn Volk als zonder moeyte uyt de Slaavernye getrokken heeft. Andere Zinspeelen op des Adelaars Hooge Vlugt; want gelijk hy daar door zijne Jongen, in de Hoogte Veylig en buyten alle Gevaar steld, Godt ook alzoo zijn Volk verre van 't Geweld der Vyanden heeft heenen gevoerd. Doch wy voor ons deel, Meenen dat de gantze eygenschap des Arends, Deut. 32: 11. by Moses Gedoodverft, tot het Oogmerk van deeze gelijkenis, en dessels Welvoegzaame Uytleg behoord. Immers heeft Godt door zijne Stemme, de Kinderen Israëls, doe zy in het Afgodize Broey-Nest van Egipten, Verslaaft en Leuy en Traag op de Hurken by de Vleesch-Potten en Vundze Lugt der Look en Ajuyn zaaten, tot d'herdenking van de Vaderlijke Belofte opgewekt, en door de Kragt van zijnen Geest, die Moses zijnen Knegt in veelerhande Wonderen ondersteunde, Aangemoedigd, om zijne Voetstappen te volgen: Godt haar beloovende, op de Schouderen zijner Voorzienigheyd, *Te draagen als een Man zijnen Zoone draagd*. Deut. 1: 31. Jaa, haar met de Wolke zijner Teegenwoordigheyd te dekken, als een Arend met de Vleugelen zijne Jongen dekt. En alhoewel Apoc. 12: 14. onder een diergelijke Speelinge, gezien word op den Staat van de Kerke des N. Testaments; word nogtans de Genaade van Kristus over dezelve Kerke, die Jerusalem genoemd word, als de Moeder-Kerke, (van welke alle de Joden in 't zelve Geloove Geteeld, *Kinderen* genoemd worden;) by het Koesteren van een Hinne vergeleeken; welke haare Kiekens vergaaderd onder haare Vleugelen. Matth. 23: 37. En zoo worden Godt doorgaans *Vleugelen* van Bescherming toegeschreeven. Psalm 17: 8. en 36: 8. en 57: 2. en 63: 8. Jesa. 31: 5. &c. Doch zoo yemand Lust heeft, de Magtige Uytvoeringe van Israël, door het Goddelijk-uytgezogte Zinnebeeld van den Arend, by zig zelven verder op-te toojen, hy behoefd alleen de Natuurbeschrijvers aandagtig teegens de H. Historie van des Volx Verlossinge te Raadpleegen, en hem zullen geen schoone Aanmerkingen ontbreeken die hier ter snè koomen. Voorwaar de gantze Lijfsgestalte des Arends vertoond genoeg, Dat hy zeer Vast en Beklonken van Leeden, hegt van Beenen en rustig op zijn Kooten is. Hy heeft zeer sterke Vleugelen, en veel harder Pennen als eenige Voogel; die ook zoo Warm van Natuure zijn, Datze by die van andere Voogelen geleyd, dezelve Verteeren. Gelijk dan ook d'Egiptenaars den Arend, van weegen zijn aangebooren Hitte, waar door hy altijd gereed tot de Bevrugting is, aan de Zonne hebben toegewijd. En zoo is hy ook van weegen zijn Hoog Sweeven in de Lugt, by de Digters, *Jupiters Voogel* geworden; hoedaanig Pindarus, inzonderheyd den Gulden Arend noemd. Door zijn Taaje Wieken, dien hy wel met Tien Spieren beweegd, kan hy in 't Vliegen, van den Morgen tot den Avond, zonder vertraagèn volharden: Waar van daan hem moogelijk de Grieken, ÆTOS van AISSO, Dat is, *Ik worde Geweldig Gevoerd*, genoemd hebben. Hy is van zoo doordringend en vast Gezigt, Dat hy de Star van zijn Oog-Appel onbeweeglijk teegens het Tinsterend Ligt der Zonne houd: En van zoo Hoogen Vlugt, Dat hy in dat Groot Ligt, nauwlijks van ons Gezien word; alhoewel zijn eygen Oog van daar tot beneeden op de Aarde toedraagd, en zijn Aas zelfs onder de Heesters en Struyken en in 't Water ontdekken kan. Zulx hem de Poëeten niet oneygen den Naam van *Hoog-Vlieger* gegeeven hebben. Met Zonnen-Opgang maakt hy Jagt op Roof, en yets in 't Gezigt krijgende, vald hy sneller als een

De Wijsheyd van deeze Leen-Spreuk naader ontswagteld.

Deut. 32: 11.

Den Adelaar tot de voorgaande gelijkenis, Natuurkundig ontleed.

Pijl uyt de Boog, uyt de Hoogte daar op needer. Gelijk de Poëet daarom van haar zeyd;

Zoo Grijpen d'Adelaars, *die Eedelaarde Voogelen,*
Dienstbooden van Jupijn, *in't Gieren op haar Vloogelen,*
Van't Veld, of uyt den Dreef, een Geytjen of een Haas,
En werpen in haar Nest haar Roof en lillend' Aas;
Waar uyt het Vlugge Broed, als't nu zig-zelf kan draagen,
Uyt heeschen Honger, Gierd, om't Voedzel te bejaagen;
't Geen 't Proefde, toen't zoo pas Gebikt was uyt den Dop.

Hy heeft voorts zoo Vasthoudende Naagelen of kromme Klaauwen aan de Voeten, Dat zoo wat hy daar meede Vast heeft, niet ligt t'Ontweldigen is; ook Vertrouwd hy zeer daar op; draagd'er Zorg voor, Bezietze dikwils en geduurig; en Stomp wordende, Scherpt hyze teegens de Steenrotzen, of met zijn harden Bek, die langs-zoo meer toeneemd en Krommer word. Hy kan met zijne Stemme zoo Heftig en Naar Geluyd slaan, Dat alle andere Voogels voor zijn Geschal Verzuffen en van schrik Stom worden: En wy hebben haar Yſſelijke Stem, zoo wel des Nagts als des Daags, in onze Geboorte-Stadt Middelburg (daarder gemeenlijk Twee of Drij in een Steene Kouw, naast het Raad-Huys bewaard worden) dikmaal Straaten-verre gehoord. Zulks het alleen van zommige, of van een byzondere Land-Aard te verstaan is, als eenige schrijven, Dat den Arend Stom is. Men vind hem meest op Hooge Bergen, en omtrent de Steyle Rotzen daarze Nestelen; dewijlze haar doorgaans geern in de Hoogte onthouden, om buyten Gevaar te zijn. Van zijn lang Leeven, Ouderdom en Dood, heeft Celius Rhodiginus, verscheyde dingen Aangeteekend, die opmerkelijk en Grootdaadig zijn. Hy Kipt gemeenlijk Twee of Drij Jongen, dien hy strax naa haar Voortkoomen dwingd regt teegens de Zonne te zien; en daar van afwijkende, Draayd hyze telkens teegen wil daar weederom heen: Ook veragt hy de Jongen zeer die het Zonneligt schuwen, haar daar voor Verschuylen, of zelf maar de Oog-Vliezen verpinken. Wanneer de Jongen bequaam tot Vliegen worden, of zig daar toe geneegen toonen, Voerd hyze op zijne Vleugelen om hoog in de Lugt, en laatze dan geworden: Indienze by toeval Beswijken, of aan't Zuyzebollen raaken, Onderschraagen zyze en beurenze op. En op datze al Vroeg tot den Roof gewennen, Voerd hyze verre van haar Nest af; en is voorts zeer Yverzugtig over de Leuyheyd der Jongen die het Nest zoeken te bewaaren. Men zeyd ook dat den Gulden Arend, nooyt meer dan Twee Jongen Kipt; Daar hy een van Verstoot, om dat het min Grootmoedig is, zig met d'Opvoeding van Twee of meer als een Jongk te bekommeren. En gelijk den Arend teegen meest alle Voornaame Voogels Krijg voerd, hebben onder anderen de Lang-Halzige Kraanen, zulken Ontzag voor dezelve, Datze den Berg Taurus, (alwaar zig veel Arenden onthouden) zullende Overvliegen, haar eygen Gekaakel beletten, door een Steen in den Bek te neemen; en zelfs die Togt niet dan by Nagte waagen: En nogtans zegtmen, Dat hy aan de Voogelen die hem volgen durven, met een Koninklijke Grootmoedigheyd Roof uytdeeld; die van hem even als de Hoofze Tafel-Schuymers en Brok-Volgers gespijst worden.

Hoe en op wat Wijs Godt, Israël TOT HEM gebragt heeft.

Maar behalven dat Godt zijn Volk, als op Arends-Vleugelen gedraagen, en dus-verre uyt Egipten had buyten Gevaar gesteld; Betuygd hy daar-en-booven, Dat hyze ook in deezer voegen, had *Tot hem gebragt* Exod. 19:4. Alwaar andere overzetten; *Ik hebbe u gebragt tot my zelven.* Dat is, tot deezen Berg, om my te Dienen; Naamelijk aan de Plaatze alwaar hy Moses te vooren Verscheenen was in den Braambosch, en Israël tot een Teeken gesteld had, waar aan zy zouden weeten, Dat Moses van Godt gezonden was, om haar uyt-te voeren, op datze hem *Dienden by deezen Berg.* Exod. 3:12. of liever; *Ik heb u tot my geleyd;* Dat is, naa de Plaatze daar ik my-zelven op een Nieuwe Wijze aan u zal openbaar

Exod. 19: 4.

baar maaken; mijn Verbond sluyten, en Gemeenzaame Ommegang met u hebben wil. Tot noch toe had het Huys van Jakob in Egipten, onder een Onbesneeden en Onreyn Volk gewoond; Doch nu zy in de Woestijne, van alle Volken afgescheyden waaren, daarze met Godt alleen zouden te doen hebben, naa zijn Wet Leeven, en van hem in 't Land der Belofte ingeleyd worden, scheenen zy als tot Godt zelfs gebragt te zijn. En zoo heeft dan ook de Kaldeëze Uytbreyder, noch de *Targum* van Jerusalem geen quaade Verklaaringe over deeze Text gedaan, als den Eersten zeyd; *Ik heb u gebragt tot mijnen Dienst;* en d'andere, *Tot de Leere van mijne Wet.* En om dat zulx nu Vervuld wierd, heeft haar Godt vervolgens dit beding afgeëyst; *Nu dan, Indien gy neerstiglijk mijne Stemme zuld Gehoorzaamen, en mijn Verbond houden, Zoo zuld gy* mijn Eygendom *zijn uyt alle Volken; en gy zuld my* een Priesterlijk Koninkrijk *en* een Heylig Volk *zijn.* Exod. 19:5, 6. Voorwaar een regtmaatig *Beding*, en een Heerlijke *Belofte.* De *Targum* van Jerusalem heeft, *Mijne Stemme*, verklaard, *De Stemme van mijn Woord.* Maar doch, welk was die *Stemme*, en dat *Woord?* Dezelve buyten twijffel die in MARA tot Israël gesprooken en gezeyd had; *Ik de* Heere *ben u Heel-Meester.* Gelijk dan ook het *Verbond* geen ander kan zijn, dan 't geene waar van tot Abraham gesprooken was Gen. 17:7. *Ik zal mijn Verbond Oprigten tussen my en tussen u, en tussen uwen Zaade naa u in haare Geslagten, tot een Eeuwig Verbond; op dat ik u tot eenen Godt zy, en uwen Zaade naa uw.* Welkers Verbonds *Inzetting* en *Regt* aan de Bittere Wateren MARA gesteld is. Zulx Israël hier niet geroepen word, tot een Verbond der Werken; noch om Godt onder een Lastig Jok van Vleesselijke Geboden te dienen; Maar veel-eer genoodigd tot het Geloove, Gehoorzaamheyd en Heylige onderwerping: Volhardende in het Vertrouwen, Dat JEHOVAH, wiens Stemme zy nu al verder zouden Hooren; was de Godt Abrahams, Isaaks en Jakobs, Haar *Verlosser* en *Heyligmaaker*, tot wien zy haar Toevlugt neemen zouden om in Hem te roemen. 't Welk den inhoud is van het Verbond dat hen Hier belast word te houden. En op die Grondvest bouwd Godt dan ook deeze grootvoerige Belofte; *Dat* Israël, *zijn Eygendom zou zijn uyt alle Volken.* Exod. 19:5. Of als andere vertaalen; *Gy zuld my een byzonderen Schat zijn booven alle Volken.* Het Hebreeuwse Woord SEGULLAH, beteekend yemands *Eygen Goed, Schat, Kostelijkheyd* of *Rijkdom* dien hy lief heeft, en met Zorgvuldigheyd opsluyt voor hem zelven, en alzoo bewaard tot een byzonder gebruyk; als 1 Kron. 29:3. Eccles. 2:8. Doch hier word het toegepast op de HEBREEUWSE KERKE, en in 't Griex Overgezet, *Een Byzonder Volk*; of *een Eygen Volk*; Welke spreekwijs den Apostel volgd. Tit. 2:14. Maar Petrus noemd het *Een Verkreegen Volk;* of *Volk tot een byzondere Bezittinge;* 1 Petri 2:9. En zoo hebben de LXX Overzetters ook gedaan Malach. 3:17. Daar d'onze vertaalen; *Zy zullen my een Eygendom zijn.* Doch de Kaldeëze Uytbreyder heeft *Geliefde* gezet. En gelijk deeze van meest al de Joodze Uytleggers gevolgt word, heeft onder hen Rabbi Menachem, over die Plaatze gezeyd; *Dat d'Israëliten zouden* Gelieft *worden, als een begeerlijke Schat, die den Konink nooyt over geeft in de Handen van eenige zijner Dienaaren, maar zelfs in bewaaring houd; en zoodaanig is 't geval van Israël waar van gesprooken word*, Deut. 32:9. *Des Heeren Deel is zijn Volk.* Laat'er by vergeleeken worden; Deut. 7:6. en 14:2. 26:18. en voor al, Psalm 135:4. daar zommige de Textwoorden, hier zeer fraay ter snè, aldus vertaalen; *Want* Jah *heeft Jakob Verkooren voor hem zelven: Israël voor zijn byzondere Schat.* Dus heeft de Goddelijke toezegging, Israël dan hier door willen Verzeekeren; Dat zy hem zoo Lief zouden zijn, als een Konink of Rijk Man, zijne Schatten en Kostelijke dingen, welke hy niet ligtelijk Verquist, noch hem laat Ontvreemden; maar geduurig Bewaard, om datze hem tot Cieraad en Heerlijkheyd zijn. En zoo zou Israël als Gods Pronk-Juweel weezen Uytgezonderd van, en booven alle Volken en Geslagten, die Godt in haar eygene Weegen liet. *Want u heeft de Heere Uytverkooren op dat gy hem ten*

Israël tot Gods Eygendom uyt alle Volken aangenoomen.

Actor. 14:16.

Volke des Eygendoms zoud zijn, uyt alle Volken die op den Aardboodem zijn. Deut. 7:6. Het geene dan ook wel inzonderheyd hier in het Afleezen van de Wet geschied is, Wanneerze in deeze Woestijne van alle Volken afgescheyden, voor SINAI stonden als een-Eenig Man. *Want doe Israël uyt Egipten toog, wierd Juda tot zijn Heyligdom, en Israël zijn Volkoomene Heerschappye.* Psalm 114:1, 2. Van doe-aan heeft Godt ook den Scheydbrief aan alle Volken beginnen uyt-te deelen, dezelve *Laatende Wandelen in haare Weegen.* Vergelijkt Psalm 147:19, 20. met Actor. 14:16. en Psalm 81:13. En zulx eyste de Tijd; Want de Vier Volle Eeuwen, die Godt daar toe aan Abraham Voorspeld had, Gen. 15:13, 16. waaren vast ten Eynde geloopen; en 't geen aan de geheele Afscheyding der Volken resteerde; is daar naa in de Bezittinge van 't Land Kanaans voltrokken; als wanneer de Republijk der Hebreën, en het Priesterdom van Aaron in haar volle Kragt waaren; en de Heydenen, behalven die Aankoomelingen onder Israël wierden, als door een Middelmuur, buyten 't Verbond Gods wierden Uytgeslooten.

Den Scheydbrief aan de Heydenen uytgedeeld.

En buyten 't Verbond Gods geslooten.

Maar wat mag het doch voor een naadruk hebben, Dat Godt strax agter deeze Belofte, *Gy zuld my tot een Eygendom zijn uyt alle Volken;* daar by doed; *Want de gantze Aarde is mijne?* Voorwaar de gantze Aarde, met dessefs Volheyd is des Heeren, *Met alle die daar op Woonen* Psalm 24:1. Maar nogtans wil hy zeggen; In Uw, ô Israël, is al mijn Vermaak; Uw wil ik Beminnen, en Uw Zaad Verkiezen booven alle Volken; Want alzoo heeft Moses deeze Reeden verklaard; Deut. 10:14, 15. en Jesaias zeer schoon, Kap. 41:8, 9. *Gy Israël zijd mijn Knegt; gy Jakob dien ik Uytverkooren hebbe, 't Zaad Abrahams mijnes Vriends. Gy dien ik Opgebeurd hebbe van de Eynden der Aarde, en Geroepen uyt de Voornaamste van dien, en heb tot u gezeyd; Gy zijt mijn Knegt, uw heb ik Uytverkooren, maar niet Verworpen.* O! Groote en Onvergelijklijke Verwaardiging? Een Eygendom, en te-gelijk een eygen Erffenis des Alderhoogsten Gods te zijn; heeft voorzeeker den Apostel Petrus zoo Hoogdraavenden Gelukzaaligheyd gescheenen; Dat hy d'uytsteekendheyd der Uytverkoorene met geen grooter Roem heeft weeten te Verheffen dan te zeggen; Datze *Een Heylig en een Verkreegen Volk waaren.* Of als andere vertaalen; *Een Volk des Eygendoms.* 1 Petri 2:9. En in dien Zin zeyd ook Paulus Tit. 2:14. Dat Kristus hem zelven voor ons heeft overgegeeven, op dat wy Gode en hem, *Een Eygen Volk* zouden zijn. Waar uyt dan zommige Godsgeleerde hebben aangemerkt, Dat dit Voorregt hier aan Israël niet en is konnen beloofd worden, als uyt Kragt van de Eeuwige Borgtogt, en Op-Offering van den zelven Heere en Messias: En dat daar in Voorzeeker een Vaste Getuygenis opgewonden leyd van het Verbond der Genaade; naadien de Genaadige Belofte, van een zeer groote en Genaadige Weldaad, alleen Vloeyd uyt het Verbond der Genaade. Doch hier en beswijkt noch de Goddelijke Belofte niet; Maar voortgaande zeydze tot Israël; *En gy zuld my* een Priesterlijk Koninkrijk *en* een Heylig Volk *zijn.* Exod. 19:6. daar andere vertaalen; *Een Koninkrijk der Priesteren:* Dat is, een Volkoomen Koninkrijk vol van Priesteren. Waarom Petrus in naavolging der LXX Overzetters, dit noemd, *Een Koninklijk Priesterdom.* 1 Petri 2:9. Om daar door misschien Aan-te wijzen, Dat Godt zoodaanig onder hen Regeeren zou, Datze alle zouden zijn als *Priesters* en als zoodaanige tot hem zouden naaderen: Zonder dat nogtans het aannaaderende Ceremoniëel en Voorbeeldig Priesterdom van Aaron, daar buyten geslooten zy; van welk den Apostel ongetwijffeld zijn Reeden ontleend: Als waar in Godt Belofte doet, Dat de gantze Staat van Israëls Republijk, zelfs naa d'Uytwendige Glands, zou schijnen te zijn, *Een Koninklijk Priesterdom;* of *Priesterlijk Koninkrijk;* Dat is, als zommige dat bevatten; zoo Priesters als Koningen, zoo Koningen als Priesters. En derhalven, *Koninklijke Priesters*, en *Priesterlijke Koningen:* Als ofmen zeyde; Koningen die Priesters, en Priesters die Koningen zijn: Of liever een Koningrijk der Priesteren; Dat is, een Rijk dat als door Priesterlijke of Godsdienstige Wetten Geregeerd word; en daar

Israël hoe Gods Eygendom gemaakt.

En als wat Groots van de Apostel genoemd.

En aanbieding van een Genaade-Verbond.

Israël een Koninklijk Priesterdom genoemd.

daar Religie en Burger-Bestuur, Dat is, de Stadt Gods en de Weereld te-gaar gevoegd is. Zoo dat schoonze als Koningen in Heerlijkheyd scheenen, nogtans een Heylig Priesterdom waaren. En naa deezen Zin heeft de Kaldeëze Uytbreyder, de Text-Woorden aldus verklaard; *Gy zuld voor my zijn, Koningen en Priesteren, en Een Heylig Volk.* Te weeten; Wanneer men de Bedieninge des Koningrijx en Priesterdom tot het Volk overbrengd, welke onder desselfs Wet en Volk-Bestuur leevende, als Leeden van zulk-een Republijk, daar aan zouden Deel hebben. En zoo zou het wel konnen zijn, Dat den Apostel Jakobus hier van daan, de Wet, *Een Koninglijke Wet* noemd: Gelijk de Joden dezelve ook *Een Kroone* noemen: Dewijl haar zeggen is, *Dat de Wet, Het Rijk en d'Heerschappye Staaft.* Even of Godt haar Republijk door het geeven van de Wet, *Een Kroone* had op het Hoofd gezet; en geen Volk zonder Wet bestaan kan. En gelijk de Apostel Jakobus van *Een Wet der Vryheyd* gewag maakt, (waar door hy ongetwijffeld de Wet des Euangeliums verstaat, door welk Verkondigd word, Dat Kristus ons heeft *Vrygemaakt*, van de Strengheyd der Wet;) alzoo zeggen de Joden ook, Dat zy naa den Uytgang uyt Egipten, tot *Een Eeuwige Vryheyd* gebragt zijn; en dat niemand *Vry* is, dan die zig bezig houd met de Wet. Nogtans ontbreekender geen fraaye Godsgeleerde onder de Kristenen, welke meenen, Dat de Joden dit Heerlijk Goed Verquist, Jaa genoegzaam zelfs hier in de Woestijne verlooren hebben, door d'Afgodize Zonde met het Gouden Kalf bedreeven: Als waar door het hen naaderhand zou overgekoomen zijn, Dat zy hebben moeten van-Verre staan, en Godt uyt het midden van haar eenige tot Priesters nam, die buyten die Vergunning insgelijx geen Regt hadden, om tot Godt te naaderen: En daarom ook alleen schaaduwagtig daar in volharden mogten, tot te zijner Tijd, de Vryheyd en vrye Toegang der Geloovige tot Godt openbaar geworden is in het Rijk van Kristus. Waar op de strax-gemelde plaatze van Petrus schijnd te passen, als hy zeyd; *Dat wy een Koninglijk Priesterdom, en een Heylig verkreegen Volk zijn.* 't Geên niet geschieden kon, als door de Weldaad van hem, *Die ons heeft Afgewassen in zijn Bloed;* en alzoo gemaakt, *Tot Koningen en Priesters, Gode en zijnen Vader.* Apoc. 1:6. Te weeten, Koningen, *Om te Heerschen op de Aarde.* Apoc. 5:10. en Priesters, *Om Geestelijke Offerhanden te Offeren.* 1 Petr. 2:5. Rom. 12:1. naamelijk, naa dat het Priesterdom van Aaron, Dat hier stond opgeregt te worden, en te-gelijk de Inzettingen van Moses, met al die zeederd op zijnen Stoel zouden Zitten om die te Handhaaven, als Schaaduwen en Verouderde Dingen zouden afgeschaft zijn. Zoo dat, ofschoon Godt nu alreeds voor de Wetgeevinge, d'Eerstgeboorne belast had hem te Heyligen, en daar nu al genaamde Priesters in Israël waaren, die tot Godt konden naaderen, gelijk veele uyt Exod. 19:22. vast-stellen; (alhoewel moogelijk het Levitize Geslagt, daar alleen zoodaanig, door Voorkooming genoemd word, en nergens zeeker blijkt dat de Jongelingen der Eerstgeboorne het Priesterdom door *Bloedsprenging* opentlijk Bediend hebben;) egter word aan allen die onder Israël het Verbond Gods bewaaren, en in Godt, *Als Haaren Godt* Gelooven, Een Priesterschap Beloofd; op datze door de Borge Jesus Kristus, Geestelijke en Gode aangenaame Offerhanden zouden konnen Offeren. En zoo past daar op dan ook zeer welvoegzaam, Dat de Goddelijke Belofte daar by doed; Datze hem *Een Heylig Volk* zullen zijn; Dat is, een Volk dat Vergeeving der Zonden heeft, en Godt Heyligd en Weederbaard. 't Geên haar voorzeeker niet uyt de Wet des Vleeschlijken Gebods door Moses zou overkoomen, dewijl die haar doorgaans als *Een Onreyn Volk* zou handelen; maar door het Geloove in de Geregtigheyd die Kristus als de Borge aanbrengen zou. Invoegen het niet onbedenklijk te agten zy; Dat gelijk het Priesterdom des O. Testaments, welk hier in de Woestijne van SINAI is ingesteld, niet alleen geweest is een Ampt van Eer en Aanzien, vertoonende door een uytwendig Cieraad, Heylige Zalving, Goud, en Kostelijke Kleederen, de Waardigheyd der Godsdienst; maar ook een opmerkelijke

De Wet van Moses als de Kroone van Israëls Republijk aangemerkt. Jak. 2:12.

Israël hoe door de Dienstbaarheyd der Wet Vry gemaakt.

En waar in van haar Verwaarloost.

Israël, hoe een HEYLIG VOLK genoemd.

Kristus in de Deftigheyd der Oude Godsdienst afgeschaaduwd.

merkelijke afschaaduwinge van den Hoogen-Priester Jesus Kristus, die daar by te-gelijk is Koning en Profeet; 't zelve by Moses naa die Tijds-geleegendheyd, veel-eer genoemd is, *Een Priesterlijk Koningrijk*, dan *Een Koninglijk Priesterdom;* gelijk Petrus dat naaderhand noemd; Speelende op de Laatere Tijden, in welke de Joodze Republijk onder Koningen stond: Die alswe strax zeyden, van weegen de Priesterlijke Wetten groote gemeenschap met de Godsdienst hadden. Ten zy dan dat den Apostel zoo spreekende, alleen de Lxx Overzetters Exod. 19: 6. gevolgd is. Maar gelijk Godt hier meede tot besluyt schijnd te koomen, als hy zeyd; *Dit zijn de Woorden die Gy tot de Kinderen Israëls spreeken zuld:* Hebben zommige Godsgeleerde daar op niet quaalijk aangemerkt; Dat naadien alle de Woorden deezer Belofte vol zijn van Goddelijke Genaade, en alzoo een Testament der Genaade; Israël voorzeeker dan ook onder het Verbond der Genaade geweest is. Zulx hier moogelijk de plaatze van Jeremias regt ter snè kan dienen, in welke hy het Joodze Volk, in den Naam Gods Betuygd; *Dat Hy haare Vaderen ten Daage als Hyze uyt Egiptenland Uytvoerde, niet Gebooden heeft van Zaaken des Brand-Offers, ofte des Slagt-Offers;* vergelijkt Jerem. 7: 22, 23. met Exod. 19: 5. en Deut. 6: 3. En 't zal misschien genoeg zijn om te zien, Dat Godt zulx ook in de Afkondiging van de Wet der Thien Woorden heeft openbaar gemaakt, als hy niet alleen zeyde; *Ik ben de Heere Uwe Godt;* maar daar door te-gelijk aanduyde, Dat Israël *Zijn Volk was:* Dewijl deeze Dingen zoodaanig t'zaamen-gevoegd zijn, Datze onmoogelijk konnen gescheyden worden; *Ik zal U tot Een Godt zijn*, en Gy, *Zuld My tot Een Volk zijn.* Exod. 6: 6. Jer. 31: 33. Lev. 26: 12. met Deut. 28: 8. en 27: 9. vergeleeken. Doch dit zullen we in 't volgende Hoofdstuk afdoen. 't Is genoeg hier in-agt te neemen, Dat naadien Godt zijn Verbond op een Staatelijke wijze met Israël wilde maaken, hy haar dit voor-af door Moses laat aanzeggen; en daar door als 't waare de Keur geeft, of zy van nu voortaan van Godt wilden gehandeld zijn, als een Priesterlijk Koningrijk en Heylig afgezonderd Volk; dan of zy als Onreyne en Overtreeders wilden gehandeld zijn? Gelijk veele meenen dat naaderhand geschiede, doe zy afweeken, en zig met den Drek van den Egiptizen Kalver-Dienst Verontreynigden: Veranderende haaren Roem in Godt, *In de Gedaante van een Osse die Gras Eet*, Psalm 106: 20. Als wanneer zy naa zommiger Gevoelen, als een Vrugt van die Zonde te meer belaaden zijn geworden, met een Jok der Dienstbaarheyd tot Vreeze, en een Handschrift door Inzettingen, Dat teegens haar was. Maar doch wat isser gebeurd als Moses nu van den Berg Afgeklommen, d'Oudsten des Volx tot hem geroepen, en hy haar alle deeze Heerlijke Woorden voorgehouden hadde, Dat zyze den Volke bekend maakten? Zy antwoorden met eendragtige Stemmen; *Al wat de Heere gesprooken heeft, zullen wy doen.* Exod. 19: 7, 8. zoo spreekenze: Maar naa het aan den uytslag blijkt, niet al-te ernstig noch opregtelijk van Gemoede; gelijk niet heel donker uyt Exod. 32: 1. Deut. 5: 29. te gissen staat. En het ziet misschien ook op deeze voorbaarige Belofte, wanneer Godt zig by Jesaias van dit Trouwloos Volk, Dat geen Woord hield, bedroogen, en stinkende Druyven voor goede aan zijnen Wijngaard vond. Jesa. 5: 4. Gelijk meede eenige vermaarde Uytleggers voorvast meenen, Dat het Volk, welk d'onmoogelijkheyd der Wet niet en wist, (*Die Kragteloos is door het Vleesch*, Rom. 8: 3.) hier meer Beloofd heeft, dan het vermoogens was te houden. Ten minsten, wy zullen strax zien, Dat zoo haast de Wet der Thien Woorden Afgekondigd is, zy van Vreeze te-rug wijken en van verre staan, Exod. 20: 18, 19. Maar ten kan niet anders zijn, zeyd een Geleerd Man onder d'Engelzen; of de Menschen die de Wet niet en verstaan, moeten vermeetel zijn op haar eygen Kragten; of dieze verstaan moeten Wanhoopen, ten zy haar de Genaade Gods in het Zoen-Offer van Kristus ondersteune. En zulx schijnd Paulus te leeren, als hy Rom. 7: 10. zeyd; *Dat het Gebod welke hem ten Leeven was, ter Dood geworden is.* Doch hoe hy zig gered vond, heeft hy

Exod. 19: 6.

Israël onder het Verbond der Genaade aangemerkt.

Israël de Keur gegeeven om een REYN of ONREYN Volk te zijn. Kolos. 2.

Israël Beloofd Gehoorzaamheyd, aan al dat de Heere gesprooken had.

En schijnen zommige daar in-te Vermeetel.

Rom. 7: 9, 10, 24, 25.

hy *Vers* 24, 25. aangeweezen. En zoo diend men in dit geval wel aan-te merken, Dat Gods Raad en Oogmerk is geweest, te openbaaren wat den Mensche was en vermogt, als hy op hem zelven vertrouwd en alleen gelaaten word.

Voorwaar Josefus heeft Israëls aankomst hier voor SINAI, en Moses gantze Bedrijf aldaar, vry Zottelijk verhaald, en verscheyde Dingen onder-een gehutzeld, en zommige buyten haar Rang geschokt: Zoo dat hy zig ook wel niet ontziet, zelfs Moses vlak in 't Aangezigt te Spuygen; gelijk we elders zullen ontwaar worden. Als dan Moses onder-en-tussen den Berg weederom opsteeg, en *De Woorden des Volks*, Dat is, haar betuyging van Gehoorzaamheyd, volgens zijn Middelaar-Ampt tot den Heere bragt; is hy strax van daar met Nieuwe Last tot het Volk te-rug gezonden, welken Exod. 19: 9-14. breedspraakig verhaald word. Als waar in Godt dan eerstelijk niet alleen van zijne zijde toezeyd; *Dat hy in een Dikke Wolke*, zoude tot hem Neederkoomen, *Op dat het Volk mogte hooren wanneer hy met hem spreeken*, en alzoo *Eeuwiglijk aan hem Gelooven zoude;* maar hy wil ook dat zig het Volk daar toe, Twee Daagen lang *Heyligen*, haare *Kleederen Wassen*, en *tot geen Vrouwen zullen naaderen*. Doch wat omstandigheeden Godt aanstonds daar by doet, en op welk een Eerbiedige wijze, de gantze meenigte de Wet des Heeren zou hebben aan-te hooren, zullen wy strax uyt Moses zelf verneemen, en in een Print-Tafereel van wat naader-by bezien. Zommige Overzetters hebben de Woorden; *Ik zal tot U koomen in een Dikke Wolke*, met geen onvoegzaame naadruk vertaald, *In de Wolke;* als of 'er die zelve *Wolke* verstaan wierd, door welke Godt, als het Zienelijke Teeken zijner teegenwoordigheyd, zijn Volk Geleyde, Exod. 14. welke Wolke moogelijk nu ter Tijd, ruste op den Berg SINAI. En zoo hebben veel-ligt de LXX Overzetters, hier uyt niet quaalijk vertaald, *In de Wolken-Kolomme*; naadien de Hebreeuwse Zin (*In de Dikheyd der Wolke;*) daar heel niet teegen is. En de *Targum* van Jerusalem heeft het ook aldus verklaard: *Mijn Woord zal aan U geopenbaard worden in de Dikke Wolke;* vergelijkt Exod. 24: 16. met Deut. 5: 22. &c. Dat nu Josefus hier Droomd van een Wolke die 't gantze Leger Israëls Verdonkerde zoo verre haar Tenten waaren uytgespannen, heeft hy al-te Fabelagtig uyt Deut. 4: 11. opgevist; naadien *De Donkerheyd der Wolke en Duysternis*, daar en over-al, niet aan het Leger maar aan den Berg SINAI worden toegepast; en tot welke het Volk uyt haare Legerplaatze genaaderd was, Exod. 19: 16. en zoo heeft het ook de Apostel verklaard, Hebr. 12: 18. Maar wanneer de Goddelijke Stemme Moses verzeekerd, Dat hy tot hem uyt deeze Wolke spreeken zou, op dat het Volk Eeuwiglijk *Aan Hem*, of *In Hem Gelooven zoude*, (gelijk zy hadden begonnen te doen, zoo draa zy op de toezegging van Moses, Farao in de Zee gedompeld zaagen, Exod. 14: 31.) hebben de Joden, ten minsten in haar uyterlijke Belijdenis, altijd dat vertrouwen wel in Moses behouden, Dat Godt met hem gesprooken heeft, en dat zy zijne Discipelen zijn; gelijkze ten Tijde van de Zaligmaaker opentlijk bekenden, wanneerze dien Blind-Geboorenen, die Jesus had Ziende gemaakt, onder veel Scheld-Woorden, *Een Discipel van Jesus* noemden; Joh. 9: 28, 29. Maar naaderhand nogtans, deeze waarheyd met alle listige uytvlugten hebben getragt te bedommelen, Dat Godt daarom door Moses zoo veele Wonder-Teekenen gedaan heeft, op dat zy zijne Goddelijke Zendinge *Gelooven zouden;* schoon nogtans beyde Godt en Moses zelf, Dat opentlijk betuygen; gelijk wy te vooren uyt des Mans Roeping Exod. 3. en 4. en 't vervolg van die Historie gezien en aangemerkt hebben, Dat deeze haar gantze toeleg zig alleen uytstrekt, op datze de Goddelijkheyd van Jesus Wonder-Werken, dieze niet Loochenen konnen geschied te zijn, verydelen mogten. En in deezer voegen heeft ook haaren grooten Maimonides over de *Mischna;* van Moses Wonderen, en 't Geloof der Joden in dezelve, aldus geschreeven; *Moses is onze Meester; Doch Israël Geloofde niet in Hem om de Wonder-Teekenen dien Hy deede: Want by dien, die om zoodaanige Teekenen Geloofd, is altijd een vermoeden en twijffel, Dat zulke*

Moses brengd de betuyging des Volx voor Godt, en word met Nieuwe Last weederom gezonden.

Israël Belast zig te Heyligen en de Kleederen te Wassen.

Godt Beloofd in een Wolke Needer te koomen. Num. 9: 17. &c.

Godt Beloofd met Moses uyt de Wolke te spreeken, op dat Israel aan hem Gelooven mogt.

Dwaal-Zieke verdraaying der Joden, aangaande de Grondvest van Israëls Geloof.

zulke Teekenen door Tooverye, *of* Guychel-Konst *moogen gedaan zijn.* Let hier eens aandagtige Leezers, Hoe noodig 't aan Israëls Geloove was, Datze geen kennis van de Duyvel hadden; en welk-een Hinderpaal het haar konde zijn, te meenen, Dat'er ook Wonderen zoo groot als Moses deede, door Toover-Konst konden gedaan, of van Godt aan een Vervloekten Duyvel toegelaaten worden te doen; gelijk de meeste onder ons noch Heedendaags vermoeden; niet-teegenstaande zulx te denken, hier en door de gantze H. Schrift, zoo opentlijk beschaamd gemaakt word. *Maar al de Teekenen,* vervolgd weederom Maimonides, *Die Moses in de Woestijne deed, deed hy Noodzaaks-halven*, &c. *Ons Volk had Spijze van nooden; Moses bragt het* Manna *van den Heemel: Zy waaren Dorstig, en Hy Kloofde de Steenrotze datze* Water *gaf. De Zaamenrotting van* Korah, *stond teegen Hem op.* De Aarde Verswolgtze: *En zoo wast met veel andere Teekenen. Maar waarom Geloofden onze Vaders in Moses?* „Om dat staan op den „Berg SINAI, welk ons Volk met haar eygen Oogen Zaagen, en met haar eygen Ooren Hoorden, en geen Vreemden: 't Vyer en de Donder en Blixem, „en het Goddelijk Neederdaalen in de Dikke Duysternis, en de Stemme die tot „Moses sprak, en onze Vaders hoorden, zeggende; *Mose, Mose, Gaat, en zegt tot „haar, Zoo en Zoo,* &c. Gelijk daarom gezeyd word; *Aangezigt aan Aangezigt „sprak de* Heere *met U-Lieden op den Berg*, Deut. 5: 4. Dit staan op den Berg „SINAI, Jaa dit zelve alleen, was een duydelijke Bevestiging van zijn Profee„tie, Dat het waarheyd, en geen agterdogt in dezelve was, gelijk geschreeven „is; *Ziet Ik koome tot U in de Dikke Wolke, op dat het Volk mag Hooren wanneer Ik „met U spreeke, en Eeuwiglijk in U Gelooven.* Zulx dat zy om deeze Zaake in „hem niet en Geloofden met zulken Geloove dat in Eeuwigheyd volhard, maar „met Een Geloove, 't welk naaderhand twijffelagtige Bevattingen en Gedagten „heeft. Dit zeyd Maimonides; en voorzeeker heel-wel naa der Joden Zin. Want zy die eertijds Geloofden *In den Heere en aan Moses zijnen Knegt*, Exod. 14: 31. Ziende door veele Teekenen en Wonderen, Dat de Heere hem verscheenen en van hem tot haar Verlosser en Middelaar gezonden was, (gelijk hy daar toe dan ook die Magt van Godt begeerd en ontfangen had, Exod. 4: 1, 5, 8. &c.) Willen nu, nu 't Geloof aan des Duyvels Magt by Joden en Kristenen, een diepe Wortel geschooten heeft; Dat men al die groote Wonderen, van weegen 't Vermoogen der Tooverye, Verdagt houd. Doch zy die zulx malkanderen onder 't Jodendom diets maaken, behoorden te weeten, Dat haare Leer-Meesters dit alzoo valschelijk Verzierd hebben; haar niet ontziende haaren grooten Moses te verkleynen, Jaa Godt zelfs tot eenen Leugenaar te maaken, op datze de Kenteekenen van Jesus Waare Messiasschap Verdonkeren mogten. Datze nogtans eertijds anders gezind waaren, is niet alleen doe gebleeken, wanneerze ten Tijde van de Zaligmaaker, zoo Vaak om *Een Teeken*, tot een Grondvest van haar Geloove aanhielden, (terwijlze genoegzaame Teekenen en Wonder-Werken zaagen, die de Menschelijke Kragten verre te booven streefden; maar alleen voor hadden den Heyligen Israëls *Een Perk te zetten:* Gelijk Lukas daarom ook aanteekend, Dat zy zulx deeden *Om Jesus te Verzoeken*, Luc. 11: 16.) maar voornaamelijk doe, doe zy den Heere der Heerlijkheyd aan 't Kruys geklampt hadden, in wrangen Gemoede teegens hem uytgeborsten zijn; zeggende; *Indien Hy de Koning Israëls is,* Hy koome nu *af van het Kruys, en wy zullen Hem Gelooven*, Matth. 27: 41, 42. Maar naadien Jesus aan het Hout bleef, en daar aan den Geest gaf, (want het Boos en Overspeelig Geslagte en zou geen Teeken geeven worden naa zijn eygen begeerte, en zoo alsse het Godt zelfs wel hadden willen voorschrijven;) hebbenze dit, Dat Jesus, van wien al-om de spraak ging, *Dat Hy anderen Verlost*, en veele Wonderen in 't openbaar gedaan had, (want haar schampere Woorden schijnen meer vraagens-wijze gesprooken; *Heeft Hy andere Verlost?*) Hem zelven niet van het Kruys-Hout Verloste, tot Een Waar-Teeken en Grondsteun van haar *Ongeloove* gesteld.

't Geloof aan de Duyvel waar in den Israëliten hinderlijk.

Maimonides listige verdraajing van Moses Wonderen.

Exod. 19: 9.

En der Joden Afval daar in aangeweezen.

Matth. 12: 38. en 16: 1. &c.

Alhoewelze ten Tijde van de Zaligmaaker zelfs anders gezind waaren. Jesus aan 't Kruys blijvende, Hoe een Grondvest van haar Ongeloove.

Maar

Maar op dat Israël niet zonder een Plegtelijk Voorbereydzel tot het aanhooren van de Goddelijke Wet, zou naaderen, krijgt Moses Last om tot het Volk te gaan, en haar *Te Heyligen.* Of gelijk daar eygentlijk gezeyd word; *Heyligtze Heeden ende Morgen:* Of *Voor Heeden ende Morgen; en datze haare Kleederen Wassen.* Exod. 19:10, 14. Welk een Heyliging Moses waarschijnelijk zoodaanig zelve volvoerde, Dat hy het Volk tot deeze Pligt gebeeden, en naavolgens 't Goddelijk Bevel, daar over Toezigt genoomen heeft; Dat zy haar binnen den Bestemden Tijd van Twee Daagen, Heyligden en Plegtelijk bereyden mogten, om *Gereed te zijn teegens den Derden Dag.* Exod. 19:11, 15. En onder die Eerbied alzoo Verneederd worden aan de Voet van den Berg, daar Godt in de Wolke zijner Teegenwoordigheyd, Afkoomen, en voor de Oogen van alle het Volk Verschijnen wilde, om de Woorden van zijne Wet voor haare Ooren af-te Kondigen. Waar toe zy dan niet alleen belast worden haare Kleederen te Wassen, maar ook in al dien Tijd, *Tot geene Vrouwen te naaderen.* Exod. 19:10,14,15. Op datze door dusk-een Uytwendige Reyniging te-bet vermaand wierden, blijk te geeven van haar Inwendige Reynigheyd, en Bereydwilligheyd tot het Ontfangen van de Wet, waar toe zy aan den Derden Dag verschijnen zouden. En alhoewel deeze Onthoudinge, Eerens-halve, den Mannen aanbevoolen word, word daar in egter ook vervat, Dat insgelijx de Vrouwen, in heel dien Tijd, haare Mannen geenzinds tot eenige Vleeschlijke Omhelzing ontvonken zouden. Als waar toe zy ook nu door een Noeste beezigheyd, en naauwkeurige bezorging over de Wassinge en Reyniging haarder Kleederen, de handen vol, en alzoo de Middel tot een Dertelmoedige Leedigheyd, ontheeven waaren.

Israël belast zig door Wassen en Onthouding te bereyden om de Wet van Sinai te hooren Afkondigen.

Exod. 19: 11.

Flavius Josefus heeft naa zijn Gewoonte, ook deeze Voorbereydinge wat verhansseld; en zeyd, Dat d'Israëliten een Feest aanstelden, terwijl Moses den Berg beklom. Hy doed'er by, Datze haare Beste Kleederen aandeeden, en haar Zuyver van de Vrouwen hielden, alhoewelze Twee Daagen lang, niet dan Vreugde bedreeven. 't Geen egter andere Joden eenigzinds beeter maaken, als se zeggen; Dat wanneer de Kinderen Israëls zig bereyden om voor Sinai te staan, zy haar Verçierden als een Bruyd: Waar toe zy ook meenen, Dat haar Moses, *Uyt hun Legerplaatze Uytleyde, Gode te Gemoete*, als een Bruyd geleyd word tot den Bruydegom. Exod. 19:17. En speelende op *De Wassinge der Kleederen*, doen zy'er niet alleen noch by; Dat Israël met het ontfangen van de Wet, Gereynigd is, van de Vuyle Swadder die de Slange op Eva geworpen had; Maar haare Leer-Meesters hebben ook op de Grondsteun van dit Gebod, *Heyligtze Heeden en Morgen, en laatze haare Kleederen Wassen*, haare Leere en gewoonte van Doopen omtrent zulke gebouwd, dien zy volgens haare Regten, tot de Joodze Kerke en Verbond, als Jode of Jodegenooten toelaaten. Door Drij Dingen, zeggen de Rabbinen, ging Israël in het Verbond: „ Naamelijk, door de *Besnijdenis*, door den *Doop*, en door *d'Offerhande*. De *Besnijdenis* was in Egipten, gelijk geschreeven staat; Exod. 12:48. *Geen Onbesneedene zal het Pascha Eeten.* „ Den *Doop*, was in de Woestijne, voor 't geeven van de Wet; want daar staat „ geschreeven Exod. 19:10. *Heyligtze Heeden en Morgen, en laatze haare Kleederen Wassen.* En zoo word insgelijx van *d'Offerhanden* gezeyd Exod. 24:5. „ *Hy zond de Jongelingen van de Kinderen Israëls welke Brand-Offer Offerden.* &c. „ Van daar ist in alle Eeuwen onderhouden; Dat wanneer een Heyden begeerig „ was in 't Verbond te treeden, en hem onder de Vleugelen van Gods Beschermingte begeeven, (zoo dat hy daar by het Jok der Wet op hem nam;) zulkeenen Besneeden en Gedoopt wierd, en daar naa Offerhande bragt; dewijl'er „ geschreeven staat Num. 15:15. *Zoo als Gy zijd, zal ook den Vreemdeling zijn.* „ Maar doch, *Hoe zijd Gy, Dat gy zijd?* Antwoord; *Door de Besnijding, Doop* „ *en Offerhande:* Daarom zal ook de Vreemdeling alzoo zijn in alle uwe Geslagten. En *Wat is de Offerhande eenes Vreemdelings?* Antwoord; *'t Brand-Offer* „ *van een Beest, en Twee Tortel-Duyven, of Twee Jonge Duyven.* Maar op de Tijd

Welk Voorval Josefus en de Joden eenigzinds verpoetst hebben.

Exod. 19: 10.

Dooping der Nieuwgeworde Jode-Genooten, hoe van deeze Wassinge ontleend.

,, datter geen Offerhande meer en is, moet de Vreemdeling Besneeden en Gedoopt, doch de Vrouwen alleen met Water Gereynigd worden. Maar wanneer de Toekomstigen Tempel zal Gebouwd zijn, zal hy Offerhande brengen. Een Vreemdeling die Besneeden en niet Gedoopt, of Gedoopt en niet Besneeden is, is geen Jodegenoot, ten zy hy 't beyden is: En hy moet Gedoopt worden in teegenwoordigheyd *Van Drij Getuygen.* &c. Dit zeggen de Joodze Leermeesters. En hoedaanig Naauwkeurig zulke Vreemdelingen te vooren Onderzogt, en den Last der Wet moest Voorgehouden worden, heeft Maimonides over de *Mischna*, Breedspraakig aangeteekend. Doch gelijk de Joden deeze Doopwassing niet zelden aan gantze Huysgezinnen, tot de Kleenste Kinderen toe, pleegen te Oeffenen, zoo wanneer slegts de Ouderen gezind waaren tot haar Verbond over te gaan; alzoo hebben zy vervolgens daar door willen aanduyden, Dat al die buyten haar Verbond waaren, te vooren Onreyn geweest, en door deeze Heylige Wassinge Gereynigd zijnde, Overgingen tot een Reyn Volk, om volgens Gods Heylige Wet, met haar als Bondgenooten te leeven. En gelijk zommige onder de Joden willen, Dat ten Tijde van David, meenig Duyzend, zonder Besnijdenis, alleen door deeze Reyniging, tot haare Kerke zijn toegevoegd; alzoo zoumen het niet alleen eenigzinds moogen gissen, Dat het hier van daan gekoomen is, Dat *Den Doop*, den Joden geenzinds Vreemd geweest is, Wanneer Johannes de Dooper, zijn Bedieninge begon: Maar dat ook die geêne welke haar onder hen van hem lieten Doopen, Dat zelve niet anders hebben konnen aanmerken, als een Inlijving in een Nieuwe Gemeente, om een Nieuw Volk uyt-te maaken, het welke Kristus zoude toegerust worden; gelijk van deeze Voorlooper voorzeyd word; Luce 1: 16, 17. Dat nu ook de Joden eertijds in Verwagtinge geweest zijn, Dat de Messias, of zijn Voor-Gezant Elias, een anderen Doop invoeren zou, dan zy reeds in gebruyk hadden, en door welkmen tot een Nieuw Verbond zou Ingehuldigd worden, is moogelijk hier uyt niet heel scheemeragtig te zien, Dat d'Afgezondene die uyt de Farizëen, tot Johannes quaamen, hem Afvraagden; *Zoo gy de Kristus niet en zijd, noch Elias noch de Profeet*, Waarom Doopt gy dan? Joh. 1: 24, 25. Doende alzoo meer onderzoek naa de Perzoon, die deeze Nieuwen Doop invoerde, als waar toe dezelve geschiede; niet weetende dat die was *Tot Bekeeringe*, als een Zeegel des Verbonds dat opgeregt wierd tussen Godt en alle verleegene Zielen; tot Verzeegeling van de Geregtigheyd des Geloofs, der geener die Gelooven; als Johannes hen betuygd Matth. 3: 11. En gelijk hy strax van Kristus daar by voegd; Dat hy, die naa hem quam, haar met den Heyligen *Geest* en met *Vyer* zou Doopen; alzoo heeft Rabbi Menachem over Lev. 8. aangeteekend; *Dat de Heylige Gezeegende Godt met Vyer Doopt, en dat het de Wijze verstaan zal.* En dus verre dagt het ons goed, der Joden Leere aangaande deeze Heyliging des Volx, die Verzeld ging met d'Uytwendige *Wassinge der Kleederen;* (onder welke Spreekwijs de Meeste Uytleggers heel geern, Voornaamelijk *Het Wassen des Lichaams* verstaan;) eenigzinds ruymweydig aan-te teekenen En wat de Verklaaringe onzer Godsgeleerde betreft, dezelve agten deeze Ceremoniëele Wassing, en onthouding der Vrouwen, een schoone aanduydinge te zijn, Die Israël Vermaande haar zelven te Reynigen van alle Besmetting des Vleesch en des Geests tot Voleyndiging der Heyligmaaking, 2 Kor. 7: 1. Inwendig 't Herte Reynigende door 't Geloove, Actor. 15: 9. Gelijk uytwendig, door 't Wassen der Kleederen, en als we strax zeyden, haarer Lichaamen: Gelijk uyt de Plaatzen die van de Heyligmaaking der Priesteren en des Volks gewag maaken, openbaar is. Ziet Lev. 8: 6. en 15: 6, 8, 13, 16, 18, 21, 22. &c. Als zeer Welvoegzaam Afbeeldende, de Heyligmaakinge en Reynigmaakinge door Kristus, met de Wassing des Waters door 't Woord; de Wassinge der Weedergeboorte en Vernieuwinge des Geestes. Efes. 5: 26. Tit. 3: 5. Gelijk dan ook de Wassinge met Water zelfs by de Heydenen, een opentlijk blijk van Berouw en Boe-te

Den Doop der Joden waar toe gepleegd, en van wat beteekenis.

Matth. 3: 5, 6. Waarom den Doop van Johannes den Joden niet vreemd noch een Nieuwe Zaak gescheenen heeft.

Hebben de Messias met een eygen Zoort van Doop verwagt.

Wat Israël uyt de Wassinge haarer Kleederen voor Sinai had aan-te merken.

te der Misdaaden te kennen gaf; van welke Seneka in zijn *Thiëstes* wist te zeggen;

Een die Berouw heeft van zijn Zonden,
Word als Onschuldig schier Bevonden.

En Ovidius heeft in zijn Boek *De Ponto*, by-naa al 't zelve gezeyd. Dat nu by het Wassen den Israëliten ook belast word; *Niet tot de Vrouwen te naaderen*; is Voorzeeker tot een meerder Verneederinge, en Toebereydinge des Onleerzaamen Volks geschied; gelijk Paulus leerd, Dat Man en Wijf, met onderling Verlof, haar voor eenen Tijd, van elkanderen moogen Onthouden, op dat zy haar zelven te-bet mogten Overgeeven tot Vasten en Bidden. 1 Kor. 7: 5. En het schijnd uyt de Wet Lev. 15: 18. te blijken, Datter een Voorbeeldende Onreynigheyd was, zelfs in *Een Wettige Vermenginge;* Dat is, gelijk de *Targum*, de Plaatze Exod. 19: 15. niet Onzeedig verklaard, *De Bedieninge van het Bedde.* En daarom zoo wanneer in d'aangehaalde Plaatze van 't * Priesterboek belast word; *Dat een Vrouwe by welke een Man zal geleegen hebben met het Zaad der Beslaaping, zy haar beyde met Water zullen Baaden en Onreyn zijn tot den Avond*: Konnen wy ligtelijk de Reeden afneemen, waarom dit Volk, welk zig zou Heyligen doe de Wet zou Afgekondigd worden; hem van de Vrouwen onthouden moest: Als te-gelijk verstaan, waarom de Priesters naaderhand, ook deeze verhoeding aan David voorstelden. 1 Sam. 21: 4. *Daar is Heylig Brood*, Zeydenze; *Indien slegts de Jongelingen zig van de Vrouwen onthouden hebben.* En men schijnd naauwlijx te konnen twijffelen, of de Wet Lev. 15. heeft zelfs in d'Omhelzing die naa de instellinge Gods geschied, Gen. 2: 24. een Besmetting aangeweezen. Doch nu blijkt dat de Zonde Oorzaak geeft, dat'er geen Daad van Vleeschlijke Voortteelinge meer en is, die niet de Smette van een Wettige Onreynigheyd aankleeft. Waar van daan ook geen Voortteeling van Kinderen was of zy bragt ook noch meerder Onreynigheyd met zig. Gelijk Lev. 12. te zien is. Een klaare aanduyding voorzeeker der Erfzonde waar door wy alle Gezondigt hebben in eenen Mensche, in welk ons onze Moeders ontfangen hebben, Rom. 5: 19. Psal. 51: 7. En zoo zeggen meede de Joodze Leermeesters niet quaalijk, (alhoewel zy'er een Draay in mengen die een Dubbelen Uytleg lijën kan;) *De Man en de Vrouwe die 't Werk der Teelinge oeffenen, zijn beyde Onreyn naa de Uytspraake der Wet. Doch de Vrouwe en is niet Onreyn van weegen d' aanroering des Zaads der Byligginge;* (want dat en is niet het aanroeren daar de Wet van spreekt;) *Maar by welke de Daad pleegd, is als eenen, die een toeval van Onreynigheyd ziet.* Deut. 23: 10. Datter ook eenige scheemering van deeze Godsdienstige Waarneemingen, onder d'Heydenen zy bekend geweest, is by de Digters Tibullus en Juvenalis te vinden. Gelijk zig ook Numa Pompilius, eenige Daagen van Vrouwen, en Vleesch-Eeten onthield, als'er een Voornaame Offerhande aanstaande was. En in diervoegen vindmen zulx van hem aangeteekend, als hy van 't zins was voor het Koorn-Gewas te Bidden. En wat Voordeel Ziel en Lichaam van de Onthoudinge en Zooberheyd genieten, heeft Porfyrius ruym en breed aangeweezen. En zulx deed ook de aanhangers van Pythagoras, doorgaans een Heylige en Zoobere Tafel houden, waar doorze Lange en zeer Gemaatigd quaamen te Leeven. En zoo Vermaand ook dit Punt-Digt hier wel ter snè:

Exod. 19: 15. En wat uyt d'Onthouding van haare Vrouwen.

* Lev. 15: 18.

Hoe ook een Onreynigheyd in de Wettige Voortteeling aan te merken staat.

En zulx zelfs by de Heydenen in-agt genoomen.

Als gy u wat te zeer van Min-Lust voeld Bezeeten;
Zoo Breek wat van uw Eeten;
Wat van uw Drinken af: Want zonder Wijn en Brood,
Is Venus Koud en Dood.

Hier toe hebben ook de Zeede-Tugters al van Ouds Vermaand, de Leedigheyd te schuwen; Gelijk men in deeze Spreuken aangeweezen vind;

Wild gy van Ontugt weezen Vry;
Zoo Jaagt de Leedigheyd Voorby.

Of ook aldus in 't Algemeen:

Die voor 't Quaad hem mijden wil,
Mag noch Leedig zijn noch Stil;
Want gemeenelijk ons Gemoed,
Doed dan Quaad, als 't niet en Doed.

En zoo wy verder naa Exempelen omkeeken; Titus Livius zou ons zeggen; Dat eertijds de Thien-Heeren, door Last van den Raad, weegens zeekere vreemde Wonderteekenen, de Boeken der Sibyllen inzaagen; en naderhand berigt bragten; Dat het Noodig was, een Vasten ter Eeren van de Godinne CERES in te stellen; en datmen die van Vijf tot Vijf Jaaren onderhouden moest. En op dat ook de Atheenze Priesters (by de Grieken *Hierophantes* genoemd;) te Eerbaarder tot haare Offerhanden quaamen, Ontmanden zy haar zelven eenige Daagen te vooren, met het Zap van Dulle-Kervel te Drinken. Booven dit alles, ontbreeken ook geen Uytleggers die dit tot het voorgaande Geval brengen, waar in de Wet Vermaan doed, van den Man die een Toeval van Onreynigheyd in den Nagt hadde; en zig met zijn Vrouw wilde Vermengen, eer hy zig Gewassen had. Doch deeze dingen Breeder uyt-te voeren, behoord tot een andere plaatze. Maar gelijk de Wassinge des Volx, voor het Afleezen van de Wet geschiede, Waar toe Godt Beloofde, Dat hy aan den Derden Dag naa die Voorbereydinge, op de Spitze van den Berg SINAI, *In een Dikke Wolke* zou Afkoomen voor de Oogen van heel Israël; alzoo hebben zommige Uytleggers het getuygenis des Apostels 1 Kor. 10: 1, 2. (Zeggende; *Dat de Vaders onder de Wolke waaren, en in de Wolke en de Zee Gedoopt zijn.*) onzes-agtens niet zonder rabraaken, van deeze Wolke op den Berg SINAI en de Voorbereydelijke Wassing der Kleederen verstaan. En gelijk door deeze Wassinge niet zelden de Reynigmaakinge des Lichaams word aangeduyd; alzoo Verstaan zy hier *Het Doopen in de Zee*, niet van *De Roode Zee*, Maar van alle *Vergaaderinge des Waters;* en vervolgens ook zulken Water waar in men zig Wast; hoedaanig de H. Schrift zomtijds *Zee* noemd; als te zien is, 1 Kon. 7: 23. 2 Kron. 4: 2. Jerem. 52: 20. Daar die groote Kôpere Water-Kom, die Salomon in den Binnensten Voorhof zette, een *Gegootene Zee* genoemd word, om datmen met desselfs Water, Verscheide dingen Waste en Reynigde naa de Wet. En alzoo meenen die Uytleggers, Dat ook d'Israëlijten, in diergelijke Kleyne vergaaderingen der Wateren, Dat is, in Zoo eene *Zee*, (die hen-hier ongetwijffeld uyt de Rotsteen in HOREB, welke haar volgde, toevloeyde) van weegen de Wassinge in dezelve, *Doorgegaan*, en alzoo *Gedoopt* zijn: Als meede in de Wolke, die booven op de Kruyn van den Berg SINAI rustende, booven haar stond en haar Overschaaduwde. Oordeelende daar by, Dat dit alzoo veel-meer is geweest een Doop van *Inwying*, als van *Reynigmaaking der Onreynen*; alleen Gewassen zijnde *Naa den Vleessche*; gelijk eenige Godsgeleerde aanmerken, om daar door naa Tijdsgeleegendheyd in de Eerste Beginzelen der Weereld, Dat is, in de Leere en Wet van Moses, die zy nu ontfingen, Ingelijfd te worden; waar van terstond yets naaders. En zulken Doop van Inwijing willen eenige Joden, Dat zelfs al voor deeze Tijd, by de H. Vaderen, omtrent de Aankoomelingen is in gebruyk geweest, alhoewel zy'er weynig Bewijs toe hebben; en de meeste het ook maar aanvangklijk naa dit Voorval der Wetgeevinge stellen, gelijk we terstond uyt de Mond van haare Leer-Meesters, en haar Gedrag in de Tijd van Johannes de Dooper hebben gehoord. Maar naadien wy niet gezind zijn aangaande dit Doopzel in de Wolke ons Zeegel aan die bedenkinge te hangen; betuygen wy voorvast te meenen, Datze vry naader aan de Waarheyd en 't Pad der Gezonde Uytlegginge zijn, welke de strax-aangehaalde Spreuke des Apostels zoo opvatten; Dat

Mislag der Joden in 't verklaaren van deeze Wassinge.

Doop van Inwij-ing by de Joden zeer Oud gesteld.

Dat gelijk hy van een zeekere byzondere *Wolke* spreekt; hy ook alzoo spreekt van een zeekere *Zee*, en heel-niet van alle *Vergaaderinge der Wateren*, (ook die in welke zig yemand Wascht,) maar veel-eer van *De Roode Zee*: En wy twijffelen niet of wy hebben ook naa die meeninge, d'opmerkelijke Reeden des Apostels te-regter Tijd en Plaatze, een welvoegzaame Zin gegeeven, die men hier mag te raade neemen. Als Godt nu verder wil, Dat Israël zig *Heeden en Morgen*, Dat is, Twee Daagen lang door Wassen en Reynigen zal *Heyligen*; op datze Bereyd mogten zijn *Teegen den Derden Dag*; Exod. 19:15. is deezen Derden Dag, waarschijnelijk den *Vijftigsten Dag*, naa den Uytgang te reekenen, en alzoo naa het Eerste Pascha; welken Dag naaderhand *Pinxteren* genoemd is, zijnde de Vijftigste naa *Pascha*; Een der Drij groote Jaar-Feesten, waar van te zien is, Exod. 23:16. Lev. 23:15, 16. Actor. 20:16. Op deezen Dag wierd de Vyerige Wet Afgekondigd van SINAI; en zoo ook daar naa de Vierige Tongen gegeeven tot de Preediking des Euangeliums binnen Jerusalem, Actor. 2: 1, 2. &c. Gelijk dan ook de H. Schrift veel voornaame Zaaken aanteekend, die op den *Derden Dag* voorgevallen, niet zonder bedenkelijke verborgentheyd schijnen te zijn. Zulx daar ook geen vermaarde Godsgeleerde ontbreeken, die daar op aanmerken; Dat gelijk het Getal van *Zeeven* van een byzonder gebruyk geworden is, weegen den Sabbath-Dag; alzoo ook 't Getal van *Drije*, Geestelijk te agten is, ten aanzien van Kristi Opstandinge *Ten Derden Daage*. Matth. 17:23. 1 Kor. 15:4. Alhoewel wy hier den Tijd niet verliezen willen met alle de plaatzen aan-te haalen, die van een *Derden Dag* gewag maaken; maar alleen 't Getuygenis der Joden by-zetzen, zoo dat in *Bereschijt Rabba* gevonden word, als een Verklaaringe over de Woorden Gen. 22:4. *Ten Derden Daage Hief Abraham zijn Oogen op*, &c. zeggende; *Daar zijn veele Drij Daagen in de H. Schrift; van welke Een is, d'Opstandinge van den Messias.*

De Derde Dag deezer Heyliging voor de Vijftigste van Israëls Uytgang gehouden naaderhand PINXTER genoemd.

De Wet op Sinai; en d'H. Geest op den Pinxter-Dag met elkander vergeleeken.

DERDE DAG opmerkelijk in de H. Schrift.

Doch dit en isset op verre-naa niet al, watter tot Israëls Verneedering, en het Eerbiedig aanhooren der Goddelijke Wet vereyst wierd; maar Godt wilde ook dat Moses het Volk van rondsomme zou *Bepaalen*, (Dat is, waarschijnelijk met een Houten Staakketzel, of Paal-Werk Afschutten, en met Buyte-Wagten de Voet des Bergs voorzien; gelijk wy dat niet onbedenkelijk in ons Print-Tafereel, Dat strax volgd, alzoo uyt aanleydinge van Exod. 19:21, 23. hebben afgeschetst;) op dat niemand van hen, op Straf van de Dood, Moses Voetstappen volgen, en den Berg beklimmen, of zijn afgepaalde Steylte betreeden zou; want die zulx deede, het zy Mensch of Beest, zou zeekerlijk *Gesteenigd*, of met *Een Pijl Doorschooten worden*: Gelijk den Apostel Hebr. 12:20. d'Hebreeuwse Spreekwijze, Exod. 19:13. verklaard; *Hy zal Schietende Doorschooten worden.* Daar die Hoogverligte Schrijver, dan ook speelende op de Strengheyd der Wet, niet verzuymd aan-te Teekenen, *Dat Israël niet Draagen konde, 't geener Geboodenwierd*, &c. Want zoo Gelukkig en Aangenaam het is, tot Godt te naaderen, zoo Hard en Droevig vald het, van dessels toegang, afgeslooten te worden. En daarom naadien wy uyt vergelijking van *Vers* 12, 13. zien, Dat zulken Mensch of Dier, Dat den Berg van Gods teegenwoordigheyd, slegts met de Voetzoolen aanroerde, zoodaanig Onreyn, Vervloekt, en ter ontwijffelbaare Dood Veroordeeld was, Dat hy zelfs met geen Hand mogt aangeraakt worden; maar indien hy naaby was, als Een Overtreeder der Wet, zonder Barmhertigheyd Gesteenigd; of zoo hy verre-af was met Een Pijl moest Doorschooten worden; zoo merkt men ligt dat die straf niet heel donker op de wijze van Steeningen ziet, die doe al onder Israël is bekend geweest; en van Ouds onder hen Tweezinds pleeg uytgevoerd te worden; naamelijk yemand met Werp-Steenen uyt de Hand, Dood te Goojen; of hem van een Hoogte door een Slag in de Lenden op een Steenige Grond needer te Bonzen dat hy Stierf; gelijk dat in de Joodse Oudheeden, breeder is uytgevoerd. Voorwaar dit Gebod heeft Israël genoegzaam konnen aanduyden, Hoedaanig Onreyn zy in haar zelven waaren om tot Godt te naa-

De Berg Sinai met een Houten Staakketzel afgepaald.

En mogt van Mensch of Beest niet Beklommen worden.

Exod. 19.

En zulx op Straf van een Onbarmhertige Dood.

Waar van de Reeden naader

ontdekt word.

naaderen; zoo dat zelfs d'onreedelijke Beesten, de Ydelheyd der Menschen dienende om haarent wil, Onreyn geagt zijn; en den Berg van Gods teegenwoordigheyd ruymen, Jaa 't Graazen aan derzelver Voet, met de Dood bekoopen moesten. Inzonderheyd hebbenze hier uyt konnen leeren, Dat haar noch dat geene ontbrak, welke van noode was, om zonder Vreeze en Schrik des Doods, tot Godt te naaderen; naamelijk de Voldoening en Voleynding des Middelaars; zonder welke aanleyding der beetere Hôope, men niet van naaby tot Godt geraaken kan: Waar op den Apostel schijnd te zien, Hebr. 7: 19. Daar-en-booven; gelijk'er buyten twijffel maar in weynige het Geloove Werkzaam was, is Israël thans wel Gewassen naa den Vleesche, om op Moses Geleyde van rondsom teegen over den Berg te staan; maar en heeft daar door geenzinds de Vryheyd ontfangen, om naaby te koomen; maar alle, uytgezonderd Moses, Verbooden *Den Tastelijken Berg* te genaaken; alhoewel hen was toegezeyd, Dat zy Gode tot een Priesterlijk Koningrijk zouden zijn. 't Geën den Apostel Hebr. 12: 20-24. zeer schoon heeft aangemerkt, om te betoonen, Hoe grooten onderscheyd daar was, tussen den Staat des Volx onder 't Oude, en der Geloovige onder het N. Testament, welke de Genaade Gods in Kristo van naaby genaaken mogten. En alhoewel veel voornaame Godsgeleerde vast-stellen, Dat Godt op SINAI niet verscheenen is, dan om onder 't Afdonderen van zijne Wet, ook het Verbond der Genaade te Verkondigen, betuygende Israëls Godt te zijn, willen zy nogtans uyt den Staat van dit Volk, het onderscheyd besslooten hebben, of zy Geloovig of Ongeloovig waaren. Maar hoe mag het doch te verstaan zijn, Dat het Volk welk zoo Strengelijk Verbooden was te naaderen, Jaa daar toe met Staakketzels, en Wagten van den Berg wierd afgeweerd, egter toegelaaten word, *Op te Klimmen, wanneer de Rams-Hoorn zou langzaam gaan?* Exod. 19: 13. Want de Geleerde hebben daar verscheyde Bedenkingen over? Doch het schijnd zoo wel uyt de beste Overzettingen, als uyt de meeste Verklaaringen, Dat hier niet zoo-zeer eygentlijk, *Een Rams-Hoorn*, nog te *Bazuyne*, als onze Overzetters vertaalen, als wel een *Geluyd* of *Klank* van zulken Blaas-Tuyg te verstaan gegeeven word. En dus hebben zommige hier voor *Rams-Hoorn*, Het *Geluyd des Trompets* vertaald; hoedaanig het ook den Apostel schijnd uyt-te drukken, Hebr. 12: 19. Alwaar onze Duytze Text, *'t Geklank der Bazuyne* heeft; andere *'t Geluyd-geevende Trompet*; in 't Hebreeuws JOBEL, Dat de Grieken, *Stemmen* en *Trompetten* vertaalen; gelijk meede de Kaldeëze Uytbreyder *Trompet* verklaard. Het *Jubel-Jaar* dat onder Israël het *Vijftigste* was, word by de Hebreën JOBEL genoemd, op welk *De Bazuyne des Geklanks* moest gehoord worden; zijnde Een Jaar van *Vreugde* en *Vrylaatinge* voor de Hebreeuwse Dienst-Knegten by haare Heeren; zelfs ook by die, die naa Zeeven Jaaren Dienens, de Oore Doorboord waaren, dewijl dan de *Eeuwigheyd*, die de Wet noemd, ten eynde was; waar van te zien is, Lev. 25: 9, 10. &c. En daar ontbreeken ook geen Joden welke meenen, Dat JOBEL of *Jubel-Jaar*, zijn Naam heeft van 't Arabisch Woord, Dat naa veeler Gevoelen *Een Rams-Hoorn* beteekend; van welke de *Kornetten*, of Krom-Hoorns, met welk de Vrygeeving der Verkogte Landen aan de Eygenaars, en d'Ontslaaking der Dienst-Knegten, dit Jaar al-om wierd Uytgebazuynd: Waar van daan de *Trompetten* JOBELIM, Josua 6: 4. in 't Kaldeësch, *Rams-Hoornen* of *Trompetten* vertaald worden. En om dat dit Jaar een Vroolijk Jaar was voor de Dienst-Knegten en 't Arme Volk, hebben de Latijnen, zoo van 't Vroolijk Gejuyg dat zy als dan maakten, als van weegen 't Geklank der Trompetten, haar Woord JUBILO ontleend; Dat *Een Vroolijk Geschalmaaken* beduyd. En op zulk-een Euangelisch *Jubilëum* word niet duystersterlijk gespeeld, Jesa. 61: 1, 2, 3. het welke de Zaligmaaker verklaard, Luc. 4: 18. &c. Onder-en-tussen willen de meeste Uytleggers, die Taalen verstaan; Dat het Hebreeuwse Woord JOBEL noch *Ram* noch *Hoorn* beteekend, maar de Naam heeft van *Voeren* of *Weg-Leyden* hoedaanig het voor-komd, Job. 10: 19. en 21: 32. Psalm

Onderscheyd tussen de Staat des Volx voor Sinai, en die onder 't Euangelium.

Te wat Tijd, het Volk zou Geoorloft zijn, tot den Berg op te Klimmen,

Aanmerking op 't Jubel-Jaar.

Jubel-Jaar van wat Naam-Oorsprong.

Psalm 60:11. Waar van JUBAL Een *Stroom* of *Water-Loop* te kennen geeft, welke voort-loopt, en de Dingen met zig Voerd; vergelijkt Esaia 44: 4. &c. Hoedaanig het ook Rabbi Menachem, en het Boek *Zohar* verklaard. En in deezer voegen hebben zommige aangeteekend, Dat JOBEL Exod. 19: 13. Een heel toepasselijke uytdrukkinge is, van *'t Langzaam Geluyd der Trompetten:* Waar door d'Uytleggers gemeenelijk verstaan; wanneer de Stemme der Bazuyne haar met een eenpaarig voortkoomende Geluyd, langzaam uytrekt, gelijk op het eynde van alle Gezang pleeg te geschieden: Of ook wel de gewoonte was by de Boeren, die op een Koe of Rams-Hoorn, zonder *Trammeleeren*, met een aanhoudend Geluyd Toeten, en met een langen Toon ten eynde Uytblaazen. In voegen den Zin van dit Gebod, (*Als de Rams-Hoorn langzaam gaat,*) veel-ligt deeze kan zijn; Dat wanneer Israël verneemen zou, Dat daar een eynde wierd van het Geluyd der Stemmen en Trompetten, als dan Verlof had om den Berg te Beklimmen: Dat is, gelijk het de Kaldeëze Uytbreyder verklaard; *Wanneer het Trompet-Geklank zal ontrokken worden, zullenze Oorlof hebben om op-te gaan.* Nogtans zou het wel konnen zijn, Dat de LXX Overzetters, een veel schoonder Uytlegging hier van aan de Hand geeven, als zy den Zin aldus vertaalen; *Wanneer de Stemmen en Trompetten met de Wolke zullen afgeweeken zijn van den Berg, zullenze opgaan.* Te kennen geevende; Dat zoo lang de Teekenen van Gods teegenwoordigheyd op den Berg bleeven, en 't Geluyd der Vreeslijke Stemmen gaande was, 't Volk Verbooden was op-te Klimmen; Doch als die ophielden, en alle Zienelijke teegenwoordigheyd van Gods Majesteyt, den Berg verlaaten had, alsdan mogten zy naaderen, als tot een anderen gemeenen Berg; daar anders tot die Tijd, den Berg door Heyliging, *Heylig* was. Exod. 19: 23. Maar naadien nogtans uyt zommige Verschijnzels blijkt, Dat den Berg SINAI lange naa deezen, niet zonder Teeken deezer Goddelijke Neederdaaling zy geweest; (want zy Brande noch van Vyer ter Tijd als Israël zig naaderhand met het Gouden Kalf Verontrêynigde; terwijl Moses op den Berg Geklommen, de Tafelen der Wet, en het Modèl van den Tabernaakel binnen 40 Daagen vertoevens, Ontfangen had; zoo dat de Teekenen van Gods teegenwoordigheyd, noch van voor des Volx Oogen niet verdweenen waaren, gelijk te zien is, Deut. 9: 15.) zou men misschien moogen gissen, Dat dit Vyer aldaar tot aan Israëls Vertrek uyt deeze Woestijne, *Naa 't Gebergte der Amoriten*, daarze zig Legerden aan de Lust-Graaven KIBROTH-TAAVA, gebleeven is; vergelijkt Deut. 1:6. met Num. 33:16. Alhoewel de Wolke die Israël Geleyde, booven den Tabernaakel Ruste; die in het Tweede Jaar, de Tweede Maand, den XX^sten der Maand, van daar opgeheeven wierd, en in de Woestijne PARAN bleef, Num. 10: 11, 12. Onderen-tussen isser ook geen mangel aan Geleerde Mannen, welke het *Langzaam*, of aflaatend Geluyd der Bazuyn-Stemmen liever voor een Teeken opneemen, welk, als wanneer Godt dat zoude in 't Werk stellen, alleen aan zommige onder Israël Oorlof zou geeven om op te Klimmen; op dat zy van wat naader by, Getuygen waaren, van de Heerlijkheyd Gods, wanneer Moses naaderhand, op den Berg geroepen wierd, en Aaron met zijn Oudste Zonen Nadab en Abihu, en de LXX Oudsten, Exod. 24: 1, 2. Daar vervolgens te zien is, Dat heel dit Gezelschap Opklom: Zoo nogtans, Dat Moses alleen van naaby tot Godt naaderde, d'andere zig van-Verre Needer-boogen; en geen van al het Volk Opklom. Maar gelijk Exod. 19: 22, 24. Ook *De Priesters die tot den Heere naaderden*, Verbooden worden, tot den Berg *Door te Breeken;* zijn de meeste Godsgeleerde van gevoelen, Dat daar door de Eerstgeboorene te verstaan zijn; welke, als de Kaldeër verklaard, *Naaderden om te Dienen voor den Heere:* Naaderhand *Jonge Mannen*, of *Jongelingen der Kinderen Israëls* genoemd. Exod. 24:5. Of ook zulke *Priesters*, welke daar toe by het Volk verkooren waaren; waar van men nogtans nergens Leest; maar wel, Dat voortijds de Vaders der Huysgezinnen, Priesters van haar eygen Offerhanden geweest zijn; gelijk we elders breeder hebben aangemerkt:

Andere bedenkingen over het Woord JOBEL.

Wat Priesters hier Verbooden worden, tot den Berg door te Breeken.

En

En het wel zou konnen zijn, Dat hier door Priesters, zulke te verstaan gegeeven worden, die het kort naa dit voorval, uyt de Stamme Levi, en de Zonen van Aaron geworden zijn. Doch hoe het hier meede zy, dit schijnd de meeste nogtans zeeker, Dat ook al dusdaanige Priesterlijke Mannen, die ooyt voor het Volk Israëls mogten Geofferd hebben, of nu tot zoodaanig-een Bedieninge stonden over-te gaan, Dat haaren Naam het meede bragt, Datze *Naaderden tot Godt*, om te Bidden, en te Offeren voor het Volk; hier met de rest des Volks Afgeslooten en Verbooden worden den Berg te naaderen, of dien te beklimmen; vergelijkt Exod. 19: 12, 13. met *Vers* 22, 24. daar Godt duydelijk Belast, Dat Moses en Aaron zouden *Opklimmen;* te weeten, daar naa, wanneer hy het Teeken van het *Langzaam* Geluyd des Rams-Hoorn zou geeven, waar van *Vers* 13. gerept was. Zulx Moses eerstelijk alleen Opgeklommen is, wanneer de Heere op de Spitze des Bergs Needer-gekoomen was, en hem tot zig geroepen had, *Vers* 20. En alhoewel de Joden hier uyt, en uyt Exod. 20: 18, 21. besluyten, dat Moses de Stemme Gods alleen duydelijk, doch het Volk staande van-Verre, wel Sterk en Vreesselijk in haare Ooren dreunende, maar niet zoo klaar noch onderscheydentlijk, dan slegts *Het Eerste en Tweede Gebod*, (aan welk haar voornaamelijk geleegen lag;) gehoord heeft; blijft zulx meest alle andere Uytleggers, uyt aanmerking des Apostels, Hebr. 12: 19, 20, 21. t'eenemaal verdagt en onwaarschijnelijk; en de Getuygenissen van Moses zelf, zijn hen daar in ook nergens zoodaanig teegen, Dat wy Gelooven zouden, Dat gants Israël niet alle de Woorden der Wet heeft aangehoord; naadien men immers niet zeggen kan, Dat hen *De Ongehoorde Woorden*, Ondraaglijk gevallen zijn *Te Hooren.* Waar van den Apostel rept, Hebr. 12: 20. Gelijk zy dan ook niet zonder een plegtelijke Voorbereyding tot den Berg moesten naaderen, dan om Godt te hooren Spreeken; vergelijkt Exod. 19: 9. met d'opmerkelijke plaatzen, Deut. 4: 10. en 5: 22. daar agter 't voleynden van de Wet der Gebooden aldus gezeyd word; *Deeze Woorden Sprak de* Heere, *tot Uwe gantze Gemeente, op den Berg, uyt het midden des Vyers, der Wolke ende der Donkerheyd, met groote Stemme, ende en deede daar niets toe*, &c. En zulks bekennen zelfs ook alle de Hoofden der Stammen, en d'Oudsten onder Israël *Vers* 2. 't geên ons strax zal te Nutte koomen.

Exod. 19: 13.

Of Israël de gantze Wet der X. Woorden, of maar de Twee Eerste Gebooden gehoord heeft.

Alsdan Moses met al deezen Last tot het Volk afgeklommen was, en elk Israëlijt zig om best, teegen *Den Derden Dag* (die de Joden Een *Sabbath* noemen;) Geheyligd en Gewassen had; isset even op dien zelven Morgen-Stond Gebeurd, Datter op de Spitze des Bergs, *Donderen en Blixemen waaren; en een Swaare Wolke, en 't Geluyd eener zeer Sterke Bazuyne*; Zoo dat *al het Volk Verschrikte dat in het Leger was.* Exod. 19: 16. Voor *Donderen*, of *Donder-Slaagen* hebben zommige volgens 't Hebreeuws, *Stemmen* vertaald: En doen zulx ook Exod. 9: 23. En gelijk de Apostel Hebr. 12: 18. hier van *Vyer* en *Onweeder* rept; alzoo heeft ook Josefus, *Slag-Reegen* en *Storm-Winden*, tot de Stemme des Donders gevoegd: En noemd zulx *Een Teeken*, waar uyt het Volk kon weeten, Dat Moses *In de Gunste Gods* op den Berg gesprooken had. Doch d'H. Historie zeyd, Dat gants Israël *Verschrikte.* Exod. 19: 16. &c. en Paulus, Hebr. 12: 21. Dat Moses zelf *Beefde*, te weeten, doe hy met het Volk tot den Berg genaaderd was. Exod. 19: 17. Maar gelijk de LXX Overzetters voor *Swaare Wolke*, hebben *Donkere Wolke* vertaald, en de Verdonkerde Joden daar uyt ook zeggen, Dat dit *Een Donkere Dag* was; alzoo heeft men al de Verschijnzels van dit Vreeslijk Onweeder, niet anders dan voor Teekenen van Gods Ontzaghelijke Teegenwoordigheyd, en te-gelijk van zijn Oordeelen teegen de Verbreeking zijner Wet, op-te neemen. En de Profeeten gebruyken diergelijke Woorden niet zelden, om de Heerlijkheyd van Gods Majesteyt en Moogendheyd uyt-te drukken. Gelijk dan ook het Geluyd als van een zeer Sterke Bazuyne, welker Klank vast sterker en sterker aan de Gang raakte, en tot de Ooren des Volks indrong, den Aardt der Wet betoonde, om te-gelijk d'Overtreedingen der Menschen te open-

Israël ziet en hoord de Donder en Blixem en 't Geluyd der Sterke Bazuyne op Sinai, en Verschrikt in zijne Legerplaatze.

En waar toe al deeze Vreesselijke Dingen dienden. Psalm 18: 9-12, 14. en 97: 2, 4. &c. Job. 26: 14.

Esa. 58: 1.

openbaaren en haar te Waarschouwen van den toekoomenden Toorn; Doch zoo, Dat zy, die strax op 't aangaan der Stemmen Vreesden, allengskens aande Stemme Gods gewenden minder te Vreezen: Welke Vreeze alleen den *Geest der Dienstbaarheyd* die in haar was, Veroorzaakte om datze niet Volmaakt waaren in de Liefde Gods, Rom. 8: 15. 1 Joh. 4: 18. Doch gelijk Moses hier stond als de Middelaar tussen Godt en dit Vreesagtig Volk, alzoo heeft hyze ook als haaren Leydsman by de Hand genoomen, en uyt de Leger-Plaatze tot den Berg SINAI heenen gevoerd, op datze de Goddelijke Verschijninge nader quaamen, en de Wet Gods duydelijk hooren mogten: 't Geen de H. Historie in deeze Woorden Afbaakend, daarze zeyd; *Ende Mose Leyde het Volk uyt den Leger, Gode te gemoete*. Exod. 19: 17. Daar andere liever vertaalen; *Om Godt te Ontmoeten*. 't Geen de Kaldeeze Uytbreyder verklaard, Dat hy zulx deede, *Met het Woord des Heeren:* Dat is, met aan Israël bekend te maaken, waar toe zy haar *Heyligen* en *Wassen* moesten; Overdenkt de gantze Last van Moses Gezandschap, Exod. 19: 10-15. Maar naadien de H. Historie met opzet aanteekend, Dat Moses het Volk *Uyt haare Legerplaatze opleyde*, Dat is, naader by, aan den Berg SINAI bragt, en strax daar by doet; *Dat zy stonden aan het onderste des Bergs;* Dat is, Beneeden buyten het Houten Staakketzel, waar meede Moses den Berg van rondsom had Afgepaald; vald niet swaar te Denken, Dat Moses de Opleyding van zoo grooten Hoop Volx, niet zonder Ordentlijk Bestuur gedaan heeft; naademaal het niet wel Oorbaar schijnd, Dat zy, die zig tot deeze Grooten Dag zoo Plegtelijk hadden moeten Heyligen, als Verstrooyde Schaapen, die geenen Herder hebben, tot den Berg des Heeren zouden naaderen, en de Goddelijke Wet in een Wan-Ordentlijke Zaamenloop van Mannen en Vrouwen, Jong en Oud, Overste en Onderdaan, hebben aangehoord. En alhoewel de H. Schrift hier van nergens gewag maakt, moogen wy 't zelve nogtans alzoo Zeediglijk gissen; en meenen daarom ook heel geen Reeden te vinden, om de Joden hier in hard teegen te vallen, Dat zy de Ordeninge van Israëls staan voor SINAI, uyt die Ordeninge bepaalen, waar van Moses Deut. 29: 10, 11. gewag maakt; en met welke zy haar *Een-en Vijftigste Sabbath-Leezinge der Wet* beginnen: Naamelijk wanneer de Kinderen Israëls naa XL Jaaren 't Verbond Vernieuwden. Daarze dan willen dat de Stands-geleegendheyd des gantzen Volx, in deeze Woorden word opgeteld; *Gy staat Heeden alle voor het Aangezigte des* Heeren *uwes Gods: Uwe Hoofden uwer Stammen, uwe Oudsten, ende uwe Amptlieden, Alle Man van Israël; uwe* Kinderen, *uwe* Wijven, *ende uwe* Vreemdeling *die in 't midden van uw Leger is: Van uwen* Houthouwer *tot uwen* Waterputter *toe*, &c. En wy hebben ook niet ontzien, het strax-volgende Print-Tafereel, naa die Bedenklijke Gissing te Leesten; In welke den Beschouwer mag ontwaar worden, Dat daar in *De Priesters*, die Exod. 19: 22. genoemd, Doch Deut. 29. verswe[e]gen worden, de Eerste rang hebben, en 't Naast aan den Berg staan, vergelijkt eens Exod. 19: 21, 24. En alhoewel 't gemeen Gevoelen dezelve voor *d'Eerstgeboorne* in Israël houd, schijndmen nogtans Bedenklijk te moogen houden, Dat de Zonen van Levi hier alzoo door *Voor-Verhaal* genoemd worden, als aan welke korts hier naa, het Priesterdom door het Bloeyen van den Staff Aarons te-beurt gevallen is. Num. 17: 8. en 18: 2. &c. Deut. 10: 8. Daar naa volgden *De Hoofden der XII Stammen;* die wy in onse Print-Verbeelding door haare Standaarden, Dat zijn *De Banieren van haare Legeren*, Num. 2. hebben Kennelijk gemaakt. Want aangaande de *Hoofden der Vaderlijke Huyzen*, diemen van de *Oversten der Duyzenden*, *Honderden* &c. t'onderscheyden heeft; 't kan zijn, Dat die by de Manschap van haare Familien geweest zijn; 't en zy dan dat dezelve, deeze der XII Stammen, (die de Grieken ARCHIPHYLOI, Dat is, *Voornaamste*, of *Regeerders der Stammen* noemen,) verzeld hebben. En zoo hebben agter deeze, Waarschijnelijk de *Oversten* gestaan, welke Moses door den Raad van Jethro, reeds had ingesteld; en nu, dewijlze zeer veele waaren,

Ezech. 33: 3. Rom. 3: 20. en 4: 15.

Moses leyd het Volk Israëls uyt de Leger-Plaatze tot voor den afgepaalden Berg.

En heeft Waarschijnelijk in goede Orden daar voor gestaan.

En zulx uyt Deut. 29: 10, 11. naader bevestigd.

De Ordening van Israëls staan voor Sinai naader aangeweezen.

En door een Print-Tafereel opgeheldERD.

Mose ter-Hand waaren, om deeze Ordening gemakkelijk in-te stellen. Naa deeze volgden *d'Oudsten des Volks*, hoedaanige dikwils van weegen hun Hooge Jaaren, Wijsheyd, Ervaarendheyd en Vermoogen, alzoo genoemd worden; en desweegen by 't Gemeene Volk in Aanzien waaren. En zoo zien wy Deut. 5: 23. Dat de *Hoofden der Stammen*, en de *Oudsten Israëls*, als de naaste aan den Berg, d'Eerste geweest zijn, die de Voorspraake van Moses, in dit Onweeder hebben Afgebeeden, vergelijkt *Vers* 27. &c. Agter deeze *Oudsten*, stonden de *Amptlieden*, waar doormen zulke mag verstaan, die Overluyden, of Opperbaazen der Werkluyden waaren, en Opzigt over die hadden, welke onder Israël eenige Konst of Handwerk Oeffenden; of zelfs daar in Groote Meesters waaren. Van hoedaanige men leest Exod. 5. Alhoewel ook die Benaaming, dikwils in wat ruymer Beteekenis, voor zulke te neemen is, die wy in 't gemeen een *Officier* noemen, Ziet Deut. 16: 18. &c. Zoo datze niet zelden ook neevens de *Rigters* genoemd staan 1 Kron. 23: 4. &c. Waar onder ook Wijk-Meesters, Rooy-Meesters, Provoosten, Schouten &c. te tellen zijn. En zoo hebben dan ook zeer welvoegzaam agter deeze *Alle de Mannen Israëls* gestaan: Daar naa, haare *Kleyne Kinderen*, en agter die *De Vrouwen*, onder welke ook de Moeders naaby haare Kinderen zijn geweest, om zelfs de Zuygelingen Gaa te slaan. Hier naa volgden *De Vreemdelingen;* Dat zijn als de LXX Overzetters die noemen, *De Jodegenooten*, die in 't Midden van Israëls Leger waaren; van den *Houthouwer* af, tot aan den *Waterputter* toe. Gelijk we strax uyt Deut. 29: 10, 11. Voorlaazen. Hoedaanige moogelijk eenige, uyt dien Gemengden Hoop, welke met Israël uyt-Egipten trok Exod. 12: 38. haar tot de Joodze Gemeynschap hadden toegevoegd; Alhoewelze noch de Geringe Dienst, van Houthouwen, en Waterputten onder Israël pleegden; gelijk naaderhand de Gibeoniten, onder 't oeffenen van diergelijke Slaavernye, tot het Verbond van Israël wierden toegelaaten, Jos. 9: 21, 27. Waarom men zig ook niet en moet Verwonderen, Dat eenige van zulke Zoobere Werk-Gasten, in de Agtertogt van de gantze Vergaaderinge Israëls, in ons Print-Tafereel verschijnen; om de Wet te hooren Afkondigen; welke geheele Zaamenkomste des Volks, Moses daarom ook met een schoon Woord; *Den Dag der Verzaamelinge* noemd; vergelijkt Deut. 9: 10. met Kap. 10: 4. en 18: 16. Van Stefanus de *Vergaaderinge* geheeten. Actor. 7: 38. En dat dusdaanig-aangenoomen Vreemdelingen ook hier toe behoorden, is uyt de Instelling van het Pascha openbaar; daar hen de Deure aldus ontslooten en open-gezet word; *Eenerley Wet zy den Ingeboornen ende den Vreemdeling, die als Vreemdeling onder u Verkeerd*. Exod. 12: 49. Die nu onze Print-Verbeelding, met Moses Verhaal Exod. 19: 18. vergelijkt, ziet moogelijk wel, Dat wy noch op verre naa, de Vreeslijk-Dreunende Orkaan, in welke de Goddelijke Majesteyt zig op de Top des Bergs Vertoonde, Jaa zelfs des Volks Vreesagtig Gedrag, niet eens ter deege hebben beginnen te Dood-Verwen, veel min naa 't Leeven afgemaald. Maar zegd ons doch eens, met welke Trekken zoumen *Dat Gezigt* op 't Papier ontwerpen, welke niet alleen zelfs de Groote Vaandraager Moses aan 't Zidderen en *Beeven* hielp, om dat het *Zoo Vreesselijk was* Hebr. 12: 21. Maar dat ook dat beklonken Gevaarte van dien Hoogen Berg, daar van met een Aardschudding wierd aangetast, en aan 't Swijmelen en Zuyzebollen raakte? Want den Gantzen Berg *Beefde en Rookte als een Oven van weegen het Neederkoomen des Heeren, die in een Vlamme des Vyers was Afgedaald:* En daar uyt Sprak tot het Volk dat in dusken Ordeninge beneeden aan den Berg stond. Vergelijkt Psalm 68: 9. en Judic. 5: 5. met Exod. 19: 18. en 't zal genoeg zijn tot de Beschouwing van ons Print-Tafereel, Dat wy strax met een beknopte Verklaaring onzen Leezer van wat naader-by zullen te Nutte maaken. En zoo moogelijk een Dut-Ziek Mensch mogt Wonder doen, Datmen daar in ook aan deeze Donder en Vyerbraakende Wolke, geen Zienelijke *Bazuynen* ontwaar word, (gelijk de meeste Afbeeldingen, die de Letter van Moses al-te onagtzaam Naa-aapen, pleegen te vertoonen;)

Deut. 4: 10. en 5: 24.

Aanmerking over het Print-Tafereel dat de Afkondiging der Wet Verbeeld.

Psal. 68: 9. Den Berg Sinai door Onweeder aan 't schudden geraakt.

nen;) dien willen wy Vermaanen, Datze van het Spoor der gezonde Uytlegging afdwaalen, die zulke Schilderyen voortbrengen; naadien elk nu al genoegzaam behoord Onderweezen te zijn, om te Gelooven, Dat Israël hier veel-meer de Goddelijke Stemme in manieren als het Geluyd van zeer sterke Bazuynen, met de Ooren gehoord, dan zulke Blaas-tuygen diemen *Bazuynen* of *Trompetten* noemd, eygentlijk met de Oogen gezien heeft. Waar op ten minsten van ter zijden past, 't geene Moses dit Volk vermaand Deut. 4: 15. Gelijk wy voor de rest ook meenen, Dat de strekking van het Landschap dat wy vertoonen, genoegzaam aanwijst, in wat voegen Israël thans in de Woestijne van SINAI bezijden 't Voorgebergte HOREB, Gelegerd lag, en van daar door den Leydsman Moses, tot voor deezen Berg is konnen heenen geleyd worden. Alhoewel wy ons geenzinds laaten voorstaan, daar in den Heekel van een Neuswijze Betweeter, in alles ontdooken te zijn. Maar gelijk de Gemeene Latijnze Vertaalinge, aangaande *Het Beeven van den Berg*, alleen gezeyd heeft, Datze *Gants Vervaarlijk was*; Alzoo heeft ook de H. Schrift niet onbetuygt gelaaten, Dat Godt dikmaal de Heerlijkheyd zijner teegenwoordigheyd, *In een Wolke* en *In Rook-damp*, aan zijn Volk geopenbaard heeft. En daarom, wanneer de H. Historie hier zeyd, *Dat de Heere Neederdaalde* aan deeze Plaatze, word zulx wel naa Menschelijke Wijze gesprooken, maar alleen van het Zienelijk Teeken zijner Teegenwoordigheyd te verstaan gegeeven. Godt quam Needer en sprak in het Midden des Vyers, want zijn Woord is *Als een Vyer*, en gelijk *Een Hamer die een Steenrotze te Morzelen slaat*, Jerem. 23: 29. En zoo heeftmen zig niet te Verwonderen, Dat ook de Wet Gods, *Een Vyerige Wet*; Jaa Godt zelfs *Een Verteerend Vyer* genoemd word, Deut. 33: 2. en 4: 24. En in zulker voegen word ook Deut. 4: 11. tot Israël gezeyd; *Gy-Lieden naaderde en stondet beneeden den Berg*; (die Berg nu *Brande van Vyer* tot aan het Midden des Heemels: daar was Duysternisse, Wolken, ende Donkerheyd;) *Zoo Sprak de Heere tot u in het Midden des Vyers: Gy hoordet de Stemme der Woorden, Maar gy en zaagd* geene Gelijkenis, *behalven de Stemme* &c. Welke Reeden, vergeleeken met *Vers* 15. ons verzeekeren konnen, Dat d'agterlaating van eenige *Gedaante Gods*, hier Voordagtelijk geschied zy, en Israël ten hoogsten noodig had, op dat het geenzinds Verkeerdelijk zou handelen, en zig daar uyt leerde Maaken, *Yets dat Gesneeden was*, *naa de Gelijkenis van een Man of Vrouw*, *of van eenig Beest of Voogel*, *Kruypend Gedierte of Visch*, &c. Deut. 4: 16, 17, 18. Om welk dan ook te Verbieden, de Stemme des Wetgeevers nu op SINAI voor de Oogen des gantzen Volx neederdaalde, zonder eenige *Gedaante* of *Gelijkenisse* van Godt te laaten zien; en zy daar door Vermaand wierden, nooyt te bestaan, hem by eenige Gedaante *Te Vergelijken*; als die daarom den Volke ook weegens hem zelven, Vraagen kon; *By wien zuld gy my Vergelijken, op dat ik hem Gelijk zy?* Esa. 40: 18, 25. en 46: 5. Dus schijnd het dan hier de regte Tijd en Plaatze te zijn, Dat wy d'Aandagtige Beschouwer van ons Print-Tafereel, met een beknopte Uytleg byspringen, op dat hem het Denk-Beeld van deeze gantze Toestel, des te gemakkelijker vallen en by blijven mag, tot wy de geheele Uytgang deezer Ontzaghelijke Verschijninge zullen Voleynd zien.

Waarom in dit Print-Tafereel geen Bazuynen gezien worden.

Exod. 19: 17.

Exod. 40: 34, 35. 2 Kron. 5: 14. en 6: 1. en 7: 1, 2. Esa. 6: 4. Apoc. 15: 8. Hab. 3: 4.

Hoe Gods Neederkoomen in dit Voorval te verstaan is.

Hebr. 12: 18.

VERKLAARINGE VAN HET PRINT-TAFEREEL,

Dat de Verschijninge des gantzen Volks voor SINAI *vertoond, ter Tijd als zy haar plegtelijk Geheyligd hadden om de Wet der X Woorden, van deezen Berg te hooren Afkondigen.*

A. Den Berg SINAI, van welke de Wet der THIEN WOORDEN, onder een Vreeslijk Onweeder van Donder, Blixem, en Donkerheyd der Wolke, Vyer en Rook-Damp, en 't Geluyd als eener zeer Sterke Bazuyne, voor de Ooren van gants Israël Afgekondigd word. Exod. 19: 16. &c. en 20: 18. Hebr. 12; 18, 19.

B. De Voet van den Berg SINAI, welke rondsom met Staakketzels Afgepaald is, op dat niemand uyt het Volk tot de zelve naaderde, Exod. 19: 12, 23.

C. Wagten, die aan de voornaamste toegangen, het Doorbreeken des Volx verhoeden; en van over-al Vermaanen, Dat niemand bestaan zal op te klimmen. Hier alzoo bedenklijk vertoond uyt het streng Gebod, Exod. 19: 12, 23, 24. Dat alzinds moest bekend gemaakt worden.

D. Het Bepaalen en verder Afschutten van den Voet des Bergs, door den Dienst der Jongelingen, die 't Bevèl van Moses uytvoeren, en de Staakket-Paaltjes met een *Hand-Heye* of *Slegge* in de Grond Booren, zoo dat alle toegang Afgetuynd, den Berg daar door *Geheyligd*, Dat is van de gemeene Grond-Vlakte afgezonderd word. Exod. 19: 24.

E. Een geopende Sluyt-Boom, of Hamey-Hek, aan de opgang des Bergs, door welke Moses, en naaderhand met hem, de Oudsten gewoon waaren op-te klimmen; alwaar ook Moses te dees-Tijd afgekoomen, tot de Oversten der Stammen en Oudsten des Volx gesprooken heeft: En zy naa de Wet-Afleezing weederom tot hem, gelijk te zien is. Exod. 19: 14, 20, 24, 25. en 20: 19 Deut. 5: 23, 24.

F. Eenige Beesten, 't zy uyt het Tam of Wild Vee; die door Afdwaaling van elders, of door Verblijf, den Berg naaderen, of zig voor de t'Zaam-gedronge meenigte des Volx over-al Bezet en Benard vinden, haar elders onthouden willen; maar met Pijlen Doorschooten, of Gesteenigd worden: Op hoedaanigen wijs de Wetgeever Belast zelfs ook een Mensche van-kant te maaken, indien hy bestaat den Berg met zijne Voet-Zoolen aan-te raaken. Exod. 19: 13. *Het zy Een Beest of Een Man, Hy en zal niet Leeven*; vergelijkt Hebr. 12: 20.

G. Een Gedeelte van het Leger Israëls, in de Woestijne van SINAI geleegen, van waar Moses het Volk naa een Drijdaagze Voorbereyding der Heyliging; *Gode te Gemoete* Uytgeleyd, en hier aan de Voet van den Berg SINAI gebragt heeft. Exod. 19: 17. over welk Leger-Berwerp zig niemand te voorbaarig moet Verwonderen, Dat geen bewijs van den Tabernaakel aldaar gezien word; naadien dezèlve te dees-Tijd noch niet gemaakt, Jaa zelfs noch geen Bevèl daar toe gegeeven was.

H. Den Berg HOREB die wy in een enger Beteekenis, doorgaans als een Voor-Gebergte van SINAI hebben aangemerkt; alhoewel de H. Schrift, dezelve weegens de zaamen-hang en gemeenschap van beyder Wortel; te-mets voor Een-en-dezelve, of d'een voor d'ander neemd.

I. De Water-Beeke uyt de Rotze in HOREB voortkoomende, en welke Israël een Goed Stukweegs gevolgd is. Ziet de Getuygenissen; Exod. 17: 5, 6. Psalm 74: 15. en 78: 20. en 114: 8. 1 Kor. 10: 4. Waar omtrent dan ook noch eenig flaauw bewijs gezien word, van Water-Kuypen, Cesters, Was-Tobben en Kuylen; waar in de Israëliten haare Kleederen Gewassen en zig Gereynigd hebben, eerze aan deezen Berg verscheenen; naavolgens de Belasting Exod. 19: 10. &c.

K. De Zonen van Levi, die zig over-al en doorgaans als een byzonder Geslagte gehouden hebben, en nooyt onder de Stammen geteld zijn; (t'en zy naaderhand in de Borstlap van Aaron, en de Schouder-Gespen.) En daarom hier in een byzondere Troep vertoond; alhoewelze noch tot het Priester-Ampt, noch derzelver Hulp-Knaapen niet en waaren aangenoomen.

L. De Hoofden der Stammen, met zommige uyt de Vaderen der Huyzen; welke hier aan den Voet van den Berg, als de naaste en in de voorste Rang staan om de Wet aan-te hooren; gelijk de Joden deeze Ordening alzoo niet heel onwaarschijnelijk maaken, uyt vergelijking van Deut. 29: 10, 11. gelijkwe hier vooren verklaard, en dezelve hier door hun Vaandels aanwijzen, op datze te kenelijker in 't Oog koomen.

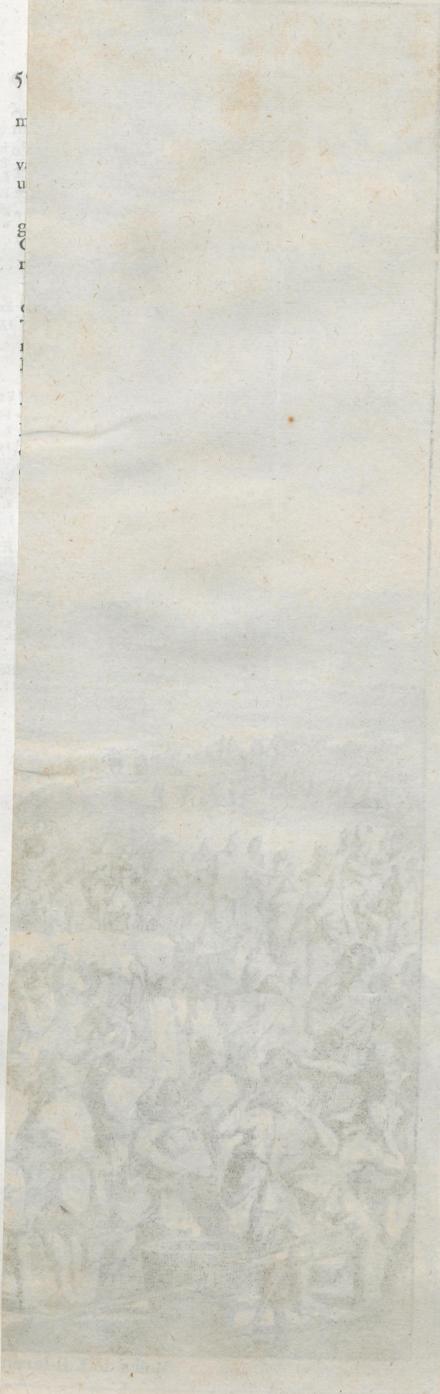
M. De Oversten des Volx, die Moses volgens den Raad van zijn Schoon-Vader Jethro, over de Duyzenden, Honderden, Vijftigen en Thienen gesteld had: En een groot Getal uytmaakten, gelijkwe op zijn plaats breedspraakig hebben aangeweezen.

N. De Oudsten des Volx, die hier de naaste Stand-Plaats omtrent de Hoofden der Stammen hadden, volgens Deut. 29: 10, 11. En hier door ook geleegentheyd hadden, om Moses strax naa het aanhooren der Vreesselijke Stemmen, te Bidden, Dat doch Godt niet meer alzoo tot haar mogte Spreeken: Naadien het uyt Deut. 5: 23. klaar is, Dat Moses de Reedenvoeringe die Exod. 20: 19. den Volke toegeschreeven word; aan alle de Hoofden der Stammen en de Oudsten des Volx toeeygend; als die zulx in den Naam van gants Israël deeden, welker meenigte veel te groot was om met Moses zelfs, Mond aan Mond te spreeken.

O. De Ampt-Lieden die eenige Bediening en Opzigt over de Hand-Werks-Luyden hadden, of Wijk-en Buurt-Meesters waaren. Deut. 29: 10. onderscheyden zijnde van de Hoofden, Oudsten en Oversten des Volx.

P. De gantze Manschap van Israël, die hier volgens Josefus en de meeste Joden, met hun beste Pak verschijnen; en ook niet heel donker daar uyt af-te neemen is, Dat hen Exod. 19: 10, 14. Belast word zig teegen den Derden Dag te Heyligen, en haare Kleederen te Wassen. En deeze gantze

enen geleyd hebbende; word onder dond

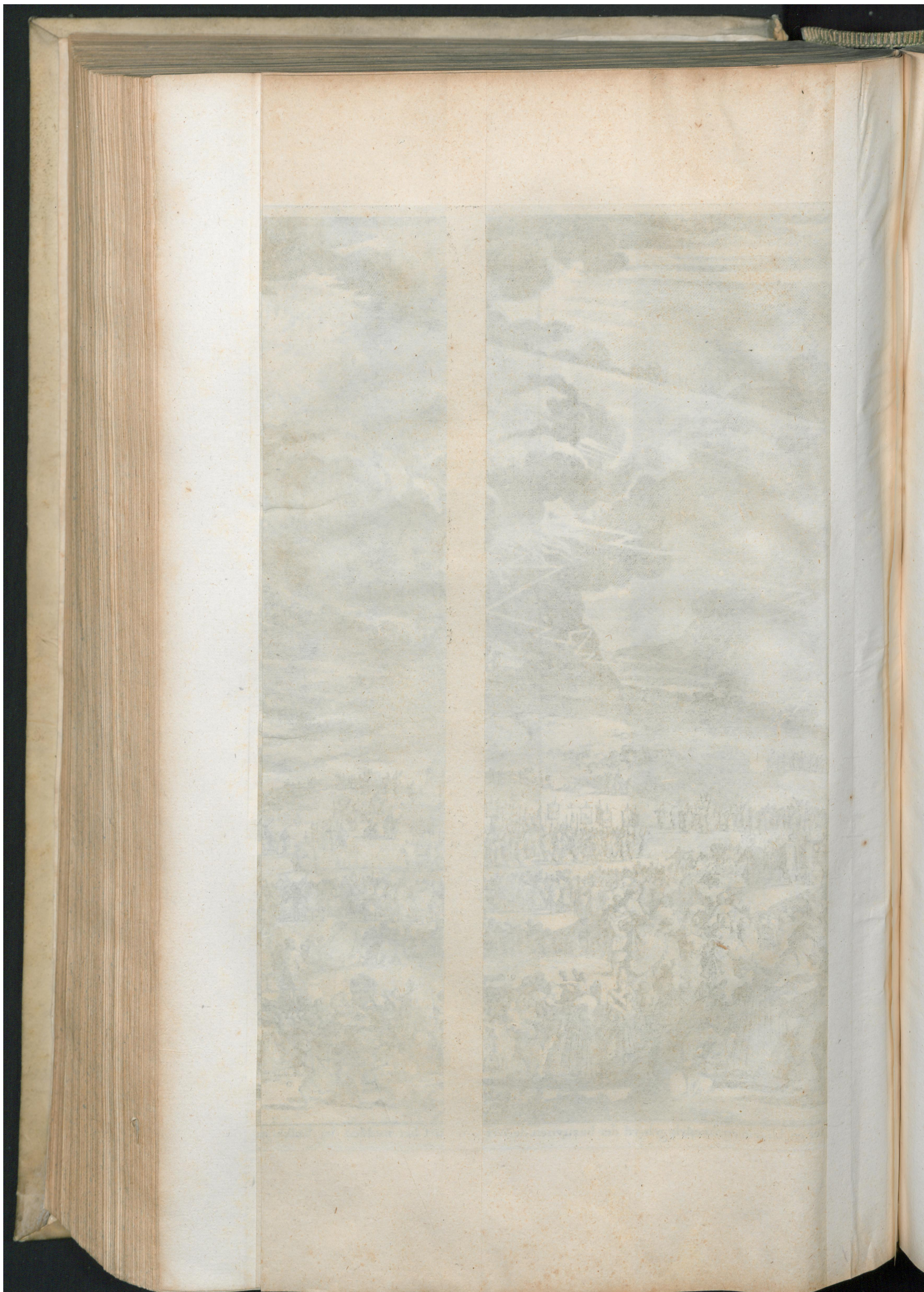

Moses de Kinderen Israels Geheijligd en aanden afgepaalden berg SINAI henen geleyd hebbende; word onder don

onder donder en blixem en vreeslyk geluy

...onder donder en blixem en vreeslyk geluyd der bazuynen, de Wet Gods uit het midden der Wolke afgekondigd. *Exod. XIX.*

ze meenigte word Deut. 29: 10. genoemd; Alle Man van Israel. 't Geên ons vermaande haare Stand-Plaats in dit Print-Tafereel wijd en breed uyt-te strekken. Want hoe groot haar Getal zy geweest mag men uyt de Tellinge der Stammen, Num. 1. afneemen.

Q. De Kinderen die hier ook teegenwoordig moesten zijn; en naa der Joden meeninge haare Stand-Plaatze tussen de Vaders en hunne Moeders hadden: Want in deeze Ordening wordenze Deut. 29: 10, 11. agter *Alle-Man van Israël* opgeleezen; Uwe Kinderkens en Uwe Wyven, &c. Die dan hier naa verscheyde Ouderdom gezien en van de Moeder-Vrouwen, Dienst-Maagden en Voedsters, Bezorgd en Aangevoerd, Getorst en Getild worden.

R. De gantze Vrouwschap Israëls, zoo Wijven, Moeder-Vrouwen, Jonge Dogters, Dienst-Maagden en al wat booven de Kindsheyd Opgewassen, tot dit Geslagte behoord; elk naa zijn Staat op 't best Gekleed zijnde, hunne Kinderen en Zuygelingen waarneemende.

S. Vreemdelingen die te midden onder Israël verkeerden; met de Hout-Houwers en Water-Putters, welke hier volgens Deut. 29: 11. in de Agter-Rang staan, en eenigzinds door haar zelven kennelijk zijn.

T. Verslaagentheyd en Verschrikking, welke veele bevangd, niet konnende dat Vreeslijk Gezigte aanzien, noch die dreunende Stemme der Bazuynen verdraagen; Zoo dat zommige bezwijmen en ter Aarden storten, andere agterwaards deynzen en van-Verre zoeken te staan. En geen Wonder dewijl Moses zelve, (*Zoo Vreeslijk was het Gezigte;*) uytriep en zeyde; Ik ben Beevende en zeer Bevreest. Hebr. 12: 21. En wy hebben te vooren aangemerkt, Dat dit misschien de beangste Reeden zy geweest, welke Hy Sprak, als het Geluyd der Bazuyne gaande was, en Godt hem antwoorde. Exod. 19: 19. Waar door hy genoegzaam gesterkt in 't Geloof, het te-rug Deynzende Volk onderscheppen en zeggen konde; Vreest Niet. Exod. 20: 20.

V. Troepen van het Agterste Volk die op 't Vreeslijk Geluyd der Stemmen Donder en Blixem en 't schuddden van den Berg, welke Rook en Damp als een Oven van zig gaf, agterwaards Deynzen; en eer-lang van de meesten Hôop gevolgd worden, en haar van-Verre zetten; Exod. 20: 18. Hier slegts scheemeragtig en maar in zijn beginzel vertoond; gemerkt noch de Reeden, noch het vermoogen der Konst, de middel ter Hand laat; het Volk in goede Orden voor deezen Berg te verbeelden; en egter agterwaards geweeken te zijn; en ook hier maar alleen teegen zulke Bet-weeters word aangemerkt, welke gewoon zijn de Gaave van haar Krankzinnigheyd, wel meest omtrent het Bedillen van al-zulke teegenstrijdige Dingen te besteeden.

W. Moses aan den Opgang des Bergs voor de Sluyt-Boom van het Staakketzel staande, word van de Hoofden der Stammen en d'Oudsten des Volx Gebeeden, om voortaan in haare plaatze tot Godt te naaderen; Vreezende te Sterven indienze voortvoeren langer de Stemme Gods alzoo te hooren. Deut. 5: 27. En zoo den Beschouwer lust heeft meer byzonderheeden, in dit Voorval naa te spooren; zy zullen zig op de Voorligting van Moses Verhaal, en 't geen dus-verre over de Merk-Letteren in ons Tafereel aangeteekend is, aan alle zijden voor 't Oog opklaaren en naader aan den Dag koomen.

Maar als Godt op dusken Vreesselijken wijze tot de Spitze van den Berg Sinai was Needergekoomen, en 't Geluyd der Bazuyn-Stemmen *Sterk wierd*, sprak Moses, alhoewel niet zonder betuyging *Van Vreeze;* zoo dat hy uytbarste te zeggen; *Ik ben gants Bevreest en Beevende.* Hebr. 12: 21. Want of wel deeze Woorden, die den Apostel leerd, Dat Moses gesprooken heeft, in de H. Schrift niet en staan uytgedrukt, schijnenze nogtans in de Geschiedenis niet duysterlijk aangeweezen te worden: Want gelijk Exod. 19: 19. gezeyd word; *Doe het Geluyd der Bazuyne Sterk wierd;* sprak Moses, *En Godt antwoorde met een Stemme;* alzoo vald ons ligtelijk in te denken, Dat dit het spreeken van Moses is geweest, Dat hy zeyde; *Ik ben zeer Bevreest en Beevende;* gelijk den Apostel aanteekend. Daar op volgd dat Moses als door een zagter Stemme, in zijne Vreeze ondersteund, en van de Schrik des Wets, voorbeeldig ontheft, Opgeklommen is. Exod. 19: 20. welke Stemme ook van het Volk gehoord is, indien wy anders niet te Stout zijn in zulx te gissen, uyt de Belofte aan Moses gedaan *Vers* 9. *Ik zal in een dikke Wolke tot U koomen, op dat het Volk Hoore, als Ik met U spreeke.* Moses Opgeklommen, krijgt strax Bevèl om weeder Af-te Klimmen, en het Volk andermaal te betuygen, Datze op Verbeurte der Goddelijke Genaade, *Niet en zullen Doorbreeken tot den* Heere, zelfs ook niet *De Priesters*, die anders gewoon waaren tot Godt te naaderen; en nu ter Tijd aan de Voet van den Berg, daar toe

Moses spreekt tot Godt al Beevende en zeer Bevreest.

Die daar in onderschept word; en weederom tot den Berg Opklimd.

't Volk nogmaals Verbooden te naaderen.

toe de naaste scheenen, om door de Staakketzels, waar meede Moses den Toegang des Bergs doen Omtuynen had, heenen te breeken; vergelijkt Exod. 19: 22-25. met het geene zoo strax tot verligting van ons Print-Tafereel is aangemerkt. En in zulken Zin hebben ook de Lxx Overzetters schijnen te vertaalen; *Laat haar niet Geweldelijk Dringen om op-te koomen.* Nogtans en heeft Moses zig niet ontzien op dusken Houten Borst-Weering; (neffens welk hy moogelijk ook verscheyde Buyte-Wagten gesteld had; gelijk wy uyt enkel vermoeden, niet heel onvoegzaam aan de maklijkste Toegangen des Bergs, meenen vertoond te hebben;) te Beroepen, wanneer hy Godt tot Antwoorde geeft, Dat het Volk desweegen niet en zal konnen Opklimmen, noch Geweldiglijk *Doorbreeken;* als of hy het voor hem zelven overtollig agte, dit den Volke zoo dikmaal in-te stampen. Doch gelijk Godt ook noch dit opmerklijk Woord tot zijn Bevèl laat invloejen; Datze niet door-en breeken *Om te zien*, (gelijk Moses deede als hy 't Goddelijk Gezigt aan HOREB ontdekte; Exod. 3: 4, 5. maar van Godt te-rug gehouden, en belast zijn Nieuwsgierigheyd te-gelijk met zijn Schoenen af-te leggen;) alzoo schijnd men hier uyt niet alleen te leeren, Dat de Nieuwsgierigheyd des Menschen, dikmaal diend ingetoomd, op dat hy leere Wandelen *Door Geloove, en niet door Aanschouwen.* 2 Kor. 5: 7. en Needrigheyd leere om alleen Wijs te zijn tot Maatigheyd, Rom. 12: 3. Maar ook dat Godt, die dit Volk beeter kende als Moses, deeze Afweering weederom wilde aangedrongen hebben, op dat hy haar Waggel-Zieke Begeerte beteugelde, en aanweês, Dat het eynde der Wet van weegen haare Zonden, eerder was om den Mensche uyt-te sluyten van Godt, dan te Regtveerdigen, of hem het Leeven te geeven; 't geen alleen het Euangelium doen kan: Want de Letter der Wet sleept de Bedieninge des Doods naa. 2 Kor. 3: 7. Gal. 3: 10, 11, 19-24. En den Berg SINAI was HAGAR, 't Zinne-Beeld van 't Oude Jerusalem, Dat *Dienstbaar* is geweest met haare Kinderen, Gal. 4: 25. Op dat nu Moses deeze Last te gereeder en met meer Nut uytvoerde, schijnd Godt het beklimmen van den Berg, andermaal niet zonder bedreyging van hooge Straf, (dien Hy zelf wilde uytvoeren;) in deeze Gelijk-Stemmende Woorden Verbooden te hebben; *Op dat de* Heere *Niet teegens hen uyt-en Breeke.* Exod. 19: 22, 24. daar hy te vooren *Vers* 12, 13. alleen Belast had, de zulke door Menschen Handen te Steeningen, of te Doorschieten, zonder den zelven nogtans aan-te raaken. En zoo heeft de gemeene Latijnze Overzettinge heel naaby deezen Zin vertaald; *Op dat de* Heere *haar by Avontuur niet Dood en Slaa.* En de Kaldeër zeyd; *Op dat de* Heere *teegen haar niet Sterk zy;* Dat is, *Toornig worde.* Maar *Doorbreeken* beteekend hier en elders ook *De Dood*, naamelijk wanneer Godt *Als de Breuke der Wateren*, op den Mensche Doorbreekt, om hem te Vernielen, ziet 2 Sam. 5: 20. en 6: 8.

Exod. 19: 21. En zulx voornaamelijk Verbooden OM NIET TE ZIEN.

Waar toe het Goddelijk Oogmerk bedenklijk word onderzogt.

De X. WOORDEN van Sinai onder Donder en Blixem en Sterk Geluyd Afgekondigd.

Als nu Moses van den Berg afgeklommen, den Last des Heeren anderwerf had bekend gemaakt, heeft Godt onder de Teekenen, van Donder, Blixem, Vyer, Rook-Damp, en 't Geluyd der Bazuynen, *Alle de Woorden* der Thien Geboden, uyt het midden des Vyers, voor de Ooren van gants Israël Afgekondigt, gelijk dezelve Exod. 20: 2-17. Ordentlijk verhaald, en herhaald worden, Deut. 5: 6. Zulx het slegts een opgeraapte viezigheyd van Josefus schijnd, als hy zeyd; *Dat de Woorden der Wet onbetaamelijk zijn te verhaalen:* En daarom alleen een Maagere Schets daar van op-geeft. Doch zoo paste het Josefus te doen als een Jode, om dat in hem even als in Israël hier voor SINAI, den Geest der Dienstbaarheyd *Tot Vreeze* Werkzaam was. Want aldus word'er Exod. 20: 18. van dit Volk gezeyd; *Doe zy de Donderen en Blixemen, en 't Geluyd der Bazuyne, en den Rookenden Berg zaagen, weekenze af, en stonden van-Verre;* Want zy dorsten Godt niet hooren, maar Baaden, Dat Moses van nu voortaan in haare plaatze tot Godt naaderen wilde; zeggende; *Spreekt Gy met ons en wy zullen hooren; en dat Godt met ons niet en spreeke, op dat wy niet en Sterven,* Exod. 20: 19. en Deut. 5: 23. alwaar blijkt, Dat dit alzoo van de Hoofden der Stammen, en de Oudsten

Het Volk is Bevreest en wijkt agterwaards, willende dat alleen

ſten Iſraëls begeerd is. Zulx Godt op het Verzoek des Volks, (in welker Naam deeze Oudſten ſpraaken, en Moſes aan de Voet des Bergs, 't naaſte ſtonden, gelijkwe in ons Print-Tafereel gezien hebben;) maar alleen de Thien Woorden der Wet, in't openbaar ſchijnd uytgeſprooken te hebben, als te zien is, Deut. 5: 22. en zijn andere Gebooden alleen tot Moſes, dien hy daar naa aan het Volk heeft over-gedraagen; vergelijkt Deut. 5: 27. en't zal U klaar blijken, Dat Godt het Verzoek des Volks heeft goed-gekeurd. Want gelijk zy begeeren dat Moſes de Middelaar zou zijn tuſſen Godt en haar; even zoo is de Wet een Tugt-Meeſter geworden om hen te brengen tot Kriſtus de Middelaar des N. Teſtaments, Gal. 3: 24. Hebr. 12: 24. Waarom Godt haar op dees haar eygen Grondveſt, Kriſtus Beloofd, Deut. 18: 15-18. Dat nu d'Iſraëliten deeze tuſſen-ſpraak van Moſes, eerſt naa het aanhooren van de Wet der Thien Woorden, hebben begeerd, (*Op datze niet en Stierven*,) is onder andere blijken, niet heel donker af-te neemen uyt Deut. 5: 24, 25, 26. daar de Hoofden der Stammen en de Oudſten des Volx, Moſe aldus aanſpreekende worden ingevoerd; *Ziet, de Heere onze Godt, heeft ons zijn Heerlijkheyd ende zijne Grootheyd laaten zien, en wy hebben zijne Stemme gehoord uyt het midden des Vyers: Deezen Dag hebben wy gezien dat Godt met den Menſche ſpreekt; ende dat hy Leevendig blijft.* Maar nu, *waarom zouden wy Sterven? Want dit groot Vyer zoude ons Verteeren; indien wy voortvoeren de Stemme des* Heeren *onzes Gods langer te hooren zoo zouden wy Sterven.* Want wie iſſer van allen Vleeſche, *Die de Stemme des Leevendigen Gods, ſpreekende uyt het midden des Vyers*, gehoord hebbe gelijk wy, *En zijn Leevendig gebleeven?* &c. vergelijkt Deut. 4: 33. Waar uyt dan zommige hebben aangemerkt, Datter geen Wet Afgekondigd is, *Die het Leeven konde geeven*; maar dat de Regtveerdige alleen door 't Geloove zou Leeven; Gal. 3: 11, 12, 21. Want de Wet Gods, en de Wille des Menſchen zijn Vyanden, die niet dan door de Genaade in Kriſtus te Verzoenen zijn: Het is alleen door Vreeze, Dat den Menſch Veynſt de Wet Lief te hebben; maar door 't Geloove wordze vervuld; Rom. 5: 1, 2. en 8: 1-4. Nogtans iſſet uyt Deut. 5: 28. klaar, Dat Iſraëls Verzoek, aangaande Moſes Middelaarſchap, Gode niet onaangenaam zy geweeſt; geevende Getuygenis, Datze *Wel Geſprooken hebben*; vergelijkt Deut. 18: 17. Want een Needrig Gemoed, en Belijdenis van Onwaardigheyd, verzeld met een Verſlaagen Herte, zijn Gode behaaglijke Offerhanden. Pſalm 51: 18. Hebr. 13: 16. Mich. 6: 8. En zoo meenen wy dan vervolgens, hier vooren niet quaalijk, als een onzeekere giſſing der Joden aangeteekend te hebben, als zy willen, Dat Iſraël ſlegts *De Eerſte Gebooden* der Wet heeft aangehoord; en doe van Vreeze afgeweeken is zonder de reſt te hooren. Nogtans en ſchijnd dit geenzinds de Reeden te zijn, die Joſefus beſchroomd gemaakt heeft, de Wet Gods in haar Bewoording te verhaalen; nademaal hy zelf Schrijft; *Dat het Volk alle de Woorden der Wet, met Vreugde en Blijdſchap heeft aangehoord:* Terwijl wy veel-eer uyt Moſes verneemen, Dat hen niet dan Verſchrikking en Vreeze des Doods bevangen had. Overdenkt eens Exod. 20: 19. Deut. 5: 27. Hebr. 12: 18, 19. &c. Onder-entuſſen blijkt uyt het agterwaards wijken des Volks genoegzaam, Dat zy te dees-Tijd, noch den Geeſt der Vrymoedigheyd niet ontfangen hadden: Want gelijk Moſes in het Geloove tot Godt naaderde, is hy ook daar in door een naader oproepen, van hem geſterkt, om niet langer te Vreezen. Maar naadien Iſraël al deeze Vreeſlijke Teekenen, en Stemmelijke Woorden niet en konde draagen; alzoo bleek daar uyt, Dat zy zulken Geloove niet en hadden, als hen thans betaamde. Daar-en booven iſſet ook uyt de Goddelijke getuygenis openbaar, Dat haare Belofte waar in zy zeyden; *Spreekt, en wy zullen Hooren*, niet en is geweeſt van 's Herten gronde; vergelijkt, Deut. 5: 29. met 2 Kor. 3: 7, 13. Wanneer nu Exod. 20: 18. gezeyd word; Dat de Iſraëliten de Stemme des Donders, en de Blixemen, en de Stemmen der Bazuyne *Zaagen;* moetmen de Joden geenzinds byvallen, en daar uyt meenen, Dat hen de Stemmen die de geheele

Moſes tot Godt ſpreeken zal.

Moſes tot MIDDELAAR verklaard.

En dat zulx door de Hoofden der Stammen gedaan is.

Waarneeminge aangaande de Wet, en het Geloove dat ten Leeven brengd.

Iſraëls Beede, en Moſes Middelaar-Ampt, Hoe beyde Godt aangenaam.

Aanmerking op Iſraëls Geeſt tot Vreeze.

Iſraël heeft de

X Woorden Stemmelijk en Duydelijk gehoord.

geheele *Thien Woorden* Uytriepen, niet onderscheydentlijk in de Ooren zouden geklonken hebben; naadien dit Woord niet alleen van *Zien* met de Oogen, maar ook van *Hooren* met de Ooren en Begrijpen met het Verstand, te verstaan is: Want als Jakob *Zag* datter Koorn in Egipten was, Gen. 42: 1. verklaard de H. Geest zulx door de Mond van Stefanus, Dat hy het *Hoorde*, Actor. 7: 12. En zoo meend ook hier, *Zy Zaagen de Stemmen*, Dat zy *Die Hoorden*. De *Blixemen*, daar hier van gerept word, Beteekenen beyde in 't Hebreeuws en Griex, *Lampen;* en worden hier Waarschijnelijk zoo genoemd, om datze Branden, en schijnen als Lampen of Toortzen: Hoedaanige Gen. 15: 17. aan Abraham Verscheenen by het maaken van 't Verbond met hem. En konden hier niet onvoegzaam, de Helderheyd en Verschrikking des Wets vertoonen, gelijk naaderhand het blinkend Aangezigt van Moses, Exod. 34: 30. 2 Kor. 3: 7. Psalm 119: 105. Hierom *Weeken zy af;* Dat is, gelijk het de Grieken vertaalen, *Zy waaren Bevreest:* En vertoonden alzoo, als we strax zeyden, de Werkinge des Wets in haar Binnenste, om *Vreeze* te verwekken door *Den Geest der Dienstbaarheyd;* met welke alle, die uyt de Dienstmaagd HAGAR, of den *Berg* Sinai Gebooren zijn, behebd waaren. Doch hier in onderschept haar Moses, en wil datze Moed houden; *Vreest niet* zeyd hy, * *Want Godt is gekoomen, op dat hy u Verzogte, en op dat zijne Vreeze voor u Aangezigte zou zijn, Dat gy niet en Zondigde.* Exod. 20: 20. Zoo spreekt Moses, de Middelaar des Ouden Verbonds; op dat hy den Volke tweederley Oogmerk der Heerlijke Verschijninge Gods in het geeven der Wet aanweês; en de Moeyte wel waardig zijn, Datweze strax wat naader bezien. *Vreest niet*, hebben de LXX Overzetters, zeer wel vertaald, *Zijd Goeds Moeds;* en zoo heeft Moses het Volk teegens die overgroote Vreeze, die haar Moedeloos omtrent het draagen der Goddelijke Beveelen maakte, een Hert willen onder de Riem steeken; niet teegenstaande, Gods Voorneemen was, hem hier door aan Israël Ontzaghelijk te maaken, Deut. 4: 10. *Ik zalze mijne Woorden doen Hooren, op datze my leeren Vreezen alle de Daagen haares Leevens.* Vergelijkt *Vers* 12. en Deut. 5: 29. met Philipp. 2: 12. Maar wanneer Moses zeyd, Dat Godt gekoomen is, *Op dat hy Israël Verzogte;* heeft hyze voorzeeker willen Inboezemen; Dat Godt haar Geloove beproeven wilde; en bezien of zy ook *Zijne Stemme* en *Gezigte* verdraagen konden? En zoo hebben ook deeze Woorden; *Op dat zijne Vreeze voor u Aangezigte zou zijn, en gy niet en Zondigdet;* deezen Zin, Dat zy hem, die haar Godt wilde zijn, die haar Heyligen en Regtveerdigen zoude, zouden Vreezen, om zijne Genaade niet te misbruyken tot de Zonde. 't Geen openbaar maakt, Dat'er de Wet bygevoegd word, *Om der Overtreedinge wille*, Gal. 3: 19. Om de Zonde te ontdekken, en den Mensche daar van te bedwingen; Rom. 3: 20. Psalm 119: 11. Jak. 2: 9. *Want zonder de Wet is de Zonde Dood.* Rom. 7: 8. Maar de Zonde die in den Mensche woond, op datze niet alleen Zonde mogt schijnen; maar ook booven maaten mogt Zondigende worden; is door de Wet weeder Leevendig geworden; Dat is, Neemd geleegentheyd door 't Gebod; Bedreygd den Mensche en Dood hem; zulx dat het geêne geschikt was, *Ten Leeven*, bevonden word *Ter Dood* te zijn, Rom. 7: 13. Doch het geene de Wet niet en konde doen, dewijlze Swak was door het Vleesch, heeft Godt gedaan; Zendende zijn eygen Zoon in de Gelijkheyd des Zondigen Vleesch, en alzoo door de Zonde, de Zonde Veroordeeld in het Vleesch, Rom. 8: 3. En naadien Godt, neevens het geeven van de Wet, zijnen Geest, om de Wet lief te hebben en die te doen, aan Israël niet en heeft meede gedeeld, zoo heeft hy ongetwijffeld door al deeze Verschrikkende Teekenen getoond, van wat Natuure de Wet is, zonder de Geest Gods, welke alleen *Leevendig maakt;* Naamelijk *een Bedieninge des Letters en des Doods.* 2 Kor. 3: 6, 7. Want zoodaanig zou den Aardt en Bedieninge der Wet zijn voor den Zondaar, welkze tot Schrik en Beeving is; om dat den Toorn Gods teegen de zulke niet anders is, dan een Schrikkelijke Stemme des Donders, en Blixem

Rom. 8: 15. Gal. 4: 24. * *Godt is gekoomen;* verklaard de Kaldeëze Uytbreyder; *Zijn Heerlijkheyd is geopenbaard.*

Jac. 1: 13.

Wet om d'overtreedinge wille ingevoerd.

De Zonde door de Zonde veroordeeld.

Natuure der Wet is door Verschrikkende Teekenen aangeweezen.

en een Verteerend Vyer. Hebr. 12: 29. En daarom, naadien Israël zonder dien Geest, niet in het Geloove en de Bekeeringe Wandelen, en de Gebooden deezer Wet ook niet volbrengen zoude; scheenen haar al deeze Vreeslijke Teekenen niet anders dan den Toorn Gods te bedreygen; als door welke hy de Zonden der Overtreeders bezoeken zou: Zelfs ook, by-aldien hy wilde, met het opleggen van *Een Jok der Dienstbaarheyd*, bestaande in Gebooden die *Niet Goed*, noch *ten Leeven* zouden zijn; gelijk veel Voornaame Godsgeleerde van gevoelen zijn. Ook ontbreeken daar geen fraaye Schrijvers, welke meenen; Dat Godt daarom naa des Volks afval van dit Verbond, door d'Afgoderye met het Gouden Kalf, haar door Moses zulke Gebooden heeft opgeleyd, welke niet dan van den Toorn, Vloek en Verdoemenisse afquaamen, en Toorn werkten: Als door welke zy gedwongen wierden, yets te doen tot Verzoeninge van haare Zonden en Onreynigheeden; bestaande in een geduurig Verwijt, Dat haare Zonden in die Tijden noch Onverzoend waaren; het welk zy t'elkens door d'onderhouding veeler Inzettingen, als met haar eygen Handschrift onderteekenden, Coloss. 2: 14. Zijnde in die Dienstbaarheyd geduurig in de Vreeze des Doods, by-aldienze naalaatig aan die Gebooden bevonden wierden; Hebr. 2: 15. Voor de rest zijn veele ook van Gedagten; Dat gelijk den Toorn Gods daar naa geoeffend is in het opleggen van alle die Inzettingen, dezelve ook hier in 't Geeven van de Wet, door al deeze Bevreestmaakende Teekenen, gedreygd is, op dat zy daar door alzoo gewaarschouwd wierden, om Godt en *Den Engel des Verbonds*, (waar door eenige Kristus, andere Moses verstaan;) te Vreezen en in de Voorgeschreeven Weg te wandelen; en alzoo de Vryheyd die haare Vaders gehad hadden te bewaaren, en den Toorn Gods te ontduyken. En dewijl deeze Wet zoodaanig was, Dat neevens het Afkondigen van dezelve, zulken Toorn, en derzelver Werkinge konde gaan en bedreygd worden; (hoedaanig niet en Konde zijn, by de Genaade en Voldoeninge voor de Zonde;) daarom schijnd het veele toe, Datter zoo grooten onderscheyd is geweest, tussen de Verschijninge Gods alhier op SINAI, en d'Openbaaringe des Zaligmaakers in het Vleesch. Gelijk dan ook Paulus het Onderscheyd van deeze twee Middelaars, Moses en Kristus, zeer schoon heeft aangemerkt, Hebr. 12: 18-24. Dus scheen het dan heel niet te passen, Dat in het Verkondigen van het Euangelium, en d'Uytstorting van de H. Geest, eenige Teekenen van Schrik en Vreeze, maar heel andere gebruykt wierden. En gelijk den Berg SINAI *Beefde* van weegen dat *De Heere* op derzelver Spitze was needergekoomen in Vyer, alzoo heeft Haggai, speelende beyde op de Verkondiging van de Wet en 't Euangelium, gezeyd; *Noch eens een weynig* (Tijds,) *zal het zijn, en ik zal de Heemelen en de Aarde* Beweegen, *ende de Aarde en de Zee, en het Drooge doen Beeven.* Hagg. 2: 7. het welk den Apostel aldus verklaard; *Wiens Stemme doe de Aarde beweegde*, (naamelijk doe hy op SINAI Verscheen, als onze Kantteekenaars verklaaren;) *Doch nu heeft hy Verkondigd*, Zeggende; *Noch eenmaal zal ik Beweegen niet alleen de Aarde maar ook den Heemel*, Hebr. 12: 26. 't Geen verscheyde Uytleggers vind. *Doe ter-Tijd*, zeyd Burmannus, *Beweegde de Aarde*, dewijl de Amoriten Uytgeroeyd, en Israël in het Land Kanaans, als in zijn Erfdeel zoude gesteld worden; en was derhalven Nieuw op de Aarde: Maar naaderhand moest ook *Den Heemel bewoogen worden*; Dat is, gelijk dezelve Schrijver met Coccejus wil; Dat zy, die op den Stoel van Moses zaaten, en *Goden* genaamd wierden, de Schop moesten krijgen; en daar en moest niet meer de Wet, maar het Euangelium gehoord, en de Geest des Kindschaps van den Heemel uytgestort worden. Zoo dat het Vleeslijk Volk op de Aarde zou afgeschaft zijn; Hebr. 12: 27, 28. Waar teegen ziet onze
„ Kantteekenaars, die deeze Eerste Beweeging der Aarde, op het Daaveren en
„ Beeven van den Berg SINAI, ten Tijde der Wetgeevinge passen; en de Twee-
„ de, als wanneer ook den Heemel bewoogen wierd; eensdeels op de groote
„ Wonderen welke zoo in de komste van den Messias, als in zijn Lijden en Op-

Ezech. 20: 24, 25, 26.

Israël naa d'Afgoderye met het Gulden Kalf, met Gebooden beswaard, die niet dan Vloek en Toorn werkten.

Verkondiging van 't Euangelium is zonder Verschrikkende Teekenen geschied.

En zulx ook tot wegneeming van den Stoel van Moses.

Fraaye aanmerking der Kantteekenaars.

„ ſtandinge, aan den Heemel en op de Aarde geſchied zijn; en wel inzonderheyd „ door 't Verkondigen van 't Euangelium en Zendinge van de H. Geeſt over de „ geheele Aarde; waar door de Ceremonieele Godsdienſt der Wet, Tabernaakel „ en Tempel, beneffens de Afgoderye der Heydenen te-niete gedaan, en de Gee- „ ſtelijke Godsdienſt, al-om is ingevoerd. Joh. 4: 21. Welk-een uytvoeringe „ zoo grooten beweeging en verandering, niet alleen op d'Aarde, maar ook in „ den Heemel veroorzaakt heeft, Dat zelfs de Engelen begeerig zijn geworden, „ om daar in te zien, en Aanſchouwers van des Heeren Wonderen te zijn. Efeſ. 3: 10. 1 Petr. 1: 12. &c. Dits haare Uytlegging; en men zal niet onnut den Tijd verſpillen, zoo men ook de reſt van haare Gedagten hier te raade neemd. Onder-en-tuſſen ſchijnd men niet-te moeten meenen, Dat Godt, om dat hy hier met zulke Verſchrikkende Teekenen needergekoomen is, de Schrik-baarende Wet der Werken, die Verdoemd en onder den Vloek zet, alle den Volke ingeplant en voorgeſteld heeft? Naadien het Gods gewoonte ſchijnd te zijn; den Zijnen Schrikkelijk te Verſchijnen; en dat wel nergens anders om, als op dat hy zijne Vreeze te-bet in haar opwekte; waar van wy reeds de Getuygenis uyt de Mond van Moſes hebben aangehoord; Exod. 20: 20. Deut. 4: 10. In deezer voegen heeft dezelve Man, om dat hy vol was van Vreeze, den Heere niet durven aanzien, als hy hem in den Braam-Boſch Verſcheen. Exod. 3: 6. En zoo roept Jeſaias uyt; *Wee my, Ik Vergaa, want mijne Oogen hebben den Heere gezien.* Jeſ. 6: 5. Daniel van Vreeze als ontzield, zeyd, Datter geen Kragt in hem was, als hy dien Man met een Linnen Kleed zag, Dan. 10: 5-9. En zoo viel ook Johannes als Dood aan zijne Voeten. Apoc. 1: 17. zelfs de Herders aan welke d'Heerlijkheyd des Heeren Verſcheen, *Vreeſden met groote Vreeze.* Luc. 2: 9. De Diſcipelen, op 't gehoor der Heemelze Stemme, *Dit is mijn Zone*, vielen op haare Aangezigten van Vreeze, alſſe de Wolke zaagen die haar Overſchaaduwde, Matth. 17: 5, 6. en zulke voorbeelden vind men meer, daar ſlegts de Gedagten der Menſchen, een Goddelijke teegenwoordigheyd vermoeden konden. Dus en heeft men zig niet te verwonderen; Dat Iſraël in zijne Jonkheyd en als in zijn Kindsheyd geſteld, op 't aanzien van Gods Zienelijke teegenwoordigheyd, Verſchrikt en Bevreeſt geworden is: Noch ook dat Godt aan dat Volk, Dat nu reeds zoo vaak Gemurmureerd had; (als naamelijk in de Vervolging van Farao, Exod. 14: 10, 11, 12. Daar naa in MARA, Exod. 15: 24. In de Woeſtijne SIN. Exod. 16: 2, 3. en te RAPHIDIM. Exod. 17: 2.) en welkers onleerzaame Herten hy zoo wel kende, om Schrik in te brengen, op een Verſchrikkelijkze wijze heeft willen Verſchijnen: Met die gemaatigtheyd nogtans, Dat de bekendmaaking der Genaade niet lang agterweeg bleef, maar zelfs in 't Afkondigen der Wet, in de Eerſte rang te voorſchijn quam; zeggende, IK *ben de Heere Uwe Godt:* En daar voorzeeker in beſloot, Dat Iſraël dan ook *Zijn Volk was.* Gelijk hy hen kort te vooren had toegezeyd; *Gy zuld my een Eygendom zijn:* Exod. 19: 5. Wat verder der Geleerde Mannen gevoelen belangd, welke willen dat het Jok der Ceremonien, Iſraël als een zoort van Straffe, of Strenger Handeling, weegens d'Afgodize Zonde van het Gouden Kalf zou op den Hals geleyd zijn? (terwijl zy zelfs nogtans, in derzelver minſte Omſtandigheeden, oneyndige Verborgentheeden des N. Teſtaments weeten op-te Viſſen, die daar door aan Iſraël wierden afgeſchaaduwd;) wy hebben reeds zoo in het PASCHA, als in den SABBATH, &c. gezien, Dat hen diergelijke plegtelijkheeden ook al-te vooren tot Geneezing van haare Afgodize Gemoederen, en afſchaffing der Heydenze Zeeden aanbevoolen zijn geweeſt: Welke (naa dat Godt haar Afvalligheyd nu zoo opmerkelijk aan hen zelfs had laaten openbaar worden, zoo dat hy haar *Andermaal* of *Ten Tweedemaal* overgeevende, zig van haar *Omkeerde*, en toeliet de Sterre MOLOCHS, den *Kyun* en den *Remphan* te dienen, Actor. 7: 41-43. en het alzinds bleek datze wel Egiptenland verlaaten, maar derzelver Drek-Goden, noch de Verfoeyzelen haarder Oogen, niet en hadden weg-gedaan. Ezech. 20: 8, 24.) met veel andere Ceremonien

Johan. 4: 23.

Waar toe Godt voor deezen aan zijn Volk meeſt Verſchrikkelijk heeft willen Verſchijnen.

En zulx in de Exempelen getoond.

En nogtans met die gemaatigtheyd; Datter niet zelden Een bekendmaaking van GENAADE onder ſpeelde.

Jok der Ceremonien, Iſraël niet enkel tot Straffe opgeleyd, als zommige meenen, maar om haar te Geneezen, &c.

nien en Vleesselijke Gebooden agtervolgd zijn; die zoodaanig Wijsselijk van de Wetgeever waaren uytgedagt, Datze Israël te-gelijk een kragtig Teegen-Gift der Afgodize Besmetting, en een afschaaduwing veeler Euangelize verborgentheeden verstrekken konden: Ten eynde zy alzoo onder die Wet in Bewaaringe bleeven tot den Tijd der Verbeerering, in welke alle die dingen door het ophouden van alzulke inzigten, Verouden en te-Niet loopen zouden. Het welke te betragten, Israël geduurig de Reeden inboezemen kon, Dat haar deeze Wet gegeeven was, om haar *Te Heyligen*, Dat is, om haar van de geheele Weereld af-te zonderen tot een eygen Volk, Dat den Waaren Godt, en niet de Verzierde Goden diende; gelijk hen zulx het Eerste en Tweede Gebod Vermaande. En daarom meenen wy, Dat naadien de Wetgeever de Ceremonieele Godsdienst, door byzonder-uytgezogte Instellingen naauwkeurig Omtuynd heeft, men dezelve, (hoe grooten gelijkheyd der Heydenze Zeeden daar in ook mogten schijnen overgelaaten te zijn;) geenzinds moet aanmerken, als of zulx een Toegeeven van de Afgodize Gewoonten zy geweest; dezelve alleen wat Verleestende om den Aardt van dit Volk welke met de Heydenze Zeeden besmet waaren, te-Hulp te koomen; gelijk zommige Heedensdaagze Schrijvers zulk-een gevolg niet zelden gewoon zijn te maaken, uyt het gevoelen der geener die de Bepaalinge der Ceremonien, *Een Genees-Middel* der Afgodize Bygeloovigheeden agten. Maar naadien de uytwendige Godsdienst der Geloovige Vaderen voor de Wet, in Gebeeden en Offerhanden bestaande, door het invoeren der Afgoderye, met oneyndige Bygeloovigheeden besmet, en tot een toomelooze Raazernye uytgeborsten was; moest, om niet de Geheugnis van de Zuyvere Godsdienst der Vroome Vaders geheel uyt-te Wissen, en egter Israël van 't aangekleefde Heydendom af-te zonderen, (op dat haar Afgodize Gemoederen Geneezen wierden;) een Bepaaling omtrent haare Godsdienst geschieden, die daar toe t'eenemaal wel-voegzaam en Nut was. Welke dan door de Goddelijke Wijsheyd uytgedagt'en van Moses Voorgeschreeven, billik den Naam van *Een Wet der Gebooden Offerhanden* verdiende: Wat ook eenige voor ongerijmde gevolgen hier teegen inbrengen, als of de Goddelijke agting der Mosaïze Wet daar meede in Doods-gevaar raakte, Dat Godt zijn Volk niet met zulke Wetten verzorgd heeft, die t'eenemaal Nieuw, en van alle Menschelijke gewoontens verschillig waaren. Doch gelijk wy het in Geheugen willen houden, de Kerkpligten des Ouden Verbonds, in 't vervolg, ruymer t'overdenken; alzoo diend hier alleen noch om dit Hoofdstuk te besluyten, aangemerkt; Dat Godt hem nooyt geschaamd heeft, den Naam van Israëls *Heel-Meester*, tot de rest zijner Eer-Tijtelen op de rye te zetten; vergelijkt Exod. 15: 26. Deut. 32: 39. Num. 12: 13. Job. 5: 18. met veele plaatzen in de Psalmen en Profeeten. En hoedaanig-een Wijs Heel-Meester gewoon is hem naa de gesteldheyd der Kranken te gedraagen, kan niemand die yets weet t'eenemaal onbekend zijn.

Israël onder een voorschaaduwende Wet in bewaaringe gesteld.

Israëls Godsdienst moest noodwendig niet heel van die der Vroome Vaderen voor de Wet afgewisseld schijnen; schoon yets gemeen met de Heydenze Godsdienst hadden.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Dat den Inhoud *van de* WET der THIEN GEBOODEN *van noodwendig* Onderzoek *is; en daar toe ook niet zonder* Naadrukkelijk Voor-Verhaal *uytgesprooken.* WET *Gods, aan* ISRAEL Stemmelijk Afgekondigd; *waarom* X Woorden *en ook* X Gebooden *genoemd; als meede hoe veel* Gebooden *tot yeder der* Twee Tafelen *behooren; en dat de Eerste daar van* Vier Gebooden *vervat; en zulx uyt de* Natuure der Gebooden *zelfs getoond.* Eerste Tafel der WET, *Hoe wel-voegzaam met den* Sabbath *beslooten; en de Tweede Tafel vervolgens in* Zes Gebooden *verdeeld is.* Wet *op* SINAI *gegeeven; Hoe* door Bestellinge der Engelen uyt de Hand des Middelaars Ontfangen? *Met yets van* de Teegenwoordigheyd, *en* Geschikte Ordening der Engelen *uyt* Coccejus *bygebragt.* ENGELEN, *Hoe van de Joden in* Thien Ordeningen *verdeeld. Wat*

Zoort van Engelen *naa zommiger gevoelen*, in 't geeven van de Wet *zijn teegenwoordig geweest; en dat de* H. Historie, *in dat voorval van geen* Engelen *rept.* Gods Aangezigte, *Hoe in de* Wolke *op* SINAI Teegenwoordig *was; en* Israël in de WOLKE Gedoopt *is? Met yets van de* Naamdigtelijke Speelingen *omtrent de* Majesteyt Gods; *en* Maimonides *ronde verklaaringe van de* Engelen. Gods NAAM, *Hoe die* in de WOLKE *was; en wat men van die* Uytleggers *houden moet, welke* KRISTUS *hier voor* de Engel des Verbonds *neemen: Met* Bewijs, *Dat* Hy *de* WET *van* SINAI niet en heeft Afgekondigd: *Als meede, waarom* in 't geeven van de WET *niets van de* Zone Gods *gerept word. De* Bestellinge der Engelen, *in een fraaye Reeden van* d'Hr. Joh. Steengragt *afgeschilderd.* WET, *eyscht een* Inwendige *en* Uytwendige Gehoorzaamheyd. Thien Gebooden, *waarom de* WET DER ZEEDEN *genoemd; en hoe* Een-en-de zelve *met de* Wet der Natuure; *die beyde* Onveranderlijk *en een* Rigtsnoer *aller* Betaamelijke Pligten *zijn.* Bedenking *over de Inleydinge der Goddelijke* Wet: *En wat de* Voorreeden *zeggen wil;* IK BEN DE HEERE UWE GODT? &c. *En waar zulx in de H. Schrift zeer opmerkelijk by* alle de Gebooden in 't byzonder *word* toegevoegd. *In wat* Zin *het* Eerste Gebod *Verbied, eenige* andere Goden neevens JEHOVAH *te hebben: En hoe welvoegzaam daar op in het* Tweede Gebod, *alle* Verzierde Godsdienst, *onder 't maaken van* Beelden *en* Gelijkenissen *verbooden word.* Afgodendienst, *van* Maimonides *heel fraay* Beschreeven. Heemelen *en* Heyr des Heemels, *van Heydenen en Joden voor* Bezielde Schepzelen *gehouden: Met yets van het* Godsdienstelijk Buygen *voor de* Gesneede Beelden; *en hoe verre derzelver* Burgerlijk Gebruyk *toegelaaten is. In wat Zin de* Wet *Gebied, den* Naam Gods *niet* Ydelijk te gebruyken. SABBATH der Ruste, *Hoe in 't Vierde* Gebod *belast te* Gedenken: *En waar van een* Dag der Ruste *genoemd.* Sabbath, *is van aanvang haarder Instelling niet tot de* Oeffening *van* Openbaare Godsdienst *aan Israël gegeeven.* Wet-Boek *van* Moses *alleen belast* om 't Zeevende Jaar *voor-te* Leezen. Heyliging *van den* Sabbath, *heeft voornaamelijk in de* Gehoorzaame Ontslaaking *van 't gemeene* Dag-Werk *bestaan: Met eenige Joodze* Bepaalingen, *der Dingen die* op den Sabbath Verbooden waaren. Godsdienstige Offerhanden *op den* Sabbath, *van de* Zaaligmaaker *tot een schoone* Verklaaringe *van dit Gebod, Een* Ontheyliging van de Ruste des Sabbaths *genoemd. Wie al aan de* Ruste des Sabbaths *verpligt waaren; met een fraaye* Onderscheyding *daar omtrent uyt* Maimonides *bygebragt; en hoe de* Ruste des Sabbath-Daags *aan Israël* tot een TEEKEN *gegeeven is.* Zeevende Dag der Schepping, *is van* Godt *niet door* Gebod, *maar door zijn* Exempel GEHEYLIGD, *noch ook den* Sabbath *van* aanvang der Weereld Ingesteld. ISRAELS Verlossinge uyt Dienstbaarheyd, *hoedaanig ook* tot een Reeden van den Sabbath *gesteld.* Schending *van den* Sabbath, *waarom in* Moses *Tijd, zoo* Swaar Gestraft. Godsdienst *is in den* Naamdigting *van den* Sabbath *niet gedagt, maar alleen* de Ruste; *en zulx tot naader* Bewijs *bygebragt, Dat* den Sabbath niet tot d'Algemeene Zaamenkomst en opentlijke Godsdienst gegeeven is. SABBATH *alleen* aan Israël gegeeven *en met* Twee voornaame Wonderen *aan haar* Verzeegeld; *en hoe die een* Schaaduwe *zy geweest van* toekoomende Dingen. 't Gebod van den Sabbath, *waar in van* andere Gebooden *onderscheyden; met een* Aanmerking *over 't geen de* Catechismus *van de* Onderhouding des Sabbaths leerd. *Het* Eeren *van* Vader *en* Moeder, *onder hoe breeden uytstrekking in 't* Vijfde Gebod, en *als 't Hoofd-begin der* Tweede Tafel Gebooden; *als meede* hoe Verre *de* Verbiedende Gebooden *ook* Gebiedende *zijn.* Verlenging van Leef-Daagen, *waarom byzonderlijk aan het* Eeren der Ouderen *toegezeyd: Met een* Aanmerking *over de* Wet *aangaande* 't Rooven der Voogel-Nesten; *als meede dat het* Eeren *van* Vader *en* Moeder, *by de Joden voor* Een van de Grootste *onder* alle de Gebooden *gehouden word: En waarom met een* Belofte *verzeld? Waar toe yets van de* Kinder-Pligt der Egiptenaaren, *uyt* Herodotus *en* Porfyrius *word bygebragt.* Leeven *en* Gezondheyd *des* Menschen, *Hoe door het* VIde GEBOD Beschermd, *Dat het* Dood-Slaan *Verbied: Welk Gebod agtervolgd word, door* Bezorging der Eerbaarheyd, *in 't* VIIde *Gebod; Verbiedende* Egtbreeken, Overspel, *en alle* Onkuysse Daaden. Goederen *des* Naasten, *Hoe* Beschermd *en in* Geruste Bezittinge *gelaaten, door het* VIIIste GEBOD, *welk Verbied te* Steelen: *En wat* Slinkze Handelingen *daar onder* Begreepen *worden; met yets van de* Quaade Klank, *die het Naam-Woord* Dief, *by zulke heeft die 't moogelijk* meest Verdienen. Valze Getuygenis teegen zijnen Naasten te Spreeken, *Hoe in 't* IXde Gebod *tot* Bescherming *van* zijns Naasten Goeden Naam *Verbooden: Als meede in wat meeninge de* Begeerte *tot Besluyt der* Wet, *in 't* Thiende Gebod *Verbooden word; met een* Aanmerking *op de* Gemeene Dwaalinge, *die dit Gebod ook tot de* Natuurlijke Begeerte *betrekt, en* ZONDE *wil genoemd hebben*, &c.

IN wat Schik-Orden en Stands-geleegentheyd de groote Leyds-Man Moses het Volk dat zig Geheyligd had, uyt derzelver wijd-uyt-gestrekte Leger-Tenten, tot voor den Berg Sinai heeft opgevoerd, om van daar de groote Donder-Klok der Goddelijke Wet-Spreeking aan te hooren, is in 't voorgaande Hoofdstuk aangeweezen, en door een Print-Verbeelding afgeschilderd: 't Lust ons derhalven ook nu niet alleen te verneemen, met hoedaanigen Bewoording de Goddelijke Stemme, deeze Eeuwige Wet, in de Ooren van al de Omstaanders heeft Afgekondigd; maar voornaamelijk te bezien, Wat Hoogdraavende Leer-Stukken van het Goddelijk Genaaden-Verbond, beneffens alle betaamelijke Zeede-Pligten omtrent Godt en des Menschen Even-Naasten, daar in aan Israël voorgeschreeven zijn: Want zulx te betragten, zal ons voorzeeker konnen leeren, op welk een overschoone grondvest, Moses korts naa dat tot deeze Wet, de Burger-Regten Exod. XXI, XXII, en XXIII. aan Israël waaren voorgeleezen, dit Verbond aan deeze plaatze, *Door Besprenging des Bloeds*, heeft Ingewijd; vergelijkt Exod. 24: 8. met Hebr. 9: 20. daar d' Apostel 't zelve noemd, *Het Bloed des Testaments dat Godt aan Israël Gebooden heeft.* Waar in hem Moses zeer schoon was voorgegaan, wanneer hy onder de Besprenging des Volks zeyde; *Ziet het Bloed des Verbonds, welke de* Heere *met U-Lieden gemaakt heeft, over alle deeze Woorden.* Exod. 24: 8. Maar gelijk we niet denken konnen, Dat daar eenig Joods of Kristen-Mensch gevonden word, die de Letterlijke Bewoording van die Wet niet en weet, die men gewoon is *De* THIEN GEBOODEN te noemen, alzoo weet elk misschien ook wel, Dat Moses ons dezelve niet alleen Exod. XX. in zulker voegen aangeteekend heeft, als die door een Stemmelijk Geluyd voor de Ooren des gantzen Volks uytgesprooken zijn; maar ook zoo, als Godt dezelve naderhand als met zijn Vinger in Twee Steenen Tafelen Gegraaveerd, aan Moses op deezen Berg overhandigd heeft. Exod. 31: 18. en 32: 16. Deut. 9: 10. En behoeven derhalven hier niet Woordelijk herhaald: Alhoewel 't tot onze voorgaande waarneeming niet zonder opmerking diend overgeslaagen, Dat Moses de Wet zullende verhaalen, voor-af zeyd; DOE SPRAK GODT ALLE DEEZE WOORDEN. Exod. 20: 1. En alhoewel meest alle andere Overzetters hier vertaalen; *Ende Godt Sprak,* &c. Schijnen onze Overzetters nogtans het Tijd-aanwijzende Woordje *Doe,* daar zeer wel voor-aangesteld te hebben, om aan-te duyden, Dat Godt deeze Woorden DOE, doe Israël hier beneeden aan den Berg staande, de Vreeslijke Teekenen van Gods teegenwoordigheyd zag, en de Stemme des Heeren uyt 't midden des Vyers hoorde, *Alle deeze Woorden der Wet* gesprooken heeft; vergelijkt Exod. 19: 17. met Kap. 20: 18. En gelijk Moses 't Volk hier over tot Getuyge roept; *Dat* Jehovah *van den Heemel tot Haar-Lieden gesprooken heeft;* alzoo blijkt daar uyt, Dat gants Israël de geheele Reeden der *Thien Woorden,* onder 't Gezigt van al die Vreesselijke Teekenen heeft aangehoord; gelijk we te vooren teegens de Joden hebben staande gehouden: Daar wy alleen noch deeze schoone Getuygenis van Moses, uyt Deut. 5: 22. bydoen: *Deeze Woorden* zeyd hy, *Sprak de* Heere *tot Uwe gantze Gemeynte, op den Berg uyt het Midden des Vyers,* &c. Als nu Moses zeyd, Dat Godt *Alle deeze Woorden* Sprak; schijnd hy daar door niet alleen te leeren, Dat hy zeekere Stemme in de Lugt Vormde, waar door hy als met verstaanbaare Woorden, in de Ooren des gantzen Volks opentlijk Sprak, en niet in 't Heymelijk, gelijk eertijds onder de Heydenen, zommige Wetgeevers haare Wetten gaaven; (afschaaduwende, als eenige hier aanmerken, Dat die zelve Godt, die hier Sprak, zoodaanig eens te zijner Tijd, Menschelijke Leeden, en Zinnen, tot een Ziele Vormen zou, door welk hy Hooren, Zien en Verstaan, en alle Menschelijke Doeningen uytvoeren zou;) maar de gantze Inhoud der Wet schijnd in de Schriften van Moses, van dit Woordelijk spreeken, den Naam van

Dat den Inhoud der Goddelijke Wet diend onderzogt te worden.

Het Letterlijk Gebod der X Woorden, is Joden en Kristenen bekend.

Naadrukkelijk Voor-Verhaal der uytgesprooken Wet.

De Wet der X Woorden is Stemmelijk Afgekondigd.

De Goddelijke Wet, THIEN WOORDEN genoemd, in 't gemeen anders de X. GEBOODEN.

van *De Thien Woorden*, en *de Woorden des Verbonds*, &c. (Even als die in 't gemeen by ons *De Thien Gebooden*) behouden te hebben; ziet Exod. 34: 28. *Ende Moses Schreef op de Tafelen, de Woorden des Verbonds, de Thien Woorden*, en Deut. 4: 13. *En Hy Verkondigde U zijn Verbond*, Dat Hy U Gebood te doen, *De Thien Woorden; Hy en deede Niets meer daar toe.* Deut. 5: 22. En deeze Thien Woorden, die ook de Grieken, *Dekalogus* vertaalen, hebben Kristenen en Joden zeer welvoegzaam, *Thien Gebooden* genoemd. Voorwaar het *Thien-Tal* word niet zelden gebruykt voor *Veele:* En zoo beteekend *Thienmaal*, Veelmaal, Gen. 31: 7. Job. 19: 3. *Thien Mannen.* Zach. 8: 23. *Thien Vrouwen.* Lev. 26: 26. *Thien-Duyzenden.* Hebr. 12: 22. Dat is *Veele.* En dus kanmen aanmerken, Dat gelijk alle andere Getallen door Verdubbeling van *Thienen* gemaakt worden; ook even zoo alle andere Geschriften der Wet en Profeeten afhangen van deeze *Thien Woorden:* En kan derhalven grondvesten, Dat Godt alzoo door dit Getal van THIEN WOORDEN, of *Thien Gebooden*, een volkoomene Wet gegeeven heeft. Want dat *Woorden*, ook voor geheele Spreuken of Gebooden genoomen worden, en genoemd staan, kan ons Paulus vroedmaaken, Gal. 5: 14. daar hy *Een Woord* noemd, wanneer hy *Een Gebod* verhaald. En 't geën Mattheus Kap. 15: 6. *'t Gebod Gods* noemd, heeft Markus Kap. 7: 13. *'t Woord Gods* geheeten. Maar naadien ons 't vervolg der H. Historie zal doen zien, Dat Godt deeze *Wet der Thien Woorden*, by Geschrifte in Twee Steene Tafelen, aan Moses ter Hand gesteld heeft; isser van Ouds onderzogt, Hoe deeze Thien Gebooden moeten verdeeld worden; en welke tot de *Eerste*, en tot de *Tweede Tafel* behooren? Te weeten, of 'er *Viere* tot Godt, en *Zes* tot den Mensche gerigt zijn; of liever die Drije, en deeze *Gy en zuld geen andere Godt hebben*, en *Gy zuld U geen Gensneeden Beelden maaken*, maar een Gebodt zijn; dan of deeze Zeeven zijn, en alzoo de Laatste Woorden; *Gy en zuld niet Begeeren Uwes Naasten Huys*, in Twee Gebooden moeten gesplitst worden om het Thien-Tal vol te maaken? Wat hier van zy, men agt dat het eertijds Augustinus voegzaamer gescheenen heeft, Dat d'Eerste Tafel in Drij, de Tweede in Zeeven Gebooden vervat wierd; uyt aanmerking, Dat die Drij Gebooden tot Godt behoorende, niet heel scheemeragtig, de *Drij-Eenheyd* aan een Godvrugtig Gemoed te binnen-bragten. Maar alhoewel deeze Kerk-Vader daar in van de Roomsgezinde en Luteriaanen word naagevolgd; schijnd nogtans d'Hervormde Kerk, in naavolging der Joodse Leer-Meesters, en de Getuygenissen van Filo en Josefus (die voorzeeker Augustinus lang te vooren Leefden;) in de Eerste Tafel doorgaans Vier byzondere Geboode *Woorden* voor Godt geteld te hebben; gelijk dan ook niet heel duysterlijk te merken is, Dat den Zin van 't Eerste Gebod, niet dezelve, maar groot-deels van het Tweede t'onderscheyden is. Want het geene in 't Eerste slegts in 't gemeen, en als maar van-Verre word aangeduyd, heeft de Alwijze Wetgeever, in het Tweede naadrukkelijker, en met een opzettelijke Bewoordinge voorgenoomen te verbieden; naadien'er immers groot verschil is, zig *Andere*, of *Veele Goden* neevens den Eenigen Waaren Godt in zijn Gemoed te verzieren; of Zienelijke Beelden en Gelijkenissen te maaken, om den Waaren Godt, of de Valze Goden die d'Ydele Bedenkingen der Menschen in Heemel of op Aarde uytvinden, daar door te Eeren; en ook een Godt, in veele Deelen van zijnen Dienst t'onderscheyden is. En naadien wy in de Kaldeëze Uytbreyding van Jonathan, by Filo de Jode, Josefus en 't gemeen gevoelen der Joden, de Gebooden zoodaanig verdeeld vinden, Dat den Sabbath, by hen *Het Vierde Gebod* is, houden wy uyt die Aal-Oude verdeeling voor-vast, Dat de Eerste Tafel die tot Godt behoord, Vier byzondere Gebooden vervat; waar van het Laatste, de Gedagtenis van den Rust-Dag der Weêke, Israël zoodaanig aanbeveeld, Dat JEHOVAH de Godt der Hebreën, daar in als den Eenigen Waaren *Schepper* en *Verlosser* voorgedraagen, de Geloovige in Israël daar door noodwendig van het Eeren der Afgoden, afgetroond zijn; vergelijkt Deut. 5: 15. en Exod. 20: 11. met het geene wy elders aangaande d'On-

Exod. 31: 18. Hoe veel Gebooden tot yeder der Twee Tafelen der Wet behooren.

d'Eerste Tafel vervat waarschijnelijk IV. Gebooden.

d'Eerste Tafel word heel voegzaam met den Sabbath besllooten.

d'Onderhouding des Sabbaths hebben aangemerkt; en hoe die desweegen niet zelden neevens het verlaaten der Afgoden, word te zaamen gepaard. En dusdoende zal dan ook de Tweede Tafel in Zes Gebooden, die onderling den Mensche raaken, zeer wel naa de Oude wijs verdeeld blijven; naadien zig het Laatste Gebod, welke allerley onbetaamelijke *Begeerlijkheyd* als in een zaamenhangende Reex Verbied, zig niet dan zeer ongemakkelijk in Tweën laaten splijten; en veel-eer een Schen-Daad uytroept over die geene, welke onder 't bruske voorwendzel, van dat de Twee *Woorden* der Eerste Tafel maar een Gebod uytmaaken, Dat geene, 't welk *De Gesneede Beelden* Verbied, in haare Geloofs-Onderwijzingen, of gants agter-laaten, of haar Leer-Knaapen niet eens laaten van buyten leeren. Niet anders voorwaar, als of hen die alzoo doen, niet aanging, 't geene Deut. 4: 2. zoo strengelijk Verbooden staat.

Deut. 12: 32.

Maar naadien Moses uytdrukkelijk zeyd; *Dat Godt alle deeze Woorden gesprooken heeft;* heeft het zommige Geleerde Werk verschaft, wel te verklaaren, Hoe niet alleen de H. Stefanus, Actor. 7: 53. en Paulus Gal. 3: 19. hebben konnen zeggen; *Dat de Wet door Bestelling der Engelen ontfangen is in de Hand des Middelaars?* Maar dat ook Hebr. 2: 2. de Wet zelfs genoemd word; *Het Woord door de Engelen gesprooken?* Jaa ook geen Uytleggers ontbreeken welke ons tot d'Hoogdraavende Woorden Gods in het Lied van Moses Deut. 33: 2. heenen wijzen, om deeze Getuygenissen van Stefanus en Paulus te verklaaren? Onze Kantteekenaars over Gal. 3: 19. verstaan dat de Wet *Door den Dienst der Engelen Besteld* of *Geordineerd is:* Het welke, alhoewel het in de Historie van de Wetgeeving niet vermeld word, nogtans zeggenze, uyt andere plaatzen openbaar, en in de Gemeynte gelooft is, als te zien is; Actor. 7: 38, 53. Hebr. 2: 2. daar zy vervolgens, *In* of *Door de Hand des Middelaars* verstaan, Dat zulx geschied zy, *Door de Bedieninge*, het zy als eenige meenen van Moses die Godt gebruykt heeft als een Boode of Tussen-Spreeker, tussen hem en zijn Volk in 't geeven van de Wet, Exod. 19: 21. of als andere verstaan van Kristus, door wien Godt het Volk Israëls uyt Egipten door de Woestijne geleyd, en tot Moses op SINAI gesprooken heeft. 1 Thim. 2: 5. Actor. 7: 38. Dit zeggen de Kantteekenaars; die van veel vermaarde Godsgeleerde niet alleen gevolgd, maar ook daar in verder onderschraagd worden. Die egter onder hen de Gedagten van Coccejus naa-gaan; willen dat de Bedieninge der Engelen, in 't geeven van de Wet, deeze geweest is; Dat zy daar als een Leger in Slag-Orden, dat is, in een fraaye rang gesteld waaren: Gelijk het Woord *Bestelling*, Dat Stefanus gebruykt, zulx eygentlijk te kennen geeft: En zoo Oordeeld Burmannus, Dat Godt naa alle waarschijnelijkheyd door haar die doordringende Stemmen Geformeerd heeft, welke als het Geluyd der Bazuyne des Donders, Blixems en Onweeders, uyt het midden der Wolke gehoord wierd: Gelijk hy gewoon is, alzulke uytwendige Dingen meest door den Dienst der Engelen te doen. Psalm 104: 4. *Hy maakt zijn Engelen tot* * *Winden, zijne Dienaars tot een Vlammend Vyer.* Maar naadien de Engelen worden gezeyd de Wet gesprooken te hebben, die nogtans als Moses zeyd, *Godt* „ *Sprak;* zoo volgd noodzaakelijk zeyd Burmannus, Dat onder die Engelen „ was, *De Engel des Verbonds*, de Zone Gods en HEERE zelfs; die wy zien, Dat „ dit Volk Verlost en Geleyd heeft: Die hier in Bediening en Ampt als een Engel, „ zijnde het Hoofd der zelve, uyt het midden der Engelen die hem Omçingelden, de Wet aan Moses gegeeven, en die uytgesprooken heeft. En zoo is de „ Wet als uytgegaan uyt den Raad der Engelen, welker Voor-Zitter was dien „ Opper-Engel, die ook de Heere was, de Zone Gods, die ook daar naa het „ Euangelium heeft Verkondigd, doch niet onder de Bedieninge als een Engel, „ maar als d'Enig-Geboorne des Vaders, met een Menschelijke Stemme. Joh. „ 1: 14. Zoo dat ook daarom de Wet minder is als het Euangelium; alzoo die „ als een Woord der Engelen is gesprooken, daar dit van den Heere zelf Ver„ kondigd is. Hebr. 2: 2, 3. Dus verre Burmannus; die van Momma, Steengragt,

Exod. 20: 1.

Hoe de Wet door bestelling der Engelen ontfangen is, in de Hand des Middelaars.

Coccejus gevoelen van de teegenwoordigheyd der Engelen, in 't geeven van de Wet.

* Of *Geesten* als andere vertaalen.

En zulx naader van Burmannus aangeweezen.

gragt en meer andere gevolgd word. Doch wy en twijffelen niet of al die zoodaanig Schrijven, hebben ook met veel andere, deeze Ordening der Engelen van de Joden geleerd, die dezelve gewoon zijn in Thien Trappen van Waardigheyd te onderscheyden; welke in haar Boek *Midrasch Bereschijt*, en by Maimonides met deeze Eer-Tijtelen worden opgepoetst: Als naamelijk I. De CHAYOS HAKKODESCH of *Heylig-Leevende*. Ten II. De OFANIM of *Raaderen*. Ten III. De ORALIM, of *Sterk van Kragten*. Ten IV. De CHASMALIM, of *Vyer-Vlammen*. Ten V. De SERAFIM, of *Brand-Vonken*. Ten VI. De MALACHIM of *Engelen*. Ten VII. De ELOHIM of *Goden*. Ten VIII. De BEN-ELOHIM of *Gods Zonen*. Ten IX. De CHERUBIM of *Tempel-Beelden*. Ten X. De YSCHIM of *Mannen*. Dits d'Ordening der Engelen naa der Joden meening, voor zoo veel zy willen dat tot die Zoort behooren, welke tot de Profeeten spraaken, en op de naaste Trap staan om van de Menschelijke Dingen Kennis te neemen. En alhoewel de Joodze Kabbalisten met dit Thien-Tal niet-te vreeden zijn, willen wy nogtans haar vieze Droomen, hier niet verder ophaalen. Wy voor ons Deel, houden heel waarschijnelijk, Dat naadien de H. Historie in 't minst niet en zeyd, Dat zig d'ENGELEN by het geeven van de Wet vertoond, of zig daar meede bemoeyd hebben; (maar wel dat het Volk de donkere Wolke, de Donder en Blixem, en 't Geluyd der Bazuyne, den Rookenden Berg en 't Onweeder gezien en gehoord heeft; vergelijkt Deut. 5: 22. met Hebr. 12: 18.) Moses, Stefanus en Paulus, in de strax-aangehaalde plaatzen, geenzinds alzoo zouden gesprooken hebben, by aldienze niet voor-vast geloofd hadden, Dat die, tot wienze dit zeyden, zeer wel wisten, Hoe Zy-Lieden alzoo spreekende, te verstaan waaren; naamelijk de Ontzaghelijke toestèl der Wetgeeving, in Wolken, Donder-Stemmen, Blixem, Vyer, en Onweeder verschijnende; den Engelen of Booden toe te schrijven; of liever dien Naam aan deeze toestel op-te draagen. 't Geên ons niet langer vreemd moet schijnen, naademaal wy reeds uyt Psal. 104. gezien hebben, Dat de H. Schrift niet alleen geenzinds schroomig is, te zeggen, Dat de Wolken, Donder, Vyer, Wind en Vreeslijk Onweeder, *Tot Gods Engelen* gemaakt worden; maar dat ook Godt zelve, *Die voor Israëls Aangezigte Wandelde op den Weg*, gezeyd word des Nagts *In Vyer*, des Daags *In de Wolke* verscheenen te zijn; Deut. 1: 33. het welke voorzeeker van dien zelven Engel te verstaan is, die Exod. 23: 20. aan Israël Beloofd word; vergelijkt Exod. 32. 34. met Kap. 33: 2. En dat men daar door niet anders dan Gods Aangezigte zelf te verstaan heeft, is niet duysterlijk uyt Exod. 33: 12, 17. af-te neemen. En of wel zommige een onderscheyd tussen de Wolke en den Engel Gods meenen te vinden, die Exod. 14: 19. beyde genoemd worden; moet men'er nogtans Een-en-'t zelve door verstaan; dewijl immers Gods Aangezigte niet Zienelijk zijnde, het Teeken der Wolke byzonder genoemd word, als een kennelijk blijk waar aan het Volk zag, Dat Godt met haar was. En zoo is Israël ook *In die Wolke Gedoopt*, Dat is verpligt geworden te Gelooven, Dat Godt haar Geley-Engel was. Booven dien meenen wy ook niet dat dusdaanige Naamdigtelijke Toeëygeningen, Ongerijmd te agten zijn; als wy aanmerken, in wat voegen de Psalmdigter, Godt, als 't Waare, met Heerlijkheyd en Majesteyt willende Omgorden, zeyd; Dat hy van de Wolken zijn Waagen maakt; Dat hy op de Vleugelen des Winds Wandeld; Psalm 18: 11. en 104: 2, 3. Dat hy zig met het Ligt als met een Kleed bedekt, en den Heemel uytrekt als een Gordijne; zoo dat hy nessens alle deeze Booden, ook de Winden en Vyer-Vlammen *Zijn Dienaars* maakt, &c. Die daarom dan ook aan Jesus als de Zone Gods, Gehoorzaam waaren. Matth. 8: 27. en met Aardbeeving en Blixem-Vyer verscheenen. Matth. 28: 2, 3. En dat Godt dit alles in de Wetgeeving heeft laaten blijken, op dat zijn Vreeze voor Israëls Aangezigte was, hebben wy reeds genoeg in 't voorgaande Hoofdstuk afgedaan. Wat nu de Uytleggers meer als wy, van de Ordens, Natuure en Werking der Engelen meenen te weeten, is meest enkel uyt de Bron der Joodze Leeringen geput. 't Geên daar van hier ter snè diend;

De Engelen van de Joden in X Ordeningen verdeeld.

De H. Historie maakt geen gewag van Engelen in 't geeven van de Wet.

Wat Zoort van Engelen in 't geeven van de Wet zijn teegenwoordig geweest.

Matth. 28: 2, 3.

Exod. 13: 21.

Gods Aangezigte, is Zienlijk in de Wolke teegenwoordig geweest.

Israël, hoe in de Wolke Gedoopt.

Naamdigtelijke Speelingen omtrent de Majesteyt Gods.

diend; willenwe uyt Maimonides by-zetten, die zijn gevoelen daar omtrent aldus rond-uyt verklaard: *Wanneer de Profeeten zeggen, Datze Engelen als* Vyer, *en met* Vleugelen *gezien hebben, zulx word alleen Profeetizer wijze en by Gelijkenis gezeyd; om te Beteekenen datze niet Lichaamelijk noch Swaarlijvig zijn. In zulker voegen word Godt zelfs oneygentlijk*, Een Verteerend Vyer *genoemd: En zoo is meede te verstaan*, HY MAAKT ZYN ENGELEN GEESTEN. Dus verre Maimonides, die daar in wel scheemeragtig laat blijken, Dat hy de Engelen naa 't gemeen gevoelen voor yets Afgescheydens houd, van 't geenze gezeyd worden te gelijken, maar egter niet en zeyd watze eygentlijk zijn; noch waarom de Naam van *Engel* niet aan Dienstbaare Wolken, Winden, Donder, Blixem en Vyer, toepasselijk is. Onder-en-tussen meenen wy, Dat alhoewel Godt Exod. 23:21. van dien Engel zeyd, Dat zijn Naam in 't midden van hem is, Dat zulx meede zeer ligt van de Wolke, het Zienelijk Teeken van Gods Teegenwoordigheyd te verstaan is; naadien Moses naaderhand verhaald, hoedaanig de Heere Neederquam in de Wolke, en *Den Naame des Heeren Uytriep:* Derhalven was dan des Heeren Naam in 't midden van de Wolke, waar uyt die gehoord wierd; invoegen de Wolke, welke Godt tot Hoede van zijn Volk daar bestelde; *Op dat hyze Geleyde op den Weg*, &c. den Naam van ENGEL of *Boode* opgedraagen word. En of wel die Uytleggers, welke gewoon zijn, *Kristus* door deezen Engel des Verbonds te verstaan, van Gedagten zijn, Dat de Eeuwige Godheyd des Zoons, door deeze Verklaaringe, Kreuk lijd, indien men Kristus niet in deezen Engel vind, behoordenze haar nogtans te laaten vermaanen, geen alzulke Reedenen ter-Hand te neemen, welke door het Voor-Regt des N. Testaments, vlak in 't Aangezigt weedersprooken worden: Dewijl wy niet denken konnen, Dat yemand zijn Tijd in 't doorzoeken der beyde Testamenten zoo vergeefs besteed heeft, Dat hy uyt Hebr. 1:1. niet en zou weeten, Dat Godt *Voortijds wel veel-maal, en op veelerley wijze tot de Vaderen gesprooken heeft door de Profeeten*: Maar *in de Laatste Daagen*, zulx Eerst *Tot Ons* gedaan heeft *Door den Zone.* Waar op zy behoorden te letten die zoo gereed zijn, Kristus, wanneer het daar toe noch geen Tijd was, zoo opentlijk te doen spreeken tot de Vaderen. En wie doch Vraagenwe, is zoo schrander van Gezigt, Dat hy op dusken Grondvest, het onderscheyd zal konnen zien, welke daar is tussen de Waardigheyd van het Laater Euangelium, en de Wet, die zoo veel Vroeger in Israëls Kindschap Overhandigd is, zooze voor de Tijd der Verbeetering is bekend gemaakt. En hoe zal de Grooten Apostel in de aangehaalden Brief, Regt hebben, een merkelijk onderscheyd te Leeren, op die Grondsteun, Dat de Wet door Moses als de Dienst-Knegt gegeeven, maar het Euangelium door Jesus Kristus de Zone en Heere des Huyzes, aangekondigd is? By aldien men zoo gul en breed staande houd, Dat de Zone zelfs de Wet op Sinai uytgesprooken, en 't Volk Israëls door de Woestijne van Arabien naa 't Land Kanaans Geleyd heeft? En alhoewel sommige omzigtige Mannen hier toe ook hebben aangemerkt, Dat noch in het Oude, noch in het N. Testament, in of omtrent het Afleezen van de Wet eenig gewag van de Middelaar Jesus Kristus gemaakt word; meenen egter zommige Schriftgeleerde onzes Tijds, Dat het stilswijgen des H. Geestes, hier omtrent heel opmerkelijk is: „Met groote Wijsheyd, zeyd d'Hr. Steengragt, word „omtrent het geeven van de Wet, niet gerept van *Het Zaad* de Zone Gods on„ze Borge: Want alhoewel het Waaragtig is, Dat *Hy* in de Gestalte van JEHO„VAH, *Daar was*, den Engel des Verbonds en Autheur der Wet, spreekende „de Woorden die de Aarde deeden Beeven, Hebr. 12:26. Actor. 7:38. nog„tans isset ook waar, Dat *Jesus*, Regt-aan word gesteld teegens *Moses*, en klaar„lijk ontkend, Dat de Wet door hem gegeeven is. Joh. 1:17. Dewijl hy zig daar „niet en vertoonde als *De Zone des Menschen*, Broeder en Hooge-Priester, de „Middelaar Gods en der Menschen, ons met Godt Verzoenende in Genaa„de en Waarheyd; maar aan Sinai was hy *Uytvoerende* het Regt Gods teegen de

Maimonides Verklaaringe van de Engelen.

Hoe Gods Naam in de Wolke was. Exod. 34:5.

Wat men van die Uytleggingen houden moet, die willen dat men Kristus voor deezen Engel des Verbonds zal neemen.

Kristus heeft de Wet van Sinai niet Afgekondigd.

Waarom in 't geeven van de Wet, niet van de Zone Gods gerept word.

„ Zonde, en *Invoerende* den Dienst der Letter en der Verdoemenis; 't welk, als *Te* „ *gering voor hem* zijnde, *Hy zelfs* onmiddelijk niet en heeft willen doen; maar „ *Daar toe* gebruykt den Dienst der *Engelen* en Uytgeleeze *Menschen*, aan wien „ hy d'Eer deed van haar *Aan-te trekken als een Kleed;* Dat is, te neemen tot „ zijn *Med-Gezellen*, Psalm 45: 8. *Neevens* en *In* zijne plaatze: Geevende haar „ derhalven, Magt, Throon, Eer en Heerlijkheyd, om den Naam van *Goden* te „ draagen, die zig het Volk onderwerpen, Leeren, Verzorgen, Oordeelen, Loo- „ nen en Straffen zouden naa de Letter der Wet. Dit zegd die Schriftgeleerde Man in zijn Uytlegging over Galaten 3: 19. Die, alhoewel hy de *Engelen*, vooraf, *Dienaars der Wet* en Gedienstige Geesten noemd, nogtans derzelver Ampt- en Ordening onder 't Oude Testament zoodaanig aanmerkt, Dat hy de Aardze Overheeden en Magten over Israël gesteld, genoegzaam zoodaanig daar binnen sluyt, als of hy de Goddelijke Uytvoeringen door Menschen, alleen Daadelijk; Doch die der Engelen, niet dan Zinnebeeldelijk, (de Laatste Afschaaduwende) tot Luyster van Gods Majesteyt, en Glorie zijner Wonder-Daaden wilde aangemerkt hebben; alhoewel hy'er veele Gedagten van Coccejus ondermengd. Want naa dat hy het toeëygentlijke Weezen, Oorsprong en Dienst der Engelen, uyt de Spreekwijzen der H. Schrift heeft opgeteld, maakt hy ten Laatsten dit of diergelijk Besluyt: „ Wanneer zeyd hy, De Tijd van de Uytvoeringe des O. „ Testaments gekoomen was, neevens welke de Wet is Ingevoerd, waar in Godt „ de Swakheyd en Onmagt van alle Schepzelen vertoonen, en onder de Zonde „ Besluyten wilde, heeft hy Israël afgezonderd, tot *Een Volk Gods naa de Letter*; „ waar over Jehovah wilde Regeeren en Wonderen doen, die te vooren nooyt „ gehoord waaren; en ook Hardigheyd en Toorn bewijzen: En zulx heeft hy „ willen Werken door Engelen en Menschen; geevende aan dezelve zeekere Be- „ dieninge, Regt en Magt om het Volk t'onderwerpen; 't geene neevens en door „ zoodaanigen Wet geschied is, die wel van Jehovah op Sinai Afgekondigd is; „ maar te zaamen met de Thien Duyzenden der Heylige Engelen staande voor „ hem en omringende den Throon des Wetgeevers, als zijn groote *Rijks-Vergaa-* „ *deringe* en *Raad der Heylige*; snelle Getuygen, Gewaapende Wagters, Uyt- „ voerders, Overheeden, Magten, en Throonen, in netter Ordonnantie, als „ zijn Heyr-Schaaren, Slag-Ordens met Banieren, Wagens en Ruyteren, Die- „ nende Jehovah; byzonder in het uytvoeren van DEEZEN *Last* en *Raad*. Te „ weeten, om Israël onder deeze Wet, in *Onderwerping* te houden in Bewaarin- „ ge, tot de Tijd te vooren gesteld, Dat de Messias zou koomen. En gelijk Mo- „ ses met die op zijnen Stoel gevolgd zijn, door het Woord Gods tot *Haar* (in „ teegenstelling van *Andere* haare Broeders) geschied; Verheerlijkt zijn tot „ Leer-Meesters, Voogden en Verzorgers, en over des Heeren Volk gesteld; zoo „ zijn *Ook de Engelen*, tot Meede-Dienaars, door het zelve Woord; yeder in zijn „ Rang, Orden en Loop-Plaats: Want *Moses* word zaamengevoegd met de *En-* „ *gelen*; alzoo dien Naam op beyde past; Waarom de Wet door Moses gegee- „ ven, genoemd word, *Het Woord gesprooken door de Engelen*. Hebr. 2: 2. Jaa ge- „ zeyd word, Israël de Wet Ontfangen te hebben; gegeeven *Tot de Ordening der* „ *Engelen*. Actor. 7: 53. Als die gereed staan om de Orders van den *Archangel*, „ de Vorst van het Heyr des Heeren, (Zittende op zijnen Throon,) uyt-te voe- „ ren. Als den welken alle die Vreeslijke Teekenen en Verschijningen had uyt- „ gevoerd in het midden en door den Dienst zijner Wagenen en Benden, Psalm „ 68: 18. met dewelke hy zig als met een Ontzaghelijk Krijgs-Gewaad van „ rondom bekleede, Psalm 97: 2. Zig vertoonende in-en-uyt het midden der „ Slag-Ordens, der *Heemelze Legioenen*. Als zijn groote *Rijx*-en *Krijgs-Raad*, „ Psalm 89: 8. Om de Wet geheel Staatelijk aan Moses over te geeven, als het „ Hoofd der *Aardze* of *Menschelijke Ordeningen*, *Overheeden* en *Magten* Israëls, „ de *Heemelze Ordening der Engelen* ondersteld: En door *Die Beyde* gezaament- „ lijke meedewerking, Israël te worden opgeleyd, tot Onderdaanigheyd onder „ deeze

De Bestellinge der Wet in een fraaye Reedenvoering van den Hr. Joh. Steengragt Afgeschilderd.

Judic. 5:20.

1 Kon. 22: 19.

Cant. 6: 10. Matth. 26: 53.

„ deeze Opzienders en Ampt-Lieden; met Ontzag en Majesteyt Gewaapend. „ Zittende op den Throon van Jehovah; of met hem in den Throon, als *Zijn* „ *Meede-Genooten*, die *Goden* genaamd worden, &c. Dus verre dien APOLLOS *Magtig in de Schriften*. Waar in nogtans niets eygentlijks noch Weezentlijks van de Engelen, noch van de Zone Gods in de Wetgeeving te bespeuren is; of het kan uyt veele teegenbedenklijke speelingen der H. Schrift, voor loutere toe-eygeningen, aan de Zienelijke Majesteyt der Goddelijke Verschijninge in een Wolke, Vyer, Donder, Blixem en Onweeder, &c. opgenoomen worden. Die daar in egter meenen yts meerder te zien, behooren daar by aan-te merken, zig ten minsten dan ook verpligt te houden, alle teegenbedenkingen, waar van wy slegts eenige weynige hebben aangehaald, aan een-kant te maaken: Want wy moogen dit hier niet verder uytvoeren, om dat ons korts hier naa gelegentheyd in de Hand zal vallen, de gevoelens der Godsgeleerde, aangaande *Den Engel van Gods Aangezigte*, te overweegen: En willen onder-en-tussen nu bezien, Van wat Natuure de Goddelijke Wet is, die van SINAI *in Thien Woorden* afgeleezen is.

Psalm 45: 7. en 97: 7.

Exod. 23: 20-23.

Naadien het dan uyt den Inhoud der Wet blijkt, Datze zoodaanig van Natuure is, Dat zy niet alleen vervat de uytwendige, maar inzonderheyd de inwendige Gehoorzaamheyd der Daad, die met de Liefde tot Godt, als de Gebieder der Wet, verzeld gaat en *Geestelijk* is, Rom. 7: 14. zoo volgd van zelfs, Dat die met het Herte en d'inwendige Togten der Ziele moet onderhouden worden: Israël en ons zoodaanig in een beknopt Voorschrift van Goddelijke Heyligheyd en Betaamelijkheyd, alle Geregtigheyd, Waare Godsdienst en Heemelze Volmaaktheyd, als Gebooden van Geloof en Bekeeringe, afeyssende, Dat zy met Regt de Godspraak der geheele Weereld te agten zy. Dewijl nogtans deeze Wet tot onderscheyding van de *Burgerlijke* of Geregtspreekelijke *Wet*, en de *Wet der Ceremonien*, of Kerk-Zeeden, by de School-Geleerde niet zelden, DE WET DER ZEEDEN genoemd word; en de H. Schrift, de Gebooden die daar in begreepen worden, door deeze Spreuk beteekend; Dat de geêne *Dieze doed daar door zal Leeven*. Lev. 18: 5. Matth. 19: 17. Ezech. 20: 11. scheen het hier de plaats te zijn, uyt d'Oudste scheemering te verneemen, Hoe deeze Wet den Naam van EEN ZEEDELYKE WET gekreegen heeft? Voorwaar de Wet aldus genoemd, is in zijn eygen Grond en Oogmerk, dezelve met *De Wet der Natuure*, welke Godt den Mensche in d'Eerste Schepping, met zijn Beeld Ingeschaapen heeft: 't Welk schoon door de Zonde gekreukt, nogtans veele Stukken en Beginzelen van Regt en Onregt, in den Zondaar overgehouden heeft, waar door den Mensch van zijn eygen Denkbeelden, in veelen tot zijn Pligt vermaand word. Het welk niet alleen elks eygen Geweeten, maar ook den Apostel Getuygd, als hy zeyd; *Dat de Heydenen die de Wet niet en hebben, van Natuure die Dingen doen, die der Wet zijn, en haar zelven een Wet zijn*, Rom. 2: 14. Waar uyt blijkt, Dat men de Beginzelen der Wet in den Mensche, met de Godt-Verloochenaars niet ontkennen, noch met de Joden zoodaanig uyt de Verzierde Gebooden van Noach haalen moet, als ofze enkel en alleen op een Overleeveringsteunden. Zulx daar ook geen twijffel is, of alle de Regten der Heydenen en Volkeren buyten 't Verbond Israëls, zijn uyt die Gemeene Beginzelen gesprooten: Alleen met dat Verschil, Datze naa den byzonderen Staat van yeder Volk en Land-Streek, een weynig verboogen en toegepast zijn: En het is ook van de opmerkende Verstanden gaa-geslaagen, Dat hoe deeze gemeender en naader aan de Eerste Beginzelen vermaagschapt zijn, Hoe zy ook Volmaakter bevonden worden; terwijl de wijder-afgeleyde Sluyt-Redenen door een langer omweg, gelijk 't gemeenelijk zoo gaat, niet zelden by gebrek van de Menschelijke Hoedeloosheyd, (altijd niet even ernstig op alles agt geevende) allengskens Dwaalingen naa haar sleepen; en by lang-naa, niet zoo Zuyver blijven, dan die haar Oorsprong naader zijn. En zoo hebben dan ook de Godsgeleerde hier uyt niet quaalijk besflooten, Dat de Wet der Zeeden, die dezelve is met de Zuyvere Ingeschaa-

De Wet eyst een inwendige en uytwendige Gehoorzaamheyd.

X Gebooden, waar van de WET DER ZEEDEN genoemd.

En hoe met de WET DER NATUURE dezelve.

Beginzelen der Wet zijn in den Mensch te vinden.

Wet der

Zeeden is onveranderlijk.

geschaapen Wet der Natuure, t'eenemaal onveranderlijk is; en om die zelve Reeden alzoo weynig kan Vermeerderd, of Volmaakter gemaakt worden, als het Beeld of Heyligheyd Gods, of ook zijn Natuure zelfs eenige Vermeerdering ondergaan kan. Invoegen deeze Wet dan ook een Aldervolmaakst Rigtsnoer is van alle Pligt omtrent Godt, omtrent den Mensch, en den Mensch omtrent hem zelven. En daarom, alwaar deeze Wet met Gebieden of Verbieden Swijgd; moet een loutere Onverschilligheyd plaats vinden; zoo dat geen opzigt van Deugd of Ondeugd verpligten kan. Zulx zy haar dan wel aan een kant moogen maaken, welke daar van een Menschelijk Gezaag Droomen, Dat de Banden der Wet, te-mets Ontbinden, en naa vereysch van Zaaken, yemand van zijn Pligt ontslaaken kan. Jaa laatze haar vry in het Donker Verschuylen, welke Leeren, Dat Godt Dingen Gebieden kan, die met de Gebooden der Eerste en Tweede Tafel strijdig zijn; zoo dat hy ook wel een Schepzel, Goddelijke Eerbied aanbeveelen kan. Doch gelijk al deeze Dwaal-Ligten niet ongewoon zijn, daar toe het Proef-Gebod aan Abraham, om zijn Zoon te Slagten; en Israëls Roof in Egipten by te brengen, alzoo hebben wy alzulke Aalwaardige Voorwendzelen op zijn plaats de pas afgesneeden, om'er ons hier niet verder meede te bekommeren. Nogtans willen we aangaande d'Onveranderlijkheyd, en Toegeeving der Wet, niet onaangemerkt laaten; Dat alle Geboden Gods, niet eenerley zijn: Want zommige vloejen eenvoudiglijk uyt Gods Natuure, en zijn volstrekt ontoegeevelijk, dewijl Godt hem zelven niet en kan Verloochenen. 2 Tim. 2:13. Andere weederom vloejen uyt de reeds-ingestelde Ordening der Dingen; welke, om datze geheel-en-al van Gods Wil af hangen; ook niet van zoo grooten noodzaakelijkheyd zijn, noch ook enkel Onveranderlijk, als ten aanzien van de Mensch: En moeten daarom uyt d'ingestelde Ordeninge Gods, naa vereysch der Twist-Zaaken, zoo aangaande de Gemeenschap der Goederen, Houwelijksgevallen, Bloed-Schande, Egt-Scheyding, Veel-Vrouschap, &c. Behandeld en Voldongen worden. Ten Laatsten zijn'er eenige Geboden louter-Stellig en vervolgens ook Veranderlijk; hoedaanig inzonderheyd het Gebod des Sabbaths te agten is; het welke, om dat het behalven *Een Teeken* tussen Godt en Israël in haare Geslagten, een afschaaduwing behelsde, in zijn geheel blijft, schoon de Verbintenis desselven Gebods, geheel verdweenen is. Doch dit zal zig van zelfs verklaaren konnen, zoo draa wy in 't naauwkeurig overdenken der Thien Woorden, aan het Vierde Gebod zullen gekoomen zijn: Want het lust ons nu ook eens te hooren, in welken Zinrijke Kragt van Bewoording, de Goddelijke Stemme, de Reeden der Wet van SINAI, voor de Ooren van zijn Volk uytgesprooken heeft; waar van zelfs de Voorreeden ons niet zonder naadrukkelijke Openbaarmaaking der Goddelijke Belofte, te betragten staat. Waar toe wy voor-af alleen noch dit willen in-agt genoomen hebben; Dat de klaarheyd van een Wet niet zoo zeer bestaat in de Woorden der Wet zelve; als wel in 't Bekendmaaken van de Waare Grond-Oorzaaken, waarom de Wet gemaakt of ingesteld is. Die dan te-regt ingestampt en verstaan zijnde; de Wet veel klaarder maakt; en alleen maar noodig heeft in beknopte Woorden voorgesteld te worden: Naadien d'Ervaarentheyd leerd, Dat hoe de Woorden omtrent de Wetten meerder zijn; Hoe ook haar Twijffelingen en Dubbelzinnigheeden daar door schijnen aan-te wassen. En wy twijffelen niet, of het zal wel haast blijken, Dat Godt dit Onheyl in de Wet der X Woorden, zeer wijsselijk heeft willen verhoeden.

En een Rigtsnoer der pligten.

Onderscheyd der toegeevende en niet-toegeevende Geboden.

Stellige en veranderlijke Geboden.

Inleyding tot het Eerste Gebod.

Als Godt dan tot een Inleyding van de gantze Wet, en Grondvest van de Vier Geboden der Eerste Tafel zeyd; *Ik ben de Heere Uwe Godt die U uyt Egiptenland; uyt den Diensthuyze Uytgeleyd hebbe.* Exod. 20:2. Heeft hy voorzeeker daar in niet alleen willen aanduyden, Dat hy Was, en verder Worden zou, 't geen hy aan Abraham de Volk-Planter Israëls, en Voorbeeld des Geloofs, Beloofd had, zeggende; *Ik zal U tot Een Godt zijn, en Uwen Zaade naa U*: Maar betuygd daar meede ook, Dat Israël nu zijn Volk was, als een Weldaad die uyt Kragt der God-

Goddelijke Belofte, zoodaanig te zaamen-kleeft, Datze onmoogelijk van de Belofte af-te scheyden is: Want dit behoord tot Een; *Ik zal U tot Een Godt zijn*; en *Gy zuld my tot Een Volk zijn.* Exod. 6: 6. Jerem. 31: 33. Lev. 26: 12. en zeer schoon uytgedrukt; Deut. 26: 18. *De Heere heeft U Magt gegeeven om te zeggen;* Dat gy hem *Tot Een Volk des Eygendoms zuld zijn;* vergelijkt Deut. 27: 9. Zulx hy hier aan het Zaad toeëygend, 't geen hy te vooren aan Abraham had toegezeyd. Want dien, die te vooren met zijnen Naam Heere den Vaderen niet en was bekend geweest, en schaamde hem nu niet, zig *Haaren Godt* te noemen, Hebr. 11: 16. beginnende daar in alzoo zijn Beloften te vervullen, op dat ook alle andere die'er aan Verknogt waaren, mogten volgen. Voorwaar de toepassing, *Ik ben de* Heere *Uwe Godt*, is geen andere Taale dan die des Euangeliums en der Genaade, die neevens de Wet als in de Voor-Togt voor-gedraagen word; vervattende d'Aanbieding van d'aldergrootste Dingen; waar in Israël niet dan een Eeuwigduurende *Genaade, het Leeven, de Zaligheyd, Heyligmaaking, Blijvende Stadt*, en *Weeder-Opstandinge des Vleesch* word toegezeyd. Want daar in dat Hy Jehovah de *Heere* is, word voorzeeker vervat, Dat hy *Genaadig*, en *Barmhertig* is, *Vergeevende de Zonde en d'Ongeregtigheyd*, Exod. 34: 6, 7. En indien Hy niet voor had, *Genaade* en *Barmhertigheyd* voor Israël te bewaaren, hy had onmoogelijk naa Waarheyd konnen zeggen; *Ik ben de* Heere *Uwe Godt*. 't Zelve sluyt ook de *Heyligmaaking* in, waar van de Getuygenissen dikwils met deeze Bewoording, *Ik ben de* Heere, herhaald worden. Ziet Exod. 31: 13. Ezech. 20: 12. en 37: 28. Lev. 20: 8. en 21: 8. *Ik ben de* Heere, *die Israël Heyligd.* Zulx dat Heere en *Heyligmaaker* zoo onafscheydelijk aan malkanderen hangen, Dat als het een gezeyd word, het ander vast-staat. En indien men wel op 1 Kor. 1: 30. let, zal *Heyligen*, moogelijk ook hier Beteekenen; *Ik Weederbaare*, of *Ik Vernieuwe U.* Want over het Zaad Jakobs, welke de Grouwelen van Egipten Naawandelden; *Heeft de Heere zijn Hand Opgeheeven;* op dat hyze Uytleyde en tot zijn Volk maakte, die het Verbond deezer Heyligmaaking door de Gedagtenis van den Sabbath der Ruste bewaaren zouden. Ezech. 20. En dewijl Godt geen Godt en is der Dooden, maar der Leevende; zoo dat de Vaderen der Belofte, *Hem alle Leeven*, Luc. 20: 38. Beloofd hy hier in, ook *Het Leeven, d'Onsterflijkheyd* en *Weeder-Opstandinge.* Vergelijkt de schoone Spreuke van de Zaligmaaker, Matth. 22: 31. *En hebd Gy niet Geleezen*, zeyd hy, *Van de Opstandinge der Dooden, het geene van Godt tot U-Lieden gesprooken is; die daar zeyd;* Ik ben de Godt Abrahams, Isaaks en Jakobs, &c. vergelijkt Exod. 3: 6-16. met Gen. 17: 7. En het zal U geenzinds vreemd schijnen, Dat de groote Leer-Meester Jesus, alle andere bewijzen in d'H. Schrift, voor d'Opstandinge der Dooden, overslaande, alleen dit Getuygenis ter-hand neemd; naadien in die Woorden de eygene Beloften van het Genaaden-Verbond begreepen zijn; en by de Joden niet alleen nooyt hadden moeten in 't Vergeet-Boek geraaken, maar die zelfs altijd in de Eerste rang overdenken; en alle andere Getuygenissen, als Verklaaringen van deeze ruymweydige toezegging aanmerken; als die de grootste, Jaa d'eenigste Belofte van het Verbond der Genaade vervat. *Want Ik ben U Godt*, is niet anders dan of Godt zeyde; *Al wat Ik* Jehovah *ben, Bezit en vermag, Dat is voor U* mijn Volk *ten besten.* En naadien Godt lang naa de Dood van zijne Vrienden, Abraham, Isaak en Jakob, aan Moses betuygd, Dat hy *Haar Godt* was, (en hy *geen Godt en is der Dooden, maar der Leevenden;*) merkt de Zaligmaaker zulx aan als een Grondvest, waar op hy besluyt, Dat die Vaderen voorzeeker noch Leefden naa de Ziele, en eens Leeven zullen naa het Lichaam. Voorwaar, de Dooden konnen Godt niet tot haaren Godt hebben, zooze niet naa de Ziele Leeven. Jaa haar Perzoonen konnen Godt niet volstrekt tot haaren Godt hebben, by aldien niet het Stoff van haaren Aardzen Tabernaakel in het Graf neergeleyd, bewaard word, om eens weederom Verzaameld en Heerlijker als te vooren, Opgebouwd te worden. En zoo doende zienwe dan ook hier in, de Gelukzaligheyd

Wat de Voor-Reeden zeggen wil, door de Woorden: Ik ben de Heere Uwe Godt.

Ezech. 20: 5.

heyd aan Israël toegezeyd, volgens de Spreuke van het Zang-Lied, Psalm 33: 12. Maar indien in deeze Naam, *Ik ben de Heere Uwe Godt*, (als de Grondslag van al de Gebooden, en daarom dikwerf in dezelve herhaald, gelijk Exod. 20:5, 7, 10, 12. te zien is) alle Weldaaden van het Verbond der Genaade vervat worden; kan men geenzinds twijffelen, of dezelve worden daar in ook als zoodaanig aan Israël voorgesteld; en derhalven isser een Verbond der Genaade met haar opgeregt. Waar toe dan ook Godt, zoo meenigwerf in het Boek der Uyttogt betuygd, Dat hy Israël tot zijn Volk had aangenoomen; 't geen hier in de Wetgeeving op SINAI geenzinds veranderd, noch kon ingetrokken worden. Want alhoewel deeze Wet die Volmaaktheyd insloot, Dat den Mensche dieze doed, daar door konde Leeven, Ezech. 20: 11. Heeft Godt nogtans door het voorhouden van die Gebooden, geenzinds een Verbond der Werken willen opregten, (alhoewel de Stoffe daar van dezelfde was,) naadien de Regtveerdigheyd als dan uyt de Werken zoude voorgesteld zijn; en alsdan geen Vergeevinge der Zonde, noch Voldoeninge des Middelaars Jesus hadde konnen plaats hebben. Doch nu zijn de Gebooden der Werken Israël gegeeven als een reegel van Heyligmaaking; welke den Zondaar moet Beminnen, en volgens dezelve Godt Verheerlijken door Geloove en Bekeeringe; hem Opofferende de Eere van zijn Zaligheyd, Regtveerdigheyd en Heyligheyd; dewijl hy haar Godt wilde zijn, *Die haar Heyligde*: Waar van inzonderheyd haar den Sabbath, geschikt naa den Staat waar in zy waaren, op een byzondere wijze tot een Teeken gegeeven is; Betuygende door de *Heyliging* van dien Dag, Dat Jehovah haaren Godt, niet alleen de Schepper en Onderhouder was van al watter is; maar dat dien zelven Godt haar zoo wel van de *Geestelijke*, als van de *Lichaamelijke Slaavernye*, Dat is, van den Dienst der Egiptize Drek-Goden, en de Dienstbaarheyd onder derzelver Tyrannige Koningen Verlost, en door afzonderinge, uyt alle Volkeren, tot zijn byzonder eygen Volk gemaakt had. Lev. 20: 24. Gelijk Godt dan ook deeze *Verlossinge uyt Egipten*, tot geen gering middel steld, waar door Israël zijn Volk was geworden; met wien hy nu zijn Verbond maakte: Zeggende; IK, (IK die Uw uyt den Diensthuyze van Egipten uytgeleyd hebbe;) *Ben de Heere Uwe Godt*. Twee Faraôs, die beyde elkander in't Rijk volgden; Ramesses Miamun en Amenophis, hadden Israël in Egipten met Tweederley Slaavernye gedrukt; waar van d'eene meer Lichaamelijk haar tot den Zuuren Arbeyd in Leem, Tichel-Vormen en Akker-Werk genoopt, en 't Leeven had Bitter gemaakt; d'ander meer Geestelijk en Gemoedprangende; belastende 't door Koninglijk Bevèl, haare Zoontjes in den Nijl te Verzuypen; of door de * Kinder-Werfsters in de Geboorte te Smooren; op dat zoo allengskens de Dogters der Hebreën, met de Zonen der Egiptenaaren vermengen, en tot een Volk Verbasteren mogten; Dat in dezelve Inzettingen Leeven, en derzelver Vaderlijke Land-Goden dienen zou. Maar gelijk Godt haar uyt deeze Dienstbaarheyd door een Sterken Arm, uytgerukt en als op Arends-Vleugelen, tot hier in de Woestijne van SINAI in Veyligheyd gedraagen, en aldaar door den Dienst van Moses, *Tot hem gebragt had*, Exod. 19: 4. Alzoo heeft hy in de Voor-Reeden van zijn Verbond, beginnen aan-te wijzen, Dat hy haar Godt wilde zijn en blijven, en dat hyze daar toe uyt het Afgodize Huys der Dienstbaarheyd Uytgeleyd had, op datze vry zijnde van de Slaavernye der Bygeloovige Menschen, *Dienstknegten* Gods zouden zijn door Geloof en Vertrouwen: Gelijk ook d'Hebreeuwse Woorden Exod. 20:2. eygentlijk, *Het Huys der Dienstknegten* beteekenen. Doch Deut. 4:20. word Egipten, van weegen de Wreede Onderdrukkingen, *Een Yzeren Oven* genoemd; Dat is, een Oven waar in het Yzer door geweld des Vyers, gesmolten word. 't Geên dan ook de Reeden kan zijn, waarom Israël in 't Gebod van de Ruste des Sabbaths, zoo ernstig aanbevoolen word; aan deeze *Dienstbaarheyd te Gedenken*; Deut. 5: 15. 't geen men alleen in zijn eyge Bewoording behoeft naa-te leezen, om te zien dat hen DE RUSTE op den Zeevenden Dag, tot een voor-

Matth. 19: 17.

Die Uw uyt het DIENSTHUYS van Egipten hebbe Uytgeleyd.

Exod. 1:14.

* Vroedvrouwen.

voornaam Gedenkteeken haarder Verlossinge geschonken wierd. En vervolgens hebben ook de Joden de Gedagtenis van Israëls Uytgang, doorgaans zoo hoog gewaardeerd, Dat zeggenze, elk van haar, zig in alle Eeuwen zoo behoorde te draagen, als of hy zelfs uyt Egipten was Uytgegaan. Hier uyt dan, Dat JEHOVAH *Israëls* GODT betuygde te zijn; (niet alleen weegens de Scheppinge, want dat word haar naaderhand in 't Vierde Gebod indagtig gemaakt, maar in't byzonder, weegens d'aanbieding van 't Verbond der Genaade, en haarlieden Verlossing uyt Egipten;) spruyt Gods Magt om te Gebieden, en te-gelijk de Reeden van des Volx Gehoorzaamheyd; en daarom niet alleen met groot Regt voor het Eerste Gebod gesteld; Maar men ziet de zelve betuyginge, *Ik ben de Heere uwe Godt*, ook by al de rest der Thien Gebooden gevoegd. Als by het *Tweede*, Lev. 19: 4, 31. By het *Derde*, Deut. 19: 12. By het *Vierde*, Lev. 19: 3, 30. By het *Vijfde*, Lev. 19: 3, 32. By het *Zesde*, Lev. 19: 16. By het *Zeevende*, Lev. 18: 6. By het *Agtste*, Lev. 19: 11, 12. By het *Neegende* Lev. 19: 16. Jaa in't algemeen (op dat het ook niet aan het *Thiende* ontbreeken zou;) by alle de Gebooden; Lev. 18: 5. en 19: 37. En hoedaanig Godt Israël naaderhand tot Getuyge van al deeze Weldaaden heeft Uytgedaagd, daar van staat Jesa. 43: 10, 11, 12. Breedspraakig te leezen. Die nu met een aandagtig Gemoed, van deeze Voorreeden tot het Eerste Gebod overgaat, word ligt ontwaar, Dat dit Gebod, *Gy en zuld* geen Andere Goden *Voor mijn Aangezigte hebben*, uyt deeze betuyging voortvloeyd, *Ik ben de* Heere *uwe Godt*. Want wat hangd'er schoonder te zaamen als dit; Dewijl *Ik uwe Godt*, zulken Godt *Ben*, diens Naam JEHOVAH *is*, zuld gy *Geen andere Goden* voor mijn Aangezigte hebben. De Kaldeëze Uytbreyder verklaard hier in't Enkel getal; *Gy zuld geen* Anderen Godt *hebben*: En zoo word het ook uytgedrukt Exod. 34: 14. en Psalm 81: 10. Gy zuld u niet buygen *Voor eenen Anderen Godt*. Zoo meede Esa. 44: 8. *Isser ook eenen* Anderen Godt *Neevens my?* Want alhoewel *Daar veele zijn die Goden genaamd worden*, 1 Kor. 8: 4, 5, 6. Isser nogtans maar *Eenen Godt*; en *Eenen Heere*, Esa. 42: 8. *Ik ben de* Heere, *Dat is mijnen Naam; ende mijn Eere en zal ik geenen anderen* (Goden) *geeven*, noch mijn Lof *Den Gesneeden Beelden*. Waarom ook onze Kantteekenaars, het Woord ELOHIM *Goden*, in 't Enkel getal op de Kant zetten; alhoewelze 't zelve met de meeste Overzetters, zeer wel tot het Oogmerk van 't Gebod en d'eyge Beteekenis van 't Grond-Woord, in 't Meervoud vertaalen: Ziende buyten twijffel dit Gebod op de Neyging des Volx, welkers Gemoederen met de Veelheyd der Goden bezoeteld, nu Verleest, en aan den Eenigen Waaren Godt als de Schepper, Heere van alles, en Verlosser der geener die behouden worden, gewennen moesten te Gelooven; waar toe hy haar *Zijne* WONDEREN had doen zien; Jaa zelfs nu ook al GERIGTE geoeffend had *Over alle de Goden van Egipten* Exod. 12: 12. niet konnende d'Eerstgeboorne die haare Bescherming aanbevoolen waaren, Verlossen uyt de Hand van den Worg-Engel, die haar sloeg; op dat zoo wel d'Egiptenaars, als inzonderheyd de Kinderen Israëls wisten, Datter geen Godt was als *Jehovah*, die geen Medgezel duld, welk hem in eenig ding gelijk is. Verbiedende derhalven in dit Gebod, niet alleen aan yemand eenige Godheyd toe-te Schrijven, dan alleen aan dien, die hier op SINAI sprak, maar te-gelijk ook alle Afgoderye; aan welk-een zeer Oude en Ingewortelde Zonde des Verdorven Mensche, Israël nu al een wijle Tijds in Egipten, had Krank geleegen, en nu door afzonderinge, aanneeminge, en 't Verbond met haar in 't geeven van deeze Wet gemaakt, moeste geneezen worden van Jehovah, die uyt enkele Genaade haar GODT en *Heelmeester* wilde zijn. Exod. 15: 26. en 33: 19. &c. En daarom alzoo billik van haar eyst, Hem, (met verlaating van alle Valze Goden, die de Aarde niet Geschaapen hebben, Jer. 10: 11. noch in Noodgevallen helpen noch Verlossen konnen;) alleen voor haaren Godt en Rotsteen haares Heyls te Eeren. Invoegen Godt in dit Eerste Gebod, zijn Verbond der Genaade met Israël, niet alleen aangaat door het Weg-doen van alle

Fraaye waarneeminge over deeze byvoeging, IK BEN DE HEERE UWE GODT.

Eerste GEBOD, Gy en zuld geen andere Goden hebben.

Ezech. 20: 7.

andere

andere Goden; maar ook de Veelheyd der Goden, die de Heydenen leerden, opentlijk uytstampt; zoo dat ook die, welk daar van Onder-Goden, meerder en minder Godheeden droomen, en op een diergelijke Waan, zig niet en schaamen, zelfs de Zone Gods, *Een Onderstelden Godt* te noemen, in 't Aangezigt weedersprooken worden: Jaa ook die haar Vonnis krijgen, welke aan Schepzelen, en Armzaalige *Niet-Goden*, Goddelijke Eer opdraagen; zoo datze by *Heylig*-genoemde, en haare vergankelijke Overblijfzelen, Dat is, in ydel Stoff en Assche, hulp zoeken. En zoo leerd dan hier onze Geloofs-Onderwijzer op de 95ste Vraage, WAT IS AFGODERYE? Zeer wel Antwoorden, *Op yets dat Verzierd en geen Godt en is, zijn Vertrouwen te zetten.* Gelijk het meede doorgaans in de H. Schrift openbaar is, Dat alle die den Vreemden en Uytlandzen Goden, (welke zig aan Israël noch haare Vaderen, door geen alzulke Wonderen als Jehovah de Godt Israëls, aan zijn Volk hadden bekend gemaakt;) Offerhanden en Gebeeden toebragten, zy zulx *Den Duyvelen Offerden*; Dat is, Dat zy zulx deeden aan de Verzierde Herssen-schimmen, en Gedrogten, welkers Weezentheyd, slegts in Ydele Naamdigtingen bestonden, *En niets en waaren;* vergelijkt Deut. 32: 17. met 1 Kor. 10: 20. En gelijk Godt al dusdaanige Verfoeyelijke Godheeden voor *Eeuwig* verbooden heeft, Lev. 17: 7. alzoo blijft in dit Gebod opmerkelijk, Dat Godt daar by doed; (Gy zuld geen andere Goden hebben,) *Voor mijn Aangezigte;* Dat is als zommige verklaaren; *Teegen* of *Voor my*; 't geên bedenkelijk kan beteekenen; *In plaats van my:* En in zulken Zin by-naa, zetten de Grieken en Kaldeën, *Als my.* En Moses zelve korts hier naa *Vers* 23. zeyd; *Neevens* of *Met my.* Ook ontbreeken geen Uytleggers die meenen; Dat het insgelijks te kennen geeft, alle Tijd en Plaatze; als *Voor de Zonne*, Psalm 72: 17. Dat is zoo lang de Zonne duurd; en vervolgens is *Voor my*, zoo lang *Als ik ben*, van Eeuwigheyd tot Eeuwigheyd. Lev. 17: 7. En *Alle Plaatze* als Psalm 139: 7. *Waar zal ik Vlieden voor u Aangezigte?* of Teegenwoordigheyd: 't Geen de Reeden schijnd waarom hier van Gods *Aangezigte* of Teegenwoordigheyd gerept word: Dewijl hy de Geheymenissen des Herten doorziet Psalm 44: 21, 22. en 139: 23, 24. En naadien de Grond van yeder Gebod der Wet Geestelijk is Rom. 7: 14. verbindze den geheelen Mensch, Dat is, Ziel en Lijf, met der zelver Verstand, Wille en Kragten eeuwiglijk en altoos.

IIde GEBOD, Gy en zuld u geen Gesneeden Beeld maaken.

Gelijk nu het *Eerste* Gebod alle Verzierde Goden verbied, zoo Verbied het *Tweede*, alle Verzierde Godsdienst: Want aldus hangen de Woorden van dit Gebod te zaamen: *Gy en zuld u geen Gesneeden Beeld, noch eenige Gelijkenis maaken* &c. En strax daar naa; *Gy zuld u voor die niet Neederbuygen noch haar Dienen*, &c. Exod. 20: 4, 5. Alwaar de gemeene Latijnze Bybel als een verklaaringe zeyd; *Gy zuld die niet Aanbidden, of Godsdienst aandoen.* Deeze gantze bewoording, laat voorzeeker geen twijffel naa, of God verbied daar in niet slegts alle *Beeld* of *Gelijkenis*, door Snijden, Graveeren of anders *Met de Hand te maaken;* Maar die ook niet in het Herte door Inbeelding te vormen; naadienmen geenzinds moet denken, *Dat de Godheyd, Goud, of Zilver, of Steen gelijk zy, welken door Menschen Konst en Bedenking gesneeden zijn.* Vergelijkt Actor. 17: 29. met Exod. 20: 23. En daarom, wanneer de Wetgeever verbied alle Beeld te maaken, het zy naa de Gelijkenis van yets dat in den Heemel gezien word, als de Sterren, Zonne, Maane en al de rest der Planeeten (in de H. Schrift, *Het Heyr des Heemels* genoemd, Deut. 4: 19. van welkers Aal-Oude Eerdienst, alle Afgoderye voortgesprooten is; gelijk in de Joodze Oudheeden getoond is;) of naa het geene op de Aarde is, van eenig Mensch, of Beest of Kruypend Gedierte; of naa die der Visschen die in de Wateren gevonden worden, Deut. 4: 16-19. Verstaat hy 't zelve geheel en al, niet tot eenig Godsdienstig gebruyk te maaken; gelijk niet alleen deeze Reeden; *Gy en zuld niet maaken*, &c. *Om u daar voor te Buygen*, zulx leerd; maar ook even zoo door de Wet, Lev. 26: 1. verklaard word; *Gy en zuld niet oprigten eenig Beeld van Steen in uw Land, om u daar voor Needer-*

Needer-te buygen. En de spreekwijze des Profeeten, van *Beelden welke gy Uw-Lieden maakt*, Amos 5: 26. verklaard Stefanus Actor. 7:43. *Welke gy Uw-Lieden maakt om te Aanbidden.* Maar de Zonne, Maane, Gesternte of eenig ander Schepzel *Te Aanbidden*, is daar van een Afgod *Maaken*, Deut. 4: 17, 19. Gelijk dan ook van den Onzienelijken Godt (*Die in Geest* en *Waarheyd* wil Aangebeeden zijn, Joh. 4: 24.) eenig *Beeld* of *Gelijkenis* te maaken, tessens Ongeoorloft en Onmoogelijk is. Deut. 4: 12, 15. Esa. 40: 17, 18. Rom. 1: 22, 23. En schoon de Kreatuuren konnen Afgebeeld worden, heeft ze Godt nogtans Verbooden te maaken, *Om dezelve te Eeren.* Gelijk de Kristelijke Onderwijzer op de 96ste Vraage, zeer wel leerd Antwoorden. Onder-en tussen heeft de Wetgeever door deeze Aanwijzing; *Gy en zuld niet Maaken* Voor U, Dat is *Voor u zelven*, verbooden, ook die *Voor Andere te maaken.* Gelijk Aaron eenen Afgod maakte *Voor Israël*, Exod. 32: 1, 23. En hier van heeft Maimonides uyt de Joodze Regten, dit volgende Aangeteekend: *Die een* Afgod *maakt voor* hem zelven, *Alhoewel hy dien niet en Maakt met zijn eygen Handen, noch dien Diend*, is schuldig. *Insgelijk die een* Afgod *maakt met zijn Hand* Voor andere, *hoewel hyze maakt voor een Ongeloovigen*, Hy is Schuldig: *Doch hy is Dubbel Schuldig, die met zijn eygen Handen, een* Afgod *Maakt voor hem zelven.* Het Hebreeuwse Woord PESEL, 't welk yets beteekend dat *Gesneeden*, *Gegraaveerd*, *Gehouwen* of *Gebootzeerd* is, hebben de LXX Overzetters *Een Afgod*, en de Kaldeën, *Een Beeld* genoemd; daar de *Targum* van Jonathan by doed, een BEELD of *Gedaante.* En zoo hebben onze Overzetters zeer fraay ter zaake, *Gesneeden Beeld* vertaald; dewijl het een eygentlijker Zin geeft, dan andere door *Gegraaven ding* te kennen geeven. Doch de H. Schrift Veroordeeld niet alleen *De Gesneedene*, maar ook de *Gegootene*, en de *Geschilderde* Beelden, vergelijkt Hosea 13: 2. met Ezech. 8: 10. en 23: 14. Want alzoodaanige Beelden, zijn *Leermeesters der Leugenen*; Hab. 2: 18. Want al wie zoo *Een Godt Maakt*, of een *Gesneeden Beeld Giet*, brengd een ding voort *Dat geen Nut en doed.* Jes. 44: 10. en Kap. 41: 29. *Ziet zy zijn altemaal* Ydelheyd, *haare Werken zijn Niets*, *haare* Gesmolte Beelden *zijn Wind en Verstooringe.* Het Grondwoord TEMUNAH, Dat onze Overzetters met de meeste, *Gelijkenisse* vertaalen, Verklaard Moses, Deut. 4: 16. even zoo, door Twee andere Woorden, SEMEL en TABNITH dat is, *Gelijkenis*, en *Figuur*, of *Afbeeldzel*, *Gedaante*, *Modél* &c. En Lev. 26: 1. noemd hy 't MATSEBAH en MASHITH, Dat is, een *Pylaar*, *Pronk-Beeld*, of *Schilderye*, *Gebeelde Steen* &c. Maar op dat de Wetgeever alle Zoort en Maniere van *Beelden*, waar door de Eerste en Tweede Weereld, de Godsdienst tot hier-aan toe Verdorven had (Rom. 1: 23.) verbood; sluyt dezelve alle *Gelijkenis* die den Mensche met Handen of Gedagte maaken konnen, zoodaanig uyt, Dat hy, om alle bewimpeling af-te snijën, van die der Heemelze en Aardze dingen, tot de Gedaante der Visschen *In de Wateren onder de Aarde*, voortgaat; gelijk dat verklaard word, Deut. 4: 18. En naadien men zoo wel uyt de Getuygenissen der H. Schrift, als die der gantze Oudheyd, voornaamelijk de Beeldendienst der Zonne, Maane, Sterren, Voogelen &c. Onder de *Heemelze* Gelijkenissen te tellen heeft; (even als onder die *Der Aarde*, de Beeldenis, van *Man* of *Vrouw*, *Beest* of *Kruypend Dier* Ezech. 23: 14. Deut. 4: 16, 17. Esa. 44: 13.) schijnd het Vreemd, Dat Josefus in zijn Kort Begrip der Wet zeyd; *Dat het Tweede Gebod Verbied, alle Gedierte aan-te Bidden.* Waar in hy zig niet anders aansteld; als of daar Voornaamelijk op de Afgoden van Egipten gezien wierd, die Veelerhande Beesten, als Goden Eerden, en voor Heylig hielden, vergelijkt Exod. 8: 26. met Ezech. 8: 10. Doch het blijkt uyt de reeds-aangehaalde Texten en de Wet zelve; Dat dit Gebod op 't alderbreedste, de Eerdienst aan alle *Beelden* en *Gelijkenissen* Verbied; dewijl het met de Eere, en Heerlijkheyd van Godt strijdig is, hem door yets Zienelijx dat hem op 't minste niet en kan Gelijk zijn, in zijne Plaatze te Eeren, gelijk Israël door het Gouden Kalf meende te doen; of eenig Denkbeeld daar van in 't Gemoed ontwer-

pen. Want die Godt aan yets wil Gelijk maaken, daar hy noch in Heemel, noch op Aarde, noch in de Zee, nergens by te Gelijken is, ontrekt hem zijne Eere, en schend zijn Verbond; waar over hy, (dewijl hy geenzinds hem zelven Verloochenen noch d'Ydelheyd van het Schepzel kan onderworpen worden;) als een Sterken Godt *Yveren*, en volgens zijn Regt, den Afgodendienaar met al zijn Zaad, zoo verre hy dat Beleeven kan, wil Straffen, als *Een Misdaad*, in gelijkheyd *Der Vaderen, dien hy Bezoeken wil aan de Kinderen, tot het Derde en Vierde Lid;* (verstaat over de Neeven en Naa-Neeven,) *der geener die hem Haaten:* Dat is, die Overtreeders zijn met haare Vaderen; en alzoo *Weederspannige Kinderen*, als de Kaldeëze Uytbreyder verklaard; vergelijkt Num. 14: 18. En hoe ligtvoerig, inzonderheyd d'Afgodize Bygeloovigheyd, haar Naadruk op de teedere Gemoederen der Kinderen Oeffend en Voortstempeld, heeft de Godvrugtige Digter Prudentius, ons in deeze Veerzen niet on-eygentlijk afgeschilderd;

De Blindheyd in't Gemoed der Vaderen gezeeten,
Loopt Duyzend Jaaren lang aan d'Onverbrooke Keeten
Van't Ydel Bygeloof: De Teeder Erfgenaam,
Verschrikt, en Stuypt, en Neygd, voor't opgeschikte Kraam,
Dat als yets Heerlijx hem komd Spiegelen in zijn Oogen;
Van Kindsbeen met de Melk der Dwaaling opgetoogen,
Uyt's Moeders Pram gedrukt: En t'wijl hy Knikt en Kreund,
Proefd van't Gewijd Altaar daar't Heyligdom op steund,
En ziet aan't Zwart Gebroed der Huys-Gôon't Offer geeven,
En Wenschen en Gebeën, met Wasch aan't Outer kleeven:
Dies hy ook op den Arm van's Voedsters Schoot getild,
De Steene Molok Kust en Kinder-Wenschen Spild;
Om wat hy Wild en Wenscht van daar te konnen krijgen,
Want niet de Reeden doed Gemoed en Oogen stijgen,
Maar Ligtgeloovig volgd hy bruske,'t snood gebruyk
Met onder't Dak voor eerst te Plengen uyt de Kruyk,
Geheyligde Offer-Wijn; &c.

Maar behalven dat Godt de Kinderen der Afgodendienaars dikmaal overgeeft aan de Weegen haarer Vaderen, zoo betoond hy zomtijds ook zijn strengheyd over derzelver Naakoomelingen, dien hy uyt Kragt van het Verbond der Werken, als Kinderen Adams, die in hem of liever met hem Gezondigd hebben, Veroordeeld Rom. 5: 12, 16, 18. Indien evenwel den Zone Vreest, en zulken Quaad niet en doet; Zeyd Godt; *Hy en zal niet Sterven in de Ongeregtigheyd zijns Vaders, maar zeekerlijk Leeven.* Ezech. 18: 2, 4, 9. &c. En zoo blijkt dan ook hier in dit Gebod, Dat Godt niet zoo streng noch Eeuwig Toornig wil zijn, Dat hy in zijn Verbond niet veel Overvloediger zijn *Genaade* roemen zou. Hy dreygd wel *Bezoekinge* aan het Derde en Vierde Geslagte; Maar belooft Barmhertigheyd aan Veel Duyzenden *Liefhebbers, die zijne Gebooden onderhouden.* Voorwaar de Genaade is alleen de Fonteyne der Liefde; doch de Liefde word eerst genoemd, om datze dat geene is, waar door d'Onderhouding van Gods Gebod voortkomd. Niemand bemind Godt uyt zig zelfs, maar alleen die, dien de Goddelijke Genaade, de Liefde in het Herte uytstort. Rom. 5: 5. Gelijk nu de Genaade de Liefde voor-gaat, zoo volgtze ook de Liefde, en maaktze Kragtig tot *Onderhouding* der Goddelijke Gebooden, Joh. 14: 15. En *Het eynde des Gebods is Liefde in een Reyn Herte.* 1 Tim. 1: 5. En aan zulke die hem Lief hebben en zijn Gebooden onderhouden, houd Godt 't Verbond en de Weldaadigheyd. Deut. 7: 9. Maar hier konnenwe niet agter-laaten, een Stukje uyt Maimonides by te zetten, dewijl het fraay is, en ter snè komd: „ Laat doch geen Menschen zeggen, *Zeyd*
„ *Hy,*

„ *Hy*, Ziet ik doe de Wet, en Oeffene my in 't Verstand derzelve, op dat ik ont-
„ fangen mag 't geen daar in geschreeven staat, en weerdig zy 't Leeven der toe-
„ koomende Weereld: En ik zal my behoeden voor d'Overtreedingen voor
„ welke my de Wet waarschouwd; ten eynde ik Verlost worde van de Vloeken
„ die daar in geschreeven staan: Op dat ik niet en mag afgesneeden worden van 't
„ Leeven der toekoomende Weereld. 't En is niet goed, Godt op deeze wijze
„ te Dienen, want dien, die hem dus Diend, Diend uyt Vreeze, &c. Maar hy
„ *Die Diend in Liefde*, Oeffend hem zelven in de Wet, en Wandeld in de Wee-
„ gen der Wijsheyd; niet om eenig Ding in de Weereld, noch uyt Vreeze van 't
„ Quaade, of op dat hy Goede Dingen mag Erven; maar hy doed de Waarheyd,
„ om dat het Waarheyd is: En dit is die overgroote Weerdigheyd van onzen
„ Vader Abraham, die van Godt genoemd is, LIEFHEBBER, 2 Kron. 20: 7. Je-
„ sa. 41: 8. (of *Vriend*, Jak. 2: 23.) om dat hy hem niet als *Uyt Liefde* Diende:
„ En dit is de Weerdigheyd die Godt ons Gebied door de Hand van Moses,
„ zeggende; *Gy zuld den Heere Uwen Godt Lief hebben*, Deut. 6: 5. Maar op wat
„ Tijd den Mensche Godt Lief heeft met een betaamelijke Liefde, zal hy on-
„ middelijk alle de Gebooden doen *uyt Liefde*. Dit Schrijft Maimonides in 't
Tractaat van de Bekeeringe. Daar wy de verklaaringe van de Zaligmaaker, aan-
gaande 't grootste Gebod der Wet, Matth. 22: 36, 37. onbeschroomd moogen
by doen. Dat Godt nu die, die hem alzoo niet Lief en hebben, Datze *Zijn Geboo-
den Onderhouden*, Dreygd *te Bezoeken*, Dat is, te Straffen; (vergelijkt Jer. 44:
13. en 5: 9, 29. en 6: 15. en 10: 15.) om dat hy *Een Yverig Godt* en *Een Vertee-
rend Vyer is*, Deut. 4: 24. Heeft dat Verstand, Dat Godt zoo spreekende, hem
zelven aanmerkt als de Ondertrouwde Man van zijn Volk. Jer. 2: 2. Hos. 2: 19.
Dewijl nu Afgoderye is *Hoererye*, Deut. 31: 16. Judic. 2: 17. Jer. 3: 9, 20. &c.
Noemd Godt zijn Gramschap teegen deeze Zonde, *Yverzugt*, of *Jalouzye*;
welke *De Grimmigheyd des Mans* genoemd word; *Die niet en wil verschoonen in
den Dag der Wraake*, Prov. 6: 34. En naa die Zingeeving heeft de Leuvenze Bij-
bel de Woorden des Wetgeevers vertaald; *Ik ben een Sterk en Jalours Liefhebber*,
of *Minnaar*. Maar alhoewel meest alle fraaye Uytleggers niet zonder reeden van
meeninge zijn, Dat dit Gebod op deeze Twee wijzen Geschonden word; naame-
lijk door de Konstwerkige Hand, zig maakende *Gesneedene Beelden* en Gelijke-
nissen tot een Afgod; en daar naa door de Denkbeelden van het Verstand, hem
zelven een Godt en Godsdienst instellende door de innerlijke beraading des Ge-
moeds, en Menschelijke uytvindinge; hebben zommige nogtans niet alleen on-
derzogt, of dit Gebod van een Eeuwige Instelling is; maar ook of het zelve niet
zoo volstrekt op-te neemen is, Dat daar in van gelijke het Burgerlijk gebruyk der
Beelden, t'eenemaal verbooden blijft? Dan of die buyten alle opzigt van Gods-
dienst, daar in stilswijgende toegelaaten zijn? Wat het verbooden Beeld-Vor-
men belangd; daar van hebben eenige fraaye Schrijvers haar meeninge aldus ver-
klaard; naamelijk, Dat alhoewel het Gebod van uyterlijke Gesneede Beelden
spreekt, welke door de Hand en Konst gemaakt worden, naa de Gelijkenis der
Zienelijke Dingen, die of in den Heemel, of op d'Aarde of in de Wateren ge-
vonden worden; onder deeze nogtans ook alle die Dingen Verbooden te agten
zijn, welke in haar zelven eenige *Gelijkenisse* van uyterlijk Gesneedene Beelden
hebben, hoedaanig d'innerlijke Raadslaagen en Vindingen des Verstands heb-
ben, welke het Menschelijke Vernuft maakt, en van het zijne maakt, en daar aan
naa zijnen Lust een Gedaante Verzierd, even als de Menschelijke Hand, een Ge-
sneeden Beeld, uyt zijn eygen verkoozen Stoffe, van Hout, Steen, Goud of Zil-
ver Bootzeerd. Want geen Menschen Hand zoude ooyt eenig Gesneeden Beeld
gemaakt hebben, zoo niet het Verstand voor die onderneeming was vol geweest
van Dwaalinge, Quaade vindinge en Vleeslijke Beraading: Dewijl bekend is,
Dat het Bestuur der Leeden die de Konst dienen, de neyging der Wille volgd:
En de wil het Dwaal-Ziek besluyt door de Leeden uytvoerd. Alle Dienst nu van

Jac. 2: 23.

Ziet Joodze Oudheeden op 't 1401de Blad.

eenige Gedagte, of Menschelijke vinding om Godt te Dienen, is *Een Gesneeden Beeld* van het Verstand; het welk zulx voor zig, *Om te Aanbidden* gemaakt, en om te Dienen heeft voorgesteld: Zoo dat, of schoon geen Gesneeden Beeld met Handen gemaakt word; daar egter met het Verstand een eygen Dienst, waar meede hy Godt naa zijn Believen Eeren wil, Verzierd en teegen dit Gebod Gezondigd word. Nogtans en moet men geenzinds meenen, Dat de Wetgeever alleen in dit Gebod voor-heeft, te Verbieden, Datter gants geen Beeld en zal gemaakt worden, Dat men voor Godt zelfs houden, en daar teegen zeggen zal, *Gy zijd mijn Godt;* want dat is immers opentlijk genoeg in 't Eerste Gebod verbooden, en vloeyd van zig zelven; dewijl dit, *Gy en zuld geen anderen Godt hebben*, voorzeeker insluyt, Dat geen ander Ding buyten Godt, kan Godt zijn; of daar voor gehouden, of als zoodaanig gediend worden. Maar daar diend wel inagt genoomen te worden, Dat Godt dit Stuk zeer onderscheydentlijk Verbooden heeft: En wel voor-eerst in deezen Zin, Dat Israël niet eenig Beeld zou maaken, Naa, of In welke Godt Gediend word. Want of wel veele bekennen, Datter geen anderen Godt, Godt is buyten Jehovah, die van SINAI afriep, *Gy en zuld geen anderen Godt hebben*, meenen zommige nogtans, Dat die Godt wel in een Gelijkenis, of Gesneeden Beeld Gediend en Aangebeeden kan worden; en dat de Eere die het Beeld beweezen word, tot zijn Voorbeeld en Eerste Oorzaak of Patroon, om zoo te spreeken overgaat: Want alzoo waanden eertijds de Heydenen, haare Goden zelfs te Eeren in de Beeldnisse van een Stier of ander Dier uyt Steen of Hout Gesneeden, of van Metaal Gegooten; dezelve houdende voor Zienelijke *Waar-Teekenen* der Goden dieze Dienden. En zoo meende ook het Dwaalziek Israël, Dat 't Godt in het Gegooten Kalf teegenwoordig had; en tot hem naaderde door Offerhanden. Exod. 32. Maar even als of de Wetgeever in dit Gebod, zag op d'afvallige Gemoederen van dit Nieuw-geworven Volk, Dat de Eere van Jehovah haast *Veranderen zou in eenen Osse die Gras Eet*, heeft niet alleen verbooden, Gesneedene Beelden, of Gelijkenissen te maken, en zig daar voor niet-te Buygen om die te Dienen; maar ook naa 't eyndigen der geheele Thien Woorden, in 't byzonder daar by gedaan; *Zilvere Goden, en Goude Goden, en zuld Gy my niet maaken.* Exod. 20: 23. op dat hy Israël leerde, Dat dewijl *De Godheyd* van Jehovah, *noch Zilver noch Goud, noch Steen gelijk is.* Actor. 17: 29. Hy ook niet in Steen of Goud of yets Gesneedens of Gegootens, als hem Gelijkende, kan Aangebeeden worden; om dat hy zoo doende, Aangebeeden word in dat geene waar in hy Niet en is, noch Dat hy is, noch met hem eenige Gelijkenis heeft, maar veel-eer hem onafmeetelijk Ongelijk is. En zoo past hier de Vraage; Esa. 40: 18, 25. *By wien, of waar meede zuld Gy my Gelijken, Dat Ik hem Gelijk zy?* Godt dan, die onbegrijpelijk en grooter als het Heel-Al is, in een Beeld te willen Dienen; en den Onzienelijken van zoo naaby onder des Menschen Brosse Zinnen te doen vallen, Dat men hem door eenige Gedaante vertoond; Wat is dat anders, dan *De Heerlijkheyd des Onverderffelijken Gods, te veranderen in de Gelijkenis eenes Beelds van een Sterffelijk Mensche*, &c. Rom. 1: 23. En in dien Zin heeft een Digter onzes Tijds gezeyd;

Wie zou Jehovah *konnen Maalen?*
Zijn Grootheyd heeft noch Maat noch Paalen.

Dat nu ook de Joden zeer wel begrijpen, Dat men Godt in of door geen Beelden noch Gelijkenissen, Eeren noch Dienen kan, mag men uyt Maimonides verhandeling van de Afgoderye ontwaar worden; waar in hy uyt de Leere der Rabbinen zeyd; *Alhoewel hy die Godt Diend, weet*, Dat de Heere Godt is, *en nogtans het Schepzel Diend, zoo als de Menschen dezelve Dienden in de Daagen van* Enos; *Die is een Afgodendienaar.* Maar zulje Vraagen, Hoe is Godt in die Vroege Eeuwe, door het Schepzel Gediend? Dezelve Maimonides Antwoord; „ In de Daa-„ gen

Afgoden-dienst van Maimonides beschreeven.

„ gen van Enos, Dwaalden de Kinderen Adams zeer, en den Raad der Wijzen „ was Onvernuftig geworden; zoo dat Enos zelf op het Dwaal-Spoor wandel- „ de: En wat was haar Dwaalinge? Zy zeyden, Dat naadien Godt de Sterren en „ d'Heemel-Kring-Teekenen Geschaapen had om de Weereld te Regeeren, en „ die in de Hoogte met Eere Bekleed heeft; zoo datze Dienaars zijn die voor „ hem Dienen; het betaamelijk was, Dat de Menschen die zouden Prijzen, Ver- „ heerlijken en Eere geeven; naadien het den Wille Gods is, Dat wy die Groot „ maaken en Eeren, dien hy Groot maakt en Eerd; even als een Koning wil Ge- „ eerd hebben, de geene die voor hem staan; en dat is de Eere van den Koning „ zelf. Wanneer deeze Zaake in des Volks Herte Wortel geschooten had, be- „ gondenze Tempelen te Bouwen voor de Sterren, en dezelve met Offerhanden „ te Dienen, te Prijzen en te Aanbidden; op datze de Gunste des Scheppers ver- „ kreegen. En dit was d'Eerste Oorsprong der Afgoderye. In vervolg van Tijd, „ stonden valze Profeeten onder Adams Kinderen op, die het Volk wijs maakten, „ Dat hen Godt Gebooden had, deeze en geêne Sterren, of al het Heyr des Hee- „ mels aan-te Bidden, en zulk of zulken Offerhande te doen; Datze die een „ Gods-Huys Stigten, en haar een Beeld maaken, Dat al het Volk Jong en Oud „ Aanbidden zou. Daar op toonde men haar 't Verzierde Beeld, Dat zeekere „ Sterre Toegewijd en bekend gemaakt was, door de Voorzegginge. Op deeze „ wijs begon men Beelden te maaken en die de Tempelen in-te Drommen, of „ onder de Groene Boomen, en op de Hoogten der Bergen en Heuvelen te Plan- „ ten, en men quam te zaamen om dezelve te Eeren. Dus wierd den Dienst der „ Beelden, een Zaak die door de gantze Weereld liep, en zoodaanig verschillig „ Geoeffend wierd, Dat den Heerlijken en Gevreesden Naam Gods, in de vol- „ gende Tijden vergeeten, en in de Mond der Leevende Stierf; zoo datze hem „ niet meer en kenden noch erkenden; Jaa geen Volk meer op Aarden gevonden „ wierd, Dat yets anders Eerde, dan Beelden van Hout en Steen, dieze van der „ Jeugd af hadden leeren Aanbidden, en by haaren Naam Sweeren: Jaa de Wij- „ zen onder hen dat Priesters waaren, dagten zelfs niet eens meer dat'er eenigen „ anderen Godt was als de Sterren, en Heemel-Kringen, naa welkers Gelijkenis „ deeze Beelden gemaakt waaren. Maar aangaande den Eenigen Rotsteen des „ Heyls, daar wierd niemand gevonden die hem in erkentenis hield, of hem ken- „ de, uytgezonderd heel weynige Perzoonen; als *Enoch*, *Mathusalem*, *Noach*, „ *Sem* en *Heber*. De rest Wandelde in den Verdorven Weg der Afgoden, tot'der „ Tijd dat de Zuyl der Weereld; naamelijk *Abraham* onze Vader, Gebooren „ was. Dit zeyd Maimonides. Maar alhoewel men niet Loochenen kan, Dat van Ouds-her, de Sterren, Zon en Maan, Dat is, al 't Heyr des Heemels, Aange- beeden wierden, (want zulx is beyde uyt Moses en de Profeeten openbaar, als te zien is, Deut. 4: 19. en 17: 3. Zepha. 1: 5. 2 Kron. 33: 3, 5. 2 Kon. 17: 16. en 21: 3, 5. en 23: 4. &c.) blijft nogtans hier opmerklijk, Dat zoo wel de Joden als eer- tijds de Heydenen; Geloofden dat den Heemel een Leevendig Lichaam was: Zulx dat haare Wijzen daar even van spreeken, als ofze zulx in de School van Aristo- teles geleerd hadden. Want niet-teegenstaande Maimonides zoodaanig van den Oorsprong der Afgoderye ten Tijde van Enos spreekt, alswe strax zeyden; verhaald hy nogtans der Rabbijnen Gevoelen van den Heemel, in dier voe- gen, Dat het ligt te merken is, op welk-een waan de Menschen Ouwlings tot den Dienst van Zonne en Maane vervallen zijn. *Al de Sterren en Heemelze Lic- haamen,* zeyd hy, *Hebben Leevendige Zielen, en Kennis en Verstand, en zijn Leeven- dige Dingen; en staan en erkennen hem die maar sprak, en de Weereld elk naa zijn Grootheyd en Weerdigheyd Prees; Hem Verheerlijkende dieze Formeerde, even als de Engelen: En alsse kenden den Heyligen Godt, zoo kendenze haar zelven, en de Engelen die booven haar zijn. En de kennis die de Sterren hebben is minder als die der Engelen, en meerder als die der Kinderen Adams.* Indien men zig hier de plaat- ze Gen. 4: 26. (die van *Enos* Geboorte rept;) te binnen brengd, en de geleerde

Oud Gevoelen der Heydenen en Joden, Dat den Heemel voor een Leevendig Schepzel hield.

Aanmerkingen van Joden en Kristenen te raade neemd, men zal ten minsten Scheemeragtig verneemen, waar al deeze dingen thuys hooren. Want gelijk veele daar vertaalen; *Doe begonmen den Naame des Heeren Aan-te roepen*; of *Te Bidden*; als Onkelos zet; willen zommige met de Joden, Datter gezeyd word; *Doe begon de Goddeloosheyd Aan-te roepen*; of *men begon af-te laaten van Aan-te roepen*; hoedaanig de Kaldeën in den Bybel van de Masoreten zeggen. Het Hebreeuws Woord kan Overgezet worden; de Menschen *Begonnen* of zy *Ontheyligden*. Doch de Geleerdste Joden neemen 't gemeenelijk voor *Goddeloosheyd*; en die 't vertaalen *Men Begon*, Verstaan 't egter in dien Zin; Dat de Menschen *Begonnen haare Afgoden Aan-te roepen*; *By* of *Door den Naame des Heeren*; even als Beelden of Vertooningen van Godt, (in de Wet verbooden,) *Goden* genaamd worden, vergelijkt Exod. 32: 4. met Exod. 20: 3, 4. En wy hebben in de Joodze Oudheeden noch andere Vertaalingen bygebragt, die omtrent deezen Zin maaken. Voorwaar men schijnd te eerder tot deeze Bedenking te konnen overgaan, alsmen op de Naamdigting van ENOSH let, welke vertaald, *Treurig*, *Droevig*, *Ziek* of *Ellendig* beduyd; en veelligt Uytgedagt is, weegens de Droevige Staat van die Daagen, waar in de Godsdienst door d'Afgoderye zoo grooten Kreuk leêd als de H. Historie schijnd te leeren, Gen. 6: 2, 3, 5. Want men *Liet-Af van den Naame Gods Aan-te roepen*, en maakte Beelden voor het Heyr des Heemels. Waar van daan dan ook deezen Naam, niet zelden aan den Brossen Mensche, als zijnde *Enos* of Zonen van *Enos*, gegeeven word; zijnde vol Droefheyd en Ellende. Psalm 8: 5. en 144: 3. Gelijk meede David tot neederwerping van des Menschen Hoogmoed zeyd, *Laat haar weeten datze* ENOS of *Ellendige Menschen* zijn. Psalm 9: 21. Indienmen egter de Woorden Gen. 4: 26. naa de Vertaalinge van onze Overzetters zou willen staande houden, wy Gissen dat haar Fraaye Kantteekening, den Joden niet heel teegen is; als die de Woorden in zoo een Zin neemen, Datmen in die Daagen weegens d'ingekoomen Goddeloosheyd, een afzondering tussen d'Afgodendienaars en de Kinderen Gods begon te maaken, door een opentlijke Aanroeping, &c. Daar wy hier zoo veel te gereeder moogen afscheyden, als wy *Den Oorsprong en Voortgang der Afgoderye*, in de Joodze Oudheeden, Breedspraakig hebben aangeweezen. 't Geen ons egter hier tot het Tweede Gebod in-agt te neemen staat, is dit, Dat gelijk wy uyt al deeze blijken, d'Eerste Afgodendienst voornaamelijk omtrent *Het Heyr des Heemels* beezig zien; de Goddelijke Wetgeever desweegen ook in 't Verbieden der Beelden, eerst begind van de dingen die *Aan den Heemel* gezien worden; en in de rest zoodaanig het Dwaalspoor, waar langs d'Afgoderye allengskens ingeslooppen is, opvolgd, als of hy daar meede een geheele Hervorming der Quaade Zeeden, voor Eeuwig voorhad. En dit paste voorzeeker de Groote Wetgeever van Heemel en Aarde. Want gelijk *In Hem* alle Godsdienst eyndigd, moetze ook *Van Hem*, Dat is, door zijn Bevel en Voorschrift beginnen. Let eens op Jesa. 29: 13. Matth. 15: 8. De Godsdienst die alleen uyt het Overleg van des Menschen Herte, (Dat t'allen daage Boos is,) voortkomd, kan niet Goed, maar Gebrekkig en Dwaalziek zijn, volgens de Natuur van haaren Uytvinder; dezelve Vormende naa de Leest van zijn eygen Begeerte, als een Gesneeden Beeld dat de Hand des Konstenaars bootzeerd. Maar dewijl daar *Geen Gesneeden Beeld* mogt zijn, moest Israël dan ook niet meenen, Datze door eygen Uytvindinge, het zy door de Hand, of het Verstand, Godt konden dienen: Want niemand, behalven Godt, weet, *Welke de Goede*, *Volmaakte en Welbehaaglijken Wille Gods zy*; Rom. 12: 2. Hier uyt kan dan ook ligtelijk afgenoomen worden, Dat zoo wel het Verbod der *Beelden-Dienst*, als alle andere Geboeden der Wet, van een Eeuwe Inzettinge zijn, en geenzinds onder de Willekeurige Wetten, (als daar zijn, de Geboode Offerhanden, Wassingen, Onderscheyd der Spijzen, Besnijdenis &c.) konnen gereekend worden, die d'Afschaffing onderdaanig zijn; dewijl haar noch de Natuur noch de Reeden uyt haar zelven toestemd: En het nooyt

Ziet Joodze Oudheeden, op 't 1264ste Blad &c.

en is regt geweest, noch ooyt regt kan zijn, Dat d'Eeuwige en Eenige Godt, in een Beeld gediend, en met het Schepzel vergeleeken word, of dat het Verstand des Menschen, zig eenig Gesneeden Beeld maakt, en alzoo naa zijn eygen Raadslag Godt diend. Want alhoewel men zig wagten moet, van Godt in een Beeld te dienen, om dat hy 't alzoo Wil, en Ingesteld heeft, (dewijl zijn Alderheyligste Wil, d'Opperste Wet moet zijn;) zoo raad nogtans ook de Natuurlijke Reeden, die niet Veranderlijk is, ons aan, Dat Godt *Een is*, en derhalven niet toelaat, hem in Beelden, of in yets Gesneedens te zoeken of-te Dienen; Want zoo hebben zelfs de Heydenze Digters uyt dit, Dat haar van Godt, uyt de Natuure en Reeden kennelijk was, weeten te zeggen; *Dat Godt een Geest is, die met een Zuyver Verstand moet gediend worden.* En vervolgens heeft' er een Fraay Digter niet qualijk van gezeyd;

Is Godt een Geest, als de Poëeten Leeren;
Weet, Dat gy hem met een Reyn Hert moet Eeren.

Insgelijx word by Strabo aan zijn XVI[de] Boek, een opmerkelijke Getuygenis gevonden die hier ter snè diend; ongemoeyd zy niet heel vry van Dwaaling is. Want gelijk hy volgens Josefus, uyt d'Egiptize Schrijvers geleerd had; Dat Moses een Egiptize Priester geweest is; Zeyd hy niet alleen, „Dat veele die „Godt Vreesden, met hem uyt het Land trokken; maar ook, Dat zy zulx dee-„den, om dat hy de zijne Leerde, Dat d'Egiptenaars geen regt Gevoelen van „Godt hadden; Dewijl zy de Goden in Gedaantens van Wilde Beesten maakten; „Jaa ook die Hoedaanigheyd den Onvernuften Beesten zelve toepasten: Ook „niet de Lijbiërs noch de Grieken; die de Goden in de Gedaante van Menschen „uytbeelden. Naadien Godt alleen dat EENE is, Dat ons alle, met al wat Aar-„de en Zee is, omvangd; 't geên wy *Den Heemel*, de *Weereld* en de *Natuure der* „*Dingen* noemen. Maar wie die regt Wijs is, zou hier van een Beeld durven „maaken dat Gelijkenis had met yets dat hier by Ons is? Men moet zig dan van „'t maaken der Beelden onthouden. Maar een Tempel stigten, en in de zelve „een Alderheyligste Binnekaamer afzonderen, en Godt daar in zonder eenige „Beeldnis Eeren. Invoegen Strabo niet verre af is van 't geen in deeze beknopte Reeden geleerd word;

Onmeetelijk is Godt, hy Meet het al alleen;
Ontelbaar is hy ook, Want hy en is maar Een.

Booven dien, blijkt ook uyt Klemens en Plutarchus, Dat volgens het Besluyt van Numa, 170 Jaaren lang naar de Bouwing van Roome, geene Beelden Gewrogt noch Geschilderd, in de Tempelen gezien wierden: En Augustinus getuygt het zelve uyt Varro. Zulx daar ook geen Doorletterde Mannen ontbreeken, die het Godsdienstig Vormen der Beelden, een Dwaasheyd agten die van de Egiptenaaren tot alle Volken is overgewaayd; en waar van ook in 't begin des Kristendoms niet een zier te vinden was. Ten uytersten genoomen, heeft de Kerk-Vader Gregorius om de Menschelijke invoeringen hier omtrent eenigzinds Troetelagtig en wat Befommeld te verontschuldigen; de Beelden in haar zelven niet Quaad geschat; maar egter den Dienst aan de zelve mispreezen; en voor de rest gezeyd; *Datze Boeken voor 't Slegte Volk konnen zijn.* Doch de Wet en 't Euangelium leeren ons, niet uyt de Verboode Beelden, maar uyt Gods-Boek te leeren; het welke de Zaligmaaker by Johannes daarom Aanbeveeld t'onderzoeken, en te bezien Watze van Godt Getuygen. En die niet Leezen konnen; konnen zoo wel gaan om te *Hooren;* als tot de Beelden te loopen om te *Zien.* Want Niemand en komd tot Kristus ten zy de Vader hem trekke, Joan. 6: 44. Maar die zulx door de Beelden doen, ontsteelen Godt zijn Eere, engeevenze

Joan. 5: 39.
Jesa. 42: 8.

venze aan de Stomme Blokken; en bekladde Schilderdoeken, die doch niet baaten konnen; Habak. 2: 18. om datze zelfs Onmagtig zijn haare Aangezigten voor de Spinrag en drek der Vleedermuyzen en Kerk-Uylen te bewaaren; gelijk Jeremias in zijn Brief aanmerkt, die agter Baruch volgd. En daarom de Uytroeyinge gedreygd worden. Micha 5: 12. Nahum 1: 14.

Maar alhoewel het misschien yemand mogt vreemd dunken, Dat de Wetgeever dit Tweede Gebod zoo breed insteld, daar doch alle die Pligten in het Eerste Gebod; *Gy en zuld geen andere Goden hebben*, genoegzaam vervat zijn, en de Natuure en Reeden 't zelve schijnen Aan-te raaden, Jaa uyt-te Roepen? Dien Antwoorden wy; Dat de Goddelijke Wijsheyd, wel doorziende d'heymelijke Neyging der Kinderen Israëls, en hoe traag zy de Drek-Goden der Egiptenaaren zouden Weg-doen; Haarlieden door een opzettelijk Gebod, van die Verfoeyelijke dingen heeft willen Afmaanen; op dat hyze te-bet Leerde, zig inzonderheyd neerstig van die Zonde te wagten, tot welk haar Verstand en Gemoed geneegen was, en zeer ligt van Nieuws ingang vinden kon. Dus moestenze dan niet alleen geen Gesneede God-Beelden maaken, Maar haar ook *Voor Die*, welke reeds gemaakt waaren, of van hen door Afdwaaling stonden gemaakt te worden, *Niet Neederbuygen;* Dat is, die *Niet Aanbidden*, noch haar *Dienen.* Onder welk-een uytdrukking, Godt allerley Godsdienstig Eerbewijs omtrent alzulke Gesneede Beelden Afschaft: Als daar is, *De Knyen te buygen.* 1 Kon. 19: 18. *Te Kussen*, Hosea 13: 2. Job 31: 26, 27. *De Oogen op-te Heffen*, Ezech. 18: 6. *De Handen Uyt-te breyden*, Psalm 44: 21. Maar datze in teegendeel Needergeworpen, Verbrand, Vernield en Verfoeyd moeten worden, Deut. 12: 3. en 7: 25, 26. Esa. 30: 22. En zoo beteekend ook zulk Neederbuygen *Voor Hen*, zulx niet te doen voor eenig Schepzel, of Beeld van eenig Schepzel; zelfs niet voor dat van een Engel, Apoc. 22: 8, 9. of van Godt zelve, Esa. 40: 18-21. Rom. 1: 23. of voor eenig Werk van ons eygen Hand, Jer. 1: 16. Mich. 5: 13. 2 Kron. 25: 14. En zoo men Matth. 4: 9. met Luc. 4: 7. vergelijkt, wy zullen zien dat *Neederbuygen*, voor *Aanbidden* genoomen word. Onder *Buygen*, en voornaamelijk *Godsdienstelijk Buygen*, wierd van Ouds *Het Buygen der Knyen* als een byzondere Veroodmoediging gehouden. En gelijk Eenen die Oodmoedig Bid, gemeenlijk op zijn Knyen vald, en daar door erkend hem zelven in de Magt van dien, voor wien hy hem Neederbuygt, over te geeven; alzoo heeft Garopius Bekanus in zijn Naavorsschingen van Onze Taal, gewild, Dat het Woord Knye, de Naam heeft van Ken-Nie; Dat is, *Ik beken Niets te konnen doen, en Onmagtig te zijn, en Bid derhalven om Hulp en Bystand.* En naa die Zingeeving beteekend ook by Herodotus; *Hy heeft hem op de Knye geworpen;* zoo veel als, *Hy heeft hem Overwonnen.* Ook blijkt uyt Ovidius, Dat al wie yets Oodmoedig verzogt, zig op de Knyen pleeg needer te werpen. In welken Zin meede de Apostel zeyd, *Dat in den Naam van* Jesus, *alle Knyen* zouden *Buygen*, Filipp. 2: 10. En dat de Françoyzen, en wy die haar Naa-aapen, noch in 't Groeten dikmaal de Hand tot aan de Knyen brengen, is van d'Aal-Oude Gewoonte der Knye-Buyging herkomstig; waar van by Homerus, Euripides, Virgilius en andere Digters gewag gemaakt word. Jaa het Nijgen onzer Vrouwlieden is niet anders, dan een Onderdaanige Knye-Buyging in 't Burgerlijk Eerbewijs, ter aanbieding van Gedienstige Onderwerpinge; waar aan de Tonge, in de Pligtpleeging van Naaby, niet zelden het Woord van *Uw Dienaaresse*, toevoegd. Booven dien heeft meede Plinius gezeyd; Dat in de Knyen van de Mensch *Een Religie is.* Ook heeft hy'er een Zoort van *Een Leevendige Geest* in gesteld, die in 't openen daar Uyt vliegd: En daar ontbreeken geene die meenen, Dat hierom de Gekruyste, op datze in 't kort aan haar Dood quaamen, Voornaamelijk de Knyen aan stukken gebrooken wierden; Naadien, het Griekse Woord, Dat in 't Euangelium gemeenlijk *Beenen* vertaald word, veel eygentlijker *De Knyen* beteekend. Dat nu ook het Neederbuygen *Voor* of *Tot* den Mensche in 't Burgerlijk

Gy en zuld uw (voor de Gesneede Beelden) niet Neederbuygen.

Joh. 19: 31.

gerlijk Eerbewijs geoorloft is, is te zien Gen. 23: 7. 1 Sam. 24: 9. Maar de Wet verklaard dit *Neederbuygen* naader, als zy'er by doed, gy zult *Haar niet Dienen.* 't Hebreeuwse Woord Gnabad, beteekend *Alle Maniere van Dienst*; en beyde die, welk in 't Griex Latreia als in deeze Plaatze, en Douleia, gelijk de Lxx Overzetters daar door verklaaren, Exod. 23: 33. en meer andere plaatzen. En daar is geen twijffel aan, of onder den Naam van *Dienen*, is allerley Godsdienstig Werk begreepen; het zy dat die met de Handen, Mond of Hert geschied; als *Bidden*, en *Dankzeggen*, Esa. 44: 17. Jer. 2: 27. *Vertrouwen* op dezelve, Psalm 115: 4, 8. *Offerhande* doen, 2 Kon. 17: 35. *Rooken* of *Reuk-Werk Aansteeken*, Jer. 18: 15. *Raad Vraagen*, Hos. 4: 12. *Tempelen*, *Altaaren en Gedenk-Teeken* oprigten, Hos. 8: 14: en 12: 12. *Dienst-Werk* doen tot *Eere* der Afgoden. Amos. 5: 26. Num. 4: 25. yets *Geeven* tot haar Onderhoud, Num. 7: 3, 5. Neh. 10: 32-39. Alle *Gemeenschap* met dezelve. Esa. 44: 12. of in den Dienst der zelve. 1 Kor. 10: 18-21. 2 Kor. 6: 16, 17. *Ommegang* met de Leeraars der Afgoderye. 2 Joh. *Vers* 10, 11. Het *Leezen* van derzelver Boeken. Actor. 19: 19. Of wat het ook voor een wijze mogt zijn, om de Verfoeyzelen der Afgodendienaars te leeren. Deut. 12: 30, 31. *De Afgodendienaars*, zeggen de Joden, *hebben veele Boeken van haaren Dienst geschreeven; maar de H. Gezeegende Godt heeft ons Verbooden die te leezen.* Zy zeggen meede, Dat die een Afgod Eerd naa de gewoone maniere van dessels Dienst, *Is Schuldig*, schoon hy 't ook doed *In Veragting* van dezelve. 't Zelve heeft bynaa den Apostel aangemerkt, 1 Kor. 10: 28. daar hy met onderscheyding Verbied van 't Afgoden-Offer te Eeten. Naadien nogtans in dit Stuk eenige van een ander Verstand zijn; en zeeker Zoort van Leerzaame Beelden-Dienst indrommen, schijnd'er niet zoo-zeer te moeten onderzogt worden, Of het Geoorlofd is Beelden te maaken, als wel voornaamelijk, Of die verder als het Burgerlijk gebruyk strekt, (Dat is, zoo verre 't Vermaak der Oogen, 't Oeffenen van 't Verstand en Cieraad der Wooningen gaat;) in dit Gebod worden toegelaaten? Dan of ze daar in op alle wijzen Verbooden zijn? De meeste onder onze Godsgeleerden zijn van Oordeel, Dat naadien Godt, als de Vader der Ligten en Volmaakte Gaaven, d'Eerste Oorzaak van alle Konsten en Weetenschappen is; en den Mensche zoodaanig-een Vermoogen en Bequaamheyd Ingeschaapen heeft, Dat hy naavolgens zijn eygen Modèl, Dat is, *Naa't Leeven* als de Konstenaars spreeken, allerhande Beelden maaken, Dat is, Bootzeeren, Houwen, Vormen, Gieten en Schilderen kan; Dat zulken Konst-Werk in zig zelven geen Zonde is, noch teegen dit Gebod aanloopt, zoo lang naamelijk, niemand de Konst zoo te Werk leyd, Datter *Een Beeld Gods*, of *Godes* gemaakt word, of yets Gesneedens daar men zig als in zijn plaatze voor Needer Buygd om hem te Eeren. Zoo datter voorzeeker teegen dit Gebod; *Gy zuld Uw geen Beelden maaken*, misdaan word, die de Beelden van Heylig-geagte Dingen, het zy onder welk-een bewimpeling, tot de Kerken of Godsdienstige plaatzen invoerd. Voorwaar de Zone Gods, *Is het Beeld Gods*, Coloss. 1: 15. *En't uytgedrukte Beeld zijner Zelfstandigheyd*, Hebr. 1: 3. En daar is geen ander Ding in Heemel noch op Aarde te vinden, noch te maaken, Dat Godt in eenig Beeldnis vertoonen kan: En daarom Bedekken haar zulke, die Godt, en zelfs de Drij-Eenheyd Afschilderen, te vergeefs met de Teekenen en Werktuygen in welk Godt zig eertijds liet zien. Want of wel de Oudsten Israëls, Godt gezien hebben, en onder zijne Voeten een Vloer als Saffyr-Steenen, Exod. 24: 10. En Esaias hem gezien heeft op een verheeven Throon, vervullende met de Zoomen van zijn Kleed den Tempel, Esa. 6: 1. Jaa ook den Heyligen Geest op Jesus Needergedaald is, als een Duyve; betaamd egter niemand die Dingen naa Menschelijke bevatting af-te Maalen: Naadien'er niemand leeft, die ze met Oogen gezien heeft, noch ook beschreeven zijn om Geschilderd, maar op datze van 't Geloove, (als Dingen die de Ziel beeter beschouwen, als des Konstenaars Hand Afschilderen kan) zouden omhelst worden. Maar naadien de H. Mannen ons niet en zeggen, in

Geschil over 't maaken, en Gebruyken der Beelden.

in welke, noch met welk-een Gedaante zy Godt gezien hebben, kan niemand wat hy ook Schilderd, yts Gelijkende daar van maaken zonder 't meeste daar toe van 't zijne by te doen; en schilderd derhalven *Ydelheyd*; gelijk de *Beelden der Afgoden*, doorgaans met dien Naam Gebrandmerkt staan. En alhoewel die welke Beelden en Schilderyen, in Kerken en Kapellen van groot Nut agten, hier teegen inbrengen, Dat Godt eertijds niet alleen belast heeft den Tabernaakel en Tempel, met Goud, Zilver, Gesteente, Konstig Snijd-Werk, Borduurzel en diergelijke te Verçieren, maar ook de Cherubinen in Menschelijke en Dierelijke gedaante aanbevoolen te maaken; Jaa ook zelfs een Kopere Slang in de Woestijne door Moses deed opregten, &c. Komd hen zulx nogtans hier toe weynig ter baaten. Want het geene doe ter Tijd door Gods byzonder Bevèl gedaan is, is geen Voorbeeld tot naavolging, noch leerd, Dat nu ter Tijd yets diergelijks geschieden mag, zonder daar toe, een diergelijk uytgedrukt Gebod te hebben. Daaren-booven diend men te weeten, Dat in die Eerste Tijden de Schaaduwen, Ceremonien en Afbeeldingen een groot Deel van den Godsdienst waaren: die als Eerste Beginzelen der Weereld tot hooger Onderwijs wierden ingesteld: Alle welke Zienelijke Dingen, in onze Tijden, nu de Ceremonien en Schaaduw-Beelden zijn afgeschaft, haar volkoomen Eynde hebben. Voorwaar Godt heeft de Arke met de Cherubinen, om geen andere Reeden weg-genoomen, Jaa lang voor 't geschiede, voorzeyd, Dat men daar van geen gewag meer zoude maaken, Jer. 3:16. als op dat hy aan Israël leerde, Dat die slegts voor een Tijd was. En zoo isset ten Laatsten ook met den gantzen Tempel gegaan, alwaar veele Cherubinen, of Tempel-Beelden, 't Heyligdom scheenen te bewaaken; en ook aan de Wasch-Vaaten, en meer andere Dingen des Huyzes gezien wierden. 1 Kon. 6: 29. &c. Het geene Godt dan zoo opentlijk in zijnen Dienst heeft afgeschaft, is niet betaamelijk uyt eygen goetdunken, weederom op de baan te brengen. Of uyt d'Oude verdwaalde Gewoonte aan de Hand te houden; gelijk zommige daarom ook zeggen; Dat de Beelden-Dienst niet zoo-zeer van de Heydenen overgebragt; als wel onder die geene gelaaten is, die uyt dezelve 't Kristen Geloove hadden aangenoomen. Maar alhoewel bekend is, Dat die van de Hervormde Godsdienst, hier over lange Tijd met die van de Roomze Kerke hebben in Geschil gestaan; Heeft nogtans de Drift tot het invoeren van Kerk-Beelden, nooyt zoo algemeen d'Overhand genoomen, Dat de Kerke niet haare byzondere Tijd-beurten gehad heeft, waar in de Opzienders, d'ingesloopen Beelden-Dienst, afgeschaft en de Gods-Huyzen hebben uytgebonst; die naaderhand van andere onder bedrieglijke voorgeevens, allengskens weeder zijn ingevoerd. En gelijk haar de Westerze Kerken hier toe altijd het meest geneegen toonden; alzoo vind men aangeteekend, Dat wanneer eens de Oosterze Kerken in den Jaare 754. met eenpaarige toestemming der Bisschoppen, de Beelden over-al uyt de Kerken smeeten, en voor Ketters verklaarden, die het Beeld van Kristus maakten; (en dat besluyt tot aan het Jaar 784 onderhouden wierd;) hebben zig de Westerze Kerken daar teegen aangekant; als wanneer ook Paus Gregorius de Tweede, groote vlijt aanwende, om de uytgeroeyde Beelden-Dienst weeder ter Eeren te brengen; waar in hy van zijn Stoel en Naamvolger, Gregorius de Derde wierd naagestapt. Tot ook ten Laatsten Irene, Weduw-Vrouw van Keyzer Leo de Vierde, haar Zoon in 't Rijkspoor Vestigde; die niet alleen een groot Liefhebber der Konst-Beelden was; maar het ook onder Hulp van zijn Aanhang, zoo verre bragt, Dat 350 Bisschoppen in een Opper-Kerk-Vergaadering, met eenpaarige Stemmen, toestonden, Dat de Beeldnis van Kristus en alle Heyligen, uyt Hout, Steen, en andere Stoffen Gemaakt of Geschilderd, tot Cieraad der Kerken mogten ingedromd worden; waar toe men den uytslag van dat Kerk-Besluyt niet onbewimpeld in 't volgende Opschrift tot elks naarigt afgebaakend zag;

Exod. Kap. 25. en 28.

Num. 21:8.

NAM

NAM DEVS EST, QVOD IMAGO DOCET, SED NON DEVS IPSE,
HANC VIDEAS; SED MENTE COLAS, QVOD CERNIS IN IPSA.

Dat is:

Het Beeld beduydet Godt, den zelven moet Gy Eeren,
En niet het Beeld, Dat slegts de Aandagt wil Vermeeren.

Maar tot hoedaanig-een uytbundige ruymte dit Besluyt allengskens uytgedeegen is, mag men uyt die krielende meenigte van Santen en Santinnen afneemen, welkers Beeldnissen in hun Gewijde Kerken en Kapellen gevonden, Geëerd en Gediend worden. En noch wel allermeest de Beeldnis van 't Kruys, en dessels Teeken; Dat vry meer Geloof en Heyligheyd toegeeÿgend is, dan alle de Beelden der Santen en Santinnen; Jaa als dat van Kristus zelfs. Want alhoewel de Roomze Kerke, om Kristi Lichaam te Eeren, niet alle Lichaamen, noch Gelijkenissen van Lichaamen Eerd, noch Aanbid, wil zy nogtans, Dat zulx aan alle Kruyssen en Figuuren van Kruyssen geschied; zoo dat men 't zelve moet Aanbidden, Kussen en Lekken ter Eerbied van het Kruys daar Jesus aan Gehangen heeft. Maar zoo hier in een zoo Heyligen verpligting steekt; Waarom mag men Vraagen; worden dan onder hen ook niet alle Lanscien ter Eeren van de Lanscie daar de Zijde van Kristus meede Doorstooken is; (en zelfs onder haare *Kerk-Reliquiën* bewaard word;) met de zelfde Eerbied Aangebeeden? Jaa Waarom ook niet alle Doornen ter Eeren van Kristi Doorne Kroone? Waarom niet alle Naagelen en alle Spongien? Waarom niet alle Kribben daar Koejen en Paarden uyt Eeten? Of waarom ook niet alle Ezels-Steerten ter Eeren van de Ezelinne daar Jesus zijn Intreede meede binnen Jerusalem deed? Jaa waarom niet Honderd andere Dingen meer; daar men doch veelerley Oorspronkelijke Overblijfzelen van onder haare Heylige Snorrepijpen in bewaaringe houd, en op zeekere Daagen hier en daar zeer Devootelijk den Volke vertoond? Maar Neen; Het heeft de Roomze Kerk beliefd hier toe alleen het Kruys zoo grooten Waardye te gunnen; niet om datze hier toe in de Woorden des Apostels, Galaten 6: 14. (*Het zy verre van My, Dat Ik zoude Roemen, anders dan* in het Kruysse *Onzes Heeren Jesu Kristi.*) zulken Kragt van Verbintenis vond; naadien elk wel zien kan, Dat daar door het Kruys, niet het Hout, noch het Teeken des Kruysses, zoo als het met de Vingeren naagepoetst word: Maar de Verzoeninge en de Zaligheyd verstaan word, die ons door de Dood van Kristus verkreegen is; maar om dat zy in 't Kruys een byzondere Kragt erkend; welke de Duyvel en alle Hels Gespuys voor een Bommelaar of Bijtebau aanziet, en daar voor de Vlugt neemd. Want daar ontbreeken geen Legenden welke verhaalen, Hoe Vaak de Duyvel op het vertoonen van het Kruys, schier van Angst zijn Broek Bedreeten heeft. En zulx is geen Wonder; naadien het Kruys de Stok is, daar hy eens meede uyt de Hel gekluppeld is; gelijk men in de Tafereelen op zommige Altaaren Geschilderd ziet, en te-mets in de Ommegangen vertoond word: Te weeten, daar Kristus tot voor de Poorten der Helle Needergedaald, met zijn Kruys zoo heftig daar op Daaverd; Dat al de Duyvels van Schrik daar uytloopen of ze Dul en Bezeeten waaren. 't Geên dan ook de Paus van Roomen op 't Groot Jubel-Jaar, en te-mets op 't gunnen van Aflaaten, hem wel Pragtig weet naa te Aapen; Kloppende met een schoon Verguld Kruys aan de Muur van St. Pieters Kerk. Waar van den omslag by Durandus te zien is, in zijn Boek Rationale Divinorum Offic. Rom. Eccles. Waar in *De Reeden of Oorzaaken der Ceremonien en Godsdienst der Heylige Roomze Kerke;* zoo naauwkeurig aangeweezen staan; Dat men uyt het zelve Boek wel een Nieuwen Bijbel zou konnen maaken, (zoo by Avontuur den Ouden gants verlooren waar;) die met de Ordonnantien der Roomze Kerke, veel beeter als met de Brieven van Pau-

Matth. 21: 5.

Paulus zou over-een-koomen. Voor de rest heeft de Roomze Kerke het H. Kruys zoo KATHOLYK, Dat is, zoo *Algemeen* willen maaken; Dat'er niet Eene Ceremonie in haar gantze Godsdienst, noch in eenige Omgang of Menschelijk overval gevonden word, daar het Kruys niet te-pas komd; zoo dat zelfs een Devoote Bagijn naauwlijks eens zou durven Niezen, of in 't heymelijk Vijsten, zonder haar met een Kruysje te Zeegenen. En by gevolg is dan inzonderheyd ook de H. Misse van voor tot agter toe vol Kruyssen; en het H. Wij-Water, de Wasch-Keerssen, Zout, Smout, H. Olye, Palmen, Agnus Dei, H. Asch, en al den Huysraad der H. Kerke, Jaa de Kerken zelfs, moeten alle met het Kruys Pronken en Bezeegeld zijn. Zoo dat'er de Duyvel niet eens aan snuyven durft. En datze voorts zoo grooten Vermoogen en Kragt aan het Kruys opdraagen; Dat het schijnd als of Kristus van zijn Ampt is afgezet; mag men aan deeze en diergelijke Lofzangwijze Betuygingen afneemen:

Het Kruys dat maakt ons Kloek en Fris;
En Overwinnaars ook Gewis,
Van alle die ons Quellen:
't Geneest de Ziekt en Kommernis;
't Verjaagt ook flux (alwaar hy is)
De Duyvel uyt der Hellen.
Het Kruys Gevangenen Ontslaat;
En is des Leevens Toeverlaat,
Zelfs als men Leyd op 't Sterven;
Want die met Zonden is Belaan,
Verstrekt het Kruys voor Vijge-Blaan,
En kan Aflaat verwerven.
O Kruys, ô Onverwinlijk Hout!
Het Heyl alleen Uw Toevertrouwd
Is 's Weerelds Hulp Waaragtig:
Nooyt wierd'er zulken Hout Geplant,
Van Loof en Bloemen zoo Playzant,
En Schoone Vrugten Kragtig.
Bewaar ons wy die zijn Gezond;
Geneest die Krank zijn en Gewond,
O Kristen Medicijne!
Want dat een Mensch tot geener Stond
Kan doen; Dat doet het Kruys Terstond
En helpt ons uyt veel Pijne.
O Kruys-Hout Lieffelijk en Zoet!
Gy die zoo Lieve Naaglen Loed
En Last Droeg vol Genaaden;
Zijd van ons Eeuwiglijk Gegroet;
Gy waard alleenig Waard en Goet,
Ons Heer op Uw te Laaden.

Onder-en-tussen laat ons de Historie der Hebreeuwse Kerke geen gebrek aan Exempelen, waar in de Kinderen Israëls teegen de Eerste en Tweede Tafel der Goddelijke Wet Gezondigd hebben. Als naamelijk Eerst met het Gulden Kalf. Exod. 32. ongemoeyd het haar noch zoo onlangs in een byzonder Gebod, Verbooden was, *Goude of Zilvere Goden* te maaken. Als te zien is, Exod. 20:23. Zoo dat de Spreuk van Alexander Severus (die voor zijn Dood, 't Kristen Geloof aannam,) met regt hier ter snè komd: En op onze Taal aldus luyd,

Zeg Gy Paapen en Gy Klerken;
Wat doet het Goud doch in de Kerken?

Actor. 7: 43.

Daar naa heeft Israël zig Bezondigd, met Baal-Peor; Num. 25. met den Moloch, Kiun en Remphan, Amos. 5:26. met de Kopere Slange van Moses; met de Kalveren te Dan en Bethel, als meede met het Heyr des Heemels, gelijk onder de Koning Manasses geschiede. 2 Kon. 21. En zoo ook door de Vreemde Vrouwen, die haar tot Afgoderye verlokten; hoedaanig zelfs aan Salomon gebeurd is. 1 Kon. 1:11.

III de GEBOD, Gy en zuld den Naam des Heeren niet Ydelijk gebruyken.

Indienwe nu van het *Tweede* Gebod tot het *Derde* overgaan, wy zullen daar al weederom een opmerkelijke Zaamenhang vinden. Want als daar gezeyd word; *Gy en zuld den Naam des Heeren uwes Gods niet Ydelijk gebruyken*, Exod. 20:7. Word in die Bewoording, voorzeeker aan Israël Magt en volle Last gegeeven, Om den *Naam* van JEHOVAH, die *Haar Godt* was, en Worden wilde, (zonder eenen Anderen neevens hem te hebben, of te maaken;) te Noemen en te Gebruyken; met Uytsluyting alleen, van zulks *Niet Ydelijk* te doen. In de Grond-Text staat eygentlijk; *Gy zuld zijnen Naam tot Ydelheyd niet opneemen;* te weeten op *De Lippen*, of in den *Mond:* In hoedaanigen Zin die Spreekwijze verklaard

klaard word, Pſalm 15: 3. en 16: 4. en 50: 16. Naamelijk *Door Spreeken* daar van gewag maaken. Want *Een Spreuke opneemen*, een *Klagte opneemen* (Eſa. 14: 4. Ezech. 26: 17.) is dezelve met *De Mond uyt-te ſpreeken*. De Kaldeëze vertaaling, bepaald dit tot een byzondere Daad, als of daar gezeyd wierd; *Gy en zuld niet Sweeren by den Naame des Heeren*, &c. En de Targum van Jonathan breyd het aldus uyt; *O Gy mijn Volk van 't Huys Iſraëls*; *laat Niemand onder u*, *Ydelijk Sweeren by den Naame van 't Woord des Heeren uwes Gods*. En zoo zeyd ook Flavius Joſefus; het Derde Gebod verbied, *Moetwillig by Godt te Sweeren*. En by gevolg word hier inzonderheyd, *Het Valſchelijk Sweeren by Gods Naam* verſtaan. 't Geen zelfs by de Heydenen een Grouwelſtuk geagt was; gelijk d'Exempelen leeren. In dusken Zin zeyde de Filoſoof Perikles, als hy van zijn Vrienden verzogt wierd in haar Gunſtbewijs, een Valze Getuygenis te geeven; *Ik ben mijne Vrienden wel Trouw tot aan den Altaar; Maar om Menſchen te Behaagen*, *Wil ik de Goden niet vergrammen*. Gelijk ook de Neerſtige Hondorfius verſcheyde Exempelen van Meyneedigheeden aangeteekend heeft, die van ſlegt gevolg geweeſt zijn. En alhoewel Solon zeyde, Dat de Menſchen zoo Vroom van Zeeden behoorden te zijn, Datze niet Noodig hadden te Sweeren; heeft nogtans de Wetgeever Lykurgus, de Lacedemoniers daar door in den Toom gehouden. By de Perſiaanen was eertijds de Hand-taſting in plaats van den Eed: En zoo wilde meede Numa Pompilius, Dat de Regterhand te geeven, het Teeken van Onſchendelijke Trouw zou zijn, en Verbinden; en dat gebruyk is noch onder ons in de Houwelijx Ceremonie en Koophandel. 't Zelve deeden de Parthen ſtaande voor den Altaar, als voor de Goden die Getuyge waaren van hun gemaakte Verbonden. Maar alhoewel het Verbod, van *Ydelijk by Gods Naam te Sweeren*, 't Voornaamſte Oogwit des Wetgeevers kan zijn; Jeſa. 48: 1. is dat Gebod nogtans van zoo breeden omtrek, Dat daar in ook alle On-eerbiedig en Onheylig gebruyk van Gods Naam, met Hert, Mond en Daaden *Verbooden*, en 't Heyligen daar van *Gebooden* word; Gelijk zijn Naam ook zelve, *Heylig* en *Ontzaghelijk* is. Matth. 6: 9. Pſalm 111: 9. Als ook het *Sweeren by zijnen Naam*. Deut. 6: 13. Wat nu *Gods Naam* zy, magmen uyt Exod. 34: 5, 6, 7. verneemen: *Ende de* Heere *Riep uyt den* Naam *van* JEHOVAH: Zeggende; *Heere*, *Heere*, *Godt*, *Barmhertig en Genaadig*; *Langmoedig van Weldaadigheyd en Waarheyd; die de Weldaadigheyd bewaard aan veel Duyzenden*, *die de Zonde en Overtreedingen Vergeeft*. En zoodaanige *Naamen* Gods, zijn Uytdrukkingen van zijn Eygenſchappen, Deugden en Volmaaktheeden, bekend in zijn Woord; Dat is, in de Wet en 't Euangelium. Deut. 32: 3. Actor. 9: 15. Jaa wiens *Naam* ook zulken HEERE is, Dat hy zijnen Lof geenzinds *Den Geſneeden Beelden geeven wil*. Eſa. 42: 8. En zoo word ook het *Gebed*, zijnen Naam genoemd. Gen. 4: 26. en den gantzen Godsdienſt met al d'Inzettingen die'er toe behooren. Deut. 12: 5. Malach. 1: 11, 12. Mich. 4: 5. ook zijn *Bond-Teekenen*, Matth. 28: 18, 19. Kerklijke Tugt, 1 Kor. 5: 4, 5. Matth. 18: 17, 20. en al wat tot den Kriſten Godsdienſt behoord, is begreepen in den Naame Gods. Zulx dat gelijk het *Tweede Gebod* leerd, alleen Godt te Eeren en te Dienen, *Het Derde* heenen wijſt tot een Heylig gebruyk van alle Godsdienſt, in het Herte, in Belijdenis en in Werken. En zoo magmen ten eerſten hier uyt verſtaan, Wat het zy *Den Naam zijnes Gods te gebruyken*; te weeten, *Magt uyt Genaade te ontfangen*, Joh. 1: 12. Om al wat Heylzaam is, en tot Zaligheyd ſtrekt, van Godt te eyſſen. Welk een Overgroot Voorregt, dit Gebod uyt de Genaade Gods, aan Iſraël verſchaft; daar zulx andere Volken (te-gelijk met alle Zondaars) zoo lang derzelver Godt, *De Heere* niet en is, ongeoorloft blijft. Waar uyt dan ook te-gelijk openbaar is, Wat het zy, Gods Naam, *Ydelijk te gebruyken*; als het welk geenzinds op 't minſt geſchied, wanneermen zig de Genaade Gods, Ligtveerdig, in Leugen, Geveynſtheyd en Ongeregtigheyd toe-eygend; dezelve houdende als een Dekzel der Boosheyd, 1 Petr. 2: 16. Zeggende, *Laat ons in de Zonde blijven op dat de Genaa-*

de Overvloedig worde. Rom. 6: 1. of Quaad doen op datter Goed uyt Voortkoome. Rom. 3: 8. En die alzoo doen, Gebruyken den Naame Gods *Ydelijk*, en Bespotten de Genaade die den *Naame Gods* belooft. Maar naadien het Grond-Woord dat hier *Ydelheyd* vertaald word, ook *Valsheyd* beteekend; gelijk het hier naa *Vers* 16. in 't Neegende Gebod genoomen word; alzoo kan het ook in dit Derde Gebod, *Valze Godsdienst* of *Afgoderye* te kennen geeven. Jer. 18: 15. en elders Want dat de Oude Kristenen, dusdaanig-een breede meening aan dit Gebod gegeeven hebben, is van den Geleerden Spencerus klaar genoeg uyt Tertullianus beweezen. Men macher ook verstaan, Valsse Leere, Ketterye en Dwaalingen; Klaagl. 2: 14. Ezech. 13: 6, 7. En wel zeekerlijk, *Ydel* of Vrugteloos spreeken, waar van niets Goeds komd. Ook het Sweeren by den Naame Gods, daar geen Oorzaak is van Eed. Matth. 5: 34. of Valsselijk Sweeren. Lev. 19: 12. of Sweeren en niet volbrengen. 2 Kron. 36: 13. Want die Leugen spreekt, en Godt tot Getuyge roept, gebruykt Gods Naam *Ydelijk;* en maakt voor zoo veel in hem is, Godt, (die een Getuyge der Waarheyd en Geregtigheyd is, en de Misdaad niet Ongestraft laat, Exod. 34: 7.) tot een Metgezel van het Quaade, en een Toestemmer der Leugenen. En zoo misgaan haar ook die, welke Geloften doen en niet en Betaalen Deut. 23: 21. Als meede die Bidden met *Ydel Verhaal van Woorden.* Matth. 6: 7. gelijk de Heydenen gewoon zijn, en Godt *Niet Hooren wil.* Job. 35: 13. Ook die *Gods Naam* misbruyken tot *Ydele* Konsten, Beleezingen, Guychelaaryen en Lotwerpen, Deut. 18: 11. Jerem. 27: 9. &c. en zoo meede alle Schijnheyligheyd, Geveynstheyd, Vuylen Wandel &c. Waar door *Den Naam Gods Gelasterd word*, Rom. 2: 24. beneffens al wat strijdig is, met de *Heyliging van Gods Naam;* welke als het teegengestelde van dit Verbod, hier Gebooden word; en in 't Vader Onze aanbevoolen daar om te Bidden; vergelijkt Lev. 22: 32. met Lev. 10: 3. en Matth. 6: 9. Dat nu ook de Joodse Leermeesters dit even zoo verstaan hebben, heeft ons Maimonides in dit uyttrekzel naagelaaten; *Al wie*, zeyd hy, *Voordagtelijk en zonder Dwang een van alle de Gebooden der Wet overtreed met een Veragtelijke Ziele, om Gods Toorn te ontsteeken*, die Besmet den Naame Gods: *En zoo hy overtreed in 't Aanzien van Thien Israëliten*, hy Besmet den Naame Gods opentlijk. *Die zig ook afzonderd van Overtreedinge, of doet het geene Gebooden is, niet om eenig ding van de Weereld, noch uyt Vreeze, noch om Eere te zoeken, Maar om des Gezeegenden Scheppers wille, even als den Regtveerdigen Josef, hem zelven Speende van zijns Heeren Wijf;* (Gen. 39: 9.) Ziet zulk een Man, *Heyligd den Naame Gods.* Dit leeren de Joden. Het komd in 't Derde Gebod dan alleen hier op aan, Dat Israël, om den Naam haares Gods *Niet Ydelijk te gebruyken*, hem noemende *Haaren Heere*, daar inze Roemden, zulx moesten doen in Waarheyd en met Goeder Geweeten: Het zy in haare Reeden, met of zonder Eed, het zy in haare Werken, op datze hem Noemende *Haaren Heere*, hem noch met Woorden noch met Werken Verloochenden: Yets zeggende en doende, Datze in zijnen Naam, met Waarheyd, noch Zeggen noch Doen zouden konnen. Want dat dit Gebod niet alleen ziet op Gods Uytwendigen of Letterlijken Naam, maar Voornaamelijk, op al waar in Godt zijn Naam en Eertijtelen geopenbaard heeft, hebben wy zoo strax uyt Exod. 34: 5, 6, 7. als uyt Gods eygen Mond vernoomen, en breed genoeg verklaard om te verstaan, Dat alle die opgenoemde Eygenschappen Gods, in zijn Naam vervat, nergens in Ont-eerd, maar op 't Hoogste moeten Geheyligd worden; dewijl Godt alles, zelfs ook den Mensche, om *Zijnes Naams Wille* gemaakt, en uyt die het Volk Israëls tot zijn Erfdeel verkoozen, *En naa zijnen Naame genoemd* heeft. Jer. 14: 9. Ezech. 20: 9. Den welken hy dan ook, op dat hy haar en ons, de Heyliging van zijn Naam te-bet inscherpte, Dreygd, *Niet Onschuldig te zullen houden*, die zijnen Naam *Ydelijk gebruykt.* Dat is, hy zal, inzonderheyd zulke Geveynsde niet ongestraft laaten, *Die zijn Verbond in haaren Mond neemen, en nogtans zijne Tugt haaten.* Psalm 50: 16, 17. De *Targum* van Jerusalem, ver-

verklaard hier; *De Heere zal hem niet Regtveerdigen in den Dag des Oordeels.* En andere; *Hy zal Gestraft worden in deeze of in de toekoomende Weereld.* Maar of schoon de bedreyging van Straffe, alleen agter dit en 't voorgaande Gebod volgd, behoord zulx nogtans ook tot al d'andere Geboden; niet juyst alleen om dat die, *Die in een Overtreed, Schuldig word aan alle* Jak. 2:10. Maar ook om dat de Goddelijke Geregtigheyd voortijds de Straffe der Zonde heeft afgeëyst (en het onmoogelijk was, Dat dezelve zonder Voldoeninge, vergeeven wierd,) het Gode gants betaamelijk is, t'aller-tijd te toonen, Dat hy geen lust en heeft aan Goddeloosheyd Psalm 5:5. Zoo dat hy, als het de zijne Verkerven, haar Berispt, en Tugtigd, ten minsten *Met Menschen Roeden*, en *Plaagen der Menschen Kinderen.* 2 Sam. 7:14. Invoegen het Leerstuk dat hier te betragten is, daar in geleegen leyd; Dat niemand om dat hy tot Gods Volk behoord, en een Erfgenaam des Leevens is, uyt Zorgeloosheyd Zondige; naadien ook zy, by-aldienze *Gods Naam Ydelijk gebruyken*, niet Ongestraft gelaaten worden: En het *Oordeel* temets ook wel begind *Van het Huys Gods.* 1 Petr. 4:17. En zoo het eerst van daar begind, Waar doch! Vraagd den zelven Apostel, zal den Lesten Steen geleyd worden, omtrent die, *Welke het Euangelium Ongehoorzaam zijn?* Als die Gods Naam noemen, en nogtans niet af- en staan van Ongeregtigheyd. 2 Thim. 2:19. Jaa dezelve Verloochenen en Lasteren, vergelijkt Apoc. 3:8. en 16:9. met Esa. 52:5. En vervolgens Antwoord de Mond-Leere van onze *Katechismus* zeer wel op de 100ste Vraage, uyt Lev. 24:16. Dat Godt, die zijnen Naam *Ontheyligen* of *Lasteren, met de Dood wil Straffen.* Alwaar dan ook te zien is, Dat de Zoon der Israëlitize Vrouwe, die zy by een Egiptizen Vader overgewonnen had; teegen dit Gebod Gezondigd had; en daar over van 't gantze Volk moest Gesteenigd worden. Ook Misdeeden hier teegen, Korach, Dathan en Abiram, die met een Aanhang van 250 uyt de Oversten der Vergaaderde, t'Zaamgerot; teegens Moses opstonden, en den Naame Gods Lasterden. Num. 16. Ook Zondigde David teegen dit Gebod; die weegens zijn Misdaad de Vyanden had doen Lasteren. 2 Sam. 12:14. daarwe dan ook zien, Dat hy zulx met Verlies van zijn Jonge Zoon moest boeten. En zoo wy meer Exempelen willen opstikken, der geener die over Lasteringe Gestraft zijn; Daar zullen 'er zig haast eenige opdoen. Korach is met zijn Aanhang, van de Aarde Verswolgen. Num. 16. De Syriërs die tot Veragtinge van de Godt Israëls gesprooken hadden, zijn Geslaagen. 1 Kon. 20. En Sanherib is over zijn Lasterspraak van Gods Naam, niet een Haayr beeter gevaaren. 2 Kon. 18. 2 Kron. 32. Esa. 37. En zoo is Antiochus Eupator, de Zoon van Epiphanes, over 't Verbreeken van zijn Eed, van Demetrius Gedood. 1 Macch. 6:7. Gelijk meede Eusebius en Theodoretus verhaalen, Dat even zulken Lot, de Sophist Libanius, Julianus, en de Hoovelingen van Keyzer Maximinus, over haar Lasterboek van Kristus, te-beurt viel; Als meede Julianus, d'Oom van Keyser Juliaan. En Felix en Elpidius; gelijk daar van in de Kerkelijke Historien te zien is.

IV de Gebod Gedenkt den Sabbath.

Maar wat scheen de Wetgeever verder van dit Volk betaamelijker te konnen afeyssen, als dit, Dat Zy-Lieden hem, (die haar Godt was, neevens wien zy haar zelven geenen anderen uytdenken, noch zijnen Naam door eenig Beeld of Gelijkenisse, Ontheyligen of Ydelijk gebruyken mogten;) op dien Dag der Weeke, dien hy haar als een blijk van zijn Magt der Scheppinge, en Onderhoudinge, neevens het Brood uyt den Heemel gegeeven had, Te doen *Gedenken*, Dat hy zoodaanig-een Godt en *Verlosser* was; en dien Dag door een opentlijke *Ruste* en Onthouding van alle Arbeydzaam Dienst-Werk, (die hen dit alles door een bequaame Naabeelding indagtig maaken kon;) zoodaanig *Te Heyligen;* Dat zy daar door betoonden, Gods Knegten te zijn, die in gelijkmaatigheyd van den Tijd der Ruste Gods, ten *Zeevenden Daage* der Schepping, insgelijks ophielden van alle Daagelijks Werk: En alzoo betoonden, Dat zy zulx deeden in erkentenis en Geloove; Dat die Almagtige Godt, welke de *Schepper* van Heemel en Aarde

Aarde was, ook haar *Verlosser* was: Als hoedaanig-Een hy zig zelven dan ook in de Voorreeden van het Verbond der Wet, aan Israël in deeze Woorden had bekend gemaakt; *Ik ben de Heere Uwe Godt die U uyt den Diensthuyze van Egipten Uytgeleyd hebbe;* vergelijkt Exod. 20: 2. met Deut. 5: 15. en 6: 20-25. En naadien wy hier vooren in de Historie van het Manna, uyt Exod. 16. alree breed genoeg gezien hebben, Dat hen deeze *Zeevende Dag der Weeke*, thans bekend was, heeft Godt op het eynde van de Eerste Tafel der Wet, geenzinds willen vergeeten te belasten, Dat Israël dien Zeevenden Dag *Gedenken* zou, den zelven om al de gezeyde Reeden, door een plegtelijk ophouden van alle Werk *Te Heyligen*. Want alzoo meenen wy dat de Woorden des Wetgeevers Exod. 20: 8, 9, 10. op-te neemen zijn; alhoewel daar omtrent veel andere Bedenkingen, en verschillige meeningen zijn bezig geweest; en ook al eenig Geschil in de Overzettingen gevonden word, daarwe niet zoo ligt over-heen stappen moogen, zonder ten minsten yets daar van by te haalen. Onze Overzetters vertaalen; *Gedenkt des Sabbath-Daags, Dat Gy dien Heyliget:* Andere zetten; *Om dien te Heyligen.* En die het Woord SABBATH in zijn beteekenis neemen; zeggen; *Gedenkt des Daags der Ruste, op dat Gy dien Heyliget.* Doch de gemeene Latijnze Bijbel zeyd; *Weest gedagtig dat Gy den Sabbath Heylig maakt.* Maar laat ons hier van zommiger Verklaaring hooren: *Gedenkt*, zeggen eenige fraaye Uytleggers, beteekend gemeenelijk, zig een Zaak te erinneren, die te vooren Was, of begonnen heeft te zijn; want gelijk wy de teegenwoordige Dingen zien, en de toekoomende hoopen; alzoo *Gedenken* wy de voorleedene: En zoo blijkt ten minsten, door deeze Spreekwijze, Dat d'Inzettinge van den Sabbath, voor de Wetgeeving gaat. Gelijk het dan ook uyt Exod. 16: 25, 26, 29, 30. kennelijk is, Dat d'Israëliten, *Den Sabbath der Weeke* hadden begonnen waar te neemen, eer zy deeze Wet van SINAI ontfingen; naamelijk zeederd het Reegenen van het Manna, het geen de Reeden is, Dat Deut. 5: 12. tot deeze Woorden, *Onderhoud den Sabbath-Dag*, bygedaan word; *Gelijk als de* Heere *Uwe Godt U Gebooden heeft.* En daarom behaagd ons deeze Reeden vry beeter, dan van die, welke meenen, Dat *Gedenken*, hier de Oudheyd van den Sabbath te kennen geeft; welke zy al van den Beginne des Weerelds af haalen; en daar toe Moses Deut. 5: 12. doen zeggen, *Bewaard den Sabbath*; alhoewel zy in ruym Twee Duyzend Jaaren, niet de minste scheemering, dan de *Ruste Gods* der Zes-Daagze Schepping, Gen. 2: 2, 3. daar toe weeten by-te zetten; waar van terstond yets naaders. Onder-en-tussen meenen wy niet quaalijk te gissen, Dat de Spreekwijze; *Gedenkt des Sabbath-Daags*, (alhoewelze een Vroeger Instelling aanwijst;) dit wil zeggen; Dat Israël op den Zeevenden Dag, *De Ruste*, die haar neevens het Verzaamelen van het Daagelijks Manna, door verscheyde blijken yeder *Zeevenden Dag* was bekend gemaakt; (als naamelijk, Dat het doe niet en viel, en de dubbele Portie op den Zesden Dag Verzaameld, niet en Verdierf, maar alsdan Gezooden en Gebakken wierd, op dat het Volk *Op den Zeevenden Dag*, in zijne Tenten blijven, en van alle Werk, zelfs van de Spijs-Bereydinge Rusten mogt;) *Gedenken* zouden, Hoe en op welk-een naauwkeurige wijze hen bevoolen was, dien Dag door de *Ruste te Heyligen;* Dat is, van de andere gemeene Zes *Werk-Daagen* af-te zonderen. Want naadien niet alleen doorgaans in de H. Schrift openbaar is, Dat Godt t'elkemaal van het *Gedenken* des Sabbaths spreekt; maar dat hy ook de Verbreeking van dit Gebod, als een van de grootste Overtreedingen in Israël reekend, (Ezech. 20: 12. en 22: 8. en 23: 38.) heeft hy hen d'Onderhouding derzelve, hier door strengelijk willen instampen. En zulx zal aan zoo eenen geen Wonder doen, die uyt het Gebod zelf weet aan-te merken, Dat de Schendinge van den Sabbath, een geheele Verloochening was, van die Godt, die haar deezen Dag tot een Grondvest van haar Geloove gegeeven had; *Om den Sabbath te noemen, een Verlustiging; op dat de Heere*, (die te Eeren is;) *Geheyligd worde;* Esa. 58: 13. het geene wy verhoopen in 't vervolg te toonen.

De Sabbath is niet in de X Gebooden Ingesteld, maar belast te GEDENKEN zoo die een weynig te vooren Ingesteld was.

Dien

Dien Dag, op welke Israël *Gedenken* moest den zelven te *Heyligen*, word doorgaans SABBATH, en SABBATH-DAG, Dat is, *Ruste*, en *Rust-Dag*, en ook wel *Sabbath der Ruste* genoemd. Lev. 23:32. Dat is, *Ophouding* van zijn eygen Werk: En wel met die opmerking zoodaanig onder Israël, Dat op dien Dag, die in Orden der Weeke, *De Zeevende* was, het Manna niet en viel, en elk zoodaanig van al zijn Werk ophouden moest, Dat niemand onder hen zelfs geen Spijze voor zijn Mond Bereyden mogt, Exod. 16: 23, 26. Jaa niemand uyt zijne Tente gaan. Exod. 16: 29, 30. Waar toe wy dan ook uyt de Reeden des Apostels Coloss. 2: 17. verneemen, Dat de *Ruste* van deezen Dag, onder de *Voorschaaduwende Dingen* betrokken word. Dat nu de Tijd deezer *Ruste*, een *Dag* genoemd word, is of ruym van XXIV. Uuren, of eng van XII. Uuren te neemen, Joh. 11:9. Doch 't schijnd den Joden van een ruymen Dag verstaan te worden, welke naa haar meening met den Avond begon, Lev. 23:32. *Van den Avond tot den Avond zuld Gy Uwen Sabbath Rusten;* Dat is, *Heyligen* door *Ruste:* Naamelijk met dien Dag volgens 't Gebod, af-te zonderen door aflaaten van alle gemeene Werken die tot het Daagelijx Leeven behooren. Doch hier verschillen de Godsgeleerde: Want gelijk zommige meenen, Dat de Heyliging des Zeevenden-Dags, onder Israël alleen in de Ontslaaking van alle Daagelijx Werk bestond; alzoo willen andere, en wel de meeste, Dat die Tijd, tot d'Oeffening van een openbaare Godsdienst moest besteed worden: En naa die meening, is ook het Antwoord op de 103de Vraage van onzen *Catechismus* gerigt. Het geene egter onze Kantteekenaars Exod. 20. vry gemaatigder, als wel Lev. 23: 2, 3. schijnen te verklaaren: Want om dat den Sabbath daar *Een Heylige Zaamenroeping* genoemd word, willen zy met veele, Dat *De Kerklijke By-eenkomsten* tot den *Openbaaren Godsdienst* zoo genoemd worden. Doch wy hebben elders getoond, Dat hier ter plaatze van die gewoone *Uytroeping* gerept word, met welke den Sabbath als hy aanstaande was, even als alle andere Feest-Tijden, opentlijk Uytgeroepen en Aangekondigd wierd: En daarom eygentlijk *Een Uytroeping der Heyligheyd* genoemd; vergelijkt Lev. 23: 2. met onze Kantteekenaars en veel fraaye Schrijvers. Waar teegen niet en strijd, Dat het leezen en verklaaren van Moses en de Profeeten op den Sabbath meermaal in 't N. Testament voorkomd, en de Joden noch Heedensdaags, die gewoonte in haare Synagogen onderhouden; (waar toe zy de Vijf Boeken van Moses, in LIV. PARASCHAS, of *Sabbath-Leezingen* verdeeld hebben, omze in een Jaar te voleyndigen;) dewijl zulx eerst laater, en waarschijnelijk naa de Babylonize weederkeering in gebruyk geraakt is. Gelijk dan ook Moses alleen belast heeft, het *Wet-Boek* op elk *Sabbath-Jaar*, Dat alle Zeeven Jaaren weeder quam, voor het Volk te leezen. Deut. 31: 9-12. alhoewel de Joden dit alleen verstaan van de *Herhaalde Wet*, Dat is, het *Vijfde Boek Mosis*, by de Hebreeën* *Elle Haddebarim;* en by ons volgens de Grieken, *Deuteronomium* genoemd. Van welk leezen een voorval te zien is, Neh. 8: 1-7, 9. Dat wy nochtans de Heyliging des Sabbaths onder 't Aal-Oude Volk Israëls, geenzinds in een enkele Leedigheyd, of Vadzige Leuyheyd willen gesteld hebben, meenen wy in de Historie van het Manna breed genoeg aangeweezen te hebben; om des Volks Hoogdraavende betragting (die haar op deezen Dag binnen den omtrek van de Geboden der Eerste Tafel konden houden;) hier alleen uyt de Reeden des Wetgeevers, als in haar eygen Voetstappen te konnen naaspooren: Waar toe ons moogelijk 't Gevoelen der Joodse Leer-Meesters, zoo ons dat van Maimonides aangeteekend is, niet heel scheemeragtig toeligten zal. *Het is Belast*, zeyd hy, *Den Sabbath te Heyligen met Woorden, beyde op het Ingaan, en Uytgaan: Naamelijk Godt te Zeegenen by het Ingaan, om dat hy ons den Sabbath gegeeven heeft tot een Gedagtenis van de Scheppinge des Weerelds, een Beginzel van Heylige Zaamenroepingen en Gedagtenis van den Uytgang uyt Egipten; en dat hy uyt Liefde Israël Verkoozen en Geheyligd heeft booven alle Volken.* En zoo ook *by het Voleynden des Sabbaths, Godt te Danken, die Scheydinge gemaakt heeft tussen Heylig en Onheylig, Ligt en Duysternis,*

SABBATH, Hoe een Dag der Ruste genoemd.

Geschil over 't wel Besteeden van de Sabbath der Ruste.

Sabbath van Ouds niet tot de Zaamenkomste van Godsdienst gegeeven. Luc. 4: 16, 22. en 13: 14. Actor. 15:21. en 17:2, 3. en 18:4. &c.

Wet-Boek alleen belast om 't Zeevende Jaar te leezen.

* Of dit zijn de WOORDEN.

nis, tussen Israël en andere Volken; tussen den Zeevenden Dag en de Zes Werk-Daagen, &c. Dit zeyd Maimonides uyt de Schoole der Rabbinen; en 't zal ons in al de rest van 't geene Godt in 't Vierde Gebod van Israël af-eyst, te pas koomen, daar aan te Gedenken. Als de Wetgeever dan zeyd; *Zes Daagen zuld Gy Arbeyden en al U Werk doen:* Verstaat hy zulx voorzeeker, Dat alle die Dingen die noodzaakelijk tot het Leeven, Dat is, tot Kost en Kleeren behooren, Weeklijx in Zes agter-een-volgende Daagen zal bezorgd worden; volgens 't geen den Apostel vermaand; *Laat hem Arbeyden en Werken met zijn Handen dat Goed is*, Efes. 4: 28. Maar *De Zeevenden Dag* is de Sabbath des *Heeren* Uwes Gods, dan *En zuld Gy geen Werk doen;* Dat is, geen van u eygen Werk, of dat tot het Natuurlijk Leeven behoorende, onder den Naam van *Werk* (in teegenstelling van *Ruste*) begreepen word: Zulx dat op dien Dag niet Geoorlofd was, Spijze te Kooken, Exod. 16: 23. Hout op-te leezen, Num. 15: 32. &c. Reys-Togten te doen, Exod. 16: 29. Actor. 1: 12. te Ploegen of te Maajen, Exod. 34: 21. te Koopen of te Verkoopen, zelfs niet 't geen tot de Leef-Togt behoord, &c. Neh. 13: 16, 17. het draagen van Lasten, Jer. 17: 22. 't Balzemen en Zalven der Dooden, Luc. 23: 54, 56. of eenig ander Ding dat tot des Volks *Eygen Weegen, Vermaak*, of *Zaamenspraak* behoorde, Esa. 58: 13. zulx dat ook het Werk aan des Heeren Tabernaakel, om de *Ruste des Sabbaths* moest stil staan, Exod. 31: 13, 17. welke Ruste dan ook niet alleen tot *Een Ademschepping* des moedemaakenden Arbeyds aanbevoolen word, Exod. 23: 12. maar ook dit streng Vonnis, teegens d'Overtreeders uytgesprooken word; *Een yeder die Werk doed op den Sabbath zal Gedood worden;* Exod. 31: 14. En daarom gelijk den Apostel zeyd, Dat alle Overtreedinge en Ongehoorzaamheyd, regtveerdige Vergelding ontfangen heeft, Hebr. 2: 2. alzoo hebben wy daar van een Voorbeeld, in dien Man, welk op Gods Bevèl, om dat hy Hout op den Sabbath verzaameld had, Gesteenigd is. Num. 15: 32-36. En hier van hebben de Joden (alhoewel niet zonder Bymengzel van Bygeloovige Viezigheeden;) veele naauwkeurige Bepaalingen gemaakt; waar van wy slegts eenige die ter snè koomen zullen by zetten; de rest zal ons in haar Ceremonie-Boek van zelfs in de Hand vallen. *Alhoewel* zeggen de Rabbijnen, *Dat het Dingen zijn, die geen Werk zijn; moet men egter Rusten of ophouden van die Dingen te doen, die Werk gelijk zijn:* Als naamelijk het klimmen op een Boom; 't Rijden op een Beest, &c. 't Rigten van Burgerlijke Zaaken; 't Uyttrekken der Schoenen; 't Neemen van zijns Broeders Weduwe; 't Afzonderen der Thienden; 't Lossen der Panden; 't Spreeken van Koophandel; 't Besteeden van Huys-Bouw; 't Bezoeken der Akker-Landen; 't Straffen der Boosdoenders; Een Wijf te Trouwen, &c. Maar alhoewel de Wet op den Sabbath gebied van alle Werk af-te laaten; is nogtans het *Sabbath-Offer*, booven het *Daagelijx* of geduurig Brand-en Drank-Offer, op den Zeevenden Dag belast te doen; gelijk te zien is, Num. 28: 9, 10. als wanneer *Twee Volle Lammeren* moesten Geofferd worden: Het welke, (of schoon Gebooden,) nogtans van de Zaligmaaker, voor zoo-veel het Offeren een Werk van Slommer was, een *Ontheyliging van den Sabbath* genoemd word. Matth. 12: 5. Maar zoo de Zaligmaaker zelfs het Werk der Godsdienst een *Ontheyliging* van de *Ruste* des Sabbaths noemd; zoo blijkt daar uyt zeer klaar; Dat het *Heyligen* van dien Dag, zoodaanig geheel-en-al in een *Leedige Ruste* bestond; Dat den Arbeyd van alle Werk, (zelfs ook die tot den Godsdienst Gerigt was,) voor zoo-veel het de Ruste des Lichaams verstoorde, en Ontruste, *Den Dag Ontheyligde*, en aan de geringe Werk-Daagen der Weeke gelijk maakte. Zulx dat de Zaligmaaker onmoogelijk alzoo had konnen Reedenkaavelen, by aldien de Heyliging van den Sabbath, voornaamelijk in d'opentlijke By-een-komsten, tot het Oeffenen van Godsdienst bestaan had, en daar toe was ingesteld. En zy schijnen de Schriften niet-te weeten, die anders meenen, als de Groote Leer-Meester Jesus ons hier verklaard. 't Geên daarom dan ook de Joden heeft doen zeggen; *Datter in den Tempel geen Sabbath was:* En dat

HEYLIGING van den Sabbath der Ruste bestond eertijds alleen in d'Ontleediging van alle Daagelijx Werk, uyt Gehoorzaamheyd, &c.

Hebr. 10: 28.

Joodse Bepaalingen van Dingen die op den Sabbath niet en mogten gedaan worden. Deut. 25: 5, 9.

1 Kron. 23: 31. Godsdienstige Offerhanden, van de Zaligmaaker, een Ontheyliging van de Ruste des Sabbaths genoemd.

dat den *Rustdag*, om de Zone van een Israëlijt die ten Agtsten Daage moet Besneeden worden, *Moest Ontheyligd worden*. En naadien deeze Ontheyliging onder de Wet der Ceremonien geschiede, volgens de Goddelijke Vrij-geeving, (het Priesterdom zoo verre ontslaande van de strikte Letter der Wet,) heeft de Zaligmaaker haar desweegen, *Onschuldig* verklaard. Maar gelijk Jesus in dat Gesprek de plaatze Hos. 6: 6. bybrengd; *Ik wil Barmhertigheyd* (of *Weldaadigheyd* als eygentlijk in de Text staat;) *En niet Offerhande;* En daar meede voorzeeker allerhande Liefde-Werk tot onzen Naasten wil aanraaden; alzoo hebben de Joden ook *Het Bezoeken van Zieken*, voor een Geoorloft Sabbath-Werk gehouden; Zeggende; *Dat het Gevaar des Leevens den Sabbath Wegneemd.* En zoo getuygd Jesus meede, Dat onder haar in gebruyk was; Dat een Schaap op den Sabbath in een Sloot vallende, zy 't zelve daar uyt hielpen. Matth. 12: 11. Als meede haar Os of Ezel, van de Kribbe ontbonden en heenen leyden om te Drinken Luc. 13: 15. Dat nogtans de Twistzieke Joden, des Zaligmaakers Geneezing op den Sabbath, beschrolden, quam hen ongetwijffeld alleen uyt die Vieze Waan over, Dat zy haare Geneesmeesters op den Sabbath niet toelieten, de Geneesmiddelen te bereyden, of die den Lijder toe-te dienen; ten waare in 't Uyterste Gevaar des Leevens; en hier niet eens aan-en merkten, Dat de Groote Heelmeester Jesus, met een Woord en zonder Artzenyën Genas; en zy ook alleen maar toeleyden, om hem *Te Beschuldigen*. Matth. 12: 10. En daarom, gelijk de Wet des Sabbaths niet alleen ook alle Werk verbied aan de Zonen en Dogteren, maar ook aan de Dienstknegten, Dienstmaagden, Vee en Vreemdelingen die in Israëls Poorten zouden zijn; hebben de Joden ook veele Heekel-Vraagen, en Bepaalingen in haaren Talmud by-een gezaameld, die moogelijk elders beeter, dan hier zullen te pas koomen. Onder-en tussen zien wy dat Deut. 5: 14. dit als een schoone Verklaaringe van dit Gebod word by gedaan; *Op dat uwe Dienstknegt en uwe Dienstmaagd*, Ruste *gelijk als Gy*. En vervolgens dan ook haar Vee; inzonderheyd, de Last-Beesten, als Ossen, Esels (die de Wet met Naamen uytdrukt) en Keemelen; of ook Paarden, zooze naa Salomons Tijden in gebruyk kreegen; dewijl die zonder 't Arbeydzaam Bestuur van Knegten en Maagden, (die onder-hen veelzinds uyt de Heydenen van rond-om genoomen, als Gekogte Slaaven Dienden, Lev. 25: 44. niet en Konden ingespannen worden. En alhoewel men zulke Slaaven en Slaavinnen, niet Onwaarschijnelijk ook onder de *Vreemdelingen* en *Dienstknegten* te tellen heeft, waar van de Wet Exod. 20: 10. Deut. 5: 14. gewag maakt; heeft Maimonides nogtans uyt de Joodse Leermeesters, eenige Bepaalingen daar omtrent aangeteekend, die daar teegen schijnen aan-te loopen. ,, De Dienstknegt en de Dienstmaagd, *Zeyd* ,, *hy*, Dien wy gebieden den Sabbath te houden, zijn zulke, die Besneeden en ,, Gedoopt zijn. En hebben die Beveelen ontfangen, waar toe de Dienaars ver- ,, bonden zijn. Maar Dienstknegten die niet Besneeden noch Gedoopt zijn, heb- ,, bende alleen de Zeeven Gebooden van Noach ontfangen, zijn als Bywoo- ,, nende Vreemdelingen, en moogen op den Sabbath voor haar zelven, zoo Vry ,, en Vrank haar Werk doen, als een Israëlijt op een van de Werkdaagen. Dit zeyd Maimonides. En op een andere Plaatze schrijft hy aldus: *Het is een Israëlijt niet toegelaaten op den Sabbath tot eenen Onbesneedenen te spreeken van eenig Werk; Alhoewel, aan hem niet belast is den Sabbath te houden.* 't Geene buyten twijffel onder hen nergens op rust, als om dat den Sabbath alleen aan Israël, *Als een Teeken des Verbonds* tussen Godt en Haar-Lieden *In Eeuwigheyd* gegeeven is; en niet aan de Volkeren der Weereld. Ziet d'aanmerkelijke plaatze Exod. 31: 16, 17. En het zal u Voorzeeker in Gedagten brengen, hoe billijk het hier zal zijn, te Overweegen, in wat Manieren, Godt de Ruste des Zeevenden Daags, aan Israël *Tot een Teeken* gegeeven heeft? Doch daar toe zullen wy ongetwijffeld door het aanhangzel van dit Gebod, als by de Hand heenen geleyd worden. Gelijk wy ook voor vast meenen, Dat veele Swaarigheeden, die des Wetgeevers mee-

Wie de Ruste des Sabbaths aanging.

Exod. 16: 29. Sabbath der Ruste hoe aan Israël tot een Teeken gegeeven.

meeninge in 't geeven van *Dit Teeken der Ruste*, Ontrusten, daar door zullen aan een-kant geholpen zijn. Dus luyden de Woorden: *Want in Zes Daagen heeft de* Heere *den Heemel ende de Aarde, de Zee en alles wat daar in is, Gemaakt, ende hy Ruste ten Zeevenden Daage: Daarom Zeegende de* Heere *den Sabbath en Heyligde den zelven.* Exod. 20: 11. Voorwaar het schijnd, Dat voornaamelijk het Woordeken *Daarom*, veele Uytleggers teegens zoo veel Doorschijnende Blijken der H. Schrift, heeft doen meenen, Dat den Sabbath van den Beginne der Weereld ingesteld zy, en aan Israël hier niet eerst voor SINAI gegeeven is; daar de Wetgeever zelve, die nogtans, *Een Eeuwig Teeken des Verbonds tussen hem, en den Kinderen Israels* noemd. Exod. 31: 16, 17 Die ook aldereerst, onder hen begonnen is Gevierd te worden, den XXII^ste^ Dag, der Tweede Maand naa den Uytgang. Exod. 16: 29, 30. als wanneer het Manna, reeds Zes Daagen gevallen had; het geene haar in de Wet, en Exod. 31: 13. naader verklaard word. En dat niemand Voor die tijd, den Sabbath ooyt Gekend, of Onderhouden heeft, hebben wy te vooren niet alleen in de Historie van 't Manna getoond; (daar Israël aan den XV^de^ Dag, op welk het naa Orden der Weeke had moeten Sabbath zijn; Gemurmureerd, en heel den Tijd met Quakkel-vangen doorgebragt heeft;) maar het is ook uyt Nehem. 9: 14, 15. daar dit beyde t'zaamen gevoegd word, en uyt Ezech. 20: 12, 20. openbaar; Dat tot niemand van de Oude Vaders, van Adam af tot op Moses, ooyt een Woord gerept is, van *Een Ruste des Zeevenden Daags*: En de Woorden Gen. 2: 2, 3. *Hy Zeegende den Zeevenden Dag en Heyligde den zelven;* zien op de Voleynding der Scheppinge in Zes Daagen; naa welke Godt den Zeevenden Dag door *Rusten* of ophouden van Scheppen, *Geheyligd heeft*, niet door Woorden van Gebod, maar met de Daad zelfs: En in zulken Zin word dezelve in de Wet aan Israël, tot zulk-een Goddelijk Voorbeeld gedagt, Dat zy door desselfs naauwkeurigste Naavolging, betoonen zouden Gods Knegten te zijn: En derhalven is't 'er verre af, Dat die Woorden te kennen geeven, Dat Godt van doe-aan den Eersten Mensche belaste, elke Zeevende Dag, die in Orden der Weeke weeder komd, *Te Zeegenen* en door *Ruste te Heyligen*: En daar word ook in volle Twee Duyzend Jaaren, niet een eenig blijk van desselfs Onderhoudinge gevonden, hoe dikwils daar ook van de Godsdienstige Offerhanden der Vaderen gerept word. En zoo meenen wy dan ook, Dat als Moses, Exod. 16: 23. tot de Oudsten des Volx zeyd; *Dit ist dat de Heere gesprooken heeft;* (vergelijkt, *Vers* 4.) *Morgen is de Ruste, de Heylige Sabbath den Heere.* Hy zeggen wil; zoodaanigen Dag der Ruste, als voor deezen niet en was, noch u bekend gemaakt is; *Zal nu onder Uw-Lieden zijn.* Maar naadien nogtans Deut. 5: 15. een andere Reeden van de Ruste des Zeevenden Dags, met agterlaating van de Reeden der Scheppinge, word bygebragt; naamelijk de Verlossing uyt de Dienstbaarheyd van Egipten; schijnd ons zulx af-te perssen, Dat wy onbeschroomd zeggen in welken Zin wy meenen, Dat den Sabbath alleen aan Israël gegeeven is, Om haar *Tot een Teeken te zijn?* Voorwaar het Voorbeeld van de Scheppinge in Zes Daagen, en de Ruste Gods aan den Zeevenden Dag te zaamen gevoegd met d'herdenking van de Verlossinge uyt Egipten; heeft Israël ligtelijk konnen in 't Zin brengen, Dat zy, die nu tot Vrye Knegten des Heeren, van de Heydenze Volken en Afgoden, afgezonderd waaren; Godt als haaren *Schepper* en *Verlosser* erkennen moesten: Waar toe men overweegen mag. Ezech. 20: 12-20. Want om dat de Scheppinge alleen Godt toe te eygenen is, word zy Exod. 20: 11. bygebragt; op dat Israël daar aan gedenkende, van alle Afgodize Dienst en Bygeloovigheyd omtrent het Heyr des Heemels, wierd afgetroond. Ook word de Reegelmaat van Zes Daagen te Werken, van de Scheppinge ontleend, op dat Israël door Naavolging betoonde, Datze dien Schepper, die Heemel en Aarde met al watter in is, gemaakt had, voor haaren Godt Eerden, en door dit Teeken der Ruste dienden; en niet de Zonne, Maane, Sterren, of haare Waarteekenen in Beelden en Gelijkenissen; in de H. Schrift door

Zeevende Dag der Schepping heeft Godt niet door Gebod Geheyligt.

Sabbath niet van de Scheppinge ingesteld.

Israëls Verlossing uyt Dienstbaarheyd, hoedaanig ook tot een Reeden van de Sabbath gesteld.

door Veragtinge, *Drek-Goden van Egipten* genoemd. Ezech. 20: 7. En Rustende op den Zeevenden Dag, zoo erkende Israël zig voor Werklieden van dien Godt, die 't bestek van 't Werk der Scheppinge in Zes Daagen volbragt had; En bevestigden alzoo het Teeken des Zabbaths, door Eenpaarigheyd van Tijd; door welke de Ordening des Scheppers en Verlossers, zeer schoon wierd uytgedrukt, en alleen te Eeren en te Dienen was, volgens de Drij Eerste Gebooden der Wet; als waar toe haar ook de Voorreeden; *Ik de* Heere *uwe Godt, ben uw Verlosser die uw uyt het Dienst-Huys Verlost hebbe*, aanmaande. Maar alhoewel, veele uyt deeze Reeden van de Schepping ontleend, de Geduurzaamheyd des Sabbaths vast stellen, en Onveranderlijk agten ten aanzien van eenen Dag van Zeeven te Heyligen; dewijl dit alle Inwoonders der Aarde raakt; dunkt ons zulx nogtans een al-te swakken Grondvest tot dat Gebouw: Naadien het immers geheel niet noodig schijnd, Godt in zulk-een ligte Zaak, (als een Leedigen Dag van Ruste is,) tot een Voorbeeld te stellen; gemerkt daar immers geen meer Nut geleegen kan zijn in een Beurtwijze Ruste, die elke Zeevende Dag weederkomd; dan hem in andere Dingen naa te volgen. En daarom besluyten we dat dit Gebod alleen ziet op d'Erkentenis van Godt, als den Autheur der Scheppinge, neevens wien zig Israël geen anderen Godt Hebben, Maaken noch Noemen mogt, by-aldienze wilden Gods Volk zijn en blijven. Die dan ook daar toe maar alleen *In haare Geslagten* met den Sabbath Ver-eerd waaren, om een Teeken van het Verbond te zijn dat Godt met haar gemaakt heeft. Exod. 31: 16. Neh. 9:14. Ezech. 20:11. En zoo hebben het ook Josefus en veel Kristen Kerk-Vaders verstaan. Gelijk we meede hier vooren uyt de Gestalte der Aard-en Heemelstreeken hebben aangemerkt, Dat den Sabbath niet tot alle Menschen behooren kan. En zoo is dat dan ook aan Israël een Kennelijk Teeken geweest, Dat hy haar uyt alle Volkeren der Aarde verkoozen, en de rest, in haare Weegen liet wandelen. Exod. 31: 13. Ezech. 20: 12, 20. Actor. 14: 16. En daarom heeftmen zig niet te Verwonderen, Dat de Schendinge van den Sabbath, veel swaarder dan wel andere Misdaaden Gestraft is; Naadien zulx zoo veel als een Verloochening was, van Godt den Schepper die haar dit Teeken gegeeven had. Ziet de Bedreyging Exod. 31: 14. en d'Uytvoering van dat Vonnis, Num. 15: 32-36. Booven dien is den Sabbath ook tot afschaffinge der Afgoderye ingesteld; Want gelijkze strax agter die Gebooden volgd, die alle Afgodendienst en Misbruyk van Gods Naam verbieden; alzoo word ook desselfs Onderhoudinge, niet alleen dikmaal neevens het verlaaten der Afgoden aanbevoolen; als dingen die zeer naauw Vermaagschapt zijn; (ziet onder anderen, Exod. 23: 12, 13. Lev. 19:3,4. en 26:1,2. Ezech. 20: 18,19,20.) Maar ook den Dienst der Afgoden en Sabbathschending, niet zelden te zaamen gevoegd: Overdenkt alleen, Ezech. 20:16,24. en 22:3,9. en 23: 37,38. 2 Kon. 16: 3,18. 1 Macch. 1: 46. Zonder datmen nogtans daar uyt moet meenen, Dat Israël den Sabbath gegeeven is, tot de Godsdienstige Oeffeninge van Religie: Want indienze daar toe gediend had; daar is geen twijffel aan of de Pligt der openbaare Godsdienst zelf, zou hen veel meer, dan de Ruste en 't Ophouden van alle Werk, aan Menschen en Beesten aanbevoolen zijn geworden: Daarze nu in teegendeel zelfs den Naam van *Sabbath der Ruste* voerd, als een uytdrukkinge van 't Weezen der Zaake; naadien het immers klaar is, Dat by-aldien Godt den Sabbath-Dag, tot een openbaare Oeffening van Godsdienst door Zaamenkomst, had ingesteld; de Ruste en Ophoudinge van alle gemeen Werk, van zelfs gevolgd waare; en niet noodig had door een byzonder Gebod in de Eerste rang te zetten; veel min den Dag alleen van de *Ruste* te noemen. En de Ruste ook daarom byzonderlijk word aangedrongen, Jer. 17: 21. &c. Gelijk dan ook daar toe geenzinds *De Zeevende Dagh*, en dat noch een geheelen Dagh van XXIV. Uuren, Dat is, * *Van den Avond tot den Avond*, Levit. 23: 32. heeft moeten onderhouden worden; dewijl den Nagt verordineerd is om te Rusten en niet om Oeffening van Godsdienst te pleegen. 't Geen Israël

Exod. 20:2.

Schending van den Sabbath waarom zoo swaar Gestraft.

Naader bewijs dat de Sabbath niet tot het Oeffenen van openbaare Godsdienst ingesteld zy.

* Naamelijk op den Dag der Verzoening v. 27.

raël dan des Sabbath-Daags te *Gedenken* had om dien te *Heyligen* en van de andere Daagen af-te zonderen; was zig zelven naa het Voorbeeld Gods, naauwkeurig van alle eygen Werk te onthouden, en in die Leedigheyd in Gehoorzaamheyd te betoonen, en 't overweegen, Dat Godt die op den Zeevenden Dag der Scheppinge Geruſt had; en haar Verloſſer uyt Dienſtbaarheyd en Afgoderye was, hen deeze Dag *Tot een Teeken van zijn Verbond* gegeeven had: Waar toe haar de Drij voorgaande Geboođen, met derzelver Voorreeden, kragtelijk aanmaanden; op datze tot de eerſte Zeeden der Vroome Vaderen, waar van zy afgevallen waaren, weederkeerden. En op dat Godt Iſraëls Geloove daar in te-bet verpligte, heeft hy den Sabbath met Twee voornaame Wonderen agtervolgd en Verzeegeld: Naamelijk, Dat hy het Manna op dien Dag te-rug hield; en daar naa, Dat al het geene aan den Zesden Morgenſtond dubbel voor den Zeevenden Dag Verzaameld was, niet en Bedierf; en daar door alzoo betoonde, de Schepper te zijn, die het Leeven en den Staff des Broods in zijn Hand heeft. En dit alles aandagtig teegen Gods Belofte aan Abraham; *Ik zal U en Uwen Zaade naa U tot Een Godt zijn;* af-te Weegen, is voorzeeker Iſraëls Godsdienſtige Ruſte op den Sabbath geweeſt. En in dien Zin hebben de Joden ook altijd geyverd voor den Sabbath, als een Teeken dat haar van de Heydenen afzonderde, en door de Ruſte van deezen Dag betoonden, Gods byzonder Volk te zijn: En daarom zeggen zy ook, Dat elk die den Sabbath Loochend, zoo zeer miſdoed, als die de gantze Wet met Voeten treed. Naadien nogtans de Ruſte des Zeevenden-Daags, Iſraël belaſt word naa 't Voorbeeld Gods te Vieren, als een Teeken waar aanze zouden weeten, *Dat Hy haar Heyligde*, Exod. 31: 13. en den Apoſtel, Coloſſ. 2: 16, 17. Leerd dat de Sabbathen *Een Schaaduwe zijn geweeſt der toekoomende Dingen;* moet men niet Ontveynzen of haar is in die Lichaamelijke Ruſte, een Voorbeeld van zeekere *Geeſtelijke Ruſte*, en *Verloſſinge* te betragten voorgeſteld: Zulx het Teeken des Sabbaths niet alleen insluyt, Iſraëls aanneeming tot een Volk, en Bekeeringe van de Afgoden, maar ook de grootſte Weldaad der Verloſſinge die Kriſtus zou te-weeg brengen, door het uytwiſſen van het Handſchrift der Zonde, *Ruſte geevende voor de Ziele*, Matth. 11: 28, 29. Hebr. 4: 8, 9, 10. &c. Het geene niet en heeft konnen geſchieden, zonder een daadelijke Opoffering van de Middelaar des N. Teſtaments, door welke *In Eeuwigheyd moeſten volmaakt worden, al die Geheyligd worden.* Hebr. 10: 10, 14. Welke Dingen, om datze in Iſraëls Kindſchap alleen ſchaaduwagtig in het Teeken des Sabbaths der Ruſte zijn voorgeſteld, veel-meer tot de Geeſtelijke betragting en Belijdenis des Geloofs, als tot de Oeffening van eenige Godsdienſtige Offerpligten behooren; als waar van Godt tot deezer Daage, niets aan Iſraël belaſt heeft, Jer. 7: 22. Waar uyt dan ook blijkt, Dat die geene welke onder Iſraël den Sabbath door een ſtrenge Ruſte des Lichaams, Heyligden, het Vierde Gebod wel naa de Letter vervulden, en alzoo vry bleeven van de Straffe, die Exod. 31: 14. den Sabbath-Schenders word aangezeyd; maar dat die alleen het Gebod naa de meeninge des Wetgeevers Geeſtelijk vervulden, welke in die uyterlijke Ruſte, de Vrymaakinge der Laatere Tijden door den Meſſias in haar Gemoed, ter Deugden in overleg naamen; Rom. 9: 6, 31. Ook en ontbreeken meede geen Godsgeleerde, welke het ſtreng Verbod van op den Sabbath te Werken, opneemen als een Verwijt van Iſraëls Onreynigheyd, die zoo wel in haare Perzoonen als in haare Werken was. Die nu ook onderzoeken, Of dit Gebod van dezelve Natuure der Drij voorgaande, en Zes volgende Gebooden is, merken daar toe uyt Ezech. 20: 11, 12. &c. Een kennelijk onderſcheyd aan; naadien den Sabbath daar afgezonderd word van die *Inzettingen*, waar door yemand *Leeven konde*. Waar toe zy ook in agt neemen, Dat den Sabbath aan Iſraël even als de Beſnijdenis en het Paſcha gegeeven is, *In haare Geſlagten*; en zoo alle ſlegts voor een Tijd geduurd hebben. Gelijk ook d'afſchaffing van den Sabbath voorſpeld word. Hoſ. 2: 10. Zoo dat niemand meer in dat Stuk zou moogen Geoordeeld worden. Coloſſ.

Sabbath aan Iſraël met Twee voornaame Wonderen Verzeegeld.

Hoe den Sabbath een Schaaduwe zy geweeſt van toekoomende Dingen.

1 Kor. 10: 18.

Sabbath waar in van de andere Gebooden onderſcheyden. Exod. 31: 13. Gen. 17: 11, 12, 13. Exod. 12: 14.

loss. 2: 16, 17. Dezelve onderscheyding word meede Neh. 9: 14. vernoomen: Gelijk Coccejus in zijn Verklaaringen over Ezech. 20: 12. zeer wel aangemerkt en uyt Theodoretus en Kalvinus naader Bevestigd heeft; men lette by gemelde Profeet slegts op de volgende Verzen; 13, 16, 19, 21-24. En't zal elk klaar genoeg blijken, Dat het Gebod der RUSTE niet van dezelve Natuur der andere Geboođen is; en derhalven daar onder ook niet begreepen staat. Gelijk dan ook het Onderscheyd, voornaamelijk in het TEEKEN geleegen lag, Dat Godt Israël *Heyligde;* en alzoo veel-meer tot het Genaaden-Verbond behoorde, als tot dat der Werken of Daaden der Wet, die te Doen stonden *Om'er in te Leeven:* Te weeten, niet om 't Leeven daar in door eygen Geregtigheyd te zoeken, maar op dat zy een Voorbeeld zouden zijn van de Heyligheyd, en een Werktuyg van de Heyligmaaking. En zeeker wanneer Coloss. 2: 16. Den Sabbath onder de Schaaduwen geteld word, die yets anders aanduydende waaren; zoo is niet Donker te zien, Dat de ingestelde RUSTE een opentlijke Belijdenis insloot van de Hôope der verwagte Heyligmaaking, in de uyterlijke afzondering van de Heydenen afgeschaaduwd. Waar toe men verder diend aan-te merken, Dat zoo dikwils daar gezeyd word, Dat d'Israëliten den Sabbath Ontheyligd hebben; zulx niet en wil zeggen, Dat zy d'uyterlijke Ruste door gemeen Werk Geschonden hadden; (want het blijkt datze met harde Straffen daar teegen gewaakt hebben; en alzinds op de Onderhouding der Ruste zeer gezet, Jaa Bygeloovig waaren; en van Moses noch de Profeeten des weegen niet Beschuldigd staan;) maar dat zy den zelven Dag hier door Verwaarloost hadden, Dat zy hem niet en hadden aangemerkt noch gebruykt als zulk-een Teeken van Heyliging tussen Godt en haar: Niet geloovende aan 't geen haar hier door wierd afgebaakend; Maar zig lieten voorstaan, Geregtveerdigd te worden door haar verdienstelijk Werk der bloote Ruste; naalaatende het Geloovig Oogmerk des Sabbaths. En dat de Schriftgeleerde en Farizeën ten Tijde van de Zaligmaaker hier in Dwaalden; is alzinds in de Euangelize Historie openbaar. Wat onder-en-tussen andere uyt Kragt van dit Gebod, aangaande den Gezetten Godsdienst meenen vast-te stellen, is met al-te-veel Viezigheyd doorspekt, om hier welvoegzaam plaats te vinden. Want alhoewel in onzen *Catechismus* geleerd word; Dat Godt *In het Vierde Gebod*, Gebied den Kerken-Dienst en de Predikaatzie van zijn Woord te beneerstigen; vindmen nogtans daar van niet een Letter in de Woorden van 't Gebod: Maar dezelve Leering kan nu opgenoomen worden, als een Kristelijke Aanraading, die Ordenshalve, tot een Stigtelijke Oeffeninge van Godsdienst noopt; en veel-meer door een Laater naavolging der Eerste Kerke, die zonder Gebod en uyt loutere Vryheyd, den schaaduwagtigen Dag des Joodsen Sabbath, op 't Voetspoor der H. Apostelen verlaaten, en die van de Opstandinge des Heeren Jesus aangenoomen heeft; en alzoo geen Reeden insluyt om die te willen veranderen: Veel-min aan yemand Oorlof laat om de Ruste, die de openbaare Godsdienst uyt haar eygen Natuur vereyst, moetwillig te Ontrusten. Waar toe beziet Actor. 20: 7. 1 Kor. 16: 2. en 't geen hier over elders is aangemerkt. En het kan niet als tot Lof van de Groot-Agtbaare Overheyd der Stadt Amsterdam gedyen, als zy zoo-veel beeter als andere verstaan, Dat den Mensche, zelf niet onder 't Oude Verbond, *Gemaakt is om den Sabbath*; Marc. 2: 27. En dat daarom ten minsten onder 't Euangelium mag ingeschikt worden, Dat het gewoon Dag-Werk in Noodval, en buyten gevolg van Quaad Exempel en hindernis aan de Openbaare Godsdienst te geeven; den Behoeftigen zomtijds mag toegelaaten worden. Gelijk wy weeten, Hoe omzigtig en bescheyden die Voortreffelijke Overheyd, daar in zoo wel omtrent de Joden, die in haare Poorten Woonen; als omtrent de Kristenen, (inzonderheyd op 't Jaar-Gety, Dat men van Woonplaats verhippen moet;) zorg draagen, over wien zy 't Bestuur en de Bescherminge van wat naaderby ter Hand hebben. En derhalven zeggen wy, Dat zulke niet een Kruymel van de H. Schrift verstaan, welke hier zoo stijf en steyl teegen

Matth. 12: 2, 10. Marc. 2: 2.

Wat de Catechismus van de Onderhouding des Sabbaths leerd. De 103 Vraage.

Aan-

Aandonderen; en de Verpligting des Sabbaths hooger Schatten, als een Godvrugtige Ordentlijkheyd; die door goed Gebruyk gewettigd is; en Van de Kerkelijke moet onderhouden, Van de Overheeden Bestuurd en Beschermd, en Van 't Gemeene Volk, als een Heylzaam Middel tot de Kennisse Gods, en Goeden wandel, in volle Vryheyd kan gebruykt worden. En aldus meenen wy tot hier, genoeg van den Sabbath *Der Ruste*, waar in der Joden Heyliging bestond, van weegen 't Vierde Gebod, gezeyd te hebben, om in de Eerste Tafel der Wet te zien, in wat voegen Israël met zijnen Godt moest omgaan. En zoo zal ons de Tweede Tafel leeren; Hoe schoon de Zaligmaaker Matth. 22: 37-39. De gantze Wet in Twee Gebooden begreepen heeft; waar van het Eerste en Grootste, de Liefde tot Godt; en het Tweede, Dat daar aan Gelijk is, de Liefde des Naasten vervatt. En het is ook uyt Deut. 6: 5. en Levit. 19: 18. openbaar, Dat hy dit Kort-Begrip uyt Moses Leere zelfs genoomen heeft. 't Lust ons derhalven dan ook uyt de Zes volgende Gebooden der Tweede Tafel te verneemen, Hoe den Mensche elk met zijnen Naasten aanbevoolen is te handelen. Van welke dan het Eerste, als het Vijfde in Orden, aldus luyd:

V de GEBOD: Eerd Uwe Vader en Uwe Moeder. En waar toe dit Gebod 't Eerste is van de Tweede Tafel.

Eerd Uwen Vader ende Uwe Moeder, op dat Uwe Daagen Verlengd worden in den Lande, Dat U de Heere Uwe Godt geeft. Exodus 20: 12. Een Woord onde *De Thien Woorden*, Dat den Apostel Efes. 6: 2. noemd, *Het Eerste Gebod met een Belofte.* Naamelijk het *Eerste* van de Tweede Tafel, strekkende tot Onderhoud van de Ordening der Opperwaardigheyd, en Onderwerping die Godt onder den Mensche gesteld heeft. 't Hebreeuwse Woord dat onze Overzetters *Eere*, en zommige *Heerlijkheyd* vertaalen, heeft zijn afkomst van *Gewigte*; Hoedaanig Paulus rept van 't *Gewigte der Heerlijkheyd.* 2 Kor. 4: 17. En geeft de Waardigheyd en Voortreffelijkheyd in de Ouders en Overheeden te kennen; welkers agting de Wetgeever, als zijn afhanglijke *Dienaaressen* wil Beschermd hebben. Waarom de Overheeden zeer eygen, *Heerlijkheeden* of *Waardigheeden* genoemd staan, 2 Petr. 2: 10. Aan dezelve dan moet *Eere* beweezen worden; als naamelijk, door Eerbiedige Gestalte des Lichaams, 1 Kon. 2: 19. Lev. 19: 32. *Voor de Graauwe Haayren zuld Gy opstaan, en het Aangezigte des Ouden Eere aandoen.* Ook *Eeren* met Woorden en Eerbiedige Reedenen; 1 Petr. 3: 6. Exod. 32: 22. Num. 12. 1. *Eeren* in Daaden, Gehoorzaamende haar Bevèl en Onderwijs, Prov. 6: 20. Efes. 6: 1. *Eeren* door Vergelding aan haare Liefde en Trouwe; dezelve in haar Ouderdom en Gebrek Ondersteunende met onze Goederen, Marc. 7: 10-13. 1 Tim. 5: 4. *Eeren* in het bedekken van haare Swakheeden, Gen. 9: 21, 22. *Eeren* in het Herte, om haar te Ontzien en te Vreezen in Liefde, Lev. 19: 3. Rom. 13: 5, 9. Waar van dit volgende in zeeker Hebreeuws Geschrift gevonden word; *Eerd den Heere met Uwe Inkomste*, Prov. 3: 9. *en Eerd Uw Vader en Moeder naa 't Gebod*, Exod. 20: 12. *Den* Heere *moet Gy Eeren zoo Gy die hebd; Vader en Moeder moet Gy Eeren, of Gy die hebd of Niet; want zoo Gy die niet en hebd, moet Gy daarom Bidden.* En zoo leerd dan ook de Kristelijke Onderwijzer heel beknopt op de 104de Vraage? Dit tot Antwoord geeven; *Om dat Godt ons door alzulke Ouders en Overheeden, wil Regeeren, moet menze Eeren.* Maar gelijk Godt de zulke Gebied *Te Eeren*; alzoo Verbied hy daar meede ook allerley *Oneere*, *Veragting* en *Ongehoorzaamheyd* omtrent dezelve; als te zien is. Prov. 30: 17. Deut. 21: 18, 21. Ecclef. 10: 20. En even als hy den Kinderen hier beveeld haare Ouderen *Te Eeren*; alzoo verpligt hy daar door ook de Ernsthaftige Zagtmoedigheyd Efes. 6: 4. En zulx past ook den Overheeden, die hier onder d'Aanminnige Naam van *Vader* en *Moeder* afgebaakend staan; gelijk de H. Schrift ook nergens Vies is, door *Ouders* en *Vaders* zoo wel de plaats-vullende *Voogden* en *Verzorgers*, als Natuurlijke *Vaders* en *Moeders* te verstaan. Zulx dat door *d'Oudsten*, *en Vaderen des Vleesch*, Gal. 4: 2. Hebr. 12: 9. &c. Alle Magten en Overheeden te kennen gegeeven worden; Eertijds by de Romeynen, *Vaders des Vaderlands* genoemd; van welke Eer-Tijtel men zeyd, Dat Cicero, d'Eerste wilde zijn.

Rom. 13: 4.

Waar in d'Eerbieding der Ouderen en Overheeden geleegen is.

Het Eeren word niet alleen Geboden, maar ook het aandoen van Oneere Verbooden.

Wie al onder de Naam van Vader en Moeder begreepen zijn.

Lev.

Lev. 19:3. word *De Moeder* genoemd voor *De Vader*; maar in dit Gebod, Eerst *De Vader* welke Teeld, daar naa *De Moeder* die Baard; Prov. 23:22. En daar onder worden insgelijx de Schoon-ouders en Verwanten geteld, Ruth. 3:1-5. ook d'Ouders die Kinderen aanneemen, Esth. 2:7, 10. Koningen en alle Oversten des Volks, Esa. 22:21. 2 Kon. 5:13. Profeeten en Kerk-Bestuurders; gelijk zoo Elia en Elisa *Vaders* waaren, 2 Kon. 2:12. en 6:21. en 13:14. Ruth. 17:10. en Debora een *Moeder* in Israël. Judic. 5:7. Oude in Jaren; Onderwijzers, Voorstanders, Arm-Bezorgers, &c. 1 Tim. 5:1, 2. Job 29:16. Gen. 45:8. en 4:20, 21. Welke alle uyt Kragt van dit Gebod, als *Vaders* en *Moeders* te agten en *te Eeren* zijn. Maar op dat de Wetgeever zijn Volk te-bet tot Gehoorzaamheyd van dit Gebod noopte, Beloofd hy hen *Verlenging van Daagen*, in 't Land dat hy *Haar Gaf*, of nu stond *Te Geeven*, Deut. 5:16. alwaar Moses by doed; *Op dat 't U wel gaa in den Lande*, &c. Of als andere vertaalen; *Op dat het wel met U mag zijn*. 't Geên ook kan Overgezet worden; *Op dat zy* (te weeten, *U Ouders*, door haare Gebeeden) *Uwe Daagen Verlengen moogen*. De *Targum* van Jonathan zeyd, *Vermeenigvuldigd* worden: En de LXX Overzetters; *Op dat Gy moogd Langleevende zijn in den Lande*; Naamelijk in het Land Kanaans, Dat den Vaderen Beloofd was, en nu aan het Zaad Israëls zou gegeeven worden. En daar in Lange en Voorspoedig te Leeven, was een groote Weldaad, om dat het Israël een Pand en Verzeekering van een beeter Vaderland moest zijn; en alzoo ligt ontwaar wierden, Dat de Godzaaligheyd de Belofte heeft, van dit, en het toekoomende Leeven. 1 Tim. 4:8. Maar om dat de Geloovige onder 't N. Testament, aan geen zeeker Pand, als een Onderpand of Teeken Verbonden zijn; Spreekt den Apostel, Efes. 6:3. deeze Woorden aldus uyt; *Op dat het U wel gaa en Gy Lange Leefd op de Aarde*; agterlaatende de Woorden, *Welke U de Heere Geeft*. Waar toe men ook dit noch aan-te merken heeft; Dat de Belofte van het Land Kanaans, meede geen kleen Bewijs insluyt; Dat de Wet der *Thien Woorden*, een Wet des Verbonds behelst, die in Gebooden van Geloof en Bekeeringe bestaat: Welk Verbond Godt hier met zijn Volk maakte, op dat zy dat Beloofde Land, Dat hy haar uyt Kragt van het O. Testament, tot een Erffenis geeven wou, Heyliglijk en met Zeegen bezitten mogten. En hier moogen wy ons in 't voorby gaan ook te-Nutte maaken, 't geêne Deut. 22:7. onder deeze zelve Belofte van Zeegen, aangaande het Rooven der Voogel-Nesten voorkomd; belastende *De Jonge te neemen*, maar de *Moeder* Vry te laaten; dewijl het een groote Wreedheyd schijnd; wanneer *De Moeders met de Kinderen Gedood worden*, Hos. 10:14. Gen. 32:11. Want om dat de Wet Deut. 5:16. gelijke Zeegen Beloofd aan de geene die *Vader en Moeder Eeren*; hebben de Joden dit voor een van de Grootste Gebooden, en dat van de Voogelen, als het Minste in heel Moses Wet aangemerkt; niet-teegenstaande de Belofte van dit, en het toekoomende Leeven daar aan word vast-gehegt. Dus spreekt'er Maimonides van; *Door dat geêne welk in de Wet* Deut. 22:7. *Gezeyd word*; Op dat het U Wel gaa en Gy de Daagen Verlenget; *Worden wy Geleerd; Dat het wel mag zijn in de Weereld daar alles wel is; en wy onze Daagen Verlangen moogen in de Weereld, welke geheel Lang is; en dat is de toekoomende Weereld.* Maar gelijk moogelijk yemand hier zou konnen vraagen; Waarom doch het Vijfde Gebod met een Belofte verzeld gaat, en geenzinds de Vier Eerste, daar ze immers Onvermijdelijk Godt raaken? Alzoo kan men daar op Eerstelijk dit Antwoorden; Dat Godt zig altijd heeft willen betoonen, *Een Vergelder des Loons te zijn*, der geener die hem *Zoeken en Gehoorzaamen*, Hebr. 11:6. En daar naa, op dat niemand meenen zou, Dat alle Pligten van Eerbewijs aan de Ouders en Overheeden besteed, te vergeefs en in de Wind gedaan wierden. En alhoewel men misschien zou moogen denken, Dat Godt ook hier in de quaade gewoonte der Egiptenaaren, aan zijn Volk heeft willen Verbeeteren, en door Belofte van Zeegening, te-bet tot de Gehoorzaamheyd van dit Gebod Noodigen, om dat d'Egiptize Land-Wet toeliet, Dat een Zone zijn Verouderde Vader als hy Arm wierd, geen Onderstand

Waarom de Vader hier voor de Moeder genoemd word.

Exod. 20: 12.

Verlenging van Daagen Beloofd aan de Onderhouders van dit Gebod.

Aanmerking over de Wet omtrent 't Rooven der Voogel-Nesten.

Vader en Moeder te Eeren, by de Joden voor een der Grootste Gebooden gehouden.

Waarom dit Gebod met een Belofte verzeld gaat.

Schuldig was, gelijkwe uyt Herodoot verneemen; en 't verwijt der Profeeten, ook genoegzaam leerd, Dat Israël door haare Inwooninge aldaar, de Zeeden van dit Volk ingedronken had; heeft ons Porfyrius nogtans een Getuygenis aan de Hand gelaaten, waar in niet scheemeragtig te zien is, Dat ook de Egiptenaaren, *Het Eeren der Ouderen*, als een Goddelijke pligt ter herten naamen. Als die volgens zijn verhaal, in 't Begraaven van haare Dooden, de gewoonte hadden; Dat een Uytroeper in des Overleedens Naam aldus Bad; *O gy Zonne, Opper-Heer, en alle Overige Goden, die den Menschen het Leeven schenkt; Ontfang'd my tot een Bywooner der Eeuwige Godheeden: Want ik heb de Goden, die mijn Ouders my aanweezen, al mijn Leeven Godvrugtelijk gediend: En Die, die mijn Lichaam Teelden, gestaadig Ge-Eerd: Niemand onder de Menschen heb ik Gedood, noch haar Vertrouwde Pand bedrieglijk Ontvreemd, noch eenige andere Onzoenbaare Schendaad bedreeven.* Dus verre Porfyrius in zijn Boek *Van de Onthoudinge*. En uyt verpligting aan dit Gebod, schijnd het ook by de Regten en Regtsgeleerden verstaan te zijn; Dat de Kinderen gehouden zijn, haare Ouders die tot Armoede vervallen, te onderhouden; Gelijk uyt Bartholus, Sande, en de Consultaatien en Advijzen word aangeteekend; die 't zelve ook tot Broeders, Zusters en Swaagers uytrekken. Maar gelijk de Wet Exod. 21: 15. belast; Dat zoo wie Vader of Moeder slaat, zeekerlijk zal Gedood worden; alzoo vindmen ook aangeteekend, Dat de Vader-Moord by d'Egiptenaars pleegen swaar Gestraft te worden; zoo datze zulken Zoon, met een Scherp Riet, het een Lid voor en 't ander naa, Affneeden; en heel dien Hutspot met Vyer van Doornen Verbranden. Maar zoo de Vader de Zoon Dood sloeg; moest hy alleen tot Straf Drij Daagen by het Doode Lijk op d'Aarde zitten. Doch hoe verre d'Oude Javaanen eertijds Ontmenscht waaren, magmen hier uyt afneemen, Dat de Kinderen haare Ouders, wanneerze Oud en Arm geworden en niet meer Werken konden; aan de Mensch-Eeters pleegen te Verkoopen; en haar daar toe op de Markten Veyl stelden; die dan van dit Volk Gekogt; en t'Huys gebragt, Geslagt en Gegeeten wierden. Hoedaanige Gewoontens ons doen zien; Hoe billijk Godt het Verval, dat zelfs tot de Wet der Natuure ingekoomen was, in zijn Wet der Zeeden en reedelijke Goedheyd, Onderschept en Hersteld heeft. Onder-en tussen is-'er ook in de Historien geen gebrek aan Exempelen, waar in zommige Kinderen haare Ouderen, Moordaadig hebben om den Hals gebragt: En wel inzonderheyd onder de Groote, gelijk by Hondorfius te zien is, en in d'opmerkelijke Straffen daar op gevolgd. Maar wanneer nogtans Solon, de Wetgeever van Atheênen, Gevraagd wierd, Waarom hy geen Wet teegen een Vader-Moorder had ingesteld? Antwoord hy, niet te Gelooven, Dat yemand tot die Onmenschelijke Daad verzeylen zou. Onder de H. Voorbeelden, der geener die het Eeren der Ouderen ter Deugden betragt hebben; hebben de Broeders Sem en Japhet al vroeg willen uytblinken: Naamelijk wanneer zy haar Vaders vergeetelig overval van Dronkenschap, ten besten keerden, en zijn Ontblooте Naaktheyd Dekten; hem zelfs Eerende in zijn Oneere: Want Ruggelings met een Dek-Kleed op de Schouderen genaaderd; hielden zy haare Aangezigten agterwaards gekeerd. Gen. 9: 23. Insgelijx heeft Isaak zijn Vader door Gehoorzaamheyd, Geëerd tot aan de Dood; zoo dat hy zig op zijn Bevel, tot een Brand-Offer liet binden op den Altaar. Gen. 22. Jakob Eerde zijn 's Moeders Gebod, en trok om den Haat van Esau naa Mesopotamien; ook hoorde hy naa zijnen Vader, die hem een Houwelijk uyt zijn Maagschap aanraade. Gen. 27. Josef ging op 's Vaders Bevel zijn Broeders bezoeken; alhoewel hy wist datze hem Haatig waaren. Gen. 37. En gelijk de Rechabiten, 't Gebod haar 's Vaders Jonadabs gehoorzaam waaren; zijnz'er van Godt ook over Gezeegend. Jerem. 35: 16-19. En zoo heeft insgelijx Tobias gedaan; en de Zeeven Gebroeders, die onder Antyochus Epiphanes, door geene Tormenten, van 's Moeders Vermaaning te misleyden waaren. 2 Macchab. 7. Jesus een Kind zijnde, heeft zijn Oude-

Voorbeelden van 't Eeren der Ouderen.

Ouderen met Onderdaanigheyd Geëerd. Luc. 2:51. En zoo heeft Eliëzer den Huysknegt van Abraham, zijnen Heere, en zijns Heeren Zone Geëerd, wanneer hy als Bruyd-Werver naa Mesopotamien ging, om voor Isaak de Dogter Rebekka op-te eyssen. Gen. 24. David beval zijn Ouderen de Bescherminge van den Konink der Moabiten, als hy voor de Gramschap van Saul Vlugtig was. 1 Sam. 22. En daar koomen'er moogelijk in de H. Schrift meer voor, die 't Gebod van 't Eeren der Ouderen betragt hebben; terwijl andere 't zelve Schandelijk Overtreeden, en'er ook ten Voorbeelde Straf over geleeden hebben. Gelijk te zien is, aan Cham, die zijn Dronken Vader bespotte. Gen. 9. Aan Ruben die zijn Vaders Bedleger beklom. Gen. 49. Aan Absalom die teegen zijn Vader opstond. 2 Sam. 15. en 18. En aan de Jongens van Bethel, die den Kaalkop Elisa Bespotteden. 2 Kon. 2. En gelijkmen een swaar Dreygement over de Veragters van haare Ouderen uytgesprooken vind. Prov. 30. Alzoo belastze de Wet te Dooden, die Vader of Moeder Vloeken. Lev. 20. Deut. 27. Prov. 19. Deut. 21. En het zag ook alleen op het Voorregt der Eerbied en Agting der Ouderen, Dat de Filosoof Pittakus, by Stobæus, een Zoon Vermaande met zijnen Vader niet voor 't Geregt te verschijnen: *Want* zeyde hy; *Zoo by Avontuur u Zaaken Slegter zijn als die van u Vader; Zuld gy voorzeeker Veroordeeld worden; en indien Beeter; zijd gy egter Waardig Veroordeeld te worden.* En alhoewel ook waar is, Dat de Liefde der Ouderen tot de Kinderen zoo groot is, Datze tot in de Dood niet af en laat; (zoo dat zelfs David zijn Gesneuvelden Absalom beweende, die hem zoo heftig vervolgd had:) zijn nogtans zommige te-mets ook Wreed teegens dezelve geweest. Dus was Saul ongemeen Streng teegen zijnen Zone Jonathan; en Herodes d'Askaloniter, die bey zijne Zonen Doode. 't Zelve hebben Manlius Torquatus en Posthumius Tiburtus gedaan. En schoon Epaminondas Zoon, d'Overwinning behaalde, deed hem de Vader nogtans Ombrengen, om dat hy den Vyand zonder zijn Bevel had aangetast. En zoo zijn de Historien vol van de Strengheyd van Pausanias Moeder; van Rakones teegen zijn Zoon; Dioskorus teegen zijn Dogter; van Dejotarus die zijn Kinders Worgde; als meede van Ptolomèus Euergetes; en onder de Romeynen, Markus Scaurus, Aulus Fulvius, Mithridates, Hippomenes, Karel de Kaale, Aristippus en meer andere. En alhoewel Eristhenes van zijn eyge Moeder door den Honger Gedood is; ist nogtans in de Historien gemeener, Dat dit niet zelden door Stief-Moeders gepleegd is. In deezer voegen wierd Lysimachus van zijn Wijf Arsyrice opgerokkend, om zijn Zoon Agathokles om-Hals te brengen. Olympias Doode Aridæus en Eurydice; en Neuceria haar Stief-Zoon Helius, als Plutarchus verhaald. Fausta, de Gemalin van Konstantin de Groot, deed zijn Speel-Zoon Krispus, die haar Smuyk-Min weygerig was, door enkel Spijt om Hals brengen. En daar is ook geen gebrek aan Exempelen, van Ouderen die haare Kinderen, veele Rampen door Vervloekinge hebben op den Hals geschonden.

Overtreeders van 't Vijfde Gebod Gestraft.

Strengheyd der Ouderen teegen de Kinderen.

Exempelen van Wreede Stief-Moeders.

. Van het Eerbewijs der Ouderen, gaat de Wetgeever in het *Zesde Gebod* over, tot de Bezorging van 's Menschen Leeven; Zeggende, *Gy en zuld niet Dooden.* Exod. 20:13. of als andere vertaalen, *Niet Doodslaan;* en noch eygentlijker; *Gy en zuld niet Moorden;* Dat is, geen Onnoozel Bloed vergieten uyt eygen Wraak. Want het Hebreeuwse Woord RATSACH, beteekend eygentlijk *Moord*, Dat is, Menschen Onregtveerdig *Dooden;* en verscheeld alzoo van een ander Woord *Harag*, 't welk is een Perzoon Dooden; hoedaanig zomtijds Regtveerdig geschied, ziet Deut. 13:9. Men kan het hier in de Wet, ook zeer beknopt vertaalen, *Dood niet;* en zoo meede in de rest der Verbiedende Gebooden; *Doet geen Overspel; Steeld niet* &c. Want op beyde Wijzen vindmen deeze Gebooden in 't Griex vertaald, Matth. 19:18. Marc. 10:19. De Kaldeëze Uytbreyder zeyd, *Gy en zuld geen Ziele Dooden;* Dat is, naa den Stijl der H. Schrift, *Geen Mensch:* En zoo Verbied dit Woord, alle Moord van Ziel en van Lijf, Ezech. 13:19. en 3:18. Gen. 9:6. Het zy Yemand zig zelfs of een ander Dood.

Deut. 5:17. VIde GEBOD, Gy en zuld niet Dooden.

Van hoedaanigen uytstrekking het Gebod is dat Verbied te Dooden.

Actor. 16:27,28. Prov. 1:11-16. Niet alleen metter Daad, maar ook door Smaadelijke Woorden, *t'Onregt op zijnen Broeder Toornig zijnde;* Gelijk de Zaligmaaker als een treffelijk Uytlegger der Wet, dit Gebod naa d'Uyterste meeninge verklaard; Matth. 5:21,22. om dat zulx van de Schriftgeleerde naagelaaten was; En maar alleen de Manslag door Bloedvergieten, leerden Straffen. En volgens deeze verklaaringe van Jesus, moetmen ook verstaan, de Dooding door Boosaardige gebaarden; als Kopschudden, Vuystdreygen, Grimmigheyd des Aangezigts, Mes-trekken en diergelijke, Matth. 27:39. Gen. 4:6. Ook d'onbedagten Toorn, inwendige Boosheyd en Haat; Matth. 5:22. *Want die zijn* * Broeder *Haat is een Doodslaager.* 1 Joh. 3:15. en zal Strafbaar zijn door 't Gerigte by Godt; Dat is, Gereekend worden als eenen die in 't Gerigte de Dood verdiend heeft. En zoo Oordeeld de Kristelijke Onderwijzer op de 106de Vraage, zeer wel; Dat het Gebod, *Gy en zuld niet Dooden*, ook den *Haat*, als de *Wortel van de Doodslag* Verbied. Onder-en tussen is ligt te merken, Dat het Gebod van *Niet te Dooden;* in teegendeel ook leerd, het Leeven van alle Menschen te Bewaaren, en zoo Lief te hebben als dat van hem zelven. Matth. 19:19. &c. Uytgezonderd zulke, welke Godt gebied, Datze om haare Zonden Gedood en van de Aarde Weggenoomen worden. Gen. 9:6. 1 Sam. 15:2,3,18,33. Maar gelijk Kain, d'eerste Overtreeder van dit Gebod wierd; dewijl hy zijn Broeder Dood sloeg. Gen. 4:8. Alzoo heeft hy ook veele Naavolgers gehad; waar van d'Exempelen in d'Heylige Boeken aangeteekend staan. Dus Doode Abimelech 70 Broeders uyt de Zonen Jerubbaals op eenen Steen. Judic. 9:5. Saul Doode Achimelech de Priester, en met hem 't gantze Huys zijns Vaders met 85 Mannen die den Linnen Lijfrok droegen; en wierd ten laatsten ook noch uyt Spijt zijner ontfangen Wonde, zijn Zelfs-Moorder, vallendende in zijn eygen Sweerd. 1 Sam. 22. en 31. David deed Urias door 's Vyands Hand omkoomen, op dat hy zijn Overspel met Bathseba mompte. 2 Sam. 11. Absalom deed zijn Broeder Amnon Vermoorden, om de Maagdeschennis van zijn Zuster Thamar te Wreeken. 2 Sam. 13. Joab heeft Abner Verslaagen; wiens Dood David zoo zeer Beweende. 2 Sam. 3. Jezabel deed Naboth Steenigen, en wierd uyt weeder-Wraak van Jehu door de Venster geworpen; zoo dat haar Vleesch den Honden tot Spijze wierd. 1 Kon. 21. en 2 Kon. 9. En zoo zijn ook de Profaane Historien volgepropt van Doodslaagen en Moorderyen. Immers was het Kambijzes, die zijn Broeder Smerdus om den Hals bragt? Ochus Vermoorde zijn Broeder, en te gelijk den Konink van Cyprus. Bagoas Vergaf zijn eygen Zoon; en Kajus Kaligula deed het zelve aan de Broeder Tiberius; en Onteerde daar toe ook noch zijn Drij Zusters en daar naa zijn eygen Dogter. Voor de rest zijn alle Gedenk-Schriften vol van Grouwelijke Moorden en Bloed-Vergietingen; die zoodaanig in 't uyterste Top-punt teegen dit Gebod aanloopen; Datze voor Godt zouden Onvergeeflijk schijnen, by-aldien de Bekeering des Moordenaars aan 't Kruys, ons van weegen de Toezegging des Zaligmaakers, hier niet en deed van zinnen veranderen.

* Zoo noemen de Joden, elk *Even Mensch.*

VIIde GEBOD, Gy en zuld niet Egtbreeken.

Gelijk nu het Zesde Gebod zorgd voor *'s Menschen Leeven*, alzoo het *Zeevende* daar aan, voor des Menschen *Eerbaarheyd*, als het naast aan het Leeven; en wel inzonderheyd, op dat zijn Geslagte, als Vrugten van het Goddelijk-ingesteld Houwelijk, betaamelijk, en nogtans uyt eenen Bloede wierde Voortgeplant. Het geene de Wetgeever aldus uytdrukt; *Gy en zuld niet Egtbreeken.* Exod. 20:14. 't welk Deut. 5:18. en Matth. 5:27. verklaard word; *Gy en zuld geen Overspel doen.* Het oorspronkelijk Woord, Dat beyde, *Egtbreeken* en *Overspel* vertaald word, Verbied eygentlijk alle Zoort van *Hoererye*, *Ontugt*, *Onreynigheyd* en alle Vuylaardige of Onnatuurlijke Vermenginge; vergelijkt Efes. 5:3. met Lev. 18:22,23. En niet alleen d'Uytwendige Daad, maar ook de Toestemming van alle zoodaanige Quaade Driften, die uyt het Vleesselijk Herte opstijgen. Matth. 15:19. Gal. 5:19. als meede zulke Woorden, Manieren en Kleedingen.

Efes.

Efes. 4: 29. en 5:3,4. 2 Petr. 2: 14. Prov. 7: 10, 11, 12, 13-22. En voorts *Alle Ongereegelde Lusten;* in welke breeden Zin, de Zaligmaaker dit Gebod verklaard, als hy zeyd; Dat al wie eens anders Vrouwe, (of Vrouws-Perzoon, met wien hy niet Wettig Paaren kan, noch wil;) met een Onkuysse Oog aanziet, om dezelve tot Voldoening van zijn Ongereegelde Lust te begeeren; alreede Overspel in zijn Herte, Dat is met zijn Toestemming, met haar gedaan heeft. Matth. 5: 28. Want om dat het Herte voor Godt open ligd, staat zulk-eenen, even als een Daadelijke Overspeelder, Schuldig aan de Verbreeking der Wet; alhoewel de Begeerte in zig zelven als Natuurlijk aangemerkt, geenzinds Verbooden word: Schoon het veele meenen, om datze de Toestemming der Verboodene Dingen, van de gemeene Begeerte, die tot des Menschen Weezen en Bestaaan behoord, niet wel en onderscheyden. En wy hebben elders gezien dat ook Ovidius, de Verklaaringe van de Zaligmaaker onweetende toestemd. Jaa dat het t'eenemaal tot de Bezorging der Alder-Oudste Wijsheyd gestaan heeft, Houwelijx-Wetten te maaken, op dat de Beslaapinge niet zonder Onderscheyd geschiede, heeft Horatius in zijn Boek *Van de Digt-Kunst* aangeteekend. Onder-en tussen schijnd hier ook Verstaan te moeten worden, de Veelheyd der Wijven, Mal. 2. 15. 1 Kor. 6: 16. en 7: 2. Onregtmaatige Egt-scheydinge, Mal. 2: 16. Matth. 19: 3, 4, 9. en Bloedschandige Houwelijken, Lev. 18: 6. Al 't welk Godt Verbiedende, in teegendeel af-eyst een geheele Kuysheyd in Lichaam en Geest; het zy in of buyten Houwelijk. 1 Kor. 7: 34. Hebr. 13: 4. Op dat elk geleerd worde zig t'Onthouden van Hoererye, en zijn Vat te bezitten in *Heyligheyd en Eere.* 1 Thess. 4: 3, 4. En alhoewel het Overspel by de Joden, en ook naa de Roomze Wetten, met de Dood Gestraft wierd; (vergelijkt Lev. 20: 10. Deut. 22: 22. met Joh. 8: 4: 5.) word het naa onze Heedensdaagze Regten, met Geld-Boeten, Eerloosheyd, en ook wel met Ban geboet. 't Geen dan ook de Reeden schijnd, Dat het Dooden van een Betrapten Overspeeler, den eygen Man der Overspeelige Vrouwe, niet zoo gemeen toegelaaten word, als de Regtsgeleerde Mannen, Clarius, Covaruvias, Lessius en Zypæus over de XX^ste Wet *De Adulterio*, hebben aangeteekend. En alhoewel eenige uyt Levit. 18: 1-19. bedenkelijk houden, of niet de Wet die het Egt-breeken en wat daar aan vast is, Verbied, inzonderheyd teegens de Zeeden der Egiptenaaren en Kanaaniten leyd aangekant; (gelijk meede het Diefstal dat de volgende Wet Verbied; niet min by d'Oude Egiptenaars als by de Lacedemoniërs, toegelaaten schijnd; terwijl de Wet teegen Doodslaan, by meest alle Volken pleeg te gelden;) schijndmen nogtans uyt zommige Erfgerugten daar aan te moogen twijffelen. Dus vindmen by Diodorus Sikulus van de Oude Egiptenaars aangeteekend; Dat zy haare Overspeelige Vrouwen, de Neus pleegen af-te snijen; het geen de Keyser Leo naaderhand, tot een Gemeene Straf aan beyder Sexe maakte. En het heeft ook aan andere Wijze Wetgeevers toegescheenen, Dat het Overspel der Vrouwen, niet beeter als met de Berooving van haare Schoonheyd in-te toomen was; dewijl dit Geslagt gemeenelijk allermeest omtrent de Goelijke Gestalte des Aangezigts beezig is; en daar toe niet zelden Veel tijd tussen de Hulmand en de Spiegel verslijten, gelijk 't Oude Veersje zeyd;

Overspel by alle Volken Gestraft.

Kend hier uyt aller Vrouwen Zinnen,
Veeltijds Spiegelen, weynig Spinnen.

Onder de Oude Saxen, hadmen zoo swaare Straffen teegen Overspel en Onkuysheyd in gebruyk; Dat zelfs de Ouders haar eygen Dogters niet alleen vermogten te Worgen en tot Assche te Verbranden; Maar ook den Overspeelder op dien Asch-Hoop te zetten; en met de Buur-Wijven zoo lang te Geesselen en met Messen en Nestel-Priemen te Prikken dat hy 't Bestierf. Onder d'Oude Wetgeevers, Oordeelde Solon; Datmen d'Egtbreekers op de Daad, met de Dood moest Straffen; en de Wet van Seleukus, Eyste, Datmenze zonder Ver-

 schoo-

ſchooning, d'Oogen Uytſtak. By Arniſæus word van de Spanjaards verhaald, Dat de Overſpeelders op d'Aanklagte van de Man, by aldien het Stuk Waaragtig bevonden wierd; Beyde in Handen van de Man overgegeeven wierden; die haar Dooden mogt, by aldien hy wilde. Doch hier in heeft de Zaligmaaker leeren zagter gaan; als hy niet alleen de Vrouw in Overſpel gegreepen, van het Steeningen Verloſte; Johan. 8:3-6. Maar ook wanneer hy den Man de Magt geeft, zulken Vrouwe te Verſtooten. Matth. 19: 9. Booven dien zijn ook al de Verhaal-Schriften der Ooſtindize en Weſtindize Landſchappen vol van Harde Straffen teegen Overſpel en het Schenden van Eerbaare Vrouw-Luyden; zelfs ook by die, daar anders de Openbaare Hoer-Huyzen geduld, en voor d'Ongetrouwde openſtaan; zoo dat zelfs by d'Ottentotten Swaare Straf over het Overſpel geoeffend word. Linſchooten verhaald, Dat d'Indiaanze Koningen van Bengale, in gebruyk hebben, de Overſpeelige Mannen en Vrouwe-Schenders te Lubben; Of ook wel van heel het Teel-Gereedſchap te Berooven. En dat dit al-meede den Egiptenaaren niet onbekend geweeſt zy; vindmen by verſcheyde aangeteekend. Jaa dat het inſgelijx ook by de Romeynen veel-meer uyt eygen Wraak als door Gerigthandeling aan die gepleegd is, die haar met Hoorens Kroonden, heeft Horatius ſcheemeragtig genoeg aangeweezen, daar hy zeyd;

't Gebeurde dikmaal dat een Man wierd Afgeſneên,
't Geweer, waar meed' hy had de Kuyſſe Tugt Beſtreên.

En by de Digter Katullus, worden hier van zoo ſlordige Staaltjes verhaald; Datze onvoegzaam ſchijnen te deezer plaatze op de rye te ſtaan. Ook zijn de Atheênienſen vermaard weegen verſcheyde Belacchelijke Straffen teegen 't Overſpel ingevoerd; en enkel waaren om Beſchaamd te maaken. De Perſianen waaren hier omtrent ernſtiger; want daar wierd onder hen geen Miſdaad Harder dan Overſpel Geſtraft; gelijk Juſtinus aanteekend. En dat zulx by hen noch onderhouden word, mag men by Olearius verneemen. Waar van daan het dan voortgekoomen is, Dat de Mannen de Magt van Leeven en Dood over haare Vrouwen in de Hand gekreegen hebben, alſſe in Onkuysheyd vervielen. En 't geſchiede alleen om d'Opſpraak, Dat Julius Cæſar zijn Wijf Pompeja Verliet, dewijl zy by 't Volk verdagt gehouden wierd, Dat Klodias haar Beſlaapen had; betuygende voor 't Regt, Dat hy nooyt eenig quaad Vermoeden teegens haar gehad hadde. Doch hoe weynig ſwaarigheyd hy onder-en-tuſſen zelfs maakte andere vermaarde Vrouwen te Schenden, is elders aangeteekend. Maar of hier de Roomze Kerke niet de Dogter Jeruſalems gelijk geworden is, die Ezech. 16:25. haar Beenen open-doet, en elk Grof-Gevleeſde Goed-Koop in haaren Schoot ontfangd; onder Beding, Dat aan de *Taxatie* der Apoſtoliſe Reeken-Kaamer van Roome, voldoeninge geſchied? Zou men hier uyt moogen beſluyten; Dat eertijds die geene welke zelfs Overſpel met haar Moeder of Zuſter gedaan hadden; voor 6 Ponden Tournooys vry gingen; en zoo zulx buyten Houwelijk geſchiede, alleen 4 Ponden Betaalden: Hoe veel ook moeſt gegeeven worden, zoo yemand zijn Vader, Moeder, Zuſter of Broeder Vermoord had. Waar uyt men denken kan, hoe Goed-Koop het met de reſt afgeloopen is. Dat nu ook de Joodſe Vrouwen, de Quaade Gewoonte aangenoomen hadden, haare Mannen zoo wel als de Mannen haare Vrouwen, heel Ligtveerdig, en om Wisjes wasjes te Verlaaten, mag men niet allen uyt Marce 10: 12. afneemen, maar ook uyt de Vraage der Farizeën, Matth. 19: 3. en het Antwoord van de Zaligmaaker *Vers* 9. en Matth. 5: 32. die, op dat hy al zulke Heydenze Uytbundigheeden affchafte, alleen het Overspel tot een Grondveſt der *Egt-Scheydinge* ſteld. Daar Maimonides en andere Joodſe Meeſters, wel 10 of 12 of 16 verſcheyde Reeden uyt haare Overleeveringen van optellen, die ons in 't Ceremoni-Boek der Joden, aangaande

gaande haare Houwelijken, beeter dan hier zullen te pas koomen daar aan te gedenken. Dat Godt nu ook in byzondere voorvallen heeft willen betoonen, Zorge voor de Kuysheyd zijner Gunstelingen te draagen, is in het Voorbeeld van Sara gebleeken; zoo datze tot Tweemaal, zonder Schennis de Handen der Vrouwe-Schaakers, Farao en Abimelech ontkoomen, den Egten Man is weeder gegeeven. Ook heeft Josef door een byzondere Waakzaamheyd zig zelven weeten Kuys te houden; en te-gelijk zijn s'Heeren Wijf van de Daad des Overspels bevrijden. 't Zelve is meede in Judith en Susanna gebleeken; terwijl andere 't Goddelijk Gebod schandelijk hebben Overtreeden. Dus hebben haar de Kinderen Gods in d'Eerste Weereld, al Vroeg met de Dogteren der Menschen verloopen, Gen. 6: 2. en de Steeden Sodoma en Gomorra waaren zoo vol Ontugt, Datze Godt een Grouwel waaren, en om 't Verderf riepen. Gen. 18. en 19. Zichem Verkragte Dina Jakobs eenige Dogter. Gen. 34. En de Kinderen Israëls Hoereerden met de Dogteren der Moabiten, zoo dat Zimri en Kosbi, van Pinehas in de Hoere-Winkel Doorstooken wierden. Num. 25. Samson had de Hoere Delila te onmaatig Lief, Judic. 16. en de Gibeoniten handelden Schandelijk met des Levijten Wijf. Judic. 19. David beging Overspel met Bathseba, 2 Sam. 11. Amnon Bloedschande met zijn Zuster Thamar. 2 Sam. 13. en Absalom dorst opentlijk zijns Vaders By-Wijven Beslaapen, als te zien is 2 Sam. 16. &c.

VIIIste Gebod, Gy en zuld niet Steelen. Dieste word op veelerley wijze begaan.

De Eere des Menschen, als het naast aan 't Leeven, in 't Zeevende Gebod Bezorgd zijnde; is de Wetgeever in het Agtste bekommerd, voor zijne *Goederen;* en derhalven belast hy; *Gy en zuld niet Steelen;* Exod. 20: 15. en geen Wonder; want al wie Steeld, *Tast den Naame Gods aan.* Prov. 30: 9. Dus Verbied het Agtste Gebod dan Eerstelijk, alle Onregtveerdig Neemen en agterhouden van Dingen die Godt toebehooren; als inzonderheyd Menschen door Bedrog of Geweld. Exod. 21: 16. 1 Thim. 1: 10. Geheyligde Dingen, Lev. 5: 15, 16. Mal. 3: 8. Actor. 5: 2, 4. Lev. 19: 11. Rom. 13: 7. Ongeregtigheyd in Verbonden en Onderhandelingen, &c. Gen. 31: 16, 41. Lev. 19: 13. Onderdrukking. Deut. 24: 14. Uytpersling, Luc. 31: 13. Geschenk-neeming. Deut. 16: 19. Woeker, Exod. 22: 25. Van welk zelfs de Heydenen afkeerig waaren. Want Likurgus schafte die zoo geheel-en-al af, Datter naauwlijx de Naam van overbleef. Gelijk ook Amasis de Koning van Egipten, een Wet teegens de Woeker maakte: En die van Theben, niemand tot d'openbaare Ampten aanstelden, als die in Thien Jaaren zig met geenerley Handeling om Winst of Woeker bemoeyd hadden. Ook zijn Kato en Plato geslaage Vyanden van Woekeraars geweest. 't Geên dan ongetwijffeld den Apostel 1 Thim. 3: 8. insgelijx onder de Naam van *Vuyl Gewin* heeft uytgedrukt. En zoo word onder 't Verbod van Steelen, voorzeeker ook verstaan, Kleyne Maat, Elle en Gewigt, Prov. 11: 1. en 16: 11. Ezech. 45: 10. Onthouding van Goederen, het zy Geleend, Psalm 37: 21. of Verpand. Exod. 22: 26. of Verlooren. Lev. 6: 4. Onthouding van Tol en Schatting, gemeenlijk *Lands-Dieste* genoemd, Matth. 22: 21. Rom. 13: 6, 7. 't Verzetten van Paal-Scheydingen, Deut. 19: 14. en voorts allerhande Roof, Bedrog, Gierigheyd en Wees-Uytzuyperyen, Luc 12: 15. Exod. 22: 22. als meede Onbarmhertigheyd teegens d'Arme, Deut. 15: 7. En men schijnd'er naauwlijx aan-te moogen twijffelen, of dit Gebod is een merkelijke Verbeteringe, van de gewoonte der Egiptenaaren, en naaderhand by de Lacedemoniers, die het Diefstal van ouds Ongestraft lieten; alhoewel het naaderhand door een Wet eenigzinds gemaatigd wierd; waar van by Diodorus Siculus in 't Eerste Boek zijner Historien, en by Plutarchus in 't Leeven van LIKURGUS te zien is. Gelijk dan ook Julius Firmikus, in zijn Sterre-Gissingen aan Lollianus Schrijvende, zeyd; *By de Egiptenaars en Lacedemoniers, was het Steelen yets Eerwaardigs; maar by ons, word den Dieven aan een Dwars-Hout de Keel Toegekneepen.* Want alhoewel het laatstgenoemde Volk Ernsthaftig en Streng genoeg in haar Wetten waaren; hielden ze het Steelen nogtans voor zoo fraayen Konst; Datze haare Kinderen weynig

nig Eeten gaaven, op datze haar te-bet tot het Behendig Steelen begaaven, en elk van 't Zijne op de Doortrapste wijs Beroofden. Gelijk meede die geene, welke op de Daad Betrapt wierden; niet zoo-zeer om de Diefte, als om dat zy't niet Bedekt en loos genoeg besteeken gedaan hadden, Gestraft wierden. Zoo dat men twijffelen mag, of hier van daan de Naam-streep, *Gaauw-Dief*, haar Oorsprong niet verschuldigd staat. Doch gelijk Syrach Oordeeld, *Dat een Dief*, Een *Schandelijk Ding is;* alzoo wierd ook alle Diefstal by de Romeynen Gestraft; met dat onderscheyd nogtans, Dat de Openbaare Dieven op de Daad gegreepen; Swaarder dan de Heymelijke Gestraft wierden. Onder-en-tussen eyste de Wet der XII. Tafelen; Dat men de Nagt-Dieven swaarder dan die by Daag Stoolen, moeste Straffen. Gelijk ook de gemeene Dieverye; Of Dieven die van Slegte staat waaren, niet zoo-zeer met den Hals, als met de Boejen of Slaafs-Werk Gestraft wierden; waar op Kato schijnd te zien, als hy Klaagd, Dat de Dieven die byzondere Perzoonen 't Haare Ontstoolen, in de Yzers gingen; maar de Lands-Dieven die 't Gemeene Best Beroofden, in Goud en Purper Brageerden; zoo dat de Digter daar uyt geleegentheyd genoomen heeft van de Laater Tijden te zeggen;

De Galgen moeten slegts met Arme Dieven Pronken;
De Groote worden 't meest met Ampt-en Eer Beschonken:
Een Kleynen krijgd de Strop voor 't geen hy heeft Misdaan;
De Groote ziet men met een Goude Keeten gaan.

Van de Albaanezen, verhaald Brokardus, Dat zy de Dieven pleegen te Lubben; op datze haar Diefagtigen Aardt in haare Kinderen niet en zouden voortplanten. Doch in Japan word Diefte met een Wreede Dood Gestraft. Gelijk meede Tavernier zulx van de Persianen verhaald; want zy Binden den Dief aan een Keemel, en Snijden hem de Buyk open, en laaten hem zoo half Leevend, half Dood door de Stadt Rijden; en Dood Gesleurd zijnde, Hangd men hem aan een Boom by de Weg op. Dat de Tarters en Chineezen, de Diefte met verscheyde Geesselingen en ook met de Dood Straffen, hebben Mendoza en Trigautius aangeteekend; alhoewelze zeer in Strengheyd verschillen. Ook word de aldergeringste Dieverye by de Ottentotten niet Ongestraft gelaaten. En met hoedaanige Straffen het Steelen onder Israël Geboet wierd; zal ons in 't XVI^de Hoofdstuk onder derzelver Burger-Regten uyt Exod. XXII. te bezien staan. Maar gelijk het Goddelijk Gebod alle de strax-gemelde Dingen onder den Naam van *Steelen* of *Diefte* Verbied; zoo Gebied het in teegendeel, met onzen Naasten zoodaanig Vertrouwd te Handelen, als wy willen dat alle Menschen met ons doen, Matth. 7:12. Want die dat betragt, zal ten minsten alle de Gebooden der Tweede Tafel, (zoo anders ook niet die van d'Eerste;) en te-gelijk de Vreedzaame Zaamenleeving des Menschen bevorderen. En die anders doet, is volgens de Mond-Leere van onzen Catechismus, *Een Dief.* Alhoewel eenige dat Woord zoo swaar in 't Oor Klinkt; Dat zelfs een Snooden Weeze-Duyvel, Een Regtveerdigen Eysser daar over thans wel voor den Rigter zou durven Daagen; op dat hem zijn Eer *Gerepareerd* wierd; schoon hy ook aan Valsheyd en Ontvreemding van zijn s'Naasten Aanbetrouwde Goederen, opentlijk Schuldig stond; en zulken Handeling niet als door een Vertift en doorknisteld Log en Drog wist te Bewimpelen. En Godt gaave, Datwe zulke Monster-Dieren van de Republijk, nooyt gekend noch ontmoet hadden; die daar toe ook noch al gerustelijk met een groote L. op de Post van haare Deure Pronken; haar zelven voor-vast wijsmaakende, voor Eerlijk de Monstering te passeeren, om datze niet aan opentlijke Huys-Braaken Schuldig staan; maar 't Beurze-Snyën gewoon zijn zonder Scheer of Mes te pleegen. En zoo yemand twijffeld wat, of welken Zoort van Misdrijf men voor Dieverye houden mag, de INSTITUTEN *der Regten* zullen hem zeggen; *Dat* Diefte *is*

is een Heymelijke en Bedrieglijke Handeling, en Houding van eens anders Goed. Waar uyt blijkt, Dat onze Catechismus haar Antwoord op de CXde Vraage zeer wel heeft ingesteld. En dat wy 't verswijgen van Noodig-geweete Zaaken, meede niet t'Onregt *Steelen* noemen; is in de Historie van Jakob en Laban gezien.

IX. GEBOD Gy en zuld geen Valze Getuygenissen spreeken teegen Uwen Naasten.

Maar de Wetgeever ook willende des Menschen Goede Naam en Faam in bewaaringe stellen, Gebied in het Neegende Gebod, *Dat men geen* Valze Getuygenisse *zal Spreeken teegen zijnen Naasten.* Exod. 20: 16. daar andere meer naa d'Hebreeuwse Beteekenis vertaalen; *Gy en zuld niet Antwoorden eenige* Valze Getuygenisse *teegen Uwen Naasten.* 't Geên Moses Deut. 5: 20. door een ander Woord uytdrukt; *Getuyge van Ydelheyd.* De H. Schrift laat geen twijffel, of door *Uwen Naasten*, is te verstaan eenig Mensch, 't zy Maagschap of Vreemdeling, Vriend of Vyand, Man of Wijf: Want of wel 't Hebreeuwse Woord, Deut. 13: 6. Job 2: 11. De Beteekenis heeft van een byzonder *Vriend*, moet het hier nogtans in de ruymste Zin genoomen worden; gelijk de Zaligmaaker dien Wetgeleerden Botterik, die hem Vroeg *Wie zijnen Naasten was?* Antwoorde. Luc. 10: 29, 30, 31. Zulx door *Onzen Naasten* verstaan word, eenig ander Mensch, ons bygevoegd, en in Menschelijk Gezelschap met ons Leevende. Gelijk Godt *Uyt eenen Bloede*, alle Geslagten der Menschen gemaakt heeft. Actor. 17: 26. En zoo ziet men dat ons Even-Mensch of *Naasten* is, een ander Man of Vrouw. Gen. 11: 3. Esth. 1: 19. Prov. 18: 17. alwaar het de LXX Overzetters naa de Waare Beteekenis van die plaats, *Weederpartijder* vertaalen; en zoo word meede Luc. 10: 27, 29. Rom. 13: 9. 't Woord PLÆSION gevonden, Dat *Naabuur* of *Naasten* te kennen geeft. 't Geene Godt nu omtrent deezen *Naasten* Verbied, is alle Leugen en Ontrouw Spreeken, Efes. 4: 25. Op dat inzonderheyd onze Getuygenis, d'Eer en Goede Agting onzes Naastens, en de Geregtigheyd van zijne Zaak niet en Schaade: Het geene geschieden kan door verdraajing van yemands Daaden, Woorden en opregte Meeninge. 2 Sam. 10: 2, 3. Matth. 26: 59, 60. Psalm 52: 4, 5, 6. Door allerley Ongekookt, haastig en Onregtveerdig Oordeel, zonder grondig Onderzoek en Beproevinge, Joh. 7: 24, 51. Matth. 7: 1. Deut. 19: 18. Zeph. 3: 4. Door 't Verbergen der Waarheyd, waar van yemand kan Getuygen, Lev. 5: 5. Door Valschelijk een Ding te Verhaalen, Ezra 4: 19. Door 't Verwekken, of voordagtelijk Voortklappen van Valsse Gerugten en Tijdingen, Exod. 23: 1. Neh. 6: 6, 7, 8. 1 Sam. 24: 9, 10. Door Ommegang met Agterklap. Lev. 19: 16. Door Oorblaazing, Verbondbreeking, Vervalssing van Onderhandelingen, Geschriften, Reekeningen, en Uyttrekzelen, en die voor eens anders Hand voor den Dag te brengen; ook Lastering en allerley Beschaadiging met de Tonge, Rom. 1: 29, 30, 31. Psalm 101: 5. &c. En by-gevolg ook yets Valschelijk *Met Eede* Bevestigen; ziet het Derde Gebod. En dit alles word in 't Neegende Gebod niet alleen Verbooden; maar ook stilswijgens Gebooden, Een Waaragtige Getuygenis te geeven; Prov. 14: 5, 25. een Regtmaatig Oordeel te vellen, Deut. 1: 16. En de Waarheyd te spreeken, zoo alsse is in yemands Herte. Psalm 15: 2. beneffens het zoeken van alle andere Dingen, die *De Goede Naam* van zijn Even-Naasten Beschermen, als een Zaak die te Verkiezen is booven Grooten Rijkdom, Prov. 22: 1. Zoo datze hebben toe-te zien, die haar ook van andere, in Zaaken dieze niet Grondig Onderzogt noch Partyen gehoord hebben, tot Getuygen laaten roepen, of zulx haar stilswijgens laaten aanleunen. Hoe veel'er zig nu ook wel teegens dit Gebod Bezondigd hebben; zou uyt de Heylige en Profaane Historien een groote Naam-Lijst uytleeveren: En wy moogenze deswegen niet ophaalen. Het Vals Gedrag van Potiphars Wijf teegens Josef is bekend; en Juda teegens Thamar is-'er ook niet vry van geweest. Aaron en de Zuster Miriam, Getuygden met Scheld-Woorden teegens Moses; en Haman zogt Mordechay op zulken wijs aan de Galg te helpen. Daniel geraakte door Valsse Getuygen in den Kuyl der Leeuwen; en de Over-Priesters en Grooten Raad der Joden, zogten zulke teegens

gens Jesus op: Insgelijx de Ouderlingen des Volks teegen Stefanus de Diaaken. Een Daad voorzeeker, die ook onder de Heydenen wel veelzinds Gepleegd, maar egter zeer Gehaat was. Zoo dat d'Egiptize Koningen, den Regters deeden Sweeren, zelf om 't Gebod des Konings geen Vals Oordeel te Strijken; of weetende 't Getuygenis van haar Stem te Leenen. Zoo dat ook Kambyzes den Regter Sisamnes, Leevendig de Huyd deed Afstroopen, om dat hy hem met Geld had laaten Omkoopen. Zulx Demosthenes niet onvoegzaam gezeyd heeft; *Dat den Roem der Geregtigheyd, met geen Geld te Koopen is*, Bias Oordeelde, Dat het wel Natuurlijk was, Meedelijden met een Veroordeelden ter Dood te hebben; maar dat zulx egter niet genoeg was, om van de Wet en de Geregtigheyd af-te wijken. Hierom hebben ook d'Omzigtige Regters niet zelden werk gemaakt, de Getuygenissen listiglijk te Onderzoeken, en te Bezien, ofze ter Deugden Proef houden, en van standbaar Bewijs waaren: Waar van de Koning Salomon al Vroeg een Voorbeeld zijner Omzigtigheyd aan Twee Hoeren Staafden, die Twist over Een Dood en Leevend Kind hadden. 1 Kon. 3: 16. &c. Een diergelijke Doorzigtigheyd van een Regter, word ons verhaald te Bolonien voorgevallen: Want als zeekere Dogter een Jongeling Beschuldigde, haar Geweldiglijk Ontmaagd te hebben; en haar Bewijs meer als des Jongelings Ontkentenis geloofd wierd; wierd de Maagde-Schender in een Geld-Boete geweezen, dien hy in teegenwoordigheyd van den Regter haar moest ter-Hand stellen. 't Welk, wanneer hy zulx gedaan had, beval hem den Schout, de Dogter 't aangetelde Geld, (zoo hy kon) Geweldigerhand weeder af-te neemen. Doch zy hield de Ponk zoo Standvastig onder haar Geweld, Dat het hem onmoogelijk was. Waar uyt den Regter flux Oordeelde; Dat dewijl zy het Geld zoo wel wist te Beschermen; Dat zy ook ruym zoo-wel haar Maagdom had konnen Verdeedigen; en Gebood derhalven deês Onregtveerdige Dogter, de Jongeling 't Geld weeder te geeven; gelijk zy Gedwongen wierd op-staande Voet te doen, zonder dat haare teegenspartelingen daar aan helpen mogten.

Xde GEBOD, Gy en zuld niet Begeeren yets dat Uwes Naastens is.

Op dat nu de Wetgeever niet alleen slegts zou schijnen de uytwendige Daad der Zonde te Verbieden, maar ook de inwendige *Begeerlijkheyd* des Herten en Oogen omtrent al die Verboode Dingen wilde in den Toom gehouden hebben; heeft hy de geheele *Wet der Thien Woorden* met dit Gebod besloten; *Gy en zuld niet Begeeren yets dat Uwes Naastens is.* Exod. 20: 17. Welke Begeerlijkheyd zeer eygentlijk uytgedrukt word, door 't *Verlangen* of *Begeeren* van des *Naastens Goederen*; waar omtrent de Ongereegelde Begeerlijkheyd wel het meest haar rol speeld en zig openbaard: Alhoewel die anderzinds ook veelzinds beezig is, teegens Godt. Marc. 7: 21, 22. Zulx het Thiende of Laatste Gebod, een schoone Uytlegging der voorgaande Gebooden verstrekt; leerende de Volmaaktheyd der Wet, die in dit Gebod verzeegeld word. Want gelijk dit alleen de Regtveerdigheyd der Wet is, zelfs geene Begeerte noch Aanritzeling van Quaade Gedagten teegen eenig Goddelijk Gebod te Hebben; veel min Toe-te stemmen en Uyt-te voeren; alzoo word daar door niet alleen des Menschen Swakheyd en Onvermoogen, om tot de Regtveerdigheyd der Wet te koomen, aangeweezen; Maar hy word ook in dit Gebod, *Gy en zuld niet Begeeren*, Aangezeyd, Dat hy van de Begeerlijkheyd die Strijdig is teegen de Geregtigheyd, ligtelijk kan beswangerd worden, en tot Zonde baaren; Jaa door het Gebod Gods noch te meerder word gaande gemaakt, Rom. 7: 7, 8, 9. Jak 1: 14, 15. *De Begeerlijkheyd ontfangende baard Zonde.* Gelijk nu de Wetgeever als in een Naam-Lijst opnoemd, Datmen *Niet en zal Begeeren* eens anders *Huys*, *Wijf*, *Knegt*, *Maagd*, *Os*, *Ezel*, *of yets dat des Naastens is*: Alzoo word, Deut. 5: 21. 't Begeeren van *'t Wijf*, eerst genoemd, daar naa het *Huys*, en 't Begeeren van *Eens anders Akker* word'er by gedaan, waar van hier niet gerept word: 't Geên de Lxx Overzetters Verlof doen neemen heeft, om 't zelve Exod. 20: 17. in te lassen. De Meeninge van dit Gebod, is niet de Begeerte in haar

haar zelven te verbieden, (als die den Mensche, om een Reedelijk Schepzel en tot Gods Oogmerk te zijn, ten hoogsten Noodig heeft;) Maar alle Gierigheyd en Onvernoegtheyd over zijn teegenwoordige Staat; en alle Begeerte, Verlangen en Gelusting van een Ding dat Godt aan een ander van ons even Mensch Vergund heeft: Zelfs ook schoon hy 't hebben wilde, zonder een ander eygentlijk in de Waarde te Verongelijken, en hem den Prijs van dien te geeven in Gelde of andere Voldoeninge. 1 Kon. 21: 2. Waarom eenige Godsgeleerde meenen, Dat dit Gebod van al de andere Verschild, welke t'zaamen met d'Uytwendige Daad, Verbieden d'Inwendige Begeerte van eens anders Goed, tot zijn Schaade. Want even gelijk de Begeerte tot eens anders Wijf, *Overspel* is; alzoo is d'Onregtveerdige Begeerte van eens anders Huys, Os of Ezel, *Dieverye;* (van welk zig Samuël aan Israël verontschuldigde; 1 Sam. 12: 3.) en daarom diend'er gelet, Dat dit Gebodt een Laager Trap van Zonde Verbied. En om dat des Menschen Begeerte dikmaal niet voldaan word, met het geen hy heeft; maar *De Gierigheyd den Gantzen Dag Begeerd*, Prov. 21: 26. Zoo teugeld Godt alle Ongereegelde Begeerte in, en leerd ons te Vreeden zijn met het geene wy hebben: Want alzoo deed alleen de Vernoeging de Vader Jakob zeggen; *Ik hebbe alle dingen.* Gen. 33: 11. En gelijk dit laatste Gebod, Deut. 5: 21. aan de voorgaande door het Woordeken *Ende*, te zaamen gevoegd word, schijnd zulx aangaande de Verboode dingen, een Onderling opzigt tot Malkanderen te hebben; en verbinden den Mensch tot d'Onderhouding van yeder in't byzonder; Gelijk den Apostel leerd; *Wie de Geheele Wet zal houden en nogtans in Een Stuk Overtreed, is Schuldig aan Allen.* Jak. 2: 10, 11. Daar-en booven, willen zommige ook aangemerkt hebben; Dat alhoewel de Dubbele * *Byklanken*, die de meeste Gebooden in d'Hebreeuwse Text hebben, daar in van de Gantze Bybel verschillen, Datze dienen tot een tweederley Wijze van Leezen; d'eene Gemeen als d'andere Schrift, d'ander Langzaam en met een traager Uytspraake, als de Joden in haare Synagoge gebruyken; dezelve ons nogtans tot de Waarneeminge schijnen op-te leyden, van het Onderscheyd der Zaaken in zommige, en een Zaamenvoeging, of aan-een hangende Zaaken in eenige andere. En dit agten wy genoeg te zijn, over den Zin der Thien Woorden welke Godt van den Berg SINAI, voor de Ooren van gants Israël Afgekondigd, en naaderhand in Twee Steene Tafelen geschreeven, aan Moses Overhandigd heeft; op datze Dienden om Israël *Te Onderwijzen.* Exod. 24: 12. en 32:16. Deut. 9:10. Als die voornaamelijk in haar Eerste Tafel, het *Verbond der Genaade;* en in de Tweede, de *Werken* vervatte, die in haar Stoffe zoodaanig en altijd dezelve met die van *Het Verbond der Werken* zijn; Datze te zaamen een Schoon en Volkoomen *Formulier* of Voorschrift verstrekken van het Genaaden Verbond, Dat de Gebooden des Geloofs en Bekeeringe behelst. Eerst hier op SINAI opentlijk aan Israël, daar naa aan alle Menschen gegeeven: Niet om naa des Menschen gevallen Staat de Regtveerdigheyd te verkrijgen, maar om de Zonde als in een Spiegel te ontdekken; Rom. 3: 20. en 5: 20. en 7: 7. Op dat het geene de Wet, weegens de Swakheyd des Vleesch Onmoogelijk was, door de Genaade in Kristo Verzoend wierd. Rom. 8: 2, 3. Indien nogtans yemand hier aangaande de *Begeerte* niet voldaan is, en noch in die Dwaaling steekt, Dat hy meend dat den Apostel Rom. 7: 7. *De Begeerlijkheyd*, Zeyd, *Zonde te zijn;* (daar hy 't Waarlijk niet en zeyd, maar de Overzetters daar in flanssen; noch ook zelfs de Wet niet en zeyd, Dat de Begeerte *Zonde is*; daar zig den Apostel op beroept; Maar alleen de Verboode dingen aanwijst, waar omtrent de Begeerte niet Werkzaam mag zijn;) hy bezie wat daar van in het * Tweede Deel, aan't IX^de Hoofdstuk, gezeyd is; en het zal hem genoeg konnen zijn. En zoo ook yemand weeten wil; Waarom Godt de Wet der Thien Gebooden, met zoo grooten Strengheyd heeft Ingesteld, daarze doch niemand Volkoomentlijk houden kan? Dien zoudenwe zeer gemaklijk tot het Antwoord *Op de* 115de *Vraage* van onzen KATECHISMUS moo-

* *Accenten.*

* Op't 627ste Blad &c.

moogen heenen wijzen; zonder ons lang met die te willen ophouden, welke niet alleen de Moogelijkheyd der Onderhoudinge, maar ook de Regtveerdigheyd uyt de Wet, in de Spreuke van de Zaligmaaker Matth. 19: 17. meenen afgezien te hebben; wanneer hy op des Rijken Jongelings Vraage; *Wat zal ik Goeds doen, op dat ik het Eeuwige Leeven hebbe?* Zeyd; *Onderhoud de Gebooden:* Naadien het ten aanzien van de Perzoon, die door zijn eygen Werken zogt Behouden te worden, zeer wel paste, tot den Eysch van het Verbond der Werken gezonden te worden. Rom. 10: 5. Lev. 18: 5. Ezech. 20: 11. Gal. 3: 12.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

ISRAEL *voor de Goddelijke* Donder-Stemmen *op* SINAI Verschrikt, *en* Agterwaards geweeken; *Bidden* d'Oudsten des Volx, *Dat* Moses *voortaan* als MIDDELAAR *in haare Plaatze*, Met Godt wilde spreeken. *Moses op den* Berg tot Godt *genaaderd* Ontfangd, *verscheyde* Wetten, Regten, *en* Inzettingen, *die tot het* Burger-Bestuur *van* ISRAELS Republijk *behooren: Waar toe yets Voor-af gaat, Dat eygentlijk* De Pligt van Godsdienst *raakt*. Goude *en* Zilvere Goden, *aan Israël* Verbooden te maaken; *en waarom* 't Gebod *van* Een Aarden Altaar *gegeeven word*, *eer* Godt *noch van* Zaaken des Brand-Offers *en* Slagt-Offers *met Israël* Gesprooken had? *Als meede*, *Waarom doorgaans van* Gods Altaar, *als van* Een-Eenigen Altaar *gesprooken word?* ALTAAR van Aarde *te maaken*; *van hoedaanigen* Verpligting *onder Israël geagt*; *en wat het zy*, Gedagtenis van Gods NAAM te Stigten. *Hoe lang* 't Gebod *van den* Aarden Altaar, *of een Altaar uyt* Groene Zooden *gemaakt*, *onder Israël* Stand-gehouden *heeft: En dat deeze* Wet *Waarschijnelijk teegens de* Hoogten, *en Pragtige* Altaaren *der* Heydenen, *(die meest uyt* Vaste Steenen *waaren,) lag aangekant*. Dwaal-Zieke Meeninge *der* Heydenen, *welke haare* Altaaren in de Hoogte ophaalden, *om den* Heemel *en de* Gunst der Goden *naader te zijn*. Altaar van Aarde, *Hoe aan Israël belast tot* Een Aanduydinge van de Zuyverheyd der Godsdienst: *Met een* Aanmerking *op de* Maagden-Aarden *of* Groene Zooden, *die de* Wet-geever *tot zijn* Altaar *begeerd*; *en hoe zulx zeer fraay* Op Kristus *toepasselijk zy*. Altaar van Steen *te Bouwen*, *Hoedaanig aan Israël* in Plaatze *van eenen* Aarden Altaar *Vry-gegeeven*: *En waarom* Godt gewild heeft, *Dat dezelve Steenen* Ongehouwen *zouden zijn? Met een* Bedenking *hoe de* Verheffing van het Houw-Yzer, *zulk-een Steenen Altaar* Ontheyligen *kon?* Altaar van Ongehouwen Steen, *Hoe lang by de Joden onderhouden*; *Met een* Teegenbedenking *van* Cunæus *daar op, die by* Spencerus Gewraakt *word. De Reeden waarom Godt* geen Gehouwe Steen *aan zijnen Altaar Gedoogen wilde* Onderzogt; *en de Meeninge van* Maimonides *verworpen: Als meede* 't Gevoelen *welk* Een Altaar van Ongehouwe Steenen *steld*, *tot* Vermijding *van een* Afgodisch Opschrift. *Dat de* Gehouwe Steenen, *geenzinds uyt* Oorzaak van d'Onreynigheyd des Houw-Yzers *Verbooden zijn*; *noch den* Altaar *heeft konnen* Ontheyligen: *Waar toe de* Meeninge der Joden *Verworpen*, *en* De Reeden *des* Wetgeevers *naader onderzogt*, *en* in de Zuyverheyd *der* Natuurlijke Steen, *even als in de* Maagden-Aarde *gevonden word: Met yets van* 't Gevoelen der Heydenen, *die haare* Afgodize Waar-Teekenen, *van Ouds meest* Ongefatzoeneerd *lieten*. Aanmerking *waar in de* Heyligheyd *van* 't Ongezuurd Brood *geleegen was*; *En hoe de* Net-Gehouwen Steenen *den* Tempel *minder dan den* Altaar *konden* Ontheyligen: *Als meede van wat* Aanduyding d'Ongehouwe Steenen *aan den Altaar* te Agten *zijn*, *en hoe zulx zeer Schoon* Op Kristus *toepasselijk* is. Altaar van Steen *of* Aarde, *Waarom aan Israël verbooden* met Trappen te Beklimmen; *Daar doch dezelve onder Israël*, Nooyt zonder Trappen *schijnd geweest te zijn? Alwaar de* Meeninge *van zommige* Joden, *Noopens de* Flaauw-Opgaande Steyger *die zy stellen*, *naader onderzogt*, *en* De Uytvlugten van Fortunatus Schacchus *verworpen worden*; *Met een Waarschijnelijk* Bewijs; *Dat alleen de* Zeer Hooge *en* Groote Trappen *naa de Wijze der* Afgodize Hoogten, *aan Israëls Altaar* Verbooden worden. HOOGTEN *der Heydenen*, *Voor* Altaaren *genoomen*; *En zulx by* Spencerus *ook van de* Egiptische Pyramiden *gedagt: Met yets van de* Hooge Trappen, *met welk* d'Afgodische Altaaren *bezogt wierden: En hoe Welvoegzaam alzulke* Trappen *aan Gods Altaar* Verbooden zijn: *Als meede dat zig* d'*Israëliten doorgaans* Van 't Verheffen des Altaars *Naauwkeurig gewagt hebben*; *terwijl* d'Heydenen, *op het* Bouwen *van* HOOGTEN *zeer Verslingerd waaren*; *En in de* H. Schrift *doorgaans*, *als een* Kennelijk Baaken van Afgoderye *bekend staan*. Schaamte der Offer-Priesters, *hoe door de* Hooge Trappen, *aan de Afgodize* Altaaren, *ligtelijk konde* Ontdekt *worden*; *en dat zulx zeer gemeen*

meen in de H. Schrift, voor zoo Schandelijken Stuk *Gebrandmerkt ſtaat, Dat het voor alle dingen van* Iſraëls-Godsdienſt *en* Altaar *moeſt* Geweerd *blijven: Met yets van de* Vuyle Dienſt *aan* Baal-Peor; *en dat geen diergelijke* Schandelijke Onreynigheeden *aan den* Altaar *paſte, die Godt wilde dat hem uyt Zuyvere* Maagde Aarde, *of van* Natuurlijke Steenen *wierd* Opgebouwd.

MAAR nu en had naauwlijx de Vreeſlijk-Dreunende Stemme der Goddelijke Bazuyne, de Wet der Thien Woorden, onder al die Angſtvallige Teekenen van Donder, Blixem, Vyer en Onweeder uyt het midden der Donkere Wolke, voor de Ooren van gants Iſraël op SINAI Voleyndigd, of het Volk is uyt louter Schrik en Vreeze, van den Voet des Bergs agterwaards geweeken, en heeft zig Van-Verre gezet; *Niet konnende verdraagen 't geene aldaar Gebooden wierd;* Hebr. 12:20. Zoo dat ook zelfs de Hoofden der Stammen, en d'Oudſten Iſraël ontzet, Moſe al 't Zidderende Baaden, Dat doch Godt niet meer tot HaarLieden Spreeken mogt; Maar hy in haare Plaatze, als MIDDELAAR wilde naaderen; *Op datze niet en Stierven;* vergelijkt, Exod. 20:19. met Deut. 5:25. Alwaar Moſes betuygd, Dat de Amptlieden Iſraëls, den Angſt van haare Ziele, op deeze Wijze voor hem hebben uytgeſtort; *Indien wy* * *Voortvaaren de Stemme des Heeren onzes Gods langer te Hooren, dit Groote Vyer zal ons Verteeren, en wy zullen zeekerlijk Sterven.* Maar gelijk we te vooren uyt Deut. 5:28. gezien hebben, Dat Godt deeze begeerte des Volx heeft Goedgekeurd; is Moſes, niet zonder Iſraëls Vreeze door Vertrooſting t'Onderſteunen Exod. 20:20, 21. op die zelve Grondveſt, als MIDDELAAR tuſſchen Godt en zijn Volk, Dat nu *Van verre ſtond;* den Berg weeder opgeklommen, en *Tot de Donkerheyd genaaderd, alwaar Godt was;* Exod. 20:21. Naamelijk tot *De Wolke*, of *Dikke Duyſternis,* uyt welke de Stemme Gods gehoord wierd, en waar in zig Godt openbaarde. Lev. 16:2. Want het Hebreeuwſe Woord GNARAPHEL, Dat *Dikke*, of *Donkere Duyſternis* beteekend; word Hebr. 12:18. in 't Griex THUELLA genaamd, 't welk een *Onweeder* beduyd: En zoo hebben 't ook de LXX Overzetters Deut. 4:11. en 5:22. vertaald. En alhoewel dit Onweeder zoo Vreeſlijk was, Dat Moſes zelf, zijn *Beevende Schrik,* voor Godt niet Verbergen kon, Hebr. 12:21. Exod. 19:19. ſcheen hy egter nu, door de Goddelijke Roeping en des Volx Begeerte, genoeg in 't Geloove geſteeven, om als zulk-een Middelaar tot Godt te naaderen; en aldaar in den Naam des Gantſchen Volks, alle die *Wetten*, *Regten* en *Inzettingen* te ontfangen, welke naa het Verhaal der Thien Woorden, als verdere Uytbreydingen en Verklaaringen der Goddelijke Wet gevonden worden; Exod. 20:22-26. en Kap. XXI. XXII. en XXIII. Want alzoo luyd des Volks Vol-Magt aan Moſes opgedraagen; Deut. 5:27. Exod. 20:19. *Naaderd Gy en hoord alles wat de Heere onze Godt zeggen zal: En ſpreekt Gy tot ons, al wat de Heere onze Godt tot U ſpreeken zal, en wy zullen het Hooren en doen.* En alhoewel wy in 't volgende Hoofdſtuk ligt verneemen zullen, Dat de WETTEN, welke Moſes te deezer Tijd op SINAI Ontfing, meeſt zulke Regten behelzen, die tot Iſraëls Burger-Staat behooren, en daar toe van Moſes ook naaderhand den Volke voorgeleezen en in een Rol-Boek opgeſchreeven zijn, welke onder het Toeſtemmen van gants Iſraël, door Bloedſprenging en Offerhanden Verzeegeld, en een plegtelijk Verbond over dezelve gemaakt is; Exod. 24. Heeft Godt nogtans eenige Gebooden daar by laaten voor-af gaan, die naa Tijds-geleegentheyd, de Godsdienſtige Pligten van Iſraël raakten; welke ons, om datze miſſchien niet onvoegzaam tot *Twee* voornaame Hoofdzaaken te brengen zijn, Verpligten dit Hoofdſtuk daar aan te beſteeden. 't Geene Godt dan naa 't Afleezen der Thien Woorden, Moſes op den Berg voor alle andere Wetten aanbevoolen heeft; is dit, Datze *Neevens Hem* niet en zouden maaken, *Zilvere, noch Goudene Goden*. Exod. 20:23. Ten II. Dat zy hem Een *Altaar* zouden maaken *van Aarde*, om Brand-

Iſraël voor Sinai Verſchrikt en Agterwaards geweeken voor de Spreeken de Stemme.

* Andere vertaalen; *Indien wy yets meer hooren als de Stemme,* &c.

Moſes als Middelaar tot Godt voor Iſraël genaaderd.

En zulx om Wetten, Regten en Inzettingen te ontfangen.

En hoedaanige Wetten dat waaren.

Yets byzonders aan Iſraël Gebooden dat de pligt der Godsdienſt raakte.

en Dank-Offeren daar op te Offeren. Ten III. Dat indien zy hem *Eenen Steenen Altaar* zouden maaken, zy zulx niet van *Gehouwe Steenen* moeften doen. Exod. 20: 24, 25. en ten IV. Datze ook niet *Met Trappen* tot zijnen Altaar zouden opklimmen. Exod. 20: 26. Dit zijn voorzeeker opmerklijke Gebooden, die om dat derzelver Oorzaak weegens d'Oudheyd, in het Donker Begraaven leyd, de Naafpoorig van een Neerftig Onderzoek wel waardig zijn? Eer dan noch de Wetgeever eenig naader Verbod doed, van *Zilvere* of *Goudene Goden* neevens hem te hebben; Belaft hy Mose tot een Grondveft van zulken Gebod, het Volk indagtig te maaken; Hoedaanig zy *Gezien* hadden, *Dat Godt van den Heemel tot Haar-Lieden gesprooken heeft;* Exod. 20: 22. En derhalven nu wel wiften, Dat zy hem geenzinds in een uyterlijke Gedaante of *Gelijkenisse* hadden gezien, Doe hy uyt het Midden des Vyers tot haar Sprak. Deut. 4: 15-19. En kennende des Volks ydele Gedagten, welk haar ongetwijffeld Inboezemden, Dat Godt door Toepaffinge van Dierbaare Dingen, en Pragtige Toeftel wilde Vereerd weezen; Verbied hy hen met een byzonder opzet, *Afgoden* of *Beelden* van *Zilver* of *Goud* te maaken, die haar *Godt*, of zijn *Gelijkenis* verbeelden zouden: Even gelijk van Ifraël, alfse 't Kalf in de Woeftijne maakten, en dit Bevèl tegelijk met het Tweede Gebod teegens haar Belofte, Schandelijk Overtraaden; Gezeyd word, *Goudene Goden* gemaakt te hebben. Exod. 32: 8, 31. welke nogtans maar *Een Afgod* was. Actor. 7: 41. en in de H. Schrift niets gemeender is, als de *Afgoden*, GODEN te noemen; vergelijkt 2 Sam. 5: 21. met 1 Kron. 14: 12. &c. En om dat alzulke Goden of Afgode-Beelden, Stom, en Onnut zijn, en ydelheyd is daar op-te Vertrouwen, fchoonze met Goud of Zilver Overkleed zijn; (gelijk Habakuk, Kap. 2: 18, 19. zeer fraay aanmerkt;) wil Godt ook deeze uytfpoorige Neyging des Volx intoomen; (als of hy den Naakenden Afval met het Gouden Kalf, hun al tijdelijk wou onder Oogen ftellen;) op datze hem niet alleen leerden kennen aan zijne Werken, doende Wonderen, en geevende Ifraël *Verlossinge*; maar ook aan zijn Woord Gelooven; als waar door hy Betuygd, een Leevendig Godt, en Almagtig Schepper te zijn, die zijn Volk zoodaanig Spijft met Heemels-Brood, en met Water uyt de Rotze Drenkt, Dat haar alzinds blêêk, Dat zijn Woord niet alleen met de Geeft des Leevens verzeld ging, maar ook het Leeven des Menfchen zelf is. Doch waarom de Wetgeever juyft hier alleen van *Zilvere* en *Goude Goden* rept, daar de Heydenze Volken die ook van *Slegter Metaal*, en *Hout* en *Steen* pleegen te maaken, Dan. 5: 4? Zal ons moogelijx ftrax te-Nutte koomen daar aan te gedenken. Maar naadien Godt door de Mond des Profeeten Getuygd; *Dat hy ten Daage als hy Ifraël uyt Egipten Voerde; met de Vaderen niet gesprooken, noch hen Gebooden heeft van Zaaken des Brand-Offers ofte Slagt-Offers.* Jer. 7: 22. en nogtans hier uyt Mofes blijkt; Dat Godt hem eenen Altaar *Van Aarde* Belaft te maaken, op welkze haare *Brand-* en *Dank-Offeren* zouden Offeren, Exod. 20: 24. fchijnd hier de plaats te zijn, om wel in-agt te neemen, Dat Mofes dit Gebod niet alleen Eerft naa het geeven van de Wet der Thien Gebooden ontfangen heeft, maar dat dit ook naa veeler Gevoelen de Meeninge is van de aangehaalde Woorden, Jer. 7: 22. Want alhoewel Godt te vooren gezeyd had, Dat het Volk Ifraëls hem by deezen Berg *Zoude Dienen met Offerhanden*, Exod. 3: 12, 18. Heeft hy nogtans in de geheele Thien Woorden, geen gewag gemaakt van eenige *Offerhande*. Waar uyt fchijnd te blijken, Dat de Offerhanden geenzinds tot het Weêzen van het Verbond behooren, waar van het *Formulier* in de Wet der Thien Woorden begreepen was. Ook en fchijnd het niet, Dat wanneer Godt hier tot het byzonder Maakzel van zijnen Altaar, van *Offerhanden* fpreekt, hy zulx Gebiedender-wijze doed; zeggende, *Dat zy Offeren zouden*, Schaapen ende Runderen; maar Beftuurens-wijze, dezelve alleen Behoudens de Vryheyd der Offeraars, ten aanzien van de Stoffe en Wijze des Altaars Reguleerende; als of hy zeyde; Wanneer gy my Brand-Offeren en Dank-Offeren Offeren wild; *Zoo zuld Gy dat*

Zilvere en Goude Goden Verbooden, en van wat Stoffe Godt zijn Altaar wilde gemaakt hebben.

Waarom inzonderheyd Goude en Zilvere Goden aan Ifraël Verbooden worden te maaken.

Ezech. 20: 32. Jesa. 45: 20. Jer. 2: 27. en 3: 9. &c.

Dat Godt in 't Gebod van 't maaken des Altaars de Offerhanden niet en

dat op eenen Altaar van Aarde doen. Welke Zingeeving groot Ligt krijgt, als men aanmerkt, Dat de Offerhanden tot noch toe, veel-meer Vrywillig, even als het Opheffen der Handen, en 't Buygen der Knyen in het Bidden, dan volstrekt Geboden waaren. En gelijk de Bediening des Offers, door dit Gebod, ook geenzinds aan een zeekere Stamme, of byzondere Perzoonen vast-gemaakt word; alzoo Betuygd Godt ook, *Aan alle Plaatze daar hy zijns Naams Gedagtenis Stigten zal, tot zijn Volk te koomen, om haar te Zeegenen.* Exod. 20: 24. Op dat hy haar te kennen gaf, Dat zijnen Dienst, dien hy noch aan geen Plaatze vastgemaakt, noch door geen Formulier voorgeschreeven had, bestond *In de Gedagtenis zijns Naams;* die hem veel aangenaamer is, dan alle Brand-en Slagt-Offer. En dit is dan ook de Reeden, waarom Godt Beloofd, Dat hy een Vaste Plaatze in Kanaan, uyt alle de Stammen zou Verkiezen, alwaar hy *Zijnen Naam Zetten*, en zy haare Offerhanden Offeren zouden; Deut. 12: 5, 6. En dewijl zy haare Offerhanden Vrywillig zouden doen, kon zulx haar Oude Vryheyd weynig Verminderen, by-aldien niet een andere Wet dit Dwaalziek Volk, tot den Dienst der gezette Offerhanden had Schuldig gemaakt. Onder-en-tussen ontbreeken ook geen Geleerde Uytleggers, welke door deeze Woorden, *Aan alle Plaatze*, verstaan, alle Vertoef-Plaatzen in de Woestijne, naamelijk die Godt haar aanwees door de Wolke, als zy elders Ruste. Exod. 40: 37. Num. 9: 17. waar van terstond yets naaders. Zy merkender ook op-aan; Dat Godt door *Het Stellen* van de *Gedagtenis Zijns Naams*, heeft willen aanduyden, Dat daar maar Eenen Altaar is, op welken d'Offerhanden der Geregtigheyd konnen Geofferd worden, naamelijk *Kristus*, die door alle Godsdienstige Altaaren is Verbeeld geworden; Hebr. 13: 10. Psalm 51: 21. waar toe ook niet ongemerkt behoorde door te sluypen, Dat Godt hier en elders zeer dikmaals den Altaar onder zijn Volk, *Mijnen Altaar* noemd. Maar naadien, Godt hier niet zoo-zeer schijnd een Gebod te geeven, Dat de Offerhanden raakt, als wel 't geên eygentlijk het Maaken en de Stoffe van den Altaar betreft, dien hy uytdrukkelijk Belast *Van Aarde* te maaken, (of indien zy hem Een *Steenen Altaar* zouden maaken, Dat zy dien niet en zullen Bouwen *Van Gehouwen Steen;* noch den zelven *Ontheyligen* met het *Houw-Yzer* daar over te Verheffen; nogte tot dien gemaakten Altaar *Met Trappen* opklimmen; op dat haare Schaamte niet ontdekt worde. Exod. 20: 24, 25, 26.) zoo heeft zulx den Geleerde Mannen van over-lang Stof gegeeven, om de Reeden van deeze Wet, uyt de bestolping der Oude Dingen op-te graaven; en hebben elk om-best haare schrandere Gissingen te berde gebragt; waar van wy alleen de Beste strax willen bybrengen, en het waarschijnelijkste voor goed keuren.

Gebied, maar tegelijk met den Altaar in den Vryheyd des Volx laat, alhoewel hy dezelve Reguleerd.

Matth. 18: 20.

Mal. 1: 11.

Exod. 20: 24.

Waarom meest van Eenen Altaar gesprooken word.

Dat Godt hier een Gebod omtrent het maaken van zijn Altaar geeft; schijnd zommige geschied te zijn, om dat het aanstaande was, dat Israël hem met Offerhanden Dienen zou, gelijk te zien is Exod. 24. Daar Moses het Verbond Gods over de *Thien Woorden*, en alle die *Inzettingen*, welke Exod. XXI. XXII. en XXIII. verhaald worden, door Bloed Inwijd. En alhoewel Moses te vooren nochmaal een Altaar Gebouwd had, dien hy weegens de dappere Overwinning teegens Amalek noemde, *De Heere is mijn Baniere*. Exod. 17: 15. is het nogtans onzeeker uyt wat Stoffe hy dien opgeworpen heeft. Wat Godt egter hier tot het opzettelijk Bevèl van Een *Aarden Altaar* bewoogen heeft; Wy voor ons Deel, meenen niet heel scheemeragtig afgezien te hebben, Dat de twijffelagtigheyd en onkunde daar ontrent, hier door grootelijx vermeerderd, Datmen nergens uytdrukkelijk genoeg meend aangeteekend te vinden, Dat de Israëliten dit Gebod hebben opgevolgd. En gelijk het ook de meeste voor zeeker houden, Dat beyde de Brand-Altaaren van Moses en Salomon geen gemeenschap met 't Voorschrift van deeze Wet hebben gehad; alzoo leezen we ook niet dat zy ooyt in Silo, Nob, te Gibeon of elders, *Eenen Altaar van Aarde* of van *Gebakken Steen* gehad hebben. Maar naadien de meeste niet en twijffelen, of deeze Wet is alleen van zulke Altaaren

Wat nogtans de Reeden mag zijn, Dat Godt hier Een Gebod omtrent het maaken van zijnen Altaar heeft willen geeven. En juyst een Altaar van Aarde, of Zooden begeerd.

taaren te verstaan, als'er onder hen om een buyten-gewoone Oorzaak, en slegts
voor zeekere Tijd, stonden Gebouwd te worden; (hoedaanige moogelijk Mo-
ses, Josua, Gideon, Samuël, Elias en andere, buyten Orden ter-Hand naamen;)
schijnenze vry verre van de meeninge des Wetgeevers af-te dwaalen, welke Oor-
deelen, Dat de Israëliten dit Gebod niet alzinds zijn opgevolgd, en desweegen te
berispen zijn: Dewijl het schijnd dat zulken breeden Zin ruym zoo verre van de
Text, als van de Waarheyd afwijkt: En het ook niet onwaarschijnelijk is, Dat
dit Gebod, voornaamelijk ziet op de Tijd, Dat Israël in de Woestijne Omdwaal-
de; alwaar zy t'elkens haar Legerplaats veranderende, insgelijx Nieuwe Altaaren
hebben moeten Bouwen: Zonder dat men nogtans niet al-te voorbarig moet den-
ken, Dat dit teegen den *Altaar van Hout en Koper* aanloopt; Exod. 27:1,2. Naadien
niet weynige, zelf ook onder de Joden meenen, Dat derzelver holle Buyk, uyt
Kragt van deeze Wet, doorgaans daarze Geplant wierd, met *Aarde* of *Rouwe Stee-
nen*, is opgevuld geworden. En overmids ook deeze Woorden, *In alle Plaatze*, hier
toe geen kleen bewijs schijnen te geeven; diend'er naagevorst, in wat Zin de Wet-
geever zeyd; *Aan alle Plaatze daar Ik mijnes Naams Gedagtenis Stigten zal*, &c?
Doch hier is eenig Verschil by de Overzetters; zommige zeggen; *In yeder Plaat-
ze daar Ik maaken zal, de Gedagtenis van Mijnen Naam:* Andere; *Waar in Ik
maaken zal, Dat Mijn Naam Gedagt word:* Of als onze Kantteekenaars volgens
't Hebreeuws zeggen; *Daar Ik Mijn Naam zal doen Gedenken;* of *Datze daar
zal zijn.* 't Geên de Kaldeëze Uytbreyder verklaard; *In yeder Plaatze daar Ik
Mijn Godheyd* (of Heerlijkheyd) *zal doen Woonen.* En de Lxx Overzetters;
Daar Ik Mijn Naam zal Noemen; welke Spreekwijs Paulus gebruykt. 2 Thim.
2:19. 't Is zeeker, Dat het Hebreeuwse Woord, welk hier van meest alle, *Gedag-
tenis* of *Herdenking* vertaald word, veelzinds in de Beteekenis van *Te Eeren*, en
Betooninge van *Heylige Dienst* genoomen word; gelijk te zien is, Esa. 66:3. A-
mos. 6:11. 1 Kron. 16:4. Lev. 2:2,9. en 24:7. als meede Esa. 57:8. daar het
Wortel-Woord zoo genoomen word. En zoo meenen we dat uyt al deeze ver-
taalingen, ten minsten deeze Zin op-te maaken is; *In wat Plaats het ook zy, daar
Ik Mijn zelven vertoonen zal, om Geëerd en Gepreezen te worden;* &c. welke mee-
ninge de Lxx Overzetters zeer Begunstigen. Maar alsdan word *Den Naam* van
Godt, (Dat is, d'Eygenschappen van zijn Wijsheyd, Magt, Goedheyd en Barm-
hertigheyd;) eerst naa behooren gedagt; wanneer hy met Dankzegging, Aan-
roeping, en andere Heylige Eer-Bewijzingen, zoo opentlijk door Offerhanden
en Gebeeden, naa zijn Voorschrift Gediend word. Doch laat ons zien hoe verre
ons dit tot opheldering van het Gebod, 't welk Belast, *Een Altaar van Aarde te
maaken*, te pas komd. Voorwaar het schijnd in den Eersten opslag, Dat dusdaa-
nige Altaaren *Van Aarde*, of *Groene Zooden* opgezet, alderbest met de toestand
van het Reyzend en Krijg-Voerende Israël over-een quaamen. En zoo heeft ook
Grootius zeer wel aangemerkt, Dat de Reyzende Volken eertijds niet alleen de
gewoonte hadden, op alle Plaatzen daarze quaamen, inder haast Altaaren uyt
Groene Zooden te maaken; maar dat ook de geene die in de Legers te Velde waa-
ren, zulx deeden, uyt Oorzaak dat die Stoffe haast gereed, en by de Hand was.
En gelijk meede Virgilius in zijn Laatste *Eneas* van dusdaanige Groene Zooden
rept, alzoo word ook deeze meeninge door de strax-volgende Woorden, *In elke
Plaatze daar Ik de Geheugnis van Mijn Naam zal gesteld hebben, zal Ik tot U koo-
men*, ondersteund: als of Godt gezeyd had; „Gy zuld in de Woestijne een Streng
„en Onrustig Leeven voeren; en in lange noch geen vaste Zitplaats voor Uwen
„Godsdienst hebben; daarom maakt my Altaaren van Aarde opgehoopt, en
„die alleen bequaam zijn voor de teegenwoordige Noodzaaklijkheyd; Ik
„zal U met mijne Zeegeningen byspringen en agtervolgen, of schoon gy my
„slegts als Reys-Gezellen, Altaaren van swakke Aarde maakt, die noch Cie-
„raad noch Bestendigheyd hebben. Ten anderen heeft Godt moogelijk dus-
daanige Aarde en Bouwvallige Altaaren ge-eyst, op datze geenzinds door
haar

En van hoedaanigen Verpligtinge gehouden.

Exod. 20:24.

Wat het is Gedagtenis van Gods Naam te Stigten.

Aanmerking op den Altaar van Aarde.

En hoedaanig die begeerd wierd.

En voornaamelijk tot de Reyze door de Woestijne behoorde.

Andere Reeden waarom

haar geduurzaamheyd en fraaye Bouw-Gestalte, eenig naabedenken aan die Plaatze agter-laaten mogten, waar uyt de Heydenen gissen konden, Dat Godt even als zy van haare Afgoden Waanden, aan eenige Stè gebonden was, om aldaar zijn Gemeenzaame Godsspraaken Mildaadiger dan wel elders, meede te deelen; gelijk het Bygeloof meende Dat zulx omtrent de Altaaren geschiede die aan zeekere Plaatzen Toe-geheyligd waaren. Daar-en booven heeft een Altaar uyt zoo slegten Stoffe gemaakt, genoegzaam schijnen te Grondvesten, Dat Godt geen Behaagen schiep in de Offerdienst die met Pragt en Rijkvoerige Ceremonien verzeld ging. Want men moet niet anders meenen, of Godt heeft het Verstand deezes Volks tot den grond Doorzien, en zeer wel geweeten, Hoe ligt zy de Eenvoudigheyd van de Godsdienst der Geloovige Vaderen, veragten; en veel zouden op-hebben met een Godsdienst, die zig omtrent de Bezorging van een Pragtige toestel, beezig hield. Want de Egiptenaars en andere Heydenen, hebben om te gelijk de Gunst der Goden en Menschen op haar Zijde te lokken, voor-al beneerstigd, Dat haare Tempelen en Altaaren, beneffens hunne Afgoden, en Heylige Offer-Vaaten met al wat tot den Godsdienst behoorde, mogten Kostelijk zijn, en van de Gemeene dingen Uytblinken. En zoo hebben buyten twijffel de Israëliten, die nu al lang in het Afgodisch Egipten hadden School-geleegen; niets liever Gewenst, als dat haaren Godsdienst, in Cierlijkheyd en Pragt, zelfs noch die der Heydenen, (overwienze reeds Zeegenpraalden,) mogt Oversnorken. Hierom heeft Godt, op dat hy al-Tijdelijk een bequaam Genees-middel teegen al-zulk-een Aangroeyende Quaal verschafte, de Wet van eenen Aarden Altaar ingesteld; op datze hem niet veel-eer eenen van Marmer, Goud, of ander Blinkend Metaal, dan een van Geringe Gras-Zooden maaken zouden. Tot welk-een Bedenking, ons Voorzeeker de Naast-Voorgegaane Woorden, geen Kleene Aanleyding geeven, als daar gezeyd word; *Gy en zuld neevens my, geene Zilvere noch Goudene Goden maaken;* Te weeten, om die als de Heydenen doen, op Schoon-Gehouwe Marmer-Steene Altaaren te zetten; Maar gy zuld my een Altaar van Slegte Aarde maaken, op welke alzulke Kostelijke Pronk-Beelden noch Afgodize Waarteekenen, niet te pas koomen; want ik en wil niet in Goud noch Zilver, of Uytgehouwen Steen, maar *In Geest en Waarheyd Aangebeeden zijn.* Joh. 4: 24. Maar het kan ook zijn, Dat Godt gewild heeft, hem een Aarden Altaar te maaken, op datze dien niet al-te Hoog, en alzoo te-zeer in gelijkheyd van de *Hoogten* der Heydenen zouden maaken: Want een Altaar uyt weeke Aarde of Zooden, tot een ongemeene Hoogte opgeworpen, zoude door zijn eygen last, ligtelijk beswijken en daar-heenen vallen. Hier door konden ze dan die Afgodize gewoonte der *Hoogten*, niet naavolgen. De Laag-geleegen Egiptenaars pleegen by gebrek van Bergen, hun Altaaren zeer hoog booven de Vlakte der Aarde op-te haalen, en haare Godsdienstige Pligten op dezelve te verrigten; zig inbeeldende, Datze dusdoende den Heemel naader waaren, en haar Godsdienstig Gedrag en Gebeeden dies te eerder Opgenoomen, en Verhoord zouden worden. Dat insgelijks de Syriërs van zulken Ongeschikte Meeninge waaren, is niet heel donker in de H. Schrift bekend; die doorgaans van *Hoogten*, op welkze haar Goden Rookten en Offerhanden bragten, gewag maakt. Hierom heeft Godt Israël belast, een Altaar uyt Aarde of Groene Zooden te maaken, op datze den Egiptenaaren, en Syriërs in haare Bygeloovigheeden, geenzinds zouden Naawandelen; of dat alzulke Hooge Altaaren, geen geleegentheyd gaaven, Ydelijk te Gelooven, Dat Godt haare Gebeeden en Offerhanden niet Verneemen kon, ten zy zy den Heemel een Ziertje naader waaren. En zoo zijn dan ook de Woorden, *In alle Plaatzen* &c. om de geduurzaamheyd van dit Gebod, (Vermaanende alle schijn van Afgoderye te mijden,) aan-te wijzen, hier zeer wel bygevoegd. Boovendien kan ons misschien noch dit Ondersteunen, als wy aanmerken, Dat de Altaaren uyt Groene Zooden gebouwd, in Aal-Oude Tijden meer gebruykelijk, en bequaamer als andere schijnen geweest te zijn:

Godt een Altaar van Aarde kan geëyst hebben.

Afgoden-dienaars hebben met de Pragtige Altaaren veel op gehad.

Israël belast een Altaar van Aarde te maaken om dat Godt die wilde Laag en geenzinds met de HOOGTEN der Afgodisten gelijk hebben.

Heydenen bouwden Hooge Altaaren, om des te naader by den Heemel te zijn.

zijn: Want gelijk de Oude Vaders dikwils van Zitplaats verhipten, alzoo isset zeer Waarschijnelijk, Datze haare Altaaren, van Groene Zooden, of ook wel wanneer zig de geleegentheyd aanbood, van t'Zaam-geraapte Steenen, zoo alsse die vonden en Natuurlijk Gewassen waaren, hebben opgehoopt; waar toe ons 't Volgende Gebod aanleyding geeven zal, yets meer daar van te zeggen. Onder-en tussen moetmen niet Verwerpelijk agten, indien yemand bedenklijk hield, Dat Godt hem een Altaar van Aarde heeft willen Toegeheyligd hebben; op dat hy in Israël al vroeg een gezuyverde Godsdienstigheyd verwekte: Het geen niet Vreemd zal schijnen alsmen aanmerkt; Dat Godt niet zulken Altaar van Aarde eyscht, die van allerley, of elk-Gemeene Aarde opgeworpen wierd, en van Menschen en Beesten Vertreeden en Ontheyligd was; Maar een Altaar van Waaragtige Maagden-Aarde, die noch met geen Ploeg was omgeroerd: Naadien het Grond-Woord ADAMAH volgens Prokopius en Hesychius, niet slegts beteekend *Aarde;* maar *Roode*, en *Onbesmette Aarde.* En gelijk daar meede geen gebrek aan Joodse en Kristen-Schrijvers is, die deezen *Altaar van Aarde*, een Altaar *Van Groene Zooden* verklaaren; alzoo kanmen naauwlijx ontkennen, of de *Groente* van de Zooden, geeft te kennen, Dat deeze Aarde, Onbetreeden, en door geenerhande gebruyk, van zijn Natuurlijke Zuyverheyd beroofd moest zijn. En in deezer voegen heeft zulken Altaar een schoone Voorbeduyding konnen zijn, van Kristus Menschelijke Natuure, die alhoewel geworden uyt den Zaade Davids naa den Vleesche, Rom. 1: 3. de Zelve nogtans uyt een Reyne Maagd, zonder toedoen des Mans aangenoomen, en zonder gemeenschap aan de Zonde, onzer gelijk geworden is.

Altaar van Aarde begeerd, tot een aanduyding van een geëyste Zuyverheyd der Godsdienst.

Den Altaar moest van Maagden-Aarde, of Groene Zooden zijn.

En zulx op Kristus toepasselijk aangemerkt.

Maar naadien in 't volgende *Vers*, aan Israëls believen gesteld word, een Altaar uyt dusken Zuyveren Maagde-*Aarde*, of uyt *Ongehouwe Steenen* te maaken; vald ons hier geleegendheyd ter hand, om de Reeden van de Natuurlijke Zuyverheyd der Soffe, wat naader tot de Meeninge van dit Gebod, en desselfs Geestelijke Beduydenis te bezien: Dus luyd de Wet; *Maar indien gy my eenen Steenen Altaar zuld maaken, zoo zuld gy dien niet Bouwen van Gehouwen Steen; Zoo gy u Houw-Yzer daar over Verheft, zoo zuld gy hem Ontheyligen.* Exod. 20: 25. Die deeze Woorden aandagtig overweegd, zal ligt ontwaar worden, Dat beyde het maaken van eenen *Steenen* of eenen *Aarden Altaar*, in Israëls Vrye Keur gelaaten word; Maar welke de Reeden is, Dat de Wetgeever juyst gewild heeft, Dat de Steenen tot zijn Altaar moeten *Rouw*, Dat is, *Ongehouwen* zijn, zoo dat geen Houw-Yzer daar over mogt Opgeheeven worden, of zy zouden dien Ontheyligen? Zulx heeft onder de Geleerde Koppen veel bedenklijke Gissingen op de baan gebragt, die hier dienen omgehutzeld. Voorwaar, de Wetgeever doorziende dat Israël uyt Egipten gegaan zijnde, een lange Omwandeling door de Steenagtige Woestijne van Arabie af-te leggen had; in welk het dikmaal Veel-eer een Zandige, of Bar-Oorige Grond, dan een Groene Zoode van Zuyvere Aarde vinden zou; heeft haar volgens de strax-aangehaalde Woorden, ook Verlof willen geeven, om een Altaar *Uyt Steenen* te bouwen. En het blijkt niet alleen uyt de Joodse Geschiedenissen en de H. Schrift, Datze deeze Wet veel Eeuwen lang, Heyliglijk Onderhouden hebben; maar dat die ook zoodaanig in de herhaalde Wet Aan-bevoolen word te Bouwen, wanneer zelfs Israël zou over de Jordaane in 't Land Kanaans gegaan zijn; Deut. 27: 5, 6. *Gy zuld aldaar* (op den Berg Ebal,) *den Heere uwen Godt, eenen Altaar Bouwen: Eenen Altaar van Steenen; Gy en zuld geen Yzer over dezelve beweegen. Van heele Steenen zuld gy den Altaar des* Heeren *uwes Gods Bouwen: En gy zuld den* Heere *uwen Godt Brand-Offeren daar op Offeren.* En vervolgens leestmen Josua 8: 30, 31. Dat hy Godt *Een Altaar* Bouwde; *Van Geheele Steenen*, over welkmen geen Houw-Yzer opgeheeven had; *Volgens 't geene Geschreeven is in het Wetboek van Moses:* Naamelijk in de herhaalde Wet, zoo strax uyt Deut. 27. bygebragt; waar van te zien is. Exod. 24: 4. met Exod. 20: 25. vergeleeken. En dat deeze Wet

Exod. 20: 25.

Indien Israël een Steenen Altaar wilde Bouwen, moest die Raauw, Dat is van Ongehouwe Steenen, genoomen worden.

Het Houw-Yzer verbooden over Gods Altaar te Verheffen.

En hoe verre van

Wet ook in de Laater Tijden aan den Altaar des Tempels Onderhouden is, hebben zommige uyt het Getuygenis van Hekatæus en Philo de Jode, meenen goed te maaken; alhoewel die Oude Schrijvers by eenige worden verdagt gemaakt. Want onder andere Wonderlijke dingen die Hekatæus van den Joodsen Tempel verhaald, Zeyd hy; *Dat daar een Altaar was, die niet van* Gehouwe, *maar van* Ongewrogte Steenen *was te zaamen gevoegd.* En deezen Altaar van Antiochus Epiphanes, ontheyligd zijnde, is door Judas Macchabèus gesloopt, en eenen anderen uyt Nieuwe Steenen, naa de zelve Wijze weeder Opgebouwd. 1 Macch. 4: 38. Waar van wy d'Afbeelding in de Joodse Oudheeden vertoonen: Alhoewel moogelijk een Voorbaarige Naauw-Oog, denken mag, Dat de Steenen in dat Print-Tafereel niet genoegzaam onbeschaaft schijnen, tot Voldoeninge van de Macchabèëze Historie, die dezelve noemd, *Heele Steenen naa de Wet.* 1 Macch. 4: 47. Vergelijkt Exod. 20: 25. met Deut. 27: 5, 6. en Josua, 8: 30, 31. Doch het isser alleen twijffelagtig waargenoomen, weegens der Geleerden teegenspraak, die deeze Histori-Schrijvers geloof weygeren. Want alhoewel ook Philo zeyd, Dat Herodes den Altaar insgelijx uyt heele Steenen herbouwd heeft, zoo worden al de Schrijvers die zulx voorstaan, van Petrus Cunæus, uyt het bestel van Moses Brand-Altaar Exod. 27. en 38. t'eenemaal verworpen: Dien hy daar over dan ook aldus is te-keer gegaan. „ Hier in, zeyd „ hy, Dwaald eerstelijk Philo zeer; als hy schrijft dat den Tweeden Altaar die „ onder den Blaauwen Heemel in 't binnenste Voorhof des Tempels stond, op- „ gebouwd is geweest, met *Heele Steenen, die niet Behouwen waaren.* Want in „ teegendeel belast Godt, Exod. 27. Dat hy moest *Van Hout, en met Kooper over-* „ *trokken zijn;* het geene Moses ook agtervolgd heeft, gelijk te zien is, Exod. „ 38. En ook Salomon niet verzuymd heeft in den Tempelbouw, volgens 't gee- „ ne 1 Kon. 8: 64. en elders te Leezen staat. Doch datter Exodus. 20: 25. van „ een Altaar, die van Aarde Zooden, of van Ongehouwe Steenen moest gebouwd „ worden, Bevel gegeeven word, Zulx behoord alleen tot die Tijden, in welk „ 't Heylige Volk al haar 's Vyanden Landen Afliepen, en noch geen vaste Zit- „ plaats had. 't Is ons wel bekend, Dat den Altaar die ten Tijde van den Twee- „ den Tempel stond, meede van Steen is geweest, maar wy konnen veel dierge- „ lijke dingen ophaalen, waar omtrent de Oude Wetten niet gevolgd zijn. Voor- „ waar zy hebben in die Afgaande en Beswaarlijke Tijden der Republijk, en in „ de Borgerlijke Tweedragt, de Wet slegts ten naasten by gevolgd. Want het „ geen in 't Iste Boek der Macchabeën Kap. 4. gezeyd word; *Zy hebben Heele Stee-* „ *nen genoomen volgens de Wet; en hebben een Altaar naa de Gedaante van den Ou-* „ *den opgebouwd;* Dat is van Kleyn Gewigt: Want wy zeggen, Dat dien Au- „ theur, hy zy geweest die 't wil; niet minder Gedwaald heeft als den Jode Phi- „ lo. Elk is misleyd door de Woorden die in het XXste Kapittel van het Twee- „ de Boek Mosis staan. Dus verre Cunæus: Daar den Geleerden Spencerus, beknoptelijk op aanmerkt; Dat den Altaar welk Exod. 27. aan Moses belast word te maaken; alleen aan zijn Oppervlakte, of Haardsteede, van Kooper, de Zijden van rondsom van Hout zijn geweest; welker Middelste Holligheyd, met Ongehouwe Steenen, of ook wel met Aarde Kluyten of Zooden, wierd opgevuld. Doch gelijk ons dit misschien strax van wat naader by zal te Nutte koomen; alzoo wil ook die Vermaarde Man, dit in Cunæus Reeden niet ongemerkt laaten doorgaan; Dat hy egter ten Tijde van den Tweeden Tempel, *Een Altaar van Ongehouwe Steenen* erkend. Ons aangaande, willen hier niet zoo-zeer bezien, hoe lang en by wien deeze Wet onderhouden is, als wel onderzoeken, wat de Wetgeever daar meede heeft voorgehad; Dat hem geen Altaar *Van Gehouwen Steen* Gebouwd wierd? Als een Vraagstuk waar aan den Arbeyd der Geleerden wel het meest is beezig geweest.

De Israëliten en Joden onder houden.

Joodse Oudheeden Eerste Deel, het 324ste Blad.

Een Teegenbedenking van P. Cunæus aangaande den herstelden Altaar in den Tweeden Tempel.

Dat Godt deeze Wet in 't algemeen tot Uytroeying van d'Afgodize Zeeden heeft ingesteld, daar in zijn de meeste Uytleggers taamelijk eens; alhoewelze nog-

Waarom Godt geen Altaar van Gehouwen Steenen wilde Gebouwd hebben.

nogtans omtrent de byzondere Oorzaaken, in verscheyde hoopen Verdeeld, en teegens malkanderen liggen Aangekant. Dus willen eenige dat Godt Altaaren van Ongehouwe Steenen belast heeft te maaken, op dat d'Israëliten naa de Gewoonte der Heydenen, daar aan geen Beelden of Snijdwerken maaken zouden; welk haar naaderhand geleegendheyd tot Bygeloovigheyd geeven konden: Welke meeninge van veel Rabbinen word Goed-gekeurd; uyt inzigt dat dit Gebod zeer wel met het 23ste *Vers.* (Exod. 20. Verbiedende *Zilvere* en *Goudene Goden* te maaken,) te zaamen hangd. Doch dat deeze Reeden, zig meer door Schranderheyd als Waarheyd aanprijst, kan hier uyt blijken; Dat de Wet van *Ongehouwe Steenen;* niet alleen in de Woestijne, maar ook van Josua zelfs over de Jordaane, op Ebal, en daar naa in den Tempel, Heyliglijk waargenoomen is: Alwaar nogtans de Heyligheyd van de Plaats, en de geduurige Verkeeringe van der Priesteren Waakzaame Dienst, alle Vreeze van eenig Beeldwerk (schoon ook de Steenen des Altaars, in den Haak Gehouwen, of Glat-Gesleepen, en Vlak onder de Rye hadden Zaamgevoegd geweest;) heeft konnen afkeeren. Want indien Godt om alle Graveerzel van zijn Altaar te weeren, Gewild heeft, Dat die van Rouw en *Ongehouwe Steen*, daar geen *Houw-Yzer* over bewoogen was, zou Gebouwd worden; hoe komd het dan, mogtmen Vraagen; Dat Salomon, Glat-Gesleepen en Konstig Uytgehouwen Steenen, tot zijn Tempel-Bouw Verorberd heeft? Andere Oordeelen, Dat Godt deeze Wet hierom gegeeven heeft; Dat de Altaaren zonder vast Verband en van eenig Ongehouwe Steenen opgeworpen, in der haast om-verre Vallen; of naa haar Gebruyk, ligtelijk weederom konnen Gesloopt worden; naadien het hen niet Gelooflijk dunkt, Dat de Altaaren naa de Maniere van een ligt-Zaamgeraapten Steen-Hoop, (die zoodaanig uyt Ongefatzoeneerde Klotzen, Rouwe Keyen en Klip-Schollen op-een gehoopt laagen, Datze veel-eer een Noodelooze Last voor zig zelven, dan een opgebouwden Altaar geleeken,) lang hebben konnen stand houden: Terwijl nogtans andere, die uyt Vlak-Gehouwe Steenen, wel in 't Verband te zaamen gevoegd wierden, het Knaagen van de Tijd heel lang Verduuren konden. Het welk, indien 't aan Israëls Steene Altaaren waare geschied; aan de Heydenze Volken daar omtrent, geleegentheyd tot Afgoderye, en Israël zelve, tot Scheuringe had konnen strekken; Verkiezende elke Stam een Altaar, op welkze dagten dat eertijds eenige van de haare, met zonderling geluk Geofferd hadden. Maar alhoewel onder andere Vermaarde Mannen, ook Theodoretus, van deeze Meeninge is geweest, schijnd zulx nogtans weynig Proef te zullen houden, zoo men 't op de Toets brengd: Dewijl d'ervaarentheyd geleerd heeft, Dat zoo wel de Altaaren, als andere Bouwgevaartens, uyt Ongehouwe Steenen opgehaald, veel Eeuwen lang in opstal gebleeven zijn: Onder welke misschien ook die te tellen zijn, waar van Moses Deut. 27: 6. bevel geeft, en Josua op den Berg Ebal heeft uytgevoerd. Jos. 8: 31. En gelijk Vitruvius onder de Verscheyde Zoorten der Aal-Oude *Muurwerken* ook van die *Uyt Ongehouwe Steenen* rept, dien hy *d'Onzeekere* en *Cementen* noemd; alzoo houden het ook de Joden voor heel gewis, Dat den Altaar te Silo, te Nob en te Gibeon, van alzulke *Onzeekere*, Dat is Ongehouwe Steenen, gebouwd was: Jaa dat zulx niet alleen Voor, maar ook Naa het Bouwen van den Tempel, in desselfs Voorhof gebruyklijk zy geweest; besluyten zy uyt 1 Kon. 8: 64. Doch gelijk deeze daar ter plaats stilswijgens van Salomons Kooperen Brand-Altaar onderscheyden worden, en slegts dienden, voor die drukke Offer-Tijd van het Inwyën des Tempels, gelijkwe in 't Vierde Deel met een Print-Tafereel vertoonen zullen; zijnze voorzeeker haastig weederom opgeruymd; en dienen derhalven maar van ter-zijden tot dit Onderzoek. Maimonides heeft een andere Reeden verzonnen; dien hy ten naastenby in deeze Bewoording voortbrengd; *Naadien d' Afgodendienaars, te dier Tijd gewoon waaren, haare Altaaren uyt Net-gehouwe Steenen te maaken; heeft Godt billijk geagt, Dat ons Volk haar niet en zou naavolgen: En op dat zy zulx op aller-*

2 Kron. 7: 7.

Een Reeden voor den Altaar van Onge-

hande

hande wijzen schuwen mogten, heeft hy Gebooden, Altaaren van Aarde te maaken: *Maar dewijl zulx niet zonder Steenen kon geschieden; is Belast, Dat men die in haar Natuurlijke Gedaante, zoo als men die vond zoude laaten, zonder die met het* Houw-Yzer *te Bedisselen, of aan alle Zijden Glat in den Haak te Kappen*. Dit zeyd Maimonides: En zijn Reeden schijnen Glimp genoeg te hebben, om een Ligtgeloovige te Bedriegen; naadien het alzinds bekend is, Dat d'Oude Afgodendienaars, zeer Treffelijke Altaaren van Gepolijst Metaal, en Gesleepen Marmer pleegen te Bouwen. Nogtans behoord men zig dit niet zoo-ligt voor goede Munt te laaten in de Hand stoppen; Want indien Godt alleen maar de Gehouwe Steenen van zijnen Altaar had willen asschaffen, op dat d'Israëliten d'Afgodendienaars niet gelijk wierden, hy zou voorzeeker dan ook teffens den Tabernaakel, Tempel, Priesters, en Slagt-Offers, Jaa zelfs de Altaaren, en andere diergelijke Dingen, die Ouwlings onder de Heydenen in gebruyk waaren, Verbooden hebben. Andere, welkers Bedenkingen vry wat naader koomen en fraay zijn; hebben haar ingebeeld, Dat Godt hierom gewild heeft, Dat zijn Altaar een slegte en veragtelijke Gedaante zou hebben; op dat zelfs haar Fatzoen, Dat is, haar Bouw-Gestalte en toegepaste Stoffe, mogt te kennen geeven, Datze aan zeekeren byzonderen Godt, en niet aan Elk-Gemeenen Afgod der Heydenen Toegeheyligd was: Naademaal het zeeker is, Dat d'Israëliten tot Afgoderye vervallen zijnde, dit Gebod van Gods Altaar te-gelijk met andere Heylige Pligten die tot zijn byzonderen Dienst gerigt waaren; veragt hebben; zoo datze Altaaren, uyt Glad-Gehouwen Marmer, en andere Offer-Diensten uyt de Heydenze Zeeden hebben aangenoomen, gelijk van Achaz te leezen staat aan 't Tweede Boek der Koningen. Kap. 16: 10. Voorwaar deeze Reeden zou heel waarschijnelijk zijn'; indien ons d'Oudheyd-Onderzoekers niet verzeekerden, Dat d'Heydenen niet alleen Altaaren van zeer schoon-Gehouwen Marmer-Steen, en Metaal Gebouwd hebben; maar ook Ongemanierde, uyt Rouwe en Ongefatzoeneerde Steenen; en van Groene Zooden t'zaam-gehoopt. Daar zijn ook eenige die het toeschijnd, Dat Godt zijn Altaar van Natuurlijk Gewassen, Dat zijn Onbesneedene Steenen, wilde Gebouwd hebben, op dat die niet misschien door eenig Ingesneeden *Naam*, *Eer-Tijtel*, *Beeldnis* of *Waarteeken* van een verzierde Godheyd, mogt Ontheyligd worden. Want dat de Heydenen haare Altaaren zomtijds pleegen te onderscheyden en aan eenige byzonderen Godt of Godentoe-te eygenen, kan ons het Opschrift van den Altaar te Atheënen, AAN DEN ONBEKENDEN GOD, Actor. 17: 23. gestand doen. Als ook de wijze waar door Antiochus Epiphanes, den Altaar des Tempels Ontheyligde, met het Beeld van Jupiter daar op-te Planten. 1 Mach. 4. Waar van meer Voorbeelden uyt d'Oude Tijden, by Seldenus en Saubertus te vinden zijn. Naadien nu de Altaaren, uyt Rouwe, Onbehouwe en Miskante Steenen opgehaald, minder bequaam waaren, om *Eer-Tijtelen*, of *Naamen* van eenigen Afgod op-*te Schrijven*, of *te Graaveeren*, als wel op die aan alle Zijden met Vlak-Gehouwen Steenen Gebouwd waaren; zijn, meenenze, alzoodaanige Altaaren aan Israël Verbooden. Maar ook dit heeft moogelijk niet in dan de bloote schijn: Overmids wy zien, Dat Josua niet alleen een Altaar op Ebal, uyt dusdaanige Ongehouwe Steenen volgens de Wet Gebouwd heeft; maar ook groote Steen-Gevaartens oprigte, dien hy op 't aanraaden van de Godspraak, *Met Kalk* of Gips *Overplaasterde*; en op dezelve niet slegts Een *Naam*, maar de geheele Wet Gods, (het zy de Thien Gebooden; of misschien het Vijfde Boek Mosis, of alleen 't *Formulier van Zeegen en Vloek*, Deut. 28.) geschreeven heeft; vergelijkt Jos. 8: 31. met Deut. 27: 2. Alhoewel wy juyst die Geleerde Mannen hier meede geenzinds noch Toestemmen, welke willen, Dat dit Geschrifte op de Steenen, of de Zy-Wangen van den Altaar zelve gesteld wierd. En in wat voegen d'Oude te-mets op d'Overplaasterde Steenen, in de Natte Kalk pleegen te Schrijven, door een maniere die d'Italianen in de Laatere Eeuwen, *Schraffiti* noemden, of ook *In Stukko* pleegen te Bootzeeren; zulx behoord tot een andere Plaatze.

houwen Steen uyt Maimonides by-gebragt.

En van geen Gewigt gehouden.

Een Altaar van Ongehouwe Steen, is niet tot vermijding van een Afgodisch Opschrift Gebooden.

En zulx met Exempelen Onderssteund.

De Gehouwe Steenen zijn niet weegens d'Onreynigheyd des Yzers aan den Altaar Verbooden.

Daar heeft meede over-lang een gevoelen onder de Joden in ſwang gegaan, welk haar leerde, Dat Godt de Gehouwe Steenen van zijn Altaar wilde geweerd hebben, om dat het *Yzer* waar meede de Steenen moeten Gehouwen en Gefatzoeneerd worden, de Natuurlijke Zuyverheyd der Steenen wegneemd, en alzoo Onwaardig maakt, tot zulk-een Heyligheyd als den Altaar toekomd, verorberd te worden. En naadien de Wetgeever duydelijk zeyd; *Zoo Gy een Houw-Yzer daar over verheft, zuld Gy mijn Altaar Ontheyligen*; Beſluyten zy, Dat dewijl het *Yzer* voornaamelijk verordineerd is om te Dooden en Bloed te Vergieten; en daar toe ook nog uyt zig zelven, niet min Onreyn is dan alle andere Metaalen, geheel-en-al van den Altaar is moeten Verbannen Blijven. Doch gelijk deeze Reeden zig zelven ſchaamd, zoo ſtrooptze ook teegens der Joden Neus op: Want de Wetgeever Verbiedende geen *Houw-Yzer*, *Bijl*, of ſcherp Gereedſchap, over de Steenen tot zijnen Altaar te verheffen, ſpreekt niet ſlegts van *Yzer* in 't gemeen; maar van zulk Yzeren Gereedſchap, dat in manieren van Een *Houw-Haamer*, *Beytel* of *Bijl* opgeheeven word, om de Rouwe Steenen van haar Natuurlijke Miskanten te Fatzoeneeren, en in den Haak te Houwen. Want dat hier alleen van Yzer *Om te Snyën*, of om te *Hakken* gerept word, blijkt klaar genoeg uyt het Naam-Woord CHEREB, Dat Een *Houw-Mes*, *Bijl*, of *Sweerd* te kennen geeft: En de LXX Overzetters hebbend ook in die Beteekenis vertaald. En gelijk dat Hebreeuws Woord af komd van *Vernielen*, of *Verwoeſten* als te zien is, Ezech. 26: 6, 9. en de Werktuygen van Oorlog meeſt van Yzer pleegen gemaakt te worden; heeft Moſes Deut. 27: 5. alleen het Woord *Yzer* gebruykt, om een Scherp of Snijdent Werktuyg aan-te duyden. Dat dan de bygebragte Reeden der Joden uyt een Dwaalzieke Scherpzinnigheyd voortkomd, meenen wy hier uyt openbaar te zijn; Dat immers niemand denken kan, of de Houte Berderen en Stijlen tot den Tabernaakel, zijn niet zonder Yzeren Gereedſchap van Zaagen, Bijlen, Schaaven en diergelijk toebereyd: Gelijk die ook niet ontbeerd konden worden in de Bewerking van al 't Goud, Zilver en Koper; Jaa de Prieſters zelve hebben de Offer-Beeſten niet zonder Yzer-Staale Keel-Meſſen konnen Slagten, Ontweyën, Villen, noch aan Stukken Deelen; en nogtans kan men niet zeggen, Dat alle die Heylige Dingen daar door zijn Ontheyligd geworden. En zoo het Yzer zelfs ook geen Beſmetting aan de Aarde noch aan de Groene Zooden gegeeven heeft, die inſgelijx niet zonder *Schop* of *Spaa* konden geſteeken worden, Hoe zal men dan met de Joden Gelooven, Dat een *Yzeren Werktuyg*, de Gehouwene Steenen heeft konnen *Ontheyligen*? Daar moet dan een andere Reeden opgezogt worden, die de Wetgeever bewoogen heeft, zulk Yzeren Gereedſchap, dat alzinds aan zijn Heyligdom toegelaaten was, aan zijn Altaar te Verbieden? Maar deeze zal miſſchien veel naader als wy denken, en moogelijk wel in de Zuyvere Woorden van de Wet zelve te vinden zijn; indien wy dezelve ſlegts van alle Bewindzelen der Oude opinien Ontſwagteld en als van Meeta-aan, ter Deugden inzien. Dus luyd de Wet; *Indien Gy my eenen Steenen Altaar zuld maaken, zoo en zuld Gy dien niet Bouwen van Gehouwen Steen: Want zoo Gy U Houw-Yzer daar over verheft, zoo zuld Gy hem Ontheyligen.* Exodus 20: 25. „Dit klinkt voorzeeker niet anders, als of Godt „tot den Kinderen Iſraëls had willen zeggen; Miſſchien zullen deeze Gedagten „in U Gemoederen opkoomen; De Schurfte en Rouwe Hoeken welke de On„gehouwe Steenen door Natuurlijk toeval hebben, zijn de Beſchouwing der „Oogen Onaangenaam, en zullen alle Cieraad aan des Heeren Altaar wegnee„men; en 't betaamd niet dat wy zulk-een Plomp en Ongefatzoeneerden Steen„hoop zonder eenige noeſte Bearbeyding van onze Hand en Konſt, Gode Toe„wyën. Hier door zal het ligtelijk gebeuren, Dat gy U Houw-Yzer gebruy„ken zuld, om de Steenen te Beſnoeyen, op datze wel vlak in den Haak Gehakt, „en vaſt in 't Verband te zaamen-gevoegd, de aangenaame ſwier van een Wel„Gebouwden Altaar moogen geeven. Maar wagt U zulx te doen; want indien „de

Der Joden meeninge daar omtrent Verworpen.

Bewijs dat het Yzer in zig zelven den Altaar niet Ontheyligen kon.

De Reeden des Wetgeevers, die een Yzeren Houw-Mes aan de Steenen des Altaars Verbied, naader onderzogt.

„de Steenen onder het Houw-Yzer koomen, en d'Onreyne Handen des Kon-
„ſtenaars lyën, zoo zal de Heylige Zuyverheyd en Godsdienſtigheyd des Al-
„taars verſtuyven, en Ik zal dien ſlegts voor een Steenhoop, en niet voor een Al-
„taar aanzien *Dien Gy my Bouwen zuld.* Dit of yets diergelijx dunkt ons 't regte Verſtand van deeze Wet te zijn: Waar door wy aangemaand worden te beſluyten, Dat Godt de Steenen die door des Konſtenaars Gereedſchap, Gehouwen en Bearbeyd worden, aan zijn Altaar Verbied, om dat het Beſnoeyen der miskantige Zijden, de Steenen van haar Natuurlijke Zuyverheyd en eyge Geſtalte Berooven, en tot zoo Heyligen gebruyk als hy wilde dat zijn Altaar had, onbequam maakte: Want zulx vloeyd naa onze meeninge uyt den Zin der Woorden zelve, zoo alswe die terſtond ontbolſterd hebben. Reſt dan nu te bezien, waarom doch *d'Ongehouwe Steenen* Godt aangenaamer waaren; en hoe die, welke met het Houw-Yzer vereffend wierden, den Altaar *Ontheyligen* konden?

Godt wilde de Steenen van zijn Altaar in haar Natuurlijke Zuyverheyd hebben.

Indien ons hier noch indagtig is, wat wy zoo kort te vooren van de Zuyvere *Maagden Aarde* hebben aangemerkt; zal zulx ons hier ligtelijk vermaanen, te Gelooven, Dat d'Onbearbeyde Steenen, die haar geheelen Staat en eygen Fatzoen behouden, met een meer Natuurlijke Reynheyd begaafd zijn, en alzoo naader met de Heyligheyd des Altaars over-een-koomen; terwijl de Steenen met veel moeyte Gehouwen en naa de Konſt verpoetſt, door 't behandelen, Ontaarden, en yets Menſchelijx aan haar trekken, Dat door 't derven van d'Onnoozelheyd, van de Goddelijke Bouwing geheel-en-al vervreemd ſchijnd. En wy meenen dat deeze Reeden hier door Kragtelijk onderſteund word; Dat de Wetgeever even te vooren zijn Altaar belaſt heeft van Zuyvere *Maagden Aarde* te maaken, die van de Ploeg noch niet en was omgeroerd; en nu, Dat die uyt *Geheele Steenen* zou Gebouwd worden, die geen *Houw-Yzer* had aangeraakt. Maar waarom dat? Nergens anders om, mag men denken, als om dat beyderley Stoffe, zoo doende, haar Maagdelijke Zuyverheyd behielden, en gelijkformiger met de Heyligheyd des Altaars bleeven. Want alhoewel de Aarde om den Afval des Menſchen, onder den *Vloek* leyd. Gen. 3: 17. iſſe zulx nogtans niet ten aanzien van Godt, die dezelve Klomp en Oogmerk heeft *Goed*-Gekeurd, *Gezeegend* en *Geheyligd* door zijne Ruſte. Gen. 1: 31. en 2: 2, 3, &c. En t'elkens aan die Plaatzen daar hy zijner teegenwoordigheyd wilde gedagt hebben, van Nieuws *Geheyligd* heeft. En zoo is 't ook met alle Plaatze geweeſt, daar Godt zijn *Altaar*, Dat is, *zijns Naams Gedagtenis wilde Stigten.* En daar zijn veele die niet en twijffelen, of Joſefus heeft ook deeze meeninge begunſtigd. Gelijk dan ook Spencerus aanhaald, Dat de Oude Heydenen, (het zy datze door de Leyding der Reeden aangemaand wierden, of door de Leeringe der Voor-Ouders, die hen van Hand tot Hand overgeleeverd was;) Geoordeeld hebben, Dat de Natuurlijke Dingen door bygevoegde Konſt vervalſt, Godt geenzinds aangenaam noch tot Heylige gebruyken, bequaamer wierden gemaakt. En op die Grondveſt kan het ſteunen, als Arrianus verhaald, Dat de Heydenen van Ouds Altaaren voor haare Goden uyt Steenen gebouwd hebben, die alleen door de Hand van de Natuure Geformeerd waaren. En alhoewel G. Stukkius meend, Dat gelijk Godt zijn Volk Belaſtende een Altaar te Bouwen; hy haar niet alleen de Gedaante *Hoe*, maar ook de Stoffe *Waar Van*, voorgeſchreeven heeft; de Heydenen ook alzoo door een quaaden Yver van naa-aaping, in het maaken van haare Altaaren, de Gedaante en Stoffe met een Bygeloovige Zorgvuldigheyd in-agt genoomen hebben; zoo is hem Spencerus daar in teegen gevallen; en meend; Dat zy zulx niet zoo-zeer door naavolging, als wel uyt voortplanting van de Zeeden der Eerſte Voor-Ouders in-agt genoomen hebben; of dat zy door de Leyding van de Reeden daar toe gekoomen zijn, Datze Rouwe en Onbehouwe Steenen tot het Bouwen van haare Altaaren naamen. Want het ſchijnd, zeyd hy, in d'Aal-Oude Tijden bynaa een Wet geweeſt te zijn, Dat de *Waarteekenen*, onder welk men de Goden Eerde, Plomp en van alle Verçiering ontbloot waaren. Dus verhaald Klemens, Dat het

Wat de Heydenen van de Natuurlijke Dingen, en het toevoegen der Konſte Geoordeeld hebben.

Afgodize Waarteekenen van

Ouds Ongefatzoeneerd.

het Godinne-Beeld van Diana, by de Ikariers een onbeschaafd Stuk Hout was. Ook is het Waarteeken van de Zonne, Eertijds Ongefatzoeneerd geweest, als Herodianus zeyd. En dat van Bacchus was slegts een Swarte Steen: Onder welke Gedaante zelfs ook de Groote Moeder der Goden, met Zilver Overtoogen, uyt Frygien tot de Romeynen overgekoomen is, gelijk uyt Varro, Klaudianus en Prudentius aangeteekend word. En zoo hebben meede de Arabiers een Ongefatzoeneerde Steen voor het Waarteeken van Mars Geëerd. Indien dan het algemeen Geloove der Volken heeft Goedgekeurd, Dat de Zuyverheyd der Natuure, meerder over-een-komst met de Godsdienstigheyd had, als 't geên door de Konst verpoetst wierd; kan het niet alleen geenzinds swaar te Gelooven zijn, Dat ook deeze meening by d'Israëliten zy geweest; maar dat ook Godt dezelve Reeden, niet zonder reeden Goedgekeurd, en de Gehouwe Steenen als een Verderffenis der Natuurlijke Zuyverheyd van zijn Altaar, Dat is, van zijn *Heylige Tafel* heeft afgeweezen; die alles Heyligde wat daar op-quam. Matth. 23: 19. Exod. 29: 37. En zoo schijnd dit ook de Reeden te zijn, Dat de Wet des Bloeds-Offers, het Gezuurde Brood Verbied, Exod. 23: 18. dewijl het Bloed, *De Verzoeninge* deed, of liever aanduyde. Lev. 17: 11. En dat ons hier in ook de Joodse Rabbijnen niet verleegen laaten, kan onder andere haar Leere van *De Uytzuyvering des Zuur-Deessems* voor 't Pascha, genoegzaam grondvesten; als een Gebod dat zy Oordeelen om gelijke Reeden ingesteld te zijn; Dus spreekt'er Philo van; *De Uytleggers der Heylige Inzettingen, zeggen; Dat het Ongezuurde Brood, een Geschenk van de Natuure is; maar het Gezuurde een Werk van de Konst.* Om nu ook op deeze Vraag te Antwoorden, Waarom Godt de Gehouwe Steenen, omtrent het Bouwen van zijn Altaar Verbooden heeft; daar nogtans den Tempel uyt schoone Marmer-Steenen Gebouwd wierd, die vlak in den Haak en naa de Konst Gehouwen waaren? Daar toe meenen wy voor-af dit te moeten aanmerken; Dat het nergens bekend staat; Dat Godt ooyt behalven aan zijn Altaar, *De Gehouwe Steenen* Verbooden heeft. Maar dit zal hy voorzeeker gedaan hebben, op dat hy zig daar door een byzondere Heyligheyd mogte toeëygenen. Want den Tempel uyt Konstig Gehouwen Steenen Gebouwd, was alleen het Huys van de Overgroote Koning: Doch den Altaar, met den Eer-Tijtel en Bediening van *Des Heeren Tafel* Verçierd: En derhalven kon de Waardigheyd van desselfs Bedieninge niet Dulden, Dat die zoo gemeenzaam naa elx Believen behandeld wierd. Voorwaar al bezorgen de Dienaars des Koninks, Dat zijn Palleys niet met afzienelijk Slijk en swadder bezoeteld word, zoo letten zy nogtans inzonderheyd, Dat haar s'Heeren Tafel niet met yets diergelijx Ontreynigd word; maar bezorgen, Dat die in teegendeel door Zuyverheyd zijn Oogen behaaglijk zy. En alhoewel de bewaaring van de Heyligheyd des Tempels en derzelver Godsdienst, door veel Wetten Ondersteund en Omtuynd was, is nogtans den Altaar met geen andere Wet als deeze bezorgd, om den zelven Eerwaardig en met bescheydendheyd te handelen. En daarom hebben ook d'Israëliten dezelve Wet niet alleen in de Woestijne, maar ook in 't Land Kanaans Heyliglijk onderhouden; of schoon de Steenen des Altaars niet opentlijk voor Oogen stonden, maar desselfs Haardsteede met Koper en andere bedekzelen verborgen waaren. Want niemand onder hen heeft ooyt zoo Plomp konnen zijn, of hy heeft ten minsten konnen Oordeelen; Dat den Altaar met Zuyver Onbehouwe Steenen, alleen uyt byzondere Godsdienstigheyd, te midden van een Tempel-Gebouw dat van Konstig Uytgehouwe Steenen opgetrokken was, zoodaanig onderscheyden was, Dat men daar toe niet dan met een Zuyver Gemoed, en Hoogste Eerbiedigheyd naaderen moest. In 't kort, Godt heeft de Bearbeyde Steen tot den Tempel; maar de Ongehouwe Steen tot zijnen Altaar begeerd; op dat hy alzoo stilswijgende te kennen gaf, Dat de Bouwing van den Altaar Goddelijker als den Tempel was: Zulx dat Deeze niet alleen naa de Onweetendheyd des Volks; en Die, naa de Godsdienst der Vroome Vaderen geschikt was;

Waar in de Heyligheyd van 't Ongezuurde Brood geleegen was.

Waarom de Net-gehouwen Steenen den Tempel minder dan den Altaar Ontheyligden.

Van wat aanduyding de Ongehouwe Steenen aan den Altaar waaren.

maar

maar ook zijn Geestelijke Voorbeduydinge hebben kon; speelende op Kristus als den Verworpen *Steen* die geen *Gedaante* had, en nogtans den Altaar Gods, die zonder Handen, of toedoen van Menschelijke Konst Uytgehouwen, een *Steen* of Eeuwige *Steenrotze* is, op welke de Kerke, beyde des Ouden en des N. Testaments Gebouwd staat, tot Gemeenschap aan het Eeuwige Leeven; waar toe Niemand geraaken kan door 't Vertrouwen op 't geene hy hem zelven Uythouwd, Formeerd of Verzierd.

En hoe zulx op Kristus te passen zy.

Maar wat voor een Verborgentheyd mach'er agter schuylen, Dat de Wetgeever Exod. 20: 26. heeft willen bezorgen, Datmen tot deeze zijnen Altaar *Van Aarde*, of *Ongehouwe Steenen*, niet *Met Trappen zoude opklimmen;* en daar van deeze Reeden geeft; *Op dat uwe Schaamte voor hem*, (Dat is, voor den Altaar,) *Niet ontdekt worde?* Die yets van der Geleerden Arbeyd weet, is niet onbekend, Dat dit Gebod alle Uytleggers zoo veel te meer aan 't Zweeten geholpen heeft, als het uyt de H. Schrift openbaar is, Dat de Altaaren van Moses, der Rubeniten, Salomon, Ezechiel en Herodes, alle van zoodaanigen Hoogte zijn geweest, Dat dezelve niet zonder Trappen of Steyger-Treeden zijn konnen bediend worden? Maar op dat al deeze Voorbeelden, niet al-te lijn-regt mogten schijnen teegen dit Gebod aan-te loopen, hebben de Geleerde veele uytvlugten bedagt, op datze niet en scheenen tot Wanhoopens-toe verleegen te zijn, om dit Stuk verstandiglijk af-te doen. Dus hebben zommige gezeyd; Dat deeze Wet slegts voor een Tijd zy geweest, Naamelijk zoo lang de Reyze door de Woestijne duurde, en de Onderbroeken by de Israëliten noch niet in gebruyk waaren; en de Priesters naa de Gewoonte der Oosterze Volken, slegts met een lange Rok of opene Schorte, op de Naaktheyd gekleed gingen, welkers Schooten ligtelijk opgeheeven, ofte van malkanderen verwijden konden; Zoo dat Niemand van by gehen een Trap konde opklimmen, of haar Naaktheyd wierd door 't opligten der Voeten ontdekt: Gelijk dan ook uyt Deut. 25: 11. afgenoomen word, Dat de Oude Joden heel geen Onderbroeken gedraagen hebben, dan alleen de Priesters alsse tot den Altaar naaderden; van welker instellinge te zien is, Exod. 28: 42. Lev. 6: 10. Doch deeze Reeden is slegt, en word niet alleen terstond, zelfs door het Bevel van de Onderbroeken, en te-gelijk met de Bouwing des Altaars uytgewist; maar ook hier door Weedersprooken, Dat Lev. 9: 22. Duydelijk gezeyd word, Dat Aaron, naa dat hy d'Heylige Ceremonien aan den Altaar Voldiend had, *Van den Altaar afgeklommen is:* 't Geen voorzeeker aanwijst, Dat zelfs den Altaar in de Woestijne, niet geheel zonder Opgaande Trappen of Steyger zy geweest. Dit doed ons aan de Meeninge van die gedenken, welke willen dat d'Israëliten aan alle Zijden des Altaars, geen Ingesneede Trappen, maar een Steyger-of Voet-Stijg, Dat is, een Steyle Opgang van Aarde, tot den Top des Altaars hebben gemaakt, waar langs de Priesters buyten Gevaar van ontblootinge der Naaktheyd, dezelve beklommen; en zoo heeft ook d'Hr. WEYLE, die eertijds *Een Jood*, nu *Een Kristen* is, den Altaar, uyt de meeninge van Maimonides, met zoo veel te grooter Gezelschap van Naavolgers afgebeeld, als hy daar in van den Praat-Zieken Josefus scheen voorgeligt te zijn; Zeggende, Dat den Altaar, die 15 Ellen hoog was, naa de Zuyd-Zijde *Een allengskens Opgaande Steyger had.* Maar ook dit en Maakt de Knoop niet los; naadien ons zoo wel de H. Schrift Ezech. 43: 17. als de gantze Offerdienst der Aal-Ouden leerd, Datmen eertijds langs Trappen tot de Haardsteede des Altaars opgeklommen is. En alhoewel Augustinus en veel van zijn Naavolgers willen, Dat Godt alleen de Trap-Wijze Opgangen, die aan de Altaaren vastgemaakt waaren, aan zijn Altaar Verbooden heeft; Doch dat de Priesters die daar toe naaderden, dezelve langs een *Houten Voetbank* of *Planke Vlonder* beklommen; soo is zulken Verklaaring nogtans geen Deuyt waard. Want wat is dat doch voor een Slegthoofdige Reeden; *Gy zuld mijn Altaar niet met Trappen, maar met een Houten Steyger beklimmen?* De Joden, die zomtijds in Verleegene Zaaken heel snoo zijn om

Waarom Godt zijn Altaar niet met Trappen wilde beklommen hebben.

Waar toe verscheyde Reeden der Uytleggers worden by gebragt.

d'Altaaren zijn onder Israël nooyt geheel zonder Trappen geweest. Of met een Steyger als zommige Joden bedenklijk willen.

2 Kron. 4: 1. word den Altaar 10 Ellen Hoog beschreeven, en den *Trap* teegen 't Oosten Ezech. 43: 17.

Zommige bedenkingen van den Steyger

Uytvlugten te verzinnen, willen datmen deeze Wet niet van de Trappen, maar van de Schreeden, of Stappen der Priesteren verstaan moet; en naa dien Zin pleegen zy dit Gebod aldus te verklaaren: *De Priester zal tot den Altaar niet met Wijde of haastige Schreeden gaan; Maar langzaam en met Vreeze, op dat zijne Schaamte niet ontdekt word.* Doch deeze meeninge word van de gantze Schriftuure uytgestampt; naadien het Hebreeuwse Woord, Dat onze hier zeer wel *Trappen* vertaalen, nergens de beteekenis van *Treeden* of *Schreeden* heeft. De Neerstige Fortunatus Schacchus, heeft om dit wel te vereffenen, een andere Vond bedagt; te weeten hy meend dat den Altaar op zeekere Voetstal van een Houten Getimmerte staande, daar door is Verheeven geworden; en dat die Trappen heeft gehad, die niet tot den Altaar maar alleen tot desselfs Beneeden-Voet behoorden; zoo dat den Altaar zelve, naauwlijx de Hoogte van Drij Ellen had: Invoegen de Priesters om d'Heylige Offerdiensten te doen, alleen langs de Trappen, tot de Hoogte van de Beneedenste Voetstal, en niet tot die van den Altaar opgeklommen zijn; waar van wy de Afbeelding in ons Vierde Boek-Deel zullen bybrengen. Maar ook deeze Uytvindinge, zal hier door niet alleen in de wind verstuyven, als men aanmerkt, Dat de Wet zoodaanig van de Trappen des Altaars zelf spreekt, Dat door derzelver beklimming, de Schaam-Deelen ontbloot konden worden; maar ons ook klaar doen zien, Dat de meeste Uytleggers van de Meeninge des Wetgeevers afgedwaald zijn, en alzoo om wat meer Ligt roepen. En zulx gissen wy dat ons hier van daan Opdaagen zal, zoo wy ons Kragtelijk inbeelden, Dat Godt deeze Wet geenzinds met die Meening gegeeven heeft, op dat hy daar door niet *Alle Trappen*, maar alleen de *Zeer Veele* en *Hooge Trappen*, aan de Bouw-Gestalte van zijn Altaar Verbooden heeft; niet willende dat de Israëliten, volgens de Maniere der Egiptenaaren en andere Heydenen, *Op de Hoogten* zouden Offeren: Dat is, op Altaaren tot welkers Haardsteede men niet dan langs zeer Hooge en Moeyelijke Trappen geraaken kon. Om het welke Waarschijnelijk te maaken, ons zommige Scheemeringen der Oude Tijden, geenzinds Verleegen laaten. Daar is in de Godsdienst der Ouden niets gemeener geweest, als die op zeer Hooge Altaaren te pleegen: En de H. Schrift, rept by-naa nergens van den Afgodendienst, daarze van *Het Offeren op de Hoogten* swijgd. En naadien dat geêne, welke Num. 33:52. *Hoogten* genoemd word; Exod. 34:13. als een gelijkstemmige Zaak, den Naam van *Altaaren* draagd, moetmen alle die Plaatzen alwaar Godt Dreygt de HOOGTEN der Afgodize Volken, *Weg-te neemen*, te *Verderven*, en te *Verwoesten*; niet van Bergen of Heuvelen verstaan die niet zoo ligt te Verzetten, noch om-te keeren zijn; maar van zoodaanige Altaaren, welkers Kruyn in de Hoogte opgesteegen, met veele Trappen moesten beklommen worden. En in zulken Zin zietmen ook dat Jer. 48:35. den Naam van *Hoogte* gebruykt word, om'er een *Altaar* meede te beteekenen. Maar op dat d'Oude Afgodize Volken, dusdaanig Hoog-opgehaalde Altaaren te Aanzienelijker maakten, Bouwdenze dezelve met *Zeer Wijde* en *Hooge Trappen*; en daar ontbreeken meede geen Taalgeleerde, die ons verzeekeren, Dat ook de Wet door het Hebreeuwse Woord המעלות, zulke *Breede* of *Wijd-opgaande Trappen* aan Gods Altaar Verbooden heeft; en niet geloofLijk is, Dat de Wetgeever yets heeft willen Verbieden dat niet in Gebruyk was. Want alzoo heeft onder anderen Buxtorf gegist, Dat zelfs niet alleen den Babylonizen Tooren, die 70 Opgangen had, eertijds in stè van een Altaar gebruykt is; Maar Spencerus doet'er by, Dat ook de Grootvoerige Pyramiden van Egipten, waar van noch eenige het Hooft opbeuren, de Voorrang der *Hoogten*, en *Trap-rijke Altaaren* toekomd; als welkers Vierkante Figuur, de Gestalte der Aal-Oude Altaaren heeft, en haar opgaande Trappen, die aan een deezer * Groote Gevaartens 250 tellen, al dat geene vertoonen, welk Godt aan zijnen Altaar Verbooden heeft. En hier van verscheeld ook moogelijk Herodotus niet veel. En naadien Athanasius Kircherus, by-naa zijn gantze Leef-Tijd in d'Egiptize Zaaken versleeten heeft;

des Altaars ten aanzien van 't Gebod dat de Trappen Verbied, te niete gedaan.

Als meede die welke dit Gebod van de Zeedige Gang des Priesters verstaan.

Een bedenkinge van Fort. Schacchus, die de Trappen aan de Voetstal des Altaars zoekt.

Niet enkel de Trappen, maar de Veelheyd en Hoogte der Trappen schijnd alleen aan den Altaar Verbooden te zijn.

Lev. 26: 30. Ezech. 6:3. Hos. 10:8. Amos. 7:9.

Dat de Verbooden Hoogten der Afgodendienaars ook voor Altaaren te houden zijn.

Afgodize Hoogtens met breede en Hooge Trappen bezogt.

Pyramiden in Egipten voor Altaaren gehouden.

* Zijnde aan het Booven-Vlak, 22. Voeten

heeft, zullen wy hier alleen noch zijn Getuygenis by-zetten; die dan hier van in zijn Oedipus aldus schrijft: *Naadien Egipten Laag en zonder Bergen was, hebben zy in plaats, de Hoogten der Pyramiden en Obeliscen uytgevonden, dieze als met haar eygen Naam;* Kolommen, *of* Altaaren *der Goden noemden; tot welkmen met Trappen opklom.* Alhoewel aan eenige van deeze Gevaartens geen Trappen gezien worden; ten zy dezelve door de Tijd zijn afgeknaagd. Dewijl het dan de Heydenze Volken alleen door een Bygeloovige Beraading overgekoomen was, zoo Hooge Altaaren te Bouwen, Dat dezelve niet dan met veel en Lastige Trappen te beklimmen waaren; en d'Afgodendienders Geloofden hier door den Heemel naader te zijn; heeft Godt ongetwijffeld zulken Dwaasheyd omtrent zijn Altaar, door een Spreekende Stilswijgendheyd willen Verbieden. En wy konnen niet denken, Dat ons deeze Gissing berouwen zal, by-aldien wy ons zelven slegts konnen te-binnen brengen, al wat ons tot hier van deeze Dingen ontmoet is. Want dat Godt deeze Wet, tot een Waarschouwing aan zijn Volk heeft bygebragt, is niet heel donker uyt de Voor-af-gegaane Woorden te verneemen; alwaar de Wetgeever wil dat zijn Altaar *Van Aarde*, of Groene Zooden zou zijn; dewijl zulx zonder fout insluyt, Dat dezelve uyt zoo Weeken Stoffe, geenzinds tot zulken Hoogte is konnen opgehoopt worden, Datmen genoodzaakt wierd dezelve met Hoog-stijgende Trappen te beklimmen. Maar naa dat Godt het ook in des Volx believen gesteld had, hem een Altaar *Van Steen* te Bouwen, heeft hy eerst deeze Wet gegeeven; *Gy en zuld tot Mijnen Altaar niet met Trappen Opklimmen;* even of hy had willen zeggen: „ Alhoewel een Altaar van Aarde my wel aangenaamer zou zijn, ontzeg Ik U egter niet, Dat gy „ daar toe Steenen neemen moogd: Maar als gy dat doed, zoo wagt U de Steenen tot zulken Hoogte op-te staapelen, Dat gy daar toe niet dan langs hooge „ Trappen zoud konnen Opklimmen. Mijn Altaar mag wel de vastigheyd van „ Steen hebben, maar moet altijd de laagte van de Aarde behouden, &c. En daarom zou het wel konnen zijn, Dat wanneer de Profeet het Huys Israëls deeze Woorden van Gods-weege voor-draagd; *Ik zeyde tot hen; Wat is* die Hoogte, *daar Gy heenen gaat? Nogtans is den Naame daar van genaamd* Hoogte, Ezech. 20:29. Hy den Joden als met de Vinger op deeze Wet heeft willen wijzen; welkze door de Ydelheyd van haar Afgodize drift tot d'Eer-Dienst der *Hoogten*, Jammerlijk Geschonden hadden. Booven deeze aanmerking diend noch dit, Dat meest al de Rabbijnen, die de Bloey-Tijd der Joodse Republijk 't Naast waaren, geagt worden deeze Zingeevinge Goed te keuren. En het blijkt ook, Hoe dat de Israëliten d'Instellinge van deeze Wet naader geweest zijn, Hoe zy hen des-te meer van 't Verheffen der Altaaren gewagt hebben; gelijk in dien van Moses en Salomon te zien is. Insgelijx hebben ook de Joden naa de Weederkeering uyt Baabel gedaan, indien men anders Josefus hier Gelooven zal; want zy hebben den Altaar niet door Ingesneede, of Verheffende Trappen, maar langs een Aarden Steyger bezogt. Men kan ook niet ligt eenige andere Reeden verzinnen, waarom d'Oude Joden (zelfs ook naa dat de Priesters al Onder-Broeken droegen,) zig zoo zorgvuldig van de veelheyd der Trappen, en hooge Altaaren gewagt hebben, als deeze; Datze zig voor-vast hebben ingebeeld, Dat Godt deeze Wet, voornaamelijk teegens de Bygeloovigheyd der Heydenen heeft aangekant; als die zeer Hardnekkig Geloofden, Dat het Bouwen van Pragtige *Hoogtens*, die beswaarlijk te beklimmen waaren, de gunst der Goden naa beneeden lokten. Op dat nu aan Gods Altaar niet de minste scheemering van gelijkheyd der Heydenze Altaaren mogt gezien worden; heeft hy zoo wel de Stoffe, als de Bouw-Gestalte daar van willen voor-schrijven. Maar indienwe toestaan, Dat Godt in deeze Wet voorgenoomen heeft, zulken Gedaante van zijn Altaar wegte neemen, als de Deure tot de Zeeden der Afgodize Volken open scheen te zetten; zoo verpligt ons zulx te Gelooven, Dat hy in deeze Wet zulke *Hoogten* of *Altaaren* Verbooden heeft, die niet dan door veel Trappen konden bezogt worden.

Vierkant: Zoo dat 50 Man daar op staan kan; gelijk te vooren onder de Egiptise Zaaken aangeteekend is.

Hoe welvoegzaam de Trappen aan Gods Altaar Verbooden zijn.

Israëliten hebben zig van 't Verheffen der Altaaren gewagt.

Heydenen zeer op de Hoogten verslingerd.

den. 't Geên ook noch hier door te klaarder word, Dat de maniere van deeze Wet voor heeft, de Teekenen en klaarblijkende Hulpmiddelen, die d'Afgoderye ter-Hand heeft, uyt te wissen. Maar dat d'Hoogten daar van de voornaamste Baakens waaren, blijkt daar uyt, Dat die benaaming doorgaans in de H. Boeken, alleen Afgodisch voorkomd; en maar eens ter Deugdlijker Godsdienst gedagt word. 1 Kon. 3:4. En niet alleen dit, maar de Reeden die de Wetgeever in deeze Woorden neffens zijn Gebod voegd, (*Op dat Uwe Schaamte * voor hem niet ontdekt worde;*) geeven geen kleene blijk van dat Godt hier alleen een Altaar Verbied, die naa de maniere der Heydenen, met Hooge en wijd-opstijgende Trappen Gebouwd is. Want in deezer voegen kon'er voor den Priester gevaar zijn, Dat hy tot de Haardsteede des Altaars opgaande, zijne schaamte ontdekte, aan de geene die beneeden stonden. Indien deeze Uytlegging stand houd, zal de Donkerheyd, waar in veel Geleerde Mannen tot noch toe hebben omgedwaald, haast opgehelderd zijn; naadien'er niet en kan geloochend worden, of de Altaaren van Moses, Salomon en Ezechiel hebben eenige Trappen gehad, waar langs de Priesters opgeklommen zijn; zonder nogtans teegen de regte meeninge van dit Gebod aan te loopen; dewijl het zelve alleen zulke Altaaren Verbied, tot welkers Haardsteede men niet dan met hooge Trappen, en wijd van-een geschaarde Voeten naaderen kon. Waar toe moogelijk de Woorden van Pineda, niet te onpas koomen, welke zeyd; *Dat* Bama *eygentlijk een Altaar beduyd, die zeer hoog is tot welk men langs Trappen moet opklimmen; hoedaanige misschien Verbooden worden*, Exod. 20:26. Doch Gods Altaar moest zoodaanig-een Heylige Tafel zijn, Datze alle de *Offer-Gaaven* die daar op wierden aangedist, *Heyligden*, Matth. 23:19. Exod. 29:37. by de Hebreën gemeenelijk Mizbeach genoemd, Dat is, *Een Plaatze alwaar de Slagt-Offeren Gedood worden.* Want zy wierden op, of liever neevens dezelve Gedood, gelijk te zien is; Gen. 22:9, 10. Lev. 1:11. &c. Maar naadien ons dit alles noch geenzinds aanwijst, Wat doch de Reeden is, Dat Godt zoo Neerstig heeft willen bezorgen, Dat omtrent de Bedieninge van zijn Altaar, de Schaamte van zijn Offer-Priesters niet ontdekt wierde, daar doch de Natuur van zig zelve leerd, Dat men die bedekken zal? Moeten wy ook noch dat Vraag-Stuk voldoen. Indien 't dan Geoorlofd is, in moeyelijke Dingen zig met Gissingen te behelpen; konnen wy hier voor-eerst Antwoorden, Dat zulx geschied zy, op dat daar door de Eerbied en Waardigheyd der Priesteren bewaard bleef. En op dat niemand meene dat deeze Gissing van alle waarschijnelijkheyd ontbloot staat, willen wy alleen dit in-agt genoomen hebben: Dat ons *d'Ontdekking der Naaktheyd* doorgaans, als het aandoen van de grootste Smaadheyd, in de H. Schriftuure voor-komd; beziet alleen Ezr. 4:14. Esa. 20:4. Nah. 3:5, 6. Dewijl dan d'Ontdekking der Naaktheyd, eertijds zoo schandelijk gehouden wierd, is 't zeer waarschijnelijk, Dat Godt door deeze Wet, d'Eer en Eerbied der Priesteren bezorgd heeft: Als zeer-wel voorziende, Dat alle zijne Heylige Bedieningen in Veragting geraaken zouden, by-aldien het Volk yets schandelijx aan zijnen Priester ontwaar wierd. Gelijk dan ook veel andere Wetten zoodaanig zijn ingesteld, Dat daar door bynaa niet anders als de Eere der Priesteren schijnd bewaard te worden. Ten anderen heeft Godt ook door deeze Wet willen voorkoomen, Dat de Priesters den Altaar Dienende, niet de minste schijn van eenige Afgodize Zeeden omtrent zijn Heylige Ceremonien zouden laaten blijken; 't geên zou geschied zijn, by-aldien door eenige Hooge en moeyelijk-beklimmende Trappen, haar Naaktheyd geopend of ontbloot wierd. Want gelijk de Heydenen niet zelden door haar Onreyne Driften, tot schandelijke Plegtigheeden vervallen zijn; alzoo is ook de H. Schrift niet ongewoon de Vleeschlijke Onreynigheyd met den Grouwel der Godsdienst t'zaam-te voegen; ziet 1 Kon. 15:12. 1 Petr. 4:3. 2 Macch. 6:4. Op dat dan de Goddelijke Altaar-Dienst, geenzinds door eenige gelijke Schandvlek aan de Heydenze Uytbundigheeden, zou schijnen Vermaagschapt te zijn, heeft Godt gewild, Dat de Schaam-Deelen van

Hoogten te Bouwen, een voornaam Baaken der Afgoderye.

* Of *Over Die*, of *Daar op*, naamelijk den *Altaar*, of *Trap*.

Hoe door de hoog-opstijgende Altaaren, de Schaamte der Priesteren ontdekt wierd.

Gods Altaar als een Tafel aangemerkt, tot welk men om Spijze te neemen, niet met veel en hooge Trappen opklimd.

Ontdekking der Naaktheyd, van Ouds een schandelijk Stuk geagt.

En zulx tot de Wet overgebragt, welke de hooge Trappen aan den Altaar Verbied.

van zijn Priesters bedekt bleeven. En daarom isser ook geen gebrek aan Uytleggers, welke meenen, Dat Godt hier door een kennelijk onderscheyd heeft willen stellen; tussen zijnen Dienst, en die van Baal-Pehor, welke geheel schandelijk was. Want indien men op 't zeggen der Joodse Rabbijnen steunen mag; zijn de Ceremonien van Pehor alleen hier door konnen voldaan worden, Dat men of in de gemeene Huyzen, of in de Tempelen voor desselfs Beeld, zijn Schaam-Deelen en bloote Billen liet zien, en dien Afgod met Poepen en Vijsten Eerde; gelijk in de Joodse Oudheeden uytvoerig aangeweezen is. En alhoewel Seldenus dusdaanigen schandelijken Dienst aan Pehor, standvastelijk ontkend; heeft nogtans Maimonides dezelve Vuylaardige Dienst, als een Oorzaak van deeze Wet des Altaars opgenoomen: Want aldus spreekt hy'er van: *Gy hebd al van over-lange geweeten, het gemeen Gerugt van de Godsdienst* Pehors; *welke eertijds bestond in het ontdekken van de* Schaamte: *Daarom heeft Godt den Priesteren Geboden Onder-Broeken te maaken; om ten Daage haar der Bedieninge de Schaamte des Vleesch te bedekken: Als meede dat de Priesters schoonze gedekt waaren, niet door Trappen tot den Altaar zouden opklimmen; op dat*, zeyd de Wetgeever, *Uwe Schaamte niet Ontdekt worde booven dezelve.* Dit zeyd Maimonides, in *More Nebochim;* en word daar in van veel fraaye Schrijvers gevolgd. En wy meenen, Dat zoo yemand de moeyte doed, de strax-aangehaalde verhandeling, in de Joodse Oudheeden te Raadpleegen, hy geenzinds zijn Tijd daar meede onnuttig zal verspild hebben. Hoe het onder-en-tussen ook met den schandelijken Dienst van Pehor den Afgod der Moabiten zy gesteld geweest of niet; ten paste egter onder Israël geenzinds, Dat de Zuyverheyd der H. Godsdienst, die geheelijk en als zelf door de Maagdelijke Stoffe en Fatzoen des Altaars aangeweezen was, door een slordige ontdekking van des Priesters Naaktheyd geschonden wierd; of dat d'opening van zijn wijde Schreeden het Oog der Toezienders en Offer-Gezellen, als door een Vyer van den Altaar genoomen, tot Ontugtige Gedagten zouden ontvonkt worden: Of dat de Heylige Ceremonien, die d'Offeraars tot Aandagt en Gebeeden noopten, door Belacchelijke Dingen, 't ontstandvastig gemoed, aan 't vlotten hielp, en de Godsdienst tot Spotternye deed uytloopen; hoedaanig Martialis verhaald dat de Wicchelaar Tuskus gebeurd is. En zoo wy hier eenige Geestelijke voorschaaduwing wilden zoeken; 't zou moogelijk deeze zijn; Dat Godt door dusdaanigen Bezorging heeft willen aanduyden, Dat men hem moet Dienen *Met Eerbied en Godtvrugtigheyd*, Hebr. 12:28. want dat de Heydenze Priesters in veele Godsdienstige Plegtigheeden, weynig zorge voor de Eerbaare bedekking des Lichaams hadden; magmen niet alleen uyt haare Kerkpligtige Ontmaagding der Ondertrouwde afneemen; noch slegts weegens de Luperkaale Priesters, die Naakt over Straat de Kinderlooze Vrouwtjes door Geesselen met Bokke-Velle Sweepen Vrugtbaar maakten; maar ook uyt de Maagden-Offers aan 't Beeld van Priapus, en heel haar Dienst in de Bosschen, en omtrent de Heylige Tempel-Hoeren, en 't Beslaapen der onbesturve Weduwen, en andere schandelijken Nagt-Feesten; waar in men niet en zag dan 't geen teegen d'Eerbaarheyd streed; zoo dat zelfs de Kerk-Lampen, niet zonder het Merkteeken der Mannelijke Teel-Deelen Gebootzeerd moesten zijn.

Schandelijke Dienst aan Baal-Pehor.

Joodse Oudheeden op 't 1314de Blad.

De Zuyverheyd des Altaars onder Israël paste niet door bespottelijke Dingen, Ontreynigheyd te worden.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Dat Godt *zijn* Volk *kort naa den* Uytgang uyt Egipten, *van* Goede Wetten *niet ontbloot gelaaten heeft.* Gebooden der Wet, *Hoe van de Joden* Opgeteld; *en van de Zaligmaaker in* Twee Groote Gebooden *t' Zaam-getrokken. Waarom Godt in 't* Voor-schrijven *van Israëls* Burger-Wetten, *van 't* Regt der Dienst-Knegten *begind? En hoe het daar meede geleegen*

genwas. De Ceremonie *van het* Doorbooren der Oore; *Hoedaanig-een* Vrywillige Verpligting *der* Knegten *aan den* Dienst van haare Heeren. Wet *aangaande* 't Regt der Gekogte Dienst-Maagden; *en hoe dezelve niet zonder* Onder-Trouw, *uyt den* Hebreeuwsen Dogteren *geschieden mogt.* Straf-Wet *aangaande* Moetwillige Doodslag; *en hoedaanig een* Zoon *of* Dogter *te Straffen was, die* Vader *of* Moeder *Sloeg.* Wet *raakende* Mensch-Diefte; *en die welke* haare Ouders Vloeken. Verminken *van zijns* Naasten Lichaam, *door* Slaan *of* Stooten *begaan*, Hoe te Boeten; *met yets van de* Straf der Knegten *door den* Heere *aangedaan*; *als meede van het* Slaan eener Swangere Vrouwe. *Wet aangaande de* Lichaamelijke Beschaadiging, *aan eenen* Dienstbaaren *gedaan*; *En hoe de* Schaade *door yemands* Os *of* Ezel *gedaan*, te Boeten *staat; als meede die door een* Gegraaven Kuyl *behaald word.* Wet *aangaande de* Schaade *die* 't Eene Beest *aan 't* Ander *doet.* Vee-Dieven, *hoe te* Straffen; *en of men* Diefte *en* Huys-Braak *met de* Dood *mag* Straffen, *schoon'er geen* Gebod *van in de H. Schrift gevonden word*: *Met een* Aanmerking *op de* Viervoudige Weedergeeving van 't Gestoolene, *volgens Mosis* Wet *en gewoonte der* Romeynen. Nagt-Dief *tot yemands Huys* Inbreekende, *hoe verre Geoorlofd* te Dooden: *En waarom zulx by de* Staaten van Holland *is toegestaan.* Wet *aangaande* 't Beschaadigen *door een* Beest, *of Geoorlofd* Vyer. Diefte *aan* Vertrouwde Goederen *begaan*, Hoe *of* wanneer *by den* Bewaarder te Boeten; *met yets van de* Geleende *of* Gehuurde *Goederen.* Wet *teegen de* Maagde-Schenders, *en* Beslaaping buyten Houwelijk; *'t zy* Geweldig, *of* Meedewillig. Tooveraars *en* Waarzeggers, *Hoe volgens de Wet van Moses te* Straffen; *en waarom in de* Heedendaagze Regt-Banken, Afgeweezen, *en alle* Toover-Kragt *ontkend.* Wet *aangaande de* Vleeslijke Vermenging teegen Natuur; *als mede de* Straf *der* Afgodendienaars. *Van het* Regt der Vreemdelingen, Weduwen *en* Weezen; *als meede van* Wocker *en* Over-Winst. Wet *raakende* 't Betaalen der Eerstelingen; *En hoe onder Israël* de Heyligheyd des Leevens *moest bezorgd worden*; *als meede yets van de* Regtveerdigheyd in 't Gerigte *en* Burgerlijke Vyer-Schaaren. *Wet aangaande* 't Zeevende Braak-Jaar *der* Zaay-Landen *en* Boom-Gaarden. Vreemde Goden, *waarom in* Israël *niet en mogten* genoemd *worden.* Israël *Belast* Drij groote Jaar-Feesten te Vieren. Wet *aangaande* d'Uytzuyvering des Zuur-Deegs. Last *om* d'Eerstelingen in 't Huys Gods *te brengen.* Boxken, *waarom* Verbooden in zijne Moeders Melk te Kooken. Gods Engel *aan Israël* Beloofd, *wie hy* geweest is, *en waarschijnelijk voor* de Wolke *gehouden*, *die* voor Israëls Aangezigte ging. Land Kanaans, *Hoe en waarom te dees-Tijd*, *in zijn* Grootste Uytstrekking *aan Israël* Afgebaakend, *&c.*

Godt bezorgd, Dat Israël kort naa den Uytgang geen gebrek aan goede Wetten, Regten en Inzettingen had.

MAAR gelijk'er geen Volk zonder Wetten bestaan kan, alzoo heeft ook Godt om dees-Tijd zoodaanige Geregtsprekelijke Wetten aan Moses op den Berg Sinai bekend gemaakt; als'er inzonderheyd tot Israëls Nieuw-begonnen Burger-Staat, betaamelijk scheenen te behooren: Dezelve doorgaans in zulker voegen instellende, Datze den Volke een schoone Verklaaringe van de Wet der X Gebooden verstrekten, volgens welke alle opkoomende Geschillen vereffend, de Quaadwillige Gestraft, en de Goede teegen alle Ongelijk en Overlast Beschermd bleeven. Want gelijk Godt geen Godt is van Verwerringe, maar alleen in Goede Orden lust heeft, alzoo heeft hy voorzeeker niet anders konnen willen, of het Gemeene-Best van zijn Koninglijk Priesterdom en Heylig Volk, moest op de Grondsteun van Eerlijke en Betaamelijke Wetten Gevestigd staan. De Wet der Thien Gebooden zeyde wel aan Israël, Wat'er moest gedaan en gelaaten worden; maar zy schreef den Weereldlijken Regter, geen Straffen noch Reglementen voor teegens d'Overtreeders der Zeedelijke Gebooden; op dat het Volk in Bedwang, en te-gelijk Behouden wierd. Voorwaar de Wetten zijn de Ziele van den Burger-Staat, die zonder dat Leevendig Ruggesteun zoo zeeker instort, als een Lichaam van de Ziel Beroofd, tot het Stoff weederkeerd. De Straffe der Quaade, en de Bescherming der Goede, zijn Twee voornaame Hoofd-Zuylen van de Wet; de Goede Haaten het Quaad-doen uyt Liefde tot de Deugd, en worden niet alleen Slaaven van de Wet, op datze in Vryheyd mogten Leeven; maar de Quaade doen haar zulx naa, uyt Vreeze van de Straf die de Wet haar aanzeyd. En om dat de Grondslag der Wetten voornaamelijk op de Natuurlijke billikheyd rust, die zig zelven altijd en over-al zoo gelijk is, Dat haar overblijfzelen by alle Volkeren uytblinken; zoo gebeurd het dat ook zelfs by de Barbaaren

En waar toe hen zulx noodig was.

baaren, goede Wetten gevonden worden. Zulx Ulpianus heel fraay gezeyd heeft; *Dat de* WET, *de Koning aller Goddelijke en Menschelijke Dingen is:* Welkers Deugd, gelijk als Modestinus zeyd; Hier in geleegen is; Datze GEBIED, TOELAAT, STRAFT en VERBIED. En Pomponius, Datze een uytgevonde Geschenk van Godt, en een Leerstuk aller Wijzen is. Dog gelijk Israël zijn Wetten niet alle te-gelijk, maar op verscheyde Tijden en voorvallen ontfangen heeft; noch ook niet zoodaanig van eenerley Natuure zijn, Datze alle Volken aangaan, of billijk verpligten konnen, zullen we daar van naaderhand spreeken, en nu alleen de byzondere Geregtsspreekelijke Wetten bezien, welke Moses, naa het Afsonderen van de *Wet der Thien Woorden,* op SINAI ontfangen, en daar over met Israël door 't Bloed der Kalveren en Bokken, Een VERBOND gemaakt heeft; naa dat hyze in een Boek opgeschreeven en den Volke voorgeleezen had; Exod. XXIV. En zoo is 't ook by alle beschaafde Volken van Ouds verstaan; Dat wanneer Nieu-Wetten gemaakt worden; Niemand daar aan verpligt is, voor dat de Afkondiging daar van aan elks Woonplaatze geschied zy.

Hebr. 9: 12, 19.

De Joden zonder onderscheyd van Tijden en voorvallen te maaken, brengen deeze en alle andere Geboden der gantze Wet Mosis, (het zy die tot de *Zeeden,* of den *Burger-Staat,* of tot de *Kerk-Pligten* behooren;) tot het Getal van 613: Waar onder zy 248 *Gebiedende* Wetten, met het Getal van des Menschen Leedemaaten over-een-brengen; en 365 *Verbiedende* Wetten, naa de Daagen des Jaars tellen: En besluyten daar uyt, Dat by-aldien elk Lid van haar Lichaam, alle Daag Een *Gebod* bewaard, en zig van Een *Verbod* wagt, zy alle Jaaren, en vervolgens altijd, alle de Gebooden Gods onderhouden konnen. En daarom zou het wel konnen zijn, Dat dien Wetgeleerden uyt de Farizeën, Matth. 22: 36. van weegen deeze optelling der Gebooden, van Jesus zogt te weeten; *Welk doch het grootste Gebod in de Wet was?* Want alzoo pleegen zy alle de Boeken van Moses met de Naam van WET te noemen; gelijk ook zelve de Zaligmaaker doed, Luc. 24:44. Doch gelijk het Antwoord van Jesus, het gantze Getal van al Moses Wetten, uyt Deut. 6: 5. en Lev. 19: 18. zoodaanig *Tot Twee* voornaame *Gebooden* te zaamen trekt, Dat hy daar in *Het gantze Verbond der Genaade,* onder 't Fatzoen van *Een Wet* vervat; alzoo zeggen de Joden ook, Dat de Profeeten de veelheyd der Gebooden bekort, en tot weyniger Getal gebragt hebben: Jaa dàtze Habakuk in deeze *Eene Spreuke* begreepen heeft; *De Regtveerdige zal door den Geloove Leeven;* vergelijkt Habak. 2: 4. met Rom. 1: 17. en 2: 13. Gal. 3: 11. &c. Zoo dat de Kristenen der Joden 613 Wetten, veylig tot beneeden de 30 hebben afgeteld, en daar onder, alles begrijpen wat'er te *Bidden,* te *Doen* en t'*Gelooven* staat; gelijk deeze Spreuke leerd;

Gebooden der Wet tot 613 van de Joden opgeteld.

De gantze Wet van de Zaligmaaker tot Twee GrooteGebooden te zaamengetrokken

Bid (a) *Zeeven Dingen Mensch; wild Gy Behouden zijn,*
Volbrengt'er (b) *Tweemaal Vijf,* (c) *Gelooft'er een Dozijn.*

(a) 't Vaderons, by ons op *Zes geteld.* Ziet de Katechismus.
(b) De Thien Gebooden.
(c) XII. Artikelen des Geloofs.

7
10
12
29

Maar gelijk Moses alle de Wetten welk hy te deezer Tijd, uyt Goddelijk Bevèl aan d'Oudsten Israëls en d'Oversten der Stammen, by Mond en Geschrift voordroeg, aan het XXI, XXII, en XXIII. Kapittel, van het Boek der Uyt-Togt, naagelaaten heeft; beginnende, *Dit zijn* de * Regten *die Gy Hen-Lieden voorstellen zuld:* Alzoo vangen de Joden ook hier haar *Agtiende* PARASCHA, of *Sabbath-Leezinge der Wet* aan. Welkze naa Moses Voorschrift, Exod. 21: 1. niet oneygen MISPHATIM, Dat is, *Gerigten* noemen; vervattende Burgerlijke Wetten: terwijl de andere Wetten, die den Godsdienst en Offerhanden raaken; *Inzettingen* of *Besluyten* genoemd worden, Exod. 12: 24, 43. en 27: 21. en 29: 9. Lev. 3: 17. en 6: 18, 22. Doch de LXX Overzetters hebben hier en elders, DIKAIOMATA *Regtveerdige Gerigten* vertaald: In hoedaanigen Zin dat Griex Woord ook gebruykt word, Apoc. 15:4. Gelijk men dan ook de *Inzettingen* niet zelden in de herhaalinge der Wet, van de *Gerigten* onderscheyden vind. Deut. 4: 1, 45. en 5: 1. en

* Of *Wetten* als andere vertaalen.

Deut. 15: 15. &c.

en 12: 1. En even als Godt zijn Volk dikwils *Haare Dienstbaarheyd* heeft doen gedenken, heeft hy ook in 't voorschrijven van deeze Burger-Regten, van de *Dienst-Knegten* en *Dienst-Maagden* willen beginnen; gelijk Exod. 21: 2. te zien is.

Exod. 21: 2, 3. &c. I. WET handelende van de Dienst-Knegten.

Wanneer de Wetgeever dan in de *Eerste* WET Gebied, Dat *Een Hebreeuwsen Knegt*, die van zijnen Heere Gekogt is; *Zes Jaaren Dienen*, en in 't *Zeevende Jaar om Niet*, Dat is zonder Geld of Afkoop, *Vry uyt zal gaan*; moet men daar wel een Zone van Israël verstaan, maar nogtans zulk-een die naa der Joden Uytlegging, weegens *Diefstal* van de Overheeden tot Dienstbaarheyd Veroordeeld en *Verkogt* was, niet konnende zijn Diefte naa de Wet herstellen; naadien zonder dit tussen-val aan niemand vry stond, een HEBREER tot zijn *Dienst-Slaave* te Koopen; ten waare hy van weegen d'uyterste Armoede zig zelven of zijne Kinderen vrywillig Verkogt. Deut. 15: 12. Lev. 25: 39, 40, 43. Doch zulk-een Diende niet als een Slaaf, maar als een Gehuurden Knegt, zonder Strengheyd. Aangaande nu de Tijd deezer Zes Jaaren; daar in schijnen zommige Uytleggers, of te missen, of ten minsten van de Joodse Regten te verschillen. 't Gemeen gevoelen is, Datze niet gereekend wierden, naa het Koopen des Knegts, maar naa *Het Jaar der Vrylaatinge*, Dat onder Israël alle Zeeven Jaaren quam: Zulx dat indien den Knegt in het Eerste Jaar der Vrylaatinge Gekogt was; Diende hy *Zes Jaaren*; indien in het Tweede, Diende hy *Vijf Jaaren* en zoo vervolgens; naadien anders het Jaar der Vrylaatinge niet eenpaarig zou geweest zijn; vergelijkt Deut. 15: 12. Lev. 25: 15. met Jer. 34: 14, 17. En het zal genoeg zijn om uyt de laatste plaats te gissen, Dat de strenge Geest van Laban, den Wrekken Joden al dikwils 't Regt der Knegten en Huurlingen, tot haar eygen voordeel doen verbuygen heeft. Maar teegen deze algemeene Vrylaating des *Zeevenden Jaars*, schijnen de Joodse Regten eenigzinds aangekant, gelijk in Maimonides Boek *Van de Regten der Dienst-Knegten* te zien is; daar hy aldus Schrijft; *Hy, welken de Overheeden Verkoopen*; Diend Zes Jaaren *van den Dag zijner Verkooping, en in 't begin van 't* Zeevende Jaar *gaat hy Vry uyt. Indien het* Jaar der Vrylaatinge (Deut. 15: 1.) *Voorkomd binnen eenige van de Zes Jaaren, Diend hy nogtans daar In: Maar indien* het* Jubel-Jaar, *Onderwijlen inkomd; Hoewel hy maar Een Jaar te vooren Verkogt is, gaat hy nogtans Vry uyt. Die hem zelven Verkoopt, mag het doen voor meer als Zes Jaaren: En indien het is voor Thien, of Twintig Jaaren, en het* Jubel-Jaar *komd binnen 't Jaar, naa dat hy Verkogt is, zoo gaat hy Vry uyt.* Dit zeyd Maimonides. Indien nu zulken Knegt in Dienstbaarheyd gekoomen was, *Alleen* met zijn *Lichaam*, Dat is, zonder Vrouw of Kinderen; moest hy even ook zoo weeder Uytgaan; en indien met een Vrouwe, moesten zy te zaamen Uytgaan; gelijk de LXX Overzetters en de Kaldeër, hier door Uytlegging vertaalen. Maar indien hem zijnen Heere een Wijf gegeeven, en zy hem Zonen en Dogteren Gebaard had; ging hy alleen Uyt, laatende zijn Wijf en Kinderen dien hy binnen Zes Jaaren by haar Gewonnen had, aan zijnen Heere. Doch gelijk het Houwelijk van zoo een Knegt, hier door ook naa des Meesters wil Verbrooken wierd, alzoo diend men hier een Houwelijk te verstaan, Dat door Dwang of Last van zijnen Heere met een Heydenze Slaavin, uyt de Volken van rondsomme was aangegaan; naadien alleen zulke, en geen andere met haare Kinderen in Dienstbaarheyd mogten gelaaten worden, Lev. 25: 44. Doch met een Hebreeuwse Vrouwe, mogt men alzoo niet handelen, gelijk in de volgende Regten te zien is. En naadien het schijnd, Dat Godt deeze Zaake veel-eer geduld, dan Gebooden heeft; bepaalen de Joodse Leer-Meesters dit ook alleen tot de Knegten, welke weegens quaade Stukken, door de Overheeden Verkogt waaren; want aldus luyden haare Zet-Reegels: *Aan dien Knegt, welk door d'Overheyd Verkogt is, mag zijn Heer een Kanaanitize Slaavin geeven, en dwingen hem daar toe, op dat hy uyt haar Slaaven en Slaavinnen Teele; waar toe hy haar Wettelijk mag Beslaapen, alle de Daagen van zijn Dienstbaarheyd.* Exod. 21: 4. *Doch die hem zelven Verkoopt, dien is een Kanaanitize Slaavin Verbooden, als aan alle andere Israëliten. Maar een* Hebreeuw-

Jer. 34: 14.

*Dat elk *Vijftigste Jaar* quam Lev. 25: 13, 28.

Exod. 21: 3.

Hebreeuwsen Knegt mag geen Kanaanitise Dogter tot een Wijf hebben; ten zy hy een Israëlitise Vrouw en Kinderen heeft: Want indien hy geen Wijf en Kinderen heeft; mag zijn Heer hem geen Kanaanitise geeven. Ook staat dit by haar door Overleeveringe vast; *Dat alhoewel hy die Verkogt is, een Priester zy, hy egter alle de Daagen zijner Dienstbaarheyd, een Kanaanitise Slaavin mag hebben. Indien hy een Wijf en Kinderen heeft, hoewel zijn Heer hem een Kanaanitise geeven mag, mag hy hem egter van zijn Wijf en Kinderen niet afscheyden, als geschreeven staat*, Exod. 21:3. Zijn Wijf met hem. *Ook en mag hy hem geen Twee Slaavinnen geeven; noch Een Slaavin aan Twee Hebreeuwse Knegten; als de maniere is te geeven aan Twee Kanaanitise Knegten.* Die dan van zijnen Heere zoo Een Byslaap gehad had, moest hy naa 't eynde zijner Dienstbaarheyd, * *Met zijn Lichaam*, Dat is, alleen *Uytgaan*; laatende zijn Wijf en Kinderen aan zijn Heer: Want de Kinderen in Slaavernye Gebooren, zijn insgelijx Slaaven met haare Moeder, als in het voorbeeld van Ismaël te zien is, welken Abraham uyt Hagar Gewan, Gen. 21:9, 10. Gal. 4:22, 23-30. gelijk ook de Joodse Regten zeggen; *Dat zoo Een Israelijt by Een Kanaanitise Slaavin Ligt, ook Kanaanitise Kinderen Teeld, die in yeder opzigt Verkogt en Gekogt moogen worden, om Eeuwiglijk te Dienen.* Maar indien zulken Knegt ter Liefde van zijns Heeren Huys, en zijn eygen Wijf en Kinderen (dewijl het hem *Daar wel dagt te zijn*, Deut. 15:16.) niet Vry uytgaan, maar langer blijven wilde, moest hem zijnen Heere *Voor de Goden*, Dat is, voor de Overheeden of Regters brengen, en daar naa tot de Deure van zijn Huys, en aldaar voor de Oogen van alzulke Getuygen, met een Priem de Oore Doorbooren, en als 't Waare, aan de Post des Ingangs vast-hegten; tot bewijs, Dat hy zijnen Heere *Eeuwiglijk wilde Dienen*. Exod. 21:6. Dat is, tot aan het Jubel-Jaar toe. Lev. 25:39, 40. Of tot dat zijnen Heere quam te Sterven. En op deeze maniere van doen, ziet het als'er Psalm 40:7. van Kristus gezeyd word, Dat Godt hem *De Oore Doorboord heeft*; Dat is, *tot een Vrywilligen Dienst-Knegt* heeft aangenoomen. 't Geën de Apostel Hebr. 10:5. volgens de Lxx Overzetters vertaald; *Dat Godt hem Een Lichaam heeft toebereyd*: Dat is, tot zijnen Knegt gemaakt heeft naa de wijze der Willige Knegten, die *Naa den Lichaame* de Oore Doorboord wierden; vergelijkt Philipp. 2:7, 8. En alhoewel dit even zoo belast word, ook aan een Dienst-Maagd te doen, als Deut. 15:17. te zien is; (op datze beyde door de prikkeling van dit Doorpriemen, leerden het scherp Gebod van haare Heeren en Vrouwen te Gehoorzaamen, en de Deure van haar Huys, altijd uyt- en ingaan om haaren Dienst te volbrengen;) ontkennen de Joden nogtans, Dat d'Oore der Dienst-Maagden Doorboord wierden; maar willen, Datze zig alleen met Woorden tot volharding van haaren Dienst overgaaven; te weeten tot aan het Jubel-Jaar, of de Dood van haare Heeren. Indien egter een Knegt naa Zes Jaaren gaan wilde, moest zijn Heer hem niet alleen Vry en Vrank laaten Uytgaan; (als die hem nu 6 Jaaren, Dat is, met een dubbele Dienst-Tijd van een Dag-Looner, die zig maar voor Drij Jaaren Verhuuren mogt, Jes. 16:14. en 21:16. onder een Harder aandrijven Gediend had;) maar hy moest hem ook *Niet Leedig* weg-zenden; maar *Rijkelijk opleggen* tot Nooddruft; genoomen *van de Kudde*, *van den Dorsch-Vloer* en *van de Wijnpersse*: Op dat zulken Heere alzoo leerde, Dankbaarlijk Gedenken *Aan de Verlossinge uyt de Dienstbaarheyd van Egipten*, Deut. 15:12-15. Doch de Joden die deeze Begifting op XXX. Sikelen schatten, willen dat dit alleen aan zulke Knegten geschiede, die van de Overheyd, tot Dienstbaarheyd Verkogt waaren; en niet aan zulke, die haar zelven, tot Knegten aan de Dienstbaarheyd Verpand hadden. Lev. 25:39, 40. Gelijk zy ook uyt Deut. 15:16. (daar zoo wel van des Knegts Liefde *Tot zijns Heeren Huys*, als zijn Perzoon, gerept word;) besluyten; Dat zoo den Heere geen Vrouwe of Kinderen, Dat is, geen *Huys-Gezin* heeft, den Dienstknegt de Oore niet en is moogen Doorboord worden; noch ook niet, zoo zijn Meester hem niet Lief en had; of dat Hy of de Knegt Ziek was: Dewijl in de Wet gezeyd word; *Om dat hy wel is*

* De gemeene Latijnze Bijbel zeyd, met hoedaanigen Kleed hy inkomd, zal hy Uytgaan.

Het Doorbooren van de Oore, hoedaanigen verpligting des Dienst-Knegts aan 't Huys van zijnen Heere.

met uw. Deut. 15: 16. Als nu ook hier gezeyd word; Dat den Heere des Dienstknegts hem in geval van Volharding, *Moest tot de Goden brengen;* is zulx naa de Stijl des O. Testaments gesprooken; waar in de Regters en Overheeden des Volx, *Goden* pleegen genoemd te worden, als te zien is, Psal. 82: 1, 6. en 138: 8. &c. Om *Dat het Woord Gods tot haar geschied is*, Joh. 10: 34, 35. In hoedaanigen Zin ook Moses, *De Godt Aarons* genoemd word. Exod. 4: 16. en 7: 6. En zoo hebben de Kaldeën hier *Rigteren* vertaald; en de Grieken *'t Gerigte Gods:* Welk de Rabbinen *'t Hoff van Drij Regters* verklaaren, Dat het Laagste Hoff of Regtbank by hen was. Zy doender by, Dat geene Overheeden, ELOHIM, *Goden* genoemd worden, dan alleen de Regters, welke in 't Land Israëls door Oplegging der Handen waaren ingesteld. Ook houdenze voor vast, Dat alhoewel het Doorbooren der Oore, zoo wel aan de Deur-Post van eens anderen, als zijns Heeren Huys geschieden mogt, 't zelve nogtans Niemand, (het zy dan zijn Zoon of yemand uyt d'Overheyd;) als den Heere zelf mogt doen; Naamelijk zoo zy zeggen; aan de Regter Oor. Gelijkwe daar over ook in de Joodse Oudheeden hebben aangemerkt; Dat de Dienstknegten hier door Vermaand bleeven, haare Oore alzoo weynig de Gehoorzaamheyd t'onttrekken, als het Lidteeken afweék van het Doorgeboorde Gat: 't Geên wy daar verder tot der Aal-Ouden Dragt der Oor-Ringen, en heedensdaagze *Pendanten*, en andere Vrouwelijke Oorçierzelen hebben overgebragt, datmen hier mag te raade neemen. Maar gelijk het Woord *Eeuwig*, in veele dingen der Wet, zig alleen tot het *Jubel-Jaar* uytstrekt; (waar van de Instellinge Lev. XXV. te zien is;) of ook wel zoo lang yemands Leeven duurde, 1 Sam. 1: 22. alzoo zietmen, Dat Godt door deeze Wet, alzinds zorge gedraagen heeft, om zijn Volk buyten Dienstbaarheyd te houden: Zoo dat een Slaafzen Knegt konde Vry-koomen door de Vrylaating zijns Heeren, of door Lossinge, of door 't Sterven van zijnen Heere, schoon hy al een Zoon agter-liet; of ten laatsten door het Jubel-Jaar, ongemoeyd hem de Oore al Doorboord was; en daar op weederkeeren tot zijn Huysgezin. Lev. 25: 41. Waarom ook de Joden hier een Uytzondering aangaande de Priesters hebben gemaakt; als die willen dat een Hebreeuwse Dienstknegt die een Priester is, de Oore niet en mag Doorboord worden; om dat hy daar door een Vlek aan zijn Lichaam krijgd, en alzoo niet en kan weederkeeren tot zijne Waardigheyd. By onze Neederlanders heeft geenerhande Zoort van Slaafze Dienstbaarheyd plaatze, maar zoodaanigen volle Vryheyd tussen Heer en Knegt, Dat zelfs de Slaaven, of Lijf-eygen Knegten, die van andere Gewesten tot ons worden overgebragt; ter eerster aankomst op onzen Boodem, zelfs in Weerwil van haare Meesters, voor Vrye Luyden verklaard worden. Waar van by Kristinæus, Gudelinus, Grootius en Zypæus te zien is. Waarom dan ook een Heer zijn Dienstbooden dien hy in Huyr heeft, zonder Wettige Reeden niet buyten den besprooken Tijd, vermag van hem te laaten gaan; of moet hem de volle Huur betaalen. Zoo nogtans, Dat zoo een Dienstknegt, of Maagd, teegen haar Meester of Vrouwe, over eenig Werk of gebrek in de Huyshouding opstaat, zulke vermoogen de Meester of Vrouwe Oorlof te geeven, mids betaalende haar Aandeel der Voldiende Tijd. Onder-en tussen blijven alle Verhuurde Knegten en Meyden, verbonden haare Meesters en Vrouwen, den besprooken Tijd, Deugdelijk te Voldienen. En op dat niet zoo ligt een Ongereegeld Wegloopen doorbreeken mogt, is by Plakkaat Verbooden; Dat geene die zig tot eenige Dienst Verhuurd hebben, zonder Wettige Oorzaaken, (ter bescheydentheyd van Scheepenen,) haar Meesters Huys en Werk voor den besprooken Tijd verlaaten moogen; noch van andere Ingehuurd worden, beyde op zeekere Geld-boete. En ter-tijd, Dat eens inzonderheyd de Dienstmeyden, zoo euvel de-Beest teegen haare Vrouwen speelden; is in zommige Steeden Vryheyd gegeeven; dezulke buytens Tijds te moogen Wegzenden; zonder Reeden daar van te moeten geeven; maar alleen de verloopen Huur-Loon te betaalen: Maar zulx kan niet wel altijd en over-al plaats vinden.

Exod. 21: 8.

Wat de Doorbooring der Oore den Dienstknegten Vermaande. Joodse Oudheeden. 283.

De IIde WET, Exod. 21: 7. Vervat, *Het Regt der Dienstmaagden;* tot aan het 12de *Vers*. Hier in bestaande; Dat zoo yemand een Hebreeuwse Dogter, tot zijn Dienstmaagd *Kogt*, hy zulx met die Voorwaarde moeste doen, Dat of Hy, of zijnen Zoone, haar zoude Ondertrouwen: Zonder welk Beding geen Hebreeuwse Dogter Gekogt wierd. De Joodse Regten doender by; Dat alleen de Vader, en niet de Dogter zelve, deeze Verkoopinge doen mogt, wanneer zy noch slegts een Meysje, en beneeden den Ouderdom of Staat des Houwelijx was; Maar niet daar naa: Noch haar ook niet Verkoopen, als ter Oorzaake van d'uyterste Armoede; wanneer hy niets had overgehouden van Roerende of Onroerende Goederen als het Kleed op zijnen Rugge. Waar van moogelijk een Voorbeeld te zien is, onder de Arme Joden uyt Babel weedergekeerd. Neh. 5. En alhoewel deeze Dienstbaarheyd naa de Wet, maar tot aan het Zeevende Jaar duurde; of tot dat het Jubel-Jaar inquam, Deut. 15: 12. Lev. 25: 40. of naa de Joodse Regten, tot de Dood van haar Meester; moest zy nogtans *Niet Uytgaan als de Knegten:* Dat is, niet als de Slaaven, Veragtelijk en met On-eere. Want de Israëliten mogten haare Bondgenooten nooyt doen Dienen als Slaaven; maar als * *Gehuurde Perzoonen* en *Bywoonders*, Lev. 25:39,40. Doch de Joodse Meesters brengen dit tot het geene Exod. 21: 27. van de Voldoeninge der Beschaadigde *Ooge* of *Tand* gezeyd word, die den Heere aan een Hebreeuwse Maegd, en niet aan een Vreemden Knegt voldoen moest. Maar indien 't gebeurde, Dat de Gekogte Dienstmaagd haaren Heere Mishaagde, voor of naa dat hyze, alsse Houwbaar was, Ondertrouwd had; moest hy haar doen Lossen, of toelaaten datze Gelost wierd, naa Evenreedigheyd des Tijds van de Zes Jaaren; het zy dan door haar Vrienden, of dat zy zulx zelfs konde doen, uyt eygen Vermoogen; afkortende de Tijd der Jaaren dieze Gediend had; als by Voorbeeld; indien zy Gekogt was voor 60 Gulden; zoo gingen daar zoo veel Kruys-Gulden af, als zy Jaaren Gediend had; de Rest moest zy haaren Heere geeven in Betaalinge tot haare Lossinge: Zoo nogtans, Datze ook Konde Gelost worden door haar's Heeren Vrylaatinge; Dat is, *Om niet*, of door het Jubel-Jaar, zoo het binnen dees-Tijd inviel, of door haar's Heeren Dood. Maar gelijk den Heere haar moeste doen Lossen, by-aldien hyze *Ondertrouwd had aan hem zelven*, en nogtans Veragtelijk in zijn Oogen geworden was: Alzoo stond het hem van weegen deeze Trouweloosheyd, (wankelende in 't geêne van hem verwagt wierd; *Niet willende over haar Heerschen*, als de Kaldeër verklaard;) niet vry, haar *Aan eenen Vreemden te Verkoopen;* Dat is, als de Joden zeggen; ook aan geen ander Man geeven, hy was dan verre of naaby. Maar by-aldien den Koop-Heer, haar aan zijn Zoon Ondertrouwde; moest dien met haar doen, *Naa het Regt der Dogteren Israëls;* Dat is, haar een Bruydschat geeven Exod. 22: 16. en alle andere Voorregten van een Vrye Vrouwe; of haar ook houden als zijn Vrouwe, door zijn Pligt te bewijzen, welke de Vrouwen naa de Wet toequam; naamelijk haar bezorgen van *Kost* en *Kleederen*, en de *Bedieninge van het Bedde:* Als een pligt, die den Apostel, *De Schuldige Goedwilligheyd* noemd. 1 Kor. 7: 3. Of als het de Joden uyt Gen. 19: 31. verklaaren: *Tot haar Ingaan naa de Wijze der Aarde;* Schoon hy ook een andere Vrouwe Getrouwd had. Exod. 21: 10. alwaar de Gemeene Latijnze Overzettinge zeyd; *Hy zal Haar-Lieden Bruyloft verzorgen en niet weygeren Kleederen te geeven, neevens den Prijs van haar Eerbaarheyd.* Gelijk zy dusken Dienstmaagd, *Vers* 7. *Een Dienst-Vrouwe* vertaalen; van wien de Vlaamingen en Zeelanders, het Woord *Jong-Wijf*, in stê van *Dienst-Meyd* schijnen ontleend te hebben; gelijk ook de Leuvenze Bybel hier het Woord *Famula* Verduytst heeft. En indien den Heer deeze Drij Dingen, die *Vers* 10 genoemd zijn, aan zijn Gekogte Dienstmaagd *Niet en deed;* of Een van die Drije; Naamelijk dat hyze niet en Ondertrouwde, of zijnen Zoon haar liet Ondertrouwen; of dat hyze niet en deede Lossen, zoo mogtze *Om niet Uytgaan*, Dat is, zonder Los-Geld. Exod. 21: 11. te weeten wanneerze Meerder-Jaarig geworden was,

IIde WET Handeld van 't Regt der Dienstmaagden.

* Of Dagglooners.

Exod. 21: 8.

Deut. 15:14. Maar naadien deeze, en alle andere Houwelijx-Pligten, die de Joden wel tot X. optellen, (waar van Drije in deeze Wet ſtaan; de reſt uyt de Leere der Schriftgeleerde voortkoomen,) zonder eenige Bruyloft-Staatzie, pleegen te geſchieden; heeftmen zulken Vrouwe nogtans niet booven een *Konkubine* of By-Wijf te agten, alhoewel de Joden daar Breeder van opgeeven; gelijk by Maimonides in 't Boek *Van de Knegten* te zien is; daar hy aldus ſchrijft, *Indien den Heere der Dienſtmaagd, haar Ondertrouwd heeft aan hem zelven, of aan zijn Zoon, Zy is als een andere Getrouwde Vrouwe, ende en Gaat niet uyt, als door de Dood van haar Man, of door een Scheyd-Brief: En 't Gebod van Trouwen, is voor 't Gebod van Loſſen: Zoo haar Meeſter Sterft, zijn Zoon kan haar niet Trouwen, voor hem zelven, om datze Vry-uyt gaat, door haar 's Heeren Dood.*

IIIde Wet Handeld van Moetwillige Doodſlag.

De IIIde Wet, raakt het moedwillig Doodſlaan; Exod. 21:12-15. Voor welk Godt wilde dat geen Verberging nog Schuyl-Plaatze, zelfs niet by zijnen Altaar gevonden wierd. En alhoewel zijn Regt eyſt; *Al wie Ymand Slaat dat hy Sterft, zal zeekerlijk Gedood worden;* heeft de Wetgeever nogtans voor de Onverhoedze Doodſlaagen, (dien hy naa zijn Voorzienigheyd beſtuurd, en den eenen Menſche den anderen daar toe Ongelukkig doed ontmoeten;) een Vrye Plaatze uytgedagt, tot welke zoo een Doodſlaager heenen Vlugten mogt: Hoedaanige naaderhand, de *Vry-Steeden* in Kanaan zijn geweeſt; waar van het gantze Beſtel, Num. xxxv. te zien is: Die hy dan hier belooft, Exod. 21:13. Alhoewel het zeer Waarſchijnelijk is, Dat voor die Tijd, en zoo langze in de Woeſtijne waaren, en ook een wijl-Tijd daar naa, den Tabernaakel en den Altaar, de Schuylplaats, voor den Onnoozelen Doodſlaager zy geweeſt; Gelijkmen hier uyt Exod. 21:14. beſluyten mag. En om dat zulx ook kon gedaan worden, van Moedwillige Moordenaars, wil Godt datze *Van zijnen Altaar* zullen Weg-genoomen worden, *Om te Sterven;* Schoon het ook zelfs den Prieſter, of Hooge-Prieſter waare; gelijk de *Targum* van Jeruſalem hier verklaard. En gelijk uyt 1 Kon. 2:28, 31. blijkt, Dat de gewoonte van tot den Altaar te Vlieden, in volgende Tijden, en lang naa het geeven der Vry-Steeden onderhouden is, alzoo zou het wel konnen zijn, Dat eertijds het Vlugten tot de Kerken en Godshuyzen, als Vry-plaatzen voor de Doodſlaagers, zijn Oorſprong hier van genoomen heeft; ſchoon maar weynige Voorbeelden daar van in de H. Schrift voorkoomen. En dat de Grieken meede yets diergelijx hadden; vindmen uyt verſcheyde Schrijvers aangeteekend; als by wien zulken Doodſlaager, een Jaar moeſt Balling zijn. Maar wanneer de Wet zeyd; Dat die Moetwillig op zijnen Naaſten aankomd, om hem met Liſt te Dooden; *Geſteld zal worden om Gedood te worden;* of als onze vertaalen; *Zal zeekerlijk Gedood worden;* (Naamelijk door d'Overheyd, die Bewaarders der Wet zijn, en *'t Sweerd niet te Vergeefs voeren.* Rom. 13:4.) moetmen de Verdubbeling van d'Hebreeuwſe Spreekwijze, *Hy zal Stervende Gedood worden*, als een Strenger belaſting opneemen; naadien'er volgens Num. 35:31. geen Los-Geld voor een Moedwilligen Doodſlaager mogt genoomen worden. En vervolgens word ook by d'heedensdaagze Regters door *Doodſlag*, alle Daad verſtaan waar door den eenen Menſch des anderens Dood, *Onbehoorlijk Ver-Oorzaakt*. Ook veranderd by hen de Straf in *Beſwaaring* of *Verligting*, naa de Omſtandigheyd waar door de Doodſlag begaan word; Gelijk onder haar Zypæus en Gudelinus zeer wel hebben aangemerkt. En de Gerigtsbanken hebben daar van ook verſcheyde bepaalingen gemaakt, en d'Exempelen, byzondere Gewoonten ingevoerd, die by Damhouder, Perezius, Anthonius Matthèus en andere te vinden zijn. En alhoewel de Joden Vierderley Dood-Straf hadden, naamelijk Steenigen, Branden, 't Zweerd, en Worgen of Hangen; (gelijk in de Joodſe Oudheeden omtrent het 630ſte Blad vertoond is;) wierden nogtans de Doodſlaagers, en die tot den Afgoden vervallen waaren, beyde door het Sweerd geſtraft.

Gen. 9:6.

IVde Wet Handeld

De IVde Wet, Exod. 21:15. beneffens al wat tot het eynde van dat Kapittel gevonden word, is een beknopte zaamenvatting van verſcheyde Regten over kenne-

kennelijke Misdaaden; waar van zommige weegens haar Naatuurlijke billijkheyd, andere weegens d'uytgedrukte Gebooden der X Woorden, weynig Bewoording tot haar Verklaaringe noodig hebben. Als dan de IV^de Wet Gebied; *Dat al wie zijn Vader of Moeder Slaat, zeekerlijk zal Gedood worden.* Exod. 21:15. word zulx uyt vergelijking van *Vers* 12. en 17. en Matth. 15:4. in diervoegen verstaan, Dat schoon den Geslaagenen *Niet en Sterft*; den Misdaadiger nogtans zal Gedood worden; En zoo hebben 't ook de Rabbijnen verklaard, alhoewel niet zonder eenige Bepaalingen. *Indien een Kind*, zeggenze, *Zijn Vader of Moeder Slaat, en maakt hem geen Indruk of Lid-Teeken in 't Vleesch; Hy zal Gestraft worden, maar niet met de Dood. Indien hy een Wonde of Buyle maakt; of by voorbeeld, zijn Vader aan 't Oor Slaat, Dat hy Doof word; hy zal de Dood Sterven.* En deeze Dood-Straf was by den Joden *Het Worgen.* En hoedaanigen Straf d'Egiptenaars omtrent een Vader-Moorder Oeffenden, is in het XIV^de Hoofdstuk over het Vijfde Gebod der Zeedelijke Wet aangeteekend. Insgelijks zeyd de V^de Wet, de Dood aan; zoo yemand *Een Mensche Steeld*; vergelijkt Exod. 21: 16. met Deut. 24:7. daar deeze Wet verklaard word, *Een Ziele te Steelen uyt de Kinderen Israëls: Zoo dat hy Gewin met hem doed, en hem Verkoopt.* Hoedaanigen Mensch-Dief volgens de gewoone Straffen der Joden, als de voorgaande Geworgd wierd. Insgelijx wierden de Kinder-Dieven, welke de Jonge Kinderen d'Ouders ontneemen, en met die meening weg-brengen, om die nooyt weeder te-regt te brengen, by de Jongste Roomze Regten, met de Dood Gestraft; hoewel te vooren zoo Streng niet. Doch Karpzovius leerd, Dat de Dood-Straf over de zulke in Duytsland naa de Wet van Moses, Exod. 21:16. Deut. 24:7. onderhouden word. Maar daar schijnd in ons Land een onzeekere Straf toe te staan, die naa d'omstandigheyd ter bescheydenheyd des Regters behandeld word. Zulx dat wanneer niet al-te klaar blijkt, Dat de Kinder-Diefte begaan is, om dezelve nooyt weeder te brengen: Dezelve met Geesselen en Brandmerken Gestraft word, gelijk daar van by Groeneweegen te zien is. Weederom spreekt de VI^de WET, 't zelve Dood-Vonnis uyt, over Eenen *Die zijn Vader of Moeder Vloekt.* Exod. 21:17. Dat is, die van dezelve Quaad spreekt tot Versmaadinge, of haar quaalijk Wenscht: *Want hy moest zeekerlijk Gedood worden;* vergelijkt Lev. 20:9. met Matth. 15:4. Alwaar naa de vertaalinge der Lxx Overzetters, in 't Griex staat; *Laat hem een eynde neemen met de Dood.* En gelijk den Vloeker naa de Joodse Strafwijzen, Gesteenigd wierd; alzoo hebben haare Leer-Meesters omtrent dit Gebod, dusdaanige Bepaalingen gemaakt: *Hy die zijn Vader of Moeder Vloekt, het zy Leevendig of Dood, zal ter-Dood Gesteenigd worden; doch om den Vloek zijns Groot-Vaders, zal hy even als om die van eenen Vreemden Gestraft worden.* Waar uyt ligtelijk af-te neemen is; Dat deeze Straf-Wet, een teegenstellinge is van het Vijfde Gebod der Zeedelijke Wet, welke Vader en Moeder belast op 't Hoogst *Te Eeren.* En vervolgens zijn dan ook de Kinderen naar onze gemeene Regten; verpligt haare Ouders die tot Armoede vervallen, te Onderhouden, zoo veel haar moogelijk is; gelijk Symon van Leeuwen, in zijn *Rooms-Hollands-Regt* aanteekend; die zulx meede steld van een Broeder, Zuster en Swaager van Heel-en Halven Bedde, en daar toe bewijs uyt Bartholus, van Sande, en de Consultaatien en Advijzen bybrengd.

De VII^de WET Gebied; *Zoo yemand zijnen Naasten in Twist Slaat met een Steen of met de Vuyst, Dat hy niet en Sterft, maar te Bedde vald, en daar naa weeder opstaat; het Verzuym en de Heel-Kosten betaalen zal.* Exod. 21:18, 19. Alwaar de Uytleggers ook verstaan; Dat zoo den Lijder *Eenig Gebrek aan zijn Lichaam* behoud, de Misdaader insgelijx daar voor Boeten zal. Lev. 24:19, 20. Als ook voor de *Smerte* en *Pijne*; gelijk de Rabbijnen uyt Deut. 19:21. besluyten; en ten Laatsten ook voor *De Schande* en *Oneere*, zoo daar eenige by gevolg ontstaan was; (als dat yemands *Aangezigt Geschonden* en Onzienelijk gemaakt was, &c.) Want alzoo leeren zy de Posten in dit geval opmaaken: Als I. Voor de Schaade

van de Straf des Zoons of Dogters, die Vader of Moeder Slaat.

V^de WET Handeld van Mensch-Diefte of die een Ziele Steeld.

VI^de WET Handeld van de Straf over Een die zijn Ouders Vloekt.

VII^de WET Handeld van 't Verminken door Slaan of Stooten, &c.

Deut. 25: 11, 12.

of Gebrek van 't Verminkte Lid. II. Voor de Pijn en Smerte. III. Voor 't Geneezen of *Meester-Loon*. IV. Voor 't Verzuym; en ten Vde voor de Schande, &c. Gelijk dan ook Maimonides hier over zeer veel Dingen aangeteekend heeft, die hier geen plaats vinden, om datze te lang zouden vallen. Doch naa d'Heedendaagze Regten, worden meest alle Quetzingen, Verminkingen en Bloed-Rissten, &c. Met Geld-Boeten Vergoed; en in veeler manieren, naa de boovengemelde Eysch der Goddelijke Wet Gerigt; met Vergoeding van 't Meester-Loon, Schaade, en Winstderving, zoo geduurende de Geneezing gehad, als ook daar naa te Lijden, indien het Gebrek geduurig is. Ook van Pijn en Smert en Ontçiering des Lichaams by-aldien het geëyst word naa bescheydenheyd, gelijk by Grootius en Groeneweegen te zien is. En zoo daar Verlies geschied is, van een volle Hand, Voet of Oog, word niet alleen de gedaane Schaade Vergoed, maar ook dubbele Boete gevorderd. Jaa dat ook zelfs het Vegten te weeder-zijden, 't zy met Vuysten, Stokken, Messen, of Deegens, niet Ongeboet blijft, kan de Keure van Kennemerland goed maaken; die een Breuke van Twee Schellingen voor een *Blaauw Oog* pleeg af-te eyssen.

VIIIste WET Handeld van 't Straffe der Knegten, door den Heere aangedaan.

De VIIIste WET Gebied; Dat *Die zijn Knegt of Dienst-Maagd met een Stok Slaat, Dat hy * onder zijn Hand Sterft, zeekerlijk zal Gewrooken worden.* Exod. 21:20. naamelijk zeggen de Joden, *Met het Sweerd.* Indien den Geslaagenen nogtans *Een Dag of Twee*, Dat is, XXIV. Uuren, over-end blijft, *Zal hy niet Gewrooken worden, Vers* 21. schoon hy nogtans, als de Joden willen, *Sterft van dit Slaan.* Maar naadien deeze Verschooning hier op schijnd te Rusten, Dat dusken Knegt, *Zijns Heeren Geld is*; is 't waarschijnelijk, Dat de Wet dit van een Gekogte Slaaf spreekt; naadien 't hem niet Vry stond, alzoo met een Hebreeuwsen Knegt te handelen, Lev. 25:39, 40. noch ook niet met eens anders Knegt. Maar gelijk hier opzettelijk schijnd gerept te worden, van *Het Slaan met een Stok, Roede* of *Rotting*, hoedaanig bequaam is om daar meede *Te Tugtigen;* alzoo besluyten de Joden, Dat by-aldien hy hem Slaat met een *Sweerd, Dagge, Steen*, of yets diergelijx; hy geenzinds het Voorregt van deeze Wet Geniet, maar *Een Dood Man is*; schoon de Knegt een Jaar daar naa van de Slag *Stierf.*

* Dat is, terwijl hy hem Slaat.

IXde WET Handeld van 't Slaan eener Swangere Vrouwe.

De IXde WET Gebied; *Dat wanneer een Swangere Vrouw Geslaagen word, Dat haar de Vrugt Afgaat, zonder Doodelijk Verderf:* (of als de Grieken vertaalen, *Zoo het Kind niet Geformeerd is.*) Den Daader alsdan zal Gestraft worden, *Naa den Eysch die des Vrouwen Man hem Opleyd:* Doende hem 't zelve betaalen *Door het Vonnis van den Regter*, gelijk de Kaldeër verklaard. Exod. 21:22. Maar indien daar *Een Doodelijk Verderf is*; zal hem den Regter *Doen geeven Ziele voor Ziele;* Dat is, als wy zeggen; Lijf om Lijf, *Vers* 23. En op die grondreegel Gebied de Wetgeever in 't algemeen; Dat in geval van Quetzing des Naasten, de Reegelmaate van *Gelijk-Vergelding* zal plaats hebben; gelijk te zien is, Exod. 21:24, 25. met Lev. 24:20. Deut. 19:21. en Matth. 5:38. vergeleeken. Invoegen de Regters weegens Lichaamelijke Beschaadiging, *Ooge voor Ooge; Tand voor Tand, Voet voor Voet*, &c. moesten doen betaalen: Alhoewel de Joden zeggen, Dat alzulke Quetzingen, (uytgezonderd *Leeven voor Leeven*,) niet altijd naa de Letter, maar ook met Geld konden Afgekogt worden, gelijkze besluyten uyt Num. 35:31. daar alleen *'t Randzoen* voor 't Leeven van een Moordenaar Verbooden word.

De Xde WET Handeld van 't Beschaadigen aan 't Lichaam der Dienstbaare.

Doch de Xde WET Gebied; Dat *In 't Uytslaan* van eens Dienst-Knegts of Dienst-Maagds *Oog* of *Tand*; of Berooving van eenig ander Dienstig Lid, de Lijdende Knegt of Meyd, *Daar voor zal Vrygelaaten* en van zijn Dienst Ontslaagen worden. Exod. 21:26, 27. 't Geên de Joden egter alleen van de *Besneedene Knegten* willen verstaan hebben.

De XIde WET Handeld van 't Beschaadigen, Dat

En alhoewel de XIde WET Gebied, Dat een *Stootigen Os* of *Stier die yemand Dood*, Gesteenigd zal worden, geschied zulx niet om des Osses wille, als of een Beest een Wet ontfangen en Schuld kon hebben om ter Dood Gestraft te worden; maar om des Menschen wille, tot wiens gebruyk zy Geschaapen zijn: Op dat alzoo den Eygenaar die dat Quaad niet Verhoed

hoed heeft, voor hem zelve, door 't Verlies van zijn Beest, (Dat nu niet en mogt gegeeten worden, schoon 't door Steeniging Geslagt was;) Gestraft wierd, en andere door zijn Exempel gewaarschouwd bleeven, om teegens alzoodaanige Beesten die door Stooten, Bijten of Slaan, Beschaadigen konnen, zorgvuldig te Waaken. In dit geval ging den Heere des Osses Vry met Verlies van zijn Beest; Dat dus Geesteenigd zijnde, onder de Verboode Spijzen gereekend wierd, als de Joodse Regten leeren; en de Wet van den Eygenaar zeyd; *Hy zal Onschuldig zijn.* Maar indien hy *Te vooren geweeten heeft, Dat zijnen Osse Stootig was*, en den zelven nogtans niet genoeg bewaard had; moest hy insgelijx *Gedood worden.* Exod. 21:29. Zoo nogtans, dat indien de Regters Verschooninge vonden; zy hem eenig Los-Geld konden opleggen; als naamelijk, wanneer het Beest Gestooten had, Getergd zijnde; of uyt zeekerheyd Los-gebrooken was; of dat den Stal-Knegt die het aanbevoolen was, had Zorgeloos geweest, &c. Waar uyt den Regter niet alleen konde Oordeelen of de Dood Verdiend was of Niet; maar ook hoe grooten Breuke hy volgens de Waardye van den Gedooden aan desselfs Erfgenaamen betaalen moest. Doch indien zulx door het Beest eenes Dienst-Knegts of Dienst-Maagds geschied waare, moest hy XXX Zilverlingen aan zijnen Heere betaalen, en den Os Gesteenigd worden. Exod. 21:32. Hier van verscheelen d'Heedendaagze Regten weynig of niet: Als waar in verstaan word; Dat zoo yemands Beest eenige Schaade doed; hy 't zelve Vergoeden moet, of het Beest daar voor geeven: Maar zoo het Beest gewoon is Quaad te doen, te Bijten, te Slaan of te Stooten; is den Eygenaar in de geheele Schaade gehouden, zonder het Beest over-te geeven.

yemands Os, of ander Beest doet.

De XII^de^ WET Gebied, Dat zoo yemand in een opene Plaats, Dat is, *Aan de Weg; Een Kuyl Graafd*, zonder dien te bezorgen, en daar door Schaade geschied; zoo dat *Yemands Osse of Ezel daar in Vald;* zal den Heere des Kuyls, *Zulx aan den Eygenaar Vergoeden; Doch 't Doode zal zijne zijn*; Exod. 21:33, 34. En gelijk uyt de Laatste Woorden schijnd te blijken, Dat de Wetgeever 't *Invallen* zoo verstaat, Dat het Beest daar door om den Hals raakt; alzoo hebben de Hebreeuwse Regten een Bepaalinge gemaakt, Hoe Diep een Put moet zijn, om een Beest te Dooden. *Indien*, zeggenze, De Put Twee en een Halve Voet, of wat minder Diep is, en een Osse daar Invald en Sterft; den Eygenaar van de Put is niet verpligt daar voor te Boeten. Maimonides doet'er uyt de Rabbijnen by, Dat *Den Os of Ezel*, „hier alleen by voorbeeld genoemd zijn; maar dat'er ook alle andere Beesten „verstaan worden. Maar voor Vaaten of Werktuygen die in een Put vallen en „gebrooken worden, is den Eygenaar van de Put niet gehouden te betaalen: De „Wet zeyd, *Zoo een Os of Ezel Vald*; zy zeyd niet van *Een Mensch*, ook niet van „*Een Vat*; hoewel een Osse met zijn Gereedschap daar in Vald, en den Osse „Sterft, en de Werktuygen breeken, den Eygenaar van de Kuyl, is gehouden „voor het Beest, niet voor de Werktuygen te betaalen.

De XII^de^ WET Handeld van Schaadelijding door yemands Gegraaven Kuyl gedaan.

De XIII^de^ WET Gebied, Dat wanneer *Yemands Osse zijns Naabuurs Osse Stoot en te-gelijk Quetst dat hy Sterft;* men beyde *De Leevende met den Dooden Osse Verkoopen, en den Prijs van het Geld weederzijds Deelen zal.* Exod. 21:35. 't Geên de Joodse Regten aldus bepaalen: Indien den Osse van een Israëlijt, eenen Osse Stoot die aan Godt Geheyligd is; of zulk-een Geheyligden Os, Stoot den Os van een Israëlijt; hy is niet Verbonden weegens de Wet; die alleen *Des Naastens Osse* noemd. Maar de Wetgeever doed'er by; *Dat indien den Heere te vooren geweeten heeft, Dat zijn Osse Stootziek was, en hem niet bewaard en heeft;* zal hy *Osse voor Osse geeven, Doch den Dooden Os* zal zijne weezen. Exod. 21:36.

De XIII^de^ WET Handeld van Beschaadiging die 't een Beest het ander doed.

Exod. XXII.

De XIV^de^ WET Gebied, *Dat zoo yemand een Os of Schaap of ander kleen Vee Steeld en 't zelve Slagt of Verkoopt; Hy zijn Diefstal des Osses*, met Vijf Ossen; *En dat van een Schaap of Lam*, met Vier Schaapen *Boeten zal.* Exod. 22:1. *Maar by aldien het Gestoolen Beest, noch Leevendig in des Diefs Hand gevonden word; zal hy*

De XIV^de^ WET Handeld van Veediefte.

't alleen

't alleen Dubbel, Dat is, *Twee voor Een Betaalen*. Exod. 22:4. En alhoewel de Joodse Regten zeggen, Dat alle Diefstal door de Straf van een Dubbele weedergeeving Geboet word, wil Godt nogtans hier de Diefte van alle *Beestiaal*, Vier en Vijf-dubbel hersteld hebben. Want naadien het Vee niet zoo naauw als wel andere Eygendommen, opgesloten noch bewaard kan worden; wilde de Wetgeever zulken Diefte zoo veel swaarder als andere Gestraft hebben, alsse ligter geschieden kon; op datze niet al-te gemeen doorbrak. Gelijk dan ook de Straf over het Steelen van een Os, swaarder als over een Schaap, Bok of Geyte gezet word, om dat 't opentlijk wegdrijven van zulk-een groot en Nuttig Beest, Stoutvoeriger voor den Dief, en schaadelijker aan den Eygenaar is, dan dat van eenig kleen Vee. En op die Grondvest steund het ook; Dat wanneer het Gestoolen Beest, *Noch Leevendig in des Diefs Hand gevonden wierd*; hy 't alsdan slegts Dubbel moest weeder geeven: Naadien het een minder Misdaad te agten was, dan of hy *'t Beest Geslagt* of *Verkogt*, en alzoo buyten Herstel gebragt had; en derhalven billijk dat zulken Dievestuk, ten minsten eens-zoo swaar Gestraft wierd. Dus en blijkt het niet, Dat Godt de Diefstal door eenige swaarder Straf, als deeze Wet beveeld, heeft willen in den Toom gehouden hebben; zulx, dat alhoewel de laatere Tijden, dezelve Misdaad zoo streng beswaard hebben, Datter ook de Dood aan verdiend en niet zelden met de Koorde Gestraft word; insgelijx alleen van de Toomelooze Boosheyd der Steelzieke Begeerte; of van de Liefde des Menschen tot het Bezit van zijn Geld en Goed voortgekoomen is, Dat Dieverye en Huysbraaken, zonder Goddelijke Wetten of Regt der Volkeren, ook met de Dood is moeten Gestraft worden; en wel in zonderheyd omtrent de Koe-en Paarde Dieven, &c. Om dat de Beesten in 't open Veld niet als met de hoogste Straf konnen verzeekerd worden. En zoo word ook 't Steelen van Bouw-Gereedschap in 't open Veld; of het zelve moetwillig te beschaadigen, swaarder als andere gemeene Diefte Gestraft. Maar naadien de Wetgeever strax hier naa belast, *Den Dief om zijn Dieverye te Verkoopen, by aldien hy niets en heeft om 't Gestoolene behoorlijk weeder te geeven*, (gelijk in de strax-volgende Wet blijkt;) alzoo hebben de Joodse Regtsgeleerde niet traag geweest, om hier verscheyde Uytkiezingen, over de Straf-Schuld der Weedergeeving te maaken: Waar van wy alleen deeze uyt Maimonides *Verhandeling van de Dieverye*, willen byzetten: „Zoo eens Mans „Wijf Steeld en niets en heeft om te betaalen; het dubbel van het Gestoolene „zal tot haaren Laste staan, tot datze gescheyden zy, of haar Man Sterft; dan „zullen 't haar de Regters afeyssen. Een Kind dat Steeld, is vry van 't dubbel „betaalen; en zoo de Zaak verlooren is, het is niet gehouden de Waarde te vol„doen, zelfs niet naa dat het Groot geworden is. Een Knegt die Steeld is vry van „'t dubbel betaalen; en zijn Meester is ook Vry; want niemand is Verbonden „zijn Dienst-Knegts Schaaden te Vergoeden. Maar zoo den Knegt zijn Vry„heyd heeft, hy voor hem zelven, is verpligt het dubbel te betaalen. Onder-en„tussen is 't betaamelijk dat de Regters de Kinderen om haar Steelen doen Slaan „en Tugtigen, op datze geen gewoonte daar van krijgen; en zoo moeten zy ook „aan de Slaaven doen. Voor de rest word zoo wel by de Regtsgeleerde, als by de Bijbel-en Catechismus-Verklaarders, door DIEFTE verstaan; alle Heymelijke en Bedrieglijke handeling, en Houding van eens anders Goed; gelijk meede ROOF gehouden word voor een openbaare Diefte *Met Geweld* vermengd; gelijk dat beyde in de INSTITUTEN *der Regten* geleerd word. Enkele Diefte wierd by de Romeynen, niet hooger Strafbaar gehouden, als met het Dubbel of Viervoud weedergeeven aan den Eygenaar. Doch by ons en andere Volken, is dezelve alswe strax zeyden, om het toeneemen der Dieve-Stukken in te Toomen, swaarder Gestraft; het zy met Geesselen, Ontëeren, Bannen, Rasphuys-Tugt; of ook met de Galg, zoo'er Huysbraak by begaan is. Zonder dat hier teegen in bedenken genoomen word; 't geen zommige uyt Exod. 20. en 22. Deut. 5. &c. als een Grondreegel bybrengen; en daar uyt vast-stellen, Dat den Overheeden Ongeoorlofd

Prov. 6:30, 31. Luc. 19:8.

oorlofd is, Diefte *met de Dood te Straffen; om dat het in de H. Schrift niet Gebooden word.* Want gelijk de Weereldze veranderingen van Menschen, Tijden en Plaatzen, Perzoonen en Geleegentheeden niet toelaaten, de Straffen der Misdaaden, door Wetten vast en onveranderlijk te stellen; alzoo ziet men ook dat dezelve niet zeeker noch onveranderlijk Ingesteld, noch by de Volken des Ouden Testaments onderhouden zijn; gelijk uyt verscheyde voorbeelden te zien is. By Moses word de Diefte door een *Viervoudig* weedergeeven Geboet; Exod. 22:1. Onder Salomon, *Zeevenvoudig*. Prov. 6:31. Doch by Josua met *Steenigen* en *Verbranden* Gestraft. Josua 7:24,25. En de Koning David door Nathan gevraagd zijnde, Wat dien Man Verdiende, die om 't zijne te spaaren, zijn Buurmans Oy-Lam genoomen had; Antwoorde, *Zoo Waaragtig als* de Heere *Leeft*, De Man die dat gedaan heeft, *Is een Kind des Doods, en hy zal het Oy-Lam Viervoudig weedergeeven.* 2 Sam. 12:1-6. Waar uyt niet twijffelagtig te zien is, Dat den Overheeden van Tijd tot Tijd de Vryheyd hebben gehad, de Straffen naa geleegentheyd te veranderen. En zoo word de Dieverye welke eerst weynig en met een Vier of Vijfvoudig weedergeeven Gestraft wierd; by ons ook billijk met de Dood Gestraft; niet om dat de Misdaad in zig zelfs, nu meerder en grooter is, alsse van Ouds was; maar om dat den Eygendom der Zaaken by ons zoo veel naauwer als van Ouds bezet en verdeeld zijnde, niemand van 't zijne zou konnen verzeekerd blijven, indien de Dieverye niet met swaarder Straffe wierd in den Toom gehouden. Gelijk dat zeer fraay Verklaard word, door 't geen wy zoo strax aangaande de Straf der Paarde- en Koe-Dieven hebben aangemerkt. En zeeker, zoo het een Huys-Heer toegelaaten is, een Nagt-Dief, die Geweldiger-Hand tot zijn Huys inbreekt, te slaan dat hy Sterft; gelijk de volgende Wet zoo eenen buyten Bloedschuld houd; kan'er geen reeden zijn, waarom het d'Overheyd, die 't Sweerd draagd om de Goede te Beschermen, de zulke naa eysch der Volvoerde Misdaad, niet met de Dood zou moogen Straffen? Of agten dat het niet in de H. Schrift gebooden noch toegelaaten is.

De XV^de^ Wet, Handeld van het Dooden eenes Nagt-Diefs.

De XV^de^ Wet Gebied, *Dat een* Nagt-Dief *Onder het Doorgraaven* of Breeken door een Huys; *Zonder Bloed-Schuld, mag Dood-geslaagen worden*: Dewijl hy, die door zoo ongewoonen Weg des Nagts tot yemands Huys inbreekt, als een Doodslaager, en die naa eens anders Leeven staat, te agten zy. Doch zoo men vraagd, Waarom Gods Wet dit toelaat? De Rabbinen Antwoorden: Om dat indien den Heere des Huyzes Teegenstand bied, den Dief hem Dooden zal: Want het is doorgaans ondervonden, Dat die in zijns Naastens Huys komd om te Steelen, even is, als een die zijn Naasten Naa-jaagd om te Dooden; en daarom mag ook Zulk-eenen Gedood worden, *Hy zy Wien hy zy.* Maar gelijk de Romeynze Wet der XII. Tafelen, toelaat, Dat *Een Nagt-Dief*, in aller Manieren, en *Een Dag-Dief*, zoo hy hem met eenig Geweer Verdeedigt, Vry mag Dood-geslaagen worden; alzoo Gebied Godt ook hier; *Dat indien de Zonne over hem opgegaan was*, Dat is, zoo 't *Klaar Dag* geworden is, als de Dief inbreekt; Zulken Dief, (ten zy hy Moordaadig Geweld deede; waar van de Zon, in beyde een Oog-Getuyge kan zijn;) *Niet en mogt Dood geslaagen worden;* maar het Gestoolene volgens de XIV^de^ Wet weedergeeven. Of indien hy niets en had om zulx naa den Eysch der Wet te voldoen; moest hy voor zijn Dieverye Verkogt worden door den Regter, en den Prijs zijner Waarde, voor de gedaane Schaade gegeeven worden. En indien zulx de Waarde van 't Gestoolene niet kon ophaalen, bleef de rest als een Schuld op hem, tot zijn Dienstbaarheyd uytging, en magtig wierd zulx te-gelijk met de Breuke op te leggen: Welken Dienst ten langsten, Zes Jaaren duurde, gelijk te vooren gezien is; of ook wel korter, indien hy magtig wierd, den Prijs van het Diefstal eerder op-te brengen; alhoewel niet teegen het Dubbel, veel min het Vier of Vijf-Dubbel; gelijk de Joodse Meesters toelaaten in een Knegt of Man, maar niet in een Dienstmaagd of Vrouwe. En zoo heeft dan ook Maimonides de Wet die den Dief by klaaren Dag verbied te

 Dooden;

Dooden; in deezer voegen opgemaakt: *Indien de Zaake Klaar zy voor den Heere des Huyzes, Dat de Dief hem niet en wil Dooden; en hy zelve hem nogtans Dood; Hy is een Doodslaager, gelijk geschreeven is;* Indien de Zonne over hem opgegaan is: *Dat is, indien de Zaak zoo Klaar zy als de Zon aan u, Dat hy uw niets quaads wil;* Gy zuld hem *Niet Dooden*. Maar het geene vervolgens gezeyd word, *Hy*, dat is *De Dief*, zal het *Volkoomen Weedergeeven*, of *Betaalen* (*daarom Dood hem niet;*) brengen de Lxx Overzetters op den Doodslaager, Dat die zal Betaalen, Dat is *Ter Dood gebragt worden;* om hem, Dat is, om de behaalde *Bloed-Schuld*. Exod. 22:3. Hier van verschillen d'heedensdaagze Regten weynig of niet; want gelijk yemand in Noodwéêr, (Dat is gedrongen zijnde zijn Lijf, Wijf en Kinderen, of zijn Goed, teegen alle Geweld te Beschermen,) een ander Doodsloeg; Onschuldig te houden is; alzoo word ook onder Noodwéêr gereekend, de Verweeringe teegens een Nagt-Dief, en een Vrouwe-Verkragter; die men vermag Dood te slaan, zonder datmen zig met Roepen behoeft te behelpen; dewijl zulx by het Plakkaat van de Staaten van Holland, in den Jaare 1595. en 1614. niet vereyst, maar met deeze Woorden uytgedrukt word; *By zoo verre yemand der Voorschreeven Dieven, by een Huys-Heer, of yemand van zijn Familie, des Nagts op 't Feyt bevonden zijnde, Dood geslaagen of Gequetst word*, Verstaan wy, *Dat daar by niet en zal Verbeurd zijn*. Zulx de Wetten toelaaten, alle Geweld, ter Noodzaak, met Geweld teegen te staan. Gelijk dat heel fraay behandeld is, van Grootius in zijn Boek van *'t Regt des Oorlogs en Vreedes*, en ook by andere Voornaame Regtsgeleerde; Die Symon van Leeuwen, en den Heer Huber hebben aangeteekend.

XVIde Wet, Handeld van de Beschaading die yemands Beest, of een Mensch zelfs door geoorloft Vyer, aan Land en Akker-Vrugten doet.

De XVIde Wet Gebied aangaande 't beschaadigen door *Vee* of *Vyer*; Dat het Naadeel welk yemands Beest onder 't Afweyden van zijn eygen Veld, of Wijngaard, aan zijns Naastens Land-goed doed; *Uyt het beste dat hy op zijn Akker of Wijngaard heeft, zal Vergoed worden*. Of indien hy Onverhoeds, *Door den Brand van eenig aangestooken Vyer* (het zy hy alleen meende zijne Stoppelen, Stroo, of Doornen op 't Veld te Verbranden,) *zijns Naastens Koorn*, Dat in Schooven gebonden, of op den Dorschvloer leyd; ofte ook noch op den Velde staat, *Aansteekt;* hy de geleeden Schaade door Weedergeeven *Volkoomentlijk Betaalen zal*. Exod. 22:6. En alhoewel dit ook zomtijds plaats heeft, in den Brand van een Huys, door eens anders Verzuym ontstaan; hebben de Joden hier nogtans deeze Uytzondering gemaakt: *Indien* zeggenze, *Op de Grond van de Schuure, of omtrent den Dorschvloer daar het Koorn leyd, weggeleyd zijn zoodaanige Werktuygen als de Huysluyden gewoon zijn tot den Landbouw te gebruyken, en door het Vyer Schaade lijden, moet ook daar voor Betaald worden. Maar indien daar Kleederen, Glaazen, of diergelijke weggeleyd zijn; Hy is niet gehouden te Betaalen voor alzulke dingen.* Doch hy die maakt dat zijns Naastens Huys Verbrand, moet Betaalen voor al watter binnen is; naadien het de Gewoonte is, Dat de Menschen hunne Goederen in haar Huyzen opsluyten.

XVIIde Wet, Handeld van Diefste van Vertrouwde Goederen.

De XVIIde Wet Gebied, hoedaanig *De Diefste van Vertrouwde Goederen*; moest geboet worden. Exod. 22:7-13. By voorbeeld; Indien yemand van een ander, *Geld*, *Zilver*, *Goud*, of eenige *Vaaten*, of ook *Een Beest*, in zijn *Bewaaring* had, en het wierd *Uyt zijn Huys Gestoolen;* moest den Dief, zoo hy gevonden wierd, *Het Dubbel weedergeeven*: Maar indien den Dief niet agterhaald noch uytgevonden wierd, moest den Heere des Huyzes, * *Tot de Goden*, Dat is, voor den Regter gebragt worden; *Om te zien of hy niet zijne Hand tot zijns Naastens Haave heeft uytgestrekt*. Te weeten op datze zulx naa Waarheyd mogten uytvinden, *Door den Eed;* gelijk *Vers* 11. word uytgedrukt. 't Geên de Lxx Overzetters vertaalen; *En hy zal Sweeren dat hy inder-daad niet Booslijk gehandeld heeft.* En zoo moetmen ook *Vers* 9. verstaan, daar de Wet den Regter het Oordeel over het Ontvreemde, en *Verloorene*, Dat van yemand Onregtmaatig genaaderd, en weedergeëyst wierd, aanbevoolen word. Onder-en tussen hebben de Joodse Uytleggers, *Het uytsteeken van de Hand tot eene zaake*, niet alleen voor *Dieverye*, *Ontvreem-*

* De Lxx Overzetters zeggen, *Voor Godt*; naamelijk met den *Eed*, als *Vers* 11. te zien is.

Ontvreemding, of *Wegvoeringe* opgenoomen; Maar willen zulx ook verstaan hebben, van *Het Gebruyk* en *Dienst-neemen* van een Zaak: *Het welk zoo het een Bewaarder doed; en't zelve naaderhand* Gestoolen, Verlooren *of* Verongelukt; *Hy daar voor Betaalen moet*. Insgelijx, wanneer een Osse of ander Beest, aan yemand te bewaaren gegeeven is, en het Beest Sterft, word *Verzeerd*, *Weggedreeven*, of *Verscheurd*, zonder dat het yemand ziet; zal den Bewaarder by gebrek van getuygen, zig *Voor den Regter* en den Eygenaar, *Door een Eed Zuyveren; en alzoo van de Vergoeding Vry zijn*. Exod. 22:10, 11. waar in te zien is, Dat de Wetgeever in alle Gevallen daar 't Bewijs van *Waar* en *Onwaar*, Donker is, den Eed toegelaaten heeft; *Als het eynde van alle Teegenspreekinge*. Hebr. 6:16. Maar indien bevonden wierd, Dat den *Bewaarder*, de Zaak die hem Vertroud was, bedrieglijk Versteeken, en alzoo den Eygenaar Ontvreemd had; moest hy't zelve Dubbel Betaalen; of zoo't door zijn hoedeloosheyd Gestoolen was, alleen Enkel Vergoeden. Indien 't nogtans een Beest was, Dat *Verscheurd was* en hy daar toe Getuygen bragt, of eenig *Overblijfzel*, als Amos 3:12. en de *Targum* van Jerusalem verklaard: *Moest hy't Verscheurde niet Weedergeeven*. Exod. 22:13. Waar uyt openbaar is, op welk een Ongeregtige Wijze, de Nauw-gezette Laban, *Het Verscheurde*, 't zy dat het des Nagts of des Daags *Gestoolen was*; van Jakobs Handen geëyst heeft? Gen. 31:39. Gelijk'er ook geen Uytleggers ontbreeken welke in deeze Wet, niet alleen zulk *Bewaaren* verstaan, Dat *Om Niet* geschied; even als te vooren *Vers* 7. maar *Om Huur-Loon*; als Jakob de Kudde van Laban te bewaaren had. Gen. 30:31, 36. En zoo hebben ook de Joodse Meesters, *Vierderley* Bewaarders, met derzelver Regten aan Drije, in deeze Wet aangemerkt; Als I. Die *Om niet Bewaard*, Exod. 22:7, 8. De II^de^ Die *Leend*, Exod. 22:14. en voor alles betaalen moet, 't zy het Geleende Verlooren, of Gestoolen word of Sterft. De III^de^ Die *Loonneemd*, Exod. 22:15. En de IV^de^ *Die een Ding hoord*. En hier van worden by Maimonides zeer veel Reegelen gevonden, die den *Bewaarders*, Schuldig of Onschuldig aan de Vergoeding maaken. En vervolgens heeft dan ook de XVIII^de^ WET, aangaande *Het Regt der Geleende of Gehuurde Goederen*, het zy *Beesten*, *Huysraad*, of andere *Roerlijke Dingen*, Exod. 22:14. door *Begeeren* of *Eyssen* uytgedrukt, in deezer voegen voorgesteld; Dat indien het Geleende beschaadigd wierd, of Stierf, *Als den * Eygenaar daar niet by en was;* hy 't zelve dan Volkoomen moest Vergoeden; Schoon ook zeggen de Joodse Regten, Dat het hem met Geweld was af handig gemaakt. Maar indien zulx in zijn Teegenwoordigheyd geschied, *Zal het niet Weedergegeeven worden: Is set Gehuurd, het was voor zijne Huure gekoomen*, Exod. 22:15. Dat is, By-aldien den Bewaarder voor zijn Bewaaringe, *Huur*, of *Loon trekt;* zal hy voor de Huure alle Schaade boeten; het zy den Heere daar by geweest is of niet. De Joden verklaaren bey deeze Regten zoodaanig dat wanneer eenig Gehuurd of Geleend Beest of Ding Verongelukt, in den Dienst waar toe het yemand Gehuurd heeft; als by Exempel onder't Ploegen, onder't Berijden, &c. geen Vergoeding plaats heeft; maar wel zoo het Voor of Naa, of in eenig ander Gebruyk om den Hals komd: En zoo verstaan zy ook den Tijd van des Heeren Eygenaars *By-zijn*, alleen van de Tijd dat een een ding Geleend wierd; en niet van de Tijd dat het Verongelukt. Waar toe zy de Wet met deeze Dubbele Spreuke verklaaren: *Indien den Heere daar niet by is, wanneer't Verongelukt, den Leender is gehouden dat te Vergoeden;* naadien hy geen *Oorlof tot het Gebruyk verleend heeft*. Hier van verschillen, d'heedensdaagze Regten, en die by ons in gemeen gebruyk zijn, heel weynig; Want zoo by Voorbeeld door yemands Verzuym, eenige Schaade geschied aan't geên hy te Leen of in Huur ontfangd; word den Leener schuldig gehouden de Schaade te boeten; en 't Geleende zoo Goed en zoo Quaad als hy't ontfangen heeft, weeder te geeven: Alhoewel hy nogtans niet en staat voor Ongeval, Dat hy niet en kan Afkeeren; als by Voorbeeld, Dat een Geleend Paard, van de Donder geslaagen,

Exod. 22: 10.

De XVIII-ste WET Handeld van Geleende en Gehuurde Goederen.

* Naamelijk als 't *Geleend wierd*.

ſlaagen, of van een Moetwillige Roover op den Weg Uytgeſpannen word &c. naar welke Exempelen alle Voorvallen te Oordeelen ſtaan.

De XIXde Wet, Handeld van 't Regt der Maagden

De XIXde WET-Gebied aangaande 't Regt der Maagden; *Dat die een Maagdelijke Dogter, die niet Ondertrouwd is, Beſlaapt door Verlokking*, (zoo datze toeſtemd aan de Verzoeking, en alzoo verſcheeld van de daad des Gewelds waar af Deut. 22:28, 29. te zien is;) *Hy haar niet als zijn By-zit, maar als zijn Wettelijke Vrouwe moet Trouwen; en aanſtonds naa de Wijze van die Tijd, haar de Bruydſchat geeven.* Exod. 22:16. *Ook en zal hyze niet laaten van hem gaan zijn gantze Leeven, dewijl hyze* Verneederd *heeft.* Deut. 22:29. Maar indien de Vader niet en wilde dat hyze Trouwde, *Moeſt hy haar Geld geeven naa de Bruyd-Schat der Maagden.* Exod. 22:17. Waar van den Prijs Deut. 22:29. tot 50 *Sikelen* gewoogen word. Maar ook hier hebben de Joodſe Leermeeſters bepaalingen gemaakt, die eenigzinds teegen de Wet ſchijnen aan-te loopen. *De Boete* zeggenze, *van* 50 *Sikelen ſtond niet alleen vaſt, indien de Vader weygerig was; maar ook indien de Maagd of de Jongman aarzelde, men Dwong haar niet, maar hy betaalde de Boete, en ging zijns Weegs. Indien hy haar Trouwde, gaf hy de Boete niet, maar een Handſchrift, als andere Maagden kreegen.* Hoe het ook hier meede zy, het ſchijnd uyt de Wet; Dat het ten minſten in de Keur van de Vader ſtond, het Houwelijk of de Boete aan-te neemen. Doch wanneer het Beſlaapen Geweldiglijk geſchied was, wierd het Houwelijk, en de Boete der Bruydſchat, den Verkragter tegelijk opgeleyd, als te zien is; Deut. 22:28, 29. Maar een onderlinge Beſlaaping aan een Weduwe geſchied zijnde; wierd de Boete naa de Schatting der Joden, met 25 Sikelen voldaan. En dewijl het Beſlaapen van eens anders *Ondertrouwde Maagd*, de Dood eyſt, Deut. 22:24, 25. heeft de Wetgeever dezelve hier, door *Een Maagd die niet Ondertrouwd is*, Naauwkeurig genoeg van gêene onderſcheyden. Maar indien een Dogter Beſlaapen was, die aan een ander Trouwde, en de Bruydegom, naa de Bruylofts-Nagt, aan de Ouders Klaagde, Dat hy de Maagdom aan de Dogter niet gevonden hadde; moeſt daar over naader Onderzoek gedaan worden, door de Oudſten en Regters; gelijk in de Wet omſtandelijk aangeweezen word; Deut. 22:13-21. En zulx niet Waaragtig, maar ſlegts een Laſterlijke Naaſpraak bevonden zijnde; moeſt hy die Schandvlek met 100 Zilverlingen aan de Ouders boeten; en zijn Verloofde Wijf naahem neemen. Maar indien de Dogter haar Maagdom zeekerlijk Verklutſt had, moeſt zy om haarer Hoererye Geſteenigd worden. En dit was de Wet des Maagdoms onder Iſraël. Doch by de Perſiaanen was deeze Straf in de Hand der Mannen Vry-gegeeven; zoo dat een Bruydegom zijn Bruyd geen Maagd bevindende, haar vermogt de Neus af-te Snyen, en zoo Mishandeld te Verſtooten; alhoewelze thans het Verſmaaden voor genoegzaame Straf houden; in welk Geval haar de Vuyle Bruyd, met de Vrienden het Huys ruymen en heenen gaan moeſten. Doch zooze Reyne Maagd bevonden word; word de Bruyloft met Drij Vroolijke Daagen voltrokken. En de Proef ſtaat in dit geval, aan 't Oordeel van een Oud-Wijf; die het Teeken der Maagdom aan de Vrienden moet toonen. Vergelijkt eens Deut. 22:17. Een gewoonte voorzeeker, die Tertullianus van overlang onder de Kriſtenen Mispreezen; en den Heel-Konſtenaar Moriceau, als een Ligt-Bedrieglijk ſtuk Uytgelacchen heeft. Dat nogtans andere Ooſterze Volken hier omtrent anders Gezind, en niet zoo Naauwziende geweeſt zijn; is onder die gebleeken, welke de Maagdom der Jonge Dogteren, voor de Houwelijx-Dag; op een Afgodize Wijs verſpilden; waar van verſcheyde Getuygeniſſen voorhanden zijn. Want het ſchijnd als uyt d'Aal-Oude gewoonte der Babylonize en Syrize Tempel-Hoeren van Venus voortgekoomen; 't geene Jan Huygen van Linſchooten, van de Inwoonders van Goa verhaald; by welke in gebruyk was, Dat haare Dogters alſſe de Bruyd waaren, tot zeekere Afgodiſch Beeld gebragt wierden; Welke als een Schaamteloozen Priaap, met een Stijf-uytgeſpannen Mannelijkheyd Pronkte; aan welk de Verloofde

loofde Dogters niet zonder Smertelijke Bezeering, haar Maagdom Op-Offerden; en naa deeze Proef den Bruygom wierden overgeleeverd: Zeer wel vernoegt zijnde, Dat hem den Hoeren-God, deeze moeyte afgenoomen had. Noch Klugtiger luyd het als men verneemd, Dat de Rijk-Gegoede by die van Kalikuth en Cochin, de Gewoonte hebben, van een Byslaaper voor een goed Stuk Gelds te Huyren; die op de Bruylofts-Nagt met de Bruyd te Bed gaat en haar Ontmaagd; 't geên Voldiend zijnde, Slaaptze de volgende Nagt by de Wettige Man; die zig vastelijk inbeeld, Dat zijn Houwelijk zonder de Ceremonien van dit Voorspeelig Overspel, niet en zou Gezeegend zijn. En gelijk hen hier toe niet zelden de Priesters en Wijzen onder hen laaten gebruyken; alzoo neemen de Slegte Luydjes, die geen Geld en hebben om deeze Quanten daar toe te Koopen, deeze moeyte zelfs waar. Ook verhaald de Reys-Beschrijver Mandeslo, Dat de Priesters by dit Volk gewoon zijn, de Groote Vrouwen te bewaaren als de Mannen van Huys zijn; op dat indien haar misschien de Lust van Byslaapen beving, zy zulx niet als met een van deeze Paapen zouden waagen; want al wat by hen de Priesters doen moet altijd welgedaan zijn. En men zou het hier moogen bedenklijk houden, of niet hierom by de Egiptenaars, (die de eerste Vinders der Kerk-Ceremonien te agten zijn;) de Gewoonte was ingevoerd, Dat niemand Priester mogt worden, als die eerst in 't Heyligdom van Priapus was Ingewijd. En om dat dit Erfgerugt onder Israël zoo veel te meerder Schandvlek gaf, als hen de Voortplanting van 't Zaad Abrahams was toegezeyd; is hen billijk in de Wet verbooden dat de Gesneedene niet in de Vergaaderinge des Heeren mogten koomen; Deut. 23: 1. En dat dit Voornaamelijk op den Hoogepriester ziet, zullen wy in 't Vierde Boek-Deel verneemen. Zulx misschien ook hier uyt Voortgesprooten is; Dat eenen die zijn Ballekens mist, geen Paus van Roomen mag zijn; alhoewel eenigen dit aan 't Misval van Paus* Johannes de VIII[ste] willen opgedraagen hebben; Datwe niet verder ondertasten willen. Voor de rest moogenwe hier noch aanhegten; Dat zoo een Vry Perzoon onder ons, een Jonge Dogter met haar Wil Ontmaagd; Hy naa d'heedensdaagze Regten niet verder gehouden is, als dezelve te Trouwen; of voor de Ontmaagding Vergoedinge en Beetering te doen in Gelde t'zijner Keur; en zulx op 't Scherpst genoomen, met zoo veel als zoo een Dogter meerder Houwelijx-Goed zou van Nooden hebben, om met haars gelijk te Trouwen: Gelijkwe dat in de Schendinge van Dina, Breeder hebben aangeteekend.

* In de wandeling Paus Jut genoemd.

De XX[ste] Wet, Handeld van de Straf der Tooveressen.

De XX[ste] Wet Gebied, *Dat men de Tooveresse*, (of als de Lxx Overzetters vertaalen; *Die met Vergif omgaat;*) *niet en zal laaten Leeven;* Exod. 22: 18. Lev. 20: 27. En alhoewel de Wetgeever hier alleen van een Vrouwe spreekt, (om dat moogelijk deeze Konst van Ouds wel meest by dit Geslagt gepleegd wierd; waar aan ook de H. Schrift kennis draagd,) geeft het zelve ook *Een Tooveraar* te kennen; hoedaanig-een Deut. 18: 10. genoemd staat; en de Lxx Overzetters daarom ook hier in 't Veel-Getal *Tooveraars* vertaalen. Maar niet-teegenstaande 't gemeen gevoelen wil, Dat het Grond-Woord eygentlijk *Een Tooveresse* beteekend, die met Besweeringen Guychelaarye pleegd; verstaan wy hier nogtans geen zoodaanige, die uyt Kragt van zeeker Verbond met den Duyvel gemaakt; Wonderen doen die de Kragten der Natuure te booven gaan; veel-min zulke uytwerkingen onder Gods toelaating doen, Dat zy als 't waare, Godt zelf naa de Kroon streeven: Hoedaanige noch de H. Schrift, noch de Natuure, noch de gezonde Reeden kend: Maar wel zulke Godverlaatene Menschen, die onder Leugenagtig voorgeeven van gemeenzaame Ommegang en Aanroeping der Afgoden, die de Heylige Schrift te-mets *Duyvelen* noemd; en door welkze eertijds waanden dat de Kragten der Afgestorvene Ziel-Geesten haar invloed meede-deelden, om Voorzeggingen en Wonderen te doen. Alzulke dan die uyterlijk en innerlijk betoonden de Wil te hebben, om door valze streeken en listige Konsten de Zinnen der Menschen te Verbijsteren, en door Bygeloove van Godt

en zijn Waare Betuygingen af-te troonen; en onderwijlen ook door heymelijke Fenijnmengingen, Mensch en Vee aan Lijf en Leeven zeekerlijk quaamen te beschaadigen; Gebied de Wet eens-loefs; *Dat menze niet en zal laaten Leeven:* Naadien het inzonderheyd in de Tijd van Israëls Eerste Kindschap, (als wanneer Godt zijn Volk zelfs door kennelijke Teekenen en Wonderen, tot den aanhang van zijnen Naam en 't Geloof aan zijn Almagt verpligte, en daar op haar Profeeten tot Naavolgers van Moses toezey,) een opentlijke Afval en Bespotting van Godt en zijn trouwe Belofte insloot, en alzoo een geheele Verloochening van de Wet der X Gebooden was: En moest derhalven ruym zoo streng als het Offeren aan den Afgoden Gestraft worden; welke de Wet Exod. 22: 20. De *Verbanninge* dreygd.

Maar gelijk eertijds groot Geloof aan de Magt des Duyvels, en door hem aan die der Tooveraars en Tooveressen gegeeven wierd; pleegen de Gerigten Strengelijk daar teegen te Waaken en Harde Dood-Straffen over de Beschuldigde te Oeffenen. Doch onze Tijden door Neerstig Onderzoek en Ervaarenis Wijzer geworden; is men niet traag geweest, alle Tooverse voorwendingen, voor loutere Ydelheyd te houden; Straffende alleen zulke Landloopers met Bannen en Geesselingen, welke d'onweetende Menschen door haare Bedriegeryen, Konsten, en Leugenagtige Waarzeggeryen, Uytzuypen en Misleyden; of men Straftze ook wel met de Dood, by-aldienze met Fenijn-Menginge, of Herssen-Bedwelmende Minne-Dranken, of diergelijke, yemand aan Lijf en Leeven, of aan zijn Vee Schaade toebrengen; zoo dat ook de *Krimineele Ordonnantie* van Keyzer Karel wil, Dat de zulke op een Rad gezet; en de Vrouwluyden in een Kuyp met Water zullen gestolpt worden. En zoo heeft dan ook een Vermaard Schrijver onder de Engelzen zeer fraay gezeyd; Dat alhoewel de Tooverye geen daadelijk Vermoogen heeft, noch yets als Tooverye uytwerkt: Worden nogtans de Tooveraars naar eysch van haar voorgeeven, billijk Gestraft; om datze van haar zelven Valschelijk konnen Gelooven, Datze yemand zoodanigen Onheyl konnen Brouwen, als met haar Oogmerk over-een-komd: Ongemoeyd zoodaaniger Luyden Ambagt veel-meer gelijkt naa 't maaken van een Nieuwe Godsdienst, dan naa een Konst of Weetenschap. Maar gelijk het onze Tijd noch Heugd, hoe veel Voorvegters thans voor het Geloof aan Tooverye gevonden worden; en hoe zulke, die het teegendeel zoodaanig beweeren; Datze ook zelfs des Duyvels Magt t'eenemaal uytwisschen; dapper in 't Oog loopen; alzoo moeten alle Regtschaape Verstanden zig Verheugen, Dat zoo wel de Beste Regtsgeleerde, als veel Voortreffelijke Overheeden, (die het anders noch aan Gestrengheyd, noch aan Handhaaving der Justitie haaperd;) in onze Daagen van ander Verstand geworden zijn. Om waar van te verneemen, Hoe Zy-Lieden omtrent de Tooverye en Magt des Duyvels te moede zijn, wy agten zeer wel ter snè te dienen; 't geen den Hr. Symon van Leeuwen hier van in zijn ROOMS-HOLLANDS-REGT heeft aangeteekend; daar hy in zijn IV^de^ Boek Handelende *Van de Misdaaden teegen het Leeven en Dood-Slag;* van de Tooveraars en Waarzeggers aldus Schrijft; „Van Ouds plagten de Waarzeggers, en die van Tooverye Beschuldigd wierden, Leevendig Verbrand te worden. Doch dewijl naa veel Bedroefde Voorbeelden onzes Tijds, eyndelijk bevonden is, Dat zoodaanige Zaaken maar bestaan hebben, in een Naakte Inbeeldinge van een Onnatuurlijke Magt, die in Waarheyd niet bestond, en die Luyden genoeg Betooverd zijn geweest, welke zoodaanige Dingen eenig Geloof gegeeven hebben; worden alzulke Zaaken Huydensdaags van de Regtbanken afgeweerd: Zoo dat by alle Regtzinnige Uytleggers van de H. Schrift geleerd, en als een Grondsteen van een Regtzinnig Kristen-Geloof beweerd word, Dat men geen Onnatuurelijke, of Boovennatuurlijke Magt aan eenige Menschen toeschrijven mag, Jaa zelfs niet den Duyvel of Booze Geest, in eenige de minste Uytwerking en Verzoeking eenige Kragt of Vermoogen toeëygenen, buyten het geene hem van Godt word

*toe-

„ * toegelaaten, al wat ooyt by eenige Beroemde Tooveraars is uytgewrogt, is
„ valsch bevonden. *Gy en zuld U niet keeren*, sprak de Heere tot Moses. Lev. 19:
„ 31. *Tot de Waarzeggers en Duyvels-Konstenaars, en zoekt ze niet, U met haar Ver-*
„ *ontreynigende.* En Kap. 20: 6. *Waanneer daar een Ziele is, die haar tot de Waar-*
„ *zeggers en tot de Duyvels-Konstenaaren zal gekeerd hebben, om die naa te Hoeree-*
„ *ren, zoo zal Ik mijn Aangezigte teegen die Ziele zetten. Want Ik ben de* Heere;
„ *En daar is geen Tooverye teegen Jakob noch Waarzeggerye teegen Israël;* Dat is,
„ teegen de Geloovige, Num. 23: 23. Zoo komd het dat zeederd den Herstel-
„ den Godsdienst in deeze Landen geen Tooverye noch Spooken gevonden
„ worden, noch eenige Luyden meer bekend zijn, die haar eenige Tooverye, of
„ Boovennatuurlijke Uytwerkingen vermeeten, om dat volgens onze Leer daar
„ in geen Geloof gesteld word: Daar andere Naabuuren tot Straf van haar Wan-
„ Geloof noch teegenwoordig vol van zijn. Niet dat daar yets meer als hier te
„ Lande geschied, of begaan word, Dat in Onnatuurlijke Dingen bestaat; maar
„ datter Luyden gevonden worden, die haar zoo yetwes vermeeten, en door een
„ valschen schijn vertoonen, gelijk of het was dat zoo niet en is; het welke by an-
„ dere door een Bygeloof daar voor word aangenoomen, of dat moogelijk de
„ Booze Geest by Godt aldaar meer als hier word toegelaaten, de Ongeloovige
„ in haar Ongeloove te Verzoeken. Immers men ziet dat onder de Geloovige,
„ zoodaanige Spooken niet gevonden worden, daar andere over klaagen en ver-
„ tellen dat haar weedervaaren is. Men bevind niet datter een-eenig Mensch is,
„ die yets Onnatuurlijx heeft konnen uytwerken; Jaa dat zelfs die geên, die
„ haar daar voor uytgaaven, en haar zelven inbeelden, Dat zy wat doen konden,
„ van haar eygen Bedrog en Valsheyd zijn overtuygd geworden. Als daar zijn
„ geweest die geene welke haar Herssenen en Gewrigten met eenige Zalf bestree-
„ ken, en daar door in een Bedwelmde Onmagt geraakten, haar zelf inbeelden,
„ Dat zy op een Beezem-Stok ter Schoor-Steede Uytvloogen; en weeder tot haar
„ zelven koomende, haar zelf inbeelden en andere wijsmaakten, Dat zy Wonder-
„ lijke Dingen hadden uytgeregt, daar zy nogtans van haare plaatze niet en waa-
„ ren opgestaan, gelijk daar staalen van verhaald worden, by den Heer Johan van
„ Heemskerk, in zijn *Bataavise Arkaadia.* Wat wordender niet al Vreemdighee-
„ den vertoond by de geên die met de Goochel-Tas omgaan en uyt den Naad-
„ Zak speelen; het welke ontdekt zijnde, niet-met-allen geagt word. Zoodaa-
„ nige Luyden waaren de Wijze, de Guychelaars en d'Egiptise Tooveraars,
„ welke by Farao geroepen wierden, om het Wonder-Werk dat Godt door Mo-
„ ses en Aaron hem liet vertoonen, naa-te bootzen. Exod. 7: 11. Die dan door
„ haar behendige Konsten vertoonden, gelijk of haare Staaven, even als den
„ Staff Aarons mè in Draaken veranderden; zulx nogtans in waarheyd niet en
„ geschiede; gelijk klaarlijk in de Tweede Proef blêêk, waar by Aaron door
„ Gods Bevèl het Stoff in Luyzen deede veranderen; het welk zy wel tragten
„ naa-te bootzen, doch niet en konden; maar haar Konst vals bevonden wierd;
„ zoo dat zy zelf de Magt Gods daar in erkenden. Exod. 8: 18. En 't is geen min-
„ der Verdigtzel, Dat de Geest van Samuël, door de Kragt van de Tooveres zou
„ Opgewekt zijn, 1 Sam. 28: 11. Dewelke van Saul zelf niet en is gezien noch
„ bekend, maar van de Tooveres hem wierd wijsgemaakt, Dat zy hem zag; die
„ hy, van Godt afgeweeken zijnde, door de Regtveerdige toelaatinge Gods, in
„ plaats van Samuël Geëerd, en op zijn Aangezigte needergevallen zijnde, Ge-
„ vraagd heeft; dewelke daar toe by de Vrouwe geschikt zijnde uyt de voorstel-
„ linge van Saul zelf en uyt het geene alreede gebeurd was, genoeg kon Antwoor-
„ den, zonder dat men 't zelve voor een Boovennatuurlijke Voorzegging van
„ toekoomende Dingen, die Godt alleen bekend zijn, kan of behoefd op-te nee-
„ men: Waar over ook Jesus Syrach zelf berispt word, Dat hy 't daar voor gehou-
„ den heeft, Dat Samuël zelf naa dat hy Ontslaapen was, Geprofeteerd heeft, en
„ Saul zijn eynde voorzeyd zou hebben. Ecclesiast. 46: 12. Het welk schoon by
„ de

* Over dit Woord hebben wy elders ons Misnoegen getoond.

„ de Regtzinnige voor geen Waarheyd word opgenoomen, en wel klaar blijkt,
„ Dat niet anders als Bedriegerye is, zoo worden evenwel om het Bygeloof dat
„ daar door onder flegte en eenvoudige Menſchen gevoed word, de zoodaanige
„ Tooveraars, Waarzeggers, en die met Beſweeringen van eenige Woorden
„ omgaan; of haar des vermeeten, om haar Waanwijsheyd en Bygeloof, met
„ Geeſſelen, Bannen, of diergelijke Straf Geſtraft. Zie Johan van Sande *Lib.* 5.
„ *Tit.* 9. *Defin.* 8. en in 't lang Jan van Heemskerk in zijn Hollandſe Arkaadia. Dus verre die Regtsgeleerde Schrijver: Die in zijn Reedeneering voorzeeker genoeg laat blijken, Dat hy hem dit Stuk beeter, als de meeſte Godsgeleerde verſtaan heeft: Jaa dezelve daar in genoegzaam ſtilſwijgende, van Dwaalinge beriſpt; alhoewel hy'er moogelijk hen te geval, 't een en 't ander van de *Magt des Duyvels* en Gods *Toelaating* zoodaanig ondermengd; als of hy 't daarom voordagtelijk maar tuſſen de Tanden mompelde, op dat hy 't ſtrax daar aan te voegzaamer uytwiſte. Doch den Heer Huber, heeft in zijn *Frieſſe Regtsgeleerdheyd*, d'Oude meeninge eenigzinds wat openhertiger ſchijnen te begunſtigen.

De XXIſte WET Handeld van de Vleeſlijke Vermenging teegen Natuur.

De XXIſte WET Gebied; *Dat al wie zig Vleeſlijk met een Beeſt Vermengd*, het zy *Man* of *Vrouw*, *Zeekerlijk zal Gedood worden.* Exod. 22: 19. En Lev. 20: 15, 16. word belaſt, *Dat ook het Beeſt zelf zal Gedood worden;* dewijl het *Een Grouwelijke Vermenging is*, Lev. 18: 23, 30. Die Godt zelfs niet onder de Beeſten heeft willen toelaaten, maar wel uytdrukkelijk Verbooden heeft; Lev. 19: 19. op dat hy alle quaad Voorbeeld onder Iſraël uytwiſte. En het blijkt ook uyt de Laater Hals-Gerigten, Dat deeze Miſdaad gemeenelijk met een Verbrandinge Geboet word; als by Damhouder, Perezius, Julius Clarus en Papon te zien is. 't Zelve is meede omtrent de Sodomie in gebruyk, over welke de Wet Moſis Levit. 18: 22. en 20: 13. zeekerlijk de Dood dreygd. En alhoewel Ariſtoteles, de Boggerye in zijn Staatkunde toelaat; hebben wy nogtans de leelijke Naaſleep van beyde der Mannen en Vrouwen bedrijf teegen de Natuure, uyt de Reeden des Apoſtels, Rom. 1: 26, 27. elders genoeg Gebrandmerkt; Dat men hier mag te raade neemen.

De XXIIſte WET Handeld van de Straf der Afgodendienaars.

De XXIIſte WET Gebied; *Dat al wie den Goden Offerd, behalven den* Heere *alleen, geheel zal Uytgeroeyd worden*, zonder Genaade of *Barmhertigheyd*, gelijk het Hebreeuwſe Woord CHEREM te kennen geeft; en den Apoſtel voor zijn ſpreekwijze neemd, Hebr. 10: 28. Ziet deeze Wet Exod. 22: 20. Voor *Goden*, heeft de Kaldeër, *Afgoden der Volkeren* gezet; en Moſes leyd het uyt; *Of aan de Zon, of aan de Maan, of aan het gantze Heyr des Heemels*, Deut. 17: 3. Doch de Joden Twiſten met malkander, door welk-een Dood-Straf, den Afgodendienaar moet vernield worden: Onkelos zeyd alleen *Gedood;* daar de *Targum* van Jonathan, uyt aanmerking van Deut. 13: 15-17. by doed; *Met den Sweerde, en zijn Goederen Prijs verklaard.* Doch andere willen waarſchijnelijker uyt Deut. 17: 2, 5. Dat hy moeſt *Geſteenigd* worden. Nogtans ſchijnd dit alleen met onderſcheyd van een moetwilligen Afgodendienaar verſtaan te worden, volgens Num. 15: 27, 30. Want alzoo heeft Maimonides aangeteekend; *Die den Afgoden gewillig en met opgeheeven Hand Diend, is Schuldig aan de Afſnijdinge*, door de Hand Gods: *Maar zoo daar Getuygen zijn, die hem gezien hebben;* Hy zal ter Dood Geſteenigd worden: *Of indien hy 't onweetende gedaan heeft;* Hy zal het Zond-Offer brengen datter toe ſtaat.

De XXIIIſte WET Handeld van 't Regt der Vreemdelingen, Weduwen en Weezen. Deut. 10: 18, 19. Lev. 19:

De XXIIIſte WET Gebied, *Dat den Vreemdeling niet Onderdrukt, en de Weduwe en de Weeze niet en zal Beleedigd worden.* Exod. 22: 21-24. 't Geen de Joodſe Leer-Meeſters verſtaan, of van een *Onderdrukken door Magt*, of ook *door Verſmaading.* En naadien de H. Schrift alzinds getuygd, Dat Godt niet alleen den *Vreemdeling* te-gelijk met de *Weduwe* en de *Weeze* Lief heeft, maar die ook beveeld *Lief te hebben als ons zelven;* heeft hy deeze Wet den Rigteren Iſraëls, noopens *De Vreemdelingen*, Eerſtelijk hier door wat digter willen op 't Hert binden; *Dat zy eertijds* Vreemdelingen *waaren geweeſt in Egiptenland.* Exod. 22:

21.

21. En strax daar naa; Dat hy alle Onderdrukkers en Weeze-Duyvels, van weegen *De Roepende Stemme* der Beleedigde, in zijnen Toorn met den Sweerde Dooden, en haare Vrouwen en Kinderen insgelijx *Tot Weduwen en Weezen maaken zou*. Exod. 22:23, 24. Want dewijl het door haar Geklag zou blijken, Datze geen *Beschermer* op Aarde vonden; wilde Godt hier door betoonen, *Een Man der Weeduwen, en een Vader der Weezen te zijn*. Psalm 68:6. En gelijk de Joden eertijds veel byzondere Regten tot Voordeel van Weduwen en Weezen hadden, alzoo was hen ook deeze Spreuke zeer gemeen; *Een Zone Roept tot zijnen* Vader; *ende een Vrouwe tot haaren* Man; *Maar de Weduwe ende de Weeze Roept tot* Godt; *en Hy Verhoortze om dat hy Barmhertig is*. En in diervoegen, heeft het *Jakobus*, die Groote Leermeester der Kristen-Zeeden-Kunst, niet onstigtelijk als een Stuk van *Godsdienst* aangemerkt, De *Onderdrukkinge der Weduwen en Weezen, door hulpzaame Bezoekinge* te Ondersteunen, Jak. 1:27. En zoo wy hier een Woord tot Verklaaringe moogen by-doen; wy agten, Dat inzonderheyd hier ook zulke Onderdrukkers verstaan worden; die den *Vreemdelingen*, door haar Onkunde in de Land-Wet, daarze haar bevinden; Verschalken en Bedriegen; door Verswijginge, en Agterhoudinge van 't geene zy hadden moeten Bekend maaken: Maar eerst daar meede voor den Dag koomen, als haar Perzonaadje is Uytgespeeld en Beeterens-tijd ontbreekt. Let eens op Laban Gen. 29:26.

33, 34. Zach. 7:10. Jer. 22, 3. Ezech. 46: 18. &c.

De XXIV^ste WET Gebied; *Dat de Israëliten geen* Woeker *mogten neemen, wanneer de Verarmde onder haar van yemand zouden Geld Leenen*. Exod. 22:25. terwijl zy zulx nogtans wel neemen mogten *Van den Vreemden*, of Ongeloovige, die thans Verworpelingen waaren: Gelijk beyde Joden en Kristenen afneemen uyt Deut. 23:20. Het zy dan dat zulke *Vreemdelingen* met haar Koophandel dreeven, en Winste zogten, of dat zy *Arme Bywoonders* onder haar waaren. Lev. 25:35, 36. Alhoewel nogtans onder die toegeeving, de Liefde tot zijn Even-Mensch geenzinds uytgeslooten bleef. Maar naadien de Letter van deeze Wet, opmerklijk is; Diendze hier in haar eygen Bewoording niet te Ontbreeken; Dus hebbenze onze Overzetters vertaald; *Indien gy mijn Volk dat by u Arm is, Geld Leend, Zoo en zuld gy teegen het zelve niet zijn als een* Woekeraar: *Gy en zuld op het zelve* Geen Woeker *leggen*. Exod. 22:25. alwaar andere de laatste Reeden vertaalen; *Gy zuld haar niet zijn als een Afperssenden Schuld-Heer* &c. Of gelijk de Gemeene Latijnze Overzetting heeft; *Gy zuld hen niet Lastig zijn als een Schatter;* &c. Onzes-agtens, is de Text taamelijk klaar; alhoewel de Uytleggers daar over niet zonder Bekommering zijn beezig geweest, om te zeggen, Wat eygentlijk WOEKER is; en of hier door ook alle *Winst* weegens *Geleend Geld* van zijnen Broeder te neemen, Verbooden word? En ten laatsten, Of'er ook onder Israël zulken WOEKER als hier Verbooden word, *Van den Vreemden* mogt genoomen worden? Doch gelijk wy meenen dat de laatst-aangehaalde Vertaalingen, de Textwoorden groot Ligt by-zetten; alzoo twijffelen wy niet, of een Kleyne Waarneeming tot der Joden Verklaaringe gevoegd, zal 't Gantze Stuk te-regt brengen. Door *Geld Leenen*, word hier naa de Hebreeuwse Beteekenis niet alleen verstaan, *Zilver*, (Dat is, Geld;) maar ook *Goud, Metaal, Kôoper, Spijze, Kleederen*, of eenig ander Ding, gelijk Lev. 25: 36, 37. en Deut. 23:19. verklaard word: Alhoewel wy Gissen moogen, Dat het *Leenen* hier van het *Leenen* Deut. 15:7, 8. Luc. 6:35. diend Onderscheyden te zijn. Gelijk ook de Wetgeever door deeze Woorden, *Mijn Volk*, een opmerklijk Onderscheyd schijnd te stellen, tussen *d'Israëliten*, en d'Ongeloovige *Vreemdelingen;* aan welke zy mogten *Leenen op Woeker*; maar niet *Aan haaren Broeder;* Deut. 23:20. Naadien zy alzoo doende, haar zouden zijn *Als een Afperssenden Schuld-Heer;* Dat is, als een Leender die aandringd om het zijne weeder te hebben *Met Overwinst;* of *Pand* voor beyde te neemen: In hoedaanigen Zin deeze Bewoording gebruykt word; 2 Kon. 4:1. Psalm 109:11. Neh. 5:7, 10, 11. Deut. 24:10. Gelijk ook dusken Afperssinge Verbooden word, Deut. 15: 2, 3.

De XXIV^ste WET; Handeld van Woeker en Overwinst.

2, 3. Maar dat de Wet hier rept van *Een Bijtende Woeker*, is voorzeeker een Opmerkelijke Beschrijving van de *Woeker;* als die den Mensche in zijn Goed, *Bijt*, *Opknaagd* en *Verteerd;* en daarom onder Gods Volk, rond-uyt Verbooden. En naadien uyt Lev. 25:37. en Deut. 23:19. blijkt, Dat *Woeker* en *Overwinst* een en 't zelve is; hebben de Joden daar omtrent veele bepaalingen gemaakt, die Maimonides in zijn Verhandeling *Van Leen en Ontfang*, heeft aangeteekend: Alwaar dan onder anderen Gevraagd word; *Waarom is den Naam van deeze Daad, genaamd* Nesech, *Bijtende Woeker?* Antwoord; *Om dat het* (Nhosech) *Bijt:* Want *Het Knaagd des Naastens Vleesch af*. Zy besluyten ook dat zoo wel het *Ontfangen*, als het *Geeven op Bijtende Woeker*, teegen deeze Wet aanloopt; waar in den Eersten zeggenze, *Teegens Twee*, den Laatsten *Teegens Zes Gebooden Zondigd*. Gelijk dan ook zelfs die naa haare meeninge misdoen, welke daar van *Getuyge* of *Maakelaar* zijn. En zoo besluyten haare Regten ten laatsten, Dat aangaande een Verband-Brief van Woeker, alleen de Waarde, en niet de Rente mag geëyst worden. Onder-en tussen schijnd het dat de Wet, Voornaamelijk alle *Woeker*, (het zy Winst of Overwinst,) Verbied te neemen van een Broeder in Israël, *Wanneer hy Arm is*, en Hulp van Leenen noodig heeft: Naadien'er een heel andere Reeden is, met yemand te handelen in geval van *Barmhertigheyd*, als in onderlinge *Koophandel*, door Welk-een Winning, zig elk Regtveerdiglijk mag zoeken te Geneeren; en Schaade teegens Baate te wagten staat. En gelijk het Spreekwoord zeyd; *Datmen van de Winst moet Leeven;* alzoo en blijkt ook niet alleen nergens uyt de Zeedelijke Wet, noch de Natuurlijke Reeden, Dat alle *Woeker* of *Aanwinninge* Verbooden, of Onbetaamelijk in zig Zelven is; Maar dezelve Wet kan ons te-gelijk met dit byzonder Gebod Vermaanen, in alle Woeker of eysch van Winst, te handelen naa de Liefde, en Bescheydendheyd; zonder yemand te Drukken, schoon het door des Naastens Verleegentheyd, in onze Magt vald, een Onmaatige Winst af-te perssen: Ziet onder-anderen de *Woeker* in een Goeden Zin genoomen Matth. 25:27. En alhoewel het uyt Exod. 22:26, 27. blijkt, Dat de Wetgeever Israëls toegelaaten heeft, dat zy van de Arme Leenders mogten *Pand neemen;* schijnd hy zulx nogtans maar alleen te willen geëyst hebben, wanneer den Leender tot Weedergeeven moest geperst worden; zelfs *Door 't neemen van zijn Kleed;* waar toe nogtans den Schuld-Eysscher traag moeste koomen: Gelijk hier door niet duysterlijk te kennen gegeeven word; *Indien gy eenigzinds uwes Naastens Kleed te Pande neemd.* Exod. 22:26. 't zelve heel Naauw bepaalende om den Schuldenaar niet tessens in zijn Huys te vallen, en *Pand* af-te dwingen, maar hem dat zelfs laaten buytenbrengen, en overgeeven Deut. 24:10, 11. Gelijk het ook niet en moest zijn des Schuldenaars eenigste *Kleed*, *Dekzel* of *Slaap-Bed*, of zulk-een *Gereedschap*, zonder welk hy zijn Brood niet winnen kon. Deut. 24:6. Of zoo hem dat *Eenigzinds* afgehaald wierd; moest hem zulx volgens de Wet, *Voor Zonnen-Ondergang*, *Weedergegeeven worden*. Vergelijkt Deut. 24:12. met Exod. 22:26, 27. Dat is, indien hy zulx om zig te dekken, des Nagts niet missen kon; gelijk de Wet zeyd; *Want het is zijn Dekzel, 't is zijn Kleed over zijn Huyd* of *Schaamte*, als de Grieken vertaalen. En schoon zulken Pand Weedergegeeven wierd; bleef daar over nogtans den Schuld-Eysscher dit Voorregt ter-Hand; Dat de Schuld in het Zeevende Jaar, (Dat een Jaar van Vrylaatinge was,) niet Quijt-gescholden wierd; maar den Schuldenaar daar voor, als een *Geëygen-Panden*, aansprekelijk bleef; waar toe dan ook zulken Pand-neeming, niet als met Verlof der Overheeden geschieden mogt: Alles op dat den Armen Schuldenaar over Mishandeling, *Niet en mogt tot Godt Roepen, Dat hy 't Hoorde*, Exod. 22:27.

Deut. 23:19. Lev. 25:35, 36. Prov. 28:8. Ezech. 18:8. &c.

De XXV^ste Wet Gebied, *Dat men de Goden niet en zal Vloeken; noch den Oversten des Volks Lasteren*. Exod. 22:28. Dat is, den *Regteren*, en *Vorsten des Lands* (het zy in 't Aangezigt, of Agter-Bax,) met Quaade Woorden, niet toe-Spreeken, Schelden noch Lasteren; noch door eenige Daad Versmaaden: En wel

De XXV^ste Wet, Handeld van d'Eerbied der

wel inzonderheyd niet alsse teegens yemand Vonnissen, maar *Prijzen wat de Regters Wijzen.* Hoedaanig het ook Paulus verstond, Actor. 23:5. die deeze Wet, op de Eerbied des Hoogenpriesters past; doch Salomon op den Konink. Eccles. 10:20.

Overften en Regteren.

De XXVIste Wet Gebied; *Dat de Israëliten, zonder uytstel, aan Godt betaalen zouden, d'Eerstelingen van haare Volheyd*; Dat is, *Van haare Rijpe Vrugten; en van haare* Traanen, Dat is, *Van haar Wijn en Olye; ende d'Eerstgeboorne van Haare Zonen*, en van *Haare Ossen en Schaapen; naa datze Zeeven Daagen by haare Moeder geweest hadden.* Exod. 22:29, 30. Dewijl geen Reyn Dier voor den Agtsten Dag, en daar naa, Tijdig noch Gode aangenaam tot d'Offerhande waaren; als te zien is, Lev. 22:27. Waar van de Joden de Reeden in den Sabbath zoeken. Want gelijk zy willen, Dat geen ding kan Reyn noch Oorbaar zijn, ten zy een Sabbath daar over-gegaan is; alzoo konnen daar ook geen Zeeven Daagen, zonder Sabbath zijn. Doch gelijk Godt gewild heeft, Dat d'Hebreeuwse Knegtjes *Ten Agtsten Daage* zouden Besneeden worden; alzoo ontbreeken geen Geleerde Uytleggers, welke daar van deeze Reeden geeven; Dat alle Leevende Schepzelen, voor den Agtsten Dag naa haar Geboorte, niet wel onder de Leevende konnen gereekend worden; door dienze noch niet lang Geleefd hebben, en het onzeeker is, ofze zullen in 't Leeven blijven. Daar-en booven is de Vuyligheyd en Onreynigheyd, die hen gemeenelijk uyt des Moeders Ligchaam aanhangd, van haar noch niet geheelijk afgegaan. En dewijl Godt belast heeft, hem geen Onvolkoomene noch Onreyne Offerhanden te brengen; heeft hy niet alleen in deeze Wet, maar ook Lev. 22:27. al wat Vuyl en Gebrekkig is, On-aangenaam verklaard: *Den Os, het Schaap en de Geyte, zullen naa haare Geboorte, Zeeven Daagen aan des Moeders Borsten blijven; doch den Agtsten Dag en daar over, konnenze den Heere Geofferd worden.* Op wat Maniere d'Eerstelingen van de Vrugten des Lands moesten Betaald worden, is Deut. xxvi. te zien: En diende in plaats van een Danklijke Erkentenis aan Godt, wiens Huurlingen zy waaren in den Lande Kanaans. Deut. 26:9, 10. Lev. 25:23. Op dat haar alzoo de geheele Inkomste *Geheyligd* wierd. Doch de Zonen wierden Gode toegeëygend, door dezelve te Lossen voor Vijf Sikelen Zilvers, welke aan den Priesters gegeeven wierden; vergelijkt Num. 18:15, 16. met Exod. 13:13.

De XXVIste Wet, Handeld van 't Betaalen der Eerstelingen.

2 Kron. 31:5. Prov. 3:9. Jer. 2:3.

Exod. 22:30.

Rom. 11:16.

De XXVIIste Wet Gebied aan Israël, *Dat zy Heylige Lieden moesten zijn:* Of als de Lxx Overzetters en de Kaldeër vertaalen; *Gy zuld My, Mannen van Heyligheyd* weezen: Dat is, Inwendig en Uytwendig betoonen, Datje afgezonderd zijd, van de Zeeden en Grouweldiensten der Heydenen, en Verkooren bend om alleen My te Dienen naa de Wetten, Regten en Inzettingen welk ik u heeden door mijnen Knegt Moses Verkondige: Zoo datje ook zelfs geen Spijze zuld Eeten, die u daar in *Onreyn* verklaard word; waar van te zien is, Deut. xiv. en Lev. 11:44, 45. En zoo Verbied Godt dan ook hier als een Plegtelijke Verbeelding van *Heyligmaaking;* geen *Vleesch* te Eeten *Dat op den Velde Verscheurd is.* Exod. 22:31. Dat is, gelijk het de Grieken en Kaldeën verklaaren; *'t Geen door eenig Wild Dier Verscheurd is*, of *daar de Beesten van Geproeft hebben;* als de Gemeene Latijnze Bybel zeyd. Want zoo yemand zelfs Onweetende van *Verscheurd Vleesch* Gegeeten had; Moest hy zijn Kleederen Wasschen, hem zelven met Water Baaden, en Onreyn zijn tot aan den Avond; *Anders zou hy zijn Ongeregtigheyd draagen.* Ziet Lev. 17:15, 16. en 22:8. alwaar ook blijkt, Dat onder *Verscheurd Vleesch*, ook verstaan word, alle *Dood Aas*, Dat Gestikt of van zig-zelfs Gestorven is. En gelijk de Joden hier omtrent veel Bepaalingen hebben gemaakt; Zeggen zy onder andere, Dat deeze Wet alles Verbied te Eeten, wat zig uyt Oorzaak van eenige Wonde, neygd om te Sterven: Want het zy Dat het Gebeeten is van een Wild Dier, of Gevallen, of Geschooten is met een Pijl; of Geslaagen door de Hand Gods; of dat zelfs yemand Vleesch Snijd van een Leevend Beest; het behoord alles onder *'t Verscheurde* in de Wet

De XXVIIste Wet, Gebied de Heyligheyd des Leevens te bezorgen.

Ezech. 44:31.

Lev. 19:26. Exod. 12:9.

Exod. Kap. XXIII.

Verbooden: Het moet voor de Honden geworpen, of den Vreemden te Eeten gelaaten worden. Deut. 14: 21.

De XXVIIIste WET Handeld van de Regtveerdigheyd in 't Gerigte.

De XXVIIIste WET Gebied verscheyde Dingen, die *De Bewaaringe der Opregtigheyd in het Gerigte* aanbeveelen: Als I. Dat zy, die als Regters in Israël zouden Zitten; *Geên Vals Gerugt* (of ydele aanklagte) *Moesten Opneemen*: Noch haare Hand stellen neevens den Goddeloozen; *Om een Getuyge tot Geweld te zijn.* Exod. 23: 1. Dat is, om *Valsse Getuygenissen toe-te Stemmen;* teegens welke de Wet Deut. 19: 16, 19. zoodaanige Straffen steld, als zy die zoo Valslijk Getuygen, voorhebben een ander op 't Lijf te smijten. Ten II. Dat zy ook *De Meenigte der Stemmen*, (uyt Ontzag of Aanzien van haare Perzoonen,) *Tot Booze Zaaken niet en zouden volgen;* maar naa de Voorspellinge van haar eygen Geweeten Oordeelen. En zoo moestenze haar ten III. ook *In Een Twist-Zaake geenzinds Neygen naa de Meenigte, om het Regt te Buygen:* Dat is, gelijk het de Kaldeër verklaard; *Het Oordeel niet vellen naa den grootsten Hoop.* Exod. 23: 2. Ten IV. Dat zy *Den Geringen niet en zouden Voortrekken in zijne Twist-Zaake.* Exod. 23: 3. Daar de LXX Overzetters en de Kaldeër vertaalen; *Gy zuld geen Meedelijden hebben in het Oordeel:* En zoo word insgelijx gesprooken van *Den Rijken*, Lev. 19: 15. Op dat de Wetgeever leerde *Regt doen aan Arm en Rijk* zonder onderscheyd. Hem zelven ook niet ligt door Smeek-Klagten van Vrienden laatende Verbidden, om 't Regt naa dêês of die kant over-te buygen. En hoe Kato zig deezen Ernst liet ter Herten gaan, mag men uyt zijn Antwoord aan de Burgemeester Askanius afneemen: Want als deezen hem eens in den Raad Beroemde, *Dat hy in de Bedieninge van Regterschap, nooyt naa 't Bidden van Vrienden geluysterd had;* zeyde Kato teegens Hem; *De Schande en leyd hier in niet dat een Regter Gebeeden word; maar in zulx te gedoogen.* En zeeker, by-aldien ons de Oorsprong en Reeden, van 't Regt en den Regters, wierd afgeëyst, wy zouden alleen konnen zeggen, Datze zijn, om een yeder in Gelijkheyd van Regt en Geregtigheyd te doen Leeven zonder yemand te Beleedigen, en yeder 't Zijne te geeven: Naa welk Pas-Lood alles moet bestuurd worden. En om dat dit den Regters paste, zonder aanzien des Perzoons, of Gunstbewijs te doen, stonden eertijds de Pronk-Beelden der Regters op het Marktpleyn van Theêben, zonder Handen en met geslooten Oogen: En de JUSTITIE word daarom ook onder ons gemeenelijk Geblind afgeschilderd. Waar van elders onder een tegenbedenking gewag gemaakt is. Ten IV. Dat zy in alle voorval zoo vry moesten zijn van Haat en Wrok; Datze zelfs *Haar Vyands Afgedwaalden Os of Ezel moesten weederbrengen:* Exod. 23: 4. En veel-meer moest zulx van yder aan Een Broeder in Israël gedaan worden. Deut. 22: 1. En zoo Gebied Godt dan ook hier ten Vden, Dat wanneeer zy *Haares Haaters Lastdraagenden Ezel* zaagen beswijken, *Zy hem moesten te Hulp koomen:* Dat is, als 't de Grieken vertaalen; *Hem niet voorby gaan;* maar op alle wijzen ophelpen; vergelijkt Exod. 23: 5. met Deut. 22: 3, 4. En het schijnd dat de Joden omtrent dit Gebod, heel zorgvuldig willen zijn: Want behalven dat zy in haare Regten leeren, Dat elk die eenig verlooren Ding, of afgedwaald Beest vind, 't zelve moet doen Uytroepen, op dat het volgens goed bewijs, aan den Eygenaar weeder quam; agten zy de pligt omtrent een Overlaaden Beest zoo hoog; Dat indien op een-en-dezelve Tijd, het Vee van haaren Vriend, en dat van haaren Vyand onder zijn Last mogt besweeken liggen, zy uyt Kragt van dit Gebod gehouden zijn, voor alle Ding haar Hulp aan dat van den Laatsten te besteeden; op datze betoonden den Haat teegen haaren Vyand in-te Toomen. Ten VI. moestenze ook *Het Regt des Armen in zijne Twist-Zaake niet Buygen.* Exod. 23: 6. Want wie zulx aan de Arme, aan de Weduwe, aan den Weeze of aan den Vreemdeling doed; *Zy Vervloekt*, Deut. 27: 19. Ten VII. *Datze verre moesten zijn, van alle Valsse Zaaken, of Woord der Valsheyd.* Exod. 23: 7. Zoo datze ook zelfs, als de Joden leeren; niet neevens eenen Goddeloozen moesten in 't Gerigte Zitten: Waar op het ook ziet; als Maimonides zeyd; Dat de Regters onder

Prov. 25: 21. Luc. 6: 27.

onder hen de gewoonte hadden, malkanderen eerst naauwkeurig te kennen, onderzoekende of ze niet zelfs aan baldaadige Bedrijven Schuldig waaren, die haar volgens de Wet op 't Gestrengst te Straffen stonden: Als waar in veele van Ouds Gebrekkig waren. Want om hier toe geen Exempelen uyt de H. Schrift op te stikken; en te bezien hoe zelfs David aan Nathan, de Dood over den Rijken Schaape-Dief uytsprak, (daar hy zig niet ontzien had, het Egte Wijf van Uria te Schenden; 2 Sam. 12: 15.) zal misschien hier toe genoeg zijn, als wy aanmerken, hoe dit in Julius Cæsar gebleeken is; die zijn Huysvrouwe alleen om een Quaad Gerugt Verstiet; en zelf hem niet ontzag de Koningin Kleopatra en andere Groote Vrouwen te Schoffieren. De Treffelijke Kato, dorst een aanzienelijk Raadsheer in Ballingschap Jaagen, om dat hy zijn Vrouwe in 't by-zijn van zijn Dogter, eens vriendelijk Gekust had; en nogtans ontzag hy hem niet de Kaamenier van zijn Zoons Wijf te Beslaapen. En zoo heeft ook de vermaarde Krassus, die zoo magtig Rijk, en nog een veel-grooter Gierigaard was; geen Misdaaders swaarder Gestraft dan de Gierigaards. En men zou van de zulke moogen denken; Dat zy dus-doende toeleggen, om door 't Streng Veroordeelen van andere, haar eygen Misdrijven voor de Weereld te mompen. Ten VIII. moestenze *Den Onschuldigen en Geregtigen niet Dooden.* Exod. 23: 7. *Want Ik,* zeyd de Goddelijke Wetgeever; *En zal den Goddeloozen niet Regtveerdigen;* te weeten den Goddeloozen Regter; die een Onregtveerdig Oordeel over een Onschuldigen Mensche Uytspreekt. Doch de Lxx Overzetters veranderen hier de Perzoon, en zeggen; *Gy en zuld de Goddelooze niet Regtveerdigen om der Geschenken wille.* Nogtans behaagd ons d'Eerste Zingeevinge beeter, en onze Kantteekenaars zeggen even zoo; alhoewel misschien de Lxx. Overzetters hier door schijnen onderschraagd te worden; als de Wetgeever ten IXden strax daar by-doed; *Dat zy geen Geschenk zouden neemen;* naadien zulx *De Ziende Oogen* der Wijzen *Verblind, en de Zaake des Regtveerdigen Verkeerd.* Exod. 23: 8. Hoedaanige by Jesaias, *Metgezellen der Dieven* genoemd worden; Jesa. 1: 23. En watter Salomon van gezeyd heeft, is in de neevenstaande plaatze te zien. Want gelijk de Wet niet anders is als een algemeene Wil van Godt, of ook van de Hooge Overheyd; ingesteld naa het Rigtsnoer van de Billijk-gejuyste Evenheyd, ten Beste van 't Gemeen; alzoo en is den Regters die Uytvoerders en Dienaars van de Wet zijn, geen Oordeel over de Wet vergund; maar zijn verpligt die te volgen; zonder welk de Wet in 't Beschermen van de Goede, haar Oogmerk niet bereyken kan: Alhoewel 'er gevallen zijn, waar in de Barmhertigheyd en Vergiffenis, de Straf der Misdaaden bemiddelen kan. Maar om dat zulx in onze Tijden zoo ruymen inschik gekreegen had, Dat de Justitie daar door aan 't Verslakken raakte, hebben de Staaten van Holland in den Jaare 1668. daar in voorzien, en belast, Dat geen Regters meer vervorderen zouden in haare *Sententien* te laaten invloeyen, de CLAUSULE, *Præfereerende Gratie in plaatze van Rigeur van* JUSTITIE. Ten Xden moestenze *Den Vreemdeling niet Onderdrukken,* Exod. 23: 9. Als die nu zeer wel wisten, hoe een Vreemdeling te moede was, dewijl zy zelve *Vreemdelingen waaren geweest in Egyptenland.* En gelijk Godt dit in veelerley voorvallen, Israël indagtig maakt; alzoo heeft ook den Apostel geleerd; *Den Gevangenen te Gedenken, als of men meede Gevangen waare.* Hebr. 13: 3.

Prov. 19: 6. Eccles. 7: 7. Deut. 16: 19. 1 Sam. 8: 3.

De XXIXde WET Gebied, *Dat de Israëliten haare Landeryen in Kanaan,* Zes agter-een-volgende Jaaren *Bezaayen, en d'Inkomsten daar van Inzaamelen zullen;* maar *yeder Zeevende Jaar laaten stil-liggen;* en Een Sabbath der Ruste verleenen; zonder haare Akkers te Haavenen, of te Ploegen of te Zaayen, of eenige Boomen te Snoeyen, of eenig Huys-Mans Werk op den Velde te doen; gelijk de Hebreeuwse Wetten verklaaren over Lev. 25: 4-6. Maar het geene door des Heeren Zeegen, op den Velde van zelfs Wiesch, zoude zijn, *Op dat de Arme dat Aaten;* en het overschot van de Beesten als gemeen Goed wierd Afgeweyd; zonder dat den Eygenaar des Lands yets daar van Verkoopen mogt, zelfs niet de

De XXIXste WET Handeld van 't Zeevende Braak-Jaar der Zaay-Landen, Wijn en Olijf-Garden.

Stoppelen, noch de Nieuw-opkoomende Scheutjes, die het Vee kon Eeten. En zoo moestenze insgelijx met haar *Wijn-en Olijf-Gaarden*, Dat is, met alle Boomen *doen*. Exod. 23: 10, 11. gelijk de Joden van het Vry-Jaar leeren: *Al wie op zijnen Wijn-Gaard toeziet, en Heyningen maakt, Verbreekt het Gebod.* En op dat niemand zig bekommerde, wat hy in 't Zeevende Jaar Eeten zou? Dewijl hy noch Zaajen noch Maajen mogt? Heeft Godt Haar-Lieden met deeze Belofte onderschept; *Ik zal mijnen Zeegen Gebieden over het Zesde Jaar; Dat het d'Inkomsten voor Drij Jaaren voortbrengen.* Ziet Lev. 25: 20, 21. daar heel ruym van dit *Sabbath-Jaar* gesprooken word. En gelijk in dat *Rust-of Braak-Jaar*, de Wet van Moses in 't aanhooren des Volx moeste geleezen worden; Deut. 31: 10-12. Wilde Godt zijn Volk daar toe van alle Slommer en Kommer ontheffen, die den Akker-Bouw en den Oogst gemeenlijk naasleepen; op dat hyze leerde door het Geloove op zijne Voorzienigheyd Rusten. En vervolgens Gebied de Wetgeever dan ook den Sabbath der Weeke, naa gelijk Getal van Zes Werk-Daagen te Rusten; op dat zy, en haar Vee, en Dienst-Volk, *mogten Adem Scheppen.* Exod. 23: 12.

De XXXste Wet Verbied de Naamen der Vreemde Goden te noemen.

De XXXste WET Gebied, Dat Israël onder al wat Godt Gebooden had; voornaamelijk op zijn Hoede moest zijn; *De Naamen van andere Goden niet-te gedenken; noch die uyt haaren Monde te laaten hooren;* Exod. 23: 13. te weeten, niet van zulke *Goden*; die de Kaldeëse Uytbreyder hier *Afgoden der Volkeren* noemd. In hoedaanigen Zin Godt ook gezeyd heeft; Dat hy *De Naamen der Afgoden zal Afsnijden in den Lande.* Zach. 13: 2. En Hos. 2: 16. Dat hy de *Naamen der Baalims, uyt haaren Monde zal wegneemen.* Die David ook daarom, *Niet en wilde op zijne Lippen neemen.* Psalm 16: 4. Of gelijk de Rijm-Digter Dathenus zeyd;

Jos. 23: 7.

By haare Bloed-Off'ren ben Ik niet gevonden;
Jaa, haare Naamen zal Ik niet Vermonden.

En vervolgens zeggen meede de Joden; *Dat al wie in den Naam van een Afgod een Gelofte doed, zal Geslaagen worden.* En gelijk zy ook uyt dit Gebod, de Naamen van andere Goden pleegen te veranderen, op datze die niet en gebruykten; alzoo ziet men daar van ook een Begin gemaakt, omtrent d'Afgodize Plaatzen, Num. 32: 38.

Deut. XVI.

De XXXIste WET Gebied, Dat d'Israëliten, *Gode Drij reyzen in 't Jaar zouden Feest houden.* Exod. 23: 14-17. Als I. in de Maand ABIB die by ons *Meert* is, (van de Griexe Overzetters, *De Maand der Nieuwe Vrugten* genoemd; de Eerste van Israëls Uytgang;) *Het Feest der Ongezuurde Brooden; Zeeven Daagen lang;* welke onafscheydelijk volgde, of liever aanquam met het *Pascha*, gelijk over desselfs Instellinge Exod. XII. gezien is. Want om dat Israël in deeze Maand uyt Egipten gegaan was, moest dit Feest om deeze Tijd gehouden worden. Exod. 23: 15. En gelijk de Wetgeever strax daar aan belast, Dat Israëls gantze Manschap, *Drijmaal in 't Jaar* op deeze Feesten verschijnen zal; alzoo wil hy dan ook hier, Datze *Niet Leedig*, Dat is, niet zonder Geschenk van Offerhande, *Voor het Aangezigte des Heeren Verschijnen zullen:* Want alzoo moesten zy Feest houden *En Vroolijk zijn.* Deut. 16: 15. en 27: 7. Ten II. word belast, *Het Feest des Oogsts der Eerste Vrugten* te houden; Exod. 23: 16. anders *Het Feest der Weeken*, of van *Zeevenen* genoemd. Exod. 34: 22. om dat het Zeeven Weeken naa het Eerste Feest, Dat is, op den Vijftigsten Dag quam, waar van het *Pinxteren* genoemd is; vergelijkt Lev. 23: 15, 16. Deut. 16: 9, 10. met Actor. 2: 1. Als wanneer teegen die Tijd, den Oogst in het Land Kanaans, meest voleyndigd was, gelijkze naa Paschen begon. En zoo was de Derde Hoog-Tijd; *Het Feest der Inzaameling* van andere Vrugten, op den Uytgang van *Het Burgerlijk Jaar*; te weeten, op den XVde Dag der *Zeevende Maand*, by de Hebreën, ETHANIM, 1 Kon. 8: 2. by ons *September* geheeten: Als wanneer *Den Arbeyd des*

Exod. 12: 43. en 13: 3. Num. 28: 17, 18.

des Velds Ingezaameld was; Exod. 23: 16. anders *Het Feest der Loof-Hutten*, of *der Tabernaakelen* genoemd. Lev. 23: 34. Deut. 16: 13, 16. Joh. 7: 2. 't welk Zeeven Daagen duurde. En op deeeze Drij Jaar-Feesten, wil de Wetgeever, Dat *De Mannen*, Dat is, yeder Man in Israël, Verschijnen zouden *Voor het Aangezigte des Heeren*. Exod. 34: 23. Dat is, uyt zijne Woonplaatze in Kanaan opgaan, naa de Moeder-Stadt of Vaste Plaatze des Godsdiensts; welke in de naast-volgende Tijden was *Jerusalem;* Deut. 12: 5, 6. en 16: 6. 1 Kon. 14: 21. alwaar den Tabernaakel of Tempel was. En zulx weederom niet zonder Offerhande Exod. 23: 15. Deut. 16: 17. En dewijl de Wet de *Manschap* slegts in het algemeen noemd; en de Offer-Gaaven op deeze Feesten gebruyklijk, onbepaald laat, hebben de Joodse Leer-Meesters, een uytschot gemaakt, van die welke niet verpligt waaren tot deeze Feesten op-te gaan: En zoo willen zy, Dat Vrouwen en Dienst-Knegten niet gehouden waaren op-te gaan; maar *Alle Mannen*, (uytgenoomen, Doove, Stomme, Blinde, Lamme, Besmette, Onbesneedene, Verouderde, Zieke, Swakke, Zotte en Kleyne Kinderen, met al wat niet en kon te Voet loopen;) *Moesten t'elkens opgaan.* Nogtans was elk Vader verpligt, zijn *Mannelijk Kind*, indiend hem slegts by de Hand houden, en naa Jerusalem tot den Berg des Tempels heenen wandelen kon, met hem te doen opgaan. En naa deeze wijze mag men denken, Dat ook Jesus met zijn Ouders naa Jerusalem gegaan is *Op het Feest*. Luc. 2: 41, 42. Daar wy dan in het Voorbeeld van Maria zien; Dat alhoewel de Vrouwen van weegen veelerley beledzel, zoo Streng aan dit Gebod niet gebonden waaren; nogtans ook dikwils zijn opgegaan; vergelijkt 1 Sam. 1: 3, 4. met d'Euangelize Historie. En op dat de Vrouwschap buyten gevaar bleef, terwijl de Mannen de Feest-Daagen Vierden; is Godt niet alleen voor alle Vyandlijk Overval Borg gebleeven; Exod. 34: 24. Maar de Eenigheyd des Joodsen Godsdienst, is ook door alzulke plegtelijke Zaamenkomsten lange konnen onderhouden worden.

De XXXIIste WET Gebied omtrent het Paasch-Feest in 't byzonder; *Dat zy den Zuur-Deessem te vooren moesten Uytzuyveren en Weg-doen* naa de Inzettinge Exod. 12: 18-20. en 34: 18, 25. *Op dat die met het Bloed van het Lam des Paasch-Offers niet Vermengd wierd.* Exod. 23: 18. en 34: 25. Want Godt Bemind de Zuyverheyd in zijnen Dienst, en geen Konstig Inmengzel van 's Menschen Handen; gelijkwe te vooren in den *Altaar van Aarde*, en *Ongehouwe Steenen* hebben aangemerkt, uyt Exod. 20: 24, 25. Vervolgens belast deeze Wet; *Dat het Vette van des* Heeren *Feest*, Dat is, van het Paasch-Lam, *Niet Vernagten zal tot op den Morgen*; maar strax naa dat het Geslagt en uytgenoomen is, op den Altaar door het Vyer Verteerd worden. Want dat alleen *Het Vette* van het Paasch-Lam Geofferd, en 't gantze Lam Gegeeten wierd, is niet onwaarschijnelijk uyt Lev. 3: 16. en 2 Kron. 35: 12, 14. af-te neemen.

De XXXIIste WET Handeld van de Uytzuyvering des Zuur-Deegs. 1 Kor. 5: 8.

De XXXIIIste WET Gebied; *Dat de Eerstelingen van de Vrugten haares Lands, in het Huys Gods zullen gebragt worden;* Exod. 23: 19. Dat is, in den Tabernaakel of den Tempel; tot welk Heyligdom Moses korts hier naa volle Last krijgt. Welke *Eerstelingen* naa der Joden gevoelen, van Zeevenderhande Vrugten betaald wierden; als naamelijk van *Tarwe*, *Koorn*, *Druyven*, *Vijgen*, *Granaat-Appelen*, *Olijven* en *Daadelen*. Maar wanneer de Wetgeever zeyd; Gy zuldze brengen *Van U Land*, verstaan de Joden daar niet alleen *Het Land Israëls*, maar dat die ook moesten Eygenaars van 't Land weezen: Want alzoo bepaalen zy dit Gebod: *Die een Boom heeft, of Koopt in zijn Naabuurs Land, brengd de* Eerstelingen *Niet, dewijl de Grond Zijne niet en is: Zy moet en hem bey-de toebehooren, dan brengd Hyze.* En met hoedaanige Ceremonien dit geschiede is te zien, Deut. 26: 2-11. De Tijd wanneerze dezelve bragten, was ten deele s'anderen Daags naa den Sabbath van Paschen; die de Joden den Zestienden der Maand Reekenen: Als wanneer zy Een *Gomer* van de Eerste Vrugten Offerden, en Een *Hand-Garve* van de Nieuwe Halmen zelfs, Lev. 23: 10. En zoo

De XXXIIIste WET Handeld van de Eerstelingen die in 't Huys Gods moesten gebragt worden.

ook

ook anderdeels op het Pinxter-Feest, wanneerze *Twee Beweeg-Brooden*, tot Eerstelingen bragten. Lev. 23: 16, 17.

De XXXIVste WET, Verbied het Boxken te Kooken in des Moeders Melk.

De XXXIVste WET Gebied, *Dat zy het Boxken niet en zouden Kooken in zijns Moeders Melk*; Exod. 23: 19. met hoedaanigen Bewoording deeze zelve Wet noch Tweemaal herhaald word; Exod. 34: 26. en Deut. 14: 21. Voor *Boxken*, hebben de LXX Overzetters, *Een Lam* vertaald; Doch de Kaldeër heeft beyde agtergelaaten, en alleen gezet; *Gy zuld geen Vleesch met Melk Eeten.* Daar doch de Wet, van geen *Eeten* rept, maar van *Niet te Kooken in Melk*, en 't *Eeten* in 't onzeeker laat; als ofze moogelijk op eenig ander gebruyk zag. Maar gelijk deeze Wet tot Drijmaal toe in Moses Boeken gevonden word, (en nogtans maar een Geringe Zaake schijnd te belasten;) alzoo is ook de Reeden en de Meeninge des Wetgeevers daar omtrent, van de Uytleggers zoo verscheyden opgenoomen en niet zelden Verduysterd; Dat'er volgens 't getuygenis van den Vermaarden Bochartus, naauwlijx eene Wet in de gantze Vijf Boeken Mosis gevonden word, welkers Zin en Oogmerk, minder klaar schijnd. En naadien de Geleerde Schrijvers daar over veel Opmerkelijke Bedenkingen voor haar Gevoelen hebben bygebragt, die ons hier te wijd van 't Spoor zouden Afleyden zoo wyze alle Breedspraakig ophaalden, hebben we daar toe een andere plaats besteld. 't Lust ons derhalven hier slegts in een Kleen bestek af-te Schetzen, omtrent welke Bedenklijke Meeningen de Geleerde Mannen, 't meest zijn beezig geweest, op datze elk om-best, de Oorzaak van de Wet, Die *Het Boxken* Verbied *in zijns Moeders Melk te Kooken;* Uyt de donkerheyd der Onweetenheyd deeden opklaaren. Dus hebben zommige gewild, Dat hier *Een Zuyg-Lam* Verbooden word te Eeten; Dat is, het zelve niet te Slagten tot Spijze, zoo lang het *Zijns Moeders Melk* Drinkt, en daar van Gevoed word: Andere die daar weynig van Verschillen; Dat het was om de Wreedaardigheyd af-te leeren: Andere, om dat het Ongezond is, Vleesch met Melk te Eeten: Of ten laatsten ook noch wel Alderwaarschijnelijxt, Dat dit gediend heeft, tot Afschaffinge der Heydenze Zeeden; als onder welk het niet alleen de Gewoonte was, door dusken Bygeloovig Kookzel, haare Goden te Verzoenen; maar ook haare Kooren-Akkers en Boomgaarden, op Hôop van meerder Vrugtbaarheyd, met de Melk te besproeyen, waar in een Boxken Gezooden was; gelijk zommige uyt d'Aal-Oude Getuygenissen der Afgodize Diensten bybrengen. En daar ontbreeken ook geen Vermaarde Joden, die dat Gevoelen omhelzen; dewijl zy voor vast stellen; Dat gelijk het Gebod van *d'Ongezuurde Brooden*, en van *Het Vet des Paasch-Offers.* Exod. 23: 18. behoord tot het Paasch-Feest: En het Gebod van de *Eerstelingen der Vrugten*, tot het Pinxter-Feest; alzoo ook dit Gebod, van *Het Boxken niet in zijns Moeders Melk te Kooken*, tot het Feest der Loofhutten; wanneer den Arbeyd der Akker-Landen op den Uytgang des Jaars wierd Ingezaameld; Exod. 23: 16. Invoegen zy Exod. 23: 18, 19. Drij Wetten vinden, die Drij Feesten aangaan. Maar alhoewel deeze Wet van *Het Boxken*, alleen zeyd, *Gy en zuld niet Kooken*, &c. Verstaan de Joden zulx egter veel meer in deezen Zin; *Gy en zuld niet Eeten*, Naamelijk *in Melk Gekookt*; en alzoo willenze, Dat ook hier, *Alle Vleesch met Melk te Eeten* Verbooden word. Doch gelijk het schijnd, Dat Godt hier meede voor dees-Tijd, een besluyt van zijn Geregtspreekende Wetten wilde maaken; om die naaderhand met noch andere te Vermeerderen, en verder op-te Klaaren, gelijk in de Drij volgende Boeken van Moses te zien is, alzoo Belooft hy strax naa het geeven van al deeze Regten: *Dat hy* Zijnen Engel *woude Zenden voor Israëls Aangezigte*, *om haar te Behoeden op den Weg*, *en te brengen tot de Plaatze*, *dien hy Bereyd hadde;* naamelijk in het Land Kanaans. Exod. 23: 20, 23. En op dat zy zulk-een Zeeghaftigen Belofte, Deugdelijk erlangden; Belast hyze haarzelven *Te Hoeden voor zijn Aangezigte; zijne Stemme te Gehoorzaamen, en hem niet te Verbitteren;* Want hy *Haare Overtreedinge niet Vergeeven zoude;* Exod. 23: 21. En naadien daar strax volgd; *Want mijn* Naam *is in 't Binnenste van hem;*

1 Sam. 7: 9.

Besluyt der Geregtspreekelijke Wetten te dees-Tijd gegeeven.

Toezegging van Gods Engel voor Israëls Aangezigte te zenden.

Schijnd-

ſchijndmen te konnen twijffelen, *Wie*, of *Wat*, door deezen *Engel* te verſtaan zy? Want alhoewel de meeſte Godsgeleerde toeſtaan, Dat dien *Engel*, JEHOVAH, de Wetgeever zelve is geweeſt; Meenenze nogtans voor-vaſt, Dat hier door *Kriſtus* de Zone Gods, *Den Engel van Gods Aangezigte*, Jeſa. 63: 9. aangeweezen word; als den Overſten der Engelen, die niet zelden met den Naam van *Engel* genoemd ſtaat; en brengen daar toe verſcheyde Bedenkingen by: En wel inzonderheyd, Dat Godt zelve, nergens *Een Engel* genoemd word; dewijl hy van Niemand kan *Gezonden* worden, gelijk de Naam van *Engel* of *Boode* te kennen geeft; daar nogtans deezen Engel, Exod. 23: 20. *Gezonden word*, om Iſraël op den Weg te bewaaren en te geleyden naa Kanaan: Aan wien zy ook Eerbied bewijzen en zig *Hoeden* of Wagten moeſten *Voor zijn Aangezigte*, en *zijne Stemme Gehoorzaamen* &c. Waar toe zommige dan ook deeze Goddelijke getuygenis; *Want mijn* Naam *is in't Binnenſte van hem;* opneemen als de Stemme, waar door Jeſus op den Berg Verklaard wierd *De Zone Gods te zijn, diemen Hooren moeſt*. Matth. 17: 5. Maar naadien wy geenzinds twijffelen, of wy hebben tot hier toe reeds genoeg gezien, Dat Godt zijn Teegenwoordigheyd aan Iſraël, doorgaans in, en onder een Wolke vertoond heeft; konnen wy geen Reeden vinden, om hier zoo-zeer van Gedagten te veranderen, Dat wy door deezen *Engel*, niet weederom dezelve Wolke zouden verſtaan, in welkers midden, *Gods Naam;* gezeyd word te zijn: Die dan ook daar uyt aan Iſraël de Wet afgekondigd, en aan Moſe al deeze Regten heeft bekend gemaakt. Want dat deeze *Naam* van Bedieninge, ook aan de *Wolke*, *Vyer*, Winden &c. gegeeven word, is te vooren ruym en breed aangeweezen. Immers is den *Engel* die voor het Heyrleger Iſraëls ging, Verſcheenen in de Gedaante van een Wolken-Kolomme des Daags, en in een Vyer-Kolomme des Nagts: En deeze Kolomme is te-gelijk de gantze Verſchijninge, en den Engel. En het is Waarſchijnelijk hier van daan gekoomen, Dat de Heydenen, en al die Vyanden der Joden waaren, van dit Volk hebben Voortgezeyd, *Dat zy de Wolken Godsdienſtig Eerden;* Gelijk onder-anderen ook Juvenalis in zijn XIV^de Schimpdigt daar aan gedenkt; en-te-gelijk van haaren Sabbath, en Onthouding van Swijnen-Vleeſch en Beſnijdinge gewag maakt:

Wie of wat men door den Engel te verſtaan heeft in wiens binnenſte Gods Naam was.

Gods Engel en Naam is in de Wolke geweeſt.

> *Van hen die Zonen zijn, van die den* Sabbath *Vreezen,*
> *Word's Heemels Godheyd ſlegts, en* Wolken *Eer beweezen:*
> *Zy agten's Menſchen-Vleeſch en* 't Verkens *even Waard,*
> *En Spaarend, overmids't hun Vader heeft Geſpaard.*
> 't Beſnijden *doenze ſtrax; die't Roomze Regt Verſmaaden,*
> *Datze Onderhouden met een Heymelijke Vrees.*
> Nooyt Jood *die ooyt den Weg, of Water-Bronnen wêês,*
> *Als aan zijn* Smouſſen, *die Een-zelve Godsdienſt Vieren:*
> *Zijn Vaders deêden zoo, dies volgt hy haar Manieren:*
> *Die als den Leuyën Dag,* de Zeevende *Genaakt,*
> *Van't geên ten Leeven diend, geen Stroo-wis aan-en raakt.*

De Wolke diende Iſraël, als een Zienlijk Teeken van Gods Teegenwoordigheyd; en zoo was zy in Bediening, *Een Engel*. En wat Dienſt zy in haar Uyttogt en Geley van deeze Wolke gehad hebben, is in de H. Hiſtorie van Moſes te zien: Want haare Vyanden zijn'er door Vernield, en zy Verloſt geworden; om dat Godt *Met zijn Aangezigte*, Dat is, met zijn Gunſtbewijs, by zijn Volk teegenwoordig was. Booven dien, Leeſtmen ook nergens, Dat Iſraël *Den Engel Gods*, of dien van *Gods Aangezigte* gezien heeft, die haar Geleyde; als dat zy het Zaagen aan het Teeken der Wolke, en aan de Daad die'er op volgde; in hoedaanigen Zin wy meenen, dat het ook hier Exod. 23: 21, 23. in deeze Woorden belooft word; *Mijn Engel zal voor uw Aangezigte gaan*. 't Welk, om dat het naa

de Stijl van de Voor-afgegaane Belofte Gods, en des Volks Geloove te dier-Tijd over-een quam, ook niet dan op de voorige Wijze van haar is konnen verstaan worden. En alhoewelze genoegzaam wisten, Dat Godt konde met haar gaan, Schoonze hem niet en Zaagen, had de Swakheyd van haar Geloove nogtans geern een Teeken, om niet zoo ligt te Beswijken; en wy zien, Dat Godt haar zulx ook dikwils gegeeven heeft; Jaa daar toe haar ook inzonderheyd, in de Wolke, Dag en Nagt bygebleeven is, als haar *Geley-Engel* op den Weg. En vervolgens isset t'eenemaal op deeze Wolke te passen, als'er gezeyd word, *Dat Godt*, Dat is, *Zijn Aangezigte*, met haar ging. Dat nu zommige Godsgeleerde uyt Exod. 14: 19. een Onderscheydinge maaken, tussen *De Wolke* en den *Engel Gods*, hebben wy te vooren Beantwoord, en Getoond, Dat m'er een en 't zelve door verstaan moet: Dewijl Gods Aangezigt niet Zienelijk is. Doch het Teeken der Wolke, word byzonder genoemd, om datze daar aan als aan een Geloofs-Teeken zaagen, Dat Godt met haar was. En zoo meenen wy dan ook, Dat de volgende Reedenen, (*Hy zal U-Lieden Overtreedingen niet Vergeeven;* en strax daar naa; *Maar indien Gy Zijne Stemme Neerstelijk Gehoorzaamd, en doed al wat* Ik *Spreeken zal; zoo zal* Ik *Uwer Vyanden Vyand zijn*, &c.) Niet zoo-zeer noch eygentlijk tot *De Wolke*, als wel aan Godt zelve toepasselijk zijn; die in dit Zienelijk Teeken, van naa-by Verschijnende, als teegenwoordig moest Geëerd en Gehoorzaamd zijn. Waarom Godt ook niet alleen voor-af zeyd; *Ziet Ik Zende*; maar ook tot Drij of Viermaal toe in zijn eygen Perzoon, van hem zelven spreekt; Ik *Zende;* Ik *Spreeke;* Ik *zal Uwe Vyanden Verdelgen*, &c. Alwaar ook niet zonder opmerking moet Overgeslaagen zijn; Dat Godt zeyd; *Zoo Gy* zijne Stemme *Neerstelijk Gehoorzaamd, en doet al wat* Ik *Spreeken zal*, &c. Want het geeft te kennen, Dat een Deel van deeze Reeden tot den Dienst van dit Geley-Teeken der WOLKE, en de rest inzonderheyd tot GODT behoord, die uyt dezelve dikmaal gesprooken, en in dezelve als teegenwoordig verscheenen is. Gelijk wy dan ook niet anders meenen, of elk, die yets van de Stijl der H. Schriften weet, weet ook ligt, in hoedaanigen Zin zeer dikwils *Van het Aangezigte des Heeren onzes Gods* gerept word. Het blijkt ook alzinds openbaar; Dat alhoewel deeze Wolken-Engel voor Israëls Aangezigte gaan en haar inbrengen zoude tot de Amoriten, Hethiten, Pherisiten, Kanaaniten, Heviten en Jebusiten; *Godt zelve* nogtans alle die Vyanden *Verdelgen zou*. Exod. 23: 23. Waar op hy haar dan Vermaand; *De Goden* deezer Volkeren, *Niet te Dienen, noch haare Werken naa te volgen;* maar *Haar opgeregte Beelden te Vermorzelen*. Exod. 23: 24. Deut. 7: 16, 25. waar van te zien is, Deut. XII. 't Geên de Joden daarom ook alleen van de Afgoden in Kanaan verstaan: *Ons* zeggenze, *Word Gebooden* d'Afgoderye *in't Land Israëls te vervolgen, totze geheel is Uytgeroeyd; maar ons word niet belast zulx buyten s' Lands te doen, maar in elk Land dat wy onder ons Gebied brengen*, &c. En op dat Godt het Volk Israëls niet zonder Belofte, tot zijn Verbond en Onderhoud van zijne Wetten Noodigde; Zeyd Hy, *Gy zuld den* Heere *Uwen Godt Dienen; zoo zal* Ik *U Brood en U Water* Zeegenen, *en de Krankheeden uyt het Midden van U weg-doen*. Zoo datter *Geen Misdragt* noch *Onvrugtbaare* in Uwen Lande zal zijn; en *De Vyanden* van Schrik *U den Nekke zullen toekeeren*. Exod. 23: 25-27. Dat is, *Haar tot Vlugtelingen maaken;* gelijk de LXX Overzetters hier vertaalen. Jaa Godt wilde *Horzelen*, Dat zijn Groote en Vergiftig-Steekende *Wespen*, voor Israëls Aangezigte zenden, om de Kanaaniten uyt haare Bezittinge *Te Stooten*. Exod. 23: 28. Ziet diergelijke Bedreyging Deut. 7: 20. en de Vervullinge, Jos. 24: 12. Maar op dat nogtans het Land hier door niet teffens Woest gemaakt wierd, en het Wild-Gedierte niet booven d'Israëliten Vermeenigvuldigde; wou-de Godt deeze Volkeren niet *Op Een Jaar*, maar *Allengskens Uytstooten;* op dat zijn Volk middelerwijl Aanwies en Sterk wierd, om zijn Erf-Land geheel te Bewoonen; en alzoo blijken deed, Dat hy veel-meer door zijn Voorzienigheyd, als door de Kragt der Vroomen, Een Hand-vol Menschen, te Midden van Een

Booze

En is Israëls Geley-Engel geweest.

Exod. 33: 23.

Gods Aangezigte beteekend meest altijd het Teeken zijner teegenwoordigheyd.

Exod. 23: 29. 30. Deut. 7: 22.

Booze Weereld behouden kan: Als in welk Bestuur voorzeeker een veel meerder betooninge van zijn Eer en Glorie stond gezien te worden; dan wanneer hy alle de Quaade op eenen Bot had Uytgeroeyd; want alsdan zou het grootste Deel des Lands niet alleen Woest en veel-meer van de Wilde Beesten, dan van Menschen Bewoond geworden zijn; maar ook de Goede niet lang daar in hebben konnen zaamen Woonen: 't Geen wy van het Land Kanaans, heel makkelijk tot de gantze Aarde konnen overbrengen. En op dat Godt aan Israël de Bezitting van dit Erf-Land geenzinds te bekrompen maar op het ruymste toezey, Baakend hy haar desselfs Landpaalen af, *Van de Roode Zee, tot de Zee der Filistijnen*, of Middelandze Zee; *En van de Woestijne*, of Bosagtige Bergen Libanons, *Tot de Riviere:* Die de LXX Overzetters *De Groote Riviere Eufrates* noemen, Exod. 23: 31. van welke ook Moses rept. Gen. 15:18. Deut. 11: 24. Invoegen deeze Landpaalen van Kanaan dus in 't Breede uytgemeeten, zoo te verstaan zijn; Dat het de Roode Zee *Ten Zuyden;* de Middelandze Zee *Ten Westen*; den Eufrat *Ten Oosten*, en de Woestijne teegens den Libanon, *Ten Noorden* had. En alhoewel deeze Landpaalen, Num. XXXIV. vry Enger genoomen worden, als meede Gen. 10: 19. heeft Godt nogtans deeze Belofte ten deele in Salomons Tijden vervuld, 1 Kon. 4: 21. En wel meest naa de Babylonize Gevangenschap, en korts voor de komste van de Zaligmaaker, wanneer Israëls meenigte, op 't hoogste was uytgedeegen. Zulx haar de Enger Landpaalen van Kanaan, die Num. XXXIV. gevonden worden, zig alleen zoo-verre strekken, als het Land ten eersten onder Josua, door het Lot aan de Stammen Israëls zoude uytgedeeld worden; vergelijkt Num. 34: 13-29. met Jos. Kap. XIV. XV. &c. Op dat nu Israël dit Land zeekerlijk in Bezit kreeg; Beloofd Godt niet alleen d'Oude Inwoonders zoodaanig in haar Verwinnende Hand te geeven; Dat zyze daar *Uytstooten* zouden, Exod. 23: 31. (daar de LXX Overzetters deeze Daad tot Godt brengen; en zetten; *Ik zalze Uytstooten*;) maar wil ook *Datze met Haar*, Dat is, met de Zeeven Kanaanitise Volken, (dien hy weegens haare Grouwelen, Lev. 18: 24, 27. wilde Uytgeroeyd hebben, Deut. 7: 2. Exod. 34: 13.) *Noch met haare Afgoden, geen Verbond zullen maaken.* Exod. 23: 32. Welk Gebod de Joden meenen, inzonderheyd hier op te zien, Dat de Kanaaniten d'Oorspronklijke Voortplanters der Afgoderye waaren; 't geen onzes-agtens niet zeeker is: Alhoewel het doorgaans in de H. Schrift blijkt, Dat het niet alleen zeer groote Afgodendienaars; maar ook zoo Vuylaardige Zondaars zijn geweest, *Dat het Land* van weegen de Verfoeyelijke Onreynigheyd der Bloed-Schanden, Boggeryën, en Beestagtige Vermengingen die'er in swang gingen, *Zijn Inwoonderen Uytspoog.* Gelijk te zien is, Lev. 18: 25, 27. &c. Maar naadien het nu reeds aan Israël niet meer onbekend was, hoedaanig de Oude Zuyverheyd der Vaderlijke Godsdienst, door gemeenschap met d'Egiptise Afgodendienaars bezoeteld was; heeft Godt met d'aldergrootste Zorgvuldigheyd; de Kanaaniten nu ter-Tijd, van Israëls Zaamenleeving geheel-en-al willen afzonderen; zeggende, *Zy en zullen in Uw Land*, (naamelijk dat Ik *Uw* naa mijn Belofte, tot een Erffenis gegeeven hebbe,) *Niet Woonen; op datze U teegen my niet en doen Zondigen*: Want *indien Gy haare Goden Diend, het zal U voorzeeker tot een Valstrik zijn.* Dat is, het zal U een Oorzaak van Uw Verderf weezen; Exod. 23: 33. En dat het zoo meer dan eens in Israël gegaan is, is te zien; Judic. 2: 10, 11. &c. Psalm 106: 34-36. Num. 25: 1, 2. &c. Maar gelijk de Joden hier aanmerken, Dat Godt van weegen de Raazende Afgoderye der Kanaaniten, aan Israël wel 44 maal, *Het Vlieden der Afgoden* in de Wet heeft aanbevoolen; alzoo leeren zy ook niet alleen, Dat al wie de Afgoderye naawandeld, de gantze Wet Verloochend; maar dat ook dien, welke in teegendeel de Afgoderye Verloochend zoo veel doed, als of hy de heele Wet volbragt. En dit zy moogelijk tot hier genoeg, van de *Regten Israëls*, welke Moses te dees-Tijd, tot een Eerste Bestel van s' Volx geruste Burger-Staat, op Sinai ontfangen, en neevens alle andere *Woorden Gods*, in Een Wet-Boek opgeschreeven heeft;

't Land Kanaans in zijn ruymte aan Israël uytgemeeten. Exod. 23: 31.

Exod. 24: 7, 3.

heeft; naa dat hyze onder d'Eerbied van een Algemeene Toejuychinge, den gantzen Volke Voorgeleezen had: Gelijk ons de Rigtdraad der H. Historie uyt Exod. XXIV. niet alleen in 't volgende Hoofdstuk zal doen zien; maar ook aanwijzen, Dat het als noch te Vroeg is, om ook hier de *Ceremonieële*, of Kerkpligtige Wetten, beneffens al de rest der *Regten* en *Wille-Keuren*, die by Moses te vinden zijn, op de Rye te laaten volgen, dewijl ze tot een laater Instellinge behooren; en ook niet op SINAI, maar *Uyt de Tente der Zaamenkomste*, Dat is van booven den Tabernaakel, aan Moses zijn bekend gemaakt; naa dat Dat Heyligdom, volgens 't Goddelijk Modèl op den Berg getoond, was opgeregt; Vergelijkt Lev. I: 1. en Num. I: 1. met Exod. XXV. tot Kap. XL.

ZEEVENTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Israëls Burger-Wetten *op* SINAI *gegeeven*, *van* Moses *in een* Rol-Boek *Opgeschreeven*, *en* Den Volke *daar uyt* Voorgeleezen. WET-BOEK, *waarom* Het Boek des Verbonds, *en* Des Testaments, *en* der Gebooden en Regten *genoemd*? *En 't zelve als een* Naader Verklaaringe *van de* Wet der X. Woorden *aangemerkt*; *Dat* Daar toe *van* Moses *Plegtelijk word* Ingewijd. *Een* Schijn-Strijd *in de* Draad der H. Historie *weg-genoomen*; *En de* Voorgeleezen Wetten, *van het Volk* Toegestemd *en aangenoomen* te Gehoorzaamen. *Tot wat Oogmerk de* Republijken *worden* Opgeregt; *met yets van de* Natuurlijke Oorsprong der Overheeden en Magten; *En dat alle* Wetten *de* Behoudenis des Volx Staaven; *en daar toe opentlijk moeten* Afgekondigd *worden*. *Dat de* Straffen *die* Swaarder *zijn*, als de Wet afvorderd, *de* Vrijheyd des Volks *kreukt*, *Dat zig* de Wet Vrijwillig onderworpen heeft: *Als meede dat de* Straf, *uyt* d'Aangenoomen *Wet*, *haar* Juyst Gevolg *en* Billijkheyd *krijgd*. *Op* Hoe-veel Wijzen *de* Wetten *den Volke* Verkondigd *worden*; *en dat* Godt *zijn* Woord *gemeenelijk* op Drij-erley Manieren bekend maakt. *Dwaalinge der* Bybel-Vitters *die* Moses *wel* d'Insteller van Israëls Wetten, *maar niet* Voor de Schrijver der Bygemengde Historien *houden*; *met* Bewijs, *Dat hy zoo wel* de Vier Eerste, *als* het Laatste Boek DEUTERONOMIUM *Geschreeven heeft*. Billijkheyd *van* Israëls Wetten *en* Regten, *heeft* niet Oorspronkelijk *van des Volx* Gemeene Toestemming *Afgehangen*. 't Verbond *tussen* Godt *en* Zijn Volk *over al de* Voorgeleeze Gebooden *gemaakt*; *van* Moses door Bloed Ingewijd; *Waar toe hy* Een Altaar *Bouwd die Waarschijnelijk* Van Aarde *was*. Twaalf Steenen, *tot* Stê-Houders *der* XII Stammen Israëls *aan* SINAI Opgeregt; *met een* Speeling *op des Volx* Versteende Herten. Brand-*en* Dank-Offerhanden, *uyt de Geslagte* Kalveren *en* Bokken, *hoe van* Moses *met de* Hulp-Knaapen *te deês-Tijd* Uytgevoerd; *en van zommige voor* d'Eerstgebooren *gehouden*, *aan wien* Het Priesterdom *toebehoorde*; *'t geên naader* Onderzogt *en* Weedersprooken word. Onderscheyd *tussen* Brand *en* Dank-Offerhanden; *en datter* Verzoeninge *voor de* Inwijing des Verbonds *noodig was*: *En dat zulx* Een schoone Verbeelding *van* Kristi Zoen-Offer *geweest is*. Bloed-Sprenging *op den* Altaar, *van wat* Beteekenis; *met een* Aanmerking *over de* Besprenging *van het* Boek des Verbonds, *Dat ons* Print-Tafereel *in Maniere van een* Lees-Rolle *vertoond*; *en dat* de Besprenging des Volx, *Waarschijnelijk alleen aan de* XII Opgeregte Steenen *geschied is*, *die de* XII Stammen Israëls *vertoonden*. Verklaaringe *van het* Print-Tafereel *dat de* Inwijinge des Verbonds *vertoond*. *Een* Twijffeling *in deeze* Bloed-Besprenging *te-regt gebragt*; *en van wat* Voorbeduyding *dezelve geweest zy*, *Dat dat zelve Bloed*, Het Bloed des Verbonds, *en des* Testaments *is konnen* Genoemd *worden*; *Als meede hoe dat van* KRISTUS tot zijn Bloed *Overgenoomen is*. Bloed des Ouden *en des* N. Testaments *van wat* Onderscheyd *en* Over-eenkomste: *En waarom met zoo* Verscheyde Naamen *genoemd*. Oude Verbond, *in wat Zin*, Het Eerste Testament *genoemd*; *en hoe 't zelve* Verouderd *en* Vernietigd *is*. Oude Testament, *Hoe eerst* Van SINAI Begonnen, *en Israël tot* Een WET *geworden*, *die van de* Ceremonieële Kerk-Pligten *Agtervolgd*, Israël Dienstbaar *en* HAGAR Gelijk gemaakt heeft. Land Kanaans, *Hoedaanigen* Leen-Pand, *waar in de* MESSIAS *moest* Verwagt *worden*: *Met yets van de* Voortreffelijkheyd des N. Testaments *booven die van 't* Oude. Moses *en* Aaron *met* zijne Zonen *en* d'Oudste Israëls *van Nieuws belast* Tot den Berg op-te Klimmen, *en in wat* Ordening *de* Joden *Meenen*, *Dat zy* Godt genaaderd zijn *en* hem Gezien hebben. Fraaye Speelinge *die de* H. Schrift *heeft op* de Vleugelen, *en hoe die zoo wel* Godt *als de* Cherubijnen *en* Engelen *worden toegepast*. Bedenking *of zig de* Zone Gods

hier

hier aan Moses *en* d'Oudste Vertoond heeft; *Met yets van* 't Eeten *en* Drinken *op dit Gezigte* gevolgd. *De* Verwe *van den* Saffyr-Steen *tot dit* Gezigte *naader* Verklaard. Bewijs, *Dat* Godt *hier alleen* Met Vyer *in de* Wolke *is* Teegenwoordig geweest, *doch zonder* Verschrikkinge *der* Genaaderde, *en zulx uyt haar* Eeten *en* Drinken, *naader* Bevestigd; *Alhoewel dat zelve* Oneygentlijk *zou moogen* te Verstaan zijn.

OP dat dan Israël geenzinds Onweetende was, onder hoedaanigen Verpligting der Alderbillijkste Wetten, Godt wilde dat den Burger-Staat van zijn Volk wierd opgeregt; heeft Moses haar niet alleen *Alle de Woorden des* Heeren, *en alle de Regten* dien hy tot hier-aan-toe, op SINAI ontfangen had, Mondeling *Verhaald*, Exod. 24: 3. Maar dezelve ook *In een Boek Opgeschreeven*, en opentlijk voor de Ooren des gantschen Volx Voorgeleezen: Gelijk de Wetgeever belast had, doe hy Exod. 21: 1. tot hem zeyde; *Dit nu zijn de Regten die gy Israël Voorstellen zuld.* Waar toe, indienmen Exod. 24: 3,7. vergelijkt, ons Voorzeeker zal doen denken: Dat alhoewel Moses, al dezelve Geregtspreekelijke Wetten aan Israël Verhaald en Schriftelijk Voorgeleezen heeft, die wy zoo strax in de reex van Drij agter-een volgende Kapittelen van 't Boek der Uyttogt vonden aangeteekend, Hy daar in nogtans ook geenzinds zal Verzuymd hebben, *De Wet der Thien Gebooden* aan 't Voorhooft te stellen: Als naa welkers Inhoud, deeze Geschreeve Wet, Voornaamelijk *Het Boek des Verbonds* is konnen genoemd worden; Exod. 24: 7. Gelijk dan ook Moses op geen andere Grondsteun, dit *Wet-Boek*, en te-gelijk *Het Volk*, niet alleen met het Bloed der Slagt-Offeren *Besprengd*; maar ook als *De Middelaar des Ouden Testaments*, een Onderling *Verbond* tussen Godt en zijn Volk Opgeregt en Uytgeroepen heeft; wanneer hy haare Ooren en Oogen tot aandagt scherpen wilde, Zeyde; *Ziet*, Dit is *Het Bloed des Verbonds, het welke Godt met Uw-Lieden gemaakt heeft over alle Deeze Woorden*; Exod. 24: 8. En naadien de Volgdraad der H. Historie leerd, Dat deeze Plegtelijkheyd niet geschied is, als naa dat alle deeze Gebooden en Regten door des Volks Vrywillig Toestemmen aangenoomen en bestendigd waaren, (Zeggende; *Al wat de* Heere *Gesprooken heeft zullen wy Doen*; Exod. 24: 7.) zoo blijkt, Dat Moses in deeze Reeden als met de Vinger wijst, op *Die Woorden des Verbonds*; welke neevens de Strax-gemelde *Regten*, in dat Boek Geschreeven stonden; en Godt *Aan Israël Gebooden had*, gelijk den Apostel hier vertaald, Hebr. 9: 20. Indienmen nu aanmerkt, Dat d'Opperste Rigter geen andere Wet heeft konnen geeven, als die *De Behoudenis des Volks* insloot; heeftmen niet alleen te denken, Dat de X Woorden der Zeedelijke Wet, aan Israël een Voorschrift van 't Verbond der Genaade zijn geweest; maar dat ook alle de Bygevoegde Regten, als naader Verklaaringen (geschikt naa de Stoffe der Eerste en Tweede Tafel,) insgelijx daar toe behoorden, om Israël te-bet binnen de Paalen van dat Formulier der Gebooden en Regten, (waar aanze nu door Toestemminge Verschuldigd stonden;) een Geruste Zaamenleevinge te verschaffen.

Israëls Burger-Regten, van Moses in een Boek Geschreeven, en den Volke Voorgeleezen.

Welk Boek het Boek des Verbonds genoemd, en met Bloed Besprengd word.

Dat die Wetten een naader Verklaaringe van de Wet der X Gebooden waaren.

Maar alhoewel deeze Wet door het Toestemmen des Volks veel-meer de Gedaante van *Een Verbond* heeft schijnen aan-te neemen, Dat als van Godt voorgesteld, en van den Mensche vrywillig aanveerd was; heeft den Apostel 't zelve nogtans van weegen zijn Hoogdraavende Verbeeldinge, *Het Eerste Testament* genoemd, *Dat niet zonder Bloed der Kalveren en Bokken is Ingeweyd*; om daar door aan Israël een zoo-veel naadrukkelijker Voorschaaduwing te geeven van *Het Nieuwe* en *veel-beeter Testament*, Dat eens in het Bloed van Kristus zou vastgemaakt worden, *Tot Vergeevinge der Overtreedingen die onder 't Eerste Testament geschied waaren.* Hebr. 9: 15. En naadien Moses de Inwijing van dat Verbond, niet zonder opmerklijke plegtigheeden aan de Voet van den Berg Sinai volvoerd heeft, dagt het ons niet alleen de moeyte wel waardig, dit Hoofdstuk daar aan-te besteeden; maar ook de H. Ceremonien daar toe gebruykt, door een Print-

De Wet als een Verbond aangemerkt.

Welk Verbond Moses Plegtelijk heeft Ingewijd.

Tafereel op-te helderen. Die dan zijn Oog niet al-te aandagtig op d'aanvangklijke Woorden van Exod. XXIV. ſlaat, zal moogelijk in de Draad der H. Hiſtorie, eenige Verbijſtering meenen te vinden; naadien'er *Vers* 1. en 2. een zoodaanige twijffelagtige Tuſſen-Reeden ſchijnd gevonden te worden, als ofze niet zoozeer tot de Uytgang van Kapittel XXIII. als wel tot *Vers* 9. van Kap. XXIV. behoorde. Doch daar zal minder ſwaarigheyd zijn, als men aanmerkt, Dat het opklimmen van Moſes en Aaron met zijne Zonen, en LXX uyt de Oudſten Iſraëls, aldaar aangeteekend word, als een Volvoering van het Bevèl, Dat hy neevens de voorverhaalde Gebooden en Regten ontfangen had: Gelijk hier uyt niet duyſter blijkt, als'er ſtaat; *Daar naa zeyde de* Heere *tot Moſes, Klimd op*, &c. Te weeten, naa dat hy den Volke, *Alle de Regten* in de Drij voorgaande Kapittelen verhaald, had bekend gemaakt. Want alhoewel het ook deeze meeninge zou konnen hebben, Dat Godt dit eerſt aan Moſes belaſt heeft, naa dat hy alle de Gebooden en Regten voorgeleezen en door Bloedſprenginge een Verbond over dezelve gemaakt had; ſchijnd ons nogtans d'Eerſte meeninge beter; en wy zien dat ook onze Kantteekenaars, de Text-Woorden even zoo opvatten, als of'er tot Moſes gezeyd wierd; *Naa dat Gy alle de voorverhaalde* Gebooden *en* Regten *den Volke zuld voorgedraagen hebben, zuld Gy met al dat Gezelſchap dat Ik nu genoemd heb, tot my opklimmen*; &c. vergelijkt Exod. 21: 1. met Kap. 24: 3. En het zal moogelijk in de Beſchouwing van het ſtrax-volgende Print-Tafereel blijken, Dat wy dit niet zonder Reeden overdagt hebben. Maar wanneer wy hier ſlegts eens van verre aanmerken, Dat Moſes alle deeze Wetten zoo opentlijk aan Iſraël heeft bekend gemaakt, Dat hyze in een Handveſt-Boek opgeſchreeven, en daar uyt zoo behaaglijk aan 't Volk voorgeleezen heeft; Dat de geheele meenigte, (of ten minſten de Hoofden der Stammen en d'Oudſten die in haare plaatze ſtonden;) dezelve Toeſtemden en met vollen Gemoede zeyden; *Alwat de* Heere *geſprooken heeft zullen wy doen en Gehoorzaamen.* Exod. 24: 3, 7. Voorwaar wy konnen daar in niet anders afgebaakend zien, dan een alderzeekerſte Grondveſt op welke de gemeene Burger-Staat van Iſraël is konnen Gebouwd worden. 't Geên ons voorzeeker dan Eerſt te-regt alzoo zal toeſchijnen, als wy wel in-agt neemen; waar toe, en om wat Reeden de Menſchen gemeenelijk tot het opregten van een Burger-Staat genoodzaakt worden te zaamen te koomen. Wy voor ons Deel, giſſen, Dat de Republijken worden opgeregt, om een Onderlinge Vreede onder malkanderen te hebben, en daar in zoodaanig gezaamentlijk te beruſten, Datze alle behouden worden: Waar toe de Menſchen gemeenelijk veel-meer door de Reeden, als door de Liefde gedreeven worden; dewijl elk niet alleen ligt bemerkt, hoe grooten Voordeel hem daar uyt voortkomd, Dat hy Lijf en Goed geruſtelijk Bezit, en voor alle Quaad Beſchermd blijft; maar hy ſtemd ook hier door de Wetten te ligter toe, die elk tot zulken Waarborg even-naa zijn. Daar dit alzoo geſchied, kan men zeggen, Dat de Burgerlijke Gemeenſchap Vrywillig gemaakt word; alhoewelze uyt een bygemengde Vreeze ontſtaat, die d'een d'ander weegens opkoomende Quaaden, die buyten den Teugel der Toegeſtemde Wetten, de goede Zaameleevinge konnen Quetzen, en yeder Hoofd voor Hoofd zouden te wagten ſtaan. Welke Vreeze alleen hier uyt ontſtaat, Dat de Menſchen van Natuure onder malkander gelijk zijn, en zoo-verre een-en-dezelve wil hebben, Datze elk haar beſt zoeken. Zoo lang dan als'er Twiſt kan zijn, wie onder de Menſchen 't beſte Verſtand, en de meeſte Magt heeft; roept de geruſte Zaamenleevinge Datter Een Burgerlijke Wet en Een Regter moet zijn, aan wien, als aan Een Sterker dat geene te-gelijk gegeeven word, 't welk anders buyten Een Wet en onderling Verbond, niet en kan Verdeeld worden, weegen 't Natuurlijk Regt dat elk tot alle Dingen even-naa heeft: Het welke, zoo lang elk even hard drijft, en niets daar van aan een ander overlaaten wil; niet dan Krakkeel, Krijg en Oorlog baaren kan. Zoo dat dan ook hier in de Grondveſt leyd, waar op men ligtelijken vaſt-ſtellen kan; Dat het Beſtuur

Een Schijn-Duyſterheyd in de Draad der Hiſtorie opgehelderd.

De Burger-Regten tot de Inſtellinge van Iſraëls Republijk zijn met des Volks Toeſtemmen aangenoomen.

Waar toe en uyt wat Nood-Dwang de Republijken worden opgeregt.

Oorſprong der Overheyd en Magt.

ſtuur der Burgerlijke Zaamenleevinge, niet zoo-zeer van het Geweld en Magt der Overheeden; dan wel van zeekere Heylige Band afhangd, die den Menſche tot onderlinge Pligt en Gehoorzaamheyd noopt; als die inzonderheyd Een Volk dat Een Religie Belijd, een veel-zeekerder Verbintenis verſchaft, en de Vreede en Welvaaren van haar geruſte Zaamenleevinge beeter ſtaaven kan; dan wel het Geweld der Opper-Magt alleen zou konnen doen: Naadien de Menſchen altijd met de waan van Overlaſt en Overheering behebd zijnde, gedurig zouden tragten het Jok van den Hals te werpen. Doch wanneer de Menſchen met een innerlijk Gevoel van Pligt en Verbintenis bezet zijn; Gehoorzaamen zy, *Om der Conſcientie Wille;* die hen 't behoud van zig-zelf altijd voorſchrijft; en worden alzoo heel gemakkelijk Geregeerd en Leeven Geruſtelijk. Zulx dat de Religie den Overheeden wel een Dienſtig Middel verſtrekt; om den Burger-Staat ordentlijk te konnen Regeeren; maar de Overheyd en brengt de Religie noch de Neyginge tot dezelve, geenzinds in de Eerſte plaatze voort. Want even om dat de Menſchen haar zelven, haare Kinderen, haare Goederen en eygen Belang Beminnen, haar des-te gemakkelijker door zulke Wetten laaten Regeeren, die daar toe Hulpzaam zijn; (en nogtans geenzinds van de Overheeden afhangd, Dat de Menſchen in diervoegen haar eygen Welvaaren Beminnen;) even zoo is 't met de Religie geleegen; die geen uytvindinge der Politijke Overheyd; en alzoo ook hier niet onder Iſraël uyt Moſes Herſſenen heeft konnen Verdigt zijn; naadien het onmoogelijk zou zijn, Dat zulken toeleg niet t'eeniger Tijd Uytlekken, en aan den Dag zou koomen. 't Geên geſchiedende, de gantze Weereld zou in Verwarringe helpen; en niemand langer van 't Alderhoogſte Quaad zou worden afgeſchrikt, dan voor zoo-verre hem de Vrees voor 't uyterſte Geweld daar van ſcheen af-te keeren.

Geruſte Zaamenleeving van den Burger-Staat hangd niet in de eerſte plaats van de Magt der Overheyd af.

Rom. 13:5.

Religie hoe verre dienſtig om een Volk wel te Regeeren.

Maar is geen uytvinding der Opper-Magt.

Indien'er dan een Opper-Magt en een Wet zal zijn, naa welk een Burger-Staat zal beſtuurd worden, is derzelver gantze Pligt hier in geleegen, Datze *De Behoudenis des Volks*, in d'Eerſte rang Be-Ooge; als om welk de Republijk word opgeregt, en yeder zig onder de Gehoorzaamheyd der Wet begeeft. Want gelijk de Rivieren en Water-Stroomen, tuſſen Twee Oevers of Dijken geleyd wordende, egter haar loop behouden, alzoo moeten daar niet alleen geen zoodaanige Wetten ingeſteld worden, Datze des Menſchen Vryheyd en doen en laaten van veele Dingen zouden wegneemen; maar ook geen andere, noch meer Wetten zijn, als'er ten Beſten van den Staat en Aardt der Onderdaanen noodzaakelijk zijn. Hier uyt volgd dan heel gemakkelijk, Dat de kennis van de Wet ten hoogſten noodzaakelijk is aan 't Volk; gelijk Moſes hier allen Wetgeevers in het voorleezen der Goddelijke Regten ten Exempel, zeer ſchoon in-agt genoomen heeft: Naadien de Vryheyd des Volks ook daar in voornaamelijk beſtaat; Datze voor geen Straffen te Vreezen hebben, als dieze zelfs van te vooren konnen voorzien en afwagten: Het geene nogtans daagelijx zou geſchieden, byaldien'er door de Wet geen Straffen waaren vaſt-geſteld. Hoedaanige wy nu reeds in 't voorgaande Hoofdſtuk, als uyt Iſraëls Handveſt-Boek Exod. XXI. XXII. en XXIII. genoegzaam zijn ontwaar geworden; om ons hier indagtig te maaken, Dat de Straffen nooyt ſwaarder moeten geëyſt worden, dan de Wet heeft vaſt-geſteld: Want al waar de Straffen onbepaald zijn; blijft noodzaakelijk ook de Vreeze onbepaald; en de Vryheyd des Menſchen word op 't hoogſt gekreukt. Maar indien yemand die vrywillig onder zoo een Wet leefd, miſdaan hebbende, Straf lijd, kan hy geenzinds reekenen yets van zijn Vryheyd ontnoomen te worden; dewijl hem de Wet die zulken Straf aankondigd, te vooren bekend was, en zig met daar teegen te Zondigen, alzoo vrywillig onderworpen had? 't Geên nu yemand zoo vrywillig doed, kan niet gezeyd worden gedwongen te geſchieden, naademaal hem bekend was; Dat *Al wie dit of dat doed, zal zoo of zoo Geſtraft worden.* Vergelijkt deeze Spreuke, met de gantze Lees-Rolle van Moſes Regten, en gy zuldze niet alleen met die voorwaarde zien ingeſteld, maar ook

Wetten moeten om de behoudenis des Volx worden ingeſteld.

En openbaar bekend gemaakt worden.

Straffen moeten nooyt ſwaarder zijn als de Wet bepaald heeft.

Die teegen de bekende Wet

uyt

Zondigd, word billijk Gestraft weegens de vrywillige onderwerpinge.

uyt deeze aanmerkinge ligt ontwaar worden; Dat een Wetgeever die grooter Straf Oeffend, dan zijn eygen Wet vast-steld, in een ander Straft, 't geên hy zelfs Gezondigd en Misdaan heeft. Voorwaar Moses heeft de Geregtspreekelijke Wetten om geen andere Reeden aan Israël voorgeleezen, en Schriftelijk op haar Toestemmen bekend gemaakt, als om datter niemand door Wettelijke Beveelen over eenig Volk Regeeren kan, die aan een Volk dat Geregeerd word, of Geregeerd zal worden, zijn Beveelen niet baarblijklijk bekend maakt; naadien de Beveelen der Regeerders niet anders dan Wetten zijn, voor de geene welke Geregeerd worden, en niet voor andere. Maar het en konnen geen Wetten zijn, ten zy datze op zoo een klaare en genoegzaame wijze Verkondigd worden, Dat alle verschooning van onweetenheyd afgesneeden blijft. De Menschen Verkondigen haare Wetten door Uytroeping, of door Geschrift, of door beyde tegelijk; want zy konnen niet anders; en wy zien, Dat ook Moses hier alzoo Tweezinds gedaan heeft, Exod. 24: 3, 7. Behalven dat Godt zulx ook noch betoond Drijzinds te doen: Als I. door het stilswijgende Voorschrift van de Gezonde Reeden in 't Gemoed des Menschen: Hoedaanig de Heydenen, zonder de geschreeven Wet, *Van Natuuren* weeten, *en doen, de Dingen die der Wet zijn.* Rom. 2: 14, 15. Ten II. door Onmiddelijke Openbaaringe; welke verstaan word te geschieden, door een Booven-Natuurlijke Stemme, gelijk *De Wet der Tien Woorden*, voor Israëls Ooren afgekondigd is; of door een byzonder Gezigte, of Droom, of andere Goddelijke Ingeesting. Ten III. door de Stemme van zeeker Mensch; als by Voorbeeld hier is geweest Moses, welke des Heeren Wonderdaaden hebbende uytgevoerd, Verwaardigd word, om met alle Geloofwaardigheyd, zijn Beveelen aan andere voor-te draagen; gelijk hy ook als een Groot Profeet, in ontelbaare voorvallen, en ook hier, zoodaanig tot Israël gesprooken heeft; Datze zijne Woorden en Beveelen toestemmen, als van Godt gesprooken; als waar toe zy ook *In Mose Gedoopt waaren.* Vergelijkt Exod. 24: 3, 7. met 1 Kor. 10: 2. en veel andere plaatzen, die van Moses Geloofbaarheyd handelen. Onder-en tussen kan ons dit te binnen brengen, Dat *Het Woord Gods*, volgens deeze Drij Manieren van bekend maaken, ook Drij-erley kan genoemd worden; Als I. het *Reedelijke Woord:* Ten II. het *Gehoorde Woord:* Ten III. het *Voorzeggende Woord:* Naamelijk 't geen door de Profeeten geschied is, om Gods Wil aan andere bekend te maaken. En zoo kanmen vervolgens zeggen, Dat Godt gehoord word door *De Reedeneering;* door *'t Gehoor* en door *'t Geloof.* Doch het Woord Gods datmen Verstaanelijk zou konnen Hooren, even als Israël de Tien Woorden des Verbonds van SINAI hoorde Af-Bazuynen, raakt Waarschijnelijk alleen dat Geslagte; Deut. 4: 32, 33. en 5: 26. &c. En Godt heeft door Openbaaringe, niet dan tot eenige weynige Hooft voor Hooft gesprooken, verscheyde Dingen aan verscheyde Menschen. En alzoo zijn 'er ook nooyt op deeze Wijze eenige Wetten als die van Moses, aan eenige Wetgeevers bekend gemaakt; en niemand is in diervoegen zijn naavolger geweest Num. 12: 6, 7, 8. Deut. 34: 10. Alhoewel 'er nogtans in de Woestijne, noch in Kanaan, noch in de Babylonize Gevangenschap, nogte naa de weederkeering, nogte onder 't Euangelium, &c. Geen gebrek aan Profeeten en Profeetessen geweest is. Maar naadien wy niet alleen hier maar op verscheyde plaatzen ontwaar worden, Dat Moses *De Schrijver* van Israëls Wetten en Inzettingen is, moet menze heel geen Ooren leenen, welk dat Geloof aan die Boeken wraaken, welke Ouwlinx onder zijn Naam d'Israëlitise Kerk ter Hand waaren, en van daar tot de Kristenen overgekoomen zijn; Rom. 3: 1, 2. En schoon zommige onder deeze Bijbel-Vitters hem wel het opstellen van Israëls Wetten en Regten toe-kennen; ontkennenze nogtans dat hy de Schrijver van de Historize Zaaken is; en willen dat die van een veel-laater Hand, daar zijn tussen geplanst. Waar toe zy voorzeeker veel-meer Stoutheyd dan bondig bewijs bybrengen, in weerwil van veele blijken, die 't teegendeel genoegzaam grondvesten. Datter in Moses Tijd een Historise aanteekening

Hoe de Wetten den Volke bekend worden.

Exod. 14: 31. Woord Gods, hoe op Drij wijzen word bekend gemaakt.

Wetten zijn nooyt op die wijze als aan Moses geschied is, bekend gemaakt.

Exod. 24: 4. Misslag der geener die Moses wel d'Insteller der Hebreeuwse Wetten, maar niet de Schrijver van zijn Historie houden.

kening gehouden is, is niet alleen uyt Exod. 17:14. maar ook uyt Num. 21:14. en 33: 2. openbaar; op dat zelfs de Gemeene dingen onder Israël voorgevallen, niet in 't Vergeet-Boek raakten; als waar toe Moses zelve Last krijgd in de strax-aangehaalde plaatze; Exod. 17: 14. *Schrijft dit ter Gedagtenis in een Boek, en legt het in de Ooren van Josua.* Maar indien Moses de Geringe dingen Opgeschreeven heeft, als naamelijk de Reystogten Israëls, de Oorlogs Voorvallen &c. Wie zal Gelooven dat hy de Groote Wonderdaaden Gods Vergeeten heeft? Als tot welkers Geheugenis de Drij Groote Jaar-Feesten waaren ingesteld; 't geên niet had konnen geschieden, by-aldien niet de Zaaken, tot welkers Gedagtenis zy gehouden wierden, van Moses zelve waaren aangeteekend, die haar deeze Feesten aanbevoolen had? Let eens op Deut. 6: 20-24. Waar door het dan gebeurd is, Dat zommige Groote Mannen onder Israël, aan dezelve Beschreeve dingen, dikmaal hebben konnen Gedenken, als in de Psalmen en Profeeten blijkt. En daarom, gelijk Moses Exod. 17: 14. belast word, het Voorval van Amaleks Verbanning, in een Boek te Schrijven, (waar in hy buyten twijffel alle andere Geschiedenissen aanteekenen, en aan Josua behandigen zou;) alzoo heeft hy ook hier tot de Inwijinge des Verbonds, de Wet der 10 Gebooden neevens alle de Geregtspreekelijke Wetten, Exod. XXI. tot XXIII. Opgeschreeven, en in vervolg van Tijd het gantze Wetboek Voltooyd; vergelijkt Deut. 31: 24. met Josua. 1: 8. &c. en 23: 6. &c. Waar teegen heel niet en doed, Dat Moses dit op verscheyde Tijden en Voorvallen gedaan heeft, naadien in d'aangetooge Plaatze Deut. 31: 24. blijkt; Dat hy het gantze Wetboek kort voor zijn Dood Volschreeven heeft; zijnde nu met Israël in de Velden Moabs naaby de Jordaane gekoomen. En zoo yemand *De Voleyndinge deezer Wet*, alleen van het *Boek Deuteronomium* wil verstaan hebben, dien zal zig-zelven groflijk Teegenspreeken, naadien immers Moses daar in telkens aan de voorige dingen gedenkt, die Israël tot hier aan-toe Weedervaaren waaren; welke, indienze van hem niet Ordentlijk Beschreeven waaren, niet alleen Onnut en Sot zou gescheenen hebben; maar de dingen daar in verhaald, hadden voor die Laatere Hand, nooyt aan Israël tot Gedagtenis konnen zijn; noch teegens haar Getuygen; 't geên'er nogtans van gezeyd word. Gelijk dan ook alreede veel Fraaye Schrijvers, op al die Blaauwe Staaltjes, welke het Wan-Geloof uyt Moses Boeken opvist, om d'Historize Rigtdraad van een Laater Hand en Tijd te maaken, genoeg Geantwoord hebben, om'er ons niet heel hard meer over te bekommeren.

Exod. 24: 4.

Moses is niet alleen de Schrijver van 't Vijfde Boek maar ook van al de andere die op zijn Naam gaan.

Maar alhoewel wy nu al meer dan eens schijnen gezeyd te hebben, Dat het beginzel van Israëls Burger-Staat, t'eenemaal op des Volx Toestemminge aan de Voorgeleeze Wetten Gebouwd, of liever daar door Bestendigd is; moetmen nogtans niet meenen, als of de Goddelijke en Natuurlijke Wet, Eenvoudig genoomen, haar Oorsprong van de Menschelijke Toestemminge genoomen heeft, schoonze zoo billijk zijn, Datze elk Toestemmen moet, en Oordeelen Regtmaatig te zijn: Want indienze van de Menschelijke Toestemminge waaren Voortgebragt, haddenze ook door derzelver Toestemminge weederom konnen Vernietigd worden. Doch nu zijnze in haar zelven zoo Regtmaatig ingesteld, Dat al de Verloope Tijden geleerd hebben, Datze in haar Wêêzen, niet en zijn konnen Vernietigd worden. En dewijl het den Israëliten weegens 't belang dat elk in een gerufte Burgerstaat had, niet swaar viel te merken, Dat de Wetten, welke haar Moses voorhield, zoodaanig ingesteld waaren, Datze geenzinds hun Vryheyd omtrent het Doen en Laaten van al wat Eerlijk en Betaamelijk was, benaadeelden, maar vorderlijk waaren; hebben zy dezelve als zeer billijke Wetten konnen en moeten Toestemmen; alhoewelze buyten twijffel in haare Belofte van volkoomene Gehoorzaamheyd; noch haar eygene Swakheyd, noch d'Onmoogelijkheyd van de Onderhouding der Wet, niet ter Deugden in Overleg naamen; waar van den Apostel berigt doet Rom. 8: 3. &c. En aangaande dat ook de Heydenen, Moses voor Israëls Wetgeever gehouden hebben; is onder-

De Wetten van Israëls Burger-Staat hebben haar Oorsprong niet van des Volx toestemming.

anderen, niet donkerlijk uyt het Getuygenis van Juvenalis af-te neemen, als hy van de Joden die hem aanhangen zeyd:

Zy leeren Vreezen en Bewaaren 't Regt der Joden;
't Geên in zijn Heymlijk Boek, hen Moses heeft Gebooden.

En wat wilmen schoonder Getuygenis hier toe als Grootius uyt Dionijsius Longinus bybrengt; die een Tijdgenoot van Keyser Aurelianus en zeer aangenaam by Zenobia, Koninginne der Palmyrenen was. Welke in zijn Boek *Van de Hoogdraavende Stijl van Spreeken*, willende leeren; Dat de geene die van Godt spraaken, moesten letten datze hem Groot, Opregt, en Ongemengd voor Oogen stelden: daar byvoegd; *Alzoo deede ook de Wetgeever der Joden, een Man van geen Gering Verstand* &c. *Schrijvende in den Aanvang van zijne Wetten;* Godt *zeyde daar zy Ligt* &c. Met wat Letteren, en op welken Stoffe Moses zijn Boeken Geschreeven heeft, is niet zeeker bekend; maar wy hebben van der Ouden Schrijfwijze, in de Joodse Oudheeden, verscheyde Manieren aangeweezen. En de Geleerde Man Ursinus beweerd in zijn *H. Tafel-Kruymelen*, Dat Moses d'eerste Vinder van der Hebreën Schrijfkonst is. En dat Krinitus zulx ook in een Oud Opschrift, in fraaye Veerzen Geleezen heeft, is elders van ons aangeteekend. Maar aangaande de Stoffe; Josefus zeyd dat Eleazar de Bybel op zeer Dunne Vellen geschreeven, aan Ptolomeus Philadelphus overgezonden heeft. Uyt de Profeeten en het N. Testament, schijnd niet duyster, of de Hebreën hebben van Ouds op Rollen geschreeven. Waar van ook gerept word; Ezra 6: 2. by hen מגלה MEGILLA, van גלל GALAL, *Rollen* genoemd; even als in 't Latijn, VOLUMEN, van VOLVO *Rollen* af komd. Vergelijkt Psalm 40: 8. Jer. 36: 2. en veel andere plaatzen. En zoo word Zach. 5: 2. van *Een Vliegende Rolle*, 10 Ellen Breed, en 20 Ellen Lang gerept. Deeze Rollen beschreevenze maar aan eene Zijde; gelijk de Joden ook noch haare Rol-Boeken der Wet doen. En gelijk d'Oude wel Gewoon waaren, aan 't Onder-End van haar beschreeve Rollen; een Cederen-HoutenStokje, by welke en om welke de beschreevene Roll te zeekerder kon Opgerold worden; en zelfs ook aan die Boek-Geschriften geschiede die op Papier-Stof, of Gewaste Vou-Doeken geschreeven, en met Olye teegen de Vergankelijkheyd verzeekerd waaren; alzoo isset hier van Voortgekoomen, Dat de Werken die Geleerd en Welgeschreeven waaren, gezeyd wierden, *De Cederen waardig te zijn;* Dat is *Om Eeuwig te duuren*. Doch de Slegte dingen, en die zoo Geschreeven waaren als 't Gemeen Volk Schrijft, te weeten aan Beyde Zijden; wierden daar van niet alleen OPISTOGRAPHA *Aan Weerzijds Beschreevene* genoemd; maar ook als zulke Schriften geagt die niet Waardig waaren met Cederen-Hout te Pronken, maar om Peperhuysjes voor d'Artzenybereyders en Kruydeniers van te maaken, gelijk de Uytleggers op Ovidius en Persius aanteekenen. En de Joden rollen haare Wetboeken van Moses noch huydensdaags aan twee Houte Rolstokken op en af.

Exod. 24: 4, 7. Moses maakt een Verbond tussen Godt en zijn Volk over al deeze Voorgeleeze Gebooden en Regten. Waar toe hy een Altaar Bouwd.

Maar naauwlijx had het Volk met Eendragtige Stemmen de Billijkheyd van alle deeze Gebooden en Regten, met Toejuychen Omhelst, of Moses heeft dezelve niet alleen strax in een Handvest-Boek opgeschreeven, maar zig ook des Morgens Vroeg opgemaakt, om een Plegtelijk Verbond over dezelve, tussen Godt en zijn Volk te Stigten: Waar in hy aldus te werk ging, Dat hy eerstelijk door zijn Hulpknaapen, onder aan de Voet van den Berg, *Een Altaar Bouwde;* Exod. 24: 4. welken Altaar, (het zy die van *Aarde Zooden* of van *Ongehouwe Steenen* zy geweest, volgens 't Gebod, Exod. 20: 24, 25.) op beyde wijzen neevens het beschreeven *Wet-Boek*, Godt vertoonde als de Eerste en Voornaamste Deelgenoot van het Verbond; en heeft in dier-voegen ook alleen, als meerder dan de Gaaven, het Bloed en de Brand-en Dank-Offeren die'er opquaamen, konnen Heyligen en van Waarde maaken. Matth. 23: 19. En om dat nogtans

tans Godt in de Wet, Exod. 20: 24. schijnd te laaten blijken, Dat hem een Altaar van Zuyvere Maagden-Aarde, aangenaamer dan een van Steen was, (alhoewel 't haar ook toegelaaten word, zoo hen de Aarde elders in de Woestijne van het Steenagtig Arabien ontbrak;) zijn wy in ons strax-volgende Print-Tafereel, weegens de Voorrang die de Wetgeever houd, zoo veel te gereeder geweest, een Altaar van Aarde Zooden te vertoonen, gelijk den Beschouwer mag ontwaar worden; zonder datwe nogtans aan den zelven, eenige Kennelijke Trappen laaten zien; noch die ook met geen ander inzigt, Voordagtelijk daar afgelaaten hebben, als op datze Niemand te voorbaarig Veroordeelen, maar liever te Raade zou neemen, 't geen wy hier vooren over Exod. 20:26. hebben bygebragt. Want gelijkwe daar niet Onbedenklijk zeyden, Dat de Trappen niet geheel-en-al, maar alleen de Hoog-en Onbeschofte Opgangen, die d'Ontdekkinge van des Priesters Naaktheyd naasleepten, aan Gods Altaar Verbooden zijn; zal onzesagtens een Flaauw-Opgaande Steyger van Aarde, voor deeze tijd, onze Print-Verbeelding niet Verwerpelijk maaken. Even nu als Moses dusken Altaar van Gods weege Bouwde; rigte hy ook *Twaalf Kolommen*, of Steene Pijlaars op, volgens de XII *Stammen Israels*, die het Volk vertoonden, welke dit Verbond van haarent-weege maakten; of haar ten minsten in Gedagten bragt, Dat zy thans een Onderling Verbond, met den Heere haaren Godt maakten; en alzoo de andere Deelgenooten daar van waaren. d'Overzetters hebben deeze Kolommen verscheydentlijk genoemd; want zommige zetten *Pylaaren*, andere *Steenen*, andere *Beelden*, of ook wel *Tijtelen*, gelijk de gemeene Latijnze Overzetting heeft; om datze moogelijk gediend hebben, om de Naamen der Stammen, of eenig ander Getuygenis van dit Verbond, op te schrijven; hoedaanig meermaal op Steenen pleeg te geschieden; als te zien is, Deut. 27: 2. Jos. 8:32. &c. Gelijkwe dan ook Gen. 31: 45. en 35: 14. Jos. 4: 9. &c. verneemen, Dat meermaals in gewoonte was, Steenen of Pylaaren, tot opgeregte Teekenen te verhoogen. En alhoewel de Gedaante van deeze Steenen nergens bekend staat, noch gezeyd word ofze Gehouwen, of Ongehouwen zijn geweest; hebben wyze nogtans zoo Verbeeld, alsze onder de Sweem van een Meer-gewoone Wijze der Opgeregte Gedenkteekenen, de XII Stammen Israëls, met eenige Mannelijke Standbaarheyd, op 't best scheenen te konnen vertoonen: Alhoewel 'er geen ontbreeken, welke gissen, Dat zulx ook een zeer Naadrukkelijke Aanduyding was, van des Volx harde en Steenagtige Natuure; gelijk naaderhand de Steene Tafelen der Wet, *Haare Steene Herten* Verbeelden; waar van te zien is, Exod. 24: 12. en 31: 18. en de Speelinge des Apostels; 2 Kor. 3: 2, 3. En zoo zou het ook wel konnen zijn, Dat wanneer Moses strax hier naa, zoo wel *Het Volk*, als *Den Altaar*, en het *Boek des Verbonds*, met Bloed *Besprengd;* hy deeze Ceremonie, alleen aan deeze XII Steenen gedaan heeft, die het gantze Volk hier van naa-by vertoonden; naadien deeze Besprenginge niet wel naa de Letter, aan al het Volk toepasselijk schijnd. Alhoewel het ons ook niet en behoorde onbekend te zijn, Dat de Bloedsprenginge ook elders heenen, naa de Heemel-streeken en zijden van eenig ding pleeg gedaan te worden, zonder dat nogtans het Bloed zelve, de dingen aanraakte, die gezeyd worden *Besprengd* te zijn. Onder-en tussen Zend Moses *De Jongelingen der Kinderen Israëls*, op datze *den* Heere, *Brand-Offeren, en Dank-Offeren Offerden van Jonge Ossen.* Exod. 24: 5. 't geen den Apostel Hebr. 9: 19. verklaard *Kalveren en Bokken:* Of als andere vertaalen; *Het Bloed van de Jonge Koe en de Geyten.* Doch de gemeene Latijnze Overzettinge, heeft *Twaalf Kalveren*, in stè van *Jonge Ossen* gezet: En het schijnd dat d'Hebreeuwse Text maar eene Zoort van Slagt-Beesten, als de Voornaamste genoemd heeft. Maar alhoewel de meeste Godsgeleerde onder Joden en Kristenen, deeze *Jongelingen*, voor *d'Eerstgeboorne* neemen, welke naa haar Gevoelen *Priesters* of *Offeraars* waaren, tot dat de Leviten, (die in de plaatze der Eerstgeboorne genoomen zijn, Num. 3: 41.) tot de Priesterlijke Bedieninge aangenoomen

Waarom in ons volgende Print-Tafereel een Altaar van Aarde Zooden vertoond word.

Moses regt ook XII Steenen op, die in dit Verbond als Stè-Houders der XII Stammen Israëls aan te merken zijn.

En Speeling op des Volx Hardigheyd des Herten.

Moses bestel der Brand-Offeren en Dank-Offeren.

Hulp-Knaapen van Moses, hoe van

Zommige voor Priesters uyt d'Eerstgeboore Jongelingen genoomen.

men zijn; gelijk onze Kantteekenaars met de meeste Uytleggers zeggen; schijnd hen zulx nogtans Voornaamelijk uyt aanleyding der Kaldeëze Overzettinge overgekoomen te zijn; die hier uyt Vergelijking van d'aangehaalde plaatze, en Exod. 13:2. en 19:22, 24. *Eerstgeboorene*, voor *Jongelingen* vertaald heeft. Zy merkender ook by aan, Dat het Hebreeuwse Woord niet altijd *Jongelingen* beteekend in Jaaren, maar ook zulke die bequaam waaren om den Dienst der Oude, ofte aan de Oudere, waar-te neemen; gelijk zoo Josua de Dienstknegt van Moses, en andere diergelijke, dikmaal *Jongelingen* genoemd worden; als te zien is, Exod. 33:11. Gen. 14:24. en 22:3. 2 Sam. 18:15. 1 Kon. 20:14. Maar gelijk het Gevoelen, welk het Regt des Priester-Ampts aan de *Eerstgeboorene* opdraagd, hier voornaamelijk op Rust; Dat de zulke volgens Exod. 13:2. Gode Geheyligd waaren, en daar naa dat de Leviten in haar plaatze aangenoomen zijn; Num. 3:41. alzoo hebben wy elders ruym genoeg getoond, Dat deeze Grondsteun ligt ter Neederzinkt, alsmen aanmerkt, Dat *d'Eerstgeboorene*, Gode geenzinds Geheyligd waaren uyt een Regt van haar Geboorte zelfs, noch door een Regt tot het Priester-Ampt, maar door het Heyl der Verschooninge in het slaan der Eerstgeboorne van Mensch en Vee in Egipten: Het geene daarom ook alleen maar zeederd dat Voorval, maar nooyt te vooren, zoo wel aan de Beesten als aan de Menschen, onder Israël zijn plooy nam: En derhalven niet op datze zouden Priesters zijn; of om datze zulx reeds waaren; Maar op datze, behalven d'Erkentenis van de Weldaad der Verschooninge, door haare Lossing van Vijf Sikelen, een Inkoomen voor den Priester waaren; ziet Num. 18:16. En al wat van de Beesten Geheyligd wierd, hoorde tot den Altaar, of wierd den Nekke gebrooken. Het doed meede niet ter Zaake, Dat de Leviten in plaats der Eerstgeboorne gekoomen zijn; want zy en waaren immers geen Priesters, maar alleen Noodhulpen der Priesters: Jaa zelfs noch geen Noodhulpen, eerze door zeekere Plegtigheeden, tot die Bedieninge waaren Ingewijd. Nergens zeyd de H. Schrift, Dat Aaron en zijn Stamhuys in plaats der Eerstgeboorne, tot het Priester-Ampt Verkooren is; noch ook niet dat de *Jongelingen*, welk hier uyt Moses Last, Brand-en Dank-Offeren Geofferd hebben, uyt *De Eerstgeboorne* genoomen zijn; of om eygentlijk te spreeken, het Priester-Ampt bediend hebben: Het is alleen Moses geweest, die den Altaar met Bloed begooten heeft, als een Bedieninge, die eygentlijk den Priester toequam, Lev. 1:5. Welk Ampt hy te dees-tijd neevens het Bestuur des Volx ter Hand had; volgens d'Oude Vryheyd der Vaderen, die yder Priester in de Offerhande van haar eygen Stamhuys waaren. Zulx deeze Jongelingen ook om geen andere Reeden, gezeyd worden *Offerhanden Geofferd te hebben*, als om datze die by den Altaar gebragt en Geslagt hebben; gelijk zulx te doen doorgaans in de H. Schrift, *Offeren* genoemd word. En dewijl het klaarlijk blijkt, Dat dit insgelijx pleeg te geschieden van de geêne voor wien zelfs d'Offerhanden Geofferd wierden, blijft heel geen Reeden over om deeze Jongelingen, het zy met Gedagten, ofte in ons Print-Tafereel met de Oogen, voor Priesters aan-te zien: Maar zulx veel-eer als een duydelijk blijk opneemen; Dat yder Israëlijt nu ter-tijd noch 't Regt had, om door Bedieninge der Offerhanden, tot Godt te naaderen: Hoedaanig hen naaderhand (wanneer het Priester-Ampt, op 't Levitize Geslagt en 't Huys van Aaron Plegtelijk gevallen was) niet zoo gemeen toegelaaten was. Dat hier nu van Tweederley Offerhanden, naamelijk *Brand-Offeren*, en *Dank-Offeren* gewag gemaakt word; diende geenzinds Ongeagt over 't Hooft gezien te worden. De *Brand-Offeren* waaren volgens Lev. 1. zoodaanige, die geheel op den Altaar quaamen en Verbrand wierden; als een Aanduyding van een geheele Op-Offering van Gehoorzaamheyd en Liefde tot Godt en zijne Gebooden; Afschaaduwende de Volkoomene Gehoorzaamheyd van Kristus, die de Gestalte van een Dienstknegt aanneemen zou, om den Wille des Vaders te doen in dat Toebereyde Lichaam, als eenen die de Oore Doorboord is. Vergelijkt Psal. 40:7. met Hebr. 10:5. Doch

Dat naader Onderzogt en Weedersprooken word.

Onderscheyd tusschen Brand-en Dank-Offerhanen.

De

De Dank-Offeren; (voor welk zommige hier *Zoen-Offerhanden* en de Grieken, *Offerhanden van Zaligheyd* zetten,) waaren zulke die ten deele op den Altaar quaamen, en ten deele van de Priesters en Offeraars Gegeeten wierden: Als een aanduyding van de gemeenschap aan den Altaar en d'Offerhande die door dezelve Heylig wierd. 1 Kor. 10: 18. En wel voornaamelijk in dit geval, Dat de Zonden des Volks eerst en voor-al Verzoend en daar door aan Godt behaaglijk moesten zijn, eer hy met haar een Verbond konde maaken: Als die zonder zulk een tussenkoomende Offerhande, geen gemeenschap met den Zondaar hebben kan: In hoedaanigen Zin moogelijk Psalm 50: 5. gezeyd word; *Verzaameld my mijne Gunstgenooten, die mijn Verbond maaken met Offerhande.* En naadien dusken Zoen-Offer hier alleen Verbeeldenswijze in d'Offerhande der Beesten was; op welke nogtans het Goddelijk Verbond Bevestigd wierd, en de Wet *Geen Ding Volmaakt heeft*, Hebr. 7: 19. Zoo ziet men ligt dat deeze gantze Handeling op zeeker voorgebeelde Zaak gegrondvest stond; naamelijk op het Zoen-Offer van Kristus, de Borge van 't Genaaden-Verbond, en Middelaar des Nieuwen en Beeteren Testaments; welken niet naa de Wet des Vleeslijken Gebods, maar naa de Kragt des Onverganklijken Leevens, te-gelijk als Priester, Altaar en Offerhande, aan alle die door den Geloove gemeenschap aan hem krijgen, een Eeuwige Verzoeninge te weeg brengen zou. Maar op dat Moses dit te kennelijker afschaaduwde, doed hy de helft van 't Bloed der Kalveren en Bokken, in Bekkens zetten; en hy zelve als Priester besprengd met de andere helft, den Altaar welke Godt vertoonde, als de Eerste Aanbieder des Verbonds; tot een aanduyding, Dat hy Israëls Godt wilde zijn, die zijn Beloften en Genaade onder de gedaante van Een Verbond met Bloed Verzeegelen wilde; Exod. 24: 6. Want gelijker onder de Wet geen Verzoening geschiede dan door Bloed, het welke Godt ook daar toe, tot den Altaar gegeeven, en onder de Spijzen Verbooden had, Lev. 17: 11. alzoo is ook Kristus niet zonder Bloed en Water gekoomen, op dat hy de zijne Reynigde van Zonden. 1 Joh. 5: 6. en Kap. 1. *Vers* 7. En zoo is dan ook door de Bloedsprenging op den Altaar zeer schoon afgebeeld, Dat den Rotsteen des Heyls, den Altaar zonder Handen Gebouwd, door het uytgieten van zijn Bloed, de Verzoeninge der Zonden zou te-weeg brengen; vergelijkt Hebr. 10: 29. 1 Joh. 1: 7. met Matth. 26: 28. en Apoc. 13: 8. En alhoewel de gantze Behandeling van dit Offer-Bloed, Mose toegeschreeven word; zoo dat hy de helft in Bekkens zette, en met d'ander helft den Altaar Besprengde, zou het nogtans konnen zijn, Dat Moses voornaamelijk daar omtrent den Dienst der Besprenging in eygen Perzoon waargenoomen heeft, dewijl zulx alleen den Priester toequam: Zonder dat'er nogtans behoefd teegen te Strijden, Dat *De Jongelingen*, die in deeze Offerhande zijn Hulp-Knaapen waaren, het Bloed onder de Slagting in Bekkens gevangen, en volgens Moses Bevèl tot den Altaar en elders daar hy naaderhand Besprenging deed, hebben aangebragt: Als waar van zelfs een opmerkelijk voorval te zien is onder de Levitise Dienst, 2 Kron. 30: 16. Gelijk dan ook al 't geene door yemands Last geschied, gezeyd kan worden, door hem zelve gedaan te zijn: Inzonderheyd wanneer het onder des Gebieders Oog en teegenwoordigheyd geschied. 't Geên wy te liever wilden aanmerken, op dat niet moogelijk yemand Een al-te voorbaarigen Oordeel teegen onze afbeelding velle, daar dit in diervoegen door den Dienst der Jongelingen geschied. En schoon het moogelijk anders waare gebeurd, laat nogtans de Welvoegzaamheyd, noch de Moogelijkheyd niet toe, de Doeningen van verscheyde Tijd en Plaatze, teffens in Een Perzoon te verbeelden: 't Geên ons een genoegzaame Reeden scheen, om 't vermoogen der Konst, onder de bewimpeling van een waarschijnelijke Bedenking, zijn volle swier te geeven. Maar niet-teegenstaande de H. Historie niet en zeyd, Dat Moses te dees-Tijd, ook *Het Boek des Verbonds*, met d'ander helft van het Bloed *Besprengd* heeft; maar wel, *Dat hy 't zelve nam, en voor de Ooren des Volx Voorlas*; Exod. 24: 7. word dessels Besprenging nog-

Zoen-Offeren noodig voor 't aangaan van het Verbond.

Hebr. 9: 23. En hoe zulx het Zoen-Offer van Kristus heeft afgeschaaduwd of liever daar op gerust.

Waarom Moses het Bloed der Kalveren en Bokken, in Bekkens doed zetten.

Bloedsprenging op den Altaar van wat Beteekenis.

Aanmerking over de Besprenging van 't Boek des Verbonds.

tans vastgesteld. Hebr. 9: 19. daar de Apostel de Ceremonie van de Inwying des ** Verbonds*, aldus beschrijft; *Want als alle de Geboden naa de Wet van Moses tot al het Volk uytgesprooken waaren; nam hy het Bloed der Kalveren en Bokken, met Water en Purpere Wolle, ende Hysope, Besprengende beyde* het Boek *Zelve, ende al het Volk.* Nogtans en Stemmen wy die niet zoo ligt toe, welke hier gissen, Dat het Boek misschien ter-Tijd van deeze Besprenging op den Altaar lag, om daar door Geheyligd te worden; naadien den Apostel deeze Besprenging met Verswijging van den Altaar, niet alleen te zaamen aan die des Volx voegd; maar ook om dat dezelve met de andere helft des Bloeds schijnd geschied te zijn, Dat in Bekkens gezet, en tot deeze Besprenginge met Water, Woll en Hysop gemengd geworden is; naa dat reeds d'ander helft aan den Altaar uytgegooten, of ten minsten door Besprenginge verorberd was; en alzoo den Altaar anders Tweemaal zou Besprengd zijn. 't Geen ons aanraade, 't Wet-Boek in maniere vander Joden, Aal-Oude Lees-Rollen, op een Schrijf-Tafel of Steene *Lesnaar* half ontrold te vertoonen, op datwe des Apostels Verklaaringe, en misschien ook de Oude Schrijfwijze der Joden te naader voldeeden. Want alhoewel het ons niet zeeker is, in wat manieren, of waar op Moses deeze Wetten en Regten geschreeven heeft; (het zy op Basten van Boomen, of op Egiptisch Oever-Gewas dat *Papier* genoemd word; of op Gegomd Lijnwaad; of liever op zaamgehegte Beeste-Vellen, gelijk de Oude alzoodaanige Schrijf-Stoffen in gebruyk hadden;) zou het nogtans wel konnen zijn, Dat de Joden van over-lang de gewoonte hier uyt aangenoomen hebben, de Wet van Moses op zulke Pergamente Rol-Boeken geschreeven, in haare Synagogen voor te leezen, als we hier ten minsten scheemeragtig vertoonen: Die'er meerder van lust te zien, mag zig beraaden met het geene daar van in de Joodse Oudheeden is bygebragt. En niet-teegenstaande Moses verhaal swijgd, van het inmengzel van *Water, Purpere Woll* en *Hysope*; word-'er nogtans ontrent de plegten der Ontzondiging en Reyniging, met byvoegen van *Cederen Hout*, meermaal in de Wet gedagt; als te zien is; Lev. 14: 4, 49, 50, 51. Num. 19: 6, 18. &c. en de speelingen daar op Psalm 51: 9. 1 Petr. 1, 2. En alhoewel het meede niet aangeteekend staat, Dat Moses deeze Besprenging met een Bondelken Hysope gedaan heeft; gissen het nogtans eenige fraaye Schrijvers niet alleen uyt vergelijking van Exod. 12: 22. maar ook uyt de strax-aangehaalde plaatze Lev. 14. alwaar de Joden ons uyt de Hysop te-gelijk met het Cederen Hout, en Scharlaaken of Purpere Wolle, in deezer voegen een *Bespreng-Quast* leeren opmaaken; Dat Drij Takjes Hysope, met een Scharlaake-Wolle Draad, aan een Steel van Cederen Hout, die de lengde van een El had, vast-gebonden wierden: Alhoewel anders ook de Bloedsprenging in veele geleegendheeden van Zond-Offers over afdwaaling, Ontzondiging des Altaars, en der Priesters, &c. *Met de Vinger* geschiede, gelijk te zien is. Exod. 29: 12. Lev. 4: 6, 17, 25-34. en 8: 15. en 9: 9. en 16: 14, 19. Num. 19: 4. uyt welke Bedenking 't misschien ymand minder vreemd zal schijnen, in ons Print-Tafereel te zien, Dat Moses deeze Besprenging niet juyst zoo-zeer aan het *Boek des Verbonds*, als wel inzonderheyd aan het gantze Volk, door een Bondelken Hysope in maniere van een Bespreng-Quast uytvoerd. Maar naadien uyt vergelijking van Deut. 31: 26. met Lev. 16: 14-20. blijkt, Dat het Wet-Boek naderhand op die plaatze geleyd wierd, alwaar Jaarlijx de Besprenginge met Bloed geschiede, (naamelijk voor, of teegens de Arke des Verbonds, neevens welke, of in welker Zijd-Laade het Boek lag;) tot een Getuyge, Dat Godt uyt Kragt des Bloeds, waar meede 't Volk verbeeldenswijs Verzoend was, de Uytvoerder van die Beloften wilde zijn, welke in dat Boek des Verbonds geschreeven stonden; men zou'er niet onwaarschijnelijk uyt moogen gissen, Dat zoo wel het Boek hier als naaderhand het Verzoen-Dekzel Lev. 16: 14, 15. *Met de Vinger* Besprengd is. En zoo schijnd ook de Volgdraad der H. Historie te leeren; Dat Moses ten Laatsten, naa dat hy alle de Gebooden en Regten uyt het Besprengde *Boek des Verbonds*, den Volke voorgeleezen had; en

* By hem *Het Eerste Testament* genoemd, waar van de Reeden beneeden zal gezien worden.

Exod. 29: 12, 16. &c.

Waarom dit Wet-Boek in ons Print-Tafereel in maniere van een Lees-Roll vertoond word.

Joodse Oudheeden op 't 55 Blad, &c.

Aanmerking over het bymengzel deezer Bloedsprenging. Een onzeekerheyd in deeze Besprenginge te-regt gebragt.

Waarschouwinge aangaande de Bloedsprenging in 't volgende Print-Tafereel vertoond.

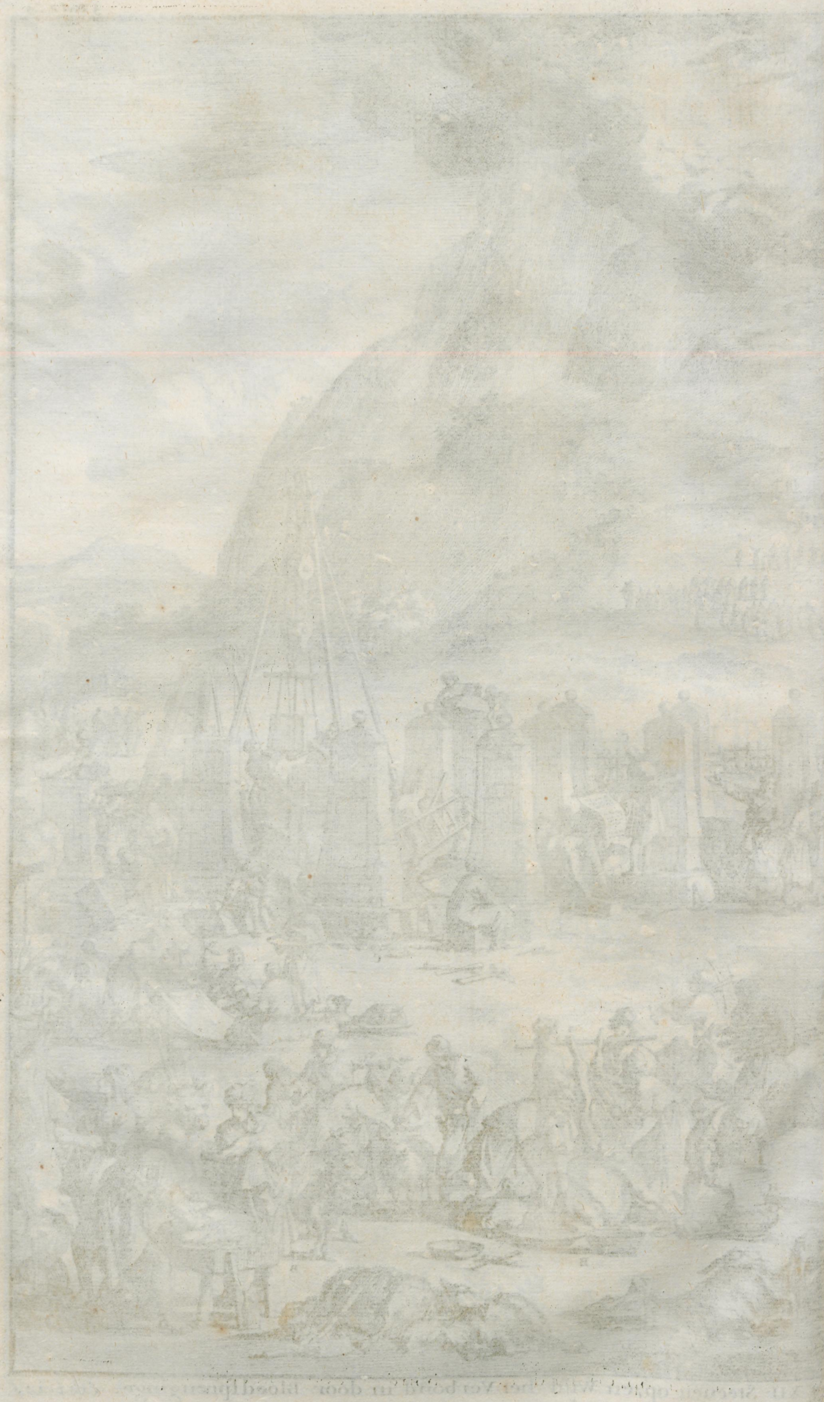

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

Moſes alle de Regten Gods in een Boek-rolle geſchreven hebbende ; bouwd een Altaar; ri

Altaar; rigt XII Steenen op, en Wijd het Verbond in door Bloedsprenginge. *Exod. 24.*

en zy Gehoorzaamheyd aan alle de Woorden Gods Beloofd hadden; op die Belijdenis, (door welk het Verbond dus-verre opgeregt, van 's Menschen zijde Bevestigd wierd,) haar ook Besprengd met de andere helft des Bloeds dat hy daar toe in Bekkens gezet had; Exod. 24: 6, 8. Het zy dan dat hy zulx gedaan heeft, door Besprenginge der XII Steene Zuylen, die de Stammen Israëls verbeelden; gelijk onze Kantteekenaars met veel fraaye Uytleggers, over Hebr. 9: 19. aanmerken; of op het Volk zelve; naamelijk aan de Hoofden der Stammen en de Oudsten Israëls, die tot zoodaanige Plegtigheeden en ongemeene Zaaken gewoon waaren, in den Naam des Volks tot Mose te naaderen; vergelijkt Deut. 5:23. &c. met Exod. 19:7. aan wien nogtans de Naam *Des gantzen Volks* gegeeven word; als daar en elders meer te zien is. En daar zijn zelfs in de Letter heel geen Reeden die ons Verpligten te Gelooven, Dat deeze Woorden; *Doe nam Moses dat Bloed, en Sprengde het op het Volk;* eygentlijk tot gants Israël te betrekken zijn: Zonder nogtans te Denken, dat zulx den Apostel Hebr. 9: 19. in 't aangezigt Weederstaat, als hy zeyd; *Op alle het Volk*: Want die dat zou meenen, zouden wy naa de Kantteekenaars heenen wijzen, die de Woorden des Apostels (*Al het Volk;*) van de XII Steene Kolommen verklaaren, die de Plaatze der Twaalf Stammen Israëls vervulden, ten Overstaan en in Teegenwoordigheyd van alle het Volk. Waarom het dan ook Niemand verveelen moet te zien, Dat deeze Opgeregte Steenen in ons Print-Tafereel, eenige Aanzienlijke Gedaante hebben. En Moses zig in deeze Besprenginge zoo vertoond, Dat beyde Zingeevingen haar Vryheyd behouden konnen. Nogtans schijnd de Kaldeëze Uytbreyder, veel-meer van de Gemeene Uytleg der Woorden, als wel van de Waarheyd der Zaake af-te wijken, als hy zeyd; *Dat Moses het Bloed op den Altaar Sprengde, om Verzoeninge te maaken over 't Volk.* En op dat we met al deeze Bedenkingen niet te wijd van 't Gemelde Print-Tafereel moogen afdwaalen, Lust ons het zelve tot Verligting van de Inwijinge deezes Verbonds, hier in-te lassen; en volgens deeze Merk-Letteren, den Beschouwer wat naader aan-te Duyden.

Dat deeze Bloed-Sprenging Waarschijnelijk aan de XII. Steenen in plaatze der XII Stammen Israëls geschied zy.

VERKLAARINGE VAN HET PRINT-TAFEREEL,

Dat de Inwijing van het Verbond Vertoond.

A. Den Altaar van Aarde Zooden, of Ongehouwe Steenen; (Exod. 30:24, 25.) welke Moses tot de Brand-Offeren der Kalveren en Bokken, onder aan de Voet van den Berg Sinai door zijn Hulp-Knaapen of Jongelingen Gebouwd heeft. Exod. 24: 4.

B. Het Slagten der Brand-Offeren, genoomen uyt *De Jonge Ossen*, of Kalveren; als meede uyt *De Bokken*, Hebr. 9: 19. Welken Dienst Moses *De Jongelingen der Kinderen Israëls* aanbeveeld. Exod. 24: 5. Doch hy zelve, heeft de Besprenginge des Bloeds, als Priester waargenoomen, en den Altaar daar meede begooten; &c.

C. Twaalf Steene Staanders of Kolommen, die Moses aan de Voet des Bergs doed opregten, om in d'Inwijing des Verbonds en Besprenging des Volks; dat zijn de XII Stammen Israëls, (die nu meest Agterwaards geweeken en van-Verre stonden,) ten overstaan der Oudsten, te Verteegenwoordigen. Exod. 24: 4, 8. Waar uyt niet Onbedenklijk is, of deeze Steenen hebben elk haar eygen Opschrift en Tijtel gehad, van elke Stam die zy Vertoonden.

D. De Hoofden der Stammen welke in deeze Verbondmaaking, met de Oudsten Israëls teegenwoordig waaren, en *Alle de Woorden en Regten* Gods, die Moses haar Voorgeleezen had, hadden aangehoord; en in den Naam des gantzen Volks hebben Toegestemd. Exod. 24: 3, 7.

E. De Oudsten Israëls die hier in de Naam des gantzen Volx, onder Eerbiedige Buygingen des Hoofts en Handen, Gehoorzaamheyd belooven aan alles wat Godt tot Moses gesprooken heeft. Exod. 24: 7. Waar toe dan ook eenige uyt haar, de Naast-aanstaande Vergaadering uyt de Ampt-Lieden en Hoofden van de Huyzen der Vaderen, alle deeze dingen Overdraagen en den Volke bekend maaken.

F. Het Geschreeven Rol-Boek, of CODEX, uyt het welke Moses, als uyt een Handvest-Boek der Hebreën, *Alle de Woorden en Regten Gods*, den Volke Voorgeleezen heeft; hoedaanige

Regten

Regten en *Inzettingen* gevonden worden. Exod. XXI. XXII. en XXIII. (Exod. 24: 4, 7.) in welke Boek-Rolle buyten twijffel ook de X Woorden van Sinai Verkondigd (als de Grond-Text des Wetgeevers) aan 't Voorhooft niet en zijn Vergeeten geweest; noch ook dat niet, 't geen strax naa dezelve Exod. XX. van *Vers* 21. tot 26. gevonden word, aangaande 't maaken van Zilvere of Goude Goden; een Aarden of Steenen Altaar, en Verbod der Trappen aan de zelve.

G. De Helft van het Bloed der Geslagte Kalveren en Bokken, welke Moses *In Bekkens doet zetten*, om daar meede de Besprenginge te doen, en 't Verbond Kragtig te maaken door zulken Inwijing. Exod. 24: 6, 8.

H. d'Andere Helft des Bloeds welk hier aangedraagen word, om den Altaar daar meede te Begieten, Dat is *Te Besprengen*; Exod. 24: 6.

I. Moses met een Wij-Quast van Cederen-Hout, een Bundelken Hysop, en Karmozijne of Purper-Wolle Draaden t'Zaamgebonden; Besprengd beyde, *Het Wet-Boek zelve en het Volk*; Hebr. 9: 19. of moogelijk in plaats van het Volk of d'Oudsten, d'Opgeregte Steenen, die in deeze Plegtigheyd de XII Stammen Vertoonden: Zeggende; *Ziet*, dit is *Het Bloed des Verbonds, 't welk de Heere met Uw-Lieden gemaakt heeft, over alle die Woorden*. Vergelijkt Exod. 24: 8. met Hebr. 9: 20. en 't zal misschien genoeg zijn, om de Rest van deeze gantze Ceremonie uyt Moses Verhaal, in ons Print-Tafereel buyten verder Verklaaringe te konnen Naaspooren. Want dat ook hier het opklimmen van Moses met LXX uyt de Oudsten Israëls en Aaron en zijne Zonen Nadab en Abihu gezien word; is alleen om 't Vervolg der Historie, Exod. 24: 9, 10, 11. &c. vol te maaken. En dus meenenwe, Dat zoo wel de Stands-geleegendheyd van Sinai en Horeb; en het Staakketzel rondom dezelve, beneffens Israëls Legerplaatze in de Vlakte van deeze Woestijne, als meer andere byzonderheeden, genoegzaam binnen de Enge Omtrek van dit Print-Tafereel konnen gezien worden, om'er niet meer tot Naarigt over te moeten zeggen.

Maar gelijk de Apostel leerd; Dat de Voorbeeldingen der Heemelze dingen, Noodzaakelijk door het Bloed der Kalveren en Bokken, Gereynigd wierden; Maar *De Heemelze dingen zelve, door beeter Offerhanden*. Hebr. 9: 23. Alzoo is deeze Besprenginge des Volks, een schoone Aanduydinge geweest, Dat de Waare Goederen, die in het Boek des Verbonds begreepen waaren, niet door dit, maar door d'Uytstortinge van het Bloed des Middelaars en Schenkinge van zijn Geregtigheyd, tot het Volk koomen zou; zullende ook *Veele Heydenen Besprengen*; Jesa. 52: 15. door Toereekeninge van zijne Geregtigheyd. Waarom dat zelve ook *Het Bloed der Besprenginge* genoemd word. 1 Petr. 1: 2. Hebr. 12: 24. Gelijk Moses dan ook om deeze gantze Handelinge te besluyten, tot de Hoofden der Stammen en de Oudsten des Volks, die hem hier aan den Voet des Bergs, 't Naast stonden, Uytroept, en Zeyd; *Ziet het Bloed des Verbonds, Dat de* Heere, *met Uw-Lieden gemaakt heeft over alle deeze Woorden:* Exod. 24: 8. Of gelijk den Apostel vertaald; *Dit is het Bloed des Testaments*, (naamelijk waar meede het Testament Bevestigd word en Kragt krijgd;) *het welke Godt aan Uw-Lieden Gebooden heeft;* Hebr. 9: 20. Dat is, het welke Hy, Naa, of Over *Deeze Woorden*, of *Gebooden* en *Regten*, die in dit Boek geschreeven staan, met uw Gemaakt heeft. Waar uyt niet alleen blijkt, Dat het *Eerste Testament, niet zonder Bloed is Ingewijd*, gelijk den Apostel zeyd, Hebr. 9: 18. Maar dat ook Moses hier zeer Diepzinnig, de Naam van de Waarheyd der Zaake; (Dat is, het Waaragtige Verbond, welk eerst ter Deugden door het Bloed des N. Testaments zou Bekragtigd worden; Hebr. 9: 16, 17, 18.) aan het Pand, en de Schaaduwe opdraagd; dewijl die voor een Tijd in dessels Plaatze gesteld wierd; tot dat hy met het Lichaam quam, die tot Wegdoeninge van het Schaaduwagtige Bloed des Eersten Testaments zou zeggen; *Mijn Bloed, is het Bloed des Nieuwen, Onberispelijken* en *Veel-beeteren Testaments*; vergelijkt Matth. 26: 28. en Luc. 22: 20. met Hebr. 8: 6, 7. En de *Belofte;* Jer. 31: 31-34. En het zal genoeg zijn om te zien, Dat Moses hier als met de Vinger geweezen heeft op *Het Bloed des N. Testaments;* van welk de Zaligmaaker, (die niet buyten Moses en de Profeeten sprak,) naaderhand zijn Spreekwijze ontleende, als een Vervullinge van dit Verbond, door de Besprenginge van Moses, als de Dienstknegt verzeegeld. Voorwaar het Bloed dat Moses aanweês, had wel de Beteekenis, maar de Kragt niet

Wat deeze Bloed-Sprenging, te vooren beduyde.

En waarom het Bloed des Verbonds en des Testaments genoemd.

En hoe van Kristus op zijn Bloed overgenoomen.

niet om Israël van Zonden te Reynigen; en wierd daarom ook hier alleen in de Plaatze gesteld van dat Bloed des Verbonds waar van Zachar. 9: 11. Voorzegginge gedaan word; en in de Dood van Kristus Vervuld is. Zulx dit Bloed alleen een Voorbeeldig Pand der Verzoeninge en Vriendschap Gods was; waar toe Israël, door aanneeminge van de *Woorden des Verbonds*, wierd toegelaaten: Tot dat het Waare Bloed des Verbonds, of Eeuwig Testament, Dat de Oorzaak van deeze Vriendschap met Godt was, weegens d'ontwijffelbaare Borg-Togt van Kristus, dit Verbond tot volle Vergeeving der Zonden, door zijn Dood Verzeegelen zou; het geêne hier aan Israëls Hôôp en Verwagtinge is voorgesteld; Rom. 3: 24,25. En daarom, wanneer Paulus het Bloed der Kalveren en Bokken aanziet, als *Het Bloed des Eersten Testaments*, doed hy zulx alleen, voor zoo-verre het genoegzaam was tot dessels Inwying en toepassing: Doch het Bloed van Kristus, als *Het Bloed des N. Testaments*, Dat noodzaakelijk vereyst word tot dessels Invoering en Bekragtiging. Zulx in deeze Plegtelijke Ceremonie yets is Ingewyd, Dat het toekoomende af beelde; en yets het geene teegenwoordig was: Want d'Opgeofferde Offerhanden en 't gestorte Bloed der Bokken, Wyën niet alleen het Oude Testament In, Dat van die Tijd zijn Begin nam; maar schaaduwden ook het Nieuwe en laatere Testament af, Dat door een Beeter Offerhande, en veel Kostelijker Bloed, van Waarde gemaakt, en lange naa die Dingen zou Ingevoerd worden. Maar naadien dit *Eerste Testament* alleen voorbeeldig was, en eenmaal door *Een Tweede* en *Beeter Testament*, stond te-Niete gedaan te worden; schijnd het daar toe ook verscheyde Naamen in de H. Schrift te draagen, die dessels Aardt en Natuure niet heelduyster als zoodaanig af baakenen. Het word genoemd, *Het Eerste*. Hebr. 8: 7, 13. en 9: 14, 15. Het *Oude*. 2 Kor. 3: 14. Dat opgeregt is *Van den Uytgang van Egipten af*. Jer. 31: 32. En te zijn *Van den Berg Sinai*, Gal. 4: 24. *Gemaakt aan Horeb;* Deut. 5: 2, 3. Ingewyd als Moses hier *Het Volk* en te-gelijk *Het Boek met Bloed Besprengde*. Hebr. 9: 18, 19. Baarende *Tot Dienstbaarheyd*, Gal. 4: 14. Zijnde *Niet zonder Berispinge*. Hebr. 8: 7, En dat *Oud word*, *Verouderd* en *Verdwijnd*. Hebr. 8: 13. Van welk *De Dienst-Maagd Hagar* een verbeelding is geweest. Gal. 4: 24. En ten Laatsten, op dat *De Swakheyd* en *Onprofijtelijkheyd* des Eersten Testaments ter Deugden aangeweezen wierd; Getuygd de Apostel; Dat *De Overtreedingen die onder 't Eerste Testament geschied zijn*, haar Verzoeninge gekreegen hebben, *In de Dood van Kristus*, door welk het N. Testament Verzeegeld en Bevestigd is; Hebr. 9: 15. &c. Indienwe nu aanmerken, Dat een *Testament*, in 't gemeen vertoond het Menschelijk Beschik of uyterste wil omtrent de Erffenis zijner Goederen; zal ook het Testament welk Godt hier met Israël onder de Gedaante van een Verbond opgeregt heeft; den Wille Gods beteekenen, om aan haar, met wien dat Verbond is opgeregt, Deut. 5: 3. Een Erffenis te geeven. Want met haare Vaderen, Dat is, met Adam, Noach, Abraham, Isaak en Jakob, is dat Testament niet gemaakt; alhoewel 'er aan de laater Stam-Huyzen, Dat is, zeederd dat Abraham tot een eerste Volk-Planter van dit Geslagte geroepen is; Belofte van 't zelve gedaan is; Gen. 17: 7, 8. &c. Maar zulx is geschied aan dit Volk, welke uyt Egipten gegaan, hier voor SINAI en HOREB, een Verbond met Godt als haar Verlosser en Heyligmaaker aanging; Deut. 5: 3. En dewijl dit Testament is van de Uytvoeringe uyt Egipten af; isset den Wille en Voorneemen Gods, om haar de Erffenis des Lands Kanaans te geeven: Wordende van Egipten *Uytgeleyd*, om in Kanaan *Ingeleyd* te worden: Waarom ook op SINAI onder Belofte van *Verlenging der Daagen*, van *dat Land* gesprooken word, *Dat de Heere haaren Godt hen gaf*; Exod. 20: 12. als in welk Land Israël het Verbond op Sinai Verkondigd, onder den Teugel van alle de Voorgeleeze Regten, waarneemen en door 't zelve Leeven moest. Maar naadien den Apostel dit Testament niet zoo-zeer ten aanzien van de Eerderheyd des Tijds, *Het Eerste*, en het *Oude* heeft konnen noemen, als wel ten opzigt van zeeker *Tweede*, en *Nieuwe*

Wiens verklaaringe Waaragtig bevonden word.

't Onderscheyd tussen het Bloed des Eersten en Tweeden of N. Testament vereffend.

2 Kor. 3: 14.

Aanmerking op de verscheyde Naamen des Ouden Verbonds.

En zulx door de Natuur van Een Testament nader verklaard, en op het N. Testament overgebragt.

Hebr. 8: 13, 7. en 9: 15. Gal. 4: 24.

Oude Verbond, waarom het Eerste Testament genoemd.

Nieuwe Testament; Dat in desselfs plaatze zou koomen; schijnd 't hier de plaats te zijn, om de Dingen die van het Eerste, en O. Testament gezeyd worden, een weynig op-te helderen. Het is buyten twijffel hierom *Het Eerste Testament* genoemd; Dat de Goddelijke Voorzienigheyd gewild heeft, Dat het Land Kanaans, als Israëls Eerste Erffenis zou in Bezit genoomen worden: En zoo isset ook 't *Oude;* voor zoo-veel de Uytgang van Gods Bestèl geleerd heeft, Dat Kanaan niet Eeuwig maar voor een Tijd en als een *Leen-Goed* of *Pand der Minne*, van Israëls Geslagten is moeten Bewoond worden; (naamelijk zoo lang zy een Afgezonderd Volk waaren, en de Muur des Afscheydzels niet weg-genoomen was;) naa welk zy haare Inwooninge opruymen, en aan den Eygenaar laaten moesten. Het geene dan de Reeden is, Dat dit Testament is konnen gezeyd worden te *Verouderen* en te *Verdwijnen*; zijnde ten Laatsten d'Israëliten weegens haar veelvuldige Overtreedingen, uyt de Erffenis van Kanaan uytgestooten. Want dewijl ook het Onderpand datze bezaaten, met veel Kommer moest bewaard worden, waarenze al haar Leeven *Met de Vreeze des Doods Bevangen*, Hebr. 2: 15. Om zulx door naalaatigheyd omtrent de Heyligheyd die den Dienst des Vleeslijken Gebods vereyste, en met het bezit van dat Land verzeld ging; te verwaarloozen; Leevende onder een Tugt-Meesterlijke Wet, die zeer Streng wierd afgevorderd; gelijk in het voorbeeld der Bethzemiten, en aan Uza gebleeken is. 1 Sam. 6: 19. 2 Sam. 6: 7. Laat'er bygedaan worden; Dat naademaal Godt dat voorbeeldig Land, de Moeder-Stadt Jerusalem, en den Tempel eenmaal weg-genoomen heeft, om de beetere Goederen in plaats te stellen, naamelijk de Heele Weereld te Verzoenen, en die voor de Kerke van Kristus open te zetten; zoo is 't gebeurd, Dat de Joden, welke de Teekenen der Tijden niet en wisten t'onderscheyden, zulx niet willende in-agt neemen, met Geweld daar Uytgejaagd zijn, op dat het voorneemen Gods stand hield; *En de Belofte vast wierd allen Zaade;* Rom. 4: 16. en den Tempel te Jerusalem niet meer alleen het Huys was, daar men Aanbidden moest. Joh. 4: 21. Slaande het Land *Met den Ban.* Malch. 4: 6. En alhoewel deeze Erffenis aan Abraham was bekend gemaakt, is dit *Testament* nogtans *Van* SINAI; naadien van die Tijd af, alle Toebereydzelen zoo wel tot d'Inneeming van Kanaan als tot het Dienstbaar Jerusalem, door tussen-koomen der Goddelijke Geboden, Regten en Inzettingen, hier ter plaatze haar opentlijk Begin genoomen hebben. Om 't welk eenigzinds klaarder te verstaan, men aanmerken moet, Dat het Oude Testament, door de Wetgeeving, als tot de Form van een Wet gebragt is; Hebr. 8: 6. Naadien in 't zelve zeekere Wetten voorgeschreeven worden, volgens welk Israël die Aardze Erffenis Bezitten, en de Gemeenschap Gods Genieten kon. Welke Wetgeevinge inzonderheyd in de X. Woorden, die Geloof en Bekeeringe behelzen, geschied is. Waar by gekoomen is, de Burgerlijke Wet, in welke de Regten van Israëls Gemeene-Best beschreeven zijn, Exod. XXI. XXII. XXIII. En ten Laatsten, de Wet des Vleeslijken Gebods, welke de Ceremonien der H. Dingen en Kerk-Pligten leerd; zonder welk dit Land niet en kon Bewoond worden, om dat het als een voorbeeld van den Heemel (die de Wooninge Gods is,) Zuyver en Heylig is moeten Bewoond worden. En voor zoo-verre word het dan ook gezeyd; *Dat het Baard tot Dienstbaarheyd*; naadien de Wettelijke Dienstbaarheyd onder dit Testament, Ingevoerd, en Israël aan d'Eerste Beginzelen der Weereld Dienstbaar gemaakt is. Gal. 4: 3. Zoo dat deeze Erffenis niet zonder moeyelijke Last, Zugten en Stêenen des Erfgenaams bezeeten, en vervolgens de *Berisping* is onderworpen geweest; waar over Godt Klaagd; Hebr. 8: 7, 8. En hoedaanigen voorbeeld van dit Testament, in *Hagar* de *Dienst-Maagd van Sara* te zien is, hebben wy elders uyt de Reeden des Apostels, Gal. 4: 25. (in welk hy zeyd, *Dat Hagar is* Sinai *Een Berg in Arabien*) Breedspraakig genoeg aangeweezen. Daar we egter alleen noch dit volgende, als bedenklijke over-een-komsten willen by-doen. I. Hagar *Is een Dienst-Maagd geweest in 't Huys van Abraham*: De Erf-

En hoe dat Verouderd en Vernietigd is.

En by welk toeval dit geschied is.

Het Oude Testament heeft van SINAI begonnen.

En is Israël tot een WET geworden.

En is van de Wet der Ceremonien agtervolgd.

En Israël daar aan Dienstbaar geworden.

En in die Dienstbaarheyd,

Erfgenaamen van dit Testament, zijn de Dienstbaarheyd onderworpen geweest. Hebr. 2: 15. II. Hagar *Is Vrugtbaar geweest en heeft ten Eersten den Zone* Ismaël *Gebaard:* Dit Testament heeft een Veelheyd van Erfgenaamen gekreegen, en gants Israël (zelfs dat onder hen *Vleeslijk* was,) heeft Deel aan deeze Erffenis gehad; gelijk Ismaël ook niet heel zonder Zeegen, noch zijn Moeder Ongetroost gebleeven is; vergelijkt Gen. 17: 20. met Gen. 16: 10-13. III. Hagar *Is ten Huyze Uytgeworpen:* De Erfgenaamen van dit Testament zijn uyt het Land haarder Erffenis geworpen en over de gandze Aarde Verstrooyd. En zoo heeft dit Testament inzonderheyd ook zijn over-een-komst *Met Jerusalem dat doe noch was*, wanneer den Apostel dit Schreef; op dat hy betoonde *Van het Aardze* te Spreeken, welk alleen Bloeyde onder 't *Eerste Testament:* Alwaar den Tempel stond, aan welk Israël door de Wet des Vleeslijken Gebods, (die *Om der Overtreedinge wille*, tot het Verbond der Genaade, welk voor de uytvoering van dit Testament reeds Verkondigd was, is toegevoegd;) Dienstbaar was gemaakt *Met haare Kinderen.* Welke Stadt en Erf-Land nu Verwoest leyd en van de Heydenen vertreeden word; tot een betooninge, Dat dit geenzinds *De Blijvende Stadt*, noch de Waare Erffenis van een bestendig *Vaderland* zy geweest, waar in Israël de Zaligheyd te genieten had; want die stond niet verkreegen te worden uyt het gêene *Verouderd* en *Verdwijnd*, maar uyt het geene in Eeuwigheyd blijft. Om 't welk te hôopen en te verkrijgen, 't Land Kanaans uyt Kragt van het Verbond der Genaade op SINAI voorgesteld, en dit Testament een Zigtbaar Pand van een beeter Erffenis is geweest, *Bewaard in de Heemelen;* 1 Petr. 1: 4. Zulx wy konnen zeggen; Dat het Land Kanaans, d'Erffenis Israëls genoemd word; voor zoo-veel Godt Haar-Lieden als de Maaker van dit Testament, het zelve daar in bezet. Waar toe Israël dan hier met Bloed Besprengd, en naa den Vleesche Gereynigd word, om die Aardze Erffenis onder verscheyde Beloften in-te neemen; als te zien is. Exod. 20: 12. en 23: 25. Om 't welk te verzeekeren, Godt zulx te vooren met Eede Bevestigd had; vergelijkt Ezech. 20: 6. met Gal. 3: 15, 16. en Hebr. 6: 17. Zoo nogtans, Dat dezelve *Van beeter Beloften*, die zoo-veel uytneemender gevolg zouden hebben, als het Lichaam verscheeld van de Schaaduwe, stonden gevolgd te worden, en waar in het N. Testament zou blijken Bevestigd te zijn. Waar uyt dan nu ligt te zien is, Dat de Belofte van dit Testament niet slegts bestond, in de Geruste Bezitting van dat Land; maar ook in de verwagtinge, van den Messias, die in dat Land, en uyt dat Volk, als de Zone Gods, met de Goede Boodschap van zijne Geregtigheyd tot een Erffenis der Heydenen moeste te voorschijn koomen; vergelijkt Galat. 3: 8, 15-18. met Hebr. 7: 14. Jesa. 11: 1. en Mich. 5: 1. en het zal behalven deeze Waarheyd, moogelijk genoeg zijn, om niet meer zoo ligt te Vraagen; *Waar in doch het N. Testament, booven het Oude Uytblinkt?* Naadien wy in aller manieren zien; Dat het Oude Testament gemaakt is door de Hand van Moses, als de Dienst-Knegt; doch het Nieuwe, door den Zone Gods; *Die zoo-veel meerder Heerlijkheyd booven Moses Waardig te agten is, als de geene die het Huys Gebouwd heeft, meerder Eere heeft als het Huys.* Hebr. 3: 1-4. &c. Het Oude is Bevestigd *In het Bloed der Kalveren en Bokken:* Het Nieuwe in het Bloed van Kristus. Het Oude *Was in de Letter der Woorden:* Het Nieuwe in Geest en Kragt door den H. Geest. Het Oude, *Gaf niet de Waare en Volle Vergeeving der Zonden zelfs:* Maar het Nieuwe doed zulx door de Volmaakte Offerhande van Kristus Rom. 3: 25. te vooren alleen afgeschaaduwd. Het Oude *Stond Gegrondvest op een Uytwendig en Verganklijk Priesterdom*, (het welke veranderd zijnde, noodwendig ook verandering in de Wet en in dat Verbond geschieden moest; Hebr. 7: 12.) Doch het Nieuwe Rust op het Eeuwig en Onveranderlijk Priesterschap van Kristus, en duurd alzoo Eeuwiglijk.

met HAGAR vergeleeken. Gen. 16: 10. en 17: 20. en 25: 12, 16.

Gal. 3: 19.

't Land Kanaans hoedaanig een waar van een Leen Pand.

Waar in de Messias moest verwagt worden.

Voortreffelijkheyd des N. Testaments booven die van het Oude.

Maar op dat Godt aan Israël naader deed blijken, Dat Moses dit Verbond niet in zijn Eygen, maar als de Middelaar tussen Godt en zijn Volk, in de Naam van de Godt Israëls gemaakt had; doed hy tot Onderstand van 's Volks Geloove,

Moses en Aaron met d'Oudsten Israëls belast tot den Berg op-te Klimmen.

Moses met Aaron, en zijn Twee Zonen Nadab en Abihu, en t'Zeeventig uyt de Oudsten Israëls tot hem op den Berg Klimmen; gelijk hy hem Bevoolen had te doen, naa dat hy *Alle de Woorden en Regten Gods den Volke zou bekend gemaakt hebben;* vergelijkt Exod. 24: 1,2. met *Vers* 9. en Kap. 21: 1. Daar dan ook te-gelijk de wijze van haar Opklimmen, en hun Eerbiedig Gedrag, in diervoegen aangeweezen word; *Dat zy haar van-verre zouden Neederbuygen:* Naamelijk *Voor den* HEERE; (die thans op een byzondere wijze wilde teegenwoordig zijn;) gelijk de LXX Overzetters vertaalen, op datm'er *Aanbidden* door verstaan zou. Want alhoewel dit een byzonder Gunstbewijs aan deeze Oudsten was, en tot Bevestiging diende van 't geêne door Moses gesprooken was; gaf dit nogtans neevens de Kragteloosheyd der Wet te kennen, Dat het als noch geen Tijd was, om als een Koninglijk Priesterdom tot Godt te naaderen, en hem alle van even-naaby te zien. Hierom word Moses uytdrukkelijk Belast, Dat hy *Alleenig zoude naaderen tot den Heere;* maar *Dat Zy,* naamelijk *Aaron met zijne Zonen en de Oudsten,* niet en zouden naaderen; noch *Het Volk* ook niet Opklimmen zou *Met Hem:* Dat is, *Met Moses,* als zommige hier vertaalen. Doch de Grieken schijnen een ruymer Zin te geeven alsse zeggen; *Met Haar;* Dat is, met *De Oudsten,* die thans als in den Naam des gantzen Volks Opklimmende, geen gevolg uyt de meenigte die beneeden aan den Berg stond, mogten met haar sleepen, Exod. 24: 2,9. Waar uyt zommige besluyten, Dat deeze Oudsten slegts Halver-Weeg Opgeklommen zijn, en daar een Deel van Gods Heerlijkheyd gezien hebben, *Vers* 10. Doch Moses tot de Top des Bergs in de Donkere Wolke Ingegaan, is aldaar XL Daagen gebleeven. Exod. 24: 12,18. waar van in 't volgende Hoofdstuk naader. Hoe verre nu deeze bedenking met het Gevoelen der Joden overeen-stemd, mag men hier uyt gissen; als zy de Standsgeleegendheyd der Opgeklommene in deeze Orden bepaalen; te weeten; Dat *Moses* op de Top des Bergs geweest zy; naa hem neederwaards, *Aaron;* naa hem weederom wat laager, *Nadab* en *Abihu;* naa deeze de LXX *Oudsten* aan het midden des Bergs; en de Meenigte des Volx beneeden aan de Voet des Bergs, buyten het Staakketzel, met welk den Opgang van rondsom was Afgepaald. Dit zeggen de Joden: Alhoewel het veel-eer uyt Exod. 24: 9. schijnd te blijken, Dat Moses met dit gantze Gezelschap, te-deezer Tijd by malkanderen is geweest: Invoegen het Verbod van 't naaderen der Oudsten, misschien op een naader of laater Opklimmen ziet, waar van *Vers* 12. en 18. gerept word; welk alleen tot Moses behoord. Maar naadien Moses met deeze Oudsten niet Opgeklommen is, als naa dat hy in haare teegenwoordigheyd, het Verbond beneeden aan den Berg Plegtelijk had Ingewijd; zal het misschien een Bet-weeter in 't Oog loopen, dezelve reeds in ons Print-Tafereel Opgeklommen te zien, voor het Slot van deeze Ceremonie? Doch indien yemand alzoo dunkt, dien willen wy vermaand hebben, zulx veeleer tot voldoeninge der Historie gedaan te zijn; (die moogelijk elk ten Eersten niet zoo klaar in Orden voorkomd,) als om daar door aan-te wijzen, wat eer of laater, of te-gelijk geschied zy; 't geên een bescheyden Mensch behoorde genoeg te zijn; naadien wy anders voor ons zelven, ruym zoo afkeerig zijn als yemand, van Dingen die niet van eene Tijd zijn, zoodaanig te vertoonen, Dat Een en dezelve Perzoonen, op meer dan Eene Plaats te-gelijk haar rol speelen, of yet by te mengen, Dat de Gedagten des Beschouwers verward. En alhoewel wy bemerken, Dat de Uytleggers zig heel gemakkelijk van dit voorval afmaaken, schijnenze ons 't zelve nogtans niet zonder Donkerheyd gelaaten te hebben. Doch ons Boek zou te groot worden, zoo wy alle byzondere swaarigheeden wilde aan-een kant maaken. Maar indien wy hier uyt meenen Verlof te hebben, om de kleyne Dingen over te stappen; zal ons nogtans het Gezigte, welke Moses met de Oudsten te dees-Tijd, *Van den Godt Israëls* ontwaar wierden, Werk genoeg verschaffen, 't zelve naa Waarde af-te doen; en wy zien ook dat'er voornaame Mannen verscheyde Gedagten over hebben, die de moeyte Waard schijnen, Dat menze te

En in wat Orden tot Godt genaaderd.

Waarschouwing aangaande het voorgaande Print-Tafereel.

De Godt Israëls hoe te dees-Tijd

te berde brengd. Alsdan Exod. 24: 10. van heel dit Gezelschap dat met Moses Opgeklommen was, gezeyd word; *Dat zy Zaagen den Godt Israëls; en onder* zijne Voeten, *als een Werk van* Zaphyr-Steenen, *en als de Gestalte des* Heemels *in haar Klaarheyd:* Zijn eenige van meeninge, Dat haar alleen vertoond zijn, eenige ongemeene Teekenen van de Heerlijkheyd, en teegenwoordigheyd Gods; dewijl niemand ooyt Godt gezien heeft, noch zien kan. Exodus 33: 20, 23. 1 Timoth. 6: 16. Doch zijn teegenwoordigheyd kan hy op veelerley wijze vertoonen en laaten zien; alhoewel wy bemerken, Dat hy zulx aan Israël meest *In* of onder *Een Wolke* gedaan heeft; op dat hy misschien dit Traage Volk door dat Teeken, te-bet tot Heemelze Gedagten opbeurde. Waar toe dan ook de H. Schrift, dikmaal van *Vleugelen*, en *Vliegen* gewag maakt, als zienelijke Zinnebeelden van de Verheffing der Ziele naa booven, daar *De Voogelen des Heemels* zijn; waar toe men letten mag op den Wensch van David; Psalm 55: 7. het geene ook daarom al van Ouds in de Beeldespraak der Egiptenaaren waargenoomen is; welk dit niet heel Oneygen pleegen uyt-te drukken, door Voogelen met Menschen Aanzigten, gelijk in de Tafel van Isis, en doorgaans in haare Obelissen, en Vermaarde Graf-Spitzen te zien is: En Godt ook niet heel Scheemeragtig, in de Cherubinen en Seraphinen, den Israëliten heeft aangeduyd, als de welke met Uytgespreyde Vleugelen voorzien waaren, vergelijkt Exod. 25:20. met de Gezigten van Ezechiel Kap. 1. en x. En dat hier van daan ook de Engelen, Vleugelen toegepast zijn; ziet voornaamelijk op de Veerdigheyd van haar Bedrijf, en Verheffinge des Geests tot Heemelze dingen. Jaa de H. Schrift ontbreekt niet, Godt zelve *Vleugelen* toe-te schrijven, vergelijkt Ezech. 16: 8. met Psalm 17: 8. en meenigte andere plaatzen; Doch dit loopt buyten ons bestek. Onder-en tussen heeft de Kaldeër Exod. 24: 10. niet vertaald; *Zy Zaagen den Godt Israels:* Maar *de Heerlijkheyd des Gods Israëls wierd Gezien:* En zoo ook de LXX Overzetters, heel opmerkelijk tot de Waarheyd; *Zy Zaagen de Plaatze, alwaar de Godt Israëls stond.* Maar alhoewel wy bemerken, Dat zommige in deezen Uytleg berusten welke leerd, Dat Godt zijn Teegenwoordigheyd in de Wolke, thans met veel aanminniger Teekenen heeft laaten zien als te vooren onder 't Afleezen van de Wet; wanneer het Volk het Geluyd der Woorden, uyt het Midden des Vyers, onder zoo Vreeslijken Gezigt van Donder, Blixem, Rookdamp en Aardbeeving aanhoorden, Datze Agterwaards weeken en van-Verre stonden, Exod. 20: 18. Deut. 4: 11, 12. Ontbreeken nogtans geen Vermaarde Godsgeleerde, die uyt aanmerkinge van de Saphyr-Steenen Throon, welken Moses met de Oudsten hier als een Vloerwerk, *Onder de Voeten van den Godt Israëls*, gezien hebben; meenen, Dat zig de Zone Gods te dees-tijd in Menschelijke Gedaante vertoond heeft: Waar in zy haar niet alleen hier door meenen Ondersteund te vinden, dat Deut. 4: 12. van Gods Verschijning in de Wetgeevinge, gezeyd word; *Gy hebd geen Gelijkenisse gezien*, *behalven* de Stemme; (Doch hier, Dat zy Godt gezien hebben, met een Saphyr-Steenen Vloer *Onder zijne Voeten;*) Maar ook door een diergelijke Verschijninge van de *Heerlijkheyd Gods*, die Ezechiel zag, *Onder de Gedaante van een Mensche*, Ezech. 1: 26. en een weynig bedekter Ezech. 10: 1. &c. welke beyde Gezigten in de Joodse Oudheeden, Breedspraakig verklaard zijn. En zoo zeggen dan zommige van deeze Schriftgeleerden; Dat den geenen die hier gezien is; geweest zy de Godt Israëls, die van SINAI had Afgekondigd; *Ik ben de* Heere *uwe Godt:* En die aan Moses in den Braambosch Verscheenen was: Welke was, Zeggenze, de Heere, de Middelaar, de Engel des Verbonds: Derhalven heeft Kristus hem zelven aan deeze Afgezonderde uyt de Oudsten Israëls, Zigtbaarlijk vertoond. Maar dat door deezen *Engel van Gods Aangezigte;* de Wolke moet verstaan worden, in welke Godt met Israël Teegenwoordig was; hebben wy te vooren klaar genoeg aangeweezen. Zy brengen verder voor hun Gevoelen by, Dat d'Oudsten, Godt gezien hebben, niet in den Geest, gelijk Apocal. 1: 10. noch in den Slaap, als

van Moses en d'Oudsten gezien?

Waarom in de H. Schrift zoo dikwils van Vleugelen gerept word.

En hoe zelfs aan Godt toegepast.

Psalm. 18: 11. en 36: 8. 57: 2. 61: 5. 63: 8. 91: 4. &c.

Of zig de Zone Gods in deeze Verschijninge aan Moses en d'Oudsten Israëls heeft laaten zien.

Ziet Joodse Oudheeden op 't 449ste Blad. &c.

Num. 12: 6, 7. Zach. 4: 1.

als Abraham, Gen. 15: 12. en Jakob, Gen. 28: 11. en Daniel, Dan. 10: 9. &c. Maar Wakker zijnde; want *Zy hebben Gegeeten en Gedronken;* 't geên geen Werk der Slaapende is. Doch die de Textwoorden aandagtig inziet, merkt wel, Dat zy dit niet onder dat Gezigt en op den Berg, (indien'er anders al een Waarlijk Eeten door gemeend word;) maar eerst naderhand gedaan hebben; tot een blijk dat Godt haar in deeze Verschijninge niet Verschrikkelijk voorgekoomen was, als anders wel meest pleeg te gebeuren; veel-min *Zijn Hand had Uytgestrekt*, om haar te Straffen, gelijk hy Gedreygd had te doen, al die behalven Moses tot den Berg zouden Naaderen. Exod. 19: 12. Doch nu waarenze Fris en Gezond gebleeven, om datze volgens Gods Bevel, met Mose opgeklommen waaren; 't geên zy door haar Eeten en Drinken betoonden Waaragtig te zijn: Het geêne dan ook om geen andere Reeden van de H. Historie aangeteekend schijnd, als om dat het een Wonder was; *De Heerlijkheyd Gods* van zoo naa-by *Te Zien*, en *Leevendig te blijven.* Vergelijkt Deut. 4: 24. &c. met Exod. 33: 20, 23. en 't zal genoeg zijn om te zien, Dat *Gods Aangezigte*, doe ter-tijd zelfs niet van Moses onder de Lichaamelijke Gedaante van Gods Zone, als *'t Uytgedrukte Beeld zijner Zelfsstandigheyd*, is moogen gezien worden: Maar te vreeden moest zijn, slegts *d' Agterste Deelen* Gods te zien in de Schaaduw-agtige en min klaare dingen; tot dat te zijner tijd, zijn Heerlijkheyd op een volmaakter Wijze gezien zou worden in den Zone; die alles wat hier Gehandeld en Beslooten was, Verzeegelen zou door zijn Woord en Offerhande. En zoo zal ook moogelijk hier van daan het Spreekwoord onder Israël in swang geraakt zijn: Om wanneer zy *Een Gezigte Gods* gezien hadden; te Zeggen; Wy moeten Sterven, Want wy hebben Godt gezien. Vergelijkt Judic. 13: 22. met Judic. 6: 23. En het Volk Israëls, heeft ook geen andere Reeden als deeze gehad, om van-Verre te staan en te Vreezen; gelijk uyt haar eygen Woorden blijkt, Deut. 4: 23-27. Exod. 20: 18, 19. Die nogtans uyt vergelijkinge van andere Gezigten, (als Jesa. 6: 1. Ezech. 1: 26. en 10: 1-10. &c.) vast stellen, Dat de *Gedaante*, in welke d'Oudsten Israëls, Godt hier op SINAI gezien hebben, is Uyterlijk en Zigtbaarlijk geweest; meenen hier in groot Bewijs te vinden; Dat het geênze gezien hebben, *Voeten had;* en derhalven hebbenze *Een Gelijkenis als de Gedaante van een Mensche* gezien; gelijk'er uytgedrukt word, Ezech. 1: 26. En alzoo is Godt hier in een Menschelijke Gedaante, Dat is, als Momma zeyd; met *Een Vleeschlijke Gestalte* verscheenen; hebbende onder zijne Voeten, *Een Vloerwerk, van Saphyren*, Exod. 24: 10. En dewijl het uyt *Vers* 17. schijnd te blijken, Dat insgelijks gants Israël, Dat beneeden aan den Berg, en agterwaards naa de Leegerplaats geweeken stond, ook eenigzinds Godt gezien heeft; naamelijk in de Wolke en het Vyer, uyt welke de Stemme Gods gehoord wierd; alzoo willen dan zommige, Dat alleen, de Oudsten, als de *Eerstelingen*, of *Afgezonderde der Kinderen Israëls*, welke nu in Gods Verbond waaren opgenoomen om Getuyge te zijn van 't geenze gezien hadden; de Zone Gods als een Mensche, met de Oogen des Vleesch aanschouwd hebben, staande op een Vloer van Saphyr-Steenen, die Klaar en Doorschijnende zijn, als de Gestalte des Heemels. En op deeze Wijze heeft'et ook Burmannus verklaard; die'er uyt Exod. 33: 23. by-doed; „ Dat misschien den „ Zone Gods, *Haar* als 't waare, *Den Rugge toekeerende*, Verscheenen is. Gelijk „ ook de Joden, zeyd hy, een Menschelijke Verschijninge in 't Gezigte van Je„ saias en Ezechiel toestemmen. Zijnde dit alzoo, een Voorspel en Teeken van „ de Menschwerdinge des Zoons Gods. Joh. 1: 14. als die de Spruyte was, wel„ ke op des Heeren Troon zou Heerschen. Zach. 6: 12, 13. En de Vloer van „ *Saphyr-Steen* of *Karbonkel*, Beteekende zijn Rijk, welk *In Bloed* Gefondeerd „ is, &c. Dus verre dien Schrijver. Maar naadien dit Edel-Gesteente, Dat hier in de Grondtaal met de heedendaags bekende Naam, ספיר *Saphyr*, genoemd word, geenzinds *Rood* van Koleur, maar van een Doorschijnend en Helder Heemelsblaauwe Verwe is, (gelijk de Text zelfs verklaard, alsse zeyd; *Als de Gestalte*

Wat het zeggen wil datze naa dit Gezigte Gegeeten en Gedronken hebben. Exod. 24: 1, 9.

Hebr. 1: 3.

Israëliten Vreesden zeer alsse meenden Godt te Zien.

Bedenkinge der geêner die meenen dat Kristus hier in Lichaamelijke Gedaante en Zienelijk Verscheenen is.

Exod. 24: 10. en 39: 11. Job. 28: 6, 16.

Gestalte des Heemels in haar Klaarheyd heeft, Dat Koleur geenzinds de Beteekenis van *Bloed* konnen hebben: Maar word van weegen zijn Heemel-Waterige Doorschijnendheyd en Glands aan de Plaatze toegepast, waar zig de Heerlijkheyd Gods aan deeze Beschouwers liet zien: Het welk alzoo veel-eer door zijn Heemelze Verwe konde aanduyden, Dat zy, die van Godt uyt de Slaafze Dienst der Tichel-Steenen in Egypten Verlost waaren, nu Arbeyden moesten in het Heemels Werk van zijne Wet, die het Verbond Inhield, op welke de Kerke der Geloovige, als met Leevendige en Doorlugtige Steenen stond Gebouwd te worden. En gelijk de Heylige Text dit Gezigt ook maar als in het onzeeker en by gelijkenis beschrijft, *'t Was als Saphyr-Steenen*; en *als de Klaarheyd des Heemels*; &c. Alzoo spreekt ook Ezechiel niet anders in de aangehaalde plaatzen; gelijk in de Joodse Oudheeden met eenige Breedweydendheyd is aangemerkt; alhoewel ons de Letterlijke uytdrukking des Profeeten aldaar, een zeekerder Grondvest verschafte, om dat Gezigt door een Print-Verbeelding op-te helderen. 't Geên, om dat zulx hier ontbreekt, ons aanraade de Hand daar af-te houden, en elx Oordeel over de bygebragte Verklaaringe in Vryheyd te laaten. En naadien de Saphyr-Steen, ook onder de XII. Steenen in de Borst-Lap des Hoogen-Priesters geweest is, naamelijk de Middelste in de Tweede Rijë Exod. 39: 11. Zal het ons in de Beschouwinge van die gantze H. Kleedinge blijken; Datze missen die met Aben-Ezra, de Kantteekenaars, Coccejus, Burman en meer andere, dit Gesteente een Roode Verwe aansmeeren. Doch gelijk wy in 't Begin van dit Gezigt hebben aangemerkt, Dat de Kaldeëze Verklaaringe, de strax-bygebragte meening der Godsgeleerde weynig begunstigd, alsse Exod. 24: 10. zeyd; *Zy Zaagen de Plaatze waar Godt Stond* of *Was*; alzoo schijnd onzes-agtens, het vervolg van die Overzettinge, (*En onder den Troon zijner Heerlijkheyd was, als 't waare een Werk van Eedel Gesteente*;) dit gantze Gezigt een zoo geheel andere Gedaante by te zetten; Datmen'er met geene welvoegzaamheyd, de Toestemminge van een Menschelijke Verschijninge in bespeuren kan. En het scheeld ook weynig of niet; of onze Kantteekenaars konnen in deeze Zingeevinge berusten; zoo wanneerze dit Zien van Godt, opneemen voor Zigtbaare Teekenen van Gods teegenwoordigheyd: Het welk dan ook de Reeden is, Dat wy in het strax voor-by-geslaagen Print-Tafereel hier van geen andere Afbeelding, als de Wolke en het Vyer, op de Top des Bergs vertoond hebben; hoedaanig de H. Historie ten Laatsten zeer opmerkelijk voor ons Gevoelen zeyd; *Dat de Heerlijkheyd des Heeren*, die *op den Berg* Sinai *Woonde*, Vers 16. was, *Als een Verteerend Vyer op het Opperste des Bergs, in de Oogen der Kinderen Israëls*, Exod. 24: 17. 't Geên niet anders zeggen wil, als dat de gantze meenigte die beneeden en van-verre stond, dezelve Heerlijkheyd, niet anders aanzag als met Verschrikkinge, gelijk te vooren; vergelijkt Deut. 4: 24, 25. met de Historie der Wetgeevinge Exod. 19: 16. en 20: 19, 20. Welk Vyer buyten twijffel hier gebleeven is, tot der Tijd dat de Wolke haare plaatze booven den Tabernaakel nam, en Godt zeederd uyt dezelve tot Moses sprak; vergelijkt Exod. 40: 34. met Num. 9: 15. en Levit. 1. &c. Doch alzoo en is 't Gezigte aan Moses en de Oudsten die met hem waaren niet geweest; tot welke Godt *Zijn Hand niet uyt en strekte*, Dat is, niet *Verschrikte* noch *Verteerde*; om datze in zijn Gunste en volgens zijn Bevèl, en niet uyt eygen Roekeloosheyd, (die op Straffe van de Dood verbooden was Exod. 19: 21.) tot hem genaaderd waaren. Want dat het opleggen of *Uytstrekken der Hand*, dikmaal die Beteekenis heeft, is te zien, Nehemia 13: 21. Psalm 55: 21, En zoo hebben de Lxx Overzetters hier ook vertaald; *Niet een van haar wierd Verschrikt*, of *Gedood*; en de Kaldeër zeyd; *Zy en hadden geen Schaade*: Naamelijk van weegen 't Gezigte van de Heerlijkheyd des Heeren. En gelijk de H. Schrift Getuygd, Dat Godt een Ontoeganklijk Ligt Bewoond, 1 Tim. 6: 16. Is van weegen de Swakheyd des Menschelijk Gezigts, Dat zelfs niet teegens den Gloed der Zonne kan opzien; het Helderdste Ligt, en Schoonste

Kantic. 5: 14. Jesa. 54: 11. Klaagl. 4. 7. Ezech. 1: 26. en 10: 1. en 28: 13.

Aanmerking op de Verwe van de Saphyr-Steen.

Ezech. 1: 26.

En dat die van eenige zeer quaalijk een Rood Koleur word toegepast.

Godt was te dees-Tijd in 't Vyer en Wolke teegenwoordig.

En zulx nogtans zonder Verschrikking of Vreeze.

Schoonste Glands, als enkel Donkerheyd; en kan derhalven de Bestraaling van een Alderzuyverste Ligt des Heemels, niet dan ten Hoogsten genoomen, onder d'Onzeekere Gedaante van een Bedommeld Lichaam gezien worden: Het welk de H. Schrift dan hier en elders zeer eygen en fraay, door de gelijkheyd van de *Saphyr-Steen* uytdrukt, naadien dezelve zig bynaa niet anders vertoond, als een Zaamenstremzel van de Alderfijnste en Doorschijnenste Heemel-Stof; waar van wy de Sweem van dessels Blaauw Koleur meermaal gewoon zijn, in de Vlammende Gloed en Swavelagtige Verf des Vyers te zien: Want alzoo lust ons de Beschrijving van de H. Text op-te neemen, alsse zeyd; Datter yets gezien wierd; *Als de Gestalte des Heemels in zijne Klaarheyd.* Exod. 24: 10. Daar ook onze Kantteekenaars volgens 't Hebreeuws verklaaren, *Als 't Lichaam des Heemels.* Dat nu verder van deeze Oudsten gezeyd word; *Datze Aaten en Dronken;* word van zommige, alswe strax begonden te zeggen, eygentlijk opgenoomen; als een Voorspeelend Bewijs van de Vreede en Liefde Gods tot den Mensche; voornaamelijk hier in blijkende; Dat, daar de Geloovige onder 't Oude Testament, wanneerze Goddelijke Gezigten hadden gezien, doorgaans in de Vreeze des Doods waaren, Exod. 33: 20. Judic. 6:22,23. Godt altans betoonde den Geloovigen, in zijnen Zone niet te zullen zijn als *Een Verteerend Vyer*, maar zy eens den Heere der Heerlijkheyd zouden zien, tot Verlossinge Israëls. Luc. 2: 25. en met hem Eeten en Drinken: In welk Geloove en Verwagtinge, zoo zy gehad hebben, zy Voorzeeker hebben Godt gezien. En alhoewel andere nogtans dit *Eeten*, Oneygentlijk verstaan, behoeftmen deeze Bedenkinge daarom geenzinds uyt-te wissen. De Kaldeëze Uytbreyder heeft de Woorden; *Zy Aaten en Dronken naa datze Godt Gezien hadden*, aldus verklaard; *Zy Saagen de Heerlijkheyd Gods, en Verheugden zig in haare Offerhanden die zoo aangenaam waaren, als of zy Gegeeten en Gedronken hadden.* En zoo hebben ook zommige Joodse Uytleggers hier van gezeyd; *Zy Voeden haare Oogen met de Heerlijkheyd der Majesteyt Gods.* 't Geên niet veel Verscheeld van de Spreuke des Zaligmaakers; wanneer hy onder een diergelijke Speelinge, de Zaligheyd aan zijne Discipelen belooft; Zeggende, *Datze zullen Eeten en Drinken aan zijne Tafel in zijn Koningrijke.* Luc. 22: 30. En zoo yemand onder-en tussen op Deut. 9: 15. let; hy zal ligt ontwaar worden, Dat het Vyer der Goddelijke Teegenwoordigheyd op SINAI noch Brande, wanneer Moses naa Veertig Daagen vertoevens, van den Berg afquam, en de Steene Tafelen der Wet, weegens Israëls Grouwelijke Afgoderye met het Gouden Kalf, in billijken Toorn teegens d'Aarde aan Stukken brak, waar van de Historie Exodus XXXII. te Leezen staat.

Exod. 24: 11. Als blijkt uyt het Eeten en Drinken datze deeden.

Welk Eeten zoo wel Oneygentlijk als Eygentlijk kan verstaan worden.

ACHTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Moses *tot den* Berg *Opgeklommen, om de* Tafelen *der Goddelijke* Wet *te ontfangen; laat het* Bestuur des Volks, *aan* Aaron *en* Hur *ter-Hand*; *word met een* Wolke *bedekt, en ten* Zeevenden Daage *uyt dezelve* tot Godt opgeroepen; *Verblijft aldaar* XL Daagen *en* Nagten *zonder* Eeten *of* Drinken, *en is in al dien Tijd*, Zonder Honger en Dorst; *Waar toe het* Vasten *van* Kristus, *met dat van* Moses *vergeleeken word.* Moses *Verblijf op den* Berg, *hoe Besteêd, om 't* Modêl *van den* Tabernaakel *met al dessels* Heyligdommen *te ontfangen, en daar in* Onderweêzen *te worden.* Tabernaakel-Bouw, *waarom* Breeder *als de* Scheppinge *van* Heemel *en* Aarde *beschreeven?* Aardzen Tabernaakel, *Hoe een* Schaaduwe *van* Heemelze Dingen? *Die daarom ook* Naauwkeurig *naa 't* Goddelijk Patroon *belast word te* Maaken. Modêl des Tabernaakels, *op wat Wijze* aan Moses Vertoond; *En hoedaanigen* Voorschaaduwing *van* Kristi Inwooninge in 't Vleesch. *Stout* Verzierzel *der Joden aangaande de* Mondelinge Wet, *die* Moses *te deês-tijd op den Berg zou* Ontfangen *hebben*; *en waarom van haar,* Booven de Beschreevene Wet geägt. Joden *van Ouds* Een Boos *en* Hardnekkig Volk; *en egter onder veel* Genooten

ten Weldaaden *tot* Gods Volk *aangenoomen*; *waar doorze* Trots *en* Hoovaardig *geworden*,
Geêne Bestraffing *konden* Dulden; *Maar de* Profeeten Gedood hebben: *Zoo dat* Een WEE
Over haar Uytgeroepen *is*, *en zy Gedreygd zijn*, *te* Verstooten en uyt haar Land te Jaagen: *En*
thans Onder *de* Straffe Liggen, *welke* Moses *haar* Voorspeld heeft; *als van-Verre* Voorziende;
Datze t'Eeniger Tijd, *de* Leeringen der Menschen, *Dat is*, *van haare* Rabbijnen, Booven
Gods Gebod zouden stellen, *en 't zelve alzoo* Kragteloos maaken door haare Inzettingen: *Waar*
toe in een Staal *uyt* Moses Mikotzi, *aangeweezen word*, *hoe zy* Daar toe gekoomen zijn. Tee-
genstrijdigheeden *en* Gebreklijkheeden, *van de Joden in de* H. Schrift *ontdekt*, *die zy willen*,
Dat Alleen door de Mondelinge Wet, *konnen* Vereffend *en* Aangevuld *worden*. Rabbi Mi-
kotzi, *over zijn* Verklaaringe der Joodse Wet *gepreezen*. TALMUD *waarom by de* Joden *in*
zoo Grooten agting? *Met eenige* Waan-Wijze Vraagen *der* Joden, *weegens* Moses Verblijf
op den Berg SINAI; *Alwaar zy willen dat hem* de Mondelinge Wet *bekend gemaakt is*; *dien*
by aan de Mannen van de Groote Synagoge, *wel trouwelijk* Overgeleeverd; *maar nooyt* in Ge-
schrifte *gesteld heeft*. MISCHNA *der Joden*, *wat die Vervat*, *en Waarom en Wanneer dezelve*
Opgesteld *en* Voltooyd *is*. Jerusalemze TALMUD, *waarom by* Joden *en* Kristenen, *in* Kleen-
agtinge? GEMARA *hoedaanigen* Uytleg *en* Vervullinge *der* MISCHNA, *en hoe* Die Beyde, *de*
Gantze TALMUD *uytmaaken*, *die de* Joden *voor de* Mondelinge Wet *met desselfs* Onfeylbaare
Verklaaringe *houden*. TALMUD in Holland gedrukt, *weegens de bygevoegde* Klank-Stippen *ge-*
preezen. Jerusalemze *en* Babylonize Talmud *waar in* Onderscheyden; *en dat* de Laatste *alleen*
by Joden *en* Kristenen, *geagt*, *en* 't Meest aangehaald word. *Dat het* Joods Geloof *meer op de*
Rabbijnen, *als op de* Wet van Moses *Steund*. Joodse Verwaandheyd *teegens de* Kristenen, *die-*
ze meenen den Talmud *niet te* Verstaan: *Waar toe zy de* H. Schrift *in veele Plaatzen* Jammerlijk
Leêbreeken. *Joden gemeenelijk beeter in den* Talmud *als in de* Bybel *ervaaren*; *en willen dat*
de Geloofbaarheyd der Rabbijnen, *Stand zal houden*, *schoonze ook* Teegens de Reeden, *en* teegens
Malkanderen aanloopen. *Een* Bespottelijke verklaaringe, *door een* Joodse Uytvlugt, *Klugtig*
Goedgemaakt. *Zeeker* Heydens Mensch *in zijn* Naauwkeurigheyd, *weegens de* Tweederley
Wet, *van* Sammèus *Onderweezen*. Rabbijnen Geloofbaarheyd, *hoe een* Oorzaak *van der Jo-*
den Verlaaten Staat; *Alhoewelze daarom van de* Kristenen, *noch* Veragt *noch* Bespot *behoor-*
den te worden; *noch ook in haar* Groot-Spreeken *en* Snoeven, *veel Geloof verdienen*. Beden-
kinge *over* 't Gebruyk *der* Talmudize Wijsheyd *by de* Kristenen; *en dat de* Rabbijnze Uytleg-
gingen *Naa de* Tijd *van de* Zaligmaaker *geschreeven*, *gants quaalijk tot* Verligtinge *en als* Een
Gelijk-Luydende Stemme, *van de* Euangelize Waarheyd *worden bygebragt*. *Hoe de* Joodse
Leermeesters *voor* Kristi Komste; *de H. Schriften verklaard hebben*, *is met* geen Zeekerheyd *te*
zeggen; *en vinden in* d'Euangelize Historie, *alleen* Slegte Getuygenissen: *En dat ook haare* Boe-
ken *en* d'Autheuren dieze geschreeven hebben, *in 't gemeen* Zoo Oud niet en zijn *als zy* Voorgee-
ven. *Der* Farizeën *en* Schriftgeleerden *Verwondering* Over Jesus Leere, *Naader overdagt*; *en*
uyt de H. Historie, *en* Kristi eygen Getuygenis *beweezen*, *Dat hy geenzinds zoodaanig met haa-*
re Kalveren Geploegd *heeft*, *als zommige onder ons*, In haare Verklaaringen *op 't Spoor van*
Ligtfoot, *schijnen voor-te geeven*. MOSES XL Daagen *op den Berg*, *Ontfangt het* Modèl des Ta-
bernaakels *en al de* Heyligdommen *tot desselfs* Huysraad; *Waar toe hem belast word*, Een Hef-
Offer *van het Volk te* Eyssen; *op dat al die dingen onder 't Opperbestuur van Twee* Hoog-Verligte
Konst-Oeffenaars, *daar uyt zouden* Gemaakt *worden*. Sabbath *belast om 't* Werk des Taber-
naakels, *geenzinds te* Verzuymen, *Maar door* Ophouden van alle Arbeyd *te* Heyligen: *Met*
een Aanmerking *dat in al die* Belastingen, *geen gewag van een* Mondelinge Wet *gemaakt word*.
Twee Steene Tafelen, *Hoe met de Wet* der Tien Woorden, *door* Gods Vinger Beschreeven,
en neevens 't Modèl des Tabernaakels *aan* Moses Overhandigd. *Hoe deeze* Tafelen *Beschreeven*
waaren, *en 't Zeldzaam* Gevoelen der Joden, *aangaande de* Wonderdaad *omtrent deeze* Let-
teren, *van* Dwaaling Overtuygd. WET *in* Steene Tafelen, *en Juyst* in Twee *Tafelen*; *Hoe*
niet zonder een Voornaame Aanduydinge *geweest is*. WET GODS, Het GETUYGENIS *genoemd*;
en dien Naam tot de Arke des Verbonds, *en den* Tabernaakel *overgebragt*, &c.

LS dan het Goddelijk Verbond dus Plegtelijk was Ingewijd, is Moses weederom belast tot den Berg op-te Klimmen, en aldaar te blijven, om de Steene Tafelen te ontfangen, waar in Godt, *Alle de Woorden des Verbonds*, dien hy voor de Ooren des gantzen Volx Afgekondigd, en *Met de Vinger aan beyde Zijden Beschreeven had*, om Israël *Te Onderwijzen*. Exod. 24: 12. Dat is, gelijk de Grieken en meer andere Vertaalen, om haar *Te Leeren* of *te Versterken in de Wet*, tot Vaststellinge van haar Gemeene-Best: Op welke Zingeevinge den Apostel

Moses tot den Berg Opgeklommen, om de Steene Tafelen te ontfangen. Exod. 32: 15. en 34: 28.

schijnd te zien; als hy zeyd; Dat d'Israëliten, *De* WETGEEVINGE *hadden.* Rom. 9: 4. Hebr. 7: 11. Bevestigd zijnde *Op beetere Beloften;* Hebr. 8: 6. Waar in ook de Joden *Geruſt*, en *Geroemd* hebben. Rom. 2: 17, 18. En alhoewel strax daar aan gezeyd word, Dat Moses *Met zijnen Dienaar Josua*, tot den Berg van Gods Verschijninge Opgeklommen is; is hy daar toe nogtans niet eer uyt het Leger gescheyden, als naa dat hy 't Bestuur des Volx, geduurende zijn Afweezen; den Oudsten Israëls, onder 't Opper-Gezag van Aaron en Hur, aanbevoolen had; Zeggende; *Blijft gy ons Hier, tot dat wy*, (Dat is, Ik en Josua;) *Weeder tot u koomen: Ende ziet* Aaron *ende* Hur *zijn by u, Wie eenige Zaaken heeft, zal tot dezelve koomen.* Exod. 24: 14. De LXX Overzetters, hebben d'Aanvang-Woorden; *Blijft gy ons hier*, vertaald; *Zijd Geruſt:* En de Kaldeër, *Vertoeft hier*, &c. Doch zy schijnen een ruymer Zin te geeven, welke Moses tot d'Oudsten doen zeggen; *Zit gy hier voor ons*, &c. Naamelijk, *In onze Plaatze*, om 't Volk onder 't Hooft-bestel van Aaron en Hur, te Rigten, zoo yemand eenig *Woord*, of *Geschil* heeft; gelijk de Grieken en Kaldeën d'Hebreeuwse Spreekwijs, (*Zoo yemand een Meester van Woorden* of *Zaaken is,*) verklaaren. Wie deezen *Hur* geweest zy, hebben wy met eenige Waarschijnelijkheyd in het Krijgs-Geval met Amalek te Raphidim aangeteekend; en voor Moses en Aarons Swaager, Dat is, de Man van haare Zuster Miriam, gehouden; welke Moses Vermoeyde Handen in het Biddelijk Verheffen van Israëls Baniere, Dat is, Moses Staff, te-gelijk met Aaron ondersteunde, Exod. 17: 9-13. En alhoewel hem eenige uyt Exod. 31: 2. voor de Vader van Uri, en Grootvader van Bezaleel, d'Opperwerkmeester van den Tabernaakel houden; 1 Kron. 2: 19, 20. willen hem de Kantteekenaars nogtans daar van onderscheyden hebben. Moses onder-en-tussen opgeklommen; heeft de Wolke van Gods teegenwoordigheyd, den Berg aanstonds bedekt; en misschien ook Moses, als uyt het Gezigt van Josua (die met hem opgegaan was, en wat laager schijnd gebleeven te zijn) weg-genoomen. Want *De Heerlijkheyd des* Heeren *Woonde*; (of *quam Needer*, als de LXX. Vertaalen;) *Op den Berg* SINAI; ende *de Wolke bedekte* Hem *Zes Dagen.* Exod. 24: 15, 16. Daar de Uytleggers schijnen onzeeker te blijven, of den *Berg*, of de *Heerlijkheyd Gods*, of *Moses*, dus-lang met de Wolke is bedekt gebleeven. En alhoewel 't aan alle Drij toepasselijk kan geagt worden, ontbreeken nogtans geen Geleerde Koppen, welke 't liever in 't byzonder op den Berg passen; als die dus-lang overschaaduwd bleef, om Moses onderwijl tot 't ontfangen van de Wet der Twee Tafelen, en 't ontwerp van den Tabernaakel te Bereyden; gelijk het Volk te vooren om de X. Woorden aan-te hooren, Drij Daagen gedaan had; Exod. 19: 10, 11. Waar toe zy dan ook de Text-Woorden aldus vertaalen; *De Heerlijkheyd Gods Woonde op den Berg* SINAI; *ende de Wolke Overdekte* dien *Zes Daagen.* Maar naadien'er nogtans strax volgd; Dat Godt Moses *Ten Zeevenden Daage uyt de Wolke Riep;* zou men misschien moogen denken; Dat de Wolke niet alleen den Berg, maar ook Gods teegenwoordigheyd in dezelve, tot noch toe bedekter-wijs, Dat is, stilswijgende had geweest; die zig nu om met Moses te spreeken, naader openbaarde: Zoo dat de Wolke als een Gordijne Opgeschooven, *De Heerlijkheyd des Heeren*, zig liet zien *Als een* * *Verteerend Vyer*, aan het Opperste des Bergs *In de Oogen der Kinderen Israëls*; welke thans weeder in haare Legerplaats geweeken waaren. Exod. XXIV. Nogtans is Moses niet genaaderd *Tot het Vyer*, (welke moogelijk scheen te Branden tot Verschrikking van de Overtreeders der Wet; Deut. 4: 24. Exod. 20: 20.) maar *Ingegaan tot het Midden der Wolke*, als by Godt; en aldaar gebleeven; *Veertig Daagen en Veertig Nagten;* vergelijkt Exod. 24: 18. met Deut. 9: 9, 18. En 't zal genoeg zijn, om uyt Moses eygen Mond te hooren, Dat hy in al dien Tijd geen Brood Gegeeten noch Water Gedronken heeft; En overzulx dus-lang, veel-meer als *Een Heemeling* by de Woorden Gods, als *Een Mensch*, by Brood Geleefd heeft. En gelijk onder deeze Tijd ook de Zes Daagen moeten geteld worden, welke Moses op den Berg Vertoefd had; alzoo hebben

Waar toe hy 't Bestuur des Volx aan Aaron en Hur ter-Hand laat.

Moses en de Top des Bergs met de Wolke Gods bedekt.

En word aan den Zeevenden Dag uyt dezelve opgeroepen.

* Of *Vlammend Vyer*, als de LXX. vertaalen.

En verblijft in de Wolke 40 Daagen en Nagten. Exod. 34: 28.

ben ook Elias en de Zaligmaaker een gelijk Getal van Daagen Gevast als te zien is; 1 Kon. 19: 8. Matth. 4: 2. welke hier als Drij Voorbeelden van de Boovennatuurlijke Werkdaad Gods, geenzinds ongeagt behoorden over 't Hoofd gezien te worden; als den welken de Orden der Natuure, die van hem zelve is ingesteld, zoodaanig in de Hand van zijn onderhoudende Magt heeft, Dat hy buyten gevaar van 's Menschen Lijf en Leeven, het Scherp Sweerd des Hongers Verstompt en Opschort zoo lang hy wil. En zulx heeft ons de Euangelist Lukas niet heel duyster schijnen aan-te wijzen, wanneer hy het Veertig-Daagze Vasten van Jesus verhaald hebbende, zeyd; *Als dezelve geëyndigd waaren Hongerde hem ten Laatsten.* Luc. 4: 2. Op dat hy ons daar door verzeekerde, Dat Jesus in al dien Tijd dat hy Gevast had, geen Honger gevoeld had, of in Kragten Besweeken was; 't geên ons verpligt insgelijx van Moses te denken. Doch hoe de Duyvel hier zoo strax de Prikkeling van Jesus Hongerende Maag ontwaar geworden is, Dat hy zijn eygen Appetijt genoegzaam Ontvonkt voelde, om door een listige Proef te Verzoeken of ook de Zone Gods *Wel Brood uyt Steenen kon maaken*? Moogen die verantwoorden, welk dien onmagtigen NIET-GEEST, hier in een Lichaamelijke Gedaante, spreekende met Mond en Tonge, als zoodaanig Alweetende invoeren. Doch veel betaamelijker schijnen ons die Bedenkingen, welke voorwenden; Dat gelijk Moses hier onder zijn Veertig Daagen Vastens van Godt onderweezen is, Hoe het Heyligdom des Tabernaakels, uyt een Vrywillig Hef-Offer *Der Liefhebbers Gods*, moest Gebouwd worden; Exod. 25. Kristus alzoo ook in de Woestijne Vastende, van zijn Heemelze Vader onderweezen is, in de Beschouwinge van die Volmaaktere Dingen, die door den Tabernaakel waaren afgebeeld; en hoedaanige Vrugten de Kerke uyt zijn Profeetis, Priesterlijk en Koninglijk Ampt erlangen zou, wanneer hy eens met zijn Bloed tot het Heyligdom Ingegaan zijnde, ons een Verssen en Leevendigen Weg tot de Zaligheyd zou hebben Ingewijd; Hebr. 10: 19-21. Indien men onderen-tussen letten wil, hoedaanig deeze *Veertig Daagen* van Moses Verblijf te tellen zijn? Zullen dezelve wel eyndigen in de *Vierde Maand* der Uytgang, maar haar Begin moet niet gereekend worden van de volgende Dag naa het Af kondigen der Wet, gelijk zommige doen; naadien 'er meer Tijd tussen-beyde verloopen schijnd; in welke Moses *De Regten Israëls* op SINAI ontfangen, en dezelve neevens de X. *Woorden* in het Boek des Verbonds geschreeven, daar naa voorgeleezen, en het Verbond zelve met veel Ceremonien heeft Ingewijd: Gelijk men van Exod. 20: 21. tot aan deeze Tijdt, Dat hy met Josua Opgeklommen is, (Exod. 24: 13.) ligtelijk afmeeten kan. Indien wy ook nu bezien, waar toe Moses Opgeklommen is, en wat de Reeden van zoo lang-een Verblijf zy geweest? Wy zullen uyt Exod. XXV. haast Ontwaar worden, Dat zulx geschiede op dat Godt aan hem zijn Raadslag openbaarde, om *Een Heyligdom* of Tabernaakel te maaken, waar in hy *Te Midden onder zijn Volk zou Woonen.* Exod. 25: 8. Maar op dat Moses hier toe ter Deugden onderweezen wierd, heeft hem Godt niet alleen de Bouw-Gestalte van dat Heyligdom, neevens al desselfs Gereedschappen in een Voorbeeld getoond, en naauwkeurig in alle zijn Maaten en Leeden-Stemming ontworpen, of afgeschetst; maar ook de Stoffe opgenoemd, waar uyt men dat alles op 't Kostelijkst en Konstigst maaken zou: En daar toe wel eerst en vooral de Middel aangeweezen, hoedaanig hem al den Voorraad van die vereyste Dingen door *Een Vrywillig Hef-Offer*, als van zelfs zouden in de Hand vallen. Exod. 25: 2. Alwaar de Joden haar XIX[de] *Parascha*, of Sabbath-Leezing, met het Eerste *Vers* beginnen. En naadien wy alzinds bemerken, Dat Moses zoo Breeden Onderwijs tot de toestel van dit Heyligdom ontfangen heeft, Dat bynaa 't heel Restant van 't * Boek der Uyttogt daar aan besteed word; daar hy anders wel in Twee Kapittelen, de gantze Scheppinge van Heemel en Aarde beschrijft; zulx heeft zommige doen aanmerken; Dat Godt meer Werk maakt van de Kerke waar in hy Gediend word, als van de Weereld die om de Kerk gemaakt

Matth. 4:4. Deut. 8:3. en 29:6. Sap. 16:7, 12, 26.

Kristi Vasten met het Vasten van Moses vergeleeken.

Exod. Kap. XXI. XXII. XXIII. en XXIV.

Moses is dus-lang op den Berg om het Patroon des Tabernaakels te ontfangen en daar in onderweezen te worden.

* Exodus.

maakt is. En gelijk deezen Tabernaakel niet zoo-zeer een Verzaamel-Plaats van de Kerk, als wel op veelerhande wijs Een Figuur daar van was; in welkers stê naaderhand den Tempel quam; alzoo heeft ook Godt, die in Zes Daagen 't Ontwerp van Heemel en Aarde op stèl gebragt heeft, door een Beezigheyd van Veertig Daagen en Nagten schijnen aan-te duyden; Dat de Kerk onder bey de Testamenten aan den Opbouw des Tabernaakels grootelijx geleegen lag. Gelijk we dan ook zien, Dat Paulus met deeze meeninge beswangerd; taamelijk ruymweydig daar van gesprooken heeft; Hebr. 8: 2, 5. en 9: 1-24. Alhoewel hy nogtans niet voorneemens was, alles *Van Stuk tot Stuk* af-te doen; Hebr. 9: 5. 't Geên hy moogelijk zelfs niet eens en zou begonnen hebben, by-aldien hy niet gemerkt had; Dat de Wetgeever geenzinds te vergeefs tot Moses gezeyd had; *Naa al dat Ik U tot Een Voorbeeld deezes* Tabernaakels; *ende Een Voorbeeld van al desselven* Gereedschap *wijzen zal*; even alzoo *zuld Gy-Lieden die maaken.* Exod. 25: 9. En strax daar naa *Vers* 40. *Ziet dan toe dat Gy het maakt naa het* Patroon *dat U op den Berg getoond is;* vergelijkt Actor. 7: 44. en Hebr. 8: 5. met het Getuygenis Exod. 39: 43. en-ge zuld zien, Dat de Kinderen Israëls het gantze Gevaarte, onder de Hand van Moses en zijn Konstige Werk-Meesters even zoo gemaakt hebben, *Als hem de Heere Bevoolen had.* En alhoewel Moses in het Beschrijven van den Tabernaakel, voornaamelijk omtrent de uytterlijke Deelen, met veel naauwkeurigheyd beezig is; zonder bynaa eenig Werk van haar beduydenis te maaken; dewijl Israëls Kindschap te dees-Tijd veel-meer volgens het Tugt-Meesterschap der Wet; door Figuuren en *Eerste Beginzelen der Weereld*, dan een duydelijke aanwijzing der Geestelijke Genaade, die onder die Figuurlijke Dingen Afgebeeld was; diend dit nogtans volgens de speeling van den Apostel aangemerkt; Dat het Modèl of Voorbeeld van al de Dingen die hier beneeden aan den Aardzen Tabernaakel moesten gemaakt worden, en aan Moses op den Berg vertoond zijn, hem en gants Israël heeft konnen leeren, Datze *Een Schaaduwe der Heemelze Dingen waaren:* Hebr. 8: 5. Dat is, van den Messias en het N. Testament; die doorgaans *Heemelze Dingen* genoemd worden. Want gelijk Godt dit Voorbeeld aan Moses niet Beneeden op de Aarde vertoonde *In den Geest*, als wel aan andere Profeeten geschied is, maar om-Hooge op den Berg in de Bedommeling der Wolke, tot dewelke hy verre Booven de Aarde, als tot in den Heemel Ingegaan was; alzoo heeft hy daar door willen aanduyden, Dat den Tabernaakel hooger Dingen af beelde, die Beneeden op de Aarde niet-te vinden waaren: Waarom aan dezelve ook niets en is moogen veranderd worden. Want naadien Godt *In geên Tempelen Woond, met Handen gemaakt*, noch van *'s Menschen Handen Gediend word;* Actor. 17: 24, 25. (Zoo dat Hy, wiens Troon den Heemel en de Aarde de Voetbank zijner Voeten is, met de grootste Reeden vraagd; *Wat Huys zuld Gy My Bouwen?* Esa. 66: 1.) Verstaat men ligt, Dat wanneer hy egter hier aan Moses Gebied een Stoffelijken Tabernaakel, in manieren van een Draagbaaren Tempel te maaken, Hy zelve alleen het Regt had om het Modèl daar toe in alle zijne Maaten en Ordinantien voor-te schrijven. En nu hy zulx gedaan heeft, gelijk we uyt Moses verneemen; schijnd hy daar nogtans niet toegekoomen te zijn, om dat hy door dusk-een Ligtvoerig Getimmerte Vermaakt was, of 't zelve van nooden had, en zonder dat zig aan den Mensch niet en konde Openbaaren? Maar op dat het tot den Tijd der Verbeetering, een schaaduwe van die Dingen zou zijn, in welke hy zijn Lust heeft, en altijd blijven zullen. En vervolgens hebben zommige Godsgeleerde aangemerkt, Dat den Tabernaakel welke Moses op den Berg vertoond is, zeekerlijk is Zigtbaar geweest; dewijl hy die *Gezien* heeft. Nogtans moet die veel-eer *Een Geestelijken*, als Een *Stoffelijken Tabernaakel* genoemd worden; naadien op den Berg, noch Hout noch Metaalen, noch Linne-Weefzels tot Behangzelen t'zaam-gebragt zijn, waar uyt die in Opstal gebragt is. Ook en wasse niet van eenig Menschen Hand gemaakt, noch door yemands Vernuft uytgewrogt, maar van Godt zoodaanig Volmaakt aan de Zin-

nen

En wat zulx te beduyden had.

Gal. 4: 3.

Aardzen Tabernaakel, hoe een schaaduwe van Heemelze dingen.

Hoedaanig Moses het Modèl op den Berg vertoond is.

nen van Moses vertoond, Datze nogtans als Geestelijk en Onlichaamelijk, geenzinds als zoodaanig met Handen is konnen gemaakt worden. Want den Tabernaakel die Moses naa dat Voorbeeld Beneeden op de Aarde gemaakt heeft, is tegelijk Zienelijk en Stoffelijk geweest; en door Konstige Hand-Werkers te zaamen-gevoegd zijnde; heeft de Kragt der voorschaaduwing haar zoo lang verzeld, tot d'afgebeelde Dingen, Dat gantze Kraam, (als Uytgediend,) van voor de Oogen der Israëliten hebben weg-genoomen: Naamelijk wanneer den Tempel die door den Tabernaakel in het Lichaam van Kristus afgebrooken, naa Drij Daagen weederom is Opgeregt. Joh. 1: 14. en 2: 19, 20. Want dat den Tabernaakel een Voorbeeld is geweest van Kristi Lichaam, (in welk hy onder zijn Volk *Getabernaakeld* heeft, als Johannes zeyd;) en van zijn Kerke; is uyt veele speelingen van het N. Testament openbaar; en wy zullen naaderhand geleegendheyd hebben om zulx in-agt te neemen. Daar dan ook blijken zal, hoe Laagsweevende gedagten de Joden van dit Heyligdom schijnen te hebben, wanneer zy meenen, Dat Godt het zelve alleen tot Beschserminge van zijn Eer doen opregten heeft; ten deel in naavolging, ten deel in weerwil der Heydenen, welke Tempelen en Kapellen voor de Sterren en derzelver Beelden Oprigten; 't geen hy aan Israël in de Wet Verbooden heeft. Alhoewel daar ook de neyging des Volks in kan waargenoomen zijn, zoo veel d'uyterlijke gedaante der Stoffe en Opstal aanging. Zy doender by, Dat den Tabernaakel ook een beknopte verbeelding van de gantze Natuure, Dat is van Heemel en Aarde, en alle d'Elementen is geweest; waar van meede Josefus niet Vies is; als een blijk van haar Ouden Onleerzaamen Aardt omtrent Geestelijke dingen; als waar doorze zelfs den Tabernaakel Gods in de Woestijne Opgeregt, niet anders als den *Tabernaakel Molochs* en *Remphans* (indien al niet met'er daad, als eenige meenen,) ten minsten in haare Herten aangezien en omgedraagen hebben; Amos. 5: 26, 27. Actor. 7: 43.

Tabernaakel een voorbeeld van Kristi Inwooninge in 't Vleesch onder zijn Volk.

Maar naadien niet alleen uyt Exod. xxv. tot het eynde van dat Boek blijkt, Dat Moses geduurende zijn verblijf van Veertig Daagen en Nagten op Sinai, geen andere Wetten, Regten noch Inzettingen ontfangen heeft, als de Twee Steene Tafelen, Beschreeven met de X. Woorden; en het Modèl van den Tabernaakel met al dessels Gereedschappen en Priesterlijke Kleedingen, die alle in dit Boek omstandelijk staan afgeschetst; en dat de Ceremonieele Wet aangaande de Offerhanden, 't Priester-Ampt en Reynigmaakingen des Vleesch, neffens het restant der Burger-Wetten, eerst naaderhand aan Moses zijn bekend gemaakt; wanneer den Tabernaakel reeds Opgeregt was, en Godt niet meer van Sinai, maar *Uyt de Wolke* van-booven den Tabernaakel, als *De Tente der Zaamenkomste* sprak; (vergelijkt Lev. 1: 1. met Exod. 25: 22. en 40: 17, 34, 38.) Isset voorzeeker een Stout Verzierzel der Joden, Dat nergens Grond noch Steunzel in de H. Boeken vind; wanneerze met stijve Kaaken staande houden, Dat Moses binnen deeze XL. Daagen neevens de Beschreevene Wet, noch een andere Wet van Godt ontfangen heeft, dien hy naaderhand alleen *Mondeling* aan Aaron en Josua heeft bekend gemaakt; die dezelve aan de d'Oudsten, en de Oudsten aan de Profeeten, en die weederom van Tijd tot Tijd aan andere hebben Overgeleeverd; tot dat dezelve ten Laatsten onder de Naam van Mischna, door Rabbi Juda Hakkodesch verzaameld en in den Talmud ingesloten zijn, op datze niet t'eeniger Daagen door der Joden Verstroojing en onzeekere Zitplaats geheel Verlooren ging. En gelijk de Joden al van Ouds veel-meer hebben toegeleyd om deeze *Mondelinge Wet*, zoodaanig tot een Grondsteun van haar eygen Inzettingen door-te dringen, Datze zelfs *Het Gebod Gods* daar door niet zelden *Kragteloos maakten*; alzoo kan men nauwlijx een andere Oorzaak van haar eygen Verstoktheyd, Ongeloof en Dwaalinge omtrent het Verstand der H. Schriften uytvinden, dan het Verzierzel dat zy van deeze Mondelinge Wet, buyten, Jaa Lijnregt teegen de H. Schrift, met de grootste Hardnekkigheyd staande houden; zoo datze opentlijk zeggen; Dat *De Geschreevene Wet van Moses zonder*

Stout Verzierzel der Joden aangaande de Mondelinge Wet die Moses op den Berg zou ontfangen hebben.

Matth. 15: 6.

En van haar zeer Hoog, Jaa verre booven de Beschreevene Wet geagt.

de Mondelinge Wet, noch verstaan noch uytgeleyd kan worden. Maar op dat wy dit veel-meer met eenige Staaltjes uyt haar eygen Schriften Waar-maaken, en groot Ligt aan veele Spreuken der Profeeten, en Bestraffingen van de Zaligmaaker mogten aanbrengen; als Nieuwsgierigheyds-halven te zien, waar meede Godt Moses, naa der Joden meeninge, dus veele Daagen en Nagten opgehouden heeft; Lust het ons, onze Reeden daar toe een weynig van-verre op-te haalen; of ons moogelijk elders niet zoo goeden Geleegentheyd in de Hand viel, om te doen zien; hoe Dwaalziek de Joden, een *Mondelinge Overleevering* op SINAI verzieren, die zelfs ook tot Verklaaringe diend van die Wetten, welke eerst daar naa aan Moses van booven de Tente der Zaamenkomste, zijn bekend gemaakt, gelijk Godt beloofde te doen, Exod. 25: 22. en gedaan heeft als te zien is, Lev. 1: 1. Num. 1. 1. &c. Naa dat hy te vooren, aan de Deure der Tente, die Moses, om d'Overtreedinge des Volx buyten het Leger gespannen had; uyt de Wolke gesprooken hadde; en noch eens daar meede op SINAI Verscheenen was, om Moses Twee Nieuw-Beschreevene Tafelen te geeven; gelijk Exod. 33. en 34. te zien is.

De Joden van Ouds-af een Hardnekkig Volk.

Dat de Joden al van Ouds een Halsterrig en Wreevelig Volk geweest zijn, Dat van zijn Opzet door geenerhande Dwang t'ontheffen was, blijkt doorgaans uyt de Historien van 't Oude Testament; en de Getuygenissen, Klagten en Dreygementen der Profeeten zijn'er vol af. Gelijk dan ook haaren Grooten Wetgeever Moses, hen zulx dikwerf heeft onder Oogen gesteld. En het is ook nergens anders, als van haare Onbuygzaame Geest voortgestooven, Datze het grootste Deel van de Profeeten Gedood hebben; waar van zy met den Naam van *Doodslaagers* in 't N. Testament gebrandmerkt staan. Want wanneer Godt in Abraham, als de Volkplanter van Israël, dit Geslagte door Belofte aannam, heeft hy reeds zoo Vroeg een Verbond met haar gemaakt, en 't zelve door het Teeken der Besnijdenis, als met een SIGNET in haar Vleesch Verzeegeld: Jaa wanneerze tot een Volk waaren Aangewassen, heeft hyze met een Sterken Arm, uyt het Geweld haarer Vyanden gerukt, en door een Onbewoonde Woestijne in een Land Overgevoerd, Dat alle Landen in Gemaatigde Heemelstreek en Vrugtbaarheyd te booven ging. Ook heeft hy haar zijn Woord en Wet gegeeven door Moses, naa welkers Voorschrift zy behoorden te Leeven; Godt Erkennen, Prijzen en Roemen, ter-tijt dat de gantze Aarde in een Diepe Afgodendienst Verzoopen lag, en van den Waaren Godt de Schepper van Heemel en Aarde geen Kennis had. Maar zoo haast zy alle deeze Weldaaden ontfangen hadden, zijnze flux in een Onverdraaglijke Hoovaardye uytgeborsten, en hebben zig met volle Kaaken, voor een Heylig en Uytverkooren Volk Gods, booven alle Naatien, beginnen uyt-te geeven; Pochende en Snorkende op de Besnijdenis en op de Wet. En naa datze het Land Kanaans ingenoomen, en metter-tijd een Pragtigen Tempel gekreegen, en d'Offerhanden met de rest van de Slommer des Ouden Godsdienst, veele Daagen aldaar gepleegd hadden; zijnze noch Hooger Opgesteegen, en hebben gants Stoutelijk op haar Land, op haar Stadt Jerusalem en haaren Tempel Roem gedraagen; en haare Glorie als met Trompetten uytgeblaazen. En al wie hen daar over Bestrafte, of 't Waare Kindschap Abrahams in zulken gedrag ontkende; of haaren Val en Ondergang van Gods weege dreygde, dezulke zijn strax voor Valze Profeeten gehouden, en door haare Bloedgierige Handen Gedood. Aldus hebbenze in haaren Ouden Waan volhard, en zijn aan de Uytwendige Schors des Verbonds, Dat is aan de Doode Letter der Wet en uyterlijke Werken der Ceremonien blijven hangen; en die met Hand en Tand, zelfs teegen Godt en zijne Profeeten staande gehouden: Zonder dat het hen de moeyte Waardig scheen, t'onderzoeken, Of ook wel een Kruymeltje Kennisse Gods en zijne Vreeze haar Gemoederen ingenoomen had. Zulx Godt ten laatsten Toornig geworden; Hen-Lieden door Jesaias heeft doen aanzeggen; *Wee den Zondigen Volke; den Volke van swaare Ongeregtigheyd, den Zaade der Boosdoen-*

Matth. 23: 37.

En Trots en Opgeblaazen.

Hebben geene Bestraffinge konnen verdraagen, maar de Profeeten Gedood.

doenderen, den Verdervenden Kinderen: Zy hebben den Heere *verlaaten, zy hebben den Heyligen Israëls Gelasterd; en zig Vervreemdet wijkende Agterwaards.* Jes. 1:4. Ook verwijt hen dezelve Profeet; Dat haaren Nekke *Een Yzere Zenuwe*, en haar Voorhooft *Van Koper was.* Vergelijkt Jesa. 48:4. met Ezech. 2:4. Jaa, Datze van de Booze Amoriten van's Vaders, en van't Hetitize Volk van's Moeders weegen, Voortgekoomen waaren; welke Vervloekte Heydenen waaren, gelijk uyt Moses bekend is. Zulx Godt dit Volk dreygd uyt haare Inwooninge te stooten en naa een ander Land te zenden, Dat zy, noch haare Vaderen nooyt gekend hadden; en zoo wilde hy ook haar Heyligdom omkeeren. Eyndeling heeft hyze op deeze Wijze aangesprooken door Jesaias, Zeggende; *Maakt het Herte deezes Volx Vet, ende haare Oore Swaar, ende Sluyt haare Oogen, op dat het noch Zien, noch Hooren noch Verstaan kan, noch zig Bekeeren, Dat ik het Geneeze.* Jesa. 6: 10. Als een Vervullinge van't geene Moses hen lang te vooren, had Afgebaakend; Deut. 28: 15. &c. *Indien gy de Stemme des Heeren uwes Gods niet en zuld Gehoorzaam zijn, om waar te neemen, Dat gy doed alle zijne Gebooden, ende zijne Inzettingen die ik u heeden Gebiede, zoo zullen al deeze Vloeken over u koomen, en u aantreffen. De Heere zal u Slaan met* Uytzinnigheyd, *ende met* Blindheyd, *en met Verbaastheyd des Herten; Dat gy op den Klaaren Middag zuld Omtasten als eenen Blinden Omtast in het Donkere, ende en zuld uwe Weegen niet Voorspoedig maaken; maar gy zuld alleenlijk Verdrukt en Berooft zijn alle uwe Daagen, en daar zal geen* Verlosser *zijn.* En overzulx moetmen gelooven, Dat de Eerste en Voornaame Oorzaake van de Verstoktheyd der Joden, van het Regtveerdig Oordeel Gods voortgekoomen is, en datze naavolgens zijn Bedreyginge, noch heeden onder die Straffe zijn: Als die naa zijne Stemme niet Geluysterd hebben; Naaderende wel tot Godt *Met den Monde*, hem *Eerende met de Lippen;* Maar hielden haare Herten onder-en tussen *Heel Verre van hem:* Dienende Godt alleen met Gebooden die uyt enkele Inzettingen en Leeringen van Menschen bestonden; gelijk zy zoo naa't Leeven Afgeschilderd staan Jesa. 29: 13. van Jesus verklaard Matth. 15. Marc. 7. Waar uyt niet twijffelagtig blijkt, Datze al Vroeg van het Woord Gods Afgedwaald zijn, en haar geheel-en al aan haar eygene Wijsheyd, en Leerwijze haarer Meesters hebben overgegeeven; die al van Esdras Tijden, *Schrijvers* of *Schriftgeleerde* zijn genoemd geworden. En deezer Uytleggingen, Instellingen, Wetten en Gebooden, hebbenze Hooger geagt, dan de Leere der Profeeten. En schoon de Mannen Gods haar dikmaal over die Afvalligheyd Bestraft hebben, zijnze doch geenzinds daar door Gebeeterd. En wat Gebooden en Leeringen der Menschen dit Volk booven de Goddelijke Wet opgevolgd zijn; Zulx heeft ons de Zaligmaaker geleerd, wanneer hem de Joden verweeten, Dat zijne Discipelen, *De Inzettingen der Ouden niet en hielden;* Matth. 15: 2. Naamelijk *De Wassinge der Handen*, der *Drinkbeekers, Kannen, Kopere Vaaten* en diergelijke Beuzelingen: Door welkers Naauwgezette Onderhoudinge, zy de Gebooden Gods Verwierpen, en bleeven met grooten Yver d'Inzettingen der Ouden Naawandelen: Zoo datze *Gods Gebod, als Kragteloos maakten door haare Inzettingen.* Matth. 15: 6. Maar naademaal die *Overleeveringen der Ouden*, aan welke Jesus hier gedenkt, met al de rest dien hy daar door als met de Vinger aanwijst, noch heedensdaags by de Joden in gebruyk zijn; zal het onzes-agtens hier de Plaatze zijn, uyt verscheyde blijken aan-te wijzen, langs welk-een Dwaalspoor dit Volk tot dusken Onzinnigheyd gekoomen is, Datze de Gebooden der Menschen, booven de Goddelijke hebben beginnen te stellen? Jaa de Laatste door de Eerste bynaa geheel hebben Uytgeveegd. Het welke, zoo wy te regt uytvoeren, ons moogelijk niet meer zoo Vreemd zal doen schijnen als voor heenen, Hoe het Oude Volk Gods, aan dusdaanigen Waan-Geloove en Verdraayd Verstand, omtrent het Goddelijk Woord geraakt is? Wy voor ons deel, meenen voor-vast, Dat de Agting welke de Joden voor de Leere van de *Mondelinge Wet* hebben; zig voornaamelijk hier door gesteeven vind, Dat haare Rabbinen, de H. Schrift, het

Zoo dat Jesaias een Wee over haar uytroept.

En Gedreygd uytgestooten te zullen worden, buyten haar Erf-Land.

Joden thans onder de Straffe die Moses haar gedreygd heeft.

Als die genoeg Voorzag, dat zy met'er Tijd, de Leeringen van Menschen booven de Goddelijke Wet zouden stellen.

En Gods Gebod kragteloos maaken door haare Inzettingen.

Hoe de Joden tot deeze Onzinnigheyd gekoomen zijn.

Met een Staal uyt Moses Mikotzi getoond.

* Gedrukt te Veneetien by Bomberge 1547.

Volk als zeer donker hebben afgemaald; want zulx vindmen by haar in Ontelbaare Staalen aangeweezen. Moses Mikotzi, een Geleerde Jood onder de Spaanjaarden, voerd in de Voorreeden van zijn Verklaaringe over de 613. Gebooden der Wet, welke de Joden * SEPHER MITSVOTH GEDOL, of *Groot Boek der Leerstukken* noemen, Dusdaanigen Taal: *Indien de Uytlegginge der* Mondelinge Wet, *Niet by de Geschreevene Wet gekoomen waare, zoude de geheele Wet Donker, en enkel Blindheyd zijn: Want Eerstelijk zijn de Schriftuuren met malkanderen strijdig: Daar-en-booven is ook de Wet Onvolmaakt; want zy en vervat niet alle Dingen die noodig te weeten en te onderhouden zijn.* En derhalven meend hy, isser een bestendige Uytleg van nooden, die den Waaren Zin der Geschreevene Wet zoodaanig openleyd, Datmen'er volkoomen op Steunen mag.

Teegenstrijdigheyd van de Joden in de H. Schrift ontdekt.

Dezelve Mikotzi, brengd ook aangaande de onderlinge Strijdigheyd der H. Schrift, veel Exempelen by, daar wy eenige weynige van zullen opnoemen: By voorbeeld; In de eene plaats staat Geschreeven; *Zeeven Daagen zuld Gy Ongezuurde Brooden Eeten;* Doch op een andere staat, *Zes Daagen*; vergelijkt Exod. 12: 15, 19. met Deut. 16: 8. Weederom staat Deut. 16: 9. *Zeeven Weeken zuld Gy U tellen:* Doch Zeeven Weeken maaken alleen 49 Daagen: En men vind Lev. 23: 16. *Gy zuld U Vijftig Daagen tellen.* Insgelijx word Deut. 16:2. gezeyd; *Gy zuld den Heere* 't Pascha *Slagten, van Schaapen ende Runderen:* Maar Exod. 12: 5. staat, Dat het *Een Lam, Een* Manneken *van Een Jaar Oud uyt de* Rammen *of* Bokken *zal zijn;* en derhalven niet *uyt de Runderen.* Weederom word Deut. 15: 19. belast; *Al het Eerstgeboorne dat onder de Runderen en onder de Schaapen zal Gebooren worden, zijnde Een Manneken, zuld Gy den Heere Uwen Godt Heyligen;* doch Lev. 27: 26. staat; *Het Eerstgebooren dat den Heere van Een Beest Gebooren word, zal niemand Heyligen, het zy Een Os of Kleen Vee.* Zoo word meede Exod. 19: 11. gezeyd, *Dat Godt van den Heemel op Sinai afgekoomen is*, doch Exod. 20: 22. staat; *Gy hebd gezien dat Ik van den Heemel tot U gesprooken hebbe.*

Dien zy willen dat alleen door de Mondelinge Wet konnen verklaard worden.

En diergelijke Staalen haald gemelde Jode met Hôôpen t'zaamen; dien hy meend dat niet en konnen verklaard worden, dan door de *Mondelinge Wet*, welk-een Overleevering is die door de Wijzen onder hen, Oorspronklijk van Moses af, van Hand tot Hand is Voortgeplant: Niet anders als of al die bygebragte plaatzen, (die van heel kleen belang zijn;) uyt de Geschreevene Wet zelfs niet en konden over-een-gebragt worden.

Joden Betigten de H. Schrift ook van gebreklijkheyd.

Mikotzi Bestraft ook de Schrifture van verscheyde Gebreklijkheeden: Men kan *Zeyd Hy*, de Kenteekenen van *De Reyne* en „ *Onreyne Voogelen*, uyt de Geschreevene Wet, niet wel te-regt onderscheyden; „ maar wel uyt de *Mondelinge Overleeveringe.* En zoo moet men ook de *Groote* „ en *Kleene Beesten* daar uyt leeren kennen, en onderscheyden welkers *Vet* Geoor„lofd is of niet. Godt heeft Bevoolen *Tabernaakelen* of *Loofhutten* te maaken; „ Doch wy en konnen noch haare Maate, noch haare Zijden, noch al watter „ voorts toebehoord, nergens van daan te weeten koomen, of verzeekerd zijn, „ of ze Regt en Wettelijk gemaakt zijn, dan uyt de MISCHNA of den TALMUD. „ En zoo is 't ook even met de *Besnijdenis* geleegen; te weeten; of men daar in „ een geheele Ontdekkinge des Hoofds, in-agt te neemen heeft; Of dat men de „ Besnijding zonder ontdekking des Hoofds moet doen? Als meede van de ME„ZUZA of *Gedenk-Ceedelkens* aan de Posten van de Deure vast-gehegt; waar van „ Deut. 6: 9. gerept word; naamelijk hoe zulx geschieden moet; watter op moet „ Geschreeven staan; en of ze aan de Linker of aan de Regter-Hand des Ingangs, „ of Onder of Booven moet gesteld worden? Van alle welke Dingen men Hee„densdaags geen Uytlegging zou konnen krijgen; by-aldien Godt zulx aan Mo„ses niet by Monde Geopenbaard had. Al dezelve Reeden vind men omtrent al„le Zaaken die in de Wet Verbooden worden; als daar is, *Bloed* en *Vet*, &c. Naa„melijk wanneer ze Onreyn of Geoorlofd zijn? Wie d'Offerhande des Vreem„delings Eet? Hoe veel hy Eeten moet? Als meede die Eet en Drinkt op den „ Verzoen-Dag, hoe veel hy behoord te Nutten? Want van alle Spijzen die in

„ de

„ de Wet Verbooden zijn te Eeten, word gezeyd; *Dit* Ding *zuld Gy niet Eeten.*
„ Maar op den Dag der Verzoeninge word niet gezeyd; *Gy en zuld niet Eeten;*
„ maar alleen; *Alle Ziele welke op dien Dag niet en zal Verootmoedigd zijn, zal*
„ *Uytgeroeyd worden.* Lev. 23:29. Maar doch! Wat is de Reeden, Dat het Voor-
„ Schrift der Verboode Spijzen op den Verzoen-Dag veranderd word? Hier
„ diend dan de Uytlegginge der Rabbinen tussen te koomen. Op dezelve wijs
„ vind men 't ook gesteld met de *Verontreyniging over Eenen Dooden*, of *Melaat-*
„ *zen*, of 't *Aanraaken van eenig Dood Aas*, &c. Naamelijk naauwkeurig te wee-
„ ten, hoedaanig de Maate der Besmettinge zy, die yemand daar van behaald
„ heeft? Gelijk dan ook zelfs den Uytleg van de alderminste Dingen, der Mazo-
„ reëtise Neerstigheyd, de verdeelinge der Wet, het stellen der Klank-Stippen,
„ d'opschorting der Letteren en diergelijke niet gekend worden als uyt de *Mon-*
„ *delinge Wet.* En dit zeyd Mikotzi, gelijk hem de Vermaarde Buxtorf heeft aan-
„ gehaald: Als den welken daar uyt dan ook geleegentheyd genoomen heeft, om de Dwaasheyd deezer Menschen uyt haar eygen belacchelijke Vraagen en Antwoorden, opentlijk te bespotten, ongemoeyd nogtans het Boek van deezen Mikotzi, (in welk hy onder den Naam van Sepher Mitzvoth Gedola; alle de Gebooden der Joodse Wet verklaard,) van veel Geleerde Mannen, als 't Waardigste geagt word, om over deeze Stoffe geleezen te worden: Naadien hy dezelve, als de Vader Simon zeyd, zoo wel met Oordeel als Geleerdheyd behandeld heeft. Maar daar en is niet aan-te twijffelen meend Buxtorf; of zoo haast de Joodse Meesters Geleerd hadden, onder 't voorwendzel der Mondelinge Verklaaringe, door allerhande Konstige verdraajingen van den Zin der Woorden Gods af-te wijken; ofze zijn allengskens zoodaanig in haar Dwaalinge verward en verhard geworden, Dat noch Jesaias, noch de Messias, noch niemand haar tot op deezen Dag, van die Bedwemldheyd des Verstands heeft konnen Verlossen: Willende dat men den Uytleg der geschreevene Wet uyt haaren Talmud zal haalen; welke zy als een Heylig Werk-Stuk en Waar-Borg van haar Geloof houden; in welke d'onfeylbaare Uytlegging, zoo die door de Mondelinge Overleeveringe hun ter-Hand gekoomen is, opgesloten leyd. Maar mogt men vraagen; Waar is doch den Talmud van-daan gekoomen, Dat men zoo grooten Geloof aan derzelver Uytleg over Moses Wet opdraagen moet? De Joden zeggen, *Van haaren Leer-Meester* Moses; *die dezelve neffens de* geschreevene Wet, *Van den Berg Sinai gebragt heeft.* Zulx haar de Botte en Onverstandige Kristenen wel Schaamen moogen zeyd Buxtorf, alsse Gelooven dat Moses XL. Daagen en XL. Nagten op den Berg Sinai, *Met Gort te tellen is beezig geweest.* Heeft Godt niet Magtig geweest, vraagenze; aan Moses de Tafelen der Wet in minder dan een Uur Tijd te geeven en heenen te laaten gaan? Want zoo zou hy immers den Kinderen Israëls de Pas afgesneeden hebben, Dat zy onder Moses lang Vertoeven, het Gouden Kalf niet in plaats van den Waaren Godt hadden Geëerd? Daar moet dan een andere Reeden agter schuylen, Dat Moses nogtans zoo lang hier gebleeven is? Te weeten, zeggen de Joden; Godt heeft hem te dier Tijd in zijn Schoole aangenoomen, en hem Eerstelijk de geschreevene Wet ter-Hand gesteld; en daar naa geduurende de geheele Tijd Uytgeleyd, en hem de Oorzaaken, de Wijze, en de Maaten en Gronden en den regten Zin van alles opengeleyd; met Bevèl, Dat hy alle dezelve Dingen zoodaanig als hyze van de *Mond Gods* ontfangen hadde, aan de Kinderen Israëls Mondeling voortleeren en Overleeveren zou, volgens 't geene Geschreeven staat; Deut. 4: 14. *De Heere Gebood my ter zelver Tijd, Dat Ik U zijne Inzettingen en Regten leeren zoude.* Deeze Inzettingen en Regten zeggen Aben-Ezra, Jarchi, Bechai en andere, zijn de *Waare Uytleggingen*, over de geschreevene Wet geweest, naamelijk Thora Schebbeal Peh, de *Ongeschreeve en Mondelinge Wet.* En deeze heeft Moses aan Josua, en Josua aan de LXXII. Oudsten des Volx Overgeleeverd; van dewelke zy door een ongekreukte Volkgreex tot op Zacharias en Malachias, de Laatste der Profeeten,

Moses Mikotzi over zijn Schriften gepreezen.

Talmud by de Joden in Groot-agting.

Waanwijze Vraage der Joden over Moses verblijf op den Berg.

Als wanneer hem des Nagts de Mondelinge Wet bekend gemaakt is.

ten, voortgeplant en overgekoomen is: Van wienze de ANSCHE KENESETH HAGGEDOLAH, Dat zijn *De Mannen van de Groote Synagoge*, of *Sanhedrin* ontfangen hebben. En aldus mag men denken, Dat deeze Oudsten dezelve geduurig aan haare Naakoomelingen hebben voort-geleerd; gelijk yemand van zijn Groot-Vader of Groot-Moeder de voorleede Dingen, in het Hoekje van den Heerd Zittende, verteld worden. Maar wanneer gezeyd word, Dat Moses XL. Daagen en Nagten, by Godt op den Berg geweest is; brengd Rabbi Bechai voorzeeker geen Kinderlijk Vraag-Stuk te berde, Dat hier te pas komd: Naamelijk, hy wil onderzogt hebben; *Hoe Moses den Dag van de Nagt heeft konnen onderscheyden?* En zijn Antwoord is; *Dat wanneer Godt de* geschreevene Wet *Aan Moses leerde, hy alsdan wist dat den Dag gekoomen was: Doch wanneer hy hem de* Mondelinge Wet *Leerde, zoo bekende hy dat den Nagt daar was.* Wat dunkt Uw opmerkende Leezer; is dat niet schoon uytgevonden van zoo grooten Leer-Meester in Israël? Want hoe konde Moses in de Donkere Nagt Schrijven; Immers waaren daar geen Keerssen noch Lampen op SINAI te Koop? Zoo nu yemand mogt vraagen, Waarom Godt niet gewild heeft; *Dat ook de Mondelinge Wet in Geschrift opgesteld wierd?* Moses Mikotzi zal Antwoorden; „Om dat Godt „voorzien had, Dat de Heydenen, de XXII. Boeken, welke de WET, de PROFEETEN en H. HISTORIEN bevatten, Uytschrijven en Overzetten zouden, „en dezelve tot Ketterye en Goddeloosheyd gebruyken: Derhalven heeft hy „*De Uytlegginge der Wet*, alleen Mondeling aan Moses overgeleeverd, en niet „toegelaaten datze by Geschrifte wierd opgesteld: Tot dat de Secten der Idumeën en Ismaëliten op de Baan gekoomen zijn, op dat ook die niet misschien „van de Heydenen overgezet en tot Quaad gebruyk vervielen, als *De Geschreeve Wet* gebeurd is. Doch in de toekoomende Eeuwe zal Godt vraagen; *Welke „zijne Kinderen zijn?* En dan zullen de Heydenen neevens de Joden *Het Geschreeven Wet-Boek* voor den Dag brengen: Maar Godt zal weederom van „Nieuws vraagen; By wien *De Mondelinge Uytlegging der Wet Berust, welke hy „Overgeleeverd heeft op* SINAI? Alsdan zullenze teffens Verstommen; en niemand daar aan deelagtig bevonden worden dan alleen de Kinderen uyt Israël „Gebooren; die daar van dan ook zullen Reekenschap geeven. Doch van die „Tijd af, Dat het *Gezigte* en de *Profeetie* gesloten, en de H. Geest van Israël „weg-genoomen is, heeft Godt uyt de Wijzen onzes Volx, Discipelen der Profeeten verwekt; welke allerhande goede Inzettingen onder Israël hebben Ingevoerd; zoo datze de Wet regt leerden en uytleyden; en hebben 't zelve door „de Discipelen der Discipelen, met een geduurige agtervolging voortgeleerd tot „op deezen Dag, &c. Maar als tussen-beyden, Jerusalem Ingenoomen, den Tempel Verwoest en de Joden in Ballingschap weg-gevoerd waaren, en nergens „Uytkomst of Eynde aan haar Gevangenschap wierd te gemoet gezien, heeft „Godt Rabbi Juda Hannassi verwekt, die weegens zijn uytstekende Vroomheyd „RABBENU HAKKODESCH, of *den Heyligen* bygenaamd is: Welken door de „Goedheyd van den Keyzer Antoninus te weeg bragt, Dat hy onder zijne toelaatinge, de Geleerdste Joden van over-al by-een gezaameld, en Geraadpleegd „heeft, Op wat wijze men in 't toekoomende *De Mondelinge Uytlegging der Wet* „eenig ondersteunzel zou konnen byzetten; op datze niet geheelen Verging; „dewijl doch de Toestand der Joodse Zaaken Dag by Dag Verergerden, en de „Republijk als in het Voetzand lag. En alhoewel de Mondelinge Wet Verbied; „*Het Ongeschreevene der Wet in Geschrifte te brengen;* nogtans overwoogen zijnde, de groote Ellende, en Deerlijke Verstrooijng welke over de Joden gekoomen is; heeft Rabbi JUDA HAKKODESCH, Dat is *d'Heylige Man*, al het geene „in de voorige Tijden, *Mondeling* onder het Gemeene Volk omgevoerd en in geheugen was, in een *Verklaar-Boek* te zaamen-gebragt; en het zelve MISCHNA „dat is, *d'Herhaalde* of *Tweede Wet-Ordeninge* genoemd: Zijnde in VI. SEDARIM of algemeene *Deelen* gedeeld; die weederom in LX. MASICHTOTH of „by-

Hoe Moses op den Berg, den Dag van de Nagt heeft konnen onderscheyden.

Waarom de Mondelinge Wet niet in Geschrifte moest gesteld worden.

Ziet Joodse Oudheeden op 't 822. Blad.

Wat de MISCHNA der Joden vervat, en

„ byzondere *Verhandelingen* onderdeeld zijn &c. Dus verre Mikotzi. Zoo dat in dit Boek alle de *Overleeveringen* en *Inzettingen der Vaderen* begreepen zijn, volgens welke de gantze Synagoge der Joden zeederd die Tijd Bestuurd, en naaderhand is moeten Bestuurd worden. Waar uyt nu ligt te zien is, Dat heel der Joden toeleg in 't Riet geloopen is; naadien de Kristenen van dezelve nu ook al lang haar gebruyk genoomen, en alzoo ten minsten Stukwijs agter haare Geheyme Verklaaringe der Wet geraakt zijn; en in verwagtinge blijven, Dat haar de gantze MISCHNA, door de Neerstigheyd van den Hr. Surenhuyzen, Vertaald en aan 't ligt gebragt zal worden; waar van nu alreeds een Groot-Deel uytgegeeven is. Onder-en tussen blijkt uyt d'Euangelize Historie, Dat zoo wel de Zaligmaaker als zijne Apostelen; haar teegens al dusdaanige *Overleeveringen* hebben aangekant; en men schijnd ook niet te moogen twijffelen, of Jesaias heeft dezelve meede niet weynig op den Heekel geleyd; en *Gebooden der Menschen*, by veragtinge genoemd. In het *Tijd-Boek der Hebreen* TZEMACH DAVID; vindmen, Dat dit Boek MISCHNA geheeten, in het Jaar naa Kristus 219. ten eynde gebragt en van heel de Joodse Synagoge aangenoomen is; om naa het zelve te Leeven; gelijkze ook op heeden alzoo doen. En alhoewel naa eenige Jaaren, Rabbi Jochanan opstond, die te Jerusalem 80 Jaaren lang, Hooft van de Hooge School was, en de MISCHNA Vermeerderd heeft; zoo dat zijn Boek de Naam van Jerusalemze *Talmud* kreeg; heeft het zelve nogtans, om dat het zeer Donker en moeyelijk om verstaan is, by lang-naa zoo veel agting niet als de MISCHNA zelve; zulx het ook van de Handen der Leezers heel zelden versleeten word. Maar niet teegenstaande de MISCHNA in een Zuyvere Hebreeuwse Taal geschreeven was, die elk Leezen kon, wasse nogtans zoo beknopt ingesteld, Dat veele dezelve niet en verstonden: Waarom Rabbi Asse, die het Hooft der Synagoge was, dezelve heeft begonnen Uyt-te leggen, en in elk Jaar Twee *Tractaaten* verklaarde; Zulx hy binnen de Tijd van zijnen Dienst, de gantze MISCHNA ten eynde bragt; alhoewel hy nogtans maar XXXV. Verhandelingen agtergelaaten heeft, gelijk Maimonides getuygd in de Voorreeden van het Talmudis *Tractaat van de Zaaden*. Maar gelijk deezen van Rabbi Maremar, in 't bestuur der Synagoge gevolgd is, die de Zoon van Rabbi Asse, tot een Meedegenoot had; alzoo hebben deeze beyde het Half-voltooyde Werk ten eynde gebragt, en de laatste Hand aan de MISCHNA geleyd; met dit Onderscheyd nogtans; Datze al 't geên'er tot Uytlegginge van't Voorgaande bygekoomen was, GEMARA, Dat is, *Vervullinge* genoemd hebben: Welke Twee Stukken, te weeten de MISCHNA en de GEMARA, te zaamen het gantze Lichaam van den Talmud uytmaaken. En gelijk deeze Twee Rabbinen, omtrent LXXIII Jaaren met dit Werk beezig waaren, alzoo is in 't Jaar onzes Heeren 500. de geheele Talmud voltooyd; en met den Naam van *Babylonize Talmud* gedoopt. Zijnde deeze van alle Joden als een Onwaardeerlijk Handvest-Boek, van't Weereldlijk en Kerklijk Regt aangenoomen, en het Volk naa den Inhoud desselfs in beyde Staats-geleegendheyd, tot op heeden Geregeerd. Zulx dit dan dat Kostelijk Juweel en Koninglijk Wetboek is, der dingen, die den Joden door Moses alleen Mondeling zijn toevertrouwd: Jaa hier magmen liever zeggen, zijn die Heylige en diepe Geheymenissen der Wet, welke verre over de Twee Duyzend Jaaren, by de Joden Verborgen waaren, ontdekt en aan den Dag gekoomen. Dit is de regte *Uytlegginge*, en de waare PERUSCH, (of om beeter te zeggen, PERESCH, gelijk by Malachias staat; Dat is, *Drek op den Neuse*,) waar door alle Donkere, Strijdige en Twijffelagtige dingen in de geschreevene Wet, als naa een onfeylbaar Rigtsnoer moeten verklaard worden. Dit is die THORAH SCHEBBEAL PEH, of *Mondelinge Wet*, die zoo Hoog en verre booven de Geschreevene Wet te agten is: Want de Wet van Moses kan niet zonder Hulp van deeze Mondelinge Wet, Verstaan noch Uytgeleyd worden. En dewijl'er moogelijk weynig Leezers zijn, of zy hebben ten minsten nu en dan der Joden TALMUD hooren noe-

Waar toe opgesteld.

En wanneer dit Boek voltooyd is.

Jerusalemze Talmud, van minder agting als de Mischna dieze nogtans verklaard.

GEMARA hoedaanigen uytleg en vervulling van de MISCHNA die te zaamen de gantze Talmud uytmaaken.

Mal. 2: 3.

En van de Joden voor de Mondelinge Wet, met haare Uytlegginge gehouden.

noemen, zal 't misschien geen Mistand geeven, desselfs geleegentheyd in een beknopt ontwerp Afgeschetst te zien. Men moet dan uyt al het voorige dit besluyt maaken, Dat onder den Naam van TALMUD, alles te verstaan is, wat by de Joden tot verklaaringe van de gantze Wet opgeslooten is. Het is bekend dat de Joden de Wet tweezinds Onderscheyden; of liever, Datze meenen Tweederley Wet te hebben, een die *Beschreeven* is en in de Boeken van Moses gevonden word; de andere, alswe nu gehoord hebben, welkze de *Mondelinge Wet* noemen; behelzende de Uytlegginge van de Eerste Wet; welken Uytleg by Moses ontfangen, van Mond tot Mond van de Oude Rabbinen, tot de laatere Wijzen is overgeleeverd. Dat Boek nu, in welke de Uytleggingen der Wijzen ten laatsten opgeschreeven en bewaard zijn; noemenze gemeenlijk TALMUD, Dat is, *Leeringe*, of *Geleerdheyd*. Ook geeven 't de Joden dikmaals den Naam van GEMARA, niet teegenstaande de *Gemara* slegts een Voornaam Deel van den Talmud uytmaakt, die anders, alswe zeyden, uyt de MISCHNA en de GEMARA t' zaamen bestaat; zoo nogtans, Dat de *Mischna* moet aangemerkt zijn, als de Text des Talmuds: Doch vry te-gaar Gepakt en met een Donkere Stijl geschreeven; waar toe dan de *Gemara* diend, als Breede Glossen of Verklaaringen over de *Mischna*; doch waar in zeer veel Grollen en Fantastijke Openbaaringen gevonden worden, waar van de *Mischna* niet en rept: Zijnde daar-en booven ook noch in 't Kaldeës en met zoo Donker en Verwarde Stijl geschreeven, als of al die'er meede beezig geweest waaren, met Voordagt niet en hadden willen Verstaan zijn; of al willens hadden willen betoonen half Raazende geweest te zijn. Wanneermen dan by eenig Schrijver, de GEMARA vind aangehaald, moetmen daar door de Glossen der Oude Rabbinen verstaan; en door de MISCHNA, de Grond-Text des Talmuds: 't En zy dan dat eenige Autheuren in 't Schrijven zig zelven daar omtrent vergissen; Dat ligt en veel gebeurd, om dat elk het Geluk niet en heeft, die Boeken zelfs en als uyt de Eerste Hand te konnen Raadpleegen. Gelijkmen dezelve dan ook verscheyde maalen van den anderen gescheyden, heeft Gedrukt; waar van die, welke in Holland uytgegaan zijn, wel de Schoonste en Gemakkelijkste van gebruyk zijn, om datter de Hebreeuwse Lees-Punten bygedaan zijn. Ook is den gantzen Talmud, op verscheyde Plaatzen Gedrukt, onder welk een Oude Uytgeevinge, in Groote Form te Veneetien de beste geagt word. Voor de rest diendmen aan-te merken, Dat'er Twee Verscheyde TALMUDS gemaakt zijn; naamelijk d'een van *Jerusalem*, en d'ander van *Babel*. De Jerusalemze die op verre naa zoo Groot niet en is Uytgebreyd als de Babylonize, is te Veneetien by Bomberge Gedrukt; doch d'andere heeft het Veld ingehouden; en is die welke meest, of liever alleen van de Joden Geleezen word; en van daar ook zoo by de Kristenen: Waar door dezelve ook zoo gemeen geworden is, Dat wanneer Ymand van alle den TALMUD aantrekt, hy gewisselijk altijd *Den Babylonizen* TALMUD verstaat. Doch wanneer by toeval d'andere word bygebragt; onderscheydmenze gemeenlijk met de Bynaam, *De Jerusalemze*. Onder-en tussen is tot gebruyk van den Talmud, ook noch een Naamlijst gemaakt van de Schriftuur-Plaatzen die daar in worden aangehaald; by haar gemeenelijk TOLDOTH AARON genoemd; daar t' elkens by Aangeteekend staat, waarmen die Plaatzen in den Talmud vind Aangehaald; welk Boek ook al Verscheyde maal Gedrukt is. Hoe hoog nu den Talmud van de Joden zelfs word opgebeurd, heeft de Vermaarde Buxtorf beknoptelijk en fraay aangeweezen; en daarom zullen wy 't hier by zetten. Den zelven brengd dan Eerstelijk uyt de Voorreeden van Aben-Ezràs Verklaaringe over de Vijf Boeken Mosis dit te-berde: *Deeze Zaak verstrekt ons een Doorlugtig Teeken, Dat Moses Gegrondvest staat op de* Mondelinge Wet; *welk een Verquikking des Herten en Geneezinge der Beenderen is. Want daar is geen Onderscheyd tussen deeze Twee Wetten, die ons Overgeleeverd zijn van onze Voor-Vaderen.* En elders zeyd den zelven noch duydelijker; *Wy en konnen geen Volmaakter Uytlegginge voortbrengen, by-aldien wy alleen*

Watmen onder de Naam van der Joden Talmud te verstaan heeft.

MISCHNA is de Text des Talmuds. En de GEMARA de Verklaaringe.

Talmud met Punten in Holland gedrukt.

Tweederley Talmuds: De Jerusalemze en Babylonische Talmud genoemd.

De Babylonize Talmud van de Joden zeer hoog Gewaardeerd, en by de meeste alleen gebruykt.

leen in de Voetstappen der Geschreevene Wet blijven; Maar moeten die zoeken in de Woorden van onze Wijze Leermeesters, die in Zalige Geheugenis by ons zijn. Want even gelijk wy de Geschreevene Wet *van de Vaderen ontfangen hebben, alzoo ook de* Mondelinge Wet; *en daar en is geen Onderscheyd in die beyde.* Waar in ligt te zien is, Dat het Joods Geloof, niet Gevestigd staat op Moses, maar op de Uytlegginge der Rabbinen; volgens welkers Reegelen, Moses alleen te verstaan is. En zulx word ook opentlijk geleerd in het Boek dat AMMUDE GOLAH of anders SEPHER MITZVOTH KATON; Dat is, *Het Kleene Boek der Gebooden* in de Wandeling genoemd word. *Meend niet* staat'er, *Dat de Geschreevene Wet de Grond-vest van onze Godsdienst is; want zulx is ons de Mondelinge Wet. Want om de* Mondelinge Wet, *heeft Godt met Israël het* Verbond *aangegaan; Gelijk geschreeven staat;* Exod. 34: 27. Naa luyd deezer Woorden hebb' ik een Verbond met Uw en met Israël gemaakt, &c. *En deeze Woorden zijn een Schat van den Gezeegenden Godt. Want naadien hem bekend was, Dat Israël eenmaal onder andere Volkeren Verstrooyd en haare Boeken van de Heydenen zouden Afgeschreeven worden, daarom heeft hy niet gewild, Dat de Mondelinge Wet in Geschrifte wierd opgesteld.* En alhoewel deeze Wet, in de Laater-tijd, ook in Geschrift is opgesteld geworden, zoo Gelooven de Jooden egter dat de Kristenen en andere Volkeren daar van genoeg Afgeschrikt zijn, door de swaarheyd der Zaaken, en moeyelijke Taal; zoo datze dezelve niet en hebben durven aantasten om in haare Spraake over-te brengen; ziende buyten twijffel wel dat hen de Weg daar toe, door zeer Diepe en Verborgene Uytleggingen opgedolven leyd; hoedaanig zy willen dat Hoseas Voorzeyd heeft; Kap. 8: 12. *Ik Schrijve hen de Voortreffelijkheyd mijner Wet voor,* (Maar) *die zijn geagt als wat Vreemds.* Doch indien Rabbi Isaak Zaon, en Rabbi Josef Korbelensis, haare Oogen voor het Ligt der H. Schrift hadden open-gedaan, terwijlze zulke Dwaalzieke dingen schreeven; zy hadden haast gemerkt, Dat de Profeet aldaar niet van de *Mondelinge* maar van de *Geschreevene Wet* handeld; welke niet van de Heydenen, maar van Israël zelfs, met zoo geringe Oogen wierd aangezien; gelijk het alzoo in de Daagen van de Konink Josias gebeurd is; wanneer de Hoogepriester Hilkia, het eygen Handschrift van Moses Wet-Boek gevonden heeft, naa dat het lange Tijd Versteeken, en genoegzaam als Verlooren scheen: Want doen hebben zy dat Boek als een Vreemd en Onbekend Boek geagt; gelijk te zien is; 2 Kon. 22: 13. En zoo willen ook de Joden moetwillens Liegen, teegen de Klaare Zin der Waarheyd; naamelijk dat de strax-bygebragte plaatze uyt Exodus, moet vertaald worden; *Naa de Woorden des Monds* &c. Dat is, volgens de Woorden welke *Uyt uwen Mond*, en niet door Geschrift Overgeleeverd zijn: En zoo zal de Meeninge zijn; Dat Godt een Verbond met Israël gemaakt heeft, niet op de Geschreevene Wet van Moses, *Maar op de Mondelinge Uytlegginge, die in* de Mischna des Talmuds *gevonden word.* En hier van daan word by haar *In* TANCHUMA geleezen; *Onze Wijzen zeggen, Dat Godt in zijne Wet niet geschreeven heeft,* Om deeze Woorden; *Maar* om de Mond, (of Woorden des Monds) *Welke door de Mond gesprooken worden, en niet door Geschrift Overgeleeverd zijn,* hebb' ik een Verbond met Israël gemaakt. *En deeze Woorden des Monds beteekenen* TALMUD, *welkers Leertugt zeer swaar is; en daarom by de Duysternis vergeleeken word: Gelijk geschreeven staat;* Jesaias. 9: 1. Het Volk dat in Duysternisse Wandeld, zal een Groot Ligt zien. Dat is, BAALE HATTALMUD, *Die haar in den* Talmud *Neerstig Oeffenen* zien een groot Ligt; *Want Godt Verligt haare Oogen, en toond hen hoeze zig in Geoorlofde en Ongeoorlofde Dingen, welke in de Geschreevene Wet niet uytdrukkelijk genoeg gezeyd worden, draagen moeten. De geheele Weereld bestaat door 't Verbond, welke door de Mondelinge Wet is opgeregt; want daarom heeft Godt den Dag en Nagt Geschaapen, op dat d'Israëliten* de Mondelinge Wet, (Dat is den *Talmud*) *zouden leeren: En wanneer zy zullen ophouden dien te leeren, zullen ook* Dag en Nagt *niet langer konnen stand houden.* Waar toe zy Jer. 33: 25. zoodaanig Rabraaken, als

Joods Geloof rust niet op Moses maar op de Rabbinen.

Joodse Verwaandheyd hier over teegen de Kristenen, die zy meenen dat den Talmud niet verstaan konnen.

Exod. 34: 27.

De H. Schrift van de Joden misbruykt om de Kristenen

als of 'er ftond; *Indien mijn Verbond niet Dag en Nagt onderhouden word, zoo geeve Ik geene Wetten meer of hebze nooyt gegeeven aan Heemel of Aarde.* Maar doch! Wat Verbond isset dat zoo vlijtig Dag en Nagt moet onderhouden worden? Antwoord, *Den Talmud.* En daarom willenze dat Jeremias een weynig te vooren in Gods Naam gezeyd heeft; *Indien Gy mijn Verbond van den Dag, en mijn Verbond van den Nagt kond Vernietigen;* (Dat is, Indien gy den *Talmud* niet en leerd noch onderhoud; (*Zoo zal ook Vernietigd konnen worden, mijn Verbond met mijnen Knegt David,* &c. En op deeze wijze willenze ook dat David in den Eersten Psalm zeyd; *Dat al zijn Vermaak was in de Wet des Heeren; en dat hy desselfs Wettige* Uytlegginge, (Dat is den *Talmud*; *Dag en Nagt overdagt.* Zy doender gemeenlijk by; Dat Godt zijn Verbond met Israël op die Voorwaarden gesloten heeft, Dat de *Mondelinge Wet* of den *Talmud* nooyt van haaren Mond, noch van de Mond haares Zaads naa hen afwijken zal; gelijk by Jesaias vast-gesteld word; Jesa. 59:21. Want om dat in die opmerklijke Spreuke niet slegts gezeyd word; *Van Uw*; maar *van Uwen Monde*; zeggenze, Dat dit van de *Mondelinge Wet* gesprooken word; om welke te leeren, Godt den Dag en de Nagt, als Twee *Hooge Schoolen* heeft opgeregt. En op deeze Grondvest steund het meede, 't geene by haar *In* BAVA METZIA, of *Lichaam der Regten* te leezen staat: *Die Neerstig zijn in de Leezing des* Bijbels, *doen eenige Deugd; of liever geen Deugd:* (Dat is, 't heeft weynig te beduyden;) *Maar die Neerstig in de* Overleeveringe *der Vaderen of** Tweede Wet *is; doed een Deugdelijk Werk en Verdiend ook Prijs. Jaa die hem ten Laatsten tot* de Gemara *begeeft*; (Dat is, zig op de *Talmudize Beneerstiging* verlaat;) *Dien gaat in Deugdelijkheyd alles te booven.* Dit zeggen de Joden; en daar zijn veele onder hen die volgens deeze Zet-Reegel meenen; Dat alle die zig op eenige Weetenschappen leggen, die buyten de Talmudise Neerstigheyd gaat, vergeefs Arbeyden, haar Tijd in Ydelheyd doorbrengen, *En niet dan Schrik zullen Baaren.* Jaa daar ontbreeken geen onder haar, die den Talmud zoo hoog hebben aangepreezen, Dat zy het Onderzoek des Bijbels, *Een loutere Tijd-Quistinge* genoemd hebben: Waarom men zig ook niet Verwonderen moet, als men ziet dat de Joodse Rabbinen gemeenlijk beeter in den *Talmud*, dan in den *Bijbel* bedreeven zijn. Waar door het dan nu ook niet langer kan verborgen blijven, door wat Toover-Kruyd de Joden in zoo diepen Slaap van Blindheyd en Ongeloof gevallen zijn; Dat haar vertrouwen veel-meer Troost en Steunzel in 't Euangelium van haaren donkeren Talmud, als in Moses Wet meend te vinden: Want zy stellen door een uytzinnige Verkiezinge, en als ofze met den Dobbelsteen om de keur geworpen hadden; den Talmud voor d'onfeylbaare Reegelmaat en Winkelhaak, naa welke alles afgepast, Geschaaft en gereguleerd moet worden. Want zy houden al de Woorden en Schriften der Rabbinen voor zulke onfeylbaare Waarheeden; Datze liever Godt en al de Profeeten van Leugen en Donkerheyd Bestraffen; als een ziertje van de Eere der Rabbinen te laaten Verlooren gaan. En zulx heeft eenen Rabbi Isaak Abuhaf, in zijn Boek MENORAS HAMMAOR, of *Kandelaar des Ligts*, opentlijk in deeze Woorden uytgelapt; *In alle Dingen welke onze Rabbinen Geleerd hebben, zijn wy hen 't zelve Geloof Schuldig, Dat wy aan de* Wet Mosis *geeven: En indien zomtijds yets daar in is, Dat ons buytenspoorig, of de Natuure, of de Bevatting van ons Verstand, schijnd te booven te gaan; daar van moet de Schuld niet op haare Woorden, maar op de Dommigheyd van ons Verstand geleyd worden.* Den zelven voegter tot naader Verzeegeling by; *Dat alhoewel de Woorden der Rabbinen zomtijds booven het Geloof schijnen te gaan; men nogtans Ontwaar zal worden, Datze de Zuyvere Waarheyd behelzen, indien men slegts de moeyte neemd, dezelve naauwkeurig te ontswagtelen en t'overdenken.* Om waar van een Voorbeeld by-te brengen, dit Eene, welke zelfs in den Talmud gevonden word, moogelijk genoeg zal zijn, om te zien van wat gebruyk hen deezen Reegel is. In de verhandeling van den Sabbath, word dan verhaald; Dat het eens gebeurd is, Dat zeeker Rabbijn onder het leeren zeyde;

Dat

't Verstand van den Talmud te ontzeggen.

De Woorden van Jesaias Stoutelijk op der Joden Talmud geduyd.

*Of MISCHNA.

Joden dikmaal beeter in den Talmud, als in den Bijbel ervaaren.

En houden de Leeringe der Rabbijnen in grooter Waarden.

En willenze Geloofd hebben, schoon haare Woorden de Geloofbaarheyd en de Reeden te booven streeven.

Dat de Tijd zou koomen, in welk een Vrouwe alle Daagen zou Baaren: Volgens 't geen Geschreeven staat; Zy zal Ontfangen en te-gelijk Baaren: *Daar men door* te-gelijk *verstaan moet,* alle Daagen, *of* yeder Dag. Maar als een Toehoorder zulx niet en verstond, en daar over in Lacchen uytbarste; heeft de Rabbijn dien Spotvoogel geantwoord, en gezeyd, Dat zijne Woorden Allegorisch, Dat is, *Byspreukig* waaren; *en datter Een* Henne *door verstaan wierd die alle Daag een Ey leyd.* Gemelde Abuhaf, zet'er verder by, Dat de Woorden der Rabbinen, Woorden van den Leevendigen Godt zijn, van welk nooyt een eenige zonder Vrugt op d'Aarde vald of te loor gaat. En derhalven zijn de Joden verpligt, aan al wat van haar of in haaren Naam geschreeven is, als aan de loutere Waarheyd Geloof te geeven: En die dezelve opentlijk of in zijn Gemoed Belagt of Bespot, zal zeekerlijk Gestraft worden. En zoo willenze dan ook, Dat wanneer Twee Rabbinen door teegenstrijdige Gevoelens van malkanderen wijken, men niemand zal teegenspreeken; dewijlze beyde haare Leere ontfangen hebben door de Mondelinge Overleeveringe van Moses aan den Berg Sinai. En alhoewel een ander deeze dingen door de Reeden niet begrijpen kan, moet menze egter niet Beschimpen; naadien elk-een der Rabbinen voor hem zelven geweeten, en verstaan heeft, waarom hy alzoo gesprooken heeft; want haare Woorden zijn weederzijds (ongemoeyd datze teegenstrijdig zijn) *Woorden des Leevendigen Gods.* En hier toe komd de Rabbijnze Spreuk niet te onpas, welke vermaand; *Mijn Zoon, let doch meer op de Woorden der Schrijvers, als op de Woorden der Wet.* En hoe Streng de Joden hier aan vast-kleeven; heeft Lutherus met een Ervaarenis tot zijn Gevoelen bevestigd: Want in zijn Boek van der Joden Schem Hamphorasch, zeyd hy noopens 't Geloof, welke de Rabbinen haar zelfs en hunne Schriften aanmaatigen; Datze willen dat men 't Gelooven zal, alwaar 't datze zeyden; *Dat de Regter-Hand de Slinker was.* Want dat dit Volk alzoo handeld, is hem en andere gebleeken; die met haare Rabbinen in gesprek koomende, vernaamen, Datze altijd tot den Talmud liepen; en 't Geloof der Rabbinen vooraan wilden zetten, zoo dikmaal alsse tot de Text der H. Schrift gedrongen wierden, waar vanze niet een eenige plaatze wilden toelaaten. Doch dit heeft Buxtorf naader uyt Salomon Jarchi Bevestigd; welke de Woorden Deut. 17:11. (*Naa 't Bevel der Wet die zy U zullen leeren; en naa het Oordeel dat zy u zullen zeggen, zuld Gy doen: Gy en zuld niet afwijken van het Woord, Dat zy U zullen aanzeggen, ter Regter noch ter Slinker-Hand;*) op deeze wijs verklaard: Gy en zuld van der Rabbinen Woorden niet afwijken, al zeyden zy *U van de Regter-Hand, Dat hy de Slinker was, en van U Slinker-Hand dat hy de Regter was, veel-min dan, wanneer zy te-regt, den Regter en den Slinker-Hand noemen.* En in diervoegen hebben insgelijx Rabbi Bechai en Nachman met meer andere, die opmerklijke plaatze met haare Verklaaringe verdorven. Tot onderstand van dit Leer-Stuk, word ook noch een Joodse vertellinge in den Talmud gevonden: Naamelijk „hoe een Heyden tot den Ouden Sammèus, (de Ampt en Tijd-Genoot van „Hillel, beyde zeer vermaarde Kop-Stukken der groote Synagoge, weynig „Tijd voor Kristus) gekoomen is: Welken gevraagd hebbende, hoe veeler„ley Wet by de Joden was? Heeft Sammèus geantwoord, *Tweederley*, te wee„ten *Een Geschreeven* en *Een Ongeschreeven Wet.* Wat de Geschreevene Wet be„langd, zey den Heyden, daar in Geloof Ik U; maar aangaande de niet-Geschree„vene Wet, daar in laat Ik my niet zoo ligt bepraaten: En over-zulx wil Ik met „dat beding wel voor een *Aankoomeling* aangenoomen worden, Datje my al„leen de Geschreeve Wet zuld leeren. Maar als Sammèus hier over gestoord, „den Leerling met Bestraffinge weg-zond; keerde den Heyden zig tot Hillel, „die hem voor een Aankoomeling toeliet: En den Eersten Dag hem geleerd „hebbende, *Aleph, Beth, Gimel, Daleth;* keerde Hillel deeze Orden der Lette„ren des anderen Daags, 't agterste voor; den Leerling dit ziende, quam'er tee„gens in, zeggende; Gisteren hebd Gy my niet alzoo onderweezen; flux ant-

„woorde

Exempel van de Konstige uytlegging der Rabbinen.

Rabbinen om haar teegenstrijdigheyd ondet malkander niet verwerpelijk.

Naader bewijs van der Rabbijnen Geloofbaarheyd.

Joden willen de Rabbinen met een Blind Geloove Geloofd hebben.

„ woorde Hillel; *Hebd Gy niet aangaande de leering der Geschreeve Wet, op my „ vertrouwd? Wel aan, Gy moet zulx ook doen omtrent de Mondelinge Onderwij- „ zinge.* Waar uyt blijkt hoedaanigen blind Geloof zy aan de Rabbijnze Lee- „ ring willen opgedraagen hebben. En die dan zoo uytzinnig is, Dat hy dit vol- koomentlijk doed, die is *Waarlijk Een Israelijt:* Doch die in het teegendeel Lee- ven; dien is niet dan een Wreede Straffe in de Helle Bereyd: Of gelijk in den Talmud staat; *Al wie de Woorden der Wijzen Bespot, zal in de* Heette Stront ZOAH *by de Verdoemde geworpen worden.* Een Straffe, die zy zelve zeer Gods- lasterlijk aan Kristus durven toepassen; als dewelke hy in de *Gehenna* zal te draa- gen hebben; om dat hy de *Overleeveringen, Inzettingen* en *Leeringen der Ouden* niet opgevolgd is, maar die Veragt en Verworpen heeft. Men vind ook noch deeze Reegel by de Rabbinen; *Een yeder die de Woorden der Wijzen Overtreed, maakt hem de Dood Schuldig;* en passen daar op de Woorden van den Preediker; *Wie een Muur doorbreekt, een Slange zal hem Bijten.* En verstaan door deeze Muur, de *Uytlegging* welke de Rabbinen tot een Omtuyninge der Wet gemaakt hebben. Waar in wy nu reeds Breedspraakig genoeg gezien hebben, door welk- een Slinkzen Weg het Jodendom, van het Padt der Goddelijke Woorden Af- gedwaald, en in een onuytkoomelijken Doolhof der Leugenen bedraayd is. Zulx haar geheele Godsdienst en Bestuur der Leere, Geleest op haaren Talmud, krield van enkel Dwaalinge, Vervalschinge der H. Schrift, Geveynstheyd, By- geloovigheyd, uytwendige Gedaante en Pragt, Oogen-Dienst, Werk-Heylig- heyd, Benaauwing der Conscientie, Wanhoop, en over-Onmenschelijke Bottig- heyd in de Kennis der Geestelijke Dingen; die alle by haar zoodanig de Overhand genoomen hebben; Dat op haar van Nieuws past, 't geên Jesaias en Jeremias al lang te vooren van haar in diervoegen gezeyd hebben, als ofze op haare geduurzaame Verharding het Oog hadden gehad: *Om dat haare Vreeze, daar meede zy my Vreezen, Gebooden van Menschen zijn, ziet daarom zal Ik voortaan Wonderlijk Handelen met dit Volk; Jaa Wonderlijk en zeer zeldzaam zal Ik handelen: Want de Wijsheyd der Wijzen zal Vergaan, en het Verstand zijner Verstandigen zal zig Verbergen.* Jesa. 29: 13, 14. Jeremias vervolgd de Zaak, en doed een Vraage, dien hy ook strax Beantwoord, met een opmerkelijke Reeden-geevinge van zoo grooten Verlaating als den Joden overgekoomen is: *Waarom,* zeyd hy, *Keerd doch het Volk van Jerusalem af, met een altoos-duurende afkeeringe?* Antwoord: *Zy houden vast aan Bedrog, zy weygeren weeder te keeren. Ik hebbe geluysterd en toege- hoord, zy spreeken dat niet Regt en is; Daar is niemand die Berouw heeft over zijne Boosheyd;* zeggende, *Wat heb Ik gedaan? Een yeder keerd zig om in zijnen Loop gelijk een onbezuyst Paard in den Strijd. Hoe zegd Gy dan wy zijn Wijs, en de Wet des Heeren is by ons?* Ziet, *Waarlijk de Leugenagtige Penne des Schrijvers heeft Leu- gen Gewrogt. De Wijze zijn Beschaamd, Verschrikt en Gevangen;* Ziet *Zy heb- ben des* Heeren Woord *Verworpen, wat Wijsheyd zouden zy dan hebben?* Jer. 8: 5-9. En dus Jammerlijk staat het Stuk der Joodse Religie noch heeden Geves- tigd op de Mondelinge Wet, welke Moses zooze voorwenden, hier op SINAI ontfangen, en aan de Wijzen in Israël heeft voortgeplant. En alhoewel wy ge- zien hebben, hoe veel Bespottelijke Dingen zy voortbrengen, om 't Gezag van dat Verdigtzel staande te houden, willen wy nogtans dit Arm en Verlaaten Volk daarom geenzinds in haare Blindheyd Veragt noch Bespoogen hebben, maar veel-eer aanraaden met Vreezen en Beeven gedagtig te zijn, Dat dit als een Regt- veerdig Oordeel Gods, gevallen is *In het Groene Hout;* Dat is, over een Volk dat Godt eertijds alleen voor het zijne, booven alle andere uytgekoozen, en met zijne Wetten Regten en Inzettingen Beschonken hadde; doch nu Verlaaten en Verstooten, om datze onder 't vergeeten van Gods Weldaaden, haar noemende *Naa zijnen Naam,* Hem alleen met de Stinkende Druyven van haar Ondank- baar Gemoed Vergolden hebben; gelijk Moses haar Gedreygd had. Deut. XXVIII. als een Volk *Dat het Regt Gods veel-meer veranderd heeft in Goddeloosheyd dan de Hey-*

Ecclesf. 10: 8.

En zulx als een Oorzaak van der Joden Verlaating aangemerkt.

En van Jeremias op zijn eyge Vraage Beantwoord.

Joden moet men om haar Verlaaten Staat niet Veragten noch Bespotten.

Heydenen; Ezech. 5:6. Zulx al haar Pochhen en Snorken te vergeefs is, alsse voorwenden, Dat THORAH ADONAI ITTANU, Dat is, *Het Woord Gods en zijn Hoog-Heylige Wet,* alleen onder haare Handen Wandeld en Behandeld word; en zy t'eenemaal naa derzelver Voorschrift weeten te Leeven, gelijkze eertijds Roemden. Jer. 8: 8. En dat voor de rest ook der Joden KABBALA, of *Leere der Geheymkunde*, uyt deeze Mondelinge Overleeveringe oorspronkelijk is; kan ons moogelijk Agrippa goed maaken; die de Ydelheyd van deeze Gewaande Wijsheyd in zijn XLVIIste Hoofdstuk Schrander genoeg Geroskamd heeft.

Noch ook veel agting op haar snoeven en groot-spreeken geeven.

Maar indien de Joden weegens haar Ydel Vertrouwen op de Talmudize Leeringe zoo zeer te berispen zijn, wat zalmen dan zeggen van die Vermaarde Mannen onder de Kristenen, welke niet alleen de *Euangelize Historie*, maar ook zelve de schoone Leeringen, welke Jesus van Nazareth (de Mond der Opperste Wijsheyd, en waare Messias naa de Schriften,) geduurende zijn Preedik-Ampt, onder Joden en Heydenen Verkondigd heeft, uyt zommige Gelijkstemmige Overleeveringen der Talmudisten, niet anders schijnen op-te Helderen, als of de Zaligmaaker alle zijne Lessen uyt de Joodse Synagoge had te zaamen geschraapt: Zoo dat naauwlijx eenig Leerstuk, Verklaaringe der Profeetien, Zinrijke Spreuk, of Volmaakte Bidwijze of Beéde, in 't gantsch Euangelium gevonden word, waar van geen zoo meenigte Voorbeelden uyt de Talmudize Wijsheyd worden by-gebragt; als ofmen geenzinds bekommerd was, Dat zulx Lijnregt teegens die Getuygenissen aanloopt waar in de Zaligmaaker de Joodse Leermeesters verwijt; Datze *De Sleutel der Kennisse* verborgen hadden; en door haare *Inzettingen*, het Goddelijk Gebod te niet deeden; en alzoo noch *De Schriften* noch *De Teekenen der Tijden* wisten t'onderscheyden. Doch wie kan twijfselen; of indien alzulke Deugdzaame Uytleggingen van Ouds by de Joden bekend waaren geweest, als zy uyt zommige Oude Rabbinen elkander in de Hand Stoppen; Dat het zeggen we, dan niet alleen heel swaar zal vallen te Denken, hoe de Zaligmaaker daar van niet eens en zou gerept hebben; maar ook, hoe hy zou hebben konnen naalaaten, dezelve zelfs teegens de Schriftgeleerde van zijnen Tijd in-te brengen, op dat hy betoonde hoe zeer zy van de Waare Kennis der H. Schriften, en de Gezonde Uytleg der Oude Synagoge waaren afgeweéken. En hier teegen helpt gants niet dat zommige ook den Talmud invoeren, om te toonen, hoe Veragtelijk de Joden van de Zaligmaaker spreeken, en hem niet zelden tot een Zoon uyt Bastaardye zoeken te maaken, die van een Haayr-Vlegtster en slegte Vrouwe Gebooren is? want zoo moetenze doen, die Joden, Dat is, Vyanden vande Kristenen willen zijn. En wat die Bekende Rabbinen belangd, die naa de Tijden van Kristus Geleeft en Geschreeven hebben; dezelve worden voorzeeker gants quaalijk tot Verligtinge van de Euangelisten bygebragt; naadien'er uyt der Joden slegte Toestand, Reeden genoeg zijn om te denken, Dat al het Goed en Quaad, welk by de Zaamenschraapers van den Talmud gevonden word; of uyt het Euangelium zelf gestoolen is, of dat zy veel dingen die daar in voorkoomen, tot een Voorwerp genoomen hebben, om haare Lasteringen daar naa te Leesten. 't Geên haar niet moeyelijk om doen zal schijnen geweest te zijn, zoomen aanmerkt, Dat haare MISCHNA, omtrent 150. of 200 Jaaren, en den gantzen Talmud, door de Bygevoegde *Gemara*, eerst 500 Jaaren naa Kristus Voltooyd geworden is: Waar in zy ons zoo-doende, van de Leere der Oude Rabbinen al hebben konnen wijs maaken watze gewild hebben. En dewijl men buyten 't Getuygenis der H. Schriften, niet zeeker is, hoe de Joodse Schriftgeleerden eertijds Moses en de Profeeten Verklaard, of watze van den Messias geleerd hebben, kan ons den Talmud, niet het minste Ligt noch Zeekerheyd tot Verklaaringe van de Euangelien bybrengen. Maar naadien men zoo wel in de Klagten der Profeeten, als in de Predikaatien van de Zaligmaaker en Schriften der Apostelen, doorgaans zoo slegte Getuygenissen teegen dit Volk vind aangeteekend, Datter niets minder als zoo Deugdelijke Leerstukken onder

Bedenkinge over 't gebruyk der Talmudize Wijsheyd by de Kristenen, geagt.

Rabbinen naa de Tijden van Kristus t'onregt tot verligting van d' Euangelisten aangehaald.

Hoe de Rabbinen voor Kristus de H. Schrift verklaard hebben, kanmen niet zeeker weeten.

hen te bespeuren zijn, moogen zig voorzeeker die, welke d'Euangelien door den Talmud verklaaren, wel aan een kant maaken, op datze ons niet meer Verpligten met Vossius te zeggen, Dat den Alkoran van Mahometh, daar toe veel beeter als den Talmud der Joden diend; dewijl 'er geen Wijsheyd noch Waarheyd kan te vinden zijn in de Penne van alzulke Wetgeleerde Schrijvers, die al van Jeremias Tijden af, *De Woorden Gods Verworpen hebben.* Jer. 8: 8,9. Zulx zy veel beeter schijnen te doen, welke de Leere van de Zaligmaaker alleen met Moses, de Profeeten en Psalmen vergelijken, in welke niet alleen van hem Geschreeven staat; maar die Jesus zelve, daar toe ook dikwils heeft aangehaald, Jaa van agteren tot vooren doorgeloopen is; Luc. 24: 27. Joh. 5: 46. Hoedaanig hy nogtans nooyt met *d'Overleeveringen en Inzettingen der Ouden*, gedaan heeft, die naaderhand in den Talmud overgebragt zijn; maar als hy van dezelve gewag maakt, heeft hy zulx veel-eer alleen gedaan om derzelver Gezag en Geloofbaarheyd te dempen, of haare Leerwijze te verbeeteren. Dus moetmen zig Verwonderen, hoe de Kristenheyd zoo traag in-agt genoomen heeft, Dat de meeste Rabbijnze Uytleggingen, welke de Joden voorwenden lang voor Kristus ter-Hand gehad te hebben, Enkel daarom zoo fraay en Wel-overeen-stemmende met het Euangelium Verzierd en Opgepoetst zijn, op datze daar door den Roem van Jesus Wijsheyd en Leere beswalken en al de Weereld zouden Inboezemen, Dat alles van haare Mondleere afgedroopen was. Want alhoewel den Euangelist Lukas aanteekend, Dat de Schriftgeleerde haar over de Leere van Jesus Verwonderden; is hen zulx misschien wel meest hier van daan gekoomen, Dat zy zijne Wijsheyd afmaaten teegen de Geringheyd van zijn Afkomst en Geboorte, en het Handwerk van zijn Gemeenden Vader; zeggende; *Is deeze niet de Zone des Timmermans? Wel van waar dan komd hem deeze Groote Wijsheyd?* Matth. 13: 55. En schoon haar bekend was, Dat hy al van zijn Twaalf-Jaaren, *Onder de Leerraars gevonden was, haar Hoorende en haar Ondervraagende*, Luc. 2: 46. Gisten zy nogtans dat zijn Pligt-Vader Josef, hem naaderhand veel-meer in de behandelinge van Zaag en Bijl, als in het Preedik-Ampt, onderweezen had; niet Denkende dat deezen, *Die uyt den Heemel moest spreeken*, het Onderwijs der Joodse Meesters op Aarden niet van Nooden had; om dat zulx een Kennelijk blijk zou zijn, waar aan alleen gezien en gehoord kon worden, *Dat de Mond des Heeren tot haar sprak.* Jesa. 40: 5. Joh. 5: 36. en 16: 30. en 17: 8. en 7: 16, 17. en 8: 28. Doch zy hebben dit zoo veel te traager in-agt genoomen, als zy zeekerlijk Waanden te weeten, Dat Jesus de gantze Tijd van zijn Jongelingschap, geenzinds aan de Voeten van haare Groote Leermeesters, noch aan de Prammen van haare Mondelinge Overleeveringen gezoogen had. Daar hy nogtans doorgaans in zijne Bestraffingen genoegzaam betoonde, Dat hy in de *Leeringen* der Farizeën en Schriftgeleerden niet On-ervaaren was, Matth. XXIII. Luc. XI. &c. zijne Toehoorders wijzende naa *De Schriften, die van hem Getuygden*, en niet naa de Rabbijnze Overleeveringen der *Mondelinge Wet*, en der zelver *Verklaaringen*, Joh. 5: 37. Jaa veel-meer Vermaande zig van haare Maximen te wagten, Luc. 20: 46. Ook heeft Nikodemus, een Farizeër uyt de Oversten der Joden, in 't heymelijk beleeden, Dat Jesus *Een Leeraar was die van Godt gekoomen was*, Johan. 3: 2. Maar indien Jesus alzulke Leeringen en Verklaaringen gedaan heeft, als zommige met groote Gelijkheyd uyt de Joodse Rabbinen bybrengen, om Mattheus, en al de Euangelisten, op de Leest van Ligtfoot uyt-te leggen, en zoo beyder Verklaaringen met veel Arbeyds over-een brengen? Hoe is hy dan uyt zijne Leere konnen gekend worden de Messias te zijn, die om alzoo te Leeren van Godt gezonden was, Joh. 16: 30. en 17: 8. Jaa, magmen vraagen; Hoe heeft hy dan zelve konnen zeggen; *Ik en hebbe uyt my zelven niet gesprooken; Maar de Vader die my Gezonden heeft, heeft my een Gebod gegeeven, wat ik Zeggen zal, en wat ik Spreeken zal. En ik weet dat zijn Gebod het Eeuwige Leeven is. Het geene ik dan Spreeke, Dat Spreek ik gelijk my de Vader gezeyd heeft.* Joh. 12: 49, 50. Die nog-

Luc. 24: 44.

Joodse Uytleggingen niet zoo Oud bevonden alsse Voorgeeven.

Luc. 4: 22.

Marc. 6: 3. Der Joden Verwondering over Jesus Leere naader overdagt.

Jesus heeft zijne Leere niet uyt de Boeken der Rabbinen gehaald.

nogtans de Joodse dingen een weynig Dieper schijnen ingezien te hebben, meenen niet veel Reeden te vinden, om met het gemeen Gevoelen te denken, Dat de Farizeën uyt louter Schimp en Veragtinge van Jesus Perzoon en Leere, het Timmermans Handwerk van zijn Gewaanden Vader bybrengen; maar haar veel-eer in Ernst Verwonderen, en de Waarheyd teegens Wil en Dank gestand doen; niet konnende Wraaken, Dat hy al haar Schriftgeleerden Aanhang, door zijn hoogdraavende Wijsheyd, in 't Verklaaren van de Wet van de Loef stak. Want dat haar de Oeffeninge van het Timmerwerk, niet zoo-zeer teegens de Borst kan gestooten hebben, is eensdeels hier uyt af-te neemen, Dat zy in haaren Talmud als een Geloofs-Spreuk zeggen; *Dat al wie zijn Zoon geen Konst of Ambagt leerd, Even doed als of hy hem tot een Straatschender maakte:* En anderdeels, Dat het ook van haar niet ontkend word; Dat veel van haare Voornaamste Rabbinen en Oude Schrijvers, hun eerste Jaaren in d'Aldergeringste Handwerken Versleeten hebben; zoo dat eenige Lappers, Weevers, Doodgraavers, Beersteekers, Hoere-Kochels &c. geweest zijn, gelijk de Geleerde Morinus uyt haar eygen Getuygenissen aanteekend. Doch zoo dit aangaande den Joden, niet en is zig zelven *Drek op het Aangezigte strooyen*, zoo isser naauwlijx Raad toe, om de plaatze Mal. 2: 3. regt t'Huys te brengen; daarom scheyden wy 'er met deeze aanmerking af; Dat gelijk het *Timmerwerk* van Jesus Pligt-Vader, meermaal den Vyanden van 't Kristen Geloof de Mond tot Bespottinge heeft schijnen te openen; het ook gebeurd is; Dat wanneer eens zeeker Schoolmeester die Kristen geworden was, van Libanius de Leermeester van Keyser Julianus, Gevraagd zijnde; *Wat doch de Timmermans Zone al deed?* dien Schoolmeester tot Antwoord gaf; *Hy en zit niet Leedig* dien gy een Timmermans Zone noemd; *Want hy maakt Juliaans Doodkist.* Maar korts daar aan zeggen eenige, is Julianus in den Krijg teegens de Persen Gesneuveld; als wanneer hy op 't ontfangen van een Pijl-Schoot in de Borst, opentlijk Uytriep; O GALILEER! GY HEBD OVERWONNEN. Dit was de Uytvaard van Julianus; die als Nazianzenus aanteekend; zig Beroemde alle Gebeurlijke dingen uyt de Ingewanden der Geslagte Beesten te konnen Voorzien; en nogtans zijn eygen Ongeval niet had weeten in-agt te neemen. Doch gelijk'er verscheyde Vertellingen van Juliaans Dood gevonden worden; alzoo heeft ook Wiljam Cave, in zijn Inleydinge tot de Apostolize Oudheeden; daar van 't een en 't ander uyt Zozomenus, Eutropius, Zonaras en gemelde Nazianzenus aangeteekend; Dat men hier mag te Raade neemen; als meede Ammianus Marcellinus, die by het Gevegt teegenwoordig was in welke Julianus sneuvelde.

Joodse Verbelginge over Jesus Geringe Opvoedinge teegens haar en 't gemeen Gevoelen omgekeerd.

Maar naadien het alzinds doorstraald, Dat der Joden Talmud, die *De* MONDELINGE WET met derzelver *Uytleg* vervat, alleen op een verzierde Geloofbaarheyd Gevestigt staat, hebben wy voorzeeker tot hier toe, maar al-te veel Tijd verspild, met zulx Breedspraakig aan-te wijzen; dewijl ons d'H. Historie genoegzaam schijnd te verzeekeren; Dat Moses niet alleen 40 Daagen en Nagten op SINAI Vertoefd heeft, om de Steene Tafelen der Wet te ontfangen, maar wel voornaamelijk op dat hy in alle de deelen van den Tabernaakel-Bouw, ter Deugden onderweezen wierd; van welkers Voorbeduyding wy reeds 't een en 't ander hebben aangemerkt. En overmids de gantze Toestel van dit Heyligdom, ons een opzettelijke Verhandeling afvorderd, leyd ons voorneemen gestrekt, 't zelve in 't vervolg met eenige naauwkeurigheyd te doen, en door Print-Verbeeldingen op-te helderen; en nu alleen 't Goddelijk Bevèl aan Moses hier op SINAI gegeeven, beknoptelijk te ontwerpen; om de rest in dessels Maakzel en Standbaare Opstal aan alle zijne byzondere Deelen en Maaten, te regter Tijd en Plaatze van wat naaderby te bezien; op dat we niet gedwongen worden een Ding meermaal in 't breede te verhaalen. 't Geên dan Eerstelijk hier toe belast word, is dit; Dat Moses van de Kinderen Israëls, *Gode*, (Dat is, Tot zijnen Dienst;) *Een Vrywillig Hef-Offer* zoude neemen, van *Goud*, *Zilver*, *Koper*, *Heemels-Blaauw*, *Pur-*

Moses heeft in zijn 40 Daagen Verblijf op den Berg het Patroon des Tabernaakels ontfangen.

En word belast een Hef-Offer

van veelerhande Stoffe te eysschen tot den Opbouw des Tabernaakels, en desselfs Heyligdommen.

Purper, Scharlaaken, Fijn Linnen, Geyten-Hayr, Rood Geverfde Rams-Vellen, Dasse-Vellen, Sittim-Hout, Olye tot den Lugter, Welriekende Speceryen ter Zalf-Olye en Rooking, en allerley Kostelijke Gesteenten; Om uyt al dien Voorraad van Aardze Stoffen (als *Elementen der eerste Weereld,* Gal. 4:3.) den Heere Een HEYLIGDOM, Dat is, Een *Tabernaakel* met al zijn Gereedschap te maaken, in welke hy zoude *Woonen te Midden van zijn Volk;* Exod. 25: 8. Alwaar de LXX Overzetters vertaalen; *Gy zuld my Een* Heyligdom *maaken, en Ik zal gezien worden onder U.* Zoo nogtans, Dat zulx alleen naa het Voorbeeld dat hy Moses aanwijzen zoude, voltooyd wierd; op datter niets naagelaaten wierd, van 't geene Gebooden was, om *De Aardze Dingen* met de *Heemelze* te doen over-een-koomen; vergelijkt Hebr. 8:5. met Exod. 25: 1-9. Gelijk zoo een diergelijk Mildaadig Offer van David en de Vorsten tot de Bouw-Stoffen des Tempels gegeeven wierd. 1 Kron. 29:3, 5, 9, 14. &c. Waarom de LXX Overzetters de plaatze Exod. 25: 2. vertaalen; Gy zuld dat Hef-Offer neemen, *Van alle die het goed zal schijnen in haar Herte.* 't Geên dan I. uyt dat Hef-Offer belast word te maaken, is *De Arke des Verbonds,* uyt Sittim-Hout, en dezelve van Binnen en Buyten met Goud te Overtrekken; met haaren Gouden *Krans, Ringen* en *Draag-Boomen;* doch desselfs *Verzoen-Dekzel* met de Twee *Cherubinen* daar op, moesten van louter Goud zijn; van tussen welke Godt wilde spreeken. Exod. 25:10-22. naa dat *Het Getuygenis,* welke hy aan Moses geeven zou, (naamelijk de Twee Steene Tafelen) daar zouden ingeleyd zijn. Exod. 25: 16.

Ezra. 2:68. en 3: 5. Nehem. 11:2. 2 Kor. 8: 11, 12.

I. Arke des Verbonds.

II. Een Goude Tafel tot XII. Toon-Brooden.

Ten II. Een *Tafel* uyt het zelve Sittim of Ceederen-Hout, met Goud Overtrokken, beneffens haare Lijsten, Voeten, Ringen en Draag-Boomen; om op dezelve altijd *Twaalf Brooden* voor het Aangezigte Gods te leggen, met veelerhande Gereedschap van Schootelen, Rook-Schaalen en Kroezen; Exod. 25: 23-30. Num. 4: 7. Lev. 24: 6.

III. Een Gouden Kandelaar met VII. Ermen, en zoo-veel Lampen.

Ten III. Een *Kandelaar* met Zeeven Ermen, die yeder haar Schaalen, Knoppen en Bloemen hebben, neevens zoo veel Lampen, alles uyt *Louter Goud;* met derzelver Snuyters en Blus-Hoornen. Exod. 25: 31. die daarom ook *Den Louteren Kandelaar* genoemd word. Exod. 31: 8. Lev. 24: 4.

IV. Een Hutte met Gordijnen.

Ten IV. den *Tabernaakel* of Heylige Hutte zelfs, met *Gordijnen* van Getwerrend Linnen te bespannen, Dat Cierlijk met Heemels-Blaauw, Purper, Scharlaaken, en Cherubinen Doorweeven is; en met Blaauwe Strik-Lutzen en Goude Haaken zaam-gevoegd: Ook *Gordijnen* van Geyten-Haayr met Kopere Haaken; en Een Dekzel van Rood-Geverfde Rams-Vellen, met noch Een Buytenste Overdek van Dasse-Vellen: De Wanden van Ceederen-Houte Berderen, met haare Stand-Pinnen en Houw-Vasten; alles met Goud Overtoogen; doch derzelver Voet-Stukken moesten van Zilver; en de Richhelen en Ringen van Goud zijn, om de Berders in Opstal te houden, *En den Tabernaakel te Rigten naa de wijze die Moses hier op den Berg zag.* Exod. 26: 1-30. Waar toe ook noch Een Kostelijken *Voorhang,* met het Inweefzel van Cherubim behoorde, die aan Vier Pylasters met Zilvere Basementen, aan Goude Haaxkens opgehangen, zou dienen om het *Heylige der Heyligen* (in welke d'Arke des Verbonds zou staan) van het *Heylige,* daar de Goude Tafel Noordwaards, en de Kandelaar Zuydwaard moesten staan, af-te schutten; Exod. 26: 31-34. Als meede noch Een diergelijk Geborduurden *Voorhang* tot den Ingang der Tente; die aan 5 Pylasters met Kopere Basementen, aan Goude Haaxkens moest opgehangen zijn. Exod. 26: 36, 37.

Exod. 26: 35.

* Of Altaar des Brand-Offers. V. Een Brand-Altaar.

Ten V. Een * *Brand-Altaar* van Ceederen-Hout, en met Koper te Overtrekken; en Vier Hoornen uyt zijn Vier Hoeken te laaten opschieten; neevens desselfs Koperen *Rooster* van Net-Werk, en zijn Kopere Asch-Potten, Schoffelen, Bespreng-Bekkens, Krouwels, Kool-Pannen en Houte Draag-Boomen met Koper Overtrokken; Exod. 27: 1-8.

VI. Een Voor-Hof rondom den Tabernaakel.

Ten VI. Een *Voorhof,* rondsom den Tabernaakel; Honderd Ellen Lang, Vijftig Breed, en Vijf Hoog; aan alle Zijden, met Doorlugtige Behangzelen van Getwerrend Linnen, aan staande Pylasters die op Kopere Basementen Rusten, aan de Zilvere Haaken der Kapiteelen opgehangen; behalven den

Ooster

Ooster Ingang, die meerendeel met een byzonder Weefzel van Heemels-Blaauw, Purper en Scharlaaken moest afgeschooten zijn, en Toegang verleenen: Waar toe dan ook de Pinnen met welke de Basementen der Pylasters in de Aarde Geplant, en de Pylasters zelve met Schoor-Lijnen in Opstal moesten gehouden worden, van Koper belast worden; Exod. 27:9-19. Ten VII. moest Moses den Kinderen Israëls gebieden, *Reyne Olye* van Olyven gestooten, tot den *Lugter* te brengen, met welke Aaron en zijne Zonen de Lampen in de Tente der Zaamenkomste van den Avond tot den Morgen zouden aanvullen *Tot een Eeuwige Inzettinge voor haare Geslagten van weegen de Kinderen Israëls.* Exod. 27: 20, 21. Ten VIII. *Heylige Kleederen*, tot Heerlijkheyd en Cieraad, voor AARON, welke Godt tot het Priester-Ampt Verkooren hadde. Exod. 28: 1-3. daar deeze Kleederen elk in 't byzonder aan Moses worden voorgesteld; alhoewel juyst niet met die Orden als dezelve moesten aangetrokken worden: Doch indien men *Vers* 4. met *Vers* 36. en 42. vergelijkt, zal het ligt te zien zijn, Datter meer noch min, dan deeze volgende, tot de Hooge-Priesterlijke Waardigheyd belast zijn: Als I. Een Linnen *Onder-Broek*, die op 't Naakte Vleesch van de Lendenen, of van booven den Naavel tot de Knyën quam. Exod. 28: 42. Ten II. Een Fijn Linnen *Onder-Rok* met Mouwen, *Vol Oogskens Geweeven*, die als een Hemd van de Schouderen tot de Voeten hing; Doch den *Gordel* die heel lang was, moest van *Geborduurd Werk* zijn. *Vers* 39. Ten III. Een Heemels-Blaauwe *Mantel des Ephods*, Dat is, die onder den *Gouden Ephod* gedraagen wierd; met Een Omgeboord Hals-Gat; en *Granaat-Appelen* van Heemels-Blaauw, Purper en Scharlaaken, en *Goude Schellekens* tussens dezelve, onder aan de Zoomen af hangende, Exod. 28: 31-35. Ten IV. Een Kostelijken *Ephod* of Lijf-Rok, met Goud Doorwrogt; welke zonder Mouwen over de Heemels-Blaauwe Mantel ging; waar van de Schouder-Stukken met Twee Sardonix-Steenen en de Naamen der XII. Stammen, op een Pragtige wijs te zaamen-gevoegd moesten zijn, Exod. 28: 6, 7, 9-12. Ten V. Een Gouden *Borst-Lap* met XII. Eedel-Gesteenten bezet, en derzelver Goude Ringen en Kettingtjens aan de Hoeken, met het Oraakel-Tuyg *Urim* en *Thummim* te Midden van dezelve. Exod. 28: 15-30. VI. Een Konstig Doorwrogte *Riem des Ephods*, die op hem zou zijn om den Ephod te Omgorden. *Vers* 8. Ten VII. Een *Hoed*, in manieren van een Toelband, van Fijn Linnen, om het Hoofd te zaamen geswagteld; *Vers* 4, 37. Ten VIII. Een *Goude Plaat* of Kroon-Cierzel des Voorhoofds, met den Naam van *d'Heyligheyd des Heeren* Gebootzeerd, en door Heemels-Blaauwe Snoeren aan 't voorste Deel van den Hoed vast-gehegt. Exod. 28: 36, 37, 38. En dusdaanig moesten de Priesterlijke Kleederen gesteld zijn; welke gemeenelijk BIGDE ZOHAB, of de *Goude Kleederen* genoemd worden; om dat inzonderheyd de Opperste Deelen rijkelijk met Goud Doorwrogt, en alzinds daar meede verzeld waaren; als-meede tot onderscheyd van de BIGDE LABAN of *Witte Kleederen*, van Fijn Linnen gemaakt, met welke den Hoogen-Priester eens des Jaars op den Verzoen-Dag in 't Heyligdom ging: Naamelijk den *Linnen Onder-Broek*, de *Lijf-Rok*, de *Gordel* en den *Linnen Hoed*, Lev. 16: 4, 23. En zoo zien we dat Moses hier ook Last krijgt, dusdaanige *Linne Kleederen* voor de Zonen Aarons te maaken; Exod. 28: 41: 43. *De Zonen Aarons zuld Gy ook Rokken maaken*, (te weeten van Fijn Linnen, Exod. 39: 27.) *En Gy zuld hen Gordelen maaken; ook zuld Gy hen Mutzen maaken, ende Linnen Onder-Broeken;* vergelijkt Exod. 29: 9. met Lev. 8: 13. daar deeze Mutzen gezeyd worden *Op het Hoofd Gebonden* te worden; Hoedaanige moogelijk, Ezech. 44: 18. *Linne Huyven* genoemd worden, om datze met Snoeren Beurt-wijs door een Sloof gesteeken, om 't Hoofd toegeschooven en vast-gebonden wierden. Naa de Toestel der Priesterlijke Kleederen, word Moses onderweezen, Hoedaanig *Aaron* en zijne Zonen, *Nadab*, *Abihu*, *Eleazar* en *Ithamar*, door het Plegtelijk naaderen tot de Tente, Wassinge, aantrekken der H. Kleederen, Zalvinge, Vullinge der Handen, Slag-

VII. Reyne Olye van Olyven voor de Lampen.

VIII. Heylige Kleederen voor de Priesters.

tinge der Varre, Bloed-Sprenging, en het Eeten van het Rams-Vleesch des Vul-Offers, &c. tot het Priesterdom moesten *Geheyligd* worden; waar van te leezen staat; Exod. XXIX. Daar dan ook Bevel gegeeven word van het Daagelijx Offer dat 's Morgens en 's Avonds op den Altaar zou Bereyd worden, Exod. 29: 38-42. Num. 28: 3. Ten IX. word Belast Een *Reuk-Altaar* te maaken van Ceederen-Hout, en heel met Goud te Overtrekken, (Num. 4: 11. den *Gouden Altaar* genoemd, Apoc. 8: 3. tot onderscheyd van den *Koperen Altaar des Brand-Offers;*) met zijn Hoornen, Gouden Krans, Ringen en Draag-Boomen, om op den zelven voor den Ingang van 't Heylige der Heyligen, Welriekende Speceryen, tot Reuk-Werk aan-te steeken; Exod. 30: 1-10. Daar naa word Bevoolen, Dat zoo dikwils d'Israëliten zouden geteld worden; yeder der Getelde uyt de Manschap van XX. Jaaren Oud en daar booven, *Een Halven Sikel* Betaalen zouden, *Tot Een Hef-Offer den Heere*, en *Verzoeninge van yeders Ziele;* om aangeleyd te worden, tot den Dienst des Tabernaakels. Exod. 30: 11-16. Voor het X.de Stuk Belast Godt Een *Koperen Wasch-Vat* te maaken, met zijnen *Voet* of Water-Kom; om daar uyt de Handen en Voeten te Wassen der geener die tot den Altaar naaderen, of in de Tente zouden gaan, *Vers* 17-21. Daar dan ook het Voorschrift gegeeven word, van de Heylige Zalf-Olye, om den Tabernaakel en Aaron met zijne Zonen te Zalven. Exod. 30: 22-33. Als meede de Naam-Lijst der Speceryen, uyt welke het Reuk-Werk moest gemaakt, en van niemand dan met Verbeurte van zijn Leeven mogt naagebootst worden. Exod. 30: 34-38. En op dat Moses het gantze ontwerp des Tabernaakels, en als desselfs Deelen en Maaten met zijn toebehooren des-te vlijtiger in-agt nam, en geenzinds van een Wettige volvoeringe Wanhoopte, Verzeekerd hem Godt ten laatsten van Twee Konstige Werkmeesters, dien hy daar toe met Naamen geroepen, en met den Geest der Wijsheyd, Verstand en Weetenschap vervuld had; Naamelijk Bezaleël, de Zone Uri, uyt de Stamme Juda; en Aholiab, de Zone Ahasimah, van de Stamme Dan. Hy voegter verder by, Dat hy Wijsheyd gegeeven hadde, in het Herte eenes yegelijken, die Wijs van Herten is, *Om te maaken al wat hy Mose Gebooden hadde.* Exod. 31: 1-11. En op dat niet moogelijk den Yver des Volx, noch de Drift der Opper-Baazen, in het toestellen van dit Heyligdom, hen mogt doen meenen, Dat het Goddelijk Gebod, haare Neerstigheyd Onophoudelijk hier aan Verpligte voort-te vaaren; maakt hy Moses van Nieuws de Ruste des Sabbaths indagtig; als den welken hy, om het Werk des Tabernaakels niet en wilde in 't Vergeet-Boek gesteld hebben: En daarom belast hy tot den Kinderen Israëls te zeggen; *Gy zuld* Evenwel *Mijne Sabbatthen Onderhouden; wie hem Ontheyligd, zal zeekerlijk Gedood worden.* Zes Daagen *Zalmen 't Werk doen, maar aan den* Zeevenden Dag *Rusten*; vergelijkt Exod. 31: 12-17. met Exod. 35: 2, 3. en gy zuld niet alleen zien, Dat Moses dit Gebod ook eerst en voor-al aan Israël heeft bekend gemaakt; maar te-gelijk verneemen; Dat de wijl de Ruste des Sabbaths zelfs door het Godsdienstelijk Werk aan den Tabernaakel is konnen Ontheyligd worden; en de Priesters zulx nogtans gedaan hebben door het Dienstwerk der Offerhanden, Matth. 12: 5. *Het Heyligen van den Sabbath* onder Israël, voorzeeker in het Uytgedrukte Teeken der *Ruste*, Dat is in een geheele Naalaatinge van *Alle Werk* bestaan heeft. En zoo meenen we tot hier toe alles aangehaald te hebben, waar in Moses te dees-Tijd, van Godt op SINAI onderweezen is; zonder dat wy daar in de minste Scheemeringe van een *Mondelinge Wetgeevinge* tot een Uytlegster van Moses beschreeven Wetten, zijn ontwaar geworden; 't geêne nogtans wel behoorde, zoumen aan het Voorwendzel der Joden eenig Geloof schuldig zijn; naadien het uyt een geduurige Volgreex van Moses Historize Aanteekeningen, in de Grootste Reeden schijnd te bestaan, Dat Zaaken van zoo grooten belang en opmerkinge, (als daar is de Maniere van d'Onfeylbaare Uytlegginge der Wet;) niet altijd gelaaten word, aan d'Onzeekerheyd van een *Mondelinge Overleeveringe;*

IX. Een Gouden Reuk-Altaar.

X. Een Koper Was-Vat.

Heylige Zalf-Olye.

Twee Konstige Werkmeesters aan Moses toegezeyd.

Sabbath om den Bouw des Tabernaakels niet te verzuymen.

Om dat de Heyliging des Sabbaths in een volle Ruste bestond.

ringe; maar dat die Tijdelijk overgebragt worden in zeekere Regifters, om die voor de Naakoomelingen te bewaaren, op dat het Geloove een Grondveft vind, om te Vertrouwen, Dat die dingen door de Goddelijke Voorzienigheyd alzoo van Ouds befteld zijn. Al 't welk, om dat zulx in de Joodfe Beuzelingen van haar Mondelinge Overleeveringe ontbreekt; en hun Gedrag niet dan een blijk van haar uyterfte Verleegentheyd in de laater Tijden Grondveften kan, elks Gemoed in de Grootfte Onzeekerheyd doed omdobberen. En het zou voorzeeker ook even zoo met ons geleegen zijn, omtrent alle de Hiftorize Voorvallen en Wetten aan Mofes gegeeven, by-aldienze niet Oulinx ten oorkonde van derzelver Tijd-genooten en algemeene Oprigtinge van Ifraëls Republijk, in Gefchrifte waaren opgefteld geworden. En dewijl 't Verhaal van Mofes ons verzeekerd, Dat Godt zijn Onderhandelinge met hem op den Berg, hier meede befluyt, Dat hy hem neevens 't Modèl van den Tabernaakel, *De Twee Steene Tafelen der Wet* ter-Hand fteld; zonder van eenige andere Wetten, Regten of Inzettingen gewag te maaken, ftaat ook nu de Beurt aan ons, om hier af-te fcheyden, en dit Hoofdftuk met d'Heylige Hiftorie te Voltooyen die Exod. 31: 18. in deezer voegen te Leezen ftaat; *Als de Heere op den Berg* SINAI *met Mofes geeyndigt hadde te Spreeken; Gaf hy hem de Twee Steene Tafelen der Getuygeniffe, Befchreeven met de Vinger Gods.* Vergelijkt Deut. 9: 10, 11. En 't zal uyt Mofes eygen Getuygenis openbaar zijn, Dat hy deeze Tafelen, befchreeven met de *Tien Woorden* die van SINAI Afgekondigd waaren, naa 't Voleynden van 40 Daagen en Nagten ontfangen heeft, en daar meede van den Berg tot het Volk afgezonden is, Dat onder zijn Verblijf alhier vaft beezig was, hem zelven door een Schandelijke af-val te Verderven, gelijk de Volgdraad der H. Hiftorie, Exod. XXXII. haaft ontdekken zal. Hoedaanig nu deeze Steene Tafelen van Fatzoen en Maakzel geweeft zijn, en met welk een Zoort van Letteren befchreeven, of van wat Zijde die te Leezen waaren; of ook met welke Woorden yeder Zijde begon en eyndigde, daar van kanmen niet als by Giffinge fpreeken; naadien deeze Eerfte, voor de Inzieninge des Volks, van Mofes Verbrooken zijn; en de Tweede, dien hy naaderhand op dezelve Wijs Befchreeven ontfing; in de Arke des Verbonds weggeleyd zijn, daarze Niemand zien konde. Exod. 25: 21. En alhoewel de H. Schrift niets meer van haar Fatzoen en Stoffe zeyd, als dat het *Steene Tafelen* waaren, *Op beyde Zijden Befchreeven met de Vinger Gods,* Exod. 32: 15. hebben de Joden nogtans de Stoutheyd gehad, om 't een en 't ander daar van buyten Mofes te zeggen. Dus willen zy dat het Tafelen waaren van *Saphyr-Steenen* Gehouwen uyt den Troon van Gods Heerlijkheyd, waar van Exod. 24: 10. gerept word; en datze meer Langwerpig dan Vierkant waaren, naa de Wijs van der Ouden Gewafte Schrijf-Borden, en niet aan 't Booven-end de Hoeken Afgerond, alsmenze gemeenelijk Verbeeld ziet. Nogtans Gelooven wy veel-meer die, welke uyt Mofes Verhaal giffen, Dat deeze Tafelen niet flegts aan *Twee* Vlakke Zijden, als d'Afbeeldzelen doorgaans leeren, maar aan *Vier* Zijden zijn befchreeven geweeft, gelijk uyt d'aangehaalde plaatze blijkt; *Zy waaren op d'een en op d'ander Zijde Befchreeven;* Dat is miffchien, *Heel-Vol Gefchreeven;* zoo dat'er niets kon by noch afgedaan worden. Het geene moogelijk de Joden Verbijfterd heeft te zeggen, Dat de Letteren zoodaanig Dwars-door de Tafelen heenen Gegraaveerd waaren, Datze van Weederzijds even Schoon gezien wierden. Doch gelijk we in de Joodfe Oudheeden hebben aangeteekend, Dat zommige dit als een Voornaame Dringreeden, voor de Oudheyd der heedensdaagze Hebreeuwfe Letteren bybrengen, Dat de gefloote Letter ם *Mem*, en de ס *Samech*, (die beyde in dusdaanigen Doorkappinge, geen Steunzel vonden om haar Plaats in te houden,) naa 't Gevoelen der Joden, *Door een Wonderdaad Gods, in deeze Tafelen Vaft-gehouden zijn;* alzoo meenenze, Dat voor dit Miraakel geen plaats zou geweeft zijn, by-aldien de Wet met d'Oude Samaritaanze Letteren was befchreeven geweeft. Maar behalven dat dit alleen op der Joden bloot Voorgeeven fteund,

Wet van Mofes moeft in Gefchrifte gefteld worden.

Joodze Oudheeden op 112de Blad.

Twee Steene Tafelen der Wet, neevens 't Modèl des Tabernaakels aan Mofes overhandigd.

Tafelen der Wet hoedaanig befchreeven.

Exod. 34: 4.

Exod. 32: 15.

Joodfe Oudheeden op 't 79fte Blad.

steund, schijnd zulx ook door d'Hebreeuwse Spreekwijs Exod. 32:15. niet zeer begunstigd te worden; alwaar onze Overzetters als met een Verdubbeling vertaalen; *Deeze Tafelen waaren op beyde Zijden Beschreeven, zy waaren op d'een en op d'ander Zijde Beschreeven.* Welke Zingeevinge, het zy ze Stand houd of niet; het Verdigtzel der Joden, aangaande 't Vasthouden der doorgeboorde Letteren, tot een Onnut Miraakel maakt; naadien immers de Hebreën haare Letteren en Woorden nooyt van Vooren, Dat is, in een Omgekeerde Stand Geleezen hebben: Buyten welk nogtans deeze Doorbooringe geen gebruyk had. Doch het zy men de Spreekwijs, *Van hier en van daar Beschreeven,* verstaat van de Twee Vlakke Zijden der Tafelen, staande teegens elkanderen Over; of van de Vier Zijden, als 't gemeen Gevoelen is, (gelijk dusdaanig-een Weederzijdze Schrijvinge, Dat is, *Van Binnen en Buyten,* in andere Godtgeheyme Boeken gezien word, Ezech. 2: 10. Apoc. 5: 1.) heeft nogtans deeze duurzaame Inschrijvinge op Steenen (Job. 19: 24.) een aanduydinge konnen zijn van Israëls *Steenagtige Herten;* waar van haar Godt naaderhand, door het geeven van *Een Vleeschen Herte,* Dat met zijnen Geest Bezield zou zijn, beloofde te Verlossen; vergelijkt Ezech. 36: 26, 27. met Ezech. 11: 19. 2 Kor. 3:3. en Hebr. 8:10. uyt Jer. 31: 33. Daar-en booven, gelijk de Oude, inzonderheyd haare Wetten op Tafelen Schreeven; zoo hadden de Romeynen haare *Wet* van *Twaalf Tafelen.* Doch Godt heeft zijn Blijvende Wet, in *Twee Tafelen* gegeeven, om dat moogelijk den gantzen Inhoud daar van bestaat in die Twee groote Hooft-gebooden; Naamelijk *De Liefde tot Godt,* en *des Naasten;* waar in de Zaligmaaker, als de beste Uytlegger der Goddelijke Geheymen, de gantze Wet beslooten heeft. Matth. 22: 40. En alzoo zou het konnen zijn, Dat ook deeze beyde Tafelen zoodaanig zijn beschreeven geweest, Dat d'eene des Menschen Pligt tot Godt, (hem aanzeggende, Wat hy Weeten en Gelooven moet;) d'ander die tot zijnen Naasten behoord, hem leerd, Wat hy Doen en Laaten moet: Gelijk die Twee ook zoodaanigen Opzigt tot Malkanderen hebben; Datze beyde met Ziel en Lichaam moeten onderhouden worden. Dat Godt nu ook deeze altijd-duurende Pligten, juyst *In Twee Steene Tafelen* heeft willen *Graaveeren;* heeft moogelijk de Tweederley Staat der Volkeren, naamelijk der Heydenen en Israëliten konnen Afbaakenen; zoo dat d'Eerste de Versteendheyd aanwées, die alle Menschen uyt d'algemeene Verdorvendheyd van Natuuren hebben; in welke Godt nogtans de Voetspeuren van zijn Geschreeven Wet, in haare Herten overgelaaten heeft. Rom. 2:14, 15. alhoewelze geduurig Hard en Versteend blijven. Doch de Tweede Tafel heeft het Herte der Kinderen Israëls afgeteekend, Dat Behouwen, en Gepolijst geworden is, door Moses en de Bedieninge der Goddelijke Wet; op welkers Kennis en Waarheyd zy *Gerust en Geroemd hebben;* Rom. 2: 17, 18, 20. Alhoewel haare Herten Steenagtig en Onveranderd bleeven: Zoo dat zy, die andere Leerden, haar zelven niet en Leerden, noch het Aangezigte van Moses sterk konden aanzien, om te Star-Oogen op het eynde van 't geëne dat te niete gedaan word: Maar haare Zinnen zijn Verblind geworden, en een Dekzel blijft zoodaanig op haar Herte tot heeden deezen Dag, als ofze de *Voorhuyd des Herten* aangetrokken hadden. Jer. 9:26. Nogtans waaren deeze Tafelen beschreeven met de *Vinger Gods;* Dat is, zonder Werktuyg door zijne *Kragt,* of *Geest,* die dikwils *Gods Vinger* genoemd word; vergelijkt Exod. 8: 19. Luc. 11: 20. met Matth. 12: 28. En in dien Zin heeft ook de Psalm-Digter, den *Heemel,* Het *Werk van Gods Vingeren* genoemd, Psalm 8: 4. die nogtans alleen door Gods Wil gemaakt is. Waarom dan ook deeze Tafelen den Naam van het *Werk Gods,* het *Geschrifte Gods* &c. draagen, Exod. 32: 16. tot een onderscheyd van de Tafelen, die 't *Werk van Moses* waaren; Exod. 34: 1. En zoo heeft dit Kragtdaadig *Schrijven* of *Graaveeren* met de Vinger in Steen, konnen aanduyden, Dat Godt ook Magtig was, om naa zijn Belofte, zijn Wet in de Zagt-Gevleeschde Herten te schrijven door *Zijnen Geest* Jer. 31: 33. 2 Kor. 3: 3. Gelijk dan ook

de

Wet in Steenen geschreeven, van wat aanduydinge. Jer. 9:26. Lev. 26: 41. Rom. 2: 28, 29.

Wet Gods waarom in TWEE Tafelen en niet in Min of Meer Tafelen geschreeven.

Rom. 10: 4. 2 Kor. 3: 13, 14, 15. Hoe te verstaan is, dat de Tafelen met de Vinger Gods Beschreeven waaren.

de Inschrijvinge der Wet in STEEN ten aanzien van de Wet zelve, niet Duyster heeft konnen aanwijzen, Dat haar *Uytwendige Letter*, ook had een *Inwendige en Geestelijke Zin*; Rom. 7: 14. Gal. 4: 24. En ten opzigt van den Mensch, Dat die *Uytwendige Letter* moest blijken in haare Werken, die van elk gezien wierden; en *Inwendig in haare Herten Geschreeven zijn* voor Godt. Matth. 5: 16. Hebr. 8: 10. Rom. 2: 28, 29. Ten laatsten diendmen ook dit niet over te slaan; Dat deeze Steene Tafelen, niet alleen hier, maar ook naaderhand, als Moses d'Eerst-Oorspronkelijke reeds Verbrooken, en zig andere Uytgehouwen had; zoo naadrukkelijk met den Naam van *Het Getuygenis* genoemd staan; Dat zelfs *De Arke des Verbonds*, die de Bewaar-Kist van deeze Tafelen was; Jaa ook den Tabernaakel zelve, dieze beyde Huysveste, daar van den Naam ontleenen; zoo datze dikmaal de *Arke der Getuygenisse*, de *Tabernaakel der Getuygenisse*, en de *Tente der Getuygenis* &c. genoemd worden; vergelijkt alleen Exod. 31: 18. met Exod. 25: 22. en 30: 6. Num. 1: 50. en 9: 15. Het geene voorzeeker nergens is van daan gekoomen, als om dat deeze Tafelen, het *Getuygenisse* waaren van het *Verbond* en *Testament* Gods, door welk hy beloofst had, *De Godt Israëls* te zullen zijn; die haar tot een Onderpand van 't Verbond in deeze Tafelen begreepen, het Land haarder Vyanden, tot een Erffenis gaf, om daar in te zijner Tijd Geheyligd te worden, door de Geregtigheyd die Kristus als de Messias aanbrengen zou. En om dat Godt deeze Tafelen belaste in de Arke te leggen, en met het Verzoendekzel te Overschaaduwen en te Bedekken, is deeze Kist, zoo wel de *Arke des Verbonds*, als der *Getuygenis* genoemd; vergelijkt Exod. 25: 16. met Num. 10: 33. en ontallijke plaatzen. En alhoewel niet bekend is, hoe Groot deeze Steene Tafelen waaren; magmen nogtans voorzeeker gelooven, Datze Kleynder dan de Arke geweest zijn, dewijlze daar in wierden Opgeslooten. Dit is klaar; gelijk ons ook de Vierhoekige Gedaante der Bond-Kist Vermaand te denken, Dat dezelve Tafelen, aan het Booven-End, de Hoeken niet en zijn Afgerond geweest, alsmenze nogtans meest zoo Verbeeld ziet; daar zommige Joden teegen zijn. Ook schijnd ons de Reeden te leeren, Datze niet zeer Dik noch Swaar van Steen konnen geweest zijn; naadien de H. Historie zeyd, Dat Moses die in zijn Hand droeg, als hy van den Berg needer quam. Exod. 32: 15. En wy konnen zulx ook wel teegens onze Marmere Tafel-Blaaden afweegen. Invoegen, de teedere of dunne Gestalte deezer Tafelen, ook te ligter Geleegendheyd gaaven; Datze van Moses teegens d'Aarde geworpen, aan Stukken braaken; ten zy dan dat deeze Verbreeking, door een hervatte Daad van Moses, of met eenig Werktuyg volvoerd zy; gelijkmen zou konnen Bedenklijk houden uyt Exod. 32: 19. Deut. 9: 17. En dewijl in de Goude Arke, niet anders dan *De Tafelen des Verbonds* (die naaderhand Herschreeven waaren,) in bewaaringe geleyd wierden; 1 Kon. 8: 9. heeft deeze Kist met groot regt de Naam van ARKE DES VERBONDS gedraagen; Op dat de Menschen zig zoo veel te-meer bemoeyden met den Zin en Inhoud der Wet, die met de Oogen van de Ziel begreepen moesten worden; als haar te Vergaapen aan desselfs uytwendig werk. Doch nu moesten zy veel meer gelooven aan Gods Verbond, Dat in Steenen beschreeven, in de Arke lag, en hy zelve als 't waare daar meede teegenwoordig was, dan zulx door aanschouwen te willen zien; gelijk Godt getoond heeft in de Ongewoone Straffe over de Bethsemiten, die tot de Arke wilden Inzien, en aan Uza, dieze slegts aanraakte; 1 Sam. 6: 19. 2 Sam. 6: 6, 7. &c. En zoo meenen wy dan ook tot hier-aan toe genoeg gezeyd te hebben, van Moses Verblijf op SINAI; op dat we bezaagen, met hoedaanigen ontwerp van Zaaken, hy aldaar 40 Daagen en 40 Nagten beezig gehouden is. Wat *Ceremonieële* en *Willekeurige Wetten*, Moses naaderhand tot het Bestel van Israëls Kerkpligtige Offerhanden en Reynigmaakingen des Vleesch van Godt ontfangen heeft, zal ons te-gelijk met derzelver Oorzaaken in-agt te neemen staan, zoo draa wy in 't Volgende Hoofdstuk zullen afgezien hebben, wat voor een Zoort van Dwaalziek Volk, Moses aan het bestuur van

En waarom juyst in STEEN?

En waarom het GETUYGENIS genoemd, &c.

Welke Naam ook aan de Arke, en aan den Tabernaakel is overgegaan.

zijn Broeder Aaron en Hur met de Oudsten ter-Hand gelaaten had, terwijl hy hier om het Modèl des Tabernaakels en de Tafelen der Wet t'Ontfangen, dus-lang Vertoefde, en als uyt des Volx Gezigt Verdweenen was: Zoo datze zelfs tot d'uytbundige Raazernye der Egiptenaaren weederkeeren, en zig Een Gouden Kalf tot Een God maaken in 't aanzien van de Wolke en 't Vyer, waar in de Godt Israëls Teegenwoordig was, Deut. 9: 15, 16. Exod. 32: 4.

NEEGENTIENDE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

ISRAEL, *over* Moses Vertoeven *op den Berg* in Wanvertrouwen *geraakt*, Vervald tot Afgoderye; *en wil dat* Aaron *haar zal* Goden maaken *die voor* haar Aangezigte heênen gaan. Josefus *Trouweloosheyd in 't* Verswijgen van Israëls Eer-Bewijs aan 't Gouden Kalf. *Wat* Israël *met het maaken van* Goden, *en in 't byzonder met dit* Kalf *voor had? En dat hen waarschijnelijk van de* Egiptenaars was aangekleeft, *Datze een* Zienelijk Teeken *van den* Onzienelijken Godt *wilden hebben.* Aaron *en den Man* Hur, *van de* Oudsten *des Volx* Aangerand *en tot voldoeninge van* haar Afgodise Onzinnigheyd *overdrongen. Hy* Eyst *des Volx* Goude Oorcierzelen, *op dat hy* Beproefde, *ofze liever den* Afgod *dan haar* Goud *misten*; *maar* Vindze *in 't Geeven* Mild *en* zeer Gereed; *zoo datze haar* Ontblooten. Aaron *Ontwerpt het* Modèl *van een* Zienelijken God, *Dat hy aan de* Oudsten *vertoond: Met een* Aanmerking *over het* Print-Tafereel, *waar in dit* Afgodisch Voorbereydzel *vertoond word.* Bewijs *dat* Aaron *voordagtelijk* Een Kalf *Gebootzeerd, en* Een Vorm *tot de* Gietinge *gemaakt heeft: En 't* Verzierzel der Joden *uytgewischt, waar in zy willen,* Dat d'Egiptise Tooveraars, d'Oorzaak van de Voortkoominge des Kalfs geweest zijn. Aaron *doed* Een Altaar Bouwen, *en Roept* een Feest-Dag uyt, *met een Vermaaning over het* Tweede Print-Tafereel, *Dat al* deeze Toestel *vertoond.* Israëls Kalf, *Hoedaanigen naa-Aaping van der* Egiptenaaren Os-God Apis. Doorlugte Mannen, *Hoe naa* haar Dood tot Goden *gemaakt.* Israëls *Gemeenschap aan* d'Egiptise Afgoden, *dikwils van de* Profeeten Verweeten; *als die in al haar* Afvalligheeden, *t'elkens tot* de Zeeden der Egiptenaaren *weederkeerden,* Egiptise Os-God APIS, *onzeeker in zijn* Eerste Afkomst; *en dat* in Egipten *een* Leevenden Os *Gediend wierd, waar van* Aarons Kalf, *slegts een* Naa-Beeld *was. Hoe van dit* Gegooten Kalf *kon gezeyd worden,* Dit zijn Uwe Goden: *En hoe verre dit teegens* Gods Gebod, *en een* Groote Zonde *was.* Bedenking *waarom,* AARON, een Feest den Heere *doed* Uytroepen; *En of d'Israëliten* 't Kalf *voor* Een God *hebben aangezien?* Geboomte *omtrent den* Altaar Gods Verbooden; *En dat* yeder Afgod *zijn* Eygen *Toegewijd* Geboomte *had.* Israël *Eerd het* Gegooten Kalf, *met* Een Vroolijk Feest: *Met* een Naadenken *over des Volx* Eeten en Drinken, *Dat niet dan* Manna, *en* Water uyt de Steenrots *had*; *Als meede in wat Zin gezeyd word,* Datze Opstonden om te Speelen. Feest-Daagen *der* Heydenen, *Hoe gemeenelijk met* Dansseryen, Zang *en* Spel *verzeld*; *waar doorze den* Lof der Goden *Uytschaaterden. Der* Israëliten Vreugd-Bedrijf *op dit* Feest, *met der* Egiptenaaren Feest van Apis *vergeleeken.* Apis *op zeekere Tijd* in de Nijl Verdronken; *Hoe van* Moses *door het* Vermaalen van 't Gegooten Kalf, *tot Israëls* Versmaadinge *Naageaapt.* Afgodise Altaaren *met* Festoen *en* Loof behangen, *en* Apis *met* Aanbieding van Gras *of* Hooy *Gediend en* Geraadpleegd. Israëls Kalver-Dienst *van ter zijden* Bespot: *En de* Dwaalinge der Schilders, *in 't Verbeelden der* Bijbelse Historien *aangeweezen.* Moses van den Berg *tot het Afgodise Volk* Afgezonden, *noemd haare Daad, een* Verdervinge: *Zoó dat ook* Israël *desweegen niet* Gods Volk, *maar* Moses Volk *genoemd word.* Moses *zoekt het* Aangezigte *van* JEHOVAH *te* Verzoenen, *zoo dat hy* Berouw *heeft over het* Quaade *teegens Israël* Gedagt. *Hoe* Godt *het* Berouw *kan* Toegeschreeven *worden; en zig op* Moses Voorbeede *met het* Zondig Volk *heeft laaten* Verzoenen. Moses *met de* Tafelen der Wet *Afklimmende, verneemd de* Juychende Stemmen, *en 't* Gedeun der Speelende Reyën: *Welkers Bedrijf uyt der* Ouden Zeegenpraalen OVATIO *en* TRIUMPHUS *genoemd, naader opgehelderd word.* Gods Naam JEHOVAH, *in de Heydenze* Zang-Reyën *en* Bacchus Feesten, *Heylschendig misbruykt*; *en waar van het Toegalmen* Jö, Jö *afkomstig te houden is.* Israëls Zang- *en* Spel *van* Moses *uyt desselfs* Kadans *gekend, en daar over in billijken* Toorn *ontsteeken,* Verbreekt hy de Steene Tafelen; *doed zijne* Tente buyten 't Leeger *brengen, en agt het* Afgodize Volk *zijne Bywooninge* Onwaardig. MOSES *het* Gouden Kalf tot Stoff Vermaalende, Strooyd het op 't Water, *op dat Israël zijn* Eygen Dwaasheyd Indrinkt: *En zulx als een* Bijtende Naavolging *van den* Egiptisen Apis *aangemerkt, die* in de Nijl Geworpen wierd; *'t geên van de Vroome* Koning Josias, *op zeekere wijze* is naagevolgd: *met*

noch

noch yets van der Joden Goudgeele Baarden, en andere Koper-Baarden en Rood-Baarden. Aaron, wanneer en hoedaanig over deeze Daad van Moses Bestraft; die onder een Minnelijk Antwoord des Volks Ondeugenden Aardt voortbrengd, en van al 't gebeurde, de ronde Waarheyd Belijd. Aaron te vergeefs, van de Schuld des Gouden Kalfs, van zommige Vry-gesprooken: En hoe zijn Exempel leerd, Dat niemand in de KERKE Onfeylbaar is. Zonde van 't Goude Kalf, by de Joden zeer swaar Geschat. Wet der Ceremonien, zeederd dit Voorval, Israël tot een Tugtmeester en Intooming haarder Afgodise Gemoederen aangemerkt. Kinderen Levi, van de Misdaad des Kalfs Vry-gesprooken, en 3000. Israëliten van haar met den Sweerde Gedood. Moses Needer-koomen van den Berg en Verschijning aan 't Volk, van Josefus met veele Leugenen Gestoffeerd. Moses Beloofd voor het Volk Verzoeninge te Smeeken; en in wat Zin, hy om de Behoudenis des Volks, uyt het Boek des Leevens wenst Uytgedelgd te zijn: En hoe Hy daar in als een Voorbeeld van Kristi Middelaar-Ampt is aan-te merken. Wat Gods Boek is, en hoe eenen Ingeschreevenen, daar in Uytgedelgd word? Als meede wie Ingeschreevene en Niet Ingeschreevene zijn. Moses Belast het Volk naa Kanaan te Geleyden; met Bedreyging van haare Misdaaden te Bezoeken: Waar toe hem de Goddelijke Geleyding op den Weg Ontzeyd word; met een Aanmerking, Dat dit geenzinds van het Niet-meede gaan van den Zone Gods te verstaan is. Moses word alleen uytstel van Straffe vergund: Zoo dat gants Israël in de Woestijne zou Vallen. Treurigheyd des Volks over het missen van Gods Geley; en Moses Tente buyten 't Leeger gebragt, die weegens des Volx Uytgaan tot dezelve, de Tente der Zaamenkomste genoemd word. Op wat Grondvest de Joden Gelooven, Dat Godt Waarlijk met Moses Gesprooken heeft. In wat Postuur het Volk op een Goede Uytkomst van Moses Voorbiddinge wagte. Moses in 't Gebed, Verzoekt te weeten, Wien met hem Optrekken zal? En dat Godt hem Zijnen Weg mag bekend maaken; Waar toe hem des Heeren Aangezigte word toegezeyd. Wat Gods Aangezigte hier beteekend, en hoe Noodig het Israël was, daar door in de Ruste van Kanaan Ingeleyd te worden. Wat Gods Heerlijkheyd was die Moses Begeerde te zien; en zulx van Maimonides fraay verklaard. Hoe Godt hem zelven aan Moses wilde laaten zien; en of zulx onder de Gedaante van den Zone geschied is. In wat voegen Moses Gods Agterste Deelen gezien heeft; en wat Dwaalzieke Gedagten de Joden over deeze Verschijninge hebben. Den Naame Gods aan Moses Uytgeroepen; en Wat die was, Woordelijk verklaard. Gods Naam JEHOVAH, waar van afgebragt. IK ZAL ZYN, Hoedaanigen Uytdrukking van Gods Bestaanelijk Weezen: En 't zelve door zijn Geopenbaarde Eygenschappen verklaard. XIII. Woorden, in de Uytroepinge van Gods Naam by de Joden Opgeteld. Moses in 't Gebed om Vergeeving en Genaade voor 't Volk; word Vermaand, Israël d'Onderhoudinge der Gebooden te Leeren; Dien hem daar toe Belast worden op-te Schrijven. Moses van den Berg Afgeklommen, Verschijnd aan Israël met Glinsterende Straalen om zijn Hoofd en Aangezigte: En hoe Fabelagtig hy hier van daan met Hoorns Verbeeld is: Als meede wat het aan Israël heeft konnen Voorbeduyden, Dat zy Moses Aangezigte niet als met een Dekzel konden Aanzien, noch met hem Spreeken. Leezinge der Wet, waarom by de Joden met Bedekten Hoofde aangehoord; en zulx van den Apostel op het Dekzel des Herten gepast: Als meede waarom Moses het Dekzel weg-nam, als hy met Godt Sprak. Moses Gedekt, en Ongedekt aangemerkt; en hoe Een Bedienaar der Letter en des Doods geweest is. Verzoen-Dag, waarom op den Tienden der Maand TISRI Belast te houden. Hoornen, Hoedaanigen Zinnebeeld van Magt en Heerschappye; en zulx van ter-zijden op de Hoornen van Moses betrokken. Overspeelige Vrouwe, waarom gezeyd word, den Man Hoorns op-te Zetten. Hoornen aan veel voornaame Dingen toegepast; met een Bedenking, Hoe de Straalen van Moses Aangezigte afschooten. Jupiter Ammon, waar van met Rams-Hoornen Verbeeld. Oude Koningen, waarom zoo graag haar Afkomst van de Goden reekenden? Oude Helden, pleegen haar met de Koppen en Hoornen van Wilde Dieren, Verschrikkelijk te maaken; en dat den Rams-Hoorn van-Ouds, het Hoofd-Cieraad der Persise Koningen was. Darius de Meder, waar van by Daniel, Een Ram genoemd. X. Naavolgers van Alexander de Groot, Tien Hoornen genoemd: En eenige Voorbeelden van Gehoornde Trooni-Beelden. Seleukus en Demetrius Polyorcetes, met Hoornen Verbeeld. AFRIKA, de Beteekenis van 't Land der Koren-Aaren opgedraagen. ISIS Koe-Hoornen en BACCHUS de Stiers-Hoornen toegeëygend; en de Reden daar van uyt het Vermoogen van den Wijn verscheydentlijk naagespoord. Wijn-Schenkers, waar van by d'Oude Hoor-Draagers genoemd. Afkomst van 't Woord Kroezen, waarschijnelijk gemaakt. Rivieren, Hoe en waar van daan ook Hoornen toegepast. Oceaan of Groote Zee-Boezem, waarom Stiers-Kop genoemd. Beeste-Vellen, Hoe tot Bewijs van 's Menschen Heerschappye over de Dieren des Velds gedraagen: En hoe zommige Wilde Beesten in de Waapen-Schilden der Eedelen geraakt zijn. Overwinnende Magt in de H. Schrift, dikmaal door Hoornen uytgedrukt: Als meede wat Aanduyding de Hoornen aan den Altaar hadden. Zalvinge der Koningen, waarom met een Oly-Hoorn; en wanneer slegts met een Oly-Kruykje geschiede. Bedekking des Hoofds, van Ouds een Godsdienstig Bewijs van Needrigheyd: Met een Bedenking; waarom Moses zijn Aangezigte voor 't Volk Dekte; en hoe men de Glands van Moses Behoorde te

te Verbeelden: *Als meede dat* veele Dingen *by de* Heydenen in gebruyk, *ten Onregte gezeyd worden van de* Hebreën *en* Israëliten *Ontleend te zijn.*

AAR nauwlijx was de Leevende Stemme des Grooten Wetgeevers een Oogenblik van SINAI afgeweeken; en de Lugt Klonk noch van 't Geluyd der Goddelijke Bazuyne, die aan Israël had Afgekondigd; IK BEN DE HEERE UWE GODT; *Gy en zuld geen andere* Goden *voor mijn Aangezigte hebben; Gy en zuld U geen* Gesneeden Beeld, *noch my* Goude *of* Zilvere Goden *Maaken*; Of ziet daar, het Afgodisch Gemoed van dit Dom en Dwaalziek Volk, keerd zig teffens om, en Vervald plotzeling tot d'alderuytbundigste Raadslag. Want als Moses strax naa de Inwying des Verbonds, weederom tot Godt was opgeklommen, op dat hy de Wet in Steene Tafelen geschreeven, en 't MODEL van den Tabernaakel met alle haar Heyligdommen Ontfing, zijnze van weegen des Mans langwijlige Verschuyling, ten laatsten Verdrietig geworden; en elkanderen tot Twist Opgerokkend hebbende, meendenze een genoegzaame Grondvest te hebben, om Aaron, die dus-lang Moses Stèhouder was, met deeze Onzinnige Boodschap Aanboord te Klampen, zeggende; *Staat op; Maakt ons* Goden *die voor ons Aangezigte gaan; Want deezen* Moses, *Dien* Man, *die ons uyt Egipten Uytgevoerd heeft, wy en weeten niet wat hem geschied zy.* Exod. 32: 1. Zoo spreekt het Volk, en zoo Onbezuyst is de gantze Meenigte die zig *Teegens Aaron Verzaamelen,* zoo draa zy dagten dat Moses al-te lang *Vertoefde van den Berg af-te koomen.* Of liever zy doen Dit, om datze meenden, Dat *Moses haar Beschaamde:* Want naadien het Hebreeuwse Woord, Dat zommige *Uytstellen*, andere *Vertoeven* vertaalen, in zijn Eerste Beteekenis, *Beschaamd zijn*, te kennen geeft, (als Gen. 2: 25.) En *Lang wagten* en uytzien naa yemands Komste, *Schaamte* Veroorzaakt; (gelijk te zien is. Judic. 3: 25. *Zy Vertoefden tot datze Beschaamd waaren;*) daarom word dit Woord ook gebruykt voor *Wagten*, of *den Tijd Uytstellen.* En aldus scheen Moses in de Oogen der Kinderen Israëls zoo lange weg-te blijven, Dat zy haar Schaamden langer te wagten; of zy lieten haar voorstaan, Dat hy haar door zijn geheel agterblijven, zoodaanig Beschaamde, Datze het Wagten opgaaven, en zig niet anders aanstelden, als ofze van hem Bedroogen waaren. Het geên dan ook de Reeden is, die haar strax zoo Veragt en Twijffelmoedig doed zeggen; *Wy en weeten niet wat deezen* MOSES *mag Overgekoomen zijn:* Waar toe zy nogtans heel geen Reeden hadden, naadien immers Moses haar naa-volgens de Goddelijke Inspraak niet alleen de Tijd van zijn Weederkeeren voorspeld, maar ook het Bestèl van des Volks Zaaken daar toe aan Aaron, Hur en de Oudsten Israëls Opgedraagen had; Exod. 24: 14. 18. En ook voor als noch, niet booven den bestemden Tijd was weg-gebleeven. Nogtans en schijnenze tot dusken Algemeenen Opstand niet zaamgespannen te zijn, als naa datze te vooren reeds onder malkanderen, en moogelijk ook al met Aaron en eenige der Oudsten Getwist, en hy haar een Tijd-lang door zijn Troost-Reeden had teegen-gestaan; totze hem nu Gelijker-hand op 't Lijf Gonzen, en Afdwingen, haare Begeerte door een Schandelijke Daad te Verzaadigen. En alhoewel wy de Joodse Histori-Schrijver Flavius Josefus reeds dikmaal zijn Ontrouw Verweeten hebben, zou 't nogtans hier nauwlijx door den Beugel konnen te verswijgen, met hoedaanigen trouweloosheyd hy zelf deeze Grouwel-Daad van Israël versweegen, en met een Fleemzieke Verpoetzing Bemaskerd heeft. Want gelijk hy niet eens in 't Zin had, de Historie *Van het Gouden Kalf* te Gedenken, alzoo verhaald hy Moses Veertig-Daagze Vertoeving op SINAI zoodaanig, Dat hy alleen des Volx Angstig Verlangen, en „ Bekommering voor zijn Perzoon op het Tonneel brengd; als Bevreest zijnde „ dat haaren Leydsman eenige Rampspoed tot zijn Ondergang overgekoomen „ was; of dat hy van Een Wild Dier Verslonden, of als andere gisten, Dat hem „ Godt

Exod. 20: 2, 3, 23. Israël Vervald tot Afgoderye, en wil dat Aaron haar zal GODEN maaken die voor haar heenen gaan.

Mistrouwen Moses om zijn agter blijven.

Trouweloosheyd van Flavius Josefus.

„ Godt had weg-genoomen. En gelijk de Gerugten, *Zeyd hy*, Verscheydentlijk „ liepen; naamen egter de Bedaardste onder hen Geduld; alhoewelze zig over „ haar zelven Bedroefden, Datze van zulk-een Voortreffelijken Volk-Bestuurder Beroofd waaren, en de Wanhoop hen alle Troost uyt de Hand nam. Dit zeyd Josefus; die voorts niet een Woord van Israëls Afgoderye met het Gouden Kalf gewag maakt; terwijl het Moses nogtans de moeyte wel waardig scheen, meer dan een gants Kappittel daar aan te besteeden. 't Geên ons in 't voor-by gaan niet alleen mag doen in overleg neemen, Hoe Belachhelijk den Hr. Coccejus, deezen Josefus in zijn Langdraadigen Brief teegen den Hr. Vitringa geschreeven, noemd, *Een Autheur van Onbesprooken Trouwe*; maar ook doen zien hoedaanig deeze Trouweloosheyd Flavius hier zelfs in 't Aangezigt gesmeeten word; wanneer de Uytgeevers van des Grooten Histori-Schrijvers Boeken, deeze Afgoderye van Israël in een Print-Verbeelding te berde brengen, waar van nogtans den Schrijver zelf, zoo voordagtelijk heeft zoeken te swijgen, als of hy daar meede niet anders had voor-gehad, dan Moses en de gantze H. Schrift van Leugen te Betigten. Onder-en-tussen blijkt het uyt de H. Historie, Dat zig het Dwaalziek Israël thans niet anders aansteld; als of zy, te-gelijk met Moses ook haaren Godt quyt waaren; en daarom by Aaron een aanloop doen, om ten minsten een Zienelijk Beeld of Waarteeken van Gods Teegenwoordigheyd te hebben; om het zelve als een opgesteeken Geloofs-Teeken, Dat de Plaatze van Godt Vervulde, gelijkelijk te volgen; van welke Bedenkelijkheyd onze Kantteekenaars, met veel fraaye Uytleggers weynig Verschillen. Want dat zy zouden gemeend hebben, Dat Aaron haar waarlijk een Godt zou hebben konnen maaken, is by veele Verstanden, niet alleen geenzinds aanneemelijk; maar de Geleerde Mannen gissen ook; Dat nu Moses weg was, en door zijn lang Vertoeven scheen te zullen agter blijven; Het Volk om alles onder schijn van Orden te doen, tot Aaron gekoomen zijn, op datze hem, als de Mond van Moses Raadpleegden; en alzoo zonder zijn Gezag geen Nieuwe Zaak op Staapel bragten; voor dat opentlijk geweeten wierd, Hoe die Godt die haar uyt Egiptenland had Uytgevoerd, Geleerd en Geëerd mogt worden, door eenig Opgerigt Teeken, Dat zy in den Godsdienst volgen zouden: Haar Kragtelijk te binnen brengende, Datze zonder zulk-een Teeken, niet ligt tot een byzonder Volk konden t'zaam-gehouden worden; maar elk van Godt zou denken, zeggen en gevoelen, wat hem daar van dagt, of in den zin quam: Zulx hen moogelijk deeze Raadslag, even als de Stigters van de Babylonise Stadt en Tooren op 't Lijf gekoomen is, om een Naam van Godsdienst teegen de Verstroojing op-te werpen: Doch welker beyde Uytgangen hebben doen zien, Dat het voor Godt, niet dan Onderneemingen van Dwaasheyd zijn geweest. Want wanneer de Israëliten by Aaron aanhouden, om haar *Goden*, Dat is, Een Beeld en Vertooning van Godt *Te Maaken*; betoonenze niet alleen opentlijk, Hoe weynig zy in 't Zin hadden, de Zeedelijke Wet, en het Verbond Gods te bewaaren; maar ook, Hoe Kragteloos de Wet ten Eerste-maale door het Vleesch gemaakt wierd. Het Volk zag om naa Moses en wagte buyten twijffel op zijne Toezegginge, Dat hy haar een Gedaante van Godsdienst afbrengen zou, en haar eenig Zigtbaar Teeken van Gods Teewoordigheyd onder haar zoude verschaffen; (Hoedaanig naaderhand geweest is den Tabernaakel en de Arke des Verbonds, met het Verzoen-Dekzel. Exod. 40: 34, 35. Num. 9: 15.) Doch om dat Moses Vertoefde weeder te koomen, wildenze een Godsdienst hebben van haar eygen uytvindinge, en alderwaarschijnelijkst, wel zulk-een als zy weynig Tijd te vooren gezien, en moogelijk ook zelve in Egipten reeds Gediend hadden: Zijnde nu ten minsten *Met haare Herten naa Egipten weedergekeerd*; gelijk van haar Getuygt word; Actor. 7: 39. eer noch de XL. Daagen van Moses Verblijf op den Berg verstreeken waaren; en het Verteerende Vyer van Gods Vreeze op SINAI noch Brande in haare Oogen, en teegenwoordig was. Deut. 9: 15. Exod. 34: 17. Al 't geên den Jode Rabbi

Die Israëls Afgoderye met het Gulden Kalf verswijgd. Exod. XXXII. &c.

Wat Israëls Toeleg in deezen was, als zy willen dat Aaron haar Goden zou maaken.

Exod. 32: 4, 1.

Israël gedenkt aan de Drek-Goden van Egipten.

Menachem, zoodaanig verklaard; Dat zy niet en wilden, Dat Een Kalf, of Jonge Stier-Os haar tot Een Godt zou zijn, maar alleenlijk dat het haar als eenen anderen Moses, den weg naa Kanaan mogt leeren. Gelijk ook Israël, noch eenig Volk ooyt tot die Dwaasheyd vervallen is, datze meenden, Dat de Waare Godt door Menschen Handen kon gemaakt worden, of dat de Godheyd Goud, Zilver of Steen gelijk kan zijn; Actor. 17: 29. Maar zy hebben van den Onzienelijken Godt, een Zienelijk Teeken willen Opregten, Dat Gods Plaats op Aarden waarneemen zou, als Een Pand van zijn Teegenwoordigheyd. En zulx besluyten eenige uyt de Woorden; *Maakt ons Goden*: Als ofze zeyden; Verzierd, Maakt en Regt zoo yets op, Dat ons is als Godt; en Borge staat dat Godt voor ons is, en gaat: En bekennen alzoo te midden van deeze Onzinnigheyd, Datze Godt, dieze teegen zijn uytgedrukte Wet, door een Beeld Eeren willen, tot een Geleyder op den Weg noodig hebben; naa dat hy hen zulx reeds door het Teeken van de Wolke en Vyer-Kolomme, belooft en dus lang doen ervinden had. Exod. 14. Doch hier in laatenze blijken, Hoe zeer het Menschen Herte zig van Natuuren neygd tot d'Afgoderye, en hoe quaalijk het kan gelooven aan den Onzienelijken Godt, zonder hem op een Lichaamelijke en Zienelijke Wijze teegenwoordig te hebben. 't Geên ons voorzeeker leerd in-agt neemen, door welk een Ydel Overleg alle Dienst der Beelden op de baan gekoomen is. Gelijk dan ook in dit Voorval niet donker te bespeuren staat, Dat d'allerplompste Dwaalinge der Afgoderye, gemeenelijk haar Oorsprong van het Volk neemen, die door haare meenigte, en onbezonne Raadslaagen, de Geleerde Mannen met'er tijd en de gewoonte tot het Handhaaven van haare Misbruyken wegsleepen; waar toe ten laatsten ook de Schranderste haar Verstand te koste leggen, om alzulke ingekankerde Bygeloovigheeden met Hand en Tand staande te houden. Het zelve geschied hier aan Aaron, de Opziender Israëls in Moses plaatze, zoo lang hy afweezig was: En die anders moogelijk voor hem zelven, liever de Dood voor het Leeven gekoozen, Jaa eer Duyzend Dooden had willen lijden, als de Hand aan zulken Godschennis Leenen, en zoo grooten Ramp als dit was, over de Kerke brengen. Doch gelijk we in de Joodse Oudheeden, een vreemd Verhaal hier van uyt Mahomeths Alkoran hebben by gebragt; waar in Aaron, ASCEMELI, door verval van 't Woord ALSAMERI genoemd word; welk *Een Wagter*, of *Overste* beteekend; alzoo past dien Naam zeer wel op hem, die thans in Moses plaatze, 't Gebied over 't Volk ter Hand had; en ook in zulker voegen van haar aangesprooken word.

En wil een Zienelijk Teeken van den Onzienelijken Godt hebben.

Dwingen d'Oversten en Opzienders des Volks haar Onzinnigheyd te behaagen.

Maar alhoewel het ten eersten opslag schijnd, Dat het Stigten van deezen Raadslag, *Het gantze Volk* aangaat; zijn nogtans eenige daar van Vry geweest: 't Geên aan die te zien is, welke naaderhand de Belhaamels van deeze Afgodendienaars, uyt Moses Bevel ter Needergehouwen hebben; als hy zeyde; *Die met den Heere is koome tot my*. Exod. 32: 26. Daarmen aan-te merken heeft; Dat alle de Kinderen Levi tot hem Verzaamelden; en den Apostel desweegen gezeyd heeft, *Dat zommige Afgodendienaars geworden zijn*. 1 Kor. 10: 7. Maar zoo Snoo en Schandelijk deezen Raadslag was, zoo Driftig willen zy dezelve ook Uytgevoerd hebben: Wantze zeggen; *Staat op, maakt ons* Goden: Als ofze zeyden, *Zoo Willen wy het, en zoo Gebieden wy u Dat gy doen zuld*. Aaron door duske Dwang-Reedenen, aan 't Wankelen geraakt, en bevreest voor erger Opstand, Willigde flux des Volx Dwaalzieke begeerte onder een Listige beproeving in. *Ruk af*, zeyd hy, *De Goude Oorçierzelen*, die in de Ooren uwer Wijven, uwer Zonen en uwer Dogteren zijn; *En brengdze tot my*. Exod. 32: 2. Hy noemd voornaamelijk de Oorçierzelen, welke in die Landen zoo wel van de Mannen als van de Vrouwen gedraagen wierden; gelijk met Naamen van de Ismaëliten te zien is; Judic. 8: 24. Alhoewel'er ongetwijffeld ook andere Goude Cieraaden, van Voorhooft-Spanzelen, Hals-Kettingen, Arm-Ringen en Braseletten &c. onder te verstaan zijn; hoedaanige de Israëliten in meenigte den Egiptenaa-

Aaron volgd de Drift des Volks in, en eyst haar Goude Oorçierzelen op dat hy haar Goden maakte.

tenaaren afgeleend, en van haar meede genoomen hadden, gelijk hen bevoolen was Exod. 3:21,22. op datze daar meede *Verçierd* waaren. Ezech. 16:11,12. Gelijk Aaron dit ook naaderhand in zulken ruymen Zin schijnd te verklaaren, Exod. 32:24. *Wie Goud heeft breng het tot my.* En alhoewelmen zou moogen bedenklijk houden, of niet moogelijk Aaron, door het af-eyssen van des Volx Gouden Cieraad, voor-had, eenige Eer of Waardigheyd toe-te brengen aan den Afgod dien hy voor Israël maaken wilde; (gelijk het de Gewoonte der Heydenen was, haare Goden uyt Dierbaare Metaalen te maaken; en daarom ook aan dit Volk dat niet onbekend was, Dat d'Egiptenaaren zulx deeden, Deut. 29:17. Uytdrukkelijk is moeten Verbooden worden; Exod. 20:23.) Meenen nogtans zommige Vermaarde Uytleggers, Dat Aaron door deezen Eysch gezogt heeft, de Drift van dit Afgodisch Volk de Voet dwars te zetten, en te Swaar om doen te maaken: Dat is, gelijk onze Kantteekenaars heel fraay aanmerken; Dat Aaron gemeend heeft, Dat moogelijk het Volk veel liever den Afgod, als haar Goude Juweelen zoude hebben willen missen: Doch hy vond zig van dit Volk, Dat noch *Geheel in 't Booze lag*, Exod. 32:22. Jammerlijk bedroogen; naadienze flux Gereed stonden, om met de Daad, hem in alles te Gehoorzaamen: Gelijk dan ook de H. Historie, haare Volveerdigheyd in deeze Woorden kennelijk uytdrukt; alsse zeyd; *Doe rukte dat gantze Volk de Goude Oorçierzelen af, die in haare Ooren waaren, en zy bragtenze tot Aaron.* Exod. 32:3. Zoo Willig draavenze nu op Handen en Voeten tot den Afgod, die anders zoo Stug en Halsstarrig van Herten waaren, om Godt haaren Verlosser te Gehoorzaamen. En zoo twijffelen wy ook niet, of elk die de eerste Ophef van dit Voorval in ons Print-Tafereel beschouwd, zal zulx meede niet onvoegzaam Waargenoomen zien: Alhoewel'er niet zonder Reeden te denken is; of eenige onder 't Vrouw-Volk, en de Jonkheyd, meer op de Pragt en 't bezit van haare Schatten als op de Godsdienst gezet, zijn heel traag tot het missen van haare Juweelen gekoomen; zoo dat'er moogelijk eenige met Geweld zijn moeten Afgenoomen worden. 't Geên niet alleen hier door eenigzinds Scheemeragtig schijnd te blijken, Dat Aaron dit aan de Mannen belast te doen omtrent haare Vrouwen, Zonen en Dogteren; maar het Streng-Gebiedende Woord *Afrukken*, schijnd zoo wel een Daad teegen Wil en Dank, als een haastige Uytvoeringe uyt-te drukken: En kan alzoo door beyde, aan die, welke noch den Eysch noch het Oogmerk hier van wisten, d'Onwilligheyd aangeraaden hebben. Voor de rest zietmen den meesten hoop, haar Gouden Pronktuyg, zeer gewillig in Schotels en Bekkens aanbrengen; en met Handen vol aan Aaron Overgeeven; terwijl eenige der Amptlieden, dezelve tot eene Klomp Afweegen en Uytreekenen, tot hoe grooten Aanleg het maaken van een behaaglijken Afgod zal konnen gebragt worden. 't Geên wy alleen tot een Voorberigt over ons Print-Tafereel wilden aanmerken; en niet om yemand in het Dwaalspoor van Elias Levita te brengen, welke meend, Dat men 't Gewigt van den Os-God, die Aaron uyt dit Goud, voor den Dag bragt, uyt het Hebreeuwse Woord MASECHA Cijfferen kan. Want naadien de Letteren van dat Woord, dat anders *Gesmolten*, of *Gegooten* beteekend, volgens der Joden Telkonst, 125. uytmaaken; wil hy dat dit Kalf, 125. Talenten aan Goud gewoogen heeft. Doch wy hebben in de Joodse Oudheeden aangeweezen, Dat Salomon Jarchi en Rabbi Ben Jochaj, een veel-minder Gewigt daar aan toepassen, en de Joden hier alzoo niet vast in haar Schoenen staan. Gelijk ook die weynig bewijs hebben, welke meenen, Dat dit Kalf van binnen uyt Hout gemaakt was, en naa buyten alleen met Goud overtrokken, even als de Arke, en de Tafel der Toonbrooden en Reuk-Altaar; naadien anders al de Oorçierzelen der Israëlitize Vrouwen niet genoeg waaren om een Kalf te gieten, Dat niet heel Kleen mogt zijn; en wy zien dat zig ook de Aanteekenaar op Goodwins Moses en Aaron, daar meede bekommerd heeft; om dat Moses het Kalf naaderhand Verbrand heeft; en zulx meend hy, al-te onëygen op het Smelten van de Uytleggers

Esa. 2:20. 30:22. 31:7. 40:19. Jer. 10:4. Dan. 5:23. Hab. 2:19. Actor. 17:29. Apoc. 9:20.

En zulx misschien om 't Volk te beproeven.

Israël zeer gereed om haar Goude Oorçierzelen over-te geeven.

gers gepast word; gelijkwe hier naa bezien zullen. Doch het Goud aangaande, wy Gissen dat by-aldien onder de 600000 Weerbaare Manschap, in Israël slegts 200000 Vrouwen, yeder de Waardye van 3 Gulden aan Goud gegeeven hebben; als dan een Kalf van 1500 Pond swaar is konnen gegooten worden, het Goud tot 400 Gulden 't Pond, Dat is, 25 Gulden d'Onçe gereekend. Maar nu zeyd Moses niet alleen, Dat Aaron, de Oorçierzelen der Vrouwen eyschte, maar ook die welke in de Ooren haarder Zonen en Dogteren waaren. Zoo dat, indienmen uyt al deeze, slegts 't Getal verdubbeld; een Kalf van 3000 Pond swaar is konnen gegooten worden; en daar is Waarschijnelijk veel-meer geweest. Laat'er ons by-doen, Dat dit Kalf ook niet van nooden had, *Massijf*, Dat is van binnen Lichaamelijk-vol te gieten: Naadien elk weet in wat voegen die Groote Pronk-Beelden, uyt Koper, Loot en uyt Gips, inwendig Hol gegooten, en door Yzere Staaven van binnen gesteeven worden. Aldus ontbloote zig dan het Volk van haare Goude Oorçierzelen op de Wenk van Aaron, die haare begeerte te-baat nam, *Op dat hyze Verneederde* en Kleen maakte, *onder de geene die teegen hen hadden moogen opstaan*, Exod. 32:25. Waar over ons strax een fraaye Waarneeminge zal in de Hand vallen, zoo draa de Groote Moses weeder op School gekoomen, en den Handel van Israëls Kinderen zal hebben naagevorst. Want dat Israël door deeze Gifte, niet zoo-zeer naa den Lichaame Ontbloot en Verarmd is, als wel van Gods Bescherming Beroofd; is klaar genoeg gebleeken, wanneer zy korts hier naa, haar Vrywillig Hef-Offer tot den Tabernaakelbouw bragten, gelijk te zien is. Exod. 35: 22. Want alle Blymoedige van Herten, Mannen en Vrouwen, bragten haare *Goude Haaken*, *Oorçierzelen*, *Ringen*, *Spanzelen*, *Hangende Kettingen* en *Gordelen*, in zoo gullen Overvloed te zaamen; *Dat het te Veele was*. Exod. 36:5. Maar wanneer de H. Historie van Aaron zeyd, Dat hy de Goude Oorçierzelen van des Volx Hand nam; *En met een Griffie bewierp;* zoo dat hy daar *Een Gegooten Kalf uyt maakte*. Exod. 32: 4. schijnen d'Uytleggers een weynig Verleegen om Net te verklaaren, Of dit *Bewerpen* tot het aangebragte *Goud*, of tot het *Kalf*, of alleen tot het *Ontwerp* van dessels *Modèl* of *Patroon* behoord? En gelijk de Textwoorden zeer Verschillig worden Overgezet; hebben wy daar van verscheyde Meeningen in de Joodse Oudheeden bygebragt, die hier ter snè koomen. Dus willen zommige, Dat dit *Bewerpen* of Formeeren met een *Griffie*, POINTSON of *Steek-Beytel*, te kennen geeft, Dat Aaron hier door aan't Gegooten Kalf, zeekere Merkteekenen van den Egiptischen Os-God Apis, Uytgedrukt en Naagepoetst heeft: 't Geên heel onzeeker van dit Kalf, en noch minder uyt deeze Bewoording te denken is; alhoewel Apis nogtans by d'Egiptenaaren, met zeekere Kenteekenen gemerkt was. Want naadien de H. Historie dit Bewerpen, voor het Gieten van het Kalf verhaald, moet zulx veeleer op het Goud, of liever op het Modèl van dat Kalf, welk naaderhand uyt dat Goud gegooten is, gepast geworden: En wy twijffelen niet of de Fraayste Overzettingen, en onze Kantteekenaars zullen ons hier in kragtig Ondersteunen, alhoewel eenige niet heel zonder donkerheyd zijn. Zommige zetten, *Aaron Beelde het Goud met een Griffie;* en doen zulx tot Verklaaringe van de Aanvang-Woorden, welke zeggen, Dat hy de Goude Oorçierzelen *Uyt des Volx Hand nam:* En zoo zeyd de Griexze Text; *Hy Formeerde die*, Dat is, *De Goude Juweelen*. Doch deeze schijnen den regten Zin niet getroffen te hebben; naadien'er eygentlijk in de Grondtext staat; JATZAR BACHERET, *Hy maakte een Figuur met een Priem* of *Stift*, *Griffie* of *Penne;* als Jesa. 8: 1. En zoo zullen 't moogelijk onze Kantteekenaars naader getroffen hebben, welke gissen, Dat Aaron eerst en voor al, met eenig Schrijf of Schildertuyg, de Gedaante van een Kalf of Jonge Stier-Os, op een Tafereel, of Schrijf-bord, ontworpen heeft, om 't zelve aan 't Volk te laaten zien, of hen ook de Form van zulken God-Beeld behaagen zou? Waar toe hy moogelijk zoo veel te eerder quam, als hy wist dat dit Volk, welk noch in 't Booze lag, den Egiptischen Os-God noch zoo Vers en Leevendig in 't Gemoed

En worden te gelijk ontbloot van haar Cieraad en *Verneederd*.

Aaron maakt een Ontwerp of Modèl van een God voor Israël.

Exod. 32: 4.

En vertoond het aan de Oudsten of ze behaagen daar aan hadden.

moed geprent, met haar Omdroegen, Dat hy daar door, haar raazende Begeerte, op 't beſt zou konnen paajen. Vergelijkt Exod. 32:22. met Ezech. 20: 8.&c. En indien yemand ons Print-Tafereel hier teegen te raade neemd, hy zal ligt ontwaar worden, Dat wy deeze Meening omhelzen; als waar in niet alleen te zien is, Dat Aaron, ten overſtaan van zommige uyt d'Oudſten, een Kalf door de Schrijf-Stift, of Griffie ontwerpt, Maar dat ook eenige onder zijn Opzigt de Goudene Oor-en Hals-Cieraaden ontfangen, dezelve Afweegen, en Overſlag doen, tot hoe grooten Beſtek het Bootzeerzel tot de Gietvorm zal moeten gebragt worden; op dat de Gietinge van zulken Kalf-Beeld, met d'aangebragte Voorraad, een gelukkige Uytkomſt had. En in diervoegen vertoond dit zelve Tafereel ook verder de begonnen Ontwerpzelen, van verſcheyde toeſtellen, die niet zoo-zeer tot de bevattinge der Textwoorden, als wel tot het Bedenklijk gevolg van Zaaken dienen, die dusken Onderneeminge voorzeeker naaſleepten: Naamelijk het ontwerpen van een Voetſtal, om den Os-God op te Verheffen; De toebereydzelen om een Smelt-Oven te maaken, Hout-hakken, Steenen zaam te voeren en wat al meer mogt dienen. Hoedaanige dingen Iſraël zig niet en ontzag te doen, terwijl de Goddelijke Teegenwoordigheyd in de Wolke, en het Vyer haar van den Berg in het Oog ſcheemerde; Deut. 9: 15. Want dat Aaron met een Griffie of Teeken-Priem, weynig of niet aan deeze Goude Juweelen, en moogelijk alzoo min aan het Kalf zelfs heeft konnen doen, wanneer het reeds Gegooten was, Dat het verdienen zou Aangeteekend te worden, weeten moogelijk die welke Kennis van de Gietkunſt hebben; als waar in het de gewoone Maniere is, eerſt een Modèl door de Teekenkunſt t'ontwerpen, daar naa een Beeld in uytwendige Gedaante, door Bootzeerpriemen en Spaadels uyt Leem te Bootzeeren, zoo groot het Oogmerk is; om welk Bootzeerzel een andere Vorm tot de Gietinge gemaakt word, Datze een Inwendige Gedaante des Beelds in haaren Buyk draagd; in welker Holligheyd de Gietinge als in een Baar-Moeder ontfangen, en het Beeld daar naa te voorſchijn komd; gelijkwe die Behandelinge omſtandiger in de Joodſe Oudheeden, weegens 't Gieten van Salomons Kopere Kolommen, volgens d'Oude en heedensdaagze Praktijk-Oeffening hebben aangeweezen; en de volgende Tijd-Ordening van deeze Hiſtorie zal ons Gezeg door een Tweede Print-Verbeelding opklaaren. En gelijkwe geenzinds in 't zin hebben, alles weeder op-te haalen, wat wy aangaande 't Goude Kalf, in de Joodſe Oudheeden breedſpraakelijk hebben afgedaan, alzoo zal onzen Leezer wèldoen, indien hy zulx hier te-raade neemd. En zeeker die aanmerkt, Dat Aaron naa deeze Ontwerping, van dit Goud, *Een Gegooten Kalf* door Smeltinge maakt; (want *Hy wierp het in 't Vyer*, Exod. 32: 24.) zoo verſtaat men ligt datze Dwaalen, welke meenen dat hy de Ruw-gegooten Klomp, die door het Vyer in den Smelt-Oven te-gaar geloopen was, naaderhand door zijne Griffie, of Steek-Beytel, tot een Kalf gefatzoeneerd heeft: Alhoewel dit kan Waar zijn, Dat Aaron deezen Gegooten Os, naa 't uytloſſen van de Vorm, van zijn aangekleefde Onzuyverheyd, wat naader opgepoetſt heeft, gelijkmen de Gegootene Metaal-Werken gewoon is alzoo te behandelen; Doch dat heeft een heel ander Verſtand. Die dan gemerkt hebben, Dat het bewerpen met een Griffie, hier weynig omtrent het Gieten, 't zy voor of naa, te pas komd; hebben de Textwoorden, die zulx ook wel lijën konnen, aldus vertaald: *Ende Aaron nam de Goude Oorçierzelen uyt haare Hand; en hy bondze, (of ſtakze) in een Beurze, en hy maakte een Gegooten Kalf daar uyt.* &c. vergelijkt Eſa. 46: 6. met Exod. 32: 4, 24. Zulx daar niet met-al van 't Bewerpen, of maaken van een Modèl, of Bootzeerzel gedagt word, ten zy moogelijk de Grond-Text eenige zoort van Smeltkroes, Pot, Keetel, Moffel, of liever een Gietvorm te verſtaan geeft. Onder-en tuſſen blijkt hier hoe zeer de Joden niet wel dienen Uytgeſtampt, wanneer zy om deeze Afgodiſche Schendaad, zoo wel in Voordeel van Aaron als haarer Vaderen te bewimpelen, zeggen, Dat d'Egiptize Tooveraars, die zig onder Iſraël vermengd had-

Aanmerking over het Print-Tafereel, welk het Ontwerpen van een Kalf-God vertoond.

Dat Aaron dit Kalf Voordagtelijk voor de Gieting in een Modèl Gebootzeerd en daar op een Vorm gemaakt heeft.

Joden willen dat d'Egiptize

Toove-raars Oor-zaak van de voort-kooming des Kalfs zy geweest

hadden, dit ingeworpen Goud teegen Aarons verwagtinge, tot de Gedaante van een Kalf hebben doen t'zaamenloopen; waar toe zy des Mans eygen Woorden Exod. 32: 24. te-baat neemen; daar hy zig over dit begaane Stuk teegens Moses zullende verantwoorden, even-zoo verbloemender wijze spreekt, als of het Kalf meer door Toeval, als naa zijn Wil en Konst voort-gekoomen was: Terwijl het nogtans uyt *Vers* 4. en 22. en Moses billijke Gramsteurigheyd *Vers* 21. heel anders blijkt. En zoo zijnder ook die dit op de Daad des Vyers passen, welke de Drift van Israël door toeval voldaan heeft; gelijk we in de Joodse Oudheeden uyt den Egiptisen Makarius hebben aangeteekend. Ziet meede Psalm 106: 19. En naadien bekend is, Dat zommige haar omtrent d'Historiaale dingen beeter met de Oogen dan met de Zinnen alleen konnen behelpen, zal misschien het Denk-Beeld van dit voorval, den Beschouwer van ons Print-Tafereel door een beknopte aanwijzing eenigzinds te klaarder voorkoomen.

VERKLAARING VAN HET PRINT-TAFEREEL,

Dat den Eysch der Goude Oor-Cierzelen vertoond, welke het Israëlitise Volk aan Aaron *voldeed, op dat hy haar daar uyt* Goden *maakte*, Die voor haar Aangezigte heenen gingen *Exodus* XXXII.

A. Aaron in Moses afweezen, van de voornaamste onder Israël tot het maaken van een Zienelijke Godheyd aangeloopen; ontwerpt haar met zijn Schrijf-Griffie, 't Modèl van een Kalf, in naavolging van d'Egiptise Os-God Apis; op dat hy uyt die Ruwe Schetz verneemen mogt, of hen zulken Waar-Teeken van Godt aangenaam, en genoeg zou zijn, om haare Afgodisch-Gezinde Gemoederen tot stilte te brengen. Exod. 32: 4, 5. Actor. 7: 40.

B. Eenige onder d'Oudsten des Volks, het maaken van een Zienelijke Godheyd willende voort-zetten; zijn vast beezig om zeeker Zoort van een groot Voetstal, tot d'Opregtinge van deezen Kalf-God, (dieze Goed Keurden,) af-te Schetzen; op dat den zelven alzoo met gemeene Bewilging een verheeve Stand-plaats vergund, te-bet van alle gezien wierd; en door de Aanbieding der Aanzienelijke, onder Toejuyching een algemeene Ingang by het Volk kreeg, Dat d'aanstaande Feest-Dag Vieren zou. En zy malkander den Kalf-God van-verre met de swenkende Hand aanwijzende, zeggen konden; *Dit zijn Uwe Goden! O Israël*, &c. Exod. 32:4.

C. Het afrukken der Goude Oor-Cierzelen, die in de Ooren der Wijven, der Dogteren en Zonen waaren: En hier in meenigte tot Aaron worden overgebragt; die dezelve van haare Hand deed aanneemen. Alwaar men in 't Print-Tafereel niet heel twijffelagtig ziet aangeweezen, Dat de meeste haar Goude Hals-en Oor-Cieraaden gewillig overgeeven, en by Hoopen aanbrengen; Jaa ook zommige haar Juweel-Koffertjes open doen en rijkelijk opdokken. Terwijl andere daar toe Onwillig, dezelve van de Mannen en Ouders van de Dogteren en Zonen Geweldiger-Hand worden afgenoomen; hier alzoo naa zommiger Bedenking uyt den Aardt der Vrouwen, en 't Gebod van Aaron afgeschilderd, die dit *Afrukken* den Mannen aanbeveeld. Exod. 32: 2. 't Geên men dan hier verscheydentlijk ziet aangeweezen; zonder dat zulx in 't byzonder naader behoeft verklaard te worden.

D. Het Ontfangen en Inzaamelen van d'aangebragte Oor-Cierzelen, tot het maaken van een Zienelijken Kalf-God voor Israël.

E. Het Afweegen en Opneemen van 't aangebragte Goud, op dat de Zomme des Gewigts geweeten, en de Vorm tot het Gieten van een Kalf, naa Even-reedigheyd van 't aangebragte Goud mogt worden toegesteld; en de Gieting alzoo niet quaalijk quam uyt-te vallen.

F. Toestel en 't Zaamen-Hoopen van Steenen en noodige Gereedschappen, Dat elders naa de bestemde Plaatze der Gietinge en Opregten van een Smelt-Ooven word heenen gebragt. Gelijk aan den omslag van des Volks yverige Beezigheyd, en Voorziening van Schop en Spaa, Houw-Yzers, Blaas-Balgen, &c. ligtelijk te bespeuren is.

G. Het Klieven van Brand-Hout om den Smelt-Ooven te Stooken; als meede tot den Altaar die voor den Kalf-God zou Gebouwd worden; en hier vast op Karren gelaaden naa de bestemde plaatze afzakken, daar men deeze Gietinge doen, en den Altaar omtrent eenige Boschagtig Geboomte zal Bouwen, om op den zelven deezen Kalf-God met Offerhanden te Dienen.

H. t'Zaam-Getroepte Volk dat van over-al Hoop-wijs uyt haare Tenten en Wijken op de Been is;

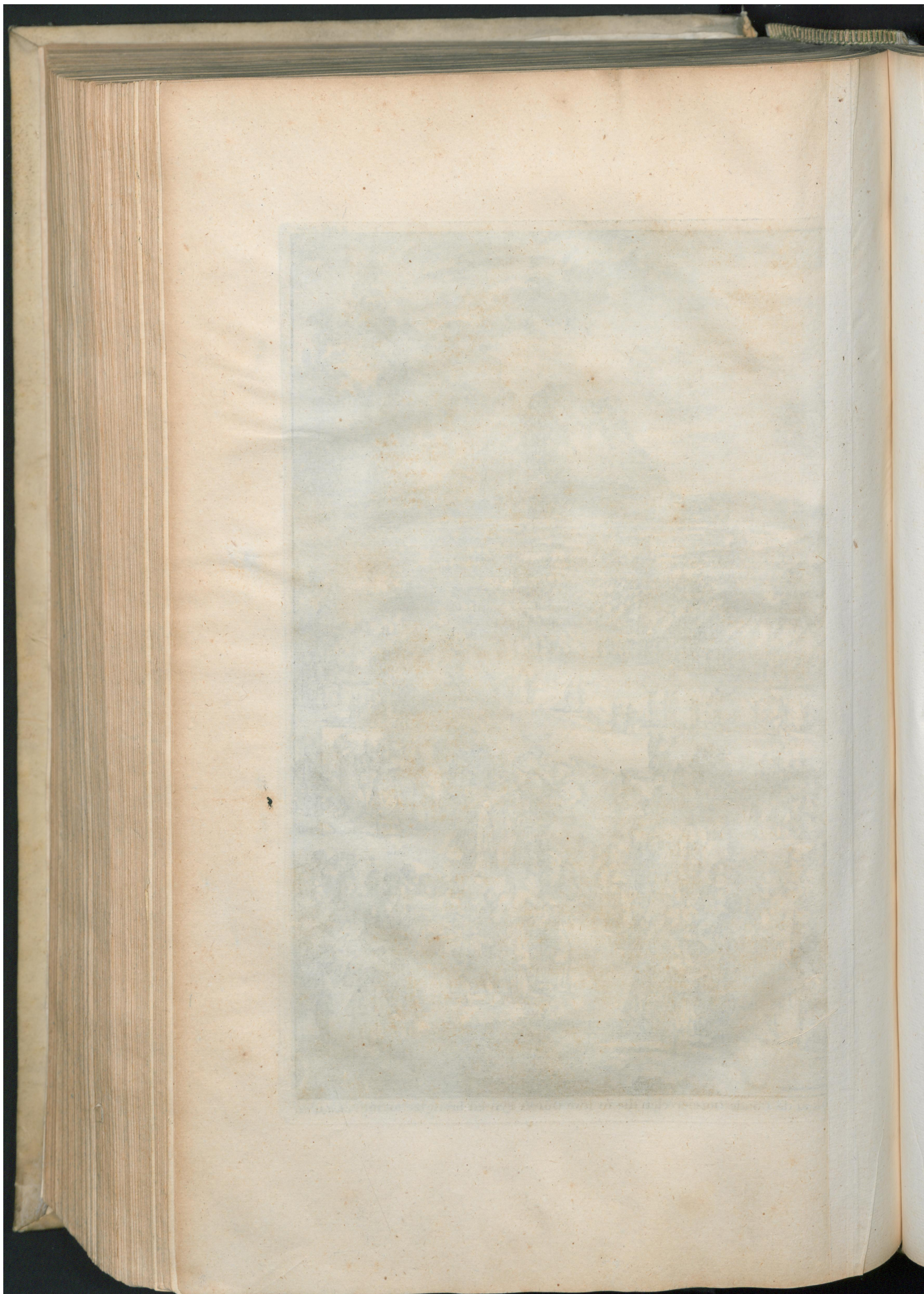

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

Ende zy ſeiden, maakt ons Goden die voor ons aangeſigte gaan: Doe antwoorde Aaron; r

...de Aaron; ruk-af de Goude Oorciercelen die in uwe Ooren zyn en brengtze tot mij. *Exod. 32: 2.*

is; en weegen deeze nieuwe Zaake vol drift en Afgodisch-Gezindheyd zijnde, elkander gaande maaken. De rest kan zig zelven op deeze Voorligtinge genoegzaam by 't Oog verklaaren.

Aanmerking op het Tweede Print-Tafereel, dat de toestel der Gieting des Kalfs, en 't Gegooten Kalf zelfs onder de toejuyching des Volx vertoond.

Naadien het dan uyt Moses Verhaal en Aarons eygen Getuygenis niet onwaarschijnelijk blijkt, Dat hy een Kalf door *Gieting* of *Smelting* gemaakt heeft, zal het niemand Vreemd schijnen in ons Tweede Print-Tafereel, de gantze Toestel tot zulken Onderneeming Afgeschetst te zien: En zulx wel in die Stand en Tijdsgeleegentheyd, Dat veel-eer d'Uytgediende Werk-Tuygen, als de Gietinge zelve daar in gezien worden, dewijl ons de Natuur der geschiede Zaake zulx aanraade, om datze aan zig-zelven niet Zienelijk toegaat. En die de Rigtdraad der H. Historie Exod. 32: 4, 5. tot die Verbeelding te Raade neemd, zal ligt ontwaar worden, Datwe zulx niet zonder Reeden of aanleyding der H. Text gedaan hebben. Want alhoewel onze Overzetters daar vertaalen; *Hy Maakte Een Gegooten Kalf;* kan het nogtans deezen Zin hebben; *Als Hy* 't Gegooten Kalf *Gemaakt hadde:* En 't Volk dat zoo wel naa haaren Wensch zaagen uytgevallen, barste daar op in deeze Toejuyching uyt; *Dit zijn Uwe Goden! ô Israël, die U uyt Egiptenlandt hebben Uytgevoerd.* Het welke wanneer Aaron dat hoorde, en daar uyt *Zag*, Datze gezind waaren dit Kalf Goddelijke Eer te bewijzen, deed hy *Een Altaar Bouwen* en Uytroepen; *Morgen zal den* Heere *Een Feest zijn;* Exod. 32: 5. tot hoe-verre ook het bestek van ons Tweede Print-Tafereel is uytgestrekt: Als waar in zonder ruyme verklaaring genoeg te zien is, de toestel van Een Smelt-Ooven, met de gegraaven Kuyl en ontloste Vorm-Deelen, in welke dit Kalf Gegooten is geworden; waar van de verder Gereedschappen en omslag aan de Beschouwing gelaaten, het Denk-Beeld der geschiede Zaak een aandagtig Toeziender, onder behulp van een kleyne aanwijzing; eenigzinds verder kan helpen opmaaken: Terwijl d'Afgodize Israëliten vast beezig zijn het Gegooten Kalf op-te regten, en elkander met de Vinger, Jaa met de volle Hand en uytgestrekten Arm aan-te wijzen, *Dat dit haare Goden zijn.* Of gelijk het elders in de H. Schrift verklaard word; zy zeggen van het Gegooten Kalf; *Dit is Uwe Godt;* Neh. 9: 18. En zoo ziet men dan hier hoedaanig d'Israëliten *Haare Heerlijkheyd veranderen in de Gedaante van Een Osse die Gras Eet; En Godt haaren Heyland Vergeeten.* Psalm 106: 19, 20, 21. En alzoo met ruyme Schreeden wandelen op den Weg der Heydenen, die de Heerlijkheyd des Onverderfelijken Gods veranderd hebben in de Gelijkenis van een Dom Beest. Rom. 1: 23. Men word'er voorts het toestellen van een Altaar uyt Gehouwe Steenen ontwaar, dieze wel noeste Bouwen en het Houw-Yzer daar over verheffen, op datmen'er langs hooge Trappen by opklimmen mogt: Door welke onderneemingen, zy voorzeeker betoonen veel-eer een Altaar van den Egiptisen Afgod Apis, als den Altaar des Gods Israëls te Bouwen; als die de Gehouwe Steenen uytdruklijk aan zijnen Altaar Verbooden had. Exod. 20: 25, 26. En alhoewel moogelijk yemand zou moogen denken, Dat wy al deezen Toebereydzelen uyt onzen Duym zuygen, en veelerhande omslag uyt d'Heydense gewoonten by-haalen, of daar naa leesten, welke in de H. Historie geen zeekere Letter vinden; scheen ons nogtans des Volx onderneeminge zelfs, om datze geheel Afgodisch was, en uyt den Boezem van een Geslagte voortquam, Dat met dusdaanige Zeeden Besmet was; niet anders te doen denken, of de Toestel en gantze Eer-Dienst van dit Kalf; is niet minder Afgodisch, als den Afgod zelfs geweest. Gelijk we dan ook uyt heel des Volks gedrag, in 't Offeren, 't Godsdienstig Buygen, Eeten, Drinken, Speelen, Rey-Danssen, Juychen, en al de Spreekwijzen die daar van in de H. Boeken gevonden worden, geen ander Denk-Beeld maaken konnen. En zoo mag men insgelijks denken, Dat *Het Uytroepen van Een Feest-Dag*, welke Aaron Bezorgde Exod. 32: 5. Het Volk teegens den anderen Dag, eenig voorspel tot Slagten, Krans-Vlegtingen, Spijs en Drank-bereyding, 't Spannen van Pabiljoenen en diergelijke toestel heeft opgewakkerd. Het welk in-agt genoomen, ons Print-

Aaron doed een Altaar Bouwen en Roept een Feest-Dag uyt.

Tafereel moogelijk van alle onnutte omslag zal konnen vry Pleyten. In de Joodse Oudheeden, is uyt het gemeen gevoelen waarschijnelijk getoond, Dat d'Israëliten uyt een naavolging van den Egiptisen Os-God Apis, behaagen aan Aarons *Gegooten Kalf* genoomen, en 't zelve ook in diervoegen Geëerd hebben. Want alhoewel de Hebreeuwse Text, deezen Kalf-God, meestdeels EGHEL noemd, welke de Griekse en Latijnse Overzetters een *Kalf* vertaalen; word het nogtans ook SCHOR een *Osse* genoemd; gelijk we strax uyt Psalm 106. aanhaalden: En naa dien Zin hebben niet alleen andere Vertaalers gezet, *Een Kalf dat met Hoornen trekt*, op datzer een Os meede te kennen gaaven; maar Herodotus heeft ook den Egiptisen Os APIS, Een *Kalf* genoemd. En daar ontbreeken ook geen die den Naam *Apis*, van het Hebreeuwse Woord AP afbrengen, Dat een *Aanzigt* beteekend: En zoo is moogelijk ook *Serapis*, niet anders dan SHER-APIS, Dat is, een *Ossen Hoofd:* Hoedaanigen Naam niet alleen by Cyprianus, Augustinus, Tertullianus en andere Kerk-Vaders gebruykt is, om deeze Zoort van Afgoderye uyt-te drukken; maar men ziet ook deezen Apis, of liever Serapis, alleen door zoodaanigen Osse-Kop, draagende een Kooren-Maat op 't Hoofd, op een Steen uytgebeeld, die wy onder d'Egiptise Zaaken, uyt Boyssardus hebben bygebragt: Als van welker Zin-aanduyding de Geleerde Schrijvers ook verscheyde meeningen hebben, die meest alle op de Graan-Rijke Landaardt van Egipten slaan; gelijk in de Joodse Oudheeden aangeweezen is. Maar niet-teegenstaande het waar is, Dat d'Egiptenaars van Ouds hier in byzonder uytstaaken, Dat de Waarteekenen van haare Goden, meest uyt de Beesten genoomen wierden; hebben andere Volken nogtans de gewoonte aanvaard, om de Goden door gelijkenissen van Menschen te maaken; waar van ons Cicero de Reeden met Leevende Kleuren Afmaald, als hy zeyd; Dat het een gewoonte by de Menschen geworden is, de Mannen die zig door haare Daaden, den Naam van *Voortreffelijk* verworven hadden, tot in den Heemel toe te verheffen: Waar van daan dan Herkules, Kastor en Pollux, Eskulapius en andere tot Goden gesteld zijn. Zulx het naa 't zeggen van den Digter Persius gegaan is, naamelijk, Dat die voor Goden gehouden zijn, van welke eenig byzonder Groot Nut tot onderhoud des Leevens en bevordering der Deugden uytgevonden was. En zoo zal het misschien niet alleen ook waar zijn als Plautus zeyd; *Dat den Mensch, den Mensch Een Godt of Een Wolf is;* (Jaa als Moses leerd; hem zelven en zijn Naasten Een *Slang* is;) maar ook dat d'Egiptenaars om veel aanduydende Nuttigheden, den Os Geëerd; en d'Israëliten die nu reeds van Godt hadden behooren beeter geleerd te zijn; door naavolging, dezelve niet zonder alzulke inzigten, dus plegtelijk tot een Zienelijk Teeken van den Godt des Heemels, onder haar hebben opgeregt. Maar gelijk de Profeet Ezechiel den Israëliten dikwils verwijt, Datze in Egipten woonende, Gemeenschap met haare Drek-Goden gemaakt en dezelve Gediend hebben, Ezech. 20. Jos. 24: 14. En daar toe ook in de gantze Oudheyd bekend staat, Dat dit Volk den Os of Stier-Kalf Apis voor den Grootsten God van Egipten hielden; schijnd men naauwlijx te konnen twijffelen, of Aaron, heeft het Ontwerp van een Kalf in manieren van Apis de beste Raadslag geagt, zoo draa hy de Gemoederen des Volx zag naa Egipten weederkeeren, en haar om Zienelijke Goden hoorde roepen. En gelijk ons de H. Historie leerd, Dat ook Jerobeam de Koning van Israël, dit heeft naagedaan, en een Gouden Os te Dan en te Bethel heeft opgeregt, om door dat middel het Volk dat d'Egiptise Bygeloovigheeden heel graag ondersteund zag, aan zijn Zijde te lokken; alzoo isset ook al van over-lang by schrandere Verstanden aangemerkt, Dat zoo dikwils het gantze Volk, Moses Wet veragt hebben, en Dieren of andere Afgoden zijn naagewandeld, zy t'elkens de Zeeden der Egiptenaaren gevolgd zijn. Gelijk ook aanstonds blijken zal, Dat Israël dit Kalf met dezelve plegtigheeden van den Egiptisen Apis Geëerd hebben; alhoewel eenige Uytleggers nogtans de Kalveren van Jerobeam, voor een Naa-Aaping van de Cherubinen des Tempels houden; die alleen

Israëls Kalf-God een Naa-Aaping van den Egiptisen Os-God gehouden.

Ziet het II de Deel.

Gestorve Menschen om haar groote Daaden tot Goden gemaakt.

Israël de gemeenschap aan de Egiptise Afgoden dikmaal verweeten.

En in Afval t'elkens met haare Herten daar heenen gekeerd.

alleen by veragting den Naam van Kalveren in de H. Schrift draagen, om datze buyten Gods Gebod waaren opgeregt; en nooyt gezeyd had te Dan en te Bethel te zullen woonen. 1 Kon. 12. en 13. Maar hoedaanig-een vermaarden God deezen Apis in Egipten geweest is, hebben wy te vooren onder d'Egiptise Zaaken afgedaan. Gelijk we meede in de Joodse Oudheeden de meeninge der voornaamste Godsgeleerden, welke den Oorsprong van het Kalf dat Israël maakte, uyt Egipten afbrengen, breed genoeg hebben by-gebragt; en wy zien dat ook onze Kantteekenaars haare eygen meeninge daar neevens voegen. Doch waar d'Egiptekenaars, d'Eer-Dienst van den Os zelfs van daan gehaald hebben, blijft den Onderzoekers der Oudheeden eenigzinds onzeeker: En die de zelve van Josefs Graan-Verzorging, of van Faraôs Droom meenen af-te leyden, worden van andere met bondige Reeden weedersprooken; gelijk we daar ter plaatze neevens een veel Vroeger afkomst, uyt d'Oude scheemeringen hebben bygebragt. Waar toe ook dit geen kleen onderstand schijnd aan-te bieden; Dat het Offeren en Slagten van Runder-Vee, Schaapen en Bokken, den Egiptenaaren van Ouds een Grouwel was, om dat den Os, de Koe en het Schaap, &c. haar voornaame Goden waaren. Exod. 8: 26. Daar wy dan ook aanmerkten, Dat alhoewel den Os Apis te Memfis en Mnevis te Heliopolis, beyde in een Leevendige Os met Vergulde Hoornen, of ook met een Geborduurd Lende-Kleed overdekt, Gediend wierden; (en nergens blijkt, Dat een van die met een staande Beeld van Goud, Geëerd is;) zulx nogtans geenzinds belet dat het Kalf Israëls, niet dezelve Dienst zou beteekend hebben: Want naadien den Osse Apis by d'Egiptenaars een God was, is den Osse by die welke de Zeeden der Egiptenaaren ingedronken hadden, ten minsten een Naa-Aaping van Apis geweest, die by d'Egiptenaars niet zoozeer uyt Massijf Goud Gegooten, als wel met het Kleed van Gouden Borduurzel was toegedorst. Nogtans heeft Jerobeam, die geduurende zijn Ballingschap in Egipten gewoond had, gedagtig zijnde aan den God der Voor-Vaderen; veelliever Goude Kalveren, dan Leevendige Ossen naa d'Egiptise wijze te Dan en te Bethel willen stellen: Op dat hy alzoo te voegzaamer in naavolging van Aaron, en de Belhaamels voor SINAI, konde zeggen; *Ziet daar zijn Uwe Goden! ô Israël die U uyt Egiptenland hebben Opgevoerd.* 1 Kon. 12: 28. Doch met welk-een welvoegzaamheyd deeze beyde Kop-Stukken, Aaron en Jerobeam, dusdaanige Kalver-Beelden hebben konnen *Goden* noemen, die haar *Uyt Egypten* Geleyd hadden? Zulx hebben wy in de Joodse Oudheeden van de Waarteekenen afgeleyd, die by d'Egiptenaars haar opzigt op de Werking der Zonne hadden; in welker manieren, deeze Kalveren en Ossen voor Geley-Goden van Israël konden aangemerkt worden: Niet als ofze zelve Goden waaren, maar op 't best genoomen, uytgedrukte Waarteekenen of Beelden van den Waaren Godt, die haar uyt Egipten Geleyd had. Gelijk dan ook de H. Schrift niet alleen meermaal in 't Meer-Getal van Godt spreekt, daar hy nogtans maar EEN is; maar ook niet zelden in een Figuurlijken Zin de Teekenen en Beelden met den Naam der dingen noemd, die zy Beteekenen; gelijk te zien is. Gen. 12: 2. en 17: 15. Gen. 35: 7. Matth. 26: 26, 28. 1 Kor. 10: 4. En naa deeze meeninge mag men met Rabbi Menachem agten, Dat zoo wel Jerobeam als Aaron van haare Kalveren gezeyd hebben, *Dit zijn Uwe Goden.* Want dat Israël nooyt tot die Onzinnigheyd vervallen is, en gemeend heeft dat de Waare Godt, van Menschen Handen gemaakt of in het Beeld van een Dom Kalf kon beslooten worden, hebben wy reeds te vooren in des Volx Dwaaze Raadslag aangemerkt. En nogtans is dit opgeregt Teeken een groote Misdaad geweest, die Lijn-regt teegens Gods Gebod aanliep; welke niet alleen het maaken van andere Goden, noch het snijden van Beelden en Gelijkenissen, met het Godsdienstig Buygen voor dezelve Verbood, maar daar toe ook noch met een naauw-uytgedrukt Bevèl belast en ingestampt had, *Hem*, Dat is, *t' Zijner Eeren* of *Gedagtenis*, geen *Goude* noch *Zilvere Goden te maaken.* Exod. 24: 23. en 32: 31, 21. Hierom spreekt Israël een Lasterlijke Taal, wan-

Egiptise God Apis onzeeker van afkomst.

Egiptenaars dienden een Leevenden Os.

1 Kon. 12: 2. Kalf als een Naa-Aaping of Beeld van Apis.

Hoe van het Kalf kon gezeyd worden dit zijn Uwe Goden.

En hoe teegen Gods Gebod.

wanneerze die Eere welke Godt hem zelven in de Voorreeden van zijn Wet had toegepast, zeggende; *Ik ben de Godt, die u uyt Egipten Uytgeleyd hebbe;* aan 't Gouden Kalf opdraagen: Ten minsten, zy geeven een groot Deel van den Lofzang, die Godt toequam, aan dit Gegooten Os-Beeld, en deelen alzoo den Roem van die Groote Daad der Verlossinge tussen Godt en den Afgod. Want haar Verheugende in 't Werk haarder Handen, huppelenze als een Dom Kalf, en begaan *Een Groote Zonde*, gelijk Moses in haare plaatze belijd. Deut. 9:16. Exod. 32:31, 21. Zoo dat de Joodse Leermeesters daar uyt by Maimonides, deezen Reegel hebben opgemaakt; *Dat elke Zondaar als hy zig bekeerd, Belijdenis van zijn byzondere Misdaaden moet doen.*

En een Groote Zonde.

Als dan Aaron al het aangebragte Goud in 't Vyer van den Smelt-Oven wierp, en daar uyt naa de Konst volgens zijn ontworpen Modèl een Kalf of Jonge Stier-Os zoodaanig gevallig in des Volx Oogen, door de Gietkonst had doen te voorschijn koomen, Datze 't zelve voor haaren God uytriepen; is hy derzelver Afgodize drift zoo verre ingevolgd, Dat hy 't Gegooten Beeld, door een Altaar inwijde, en teegens Morgen, *Den Heere* een Feest Verkondigen liet; Dat is moogelijk, Dat hy zulx door Uytroepers, of Trompetters door 't gantze Leger deed Afblaazen. Waar van de toestel en handdaadige Bearbeyding in ons Tweede Tafereel te zien is; terwijl men vast tot Sweetens-toe beezig is, dit Kalf op zoo een Verheeven Voetstal te planten, Dat desselfs Hooge Stantplaats de Waardigheyd van een Opgebouwden Altaar verdienen mogt. Daarmen dan ook ligt ontwaar word, Dat geen Kleenen drom van Menschen uyt haare Tenten te zaamen koomen, om haar al tijdig voor dit Kalf *Needer te Buygen*, gelijk Godt zelve aan Moses Klaagde terwijl hy onder al deezen Handel noch by hem op SINAI was Exod. 32:8. Nogtans en moetmen niet meenen, Dat d'Israëliten dit Kalf voor haaren Godt hielden, of geloofden, Dat het zelve, welke nu maar eerst uyt haar eygen Goud gemaakt was, Hen-Lieden uyt Egiptenland gevoerd had; schoonze zulx met volle Keelen uytschaateren; maar alleen wilden voorgeeven, Dat de Waare Godt, die haar uyt Egipten geleyd had, in het Beeld van dit Kalf gediend wierd; als ofze gezeyd hadden; *Dit is het Waarteeken* of *Uytgedrukt Beeld van den Onzienelijken Godt die ons Uytgevoerd heeft.* Want in zulker voegen meendenze veel-ligt voor geen Afgodendienaars aangezien te moeten worden. En zoo schijnd het ook op die Grondvest te steunen, wanneer Aaron in het uytroepen van een Feestdag, laat verluyen, Dat zulx *Den Heere* zal zijn: Gelijk onze Kantteekenaars heel wel verklaaren alsse zeggen; Dat Aaron hier den Naam van den Waaren Godt gebruykt, om dat hy Voorhad den zelven daar door te Eeren; alhoewel dat ook Afgoderye was, dewijl dit Feest insgelijks voor het Kalf en voor den Altaar zou zijn. Gelijk het meede van eenige Bedenklijk gehouden is; of Aaron niet den Onuytspreekelijken Naam des Alderhoogsten aan dit Kalf gegeeven heeft, op dat hy daar meede den Afgodendienaars te-bet behaagen en voldoen mogt; terwijl nogtans andere van wat bedaarder Zinnen gelooven, Dat hy niet *Het Kalf*, maar *Den Heere*, een Feest uytgeroepen heeft; op dat misschien de Onbezuystheyd van het Dwaalziek Volk, Dat nu opentlijk deed blijken, hoe zeer het tot de Ooren toe *In 't Booze lag*, door die Bedenklijke Reeden, allengskens tot d'erkentenis van zijnen Godt mogt worden weedergebragt. Want dat Israël niet onbekend was, Dat zy Godt aan deezen Berg zouden Feest houden, is klaar genoeg uyt Exod. 10:9. af-te neemen: 't Geên Aaron hen hier heeft willen indagtig maaken; als des Heeren *Dienst* die Voorzeyd was aan deezen Berg te zullen geschieden; Exod. 3:12. Nogtans en wilde Godt geen Opgeregt Beeld gesteld hebben, *Om dat hy zulx Haate*, Deut. 16:22. Maar naadien in dat zelve Kapittel belast word, Datmen omtrent Gods Altaar, *Geen Bosch van eenig Geboomte zal planten;* zal het moogelijk yemand vreemd schijnen, Dat onze Print-Verbeeldinge niet wijd van de Opregtinge des Kalfs, en 't Bouwen van den Altaar, eenig Geboomte en Cierlijke Bekranslingen van Festoen en

Aaron doet *Den Heere*, een Feest uytroepen. Beziet de Tweede Afbeelding van Israëls afval aan 't volgende Blad.

Het Kalf by de Israëliten niet voor een Godt aangezien.

Actor. 7:41. 1 Kor. 10:7.

Waarom Aaron thans een Feest laat uytroepen.

Deut. 16:21. Geboomte omtrent

en Loovergroen laat zien: Van welkmen nogtans diende te weeten, Dat zulx van Godt Verbooden is, om Israël van de Gemeenschap der Heydenze Zeeden af-te wennen, als die niet alleen haare Afgodize Offerplaatzen, op de Hoogten en Traprijke Altaaren, van rondsom met digte Boomen beplanten, maar ook byzondere Uytkiezingen hadden, wat Boom en Loof aan deeze en geêne der Goden en de Plaatzen van haare Altaaren waaren toegewijd: Zoo dat zommige alleen den Eyk, de Palm, de Ype, de Pijnboom, de Populier, de Louwrier, de Mijrtus en de Cyprès, &c. als een eygendom door Toewijing toebehoorde. En met zulken Loof wierden ook haare Priesters en Offerhanden, en Altaaren, Bekranst, Besteeken en Behangen. Aldus behoorde Jupiter den Eykenboom toe; Apollo de Louwrier; Minerva de Olijf; Venus de Mijrtus; Pan den Pijnboom; Herkules de Populier; Bachhus het Klim-Blad; en de Cypressen d'Onderaardze Goden, en al wat een droeve Schaaduwe des Doods te Verbeelden had. En van deeze Afgodize Boomplanting isset voortgekoomen, Datmen zoo dikwils in de H. Schrift van Gewijde *Bosschen* en *Bosch-Goden*, (Dat zijn Veld-Duyvelen of Sater-Beelden met Boxvoeten en Hoornen) leest, welke in deeze digt-bewasse Bosschen Gerookt en Offerhanden toegebragt wierden, *Dewijl haare Schaaduwe Goed was*; Hos. 4: 13. Dat is, Bequaam om door haare Naare Donkerheyd en Schaaduwe, de Bygeloovige Menschen ligtelijk tot Schroom en Vreeze te brengen: als meede om in alzulke Eenzaame en Afgescheyde plaatzen, allerhande Schandelijkheeden te pleegen, die zelfs dienden voor de Zonne Verborgen te blijven. Hier toe haddenze dan ook byzondere Priesters en Wichhel-Paapen; die daar van *Profeeten van het Bosch* genoemd worden. 1 Kon. 18: 19. Gelijkwe dit breeder over het Bosch dat Abraham in Berseba by zijnen Altaar plantte, hebben aangemerkt. En zoo wy in't Vervolg wel letten op wat Wijze Israël dit Kalver-Feest Gevierd en Voltooyd heeft; wy zullen ons naauwlijx yets anders in de toestel van haaren Altaar, konnen toedenken; Dan dat zy die een Gouden Kalf hadden opgeregt om Godt te Eeren, tot alzulke Afgodize Zeeden in't Bekranssen en Verçieren van haaren Altaar en Slagtbeesten die tot d'Offerhanden derwaards geleyd wierden zijn Uytgespat; als wy in bey deeze Afbeeldingen vertoond hebben: Waar van de Toebereydzelen, reeds te-gelijk onder't Opregten van den Gouden Os, te zien zijn. Of zoo daar aan noch yets tot naader Aanwijzing ontbreekt, wy willen door de volgende Verklaaring, d'Aandagt des opmerkenden Beschouwers, een weynig ondersteunen.

Gods Altaar Verbooden.

Boomen naa de verscheyde Aard der Goden toe geëygend.

En zulx in ons Print-Tafereel in-agt genoomen.

VERKLAARING VAN HET PRINT-TAFEREEL.

Dat de Opregtinge van het Gouden Kalf, en de naagelaaten Toestel van des zelfs Gietinge onder't Uytroepen van een Feest-Dag vertoond.

A. Den Smelt-Ooven waar in het aangebragte Goud der Oorçierzelen tot de Gieting des Kalfs, gesmolten; en van daar door een bequaame Uytloop tot de Vorm is overgestort. Hier niet in de Daad zelf vertoond, om dat de Gieting in zig zelven, Onzienelijk toegaat; en overzulx niet Welvoegzaam aan 't Oog kan vertoond worden: Gelijk den Beschouwer uyt het vervolg der Verklaaringe, en het Print-Tafereel ligtelijk kan ontwaar worden, zoo hem anders maar yets van de Giet-Kunde der Groote Metaal-Werken mag bekend zijn.

B. De Opgedolvene Aard-Kuyl voor de Uytloop des Smelt-Oovens; in welke de Moeder-Vorm tot de Gieting des Gouden Kalfs bedolven geleegen heeft: Doch nu naa de Daad der Gieting geoopend, en van de Vorm ontleedigd; gelijk u hier de Nieuwsgierigheyd der Kijkers aanwijst, &c. Ziet van de Gieting *in Digte Aarde* 't getuygenis 1 Kon. 7: 46. en d'heedensdaagze Praktijk: Alhoewel eenige uyt de Verbranding en Vermaalinge des Kalfs, die Moses naaderhand deed, Exod. 32: 20. Oordeelen dat het van Hout geweest zy, Dat met een Goude Huyd Overkleed of Verguld was; teegens Psalm 106: 19.

C. Een Hef-tuyg, Kraan, Kaapstand of Wind-Haspel, welke gediend heeft, om de Vorm tot de Gieting in d'Opgedolve Kuyl needer te laaten; en naa de Volgieting des Kalfs, uyt de zel-

ve

ve Kuyl weederom op-te beuren, gelijk in de Gietinge van Groote Werkstukken teegen 't barsten der Vormen van Ouds, en noch heeden gebruyklijk is. Vergelijkt 1 Kon. 7: 46.

D. Een Bootzeer-Tafel, op welk de Uytwendige Deelen des Kalfs, naa 't ontworpen Modèl aan 't Volk vertoond; uyt Leem Gebootzeerd zijn; om naa die toestel, over 't zelve Lichaamelijk Bootzeerzel, een Inwendige Moeder-Vorm tot de Gietinge te maaken; hier alleen bedenklijk en tot de Werklijkheyd der gebeurde Zaak bygebragt; gelijk meer andere dingen, die hier door haar zelven genoegzaam Kennelijk zijn.

E. Het Opregten of Planten van het Gegooten Kalf, op een Verheeven Plaats, op dat het van allen mag gezien worden. Zettende 't zelve op een Pedestal, of breede Voetstal uyt verscheyde Steenen t' zaamgedraagen.

F. 't Bouwen van een Altaar uyt Glat-Behouwe Steenen, om Offerhanden aan den Kalf-God op-te Offeren op het aanstaande Feest Exod. 32: 5. Verkiezende daar toe een Bewasse Plaats, naa by eenig Bosch-agtig Geboomte of Hegge. Naaderhand voordagtelijk in de Wet van Moses Verbooden. Deut. 16: 21. Alwaar ook het Verbod van 't Opregten der Beelden strax word by gedaan. *Vers* 22.

G. Vlegten van Bloemen en allerhande Groente van Boom-Meyen; om den Altaar met Festoen en Loof te behangen. Als meede om de Slagt-Beesten met Kranssen te omhangen; gelijk der Afgodischen Volken Maniere was, als te zien is, Actor. 14: 1-13. &c. en by Virgilius zeer dikwils gedagt word.

H. Het Uytroepen van een Feest-Dag, uyt Aarons Last al-om den Volke bekend gemaakt. Exod. 32: 5.

I. Het Toebereyden van Feest-Kost teegen den Dag van Morgen; op datze ter Eeren van den Kalf-God wat te Eeten en te Drinken hadden, en Vroolijk waaren op haare Wijs: Het zy dan van welk-een Kost en Drank zommige zig hier wisten te voorzien, of uyt het Manna te bereyden, of ook wat Ploomden van de Deelen der Slagt-Offeren, die de Voornaamsten gaaven; en eenig Smaakelijk Honing-Water of MEEDE uyt het Manna wisten te maaken; Naadien Bedenklijk blijft, of zy haar dus Dapper hebben konnen Vervroolijken met een Dronk Water, Dat hen uyt Horeb toevloeyde; zoo dat hen het Hoofd Warm wierd, en zy aan 't Zingen, Danssen en Speelen geraakten. Exod. 32: 6, 17, 18.

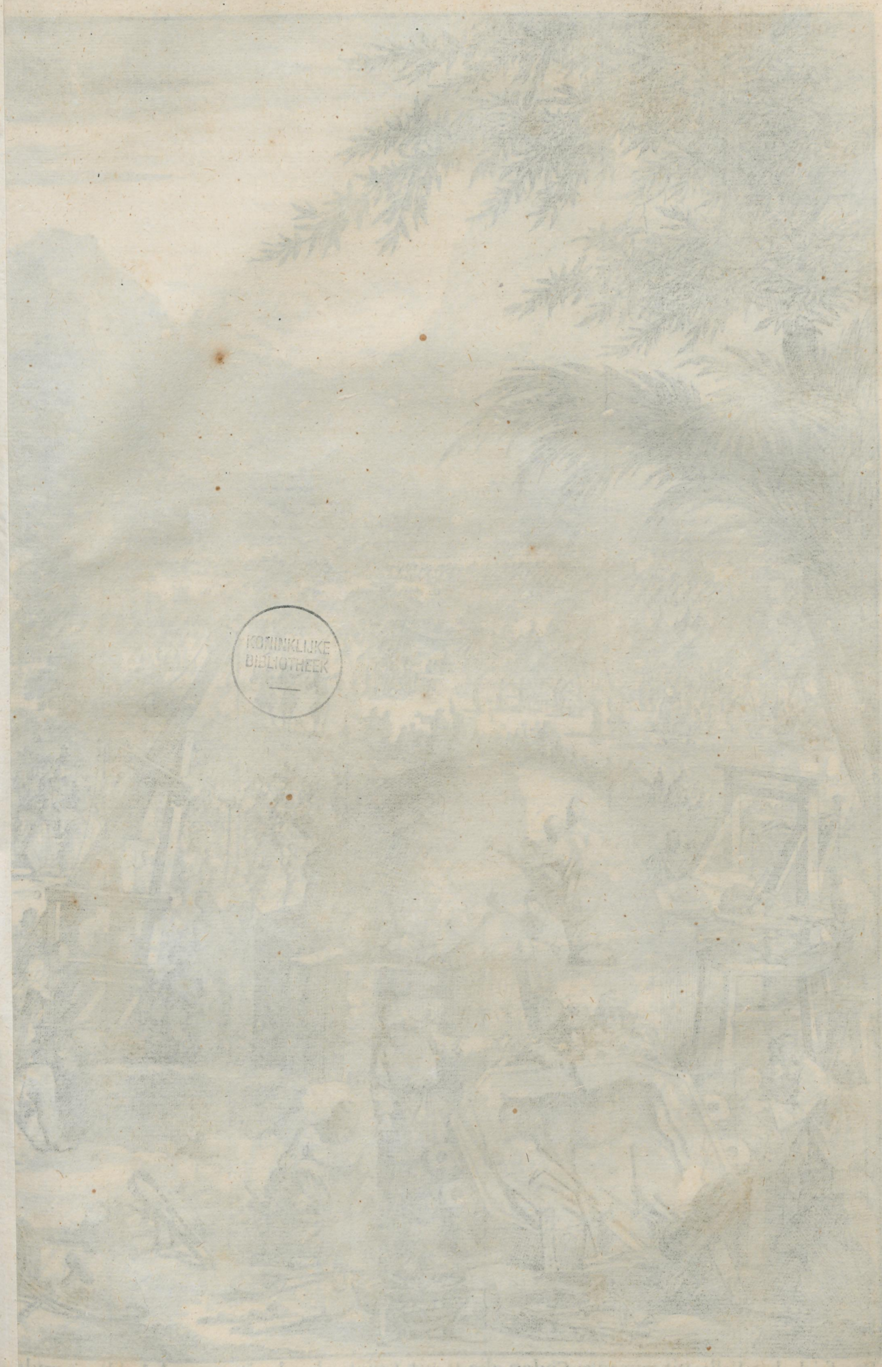
K. Kijkers, Aanzienelike en Oudsten die d'Oprigtinge des Kalfs begunstigen, en Opzigt over heel deeze Toestel neemen. En zoo de aandagt des Beschouwers naauw op-let, hy zal meer andere Byzonderheeden, hier omtrent in-agt genoomen vinden, die geen Verklaaringe noodig hebben.

L. d'Ontloste Vorm in welke de Gieting des Kalfs geschied is; met zommige van haare Gebrooke Stukken, van binnen en buyten aan te zien. Beneffens de Yzere Banden, Sluyt-Spyën en ander Gereedschap, met welke de Vorm tot de Gieting is moeten t'Zaamgevoegd en Bezorgd zijn.

M. Allerhande Voorraad van Speeltuygen, Hand-Trommelen, Fleuyten, Schalmeyen, Krom-Hoorns en andere, in de Afgodize Vreugde-Feesten gebruyklijk, en hier tot het Kalver-Feest tezaamen gebragt zijn.

Dus en twijffelen wy ook niet of deeze aanmerking zal onzen Leezer tot de Beschouwinge van een Derde Print-Tafereel konnen uytnoodigen in welk wy zoo strax op de Voorligtinge van Moses Verhaal zullen zien, Dat Israël dit Feest naa d'Afgodize sweem Gevierd heeft, met welk d'Egiptenaaren gewoon waaren, de Hoogtijd van haaren Os-God Apis te Vereeren: Want *Zy stonden des Anderen-Daags Vroeg op, en Offerden Brand-Offeren, en bragten Dank-Offer daar toe: Ende het Volk Zat needer om te Eeten ende te Drinken, daar naa stonden zy op om te Speelen*, Exod. 32:6. Aldus Eeren zy deezen Afgod, als den Waaren Godt zelve, dien zy wisten dat haare Vroome Voor-Vaders met *Brand-Offeren* en *Dank-Offeren* hadden Geëerd. Want gelijk de Brand-Offers geheel op den Altaar Verteerd wierden; de Dank-Offers ten Deele tot de Heylige Maaltijden behoorden; alzoo doenze ook hier; Wantze zetten haar Needer om te Eeten en te Drinken; en daar naa staanze op *Om te Speelen;* Dat is, gelijk het naaderhand *Vers* 18, 19. verklaard word; zy maakten Vroolijke Rey-Danssen, en Gezangen, die onder 't Geluyd van Blaas-Pijpen, Bom-en Raateltuygen elk haar beurt hadden; want alzoo pleegen de Heydenen op de Bras-Maalen van haare Offerhanden en Feesten te doen. En alhoewel hier uyt blijkt dat dit Feest geen anderen Uytgang

Israëliten Eeren het Kalf met een Vroolijk Feest.

Doe seide het Volk; Dit zyn uwe Goden, die u uit Egiptenland uitgevoerd hebben: ende Aan

ende Aaron bouwde een Altaar en riep uit; morgen sal den HEERE een Feest zyn. *Exod.32:4.*

gang, als *De Verzaadiging des Vleesch* had, Col. 2: 23. schijnenze nogtans geenzinds tot Dronkenschap vervallen te zijn; het zy dan, om dat hen hier inde Woestijne den Wijn ontbrak, Deut. 29: 6. of om datze het moogelijk nu ter-Tijd zoo Drok met deezen Nieuwen God hadden, den zelven naa de wijs der Egiptenaaren te Eeren, Datze noch tot de Wulpsheyd van Dronkenschap of Onkuysheyd niet bekroopen wierden; gelijk zommige met dit Joods Blanketzel voor den dag koomen. Naadien nogtans haar *Eeten* en *Drinken* hier niet anders als een Daad van Wellustige Vroolijkheyd, tot derzelver Offerhanden word bygebragt; schijnd men te moogen denken, Dat Israël deezen Feest-Dag, niet zoo slegt met het Eeten van hun Daagelijxe Kost, Dat is, met het Manna, en een Dronk Water heeft doorgebragt; want de meeste hebben van de Geslagte Dank-Offeren konnen Eeten; en die niets hadden, hebben egter yets door uytdeelinge van Stukken konnen krijgen; gelijk d'Oude in de Offer-Maaltijden en Feest-Daagen gewoon waaren te doen: Alhoewel het Israël anders aan Vleesch ontbrak, gelijkwe kort te vooren in haare Murmureeringen gezien hebben, alsse door Quakkelen voldaan wierden. Waar toe zy dan ook niet heel buyten staat geweest zijn, om uyt het Manna een Zoort van MEEDE of *Honing-Drank* te Kooken, en die zoodaanig met Kruyderyen aan-te zetten, Dat het hen de Geesten streelen, en een Vroolijk Hoofd maaken kon: Zoo datze van de Maaltijd opstonden en aan 't Zingen, Danssen en Speelen vielen. Dat d'Israëliten nogtans naaderhand niet vies van den Beeker zijn geweest, en de Uytgietingen der Heydense Overdaadigheeden zijn naagevolgd; (als die op de Maaltijden haare Goden met Slempen en Baldaadig Storten en Plengen pleegen te Eeren,) heeft haar de Profeet Hoseas, als tot haaren Beeker Ingeschonken, als hy hen Verwijt, *Datze omzaagen naa andere Goden, en de Flessen der Druyven Beminden.* Hos. 3: 1. En zoo worden ook in 't Boek der Wijsheyd de Offer-Maaltijden, die den Goden, en inzonderheyd Bacchus, ter Eeren gehouden wierden, van weegen de Overdaad des Zuypens, en Brood-Dronke Dertelheyd, *Raazende Brasseryen*; en d'Afgoderye, *Het Begin en Eynde van alle Quaad* genoemd; Sap. 14: 23: 27. En wy zullen kort hier naa geleegentheyd, hebben om dien Handel met een aardige Reeden van een Geleerd Poëet naa 't Leeven Afgemaald te zien. Maar niet-teegenstaande den Apostel. 1 Kor. 10: 7. De Beteekenis van 't Grond-Woord dat de onze hier *Speelen* vertaalen, in 't Griex behoud; en ook dit gantze Gedrag een Werk van *Afgodendienaars* noemd; word het zomwijlen ook gebruykt voor *Lachhen*, en *Vroolijk zijn.* Gen. 21: 6. Doch hier schijnd het eygentlijk voor *Zingen* en *Danssen* rondom den Gouden Kalf-God genoomen, gelijkwe strax uyt *Vers* 18, 19. zullen aanwijzen. Onder-en-tussen zienwe, Dat het geene 1 Kron. 15: 29. *Speelen* genoemd word; 2 Sam. 6: 16. *Danssen* geheeten word. Doch Rabbi Menachem verklaard het *Hoererye*; volgen 't geene Potiphars Wijf over Josef klaagd; Gen. 39: 14. *Hy heeft deezen Hebreeuwsen Knegt tot ons ingebragt, om ons te Bespotten.* (Of met ons *Te Speelen.*) Nogtans worden d'Israëliten in dit voorval nergens van Hoererye of Onkuysheyd Betigt; ten zy men zulx in een Geestelijken Zin op haare Afgoderye wil passen, waar door zy het Verbond Gods Verbrooken, en zig als Kinderen in welke geen Trouwe was, Deut. 32: 20. geheel Verdorven hebben. Exod. 32: 7, 8. Haar *Buygende* voor de Gelijkenis van een Kalf, welke het Maakzel haarder Handen was: Het geene Godt niet alleen in het Verbond der X. Woorden Verbooden, maar ook Gedreygd had teegen al die zulx deeden, in *Jaloursheyd* te ontsteeken. Exod. 20: 4, 5. Indien men voorts de Zeeden der Oude Afgodendienaars naaspoord, men vind naauwlijx yets gemeender als het Zingen, Danssen en Drinken op haare Feest-Daagen, met welkze den Roem der Goden gedagtig waaren. Zoo dat men in Moses verhaal al 't zelve van Israëls Kalver-Feest schijnd te vinden, Dat de Griekze en Latijnze Schrijvers van de gewoonten der Heydenen hebben aangeteekend. Dus verhaald Plutarchus, Dat d'Inwoonders van Delos, op haar

Bedenking over Israëls Eeten en Drinken op dit Kalver-Feest.

Wat Drank d'Israëliten hier konnen Gedronken hebben, om Vroolijk te zijn.

In wat Zin van d'Israëliten gezeyd word, Datze opstonden om te Speelen.

Feest-Daagen der Heydenen gemeenelijk met Dansseryen, Zang en Spel verzeld.

Jaar-Feesten rondom den Altaar van Apollo, Dansseryen pleegen aan-te regten, die in Keeren en Weederkeeren bestonden, en t'elkens op't Gezang veranderden. Jaa daar was by d'Oude naauwlijx eenige Verrigtinge van Godsdienst, in welke niet Gedanst en Reyën af en aan-geleyd wierden: waar op moogelijk Virgilius ziet, als hy zeyd; *Men voegd zig aan de Rij, en Danst om d' Altaar Blij.* In de Renloop-Speelen zeyd Servius over desselven Digters VIIIste Eneas, wierd *Cybele*, de Moeder der Goden, met Dansseryen Verzoend. Gelijk dan ook de Danssers zelf, haaren Naam van de Salise Priesters gekreegen hebben; om datze al Danssende haar Godsdienst volbragten: Te weeten naa dat de Roomse Koning Numa, als Livius verteld, zeekere Priesters tot den Dienst van Mars Verkooren had, die met Heemelze Schilden, al-Zingende met Reyën, en op de Maatgepaste Dansseryen door de Stadt gingen: Het geene Ovidius heeft doen zeggen, *De Naam van* Danssers *is van* Danssen *afgekoomen.* Nogtans en schijnd het Danssen by de Romeynen niet al-te Prijswaardig geweest te zijn, dewijl Cicero in zijn Reedenvoering voor Murena zeyd, Dat niemand Danst als hy Nugteren is, of hy moet Zot zijn; noch in zijn Eenzaamheyd, noch in een Deftige Maaltijd. Dat het nogtans by de Grieken in meerder agting was, daar van zijn veel Getuygenissen voorhanden; zoo dat ook zelfs Sokrates de Wijste van heel Griekenland, daar van niet vies en was. Plato zeyd meede datze bynaa yeder God een byzonderen Dans Toeheyligden, daar Lucianus zijn Zeegel aan schijnd te hangen, als hy van de Lacedemoniers verhaald, Datze eenige Dansseryen ter Eeren van Venus en Bacchus hadden ingesteld: Die het lust kan'er by Apulèjus in de Bruylofd van Psyche en Kupido eenige Staaltjes van vinden. En dat eertijds ook het Vroolijk Danssen onder de Zoldaaten heel gewoon was, mag men 1 Sam. 30: 16. verneemen; alwaar gezien word, Dat de Amalekiten van David besprongen worden, ter-Tijd als zy om den Grooten Beuyt, uyt het Land der Filistijnen en Juda behaald; *Aaten, Dronken en Dansten.* Doch voor hoedaanigen *Ontbinding der Dertelheyd*, men de Dansseryen te houden heeft; heeft Hendrik Kornelis Agrippa ons in zijn XVIIIde Hoofdstuk *Van de Ydelheyd der Weetenschappen* Netjes afgeschilderd. Maar gelijk by het Danssen dat ter Eeren van de Goden geschiede, niet alleen zelden het Eeten en Drinken ontbrak, maar gemeenelijk de Voorrang had, alzoo wierd dan ook onder den Wijn, *Den Lof der Goden* op-Gezongen; en dikmaal haar ter Eeren een Goeden Beeker over de Tafel geplengd. In deezer voegen deede Belzasar die de H. Vaten des Tempels op zijn Bras-Maal misbruykte, naa dat hy den Wijn Geproefd had, en't Hoofd hem begon Warm te worden; Dan. 5: 4. *Zy Dronken den Wijn, en preezen de Goude en Zilvere Goden.* Ook heeft Homerus van zulke Godsdienstige Slemp-Maaltijden gezeyd;

Dansseryen by d'Oude in gemeen gebruyk.

Den Lof der Goden onder het Drinken Uytgeschaterd.

De Jongens hebben elke Dronken,
De Koppen boordevol Geschonken.

En dit geschiede onder Wenschen en Gebeeden, die men neevens d'Eerbied van den vollen Beeker den Goden toeschoot; op datze zoo doende door haare Gunste mogten Welvaaren; gelijk ons Ovidius dat Oud gebruyk in deeze Veerzen naa't Leeven afschilderd;

En zy Wenschen zoo veel Jaaren, haar de Goden moogen Spaaren,
Als zy Kroezen daar op uyt, Gulzig lappen in haar Huyd.

Maar booven-al, heeft d'Helde-Digter Virgilius, de gewoonte der Godsdienstige Drink-Maaltijden, met Leevende Verwen Afgemaald; als hy in zijn Eerste Eneas van de Dertelmoedige Dido zeyd;

Naa't Eerst verpoozen, en opneemen der Banketten,

Begonmen

Begonmen Grooter Slag van Beekers op-te zetten.
De Koningin, *Een Kop doed haalen, ſwaar Gewrogt*
Van Goud en Steenen; daar het bobbelende Vogt
In ſchuymde boorde-vol; Begunſtig (*zegtz'*) ô Gaſten,
Mijn Toeſtel! *En z' ontfing zelf d' Eerſte Schaal, en plaſte*
De Wijnen op den Diſch: Toen zetze pas te Merk,
Haar Lippen aan den Rand, en geeftze met een ſnerk
Aan Bicias; *Hy hier niet traag en min verleegen,*
Weet in een Teug het Goud ten Boodem toe te veegen;
Daar hem al d' and'ren der Trojaanen *en* Tyriers
In volgen: Maar Mevrouw *Zoop nu de Borſt vol Vyers,*
(Onzaalig' als zy was!) Dat Heylloos Vyer der Minnen!
En Dronk het lang Vergif allengsken dieper Binnen,
En Knoopter 't Nachtjen aan met Onbeſlopte Kout.

Die nu tot deeze gewoontens 't verhaal van Moſes aandagtig in overleg neemd, en des Volx Kitteloorige Prijzingen, *Dit zijn Uwe Goden,* voegd tot hare Brand- en Dank-Offeren, haar Eeten, haar Drinken, haar opſtaan om te Speelen, haar Juychen, haar Rey-Danſſingen, haar Beurtwijs Zingen, en alle ander Vreugdbedrijf, (als ofze *Meeſters waaren van den Wijn,* gelijk de Lxx. Overzetters *Vers* 18. vertaalen,) daar zal niet alleen geen ding ontbreeken van al wat tot de Afgodize Zeeden der Heydenen behoord; maar hy zal ook een groote gelijkheyd vinden aan de Eer-Dienſt met welke d'Egiptenaaren Ouwelinx gewoon waaren 't Feeſt van Apis te Vieren. Want Apis, gelijkwe in de Joodze Oudheeden uyt Suidas hebben aangeteekend, wierd zoo draa hy gevonden was, door de Prieſters met Heerlijke Pragt, en een Goud-Geſtikte Dek-Kleed behangen, naa Memphis geleyd, en men Zong Lofzangen met Zaamgetroepte Reyën ter Eeren van den Nieuwen God; ook hield men Gaſtmaalen en bedreef groote Vreugd. Doch gelijk deezen Apis naa verloop van Tijd, (die in de H. Boeken der Egiptenaaren voorgeſchreeven was;) in den Nijl ondergedompeld en Gedood wierd, dewijl hy ſlegts voor een Tijd mogt Leeven, en een ander in zijn plaats opgezogt en met dezelve ſtaatzie moeſt Ingehuldigd worden; alzoo zullen wy ſtrax zien dat ook dit Gegooten Kalf, geen ander Lot te-beurt gevallen is door de Hand van Moſes, die het zelve door Smelting Ontmaakzeld, en zoodaanig doen Vergruyzen heeft, Dat hy 't Stoff daar van op 't Water Verſtrooyd, en den Kinderen Iſraëls tot Verſwelginge van haar Miſdrijf met den Egiptiſen Os-God Apis, heeft doen indrinken; vergelijkt Deut. 9: 21. met Exod. 32: 20. En 't zal genoeg zijn om te zien, Dat ook Iſraëls Gouden Kalf in zijn uyt-eynde den Egiptiſen Apis gelijk geworden is; doch tot Verſmaading beyde van het Volk en den Afgod dieze dus Feeſtelijk en Beeſtelijk hadden Naageaapt. Dus en twijffelen wy dan ook niet langer, of elk die Iſraëls Kalver-Feeſt in ons Derde Print-Tafereel Beſchouwd, zal zig min over al deês Heydenze Toeſtel te Verwonderen hebben; naadien het den Afgodizen Menſchen zelden ontbreekt, aan 't geen zulken God en zulken Dienſt af-eyſt. Want naadien Aaron een Altaar voor zijn Gegooten Kalf deede Bouwen om daar op-te Offeren, en deezen Afgod zoo Hoog heeft doen Verheffen, Dat Moſes 't Opgeregte Beeld in 't afkoomen van den Berg heeft konnen zien, Exod. 32: 19. zal het buyten-twijffel op een verheeven Voet-Stal van opgeſtaapelde Steenen geſtaan hebben, Dat het elk heeft konnen zien: Verçierd en Behangen zijnde met Loof en Meyen van Groene Boom-Takken t'Zaamgevlogten, gelijk de Oude haare Goden, en voornaamelijk d'Altaaren pleegen toe-te Wyën: Waar van wy reeds de Toebereydzelen in ons Tweede Print, door een noeſte Krans-Vlegting hebben aangeweezen. Want dat d'Afgodendienaars van Ouds veel op hadden, haare Altaaren, en Standplaatzen der God-Beelden met Feſtoenen van Groene Takken, met Bloemen doormengeld,

Iſraëls Gedrag met de Eer-Dienſt der Egiptenaaren op 't Feeſt van Apis overeen-gebragt.

Apis in Egipten op zeekeren Tijd in de Nijl geworpen.

En van Moſes met het Goude Kalf naagevolgt tot Iſraëls Verſmaading.

Afgodize Altaaren met Feſtoenen en Loof Behangen.

te Verçieren, daar van is de Oudheyd vol; en naa die gewoonte heeft ook Virgilius zijnen Eneas doen zeggen;

Ik trad naa't Myrten-Bosch dat vol van Telgen stond,
En Poogd' een Groenen Boom te rukken uyt de Grond,
Om met Festoen en Loof d' Altaaren te Bekleeden.

Apis door d'aanbieding van Gras gediend.

Nogtans moet zig niemand daar aan steuren, Datmen dus een Leevenloozen God, Spijs voorzet; gelijk hier een Altaar-Knaap, het opgeregte Kalf een Bussel Gras aanbied; want zulx behoorde t'eenemaal tot den Dienst van Apis in Egipten: Naamelijk wannеerze tot deezen Osse quaamen om in twijffelagtige dingen Raad te vraagen: 't Geên zy deeden door het Beest een Arm vol Hooy of Gras voor-te leggen: Indien hy dat aannam, was'er Geluk op de Vraag te wagten; indien hy 't weygerde, was 't een Quaade Voorspellinge. En alhoewel d'Egiptenaars dit deeden aan eenen Leevendigen Os, schijnd nogtans de Psalm-Digter van weegen de Gelijkheyd tussen Israëls Gegooten Kalf en Apis, daar op te Speelen als hy zeyd; *Datze haare Eere veranderd hebben in een Osse die Gras Eet.* Psalm 106: 20. Al 't zelve magmen denken van de Priesters die hier in 't Gewaad van Afgodendienaars ten Rey koomen, en d'Offerhanden en den Smookenden Wierook aan den Altaar waarneemen; zoo datze met hun Gehoornde Huyven, laaten blijken, Datze den Os-God Apis en Serapis dienen; gelijk d'Egiptenaars haar ook niet en Schaamden, haare Groote Godinne Isis met Koe-Hoornen op de Kop te Verbeelden, gelijk we elders getoond hebben. Het Buygen en Eerbiedig stuypen des Volx voor het Kalf en den Glimmenden Altaar, onder het toeroepen met de Swenkende Hand, Dat gy in ons Print-Tafereel ziet, is een opstel die ons by Moses uyt de Goddelijke aanspraak ter Hand komd; Exod. 32:8. *Zy hebben haar,* (Zeyd Godt;) *een Gegooten Kalf gemaakt; en zy hebben haar voor't zelve Geboogen en hebbend Offerhande gedaan; en gezeyd,* Dit zijn *uwe Goden O Israël.* En zoo is hier de rest van des Volx noeste beezigheyd in 't Dollen, Slagten, Villen en aan Stukken-houwen der Offer-Beesten en 't aanbrengen tot den Groen-Bekransten Altaar, die behalven het Offer-Vyer aan alle zijden van zijnen Voet, niet dan Damp van de toegebragte Wierook uytbraakt, onder 't Gespeel van Fleuyten, Kromhoorns, Bas-Pijpen, Schalmeyen, Bom-en Raateltuygen, Schuyffeletten en Gezangen aangeweezen. Aan eenen anderen Oord, Leydmen Bekranste Stier-Ossen en Kleen Vee tot den Altaar, alwaar de Slagtbanken en Keel-Gereedschappen naa derzelver Bloed dorsten: Want alzoo worden wy Vermaand d'Afgodize Offerhanden, met Loover-Groen, Rookwerk, Bloemstrooying, Wassen, Storten, Plengen, Slagten, Kooken, Eeten, Drinken en Vroolijk Juychen te verzellen; en aldus pleegmen de Ossen met Vergulde Hoornen, en Geborduurde Dek-Kleeden, onder geley van Pijpers, en Slagters, naa den Altaar te geleyden; die ook niet zelden als een Gild-Os, met Groene Kranssen behangen wierden; van welke Aal-Oude gewoonte een Voorbeeld te zien is. Actor. 14: 13. daar de Priesters van Jupiter te Lijsteren, Ossen, of Stieren met Kranssen aan de Voorpoorte bragten, om aan de Apostelen te Offeren. Hierom lust het ons ook aangaande de Slagtinge der Groote Beesten, die ons Tafereel vertoond, te vermaanen, Dat dezelve hier veel-meer naa de Heydenze als naa de Gewoonte der Joden geschied, die haare Beesten alleen met het Keel-Mes de Stroot afsnyën; Doch andere Volken deeden zulx van Ouds zoo wel door de Dol-Haamer als met de Slagt-Bijl, die ook wel beyde een 't zelve Slagt-tuyg waaren. Van de Eerste heeft Ovidius gezeyd;

Aanmerking over het Derde Print-Tafereel, dat agter 't neevenstaande Blad is ingelast.

Den Haamer opgehaald, Treft met een Wisse Klop.
Van't Regter-Oor ter zy, het Zog-Kalf op de Kop.

En zoo heeft ook Horatius van 't Slagten met de Bijl gezeyd;

De

De Priesterlijke Bijl zal zig met Bloed Beverven;
Met in de Breede Nek van 't Offer-Beest te Kerven.

In welken Zin meede Ovidius vermaand, Dat den Nek die zig voor den Ploeg in 't Gareel begeeft, van de Bijl behoord verschoond te zijn. Vergelijkt de Wet Deut. 25: 4. van den Apostel tot Tweemaal aangehaald. 1 Kor. 9: 9. 1 Tim. 5: 18. En dat voorts het Kleen Vee, by de Hoornen gevat en tot den Altaar geleyd wierd, kan ons Virgilius in dit Veers goedmaaken.

De God-gewijde Bok by d' Hoorens Voortgeleyd,
Zal aan den Altaar staan ten Offer Toebereyd.

Gy zuld ook elders in onze Print-Verbeelding ontwaar worden, hoedaanig dit Volk het overschot van 't Offer-Vleesch in Potten en Keetels Kookt, en 't geene reeds Gaar is, op de Leger-Dissen aanregt; waar toe de Gasten vast onder d'opgespanne Paviljoenen, en Hang-Matten of de schaaduwe van Geboomte, of eygene Leger-Tenten te zaamen koomen, en zig op alle wijzen *Neederzetten om te Eeten en te Drinken.* Exod. 32: 6. Terwijl andere van hun Makkers en Gebuuren, van Schranssen zat, voor den Volgepropten Buyk een Luchje zoeken; zoo datze Opgestaan zijnde, de Handen tot Zaamgesnoerde Reijen te-gaar strengelen, en onder 't Gespeel van allerhande Blaas-Pijpen en Fleuyten, aan 't Zingen, Danssen en Quinkeleeren vallen; 't zelve met Roepen en Juychen doormengende, gelijk de Heydenen op haare Bacchus-Feesten pleegen; zig laatende voorstaan, Dat de Goden daar in ruym zoo grooten Welgevallen als zy zelve hadden. Doch het Kalf wister weynig af; het had Oogen, maar en Zag niet watter t' zijner Eeren omging. En schoonze met haar Zingen en Joelen zoo grooten Geschal maakten, Dat het Gedeun van haar Juychen in de Ooren van Moses en Josua gonsde, zooze in 't neederkoomen van den Berg waaren; hoorde doch deezen Dommen Kalf-God niet, alhoewel 'er Aaron ongetwijffeld de Ooren niet aan vergeeten had. Zulx men voorzeeker tot dit Volk wel had moogen zeggen, 't geên Elia al Spottende teegens de luydrugtige Baals Priesters zey; *Roept met Luyde Stemme, want Uwen God is moogelijk in Gepeyns, of hy heeft wat anders te doen; of misschien Slaapt hy, en hy zal Wakker worden.* 1 Kon. 18: 27. Maar indienze dit gedaan hadden, gelijkze eenigzinds deeden, ook dat en zoud-haar niet gebaat hebben: *Want daar en was geen Stemme noch geen Antwoord* te wagten uyt het Kalf datze zelf gemaakt hadden. Doch *Daar aan moest het blijken*, Dat al wat uyt Aardze Stoff door Menschen Handen gemaakt word, schoon 't ook Fijn Goud is, *Geen Goden en zijn:* Gelijk de Schrijver van den Brief die agter 't Boek Baruch volgd, heel wel heeft aangemerkt. Dus schijnd' er alleen te resten, Dat wy d' Historize Inhoud van ons Print-Tafereel den Beschouwer met een Woord wat naader ontvouwen.

Heydenze Offerhanden met Zang en Spel verzeld.

Israëls Kalver-Dienst van terzijden Bespot.

1 Kon. 18: 26.

VERKLAARING VAN HET PRINT-TAFEREEL,

Dat Israëls Afgodisch Eer-Bewijs aan het Gouden Kalf vertoond.

A. Het Gegooten Kalf op een verheeven plaatze gesteld en desselfs Voet-Stal met Festoen en Loof van ronds-om Behangen.

B. Israëliten die haar voor den Kalf-God Neederbuygen, en Wierook en Offerhanden toebrengen: Exod. 32:8. Terwijl andere op Fleuyten en Pijpen Geschal maaken, Bloemen Strooyen; en elkander door Toejuychen gaande maaken; en onder andere Lof-Spraaken, zeggen; *Dit zijn uwe Goden die uw uyt Egipten hebben Uytgeleyd.* Veranderende alzoo haare Eere en te-gelijk onder 't vergeeten der Wonderen in Egipten gezien; de Heerlijkheyd van de Godt der Hebreën; *In een Osse die Gras Eet.* Psalm 106: 20, 21.

C. d'Opgebouwden Altaar van Gehouwe Steenen; en met Feſtoen-en Loof Behangen, op welk de Slagt-Offeren ter Eeren van den Kalf-God worden aangeſteeken. Verzeld met de Toeſtel der Prieſteren, naa d'Afgodize wijze, zoo korts te vooren aan Iſraël verbooden. Exod. 20: 25.

D. 't Needergezeeten Volk dat op deezen Feeſt-Dag Eet en Drinkt; en daar naa Opſtaat om te Speelen, te Zingen te Danſſen en den Kalf-God met Toejuychen in-te Wyën: Waar toe zy haar in Gezelſchappen, Maaltijden en Reyën begeeven en Zaam-Getroept zijn. Zingende en Jubeleerende by beurten. Exod. 32: 17, 18.

E. Het aanbrengen van Bekranſte Stier-Oſſen, en ander Slagt-Vee; Dat onder het Geley van Spel en Vroolijkheyd ten Altaar geleyd word; vergelijkt *Actor.* 14: 13.

F. Slagten en Ontweyën, van Oſſen en Kalveren, Schaapen, Rammen en Bokken, alwaar den Beſchouwer niet ongerijmd noch teegen de Zeeden der Joden moet agten aan-te loopen, Dat het Groot Slagt-Vee met de Bijl-Haamer gebold word; gemerkt hier waarſchijnelijk d'Heydenze wijs gepleegt is; die doorgaans de Haamer of Slagt-Bijl in gebruyk hadden: Gelijk dat zoo ſtrax uyt Ovidius en Horatius Beveſtigd is; en het *Slagten* ſchijnd'er by ons ook van genoemd te zijn.

G. Allerhande Voorraad van Speel-Tuygen op de Afgodize Feeſten, Maaltijden en Danſſeryen eertijds gebruykelijk.

H. Het Kooken en Bereyden der Offer-Spijze, tot de Afgodize Maaltijden, Ingewand-Eeting en Penſſeryen; by d'Heydenze Offerhanden gebruykelijk; van den Apoſtel de *Tafel der Duyvelen* genoemd. 1 Kor. 10: 21. met *Vers* 25. vergeleeken.

I. Pijpers, Schalmeyers en Fleuyters die de Offer-Dienſt verzellen; en by beurten Zingen en Gequêêl maaken. Exod. 32: 18, 6. &c.

K. Rey-Danſſen van het Opgeſtaane Volkje, dat onder al dit Joelen Speeld, Danſt en Huppeld ter Eeren van den Kalf-God.

L. Moſes met Joſua van den Berg af koomende, breekt in Goddelijken yver over de Dwaalzieke Daad des Volx, de Steene Tafelen der Wet aanſtukken, zoo draa hy het Kalf en de Reyen ziet. Gelijk te zien is; Exod. 32: 19. Deut. 9: 17. daarwe ſtrax van ſpreeken zullen. En 't geên de Print-Verbeelding meer in heeft, zal den opmerkenden Beſchouwer buyten verder Verklaaringe ligt ontwaar worden.

En dus meenen we niet alleen tot hier toe genoeg gezeyd te hebben, van de Afgodize wijze, naa welk Iſraël dit Kalf gemaakt en gediend heeft; maar ook 't zelve niet onbedenklijk, eenigzinds wat naader aan de waarſchijnelijkheyd hebben afgebeeld, als moogelijk andere tot noch toe gedaan hebben; alhoewel het een opmerkelijk voorval in de Iſraëlitize Kerke is, die den Schilders dikwerf is in den Zin gevallen omze te verbeelden; en daarom ziet menze ook in geene Bijbel-Printen vergeeten. Doch de meeſte, en dat noch wel de Beſte, laaten zoo weynig van deſſelfs vereyſte omſlag en By-Werk zien, als of 't hen meer te doen was haar Konſt door 't opvolgen van haar eygen fantazien te laaten blijken, als de Waarheyd te betragten. Een aanmerkelijk Staal hier van zal ons moogelijk het Prijswaardig Meeſter-Stuk van den Grooten Schilder Nikolaas Pouſſijn verſtrekken; welken by den Heere Fleury, in zijn Boekje *Van de Zeeden der Iſraëliten*, d'Eer opgedraagen word, van allerbeſt de Kleedingen der Ooſterſe Volken, en zoo ook van de Oude Joden in Kanaan, verſtaan en in-agt genoomen te hebben. Doch of hy zulx in deeze Hiſtorie, zoo wel als moogelijk in andere zijner Tafereelen gedaan heeft, laaten wy de Kenners der Oudheeden aanbevoolen. Gelijk wy ook tot geen ander Oogmerk dit Grootvoerig Print-Tafereel hier hebben willen byvoegen, als om ten overvloed te toonen, Hoe Maager de Toeſtel van omſtandigheeden te-mets in de Bijbelze Hiſtori-Printen te beſpeuren is, ſchoonze van groote Meeſters ontworpen zijn: Om dat haar Toeleg niet zoo-zeer ſtrekt, 't Verſtand des Beſchouwers in de Waarheyd te Oeffenen, als wel yets te maaken dat den Roem van een Groot Meeſter behaalen kan; zonder dat wy nogtans ontkennen willen, het Werk van dien Grooten Man, met eenige Kleenigheeden bygeſprongen te zijn, om 't zelve daar door wat naader aan Moſes verhaal te brengen. En dewijl ons Boek daar heenen loopt, Dat het d'Hiſtorize voorvallen onder Iſraël, een weynig uyt d'Oudheyd mag ophelderen, zijn

De Schilders hebben deeze Hiſtorie in 't Verbeelden dikmaal te kort gedaan.

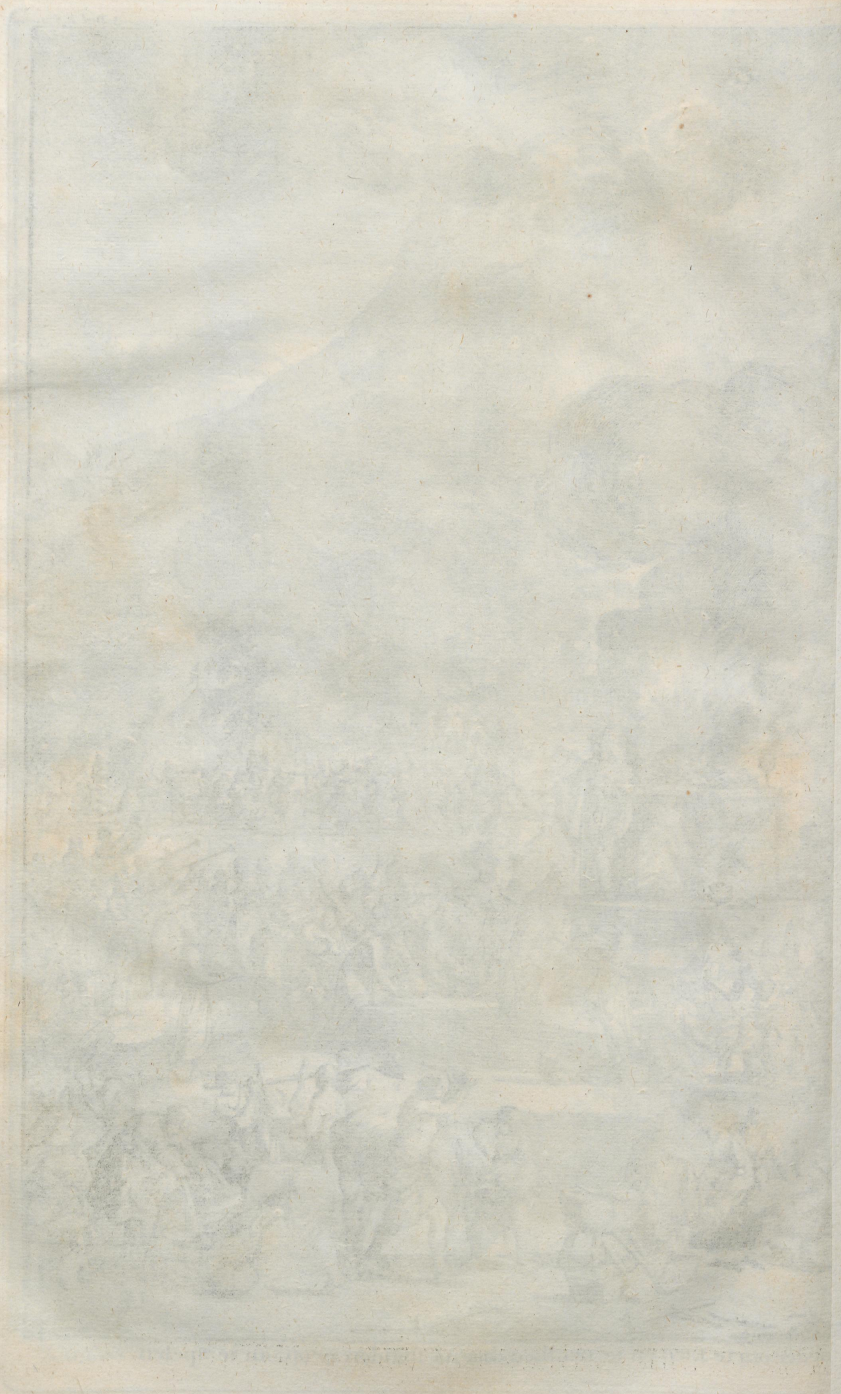

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

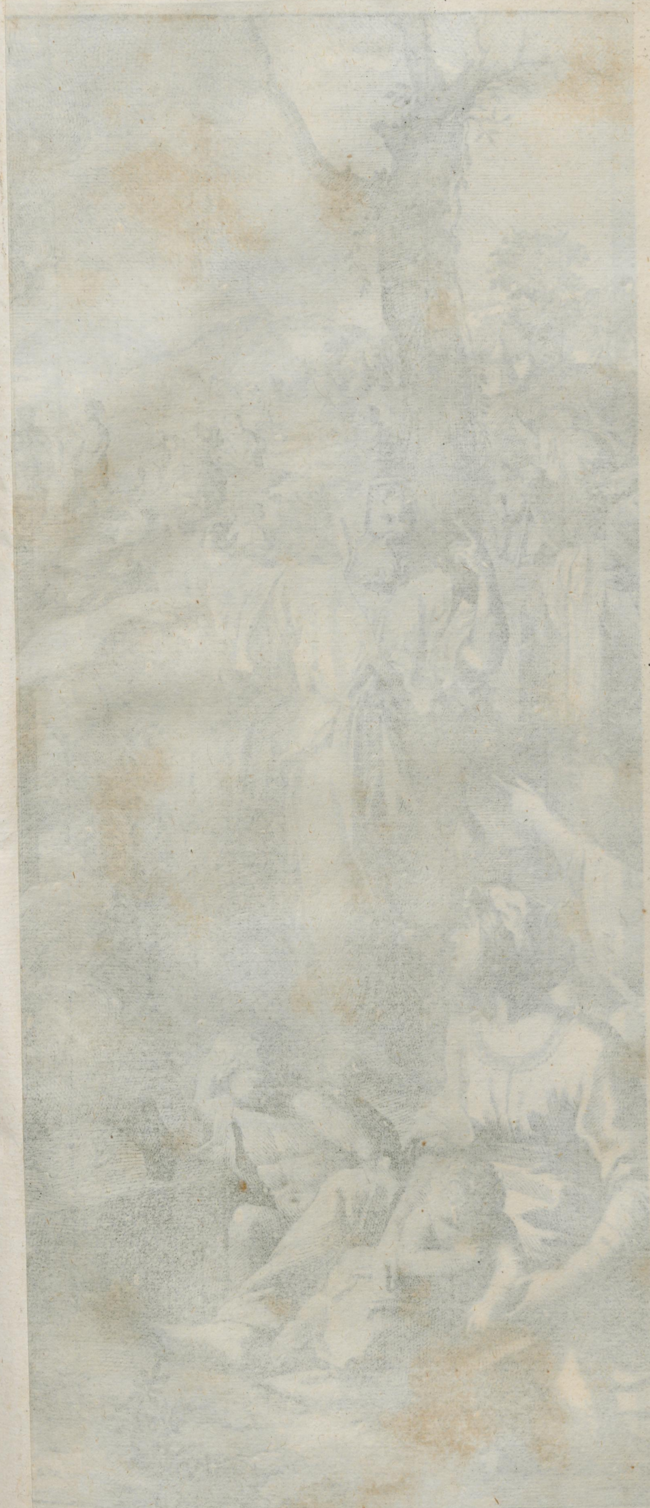

Ende zy stonden des morgens vroeg op; en Offerden Brand-Offer, en Dank-Offer, en zaten n

...n zaten neder om te Eten en te Drinken, daar na stonden zy op om te Spelen. *Exod. 32. 6.*

N. Poussyn pin

N. Poussyn pinxit.
3 Deel P. 671.

wy van dat Groots Schilder-Padt eenigzinds ter-zijden afgegaan, en hebben onze Print-Verbeeldingen, zoo goed wy konden wat meerder Spreekende gemaakt, gelijk den Verstandigen Beschouwer ligtelijk zien kan.

Maar wat is hier verder op dit Feest gebeurd? en Hoe is den Israëliten deeze Kalver-Dienst bekoomen? Droevig voorwaar: Want Godt verklaard deeze Daad niet alleen een Verfoeyelijke Schending van zijn Verbond; maar zend ook Moses, die tot noch toe by hem op den Berg was, en van al deezen Handel niet en wist, in der haast naa Beneeden; hem doende Afklimmen met de Tafelen der Wet in zijne Hand, op dat hy Israël betuygde hoe Schandelijk zy het Verbond, Dat hy met haar als met zijn Uytverkooren Volk over die X. Woorden gemaakt had, verbrooken hadden. *Gaat heenen*, zeyd Hy, *Klimd af, want* Uw Volk, Dat Gy *Uyt Egiptenland Opgevoerd hebd, heeft het Verdorven, en is haastig Afgeweeken van den Weg dien Ik hen Gebooden hadde: Want zy hebben haar een Gegooten Kalf gemaakt, en zig daar voor Geboogen, en hebben 't Offerhanden gedaan, zeggende, Dit zijn Uwe Goden*. Exod. 32: 7, 8. Ziet daar hoedaanig-een diepgaande Klagte, en welk-een Verwijt, Godt in deeze Scherpsnijdende Woorden over dit Volk uytdonderd. Zijn Alziende Oogen die in het Brandende Vyer der Wolke op SINAI de Wagt hielden, Deut. 9: 15. tot yver ontvonkt, scheenen geen langer uytstel aan-te raaden; en Moses moest flux belast worden, *Heenen te gaan en af-te Klimmen:* Want in diervoegen hebben de LXX Overzetters hier, op Moses eygen voetspoor, het Woord *Haastelijk* zeer wel ingelast; naadien hy zelve zoo spreekt, Deut. 9: 12. *Staat op gaat* Haastelijk *af van hier*, &c. En waarom doch zoo Draa en zonder zammelen? *U Volk*, zeyd Godt, *Dat* GY *uyt Egipten hebd Opgevoerd, heeft het Verdorven*. Naamelijk door haar een *Afgod* te maaken, en *Afgoderye* te pleegen. Actor. 7: 41. 1 Kor. 10: 7. en heeft alzoo *Een groote Zonde Gezondigd*. Exod. 32: 21. door welke zy het Verbond verbrooken hebben. Jer. 31: 32. Zoo dat Israël betoond heeft *Ontbloot* en *Naakt* te zijn van de Liefde, van de Trouwe, en van het Geloove, Dat zy haaren Godt Schuldig waaren; en om dat zy door deeze Schandelijke afwijking, met haare Herten waaren weedergekeerd, tot de Drek-Goden van Egipten; over welke zy wisten dat Godt Gerigte geoeffend had, Doodende alle Eerstgeboorne, die derzelver Bescherm-Goden waaren aanbevoolen. Exod. 12: 12. Zoo dat haare Heerlijkheyd nu veranderd was in de Gedaante van een Osse die Gras eet. En daarom Verwaardigtze Godt ook nu niet langer met den Naam van *Mijn Volk*, maar *Moses Volk* te noemen. *Uw Volk* zeyd hy, *Dat* Gy *uyt Egipten Opgevoerd hebd, heeft het Verdorven*. Dat is, zy hebben door d'Afgoderye welkze begaan hebben, en het Oordeel datze des weegen haar zelven hebben op den Hals gehaald; deeze Schandvlek verdiend Datze *Mijne Kinderen* niet en zijn. Deut. 32: 5. O! Groote omkeering der Goddelijke betuygingen! O! Rampzaalige afwisseling van Israëls Staat en Toeverlaat! Te vooren hadde Godt gezeyd, *Ik ben uwe Godt; Ik heb Uw uyt Egipten Uytgeleyd;* Doch nu zeyd Godt, *Datze Moses Volk zijn*, en *Dat Hy ze* uyt Egipten heeft uytgeleyd. Wanneer nu de Goddelijke aanspraak voortvoer d'Hardnekkigheyd van dit onbandig Volk, Moses onder Oogen te stellen, op dat hy hem zonder het belet van zijn Voorbidding, *Toeliet*, in volle Gramschap teegens haar t'Ontsteeken omze te Verteeren, die de Uytroeying dus Regtveerdig verdiend hadden; Ontvonkte nogtans de Liefde voor de Eere van Gods Naam en de Behoudenis des Volx, het Herte van die Groote Leydsman en Middelaar in diervoegen, Dat hy zig met het Schild van zijn Voorspraak wel dapperlijk in de Bresse zette, *En het Aangezigte des Heeren zijnes Gods Aanbad:* Hem niet alleen tebinnen brengende, de Weldaad zijner Magtige Hand, waar meede hy Israël had uyt Egipten gevoerd, maar keerd ook de Strafwijze vernoeminge, hier in door een Aanminnige Reeden om, Dat hy dit Volk niet *Zijn Volk*, maar *Uw Volk*, Dat is, *Gods Volk* noemd; op dat het als zulken Volk weederom in Gods Verbond mogt aangenoomen worden; en d'Egiptenaars alzoo met en dagten, Dat hyze in

Moses van den Berg afgezonden om het Afgodisch Volk in haar Kalver-Feest te verstooren.

Godt noemd Israëls daad met het Kalf een Verderf.

Psalm 106: 19-21. Rom. 1: 23.

Israël thans niet Gods Volk maar MOSIS VOLK genoemd.

Moses zoekt het Aangezigte Gods te Verzoenen;

in zijnen Toorn had Uytgevoerd, *Op dat hyze Doode op de Bergen.* Waar toe hy zijn Reeden ten laatsten zoo Kragtdaadig besluyt, met het byhaalen van 't Verbond dat Godt met Abraham, Isaak en Jakob door den Eed bevestigd had: Dat Godt het quaade Vonnis welk hy over zijn Volk dreygde uyt-te voeren, schorste; en zijnen Toorn over Israël niet uyt en goot. Het welke de Heylige Historie door *Berouw-hebben*, uytdrukt; zeggende; *Doe Berouwde 't den Heere over 't Quaad, het welke hy Gesprooken had zijn Volk te zullen doen.* Exod. 32:14. Want alzoo hadde Moses Gebeeden: Keerd af van de Hittigheyd uwes Toorns en laat u over het Quaad uwes Volx Berouwen. Exod. 32:12. daar de LXX Overzetters vertaalen; *Zijd Genaadig aan 't Booze Volk.* Maar alhoewel deeze Zaake hier onder Verstaan word, zoo beteekend nogtans d'Hebreeuwse Spreekwijs, niet Oneygen het quaad der Straffe, waar over het Godt *Berouwen* mogt, Dat is, Dat hy dezelve niet over haar wilde brengen, spreekende naa Menschelijke Wijs, als Gen. 6:6. En daarom heeft'er de Kaldeër by gedaan; *Wild doch Berouw hebben van het Booze, Dat gy gedenkt te doen aan u Volk.* Maar gelijk Moses in zijn Gebed den Eed voordraagd, welke Godt den Vaderen *By hem zelven* Geswooren hadde, op dat hy d'Onveranderlijkheyd van zijnen Raad omtrent zijn Volk betoonde, en leerde in den Geloove omhelzen (gelijk den Apostel deezen Eed verklaard, om dat Godt die *By hem zelven* Swoer, dewijl hy *Geenen Meerderen hadde;* Hebr. 6:13, 17.) alzoo hebben ook de Rabbinen, de Groote Daad van Moses Voorbeede, in deezer voegen erkend; *Doe Moses in het weederkeeren Genaade zogt voor 't Aangezigte des Heeren; Gedagt Godt aan Isaak, welke gebonden was van zijn Vader op den Altaar die op den Berg Moriah was; en deede zijn Goddelijke Teegenwoordigheyd Woonen in 't Midden van haar als te vooren.* Dit zeggen de Joden. Maar naadien Moses Gebed, voornaamelijk op Gen. 22:16, 17, 18. schijnd te doelen, alwaar van de Zeegeningen aller Volken in Kristus gewag gemaakt word, magmen dit voor de Grondsteun neemen op welk Godt zig door het Gebed van Moses liet verzoenen; zoo dat hyze niet en Verdelgde maar toeliet datter slegts Drij-Duyzend door 't Sweerd vielen. Exod. 32:27, 28. En over zulx behoeftmen in de Verklaaring der Joden, alleen *Kristus* in de plaatze van *Isaak* te stellen, die een Voorbeeld geweest is van *Godt den Zone*, als zijn Vader Abraham was van *Godt de Vader*, gelijk in zijn Historie is aangemerkt. Ten laatsten blijkt ook in Moses Gebed, Hoe Getrouw hy was in 't bezorgen van de Eere Gods, op dat die niet alleen weeder opwakkerde onder Israël, die dezelve schandelijk in het Beeld van een Dom Beest verwisseld en verlooren hadden; Maar dat de Glorie zijner Moogendheyd en Waarheyd veel-eer ook onder de Heydenen van rondom mogt openbaar worden, als zoo een Onvermijdelijk Schandaal als deeze te geeven, Dat de Goddelijke belofte der Genaade aan het Zaad Abrahams te-niet geloopen, en den Weg voor de Verloore Schaapen, die nog tot den Stalle moesten koomen om Godt te leeren Kennen, t'eenemaal afgesneeden was.

> En brengd Godt tot Berouw van het Quaade over Israël gedagt.
>
> Hoe Godt het Berouw toegeëygend word.
>
> Op wat Grondvest Godt hem met het Zondig Israël op Moses Voorbeede laat Verzoenen.

Als dan nu de beurt weeder aan Moses stond te Gehoorzaamen, heeft hy zig strax omgewend, en is van den Berg afgeklommen, met de *Twee Tafelen der Getuygenis in zijne Hand*, dien hy aldaar als een *Werk Gods*, en desselfs *Graaveerzel*, ontfangen hadde, Beschreeven aan beyde Zijden Exod. 32:15, 16. Onder 't afkoomen by zijnen Dienaar Josua gekoomen, (die met hem op den Berg gebleeven was. Exod. 24:13. alhoewel moogelijk wat laager, terwijl Moses tot de Wolke was ingegaan,) worden haare Ooren wel haast het Gezuys van het Zingen en Quinkeleeren des Volx ontwaar. En als of Josua dit misschien wel 't eerst vernam, of moogelijk reeds te voorendoor 't Geschal van haar beurtwijs Juychhen vernoomen had; schijnd hy Moses tot een aandagtig Luysteren aan-te maanen: *My dunkt* zeyd hy teegens hem; *Daar is een Krijgs-geschrey in 't Leger:* Of als andere vertaalen; daar is een *Stemme des Oorlogs.* Exod. 32:17. naamelijk met hoedaanige men van-Ouds gewoon was den Vyand, onder een Vreeslijk Roepen en Schreeuwen op 't Lijf te vallen; waar van de Voorbeelden by meest alle Volken

> Moses klimd van den Berg af met de Twee Tafelen der Wet in zijne Hand. Exod. 24:18.
>
> En verneemd het Geluyd der Zingende Reyën en 't Gedeun der Speelende.

Volken bekend ſtaan. En diende dusdaanigen *Veldgeſchrey* zoo wel om malkanderen Aan-te moedigen, als om de Vyanden te Verſchrikken; gelijk meede zommige de gewoonte hadden, met hunne Schilden teegens-een te klappen. Van d'Arabiërs word getuygd, Datze in dit geval, Huylden als Wolven; doch d'Egiptenaars deeden haare Aanvallen gemeenelijk onder 't Geklank van Trompetten, verzeld met een Yſſelijk Geſchreeuw; waar in haar de Hebreën, door het Juychen en blaazen met de Bazuyne, zijn naagevolgd. Waar uyt nu ligt te merken is, Dat beyde, Joſua en Moſes, haare Gedagten over Iſraëls Vroolijk Juychen, niet onvoegzaam uytdrukken, door Spreekwijzen die van zeekere Krijgs-gebruyken ontleend zijn, welke by de Oude in gewoonte waaren. Want gelijk het Krijgs-Volk eertijds pleeg te Juychen, en by beurten Geſchal maakten, wanneerze van een Gelukkige Slag weeder in haar Legerplaatze quaamen, of dat zig den Overwinnenden Veldheer, Konink of Keyſer, opentlijk zien liet, (vergelijkt Joſ. 6: 16. met 1 Sam. 10: 24. en 4: 6.) alzoo wierd zulx tweezinds in de Zeegenpraalen gedaan; welke by de Romeynen OVATIO en TRIUMPHUS genoemd wierden: Alhoewel de Taal-Zifters, over derzelver Afkomſtige Benaaminge niet eens zijn. Zommige zeggen dat OVATIO, afkomd van het dikwils roepen der Soldaaten, *ô ô*, of *Jô Jô*, wanneerze met Overwinning t'Huys quaamen: En zoo wil Feſtus dat OVANTES, zoo veel is als LÆTANTES, Dat is, van *Blijdſchap Juychen;* hoedaanig het Virgilius neemd. Doch Martinius heeft het liever van *Evoë* afgeleyd; welk Afgodiſch Zang-Woord, zommige, voor een Vervalſching van den Naam *Jehovah* houden; Dat de Prieſters en Prieſterinnen van Bacchus, met haare Dronke Gezellen, onder 't Zingen en Juychen, dikwils in de Mond hadden wanneerze zijn Feeſt Vierden; en met Trommelen, Cymbaalen en Groen-Bekranſte Spietzen, langs de Straaten liepen; t'elkens den God Bacchus ter Eeren, met Luyde Keelen roepende, *Evan! Evoë!* Gelijk ons niemand die *Uytgieting der Overdaadigheyd*, beeter afgeſchilderd heeft, als den Digter Heynſius, die daar van in zijn Lof-Zang van Bacchus aldus Opzingd:

Het Toe-Juychen by de Romeynen gemeen, op de Zeegepraalen, OVATIO en TRIUMPHUS genoemd.

Misbruyk van de Naam Jehovah by de Heydenen.

Hier op zoo quam dan nu God Bacchus aangetreeden,
Met zijnen Dronken hoop, die volgden zijne Togt,
En ſmeeten vaſt den Kop, al-Roepend in de Logt,
O Evan! Evoë! *Tien Brieſſende Menaaden*
Omringden zijne Koets, en evenveel Lenaaden.
Elk hadd' een Lange Spiets, Bekleed aan alle kant
Met Klimmer-Blaad'ren Groen in zijne Regterhand.
De Saters ſprongen op, Silenus vol Gezoopen
Met zijnen Ezel traag, quam Agter-aan gedroopen.
Den Dronken Staphylus, en Botrus Kaal van Veeren,
Met al zijn Huysgezin quam Agter-aan Laveeren:
En Methe vol van Wijn, Dat Onbezuysde Wijf,
Viel dikwils in het Gaan, Sijlvanus op het Lijf.
Veel Bommen, Grof-Geluyd, gemengeld met Cymbaalen,
En Haamers groot Gebons, omringden gantſch de Paalen
Van Naxus onbewoond; zelf Echo deede mè,
En Riep wat datze mogt, O Evan! Evoë!

En van dit Dolzinnig roepen, Meenen zommige dat d'Overwinnende Soldaaten, haar OVARE of *Juychen* door Verdubbeling van *ô ô*, of *Ohè*, ontleend hebben: Zoo dat OVATIO, zoo veel als OHATIO zou zijn als Calepinus leerd. Waar teegen nogtans Plutarchus leyd aangekant; welken *Ovatio* van de Offerhande afleyd, die de Veld-Heeren in de minder Zeegepraalen Offerden; naamelijk een *Schaap* OVIS; 't geên Servius over Virgilius toeſtemd. Doch in de Groote

De Toe-Juyching ô ô, of Jö, Jö, waar van afkomſtig.

Triomfen, welke met groote Sleep en Staatzie geschieden, wierd een Os Geslagt, als wanneer het Volk den Veld-Heer agter-naa riep *Jô Jô Triomfe*, en alle Boeverye en Uytbundigheyd deeden, die anders niet toegelaaten waaren. Invoegen wy die Geleerde Mannen ligtelijk konnen toestemmen, Dat de Latijnen het Woord TRIUMPHUS, van der Grieken TRIAMBOS ontleend hebben; 't welk de Bynaam van Bacchus was, als de eerste Vinder en Insteller der *Triomfen*, gelijk Heynsius uyt de Oude Boeken Geleerdelijk beweezen heeft. Uyt den zelven en veel andere Geleerde Schrijvers blijkt meede, Dat onder de Heydenze Godsdiensten, verscheyde Gezangen aan byzondere Goden waaren Toegewijd, ASSAMENTA genoemd: Zoo dat zy hadden, *Assamenta Janualia; Junonia, Minervia* en diergelijke, als Josefus Schaliger aanmerkt. Gelijk zoo meede de Grieken haare Aanwijzingen, en Lof-Digten hadden; en de Latijnen hun Gezang *Carmen Averruncale* geheeten; als ook zulke die haaren Naam van zeekere Godheyd droegen, gelijk Proklus in zijn CHRESTOMACHIA by Photius verhaald: Zulx dat *d'Adonidia*, aan ADONIS; de *Dithyrambos* aan BACCHUS, andere weederom aan andere Goden eygen waaren: Die dan ook te-mets zoodaanig Drift-verwekkende waaren ingesteld, Datze den Mensch veel-meer Uytzinnig en buyten 't Verstand, Dat is, Raazende Doll, dan Godsdienstig maakten. Gelijk gemelde Proklus, inzonderheyd van haare *Jo-Bacche* zeyd; Dat zulke Gezangen vol van Getier en Gebaar waaren: Zoo dat zelfs de Priesters te-midden deezer Beswindelende Dolzinnigheyd gelooft wierden, door zeekere Geest en invloed der Goden aangedaan en Vervoerd te worden. En zoo heeft Strabo dan ook de *Korybanten*, niet anders als Dolle Menschen beschreeven: Danssende met haare Cymbaalen, of Klaater-Bletten, Trommelen en Pijpen; ofze Uytzinnig waaren. En aldus heeft het konnen gebeuren, Dat der Israëliten Geroep onder 't Opzingen van den Lof des Afgods, een diergelijk Geschaater heeft gemaakt, wanneerze elkanderen op de Dans-Keeren by beurten Toeriepen; *Dit zijn Uwe Goden; Deeze hebben Uw Uytgeleyd; Dits Een uyt Veele die onze Goden zijn; Wel moetenze Vaaren die ons al-zulken Gouden God verschaffen over welk wy dus plegtelijk Feest houden met Eeten en Drinken en Vroolijk zijn*, Iô, Iô. En zoo bezeft ook Moses, die van des Volx Schandelijke Afval, reeds van Godt onderregt was, wel haast watter gaans was, en tot welk-een uytbundigheyd het Volk niet wel kon uytgespat zijn, Dat zig een Gegooten Kalf gemaakt, en Offerhanden en Eerbewijzelijke Buygingen daar voor deeden. *Neen*, zeyd hy, *Ten is geen Stemme des Roepens van Overwinninge*, (Iô Iô Triomfe;) *noch ook geen Stemme des Geroeps van Neederlaage; maar Ik Hoor Een Stemme des* Zingens by Beurte; Exod. 32: 18. Daar andere vertaalen, *Het is niet de Stemme des geenen die* Juychen, (of die *Antwoorden*, of *Zingen*,) *van weegen de Meesterschap*, &c. Of als'er eygentlijk in 't Hebreeuws staat: *Ten is geen Stemme van't Roepen der Sterkte, noch van't Roepen der Swakheyd.* En de Kaldeër verschild weynig van deeze Zingeevingen, alhoewel hyze door deeze Overzetting naader schijnd te verklaaren; *'t Is geen Stemme van Sterke Mannen die Overwinnen in den Oorlog; Noch de Stemme van Swakke Lieden die Geslaagen zijn*; maar een Stemme *des Zingens by Beurte:* Dat is, een Vroolijk Zingen, Dat uyt Spèl, Wellustigheyd en *Goed-Cier-maaken* voortkomd; gelijk de Kaldeër daarom Overzet; *Ik Hoor de Stemme der geener die Speelen.* En de LXX. Overzetters doender by, *En die van den Wijn Zingen.* En zoo was het ook, en Moses had het wel geraaden; wantze hadden een Feest aangesteld, Dank-Offeren Geslagt, en Gegeeten en Gedronken, en waaren Opgestaan *Om te Speelen.* Dat is, te Zingen, te Danssen, en op Fleuyten, Trommelen en Schalmeyën te Speelen, gelijk men in de Bacchus-Feesten gewoon was. Maar als Moses vast onder 't Afklimmen het Leger naader quam, en 't Opgeregte Kalf en de Rey-Danssen van-verre zag, steeg zijn Gramschap zoo hoog in Top van verbolgentheyd, Dat hy de Steene Tafelen des Verbonds, uyt een Heyligen Yver voor de Eere Gods, *Met beyde zijn Handen*, eens-

Moses erkend des Volks Afgodize Raazernye uyt de maniere van haare Zang-Reyen en 't Gedeun der Stemmen.

Moses in Toorn ontsteeken breekt de Steene Tafelen aanstukken.

eens-loefs ter Aarden wierp, en dezelve onder aan de Voet van den Berg *Voor de Oogen des Volks aanstukken Brak.* Exod. 32: 19. Deut. 9: 17. Niet anders voorwaar, als of hy daar door het Trouweloos Verbreeken van het Goddelijk Verbond, welk Israël door deeze Zonde begaan had, hen had willen onder Oogen stellen. Want dat Moses hier toe niet uyt eygen Wraak, maar door d'Ontvonking van Gods Geest, dus heftig ontsteeken wierd, mag men uyt zijn eygen Betuyging afneemen, Deut. 9: 16, 17. daar hy deeze Daad herhaald. Maar hoe konde Moses anders doen, als hy thans deed, om Israël tot Beschaamtheyd en Leedweezen over zoo Schandelijken Daad te doen weederkeeren? naamelijk wanneerze zien zouden, Dat de Tafelen van Gods Verbond en zijn H. Wet, welkze beloofd hadden te zullen houden; om haare Schen-Daad dus veragtelijk moesten Verbrooken worden; en daar door alzoo niet alleen veele Daagen verwagtings hadden doen te-loor gaan, maar ook haar zelven van het Regt tot de Weezentlijke Goederen, die hen in deeze Tafelen des Verbonds waaren toegezeyd, versteeken hadden. Zulx zy haar hadden Onwaardig gemaakt, Dat Godt langer onder haar Woonde. Want hier toe waaren de Woorden des Verbonds in deeze Tafelen Geschreeven, op datze in de Arke des Verbonds Geleyd zijnde, Godt als't Waare, met het Woord zijner Aanspraak en Openbaaringe mogte Woonen in den Tabernaakel, die nu stond Gebouwd te worden. Doch nu de billijke Gramschap van Gods Huys-Knegt, deeze Tafelen Verbrooken had, gelijk Israël Gods Verbond door haar Afgoderye Geschonden had; was'er niets dat in de Arke kon Geleyd worden tot Getuygenis; en zoo kon'er ook geen Verzoen-Dekzel zijn in't midden van Israël, noch Tabernaakel noch Wooninge Gods. Maar op dat aan dit Volk te naader bleek, hoe zeer zy *Ontbloot* waaren; heeft Moses naderhand zelfs zijn eygen Tente zoo lang doen buyten't Leger brengen, tot dat'er door zijne Voorbiddinge, Verzoeninge tussen Godt en zijn Volk gemaakt was, gelijkwe strax uyt Exod. XXXIII. verneemen zullen. En nu rukte Moses het Gouden Kalf dat zy haar *Tot Zonde* gemaakt hadden, uyt zijn Verheeven Standplaatze, *En Verbrande het in't Vyer.* Exod. 32: 20. Dat is, gelijk onze Kantteekenaars niet quaalijk schijnen te verklaaren; hy deedet weederom in't Vyer tot een Ongefatzoeneerde Klomp te zaamen Smelten. En gelijk hem daar toe moogelijk den overgebleeven Smelt-Ooven, waar uyt het in zijn Eerste Gieting voortgekoomen was, niet heel ondienstig geweest is, alzoo Gissen wy dezelve in ons IIde Print-Tafereel niet onvoegzaam onder d'Oprigting van dit Kalf, als een naagebleeven Werktuyg, met al dessels Gereedschap en Toestel vertoond te hebben. Daar naa Vermaalde Moses deeze Goud-Klomp, *Tot het Kleyn wierd*: Dat is, gelijk van hem zelve naader aangeweezen word; *Hy Stampte het en Maalde het wel Fijn tot het Verdund wierd tot Stoff.* Deut. 9: 21. Het zy dan dat hy zulx gedaan heeft door de *Vijl*, of *Raspe*, tot dat het geheel tot Stoff Vermaalen was; 't geen hy daar naa op het Water Strooyde, en den Kinderen Israëls te Drinken gaf; vergelijkt Exod. 32: 20. met Deut. 9: 21. en't zal niet alleen genoeg zijn om te zien, Dat Moses dit Fijn Gemaalen Goud-Stoff in de Beeke geworpen heeft, die zeederd het Slaan op de Rotze in Horeb, *Van dien Berg Afvlood*, op dat hy niet alleen de Gedagtenis deezer Verfoeyelijke Daad, als in de Diepte Versmoorde; maar op dat ook de Kinderen Israëls by dit Toeval het Gouden Kalver-Stoff mogten Indrinken, dewijl zy in de Woestijne geen Water hadden, als 't geene hen uyt deezen Rotsteen volgde. 't Geên genoeg is, om te verklaaren wat het zeggen wil, als de H. Historie aanteekend, Dat Moses *Dit Stoff op het Water Strooyde en den Kinderen Israëls Drinken deed*; als meede om bedenklijk te doen houden, Dat hy dit alzoo gedaan heeft, op dat Israël hier door veele Dingen Leerde, die hen den Dienst der Afgoden Verfoeylijk maakten. Immers hebben zy ten Eersten daar uyt ligtelijk konnen verstaan, Hoedaanige *Drek-Goden* zy haar zelven gemaakt hadden, die men Inswelgen, en door den Stoelgang uytwerpen kon. Ook kon haar niet ontglippen te denken; Dat

En waar toe dien H. Yver diende?

Moses brengd zijne Tenten Buyten't Leger Israëls, en agtze zijne Bywooninge Onwaardig.

Hy Vermaald het Gouden Kalfs tot Stoff.

Exod. 17: 6. 1 Kor. 10: 4.

En Strooyd het Goud-Stoff op't Water.

Dat gelijk zy dit Water, welk met den Afgod Besmet was, Indronken, zy haar zelven niet alleen door deeze Zonde naa 't uyterlijke Vleesch, maar inzonderheyd haar Binnenste Ingewand, Dat is, de Togten van haar Gemoed Verontreynigd, en teegen Gods Gebod Gezondigd hadden, die hen het *Maaken*, *Eeren* en *Dienen*, zoo Streng, en zoo korts te vooren in zijn Wet Verbooden had, Dat het Geluyd zijner Vreeslijke Stemme noch in haare Ooren Tuyte; en het Vyer zijner Teegenwoordigheyd, te-midden van deeze Vergeetelheyd haar noch van den Top des Bergs in 't Gezigt Schitterde. Jaa het heeft haar konnen leeren, datze thans Verdiend hadden, den Vloek en Toorn Gods op-te Drinken, tot die in haar binnenste Ingewanden Neederdaalde en hen *Bitter* wierd; gelijk naaderhand pleeg te geschieden in de Ceremonie van het YVER-WATER, welk den Vrouwen te Drinken gegeeven wierd, wanneerze verdagt waaren van Overspel. Num. 5: 18. Maar naadien de Kinderen Israëls dit Stoff uyt de Beeke Dronken, die afquam van de Steenrotze aan den Berg Horeb, Exod. 17: 6. welke naa de verklaaring van Paulus, KRISTUS was. 1 Kor. 10: 4. hebben zommige Godsgeleerde uyt des Apostels Oogmerk aangemerkt; Dat den Israëliten door het Drinken van dit Water, den Weg geleerd is om Zaalig gemaakt te worden van haare Zonden: Terwijl Moses, Dat is de Wet, de kennisse der Zonde geeft, en om dezelve Veroordeeld, Rom. 3: 20. Gal. 3: 10. En daar door den Mensche drijft tot KRISTUS, *de Rotsteen*, uyt wien de Wateren des Leevens voortvloeyen; waar in alle Zonde des Boetveerdigen en Geloovigen Zondaars opgeswolgen, en als in de Diepte der Zee Versmoord blijft: Want die dit Zondig Stoff Indrinken welke met het Water des Euangeliums vermengd is; erkennen den Vloek die zy Verdiend hebben, en Oordeelen haar zelven, die anderzinds zouden Geoordeeld worden van den Heere. Ezech. 36: 31. en 20: 43. Gal. 3: 24. Maar gelijkwe te vooren met een Woord gedagtig waaren, Dat d'Egiptenaaren haaren Os-God Apis, wanneer hy Uytgediend had, in de Riviere Dompelden en Versmoorden in 't Water dat d'Egiptenaars Dronken; alzoo heeft ook Moses die Afgodize gewoonte schijnen te Beschimpen, wanneer hy het Stoff van Israëls Gouden Kalf op het Water geworpen heeft. En zoo heeft moogelijk den Digter Lukanus, door eenige scheemering hier van, of om dat d'Egiptenaars yets diergelijx gewoon waaren, gezeyd;

Deut. 9: 15.

Godsgeleerde aanmerking op deeze Daad.

En als een naavolging van den Os-God Apis aangemerkt, die de Egiptenaars in de Riviere Dompelden.

Den Grooten Apis word Verbrand,
Tot Heyl'ge Asch voor 't gantze Land.

En de H. Historie der Koningen Israëls en Juda leeren ons, Dat Josias die groote Hervormer der vervalle Godsdienst, het Voorbeeld van Moses is naagewandeld, wanneer hy d'Afgodize Beelden, welke Manasse den Tempel had ingedromd, aan de Beeke Kidron Verbrande, en d'Asch over de Graaven Strooyde. 2 Kon. 23. En daar ontbreeken geen Geleerde Mannen, die het zelve ook van de Kalveren van Jerobeam te Dan en Bethel gissen; gelijkwe in de Joodse Oudheeden, over de plaatze Hosea 10: 5, 6. Uyt Hieronymus en Seldenus aangeteekend, en ten laatsten voor een Fabel hebben uytgestampt, Dat de Veelheyd der *Goud-Geele Baarden* onder de Joden, haar Oorsprong van dit Gulden-Water genoomen heeft; naadien'er veel-minder staat op-te maaken is, als op 't geên onder ons van de Boere Kinderen, die Rood of Geeluw Haayr hebben, gezeyd word, Datze in de Bloey-Tijd van 't Kool-Zaad Ontfangen, of in *Een Gouwe Kaamer* zijn Toegesteld. Dat de Goud-Geele Baarden nogtans onder de Romeynen, als een Zaak van Opmerking en Ongemeenheyd geweest zijn, schijnen ons de Penning-Verklaarders over 't Voor-Ouderlijk Geslagt van Nero aan-te Teekenen, welke d'een naa d'ander AHENOBARBUS, Dat is, *Koper-Baard*, zijn Bygenaamd geworden, Gelijk zoo ook de Keyzer Frederik d'Eerste BARBAROSSA, *Rood-Baard* en by andere AHENOBARBUS, *Koper-Baard*, van weegen 't Goud

En hoe van de Koning Josias naaderhand naagevolgd.

Aanmerking op de Goud-Geele Baarden en Koper-Baarden.

En Rood-Baarden.

Goud of Geel-Koperig Koleur des Baards, is bygenoemd. Maar gelijk eenige uyt de Verbrandinge van dit Kalf, besllooten hebben, Dat het zelve inwendig is van Hout geweest, zoo datmen 't niet van de Smelting moet verstaan als d'Uytleggers willen; lust ons ook der zulker haare Meeninge by te zetten. Als dan gevraagd word; Hoe Moses gezeyd word, dit Goud *Verbrand* te hebben; Hoe *Verbrijzeld*, en Hoe het *Stof op 't Water gestrooyd te hebben?* Antwoorden zommige; Dat alhoewelmen de Plaatzen, daarmen de Metallen pleeg te *Smelten*; by de Romeynen *Brand-Plaatzen* pleeg te noemen; het *Verbranden* hier nogtans quaalijk *Smelten* verklaard word: Want indien Moses het Goud naderhand heeft Verbrijzeld, waar toe had hy 't dan noodig eerst te Smelten? dewijl het Gouden Kalf Ongesmolten kon Verbrijzeld en tot Stoff gevijld worden. Zulx daar uyt bedenklijk te houden is; Dat deeze Verbrandinge van de Gereedschappen des Kalver-Dienst te verstaan is; of misschien van heel die Toestel in onze Tweede Print-Verbeeldinge aangeweezen; ofte veel-liever als Reysius wil, van 't Houten Kalf dat het binnenste Lichaam was. Doch dat hy aan de Voorraad van 't Goud twijffeld, om een Groot Kalf uyt d'opgeëyste Oorçierzelen te Gieten; is van ons te vooren, door een teegenbedenkinge uytgewischt. En de Woorden van Aaron Exod. 32:24. passen ook niet zeer wel op een Houten Kalf. Aangaande het Goudstof op 't Water gestrooyd, den zelven agt dat het Rabbijnze beuzelingen zijn, welke voorgeeven; Dat zulx geschied is, op dat het Voorhoofd van die, die haar met deeze Afgoderye besmet hadden, daar door zoude Geteekend zijn; Dat andere op het Glinsteren van haaren Baard passen, die door dit Goudstof kennelijk Gebrandmerkt wierden. En hoedaanigen Fabelagtige gedagtenis en Gedaante van 't Gulde Kalf op de St. Katrijnen Berg, Dat is SINAI gezien word; en wat Dwaalzieke dingen zommige daar van gereeveld hebben; vindmen by verscheyde Reys-Beschrijvers aangeteekend.

Maar niet teegenstaande de H. Historie zeederd Mosis Weederkomste, en de gantze Vernieting van dit Kalf, niet een Woord van Aaron rept, die nogtans de Maaker en Opper-Bestelmeester van deezen Afgod en desselfs Feestdag was, zal evenwel misschien niemand twijffelen, of Moses heeft hem in d'eerste Ontmoeting wel dapper Bekeeven en over den Heekel gehaald; alhoewel zijn Ernsthaftige Reeden, eerst naa den Ondergang van 't Gegooten Beeld verhaald worden, om dat Deel in eenen adem af-te doen: Ten zy dan dat Moses ligtelijk zijn Broeder niet eer heeft willen aanranden, voor dat de Vlam van zijn Ontsteeken Yver onder 't Vernielen van het Booze Werk zijner Handen, ten Deele was uytgebluft; en hem alzoo veel-meer door zijn Daad, als door Scherpe Woorden betoonde, hoe zeer hy niet wel te Bestraffen was, die zulken Valstrik voor gants Israël gesteld had. Dit zoumen met zommige moogen denken; alhoewel ons nogtans d'eerste Gissing best behaagd; naadien Aaron in zijn Verantwoordinge niet anders van het Kalf spreekt, als of het noch Teegenwoordig was, en hy daar met de Vinger op wijzende Zeyde; *Ik hebbe 't Goud in 't Vyer gesmeeten* en *Dit Kalf isser Uytgekoomen;* Exod. 32:24. Want gelijk van Moses getuygd word, *Dat hy Zagtmoediger dan eenig Mensch op Aarden was* Num. 12:3. Alzoo heeft hy zelfs ook hier te midden zijner Verbolgentheyd en Yver voor de Eere van Godt en zijn Wet, betoond, Dat hy de Lesse van de Groote Leermeester Jesus ter Deugden van buyten kon: En is alzoo zijn Broeder Aaron veel-eer met den Ernst van een Scherp onderzoek, als met de Bitterheyd van Scheldwoorden te-Keer gegaan; op dat hy een Vaste Grondvest voor zijn Bestraffinge vond. *Wat heeft u* zeyd hy, *Dit Volk gedaan? Dat gy* (Zulk) *een Groote Zonde over 't zelve gebragt hebd?* Dus spreekt Moses; en alzoo Bekijft hy wel zijn Broeder, maar laat hem nogtans Ruymbaan genoeg om zig te Verantwoorden; gelijk Aaron dan ook flux met een hupze Onderscheppinge van Moses Yver, in deeze Woorden ter-Hand neemd, en zeyd; *Mijnes Heeren Toorn en ontsteeke niet; Gy kend dit Volk dat het in het Booze leyd.* &c. Alzoo zoekt hy door een Vriendelijk Antwoord

Aanmerking over de Spaade toespraak van Moses aan Aaron.

Aaron van Moses over de Daad des Gulden Kalfs aangerand.

Die zijn Broeder Minnelijk Antwoord en 's Volks Ondeugenden Aard voortbrengd.

Exod. 32: 21.

Exod. 32: 22. 1 Joh. 5: 19.

woord den Toorn te stillen, op dat zijn Ontschuldiging te-beeter ingang vond. En hier toe brengd hy eerstelijk des Volks Afgodizen aardt te-berde, die Moses niet onbekend was, en wist hoe zeer zy op de Drek-Goden, welkze in Egipten Gediend hadden, verslingerd waaren. Hier op den gantschen Handel van die hem tot het maaken van Goden hadden aangeport, verhaald hebbende, Bekend hy 't heele stuk naa Waarheyd; alhoewel hy in de Belijdenis van zijn eygen Daad, niet zoo Opregt noch opentlijk als wel in 't bekennen van de Zonde des Volks te werk gaat: Want hy bewimpeld het Gieten van 't Gouden Kalf zoodaanig, als of het enkel by Toeval, en geheel buyten zijn Verwagtinge voor den Dag gekoomen was: Waar van nogtans het teegendeel uyt *Vers* 4. te verneemen is: En de Goddelijke Gramschap teegens hem, Deut. 9: 20. weederspreekt alle Verbloeming: Alhoewel de Joden noch al Stijfzinnig staande houden, Dat het ingeworpen Goud, door d'Egiptize Tooveraars, de Gedaante van een Kalf aangenoomen heeft. Waar toe zy meenen Vryheyd genoeg in Aarons eygen Woorden te vinden; als hy zeyd; *Ik wierp de Goude Oorçierzelen in 't Vyer, en dit Kalf isser Uytgekoomen.* Doch het blijkt dat zoo wel Aarons als der Joden Uytvlugt, ruym zoo blaauw als die van Adam te agten zy, Gen. 3: 12. en dat deezen Man, die 't bestuur des Volx thans in Moses plaats gehad had, zoo grooten Zonde begaan heeft, Dat Godt hem wilde Uytroeyen, indien niet Moses voor hem Gebeeden had; Deut. 9: 20. Want hy haddet Volk *Ontblóot*, Dat is, Naakt gemaakt tot haare Schande; zoo datze ook zelve nu geleegentheyd gegeeven hadden, aan de Geslagten, die naa haar zouden opstaan, met Israëls Verneedering te Spotten; en derhalven naa allen schijn Verlooren Arbeyd doen, die met Moncæjus, Aaron van de Misdaad der Afgoderye tragten vry te pleyten: Voorgeevende, Dat hy hier meede niet anders heeft in 't Zin gehad, als het Oproerig Volk te stillen, en haar in hun Onkunde, een Speel-Pop, Dat is, een Zienelijk Teeken van den Onzienelijken Godt te geeven; gelijk Jerobeam zoo zijne Kalveren naa de Gedaante der Cherubinen maakte, die Kalfs-Voeten hadden; als een Opgeregt Teeken waar heenen 't Volk zou t'zaamen koomen, en alzoo van den Jerusalemzen Tempel afgetroond worden. Doch al die de Wet Gods met Aarons onderneeming, en de Belijdenis die Moses Exod. 32: 31. voor Godt doed, vergelijkt, moet hem dit Geding teegen wijzen; naadien hy zelve niet ligt *Een Groote Zonde* kon over Israël brengen, en zelfs in zijn Perzoon daar van vry blijven: En over zulx geeven wy veel-meer Gehoor aan die, welke de Zonde van Aaron aanmerken van Godt toegelaaten te zijn, op dat, gelijk naaderhand het Hoogepriester-Ampt op hem gevallen is, zig niemand aan zijn Perzoon vergaapen, noch denken zou, Dat Hy, of een die hem naa zijn Ordening volgde, de Waare Hoogepriester en Middelaar was geweest; of Gelooven dat den Mensche door zulke Priesters, die zelve Zondaars waaren, en voor haar eygen Misdaad Offeren moesten, konde Verzoend worden. Hebr. 7: 26. Zy hebbender ook uyt konnen Leeren, en wy op derzelver Voorligting; Dat geen Gezag-hebber, Overste of Priester hoe Hoog hy ook Verheeven zy, uyt zijn eygen Waardigheyd en Naam, onfeylbaar in Geloof of Leere te agten zy; dewijl Aaron met zijn eygen Exempel in Leere en Daad, zoo grooten Afgoderye begaat, en 't Volk doed Zondigen. En gelijk naa Aaron, ook de Priester Urias alzoo dwaalde. 2 Kon. 16: 10, 11. En Kajaphas. Matth. 26: 65. alzoo maakt de H. Schrift wel van Zeeven Hoogepriesters gewag die haar in Leer en Leeven vergreepen hebben. En daarom zou het wel konnen zijn datze Verlooren moeyte doen, die onder 't N. Testament een Onfeylbaaren Priester op Aarde zoeken. En of wel de Joden, de Geboorte van 't Goude Kalf, voor een Uytslag teegen Aarons Meening te Boek zetten, bekennen zy nogtans dat haare Vaderen daar meede een zoo swaaren Zonde begaan hebben, Datze tot op Huyden deezen Dag niet Verzoend is: Het geene Moses Gerundensis heeft doen zeggen, Dat Israël niet een Pond Wraake gevoeld, daar voor 't minst niet een Onçe van de Misdaad des Gouden Kalfs meede

Ezech. xx. Josua. 24: 14.

Aaron Belijd de ronde Waarheyd.

Aaron te vergeefs van zommige Verschoond.

Aarons Exempel leerd dat niemand in de Kerk onfeylbaar is.

Zonde van 't Goude Kalf by de Joden Hoog beswaard.

de verzeld gaat. Vergelijkt de Goddelijke bedreyging Exod. 32: 34, 35. met de Kantteekening aldaar. En van hoedaanigen gevolg deeze Zonde verder geweest is, zoo dat Godt, naa veeler meening, een Jok van swaare Dienstbaarheyd, Israël op den Hals gesmeeten, en den Staat der Kerke verslegt heeft; (haar geevende Besluyten die Niet Goed en waaren, noch ten Leeven dienden; op datze voornaamelijk daar door te strenger afgescheyden wierden van de Afgodize Zeeden der Sabëen en Egiptenaaren; tot de welke zy nu getoond hadden van Natuuren geneygd te zijn;) Dat zullen wy naa het Opregten van den Tabernaakel, onder veelerley bedenklijke Reeden die derzelver Oorzaaken aangaan, omstandiglijk afdoen; en bezien, Hoe de Wet der Ceremonien weegens de Zonde des Kalfs, te gelijk een Jok, tot intooming der Afgodize Zeeden; en egter niet anders dan een Voorschaaduwing van d'Hoogdraavenste Geheymen der Zaligheyd geweest is? Gelijk eenige dat zoo algemeen schijnen vast te stellen, Dat zelfs de geringste Omstandigheeden niet vry van d'omswagteling der diepste Verborgentheeden te agten zijn: Terwijl nogtans andere uyt de Beschouwinge van de Oorzaaken zommiger Wetten, daar vry wat teegen te zeggen maaken. Gelijk'er ook geen ontbreeken, die deeze Wet niet verder als een Jok aanmerken, als voor zoo veel zy om der Overtreedinge wille by de Belofte gevoegd is, op dat Israël onder de Tugt van alzulke bepaalingen der Wet, de Oude Afgodize Godsdienst ontwennen mogt, en van de Vuyle Quaal der Heydenze Bygeloovigheeden geneezen worden. Zoo nogtans, Dat alleen zommige, en die haar eygen Natuure uyt de eerste Vrye Godsdienst der Geloovige Vaderen, in d'Offerhanden behielden, dienstig geweest zijn tot Voorschaduwing van Heemelze dingen, die haar Oogwit niet Verliezen konden, schoonze met die Inzettingen verzeld waaren en zaamen gingen, waar meede Godt dit Volk als met een Muur des Afscheydzels omtuynde; maar in haar zelven anders Niet Goed en waaren. Want indien dit het eerste Oogmerk des Wetgeevers waare geweest, Datze alle, en in alle omstandigheeden, Geestelijke Voorschaaduwen waaren, kondenze niet gezeyd worden, *Niet Goed* te zijn; noch ook een Jok genoemd worden, als een Straf-gevolg om de Misdaad van't Gulde Kalf. En daarom meenen wy dat zommige hier in geen Naauwkeurig onderscheyd genoeg maaken; en al wat in de Bybel is liever op Een of Weynige, als op Veele dingen willen passen, en daar toe meenen, Dat dit Gods Wijsheyd is, altijd op eene Snaare te dwaalen; gelijk we daar zullen zien.

Wet der Ceremonien tot intoominge van Israëls Afgodize geneegentheeden.

Dat nogtans eenige onder Israël van deeze Misdaad zijn vry geweest, kanmen niet duysterlijk uyt de Wraak-Oeffening afneemen waar van Exod. 32: 26-30. te leezen staat. Want als Moses zag, *Dat het Volk Ontbloot* was; (want Aaron haddet Ontbloot tot *Verkleyning onder de geene die teegen hen hadden moogen opstaan;*) bleef hy staan in de Poorte van het Leger, en riep-uyt; *Al wie den Heere toebehoord, Koome tot my; een yeder gorde zijn Sweerd op de Heupe, en gaa door 't Leger, en Doode elk zijnen Naasten die hem te gemoet komd.* Exod. 32: 27. 'tGeên zommige verstaan, Dat Moses dit uytriep, staande in de Openbaare plaatze des Gerigts; welke gemeenlijk *In de Poorten* gehouden wierden. Gen. 34: 20. Deut. 17: 5. Ruth. 4: 1, 11. Doch het kan hier genoomen worden voor een van de Groote Openingen of Straaten, waar langs men tot de Buurten der Leger-Tenten, en tussen dezelve heenen ging; gelijk hier naa zal gezien worden: Ten zy men met onze Kantteekenaars gissen wil, Dat het Leger-bewerp van Israël met een Wal, of Paalizaade, omringd was, die hier en daar Poorten hadde. Als dan onder-en tussen de Zonen Levi deeden naa het Woord van Moses, *Vielen daar van den Volke op dien Dag, omtrent Drij-Duyzend Man*, Exod. 32: 28. Maar des anderen Daags viel niemand meer; want Moses keerde zig tot Godt en Bad voor al de rest. Aldus wierd de Groote Schuld van Veele, door Weynige geboet. Voorwaar, Moses zag het Volk niet zoo zeer van haar Goude Oor- en Hals-Cieraaden *Ontbloot;* (want het is naaderhand gebleeken, Datze des Tuygs noch overvloedig behou-

Wie onder Israël van de Kalverdienst is vry geweest.

3000 Israeliten door de Zonen Levi over de Zonde van 't Gulde Kalf, Gedood.

behouden hadden, Exod. 35:22.) als wel dat haare Naaktheyd door de Schaamte van haare Zonde ontdekt was; beroofd en uytgeschud zijnde van de Heerlijkheyd en Bescherminge Gods; om opgeslokt te worden van de Vyanden, *Die teegens haar hadden moogen Opstaan*: Gelijk naderhand door de Amalekiten geschied is. Num. 14:45. Want alzoo pleegen ook alle Afgodendienaars als'er geen Profeetie is, en de Wet niet bewaard word, *Ontbloot* te worden. Prov. 29:18. En om dat Aaron des Volx Dwaaze Raadslag niet alleen toegestemd, maar dezelve ook door zijn Konst en Gezag bevorderd had; word hem deeze *Ontblooting* toegeschreeven. Gelijk ook de Lxx. Overzetters naa die Zingeeving, in plaats van ONTBLOOT, *Verstrooyd* Vertaalen; *Want Aaron* zeggenze, *hadde het Volk* Verstrooyd *tot Blijdschap van haare Vyanden*; en alzoo tot *Schaamte* of *Oneere*; Dat is, als weederom de Grieken zetten, tot *Een Blijdschap* of *Bespottinge*: 't Geên de Kaldeëze Uytbreyder verklaard; *om haar uyt-te Delgen met eenen Boozen Naam in haare Geslagten*. Insgelijx de *Targum*, over Kantic. 1:12. *De Goddelooze van dat Geslagte Stonden op, en maakten een Gouden Kalf t'zaamen met een gemengd Volk, Dat onder hen was, en zy deeden haare Werken Stinken, en haaren Booze Naam ging uyt in de Weereld; vergelijkt hier meede* Rom. 2:23. Naadien nogtans geen andere uyt gants Israël, als die van de Kinderen Levi tot Moses naaderden, schijnd de rest van heel 't Volk, zig aan deeze Verbondbreeking Schuldig gemaakt te hebben; 't geên den Apostel heeft vermaand, te zeggen; *Zijd geen Afgodendienaars, gelijk* zommige *van haar*. 1 Kor. 10:7. Ten zy hy moogelijk in een naauwer betrekking, alleen op de Belhaamels ziet, welke hier door 't Sweerd der Kinderen Levi vielen, dien hy dan *zommige* genoemd heeft. Want datter ontallijke meer als deze Sneuvelaars aan Schuldig stonden, Jaa moogelijk geene als de Leviten Vry waaren, zal ons strax uyt Exod. 32:30. openbaar worden. Indienmen nu vraagd, met welk-een Hert onder den Riem, de Kinderen Levi dus Onvertzaagd op haare Broeders, Vrienden en Gebuuren aangevallen zijn? De H. Historie Exod. 32:29. Zal ons door een tussen-snik de Pas afsnijen, verder naa die Stoute Daad der Wraake, onderzoek te willen doen; veel-min hen eenige Blaam van Bloed-Schuld aan-smeeren. Want zoo draa Moses tot haar gezeyd had; *Vullet heeden Uwe Handen den Heere; teegen Uwen Broeder*, &c. *Op dat hy een Zeegen over U-Lieden geeve*; Verstondenze ligtelijk, Dat zy Godt hier meede een Dienst zouden doen; en *Dat Gehoorzaamen beeter was als Offerhanden*. 1 Sam. 15:22. Ook en riep Mose daar toe geen andere, als *Die den Heere toebehoorden, Vers* 26. Dat is, die noch in de Bewaaring van zijn Verbond stonden; gelijk ook de Lxx. Overzetters tot aanvulling van Moses kort afgebrooke Woorden daar by doen; *Laatze tot my koomen die den Heere Vreezen*; en naa die Zingeeving word deeze Daad der Leviten tot haaren Lof, als *een Zeegen* gedagt. Deut. 33:9. 't Geên ook hier door ondersteund word, Dat Godt zijn Verschrikking zoodaanig op het Volk deede vallen, Dat niemand onder zoo veel Honderd Duyzend Gewaapende Mannen haar teegenstond; daar zyze nogtans anders hadden konnen tot Stoff vermaalen. Aldus hebben de Kinderen Levi door een aangenaame Uytvoeringe van Gods Geregtigheyd, de Bloedvlak van haren Vader eenigzinds uytgewist; als die te vooren zijn Sweerd tot Ongeregtigheyd misbruykt had; en deswegen met Verlies van den Zeegen Gestraft is. Gen. 49:5, 7. Maar hier zouden wy ons zelven voorzeeker Geweld moeten aandoen, indien wy wilden swijgen, Hoe gants verkeerd en dwars teegen de H. Schrift aangekant, Josefus het neederkoomen van Moses gelust heeft te verhaalen: Want hem niet te Vreeden houdende, met Israëls gantze Verbondbreeking te verduysteren, noch van Moses billijke Gramschamp in 't Vergruyzen der Steene Tafelen betoond, een Woord te Kikken; ,, verteld hy in teegendeel, Dat hy in 't Leger met groote Blijdschap des Volx ,, gekoomen is: Voornaamelijk als hy haar de Goddelijke Voorzienigheyd be- ,, kend maakte, en hoe hy in de XL. Daagen en Nagten van zijn agter-blijven, ,, de maniere van Godt Geleerd had, om Wel en Gelukkig te Leeven. Dat het ,, ook

2 Kron. 12: 5. en 28: 5, 6.

Leviten, waar in de Bloed-Schuld van haar Vader hebben uytgewischt.

Josefus Verzierd verhaal aangaande Moses nee-

„ ook Gods Wille was, hem een Tabernaakel op-te regten, waar in hy zig zou „ Openbaaren; En dat dit een Hutte zou zijn, die over-al zou met haar Reyzen, „ en niet meer noodig zou weezen op SINAI te Klimmen. Van welke Hutte hy „ 't Modèl en de Maaten des Besteks ontfangen had, en daar niets haaperde dan „ de Hand aan 't Werk te slaan. Dat hy alzoo spreekende, haar de Tafelen der „ Wet toonde; waar over zy van Blijdschap, elk om Strijd, alles bybragten wat „ tot den Tabernaakel-Bouw van nooden was; terwijl de Vrouwen de Priester- „ lijke Kleederen rijkelijk Uytmonsterden. Ziet zoo doed de Wijdberoemde Flavius; die zijn Historie hier zoo eng te-gaar trekt, Dat hy zulke opmerklijke Geschiedenissen durft overstappen. Maar indien hy eens het Hoofd opbeurde, hy zou zig moogelijk schaamen, wanneer hy d'Heedensdaagze Joden, haar Jaarlijkze Vasten-Dag, over 't Verbreeken van de Steene Tafelen, op den XVIIden van de Vierde Maand zag houden; gelijk haar deeze Dwaasheyd heel waarschijnelijk in de Vierde Maand der Uytgang overgekoomen is.

derkoomen van den Berg; en desselfs onwaarheyd aangeweezen.

Als'er nu reeds Drij-Duyzend, om 't begaane Stuk door 't Sweerd der Kinderen Levi Gesneuveld waaren; ley Moses des anderen Daags toe, om al de rest door 't Gebed in 't Leeven te behouden: Want het Volk by-een geroepen hebbende, Boezemd hy 't zelve zoodaanigen Hôop tot een Heyl-aanbrengende Genaade in, Dat hy daar onder geenzinds haar Strafwaardigheyd bewimpeld: *Gy-Lieden*, zeyd hy, *hebd een Groote Zonde Gezondigd:* Doch nu, *Ik zal tot den Heere Opklimmen; missc*hien zal ik *Een Verzoeninge doen voor Uwe Zonde;* Exod. 32: 30. Dus Swaarhoofdig spreekt hy, op dat zig Israël geenzinds buyten Vrees van Straffe hield; en nogtans in Hôop leefde van yets Goeds te zullen verkrijgen. En zoo hebben zommige hier toe meenen wel te verklaaren; *'t Mag zijn, Dat ik zal Verzoeninge doen.* Of *Indien 't zoo zy, Dat Ik zal*, &c. En noch Zagtvoeriger de Grieken; *Ik zal opklimmen, Dat Ik mag Verzoeinge doen.* Welke Zingeevingen meest alle daar op uytloopen, Dat de Zondaars geleerd worden Hôope te hebben zooze haar Bekeeren. En zoo word ook deeze Spreekwijze gebruykt, Amos 5: 15. *'t Mag zijn*, (of *misschien;*) *Dat de Heere Genaadig zy.* Als meede, 1 Samuël 14: 6. Met dit Beraad Steygerd hy weeder den Berg op, *En keerd zig tot den Heere;* voor wien hy anderwerf XL Daagen en Nagten needer vald om Belijdenis te doen van de groote Zonde des Volks; Dat zig Eylaas, *Eenen Gouden Afgod* gemaakt had. Exod. 32: 31. *Want hy Vreesde voor den Toorn en d'Hittige Gramschap waar meede de* Heere *teegens haar Ontsteeken was.* Deut. 9: 18, 19. Doch hier by en laat hy 't niet; maar Bid te midden in de volle Stroom van zijn driftig Gemoed, met een Onvolmaakte Spreekwijs, die meermaal in de H. Schrift voorkomd; om een geheele Vergeeving, en dat Israël mag Ongestraft blijven. *Nu dan*, zeyd hy; *Indien Gy haare Zonde Vergeeven zuld:* Doch zoo niet? *Zoo Delgd my nu uyt Uw Boek het welke Gy Geschreeven hebd.* Exod. 32: 32. Dat nu het Woord *Indien*, meermaal in Gebeeden gebruykt word, is te zien, Gen. 24: 42. en 28: 20. en zelfs ook in 't Gebed van Jesus, Matth. 26: 39. Daar onder verstaande, Dat geêne 't erlangen welk hy eyste, by-aldien het moogelijk was behoudens de Eere en Roem van Gods Geregtigheyd. Doch de Lxx. Overzetters hebben 't gebrek in Moses Gebed, aldus aangevuld; *Ende nu, zoo Gy haar de Zonde Vergeeven wild, Vergeeftze haar.* Als of hy zeyde; Vergeeft gy hen de Misdaad, zoo is 't wel, en gy hebd mijn Gebed tot Israëls Behoud verhoord; *Doch zoo Gy haare Zonde niet Vergeeven wild;* Wel-aan, *Doed my uyt Uw Boek*, &c. Dus Heldhaftig spreekt Moses de Middelaar tussen Godt en dit Volk uyt d'Onweergaaloozen yver en Verrukking zijnes gulhertigen Gemoeds; op dat hy d'Eere Gods tot een Zaalige Behoudenis des Volks grondvesten mogt; over welkers Val zijn Ziele Bedroefd was tot der Dood. Zoo nogtans dat niemand denken moet, Dat Moses om des Volx wille wenste Verdoemd, en afgescheyden te zijn van de Liefde Gods ten Eeuwigen Leeven? Naadien het onmoogelijk is, Dat de Zonde van een ander Verzoend

Moses Beloofd voor de Zonde des Volx Genaade af-te Bidden.

Luc. 13: 9. Exod. 4: 5. en 18: 11. Hoe Moses om de Behoudenis des Volx wil uyt Gods Boek Geschrabt zijn.

word door Verwerping van yemand die Gehoorzaam en Volhardend is in de Liefde Gods, gelijk Moses deed. Maar vertrouwende, Dat Godt alleen Geheyligd wil zijn in Geregtigheyd; Bied hy uyt Liefde tot zijnen Naasten, hem zelven aan, om als 't Godt Behaagde, Schaade van zijn Deel in 't Leeven te Lijden, indien het behoudens d'Euwige Liefde Gods en Roem van zijn Geregtigheyd bestaan kon. En alzoo handelde Moses hier als een Voorbeeld van de Middelaar Kristus, die zijn Leeven afley voor zijne Schaapen Joh. 10: 15. Wordende een Vloek, om van den Vloek der Wet te Verlossen: Alhoewel Moses de Genaade dien hy voor 't Volk smeekte, niet volkoomen noch in eygen Perzoon konde uytwerken. En in zulken Zin diend men ook te verstaan, Dat Paulus wenste voor 't Behoud zijner Broederen *Verbannen* te zijn; vergelijkt Rom. 9: 2, 3. met Rom. 5: 7. En zoo wy 't Gevoelen der Joden hier over uyt Rabbi Menachem bybrengen, 't zal hier op uytloopen, Dat Moses Oogmerk zy geweest; *Dat hy mogte Sterven in des Volks plaatze, en haare Straffe draagen:* Waar toe zy nogtans de schoone plaatze Jesa. 53: 5. al-te nooloos verspillen; daar geschreeven staat: *Hy was om onze Overtreedinge Verwondet; want de Dood van een Regtveerdigen maakt Verzoeninge.* En zoo verstaan dan ook zommige door het *Boek Gods*, het *Boek des Leevens*, Philipp. 4: 3. of *van de Leevende* Psal. 69: 29. Zoodaanig dat het, het *Boek* of *Geschrifte van 't Huys Israëls* beteekend. Ezech. 13: 9. in welke de Geboorten der Kinderen Israëls als Erfgenaamen van 't Land Kanaans opgeschreeven waaren: Naadien niemand uyt het Boek des Leevens ten aanzien van de Eeuwige Verkiezinge Gods, kan uytgeschrabd worden, die daar in ten Leeven geschreeven staan. Want dewijl de Kinderen Israëls door Belofte Erfgenaamen waaren, welker Geboorte afhing van Gods Voorzienigheyd, zoo heeft Moses met groote welvoegzaamheyd, van *Gods Boek* konnen gewag maaken. Nogtans ontbreeken geen fraaye Godsgeleerde, welke meenen, Dat de spreekwijze, *Doed my uyt Uw Boek*; zoo wel een Eeuwige, als Tijdelijke Uytdelging te kennen geeft: Zoo nogtans, dat Moses zijn Wensch onder deeze bevatting voorsteld: Indien het moogelijk en behoudens Gods Geregtigheyd kon geschieden; in hoedaanigen Zin de Zaligmaaker in 't Hof ken Bad. Matth. 26: 39. En Paulus Wenst van Kristus Verbannen te zijn. Invoegen Moses hier in niet alleen een Voorbeeld heeft getoond van die Liefde, waar van te zien is, Rom. 5: 7. *Voor een Goeden zal moogelijk yemand bestaan te Sterven*; maar van een grooter; dewijl hy zig aanbied voor zulke, die het Verbond Gods verbrooken hadden, uyt het Boek Gods geschrapt te worden. En daarom, wanneer Godt aan Moses antwoord; * *Dien zoud Ik uyt mijn Boek Delgen die aan my Zondigd.* Exod. 32: 33. moet men niet meenen dat ymand uyt het Boek Gods kan uytgedaan worden, die daar in geschreeven is. Apoc. 3: 5. Maar dat de ingeschreevene, als zy Zondigen, Beroofd worden van veele Weldaaden, in Gods Boek opgeschreeven; waar op gezien word, 2 Sam. 7: 14. Doch aan andere, die Hardnekkige Zondaars zijn, word opentlijk getoond, Datze nooyt waaren ingeschreeven; alhoewelze naa den uyterlijken schijn, daar in scheenen geschreeven te zijn. 't Geên ons aan de plaatze Apoc. 22: 19. en Psalm 69: 29. doed gedenken te waarschouwen, Dat zulx niet-te verstaan is van de Inschrijvinge, waar meede Godt haar ingeschreeven heeft; want zoo waarenze nooyt ingeschreeven: Maar van de inschrijving waar meede zy haar zelven door Valze inbeeldingen ingeschreeven hebben, zig toe-eygenende, 't geên waar aanze nooyt deel hadden. Esa. 44: 5. Apoc. 3: 1. Want datter *Ingeschreevene*, en *niet Ingeschreevene* zijn, zulx getuygd de H. Schrift al-te dikwils om'er aan-te twijffelen: Beziet tot d'Eerste, Philipp. 4: 3. Rom. 8: 39. Apoc. 3: 5. Actor. 13: 48. Rom. 8: 29, 30. en 11: 29. 2 Thess. 3: 2. Eph. 1: 4. en tot de Tweede, Apoc. 13: 8. en 20: 12. Alhoewel dit ook waar is, Dat doorgaans van Godt en zijn geschreeven Boek, op Menschelijke wijze gesprooken word, Dat men Geestelijk onderscheyden moet; of gelijk onze Kantteekenaars over Exod. 32: 32. heel beknopt verklaaren; ***Gods Boek is niet anders dan zijn Eeu-***

Moses hier als een Voorbeeld van de Middelaar Kristus aangemerkt. Gal. 3: 13.

Wat het Boek Gods en Boek des Leevens is.

Jesa. 4: 3. Dan. 12: 1. Apoc. 3: 5. en 13: 8. &c. En hoe men daar in uytgeschrabd word. Rom. 9: 3.

*Of *Dien. zal Ik*, &c

Wie en welke in het Boek des Leevens ingeschreeven zijn.

En wie niet ingeschreeven zijn.

Wat Gods Boek is.

Eeuwigen Raad en onveranderlijk Besluyt der Verkiezinge. Maar gelijkmen gissen mag dat Moses zijn Gebed met noch andere reeden ondersteund heeft, alzoo laat ons de H. Historie niet heel in twijffel van desselfs Vrugt: Alhoewel niet zonder aanduyding van kenbaare Overblijfzelen der Goddelijke Gramschap, die het Volk wel dapper Bedroefden, gelijk we strax uyt Exod. XXXIII. verneemen zullen. Doch nu belast de Heere, Dat Moses het Volk naa Kanaan brengen zal: *Gaat heenen* zeyd hy, *en Leyd dit Volk daar heenen Ik gezeyd hebbe, Ziet mijn Engel zal voor Uw Aangezigte gaan*; vergelijkt Exod. 32: 34. met Exod. 23: 20. zoo nogtans, dat Godt niet naa-en laat tot een aanduyding van des Volx Zonde daar by te doen; Dat hy inzonderheyd de Misdaad deezer Afgoderye, *Ten Daage zijnes Bezoekens Bezoeken zou.* Aldus steld hy de Straffe, om de Voorbeede wel zoo-verre uyt, Dat hy haar niet teffens op dien Oogenblik Vernield; maar hy zoude zulx daar naa doen; te weeten, wanneer zy weederom quaamen te Zondigen, zou hy haar te-gelijk om deeze Zonde Straffen, gelijk blijken zal dat hy gedaan heeft. En zoo schijnd Godt niet zonder Gramschap, het Volk Israëls thans aan Moses over te geeven; met Belofte nogtans, zoo de meeste Uytleggers willen, van *Zijn Engel*, die haar Geleyden zou: Te weeten een Geschaapen Engel of Dienstbaare Geest: Aan welk gevoelen wy voor ons deel niet zoo ligt ons Zeegel hangen; als die van gedagten zijn, Dat hier heel geen Engel noch Wolke als een Zienelijk Teeken van Gods tegenwoordigheyd aan Moses Beloofd, maar veel-eer Ontzeyd word; gelijk men niet duyster uyt Exod. 33: 3, 12. besluyten mag. Zulx dat de Woorden, *Ziet mijn Engel zal voor Uw Aangezigte gaan*, Exod. 32: 34. slegts een herhaaling zijn van 't geene Godt te vooren had toegezeyd; vergelijkt Exod. 23: 20. met Exod. 33: 1. En gy zuld moogelijk zien dat het Volk in deeze toestand van Zaaken, alleen 't Geley van Moses aanbevoolen word; en den Zin van Exod. 32: 34. met Kap. 33: 3. Aldus te zaamen-hangd; *Gy Moses, gaat heenen en Leyd dit Volk naa het Land, waar heenen Ik Uw gezeyd hebbe dat mijn Engel voor Uw Aangezigte zal gaan; want Ik en zal in 't midden van Uw niet Optrekken, dewijl dit een Hardnekkig Volk is*, &c. En wy twijffelen niet of deeze meeninge zal konnen stand houden, zoo men daar toe Exod. XXXIII. aandagtiglijk overdenkt; En daar in *Vers* 12. op Moses Klagte let, Dat hy niet en wist wie met hem zoude gaan; 't geen hy voorzeeker niet gedaan had, indien Godt hem eenen Engel had toegezeyd. Nogtans willen de meeste Uytleggers, Dat hier eenen Geschaapen Engel Beloofd word; en alzoo zou doen zien dat Godt niet met Israël Trok; want het en zou *Dien Engel* niet zijn, welke zy Exod. 23: 20, 21. voor *De* ZONE GODS neemen; Dat is, den Engel in wiens Binnenste den Naam van Jehovah was: En welker teegenwoordigheyd zy meenen, Dat Godt hier alleen aan Israël ontzeyd: Of als onze Kantteekenaars zeggen, Dat hy het Volk voortaan niet meer met het Zienelijk Teeken der Wolke zouw Geleyden, als hy voorheenen gedaan hadde: In welk Oordeel zy haar ten deele van Rabbi Menachem ondersteund vinden: *Deezen Engel* zeyd hy, *is niet Dien Engel des Verbonds, van dewelke hy in de Tijd van de Genaadige Aanneeminge zeyde; Mijn* Teegenwoordigheyd zal gaan: *Want nu hadde de H. Gezeegende Godt, zijn Goddelijke Teegenwoordigheyd van onder haar weg-genoomen, en wilde haar Geleyd hebben door de Hand van eenen anderen Engel.* Doch wy hebben te vooren over Exod. 23: 20. aangemerkt, Dat door dien Engel, doorgaans de Wolke van Gods Teegenwoordigheyd moet verstaan worden, welke Israël Geleyde op den Weg; vergelijkt Exod. 33: 1-3. met *Vers* 17. &c. En 't zal genoeg zijn om te merken, Dat hier geen Engel aan Moses Beloofd, maar geweygerd word. Waarom ook het Volk over dat Quaade Woord eenige Daagen Leed draagd, Exod. 33: 4. Indien nogtans ymand met de Uytleggers gevoeld, Datter een Engel verstaan word, met wien Godt, Dat is, zijn Werkende Kragt niet en zou Teegenwoordig zijn, wy zullen hem niet hard teegen-staan maar in bedenken laaten, Hoe een Engel van Godt gezonden, Israël zoodaanig is konnen te-nutte zijn, Dat hy zon-

Moses Belast het Volk naa Kanaan te Geleyden. Met Bedreyging van haare Zonden te Bezoeken.

Israël het Goddelijk Geley van zijnen Engel op den Weg naa Kanaan ontzeyd.

En dat zulx van het niet-meede Trekken van de Zone Gods te verstaan zou zijn, weedersprooken.

zonder d'ondersteunende Bystand der Goddelijke Hulpe, de Vyanden verdrijven en Israël in Kanaan brengen zou, daar Godt nogtans zulx te doen, voor een Daad van zijn eygen Moogentheyd op zig genoomen had, indien Israël zou gehoorzaam zijn; hoe zal hy dan hier zijn Eere aan eenen Geschaapen Engel geeven, met wien hy niet en zou zijn, die zulx doen zou, nu zy Ongehoorzaam waaren? Immers Werken geen Engelen daarze niet gezonden worden en Godt alzoo niet zelfs Werkt. Doch nu meenen wy dat Godt alleen herhaald, met hoedaanigen Belofte hy te vooren gezeyd had, *Dat hy met haar zoude gaan.*

Moses heeft alleen uytstel der Straffe bekoomen.

Maar gelijkwe zien dat Moses Voorbidding, alleen uytstel van Straf verwerven kon, leerde zulx niet alleen d'Onmoogelijkheyd der Wet, om den Mensche met Godt te Verzoenen, waar door hy geduurig onder Straf-schuld en Toorn bleef: Maar het is ook gebleeken dat Israël niet alleen hier op de Daad gestraft is door 't Sweerd der Leviten, om datze het Kalf gediend hadden welk Aaron gemaakt had Exod. 32:35. Maar voornaamelijk zijnze hier meede over die Verbondbreeking gestraft; *Dat Godt zig afkeerde en haar overgaf*, om als ten Tweedemaal het Heyr des Heemels te dienen, en den Tabernaakel Molochs te draagen. Actor. 7:42. uyt Amos. 5:25-27. Wy swijgen noch van al haar andere geleeden Straffen, en Hoeze op slegts Weynige naa, alle in de Woestijne gevallen zijn. Als nu het Volk hoorde dat de Heere met het Teeken van zijn teegenwoordigheyd, in het midden van haar niet en zoude optrekken, *Om datze een Hardnekkig Volk waaren;* was hen dat een Woord van zoo Quaaden Tijding in de Ooren, Datze aan 't Treuren vallen, en met afleggen van al haare Cieraadjen, *Leed-draagen.* Exod. 33:4. Dat is gelijk het de Grieken niet quaalijk vertaalen; *Zy treuren in Rouwgewaad*, en weêken van Beschaamdheyd agterwaards van den Berg Horeb. En zulx schijnenze niet zonder Goddelijk bevel gedaan te hebben; op datter tot behoud van zijn Geregtigheyd, de Boetveerdigheyd des Volx tussen quam, om haare Misdaad op die Grondvest te overzien. Gelijkmen niet heel scheemeragtig afneemen kan uyt Exod. 33:5, 6. En daar op past de reeden; *Ik zoude u Verteeren, by-aldien ik in 't Midden van u optrok;* ten zy gy u Bekeerd en beeter Wandeld. Voorwaar dit Volk had groote reeden om te Treuren; als die moogelijk wel bezeften, Hoe veel zeekerder hen de Goddelijke Teegenwoordigheyd, dan het enkel bestel van haaren Leydsman Moses op den Weg zou zijn, onder zulk-een berooving.

Zoo dat gants Israël in de Woestijne gevallen is.

Israël is Treurig om dat Godt weygerd met haar te gaan.

Moses brengd zijne Tente buyten 't Leger: Waar van zy de Tente der Zaamenkomste genoemd word.

Hier op deede Moses zeekere Tente, (in welk hy moogelijk tot hier-aan toe zijn Verblijf gehad had; en van de Grieken daarom *Zijne Tente* genoemd word;) verre buyten 't Leger spannen; en noemde die van weegen de geene die aldaar tot hem quaamen, *De Tente der Zaamenkomste.* Want het geschiede dat al wie den Heere zogt Raad te vraagen, *Tot dezelve Tente buyten 't Leeger uytging.* Exod. 33:7. alzoo volgde Moses het Teeken der Goddelijke Teegenwoordigheyd in de Wolke, welke nu van SINAI afgedaald, verre buyten 't Leger geweeken was: Op dat Israël door dusken Afzondering, zijn Misdaad, en 't Goddelijk mishaagen wierd onder Oogen gesteld, totze met hem Verzoend waaren. De Joden, uyt een laater Bestek van bepaalinge, willen dat Moses deeze Tente 2000 Schreeden verre, buyten 't Leger gespannen heeft, hoe veel Wegs naaderhand by hen een *Sabbath-Reyze* was. Actor. 1:12. Ook moet deeze Tente ter Deugden onderscheyden worden van den *Tabernaakel* of *Tente der Zaamenkomste*, die naaderhand tot de Plaatze van een openbaare Godsdienst gemaakt wierd, volgens 't Modèl dat Moses op den Berg gezien had; en eerst in het Tweede Jaar op den Eersten Dag der Eerste Maand is opgeregt. Exod. 40:2, 16. nogtans is deeze Tente welke thans buyten 't Leger stond; *De Tente der Zaamenkomste* genoemd, om dat een Yder daar te zaamen quam die Godt vraagen wilde; of liever, om dat Godt daar als te zaamen quam by het Volk om haar Gebeeden te verhooren; en wel inzonderheyd, op dat hy aldaar uyt de Wolke, zijnen Wille aan Moses openbaarde; en na die meeninge heeft de Kaldeër, deeze Tente; *Het Huys der Leeringe genoemd.* Waar toe het dan ook gebeurd is,

Dat

Dat wanneer Moses in 't aanzien van de gantze Meenigte des Volx, Dat zig in een Needergeboogen Gestalte, in de Deurgangen en Straaten van het Leger gezet had, tot deeze Tente inging, de Wolken-Kolomme neederwaards quam, en zig aan den Ingang zette; en de Heere uyt dezelve met Mose sprak, *Aangezigt aan Aangezigt, gelijk den eenen Vriend met den anderen;* Dat is zoo gemeenzaam en met zulken duydelijke Stemme, Dat niemand naa hem Deel aan zoo grooten Voorregt kreeg. Num. 12: 6-8. En gelijk strax volgd, Dat ook Josua, de Dienaar van Moses, hier by was, als Godt met Moses sprak; en *Dat hy niet en Wéék uyt het Midden der Tente*, schoon Moses weeder naa 't Leger keerde, Exod. 33: 8-11. Alzoo is dit, Dat Godt zoo opentlijk met Moses in 't Gezigt van het hardnekkig Volk sprak, een openbaare Getuygenis geweest, Dat het geêne Moses sprak, hy zulx van Godt ontfangen had: En zoo hebben de Joden ten Tijde van de Zaligmaaker, uyt het Oud-Aangenoomen Geloof gezeyd; *Wy weeten dat Godt tot Mosen gesprooken heeft.* Joh. 9: 29. Nogtans isser geen gebrek aan Geleerde Mannen welke willen, Dat alhoewel de Griexe Overzetting, Exod. 33: 11. deeze Zin ten minsten duysterlijk toestaat, *Dat Josua niet uyt de Tente ging*, als onze Overzetters hebben; de Hebreeuwse Text van zommige nogtans zoo verstaan word, als of de Meeninge was; *Dat Josua weederkeerde met Moses, en de Heere niet en ging uyt de Tente.* En naadien het blijkt dat Godt zig Verwaardigde tot deeze Tente te koomen, besluyten eenige niet quaalijk dat Moses deeze Wooninge uyt Gods bevel, dus verre buyten 't Leger heenen gebragt heeft. En alhoewel dit misschien aan 't Volk onbekend was, is zulx nogtans een scherp Verwijt geweest van Israëls Onreynigheyd; niet willende langer onder een Volk woonen dat zoo zeer in 't Booze lag. Onder-en tussen stond Israël geboogen aan de Uytgangen der Leger-Straaten, en wagte vast, wat Teekenen van Verzoeninge, Moses van Godt zou weederbrengen? Beroofd zijnde, beyde van de Teegenwoordigheyd der Goddelijke Gunste, en haaren Leydsman Moses, die als Middelaar, het Werk in Handen had dat voor haar by Godt te doen was. En zoo schijnen het ook de Joden te verstaan, alsze in den *Targum* Cantic. 3: 1-3. hier op aldus toepassen. „ Wanneer het Volk des Huyzes Israëls, zag dat de „ Wolke van Gods Heerlijkheyd, en de Kroone der Heyligheyd die haar op SINAI gegeeven was, van haar weggenoomen was, bleeven zy Duyster als de „ Nagt, en zogten naa 't Verloorene, maar vonden niet. Doch de Kinderen Is„ raëls zeyden tot Malkanderen, laat ons Opstaan, en heenen gaan Rondsom de „ Tente des Verbonds, welke Moses heeft uytgespannen buyten 't Leger; ende „ laat ons Onderwijzinge zoeken van 't Aangezigte des Heeren, ende de Heyli„ ge Majesteyt die van ons weggenoomen is. &c. Als zig nu Moses binnen de Tente, of buyten aan den Ingang, tot het Gebed begaf; Klaagd hy, Dat Godt hem belaste *Het Volk op-te voeren*, Maar hem *Niet en liet weeten Wien hy met hem zenden zou;* Exod. 33: 12. Doch gelijk we dit zoo strax te vooren, niet onwaarschijnelijk hebben bygebragt, als een blijk, Dat aan Moses geenen Engel tot zijn Geleyder was toegezeyd, als de meeste uyt Exod. 32: 34. en 33: 1-3. besluyten; zoo meenen de Godsgeleerde nogtans dat Moses dit konde zeggen, *Om dat het hem niet Noodig was zulken Engel te kennen, waar in noch de Zaligheyd, noch den Roem des Volks bestond.* Doch het dunkt ons vry slegt. Onder-en tussen vaard Moses voort, en Bid om Hoogdraavende dingen, die hem tot Behoud des Volks noodig waaren. *Indien Ik* zeyd hy, *by u Genaade gevonden hebbe, laat my nu uwen Weg weeten, en ik zal u kennen: En gedenkt dat* Dit Volk *Uw Volk is.* Exod. 33: 13. daar de Kaldeër vertaald; *Doed my den Weg uwer Goedheyd kennen.* Doch de LXX Overzetters hebben de gantze Zin aldus opgemaakt; *Toond u zelven aan my, en laat my u opentlijk zien, Dat ik mag genaade vinden voor u, en dat ik Weet dat dit Volk u Volk is.* Voorwaar den *Weg Gods* begrijpt alles wat Godt doed, om voornaamelijk in den Mensche Verheerlijkt te worden: en zoo konnen daar onder zeer welvoegzaam het Goddelijk Testament, de Belofte, Verkiezinge, Wet-

Op wat Grondvest de Joden geloofden dat Godt tot Mosen gesprooken heeft.

't Volk Israëls wagt op de Goeде Tijdinge die Moses van Gods weeгen brengen zouw.

Moses in 't Gebed, en verleegen te weeten Wien met hem zoude Optrekken om 't Volk te geleyden.

Om wat reeden Moses Bid dat hem den Weg Gods mogt bekend gemaakt worden.

Wetgeeving, Verloſſing, Roeping door 't Euangelium, Vergeeving der Zonden, en te-gelijk de Verdoemenis en alle Vertrooſtinge, verſtaan en geweeten worden, Datze *Volmaakt* zijn; Pſalm 18:31. en *Regt*. Hoſea 14:10. Hoog en *Onnaaſpeurlijk;* Rom. 11:33. Jeſa. 40:13. een *Vermaak der Heyligen* en een Afkeer der Goddeloozen; Job. 21:14. Moſes was tot een Verloſſer en Leydsman over Iſraël geſteld, en hy wilde Getrouw zijn in geheel Gods Huys; en daarom Bid hy om de Bekendmaaking van zijne Weegen, op dat hyze Iſraël leerde, en aan de Kerk overleeverde: Als zonder welke Godt ook niet meer van dit Volk konde gekend worden, als van andere Volken, noch ook Iſraël niet van andere Volken onderſcheyden worden, of eenig blijk geeven, Dat Moſes Genaade by Godt gevonden had; of dat Godt dit Volk, als zijn Geheyligd Volk had aangezien. Aldus Bid Moſes: Nogtans en Antwoord hem Godt niet; *Ik zal u mijne* Weegen *Bekend maaken;* maar Vraagd, (gelijk onze Overzetters den Zin alzoo vertaalen,) *Zoude mijn Aangezigte moeten meede gaan om u Geruſt te ſtellen?* Doch andere vertaalen niet Vraagender maar Toezeggender-Wijs, *Mijn Teegenwoordigheyd zal gaan en ik zal u Ruſte geeven:* Of *Mijn Aangezigten zullen gaan en u Geruſt ſtellen.* Exod. 33:14. Het Aangezigte Gods, beteekend wel eygentlijk Godt zelfs; maar hier beteekend het ook het Zigtbaar Teeken van zijn Genaadige Teegenwoordigheyd in de Wolke; welk de Kaldëen anders SCHECHINA of *Majeſteyt Gods* noemen: Doch de Grieken, op datze de Goddelijke Reeden meer Kragt gaaven; hebben hier vertaald; *Ik zelve zal Voor uw-lieden gaan:* Want in zoodaanigen Zin word die Spreekwijs gebruykt 2 Sam. 17:11. Maar andere, en die deeze Reeden uyt aanmerking van *Vers* 15. Vraagender-Wijs vertaalen, verklaaren den Zin als of 'er gezeyd wierd; *Zoud ik zelfs in de Wolken-Kolomme moeten Teegenwoordig zijn, en my aan dit Volk bekend maaken op datze my als met de Oogen zouden zien?* Want al dat is het Aangezigte Gods, waar in Godt opmerkelijk gezien word. 't Geên Rabbi Menachem aldus verklaard: *De grondveſt van deeze Belofte,* Mijn Teegenwoordigheyd zal gaan, *is als of hy zeyde,* De Engel de Verloſſer; *of de* Engel des Verbonds daar gy Luſt in hebd. *En hy word genoemd het* Aangezigte *of* Teegenwoordigheyd, *om dat hy is* 't Aangezigte des Toorns, *om haare Vyanden te Verteeren:* En ik zal u Ruſte geeven; *zoo dat u Volk niet en zal geleyd worden, door die harde Maate van Oordeel, maar door de ruyme Meededeelinge van Genaade; want alzoo zijn wy geleerd* Deut. 25:19. *te verklaaren.* Indienmen deeze *Ruſte*, zoo wel naa de Ziel als naa het Lichaam neemd, zal dit Antwoord, wonder ſchoon op de Beede van Moſes ſchijnen te paſſen; als die in haare ruymte geenzinds het Minſte Deel was van de Weegen die Godt doe hield, of ondernam te houden; naamelijk zijn Volk uyt-te voeren, en haar in de Voorbeeldende Ruſte, Dat is in 't Land Kanaans te brengen, en aldaar *Ruſte te geeven van Ronds-omme.* Joſ. 21:44. en 23:1. En daarom zeyd Moſes zeer wel; *Indien u Aangezigte niet Meede-gaan en zal, zoo doet ons van hier niet Optrekken.* Exod. 33:15. 't Geên de Kaldëer wat ruymer vertaald: *Indien uwe Goddelijke Teegenwoordigheyd met ons niet en gaat, op dat Wonderwerken gedaan worden.* Want het zou, wil Moſes zeggen, beeter zijn voor het Volk, in de Woeſtijne te blijven, daarze reeds begonnen hadden de Weegen Gods te zien en te hooren, als naa een ander Land te trekken, daarze de Kenniſſe Gods derven, en niet dan een Goddeloozen Hoop tot Gebuurwoonders zouden vinden. Want daar uyt moeſt alleen blijken datze booven alle Volken van Godt afgezonderd en begunſtigd waaren; waar op Moſes ziet Deut. 4:7. *Want wat Volk iſſer zoo Groot, aan welk Godt zoo naaby is?* Iſſet niet daar by, zeyd hy, *Dat gy met ons gaat, waar aan blijken zal, Dat Ik en 't Volk Genaade gevonden hebben, en dat wy daar door alzoo afgezonderd worden van alle Volk dat op den Aardboodem is.* Exod. 33:16. Moſes onder-en tuſſen Verhoord, en van Gods Geley verzeekerd, Bid ten laatſten noch dit voor hem zelven; Dat hy tot Beſtendiging deezer Genaade, de Heerlijkheyd Gods mogte zien: *Toond my uwe Heerlijkheyd* zeyd hy; Dat is, *Uw Aangezigte.* gelijk *Vers* 20 verklaard word.

Gods Aangezigte tot Moſes Geley-Engel beloofd.

Wat hier Gods Aangezigte beteekend.

En hoe noodig het aan Iſraël was, Dat haar het zelve in de Ruſte van Kanaan bragt.

Moſes verzoekt de Heerlijkheyd Gods te zien.

Of

Of als zommige dat Uytbreyden; *Laat my uwe Majesteyt in haar zelfs Volheyd zien, zonder Uytwendig Teeken:* Of moogelijk als andere daar by voegen; *Toond my den geenen in wien gy wild Verheerlijkt worden.* Doch ons behaagd d'eerste Meeninge beeter: Want het en schijnd niet dat Moses hier om 't Gezigt van den Zone Gods Bid in Lichaamelijke Gedaante: En ook die welke dat meenen; zeggen dat hy dien alree te vooren, op d'Inwijing van 't Verbond gezien had. Exod. 24: 10. Maar 't lust ons hier Maimonides te hooren, die dit aldus verklaard; „ *Wat was dit dat Moses onze Meester begeerde? Als hy zeyde*; Toond my uwe „ Heerlijkheyd ik Bid u? *Hy verzogt de Waarheyd van Gods Heylig Weezen in 't* „ *binnenste van zijn Herte te kennen, gelijk een Mensche gekend word, welkers Aan-* „ *gezigte word gezien, en wiens Gedaante ingedrukt staat in yemands Denk-Beeld;* „ *zulx dien Mensch onderscheyden is in zijne Kennis van andere Menschen.* Aldus „ verzogt Moses dat het Weêzen Gods mogte gekend worden in zijn Herte, on- „ derscheyden van 't Weêzen van andere dingen: Zoo dat hy mogte kennen de „ Waarheyd van zijn Weêzen gelijk als 't is. Doch Godt Antwoord hem; Dat „ de Kennis van een Leevendig Mensch die uyt Lichaam en Ziel bestaat, onver- „ moogend is, de Waarheyd te bevatten van de Zaake die het Weêzen van den „ Schepper betreft. Dit zeyd Maimonides, die zijn Reeden vest op Exod. 33: 20. &c. En daar ontbreeken geen fraaye Godsgeleerde onder de Kristenen, die weynig van dien Uytleg verschillen; naadien zy niet alleen Gelooven, Dat Moses door deeze Beede den Wensch van zijne Ziele te kennen gegeeven heeft; maar dat hy ook niet Vernoegd was met de Heerlijkheyd dien hy op SINAI aanschouwd, en onder de Voeten van de Godt Israëls, een Vloerwerk van Saphyren gezien had, Exod. 24: 10. noch met die welke hy vernoomen had, als hy ten Tweedemaal opklom, om de Geschreeven Wet te ontfangen. Exod. 24: 16, 17. Want indien hy dezelve zoo volkoomen had gezien als naaderhand Petrus Jakobus en Johannes die zaagen; onder 't uytroepen van den Zone Gods, hy zoude misschien bekend hebben, Dat hy zijne Begeerte verkreegen had. Maar Godt die best wist hoe verre het hem betaamelijk was, zig aan Moses te laaten zien, op dat hy Leevendig bleef; zeyd *Dat hy al zijne Goedheyd of Heerlijkheyd, hem voor zijn Aangezigte wilde doen Voorby gaan.* Dat hy zijnen Naam JEHOVAH met des zelfs Eygenschappen wilde uytroepen; en inzonderheyd zijn *Barmhertigheyd* bekend maaken. En alhoewel Godt strax daar by doet, Dat zijn *Aangezigte*, Dat is, de Volheyd van zijn Heerlijkheyd in die Tijd niet en zou gezien worden by den Leevenden, van weegen de Sterflijkheyd des Zondigen Mensche, in welk daar toe geen kragt is; meenen nogtans zommige Vermaarde Uytleggers, Dat Godt hier aan Moses heeft laaten zien eenige Voortreffelijke en volmaakte Schoonheeden, onder een Lichaamelijke Gedaante; die wel een Vertooninge waaren van de Heerlijkheyd Gods, maar niet van zijn Weêzen. Welke Vertooninge geweest zou zijn, de Zone Gods, in wien de Vader wil Verheerlijkt worden; en dat in Menschelijke Gestalte; gelijkze meenen dat meermaal in 't Oude Testament geschied is; en alzoo dezelve geweest is die naaderhand aan Esaias en aan Ezechiel verscheenen is. Maar naadien deeze Uytleggers Waarschijnelijk houden, Dat Moses ook den Zone Gods gezien heeft op den Berg, als hy naa d'Inwijing van 't Verbond, de Godt Israëls zag staande op den Saphyrsteenen Vloer; zal'er volgen, Dat hem Godt dan hier niet yets anders noch yets meerders heeft laaten zien, 't geên hy nogtans schijnd te belooven: En daarom gelooven wy, Dat gelijk het gezigte van de LXX Oudsten niet beschreeven is, om dat het met Woorden niet en kan verhaald worden, (schoon het zig eenigerwijs Lichaamelijk mogt vertoond hebben;) men alzoo ook veel beeter gissen kan, Dat het zoodaanig is geweest, Dat het nogtans ten aanzien van Godt Waaragtig gebleeven is, *Geen Mensch kan my zien en Leevendig blijven.* En daarom word gezeyd, Dat Mose als met *De Hand* van Godt gedekt zijnde, hem alleen *Van Agteren* gezien heeft: Naamelijk in hem te openbaaren de Uytgangen van

En wat die was van Maimonides verklaard.

Matth. 3: 17. en 17: 5. 2 Petr. 1: 17.

Godt beloofd hem zelven op een betaamelijke Wijze aan Moses te laaten zien.

En zulx zoo eenige meenen in de Gedaante van den Zone Gods.

Hoe Moses Godt van Agteren

gezien heeft.

Joh. 5:46.

van zijn Voorzienigheyd: Welk hem het voorneemen Gods in Kristus, als het Zienelijke Beeld van Gods Wijsheyd, Goedheyd, Heyligheyd, Geregtigheyd en Waarheyd, in de *Agterste* of *Laatste Deelen*, Dat is, in haar *Uytgang* zoude bekend maaken; op dat hy zoude konnen Spreeken en Schrijven van Dien, in welken Godt Zienelijk zou geopenbaard worden. Voorwaar, Godt is in hem zelven Onzigtbaar 1 Tim. 1: 17. en 6: 16. En hoe meer hy bekend word, hoe het al klaarder verstaan word, Dat hy noch Zigtbaar noch Begrijpelijk is; als in zulkeen uytgedrukt Beeld, Dat hy van zijn Zelfstandigheyd in den Zone wil openbaaren: 't Geên doe in de verklaaring der Hôope en Verwagting, met het Dekzel van Gods Hand bedommeld, naaderhand in desselfs Verschijninge, met ongedekten Aangezigt gezien is, en naader zal gezien worden in 't Geestelijk Leeven; alhoewel de wijze van dat Volmaakter Gezigt noch niet geopenbaard is. 1 Joh. 3: 2. En zulx is Moses hier in niet donkerlijk afgeschaaduwd, Dat hem Godt eenige Tijd in het Hol van een Steenrotze, als voor zijn Gramschap verbergde; niet konnende de Zonde en den Zondaar verdraagen, noch zijn Aangezigte doen zien, eer de Verzoeninge te-weeg gebragt, en den Weg was open gezet, om Godt te zien in zijn Volmaaktheeden. En zoo meenen wy uyt deeze Overdekking van de Goddelijke Hand, veylig te besluyten, Dat Moses heel geen Lichaamelijke Gestalte van den Zone Gods gezien heeft: Maar dat hy naa het weg-doen van de Hand, den Zone Gods in het voorneemen Gods gezien heeft; welk zien *De Agterste Deelen* genoemd word; als waar aan men wel een Zaak kend datze Waarlijk is, maar niet Hoeze in haar Volmaaktheyd is. En zoo meenen wy dan ook dat het uyt een Dwaalzieke gedagte voortkomd, als de Joden zeggen; Dat Godt zig hier vertoond heeft, als SHELIACH 'T ZIBBUR, of *Dienaar der Vergaadering*, met eenen Rok bekleed; waar van ook Maymonides niet vies en schijnd. *Op de Zee* zeyd hy, *Zag Moses de* Heere, *als een dapper Krijgsheld: Maar op* SINAI *gekleed als de Meester der Vergaadering*. Doch wy voor ons deel houden, Dat Godt zig hier meer in Woorden, die zijn Eygenschappen uytdrukten, als door vertooninge van zijn Heerlijkheyd aan 't Gezigt geopenbaard heeft. En daarom verklaaren zommige Joden dit beeter alsse zeggen; *Ik zal voor Uw Uytroepen mijnen Grooten Naam, dien Gy niet zien en kond.* 't Zelve moet men van Gods Heerlijkheyd verstaan, die in de Eygenschappen van zijn Naam opgeslooten is. En zoo zal ons 't vervolg leeren, Dat Godt deeze openbaaring veel-meer heeft doen afhangen van zijn eygen Wil, als dezelve naa de Beede van Moses leesten; waar toe den Apostel deeze plaatze aantrekt. Rom. 9: 15, 16. En daar op past dan ook zeer wel, Dat Godt *Zijnen* NAAM, Dat is, een Woordelijke Beschrijving van zijn Deugden en Volmaaktheeden, die in den Zone als Uytdrukzelen van Gods Eygenschappen zouden gezien worden; met een Leevendige Stemme voor de Ooren van Moses wilde Uytroepen. Zoo dat JEHOVAH met zijn Heerlijkheyd voorby het Aangezigte van Moses gaande, dezelve Uytriep, Dat die was; *Heere, Heere Godt; Barmhertig ende Genadig, Langkmoedig en Groot van Weldaadigheyd en Waarheyd; die de Weldaadigheyd Bewaard aan Duyzenden; die de Ongeregtigheyd, en de Zonde Vergeeft en niet Onschuldig zal houden. Bezoekende de Ongeregtigheyd der Vaderen aan de Kinderen en in haare Geslagten.* Exod. 34: 6, 7. Ziet daar hoe groot en Wonderlijk den Naam Gods hier aan Moses Uytgeroepen is; na dat hy ten Tweedemaale met de Steene Tafelen dien hy zig zelven op Gods Bevèl Uytgehouwen had, in den Vroegen Morgenstond op SINAI geklommen was. Exod. 34: 1-5. En alhoewel Moses zelve zeyd, Dat de Heere de Woorden deezer Uytroepinge Sprak Num. 14: 17, 18. en 't verhaal Exod. 34: 8. en 33: 19. zulx schijnd te ondersteunen; ontbreeken nogtans geene Joden, welke zeggen, Dat Moses den Naame Gods alzoo Uytriep of Aanbad, terwijl de SCHECHINA of *Majesteyt Gods* voorby hem ging, en met de Wolke Overschaaduwde. Doch andere Joden, passen 't de SCHECHINA zelve toe. Wat nu Godt door zijnen Naam JEHOVAH met welk hy d'uytdrukking van zijn Volmaakt Weêsen begind, heeft willen aanduyden,

En zig daar toe in 't Hol van een Steenrotze Verschoolen heeft.

Dwaalzieke Gedagten der Joden, over Gods Verschijning aan Moses.

Exod. 33: 19.

En hoedaanig die was, Woordelijk uytgesprooken.

Prov. 30: 4. Judic. 13: 18. Gen. 32: 29. Exod. 3: 13, 14. Exod. 6: 2. Esa. 42: 8. Esa. 9: 5. Exod. 23: 21. Jer. 23: 6.

duyden, kan niemand onbekend zijn die de H. Schrift geleezen heeft. En zoo yemand de Taalkundige naa de Eenvoudige Kragt van 't Woord vraagd, zy zullen hem zeggen, Dat het afgebragt word van HAJA of HAVA, Dat ZYN beteekend, en zoo is die ook aan Moses geleerd; *Ik zal zijn*, heeft my tot Uw gezonden, &c. Waar in Gods *Onverandelijkheyd* zoodaanig word vast-gesteld; Dat Plato zelve heeft weeten te zeggen, Dat ZYN, alleen kan gezeyd worden, van yets *Dat Eeuwig Is, en Blijft*. En zoo zal den Naam Gods volgens de Stijl der H. Schrift, niet dan zijn MAGT en VERMOOGEN te kennen geeven, Psalm 89: 14. en 8:2. Esa. 46:9. Luc. 1:37. Hebr. 11:3. zijn BARMHERTIGHEYD. Psal. 86:15. 103: 8, 13. en 116: 5. Deut. 13: 17. Neh. 9: 17. 1 Petr. 1: 3. Exod. 33: 19. Rom. 9:15. Hab. 3:2. Hos. 1: 6-8. en 4: 14. Zijn GENAADE, door openbaaringe van de vrywillige Schenking der Vergeeving, OM NIET, en zonder Verwijt. Jac. 1:5. dikmaals teegen Moses en zijn Heyligen uytgedrukt. Exod. 33:17. Zijn LANGMOEDIGHEYD door het uytstellen van zijn Gramschap, Roepende Eerst tot Boete Psalm 103: 10. 1 Petr. 3: 20. En schoon die alleen den Zondaar niet en kan Bekeeren, om dat hy ze meest misbruykt zoo lang Godt swijgd Psalm 50: 21. isse nogtans genoeg om hem onverschoonelijk te stellen. Rom. 2: 1, 4. Zijn VOLHEYD VAN GENAADE EN WAARHEYD, als een blijk van zijn Kragtige Wille, om met het Waare Goed aan-te doen, blijkt doorgaans, en wel inzonderheyd in 't Euangelium, Johan. 1: 14. en 14: 6. met Deut. 7: 9. Psalm 103: 8. Joh. 17: 17. en meenigte andere. *Bewaarende de Weldaadigheeden aan Duyzenden*; om dat hy niet afwijkt van zijn Verbond der Genaade. Exod. 20. Esa. 43:8. en 55: 3. Rom. 11: 29. Rom. 5: 15. Hebr. 4: 16. *Vergeevende de Zonden*, als een Daad van groote Roem en Blijk zijner Magt. Neh. 9: 17. Psalm 130: 3, 4. en 32: 12. 2 Kor. 5: 19. Hebr. 10: 17, 18. *Houdende* nogtans niet *Ongestraft*, als of hy gemeenschap met den Zondaar konde hebben, zonder Oeffening van zijn Geregtigheyd; 't welk teegen de Orden van de Handelingen Gods zou strijden. Want alhoewel hy de Zonden zoodaanig Vergeeft, Dat hy ze niet en Straft in den Boeveerdigen Zondaar, doed hy zulx nogtans in haare Borge; gelijk te zien is. Jesa. 53:6, 7. En zoo Bezoekt Godt ook de Misdaad der Vaderen aan de Kinderen, schoon hy de Vaders Vry laat, gelijk Cham die zijn Vader Bespot had, in zijn Naakoomelingen de Kanaaniten Gestraft is. En de Eerstgeboorne in Egipten Geslaagen zijn, om Faraôs Wille, die'er ook zijn Troon-Volger inbrokte. Alle welke Heerlijke Betuygingen in het Uytroepen van Gods Naam, voorzeeker niet anders dan zoo veele Blijken zijn, Dat d'Israëliten Deelgenooten van het Verbond der Genaade zijn geweest, Dat voltrokken is in 't Werk der Verlossing, waar in alleen Gods Waare Kennis en Dienst bestaat. Joh. 17: 26. vervattende te-gelijk *Barmhertigheyd* en *Regtveerdigheyd*. „ Waarom wy het voor een alte Maageren Uytleg houden, wanneer de Joden (die deeze Beschrijvinge van Gods Naam, naa haare „ Tellinge, de XIII. *Woorden*, of *Eygenschappen Gods* noemen:) zeggen, Dat „ daar maar een *Wreekende* onder gevonden word. Zy doender by; Dat gelijk „ Godt naa alle die Eygenschappen de Weereld Regeerd; hy dezelve ook daar- „ om aan Moses, op zijn Begeerte heeft bekend gemaakt, op dat hy Israël agter- „ volgens dat Voorbeeld Regeerde; en zijn Exempel aan alle Overheeden naa- „ liet; dewijl daar bynaa niet dan Barmhertigheyd in te bespeuren stond. Maar wanneer al deeze Hoogdraavende Woorden, Moses in 't Oor dreunden, heeft hy zig flux ter Aarden Needergeboogen en Gebeeden, Dat doch de Heere in het midden van haar wilde gaan; Dat hy Israël de Zonde Vergeeven, en tot zijn Erfdeel aanneemen wilde, alhoewel het een Hardnekkig Volk was. Exod. 33:9. Waar in hy alzoo Biddende verzoekt, Dat Godt met al die opgenoemde Eygenschappen zoodaanig wilde teegenwoordig zijn, als hy Exod. 23: 21. Beloofd had: Tot een blijk aan het Volk, Dat Moses nu weeder Genaade in zijne Oogen gevonden hadde. En om dat Godt zig nu geopenbaard had, *Genaadig* en *Barmhertig* te zijn, neemd hy het Volk weederom aan en maakt een Verbond met haar

Gods Naam Jehovah, waar van afgebragt.

Ik zal Zyn, hoedaanigen Kragtige uytdrukking van Gods Eygenschappen.

Gods Naam door zijn Eygenschappen ontleed.

Joh. 17:17. Rom. 1: 1. Ephes. 1: 13. Gal. 2: 5. en 3:1. Col. 1: 5. 1 Petr. 1: 22. Rom. 2: 2. Zach. 12:10. Joh. 16:13. Joh. 4: 24. Psal. 63: 4. Prov. 16:6.

XIII. Woorden, in de Uytroeping van Gods Naam by de Joden opgeteld.

Moses Buygd hem Needer en Bid Vergiffenis en Genaade voor het Volk.

haar onder toezegging van Wonderen onder haar te doen; en wel voornaamelijk by Moses, gelijk het vervolg der H. Historie niet alleen zal leeren, maar ons ook indagtig maaken, Dat in dit Werk yets Hoogdraavends opgewonden leyd; waar in Godt de Waarheyd van zijnen Naam vervuld en betuygd heeft, de Godt van Israël te zijn; het geên de Grondvest schijnd te weezen, waar op hier van *Wonderen* gerept word, *Die niet Geschaapen zijn op de Aarde, noch onder eenige Volken*, &c. Exod. 34: 10. Naamelijk de Zendinge des Zoons, zijn Offerhande, Dood en Verhooging; zijnde te-gelijk Genaadig tot Behouding, en Verschrikkelijk tot Veroordeeling der eygene Geregtigheyd. Hier op vermaand Godt d'Onderhouding zijner Gebooden, en Vernieuwd zommige van dezelve met byvoeging van andere, die de Republijk van Israël leerden staaven. Als haar te wagten van *Verbonden* en *Houwelijken* met *d'Inwoonderen des Lands te maaken daarze koomen zouden*; en haare *Altaaren* en *Beelden te Verbreeken*, en *d' Afgodize Bosschen* af-te houwen. Exod. 34: 12-16. Te weeten van die Volken, welke Godt wilde Verbannen hebben, en gezeyd had te zullen *Uytdrijven*; waar toe zy met Naamen genoemd staan. Exod. 34: 11. Hy belastze zig ook inzonderheyd te wagten van *Gegootene Goden*; op datze indagtig waaren haare Zonde met het Gouden Kalf bedreeven. Daar naa vermaand hy *'t Feest der Ongezuurde Brooden*; het Heyligen der *Eerstgeboorne*; d'Onderhouding van den *Sabbath*, en dat die, zelfs om de noodige Ploeg-noch Oogst-Tijd niet en moest onderlaaten worden: Zoo rept hy meede van het *Feest der Weeken*, der *Inzaameling*, en Drijwerfze Verschijning der Manschap op de Groote Jaar-Feesten met Geschenk van Offerhande: Waar toe hy Beloofd Zorge voor haar Land en Wijf en Kinderen te draagen, op datze den Vyanden niet ten Prooye wierden, wanneer haare Mannen waaren derwaards gegaan. Daar naa, Datze het *Gedeessemde* niet vermengen zouden met de *Paas-Offeren*; nogte het *Boxken Kooken in zijn's Moeders Melk*; maar de *Eerstelingen* in het Huys Gods brengen. En om dat Godt naa luyd deezer Woorden, met Israël weederom een Verbond maakte, en met het Volk Verzoend was, Belast hy Mose 't zelve op-te Schrijven, op dat het naaderhand teegens haar Getuygen mogt. Aldus verbleef Moses weederom XL. Daagen en Nagten op den Berg, en ontfing het Geschrift der X. Woorden, in zijn zelfs-Uytgehouwe Tafelen, welke hy daar toe meede genoomen had. Exod. 34: 28.

Moses vermaand d'Onderhouding van Gods Gebod den Volke te leeren.

En welke die Gebooden waaren.

En waarom Belast op-te Schrijven.

Maar op dat aan Israël blijken mogt, Dat de Heerlijkheyd Gods, Mose Omscheenen en Bestraald had, wierd zijn Aangezigt met een Heemelze Glands aangedaan, die hem by-bleef: Zoo dat het Vel van zijn Aangezigte Glinsterde en Straalen van zig schoot, die als Hoornen uyt zijn Hoofd Scheenen uyt-te gaan; alhoewel het Moses zelf, doe noch niet en wist als de Heere met hem Sprak; Exod. 34: 29. Daar de LXX. Overzetters zeggen; *Het Gezigte van de Huyd zijns Aangezigts wierd Verheerlijkt*; Hoedaanig het ook den Apostel aantrekt. 2 Kor. 3: 7. Op dat hy door 't Woord *Heerlijkheyd*, het *Glinsteren* van Moses Aangezigte te kennen gaf; vergelijkt deeze Spreekwijze 1 Kor. 15: 41. En op zulken wijs is ook het Aangezigt van Kristus *Verheerlijkt* geworden, wanneer hy van Gedaante veranderd wierd op den Berg; zoo dat *Het Blonk als de Zonne*. Matth. 17: 2. En alhoewel de Kaldeër hier niet onvoegzaam vertaald; *Moses wiste niet dat de Glands van de Heerlijkheyd zijnes Aangezigts was Vermeenigvuldigd*; schijnd nogtans de Gemeene Latijnze Overzettinge, het Grond-Woord dat hier *Glands*, of *Blinkende Straalen* beteekend, quaalijk opgevat te hebben alsse zeyd, *Dat Moses Aangezigte Gehoornd was*. Welke vertaaling, zoo grooten Voedzel aan d'Algemeene Dwaaling gegeeven heeft, Dat men Moses heeft beginnen met Hoornen af-te beelden; alhoewel'er moogelijk andere Reedenen hebben ondergespeeld, of als Voorloopers, de Grondvest daar toegeleyd hebben; gelijk we strax verneemen zullen. Wat de misvatting der Latijnze Overzetters belangd; dezelve schijnd hen hier van overgekoomen te zijn, Dat d'Hebreeuwse Benaaming, KEREN, Dat is, *Hoorn*, af komd van KARAN, Dat *Schijnen*

Moses Aangezigte Glinsterd van weegen de Beschijninge van des Heeren Heerlijkheyd.

Waar van daan Moses met Hoornen Verbeeld is.

nen of *Heerlijke Straalen uytschieten* beteekend; het welk aan de Onweetenheyd geleegendheyd verschaft heeft, om Moses, (aan wien deeze Glands-uytschietende Hoornstraalen waaren meede-gedeeld, tot *Heerlijkheyd* en Gezag der Goddelijke Wet,) met Twee Hoornen te Verbeelden; even alsmen zoo het Trooni-Beeld van Alexander de Groot, met twee Rams-Hoornen by d'Oude ziet afgebeeld, weegens zijn Dubbele Heerlijkheyd, of Rijksbezit in 't Oosten en in't Westen: Of om dat hy een Zoon wilde zijn van Jupiter Ammon, van wien strax d'Afbeelding, met veel andere Gehoornde Hoofden staan te volgen; dewijl wy daar over ook noch yets aangaande Moses, wiens *Heerlijkheyd*, zoo wel in't *Nieuwe* als in't *Oude Testament*, zijn Straalen uytschiet, in-agt te neemen hebben. Moses dan aldus met deeze Glands Verheerlijkt, Daald met de Nieuw-beschreeven Tafelen der Getuygenisse in zijne Hand, den Berg af; en tot Aaron en de Kinderen Israëls gekoomen, scheen hy haar zoodaanig Ontmunt, Datze hem of niet en Kenden, of Verschrikt wierden, zoo draa haar zijn Verheerlijkt Aangezigt in de Oogen glinsterde; zoo datze schroomig waaren te naaderen, om met hem te spreeken: Waar op den Apostel zijn Speelinge neemd. 2 Kor. 3: 7, 9. om aan-te duyden, Dat alhoewel de Wet, de Kennisse der Zonde geeft en Toorn werkt, Rom. 3: 20. en 4: 15. Daarom te Heerlijker is, om dat hoe meerder de Glands is, hoe meerder Vreeze zy veroorzaakt in de Herten der Menschen, als die zig te swak vinden dezelve te doen. Rom. 8: 3. Want alzoo zienwe dat hier zelfs Aaron en de Oudsten Israëls, zoo wel als 't Gemeene Volk gesteld is: Invoegen 't Oogmerk des Apostels hier op uytloopt; Dat indien de Bedienaar der Verdoemenis; (of des Doods in de Letter, in de Tafelen ingeschreeven;) Dat is, *Moses*, in zulken *Heerlijkheyd* is geweest, Dat niemand hem konde Aanzien; zoo heeft voorzeeker dat, het geene Moses bediend heeft, of waar van hy een Dienaar was, naamelijk de Wet; in geen minder Heerlijkheyd konnen zijn: En zoo is by gevolg Kristus, de Vervuller en Eynde der Wet, met noch een veel Grooter Heerlijkheyd, als *d'Eenig-gebooren van den Vader Omscheenen*, Joh. 1: 14. zonder dat dezelve ooyt weederom Verdweenen is. 2 Kor. 3: 11. om dat hyze van Eeuwigheyd by den Vader had. Joh. 17: 5. En alzoo met een merkelijk onderscheyd, van de Heerlijkheyd Mosis; welke den Apostel noemd; *De Heerlijkheyd van het Aangezigte Mosis die te niete gedaan zou worden;* 2 Kor. 3: 7, 11. Niet zoo-zeer om datter kan getwijffeld worden, of ook het Aangezigte van Moses, alle d'Overige Daagen van zijn Leeven geblonken, en zoodaanige Straalen uytgeschooten heeft, alsmen hem doorgaans, tot een Kenteeken afschilderd; als wel ten Deele, om dat het ongetwijffeld is, Dat dezelve ten minsten naa zijn Dood niet meer geweest is; en zijn Aangezigt in het Stoff, en in de Verderving niet en heeft konnen Blinken: Maar inzonderheyd, om dat alle bedieninge des Doods en Verdoemenis, die de Wet dreygd, die haar *Heerlijkheyd*, van Moses Verheerlijkt Aangezigte ontfing; *Te niete gedaan* word, en een eynde heeft; dewijlze maar was tot de Tijd der Verbeetering. Hebr. 9: 10. Maar op dat Moses egter tot Aaron en d'Oudsten des Volx, ook nu weederom gemeenzaam Spreeken en Gebieden mogt al wat de Heere tot hem op SINAI gesprooken had; onderschept hy haare Vreeze, en leyd een *Dek-Kleed* op zijn Aangezigte: Want alzoo schijnen onze Overzetters den Zin op-te vatten, alsse Exod. 34: 33. aldus vertaalen; *Alzoo eyndigde Moses met haar te spreeken; ende hy had een Dekzel op zijn Aangezigte geleyd.* 't Geên andere meer twijffelagtig laaten alsse zeggen; *Mose maakte een eynde van te spreeken met haar, ende hy deede een Dekzel op zijn Aangezigte:* Zoo datmen naauwlijx weet of hy zig Voor of Onder of Naa het spreeken *Dekte*; alhoewel het laatste teegen onze Bedenking aanloopt; hoe zeer ook die Zingeeving door de LXX Overzetters mag schijnen ondersteund te worden; wanneerze vertaalen; *Als Mose opgehouden had, tot hen te spreeken, leyd hy een Dekzel op zijn Aangezigte.* Doch die op de meeninge aandagtig let, zal voorzeeker dit voor een gezonde

Alexander de Groot met Twee Hoornen verbeeld.

Wat het heeft konnen aanduyden dat d'Israëliten Mozes niet en konden Aanzien.

Moses leyd een Dekzel op zijn Aangezigte als hy met het Volk spreekt.

Uytlegging houden, Dat Moses, naa de eerste Gemeenzaame aanspraake, wanneer hy des Volx Vreeze voor de Glands van zijn Aangezigte ontwaar wierd; een Dekzel op zijn Aangezigte geleyd heeft, op dat hy haare Vreeze, en de moeyelijkheyd der Oogen wegnam; 't geên hy te vooren niet en deede, om *Dat hy zelve doe noch niet en Wist dat het Vel van zijn Aangezigte Glinsterde.* Exod. 34: 29. En hier uyt hebben de Joden volgens Rabbi Menachem gezeyd; Dat d'Oude Israëliten eertijds haar Aangezigten pleegen te Dekken, wanneer het Wetboek geleezen wierd; en haar zeggen was; *Hy die hoord uyt de Mond des Leezers, is als hy die hoord uyt de Mond van Moses.* En zoo hooren ook de Joden noch heedendaags de Wet op den Sabbath in haare Synagogen Leezen met een Wit Dek-Kleed op het Hooft; gelijkwe elders te vooren in een Print-Verbeelding hebben vertoond: Als of 't den Apostel, Zinspeelender-Wijze geraaden had, wanneer hy van haar zeyd; *Dat tot op Huyden deezen Dag toe, wanneer Moses geleezen word, een* Dekzel *op haar Herte leyd.* 2 Kor. 3: 15. naamelijk als een Vervulling van 't geene door het *Dekzel* van Moses afgeschaaduwd was: De Joden niet willende de Ceremonien verlaaten, als het Lichaam reeds daar was, maar Hardnekkig staande houden datze blijven moeten in Eeuwigheyd. Waar door zy laaten blijken, Datze wel de Woorden, en uyterlijke Zin der Wet verstonden, maar niet het Oogmerk welk op Kristus zag tot Regtveerdigheyd des Geloofs. Het welke de *Verharding* en het *Dekzel* is, daar den Apostel van rept. En zoo heeft ook het Dekzel op Moses Aangezigte, van welk den Apostel hier *Vers* 12, 13. zijn Reeden afleyd, niet het zelfde beteekend, Dat den Voorhang des Heyligdoms aan weês; (naamelijk dat het Vleesch des Heeren noch niet gescheurd, en den Weg tot het Leeven niet Ingewijd en was; Hebr. 10: 20.) maar dat aan Israël noch geen Vryheyd gegeeven was, om *Met Ongedekten Aangezigte, de Heerlijkheyd des Heeren te aanschouwen;* 2 Kor. 3: 18. Maar zig noch Verschuylen en in Bewaaring blijven moest onder de Dekzelen der Voorbeelden, Schaaduwen en Plegtelijke Ceremonien, die naa deeze Tijd, Israël, even zoo op den Hals, als dit Dekzel op Moses Aangezigte geleyd zijn. Maar naadien strax volgd, Dat Moses dit Dekzel *Afnam,* wanneer hy voor het Aangezigte des Heeren quam, om met hem te spreeken, Exod. 34: 34, 35. Magmen die Wegdoening van dit Dekzel voor een schoone Aanduyding opneemen; niet alleen van de Vryheyd met welke alle Geloovige naa 't verdwijnen der Schaaduwen, in volle Vertrouwen, de Heerlijkheyd van Gods Deugden en Volmaaktheeden, met Ongedekten Aangezigte aanschouwen zouden; maar ook hoedaanig zy door dusken Naabyheyd en Gemeenschap naa het zelve Beeld in Gedaante zouden veranderd worden, van *Heerlijkheyd tot Heerlijkheyd.* 2 Kor. 3: 18. Maar gelijk Moses wel wist dat het Dekzel geen gebruyk had in 't Gezigt van Godt, die 't gebruyk en 't eynde der Wet bekend was; alzoo scheen niet zoo-zeer d'Eerbied der Goddelijke Majesteyt te eyssen, Dat hy met Ongedekten Aangezigte sprak, alhoewel zommige dat meenen; maar het heeft Voornaamelijk konnen Afbeelden, Dat wanneer de Joden zullen tot Godt bekeerd zijn, het Dekzel insgelijx van haare Herten zal weggenoomen worden. Gelijk ook den Apostel voorzeyd; 2 Kor. 3: 16. Jaa ook dit, Dat Moses t'elkens dit Dekzel weederom op zijn Aangezigt leyde als hy met het Volk sprak, heeft de geduurige Heerlijkheyd van zijn Bedieninge, en de Swakheyd des Volx zoo lang konnen aanduyden, tot die beyde zullen weggenoomen worden, door de Bedieninge van het Euangelium, waar in den Heere des Huyzes, de Glands van zijnen Knegt, (even als de Zon, een swak en meer dan Half-uytgebrand Was-Lichje verdooft;) zoodaanig zou doen verdwijnen, Dat zelfs ook de swakke Oogen, *Sterk zullen konnen zien op het eynde des Wets;* welker Dekzel door Kristus *Te niete gedaan is,* 2 Kor. 3: 8, 14. verlossende van den Schrik der Wet. Zulx hier uyt blijkt, Dat Moses als hy geleezen word, tweederley Gedaante van Bediening of Heerlijkheyd heeft: Niet gelijk de Heerlijkheyd des Gebieds, eertijds door Twee Hoor-

nen

Waarom de Joden de Wet met Gedekten Hoofde hooren leezen.

En zulx van den Apostel op der Joden Dekzel des Herten gepast.

Moses neemd het Dekzel van zijn Aangezigte weg, als hy met Godt spreekt.

En wat zulx heeft konnen aanduyden.

nen aan het Hoofd, van zommige Heldhaftige Koningen en Wetgeevers op haare Penningen, en aan haare Pronkbeelden aangeweezen, en van daar ook al tot Moses betrokken zijn; maar zoodaanig tweederley, Dat d'eene *Met een Dekzel*, d'ander *Zonder Dekzel*, haar Weëzen behoud. Die met een Dekzel, is verzeld met Dienstbaarheyd, Dat is, wanneer hy geleezen word met een Verhard Herte, Dat geneegen is om de Schaaduwen en Oude Ceremonien aan-te kleeven. Die zonder Dekzel is verzeld met den Geest der Vryheyd; leerende, wanneer hy geleezen word, de Verborgentheyd van het Verbond en Raad Gods, geopenbaard in het Euangelium. Zulx Moses op d'Eerste wijs; *Is een Dienaar der Letter en des Doods*: Het welke voornaamelijk openbaar geworden is, zeederd de Zonde met het Gouden Kalf; Verbreekende Gods Verbond; naamelijk Israël is Belast geworden, met een Jok van Lastige Geebooden en Inzettingen, die noch Goed noch Nut waaren tot het Eeuwige Leeven: Maar enkel *Om der Overtreedinge wille, by de Belofte gekoomen zijn;* Gal. 3: 19. Als een Handschrift dat in Inzettingen bestond, die hen niet alleen door d'Offerhanden verweet, Datze Verzoeninge noodig hadden, Col. 2: 14. Maar voornaamelijk de Wet des Vleeschlijken Gebods, die in Spijs-Wetten, Wassingen en Reynigmaakingen des Vleesch bestond, tot betuyging van haar inwendige Onreynigheyd, die haar van den Dienst des Altaars afweerde. Van welke Wet der Ceremonien wy op de Voorligting van Gods Handeling zullen spreeken, zoo draa wy den Tabernaakel met al zijn Heyligdommen in Opstal zullen zien; naadien wy uyt Moses zelf verneemen, Dat Godt doe eerst een aanvang gemaakt heeft, om de Ceremoniële Wet te geeven; spreekende met Moses uyt de Tente der Zaamenkomste; gelijk te zien is, Lev. 1: 1. en Num. 1: 1. Want de Wolke van Gods Teegenwoordigheyd, stond doe booven den Tabernaakel; en de Heerlijkheyd des Heeren vervulde dezelve. Exod. 40: 34-38. Gelijk nu veele Joodse Uytleggers en Tijd-raamers, Moses laatste Neederkoomen, op den Thienden Dag der Maand * *Tisri* stellen; alzoo willen zy, Dat de Groote Verzoendag, Lev. 16. op deeze zelve Dag des Jaars ingesteld is, tot Gedagtenis van de Blijdschap welke onder Israël was, van weegen de goede Boodschap die Moses te-gelijk met de Tafelen der Wet en de Verzoeninge van den Berg bragt, naa datze zig zoo swaar met het Gouden Kalf bezondigd hadden. Exod. 34: 29. en 32: 30.

Moses Gedekt, en Ongedekt.

En hoe een Dienaar der Letter en des Doods.

* De *Zeevende* naa de Uytgang naa welkze haare Feesten reekenden, Exod. 12: 2. en de *Tiende* der *Eerste*, naa 't Burgerlijk Jaar.

Groote Verzoen-Dag, waar uyt op den Tienden Dag van Tisri vastgesteld.

Maar gelijk we strax begonden te zeggen, door welk een Misverstand het ingesloopen is, Dat Moses van deeze Verheerlijking, met Hoorns is Verbeeld geworden; Lust ons thans het restant daar van af-te doen, dewijl we geenzinds in twijffel zijn, of daar in zullen ons veele dingen voorkoomen, die tot opheldering der H. Schrift, en verdonkerde Zeeden der Aal-Ouden, niet onfraay te weeten zijn: En zulx heeft ons ook de moeyte afgeperst, om onder 't Behulp van een Print-Tafereel, niet alleen aan-te wijzen, wat d'Oudheyd daar meede heeft voorgehad, Dat haare Koningen, Helden en Wetgeevers zig met Hoornen verbeelden lieten, maar ook te doen zien in welk-een goeden Zin en aanduyding, het zelve Kenteeken ook aan Moses, een Waare toepassinge lijden kan. Al de vermaarde Schrijvers hebben met eenpaarige Stem vermaand, Dat men Geloof aan die Overzetting moet geeven, welke Moses in de bekende plaatze Exod. 34: 29. *Een Gehoornd Aangezigte* geeven; alhoewel het waar mag zijn, Dat het Woord *Hoorn* en *Straal*, by de Hebreën evenveel geld, en dat Kimchius het Woord *Schijnen*, of *Hy heeft Gescheenen*, van den *Hoorn* afleyd; of dat de Latijnen, de Hoorns voor *Verligt*, of *Ligten* zoodaanig voor Gehoornd genoomen hebben, als d'Oude gewoon waaren, ook Hoornen aan de Wassende Maan te Verzieren: Waar toe zy niet onderlaaten hebben, ook de Hoornen, de Gedaante van de Maan te geeven, gelijk we elders over d'Egiptise Isis, en den Os-God Apis, hebben aangemerkt: Waar van daan de Digter Lukanus, van een Maanwijs Voor-Hoofd der Jonge Ossen weet te spreeken. Die hier toe ook de Taalzifters en Woorde-Boeken doorzoekt, zal bevinden, Dat het Woord HOORN niet zelden

Uyt wat Dwaalinge Voortgesprooten is, Moses met Hoornen te schilderen.

voor *Kroone*, *Magt*, *Sterkte*, *Glands* en Heerlijkheyd genoomen word: Zoo dat den *Hoorn*, by de Feniciers, als het Teeken des Koningrijx te Boek ſtaat; het geene ook de Kaldeër aangeraaden heeft; 't Hebreeuwſe Woord dat een *Hoorn* te kennen geeft, dikmaal *Koningrijk* te vertaalen, waar van de H. Schrijvers op veele plaatzen zoo weynig afkeer hebben, Datze zelfs ook ymands byzonder *Aanzien* en *Heerlijkheyd* daar door te kennen geeven. Want als Job zeyd; *Dat hy zijn Huyd met een Zak Omnaayd en zijn* Hoorn *in het Stoff gedompeld heeft;* verſtaat hy daar door, Dat zijne *Eere*, *Magt*, *Aanzien* en *Vermoogen* te-niet gegaan en verdweenen was: Naa welke Zingeeving zommige ook *Heerlijkheyd*, of *Hoorn der Heerlijkheyd* vertaalen. En gelijk den Apoſtel de Glinſterende Straalen, van Moſes, 2 Kor. 3: 7. In naavolging van de Lxx. Overzetters; *d'Heerlijkheyd* des Aangezigts, of *Aanziens* noemd; alzoo komd ons den *Hoorn*, dikmaal in die Beteekenis voor; ziet Pſalm 75: 5, 6. en 89: 25. en 130: 11, 17. en 148: 14. Ongemoeyd Rabbi Jonathan, daar liever *Glorie*, *Klaarheyd* en *Doorlugtigheyd* verklaard. Waar van daan moogelijk de Francoizen geleerd hebben, de *Straalen* om het Hoofd der Geſchilderde Heyligen, *La* GLOIRE, Dat is, de *Glorie*, *Eer*, *Luyſter* of *Heerlijkheyd* te noemen. Gelijk dan ook Eſtius, op dat hy Moſes Heerlijke Glands, niet gants en gaar de Hoornen deed inhaalen, gemelde plaatze deezen Zin geeft, *Zijn Aangezigte Blonk* en *gaf Straalen van zig als veele Hoornen om zijn Hoofd*. Jaa wat zal ons beletten bedenklijk te houden, of niet Pſalm 106: 19, 20. Op de Hoornen van den Egiptiſen Os-God Apis Gezinſpeeld word; als'er weegens het Gegooten Kalf aan Horeb gezeyd word; Dat Iſraël *Zijne Eere*, (die in de Glorieuze Magt van de Godt haar Verloſſer geleegen was,) *Veranderd heeft in een Os die Gras Eet?* En alhoewel de geleerde Uytleggers vaſt-ſtellen, Dat alleen de Quaade Overzetting der Oude Latijnze Bijbel, de Grondveſt geleyd heeft, op welk men Moſes als een anderen Jupiter Ammon, met Twee Rams-Hoornen, bezijden de Slaapen des Hoofds omgekromd, verbeeld heeft; (gelijk men hem zoodaanig op een Zilveren Penning vertoond ziet, welkers Rugge-Stuk, het Verbod van Beelden te maaken draagd; en gehouden word voor een Werk der Joden, om de Kriſtenen te Beſpotten, om datze Moſes met Hoornen verbeelden,) alhoewel hy ook met andere Hoorns, en die regter opſtaan, gezien word, als Rodius aanteekend: Of ook zoodaanig als men aan dat ſchoon Marmer Pronk-Beeld van den Beroemden Angelo zien kan, welk wy hier als de Vooraanzitter in dit bygevoegde Print-Tafereel vertoonen. En hoe vaak zig de Geleerdheyd teegen deeze Dwaaling al van Ouds aankante; zijn zommige nogtans in dien Waan gebleeven, Dat Moſes Hoornen aan 't Hoofd gehad heeft, om daar door een meerder Gezag aan de Wet te geeven, dien hy Iſraël, als haaren Koning voor-ſchreef, gelijk Salmuth alzoo over Pancyrollus aanteekend; naadien den HOORN voor het Teeken van *Gezag*, *Magt* en *Voortreffelijkheyd* gehouden word; 1 Sam. 2: 10. Alwaar den HOORN voor het *Koningrijk* zelfs genoomen word: *Hy zal den Hoorn zijnes Gezalfden Verhoogen*. Andere, en die fijnder van Verſtand ſchijnen, willen dat Moſes zoodaanig met Hoornen aan het Volk verſcheenen is, Dat hy naa de wijze van den Koning Lyſimachus gevlogten Haayr-Tuyten, aan 't Voor-Hoofd gedraagen heeft; Hoedaanige eertijds d'Prieſters in Armenien de gewoonte hadden. Waar toe men ook Alexander Polyhiſtor bybrengd, welken Moſes Lang Haayr toeſchrijft, daar weynig ſtaat op te maaken is, alhoewel'er Voorbeelden genoeg van zulken Haayr-Dragt in de Oudheyd te vinden zijn. Bartholinus die Moſes heel geen Hoornen aanpaſt; maakt van een Koper Beeld gewag, Dat tot Maltha met Haayr-Krollen, in de Gedaante van Hoornen gezien word; 't geên de Franzen in 't Jaar 1550. de Kerk van St. Jan hebben Toegewijd. En dewijl uyt Juvenalis blijkt, Dat duſdaanig opſtaande en zaam-gedraayde Haayr-Krollen, van weegen de gelijkheyd en plaats daarze zig vertoonden, *Hoornen* genoemd wierden, is het ligt konnen gebeuren, Dat de twijffelagtige en Half-uytgeſleete Bootzeerzels

Hoorn een Teeken of Zinnebeeld van Magt en Koninglijke Heerſchappye.

En zulx weederom tot de gewaande Hoornen van Moſes betrokken.

Ziet No. XXV.

Hoorn voor Koningrijk genoomen.

zeerzels van zulke Haayr-Toppen, de Laatere Konstenaars heeft doen voor Hoornen aanzien. Te Veneetien pleegen de Jong-Getrouwde Vrouwen, en ook wanneerze zelfs noch maar de Bruyd waaren, Twee opstaande Hoornen van Gekruld Haayr op't Voor-Hoofd te draagen, gelijk de * Afbeeldingen, die naa de Teekeningen van den Beroemden Titiaan in heel fraaye Houtsnè binnen Veneetien in Druk uytgegeeven zijn, laaten zien. Maar gelijk den Apostel 1 Kor. 11: 10, 15. zeyd, Dat de Vrouwen een Haayr-Dekzel op't Hoofd hebben, tot een Teeken, Datze onder den Man staan, en alzoo een *Magt* en *Eere* op't Hoofd hebben; (welke *Eer* en *Heerlijkheyd*, niet alleen die des Mans is, maar ook niet duysterlijk door de *Hoornen* word te kennen gegeeven, die den Apostel een *Eere*, *Magt* of *Hoorn* noemd, welk in haar Haayr-Dragt uytblinkt;) alzoo zou men niet onbedenklijk moogen houden, of niet misschien hier van daan op de baan gekoomen is, Dat men van de Vrouwen die agter-uyt slaan, Dat is, de Eere van de Magt des Mans aan andere meede deelen; zeyd, *Haaren Man Hoorns op-te zetten*; als of men naamelijk daar meede wilde te kennen geeven, Dat zulk-een Vrouwe de Eere en Glorie van des Mans Magt, waar van zy 't Teeken voor elk op't Hoofd draagd; afwerpt en die langer weygerd te draagen: Welk dan even zoo veel is, als dezelve weederom te geeven, en daar meede alzoo zijn Hoofd Bekroond. Of het is onzes-agtens hier van daan, Dat de Vrouwe door Overspel de Magt aan haar Man geeft, om haar *Te Verstooten*, en *weg te Jaagen*; gelijk de Zaligmaaker daarom ook het *Overspel* of *Hoererye* de eenige Reeden steld, waarom het een Man Geoorlofd is zijn Vrouwe te verlaaten; ter plaatze daar hy met de Joden van den Scheyd-Brief handeld; die haar Moses alleen om de Hardigheyd van haare Herten toegelaten had. Matth. 19: 8. Doch hoe het ook hier meede mag geleegen zijn, wy zien ten minsten dit onder de straxgenoemde Afbeeldingen; Dat dusdanig Gehoornde Haayr-Kuyven, ook de Dragt van openbare Hoeren en Hoere-Waardinnen pleeg te zijn. En dewijl dusdaanige Haayr-Lokken even als de Hoornen aan het Hoofd te voorschijn koomen, heeft Celius Rhodiginus uyt de meeninge der Griekse Letter-Meesters, *Hoorns*, voor *Haayr-Lokken* genoomen; en alzoo geen donkere aanleydinge tot die Verbloemde Spreekwijs gegeeven, waar door wy de Daad van een Overspeelig Wijf, gewoon zijn af-te schilderen. Zonder dat nogtans yemand moet meenen, Dat die toepasselijke Schimp-Spreuk van *Hoorns opzetten*, alleen Nieuw en onder onze Land-Aardt uytgevonden is, naadien desselfs Ouderdom reeds by *Artimidorus*, en het lang-versleete Hebreeuwse Boek MASAL CADMONIM gevonden word. En datter moogelijk daarom minder staat te maaken is, op 't geêne andere tot een Oorsprong van deeze Spreekwijs bybrengen. Te weeten zy zeggen; Dat de Vrouwe-Schender Andronikus, de Mannen welkers Vrouwen hy Misbruykte; met het Keyzerlijk Regt van de Jagt Beschonk; en daar by Belaste tot een kennelijk Teeken van dit Voor-Regt, een Gehoornd Herts-Hoofd op de Geevels van haare Huyzen te zetten: 't Geên dan heel gereed dit Spreekwoord over de Ligte Vrouwen heeft op de baan gebragt. Zoo dit waar is; 't vald moeyelijk om te denken, Hoe den Aadel en veele Hofvolgers thans langer volharden, haare Waapen-Schilden, zoo gul met Herts-Hoornen te Vercieren; en men zietze ook noch wel in de Voor-Huyzen, neevens het Wey-Tuyg van de Jagt, en aan de Voor-Poort der Aadelijke Land-Huyzen Uythangen. En om dat de Naam van *Hoorn-Draager* Schandaleus luyd; mag men zelfs binnen Goa, aan niemand een *Hoorn* Toonen, of 't word ruym zoo hoog genoomen, als of men 't Woord sprak; en het is bekend, Dat dit Verwijt ook by de Europers zoo Euvel klinkt, Datter meening om door de Kling Gesneuveld is. Nogtans was die Zeylmaaker wijzer; welken als hem naageroepen wierd, *Dat hy Een* Hoorn-Draager *was*; zeyde, *Dat hy'er zijn Kost meede Won*: Meenende het Smout-Hoorntje dat hy om zijn Naalden te smeeren op de Zijë droeg; gelijk den Zeylmaakers gewoonte is. Maar hoedaanigen Magt van Straf-Oeffening, den Mannen by d'Oosterse Volken over haare Overspeelige Vrouwen ter-Hand

* Op de 84. 87. en 89ste Bladzijde.

Wat het zy, en waar van men zeyd, Dat een Vrouwe haar Man Hoorns opzet.

had-

hadden; is in 't XIV^de Hoofd-Stuk over 't Zeevende Gebod aangeteekend. Verder brengd de geleerde Bartholinus uyt Valerius Flakkus te berde, Dat ook het *Haayr*, voor *Ligt* of *Glandzige Straalen* genoomen word, die als Goud-Geele Vlammen, Glimmen en Ligt van haar schieten; alzoo dat het dikmaal de Gedaante van Hoorns laat zien, of verdiend dat het daar meede genoemd word. En het is nergens als van diergelijke toe-eygeningen voortgekoomen, Dat de Oude alle dingen, die eenige Geboogе of Kromme gedaante hadden, door den Naam van *Hoorn* hebben uytgedrukt; en zulx wel zoo-veel te gereeder, als daar eenig Vermoogen, Magt, of Heerlijkheyd meede verzeld ging. Zoo dat de Hoornen zelfs ook aan de Rivieren, van weegen haar Bogtige Wringingen, met welkze tussen de Oevers der Bergen en Land-Rissen als met Hoornen Inbooren, zijn toegepast. Al 't geên ons kan doen denken, of niet Moses Haayrlokken met den Glands van Ligt als met uytschietende Straalen, zijn vermengd geweest; die omtrent haar Oorsprong gelijk Hoornen van zijn Aangezigt zoo kragtig afschooten, Dat d'Oogen der Aanschouwers dat sterk Schitterende Ligt niet verdraagen konden. Indien wy verder ook de Oudheyd om Raad vraagen, Voorwaar 't en is niet alleen Moses die van weegen de Glands deezer Ligtgeevende Straalen, Hoornen aan 't Hooft zijn toegepast; want men houd voor-vast dat ook de Hoornen agter de Ooren van den Macedonischen Alexander, geen andere Oorsprong dan uyt het Erfgerugt genoomen hebben; welke voorgeeft, Dat zijn Hoofd in 't aanzeggen van den Oorlog als een Ligtbrandende Vlam geglinsterd heeft: Alhoewel andere zeggen, Dat hy dit Orçierzel, met welk hy hier in de XIII^de Afbeelding van ons Tafereel verschijnd, aangenoomen heeft, naa dat hy zig op 't Vals Voorgeeven der Priesters, voor de Zoon van Jupiter Ammon had uytgegeeven; diemen doorgaans niet anders als met Twee Rams-Hoornen verbeeld ziet: Vergelijkt dit Marmer Borstbeeld, XXI. met den Penning van Antoninus Pius, met XVI. geteekend; waar op Serapis, met Hoornen van Jupiter Ammon, en een Straal-Kring om 't Hoofd gezien word. Want dat Serapis in de Zaamenwarring der God-Naamen, ook *Jupiter* genoemd word, hebben de Penning-Verklaarders uyt een duydelijk Opschrift, voor de Welstand van de Keyser Lucius Septimius Severus bevestigd. En hier van daan word Alexander, by Filostratus, De *Zone Jupiters* genoemd: Gelijk ook van hem op een Opschrift gevonden word, Dat hy aan de *Vader Ammon* toeheyligd; waar uyt Ovidius geleegentheyd genoomen heeft om te zeggen, *Dat hy van den Hoorndraagenden Jupiter Voortgesprooten is*: Het zelve vind men meede by Klemens Alexandrinus; En dat hy met dusken Hoofd-Cieraad dikmaal op de Gastmaalen pleeg te verschijnen, is by Athenæus te vinden. Onder-en tussen heeft men al van Ouds dusdaanige Hoornen tot een Grondvest van aanduydende Zinspeelingen opgenoomen. By d'Arabize Schrijvers, vind men Alexander dikwils met dat inzigt, *Twee-Hoorndraager*; of *Tweehoornig* genoemd, om dat hy een Temmer van 't Oosten en 't Westen is geweest; en alzoo Twee Heerlijkheeden te-gelijk had. Want indien yemand, deeze Land-Aardt naa de Reeden vraagd, zal de Antwoorde by hen strax gereed zijn, Dat hy een Konink van den heelen Aardkloot was; Dat is van den Oostelijken Hoorn of Weereld-Deel, tot aan den Westelijk Hoorn of Weereld-Deel; gelijk Seldenus uyt d'Arabize Boeken aanteekend; en daar door zeer wel overeen brengd, 't geêne by Abul Faragius gevonden word: Te weeten, Dat Alexander, DHULKARNAIN, Dat is, *Die Twee Hoornen heeft*, genoemd is, dewijl hy Twee Hoornen van de Zon gekreegen heeft. Dat nogtans de Oude Koningen doorgaans toeleyden om haar Afkomst door zeekere Kenteekenen, van de Goden, of Beroemde Helden te Grondvesten, diend men geen twijffel aan-te slaan. Want gelijk Alexander de Hoornen van Jupiter Ammon aannam, op dat hy d'Eer-Naam van zijn Zoonschap daar by opstak; alzoo ziet men ook dat de Grondleggers van 't Macedonise Rijk, haar doorgaans met den Leeuwen-Huyd

om

Hoornen aan veel dingen toegepast.

Hoedaanig de straalen van Moses Aangezigte zig vertoond hebben.

Jupiter Ammon met Rams-Hoornen verbeeld.

Alexander waarom de Zoon van Jupiter genoemd.

En Twee Hoornen toegevoegd.

Oude Koningen, waarom haar afkomst van de Goden zogten in te dringen.

3 Deel P. 696.

Gehoornde Tronije-beelden volgens d'aaloude toepassing van Magt en Heerschappije, tot een oorspr

een oorſprong der dwaling by-gebragt, welke Moſes leerd met Hoornen ſchilderen, uit *Exod.34:29.*

om 't Hoofd en Hals op haare Penningen hebben laaten Verbeelden, om daar meede voor al de Weereld te Betuygen, Datze van Herkules *den Leeuwen-Dooder* afkomſtig waaren: Waar toe Konſtantinus Porfyrogeneta, den Penning van Alexander de Macedonier te berde brengd. En vervolgens heeft de Geleerde Man Ezechiel Spanheym beweezen, Dat het ook met andere even zoo gegaan is, die den Beêren-Huyd, den Verkens-Huyd, den Olyfants-Huyd, Draaken-Kop, en diergelijke hebben aangenoomen; op datze haar Geſlagte van d'Aal-Oude Grondveſters van haar Koningrijk afleyden, en de Stigters van haar Stam-Huys in Geheugen bragten. Maar op dat moogelijk wat naader mogt blijken, Hoe Jupiter Ammon zoodanig aan de Hoorens geraakt is, Datze Alexander hem uyt naa-yver zou Ontdieft hebben, op dat hy zijn Zoon was, gelijk 't Gerugt ging; Luſt ons noch yets uyt d'Oude Getuygeniſſen by te haalen. De Letter-Meeſter Heſychius, heeft Jupiter die by d'Afrikanen, Grieken en Egiptenaaren Geëerd wierd, niet te onregt *Ramshoofdig* genoemd, weegens de Hoornen met welk hy van Ouds Verbeeld wierd; alhoewel hy miſt in de Afkomſt by te brengen, als hy zeyd, Dat hy zoo geheeten word, van de *Hoogte* of *Verheeventheyd des Hoofds*. Terwijl ook andere meenen, Dat de Bynaam met welke de Thebaners hem *Ramshoofdig* noemden, van de Hebreën of Feniciers afgekoomen is, welkers Volk-Planting zy waaren: Onder wien door Kar het Schaaps-Geſlagt, en onder Karim, Een Stootigen *Ram* verſtaan wierd. Doch Spanheym meend, Dat ons Herodotus, d'Afkomſt van Jupiters Hoornen met meerder zeekerheyd aan de Hand gelaaten heeft: Te weeten dat Jupiter by d'Egiptenaars met een Rams-Aangezigt is Verbeeld geworden; waar van de *Ammonen* haar Naam en Volk-Planting gehaald hebben; dewijl Jupiter by d'Egiptenaars *Ammun* genoemd wierd, als Plutarchus ſchrijft en Origenes teegen Celſus aanmerkt. Maar het is bekend datter by d'Egiptenaars niets gemeender was, dan haare Goden onder de Waarteekenen van Beeſten te vertoonen; en zoo is onder hen den Ram, het Waarteeken der Vrugtbaarheyd geweeſt. En dewijl zy hen daar aan het meeſt lieten geleegen zijn, is den Rams-Kop met Hoornen, de Vader der Goden, Dat is, *Jupiter* te-beurt gevallen. Behalven den Penning en het Borſt-Beeld, Dat we ſtrax van Jupiter vertoonden; ziet men hem ook nochmaals in ons Print-Tafereel op eenen Griekſen Penning, met het Getal V. gemerkt; welken tot Opſchrift heeft; ΘΕΟϹ ΑΜΜΩΝ. De *God Ammon*; en gelijk deſſelfs Rugge-Stuk aanwijſt, Dat hy by de Mytilenen op 't Eyland Lesbus Geſlaagen is; alzoo brengd hem Spanheym by, om te toonen dat Jupiter Ammon zoo wel by de Grieken als by d'Afrikaanen en Egiptenaaren, onder Gedaante van den Ram Geëerd is; en dat Suidas alzoo niet en miſt, als hy zeyd, Dat *Ammon* den Naam van *Een Griekſen God is*. En dewijl Pauſanias gewag maakt van Ammons ſtaande Beeld, Dat even als dat van Merkurius in een Vierkante Steen Eyndigde, welke by de Megapolitaanſe Arkaaders gevonden wierd; Giſt dezelve Doorleerde Man, Dat het Gehoorende Hoofd, in ons Print-Tafereel met XXI. Geteekend, ten minſten een Aal-Oud Naabeeld van Jupiter Ammon is; zoo als 't zelve over meer als 130 Jaaren van Achilles Statius te Romen is gemeen gemaakt, om Pauſanias te verklaaren. Het blijkt meede uyt dezelve Schrijver, Dat Juno by de Eleërs in Peloponeeſen met Hoornen afgebeeld geworden is; waar toe geen duyſter Bewijs op deezen Penning I. te zien is, welken Goltzius de Pyliers toeëygend, als Nonnius aanmerkt, en Spanheym *Juno Ammonia* noemd. In hoedaaniger voegen ook *Suſpita* en *Lanuvia*, die in Latium Geëerd wierden, met Box-of Geyte Hoornen gezien worden op de Denarien, of Tien-Stuyvers Penningen: Ten zy men miſſchien zou moogen twijffelen, of niet deeze Hoornen van Juno Ammonia, met al de reſt, uyt de Zaamgedraayde Haayr-Tuyten Verzierd, of van de Naabootzers weegens d'uytgeſleetenheyd der Penningen, quaalijk in-agt genoomen zijn: Indien niet, zal deeze Juno nogtans aan Jupiter Ammon hier in ongelijk zijn, Dat zy Drie, Jupiter ſlegts Twee Hoornen heeft. Maar of wel de Profaane Hi-

Herkules met den Leeuwen Huyd.

Helden waarom het Hoofd met de Koppen van Beeſten Verbeeld.

Wie Jupiters Eerſt met een Rams-Kop Verbeeld hebben.

En waarom zulx aan Jupiter te-beurt gevallen is. Ziet No. XVI. en XXI.

Jupiter Ammon in een Oude Beeldnis gezien.

Juno Ammonia.

Hiſtorien aanteekenen, Dat Alexander de Rams-Hoornen aannam, om dat de Vleyzieke Offer-Paapen hem een Zoon van Jupiter Ammon wilden maaken; zou het nogtans wel konnen zijn, Dat hy dezelve als een Koninglijk Hoofd-Cieraad, Dat aan zijn Overwinningen paſte, van de Perſiaanen ontleend heeft; want zulx heeft Ammianus Marcellinus den Koningen van Perſen ſchijnen op-te draagen, als hy gewag maakt van *Een Gouden Verzierzel des Rams-Hoofd, bezet met Steenen tot een Koninglijke Kroone:* Te meer miſſchien waarſchijnelijk, alswe zien dat de Koning van Perſen, en Darius de Meêder, een *Hoorendraagenden Ram* by de Profeet genoemd wod; Dan. 8: 20, 21. *Den Ram met de Twee Hoornen die Gy gezien hebd; zijn de Koningen der Meêden en Perſen: Die Haayrige Bok nu, is de Koning van Griekenland: En 't Groot-Hooren, 't welk tuſſen zijn Oogen is, is d' Eerſte Koning*, &c. Waar toe indien wy alle de Gehoorende Trooni-Beelden, welk van Alexander, Seleukus, Liſymachus, Demetrius, Antigonus, de Ptolomeën en andere voorkoomen, in bedenken neemen, ons ligtelijk zal doen zien, waarom de Thien Naavolgers van Alexander, die uyt de Koningen van Syrien en Egipten opquaamen, by deeze Profeet, *Een Dier van Thien Hoornen* genoemd worden; Dan. 7: 7. naadien uyt *Vers* 24. niet duyſterlijk blijkt, Dat *Thien Hoornen*, Thien Koningen *van 't zelve Koningrijk zijn;* vergelijkt Apoc. 17: 12. met Apoc. 13: 1. Onder-en-tuſſen agten zommige Oudheyd-Kenners, Dat tot diergelijke ſlag van Gerams-Hoornde Erfgenaamen van Alexander, waar van Daniel Kap. 8: 22. gewag maakt, ook deezen Tweehoofdigen Marmer-Steen behoord, welk ons Print-Tafereel in de XXIIſte Afbeelding zien laat; zoo als 't zelve eertijds in de Thuyn van Medicis gevonden wierd. 't Zelve vertoond een Mans en Vrouwen Hoofd, waar van het Eerſte, de Rams-Hoornen kennelijk doed zien. Spanheym giſt dat het een van de Ptolomeën, en wel een uyt de Koningen van Cyrenen, met deſſelfs Vrouw kan zijn; dewijl het by d'Egiptenaars en Cyrenenſen de gewoonte was, haare Koningen en Koninginnen met duſdaanige aan-een-gevoegde Hoofden uyt-te-beelden; waar toe die Groote Penning-Verklaarder eenige Voorbeelden bybrengd, van welke hier een Penningsken met de Trooni-Beelden van Twee Gehoorende Egtè Luyden by de Tal-Letteren XX. gezien word: Indien anders niet de Eerſte Graaveerders van dien Penning, Hoornen in ſtè van Bloemen hebben uytgedrukt; naademaal het reeds in-agt genoomen is, Dat d'Egiptiſe Koningen, haar niet zelden daar mee-de hebben doen Verbeelden: En zoo zienwe ook geen Hoornen, maar Bloemen aan 't Vrouwen Hoofd van 't ſtrax-gemelde Marmer-Borſt-Beeld, Dat aan een der Ptolomeën toegeëygend word. Zommige van Alexanders Erfgenaamen hebben niet zoo-zeer de Rams-Hoornen, als wel de Stiers-Hoornen aangenoomen, gelijk Appianus van Seleukus verteld; om dat hy de Vlugtende Stier, ter-Tijd als Alexander Offerde, had by de Hoornen gevat: 't Geên van zommige quaalijk op Liſymachus gebragt word, dewijl hy op zijn Penningen ook Rams-Hoornen voerd: En Libanius in teegendeel van Seleukus zeyd, Dat d'Athenienſen hem Eeren door een Koperen Beeld met Stiers-Hoornen aan 't Hoofd; weegens 't Teeken van 't *Hoogſte Regt des Gebieds.* Den Penning omtrent XIX aangeweezen, vertoond het Trooni-Beeld van Demetrius Poliorcetes, de Zoon van Antigones, inſgelijx met Stiers-Hoornen beneeden de Slaapen des Hoofds uytſchietende. Het Trooni-Beeld van de Epirize Koning Alexander de Zoon van Pyrrus, Broeder van Olympias, die Moeder was van Alexander de Groot, (hier met XI. geteekend;) agt men inſgelijx met Oſſe-Hoornen, en een Olyfants-Snuyt aan het Hoofd vertoond te zijn. En alhoewel het moogelijk yemand veel-eer Olyfants-Tanden konnen ſchijnen, die te zaamen met de Huyd en Snuyt, het gemeen Waarteeken van Afrika zijn, alwaar hy veel Overwinningen gehad heeft; willen nogtans de Penning-Verklaarders, Dat dit Oſſe-Hoornen zijn, weegens de Vrugtbaarheyd der Akker-Landen, die dat Land eygen is. Gelijk dan ook de Geleerde Bochartus den Naam van *Het Land der Kooren-*

Rams-Hoornen een Oude Verciering der Koningen van Perſen. Darius de Meder, een Hoorendraagenden Ram genoemd. Thien Naavolgers van Alexander waarom X. Hoornen genoemd.

Exempelen van Gehoorende Beelden.

Seleukus met Stiers-Hoornen Verbeeld.

Als meede Demetrius *Poliorcetes* of Stad-Winner.

Kooren-Aaren, uyt die van Africa, of de laatste uyt d'Eygenschap van d'eerste, heel schrander heeft meenen af-te haalen. Den Penning XIV. laat den Konink Antigones met Boxhoornen zien, den welken Bescherm-Heer van de Jonge Konink in Macedonien was. En met de zelve Hoornen heeft Villalpandus, Tryfon aan den Dag gebragt, waar van men eertijds Penningen in de Juweel-Kas van de Koninginne Kristina vond. Nogtans zijn de Rams-en Osse-Hoornen den Goden vry gemeender; alhoewel de Rivieren de Keur daar van schijnd overgelaaten te zijn. Dat Plutarchus aan Isis, een Helm met Osse of moogelijk *Koe-Hoornen*, toepast om datze aan haar waaren Toegewijd, hebben wy onder d'Egiptize Zaaken uyt Herodotus aangeteekend, en neevens veel andere Gedaanten, die ons in d'Aal-Oude Steenen voorgekoomen zijn, afgebeeld. Ook zijn Bacchus, van de Poëeten niet alleen de Stiers-Hoornen aangepast, maar hy zelfs is ook een *Stier*, en *Stier-Hoornig* genoemd: En daar ontbreeken by Spanheym geen Voorbeelden, die aanwijzen, Dat hy ook in de Gedaante van een Stier geëerd is: Zoo dat de Ziceners die omtrent de Pontus woonden, hem ter Eeren een Feest instelden, Dat *Stieren-Gevegt* of *Stieren-Gramschap* genoemd wierd. Plutarchus zeyd meede dat Bacchus by d'Egiptenaars in de Gedaante van een Stier pleeg te staan; welk de Argiven, een *Os-Kind*, Dat is veel-ligt een *Kalf* noemden; 't geên ons niet duyster aan Apis, en Israëls Kalveragtigen Os-God mag doen gedenken: Terwijl de geheugenis van deezen Os-Hoornigen Bacchus op zommige Penningen bewaard blijft. Dus heeft Seguinus ons Bacchus te-gelijk met Isis, zittende op een Waagen daar Twee Paarde-Menschen voorgaan, op een Penning vertoond, aan welkmen de Hoornen aan de slaapen des Hoofts ziet uytbotten. Waar toe ook diend het Ongebaarde Trooni-Beeld met Stiers-Hoornen, en een Krans van Wijngaard-Blaaderen, Dat wy in ons Print-Tafereel omtrent II. met dit Byschrift vertoonen; ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΜΑΡΩΝΙΤΩΝ. *Bacchus de Behouder der Maroniten.* En zoo houdmen ook het Gehoorende Trooni-Beeld met X gemerkt, voor een Penning, die te Megera in Sicilien geslaagen is, alwaar Bacchus en Vader Liber weegens de Vrugtbaarheyd der Wijnstokken Geëerd zijn. Nogtans vindmen Bacchus niet altijd met Twee, maar ook met eenen Hooren Verbeeld, gelijk te zien is op een Siciliaanse Penning te Agijrinen geslaagen, in ons Tafereel omtrent IX vertoond; waar het agter-om een Minotaurus laat zien. Alhoewel'er twijffel is, of hier door niet liever Geryon verbeeld is, welke de Inwoonders van deeze Plaats om zijn Heldendaaden, Godsdienstig Eerden; zoo datze hem een Ossen-Hooren hebben toegeëygend, weegen 't bewaaren der Ossen, die Herkules naa zijn Dood wegdreef. Doch waarom de Osse-Hoornen, Bacchus zijn toegeëygend, daar over hebben de Geleerde al lange in den Dut geweest, en verscheyde Bedenklijke reeden uyt d'Oude Schrijvers bygebragt. Dus hebben eenige uyt Diodorus gezeyd, Dat hy Hoornen draagd, om dat hy even als Alexander de Groot, de Zoon van Jupiter Ammon is: Maar die komd ons altijd met Rams-Hoornen voor: Of gelijk dezelve Diodorus twijffelagtig Gist, om dat hy de Ossen eerstmaal onder 't Jok bragt, en d'Akkerlanden leerde bezaajen: Of als Festus wil, van weegen de Wreedheyd des Wijns; die den Mensch Nors, Stootig en Stout maakt; waar heenen de Uytleggers van Horatius haare Meeninge wenden; als dien Digter van den Wijn zeyd, Dat hy Hoornen byzet, en zelfs den Laf-hertigen Stout maakt, gelijkmen uyt dit weynige afneemen kan;

Gy geeft Hoornen Kragt en Moed;
Den Nood-druftigen gy doed,
Als hy u Geneepen heeft,
Dat hy voor geen Heerschap beeft.

Nogtans moetmen niet meenen, Dat de Godheyd van Bacchus, alleen door dit Vermoogen aangeweezen is: Maar zy word inzonderheyd hier door bekend gezet; Dat hy de *Verborgendheyd* des Menschen Herte *Ontdekt*; gelijk een ander Punt-Digt niet onaardig van de Kragt des Wijns zeyd;

Africa 't Land der Kooren-Aaren.

Isis met Koe-Hoornen verbeeld.

Bacchus Stiers-Hoornen toegepast en ook Stier genoemd;

En waar van zulx voortgekoomen is.

Jer. 17:10. Apoc. 2: 23. Prov. 20:1. Hos. 4:11.

De Wijn brengd Waarheyd voort, Doorboord de Mist van't Veynzen;
De Borst die Nugter sloot, weet Dronke van geen Slot:
Het Druyven-Zap doorgrond, bey Nieren en Gepeynzen;
En leyd het Herte Bloot; Is Bacchus dan geen God?

Bacchus waar van een Hooren-draager genoemd. Wijn-Schenkers waar van Stieren genoemd. Kroezen waar van dat Woord by ons afgekoomen is.

Booven dien word Bacchus ook met Hoorens afgebeeld, om dat d'Oude d'Hoorens voor Drinkbeekers gebruykten, waar van niet alleen by Athenæus te zien is, die Bacchus des weegen een *Hoorndraager* noemd; maar hy is ook daar van een Os by de Poëeten geheeten, gelijk Eusthatius over Homerus aanteekend. En zoo was ook het Drinken uyt Hoorens, in plaats van Beekers, van zoo Gemeenen gebruyk, Dat de Wijn-Schenkers, weegens 't behandelen van alzulke Drink-Hoornen, *Stieren* by d'Efeezers pleegen genoemd te worden: Jaa men zou het moogelijk niet onbedenklijk moogen houden, Dat de *Drink-Hoornen* welk de Grieken KERATA noemen, (waar van KERASAI *Mengen*, of *Schenken* afgekoomen is,) een Oorsprong aan ons Woord *Kroezen* gegeeven heeft: En datter ook noch Drink-Kroezen uyt Hoornen gemaakt worden, is elk bekend; en worden niet alleen van de Kinderen om de ligtigheyd, en teegens 't breeken gebruykt, maar ook de Likkebroers die Ongenood de Begraaffenissen met heele Swermen verzellen, weeten zig van dat Zuypgereedschap te bedienen. Gelijk nu Bacchus met Hoornen verbeeld word; alzoo ook Ceres by de Panormitaaners, aan welkmen de Kooren-Aaren, by de Hoornen ziet uytsparkelen. Insgelijx hebben d'Oude Digters, Hoornen aan de Rivieren en derzelver God-Beelden toegepast: *De Stier-Hoornen*, zeyd Klaudianus, *Verheffen zig by zommige Tijden, en Sweeten Kille Beeken uyt.* Ook heeft Ausonius aan de Moesel, d'Eer van een *Stieren Voorhoofd* toegepast: Als meede de Riviere Achelous, die by-naa in Maniere als we strax Bacchus in de II^de Penningzaagen, op de Medaaliën voorkomd, en van Nonnius quaalijk tot de Minotauren betrokken zijn; dewijl die doorgaans gebaard, deeze met een Kaale Kin gezien word: 't Geên Pignorius wel in-agt genoomen heeft. Dus zien we dan ook hier den Rijnstroom met Twee Hoornen op een Penning van Posthumus verschijnen, tot een aanduyding misschien, Dat die Riviere zig in Twee Armen verdeeld: 't Geên Ovidius, weegens d'Overwinningen van Drusus in Duytschland heeft doen zeggen; *Dat den Rijn de Hoornen gebrooken zijn.* Gelijk dan ook by de Geleerde bekend is, Dat de Rivieren, zoo van weegen 't Vermoogen haarder opgeswolle Wateren, als de buygingen van haare Stroomen binnen de Kromme Oevers, tussen welkze als met Stiers-Hoornen invallen, de Hoornen worden toegepast. En hier van daan is zelfs ook den Oçeaan, die rondom den Aardkloot gaat, *Stiers-Kop* by Euripides genoemd: En zoo word ook Neptunus by Hesiodus *De Stieragtige Aardschudder* geheeten; gelijk ook zijn Feest-Dag met een Stier-Gevegt, pleeg voltooyd te worden: Al't geen Spanheym niet en heeft doen twijffelen, of dit Marmer Borst-Beeld, Dat ons Print-Tafereel omtrent XXIII. vertoond, wil eenen Gehoorenden Neptunus te kennen geeven. Zoo dat men zig niet en moet Verwonderen, als Homerus van de Riviere Xanthus zeyd; *Gebulkt hebbende als een Stier.* Gelijk het ook bekend is, Dat wanneer de Stroomen of Zee-Wateren zig te bijster pleegen te verheffen, Dat is, alsmen zeyd, *De Hoorns opsteeken;* de Oude alsdan de gewoonte hadden, op de Oevers, Stieren aan Neptuyn te slagten; op dat de Wateren aan 't bedaaren raakten. Maar om weeder tot de Gehoornde Hoofden der Koningen en Helden te koomen; daar ontbreeken geen Oude scheemeringen, die ons derzelver Oorsprong eenigzinds konnen afbaakenen. 't Is niet onwaarschijnelijk dat d'Oude de Hoornen, tot Ontzag en Verschrikking hebben aangenoomen, even alsmen d'Oorlogs Helmen, eertijds met d'Opgesperde Muylen van Draaken, en Koppen van Stootzieke Hooren-Beesten pleeg te Verçieren; waar van wy onder Moses handelingen met Farao, en de Zin-aanduyding van zijn Staff, die

Rivieren ook Hoornen aangepast.

Oçeaan of Groote Zee, waar van *Stiers-Kop* genoemd.

Hoornen tot Ontzaghelijkheyd en Verschrikkinge, op de Helmen of Storm-

die tot een Voorspook van des Konings Ondergang, in een Verslindende Draak veranderde; verscheyde Voorbeelden hebben bygebragt. Want dat ook de Hoornen alzoowel tot een Waapen-Tuyg, als tot Verschrikking der Vyanden dienden, hebben zelfs de Lybise Mooren geweeten, die Geyten-Hoornen op haare Spiessen voerden. En daar is geen twijffel aan, of al deeze dingen hebben van d'Oudste Tijden haaren Oorsprong genoomen. De Eerste Menschen hebben zig alleen met Vijge Blaaderen bekleed, als een Raadslag die haar 't restant van d'Aangebooren Onnoozelheyd inboezemde: Doch zoo haast zy teegen 't Gevaar haarder Naaktheyd, d'Heerschappye over de Dieren des Velds ter-Hand naamen, trokkenze Vellen van Gedoode Beesten aan; tot een voor-bewijs van haar Magt dieze naaderhand ook over de Ongetemde Dieren ter-Hand naamen. Waar van daan de Stam-Vaders en Helden, allengskens de Vellen van Leeuwen en Beeren, als een kennelijk Bewijs-Teeken van haare Dapperheyd hebben aangenoomen: Als waar door zig ook Simson en David niet Onvermaard gemaakt hebben. Van waar het dan ook voortgestooven is, Dat de Stoutmoedige in d'Aadelijke Geslagten, die zig dikmaal op de Jagt begaaven, ten laatsten de scheeringe der dingen waar inze Roem stelden, in haare Schilden hebben laaten zien; zoo datter niet zelden de Kop of Klaauw van een Leeuw, een Beer, Wild Swijn, een Wolf, of Hert, of Adelaar, of diergelijke in de Waapen-Blaazoenen voor den dag gekoomen zijn. Zulx ook dit gewoon draagen van Vellen, zommige Volken aan den Naam van *Pels-Draagers* geholpen heeft. Onder-entussen isset ook gebeurd, Dat zommige uyt aanmerking, Dat het draagen van Vellen, de eerste Eenvoudigste Tijd aanweés; d'opgesteegen Pragt der Weereldlingen veragt, en zig weeder tot het draagen van Vellen begeeven hebben; gelijk in de Exempelen van Elias, Esaias, Zacharias en Johannes de Dooper te zien is; 't geên van eenige Laatere Godsdienstelijk aangenoomen is, om te toonen datze Naavolgers van die Heylige Mannen wilden zijn. Ziet meede van de slegte Dragt der *Schaapen en Geyte Vellen*, met welk haar zommige in Benaauwde Tijden der Vervolging bekleed hebben. Hebr. 11: 37. Voorwaar de H. Schrift en is niet vies om de Magt, en Sterk-Overwinnende Hand der Helden, door Hoornen uyt-te drukken: Zoo word Psalm 44:6. van de Goddelijke Bystand gezeyd; *Door Uw zullen wy onze Vyanden met Hoornen Stooten*. Gelijk ook weederom het intoomen vander Vyanden Magt door het *Verbreeken* of *Afhouwen der Hoornen* te kennen gegeeven word; Klaagl. 2: 3. En zoo heeft het ook den Digter Ovidius verstaan, alswe strax van den Rijnstroom spraaken. En daarom, wanneer Amos 6: 13. gezeyd word, *Wy hebben Hoornen verkreegen*; wil zulx niet anders dan 't verkrijgen van Sterkte en Vermoogen te kennen geeven. Zoo meede Hab. 3: 4. *Die Hoornen aan zijn Hand heeft*; Dat is, die Magt heeft den Vyand te bestooken tot Overwinninge. Psalm 75: 5. En gelijk'er niet aan-te twijffelen is, of de Hoornen aan den Altaar zijn een zeer welvoegzaame Vertooninge geweest van dat Hy, die door den Altaar Afgeschaaduwd wierd, Magt hadde te *Verzoenen* en te *Behouden*; alzoo word ook dien Behouder zelve, niet zelden een *Hooren* genoemd; als Psalm 132: 17. *Daar zal Ik David een Hooren doen Uytspruyten tot Zaaligheyd*. en 2 Sam. 22: 3. *Godt is den Hooren Mijnes Heyls*; vergelijkt Psalm 18: 3. als meede 1 Sam. 2: 10. *Hy heeft den Hooren des Heyls Verhoogd*. En zoo heeft dan ook het Bloed aan de Hoornen van den Altaar gestreeken, niet anders konnen aanduyden, dan de Magt des Onverganklijken Leevens, die in Kristus is, welken aan zijn Bloed de Kragt geeft van een volkoomene Verzoeninge. En op dat deeze Goddelijke Magt, te-bet door de Hoornen des Altaars wierde aangeweezen, is in het maaken van den zelven uytdrukkelijk Belast, Dat de Hoornen moesten *Uyt hem Opschieten*, Dat is, uyt zijn eygen Lichaam voortkoomen, als de Hoornen uyt het Hoofd van een Beest Wassen; zoo datz'er niet en mogten schijnen van buyten aangeplanst, en zoo haar Magt van elders scheenen t'ontleenen. En naa dien Zin word ook het te Niet-Doen van de Magt, die zelfs d'Afgoden-

Hoeden gedraagen.

Beeste Vellen tot Bewijs van d'Heerschappye over de Dieren des Velds aangetrokken.

Wilde Beesten in de Waapen-Schilden waar van afkomstig.

Overwinnende Magt in de H. Schrift door Hoornen uytgedrukt.

Hoornen aan den Altaar van wat Beteekenis.

godendienaars de Altaaren toedigten, door het af houwen der Hoornen aangeweezen, Amos 3: 14. Al 't geen ons nu ook ligt doed zien, in wat voegen den Altaar een toevlugt der Dood-Slaagers is geweest; zoo dat ook zulke die Schelm-Stukken hadden gedaan, dezelve aanvatteden. 1 Kon. 1:50. van welke de Spreuke ontleend schijnd, Esa. 27: 5. *Laat hy mijne Sterkte aangrijpen, en Vreede met my maaken.* Esa. 64: 7. En wie zal ons ten laatsten ook verbieden te denken, of ook niet de Koningen veelzinds met een Hooren Gezalfd zijn, zoo wel tot een aanduyding van de Magt die over haar wierd uytgestort; als een byzondere toeeygening der Heylzaame Bescherming, die den Olye verbeelde. Ziet'er Exempelen van 1 Sam. 16: 1. 1 Kon. 1:39. Nogtans is daar onderscheyd in de Zalving geweest; zoo dat zommige Koningen alleen met een Oly-Kruyk Gezalfd zijn. 1 Sam. 10: 1. 2 Kon. 9: 1, 3. Gelijk meede alle Koningen in Israël niet Gezalfd zijn; maar alleenlijk die in welken de Volgreeks afgebrooken was; want alsdan wierd den eersten Rijx-Bezitter Gezalfd voor de Naakoomelingen van zijn gantze Stam-Huys; ten zy dan datter Geschil over de *Successie* opstond; als wanneer een Nieuwe Zalvinge plaats had, tot vast-stelling van de Rijx-Bezittinge: Gelijk zoo Salomon, even als David, is moeten Gezalfd worden, weegens de Twist tussen hem en Adonia. Ook zijn Saul en Jehu, met de *Oly-Kruyk* Gezalfd; om haar korte Rijx-Bezitting aan-te duyden: Doch David en Salomon zijn met den *Oly-Hoorn* Gezalfd, tot betuyging dat haare Koningrijken lange zouden Stand houden. Maar hoe zeer gemeen ook de Hoornen van Ouds tot een aanduyding van Magt, Sterkte, Ontzag en Heerlijkheyd der Heerschappye aangenoomen zijn, kan ons zulx nogtans geenzinds verpligten te Gelooven, Dat de Groote Wetgeever Moses, daarom met Hoornen aan Israël Verscheenen is, op dat hy zijn Ampt van Wetgeever eenig meerder Gezag of Aanzien by-zetten mogt; naadien zulx te denken, hier door schijnd weedersprooken te worden, Dat hy alsdan zijn Hoofd en Aangezigte te vergeefs zoude gedekt hebben, voor die, aan wien dit Teeken voornaamelijk had moeten vertoond worden: Doch nu heeft zig Moses met een Dekzel overschaaduwd, op datze zonder die Majesteyt te zien met hem Spraaken; Exod. 34: 29, 30, 33. Gelijk het meede niet needrig genoeg zou geschieden hebben, by-aldien hy de Hoorenagtige Teekenen van zijn Magt voor Jehovah ontdekt had? wat ook eenige hier van de On-eerbiedige ontblooting des Hoofds, in 't aanspreeken van de Heemelze Koning byhaalen; en wy daar over aan Rabbi Sepharadi de Ooren zouden moeten leenen, als hy zeyd; Dat Moses niet alleen zijn Aangezigte Dekte, op dat hy te-grooter Geloofwaardigheyd en Aanzien gaf aan 't geene van hem Gebooden wierd; maar dat hy voor alle Ding zijn Aangezigte Ontdekte, wanneer hy met Godt Sprak, om dat het heel niet en paste, den Koning aller Koningen, met een Gedekt Aangezigt aan-te Spreeken. Dit zeyd dien Jode; en het schijnd ook Burmannus te behaagen; doch Bartholinus houd dit wel Verstandig bedagt, maar egter zoo, Dat het zijn gantze Smaak van de Oudheyd verlooren heeft; naadien het Bedekken des Hoofds en Aangezigts in de Godsdienst der Ouden, geen aanzien noch Heerlijkheyd, maar een Ootmoedige Verneedering des Herten te kennen gaf: En hier van daan heeft niet alleen Virgilius van een Purper Kleed gewag gemaakt, met welke de Offer-Priesters haar moesten Dekken, alsse aan den Altaar de Glimmende Vlammen Voedzel gaaven; maar wy zien ook dat de Hooge-Priesters onder Israël, haar met een Hoed Dekten, wanneerze tot het Heyligdom of tot den Altaar gingen; Jaa den zelven in den gantzen Dienst nooyt afleyden; vergelijkt Exod. 29: 6. en 39: 28, 31. en Lev. 16: 4. En de Joden Voldienen haaren Godsdienst doorgaans met Gedekten Hoofde. Moses en heeft dan niet van weegen 't Gezag dat hy had, zijn Aangezigt Gedekt, maar alleen op dat hy de sterkafschitterende Straalen van den Glands zijns Aanschijns mogt afkeeren, wanneer d'Oudsten Israëls met hem Spraaken. Datze nogtans den Glands van-verre en onder 't aannaaderen gezien hebben, is uyt de H. Historie Exod. 34: 35. openbaar, alhoe-

Zalving tot het Koningrijk, waarom met een Oly-Hoorn gedaan.

En waar in die van de Oly-Kruyk onderscheyden was.

Misslag van die meenen, Dat Moses zijn Aangezigte voor Godt Ontdekte.

Bedekken des Hoofds van Ouds een Godsdienstig bewijs van Needrigheyd.

Waarom Moses zijn Aangezigt voor 't Volk Dekte.

alhoewelze die van heel naaby niet en konden verdraagen. Egter isset noodig geweest, Dat het Volk het Glinsteren van Moses zag, op datze zijne Woorden te eer en des-te meer Gelooven zouden. Doch hy Dekte 't zelve voor 't Volk, op dat hy haar veel-eer tot zig deed naaderen, als van hem afdeynzen. Vergelijkt de Kantteekening, op Exod. 34: 35. De meergemelde Bartholinus heeft ook zijn Gevoelen, teegens de gemeene Verbeeldingen van Moses aangekant; want hy en wil (behalven noch de Hoorens) niet toelaaten, Datmen hem zelfs met Twee uytschietende Straalen vertoonen zal, die te Midden van den anderen geklooven zijn: Maar met een Eenpaarig-verligtende Glands die het gantze Hoofd en Aangezigt verligt, even als de Zonne zig door uytschietende Straalen verligt, zonder onderscheyde Ruymtens tussen dezelve. En hy meend dat de Schilders daar door den Roem der Waarheyd naader aan de Hand zouden krijgen, wanneerze Moses even als de Heyligen met een Kring van Ligt om 't Hoofd quaamen te verbeelden. Maar al schoon deeze Man mogt gelijk hebben, zijn we nogtans zijne Vermaaninge, van weegen d'ongewoone Nieuwigheyd, niet geheelijk opgevolgd; dewijl ook geen Verstandige Mannen ontbreeken, welke gissen, Dat die ronde Kring-Ligten om de Hoofden der Heyligen, veel-eer Verzierd, of door een quaade Naavolging van der Ouden Hoofd-Dekzels, en Zonne-Schermen, op de baan gekoomen zijn; dewijlze alzulke dingen tot Bescherming pleegen te draagen, op dat alle Schaadelijke toevallen van Reegen en Sneeuw, als met een Schild wierd afgekeerd. Waar toe men moogelijk niet onvoegzaam het Beeld van St. Markus zou moogen bybrengen, welke te Padua op de Oude Vismarkt, neevens de Kerk van St. Andries staat; aan welk het Hoofd met zoodaanig-een Platte Ronde Schijf, als met een Hoed gedekt is. En alhoewel Thomas Brown den Gehoorenden Moses, met regt onder de gemeene Dwaalingen teld, bekend hy nogtans, Dat zoo yemand dit Toevallig Misverstand hier door zou willen beknibbelen, Dat'er eenige Eygenschap in die Verbeelding steekt, die de Waarheyd niet te kort en doed; overmids de Hoornen ons als een Schoon Zinnebeeld van Agtbaarheyd, Magt en Heerlijkheyd in de H. Schrift voorkoomen; zoo wil hy zulx alleen dus-verre onbeschroomdelijk aangenoomen hebben, Datmen uyt d'algemeene Dwaalingen, geenzinds yets daar van Gevoele noch vast-stelle, Dat zoodaanigen opzigt tot de Zonne, Dat is, eenige Gelijkheyd met Jupiter Ammon heeft; en alzoo de Verborgentheyd van die Bestraaling verduysterd en uytgewist word: Want dat d'Afrikaanze Heydenen deezen Ammon, weegens de gelijkheyd met de Zon, Hoornen gegeeven hebben, zulx heeft ons Makrobius schijnen af-te maalen als hy zeyd; *Dat die van Lybiën, Hammon (die ze voor een God der Wester ze Zon Houden;) met Hoornen van een Ram uyt Beelden;* daar dat Dier zulken Kragt in heeft, als de Zon met zijn Straalen. Dit zeyd dien Engelsman. En alhoewel het Waar kan zijn, Dat ook Bacchus, zoo wel als Jupiter in de Heydenze Godwarring, dezelve God met de Zon is; willen wy nogtans Vossius noch Stillingfleet, hier in geen regt laaten houden, Dat Moses en Bacchus, een en dezelve Perzoon te agten is; aan wien de Heydenen veele Eygenschappen, die alleen tot Moses behooren, uyt de scheemeringen die hen van d'Israëlitize Zaaken, Zijdelings toegeschooten waaren, hebben toegepast. Want het geene uyt Euripides aangaande de Slangen verteld word; met welkmen zig op 't Feest van Bacchus, 't Hoofd bekroonde, luyd al-te verre gezogt om een Naa-aapinge te heeten van de Aanbiddelijke Kopere Slang, tot Geneezinge van de Gewonde Israëliten opgehangen; dewijl zulx veel-eer uyt de Oude Slange-Dienst in Egipten kan afkomstig zijn. Want dat d'Egiptenaars het Eeren der Beesten lang voor Moses in gebruyk hadden, is uyt Moses zelfs openbaar. En zoo wy voortvaaren alzoo te handelen, als of niets in 't Heydendom was, of het moest alles van de Zeeden der Israëliten, of uyt haar Wetboek ontleend zijn; zal'er langer niets meer eygens aan 't Heydendom, noch zelfs geen Heydendom te vinden zijn; daar nogtans de Heylige Schrift haar

Hoe men de Glands van Moses Aangezigte behoorde te Verbeelden.

Moses en Bacchus by de Heydenen niet voor een Perzoon gehouden.

Exod. 8: 26.

Veele dingen onder 't Heydendom quaa-

lijk van de Hebreën afgeleyd.

haar quaade Zeeden, zoo Breed en Kennelijk beschrijft, Jaa zoo byzonder eygen tot haar Oude gewoonten betrokken, aan Israël verbied, Datmen niet anders denken kan, of dezelve zijn zeer lange voor Moses in gebruyk geweest, en konnen derhalven niet van de Hebreën, noch uyt haare Ceremonieële Wetten genoomen, noch verhansseld zijn; en het immers veel-eer kennelijk is, Dat zelfs de Hebreën, de Vaderlijke Zeeden in Egipten verlooren, of ten minsten zeer bezoeteld en grootdeels ontwend zijn, gelijk'er Ezechiel 20. en 23. duydelijk aangeweezen word. Ook en blijkt nergens dat de Heydenen hier van beschuldigd worden; maar wel datze het geene van Godt kennelijk was, en hy haar geopenbaard had door de Natuure, (niet uyt de Zeeden noch Joodse Wetten noch door aanblaazen van de Duyvel, als of hy *Gods Aap* was gelijk veele hier van zoo Aapagtig praaten, daar hy noch is noch Godt kend;) veranderd hebben naa haare Afgodize Gedagten; waar in Godt haar heeft laaten omwandelen; Actor. 14: 16.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

KORT INHOUD DEEZES HOOFDSTUKS.

Moses *maakt den* Oudsten Israëls, *den Goddelijken* Eysch *van een* Vrywillig Hef-Offer *tot het* Stigten *van een* Tabernaakel des Heyligdoms, *en de Grondvest van 't* Dienstbaar Jerusalem *bekend.* Maniere *en* Plaatze *der* Godsdienst, *Hoe* onder Israël *alleen door* Goddelijke Instellinge *geschieden moest.* Oprigtinge *van een* Heyligdom, *Hoe aan dit Volk* Noodzaakelijk *geworden*; *en* Vrywillig *van haar* Toegestemd? MODEL *des* Tabernaakels, *Waar toe aan Moses*, Op een Berg getoond? Israëls *Verbintenis aan een* Vaste Offer-Plaatze; *Hoe een Kragtig* Geneesmiddel *teegen* d'Afgoderye: *Als meede wat den Joden thans belet*, Niet buyten Jerusalem te Offeren. Bygeloovigheyd *der Heydenen*, *omtrent* het Offeren van Bloed *en* Bloed-Eeten; *en waarom zulx aan* Israël *moest* Verbooden *worden.* Bloed *onder de Heydenen*, *een* Spijze der Onder-Aardze Goden, Ziel-Geesten *en* Duyvelen *geagt*; *en hoedaanigen* Gemeenschap *d' Afgodisten aan derzelver Tafelen hadden. Hoe verre 't Gebod van d'Offerpligt*, *den* Israëliten *aan den* Tabernaakel *verpligte*; *met yets van der zelver* Ontslaaking, *ter Tijd als de Tabernaakel* Geen vaste Plaats had. Tempel *en* Altaar *te Jerusalem*, *Hoe te-gelijk in de Stamme* Juda *en* Benjamin *geleegen. Dat* Het Bloed *van al de* Zoen-Offerhanden *zoo lange* aan den Altaar *des* Tabernaakels *en* Tempels Uytgegooten *en* t'Zaamgebragt *moest worden*; *tot het zelve door d' Eenige* Offerhande van Kristus *van* Waarde *gemaakt wierd.* Drij-erley Leger *rond-om den* Tabernaakel, *Hoe naaderhand met de* Stadt *en* Tempel te Jerusalem *gelijk geweest.* Bloed der Offerhanden, *Waarom niet* Buyten *de Bestemde Plaatze der Godsdienst* mogt Uytgegooten worden. Straf *gedreygd over de geéne* die Buyten den Altaar Offerde; *en Hoe zulx nogtans van zommige* H. Mannen, *buyten* Misdaad *gedaan is.* Voorschaduwing *des Tabernaakels*; *waar in* Van de Joden, Uytgewischt; *en de* Reeden *van desselfs* Oprigting, *uyt haare* Meeninge *bygebragt.* Tabernaakel *van* Josefus *alleen als een* Verbeeldinge *van de gantze* Natuure *verklaard*: *En dat slinx Gevoelen tot een* Grondvest gesteld *op welk den* Israëliten, *den* Tabernaakel MOLOCHS *in de Woestijne* Gedraagen, *en den* Kijun *en* Remphan *gediend hebben.* Gods Inwooninge in den Tabernaakel *en* Tempel, *hoedaanigen* Voorbeeld *van* Kristi Menschwordinge; *en in wat Zin de* Geloovige, *Tempelen* des H. Geestes *genoemd worden.* Gods Heyligdom onder Israël, *waar van een* Hutte, Tente *en* Tabernaakel *genoemd*; *met yets van de* Drij-erley *Zoorten van* Leger-Tenten *by Grieken en Romeynen*; Papilones, Tentoria *en* Tabernakula *genoemd*; *En hoe verre Israëls* Groene Tenten, *d'Oorsprong aan haar* Loofhutten-Feest *gegeeven hebben.* Sabbath *waarom neffens den* Eysch des Hef-Offers, *en voor* d'Oprigting des Tabernaakels, *zoo Ernstig ingestampt en inzonderheyd* Verbooden is, *op dien Dag* eenig Vyer t'Ontsteeken; *Waar toe ook de* Straf *der* Sabbath-Schenders *bekend gemaakt word.* ISRAELS Vrywillige Gifte, *waar van een* Hef-Offer *genoemd*; *en waarom uyt de* Zeeven Metallen, *alleen* Goud, Zilver *en* Kôper *tot den Tabernaakel geëyscht worden.* Israëls *Rijkdom in* Goud *en* Zilver, *en alle* Voorraad *van* Geverfde Wolle, *en* Fijn Linnen, *en* Stof *om't zelve te* Maaken, *moet geenzinds* Ongeloofbaar *gehouden worden*; *met een* Aanmerking *dat de* Zyde van Wormen gesponnen, *den Israëliten te dees-Tijd*, Niet en is bekend geweest. Kattoen-Verwen, *en* 't Schilderen der Linne 't Zitzen, *van Ouds by den Egiptenaaren gemeen.* Heemels-Blaauw, *hoedaanig eertijds een* Geagte Verwe in Vorste-

Vorstelijke Kleedinge. INDIGO *hoedaanigen* Verf-stoff *by de* Oosterlingen, *en elders.* Purper, *van wat* Oorsprong en Gebruyk in de Koninglijke dragt; *met yts van de* Purper-Slakken *en Vermaardheyd van het* Tyris Purper. SCHARLAKEN *waar van* by ons *zoo genoemd.* Purper *als een aanduydinge van* Bloedige dingen; *en tot een* Rouw-gewaad *over* Naabestaande *aangenoomen.* KONÇENYLJE, *of* Karmozijn-Verwe, *by den Hebreën wel* Bekend: *En hoe dezelve van den* Ilex-Boom *verzaameld word: Met een naader* Bedenkinge *over deeze* Bezyën, *die zeer gemeen voor* Wormkens *gehouden worden; met yts van de* Naamen der Verwen *en* Koleuren, *die alleen* van haar gelijkenis ontleend zijn. *Hoedaanigen* Fijn Linnen, BUTZ, SCHEZ *en* Byssus *genoemd; van* Moses *tot een* Hef Offer *geëyst word; met* een teegenbedenkinge der Joden; *weegens de* Wet *die hen verbied* Kleederen uyt Linne en Wolle *te draagen.* Geyten-Haayr *tot* Weefzels; *en* Roodgeverfde Rams-Vellen; *en* Dasse-Vellen *tot* Dekzelen voor den Tabernaakel *geëyst.* Sittim-Hout, *tot den* Opstal *des Tabernaaakels; overvloedig* in de Woestijne van den Berg Sinai *gevonden; en van 't* Cederen-Hout *onderscheyden; en der Joden* Fabelagtige Vertellinge *uytgeveegt.* Olye *van* Olyven, *weegens haar* Voortreffelijkheyd, *tot de* Lampen des Gouden Kandelaars *geëyst.* Land Kanaans, *van Ouds weegens zijn* Oly-rijke Olijfgaarden *Vermaard; met yts van de* Tamme *en* Wilde Olijf-Boomen, *en Oude Agtinge deezer* Olye; *en Joodse* Wetten *omtrent* het Schudden der Olijf-Boomen. Heylige Zalf-Olye, *uyt hoedaanige* Speceryen *belast,* Kostelijk *en* naa de Konst *te maaken; en waar in desselfs* Heyligheyd *bestond, uyt* Maimonides *bygebragt: met een* Bedenkinge, *hoe al die* Geëyste Speceryen *tot* Poeders *gemaakt,* van een Hin Olye *zijn konnen* ingeslikt *worden, en egter* Vloeybaar blijven: *Waar toe de* Natuure *en 't* Gewigt *der begeerde* Myrre, Kanneel, Kalmus *en* Kassie *naader onderzogt word; als meede die* Welriekende Speceryen, *die tot* een Heylig Reukwerk *geëyst, en van onze Overzetters,* Myrre-Zap, Oniche, Galban *en* zuyvere Wierook *genoemd; maar by* de Joden *wel tot* Elf *Zoorten worden opgeteld: Waar toe eenige* Bepaalingen *uyt de* Joodse Regten, *aangaande 't* Naabootzen *van dit* Reuk-Werk *worden aangehaald. Wat* Eedel-Gesteenten *tot Cieraad der* Hoogepriesterlijke Kleederen *geëyst worden; en hoedaanige* Sardonix-Steenen *in 't byzonder, tot de* Schouder-Stukken des Ephods *moesten dienen. De Hebreeuwse Naamen der* XII Gesteenten *tot de* Borstlap van Aaron, *onderzogt: en waarschijnelijk tot de heedensdaagze* benaaminge der Juweliers *overgebragt; zoo dat, de Steen, by de Hebreën* ODEM *genoemd, de* Sardius; PITTACH, *de* Topaaz. BAREKET *de* Esmeraude *en niet de* Karbonkel; *maar* NOPHEK *de waare* Karbonkel *is. De* SAPPHYR *onze bekende* Saphyr. JAHOLOM *de* Diamant; LECHEM *de* Hyacinth. SCHEBO *de* Agaat. ACHLAMA *de* Amethist. TARSCHISCH *de* Chrysolyt. SCHOAM *de* Sardonix *en* JASPECH *de bekende* Jaspis *is: Waar toe de verscheyde* Overzettingen *en Gevoelens der* Rabbijnen *worden bygebragt. Met een* Toegift *aangaande der Joden* Onkunde *in d'Oude dingen* haarder Godsdienst *en* Bouwgestalte des Tempels. *En dat het* Oraakel-Tuyg URIM *en* THUMMIM, *niet zoo* onbekend *is, als zommige malkanderen wijs-maaken.*

TER zelver Tijd dan, als Moses met de Glands der Heemelze Majesteyt Verheerlijkt, aan Israël verscheen, en 't Afgedwaalde Volk weegens de Misdaad des Gulden-Kalfs, van nieuws met Godt Verzoend was; zoo dat hy nu met haar Optrekken en onder haar Woonen wilde; heeft hy de Goddelijke Raadslag, om JEHOVAH *Een Heyligdom* te stigten, den Oudsten des Volx verstendigd; Op dat hy hen alle de Maaten en Ordinantien van het Gevaarte, Dat hem onder de Bouwgestalte van een TABERNAAKEL of Draagbaare Tempel op den Berg getoond was, in een ruyg Ontwerp afbaakende; en yder, die zig aan d'Onderneeminge van dat Werkstuk, Lustig en Rustig vond, tot een *Vrywillig Hef-Offer* aanmoedigde, gelijk hem de Godspraak aanbevoolen had, Exod. xxv. *Zegd tot den Kinderen Israëls; Datze my een Hef-Offer neemen; en een Heyligdom maaken; naa al dat ik u tot een Voorbeeld deezes Tabernaakels, ende een Voorbeeld van al des zelven Gereedschap wijzen zal, even alzoo zuld gylieden dien maaken.* vergelijkt *vers* 9 met Exod. 35:5. Daar de Grieken en Kaldeeën, dit HEF-OFFER een *Afzonderinge* noemen; dat is, *Een Gaave,* die Afgezonderd zou worden *Voor den* HEERE, dat is, tot zijnen Dienst en Opbouw van de Tente in welke hy, als in zijn Huys, voor een Tijd Woonen, en zijn Volk aan een Afgezonderde plaatze van Godsdienst, verpligten wilde. En gelijk Moses Exod. xxxv. het voorneemen Gods, voor d'eer-

Moses maakt den Oudsten Israëls de Goddelijke Eysch van een Hef-Offer bekend om daar uyt een HEYLIGDOM te Stigten.

stemaal aan Israël bekend maakt; alzoo beginnen de Joden ook met dat Hoofdstuk, haar XXII[ste] Parascha of *Sabbath-Leezinge* der Wet; waar in de Bouw-Ordeninge des Tabernaakels, met al derzelver Heyligdommen en Gereedschappen, tot aan Exod. 38:21. vervolgens aangeteekend staan: Alzoo, Dat de XXIII[ste] PARASCHA, met de Optellinge van de Zomme des Hef-Offers begind, welke de Vrywillige onder Israël, tot den Opbouw des Tabernaakels gegeeven hebben: Zeggende, *Dit zijn de Getelde Dingen*, &c. Waar op Kap. XXXIX. het maaken der Heylige Kleederen en het Opregten van den gemaakten Tabernaakel volgd, tot het eynde van 't zelve Boek. En dewijl deeze gantze toestel, een Opmerkelijk *Voorbereydzel* van het DIENSTBAAR JERUSALEM insluyt, zal ons den Arbeyd van dien geheelen Omslag, voorzeeker werk verschaffen, om'er een vlijtige Naaspooringe aan te besteeden.

der Joden XXII[ste] Parascha Exod. XXXV.

Voorwaar, de Noodzaakelijkheyd der Godsdienst, is wel grootdeels uyt de Natuure bekend; maar de regte Wijze en Maniere, hoe de zelve Betaamelijk, en op alle tijden en plaatzen behoorde te geschieden; (of om daar toe te geraaken, naa dat men van de eerste Eenvoudigheyd der Natuur-Leere afgeweeken was;) zulx hangd veel-meer af van de Goddelijke Openbaaringe en desselfs Voorschrift; welke de Natuurlijke Verbintenis Ondersteund en Bepaald, tot zeekere Tijden, Plaatzen en Perzoonen: Dewijl het ingeschaapen Ligt, niet alles in zig vervat; 't geên van Godt en zijnen Wille kennelijk is. d'Eerste Menschen hebben uyt een Reedelijk Bezef, wel verstaan, Dat het Billijk was, Godt als de Geever van alle Goed, met Offerhanden van haare Beste Goederen te Eeren; maer naa dat die eerste Eenvoudigheyd door 't Bygeloof en de veelheyd der Goden, en derzelver zigtbaare Waarteekenen, Afgewisseld en Besmet geworden was, isser geen Raadslag by de Menschen meer gevonden, om zig uyt dat Warregaaren te Ontwarren, voor dat Godt zelfs, een Scheydinge maakte, en zeeker Volk uyt alle Geslagten tot zijn Eygendom verkoos; ('t geên Israël naa de Belofte aan de Vader Abraham gedaan, te-beurt gevallen is;) En daar toe belaste, *Een* HEYLIGDOM *te maaken;* tot het welke de gantze Betragting van des Volks Godsdienst, met Verlaatinge van alle andere plaatzen; als in een Middelpunt zou tezaamen koomen. En zulx heeft de Alwijze Godt in deeze tijd van Israëls Kindsheyd, door de Oprigting van een TABERNAAKEL, of *Godsdienstige Hutte*, willen uytvoeren; waar van hy met de grootste Billijkheyd, Geloofbaarheyd en Noodzaakelijkheyd, het Modél zelf aan Moses door zijnen Geest Voorgeschreeven heeft. Want dewijl Godt hem verklaard had, Israëls Godt, Verlosser en Heyligmaaker te zijn; en het Volk door een Plegtelijke Verbondmaakinge, hem de Gehoorzaamheyd had toegezeyd; verstond de gantze Meenigte ligtelijk, Dat het geen Ongerijmdheyd, noch Teegenstrijdigheyd met het Voorschrift der Natuure te kennen gaf, Dat Godt yts meerders en wat byzonders van zijn Wil en Begeerte openbaarde, dan 't geên in het Ligt der Natuure begreepen, en door ingesloopen Gewoontens, een Wet geworden was; dewijl niet alleen de Reeden niet heel twijffelagtig leerd, Dat de Natuur-Wet in zaaken van Religie, niet verder reykt, als de Verbintenis tot de Pligt; maar dat de byzondere Bepaalingen aangaande de maniere der Gehoorzaamheyd, aan dien Godt eygen blijven, die Gediend zal worden. Het geên hier van daan komd, Dat de Natuure zig schuldig kennende aan de algemeene Verbintenis des Scheppers, omtrent al wat hy zou moogen Gebieden; ten minsten een Magt in Godt ondersteld, om te Gebieden wat hem Behaagd: 't Geên geschiedende gelijk we zien, Dat het hier aan Israël geschied door Moses kennelijke Last van Godt; zoo heeft de Natuurlijke Reeden, die aan Israël genoegzaam haar eygen Verswakkinge en Onvolmaaktheyd, hier in berigte; deeze Verligtinge, veel-eer graag doen aanneemen, dan de Grendel daar voor schuyven: Zoo datze omtrent den Goddelijken Eysch van een Hef-Offer tot d'Opbouwinge des Tabernaakels onder haar

Maniere der Godsdienst wanneer noodzaakelijk voor te schrijven.

De stigtinge des Tabernaakels waar uyt en wanneer noodzaakelijk onder Israël.

En om wat Reeden zeer Gewillig van Israël toegestemd.

haar, ſtrax in Vrywilligheyd zijn uytgebot, en Meer gegeeven hebben alſſer van nooden was, Exod. 36:5. Zulx men van des Volks Gulhertige Mildaadigheyd en Yver in deezen, ſchijnd te konnen zeggen, als by Plautus ſtaat;

Een Wijzen reekend dat voor Winſt verſtrekken moet,
De Koſten die men ooyt aan 't Goddelijke doet.

Deezen TABERNAAKEL moeſt niet alleen op Gods Bevél, maar ook naa het eygen Modél gemaakt worden, Dat hy Moſe op den Berg getoond had, Exod. 25:9. *Naa al dat ik u tot* een Voorbeeld *deezes Tabernaakels, en deſſelven* Gereedſchap, *wijzen zal, daar naa zuld gy het maaken.* 't Geên dan ook noch andermaal, met deeze dringreeden word ingeſtampt; Exod. 25:40. *Ziet dan toe, Dat gy het maakt, naa haaren* Voorbeelde, *het welk u op den Berg getoond is.* Alwaar het Hebreeuwſe woord TABNITH, afkomſtig van TINAH, de beteekenis heeft van, *Afſchetzen, Ontwerpen, Teykenen* of *Schilderen.* Gelijk dan ook Aben-Ezra getuygd; Dat het zeer welvoegzaam, Een *Modél* of *Patroon* kan Overgezet worden: By zommige Werk-Meeſters anders door verval, een *Malle* genoemd; als ofze *Maal-Streek*, of *Vorm-Trek* zeyden. En zulx by de Hebreën wel zoo veel-te meer, als het afkomd van een woord, Dat allerley *Voorbeeld* of *Schetz* beteekend, naa welk yts Voordagtelijk en volgens zeekere Maaten en Ordinantien zal gemaakt worden. Waarom den Apoſtel in het ophaalen van deeze *Voorbeeldige Dingen*, het Griexe woord TYPON, dat is, *Afbeeldinge* gebruykt; Hebr. 8:5. Actor. 7:44. En naa dusk-een TABNITH of *Vertoog ſchets*, heeft ook Salomon zijnen Tempel Gebouwd; die het beſtendig Naabeeld, en om zoo te ſpreeken, het Vaſtſtaande *Doublet* of Tweevoud, van deêzen Tabernaakel was; Dat hy van zijn Vader David by Geſchrifte ontfangen had; zoo als hy 't zelve moogelijk even als Moſes, in een Gezigte gezien had, 1 Kron. 28:12, 18, 19. En onder hoedaanigen Gezigte Godt het Voorbeeld van den Tabernaakel, aan Moſes booven op den Berg, als verheeven in den Heemel, en niet Beneeden op de Aarde getoond heeft, (om aan te duyden Dat derzelver Beteekenis, niet *Op Aardze*, als de Joden Droomen, maar *Op Heemelze Dingen* zag, Hebr. 8:5, 6.) hebben wy te vooren aangemerkt. Zoo nogtans, dat de Oprigtinge van dusk-een HEYLIGDOM, in d'eerſte plaatze, geenzinds uytſluyt, Dat dezelve om deeze tijd, door Verbintenis aan zeekere vaſte plaatze tot de Plegtigheyd der Godsdienſt, een Heylzaam middel zy geweeſt, waar door d'Iſraëliten, als van Meta-aan, van alle Afgodendienſt afgetrokken, en alleen aan den Dienſt, van de Godt Abrahams verpligt konden worden: Waar toe het noodig ſcheen, dezelve met veele omſtandigheeden te Omtuynen: Die daar toe ook niet naagelaaten zijn, een-en-andermaal, jaa dikmaal Ingeſtampt te worden, vergelijkt 1 Kron. 23:31. met Ezra 3:4. Voor het Oprigten van den Tabernaakel, en 't geeven van de Wet der Ceremonien, naa welkze moeſt Bediend worden, waaren alle Plaatzen Vry, en even-naa, om de Openbaare Godsdienſten te Oeffenen; gelijk zoo wel uyt de H. Schrift, als uyt de Weereldlijke Schrijvers openbaar is. Waar toe, indien men Deut. 12:2, 3. &c. te regt overdenkt, genoeg zal blijken; Dat Godt, te-gelijk met het Oprigten van den Tabernaakel, alle Plaatzen tot eenige Godsdienſtige Pligt, deſchop gegeeven heeft, om deeze zijn Nieuwe Wooninge onder Iſraël, daar meede in-te Huldigen: Zoo datze voortaan niet de minſte gemeenſchap met eenige andere plaatzen had, die de Volken eertijds daar toe Geheyligd hadden; of naa deeze daar toe Verkiezen mogten. Als waar op dat ernſtig Verbod paſt, Deut. 12:13, 14. *Wagt u dat gy uwe Brand-Offeren niet en Offerd in alle plaatze die gy zien zuld*, &c. Hoedaanige aanlokkende Plaatzen, dan nu niet meer van haar mogten aangezien worden om derwaards Getroond te worden, en met d'Afgodendienaars, dan hier dan daar, naa de HOOGTEN, en tot de BOSSCHEN, en onder de Groene Boomen met hunne Offerhanden te gaan; maar zig tot de

De Tabernaakel moeſt naa het Goddelijk MODEL en Voorſchrift gemaakt worden.

En op een hoogen Berg aan Moſe vertoond worden.

De Verbintenis tot een Vaſte plaatze der Godsdienſt hoedaanig aan Iſraël een Geneesmiddel teegen de Afgoderye &c.

Plaatze begeeven die Godt hem zelven Verkoozen had, om tot zijn Volk te koomen en met haar te Spreeken, Exod 25: 22. Num. 7: 89. Voorwaar indien we de Wet Levitic. 17: 3-5. en Deut. 12: 5-7. ter Deugden in-agt neemen; 't zal ons niet swaar om verstaan vallen, Dat Godt door twee Stand-vaste Gebooden, alle Godsdienstige Ceremonien, aan zeekere Plaatze, dat is, te deezer-tijd, door 't Oprigten van den Tabernaakel, en naderhand door den Opbouw des Tempels verbonden heeft; en daarom wel waardig datze in haar volle Bewoording hier de plaats beslaan. Dus word'er gezeyd; *Een yeder van't Huys Israëls, die eenen Osse of Lam, of Geyte in het Leger Slagten zal; of die Slagten zal buyten 't Leger, ende de zelve aan de Deure van de Tente der Zaamenkomste niet en zal brengen, om een Offerhande* den Heere, *voor den Tabernaakel* des Heeren *te Offeren: Het Bloed zal dien Man Toegereekend worden; hy heeft Bloed Vergooten; daarom zal de zelve Man uyt het midden zijnes Volx Uytgeroeyd worden.* Alwaarmen door *De Deure der Tente*, diend te verstaan, d'Ingang des Voorhofs, als te zien is, Lev. 8: 3. *Verzaameld de gantze Vergaaderinge aan de Deure der Tente der Zaamenkomste.* En daar ontbreeken ook geen Joden, die de *Deure der Tente* voor den geheelen Voorhof neemen, om dat de zelve voor de Tente was, gelijk Salomon Jarchi over Exod. 29. aanteekend. En niet alleen dit, maar naa dat Godt, de Uytroeyinge van alle Afgodize Altaaren, Hoogten en Opgeregte Beelden, in d'aangehaalde plaatze, Deut. 12: 3, 4. aanbevoolen had; word Israël *vers* 5, 6, 7, ook noch deeze Les gegeeven: *Maar naa de Plaatze die de* Heere *uwe Godt, uyt alle uwe Stammen verkiezen zal, om zijnen Naame aldaar te zetten; naa zijne Wooninge zuld gy-lieden Vraagen, ende daar-heenen zuld gy koomen: Ende daarheenen zuld gy-lieden brengen uwe Brand-Offeren, ende uwe Slagt-Offeren, ende uwe Tienden ende het Hef-Offer uwer Hand, en uwe Geloften, en uwe Vrywillige Offeren, ende de Eerst-Geboorten uwer Runderen en uwer Schaapen. Ende aldaar zuld gy-lieden voor het Aangezigte des* Heeren *uwes Gods Eeten, ende Vroolijk zijn, Gylieden ende uwe Huyzen, over alles waar aan gy uwe Hand gestaagen hebd: Daar in u de* Heere *uwe Godt Gezeegend heeft.* Te vooren was het yeder Geoorloft te Offeren en te Bidden, op alle Plaatze daar 't geleegen quam; maar de Bygeloovigheyd, heeft de Vryheyd der eerste Vroome Vaderen schandelijk Misbruykt, en 't groot verval in Zeeden en Godsdienst, riep om Herstellinge; 't geên de Goddelijke Voorzienigheyd, door geen Betaamelijker Middel scheen te konnen uytvoeren, als zijn Afgezonderd Volk, een Eygen Heyligdom te verschaffen; waar toe zy van weegen d'Inwooninge zijner Goddelijke Teegenwoordigheyd, en veele Omstandigheeden Verpligt en Vastgemaakt wierden; op dat zijn Volk aldaar, dien Godt met Offerhanden en Gebeeden zoude Erkennen en Dienen, die haar uyt het Diensthuys van Egipten Verlost had. En zulx eerst in den Tabernaakel of Draagbaaren Tempel, geschikt naa Israëls Wisselvallige staat, en Onzeekere Zitplaatze; en naaderhand in een Beklonken Tempel, wanneerze eens met Ruste het Land Kanaans Bezitten zouden; gelijk gebeurd is onder de Konink Salomon; wanneer Jerusalem door het aanbrengen der Eerstelingen, en Volkrijke Zaamenkomst op de Feest-Daagen, en 't geduurig Offer, Dat daar alleen op des Heeren Altaar moest geschieden; niet alleen de eenige Band en Ruggesteun van Israëls Republijk, maar daar door ook de Moeder-Stadt des Joodsen Godsdienst geworden is; die dit Volk, weegens de bygevoegde Wetten en Kerk-Pligten, zoodaanig aanmaande zig van d'Afgoderye te wagten; Datze daar door genoegzaam als *In Bewaaringe gesteld* scheenen, tot op den Tijd der Verbeeteringe. Want dat de Verpligtinge aan een zeekere Plaatze der Godsdienst; Israël een over-schoon Middel teegens de Bekruypinge der Oude-ingesloopene Afgoderyen zy geweest; op dat die geheel onder hen wierd Uytgeroeyd; konnen de Voorbeelden, Deut. XII. en XVI. grondvesten. Als waar in hun zulx voor alle dingen word ingestampt. Zoo dat naaderhand den Koningen Israëls, geen Ding meer

't Slagten der Offer-Beesten belast alleen in den Voorhof des Tabernaakels te doen. Levitic. 17: 3-5.

Wat Nut het aan Israël gaf voortaan niet meer op alle plaatzen te Offeren.

meer Verweeten word, als datze de Schendinge van dit Gebod, en 't Offeren op Onwettige Plaatzen, Ongestraft lieten doorgaan; daar Godt nogtans zoo Streng belast had, d'Overtreedinge deêzer Wet te schorssen; Lev. 17: 3, 4. Dewijl het een Manslag was, die een Offer-Beest niet voor de Deure der Tente Slagte; of eenige Godsdienstige Plegtelijkheyd elders-heenen verrigte. 't Geên voorzeeker niet zoo Hooggaande Misdaad had konnen insluyten, noch zoo vaak had moeten Ingeboezemd worden, indien niet de Wetgeever dit tot een steevige Hinderpaal teegens d'Afgoderye had ingesteld. Zoo datze niet quaalijk uyt haar Oogen schijnen te zien, welke hier aanmerken, Dat beyde de Afschaffinge der Afgoderye, en de te-Nietdoeninge der Wet (die de Godsdienst aan zeekere Plaatze Verpligte; en wel met Naamen, die belaste de zelve te Jerusalem te doen;) te-zaamengevoegd worden; als Zaaken die eenmaal stonden te geschieden, Zephania 2: 11. Malachia 1: 10, 11. als of Godt gezeyd had; In het Toekoomende, zullen de Deuren van den Tempel niet meer wijd „ Openstaan voor de Priesters, die haare Offerdiensten zullen verrigten, noch „ den Altaar zal door Heylig Vyer niet meer Blaaken, om dat de Afgoden-„ dienst geheel Vergaan is; en alle Volken der Aarde, my alleen Dienen en „ Eeren zullen. En dit is ook de Reeden geweest, Dat de afgeleege Joden, Dat zijn die die buyten Jerusalem woonden, niet alleen gewoon waaren, naa Jerusalem, de Vaste plaatze van alle Godsdienst, op-te gaan; maar datze ook in de laatere Tijd, en lang naa de Verstooringe der H. Stadt en Tempel, aan de Roomse Keyzers weygerden, Offerhanden buyten Jerusalem te doen. En zy onderlaaten de zelve noch huyden deezen Dag, om geen andere Reeden, als om datze vastelijk gelooven, aan deeze Wet zeer naauw Verbonden te zijn. Want dat Israël van Ouds veel-meer aan de Vastgestelde *Plaatze*, als aan de *Tijd* der Godsdienst Verpligt was, is hier uyt niet donkerlijk te zien, Dat wanneer yemand op de Reys naa Jerusalem op 't Feest gaande, Verhinderd, of van een Onreynigheyd overvallen wierd, zoo dat hy in d'Eerste Maand het Pascha niet houden kon naa de Wet; hy zulx als dan vermogt in de tweede Maand te doen, Num. 9: 10, 11. 't Geên nergens om geschiede, als om dat de Vastgestelde Plaatze, het Volk veel kragtiger teegens d'Afgoderye, als wel d'Omstandigheyd der bestipte Tijd, kon in den Toom houden, Daar-en-booven diende de Wet Lev. XVII. (die alle Offerhanden belaste voor de Tente der Zaamenkomste te brengen;) tot Afschaffinge der Afgoderye, op dat d'Israëliten daar door van de Naabuurige Altaaren en Hoogten der Heydenen Afgezonderd bleeven: Waar toe zy van weegens haare Wankelbaare Gemoederen en Oude Neyginge, ligtelijk hadden heenen-geloopen; zooze niet door eeneenige Zeekere en Vaste Plaatze verhinderd wierden. En naadien zoo wel uyt de toezegginge, als aan 't gevolg van Zaaken blijkt, Dat den Tabernaakel die Godt belast onder zijn Volk te maaken, door d'Inwooninge van de Teekenen zijner Teegenwoordigheyd, zou Verëerd worden, scheen zulkeen Plaatze, geen plaats voor het Bygeloof over te laaten, die yemand welk eenig Verstand had, en aandagtig op de Wet lette, ligt doen meenen kon, Dat ook de Goden der Heydenen, die Godt Verbooden had te Eeren, aldaar konden Gediend worden; of datze d'Invloed van de gewaande Kragten der Bosch-Goden en Duyvelen, welkers Waarteekenen op de Hoogten en in de Bosschen Gediend wierden, daar door op haar zijde lokten: Want zy zouden nu het Bloed van haare Slagt-Offeren, dieze voor de Deure der Tente bragten, door den Priester zien aan den Altaar sprengen; gelijk belast word, Lev. 17: 6, 7. naamelijk, *Om niet meer haare Slagt-Offeren den Duyvelen te Offeren, dieze naa Hoereeren: Want dat zal hen een Eeuwige Inzettinge zijn voor haare Geslagten.* Dat is, om Godt naa deeze tijd, niet meer zijn Offerhanden, van dessels Vastgestelden Altaar te Ontsteelen, en de zelve elders in de Bosschen en afgeleegen plaatzen, op de Velden te brengen; alwaar de Bygeloovige Menschen gewoon

En dat zulx van verre aanweês; Dat alle Offerdienst eens geheel-en-al zou afgeschaft worden.

Joden moogen buyten Jerusalem en haaren Tempel niet Offeren.

En laaten zulx noch heeden, om geen andere Reeden naa als om datze haare Stadt en Tempel missen.

Het Offeren in de Bosſchen en op de Hoogten hoe onder Iſraël door den Tabernaakel afgeſchaft.

waaren zig de Ziel-Goden der Baals en Veld-Duyvelen te verteegenwoordigen. En zeeker als men aanmerkt, hoedaanig het tot de Gewoonten der Heydenen ingekroopen was, hunne Offerhanden in de Boſſchen, Velden, Hoogten en Opklimmende Heuvelen te voldienen; jaa de zelve ook zoo Heylig pleegen te-agten, Dat zelfs de Perzen, (die anders noch Beeld, noch Altaar tot haar Godsdienſt invoerden,) op de Hoogten Offerden, en d'Egiptenaars zulx ook onverzettelijk vaſthielden; zoo heeft Godt geen ſchoonder Middel daar teegens, dan d'Inſtellinge van een Vaſte Plaats tot de Godsdienſt konnen uytvinden, zoo langze Heylig onderhouden wierd. Ook is de Godsdienſt op de HOOGTEN, zoo naauw en algemeen aan de Afgoderye verknogt geweeſt, datter nooyt als ten Quaaden in de H. Schrift van gerept word: Zoo dat ook zelfs de manieren van Spreeken, als op de *Hoogten Eeten*, *Opklimmen* en *Op de Bergen Offeren* &c. niet zelden de Dienſt der Afgoderyen beteekenen. Op dat Godt dan niets agterliet te Verbieden, al wat eenig ſweemzel van Afgodendienſt aankleefde, of de Geheugenis daar van vernieuwde; heeft hy belaſt, Dat zijn Heylige Plegtigheeden, eerſt alleen Scheemeragtig, in zijn Tabernaakel, naaderhand op zijnen Heyligen Berg, daar den Tempel en Haardſteede des Altaars, het Middelpunt van zijnen Dienſt bewaarde, geſchieden zouden: En dat die zulx Moetwillig Wraakte, met de Dood zou Geſtraft worden; dewijl niemand dit anders kon doen, als met de grootſte Veragtinge der Goddelijke Verkiezinge, die deeze Plaatze naa den uytgang van zijn Eeuwige Voorzienigheyd, tot des Volks behoud, Afgezonderd en Geheyligd had. Waar toe dan ook niet alleen de Plaatze, maar ook de Dienſt der Offerhanden, en wel inzonderheyd de Bloedſprenginge aan den Altaar, d'Afgoderye, een aanmerkelijke krak toebrengen kon: Dewijl daar in alle geleegentheyd en agterdogt zou opgeruymd worden, Dat het Bloed aan de Duyvelen Geofferd wierd, en zy eenige Gemeenſchap met dezelve hadden. Want dat de Oude Afgodendienaars om de Gunſt der Baals of Ziel-Geeſten te ſtreelen, het Laauwe Bloed der Geſlagte Beeſten, in een Aarden Kuyl pleegen te vergaaderen; en 't Vleeſch daar neevens Zittende, Gulzig op-te Eeten, (zig inbeeldende, Dat het Bloed *Een Spijze der Duyvelen* was; en zy het Vleeſch alzoo Eetende, een Gemeenzaame Maaltijd met haar hielden; en alzoo in Vriendſchap met de zelve Geraakten,) zulx heeft ons Maymonides uyt de donkere Schriften der Arabiers, van de Oude Ceremonien der Zabeën naagelaaten: En wy zien geen Reeden om'er aan-te twijffelen, naadien alzulke Afgodize Maaltijden, die omtrent het Bloed gehouden wierden; in de Wet Leviticus 19: 26. verbooden worden. Want dat in die plaatze, niet zoo-zeer het Vleeſch-Eeten *Met den Bloede* verſtaan word; of dat niet genoeg *Uytgebloed* is; maar 't geên op een Afgodize wijze Gegeeten word, *Neevens het Bloed*; dat is, terwijl het noch Warm in Bekkens, of in een Aarden Verlaat-Kuyl ſtaat; daar toe ontbreeken geen Vermaarde Schrijvers by Joden en Kriſtenen. Gelijk ook de LXX Overzetters deêze Wet teegens d'Afgoderye opvatten, die door 't Offeren op de Hoogten pleeg te geſchieden, en daarom Vertaalen, *Gy en zuld niet Eeten op de Bergen*, vergelijkt Ezech. 18:6. Eſa. 57:7. en 65.7. Doch gelijk andere willen, Dat men Leviticus 19: 26. geenzinds die meeninge geeven zal; en dat het een Miſſlag van de Griekze Overzetters is, alzoo heeft Spençerus zig nogtans daar teegens-aan gekant; Die deeze Wet, welke neevens 't Verbod der Tooverze gebruyken en Waarzeggeryen gevoegd ſtaat; niet zoo-zeer onder de Spijs-Wetten reekend, als wel dat in de zelve de Heydenze Gewoonte, die de Slagt-Offeren, neffens het Warme Bloed, als een Gemeenſchap aan de Tafelen der Duyvelen leerde Eeten, word afgeſchaft. Op dat Godt dan alzulke Schandelijke Gebruyken, die tot d'alder-Uytbundigſte Afgoderye en Heydenze Razernyen behoorden, geheellijk onder Iſraël Uytroeyde, heeft hy gewild, Dat alle Slagt-Offeren voor den Dorpel van den Taber-

d'Oude Afgodendienaars hadden veel-op met het Bloed der Slagt-Offeren, dat zy een Spijze der Duyvelen en Ziel-Geeſten hielden.

Bloed-Eeten en Afgodize Maaltijden in de Wet verbooden.

De Heydenen geloofden door Bloed-Eeten, Gemeenſchap aan de Goden-Spijs of Tafelen der Duyvelen te hebben.

Tabernaakel koomen, en het Bloed aan zijnen Altaar zou Uytgestort worden. En op dat zelfs niet de minste Scheemeringe van Gelijkheyd, tussen den Tabernaakel onder Israël, en d'Afgodize Gewoonten bespeurd wierd; heeft hy tot het Heyligdom waar in hy een tijd-lang onder zijn Volk Woonen zou, niet een Hoogen Berg, maar een Laage Tente begeerd, en 't Bloed der Offer-Beesten, bezijden aan den Altaar neergegooten hebben; op dat hy zijn Volk van die Ydele Waan verloste, welke leerde, *Dat de Godheyd liever op de Bergen en Hoogten, dan in de Valleyen wilde Gediend en Aangebeeden zijn.* Want dat de Heydenen de Toppen der Bergen tot haare Offerhanden verkoozen, om datze meenden, Dat die een byzondere gemeenschap met den Heemel de Woonsteede der Goden hadden; hebben Lucianus en Tacitus aangeteekend: Vertrouwende dat de Gebeeden, eerder van Naa-by dan van Verre gehoord wierden: En daarom pleegenze op de Bergen te Slagten, en *By, of Over het Bloed te Eeten,* Lev. 19:26. Ezech. 18:6. Hier-en-booven kon ook de vastgestelde Plaatze des Tabernaakels en Altaars, de Dwaalzieke meeninge van de Veelheyd der Goden, en d'Eerbied aan derzelver Waarteekenen, niet dan tot een geheele Uytroeyinge verstrekken: Want naadien onder de meenigte der Goden, zommige de Bezorginge der Bosschen, andere de Fonteynen, eenige de Bergen, andere de Velden, andere de Rivieren en Stroomen wierden toegekend; en de Heydenen veel Ongeschikte Leeringen hadden, die haar Onderweêzen in alle plaatzen Altaaren te Bouwen, die 't Bygeloof, onder voorwendzel van zeekere byzondere Vertooninge aan de zelve, als een eygene Wooninge, aan Die of Deeze God opdroeg: Heeft deeze Wet, die alle Godsdienstige Pligten aan zeekere Plaatze Vast-hegte; groot vermoogen gehad, om die Verderffelijke Meeninge, voor zoo verre met Wortel-en-al uyt te roeyen, als de Verzierde Goden alle Geloof en Eerbied ontzeyd wierd, van aan zeekeren Berg of Valleye verbonden te zijn, om te konnen Helpen die hen daar op haare Altaaren Dienden: Naadien Israël nu geleerd wierd; Dat den Eenigen Waaren Godt, die noch aan Plaats noch Tijden kan verdeeld worden; alleen in zijne Tente en op zijnen Altaar kon Aangebeeden worden; alwaar die eenige Wooninge te midden onder hen zou opgeregt zijn. En zulxwel zoo veel te kragtiger als de Heydenen gewoon waaren, over-al H. Kapellen, Tempelen en Altaaren op de Akkerlanden, in de Bosschen en aan de Dry-weegen op-te regten; op datze de Vrugtbaarheyd der Velden Bezorgden. Zoo dat volgens Libanius, al de Hôôp der Akkerlieden, aangaande het Gezaayde en haare Ossen, Schaapen en Boomgaarden, op der-zelver Vermoogen ruste: Welk Vergif, by de Israëliten van de Egiptenaaren ingedronken, noodzaakte, dat hen het Bouwen van veel Tempelen en Altaaren ontzeyd, en zy verpligt wierden, in alle Godsdienstige Plegtigheeden, naa deezen Tabernaakel, en in vervolg van tijd naa Jerusalem tot den Tempel op-te gaan: En niet de Bosch-Goden en Altaaren der Vreemde Dorp-Woonders te bezoeken; die geenzinds als de Schepper noch Onderhouder der Geschaapene dingen Gekend noch Gediend konden worden. En alhoewel 'er geen twijffel aan is, of deeze Reedenen zullen aan veele schijnen Proef te houden, word'er nogtans van zommige teegen geworpen, Dat het uyt verscheyde plaatzen der H. Schrift blijkt, Dat d'Israëliten deeze Wet geenzinds van zoo grooten Verpligtinge gehouden hebben, datze daarom naagelaaten hebben, Godt *Op alle Plaatzen* te Offeren; gelijk zulx in derzelver Exempelen openbaar is: Het geenze zoo men meend, naa alle waarschijnelijkheyd niet en zouden gedaan hebben, by-aldienze geloofd hadden, Dat Godt deeze Wet alleen zoo Streng heeft willen Onderhouden hebben, om daar door de Afgoderye af-te schaffen? Doch hier op moet men aanmerken, Dat alhoewel het niet en kan ontkend worden, Dat de Dienaars van den Waaren Godt, haar zelven dikwerf in het naalaaten van deeze Wet misgaan, en op de Hoogten en op andere plaatzen verre van den Tempel afgelee-

Lev. 19. Deut. 12.

Waarom het Bloed van Israëls Offer-Beesten, bezijden den Altaar moest gegooten worden.

HOOGTEN waarom van de Heydenen tot Rooken en Offeren verkoozen.

Teegenwerping, welke steld dat de Israëliten dit Gebod omtrent den Tabernaakel, zoo heel naauw niet onderhouden hebben.

En beantwoord.

geleegen, Geofferd hebben; zy nogtans de kragt en 't eerste Oogmerk van de Wetgeever, daar in ter-Deugden in-agt genoomen hebben: Dewijl niet alleen de plaatze des Offers, maar ook de Perzoonen die de zelve Bedienden, bepaald wierden. Eertijds geschiedet naa de maniere der Volkeren, Dat elk zijn eygen Priester was, en elk naa zijn believen, zijn byzondere Godsdienst verrigte. Maar op dat zulken Gewoonte niet weeder doorbrak, en d'Israëliten op 't Oude Dwaalspoor, aan de Vreemde Goden en Ziel-Duyvelen der Heydenen mogten Offeren; heeft Godt door dit Gebod bezorgd, Dat niemand zijn Heylige Plegtigheeden, over-al en daar 't hem luste, maar daar meede voor de Tente of Tempel verschijnen, en daar zijn Offer Slagten zou. Invoegen de Wet voornaamelijk daar heenen doeld, Dat de byzondere Plegtelijkheeden, die zonder Getuygen voldiend wierden, en de Deure voor de Afgoderye quaamen open te zetten; te midden van zijn Volk mogten weggenoomen worden. En zoo wy'er wel op letten, het zal ligt te merken zijn, Dat de Israëliten het Oogwit van de Wet ook zoo naauwkeurig onderhouden hebben; Dat niemand onder hen beschuldigd word, de zelve Wet in zijn byzonder Perzoon Verbrooken te hebben. 't Geên ons moogelijk dan van naaderby Waaragtig zal schijnen alswe daar toe aanmerken, Dat d'Israëliten, wanneerze in de Woestijne omsworven, het Gebod, Dat belaste alle Godsdienstige Plegtigheeden voor de Tente te verrigten, zeer Godvrugtig in-agt genoomen hebben: Naadien men nergens leest, Dat yemand geduurende haare Reystogt, (ten zy misschien ter Sluyk en Heymelijk, waar van elders gesprooken is, daarwe uyt Amos 5:26. en Actor. 7:43. yts van den Dienst des Molochs, *Kyun* en *Remphan* aanmerkten.) op de Hoogten Geofferd heeft, dewijl Godt de Dood-Straf aan d'Overtreeders belast had. Waar toe meede diend, Dat de Tente naa de Opregtinge, altijd Teegenwoordig was; en Godt de zelve alleen tot zijn Inwooninge verkoozen had. Zoo dat niemand durfde onderstaan yts te doen dat niet als met den Hals te Boeten was. Ten II. Naa dat d'Israëliten in 't Land Kanaans waaren ingegaan, schijnenze elke Plaatze, bequaam tot haare Slagt-Offeren geagt te hebben; by-aldienze slegts d'Agterdogt en Schijn van Afgoderye daar van konden weg-doen; en de zelve niet in 't Heymelijk deeden. Waar toe wy strax eenige Voorbeelden zullen bybrengen. En onder-en-tussen ten III aanmerken; Dat den Israëliten, voor het Bouwen van den Tempel, door Goddelijke toelaatinge vrystond, haare Offerhanden op de Hoogten en op de Bergen te Offeren; naa dien het nergens blijkt, Dat Godt hen zulx tot Zonde gereekend heeft. Waar toe misschien de lange tijd en gewoonte die alle Volken gemeen was, het Offeren op de Hoogten, als in een Heylig gebruyk verwisseld had: Waar heenen 't Israëlitize Volk weegens d'Oude aardt, ligtelijk overviel: Godt haarlieden Hardigheyd zoo verre hier in verdraagende, Dat egter alle haare Offerhanden, door een Wettig Priester Geofferd wierden. Het geêne onder de Toelaatinge Gods genoeg scheen om alle schijn van vreemde Godsdienst en Afgoderye van Israëls Plegtigheeden af-te keeren. Ten IV Is naa het Bouwen des Tempels, de verslapte Wet, van de Offer-Beesten voor de Deure des Tabernaakels te brengen, als van nieuws opgehaald en Bevestigd; zoo dat elk weeder verpligt was, zijn Godsdienst in den Voorhof des Tempels te pleegen. Hierom zeggen ook de Joden; „Dat zoo lang het Volk in de „Woestijne omdoolde, een Wet gegeeven was; *Dat Niemand op de Hoogten* „*zou Offeren*: Zoo nogtans, Dat die Wet zou ophouden, wanneerze te Gilgal „zouden aangekoomen zijn. Want op die plaatze had den Tabernaakel geen „vast verblijf, en 't Volk was in verscheyde Oorden afgezonderd. Maar naa „dat het Heyligdom te Silo, met Steene Muuren omringd, en met Kostelijke „Behangzelen verçierd was; heeft de Wet de zelve kragt weeder gekreegen, „dieze in de Woestijne had. Want de Arke des Verbonds kreeg daar een vaste „plaatze, en het Heyligdom wierd desweegen, *Gods Huys* genoemd. Wanneer

Hoe nogtans van zommige buyten de plaatze des Tabernaakels is konnen Geofferd worden zonder teegens deeze Wet te misdoen, of Afgoderye te pleegen.

„ neer de Arke naaderhand, te Nob en Gibeon gebragt was, daarze geen vaste „ plaatze had, is 't al weederom Geoorloft geweest, op de Bergen en in Gewij- „ de Kapellen te Offeren; gelijk Samuël ter zelver tijd gedaan heeft. 't Geên „ den Israëliten nooyt toegelaaten was, zeederd den Tempel te Jerusalem 't „ Hoofd opbeurde, om datze de vaste Woonplaatze van de Arke was. Dit zeggen de Joden; die daar in gevolgd worden van Hugo de Groot, welke de woorden van Moses, Deut. 12:8. *Gy-lieden en zuld niet doen 't geene wy teegenwoordig doen;* aldus verklaard; Gy-lieden en zuld geen Offerhanden op alle plaatzen Offeren, maar op eene plaatze alleen: En die plaatze was eerst Silo; daar naa den Tempel. Middeler-wijl heeft deeze Wet opgehouden, om dat den Tabernaakel geen vaste sté had, want zy was of te Misphat, te Gilgal, te Nob, te Gibeon of ten Huyze van Obed Edom. Hierom is 't een schoone Voorzegginge aan Israël geweest, als'er Deut. 12:5. gezeyd word; Datze naa de plaatze, welke de Heere haaren Godt onder hen uyt alle Stammen verkiezen zou, om zijnen Naam aldaar te zetten; als naa zijne Wooninge zouden vraagen, en daar heenen koomen met haare Brand-en Slagt-Offeren. 't Geên haar van doeaan Voorspelde, Datze haare Offergiften, niet Eeuwiglijk voor de Deure der Tente zouden brengen; maar dat Godt ten laatsten het Land Kanaans aan haar uytdeelen, en Eene Stamme onder hen verkiezen zou, in welkze met haare Offeranden tot hem zouden naaderen: Gelijk dat te Jerusalem, in de Stamme Benjamin geleegen, vervuld is: Even als of zulx ook al lang te vooren in Abraham afgeschaduwd was; doe hy in de plaatze van zijnen Zone Isaak, een Ram op den Berg Moriah Offerde. En David omtrent 900 Jaaren daar na, tot zijn Offerhande over deêze plaatze Voorzey, Dat aldaar het Huys des Heeren zou Gebouwd worden. En gelijk de Vader Jakob met half-besturven Lippen, over Benjamin Voorspelde; *Dat hy als een Wolf Verscheuren, en des Morgens Roof Eeten, en des Avonds Beuyt uytdeelen zou*, Gen. 49:27. Alzoo ontbreeken geen Joden noch Kristenen, die zulx als een Voorspellinge opneemen, van dat in de Stamme Benjamin, de Teegenwoordigheyd der Goddelijke Majesteyt rusten en in zijne Bezittinge, het Heyligdom Gebouwd zou worden: Want de Priesters zouden aldaar, des Morgens en des Avonds de Offerhanden voldienen, en 't overschot van 't Geheyligde, aan den Avond Uytdeelen. Maar nu is den Berg Moriah op welke Salomon den Tempel Bouwde, korts naa den Tempel-Bouw, binnen de Muuren van Jerusalem betrokken, en die Stadt heeft in diervoegen onder Benjamin behoord, Dat naa 't zeggen der Joden, een gedeelte der zelve Stadt en Tempel in Juda, de rest, naamelijk daar den Brand-Altaar geplaatst was, in Benjamin lag; op welkers Haardsteede Daagelijx de Offer-Beesten door de Vyer-Vlammen, als van een Wolf Verslonden wierden. En gelijk Salomon dit alles in zijn Gebed, met welk hy zijnen Tempel Inwijde, heeft schijnen te bevestigen; alzoo heeft Godt ook van zijn zijde, de Inhuldinge van dat Huys door 't aansteeken der Offerhanden met Vyer uyt den Heemel, van Waarde gemaakt, 1 Kon. VIII. en IX. Betuygende dat hy zijnen Naam aldaar tot in Eeuwigheyd zetten, en zijn Hert en Oogen geenzinds daar van afwenden zou. Doch de Joden die naauwkeurig meenen naagespoord te hebben; Waarom Godt deêze plaatze der Godsdienst, niet uytdrukkelijk in zjn Wet bekend gemaakt maar Versweegen heeft; merken'er op aan, Dat zulx eensdeels geschied is, op dat niet misschien de Heydenen, indienze die plaatze geweeten hadden, de zelve Geweldigerhand, mogten in Bezit neemen, of daar over grooten Krijg berokkenen. Ten anderen op dat die Volken, in welker geweld de zelve doe was, die niet en zouden Sloopen of Onnut tot den Tempel-Bouw maaken. En ten laatsten en wel meest Waarschijnelijk; op dat de Stammen onder malkander, over de Bezittinge niet Twisten zouden. Gelijk dan ook eenige Rabbijnen daar by-doen; Dat daarom niet eerder bevél tot de Bouwinge des Tempels gegeeven is, voor dat de Republijk van Israël, on-

d'Onzeekere verblijfplaatze van den Tabernaakel, heeft de Wet der vastgestelde Offerhanden eenigzinds doen ophouden.

De vaste plaatze der Godsdienst al ten tijde van Abraham afgeschaduwd en aangeduyd. 2 Sam. XXIV. 1 Kron. XXI. XXII.

De Tempel te Jerusalem heeft zoo in de Stamme Juda geleegen. Dat den Altaar op de grond van Benjamins Erfdeel stond.

der de Rijks-bezittinge van zoo Magtigen Konink Bevestigd stond; Dat hy door zijn Gezag, alle Oproerige Hoofden, van Buyten en Binnen kon in Toom houden.

Het Bloed van alle de Offerhanden moest tot den eenigen Altaar gebragt worden, tot dat Kristus door zijn Offerhande al dat Bloed van waarde zou maaken.

Maar naadien de Wet Lev. 17: 3, 4. met den Opbouw des Tempels weeder Kragt kreeg, kan men ligt denken wat de Reeden is, Dat de Koningen, zelfs die, welke anders ook noch Godvrugtig waaren, dikwijls Verweeten word; Datze de Heydenze gewoonten van op de Hoogten te Offeren, niet en hadden afgeschaft; Daar immers de Tempel tot een vaste plaatze der Godsdienst Gebouwd was, om het Bloed van alle de Offerhanden aldaar tot den Eenigen Altaar te brengen, die het zelve Voorbeeldender-wijs kragtig zou maaken, tot eens de Waare Verzoeninge, door den Eenigen Hoogen-Priester KRISTUS in de Volheyd des Tijds zou volbragt zijn. En zulx zal ons zoo veel te kennelijker toeschijnen, alswe hier naa zullen aangemerkt hebben; Dat Godt van nu voortaan, des Volx Offerhanden, niet meer van elx Hand ontfangen wilde; maar alleen uyt de Hand van een Wettigen Hoogen-Priester, die de zelve aan de Ooster-Ingang van den Voorhof des Tabernaakels ontfing, gelijk in d'uytgedrukte Wet te zien is, Levit. 17: 3, 4. Alwaar zulx niet alleen *Aan yeder van't Huys Israëls* belast word, (het zy hy een Os, of Lam, of Geyte, in het Leger of daar buyten Slagten zou,) maar ook *Den Vreemdelingen;* op Straf van uyt het midden zijns Volx *Uytgeroeyd te worden*, Exod. 17: 8, 9. Wat nu eygentlijk *Het Leger Israëls* geweest zy, zullenwe hier naa uyt de Ordening van het zelve ronds-om den Tabernaakel, alderbest ontwaar worden. Diend hier alleen aangemerkt, Dat de Hebreën Dry-erley Leger telden; als Eerst, het *Kleyn Leger*, of *Leger Gods*; dat is, Den Tabernaakel met zijnen Voorhof: Hier wast niet *Verbooden*, maar *Gebooden te Offeren*. Het Tweede, *Het Leger der Leviten*, rondsom den Voorhof des Tabernaakels: Hier wast wel Verbooden te Offeren; doch de Wet belaste, Dat men daar, te weeten aan de Oost-zijde, daar den Ingang des Voorhofs regt over den Brand-Altaar en de Heylige Tente stond, de Offerhanden brengen moest, en de zelve aldaar overgeeven in handen van de Priesters en Leviten, die den Altaar en Tabernaakel Bedienden. Welk brengen en overgeeven der GAAVE, gemeenelijk voor *'t Offeren* des Offeraars genoomen word. Het Derde Leger, was *Het groot Leger des Volks;* welke 2000 Schreeden of een Sabbath-Reyze van den Tabernaakel afgescheyden lag. En alhoewel ten Tijde van den bestendigen Tempel, de plaatzen binnen Jerusalem, enger t' zaamen getrokken waaren; isser nogtans een groote over-een komst, met deeze Leger-Ordening geweest. Want aldaar vertoonde het Heylige der Heyligen des Tempels, *Het Leger Gods*, en de *Legeringe der Leviten*, ging ronds-om, en zoo verre de Ringmuuren van 't Buyten-Pleyn der Voorhof-Gebouwen gingen. Doch *Het Leger des Gemeenen Volx;* Jaa der gantze Republijk, voor zoo-veel dessels Majesteyt en Godsdienst aan de Moeder-Stadt vast was, wierd binnen de Kring van de geheele Stadt beslooten. En buyten deeze groote Legers wast niet Geoorloft eenige Offerhande te doen.

Dry-erley Leger van de Joden onder Israël gesteld, in de tijd des Tabernaakels in de Woestijne.

En hoe ver zulx met Jerusalem en den Tempel over-een komd.

De streng-heyd der Wet naader overdagt.

Voorwaar, het dunkt zommige al-te streng, wanneer de Wetgeever omtrent de Vaststellinge van de plaatze des Godsdienst zeyd; Dat den Man, die voortaan buyten de bestemde plaatze, een Beest zal Slagten, geagt zal worden, *Of hy Menschen-Bloed Vergooten had;* zoo dat hy 't Lijf Verbeurde? Doch het schijnd dat ons de Reeden van die Gestrengheyd, Lev. 17: 11. niet heel donker in deeze woorden aangeweezen word: *Want de Ziele:* (of des Lijfs Leeven) *is in het Bloed: Daarom hebbe ik het u op den Altaar gegeeven, om over uwe Ziele Verzoeninge te doen: Want het is het Bloed dat voor de Ziele Verzoeninge doen zal.* Het Bloed dan, schoon 't maar een Voorbeeldige Verzoeninge vertoonde; moest weegens de waardye van 't afgebeelde, te Dierbaar en Kostelijk gehouden worden, dan dat het verlooren of buyten de bestemde Plaatze der Godsdienstige Offerpligten uytgegooten, en niet op den Altaar tot Verzoeninge zou gesprengd worden.

Bloed der Offerhanden moest niet buyten de bestemde

worden. Want dat niet alleen den Altaar en de Bloedsprenginge, maar ook de geheele toestel des Aardzen Tabernaakels, Voorschaduwingen van Heemelze Dingen zijn geweest, (en daarom zoo nauwkeurig naa het Voorbeeld Gods moest toegetaakeld worden, Exod. 25:40) leerd ons de Apostel Hebr. 8:5. en wy zullen strax geleegentheyd hebben, om daar van yts meerders teegens de Aardsgezinde Gedagten der Joden aan-te merken. Maar wat mag het doch eygentlijk te zeggen zijn, als hier gedreygd word; Dat hy, die een Os of Schaap Slagt, en niet voor de Deure der Tente brengd; *Uytgeroeyd zal worden, uyt 't midden van zijn Volk?* Dit lust ons te bezien; naadien zoo wel de Joodse Uytleggers, als de Geleerde Mannen onder ons daar over on-eens zijn. Zommige meenen, Dat zulk-een gehouden zal worden, als of hy *Onbesneeden*, of een *Heyden* was; zoo dat hy onder zijn Stam-Huys niet meer Geteld, maar Uytgeschrapt moest worden; vergelijkt de Spreekwijze van Moses, *Delgt my Uyt uw Boek*; Exod. 32:32. Andere zeggen; Hy zal zoo Uytgerekt worden, dat hy Sterft; dewijl hy aan-te merken is, als een Doodslaager. En op deêze wijs schijnend ook de Tien-en een halve Stamme uyt Israël verstaan te hebben, wanneerze met een Krijgsmagt, teegens Ruben en Gad, die aan geên-zijde de Jordaane woonden, te Velde stooven weegens den Altaar aan den Oever der Riviere Gebouwd; als die uyt bekommering voor deeze Wet, meenden dat zulx om te Offeren was, 't geên hen wel haast anders bleek, als te zien is Jos. XXII. Onder-en-tussen verstaan andere Joden hier een *Ontijdige Dood*; die Godt als een Straffe over alzulke zou laaten koomen; en de Grieken en Kaldeeën schijnen insgelijx deeze *Afnijdinge* of *Uytroeyinge* van 't Sterven te verstaan; want de eerste zeggen; *De Ziele zal Uytgeroeyd worden*; en d'andere, *Hy zal Vernield worden*. Boovendien blijkt ook uyt de Wet zelfs; Dat deeze Verderving der Godsdienst, aan Godt even zoo Haatelijk was, als het Bloedvergieten: En zoo zeyd hy Jesa. 66:3. *Hy die een Os Dood, is als die een Man Slaat.* 't Geên Salomon Jarchi verklaard; *Als of hy Menschen Bloed Vergoot, hy is des Doods schuldig.* En de Targum doet'er by; *Het zal hem zijn, als of hy Onschuldig Bloed Vergooten had.* Dat egter Godt d'Overtreeders deezer Wet; Onmiddelijk met de Dood zou Straffen; schijnd van de Joden in den Talmud weederleyd; want ze zeggen, Dat hy die elders buyten den Altaar Offerd of zijn Tienden buyten de Muuren van Jerusalem Eet; Geslaagen zal worden volgens de Wet, Deut. 25:2, 3. Dat is, met 40 Slaagen. Verder verstaan zoo wel de Kristenen als de Joodse Uytleggers, Dat naadien deêze Wet, alleen de Heylige dingen raakt, die bequaam tot den Altaar waaren, hier ook maar het Slagten buyten den Voorhof des Tabernaakels Verbooden word, als zulx yemand deed om dat aan Godt op-te Offeren; gelijk uyt Lev. 17:4, 8. openbaar is. En het word voorzeeker al-te dikwils ingestampt, om'er aan te twijffelen. Beziet alleen de aangehaalde plaatzen. En naa deeze Zingeevinge, leeren ook de Joodse Regten; *Dat hy die Heylige dingen doed buyten den Hof des Heyligdoms, hoewel hy die niet en Offerd; zoo hy 't Vermeetelijk doed; schuldig is aan de Afsnijdinge, Lev. 17:3, 4. Zoo hy 't in Onweetendheyd doed, zal hy 't ingestelde Offer brengen.* Indien al deeze Leeringen en Uytleggingen stand houden; zal 't moogelijk veele toeschijnen; Dat zig dan eertijds veele onder de H. Mannen, aan die Straf hebben Schuldig gemaakt. Want zommige hebben niet alleen zelfs in Perzoon Geofferd, maar ook buyten den Tabernaakel, en op verscheyde Altaaren en Plaatzen. In deezer voegen heeft Manoach, Samsons Vader gedaan Judic. 13:19. En Samuël te Misphat 1 Sam. 7:9. en in Bethlehem, 1 Sam. 16:2. Als meede David op de Vlakte van Arauna des Jebusiters, 2 Sam. 24:18. En Elia op den Berg Karmel, 1 Kon. 18:23. en zoo hebben meer andere gedaan. Strax te vooren hebben wy aangemerkt; Dat dit zoo veel te ligter onder de Verdraagzaamheyd Gods geschied is, als zy zulx deeden buyten inzigt van zig door Afgoderye te Besmetten; of het Goddelijk Oogmerk de Voet dwers te zetten. In-

Plaatze der Godsdienst vergooten worden.

Lev. 17:4, 9. Wat het zy onder zijn Volk Uytgeroeyd te worden.

Straffe der geener die buyten den Altaar Offerden.

Deut. 12:5, 6, 13, 14, 26, 27. en 14:23, 26. en 15:19, 20.

Exempelen van H. Mannen die buyten de plaatze des Heyligdoms Geofferd hebben en eg-

ter Onschuldig gebleeven zijn.

dien'er nogtans yemand verder swaarigheyd over zou willen maaken; kan men zeggen, Dat deeze H: Mannen hier in geenzinds teegens het uytgedrukt Bevél, maar zulx veel-eer uyt een byzondere last gedaan hebben: Welker Toestemminge zy door Goddelijk Ingeeven, en aan den uytgang haarder onderneeminge zijn ontwaar geworden; en ons derhalven daar omtrent in geen minder zeekerheyd laaten. Want aangaande Manoachs Offerhande, de zelve wierd door de Verschijninge van een Engel bevestigd. En Samuël is op zijn Offer Verhoord, 1 Sam. 3. 9. Jaa Godt heeft zelfs, het Offer van Elia, met Vyer van den Heemel aangesteeken, en zijn Naam tot Versmaadinge der Vals-genaamde Goden, Heerlijk gemaakt, naa dat Elia Gebeeden had; *Antwoord my Heere, antwoord my, op dat dit Volk erkenne, Dat gy* Jehovah, *Godt zijd*, 1 Kon. 18: 37. En zoo kan ook David, genoegzaam met het Goddelijke Bevél beschermd blijven. Voorwaar Godt heeft alzinds willen betoonen, Dat hy niet alleen een Vry-Heer en Wetgeever was, maar dat hy ook altijd het Regt aan hem-zelven houd, om te-gelijk Ontslag en Afschaffinge te verleenen tot vrymaakinge der Konscientie, welke hy aan zijn Wet verbonden had: Of ook wel yts Toegeeven, om de Hardigheyd van der Menschen Dwaalzieke Herten wille: Gelijk dat in den Houwelijx Scheyd-Brief en in zommige Offerhanden te bespeuren is. En voor zoo verre behouden ook die dingen, welke Godt schijnd teegen zijn gegeeven Wet, te Gebieden of toe-te laaten uyt Barmhertigheyd en Overzieninge, in zommige deelen de zelve Waardigheyd, in haare Gehoorzaaminge, als die der Voorgeschreeven Wet. En zulx wel zoo veel te meer, alsse een-en 't zelve eynde hebben: Naamelijk, *Gelooven* en *Gehoorzaamen.* Doch al wie buyten deeze Ontslaakinge, een Misdaad teegen de Wet met Opgeheeven Hand beging, wierd Gestraft. Waar toe ons weederom geen Voorbeelden ontbreeken, die zulx konnen gestand doen. Aldus Offerde Saul quaalijk, wanneer hy het te Gilgal deêd, zonder zelfs eens te Bidden, 1 Sam. 13: 9. En zoo heeft de Konink Uzzia, 2 Kron. 26. met andere meer gedaan. Dus en isser dan niet aan-te twijffelen, of Godt heeft in het toelaaten van buyten den Tabernaakel te Offeren, de Ongeduurzaamheyd van dat Heyligdom willen aanduyden: Dewijl het by hem vast stond, Dat ook zelfs de Arke des Verbonds, (het uyterlijk Teeken en Sakrament van Gods Teegenwoordigheyd, en om welk den Tabernaakel alleen *Heylig* was,) daar eens zou buyten gebragt worden; alhoewelze lange tijd aan die plaatze verblijven zou, welke Godt tot een Nieuw Woonhuys of Tempel voor zijnen Naam, dat is, de Arke, in 't Land Kanaans uytkiezen zou. Gelijk de zelve dan ook niet zonder zijn Voorzienigheyd, een tijd-lang buyten den Tabernaakel is geweest, zeederd de Dood van Eli, als wanneerze van de Filistijnen genoomen was, 1 Sam. 4. en Kap. 6: 7.

En wie zulx onder 't begaan van Misdaad gedaan hebben.

Maar alhoewel wy tot hier toe, verscheyde bedenkelijke Reeden hebben bygebragt, uyt welke niet donker blijkt, Dat de verpligtinge aan een Vaste plaatze der Godsdienst; Israël een Heylzaam Geneesmiddel teegens d'Afgoderye, en Gemeenschap aan de Zeeden der Heydenen zy geweest; hebben nogtans de Joden, ten aanzien van de Voorschaduwende Verbeelding des Tabernaakels, veel te geringe Gedagten. Want alhoewel zy ook voor vast houden, Dat Godt dit Heyligdom, teegens d'Afgoderye onder hen heeft doen opregten; wankeld nogtans haar Oordeel niet alleen hier in, Dat zy dit voor de eenige Grondvest stellen; maar inzonderheyd, Dat zy het gantze maakzel en Oogmerk des Tabernaakels, by-naa niet anders, dan een loutere naa-aaping van 't Heydendom, en als een Plaats en Handvullende Speelpop voor Israël agten; zonder daar in yts Hoogdraavender, dan alleen *De Toeëygening aan Godt*, aan-te merken. Als die daar van dusk-een Ydele en Aardsgezinde Taal voeren: *Naadien de meeste Volken,* zeggenze, *Tempelen Bouwden voor de Sterren, dat is, voor het Heyr des Heemels; welkers Toegewijde Beelden en Waarteekenen zy in de zelve Eer-*

Der Joden geringe gedagten omtrent de Voorschaduwing des Tabernaakels.

d'Oorzaak van den Tabernaakel-

Eerden; alzoo heeft ook Godt een Tente of Tabernaakel, dat is, een Tilbaar Heyligdom of Tempel tot zijne Eere doen maaken; en daar by Altaaren en Offerhanden doen bereyden, op dat hy de Afgoden voorquam. Zoo dat hy ook daarom het Heyligdom naa't Westen deêd stellen; om dat de Heydenen de haare naa't Oosten keerden, dewijl zy de Opgaande Zonne Aanbaaden. Ook liet hy in ste' van Beelden de Arke met de Twee Tafelen der Wet, (in welke de Vreemde Goden, en Gesneede Beelden Verbooden waaren;) in't Heyligdom des Tabernaakels zetten. Door de Cherubinen leerde hy ons Volk datter Engelen waaren. Den Kandelaar was tot Cieraard, en vergroote de Eere des Tabernaakels. En op dat Gods Wooninge niet scheen een Slagt-Huys te zijn; noch door de Vundze Stank der Gedoode Beesten en Bloedplengen, walgelijk wierd; liet hy daagelijx Reukwerk aansteeken; Dat zoo Kragtig was, dat men't zeer verre, jaa van Jerusalem tot naa-by Jericho Rieken kon. Hier by laaten zy het noch niet blijven; maar duyden ook de heele Bouwgestalte des Tabernaakels, en al derzelver Heylige Vaaten, op de Natuure, waar van zy naa haar zeggen, een Verbeeldinge was. En gelijk die Groote Joodse Histori-Schrijver Josefus ook werk gemaakt heeft, den Opstal van dit Heyligdom, naa deeze Leest te verklaaren; lust ons een gedeelte daar van uyt hem, neffens 't een en 't ander van zijn Meedemakkers, hier beknoptelijk op de rye zetten. Dus heeft dan het voorste Heyligdom der Tente, naa Josefus meeninge, de Wooninge der Engelen aangeduyd: Het Heylige der Heyligen den Heemel, die alleen Godt Geheyligd blijft, om dat de Menschen daar niet en konnen heenen koomen. Den Voorhof gaf de Aarde te kennen; De Tafel met de XII Toon-Brooden, de XII Maanden des Jaars, of om datze 6 en 6 teegen malkander over laagen, het Firmament, of de XII Teekenen in den Zodiak; waar van 6 in 't Noorden, 6 in 't Zuyden zijn. Den Kandelaar met Zeeven Lampen, die weederzijds Drye uyt zijn middelste Schagt gingen; de Zeeven Planeeten, onder welk de Zonne als de middelste, de Zes andere Verligt. De Vier Koleuren in den Voorhang Geweeven; De Vier Elementen. En dat voorts Josefus even zoo Ydel van de H. Kleederen des Hoogen-Priesters klapt; (Die hem *Tot Heerlijkheyd en tot Cieraad* moesten zijn,) mag elk die van zulke Laauwe dingen niet en Walgd, by hem zelfs naa-leezen. Want zoo doende, zal men zig misschien niet verwonderen; hoe het is konnen gebeuren, Dat d'Afgodis-gezinde onder Israël, den Tabernaakel Gods; niet onverschillig van den Tabernaakel Molochs en den Remphan, dat is, De Planeet-Ster Saturnus, hebben aangezien: En over zulx ten minsten, den zelven, als zoodaanig, in haare Dwaalzieke Gemoederen *Omdraagen*, Actor. 7:43. uyt Amos 5:26. By ons te vooren in 't * Eerste Boekdeel uyt de waarneemingen van den Hr. Vitringa, waarschijnelijk naa de Letter verklaard. Alhoewel Coccejus en andere, van andere gedagten zijn; gelijk te zien is in de Aanteekeningen van Reysius op Thomas Goodwins Moses en Aaron, IVde Boek Kap. 2. En wy zullen'er in een ander Hoofdstuk verder aan gedenken. Maar indien eens Paulus tot de Lees-Stoelen der Joodse Synagogen opklimmen mogt, die Groote Leermeester zou voorzeeker, al zulke Laf hertige Gedagten tot hooger Beduydingen opbeuren: Want alzoo past ons uyt zijnen Brief aan de Hebreën van hem te besluyten: Als waar in hy met eenige ruymweydentheyd hebbende begonnen te handelen, daar by doet; Dat hy voor die tijd, *Van stuk tot stuk niet en zoude Spreeken*, Hebr. 9: 1-24. en 8:2,5. Alzoo dat hem noch veel van den Tabernaakel resteerde, om te zeggen, hoedaanige *Schaaduwen alle die Aardze Dingen, van de Heemelze geweest zijn*, Hebr. 8:5. De Tabernaakel is voorzeeker een Zienelijk Heyligdom geweest, waar door Godt woonde in 't midden van zijn Volk, om alzoo by haar te zijn, en met haar te spreeken, en daarom onder andere Benaamingen ook zeer eygen, *De Tente der Zaamenkomste* genoemd; als tot welk het Priesterlijk Volk heenen ging, om Godt te zoeken, te Offeren en te Aanbidden voor het Volk; en alzoo Gemeenzaam t'zaamen quaamen. Maar naadien Godt in geen Tempelen noch Tabernaakelen woond, die

bouw, naa der Joden meeninge voorgesteld.

Josefus gevoelen aangaande de Beduyding des Tabernaakels.

Josefus Joodse Geschiedenis IIIde Boek Kap. 8.

* Eerste Deel Pag: 38-40.

Wat d'oorzaak kan geweest zijn, dat de Israëliten, den Tabernaakel Molochs in de Woestijne gedraagen hebben.

Hoe Godt beloofd heeft in den Tabernaakel te zullen woonen.

die met Handen gemaakt zijn, Actor. 17:24,25. En Godt nogtans, deeze Tabernaakel belast *Tot zijne Wooninge* te maaken; geeft zulx niet alleen te kennen, Dat Gods Inwooninge Figuurlijker-wijs te verstaan is; (En zulken Tabernaakel of Woonhuys, ook zeer wel yts anders kan beteekenen, waar in Godt eens waarlijk Woonen zou,) maar dat het hem daar toe ook betaamde, 't Modél daar van zelfs voor te schrijven, hoe hy 't zelve tot dat Oogmerk der Voorbeduydinge wilde gemaakt hebben. En daarom geen wonder dat Moses daar van ook even zoo Onderweezen, en 't Bestek ernstig aanbevoolen is te volgen, Exod. 25:40. en 26:30. alhoewel dit geen heel nieuwe zaak in de voorkennis des Volx behoefde te zijn. Godt kan op verscheyde wijzen gezeyd worden elders te Woonen; Doch hy doet zulx inzonderheyd, daar hy het werk *Der Heyligmaakinge* laat zien; als waar door hy dat geêne, waar in hy beloofd te zullen Woonen, hem zelven gelijk maakt, en tot Gelukzaaligheyd vereenigd. Zulx dat men niet en moet beschroomd zijn te zeggen, Dat de Tabernaakel een Voorbeeld is geweest van de Goddelijke Inwooninge in het Vleesch. Het geên, om dat zulx ten voornaamsten deele in Kristus Vervuld is; den Euangelist Johannes van hem heeft doen zeggen; Dat hy onder ons *Getabernaakeld*, dat is, onder de Joden *Gewoond heeft*, Joh. 1:14. En dat de Volheyd der Godheyd, in hem heeft *Lichaamelijk Gewoond*, Coloss. 2:9. gelijk Voorzeyd was, Zach. 2:10. 't Geên daar-naa ook in de Geloovige geschied, die daarom *Tabernaakelen* of *Tempelen des H. Geestes* genoemd worden, 1 Kor. 3:16. zijnde haare *Lichaamen* als de Vaaten des Tabernaakels, 1 Thess. 4:4. Gelijk daarom de Poëet niet onfraay van de Tempelbouwinge gezeyd heeft;

Actor. 7: 44.

Gods Inwooninge in den Tabernaakel hoe een Voorbeeld van Kristi Mensch wordinge.

1 Cor. 6: 19.

Geloovige waar van ook Tabernaakelen en Tempelen des H. Geestes genoemd en hoe ook een Voorbeeld van de Kerke.

> *d' Almagtige Bewoond, geen Pand der Menschen Werk,*
> *Maar een Godvrugtig Mensch is Gods Vergulde Kerk.*

In hoedaanigen zin ook Paulus tot de Atheniensen en Stefanus tot de Joden zeyde, *Dat Godt in geen Tempelen Woonde met Menschen Handen gemaakt*, vergelijkt Actor. 17:24. met Kap. 7:48. en 1 Kon. 8:27. En vervolgens heeft ook den gantzen Tabernaakel, de Kerke Verbeeld, in welker midden Godt zoodaanig Woond, Dat hy haar *Tot een Heyligdom* geworden is, Esa. 8:14. En *Den Tabernaakel Gods gekoomen is by den Menschen*, Apocal. 21:3. Het geên genoeg is om-te verstaan, Dat zoo lang den Tabernaakel Gods, door welk Israël moest *Geheyligd* worden, niet in het Vleesch verscheen, de Figuure des Aardzen of Uytwendigen Tabernaakels in stand blijven, en Gods Inwooninge tussen de Cherubim verschuylen moest. Maar zy heeft Opgehouden en is Verdweenen, wanneer het waare Beeld der Zaake zelfs Verscheen. En zoo wy voortvaaren, wy zullen zoo wel in de Stoffe, als in de Deelen, en H. Vaaten des Tabernaakels, veel schoone aanduydingen ontwaar worden, die ons aanraaden, al die Merkwaardige dingen hier te bespaaren, omze op zijn tijd en plaatze, tegelijk met de Bouwgestalte, en het Dienstgebruyk der H. Dingen, die hier toe belast worden te maaken, met meerder Nut in-agt te neemen: En daar by te bezien hoe verre hier in de Oude Gewoonte der Volken, is konnen opgevolgd worden. Gelijk wy dan ook over dit ons voorgenoomen opzet, geenzinds in Twijffel, zijn, of het zal, wanneer wy de gantze Toestel van dit Heyligdom, in al zijn byzondere Deelen, Maaten en Proportien, naauwkeurig uytgepluyst, en tot desselfs Dienstgebruyk, in Opstal gebragt hebben; alzinds blijken, Dat de H. Schrijvers, jaa Godt zelf, dit Heyligdom, met de aldergrootste welvoegzaamheyd, den Naam van HUTTE, TENTE of TABERNAAKEL gegeeven hebben; dewijl niets daar aan zal haperen, van 't geene met het Maakzel en Toestel der Oude Leger-Tenten over-een komd: En het lust ons daarom ook een woord daar van te zeggen tot een Voorbereydzel van het Print-Tafereel, waar in wy, Mans en Vrouwen, Jongelingen en Maagden, die onder Israël Wijs en Verstandig van Herten waaren, om Vernuftig werk te maaken, met alle Noeste beezig-

Gods Heyligdom onder Israël waarom een Tente of Tabernaakel genoemd.

beezigheyd, de Stukken en Deelen tot dit Heyligdom zullen zien Bereyden, en elkanderen, onder de Konstige Hand en Opzigt van de groote Werkmeesters, Bezaleel en Aholiab, in de hand Werken.

Die dan de Aal-Oude Schrijvers, en onder die voornaamelijk de Griekze en Romeynze raadpleegd, zal ervinden, Dat by hen Dry zoorten van Tenten of Leger-Hutten in gebruyk waaren: Te weeten PAPILONES, TENTORIA en TABERNACULA genoemd. Alhoewel men dezelve zeer dikwils by de Schrijvers onder-een gemengd, en d'een voor d'ander genoomen vind. De PAPILONES, wierden zoo genoemd, weegens de gelijkheyd die deeze Tentjes hadden, met zeekere kleene Vliegende Beesjes, die by-naa als een zoort van *Haft*, of liever *Witjes* of *Kapellen*, met twee af hangende Vleugeltjes, in de Bloeytijd van de MALUA of *Winter-Roos*, overvloedig voorden dag koomen: Gemerkt deeze Tentjes van gespannen Zeyldoek of Kanefas, op de wijs van een omgekeerde Λ, als met twee neêr-hangende Vleugeltjes waaren opgezet en uytgespannen; of om dat duske Tentjes zeer ligt van de Wind opgeheeven worden, en zig beweegen als de Vleugels van deeze Beesjes. En men zietze in die laage gedaante, heel gemeen by onze Soldaaten in gebruyk. En daar is ook niet aan-te twijffelen of het Naamwoord PAVILLON, by de Françoizen een *Veld-Tent*, *Leger-Hutt*, of *Slaap-Tent* (*Housse de Lit en Piramide*) by ons niet zelden een *Paviljoen* genoemd; is van deeze PAPILONES afkomstig. De TENTORIA, waar van wy op 't naast *Tente* en *Paviljoen* hebben; draagen dien naam, om datze met Koorden en Stylen uytgespannen worden; want TENDERE heet by de Latijnen *Spannen*. En zoo is TENTORIUM, zoo veel als *Spanzel* of yts dat *Uytgespannen* is. Maar gelijk de PAPILONES van Zeyldoek waaren; alzoo waaren de TENTORIA, veelzinds van *Leêdere Vellen*; gelijkze doorgaans ook *Vellen* by de Oude genoemd worden, als Stewichius over Vegetius aangeteekend. En wy zullen ook strax de Overdekzelen des H. Tabernaakels, even zoo uyt Rams en Dasse-Vellen toegesteld vinden. By Livius word dikwils van de *Vellen* gewag gemaakt, waar meede de Soldaaten des Winters haare Tenten pleegen te Dekken; 't geên hy noemd *Onder de Vellen Woonen*. En zoo spreekt ook Cæsar, *Van onder de Vellen te Overwinteren*. 't Zelve doed meede Tacitus; En Klaudianus zeyd van Stilikon, *Dat hy dikwils* onder de Vellen *Huys gehouden heeft*. Jaa in de Daaden van Alexander, word zoo wel van Arianus als van Curtius gezeyd, Dat de Hutten der Soldaaten van Vellen waaren. *Al het Vee* Schrijft Cicero aan Piso, *van de gantze Provintie, wierd op de Naam van de* Vellen *'t zaamgebragt:* Te weeten, op 't voorwenden, Dat menze voor de Soldaaten in 't Veld noodig had. DE TABERNACULA zeyd Isidorus, zijn Tenten der Krijgs-Luyden, met welkze op de Leger-Togten, de Hitte van de Zonne, het Onweeder en 't Ongemak der Koude verduuren. *Zy worden* TABERNACULA *genoemd, om dat de Behangzelen die met Koorden of Zeelen uytgespannen wierden, aan opstaande Berder-planken, en Stijlen die daar tussen stonden, onderschoord en in Opstal gehouden wierden.* Ziet daar eens! Hoe gelijkstandig en Fraay, dit over-een komd, met de Gordijnen, Vellen, Houte Berders, Stijlen, Span-Naagelen en Koorden, die tot den Tabernaakel van Moses belast worden te maaken, Exod. XXVI. en XXXVI. En dat ook eertijds de Leger-Tenten der Veld-Oversten, dikmaal Wijd en Breed uytgespannen, en met Vertrekken afgeschooten waaren, mag men uyt de Historie van Judith en Holofernus afneemen; waar van in het 10, 12, en 13de Kapittel te leezen staat. Alwaar ook *De Vellen* gebruykt worden om op-te Zitten en de Maaltijd te houden, Judith. 12:15. Vegetius heeft de *Tabernacula* ook CASÆ genoemd; en daar door Tenten verstaan, die van Groene Takken 't zaam-gevlogten waaren; hoedaanige ook zomtijds noch in onze Legerplaatzen gemaakt worden; als meede van Biezen, Poel-Riet en Stroo. En in deezervoegen heeft ook Ovidius van beyde gerept, als hy zeyd;

Heel weynig uyt den hoop zijn Tent *in Opstal brogt*,
Terwijl een ander vast een Hut *van Groente Vlogt*.

By d'Oude zijn Dry zoorten van Leger Tenten geweest.

Wat voor Tenten of Hutten de Papilones eertijds waaren.

Hoedaanige Leger-Tenten Tentoria by d'Oude genoemd wierden.

Wat het by de Grieken en Romeynen was, onder de Vellen te woonen.

Wat zoort van Leger-Tenten de Oude eertijds Tabernacula noemden.

En

Eerste Leger Tenten onder Israël van Groene Takken gevlogten.

En gelijk'er niet aan-te twijffelen is, of d'Israëliten hebben zig in de Woestijne al dikwils van de Groene Takken bediend, als de geleegentheyd zulx aanbood, jaa misschien wel haar eenige toevlugt geweest, wanneerze naa hun spoedige Uytgang, voor d'eerste reys te SUKKOTH Halte hielden, en in Groene Tenten Vernagten moesten; waar van die Vertoefplaatze met de Naam van SUKKOTH, dat zijn *Tenten* gedoopt is, Exod. 11:37. Nogtans en meenen wy niet, (Dat alhoewel Lev. 23:40-43. belast word, het Jaar-Feest der *Loof-Hutten*, Zeeven Daagen lang te Vieren, tot Gedagtenis van dat Godt zijn Volk in Loof-Hutten had doen Woonen als hyze uyt Egipten voerde;) men daar uyt voor vast te besluyten heeft, Dat d'Israëliten in haare Veertig-Jaarige Reyze, geen andere dan Groene Tenten opgeslaagen hebben; zoo datze als zommige willen, heel geen Tenten van Zeyl-Doek, of van Wolle of Linne Behangzelen, of van Beeste-Vellen, noch Plank-werk gehad hebben; als menze nogtans wel 't meest van de Schilders Verbeeld ziet: Naadien wy voor ons deel meenen, Dat zoo wel de Schaarsheyd van Geboomte in de Woestijne, als haar dikwerfze Verhuyzinge, zulx eenigzinds schijnd te weederspreeken; gemerkt ook zelfs d'ontmoetinge van 70 Palm-Boomen en eenige Spring-Bronnen in ELIM, als yts Ongemeens in de Dorre en Waterlooze Woestijne aangeteekend staat. Gelijk dan ook dit Feest der Loof-Hutten, eerst naaderhand in Kanaan onderhouden; Een Dankzeggelijk teegenblijk was van de Dorre Woestijne, door welk haar Godt zoo veel Jaaren had Omgevoerd; en op veelerley wijze in Tenten en Hutten, van Boomtakken, Dekkleeden, Vellen, Linnen en Wolle Behangzelen &c. had doen Woonen; het Deel voor 't Geheel opneemende, tot Getuygenis van haar Onzeekere Wooninge in Tenten. Want dat de Israëliten, zelfs hier in de Woestijne geen gebrek aan dusdaanige Spanzelen en Dekkleeden hadden, is genoegzaam aan haar Gulhertige Giften, in 't Hef-Offer tot den Tabernaakel gebleeken: En zulx is ook de Reeden geweest, Dat wy in onze* Printverbeeldingen, zoo wel Groene, als Linne, en Houte Getimmerten van Tenten, Hutten en Loodzen vertoond hebben: Dewijl wy waarschijnelijk agten, Dat dit Volk zig naa de wijze der Ouden, op verscheyde manieren beholpen heeft. Invoegen de Groene Tenten welke de Joden op haar Loof-Hutten-Feest maakten; (als wanneer Godt haar in Vastgebouwde Huyzen deed Woonen;) veel-meer een Verbeeldinge zijn, van hunne Onzeekere en Armelijke Wooninge in de Woestijne, in welkze even als de Tente-Woonders geduurig Verhuyzen en van plaats Verhippen moesten, als van de maniere, hoe haare Tenten eygentlijk gemaakt waaren; gemerkt hen-lieden niet over-al en aan elken Oord, geleegendheyd van Groen Geboomte, Kreupel-Bosch en Heester-Gewas in de hand viel. En het blijkt ook uyt Judic. 4:17. 2 Sam. 20:22. 1 Kron. 5:10. Jer. 35:7. &c. Dat de Israëliten zelfs in Kanaan, noch lange tijd, in opgeslaage Tenten gewoond hebben, naa datze 't Land reeds hadden Ingenoomen. Waar van daan dan ook de gewoone Spreekwijs in de H. Schrift voortgekoomen is; Dat wanneer eenige Vergaaderinge, of Leger van een scheyde, elk gezeyd word *Tot zijne Tente gegaan*, of *Weedergekeerd te zijn*. En zoo meenenwe tot hier genoeg tot een Voorbereydzel van den Tabernaakel-Bouw gezeyd te hebben, om daar meede tot derzelver naauwkeurige Beschrijvinge voort te vaaren: Als waar aan het ons de moeyte waardig scheen, een groot stuk van 't volgende Boekdeel te besteeden; op datwe niet alleen bezien mogten, uyt hoedaanigen Stoff, dit Tijdelijk Heyligdom wierd toebereyd; maar ook de handdaadige Bearbeydinge van al desselfs Deelen, Maaten en Proportien; beneffens alzulke Heylige Vaaten en Priesterlijke Kleedingen, die tot den Dienst van deezen Tabernaakel zouden zijn, van zoo naa-by te beschouwen, Dat het ons niet meer Donker om verstaan zal vallen, in wat voegen deeze Godsdienstige Hutte, tot een HEYLIGDOM is konnen in Opstal gebragt worden; Datze t'elken Verhuystijd, heel ligtvoerig Ont-maak-

't Geên van hen niet waarschijnelijk altijd is konnen in agt genoomen worden.

* Ziet het Vierde Deel.

Loof-Hutten-Feest ter gedagtenis van Israëls Groene Tenten ingesteld.

1 Kron. 4. 41.

Voorneemen omtrent den Tabernaakelbouw. in 't Vierde Deel.

Ontmaakzeld, opgepakt en tot alle Legerplaatzen vervoerd, en aldaar weederom Ordentlijk is konnen opgeregt worden. Om het welk eenigzinds met meer Nut en Vermaak der Oogen te doen, wy voorneemens zijn in den aanvang des Vierdens Deels, door een groot Print-Tafereel te vertoonen; in wat voegen Moses uyt des Volx Vrywillig opgebragt HEF-OFFER van Goud, Zilver, Kôper, Eedel-Gesteente, Fijn-Linnen, Heemels-Blaauw, Purper, Scharlaken, Geyten-Haayr, Rams-Vellen, Dasse-Vellen, &c. Den Tabernaakel en zijnen Voorhof, met alle derzelver Houte Berderen, Pylasters, Basimenten, Kapiteelen, Richelen, Gordijnen, Voorhangzelen, Bedekzelen, Span-Naagelen en Koorden; met alle de Heylige Vaaten en Priesterlijke Kleedingen, door zijn Konstige Werkbaazen, naa het Goddelijk Voorbeeld heeft doen Toebereyden, en tot den Opstal veerdig maaken. Waar van den last door 't ontwerpen van Maaten en Ordinantien afgeschetzt te zien is, Exod. XXV. tot XXXI. en d'Uytvoeringe van dat Bestek Exod. XXXV. tot aan het Eynde van 't *Boek der Uyttogt.* En nogtans schijnd Moses den Eysch van een Hef-Offer tot des Heeren Heyligdom, niet voorgeslaagen te hebben, voor-en al-eer hy de Vergaaderinge Israëls; de Onderhoudinge van den SABBATH, van nieuws en ter Deugden had ingestampt Exod. 35:2. Want alzoo was hem aanbevoolen te doen Exod. 31:13-17. En alhoewel wy daar over hebben aangemerkt, Dat den Sabbath voornaamelijk daarom agter 't Bevél van den Tabernaakel-Bouw word ingescherpt, op dat Israël niet en meende, Dat aan den Arbeyd des Heyligdoms, veel-meer als aan d'Onderhouding van den Sabbath der Ruste geleegen was; (Zoo datze ook op den Zeevenden Dag met dat Werk zouden voortvaaren, gelijk uyt deeze woorden blijkt; *Gy zuld evenwel mijne Sabbatthen onderhouden;* dat is, ongemoeyd uwen Yver in 't voortzetten van de Heylige Tente-Bouw;) willen nogtans veel fraaye Uytleggers, Dat men de meeninge Exod. 35:2, 3. ruymer moet neemen, dewijl den Arbeyd des Zeevenden Dags, daar niet alleen op Straf van de Dood verbooden word; maar datze zelfs *Geen Vyer zouden Aansteeken in eenige haarer Wooningen.* Het zy dan dat het was om daar meede eenig Werk te doen tot haar eygen Huysbedrijf, Dat is, om Spijze te Kooken, (want dat was hen op den Sabbath Verbooden, alhoewel 't Geoorloft was op andere Feestdaagen, Exod. 12:16.) Of tot den Opbouw des Tabernaakels; Of om eenen Misdaadiger te Straffen; waar van Maymonides, in zijn Verhandelinge van den Sabbath; dit uyt de Joodse Wetten aanteekend; *Dit is een Waarschouwinge voor de Regters, Datze op den Sabbath niet en Verbranden, de geêne die Veroordeeld zijn om te Branden. En zoo is 't ook geleegen met andere Straffen; wantze moogen niemand aangedaan worden op den Sabbath; alhoewel 't Geboođen is den Misdaadiger te Straffen.* Dus schijnd het dat de Wetgeever het *Vyer-aansteeken*, zoo wel onder de Werken zelf reekend, als alle 't Werk dat met het Vyer zou gedaan worden. Want indien hy maar alleen op 't Bereyden der Spijze of 't Brood-Bakken gezien had, hy zou buyten twijffel gezeyd hebben; *Gy en zuld uw geen Spijze Bereyden*; even als te vooren by d'Instellinge des Sabbaths, aangaande 't Bereyden van 't Manna; *Dat gy Bakken zoudet dat Bakt; want Morgen is de Ruste, de H. Sabbath des Heeren*, Exod. 16:23. Doch nu blijkt dat dit Gebod niet alleen algemeen, maar ook Onbekend en Nieuw was, en Datter zelfs ook geen Vyer tot eenig Huyswerk, noch om Winst der Handwerks-Luyden, noch ook niet tot den Tabernaakel-Bouw mogt aangesteeken worden. Want datze daar toe het Vyer ten hoogsten noodig hadden, zal ons strax in het Smelten, Gieten en Gloeyen van veelerhande Goude, Zilvere en Kôpere Werkstukken openbaar worden. Al het geêne dan op den Sabbath moest Stilstaan; om dat die Rustdag Israël *Een Dag van* HEYLIGHEYD moest zijn, die door geen Daagelijx Werk mogt ONTHEYLIGD worden; dewijl zulx een Verloocheninge scheen, Dat Godt, die haar deezen Dag *Te Gedenken* gegeeven had; de Godt was die haar *Heyligde;* dat is, tot een Byzonder Volk

Sabbath waarom omtrent deezen eysch des Hef-Offers tot den Tabernaakel zoo ernstig ingestampt.

En wel inzonderheyd het Vyer Aansteeken op den Sabbath verbooden.

maakt, onder welk hy alleen wilde Woonen en zijn weegen Openbaaren. Waar op dan ook de Straffe des Doods paste, die hier gedreygd word. Want alhoewel Godt in 't Vierde Gebod, de Dood-Straf over de Sabbah-Schenders niet en had bekend gemaakt; word de zelve nogtans hier aanbevoolen, tot betooninge van dat hy de Ruste des Sabbaths, scherpelijk wilde onderhouden hebben: Op dat dit Wankelmoedig Volk, Dat zig nu reeds zoo Onbezonnen aan het Gouden Kalf verloopen had, niet en meende, Dat Godt door het Nieuw Gebod van den Tabernaakel-Bouw, een Tittel of Jota van zijn Wet wilde laaten verlooren gaan. 't Geên ons kan leeren hoe men de plaatze Num. 15: 34. verstaan moet, als'er van den *Hout-Raaper* gezeyd word; *Dat het noch niet Geopenbaard was, wat zulken* Sabbath-Schender, *zou gedaan* worden? Naamelijk, het en was noch niet Uytgesprooken, *Wat zoort van Dood hy Sterven zou.* Maar zy wisten uyt het Gebod, Exod. 35:2. Dat die den Sabbath Ontheyligde, *Sterven moest.* En zulx noch wel zoo veel te Opmerkelijker, als deezen Ellendigen Mensche, door zijn Hout-Raapen, te-bet teegens dit Gebod gezondigd had; *Gy en zuld geen Vyer Aansteeken.* Aldus is deezen dan naa het Goddelijk Vonnis, *Buyten 't Leger Gesteenigd, dat hy Stierf*, Num. 15:36. Maar gelijk de Strengheyd van dit Gebod, Israël van d'Overtreedinge afschrikken kon, alzoo wierd het daar door tebet aangezet, om haare Heyligmaakinge en Regtveerdigmaakinge, nergens als in Godt te zoeken. Waar toe haar den Sabbath een Teeken was, Dat hen voor zoo-verre, veel-meer diende tot Bevestiging des Verbonds, als tot Dienstbaarheyd. Alhoewel nogtans zommige van Oordeel zijn, Dat de zelve naaderhand, wanneer den last der Ceremonieele Wet daar toegekoomen is, een groot deel van 't Jok der Dienstbaarheyd geworden is. En dat dit misschien de reeden is, Dat Moses hier weederom van de strenge Onderhoudinge des Sabbaths gewag maakt, nu hy voorhad het Gebod van den Tabernaakel, (die een overlastigen Dienst naasleepen zou,) aan Israël bekend te maaken; Op dat'er Hand aan 't Werk geraakte, en hier in de Woestijne van den Berg SINAI de Grondvest tot het DIENSTBAAR JERUSALEM geleyd wierd; en alzinds met zulke dingen Omtuynd en doorstikt waaren, Datze *Een andere Beduydenis* konden hebben, Gal. 4: 24, 25. Hebr. 9: 8. 23. &c.

Strafder Sabbath-Schenders bekend gemaakt:

Exod. 31: 14, 15.

Sabbath is niet tot Dienstbaarheyd maar veel-meer tot een Teeken van Heyliging gegeeven.

Als dan Moses den Eysch van een Vrywillig Hef-Offer tot den Opbouw des Tabernaakels, aan heel de Vergaaderinge der Kinderen Israëls wilde bekend maaken, drukt hy d'Oudsten des Volks, het Goddelijk Bevél, tot een grondsteun van zijn Reeden, met deeze Aanmoedigende woorden op 't Hert; DIT „*isset dat de* Heere *gesprooken heeft, zeggende;* Neemd van het geêne dat gy-lieden „hebt, *Een Hef-Offer den Heere.* Een yder wiens Herte *Vrywillig is*, zal het bren„gen ten Hef-Offer den Heere; *Goud* en *Zilver* en *Kôper*, &c. Exod. 35: 5. Het Grond-woord dat onze Overzetters doorgaans *Hef-Offer*, of *Beweeg-Offer* Vertaalen, heeft de Gemeene Latijnze Overzetting, *Eerstelingen* of *Vroeg-Offerhanden* genoemd; ziende moogelijk op den Zin der Zaake, dewijl dit Offer d'Eerste *Gifte* was die Israëls Gemeente, tot den Opbouw des Tabernaakels gaf. En alhoewel de Grieken en Kaldeên dit *Een Afscheydinge* of *Afzonderinge* noemen, dewijl yder een Gifte ten Heyligen gebruyk, van zijn Eygendom Afzonderde; meenen we nogtans, Dat het de Neerduytze Overzetters, beeter naa de Hebreeuwse beteekenis, van HEFFING of van *Hoog-zijn*, of *Verhoogt worden*; Een HEF-OFFER genoemd hebben: Naadien ook die dingen welke Godt pleegen Geofferd te worden, van Ouds *Opgeheeven*, en daar door als 't waare, Godt die in de Hoogte Woond, wierden aangebooden. Gelijk het ook een *Hef-Offer* kan genoemd worden, voor zoo-veel het als een Schatting, of Belastinge, (alhoewel hier Vrywillig) *Geheeven* of *Geêyst* en van 't Gemeen Afgevorderd wierd: Gelijk men in diergelijk Geval, niet ongewoon is het woord, *Cijns-Heffen*, of *Tol-Heffen* te-gebruyken. Onder de veelerley Stoffen welke tot den Tabernaakel-Bouw, by Naame Geêyst worden, hebben Dry

Israël een' Vrywillig Hef-Offer afgeêyst.

Hef-Offer verscheydentlijk Vertaald.

En waar van zoo genoemd.

uyt

uyt de Metaalen de voorrang: Te weeten *Goud*, *Zilver* en *Kôper*. En alhoewel daar *Zeeven* verſcheyde Metaalen in de Aarde gevonden worden, zijn nogtans deeze Dry de Volmaakſte te agten; en die ook uyt haar eygen Natuure, de grootſte gemeenſchap met malkanderen hebben, dewijl haare zaamenmenging, aan d'een noch d'ander hinderlijk is, gelijk wel de Vermenging van de andere Vier zou doen, by-aldien menze met een van de gezeyde Metaalen, vereenigen wilde. Jaa dat meer is, zoo zijn beyde Goud en Zilver zoodaanig tot het Kôper geneegen, Datze het zelve geeren Aankleeven en Omhelzen: Alhoewel het in den Tabernaakel-Bouw doorgaans blijkt, Datter veel-meer een welvoegzaame zaamenſchikkinge, als een te-gaar Smeltinge deezer Metaalen plaats gevonden heeft; ten zy moogelijk in de Zoudeerzels: Naadien alles hier uyt Zuyver en Loutere Stoff moeſt gemaakt worden. Die dan ook hier toe in zoo grooten Overvloed uyt de Meeningte des Volx opgebragt en aan dit Heyligdom beſteed zijn, Dat de gantze Waardye alleen van 't Goud volgens Exod. 38: 24. tot ons Geld gereekend, ettelijke Tonnen Gouds beloopen heeft: Gelijk we hier naa uyt de naavorſching van verſcheyde Reekenaars, beneffens de verder Bekoſtiging van 't Zilver, uyt den halven Sikel der getelde ingekoomen; en het Kôper des Hef-Offers zullen aanwijzen. Nogtans en behoord men niet te vraagen; Waar doch de Iſraëliten, die dus lang in Egipten in Slaavernye Geleeft hadden, en nu naa een Schielijke Uytgang, als Vlugtelingen in de Woeſtine van Arabien Omdoolden, aan zoo grooten Voorraad van Goud en Zilver geraakt zijn? Naadien niet alleen de Goddelijke Beloofte aan Abraham daar lag, welke Voorſpeld had, Dat zijn Zaad naa 400 Jaaren, *Met groote Haave*, uyt het Land der Vreemdelingſchap en Dienſtbaarheyd, Uytgaan zoude; maar dat we ook de Vervullinge reeds gezien hebben in Iſraëls Verrijkking, uyt de Afgeleende Goude en Zilvere Vaaten der Egiptenaaren, die Godt hen als een Krijgs-Roof, tot Beuyt had vry-gegeeven; Exod. 12: 35, 36. Laat'er Bedenklijk uyt Joſefus by-gedaan worden; Hoe veel zy niet wel hebben konnen afhaalen van de Doode Lichaamen, die haar uyt d'Egiptenaaren aan de Strand-Oevers der Roode Zee, quaamen aangeſpoeld, naa dat Farao met heel zijn Magt daar in Verdronken was. En zoo kan het meede in de Overwinninge teegen Amalek geſchied zijn, Exod. XVII. Gelijk'er dan ongetwijffeld ook veele onder de Kinderen Iſraëls geweeſt zijn, die Rijk in Vee, en Goud en Zilver en Kleynoodjen waaren; zoo datze heel gemeen, Goude Verçierzelen, aan Hals en Handen, en in de Ooren droegen; gelijk niet alleen aan het Gul opbrengen tot het Gouden Kalf gebleeken is; maar dat ook hier in den Eyſch van dit Hef-Offer aangeteekend word, Dat beyde Mannen en Vrouwen, haare Oorçierzelen, Ringen, Spanzelen en Goude Vaaten bragten, Exod. 35. 22. Voorwaar, Jakob was met groote Haave en Vee in Egipten gekoomen; en zijne Zonen hadden daar een Goed en Vet Land bewoond; en de Neeven van Joſef hadden buyten twijffel, haar Vaders Erfdeel en aangewonnen Rijkdom, niet zoo gants en gaar Verſpild, Datze Kaal en Berooyd waaren. Gelijk dan meede zoo wel haar Vermoogen, als haar Uytgebotte Meenigte, de Staatkunde des Egiptizen Konings Bekommerde; zoo dat hy ze zijn Schatmeeſters op 't Lijf zarde, Exod. 1: 8-11. En Moſes naaderhand ook teegens hem hard aandrong, om zoodaanig met heel des Volx Haave en Rijkdom uyt zijn Land te willen trekken; *Dat'er niet een Klaauw van't haare zou agterblijven*, vergelijkt Exod. 10: 26. met Exod. 12: 38, 35, 36. Zulx men met Abrabanel niet noodig heeft te giſſen, Dat d'Arabize en Iſmaëlitize Kooplieden uyt de Gebuur-ſtreeken, veel noodige dingen in 't Leger Iſraëls hebben te Koop gebragt: Naadien men nergens Leeſt, Dat yemand behalven Jethro Moſes Schoonvader met de zijne, Den Iſraëliten hier Bezogt heeft; En de Amalekiten zijn haar niet als Vrienden, maar als ſnoode Vyanden Verraaderlijk in de Steert gevallen. Boovendien ziet men ook dat Moſes in den Eyſch van dit Hef-Offer, alleen afvorderd,

Uyt de Zeeven Metaalen alleen Dry van de Beſte tot den Tabernaakel Geëyſt.

Iſraëls Rijkdom in Goud Zilver en Kôper, is niet ongeloofbaar.

Nogte ook niet haar bezit van allerhande Stoffe, van Linnen en Wolle &c. dat tot de opregting des Tabernaakels diende.

derd,'t geen van de vereyschte Dingen, by haar in eygen Bezit was; *Neemd* zeyd hy, *van't geêne gy lieden hebt*, Exod. 35:5. En zoo brengen zy ook het geêne behalven Goud, Zilver en Kôper *in haare hand was*, vers 22.23.24. Heemels-Blaauw, Purper, Scharlaken, Fijn-Linnen, Geyten-Haayr, Roodgeverfde Rams-vellen, Sittim-hout, Olye tot den Lugter, Speceryen ter Zalf-Olye; en tot Rookinge, Welriekende-Speceryen: Sardonich-Steenen tot den Ephod, en Vervullende Steenen tot een *Urim* en *Thummim* in de Borst-lap des Hoogen-Priesters, Exod. 35:6-9. Welke Stoffen en Kleuren, om datze dikmaal in de Toestel des Tabernakels voorkoomen, wel een naader Onderzoek waardig zijn. Waar toe men voor-af behoorde te weeten; Dat alhoewel Moses hier alleen de Verwen, en niet de Stoffe uytdrukt, noch ook zeyd, welke Blaauw, Purper, of Scharlaken geverft waaren, schijnd men daar door nogtans, op't Voetspoor van den Apostel Hebr. 9:19. en de meeste Uytleggers, *Geverfde Wolle* te moeten verstaan; alhoewel'er onse Kantteekenaars, bedenklijk ook *Zijde*, *Kattoen*, en *Vlas* bydoen. Doch gelijk het niet klaar en blijkt, Dat de eygentlijke Zijde van Wormen gesponnen, den Israëliten om deêstijd, bekend was; alzoo heeft het ook Maymonides uyt het gemeen gevoelen der Joden, van *Wolle* verklaard. *Het Blaauw* zeyd hy, *Waar van in veele Plaatzen gesprooken word*; is Geverfde Wolle *geweest, gelijk het Lichaam des Heemels: dat is* Heemels-Blaauw. *Het Purper, was Rood-Geverfde Wolle; en 't Scharlaken was Wolle in Karmozijn gedoopt.* En vervolgens zouw men hier over-al vertaalen moogen; *Blaauwe Wolle*, *Purpere Wolle*, *Scharlake Wolle*, of ook *Gaaren*. Het Verwen is van ouds by d'Egiptenaars vermaard geweest: en het blijkt uyt Petronius en Plinius dat zy ook de handgreep wisten, van haar Linnen-Doek, of *Kattoen*; door Indompeling, met veelerhande Koleuren, in manieren als d'Indiaanze *'t Zitzen*, heel schoon te beschilderen; Zoo dat de Schilderkonst daar door onder hen, in veragtinge quam. Ook verhaald Herodotus, Dat het volk welk den Berg Kaukasus bewoond; haar Wolle en Linne-Kleederen, met het Zap van zeekere Groene Blaaden, zoo duurzaam wisten te Verwen, Dat het zonder verblikken, zoo lang als de Woll zelfs stand hield. Voor *Heemels-Blaauw*, heeft d'Oude Duytze Overzettinge, 't onregt, *Geele Zijde* vertaald; om datze veel-ligt op den Hyacinth-steen gezien hebben, die somtijds naa den Geêlen aardt: Alhoewel'er ook zijn die Roodagtig, en die naa den Blaauwen trekken: en daarom den *Saffyragtigen Hyacinth* genoemd: En zoo gelijkt ook die Verwe best naa de *Hyacinth-Bloeme*, die Heemels-Blaauw is. Ziet van de Saffyr-Verwe Exod. 24:10. &c. En alhoewel de Joden ons wysmaaken, Dat dit woord, in haar Taal, een zoort van *Wolle* beteekend, die met het Bloed van een Worm of Visken *Halazon*, geverft is, welkers koleur *Groenagtig*, *Blaauw* of *Zeegroen* is; zou het mogelijk dezelve Verwe konnen geweest zijn, uyt het Zap van zeeker zoort van WEEDE getrokken en daar naa Gedroogt; by d'Arabiers ANIL of *Annil*; en by de Indiaanen, *Gali* en ook *Nil*; maar by ons INDIGO, of *Indi-Blaauw* genoemd. Hoedanig veel in en omtrent Camboja en Suratte, te Amadabat en andere Plaatzen van den Grooten Mogol gemaakt word. Gelijk daar meede aan de Swarte Kust, en elders meer in Gunea een kleen Boomtje, met Blaaden als Wijnruyte wast; ARBE-TINT, of *Verfboom* genoemd; met welkers Zap de Indiaanen haare Blaauwe Kleedjes verwen. Andere noemen de Indigo een Kruydgewas, dat de Hennip niet ongelijk is; en jaarlijks gezaayd word naa dat den reegen gevallen is. 't Welk staande op 't veld, drymaal in 't jaar gesneeden word; van welk d'eerste snè de beste, de laatste de slegtste Indigo geeft. Desselfs Blaaden in groote Kuypen met Water te weyken gezet, en geroerd, laat men 't uyttreksel tot een Moer of Droessem op de grond zinken; dan 't dunne Vogt afgetapt; doen ze de Moer in Mandekens, en maaken naa eenige behandeling daar Ballekens van die men doorsnijd, en in de Zon te droogen leyd. Doch die van Amadabat, maaken'er platte Koekjes van. In 't uytwannen der Vuyl-

Zijde van Wormen gesponnen, den Israëliten te deestyd oubekend.

Kattoen Verwen, en Schilderen van 't Zitzen, door indompeling, van ouds den Egiptenaren bekend.

Heemels-Blaauw tot den Tabernakel geeyschr.

Indigo hoedanigen Verwe by d'Oosterlingen &c.

Vuylnis, wagten haar de Werkluyden zeer van het stof in te snuyven: Waar toe zy om 't half uur Melk drinken tot een teegengift; dewijl buyten dat middel al haar speekzel en bloed, van den Indigo geverft word en een vergiftige smeur krygt. En het zou heel-wel konnen zijn, Dat d'Israëliten een diergelijk gewas in de Woestijne gevonden hebben; of zy hebben misschien de gemaakte Verwe, of zelfs de reeds Geverfde Wolle by voorraat in bezit gehad. Gelijk men meede denken kan, Dat haar de Woestijne, veel-ligter het Hout tot Berders en Stylen heeft konnen verschaffen, dan dat wy gelooven zouden, Dat zy 't zelve hier toe uyt Egipten hebben meede gesleept. Het Heemels-Blaauw was van Ouds zoodanig-een geagte Verwe, Dat de Heydense Volkeren niet alleen haare Goden daar meede pleegen te bekleeden, Jer. 10: 9. Maar ook diende tot een Vorstelijke Kleedinge, Ezech. 23:6. en 27: 7. en tot Koninklijke Behangzelen, Esth. 1: 6. Welke de Kooplieden van Scheba, met heele Pakken na Tyrus bragten. Ezech. 27: 24. En het is ook in Salomons Tempels onder de geagte dingen geweest, 2 Kron. 2: 7. 14. Het PURPER dat hier geëyscht word en onze Overzetters met alle andere, van het Griexe woord *Porphyra*, zoo noemen, schijnd zijn naam niet alleen van zeeker Schelpvisch of Zee-Slak t'ontleenen, *Purpura* geheeten; maar ook de Verwe zelfs, word by alle Geleerde, gezeyd uyt het Bloed van deeze Slak voort te koomen die by de Hebreen, ARGAMAN genoemd is, en eertijds omtrent de Oevers van 't Land Kanaans, zoo veel gevonden wierden, Dat eenige daar van geseyd hebben, dat dit Koleur hier van in de Grond-Taal zijn naam voerd. Doch gelijk de Purper-Slak, 2 Kron. 2:7. 14. naa de Kaldeëze Taal-verschilligheyd, ARGEVAN genoemd word, alzoo schijnd het dat de Grieken het woord *Amorgis* (dat de naam van een Kruyd is, dat ook Purper-Verwe uytleeverd;) hier van ontleend hebben. Nogtans ontbreeken'er geen Taal-zifters, welke meenen dat ARGAMAN afkomd van RAGAM, of REGEM, dat zommige Hebreen *Een Prince* verklaaren. Waarom het dan ook niet alleen zeer eygen *Princen-Koleur* genoemd wierd, maar ook van Ouds de dragt der Koningen, Princen en groote Hoovelingen was. Hierom beloofde Belzazar d'Uytleggers van 't Schrik-schrift aan de Wand, een *Purpere Kleedinge*. En de Rijke Man Luce 16: 19. was Daagelijx daar meede uytgedost. En zoo vertoond zig ook de Hoere van Babel, Apocal. 17: 4. Gelijk meede de Rakkers van Pontius Pilatus, de Zaligmaaker, op geen andere grond-steun, een Purperen Mantel omhingen, als op dat zy den Boosen Joden te geval, zijn Koninglijke Waardigheyd bespotten en ten Toone stelden. Joh. 19:2. Dusdaanige Mantels waaren insgelijx de dragt der Krijgshelden en Veld-Oversten; by de Grieken *Klamijs* geheeten, en welkze gewoon waaren, booven haare Borst-Wapenen, alleen op de schouder vast te gespen, de rest los en open te laten afhangen. 't Geen ons moogelijk Virgilius naa 't leeven afschilderd, wanneer hy van 't Purper kleed dat Turnus aan had, zeyd;

Heemels-Blaauw van ouds een geagte verwe der Vorstelijke Kleedinge.

Purper van wat Oorspronk en gebruyk.

En van ouds de dragt der Koningen en Grooten.

——————— *Het Koninklijk Cieraat,*
Des Purpers schoone Glans, hem om de schouders gaat.

Het Purper en Scharlaken gaf eertyds, weegens 't Gezag der Overheeden, soo grooten aanzienelijkheyd te kennen, Dat het neevens de *Teekenen van Eere*, pleeg voor haar gedraagen te worden; Zoo dat Ovidius van een nieuw-aangekoomen Heerschap wist te zeggen;

En is ook tot de Eere-Teekenen ingevoerd.

Nu ziet men 't Nieuw-Bewijs van Eere voor hem draagen,
En 't leevend Purper geeft een Heerelijk behaagen.

En in dien zin word'er ook in d'Oude Wetten niet zelden van 't *Aanbiddelijk Purper* gerept. Maar alhoewel d'Euangelist Johannes, de Koninklijke Spot-Mantel van Kristus, *Purper* noemd; heeft Mattheus deselve nogtans volgens de Griexe beteekenis van de *Coccus-Worm*, (die wy anders *Koncenylje-Verf*, of

Purper en Scharlaken hoe te mets d'een voor d'ander genoomen.

Karmozijn noemen,) *Scharlaken* genoemd; om dat deeze Verwen beyde Rood-Kleurig zijn, en alzoo te ligter d'een voor d'ander genoomen, of in 't noemen vermengd worden. Gelijk ook het *Scharlake-Rood*, dat onze Overzetters by Mattheus *Purper* vertaalen, zoo wel uyt het Bloed van zekere Wormkens, (als we ſtrax toonen zullen,) als het Purper uyt het Bloed van de Purper-Slak voortkomt. 't Geen nogtans Moſes in het Voorſchrift van 't Hef-Offer heeft ſchijnen te onderſcheyden; wanneer hy *Scharlaken* afgezonderd van het *Purper* eyſcht. Ten zy dan, datwe weegens de Donkerheyd der oude Hebreeuwſe beteekenis, en zommige Giſſelijke klank-ſtemmen, Hier van Oordeelen *Als de Blinde van de Koleuren.* Die de Oudheyd der gevondene Dingen hebben naageſpoord, maaken ons wys, Dat de Purper-Verwe door een Herder onder d'Heerſchappye van Herkules aller-eerſt gevonden is: te weeten als hy op zeekere tyd, de Bebloede Muyl van zijn Wagt-Hond, die een Purper-Slak aanſtukken gebeeten had, aan zijn Wolle Kleed afveegde; die Schoone Verwe aan den Konink vertoonde. De Natuur-beſchryvers maaken van tweederley Purper-Slakken gewag, d'een grooter en met Bultige Ribben op de Schulp, d'andere met ſcherpe pennen of ſteekels gepunt. Dezelve leeven in Zee en aan de Stranden, en zijn heel geeren in de Modder. Daar zijn verſcheyde Plaatzen geweeſt, daar de Purper-Verwe uyt deſe Schelpvis verzaameld wierd; en daar door by d'oude Schryvers vermaard geworden; onder welke Plinius voornaamelijk aan het *Tyris Purper*, den roem opdraagt; vergelijkt Ezech. 27: 16. En zoo word ook Actor. 16: 14. De Bekeerde Lydia, een *Purper-verkoopſter* van Thyatiren genoemd. En zeeker als men aanmerkt, Dat'er van deeze Purper-Viſch, dry-derhande Verwe voortkomt, naamelijk Bruyn-agtig Violèt of Paars, welk Homerus *Purpere Zee-baaren* noemd: daar naa het gemeen Purper zelf; en 't geên niet zelden, *Tyris Scharlake-Rood* geheeten word: 't zal ons minder vreemd ſchijnen, als men deeze Verwen te mets door malkander, of d'een voor d'ander, of onder de bynamen van *Violèt*, of *Scharlaken* &c. genoemd vind. En het zal ook niet lang aanloopen, of we zullen de *Rood-geverf-Rams-Vellen*, van de LXX Overzetters, *Blaauwe*, of *Violette-Vellen* vertaald zien. Over de plaats waar de Purper-Verf in 't lichaam van deeze Schelpvis verborgen zit, verſchillen de ontleeders eenigzinds; alhoewel het die wel 't naaſt ſchijnen geraaden te hebben, die 't zelve uyt het Hert als de Welput, of Fonteyne des bloeds, voortbrengen; het welk zy gemeenlijk de *Bloem*, dat is de *Verf* of 't *Verfzel* van de Purper-Viſch noemen. Doch de Oude Schryvers hebben deeze Slak zelf, met verſcheyde Naamen gedoopt. Vitruvius heeftze *Oſtrum* geheeten; als ofze met de *Oeſters* eenige gelijkheyd had; dewijl de *Purpura* in een Hooren, gelijk de Oeſter in Schelpen woond: En zoo doed meede Virgilius, dieſe met de By-naam *Sarranus* verrijkt heeft, van SAR een Stadt in Fenicien, naaderhand *Tyrus* genaamd. En zoo zeggen de Woorde-Boeken, met de Uytleggers der Oude Schryvers, dat OSTRUM, *'t Zap of de Verwe van zeeker Viſch is, daar men* Purper, *als* Violèt *af verft.* Gelijk dan ook het Violèt-Koleur, by zommige *Koninx-Koleur* genoemd word. Uyt Plinius en Hieronymus, verneemd men, Dat de gantze roem der vermaarde Stadt Tyrus, eertyds in Purper-geevende Zee-Slakken beſtond: Als die zig niet alleen in meenigte onder dat Eyland onthielden; maar d'Inwoonders met deſelve Verwe ook allerhande ſtoffen zoo konſtig Purper en Scharlaken-Rood wiſten te verwen; Dat dat voortreffelijk en uytſteekend Koleur, naderhand by de Latynen naa de Oude en nieuwe Naam der Stadt; *Sarranis Purper*, en *Tyris Purper* genoemd is. Gelijk dan ook veel Oude Penningen die de gedagtenis der Tyrize Volkplantingen bewaaren, niet zelden met de Purper-Slak geteekend zijn; en zelfs dien Hond vertoonen, door welk het Erfgerugt zeyd, Dat het Purper eerſt gevonden is. Waar van de voorbeelden by Vallant te zien zijn. Voor de reſt zou't wel konnen zijn, Dat d'oude Naam der Stadt SAR of SARRA de Oor-

Purper-Verf hoe by toeval gevonden.

Tweederley Purper-Slakken.

Tyriſch Purper van ouds vermaard.

Sarranis Purper, 't zelve van Tyrus.

ſpronk

ſpronk aan ons woord *Scharlaken* (als of men *Sar* of *Scharlaken* zey) gegeeven heeft. En dat wy dit niet zonder waarſchijnelijkheyd giſſen, is moogelijk hier uyt openbaar, Dat zoo wel de Arabiers als de Syriers, in plaats van *Sar*, SCHAR zeggen. En hoe Koſtbaar de Purper-Verwe eertijds was, magmen uyt Plinius verneemen, die van zeekere zoort gewaagt, die 1000 *Denariën*, dat is omtrent 500 Gulden 't Pond gold. Gelijk het dan ook hier van daan zal voortgekoomen zijn, Dat de Baatzoekende Menſchen, hier omtrent dikwils 't Bedrog pleegen ter-hand te neemen; zoo dat Ariſtoteles in zijn *Wiskonſtige Geſchillen* van een Valſſe Weegſchaal gewag maakt, met welke eertijds de Purper-Verkoopers, al de Weereld Bedroogen; niet teegenſtaande haar Schaal by 't Oog regtveerdig ſcheen. Ziet'er 't bewijs van in 't LIVſte Werkſtuk *Der Mathematize Vermaakelijkheeden*, door Wynand van Weſten uytgegeeven. De Derde Verwe die in Moſes Hef-Offer geëyſt, en *Scharlaken* Vertaald word; zetten eenige naa de Hebreeuwſe beteekenis, *Dubbel Karmozijn Wormkens* over: Gelijk dat zelve woord gevonden word; Pſalm. 22: 7. *Ik ben een Worm en geen Menſch.* Of liever eygentlijk in d'eerſte plaatze, *Dubbel-Geverfd*: Want het beteekend een Worm van Rood Koleur, en een Verwe die ook in Salomons Tempel gedagt word, 2 Kron. 2: 14. en 3: 14. daarze met de Hebreeuwſe Naam KARMIL, dat is, *Karmozijn-Rood* genoemd word. 't Geên de Grieken hier en elders meer, COCCINUM, dat is, *Scharlaken* Overzetten. En zoo word'er Jeſa. 1: 18. gezeyd; *Al waaren uwe Zonden ook als Karmozijn*; of als *Tweemaal Geverft*, dat is eens in de Woll, en eens Geſponnen of Geweeven zijnde. En deeze Verwe word even als het Purper, onder de Koſtelijke en Princelijke Verwen geteld, Jer. 4: 30. Klaagl. 4: 5. En nogtans zijn deeze Dry Verwen van Ouds by Grieken en Latijnen, een verbeeldinge van allerhande zoort van Bloed geweeſt; en worden dikwils op een Bloedige Dood gepaſt. Aldus gedenkt Homerus van *Een Purpere Dood*: En Virgilius noemd het Verlies van 's Leevens Bloed; *Een Uytbraaken van de Purpere Ziele.* En zoo zal moogelijk ook hier van daan, het Purper, een Rouw-Gewaad der Vorſten geworden zijn; het welke over Bloed-vrienden noch aan 't Engelze Hof in gebruyk is. Zulx met alle welvoegzaamheyd ook in de H. Schrift op deeze Bloed-Verwe geſpeeld word; verbeeldende aan de Kerke, Hoe eens te-gelijk haare Perzoonen en Daaden zouden Gewaſſen en Geverfd worden in 't Bloed van Kriſtus, in welkers Dood zy Gedoopt zijn; Apocal. 1: 5. en 7: 14. Rom. 6: 3. En zoo verſchijnd Kriſtus teegens zijne Vyanden, *in Rood-Geverfde Kleederen*, Jeſa. 63: 1, 2. Apoc. 19: 13. Waar uyt ligt te zien is, Hoe noodig het den Booze Joden was; Dat Jeſus van Nazareth aan 't Kruyshout, *Om Vergiffenis* voor haare Miſdaad by zijnen Vader Bad; die hem met den Purperen Mantel, zoo Smaadelijk Beſpot hadden, Luce 23: 34. Wat nu de *Scharlake* of *Karmozijn-Verwe* zelf aangaat, en in 't Hef-Offer geëyſt word; daar van zijn by de Natuurkenners en Kruyd-Beſchrijvers verſcheyde blijken naagelaaten, die ons den Oorſpronk en Aal-Oud gebruyk, uyt de heedensdaagze ervinding konnen grondveſten. En veele twijffelen niet, of der Hebreën SANI TOLGNOTH, of *Roode Karmozijn-Worm*, is waarſchijnelijk niet anders, dan die Roode-Verf-geevende Beesjes, of korrelige Greyntjes, welke in de Beezyën of Blaasjes van den Ilex-Boom gevonden worden: By de heedensdaagze Kruydkenners, gemeenelijk *Ilex minor Coccigera* of *Coccifera* genoemd; waar van den Boom zelve, ook *Karmozijn-Boom*, en *Koccenylje-Boom*, en de verzaamelde Verwe gemeenelijk *Koncenylje* geheeten word; of ook in ruymer benaaminge, *Scharlake Greyn* of *Beezyën*: Om dat de Worm-Graantjes, die eygentlijk het Pit der Verwe zijn, uyt zeekere Beezyën voortkoomen, die in manieren van kleene ronde Blaasjes op de Takken van deezen Boom gevonden worden. En zoo heeftze Dioskorides ook *Coccos Baphica* genoemd, Dat by de Latijnen *Grana Tinctorum*, en by ons *Verwers Beezyë* gezeyd is, by de Grieken anders *Ilex Prinos* geheeten. Invoegen daar moogelijk geen twijffel aan

Scharlaken waar van by ons zoo genoemd.

Karmozijn Verwe of Scharlake, hoe by de Hebreën bekend.

Purper hoe ook een aanduyding van Bloed.

En ook tot Rouwgewaad ingevoerd.

Koncenylje of Kormozijn Verwe naagegeſpoord.

aan is; of het VERMILLIOEN, dat is, *Worm-Koleur*, is van de Oorſpronkelijke Naam VERMIS een *Worm*, afgekoomen: En vervolgens miſſchien ook ons woord *Verve* en *Verwen*, waar van ſtrax yts naader. 2 Kronyken 2: 7, 14. en 3: 14. verſchild het Kaldeëze woord CARMIL, dat is, *Karmozijn*, weynig van de Arabize benaamingen KERMES en *Chermes* en ook *Alchermes*, zoo als die in haare Medicijn-Boeken gevonden worden: Van welke onze Artzeny-bereyders hun Geneesmiddel *Confectio Alchermis* den Naam geeven. Daar zijn twee Geſlagten, te weeten een Groote en een Kleene Ilex-Boom; doch de Blaasjes daar de Karmozijn-Verwe uyt voortkomd, worden alleen aan de Kleene gevonden: En zulx ook noch maar zoo lang, als zy laag by de Aarde blijven; maar hooger opſchietende, wordenzer niet meer aan gevonden. Waarom de Houtveſters deeze Boomtjes door Jaarlijx Snoeyen laag by de grond houden; terwijl'er ook zommige van Natuuren kleen blijven, en niet booven een Heeſter opſchieten. Aan deeze Takjes hangen kleene Beëzykens of Blaasjes, Grijs of Aſchverwig van Koleur, omtrent een Erweet groot: Welke zonder eenige Steel aan de Takken, even als kleyne Hooren-Slakken, of Wratten vaſt zitten. In deeze Beezyën waſſen Wormkens, zoo kleen als Neeten; welke ten laatſten volwaſſen, van de Hitte der Zonne, door een opening die naa de zijde van de Tak in de Blaasjes is, uytkruypen en de Vlugt neemen. Doch die hier op't voordeel paſſen, koomenze Tijdelijk voor, en weetenze behendiglijk, in een Linne Doek te verzaamelen, en zoo lang zagtelijk te ſchudden totze Sterven. Want in deezer maanieren heeft ons Bellonius het Vergaaderen der Koncenylje beſchreeven: *De Kinderen en Herders, zoeken in Braak-Maand, deeze Beezyën aan den kleenen Ilex-Boom neerſtig op; dieze van tuſſen de Steekelige Blaaden, met een Vorkje zeer behendig weeten af-te krijgen. Het zijn kleene ronde Blaasjes, die naa de zijde van de Steel een opening hebben; en van binnen vol kleene Beesjes zitten; die metter tijd uytloopen en de Blaasjes leedig laaten. Naa de Verzaameling, worden de Blaasjes door de zift, van de Beesjes afgeſcheyden: En die met de Vingers zagtjes opvattende, maaken zy daar Balletjes van ter groote van een Ey. Doch indien zy ſtijf geduwd worden; vloeyd al haar Zap daar heenen, en verliezen haar ſchoon Koleur. Die dan meenigte van deeze Blaasjes verzaameld hebben, brengenze by de Landheeren of Houtveſters, welke haar daar voor een gezetten Loon betaalen; en de Wormkens van de Blaasjes doen afſcheyden; want de Prijs van het binnenſte, is Viermaal zoo Dier als de Blaasjes, om datze zoo veel beeter tot de Scharlake Verwe zijn.* Dit zeyd Bellonius; die 'er verder by doed, Dat de Karmozijn-Boom veel in Galatien, Piſydien, Sicilien, Griekenland en in Kanaan gevonden word; en datze meede op Kandia een groot Inkomſt verſchaft. En alhoewel Plinius dit Gewas in veel Geweſten van Indiën en Afriken vind; wil nogtans Kluſius, Dat de Beſte uyt Amerika komd; alwaarze aan een Gewas gevonden word, Dat d'Indiaanze Vyg niet ongelijk is. Doch Dioskorides heeftze in Armenien en Kappadoçien thuys gebragt: En een Geleerd Engelsman, heeft in zijn aanmerkingen over zommige Planten die in de Schrift vermeld worden; het een en 't ander daar over in-agt genoomen dat hier ter ſné komd. „ Terwijl, *zeyd hy*, eenige getwijffeld heb- „ ben of Theofraſtus *De Scharlake-Beezyën* wel kende, zouden andere moogen „ twijffelen, of dat heerlijk Verfzel, ook wel onder de Hebreën is bekend ge- „ weeſt? By-aldien niet zoo klaare blijken van die Benaaminge, al vroeg in de „ H. Schrift gevonden wierd. Daar aan ook noch wel zoo veel te minder twijf- „ fel is, als 't bekend is, Dat de Scharlake-Verwe overvloedig in Kanaan voort- „ quam, en alzoo met de Verf-Stof tot dat Koleur voorzien waaren. Want al- „ hoewel Dioskorides zeyd, Datze in Armenien en Kappadoçien Groeyde, is „ het nogtans uyt Bellonius verhaal, meer dan waarſchijnelijk, Datze ook in „ Judéa voortquam; dewijl hy de zelve daar zoo overvloedig vond, datter „ goed Voordeel af quam; en in meenigte door de Veneetiaanze Kooplieden „ vervoerd wierd. Hoe nu deeze Verwe door het Hebreeuwſe woord, TOLAG-

Confectio Alchermis by de Arabiërs gemeen bekend.

Hoe de Koncenylje of Karmozijn Verwe van den Ilex-Boom verzaameld word.

In wat Plaatzen de Koncenylje meeſt vald.

Naader bedenking over de Scharlake Beezyën of Koncenylje uyt Th. Brown.

„ NOTH,

„ NOTH, dat is, een *Worm* heeft konnen uytgedrukt worden, zal moogelijk „ Plinius goedmaaken, die de zelve *Worm-Beezyë* noemd: Als meede de Naam „ van 't Koleur, VERMILLIOEN of *Worm-Koleur* genoemd. 't Geên ook met „ de eygen Aardt van desselfs Rood Verfzel over-een komd. Want om regt te „ zeggen; Het is eygentlijk geen Beezyë, die een Vrugtdraagend deel in zig be- „ sluyt, maar een Uytwas dat doorgaans aan 't *Blad van de *Ilex Coccigera* hangd; „ welken een Dweragtig slag van Eyke Boomen is; wiens Blaaderen altijd „ Groen en haar Vrugt Eekelen zijn. In dit kleene Zakje is een Rood Pit, het „ welke, by aldien 't niet tijdelijk Vergaaderd word, een zoort van kleyne „ Roode Vliegjes voortbrengd; als meede eenig Rood Poeder, welk beyde „ tot de Verwe goed zijn. Maar op dat het Voortteelen der Vliegjes verhoed „ worde, besprengenze deeze Beezyën, zoo draa zy Verzaameld zijn, met „ Edik; voornaamelijk wanneerze voorhebben, uyt het Versse Pit, de *Confectio* „ *Alchermes* te maaken: Het welke de Arabize Naam noch behoud van de „ Kermes-Beezyë; en daar in Over-een stemd met de Beschrijvinge van Bello- „ nius en Quinqueranus. Dus verre Thomas Brown; die strax daar by doed; Dat hy 't zelve Gewas ook in Provence en Languedocq gezien heeft: Daarze van weegens 't Profijt dat de Boeren met het zelve te verzaamelen daar van trekken; *Manna Rusticorum* genoemd word. Nogtans en schijnd de gedaante der heedensdaagze *Koncenylje*, met de Beschrijving der Ouden, de grootste over-een-komst niet te hebben: Naadien dezelve veel-meer de sweem van zeeker gedroogd Greyn, dan kleene Wormkens, of zaam-geronnen Bloed heeft. Ook weeten onze Verf-Verkoopers, van de Blaasjes weynig te zeggen, die anders ook goed om te Verwen zijn. Zulx men schijnd te konnen twijffelen, of niet misschien deeze Blaasjes met haar Roode Merg, dus gedroogd, en te-gaar ge-schrompeld tot ons over-koomen; en die Beezyën of Graanen alleen weegens gelijkheyd van Verwe aan zeekere Roode Wormen, hun Naam ontleend heb-ben: Gelijk aan meer Verwen te bespeuren is, die alleen haar Naam naa zee-kere sweem hebben: Gelijk daar is; VERMILLIOEN, *Wormagtig Rood*: Appel-Bloeyzem kleur, Koffy-kleur, Zee-Groen, Papegaay-Groen, Heemels-Blaauw, Kaneel-kleur, Saffraan-kleur, Leever-kleur, Peerel-kleur, Kôper-kleur, Goud-Geel, Stroo-Geel, Orange, Violet, Staal-Graauw, Asch-Graauw; en meenig-te andere; welke niet juyst uyt die zaaken voortkoomen, maar daar meede in koleur 't naast gelijk zijn.

Vermillioen waar van zoo genoemd.

* Andere zeggen aan de Takjes.

De bekende Koncenylje schijnd veel meer een korrelig Greyn als kleene Beesjes te zijn.

Verwen draagen haare Naamen veelzinds naa yts datze in de Natuur gelijk zijn.

Wat voor een Stoffe Moses eyst, die onze Overzetters, doorgaans *Fijn-Linnen* Vertaalen, schijnd van weegen de verscheyde Uytleggingen niet al-te zee-ker: En daar zijn'er die het *Zyde*, andere *Zyde Wolle*, *Vlas*, *Kattoen* en *Watten* noemen. Doch zy dwaalen meest, welke meenen, Dat het Grondwoord hier *Zijde van Zijde-Wormen* te kennen geeft; naadien het waarschijnelijk een Kat-toen-Gewas is, Dat in Egipten voortkomd; by de Hebreeën שש *Schesh* genoemd, Ezech. 27: 7. waar af Vorstelijke Kleederen gemaakt wierden, Gen. 41: 42. De Grieken en Kaldeën, zettend *Byssos* over, 't geên de Latijnen naavolgen. Zijnde een zoort van heel Fijn en Wit Vlas, de Flos-of Pluys-Zijde niet on-gelijk, als Aben-Ezra toestemd. 2 Kron. 2: 14. en 3: 14. word het onder de Dingen van Salomons Tempel, volgens de Kaldeëze uytspraake BUTS ge-noemd, waar voor de Latijnen, *Byssus* zeggen. En zoo getuygd meede May-monides uyt het gevoelen der Joodse Meesters; Dat alwaar de Wet spreekt van SHESH of BAD, (dat een zoort van Linnen is, waar van Exod. 28: 42. aangaan-de des Priesters Onderbroek gerept word;) een zoort van *Vlas* of *Zijde* te ken-nen gegeeven word. Dat is, zoo wy'er naa gissing moogen by doen; Daar word van yts gesprooken, Dat men moogelijk by ons *Zijde Watten*, zou noemen. 't Geên misschien die zullen toestemmen, welke een onderscheyd maaken tus-sen dat *Byssus* dat Salomon gebruykte, en het *Shesh* dat hier tot den Taberna-kel geëyst word: Wantze willen, Dat het *Zijden-Kattoen* was; 't welk Plinius

Fijn-Linnen van Moses in 't Hef-Offer geëyst van hoedaanigen aardt.

zeyd, in Egipten op zeeker Heester te wassen, *Xylon* of *Gossipium* geheeten: Waar van heel Zagt en Wit Linnen Geweeven wierd, Dat d'Egiptize Priesters tot haare Kleedinge zogten; gelijk by Herodotus te zien is. En dit Linnen *Xylinon*, meend men de Stoffe te zijn, welke Heemels-Blaauw, Purper en Scharlake geverfd wierd. Alhoewel Aben-Ezra van meeninge is, Dat het *Byssus*, welk van weegens zijn Zuyvere en Witblijkende Glands, oorspronkelijk zijn Naam van Wittigheyd heeft; niet ligt en kan Geverft worden. Dat het nogtans in Egipten met andere Verwen doorstikt, en als Borduurzel of Tapijtwerk tot Behangzelen en aan Paviljoenen diende, magmen uyt Ezech. 27:7. afneemen. Daar anderzinds deeze Linnestof, aan zig-zelven, zoo Zuyver van aardt pleeg te zijn, Datze Apocal. 19: 8, 14. en Ezech. 16: 10 tot een aanduydinge de Goddelijke Genaade en Regtveerdigmaakinge der Heyligen genoomen word. Dat *Byssus* eygentlijk een zoort van Linnen geweest zy, daar in hebben de Joden groote swaarigheyd gevonden; naadien zy meenen dat zulx teegens de Wet Deut. 22: 11. aanloopt. Welke den Israëliten verbied Kleederen te draagen, uyt Wolle en Linnen t'zaamen Geweeven: En indien zeggenze, dit niet geschieden mogt in de Gemeene Dragt; veel min dan aan den Tabernaakel en Heylige Kleederen des Hoogen-Priesters. Doch wy zullenze moogelijk van deeze swaarigheyd ontheeven zien, alswe naaderhand het oogmerk des Wetgeevers (die de zelve neevens andere Vermengeling van Zaaden en Dieren, teegens de Zeeden der Heydenen aankant;) dieper zullen doorpolst hebben. Onder-en-tussen zienwe niet alleen dat Josefus, Linnen en Wolle aan de Priesterlijke Kleederen toestemd; maar dat ook Moses in den Eys van 't Hef-Offer, een duydelijk Onderscheyd tussen dit Fijn Linnen, en de Geverfde Wolle Stoffen maakt: En de Hebreën ook eertijds van geen eygentlijke Zijde uyt Worm-Spinzel geweeten hebben: En daarom de Naam van Linnen behoud: Alhoewel dit ook waar schijnd, Dat het Linnen uyt Byssus-Vlas Geweeven, in Fijnheyd, Witheyd, schoone Glans en hoogen Prijs, zeer verschillig van ander gemeen Vlas, uyt welk het slegte Volk haar Linne-Kleeden maakten: Dewijl het Pausanias niet alleen is die van Egiptis Vlas rept, Dat by-naa teegens Goud opgewoogen wierd. En derhalven raakt deeze Wet geenzinds de Kleeding van den Hoogen-Priester; noch de Gordijnen van den Tabernaakel; maar alleen het Gemeene Volk, Dat om alle Bygeloovige Gewoonten te vermijden, geen Kleederen van Wolle en Linne Draaden 't zaam-Geweeven aan haar Lijf mogten hebben. En schoon de Joden dit ook noch Onderhouden; komd haar doch die Zorgvuldigheyd alleen uyt die verblindheyd over, datze geenzinds bemerken willen, Dat de Reeden van de Wet verdweenen is; en alzoo door zig-zelven is Afgeschaft. En wat de Eygenschap van dit Fijn-Linnen zelf aangaat; die zullen wy met de rest der Wolle Stoffen in de Hooge-Priesterlijke Kleedingen, van wat naader-by bezien.

Teegenbedenking der Joden, aangaande het Linnen des Hef-Offers, dat onder hen met geen Wolle te zaamen mogt Geweeven zijn.

Linnen en Wolle, aan de Priester-Kleeden van Josefus toegestemd.

Voortreffelijkheyd van't Egiptisch Linnen Byssus genoemd, en 't gemeen Vlas.

Maar daar word ook *Geyten-Haayr* geëyst; en daar zijn Uytleggers, die'er *Bokken-Haayr* onder verstaan. En beyde misschien wel in zulker manieren bereyd, als men het Kemels-Haayr tot de Grof-Greynen pleeg uyt-te kloppen, en tot Draaden te Spinnen, dat men gemeenlijk Turx-Gaaren noemd. 't Geën ons te ligter om toestemmen zal schijnen, alsmen aanmerkt, Dat hier uyt een Tente-Kleed of Reegen-Sprey uyt Elf Baanen, van booven over de Linne Gordijnen des Tabernaakels moest gemaakt worden; dewijl zulx zeer wel teegens den Reegen uythoud, Exod. 26:7, 13. Waar toe dan de Vrouwen, die onder Israël Wijs van Herten waaren, dit Geyten-Haayr Sponnen, Exod. 35:26. om daar uyt een Haayren-Kleed, als een *Barakkaanen* of *Borkaanen* Dekzel van te maaken; by de Françoizen, *Barrakan* of *Boutraccan* genoemd. Waar van misschien een Soldaaten Wooningtje, *Barak* geheeten word. En alhoewel hier het Woord *Haayr*, in 't Hebreeuws niet gevonden word; hebben 't er de Grieken nogtans ingevoegd; om dat het'er noodwendig onder moet verstaan worden. Over de

Geyten-Haayr, waar toe in het Hef-Offer geeyst.

Zoldaaten Wooning waar van BARAKKEN genoemd.

Rams-

Rams-Vellen, die Moses *Rood-geverft* noemd; magmen in bedenken neemen, ofze met haar Wollig Haayr geverft waaren; of datze geploot, en tot een Rood Leêder zijn bereyd geweest, even als de Marokkine-Vellen, diemen *Turx-Leêr* noemd; en verscheydentlijk geverft, en met een schoone glands en Greynige Erf Opgekespeld zijn. Het geen wy moogelijk eenigzinds waarschijnelijk zullen agten, alswe letten dat deeze Vellen dienden tot een Tente-Dekzel, booven den Tabernaakel Exod. 26:14. Gelijk ook de Oude haare Leger-Tenten met Leêdere-Vellen pleegen te dekken, wanneerze daar onder meenden te Overwinteren: hoedaanige Hutten, wy even te vooren zeyden, Dat by uytnoeminge, daarom plagten *Tenten* genoemd te worden. De Text-verklaarders zijn ook op ver-naa niet eens over de Beteekenis van 't Woord dat Exod. 25:5. gemeenlijk *Dasse-Vellen* vertaald word: En het schijnd dat de meeste zulx uyt aanleydinge van het gelijk-luydend Hebreeuwse woord TACHASIM met het Latynze TAXUS of DAXUS een *Dasch;* anders ook *Meles* by de Latijnen genoemd. De LXX. Overzetters vertaalend *Blaauwe* of *Violette Vellen;* met wien Josefus over-een stemd: den welken meend dat deeze Vellen, wel van eenerley aardt geweest zijn, doch verschillig Geverft, Ezech. 16:10. word van *Schoenen, uyt Dasse-Vellen* gerept; en men leest nergens meer van dit Beest, als in de toestel van den Tabernaakel. Want of wel in de Neerduytze Bybel Deut. 14:5. een *Dasch* genoemd word, word'er nogtans 't Hebreeuwse woord *Tachas* niet gevonden. En de Gemeene Latijnze Overzettinge, heeft Moses Exod. 25:5. *Janthine-Vellen*, dat zijn moogelijk *Hyacinte*, of *Blaauwe* of *Violette-vellen*, als de LXX. Vertaalen, doen eyssen. Waar keeren wy ons hier in deeze Bedrèmmeling der Overzetters? En wien zullen wy Geloof geeven? Want overmids de Joden, De *Tachas* voor een reyn Beest houden, welk de Wet van Moses op de Tafel toelaat, meend Ainsworth met zommige, Dat het onze *Dasch* niet en kan zijn: Doch 't is abuys; naadien Bruiërinus in zijn Boek van 't *Eetbaar Voedzel*, schrijft, Dat de *Dassen* in Italien, Duytsland en Switzerland, in den Herfst gevangen worden, en een lekkere Spijze zijn. Nogtans schijnd Rabbi Salomon, hier weynig geloof aan te slaan; (en wy noch veel min aan hem;) als hy zeyd; Dat deeze Vellen van een Beest waaren, dat veel-kleurige vlakken had, en alleen in Moses tijd gevonden wierd; Waarom het de Kaldeeën *Sasgona* noemden; als of men zey, *Zig verblijdende in zijne Verwe*. Maar David Kimchi, zeyd by-naa al 't zelve van het Dier *Tachas*, welk Onkelos om zijn schoone kleuren *Sasgona* noemd. Doch hier teegen leyd Aben-Ezra aangekant, en meend dat *Tachasim*, Vellen van zeer vette Beesten, als Gladde Stieren of Mest-Ossen zijn. Nogtans meenen wy, dat die, welke de Vertaalinge van *Dassevellen* houden, en daar een Beest onder verstaan dat by ons met de Naam van een *Dasch* bekend is; ten minsten in de moogelijkheyd en waarschijnelijkheyd der zaake niet mis-en tasten. Want naa dien Exod. 26:14. Belast word, Een *Booven-Deksel* van Dasse-Vellen, tot den Tabernakel te maaken; zullen ons mogelijk de Natuur-beschryvers, heel waarschijnelijk maaken, Dat de Vellen van dit Beest, daar toe zeer bequaam geweest zijn. De Dasch is doorgaans grooter als een Kat of een Vos, maar sweemd ten deel naa zijnen aardt; alhoewelze langer van lijf en Vlokagtig van huyd is; welkers Barsse Haayren, vaal Geverft en meer Witte als Swarte Stoppelen schiet. Daar zijn Tamme en Wilde Dassen; doch de laatste zijn de haayren straf'er en steekeliger: Waarom de eerste *Hondagtige*, of *Geytagtige* de laatste, die wel de grootste en blankste van huyd zijn; *Verkenagtige* genoemd worden: 't Geen misschien de Joden afschrikt haare Vellen, den Tabernaakel toe-te eygenen. Zy zijn doorgaans zoo hard van huyd, datze alle slaagen teegen-staan: En Plinius zeyd, Dat de Jagthonden haar niet en konnen doorbijten. Ook zijn haare Vellen water-digt; en nat-geworden, zullenze niet ligt in 't opdroogen van de Sonne of 't Vyer, verkrimpen of verzengen. Dit zeyd men van de Dassen.

Rams-vellen hoedanig van Moses rood geverft genoemd.

Geschil over de Dasse-Vellen.

Dassen ook onder de eetbaare Dieren gesteld.

Dasch van wat natuur, en bequaamheyd aangaande zyn Huyd.

Doch wie en ziet nu niet; Hoe nut en bequaam deeze Vellen geweest zijn, om daar van een Dek-kleed, over het Rood-geverfde Rams-vellen kleed des Tabernaakels, te maaken; en dezelve daar door teegen alle Ongemak des Lugts te bewaaren. Als die van zulken aardt zijn, datze Nat en Droog, Koude en Hitte, verduuren: Gelijk dan ook de Dassen, haar zoo wel in 't Water als op 't Land onthouden konnen, zoo men de Natuur-beschrijvers gelooven zal. Alhoewel het ook waar is, Datze in Italien meest op de Bergen woonen. En hoedaanig in 't opbreeken des Tabernaakels, den last van dit Vellen deksel, den Levijten Gersonites op de schouderen aanbevoolen word te draagen; magmen Num. 4: 25. 26. verneemen. Gelijk dan ook de meeste Heyligdommen, in 't Verhuyzen der Tente met Dasse-velle-Kleeden overdekt en omwonden moesten vervoerd worden. Num. 4: 6, 14,

Exod. 26: 14. en 36: 19.

Het Hout dat hier onder de Naam van *Sittim-Hout* tot Berders en Stylen voor den Tabernaakel geëyscht word; Word van de meeste Uytleggers, voor een zoort van *Cederen-Hout* genoomen; doch wy twijffelen ofze regt hebben; naadien dit Naamwoord, nergens dan in den Tabernaakel-Bouw, en Jesaia 41: 19. gevonden word: In welke plaatze het genoegzaam met een eygen Naam *Sitten-Boom*, van het *Cederen-Hout* schijnd onderscheyden, en van een byzonder gebruyk en agtinge gehouden word: Alhoewel op de kant van de Hebreeuwse Bybel staat, Dat hier door het Beste Cederen-Hout uyt alle zoorten gemeend word. De Grieken vertaalend *Asepta;* dat is Hout dat nooyt en rot. En niet tegenstaande het Cederen-Hout, met welk Salomon zijn Tempel stoffeerde, van de zelve Natuure is; ziet men 't zelve nogtans 1 Kon. 5: 10. en 6: 9, 10. Door het Naam-woord HADARZIM, van het Vuuren Hout BEROSCHIM, Jesa. 41: 19. genoegzaam onderscheyden. En dewijl men nergens leest, Dat de Cederboomen in de Woestijne van Arabien, noch in Egipten gemeen waaren; en het *Sittim-Hout* ons in de H. Boeken onder een andere Benaaminge voorkomd; gissen wy dat het een andere zoort van Hout geweest is dat in meenigte ontrent den Berg SINAI, in de Woestijne *Sithim* het land der Moabiten wiesch: Waar van dan misschien de Woestijne den Naam, of het Hout zijn Naam van de Woestijne gekreegen heeft: Gelijk men gissen mag uyt Num. 25: 1. en 33. 49. Ten minsten is Aben-Ezra van dat gevoelen; en doet'er by, Dat het een zeer Schoon, Ligt, en Duurzaam Hout is. Het geên voorzeeker zeer wel tot den opstal des Tabernaakels paste; naadien heel desselfs houten Geraamte, dikwils ontmaakzeld, en met stukken en deelen, op Leger-Wagens van d'eene Vertoefplaatze tot d'andere moesten vervoerd worden, Onder-en tussen zijn de Joden hier uyt-te stampen, welke malkander uyt een Fabelagtig erfgerugt wijsmaaken; Dat de Israëliten dit Timmerhout, meede uyt Egipten gesleept hebben. Want waar toe zoudense doch zulx gedaan hebben? Daar immers Moses zelfs, noch geen Bevel, noch Ontwerp van den Tabernaakel, gezien noch ontfangen had? Voorwaar, indien'er in Israels haastige uytgang, geen tijd was haar half-gekneede Deeg, te Bakken, 't heeft haar veel min ter-hand gestaan, zoo veel Onbedisseld Hout, over Berg en Dal, en door de Roode Zee agter haar naa-te sleepen. Want dat het geen kleene Stammetjens geweest zijn, daarmen den Opstal des Tabernaakels af gemaakt heeft; konnen ons de Berders van Tien Ellen lang en anderhalf El breed, ligtelijk goedmaaken: Wy swijgen noch van de Stijlen en Pylasters tot den Voorhof; en tot het Portaal deezer Hutte: Die voorzeeker uyt geen Noordze Sparren, noch Barkoenen konden gezaagd worden. En zoo mag dan ook hier de Joodse leugen, van het Zaad, Dat de Aards-Vader Jakob uyt voorzorge over zijn Naakomelingen, in Egipten gebragt heeft, en deeze Boomen van gewassen zijn; wel voor eeuwig Verstikt blijven, op dat die nooyt eenige wortel in ons Geloove schieten mag.

Sittim-hout van wat natuur en hoe van't Cederen-hout onderscheyden.

1 Kon. 6: 9, 10.

Wiesch overvloedig in de Woestijne van den Berg Sinai.

Joël 3: 18. Mich. 6: 5.

Moses word ook belast, *Olye tot den Lugter* te eyschen, Exod. 25: 6. en wel zul-

Olye van Olijven tot

zulke Olye, die van de Vrugt des Olyf-booms voortkomd; gelijk Exod. 27: 20,21. (alwaar de Joden haar XXste. PARASCHA of *Sabbath-leezing* beginnen;) naauwkeurig word aangeweezen: *Gy zuld den Kinderen Israëls gebieden, Dat ze tot u brengen, reyne Olye van Olyven, gestooten tot den Lugter,* dat men *geduurig-lijk de Lampen aansteeke.* Dat is, Toerigte, *om te Branden;* of *Op-te Vaaren*, als zommige naa d'Hebreeuwse beteekenis verklaaren. En alhoewel 't Gebod der Olye Lev. 24: 2. herhaald word; schijnd men zulx nogtans veel-meer als een aanraading, om even als heel de rest der Vrywillige Hef-Offers, ter Eeren Gods te doen, als wel een afgedwongen Gifte te moeten opneemen: in welke daad, zy de Olyven te-hoop zaamelden; Olye daar uyt Persten, en als een Gift-Offer, in handen der Priesters bragten; dieze dan in haare Oly-Vaaten opleyden en in Bewaaringe naamen. Gelijk men ook uyt het Talmudische Boek-deel MIDDOTH verneemd, Dat naaderhand in den Tempel daar toe een byzondere Plaatze geweest is, die wegens den Voorraad deezer Olye; *De Kaamer des Huyzes der Olyen*, genoemd wierd. Maar niet tegenstaande alles wat hier geeyst word, Kostelijk en van 't Beste moest zyn; (gelijk strax ook in de H. Zalf-Olye, en 't Reukwerk blijken zal;) moet men zig niet verwonderen, als'er tot de Lampen des Heyligdoms alleen gemeene Olye van Olijven geëyst word; Naademaal geen beeter, dan deeze hier toe kon uytgedagt worden. Zulx aan dit Gebod niets meer en haperde, dan dat het *Reyne*, dat is, *Zuyvere Olye van Olyven* moeste zyn. Dat is, welke niet alleen van de Beste, en Rijpe Olijven gestooten; maar ook wel van zijn Droessem en Grond-zop gereynigd en klaar-gemaakt was: of dat de Olyven daar toe, alleen zagtelijk geplet, en uytgedrukt; Dat is, niet ten uytersten kleen gestooten waaren; als waar door de Olye gemeenelijk Moerig of Gruyzig en Onklaar word. En dit alles op dat deeze Olye, dies te helderder en zonder dikke Rookdamp branden zou, en de Gordijnen des Tabernaakels, in 't opvaaren der vlamme, met haaren Rook niet Beswalken zouden. En of wel eenige, de Olijven door Inzouten pleegen tot de Olye-kuyp te bereyden, agt menze nogtans Beeter en Zuyverder, die door enkele uytpersinge geschied. En zoo heeft ook Fortunatus Schachhus gezeyd; *Dat de Witte en Zuyvere Olye, die uyt Rype Olijven, zonder eenig bymengzel of Zouting gedrukt word, zeer lange kan Goed blyven, en de Verdervinge niet ligt onderworpen is. 't Geen de reeden is, Dat hier* Reyne Olye *geeyscht word.* Gelijk wy dan ook hier naa onder de Gereedschappen des Gouden Kandelaars zullen zien, Dat hier toe ook zekere Tregters waaren, met welk men de Olye tot de Lampen instorte; in welkers Middelschot Zift-agtige Roosterkens waaren; op dat noch Schuym noch eenige Droessem, tot de Lampen inging. En dewijl hier zoo grooten Zorg voor de Zuyverheyd der Olye gedraagen word; zyn ongetwijffeld de Olijven daar toe ook van de beste Olijf-boomen afgeleezen. De Oude telden wel 10. zoorten van Olyf-boomen; en daar zynder in Spaanjen en Italien noch verscheyde bekend. Gelijk 'er Bellonius ook eenige zoorten omtrent Jerusalem, uyt den Overschot van zoo grooten overvloed, als'er niet alleen eertyds in heel Kanaan waaren, gezien heeft, maar ook moogelijk uyt die, waar van den Olyf-berg naaby die Stadt, voortijds den Naam had. Want dat het Land Kanaans eertijds weegens zijn Olye-Rijke Olijven beroemd was, is Deut. 8: 8. te zien: En zy worden ook aan Israël als een Zeegen in alle haare Landpaalen toegezeyd. Deut. 24: 20. en 6: 11. en Gepreezen 1 Sam. 8: 14. Als die weegens haar schoone groente, *Cierlijk* waaren. Psal. 128: 3. En daarom tot de Loof-Hutten dienden. Nehem. 8: 16. Die Heerlijk Bloeyende waaren, Hosea. 14: 7. Soo datter ook Wetten aangaande d'Olijfgaarden, en 't schudden der Boomen, aan Israël voorgeschreeven zijn, Exod. 23: 11. Deut. 24: 20. Daar zijn Tamme en Wilde Olijf-Boomen, die beyde vrugten voortbrengen: Waar van d'eerste den prijs behaalen; alhoewel dat geslagte verscheyde zoorten heeft, die d'een Bee-

den Lugter geeyst.

En met naadruk zuyvere of reyne Olye van Olyven.

Olyf-boomen eertyds in Kanaan vermaard.

Rom. 11: 17.

Olyf-boomen van Tweederley aardt.

ter en zuyverder Olye, dan d'andere geeven: en van sulke Tamme Olijven wierden wel Agt of Tien zoorten geteld: En 't had anders ook onnoodig geweest, Dat de Wet, de Beste en Zuyverste tot den Kandelaar eyschte. Want het geên de Wet hier in de Woestijne belast, heeft altijd zoo veel te-meer Verbintenis gehad, als Godt zijn Volk daar toe meer vermoogen en geleegentheyd ter-hand gaf, 't zelve t'onderhouden. Gelijk dan ook hier aangaande de Olye en 't aansteeken der Lampen, met opzet by-gedaan word; *Dat het den Volke, Een Eeuwige Inzettinge zou zijn voor haare Geslagten.* Exod. 27: 21. De Tamme Olijf-Boomen wassen veelzinds groot en hoog-op, en spreyden haare Takken wijd-uyt: en haar Vrugt is van gedaante by ons wel bekend. De Wilde Olijf-Boom; die by zommige Kruydkenners *Olea Æthiopica*, geheeten word; blijft laager van stam, en draagt ook kleender Vrugt: En men zou moogelijk konnen twijffelen, Wat zoort d'Israëliten in de Woestijne gevonden hebben, om dit Hef-Offer naa vermoogen te voldoen? doch Schachhus heeft voor vast gezeyd, Dat'er Tamme Olijven en geen wilde moesten gebragt worden; dewijl dit aan de Hoofden des Volks belast word; die het niet en paste, slegte Dingen te brengen: En deeze meend hy, datze ook hier in de Woestijne gevonden hebben; naadien ook de laater Reysbeschrijvingen Getuygen, Dat de Valleyen omtrent de Voet van 't Gebergte Sinai en Horeb, thans geenzinds van Olijf- en Amandel-Boomen ontbloot is. De Olijf-Boom is Traag in 't Opwassen, alhoewel hy altijd Groen blijft Psalm 52: 10. En zomtijds wel 200 Jaar Oud word. Zijn Vrugt is goed tot Spijze en in de Geneeskunst. Dezelve is van binnen door haar gantze Vleesch, met een Vet en Olyagtige Vogt vervuld, waarom de heel Rijpe, die de Zappigste zijn, niet goed zijn om Ingezult Gegeeten te worden, maar geeven in 't Perssen veel Olye uyt; die men daarom *Olye van Olijven*, en ook *Boom-Olye* noemd. Gelijk daarom meede Deut. 8: 8. van *Olyrijke Olijven* gewag gemaakt word; *Wiens Vettigheyd Godt en Menschen Prijzen*, Judic 9: 9. En die op haar algemeene Deugd en Gebruyk gezien hebben, hebbenze *De Moeder der Olyen* genoemd: Want ze diend den Artzeny-Bereyders, om alle andere Olyen, uyt Kruyden en Bloemen; Vleesch en Wormen te maaken; het zy dan door Aanwinninge, of door Kookinge &c. Zoo datter by-naa geen Zalven, noch Strijk-Artzenyen gemaakt worden, daar de Olye van Olijven in ontbreekt. Haaren Droessem zelfs is niet alleen teegens veel Gebreeken, een Heylzaam Geneesmiddel; maar wy zien ook dat zelfs Godt, geen andere als deeze Olye van Olijven tot het maaken van zijn Heylige Zalf-Olye, uyt Myrrhe, Kanneel, Kalmus en Kassie, voorgeschreeven heeft, Exod. 30: 23, 24. En zeeker, als wy aanmerken, in wat Agtinge den Olijf-Boom eertijds by de Oude was; haar Overvloed en algemeen gebruyk zal derzelver Luyster geenzinds Beneevelen: Dewijl het blijkt, Datze by de Grieken tot de Kroonen Geheyligt was, en aan de Overwinnende wierd uytgedeeld. Jaa zy is van overlang zoodaanig-een Zinnebeeld van de VREEDE geweest, Dat men den Oorsprong daar van, niet voegzaamer als van de Goddelijke Voorbeschikking afhaalen mag; als wanneer hy den Behouden Noach, ten Daage der Zondvloed, door zijn uytgezondene Duyve, met een Blad van deezen Boom, deede Boodschappen, Dat de Verbolgentheyd van zijn Gramschap, teegens de Verdorvene Aarde, te-gelijk met de Vloed der Wateren Bedaard waaren, Genesis 8: 11. En zoo word den Olijf-Boom onder de Parabel van de Boomen, die een Konink over haar wilden Zalven, Eerst en voor alle andere Boomen begeerd; waar van te zien is, Judic. 9: 8, 9.

d'Olijf-Olye Gepreezen.

Aal Oude Agting van den Olijf-Boom.

Heylige Zalf-Olye geëyst.

Maar gelijk'er Zuyvere Olye tot den Lugter geëyst word; alzoo word ook onder deeze; De Olye tot *De Heylige Zalf-Olye* begreepen: Waar toe Exod. 25: 6. een Hef-Offer van *Uytgeleezene Speceryen* geëyst word; die ons Exod. 30: 23-25. omstandig beschreeven worden. En alhoewel het den Uytleggers reeds veel Sweet gekost heeft, al die Begeerde Dingen voor de heedensdaagze Kruydkun-

de

de open te leggen; zal het nogtans haast blijken, Dat deeze Speceryen, vry minder twijffelagtig zijn, dan die, welke Exod. 30: 34. tot het *Reukwerk* begeerd worden: Naadien deeze tot de Zalf-Olye, uyt *Stacte*, of Myrrhe, die zonder Perssen of Branden, uyt haaren Boom druypt, en uyt Kanneel, Kassie en Kalmus belast word te Bereyden, die taamelijk bekend zijn: By-aldien anders de Kanneel der Ouden, de zelve met onze heedensdaagze is: Gemerkt ook Dioskorides, zijn Voortreffelijke Zalve daar van maakt. Gelijk dan meede bekend is, Dat de Kanneel euwelinx by de Vorsten zoo hoog Gewaardeerd wierd; Dat Kleopatra de zelve neffens haar Juweelen in 't Graf nam. Zoo datze insgelijx by de Koningen in Houte Doozen opgeslooten en onder de zeldzaame Dingen is Bewaard geworden. Maar laat ons het Voorschrift der H. Zalf-Olye, uyt de Goddelijken Eys hooren; Die Exod. 30: 23. aldus luyd; *De* Heere *Sprak tot Moses*, zeggende; *Neemd gy u van de* * *Voornaamste Speceryen; van* Zuyvere Myrrhe, *Vyfhonderd Zikelen*; *En* † Specery-Kanneel, *de Helft daar van; te weeten* 250 *Sikelen*; *En* Specery-Kalmus 250 *Sikelen;* Kassie 500 *Sikelen; En* Olye van Olijf-Boomen, *een Hin; En maakt daar van* Een Olye der H. Zalvinge: *Een Zalve heel Kostelijk gemaakt naa Apoteekers werk, op dat het een Olye der Heylige Zalvinge zy.* Voorwaar, de Heydenen hadden ook Zalf-Olyen, maar niet zoo bestipt voorgeschreeven, Dat die op Straff van de Dood, niet naagebootst noch tot gemeen Gebruyk dienen mogt, Exod. 30: 32. Alhoewel 'er veelerhande Welriekende Zalven en Olyen, by d'Oosterze Volken, en ook by de Joden in gebruyk waaren, Jesa. 57: 9. Onder-en-tussen vindmen by de Schrijvers aangeteekend; Dat de H. Zalve met welke de Mexikaanze Priesters Besmeerd worden; uyt Vergiftige Spinnen, Scorpioenen, Rupzen, Salamanders, Adder-Slangen en diergelijke gemaakt word. En meenen daar by, Datze aldus Gezalft, een Wreed en Onbeschroomd Gemoed krijgen; om zonder de minste Medoogendheyd, te konnen Menschen Slagten en Offeren; en de aller Gevaarlijkste Grotten en Dood-Nâare Spelonken en Besschen zonder Schroom bezoeken durven. By de Hebreën beteekend, SCEMEN allerhande *Vettigheyd*, *Zalve*, *Olye*, &c. Waar van daan 1 Kon. 6: 32, 33. en Jesa. 41: 19. en elders NGHAZE SCEMEN, *Vet-Hout*, of als onze Overzetters Vertaalen; *Olyagtig-Hout* beteekend. En alhoewel de Gemeene Latijnze Bybel, hier *Olijf-Boom* Vertaald; ziet men nogtans dat Neh. 8: 16. het *Olyagtig-Hout*, van den *Olijf-Boom* onderscheyden word; En de Kant-Leezing van de Hebreeuwse Bybel, schijnd *Olyagtig-Hout*, voor de *Pijn-Boom* te neemen. Maar naadien de *Olye der Zalvinge* naavolgens de beteekenis *der Vettigheyd*, SCEMEN HAMISCHACH, zoo wel, *Heylige Zalve*, als Heylige *Olye*, en *Olye der Heylige Zalve* genoemd word; hebben de Geleerde te-mets onderzogt, Of door SCEMEN eygentlijk een *Vloeybaar Vet* of *Olye*, of een *Gestremde Zalve* te verstaan gegeeven word? Doch wy meenen, dat het hier naa uyt de Zalvinge zelf blijken zal, Datze niet door *Aansmeeren* of *Strijken*, als Lyranus met zommige Rabbinen willen, maar door *Uytgietinge*, geschied zy; gelijk we daar uyt Exod. 29: 7. Lev. 8: 12. en Psal. 133. zullen aanwijzen: Alhoewel 'er een Swaarigheyd overblijft, om regt te zeggen; Hoe al die Speceryen, welke Exod. 30: 23-26. zoo grooten Gewigt beloopen, Datze tot Poeders gestooten, van een HIN *Olye*, zijn konnen ingedronken worden; en dan noch een Vloeyende Olye geeven? waar van strax wat naader, om datter weynige op schijnen gelet te hebben. Dat nu deeze Zalve, *Een Heylige Olye*, en *Een Olye der Heyliginge* genoemd word, is voornaamelijk weegens 't Gebod te verstaan, om de zelve te maaken tot een Heylig gebruyk; en daar meede te Heyligen, en tot den Dienst af-te zonderen; en niet om de Dingen die daar in waaren, en de Zalf-Olye uyt bestond. Waarom de Wetgeever eyst, Dat zulk-een Oly-bereyder, de zelve niet en mogt Gemeen-maaken, of yeman d de zelve Naabootzen: Want zy zou EEN HEYLIGHEYD DER HEYLIGHEDEN zijn; vergelijkt Exod. 30: 32, 33. met Exod. 40: 10. &c. En gelijk we hier naa

* Of Zuyvere.

† Of Zoete Kanneel en Zoete Kalmus.

Of hier een Gestremde Zalve om te Strijken of een Vloeybaare Zalf-Olye om uyt-te stooten belast, word te maaken.

Waarom deeze Zalf-Olye, Heylig ge noemd word.

naa verneemen zullen, Dat al de Dingen van den Tabernaakel, te-gelijk met den Hoogen-Priester en zijne Zonen met deeze Olye *Gezalft* zijn, en daar door *Geheyligt* waaren; alzoo paste zulx alles zeer wel, om daar meede op den Gezalfden Kristus Voorschaaduwender-wijs te Zinspeelen, waar van te zien is, Psal. 110:4. en 133:2. Hebr. 1:9. en 7:17. en Kap. 9. &c. Luce 4:18. uyt Jesaia 61:1. En daar word ook Hebr. 13:10. om geen andere reeden van Kristus gezeyd; *Dat wy eenen Altaar hebben;* als om dat dien ook *Gezalft* was. Gelijk'er meede niet en moet getwijffeld worden, of de kragt der Voorschaaduwinge, welke in deeze Heyligheyd der Zalvinge, opgewonden lag, is een voornaame grondvest geweest, waar op de Wetgeever de Dood aan dien dreygd, welken deeze Heylige en Afgezonderde Zalve, gemeen maakte; en de *Gezalfde* niet mogten Aangetast worden, Psal. 105:15. Want om dat den Hout-Raaper, de Afgezonderden Dag des *Sabbaths der Ruste*, door gemeen Werk *Ontrust*, dat is, *Ontheyligd* had; moest hy, te-gelijk met zijn Misdaad, al Leevendig onder een Steenhoop Begraaven worden, Num. 15:36. &c. En dat ook diergelijke Strengheyd omtrent het Schenden der Geheyligde Dingen, by andere Volken eertijds plaats had, daar van vindmen veele Voorbeelden in d'Oudheyd. Dus verhaald Diodorus Sikulus, Dat den Man die d'afgevalle Kroon van Alexander, uyt den Eufrat opgeduykeld en op zijn Hoofd gezet had, om'er te ligter mee naa Land te Swemmen; daar over ter Dood Verweezen is. Gelijk ook dien geen ander Lot te beurt viel, welke slegts op des Koninks Zeetel-Stoel Gezeeten had. En dat zulx ook by de Perzen in gebruyk was, vind men by Bellay aangeteekend. Wy swijgen noch van de Bethzemiten, die in de Arke zaagen; en Uza, dieze slegts Aanraakte omze voor 't Vallen t' Onderschraagen. En daarom moetmen niet twijffelen, of het Streng Gebod teegens 't Naabootzen der H. Zalve, is een voornaam deel van de Heyligheyd der Zalve zelf geweest. Maar daar word verder noch bygevoegd, Dat deeze H. Zalf-Olye, *Heel Kostelijk naa Apoteekers Konste* moest gemaakt worden, Exod. 30:25. anders gemeenelijk ook *Oly-Bereyders* of *Zalf-Maakers* genoemd. Van hoedaanige zommige meenen dat 1 Kron. 9:30. onder de Zonen der Priesters gerept word; die *Het Reukwerk der Speceryen bereyden.* Gelijk onder ons ook het Konstwoord Apotheeker, Een *Artzenye-Bereyder*, *Droog-Bereyder*, *Kruyd-Menger* &c. te kennen geeft. Gelijk meede in deeze Text, veel meer op de Konst der Behandeling, als op het Voorschrijven der Dingen die Behandeld, en 't zaamen Gemengd moesten worden, gezien word; om datze de Wetgeever zelf, reeds tot deeze H. Zalve Voorgeschreeven had. En zoo diend men hier zulke Meesters te verstaan, die de Konst hadden van uyt Speceryen, of Droogen van Boomen, Planten, Wortels, Kruyden &c. Olyen te trekken en te Bereyden. Die alhoewel naa het Dienstgebruyk, *Zalve* genoemd, nogtans Vloeybaare Olyen waaren. Als waar toe de Oly-Bereyders de Speceryen verscheydentlijk Behandelen en Prepareeren, op datze Olye daar uyt krijgen; en zommige veel Arbeyds aan hebben; gelijk by de Schrijvers te zien is, die van de Kanneel-Olye, en van de Myrrhen-Olye handelen. Want al wat Hard en Droog is, vereyst Moeyte om'er d'Olye uyt te haalen. En gelijk'er Tweederley maniere is, om Olyen uyt de Drooge Speceryen te maaken; naamelijk eerst door By-mengen, of Weyken, met Wijn, Honing of andere gemeene Olye; door welke gemeenschap de Olye der Droogen, het zy door *Distillaatie* of Neederdruypinge met Vyer geschied, of door Uytperssinge te voorschijn gebragt word. d'Andere die Zuyver en Natuurlijk is, word met Konst en Arbeyd uyt de Speceryen zelf gehaald. En zommige meenen datze ook hier zoodaanig tot de Heylige Zalf-Olye geëyst word: Want het moest alles uyt het Beste genoomen en op 't *Konstigste* gemaakt worden, Exod. 30:25. Nogtans heeft Maymonides, de maniere van der Hebreën Zalf-Olye te maaken, eenigzinds anders aangeteekend, en 't lust ons de zelve hier by te zetten. Dus Schrijft hy'er van; *Yder van deeze Vier Speceryen, wierden*

1 Sam. 6.
2 Sam 7.

De H. Zalf-Olye moest Kostelijk en naa de Konst gemaakt worden.

Olyen worden op verscheyde wijzen uyt Speceryen en andere Bymengzels gemaakt.

wierden byzonder Gestooten, dan t' zaamen Gemengd, en in Vers Water gezet, tot al de Kragt der Poeders daar in Uytgetrokken was: Dan deedenze een Hin *Olye van Olijven in 't Water, Zooden 't alles zaamen op 't Vyer, tot al het Water was Uytgedampt; en d'overgebleeven Olye bewaardemen in een Vat tot zijn Gebruyk.* Maar gelijk zommige Reeken-Meesters, het Gewigt der Speceryen, welk tot deeze Zalf-Olye voorgeschreeven word; tot omtrent 47 Ponden van ons Gewigt brengen; en *Een* HIN *Olye* maar 6½ Pint uytleeverd; dewijl 6 HIN een *Epha* of *Bath*, dat is, omtrent 39 Pinten, of 19½ Mengelen doen; hebben eenige opmerkende Verstanden niet konnen verstaan, Hoe zoo weynig Vogt, alle deeze Poeders heeft konnen indrinken, en tot een zaamenhangende Zalve maaken? Wy laaten staan, tot een Vloeybaare Olye, die door Uytstorten of Druyping, moest verOrberd worden? Ten zy misschien de maniere, zoo strax uyt Maymonides bygebragt, veel daar aan helpen kan. Want of wel de Naauwkeurige Fortunatus Schachhus, deeze Olye wat vermeerderd, en een HIN tot 13 Ponden van 12 Oncen en alzoo omtrent tot 9 of 10 Pinten van onze Maat brengd; is hy nogtans met dit stuk verleegen, en brengd derhalven uyt de meeninge van zommige by, Dat misschien deeze Speceryen, eerst tot Olyen gemaakt, en zoo met de rest tot een Zalve gemaakt zijn. En wy en zien geen Reeden, waarom men dit niet en zou moogen waarschijnelijk agten; dewijl niet alleen de Bereydinge der Drooge Poeders daar teegen strijd, maar dat ook deeze Zalf-Olye is moeten Vloeybaar zijn; 't Geënze niet kon weezen, by-aldien zoo weynig Vogt, met zoo grooten Gewigt aan Speceryen waaren 't zaamen gemengd; naadien misschien de Myrrhe alleen, deeze Olye genoegzaam Steevig en Taay-vloeyende konde maaken, indien alle de andere Bymengzels, tot enkel Olye gemaakt waaren. En alhoewel'er ook Uytleggers zijn, die meenen, Dat Exod. xxx. niet zoo-zeer *Het Gewigt*, als *De Waardye*, van al die Speceryen aangeteekend staat; schijnd zulx misschien ruym zoo ongerijmd; ten zy wy die gelooven welke zeggen; Dat al deeze geëyste dingen doe ter tijd, zeer Schaars en Ongemeen Dier by de Israëliten waaren. En dat ook Villalpandus deeze Zalve voor een Vloeybaare Olye genoomen heeft, is uyt zijn Verklaaringe over 't Gezigt van Zacharias Gouden Kandelaar openbaar: Maar dat hy in zijn Toepassinge, de Olye der Lampen, de zelve met die der Zalf-Olye maakt, Dat heeft hem Schachhus met regt voor een Struykeling in 't Verstand toegereekend, als die ook door d'onderscheyde Toestel deezer beyde Olyen, vlak in 't aangezigt weedersprooken word: Ten zy men alleen op de bygemengde Olye van Olijven staan wilde. Doch laat ons bezien, uyt welke Voornaame Speceryen, deeze Kostelijke Zalf-Olye moest gemaakt worden; welke de Hebreeuwse Text, *Hoofd-Speceryen* noemd; Dat zijn zulke, als onze Overzetters *Voornaame* Vertaalen, vergelijkt Kantic. 4:14. Ezech. 27:22. Eerst word'er *Zuyvere Myrrhe* geëyst, in 't Hebreeuws, *Myrrhe van Vrydom* geheeten; 't geên de Grieken, *Uytgeleeze Myrrhe* Vertaalen, dat is, Onvervalste en zoo alsse Naatuurlijk uyt de Boomen Vloeyd, zonder met eenige Vuylnis Besmet te zijn, en zoo *De Bloem van Myrrhe* geheeten: Van Plinius een zoo voornaame Gom geagt, Datze geene booven haar vind: By Dioskorides anders STACTE, dat is, *Vette* en *Vloeybaare Myrrhe* genoemd, en van hem voor de Beste gehouden; vergelijkt Kantic. 5:13. Hy zeyd meede dat de Myrrhe een Vogt is, Die in Arabien uyt zeeker Boom vloeyd, d'Egiptize Doorn-Boom niet ongelijk. Ook blijkt uyt hem, dat'er van ouds Tweederhande Myrrhe was; *Zaayagtige* die Tam van Aardt is, en *Boschagtige*, of *Wilde Myrrhe*; die ook naa haar Landaardt, verscheyde Bynaamen draagt. 't Geên genoeg is om te verstaan, waarom de Wetgeever hier *Zuyvere Myrrhe* eyst; Hoedaanige Dioskorides, *Trogloditize Myrrhe* noemd, naa 't Landschap daarze voortkomd. En gelijk de Myrrhe op verscheyde wijzen uyt deeze Boomen gehaald word; is die de Beste en Geurigste, welke door overvloedige Vettigheyd van zelfs en niet door Insnijdinge uyt de Boomen druypt.

H. Zalf-Olye, hoe volgens Maymonides gemaakt.

Hoe al de voorgeschreeven Speceryen van zoo weynig Olye zijn konnen ingedronken worden.

Uyt wat Speceryen de H. Zalf-Olye moest gemaakt worden.

Exod. 30: 34.

MYRRHE tot de H. Zalf-Olye. In het Hebreeuws MOR genoemd.

vergelijkt Kantic. 5:13,5. En Ovidius heeft'er in zijn Minnekonst, ook meer dan eens aan gedagt. De gantze Oudheyd is vol van het gebruyk der Myrrhe in de Godsdienst, en Aanzienelijke Eerbewijzingen. Gelijk ook de Wijzen uyt 't Oosten, de *Myrrhe* onder haare Geschenken bragten, Matth. 2: 11. Het zy dan om de Waardye van die Landvrugt, of om dat de Zabeën en Arabiers gewoon waaren, deeze Welriekende Specerye in de Eerdienst der Godheeden te gebruyken: En weegens haare sterke Geur, dikmaal tot een Zinspeelinge diend van de Genaade, welke de Kerke door Kristus geniet, als te zien is Ps. 45: 9. Kantic. 1: 13. en 3: 6. en 4: 14. en 5: 1,5, 13. Voor het Tweede Inmengzel word, *Specery-Kanneel* geëyst: By andere *Zoete*, of als in 't Hebreeuws staat KINNEMON BESEM, dat is, *Welriekende Kanneel* genoemd; op dat'er moogelijk door aangeduyd wierd, wat zoort van Kanneel geëyst wierd. En alhoewel de Hebreën door haar woord KINNEMON, de Grieken en Latijnen aan 't woord *Kinnamon* en *Cinnamomum* geholpen hebben; welken Naam zy willen dat de Beste Kanneel toekomd; (maar de Slegte *Kassia*, en *Kassia Ligna*; *Kannella* en *Kassia Syrinx* genoemd word,) zijn nogtans de Geleerde Mannen in twijffel, of men hier onze bekende Kanneel uyt Indiën te verstaan heeft? De Schrijvers stellen wel Zes Geslagten van Kanneel, en zommige noch meer. Ook twijffelen veele niet, of de Kanneel is de *Kassie* der Ouden, en met de *Cinnamoom* een-en de zelve: Alhoewel Dodonæus meend, Dat de Kruyd-Naagel Boom, de Cinnamoom voortbrengd. De Kanneel draagt verscheyde Naamen naa de Landschappen daarze Wast: Maar Dioskorides houd de *Cinnamomum Mosyliticum* voor de Beste; en welke van de Mosylinze Haaven gebragt word; het welk een Vermaarde Koopstadt in Etiopiën is; alhoewelze daar niet en Wast, maar van de Kooplieden uyt het Trogloditize Gewest daar heenen gebragt word. Waar uyt Schachhus besluyt dat de Wetgeever deeze KINNEMON BESEM, of *Ruykende Kanneel*, die in het Trogloditis Arabien vald, belast tot de Heylige Zalf-Olye te neemen, om datze meest Olye geeft: Want BESAMIM geeft by de Hebreën allerhande, *Ruykende Olye*, *Zalven*, *Reukwerk* en *Speceryen* te kennen. En alhoewel de Indiaanze Kruyd-Beschrijvers zeggen; Dat de Kanneel niet in Arabien, Etiopiën, noch in heel Afrika wast, maar alleen op de Eylanden van Oost-Indiën, en op Ceylon wel d'alder-Beste; doch die van Java en Sumatra de Slegtste; schijnd ons Herodotus daar heel anders van te Berigten: Dewijl hy aan zijn Derde Boek opentlijk zeyd; Dat de Wierook, Myrrhe, Kassie, Cinnamoom en Ladanum, nergens dan in Arabien Wassen; alhoewel'er de Myrrhe Schaars vald. En de Digter Propertius heeft ook den Vrouwen verweeten, Datze haare Schaam-Deelen, met Ruykende Olyen bestreeken, om haar Aangenaam te maaken. Voor het Derde word'er tot de Zalf-Olye *Specery-Kalmus* geëyst, 250 Sikelen, even als van de Kanneel; daar van de Myrrhe, en Kassie die strax volgd, Van elks 500 Sikelen voorgeschreeven staat. *Kalmus* is by onze Overzetters, naa de Griekze Benaaminge Vertaald; in 't Hebreeuws KANE BESEM, dat is, *Ruykende Kalmus* genoemd; en moet derhalven niet op alle Zoorten van Riet-Gewas gepast worden. Dat het een Zoetgeurig Riet beteekend, Dat den Joden naaderhand uyt verre Landen wierd toegebragt, schijnd men uyt de Naam en Jer. 6: 20. Jesa. 43: 24. te moogen denken. En datter Welruykend Riet in Arabien Wast, is uyt de Kruytbeschrijvers bekend. Van de *Kalamus Odoratus* of Ruykende Kalmus, die een Wortel van die Plant is, zijn by ons eenige Zoorten bekend, om daar uyt een goed Geneesmiddel voor de Maag te bereyden; en is ook in Italien gemeen. De zelve Wast veel in Syrien, niet wijd van den Libanon, en word by Plinius en Lobèl daarom de *Welruykende Kalmus van Syrien* genoemd. Daar is ook Arabize Kalmus, die Dionysius de *Erytreëze* noemd, om datze langs de Roode-Zee uyt Arabien gebragt word. Ook Wast'er Kalmus omtrent het Meotize Meer, die wel de Slegtste geagt is: Doch d'Arabize en Indiaanze is de Beste. Maar al deeze zoorten,

Joh. 19: 39.

Specery-Kanneel tot de H. Zalf-Olye.

Kalmus tot de H. Zalf-Olye.

ten, schijnen noch de *Kalmus Aromaticus* van Dioskorides niet te zijn; die in Indiën wast. Hippokrates rept van een *Zalfagtige Kalmus*, by de Arabiers KASAB genoemd. En daar is misschien niet aan te twijffelen, of de Wetgeever eyst zulke tot de H. Zalf-Olye; naamelijk, Arabize of Trogloditize Kalmus, die Vet en vol Olye is: Alhoewel'er geen Kruydbeschrijvers ontbreeken, welke willen, Dat deeze Zalfagtige Kalmus, zelfs uyt Indiën naa Arabien en Egipten afgebragt word; en alzoo heel Dier komd te staan. Het geên zommige heeft doen denken, Dat Exodus 30. niet *Het Gewigt*, maar *De Waardye* in Geld genoemd word.

De Vierde Specerye, welke Exod. 30:24. tot de Heylige Zalf-Olye voorgeschreeven word, is een andere Zoort van Riet, of liever Hout-Schors, *Kassia*, in 't Hebreeuws KIDAH genoemd: Waar van alleen hier en Ezech. 27:19. gerept word. En dewijl zommige de *Kassie*, voor een zoort van *Kanneel*, of wel voor de regte *Cinnamoom* der Ouden neemen; (en zommige die ook gants quaalijk met de *Pijp-Kassie*, en andere diergelijke vermengen, gelijk onder d'Egiptize zaaken is aangemerkt;) zijn de Geleerde niet weynig in den Dut, om de zelve wel thuys te brengen. Dat'er de Ruykende Kassie van Arabien gemeend word, en die in de Landstreeken van de Roode-Zee Wast, waar omtrent deeze Wet gegeeven is: En alzoo *Hoofd-Speceryen*, Dat zijn de Beste geëyst worden, is uyt het Voorschrift en 't Gebruyk zelf openbaar. Dus en moet men hier dan niet de Swarte *Kassia Fistula* der Medicijn-Winkels verstaan, die ook in Egipten Wast: Maar die volgens Dioskorides, een Zoete Roosagtige Reuk heeft; en daarom in de Oude Godsdienst veel gebruykt: Voornaamelijk de Schors van 't Hout; by de Italiaanen *Kannella* geheeten. 't Geên eenigen heeft in 't zin gebragt, deeze Kassie voor een zoort van Kanneel te houden. Maar zoo het vast staat, Dat te vooren de Beste en Waaragtige Kanneel geëyst is; wie zal gelooven, Dat noch een Slegter Zoort van de zelve Specerye, tot deeze Kostelijke Olye geëyst word? De Welruykende Kassie-Boom, is de Lourier niet ongelijk, en draagt nooyt swaar Hout, noch schiet in de hoogte op. Andere hebben *Irias* voor de Kassia genoomen, die in de Heete Landen van schoone Reuk en vol Olye is. Ook zijn'er dieze voor ZINZIBER, dat is, *Gingber* neemen; van zommige *Valsse Kanneel* genoemd. Maar naadien dit een Specery-Wortel van kleenen Prijs is; schijndze geenzinds aan deeze Kostelijke Zalf-Olye te passen: Ten zy moogelijk yemand op 't Gewigt van 500 Sikelen, of op den Prijs wilde zien, die de zelve doe waardig scheen. Onder de Joden wil Rabbi Zadi, Dat het KOSTA zy geweest: Doch het is noch onzeeker wat *Kosta* is. Garcias zelfs, die van de Oosterze Speceryen geschreeven heeft, weet'er ook geen mouwen aan te zetten. KOSTA zeyd hy, noemen de Arabiers KOST of KAST. Dus schijnd 'er yts Oorspronkelijk van de klank in ons woord *Kassia* of *Coseus* overgebleeven; en men wil dat het een Wortel, en niet zeeker Hout of Schors is. Dit hebben eenige op de *Angelica* gepast, die by ons gemeen is. Andere hebbent *Zeduarium* genoemd. Maar dit is niet aanneemelijk, om dat in alle die dingen, geen Aangenaame Reuk is. Nogtans blijkt uyt de Oudheyd; Dat *Kosta* in de Heydenze Godsdienst gebruykelijk was. Daar word Swarte en Witte of Doorschijnige Kosta gevonden; doch Avicenna teld'er Dryerley by d'Arabiers op; te weeten, *Witte*, *Ligte* en *Ruykende*: Welke laatste daarom *Kruyd-Naagelige Kasta* heet. De Arabize van Trogloditen, die tussen de Persize en Erytreëze Inham vald, houd men voor de Beste. En dewijl uyt Plinius vernoomen word, Dat deeze *Kosta*, Dier van Prijs was, isser zoo grooten twijffel niet aan-te slaan, of de zelve is ook tot de H. Zalf-Olye konnen Voorgeschreeven worden. En gelijk tot al deeze Speceryen, *Een* HIN *Olye van Olyven* Voorgeschreeven word, alzoo hebben wy strax te vooren gezeyd, hoe veel die Maat by de Hebreën inhield. Gelijk we meede in de Joodse Oudheeden, duydelijk genoeg hebben aangeweezen, Dat'er onder de Joden niet meer dan *Eenerley Sikel*, (het zy in Ge-wigt

Kassia tot de H. Zalf-Olye.

Moet geenzinds voor de bekende Pyp Kassie genoomen worden.

wigt of in Geld;) in gebruyk was: Alhoewel niet zelden van *Een Sikel des Heyligdoms* gerept word. Het geënmen dan ook hier tot Exod. 30: 24. mag in agt neemen; alhoewel het teegen 't gemeen gevoelen der Uytleggers aanloopt; dat een tweederley Sikel steld; waar van die des *Heyligdoms* eens-zoo veel als den *Burgerlijken Sikel* deed.

Een H. Reukwerk tot rooking uyt welriekende Speceryen geëyst.

Maar daar worden onder de Hef-Offeren, ook *Welriekende Speceryen* tot *Rooking van Reukwerk* geëyscht. Exod. 25: 6. die Exod. 30: 34-38. in deezer-voegen worden voorgeschreeven: *Neemd tot u, Welriekende Speceryen*; Myrrhen-zap, *ende* Oniche, *ende* Galban *ende* zuyvere Wierook; *Dat elk byzonder zy; Ende gy zuld* een Reukwerk eener zalve, *daar uyt maaken, naa het Werk des Apotheekers gemengd*, Reyn *en* Heylig. *En gy zuld van het zelve heel kleen pulver stooten, en gy zult daar van leggen, voor 't getuygenisse in de Tente der zamenkomste* &c. Dat de Hebreën door BESAMIM, allerhande ruykende Olyen, Zalven en Poeders verstaan, die op het Vyer konnen aangesteeken worden, is reeds in het toemaaken der H. Zalf-Olyen, en de ruykende Speceryen, uyt welkze gemaakt wierden, gezeyd: daar wy ook by aanmerkten, Datmen minder zeekerheyd van deeze tot het Reukwerk, als die der H. Zalf-Olye heeft. MYRRHEN-ZAP, hebben eenige *Balzem-Drop* genoemd; doch de Hebreeuwse benaaminge NATHAPH hebben de Grieken *Stakte* vertaald; Dat beyde een *Druypinge* beteekend. En deeze *Stakte* is volgens Dioskorides een vettigheyd, of dierbaare Gom, die van de Myrre-boom afdruypt. De *Targum* van Jerusalem, noemdze KETAPH, dat is *Harst*, waar meede Maymonides over-een stemd: NATAPH, zeyd hy, *Is een Harstagtige Boom uyt welke Balzem voortkomt*: Waarom mogelijk onze Kantteekenaars hier van *Balzem-Drop* gewag maaken. En gelijk de Myrrhe niet zelden by de Grieken *Stakte* genoemd word; kan het zijn, dat in de H. Schrift te mets van *Vloeyende Myrrhe*, en *Druypende Myrrhe*, even als hier van *Myrrhen-Zap* gerept word. Kantic. 5: 5. ONICHE is insgelijx een Griekze benaaminge, daar de Uytleggers eenigsinds meede verleegen vallen, om dezelve wel met de zaak en 't Hebreeuwse woord SCHECHELETH over-een te brengen, om dat het nergens dan hier in de H. Schrift gevonden word. En alhoewel'er Maymonides niet anders van weet te zeggen; als *dat het een* Naagel *is, diemen in* Parfuymen *gebruykt*, word hy nogtans van die niet heel schemeragtig by-gesprongen, welke de Griekze naam ONICHE een *Naagel*, of *Klaauw* verklaaren, welke met de Kaldeëze naam *Tuphra* en d'Arabise *Adfar Tajab* over-een komd. De Latynen noemenze *Ungula Aromatica*, of *Unguis Odoratus* of ook wel *Blatta Byzantia;* waar van Dioskorides zeyd, Dat het, het Dekzel van een Schelpvis is, de Purper-Slak niet ongelijk; en welke in de Spikanardize Meyren heel zoet van reuk gevonden word; dewijl deeze Schelpvis, op de Spikanardus aast: 't Geen ook d'opmerkend Thomas Brown heeft aangemerkt, alhoewel hy niet beschaamd is, de reeden van zijn twijffeling daar by te klampen: want aldus spreekt hy'er van: „Waar in het Heylig Reukwerk „onder Israël bestond, is eenigzinds Onzeeker. *Barnsteen*, *Moskeljaat* en *Civet*, vindmen in de H. Schrift niet, noch eenig Reuk-werk van Dieren; ten „zy men de *Oniche* Exod. 30: 34. voor een Dekzel van een Schelpvis neemd; „die Dioskorides *Unguis Odoratus* of *Blatta Byzantia* noemd. Maar of dat geê-„ne welk wy zoo noemen, dat zelve ruykend goed is, dat by d'Oude dien „Naam voerde; daar aan zoumen moogen twijffelen; naadien Dioskorides „zeyd, Dat de reuk was als KASTOREUM, of *Bevergeyl*; maar het geên wy „thans hebben, heeft een heel on-aangenaame reuk. En dat hy insgelijx niet min onzeker is omtrent de *Galbanum* die hier ook tot het H. Reukwerk voorgeschreeven word; zal strax uyt zijn eygen reeden blijken. GALBANUM of *Styrax*, in 't Hebreeuws CHELBENAH genoemd; schijnd zijn Naam van *Vettigheyd* t'ontleenen: en de Grieken hebben haar Naam-woord, *Chalbanæ*, uyt het Hebreeuws behouden. Dioskorides en Plinius, houdenze voor een Gom

Myrrhen-Zap, hoe tot het reukwerk geëyst.

Oniche tot het Reukwerk.

Is moeyelijk om verklaaren.

Galban tot het reukwerk.

of

of Zap van een Plante die in Syrien wast; en zoo sterken reuk van zig geeft, datze gebrand, de Slangen verdrijft. Datze ook den Arabiers bekend was, die dezelve *Mika* noemen, is uyt Herodotus openbaar; welke zeyd, Dat zy dezelve rooken om de Boom-Slangen te verjaagen, ter-tijd alsze de Wierook verzaamelen; welk gebroedzel met geen andere Damp, als die van Styrax te verdryven is. Volgens de Beschryvinge der Joden is *Chelbena*, als swarten Honing, en een Boom-Harst van sterken reuk. Maar naadien al deeze Beschryvingen geenzinds met het toemaaken van een lieflijk Reukwerk over-een stemmen, en de Wetgeever deeze Speceryen nogtans, *Welruykende* noemd; scheen zulx aan Thomas Brown, een genoegzaame Grondvest, om insgelijx aan deeze *Galban* te twyffelen: gemerkt die welke onder ons gebruykt word, alzoo quaaden reuk als *Duyvels-Drek* heeft. En zoo meend hy dat ook het Hebreeuwse woord CHELBENAH zeer wel lijden kan, dat m'er een Vette of Harstagtige stoffe, van goeden reuk door verstaat; daar de *Galban* die onder ons bekend is, eygentlijk een Gomagtig lichaam heeft, dat in het Water smelt. Waar teegen niet en stryd, dat zommige het byvoegzel, *Zoete Speceryen*, of *Welriekende*, tot alle dry gemelde Speceryen brengen; gelijk zoo onze Overzetters de zin door d'inlas (*Deeze*) willen volmaaken; terwijl het de LXX Overzetters, alleen tot de *Galban* brengen, die laast genoemd was; als of de meenige was; *Galban van zoeten*, of *sterken reuk* te noemen, om dezelve van andere t'onderscheyden. Andere verstaan 't van die zoete Speceryen, die *vers* 23. gemeld waaren; en zommige van de Blaaden van *Spikanardus*; die weegens de voortreffelijkheyd met deezen naam genoemd word. En gelijk deeze, word'er ook *Zuyvere Wierook* begeerd: Doch dat de Beste en opregte Wierook in Arabien verzaameld, en thans te Suratte te koop gebragt word; daar in stemmen meest alle Oude en Nieuwe Schryvers over een. Alhoewel'er ook gevonden word die uyt Indiën komd. De Arabise Zabeën, of Wijzen uyt Oosten bragten dezelve ook als een eygen Geschenk uyt haare Land-Vrugten, en als een Koninglijk reukwerk, tot de Nieuw-gebooren Koning der Joden. Matth. 2: 11. Het is een zeer Vette en Olyagtige Gom, die beeter dan eenige andere brand; en daarom van Ouds by de Heydenen tot het rooken van haare Goden gebruykt. Hoe d'Arabiers de Wierook verzaamelen is terstond uyt Herodoot aangeroerd. Het is een Boom de Mastik-Boom niet ongelijk; doch daar is verscheyde zoort van Wierook. De *Berg-Wierook*, en die heel blank is, word voor de zuyverste en beste gehouden: by de Artzeny-Bereyders niet zelden *Olibanum* genoemd. Andere Wierook die in de leegte wast, is bruynder en veel slegter. De Hebreën noemenze LEBONAK, waar van de Griekze Naam *Libanos* weynig verschild. Gelijk mede derzelver gebruyk zeer wel bekend is. En dit zijn al de Speceryen, uyt welke de Zalve tot het H. Reukwerk volgens de konst des Zalfbereyders moest gemaakt worden: Te weeten, naa dat elke Specerye, alleen en zonder Bymengzel van eenig Vogt, tot Poeder gestooten, en alsdan met malkander vermengd waaren: Gelijk Maymonides hier verklaard. Doch de Kaldeëze zet het over; *Gewigt met gewigt*: En de LXX. *Gelijk by gelijk*. Als of de zin was; Dat van elk deezer Poeders evenveel moest genoomen worden; dewijl'er geen voorschrift van 't *Gewigt*, als van de Speceryen tot de Zalf-Olye gegeeven word. Maar dat hier naa strax volgd; *gemengd*, *Reyn*, *Heylig*; zulx stemd met de Kaldeëze Uytbreyder, en de *Targum* van Jerusalem over-een: Doch andere hebben *Gezouten* voor *Mengen* vertaald: En 't kan mogelijk een goeden zin hebben; naadien niet alleen in de Wet, Lev. 2: 13. gesezyd word; *Met alle uwe Offerhanden zuld gy Zout Offeren*: Maar dat ook Maymonides, dit zoo uyt de Rabbynen verklaard; Dat geen ding op den Altaar geofferd wierd, *zonder Zout*, uytgezonderd de *Drank-Offeren*, *Bloed*, en *Hout*. En daar op ziet het moogelijk als de Zaligmaaker zeyd; *Yder Offerhande zal met Zout Gezouten* worden; Marc. 9: 49, 50. En daarom, *hebt Zout in*

Exod. 30: 34.

Zuyvere Wierook tot het Reukwerk geëyst.

Wierook in verscheyde zoorten aangemerkt.

De Speceryen tot het H. reukwerk moesten tot Poeder gestooten worden.

Joden tellen in 't Reukwerk wel elf verscheyde Speceryen op.

* Verstaat Myrrhe-Zap. Exod. 30:34.

280
64
12
9
3
———
368

in u zelven. Vergelijkt Coloss. 4: 6. Maar alhoewel het Goddelijk voorschrift des Reukwerks, alleen van vier Speceryen rept; zijn de Joden nogtans stout genoeg geweest, om in de GEMARA of *Talmudise uytleggingen* der MISCHNA, niet alleen elf verscheyde Speceryen op te tellen: Maar ook het gewigt van yder zoo net af te weegen, of alles door haar eygen handen gegaan was: En het blijkt dat'er Maymonides ook al zijn Zegel aan gehangen heeft. Dus zeggenze, Dat'er vande * *Stacte*, *Oniche*, *Galban* en *Wierook*, yder 70. pond ge-„wigte genoomen wierd. *Myrrhe*, *Kassia*, *Spikanardus* en *Saffraan* van elks „16 pond. *Coseus* 10, of 12 pond. *Kanneel* 9 pond. En van *Soete Bast*, (of *Kas-*„*sia Lignea*, op 't Arabis, *Ashshar Salicha* 3 pond. En alzoo in alles te zaa-„men; 368 ponden gewigt. Waar van yder dag, een pond op den Gouden „Reuk-Altaar aangesteeken wierd; Vergelijkt Exod. 30: 7, 8, 36.) En alzoo „in 't gantze Jaar naa de Daagen der Zonne, 365 pond: Waar van de dry o-„verschietende ponden, op den Avond van den Dag der Verzoeninge, gestoo-„ten en bereyd wierden. Dit Leeren de Joden volgens 't geen Maymonides bybrengd in de verhandelinge, *Van de Vervullinge des Heyligdoms* Kap. 2. En men zouw'er misschien van moogen denken, Dat hen dit elders anders als uyt de H. Schrift in den Zin gekoomen is. Want dat de Egiptenaars eertijds een Zalve of Reukwerk uyt veelerhande Speceryen maakten, by hen *Kyphy* geheeten, kan ons Plutarchus in zijn Boek van Isis en Osiris goedmaaken; daar hy derzelver Inmengzels wel tot 16 pond opteld. Of dit nu de Egiptize *Kyki-Zalve* is geweest, durven wy niet zeggen; maar het zou wel konnen zijn, Dat gelijk by dit Egiptis Reukwerk, ook *Honing* gemengd wierd, Godt daarom niet alleen deeze *Hooft-Speceryen* begeert heeft; op dat zijn Reukwerk met d'Afgodize Rookingen geen gemeenschap hadde; maar ook den Honing zelf, geheel en al op zijnen Altaar verbooden heeft, Lev. 2: 11. als die geen lust aan de mondelinge smaak des geheemelte schiep; gelijk de Heydenen van haare Goden droomden. Doch hier van zullenwe naaderhand spreeken. En gelijk dit Reukwerk, even als de H, Zalf-Olye, EEN HEYLIGHEYD DER HEYLIGHEEDEN genoemd word; alzoo word het zelve meede op straf van de Dood, verbooden naa-te bootzen, of daar aan voor zich-zelven te ruyken: Dewijl dit Reukwerk alleen tot den Godsdienst moest afgezonderd blijven. En dewijl de Straf van *Uytroeyinge*, zomtijds wat dobbelzinnig, of met eenige donkerheyd beneeveld schijnd, hebben de Joodse Meesters, hier omtrent ook met bepaalingen en Kerkregten bezig geweest. „Dus zeggenze; Dat al wie een „Reukwerk maakt volgens deeze gewigten, om daar aan te ruyken, alhoewel „hy 't niet en ruykt; is schuldig aan d'affnijdinge, weegens het maaken, by „aldien hy 't vermeetelijk gedaan heeft. Indien onweetende; hy moet de gezet-„te Offerhande (van Afdwaalinge) brengen. En alhoewel hy de geheele me-„nigte niet en maakt, maar de helft of een derde Deel; voor zoo-veel hy die „maakt naa deezen gewigte, hy is schuldig aan de affnydinge. Zoo hy daar „aan Riekt, maar dezelve niet en Maakt; is hy vry van de affnydinge? Maar „zijn Vonnis is gelijk van die, welke yts van de Heylige dingen, op een on-„behoorlijke wijze heeft zoeken te Profiteeren. En dit agten wy genoeg van het Hef-Offer der Speceryen, tot de H. Zalf-Olye, en Welriekend Reukwerk Exod. 25: 6. Die meer van de Olyen en Rookwerken der Oude Volken lust te weeten, beraade zich met het geene W. du Choul, van de Baadstooven der Grieken en Romeynen heeft aangeteekend. Rest dan nu het Hef-Offer der Eedel-Gesteente te bezien; welke, om datze in dierbaare Juweelen bestonden, ook maar alleen van de Oversten des Volx gebragt zijn; als aan wien ook Moses, den Goddelijken Eys, van al wat tot het Bestek en bestel des Heyligdoms van nooden was, bekend maakte; op dat elk Vrywillige van herten, naa zijn vermoogen daar yts aan toebragt.

Het Reukwerk van de Joden tot 368. pond gebragt. En hoe dat in een Jaar verorberd wierd.

Waarom misschien hier geen Honing toegelaaten was.

Joodse regten omtrent het nabootzen van 't H. Reukwerk.

Exodus 25: 7. worden zeekere Eedel-Gesteenten, tot tweederley Gebruyk geëyst,

geëyst; *Sardonix-Steenen* tot Zaamenvattinge van de *Schouder-Banden des* EPHODS; en *Vervullende Steenen tot de Borstlap des Hoogenpriesters*, vergelijkt aangaande d'eerste Exod. 28:9-12. en tot de laatste, Exod. 28:17-21. met Exod. 39:10-14. Alwaar de Naamen van al deeze Gesteenten, met d'Ordening der Rygen zooze in haare Kasjes moesten staan; duydelijk genoeg worden aangeweezen, om te verstaan, Waarom zoo wel d'een als d'ander, *Vervullende Steenen*, of *Steenen van Vervullinge* genoemd worden. Te weeten, om dat het moesten *Dikke-Steenen* zijn; om Ingezet te worden, endaar meede alzoo de holle plaatzen, dat zijn de *Goude Kasjes* van de Schouder-Gespen des Ephods, en die van de Borstlap, URIM en THUMMIM *te Vervullen*, Exod. 28:11. Wat het eygentlijk voor een Gesteente is, Dat de Overzetters *Sardonix*, en de Hebreeuwse Text, SCHOAM noemen; zullen we strax in de Vierde Ryge van de Gesteenten des Borstlaps verneemen; alwaar een diergelijke tussen twee andere haar plaats had. Maar nu moesten de twee Groote Sardonix-Steenen, die tot de Schouderbanden behoorden, met *Zeegel-Graaveeringen* Gegraaveerd zijn; en de Naamen der XII Stammen Israëls vertoonen, naa haare Geboorten. Dat is, zoo als de Zonen Jakobs, van haare Moeders waaren voortgebragt: Naamelijk eerst alle de Kinderen van Lea, volgens de Rang die Moses aanteekend Exod. 1:2,3.&c. En dan de Kinderen van d'andere Moeders, en die van Rachel op 't laatste. Doch zoo, Dat op elke Steen Zes Naamen stonden; *Tot Gedagtenis der Kinderen Israëls*; dat is, om haare Naamen voor Godt, op de Schouderen te draagen, vergelijkt Exod, 28:10, 12. met Exod. 39:7. waar uyt men ligt denken kan, Dat bey deeze Steenen niet Kleen geweest zijn. En alhoewel zommige Uytleggers hier meede verleegen zijn, Dat deeze Naamen *Naa haare Geslagten* moesten staan; magmen nogtans niet onwaarschijnelijk gissen, Dat de Zes Oudste in de Regter, en de Zes andere op de Linker Schouder gestaan hebben. En zoo zal misschien Maymonides regt hebben, als hy zeyd; *Hy zette op elke Schouder* een Sardonix-Steen, *Vierkant in Goud besglooten; en hy Graveerde op de Twee Steenen, de Naamen der Stammen: Zes op d'een, en Zes op d'ander Steen naa haar Geboorte, en zy Schreeven* Josefs *Naam;* IHOSEPH (gelijk die geschreeven staat Psal. 81:6.) *En zoo waarender* XXV Letters *op d'eene en* XXV *op d'andere. Ende den eenen Steen waar op* Rubens *Naam Geschreeven was, was op de Regter Schouder: En de Steen waar op* Simeons *Naam Geschreeven was, quam op de Linker Schouder.* Gelijk hier neevens te zien is. En dat deeze Naamen ook naa die zelvige Ordening in de XII Steenen van de Borstlap stonden; zullen wy hier naa uyt de zelve Schrijver en Josefus waarschijnelijk maaken: Alhoewel het by de meeste Uytleggers niet heel zonder twijffel is, en de Joden ook een swaarigheyd in werpen, die veel meer Listig dan Nut is. Onder-en-tussen is Abrabanel van gevoelen, Dat deeze Naamen, niet *Inwendig* op de wijs van Zeegel-Graaveering Ingesneeden waaren, maar *Uytwendig*, dat is, zoo als de Letteren haar vertoonen wanneerze reeds met een Zeegel-Stempel op het Wasch ingedrukt zijn. Zulx zy veel-eer Gebootzeerd, dan Gegraaveerd waaren. En zoo mag men denken, Dat deeze Sardonix-Steenen yder in een der Goude Schouder-Plaaten, of Gespen (die Moses MISCHBEZOTH, dat zijn *Kasjes* of *Hoofden van Ringen* noemd) Ingeslooten en Omvat geworden zijn, Exod. 28:11.

Eedel Gesteenten tot Cieraad der Hooge-Priesterlijke Kleeding geëyst.

De SCHOAM of Sardonix-Steen. En daar van Twee tot de Schoubanden des Ephods geëyst.

Die yder met Zes Naamen der XII. Stammen Ingesneeden moesten zijn.

Ruben	Simeon
Levi	Juda
Issaschar	Zebulon
Napthali	Dan
Gad	Ascher
Josef	Benjamin.

Hoe deeze Naamen op de Steenen Gegraveerd stonden.

Tot de Borstlap of Zaamenvatzel der URIM en THUMMIM, worden XII *Vervullende Steenen* geëyst: Welker Naamen te-gelijk met de Ordening, naa welkze in Vier Rygen stonden, ons Exod. 28:17-20. en Exod. 39:10-14. op deeze wijs worden Afgebaakend.

XII Vervullende Steenen tot de Borstlap van Aaron belast uyt te kiezen.

Ryge		Naam		
I. Ryge	I.	ODEM	of	*Sardius.*
	II.	PITDAH		*Topaaz.*
	III.	BAREKETH		*Karbonkel.*
II. Ryge	IV.	NOPHECH	of	*Smaragde.*
	V.	SAPPHYR		*Saffyr.*
	VI.	JAHOLOM		*Diamant.*
III. Ryge	VII.	LESCHEM	of	*Hyacinth.*
	VIII.	SCHEBO		*Agaat.*
	IX.	ACHLAMA		*Amathist.*
IV Ryge	X.	TARSCHISCH	of	*Turkois.*
	XI	SCHOAM		*Sardonix.*
	XII.	JASPEH.		*Jaspis.*

Aldus vindmen de XII Steenen by onze Overzetters, en verscheyde andere Vertaalers uyt de Hebreeuwse Donkerheyd opgeklaard. Maar of zy zulx wel zoo zeeker gedaan hebben, Dat men voor vast gelooven mag, Dat de Gesteenten, welke in onze Taal en by de heedensdaagze Juweliers, als zoodaanige met Naamen bekend zijn; waarlijk door deeze Hebreeuwse benaamingen aangeweezen worden; en als zulke in de Borstlap van Aaron gestaan hebben; daar over is men van overlang in 't Onzeeker geweest: Gelijk dat ook van onze Kantteekenaars op Exod. 28: 17. openhertig betuygd word; en de Joden weetenze ook niet regt thuys te brengen; en daarom van diep onderzoek der Taalkunde en Natuur-weet te agten zijn. Zoo dat het niet alleen Aben-Ezra is, die bekend, Dat van deeze dingen geen Openbaaringe is; maar daar ontbreeken ook geen Geleerde, welke het onderzoek deezer Gesteenten, in de Voorrang van die Dingen gesteld hebben, welke in de H. Schrift Onverstaanbaar zijn. Doch gelijk hem de zeer Geleerde Hr. Braunius, dit stuk van nieuws beneerstigd heeft; alzoo beklaagd hy neevens andere Ongevallen, welk het regt Verstand deezer dingen door den Ondergang van zommige Oude Schriften geleeden heeft, ook dit, Dat het Boekje, welke de Taal-Geleerde Bochartus *Van de Eedel-Gesteenten der H. Schrift* geschreeven heeft, in de Duysternis Vernagten moet. 't Lust ons nogtans deeze Steenen, een-voor-een te bezien, en by te zetten 't geên ons de Geleerde Mannen daar omtrent aan de hand gelaaten hebben.

Welke Gesteenten volgens de Hebreeuwse benaaming van diep onderzoek zijn, om ze tot de heedensdaags bekende Gesteenten regt thuys te brengen.

De *Sardius*, die in 't Hebreeuws ODEM genoemd, d'Eerste Steen van de Operste Ryge in de Borstlap is; word van meest al de Overzetters zoo Vertaald. En dat zommige hem *Vleesch-steen* heeten, is wegens zijn Roodagtige doorschijnige Verwe: Waarom hem eenige *Granaad* of *Rubijn* noemen. En zoo hebben zommige voor ODEM, ADAM geleezen, dat *Rood* beteekend. En met die Stemmen ook de Kaldeën over-een; die hem *Semakan* en *Smuktha* noemen, dat beyde *Roodheyd* beduyd, Prov. 23: 31. En zoo agtmen dat deeze Steen 't zelve Koleur van Rubens Veldteeken had, Dat Rood was, gelijk zijn Naam ook op deeze Steen in de Borstlap stond. Waar toe eenige Apocal. 4: 3. bybrengen, alwaar het Toornig Aangezigte Gods, by den Steen *Sardius* vergeleeken word, weegens zijn Roodvyerige Verwe. Zulx de Taalkundigers de Naam van deeze Steen niet afleyden van *Sardinien*, daar hy veel zou gevonden worden, als Kircherus wil; noch van *Sardis* een Vermaarde Stadt in Asien, daarze veele waaren: Maar van 't Hebreeuwse woord SERED, dat *Roode Verwe* beteekend. En zeeker, wanneer Plinius onder de dry zoorten van de *Sardius* eenen vind, welke *Demium* genoemd wierd; men kan niet anders denken, of het zal de zelve van der Hebreeën ODEM zijn.

Eerste Steen ODEM of Sardius.

Apocal. 21: 20.

Van de Tweede Steen *Topaaz*, by de Hebreeën PITDAH geheeten; word insgelijx Job 28: 19, en Ezech. 28: 13. gewag gemaakt, daar hy in de eerste plaatze de Bynaam *Cusch* draagt; die meer dan *Fijn Goud* te agten is: En welk onze Overzetters, de *Topaaz van Moorenland* Vertaalen: Doch Bochartus maakt'er Arabien van, daar deezen Steen Vald; te weeten in het Eyland *Topazion*, als by d'Oude Schrijvers blijkt: Doch haar Overzettinge stemd aangaande de Naam met de meeste over-een. En alhoewel Kircherus de Topaaz, een zoort van *Gulden-Steen* noemd, die een Kleur heeft van Water met Saffraan gemengd; hebben hem nogtans de meeste Uytleggers, uyt de Joden en uyt Plinius, een Groenagtige Verwe toegepast. Naadien hy evenwel by Strabo *Geelverwig* genoemd word, hebben eenige gewild, dat'er tweederley waaren: En dat Plinius daarom de eene zoort PAROSCIDES, dat is, *Groenverwig* genoemd heeft. En met deeze Verwe komd het woord JARKAN by Onkelos, en JARKATA in de *Targum* van Jerusalem, (die beyde *Groen* beteekenen;) zeer-wel over-een. Zoo dat Epifanius Dwaald, als hy deeze Steen, *Rood* Beschrijft. En die hem een *Goud-Geel* Kleur geeven, verwarren de zelve met de *Chrysolijt*; waar van de Hr.

IIde Steen PITDACH of Topaaz.

Braunius

Braunius de heedensdaagze Juweeliers Beschuldigd. Gelijk den zelven ook noch yts bybrengd, Dat misschien dit geschil van *Groen* en *Geel* vereenigen kan. Want die zeggen, Dat de *Topaaz* naa 't Zap van Look of naa vers geperste Olye sweemd, als Polyhistor zeyd; geeven genoeg te kennen; Dat hy *Groen* is; dat naa den *Geelen* aardt. En 't zouw wel konnen zijn, Dat de laatere Steenhandelaars de Topaaz voor de Chrysolyt hebben aangezien. En zoo stemmen ook Abrabanel en Rabbi Bemidbar, de Groene Verwe toe, om datze met de Naam van SIMEON pronkte; wiens Vaandel Groen was. En alhoewel De Boot, in zijn Boek *Van de Gesteenten*, de *Topaaz* van kleene Waardye agt; heeft gemelde Schrijver zulx nogtans met Exempelen weedersprooken; daar in hy niet alleen Dier Verkogt, maar ook de plaatze daar hy Vald, met zorge is bewaard geworden. En men kan niet denken, Datter aan de Priesterlijke Kleedinge, daar alles Kostelijk was, yts zal geweest zijn, dat ten tijde van Moses, Slegt of van kleene Waardye was.

De Derde Steen, die by onze Overzetters *Karbonkel*, in 't Hebreeuws BAREKETH, dat is, *Flikkering* of *Glands* genoemd word; hebben de LXX Overzetters met Josefus, Hieronymus en andere, *Smaragde* of *Ezmeroude* Vertaald. En wy zien dat de H. Geest Apocal. 21:19. *Smaragde* behouden heeft. Doch het schijnd dat alleen Abrabanel, onze Overzetters door het woord *Karbonkel* misleyd heeft: Want dat door BAREKETH voorzeeker de *Smaragde* of *Ezmeroude* te kennen gegeeven word; zal ongetwijffeld zijn Eygenschap zelve konnen grondvesten; naadien'er naauwlijx een Eedel-Gesteente bekend is, Dat zoo Helderen Glands toegeschreeven word. Dus Getuygt Plinius; Dat de Smaragde; hoewel niet zonder verscheydentheyd van Koleur en Geslagte, van zoo Heerlijken Verwe is, Dat het Oog des Beschouwers daar door nooyt Verzaadigd word: Want desselfs Glands Veranderd niet van de Zonne, noch door de Schaaduwe van het Nagt-Ligt; waar op Ovidius ziet als hy zeyd; *Dat de Zonne-Waagen Glinsterd van zuyvere Smaragden.* En gelijk Athenæus van deeze Steen zeyd, Dat hy zijn Naam van de Glans heeft, alzoo leeren ons ook de Taalgeleerde, Dat BARAK by de Hebreën; *Schijnen* of *Glinsteren* heet, gelijk te zien is, Ezech. 21. 10. En zoo kan *Bareketh*, niet anders dan een Gesteente van uytsteekende Glands beteekenen. En dewijl'er geen Juweel meer Glands heeft dan de Smaragde, word met regt die zelve Steen voor BAREKETH genoomen. Maar het geêne aanmerkelijk is, en ons strax zal te Nutte koomen, is moogelijk dit, 't geên in de *Targum* van Jerusalem gevonden word: Want naa dat daar de Dry Gesteenten van de eerste Ryge des Borstlaps opgenoemd zijn; word'er bygedaan: *Schrijft Duydelijk op deeze de Naamen der Dry Stammen*, Ruben, Simeon, Levi. Want aldus vertoonde deeze *Glinsterende* Smaragde, De Heerlijkheyd van Levi, *Die Jakob de Inzettingen Gods zoude leeren en Israël zijne Wet*, Deut. 33:10. als welkers Glands de Weereld Verligte, Psal. 97:4. Uyt Levi zijn Moses en Aaron en alle de Priesteren voortgekoomen, en ook Johannes de Dooper, die als een Smaragde in de Kerke Blonk en Voor-uyt Ligte; om van het Ligt Getuygenis te geeven, Joh. 1:7, 8. En zoo kan het ons dan ook niet meer wonder geeven, Dat het Verbond der Genaade Vergeleeken word, by den Reegenbooge, die in Verwe de Steen Smaragde gelijk is, Apocal. 4:3. Maar alhoewel de Verwen van de Smaragde naa haar verscheyde Geslagten, verscheyde zijn; Zijnze nogtans alle Glinsterig Groen, en aarden als Plinius zeyd, zeer naa de Paauwesteert. Doch dat Rabbi Bemidbar, de zelve dryderhande Verwe toeëygend; Wit, Swart en Rood, (hoedaanige Kleuren de Joden het Vaandel van Levi geeven;) daar in word hy van andere, uyt d'Ervaarentheyd teegengesprooken: En het blijkt ook uyt zijn onstantvaste Benaaming, Dat hy'er meede in den Dut geweest is. Gelijk dan ook de Stamme Levi, geen eygene Baniere toegeschreeven word; maar Efraïm en Manasse, 't Getal der XII Stammen, in plaats van Levi en Josef volmaaken. En zoo wy hier de heedens-

IIIde Steen BAREKETH dat is Karbonkel of Smaragde &c. Ezech. 1:13.

Exod. 28: 17.

densdaagze Schrijvers en Juweeliers raadpleegen; zy zullen deezen Steen, zeer naa, of een-en de zelve met de Ezmeroude stellen; welkers Proeve is, Datze in de Mond gehouden Kout blijft; en haar Groene Glands in de Zonne stand houd. Doch zommige houdenze voor een ander Geslagt. Ook en twijffelen wy niet, of elk opmerkende Leezer, zal reeds wel zien, Dat ons strax weederom geen kleen verschil in de Eygenschap van de Vierde Steen, of Eerste van de Tweede Ryge in de Borstlap, voor de Scheenen zal loopen: Naadien onze Overzetters daar *Smaragde* Vertaalen; 't geên niet en kan zijn, zoo de voorige verklaaringe van de Steen Bareketh zal stand houden.

IV de Steen NOPHEK of de regte Karbonkel.

De Vierde Steen welke Exod. 28: 18. in 't Hebreeuws Nophek heet, hebben Onkelos, *Ismaragdin*, en Jonathan *Ismured* Vertaald; Dat beyde by haar een *Smaragde* beteekend. En zoo hebben ook onze Overzetters hier Vertaald; welke zoo Braunius meend, door 't Gezag der Kaldeëze Verklaaringe, misleyd zijn. De *Targum* van Jerusalem heeftze *Kadcedana* genoemd; en zulx moogelijk van de Hebreeuwse wortel *Cadcod*, waar van gewaagd word, Jesa. 54: 12. Waar meede dan de Naam *Kalcedon* Apocal. 21: 19. schijnd over-een te koomen. De LXX Overzetters noemenz Anthrax, dat is, *Karbonkel*, of Gloeynde Kôôl: En zoo kan het volgens Plinius waar zijn; Dat *Kalcedon* de Karbonkel gelijk, of een Zoort daar van is. De Kalcedon flonkerd zoo Helder als een Sterre; en schijnd inwendig met Goude stipkens vervuld; maar een weynig Purperverwig. Gelijk meede de Karbonkel, die ook *Pyropus* genoemd word, zijn Naam van *Vyer* heeft; naa welke by ons *De Vyerige Geswellen*, Karbonkel genoemd worden, ziet Deut. 32: 24. Daar het Hebreeuwse Woord Reschep, die beteekenis heeft. Gelijk 'er dan al-te veel fraaye Uytleggers, en Vermaarde Overzettingen zijn, om niet meer te twijffelen, of Nophek moet voor de *Karbonkel* gehouden worden. En alhoewel moogelijk alleen de Vyerige-Roodheyd van deezen Steen, Lutherus een *Robijn* in de hand gestopt heeft, blijkt nogtans doorgaans, Dat de Robijn inderdaad niet anders als een Karbonkel is. En de Hr. Braunius bewijst uyt veel Oude Schrijvers, Dat dit Gesteente zijn Naam binnen Karthago gekreegen heeft; niet zoo-zeer om datze daar omtrent gevonden wierd, gelijk zommige gemeend hebben, als wel om dat de Rijke Koopluyden, de zelve aldaar opkogten die uyt Indiën door haare bezorging derwaards gebragt wierden; om ze van daar weederom naa andere Volken heenen te zenden. Gelijk meer zoodaanige dingen genoemd worden, daar de Voorkoop of 't Staapel-Regt is. Onder de Rabbijnen, hebben eenige deezen Steen 't Koleur van Heemels-Blaauw gegeeven; om dat de Baniere van Juda, (wiens Naam op deeze Steen stond) een Blaauw Vaandel was. Hoedaanigen Verwe nogtans maar alleen aan de Saffyr word toegepast, Exod. 24: 10. Maar naadien Nophek den Saffyr niet en is, zoudenze veel-beeter gezeyd hebben, Dat de zelve 't Koleur van de Morgenstond heeft: wanneer de Zonne als een Gloeyende Kôôl opgaat, en de Lugt zig Purper-Rood vertoond. Gelijk de Zaligmaaker uyt de gewoone Voorspellinge der Heydenen, het Schoon-Wêêder voor den volgenden Dag, uyt den Ondergang der Zonne afschilderd, Matth. 16: 2. Want zoo worden ze ook van de Griekze Digter Aratus (die een groot Sterrekundiger was,) in deeze Veerzen geleerd;

Actor. 17: 28.

Wanneer de Gulde Zon des Avonds zonder Wolken
Zig dompeld in de Zee; en dat men naa haar ziet,
De Dunne Wolken Rood-doorschijnend in de Kolken
Haar volgen op het spoor: Vreest dan gewißelijk niet
Voor Buy of Reegen-Plas, noch in de Dag van Morgen,
Noch in de Nagt daar aan, maar Slaapt vry zonder Zorgen.

En daarom, naadien de Steen Nophek Rood, en gelijk een Brandend Vyer is, zal hy niet de *Smaragde*, maar de *Karbonkel* zijn. En zoo yemand de Onderzoekers

kers

kers der Eedel-Gesteenten raadpleegd; hy zal bevinden, Dat de Beste Karbonkels, Karmozijnverwig, en zeer-naa den Robijn gelijk zijn; en datter hier en daar van groote Waardye gevonden worden.

Naa de Vijfde Steen, die de H. Text in 't Hebreeuws SAPPHYR noemd; heeft men minder onderzoek te doen; dewijl alle Overzetters de zelve Naam behouden, gelijk in onze Duytze Bybel te zien is; daar de Overzetters *Saffyr* Vertaalen. Doch de Kaldeën zeggen, SCHABRES. Het is een zeer Harden Steen, en zeer Doorschijnig Heemels-Blaauw; en daarom komd zijn Koleur, niet zelden in de Heemelze Gezigten voor, gelijk te zien is, Exod. 24: 10. Ezech. 1: 26. zijnde *Als de Gestalte des Heemels in zijn Klaarheyd*. Maar naadien de Oude de *Saffyr* onder 't Geslagte van de *Jaspis* gesteld hebben, heeft zulx misschien Josefus in den Dut geholpen, om ze met malkander te verwarren. Daar nogtans de standvaste Benaaminge doed zien, Dat de Saffyr een van de Steenen is, die zeederd Moses tijden, niet alleen haar Benaaminge, maar ook haar eygen Heemel-kleurige Verwe behouden heeft. Waar teegens nogtans niet en strijd, Dat zommige de zeekerheyd van de Saffyr in Aarons Borstlap, hier door in twijffel stellen, Dat'er ook Witte gevonden worden, of ten minsten, die meer Wit als Blaauw zijn; Hoedaanig eenige willen dat de Wijfjes van Aardt zijn. Maar zoo yemand heel Witte Doorschijnig als de Diamant gezien heeft; het zullen moogelijk zulke geweest zijn, die van haare Verwe beroofd waaren. Gelijk Alexis van Piëmont die Konst leerd om zulx zoo fraay te doen; Dat alleen een Ervaaren Juweelier, 't Bedrog ontdekken kan; maar by de Onkundige voor Diamanten doorgaan. En daarom zijn Coccejus en meer andere van Aben-Ezra bedroogen, alsse de Saffyr een Roode Verwe geeven. Behalven d'aangehaalde Bewijzen is het niet alleen Job, die de Saffyr, de Blaauwe Verwe met *Stof van Goud* toeëygend; maar zulx word ook door Theofrastus, Plinius, Solinus, en de heedensdaagze Ervaarentheyd bevestigd. Nogtans worden d'alder-Doorschijnigste, waar van moogelijk eenige der Oude Schrijvers niet geweeten hebben: Inzonderheyd de Kooren-Blaauwe, die Plinius onbequaam tot het Insnijden agt; by ons voor de Beste en Waardigste gehouden, schoon'er geen Goude Stipkens, noch Kristallyne Middelpuntjes in gevonden worden; en zommige ontkennenze geheel. Hoedaanige zonder twijffel by de Joden bekend waaren; als die door *Saffyr*, d'Eygenschap van deezen Steen zoodaanig uytdrukten, Dat *Saffyrig* by Maymonides, zoo veel als *Doorschijnig* is. Waar uyt Braunius dan ook besluyt, Dat Moses hier van zoodaanigen Saffyr spreekt; dewijl daar in de Naam van een der Stammen Ingesneeden was. En zoo eygend Rabbi Bemidbar aan het Vaandel van Issaschar de Verwe van Saffyr toe; in welke de Zonne en Maane zeer wel als in haar eygen Verwe des Heemels afgeschilderd waaren. Waar teegens niet en doed, Dat de zelve Jood, de Verwe van dit Vaandel SCHACHOR noemd, dat Swart beteekend; want het is alreede van de Neerstige Schrijvers waargenoomen; Dat zulx alleen gezeyd word, van de Volheyd der Blaauwe Verwe; als of men *Donker-Blaauw* zey: Welke, wanneer het Ligt niet door en straald, eenigzinds Swart schijnd. En in Die Zin, hebbenze Theofrastus en De Laat, *Swart* genoemd; alhoewelz'er *Heemels-Blaauw* door verstonden. Indienwe nu ook naa het Vaderland van den Saffyr vraagen? Veele Getuygen zullen ons naa Indiën, Schyten en Moorenland zenden. En daar zijnder ook in Boheemen en Syleezien gevonden. Dat de Zuyvere en die eenige Karaaten weegen, van groote Prijs zijn; weeten de heedensdaagze Juweeliers, die de zelve de naaste plaats agter de Diamant, Karbonkel en Peerel opdraagen.

V de Steen SAPPHYR of Saffyr.

Over de Zesde Steen, die de laatste in de Tweede Ryge is; in de Hebreeuwse Text, JAHOLOM genaamd; en onze Overzetters met Abrabanel, Aben-Ezra, Diodatus, Lutherus en Junius, zeer waarschijnelijk een *Diamant* Vertaalen; is zoo grooten verschil by andere, Dat het veel te lastig zou vallen, hier

VI de Steen JAHOLOM of Diamant.

slegts al de naamen aan te teekenen. Men vind van de zelve gerept. Ezech. 28: 13. De LXX Overzetters, met de Oude Latijnze, en Hieronymus, Epifanius en de Franze Text, noemen hem *Jaspis*; en Josefus *Saffyr*. Ook hebben hem eenige Rabbynen *Smaragde*; en Jonathan *Karbonkel* genoemd. Doch Brougton en Ainsworth, zeggen *Sardonix*; andere een *Kalfs-Oog*. Welke alle reeds veroordeeld staan. Gelijk dan ook d'Hr. Braunius, die het naast aan de waarheyd agt, welke voor JAHOLOM de *Diamant* neemen. Want alhoewel zeyd hy, Dat Apocal. 21: 20. van geen *Diamant* maar van een *Sardonix* gerept word, (en men daar uyt zou meenen, Dat den Diamant in de Borstlap van Aaron ontbrooken heeft; of mogelijk dat Johannes daar ter plaatze niet eens op de Gesteenten van dit Borst-Cieraad gezien heeft;) vald het nogtans niet swaar te gissen; Dat dewijl in dat Pronk-Juweel, niet dan d'alderkostelijkste Gesteenten geweest zijn; en de Diamant, alle andere Juweelen in Luyster en Waardye te booven gaat; dezelve bygevolg daar in dan niet en zal ontbrooken hebben. En naadien onder al de andere Steenen, geene gevonden word, aan welk deezen naam past, staat de beurt aan 't onderzoek, Of de naam JAHOLOM niet aan de *Diamant* en past? Die JAHOLOM, *Sardonix* verklaaren, zullen we niet breed aanhaalen, om dat s'ons in de laatste Steen op-een-naa, zal te bezien staan; en daar door te-gelijk ook de Sardonix-Steenen der schouderbanden verklaaren, De Geleerde Engelsman Ainsworth, klaagd in zijn Berigt aan den Leezer, Dat zommige in hem gelasterd hebben, Dat hy Exod. 28: 18. JAHOLOM, een *Sardonix* vertaald heeft: Waar toe hy Apocal. 21: 20. voor zijn gevoelen bybrengd. En voor de rest meend, Dat de *Diamant* veel eygentlijker door het woord SCHAMIR aangeweezen word: gelijk ook onze Overzetters vertaalen Zach. 7: 12. Ezech. 3: 9. Jer. 17: 1. Naadien alles daar in gevonden word, wat Plinius van den Diamant gezeyd heeft. Onder-en tussen worden die, welke meenen dat de Diamant door het woord *Anach* Amos 7: 7. aangeweezen word; uyt Kimchius en veel Taalgeleerde weedersprooken: Dewijl zy aan dat woord, de Beteekenis van een *Pas-Loot* of *Rigt-draad* opdraagen. Daar naa toond d'Hr. Braunius, uyt d'Hebreeuwse Letterkunde, en d'aanmerking van Aben-Ezra, Dat JAHOLOM, door naalaating van de letter *Jod*, en een kleene Letter-verzettinge, in ALMAS en van daar in ADAMAS of *Diamant* kan veranderd worden. En dewijl de Diamant zoo hard van natuure is, Dat zijn Stof diend om alle andere Gesteenten meede te slijpen, en hy ook zelf, door zijn eygen stof Gepolijst word; past dit alles zeer wel aan den Steen die Moses JAHOLOM noemd: Als die van de Wortel HALAM afgebragt, *in Stukken-breeken*, of *Stooten* beteekend: Gemerkt dezelve door zijn hardigheyd en scherpte, alle Steenen breekt, en vervolgens ook het harde Glas en Kristal, snijden en Graaveeren kan. Gelijk meede elders het woord, HALMUTH een *Hamer* beteekend. En even zoo spreekt'er ook Abrabanel van; naa dat hy gezeyd had, Dat JAHOLOM, een *Diamant* was. Daar zijn geen Eedel-gesteenten, die de Diamant, in Witt en Heldere doorschijnendheyd van glands, overtreffen: en zoo zeyd Rabbi Bemidbar, die de Steen *Jaholom*, aan de Stam-Naam ZEBULON toeëygend; Dat zijn Vaandel wit was, met een Schip daar in geschilderd; dewijl Jakob van hem voorzeyd had: *Dat hy aan de Haaven der Zee zou woonen.* Gen. 49: 13. En schoon die zelve Jood, JAHOLOM, een *Smaragde* noemd; past nogtans het helder Wit Koleur, geen Steen beeter als den Diamant. Datze in Oost-Indiën voortkomd; en onder d'Eedel-Gesteenten van hoogen prijs is, is elk bekend: En schoon eenige elders beroemd zijn wegens haar grootte; en overzulx by-naa, de Schat van een half Koninkrijk binnen haar Omtrek besluyten; zijnze gemeenlijk niet heel groot noch swaar van Gewigt: en die slegts eenige Karaaten weegen, en Dik en Zuyver zijn, loopen hoog te gelde.

VII de Steen LESCHEM

De Zeevende Steen, die de Eerste in de Derde ryge was; en onze Overzetters

ters met veel andere, *Hyacinth* vertaalen; word in d'Hebreeuwse Text, LESCHEM genoemd. Doch de geleerde Schryvers hebben spel genoeg, om de Benaaming van deeze Steen, regt aan de bekende *Hyacinth* t'huys te brengen; overmids dezelve nergens dan in de Borstlap van Aaron gevonden word. De LXX Overzetters hebben 't *Ligurion* vertaald; doch daar zijn Afschriften die *Hyacinth* hebben. Altingius, heeft LESCHEM uyt de Joden, een *Agaat* genoemd: als die wegens zijn Vlakjes en Striemtjes, een twijffelbaare gedaante van een Mensch vertoond. En zoo meenen eenige dat door Letter-verzetting van LESEM *Semel* komd; Dat een Beeld beteekend; en misschien den oorspronk aan 't Latijnze woord, SIMILE dat is, Gelijk, en SIMULACRUM een *Opgerigt* of *Afgoden-Beeld*, gegeeven heeft. Zy doen'er by, Dat de Naam van de stamme DAN op deeze Steen gesneeden was: Van weegen dat de Stadt *Leschem*, aan dezelve ten Deel gevallen is, en de Godsdienst door het eerste Opgerigt Beeld geschonden heeft. Doch dit zijn onzeekere, en waggelzieke gissingen; om datze niet alleen een laater inzigt insluyten; maar ook andere Joden, de Steen *Leschem*, een andere Stamme toepassen. Die op de Griexe Overzetting der LXX, *Ligurion* letten, meenen dat men daar door d'alderbeste *Barnsteen* verstaan moet, die eertijds zeer vermaard was. Maar naadien de Barnsteen nooit onder d'Eedel-Gesteenten geteld is; weederspreekt Braunius die gissinge met regt; en brengd andere reeden uyt Epifanius by, die den *Ligurius* der Grieken, niet verre van den *Hyacinth* afleyd. Zommige eygenen den Hyacinth een Purpere verwe toe; andere Violèt-Blaauw, waar meede Plinius en Solinus over-een stemmen; en aldus aardt zy zeer naa de Amethist, en noch meer naa de Saffyr: Daar Rabbi Bemidbar zijn Zeegel aan hangd, als hy het Vaandel van DAN de doorschijnende Heemels-Blaauwe verwe van den Saffyr geeft, op welke een Slange verbeeld was, volgens de Godspraak van Jakob Gen. 49: 17. Dan *zal een Slange zijn*. Maar alhoewel de Schryvers doorgaans de Blaauwe Verwe aan den Hyacinth toepassen, willenze nogtans datze van verscheyde Koleuren zijn; en eygenen by-naa dezelve Verwen daar aan toe die wy in de Bloemen zien; Blaauw, Rood, Geel, Goudverwig &c. De Hyacinthen, die d'hedensdaagze Juweeliers daar voor uytventen, zijn niet Blaauw, maar Goudverwig doorschijnende, die meer naa de Chrysolyten als Hyacinthen gelijken. Datter nogtans Blaauwe zijn, en zulke, die als een Vyerige tintelinge van Roode Menye van zich geeven; (by de Françoisen, *Jacinte la Belle* genoemd,) als mede die Saffraan-kleurig zijn; heeft De Boot aangeteekend. Uyt welke verscheydentheyd schijnd te blijken, Dat de Schrijvers door *Leschem* of *Ligurius*, de Beste zoorten van Hyacinthen verstaan; en men schijnd dit stuk niet anders te konnen afdoen.

of de Hyacinth genoemd.

De Agtste Steen, in 't Hebreeuws SCHEBO, by d'Overzetters *Agaat* genoemd; word van de LXX Grieken en andere, voor goed gekeurd, maar nergens in de H. Schrift, dan hier gedagt. Dat de Griekze naam *Achate* niet heel wijd van het Hebreeuws afwykt, word uyt Rabbi Schemoth niet twyffelagtig bevestigd: Als die voor SCHEBO, *Abatun* heeft; daar men buyten twijffel een *Caf* voor *Beth* dat is C voor B moet leezen; dewijl de Boek-Uytschryvers, weegens 't kleen verschil deezer twee letteren, wel 't meest pleegen te missen; en zoo zal'er ACHATIM, dat is *Achaat* voortkoomen, als de Grieken Schryven; en ook onze Overzetters, met de rest behouden hebben. Zy dwaalen derhalven zeer die'er een *Saffyr* of een *Magneet-steen* of *Turkois*, of *Topaaz*, of *Beryllus*, en *Chrysoprose* verstaan; of'er met Josefus een *Amethist* van maaken, die waarschynelijk op de volgende Steen past. Heedensdaags is geen Steen meer bekend, als de *Agaat*: Het is een zeer schoone en Veelverwige Steen; die Natuurlijk met allerhande Beeldnissen gestoffeerd is; zoo dat'er alles wat in Heemel en Aarde te zien is, in te voorschijn komd. Waarom hy ook naa der zelver Aardt, in Zoorten onderscheyden, en met verscheyde By-naamen genoemd word. Gelijk'er

VIIIste Steen SCHEBO of Agaat.

lijk'er ook onder deeze met Goude Stipjes, Saffyrs-gewijze zijn, welke overvloedig in Kreta gevonden worden; en *Heylige* van de Kenders genoemd zijn. En dus zou het konnen zijn, Dat hy niet alleen de Naam *Achaat* van zijn verscheyde Kleuren gekreegen heeft; maar dat die ook van een Hebreeuwse afkomst is: Als in welke Taal het woord AKUD, dat heel ligt ACHUD, en by de Grieken *Achaat* gemaakt is; de Beteekenis heeft van *Gestipt* of met *Vlakken* verçierd. Doch Ainsworth heeft de beste, een Groene Verwe met een Goude Lijst aangepast. Maar gelijk andere deeze Agaat-Steen, voor de Beste en Kostelijkste agten, welke met Wit en Swartagtige Verwen gemengd zijn; alzoo wilmen dan ook dat den Naam der Stamme GAD op de Steen SCHÆBO of *Agaat* Gesneeden zy geweest; welkers Vaandel, noch Wit noch Swart, maar met beyde zy gemengd geweest: Of liever half Wit, half Swart, als een doorsneeden Veld; waar van 't onderdeel Aarde, en booven Lugt was: En op 't zelve een Heyrleger, volgens de Uytspraak van de Vader Jakob, Gen. 49: 19. Gad, *zal een Bende Aanvallen en Verwoesten.* Doch andere teekenen uyt de *Targum* van Jerusalem aan; Dat de Naam der Stamme NAPTHALI, op de Agaat stond; en dat zoo de Twee Zonen van Bilha, Rachels Dienstmaagd, te zaamen gevoegd wierden. Want naa dat de Targumist de Derde Ryge der Steenen heeft opgenoemd, doet hy'er by, Schrijft op die Drye de Naamen der Stammen, DAN, NAPTHALI en GAD. Doch Rabbi Bemidbar, eygend deeze plaatze waarschijnelijk GAD toe. De Agaat-Steenen zijn thans Gemeen en niet van Hoogen Prijs, dan alleen zommige weynige. Ook worden van de zelve groote stukken gevonden, die Konstig Gebootzeerd zijn. Ook kleene die om te Zeegelen dienden; en in de Hoofden van Ringen gedraagen worden. De Indiaanze en Boheemize zijn de Beste: En het blijkt uyt Plinius en andere, Datze eertijds in Hooge Waardye waaren; en zoo isse insgelijx onder de Eedel-Gesteenten van de Hoogepriesterlijke Borstlap konnen ingevoerd worden.

IX de Steen ACHLAMA of Amethist.

De Neegende Steen, die de laatste plaats van de Derde Ryge had, word van onze Overzetters *Amethist* genoemd; in 't Hebreeuws ACHLAMA; maar vind geen andere Getuygenis in de H. Schrift. De Taal-Geleerde meenen, Dat deeze Steen *Achlama* genoemd is, van CHALAM dat Droomen by de Hebreën beteekend; en de Joodse Meesters willen dat dien Naam hier uyt opgekoomen is, Dat deezen Steen Droom verwekt aan de geên dieze by haar draagen. En alhoewel Plinius van een Key-Steen by de Baktriaanen rept, die Nagt-Gezigten veroorzaakt; zou het nogtans al-te los gaan, Dien voor den zelven te neemen, daar de Joden van Droomen. Gelijkze meede zeer Verschillig over deeze Steen van Moses zijn; want d'een noemdze een *Kalfs-Oog*, en zommige verstaan'er een *Agaat* door; om dat die Steen zig dikmaal zoo vertoond. En alhoewel ook Josefus een Agaat heeft, meenen nogtans eenige dat het een Schrijf-fout in de Griekze Boeken is; en dat'er *Amethist* moet staan: Want alzoo hebben ook de LXX Overzetters, die Josefus niet zelden gevolgd is. Ook heeft Braunius het Bedorven Woord van Rabbi Schemoth verbeeterd, en tot HAMETHISIN gebragt. En by-aldien Johannes in zijn Openbaaringen, op d'Eedel-Gesteenten van de Borstlap gezien heeft, heeft hy voorzeeker de *Amethist* op de voorligtinge van d'Oude Griekze Overzettingen, voor het woord ACHLAMA genoomen. De Amethist is een Violet of Purperagtig-Roode Steen, welken als Theofrastus zeyd, zijn Naam van de Wijn-Verwe schijnd t'ontleenen: Alhoewel andere de zelve liever tot het Koleur van Blaauwe Druyven brengen. En alhoewel uyt Plinius en Epifanius blijkt, Dat'er verscheyde zoorten van Amethisten zijn, word nogtans aan alle de Violet-Verwe toegeschreeven, sweemende naa 't Purper; welk hoeze meer naa de Vyerigheyd des Karbonkels aarden, te Beeter en te Kostelijker zijn. 't Geên Ainsworth met zommige in 't zin gebragt heeft, om deeze Verwe voor een Oorlogs-Teeken op-te neemen; en daar uyt meend, Datze met de Naam van de Stamme GAD Gegraaveerd stond: Welkers Oorloogen

Apocal. 21.

loogen en Overwinningen, voorzeyd waaren Gen. 49: 19. en vervuld zijn; 1 Kron. 5: 18, 19, 20. Want alzoo vind hy in de *Targum* aangeteekend. Doch hier teegen leyd Rabbi Bemidbar aangekant; die den Amethist de Stamme NAPHTALI toeëygend: als aan wiens Vaandel, hy ook de Verwe van heldere Wijn geeft, die niet hoog Rood is. In welkers Veld een Hinde was afgebeeld; volgens Gen. 49: 21. Naphthali *is een Los-gelaatene Hinde.* Het geêne de Verwe die Plinius aan den Amethist geeft voldoen kan. De Geboorte-plaatzen der Amethisten, zijn Arabien, Syrien en Oost-Indiën; alhoewel'er ook in Boheemen vallen die slegt zijn.

X de Steen TARSCHISCH dat is Chrysolyt of Goudsteen by eenige Turkois genoemd.

De Tiende Steen, die de Hebreën TARSCHISCH noemen; is mogelijk weegens eenige gelijkluydendheyd, by onze Overzetters, *Turkois* vertaald: En zoo heeft meede Lutherus gedaan: Maar naa de meeninge van Braunius gants quaalijk; overmids de Naam *Turkois*, by de Oude Schrijvers niet en is bekend geweest; en al d'andere Autheuren, daar zeer verschillig over zijn. Van de Steen TARSCHISCH vindmen gewag gemaakt. Ezech. 1: 16. en 10: 9. en 28: 13. Cantic. 5: 14. Dan. 10: 6. Daar de LXX Overzetters met Josefus en andere, 't Hebreeuwse woord TARSCHISCH, *Chrysolyt* vertaalen: Waar van ook Johannes Apocal. 21: 20. rept; Daar hy ligtelijk op d'eygenschap van de *Tarschisch* ziet. Maar of het geên van de *Chrysolyt* by d'Oude gezeyd word, met deeze Steen TARSCHISCH der Hebreën over-een stemd, staat te onderzoeken. CHRYSOLYT zeggen eenige uyt Plinius, beteekend, *Gouden-Steen;* en word zoo genoemd weegens desselfs Heerlijke Verwe; die Glandzig Goud-Geel en Zee-Groen is. By de Kaldeën anders KRUM JAMMA, van de Zee-Verwe genoemd. Gelijk dan ook de Naam TARSCHISH *de Groote Zee* beteekend Psal. 48: 8. Ziet de Kantteekening op 1 Kon. 10: 22. En zoomen hier toe Epifanius en andere weegens de eygenschap van den Naam deezer Steenen vraagd; het zal hier op uytkoomen, Datmenze *Gulden-Steen* noemen mag. En of wel d'heedensdaagze Juweeliers, de CHRYSOLYT, *Topaaz* noemen, schijnense nogtans te missen; naadien de Topaazen niet Goud-Verwig, maar Groen vallen. Ten zy dan dat een Byzoort vande Chrysolyt, eenigzinds naa het Zee-Groen aardt: 't Geen Ainsworth en andere moogelijk bewoogen heeft, haare Verwe van de Hebreeuwse naam *Tarschisch*, op de Zee te passen. Want dat den naam *Chrysolyth* juyst niet altijd een eygen geslagt van Eedel-Gesteente te kennen geeft, maar ook op alle Steenen, in welk zich een Goud-Geele Verwe vertoond, kan gepast worden, daar toe zullen ons veele haar Stem geeven. Zoo nogtans, Dat de Gesteenten, welke onder die alle 't meest in Goud-Verwe uytblinken, en geen gebrek noch bymengzel van andere Verwe aan zich hebben; (hoedanig de Indiaanze en Baktriaanze zijn,) voor de waaragtige Chrysolyten te houden zijn. En dat de Steen *Tarschisch* in Aarons Borstlap, zoodanig geweest is, heeft Braunius niet onwaarschijnelijk uyt Dan. 10: 5, 6. beweezen. Daar hy dan ook de misslag van Bochartus, en al die hem gevolgd zijn, aanwijst; als den welken meend dat de Steen *Tarschisch*, zijn Naam ontleend van zeekere Stadt in Spaanjen *Tharsis* genoemd; welke de Feniciers, die Josua verjaagd had, aldaar gebouwd hebben. 't Geên van zich zelven vervald; naadien Israëls uytgang, (als wanneer de Borstlap van Aaron toegesteld is, immers lang voor de Bouwinge der Stadt Tharsis voorgevallen is: En dezelve Stadt ook maar naa de dood van Josua en 't Verjaagen der Kanaaniten, is konnen gebouwd worden. Nogtans zoumen moogen denken, Dat de Chrysolyt, van Moses *Tarschisch* genoemd, zijn Naam van zeekere Stadt of Landschap, *Tarsis* geheeten, ontleend heeft: Naadien het uyt de Boeken der Koningen en Kronyken blijkt; Dat'er een *Tharsis* in d'Oost-Indize Zee geleegen heeft; waar heenen de Scheepen uyt de Roode Zee van Ezion-Geber naa Ophir gevaaren zijn; dat moogelijk het Eyland *Taprobane* geweest is. Indien wy dit stellen, schijnd ten minsten deeze Stadt, een veel-Ouder Herkomst, als het Tharsis in Spaanjen te beloo-

ven;

ven; dewijl ook de *Chrysolyten*, die van daar naa Arabien en elders koomen, ongemeen meer, als die uyt Spaanjen koomen Geagt zijn; en daarom konnen deeze Steenen naa het Indiaanze Tharsis genoemd zijn: Van waar ook veel andere Schatten over-gekoomen zijn, gelijk uyt d'aangehaalde plaatzen blijkt. Die daarom ook niet quaalijk aan de Naam van de Stamme ASCHER paste, welwelke naa-by de Zee zou Woonen, en ook Gewoond heeft: Voerende een Olijf-Boom op een Stroo-Geel Veld in zijn Baniere; welke Verwe zeer wel aan die van de CHRYSOLYT of *Goud-Steen* paste.

XIde Steen SCHOAM of Sardonix.

De Elfde Steen is SCHOAM, by onze Overzetters *Sardonix* genoemd: Doch de LXX Overzetters hebben *Beryllus* Vertaald; alhoewelze op andere plaatzen zomtijds Sardonix zetten. En daar ontbreeken niet alleen geen die'er *Kristal* en *Bdellium* van maaken; maar het word ook aangemerkt, Dat de Naamen der Steenen, in de Overzetting der LXX; door hoedeloosheyd der Affchrijvers verzet, dat is uyt haar rang geschokt, en alzoo d'een voor d'ander genoomen zijn: 't Geên ook Braunius heeft aangeteekend; *Ten is niet waarschijnelijk*, zeyd hy, *Dat de* LXX *Overzetters, het woord* שהם SCHOAM, Beryllus; *en* ישפה JASPEH Oniche *zouden Vertaald hebben*: Maar veel-eer, datze JASPEH Beryllus *genoemd hebben, dewijl die beyde tot de Zoorten der Groene Steenen behooren. Doch het schijnd dat Josefus de regte Beschrijving gevolgt is, dewijl hy in dry verscheyde plaatzen, de Steen* SCHOAM, Sardonix *verklaard*. En dat zulx regt is, en SCHOAM de bekende Sardonix is, kan moogelijk niet duyster uyt Genesis 2: 12. blijken: Daar zy een Vrugt van 't Land *Chavila* genoemd word, aan de Riviere Pison geleegen; die een Arm van den Eufrat was. Gelijk ook geen Getuygenissen ontbreeken, Dat de Sardonix-Steenen omtrent die Landstreek voortkoomen. Die van zoo Dierbaaren Agtinge zijn, Datze de Koninklijke Kroonen geenzinds Onwaardig gehouden worden: Want in diervoegen heeft Josefus een Sardonix-Steen aan de Kroon van d'Ammonitize Konink gepast, die David hem afhandig maakte, 2 Sam. 12:30. En dat omtrent den Eufrat de Beste Sardonix-Steenen voortkoomen, heeft de Kaldeëze Uytbreyder over Esther 1: 5. aangeteekend. Ook twijffelen eenige niet of zelfs de Stadt *Sohaïm*, in 't Land Chavila naa de Roode Zee geleegen, heeft de Naam van de Sardonix-Steen ontleend. In Arabien vallen Sardonix-Steenen, die een Swarte Grond hebben; en de Taal-Zifters gissen, Dat de Aardt van deeze Steen, niet heel donker in het woord *Schoam* verborgen is; naadien het van het Kaldeëze SCHECHAM, dat *Swart* wil zeggen, schijnd genoemd te zijn: Dewijl SCHECHAM, *Swart-worden* beteekend. En gelijk uyt Plinius en zommige Taalkundigers blijkt, Dat het woord *Sardonych*, uyt de eygenschap van twee Steenen te zaamen gezet is: Naamelijk van de *Sardius* en *d'Onych*; waar van d'een weegens zijn Roodheyd, en d'ander naa de Blanke Verf der Vinger-Naagelen genoemd is; alzoo kan men ligt besluyten, Dat de *Sardonix-Steen*, die naa beyde deeze Verwen genoemd is, het Koleur en Naam verdiend, van de Roodheyd der *Sardius* en de Wittigheyd der Naagel *Onyche*. Naadien'er nogtans van bey deeze Steenen, verscheyde Kleuren gevonden worden, staat'er te gissen, Dat het even zoo met de Sardonix geleegen is. Want zommige worden *Blinde*; andere *Doorschijnige* geheeten. d'Arabize hebben een Swarte Wortel of Grond; andere trekken naa het Purperagtig Blaauw: En zommige zijn Menyagtig en Vleezig van Koleur, Of zy zijn Witagtig als de Vinger-Naagelen. En naadien Moses zeyd, Dat de Steen *Schoam* in 't Land Chavila vald; schijnd hy d'Arabize Sardonix-Steen voor te hebben, die van de Oosterze Volken *Schoham* genoemd is; als of men *Swart Eedel-Gesteente* zeyde. 't Geên niet verre-af is, van 't geên Rabbi Bemidbar voorgeeft; naamelijk, Dat het Vaandel van Josef de Verwe van den *Schoam* gehad heeft. Zoo dat het Swart was, en Twee Princen van Egipten vertoonde, Efraïm en Manasse. Het Vaandel van Efraïm had een Os; 't ander een Eenhoorn: 't Geên Bochartus een *Wilde-Geyt*, of liever *Ram* verklaard. En alhoewel 't waar mag zijn,

zijn, dat d'Indiaanze Sardonix-Steenen, die een Blanke grond hebben, als de Naagel, en booven op als rood doorschijnig Vleesch zijn; voor de beste en dierbaarste gehouden worden, kan nogtans de Arabize met een Swarte wortel ten tijde van Moses Kostelijk geweest zijn; en daarom waardig om in de Borstlap van Aaron te staan. Zulx dat de Naam Sardonix in beyde Behouden, en eenigsinds om 't verschillig koleur veranderd is, dewijl van elk Eedel-Gesteente, veelerhande zoorten en Koleuren gevonden worden, die al dezelve gemeene Naam behouden. En gelijk'er by de Oude geen Gesteente bequaamer tot het Zegel-Snijden als den *Sardius*, *Onyche* en *Sardonix* gehouden is, alzoo worden ook noch veele zoodanig ingesneede Steenen, by de Liefhebbers der Oudheeden gevonden, die zoo-zeer gewaardeerd zijn, dat menze waardig geagt heeft, in Print uyt te geeven; gelijk in de Boeken van Licetus, Gorlèus, Agostinus en andere te zien is. En zoo hebben de Sardonix-Steenen inzonderheyd aan de Schouder-Stukken van den Ephod, konnen dienen, om de Naamen der XII. Stammen, op die beyde te Graaveeren: Welke Steenen wy hadden uytgesteld, hier te zullen verklaaren: Zonder dat wy thans behoeven op-te haalen; hoedanig zommige den Steen JAHOLOM die waarschijnelijk de *Diamant* is, voor den Sardonix genoomen hebben. Voor Welk gevoelen Ainsworth, een gantze Verantwoordinge gedaan heeft, gelijk we strax zeyden.

XIIde. Steen JASPEH of de bekende Jaspis.

De Twaalfde Steen, die de Vierde en laatste Rijge in de Borstlap vol-maakt; word by Moses JASPEH genoemd: En daar zijn zommige Overzetters die de klank van dat woord behouden, en *Jaspis* vertaalen: Gelijk meede onze Neerduytze gedaan hebben. Van dezelve word insgelijx gewag gemaakt Ezech. 28: 13. en Apocal. 21: 19. komd zy als de eerste in het Fondament van 't Heemelze Jerusalem voor. Alhoewelze hier als de laatste voor de Stam-Naam van den Jongsten Zone BENJAMIN in de Borstlap verscheen. Maar alhoewel dit een wel-bekend en waardig Gesteente is, dat by alle Volken zijn Ouden Naam behouden heeft, zijn de Overzetters daar omtrent nogtans met verscheyde Verklaaringen doende geweest. De LXX. hebbenze zeer quaalijk *Onych-Steen* Vertaald; daar in haar veele zijn naagevolgt. Want alhoewel zy van de *Jaspis* gewag maaken, doenze zulx egter in een onregte Ordening gelijk we strax van deeze Overzetters aanteekenden. En zoo zijn die noch veel verder van 't spoor gehold, die'er een Peerel van maaken; dewijl immers de Peerlen niet bequaam tot het Graveeren zijn; en zelf de Dierbaarste al haar Waardye verliezen, zoo slegts haar opperste Huyd geschonden word. Doch daar zijn geen reeden waarom men hier niet zoo wel de naam *Jaspis*, als die van de *Saffyr* uyt 't Hebreëuws behouden mag. Abrabanel wil dat deeze Steen gemeenelijk *Gaspis* genoemd is, en dat de naam BENJAMIN daar in Gesneeden was, om datze ongemeen duurzaam is. Gelijk Deut. 33: 12. van Benjamin geseyd word; *De Beminde des Heeren zal by hem zeeker Woonen.* En Zeeker de Heerlijkheyd van de Jaspis heeft in de Stamme Benjamin uytgeblonken; Dewijl den Tempel daar in gebouwd, en de Godsdienst alderlangst onder hen stand-gehouden heeft. De Jaspis, is een schoon en kostelijk Gesteente van heldere Groene Verwe, by naa als de *Smaragde*. Zoo nogtans, datter veelerhande Zoorten en verschillige Verwen, Jaa ook met vlakken van Heemels-blaauw en Groen doormengd zijn. Waarom haar de Kaldeën, naa het Panther-Dier genoemd hebben: Van welke vermengeling, ook verscheyde Naamen op de baan gekoomen zijn; gelijk by Plinius en Isiodorus te zien is; die wel Zeeven zoorten van Jaspen optellen. Zoo Psellius verhaald, is de Jaspis van Natuûre het Kristal gelijk, maar gloeyender van Verwe. De beste is Purperagtig; alhoewel de blankste beeter zijn: Ook zijnder van Koleur als de lugt, en zommige schijnen een Smaragde; andere zijn wit als Sneê: Zoo dat alle Jaspen niet eeven Groen, maar met stippen en striemen van verscheyde Verwen geteekend zijn. Waar uyt men ligt verstaan kan, dat Onkelos en Jonathan door de Naamen *Pantire*, *Apanturim*, en *Apantor*, niet anders dan dus-

dusdaanige Veelkleurige Jaspen verstaan hebben. En zoo heeft Rabbi Bemidbar aan Benjamin een Vaandel gegeeven; Dat als een Dambord, met de Verwen van al de andere Steenen geschaakeerd was: En daar op een Wolf volgens de Voorzegginge Gen. 49: 27. Benjamin *is een Verscheurende Wolf.* En dit zy alzoo genoeg gezeyd van de Naamen en Aardt der Steenen, tot Cieraad der Priesterlijke Kleedinge; en al't geêne Moses onder den Eysch van een *Vrywillig* HEF-OFFER tot den Opbouw des Tabernaakels belast was, de Vergaaderinge van gantsch Israël bekend te maaken. Wat meer tot de kennis van der zelver behandeling en de voorgestelde Gestalte van 't heel Bestek en zijn Opstal en Dienst behoord, als meede in wat Ordening en Ryën gemelde Steenen in de Borstlap volgens de Rang der XII Stammen waaren Ingezet; zullen wy in 't volgende Boek-Deel in 't byzonder bezien. Waar toe wy ons haasten, en voordagtelijk overslaan te zeggen, hoe veel Deugden en Verborgene Kragten de Naatuurkundigers niet wel aan yder van deeze Gesteenten hebben toegeëygend. Die 't lust, magze niet alleen by Plinius, Psellius, Orphëus, Epifanius, Hieronymus, De Boot en zommige Rabbynen naazien, maar ook by Athanasius Kircherus, die daar van in zijn Onder-Aardze Weereld spreekt, en de maniere aanwijst, hoe die door Konst naa te poetzen zijn: Als meede hoedaanig zoo wel d'Opregte, als de Valsse door onderlegging van Foly-Blaatjes, Veranderd en Verbeeterd konnen worden; waar toe ook de Liefhebbers, Nerius van 't Glas-Blaazen, en den H[r]. Kunkel die hem in 't Hoogduyts Vermeerderd heeft, mag Raadpleegen. Doch gelijk ons in de Onderneeming van den Tabernaakelbouw, van weegens d'Oudheyd veeler dingen, en de Dwaalzieke Overleeveringen der Joden, aangaande de Gereedschappen des Ouden Godsdiensts, veel zaaken zullen voorkoomen, die thans veel meer door Gissing, en de Gronden van bekende Konsten en Weetenschappen, als uyt de Waaragtige Overblijfzelen konnen geweeten worden: Alzoo zullen wy daar uyt genoegzaam vermaand worden, Dat de Goddelijke Voorzienigheyd daar door heeft willen aanduyden; Dat de Godsdienst des Ouden Verbonds, alleen Schaaduwagtig en slegts voor een tijd geweest is; en dat de zelve eens zoo Geheel-en-al Verdwijnen moest, Dat zelfs de Joden, aan wien nogtans de Kennis en 't Behandelen van al deeze dingen eertijds was toevertrouwd; zoo teenemaal Verlooren hebben; Datze die thans als uyt de Hand der Kristenen wel dienen af-te Beedelen, by-aldienze niet te Schaamteloos Hoovaardig waaren. Zoo dat uyt haare verscheyde Zingeevingen en Uytleggingen veeler dingen, genoegzaam openbaar is, Dat het haar nu al lang zelfs aan 't Regt Verstand, van haar eygen Moedertaal heeft beginnen te haaperen. En wat zullen zy ons doch van de Geheyme dingen zeggen, of van 't geêne uyt de Grondreegelen der vaste Weetenschappen moet opgehaald worden, die nooyt werk maakten om zig in eenige Konst te Oeffenen, en liever op 't Gezag van haar Rabbijnze Droomen steunen, welkze elkander voor een Getrouwe Overleeveringe van Moses in de Hand stoppen. Immers is haare URIM en THUMMIM nu lang Verlooren, en zy weeten zelfs niet eens meer te zeggen, Wat ze geweest is. Doch wy hoopen eerlang te toonen, Dat de Kristenen hier van beeter dan zy Verligt zijn. Van haaren Tempel praatenze even als Herssenlooze Menschen, en noch verblijden zy haar alsse zien, Dat zommige Godsgeleerde onder de Kristenen, zoo veel daar meede op-hebben, als ofze alles Wisten; om dat'er zommige onder die genoemd staan die men gelooft datze den Tempel zelfs gezien hebben. En veele meenen dat zulx genoeg is, om'er Verstandelijk van te konnen spreeken. Doch die haar Praat eens aan de Verstandige Reegelen van de Bouwkunst en de H. Schrift op de Proef brengd; moet gelooven dat Godt haar daar in niet minder van de Kennis, als van den Tempel zelfs Beroofd heeft. En zoo scheen het ook zijn Voorzienigheyd te betaamen, om geen kreuk aan de Eerste Jeugt der Kristen-Kerke te zetten. Want indien het in den Opgang des Euangeliums gescheenen had, Dat Godt den

Godsdienst des Ouden Verbonds moest voornaamelijk by den Joden in 't Vergeet-Boek raaken.

Der Joden Onkunde in veel dingen openbaar.

Der Joden URIM en THUMMIM is niet zoo onbekend als de Joden en veel Kristenen wel meenen.

Tempel-Gebouwen by de meeste Joden onbekend.

den Joden een Onfeylbaare Kennis van haaren Godsdienst en waare Bouwgestalte van hunnen Tempel ter-hand gelaaten had, (dien zy willen dat in de tijd van den Messias, naa 't Modèl van Ezechiels Gezigte zal Herbouwd worden; en naa haare Gissinge nu al lang had behooren Gebouwd te zijn;) Wat dunkt u Aandagtige Leezer? Had zulx niet de weg schijnen op-te delven, voor die welke gereed stonden om het Euangelium aan-te neemen? Ziende hoe grooten kennis Godt den Joden overgelaaten had, om de Grondvest van de Kerke des N. Testaments te doen Neederzinken? En daarom meenen we dat de Geleerde Mannen op den Doolweg zijn, welke der Joden gewaande Kennis van den Tabernaakel en Tempelbouw, en de gantze Omslag der Oude Godsdienst, als Onfeylbaare Godspraaken ter-hand neemen, om al wat buyten haar Gezag van deeze Dingen gezeyd word, (hoe vast het ook op de Reeden en Goede Konst-Reegelen gevestigd staat,) te Weederspreeken; en zelfs de klaare Blijken en Spreekwijzen der H. Schrift, naa haare Overleeveringen een Draay te geeven; om dat het Erfgerugt van zommige zeyd, Datze korts aan die Tijd Geleeft en den Tempel met haar Oogen gezien hebben: Zonder eens agt-te geeven, Of ook die Quanten daar men zulx van zeyd, wel eens den Ouderdom hebben, die men haar toedigt, en of het Luyden zijn geweest die alzinds blijk geeven, genoegzaam Geoeffend Verstand gehad te hebben, om het geenze moogen gezien hebben, onder een Bouwkundige Bevattinge af-te Schetzen, en haare Naakoomelingen agter te laaten. Doch als wy zien, Dat men op haar Gezag het *Oosten* over 't *Noorden* leyd; gelijk eenige uyt Ezech. 40: 44. alzoo van de Kamers der Zangers schijnen te spreeken, op datze Onze Meeninge al meede een Schraap geeven, dan denken wy dat haar de Joden misschien een Nieuw KOMPAS in de Hand gestopt hebben, waar van zy de *Mis-Wijzingen* ruym zoo weynig, als de Spreekwijzen en Leenspreuken, daar de H. Schrift zig te mets van bediend, ter Deugden onderzogt hebben.

En als een bestel van Gods Voorzienigheyd aangemerkt.

En tot Vermaaninge teegens Betweeters en die groot Geloof aan der Joden Kundschap der Oude dingen geeven aangekant.

EYNDE VAN HET DERDE DEEL.

BLAD-WYZER.

B.

Ka-

C.

D.

E.

F.

G.

H.

 Arabien

B L A D - W Y Z E R.

K.

L.

M.

Myrrhe

B L A D - W Y Z E R.

N

BLAD-WYZER.

Seleu-

T.

V.

W

Y

Z

EYNDE.

